श्री

शब्दार्थकौस्तुभः

(प्रायोगिक संस्कृत-कर्णाटक शब्दकोशः)

ಸಂಸ್ಕೃತ-ಕನ್ನಡ ಶಬ್ದಕೋಶ

[illegible]

[illegible]

[illegible]

श्रीः

शब्दार्थकौस्तुभः

(प्रायौगिक संस्कृत-कर्णाटक शब्दकोशः)

ಸಂಸ್ಕೃತ-ಕನ್ನಡ ಶಬ್ದಕೋಶ

ಪಂಚಮ ಭಾಗ

ಪದಗಳು: बहुव्रीहि–वेदान्त



ಗ್ರಂಥಕರ್ತ–ಪ್ರಕಾಶಕ:

ಸಾಹಿತ್ಯ ವಿದ್ವಾನ್

ಚಕ್ರವರ್ತಿ ಶ್ರೀನಿವಾಸ ಗೋಪಾಲಾಚಾರ್ಯ

ವಿಶ್ರಾಂತ ಸಾಹಿತ್ಯಾಧ್ಯಾಪಕ

ಶ್ರೀ ಚಾಮರಾಜೇಂದ್ರ ಸಂಸ್ಕೃತ ಕಾಲೇಜು

ಬೆಂಗಳೂರು

ಪ್ರತಿಗಳು ದೊರೆಯುವ ಸ್ಥಳ:

ಸಾಹಿತ್ಯ ವಿದ್ವಾನ್
ಚಕ್ರವರ್ತಿ ಶ್ರೀನಿವಾಸ ಗೋಪಾಲಾಚಾರ್ಯ
ಗ್ರಂಥಕರ್ತ–ಪ್ರಕಾಶಕ, "ಸಂಸ್ಕೃತ–ಕನ್ನಡ ಶಬ್ದಕೋಶ"
2306, "ಶ್ರೀ ಕೌಸ್ತುಭ ಸೌಧ", 21 ನೆಯ ಅಡ್ಡರಸ್ತೆ, ಬನಶಂಕರಿ 2 ನೆಯ ಘಟ್ಟ
ಬೆಂಗಳೂರು 560 070

Copies can be had of :

SAHITYA VIDWAN
CHAKRAVARTHI SRINIVASA GOPALACHARYA
Author-Editor, "Samskrita-Kannada Dictionary"
2306, "SRI KOUSTUBHA SOUDHA"
21ST CROSS, BANASHANKARI 2ND STAGE
BANGALORE 560070

Published with the financial assistance from
Government of India, Ministry of Education and Government of Karnataka, Education Department

श्रीः

शब्दार्थकौस्तुभः

A PRACTICAL

SAMSKRITA-KANNADA DICTIONARY

VOLUME V

WORDS: बहुव्रीहि–वेदान्त

Compiled, Edited and Published
by

Sahitya Vidwan
CHAKRAVARTHI SRINIVASA GOPALACHARYA
Assistant Professor of Sahitya (Retd.)
Sri Chamarajendra Samskrita College
BANGALORE

1984
BANGALORE PRESS
MYSORE ROAD, BANGALORE 560 018

Author-Editor and Publisher
Sahitya Vidwan
CHAKRAVARTHI SRINIVASA GOPALACHARYA
Assistant Professor of Sahitya (Retd.)
Sri Chamarajendra Samskrita College
BANGALORE

Price: Rs. 35/-
Postage Extra

JANUARY 1984

PRINTED AT
BANGALORE PRESS, MYSORE ROAD
BANGALORE 560018

श्रीः

श्रीमते लक्ष्मीहयग्रीवाय नमः

ಐದನೆಯ ಭಾಗದ ಪ್ರಸ್ತಾವನೆ

ಮನುಷ್ಯನಿಗೆ ತಾನು ಕೈಗೊಂಡ ಕಾರ್ಯವು ಕ್ಷಿಪ್ರದಲ್ಲಿ ಸಿದ್ಧಿಸಿ ಅದರಿಂದ ತೃಪ್ತಿ ಸಂತೋಷಗಳನ್ನು ಪಡೆದು ಧನ್ಯನಾಗಬೇಕೆಂಬ ಆಸೆಯು ಮಹತ್ತರವಾದುದು. ಆದರೆ "प्रायेण सत्यपि हितार्थकरे विधौ हि श्रेयांसि लब्धुमसुखानि विनान्तरायैः" ಈ ಮಾತು ಜನಸಾಮಾನ್ಯಕ್ಕೂ ಅನುಭವಸಿದ್ಧವಾದುದು. ಅದರಲ್ಲೂ ವಿಘ್ನಪರಂಪರೆಗಳಿಂದ ಸಂಭವಿಸುವ ವಿಲಂಬ ಮಾತ್ರವಲ್ಲದೆ "भवन्ति क्लेशबहुलाः सर्वस्यापीह सिद्धयः" ಎಂಬಂತೆ ಅನೇಕ ಕ್ಲೇಶಗಳನ್ನು ಅನಿವಾರ್ಯವಾಗಿ ಸಹಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕಾಗುವುದು. ಆದರೂ ಸಾಧಕನು "दैवेनैव हि साध्यन्ते सदर्थाः शुभकर्मणाम्" ಎಂಬ ವಚನವನ್ನು ಅನುಸಂಧಾನ ಮಾಡುತ್ತ ಪರಮಾತ್ಮನ ಕೃಪೆಯಿಂದ ಮಾತ್ರ ಸಾಧ್ಯವೆಂಬುದನ್ನು ಮರೆಯದೆ ಅವನ ಕೃಪೆಯನ್ನು ಪ್ರತೀಕ್ಷಿಸುತ್ತ ಕರ್ತವ್ಯೋನ್ಮುಖನಾಗಿದ್ದಲ್ಲಿ "विधिर्हि घटयत्यर्थानचिन्त्यानपि संमुखः" ಎಂಬಂತೆ ಪರಮಾತ್ಮನ ಸಾಂಮುಖ್ಯವು ಲಭಿಸಿ ಅವನ ಕೃಪೆಯಿಂದ ಕಾರ್ಯ ಸಿದ್ಧಿಸಬಹುದೆಂಬ ಧೈರ್ಯ ವಿಶ್ವಾಸಗಳಿಂದ ಈ ಕಾರ್ಯವು ನಡೆಯುತ್ತಿರುವುದು.

ಮುದ್ರಣಾಲಯದವರ ಕಾರ್ಯಗೌರವವು ಅನಿವಾರ್ಯವಾಗಿ ಇದರ ಮುದ್ರಣದ ವಿಲಂಬಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಯಿತು. ಇದನ್ನರಿತು ಅಭಿಮಾನಶಾಲಿಗಳೂ ಜಿಜ್ಞಾಸುಗಳೂ ಆದ ನಮ್ಮ ಗ್ರಾಹಕ ಮಹಾಶಯರು ಈ ವಿಲಂಬವನ್ನು ಸಹಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದರ ಮೂಲಕ ಈ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ನೀಡುತ್ತಿರುವ ಪ್ರೋತ್ಸಾಹವು ಅನ್ಯಾದೃಶ ಮತ್ತು ಮಹತ್ತರವಾದುದು.

ಈ ಶಬ್ದಕೋಶವು ಐದು ಭಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಪೂರ್ಣವಾಗಬೇಕೆಂಬ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ ಪ್ರಾರಂಭವಾಯಿತು. ಆದರೆ ಅನೇಕ ಗ್ರಾಹಕರ ಅಪೇಕ್ಷೆಯಂತೆ ವಿಷಯಗಳು ವಿಸ್ತರಗೊಳ್ಳಬೇಕಾದಕಾರಣ ಆರನೆಯ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಸಮಗ್ರವಾಗಲಿದೆಯೆಂದು ಗ್ರಾಹಕರಲ್ಲಿ ನಿವೇದಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತೇನೆ.

ಮುದ್ರಣ ವ್ಯಯ ಮತ್ತು ಕಾಗದದ ಬೆಲೆ ಮಿತಿಮೀರಿ ಅಧಿಕವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಐದನೆಯ ಭಾಗದ ಬೆಲೆಯನ್ನು 35/– ರೂ. ಗಳಿಗೆ ನಿಗದಿಮಾಡುವುದು ಅನಿವಾರ್ಯವಾಯಿತು. ಎಂದಿನಂತೆ ಗ್ರಾಹಕರಿಂದ ಪ್ರೋತ್ಸಾಹವನ್ನು ಪ್ರತೀಕ್ಷಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಕೃತಜ್ಞತೆ

ನಮ್ಮ ದೇಶದ ಜನತೆ ಮತ್ತು ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳ ಉಪಯೋಗಕ್ಕಾಗಿ ಕೈಗೊಂಡಿರುವ ಈ **ಸಂಸ್ಕೃತ-ಕನ್ನಡ ಶಬ್ದಕೋಶದ** ಪ್ರಕಟನೆಗಾಗಿ ಸಂಸ್ಕೃತದ ಮೇಲಿನ ವಿಶೇಷ ಅಭಿಮಾನದಿಂದ ಸಾಹಾಯ್ಯ ಮಾಡಿ ಪರಮೋಪಕಾರ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ ನಮ್ಮ ಕೇಂದ್ರ ಮತ್ತು ರಾಜ್ಯ ಸರ್ಕಾರಗಳಿಗೆ ನನ್ನ ಮತ್ತು ನಮ್ಮ ಕರ್ನಾಟಕದ ಜನತೆಯ ಪರವಾಗಿ ಕೃತಜ್ಞತಾಪೂರ್ವಕ ಅನಂತ ಧನ್ಯವಾದಗಳನ್ನು ಸಲ್ಲಿಸುತ್ತೇನೆ.

ಸಲಹೆಗಾರರು :

ಶ್ರೀಮಾನ್ ವಿದ್ವನ್ಮಣಿ ವೇದಾಂತ ವಿದ್ವಾನ್ ವೇದಾಂತ ಸಾರಜ್ಞ ಕೆ. ಎಸ್. ಕೃಷ್ಣತಾತಾಚಾರ್ಯರು, ಬಿ.ಎ.

,, ವಿದ್ವಾನ್ ಡಾ|| ಎನ್. ಎಸ್. ಅನಂತರಂಗಾಚಾರ್ಯರು, ಬಿ.ಎ.(ಆನರ್ಸ್), ಬಿ.ಇಡಿ., ಪಿಹೆಚ್.ಡಿ.

,, ವಿದ್ವಾನ್ ಪ್ರೊ|| ಹೆಚ್. ಎಸ್. ವರದದೇಶಿಕಾಚಾರ್ಯರು, ಎಂ.ಎ.

,, ವಿದ್ವಾನ್ ಪ್ರೊ|| ಎಂ. ಎಸ್. ರಂಗನಾಥಾಚಾರ್ಯರು

,, ವಿದ್ವಾನ್ ಪ್ರೊ|| ಎನ್. ರಂಗನಾಥ ಶರ್ಮರು

,, ಪ್ರೊ|| ಜಿ. ಎನ್. ಚಕ್ರವರ್ತಿಗಳು, ಎಂ.ಎ.

ಈ ವಿದ್ವನ್ಮಣಿಗಳೆಲ್ಲರಿಗೂ ಕೃತಜ್ಞತಾಪೂರ್ವಕ ಅನಂತ ವಂದನೆಗಳು.

ಕರಡು ಪ್ರತಿಯ ಶೋಧನೆಗೆ ಸಹಾಯಕರು :

ಶ್ರೀಮಾನ್ ಎಸ್. ಆರ್. ಚಕ್ರವರ್ತಿಗಳು, ಬಿ.ಎಸ್‌ಸಿ., ಬಿ.ಇಡಿ.
ಶ್ರೀಮತಿ ಸೌ|| ರಂಗನಾಯಕಮ್ಮ
ಚಿರಂಜೀವಿ ಎ. ರಘುನಾಥ

ಇವರ ಉಪಕಾರಕ್ಕಾಗಿ ಧನ್ಯವಾದಗಳು.

ಈ ಶಬ್ದಕೋಶವನ್ನು ವಿಶ್ವಾಸದಿಂದ ಅಂದವಾಗಿ ಮುದ್ರಿಸಿಕೊಟ್ಟು ಉಪಕರಿಸಿದ ಬೆಂಗಳೂರು ಪ್ರೆಸ್ಸಿನ ಆಡಳಿತವರ್ಗಕ್ಕೂ ಸಿಬ್ಬಂದಿಯವರಿಗೂ ಕೃತಜ್ಞತಾಪೂರ್ವಕ ಅನಂತ ಧನ್ಯವಾದಗಳು.

ಬೆಂಗಳೂರು
23-1-1984

ಚಕ್ರವರ್ತಿ ಶ್ರೀನಿವಾಸ ಗೋಪಾಲಾಚಾರ್ಯ
ಗ್ರಂಥಕರ್ತ-ಪ್ರಕಾಶಕ

ACKNOWLEDGEMENT

The Author-Editor expresses a deep sense of gratitude to the Government of Karnataka and the Government of India for their generous financial assistance in the publication of V Volume of this **Samskrita-Kannada Dictionary** undertaken for the use of the people of our Karnataka Country.

BANGALORE
23-1-1984

Chakravarthi Srinivasa Gopalacharya
Author-Editor

सङ्केताक्षराणि

ಈ ಶಬ್ದಕೋಶದ ಐದನೆಯ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಹೊಸದಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವ ಸಂಕೇತಾಕ್ಷರಗಳ ವಿವರಣೆ

Additional Abbreviations used in V Volume of this Dictionary

ಗ್ರಂಥಗಳು

केन०	.. केनोपनिषत्	भोजप्र०	.. भोजप्रबन्धः
जैमि० न्याय०	.. जैमिनीयन्यायमाला	मोहमु०	.. मोहमुद्गरः
तर्ककौ०	.. तर्ककौमुदी	योगियाज्ञ०	.. योगियाज्ञवल्क्यः
नारदपु०	.. नारदपुराणम्	विक्र० देवच०	.. विक्रमाङ्कदेवचरितम्
नृसिंहपु०	.. नृसिंहपुराणम्	श्रीकृष्णक०	.. श्रीकृष्णकर्णामृतम्
पादु० स०	.. पादुकासहस्रम्	स्वर्गा०	.. स्वर्गारोहणपर्व

शब्दार्थकौस्तुभः

ಸಂಸ್ಕೃತ-ಕನ್ನಡ ಶಬ್ದಕೋಶ

SAMSKRITA-KANNADA DICTIONARY

॥ श्रीः ॥

श्रीमते हयग्रीवाय नमः।

शब्दार्थकौस्तुभः।

(संस्कृत-कर्णाटक शब्दकोशः)

ಸಂಸ್ಕೃತ-ಕನ್ನಡ ಶಬ್ದಕೋಶ

ಪಂಚಮ ಭಾಗ

लक्ष्मीं तनोतु व्यवधूय चित्ते वितर्कडोलां विविधार्थराशेः।
लक्ष्मीहयास्यः स्फुरिताक्षमालो लक्ष्मीलसद्वत्सतलः सदा नः॥

त्रयीचयसुधानिधिप्रचयभूतहेषारवा सुधोदधिसुतायुता प्रचितसर्वदोषापहा।
नतेष्टफलदायिका बुधहृदब्जमित्रायिता परिस्फुरतु मे सदा हयमुखी परा देवता॥

राकासुधाकरसुधामलदिव्यमूर्ते श्रीनाथ भव्यमतिदायक सैन्धवास्य।
अस्पृष्टसंशयकलङ्कपदार्थजातं वागीश तेऽद्य कृपया हृदि मे चकास्तु॥

नत्वा लक्ष्मीहयग्रीवौ गुरुवन्दनपूर्वकम्।
शब्दार्थकौस्तुभस्यास्य पञ्चमं भागमारभे॥

बहुव्रीहि ಬಹುವ್ರೀಹಿ (पुं०) 1. ಅನ್ಯಪದಾರ್ಥಪ್ರಧಾನವಾದ ಒಂದು ಸಮಾಸ. "शेषो बहुव्रीहिः" ಎಂಬ ಅಧಿಕಾರ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿಧಿಸಲ್ಪಡುವ ಒಂದು ಸಮಾಸ. उक्तादन्यः शेषः। "द्वितीया श्रित ..." (२-१-२४), "तृतीया तत्कृत" (२-१-३०), "चतुर्थी तदर्थ ..." (२-१-३६), "पञ्चमी भयेन" (२-१-३७), "षष्ठी" (२-२-८), "सप्तमी शौण्डैः" (२-१-४०) ಈ ಸೂತ್ರಗಳಿಂದ ದ್ವಿತೀಯಾದಿ ವಿಭಕ್ತಿಗಳನ್ನು ನಿರ್ದೇಶಿಸಿ ಅನೇಕ ಸಮಾಸಗಳನ್ನು ಹೇಳಿ ಪ್ರಥಮಾವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಯಾವ ಸಮಾಸವನ್ನೂ ಹೇಳದಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ "शेष" ಪದಕ್ಕೆ ಪ್ರಥಮಾವಿಭಕ್ತಿಯೆಂದು ಅರ್ಥವು. ಅನೇಕ ಪ್ರಥಮಾವಿಭಕ್ತ್ಯಂತಪದಗಳು ಅನ್ಯಪದಾರ್ಥಪ್ರಧಾನವಾಗಿದ್ದರೆ ಅಲ್ಲಿ ಬಹುವ್ರೀಹಿ ಸಮಾಸ. दत्ता दक्षिणा यस्मै सः दत्तदक्षिणो द्विजः ಎಂಬಲ್ಲಿ ಪ್ರಥಮಾಂತವಾದ ಎರಡು ಪದಗಳೂ (ಸ್ವತಂತ್ರವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೊಂದದೆ) द्विज (अन्य) ಪದಾರ್ಥಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿರುವುದರಿಂದ (ಇಲ್ಲಿ) ಬಹುವ್ರೀಹಿ ಸಮಾಸ. पीताम्बरः त्रिलोचनः ಇತ್ಯಾದಿ. (वि०) 2. ಹೆಚ್ಚು ಧಾನ್ಯವುಳ್ಳ. "तत्पुरुष, कर्मधारय येनाहं स्यां सदा बहुव्रीहिः" उद्भ०।

बहुशस् ಬಹುಶಸ್ (अव्य०) 1. ಅನೇಕವಾಗಿ, ಬಹಳವಾಗಿ. बहु "शस्" (५-४-४२)। "पश्यन्तीनां न खलु बहुशो न स्थलीदेवतानां मुक्तास्थूलास्तरुकिसलयेष्वश्रुलेशाः पतन्ति" मेघ० २-४३। 2. ಅನೇಕ ಸಲ, ಅನೇಕಾವೃತ್ತಿ. "चलापाङ्गां दृष्टिं स्पृशसि बहुशो वेपथुमतीं रहस्याख्यायीव स्वनसि मृदु कर्णान्तिकचरः" शाकु० १-२०। 2. ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ.

बहुशाल ಬಹುಶಾಲ (पुं०) ಸ್ನುಹೀವೃಕ್ಷ, ಕಳ್ಳಿ ಗಿಡ.

बहुशिखा ಬಹುಶಿಖಾ (स्त्री०) ನೀರುಹಿಪ್ಪಲಿ.

बहुशिरस् ಬಹುಶಿರಸ್ (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು. बहूनि शिरांसि अस्य। "रुद्रो बहुशिरा बभ्रुः" वि० स०। (वि०) 2. ಅನೇಕ ತಲೆಗಳುಳ್ಳ.

बहुश्रुत ಬಹುಶ್ರುತ (वि०) 1. ಅನೇಕ ಶಾಸ್ತ್ರಾಭ್ಯಾಸವುಳ್ಳವನು, ಪಂಡಿತ, ವಿದ್ವಾಂಸ. बहूनि श्रुतानि शास्त्राणि यस्य। "शत्रुघातिनि शत्रुघ्ने सुबाहौ च बहुश्रुते" रघु० १५-३६। 2. ವೇದಾಭ್ಯಾಸ ಮಾಡಿದವನು. "गुरुं वा बालवृद्धौ वा ब्राह्मणं वा बहुश्रुतम्। आततायिनमायान्तं हन्यादेवाविचारयन्" मनु० ८-३५०।

बहुसन्तति ಬಹುಸಂತತಿ (स्त्री०) 1. ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಬಿದಿರು. बह्वी सन्ततिरस्याः। (वि०) 2. ಅನೇಕ ಸಂತಾನವುಳ್ಳವನು, ಬಹುಮಂದಿ ಮಕ್ಕಳುಳ್ಳವನು.

बहुसार ಬಹುಸಾರ (पुं०) ಖದಿರ ವೃಕ್ಷ, ಬಿಳಿಯ ಕಗ್ಗಲಿ ಮರ.

बहुसुता ಬಹುಸುತಾ (स्त्री०) 1. ಪಿಲ್ಲಿಪಿಚ್ಚರ, ಶತಮೂಲಿ ಗಿಡ, ಶತಾವರಿ. बहवः सुता यस्याः। (वि०) **–सुत –ಸುತ.** 2. ಅನೇಕ ಮಂದಿ ಮಕ್ಕಳುಳ್ಳ.

बहुसू ಬಹುಸೂ (स्त्री०) 1. ಹೆಣ್ಣು ಹಂದಿ. 2. ಹೆಚ್ಚು ಮಕ್ಕಳನ್ನು ಹಡೆದ ಹೆಂಗಸು. बहून् सूते—षूङ् (प्राणिगर्भविमोचने) "क्विप्" (३-२-६१)।

बहुसूति ಬಹುಸೂತಿ (स्त्री०) 1. ಹೆಚ್ಚು ಕರುಹಾಕಿದ ಹಸು. बहुः सूतिः यस्याः। 2. ಅನೇಕ ಮಂದಿ ಮಕ್ಕಳನ್ನು ಹಡೆದ ಹೆಂಗಸು.

बहूदक ಬಹೂದಕ (पुं०) ನಾಲ್ಕು ವಿಧ ಸಂನ್ಯಾಸಿಗಳಲ್ಲೊಬ್ಬ. (1) कुटीचकः (2) बहूदकः (3) हंसः ಮತ್ತು (4) परमहंसः ಎಂದು ಸಂನ್ಯಾಸಿಗಳು ನಾಲ್ಕು ವಿಧ. ಬಹೂದಕನು ಕಾಷಾಯ ಮತ್ತು ತ್ರಿದಂಡವನ್ನು ಧರಿಸಿ ಏಳು ಮನೆಗಳಲ್ಲಿ ಭಿಕ್ಷೆ ಬೇಡಿ ಜೀವಿಸಬೇಕು. ಈ ಸಂನ್ಯಾಸಿಗೆ ನೀರಿನ ಖರ್ಚು ಹೆಚ್ಚಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು.

बहूदित ಬಹೂದಿತ (न०) ಹರಟೆ, ಅರ್ಥವಿಲ್ಲದ ಅಪ್ರಯುಕ್ತವಾದ ಮಾತು.

बह्वाशिन् ಬಹ್ವಾಶಿನ್ (वि०) ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಊಟಮಾಡುವವನು, ಹೆಚ್ಚು ಆಹಾರವನ್ನು ತಿನ್ನುವವನು. बहु अश्नाति —अश (भोजने) "णिनिः" (३-२-७८)। "बह्वाशी स्वल्पसन्तुष्टः सुनिद्रः शीघ्रचेतनः। प्रभुभक्तश्च शूरश्च ज्ञातव्याः षट् शुनो गुणाः" चाणक्य०।

बह्वृच् ಬಹ್ವೃಚ್ (स्त्री०) 1. ಋಗ್ವೇದ. (न०) 2. ಸೂಕ್ತ. बह्वचो ऋचो यस्मिन्।

बह्वृच ಬಹ್ವೃಚ (वि०) 1. ಋಗ್ವೇದವನ್ನು ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡಿದವನು, ಋಕ್‌ಶಾಖೆಯವನು. बह्वचो ऋचः अध्येतव्या येन "अः" (५-४-७४)। "यत्नेन भोजयेत् श्राद्धे बह्वृचं वेदपारगम्" मनु० ३-१४५। (स्त्री०) 2. **–ची –ಚೀ.** ಋಕ್‌ಶಾಖೆಯವನ ಪತ್ನಿ. बह्वृचस्य स्त्री।

बाडव ಬಾಡವ (पुं०) 1. ಬಾಡಬಾಗ್ನಿ, ಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿರುವ ಕುದುರೆಯ ಮುಖದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ಅಗ್ನಿ. बडवायां भवः "अण्" (४-३-५३)। 2. ಬ್ರಾಹ್ಮಣ. (पुन०) 3. ಪಾತಾಳಲೋಕ. (न०) 4. ಕುದುರೆಗಳ ಗುಂಪು, ಅಶ್ವಗಳ ಸಮೂಹ. बडवानां समूहः "अञ्" (४-२-४५)। (वि०) 5. ಬಡವಾಸಂಬಂಧವಾದ. बडवाया अयम् "अण्" (४-३-१२०)। (स्त्री०) **–वा –ವಾ.**

बाडवाग्नि ಬಾಡವಾಗ್ನಿ (पुं०) ಬಡಬಾನಲ, ಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿ ಕುದುರೆಯ ಮುಖದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ಅಗ್ನಿ.

बाडवेय ಬಾಡವೇಯ (पुंद्विव०) ಅಶ್ವಿನೀಕುಮಾರರು. बडवाया घोटकरूपधारिण्याः सूर्यपत्न्याः अपत्ये। बडवा "ढक्" (४-१-१२०)।

बाडव्य ಬಾಡವ್ಯ (न०) ಬ್ರಾಹ್ಮಣರ ಸಮೂಹ. बाडवानां समूहः "यन्" (४-२-४२)।

बाढ ಬಾಢ (वि०) 1. ಅತಿಶಯವಾದ, ಹೆಚ್ಚಾದ. 2. ದೃಢವಾದ, ಬಲವಾದ, ಸ್ಥಿರವಾದ. (अव्य०) 3. ಸತ್ಯವಾಗಿ, ನಿಜವಾಗಿ. बाहृ (प्रयत्ने) "क्तः" निपा० (७-२-१८)। "बाढमेष दिवसेषु पार्थिवः कर्म साधयति पुत्रजन्मने" रघु० १९-५२। 4. ಅತಿಶಯವಾಗಿ, ಹೆಚ್ಚಾಗಿ. "वपुरादरातिशयशंसि पुनः प्रतिपत्तिमूढमपि बाढमभूत्" माघ० ९-७७। (न०) 5. ಪ್ರತಿಜ್ಞೆ. 6. ಅಂಗೀಕಾರ, ಒಪ್ಪಿಗೆ.

बाण ಬಾಣ (पुं०) 1. ಬಾಣ, ಅಂಬು. बण (शब्दे) भावे "घञ्" (३-३-१८)। वाणः शब्दः अस्यास्ति "अच्" (५-२-१२७)। "जम्भद्विषत्प्रभृतिदिक्पतिचापमुक्ता बाणाः शिता दनुजनायकबाणसङ्घान्" कुमा० १७-३। 2. ಹಸುವಿನ ಕೆಚ್ಚಲು. 3. ಶಬ್ದ, ಸದ್ದು. बण (शब्दे) भावे "घञ्" (३-३-१८)। 4. ಗರಿಯಿಲ್ಲದ ಕೇವಲ ಬಾಣ. 5. ಅಗ್ನಿ. 6. ಕರಿಯ ಹೂವಿನ ಗೋರಂಟಿ ಮರ. "बाणो वृक्षविशेषे स्यात् शरस्यावयवे शरे" हेम०। 7. ಬಾಣಾಸುರ, ಬಲಿಚಕ್ರವರ್ತಿಯ ಮಗ

[ಇವನು ಶಿವಭಕ್ತ. ಮಹಾಕಾಲನೆಂದು ಇವನಿಗೆ ಬೇರೊಂದು ಹೆಸರೂ ಉಂಟು. ಈಶ್ವರನ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ಇವನು ಸಾವಿರ ತೋಳುಗಳನ್ನು ಪಡೆದನು. ಇವನ ಮಗಳಾದ ಉಷೆಯನ್ನು ಅನಿರುದ್ಧನು ಅಪಹರಿಸಿ ಮದುವೆಯಾದನು.] "बाणः सहस्रेण भुजैः प्रमाद्यन् आत्मानुरूपैरसुरैः समेतः" याद० २०-३५। 8. ಬಾಣಭಟ್ಟ, ಹರ್ಷವರ್ಧನನ ಆಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿದ್ದ ಒಬ್ಬ ಮಹಾಕವಿ. ಹರ್ಷವರ್ಧನನ ವರ್ಣನಾತ್ಮಕವಾದ ಹರ್ಷಚರಿತ, ಕಾದಂಬರಿಯೆಂಬ ಒಂದು ಕಲ್ಪಿತಕಥೆ ಮುಂತಾದುವು ಈ ಕವಿಯಿಂದ ರಚಿತವಾದುವು. 9. ಐದು ಸಂಖ್ಯೆ. (स्त्री०) –णा –ಣಾ. 10. ಬಾಣದ ಮೂಲಭಾಗ, ಬಾಣದ ಬುಡ. (पुंस्त्री०) –णः –ಣಃ. –णा –ಣಾ. 11. ಕರಿಯ ಹೂವಿನ ಗೋರಂಟಿ ಮರ. "बाणः स्याद्गोस्तने दैत्यभेदे केवलकाण्डयोः। बाणा तु बाणमूले स्त्री नीलझिण्टयां पुनर्द्वयोः" मेदि०। "बाणः स्यात् केवले काण्डे काण्डावयवदैत्ययोः। बाणा झिण्टयाम्" विश्व०।

बाणधि ಬಾಣಧಿ (पुं०) ಬತ್ತಳಿಕೆ, ಬಾಣಗಳ ಚೀಲ. बाणाः धीयन्तेऽस्मिन्—डुधाञ् (धारणपोषणयोः) "किः" (३-३-९३)।

बाणवृष्टि ಬಾಣವೃಷ್ಟಿ (स्त्री०) ಬಾಣಗಳ ಸುರಿಮಳೆ. बाणानां वृष्टिः।

बाणसन्धान ಬಾಣಸಂಧಾನ (न०) ಬಿಲ್ಲಿಗೆ ಬಾಣವನ್ನು ಏರಿಸುವುದು, ಬಾಣವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಲು ಹೆದೆಯೊಡನೆ ಸೇರಿಸುವುದು. बाणस्य सन्धानम्। "का कथा बाणसन्धाने ज्याशब्देनैव दूरतः" शाकु० ३-१।

बाणसुता ಬಾಣಸುತಾ (स्त्री०) ಬಾಣಾಸುರನ ಮಗಳು, ಉಷಾದೇವಿ. ["उषा" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

बादर ಬಾದರ (पुं०) 1. ಹತ್ತಿಯ ಗಿಡ. बदर स्वार्थे "अण्" (५-४-३८)। 2. ಎಲಚಿ ಗಿಡ, ಬೋರೆ ಗಿಡ. (न०) 3. ಹತ್ತಿಯ ನೂಲು. 4. ಎಲಚಿಹಣ್ಣು, ಬೋರೆ ಹಣ್ಣು. 5. ಹತ್ತಿಯ ಕಾಯಿ. "बदरी कोलिकार्पास्योर्बादरं तु तयोः फले" हेम०। (वि०) 6. ಎಲಚಿಗಿಡದ ಸಂಬಂಧವಾದ ಎಲೆ ಹಣ್ಣು ತೊಗಟೆ ಮುಂತಾದುವು. 7. ಹತ್ತಿಯ ಗಿಡದ ಸಂಬಂಧವಾದ ಎಲೆ, ಕಾಯಿ, ನೂಲು, ವಸ್ತ್ರ ಮುಂತಾದುವು. बदराया विकारः "अण्" (४-३-१३५)। तस्य लुक् (४-३-१६३)। बदरस्य विकारः "अण्" (४-३-१३४)।

बादरायण ಬಾದರಾಯಣ (पुं०) ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿದ ವೇದವ್ಯಾಸ ಮಹರ್ಷಿ, ಶುಕ ಮಹರ್ಷಿಯ ತಂದೆ. बदर्यां भवः "फक्" (४-१-९९)।

बादरिक ಬಾದರಿಕ (वि०) 1. ಬದರಿ ಫಲ ಬಿಡುವ ಕ್ಷೇತ್ರ. 2. ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದಿರುವುದನ್ನು ಒಂದೊಂದಾಗಿ ಆರಿಸಿ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವವನು.

बाध ಬಾಧ (पुं०) 1. ಅಡ್ಡಿ, ಆತಂಕ, ಪ್ರತಿಬಂಧ. बाधृ (विलोडने) "घञ्" (३-३-१८)। 2. (ನ್ಯಾಯಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ) ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲದ ಪಕ್ಷ. "साध्याभाववान् पक्षः" "ह्रदो वह्निमान् धूमात्" ಎಂಬಲ್ಲಿ ಪಕ್ಷವಾದ ಹ್ರದದಲ್ಲಿ ಸಾಧ್ಯವಾದ ವಹ್ನಿಯಿಲ್ಲದಿರುವುದು (ವಹ್ನಿಯಿಲ್ಲದ ಹ್ರದವು) ಬಾಧವು.

बाधक ಬಾಧಕ (वि०) 1. ಅಡ್ಡಿಯಾಗಿರುವ, ತಡೆಯಾಗಿರುವ, ಪ್ರತಿಬಂಧಕವಾಗಿರುವ. (पुं०) 2. ಸ್ತ್ರೀಯರಿಗೆ ಋತುಕಾಲದಲ್ಲಿ ಗರ್ಭ ಧರಿಸಲು ಅಡ್ಡಿಯಾಗುವ ಒಂದು ರೋಗ. ಈ ರೋಗವು (1) ರಕ್ತಮಾದ್ರೀಬಾಧಕ. (2) ಷಷ್ಠೀಬಾಧಕ. (3) ಅಂಕುರಬಾಧಕ ಮತ್ತು (4) ಜಲಕುಮಾರಬಾಧಕಗಳೆಂದು ನಾಲ್ಕು ವಿಧ.

(1) ಸೊಂಟ ಹೊಕ್ಕಳಿನ ಕೆಳಭಾಗ ಪಕ್ಕೆಗಳು ಮತ್ತು ಎದೆ ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ನೋವುಂಟಾಗಿ ಕಾಲಕ್ಲೃಪ್ತಿಯಿಲ್ಲದೆ ಅಕ್ರಮವಾಗಿ ಬಹಿಷ್ಠೆಯಾಗುವುದರಿಂದ **ರಕ್ತಮಾದ್ರೀ ಬಾಧಕ** (ದೋಷ)ವುಂಟಾಗಿ ಗರ್ಭಧಾರಣೆಯ ಶಕ್ತಿ ಕಡಮೆಯಾಗುವುದು.

(2) ಕಣ್ಣುಗಳು ಕೈಗಳು ಮತ್ತು ಜನನೇಂದ್ರಿಯಗಳಲ್ಲಿ ಉರಿತವೂ, ಜೊಲ್ಲು ಬೆರೆತ ರಕ್ತವೂ ಒಂದು ತಿಂಗಳಲ್ಲಿ ಎರಡು ಸಲ ಬಹಿಷ್ಠೆಯಾಗುವುದೂ **ಷಷ್ಠೀಬಾಧಕ** ದೋಷದ ಕಾರ್ಯಗಳು.

(3) ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಒಂದು ವಿಧ ಕಳವಳವೂ ದೇಹದಲ್ಲಿ ಭಾರವೂ ರಕ್ತಸ್ರಾವವೂ ಹೊಕ್ಕಳ ಕೆಳಭಾಗದಲ್ಲಿ ಶೂಲೆಯೂ ಮೂರು ನಾಲ್ಕು ತಿಂಗಳಿಗೊಂದಾವೃತ್ತಿ ಬಹಿಷ್ಠೆಯಾಗುವುದೂ ದೇಹವು ಕೃಶವಾಗುವುದೂ ಕೈಕಾಲುಗಳಲ್ಲಿ ಉರಿತವೂ **ಅಂಕುರಬಾಧಕದ** ಲಕ್ಷಣ. ಅಂಕುರ ಬಾಧಕದ ದೋಷದಿಂದ ದೇಹವು ಶುಷ್ಕವಾಗುವುದು. ಗರ್ಭ ಧರಿಸಿದರೂ ಯಾವಾಗಲೂ ಉದರಶೂಲೆ ಮೊದಲಾದ ಬಾಧೆಗಳಿರುವುವು.

(4) ದೇಹವು ಕೃಶವಾಗಿದ್ದು ಕ್ರಮೇಣ ಸ್ಥೂಲವಾಗುವುದು ಅಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅಕ್ರಮವಾಗಿ ಬಹಿಷ್ಠೆಯಾಗುವುದು ಸ್ತನಗಳು ದಪ್ಪವಾಗುವುದು ಮೈಯಲ್ಲಿ ರಕ್ತವು ಕಡಮೆಯಾಗುವುದು. ಇವು **ಜಲಕುಮಾರಬಾಧಕ** ಲಕ್ಷಣಗಳು.

बाधन ಬಾಧನ (नं०) 1. ಪೀಡಿಸುವುದು, ತೊಂದರೆ ಪಡಿಸುವುದು. बाधृ (विलोडने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಅಡ್ಡಿಮಾಡುವುದು, ತಡೆಯುವುದು. (वि०) 3. ಪೀಡಿಸುವ, ತೊಂದರೆಪಡಿಸುವ. बाधृ "ल्युः" (३-१-१३४)। 4. ತಡೆಯುವ, ಪ್ರತಿಬಂಧಿಸುವ.

बाधा ಬಾಧಾ (स्त्री०) 1. ಪೀಡೆ, ತೊಂದರೆ, ಹಿಂಸೆ, ನೋವು. बाधृ (विलोडने) "अः" (३-३-१०३)। "दुर्वृत्ताः सन्ति शतशः दानवाः पापयोनयः। तेभ्यो न स्याद्यथा बाधा मुनीनां त्वं तथा कुरु" मार्क०। 2. ನಿಷೇಧ. 3. ಅಡ್ಡಿ, ತಡೆ. 4. ವಿರೋಧ.

बाधित ಬಾಧಿತ (वि०) 1. ಪೀಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಹಿಂಸಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. बाधृ (विलोडने) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ತಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಅಡ್ಡಿಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ನಿಷೇಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. (ನ್ಯಾಯಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ) ವಿರೋಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ತಪ್ಪೆಂದು ಸಮರ್ಥಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. ಇದು ಐದು ವಿಧ ಹೇತ್ವಾಭಾಸಗಳಲ್ಲೊಂದು ವಿಧ. "साध्याभाववत्पक्षको हेतुः"। "वह्निरनुष्णः द्रव्यत्वात्" ಎಂಬಲ್ಲಿ ವಹ್ನಿಯಲ್ಲಿರುವ ಉಷ್ಣತ್ವವು ತ್ವಗಿಂದ್ರಿಯದಿಂದ ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುವುದಾದುದರಿಂದ ಪಕ್ಷವಾದ ವಹ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಸಾಧ್ಯವಾದ ಅನುಷ್ಣತ್ವವು ಇಲ್ಲವಾಯಿತು. ಆದುದರಿಂದ ಹೇತುವು ದುಷ್ಟವಾಗಿ ಬಾಧಿತವಾಯಿತು.

बाधिर्य ಬಾಧಿರ್ಯ (नं०) ಕಿವುಡು. बधिरस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। "यदा शब्दवहं वायुः स्रोत आवृत्य तिष्ठति। शुद्धः श्लेष्मान्वितो वापि बाधिर्यं तेन जायते"।

बाध्य ಬಾಧ್ಯ (वि०) 1. ಬಾಧಿಸಲ್ಪಡುವ, ಪೀಡಿಸಲ್ಪಡುವ. बाधृ (विलोडने) "ण्यत्" (३-१-१२४)। 2. ವಿರೋಧಿಸಲ್ಪಡುವ, ತಪ್ಪೆಂದು ಸಮರ್ಥಿಸಲ್ಪಡುವ. 3. ತಡೆಯಲ್ಪಡುವ, ಅಡ್ಡಿಪಡಿಸಲ್ಪಡುವ.

बान्धकिनेय ಬಾಂಧಕಿನೇಯ (वि०) ಕುಲಟೆಯ ಮಗ, ವ್ಯಭಿಚಾರಿಣಿಯ ಮಗ. बन्धक्या अपत्यम् — बन्धकी "ढक्" "इनङ्" च (४-१-१२६)। "अथ बान्धकिनेयः स्याद्बन्धुलश्चासतीसुतः" अम०।

बान्धव ಬಾಂಧವ (पुं०) 1. ಬಂಧು, ನೆಂಟ, ಒಂದೇ ಕುಲದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು. बन्धुरेव "अण्" (५-४-३८)। "त्वय्यस्याः कथमप्यबान्धवकृतां स्नेहप्रवृत्तिं च ताम्" शाकु० ४-१६। 2. ಮಿತ್ರ, ಸುಹೃತ್ತು, ಗೆಳೆಯ. [ವಿವರಕ್ಕೆ "बन्धु" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] 3. ಸಹೋದರ. 4. ಮಾತುಲ, ಸೋದರಮಾವ ಮುಂತಾದವರು.

बान्धव्य ಬಾಂಧವ್ಯ (नं०) ಬಂಧುತ್ವ, ಒಂದೇ ವಂಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿರುವಿಕೆ, ನೆಂಟತನ. बन्धोर्भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)।

बारकीर ಬಾರಕೀರ (पुं०) 1. ಭಾವಮೈದುನ, ಪತ್ನಿಯ ಸಹೋದರ. "श्यालो बारकीरः" त्रिकाण्ड०। 2. ಪೂಜಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಕುದುರೆ.

बार्बटीर ಬಾರ್ಬಟೀರ (पुं०) 1. ತವರ. 2. ಮಾವಿನ ಹಣ್ಣಿನ ತಿರುಳು. 3. ಅಂಕುರ, ಮೊಳಕೆ. 4. ಅಸತೀಪುತ್ರ, ಕುಲಟೆಯ ಮಗ, ವ್ಯಭಿಚಾರಿಣಿಯ ಮಗ. "बर्बटीरो रङ्गे आम्रास्थ्यङ्कुरे गणिकासुते" मेदि०।

बार्हत ಬಾರ್ಹತ (नं०) ಬೃಹತೀಫಲ, ಹೆಗ್ಗುಳ್ಳದಕಾಯಿ, ಮುಳ್ಳುಬದನೆಯಕಾಯಿ. बृहत्याः फलम् "अण्" (४-३-१६४)।

बार्हस्पत ಬಾರ್ಹಸ್ಪತ (वि०) ಬೃಹಸ್ಪತಿಸಂಬಂಧವಾದ. बृहस्पतेरिदम् "अण्" (४-३-१२०)।

बार्हस्पत्य ಬಾರ್ಹಸ್ಪತ್ಯ (पुं०) 1. ನಾಸ್ತಿಕ, ಬೃಹಸ್ಪತಿಯಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಗ್ರಂಥವನ್ನು ಅಧ್ಯಯನಮಾಡುವವನು. बार्हस्पत्यं बृहस्पतिना प्रोक्तं शास्त्रमधीयमानत्वेनास्त्यस्य "अच्" (५-२-१२७)। ಬೃಹಸ್ಪತಿಯು ಚಾರ್ವಾಕಮತಪ್ರವರ್ತಕನಾದುದರಿಂದ ಅವನ ಅನುಯಾಯಿಗಳೆಲ್ಲರೂ ನಾಸ್ತಿಕರು. (नं०) 2. ಬೃಹಸ್ಪತಿಯಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಶಾಸ್ತ್ರ. बृहस्पतिना प्रोक्तम् "ण्यः" (४-३-१०१)। 3. ಬೃಹಸ್ಪತಿಯ ಕಾರ್ಯ, ಬೃಹಸ್ಪತಿಯ ಧರ್ಮ. बृहस्पतेः कर्म "यक्" (५-१-१२८)।

बाल ಬಾಲ (पुं०) 1. ಶಿಶು, ಸಣ್ಣ ಮಗು. बल (प्राणने) "णः" (३-१-१४०)। 2. ಹುಡುಗ, ಹದಿನಾರು ವರ್ಷ ವಯಸ್ಸಿನೊಳಗಿರುವ ಬಾಲಕ. "आषोडशाद्भवेद्बालः तरुणस्तत उच्यते। वृद्धः स्यात्सप्ततेरूर्ध्वं वर्षीयान् नवतेः परम्"। 3. ಅಜ್ಞ, ತಿಳಿವಳಿಕೆಯಿಲ್ಲದವನು, ಮೂರ್ಖ. "अज्ञो भवति वै बालः पिता भवति मन्त्रदः" मनु० २-१५३। 4. ಕೇಶಪಾಶ, ತಲೆಯ ಕೂದಲು. 5. ಕುದುರೆಯ ಬಾಲ. 6. ಆನೆಯ ಬಾಲ. 7. ತೆಂಗಿನ ಮರ. 8. ಐದು ವರ್ಷ ವಯಸ್ಸಿನ ಆನೆಯ ಮರಿ. 9. ಕುದುರೆಯ ಮರಿ. "पञ्चवर्षो गजो बालः स्यात् पोतो दशवर्षकः" वैज०। (पुं०न०) 10. ಮುಡಿವಾಳ ವೆಂಬ ಗಂಧಿಗರ ಒಂದು ಸುಗಂಧ ದ್ರವ್ಯ. (वि०) 11. ಎಳೆಯದಾದ, ಚಿಕ್ಕದಾದ, ದೊಡ್ಡದಾಗಿ ಬೆಳೆಯದಿರುವ. "दिनावसानोत्सुकबालवत्सा विसृज्यतां धेनुरियं महर्षेः"

रघु० २-४५। (स्त्री०) **बाला ಬಾಲಾ.** 12. ಅರಿಶಿನ. 13. ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಮಲ್ಲಿಗೆ. "बालो ना कुन्तलेऽश्वस्य करिणश्चापि वालधौ। नारिकेले हरिद्रायां मल्लिकाभिद्यपि स्त्रियाम्। वाच्यलिङ्गोऽर्भके मूर्खे ह्रीबेरे पुन्नपुंसकम्" मेदि०। 14. ಬಾಲಿಕೆ, ಹುಡುಗಿ. "सा बाला परवतीति मे विदितम्" शाकु० ३-२।

बालक ಬಾಲಕ (पुं०) 1. ಶಿಶು, ಸಣ್ಣ ಮಗು. बाल एव स्वार्थे "कन्"। 2. ಹುಡುಗ. 3. ಆನೆಯ ಬಾಲ. 4. ಕುದುರೆಯ ಬಾಲ. 5. ಅಜ್ಞ, ಮೂರ್ಖ, ತಿಳಿಗೇಡಿ. 6. ಕಪ್ಪು ಬತ್ತ. 7. ಮುಡಿವಾಳ. 8. ಉಂಗುರ. 9. ಬಳೆ, ವಲಯ. (स्त्री०) **बालिका ಬಾಲಿಕಾ.** 10. ಹುಡುಗಿ. "बालकस्तु शिशावज्ञे वालधौ हयहस्तिनोः। अङ्गुरीयक ह्रीबेरवलये पुंसि बालिका। बालायाम्" मेदि०। 11. ಕರ್ಣಾಭರಣ. 12. ಸೈಕತ, ಮರಳು. [ವಿಶ್ವ ಪ್ರಕಾಶದಲ್ಲಿ ಮುಡಿವಾಳ, ಉಂಗುರ ಮತ್ತು ಬಳೆ ಈ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ನಪುಂಸಕಲಿಂಗವೆಂದು ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ.]

बालकीय ಬಾಲಕೀಯ (वि०) ಹುಡುಗನ ಸಂಬಂಧವಾದ, ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ಸಹಜವಾದ.

बालकृमि ಬಾಲಕೃಮಿ (पुं०) ಹೇನು, ಕೂರೆ.

बालकृष्ण ಬಾಲಕೃಷ್ಣ (पुं०) ಎಳೆವಯಸ್ಸಿನ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ. बालः कृष्णः।

बालक्रीडन ಬಾಲಕ್ರೀಡನ (न०) 1. ಮಕ್ಕಳ ಆಟ. 2. ಮಕ್ಕಳ ಆಟದ ಬೊಂಬೆ ಮೊದಲಾದುವು. बालाः क्रीडन्त्यनेन — क्रीड् "ल्युट्" (३-३-११७)।

बालक्रीडनक ಬಾಲಕ್ರೀಡನಕ (पुं०) ಮಕ್ಕಳ ಆಟದ ಸಾಮಾನು, ಚೆಂಡು ಕವಡೆ ಮೊದಲಾದುದು.

बालक्रीडा ಬಾಲಕ್ರೀಡಾ (स्त्री०) ಮಕ್ಕಳ ಆಟ. बालानां क्रीडा।

बालगर्भिणी ಬಾಲಗರ್ಭಿಣೀ (स्त्री०) ಮೊದಲನೆಯ ಸಲ ಗರ್ಭಧರಿಸಿದ ಹಸು. बाला चासौ गर्भिणी च।

बालगोपाल ಬಾಲಗೋಪಾಲ (पुं०) ಶ್ರೀ ಬಾಲಕೃಷ್ಣ ಮೂರ್ತಿ.

बालग्रह ಬಾಲಗ್ರಹ (पुं०) ಶಿಶುಗಳನ್ನು ಪೀಡಿಸುವ ಒಂದು ಗ್ರಹ. बालानां बालकानां ग्रहः। ತಾಯಿ ತಂದೆಗಳ ಅನಾಚಾರದಿಂದ ಗ್ರಹಗಳು ಶಿಶುಗಳನ್ನು ಪೀಡಿಸುವುವು. "बालग्रहा अनाचारात् पीडयन्ति शिशुं यतः। तस्मात्तदुपसर्गेभ्यो रक्षेद्बालं प्रयत्नतः"। ಆದುದರಿಂದ ಇಂತಹ ಉಪದ್ರವಗಳಿಂದ ಮಕ್ಕಳನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಬೇಕು.

बालचन्द्र ಬಾಲಚಂದ್ರ (पुं०) ವೃದ್ಧಿಹೊಂದುತ್ತಿರುವ ಚಂದ್ರ.

बालतनय ಬಾಲತನಯ (पुं०) ಖದಿರವೃಕ್ಷ, ಕಗ್ಗಲಿಮರ. बालास्तनयाः पत्राण्यस्य।

बालतन्त्र ಬಾಲತಂತ್ರ (न०) ಸೂಲಗಿತ್ತಿತನ, ಶಿಶುವಿನ ರಕ್ಷಣೆಯ ಉಪಾಯ, ಕುಮಾರ ಭೃತ್ಯ. बालार्थं तद्रक्षणार्थं तन्त्रमुपायः। ಇದು ಆಯುರ್ವೇದದ ಅಷ್ಟಾಂಗಗಳಲ್ಲೊಂದು. ಗರ್ಭಿಣಿಯ ಉಪಚಾರದಿಂದ ಶಿಶುವಿನ ರಕ್ಷಣೆಯಾಗಬೇಕಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಕೌಮಾರಭೃತ್ಯವೆಂದು ಹೆಸರು.

ಆಯುರ್ವೇದದ ಎಂಟು ಅಂಗಗಳು: (1) शल्यम् (2) शालाक्यम् (3) कायचिकित्सा (४) भूतविद्या (5) कौमारभृत्यम् (6) अगदतन्त्रम् (7) रसायनतन्त्रम् ಮತ್ತು (8) वाजीकरणतन्त्रम्। "कुमारभृत्या स्याद्बालतन्त्रम् गर्भिण्यवेक्षणम्" त्रिकाण्ड०।

बालपत्र ಬಾಲಪತ್ರ (पुं०) ಖದಿರವೃಕ್ಷ, ಕಗ್ಗಲಿಮರ. बाल इव अल्पं पत्रमस्य।

बालपाश्या ಬಾಲಪಾಶ್ಯಾ (स्त्री०) ಜಡೆಬಿಲ್ಲೆ, ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಜಡೆಯ ಮೇಲೆ ಹಾಕಿಕೊಳ್ಳಬಹುದಾದ ಒಂದು ಆಭರಣ. बालपाशे केशसमूहे साधुः "यत्" (४-४-९८)।

बालबोध ಬಾಲಬೋಧ (पुं०) 1. ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ಬೋಧನೆ ಮಾಡುವುದು, ಹುಡುಗರಿಗೆ ಪಾಠಹೇಳುವುದು. 2. ಮಕ್ಕಳ ಶಕ್ತಿಗೆ ತಕ್ಕಂತೆ ರಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಪಠ್ಯಪುಸ್ತಕ, ಮಕ್ಕಳ ವಯಸ್ಸಿಗೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿ ಬೋಧನೆ ಮಾಡಲು ರಚಿತವಾದ ಪಾಠದ ಪುಸ್ತಕ.

बालभद्रक ಬಾಲಭದ್ರಕ (पुं०) ಒಂದು ಜಾತಿಯ ವಿಷ, ವಿಷದ ಒಂದು ಭೇದ.

बालभार ಬಾಲಭಾರ (पुं०) ಕೇಶಪಾಶ, ಕೇಶಸಮೂಹ. बालस्य भारः। "बाधेतोल्काक्षपितचमरीबालभारो दवाग्निः" मेघ० १-५३।

बालभाव ಬಾಲಭಾವ (पुं०) ಬಾಲ್ಯ, ಶೈಶವ, ಹುಡುಗನಾಗಿರುವಿಕೆ. बालस्य भावः।

बालभैषज्य ಬಾಲಭೈಷಜ್ಯ (न०) ರಸಾಂಜನ. बालस्य शिशोर्भैषज्यम्।

बालभोज्य ಬಾಲಭೋಜ್ಯ (न०) 1. ಚಣಕ, ಕಡಲೆ. (वि०) 2. ಮಕ್ಕಳಿಂದ ತಿನ್ನಲ್ಪಡುವ. 3. ಮಕ್ಕಳು ತಿನ್ನಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. बालैर्भुज्यते।

बालमूषिका ಬಾಲಮೂಷಿಕಾ (स्त्री०) ಚಿಟ್ಟಿಲಿ, ಸಣ್ಣ ಜಾತಿಯ ಇಲಿ. बाला चासौ मूषिका च।

बालराज ಬಾಲರಾಜ (ಪುಂ) 1. ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ಹುಡುಗ, ಒಳ್ಳೆಯ ಹುಡುಗ. (ನಂ) 2. ವೈಡೂರ್ಯಮಣಿ. बाल: अल्पोऽपि राजते ।

बालरोग ಬಾಲರೋಗ (ಪುಂ) ಸಣ್ಣ ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ಬರುವ ವ್ಯಾಧಿ. बालानां रोग:। ಚಿಕ್ಕ ಮಕ್ಕಳನ್ನು ಸಾಕುವ ತಾಯಿ ಅಥವಾ ದಾದಿಯು ಗುರುವಾದ ಆಹಾರವನ್ನು ಸೇವಿಸುವುದರಿಂದ ವಾತ ಪಿತ್ತ ಕಫಗಳು ಕೆಟ್ಟು ಅಪರ ಸ್ತನ್ಯವು (ಎದೆಯ ಹಾಲು) ಕೆಡುವುದರಿಂದ ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ಅನೇಕ ವ್ಯಾಧಿಗಳು ಸಂಭವಿಸುವುವು. "धात्र्यास्तु गुरुभिर्भोज्यैर्विषमैर्दोषजैस्तथा। दोषा देहे प्रकुप्यन्ति तत: स्तन्यं प्रदुष्यति। मिथ्याहारविहारिण्या दुष्टा वातादय: स्त्रिया:। दूषयन्ति पयस्तेन जायन्ते व्याधय: शिशो:।" ವಾತದೋಷದಿಂದ ಕೆಟ್ಟ ಹಾಲನ್ನು ಕುಡಿದ ಶಿಶುವು ವಾತ ರೋಗ ಪೀಡಿತವಾಗುವುದು. ಅದರ ಸ್ವರವು ಕುಗ್ಗುವುದು. ದೇಹವು ಕೃಶವಾಗುವುದು. ಮಲಮೂತ್ರಗಳೂ ಬಂಧಿಸುವುವು. ಪಿತ್ತದೋಷದಿಂದ ಕೆಟ್ಟ ಹಾಲನ್ನು ಕುಡಿದ ಮಗುವಿನ ದೇಹವು ಬೆವರುವುದು. ಯಾವಾಗಲೂ ಬಾಯಾರುವುದು. ದೇಹವು ಯಾವಾಗಲೂ ಉಷ್ಣವಾಗಿರುವುದು. ಇದರಿಂದ ಕಾಮಾಲೆ ರೋಗವೂ ಬರುವುದು. "वातदुष्टं शिशु: स्तन्यं पिबन् वातगदातुर:। क्षामस्वर: कृशाङ्ग: स्याद्बद्धविण्मूत्रमारुत:"। "स्विन्नो भिन्नमलो बाल: कामलापित्तरोगवान्। तृष्णालुरुष्णसर्वाङ्ग: पित्तदुष्टं पय: पिबन्"। ಕಫ ದೋಷದಿಂದ ಕೆಟ್ಟಿರುವ ಸ್ತನ್ಯವನ್ನು ಕುಡಿದ ಮಗುವಿನ ಬಾಯಲ್ಲಿ ಯಾವಾಗಲೂ ಜೊಲ್ಲು ಸುರಿಯುವುದು. ಎದೆಯಲ್ಲಿ ಕಫ ಸೇರುವುದು. ಮಗುವು ಮಂಕಾಗುವುದು. ಮುಖ ಕಣ್ಣುಗಳು ಊದಿಕೊಳ್ಳುವುವು. ಕುಡಿದ ಹಾಲನ್ನು ವಾಂತಿ ಮಾಡುವುದು. "श्लेष्मदुष्टं पिबन् क्षीरं लालालु: श्लेष्मरोगवान्। निद्रार्दितो जड: शूनवक्त्राक्ष: छर्दन: शिशु:"। ದೊಡ್ಡವರಿಗೆ ಬರುವ ಜ್ವರ ಮೊದಲಾದ ವ್ಯಾಧಿಗಳು ಶಿಶುಗಳಿಗೆ ಬರುವುದಲ್ಲದೆ ಶಿಶುಗಳಿಗೇ ಬರುವ ರೋಗಗಳೂ ಅನೇಕವಾಗಿವೆ. तालुकंटकम् महापद्मम् कुकूणक: तुण्डिगुदपाक: अहिपूतनम् पारगर्भिकम् ಮುಂತಾದ ವ್ಯಾಧಿಗಳು ಶಿಶುಗಳಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಬರುವುವು. [ಇವುಗಳ ಸ್ವರೂಪ ಮತ್ತು ಚಿಕಿತ್ಸೆಗಳಿಗೆ "भावप्रकाश" ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

बाललता ಬಾಲಲತಾ (स्त्री०) ಎಳೆಯ ಲತೆ, ಹೊಸದಾಗಿ ಚಿಗುರಿರುವ ಬಳ್ಳಿ. बाला चासौ लता च। "अवाकिरन् बाललता: प्रसूनैराचारलाजैरिव पौरकन्या:" रघु० २-१०।

बालव ಬಾಲವ (ಪುಂ) ಬವ ಮೊದಲಾದ ಹನ್ನೊಂದು ಕರಣಗಳಲ್ಲಿ ಎರಡನೆಯದು.

बालवत्स ಬಾಲವತ್ಸ (ಪುಂ) ಕಂದುಬಣ್ಣದ ಕಪೋತ, ಬೂದಿಬಣ್ಣದ ಪಾರಿವಾಳ. "कपोतो बालवत्स: स्यात्" वैज०।

बालवायज ಬಾಲವಾಯಜ (ನಂ) ವೈಡೂರ್ಯಮಣಿ. बालवाये देशविशेषे जायते — जनी (प्रादुर्भावे) "ड:" (३-२-९७)।

बालवाह्य ಬಾಲವಾಹ್ಯ (ಪುಂ) ಕಾಡುಮೇಕೆ. बाला: पोता: वाह्या यस्य। ಕಾಡುಮೇಕೆಗಳು ಏನಾದರೂ ಭಯವುಂಟಾದರೆ ಮರಿಗಳನ್ನು ಬೆನ್ನಿನ ಮೇಲೆ ಹೊತ್ತುಕೊಂಡು ಓಡುವುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು. (ವಿಂ) 2. ಬಾಲಕರಿಂದ ಹೊರಲ್ಪಡುವ, ಮಕ್ಕಳಿಂದ ಒಯ್ಯಲ್ಪಡುವ.

बालव्यजन ಬಾಲವ್ಯಜನ (ನಂ) ಚಾಮರ. बालेन चमरीमृगबालेन निर्मितं व्यजनम्। "यस्यार्थयुक्तं गिरिराजशब्दं कुर्वन्ति बालव्यजनैश्चमर्य:" कुमा० १-१३।

बालहस्त ಬಾಲಹಸ್ತ (ಪುಂ) ಕೂದಲುಗಳಿಂದ ತುಂಬಿದ ಬಾಲ.

बाला ಬಾಲಾ (स्त्री०) 1. ಹುಡುಗಿ, ಹೆಣ್ಣುಮಗು, ಕುಮಾರಿ. 2. ಯುವತಿ, ತರುಣಿ, ಪ್ರಾಯದ ಹೆಂಗಸು. "सा बाला परवतीति मे विदितम्" शाकु० ३-२। 3. ಅರಿಶಿನ. 4. ತೆಂಗಿನಕಾಯಿ. 5. ಸಣ್ಣ ಯಾಲಕ್ಕಿ. 6. ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಮಲ್ಲಿಗೆ ಗಿಡ.

बालार्क ಬಾಲಾರ್ಕ (ಪುಂ) ಎಳೆಯ ಸೂರ್ಯ, ಆಗತಾನೆ ಉದಯಿಸಿದ ಸೂರ್ಯ, ಪ್ರಾತಃಕಾಲದ ಸೂರ್ಯ. बालश्चासौ अर्कश्च।

बालिका ಬಾಲಿಕಾ (स्त्री०) 1. ಹುಡುಗಿ, ಕುಮಾರಿ. 2. ಪ್ರಾಯದ ಹೆಂಗಸು, ಯುವತಿ, ತರುಣಿ. 3. ಮರಳು. "बालायां वालुकायां च बालिकाशब्द इष्यते" शाश्व०। 4. ಎಲೆಗಳ ಮರ್ಮರಶಬ್ದ. 5. ಕಿವಿಯ ಒಂದು ಆಭರಣ. "बालिका कर्णभूषणे। पिछोलायां बालुकायां बालायाम्" हेम०। "बालिका। बालायां वालुका पत्रकाहले कर्णभूषणे" मेदि०।

बालिश ಬಾಲಿಶ (ಪುಂ) 1. ಸಣ್ಣ ಮಗು, ಎಳೆಯ ಮಗು, ಶಿಶು. बाडृ (आप्लाव्ये) "इन्" (उ० ४-११७)। बाडिं वृद्धिं श्यति — शो (तनूकरणे) "क:"

(३-२-३)। "बालिशा बत यूयं वा अधर्मे धर्ममानिनः" भाग० ४-१४-२३। (वि०) 2. ಮೂರ್ಖ, ಅಜ್ಞ, ತಿಳಿಗೇಡಿ. "अपाङ्क्तयो यावतः पाङ्क्तयान् भुञ्जानाननुपश्यति। तावतां न फलं तत्र दाता प्राप्नोति बालिशः" मनु० ३-१७६। (न०) 3. ಉಪಧಾನ, ತಲೆದಿಂಬು.

बालिशता ಬಾಲಿಶತಾ (स्त्री०) ಅಜ್ಞತೆ, ತಿಳಿಗೇಡಿತನ, ಮೂರ್ಖತನ. बालिशस्य भावः "तल्" (५-१-११९)। "त्वः"। **बालिशत्वम् ಬಾಲಿಶತ್ವಮ್.**

बालेय ಬಾಲೇಯ (पुं०) 1. ಬಲಿಚಕ್ರವರ್ತಿಯ ಮಗ. बलेरपत्यम् "ढञ्" (४-१-१३६)। "बलेः पुत्राश्च पौत्राश्च शतशोऽथ सहस्रशः। बालेयो नाम विख्यातो गणो विक्रान्तपौरुषः"। 2. ರಾಸಭ, ಗರ್ದಭ, ಕತ್ತೆ. 3. ಗರ್ದಭ ರೂಪದಿಂದಿದ್ದ ಬಲಿಚಕ್ರವರ್ತಿ. "एवमुक्तो भगवता महेन्द्रः पृथिवीं तदा। चचारैरावतस्कन्धमधिरुह्य श्रिया वृतः। ततो ददर्श स बलिं खरवेषेण संवृतम्। यथाख्यातं भगवता शून्यागारकृतालयम्" भा० भीष्म० २३०-१२, १३। (वि०) 4. ಮೃದುವಾದ, ಮೆದುವಾದ. 5. ಪೂಜೆಗೆ ಹಿತವಾದ, ಉಪಹಾರಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ. बलये इमे "ढञ्" (५-१-१३)। "पुष्पं फलं चार्तवमाहरन्त्यो बीजं च बालेयमकृष्टरोहि" रघु० १४-७७।

बालेयशाक ಬಾಲೇಯಶಾಕ (पुं०) ಭಾರಂಗಿ ಗಿಡ. बालेयस्य गर्दभस्य शाकः। ಇದನ್ನು ಕತ್ತೆಯು ತಿನ್ನುವುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು.

बालेष्ट ಬಾಲೇಷ್ಟ (पुं०) ಬದರವೃಕ್ಷ, ಎಲಚಿಮರ, ಬೋರೆಗಿಡ. बालानामिष्टः।

बालोपवीत ಬಾಲೋಪವೀತ (न०) 1. ಯಜ್ಞೋಪವೀತ. 2. ಮಕ್ಕಳು ಹೊದೆಯುವ ವಸ್ತ್ರ. बालानामुपवीतमिव।

बाल्य ಬಾಲ್ಯ (न०) 1. ಶೈಶವ, ಹುಡುಗತನ. बालस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। "रम्यां रघुप्रतिनिधिः स नवोपकार्यां बाल्यात्परामिव दशां मदनोऽध्युवास" रघु० ५-६३। 2. ಚಿಕ್ಕದಾಗಿರುವಿಕೆ, ಅಭಿವೃದ್ಧಿಹೊಂದುವುದಕ್ಕೆ ಪೂರ್ವದ ಅವಸ್ಥೆ, ಬೆಳೆಯುವ ಮೊದಲಿನ ಅವಸ್ಥೆ. "दिवापि निष्ठ्यूतमरीचिभासा बाल्यादनाविष्कृतलाञ्छनेन" कुमा० ७-३५। 3. ಹುಡುಗಾಟ, ಮಕ್ಕಳಾಟ, ತಿಳಿವಳಿಕೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ.

बाष्प ಬಾಷ್ಪ (पुं०) 1. ಹಬೆ, ನೀರಿನ ಆವಿ. बाधृ (विलोडने) "पः" धस्य षश्च (उ० ३-२८)। 2. ನೇತ್ರಜಲ, ಕಣ್ಣೀರು. "बाष्पो नेत्रजलोष्मणोः" विश्व०। ನೇತ್ರಜಲವು ಸಂತೋಷದಿಂದಲೂ ಮತ್ತು ದುಃಖದಿಂದಲೂ ಹೊರಡುವುದು. "आनन्दबाष्पविसरो नयने प्रजानामाविर्बभूव मकरन्द इवारविन्दे" चं० रा०। "यास्यत्यद्य शकुन्तलेति हृदयं संस्पृष्टमुत्कण्ठया कण्ठः स्तम्भितबाष्पवृत्तिकलुषश्चिन्ताजडं दर्शनम्" शाकु० ४-५।

बाष्पिका ಬಾಷ್ಪಿಕಾ (स्त्री०) ಹಿಂಗಿನ ಗಿಡ.

बास्त ಬಾಸ್ತ (वि०) ಹೋತದ ಸಂಬಂಧವಾದ. बस्तस्य छागस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)। "कार्ष्णरौरवबास्तानि चर्माणि ब्रह्मचारिणः" मनु० २-४१।

बाह ಬಾಹ (पुं०) 1. ಭುಜ, ತೋಳು. बाहुरेव। पृषो०। 2. ಕುದುರೆ. "बाहोऽश्वभुजयोः पुमान्" इति दामोदरः।

बाहा ಬಾಹಾ (स्त्री०) ಭುಜ, ತೋಳು. बाहुरेव। पृषो०। "बाहुर्बाहा भुजाभुजः"। "स्कन्धो दोःशिखरोंऽसोऽस्त्री बाहा बाहुभुजौ न षण्" वैज०। "चूतसंगतापि मां प्रत्यालिङ्गतोगताभिः शाखाबाहाभिः" शाकु० ४।

बाहीक ಬಾಹೀಕ (वि०) 1 ಹೊರಗಡೆ ಇರುವ, ಹೊರಗಿನ. बहिः भवः "ईकक्" टिलोपश्च (वा० ४-१-८५)। (पुं०ब०व०) 2. ಬಾಹೀಕ ದೇಶದ ಜನರು. (पुं०) 3. ಬಾಹೀಕ ದೇಶದಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡುವವನು.

बाहु ಬಾಹು (पुं०) 1. ಭುಜ, ತೋಳು. बाधते—बाधृ (विलोडने) "कुः" हश्चादेशः (उ० १-२७)। "बाहुप्रतिष्टम्भविवृद्धमन्युरभ्यर्णमागस्कृतमस्पृशद्भिः" रघु० २-३२। ಸಾಮುದ್ರಿಕ ಲಕ್ಷಣದಂತೆ ದೀರ್ಘವಾದ ತೋಳುಗಳುಳ್ಳವನು ರಾಜನಾಗುವನು. ತೂಗಾಡುವ ತೋಳುಗಳುಳ್ಳವನು ಉತ್ತಮವಾದ ಐಶ್ವರ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದುವನು. ಹ್ರಸ್ವವಾದ (ಮೋಟು) ತೋಳುಗಳುಳ್ಳವನು ದಾಸನಾಗುತ್ತಾನೆ (ಇತರರಿಗೆ ಸೇವಕನಾಗುತ್ತಾನೆ). ಎಡಭುಜದಲ್ಲಿ ಸುಳಿಯಿರುವವನೂ ಉದ್ದವಾದ ತೋಳುಗಳುಳ್ಳವನೂ ರಾಜನಾಗುವನು. "दीर्घबाहुर्भवेद्राजा समुद्रवचनं यथा। प्रलम्बबाहुरैश्वर्यं प्राप्नुयाद्गुणसंयुतम्। ह्रस्वबाहुर्भवेद्दासः परप्रेष्यकरस्तथा। वामावर्तभुजा ये तु ये च दीर्घभुजा नराः। संपूर्णबाहवो ये तु राजानस्ते प्रकीर्तिताः"। 2. ಮೊಳಕೈಯ ಮೇಲುಭಾಗ. "मुखं बाहू प्रबाहू च मनः सर्वेन्द्रियाणि च। रक्षत्वव्याहतैश्वर्यस्तव नारायणोऽव्ययः" बिष्णुपु० ५-५-१९। 3. ರಥದ ಮೂಕಿಯ ಮರ.

बाहुक ಬಾಹುಕ (ಪುಂ) ಋತುಪರ್ಣರಾಜನ ಅಶ್ವಪಾಲ (ಕುದುರೆಯ ರಕ್ಷಕ) ರೂಪದಿಂದಿದ್ದ ನಳಮಹಾರಾಜ. [ಪುಷ್ಕರನಿಂದ ಜೂಜಿನಲ್ಲಿ ಪರಾಜಯ ಹೊಂದಿದ ನಳ ಚಕ್ರವರ್ತಿಯು ಗ್ರಹಚಾರ ದೋಷದಿಂದ ಧರ್ಮಪತ್ನಿಯಾದ ದಮಯಂತಿಯೊಡನೆ ಅರಣ್ಯಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ಅಲ್ಲಿ ಅವಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಅವಳಿಗೆ ತಿಳಿಯದಂತೆ ಓಡಿಹೋದನು. ಮುಂದೆ ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದಾಗ ಕಾಡುಕಿಚ್ಚಿನಲ್ಲಿ ಸಿಕ್ಕಿಕೊಂಡು ಚೀರಾಡುತ್ತಿದ್ದ ಕಾರ್ಕೋಟಕನೆಂಬ ಸರ್ಪವನ್ನು ಬದುಕಿಸಿ ಅದರ ಸಲಹೆಯಂತೆ ಋತುಪರ್ಣರಾಜನ ನಗರದಲ್ಲಿ ರಾಜನ ಅಶ್ವಪಾಲಕನಾಗಿ ಸೇರಿಕೊಂಡನು. ನಳನು ಋತುಪರ್ಣನಿಗೆ ಅಶ್ವವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಹೇಳಿಕೊಟ್ಟು ಅವನಿಂದ ಅಕ್ಷವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಕಲಿತನು. ಇದರಿಂದ ಪುಷ್ಕರನನ್ನು ಜೂಜಿನಲ್ಲಿ ಸೋಲಿಸಿ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಪಡೆದು ದಮಯಂತಿಯೊಡನೆ ಸುಖವಾಗಿ ರಾಜ್ಯವಾಳುತ್ತಿದ್ದನು.]

बाहुकुण्ठ ಬಾಹುಕುಂಠ (ವಿಂ) ಮೊಂಡಾದ ತೋಳುಗಳುಳ್ಳ, ತುಂಡು ತೋಳುಗಳುಳ್ಳ. बाहौ कुण्ठः।

बाहुकुन्थ ಬಾಹುಕುಂಥ (ಪುಂ) ಹಕ್ಕಿಯ ಗರಿ. बाहूरिव कुथ्नाति — कुन्थ (संश्लेषणे) "अच्" (३-१-१३४)।

बाहुज ಬಾಹುಜ (ಪುಂ) 1. ಕ್ಷತ್ರಿಯ. बाहुभ्यां परमात्मनः भुजाभ्यां बाह्वोर्वा जायते — जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९७, ९८ वा)। "बाहू राजन्यः कृतः" श्रुतिः। 2. ಶುಕ, ಗಿಳಿ. 3. ತಾನಾಗಿ ಹುಟ್ಟಿ ಬೆಳೆದ ಎಳ್ಳು. (ವಿಂ) 4. ತೋಳಿನಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ.

बाहुत्राण ಬಾಹುತ್ರಾಣ (ನಂ) ಬಾಣಗಳ ಏಟು ಬೀಳದಿರುವಂತೆ ತೋಳಿಗೆ ಹಾಕುವ ಲೋಹಕವಚ. बाहुः त्रायतेऽनेन — त्रैङ् (पालने) "ल्युट्" (३-३-११७)।

बाहुदा ಬಾಹುದಾ (ಸ್ತ್ರೀಂ) ಬಾಹುದಾ ನದಿ. [ಪ್ರಸೇನಜಿತ್ತಿನ ಪತ್ನಿಯಾದ ಗೌರಿಯು ಪತಿಯ ಶಾಪದಿಂದ ಈ ನದಿಯ ರೂಪವನ್ನು ಪಡೆದಳು. ಈ ನದಿಯು ಹಿಮಾಚಲದಿಂದ ಹರಿದು ಬರುವುದು. ಲಿಖಿತ ಮುನಿಯು ತಾನು ಮಾಡಿದ ಪಾಪಕೃತ್ಯಗಳ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತಕ್ಕಾಗಿ ತನ್ನ ಕೈಗಳನ್ನು ಕತ್ತರಿಸಿಕೊಂಡನು. ಅಣ್ಣನಾದ ಶಂಖನ ಮಾತಿನಂತೆ ಈ ನದಿಯಲ್ಲಿ ಸ್ನಾನಮಾಡಿದುದರಿಂದ ಮತ್ತೆ ತೋಳುಗಳು ಬಂದುವು. ಇದರಿಂದ ಈ ನದಿಗೆ "बाहुदा" ಎಂಬ ಹೆಸರಾಯಿತು.] "तस्य तद्वचनं श्रुत्वा शङ्खस्य लिखितस्तदा। अवगाह्यापगां पुण्यामुदकार्थं प्रचक्रमे। प्रादुरास्तां ततस्तस्य करौ जलजसन्निभौ। ततः स विस्मितो भ्रातुर्दर्शयामास तौ करौ" भा० शान्ति० २३।

बाहुभूषा ಬಾಹುಭೂಷಾ (ಸ್ತ್ರೀಂ) ತೋಳಿನ ಆಭರಣ, ಕೇಯೂರ, बाह्वोर्भूषा आभरणम्।

बाहुमात्र ಬಾಹುಮಾತ್ರ (ವಿಂ) ಒಂದು ತೋಳಿನ ಅಳತೆಯುಳ್ಳ. बाहुः परिमाणमस्य "मात्रच्" (५-२-३७)।

बाहुमूल ಬಾಹುಮೂಲ (ನಂ) ಕಕ್ಷ, ಕಂಕಳು. बाहोर्मूलम्।

बाहुयुद्ध ಬಾಹುಯುದ್ಧ (ನಂ) ಪರಸ್ಪರ ತೋಳುಗಳನ್ನು ಹಿಡಿದು ಮಾಡುವ ಯುದ್ಧ, ಕೈ ಕಾಳಗ. बाहुभिर्युद्धम्।

बाहुल ಬಾಹುಲ (ಪುಂ) 1. ವಹ್ನಿ, ಬೆಂಕಿ. बहुलानां कृत्तिकानामयम् "अण्"। [ಕೃತ್ತಿಕಾನಕ್ಷತ್ರವು ಅಗ್ನಿದೇವತಾಕವಾದುದು.] 2. ಕಾರ್ತಿಕಮಾಸ. बहुलाभिः कृत्तिकाभिर्युक्ता पौर्णमासी — "अण्" (४-२-३)। साऽस्मिन्नस्ति "अण्" (४-२-२१)। (ಸ್ತ್ರೀಂ) —ला —ಲಾ. 3. ಕಾರ್ತಿಕಮಾಸದ ಹುಣ್ಣಿಮೆ. बहुलाभिः कृत्तिकाभिः युक्ता पौर्णमासी "अण्" (४-२-३)।

बाहुलक ಬಾಹುಲಕ (ನಂ) ವ್ಯಾಕರಣ ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಯಾವುದೊಂದು ನಿಯಮಕ್ಕೂ ಒಳಪಡದ ವಿಧಿನಿಷೇಧಗಳ ವಿಧಾನ ಮೊದಲಾದುದು, ಒಂದು ಕಡೆ ವಿಹಿತವಾದ ಶಾಸ್ತ್ರವು ಕೆಲವು ಕಡೆ ಬರದೆ ಇರುವುದು, ಕೆಲವು ಕಡೆ ವಿಕಲ್ಪವಾಗಿ ಬರುವುದು ಇತ್ಯಾದಿ. (बहुल ಗ್ರಹಣದಿಂದ) बहुलेन बहुलग्रहणेन निर्वृत्तम् "अञ्" (४-२-७५)। संज्ञायां "कन्"।

बाहुलेय ಬಾಹುಲೇಯ (ಪುಂ) ಕಾರ್ತಿಕೇಯ, ಷಣ್ಮುಖ, ಕುಮಾರಸ್ವಾಮಿ. बहुलानां कृत्तिकानक्षत्राणामपत्यम् "ढक्" (४-१-१२०)।

बाहुल्य ಬಾಹುಲ್ಯ (ನಂ) ಸಮೃದ್ಧಿ, ಹೇರಳವಾಗಿರುವಿಕೆ, ಪುಷ್ಕಲವಾಗಿರುವಿಕೆ. बहुलस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)।

बाहुशालिन् ಬಾಹುಶಾಲಿನ್ (ವಿಂ) ಭುಜಪರಾಕ್ರಮದಿಂದ ಪ್ರಕಾಶಿಸುವ. बाहुभ्यां तद्विक्रमाधिक्येन शालते— शालृ (कत्थने) "णिनिः" (३-२-७८)। "अंस-कस्तूरिका भूमिर्भवतां बाहुशालिनाम्" याद० २२-७।

बाहूबाहवि ಬಾಹೂಬಾಹವಿ (ಅವ್ಯಂ) ಕೈಕಾಳಗ. ತೋಳುಗಳಿಂದ ಪರಸ್ಪರ ಹೊಡೆದಾಡಿ ಮಾಡುವ ಯುದ್ಧ. बाहुभ्यां बाहुभ्यां प्रहृत्येदं प्रवृत्तं युद्धम् "इच्" (५-४-१२७)।

बाह्य ಬಾಹ್ಯ (ವಿಂ) 1. ಹೊರಗಿನ, ಹೊರಗಡೆ ಇರುವ. बहिः भवः "यञ्" टिलोपश्च (वा० ४-१-८५)। "यस्य चोपवनं बाह्यं गन्धवद्गन्धमादनम्" कुमा० ६-४६। 2. ಒಂದು ವಸ್ತುವಿನೊಡನೆ ಅಥವಾ ಒಂದು ವಿಷಯ

ದೊಡನೆ ಸೇರದಿರುವ, ಒಂದು ವಿಷಯದಿಂದ ದೂರವಾಗಿರುವ, ಯಾವುದೊಂದು ವಿಷಯದೊಡನೆ ಸೇರಲು ಅರ್ಹತೆಯಿಲ್ಲದೆ ಹೊರಗಿರುವ. "लब्ध्वापि लोके परिणाहि रूपं जातास्तद्वर्वोरुपमानबाह्याः" कुमा० १-३६। 3. ಹೊರಗಿನವನು, ಹೊಸಬ, ಅಪರಿಚಿತ. "त्यक्ताश्चाभ्यन्तरा येन बाह्याश्चाभ्यन्तरीकृताः" पञ्चतं० १-२८२।

बाह्लिक ಬಾಹ್ಲಿಕ (ಪುಂ ಬ० ವ०) 1. ಬಾಹ್ಲಿಕ ದೇಶ. 2. ಬಾಹ್ಲಿಕ ದೇಶದ ಜನರು. (ಪುಂ) 3. ಬಾಹ್ಲಿಕ ದೇಶದ ಕುದುರೆ. (ನಂ) 4. ಹಿಂಗು. 5. ಕುಂಕುಮಕೇಸರಿ. "अथ बाह्लिकः। देशभेदेऽश्वभेदे च बाह्लिकं हिङ्गु कुङ्कुमम्" हेम०।

बाह्लीक ಬಾಹ್ಲೀಕ (ಪುಂ) 1. ಬಾಹ್ಲೀಕ ದೇಶದ ಕುದುರೆ. (ಪುಂ ಬ० ವ०) 2. ಬಾಹ್ಲೀಕ ದೇಶ. (ನಂ) 3. ಹಿಂಗು. 4. ಕುಂಕುಮಕೇಸರಿ. "बाह्लीकं कुङ्कुमं हिङ्गु" वैज०।

बिड ಬಿಡ (ನಂ) 1. ತೊಳೆದು ಕಾಯಿಸಿದ ಉಪ್ಪು. (ವಿ०) 2. ಭೇದಕವಾದ, ಒಡೆಯುವ.

बिडाल ಬಿಡಾಲ (ಪುಂ) 1. ಬೆಕ್ಕು, ಮಾರ್ಜಾರ. विड (आक्रोशे) "कालन्" (उ० १-११५)। 2. ಕಣ್ಣಿನ ಗುಡ್ಡೆ. स्त्रियां "ङीष्" (४-१-६३)। **बिडाली ಬಿಡಾಲೀ.** 3. ಒಂದು ಪಕ್ಷಿ.

बिडालक ಬಿಡಾಲಕ (ಪುಂ) 1. ಬೆಕ್ಕು, ಮಾರ್ಜಾರ. 2. ಕಣ್ಣಿನ ಹೊರಗಡೆಗೆ ಮುಲಾಮನ್ನು ಹಚ್ಚುವುದು. (ನಂ) 3. ಹರಿದಳ.

बिडालपदक ಬಿಡಾಲಪದಕ (ನಂ) ಹದಿನಾರು ಮಾಷಗಳ ತೂಕ.

बिडौजस् ಬಿಡೌಜಸ್ (ಪುಂ) ಮಹೇಂದ್ರ, ದೇವೇಂದ್ರ. बिडमोजोऽस्य।

बिन्दु ಬಿಂದು (ಪುಂ) 1. ಕಣ, ಹನಿ, ತೊಟ್ಟು. बिदि (अवयवे) "उः" बाहु०। "जलबिन्दुनिपातेन क्रमशः पूर्यते घटः"। 2. ಚುಕ್ಕಿ, ಬೊಟ್ಟು. 3. ಆನೆಯ ಮೈಮೇಲೆ ಇರುವ ಬಣ್ಣಬಣ್ಣದ ಬೊಟ್ಟು. "न्यस्ताक्षरा धातुरसेन यत्र भूर्जत्वचः कुञ्जरबिन्दुशोणाः" कुमा० १-७। 4. ಸೊನ್ನೆ, ಪೂಜ್ಯ, ಶೂನ್ಯ. "न रोमकूपौघमिषाज्जगत्कृता कृताश्च किं दूषणशून्यबिन्दवः" नैष० १-२१। 5. ಅಕ್ಷರಗಳ ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ಮೇಲುಗಡೆ ಇರುವ ಅನುಸ್ವಾರ. 6. ನಾಟಕೀಯ ಸಂಧಿಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಒಂದು ಅರ್ಥಪ್ರಕೃತಿ, ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯ ಫಲಪ್ರಾಪ್ತಿಗೆ ಕಾರಣವಾದ ಐದು ಅರ್ಥಪ್ರಕೃತಿಗಳಲ್ಲೊಂದು. "बीजं बिन्दुः पताका च प्रकरी कार्यमेव च। अर्थप्रकृतयः पञ्च" सा० द० ६-६४। ಬಿಂದುರೂಪವಾದ ಈ ಅರ್ಥಪ್ರಕೃತಿಯು ರೂಪಕಗಳಲ್ಲಿ ಅವಾಂತರಪ್ರಯೋಜನಗಳಿಂದ ಪ್ರಕೃತಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ವಿಚ್ಛೇದವುಂಟಾದರೆ ಅದರ ಅವಿಚ್ಛೇದಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗಿರುವುದು. "अवान्तरार्थविच्छेदे बिन्दुरच्छेदकारणम्" सा० द० ६-६६। 7. ದಂತಕ್ಷತ, ಪ್ರಿಯತಮನು ಪ್ರೇಯಸಿಯ ಅಧರಾಮೃತಪಾನಮಾಡುವಾಗ ಆವಳ ತುಟಿಯಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ ಗಾಯ. 8. ಹುಬ್ಬುಗಳ ಮಧ್ಯಭಾಗ. (ವಿ०) 9. ತಿಳಿವಳಿಕೆಯುಳ್ಳವನು. (ಸ್ತ್ರೀ०) 10. ಮೃತಾಪತ್ಯವುಳ್ಳ ಹೆಂಗಸು, ಬಾಲ್ಯದಲ್ಲೇ ಸಾಯುವ ಮಕ್ಕಳನ್ನು ಹಡೆಯುವ ಹೆಂಗಸು. "बिन्दुर्दन्तक्षतान्तरे। भ्रुवोर्मध्ये रूपकार्थप्रकृतौ पृषते पुमान्। वेदितर्यन्यलिङ्गः स्यात्" मेदि०। "बिन्दुर्विप्रुड्ज्ञात्रोरदक्षते" हेम०। "नश्यत्प्रसूतिर्बिन्दुः स्यात्" वैज०।

बिन्दुजालक ಬಿಂದುಜಾಲಕ (ನಂ) 1. ಆನೆಯ ಮುಖದ ಮೇಲಿರುವ ಬಣ್ಣಬಣ್ಣದ ಚುಕ್ಕಿಗಳು, ಆನೆಯ ಮುಖದಲ್ಲಿರುವ ಮತ್ತಿಗಳು. 2. ಬಿಂದುಗಳ ರಾಶಿ, ದ್ರವವಸ್ತುವಿನ ಕಣಗಳ ರಾಶಿ, ಹನಿಗಳ ಸಮೂಹ.

बिन्दुतन्त्र ಬಿಂದುತಂತ್ರ (ಪುಂ) 1. ಚತುರಂಗದ ಆಟ. 2. ಪಗಡೆಯಾಟದ ಹಾಸು. "बिन्दुतन्त्रः पुमान् शारिफलके चतुरङ्गके" मेदि०। ಹೇಮ ಮತ್ತು ವಿಶ್ವಪ್ರಕಾಶ ಕೋಶಗಳಲ್ಲಿ "बिन्दुतन्त्रं विदुः शारिफलके चतुरङ्गके" ಎಂದು ನಪುಂಸಕಲಿಂಗದಲ್ಲಿರುವುದು.

बिन्दुदेव ಬಿಂದುದೇವ (ಪುಂ) ಪರಶಿವ, ಪರಮೇಶ್ವರ.

बिन्दुपत्र ಬಿಂದುಪತ್ರ (ಪುಂ) ಬೂರುಗದ ಮರ.

बिन्दुमाधव ಬಿಂದುಮಾಧವ (ಪುಂ) ಕಾಶೀಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿ ನೆಲೆಸಿರುವ ವಿಷ್ಣು.

बिन्दुसरस् ಬಿಂದುಸರಸ್ (ನಂ) ಗಂಗೆಯನ್ನು ಭೂಲೋಕಕ್ಕೆ ಕರೆತರಲು ಭಗೀರಥನು ತಪಸ್ಸುಮಾಡಿದ ಸ್ಥಳ. [ಭಗೀರಥನ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯಿಂದ ಗಂಗೆಯು ವೇಗವಾಗಿ ಭೂಮಿಗೆ ಇಳಿಯುತ್ತಿರಲಾಗಿ ಪರಮೇಶ್ವರನು ತನ್ನ ಜಟಾಕುಹರದಲ್ಲಿ ಅಡಗಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಕೋಪಗೊಂಡ ಗಂಗೆಯ ಜಲಬಿಂದುಗಳು ನೆಲದಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದು ಈ ಸರಸ್ಸು ಉಂಟಾದುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಬಿಂದುಸರಸ್ಸೆಂಬ ಹೆಸರಾಯಿತು.] "भवोत्तमाङ्गे पतिता संरुद्धा योगमायया। तस्या ये बिन्दवः केचित् क्रुद्धायाः पतिता भुवि। कृतं तु तैर्बिन्दुसरस्ततो बिन्दुसरः स्मृतम्" मत्स्यपु० अध्या० १०१।

बिब्बोक ಬಿಬ್ಬೋಕ (पुं०) ಹೆಂಗಸರ ಶೃಂಗಾರಭಾವದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಒಂದು ಕಾರ್ಯ, ಗರ್ವದಿಂದ ಇಷ್ಟವಸ್ತುವಿನಲ್ಲೂ ಅನಾದರ ತೋರಿಸುವುದು. "बिब्बोकस्त्वतिगर्वेण वस्तुनीष्टेऽप्यनादरः" सा० द० ३-१००। "स्त्रीणां विलासबिब्बोकविभ्रमा ललितं तथा। हेला लीलेत्यमी हावाः क्रियाः शृङ्गारभावजाः" अम०।

बिभीषिका ಬಿಭೀಷಿಕಾ (स्त्री०) ಭಯಪಡಿಸುವುದು, ಹೆದರಿಸುವುದು.

बिभ्यत् ಬಿಭ್ಯತ್ (वि०) ಭಯಪಡುತ್ತಿರುವ, ಹೆದರುತ್ತಿರುವ. ञि भी (भये) "शतृ" (३-२-१२४)। "बिभ्यद्भिरनघादेशाद्व्यादिव समुद्यतात्" याद० २२-५। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **बिभ्यती ಬಿಭ್ಯತೀ.**

बिभ्रत् ಬಿಭ್ರತ್ (वि०) ಧರಿಸಿರುವ, ಹೊಂದಿರುವ, ಹೊತ್ತಿರುವ. डु भृञ् (धारणपोषणयोः) "शतृ" (३-२-१२४)। "बिभ्रतौ मधुरतामतिमात्रं रागिभिर्युगपदेव पपाते" माघ० १०-८। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **बिभ्रती ಬಿಭ್ರತೀ.**

बिभ्राण ಬಿಭ್ರಾಣ (वि०) ಧರಿಸಿರುವ, ಹೊಂದಿರುವ, ಹೊತ್ತಿರುವ. डु भृञ् (धारणपोषणयोः) "शानच्" (३-२-१२४)। "बिभ्राणमायतिमतीमवृथा शिरोधि प्रत्यग्रतामतिरसामधिकं दधन्ति" माघ० ५-६५। स्त्रियां **बिभ्राणा ಬಿಭ್ರಾಣಾ.** "बिभ्राणया बहलयावकपङ्कपिङ्गपिच्छावचूडमनुमाधवधाम जग्मुः" माघ० ५-१३।

बिम्ब ಬಿಂಬ (पुंन०) 1. ಸೂರ್ಯಚಂದ್ರರ ಮಂಡಲ. वी (गतौ) बन् नुम् ह्रस्वश्च निपा० (उ० ४-९५)। "बिम्बोऽस्त्री मण्डलं त्रिषु" अम०। "पतन्ति बिम्बादुत तिग्मतेजसः" किरा० १४-५३। 2. ಮಂಡಲದಂತೆ ವರ್ತುಲವಾಗಿರುವ ಒಂದು ಆಕಾರ. "आरोहैर्निबिडबृहन्नितम्बबिम्बैः" माघ० ८-८। 3. ಪ್ರತಿಮೆ, ವಿಗ್ರಹ. 4. ಪ್ರತಿಬಿಂಬ, ಛಾಯೆ. "प्रभवति मणिर्बिम्बग्राहे मणिर्न मृदादयः" उ० रा० २-४। 5. ಪ್ರತಿಬಿಂಬವನ್ನು ಕೊಡುವ ಮೂಲವಸ್ತು. 6. ಮುಖ. 7. ಚಿಹ್ನೆ, ಗುರುತು. (पुं०) 8. ಕೃಕಲಾಸ, ಓತಿಕೇತ. (न०) 9. ತೊಂಡೆಹಣ್ಣು. [ಸ್ತ್ರೀಯರ ತುಟಿಗೆ ಈ ಹಣ್ಣಿನ ಸಾಮ್ಯ ಕೊಡುವರು.] "बिम्बोष्ठं बहु मनुते तुरङ्गवक्त्रश्चुम्बन्तं मुखमिह किन्नरं प्रियायाः" माघ० ४-३८। "बिम्बोऽस्त्री मण्डलसमप्रतिमामुखलक्ष्मसु। प्रतिबिम्बे तत्प्रकृतौ क्लौ तु स्याद्बिम्बिकाफले" वैज०।

बिम्बक ಬಿಂಬಕ (न०) 1. ಸೂರ್ಯಚಂದ್ರರ ಮಂಡಲ. 2. ತೊಂಡೆಹಣ್ಣು.

बिम्बिका ಬಿಂಬಿಕಾ (स्त्री०) 1. ತೊಂಡೆಗಿಡ. बिम्बीं कायति—कै (शब्दे) "कः" (३-२-३)। 2. ಸೂರ್ಯಚಂದ್ರರ ಮಂಡಲ.

बिम्बित ಬಿಂಬಿತ (वि०) ಪ್ರತಿಫಲಿಸಿರುವ, ಪ್ರತಿಬಿಂಬ ಹೊಂದಿರುವ, ಪ್ರತಿಬಿಂಬಿಸಿರುವ. बिम्बोऽस्य सञ्जातः "इतच्" (५-२-३६)। "अन्तरिक्षमणिदर्पणान्तरे बिम्बितेव भवती विभाव्यते" याद० १७-२५।

बिल ಬಿಲ (न०) 1. ರಂಧ್ರ, ತೂತು, ಹುತ್ತ ಮೊದಲಾದ ಡೊಗರು. बिलति—बिल (छेदने) "कः" (३-१-१३५)। "उद्वमेन्द्रसिक्ता भूर्बिलमग्नाविवोरगौ" रघु० १२-५। 2. ಗುಹೆ, ಗವಿ. [ದೈವನಿರ್ಮಿತವಾದ ಸ್ವಭಾವವಾದ ಗುಹೆ.] "बिले तदीये विबुधालयोपमे विकल्प्यमानाकृतिमप्सरोगणैः" याद० १४-५९। 3. ಗುಳಿ, ಗುಂಡಿ, ಹಳ್ಳ. 4. ಸ್ತ್ರೀಯರ ಇಂದ್ರಿಯನಾಳ, ಯೋನಿನಾಳ. (पुं०) 5. ಉಚ್ಚೈಃಶ್ರವಸ್ಸು, ಇಂದ್ರನ ಅಶ್ವ. "बिलं छिद्रे गुहायां च पुमानुच्चैःश्रवोहये" मेदि०।

बिलकारिन् ಬಿಲಕಾರಿನ್ (पुं०) 1. ಮೂಷಕ, ಇಲಿ. (वि०) 2. ಬಿಲವನ್ನು ಮಾಡುವ, ಗುಂಡಿಯನ್ನು ತೋಡುವ.

बिलयोनि ಬಿಲಯೋನಿ (वि०) ಬಿಲದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ. बिलं योनिरुत्पत्तिस्थानं यस्य। "जितसिंहभया नागा यत्राश्वा बिलयोनयः" कुमा० ६-३९।

बिलेशय ಬಿಲೇಶಯ (पुं०) 1. ಸರ್ಪ, ಹಾವು. बिले शेते—शीङ् (स्वप्ने) "अच्" (३-२-१५)। सप्तम्या वा "अलुक्" (६-३-१८)। पक्षे **बिलशयः ಬಿಲಶಯಃ.** 2. ಮೂಷಕ, ಇಲಿ. "बिलेशयस्तु पुंलिङ्गो मूषके च भुजङ्गमे" मेदि०। (वि०) 3. ಬಿಲದಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡುವ.

बिलौकस् ಬಿಲೌಕಸ್ (पुं०) 1. ಸರ್ಪ, ಹಾವು. 2. ಮೂಷಕ, ಇಲಿ. बिलमोकोऽस्य। (वि०) 3. ಬಿಲದಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡುವ.

बिल्ल ಬಿಲ್ಲ (न०) 1. ಆಲವಾಲ, ಗಿಡಮರಗಳ ಕೆಳಗೆ ನೀರು ನಿಲ್ಲಲು ಮಾಡುವ ಪಾತಿ. 2. ಗುಣಿ, ಗುಂಡಿ ಹಳ್ಳ. 3. ಹಿಂಗು.

बिल्व ಬಿಲ್ವ (पुं०) 1. ಬಿಲ್ವಪತ್ರೆಯ ಮರ. बिल (भेदने) "वन्" (उ० ४-९५)। निपा०। वबयोरभेदः। (न०) 2. ಬಿಲ್ವದ ಕಾಯಿ.

बिलवकीया ಬಿಲ್ವಕೀಯಾ (स्त्री०) ಬಿಲ್ವವೃಕ್ಷಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಭೂಮಿ.

बिलवपत्र ಬಿಲ್ವಪತ್ರ (न०) ಬಿಲ್ವವೃಕ್ಷದ ಎಲೆ, ಬಿಲ್ವ ದಳ.

बिलवपेशिका ಬಿಲ್ವಪೇಶಿಕಾ –पेशी –ಪೇಶೀ (स्त्री०) ಒಣಗಿದ ಬಿಲ್ವದ ಕಾಯಿ, ಬಿಲ್ವದ ಚಿಪ್ಪು.

बिलववन ಬಿಲ್ವವನ (न०) ಬಿಲ್ವವೃಕ್ಷಗಳ ಕಾಡು, ಬಿಲ್ವ ಮರಗಳ ತೋಪು.

बिस ಬಿಸ (न०) 1. ತಾವರೆಯ ದಂಟು, ತಾವರೆಬಳ್ಳಿಯ ಕಾಂಡ. बिस्यति—बिस (प्रेरणे) "क:" (३-१-१३५)। "अर्धोपभुक्तेन बिसेन जायां संभावयामास रथाङ्गनामा" कुमा० ३-३७। 2. ತಾವರೆದಂಟಿನ ನಾರು, –ತಂತು, –ಎಳೆ.

बिसकण्ठिका ಬಿಸಕಂಠಿಕಾ (स्त्री०) ಸಣ್ಣ ಜಾತಿಯ ಕೊಕ್ಕರೆ, ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಬಕಪಕ್ಷಿ, ಬೆಳ್ಳಕ್ಕಿ. बिसमिव कण्ठोऽस्या: "कप्"।

बिसकण्ठिन् ಬಿಸಕಂಠಿನ್ (पुं०) ಬೆಳ್ಳಕ್ಕಿ. ಬಕಪಕ್ಷಿಯ ಒಂದು ಭೇದ. बिसमिव कण्ठोऽस्त्यस्य "इनि:"। (५-२-११५)।

बिसकुसुम ಬಿಸಕುಸುಮ (न०) ತಾವರೆಯ ಹೂವು, ಕಮಲ, ಪದ್ಮ. बिसस्यं कुसुमम्। –पुष्पम् –ಪುಷ್ಪಮ್, –प्रसूनम् –ಪ್ರಸೂನಮ್. "जक्षुर्बिसं धृतविकासिबिसप्रसूना:" माघ० ५-२८।

बिसज ಬಿಸಜ (न०) ಕಮಲ, ತಾವರೆಹೂವು.

बिसतन्तु ಬಿಸತಂತು (पुं०) ತಾವರೆದಂಟಿನ ಎಳೆ. –ನಾರು.

बिसिनी ಬಿಸಿನೀ (स्त्री०) 1. ಪದ್ಮಲತೆ, ತಾವರೆಯ ಬಳ್ಳಿ. 2. ತಾವರೆಬಳ್ಳಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ದೇಶ. 3. ತಾವರೆ ಬಳ್ಳಿಗಳ ಸಮೂಹ. बिस "इनि:" (५-२-१३५)।

बिस्त ಬಿಸ್ತ (पुं०) ಚಿನ್ನದ ಒಂದು ತೂಕ, ಒಂದು ಕರ್ಷದ ತೂಕ, 20 ಗುಲಗಂಜಿಗಳ ತೂಕ. [ಐದು ಗುಲಗಂಜಿಗಳ ತೂಕ ಒಂದು ಆದ್ಯಮಾಷಕ. ಹದಿನಾರು ಆದ್ಯಮಾಷಕಗಳ ತೂಕ ಒಂದು ಕರ್ಷ. ಚಿನ್ನದ ಕರ್ಷ ತೂಕವು ಒಂದು ಬಿಸ್ತ] "गुञ्जा: पञ्चाद्यमाषका:। ते षोडशाक्ष: कर्षोऽस्त्री"। "सुवर्णबिस्तौ हेम्नोऽक्षे" अम०।

बीज ಬೀಜ (न०) 1. ಹೇತು, ಕಾರಣ. वजति कार्यं गच्छति — वज (गतौ) "अच्" (३-१-१३४)। वबयोरभेद:। पृषोदरादित्वात् ईत्वम्। 2. ಮೂಲ ಕಾರಣ. "यामाहु: सर्वबीजप्रकृतिरिति यया प्राणिन: प्राणवन्त:" शाकु० १-१। 3. ಬೀಜ, ಕಾಳು, ಧಾನ್ಯ. "अरण्यबीजाञ्जलिदानलालितास्तथा च तस्यां हरिणा विशश्वसु:" कुमा० ५-१५। 4. ಪುರುಷನ ವೀರ್ಯ, ಧಾತು. "उभ एव क्षमे वोढुमुभयोर्बीजमाहितुम्" कुमा० २-६०। 5. ನಾಟಕ (ರೂಪಕ) ಗಳಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯ ಫಲಪ್ರಾಪ್ತಿಗೆ ಸಾಧಕವಾದ (ಮೂಲ) ಕಾರಣ. ಇದು ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿದ್ದು ಕ್ರಮೇಣ ಬೆಳೆದು ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ಮುಖ್ಯಫಲಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗುವುದು. "स्तोकोद्दिष्ट: कार्यहेतु: बीजं विस्तार्यनेकधा" दशरू०। ಶ್ರೀಹರ್ಷನ ರತ್ನಾವಳಿಯಲ್ಲಿ ರತ್ನಾವಳಿಯ ಪ್ರಾಪ್ತಿಗೆ ಕಾರಣವಾದ ಯೌಗಂಧರಾಯಣನ ವ್ಯಾಪಾರವು ಬೀಜ. ವೇಣೀಸಂಹಾರದಲ್ಲಿ, ದ್ರೌಪದಿಯು ಬಿಚ್ಚಿದ್ದ ಕೇಶಪಾಶವನ್ನು ಪುನಃ ಗಂಟುಹಾಕಲು ಮೂಲಕಾರಣವಾದ ಯುಧಿಷ್ಠಿರನ ಉತ್ಸಾಹವು ಬೀಜ. 6. ಹಣ್ಣಿನ ತಿರುಳು. 7. ಅನ್ನ, ಆಹಾರ. "बीजं शुक्रे फलास्थन्यन्ने" वैज०। 8. ತತ್ತ್ವ. 9. ಮಹಾಮಂತ್ರಗಳ ಮುಖ್ಯಭಾಗವಾದ ಬೀಜಾಕ್ಷರ. 10. ದೇಹದೊಳಗಿನ ಸಾರ, ಮಜ್ಜೆ. "बीजं रेतसि तत्त्वे च हेतावङ्कुरकारणे" विश्व०।

बीजकोश ಬೀಜಕೋಶ (पुं०) ತಾವರೆಹೂವಿನಲ್ಲಿರುವ ಬೀಜಗಳ ಕೋಶ, ತಾವರೆಯ ಕಾಯಿ. बीजस्य कोश:।

बीजगणित ಬೀಜಗಣಿತ (न०) ಸಂಖ್ಯಾ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಅಕ್ಷರಗಳ ಸಂಜ್ಞೆಯ ಮೂಲಕ ಪ್ರತಿಪಾದನೆ ಮಾಡುವ ಶಾಸ್ತ್ರ.

बीजन्यास ಬೀಜನ್ಯಾಸ (पुं) ರೂಪಕದಲ್ಲಿ ಕಾವ್ಯಾರ್ಥದ (ಕಥಾವಸ್ತುವಿನ) ಮೂಲವು ತಿಳಿಯುವಂತೆ ಮಾಡುವುದು, ಕಾವ್ಯಾರ್ಥದ ಉತ್ಪತ್ತಿ, ಕಾವ್ಯಾರ್ಥದ ಸೂಚನೆ.

बीजपुरुष ಬೀಜಪುರುಷ (पुं०) ಒಂದು ವಂಶದ ಮೂಲ ಪುರುಷ.

बीजपुष्प ಬೀಜಪುಷ್ಪ (पुं०) 1. ದತ್ತೂರಿಗಿಡ. (न०) 2. ಮರುಗ.

बीजपूर ಬೀಜಪೂರ (पुं०) 1. ಮಾದಳ ಗಿಡ. बीजै: पूर्यते — पूरी (आप्यायने) "क:" (३-१-१३५)। (न०) 2. ಮಾದಳ ಹಣ್ಣು.

बीजमन्त्र ಬೀಜಮಂತ್ರ (पुं०) ರಹಸ್ಯಾರ್ಥವನ್ನೊಳಗೊಂಡ ಪದದಿಂದ ಪ್ರಾರಂಭವಾಗುವ ಮಹಾಮಂತ್ರ, ಪರಮಾರ್ಥವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವ ರಹಸ್ಯಾರ್ಥಗರ್ಭಿತವಾದ ಮಂತ್ರ.

बीजमातृका ಬೀಜಮಾತೃಕಾ (स्त्री०) ಬೀಜಕೋಶ, ಸಸ್ಯದ ಪಕ್ವವಾದ ಬೀಜದ ಆವರಣ.

बीजवपन ಬೀಜವಪನ (नं०) 1. ಕ್ಷೇತ್ರ, ಭೂಮಿ, ನೆಲ. बीजानि उप्यन्तेऽत्र — डु वप् (बीजसन्ताने) अधि० "ल्युट्" (३-३-११७)। 2. ನೆಲದಲ್ಲಿ ಬೀಜವನ್ನು ಬಿತ್ತುವುದು. बीजानां वपनम्। डुवप् भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

बीजवर ಬೀಜವರ (पुं०) ಮೂಷ, ಉದ್ದು.

बीजवाप ಬೀಜವಾಪ (पुं०) 1. ಬೀಜಗಳ ಬಿತ್ತನೆ. बीजानां वापः — डु वप् (बीजसन्ताने) भावे "घञ्" (३-३-१८)। (वि०) 2. ಬೀಜಗಳನ್ನು ಬಿತ್ತುವವನು.

बीजसञ्चय ಬೀಜಸಂಚಯು (पुं०) ಬಿತ್ತನೆಗೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ಬೀಜಗಳ ಸಂಗ್ರಹ.

बीजसू ಬೀಜಸೂ (स्त्री०) ಕ್ಷೇತ್ರ, ಭೂಮಿ, ನೆಲ.

बीजाकृत ಬೀಜಾಕೃತ (नं०) ಬೀಜ ಬಿತ್ತಿದ ಮೇಲೆ ಉಳಲ್ಪಟ್ಟ ಕ್ಷೇತ್ರ. बीजेन सहकृतं कृष्टम् — "डाच्" (५-४-५८)।

बीजाङ्कुर ಬೀಜಾಂಕುರ (पुं०) ಬೀಜದಿಂದ ಹೊರಡುವ ಮೊಳಕೆ, ಬೀಜದ ಮೊಳಕೆ. बीजस्याङ्कुरः। "बीजाङ्कुरः प्रागुदयादिवाम्भः" कुमा० ३-१८।

बीजाम्ल ಬೀಜಾಮ್ಲ (नं०) ಹುಣಸೆಹಣ್ಣು.

बीजिन् ಬೀಜಿನ್ (पुं०) 1. ಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿ ಬೀಜಾವಾಪ ಮಾಡಿದ ತಂದೆ, ಜನಕ. बीजमस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। "फलं त्वनभिसन्धाय क्षेत्रिणां बीजिनां तथा" मनु० ९-५२। (वि०) 2. ಬೀಜವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವವನು, ಧಾನ್ಯ (ಕಾಳು) ಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರುವವನು. 3. ಬೀಜವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಕಾಯಿ.

बीज्य ಬೀಜ್ಯ (वि०) 1. ಬೀಜದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ. 2. ಯಾವುದಾದರೂ ಒಂದು ವಂಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ. बीजमस्यास्ति— "यप्" (वा० ५-२-१२०)।

बीभत्स ಬೀಭತ್ಸ (पुं०) 1. ಬೀಭತ್ಸರಸ, ಶೃಂಗಾರ ವೀರ ಮೊದಲಾದ ಒಂಬತ್ತು ರಸಗಳಲ್ಲೊಂದು. बध (बन्धने) + चित्तविकारे "सन्" (वा० ३-१-६) "अः" (३-३-१०२)। बीभत्सास्यास्ति "अच्" (५-२-१२७)। ಬೀಭತ್ಸ ರಸಕ್ಕೆ ಸ್ಥಾಯಿಭಾವ ಜುಗುಪ್ಸೆ. ಇದು ಮಹಾಕಾಲ ದೇವತಾಕವಾದುದು. ಕೊಳೆತು ನಾರುವ ಮಾಂಸ ರಕ್ತ ಮೊದಲಾದುವು ಆಲಂಬನವಿಭಾವ. ಅವುಗಳಿಂದ ಹೊರಟು ಹರಿಯುತ್ತಿರುವ ಕ್ರಿಮಿಕೀಟಗಳು ಉದ್ದೀಪನ ವಿಭಾವ. ಉಗುಳುವುದು ಕಣ್ಣು ಮುಚ್ಚಿಕೊಳ್ಳುವುದು ಮೊದಲಾದುವು ಅನುಭಾವಗಳು. ಮೋಹ ಆವೇಗ ವ್ಯಾಧಿ ಮೊದಲಾದುವು ವ್ಯಭಿಚಾರಿ ಭಾವಗಳು. "जुगुप्सास्थायिभावस्तु बीभत्सः कथ्यते रसः। नीलवर्णो महाकालदैवतोऽयमुदाहृतः। दुर्गन्धमांसरुधिरमेदांस्यालम्बनं मतम्। तत्रैव कृमिपाताद्यमुद्दीपनमुदाहृतम्" ಇತ್ಯಾದಿ. सा० द० ३। 2. ಅರ್ಜುನ. (वि०) 3. ಕ್ರೂರ. 4. ಅಸಹ್ಯವಾದ, ಜುಗುಪ್ಸೆ ಹುಟ್ಟಿಸುವ. 5. ಅಸೂಯೆ ಪಡುವ. 6. ಚಿತ್ತವಿಕಾರ ಹೊಂದಿದ. "बीभत्सो नाऽर्जुने क्रूरघृणात्मविकृते त्रिषु" मेदि०।

बीभत्सु ಬೀಭತ್ಸು (पुं०) 1. ಅರ್ಜುನ. बीभत्सति—बध (बन्धने) चित्तविकारार्थे "सन्" "उः" (३-२-१६८)। ಇದು ಅರ್ಜುನನ ಹತ್ತು ಹೆಸರುಗಳಲ್ಲೊಂದು. "अर्जुनः फल्गुनो जिष्णुः किरीटी श्वेतवाहनः। बीभत्सुर्विजयः कृष्णः सव्यसाची धनञ्जयः" भा० विरा० ४०-९। ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಅರ್ಜುನನು ಅಸಹ್ಯವಾದ ಕೆಲಸವನ್ನು ಮಾಡುವುದಿಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ ಅವನಿಗೆ ಈ ಹೆಸರು. "न कुर्यां कर्म बीभत्सं युध्यमानः कथंचन। तेन देवमनुष्येषु बीभत्सुरिति विश्रुतः" भा० विरा० ४०-१८।

बुक्क ಬುಕ್ಕ (पुंन०) 1. ಹೃದಯ, ಎದೆ. 2. ಹೃದಯದೊಳಗಿನ ಮಾಂಸಖಂಡ. बुक्कयति — बुक् बुक् इति अव्यक्तशब्दं करोति। (पुं०) 3. ಛಾಗ, ಆಡು. (पुंस्त्री०) 4. ಸಮಯ, ವೇಳೆ, ಕಾಲ. (स्त्री०) —क्का —ಕ್ಕಾ. 5. ಶೋಣಿತ, ರಕ್ತ.

बुक्कन ಬುಕ್ಕನ (नं०) 1. ನಾಯಿ ಬಗುಳುವುದು, ನಾಯಿಯ ಕೂಗು. 2. ತಿರ್ಯಕ್‌ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಶಬ್ದ. बुक्क (भषणे) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

बुक्कार ಬುಕ್ಕಾರ (पुं०) ಸಿಂಹದ ನಾದ, ಸಿಂಹದ ಗರ್ಜನೆ. "बुक्कारः सिंहनादकः" हारा०।

बुद्ध ಬುದ್ಧ (पुं०) 1. ತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನ ಹೊಂದಿದ ಒಬ್ಬ ಮಹಾಪುರುಷ, ಬುದ್ಧದೇವ, ಮಹಾವಿಷ್ಣುವಿನ ಒಂದು ಅವತಾರ. बुध्यते — बुध (अवगमने) "क्तः" (३-२-१८८)। ಕಲಿಯುಗವು ಪ್ರಾರಂಭವಾದ ಮೇಲೆ ರಾಕ್ಷಸರನ್ನು ಮೋಹಗೊಳಿಸಲು ಮಾಡಿದ ಒಂದು ಅವತಾರವಿದು. "ततः कलौ संप्रवृत्ते संमोहाय सुरद्विषाम्। बुद्धो नाम्ना जिनसुतः कीकटेषु भविष्यति" भाग० १-३-२४। ಬುದ್ಧನಿಂದ ಪ್ರಚಾರಕ್ಕೆ ಬಂದ ದರ್ಶನವು ಬೌದ್ಧಮತ. ಈ ಬೌದ್ಧಮತವು ವೇದವನ್ನೂ ವೇದವಿಹಿತ ಕರ್ಮಗಳನ್ನೂ ಬಹಿಷ್ಕರಿಸುವುದರಿಂದ ಇದು ಅವೈದಿಕಮತ. ಗೀತಗೋವಿಂದದಲ್ಲಿ ಜಯದೇವ ಕವಿಯು ಬೌದ್ಧಾವತಾರವು ಒಂಬತ್ತನೆಯದೆಂದು ಹೇಳಿರು

ತ್ತಾನೆ. "निन्दसि यज्ञविधेरहह श्रुतिजातं सहृदयहृदय-दर्शितपशुघातम्। केशव ! धृतबुद्धशरीर, जयजगदीश हरे" गीतगो० १-९। [ಬುದ್ಧನು ಶಾಕ್ಯಸಿಂಹ ಸರ್ವಾರ್ಥ ಸಿದ್ಧಿ ಗೌತಮ ಮತ್ತು ಅರ್ಕಬಂಧು ಎಂಬ ನಾಮಧೇಯ ಗಳಿಂದ ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾಗಿದ್ದನು. ಈತನು ಕಪಿಲವಸ್ತುರಾಜನಾದ ಶುದ್ಧೋದನನಿಗೆ ಮಾಯಾದೇವಿಯಲ್ಲಿ ಪುತ್ರನಾಗಿ ಅವತರಿಸಿದನು. ಈತನು ಪ್ರಾಪ್ತವಯಸ್ಕನಾದಾಗ ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಧಿ ಜರಾಮರಣಗಳಿಂದ ಸಂಕಟಪಡುತ್ತಿರುವ ಜನರನ್ನು ನೋಡಿ ವೈರಾಗ್ಯಹೊಂದುವನೆಂದು ದೈವಜ್ಞರಿಂದ ತಿಳಿದ ಶುದ್ಧೋದನನು ರತಿಕೇಳಿಕುಶಲರಾದ ಅನೇಕ ಯುವತಿಯರನ್ನು ಅಂತಃಪುರದಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಿ ಇವನಿಗೆ ಬಾಹ್ಯ ಪ್ರಪಂಚದ ಸಂಪರ್ಕವೇ ಇಲ್ಲದಂತೆ ಮಾಡಿದನು. ಆದರೆ ಇಂತಹ ಭೋಗಗಳಿಗೆ ಸ್ವಲ್ಪವೂ ಸೋಲದೆ ಗೌತಮನು ಪ್ರಪಂಚದ ಪರ್ಯಟನೆಗಾಗಿ ತಂದೆಯ ಅನುಮತಿಯನ್ನು ಪಡೆದು ಹೊರಟು ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ನಾನಾ ವಿಧವಾದ ವ್ಯಾಧಿಗಳಿಂದಲೂ ಜರೆಯಿಂದ ಬಂಧುಜನರ ತಿರಸ್ಕಾರಕ್ಕೆ ಪಾತ್ರರಾದ ಜನರ ನರಳಿಕೆಗಳಿಂದಲೂ ಸಂಕಟಪಡುತ್ತಿದ್ದವರನ್ನು ನೋಡಿ ಅದರಿಂದ ಸಂಪೂರ್ಣ ವೈರಾಗ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದಿ ವೈಶಾಲಿನಗರಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ಪರಮವಿರಕ್ತ ಶಿಖಾಮಣಿಯಾದ ಒಬ್ಬ ಗುರುವನ್ನು ಸೇರಿ ಅವರಿಂದ ಉಪದೇಶ ಪಡೆದು ತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನಿಯಾಗಿ ಸಂಕಟಗಳಿಗೆ ಸಿಲುಕಿದ ಜನರ ಕಷ್ಟಗಳನ್ನು ನಿವಾರಿಸಲು ಸಂಕಲ್ಪಿಸಿ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಜ್ಞಾನೋಪದೇಶಮಾಡಿದನು.] "विकीर्य विज्ञानमयीं प्रभां प्रभुर्जगत्प्रदीपः प्रथितः प्रभाकरः। बुद्धः स राशिर्महसां महोज्ज्वलो ज्वलंश्च निर्वाणपदं परं गतः॥ प्रक्षाल्य त्रैलोक्यमलं मलीमसं प्रवृद्धहिंसार-सदूषितं विभुः। प्रबोधधाराधरभूरिवारिभी रराज देवो भुवि बोधभास्करः"॥ [ವಿವರಕ್ಕೆ "बौद्ध" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] 2. ವಿದ್ವಾಂಸ, ಪಂಡಿತ, ಜ್ಞಾನ ಸಂಪಾದಿಸಿದವನು, ಬುದ್ಧಿವಂತ. (वि०) 3. ತಿಳಿವಳಿಕೆಯುಳ್ಳವನು. 4. ಎಚ್ಚರವುಳ್ಳವನು 5. ತಿಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಅರಿಯಲ್ಪಟ್ಟ. बुध "क्तः" (३-२-१०२)। (न०) 6. ಜ್ಞಾನ, ತಿಳಿವಳಿಕೆ, ಅರಿವು. बुध भावे "क्तः" (३-३-११४)।

बुद्धगया ಬುದ್ಧಗಯಾ (स्त्री०) ಕೀಕಟ ದೇಶದಲ್ಲಿರುವ ಬೌದ್ಧರ ಗಯೆ. ಇದೊಂದು ಯಾತ್ರಾಸ್ಥಳ. ಇದು ಮಗಧ ದೇಶದ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವುದು.

बुद्धगुरु ಬುದ್ಧಗುರು (पुं०) ಬುದ್ಧನ ತತ್ತ್ವೋಪದೇಶ ಮಾಡುವ ಆಚಾರ್ಯ, ಬೌದ್ಧಮತಾನುಯಾಯಿ.

बुद्धधर्म ಬುದ್ಧಧರ್ಮ (पुं०) ಅಹಿಂಸಾರೂಪವಾದ ಬುದ್ಧನ ಧರ್ಮ.

बुद्धपुराण ಬುದ್ಧಪುರಾಣ (न०) ಬುದ್ಧದೇವನ ಅವತಾರ ಮತ್ತು ಚರಿತ್ರೆಯನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಒಂದು ಪುರಾಣ.

बुद्धवत् ಬುದ್ಧವತ್ (वि०) ತಿಳಿದವನು, ಅರಿತವನು. बुध (अवगमने) "क्तवतुः" (३-२-१०२)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–वती –ವತೀ.**

बुद्धि ಬುದ್ಧಿ (स्त्री०) 1. ಜ್ಞಾನ, ಅರಿವು, ತಿಳಿವಳಿಕೆ. बुध (अवगमने) "क्तिन्" (३-३-९४)। ಯಾವುದಾದರೊಂದು ಇಂದ್ರಿಯದಿಂದ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಗ್ರಹಿಸುವ ಶಕ್ತಿಯು ಬುದ್ಧಿಯೆನಿಸುವುದು. ಇದು ಆತ್ಮನಿಷ್ಠವಾದ ಆತ್ಮಗುಣ. ಬುದ್ಧಿಯು (1) ಸಾತ್ತ್ವಿಕ (2) ರಾಜಸ ಮತ್ತು (3) ತಾಮಸಗಳೆಂದು ಮೂರು ವಿಧ. (1) ಅಭ್ಯುದಯ ಸಾಧನಭೂತವಾದ ಪ್ರವೃತ್ತಿಧರ್ಮ ಮತ್ತು ಮೋಕ್ಷ ಸಾಧನಭೂತವಾದ ನಿವೃತ್ತಿಧರ್ಮಗಳನ್ನೂ ದೇಶಕಾಲಾದಿಗಳಿಗೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿ ಕಾರ್ಯ ಮತ್ತು ಅಕಾರ್ಯಗಳನ್ನೂ ಶಾಸ್ತ್ರಾತಿಕ್ರಮ ಮತ್ತು ಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಮಾಡುವ ಅನುಷ್ಠಾನಗಳನ್ನೂ (ಭಯಾಭಯ ಸ್ಥಾನಗಳನ್ನೂ) ಸಂಸಾರಯಾಥಾತ್ಮ್ಯ ಮತ್ತು ಮೋಕ್ಷ ಯಾಥಾತ್ಮ್ಯಗಳನ್ನು ತಿಳಿದಿರುವ ಬುದ್ಧಿಯು **ಸಾತ್ತ್ವಿಕ.** "प्रवृत्तिं च निवृत्तिं च कार्याकार्ये भयाभये। बन्धं मोक्षं च या वेत्ति बुद्धिः सा पार्थ सात्त्विकी" गीता १८-३०। (2) ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಪ್ರವೃತ್ತಿ ಮತ್ತು ನಿವೃತ್ತಿಧರ್ಮಗಳನ್ನೂ ಕಾರ್ಯಾಕಾರ್ಯಗಳನ್ನೂ ಭಯಾಭಯಗಳನ್ನೂ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ (ಅಯಥಾರ್ಥವಾಗಿ) ಯಾವುದರಿಂದ ತಿಳಿಯುವನೋ ಅದು **ರಾಜಸಬುದ್ಧಿ.** "यया धर्ममधर्मं च कार्यं चाकार्यमेव च। अयथावत् प्रजानाति बुद्धिः सा पार्थ राजसी" गीता १८-३१। (3) ಧರ್ಮವನ್ನು ಅಧರ್ಮವನ್ನಾಗಿಯೂ ಅಧರ್ಮವನ್ನು ಧರ್ಮವನ್ನಾಗಿಯೂ ಹೀಗೆಯೇ ಸಕಲವಿಷಯಗಳನ್ನೂ ಯಥಾರ್ಥವಾಗಿ ತಿಳಿಯದೆ ವಿಪರೀತವಾಗಿ ಯಾವುದರಿಂದ ತಿಳಿಯುವನೋ ಅದು **ತಾಮಸಬುದ್ಧಿ.** "अधर्मं धर्ममिति या मन्यते तमसावृता। सर्वार्थान् विपरीतांश्च बुद्धिः सा पार्थ तामसी" गीता १८-३२। 2. (ನೈಯಾಯಿಕ ಮತದಲ್ಲಿ) ಸಕಲವ್ಯವಹಾರಗಳಿಗೂ ಕಾರಣವಾದ ಜ್ಞಾನ. "अर्थं बुध्वा शब्दरचना" ಎಂಬ ನ್ಯಾಯದಿಂದ ಸಕಲಶಬ್ದಪ್ರಯೋಗಕ್ಕೂ ಕಾರಣವಾದ ಜ್ಞಾನವೇ ಬುದ್ಧಿ. "सर्वव्यवहारहेतुर्ज्ञानं

ಬುದ್ಧಿಃ" ತಂ ಸಂ। ಈ ಬುದ್ಧಿಯು (1) स्मृतिः (2) अनुभवः ಎಂದು ಎರಡು ವಿಧ. ಅನುಭವವು (1) प्रत्यक्षम् ಮತ್ತು (2) अनुमितिः ಎಂದು ಎರಡು ವಿಧ. ಇಂದ್ರಿಯಾರ್ಥಸನ್ನಿಕರ್ಷದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಜ್ಞಾನವು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ, ಇದು (1) घ्राणजम्. (2) रासनम्, (3) श्रावणम्, (4) चाक्षुषम्, (5) स्पार्शनम् ಮತ್ತು (6) मानसम् ಎಂದು ಆರು ವಿಧ. ["प्रत्यक्ष" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] ಅನುಮಿತಿಯು (1) केवलान्वयि, (2) केवलव्यतिरेकि ಮತ್ತು (3) अन्वयव्यतिरेकि ಎಂದು ಮೂರು ವಿಧ. 3. ಶೀಘ್ರವಾಗಿ ಗ್ರಹಿಸುವ ಶಕ್ತಿ, ಚುರುಕು ಬುದ್ಧಿ. "शास्त्रेष्वव्याहता बुद्धिः मौर्वी धनुषि चातता" रघु० १-१९। 4. ವಿಷಯಗಳ ಪರಿಜ್ಞಾನ, ಎಲ್ಲಾ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲೂ ಒಳ್ಳೆಯ ಪರಿಚಯ. "बुद्धेर्बुद्धिमतां लोके नास्त्यगम्यं हि किंचन" पञ्चतं० ५-४६। 5. ಮನಸ್ಸು, ಚಿತ್ತ. "पुराणमित्येव न साधु सर्वं न चापि काव्यं नवमित्यवद्यम्। सन्तः परीक्ष्यान्यतरद्भजन्ते मूढः परप्रत्ययनेयबुद्धिः" माल० १-२। 6. ಅಭಿಪ್ರಾಯ, ಭಾವನೆ, ತೋಚುವುದು. 7. ನಂಬಿಕೆ, ವಿಶ್ವಾಸ. "अनयैव बुद्ध्या तपोवनगतोऽपि घातितस्तपस्वी नन्दवंशीयः सर्वार्थसिद्धिः" मुद्रा० १। 8. ಪ್ರಜ್ಞೆ, ಕುಗ್ಗಿಹೋಗಿದ್ದು ಮತ್ತೆ ಬಂದ ಜ್ಞಾನ. 9. ಧರ್ಮಪುರುಷನ ಹದಿಮೂರು ಮಂದಿ ಪತ್ನಿಯರಲ್ಲೊಬ್ಬಳು. 10. ಸಾಂಖ್ಯತತ್ತ್ವಗಳಲ್ಲಿ ಎರಡನೆಯದಾದ ಮಹತ್ತತ್ತ್ವ. "महत्तत्त्वमिति प्रोक्त बुद्धितत्त्वं तदुच्यते"।

ಬುದ್ಧಿಯ ಐದು ಗುಣಗಳು: (1) इष्टानिष्टविपत्तिः, (2) व्यवसायः, (3) समाधिता, (4) संशयः ಮತ್ತು (5) प्रतिपत्तिः। (1) ಇಷ್ಟವಾದ ಮತ್ತು ಅನಿಷ್ಟವಾದ ವೃತ್ತಿಗಳ ನಾಶ. ಇದು ನಿದ್ರಾರೂಪವಾದುದು. (2) ಉತ್ಸಾಹ. (3) ಚಿತ್ತಸ್ಥೈರ್ಯ (ಚಿತ್ತವೃತ್ತಿ ನಿರೋಧ). (4) ಸಂಶಯ ಮತ್ತು (5) ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಮಾಣವೃತ್ತಿ.

ಬುದ್ಧಿಯ ಸಪ್ತ (7) ಗುಣಗಳು: (1) शुश्रूषा, (2) श्रवणम्, (3) ग्रहणम्, (4) धारणम्, (5) ऊहापोहः, (6) अर्थविज्ञानम् ಮತ್ತು (7) तत्त्वज्ञानम्।

ಬುದ್ಧಿಯ ನಾಶಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದ ಹನ್ನೆರಡು ವಿಧ ಮಲಗಳು: (1) शोकः (ದುಃಖ), (2) क्रोधः (ಕೋಪ), (3) लोभः (ಅತಿಯಾದ ಆಸೆ). (4) कामः (ಆಸೆ, ಫಲಾಪೇಕ್ಷೆ), (5) मोहः (ಕೃತ್ಯಾಕೃತ್ಯ ವಿವೇಕವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ), (6) परासुता, (7) ईर्ष्या (ಅಸಹನೆ), (8) मानः (ಗರ್ವ), (9) विचिकित्सा (ಸಂಶಯ), (10) हिंसा, (11) असूया (ಇತರರ ಗುಣದಲ್ಲಿ ದೋಷ ಹೇಳುವುದು) ಮತ್ತು (12) जुगुप्सा (ಪರನಿಂದೆ).

बुद्धिगम्य ಬುದ್ಧಿಗಮ್ಯ (वि०) ಬುದ್ಧಿಯಿಂದ ಹೊಂದಲ್ಪಡುವ, ಜ್ಞಾನದಿಂದ ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುವ.

बुद्धिजीविन् ಬುದ್ಧಿಜೀವಿನ್ (वि०) ಜ್ಞಾನಬಲದಿಂದ ಬದುಕುವವನು, ವಿಚಾರಶೀಲ, ಯುಕ್ತಾಯುಕ್ತ ವಿವೇಚನೆ ಮಾಡುವವನು, ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾಗದಿರುವುದನ್ನು ತಿರಸ್ಕರಿಸುವವನು. बुद्ध्या जीवति।

बुद्धितत्त्व ಬುದ್ಧಿತತ್ತ್ವ (न०) ಸಾಂಖ್ಯತತ್ತ್ವಗಳಲ್ಲಿ ಎರಡನೆಯದಾದ ಮಹತ್ತತ್ತ್ವ. "महत्तत्त्वमिति प्रोक्तं बुद्धितत्त्वं तदुच्यते"।

बुद्धिपूर्व ಬುದ್ಧಿಪೂರ್ವ (वि०) ಉದ್ದೇಶಪೂರ್ವಕವಾದ, ಬೇಕೆಂದು ಮಾಡಿದ. बुद्धिः पूर्वं यस्मिन् कर्मणि। (अव्य०) **–पुरःसरम् –ಪುರಃಸರಮ್, –पूर्वकम् –ಪೂರ್ವಕಮ್.** ಉದ್ದೇಶಪೂರ್ವಕವಾಗಿ. "द्रुमराक्षसविध्वंसमकार्षं बुद्धिपूर्वकम्" भट्टि० ९-१२८।

बुद्धिभ्रम ಬುದ್ಧಿಭ್ರಮ (पुं०) ಬುದ್ಧಿಯು ಕೆರಳುವುದು, ಚಿತ್ತವು ವಿಕಾರ ಹೊಂದುವುದು, ಹುಚ್ಚು ಹಿಡಿಯುವುದು. बुद्धेः भ्रमः। **–भ्रमणम् –ಭ್ರಮಣಮ್.** भ्रमु (चलने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

बुद्धिमत् ಬುದ್ಧಿಮತ್ (वि०) 1. ಬುದ್ಧಿಶಾಲಿ, ಚುರುಕು ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳವನು. 2. ಉನ್ನತಮಟ್ಟದ ಜ್ಞಾನವುಳ್ಳವನು. बुद्धिरस्यास्ति—प्रशंसायां "मतुप्" (५-२-९४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–मती –ಮತೀ.** "बुद्धेर्बुद्धिमतां लोके नास्त्यगम्यं हि किंचन" पञ्चतं० ५-४६।

बुद्धिमत्ता ಬುದ್ಧಿಮತ್ತಾ (स्त्री०) 1. ಬುದ್ಧಿವಂತನಾಗಿರುವಿಕೆ, ಚುರುಕುಬುದ್ಧಿಯಿಂದ ಕೂಡಿರುವಿಕೆ. बुद्धिमतो भावः "तल्" (५-१-११९)। "त्वः" (५-१-११९)। **–मत्त्वम् –ಮತ್ತ್ವಮ್.**

बुद्धियोग ಬುದ್ಧಿಯೋಗ (पुं०) ಮುಖ್ಯವಾದ ಫಲದಲ್ಲಿ ತ್ಯಾಗಬುದ್ಧಿ ಮತ್ತು ಸಿದ್ಧಿ ಅಸಿದ್ಧಿಗಳಲ್ಲಿ ಸಮತ್ವಬುದ್ಧಿ ಹೊಂದುವುದು. ಫಲಸಂಗವನ್ನು ತ್ಯಜಿಸದೆ ಮಾಡುವ ಕರ್ಮಾಚರಣೆಯಿಂದ ದುಃಖರೂಪವಾದ ಸಂಸಾರಬಂಧನಕ್ಕೆ ಒಳಗಾಗುವನು. ಬುದ್ಧಿಯೋಗದಿಂದ ಸಾಂಸಾರಿಕ ದುಃಖನಿವೃತ್ತಿ ಹೊಂದಿ ಮೋಕ್ಷ ಸಂಪಾದನೆಯಾಗುವುದು. "योगस्थः कुरु कर्माणि संगं त्यक्त्वा धनञ्जय। सिद्ध्यसिद्ध्योः समो भूत्वा समत्वं योग उच्यते।। दूरेण ह्यवरं

कर्म बुद्धियोगाद्धनञ्जय । बुद्धौ शरणमन्विच्छ कृपणाः फलहेतवः ।। बुद्धियुक्तो जहातीह उभे सुकृतदुष्कृते । तस्माद्योगाय युज्यस्व योगः कर्मसु कौशलम्" गीता २-४८-५० ।

बुद्धिलक्षण ಬುದ್ಧಿಲಕ್ಷಣ (नं०) ಉತ್ತಮ ಬುದ್ಧಿಯ ಲಕ್ಷಣ, ತಿಳಿವಳಿಕೆಯ ಗುರುತು.

बुद्धिशस्त्र ಬುದ್ಧಿಶಸ್ತ್ರ (वि०) ಜ್ಞಾನವೆಂಬ ಆಯುಧವುಳ್ಳ, ಬುದ್ಧಿಯಿಂದಲೇ ಎಲ್ಲಾ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನೂ ಸಾಧಿಸುವ. बुद्धिरेव शस्त्रं यस्य । "बुद्धिशस्त्रः प्रकृत्यङ्गो घनसंवृतिकञ्चुकः । चारेक्षणो दूतमुखो पुरुषः कोऽपि पार्थिवः" माघ० २-८२ ।

बुद्धिशालिन् ಬುದ್ಧಿಶಾಲಿನ್ (वि०) ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಪ್ರಕಾಶಿಸುವ, ಚುರುಕುಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳ, ಉನ್ನತಮಟ್ಟದ ಅರಿವುಳ್ಳ. बुद्ध्या शालते—शालृ (कत्थने) "णिनिः" (३-२-७८) ।

बुद्धिसहाय ಬುದ್ಧಿಸಹಾಯ (पुं०) ಅಮಾತ್ಯ, ಮಂತ್ರಿ, ಬುದ್ಧಿಯಿಂದ ಹಿತವನ್ನು ಮಾಡುವ ಸಲಹೆಗಾರ. बुद्धौ सहायः बुद्ध्या सहायो वा ।

बुद्धिहीन ಬುದ್ಧಿಹೀನ (वि०) ಬುದ್ಧಿಯಿಲ್ಲದವನು.

बुद्धीन्द्रिय ಬುದ್ಧೀಂದ್ರಿಯ (नं०) ಜ್ಞಾನೇಂದ್ರಿಯ. बुद्ध्याः इन्द्रियम् (1) ಶ್ರೋತ್ರ, (2) ತ್ವಕ್, (3) ನೇತ್ರ, (4) ಜಿಹ್ವೆ ಮತ್ತು (5) ನಾಸಿಕೆ ಇವು ಐದೂ ಜ್ಞಾನೇಂದ್ರಿಯಗಳು. "श्रोत्रं त्वक् चक्षुषी जिह्वा नासिका चैव पञ्चमी । बुद्धीन्द्रियाणि" मनु० ।

बुद्बुद ಬುದ್ಬುದ (पुं०) 1. ನೊರೆ, ನೀರಿನ ಮೇಲಿನ ಗುಳ್ಳೆ. बुद् इत्यव्यक्तध्वनिं बुन्दति करोति—बुन्दिर् (निशामने) "कः" (वा० ३-२-५) । "सततं जातविनष्टाः पयसामिव बुद्बुदाः पयसि" पिञ्चतं० ५-७ । 2. ಗರ್ಭದ ಒಂದು ಅವಸ್ಥೆ, ಐದು ದಿನಗಳ ಕಾಲ ಬೆಳೆದ ಗರ್ಭ, ಐದು ದಿನಗಳು ತುಂಬಿದ ಗರ್ಭ.

बुध ಬುಧ (पुं०) 1. ಪಂಡಿತ, ವಿದ್ವಾಂಸ. बुध (अवगमने) "कः" (३-१-१३५) । "यदि शमगिरो वैयासिक्यो बुधैश्च समागमः" प्रबोध० ४-१२ ।। 2. ದೇವತೆ. "निपीय यस्य क्षितिरक्षिणः कथास्तथाद्रियन्ते न बुधाः सुधामपि" नैष० १-१ । 3. ಬುಧಗ್ರಹ, ಬೃಹಸ್ಪತಿಯ ಪತ್ನಿ ತಾರೆಯಲ್ಲಿ ಚಂದ್ರನಿಂದ ಜನಿಸಿದ ಮಗ. "क्रूरग्रहः सकेतुः चन्द्रमसंपूर्णमण्डलमिदानीम् । अभिभवितुमिच्छति बलात् रक्षत्येनं तु बुधयोगः" मुद्रा० १-६ । "अपि लङ्घितमध्वानं बुबुधे न बुधोपमः" रघु० १-४७ ।

ಬುಧನ ಉತ್ಪತ್ತಿ : [ಚತುರ್ಮುಖ ಬ್ರಹ್ಮನ ಪುತ್ರನಾದ ಅತ್ರಿಮಹರ್ಷಿಯ ಮಗ ಚಂದ್ರನನ್ನು ಬ್ರಹ್ಮನು ಸಮಸ್ತ ಓಷಧಿ ದ್ವಿಜ ಮತ್ತು ನಕ್ಷತ್ರಗಳಿಗೆ ಅಧಿಪತಿಯನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದನು. ಇದರಿಂದ ಗರ್ವಿತನಾದ ಚಂದ್ರನು ಬೃಹಸ್ಪತಿಯ ಪತ್ನಿಯಾದ ತಾರೆಯನ್ನು ಬಲಾತ್ಕಾರದಿಂದ ಅಪಹರಿಸಿದನು. ಬ್ರಹ್ಮ ಮೊದಲಾದ ಸಕಲ ದೇವತೆಗಳು ಎಷ್ಟು ಹೇಳಿದರೂ ಅವಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟುಕೊಡಲಿಲ್ಲ. ಕೊನೆಗೆ ಚಂದ್ರನ ಸಾಹಾಯ್ಯಕ್ಕೆ ಬಂದ ಶುಕ್ರಶಿಷ್ಯರಾದ ಅಸುರರಿಗೂ ದೇವತೆಗಳಿಗೂ ಘೋರವಾದ ಯುದ್ಧ ನಡೆದು ಜಗತ್ತೆಲ್ಲವೂ ತಲ್ಲಣಿಸಿಹೋಗಲು ಬ್ರಹ್ಮನು ಎಲ್ಲರನ್ನೂ ಸಮಾಧಾನಗೊಳಿಸಿ ತಾರೆಯನ್ನು ಬೃಹಸ್ಪತಿಗೆ ಒಪ್ಪಿಸುವಂತೆ ಚಂದ್ರನಿಗೆ ಹೇಳಿ ಅವಳನ್ನು ಬೃಹಸ್ಪತಿಯೊಡನೆ ಸೇರಿಸಿದನು. ಆಗ ಚಂದ್ರನಿಂದ ಗರ್ಭ ಧರಿಸಿದ್ದ ತಾರೆಯು ಬೃಹಸ್ಪತಿಯ ಮಾತಿನಂತೆ ಗರ್ಭವನ್ನು ಒಂದು ಜೊಂಡು ಹುಲ್ಲಿನ ಪೊದೆಯಲ್ಲಿ ಬಿಟ್ಟಳು. ಬಿಟ್ಟಕೂಡಲೆ ಅದು ದಿವ್ಯ ತೇಜಸ್ಸಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ ಶಿಶುವಾಗಿ ಎಲ್ಲರ ಮನಸ್ಸನ್ನೂ ಆಕರ್ಷಿಸಿತು. ಈ ಮಗುವು ಯಾರಿಗೆ ಸೇರಿದ್ದೆಂದು ಎಲ್ಲರೂ ಬಲಾತ್ಕಾರವಾಗಿ ಕೇಳಲು ತಾರೆಯು ಚಂದ್ರನ ಮಗನೆಂದು ಲಜ್ಜೆಯಿಂದ ಹೇಳಿ ಒಪ್ಪಿಕೊಂಡಳು. ಆಗ ಎಲ್ಲರೂ ಬುಧನು ಚಂದ್ರನ ಮಗನೆಂದು ನಿಶ್ಚಯಿಸಿದರು.] विष्णुपु० ४-६ । ಬುಧನಿಗೆ ಮಿಥುನ ಮತ್ತು ಕನ್ಯಾರಾಶಿಗಳು ಕ್ಷೇತ್ರ. ಕನ್ಯಾರಾಶಿಯು ಉಚ್ಚ. ಮೀನರಾಶಿಯು ನೀಚ. ಇವನಿಗೆ ರವಿ ಶುಕ್ರರು ಮಿತ್ರರು. ಚಂದ್ರನು ಶತ್ರು. ಬುಧನು ಶುಭಗ್ರಹ. ವೈಶ್ಯ. ಪೀತವರ್ಣವುಳ್ಳವನು. ಬುಧಗ್ರಹದ ದಶೆಯ ಕಾಲ ಹದಿನೇಳು (17) ವರ್ಷಗಳು.

ಬುಧಗ್ರಹದ ದಶೆಯಲ್ಲಿ ತನ್ನ (ಸ್ವ) ಮತ್ತು ಇತರ ಗ್ರಹಗಳ ಅಂತರ್ದಶಾ (ಭುಕ್ತಿ) ಮಾನ :

ಭುಕ್ತಿ	ವರ್ಷ	ಮಾಸಗಳು	ದಿನಗಳು
ಸ್ವಭುಕ್ತಿ	2	4	27
ಕೇತು ಭುಕ್ತಿ	0	11	27
ಶುಕ್ರ ಭುಕ್ತಿ	2	10	0
ರವಿ ಭುಕ್ತಿ	0	10	6
ಚಂದ್ರ ಭುಕ್ತಿ	1	5	0
ಕುಜ ಭುಕ್ತಿ	0	11	27
ರಾಹು ಭುಕ್ತಿ	2	6	18
ಗುರು ಭುಕ್ತಿ	2	3	6
ಶನಿ ಭುಕ್ತಿ	2	8	9

ತನ್ನ (ಸ್ವ) ಮತ್ತು ಇತರ ಗ್ರಹಗಳ ದಶೆಗಳಲ್ಲಿ ಬುಧನ ಅಂತರ್ದಶಾ (ಭುಕ್ತಿ) ಮಾನ :

ದಶೆ	ವರ್ಷ	ಮಾಸಗಳು	ದಿನಗಳು
ರವಿದಶೆ	0	10	6
ಚಂದ್ರದಶೆ	1	5	0
ಕುಜದಶೆ	0	11	27
ರಾಹುದಶೆ	2	6	18
ಗುರುದಶೆ	2	3	6
ಶನಿದಶೆ	2	8	9
ಸ್ವದಶೆ	2	4	27
ಕೇತುದಶೆ	0	11	27
ಶುಕ್ರದಶೆ	2	10	0

बुध – अवगमने (भ्वा० पर० सक० से०)। बोधति। बुबोध बुबुधतुः बुबुधुः। बोधिता। बोधिष्यति। बोधतु। अबोधत्। बोधेत्। ಇತ್ಯಾದಿ. ತಿಳಿದುಕೊ, ಅರಿ.

कर्मणि :—बुध्यते। बुबुधे। ಇತ್ಯಾದಿ.

णिचि :—बोधयति। बोधयां चकार, –चक्रे, –बभूव, –आस। ಇತ್ಯಾದಿ.

बुध – अवगमने (दिवा० आत्म० सक० अनि०)। बुध्यते। बुबुधे। बोद्धा। बुध्यताम्। अबुध्यत। बुध्येत। अबोधि, अबुद्ध। ಇತ್ಯಾದಿ. 1. ತಿಳಿದುಕೊ, ಅರಿ. "विभुर्विभक्तावयवं पुमानिति क्रमादमुं नारद इत्यबोधि सः" माघ० १-३। "नाबुद्ध कल्पद्रुमतां विहाय जातं तमात्मन्यसिपत्रवृक्षम्" रघु० १४-४८। 2. ನಿದ್ರೆಯಿಂದೇಳು, ಎಚ್ಚರಗೊಳ್ಳು. "ते च प्रापुरुदन्वन्तं बुबुधे चादिपूरुषः" रघु० १०-६। 3. ಪ್ರಜ್ಞೆಹೊಂದು, ಚೇತರಿಸಿಕೊ. "शनैरबोधि सुग्रीवः सोऽलुञ्चीत्कर्णनासिकम्" भट्टि० १५-५७।

कर्मणि :—ಮೇಲಿನಂತೆ ರೂಪಗಳಾಗುವುವು.

णिचि :—बोधयतीत्यादिरूपाणि।

कृत्सु :—बोद्धव्यम्। बोधनीयम्। बोध्यम्। बुद्धः। बुद्धवान्। बुध्यमानः। बोद्धुम्। बुद्धम्। बोधनम्। बुध्वा। विबुध्य। "बोद्धव्यं किमिव हि यत्त्वया न बुद्धम्" भट्टि० १०-७४।

ಈ ಧಾತುವಿಗೆ ಉಪಸರ್ಗಗಳ ಯೋಗದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಅರ್ಥಭೇದಗಳು :

(1) **उद्+बुध**=उद्बुद्ध्यते। उद्बोधनम्। उद्बुद्धः। उद्बोधयत्। 1. ಎಚ್ಚರಗೊಳ್ಳು, ನಿದ್ರೆಯಿಂದೇಳು. 2. ಚೇತನಗೊಳಿಸು, ಬದುಕಿಸು, ಉಸಿರಾಡುವಂತೆ ಮಾಡು. 3. ಉತ್ತೇಜನ ಕೊಡು, ಕೆರಳಿಸು, ಹುರಿದುಂಬಿಸು.

(2) **नि+बुध**=निबोधति। निबोधतु। 1. ತಿಳಿ, ಅರಿತುಕೊ. "सखी तदीया तमुवाच वर्णिनं निबोध साधो तव चेत् कुतूहलम्" कुमा० ५-५२। 2. ಕೇಳು, ಗಮನಿಸು, ಆಲಿಸು.

(3) **दुर्+बुध**=दुर्बोधः। दुर्बोधनम्। ಕಷ್ಟದಿಂದ ತಿಳಿದುಕೊ. "निसर्गदुर्बोधमबोधविक्लवाः क्व भूपतीनां चरितं क्व जन्तवः" किरा० १-६।

(4) **प्र+बुध**=प्रबुद्धः। प्रबोधनम्। प्रबोधितः। प्रबोधयत्। 1. ಎಚ್ಚರಗೊಳ್ಳು, ನಿದ್ದೆಯಿಂದೇಳು. "प्रथमप्रबुद्धनदराजसुतावदनेन्दुनेव तुहिनद्युतिना" माघ० ९-३०। 2. ಅರಳು, ವಿಕಾಸಹೊಂದು. "साभ्रेऽह्नीव स्थलकमलिनीं न प्रबुद्धां न सुप्ताम्" मेघ० २-२७। 3. ತಿಳಿಸು, ಜ್ಞಾಪಿಸು. "तमभ्यनन्दत् प्रथमं प्रबोधितः प्रजेश्वरः शासनहारिणा हरेः" रघु० ३-६८।

(5) **प्रति+बुध**=प्रतिबुद्धः। प्रतिबोधितः। प्रतिबोध्यमानः। 1. ನಿದ್ದೆಯಿಂದ ಎಚ್ಚರಗೊಳ್ಳು, ನಿದ್ದೆಯಿಂದೇಳು. 2. ಅರಳು, ವಿಕಾಸಹೊಂದು. "अप्रतिबुद्धोऽपि चूतप्रसवोऽत्र बन्धनभंगसुरभिर्भवति" शाकु० ६। 3. ಎಚ್ಚರಗೊಳಿಸು, ನಿದ್ದೆಯಿಂದೆಬ್ಬಿಸು. 4. ತಿಳಿಸು, ಜ್ಞಾಪಿಸು. "प्रथमं सारङ्गाक्ष्या प्रियया प्रतिबोध्यमानमपि सुप्तम्" शाकु० ६-७।

(6) **सम्+बुध**=संबुद्धिः। सम्बोधनम्। 1. ಸಂಬೋಧಿಸು, ಉದ್ದೇಶಿಸಿ ಕರೆ. "सम्बुद्धौ शाकल्यस्येतावनार्षे" पा० सू० १-१-१६। 2. ತಿಳಿ, ಅರಿ. "सम्भुत्सीष्ठाः सुनयनयनैर्विद्विषामीहितानि" भट्टि० १९-३०। 3. ತಿಳಿಸು, ಜ್ಞಾಪಿಸು. "मृगयश्च दर्भाङ्कुरनिर्व्यपेक्षास्तवागतिज्ञं समबोधयन्माम्" रघु० १३-२५।

बुधचक्र ಬುಧಚಕ್ರ (न०) ಬುಧಗ್ರಹವು ಬೇರೆ ರಾಶಿಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವಾಗ ಸುಖಾದಿ ಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ಶುಭಾಶುಭ ಫಲಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಚಕ್ರ. बुधस्य चक्रम्।

बुधचार ಬುಧಚಾರ (पुं०) ಬುಧಗ್ರಹವು ದ್ವಾದಶ ರಾಶಿಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವಿಕೆ.

बुधजन ಬುಧಜನ (पुं०) ಪಂಡಿತ, ವಿದ್ವಾಂಸ.

बुधतनय ಬುಧತನಯ, –सुत –ಸುತ (पुं०) ಪುರೂರವಸ್ಸು. ವೈವಸ್ವತಮನುವಿನ ಮಗಳಾದ ಇಳೆಯಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದ ಬುಧನ ಮಗ.

बुधवार ಬುಧವಾರ, -वासर -ವಾಸರ (पुं०) ಬುಧನು ಅಧಿಪತಿಯಾಗಿರುವ ವಾರ (ದಿವಸ). बुधस्य वारः वासरो वा। ಬುಧವಾರ ಹುಟ್ಟಿದವನು ಗುಣಶಾಲಿ. ಇತರರ ಗುಣಗಳನ್ನೂ ತಿಳಿಯುವ ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳವನು. ಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ದಕ್ಷನು. ವಿಲಾಸ ಸ್ವಭಾವದವನು. ಬುದ್ಧಿವಂತ. ವಿಧೇಯ. ಮೃದುಸ್ವಭಾವದವನು. ಸುಂದರಾಕಾರವುಳ್ಳವನು. "गुणी गुणज्ञः कुशली क्रियादौ विलासशाली मतिमान् विनीतः। मृदुस्वभावः कमनीयमूर्तिः बुधस्य वारे प्रभवो मनुष्यः"।

बुधा ಬುಧಾ (स्त्री०) ಜಟಾಮಾಂಸಿ. बुध (अवगमने) "कः" (३-१-१३५)।

बुधान ಬುಧಾನ (पुं०) 1. ವೇದವನ್ನು ಕಲಿಸುವ ಗುರು. बोधयति—बुधिर् (बोधने) "आनच्" (उ० २-९०)। (वि०) 2. ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿದವನು, ವಿವೇಚನೆ ಮಾಡುವವನು. ಯುಕ್ತಾಯುಕ್ತ ಪರಿಜ್ಞಾನವುಳ್ಳವನು. 3. ಬುದ್ಧಿವಂತ, ಚುರುಕುಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳವನು. 4. ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ ಮಾತಾಡುವವನು. 5. ತತ್ತ್ವೋಪದೇಶ ಮಾಡುವವನು. "बुधानस्तु गुरौ विज्ञे" मेदि०।

बुधित ಬುಧಿತ (वि०) ತಿಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟ. बुध (अवगमने) "क्तः" (३-२-१०२)। भ्वादि० बुध ಧಾತುವು ಸೇಟ್ಟು. दिवा० ಧಾತುವು ಅನಿಟ್ಟು.

बुधिल ಬುಧಿಲ (वि०) ಪಂಡಿತ, ವಿದ್ವಾಂಸ. बुध (अवगमने) "किलच्" (उ० १-५६)।

बुध्न ಬುಧ್ನ (पुं०) 1. ವೃಕ್ಷದ ಮೂಲ ಭಾಗ, ಮರದ ಬೇರು. बध्नाति—बन्ध (बन्धने) "नक्" बुधी आदेशश्च (उ० ३-५)। 2. ಪಾತ್ರೆಯ ತಳಭಾಗ. 3. ಪರಶಿವ, ಪರಮೇಶ್ವರ. "बुध्नो गिरिशमूलयोः" हेम०।

बुभुक्षा ಬುಭುಕ್ಷಾ (स्त्री०) ಊಟಮಾಡಲು ಇಚ್ಛೆ, ಹಸಿವು. भोक्तुमिच्छा—भुज (परिपालनाभ्यवहारयोः) + सन् "अः" (३-३-१०२)।

बुभुक्षित ಬುಭುಕ್ಷಿತ (वि०) ಹಸಿದಿರುವವನು, ಊಟ ಮಾಡಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವವನು. बुभुक्षाऽस्य सञ्जाता "इतच्" (५-२-३६)। "अजीगर्तः सुतं हन्तुमुपासर्पद्बुभुक्षितः" मनु० १०-१०५।

बुभुक्षु ಬುಭುಕ್ಷು (वि०) ಹಸಿದಿರುವವನು, ಊಟ ಮಾಡಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವವನು. भोक्तुमिच्छुः—भुज (परिपालनाभ्यवहारयोः) + सन् "उः" (३-२-१६८)।

बुभुत्सा ಬುಭುತ್ಸಾ (स्त्री०) ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಲು ಅಪೇಕ್ಷೆ, ತಿಳಿಯಲು ಆಸೆ. बोद्धुमिच्छा— बुध (अवगमने) + सन् "अः" (३-२-१०२)।

बुभुत्सु ಬುಭುತ್ಸು (वि०) ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ, ತಿಳಿಯಲು ಆಸೆಯುಳ್ಳ. बोद्धुमिच्छुः—बुध (अवगमने) + सन् "उः" (३-२-१६८)। "बुभुत्सवो द्रुतं सीतां भुत्सीध्वं प्रब्रवीमि वः" भट्टि० ७-१००।

बुभूषा ಬುಭೂಷಾ (स्त्री०) 1. ಆಗಲು ಆಸೆ, 2. ಇರಲು ಅಪೇಕ್ಷೆ. भवितुमिच्छा—भू (सत्तायाम्) + सन् "अः" (३-३-१०२)।

बुभूषु ಬುಭೂಷು (वि०) 1. ಆಗಲು ಆಸೆಪಡುವ. 2. ಇರಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ. भवितुमिच्छुः—भू (सत्तायाम्) + सन् "उः" (३-२-१६८)। "प्रभुर्बुभूषुर्भुवनत्रयस्य यः शिरोऽतिरागाद्दशमं चिकर्तिषुः" माघ० १-४९।

बुस ಬುಸ (न०) 1. ಜಳ್ಳು ತೆನೆಯ ಹುಲ್ಲು, ತಿರುಳಿಲ್ಲದ, ಧಾನ್ಯದ ಕಡ್ಡಿ. बुस्यते उत्सृज्यते—बुस (उत्सर्गे) (३-२-१३५)। 2. ಮೊಸರಿನ ಮೇಲಿನ ತೆಳುವಾದ ಭಾಗ.

बुस्त ಬುಸ್ತ (न०) 1. ಹಲಸು ಮೊದಲಾದ ಹಣ್ಣಿನ ಸಿಪ್ಪೆ ಹುಲ್ಲು ದಿಂಡು ಮೊದಲಾದುದು (ಬಿಸಾಡುವ ವಸ್ತು). बुस (अनादरे) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಪಾತ್ರೆಯಲ್ಲಿ ಬೇಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಮಾಂಸ.

बृहज्जातक ಬೃಹಜ್ಜಾತಕ (न०) ವರಾಹಮಿಹಿರಾಚಾರ್ಯರಿಂದ ರಚಿತವಾದ ಒಂದು ಜ್ಯೋತಿಷ ಗ್ರಂಥ.

बृहड्ढक्का ಬೃಹಡ್ಢಕ್ಕಾ (स्त्री०) ಭೇರೀವಾದ್ಯ, ನಗಾರಿ.

बृहत् ಬೃಹತ್ (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು. बृह (वृद्धौ) "अतिः" (उ० २-८४)। "स भूमिं विश्वतो वृत्वा अत्यतिष्ठद्दशाङ्गुलम्" "अणोरणीयान् महतो महीयान्" ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನ ಸರ್ವಾತಿಶಾಯಿ ಮಹಿಮೆಯು ವರ್ಣಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನು ಎಲ್ಲಕ್ಕಿಂತಲೂ ಬೃಹತ್ತಾದವನು. "विपुलं परमव्योम महिम्ना चुलकीकृतम्। येन नाम्ना बृहत् स स्यात् षडर्णश्च बृहत्वदः" इति निरुक्तिः। "अणुर्बृहत् कृशः स्थूलः" वि० स०। (वि०) 2. ದೊಡ್ಡದಾದ, ದಪ್ಪವಾದ. "वितरति बृहदश्मा पर्वतः प्रीतिमक्ष्णोः" मालती० ९-५। 3. ಅಗಲವಾದ, ವಿಸ್ತಾರವಾದ, ವಿಶಾಲವಾದ. "दिलीपसूनोः स बृहद्भुजान्तरं प्रविश्य भीमासुरशोणितोचितः" रघु० ३-५४। 4. ಉದ್ದವಾದ, ನೀಳ

ವಾದ. "धातुताम्राधरः प्रांशुर्देवदारुबृहद्भुजः" कुमा० ६-५१। 5. ಅಧಿಕವಾದ, ಹೆಚ್ಚಾದ. "बृहत्सहायः कार्यान्ते क्षोदीयानपि गच्छति" माघ० २-१००। 6. ಧಾರಾಳವಾದ, ಹೇರಳವಾದ. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **बृहती ಬೃಹತೀ.**

बृहतिका ಬೃಹತಿಕಾ (स्त्री०) ಉತ್ತರೀಯ, ಹೊದೆಯುವ ವಸ್ತ್ರ. बृहत्येव "कन्" (५-४-६)।

बृहती ಬೃಹತೀ (स्त्री०) 1. ಮಾತು. बृह (वृद्धौ) "अतिः" (उ० २-८४)। "ङीप्" (४-१-६)। 2. ಹೆಗ್ಗುಳ್ಳದ ಗಿಡ, ಬಿಳಿ ಬದನೆ ಗಿಡ. 3. ದೊಡ್ಡ ವೀಣೆ. 4. ವೃತ್ತರತ್ನಾಕರೋಕ್ತವಾದ ಒಂಬತ್ತನೆಯ ಛಂದಸ್ಸು. "गायत्र्युष्णिगनुष्टुप्च बृहती पङ्क्तिरेव च" वृ० र०। 5. ನಾರದರ ವೀಣೆ. 6. ಉತ್ತರೀಯ, ಹೊದೆಯುವ ವಸ್ತ್ರ. 7. ನೀರು ತುಂಬಿಡುವ ಪಾತ್ರೆ. "बृहती क्षुद्रवार्ताक्यां छन्दोवसनभेदयोः। महत्यां वाचि वर्धन्याम्" हेम०।

बृंहित ಬೃಂಹಿತ (न०) ಆನೆಯ ಗರ್ಜನೆ, ಆನೆಯ ಕೂಗು. बृहि (वृद्धौ) "क्तः" (३-३-११४)।

बृहत्कथा ಬೃಹತ್ಕಥಾ (स्त्री०) ಗುಣಾಢ್ಯ ಕವಿ ರಚಿತವಾದ ಒಂದು ಗ್ರಂಥ.

बृहत्काय ಬೃಹತ್ಕಾಯ (वि०) ದೊಡ್ಡ ದೇಹವುಳ್ಳವನು. बृहन् कायो यस्य।

बृहत्कुक्षि ಬೃಹತ್ಕುಕ್ಷಿ (वि०) ದೊಡ್ಡ ಹೊಟ್ಟೆಯುಳ್ಳವನು. बृहन् कुक्षिर्यस्य।

बृहत्तिक्ता ಬೃಹತ್ತಿಕ್ತಾ (स्त्री०) ಅಗುರು ಶುಂಠಿ. बृहन् तिक्तो रसो यस्य।

बृहत्पाद ಬೃಹತ್ಪಾದ (पुं०) 1. ಆಲದ ಮರ. (वि०) 2. ದೊಡ್ಡ ಕಾಲುಗಳುಳ್ಳವನು.

बृहत्संहिता ಬೃಹತ್ಸಂಹಿತಾ (स्त्री०) ವರಾಹಮಿಹಿರಾಚಾರ್ಯ ವಿರಚಿತ ಒಂದು ಜ್ಯೋತಿಷ ಗ್ರಂಥ.

बृहदङ्ग ಬೃಹದಂಗ (पुं०) 1. ಗಜ, ಆನೆ. बृहन्त्यङ्गानि अस्य। (वि०) 2. ದೊಡ್ಡ ದೇಹವುಳ್ಳವನು.

बृहदारण्यक ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕ (न०) ವೇದದ ಒಂದು ಭಾಗ, ಒಂದು ಉಪನಿಷತ್ತು.

बृहद्गोल ಬೃಹದ್ಗೋಲ (न०) ಕಲ್ಲಂಗಡಿ ಹಣ್ಣು.

बृहद्भानु ಬೃಹದ್ಭಾನು (पुं०) 1. ಅಗ್ನಿ, ಬೆಂಕಿ. 2. ಹರಳು ಗಿಡ.

बृहन्नला ಬೃಹನ್ನಲಾ (स्त्री०) ಅರ್ಜುನ. ಪಾಂಡವರ ಅಜ್ಞಾತವಾಸ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ವಿರಾಟನ ಅರಮನೆಯಲ್ಲಿ ನಾಟ್ಯಾಚಾರ್ಯನಾಗಿದ್ದ ಅರ್ಜುನನ ಹೆಸರು.

बृहद्रथ ಬೃಹದ್ರಥ (पुं०) 1. ಇಂದ್ರ. 2. ಜರಾಸಂಧನ ತಂದೆ.

बृहस्पति ಬೃಹಸ್ಪತಿ (पुं०) 1. ದೇವತೆಗಳ ಗುರು, ದೇವತೆಗಳ ಪುರೋಹಿತ. बृहतां पतिः — सुडागमः तलोपश्च (वा० ६-१-१५७)। 2. ಒಂದು ಗ್ರಹ. ಬೃಹಸ್ಪತಿಗೆ ಧನುಸ್ಸು ಮತ್ತು ಮೀನರಾಶಿಗಳು ಕ್ಷೇತ್ರ. ಕರ್ಕಾಟಕ ರಾಶಿಯು ಉಚ್ಚ, ಮಕರರಾಶಿ ನೀಚಸ್ಥಾನ. ರವಿ ಚಂದ್ರ ಮತ್ತು ಕುಜರು ಮಿತ್ರರು. ಶನಿ ಸಮ. ಬುಧ ಶುಕ್ರರು ಶತ್ರುಗಳು. ಗುರುವು ಶುಭಗ್ರಹ, ಶ್ವೇತವರ್ಣದ ದೇಹವುಳ್ಳವನು. ಪುರುಷಗ್ರಹ. ಬೃಹಸ್ಪತಿ ಗ್ರಹದ ದಶಾಕಾಲ ಹದಿನಾರು (16) ವರ್ಷಗಳು.

ಬೃಹಸ್ಪತಿ (ಗುರು) ಗ್ರಹದ ದಶೆಯಲ್ಲಿ ತನ್ನ (ಸ್ವ) ಮತ್ತು ಇತರ ಗ್ರಹಗಳ ಅಂತರ್ದಶಾ (ಭುಕ್ತಿ) ಮಾನ :

ಭುಕ್ತಿ	ವರ್ಷ	ಮಾಸ	ದಿನಗಳು
ಸ್ವಭುಕ್ತಿ	2	1	18
ಶನಿ ಭುಕ್ತಿ	2	6	12
ಬುಧ ಭುಕ್ತಿ	2	3	6
ಕೇತು ಭುಕ್ತಿ	0	11	6
ಶುಕ್ರ ಭುಕ್ತಿ	2	8	0
ರವಿ ಭುಕ್ತಿ	0	9	18
ಚಂದ್ರ ಭುಕ್ತಿ	1	4	0
ಕುಜ ಭುಕ್ತಿ	0	11	6
ರಾಹು ಭುಕ್ತಿ	2	4	24

ತನ್ನ (ಸ್ವ) ಮತ್ತು ಇತರ ಗ್ರಹಗಳ ದಶೆಗಳಲ್ಲಿ ಗುರುವಿನ ಅಂತರ್ದಶಾ (ಭುಕ್ತಿ) ಮಾನ:

ದಶೆ	ವರ್ಷ	ಮಾಸ	ದಿನಗಳು
ರವಿ ದಶೆ	0	9	18
ಚಂದ್ರ ದಶೆ	1	4	0
ಕುಜ ದಶೆ	0	11	6
ರಾಹು ದಶೆ	2	4	24
ಸ್ವದಶೆ	2	1	18
ಶನಿ ದಶೆ	2	6	12
ಬುಧ ದಶೆ	2	3	6
ಕೇತು ದಶೆ	0	11	6
ಶುಕ್ರ ದಶೆ	2	8	0

बृहस्पतिवार ಬೃಹಸ್ಪತಿವಾರ, -वासर -ವಾಸರ(ಪುಂ) ಗುರುವಾರ, ಬೃಹಸ್ಪತಿಯು ಅಧಿಪತಿಯಾಗಿರುವ ವಾರ.

बेर ಬೇರ (ನಂ) ವಿಗ್ರಹ, ಪ್ರತಿಮೆ, ಮೂರ್ತಿ. "प्रतिच्छन्दः प्रतिनिधिः बेरं च प्रतिरूपकम्" वैजं।

बैजिक ಬೈಜಿಕ (वि०) 1. ಬೀಜದಿಂದ ಉಂಟಾದ, ರೇತಸ್ಸಿನಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ. बीजेन निर्वृत्तम् "ठञ्" (५-१-७९)। 2. ಧಾನ್ಯರೂಪ ಬೀಜದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ.

बैडाल ಬೈಡಾಲ (वि०) ಬೆಕ್ಕಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ, ಮಾರ್ಜಾರ ಸಂಬಂಧವಾದ. बिडालस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)।

बैम्ब ಬೈಂಬ (वि०) ಬಿಂಬ ಸಂಬಂಧವಾದ.

बैम्बिक ಬೈಂಬಿಕ (वि०) ಸ್ತ್ರೀಲೋಲ, ಕಾಮಾಸಕ್ತ, ಪ್ರಣಯಿ. "दाक्षिण्यं नाम बिम्बोष्ठि बैम्बिकानां कुलव्रतम्" मालं ४-१४।

बैल्व ಬೈಲ್ವ (वि०) 1. ಬಿಲ್ವವೃಕ್ಷಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ, ಬಿಲ್ವಪತ್ರೆ ಮರದ ಸಂಬಂಧವಾದ. बिल्वस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)। (ನಂ) 2. ಬಿಲ್ವಫಲ, ಬಿಲ್ವಪತ್ರೆಕಾಯಿ.

बोक्काण ಬೋಕ್ಕಾಣ (ಪುಂ) ಕುದುರೆಯು ಹುರುಳಿ ಮೊದಲಾದ ಆಹಾರವನ್ನು ತಿನ್ನುವ ಚೀಲ. "युग्यासनप्रसेवे तु द्वौ बोक्काणप्रसेहकौ" वैजं।

बोध ಬೋಧ (ಪುಂ) 1. ವಿವೇಕ, ಜ್ಞಾನ, ತಿಳಿವಳಿಕೆ, ಅರಿವು. बुध (अवगमने) "घञ्" (३-३-१८)। "धूत्वा बोधजलैरबोधबहुलं तल्लोभजन्यं रजः" प्रबोध० ४-२३। 2. ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುವುದು, ಅರ್ಥಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವುದು, ಗ್ರಹಿಸುವುದು. "बालानां सुखबोधाय क्रियते तर्कसंग्रहः" तं सं०। "अधीतिबोधाचरणप्रचारणैर्दशाश्चतस्रः प्रणयन्नुपाधिभिः" नैष०। 3. ಎಚ್ಚರದಿಂದಿರುವುದು, ಜಾಗೃತಿ, ಎಚ್ಚತ್ತಿರುವುದು. 4. ಚೈತನ್ಯ. 5. ಉಪದೇಶಿಸುವುದು, ಬುದ್ಧಿವಾದ, ಸಲಹೆ. 6. ಶಿಕ್ಷಣ, ಬೋಧನೆ.

बोधक ಬೋಧಕ (वि०) 1. ತಿಳಿಯಪಡಿಸುವ, ತಿಳಿವಳಿಕೆಯುಂಟುಮಾಡುವ, ಜ್ಞಾನವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ. बोधयति — बुध (अवगमने) + णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "वर्णाः पदं प्रयोगार्हानन्वितैकार्थबोधकाः" सा० द० २-४। 2. ಉಪದೇಶಿಸುವ, ಶಿಕ್ಷಣ ಕೊಡುವ. 3. ನಿವೇದಿಸುವ, ಅರುಹುವ, ಶ್ರುತಪಡಿಸುವ. 4. ಎಚ್ಚರಗೊಳಿಸುವ, ಎಬ್ಬಿಸುವ. 5. ಸಲಹೆ ಕೊಡುವ. 6. ಜ್ಞಾಪಿಸುವ, ನೆನಪುಕೊಡುವ. स्त्रियां "टाप्" (४-१-४)। **बोधिका ಬೋಧಿಕಾ.**

बोधकर ಬೋಧಕರ (ಪುಂ) 1. ರಾಜನನ್ನು ಪ್ರಾತಃಕಾಲ ನಿದ್ದೆಯಿಂದ ಎಬ್ಬಿಸುವವನು. बोधं करोति — डु कृञ् (करणे) "टः" (३-२-२०)। (वि०) 2. ಉಪದೇಶಿಸುವವನು, ಶಿಕ್ಷಣಕೊಡುವವನು. 3. ತಿಳಿಯಪಡಿಸುವವನು. 4. ಎಚ್ಚರಗೊಳಿಸುವ, ಎಬ್ಬಿಸುವ.

बोधन ಬೋಧನ (ನಂ) 1. ಜ್ಞಾನ, ತಿಳಿವಳಿಕೆ, बुध भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "परिचयं चललक्ष्यनिपातने भयरुषोश्च तदिङ्गितबोधनम्" रघु० ९-४९। 2. ಉಪದೇಶ, ಶಿಕ್ಷಣ. बुध (अवगमने) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। 3. ಎಬ್ಬಿಸುವುದು, ಎಚ್ಚರಗೊಳಿಸುವುದು. "समयेन तेन चिरसुप्तमनोभवबोधनं सममबोधिषत" माघ० ९-२४। 4. ನಿವೇದಿಸುವುದು, ಅರುಹುವುದು, ವಿಜ್ಞಾಪಿಸುವುದು, ಶ್ರುತಪಡಿಸುವುದು. 5. ತಿಳಿಸುವುದು, ಸೂಚಿಸುವುದು. (वि०) 6. ಉಪದೇಶಿಸುವ, ಶಿಕ್ಷಣಕೊಡುವ. 7. ನಿವೇದಿಸುವ, ಶ್ರುತಪಡಿಸುವ. 8. ಎಬ್ಬಿಸುವ, ಎಚ್ಚರಗೊಳಿಸುವ. 9. ಸೂಚಿಸುವ. बुध कर्तं० "ल्युः" (३-१-१३४)।

बोधनी ಬೋಧನೀ (स्त्री०) 1. ತಿಪ್ಪಲಿ, ಹಿಪ್ಪಲಿ. बोध्यतेऽनया — बुध (अवगमने) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११७)। "बोधनी गन्धपिप्पल्याम्" मेदि०। 2. ಕಾರ್ತಿಕ ಶುದ್ಧ ಏಕಾದಶಿ.

बोधनीय ಬೋಧನೀಯ (वि०) 1. ಬೋಧಿಸಲ್ಪಡುವ, ತಿಳಿಯಪಡಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ತಿಳಿಯಪಡಿಸಬೇಕಾದ, 3. ತಿಳಿಯಪಡಿಸಲು ಅರ್ಹವಾದ. बुध (अवगमने) "अनीयर्" (३-२-९६)। "तव्यः"। **बोधितव्यः ಬೋಧಿತವ್ಯಃ.** बुध + णिच् "तव्यः" (३-१-९६)। **बोधयितव्यः ಬೋಧಯಿತವ್ಯಃ.** "अस्मदभिप्रायमुपनिषद्विवेकेन बोधयितव्या" प्रबोध० ६।

बोधयत् ಬೋಧಯತ್ (वि०) 1. ಉಪದೇಶಿಸುತ್ತಿರುವ, ಶಿಕ್ಷಣಕೊಡುತ್ತಿರುವ, ಕಲಿಸುತ್ತಿರುವ. बुध (अवगमने) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। 2. ಹಿತವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತಿರುವ, ಸಲಹೆ ಕೊಡುತ್ತಿರುವ. "रावणं गमय प्रीतिं बोधयन्तं हिताहितम्" भट्टि० ८-८२। 3. ನಿವೇದಿಸುತ್ತಿರುವ, ಅರುಹುತ್ತಿರುವ, ವಿಜ್ಞಾಪಿಸುತ್ತಿರುವ. 4. ಎಬ್ಬಿಸುತ್ತಿರುವ, ಎಚ್ಚರಗೊಳಿಸುತ್ತಿರುವ. 5. ಸೂಚಿಸುತ್ತಿರುವ. 6. ತಿಳಿಯಪಡಿಸುತ್ತಿರುವ, ಹೇಳುತ್ತಿರುವ. "मच्चित्ता मद्गतप्राणा बोधयन्तः परस्परम्" गीता १०-९।

बोधान ಬೋಧಾನ (ಪುಂ) 1. ಬೃಹಸ್ಪತಿ, ಗುರು. 2. ವಿದ್ವಾಂಸ, ಪಂಡಿತ. (ವಿಂ) 3. ಬುದ್ಧಿವಂತ, ಜಾಣ, ತಿಳಿದವನು. बुध (अवगमने) "शानच्" (३-२-१२४)।

बोधि ಬೋಧಿ (ಪುಂ) 1. ಅಶ್ವತ್ಥವೃಕ್ಷ, ಅರಳಿಮರ. बुध्यते —बुध (अवगमने) "इन्" (उ० ४-११७)। 2. ಜ್ಞಾನ, ತಿಳುವಳಿಕೆ. 3. ಬೌದ್ಧರ ಸಮಾಧಿ. 4. ಬುದ್ಧದೇವ. 5. ಕುಕ್ಕುಟ, ಕೋಳಿ. 6. ಉತ್ತಮಜ್ಞಾನ, ಸಂಪೂರ್ಣ ಜ್ಞಾನ. (ವಿಂ) 7. ಜ್ಞಾನಿ, ತಿಳಿದವನು. "बोधिः समाधौ च कुक्कुटाश्वत्थबुद्धिषु" नानार्थर०।

बोधित ಬೋಧಿತ (ವಿಂ) 1. ತಿಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಸೂಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. बुध (अवगमने) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಜ್ಞಾಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ನೆನಪುಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟ. "स्मरिष्यति त्वां न स बोधितोऽपि सन्" शाकु० ४-१। 3. ಎಬ್ಬಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಎಚ್ಚರಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "मदपटुनिनदद्भिर्बोधितो राजहंसैः सुरगज इव गाङ्गं सैकतं सुप्रतीकः" रघु० ५-७५। 4. ನಿವೇದಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ತಿಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ವಿಜ್ಞಾಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 5. ಉಪದೇಶಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಕಲಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

बोधिद्रुम ಬೋಧಿದ್ರುಮ (ಪುಂ) ಅಶ್ವತ್ಥವೃಕ್ಷ, ಅರಳಿಮರ. बोधिश्चासौ द्रुमश्च।

बोधिसत्त्व ಬೋಧಿಸತ್ತ್ವ (ಪುಂ) 1. ಬುದ್ಧದೇವ. बोधिर्ज्ञानं सत्त्वं यस्य। "बुद्धस्तु श्रीघनः शास्ता बोधिसत्त्वो विनायकः" वैज०। 2. ಸರಿಯಾದ ಜ್ಞಾನ ಸಂಪಾದನೆಯ ಪ್ರಯತ್ನದಲ್ಲಿರುವ ಬೌದ್ಧಸಂನ್ಯಾಸಿ. "एवंविधैर्विलसितैरतिबोधसत्त्वैः" मालती० १०-२१।

बोध्य ಬೋಧ್ಯ (ವಿಂ) ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುವ, ಅರಿಯಲ್ಪಡುವ. बुध (अवगमने) "ण्यत्" (३-१-१२४)। कर्त० "तव्यः" (३-१-९६)। **बोद्धव्यम् ಬೋದ್ಧವ್ಯಮ್.** ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ತಿಳಿಯಬೇಕಾದ.

बौद्ध ಬೌದ್ಧ (ಪುಂ) 1. ಬುದ್ಧದೇವನಿಂದ ಉಪದೇಶಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಅಧ್ಯಯನಮಾಡುವವನು, —ತಿಳಿದವನು. बुद्धेन प्रोक्तं शास्त्रमधीते वेद वा "अण्" (४-२-५९)। 2. ಬುದ್ಧನ ಮತಾನುಯಾಯಿ, ಬುದ್ಧನ ಮತವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿರುವವನು. ಬೌದ್ಧರು (1) माध्यमिकाः, (2) योगाचाराः, (3) सौत्रान्तिकाः ಮತ್ತು (4) वैभाषिकाः ಎಂದು ನಾಲ್ಕು ವಿಧ. [ವಿವರಕ್ಕೆ "बौद्धदर्शन" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] (ನಂ) 3. ಬೌದ್ಧಶಾಸ್ತ್ರ. बुद्धेन प्रोक्तम् "अण्" (४-३-१०१)। (ವಿಂ) 4. ಬುದ್ಧನ ಸಂಬಂಧವಾದ. 5. ಬುದ್ಧಿಯ ಸಂಬಂಧವಾದ. बुद्धस्य बुद्धेर्वा इदम् "अण्" (४-३-१२०)।

बौद्धदर्शन ಬೌದ್ಧದರ್ಶನ (ನಂ) ಬೃಹಸ್ಪತಿಯಿಂದ ರಚಿತವಾಗಿ ಬುದ್ಧದೇವನಿಂದ ಪ್ರಚಾರಕ್ಕೆ ಬಂದ ಒಂದು ದರ್ಶನ. ಬೌದ್ಧರಿಗೆ ವೇದವು ಪ್ರಮಾಣವಲ್ಲ. ವೇದವಿಹಿತ ಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ನಂಬಿಕೆಯಿಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ಇದೊಂದು ನಾಸ್ತಿಕ ದರ್ಶನ. ಬೌದ್ಧಸಿದ್ಧಾಂತದ ತತ್ತ್ವಗಳಾದ ಶೂನ್ಯವಾದವೇ ಮೊದಲಾದುವು ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಖಂಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಸಿದ್ಧಾಂತವು ಅನಾದಿಕಾಲದಿಂದಲೂ ಪ್ರಚಾರದಲ್ಲಿತ್ತೆಂದು ತಿಳಿಯಬಹುದಾಗಿದೆ. ಬುದ್ಧನು "तापात् वेधाच्च निकषात् सुवर्णमिव पण्डितैः। परीक्ष्य भिक्षवः ग्राह्यं न तु मद्वाक्यगौरवात्"ಎಂದು ಹೇಳಿರುವನು. ಬುದ್ಧನ ನಿರ್ವಾಣದ ಅನಂತರ ಮಹಾಸ್ಥವಿರರೆಂಬ ವಿದ್ವಾಂಸರು ಬುದ್ಧನ ಉಪದೇಶಗಳನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸಿಟ್ಟರು. ಅವರಲ್ಲಿ ಮತಭೇದದಿಂದ ತ್ರಿಪಿಟಕಸಂಪ್ರದಾಯವು ಪ್ರಾರಂಭವಾಯಿತು. ಈ ಪಿಟಕತ್ರಯಕ್ಕೂ ಸಂಸ್ಕೃತದಲ್ಲಿ ಸೂತ್ರೋಪದೇಶ ವಿನಯಭಾಷಾ ಮತ್ತು ಅಭಿಧರ್ಮವಿಭಾಷಾ ಎಂಬ ಮೂರು ಗ್ರಂಥಗಳು ರಚಿತವಾದುವು. **ಮಾಧ್ಯಮಿಕರು** ಮತ್ತು **ಯೋಗಾಚಾರರು** "ಅಭಿಧರ್ಮವಿಭಾಷಾ" ಸಂಪ್ರದಾಯದವರು. **ಸೌತ್ರಾಂತಿಕರು** "ಸೂತ್ರೋಪದೇಶ" ಸಂಪ್ರದಾಯಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವರು. **ವೈಭಾಷಿಕರು** "ವಿನಯಭಾಷಾ" ಸಂಪ್ರದಾಯಸ್ಥರು.

(1) ಮಾಧ್ಯಮಿಕರ ಮತ—ಬಾಹ್ಯವೂ ಇಲ್ಲ ಅಂತರವೂ ಇಲ್ಲವೆಂಬ **ಶೂನ್ಯವಾದ** ಇವರದು.

(2) ಯೋಗಾಚಾರರು—ಬಾಹ್ಯ ವಸ್ತುಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ ವಿಜ್ಞಾನವೆಂಬ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಿ ವೈರಾಗ್ಯೋಪದೇಶದಲ್ಲಿರುವವರು.

(3) ಸೌತ್ರಾಂತಿಕರು ಮತ್ತು **ವೈಭಾಷಿಕರು**—ಬಾಹ್ಯಾಂತರ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಒಪ್ಪಿಕೊಂಡು ಅವುಗಳಿಗೆ ಕ್ಷಣಿಕತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುವರು. ಇವರದು ಕ್ಷಣಿಕವಾದ. ಈ ಕ್ಷಣಿಕವಾದಿಗಳು ವಸ್ತುಗಳು ಸ್ಥಿರವೆಂಬ ಭಾವನೆಯಿಂದ ದುಃಖಮಯಸಂಸಾರಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗುವುದೆಂದೂ ಕ್ಷಣಿಕತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದರೆ ಪರಮವೈರಾಗ್ಯಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗುವುದೆಂದೂ ಹೇಳುವರು. ಆದರೆ ಪ್ರತಿ ವಸ್ತುವೂ ಅನಿತ್ಯ ಅಶಾಶ್ವತ ಮತ್ತು ನಶ್ವರ ಎಂಬ ಭಾವನೆಯಿಂದ ವೈರಾಗ್ಯ ಹುಟ್ಟಬಹುದೆಂದು ವಸ್ತುಸ್ಥಿರವಾದಿಗಳ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಸೌತ್ರಾಂತಿಕರೂ ವೈಭಾಷಿಕರೂ ಬಾಹ್ಯಾಂತರವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಇವರನ್ನು ಸರ್ವಾಸ್ತಿವಾದಿಗಳು ಎನ್ನುವರು. ಯೋಗಾಚಾರ ಮತದಲ್ಲಿ ಬಾಹ್ಯವಸ್ತುಗಳು ಇಲ್ಲವೆಂದರೂ ಮಾಧ್ಯಮಿಕ ಮತದಲ್ಲಿ ಸರ್ವ

ವಸ್ತುಗಳು ಇಲ್ಲವೆಂದರೂ ಈ ಶೂನ್ಯವಾದವು ಪರಮಾರ್ಥ ದೃಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ. ವ್ಯವಹಾರದೃಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಯಾವುದನ್ನೂ ನಿರಾಕರಿಸುವುದಿಲ್ಲ.

ಬೌದ್ಧರಿಗೆ ಬುದ್ಧನೇ ದೇವರು. ಪ್ರಪಂಚವೆಲ್ಲವೂ ನಶ್ವರವಾದುದು, ದುಃಖ ಸಮುದಯ ಮಾರ್ಗ ಮತ್ತು ನಿರೋಧಗಳೆಂಬ ನಾಲ್ಕು ಆರ್ಯಸತ್ಯಸಂಪ್ರದಾಯಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ತತ್ತ್ವಗಳು. ಇವರಿಗೆ ಸರ್ವಾಸ್ತಿವಾದವು ಇಷ್ಟವಾದುದು. ಪ್ರಪಂಚವೆಲ್ಲವೂ ದುಃಖಮಯವಾದುದರಿಂದ ಅದೇ ದುಃಖ. ಈ ದುಃಖವು ರೂಪ ವಿಜ್ಞಾನ ವೇದನಾ ಸಂಜ್ಞಾ ಮತ್ತು ಸಂಸ್ಕಾರಗಳೆಂದು ಐದು ಸ್ಕಂಧಗಳಾಗಿರುವುವು. ಈ ಸ್ಕಂಧಪಂಚಕವು ದುಃಖಮೂಲ ಮತ್ತು ದುಃಖಮಿಶ್ರವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಇದೊಂದು ದುಃಖರಾಶಿ. ಬೌದ್ಧರಿಗೆ ಈ ಸ್ಕಂಧಪಂಚಕಗಳಿಗಿಂತ ಅತಿರಿಕ್ತ ಆತ್ಮನಿಲ್ಲ. "सर्वकार्यशरीरेषु मुक्त्वाङ्गस्कन्धपञ्चकम्। सौगतानामिवात्मान्यो नास्ति मन्त्रो महीभृताम्" माघ० २-२८। "बौद्धानां सुगतो देवो विश्वं च क्षणभङ्गुरम्। आर्यसत्याख्यया तत्त्वचतुष्टयमिदं क्रमात्। दुःखमायतनं चैव ततः समुदयो मतः। मार्गश्चेत्यस्य च व्याख्या क्रमेण श्रूयतामतः। दुःखं संसारिणः स्कन्धास्ते च पञ्च प्रकीर्तिताः। विज्ञानं वेदना संज्ञा संस्कारो रूपमेव च" स० द० सं०।

ನೈರಾತ್ಮ್ಯವಾದ—ಬೌದ್ಧರು ಆತ್ಮನನ್ನು ಒಪ್ಪುವುದಿಲ್ಲ. ಆತ್ಮನನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದರೆ ನಾನು ನನ್ನದು ಎಂಬ ಅಹಂಕಾರ ಮಮಕಾರಗಳು ಹುಟ್ಟುವುವು. ನೈರಾತ್ಮ್ಯಭಾವನೆಯಿಂದ ಮಮಕಾರವು ನಾಶವಾಗುವುದು. ಈ ನೈರಾತ್ಮ್ಯದರ್ಶನವೇ ನಿರ್ವಾಣವೆಂಬ ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗುವುದು. ಬೋಧಿಸತ್ತ್ವಪದವಿಯು ನಿರ್ವಾಣಕ್ಕೆ ಮುಖ್ಯ ಕಾರಣ.

ಬೋಧಿಸತ್ತ್ವನಾಗಬೇಕಾದರೆ ತನ್ನ ಅಪರಾಧಗಳನ್ನು ಮಹಾತ್ಮರಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸಿ ಕ್ಷಮೆಯನ್ನು ಯಾಚಿಸಬೇಕು. ಮನೋನಿಗ್ರಹವಾಗಬೇಕು. ಜೀವನ್ಮುಕ್ತನಾಗಿರಬೇಕು. ಬುದ್ಧಶಿಷ್ಯನು ತನ್ನ ಭೋಜನಕಾಲದಲ್ಲಿ "ಈ ಭೋಜನದಿಂದ ದೇಹದಲ್ಲಿರುವ ಸಕಲಕೃಮಿಕೀಟಾದಿಗಳನ್ನೂ ಪೋಷಿಸುತ್ತೇನೆ. ಬೋಧಿಸತ್ತ್ವನಾದನಂತರ ಸಕಲ ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನೂ ಉದ್ಧರಿಸಲು ಯತ್ನಿಸುತ್ತೇನೆ" ಎಂದು ಸಂಕಲ್ಪಮಾಡಬೇಕು.

ಬುದ್ಧದೇವನು ಭೂವ್ಯಾಕಾಶಗಳು ಇರುವವರೆಗೂ ಲೋಕದ ಪಾಪಗಳನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ತಾನಿರಬೇಕೆಂದೂ ಎಲ್ಲರ ಪಾಪಗಳೂ ತನ್ನ ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಬಿದ್ದು ಎಲ್ಲರೂ ಮೋಕ್ಷ ಹೊಂದಲಿ ಎಂದೂ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿರುವನು. "आकाशस्य स्थितिर्यावत् यावदप्यवनेः स्थितिः। तावन्मम स्थितिर्भूयात् लोकपापानि निघ्नतः"।

ನಿರ್ವಾಣ—ಬೋಧಿಸತ್ತ್ವರಿಗೆ ತಮ್ಮ ಪೂರ್ವಪುಣ್ಯ ಮತ್ತು ಜ್ಞಾನಸಂಪತ್ತುಗಳಿಂದ ಮಹಾತ್ಮರ ಕುಲದಲ್ಲಿ ಜನ್ಮವೂ ಲೋಕಾನುಗ್ರಹಕ್ಕಾಗಿ ಉಪದೇಶವೂ ಲಭಿಸುವುವು. ಸಮಸ್ತ ರಾಗದ್ವೇಷಾದಿ ಕ್ಲೇಶಾವರಣವೂ ಜ್ಞೇಯಾವರಣವೂ ಮಾಯವಾಗಿ ಸರ್ವಜ್ಞತ್ವವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗಿ ಸಕಲ ದುಃಖಗಳನ್ನೂ ಪರಿಹರಿಸುವ ಕರುಣಾಮಯವಾದ ಬುದ್ಧಪದವಿಯು ಲಭ್ಯವಾಗುವುದು. ಇದೇ ಪರಮಾನಂದ. ಇದೇ ನಿರ್ವಾಣ (ಮೋಕ್ಷ). "रागादिज्ञानसन्तानवासनोच्छेदसंभवा। चतुर्णामपि बौद्धानां मुक्तिरेषा प्रकीर्तिता"।

ब्रध्न ಬ್ರಧ್ನ (ಪುಂ) 1. ರವಿ, ಸೂರ್ಯ. बध्नाति तिमिरम्—बन्ध (बन्धने) "नक्" ब्रधि आदेशश्च (उ० ३-५)। 2. ವೃಕ್ಷದ ಮೂಲಭಾಗ, ಮರದ ಬುಡ. 3. ಅರ್ಕವೃಕ್ಷ, ಎಕ್ಕದ ಗಿಡ. 4. ಶಿವ, ಪರಮೇಶ್ವರ. 5. ದಿವಸ, ಹಗಲು. 6. ಅಶ್ವ, ಕುದುರೆ.

ब्रह्मकर्मन् ಬ್ರಹ್ಮಕರ್ಮನ್ (ನಂ) 1. ಬ್ರಾಹ್ಮಣನ ಕರ್ತವ್ಯವಾದ ಮತಸಂಬಂಧವಾದ ಕಾರ್ಯ, ಬ್ರಾಹ್ಮಣನು ಪ್ರತಿದಿನವೂ ಮಾಡಬೇಕಾದ ಸಂಧ್ಯಾವಂದನಾದಿ ಕಾರ್ಯ. "अहरहः सन्ध्यामुपासीत"। 2. ಯಾಗದಲ್ಲಿ ಋತ್ವಿಕ್ಕುಗಳಲ್ಲೊಬ್ಬನಾದ ಬ್ರಹ್ಮ.

ब्रह्मकर्मसमाधि ಬ್ರಹ್ಮಕರ್ಮಸಮಾಧಿ (ಪುಂ) ಬ್ರಹ್ಮರೂಪವಾದ ಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ಚಿತ್ತದ ಏಕಾಗ್ರತೆಯುಳ್ಳವನು, ಹವಿಸ್ಸು ಅಗ್ನಿ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುವ ಕರ್ತೃ ಎಲ್ಲವೂ ಬ್ರಹ್ಮಭೂತವಾದುದು (ಬ್ರಹ್ಮಮಯ) ಎಂದು ತಿಳಿಯುವವನು. ब्रह्मात्मके कर्मणि समाधिः अनुसन्धानं (चित्तैकाग्रचं) यस्य। ಯಾಗದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಸೌಟು ಮೊದಲಾದ ಉಪಕರಣಗಳು ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುವ ಕರ್ತೃ ಅರ್ಪಿಸಲ್ಪಡುವ ಹವಿಸ್ಸು ಅಗ್ನಿ ಎಲ್ಲವೂ ಬ್ರಹ್ಮಕಾರ್ಯವಾದುದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಮಯವಾದ ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮನಾದ ಕರ್ತೃವು ಬ್ರಹ್ಮರೂಪವಾದ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಸಮರ್ಪಿಸುವನು. ಹೀಗೆ ಎಲ್ಲವೂ ಬ್ರಹ್ಮಮಯವೆಂದು ತಿಳಿಯುವವನು ಬ್ರಹ್ಮಕರ್ಮಸಮಾಧಿಯಾಗುವನು. ಇವನು ಬ್ರಹ್ಮಭೂತವಾದ ಆತ್ಮಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ. "ब्रह्मार्पणं ब्रह्म हविः ब्रह्माग्नौ ब्रह्मणा हुतम्। ब्रह्मैव तेन गन्तव्यं ब्रह्मकर्मसमाधिना" गीता ४-२४।

ब्रह्मकल्प ಬ್ರಹ್ಮಕಲ್ಪ (ಪುಂ) ಚತುರ್ಮುಖಬ್ರಹ್ಮನ ವಯಸ್ಸು, ಬ್ರಹ್ಮನ ಆಯುಸ್ಸಿನ ಕಾಲ.

ब्रह्मकाण्ड ಬ್ರಹ್ಮಕಾಂಡ (ಪುಂ) ಆತ್ಮಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ವೇದದ ಒಂದು ಭಾಗ.

ब्रह्मकाष्ठ ಬ್ರಹ್ಮಕಾಷ್ಠ (ಪುಂ) ಹಿಪ್ಪನೇರಳೆ ಗಿಡ.

ब्रह्मकुण्ड ಬ್ರಹ್ಮಕುಂಡ (ನಂ) ದೇವತೆಗಳ ಸ್ನಾನಕ್ಕಾಗಿ ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ನಿರ್ಮಿತವಾದ ಒಂದು ಸರಸ್ಸು (ಕೊಳ). ब्रह्मणा निर्मितं कुण्डम्। "पाण्डुनाथस्योत्तरस्यां ब्रह्मकुण्डाह्वयं सरः। ब्रह्मणा निर्मितं पूर्वं स्नानाय स्वर्गवासिनाम्। आयामेन शतव्यामं विस्तीर्णेन तदर्धकम्। सर्वपापहरं पुण्यं देवलोकात् समागतम्"।

ब्रह्मकूट ಬ್ರಹ್ಮಕೂಟ (ಪುಂ) ಒಂದು ಪರ್ವತ. ಬ್ರಹ್ಮಕುಂಡದಲ್ಲಿ ಸ್ನಾನಮಾಡಿ ಪರಮೇಶ್ವರನನ್ನು ಪೂಜಿಸಿ ಈ ಪರ್ವತವನ್ನು ಏರಿದವರು ಮೋಕ್ಷ ಪಡೆಯುತ್ತಾರೆ. "ब्रह्मकुण्डजले स्नात्वा पूजयित्वा उमापतिम्। ब्रह्मकूटं समारुह्य मुक्तिमेवाप्नुयान्नरः" कालिकापु०।

ब्रह्मकूर्च ಬ್ರಹ್ಮಕೂರ್ಚ (ನಂ) ಪಂಚಗವ್ಯಪ್ರಾಶನ, ಒಂದು ವ್ರತ. ಅಹೋರಾತ್ರ ಉಪವಾಸ ಮಾಡಿ ಮರುದಿನ ಪ್ರಾತಃಕಾಲ ಮಾಡುವ ಪಂಚಗವ್ಯಪ್ರಾಶನವು ಬ್ರಹ್ಮಕೂರ್ಚವೆನಿಸುವುದು. ಹುಣ್ಣಿಮೆಯ ದಿನ ಈ ವ್ರತಾಚರಣೆಯು ಇನ್ನೂ ವಿಶೇಷವಾದುದು. "अहोरात्रोषितो भूत्वा पौर्णमास्यां विशेषतः। पञ्चगव्यं पिबेत्प्रातः ब्रह्मकूर्चविधिः स्मृतः"।

ब्रह्मकोश ಬ್ರಹ್ಮಕೋಶ (ಪುಂ) 1. ವೇದಗಳ ರಾಶಿ, ಸಮಗ್ರವಾದ ವೇದ. 2. ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡ, ಜಗತ್ತು. "क्षात्रो धर्मः श्रित इव तनुं ब्रह्मकोशस्य गुप्त्यै" उ० रा० ६-९।

ब्रह्मकोशी ಬ್ರಹ್ಮಕೋಶೀ (ಸ್ತ್ರೀಂ) ಅಜವಾನ, ವಾದಕ್ಕಿ, ಓಮ.

ब्रह्मग्रन्थि ಬ್ರಹ್ಮಗ್ರಂಥಿ (ಪುಂ) 1. ದೇಹದೊಳಗಿನ ಮೂಳೆಗಳ ಕೀಲು, ಮೂಳೆಗಳ ಸಂಧಿ. 2. ಯಜ್ಞೋಪವೀತದ ಗಂಟು.

ब्रह्मघातक ಬ್ರಹ್ಮಘಾತಕ (ಪುಂ) ಬ್ರಹ್ಮಹತ್ಯೆ ಮಾಡುವವನು, ಬ್ರಾಹ್ಮಣನನ್ನು ಕೊಲ್ಲುವವನು. ब्रह्माणं विप्रं हन्ति — हन (हिंसागत्योः) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "पङ्क्तिभेदी वृथापाकी नित्यं ब्राह्मणनिन्दकः। आदेशी वेदविक्रेता पञ्चैते ब्रह्मघातकाः"। "णिनिः"(३-२-७८)। **–घातिन् –ಘಾತಿನ್.** स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **–घातिनी –ಘಾತಿನೀ.**

ब्रह्मघोष ಬ್ರಹ್ಮಘೋಷ (ಪುಂ) ವೇದಘೋಷ, ವೇದಪಾರಾಯಣದ ಶಬ್ದ. ब्रह्मणः घोषः।

ब्रह्मघ्न ಬ್ರಹ್ಮಘ್ನ (ಪುಂ) 1. ಬ್ರಹ್ಮಹತ್ಯೆ ಮಾಡುವವನು, ಬ್ರಾಹ್ಮಣನನ್ನು ಕೊಲ್ಲುವವನು. ब्रह्माणं हन्ति — हन (हिंसागत्योः) "कः" (वा० ३-२-५)।

ब्रह्मचर्य ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯ (ನಂ) 1. ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯೆ, ವೇದಾಧ್ಯಯನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕೈಗೊಳ್ಳುವ ಒಂದು ವ್ರತ, –ನಿಯಮ. ब्रह्मणे वेदार्थं वेदाध्ययनार्थं चर्यम् आचरणीयम्। ನಾಲ್ಕು ಆಶ್ರಮಗಳಲ್ಲೊಂದು. ವೇದಾಧ್ಯಯನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಈ ವ್ರತಕ್ಕಾಗಿ ಸ್ವೀಕರಿಸುವ ಆಶ್ರಮವು ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯಾಶ್ರಮ. ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯಾಶ್ರಮದಲ್ಲಿರುವವನು ಅಷ್ಟಾಂಗಮೈಥುನವನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಬೇಕು.

ಅಷ್ಟಾಂಗ ಮೈಥುನಗಳು: (1) स्मरणम् (ಪುರುಷನಿಗೆ ಸ್ತ್ರೀಸ್ಮರಣೆ ಹೆಂಗಸಿಗೆ ಪುರುಷನ ಸ್ಮರಣೆ), (2) कीर्तनम्, (3) केलिः (ಕ್ರೀಡೆ), (4) प्रेक्षणम् (ನಿಯಮಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾದ ದೃಶ್ಯಗಳ ದರ್ಶನ), (5) गुह्यभाषणम् (ರಹಸ್ಯವಾಗಿ ಮಾತಾಡುವುದು), (6) संकल्पः, (7) अध्यवसायः (ಲೌಕಿಕ ಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಯತ್ನ) ಮತ್ತು (8) क्रियानिर्वृत्तिः ಇವೆಲ್ಲವೂ ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯಕ್ಕೆ ಘಾತುಕಗಳು. ಇದು ಸ್ತ್ರೀಪುರುಷರಿಗೆ ಸಮಾನವಾದುದು. "अविप्लुतब्रह्मचर्यो गृहस्थाश्रममाविशेत्" मनु० ३-२। "ये दीप्रस्य श्रेयसः पारकामाश्चत्वारोऽपि ब्रह्मचर्यं चरन्ति" म० वी० १-२४। 2. ಯೋಗದ ಅಷ್ಟಾಂಗಗಳಲ್ಲೊಂದಾದ ಯಮದ ಒಂದು ಭೇದ. (1) अहिंसा, (2) असत्यम्, (3) अस्तेयम्, (4) ब्रह्मचर्यम् ಮತ್ತು (5) अपरिग्रहः ಇವು ಐದೂ ಯಮದ ಭೇದಗಳು.

ब्रह्मचारिन् ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿನ್ (ಪುಂ) 1. ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯಾಶ್ರಮದಲ್ಲಿರುವವನು, ವೇದಾಧ್ಯಯನಕ್ಕಾಗಿ ವ್ರತವನ್ನು ಕೈಗೊಂಡಿರುವವನು, ಉಪನೀತನಾಗಿ ವೇದಾಧ್ಯಯನ ಮಾಡುವವನು. ब्रह्म वेदः, तदध्ययनार्थं व्रतमपि ब्रह्म, ब्रह्म चरितुं शीलमस्य "णिनिः" (३-२-७८)। ब्रह्म तपो ज्ञानं वा चरति अर्जयत्यवश्यम् "णिनिः" (३-३-१७०)। इति वा। ಉಪನಯನವಾದನಂತರ ಗುರುವಿನ ಸನ್ನಿಧಿಯಲ್ಲಿ ಷಡಂಗಸಹಿತವಾಗಿ ವೇದಾಧ್ಯಯನ ಮಾಡುವವನು ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿ. 2. ವಿವಾಹವಿಲ್ಲದೆ ಜೀವನಯಾತ್ರೆಯನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸುವವನು.

ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಯ ನಿಯಮಗಳು: ಪ್ರತಿದಿನವೂ ಸ್ನಾನಮಾಡಿದನಂತರ ದೇವರ್ಷಿಪಿತೃತರ್ಪಣಗಳನ್ನೂ ದೇವತಾರ್ಚನೆ ಮತ್ತು ಸಮಿದಾಧಾನಗಳನ್ನೂ ಮಾಡ

ಬೇಕು. "नित्यं स्नात्वा शुचिः कुर्याद्देवर्षिपितृतर्पणम्। देवताभ्यर्चनं चैव समिदाधानमेव च" मनु० २-१७६। ಮಧು (ಜೇನುತುಪ್ಪ) ಮಾಂಸ ಕರ್ಪೂರ ಚಂದನ ಮೊದಲಾದ ಸುಗಂಧದ್ರವ್ಯಗಳು ಪುಷ್ಪ ಇಂದ್ರಿಯಗಳನ್ನು ಉದ್ರೇಕಗೊಳಿಸುವ ವಸ್ತುಗಳ ಭಕ್ಷಣ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಹಿಂಸೆ ಅಭ್ಯಂಗಸ್ನಾನ ನೇತ್ರಾಂಜನ ಪಾದರಕ್ಷೆ ಛತ್ರಧಾರಣೆ ಕಾಮ ಕ್ರೋಧ ಲೋಭ ನೃತ್ಯ ಗಾನ ಜೂಜು ವೃಥಾಲಾಪ ಪರದೂಷಣ ಮಿಥ್ಯೆ ಸ್ತ್ರೀಯರ ವೀಕ್ಷಣೆ ಮತ್ತು ಆಲಿಂಗನ ಪರಾಪಕಾರ ಇವೆಲ್ಲಾ ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಗೆ ವರ್ಜ್ಯಗಳು. ವೇದಾಧ್ಯಯನಸಂಪನ್ನರಾದವರ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಭಿಕ್ಷೆಯನ್ನು ತರಬೇಕು. "वर्जयेन्मधु मांसं च गन्धं माल्यं रसान् स्त्रियः। शुक्तानि यानि सर्वाणि प्राणिनां चैव हिंसनम्। अभ्यङ्गमञ्जनं चाक्ष्णोरुपानच्छत्रधारणम्। कामं क्रोधं च लोभं च नर्तनं गीतवादनम्। द्यूतं च जनवादं च परिवादं तथानृतम्। स्त्रीणां च प्रेक्षणालम्भमुपघातं परस्य च" मनु० २-१७६–१७९। ಈ ನಿಯಮಗಳನ್ನು ಪಾಲಿಸುತ್ತ ಜಿತೇಂದ್ರಿಯನಾಗಿ ಗುರುಗಳಲ್ಲಿ ವೇದಾಧ್ಯಯನ ಮಾಡಬೇಕು. 3. ಸ್ಕಂದ, ಷಣ್ಮುಖ. "ब्रह्मचारी व्रती स्कन्दो दुर्गा तु ब्रह्मचारिणी" वैज०।

–चारिणी –ಚಾರಿಣೀ. 1. ದುರ್ಗಾದೇವಿ. "वेदेषु चरते यस्मात् तेन सा ब्रह्मचारिणी" देवीपु०। 2. ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಹೆಂಗಸು. "आसीतामरणात् क्षान्ता नियता ब्रह्मचारिणी" मनु० ५-१५८।

ब्रह्मज ಬ್ರಹ್ಮಜ (पुं०) ಕಾರ್ತಿಕೇಯ, ಷಣ್ಮುಖ.

ब्रह्मजन्मन् ಬ್ರಹ್ಮಜನ್ಮನ್ (न०) 1. ಉಪನಯನವಾದ ನಂತರ ಉಂಟಾಗುವ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಜನ್ಮ. 2. ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಜನ್ಮ.

ब्रह्मजिज्ञासा ಬ್ರಹ್ಮಜಿಜ್ಞಾಸಾ (स्त्री०) ಪರಬ್ರಹ್ಮವನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುವ ಇಚ್ಛೆ, ಪರಬ್ರಹ್ಮದ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಅರಿಯುವ ಅಪೇಕ್ಷೆ. ज्ञातुमिच्छा जिज्ञासा, ब्रह्मणो जिज्ञासा। "अथातो ब्रह्मजिज्ञासा" ब्र० सू० १-१-१।

ब्रह्मजीविन् ಬ್ರಹ್ಮಜೀವಿನ್ (पुं०) 1. ಜೀವನಕ್ಕಾಗಿ ವೇದವನ್ನು ಹೇಳಿಕೊಡುವವನು, ಸಂಬಳ ಪಡೆದು ವೇದ ಪಾಠ ಹೇಳುವವನು. 2. ವೇದವಿಹಿತ ಕರ್ಮಾಚರಣೆಯಿಂದ ಜೀವಿಸುವವನು. ब्रह्मणा वेदेन जीवति—जीव (प्राणधारणे) "णिनिः" (३-१-१३४)।

ब्रह्मज्ञ ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞ (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು. ब्रह्म वेदं जानाति अर्थपर्यन्तं साक्षात् करोति — ज्ञा (अवबोधने). "कः" (३-२-३)। "यो वेदानर्थतो वेत्ति सोऽपि ब्रह्मज्ञविश्रुतः" इति निरुक्तिः। "ब्रह्मविद् ब्राह्मणो ब्रह्मी ब्रह्मज्ञो ब्राह्मणप्रियः" वि० स०। 2. ಕಾರ್ತಿಕೇಯ, ಷಣ್ಮುಖ. "ब्रह्मप्रियो ब्राह्मणसव्रती त्वं ब्रह्मज्ञो वै ब्राह्मणानां च नेता" भा० वन० २३३-११। (वि०) 3. ಬ್ರಹ್ಮಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಅರಿತವನು, ಪರಮಪುರುಷನ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕರಿಸಿಕೊಂಡವನು, ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿದವನು. 4. ವೇದಾಧ್ಯಯನ ಮಾಡಿದವನು.

ब्रह्मज्ञान ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನ (न०) 1. ತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನ, ಬ್ರಹ್ಮವಿಷಯಕವಾದ ಜ್ಞಾನ, ಬ್ರಹ್ಮಸ್ವರೂಪಲಕ್ಷಣಗಳ ತಿಳಿವಳಿಕೆ. 2. (ಪಾತಂಜಲ ಮತದಲ್ಲಿ) ಕ್ಲೇಶಕರ್ಮವಿಪಾಕಾಶಯನಿವರ್ತಕವಾದ ಪರಮಾತ್ಮಜ್ಞಾನ. 3. ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ಯೆಯ ಅರಿವು. 4. ಬ್ರಹ್ಮೋಪಾಸನೆ. 5. ಪ್ರಕೃತಿಪುರುಷರ ವಿವೇಕ ವಿಷಯ ಜ್ಞಾನ.

ब्रह्मज्ञानिन् ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನಿನ್ (वि०) ತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನವುಳ್ಳವನು, ಬ್ರಹ್ಮಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತಿಳಿದವನು, ಪರಮಾತ್ಮಜ್ಞಾನವನ್ನು ಪಡೆದವನು. ब्रह्मज्ञानमस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)।

ब्रह्मणस्पति ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ಪತಿ (पुं०) ವಿಷ್ಣು, ನಾರಾಯಣ. ब्रह्मणः चतुर्मुखस्य वेदस्य वा पतिः।

ब्रह्मण्य ಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯ (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು, ನಾರಾಯಣ. ब्रह्मणे हितः "यत्" (५-१-७)। ಪ್ರಕೃತಿ ಮತ್ತು ಜೀವಾತ್ಮರ ಸರ್ವಾವಸ್ಥೆಗಳಲ್ಲೂ ಸ್ಥಿತಿ ಮತ್ತು ಭೋಗಾದಿಗಳಿಗೆ ಕಾರಣನಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನು ಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯ. "जीवात्मा प्रकृतिश्चापि ब्रह्मेति व्यपदिश्यते। ताभ्यां यः स्थितिभोगादेः सर्वावस्थासु कारणम्। ब्रह्मण्यः स च विज्ञेयः सप्तार्णो भोगदायकः" इति निरुक्तिः। "ब्रह्मण्यो ब्रह्मकृद्ब्रह्मा ब्रह्म ब्रह्मविवर्धनः" वि० स०। 2. ವೇದಾಧ್ಯಯನ ಮಾಡಿದವನು. ब्रह्मणि साधुः "यत्" (४-४-९८)। 3. ಮುಂಜತೃಣ. 4. ಹತ್ತಿಯ ಗಿಡ. 5. ಹೂವರಿಚೆ ಮರ. "तूदस्तु पूगः क्रमुको ब्रह्मण्यो ब्रह्मदारु च" अम०। 6. ಶನೈಶ್ಚರ, ಶನಿಗ್ರಹ. "ब्रह्मण्यः स्यात् ब्रह्मसाधुब्रह्मदारुशनैश्चरे" मेदि०। 7. ಹಿಪ್ಪನೇರಳೆ ಗಿಡ. (वि०) 8. ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಿಗೆ ಅನುಕೂಲವಾದ, ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಿಗೆ ಹಿತವಾದ.

ब्रह्मण्यदेव ಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯದೇವ (पुं०) ವಿಷ್ಣು, ಪರಮಾತ್ಮ. ब्रह्मण्यो देवः।

ब्रह्मता ಬ್ರಹ್ಮತಾ (स्त्री०) 1. ಬ್ರಹ್ಮನಾಗುವಿಕೆ, ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಐಕ್ಯವಾಗುವಿಕೆ. 2. ಬ್ರಾಹ್ಮಣತ್ವ, ಬ್ರಾಹ್ಮಣ

ನಾಗುವಿಕೆ. ब्रह्मणो भाव: "तल्" (५-१-११९)। "त्व:" (५-१-११९)। **ब्रह्मत्वम् ಬ್ರಹ್ಮತ್ವಮ್.** 3. ಯಾಗದಲ್ಲಿ ಋತ್ವಿಕ್ಕಿನ ಕಾರ್ಯ. होत्रावाचिनो ब्रह्मन् शब्दस्य "त्व:" (५-१-१३६)। **ब्रह्मत्वम् ಬ್ರಹ್ಮತ್ವಮ್.**

ब्रह्मद ಬ್ರಹ್ಮದ (पुं०) 1. ಆಚಾರ್ಯ, ಗುರು, ವೇದಾಧ್ಯಯನ ಮಾಡಿಸುವ ಉಪಾಧ್ಯಾಯ. 2. ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಉಪದೇಶಿಸುವ ಗುರು. ब्रह्म ददाति — डु दाञ् (दाने) "क:" (३-२-३)।

ब्रह्मदण्ड ಬ್ರಹ್ಮದಂಡ (पुं०) 1. ಬ್ರಾಹ್ಮಣನ ಶಾಪ. ब्रह्मणो ब्राह्मणस्य शापरूपो दण्ड:। "ब्रह्मदण्डहता ये च विद्युदग्निहताश्च ये। तेषामुद्धरणार्थाय इमं पिण्डं ददाम्यहम्"॥ 2. ಬ್ರಾಹ್ಮಣನ ಸಿದ್ಧಯಷ್ಟಿ, ಬ್ರಾಹ್ಮಣನ ತಪಃಸಿದ್ಧಿರೂಪವಾದ ದಂಡ. ब्रह्मणो ब्राह्मणस्य दण्ड: सिद्धयष्टि:। ವಸಿಷ್ಠಮಹರ್ಷಿಯ ಬ್ರಹ್ಮದಂಡ. "एकेन ब्रह्मदण्डेन सर्वास्त्राणि हतानि मे" रामा०। 3. ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಿಗೆ ನೀಡಿದ ದಾನ. 4. ಶಿವ, ಪರಮೇಶ್ವರ.

ब्रह्मदर्भा ಬ್ರಹ್ಮದರ್ಭಾ (स्त्री०) ಅಜವಾನ, ಓಮ, ವಾದಕ್ಕಿ.

ब्रह्मदाय ಬ್ರಹ್ಮದಾಯ (पुं०) ವೇದಾಧ್ಯಯನ ಪೂರ್ಣವಾದ ನಂತರ (ಸಮಾವರ್ತನವಾದನಂತರ) ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ರಾಜನು ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಿಗೆ ಕೊಡುತ್ತಿದ್ದ ಧನ ಮತ್ತು ಭೂರೂಪವಾದ ದಾನ. ब्रह्मणे विप्राय राज्ञा दीयते—डु दाञ् (दाने) कर्म० "घञ्" (३-३-१९)।

ब्रह्मदायाद ಬ್ರಹ್ಮದಾಯಾದ (पुं०) 1. ವಂಶಪಾರಂಪರ್ಯವಾಗಿ ವೇದಾಧ್ಯಯನ ಮಾಡಿದವನು, ಬ್ರಾಹ್ಮಣ. 2. ಬ್ರಾಹಣ ಕುಲದಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದವನು.

ब्रह्मदारु ಬ್ರಹ್ಮದಾರು (न०) 1. ಹೂವರಿಚಿ ಮರ. 2. ಹಿಪ್ಪನೇರಿಳೆ ಗಿಡ.

ब्रह्मदिन ಬ್ರಹ್ಮದಿನ (न०) ಚತುರ್ಮುಖ ಬ್ರಹ್ಮನ ಒಂದು ಹಗಲು (ಅಹಸ್ಸು), ಬ್ರಹ್ಮನ ಒಂದು ದಿನದ ಅರ್ಧಭಾಗ. ब्रह्मणो दिनम् अह:। ಮನುಷ್ಯನ ಒಂದು ಸೌರ ವರ್ಷ ಅಥವಾ 365¼ ದಿನಗಳು ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಒಂದು ದಿನ. ಮನುಷ್ಯನ 360 ವರ್ಷಗಳು ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಒಂದು ವರ್ಷ. [ನಿಮೇಷಾದಿ ಕಾಲವಿಭಾಗಕ್ಕೆ "काल" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] ಮನುಷ್ಯನ ಒಂದು ವರ್ಷದಲ್ಲಿ ಆರು ತಿಂಗಳು ಉತ್ತರಾಯಣ ಮತ್ತು ಆರು ತಿಂಗಳು ದಕ್ಷಿಣಾಯನ ಗಳೆಂದು ಎರಡು ಅಯನಗಳು ಇರುವುವು. ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನಿಗಳು ಉತ್ತರಾಯಣದಲ್ಲಿ ಅರ್ಚಿರಾದಿಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಹೋಗಿ ಪುನರಾವೃತ್ತಿಯಿಲ್ಲದೆ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಸೇರುತ್ತಾರೆ. ಪುಣ್ಯಕರ್ಮಮಾಡಿದವರು ದಕ್ಷಿಣಾಯನದಲ್ಲಿ ಧೂಮಾದಿಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಹೋಗಿ ಚಂದ್ರನನ್ನು ಸೇರುತ್ತಾರೆ. ಮತ್ತೆ ಹಿಂತಿರುಗುತ್ತಾರೆ. "अग्निर्ज्योतिरह: शुक्ल: षण्मासा उत्तरायणम्। तत्र प्रयाता गच्छन्ति ब्रह्म ब्रह्मविदो जना:॥ धूमो रात्रिस्तथा कृष्ण: षण्मासा दक्षिणायनम्। तत्र चान्द्रमसं ज्योति: योगी प्राप्य निवर्तते" गीता ८-२४, २५। "तद्य इत्थं विदुर्ये चेमे अरण्ये श्रद्धा तप इत्युपासते तेऽर्चिषमभिसम्भवन्ति"। "अथ य इमे ग्राम इष्टापूर्ते दत्तमित्युपासते ते धूममभिसंभवन्ति" छान्दोग्य०। 12,000 ದೇವವರ್ಷಗಳು ಅಥವಾ 43,20,000 ಮಾನುಷ ವರ್ಷಗಳು ಒಂದು ಚತುರ್ಯುಗದ (ಕೃತ, ತ್ರೇತಾ, ದ್ವಾಪರ ಮತ್ತು ಕಲಿ) ಕಾಲ. ದೇವತೆಗಳ 1000 ಚತುರ್ಯುಗಗಳು (ದೇವ ವರ್ಷಗಳು 1,20,00,000 ಅಥವಾ ಮಾನುಷ ವರ್ಷಗಳು 4,32,00,00,000) ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಒಂದು ಹಗಲು. ಮತ್ತು 1000 ಚತುರ್ಯುಗಗಳ ಕಾಲ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಒಂದು ರಾತ್ರಿ. "सहस्रयुगपर्यन्तमहर्यद्ब्रह्मणो विदु:। रात्रिं युगसहस्रान्तां तेऽहोरात्रविदो जना:" गीता ८-१७। ಹಗಲಿನ ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ ಚತುರ್ಮುಖನ ದೇಹಾವಸ್ಥಾರೂಪವಾದ ಅವ್ಯಕ್ತದಿಂದ ಮೂರು ಲೋಕಗಳೊಳಗಿರುವ ದೇಹೇಂದ್ರಿಯಾದಿ ವಸ್ತುಗಳೆಲ್ಲವೂ ಹುಟ್ಟುತ್ತವೆ. ರಾತ್ರಿಯ ಪ್ರಾರಂಭಕಾಲದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲವೂ ಚತುರ್ಮುಖನ ದೇಹದೊಳಗೇ ಲೀನವಾಗುತ್ತವೆ. "अव्यक्ताद्व्यक्तय: सर्वा: प्रभवन्त्यहरागमे। रात्र्यागमे प्रलीयन्ते तत्रैवाव्यक्तसंज्ञके" गीता ८-१८। ಬ್ರಹ್ಮನ ಹಗಲಿನಲ್ಲಿ ಜಗತ್ತಿನ ಸೃಷ್ಟಿಕಾರ್ಯವು ನಡೆಯುವುದು. ರಾತ್ರಿಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸಮಸ್ತ ಪ್ರಾಣಿವರ್ಗವೂ ಅವನ ಶರೀರದಲ್ಲೇ ಲಯಹೊಂದುವುವು. ಈ ರಾತ್ರಿಕಾಲದಲ್ಲಿ ನಡೆಯುವ ಈ ಪ್ರಲಯವು ನೈಮಿತ್ತಿಕ ಪ್ರಲಯ.

ब्रह्मदूषक ಬ್ರಹ್ಮದೂಷಕ (वि०) ವೇದವನ್ನು ನಿಂದಿಸುವವನು, ವೇದವನ್ನು ಖಂಡಿಸುವವನು. ब्रह्म दूषयति—दुष (वैकृत्ये) + णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)। उपधाया ऊत्वम् (६-४-९०)।

ब्रह्मदेय ಬ್ರಹ್ಮದೇಯ (पुं०) 1. ಬ್ರಾಹ್ಮಧರ್ಮದಿಂದ ವಿವಾಹವಾದವನು. (न०) 2. ವೇದಾಧ್ಯಯನ ಮಾಡಿಸುವುದು. (वि०) 3. ವಂಶಪರಂಪರೆಯಿಂದ ವೇದಾಧ್ಯಯನ ಮಾಡಿಸುವ ಕುಲದವನು.

ब्रह्मदैत्य ಬ್ರಹ್ಮದೈತ್ಯ (ಪುಂ) ಬ್ರಹ್ಮರಾಕ್ಷಸ, ಬ್ರಹ್ಮ ಪಿಶಾಚ. ब्रह्मा ब्राह्मणरूपो दैत्यः।

ब्रह्मद्विष् ಬ್ರಹ್ಮದ್ವಿಷ್ (ವಿಂ) 1. ವೇದವನ್ನು ದ್ವೇಷಿಸುವವನು. 2. ಬ್ರಾಹ್ಮಣನನ್ನು ದ್ವೇಷಿಸುವವನು. ब्रह्म द्वेष्टि—द्विष (अप्रीतौ) "क्विप्" (३-२-६१)। "ब्रह्मद्विट् परिवित्तिश्च गणाभ्यन्तर एव च" मनु० ३-१५४। "ब्रह्मद्विषो ह्येष निहन्ति सर्वान्" म० वी० १-६२।

ब्रह्मद्वेष ಬ್ರಹ್ಮದ್ವೇಷ (ಪುಂ) 1. ವೇದವನ್ನು ದ್ವೇಷಿಸುವುದು, ವೇದವನ್ನು ನಿಂದಿಸುವುದು. 2. ಬ್ರಾಹ್ಮಣನನ್ನು ದ್ವೇಷಿಸುವುದು,

ब्रह्मद्वेषिन् ಬ್ರಹ್ಮದ್ವೇಷಿನ್ (ವಿಂ) 1. ವೇದದಲ್ಲಿ ದ್ವೇಷ ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳವನು, ವೇದವನ್ನು ದ್ವೇಷಿಸುವವನು. 2. ಬ್ರಾಹ್ಮಣನನ್ನು ದ್ವೇಷಿಸುವವನು.

ब्रह्मन् ಬ್ರಹ್ಮನ್ (ಪುಂ) 1. ವಿಪ್ರ, ಬ್ರಾಹ್ಮಣ. बृंहति—बृहि (वृद्धौ) "मनिन्" नकारस्याकारश्च (उ० ४-१४६)। "ब्रह्मादयो ब्रह्महिताय तप्त्वा परःसहस्रं शरदस्तपांसि" म० वी० १-४२। 2. ಚತುರ್ಮುಖ, ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭ, ಪಿತಾಮಹ. बृंहति वर्धयति प्रजाः "मनिन्" (उ० ४-१४६)। 3. ವಿಷ್ಕಂಭ ಮೊದಲಾದ 27 ಯೋಗಗಳಲ್ಲೊಂದು. 4. ಸೂರ್ಯ. 5. ಋತ್ವಿಕ್ಕು. 6. ಚಂದ್ರ. 7. ಅಗ್ನಿ, ಬೆಂಕಿ. 8. ಯಜ್ಞ. 9. ಸದ್ಯೋಜಾತ ಮೊದಲಾದ ಮಂತ್ರ. "ब्रह्माङ्गभूर्ब्रह्मणि योजितात्मा" कुमा० ३-१५। 10. ರುದ್ರ. 11. ಇಂದ್ರ. 12. ಜೀವಾತ್ಮ. (ನಂ) 13. ಶ್ರುತಿ, ವೇದ. बृहि "मनिन्"। "तेने ब्रह्म हृदा य आदिकवये मुह्यन्ति यत्सूरयः" भाग० १-१-१। "यद्ब्रह्म सम्यगाम्नातं यदग्नौ विधिना हुतम्। यच्च तप्तं तपस्तस्य विपक्वं फलमद्य नः" कुमा० ६-१६। 14. ಪರಮಾತ್ಮ, ಪರಬ್ರಹ್ಮ. "निरतिशयकल्याणगुणगणैः स्वरूपगुणविभवैश्च बृंहति विश्वमनापेक्षिकं बृंहयति च। बृहत्वाद् बृंहणत्वाच्च ब्रह्मेति परिकीर्त्यते"। "ब्रह्म ब्रह्मविवर्धनः" वि० स०। "यद्वाचानभ्युदितं येन वागभ्युद्यते। तदेव ब्रह्म त्वं विद्धि नेदं यदिदमुपासते" केन०। "वदन्ति तत्तत्त्वविदस्तत्त्वं यज्ज्ञानमद्वयम्। ब्रह्मेति परमात्मेति भगवानिति शब्द्यते" भाग० १-२-११। "ब्रह्मणोऽस्तु तव शक्तिलतायां मूर्ध्नि विश्रमथ पत्युरहीनाम्" नैष० २१-१०९।

ದಾರ್ಶನಿಕರು ಅಂಗೀಕರಿಸಿರುವ ಪರಬ್ರಹ್ಮ ಸ್ವರೂಪ:

ದ್ವೈತದರ್ಶನ: ವಿಷ್ಣುವೇ ಪರಬ್ರಹ್ಮ. ಸಚ್ಚಿದಾನಂದ ಸ್ವರೂಪನು. ಸಕಲಕಲ್ಯಾಣಗುಣಗಣಪರಿಪೂರ್ಣನು. ಜಗತ್ತಿಗೆ ಆದಿಕಾರಣನು. ಸರ್ವಾಂತರ್ಯಾಮಿ ಮತ್ತು ಸ್ವತಂತ್ರನು. "स्वतन्त्रो भगवान् विष्णुः निर्दोषोऽशेषसद्गुणः" तत्त्ववि०। ಇದು ಇವರ ಸಿದ್ಧಾಂತ.

ಅದ್ವೈತದರ್ಶನ: ಚೈತನ್ಯಸ್ವರೂಪನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನೇ ಪರಬ್ರಹ್ಮ. ಪರಬ್ರಹ್ಮವು ಸಗುಣ ಮತ್ತು ನಿರ್ಗುಣ ಭೇದಗಳಿಂದ ಎರಡು ವಿಧ, ಮಾಯೆಯೆಂಬ ಅವಿದ್ಯಾವಿಶಿಷ್ಟನಾದ ಮತ್ತು ಜಗತ್ಕಾರಣನಾದ ಈಶ್ವರನು ಸಗುಣಬ್ರಹ್ಮ. ಮಾಯಾತೀತ ಮತ್ತು ಜಾಗ್ರದಾದ್ಯವಸ್ಥಾತ್ರಯಾತೀತವಾದುದು ನಿರ್ಗುಣ ಬ್ರಹ್ಮ. ಮಾಯಾವಿಶಿಷ್ಟನಾದ ಈಶ್ವರನು ಜಗತ್ತಿಗೆ ಉಪಾದಾನಕಾರಣ. ಮತ್ತು ಜಗತ್ತಿನ ಸೃಷ್ಟಿಸ್ಥಿತಿಲಯಗಳಿಗೆ ಕಾರಣನಾಗಿರುವನು. "यतो वा इमानि भूतानि जायन्ते। येन जातानि जीवन्ति। यत्प्रयन्त्यभिसंविशन्ति। तद्विजिज्ञासस्व। तद्ब्रह्म" तै० उ०। "निर्गुणं निष्कलं शान्तं निरवद्यं निरञ्जनम्" श्वेता० उप०। "अयमात्मा ब्रह्म"। "सर्वं खल्विदं ब्रह्म" ಎಂಬ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮವೇ ಸಕಲ ಪ್ರಪಂಚವೆಂದು ಇವರ ಸಿದ್ಧಾಂತ.

ವಿಶಿಷ್ಟಾದ್ವೈತ: ಲಕ್ಷ್ಮೀನಾರಾಯಣನೇ ಪರಬ್ರಹ್ಮ. ಇವನು ಸಕಲಜಗನ್ನಿಯಾಮಕ. ಜಗತ್ತಿನ ಸೃಷ್ಟಿಸ್ಥಿತಿಪ್ರಲಯಗಳಿಗೆ ಕಾರಣನು. "जन्माद्यस्य यतः" ब्रं० सू० १-१-२। "यतो वा इमानि भूतानि जायन्ते। येन जातानि जीवन्ति। यत्प्रयन्त्यभिसंविशन्ति। तद्विजिज्ञासस्व। तद्ब्रह्म" तै० उ०। ಸೂಕ್ಷ್ಮ ಚಿದಚಿದ್ವಿಶಿಷ್ಟರೂಪದಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನು ಜಗತ್ತಿಗೆ ಉಪಾದಾನ ಕಾರಣನೂ ನಿಮಿತ್ತಕಾರಣನೂ ಆಗಿರುವನು. ಹೇಯಗುಣರಹಿತನಾಗಿರುವುದರಿಂದ ನಿರ್ಗುಣನೂ ಸಕಲ ಕಲ್ಯಾಣ ಗುಣಪರಿಪೂರ್ಣನಾದುದರಿಂದ ಸಗುಣನೂ ಆಗಿರುವನು. ಸಕಲ ಜೀವರೂ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಶರೀರವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಜೀವರು ಶೇಷರು. ಪರಮಾತ್ಮನು ಶೇಷಿ. ಈ ಶೇಷಶೇಷಿಭಾವವು ವಿಶಿಷ್ಟಾದ್ವೈತ ಸಿದ್ಧಾಂತದಲ್ಲಿ ಒಂದು ವಿಶೇಷವಾದ ಅಂಶವಾಗಿದೆ. ಪರಮಾತ್ಮನು ಸರ್ವಸ್ವತಂತ್ರನು. ಲಕ್ಷ್ಮಿಗೆ ಪರಮಾತ್ಮನ ಅಧೀನವಾದ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ. ಉಳಿದೆಲ್ಲಾ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲೂ ಸರ್ವಸಾಮ್ಯವಿರುವುದು. "वासुदेवः परं ब्रह्म कल्याणगुणसंयुतः।

भुवनानामुपादानं कर्ता जीवनियामकः"। ಪರಮಾತ್ಮನು ಸರ್ವಪ್ರಾಣಿಗಳ ಹೃದಯದಲ್ಲೂ ಅಂತರ್ಯಾಮಿಯಾಗಿರುವನು. ಸಕಲ ಜೀವಾತ್ಮರ ಕರ್ಮಾನುಗುಣವಾಗಿ ಅವರವರ ವ್ಯಾಪಾರಗಳಿಗೆ ಪ್ರೇರಕನಾಗಿರುತ್ತಾನೆ. "य आत्मनि तिष्ठन्नात्मानमन्तरो यमयति" इति श्रुतिः। "तदेव वासुदेवाख्यं परं ब्रह्म निगद्यते। अन्तर्यामी जीवसंस्थो जीवप्रेरक ईरितः"। ಇದು ಇವರ ಸಿದ್ಧಾಂತ.

ಶಕ್ತಿವಿಶಿಷ್ಟಾದ್ವೈತ—ವೀರಶೈವದರ್ಶನ: ಪತಿ ಪರಶಿವ ಪರಮಾತ್ಮ ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುವ ನಿತ್ಯವಾದ ಸತ್ಯವಸ್ತುವು ಪರಬ್ರಹ್ಮ. ನಮ್ಮ ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೆ ಗೋಚರವಾಗುವ ಮತ್ತು ಪ್ರತಿಕ್ಷಣದಲ್ಲೂ ಪರಿವರ್ತನ ಹೊಂದುವ ಸ್ವಭಾವದ ಪ್ರಪಂಚಕ್ಕಿಂತಲೂ ಭಿನ್ನವಾದುದು ಈ ಸತ್ಯವಸ್ತು. ಇದು ಸಚ್ಚಿದಾನಂದ ಸ್ವರೂಪವುಳ್ಳದ್ದು ಮತ್ತು ಪರಿಪೂರ್ಣವಾದುದು. ಪರಮಾತ್ಮನು ಸರ್ವಶಕ್ತಿ ಸಂಪನ್ನನು. ಸಕಲ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಕರ್ಮಾನುಸಾರವಾಗಿ ಪರಮಾತ್ಮನು ಜಗತ್ತನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸುವನು. "अज्ञो जन्तुरनीशोऽयमात्मनः सुखदुःखयोः। ईश्वरप्रेरितो गच्छेत् स्वर्गं वा श्वभ्रमेव वा" सं० द० सं०। ಸಕಲ ಜಗತ್ತಿಗೂ ಸೃಷ್ಟಿಕರ್ತನಾದುದರಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನು ಸರ್ವಜ್ಞ. "सर्वज्ञः सर्वकर्तृत्वात् साधनाङ्गफलैः सह। यो यज्जानाति कुरुते स तदेवेति सुस्थितम्"। ಪರಶಿವನು ನಿರಾಕಾರ, ನಿರವಯುವ. ಆದರೂ ನಿರಾಕಾರಬ್ರಹ್ಮನ ಧ್ಯಾನಪೂಜಾದಿಗಳು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ ಭಕ್ತಾನುಗ್ರಹಕ್ಕಾಗಿ ಈಶಾನಮಸ್ತಕ, ತತ್ಪುರುಷವಕ್ತ್ರ, ಅಘೋರ ಹೃದಯ, ವಾಮದೇವಗುಹ್ಯ ಮತ್ತು ಸದ್ಯೋಜಾತಪಾದಗಳೆಂಬ ಐದು ಶರೀರಗಳನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವನು. ಮಲ ಕರ್ಮ ಮಾಯೆ ಮೊದಲಾದ ಪಾಶಜಾಲಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಇವು ಪ್ರಾಕೃತ ಶರೀರವಲ್ಲ. "मलाद्यसंभवाच्छाक्तं वपुर्नैतादृशं प्रभोः। तद्वपुः पञ्चभिर्मन्त्रैः पञ्चकृत्योपयोगिभिः। ईशतत्पुरुषाघोरवामाद्यैर्मस्तकादिमत्। साधकस्य तु रक्षार्थं तस्य रूपमिदं स्मृतम्" सं० द० सं०। ಇದು ಇವರ ಸಿದ್ಧಾಂತ. 15. ತತ್ತ್ವ. 16. ತಪಸ್ಸು. 17. ಆಕಾಶ. 18. ಅನ್ನ. 19. ಅಧ್ಯಾತ್ಮ ವಿದ್ಯೆ. 20. ವೇದಜ್ಞಾನ. "ब्रह्मा विरिञ्चिद्विजयोः ऋत्विक्चन्द्रार्कयोगयोः। ब्रह्म प्रोक्तं तपोऽध्यात्मवेदज्ञानेषु सूरिभिः" विश्व०। 21. ಬ್ರಹ್ಮತೇಜಸ್ಸು. "ब्रह्मा रुद्रेन्द्रभृग्वादिविप्रर्त्विक्यज्ञधातृषु। अर्केऽग्नौ कली तु वेदेऽन्ने स्वाध्यात्मात्मतपस्सु च" वैज०। 22. ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯ, ವೈರಾಗ್ಯ, ವಿಷಯ ಪರಿತ್ಯಾಗ, "भगवान् काश्यपः शाश्वते ब्रह्मणि स्थित इति प्रकाशः। इयं च वः प्रियसखी तदात्मजेति कथमेतत्" ಶಾಕು० १। 23. ವೇದೋಕ್ತ ಕರ್ಮ. 24. ಸತ್ಯ. 25. ಪ್ರಕೃತಿ. "तस्मादेतद्ब्रह्म नाम रूपमन्नं च जायते" मुण्डक०। "मम योनिर्महद्ब्रह्म तस्मिन् गर्भं दधाम्यहम्" गीता १४-३। 26. ಪ್ರಣವ. "ओमित्येकाक्षरं ब्रह्म व्याहरन् मामनुस्मरन्" गीता ८-१३। 27. ಜೀವಾತ್ಮ.

ब्रह्मनिर्वाण ಬ್ರಹ್ಮನಿರ್ವಾಣ (ನ०) ಬ್ರಹ್ಮತ್ವವನ್ನು ಹೊಂದುವುದು, ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಐಕ್ಯಹೊಂದುವುದು, ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಲಯಹೊಂದುವುದು, ಮೋಕ್ಷ. "एषा ब्राह्मी स्थितिः पार्थ नैनां प्राप्य विमुह्यति। स्थित्वास्यामन्तकालेऽपि ब्रह्मनिर्वाणमृच्छति" गीता २-७२। ಸಕಲ ವಿಧವಾದ ಪ್ರಾಪಂಚಿಕ ಅನಿಷ್ಟಗಳೂ ನಿವೃತ್ತಿಹೊಂದಿ ಪರಮಾನಂದ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾಗುವುದೇ ಮೋಕ್ಷ. ಅಜ್ಞಾನವು ನಿವೃತ್ತಿ ಹೊಂದಿ "अहं ब्रह्मास्मि" ಎಂಬ ಜ್ಞಾನವುಂಟಾಗುವುದೇ ಸಚ್ಚಿದಾನಂದಸ್ವರೂಪವಾದ ಪರಬ್ರಹ್ಮದಲ್ಲಿ ಐಕ್ಯ ಹೊಂದುವುದು. ब्रह्मनिर्वाणं ब्रह्मनिर्वृतिं मोक्षं ऋच्छति गच्छति ಎಂದು ಶ್ರೀ ಶಂಕರಭಗವತ್ಪಾದಾಚಾರ್ಯರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ. (ಶ್ರೀ ಶಂಕರಭಾಷ್ಯ.) ब्रह्मनिर्वाण ಪದಕ್ಕೆ ಷಷ್ಠೀಸಮಾಸ ಹೇಳದೆ निर्वाणमयं ब्रह्म गच्छति सुखैकतानमात्मानं अवाप्नोति ಸುಖೈಕಸ್ವರೂಪನಾದ ಆತ್ಮನನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ ಎಂದು ಶ್ರೀ ರಾಮಾನುಜಾಚಾರ್ಯರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ (ಭಾಷ್ಯ).

अपरिगणितानन्तगुणगणं नारायणाख्यं परं ब्रह्म अपरोक्षज्ञानी ऋच्छति ಅಪರೋಕ್ಷ ಜ್ಞಾನಿಯು ಸಕಲಗುಣಗಣಪರಿಪೂರ್ಣನಾದ ಶ್ರೀ ನಾರಾಯಣನೆಂಬ ಪರಬ್ರಹ್ಮವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ ಎಂದು ಶ್ರೀಮದಾನನ್ದತೀರ್ಥ ಶ್ರೀಪಾದರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ (ಭಾಷ್ಯ).

ब्रह्मपत्र ಬ್ರಹ್ಮಪತ್ರ (ನ०) ಪಲಾಶಪತ್ರ, ಮುತ್ತುಗದ ಎಲೆ. "भोजनं ब्रह्मपत्रेषु कथयालोचनं हरेः। दर्शनं वैष्णवानां च महापातकनाशनम्"।

ब्रह्मपद ಬ್ರಹ್ಮಪದ (ನ०) 1. ಪರಬ್ರಹ್ಮದ ಸ್ಥಾನ. 2. ಬ್ರಾಹ್ಮಣನ ಸ್ಥಾನ, ಬ್ರಾಹ್ಮಣನ ಪದವಿ.

ब्रह्मपवित्र ಬ್ರಹ್ಮಪವಿತ್ರ (ಪುಂ०) ಕುಶ, ದರ್ಭೆ.

ब्रह्मपरिषद् ಬ್ರಹ್ಮಪರಿಷದ್ (ಸ್ತ್ರೀ०) ಬ್ರಾಹ್ಮಣರ ಸಭೆ, ಬ್ರಾಹ್ಮಣರ ಗೋಷ್ಠಿ.

ब्रह्मपादप ಬ್ರಹ್ಮಪಾದಪ (ಪುಂ०) 1. ಪಲಾಶವೃಕ್ಷ, ಮುತ್ತುಗದ ಮರ. ब्रह्मा तदाख्यया प्रसिद्धः पादपः। 2. ಉದುಂಬರ ವೃಕ್ಷ, ಅತ್ತಿಮರ.

ब्रह्मपारायण ಬ್ರಹ್ಮಪಾರಾಯಣ (नं०) ಸಂಪೂರ್ಣ ವೇದಾಧ್ಯಯನ. ब्रह्मणो वेदस्य पारायणं समग्राध्ययनम् । "तेषामिदानीं दायादो वृद्धः सीरध्वजो नृपः। याज्ञवल्क्यो मुनिर्यस्मै ब्रह्मपारायणं जगौ" म० वी० १-१४।

ब्रह्मपाश ಬ್ರಹ್ಮಪಾಶ (पुं०) ಬ್ರಹ್ಮಾಸ್ತ್ರ. ब्रह्मणा दत्तः पाशः। "अबध्नादपरिस्कन्दं ब्रह्मपाशेन विस्फुरन्" भट्टि० ९-७६।

ब्रह्मपुत्र ಬ್ರಹ್ಮಪುತ್ರ (पुं०) 1. ಒಂದು ನದ, ಒಂದು ಗಂಡು ಹೊಳೆ. ಪೂರ್ವದಿಕ್ಕಿಗೆ ಹರಿಯುವ ಹೊಳೆಯು ನದಿ. ಪಶ್ಚಿಮದಿಕ್ಕಿಗೆ ಹರಿಯುವ ಹೊಳೆಯು ನದ. ಬ್ರಹ್ಮಪುತ್ರವು ಹಿಮಾಲಯದ ಪೂರ್ವಭಾಗದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿ ಬಂಗಾಳಕೊಲ್ಲಿಯನ್ನು ಸೇರುವುದು. 2. ಕಾಕೋಲಾದಿ ವಿಷಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಭೇದ. ब्रह्मणः पुत्रः। "त्वं विष ब्रह्मणः पुत्रः सत्ये धर्मे व्यवस्थितः" याज्ञ० २-११०। "ब्रह्मपुत्रः क्ष्वेडभेदे नदभेदे च पुंस्ययम्" मेदि०। 3. ಬ್ರಹ್ಮನ ಮಗ. ನಾರದ ಮೊದಲಾದ ಹತ್ತು ಮಂದಿ ಬ್ರಹ್ಮನ ಮಾನಸಪುತ್ರರು. 4. ರುದ್ರ. "ब्रह्मपुत्रस्तु रुद्रेऽपि" वैज०। (स्त्री०) **–पुत्री –ಪುತ್ರೀ.** ಸರಸ್ವತೀ ನದಿ.

ब्रह्मपुरी ಬ್ರಹ್ಮಪುರೀ (स्त्री०) 1. ಬ್ರಹ್ಮನ ಸ್ಥಾನ, ಜಪಕ್ಕಾಗಿ ಧ್ಯಾನಮಾಡಲ್ಪಡುವ ಪರಬ್ರಹ್ಮದ ಸ್ಥಾನವಾದ ಹೃದಯಕಮಲ, ಷೋಡಶದಳಾತ್ಮಕವಾದ ನಾಡೀಚಕ್ರ. ब्रह्मणः पुरी। 2. ಕಾಶೀನಗರ. "विद्याप्रबोधोदय-जन्मभूमिर्वाराणसी ब्रह्मपुरी निरत्यया" प्रबोध० २-१२।

ब्रह्मबन्धु ಬ್ರಹ್ಮಬಂಧು (पुं०) 1. ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಿಂದ ಜನ್ಮ ಪಡೆದು ಬ್ರಾಹ್ಮಣೋಚಿತವಾದ ಯಾವ ಆಚಾರವೂ ಇಲ್ಲದವನು, ನಿಂದ್ಯನಾದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ. ब्रह्मा विप्रः बन्धुरुत्पादको यस्य ब्रह्मा ब्राह्मणजातिः बन्धुरस्य वा। "वपनं द्रविणा-दानं स्थानान्निर्वासनं तथा। एष हि ब्रह्मबन्धूनां वधो नान्योऽस्ति दैहिकः" भाग० १-७-५७। 2. ನಿರ್ದೇಶ, ತೋರಿಸುವುದು. ದ್ವೇಷಾದಿಗಳಿಂದ ಹೆಸರನ್ನು ಹೇಳಲು ಇಷ್ಟವಿಲ್ಲದೆ ನಿರ್ದೇಶಮಾಡಿ ಹೇಳುವುದು. 3. ಅಧಿಕ್ಷೇಪ, ತಿರಸ್ಕಾರ. "ब्रह्मबन्धुरधिक्षेपे निर्देशे" अम०। "ब्रह्म-बन्धुरधिक्षिप्ते निर्देशे ब्राह्मणस्य ना" मेदि०।

ब्रह्मबिन्दु ಬ್ರಹ್ಮಬಿಂದು (पुं०) ವೇದಾಧ್ಯಯನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಬಾಯಿಂದ ಬೀಳುವ ನೀರಿನ ಹನಿ. ब्रह्मणो बिन्दवः। "पाठे विप्रुषो ब्रह्मबिन्दवः" अम०।

ब्रह्मब्रुवाण ಬ್ರಹ್ಮಬ್ರುವಾಣ (पुं०) 1. (ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಲ್ಲದವನು) ತಾನು ಬ್ರಾಹ್ಮಣನೆಂದು ಹೇಳಿಕೊಳ್ಳುವವನು. आत्मानं ब्राह्मणं ब्रूते—ब्रूञ् (व्यक्तायां वाचि) "शानच्" (३-२-१२४)। ಕರ್ಣನು ತಾನು ಬ್ರಾಹ್ಮಣನೆಂದು ಹೇಳಿ ಪರಶುರಾಮನಲ್ಲಿ ಅಸ್ತ್ರವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಕಲಿತನು. 2. ಅಯೋಗ್ಯನಾದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ, ಹೆಸರಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ, ಜಾತಿ ಮಾತ್ರದಿಂದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನೆಂದು ಹೇಳಿಕೊಳ್ಳುವವನು.

ब्रह्मभद्रा ಬ್ರಹ್ಮಭದ್ರಾ (स्त्री०) ಕಹಿದಸರಿ, ನೀರಾಮೆ ಬಳ್ಳಿ.

ब्रह्मभाग ಬ್ರಹ್ಮಭಾಗ (पुं०) ಯಾಗದಲ್ಲಿ ಋತ್ವಿಕ್ಕಿಗೆ ಕೊಡಬೇಕಾದ ಭಾಗ. ब्रह्मणो भागः।

ब्रह्मभुवन ಬ್ರಹ್ಮಭುವನ (नं०) ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕ, ಸತ್ಯಲೋಕ. ब्रह्मणो भुवनम्। ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕವು ವಿರಾಟ್ ಪುರುಷನ ಅವಯವಗಳಲ್ಲೊಂದಾದ ಶಿರೋಭಾಗದಲ್ಲಿ ಇರುವುದು. ಇದು ಏಳು ಊರ್ಧ್ವಲೋಕಗಳಲ್ಲೊಂದು. "मूर्धभिः सत्यलोकस्तु ब्रह्मलोकः सनातनः" भाग० २। "आब्रह्मभुवनाल्लोकाः पुनरावर्तिनोऽर्जुन" गीता ८-१६।

ब्रह्मभूत ಬ್ರಹ್ಮಭೂತ (वि०) 1. ಬ್ರಹ್ಮಭಾವವನ್ನು ಹೊಂದಿದವನು. शां० भा०। 2. ಅಪರಿಚ್ಛಿನ್ನವಾದ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಹೊಂದಿ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಶೇಷನಾಗಿರುವನೆಂಬ ಸ್ವಭಾವದ ಆತ್ಮಸ್ವರೂಪವುಳ್ಳವನು. रा० भा०। "ब्रह्मभूतः प्रसन्नात्मा न शोचति न काङ्क्षति। समः सर्वेषु भूतेषु मद्भक्तिं लभते पराम्" गीता १८-५४।

ब्रह्मभूय ಬ್ರಹ್ಮಭೂಯ (नं०) 1. ಬ್ರಹ್ಮತ್ವ, ಬ್ರಹ್ಮಭಾವ, ಬ್ರಹ್ಮನಾಗುವಿಕೆ, ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲೇ ಲಯಹೊಂದುವಿಕೆ, ಮೋಕ್ಷ. ब्रह्मणि भावः—भू (सत्तायाम्) "क्यप्" (३-१-१०७)। ब्रह्मणो भावो वा। 2. ಆತ್ಮಾನುಭವ, ಬ್ರಹ್ಮಸಾಮ್ಯ. 3. ಸರ್ವದಾ ಬ್ರಹ್ಮಮನಸ್ಕನಾಗಿರುವಿಕೆ. "अहङ्कारं बलं दर्पं कामं क्रोधं परिग्रहम्। विमुच्य निर्ममः शान्तो ब्रह्मभूयाय कल्पते" गीता १८-५३। "यशोभिराब्रह्मसभं प्रकाशः स ब्रह्मभूयं गतिमाजगाम" रघु० १८-२८। 4. ಬ್ರಾಹ್ಮಣತ್ವ, ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಾಗುವಿಕೆ.

ब्रह्ममय ಬ್ರಹ್ಮಮಯ (वि०) ಬ್ರಹ್ಮಸ್ವರೂಪದ, ವೇದಸ್ವರೂಪದ. ब्रह्मन् "मयट्" (५-४-२२)। "अथा-जिनाषाढधरः प्रगल्भवाग्ज्वलन्निव ब्रह्ममयेन तेजसा" कुमा० ५-३०।

ब्रह्ममङ्गलदेवता ಬ್ರಹ್ಮಮಂಗಲದೇವತಾ (स्त्री०) ಮಹಾಲಕ್ಷ್ಮಿ.

ब्रह्ममह ಬ್ರಹ್ಮಮಹ (पुं०) ಬ್ರಾಹ್ಮಣರ ಸಂತೋಷಾರ್ಥ (ಗೌರವಾರ್ಥ) ನಡೆಸುವ ಉತ್ಸವ, ಸಂತೋಷಕೂಟ.

ब्रह्ममीमांसा ಬ್ರಹ್ಮಮೀಮಾಂಸಾ (स्त्री०) ಬ್ರಹ್ಮ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಶಾಸ್ತ್ರ, ವೇದಾನ್ತ, ವ್ಯಾಸ ಮಹರ್ಷಿಪ್ರಣೀತವಾದ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರ, ಉತ್ತರ ಮೀಮಾಂಸೆ.

ब्रह्मयज्ञ ಬ್ರಹ್ಮಯಜ್ಞ (पुं०) ವೇದಾಧ್ಯಯನ ಮತ್ತು ವೇದಾಧ್ಯಾಪನ, ವೇದವನ್ನು ಹೇಳುವುದು (ಪಾರಾಯಣ ಮಾಡುವುದು) ಮತ್ತು ಹೇಳಿಕೊಡುವುದು. ಇದು ಪ್ರತಿ ದಿನವೂ ಗೃಹಸ್ಥನು ಮಾಡಬೇಕಾದ ಪಂಚಮಹಾಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲೊಂದು. "अध्यापनं ब्रह्मयज्ञः पितृयज्ञस्तु तर्पणम्। होमो दैवो बलिर्भौतो नृयज्ञोऽतिथिपूजनम्" मनु० ३-७०। ಇಲ್ಲಿ "अध्यापन" ಪದವು ಅಧ್ಯಯನಕ್ಕೂ ಉಪಲಕ್ಷಣ.

ब्रह्मयोग ಬ್ರಹ್ಮಯೋಗ (पुं०) ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನ ಸಂಪಾದನೆ.

ब्रह्मयोनि ಬ್ರಹ್ಮಯೋನಿ (पुं०) 1. ಬ್ರಹ್ಮನ ಪುತ್ರ. ब्रह्मा योनिः कारणं यस्य। "त्वयैवं चिन्त्यमानस्य गुरुणा ब्रह्मयोनिना" रघु० १-६४। (वि०) 2. ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ. 3. ವೇದಗಳಿಗೆ ಕಾರಣನಾದ. 4. ಬ್ರಹ್ಮನ ಉತ್ಪತ್ತಿಗೆ ಕಾರಣನಾದ. "यस्य चेतसि वर्तेथाः स तावत् कृतिनां वरः। किं पुनर्ब्रह्मयोनेर्यः तव चेतसि वर्तते" कुमा० ६-१८। 5. ಬ್ರಹ್ಮಪ್ರಾಪ್ತಿಗೆ ಕಾರಣವಾದ ಬ್ರಹ್ಮಧ್ಯಾನ. "ब्राह्मणा ब्रह्म योनिस्थाः ये स्वकर्मण्यवस्थिताः" मनु० १०-७४।

ब्रह्मयोनी ಬ್ರಹ್ಮಯೋನೀ (स्त्री०) ಒಂದು ತೀರ್ಥ. ಇದು ಕುರುಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿ ಸರಸ್ವತೀ ನದೀತೀರದಲ್ಲಿರುವುದು. ब्रह्मा योनिरुत्पत्तिकारणं यस्याः।

ब्रह्मरन्ध्र ಬ್ರಹ್ಮರಂಧ್ರ (न०) ತಲೆಯಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ರಂಧ್ರ, ತಲೆಯಿಂದ ಪ್ರಾಣವಾಯುವು ಹೊರಡುವ ಒಂದು ತೂತು. ब्रह्मणे ब्रह्मप्राप्तये रन्ध्रम्। ಈ ರಂಧ್ರದಿಂದ ಪ್ರಾಣವಾಯುವು ನಿರ್ಗಮಿಸಿದರೆ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾಗುವುದು. ಇದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರವಾಗುವುದು. ಗುರುಮುಖದಿಂದ ಸುಷುಮ್ನಾ (ಮಧ್ಯನಾಡೀ) ಭೇದನ ಪ್ರಕಾರವನ್ನೂ ತಿಳಿದು ಪ್ರಾಣವಾಯುವು ಮಧ್ಯನಾಡಿಯಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವಂತೆ ಮಾಡಿ ಬ್ರಹ್ಮರಂಧ್ರದಲ್ಲಿ ತಡೆದು ನಿಲ್ಲಿಸಬೇಕು. ಹೀಗೆ ನಿರೋಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಪ್ರಾಣವಾಯುವು ಅಲ್ಲಿ ಲಯಹೊಂದಿದ ನಂತರ ಮನಸ್ಸೂ ಲಯಹೊಂದುವುದು. ಪ್ರಾಣವಾಯು ಮತ್ತು ಮನಸ್ಸು ಲಯಹೊಂದಿದ ಮೇಲೆ ಅಬಾಧಿತವಾದ ಬ್ರಹ್ಮಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರವಾಗುವುದು. ಆಗ ಪುರುಷನು ಜೀವನ್ಮುಕ್ತನಾಗುವನು. "ज्ञात्वा सुषुम्णासद्भेदं कृत्वा वायुं च मध्यगम्। स्थित्वा सदैव सुस्थाने ब्रह्मरन्ध्रे निरोधयेत्" हठ० ४-१६। "सुषुम्णा मध्यनाडी तस्याः सद्भेदं शोभनं भेदनप्रकारं ज्ञात्वा गुरुमुखाद्विदित्वा वायुं प्राणं मध्यगं मध्यनाडीसंचारिणं कृत्वा ब्रह्मरन्ध्रे मूर्धावकाशे निरोधयेत् नितरां रुद्धं कुर्यात्। प्राणस्य ब्रह्मरन्ध्रे निरोधो लयः। प्राणलये जाते मनोऽपि लीयते। प्राणमनसोर्लये सति भावनाविशेषरूपसमाधिसहकृतेनान्तःकरणेन अबाधितात्मसाक्षात्कारो भवति। तदा जीवन्नेव पुरुषो मुक्तो भवति" इति टीका।

ब्रह्मराक्षस ಬ್ರಹ್ಮರಾಕ್ಷಸ (पुं०) ಹಿಂಸಾಕೃತ್ಯಗಳಿಂದ ರಾಕ್ಷಸತ್ವವನ್ನು ಹೊಂದಿದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ, ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಾಗಿ ಹುಟ್ಟಿ ಪರಸ್ತ್ರೀಹರಣ ಪರಧನಾಪಹರಣ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ರಾಕ್ಷಸ ಜನ್ಮ ಪಡೆದ ಆತ್ಮ. (ಭೂತ, ಪಿಶಾಚ). "परस्य योषितं हृत्वा परस्वमपहृत्य च। अरण्ये निर्जले देशे भवति ब्रह्मराक्षसः" याज्ञ० ३-२१२। "संयोगं पतितैर्गत्वा परस्यैव च योषितम्। अपहृत्य च विप्रस्वं भवति ब्रह्मराक्षसः" मनु० १२-६०।

ब्रह्मरात ಬ್ರಹ್ಮರಾತ (पुं०) ಶುಕಮಹರ್ಷಿ.

ब्रह्मरात्रि ಬ್ರಹ್ಮರಾತ್ರಿ (स्त्री०) ಚತುರ್ಮುಖ ಬ್ರಹ್ಮನ ರಾತ್ರಿ, ದೇವತೆಗಳ 1000 ಚತುರ್ಯುಗಗಳ (1,20,00,000 ದೇವವರ್ಷಗಳು ಅಥವಾ 4,32,00,00,000 ಮಾನುಷ ವರ್ಷಗಳು) ಕಾಲ. ಬ್ರಹ್ಮನ ಈ ರಾತ್ರಿಕಾಲದಲ್ಲಿ ತ್ರೈಲೋಕ್ಯದೊಳಗಿನ ಚರಾಚರಾತ್ಮಕ (ಸ್ಥಾವರ ಜಂಗಮ) ಸಕಲ ವಸ್ತುಗಳೂ ಬ್ರಹ್ಮನ ದೇಹಾವಸ್ಥಾರೂಪವಾದ ಅವ್ಯಕ್ತದಲ್ಲಿ ಲಯಹೊಂದುವುವು. ಇದು ನೈಮಿತ್ತಿಕ ಪ್ರಲಯ. "अव्यक्ताद्व्यक्तयः सर्वाः प्रभवन्त्यहरागमे। रात्र्यागमे प्रलीयन्ते तत्रैवाव्यक्तसंज्ञके" गीता ८-१८। [ವಿವರಕ್ಕೆ "ब्रह्मदिन" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] "दैविकानां युगानान्तु सहस्रं परिसंख्यया। ब्राह्ममेकमहश्चैवं तावती रात्रिरेव च" मनु० १-७२। "ब्राह्मो नैमित्तिको नाम तस्यान्ते प्रतिसंचरः। तदा हि दह्यते सर्वं त्रैलोक्यं भूर्भुवादिकम्" विष्णुपु० १-३-२२। ನೈಮಿತ್ತಿಕ ಪ್ರಳಯದಲ್ಲಿ ರುದ್ರರೂಪಿಯಾದ ವಿಷ್ಣುವು ಮೂರು ಲೋಕಗಳನ್ನು ದಹಿಸಿ ತನ್ನ ನಿಶ್ವಾಸ

ದಿಂದ ಮೇಘಗಳನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸುವನು. ಈ ಮೇಘಗಳು ನೂರು ವರ್ಷಗಳ ಕಾಲ ಸತತವಾಗಿ ಭಯಂಕರವಾದ ಸಿಡಿಲುಗುಡುಗುಗಳೊಡನೆ ಮಳೆಯನ್ನು ಸುರಿಸಿ ಪ್ರಳಯಾಗ್ನಿಯನ್ನು ಶಾಂತಗೊಳಿಸುವುವು. ಮತ್ತೆ ಪರಮಾತ್ಮನ ನಿಶ್ವಾಸದಿಂದ ಹೊರಟ ವಾಯುವು ಆ ಮೇಘಗಳನ್ನು ಚದುರಿಸಿದನಂತರ ಆ ವಾಯುವನ್ನು ಪಾನಮಾಡಿ ವಿಷ್ಣುವು ಏಕಾಕಾರವಾದ ಆ ಮಹಾಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿ ಶೇಷಶಾಯಿಯಾಗಿ ಜನಲೋಕ ನಿವಾಸಿಗಳಾದ ಸನಕಾದಿ ಮಹರ್ಷಿಗಳಿಂದ ಸ್ತುತಿಸಲ್ಪಡುತ್ತ ಯೋಗನಿದ್ರೆಯಲ್ಲಿ ಮಗ್ನನಾಗಿರುವನು. "एकार्णवे तु त्रैलोक्ये ब्रह्मा नारायणात्मकः। भोगिशय्यां गतः शेते त्रैलोक्यग्रास-बृंहितः" विष्णुपु० १-३-२४।

ब्रह्मरीति ಬ್ರಹ್ಮರೀತಿ (स्त्री०) ಹಿತ್ತಾಳೆ.

ब्रह्मरेखा ಬ್ರಹ್ಮರೇಖಾ (स्त्री०) ಹಣೆಯ ಬರಹ, ಬ್ರಹ್ಮನು ಮನುಷ್ಯನ ಕರ್ಮಾನುಗುಣವಾದ ಫಲಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸಲು ಹಣೆಯಲ್ಲಿ ಬರೆಯುವ ರೇಖೆ, ಅದೃಷ್ಟವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ರೇಖೆ, ಲಲಾಟ ರೇಖೆ.

ब्रह्मर्षि ಬ್ರಹ್ಮರ್ಷಿ (पुं०) 1. ಬ್ರಹ್ಮನ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಅರಿತಿರುವ ಋಷಿ, ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನಿಯಾದ ಋಷಿ. 2. ಸಂಪೂರ್ಣ ವೇದಜ್ಞಾನವನ್ನು ಪಡೆದ ಋಷಿ. ब्रह्म परब्रह्म वेदं वा ऋषति वेत्ति — ऋषी (गतौ) "इन्" (उ० ४-१२०)। ವಸಿಷ್ಠ ಮೊದಲಾದ ಋಷಿಗಳು. "ब्रह्मर्षयो वसिष्ठाद्याः सुश्रुताद्याः श्रुतर्षयः"। "ब्रह्मर्षिशब्दमतुलं स्वार्जितैः कर्मभिः शुभैः। यदि मे भगवन्नाह ततोऽहं विजितेन्द्रियः" भा०।

ब्रह्मर्षिदेश ಬ್ರಹ್ಮರ್ಷಿದೇಶ (पुं०) ಕುರುಕ್ಷೇತ್ರ ಮೊದಲಾದ ನಾಲ್ಕು ದೇಶಗಳು, ಬ್ರಹ್ಮರ್ಷಿಗಳ ವಾಸಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ದೇಶಗಳು. ब्रह्मर्षीणां देशः वासयोग्यो देशः। ಕುರುಕ್ಷೇತ್ರ, ಮತ್ಸ್ಯದೇಶ, ಪಂಚಾಲದೇಶ ಮತ್ತು ಶೂರಸೇನ ದೇಶ ಇವು ಬ್ರಹ್ಮರ್ಷಿದೇಶಗಳು. "कुरुक्षेत्रं च मत्स्याश्च पञ्चालाः शूरसेनकाः। एष ब्रह्मर्षिदेशो वै ब्रह्मावर्तादनन्तरः" मनु० २-१९।

ब्रह्मलोक ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕ (पुं०) ಬ್ರಹ್ಮನ ಜಗತ್ತು, ಸತ್ಯಲೋಕ. ब्रह्मणो लोकः।

ब्रह्मवद्य ಬ್ರಹ್ಮವದ್ಯ (न०) ಬ್ರಹ್ಮನ ವಾಕ್ಯ, ವೇದ. ब्रह्मणः वदनम् वाक्यन् -- वद (व्यक्तायां वाचि) भावे "यत्" (३-१-१०६)।

ब्रह्मवर्चस ಬ್ರಹ್ಮವರ್ಚಸ (न०) 1. ತಪಸ್ಸು ವೇದಾಧ್ಯಯನ ಇವುಗಳಿಂದ ಉಂಟಾದ ತೇಜಸ್ಸು. ब्रह्मणा तपसा वेदेन वा वर्चः "अच्" (५-४-७८)। ವೇದೋಕ್ತವಾದ ಆಚಾರಪರಿಪಾಲನವು ವೃತ್ತ, ಗುರುಮುಖದಿಂದ ವೇದಾಧ್ಯಯನವು ಅಧ್ಯಯನ. ಈ ವೃತ್ತ ಮತ್ತು ಅಧ್ಯಯನಗಳಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ತೇಜಸ್ಸಿನ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯು ಬ್ರಹ್ಮವರ್ಚಸ. "पुरुषायुषजीविन्यो निरातङ्का निरीतयः। यन्मदीयाः प्रजास्तस्य हेतुस्त्वद्ब्रह्मवर्चसम्" रघु० १-६३। 2. ಅಂತಃಸತ್ವ. "भवतु, दृष्टं ब्रह्मवर्चसम्" शाकु० ६।

ब्रह्मवर्चस्विन् ಬ್ರಹ್ಮವರ್ಚಸ್ವಿನ್ (पुं०) ಬ್ರಹ್ಮವರ್ಚಸ್ಸುಳ್ಳವನು, ತಪಸ್ಸು ಮತ್ತು ವೇದಾಧ್ಯಯನಗಳಿಂದ ತೇಜಸ್ವಿಯಾಗಿರುವವನು. ब्रह्मवर्चस् "विनिः" (५-२-१२१)। "ब्रह्मवर्चस्विनः पुत्रा जायन्ते शिष्टसंमताः" मनु० ३-३९।

ब्रह्मवर्धन ಬ್ರಹ್ಮವರ್ಧನ (न०) ತಾಮ್ರಲೋಹ.

ब्रह्मवाद ಬ್ರಹ್ಮವಾದ (पुं०) 1. ವೇದಪಠನ, ವೇದಪಾರಾಯಣ. ब्रह्मणो वेदस्य वादः वदनम् पठनमित्यर्थः। "बृहस्पतिर्ब्रह्मवादे आत्मतत्त्वे स्वयं हरिः" भाग० ४-२२-६२। 2. ಬ್ರಹ್ಮನಿರ್ಣಾಯಕ ವಾಕ್ಯ, ಬ್ರಹ್ಮತತ್ವವನ್ನು ನಿರ್ಣಯಿಸುವ ವಾಕ್ಯ. (वि०) 3. ಬ್ರಹ್ಮ (ವೇದ) ಪಠನ ಮಾಡುವವನು, ವೇದಪಾರಾಯಣ ಮಾಡುವವನು. ब्रह्मवादो वेदपाठोऽस्यास्ति "अच्"।

ब्रह्मवादिन् ಬ್ರಹ್ಮವಾದಿನ್ (पुं०) 1. ವೇದಪಠನ ಮಾಡುವವನು. ब्रह्मवादः वेदवादोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। "तस्मादोमित्युदाहृत्य यज्ञदानतपःक्रियाः। प्रवर्तन्ते विधानोक्ताः सततं ब्रह्मवादिनाम्" गीता १७-२४। 2. ವೇದಾಂತಪ್ರತಿಪಾದ್ಯವಾದ ಪರಬ್ರಹ್ಮದ ವಿಚಾರದಲ್ಲಿ ವಾದಮಾಡುವವನು. "यद्ब्रह्मवादिभिरुपासितवन्द्यपादे" म० वी० ४–२१।

ब्रह्मवादिनी ಬ್ರಹ್ಮವಾದಿನೀ (स्त्री०) ಗಾಯತ್ರಿ.

ब्रह्मविद् ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು. ब्रह्म अनन्तशाखं वेदं वेत्ति जानाति—विद (ज्ञाने) "क्विप्" (३-२-६१)। "यो वेदानन्ततो वेत्ति स ब्रह्मविद् उदीरितः" इति निरुक्तिः। "ब्रह्मविद् ब्राह्मणो ब्रह्मी" वि० स०। 2. ಬ್ರಹ್ಮಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತಿಳಿದವನು, ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನವನ್ನು ಪಡೆದವನು, ब्रह्म परमात्मानं वेत्ति। ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನಿಯಾದವನು ಪರಮಪದವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ. "ब्रह्मविदाप्नोति परम्" तै० उप०। 3. ವೇದಾಧ್ಯಯನ ಮಾಡಿದವನು, ಸಂಪೂರ್ಣ ವೇದಾರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿದವನು.

ब्रह्मविद्या ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ಯಾ (स्त्री०) 1. ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನ, ಬ್ರಹ್ಮ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತಿಳಿಯುವಿಕೆ. ब्रह्मणो विद्या । "न्यायागतधनः शान्तो ब्रह्मविद्यापरायणः । स्वधर्मपालको नित्यं सोऽमृतत्वाय कल्पते" कूर्मपु० । 2. ಬ್ರಹ್ಮ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ ಉಪನಿಷತ್ತು.

ब्रह्मविवर्धन ಬ್ರಹ್ಮವಿವರ್ಧನ (पुं०) ವಿಷ್ಣು. ब्रह्मणः तपसो विवर्धनः । "तपो ब्रह्मेति" श्रुतिः । "तपोविवर्धनान्नित्यं स्मृतो ब्रह्मविवर्धनः" इति निरुक्तिः । "ब्रह्म ब्रह्मविवर्धनः" वि० स० ।

ब्रह्मवृक्ष ಬ್ರಹ್ಮವೃಕ್ಷ (पुं०) 1. ಪಲಾಶವೃಕ್ಷ, ಮುತ್ತುಗದ ಮರ. 2. ಉದುಂಬರ ವೃಕ್ಷ, ಅತ್ತಿಮರ.

ब्रह्मवृत्ति ಬ್ರಹ್ಮವೃತ್ತಿ (स्त्री०) ಬ್ರಾಹ್ಮಣನ ಜೀವನೋಪಾಯ. ब्रह्मणो ब्राह्मणस्य वृत्तिः जीवनोपायः । "स्वदत्तां परदत्तां वा ब्रह्मवृत्तिं हरेत्तु यः । षष्टिवर्षसहस्राणि विष्ठायां जायते क्रिमिः" भाग० ।

ब्रह्मवेद ಬ್ರಹ್ಮವೇದ (पुं०) 1. ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನ. 2. ಬ್ರಹ್ಮ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ವೇದಾಂತ. ब्रह्मणो वेदः ज्ञानम् ।

ब्रह्मवेदिन् ಬ್ರಹ್ಮವೇದಿನ್ (पुं०) ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನವುಳ್ಳವನು, ಬ್ರಹ್ಮಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಅರಿತವನು, ವೇದಾಂತಿ. ब्रह्म वेत्ति — विद (ज्ञाने) "णिनिः" (३-१-१३४) ।

ब्रह्मवैवर्त ಬ್ರಹ್ಮವೈವರ್ತ (न०) ಬ್ರಹ್ಮವೈವರ್ತಪುರಾಣ, 18,000 ಗ್ರಂಥವುಳ್ಳ ಒಂದು ಮಹಾಪುರಾಣ. विवृतिरेव वैवर्तम् । ब्रह्मणो वैवर्तम् विवृतिः यत्र । ಬ್ರಹ್ಮ ಸ್ವರೂಪವು ಇದರಲ್ಲಿ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ವಿವರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಈ ಹೆಸರು. "विवृतं ब्रह्म कात्स्न्येन कृष्णेन यत्र शौनक । ब्रह्मवैवर्तकं तेन प्रवदन्ति पुराविदः" ।

ब्रह्मशासन ಬ್ರಹ್ಮಶಾಸನ (न०) 1. ಬ್ರಹ್ಮನ ಆಜ್ಞೆ, ಮನುಷ್ಯನು ಕರ್ತವ್ಯಗಳನ್ನು ನಡೆಸುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪರಮಾತ್ಮನು ಮಾಡಿರುವ ಕಟ್ಟುಪ್ಪಣೆ. [ಸೂರ್ಯನು ಜಗತ್ತನ್ನು ಪ್ರಕಾಶಗೊಳಿಸಲೂ ಭೂಮಿಯು ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ವಹಿಸಲೂ ಪರಮಾತ್ಮನ ಆಜ್ಞೆಯಾಗಿರುವಂತೆ ಮತ್ತು ಆ ಆಜ್ಞೆಯನ್ನು ಅವರು ಪಾಲಿಸುವಂತೆ ಮಾನವರು ವರ್ಣಾಶ್ರಮ ಧರ್ಮಗಳನ್ನು ಆಚರಿಸಲೂ ಪರಮಾತ್ಮನ ಆಜ್ಞೆಯಾಗಿರುವುದು. "श्रुतिस्मृती ममैवाज्ञे यस्ते उल्लङ्घ्य वर्तते । आज्ञाच्छेदी मम द्वेषी नरकं प्रतिपद्यते"। 2. ವೇದದಲ್ಲಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಗೆ ಹೇಳಿರುವ ಉಪದೇಶ. 3. ಬ್ರಹ್ಮದ ವಿಚಾರಮಾಡುವ ಗೋಷ್ಠಿ.

ब्रह्मशिरस् ಬ್ರಹ್ಮಶಿರಸ್ (न०) ದ್ರೋಣಾಚಾರ್ಯರು ಅಶ್ವತ್ಥಾಮ ಮತ್ತು ಅರ್ಜುನರಿಗೆ ಉಪದೇಶಿಸಿದ ಒಂದು ಅಸ್ತ್ರ.

ब्रह्मसत्र ಬ್ರಹ್ಮಸತ್ರ (न०) ವೇದಪಾಠ, ವೇದಾಧ್ಯಯನ, ಬ್ರಹ್ಮಯಜ್ಞ. "नैत्यके नास्त्यनध्यायो ब्रह्मसत्रं हि तत् स्मृतम्" मनु० २-१०६ ।

ब्रह्मसंभव ಬ್ರಹ್ಮಸಂಭವ (पुं०) 1. ನಾರದಮಹರ್ಷಿ. 2. ಮರೀಚಿ. 3. ಅತ್ರಿ. 4. ಅಂಗಿರಸ್ಸು. 5. ಪುಲಸ್ತ್ಯ. 6. ಪುಲಹ. 7. ಕ್ರತು. 8. ಪ್ರಚೇತಸ್ಸು. 9. ವಸಿಷ್ಠ ಮತ್ತು 10. ಭೃಗು. ಈ ದಶ ಪ್ರಜಾಪತಿಗಳು ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ಸೃಷ್ಟಿಸಲ್ಪಟ್ಟವರು.

ब्रह्मसायुज्य ಬ್ರಹ್ಮಸಾಯುಜ್ಯ (न०) 1. ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಸಮಾನವಾದ ಗುಣಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರುವಿಕೆ, ಮೋಕ್ಷ. समानेन गुणेन युक् सयुक्, ब्रह्मणा समानगुणः तस्य भावः सायुज्यम् । "एष आत्मा अपहतपाप्मा विरजो विमृत्युर्विशोको विजिघत्सोऽपिपासः सत्यकामः सत्यसंकल्पः" ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವ ಎಂಟು ಗುಣಗಳು ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೂ ಜೀವಾತ್ಮನಿಗೂ ಸಮಾನವಾದ ಗುಣಗಳು. ಸಂಸಾರಾವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ಜೀವನಿಗೆ ಈ ಗುಣಗಳು ಕರ್ಮವಶದಿಂದ ತಿರೋಹಿತವಾಗಿದ್ದು ಆತ್ಯಂತಿಕಕರ್ಮನಾಶವಾದನಂತರ ಮತ್ತೆ ಆವಿರ್ಭಾವ ಹೊಂದುವುವು. युज्यते प्राप्यते इति युक् गुणाष्टकं समानं युक् ययोः तौ सयुजौ, सयुजोर्भावः सायुज्यम् ಎಂಬ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯಿಂದ ಸಾಯುಜ್ಯ ಶಬ್ದವು ಜೀವಾತ್ಮ ಪರಮಾತ್ಮರುಗಳಿಗೆ ಸಮಾನ ಗುಣತ್ವವನ್ನು ತೋರಿಸುವುದು. ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಅಸಾಧಾರಣವಾದ ಜಗದ್ವ್ಯಾಪಾರಾದಿ ಧರ್ಮಕ್ಕಿಂತಲೂ ಅತಿರಿಕ್ತವಾದ ಜ್ಞಾನಾನಂದ ಸತ್ಯಸಂಕಲ್ಪತ್ವಾದಿ ಗುಣಗಳ ಸಾಮ್ಯವು ಸಾಯುಜ್ಯಪದದಿಂದ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. 2. ಸಮಾನ ಭೋಗ್ಯತ್ವ. 3. ಬ್ರಹ್ಮಕ್ಕೆ ಸಮಾನವಾದ ಗುಣಗಳ ಸಂಬಂಧ. 4. ಬ್ರಹ್ಮಭಾವ. ಬ್ರಹ್ಮದಲ್ಲಿ ಐಕ್ಯ ಹೊಂದುವುದು, ಬ್ರಹ್ಮದಲ್ಲಿ ಲಯಹೊಂದುವುದು. सयुजो भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४) । ब्रह्मणः सायुज्यम् । ಬ್ರಹ್ಮದಲ್ಲಿ ಲಯಹೊಂದುವುದು ಮೋಕ್ಷ.

ब्रह्मसावर्णि ಬ್ರಹ್ಮಸಾವರ್ಣಿ (पुं०) ಹದಿನಾಲ್ಕು ಮಂದಿ ಮನುಗಳಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ, ಹತ್ತನೆಯ ಮನ್ವಂತರದ ಅಧಿಪತಿ. ಈ ಮನ್ವಂತರದಲ್ಲಿ ಶಂಭುವೆಂಬ ಇಂದ್ರನು ಸ್ವರ್ಗಾಧಿಪತ್ಯ ನಡೆಸುವನು.

ब्रह्मसुत ಬ್ರಹ್ಮಸುತ, –सूनु –ಸೂನು (पुं०) ಮರೀಚಿ ಅತ್ರಿ ವಸಿಷ್ಠ ನಾರದ ಮೊದಲಾದ ದಶ ಪ್ರಜಾಪತಿಗಳು.

ब्रह्मसू ಬ್ರಹ್ಮಸೂ (ಪುಂ०) 1. ಕಾಮದೇವ, ಮನ್ಮಥ. ब्रह्म तपः सुवति प्रेरयति चालयतीति यावत् — षू (प्रेरणे) "क्विप्" (३-२-७६)। "ब्रह्मसूर्विश्वकेतुः स्यात्" अम०। 2. ಅನಿರುದ್ಧ. ಅನಿರುದ್ಧಮೂರ್ತಿಯಾದ ಪರಮಾತ್ಮನಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನು ಜನಿಸಿದನು. "अनिरुद्धात्ततो ब्रह्मा तन्नाभिकमलोद्भवः" ब्रह्मपु०।

ब्रह्मसूत्र ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರ (न०) 1. ಯಜ್ಞಸೂತ್ರ, ಯಜ್ಞೋಪವೀತ. ब्रह्मणि वेदाध्ययनसमये उपनयनकाले धृतं सूत्रम्। "तस्योपनीयमानस्य सावित्रीं सविताब्रवीत्। बृहस्पतिर्ब्रह्मसूत्रं मेखलां कश्यपोऽददात्" भाग० ८-१८-१४। 2. ವ್ಯಾಸಮಹರ್ಷಿಯಿಂದ ರಚಿತವಾದ ವೇದಾನ್ತಸೂತ್ರ, ಬ್ರಹ್ಮಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವ ಮತ್ತು ನಿರ್ಣಯಿಸುವ ಸೂತ್ರ, ಶಾರೀರಕಸೂತ್ರ. ब्रह्मप्रतिपादकं सूत्रम्। "ऋषिभिर्बहुधा गीतं छन्दोभिर्विविधैः पृथक्। ब्रह्मसूत्रपदैश्चापि हेतुमद्भिर्विनिश्चितैः" गीता १३-४। ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಗಳಿಗೆ ಎಲ್ಲಾ ಆಚಾರ್ಯರುಗಳೂ ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಮತಾನುಸಾರ ಭಾಷ್ಯಗಳನ್ನು ಬರೆದಿರುತ್ತಾರೆ.

ब्रह्मसूनु ಬ್ರಹ್ಮಸೂನು (ಪುಂ०) "ब्रह्मसुत" ಪದವನ್ನು ನೋಡಿ.

ब्रह्मस्तम्ब ಬ್ರಹ್ಮಸ್ತಂಬ (ಪುಂ०) ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡ. ಪ್ರಪಂಚ, ಜಗತ್ತು. "ब्रह्मस्तम्बं निवासद्रुममिव रभसाद्विप्रकर्तुं क्षमा ये" म० वी० ५-३२।

ब्रह्मस्तेय ಬ್ರಹ್ಮಸ್ತೇಯ (न०) ನ್ಯಾಯವಲ್ಲದ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನಸಂಪಾದನೆ ಮಾಡುವುದು, ಒಬ್ಬನು ವೇದಾಧ್ಯಯನ ಮಾಡುತ್ತಿರುವಾಗ ಅವನ ಅನುಮತಿಯಿಲ್ಲದೆ ಕೇಳಿ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುವುದು.

ब्रह्मस्व ಬ್ರಹ್ಮಸ್ವ (न०) ಬ್ರಾಹ್ಮಣನ ಸ್ವತ್ತು. ಬ್ರಾಹ್ಮಣನ ಸಂಪತ್ತು, ಬ್ರಾಹ್ಮಣನ ಧನ. ब्रह्मणो ब्राह्मणस्य स्वं धनम्। "ब्रह्मस्वं वा गुरुस्वं वा देवस्वं वापि यो हरेत्। स कृतघ्न इति ज्ञेयो महापापी च भारते"।

ब्रह्महत्या ಬ್ರಹ್ಮಹತ್ಯಾ (स्त्री०) ಬ್ರಾಹ್ಮಣನ ವಧೆ, ಬ್ರಾಹ್ಮಣನ ಕೊಲೆ. ब्रह्मणो हत्या हननम्। ಇದು ಪಂಚಮಹಾಪಾತಕಗಳಲ್ಲೊಂದು. "ब्रह्महत्या सुरापानं स्तेयं गुर्वङ्गनागमः। महान्ति पातकान्याहुः संसर्गश्चापि तैः सह" मनु० ११-५४।

ब्रह्महन् ಬ್ರಹ್ಮಹನ್ (ಪುಂ०) ಬ್ರಾಹ್ಮಣನನ್ನು ಕೊಂದವನು. ब्रह्माणं ब्राह्मणं हतवान्।

ब्रह्माङ्गभू ಬ್ರಹ್ಮಾಂಗಭೂ (ಪುಂ०) 1. ಅಶ್ವ, ಕುದುರೆ. ब्रह्मणः अङ्गात् भवति — भू "क्विप्" (३-२-१७९)। 2. ಸದ್ಯೋಜಾತಾದಿ ಮಂತ್ರಗಳ ಅಂಗಭೂತವಾದ ಹೃದಯಾದಿ ಮಂತ್ರಗಳ ಸ್ಥಾನ. ब्रह्मणां सद्योजातादिमन्त्राणामङ्गानि हृदयादिमन्त्राः तेषां स्थानम्। "स च त्वदेकेषुनिपातसाध्यो ब्रह्माङ्गभूर्ब्रह्मणि योजितात्मा" कुमा० ३-१५। (वि०) 3. ಬ್ರಹ್ಮನ ಅಂಗದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ.

ब्रह्माञ्जलि ಬ್ರಹ್ಮಾಂಜಲಿ (ಪುಂ०) 1. ವೇದಾಧ್ಯಯನದ ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಆಚಾರ್ಯನಿಗೆ ಕೈಜೋಡಿಸಿ ಮಾಡುವ ನಮಸ್ಕಾರ. ब्रह्मणोऽञ्जलिः। "ब्रह्मारम्भेऽवसाने च पादौ ग्राह्यौ गुरोः सदा। संहत्य हस्तावध्येयं स हि ब्रह्माञ्जलिः स्मृतः" मनु० २-७१। 2. ವೇದಾಧ್ಯಯನದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಗೌರವದಿಂದ ಮಾಡುವ ನಮಸ್ಕಾರ. "अध्येष्यमाणस्त्वाचान्तो यथाशास्त्रमुदङ्मुखः। ब्रह्माञ्जलिकृतोऽध्याप्यो लघुवासा जितेन्द्रियः" मनु० २-७०। "पाठे ब्रह्माञ्जलिः" अम०।

ब्रह्माणी ಬ್ರಹ್ಮಾಣೀ (स्त्री०) 1. ಬ್ರಹ್ಮನ ಪತ್ನಿ, ಸರಸ್ವತಿ, ಸಾವಿತ್ರಿ. ಗಾಯತ್ರಿ. ब्रह्माणमानयति जीवयति—अन (प्राणने) + णिच् "अण्" (३-२-१)। "ङीप्" (४-१-१५)। ಬ್ರಹ್ಮನು ಧ್ಯಾನಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾಗ ಅವನ ದೇಹವನ್ನು ಭೇದಿಸಿಕೊಂಡು ಅರ್ಧ ಸ್ತ್ರೀರೂಪ ಮತ್ತು ಅರ್ಧ ಪುರುಷರೂಪವುಳ್ಳ ಒಂದು ಆಕೃತಿಯು ಆವಿರ್ಭವಿಸಿತು. ಆ ಸ್ತ್ರೀರೂಪವೇ ಸರಸ್ವತಿ ಸಾವಿತ್ರಿ ಮತ್ತು ಗಾಯತ್ರಿ. "ततः संजपतस्तस्य भित्त्वा देहमकल्मषम्। स्त्रीरूपमर्धमकरोदर्धं पुरुषरूपवत्। शतरूपा च सा ख्याता सावित्री च निगद्यते। सरस्वत्यथ गायत्री ब्रह्माणी च परन्तप" मत्स्यपु०। 2. ದುರ್ಗಾದೇವಿ. "ब्रह्माणी ब्रह्मजननात् ब्रह्माक्षरपरा मता" देवीपु०।

ब्रह्माण्ड ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡ (न०) ಪ್ರಪಂಚ, ಜಗತ್ತು, ಸೃಷ್ಟಿಕರ್ತನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನು ಹುಟ್ಟಿದ ಸ್ವರ್ಣದ ಅಂಡ. (ಸ್ವರ್ಣದಂತೆ ಶುದ್ಧ ಮತ್ತು ಸ್ವಚ್ಛವಾದ ತತ್ತಿ.) ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡದಲ್ಲಿ ಚತುರ್ದಶಲೋಕಗಳೂ ಅಡಗಿರುತ್ತವೆ. ಪರಮಾತ್ಮನು ನಾನಾವಿಧವಾದ ಪ್ರಜೆಗಳನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸಲು ಪ್ರಥಮವಾಗಿ "आपो जायन्ताम् ಎಂದು ಧ್ಯಾನಮಾಡಿದ ಮಾತ್ರದಿಂದಲೇ ಜಲಸೃಷ್ಟಿಯಾಯಿತು. ಆದರಲ್ಲಿ ಶಕ್ತಿರೂಪವಾದ ಬೀಜವನ್ನು ಇಟ್ಟನು. ಆ ಬೀಜವು ಸೂರ್ಯನಂತೆ ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ ಒಂದು ಸುವರ್ಣದ ಅಂಡವಾಯಿತು. ಆ ಅಂಡದಲ್ಲಿ ಸಕಲಜಗತ್ತಿಗೂ ಪಿತಾಮಹನಾದ

ಚತುರ್ಮುಖಬ್ರಹ್ಮನ ಆವಿರ್ಭಾವವಾಯಿತು. ಚತುರ್ಮುಖನು ಆದರಲ್ಲಿ (ಬ್ರಹ್ಮಮಾನದ) ಸಂವತ್ಸರ ಕಾಲ ಇದ್ದು ಧ್ಯಾನದಿಂದ ಆ ಅಂಡವನ್ನು ಎರಡು ಭಾಗವಾಗಿ ಮಾಡಿ ಆ ಎರಡು ಶಕಲಗಳಿಂದ ಸ್ವರ್ಗಲೋಕ ಮತ್ತು ಭೂಲೋಕಗಳನ್ನೂ ಮಧ್ಯೆ ಅಂತರಿಕ್ಷವನ್ನೂ ಅಷ್ಟದಿಕ್ಕುಗಳನ್ನೂ ಸಮುದ್ರವನ್ನೂ ಸೃಷ್ಟಿಸಿ ಅನಂತರ ಮಹದಾದಿ ಕ್ರಮದಿಂದ ಜಗತ್ತಿನ ಸೃಷ್ಟಿಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾನೆ.

ब्रह्मात्मभू ಬ್ರಹ್ಮಾತ್ಮಭೂ (ಪುಂ) ಅಶ್ವ, ಕುದುರೆ. ब्रह्मणः आत्मनः शरीराद्भवति—ब्रह्मात्मन् + भू "क्विप्" (३-२-१७९)।

ब्रह्माधिगम ಬ್ರಹ್ಮಾಧಿಗಮ (ಪುಂ) ವೇದಾಧ್ಯಯನ ಮಾಡುವುದು, ಗುರುಗಳಿಂದ ವೇದವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವುದು (ಹೇಳಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು). ब्रह्मणः वेदस्य अधिगमः प्राप्तिः।

ब्रह्मानन्द ಬ್ರಹ್ಮಾನಂದ (ಪುಂ) 1. ಆನಂದಸ್ವರೂಪವಾದ ಬ್ರಹ್ಮದ ಆನಂದ. ब्रह्मणः आनन्दः। ಸಂಪ್ರದಾಯಬದ್ಧನಾಗಿ ಸ್ವರಾಕ್ಷರಭ್ರಂಶವಿಲ್ಲದೆ ಸಾಂಗ ವೇದಾಧ್ಯಯನ ಸಂಪನ್ನನಾಗಿಯೂ ಆಶುತರಕ್ರಿಯೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿ ಹಿರಿಯರ ಆಶೀರ್ವಾದಕ್ಕೆ ಪಾತ್ರನಾಗಿಯೂ ಶಾರೀರ ಮತ್ತು ಮನೋಬಲಗಳಿಂದ ದೃಢಕಾಯನಾಗಿಯೂ ಇರುವ ಈ ಎಲ್ಲಾ ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ಸಾಧನಸಂಪನ್ನನಾದ ಯುವಕನಿಗೆ ಸಕಲ ಪೃಥ್ವೀಮಂಡಲದಲ್ಲೂ ಸಕಲ ಭೋಗಸಾಧನವಾದ ದೃಷ್ಟಾರ್ಥ ಮತ್ತು ಕರ್ಮಸಾಧನವಾದ ಅದೃಷ್ಟಾರ್ಥಗಳು ತುಂಬಿ ತುಳುಕಾಡುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಅದರಿಂದ ಲಭಿಸುವ ಆನಂದವು ಮಾನುಷವಾದ ಆನಂದ. "युवा स्यात् साधु युवाध्यायिकः। आशिष्ठो द्रढिष्ठो बलिष्ठः। तस्येयं पृथिवी सर्वा वित्तस्य पूर्णा स्यात्। स एको मानुष आनन्दः" तै० उ०। ಈ ರೀತಿ ವಿಷಯೋಪಭೋಗಾಪೇಕ್ಷೆಯಿಲ್ಲದ ಶ್ರೋತ್ರಿಯನ ಆನಂದಕ್ಕೆ ನೂರರಷ್ಟು ಅಧಿಕವಾದ ಆನಂದವು ಮನುಷ್ಯಗಂಧರ್ವರಿಗೆ ಒಂದು ಆನಂದವಾಗುವುದು. ಮನುಷ್ಯಗಂಧರ್ವರ ಆನಂದಕ್ಕೆ ನೂರರಷ್ಟು ಆನಂದವು ದೇವಗಂಧರ್ವರಿಗೆ ಒಂದು ಆನಂದ. (ಮನುಷ್ಯನ ಕರ್ಮ ಮತ್ತು ವಿಶೇಷ ವಿದ್ಯೆಗಳ ಪ್ರಭಾವದಿಂದ ಅಂತರ್ಧಾನಾದಿ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿ ಗಂಧರ್ವತ್ವವನ್ನು ಪಡೆದವರು ಮನುಷ್ಯಗಂಧರ್ವರು, ಅಂತರಿಕ್ಷ ಲೋಕವಾಸಿಗಳಾದ ಗಂಧರ್ವರು ದೇವಗಂಧರ್ವರು.) "ते ये शतं मानुषा आनन्दाः। स एको मनुष्यगन्धर्वाणामानन्दः। श्रोत्रियस्य चाकामहतस्य। ते ये शतं मनुष्यगन्धर्वाणामानन्दाः। स एको देवगन्धर्वाणामानन्दः" तै० उ०। ದೇವಗಂಧರ್ವರ ಆನಂದಕ್ಕೆ ನೂರರಷ್ಟು ಆನಂದವು ಪಿತೃಗಳಿಗೆ ಒಂದು ಆನಂದವಾಗುವುದು. ಪಿತೃಗಳ ಆನಂದಕ್ಕೆ ನೂರರಷ್ಟು ಆನಂದವು ಆಜಾನಜದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಒಂದು ಆನಂದ. ಆಜಾನಜದೇವತೆಗಳ ಆನಂದಕ್ಕೆ ನೂರ್ಮಡಿಯಷ್ಟು ಆನಂದವು ಕರ್ಮದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಒಂದು ಆನಂದ. ಕರ್ಮದೇವತೆಗಳ ಆನಂದಕ್ಕೆ ನೂರ್ಮಡಿಯಷ್ಟು ಆನಂದವು ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಒಂದು ಆನಂದ. ದೇವತೆಗಳ ಆನಂದಕ್ಕೆ ನೂರುಭಾಗ ಅಧಿಕವಾದ ಆನಂದವು ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಒಂದು ಆನಂದ. ಇಂದ್ರನ ಆನಂದಕ್ಕೆ ನೂರುಪಾಲು ಅಧಿಕವಾದ ಆನಂದವು ಬೃಹಸ್ಪತಿಗೆ ಒಂದು ಆನಂದ. ಬೃಹಸ್ಪತಿಯ ಆನಂದಕ್ಕೆ ನೂರರಷ್ಟು ಅಧಿಕವಾದ ಆನಂದವು ಪ್ರಜಾಪತಿ (ಚತುರ್ಮುಖ) ಗೆ ಒಂದು ಆನಂದ. ಪ್ರಜಾಪತಿಯ ಆನಂದಕ್ಕೆ ನೂರ್ಮಡಿಯಷ್ಟು ಆನಂದವು ಬ್ರಹ್ಮದ ಒಂದು ಆನಂದ. ಇದೇ ಬ್ರಹ್ಮಾನಂದ.

ब्रह्मारण्य ಬ್ರಹ್ಮಾರಣ್ಯ (ನಂ) ವೇದಾಭ್ಯಾಸ ಮಾಡುವ ಸ್ಥಳ. ब्रह्मणो वेदस्य अरण्यमिव। "स्याद्गायत्री तु सावित्री ब्रह्मारण्यं तु पाठभूः" त्रिकाण्ड०।

ब्रह्मारम्भ ಬ್ರಹ್ಮಾರಂಭ (ಪುಂ) ವೇದಾಧ್ಯಯನದ ಪ್ರಾರಂಭ. ब्रह्मणो वेदस्य आरम्भः। "ब्रह्मारम्भेऽवसाने च पादौ ग्राह्यौ गुरोः सदा" मनु० २-७१।

ब्रह्मार्पण ಬ್ರಹ್ಮಾರ್ಪಣ (ನಂ) 1. ಮಾಡಿದ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಅರ್ಪಿಸುವುದು. ब्रह्मणि अर्पणम् सर्वकर्मणां न्यासः। ಮಾಡಿದ ಕರ್ಮಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಅರ್ಪಿಸುವ ಬಗೆ : ನಾನು ಕರ್ತನಲ್ಲ. ಮಾಡಿದವನು ಮಾಡಿಸಿದವನು ಎಲ್ಲವೂ ಪರಮಾತ್ಮನೇ ಎಂಬ ಭಾವನೆಯಿಂದ ಅವನಲ್ಲಿ ಅರ್ಪಣೆ ಮಾಡಬೇಕು. ಅದು ಬ್ರಹ್ಮಾರ್ಪಣವಾಗುವುದು. "नाहं कर्ता सर्वमेतद्ब्रह्मैव कुरुते तथा। एतद् ब्रह्मार्पणं प्रोक्तं ऋषिभिस्तत्त्वदर्शिभिः"। ಈ ಕರ್ಮಾಚರಣೆಯಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನು ಸಂತುಷ್ಟನಾಗಲಿ ಎಂಬ ಭಾವನೆಯಿಂದ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಭಗವತ್ಪ್ರೀತ್ಯರ್ಥ ಮಾಡುವುದೂ ಬ್ರಹ್ಮಾರ್ಪಣವಾಗುವುದು. "प्रीणातु भगवानीशः कर्मणानेन शाश्वतः। करोति सततं बुद्ध्या ब्रह्मार्पणमिदं परम्"। ಮಾಡಿದ ಕರ್ಮಗಳ ಫಲವನ್ನು ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲೇ ಅರ್ಪಿಸುವುದೂ ಬ್ರಹ್ಮಾರ್ಪಣವಾಗುವುದು. "यद्वा फलानां संन्यासं प्रकुर्यात्परमेश्वरे। कर्मणामेतदप्याहुः ब्रह्मार्पणमनुत्तमम्" कूर्मपु०। 2. ಬ್ರಹ್ಮಕ್ಕೆ ಅರ್ಪಿಸಲ್ಪಡುವ ಹವಿಸ್ಸು. ब्रह्म यस्य हविषोऽर्पणं तद्ब्रह्मार्पणम्। 3. ಪರಮಾತ್ಮನ ಕೈಂಕರ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ಅವನ ಸನ್ನಿಧಿಯಲ್ಲಿ ಮಾಡುವ ಆತ್ಮಸಮರ್ಪಣ.

ब्रह्मावर्त ಬ್ರಹ್ಮಾವರ್ತ (ಪುಂ) ಸರಸ್ವತೀ ಮತ್ತು ದೃಷದ್ವತೀ ನದಿಗಳ ಮಧ್ಯಪ್ರದೇಶ. ब्रह्मणां ब्रह्मनिष्ठ-ब्राह्मणानामावर्त इव। "सरस्वतीदृषद्वत्योर्देवनद्योर्यदन्तरम्। तं देवनिर्मितं देशं ब्रह्मावर्तं प्रचक्षते" मनु० २-१७।

ब्रह्मासन ಬ್ರಹ್ಮಾಸನ (ನಂ) 1. ಧ್ಯಾನಸಮಯದಲ್ಲಿ ಹಾಕುವ ಸ್ವಸ್ತಿಕಾಸನ ಪದ್ಮಾಸನ ಮೊದಲಾದ ಆಸನ, ಬ್ರಹ್ಮಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರಕ್ಕಾಗಿ ಧ್ಯಾನಮಾಡಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ ಆಸನ. ब्रह्मप्राप्त्यै आसनम्। ಧ್ಯಾನಾಸನ ಮತ್ತು ಯೋಗಾಸನಗಳೆಂದು ಬ್ರಹ್ಮಾಸನವು ಎರಡು ವಿಧ. ಪರಮಾರ್ಥಚಿಂತನೆಗಾಗಿ ಧ್ಯಾನಾಸನ. ಚಿತ್ತವೃತ್ತಿನಿರೋಧಕ್ಕಾಗಿ ಯೋಗಾಸನ. 2. ಯಾಗದಲ್ಲಿ ಋತ್ವಿಕ್ಕಿಗೆ ಹಾಕುವ ಆಸನ.

ब्रह्मास्त्र ಬ್ರಹ್ಮಾಸ್ತ್ರ (ನಂ) ಬ್ರಹ್ಮದೇವತಾಕವಾದ ಅಸ್ತ್ರ. ब्रह्मदेवताकमस्त्रम्।

ब्रह्मिन् ಬ್ರಹ್ಮಿನ್ (ಪುಂ) 1. ವಿಷ್ಣು, ಪರಮಾತ್ಮ. ब्रह्म सर्वमेतत् प्रमाणप्रमेयरूपवस्त्वस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। "मानमेयस्वरूपत्वात् स्वयं ब्रह्मीति कथ्यते" इति निरुक्तिः। "ब्रह्मविद् ब्राह्मणो ब्रह्मी ब्रह्मज्ञो ब्राह्मणप्रियः" वि० स०। 2. ವೇದ ಮತ್ತು ವೇದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ತಿಳಿದವನು. ब्रह्म वेदो वेद्यतयास्त्यस्य "इनिः" (५-२-११५)।

ब्रह्मिष्ठ ಬ್ರಹ್ಮಿಷ್ಠ (ಪುಂ) 1. ರಘುವಂಶದ ಒಬ್ಬ ದೊರೆ, ಸೂರ್ಯವಂಶದ ಹಿರಣ್ಯನಾಭನ ಮಗನಾದ ಕೌಸಲ್ಯ ರಾಜನ ಮಗ. (ವಿಂ) 2. ವೇದ ಮತ್ತು ವೇದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿದವನು. ब्रह्मन् "इष्ठन्" (५-३-५५)। "ब्रह्मिष्ठमाधाय निजेऽधिकारे ब्रह्मिष्ठमेव स्वतनुप्रसूतम्" रघु० १८-२८।

ब्रह्मिष्ठा ಬ್ರಹ್ಮಿಷ್ಠಾ (स्त्री०) ದುರ್ಗಾದೇವಿ.

ब्रह्मी ಬ್ರಹ್ಮೀ (स्त्री०) ಹೊನಗೊನ್ನೆ ಸೊಪ್ಪು.

ब्राह्म ಬ್ರಾಹ್ಮ (ಪುಂ) 1. ಬ್ರಾಹ್ಮಮುಹೂರ್ತ, ರಾತ್ರಿಯ ಕೊನೆಯ ಯಾಮದ ಮುಹೂರ್ತ, ಅರುಣೋದಯಕ್ಕೆ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಮುಹೂರ್ತಕಾಲ. (ಒಂದು ಮುಹೂರ್ತಕ್ಕೆ 48 ನಿಮಿಷಗಳು.) "रात्रेश्च पश्चिमे यामे मुहूर्तो ब्राह्म उच्यते"। ಬ್ರಾಹ್ಮಮುಹೂರ್ತದಲ್ಲಿ ಮನಸ್ಸು ನಿರ್ಮಲವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಹಾಸಿಗೆಯಿಂದ ಎದ್ದು ಧರ್ಮಾರ್ಥಗಳ ವಿಷಯವಾಗಿಯೂ ವೇದಾರ್ಥಗಳ ವಿಷಯವಾಗಿಯೂ ಚಿಂತಿಸಬೇಕು. "ब्राह्मे मुहूर्ते बुध्येत धर्मार्थौ चानुचिन्तयेत्। कायक्लेशांश्च तन्मूलान् वेदतत्वार्थमेव च" मनु० ४-९२। 2. ಎಂಟು ವಿಧ ವಿವಾಹಗಳಲ್ಲೊಂದು. (1) ब्राह्मः, (2) दैवः, (3) आर्षः, (4) प्राजापत्यः, (5) आसुरः, (6) गान्धर्वः, (7) राक्षसः, ಮತ್ತು (8) पैशाचः ಎಂದು ವಿವಾಹವು ಎಂಟು ಬಗೆ. ವಸ್ತ್ರಮಾಲ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಅಲಂಕೃತನಾದ ಗುಣಶಾಲಿಯಾದ ವರನನ್ನು ಪೂಜಿಸಿ ಉತ್ತಮ ವಸ್ತ್ರಾಲಂಕಾರಾದಿಗಳಿಂದ ಭೂಷಿತಳಾದ ಕನ್ಯೆಯನ್ನು ಅವನಿಗೆ ಕೊಟ್ಟು ಶಾಸ್ತ್ರೋಕ್ತವಾಗಿ ನಡೆಸುವ ವಿವಾಹವು ಬ್ರಾಹ್ಮವೆನಿಸುವುದು. "आच्छाद्य चार्चयित्वा च श्रुतिशीलवते स्वयम्। आहूय दानं कन्यायाः ब्राह्मो धर्मः प्रकीर्तितः" मनु० ३-२१। 3. ನಾರದಮಹರ್ಷಿ. 4. ಪಾದರಸ. 5. ರಾಜನ ಒಂದು ಧರ್ಮ, ರಾಜನು ತನ್ನ ಶ್ರೇಯಸ್ಸಿಗಾಗಿ ಕೈಗೊಳ್ಳುವ ಕರ್ತವ್ಯಗಳಲ್ಲೊಂದು. ವೇದಾಧ್ಯಯನ ಪೂರ್ತಿಮಾಡಿ ಗುರುಕುಲದಿಂದ ಹಿಂತಿರುಗಿದ ಸ್ನಾತಕನನ್ನು ಪೂಜಿಸಿ ಗೌರವಿಸುವುದು ರಾಜನ ಕರ್ತವ್ಯಗಳಲ್ಲೊಂದು. "आवृत्तानां गुरुकुलात् विप्राणां पूजको भवेत्। नृपाणामक्षयो ह्येष ब्राह्मो धर्मो विधीयते" मनु० ७-८२। (ನಂ) 6. (ಅಂಗೈ) ಅಂಗುಷ್ಠದ ಮೂಲದಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಆಚಮನ ಮಾಡುವ ತೀರ್ಥ. ब्रह्मा देवता अस्य "अण्" (४-२-२४)। ಈ ತೀರ್ಥದಿಂದ ಆಚಮನವು ವಿಹಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು. 7. ಬ್ರಾಹ್ಮಪುರಾಣ, ಅಷ್ಟಾದಶ ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ 10,000 ಗ್ರಂಥಗಳುಳ್ಳ ಒಂದು ಮಹಾಪುರಾಣ. 8. ಬ್ರಹ್ಮದೇವತಾಕವಾದ ರೋಹಿಣೀ ನಕ್ಷತ್ರ. 9. ಬ್ರಹ್ಮದೇವತಾಕವಾದ ಅಸ್ತ್ರ (ಬ್ರಹ್ಮಾಸ್ತ್ರ.) "अमोघं सन्दधे चास्मै धनुष्येकधनुर्धरः। ब्राह्ममस्त्रं प्रियाशोकशल्यनिष्कर्षणौषधम्" रघु० १२-९७। (ವಿಂ) 10. ಪರಬ್ರಹ್ಮ ಸಂಬಂಧವಾದ. 11. ಚತುರ್ಮುಖ ಬ್ರಹ್ಮನ ಸಂಬಂಧವಾದ. ब्रह्मणः इदम् "अण्" (४-३-१२०)। "ब्राह्मं सरः कारणमाप्तवाचो बुद्धेरिवाव्यक्तमुदाहरन्ति" रघु० १३-६०। 12. ಬ್ರಾಹ್ಮಣನ ಸಂಬಂಧವಾದ. 13. ವೇದ ಸಂಬಂಧವಾದ. (स्त्री०) **ब्राह्मी ಬ್ರಾಹ್ಮೀ.** 14. ಭಾಷೆ, ವಾಕ್ಕು, ಮಾತು. 15. ವಾಗ್ದೇವಿ, ಸರಸ್ವತೀ ದೇವಿ. 16. ಬ್ರಹ್ಮಶಕ್ತಿ. 17. ಹೊನಗೊನ್ನೆ ಸೊಪ್ಪು. 18. ಕೀರೆಸೊಪ್ಪು.

ब्राह्मण ಬ್ರಾಹ್ಮಣ (ಪುಂ) 1. ನಾಲ್ಕು ವರ್ಣಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯ ವರ್ಣದವನು. ब्रह्मणोऽपत्यम् "अण्" (४-१-९२)। "ब्राह्मणातिक्रमत्यागो भवतामेव भूतये। जामदग्न्यश्च वो मित्रमन्यथा दुर्मनायते" म० वी० २-१०।

2. ವೇದಾಧ್ಯಯನ ಮಾಡಿದವನು. ब्रह्माधीते "अण्" (४-२-५९)। 3. ಪರಬ್ರಹ್ಮದ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಅರಿತವನು, ಬ್ರಹ್ಮಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿದವನು. ब्रह्म जानाति "अण्" (४-२-९२)। (ನಂ) 4. ವೇದದಲ್ಲಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣವೆಂಬ ಒಂದು ಭಾಗ. ಸಂಹಿತೆಗಳು ಪ್ರಾಯಶಃ ಛಂದೋಬದ್ಧವಾಗಿದ್ದರೆ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಗಳು ಗದ್ಯರೂಪದಲ್ಲಿ ಇವೆ. ಸಂಹಿತೆಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ತುತಿ ಇಹಪರಗಳ ಫಲಗಳಿಗಾಗಿ ಮಾಡುವ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಗಳು ನಿಂದೆ ಮತ್ತು ಪ್ರಶಂಸೆಗಳು ರೋಗನಿವಾರಣ ಸಂಗ್ರಾಮವಿಧಾನ ವಿಜಯಸಾಧನೆ ಮುಂತಾದುವುಗಳನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುವ ಸೂಕ್ತಗಳೂ ದರ್ಶಪೌರ್ಣಮಾಸಾದಿ ಇಷ್ಟಿಗಳೂ ಮತ್ತು ಸೋಮಯಾಗ ಇವುಗಳ ಮಂತ್ರಗಳೂ ಇವೆ. ಬ್ರಾಹ್ಮಣಗಳಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕಾದ ವಿಧಾನ ಅದಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ಕಾಲ ಅದಕ್ಕೆ ಬೇಕಾದ ಸಾಧನ ಸಂಪತ್ತುಗಳು ಯಜ್ಞವನ್ನು ಮಾಡಲು ಅಧಿಕಾರಿ ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ವಿನಿಯೋಗಿಸುವ ಪ್ರಕರಣ ಮತ್ತು ರೀತಿ ಇವನ್ನು ವಿವೇಚಿಸಿ ಹೇಳುವುದರಿಂದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಗಳು "ವಿಧಿ" ರೂಪದಲ್ಲಿವೆಯೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು.

ಋಗ್ವೇದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಗಳು : 2

(1) ಐತರೇಯ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ. ಈ ಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ 40 ಅಧ್ಯಾಯಗಳಿವೆ. ಇವು ಐದೈದು ಅಧ್ಯಾಯಗಳಿಗೊಂದರಂತೆ ಎಂಟು ಪಂಚಿಕೆಗಳಾಗಿ ವಿಭಾಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ. ಈ ಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞದ ವಿಷಯ ಪ್ರಧಾನವಾಗಿದೆ.

(2) ಕೌಷೀಥಕೀ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ. ಇದರಲ್ಲಿ 30 ಅಧ್ಯಾಯಗಳಿವೆ. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಅಗ್ನ್ಯಾಧಾನ ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರ ದರ್ಶಪೂರ್ಣಮಾಸ ಸೋಮಯಾಗ ಈ ವಿಷಯಗಳು ವಿವರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ.

ಯಜುರ್ವೇದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಗಳು : 2

(1) ತೈತ್ತಿರೀಯ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ. ಕೃಷ್ಣಯಜುರ್ವೇದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಲಬ್ಧವಾಗಿರುವುದು ಇದೊಂದು ಮಾತ್ರ. ಈ ಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ 3 ಕಾಂಡಗಳಿವೆ. ಇವುಗಳಿಗೆ ಅಷ್ಟಕಗಳೆಂದು ಹೆಸರು. 1 ಮತ್ತು 2 ನೆಯ ಕಾಂಡಗಳಲ್ಲಿ ಎಂಟೆಂಟು ಪ್ರಪಾಠಕಗಳೂ 3 ನೆಯ ಕಾಂಡದಲ್ಲಿ 12 ಪ್ರಪಾಠಕಗಳೂ ಇವೆ. 1 ನೆಯ ಕಾಂಡದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನ್ಯಾಧಾನ ಗವಾಮಯನ ವಾಜಪೇಯ ನಕ್ಷತ್ರೇಷ್ಟಿ ಮತ್ತು ರಾಜಸೂಯ ಇವುಗಳ ವಿಷಯ ವಿವರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. 2 ನೆಯ ಕಾಂಡದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರ ಉಪಹೋಮ ಬೃಹಸ್ಪತಿಸವ ಮುಂತಾದ ಯಾಗಗಳ ವರ್ಣನೆಗಳಿವೆ. 3 ನೆಯ ಕಾಂಡದಲ್ಲಿ ನಕ್ಷತ್ರೇಷ್ಟಿಯ ವಿಸ್ತಾರವಾದ ವರ್ಣನೆಯಿದೆ.

(2) ಶತಪಥ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ. ಇದು ಶುಕ್ಲಯಜುರ್ವೇದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ. ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಇದು ಬಹಳ ದೊಡ್ಡದು. ಇದರಲ್ಲಿ ಕಾಣ್ವ ಮತ್ತು ಮಾಧ್ಯಂದಿನಗಳೆಂದು ಎರಡು ಪಾಠಗಳುಂಟು, ಕಾಣ್ವಶಾಖೆಯಲ್ಲಿ 17 ಕಾಂಡಗಳೂ ಮಾಧ್ಯಂದಿನ ಶಾಖೆಯಲ್ಲಿ 14 ಕಾಂಡಗಳೂ ಇವೆ.

ಸಾಮವೇದೀಯ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಗಳು : 9

(1) ತಾಂಡ್ಯಮಹಾಬ್ರಾಹ್ಮಣ, (2) ಷಡ್ವಿಂಶಬ್ರಾಹ್ಮಣ, (3) ಸಾಮವಿಧಾನಬ್ರಾಹ್ಮಣ, (4) ಆರ್ಷೇಯ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ, (5) ದೈವತಬ್ರಾಹ್ಮಣ, (6) ಉಪನಿಷದ್‌ಬ್ರಾಹ್ಮಣ, (7) ಸಂಹಿತೋಪನಿಷದ್‌ಬ್ರಾಹ್ಮಣ, (8) ವಂಶಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಮತ್ತು (9) ಜೈಮಿನೀಯ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ.

ಅಥರ್ವವೇದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ : 1

ಗೋಪಥಬ್ರಾಹ್ಮಣ. ಈ ವೇದಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಲಬ್ಧವಾಗಿರುವುದು ಇದೊಂದು ಮಾತ್ರ. ಈ ಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವ ಗೋಪಥ ಮತ್ತು ಉತ್ತರ ಗೋಪಥಗಳೆಂದು ಎರಡು ಭಾಗಗಳಿವೆ. ಮೊದಲನೆಯದರಲ್ಲಿ ಐದು ಪ್ರಪಾಠಕಗಳೂ ಎರಡನೆಯದರಲ್ಲಿ ಆರು ಪ್ರಪಾಠಕಗಳೂ ಇರುವುವು. 5. ಬ್ರಾಹ್ಮಣರ ಸಮೂಹ. ब्राह्मणानां समूहः "अण्" (४-२-३७)। "ब्राह्मणं ब्रह्मसंघाते वेदभागे नपुंसकम्। भूमिदेवे तु पुंलिङ्गः" मेदि०। (स्त्री०) **–णी –ಣೀ.** 6. ಬ್ರಾಹ್ಮಣನ ಪತ್ನಿ. 7. ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಹೆಂಗಸು. "ब्राह्मणीं यद्यगुप्तां तु गच्छेतां वैश्यपार्थिवौ। वैश्यं पञ्चशतं कुर्यात्क्षत्रियं तु सहस्रिकम्" मनु० ८-३७६। 8. ಭಾರಂಗಿ. "ब्राह्मणी हञ्जिका-स्पृक्काद्विजपत्नीषु विश्रुता" विश्व०। 9. ಕಂಚು. 10. ಕೆಂಪುಬಾಲದ ಹಲ್ಲಿ (ಗೌಳಿ). "हालाहलस्त्वञ्ज-निका ब्राह्मणी रक्तपुच्छिका" वैज०। 11. ಕಪಿಲವರ್ಣದ ದೊಡ್ಡ ಇರುವೆ, ಕಣಜದ ಹುಳ. "लूतातः स्यात् पिपीलिका। ब्राह्मणी च महान् पिङ्गः" वैज०।

ब्राह्मणचक्षुस् ಬ್ರಾಹ್ಮಣಚಕ್ಷುಸ್ (ನಂ) ವೇದ ಮತ್ತು ಸ್ಮೃತಿಗಳು. ब्राह्मणस्य चक्षुरिव सर्वार्थप्रकाशकत्वात्। "श्रुतिस्मृती च विप्राणां चक्षुषी देवनिर्मिते। काणस्त-त्रैकया हीनः द्वाभ्यामन्धः प्रकीर्तितः" हारीत०।

ब्राह्मणचण्डाल ಬ್ರಾಹ್ಮಣಚಂಡಾಲ (ಪುಂ) 1. ಕರ್ತವ್ಯಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಅಕೃತ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾಡುವ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ, ನಿಷಿದ್ಧಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾಡುವ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ. ब्राह्मण-श्चण्डाल इव। 2. ಬ್ರಾಹ್ಮಣಸ್ತ್ರೀಯಲ್ಲಿ ಶೂದ್ರನಿಂದ

ಜನಿಸಿದವನು. "यस्तु तत्कारयेन्मोहात् सजात्या स्थित-यान्यया। यथा ब्राह्मणचण्डालः पूर्वदृष्टस्तथैव सः" मनु० ९-८७।

ब्राह्मणजीविका ಬ್ರಾಹ್ಮಣಜೀವಿಕಾ (स्त्री०) ಬ್ರಾಹ್ಮಣನ ಜೀವನೋಪಾಯ, ಬ್ರಾಹ್ಮಣನು ಜೀವನಕ್ಕಾಗಿ ಆಶ್ರಯಿಸುವ ವೃತ್ತಿ. ಬ್ರಾಹ್ಮಣನು ಷಟ್ಕರ್ಮನಿರತನಾಗಿರಬೇಕು. (1) ಅಧ್ಯಯನ (ವೇದ ಮತ್ತು ಶಾಸ್ತ್ರಾಭ್ಯಾಸ), (2) ಅಧ್ಯಾಪನ (ವೇದ ಮತ್ತು ಶಾಸ್ತ್ರಗಳ ಪ್ರವಚನ), (3) ಯಜನ (ಯಾಗಮಾಡುವುದು), (4) ಯಾಜನ (ಯಾಗ ಮಾಡಿಸುವುದು), (5) ದಾನ (ಕೊಡುವುದು) ಮತ್ತು (6) ಪ್ರತಿಗ್ರಹ (ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು) ಇವು ಷಟ್ (6) ಕರ್ಮಗಳು. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಯಾಜನ ಅಧ್ಯಾಪನ ಮತ್ತು ಪ್ರತಿಗ್ರಹಗಳನ್ನು ಜೀವನಕ್ಕಾಗಿ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. "ब्राह्मणा ब्रह्मयोनिस्था ये स्वकर्मण्यवस्थिताः। ते सम्यगुपजीवेयुः षट्कर्माणि यथाक्रमम्। अध्यापनमध्ययनं यजनं याजनं तथा। दानं प्रतिग्रहश्चैव षट्कर्माण्यग्रजन्मनः। षण्णां तु कर्मणामस्य त्रीणि कर्माणि जीविका। याजनाध्यापने चैव विशुद्धाच्च प्रतिग्रहः" मनु०।

ब्राह्मणप्रिय ಬ್ರಾಹ್ಮಣಪ್ರಿಯ (पुं०) ವಿಷ್ಣು. ब्राह्मणाः वेदाधिकारिणः प्रिया अस्य। "वेदाधिकारिणो विप्राः प्रिया यस्येति वै सदा। ब्राह्मणप्रिय इत्युक्तो नवार्णो धर्मदो मनुः" इति निरुक्तिः। "ब्रह्मज्ञो ब्राह्मणप्रियः" वि० स०।

ब्राह्मणब्रुव ಬ್ರಾಹ್ಮಣಬ್ರುವ (पुं०) ಜಾತಿಮಾತ್ರದಿಂದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನೆಂದು ಹೇಳಿಕೊಳ್ಳುವವನು, ವಿಹಿತವಾದ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಆಚರಿಸದಿರುವ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ. ब्राह्मणं जातिमात्रतया आत्मानं ब्रवीति — ब्रूञ् (व्यक्तायां वाचि) "कः" (३-१-१३५)। "विप्रः संस्कारयुक्तो न नित्यं सन्ध्यादि कर्म यः। नैमित्तिकं तु नो कुर्यात् ब्राह्मणब्रुव उच्यते" पाद्मपु०।

ब्राह्मणयष्टिका ಬ್ರಾಹ್ಮಣಯಷ್ಟಿಕಾ (स्त्री०) ಭಾರಂಗಿ ಮರ.

ब्राह्मणलक्षण ಬ್ರಾಹ್ಮಣಲಕ್ಷಣ (न०) ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಿಗೆ ಅಸಾಧಾರಣವಾದ ಧರ್ಮ (ಲಕ್ಷಣ). ಯೋಗ ತಪಸ್ಸು ದಮ ದಾನ ಸತ್ಯ ಶೌಚ ದಯೆ ಶಾಸ್ತ್ರಾಭ್ಯಾಸ ವಿದ್ಯೆ ಆಸ್ತಿಕ್ಯ ವಿಜ್ಞಾನ ಇವು ಬ್ರಾಹ್ಮಣನ ಲಕ್ಷಣ. "योगस्तपो दमो दानं सत्यं शौचं दया श्रुतम्। विद्या विज्ञानमास्तिक्यमेतद्ब्राह्मणलक्षणम्"।

ब्राह्मणायन ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾಯನ (पुं०) ಸತ್ಕುಲಪ್ರಸೂತನಾದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನ ಮಗ, ಸದಾಚಾರಸಂಪನ್ನನಾದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನ ಮಗ. ब्राह्मणस्यापत्यम् "फक्" (४-१-९९)।

ब्राह्मणशस्त्र ಬ್ರಾಹ್ಮಣಶಸ್ತ್ರ (न०) ಅಭಿಚಾರಮಂತ್ರರೂಪವಾದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನ ಮಾತು, ಬ್ರಾಹ್ಮಣನ ಶಾಪ. ब्राह्मणस्य शस्त्रमिव। "वाक्शस्त्रं वै ब्राह्मणस्य तेन हन्यादरीन् द्विजः" मनु०।

ब्राह्मण्य ಬ್ರಾಹ್ಮಣ್ಯ (पुं०) 1. ಶನಿಗ್ರಹ. (न०) 2. ಬ್ರಾಹ್ಮಣನ ಧರ್ಮ. ["ब्राह्मणलक्षणः" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] 3. ಬ್ರಾಹ್ಮಣರ ಸಮೂಹ. ब्राह्मणानां समूहः "यन्" (४-२-४२)। 4. ಬ್ರಾಹ್ಮಣತ್ವ, ಬ್ರಾಹ್ಮಣಭಾವ. ब्राह्मणस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। "शूद्रां शयनमारोप्य ब्राह्मणो यात्यधोगतिम्। जनयित्वा सुतं तस्यां ब्राह्मण्यादेव हीयते" मनु० ३-१७। "ब्राह्मण्यं ब्राह्मणत्वे च समूहे च द्विजन्मनाम्" मेदि०।

ब्राह्ममुहूर्त ಬ್ರಾಹ್ಮಮುಹೂರ್ತ (पुं०) "ब्राह्म" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.

ब्राह्माहोरात्र ಬ್ರಾಹ್ಮಾಹೋರಾತ್ರ (पुं०) ಚತುರ್ಮುಖ ಬ್ರಹ್ಮನ ಹಗಲು ಮತ್ತು ರಾತ್ರಿ. ದೇವತೆಗಳ 1000 ಚತುರ್ಯುಗಗಳು (1,20,00,000 ದೇವವರ್ಷಗಳು, 432,00,00,000 ಮಾನುಷ ವರ್ಷಗಳು) ಕಳೆದರೆ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಒಂದು ಹಗಲು. ಇದು ಜಗತ್ತಿನ ಸೃಷ್ಟಿಕಾಲ. ಇಷ್ಟೇ ಕಾಲವು ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಒಂದು ರಾತ್ರಿ. ಇದು ಪ್ರಲಯಕಾಲ. ब्रह्मणोऽयम् "अण्" (४-३-१२०)। ब्राह्मोऽहोरात्रः।

ब्राह्मी ಬ್ರಾಹ್ಮೀ (स्त्री०) "ब्राह्म" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.

ब्रुवत् ಬ್ರುವತ್ (वि०) ಹೇಳುತ್ತಿರುವ, ಮಾತಾಡುತ್ತಿರುವ. ब्रूञ् (व्यक्तायां वाचि) "शतृ" (३-२-१२४)। "इति ब्रुवन्तं तमुवाच स व्रती न वाच्यमित्थं पुरुषोत्तम त्वया" माघ० १-३१। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **ब्रुवती ಬ್ರುವತೀ.**

ब्रुवाण ಬ್ರುವಾಣ (वि०) ಹೇಳುತ್ತಿರುವ, ಮಾತಾಡುತ್ತಿರುವ. ब्रूञ् (व्यक्तायां वाचि) "शानच्" (३-२-१२४)। "इति ब्रुवाणेन महेन्द्रसूनुं महर्षिणा तेन तिरोबभूवे" किरा० ३-३०।

ब्रूञ् — व्यक्तायां वाचि (अदा० उभ० सक० से०)। लट्—पर० ಈ ಲಕಾರದಲ್ಲಿ ಮೊದಲ ಐದು ವಚನಗಳಿಗೆ

(तिप् तस् झि सिप् थस् ಗಳಿಗೆ) णल् अतुस् उस् थल् अथुस् ಮತ್ತು आह ಎಂಬ ಆದೇಶಗಳು ವಿಕಲ್ಪವಾಗಿ ಬರುವುವು.

पक्षे—	आह / ब्रवीति	आहतुः / ब्रूतः	आहुः । / ब्रुवन्ति ।
	आत्थ / ब्रवीषि	आहथुः / ब्रूथः	— / ब्रूथ।
	ब्रवीमि	ब्रूवः	ब्रूमः
आत्म०	ब्रूते	ब्रुवाते	ब्रुवते ।
	ब्रूषे	ब्रुवाथे	ब्रूध्वे ।
	ब्रुवे	ब्रूवहे	ब्रूमहे ।

लिट्— ब्रुवो वच्यादेशः

पर०	उवाच	ऊचतुः	ऊचुः ।
	उवचिथ / उवक्थ	ऊचथुः	ऊच ।
	उवाच / उवच	ऊचिव	ऊचिम ।
आत्म०	ऊचे	ऊचाते	ऊचिरे ।
	ऊचिषे	ऊचाथे	ऊचिध्वे ।
	ऊचे	ऊचिवहे	ऊचिमहे ।

लुट्—	वक्ता	वक्तारौ	वक्तारः ।
पर०	वक्तासि	वक्तास्थः	वक्तास्थ ।
आत्म०	वक्तासे	वक्तासाथे	वक्ताध्वे ।

लृट्—	पर०	वक्ष्यति		आत्म०	वक्ष्यते ।
लोट्—	पर०	ब्रवीतु / ब्रूतात्	ब्रूताम्		ब्रुवन्तु ।
		ब्रूहि / ब्रूतात्	ब्रूतम्		ब्रूत ।
		ब्रवाणि	ब्रवाव		ब्रवाम ।
	आत्म०	ब्रूताम्	ब्रुवाताम्		ब्रुवताम् ।
		ब्रूष्व	ब्रुवाथाम्		ब्रूध्वम् ।
		ब्रवै	ब्रवावहै		ब्रवामहै ।
लङ्—	पर०	अब्रवीत्	अब्रूताम्		अब्रुवन् ।
		अब्रवीः	अब्रूतम्		अब्रूत ।
		अब्रवम्	अब्रूव		अब्रूम ।
	आत्म०	अब्रूत	अब्रुवाताम्		अब्रुवत ।

विधिलिङ्—

पर०	ब्रूयात्	ब्रूयाताम्	
आत्म०	ब्रुवीत	ब्रुवीयाताम्	ಇತ್ಯಾದಿ.

कर्मणि:—उच्यते । ऊचे । वक्ता । वक्ष्यते । उच्यताम् । औच्यत । उच्येत । वक्षीष्ट । अवाचि । अवक्ष्यत ।

कृत्सु:—वक्तव्यम् । वचनीयम् । वाच्यम्, वाक्यम् । उक्तः । उक्तवान् । ब्रुवन्, ब्रुवती, ब्रुवाणः । वक्तुम् । उक्तम् । वचनम् । उक्त्वा । प्रोच्य । उक्त्वोक्त्वा । वाचंवाचम् ।

इति "ब" कारादिपदार्थनिरूपणम् ।

भ

भ ಭ ಇದು ವ್ಯಂಜನಾಕ್ಷರಗಳಲ್ಲಿ "प" ವರ್ಗದ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಮತ್ತು ಆಭ್ಯಂತರ ಸ್ಪೃಷ್ಟ ಪ್ರಯತ್ನದಿಂದ ಓಷ್ಠಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವ ಮಹಾಪ್ರಾಣವರ್ಣ. "कादयो मावसानाः स्पर्शाः"। "स्पृष्टं प्रयतनं स्पर्शानाम्"।

भ ಭ (पुं०) 1. ಶುಕ್ರಾಚಾರ್ಯರು, ದೈತ್ಯರ ಗುರು. 2. ಶುಕ್ರಗ್ರಹ. 3. ಶಂಭು, ಪರಮೇಶ್ವರ. 4. ಭ್ರಮರ, ದುಂಬಿ. 5. ಭಾವ, ಸ್ವಭಾವ. 6. ಕಿರಣ. 7. ಮೇಘ, ಮೋಡ. "भः शंभौ भ्रमरे भावे शुक्रेऽशौ जलदे पुमान्" नानार्थर० । (न०) 8. ಗಗನ, ಆಕಾಶ. 9. ರಾಶಿ. 10. ನಕ್ಷತ್ರ. 11. ಪುಂಡ್ರ (ತ್ರಿಪುಂಡ್ರ ಮತ್ತು ಊರ್ಧ್ವಪುಂಡ್ರ). 12. ಚಕ್ರ. "क्लीबे तु गगने राशौ तारायां पुण्ड्रचक्रयोः" नानार्थर० ।

भकार ಭಕಾರ (पुं०) "ಭ" ವರ್ಣ, ಭ ಎಂಬ ಅಕ್ಷರ.

भकूट ಭಕೂಟ (न०) ವಿವಾಹಕ್ಕಾಗಿ ವಧೂವರರ (ಜಾತಕಗಳ) ನಕ್ಷತ್ರಗಳ ಹೊಂದಿಕೆಗೆ ನೋಡುವ ದ್ವಾದಶಕೂಟಗಳು.

भक्त ಭಕ್ತ (न०) 1. ಅನ್ನ, भज्यते — भज (सेवायाम्) "क्तः" (३-२-१०२)। "गन्धेन स्फुरता मनागनुसृतो भक्तस्य सर्पिष्मतः कर्कन्धूफलमिश्रशाकपचनामोदः परिस्तीर्यते" उ० रा० ४-१। 2. ಆಹಾರ, ಧಾನ್ಯ. "यस्य त्रैवार्षिकं भक्तं पर्याप्तं भृत्यवृत्तये। अधिकं वापि विद्येत स सोमं पातुमर्हति" मनु० ११-७। (वि०) 3. ಪೂಜೆ ಮಾಡುವವನು, ಆರಾಧಿಸುವವನು, ಉಪಾಸನೆ ಮಾಡುವವನು. 4. ನಿಷ್ಠೆಯುಳ್ಳವನು, (ದೇವರು ಗುರುಹಿರಿಯರಲ್ಲಿ) ಪ್ರೀತಿಯುಳ್ಳವನು. "भक्तोऽसि मे सखा चेति रहस्यं ह्येतदुत्तमम्" गीता ४-३। ಭಗವದ್ಭಕ್ತರು ಸರ್ವಶ್ರೇಷ್ಠರು. ಸಕಲ ಪುಣ್ಯತೀರ್ಥಗಳೂ ಅವರ ಶರೀರದಲ್ಲಿವೆ. ಅವರ ಪಾದ ಧೂಳಿಯಿಂದ ಸಕಲ ಪೃಥ್ವೀಮಂಡಲವೂ ಪರಿಶುದ್ಧವಾಗುವುದು. ಮಂತ್ರೋಪಾಸಕರಾಗಿ ಭಗವನ್ನಿವೇದಿತವಾದ ಅನ್ನವನ್ನು ಭುಜಿಸುವ ಭಗವದ್ಭಕ್ತರು ಪರಮಾತ್ಮನ ಪ್ರಾಣಕ್ಕಿಂತಲೂ ಅಧಿಕರು. ಇಂತಹ ಭಕ್ತರು ಕಲಿಯುಗದಲ್ಲಿ 10,000 ವರ್ಷಗಳ ಕಾಲ ಮಾತ್ರ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿರುವರು. ಅನಂತರ ವರ್ಣಭೇದವೆಲ್ಲಾ ನಾಶವಾಗಿ ಎಲ್ಲರೂ ಒಂದೇ ವರ್ಣದವರಾಗುವರು. "पृथिव्यां यानि तीर्थानि पुण्यान्यपि च जाह्नवि। मद्भक्तानां शरीरेषु सन्ति पूतेषु सन्ततम्। मद्भक्तपादरजसा सद्यः पूता वसुन्धरा। मन्मन्त्रोपासका विप्रा ये मदुच्छिष्ट-भोजिनः। मामेव नित्यं ध्यायन्ते ते मत्प्राणाधिकाः प्रियाः। कलेर्दशसहस्राणि मद्भक्ताः सन्ति भूतले। एकवर्णा भविष्यन्ति मद्भक्तेषु गतेषु च" ब्रह्मवै०। 5. ಭಾಗಮಾಡಿಕೊಂಡಿರುವ. भज कर्त० "क्तः" (३-४-७२)। 6. ಭಾಗಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. भज कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)।

भक्तकंस ಭಕ್ತಕಂಸ (पुं०) ಅನ್ನದ ಪಾತ್ರೆ.

भक्तकार ಭಕ್ತಕಾರ (पुं०) ಅಡಿಗೆಯವನು. भक्तं करोति — डुकृञ् (करणे) "अण्" (३-२-१)।

भक्तदास ಭಕ್ತದಾಸ (पुं०) ಅನ್ನಕ್ಕಾಗಿ ಜೀತಮಾಡುವವನು, ಹೊಟ್ಟೆಪಾಡಿಗಾಗಿ ಮತ್ತೊಬ್ಬನ ಸೇವೆ ಮಾಡುವವನು. भक्तेन दासः।

भक्तपुलाक ಭಕ್ತಪುಲಾಕ (पुं०) ಅನ್ನದ ಅಗಳು. भक्तस्य पुलाकः।

भक्तमण्ड ಭಕ್ತಮಂಡ (न०) ಅನ್ನದ ಮೇಲಿನ ಕೆನೆ.

भक्तरोचन ಭಕ್ತರೋಚನ (वि०) ಅನ್ನವು ರುಚಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುವ ವಸ್ತು, ಹಸಿವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಪದಾರ್ಥ. भक्तं रोचयते — रुच (दीप्तौ) + णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)।

भक्तवत्सल ಭಕ್ತವತ್ಸಲ (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು. भक्तेषु वत्सलः। "विशेषं वक्ति भक्तेषु योऽसौ स्यात् भक्त-वत्सलः" इति निरुक्तिः। "लोकबन्धुर्लोकनाथो माधवो भक्तवत्सलः" वि० स०। (वि०) 2. ಭಕ್ತರಲ್ಲಿ ಪ್ರೀತಿಯುಳ್ಳ, ಭಕ್ತರಲ್ಲಿ ದಯೆಯುಳ್ಳ. "भक्तिमन्त इह भक्तवत्सले सन्ततस्मरणरीणकल्मषाः" माघ० १४-६३।

भक्ति ಭಕ್ತಿ (स्त्री०) 1. ದೇವರು ಮತ್ತು ಗುರುಹಿರಿಯರಲ್ಲಿ ಇಡುವ ನಿರತಿಶಯವಾದ ಪ್ರೀತಿ, –ಗೌರವಬುದ್ಧಿ, –ಅನುರಾಗ, ಜೀವಾತ್ಮ ಪರಮಾತ್ಮ ಯಾಥಾರ್ಥ್ಯ ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಮಾಡುವ ಪರಮಪುರುಷನ ಪಾದಾರವಿಂದಗಳ ಧ್ಯಾನ भज (सेवायाम्) "क्तिन्" (३-३-९४)। ನಿರ್ಮಲ ಚಿತ್ತದಿಂದ ಮಾಡುವ ಪರಮಾತ್ಮನ ಕಥಾಶ್ರವಣ ಕೀರ್ತನ ಪಾದಸೇವನೆ ಅರ್ಚನೆ ಪ್ರಣಾಮ ಇತ್ಯಾದಿ 9 ಅಂಗಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಧ್ಯಾನವು ಭಕ್ತಿಯೆನಿಸುವುದು. "श्रवणं कीर्तनं विष्णोः स्मरणं पादसेवनम्। अर्चनं वन्दनं दास्यं सख्यमात्मनिवेदनम्। इति पुंसार्पिता विष्णौ भक्तिश्चेन्नवलक्षणा" भाग० ७-५-२३। "सर्वोपाधि-विनिर्मुक्तं तत्परत्वेन निर्मलम्। हृषीकेण हृषीकेशसेवनं भक्तिरुच्यते"। "स्नेहपूर्वमनुध्यानं भक्तिरित्यभिधीयते"। सा च परानुरक्तिरीश्वरे। "स्वदत्तयैव स्वपदाब्जभाजा भक्त्या स्वयं तारयसे भवाब्धिम्" याद० २०-८३। "भक्त्या गुरौ मय्यनुकम्पया च" रघु० २-६३। 2. ಬೇರೆಯಾಗುವುದು, ಭಾಗವಾಗುವುದು. 3. ರಚನೆ, ಗ್ರಥನೆ, ಜೋಡಣೆ. "भवति विरलभक्तिर्म्लानपुष्पोपहारः" रघु० ५-७४। 4. ಸೇವೆ, ಪೂಜೆ, ಉಪಾಸನೆ, ಆರಾಧನೆ. "सेवा भक्तिरुपास्तिः" इति कोशः। 5. ಶ್ರದ್ಧೆ. 6. ಗೌಣವೃತ್ತಿ, ಮುಖ್ಯವಾದ ಗುಣವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿದ ವೃತ್ತಿ. 7. ಭಂಗಿ, ಛಾಯೆ. "भक्तिः सेवागौणवृत्त्योः भङ्ग्यां श्रद्धाविभागयोः" हेम०। 8. ಆನಂದವಾಗುವಂತೆ ಗಂಧ ಪುಷ್ಪ ಆಭರಣ ಇವುಗಳಿಂದ ಅಲಂಕರಿಸುವುದು. "कनककलशयुक्तं भक्तिशोभासनाथं क्षिति-विरचितशय्यं कौतुकागारमागात्" कुमा० ७-९४।

भक्तिनम्र ಭಕ್ತಿನಮ್ರ (वि०) ಭಕ್ತಿಯಿಂದ ಬಗ್ಗಿರುವ, ಭಕ್ತಿಯಿಂದ ತಗ್ಗಿರುವ. भक्त्या नम्रः।

भक्तिपूर्वक ಭಕ್ತಿಪೂರ್ವಕ (अव्य०) ಪ್ರೀತಿಪುರಃಸರವಾಗಿ, ಭಕ್ತಿಯೊಡನೆ. भक्तिः पूर्वं यस्मिन् कर्मणि।

भक्तिभाज् ಭಕ್ತಿಭಾಜ್ (वि०) ಭಕ್ತಿಯುಳ್ಳ, ವಿಶೇಷವಾದ ಪ್ರೀತಿ ಗೌರವಗಳನ್ನಿಟ್ಟಿರುವ. भक्ति भजति — भज (सेवायाम्) "ण्वि:" (३-२-६२)। "भरताय परं नमोऽस्तु तस्मै प्रथमोदाहरणाय भक्तिभाजाम्" ಪಾದ್ತಂ ಸಂ।

भक्तिमत् ಭಕ್ತಿಮತ್ (वि०) ಭಕ್ತಿಯುಳ್ಳ, ದೇವರು ಮತ್ತು ಗುರುಹಿರಿಯರಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷವಾದ ಪ್ರೀತಿಯಿಟ್ಟಿರುವ. भक्तिरस्यास्ति "मतुप्" (५-२-९४)। "भक्तिमन्त इह भक्तवत्सले सन्ततस्मरणरीणकल्मषा:" माघ० १४-६३। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–मती –ಮತೀ.**

भक्तियोग ಭಕ್ತಿಯೋಗ (पुं०) ಪರಮಾತ್ಮನ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರಕ್ಕಾಗಿ ಭಕ್ತಿರೂಪವಾದ ಒಂದು ಉಪಾಯ, ಆತ್ಮದರ್ಶನಕ್ಕಾಗಿ ಕೈಗೊಳ್ಳುವ ಒಂದು ಸಾಧನ. ಮೋಕ್ಷ ಹೊಂದಲು ಆವಶ್ಯವಾದ ಉಪಾಯಗಳಲ್ಲೊಂದು. भक्तिरेव योग:। ಪರಮಾತ್ಮಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರಕ್ಕೆ ಕರ್ಮ (ಯೋಗ) ಜ್ಞಾನ (ಯೋಗ) ಮತ್ತು ಭಕ್ತಿ (ಯೋಗ) ಇವು ಮೂರು ಸಾಧನಗಳು.

ಕರ್ಮಯೋಗ: ಮುಮುಕ್ಷುವು ತನ್ನ ಸ್ವರೂಪಜ್ಞಾನವನ್ನು ಪಡೆದು ಫಲಾಪೇಕ್ಷೆಯಿಲ್ಲದೆ ಆಚರಿಸುವ ಕರ್ಮದಿಂದ ಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ಪಡೆಯುವನು. ಈ ಕರ್ಮವು ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ಪರಂಪರೆಯಾಗಿ ಸಾಧನವಾದ ಒಂದು ಕ್ರಿಯೆ. ಇದು (ನ್ಯಾಯಾರ್ಜಿತ ದ್ರವ್ಯದಿಂದ ದೇವತಾರ್ಚನೆ, ದಾನ, ಹೋಮ ಮುಂತಾದುವನ್ನು ಆಚರಿಸುವ) ದೈವಯಜ್ಞ, (ಕೃಚ್ಛ್ರಚಾಂದ್ರಾಯಣ ಉಪವಾಸರೂಪವಾದ) ತಪೋಯಜ್ಞ (ಪುಣ್ಯತೀರ್ಥಪುಣ್ಯಕ್ಷೇತ್ರಾಟನರೂಪವಾದ) ಯೋಗಯಜ್ಞ ಸ್ವಾಧ್ಯಾಯ ಮತ್ತು ಜ್ಞಾನಯಜ್ಞ ಈ ರೀತಿ ಅನೇಕ ವಿಧ. ಇಂತಹ ಕರ್ಮಾನುಷ್ಠಾನದಿಂದಲೇ ಜನಕಾದಿ ಮಹಾತ್ಮರೆಲ್ಲರೂ ಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ಪಡೆದಿರುತ್ತಾರೆ. ಈ ಕರ್ಮಾನುಷ್ಠಾನವು ಜನತೆಗೆ ಮಾರ್ಗದರ್ಶನವಾಗಿರಬೇಕು. ಫಲಾಪೇಕ್ಷೆಯಿಲ್ಲದ ಕರ್ಮಾಚರಣೆಗಾಗಿಯೇ ದ್ರವ್ಯಾರ್ಜನೆ ಮಾಡಬೇಕಲ್ಲದೆ ಆತ್ಮಪ್ರಯೋಜನಕ್ಕಾಗಿ ಮಾಡುವ ದ್ರವ್ಯಾರ್ಜನೆಯಿಂದ ಕರ್ಮಬಂಧನಕ್ಕೊಳಗಾಗುವನು. "यज्ञार्थात् कर्मणोऽन्यत्र लोकोऽयं कर्मबन्धन:। तदर्थं कर्म कौन्तेय मुक्तसङ्ग: समाचर" गीता ३-९। "तस्मादसक्त: सततं कार्यं कर्म समाचर। असक्तो ह्याचरन् कर्म परमाप्नोति पूरुष:।। कर्मणैव हि संसिद्धिमास्थिता जनकादय:। लोकसङ्ग्रहमेवापि संपश्यन् कर्तुमर्हसि" गीता ३-१९, २०। "द्रव्ययज्ञास्तपोयज्ञा योगयज्ञास्तथापरे। स्वाध्यायज्ञानयज्ञाश्च यतय: संशितव्रता:" गीता ४-२८।

ಜ್ಞಾನಯೋಗ: ಪರಬ್ರಹ್ಮಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರಕ್ಕೆ ಸಾಧನವಾದ ಭಕ್ತಿಗೆ ಉಪಾಯವಾದ ಆತ್ಮಚಿಂತನೆ, ಕರ್ಮಯೋಗದಿಂದ ಚಿತ್ತನೈರ್ಮಲ್ಯ ಹೊಂದಿ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ತಾನು ಶೇಷಭೂತನೆಂದು ತಿಳಿದು ಮಾಡುವ ಪ್ರಕೃತಿವಿಯುಕ್ತನಾದ ಆತ್ಮನ ಚಿಂತನೆ, ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನವನ್ನು ಹೊಂದುವ ಒಂದು ಉಪಾಯ. ಮೋಕ್ಷಾಭಿಲಾಷೆಯಿಂದ ಮಾತ್ರ ಜ್ಞಾನಯೋಗಕ್ಕೆ ಅಧಿಕಾರಿಯಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಕರ್ಮಯೋಗದಿಂದ ಪಾಪಗಳನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡು ಅನಂತರ ಜ್ಞಾನಯೋಗವನ್ನು ಕೈಗೊಳ್ಳಬೇಕು. ಕರ್ಮಯೋಗವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಜ್ಞಾನಯೋಗವನ್ನೇ ಆಚರಿಸುವವನಿಗೆ ಪ್ರಾಚೀನವಾಸನೆಯಿಂದ ಉಂಟಾದ ರಾಗದ್ವೇಷಾದಿಗಳು ಇಂದ್ರಿಯಗಳನ್ನು ಆಯಾ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರೇರಿಸುತ್ತವೆಯಾದುದರಿಂದ ಮೊದಲೇ ಜ್ಞಾನಯೋಗಕ್ಕೆ ಯತ್ನಿಸಬಾರದು. ಕರ್ಮಯೋಗದಿಂದ ಪ್ರತಿಬಂಧಕರೂಪವಾದ ಎಲ್ಲಾ ದೋಷಗಳನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಿಕೊಂಡು, ಜ್ಞಾನಯೋಗವನ್ನು ಆಚರಿಸಬೇಕು. ಕರ್ಮವು ದ್ರವ್ಯಮಯ ಮತ್ತು ಜ್ಞಾನಮಯಗಳೆಂಬ ಎರಡು ಅಂಶಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದು ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನಮಯವೇ ಶ್ರೇಯಸ್ಕರ. ಫಲ ಸಂಗವಿಲ್ಲದ ಎಲ್ಲಾ ಕರ್ಮಗಳೂ ಜ್ಞಾನದಲ್ಲಿ ಪರಿಸಮಾಪ್ತಿ ಹೊಂದುವುದರಿಂದ ಜ್ಞಾನಯಜ್ಞವು ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದುದು. "सर्वेऽप्येते यज्ञविदो यज्ञक्षपितकल्मषा:। यज्ञशिष्टामृतभुजो यान्ति ब्रह्म सनातनम्" गीता ४-३०। "इन्द्रियस्येन्द्रियस्यार्थे रागद्वेषौ व्यवस्थितौ। तयोर्न वशमागच्छेत् तौह्यस्य परिपन्थिनौ" गीता ३-३४। "तस्मात्त्वमिन्द्रियाण्यादौ नियम्य भरतर्षभ। पाप्मानं प्रजहिह्येनं ज्ञानविज्ञाननाशनम्" गीता ३-४१। "श्रेयान् द्रव्यमयाद्यज्ञात् ज्ञानयज्ञ: परन्तप। सर्वं कर्माखिलं पार्थ ज्ञाने परिसमाप्यते" गीता ४-३३। ಜ್ಞಾನಯೋಗದಿಂದ ಸಂಪಾದಿಸಿದ ಆತ್ಮಜ್ಞಾನವು ಅನಾದಿಕಾಲಪ್ರವೃತ್ತವಾದ ಸಕಲ ಕರ್ಮರಾಶಿಯನ್ನೂ ನಾಶಪಡಿಸುವುದು. "ज्ञानाग्नि: सर्वकर्माणि भस्मसात् कुरुतेऽर्जुन" गीता ४-३७। ಆತ್ಮಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಸಮಾನವಾದುದೂ ಅದಕ್ಕಿಂತಲೂ ಪವಿತ್ರವಾದುದೂ ಯಾವುದೂ ಇಲ್ಲ. ಪ್ರತಿದಿನವೂ ಆಚರಿಸಲ್ಪಡುವ ಜ್ಞಾನಾಕಾರವಾದ ಕರ್ಮಯೋಗದಿಂದ ಕಾಲಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಆತ್ಮಜ್ಞಾನವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿ ಅದರಿಂದ ನಿರತಿಶಯವಾದ ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಪಡೆಯಬಹುದು. "न हि ज्ञानेन सदृशं पवित्रमिह विद्यते। तत् स्वयं योग-

संसिद्धः कालेनात्मनि विन्दति। श्रद्धावान् लभते ज्ञानं तत्परः संयतेन्द्रियः। ज्ञानं लब्ध्वा परां शान्तिमचिरेणाधिगच्छति" गीता ४-३८, ३९। ಜ್ಞಾನಯೋಗವು ಕಠಿನವಾದುದರಿಂದಲೂ ಕರ್ಮಯೋಗದಿಂದ ಶೀಘ್ರವಾಗಿ ಸಿದ್ಧಿಯುಂಟಾಗುವುದರಿಂದಲೂ ಕರ್ಮಯೋಗವೇ ಒಳ್ಳೆಯದು.

ಭಕ್ತಿಯೋಗ: ಆತ್ಮದರ್ಶನಕ್ಕಾಗಿ ಕೈಗೊಳ್ಳುವ ಒಂದು ಉಪಾಯ. ಆತ್ಮಜ್ಞಾನಪೂರ್ವಕ ಕರ್ಮಯೋಗದ ಅನುಷ್ಠಾನದಿಂದ ಆತ್ಮಾವಲೋಕನವಾಗುವುದರಿಂದ ಆತ್ಮಜ್ಞಾನಿಯಾದವನು ಭಗವದುಪಾಸಕನಾಗುತ್ತಾನೆ. ಧ್ಯೇಯವಸ್ತುವು ಬಹಳ ಪ್ರಿಯವಾದುದರಿಂದ ಬಹಳ ಪ್ರಿಯರೂಪವಾದ ಸ್ಮೃತಿಸಂತಾನವೇ ಉಪಾಸನೆ. ಇದೇ ಬ್ರಹ್ಮಪ್ರಾಪ್ತಿಗೆ ಸಾಧನವಾದ ಭಕ್ತಿಯೋಗ. ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಪುಣ್ಯಕರ್ಮಮಾಡಿದವರು ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಶರಣಾಗತಿ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಅವರು ಆರ್ತರು ಅರ್ಥಾರ್ಥಿಗಳು ಜಿಜ್ಞಾಸುಗಳು ಮತ್ತು ಜ್ಞಾನಿಗಳೆಂದು ನಾಲ್ಕು ವಿಧ. ಐಶ್ವರ್ಯವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡು ಮತ್ತೆ ಅದನ್ನು ಪಡೆಯಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವವನು ಆರ್ತ. ದಾರಿದ್ರ್ಯಾದಿದ ಕಷ್ಟಕ್ಕೊಳಗಾಗಿ ಐಶ್ವರ್ಯವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವವನು ಅರ್ಥಾರ್ಥಿ. ಪ್ರಕೃತಿವಿಯುಕ್ತನಾದ ಆತ್ಮನ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಪಡೆಯಲಿಚ್ಛಿಸುವವನು ಜಿಜ್ಞಾಸು. ಪರಮಾತ್ಮನೇ ಪರಮಪ್ರಾಪ್ಯನೆಂದು ತಿಳಿದು ಆವನನ್ನು ಪಡೆಯಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವವನು ಜ್ಞಾನಿ. ಈ ನಾಲ್ಕು ವಿಧ ಭಕ್ತರಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನಿಯು ಸರ್ವಶ್ರೇಷ್ಠನು. ಅವನೇ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಪ್ರಿಯನಾದವನು. ಜ್ಞಾನಿಗೂ ಪರಮಾತ್ಮನು ಬಹಳ ಪ್ರಿಯನಾಗುತ್ತಾನೆ. "चतुर्विधा भजन्ते मां जनाः सुकृतिनोऽर्जुन। आर्तो जिज्ञासुरर्थार्थी ज्ञानी च भरतर्षभ॥ तेषां ज्ञानी नित्ययुक्तः एकभक्तिर्विशिष्यते। प्रियो हि ज्ञानिनोऽत्यर्थमहं स च मम प्रियः" गीता ७-१६, १७। ಈ ನಾಲ್ಕು ವಿಧ ಭಕ್ತರಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯ ಮೂವರು ಪರಮಾತ್ಮನಿಂದ ಫಲವನ್ನು ಹೊಂದಿ ಅವನ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ಕೊಂಡಾಡುತ್ತಾರೆ. ಜ್ಞಾನಿಯಾದರೋ ಬೇರೆ ಫಲವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸದೆ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲೇ ಭಕ್ತಿಯಿಟ್ಟಿರುವುದರಿಂದ ಶರೀರಕ್ಕೆ ಆತ್ಮನು ಆಧಾರವಾಗಿರುವಂತೆ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಆತ್ಮನಾಗಿರುತ್ತಾನೆ. "उदाराः सर्व एवैते ज्ञानी त्वात्मैव मे मतम्। आस्थितः स हि युक्तात्मा मामेवानुत्तमां गतिम्" गीता ७-१८। ಅನೇಕ ಜನ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಮಾಡಿದ ಪುಣ್ಯಕರ್ಮಗಳಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನ ಪ್ರಾಪ್ತಿಗೆ ವಿರೋಧಿಯಾದ ಪಾಪವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡು ದ್ವಂದ್ವಮೋಹದಿಂದ ಮುಕ್ತರಾಗಿ ಜರಾಮರಣಮೋಕ್ಷಕ್ಕಾಗಿಯೂ ಪರಮಾತ್ಮಪ್ರಾಪ್ತಿರೂಪವಾದ ಐಶ್ವರ್ಯಕ್ಕಾಗಿಯೂ ಸಂಕಲ್ಪಮಾಡಿದ ಭಕ್ತರು ಭಕ್ತಿಯಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನೇ ಭಜಿಸುತ್ತಾರೆ. "येषां त्वन्तगतं पापं जनानां पुण्यकर्मणाम्। ते द्वन्द्वमोहनिर्मुक्ताः भजन्ते मां दृढव्रताः" गीता ७-२८। ಪ್ರಕೃತಿ ವಿಯುಕ್ತನಾದ ಆತ್ಮನ ಸ್ವರೂಪದರ್ಶನಕ್ಕಾಗಿ ಪರಮಾತ್ಮನ ಆರಾಧನ (ಉಪಾಸನಾ) ರೂಪವಾದ ಪ್ರಯತ್ನವನ್ನು ಕೈಗೊಳ್ಳುವವರು ಬ್ರಹ್ಮವನ್ನೂ ಅಧ್ಯಾತ್ಮವನ್ನೂ ಅಖಿಲವಾದ ಕರ್ಮವನ್ನೂ ತಿಳಿಯುತ್ತಾರೆ. "जरामरणमोक्षाय मामाश्रित्य यतन्ति ये। ते ब्रह्म तद्विदुः कृत्स्नमध्यात्मं कर्म चाखिलम्" गीता ७-२९। ಇದು ಪರಮಾತ್ಮಪ್ರಾಪ್ತಿಗೆ ಸಾಧನವಾದ ಭಕ್ತಿಯೋಗ.

भक्तृ ಭಕ್ತೃ (वि०) 1. ಪೂಜಿಸುವವನು, ಉಪಾಸನೆ ಮಾಡುವವನು. भज (सेवायाम्) "तृच्" (३-१-१३३)। 2. ಭಾಗಮಾಡುವವನು, ಬೇರೆಮಾಡುವವನು.

भक्ष – अदने (चुरा० उभ० सक० से०)। भक्षयति, –ते। भक्षयामास, –चकार। भक्षयिता। भक्षयिष्यति, –ते। भक्षयतु, –ताम्। अभक्षयत्, –त। भक्षयेत्, –त। ಇತ್ಯಾದಿ. ತಿನ್ನು, ಊಟಮಾಡು.

कर्मणि :—भक्ष्यते। "यथामिषं जले मत्स्यैर्भक्ष्यते श्वापदैर्भुवि" पञ्चतं० २-१२२।

सनि :—बिभक्षति, –ते।

कृत्सु :—भक्षयितव्यः। भक्षणीयः। भक्ष्यः। भक्षयन्, –न्ती। भक्षितः। भक्षणम्। भक्षयित्वा। "भक्षयित्वा बहून् मत्स्यानुत्तमाधममध्यमान्" पञ्चतं० १-२३२।

भक्ष ಭಕ್ಷ (पुं०) 1. ಆಹಾರ, ಊಟ. 2. ಊಟಮಾಡುವುದು, ತಿನ್ನುವುದು. 3. ತಿಂಡಿ.

भक्षक ಭಕ್ಷಕ (वि०) 1. ತಿನ್ನುವವನು, ಊಟಮಾಡುವವನು. भक्ष (अदने) + णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "भक्ष्यभक्षकयोः प्रीतिर्विपत्तेः कारणं महत्" हितो० १-५५। 2. ಹೊಟ್ಟೆಬಾಕ, ಮಿತಿಮೀರಿ ಊಟಮಾಡುವವನು.

भक्षकार ಭಕ್ಷಕಾರ (पुं०) ತಿಂಡಿಯನ್ನು ಮಾಡುವವನು. भक्षं करोति — डु कृञ् (करणे) "अण्" (३-२-१)।

भक्षण ಭಕ್ಷಣ (न०) ತಿನ್ನುವುದು, ಊಟಮಾಡುವುದು. भक्ष (अदने) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। "न मांसभक्षणे दोषो न मद्ये न च मैथुने" मनु० ५-५६।

भक्षणीय ಭಕ್ಷಣೀಯ (वि०) 1. ತಿನ್ನಲ್ಪಡುವ. 2. ತಿನ್ನಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. 3. ತಿನ್ನಬೇಕಾದ. भक्ष (अदने) + णिच् "अनीयर्" (३-१-९६)। "त्वद्वचनेन भक्षणीयास्ते दायादाः" पञ्चतं० ४। "तव्यः" (३-१-९६)। **–यितव्यः –ಯಿತವ್ಯಃ.**

भक्षित ಭಕ್ಷಿತ (न०) 1. ತಿನ್ನುವುದು. भक्ष (अदने) + णिच् "क्तः" (३-३-११४)। 2. ಆಹಾರ. (वि०) 3. ತಿನ್ನಲ್ಪಟ್ಟ. भक्ष्यते स्म—भक्ष "क्तः" (३-२-१०२)। "ते च तेन शनैःशनैर्भक्षिताः" पञ्चतं० ४।

भक्ष्य ಭಕ್ಷ್ಯ (न०) 1. ತಿಂಡಿ, ಗಟ್ಟಿಯಾದ ಆಹಾರ ವಸ್ತು, ತಿನ್ನಲ್ಪಡುವ ವಸ್ತು. भक्ष (अदने) कर्म० "ण्यत्" (३-१-१२४)। "भक्ष्यभक्षकयोः प्रीतिर्विपत्तेः कारणं महत्" हितो० १-५५। (वि०) 2. ತಿನ್ನಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ, ಭಕ್ಷಿಸಲು ಅರ್ಹವಾದ.

भक्ष्यकार ಭಕ್ಷ್ಯಕಾರ (पुं०) ತಿಂಡಿಯನ್ನು ತಯಾರಿಸುವವನು, ಭಕ್ಷ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾಡುವವನು. भक्ष्यं करोति—डु कृञ् (करणे) "अण्" (३-२-१)।

भग ಭಗ (पुं०) 1. ಸೂರ್ಯ, ದ್ವಾದಶ (12) ಆದಿತ್ಯರಲ್ಲೊಬ್ಬ. भज (सेवायाम्) "घः" (३-३-११८)। (1) धाता, (2) मित्रः, (3) अर्यमा, (4) शक्रः, (5) वरुणः, (6) अंशः, (7) भगः, (8) विवस्वान्, (9) पूषा, (10) सविता, (11) त्वष्टा ಮತ್ತು (12) विष्णुः। ಈ ಹನ್ನೆರಡು ಮಂದಿ ಆದಿತ್ಯರೂ ಪ್ರಳಯ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಏಕಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸುವರು. 2. ಐಶ್ವರ್ಯ, ಸಂಪತ್ತು. 3. ಕಾಮ, ಅಪೇಕ್ಷೆ, ಬಯಕೆ, ಇಚ್ಛೆ. 4. ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯ. 5. ಪ್ರಯತ್ನ. 6. ಅಣಿಮಾದಿ ಐಶ್ವರ್ಯ. 7. ಮುಕ್ತಿ, ಮೋಕ್ಷ. 8. ಧರ್ಮ. 9. ಜ್ಞಾನ. 10. ವೈರಾಗ್ಯ. 11. ಕೀರ್ತಿ, ಯಶಸ್ಸು. 12. ವೀರ್ಯ, ಪರಾಕ್ರಮ. 13. ತಪಸ್ಸು. 14. ಕಾಂತಿ, ಸೌಂದರ್ಯ, ಸೊಬಗು. 15. ಯೋನಿ, ಸ್ತ್ರೀಯರ ಗುಹ್ಯೇಂದ್ರಿಯ. ಮೇದಿನೀ ಕೋಶಕಾರರು ಆದಿತ್ಯ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಪುಂಲಿಂಗವೆಂದು ಹೇಳಿ ಉಳಿದೆಲ್ಲ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲೂ ನಪುಂಸಕಲಿಂಗವೆಂದು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. "भगं श्रीयोनिवीर्येच्छाज्ञानवैराग्यकीर्तिषु। माहात्म्यैश्वर्ययत्नेषु धर्मे मोक्षे च ना रवौ" मेदि०। ನಾನಾರ್ಥ ರತ್ನಮಾಲೆ ಮತ್ತು ವೈಜಯನ್ತೀ ಕೋಶಗಳಲ್ಲಿ ಯೋನಿ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ನಪುಂಸಕಲಿಂಗವೆಂದು ಹೇಳಿ ಉಳಿದೆಲ್ಲ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲೂ ಭಗ ಶಬ್ದವು ಪುಂಲಿಂಗವೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. "भगः श्रीकाममाहात्म्ययत्नैश्वर्यार्कमुक्तिषु। इच्छावीर्यतपःकीर्तिवैराग्यज्ञानकान्तिषु। योनौ तु स्याद्भगं क्लीबे" नानार्थर०। "भगं योन्यां भगो यत्ने यशोवीर्यार्कभूतिषु। कान्तीच्छाज्ञानवैराग्यधर्मैश्वर्यतपस्सु च" वैज०। (पुं०) 16. ಚಂದ್ರ. (न०) 17. ಪೂರ್ವ ಫಲ್ಗುನೀ ನಕ್ಷತ್ರ. 18. ಸೌಭಾಗ್ಯ, ಅದೃಷ್ಟ. "यस्य राष्ट्रे प्रजाः सर्वाः त्रस्यन्ते साध्व्यसाधुभिः। तस्य मत्तस्य नश्यन्ति कीर्तिरायुर्भगो गतिः" भाग० १-१७-१०।

भगण ಭಗಣ (पुं०) 1. ರಾಶಿಗಳ ಸಮೂಹ. 2. ನಕ್ಷತ್ರಗಳ ಸಮೂಹ. भानां नक्षत्राणां गणः समूहः।

भगदत्त ಭಗದತ್ತ (पुं०) ನರಕಾಸುರನ ಹಿರಿಯ ಮಗ. ಇವನು ಪ್ರಾಗ್ಜ್ಯೋತಿಷಪುರದ ದೊರೆ. "ऋतुमत्यां तु जायायां कालेन नरकः क्रमात्। भगदत्तं महाशीर्षं मदवन्तं सुमालिनम्। चतुरो जनयामास पुत्रांस्तांश्च क्षितेः सुतः" कालिकापु०।

भगदैवत ಭಗದೈವತ (न०) ಪೂರ್ವಫಲ್ಗುನೀ ನಕ್ಷತ್ರ. भगो दैवतं देवताऽस्य।

भगन्दर ಭಗಂದರ (पुं०) ಆಸನ ಕುರು, ಗುಹ್ಯಸ್ಥಾನದ ವ್ರಣ, "ಫಿಸ್ತುಲಾ" ಎಂಬ ಒಂದು ವ್ಯಾಧಿ. भगं दारयति—दॄ (विदारणे) + णिच् "खच्" (३-२-४६)। मुमागमः (६-३-६७)। ಭಗಂದರವು ಗುದಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ ಒಂದು ವ್ಯಾಧಿ. ಇದು ವಾತ ಪಿತ್ತ ಶ್ಲೇಷ್ಮ ಸನ್ನಿಪಾತ ಮತ್ತು ಆಗಂತು ನಿಮಿತ್ತವಾದ (ಕ್ರಮವಾಗಿ) ಶತಪೋನಕ ಉಷ್ಟ್ರಗ್ರೀವ ಪರಿಸ್ರಾವಿ ಶಂಬೂಕಾವರ್ತ ಮತ್ತು ಉನ್ಮಾರ್ಗಿಗಳೆಂದು ಐದು ವಿಧ, "वातपित्तश्लेष्मसन्निपातागन्तुनिमित्ताः शतपोनकोष्ट्रग्रीवपरिस्राविशम्बूकावर्तोन्मार्गिणो यथासंख्यं पञ्च भगन्दरा भवन्ति" सुश्रुत० निदान० ४-३।

ಭಗಂದರದ ಪೂರ್ವರೂಪ: ಗುದಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಮೊದಲು ಪಿರ್ರಗಳ ನೋವು ನವೆ ಉರಿತ ಮತ್ತು ಊತಗಳು ಉಂಟಾಗುವುವು. "कटीकपालवेदना कण्डूर्दाहः शोफश्च गुदस्य भवति" सुश्रुत० निदान० ४-४।

(1) ವಾತಿಕ (ಶತಪೋನಕ) ಭಗಂದರ: ಈ ಮೇಲಿನ ವಿಕಾರಗಳುಂಟಾದಾಗ ಅಪಥ್ಯಾಹಾರ ಸೇವನೆಯಿಂದ ವಾಯುವು ಪ್ರಕೋಪಗೊಂಡು ಅಲ್ಲೇ ನೆಲೆಸಿ ಗುದಪ್ರದೇಶದ ಸುತ್ತಲೂ ಒಂದೆರಡು ಅಂಗುಲಗಳಷ್ಟು ಮಾಂಸರಕ್ತಗಳನ್ನು ಕೆಡಿಸಿ ಅಲ್ಲಿ ರಕ್ತಕುರುಗಳನ್ನುಂಟು ಮಾಡುವುದು. ಅದರಿಂದ ಅತೀವ ವೇದನೆಯುಂಟಾಗುವುದಲ್ಲದೆ ಅದು ಬಲಿತು ಪಕ್ವವಾಗಿ ಮೂತ್ರಾಶಯದ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಆ ಕುರುವು ತೊಯ್ದುಹೋಗಿ

ಜಲ್ಲಡಿಯಂತಿರುವ ಸಣ್ಣ ಸಣ್ಣ ರಂಧ್ರಗಳ ಮೂಲಕ ನೀರಿನಿಂದ ತುಂಬಿ ಕೊಸರಿಹೋಗಿ ಅನವರತವೂ ನೊರೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ರಕ್ತವು ಸೋರುತ್ತಿರುವುದು. ಆ ವ್ರಣದಿಂದ ಯಾವಾಗಲೂ ದುಡಿತವೂ ಕತ್ತರಿಯಿಂದ ಕತ್ತರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಂತೆಯೂ ಸೂಜಿಯಿಂದ ಚುಚ್ಚಲ್ಪಟ್ಟಂತೆಯೂ ಬಹಳ ವೇದನೆಯುಂಟಾಗುವುದು. ಇದಕ್ಕೆ ಪ್ರತೀಕಾರ ನಡೆಯದಿದ್ದರೆ ವಾತ ಮೂತ್ರ ಮಲ ಮತ್ತು ರೇತಸ್ಸುಗಳೆಲ್ಲವೂ ಈ ರಂಧ್ರಗಳ ಮೂಲಕವೇ ಹೊರಗೆ ಬರುವುವು. ಇದು ವಾತನಿಮಿತ್ತವಾದ **"ಶತಪೋನಕ"** ಭಗಂದರ. "तत्रापथ्यसेविनां वायुः प्रकुपितः सन्निवृत्तः स्थिरीभूतो गुदमभितोऽङ्गुले द्व्यङ्गुले वा मांसशोणिते प्रदूष्यारुणवर्णां पिडकां जनयति। साऽस्य तोदादीन् वेदनाविशेषाञ्जनयति। अप्रतिक्रियमाणा च पाकमुपैति। मूत्राशयाभ्याशगतत्वाच्च व्रणः प्रक्लिन्नः शतपोनकवदणुमुखैश्छिद्रैरापूर्यते। तानि च छिद्राण्यजस्रमच्छं फेनानुविद्धमधिकमास्रावं स्रवन्ति। व्रणश्च ताड्यते भिद्यते छिद्यते सूचीभिरिव निस्तुद्यते गुदं चावदीर्यते। उपेक्षिते च वातमूत्रपुरीषरेतसामप्यागमश्च तैरेव छिद्रैर्भवति। तं भगन्दरं शतपोनकमित्याचक्षते" सुश्रुत० निदान० ४-५।

(2) ಪೈತ್ತಿಕ (ಉಷ್ಟ್ರಗ್ರೀವ) ಭಗಂದರ: ಪಿತ್ತವು ಪ್ರಕೋಪಗೊಂಡು ವಾಯುವಿನಿಂದ ಕೆಳಕ್ಕೆ ತಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟು ಒಂದೆರಡು ಅಂಗುಲಗಳಷ್ಟು ಮಾಂಸರಕ್ತಗಳನ್ನು ಕೆಡಿಸಿ ಅಲ್ಲೇ ನೆಲೆಯಾಗಿ ನಿಂತು ಉಷ್ಟ್ರಗ್ರೀವದ (ಒಂಟೆಯ ಕತ್ತಿನ) ಆಕಾರದ ಕೆಂಪು ಕುರುಗಳನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವುದು. ಈ ರಕ್ತಕುರುಗಳು ಉರಿತವೇ ಮೊದಲಾದ ಅನೇಕ ವಿಧವಾದ ಅಸಹ್ಯ ವೇದನೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುವು. ಇದಕ್ಕೆ ಪ್ರತೀಕಾರ ನಡೆಯದಿದ್ದರೆ ಬಲಿತು ಪಕ್ವವಾದ ವ್ರಣವು ಬೆಂಕಿಯಿಂದ ಸುಟ್ಟಂತೆ ಅತೀವ ವೇದನೆಯನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವುದು. ಮತ್ತು ದುರ್ಗಂಧದ ರಕ್ತವು ಸೋರುತ್ತಿರುವುದು. ಇದಕ್ಕೆ ಚಿಕಿತ್ಸೆ ನಡೆಯದಿದ್ದರೆ ಇದರ ಮೂಲಕವೇ ವಾತ ಮೂತ್ರ ಮಲ ಮತ್ತು ರೇತಸ್ಸುಗಳು ಹೊರಡುವುವು. ಇದು **"ಉಷ್ಟ್ರಗ್ರೀವ"** ಭಗಂದರ. "पित्तं तु प्रकुपितमनिलेनाधः प्रेरितं पूर्ववदवस्थितं रक्तां तन्वीमुच्छ्रितामुष्ट्रग्रीवाकारां पिडकां जनयति। साऽस्य चोषादीन् वेदनाविशेषान् जनयति। अप्रतिक्रियमाणा च पाकमुपैति। व्रणश्च अग्निक्षाराभ्यामिव दह्यते। दुर्गन्धमुष्णमास्रावं स्रवति। उपेक्षितश्च वातमूत्रपुरीषरेतांसि विसृजति। तं भगन्दरमुष्ट्रग्रीवमित्याचक्षते" सुश्रुत० निदान० ४-६।

(3) ಶ್ಲೈಷ್ಮಿಕ (ಪರಿಸ್ರಾವಿ) ಭಗಂದರ: ಶ್ಲೇಷ್ಮ (ಕಫ) ವು ಪ್ರಕೋಪಗೊಂಡು ವಾಯುವಿನಿಂದ ಕೆಳಕ್ಕೆ ತಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟು ರಕ್ತ ಮಾಂಸಗಳನ್ನು ಕೆಡಿಸಿ ಅಲ್ಲೇ ನೆಲೆ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ನವೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಶಾಶ್ವತವಾದ ಬಿಳಿಯ ಕುರುಗಳನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವುದು. ಇದರಿಂದ ತಾಳಲಾರದಷ್ಟು ನವೆಯುಂಟಾಗುವುದು. ಇದಕ್ಕೆ ಸರಿಯಾದ ಚಿಕಿತ್ಸೆ ನಡೆಯದಿದ್ದರೆ ಕುರುವು ಬಲಿತು ವ್ರಣವಾಗಿ ಬಹಳ ಕಠಿನವಾಗಿ ಊದಿಕೊಂಡು ಅಸಹ್ಯವಾದ ನವೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡಿ ಯಾವಾಗಲೂ ಸೋರುತ್ತಿರುವುದು. ಇದು ಶ್ಲೇಷ್ಮನಿಮಿತ್ತವಾದ **"ಪರಿಸ್ರಾವಿ"** ಭಗಂದರ. "श्लेष्मा तु प्रकुपितः समीरणेनाधः प्रेरितः पूर्ववदवस्थितः शुक्लावभासां स्थिरां कण्डूमतीं पिडकां जनयति। साऽस्य कण्ड्वादीन् वेदनाविशेषान् जनयति। अप्रतिक्रियमाणा च पाकमुपैति। व्रणश्च कठिनः संरम्भी कण्डूप्रायः पिच्छिलमजस्रमास्रावं स्रवति। उपेक्षितश्च वातमूत्रपुरीषरेतांसि विसृजति। तं भगन्दरं परिस्राविणमाचक्षते" सुश्रुत० निदान० ४-७।

(4) ಸಾನ್ನಿಪಾತಿಕ (ಶಂಬೂಕಾವರ್ತ) ಭಗಂದರ: ವಾಯುವು ಪ್ರಕೋಪಗೊಂಡು ಪಿತ್ತ ಮತ್ತು ಶ್ಲೇಷ್ಮಗಳೊಡನೆ ಕೆಳಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ಅಲ್ಲೇ ನಿಂತು ಪಾದಾಂಗುಷ್ಠಗಾತ್ರದ ಕುರುವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದು. ಈ ಕುರುವು ಬಹಳ ನೋವು ಉರಿತ ಮತ್ತು ನವೆಗಳನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದು. ಇದಕ್ಕೆ ತಕ್ಕ ಚಿಕಿತ್ಸೆ ನಡೆಯದಿದ್ದರೆ ವ್ರಣವು ಬಲಿತು ನಾನಾ ವರ್ಣದ ಕೀವು ರಕ್ತಗಳು ಸೋರುವುವು. ಇದು ಶಂಬೂಕದ (ಕಪ್ಪೆಚಿಪ್ಪಿನ) ಆಕಾರದಲ್ಲಿದ್ದು ವಿಶೇಷವಾದ ವೇದನೆಯನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವುದರಿಂದ **"ಶಂಬೂಕಾವರ್ತ"** ಭಗಂದರ. "वायुः प्रकुपितः प्रकुपितौ पित्तश्लेष्माणौ परिगृह्याधो गत्वा पूर्ववदवस्थितः पादाङ्गुष्ठप्रमाणां पिडकां जनयति। साऽस्य तोददाहकण्ड्वादीन् वेदनाविशेषान् जनयति। अप्रतिक्रियमाणा च पाकमुपैति। व्रणश्च नानाविधवर्णमास्रावं स्रवति। पूर्णनदीशम्बूकावर्तवच्चात्र समुत्तिष्ठन्ति वेदनाविशेषाः। तं भगन्दरं शम्बूकावर्तमित्याचक्षते" सुश्रुत० निदान० ४-८।

(5) ಆಗಂತುಕ (ಶಲ್ಯಜ, ಉನ್ಮಾರ್ಗಿ) ಭಗಂದರ: ಅನ್ನದೊಡನೆ ಮಾಂಸ ತಿನ್ನುವವನು ಅದರಲ್ಲಿದ್ದ ಎಲುಬಿನ ಚೂರನ್ನು ತಿಳಿಯದೆ ನುಂಗಿದಾಗ ಆ ಎಲುಬಿನ ಚೂರು ಪುರೀಷ (ಮಲ) ದೊಡನೆ ಬೆರೆತುಹೋಗಿ ಅಪಾನ ವಾಯುವಿನಿಂದ ಕೆಳಕ್ಕೆ ತಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟು ಮಾರ್ಗ ತಪ್ಪಿ ಬರು

ವುದರಿಂದ ಗುದದಲ್ಲಿ ಗಾಯವುಂಟಾಗುವುದು. ಆ ಗಾಯವು ಕೊಳೆತು ದುರ್ಗಂಧವುಂಟಾಗುವುದು. ಆ ಗಾಯದಲ್ಲಿ ರಕ್ತ ಕೀವುಗಳು ತುಂಬಿಕೊಂಡು ಕ್ರಿಮಿಗಳು ಹುಟ್ಟಿಕೊಳ್ಳುವುವು. ಕ್ರಮೇಣ ಆ ಕ್ರಿಮಿಗಳು ಗುದಪ್ರದೇಶವನ್ನು ತಿನ್ನುತ್ತ ಬಂದು ಕೊನೆಗೆ ಪಾರ್ಶ್ವದಲ್ಲಿ ಗುದವನ್ನು ಸೀಳುವುದು. ಅದರ ಮೂಲಕ ವಾತ ಮಲ ಮೂತ್ರ ಮತ್ತು ರೇತಸ್ಸುಗಳು ಹೊರಕ್ಕೆ ಬರುವುವು. ಇದು ಆಗಂತುಕ "ಉನ್ಮಾರ್ಗಿ" ಭಗಂದರ. "मूढेन मांसलुब्धेन यदस्थिशल्यमन्नेन सहाभ्यवहृतं यदाऽवगाढपुरीषोन्मिश्रमपानेनाधःप्रेरितम् असम्यगागतं गुदमपक्षिणोति तदा क्षतनिमित्तः कोथ उपजायते । तस्मिंश्च क्षते पूयरुधिरावकीर्णमांसकोथे भूमाविव जलक्लिन्नायां क्रिमयः संजायन्ते । ते भक्षयन्तो गुदम् अनेकधा पार्श्वतो दारयन्ति । तैर्मार्गैः वातमूत्रपुरीषरेतांस्यभिनिःसरन्ति । तं भगन्दरमुन्मार्गिणमित्याचक्षते" सुश्रुत० निदान० ४-९ ।

भगभक्षक ಭಗಭಕ್ಷಕ (पुं०) ತಲೆಹಿಡುಕ, ದುರ್ವ್ಯವಹಾರದಿಂದ ಜೀವಿಸುವವನು. भगं योनिः तमुपाश्रित्य भक्षयति जीविकां निर्वाहयति—भक्ष (अदने) "ण्वुल्" (३-१-१३३) ।

भगवत् ಭಗವತ್ (पुं०) 1. ಹರಿ, ವಿಷ್ಣು. 2. ಹರ, ಪರಶಿವ. 3. ಬುದ್ಧದೇವ. ಅಣಿಮಾದಿ ಅಷ್ಟೈಶ್ವರ್ಯ ವೀರ್ಯ ಯಶಸ್ಸು ಸಂಪತ್ತು ಜ್ಞಾನ ಮತ್ತು ವೈರಾಗ್ಯ ಈ ಆರು ಐಶ್ವರ್ಯಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವುದರಿಂದ ಭಗವಂತನು. भगः षडैश्वर्यमस्त्यस्य भग—नित्ययोगे "मतुप्" (५-२-९४) । मस्य वः (८-२-९) । "ऐश्वर्यस्य समग्रस्य वीर्यस्य यशसः श्रियः । ज्ञानवैराग्ययोश्चापि षण्णां भग इतीरणा" । "भगवानपि ता रात्रीः शारदोत्फुल्लमल्लिकाः । वीक्ष्य रन्तुं मनश्चक्रे योगमायामुपाश्रितः" भाग० १०-२९-१ । (वि०) 4. ಪೂಜ್ಯ, ಸನ್ಮಾನ್ಯ. "भजतु प्रथमार्हणां यथार्हं भगवानेष भवार्णवैकसेतुः" याद० १५-८२ । स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६) । **-वती -ವತೀ.** 5. ಗೌರಿ, ಪಾರ್ವತಿ, ದುರ್ಗಾದೇವಿ. 6. ಲಕ್ಷ್ಮೀ. "भगवत्युमा भगवान् बुद्धे पूज्ये हरे हरौ" वैज० । 7. ಸರಸ್ವತಿ. 8. ಗಂಗೆ, 9. ಪೂಜ್ಯಳು, ಆರಾಧಿಸಲು ಅರ್ಹಳು. 10. ಅದೃಷ್ಟಶಾಲಿನಿ.

भगवद्गीता ಭಗವದ್ಗೀತಾ (स्त्री०) ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ ಪರಮಾತ್ಮನು ಅರ್ಜುನನಿಗೆ ಕರ್ಮ ಭಕ್ತಿ ಜ್ಞಾನಯೋಗಗಳನ್ನು ಉಪದೇಶಿಸಿದ ಒಂದು ಪವಿತ್ರ ಗ್ರಂಥ. ಇದರಲ್ಲಿ ಹದಿನೆಂಟು ಅಧ್ಯಾಯಗಳಿರುವುವು. [ವಿವರಕ್ಕೆ "ಗೀತಾ" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

भगवद्भक्त ಭಗವದ್ಭಕ್ತ (पुं०) ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಭಕ್ತಿಯುಳ್ಳವನು, ಪರಮಾತ್ಮನ ಚರಣಾರವಿಂದಗಳ ಧ್ಯಾನ ಅರ್ಚನೆ ಪ್ರಣಾಮ ಪೂಜೆ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತನಾದವನು. भगवतो भक्तः ।

भगाङ्कुर ಭಗಾಂಕುರ (पुं०) ಅರ್ಶಸ್ಸು, ಮೂಲವ್ಯಾಧಿ, भगे अङ्कुर इव ।

भगाल ಭಗಾಲ (न०) ತಲೆಯೊಲುಬು, ತಲೆಬುರುಡೆ. भजति सुखदुःखादिकमनेन—भज (सेवायाम्) "कालन्" बाहु० । कुत्वम् (७-३-५३) ।

भगालिन् ಭಗಾಲಿನ್ (पुं०) ಪರಶಿವ, ಪರಮೇಶ್ವರ. भगालं नृकपालमस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५) । "शम्भुर्भगाली कपिशाञ्जनश्च" त्रिकाण्ड० ।

भगिन् ಭಗಿನ್ (वि०) ಅದೃಷ್ಟಶಾಲಿ.

भगिनी ಭಗಿನೀ (स्त्री०) 1. ಸಹೋದರೆ, ಒಡಹುಟ್ಟಿದವಳು, ಅಕ್ಕ ಮತ್ತು ತಂಗಿ. भगं इच्छा यत्नो वास्त्यस्याः "इनिः" (५-२-११५) । "ङीप्" (४-१-५) । 2. ಹೆಂಗಸು. 3. ಅದೃಷ್ಟಶಾಲಿನಿಯಾದ ಹೆಂಗಸು.

भगिनीपति ಭಗಿನೀಪತಿ (पुं०) ಅಕ್ಕತಂಗಿಯರ ಪತಿ, ಸಹೋದರೆಯ ಗಂಡ. भगिन्याः पतिः ।

भगीरथ ಭಗೀರಥ (पुं०) ಇಕ್ಷ್ವಾಕುವಂಶದ ದಿಲೀಪರಾಜನ ಮಗ, ಸಗರ ಚಕ್ರವರ್ತಿಯ ಮೊಮ್ಮಗನಾದ ಅಂಶುಮಂತನ ಮೊಮ್ಮಗ. ಜಿತೇಂದ್ರಿಯನೂ ಪರಮ ಸಾಹಸಿಯೂ ಆದ ಭಗೀರಥನು ಕಪಿಲಮಹರ್ಷಿಯಿಂದ ದಗ್ಧರಾದ ತನ್ನ ಮುತ್ತುತಂದಿರಾದ ಅರವತ್ತುಸಹಸ್ರ ಮಂದಿ ಸಗರಚಕ್ರವರ್ತಿಯ ಪುತ್ರರಿಗೆ ಸದ್ಗತಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡಲು ಅನೇಕ ವರ್ಷಗಳ ಕಾಲ ಉಗ್ರವಾದ ತಪಸ್ಸನ್ನು ಆಚರಿಸಿ ಗಂಗಾನದಿಯನ್ನು ದೇವಲೋಕದಿಂದ ಭೂಲೋಕ ಮತ್ತು ಪಾತಾಲಲೋಕಗಳಿಗೆ ಕರೆತಂದು ಆ ನದಿಯ ನೀರಿನಿಂದ ಪಿತೃಕ್ರಿಯೆಯನ್ನು ಮಾಡಿ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ದೇವತ್ವವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿಕೊಟ್ಟನು.

भगीरथप्रयत्न ಭಗೀರಥಪ್ರಯತ್ನ (पुं०) ಮಹಾಪ್ರಯತ್ನ, ಬಹಳ ಪ್ರಯಾಸದ ಯತ್ನ, ಬಹಳ ಕಷ್ಟಸಾಧ್ಯವಾದ ಕಾರ್ಯಸಾಧನೆಗೆ ನಡೆಸುವ ಪ್ರಯತ್ನ; ದೇವಲೋಕದಿಂದ ಗಂಗಾನದಿಯನ್ನು ಭೂಲೋಕಕ್ಕೆ ತರಲು ಭಗೀರಥನು ಮಹಾಪ್ರಯತ್ನ (ಪ್ರಯಾಸ)

ಪಟ್ಟಿದ್ದರಿಂದ ಇಂತಹ ಪ್ರಯತ್ನಕ್ಕೆ ಭಗೀರಥಪ್ರಯತ್ನ ವೆಂದು ಜನರು ಹೇಳುವರು.

भगोल ಭಗೋಲ (ಪುಂ) ನಕ್ಷತ್ರಗಳ ಮಂಡಲ, ರಾಶಿಚಕ್ರ.

भग्न ಭಗ್ನ (ನಂ) 1. ಕಾಲು ವೊದಲಾದುವುಗಳ ಮೂಳೆ ಮುರಿಯುವುದು, ಎಲುಬು ಮುರಿದುಹೋಗುವುದು. भज्यते आमर्द्यते विश्लिष्यते—भञ्जो (आमर्दने) भावे "क्तः" (३-३-११४)। ಮೂಳೆಯ ಮುರಿತವು (1) ಸಂಧಿಮುಕ್ತ ಮತ್ತು (2) ಕಾಂಡಭಗ್ನ ಎಂದು ಎರಡು ವಿಧ. ಸಂಧಿಮುಕ್ತವು (1) ಉತ್ಪಿಷ್ಟ, (2) ವಿಶ್ಲಿಷ್ಟ, (3) ವಿವರ್ತಿತ, (4) ಅವಕ್ಷಿಪ್ತ, (5) ಅತಿಕ್ಷಿಪ್ತ ಮತ್ತು (6) ತಿರ್ಯಕ್‌ಕ್ಷಿಪ್ತ ಎಂದು ಆರು ವಿಧ. ಕಾಂಡಭಗ್ನವು (1) ಕರ್ಕಟಕ, (2) ಅಶ್ವಕರ್ಣ, (3) ಚೂರ್ಣಿತ, (4) ಪಿಚ್ಚಿತ, (5) ಅಸ್ಥಿಚ್ಛಲ್ಲಿತ, (6) ಕಾಂಡಭಗ್ನ, (7) ಮಜ್ಜಾನುಗತ, (8) ಅತಿಪಾತಿತ, (9) ವಕ್ರ, (10) ಭಿನ್ನ, (11) ಪಾಟಿತ ಮತ್ತು (12) ಸ್ಫುಟಿತ ಎಂದು ಹನ್ನೆರಡುವಿಧ. सुश्रुत० निदान० १५-५,८। ಮಣಿಕಟ್ಟು ಮೊಳಕೈ ಜಾನು (ಮಂಡಿ) ಪಿರ್ರೆ ಬೆನ್ನೆಲುಬು ಇವುಗಳು ಮುರಿದರೆ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯಿಂದ ಎಲುಬುಗಳನ್ನು ಮತ್ತೆ ಸೇರಿಸಲು ಸಾಧ್ಯ. "मणिबन्धे कूर्परे च जानौ भग्ने कटौ तथा। पृष्ठवंशे विभग्ने च साध्यान्येतानि सत्तम"। ಹೆಗಲು ಮತ್ತು ಮೊಳಕೈಗಳ ಮಧ್ಯಭಾಗ ಬೆನ್ನೆಲುಬಿನ ಕೆಳಭಾಗ ಎದೆ ಮತ್ತು ತೊಡೆಗಳ ಎಲುಬುಗಳು ಮುರಿದರೆ ಚಿಕಿತ್ಸೆಗೆ ಸಾಧ್ಯವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. "स्कन्धकूर्परमध्ये च तथा च त्रिकमध्यतः। उरसि क्रोडके चैव विभग्नं तदसाध्यकम्"। (ವಿಂ) 2. ಒಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಮುರಿಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಚೂರುಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. भञ्जो (आमर्दने) "क्तः" (३-२-१०२)। "भग्नद्रुमाश्चक्रुरितस्ततो दिशः समुल्लसत्केतनकाननाकुलाः" माघ० १२-४९। 3. ಕೆಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ವ್ಯರ್ಥಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 4. ಪರಾಜಯಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಸೋಲಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "आः कथमिदानीं भग्ना अपि पुनः प्रतिनिवृत्ताः पृष्ठानुसारिणः पर्यवष्टम्भयन्ति मां चमूपतयः" उ० रा० ५। 5. ನಾಶಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

भग्नपादर्क्ष ಭಗ್ನಪಾದರ್ಕ್ಷ (ನಂ) ಒಂದು ಪಾದವನ್ನು ಮುರಿದ ನಕ್ಷತ್ರ, ಮೂರು ಪಾದಗಳು ಒಂದು ರಾಶಿಗೆ ಸೇರಿದ ನಕ್ಷತ್ರ, ತ್ರಿಪಾದಿ ನಕ್ಷತ್ರ. ಕೃತ್ತಿಕೆ, ಪುನರ್ವಸು, ಉತ್ತರಫಲ್ಗುನಿ, ವಿಶಾಖೆ, ಉತ್ತರಾಷಾಢ ಮತ್ತು ಪೂರ್ವಾಭಾದ್ರ ಈ ಆರು ನಕ್ಷತ್ರಗಳು ಭಗ್ನಪಾದ ನಕ್ಷತ್ರಗಳು. ಇವಕ್ಕೆ ಪುಷ್ಕರವೆಂಬ ಸಂಜ್ಞೆ. भग्नपादं ऋक्षम्। "पुनर्वसूत्तराषाढा कृत्तिकोत्तरफल्गुनी। पूर्वभाद्रं विशाखा च षडेते पुष्कराः स्मृताः"। ಇವುಗಳ ಒಂದೊಂದು ಪಾದಗಳು ಬೇರೆ ಬೇರೆ ರಾಶಿಗಳಿಗೆ ಸೇರುವುದರಿಂದ ಇವು ಭಗ್ನಪಾದರ್ಕ್ಷಗಳು.

भग्नपृष्ठ ಭಗ್ನಪೃಷ್ಠ (ವಿಂ) 1. ಎದುರಾಗಿ ಬರುತ್ತಿರುವ, ಸಮ್ಮುಖವಾಗಿರುವ. भग्नं पृष्ठं यस्मिन्। "भग्नपृष्ठस्तु संमुखः" त्रिकाण्ड०। 2. ಬೆನ್ನು ಮುರಿದಿರುವ, ಭಗ್ನವಾದ ಬೆನ್ನೆಲುಬುಳ್ಳ. "भग्नपृष्ठकटिग्रीवं स्तब्धदृष्टि ह्यधोमुखम्। कष्टेन लिखितं पुस्तं यत्नेन परिपालयेत्"।

भग्नप्रक्रम ಭಗ್ನಪ್ರಕ್ರಮ (ಪುಂ) ಕ್ರಮಭಂಗ, ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿದ ರೀತಿಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಬೇರೆ ಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಹೇಳುವುದು. भग्नः प्रक्रमः। ಇದು ಪ್ರಕ್ರಮಭಂಗವಾಗುವುದು. "एवमुक्तो मन्त्रिमुख्यैः रावणः प्रत्यभाषत" ಇಲ್ಲಿ वच ಧಾತುವಿಗೆ ಕ್ರಮಭಂಗ ಬಂದಿರುವುದು. ಇದೊಂದು ಕಾವ್ಯದೋಷ.

भग्नप्रतिज्ञ ಭಗ್ನಪ್ರತಿಜ್ಞ (ವಿಂ) ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಯನ್ನು ಮುರಿದವನು, ಕೊಟ್ಟ ಮಾತಿನಂತೆ ನಡೆಯದಿರುವವನು. भग्ना प्रतिज्ञा येन।

भग्नमनस् ಭಗ್ನಮನಸ್ (ವಿಂ) ಉತ್ಸಾಹಭಂಗ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಧೈರ್ಯ ಕೆಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. भग्नं मनो यस्य।

भग्नमनोरथ ಭಗ್ನಮನೋರಥ (ವಿಂ) ಆಶಾಭಂಗ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ವಿಫಲವಾದ ಅಭಿಲಾಷೆಯುಳ್ಳ. भग्नो मनोरथो यस्य। "तथा समक्षं दहता मनोभवं पिनाकिना भग्नमनोरथा सती" कुमा० ५-१।

भग्नव्रत ಭಗ್ನವ್ರತ (ವಿಂ) ನಿಯಮವನ್ನು ಮುರಿದವನು, ನಿಯಮದಂತೆ ನಡೆಯದಿರುವವನು.

भग्नसन्धि ಭಗ್ನಸಂಧಿ (ವಿಂ) ದೇಹದಲ್ಲಿ ಮುರಿಯಲ್ಪಟ್ಟ ಎಲುಬುಗಳ ಕೀಲುಗಳುಳ್ಳವನು. भग्नः सन्धिः यस्य।

भग्नसन्धिक ಭಗ್ನಸಂಧಿಕ (ನಂ) ತಕ್ರ, ಮಜ್ಜಿಗೆ. भग्नो विश्लिष्टः दघ्नः सन्धिरत्र।

भग्नात्मन् ಭಗ್ನಾತ್ಮನ್ (ಪುಂ) ಚಂದ್ರ. भग्नः आत्मा शरीरं (कृष्णपक्षे) यस्य।

भग्नाश ಭಗ್ನಾಶ (ವಿಂ) ಆಶಾಭಂಗ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ವಿಫಲವಾದ ಅಭಿಲಾಷೆಯುಳ್ಳ. भग्ना आशा यस्य। "भग्नाशस्य करण्डपिण्डिततनोर्म्लानेन्द्रियस्य क्षुधा" भर्तृ० १-८२।

भग्नोत्साह ಭಗ್ನೋತ್ಸಾಹ (ವಿಂ) ಉತ್ಸಾಹವಿಲ್ಲದವನಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಧೈರ್ಯ ಕೆಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಎದೆಗುಂದಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. भग्नः उत्साहः यस्य।

भग्नोद्यम ಭಗ್ನೋದ್ಯಮ (वि०) ವಿಫಲವಾದ ಪ್ರಯತ್ನವುಳ್ಳ, ವ್ಯರ್ಥವಾದ ಪ್ರಯತ್ನವುಳ್ಳ. भग्नः उद्यमः यस्य। "मन्ये दुर्जनचित्तवृत्तिहरणे धातापि भग्नोद्यमः" हितो० १-१६५।

भङ्क्तृ ಭಂಕ್ತೃ (वि०) ಒಡೆಯುವವನು, ಸೀಳುವವನು. भञ्जो (आमर्दने) "तृन्" (३-२-१३५)। "प्राकारस्य च भेत्तारं परिखाणां च पूरकम्। द्वाराणां चैव भङ्क्तारं क्षिप्रमेव प्रवासयेत्" मनु० ९-२८९।

भङ्ग ಭಂಗ (पुं०) 1. ಒಡೆಯುವುದು, ಮುರಿಯುವುದು. भञ्जो (आमर्दने) भावे "घञ्" (३-३-१८)। "बभौ स भिन्दन् बृहतस्तरङ्गान् वार्यर्गलाभङ्ग इव प्रवृत्तः" रघु० ५-४५। 2. ಎಳೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು, ಸಂಕೋಚ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವುದು, ಬಗ್ಗಿಸಿ ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಹೆಣೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು. "ग्रीवाभङ्गाभिरामं मुहुरनुपतति स्यन्दने बद्धदृष्टिः" शाकु० १-७। 3. ಪ್ರತಿಬಂಧ, ತಡೆ. "प्रत्यब्रवीच्चैनमिषुप्रयोगे तत्पूर्वभङ्गे वितथप्रयत्नः" रघु० २-४२। 4. ಪರಾಜಯ, ಸೋಲು. "धनुषा सममाशु विद्विषां कुलमाशङ्कितभङ्गमानतिम्" माघ० १६-६३। 5. ತುಂಡು, ಚೂರು. "चित्रद्विपाः पद्मवनावतीर्णाः करेणुभिर्दत्तमृणालभङ्गाः" रघु० १६-१६। 6. ತಿರಸ್ಕಾರ, ನಿರಾಕರಣೆ. "अभ्यर्थनाभङ्गभयेन साधुर्माध्यस्थ्यमिष्टेऽप्यवलम्बतेऽर्थे" कुमा० १-५२। 7. ಚೆದರಿಹೋಗುವುದು. "अनन्तरं च यात्राभङ्गप्रचलितस्य महतः पौरनैगमजनस्य संकुलेन विघटितायां तस्याम्" मालती० १। 8. ಸೀಳು, ಬಿರುಕು, ಒಡಕು. 9. ಬೇರ್ಪಡಿಸುವುದು, ಪ್ರತ್ಯೇಕಗೊಳಿಸುವುದು. 10. ಒಂದು ರೋಗ. 11. ಅಲೆ, ತರಂಗ. भञ्जो कर्म० "घञ्" (३-३-१९)। 12. ಗಮನ, ಚಲನ. 13. ನಾಲೆ, ಕಾಲುವೆ. 14. ನಾಶ, ಅಳಿವು. "प्रसभं भङ्गमभङ्गुरोदयः" माघ० १६-७२। 15. ವಂಚನೆ, ಮೋಸ. 16. ಕೌಟಿಲ್ಯ, ವಕ್ರತೆ. "भ्रूभङ्गे रचितेऽपि दृष्टिरधिकं सोत्कण्ठमुद्वीक्षते" अमरु० २८।

भङ्गवासा ಭಂಗವಾಸಾ (स्त्री०) ಹರಿದ್ರೆ, ಅರಿಶಿನ. भङ्गेन वासः सौरभं यस्याः।

भङ्गा ಭಂಗಾ (स्त्री०) ಸಣಬಿನ ಗಿಡ. भज्यते — भञ्जो (आमर्दने) "घञ्" (३-३-१२१)।

भङ्गि ಭಂಗಿ, भङ्गी ಭಂಗೀ (स्त्री०) 1. ರೂಪಾಂತರ, ಬೇರೆ ಪ್ರಕಾರ, ಬೇರೆ ರೀತಿ. भञ्जो (आमर्दने) "इन्" (उ० ४-११७)। कुलम् (७-३-५३)। वा "ङीष्" (ग० ५०)। "पर्यायोक्तं तु गम्यस्य वचो भङ्ग्यन्तराश्रयम्"। 2. ಮುರುಕು, ಒಡಕು, ಬಿರುಕು. 3. ವಿಚ್ಛಿತ್ತಿ, ಸೌಂದರ್ಯವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ವರ್ಣಕ್ರಿಯೆ. "यानादवातरददूरमहीतलेन मार्गेण भङ्गिरचितस्फटिकेन रामः" रघु० १३-६९। 4. ವಂಚನೆ, ಮೋಸ, ಠಕ್ಕು. 5. ವ್ಯಾಜ, ನೆಪ, ಸಬೂಬು. "यः पाञ्चजन्यप्रतिबिम्बभङ्ग्या धाराम्भसः फेनमिव व्यनक्ति" विक्र० देवच०। 6. ವೀಚಿ, ತರಂಗ, ಅಲೆ. 7. ಸಮಯೋಚಿತವಾದ ಉತ್ತರ. 8. ಡೊಂಕುಮಾರ್ಗ, ಸೊಟ್ಟು ದಾರಿ. 9. ವಿನಯ, ಗರ್ವವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. 10. ವ್ಯಂಗ್ಯೋಕ್ತಿ, ಹಾಸ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿದ ವ್ಯಂಗ್ಯದ ಮಾತು. 11. ಅವಕಾಶ, ನಡುವಣ ಕಾಲ. 12. ಘಕ್ಕಿ, ಚಾತುರ್ಯ.

भङ्गिन् ಭಂಗಿನ್ (वि०) ನಾಶಸ್ವಭಾವದ, ನಶ್ವರವಾದ, ಶಾಶ್ವತವಲ್ಲದ, ಕ್ಷಣಿಕವಾದ. भङ्गः नाशोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। "तदपि तत्क्षणभङ्गि करोति चेदहह कष्टमपण्डितता विधेः" भर्तृ० १-८६।

भङ्गुर ಭಂಗುರ (वि०) 1. ನಶ್ವರವಾದ, ನಾಶದ ಸ್ವಭಾವದ. भञ्जो (आमर्दने) "घुरच्" (३-२-१६१)। "सन्दृश्य क्षणभङ्गुरं तदखिलं धन्यस्तु संन्यस्यति" भर्तृ० ३-२०। 2. ಒಡೆಯುವ ಸ್ವಭಾವದ, ತುಂಡಾಗುವ, ಒಡೆದು ಚೂರಾಗುವ ಸ್ವಭಾವದ. 3. ವಕ್ರವಾದ, ಡೊಂಕಾದ, ಕುಟಿಲವಾದ. "शशिमुखि तव भाति भङ्गुरभ्रूः युवजनमोहकरालकालसर्पी" गीतगो० १०-३। 4. ವಂಚನೆಯ, ಮೋಸದ. 5. ಬದಲಾವಣೆಯ ಸ್ವಭಾವದ. (पुं०) 6. ನದಿಯ ಡೊಂಕು. (स्त्री०) –रा –ರಾ. 7. ಅತಿಬಜೆ.

भङ्गच ಭಂಗ್ಯ (न०) 1. ಸಣಬು ಬೆಳೆಯುವ ಭೂಮಿ. भङ्गानां भवनं क्षेत्रम् वा "यत्" (५-२-४)। पक्षे "खञ्" (५-२-१)। **भाङ्गीनम् ಭಾಂಗೀನವ್.** (वि०) 2. ಮುರಿಯಲ್ಪಡುವ. 3. ತೊಂದರೆಪಡಿಸಲ್ಪಡುವ. 4. ನೋಯಿಸಲ್ಪಡುವ.

भचक्र ಭಚಕ್ರ (न०) 1. ರಾಶಿಚಕ್ರ. 2. ನಕ್ಷತ್ರಮಂಡಲ.

भज – सेवायाम् (भ्वा० उभ० सक० अनि०)। भजति, –ते। बभाज, भेजे। भक्ता। भक्ष्यति, –ते। भजतु, ताम्। अभजत्, –त। भजेत्, –त। ಇತ್ಯಾದಿ. 1. ಭಾಗಮಾಡು, ವಿಭಾಗಿಸು. "भजेरन् पैतृकं रिक्थमनीशास्ते हि जीवतोः" मनु० ९-१०४। 2. ಪಾಲು

ತೆಗೆದುಕೊ, ಹಂಚಿಕೊ. "पित्र्यं वा भजते शीलं मातुर्वोभयमेव वा" मनु० १०-५९। 3. ಸ್ವೀಕರಿಸು, ಅಂಗೀಕರಿಸು. "भजतु प्रथमार्हणां यथार्हं भगवानेष भवार्णवैकसेतुः" याद० १५-८२। 4. ಆಶ್ರಯಹೊಂದು, ಅವಲಂಬಿಸು. "न कश्चिद्वर्णानामपथमपकृष्टोऽपि भजते" शाकु० ५-१०। 5. ಆಚರಿಸು, ಪಾಲಿಸು. "जुगोपात्मानमत्रस्तो भेजे धर्ममनातुरः" रघु० १-२१। 6. ಸೇವಿಸು, ಪೂಜಿಸು. "भजन्ति यस्मिन् पदयोरमुष्य न्यासं शुभं निश्चितयोगलक्ष्याः" याद० १८-५६। 7. ಪಡೆ, ಹೊಂದು, ತಾಳು. "अनुभूय हिरण्यरावणत्वे भजते सम्प्रति चेदिराजभावम्" याद० १५-१५। 8. ಹೊಂದು, ಅನುಭವಿಸು, ಗುರಿಯಾಗು. "भजन्ति विपदस्तूर्णमतिक्रामन्ति सम्पदः" भट्टि० १८-४। 9. ಸೇವಿಸು, ಉಪಚರಿಸು. "दोहावसाने पुनरेव दोग्ध्रीं भेजे भुजोच्छिन्नरिपुर्निषण्णाम्" रघु० २-२३। 10. ಆರಿಸು, ಆಯ್ದುಕೊ. "सन्तः परीक्ष्यान्यतरद्भजन्ते मूढः परप्रत्ययनेयबुद्धिः" माल० १-२। 11. ಅನುಗ್ರಹಿಸು, ಕೃಪೆಮಾಡು, ದಯೆ ತೋರಿಸು.

कर्मणि :—भज्यते। भज्यताम्। अभज्यत। भज्येत। अभाजि।

केवलात् कृत्सु :—भक्तव्यम्। भजनीयम्। भाग्यम्। भक्तः। भक्तवान्। भजन्, भजन्ती। भजमानः। भक्ष्यन्, -ती, भक्ष्यन्ती। भक्ष्यमाणः। भक्तम्। भक्तुम्। भजनम्। भक्त्वा। विभज्य। भाजंभाजम्। भक्त्वाभक्त्वा।

भजत् ಭಜತ್ (वि०) 1. ಪೂಜಿಸುತ್ತಿರುವ, ಸೇವಿಸುತ್ತಿರುವ. भज (सेवायाम्) "शतृ" (३-२-१२४)। 2. ಸೇವಿಸುತ್ತಿರುವ, ಉಪಚರಿಸುತ್ತಿರುವ. 3. ಆಶ್ರಯ ಪಡೆಯುತ್ತಿರುವ, ಅವಲಂಬಿಸುತ್ತಿರುವ. 4. ಸ್ವೀಕರಿಸುತ್ತಿರುವ, ಅಂಗೀಕರಿಸುತ್ತಿರುವ. 5. ಹೊಂದುತ್ತಿರುವ, ಪಡೆಯುತ್ತಿರುವ. "दोषं तस्य तथाविधस्य भजतश्चापस्य गृह्णन् गुणम्" नैष० १२-९७। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **-न्ती -ನ್ತೀ.** "सरित इव मृगीदृशस्तमेकं महितगुणौघमहोदधिं भजन्त्यः" याद० २४-६९।

भजन ಭಜನ (न०) 1. ಸೇವಿಸುವುದು, ಪೂಜಿಸುವುದು. भज (सेवायाम्) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಸೇವಿಸುವುದು, ಉಪಚರಿಸುವುದು. 3. ಆಶ್ರಯಿಸುವುದು. 4. ಭಾಗಿಸುವುದು, ಭಾಗಮಾಡುವುದು.

भजमान ಭಜಮಾನ (वि०) 1. ಭಾಗಮಾಡುವವನು. भज (सेवायाम्) "शानच्" (३-२-१२४)। 2. ಸೇವಿಸುವವನು, ಪೂಜಿಸುವವನು. 3. ಉಪಚರಿಸುವವನು. 4. ನ್ಯಾಯವಾಗಿ ಬಂದ, ತಿಳಿದವರು ಸಮ್ಮತಿಸಿದ, ಯುಕ್ತವಾದ. भज ताच्छील्ये "चानश्" (३-२-१२९)। "युक्तमौपयिकं लभ्यं भजमानाभिनीतवत्" अम०।

भञ्जक ಭಂಜಕ (वि०) 1. ಮುರಿಯುವವನು, ಒಡೆಯುವವನು. भञ्जो (आमर्दने) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 2. ತಡೆಯುವವನು, ಅಡ್ಡಿಪಡಿಸುವವನು. 3. ಕೆಡಿಸುವವನು, ವ್ಯರ್ಥಪಡಿಸುವವನು. 4. ನಿವಾರಿಸುವವನು, ಹೋಗಲಾಡಿಸುವವನು.

भञ्जत् ಭಂಜತ್ (वि०) 1. ಮುರಿಯುತ್ತಿರುವ, ಒಡೆಯುತ್ತಿರುವ. 2. ನೋವುಂಟುಮಾಡುತ್ತಿರುವ. 3. ಅಡ್ಡಿಪಡಿಸುತ್ತಿರುವ. 4. ವ್ಯರ್ಥಪಡಿಸುತ್ತಿರುವ. भञ्जो (आमर्दने) "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **भञ्जती ಭಂಜತೀ.**

भञ्जन ಭಂಜನ (न०) 1. ಮುರಿಯುವುದು, ಒಡೆಯುವುದು. भञ्जो (आमर्दने) "ल्युट्" (३-३-११५)। "अवमर्दः प्रतीघातः केतनानाञ्च भञ्जनम्" भा० शान्ति० ५८-६५। 2. ಕೆಡಿಸುವುದು, ವ್ಯರ್ಥಪಡಿಸುವುದು. 3. ಕ್ಲೇಶಪಡಿಸುವುದು, ನೋಯಿಸುವುದು. 4. ಅಡ್ಡಿಪಡಿಸುವುದು, ತಡೆಯುವುದು. 5. ನಿವಾರಿಸುವುದು, ಹೋಗಲಾಡಿಸುವುದು, ಪರಿಹರಿಸುವುದು. "तदुदितभयभञ्जनाय यूनां त्वदधरसीधुसुधैव सिद्धमन्त्रः" गीतगो० १०-३। (वि०) 6. ಮುರಿಯುವ, ಒಡೆಯುವ. भञ्जो कर्त० "ल्युः" (३-१-१३४)। 7. ಕೆಡಿಸುವ, ವ್ಯರ್ಥಪಡಿಸುವ. 8. ನೋಯಿಸುವ. 9. ನಿವಾರಿಸುವ, ಹೋಗಲಾಡಿಸುವ. 10. ಅಡ್ಡಿಪಡಿಸುವ, ತಡೆಯುಂಟುಮಾಡುವ.

भञ्जनीय ಭಂಜನೀಯ (वि०) 1. ಒಡೆದುಹಾಕಲ್ಪಡುವ. 2. ಒಡೆಯಬೇಕಾದ. 3. ಒಡೆಯಲು ಸಾಧ್ಯವಾದ. 4. ಒಡೆಯಲು ಅರ್ಹವಾದ. भञ्जो (आमर्दने) "अनीयर्" (३-१-९६)। 5. ಹೋಗಲಾಡಿಸಲ್ಪಡುವ. 6. ಹೋಗಲಾಡಿಸಲು ಶಕ್ಯವಾದ. 7. ನಿವಾರಿಸಬೇಕಾದ. 8. ನಿವಾರಿಸಲು ಶಕ್ಯವಾದ. 9. ತಡೆಯಲ್ಪಡುವ. 10. ತಡೆಯಬೇಕಾದ, ಅಡ್ಡಿಪಡಿಸಬೇಕಾದ. 11. ತಡೆಯಲು ಅರ್ಹವಾದ. 12. ತಡೆಯಲು ಶಕ್ಯವಾದ. 13. ವ್ಯರ್ಥಪಡಿಸಲ್ಪಡುವ. 14. ವ್ಯರ್ಥಪಡಿಸಬೇಕಾದ. 15. ವ್ಯರ್ಥ

ಪಡಿಸಲು ಅರ್ಹವಾದ. 16. ವ್ಯರ್ಥಪಡಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಾದ. 17. ನೋಯಿಸಲ್ಪಡುವ. 18. ನೋಯಿಸಬೇಕಾದ. 19. ನೋಯಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಾದ. 20. ನೋಯಿಸಲು ಅರ್ಹವಾದ. "तव्य:" (३-१-९६)।

भङ्क्तव्यम् ಭಂಕ್ತವ್ಯಮ್.

भञ्जनक ಭಂಜನಕ (पुं०) ಕಫ ಮತ್ತು ವಾತದೋಷದಿಂದ ಮುಖವನ್ನು ವಕ್ರವಾಗಿಸುವ ಮತ್ತು ಹಲ್ಲನ್ನು ಉದುರಿಸುವ ಒಂದು ವಿಧ ಮುಖರೋಗ. भनक्ति— भञ्जो (आमर्दने) "ल्यु:" (३-१-१३४)। संज्ञायां "कन्"। "वक्त्रं वक्रं भवेद्यस्य दन्तभङ्गश्च जायते। कफवातकृतो व्याधि: स भञ्जनकसंज्ञित:"।

भट ಭಟ(पुं०) 1. ಸೈನಿಕ, ಯುದ್ಧಮಾಡುವವನು, ಸಿಪಾಯಿ. भटति—भट (भृतौ) "अच्" (३-१-१३४)। "तैर्भुवापि समं विद्वान् सन्तोषं न भटा ययु:" कुमा० १६-३५। 2. ಮ್ಲೇಚ್ಛಜಾತಿಯವನು. 3. ಕೂಲಿಗಾಗಿ ಕೆಲಸಮಾಡುವ ಸೈನಿಕ. 4. ವೀರಪುರುಷ. "पदे पदे सन्ति भटा रणोद्भटा न तेषु हिंसारस एष पूर्यते" नैष० १-१३२। 5. ಪಾಮರ. "भट: पामरभेदे च वीरे च" विश्व०। 6. ರಾಕ್ಷಸ.

भटा ಭಟಾ (स्त्री०) ಇಂದ್ರವಾರುಣಿ, ಹಾವುಮೆಕ್ಕೆ ಗಿಡ.

भटित्र ಭಟಿತ್ರ (न०) ಶೂಲದಲ್ಲಿಟ್ಟು ಬೇಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಮಾಂಸ, ಸಲಾಕಿಯ ತುದಿಯಲ್ಲಿ ಪಕ್ವವಾದ ಮಾಂಸ. भट (भृतौ) "इत्र:" (उ० ४-१७३)। "शूलाकृतं भटित्रं च" अम०।

भट्ट ಭಟ್ಟ (पुं०) 1. ಸ್ತುತಿಪಾಠಕ, ಹೊಗಳುಭಟ್ಟ. भट (भृतौ) "तन्" बाहु०। 2. ಹೊಗಳುವ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯುಳ್ಳ ಮಿಶ್ರಜಾತಿಯವನು. "क्षत्रियाद्विप्रकन्यायां भट्टो जातोऽनुवाचक:"। 3. ವಿದ್ವಾಂಸರ ಹೆಸರಿನೊಡನೆ ಸೇರಿಸುವ ಒಂದು ಬಿರುದು. "तदामुष्यायणस्य तत्रभवतो भट्टगोपालस्य पौत्र: पदवाक्यप्रमाणज्ञो भवभूतिर्नाम" मालती० १। भट्टनारायण: ಇತ್ಯಾದಿ. 4. ಪಂಡಿತ, ವಿದ್ವಾಂಸ. (न०) 5. ಸ್ವಾಮಿತ್ವ, ಯಜಮಾನತನ.

भट्टनारायण ಭಟ್ಟನಾರಾಯಣ (पुं०) ವೇಣೀಸಂಹಾರ ನಾಟಕವನ್ನು ರಚಿಸಿದ ಒಬ್ಬ ಕವಿ.

भट्टाचार्य ಭಟ್ಟಾಚಾರ್ಯ (पुं०) ಉತ್ತಮ ಉಪದೇಶಕನಿಗೆ ಅಥವಾ ದೊಡ್ಡ ಪಂಡಿತನಿಗೆ ಕೊಡುವ ಒಂದು ಬಿರುದು.

भट्टार ಭಟ್ಟಾರ (पुं०) 1. ಸ್ವಾಮಿ, ಯಜಮಾನ. भर्तृ स्वामित्वं ऋच्छति — ऋ (गतौ) "अण्" (३-२-१)। 2. ಹೆಸರಿನೊಡನೆ ಸೇರಿಸಲ್ಪಡುವ ಒಂದು ಗೌರವದ ಪದ, –ಬಿರುದು. (वि०) 3. ಪೂಜ್ಯ, ಗೌರವಾರ್ಹ. "भट्टारो भगवान् पूज्य:" त्रिकाण्ड०।

भट्टारक ಭಟ್ಟಾರಕ (पुं०) 1. ರಾಜ, ದೊರೆ. (ನಾಟಕಗಳಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಈ ಪ್ರಯೋಗ). भट्टार संज्ञायां "कन्"। 2. ದೇವತೆ. 3. ತಪೋಧನ, ಋಷಿ. "भट्टारको नृपे नाटचवाचा देवे तपोधने" मेदि०।

भट्टारिका ಭಟ್ಟಾರಿಕಾ (स्त्री०) 1. ರಾಜಮಾತೆ, ರಾಜನ ತಾಯಿ (ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಈ ಪ್ರಯೋಗ.) "भट्टारिका राजमाता तत्पुत्री भर्तृदारिका" वैज०। 2. ದೇವಾಂಗನೆ.

भट्टि ಭಟ್ಟಿ (पुं०) ರಾಮಚರಿತವೆಂಬ ಒಂದು ಮಹಾಕಾವ್ಯವನ್ನು ರಚಿಸಿದ ಒಬ್ಬ ಮಹಾಕವಿ. ಈ ಕವಿಯು ಮಹಾವೈಯಾಕರಣ. ಈತನ ಕಾವ್ಯವು ಕವಿಯ ಹೆಸರಿನಲ್ಲೇ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿ "भट्टिकाव्यम्" ಎಂದು ವ್ಯವಹರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಈ ಭಟ್ಟಿಕಾವ್ಯವು ವ್ಯಾಕರಣಶಾಸ್ತ್ರದ ಅಧ್ಯಯನದ ಫಲವಾಗಿ ರಚಿತವಾಗಿದೆ.

भट्टिनी ಭಟ್ಟಿನೀ (स्त्री०) 1. ರಾಣಿ, ಮಹಿಷಿ, ರಾಜನ ಪತ್ನಿ (ನಾಟಕಗಳಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಈ ಪ್ರಯೋಗ). 2. ಬ್ರಾಹ್ಮಣನ ಪತ್ನಿ. "भट्टिनी द्विजभार्यायां नाटचोक्तौ राजयोषिति" मेदि०।

भड ಭಡ (पुं०) ಒಬ್ಬ ಮಿಶ್ರಜಾತಿಯವನು.

भडिल ಭಡಿಲ (पुं०) 1. ವೀರ, ಶೂರ. 2. ಸೇವಕ. भडि (परिभाषणे) "इलच्" (उ० १-५४)। "भडिलौ शूरसेवकौ"।

भणक ಭಣಕ (वि०) ಮಾತಾಡುವವನು. भण (शब्दे) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

भणत् ಭಣತ್ (वि०) ಮಾತಾಡುತ್ತಿರುವ, ಹೇಳುತ್ತಿರುವ. भण (शब्दे) "शतृ" (३-२-१२४)। "स एष पक्षीति भणन्तमभ्यधात्" नैष० ९-१२८।

भणन ಭಣನ (न०) ಮಾತಾಡುವುದು. भण (शब्दे) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

भणित ಭಣಿತ (वि०) ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ. भण (शब्दे) "क्त:" (३-२-१०२)। "श्रीजयदेवभणितमतिसुन्दरमोहन-मधुरिपुरूपम्" गीतगो० २-८।

भणिति ಭಣಿತಿ (स्त्री०) ಮಾತು, ವಾಕು, ವಾಕ್ಯ. भण (शब्दे) "क्तिन्" (३-३-९४)। "न येषामानन्दं जनयति जगन्नाथभणिति:" भा० वि०।

भण्टाकी ಭಂಟಾಕೀ (स्त्री०) ಬದನೆಗಿಡ. भट (भृतौ) "आक:" (उ० ४-१५)। निपा०।

भण्टुक ಭಂಟುಕ (पुं०) ಶ್ಯೋನಾಕ ವೃಕ್ಷ, ಹೆಮ್ಮರ.

भण्ड ಭಂಡ (पुं०) ವಿದೂಷಕ, ಹಾಸ್ಯಗಾರ. भडि (परिभाषणे) "अच्" (३-१-१३४)।

भण्डक ಭಂಡಕ (पुं०) ದಾಸರಿ ಹಕ್ಕಿ.

भण्डन ಭಂಡನ (नं०) 1. ಕವಚ, ಅಂಗಿ. 2. ಯುದ್ಧ, ಕಾಳಗ. 3. ವಂಚನೆ, ಮೋಸ. भडि (परिभाषणे) "ल्युट्" (३-३-११५, ११७)। "भण्डनं कवचे युधि। खलीकारे" हेम०।

भण्डहासिनी ಭಂಡಹಾಸಿನೀ (स्त्री०) ವೇಶ್ಯೆ, ಸೂಳೆ. भण्डेन सह हसति—हसे (हसने) "णिनि:" (३-२-७८)। "ङीप्" (४-१-५)।

भण्डिल ಭಂಡಿಲ (पुं०) 1. ಶಿರೀಷವೃಕ್ಷ, ಬಾಗೆಮರ. भडि (परिभाषणे) "इलच्" (उ० १-५४)। "अथ भण्डिले। कपीतन: शिरीषश्च" वैजं०। 2. ದೂತ. 3. ಕಲ್ಯಾಣ, ಶುಭ, ಮಂಗಳ. "भण्डिलो दूत: कल्याणं च" उणा०।

भण्डी ಭಂಡೀ (स्त्री०) 1. ಬಾಗೆಮರ. 2. ಮಂಜಿಷ್ಠೆ.

भण्डीर ಭಂಡೀರ (पुं०) 1. ಬಾಗೆಮರ, ಶಿರೀಷವೃಕ್ಷ. 2. ಚೆಲುಕೀರೆ. भडि (परिभाषणे) "ईरन्" बाहु०। 3. ಆಲದಮರ.

भण्डीरी ಭಂಡೀರೀ (स्त्री०) ಮಂಜಿಷ್ಠೆ.

भण्डील ಭಂಡೀಲ (पुं०) ಮಂಜಿಷ್ಠೆ.

भण्डूक ಭಂಡೂಕ (पुं०) 1. ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಮೀನು. 2. ಶ್ಯೋನಾಕ ವೃಕ್ಷ, ಹೆಮ್ಮರ.

भदन्त ಭದಂತ (पुं०) 1. ಬೌದ್ಧಭಿಕ್ಷು, ಬೌದ್ಧ ಸಂನ್ಯಾಸಿ. 2. ಜೈನ ಸಂನ್ಯಾಸಿ (ನಾಟಕಗಳಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಈ ಪ್ರಯೋಗ). "अथ नाट्योक्तयो राजा देवो भट्टारकोऽपि च .... भदन्ता: स्यु: शाक्यक्षपणकादय:" वैजं०। "भदन्त ! निरूप्यतां तावदस्माकं प्रस्थानयोग्यदिवस:" मुद्रा० ४।

भदाक ಭದಾಕ (पुं०) ಶುಭ, ಮಂಗಳ. भदि (कल्याणे सुखे च) "आक:" (उ० ४-१५)। नलोपश्च।

भद्र ಭದ್ರ (पुं०) 1. ಶಿವ, ಪರಮೇಶ್ವರ. भदि (कल्याणे सुखे च) "रक्" नलोपश्च (उ० २-२९)। 2. ಶ್ರೀರಾಮಚಂದ್ರ. 3. ಶ್ರೀರಾಮನ ಒಬ್ಬ ದೂತ. "पप्रच्छ भद्रं विजितारिभद्र:" रघु० १४-३१। 4. ದಾಸರಿ ಹಕ್ಕಿ, ಗೀಜಗನ ಹಕ್ಕಿ. 5. ವೃಷಭ, ಎತ್ತು. 6. ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಆನೆ. 7. ಮೇರುಪರ್ವತ. 8. ಕದಂಬ ವೃಕ್ಷ. (नं०) 9. ಶುಭ, ಮಂಗಳ, ಕಲ್ಯಾಣ. "भद्रं भद्रं वितर भगवन् भूयसे मङ्गलाय" मालती० १-५। "विधाता भद्रं नो वितरतु मनोज्ञाय विधये" मालती० ६-७। 10. ವಿವಾಹ ಮೊದಲಾದ ಉತ್ಸವ. 11. ಮುಸ್ತಕ, ಕೊನ್ನಾರಿ. 12. ಸೌಖ್ಯ. 13. ಸ್ವರ್ಣ, ಚಿನ್ನ. (वि०) 14. ಶ್ರೇಷ್ಠ. "पप्रच्छ भद्रं विजितारिभद्र:" रघु० १४-३१। 15. ಸಾಧುವಾದ, ಒಳ್ಳೆಯದಾದ. (स्त्री०) **–द्रा –ದ್ರಾ.** 16. ಗಂಗಾನದಿ. 17. ಸಣ್ಣರಾಶ್ಮೆ. 18. ಮುಳ್ಳಗಸೆ ಗಿಡ. 19. ತೀಟಕ ಸಂಧಿ. 20. ತೇಗದ ಮರ. 21. ಹಿಪ್ಪಲಿಗಿಡ. 22. ಎರಡೂ ಪಕ್ಷಗಳ ಬಿದಿಗೆ, ಸಪ್ತಮಿ ಮತ್ತು ದ್ವಾದಶೀ ತಿಥಿಗಳು. (स्त्रीनं०) 23. ಜ್ಯೋತಿಷದಲ್ಲಿ ಬವ ಮೊದಲಾದ ಕರಣಗಳಲ್ಲಿ ಏಳನೆಯದು. ಬವ ಬಾಲವ ಕೌಲವ ತೈತುಲ ಗರಜ ವಣಿಕ್ ಭದ್ರ ಶಕುನಿ ಚತುಷ್ಪಾತ್ ನಾಗವ ಮತ್ತು ಕಿಂಸ್ತುಘ್ನ ಇವು ಹನ್ನೊಂದು ಕರಣಗಳು. "भद्रो रुद्रे वृषे रामचन्द्रे मेरुकदम्बयो:" विश्व०। "भद्रं कल्याणसौख्ययो:" वैजं०। "भद्र: शिवे खञ्जरीटे वृषभे च कदम्बके। करिजातिविशेषे ना क्लीबं मङ्गलमुस्तयो:। काञ्चने च स्त्रियां रास्नाकृष्णाव्योमनदीषु च। तिथिभेदे प्रसारिण्यां कट्फलानन्दयोरपि। त्रिषु श्रेष्ठे च साधौ च न पुंसि करणान्तरे" मेदि०।

भद्रकर्ण ಭದ್ರಕರ್ಣ (पुं०) ಗೋಕರ್ಣಕ್ಷೇತ್ರ.

भद्रकर्णेश्वर ಭದ್ರಕರ್ಣೇಶ್ವರ (पुं०) ಗೋಕರ್ಣ (ಕ್ಷೇತ್ರ) ದಲ್ಲಿರುವ ಶಿವಲಿಂಗ.

भद्रकाली ಭದ್ರಕಾಲೀ (स्त्री०) 1. ದುರ್ಗಾದೇವಿ. 2. ಕಣಜದ ಹುಳ. "भद्रकाली तु गन्धोल्यां कात्यायन्यामपि स्त्रियाम्" मेदि०।

भद्रकाष्ठ ಭದ್ರಕಾಷ್ಠ (नं०) ದೇವದಾರು ಮರ.

भद्रकुम्भ ಭದ್ರಕುಂಭ (पुं०) ಪೂರ್ಣಕುಂಭ, ನೀರಿನಿಂದ ತುಂಬಿದ ಪೂರ್ಣಕಲಶ. भद्र: कुम्भ:।

भद्रदारु ಭದ್ರದಾರು (पुंनं०) ದೇವದಾರು ವೃಕ್ಷ. भद्रं दारु।

भद्रपर्णी ಭದ್ರಪರ್ಣೀ (स्त्री०) ಶೀವನೆಯ ಮರ.

भद्रपीठ ಭದ್ರಪೀಠ (नं०) 1. ಮಂಗಳಾಸನ, ವೈಭವಯುತವಾದ ರಾಜನ ಆಸನ. 2. ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಪ್ರತಿಷ್ಠೆ ಮಾಡಿ ಪೂಜಿಸುವ ಆಸನ. 3. ಗುರುಹಿರಿಯರನ್ನು

ಕುಳ್ಳಿರಿಸಿ ಸತ್ಕರಿಸುವ ಆಸನ. "उपतस्थुः प्रकृतयो भद्रपीठोपवेशितम्" रघु० १७-१०।

भद्रबला ಭದ್ರಬಲಾ (स्त्री०) ಮುಳ್ಳುಗಸೆ ಗಿಡ, ಸಾರಣೆ ಗಿಡ. भद्रं बलमस्याः।

भद्रमुख ಭದ್ರಮುಖ (वि०) ಮಂಗಳಕರವಾದ ಮುಖವುಳ್ಳವನು, ಒಳ್ಳೆಯ ಮಾತನಾಡುವವನು, ಸೌಮ್ಯವಾದ ಮುಖವುಳ್ಳವನು. [ಸುಶಿಕ್ಷಿತನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಆದರ ಮತ್ತು ವಿನಯದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಸಂಬೋಧನೆ.] "भद्रमुख, न खल्वयं मुनिकुमारः" शाकु० ७। स्त्रियां "ङीष्" (४-१-५४)। **–मुखी –ಮುಖೀ.**

भद्रमुस्तक ಭದ್ರಮುಸ್ತಕ (पुं०) ಕೆಂಪು ಬಣ್ಣದ ಕೊನ್ನಾರಿ.

भद्रमृग ಭದ್ರಮೃಗ (पुं०) ಉತ್ತಮ ಜಾತಿಯ ಒಂದು ಆನೆ.

भद्रयव ಭದ್ರಯವ (पुं०) ಗಿರಿಮಲ್ಲಿಗೆಯ ಬೀಜ.

भद्ररेणु ಭದ್ರರೇಣು (पुं०) ಐರಾವತ,

भद्ररोहिणी ಭದ್ರರೋಹಿಣೀ (स्त्री०) ಕಟುಕ ರೋಹಿಣಿ.

भद्रश्री ಭದ್ರಶ್ರೀ (स्त्री०) ಗಂಧದ ಮರ.

भद्रा ಭದ್ರಾ (स्त्री०) "भद्र" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.

भद्राकरण ಭದ್ರಾಕರಣ (न०) ಕ್ಷೌರ, ಆಯುಷ್ಕರ್ಮ, ಚೌಲ. भद्र + डाच् (वा० ५-४-६७)। कृञ् "ल्युट्" (३-३-११५)।

भद्राङ्ग ಭದ್ರಾಂಗ (पुं०) ಬಲರಾಮ.

भद्राश्व ಭದ್ರಾಶ್ವ (न०) ಜಂಬೂದ್ವೀಪದ ಒಂಬತ್ತು ವರ್ಷಗಳಲ್ಲೊಂದು.

भद्राश्रय ಭದ್ರಾಶ್ರಯ (पुं०) ಗಂಧದ ಮರ. भद्रस्य मङ्गलस्याश्रयः।

भद्रासन ಭದ್ರಾಸನ (न०) 1. ವೈಭವಯುತವಾದ ರಾಜನ ಆಸನ, ರಾಜನ ರತ್ನಸಿಂಹಾಸನ. भद्रं च तदासनं च। 2. ಧ್ಯಾನಕ್ಕಾಗಿ ಕೂಡುವ ಒಂದು ಆಸನ, ತಪಸ್ಸಿಗಾಗಿ ಕೂಡುವಾಗ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವ ಒಂದು ವಿಧ ಅಂಗವಿನ್ಯಾಸ. 3. ಮಂಗಳಾಸನ, ಹಸೆಮಣೆ. "भद्रासनं काञ्चनपादपीठम्" कुमा० १२-२०।

भद्रैला ಭದ್ರೈಲಾ (स्त्री०) ದಪ್ಪ ಜಾತಿಯ ಯಾಲಕ್ಕಿ.

भद्रिका ಭದ್ರಿಕಾ (स्त्री०) 1. (ಎರಡು ಪಕ್ಷಗಳ) ಬಿದಿಗೆ ಸಪ್ತಮಿ ಮತ್ತು ದ್ವಾದಶಿ ತಿಥಿಗಳು. 2. ಎರಡು ನಗಣಗಳು ರಗಣ ಒಂದು ಲಘು ಮತ್ತು ಒಂದು ಗುರುವರ್ಣಇವುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಹನ್ನೊಂದನೆಯ ಛಂದಸ್ಸಿನ ಒಂದು ವೃತ್ತ. "ननरलगुरुभिश्च भद्रिका" वृ० र०। 3. ತಾಯಿತ, ರಕ್ಷಾಕರಂಡಕ.

भपञ्जर ಭಪಂಜರ (न०) ನಕ್ಷತ್ರಮಂಡಲ.

भपति ಭಪತಿ (पुं०) 1. ಚಂದ್ರ, ನಕ್ಷತ್ರಗಳ ಅಧಿಪತಿ. 2. ರಾಶಿಯ ಅಧಿಪತಿ. **ದ್ವಾದಶ ರಾಶಿಗಳ ಅಧಿಪತಿಗಳು :**

ಮೇಷ ಮತ್ತು ವೃಶ್ಚಿಕ ರಾಶಿಗಳಿಗೆ	ಕುಜ
ವೃಷಭ ಮತ್ತು ತುಲಾ ,,	ಶುಕ್ರ
ಮಿಥುನ ಮತ್ತು ಕನ್ಯಾ ,,	ಬುಧ
ಕರ್ಕಾಟಕ ರಾಶಿಗೆ	ಚಂದ್ರ
ಸಿಂಹ ರಾಶಿಗೆ	ರವಿ
ಧನುಸ್ಸು ಮತ್ತು ಮೀನ ರಾಶಿಗಳಿಗೆ	ಗುರು
ಮಕರ ಮತ್ತು ಕುಂಭ ,,	ಶನಿ

भय ಭಯ (न०) 1. ಭೀತಿ, ಹೆದರಿಕೆ. ञि भी (भये) "अच्" (वा० ३-३-५६)। "भयस्य पूर्वावतरस्तरस्विना मनस्सु येन द्युसदां न्यधीयत" माघ० १-४३। 2. ದಿಗಿಲು, ಕಳವಳ, ಗಾಬರಿ. "अमोघत्वयशोभङ्गभयादिव निवर्तते। अखण्डितबले तस्मिन् दण्डो दण्डधरार्पितः" याद० १६-३५। 3. ಕುಬ್ಜಕ ವೃಕ್ಷದ ಹೂವು. 4. ಅಪಾಯ. (वि०) 5. ಭಯಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದ, ಭಯವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ, ಘೋರವಾದ. बिभेत्यस्मादिति—ञि भी (भये) "अच्" (वा० ३-३-५६)। "भयं प्रतिभये घोरे प्रसूने कुब्जकस्य च" मेदि०।

भयकृत् ಭಯಕೃತ್ (पुं०) 1. ಶ್ರೀ ಮಹಾವಿಷ್ಣು. भयं करोति स्वशासनातिवर्तिनाम्—भय + कृञ् (करणे) "क्विप्" (३-२-७६)। "आज्ञातिलङ्घिनां पुंसां नरकादिभयंकरः। भयकृत् स समाख्यातः सप्तार्णो भववर्धनः" इति निरुक्तिः। "अमूर्तिरनघोऽचिन्त्यो भयकृत् भयनाशनः" वि० स०। (वि०) 2. ಭಯವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ. 3. ಅಪಾಯಕರವಾದ.

भयङ्कर ಭಯಂಕರ (वि०) ಭಯವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ. भयं करोति—ञि भी (भये) कृञ् (करणे) "खच्" (३-२-४३)। "भयङ्करः प्राणभृतां मृत्योर्भुज इवापरः" किरा० ११-१७।

भयडिण्डिम ಭಯಡಿಂಡಿಮ (पुं०) ಭೇರಿ, ನಗಾರಿ, ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಹೊಡೆಯುವ ತಮಟೆ. भयाय शत्रुभयोत्पादनाय डिण्डिमः। "रणतूर्यं तु संग्रामपटहो भयडिण्डिमः" त्रिकाण्ड०।

भयद्रुत ಭಯದ್ರುತ (वि०) ಭಯದಿಂದ ಓಡಿದವನು. भयात् द्रुतः। "कान्दिशीको भयद्रुतः" अम०।

भयन ಭಯನ (न०) ಭಯ, ಭೀತಿ, ಹೆದರಿಕೆ. ञि भी (भये) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "तंकोऽस्त्री भीर्भिया भीतिः साध्वसं भयनं भयम्" वैज०।

भयनाशन ಭಯನಾಶನ (पुं०) 1. ಶ್ರೀ ಮಹಾವಿಷ್ಣು. भयं आज्ञानुवर्तिनां भयं नाशयति—णश (अदर्शने)+णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)। "आज्ञानुवर्तिनां स्वस्य भयं नाशयतीति यः। भयनाशन इत्युक्तो नवार्णः कर्मकारकः" इति निरुक्तिः। "भयकृत् भयनाशनः" वि० स०। (वि०) 2. ಭಯವನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸುವ.

भयनाशिन् ಭಯನಾಶಿನ್ (वि०) 1. ಭಯವನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸುವವನು. भयं नाशयति—णश (अदर्शने) "णिनिः" (३-१-१३४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **–नाशिनी –ನಾಶಿನೀ.** 2. ನೀರಾಮೆ ಬಳ್ಳಿ.

भयभीत ಭಯಭೀತ (वि०) ಭಯದಿಂದ ಹೆದರಿದ. भयात् भीतः।

भयभ्रष्ट ಭಯಭ್ರಷ್ಟ (वि०) ಭಯದಿಂದ ಓಡಿದವನು. भयात् भ्रष्टः।

भयहेतु ಭಯಹೇತು (पुं०) 1. ಭಯದ ಕಾರಣ. भयस्य हेतुः कारणम्। (वि०) 2. ಭಯಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದ.

भयानक ಭಯಾನಕ (पुं०) 1. ವ್ಯಾಘ್ರ, ಹುಲಿ. 2. ರಾಹು. 3. ಭಯಾನಕ ರಸ, ಶೃಂಗಾರಾದಿ ರಸಗಳಲ್ಲಿ ಭಯಸ್ಥಾಯಿಭಾವವುಳ್ಳ ಒಂದು ರಸ.

ಈ ರಸಕ್ಕೆ ಆಲಂಬನ ವಿಭಾವಾದಿಗಳು :

ಭಯಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದುದು ಆಲಂಬನ ವಿಭಾವ. ಅದರ ಭಯಂಕರ ವ್ಯಾಪಾರವು ಉದ್ದೀಪನ ವಿಭಾವ. ಪ್ರಲಯ ಸ್ವೇದ ರೋಮಾಂಚ ನಡುಕ ಮುಂತಾದುವು ವ್ಯಭಿಚಾರಿ ಭಾವಗಳು. ಗದ್ಗದ ಸ್ವರದಿಂದ ಮಾತಾಡುವುದು ಅನುಭಾವ. "भयानको भयस्थायिभावः कालाधिदैवतः। यस्मादुत्पद्यते भीतिस्तदत्रालम्बनं मतम्। चेष्टा घोरतरास्तस्य भवेदुद्दीपनं पुनः। अनुभावोऽत्र वैवर्ण्यगद्गदस्वरभाषणम्। प्रलयस्वेदरोमाञ्चकम्पदिक्प्रेक्षणादयः। जुगुप्सावेगसंमोहसंत्रासग्लानिदीनताः। ......व्यभिचारिणः" सा० द० ३-२३५-२३८। (वि०) 4. ಭಯವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ, ಭಯಂಕರವಾದ. बिभेत्यस्मात्—ञि भी (भये) "आनकः" (उ० ३-८२)। "वक्त्राणि ते त्वरमाणा विशन्ति दंष्ट्राकरालानि भयानकानि" गीता ११-२७। "भयानकः स्मृतो व्याघ्रे रसे राहौ भयङ्करे" मेदि०। "मुरद्विषः स्वनितभयानकानकम्" माघ० १७-२०।

भयापह ಭಯಾಪಹ (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು. भयमपहन्यात् अप+हन (हिंसागत्योः) "डः" (३-२-४९)। "अनन्तरूपोऽनन्तश्रीर्जितमन्युर्भयापहः" वि० स०। "अनाथत्वभयं हन्ति वात्सल्येनैव मादृशाम्। भयापहः समाख्यातो वस्वर्णो मनुरुत्तमः" इति निरुक्तिः। 2. ರಾಜ, ದೊರೆ, ಮಂಡಲಾಧಿಪತಿ. "राजाधिपो मण्डलेशः एकजन्मा भयापहः" त्रिकाण्ड०। (वि०) 3. ಭಯವನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸುವ.

भयार्त ಭಯಾರ್ತ (वि०) ಭಯದಿಂದ ಪೀಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. भयेन आर्तः।

भयावह ಭಯಾವಹ (वि०) ಭಯವನ್ನು ಉಂಟು ಮಾಡುವ. भयमावहति—आ+वह (प्रापणे) "अच्" (३-१-१३४)। "स्वधर्मे निधनं श्रेयः परधर्मो भयावहः" गीता ३-३५।

भर ಭರ (पुं०) 1. ಅತಿಶಯ, ಆಧಿಕ್ಯ, ಹೆಚ್ಚಿಗೆ. भृञ् (भरणे) "अच्" (३-१-१३४)। "पीनपयोधरभारभरेण हरिं परिरम्य सरागम्" गीतगो० १-४०। 2. ಪುಂಜ, ಸಮೂಹ, ರಾಶಿ. "स्फुरदुज्ज्वलाधरदलैर्विलसद्दशनांशुकेशरभरैः परितः" माघ० ९-४७। 3. ಭಾರ, ಹೊರೆ. "फलभरपरिणामश्यामजम्बूनिकुञ्जस्खलनमुखरभूरिस्रोतसो निर्झरिण्यः" उ० रा० २-२०। "भरोऽतिशयभारयोः" मेदि०। "रामकृष्णाविति भुवो भगवानहरद्भरम्" भाग० १-३-२३।

भरट ಭರಟ (पुं०) ಕುಂಭಕಾರ, ಕುಂಬಾರ.

भरण ಭರಣ (पुं०) 1. ಭರಣೀ ನಕ್ಷತ್ರ. (न०) 2. ಕೂಲಿ. 3. ಸಂಬಳ. भ्रियतेऽनेन—भृञ् (भरणे) "ल्युट्" (३-३-११७)। 4. ಪೋಷಿಸುವುದು, ಸಾಕುವುದು. भावे "ल्युट्"। "प्रजानां विनयाधानाद्रक्षणाद्भरणादपि" रघु० १-२४। 5. ಧರಿಸುವುದು, ಉಡುವುದು. 6. ಹೊರುವುದು. (वि०) 7. ಪೋಷಿಸುವವನು, ಸಾಕುವವನು. 8. ಧರಿಸುವವನು, ಉಡುವವನು. कर्त० "ल्युः"।

भरणिक ಭರಣಿಕ (वि०) ಕೂಲಿ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಮೂಟೆ ಹೊರುವವನು. भरणेन हरति—भरण "ष्ठन्" (४-४-१६)। स्त्रियां "ङीष्" (४-१-४१)। **भरणिकी ಭರಣಿಕೀ.**

भरणी ಭರಣೀ (स्त्री०) 1. ಭರಣೀ ನಕ್ಷತ್ರ, ಅಶ್ವಿನೀ ಮೊದಲಾದ ಇಪ್ಪತ್ತೇಳು ನಕ್ಷತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಎರಡನೆಯದು. भरण "ङीष्" (४-१-४१)। ಈ ನಕ್ಷತ್ರವು ಯಮ ದೇವತಾಕವಾದುದು. ಇದು ಮೇಷರಾಶಿಗೆ ಸೇರಿದ ನಕ್ಷತ್ರ. 2. ಕಹಿ ಹೀರೆಗಿಡ. "भरणी घोषके ऋक्षे" मेदि०।

भरणीभू ಭರಣೀಭೂ (पुं०) ರಾಹುಗ್ರಹ. भरणी भूरुत्पत्तिस्थानं यस्य।

भरणीय ಭರಣೀಯು (वि०) 1. ಪೋಷಿಸಲ್ಪಡುವವನು, ಸಾಕಲ್ಪಡುವವನು. 2. ಪೋಷಿಸಲು ಅರ್ಹನಾದವನು. 3. ಪೋಷಿಸಬೇಕಾದವನು. भृञ् (भरणे) "अनीयर्" (३-१-९६)। "सर्वं भवतु ते राज्यं पञ्च ग्रामान् विसर्जय। अवश्यं भरणीया हि पितुस्ते राजसत्तम" भा० उद्योग० १५०-१७। "तव्यः" (३-१-९६)। **भर्तव्यः ಭರ್ತವ್ಯಃ.**

भरण्ड ಭರಂಡ (पुं०) 1. ಸ್ವಾಮಿ, ಯಜಮಾನ. भृञ् (भरणे) "अण्डच्" (उ० १-१२६)। 2. ರಾಜ, ದೊರೆ. 3. ವೃಷಭ, ಎತ್ತು. 4. ಕೃಮಿ, ಹುಳ.

भरण्य ಭರಣ್ಯ (न०) 1. ಸಂಬಳ. 2. ಕೂಲಿ. भरणे साधु "यत्" (४-४-९८)। "भरण्यं भरणं भर्म वेतनं निष्क्रयो भृतिः" वैज०।

भरत ಭರತ (पुं०) 1. ದುಷ್ಯಂತನಿಗೆ ಶಕುಂತಲೆಯಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದ ಮಗ ಭರತ ಕುಮಾರ, ಭರತಚಕ್ರವರ್ತಿ. ಇವನಿಗೆ ಸರ್ವದಮನನೆಂದೂ ಹೆಸರು. ಇವನು ವಿದರ್ಭ ರಾಜನ ಮೂವರು ಕನ್ಯೆಯರನ್ನು ವಿವಾಹ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಅವರಲ್ಲಿ ಮಕ್ಕಳನ್ನು ಪಡೆದನು. ಭರತನು ಪಟ್ಟಾಭಿಷಿಕ್ತನಾಗಿ ಧರ್ಮದಿಂದ ರಾಜ್ಯ ಪರಿಪಾಲನ ಮಾಡುತ್ತ ಗಂಗಾತೀರ ದಲ್ಲಿ ಐವತ್ತೈದು ಅಶ್ವಮೇಧ ಯಾಗಗಳನ್ನೂ ಯಮುನಾ ತೀರದಲ್ಲಿ ಇಪ್ಪತ್ತೆಂಟು ಅಶ್ವಮೇಧ ಯಾಗಗಳನ್ನೂ ಮಾಡಿದನು. 2. ದಶರಥನಿಗೆ ಕೈಕಯಿಯಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದ ಒಬ್ಬ ಪುತ್ರ, ಶ್ರೀರಾಮನ ತಮ್ಮ. [ಇವನು ಕುಶಧ್ವಜನ ಮಗಳಾದ ಮಾಂಡವಿಯನ್ನು ಮದುವೆಯಾಗಿದ್ದನು. ಭರತನು ಮಾತುಲನಾದ ಯುಧಾಜಿತ್ತಿನ ಮನೆಯಲ್ಲಿದ್ದಾಗ ಶ್ರೀರಾಮನು ವನವಾಸಕ್ಕೆ ತೆರಳಿದನು. ಮಾವನ ಮನೆ ಯಿಂದ ಬಂದ ಭರತನು ಈ ವಿಷಯವನ್ನು ಕೇಳಿ ಬಹಳ ಖಿನ್ನನಾಗಿ ಅರಣ್ಯಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ಶ್ರೀರಾಮನನ್ನು ರಾಜ್ಯ ಸ್ವೀಕರಿಸುವಂತೆ ಅನೇಕ ವಿಧವಾಗಿ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದರೂ ಶ್ರೀರಾಮನು ಅದಕ್ಕೆ ಸಮ್ಮತಿಸದಿರಲು ಶ್ರೀರಾಮನ ಪಾದುಕೆಗಳನ್ನು ಪಡೆದು ನಂದಿಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ ಪಾದುಕಾ ಪಟ್ಟಾಭಿಷೇಕ ಮಾಡಿ ಪೂಜಿಸುತ್ತ, ಪಾದುಕೆಗಳ ಅಜ್ಞೆ ಪಡೆದು ಶ್ರೀರಾಮನು ಅರಣ್ಯದಿಂದ ಬರುವವರೆಗೂ ಅವುಗಳ ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿ ರಾಜ್ಯವನ್ನಾಳುತ್ತಿದ್ದು ಅರಣ್ಯದಿಂದ ಬಂದನಂತರ ಸಂತೋಷದಿಂದ ಸ್ವಾಗತಿಸಿ ಶ್ರೀರಾಮನಿಗೆ ಪಟ್ಟಾಭಿಷೇಕ ಮಾಡಿ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಒಪ್ಪಿಸಿ ಭಕ್ತಾಗ್ರೇಸರ ನೆಂದು ಖ್ಯಾತಿಪಡೆದನು.] "भरताय परं नमोऽस्तु तस्मै प्रथमोदाहरणाय भक्तिभाजाम्। यदुपज्ञमशेषतः पृथिव्यां प्रथितो राघवपादुकाप्रभावः" पादु० स०। 3. ಜಡಭರತ, ಋಷಭದೇವನ ಜ್ಯೇಷ್ಠ ಪುತ್ರ. ["जडभरत" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] 4. ಋತ್ವಿಕ್ಕು, ಯಾಗದ ಪುರೋಹಿತ. "याजका भरता यज्ञलिहः" वैज०। 5. ನಾಟ್ಯಾಚಾರ್ಯ ರಾದ ಭರತಮುನಿ, ನಾಟ್ಯಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ರಚಿಸಿದ ಒಬ್ಬ ಮುನಿ. 6. ಶೈಲೂಷ, ನಟ. भृञ् (भरणे) "अतच्" (उ० ३-११०)। भरतेन प्रोक्तं नाटचशास्त्रमधीते "अण्" (४-२-५९)। अणो लुक् (४-२-६४)। 7. ಒಂದು ವಾದ್ಯ. 8. ನೇಯಿಗೆಯವನು. 9. ಭಾರತ ವರ್ಷ. ಋಷಭದೇವನ ಜ್ಯೇಷ್ಠ ಪುತ್ರನಾದ ಜಡಭರತನು ಈ ದೇಶವನ್ನು ಆಳಿದ್ದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಭಾರತವರ್ಷವೆಂದು ಹೆಸರಾಯಿತು. "भरतो ज्यष्ठः श्रेष्ठगुण आसीद्येनेदं वर्षं भारतमिति व्यपदिशन्ति" भाग० ५-४-९। 10. ಶಬರ, ಕಿರಾತ. 11. ಕ್ಷೇತ್ರ. 12. ಸಂಚರ, ಮಾರ್ಗ. "भरतः शबरे रामानुजे भारतवर्षके। दुष्यन्तजे नटे नाटचशास्त्रकृत्तन्तुवाययोः" नानार्थर०। "भरतो वाद्यभेदेऽपि दौष्यन्तौ सञ्चरे नटे। रामानुजे च भरतस्तन्तुवायेऽपि च क्वचित्" विश्व०। "भरतः शबरे नटे। क्षेत्रे रामानुजे शास्त्रे दौष्यन्तावृषभात्मजे" हेम०।

भरतखण्ड ಭರತಖಂಡ (न०) ಭಾರತ ವರ್ಷದ ಒಂದು ಭಾಗ.

भरतपुत्रक ಭರತಪುತ್ರಕ (पुं०) ಶೈಲೂಷ, ನಟ. भरतस्य नाटचशास्त्रप्रणेतुः पुत्र इव कायति—कै (शब्दे) "कः" (३-२-३)।

भरतप्रसू ಭರತಪ್ರಸೂ (स्त्री०) 1. ಶಕುಂತಲೆ, ಭರತ ಚಕ್ರವರ್ತಿಯ ತಾಯಿ. 2. ಕೈಕಯೀ, ದಶರಥ ಚಕ್ರವರ್ತಿಯ ಕಿರಿಯ ಹೆಂಡತಿ. 3. ಋಷಭದೇವನ ಪತ್ನಿ, ಜಡಭರತನ ತಾಯಿ.

भरतर्षभ ಭರತರ್ಷಭ (पुं०) ಭರತವಂಶದಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠ ನಾದವನು.

भरतवर्ष ಭರತವರ್ಷ (ಪುಂ) ಭಾರತ ದೇಶ.

भरतवाक्य ಭರತವಾಕ್ಯ (ನಂ) ನಾಟಕದ ಕೊನೆಯ ಶ್ಲೋಕ, ನಾಟಕಾಭಿನಯ ಪೂರ್ತಿಯಾದನಂತರ ಸಾಮಾಜಿಕ ರಿಗೆ ನಟನಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಡುವ ಆಶೀರ್ವಚನ. "तथापीदमस्तु भरतवाक्यम्"। "प्रवर्ततां प्रकृतिहिताय पार्थिवः सरस्वती श्रुतमहतां महीयसाम्। ममापि च क्षपयतु नीललोहितः पुनर्भवं परिगतशक्तिरात्मभूः" शाकु० ७-३४। ಇದು (ಭರತವಾಕ್ಯ) ಪ್ರತಿಯೊಂದು ನಾಟಕದ ಕೊನೆಯಲ್ಲೂ ನಟನ ವಾಕ್ಯವಾಗಿರುವುದು.

भरताग्रज ಭರತಾಗ್ರಜ (ಪುಂ) ಶ್ರೀರಾಮಚಂದ್ರ. ಭರತನ ಜ್ಯೇಷ್ಠ ಸಹೋದರ. भरतस्याग्रजः।

भरथ ಭರಥ (ಪುಂ) 1. ಅಗ್ನಿ, ಬೆಂಕಿ. 2. ಲೋಕಪಾಲ, ಅಷ್ಟದಿಕ್ಪಾಲಕರಲ್ಲೊಬ್ಬ. भृञ् (भरणे) "अथः" (उ० ३-११४)।

भरद्वाज ಭರದ್ವಾಜ (ಪುಂ) 1. ಭರದ್ವಾಜ ಮುನಿ, ಅಣ್ಣನಾದ ಉತಥ್ಯನ ಪತ್ನಿ ಮಮತೆಯಲ್ಲಿ ಬೃಹಸ್ಪತಿಯಿಂದ ಜನಿಸಿದ ಒಬ್ಬ ಋಷಿ. द्वाभ्यां जातः द्वाजः। पृषो०। ಒಬ್ಬನ (ಉತಥ್ಯನ) ಕ್ಷೇತ್ರ (ಪತ್ನಿ) ದಲ್ಲಿ ಇನ್ನೊಬ್ಬ (ಬೃಹಸ್ಪತ್ಯಾಚಾರ್ಯ) ರಿಂದ ಜನಿಸಿದ್ದರಿಂದ ಈತನು ದ್ವಾಜನಾದನು. [ಪತಿಗೆ (ಉತಥ್ಯನಿಗೆ) ಹೆದರಿ ಶಿಶುವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದ ಮಮತೆಯನ್ನು ಕರೆದು भर (पुषाण) द्वाजम् (ಇಬ್ಬರ ಮಗುವಾದ ಈತನನ್ನು ಪೋಷಿಸು) ಎಂದು ಬೃಹಸ್ಪತ್ಯಾಚಾರ್ಯರು ಹೇಳಲು ಅವಳು ಅಕ್ರಮವಾಗಿ ಜನಿಸಿದ ಈ ಶಿಶುವನ್ನು ಪೋಷಿಸುವುದಿಲ್ಲ त्वमिमं भर ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತ ಹೊರಟುಹೋದಳು. ಈ ಕಾರಣದಿಂದ ಈ ಮುನಿಗೆ "भरद्वाजः" ಎಂಬ ಹೆಸರಾಯಿತು. "मूढे भर द्वाजमिमं भर द्वाजं बृहस्पते। यातौ यदुक्त्वा पितरौ भरद्वाजस्ततस्त्वयम्" भाग० ९-२०-५। [ಈ ಮುನಿಯು ಗಂಗಾತೀರದಲ್ಲಿ ತಪಸ್ಸು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾಗ ಘೃತಾಚಿಯೆಂಬ ಅಪ್ಸರಸಿಯಲ್ಲಿ ಮೋಹಗೊಂಡು ವೀರ್ಯವನ್ನು ಒಂದು ದ್ರೋಣ (ದೊನ್ನೆ) ದಲ್ಲಿ ಬಿಟ್ಟನು. ಆದರಿಂದ ದ್ರೋಣಾಚಾರ್ಯರು ಜನಿಸಿದರು.] 2. ವಾಲ್ಮೀಕಿ ಮಹರ್ಷಿಯ ಶಿಷ್ಯನಾದ ಒಬ್ಬ ಋಷಿ. [ವನವಾಸಕ್ಕಾಗಿ ಹೊರಟ ಶ್ರೀರಾಮನು ಪ್ರಯಾಗಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಈ ಮಹರ್ಷಿಯ ಮಾತಿನಂತೆ ಚಿತ್ರಕೂಟ ಪರ್ವತಕ್ಕೆ ಬಂದು ವಾಸಿಸುತ್ತಿದ್ದನು. ಭರತನು ಶ್ರೀರಾಮನನ್ನು ಅಯೋಧ್ಯೆಗೆ ಕರೆತರಬೇಕೆಂದು ಅರಣ್ಯಕ್ಕೆ ಹೋಗಿದ್ದಾಗ ಅವನಿಗೂ ಅವನ ಪರಿವಾರಕ್ಕೂ ದಿವ್ಯವಾದ ಆತಿಥ್ಯವನ್ನು ನೀಡಿದನು. ಶ್ರೀರಾಮನು ವನವಾಸ ಮುಗಿಸಿಕೊಂಡು ಬರುವಾಗ ಈ ಮುನಿಯ ಆಶ್ರಮದಿಂದಲೇ ಹನುಮಂತನ ಮೂಲಕ ಅಯೋಧ್ಯೆಗೆ ತಾನು ಬರುತ್ತಿರುವ ವಿಷಯವನ್ನು ಹೇಳಿ ಕಳುಹಿಸಿದನು.] 3. ಭರದ್ವಾಜಪಕ್ಷಿ. "भरद्वाजः पक्षिभेदे बृहस्पतिसुतेऽपि च" हेम०।

भरित ಭರಿತ (ವಿ०) 1. ಪೂರ್ಣವಾದ, ತುಂಬಿರುವ. भरोऽस्य सञ्जातः "इतच्" (५-२-३६)। 2. ಪೋಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಸಾಕಲ್ಪಟ್ಟ.

भरिमन् ಭರಿಮನ್ (ಪುಂ) 1. ಕುಟುಂಬ, ಸಂಸಾರ. डु भृञ् (धारणपोषणयोः) कर्म० "इमनिच्" (उ० ४-१४७)। "भरिमा कुटुम्बम्" उणा०। 2. ಪೋಷಿಸುವುದು, ಸಾಕುವುದು. डु भृञ् भावे "इमनिच्"। 3. ವಿಷ್ಣು. कर्त० इमनिच्।

भरु ಭರು (ಪುಂ) 1. ಸ್ವಾಮಿ, ಯಜಮಾನ. 2. ಪತಿ, ಗಂಡ. भरति—भृञ् (भरणे) "उः" (उ० १-७)। 3. ಸ್ವರ್ಣ, ಚಿನ್ನ. 4. ಹರ, ಪರಶಿವ. "भरुः स्वर्णे हरे पुंसि" मेदि०। "भरुर्भर्तृकनकयोः" हेम०। 5. ವಿಷ್ಣು. 6. ಸಮುದ್ರ.

भरुज ಭರುಜ (ಪುಂ) ಸೃಗಾಲ, ಜಂಬುಕ, ನರಿ. भेति शब्देन रोजयति—रुज (हिंसायाम्) "कः" (३-१-१३५)। "सृगालो भरुजः क्रोष्टा श्वभीरुर्मृगमत्तकः" वैज०। स्त्रियां वा "ङीष्" (४-१-४५)। **भरुजा ಭರುಜಾ, भरुजी ಭರುಜೀ.**

भरुटक ಭರುಟಕ (ನಂ) 1. ಹುರಿಯಲ್ಪಟ್ಟ ಮಾಂಸ. 2. ಕರಿಯಲ್ಪಟ್ಟ ಮಾಂಸ. "अङ्गारेषु विपक्वं मांसं भूतिर्भरुटकं भ्रष्टम्" अभिधानर०।

भर्ग ಭರ್ಗ (ಪುಂ) 1. ಈಶ್ವರ, ಪರಶಿವ, ಮಹಾದೇವ. भृज्यन्तेऽनेन कामादयः—भृजी (भर्जने) "घञ्" (३-३-१२१)। कुत्वम् (७-३-७२)। "......भूतवर्गो भर्गगृहिणीं रुधिरैर्धिनोमि" प्रबोध० ३-१५। 2. ಸೂರ್ಯನಲ್ಲಿರುವ ಈಶ್ವರಸಂಬಂಧವಾದ ಒಂದು ತೇಜಸ್ಸು. "आदित्यान्तर्गतं तेजो भर्गाख्यं तन्मुमुक्षुभिः। जन्ममृत्युविनाशाय दुःखस्य त्रितयस्य च। ध्यानेन पुरुषैर्यच्च द्रष्टव्यं सूर्यमण्डले" योगियाज्ञ०।

भर्जन ಭರ್ಜನ (ನಂ) 1. ಹುರಿಯುವುದು. 2. ಕರಿಯುವುದು. भृजी (भर्जने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 3. ಬಾಣಲೆ, ಹುರಿಯುವ ಓಡು. भृज्यतेऽत्र—भृजी अधि० "ल्युट्" (३-३-११७)। (ವಿ०) 4. ಹುರಿಯು

ವವನು. 5. ಕರಿಯುವವನು. भृजी कर्त० "ल्युः" (३-१-१३४)।

भर्जित ಭರ್ಜಿತ (वि०) 1. ಹುರಿಯಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಕರಿಯಲ್ಪಟ್ಟ. भृजी (भर्जने) कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)।

भर्तृ ಭರ್ತೃ (पुं०) 1. ಯಜಮಾನ, ಪತಿ, ಗಂಡ. बिभर्ति —डु भृञ् (धारणपोषणयोः) "तृच्" (३-१-१३३)। "स्त्रीणां भर्ता धर्मदाराश्च पुंसामित्यन्योन्यं वत्सयोर्ज्ञातमस्तु" मालती० ६-१८। "भर्तृभिः प्रणयसंभ्रमदत्तां वारुणीमतिरसां रसयित्वा" किरा० ९-५४। 2. ಸ್ವಾಮಿ, ಯಜಮಾನ, ಒಡೆಯ. "शापेनास्तंगमितमहिमा वर्षभोग्येण भर्तुः" मेघ० १-१। 3. ವಿಷ್ಣು. साधून् आत्मदानैकशीलः बिभर्ति पुष्णाति—डु भृञ् "तृन्" (३-२-१३५)। "यस्तान् पुष्णात्यात्मदानात् स भर्ता परिकीर्तितः" इति निरुक्तिः। "संभवो भावनो भर्ता प्रभवः प्रभुरीश्वरः" वि० स०। 4. ಸೃಷ್ಟಿಕರ್ತನಾದ ಚತುರ್ಮುಖ. (वि०) 5. ಪೋಷಕ, ಸಾಕುವವನು. "भर्ता स्वामिनि पुंसि स्यात् त्रिषु धातरि पोष्टरि" मेदि०। 6. ಯಜಮಾನ, ಮುಖಂಡ, ಮುಂದಾಳು. ನಾಯಕ. "स्वभर्तृनामग्रहणाद्बभूव सान्द्रे रजस्यात्मपरावबोधः" रघु० ७-४१। "भर्तारौ स्वामिधारकौ" शाश्व०।

भर्तृघ्नी ಭರ್ತೃಘ್ನೀ (स्त्री०) ಪತಿಯನ್ನು ಕೊಲ್ಲುವ ಲಕ್ಷಣದ ಹಸ್ತದ ಒಂದು ರೇಖೆ. भर्तारं हन्ति — हन (हिंसागत्योः) "टक्" (३-२-५३)। "पतिघ्नी पाणिरेखा" सि० कौ०।

भर्तृदारक ಭರ್ತೃದಾರಕ (पुं०) ರಾಜಕುಮಾರ. भर्तुः अधिपस्य राज्ञः दारकः पुत्रः। [ನಾಟಕಗಳಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಇದರ ಪ್ರಯೋಗ.]

भर्तृदारिका ಭರ್ತೃದಾರಿಕಾ (स्त्री०) ರಾಜಕುಮಾರಿ. भर्तुः राज्ञः दारिका पुत्री। [ನಾಟಕಗಳಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಇದರ ಪ್ರಯೋಗ.]

भर्तृमती ಭರ್ತೃಮತೀ (स्त्री०) ಸುಮಂಗಲಿ, ಪತಿಯುಳ್ಳ ಹೆಂಗಸು. "सतीमपि ज्ञातिकुलैकसंश्रयां जनोऽन्यथा भर्तृमतीं विशङ्कते" शाकु० ५-१७।

भर्तृहरि ಭರ್ತೃಹರಿ (पुं०) ವಾಕ್ಯಪದೀಯ ಶೃಂಗಾರ ನೀತಿ ಮತ್ತು ವೈರಾಗ್ಯಶತಕಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿದ ಒಬ್ಬ ಕವಿ.

भर्त्सन ಭರ್ತ್ಸನ (न०) ಅಪಕಾರದ ಮಾತು, ಹೆದರಿಕೆಯ ಮಾತು. भर्त्स (तर्जने) + णिच् भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "युच्" (३-३-१०७)। (स्त्री०) **भर्त्सना ಭರ್ತ್ಸನಾ.** "भर्त्सनाश्च मधुरस्मितगर्भाः" माघ० १०-६९।

भर्त्सयत् ಭರ್ತ್ಸಯತ್ (वि०) ಹೆದರಿಸಿ ಮಾತನಾಡುತ್ತಿರುವ. भर्त्स (तर्जने) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **-यन्ती -ಯಂತೀ.** "शानच्" (३-२-१२४)। **-यमाणः -ಯಮಾಣಃ.** "भर्त्सयन्निव वाग्जालैः प्रज्ञयोपहसन्निव" प्रबोध० २-२।

भर्त्सित ಭರ್ತ್ಸಿತ (वि०) 1. ಹೆದರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಬೆದರಿಸಿ ಮಾತನಾಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. भर्त्स (तर्जने) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। (न०) 2. ಹೆದರಿಸಿ ಮಾತನಾಡುವುದು. भर्त्स भावे "क्तः" (३-३-११४)।

भर्मण्या ಭರ್ಮಣ್ಯಾ (स्त्री०) ವೇತನ, ಕೂಲಿ, ಸಂಬಳ. भर्मणि भरणे साधुः — भर्मन् "यत्" (४-४-९८)।

भर्मन् ಭರ್ಮನ್ (न०) 1. ಸುವರ್ಣ, ಚಿನ್ನ. 2. ಕೂಲಿ, ಸಂಬಳ. भृञ् (भरणे) "मनिन्" (उ० ४-१४५)। "भृतिकाञ्चनयोर्भर्म" त्रिकाण्ड०। "भर्म स्यात् काञ्चने भृतौ" मेदि०। 3. ಪೋಷಣೆ, ಸಾಕುವುದು, ಕಾಪಾಡುವುದು, ಸಲಹುವುದು. "भिषग्भिराप्तैरथ गर्भभर्मणि" रघु० ३-१२। 4. ಭಾರ, ಹೊರೆ. 5. ನಾಭಿ, ಹೊಕ್ಕಳು. "भर्म स्वर्णे भृतौ भारे" विश्व०। 6. ರೇತಸ್ಸು, ವೀರ್ಯ. "हेम्नि रेतसि भर्म स्यात्" नानार्थर०।

भर्मिन् ಭರ್ಮಿನ್ (पुं०) ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಿಂದ ಪುಲ್ಕಸಿಯಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದವನು. "पुल्कसी भर्मिणं सूते" वैज०।

भलुह ಭಲುಹ (पुं०) ನಾಯಿ. "कौलेयकोऽस्थिखादश्च भवनो भलुहोऽपि च" वैज०।

भल्ल ಭಲ್ಲ (पुं०) 1. ಭಲ್ಲೂಕ, ಕರಡಿ. 2. ಅರ್ಧಚಂದ್ರಾಕಾರದ ಒಂದು ಶಸ್ತ್ರ. भल्ल (परिभाषणहिंसादानेषु) "अच्" (३-१-१३४)। "भल्लः स्यात्पुंसि भल्लूके शस्त्रभेदे पुनर्द्वयोः" मेदि०। "भल्लेन शितधारेण भिन्नोऽपि रिपुणाश्वगः" कुमा० १६-४४। "क्वचिदाकर्णविकृष्टभल्लवर्षी" रघु० ९-६६।

भल्लात ಭಲ್ಲಾತ (पुं०) ಗೇರುಮರ.

भल्लातक ಭಲ್ಲಾತಕ (त्रि०) 1. ಗೇರುಮರ. भल्ल इवातति—अत (सातत्यगमने) "क्वुन्" (उ० २-३२)। "वीरवृक्षोऽरुष्करोऽग्निमुखी भल्लातकी त्रिषु" अम०। स्त्रियां **भल्लातकी ಭಲ್ಲಾತಕೀ.** (न०) 2. ಗೇರುಹಣ್ಣು.

भल्ली ಭಲ್ಲೀ (स्त्री०) 1. ಒಂದು ವಿಧ ಶಸ್ತ್ರ. "भल्लो भल्ली च बाणे स्यात् भल्लो भल्लक उच्यते" विश्व०। 2. ಗೇರುಮರ. "भल्लातक्यां स्त्रियां भल्ली" मेदि०।

भल्लु(ल्लू)क ಭಲ್ಲು(ಲ್ಲೂ)ಕ (पुं०) 1. ಕರಡಿ. भल्लति हिनस्ति—भल्ल (हिंसायाम्) "उः" बाहु०। "कन्" (५-३-८५)। "ऊकः" (उ० ४-४१)। स्त्रियां "ङीष्" (४-१-६३)। **भल्लु(ल्लू)की ಭಲ್ಲು(ಲ್ಲೂ)ಕೀ.** "भल्लूको भल्लुकोऽपि च" शब्दभेद०। "अथ भल्लुके। ऋक्षाच्छभल्लभल्लूकाः" अम०। "दधति कुहरभाजामत्र भल्लूकयूनाम्" उ० रा० २-२१। 2. ವಾನರ, ಕಪಿ. "कपिः शाखामृगो हरिः। महावेगो दधिमुखः कुरङ्गो भल्लुकः पृथुः" वैज०।

भव ಭವ (पुं०) 1. ಮಹಾದೇವ, ಶಂಕರ, ಪರಶಿವ, ಪರಮೇಶ್ವರ. भवति भवते वा—भू (प्राप्तौ) "अच्" (३-१-१३४)। "आलम्बताग्रकरमत्र भवो भवान्याः" किरा० ५-२९। "तावत्स वह्निर्भवनेत्रजन्मा" कुमा० ३-७२। 2. ಸಂಸಾರ. "तदिच्छामो विभो स्रष्टुं सेनान्यं तस्य शान्तये। कर्मबन्धच्छिदं धर्मं भवस्येव मुमुक्षवः" कुमा० २-५१। 3. ಜನ್ಮ, ಉತ್ಪತ್ತಿ, ಹುಟ್ಟು. भू "अप्" (३-३-५७)। "बभूव सर्वं शुभशंसि तत्क्षणं भवो हि लोकाभ्युदयाय तादृशाम्" रघु० ३-१४। 4. ಸತ್ತೆ, ಇರುವಿಕೆ. 5. ಪ್ರಾಪ್ತಿ, ಹೊಂದುವಿಕೆ. 6. ಕ್ಷೇಮ, ಕುಶಲ, ಸೌಖ್ಯ. "भवः क्षेमेशसंसारे सत्तायां प्राप्तिजन्मनोः" मेदि०। (न०) 7. ಫಲ.

भवच्छिद् ಭವಚ್ಛಿದ್ (वि०) ಸಂಸಾರವನ್ನು ನಿವೃತ್ತಿಗೊಳಿಸುವ, ಇಹಲೋಕದ ಜೀವನವನ್ನು ಕೊನೆಗಾಣಿಸುವ. भवं संसारं छिनत्ति—छिदिर् (द्वैधीकरणे) "क्विप्" (३-२-६१)। "आगमादिव तमोऽपहादितः संभवन्ति मतयो भवच्छिदः" किरा० ५-२२।

भवच्छेद ಭವಚ್ಛೇದ (पुं०) ಸಂಸಾರದ ನಿವೃತ್ತಿ, ಇಹಲೋಕದ ಜೀವನವನ್ನು ಕೊನೆಗಾಣಿಸುವುದು. भवस्य संसारस्य छेदः।

भवच्छेदकर ಭವಚ್ಛೇದಕರ (वि०) ಸಂಸಾರಬಂಧನವನ್ನು ಬಿಡಿಸುವ. भवस्य छेदं करोति—कृञ् (करणे) "टः" (३-२-२०)। "भवान् भवच्छेदकरैः करोत्यधः" माघ० १-३५।

भवत् ಭವತ್ (त्रि०) 1. ನೀನು ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಗೌರವದ ಪದ. भातीति भवान्—भा (दीप्तौ) "डवतुः" (उ० १-६३)। (पुं०) भवान् भवन्तौ भवन्तः। "भवद्गिरामवसरप्रदानाय वचांसि नः" माघ० २-८। "भवल्लब्धवरोदीर्णस्तारकाख्यो महासुरः" कुमा० २-३२। (स्त्री०) भवती भवत्यौ भवत्यः। "देवि, प्रबलचिन्ताकुलहृदयामिव भवतीमवलोकयामि" प्रबोध० ५। ಈ भवत् ಪದವು अत्र ಮತ್ತು तत्र ಪದಗಳೊಡನೆ ಸೇರಿದಾಗ ಪೂಜ್ಯಾರ್ಥಕವಾಗುವುದು. "सङ्गीतरचनां कृत्वा अत्रभवतो दूतं प्रेषयतम्" माल० १। "आदिष्टोऽस्मि तत्रभवता काश्यपेन" शाकु० ४। 2. ವರ್ತಮಾನ ಕಾಲದ, ಈಗ ನಡೆಯುತ್ತಿರುವ ಕಾಲದ. भू "शतृ" (३-२-१२४)। "भूतं भवद्भावि च यच्च किञ्चित् सर्वज्ञ सर्वं तव गोचरं तत्" कुमा० १२-४४। 3. ಹುಟ್ಟುವ, ಉಂಟಾಗುವ, ಸಂಭವಿಸುವ. "भवन् भयाय लोकानामाकम्पितमहीतलः" माघ० १९-४। 4. ಆಗಿರುವ, ಉಂಟಾಗಿರುವ, "भव्यो भवन्नपि मुनेरिह शासनेन क्षात्रे स्थितः पथि तपस्य हतप्रमादः" किरा० ५-४९। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **भवन्ती ಭವನ್ತೀ.**

भवती ಭವತೀ (स्त्री०) ವಿಷಲೇಪನ ಮಾಡಿದ ಬಾಣ.

भवदीय ಭವದೀಯ (वि०) ನಿನ್ನ ಸಂಬಂಧವಾದ. भवतः अयम् "छस्" (४-२-११५)। "डवतु" ಪ್ರತ್ಯಯಾನ್ತವಾದ ಸರ್ವನಾಮ भवत् ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಮಾತ್ರ "छस्" ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುವುದು. "शतृ" ಪ್ರತ್ಯಯಾನ್ತ भवत् ಶಬ್ದಕ್ಕೆ "अण्" ಪ್ರತ್ಯಯ ಬಂದು **भावतः ಭಾವತಃ** ಎಂದು ರೂಪವಾಗುವುದು. "अपि दृष्टमपि श्रुतं प्रभावं भवदीयं भविनस्तमोऽभिभूताः" याद० १५-२५।

भवन ಭವನ (न०) 1. ಗೃಹ, ಮನೆ. भवन्त्यत्र—भू (सत्तायाम्) "ल्युट्" (३-३-११७)। "भवनोदरेषु परिमन्दतया शयितोऽलसः स्फटिकयष्टिरुचः" माघ० ९-३९। "भवनवलभीतुङ्गवातायनस्था" मालती० १-१८। 2. ಭಾವ, ಅಭಿಪ್ರಾಯ. 3. ಸತ್ತೆ, ಅಸ್ತಿತ್ವ, ಇರುವಿಕೆ. भू भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "भवनं स्यात् गृहे भावे" मेदि०। 4. ಸ್ಥಾನ, ಆಶ್ರಯ. 5. ಜನ್ಮ, ಉತ್ಪತ್ತಿ. "जन्माश्रयश्च भवनम्" त्रिकाण्ड०। 6. ಉಂಟಾಗುವುದು, ಸಂಭವಿಸುವುದು. (पुं०) 7. ನಾಯಿ. "कौलेयकोऽस्थिखादश्च भवनो भलुहोऽपि च" वैज०।

भवनीय ಭವನೀಯ (वि०) ಆಗಬೇಕಾದ, ಸಂಭವಿಸಬೇಕಾದ. भवितुमर्हम् भू "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः" (३-१-९६)। **भवितव्यम् ಭವಿತವ್ಯಮ್.**

"विपत्तौ किं विषादेन सम्पत्तौ हर्षणेन किम्। भवितव्यं भवत्येव कर्मणामीदृशी गतिः"।

भवभूति ಭವಭೂತಿ (पुं०) ಒಬ್ಬ ಮಹಾಕವಿ. ಈ ಕವಿಯು ಕ್ರಿ.ಶ. 7 ನೆಯ ಶತಮಾನದ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿದ್ದನೆಂದು ಚರಿತ್ರೆಯಿಂದ ತಿಳಿಯಬಹುದಾಗಿದೆ. ಈತನು ವಿದರ್ಭದೇಶದ ಪದ್ಮಪುರದಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದವನು. ನೀಲಕಂಠನೆಂಬುವನು ಈತನ ತಂದೆ. ಜಾತುಕರ್ಣಿಯು ತಾಯಿ, ಶ್ರೀಕಂಠನೆಂದು ಈ ಕವಿಯ ನಾಮಕರಣದ ಹೆಸರು. ಈತನಿಗೆ ಆಶ್ರಯದಾತನಾಗಿದ್ದ ಯಶೋವರ್ಮರಾಜನು "साम्बा पुनातु भवभूतिपवित्रमूर्तिः" ಎಂಬ ಈ ಕವಿಯ ಶ್ಲೋಕದಿಂದ ಸಂತೋಷಗೊಂಡು ಇವನಿಗೆ "भवभूतिः" ಎಂಬ ಹೆಸರನ್ನಿಟ್ಟು ಅದೇ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಗೊಳಿಸಿದನು. ಪರಮೇಶ್ವರನೇ ಸಾಕ್ಷಾತ್ತಾಗಿ ಬಂದು ಈತನಿಗೆ ಭೂತಿಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಅನುಗ್ರಹಿಸಿದುದರಿಂದ भवाद्भूतिरस्य ಎಂದು ಈತನಿಗೆ ಅನ್ವರ್ಥನಾಮವಾಯಿತೆಂದು ಒಂದು ಕಥೆ. ಈ ಕವಿಯಿಂದ (1) महावीरचरितम्, (2) मालतीमाधवम् ಮತ್ತು (3) उत्तररामचरितम् ಎಂಬ ಮೂರು ರೂಪಕಗಳು ರಚಿತವಾಗಿವೆ. ಮೊದಲ ಎರಡು ರೂಪಕಗಳ ಶೈಲಿಯು ಕ್ಲಿಷ್ಟವಾದುದು. "उत्तरे रामचरिते भवभूतिर्विशिष्यते" ಎಂದು ಕೊಂಡಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ಈ ಕವಿಯ ಶೈಲಿಯು ಉತ್ತರರಾಮಚರಿತದಲ್ಲಿ ದ್ರಾಕ್ಷಾಪಾಕಕ್ಕೆ ಳಿದು ಭಾವುಕರಿಗೆ ಪರಮ ಭೋಗ್ಯವಾಗಿರುವುದು.

भववीति ಭವವೀತಿ (स्त्री०) ಸಂಸಾರಬಂಧವಿಮೋಚನೆ, ಸಂಸಾರದಿಂದ ಬಿಡುಗಡೆ. भवाद्वीतिः। "भववीतये हतबृहत्तमसामवबोधवारि रजसः शमनम्" किरा० ६-४१।

भवातिग ಭವಾತಿಗ (वि०) ಸಂಸಾರವನ್ನು ದಾಟಿದವನು, ಸಂಸಾರಬಂಧವಿಮೋಚನೆ ಹೊಂದಿದವನು. भवं संसारमतिगच्छति—गम्लृ (गतौ) "डः" (वा० ३-२-४८)।

भवात्मज ಭವಾತ್ಮಜ (पुं०) 1. ಕಾರ್ತಿಕೇಯ, ಷಣ್ಮುಖ. 2. ವಿನಾಯಕ, ಗಣಪತಿ. भवस्य आत्मजः।

भवादृश् ಭವಾದೃಶ್ (वि०) ನಿನ್ನಂತಹ, ನಿನ್ನಂತಿರುವ. भवानिव दृश्यते—दृशिर् (प्रेक्षणे) "क्विन्" (३-२-६०)। आत्वम् (६-३-९१)। "कञ्" (३-२-६०)। **भवादृशः ಭವಾದೃಶ.** "क्सः" (वा० ३-२-५७)। **भवादृक्षः ಭವಾದೃಕ್ಷ.** क्विनि कञि च "ङीप्" (४-१-५, ४-१-१५)। **भवादृशी ಭವಾದೃಶೀ.** क्से "टाप्" (४-१-४)। **भवादृक्षा ಭವಾದೃಕ್ಷಾ.** "ध्वंसते यदि भवादृशस्ततः कः प्रयातु वद तेन वर्त्मना" किरा० १३-४१। "भवादृशेषु प्रमदाजनोदितं भवत्यधिक्षेप इवानुशासनम्" किरा० १-२८।

भवानी ಭವಾನೀ (स्त्री०) ಭವನ ಪತ್ನಿ, ಪರಮೇಶ್ವರನ ಸತಿ, ಪಾರ್ವತೀದೇವಿ. भवस्य पत्नी—भव "ङीष्" आनुक् आगमश्च (४-१-४९)। "आलम्बताग्रकरमत्र भवो भवान्याश्च्योतन्निदाघसलिलाङ्गुलिना करेण" किरा० ५-२९।

भवान्तकृत् ಭವಾನ್ತಕೃತ್ (पुं०) 1. ಚತುರ್ಮುಖ ಬ್ರಹ್ಮ. "यदा स्वपिति शान्तात्मा तदा सर्वं निमीलति" मनु० १-५२। 2. ಸಂಸಾರಬಂಧವನ್ನು ಬಿಡಿಸುವ ಪರಮಾತ್ಮಜ್ಞಾನ.

भवायनी ಭವಾಯನೀ (स्त्री०) ಗಂಗಾನದಿ. भवः अयनं स्थानं यस्याः। गौरा० "ङीष्" (४-१-४१)।

भविक ಭವಿಕ (न०) 1. ಕುಶಲ, ಕ್ಷೇಮ. प्रशस्तो भवो भद्रप्राप्तिरत्रास्ति "ठन्" (५-२-११५)। (वि०) 2. ಶುಭಕರವಾದ, ಕ್ಷೇಮವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ.

भवितव्य ಭವಿತವ್ಯ (वि०) ಆಗಬೇಕಾದ, ಸಂಭವಿಸಬೇಕಾದ. भवितुमर्हम् "तव्यः" (३-१-९६)। "विपत्तौ किं विषादेन सम्पत्तौ हर्षणेन किम्। भवितव्यं भवत्येव कर्मणामीदृशी गतिः"। "भवितव्यं भवत्येव यद्विधेर्मनसि स्थितम्"।

भवितव्यता ಭವಿತವ್ಯತಾ (स्त्री०) ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಆಗಬೇಕಾಗುವಿಕೆ, ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಸಂಭವಿಸುವಿಕೆ. भवितव्यस्य भावः "तल्" (५-१-११९)। "सर्वंकषा भगवती भवितव्यतैव" मालती० १-२३।

भवितृ ಭವಿತೃ (वि०) 1. ಮುಂದೆ ಆಗುವ, ಭವಿಷ್ಯತ್ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸಂಭವಿಸುವ. भू (सत्तायाम्) "तृन्" (३-२-१३५)। 2. ಮುಂದೆ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಆಗುವ ಸ್ವಭಾವದ, ಒಳ್ಳೆಯದಾಗಿ ಆಗುವ. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **भवित्री ಭವಿತ್ರೀ.** "नृपं तमावर्तमनोज्ञनाभिः सा व्यत्यगादन्यवधूर्भवित्री" रघु० ६-५२।

भविन् ಭವಿನ್ (वि०) 1. ಸಂಸಾರಿ, ಸಂಸಾರಬಂಧನಕ್ಕೆ ಒಳಗಾದವನು. भवोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। 2. ಜೀವಿಸಿರುವವನು, ಬದುಕಿರುವವನು.

भविल ಭವಿಲ (पुं०) 1. ಜಾರ, ವ್ಯಭಿಚಾರಿ, ಉಪಪತಿ. भू "इलच्" (उ० १-५४)। "पीठकेलिः पीठमर्दो भविलश्छिदुरो विटः" त्रिकाण्ड०। (न०) 2. ಗೃಹ,

ಮನೆ. 3. ಭವ್ಯವಾದ ಭವಿಷ್ಯತ್ತು, ಶುಭವಾದ ಮುಂದಿನ ಕಾಲ. "भविलं भवने भव्ये" वैज०।

भविष्णु ಭವಿಷ್ಣು (वि०) 1. ಮುಂದೆ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಆಗುವ ಸ್ವಭಾವದ, ಮುಂದೆ ಅಭಿವೃದ್ಧಿ ಹೊಂದುವ ಸ್ವಭಾವದ. भू (सत्तायाम्) "इष्णुच्" (३-२-१३८)। ಸಿದ್ಧಾಂತ ಕೌಮುದಿಯಂತೆ ಈ ಪ್ರಯೋಗ. ಮಹಾಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ "भवः इट्प्रतिषेधश्च" ಎಂದಿರುವುದರಿಂದ "भविष्णु" ಪದವು ನಿರಂಕುಶ ಕವಿಗಳ ಪ್ರಯೋಗ. 2. ಆಗುವ, ಸಂಭವಿಸುವ, ಒದಗುವ. "सहेलहासच्छुरिताननेन्दुस्ततः कुमारः पुरतो भविष्णुः" कुमा० १३-१३।

भविष्य(त्) ಭವಿಷ್ಯ(ತ್) (पुं०) 1. ಮುಂದಿನ ಕಾಲ, ಮುಂದೆ ಬರುವ ಕಾಲ. भू (सत्तायाम्) "स्यः" (३-१-३३)। वा "शतृ" (३-३-१४)। (वि०) 2. ಮುಂದಿನ ಕಾಲದ, ಮುಂದಿನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ, ಮುಂದಿನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸಂಭವಿಸುವ. "भविष्यतः पत्युरुमा च शम्भोः समाससाद प्रतिहारभूमिम्" कुमा० ३-५८। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–ष्यन्ती –ಷ್ಯಂತೀ.** "अव्याक्षेपो भविष्यन्त्याः कार्यसिद्धेर्हि लक्षणम्" रघु० १०-६। (न०) 3. ಭವಿಷ್ಯ ಪುರಾಣ, ಮುಂದಿನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ನಡೆಯುವ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಕುರಿತು ಬರೆದ ಪುರಾಣ.

भविष्यत्काल ಭವಿಷ್ಯತ್ಕಾಲ (पुं०) ಮುಂದಿನ ಕಾಲ, ಮುಂದೆ ನಡೆಯುವ ಕಾಲ.

भविष्यवादिन् ಭವಿಷ್ಯವಾದಿನ್ (वि०) ಮುಂದಿನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ನಡೆಯುವುದನ್ನು ಹೇಳುವವನು, ಭವಿಷ್ಯ ನುಡಿಯುವವನು. भविष्यं वदति—वद "णिनिः" (३-२-७८)।

भव्य ಭವ್ಯ (न०) 1. ಕುಶಲ, ಕ್ಷೇಮ, ಶುಭ. भवति—भू (सत्तायाम्) वा कर्त० "यत्" (३-४-६८)। पक्षे भूयतेऽनेन—भावे "यत्"। "भव्यमुख्याः समारम्भाः प्रत्यवेक्ष्या निरत्ययाः" रघु० १७-५३। 2. ಅಸ್ಥಿ, ಎಲುಬು. 3. ಭವಿಷ್ಯತ್ಕಾಲ, ಮುಂದೆ ನಡೆಯುವ ಕಾಲ. 4. ಸತ್ಯ, ನಿಜ. 5. ಅದೃಷ್ಟ, ಭಾಗ್ಯ. (वि०) 6. ಸತ್ಯವಾದ, ನಿಜವಾದ. 7. ಶುಭಕರ, ಮಂಗಳವನ್ನುಂಟು ಮಾಡುವ. 8. ಯೋಗ್ಯನಾದ, ಅರ್ಹನಾದ. "इति त्याज्ये भवे भव्यो मुक्तावुत्तिष्ठते जनः" किरा० ११-१३। 9. ಅದೃಷ್ಟವಂತ, ಭಾಗ್ಯಶಾಲಿ, ಪುಣ್ಯಶಾಲಿ. "सा भूधराणामधिपेन तस्यां समाधिमत्यामुदपादि भव्या" कुमा० १-२२। 10. ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ, ಉತ್ತಮನಾದ. "यत्पादपद्ममभवाय भजन्ति भव्याः" भाग०। 11. ಭವಿಷ್ಯತ್ಕಾಲದ, ಮುಂದಿನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ನಡೆಯುವ. 12. ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ನಡೆಯಬೇಕಾದ, ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಆಗಬೇಕಾದ. "अवश्यभव्येष्वनवग्रहग्रहा यया दिशा धावति वेधसः स्पृहा" नैष० १-१२०। 13. ಶಾಂತನಾದ, ಸೌಮ್ಯನಾದ, ತಾಳ್ಮೆಯುಳ್ಳ. "भव्यो भवन्नपि मुनेरिह शासनेन" किरा० ५-४९। 14. ಸಾಧು, ಒಳ್ಳೆಯವನು. "वीतस्पृहाणामपि मुक्तिभाजां भवन्ति भव्येषु हि पक्षपाताः" किरा० ३-१२। (पुं०) 15. ಕಡಾರದ ಗಿಡ, ದೊಡ್ಡ ಜಾತಿಯ ಹೆರಳೆ ಗಿಡ. (स्त्री०) **–व्या –ವ್ಯಾ.** 16. ಗಜಹಿಪ್ಪಲಿ. 17. ಅಗಸೆ ಗಿಡ. "भव्यं शुभे च सत्ये च योग्ये भाविनि च त्रिषु। कर्मरङ्गतरौ पुंसि स्त्रियां करिकणोमयोः। क्लीबमस्थनि" मेदि०।

भष ಭಷ (पुं०) 1. ಶ್ವಾನ, ನಾಯಿ. भषति—भष (भर्त्सने) "अच्" (३-१-१३४)। (स्त्री०) **–षा –ಷಾ.** 2. ಘಂಟಾಮಣಿ ಸೊಪ್ಪು, ಕಂಕೋಷ್ಠ.

भषक ಭಷಕ (पुं०) ಶ್ವಾನ, ನಾಯಿ. भष (भर्त्सने) "क्वुन्" (उ० २-३२)। "शुनको भषकः श्वा स्यात्" अम०। स्त्रियां "ङीष्" (४-१-६१)। **–की –ಕೀ.**

भषण ಭಷಣ (पुं०) 1. ನಾಯಿ, ಶ್ವಾನ. भषति—भष (भर्त्सने) "ल्युः" (३-१-१३४)। "श्वा सारमेयः शुनको भषणो मृगदंशकः" वैज०। (न०) 2. ನಾಯಿಯ ಕೂಗು, ನಾಯಿ ಬಗುಳುವುದು. भष भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "बुक्कनं श्वक्रतध्वाने भषणं भषितं शुनः" वैज०।

भषित ಭಷಿತ (न०) ನಾಯಿಯ ಶಬ್ದ, ನಾಯಿಯ ಕೂಗು. भष (भर्त्सने) भावे "क्तः" (३-३-११४)। "भषणं भषितं शुनः" वैज०।

भसत् ಭಸತ್ (पुं०) 1. ಪಕ್ಷಿ, ಹಕ್ಕಿ. "नीडोद्भवः शुको नीडी मलूको विप्रुषो भसन्" वैज०। 2. ಕಾಲ, ವೇಳೆ. "कालस्त्वपष्टुर्जहको भसन्तो भसदित्यपि" त्रिकाण्ड०।

भसद् ಭಸದ್ (स्त्री०) 1. ಗಣದೇವತೆ. 2. ಮಾಂಸ. 3. ಯೋನಿ, ಸ್ತ್ರೀಯರ ಗುಹ್ಯಪ್ರದೇಶ, ಗುಹ್ಯಾಂಗ. भस (भर्त्सनदीप्त्योः) "अदिः" (उ० १-१२७)। "भसद्भास्वरमांसयोः" हेम०। "भसद्स्त्री भास्वरे योनौ" मेदि०।

भसन्त ಭಸಂತ (पुं०) ಕಾಲ, ವೇಳೆ. बभस्ति—भस (भर्त्सनदीप्त्योः) "झच्" बाहु०।

भसित ಭಸಿತ (न०) ವಿಭೂತಿ, ಭಸ್ಮ, ಬೂದಿ. भस (दीप्तौ) "क्तः" (३-३-९४)। "भूतिर्भसितं भस्म क्षारं रक्षा च निर्दिष्टा" अभि० र०।

भस्त्रका ಭಸ್ತ್ರಕಾ (स्त्री०) 1. ತೊಗಲಿನ ಚೀಲ. 2. ತೊಗಲಿನತಿದಿ. 3. ತೊಗಲಿನ ಪಾತ್ರೆ. भस (दीप्तौ) "ष्ट्रन्" (उ० ४-१६७)। "टाप्" (४-१-४)। स्वार्थे "कन्"। वा इत् (७-३-४७)। इत्त्वपक्षे **भस्त्रिका ಭಸ್ತ್ರಿಕಾ.**

भस्त्रा ಭಸ್ತ್ರಾ (स्त्री०) 1. ತೊಗಲಿನ ಚೀಲ. 2. ತೊಗಲಿನ ತಿದಿ. 3. ತೊಗಲಿನ ಪಾತ್ರೆ. भस (दीप्तौ) "ष्ट्रन्" (उ० ४-१६७)।

भस्मक ಭಸ್ಮಕ (न०) 1. ಹೆಚ್ಚು ಹಸಿವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಒಂದು ರೋಗ, ತಿಂದ ಆಹಾರವನ್ನು ಬೇಗ ಜೀರ್ಣ ಮಾಡುವ ಒಂದು ರೋಗ. भस्मन् संज्ञायां "कन्"। ಬಹಳ ರೂಕ್ಷವಾದ (ವೇಗವಾದ) ಆಹಾರ ಸೇವನೆಯಿಂದ ಕಫವು ಕಡಮೆಯಾಗಿ ವಾತ ಮತ್ತು ಪಿತ್ತಗಳು ವೃದ್ಧಿ ಹೊಂದಿ ಅಗ್ನಿಯು ವೇಗವಾಗುವುದರಿಂದ ತಿಂದ ಆಹಾರವು ಬೇಗ ಜೀರ್ಣವಾಗುವುದು. ಇದಕ್ಕೆ ಭಸ್ಮಕ ರೋಗವೆಂದು ಹೆಸರು. ಇದನ್ನು ಉಪೇಕ್ಷಿಸಿದರೆ ಕ್ಷಯರೋಗಕ್ಕೆ ತುತ್ತಾಗ ಬೇಕಾಗುವುದು. "कट्वादिरूक्षान्नभुजां नराणां क्षीणे कफे मारुतपित्तवृद्धौ। अतिप्रवृद्धः पवनान्वितोऽग्निः भुक्तं क्षणाद्भस्म करोति यस्मात्। तस्मादसौ भस्मकसंज्ञकोऽभूदुपेक्षितोऽयं पचते च धातून्"॥ ಜಾಠರಾಗ್ನಿಯ ವೇಗದಿಂದ ಬಾಯಾರಿಕೆ ಬೆವರು ಸಂತಾಪ (ಜ್ವರ) ಮೂರ್ಛೆ ಮುಂತಾದ ತೊಂದರೆಗಳಾಗಿ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಧಾತುಗಳು ನಾಶವಾಗುವುವು. "तृट्स्वेददाहमूर्च्छादीन् कृत्वैवात्यग्निसंभवान्। पक्वान्नमाशु धात्वादीन् स क्षिप्रं नाशयेद्ध्रुवम्" भावप्र०। 2. ವಾಯುವಿಳಂಗ. 3. ಸ್ವರ್ಣ, ಚಿನ್ನ. 4. ರಜತ, ಬೆಳ್ಳಿ. "भस्मकं रोगभेदे स्याद्विडङ्गकलधौतयोः" विश्व०।

भस्मगन्धा ಭಸ್ಮಗಂಧಾ (स्त्री०) ರೇಣುಕ ಎಂಬ ಒಂದು ಗಂಧದ್ರವ್ಯ. भस्मन इव गन्धोऽस्याः।

भस्मगन्धिनी ಭಸ್ಮಗಂಧಿನೀ (स्त्री०) ರೇಣುಕ ಎಂಬ ಒಂದು ಗಂಧದ್ರವ್ಯ. भस्मनः गन्धोऽस्त्यस्याः "इनिः" (५-२-११५)। "ङीप्" (४-१-५)। "हरेणू रेणुका कौन्ती कपिला भस्मगन्धिनी" अम०।

भस्मगर्भा ಭಸ್ಮಗರ್ಭಾ (स्त्री०) ಕಪಿಲವರ್ಣದ ಅಗುರು. "अथ पिच्छिलाऽगुरुशिंशपा। कपिला भस्मगर्भा सा" अम०।

भस्मतूल ಭಸ್ಮತೂಲ (न०) 1. ಗ್ರಾಮಗಳ ಸಮೂಹ, ಹಳ್ಳಿಗಳ ಗುಂಪು. भस्म तूलयति—तूल (निष्कर्षे) + णिच् "कः" (३-१-१३५)। 2. ಧೂಳಿನ ಸುರಿಮಳೆ. 3. ಹಿಮ, ಮಂಜು. "भस्मतूलं ग्रामकूटे पांसुवर्षे हिमेऽपि च" मेदि०।

भस्मधारण ಭಸ್ಮಧಾರಣ (न०) ವಿಭೂತಿಯ ಧಾರಣೆ, ವಿಭೂತಿಯನ್ನು ಹಚ್ಚಿಕೊಳ್ಳುವುದು. भस्मनो धारणम्। **–लेपनम् –ಲೇಪನಮ್.**

ಭಸ್ಮಧಾರಣ ವಿಧಿ: ಕಾಂತಿ ಮತ್ತು ಸೌಖ್ಯವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವವರು ಅಮಂತ್ರಕವಾದ ಗಂಧ ಅಗುರು ಮತ್ತು ಕೇಸರಿ ಇವುಗಳನ್ನು ತಿರ್ಯಕ್‌ಪುಂಡ್ರವಾಗಿ ಧರಿಸಬೇಕು. ಈ ಪುಂಡ್ರವನ್ನು ಧರಿಸಿದರೂ ಭಸ್ಮಧಾರಣೆಯಾಗಬೇಕು. "वैदिकैः मन्त्रैः रहितं चन्दनागुरुकुङ्कुमम्। तिर्यक्पुण्ड्रात्मना धार्यं कान्तिसौख्याभिलाषिभिः। पुण्ड्रो धृतश्चन्दनाद्यैरपि भस्म न संत्यजेत्। दह्येत भस्मसंत्यागी सतीशक्रोधवह्नितः। चन्दनादुपरि प्राज्ञो धारयेद्भस्म वैदिकम्। लौकिकं चन्दनाद्यं तु भस्मोपरि न धारयेत्"। ಭಸ್ಮಧಾರಣೆಮಾಡಿ ಅದರ ಮೇಲೆ ಚಂದನಾದಿ ತ್ರಿಪುಂಡ್ರವನ್ನು ಧರಿಸಕೂಡದು. ಭಸ್ಮಧಾರಣೆಯಿಲ್ಲದೆ ಮಾಡುವ ಶಿವಪೂಜೆಯಿಂದ ಫಲವಿಲ್ಲ. "विना भस्मत्रिपुण्ड्रेण विना रुद्राक्षमालया। महादेवोऽर्चितो येन न च तस्य फलप्रदः" लिङ्गपु०।

भस्मन् ಭಸ್ಮನ್ (न०) 1. ಭಸ್ಮ, ಬೂದಿ. भस (दीप्तौ) "मनिन्" (३-२-७५)। 2. ವಿಭೂತಿ, ಧಾರಣೆಗಾಗಿ ಮಂತ್ರಪೂರ್ವಕ ಬೆರಣಿ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ ತಯಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಬೂದಿ. "भस्मानुलिप्ते वपुषि स्वकीये सहेलमादर्शतलं विमृज्य" कुमा० ९-२८।

भस्मसात् ಭಸ್ಮಸಾತ್ (अव्य०) ಭಸ್ಮವಾಗಿ, ಸಂಪೂರ್ಣ ಬೂದಿಯಾಗಿ. भस्म कार्त्स्न्येन सम्पन्नम्—भस्मन् वा "सातिः" (५-४-५२)। ಈ साति ಪ್ರತ್ಯಯವು कृञ् भू ಮತ್ತು अस ಧಾತುಗಳ ಯೋಗವಿದ್ದಲ್ಲಿ ಅಭೂತ ತದ್ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ವಿಕಲ್ಪವಾಗಿ ಬರುವುದು. भस्मसाद्भवति, भस्मीभवति। अग्निसाद्भवति, अग्नीभवति, भस्मसात्करोति, भस्मीकरोति ಇತ್ಯಾದಿ.

भस्मावशेष ಭಸ್ಮಾವಶೇಷ (वि०) ಭಸ್ಮರೂಪದಲ್ಲಿ ಉಳಿದಿರುವ. भस्मैवावशेषो यस्य। "तावत्स वह्निर्भवनेत्रजन्मा भस्मावशेषं मदनं चकार" कुमा० ३-७२।

भस्मासुर ಭಸ್ಮಾಸುರ (पुं०) ಒಬ್ಬ ಅಸುರ. [ಈ ಅಸುರನು ಪರಮೇಶ್ವರನನ್ನು ಕುರಿತು ತಪಸ್ಸುಮಾಡಿ ತನಗೆ ಯಾರಿಂದಲೂ ಮರಣ ಕೊಡದೆಂದೂ ತಾನು ಯಾರ ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಕೈಯಿಟ್ಟರೂ ಅವರು ಭಸ್ಮವಾಗ ಬೇಕೆಂದೂ ವರ ಪಡೆದನು. ಈ ವರವನ್ನು ಪರೀಕ್ಷಿಸಲು ಒಂದು ಸಲ ಈಶ್ವರನ ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಕೈಯಿಡಲು ಹೋಗಲಾಗಿ ಈಶ್ವರನು ಈ ವಿಷಯವನ್ನು ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ತಿಳಿಸಿದನು. ವಿಷ್ಣುವು ಮೋಹಿನೀ ರೂಪ ಧರಿಸಿ ತಾನು ಮಾಡುವಂತೆಯೇ ನರ್ತನ ಮಾಡಿದರೆ ಅವನ ವಶವಾಗು ವುದಾಗಿ ಹೇಳಿ ನರ್ತನದ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುವು ತನ್ನ ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಕೈಯಿಟ್ಟಾಗ ಭಸ್ಮಾಸುರನೂ ತನ್ನ ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಕೈಯಿಟ್ಟು ನರ್ತನಮಾಡಲು ಕೂಡಲೇ ಭಸ್ಮವಾದನು.]

भस्माह्वय ಭಸ್ಮಾಹ್ವಯ (पुं०) ಕರ್ಪೂರ.

भस्मीकरण ಭಸ್ಮೀಕರಣ (न०) ಭಸ್ಮವಾಗಿ ಮಾಡುವುದು, ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಬೂದಿಯನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುವುದು. भस्मन्+कृञ् अभूततद्भावे "च्विः" (५-४-५०)। भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। ईत् (७-४-३२)।

भस्मीकृत ಭಸ್ಮೀಕೃತ (वि०) ಭಸ್ಮವಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. भस्मन्+कृञ् अभूततद्भावे "च्विः" (५-४-५०)। कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)। "भस्मीकृतानां सगरात्मजानां प्राहुःसुधां प्रापितदेवभावाम्" याद० १८-४६।

भस्मीभूत ಭಸ್ಮೀಭೂತ (वि०) ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಬೂದಿ ಯಾದ. भस्मन्+भू अभूततद्भावे "च्विः" (५-४-५०)। कर्त० "क्तः" (३-४-७२)। ईत् (७-४-३२)। "भस्मीभूतस्य देहस्य पुनरागमनं कुतः"।

भा – दीप्तौ (अदा० पर० अक० अनि०)। भाति भातः भान्ति। बभौ बभतुः बभुः। भाता। भास्यति। भातु। अभात् अभाताम् अभुः। भायात्। अभासीत्। अभास्यत्। ಪ್ರಕಾಶಿಸು, ಹೊಳೆ. "अमुना घनैः क्षितिभृतातिभृता समतीत्य भाति जगती जगती" किरा० ५-२०। "बभौ च प्रेयसीवक्त्रं पत्युरुन्नमयन् करः" नैष० २०-५१। "भातु नाम सुदृशां दशनाङ्कः पाटलो धवलगण्डतलेषु" माघ० १०-८६।

कृत्सु:—भातव्यः। भानीयः। भेयः। भातः। भान्। भातम्। भात्वा। ಇತ್ಯಾದಿ.

भा ಭಾ (स्त्री०) 1. ಕಾಂತಿ, ಪ್ರಭೆ, ದೀಪ್ತಿ. भा (दीप्तौ) "अङ्" (३-३-१०४)। "अस्मत्किल श्रोत्रसुधां विधाय रम्भा चिरं भामतुलां नलस्य" नैष० ३-२६। 2. ಸೌಂದರ್ಯ, ಸೊಬಗು. "तावद्भा भारवेर्भाति याव-न्माघस्य नोदयः" उद्भ०। 3. ಭೂಮಿ. 4. ಅಲಂಕಾರ. "भा भुव्यलंकृतौ दीप्तौ" नानार्थर०।

भाकुट ಭಾಕುಟ (पुं०) ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಮೀನು. भया दीप्त्या कुटति—कुट (कौटिल्ये) "कः" (३-१-१३५)।

भाकूट ಭಾಕೂಟ (पुं०) 1. ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಮೀನು. 2. ಒಂದು ಪರ್ವತ, ಒಂದು ಬೆಟ್ಟ. भायुक्ताः कूटाः शिखराणि यस्य। "भाकूटः शैलझषयोर्भेदे" मेदि०।

भाकोश ಭಾಕೋಶ (पुं०) ಸೂರ್ಯ. भानां दीप्तीनां कोश इव। "दिनमणिहरिहेलिब्रध्नभाकोशभासुः" त्रिकाण्ड०।

भाक्त ಭಾಕ್ತ (वि०) 1. ಗೌಣವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಬಂದ, ಗೌಣ ವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಬೋಧಿತವಾದ. भक्तेः गौणवृत्तेरागतः "अण्" (४-३-७६)। 2. ಅನ್ನದ ಸಂಬಂಧವಾದ. भक्तस्य अयम् "अण्" (४-३-१२०)। 3. ನಿಯತ ವಾಗಿ ಅನ್ನ ಕೊಡಲ್ಪಡುವವನು, ಆಶ್ರಿತ. भक्तमस्मै नियतं दीयते—वा "अण्" (४-४-६८)। पक्षे "ठक्" भाक्तिकः ಭಾಕ್ತಿಕಃ.

भाक्तिक ಭಾಕ್ತಿಕ (वि०) "भाक्त" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.

भाग ಭಾಗ (पुं०) 1. ಭಾಗ, ಪಾಲು, ಹಿಸ್ಸೆ. भज (सेवायाम्) भावे "घञ्" (३-३-१८)। "भागो यवीयसां तत्र यदि विद्यानुपालिनः" मनु० ९-२०४। 2. ಒಂದು ವಸ್ತುವಿನ ಅಂಶ, ಒಂದು ಪದಾರ್ಥದ ಏಕದೇಶ. भज कर्म० "घञ्" (३-३-१९)। 3. ಒಂದು ವಸ್ತುವಿನ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗ. 4. ಅದೃಷ್ಟ, ಭಾಗ್ಯ. 5. ರೂಪಾಯಿಯ ಅರ್ಧಭಾಗ, ಅರ್ಧ ರೂಪಾಯಿ. "भागो रूप्यार्धके भाग्यैकदेशयोः" मेदि०। 6. ಸ್ಥಾನ, ಜಾಗ, ಅವಕಾಶ. "उरस्यपर्याप्तनिवेशभागा प्रौढी-भविष्यन्तमुदीक्षमाणा" रघु० १८-४७। 7. ರಾಶಿಯ 30ನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗ. "त्रिंशांशकस्तथा राशेर्भाग इत्यभिधीयते"। "भागा भाग्यांशतुर्यांशाः" वैज०।

भागधेय ಭಾಗಧೇಯ (न०) 1. ಭಾಗ್ಯ, ಅದೃಷ್ಟ. भाग एव स्वार्थे "धेयः" (वा० ५-४-२५)। "भागधेयपरि-पाकतस्तदा वासवो वसतिमभ्युपागतम्" याद० १७-६। 2. ಅಂಶ, ಪಾಲು. "अपत्यैरिव नीवारभागधेयोचितै-र्मृगैः" रघु० १-५०। 3. ತೆರಿಗೆ, ಕಂದಾಯ, ಸರ್ಕಾರಕ್ಕೆ

ಕೊಡಬೇಕಾದ ರಾಜಧನ. भागेन धीयतेऽसौ — धाञ् कर्म० "यत्" (३-१-९७)। (पुं०) 4. ದಾಯಾದ, ಜ್ಞಾತಿ, ಪಾಲುದಾರ. "भागो भाग्ये भागधेयं दायादे तु पुमानयम्" नानार्थर०।

भागवत ಭಾಗವತ (न०) 1. ಶ್ರೀಮದ್ಭಾಗವತ, ವ್ಯಾಸ ಮಹರ್ಷಿಪ್ರಣೀತವಾದ ಅಷ್ಟಾದಶ ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲೊಂದು, ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣಮಹಿಮೆಯನ್ನು ವರ್ಣಿಸುವ ಒಂದು ಪುರಾಣ ಗ್ರಂಥ. भगवतः इदम् "अण्" (४-३-१२०)। ಈ ಪುರಾಣದಲ್ಲಿ 12 ಸ್ಕಂಧಗಳೂ ಹದಿನೆಂಟು ಸಹಸ್ರ ಗ್ರಂಥಗಳೂ ಇವೆ. ಇದರಲ್ಲಿ ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುವಿನ 24 ಅವತಾರ ಗಳು ನಾರದಮಹರ್ಷಿಯ ಉಪದೇಶಪಡೆದ ವ್ಯಾಸ ಮಹರ್ಷಿಯಿಂದ ಭಾಗವತ ರಚನಾರಂಭ ಪರೀಕ್ಷಿತ್ತಿನ ಜನನ ಅವನಿಗೆ ರಾಜ್ಯಲಾಭ ಅವನಿಂದ ಕಲಿಪುರುಷನ ನಿಗ್ರಹ ಪರಮಾತ್ಮನ ವಿರಾಡ್‌ರೂಪ ತತ್ತ್ವಗಳ ಉತ್ಪತ್ತಿ ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡನಿರ್ಮಾಣ ವಿಷ್ಣುವಿನ ನಾಭಿಕಮಲದಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮೋತ್ಪತ್ತಿ ದಶವಿಧಸೃಷ್ಟಿ ಭಕ್ತಿಯೋಗದಿಂದ ಪ್ರಕೃತಿಯ ತಿರೋಧಾನ ಜಡಭರತನ ವೃತ್ತಾಂತ ಹಿರಣ್ಯಾಕ್ಷ ಹಿರಣ್ಯಕಶಿಪುಸಂಹಾರ ಅಸುರರಿಂದ ದೇವತೆ ಗಳ ಪರಾಜಯ ಸಮುದ್ರಮಥನ ಮಹಾಲಕ್ಷ್ಮಿಯ ಆವಿರ್ಭಾವ ದೇವತೆಗಳ ಅಮೃತಪಾನದಿಂದ ವಂಚಿತರಾದ ದೈತ್ಯರ ಪರಾಜಯ ವಾಮನಾವತಾರ ಬಲಿನಿಗ್ರಹ ಶ್ರೀರಾಮಚರಿತ ಪರಶುರಾಮನಿಂದ ಕ್ಷತ್ರಿಯರ ಸಂಹಾರ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣಾವತಾರ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಬಾಲಲೀಲೆ ಶಕಟ ತೃಣಾ ವರ್ತಾದಿ ಅಸುರರ ವಧೆ ಇಂದ್ರಮುಖಭಂಗ ಗೋವಿಂದ ಪಟ್ಟಾಭಿಷೇಕ ಕಂಸವಧೆ ರುಕ್ಮಿಣೀಕಲ್ಯಾಣ ಶಿಶುಪಾಲ ದಂತವಕ್ತ್ರರ ವಧೆ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನಿಂದ ಉದ್ಧವನಿಗೆ ಜ್ಞಾನೋಪ ದೇಶ ಸತ್ಸಂಗಮಹಿಮೆ ಭಕ್ತಿಯ ಮಹತ್ತ್ವ ಧ್ಯಾನಯೋಗ ಪರಮಾತ್ಮನ ವಿಭೂತಿವರ್ಣನೆ ಧರ್ಮನಿರೂಪಣೆ ತತ್ತ್ವ ಗಳ ಸಂಖ್ಯೆ ಪ್ರಕೃತಿಪುರುಷವಿವೇಕ ಕಲಿಧರ್ಮನಿರೂಪಣೆ ಪರೀಕ್ಷಿತ್ತಿನ ದೇಹತ್ಯಾಗ ವೇದಗಳ ಶಾಖಾವಿಭಾಗ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯನಿಂದ ಭಗವನ್ಮಾಯಾನಿರ್ಮಿತವಾದ ಮಹಾಪ್ರಳಯಲೀಲಾದರ್ಶನ ಪುರಾಣಗಳ ಶ್ಲೋಕ ಸಂಖ್ಯೆ ಶ್ರೀಮದ್ಭಾಗವತಮಹತ್ತ್ವ ಇತ್ಯಾದಿ ವಿಷಯ ಗಳು ವರ್ಣಿತವಾಗಿವೆ. 2. ದೇವೀಭಾಗವತ. ದೇವಿಯ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ವರ್ಣಿಸುವ ಒಂದು ಉಪಪುರಾಣ. भगवत्याः दुर्गायाः इदम् "अण्" (४-३-१२०)। "भगवत्याश्च दुर्गायाश्चरितं यत्र विद्यते। तत्तु भागवतं प्रोक्तं न तु देवीपुराणकम्" शिवपु०। (वि०) 3. ಭಗವದ್ಭಕ್ತ. भगवान् श्रीमन्नारायणः भगवती दुर्गा वा देवताऽस्य "अण्" (४-२-२४)। "सर्वभूतेषु यः पश्येत् भगवद्भावमात्मनः। भूतानि भगवत्यात्मन्येष भागवतोत्तमः" भाग० ११-२-४५। "सदाचाररताः शिष्टाः सर्वभूतानुकम्पकाः। शुचयस्त्यक्तरागा ये सदा भागवता हि ते" स्कान्द०। 4. ಪರಮಾತ್ಮನ ಸಂಬಂಧ ವಾದ.

भागशस् ಭಾಗಶಸ್ (अव्य०) ಭಾಗವಾಗಿ, ಒಂದು ಅಂಶ ವಾಗಿ. भाग "शस्" (५-४-४२)।

भागिक ಭಾಗಿಕ (वि०) ಒಂದು ಅಂಶವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ, ಒಂದು ಭಾಗವುಳ್ಳ (ಒಂದು ಮೊತ್ತ) ಶೇಕಡಾವಾರು ಬಡ್ಡಿ ಯುಳ್ಳ (ಒಂದು ಮೊತ್ತ). भागो वृद्ध्यादिरस्मिन् दीयते —वा "ठन्" (५-१-४९)। पक्षे "यत्"। **भाग्यम् ಭಾಗ್ಯಮ್.** भागिकं शतम्। भागिका विंशतिः।

भागिन् ಭಾಗಿನ್ (वि०) 1. ಅಂಶವಿಶಿಷ್ಟವಾದ, ಭಾಗ ಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ. भागोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। 2. ಪಾಲುದಾರ, ಭಾಗ ಹೊಂದುವ ಹಕ್ಕುಳ್ಳವನು. भज (सेवायाम्) "घिनुण्" (३-२-१४२)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **भागिनी ಭಾಗಿನೀ.** "तस्येह भागिनौ दृष्टौ बीजी क्षेत्रिक एव च" मनु० ९-५३। 3. ಹಂಚಿ ಕೊಳ್ಳುವವನು, ಭಾಗಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವವನು. 4. ಭಾಗ ಪಡೆಯಲು ಅರ್ಹತೆಯುಳ್ಳವನು. "औरसक्षेत्रजौ पुत्रौ पितृरिक्थस्य भागिनौ" मनु० ९-१६५।

भागिनेय ಭಾಗಿನೇಯ (पुं०) ಸಹೋದರಿಯ ಮಗ, ಒಡಹುಟ್ಟಿದವಳ ಮಗ, ಅಕ್ಕ ತಂಗಿಯರ ಮಗ. भगिन्या अपत्यम् "ढक्" (४-१-१२०)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-१५)।

भागीरथी ಭಾಗೀರಥೀ (स्त्री०) ಗಂಗಾನದಿ, ಭಗೀರಥನು ದೇವಲೋಕದಿಂದ ಭೂಲೋಕಕ್ಕೆ ಕರೆತಂದ ದೇವಲೋಕದ ನದಿ. भगीरथस्य अयम् "अण्" (४-३-१२०)। [ಕಪಿಲಮಹರ್ಷಿಯ ಕೋಪಾಗ್ನಿಯಿಂದ ದಗ್ಧರಾಗಿ ಭಸ್ಮೀ ಭೂತರಾಗಿದ್ದ ತನ್ನ ಪೂರ್ವಜರಾದ 60 ಸಹಸ್ರ ಮಂದಿ ಸಗರ ಚಕ್ರವರ್ತಿಯ ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ಸದ್ಗತಿಯುಂಟುಮಾಡಲು ಭಗೀರಥನು ಉಗ್ರ ತಪಸ್ಸನ್ನು ಕೈಗೊಂಡು ದೇವಲೋಕ ದಿಂದ ಈ ನದಿಯನ್ನು ಭೂಲೋಕಕ್ಕೆ ಕರೆತಂದಿದ್ದರಿಂದ ಈ ನದಿಗೆ "**भागीरथी**" ಎಂಬ ಹೆಸರಾಯಿತು.] "भगीरथेन सा नीता तेन भागीरथी स्मृता" ब्रह्मवै०। "भागीरथीपावककृत्तिकानामानन्दबाष्पाकुललोचनानाम्" कुमा० ११-३।

भागुरि ಭಾಗುರಿ (पुं०) ಒಬ್ಬ ವ್ಯಾಕರಣಶಾಸ್ತ್ರಪ್ರವರ್ತಕನಾದ ಋಷಿ. "वष्टि भागुरिरल्लोपमवाप्योरुपसर्गयोः। आपंचैव हलन्तानां यथा वाचा निशा दिशा" सि० कौ०।

भाग्य ಭಾಗ್ಯ (न०) 1. ಅದೃಷ್ಟ, ಶುಭ ಮತ್ತು ಅಶುಭಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಹಣೆಯಬರಹ, ಶುಭಾಶುಭ ಕರ್ಮಗಳ ಪರಿಣಾಮ. भज्यते—भज (सेवायाम्) "ण्यत्" (३-१-१२४)। "स्त्रियश्चरित्रं पुरुषस्य भाग्यं देवो न जानाति कुतो मनुष्यः"। "सा निन्दन्ती स्वानि भाग्यानि बाला बाहूत्क्षेपं क्रन्दितुं च प्रवृत्ता" शाकु० ५-३०। 2. ಅದೃಷ್ಟ, ಸುದೈವ, ದೈವಯೋಗ. "ग्रहैस्ततः पञ्चभिरुच्चसंश्रयैरसूर्यगैः सूचितभाग्यसम्पदम्" रघु० ३-१३। 3. ಐಶ್ವರ್ಯ, ಧನಸಂಪತ್ತು. "भूयिष्ठं भव दक्षिणा परिजने भाग्येष्वनुत्सेकिनी यान्त्येवं गृहिणीपदं युवतयो वामाः कुलस्याधयः" शाकु० ४-१७। 4. ಜನ್ಮಾಂತರದ ಪಾಪ ಮತ್ತು ಪುಣ್ಯಕಾರ್ಯ. 5. ಕಾರ್ಯ, ಕೆಲಸ. "भाग्यं कर्मण्यन्यजन्मकर्मण्यपि शुभाशुभे" वैज०। (वि०) 6. ಭಾಗಕ್ಕೆ ಅರ್ಹನಾದ, ಪಾಲು ಹೊಂದಲು ಯೋಗ್ಯನಾದ. भागमर्हति "यत्" (५-१-६६)। 7. ಒಂದು ಅಂಶವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ, ಒಂದು ಭಾಗವುಳ್ಳ (ಒಂದು ಮೊತ್ತ), ಶೇಕಡಾವಾರು ಬಡ್ಡಿಯುಳ್ಳ (ಒಂದು ಮೊತ್ತ). भागो वृद्ध्यादिरस्मिन् दीयते — वा "यत्" (५-१-४९)। पक्षे "ठन्" (५-१-४९)। **भागिकम् ಭಾಗಿಕಮ್.**

भाग्यक्रम ಭಾಗ್ಯಕ್ರಮ (पुं०) ಅದೃಷ್ಟದ ಸರದಿ, ಶುಭಾಶುಭ ಕರ್ಮಗಳ ಫಲವಾದ ಶುಭ ಮತ್ತು ಅಶುಭಗಳ ಪರ್ಯಾಯ. भाग्यस्य क्रमः। "सत्यं न मे विभवनाशकृतास्ति चिन्ता भाग्यक्रमेण हि धनानि भवन्ति यान्ति" मृच्छ० १-१३।

भाग्ययोग ಭಾಗ್ಯಯೋಗ (पुं०) ಅದೃಷ್ಟವು ಕೂಡಿಬರುವುದು, ಅದೃಷ್ಟಕಾಲವು ಸೇರಿಬರುವುದು. भाग्यस्य योगः।

भाग्यवत् ಭಾಗ್ಯವತ್ (वि०) ಅದೃಷ್ಟಶಾಲಿ, ಭಾಗ್ಯವಂತ. भाग्यमस्यास्ति "मतुप्" (५-२-९४)। मस्य वः (८-२-९)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–वती –ವತೀ.**

भाग्यवशात् ಭಾಗ್ಯವಶಾತ್ (अव्य०) ದೈವಯೋಗದಿಂದ, ಸುದೈವದಿಂದ, ಭಾಗ್ಯಬಲದಿಂದ, ಅದೃಷ್ಟ ವಿಶೇಷದಿಂದ.

भाग्यविप्लव ಭಾಗ್ಯವಿಪ್ಲವ (पुं०) ಅದೃಷ್ಟವು ವಿಪರೀತವಾಗುವುದು, ದುರದೃಷ್ಟದ ಪ್ರಾಪ್ತಿ, ದೌರ್ಭಾಗ್ಯದ ಘಟನೆ. भाग्यस्य विप्लवः।

भाङ्गीन ಭಾಂಗೀನ (न०) ಸಣಬು ಬೆಳೆಯುವ ಭೂಮಿ. भङ्गाया भवनं क्षेत्रम्—वा "खञ्" (५-२-१)। पक्षे "यत्" (५-२-४)। **भङ्ग्यम् ಭಂಗ್ಯಮ್.**

भाजक ಭಾಜಕ (वि०) ಭಾಗಿಸುವ, ಭಾಗಮಾಡುವ. भज (सेवायाम्) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

भाजन ಭಾಜನ (न०) 1. ಪಾತ್ರೆ (ತಪ್ಪಲೆ, ಬಟ್ಟಲು, ಕೊಳದಪ್ಪಲೆ ಮುಂತಾದುವು). भाज (पृथक्कर्मणि) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११३)। "राजतैर्भाजनैरेषामथो वा रजतान्वितैः" मनु० ३-२०२। 2. ಆಶ್ರಯ, ಆಧಾರ, ಪಾತ್ರ. "कल्याणानां त्वमसि महसां भाजनं विश्वमूर्ते" मालती० १-३। 3. ಯೋಗ್ಯ, ಅರ್ಹ. "भवादृशा एव भवन्ति भाजनान्युपदेशानाम्" काद०। 4. ಭಾಗಮಾಡುವುದು. भाज भावे "ल्युट्"(३-३-११५)। 5. (ಗಣಿತದಲ್ಲಿ) ಭಾಗಿಸುವುದು.

भाजित ಭಾಜಿತ (वि०) 1. ಭಾಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಬೇರೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. भाज (पृथक्कर्मणि)+णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। (न०) 2. ಭಾಗ, ಪಾಲು, ಅಂಶ. भाज भावे "क्तः" (३-३-११४)।

भाज्य ಭಾಜ್ಯ (वि०) 1. ವಿಭಾಗಿಸಲ್ಪಡುವ, ಭಾಗಮಾಡಲ್ಪಡುವ. भज्यते विभज्यते—भज (सेवायाम्) कर्म० "ण्यत्" (३-१-१२४)। 2. ಭಾಗಮಾಡಬೇಕಾದ. 3. ಭಾಗಮಾಡಲು ಅರ್ಹವಾದ, ಭಾಗಮಾಡಬಹುದಾದ. 4. ಪಿತ್ರಾರ್ಜಿತ ಆಸ್ತಿ.

भाटक ಭಾಟಕ (पुंन०) ಬಾಡಿಗೆ, ಕೂಲಿ, ಇತರರ ಮನೆ ಗಾಡಿ ಮುಂತಾದುವನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಕೊಡುವ ಹಣ. भट (भृतौ) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "गृहवाप्यापणादीनि गृहीत्वा भाटकेन यः। स्वामिनो नार्पयेद्यावत्तावद्दाप्यः स भाटकम्"।

भाटि ಭಾಟಿ (स्त्री०) 1. ಬಾಡಿಗೆ, ಕೂಲಿ. 2. ವೇಶ್ಯೆಯ ಸಂಪಾದನೆ.

भाट्ट ಭಾಟ್ಟ (पुं०) ಮೀಮಾಂಸಾದರ್ಶನಕಾರರಾದ ಕುಮಾರಿಲಭಟ್ಟರ ಅನುಯಾಯಿ (ಶಿಷ್ಯ).

भाण ಭಾಣ (पुं०) ದಶವಿಧ ರೂಪಕಗಳಲ್ಲೊಂದು ರೂಪಕ. **ದಶರೂಪಕಗಳು:** (1) नाटकम्, (2) प्रकरणम्, (3) भाणः, (4) प्रहसनम्, (5) डिमः, (6) व्यायोगः, (7) समवकारः, (8) वीथी, (9) अङ्कः ಮತ್ತು (10) ईहामृगः ಭಾಣದಲ್ಲಿ ಧೂರ್ತನಾಯಕನ ಚರಿತ್ರೆಯು ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯ ವಿಷಯ. ಒಂದೇ ಅಂಕ. ಒಂದೇ ಪಾತ್ರ. ಆಕಾಶ

ಭಾಷಿತದಿಂದ ಉಕ್ತಿ ಪ್ರತ್ಯುಕ್ತಿಗಳು ನಡೆಯುತ್ತವೆ. ಶೃಂಗಾರ ಮತ್ತು ವೀರರಸಗಳು ಸೂಚಿತವಾಗಿರಬೇಕು. ಕಥೆಯು ಕಲ್ಪಿತವಾಗಿರಬೇಕು. ಮುಖ ಮತ್ತು ನಿರ್ವಹಣ ಸಂಧಿಗಳು ಮಾತ್ರ. "भाणस्तु धूर्तचरितो नानावस्थान्तरात्मकः। एकाङ्क एक एवात्र निपुणः पण्डितो विटः। सम्बोधनोक्तिप्रत्युक्ती कुर्यादाकाशभाषितैः। सूचयेद्वीरशृङ्गारौ शौर्यसौभाग्यवर्णनैः। तत्रेतिवृत्तमुत्पाद्यं वृत्तिः प्रायेण भारती। मुखनिर्वहणे सन्धी लास्याङ्गानि दशापि च" सा० द०।

भाण्ड ಭಾಂಡ (न०) 1. ಪಾತ್ರೆ (ಬಿಂದಿಗೆ, ಬಟ್ಟಲು, ತಪ್ಪಲೆ ಮುಂತಾದುವು). भणति—भण (शब्दे) "ड:" (उ० १-११४)। "अण्" (५-४-३८)। "हृत्वा तु काञ्चनं भाण्डं क्रमियोनौ प्रजायते" भा० अनु० १७३-१०२। 2. ವರ್ತಕನ ಮೂಲಧನ. 3. ಅಶ್ವದ ಆಭರಣ, ಕುದುರೆಗೆ ತೊಡಿಸುವ ಒಡವೆ. 4. ನದಿಯ ಪಾತ್ರ, ಎರಡು ತೀರಗಳ ಮಧ್ಯೆ ಹೊಳೆಯು ಹರಿಯುವ ಭಾಗ. 5. ಭೂಷಣ, ಒಡವೆ. "भाण्डं मूलवणिग्वित्ते तुरङ्गाणां च मण्डने। नदीकूलद्वयीमध्ये भूषणे भाजनेऽपि च" हेम०। 6. ಘಟ, ಒಂದು ವಾದ್ಯ. 7. ಉಗ್ರಾಣ, ಸರಕುಗಳನ್ನು ತುಂಬಿಡುವ ಗೃಹ. "ब्रह्माण्डभाण्डोदरभ्राम्यत्पिण्डितचण्डिमा" म० वी० १-५४। 8. ಪೆಟ್ಟಿಗೆ, ಕರಂಡ, ಡಬ್ಬಿ, ಸಂಪುಟ, ಚೀಲ.

भाण्डपुट ಭಾಂಡಪುಟ (पुं०) ನಾಪಿತ, ನಾಯಿಂದ, ಕ್ಷೌರಿಕ. भाण्डे पुटा यस्य।

भाण्डागार ಭಾಂಡಾಗಾರ (पुंन०) 1. ಉಗ್ರಾಣ, ಸರಕುಗಳನ್ನು ತುಂಬಿಡುವ ಮನೆ. भाण्डानामगारः "भाण्डागारायुधागारान् धान्यागारांश्च सर्वशः" भा० शान्ति० ६८-५९। 2. ಆಶ್ರಯ, ಆಧಾರ, ಸ್ಥಾನ.

भाण्डागारिक ಭಾಂಡಾಗಾರಿಕ (पुं०) ಉಗ್ರಾಣದ ಅಧಿಕಾರಿ, ಉಗ್ರಾಣದ ಯಜಮಾನ. भाण्डागारे नियुक्तः "ठन्" (४-४-७०)।

भाण्डार ಭಾಂಡಾರ (न०) ಉಗ್ರಾಣ, ಸರಕು ಮೊದಲಾದುವುಗಳನ್ನು ತುಂಬಿಡುವ ಮನೆ. भाण्डं तदाकारमृच्छति—ऋ (गतौ) "अण्" (३-२-१)। पुस्तकभाण्डारम् ज्ञानभाण्डारम् ಇತ್ಯಾದಿ.

भाण्डारिन् ಭಾಂಡಾರಿನ್ (पुं०) ಭಂಡಾರದ ಅಧಿಕಾರಿ, ಉಗ್ರಾಣದ ಯಜಮಾನ. भाण्डारमस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। "तृषितः क्षुधितः कामी विद्यार्थी कृषिकारकः। भाण्डारी च प्रवासी च सप्त सुप्तान् प्रबोधयेत्"।

भाण्डि ಭಾಂಡಿ (स्त्री०) ನಾಪಿತನ ಪೆಟ್ಟಿಗೆ, ಕ್ಷೌರಿಕನ ಚೀಲ.

भाण्डिल ಭಾಂಡಿಲ (पुं०) ನಾಪಿತ, ನಾಯಿಂದ.

भाण्डिवाह ಭಾಂಡಿವಾಹ (पुं०) ನಾಪಿತ, ಕ್ಷೌರಿಕ, ನಾಯಿಂದ. भाण्डिं वहति—वह (प्रापणे) "अण्" (३-२-१)।

भाण्डिशाला ಭಾಂಡಿಶಾಲಾ (स्त्री०) ಕ್ಷೌರದ ಮನೆ, ನಾಯಿಂದನ ಅಂಗಡಿ, ಆಯುಷ್ಕರ್ಮದ ಶಾಲೆ.

भाण्डीर ಭಾಂಡೀರ (पुं०) ವಟವೃಕ್ಷ, ಆಲದ ಮರ.

भात ಭಾತ (न०) 1. ಪ್ರಭಾತ, ಪ್ರಾತಃಕಾಲ. भा (दीप्तौ) "क्तः" (३-४-७१)। 2. ದೀಪ್ತಿ, ಪ್ರಕಾಶ. भा भावे "क्तः" (३-३-११४)। (वि०) 3. ಪ್ರಕಾಶಿಸುವ, ಹೊಳೆಯುವ.

भाति ಭಾತಿ (स्त्री०) ಶೋಭೆ, ಕಾಂತಿ, ಪ್ರಕಾಶ. भा (दीप्तौ) "क्तिन्" (३-३-९४)।

भातु ಭಾತು (पुं०) 1. ರವಿ, ಸೂರ್ಯ. भा (दीप्तौ) "तुन्" (उ० १-७२)। "भातुरादित्यः" उणादिः। (वि०) 2. ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ, ಶೋಭಿಸುವ.

भाद्र ಭಾದ್ರ (पुं०) 1. ಭಾದ್ರಪದಮಾಸ, ಚೈತ್ರ ಮೊದಲುಗೊಂಡು ಆರನೆಯ ತಿಂಗಳು. भाद्री पौर्णमास्यस्मिन् "अण्" (४-२-२१)। (स्त्री०) **भाद्रा ಭಾದ್ರಾ.** 2. ಪೂರ್ವಾಭಾದ್ರಾ ಮತ್ತು ಉತ್ತರಾಭಾದ್ರಾ ನಕ್ಷತ್ರಗಳು. **भाद्री ಭಾದ್ರೀ.** 3. ಭಾದ್ರಪದ ಮಾಸದ ಹುಣ್ಣಿಮೆ. भद्रया युक्ता पौर्णमासी।

भाद्रपद ಭಾದ್ರಪದ (पुं०) 1. ಭಾದ್ರಪದ ಮಾಸ, ಚೈತ್ರ ಮೊದಲುಗೊಂಡು ಆರನೆಯ ತಿಂಗಳು. भाद्रपदी पौर्णमास्यस्मिन् "अण्" (४-२-२१)। (स्त्री० ब० व०) **-पदा -ಪದಾ.** 2. ಪೂರ್ವಾಭಾದ್ರಪದಾ ಮತ್ತು ಉತ್ತರಾಭಾದ್ರಪದಾ ನಕ್ಷತ್ರಗಳು. **-पदी -ಪದೀ.** ಭಾದ್ರಪದಮಾಸದ ಹುಣ್ಣಿಮೆ.

भाद्रमातुर ಭಾದ್ರಮಾತುರ (पुं०) ಪತಿವ್ರತೆಯ ಮಗ, ಸದಾಚಾರಸಂಪನ್ನಳಾದ ಹೆಂಗಸಿನ ಮಗ. भद्रमातुरपत्यम् "अण्" (४-१-११५)।

भान ಭಾನ (न०) 1. ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು, ತೋರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು. 2. ಪ್ರಕಾಶ, ಕಾಂತಿ, ದೀಪ್ತಿ. 3. ಜ್ಞಾನ,

ತಿಳಿವಳಿಕೆ, ಗ್ರಹಣಶಕ್ತಿ. भा (दीप्तौ) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

भानु ಭಾನು (पुं०) 1. ಸೂರ್ಯ. भाति—भा (दीप्तौ) "नुः" (उ० ३-३२)। "तनोति भानोः परिवेष-कैतवात् तदा विधिः कुण्डलनां विधोरपि" नैष० १-१४। 2. ಕಿರಣ, ರಶ್ಮಿ, ಕದಿರು. "भानुर्ना किरणे सूर्ये" मेदि०। 3. ವಿಷ್ಣು. अतिभास्वरेण भास्करेणापि उपजीव्यतेजा भाति इति भानुः। "रवेस्तेजस्करत्वाच्च भानुरित्यभिधीयते" इति निरुक्तिः। "अमृतांशूद्भवो भानुः शशबिन्दुः सुरेश्वरः" वि० स०। 4. ದಿವಸ, ಒಂದು ದಿನ. "भानुरंशौ रवौ दिने" हेम०। 5. ಹರ, ಪರಶಿವ, ಪರಮೇಶ್ವರ. "भानवोऽर्कहरांशवः" वैज०। 6. ಅರ್ಕವೃಕ್ಷ, ಎಕ್ಕದ ಗಿಡ. 7. ರಾಜ, ದೊರೆ.

भानुज ಭಾನುಜ (पुं०) 1. ಸೂರ್ಯನ ಮಗ. (स्त्री०) **–जा –ಜಾ.** 2. ಸೂರ್ಯನ ಪುತ್ರಿ ಕಾಳಿಂದೀ ನದಿ.

भानुमत् ಭಾನುಮತ್ (पुं०) 1. ಸೂರ್ಯ. भानवः किरणा अस्य सन्ति "मतुप्" (५-२-९४)। "विशोषितां भानुमतो मयूखैः मन्दाकिनीपुष्करबीजमालाम्" कुमा० ३-६५। 2. ಅರ್ಕವೃಕ್ಷ, ಎಕ್ಕದ ಗಿಡ. (स्त्री०) **–मती –ಮತೀ.** ದುರ್ಯೋಧನನ ಪತ್ನಿ.

भानेमि ಭಾನೇಮಿ (पुं०) 1. ಸೂರ್ಯ. भानां नेमिरिव। 2. ಅರ್ಕವೃಕ್ಷ, ಎಕ್ಕದ ಗಿಡ. "दिनप्रणीस्त्वव्यधिषो भानेमिरपरव्रतः" त्रिकाण्ड०।

भाम ಭಾಮ (पुं०) 1. ರವಿ, ಸೂರ್ಯ. भा (दीप्तौ) "मन्" (उ० १-१३७)। 2. ದೀಪ್ತಿ, ಪ್ರಕಾಶ, ಕಾಂತಿ. 3. ಕ್ರೋಧ, ಕೋಪ. भाम (क्रोधे) "घञ्" (३-३-१८)। "भामः क्रोधे रुचौ रवौ" हेम०। 4. ಸೋದರಿಯ ಗಂಡ, ಅಕ್ಕತಂಗಿಯರ ಗಂಡ. (स्त्री०) **–मा –ಮಾ.** 5. ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಪತ್ನಿ ಸತ್ಯಭಾಮೆ. "भामया भगवता च भाषिते" याद० १७-१३१।

भामिन् ಭಾಮಿನ್ (वि०) 1. ಕೋಪವುಳ್ಳವನು. भाम (क्रोधे) "णिनिः" (३-२-१७०)। भामिन् स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **भामिनी ಭಾಮಿನೀ.** 2. ಕೋಪವುಳ್ಳ ಹೆಂಗಸು. "उपचीयत एव कापि शोभा परितो भामिनि ते मुखस्य नित्यम्" भामि० वि०।

भामिनीविलास ಭಾಮಿನೀವಿಲಾಸ (पुं०) ಜಗನ್ನಾಥ ಪಂಡಿತ ವಿರಚಿತವಾದ ಒಂದು ಕಾವ್ಯ.

भार ಭಾರ (पुं०) 1. ಹೊರೆ, ತೂಕವುಳ್ಳ ಗಂಟು. भ्रियते—भृञ् (भरणे) "घञ्" (३-३-१९)। "भारः कायो जीवितं वज्रकीलं काष्ठाः शून्याः निष्फलानीन्द्रियाणि" मालती० ९-३७। 2. ತೂಕ, ಭಾರ, 3. ಸಮೂಹ, ಗುಂಪು. "स्ववालभारस्य तदुत्तमाङ्गजैः स्वयं चमर्येव तुलाभिलाषिणः" नैष० १-२५। 4. ಅತಿರೇಕ, ಅತಿಶಯ, ಆಧಿಕ್ಯ. "सा मुक्तकण्ठं व्यसनातिभाराच्चक्रन्द विग्ना कुररीव भूयः" रघु० १४-६८। 5. ವಿಷ್ಣು. 6. ಕಾವಡಿ, ಅಡ್ಡೆ. 7. 2000 ಪಲಗಳ ತೂಕ.

5 ಗುಲಗಂಜಿಗಳ ತೂಕ	1 ಆದ್ಯಮಾಷಕ
16 ಆದ್ಯಮಾಷಕಗಳು	1 ಕರ್ಷ
4 ಕರ್ಷಗಳು	1 ಪಲ
100 ಪಲಗಳು	1 ತುಲೆ
20 ತುಲೆಗಳು ಅಥವಾ 2000 ಪಲಗಳು	1 ಭಾರ

"भारः स्याद्वीवधे विष्णौ पलानां द्विसहस्रके" मेदि०।

भारत ಭಾರತ (न०) 1. ವೇದವ್ಯಾಸಮಹರ್ಷಿಪ್ರಣೀತವಾದ ಶ್ರೀಮನ್ಮಹಾಭಾರತ ಗ್ರಂಥ, ಭರತ ಚಕ್ರವರ್ತಿಯ ವಂಶದ ದೊರೆಗಳ ಚರಿತ್ರೆಯನ್ನು ವರ್ಣಿಸುವ ಒಂದು ಇತಿಹಾಸ. भरतान् भरतवंशीयान् अधिकृत्य कृतो ग्रन्थः "अण्" (४-३-८७)। ವೇದಾದಿ ಸಕಲ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳ ಸಾರಾಂಶವನ್ನು ಇದರಲ್ಲಿ ವಿಸ್ತರಿಸಿ ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ "ಭಾರತ" ವೆಂದು ಹೆಸರು. भारं वेदादिशास्त्रेभ्योऽपि सारांशं तनोति—तनु (विस्तारे) "उः" (३-२-१०१)। "तपसा ब्रह्मचर्येण व्यस्य वेदं सनातनम्। इतिहासमिमं चक्रे पुण्यं सत्यवतीसुतः" भा० आदि० १-३८। "महत्त्वाद्भारवत्त्वाच्च महाभारतमुच्यते" ಈ ಕಾರಣದಿಂದಲೂ ಇದು ಮಹಾಭಾರತವಾಗಿದೆ. ಶಕುಂತಲಾ-ದುಷ್ಯಂತರ ಪುತ್ರನಾದ ಭರತ ಚಕ್ರವರ್ತಿಯ ವಂಶಸಂಭೂತರಾದ ರಾಜರ ಚರಿತ್ರೆಯನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಇದಕ್ಕೆ ಭಾರತವೆಂದು ಹೆಸರಾಯಿತು.

ಕೌರವ-ಪಾಂಡವರ ಯುದ್ಧ ವ್ಯಾಜದಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನು ಭೂಭಾರವನ್ನು ಇಳಿಸಿದ್ದರಿಂದ ಇದೊಂದು ಬೃಹತ್ತಾದ ಇತಿಹಾಸವಾಯಿತು. ಮಹಾಭಾರತವು ಒಂದು ಲಕ್ಷ ಗ್ರಂಥಾತ್ಮಕವಾದುದು. ದೈವಯೋಗದಿಂದ ಕೌರವ ಪಾಂಡವರಿಗೆ ವೈರವುಂಟಾಗಿ ಪಾಂಡವರನ್ನು ರಾಜ್ಯಭ್ರಷ್ಟರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಲು ಯತ್ನಿಸಿದ ದುರ್ಯೋಧನನು ದ್ಯೂತ

ದಲ್ಲಿ ಧರ್ಮರಾಜನನ್ನು ಸೋಲಿಸಿ ಪತ್ನೀ ಮತ್ತು ಸಹೋದರರೊಡನೆ ವನವಾಸಕ್ಕೆ ಕಳುಹಿದನು. ವನವಾಸ ಮತ್ತು ಅಜ್ಞಾತವಾಸಗಳನ್ನು ಮುಗಿಸಿ ಬಂದ ಧರ್ಮರಾಜನಿಗೆ ಧರ್ಮಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಕೊಡದೆ ದ್ರೋಹ ಮಾಡಲು ಸಂಕಲ್ಪಿಸಿದ ದುರ್ಯೋಧನನಿಗೂ ಪಾಂಡವರಿಗೂ ಘೋರಯುದ್ಧ ನಡೆದು ಎರಡು ಪಕ್ಷಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಮಹಾಪರಾಕ್ರಮಿಗಳಾದ ಅನೇಕ ರಾಜಾಧಿರಾಜರು ಹತರಾದರು. ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಸಾಹಾಯ್ಯದಿಂದ ಪಾಂಡವರು ಭೀಷ್ಮ ದ್ರೋಣ ಅಶ್ವತ್ಥಾಮ ಕರ್ಣ ಮೊದಲಾದವರನ್ನು ಸೋಲಿಸಿ ಬಾಲ್ಯದಿಂದಲೂ ತಮಗೆ ಪರಮದ್ರೋಹ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದ ದುರ್ಯೋಧನಾದಿ ಸಕಲ ಕೌರವರನ್ನೂ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ನಾಮಾವಶೇಷ ಮಾಡಿ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿದರು. ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಕೃಪೆಯಿಂದಲೂ ಭೀಷ್ಮಾಚಾರ್ಯರ ಅನುಮತಿಯಿಂದಲೂ ಧರ್ಮರಾಜನು ಪಟ್ಟಾಭಿಷಿಕ್ತನಾಗಿ ಸಹೋದರರೊಡನೆ ಧರ್ಮದಿಂದ ರಾಜ್ಯವಾಳಿದನು. ಶ್ರೀಮನ್ಮಹಾಭಾರತವು ಕೌರವ-ಪಾಂಡವರ ಯುದ್ಧವನ್ನು ವರ್ಣಿಸುವ ಇತಿಹಾಸ ಮಾತ್ರವಲ್ಲ. ಇದೊಂದು ನವರಸ ಪರಿಪೂರ್ಣವಾದ ಮಹಾಕಾವ್ಯ. ಸಕಲ ವೇದಾರ್ಥಗಳನ್ನೂ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಇದೊಂದು ಸ್ಮೃತಿಗ್ರಂಥವೂ ಆಗಿದೆ. ರಾಜಧರ್ಮ ವರ್ಣಾಶ್ರಮಧರ್ಮ ಯುದ್ಧ ಧರ್ಮ ಮುಂತಾದುವುಗಳನ್ನೂ ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಇದೊಂದು ಧರ್ಮಗ್ರಂಥ. ರಾಜನೀತಿಯನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದರಿಂದ ನೀತಿಗ್ರಂಥ. ಮೋಕ್ಷಧರ್ಮನಿರೂಪಣೆಯಿರುವುದರಿಂದ ಮೋಕ್ಷಶಾಸ್ತ್ರ. ಇದರಲ್ಲಿ ಚಾತುರ್ವರ್ಣ್ಯ ಪುರಾಣಗಳು ತಪಸ್ಸು ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯ ಪೃಥಿವಿ ಸೂರ್ಯ ಚಂದ್ರ ಗ್ರಹಗಳು ನಕ್ಷತ್ರಗಳು ಯುಗಪ್ರಮಾಣ ಜಗತ್ತಿನ ಸೃಷ್ಟಿಕ್ರಮ ಪ್ರಲಯಪ್ರಕಾರ ಧರ್ಮ ಅರ್ಥ ಕಾಮ ಮತ್ತು ಮೋಕ್ಷರೂಪವಾದ ಪುರುಷಾರ್ಥ ಚತುಷ್ಟಯ ಮೊದಲಾದ ಅನೇಕ ಜನಜೀವನ ಜೀವಾತುವಾದ ವಿಷಯಗಳು ಪ್ರತಿಪಾದಿತವಾಗಿವೆ. ಇದರಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪಾದಿತವಾಗಿರುವ ಧರ್ಮ, ಅರ್ಥ, ಕಾಮ ಮತ್ತು ಮೋಕ್ಷ ಮೊದಲಾದ ಎಲ್ಲಾ ವಿಷಯಗಳೂ ಬೇರೆ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿರಬಹುದು. ಇದರಲ್ಲಿ ಹೇಳದಿರುವ ವಿಷಯವನ್ನು ಮತ್ತಾವ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲೂ ನೋಡಲಾರೆವು. "यदिहास्ति तदन्यत्र यन्नेहास्ति न तत् क्वचित्" भा० स्वर्गा० ५-५०।

ಶ್ರೀಮದ್ರಾಮಾಯಣದಂತೆ ಮಹಾಭಾರತವು ಎಲ್ಲಾ ಕವಿಗಳ ಕಾವ್ಯರಚನೆಗೂ ಆಕರವಾಗಿದೆ. ಮಹಾಭಾರತವು ಅಜ್ಞಾನಾಂಧಕಾರದಿಂದ ಅಂಧನಾಗಿರುವ ಮಾನವನಿಗೆ ನೇತ್ರಾಂಜನದಂತಿರುವುದು. ಪುರುಷಾರ್ಥಚತುಷ್ಟಯ ನಿರೂಪಣೆಯಿಂದ ಮಾನವನ ಅಜ್ಞಾನವನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸಿ ಅವನ ಹೃದಯವನ್ನು ಪರಿಶುದ್ಧಗೊಳಿಸುವುದು. ಮತ್ತು ಬುದ್ಧಿಯನ್ನು ವಿಕಾಸಗೊಳಿಸುವುದು. ಭಾರತೀಯರ ಸನಾತನಧರ್ಮ ಮತ್ತು ಸಂಸ್ಕೃತಿಗಳ ಸಂಪೂರ್ಣ ಪರಿಚಯಮಾಡಿಕೊಡುವ ಜ್ಞಾನದೀವಿಗೆಯಾಗಿದೆ. ಇಂತಹ ಸರ್ವಾಂಗಪರಿಪೂರ್ಣವಾದ ಮಹಾಭಾರತದ ಪಠನ ಮತ್ತು ಪಾಠನಗಳಿಂದ ಜನರೆಲ್ಲರೂ ಸುಸಂಸ್ಕೃತರಾಗಿ ಬಾಳುವರು. ಲೌಕಿಕ ಮತ್ತು ಪಾರಮಾರ್ಥಿಕ ವ್ಯವಹಾರಗಳಲ್ಲೂ ನಿಷ್ಣಾತರಾಗುವರು. "सर्वेषां कविमुख्याना-मुपजीव्यो भविष्यति। पर्जन्य इव भूतानामक्षयो भारत-द्रुमः"। "धर्मार्थकाममोक्षार्थैः समासव्यासकीर्तनैः। त्वया भारतसूर्येण नृणां विनिहतं तमः"। "येन त्वया भारततैलपूर्णः प्रज्वालितो ज्ञानमयः प्रदीपः"।

ಭಾರತವನ್ನು ನಿತ್ಯವೂ ಕೇಳುವವನಿಗೂ ಪಠನಮಾಡುವವನಿಗೂ ನಿತ್ಯವೂ ಪೂಜಿಸುವವನಿಗೂ ಯಾವಾಗಲೂ ಜಯವು ಹಸ್ತಗತವಾಗುವುದು. "भारतं शृणुयान्नित्यं भारतं परिकीर्तयेत्। भारतं भवने यस्य तस्य हस्तगतो जयः"। 2. ಭಾರತದೇಶ, ಜಂಬೂದ್ವೀಪದೊಳಗಿರುವ (ನಮ್ಮ) ದೇಶ, ಭರತ ಚಕ್ರವರ್ತಿಯು ಆಳಿದ ದೇಶ. भरतस्य राज्ञः इदम् "अण्" (४-३-१२०)। "एत-दुद्वहगुरुभार भारतं वर्षमद्य मम वर्तते वशे" माघ० १४-५। 3. ಭರತ ಚಕ್ರವರ್ತಿಯ ವಂಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು. भरतस्य गोत्रापत्यम् "अण्" (४-१-९२)। 4. ಭರತಮುನಿ ಪ್ರಣೀತವಾದ ನಾಟ್ಯಶಾಸ್ತ್ರ. (ಪುಂ ಬಂ ವಂ) 5. ಭರತಮುನಿಪ್ರಣೀತನಾಟ್ಯಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಅಭ್ಯಾಸಮಾಡುವ ನಟರು, ಶೈಲೂಷರು. भरतेन प्रोक्त-मधीयते "अण्" (४-२-५९)। "उवाच स महातेजा ब्रह्माणं परमेष्ठिनम्। कृतं मयेदं भगवन् काव्यं परमपूजितम्॥ ब्रह्मन् वेदरहस्यं च यच्चान्यत् स्थापितं मया। साङ्गोपनिषदां चैव वेदानां विस्तर-क्रिया। इतिहासपुराणानामुन्मेषं निमिषं च यत्। भूतं भव्यं भविष्यच्च त्रिविधं कालसंज्ञितम्" भा० आदि० १।

भारतवर्ष ಭಾರತವರ್ಷ (पुं०) ಭಾರತವರ್ಷ, ಜಂಬೂದ್ವೀಪದೊಳಗಿರುವ ಒಂದು ದೇಶ, ಹಿಮಾಚಲಕ್ಕೆ ದಕ್ಷಿಣದಲ್ಲಿರುವ ಭಾರತದೇಶ. भारतं भरतसम्बन्धि वर्षम्। ಭಾರತವರ್ಷವು ಜಂಬೂದ್ವೀಪದೊಳಗಿನ ಒಂಬತ್ತು ವರ್ಷ (ಭಾಗ) ಗಳಲ್ಲೊಂದು. **ಜಂಬೂದ್ವೀಪದ ಒಂಬತ್ತು ವರ್ಷಗಳು:** (1) ಕುರು, (2) ಹಿರಣ್ಮಯ, (3) ರಮ್ಯಕ, (4) ಇಲಾವೃತ, (5) ಹರಿ, (6) ಕೇತುಮಾಲ,

(7) ಭದ್ರಾಶ್ವ, (8) ಕಿನ್ನರ ಮತ್ತು (9) ಭಾರತ. ಋಷಭ ದೇವನ ಜ್ಯೇಷ್ಠಪುತ್ರನಾದ ಭರತನು ಆಳುತ್ತಿದ್ದ ಅಜನಾಭ ದೇಶಕ್ಕೆ **"ಭಾರತವರ್ಷ"**ವೆಂದು ಹೆಸರಾಯಿತು. ["जडभरत" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] "भरतो ज्येष्ठः श्रेष्ठगुण आसीद्येनेदं वर्षं भारतमिति व्यपदिशन्ति" भाग० ५-४-९।

भारती ಭಾರತೀ (स्त्री०) 1. ವಾಕ್ಯ, ಮಾತು, ಭಾಷೆ. बिभर्ति—भृञ् (भरणे) "अतच्" (उ० ३-११०)। "अण्" (५-४-३८)। "ङीप्" (४-१-१५)। "भारतीमाहितभरामथानुद्धतमुद्धवः" माघ० २-६९। 2. ವಾಗ್ದೇವಿ, ವಾಕ್ಕಿಗೆ ಅಧಿದೇವತೆಯಾದ ಸರಸ್ವತಿ. "वीणापुस्तकरञ्जितहस्ते भगवति भारति देवि नमस्ते"। 3. ಭಾರತೀವೃತ್ತಿ, ಭಾಷೆಯ ಒಂದು ವಿಧ ಶೈಲಿ. वर्तते रसोऽनया ಎಂಬ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಗೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿ ಶೃಂಗಾರಾದಿ ರಸಗಳನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವ ನಾಯಕಾದಿವ್ಯಾಪಾರ ಮತ್ತು ಭಾಷೆಗಳ ಶೈಲಿಯು ವೃತ್ತಿಯೆನಿಸುವುದು. ಈ ವೃತ್ತಿಯು (1) कैशिकी (ಕೈಶಿಕೀ), (2) सात्वती, (3) आरभटी ಮತ್ತು (4) भारती ಎಂದು ನಾಲ್ಕು ವಿಧ. ಈ ವೃತ್ತಿಗಳು ನಾಟ್ಯಕ್ಕೆ ಮಾತೃಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿರುವುವು. "चतस्रो वृत्तयो ह्येताः सर्वनाट्यस्य मातृकाः। स्युर्नायकादिव्यापारविशेषा नाटकादिषु" सा० द० ६-१२३। ಭಾರತೀವೃತ್ತಿಯು ಶೃಂಗಾರಾದಿ ಎಲ್ಲಾ ರಸಗಳಲ್ಲೂ ಇರುವುದು. "शृङ्गारे कैशिकी वीरे सात्वत्यारभटी पुनः। रसे रौद्रे च बीभत्से वृत्तिः सर्वत्र भारती" सा० द० ६-१२२। ಸಂಸ್ಕೃತಮಯವಾದ ನಟನ ಭಾಷೆಯು ಭಾರತೀವೃತ್ತಿಯೆನಿಸುವುದು. "भारती संस्कृतप्रायो वाग्व्यापारो नटाश्रयः" सा० द० ६-२९। ಭಾರತೀವೃತ್ತಿಯ ಸ್ವರೂಪ "या वाक्प्रधाना पुरुषप्रयोज्या स्त्रीवर्जिता संस्कृतवाक्ययुक्ता। स्वनामधेयैर्भरतैः प्रयुक्ता सा भारती नाम भवेत्तु वृत्तिः"। 4. ಲಾವಕ್ಕಿ. 5. ತುಲಸೀಗಿಡ. "अथ भारती। वचने च सरस्वत्यां पक्षिवृत्तिप्रभेदयोः" मेदि०। "सुगन्धौ श्वेतसुरसा भारती तुलसी शिवा" वैज०।

भारद्वाज ಭಾರದ್ವಾಜ (पुं०) 1. ದ್ರೋಣಾಚಾರ್ಯರು. भरद्वाजस्यापत्यम् "अण्" (४-१-९२)। ["भरद्वाज" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] 2. ಬೃಹಸ್ಪತಿಯ ಮಗ. 3. ಭಾರದ್ವಾಜಗೋತ್ರ ಪ್ರವರ್ತಕರಾದ ಒಬ್ಬ ಋಷಿ. 4. ಭರದ್ವಾಜಪಕ್ಷಿ. "भारद्वाजः स्मृतो मुनौ। द्रोणे च वनकार्पास्यां भारद्वाजी च कथ्यते। भारद्वाजो गुरोः पुत्रे व्याघ्राटाख्यविहङ्गमे" विश्व०। (न०) 5. ಅಸ್ಥಿ, ಮೂಳೆ. "भारद्वाजं श्वदयितं सारसंघातकर्कराः" वैज०। (स्त्री०) **-जी -ಜೀ.** 6. ಕಾಡುಹತ್ತಿ ಗಿಡ. "भारद्वाजी तु सा वन्या" अम०।

भारभृत् ಭಾರಭೃತ್ (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು. मुक्तानां च बन्धस्रंसनस्वरूपाविर्भावस्वप्राप्तिभारं बिभर्ति—भृञ् (भरणे) "क्विप्" (३-२-६१)। "मुक्तानां बन्धमोक्षादिभारस्य भरणाद्धि सः। भारभृत् सप्तवर्णः स्यात् कार्यनिर्वाहशक्तिदः" इति निरुक्तिः। "भारभृत् कथितो योगी" वि० स०। 2. ಮೂಟೆ ಹೊರುವವನು. भारं बिभर्ति — भृञ् "क्विप्"।

भारयष्टि ಭಾರಯಷ್ಟಿ (स्त्री०) ಅಡ್ಡಕೋಲು, ಹೊರೆಯನ್ನು ಹೊರುವ ಅಡ್ಡೆ.

भारवह ಭಾರವಹ (न०) ಕುದುರೆಯ ನೇರವಾದ ಓಟ, ಕುದುರೆಯ ಕುಪ್ಪಳಿಸಿದ ನಡಗೆ, ಅಶ್ವದ ರೇಚಿತವೆಂಬ ಒಂದು ವಿಧ ನಡಗೆ. "रेचितं स्याद्भारवहं तच्चावक्रगतिर्द्रुता" वैज०।

भारवाह ಭಾರವಾಹ (पुं०) ಮೂಟೆ ಹೊರುವವನು, ಕೂಲಿಯಾಳು. भारं वहति — वह (प्रापणे) "अण्" (३-२-१)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-१५)। **-वाही -ವಾಹೀ.** "ण्वुल्" (३-१-१३३)। **-वाहकः -ವಾಹಕಃ** स्त्रियां "टाप्" (४-१-४)। **-वाहिका ವಾಹಿಕಾ.** "णिनिः" (३-२-७८)। **-वाहिन् (ही) -ವಾಹಿನ್ (ಹೀ).** स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **-वाहिनी -ವಾಹಿನೀ.**

भारवि ಭಾರವಿ (पुं०) ಕಿರಾತಾರ್ಜುನೀಯ ಕಾವ್ಯವನ್ನು ರಚಿಸಿದ ಒಬ್ಬ ಕವಿ. "तावद्भा भारवेर्भाति यावन्माघस्य नोदयः। उदिते च पुनर्माघे भारवेर्भा रवेरिव" उद्भटः।

भारसह ಭಾರಸಹ (पुं०) ಗರ್ದಭ, ಕತ್ತೆ. भारं सहते—षह (मर्षणे) "अच्" (३-१-१३४)। "रूक्षस्वरो धूम्रकर्णो नेमिर्भारसहः शलः" वैज०।

भारहार ಭಾರಹಾರ (पुं०) ಮೂಟೆ ಹೊರುವವನು, ಕೂಲಿಯಾಳು. भारं हरति — हृञ् (हरणे) "अण्" (३-२-१)। "अच्" (३-१-१३४)। **-हरः -ಹರಃ.** ಮೂಟೆಯನ್ನು ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತುವ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ "अण्" ಪ್ರತ್ಯಯವೂ ಬೇರೆ ಕಡೆಗೆ ಒಯ್ಯುವ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ "अच्" ಪ್ರತ್ಯಯವೂ ಬರುವುವು. स्त्रियां **भारहारी ಭಾರಹಾರೀ.** ಮತ್ತು **भारहारा ಭಾರಹಾರಾ.**

भारिक ಭಾರಿಕ (पुं०) ಮೂಟೆ ಹೊರುವವನು, ಕೂಲಿಯಾಳು. भारोऽस्यास्ति वाह्यत्वेन "ठन्" (५-२-११५)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **भारिकी ಭಾರಿಕೀ.** "भारवाहस्तु भारिकः" अम०।

भारिन् ಭಾರಿನ್ (पुं०) ಮೂಟೆ ಹೊರುವವನು, ಕೂಲಿಯಾಳು. भारोऽस्त्यस्य "इनिः" (५-२-११५)। "चक्रिणो दशमीस्थस्य रोगिणो भारिणः स्त्रियाः। स्नातकस्य च राज्ञश्च पन्था देयो वरस्य च" मनु० २-१३८।

भार्गव ಭಾರ್ಗವ (पुं०) 1. ಶುಕ್ರಾಚಾರ್ಯರು, ದೈತ್ಯರ ಗುರು. भृगोरपत्यम् "अण्" (४-१-११४)। 2. ಗಜ, ಆನೆ. 3. ಕುಲಾಲ, ಪಾಂಡವರು ಬಿಡಾರ ಮಾಡಿದ್ದ ಮನೆಯ ಯಜಮಾನ ಕುಂಬಾರ. "गत्वा तु तां भार्गवकर्मशालां पार्थौ पृथां प्राप्य महानुभावौ" भा० १-१९०-१। 4. ಧನುರ್ಧರ, ಬಿಲ್ಲುಗಾರ. 5. ಪರಶುರಾಮ. "भार्गवो गजधन्विनोः। शुक्रे परशुरामे च" मेदि०। "कृत्वा रघूद्वहगतौ क्षणमन्तरायं यद्भार्गवः परगतेर्विहृतिं प्रपेदे" चं० रा०। (स्त्री०) **-वी -ವೀ.** 6. ಲಕ್ಷ್ಮೀ. 7. ಪಾರ್ವತಿ. 8. ಗರಿಕೆಹುಲ್ಲು. "भार्गवी पार्वतीश्रियोः। दूर्वायाम्" मेदि०। 9. ಭೃಗುವಂಶದ ಹೆಂಗಸು. "कस्माच्चिरायितोऽसीति पृष्टस्तामाह भार्गवीम्" भा० १-७६-३५।

भार्गवप्रिय ಭಾರ್ಗವಪ್ರಿಯ (पुं०) ವಜ್ರ, ಹೀರಕ. ಶುಕ್ರಗ್ರಹಕ್ಕೆ ವಜ್ರವು ಪ್ರಿಯವಾದುದು.

भार्गी ಭಾರ್ಗೀ (स्त्री०) ಭಾರಂಗಿ ಮರ.

भार्या ಭಾರ್ಯಾ (स्त्री०) ಧರ್ಮಪತ್ನಿ, ಮದುವೆಯಾದ ಹೆಂಡತಿ. भ्रियते — डु भृञ् (धारणपोषणयोः) "ण्यत्" (३-१-१२४)। "सा भार्या या गृहे दक्षा सा भार्या या प्रियंवदा (प्रजावती)। सा भार्या या पतिप्राणा सा भार्या या पतिव्रता" भा० १-७४-४०। ಮನುಷ್ಯನಿಗೆ ಭಾರ್ಯೆಯಿದ್ದರೆ ಹರ್ಷ. ಮಂಗಲಕ್ಕೆ ಭಾರ್ಯೆಯೇ ಕಾರಣ. ಸಂಸಾರಕ್ಕೂ ಭಾರ್ಯೆಯೇ ಕಾರಣ. ಸಕಲವಿಧ ಸಂಸಾರ ಸೌಖ್ಯಕ್ಕೂ ಭಾರ್ಯೆಯೇ ಮೂಲಕಾರಣ. ಪತ್ನಿಯು ರಥದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು ಸಂಚರಿಸುವವನಿಗೆ ರಥವಿರುವಂತೆ ಗೃಹಸ್ಥನಿಗೆ ಮನೆಯಿರುವಂತೆ. ಆದುದರಿಂದ ಸಕಲವಿಧಭೋಗ ಮತ್ತು ಧರ್ಮಕಾರ್ಯಗಳಿಗೂ ಭಾರ್ಯೆಯೇ ಮೂಲಕಾರಣ. "भार्यामूलः सदा हर्षः भार्यामूलञ्च मङ्गलम्। भार्यामूलश्च संसारः भार्यामूलञ्च सौरतम्। यथा रथश्च रथिनां गृहिणां च तथा गृहम्। सारथिस्तु यथा तेषां गृहस्थानां तथा प्रिया" ब्रह्मवै०।

भार्याट ಭಾರ್ಯಾಟ (पुं०) 1. ಜೀವನಕ್ಕಾಗಿ ತನ್ನ ಪತ್ನಿಯನ್ನು ವಿಕ್ರಯಿಸಲು ಹೊರಟಿರುವವನು, ತನ್ನ ಪತ್ನಿಯ ವೇಶ್ಯಾವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಜೀವಿಸುವವನು. भार्यां तद्दानमटति —अट (गतौ) "अण्" (३-२-१)। 2. ತಮಟೆ ಹೊಡೆದು ಜೀವಿಸುವವನು. "भार्याटः पटहाजीवो लोभात्स्वस्त्रीसमर्पके" हेम०।

भार्याटिक ಭಾರ್ಯಾಟಿಕ (पुं०) 1. ಪತ್ನಿಯಿಂದ ಜಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟವನು, ಪತ್ನಿಗೆ ವಶನಾದವನು, ಪತ್ನಿಗೆ ಹೆದರುವವನು. भार्याया आटः गतिः प्रयोजनमस्य "ठक्" (५-१-१०९)। 2. ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಜಿಂಕೆ. "भार्याटिको भवेद्भार्यानिर्जिते हरिणान्तरे" विश्व०।

भार्यापती ಭಾರ್ಯಾಪತೀ (पुं० द्विव०) ಪತ್ನಿ ಮತ್ತು ಪತಿ, ಗಂಡ ಹೆಂಡಿರು, ದಂಪತಿಗಳು. भार्या च पतिश्च।

भार्यारु ಭಾರ್ಯಾರು (पुं०) 1. ಒಂದು ಪರ್ವತ. 2. ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಜಿಂಕೆ. 3. ನಿಯೋಗವಿಲ್ಲದೆ ಪರಸ್ತ್ರೀಯಲ್ಲಿ ಮಕ್ಕಳನ್ನು ಪಡೆದವನು. भार्यां परभार्यामृच्छति —ऋ (गतौ) "उण्" (उ० १-१)। "भार्यारुः शैलभेदे स्यात् मृगभेदे च तत्र च। क्रीडया परभार्यायां पुत्रो येनोपपादितः" मेदि०।

भार्योढ ಭಾರ್ಯೋಢ (पुं०) ಮದುವೆಯಾದವನು, ಪತ್ನಿಯನ್ನು ಪಡೆದವನು. ऊढा भार्या येन—वा परनिपातः (२-२-३७)। पक्षे **ऊढभार्यः ಊಢಭಾರ್ಯಃ.**

भाल ಭಾಲ (न०) 1. ಹಣೆ, ನೊಸಲು, ಲಲಾಟ. भां दीप्तिं लाति—ला (आदाने) "कः" (३-२-३)। 2. ಪ್ರಕಾಶ, ಬೆಳಕು. "भालं तेजोललाटयोः" मेदि०। "स्वामिन् भङ्गुरयालकं सतिलकं भालं विलासिन् कुरु" सा० द० ३।

भालनेत्र ಭಾಲನೇತ್ರ (पुं०) 1. ಪರಮೇಶ್ವರ, ಮಹಾದೇವ. भाले नेत्रमस्य। **-लोचनः -ಲೋಚನಃ.** (स्त्री०) **-लोचना -ಲೋಚನಾ.** 2. ದುರ್ಗಾದೇವಿ.

भालाङ्क ಭಾಲಾಂಕ (पुं०) 1. ಪರಮೇಶ್ವರ, ಮಹಾದೇವ, ಪರಶಿವ. भाले अङ्कोऽस्य। 2. ಗರಗಸ. 3. ಒಂದು ವಿಧ ಶಾಕ. 4. ಕಚ್ಛಪ, ಆಮೆ. 5. ಕೆಂಪುಮೀನು. 6. ಹಣೆಯಲ್ಲಿ ಮಹಾಪುರುಷನ ಲಕ್ಷಣವುಳ್ಳ ಪುರುಷ. "भालाङ्कः करपत्रे स्यात् शाकभेदे च रोहिते। महालक्षणसंपन्नपुरुषे कच्छपे हरे" मेदि०।

भालु ಭಾಲು (पुं०) ಆದಿತ್ಯ, ಸೂರ್ಯ.

भालूक ಭಾಲೂಕ (पुं०) ಕರಡಿಯಾಕಾರದ ಒಂದು ಪ್ರಾಣಿ. भल (हिंसायाम्) "ऊकः" (उ० ४-४१)। "कोलङ्कस्तु जलको भालूको भल्लुकाकृतिः" वैज०।

भाव ಭಾವ (पुं०) 1. ಆಶಯ, ಅಭಿಪ್ರಾಯ. भू (सत्तायाम्) + णिच् "अच्" (३-१-१३४)। "प्रसह्य चेतःसु समासजन्तमसंस्तुतानामपि भावमार्द्रम्" किरा० ३-२। 2. ಮನಸ್ಸಿನ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಒಂದು ಸಾತ್ತ್ವಿಕ ಭಾವ. भावयति ज्ञापयति मनोगतम् —भू+णिच् "अच्" (३-१-१३४)। "भावसूचितमदृष्टविप्रियम्" कुमा० ८-१५। ಸಾತ್ತ್ವಿಕ ಭಾವವು (1) स्तम्भः, (2) प्रलयः, (3) रोमाञ्चः, (4) स्वरभङ्गः, (5) वेपथुः, (6) वैवर्ण्यम्, (7) अश्रु ಮತ್ತು (8) स्वेदः ಎಂದು ಎಂಟು ವಿಧ. "स्तम्भः स्वेदोऽथ रोमाञ्चः स्वरभङ्गोऽथ वेपथुः। वैवर्ण्यमश्रुप्रलय इत्यष्टौ सात्त्विकाः स्मृताः" सा० द० ३-१३५। 3. ನಿರ್ವೇದ ಮೊದಲಾದ ಮೂವತ್ತಮೂರು ವ್ಯಭಿಚಾರಿಭಾವಗಳು. [सा० द० ३-१४१ ನೋಡಿ] 4. ರತಿ ಮೊದಲಾದ ಸ್ಥಾಯಿಭಾವಗಳು. ಇವು 8 ಅಥವಾ 9. (1) रतिः, (2) हासः, (3) शोकः, (4) क्रोधः, (5) उत्साहः, (6) भयम्, (7) जुगुप्सा ಮತ್ತು (8) विस्मयः ಎಂದು ಎಂಟು ವಿಧ. ಕೆಲವರು ಶಾಂತಿರಸವನ್ನೂ ಅಂಗೀಕರಿಸಿ ಶಮವನ್ನೂ ಸೇರಿಸಿ ಸ್ಥಾಯಿಭಾವಗಳು 9 ಎಂದು ಹೇಳುವರು. "रतिर्हासश्च शोकश्च क्रोधोत्साहौ भयं तथा। जुगुप्सा विस्मयश्चेत्थमष्टौ प्रोक्ताः शमोऽपि च" सा० द० ३-१७५। "नानाभिनयसंबन्धाद्भावयन्ति रसान्यतः। तस्माद्भावा अमी प्रोक्ताः स्थायि सञ्चारि (व्यभिचारि) सात्विकाः" सा० द० ३-१८१। "कमपरमवशं न विप्रकुर्युः विभुमपि तं यदमी स्पृशन्ति भावाः" कुमा० ६-९५। 5. ಆಲಂಬನ ಮತ್ತು ಉದ್ದೀಪನ ವಿಭಾವಗಳು. "भ्रमति भुवने कन्दर्पाज्ञा विकारि च यौवनं ललितमधुरास्ते ते भावाः क्षिपन्ति च धीरताम्" मालती० १-२०। 6. ಸತ್ತೆ, ಇರುವಿಕೆ, ಅಸ್ತಿತ್ವ. "नासतो विद्यते भावो नाभावो विद्यते सतः। उभयोरपि दृष्टोन्तस्त्वनयोस्तत्त्वदर्शिभिः" गीता २-१६। 7. ಸ್ಥಿತಿ, ದೆಸೆ, ಅವಸ್ಥೆ. "वसुदेववधूस्तनन्धयं तत् किमपि ब्रह्म किशोरभावदृश्यम्" गोपालविं०। 8. ವಿಷ್ಣು, ಪರಮಾತ್ಮ. सर्वविभूतिभिर्विशिष्टतया भवति — भू (सत्तायाम्) "णः" काशिकावृत्तिः (३-१-१४३)। भावयति — भू (प्राप्तौ) + णिच् "अच्" (३-१-१३४) वा। "भावः प्रपञ्चात्मतया भाति सत्तास्वरूपतः" इति निरुक्तिः। "भूतकृत् भूतभृद्भावः" वि० स०। 9. ವಸ್ತು, ವಿಷಯ, ಪದಾರ್ಥ. "जगति जयिनस्ते ते भावा नवेन्दुकलादयः प्रकृतिमधुराः सन्त्येवान्ये मनो मदयन्ति च" मालती० १-३९। 10. ಪ್ರೀತಿ, ವಿಶ್ವಾಸ. "बबन्ध सा नोत्तमसौकुमार्या कुमुद्वती भानुमतीव भावम्" रघु० ६-३६। 11. ದರ್ಜೆ, ಪದವಿ, ಅಂತಸ್ತು. "प्रेष्यभावेन नामेयं देवीशब्दक्षमा सती। स्नानीयवस्त्रक्रियया पत्रोर्णंवोपयुज्यते" माल० ५-१२। 12. ವಸ್ತುವಿನ ಅಸಾಧಾರಣ ಧರ್ಮ. "तस्य भावस्त्वतलौ" (५-१-११९)। गोर्भावः गोत्वम्। घटस्य भावः घटत्वम्। 13. ಚಿತ್ತವೃತ್ತಿ, ಪಾರಮಾರ್ಥಿಕವಾದ ಸತ್ಯವಾದ ಬುದ್ಧಿ, ಭಕ್ತಿ. "अहं सर्वस्य प्रभवो मत्तः सर्वं प्रवर्तते। इति मत्वा भजन्ते मां बुधा भावसमन्विताः" गीता १०-८। 14. ಭಾವನೆ, ಕ್ರಿಯೆ, ಸಕಲ ಧಾತುವಾಚ್ಯವಾದ ಕ್ರಿಯಾಸಾಮಾನ್ಯ, ಸಿದ್ಧಾವಸ್ಥೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಧಾತ್ವರ್ಥ. सिद्धावस्थापन्ने धात्वर्थे वाच्ये धातोः "घञ्" सि० कौ०। पाक ಶಬ್ದವು पच ಧಾತುವಿಗೆ ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ವಿಹಿತವಾದ "घञ्" ಪ್ರತ್ಯಯದಿಂದ ಪಾಕರೂಪವಾದ ಕ್ರಿಯೆಯನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದರಿಂದ ಸಿದ್ಧಾವಸ್ಥೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿದ ಧಾತ್ವರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. 15. ಸ್ವಭಾವ, ಸಹಜವಾದ ಗುಣ, ಸ್ವರೂಪಲಕ್ಷಣ, ಧರ್ಮ, ಪ್ರಕೃತಿ, ಹುಟ್ಟುಗುಣ. "न तेजस्तेजस्वी प्रसृतमपरेषां विषहते स तस्य स्वो भावः प्रकृतिनियतत्वादकृतकः" उ० रा० ६-१४। 16. ಅರ್ಥ, ಅಭಿಪ್ರಾಯ, ತಾತ್ಪರ್ಯ, ಸಾರಾಂಶ. 17. ಮನಸ್ಸು, ಚಿತ್ತ, ಹೃದಯ. "मनःप्रसादः सौम्यत्वं मौनमात्मविनिग्रहः। भावसंशुद्धिरित्येतत्तपो मानसमुच्यते" गीता १७-१६। 18. ರಂಗಸ್ಥಲದ ವಿದ್ವಾಂಸ, ನಾಟ್ಯದಲ್ಲಿ ಸಂಭಾವಿತನಾದ ಮನುಷ್ಯ (ನಟ). "भावो विद्वान्" अम०। 19. ಜನ್ಮ, ಹುಟ್ಟು. 20. ವಿಭೂತಿ. 21. ಶುದ್ಧವಾದ ಧಾತ್ವರ್ಥ, ಕೇವಲ ಧಾತುವಿನ ಅರ್ಥ. "धात्वर्थः केवलः शुद्धो भाव इत्यभिधीयते"। 22. ಪದಾರ್ಥಗಳ ಉತ್ಪತ್ತಿ ಮೊದಲಾದ ಆರು ವಿಕಾರಗಳು. (1) ಉತ್ಪತ್ತಿ, (2) ಸ್ಥಿತಿ, (3) ವಿಪರಿಣಾಮ, (4) ಬೆಳವಣಿಗೆ (ವರ್ಧನ), (5) ಕ್ಷಯ ಮತ್ತು (6) ನಾಶ ಇವು ವಸ್ತುವಿನ ಆರು ವಿಕಾರಗಳು. "उत्पत्त्यादिरूपषड्भावविकारयुक्तः पदार्थः" इति यास्कः। 23. ನವಗ್ರಹಗಳ ಚೇಷ್ಟೆ, ಗ್ರಹಗಳ 12 ವಿಧ

ವ್ಯಾಪಾರ, ಕೆಲಸ. "शयनं चोपवेशश्च नेत्रपाणि: प्रकाशनम् । गमनं गमनेच्छा च सभायां वसतिस्तथा । आगमनं भोजनञ्च नृत्यलिप्सा च कौतुकम् । निद्रा ग्रहाणां भावाश्च द्वादशैते प्रकीर्तिता:" । 24. ಆತ್ಮ. 25. ಪರ್ಯಾಲೋಚನೆ, ಚಿಂತನೆ, ವಿವೇಚನೆ. "यदा भावेन भवति सर्वभावेषु नि:स्पृह: । तदा सुख मवाप्नोति प्रेत्य चेह च शाश्वतम्" मनु० ६-८० । 26. ಒಂದು ವಿಧ ಅಭಿನಯ. 27. ಜಂತು, ಪ್ರಾಣಿ. 28. ಗೌರವಹೊಂದಿದ, ಮಾನ್ಯ, ಪೂಜ್ಯ. "भावो गौरविते जन्तौ पदार्थेऽभिनयान्तरे" त्रिकाण्ड० । 29. ಲಗ್ನ ಮೊದಲುಗೊಂಡು ತನು ಮೊದಲಾದ ಹನ್ನೆರಡು ಭಾವಗಳು. (1) ತನು. (2) ಧನ, ಕುಟುಂಬ, ವಾಕ್ಕು, ಪ್ರಯಾಣ, ನೇತ್ರ, ಮುಖ ಮುಂತಾದುವು. (3) ಭಗಿನಿ, ಸಹೋದರ, ಸತ್ತ್ವ, ಪರಾಕ್ರಮ ಮುಂತಾದುವು. (4) ಮಾತೃ, ಬಂಧು, ಸುಖ, ಪುಸ್ತಕ, ಗೃಹ, ಶಯ್ಯೆ, ಪಶು, ಧಾನ್ಯ ಮುಂತಾದುವು. (5) ಸಂತತಿ (ಸಂತಾನ), ಪ್ರತಿಭೆ ಮುಂತಾದುವು. (6) ಶತ್ರು, ರೋಗ, ಭಯ, ಪಾಪ, ಶಸ್ತ್ರ, ಆಪಣ (ಅಂಗಡಿ), ಜ್ಞಾತಿ ಮುಂತಾದುವು. (7) ಕಾಮ, ಪತ್ನಿ, ದ್ಯೂತ, ವಾಣಿಜ್ಯ, ಕ್ರಯ ವಿಕ್ರಯ, ವಿವಾಹ, ಭೋಗ, ಅಲಂಕಾರ ಮುಂತಾದುವು. (8) ನಿಧನ, ನಾಶ, ಆಯುಷ್ಯ, ಜೀವನೋಪಾಯ, ಮೋಕ್ಷ ಮುಂತಾದುವು. (9) ಸುಕೃತ, ಗುರು, ಭಾಗ್ಯ, ಪಿತೃಜ್ಞಾನ, ದಯೆ, ಭಕ್ತಿ, ದೇವತೋಪಾಸನೆ, ಆನಂದ ಮುಂತಾದುವು. (10) ಪುಣ್ಯ, ಸತ್ಕರ್ಮ, ವೀರ್ಯ ಮುಂತಾದುವು. (11) ಆಯುಸ್ಸು, ಅರ್ಥಲಾಭ, ಜಯ ಮುಂತಾದುವು. (12) ವ್ಯಯ, ನರಕ, ನಾಶ ಮುಂತಾದುವು. ಇವು ತನ್ವಾದಿ ದ್ವಾದಶ (12) ಭಾವಗಳು. 30. ಸ್ತ್ರೀಯರಿಗೆ ಯೌವನದಲ್ಲಿ ಸ್ವಭಾವವಾಗಿ ಉಂಟಾಗುವ 28 ವಿಧ ಅಲಂಕಾರಗಳಲ್ಲಿ ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ ಒಂದು ಅಲಂಕಾರ, ಹುಟ್ಟಿದ ಮೊದಲುಗೊಂಡು ಯಾವ ರೀತಿಯ ವಿಕಾರವನ್ನೂ ಹೊಂದದಿರುವ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಥಮತಃ ಉಂಟಾಗುವ ವಿಕಾರ. "निर्विकारात्मके चित्ते भाव: प्रथम-विक्रिया" सा० द० ३-९३ । 31. ಯೋನಿ. 32. ಬುಧ, ಪಂಡಿತ. 33. ಲೀಲೆ. 34. ಉಪದೇಶ, ಸಲಹೆ. 35. ಶಬ್ದದ ಪ್ರವೃತ್ತಿಗೆ ಕಾರಣ. "भावोऽभिप्राय-वस्तुनो: । स्वभावजन्मसत्तात्मक्रियालीलाविभूतिषु । चेष्टायोन्योर्बुधे जन्तौ शृङ्गारादेश्च कारणे । शब्दप्रवृत्ति-हेतौ च" हेम० । 36. (ಸಾಂಖ್ಯ ಮತದಲ್ಲಿ) ಧರ್ಮ ಮೊದಲಾದ ಎಂಟು ವಿಧವಾದ ಭಾವಗಳು. (1) धर्म:, (2) अधर्म:, (3) ज्ञानम्, (4) अज्ञानम्, (5) वैराग्यम्, (6) अवैराग्यम्, (7) ऐश्वर्यम् ಮತ್ತು (8) अनैश्वर्यम् ಇವು 8 ವಿಧ ಭಾವಗಳು. 37. (ದ್ವೈತಮತದಲ್ಲಿ) ಚೇತನ ಮತ್ತು ಅಚೇತನ ಎಂಬ ಎರಡು ಭೇದಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಅಸ್ವತಂತ್ರ ತತ್ತ್ವ. 38. (ವೈಶೇಷಿಕ ಮತದಲ್ಲಿ) ದ್ರವ್ಯ ಗುಣ ಕರ್ಮ ಸಾಮಾನ್ಯ ವಿಶೇಷ ಮತ್ತು ಸಮವಾಯ ಗಳೆಂಬ ಆರು ಪದಾರ್ಥಗಳು. "द्रव्यादिषट्कान्यतमत्वं भावत्वम्" सि० मुक्ता० ।

भावक ಭಾವಕ (पुं०) 1. ಚಿತ್ತವಿಕಾರ, ಭಾವನೆ. भाव स्वार्थे "क:" । (वि०) 2. ಭಾವಿಸುವ, ಕಲ್ಪಿಸುವ, ಊಹಿಸುವ. 3. ಉತ್ಪಾದಿಸುವ, ಸೃಷ್ಟಿಸುವ, ಕಾರ್ಯರೂಪಕ್ಕೆ ತರುವ. भू + णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

भावज ಭಾವಜ (पुं०) ಕಾಮ, ಮನ್ಮಥ. भावे मनसि जायते — जनी "ड:" (३-२-९७) ।

भावज्ञ ಭಾವಜ್ಞ (वि०) 1. ಮನಸ್ಸನ್ನು ಅರಿತವನು, 2. ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ತಿಳಿದವನು. भावं चित्तं आशयं वा जानाति — ज्ञा (अवबोधने) "क:" (३-२-३) ।

भावत ಭಾವತ (वि०) ಉತ್ಪತ್ತಿಹೊಂದುವ ವಸ್ತುವಿನ ಸಂಬಂಧವಾದ, ಮುಂದೆ ಹುಟ್ಟುವ ಪದಾರ್ಥಸಂಬಂಧವಾದ. भू (सत्तायाम्) "शतृ" (३-२-१२४) । भवत: इदम् "अण्" (४-३-१२०) ।

भावत्क ಭಾವತ್ಕ (वि०) ನಿನ್ನ ಸಂಬಂಧವಾದ. भवत: इदम् — "ठक्" (४-२-११५) । ವೃದ್ಧ ಸಂಜ್ಞೆಯುಳ್ಳ ಭವತ್ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಠಕ್ ಪ್ರತ್ಯಯವೂ ಶತೃ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತ ಭವತ್ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅಣ್ ಪ್ರತ್ಯಯವೂ ಬರುವುದು.

भावन ಭಾವನ (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು. अनिष्टनिवारणादिना भावयति उज्जीवयति — भू (सत्तायाम्) + णिच् "ल्यु:" (३-१-१३४)। "जनित्वोज्जीवयति यो जनान् स्यात् भावनस्तु स:" इति निरुक्ति: । "संभवो भावनो भर्ता प्रभव: प्रभुरीश्वर:" वि० स० । 2. ಪರಶಿವ, ಪರಮೇಶ್ವರ. (स्त्रीन०) **–ना –ನಾ, –नम् –ನಮ್.** 3. ಧ್ಯಾನ, ಚಿಂತನೆ. भू (सत्तायाम्) + णिच् "युच्" (३-३-१०७)। भावे "ल्युट्" (३-३-११५) वा । "नास्ति बुद्धिरयुक्तस्य न चायुक्तस्य भावना" गीता २-६६ । 4. ಶ್ರದ್ಧೆ, ನಂಬಿಕೆ, ವಿಶ್ವಾಸ. "मन्त्रे तीर्थे द्विजे देवे दैवज्ञे भेषजे गुरौ। यादृशी भावना यस्य सिद्धिर्भवति तादृशी" पञ्चतं० ५-९९ । 5. ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ ಕಲ್ಪನೆ, ಕಲ್ಪನೆಯ ಬಿಂಬ. "मुहुरवलोकित-मण्डनलीला मधुरिपुरहमिति भावनशीला" गीतगो०

६-४। 6. ಲೇಪನ, ಬಳಿಯುವುದು, ಪೂಸುವುದು. 7. ವಾಸನೆ ಕಟ್ಟುವುದು. "भावना लेपने ध्याने" विश्व०। 8. ಜನ್ಮಾಂತರದ ವಾಸನೆ, ಅನುಭೂತವಸ್ತುವಿನ ಸ್ಮೃತಿಗೆ ಕಾರಣವಾದ ಸಂಸ್ಕಾರ. 9. ಪ್ರಯತ್ನ. चैत्रः तण्डुलं पचति ಎಂಬಲ್ಲಿ ಆಖ್ಯಾತಾರ್ಥವಾದ ಪ್ರಯತ್ನವು ಭಾವನೆ. 10. ಧಾತುವಾಚ್ಯವಾದ ವ್ಯಾಪಾರ. पचति ಎಂಬಲ್ಲಿ ಪಾಕಾನುಕೂಲ ವ್ಯಾಪಾರವು ಭಾವನೆ. "व्यापारो भावना सैवोत्पादना सैव च क्रिया"। 11. (ವೈದ್ಯ ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ) ಔಷಧವನ್ನು ತಯಾರಿಸಲು ಮಾಡುವ ಒಂದು ಸಂಸ್ಕಾರ, ದ್ರವ ವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಬೆರಸಿ ಔಷಧಕ್ಕೆ ಮಾಡುವ ಸಂಸ್ಕಾರ. 12. ಪರ್ಯಾಲೋಚನೆ.

भावबोधक ಭಾವಬೋಧಕ (वि०) ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ, ಮನೋಗತವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ. (ರೋಮಾಂಚ ಭ್ರೂಭಂಗ ಮೊದಲಾದುವು.) भावं बोधयति—बुध (अवगमने) + णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

भावमिश्र ಭಾವಮಿಶ್ರ (पुं०) (ನಾಟಕದಲ್ಲಿ) ಪೂಜ್ಯ, ಗೌರವಾರ್ಹ. "प्रसीदन्तु भावमिश्राः" शाकु० ६।

भाववचन ಭಾವವಚನ (न०) ಧಾತ್ವರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವ ಪದ, ಕ್ರಿಯೆಯನ್ನು ಹೇಳುವ ಪದ. भावः क्रिया उच्यतेऽनेन।

भाववाचक ಭಾವವಾಚಕ (न०) ಧಾತ್ವರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವ ಪದ. भावस्य धात्वर्थक्रियाया वाचकम्।

भावशबलता ಭಾವಶಬಲತಾ (स्त्री०) ಭಾವಗಳ ಮಿಶ್ರಣ, ಪರಸ್ಪರ ವಿರುದ್ಧವಾದ ಅಥವಾ ಉದಾಸೀನವಾದ ಭಾವಗಳ ಮಿಶ್ರಣ. "बाध्यबाधकभावमापन्नानाम् उदासीनानां वा भावानां शबलता व्यामिश्रणम्" रसगं०। "क्वाकार्यं शशलक्ष्मणः क्व च कुलं भूयोऽपि दृश्येत सा दोषाणां प्रशमाय मे श्रुतमहो कोपेऽपि कान्तं मुखम्। किं वक्ष्यन्त्यपकल्मषाः कृतधियः स्वप्नेऽपि सा दुर्लभा चेतः स्वास्थ्यमुपैहि कः खलु युवा धन्योऽधरं पास्यति" विक्र०। ಇಲ್ಲಿ ವಿತರ್ಕ ಔತ್ಸುಕ್ಯ ಮತಿವಿಸ್ಮರಣ ಶಂಕಾ ಮುಂತಾದ ಭಾವಗಳ ಮಿಶ್ರಣ.

भावशान्ति ಭಾವಶಾಂತಿ (स्त्री०) ಭಾವಗಳ ನಾಶ, ವಿರುದ್ಧ ಸಾಮಗ್ರಿಯ ಬಲದಿಂದ ಭಾವಗಳು ಶಾಂತವಾಗುವಿಕೆ. भावस्य शान्तिः शमः। "सुतनु जहिहि कोपं पश्य पादानतं मां न खलु तव कदाचित् कोप एवंविधोऽभूत्। इति निगदति नाथे तिर्यगामीलिताक्ष्या नयनजलमनल्पं मुक्तमुक्तं न किञ्चित्" ಇಲ್ಲಿ ಕಣ್ಣೀರು ಬಿಟ್ಟಿದ್ದರಿಂದ ಈರ್ಷ್ಯಾರೂಪ ಸಂಚಾರಿ ಭಾವಕ್ಕೆ ನಾಶ.

भावशून्य ಭಾವಶೂನ್ಯ (वि०) 1. ಅನುರಾಗಶೂನ್ಯ, ವಿಶ್ವಾಸವಿಲ್ಲದ, ಪ್ರೀತಿಯಿಲ್ಲದ. भावेन शून्यः रहितः। "उपचारविधिर्मनस्विनीनां न तु पूर्वाभ्यधिकोऽपि भावशून्यः" माल० ३-३। 2. ಅಭಿಪ್ರಾಯವಿಲ್ಲದ, ಮನಸ್ಸಿಲ್ಲದ, ಉದ್ದೇಶವಿಲ್ಲದ. "इत्येवं त्यक्तहस्ते सपदि सुरगणे भावशून्ये समस्ते"।

भावसन्धि ಭಾವಸಂಧಿ (पुं०) ಭಾವಗಳ ಸಂಧಿ, ವಿರುದ್ಧವಾದ (ಸಂಚಾರಿ) ಭಾವಗಳಿಗೆ ಒಂದು ಕಡೆ ಸಮಾವೇಶ. अन्योन्याभिभूतयोः अन्योन्याभिभवनयोग्ययोर्भावयोः सामानाधिकरण्यं भावसन्धिः रसगं०। "नयनयुगासेचनकं मानसवृत्त्यापि दुष्प्रापम्। रूपमिदं मदिराक्ष्या मदयति हृदयं दुनोति च मे" ಇಲ್ಲಿ ಹರ್ಷ ಮತ್ತು ವಿಷಾದಗಳಿಗೆ ಸಮಾವೇಶವಿರುವುದು.

भावसमाहित ಭಾವಸಮಾಹಿತ (वि०) 1. ಭಕ್ತಿಸಂಪನ್ನ, ಭಕ್ತ. 2. ಶ್ರದ್ಧಾಳು, ಧರ್ಮಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳವನು.

भावस्थ ಭಾವಸ್ಥ (वि०) ಅನುರಾಗವುಳ್ಳವನು, ಪ್ರೀತಿಯುಳ್ಳವನು, ವಿಶ್ವಾಸವುಳ್ಳವನು. भावे तिष्ठति—ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "कः" (३-२-४)। "यदा बुधैः सर्वगतस्त्वमुच्यसे न वेत्सि भावस्थमिमं कथं जनम्" कुमा० ५-५८।

भावस्थिर ಭಾವಸ್ಥಿರ (वि०) ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಬೇರೂರಿರುವ, ಜನ್ಮಾಂತರವಾಸನೆಯಿಂದ ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ಸ್ಥಿರವಾಗಿರುವ. भावैः स्थिरम्। "तच्चेतसा स्मरति नूनमबोधपूर्वं भावस्थिराणि जननान्तरसौहृदानि" शाकु० ५-२।

भावाट ಭಾವಾಟ (पुं०) 1. ಭಾವಕ. 2. ಸಾಧು. 3. ನಿವೇಶ. 4. ಕಾಮುಕ. 5. ನಟ. भावेन अटति —अट (गतौ) "अण्" (३-२-१)। "भावाटो भावके साधौ निवेशे कामुके नटे" मेदि०।

भावानुग ಭಾವಾನುಗ (वि०) 1. ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ನಡೆಯುವವನು, ಆಶಯದಂತೆ ನಡೆಯುವವನು. भावमनुसृत्य गच्छति—गम्लृ (गतौ) "डः" (वा० ३-२-४८)। (स्त्री०) **–अनुगा –ಅನುಗಾ.** 2. ಛಾಯೆ, ನೆರಳು.

भाविक ಭಾವಿಕ (न०) 1. ಅರ್ಥಾಲಂಕಾರದ ಒಂದು ಭೇದ. ಹಿಂದೆ ನಡೆದ ಅಥವಾ ಮುಂದೆ ನಡೆಯುವ ವಿಷಯದ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರವರ್ಣನೆ, ಭೂತ ಮತ್ತು ಭವಿಷ್ಯತ್

ವಿಷಯಗಳು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿ ನಡೆಯುವಂತೆ ವರ್ಣಿಸುವುದು. "भाविकं भूतभाव्यर्थसाक्षात्कारस्य वर्णनम्" चन्द्रा० । "अहं विलोकयेऽद्यापि युध्यन्तेऽत्र सुरासुराः"। (वि०) 2. ಭಾವಪ್ರಧಾನವಾದ, ರಸಪ್ರಧಾನವಾದ. भावेन निर्वृत्तम् ।

भावित ಭಾವಿತ (वि०) 1. ಹೊಂದಲ್ಪಟ್ಟ, ಪಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. भू (प्राप्तौ) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "मा स्म भैष्ट मयि गोप्तरि स्थिते भावितानि भवुकानि सन्तु वः" याद० १७-१२५। 2. ಪವಿತ್ರಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಶುದ್ಧಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. "ये चैनं प्रतिपद्यन्ते भक्तियोगेन भाविताः। तेषामेवात्मनात्मानं दर्शयत्येष हृच्छयः" भा० अनु० ४७-३९। 3. ಮಿಶ್ರಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಬೆರಸಲ್ಪಟ್ಟ. भू (अवकल्कने) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। 4. ಚಿಂತಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಧ್ಯಾನಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. अवकल्कनं मिश्रीकरणमित्येके। चिन्तनमित्यन्ये सि० कौ०। 5. ಊಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಕಲ್ಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "भावितेयं त्वया साधु नवरागा खलु त्वयि" नैष० २०-३८। 6. ಸಮರ್ಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಒಪ್ಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "एतत् संसूचितं ब्रह्मन् तापत्रयचिकित्सितम्। यदीश्वरे भगवति कर्म ब्रह्मणि भावितम्" भाग० १-५-३२। 7. ಪ್ರದರ್ಶಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ತೋರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 8. ವಾಸನೆ ಕಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟ. 9. ತಿಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಗ್ರಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

भावितात्मन् ಭಾವಿತಾತ್ಮನ್ (वि०) ಶುದ್ಧಾತ್ಮ, ಪರಮಾತ್ಮನ ಧ್ಯಾನಾದಿಗಳಿಂದ ಪರಿಶುದ್ಧವಾದ ಹೃದಯವುಳ್ಳ. भावितः आत्मा यस्य।

भावित्र ಭಾವಿತ್ರ (न०) ತ್ರೈಲೋಕ್ಯ, ಸ್ವರ್ಗ ಮರ್ತ್ಯ ಮತ್ತು ಪಾತಾಳಲೋಕಗಳು. भू (सत्तायाम्) "णित्रन्" (उ० ४-१७०)।

भाविन् ಭಾವಿನ್ (पुं०) 1. ಮುಂದಿನ ಕಾಲ, ಭವಿಷ್ಯತ್ತು. भू (सत्तायाम्) "इनिः" (उ० ४-८)। "पदे पदे भाविनि भाविनी तं यथा करप्राप्यमवैति नूनम्" नैष० ३-११। (वि०) 2. ಮುಂದಿನ ಕಾಲದ, ಭವಿಷ್ಯತ್ ಕಾಲದ. भू "इनिः" (३-३-६)। "भूतं भवद्भावि च यच्च किञ्चित्" कुमा० १२-४४। "साह स्म नैवाशकुनीभवेन्मे भाविप्रियावेदक एष हंसः" नैष० ३-९। 3. ಉಂಟಾಗುವ, ಸಂಭವಿಸುವ. "प्रस्थानं ते कथमपि सखे लम्बमानस्य भावि" मेघ० १-४१। 4. ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಆಗಬೇಕಾದ, ಹಣೆಯಲ್ಲಿ ಮೊದಲೇ ಬರೆದಿಟ್ಟಿರುವ. "यदभावि न तद्भावि भावि चेन्न तदन्यथा" हितो० ४-८। 5. ಚಿಂತಿಸುವ, ಧ್ಯಾನಿಸುವ. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **–नी –ನೀ.** "पदे पदे भाविनि भाविनी तम्" नैष० ३-११।

भाविनी ಭಾವಿನೀ (स्त्री०) 1. ಪ್ರಶಸ್ತವಾದ ಆಶಯವುಳ್ಳ ಹೆಂಗಸು, ಒಳ್ಳೆಯ ಅಭಿಪ್ರಾಯವುಳ್ಳ ಹೆಂಗಸು. प्रशस्तो भावोऽस्या अस्ति "इनिः" (५-२-११५)। "अनेन धर्मः सविशेषमद्य मे त्रिवर्गसारः प्रतिभाति भाविनि" कुमा० ५-३८। 2. ಪತಿವ್ರತೆ, ಗುಣಶಾಲಿಯಾದ ಹೆಂಗಸು. 3. ಸುಂದರಿಯಾದ ಹೆಂಗಸು.

भावुक ಭಾವುಕ (पुं०) 1. ಸಹೋದರಿಯ ಪತಿ, ಒಡಹುಟ್ಟಿದವಳ ಗಂಡ (ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ). भू (सत्तायाम्) "उकञ्" (३-२-१५४)। "भावुको भगिनीपतिः" अभि० र०। (न०) 2. ಮಂಗಳ, ಕುಶಲ, ಕ್ಷೇಮ. "भावुकं भवुकं भव्यं कुशलं क्षेममस्त्रियाम्" अम०। (वि०) 3. ಮಂಗಳಕರ, ಶುಭವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ. 4. ಹುಟ್ಟುವ ಸ್ವಭಾವದ. "प्रजनिष्णुस्तु भावुकः" वैज०। 5. ಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ಅಭಿರುಚಿಯುಳ್ಳವನು, ರಸಿಕ.

भाव्य ಭಾವ್ಯ (वि०) 1. ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಆಗಬೇಕಾದ, ತಪ್ಪದೆ ನಡೆಯಬೇಕಾದ. भू (सत्तायाम्) "ण्यत्" (३-१-१२५)। 2. "भव्य" ಪದದ ಅರ್ಥ.

भाषण ಭಾಷಣ (न०) 1. ಮಾತಾಡುವುದು. भाष (व्यक्तायां वाचि) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಮಾತು, ನುಡಿ, ವಾಣಿ. 3. ನಿರ್ವಹಣಸಂಧಿಯ ಒಂದು ಅಂಗ. "सामदानादि भाषणम्" सा० द० ६-११३।

भाषणी ಭಾಷಣೀ (स्त्री०) ನಿಂದೆ, ದೂಷಣೆ, ಬೈಗಳು. "परिवाग् भाषणीति च" वैज०।

भाषा ಭಾಷಾ (स्त्री०) 1. ಮನುಷ್ಯನ ಪರಸ್ಪರ ವ್ಯವಹಾರಕ್ಕೆ ಸಾಧನವಾದ ವಾಕ್ಕು, ಮಾತು, ನುಡಿ. भाष (व्यक्तायां वाचि) "अः" (३-३-१०३)। [ಸಂಸ್ಕೃತ ಕನ್ನಡ ತಮಿಳು ತೆಲುಗು ಹಿಂದಿ ಮರಾಠಿ ಪ್ರಾಕೃತ ಬಂಗಾಳಿ ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಾಂತ ಭಾಷೆಗಳು.] 2. ವಾಕ್ಕು, ವಾಙ್ಮಯ. "कथा हि सर्वभाषाभिः संस्कृतेन च बध्यते। भूतभाषामयीं प्राहुरद्भुतार्थां बृहत्कथाम्" काव्या० १-३८। 3. ಸರಸ್ವತಿ, ವಾಗ್ದೇವಿ, ಮಾತಿನ ಅಧಿದೇವತೆ. 4. (ವ್ಯವಹಾರದಲ್ಲಿ) ದೋಷಾರೋಪ, ಫಿರ್ಯಾದು, ರಾಜನಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ನ್ಯಾಯಾಲಯದಲ್ಲಿ ದೂರು ಹೇಳುವುದು. "यदावेदयते राज्ञे तद्भाषेत्यभि-

धीयते"। 5. ಲಕ್ಷಣ, ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಮಾತು. "स्थितप्रज्ञस्य का भाषा समाधिस्थस्य केशव" गीता २-५४।

भाषापरिच्छेद ಭಾಷಾಪರಿಚ್ಛೇದ (ಪುಂ) ನ್ಯಾಯ ವೈಶೇಷಿಕ ಸಾಂಕೇತಿಕ ಶಬ್ದಗಳು ಮತ್ತು ಅರ್ಥನಿರ್ಣಯವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವ ಒಂದು ಗ್ರಂಥ, ನ್ಯಾಯವೈಶೇಷಿಕ ಸಮ್ಮತವಾದ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ವಿವರಿಸುವ ಗ್ರಂಥ.

भाषासम ಭಾಷಾಸಮ (ಪುಂ) ಶಬ್ದಾಲಂಕಾರದ ಒಂದು ಭೇದ, ಒಂದೇ ವಿಧವಾದ (ಒಂದೇ ಆನುಪೂರ್ವಿಯುಳ್ಳ) ನಾನಾಭಾಷೆಗಳ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ವಾಕ್ಯ. "शब्दैरेकविधैरेव भाषासु विविधास्वपि। वाक्यं यत्र भवेत् सोऽयं भाषासम इतीष्यते" सा० द० १०-१०। "मञ्जुल मणिमञ्जीरे कलगम्भीरे विहारसरसीतीरे। विरसासि केलिकीरे किमालि धीरे च गन्धसारसमीरे" ಇದು ಸಂಸ್ಕೃತ ಪ್ರಾಕೃತ ಶೌರಸೇನೀ ಪ್ರಾಚೀ ಆವಂತೀ ಮೊದಲಾದ ಭಾಷೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದೇ ರೀತಿಯ ಆನುಪೂರ್ವಿಯುಳ್ಳ ಶ್ಲೋಕ.

भाषित ಭಾಷಿತ (ನಂ) 1. ವಚನ, ವಾಕ್ಯ, ಮಾತು, ನುಡಿ. भाष (व्यक्तायां वाचि) भावे "क्तः" (३-३-११४)। "आकारैरिङ्गितैर्गत्या चेष्टया भाषितेन च। नेत्रवक्त्रविकारैश्च गृह्यतेऽन्तर्गतं मनः" मनु० ८-२६। (वि०) 2. ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ, ನುಡಿಯಲ್ಪಟ್ಟ. भाष कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)। "फणिभाषितभाष्यफक्किकाविषमा कुण्डलनामवापिता" नैष० २-९५।

भाषिन् ಭಾಷಿನ್ (वि०) ಮಾತಾಡುವ, ಹೇಳುವ. भाष (व्यक्तायां वाचि) "णिनिः" (३-१-१३४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **भाषिणी ಭಾಷಿಣೀ.** "ततः प्रतीच्छ प्रहरेति भाषिणी परस्परोल्लासितशल्यपल्लवे" नैष० १-६८।

भाष्य ಭಾಷ್ಯ (ನಂ) 1. ಸೂತ್ರಗಳ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಗ್ರಂಥ, ಸೂತ್ರಗಳ ಪದಗಳಿಗೆ ಸೂತ್ರಾನುಸಾರವಾದ ಅರ್ಥ ವಿವರಣೆ. "सूत्रस्थं पदमादाय वाक्यैः सूत्रानुसारिभिः। स्वपदानि च वर्ण्यन्ते भाष्यं भाष्यविदो विदुः"। (वि०) 2. ಹೇಳಲ್ಪಡುವ. 3. ಹೇಳಬೇಕಾದ. भाष "ण्यत्" (३-१-१२४)।

भाष्यकार ಭಾಷ್ಯಕಾರ (ಪುಂ) ಸೂತ್ರಗ್ರಂಥಗಳಿಗೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ (ಭಾಷ್ಯ) ಬರೆದವರು. भाष्यं करोति--डुकृञ् (करणे) "अण्" (३-२-१)।

ಸೂತ್ರಗ್ರಂಥಗಳು ಮತ್ತು ಅವುಗಳ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ (ಭಾಷ್ಯ) ಕಾರರು :

ಸೂತ್ರಗ್ರಂಥ	ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಕಾರರು	ಭಾಷ್ಯ
1. ಪಾಣಿನಿ ಸೂತ್ರಗಳು	ಪತಂಜಲಿಮುನಿ	ಮಹಾಭಾಷ್ಯ
2. ಬ್ರಹ್ಮ ಸೂತ್ರಗಳು	(1) ಶ್ರೀಶಂಕರಾ ಚಾರ್ಯರು	ಶ್ರೀಶಾಂಕರ ಭಾಷ್ಯ
	(2) ಶ್ರೀರಾಮಾನುಜಾ ಚಾರ್ಯರು	ಶ್ರೀಭಾಷ್ಯ
	(3) ಶ್ರೀಮಧ್ವಾ ಚಾರ್ಯರು	ಶ್ರೀಸುಧಾ
	(4) ಶ್ರೀ ಶ್ರೀಪತಿ ಪಂಡಿತಾರಾಧ್ಯರು	ಶ್ರೀಕರಭಾಷ್ಯ
3. ಯೋಗ ಸೂತ್ರಗಳು	ವೇದವ್ಯಾಸರು	—
4. ಸಾಂಖ್ಯ ಸೂತ್ರಗಳು	ವಿಜ್ಞಾನಭಿಕ್ಷು	ಸಾಂಖ್ಯ ಪ್ರವಚನಭಾಷ್ಯ
5. ಗೌತಮ ಸೂತ್ರಗಳು	(1) ವಾತ್ಸ್ಯಾಯನ	ನ್ಯಾಯಭಾಷ್ಯ
	(2) ಮಸ್ಕರಿ	ಮಸ್ಕರಿಭಾಷ್ಯ
6. ಕಣಾದ ಸೂತ್ರಗಳು	ಪ್ರಶಸ್ತಪಾದ	ಪ್ರಶಸ್ತಪಾದ ಭಾಷ್ಯ
7. ಮೀಮಾಂಸಾ ಸೂತ್ರಗಳು	ಶಬರಸ್ವಾಮಿ ಇತ್ಯಾದಿ	ಶಾಬರಭಾಷ್ಯ

भाष्यकृत् ಭಾಷ್ಯಕೃತ್ (ಪುಂ) "भाष्यकार" ಪದದ ಅರ್ಥ.

भास् ಭಾಸ್ (स्त्री०) 1. ದೀಪ್ತಿ, ಕಾಂತಿ, ಪ್ರಕಾಶ. भासृ (दीप्तौ) "क्विप्" (३-२-१७७)। "रोधोभुवां मुहुरमुत्र हिरण्मयीनां भासस्तटिद्विलसितानि विडम्बयन्ति" किरा० ५-४६। 2. ಮಯೂಖ, ಕಿರಣ. "अस्तापास्तसमस्तभासि नभसः पारं प्रयाते रवौ" रत्ना० १-२३। 3. ಇಚ್ಛೆ, ಅಪೇಕ್ಷೆ. 4. ಪ್ರಭಾವ, ಮಹಿಮೆ. 5. ಕರಣ, ಸಾಧನ. (ನಂ) 6. ಗಗನ, ಆಕಾಶ. 7. ರಾಶಿ. 8. ನಕ್ಷತ್ರ. 9. ಪುಂಡ್ರ. (ತಿರ್ಯಕ್ ಪುಂಡ್ರ ಮತ್ತು ಊರ್ಧ್ವಪುಂಡ್ರ) 10. ಚಕ್ರ. "स्त्रियां भाः करणे द्युतौ। क्लीबे तु गगने राशौ तारायां पुण्ड्रचक्रयोः" नानार्थर०।

भास ಭಾಸ (ಪುಂ) 1. ದೀಪ್ತಿ, ಕಾಂತಿ, ಪ್ರಕಾಶ. भासृ (दीप्तौ) भावे "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಗೋಷ್ಠ, ಹಸುವಿನ ಕೊಟ್ಟಿಗೆ. भासन्ते गावोऽत्र — भासृ अधि०

"घञ्" (३-३-१९)। 3. ಗೃಧ್ರ, ಹದ್ದು. 4. ಪಕ್ಷಿ, ಹಕ್ಕಿ. "भासस्तु भासि गृध्रशकुन्तयोः" हेम०। 5. ಕುಕ್ಕುಟ, ಕೋಳಿ. "भासो भासि समाख्यातो गोष्ठ कुक्कुटगृध्रयोः" विश्व०। 6. ಭಾಸಮಹಾಕವಿ. ಈ ಕವಿಯ ಗ್ರಂಥಗಳು ಸಂಸ್ಕೃತವಾಙ್ಮಯದಲ್ಲಿ ಬಹಳ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿವೆ. ಈತನು ಕವಿಕುಲತಿಲಕನಾದ ಕಾಳಿದಾಸನಿಗಿಂತಲೂ ಪ್ರಾಚೀನನು. ಕಾಳಿದಾಸನು ತನ್ನ ಮಾಲವಿಕಾಗ್ನಿಮಿತ್ರನಾಟಕದಲ್ಲಿ "प्रथितयशसां भाससौमिल्ल-कविपुत्रादीनां प्रबन्धानतिक्रम्य वर्तमानकवेः कालिदासस्य क्रियायां कथं बहुमानः" ಎಂದು ಭಾಸನನ್ನು ಹೊಗಳಿದ್ದಾನೆ.

ಭಾಸಕವಿಯಿಂದ ರಚಿತವಾದ ಹದಿಮೂರು (13) ನಾಟಕ (ರೂಪಕ) ಗಳು :

(1) ಪ್ರತಿಜ್ಞಾಯೌಗಂಧರಾಯಣ
(2) ಪಂಚರಾತ್ರ
(3) ಸ್ವಪ್ನವಾಸವದತ್ತ
(4) ಚಾರುದತ್ತ
(5) ಪ್ರತಿಮಾ
(6) ಅಭಿಷೇಕ
(7) ಮಧ್ಯಮ ವ್ಯಾಯೋಗ
(8) ದೂತಘಟೋತ್ಕಚ
(9) ದೂತವಾಕ್ಯ
(10) ಬಾಲಚರಿತ
(11) ಅವಿಮಾರಕ
(12) ಕರ್ಣಭಾರ
(13) ಊರುಭಂಗ

(स्त्री०) **भासी ಭಾಸೀ.** ಗರುಡನ ಪತ್ನಿಯರಲ್ಲೊಬ್ಬಳು.

भासक ಭಾಸಕ (वि०) 1. ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸುವ, ಹೊಳೆಯುವಂತೆ ಮಾಡುವ. 2. ತಿಳಿಯಪಡಿಸುವ, ತೋರುವಂತೆ ಮಾಡುವ. भासृ (दीप्तौ) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

भासन ಭಾಸನ (न०) 1. ಹೊಳೆಯುವುದು, ಪ್ರಕಾಶಿಸುವುದು. भासृ (दीप्तौ) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಹೊಳೆಯುವುದು, ತೋರುವುದು.

भासनीय ಭಾಸನೀಯ (वि०) 1. ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸಬೇಕಾದ. 2. ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸಲು ಶಕ್ಯವಾದ. 3. ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸಲು ಅರ್ಹವಾದ. 4. ತೋರ್ಪಡಿಸಬೇಕಾದ, ತೋರುವಂತೆ ಮಾಡಬೇಕಾದ. 5. ತೋರುವಂತೆ ಮಾಡಲು ಶಕ್ಯವಾದ. 6. ತೋರುವಂತೆ ಮಾಡಲು ಅರ್ಹವಾದ. भासृ (दीप्तौ) "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः" (३-१-९६)। **–सितव्यम् –ಸಿತವ್ಯಮ್.**

भासमान ಭಾಸಮಾನ (वि०) 1. ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಿರುವ, ಹೊಳೆಯುತ್ತಿರುವ. 2. ಮನಸ್ಸಿಗೆ ತೋರುತ್ತಿರುವ, ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಹೊಳೆಯುತ್ತಿರುವ. भासृ (दीप्तौ) "शानच्" (३-२-१२४)।

भासित ಭಾಸಿತ (न०) 1. ಹೊಳೆಯುವುದು, ಪ್ರಕಾಶಿಸುವುದು. 2. ಹೊಳೆಯುವುದು, ಮನಸ್ಸಿಗೆ ತೋರುವುದು. भासृ (दीप्तौ) भावे "क्तः" (३-३-११४)। (वि०) 3. ಪ್ರಕಾಶಗೊಂಡ, ಹೊಳೆದ. 4. ತೋರಿದ, ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಹೊಳೆದ. भासृ कर्त० "क्तः" (३-४-७२)।

भासितवत् ಭಾಸಿತವತ್ (वि०) 1. ಪ್ರಕಾಶಿಸಿದ, ಹೊಳೆದ. 2. ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಹೊಳೆದ, ಮನಸ್ಸಿಗೆ ತೋರಿದ. भासृ (दीप्तौ) "क्तवतुः" (३-२-१०२)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–वती –ವತೀ.**

भासन्त ಭಾಸಂತ (पुं०) 1. ಸೂರ್ಯ. भासृ (दीप्तौ) "झच्" (उ० ३-१२८)। भासन्तः सूर्यः उणा०। 2. ಚಂದ್ರ. 3. ನಕ್ಷತ್ರ. 4. ಭಾಸಪಕ್ಷಿ. (वि०) 5. ಸುಂದರವಾದ ಆಕಾರವುಳ್ಳ. "भासन्तो भे सूर्ये रम्यभासयोः" हेम०। "भासन्तः सुन्दराकारे त्रिषु ना भासपक्षिणि" मेदि०। (स्त्री०) **–न्ती –ನ್ತೀ.** ನಕ್ಷತ್ರ.

भासु ಭಾಸು (पुं०) ಸೂರ್ಯ. भासृ (दीप्तौ) "उण्" बाहु०। "भासुः पीतुस्तमोहन्ता" त्रिकाण्ड०।

भासुर ಭಾಸುರ (पुं०) 1. ಸ್ಫಟಿಕಶಿಲೆ. 2. ವೀರ, ಶೂರ. (न०) 3. ಕಲ್ಯಾಣ, ಮಂಗಳ, ಶುಭ. "भासुरं भविकं भव्यं कल्याणं श्वोवसीयसम्" वैज०। (वि०) 4. ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ, ಹೊಳೆಯುವ. भासृ (दीप्तौ) "घुरच्" (३-२-१६१)। "मणिमयूखचयांशुकभासुराः सुरवधू-परिभुक्तलतागृहाः" किरा० ५-५।

भासृ – दीप्तौ (भ्वा० आत्म० अक० से०)। भासते। बभासे। भासिता। भासिष्यते। भासताम्। अभासत। भासेत। अभासिष्ट। ಇತ್ಯಾದಿ.

भावे :—भास्यते। भास्यताम्। अभास्यत। ಇತ್ಯಾದಿ.

कृत्सु :—भासितव्यः। भासनीयः। भास्यः। भासितः। भासितवान्, –वती। भासमानः। भासितम्। भासनम्।

भास्कर ಭಾಸ್ಕರ (पुं०) 1. ಸೂರ್ಯ. भासं करोति—कृञ् "टः" (३-३-२१)। "तोयान्तर्भास्करालीव रेजे

मुनिपरम्परा" कुमा० ६-४९। 2. ಅಗ್ನಿ, ಬೆಂಕಿ. "भास्करोऽग्नौ प्रभाकरे" मेदि०। 3. ಭಾಸ್ಕರಾಚಾರ್ಯರು, ಸಿದ್ಧಾಂತಶಿರೋಮಣಿಯ ಗ್ರಂಥಕಾರರು. 4. ವೀರ. 5. ಪರಮೇಶ್ವರ, ಮಹಾದೇವ. (न०) 6. ಸ್ವರ್ಣ, ಚಿನ್ನ.

भास्करद्युति ಭಾಸ್ಕರದ್ಯುತಿ (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು. परपरिभावुकप्रभावत्वात् भास्करस्येव द्युतिरस्य। "परप्रभावाभिभवलक्षणद्युतिमांश्च यः। स भास्करद्युतिः प्रोक्तो नेत्रवैमल्यदो मनुः" इति निरुक्तिः। "चन्द्रांशुर्भास्करद्युतिः" वि० स०। (स्त्री०) 2. ಸೂರ್ಯನ ಪ್ರಕಾಶ, ಬಿಸಿಲು. भास्करस्य द्युतिः।

भास्करावर्त ಭಾಸ್ಕರಾವರ್ತ (पुं०) ತಲೆನೋವಿನ ಒಂದು ಭೇದ, ಸೂರ್ಯೋದಯವಾದ ಮೇಲೆ ಬರುವ ಒಂದು ವಿಧ ತಲೆನೋವು. ಈ ರೋಗವು ಸೂರ್ಯೋದಯವಾದ ನಂತರ ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿ ಸೂರ್ಯನು ಬೆಳೆದಂತೆಲ್ಲಾ ಇದೂ ಅಧಿಕವಾಗಿ ಸೂರ್ಯಾಸ್ತವಾದ ಕೂಡಲೆ ಶಮನವಾಗುವುದು. "सूर्योदयं या प्रति मन्दमन्दमक्षिभ्रुवं रुक् समुपैति गाढम्। विवर्धते चांशुमता सहैव सूर्यापवृत्तौ विनिवर्तते च। शीतेन शान्तिं लभते कदाचित् उष्णेन जन्तुः सुखमाप्नुयाच्च। तं भास्करावर्तमुदाहरन्ति सर्वात्मकं कष्टतमं विकारम्" सुश्रुत० उत्तरतं० २५-११, १२।

भास्करि ಭಾಸ್ಕರಿ (पुं०) ಸೂರ್ಯಪುತ್ರ (1) ವೈವಸ್ವತ ಮನು. (2) ಶನಿಗ್ರಹ ಮತ್ತು (3) ಕರ್ಣ. भास्करस्यापत्यम् "इञ्" (४-१-९५)।

भास्वत् ಭಾಸ್ವತ್ (पुं०) 1. ಸೂರ್ಯ. भासःसन्त्यस्य "मतुप्" (५-२-९४)। "नृपनीलमणीगृहत्विषामुपधेर्यत्र भयेन भास्वतः" नैष० २-७५। 2. ಅರ್ಕವೃಕ್ಷ, ಎಕ್ಕದ ಗಿಡ. 3. ಚಂದ್ರ. (वि०) 4. ಪ್ರಕಾಶಿಸುವ, ಹೊಳೆಯುವ. "भास्वन्ति रत्नानि महौषधीश्च पृथूपदिष्टां दुदुहुर्धरित्रीम्" कुमा० १-२। 5. ತೇಜಶ್ಶಾಲಿಯಾದ. "न केवलं दरीसंस्थं भास्वतां दर्शनेन वः। अन्तर्गतमपास्तं मे रजसोऽपि परं तमः" कुमा० ६-६०। "भास्वानिन्दौ भास्वरेऽर्के" वैज०। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–ती –ತೀ.**

भास्वद्वंश ಭಾಸ್ವದ್ವಂಶ (पुं०) ಸೂರ್ಯವಂಶ.

भास्वर ಭಾಸ್ವರ (पुं०) 1. ಸೂರ್ಯ. 2. ಅಗ್ನಿ. 3. ಹಗಲು. 4. ಎಕ್ಕದ ಗಿಡ. भासृ (दीप्तौ) "वरच्" (३-२-१७५)। (पुं० ब० व०) 5. ಗಣದೇವತೆಗಳು. "आदित्यविश्ववसवस्तुषिताभास्वरानिलाः" अम०। (वि०) 6. ಪ್ರಕಾಶಿಸುವ, ಹೊಳೆಯುವ.

भिक्षण ಭಿಕ್ಷಣ (न०) ಬೇಡುವುದು, ಯಾಚಿಸುವುದು. भिक्ष (भिक्षायामलाभे लाभे च) "ल्युट्" (३-३-११५)।

भिक्षमाण ಭಿಕ್ಷಮಾಣ (वि०) ಯಾಚಿಸುತ್ತಿರುವ, ಬೇಡುತ್ತಿರುವ. भिक्ष (भिक्षायामलाभे लाभे च) "शानच्" (३-२-१२४)। "संदृश्य शरणं शून्यं भिक्षमाणो वनं प्रियाम्। प्राणान् दुहन्निवात्मानं शोकं चित्तमवारुधत्" भट्टि० ६-९।

भिक्षा ಭಿಕ್ಷಾ (स्त्री०) 1. ಭಿಕ್ಷೆ, ತಿರುಪೆ, ಯಾಚನೆ. भिक्ष (भिक्षायामलाभे लाभे च) "अः" (३-३-१०३)। "वाणिज्ये वसते लक्ष्मीः तदर्धं कृषिकर्मणि। तदर्धं राजसेवायां भिक्षायां नैव नैव च"। 2. ಭಿಕ್ಷೆ, ಉಪಾದಾನ, ಬೇಡಿ ತಂದ ವಸ್ತು. ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಗಳು ಮತ್ತು ಯತಿಗಳು ಗೃಹಸ್ಥರ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಭಿಕ್ಷೆ ತೆಗೆದು ಭೋಜನ ಮಾಡಬೇಕು. ಗೃಹಸ್ಥನೂ ಅವರಿಗೆ ಭಿಕ್ಷೆ ನೀಡಬೇಕು. "भिक्षां च भिक्षवे दद्याद्विधिवत् ब्रह्मचारिणे" मनु० ३-९४। 3. ವೇತನ, ಕೂಲಿ, ಸಂಬಳ. 4. ಸೇವೆ. "भिक्षा सेवाप्रार्थनयोर्भृतौ भिक्षितवस्तुषु" हेम०।

भिक्षाक ಭಿಕ್ಷಾಕ (पुं०) 1. ಭಿಕ್ಷುಕ, ಯಾಚಕ, ಭಿಕ್ಷೆ ಬೇಡುವವನು. भिक्ष (भिक्षायामलाभे लाभे च) "षाकन्" (३-२-१५५)। 2. ಯತಿ, ಸಂನ್ಯಾಸಿ. 3. ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿ. (स्त्री०) **–की –ಕೀ.** ಭಿಕ್ಷುಕಿ, ಭಿಕ್ಷೆ ಬೇಡುವ ಹೆಂಗಸು.

भिक्षाचर ಭಿಕ್ಷಾಚರ (पुं०) ಭಿಕ್ಷುಕ, ಭಿಕ್ಷೆ ಬೇಡುವವನು. भिक्षां चरति—चर (गतिभक्षणयोः) "टः" (३-२-१७)।

भिक्षाटन ಭಿಕ್ಷಾಟನ (न०) 1. ಭಿಕ್ಷೆಗಾಗಿ ತಿರುಗುವುದು, ಯಾಚನೆಗಾಗಿ ಅಲೆದಾಡುವುದು. 2. ಭಿಕ್ಷೆಗಾಗಿ ಸಂಚರಿಸುವುದು, ಯತಿ ಮತ್ತು ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಗಳು ಭಿಕ್ಷಾನ್ನಕ್ಕಾಗಿ ಮನೆ ಮನೆಗೆ ಹೋಗುವುದು. भिक्षार्थं अटनम्। "अर्धं दानववैरिणा गिरिजयाप्यर्धं शिवस्याहृतं देवेत्थं जगतीतले स्मरहराभावे समुन्मीलति। गङ्गा सागरमम्बरं शशिकला नागाधिपः क्ष्मातलं सर्वज्ञत्वमधीश्वरत्वमगमत्त्वां मां च भिक्षाटनम्"।

भिक्षान्न ಭಿಕ್ಷಾನ್ನ (न०) ಭಿಕ್ಷೆ ಬೇಡಿ ತಂದ ಅನ್ನ.

भिक्षार्थिन् ಭಿಕ್ಷಾರ್ಥಿನ್ (पुं०) ಭಿಕ್ಷೆ ಬೇಡುವವನು, ಯಾಚಕ. भिक्षामर्थयते—अर्थ (याच्ञायाम्) "णिनिः" (३-१-१३४)।

भिक्षावृत्ति ಭಿಕ್ಷಾವೃತ್ತಿ (स्त्री०) 1. ಭಿಕ್ಷೆಯಿಂದ ಮಾಡುವ ಜೀವನ. ಸಂನ್ಯಾಸಿ ಮತ್ತು ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಯ ಜೀವನ. 2. ಯಾಚನೆಯಿಂದ ಮಾಡುವ ಜೀವನ.

भिक्षाशिन् ಭಿಕ್ಷಾಶಿನ್ (वि०) ಭಿಕ್ಷೆ ಬೇಡಿ ತಿನ್ನುವವನು, ಭಿಕ್ಷುಕ. भिक्षामश्नाति — अश (भोजने) "णिनिः" (३-२-७८)।

भिक्षित ಭಿಕ್ಷಿತ (वि०) ಯಾಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಬೇಡಲ್ಪಟ್ಟ. भिक्ष (भिक्षायामलाभे लाभे च) "क्तः" (३-२-१०२)। "भिक्षिता शतमखी सुकृतं यत्तत्परिश्रमविदः स्वविभूतौ" नैष० ५-२१।

भिक्षु ಭಿಕ್ಷು (पुं०) 1. ಯತಿ, ಸಂನ್ಯಾಸಿ. 2. ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿ. भिक्ष (भिक्षायाम्) "उः" (३-२-१६८)। "भिक्षां च भिक्षवे दद्याद्विधिवत् ब्रह्मचारिणे" मनु० ३-९४। 3. ಸಂನ್ಯಾಸ, ನಾಲ್ಕನೆಯ ಆಶ್ರಮ. 4. ಬೌದ್ಧ ಸಂನ್ಯಾಸಿ. "चीवरी श्रमणो भिक्षुर्वल्यश्चैत्रः" त्रिकाण्ड०।

भिक्षुक ಭಿಕ್ಷುಕ (पुं०) ಭಿಕ್ಷೆ ಬೇಡುವವನು, ಯಾಚನೆ ಮಾಡುವವನು, ಭಿಕ್ಷೆಯಿಂದ ಜೀವಿಸುವವನು. भिक्ष (भिक्षायाम्) "उकन्" बाहु०। "आकीर्णं भिक्षुकैर्वान्यैरगारमुपसंव्रजेत्" मनु० ६-५१। "ब्राह्मणं भिक्षुकं वापि भोजनार्थमुपस्थितम्। ब्राह्मणैरभ्यनुज्ञातः शक्तितः प्रतिपूजयेत्" मनु० ३-२४३। ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿ, ಸಂನ್ಯಾಸಿ, ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿ, ಗುರುಪೋಷಕ (ಭಿಕ್ಷಾನ್ನದಿಂದ ಗುರುವನ್ನು ಕಾಪಾಡುವವನು), ಅಧ್ವಗ (ಪ್ರಯಾಣದಲ್ಲಿದ್ದು ಮನೆಗೆ ಬಂದವನು), ಕ್ಷೀಣವೃತ್ತಿ (ಜೀವನೋಪಾಯವಿಲ್ಲದವನು) ಈ ಆರು ಮಂದಿ ಭಿಕ್ಷುಕರು. "ब्रह्मचारी यतिश्चैव विद्यार्थी गुरुपोषकः। अध्वगः क्षीणवृत्तिश्च षडेते भिक्षुकाः स्मृताः"।

भिक्षुसंघाटी ಭಿಕ್ಷುಸಂಘಾಟೀ (स्त्री०) ಚೀವರ, ಭಿಕ್ಷುಗಳ ವಸ್ತ್ರ. भिक्षु + सम् + घट "अण्" (३-२-१)। गौरा० "ङीष्" (४-१-४१)। "पुरीषं कौक्कुटं केशान् चर्म सर्पत्वचं तथा। जीर्णं च भिक्षुसंघाटीं धूमनायोपकल्पयेत्" सुश्रुत० उत्तरतं० ३३-६।

भित्त ಭಿತ್ತ (न०) ಶಕಲ, ತುಂಡು, ಚೂರು. भिदिर् (विदारणे) "क्तः" (३-२-१०२)। नत्वाभावः निपा० (८-२-५९)।

भित्ति ಭಿತ್ತಿ (स्त्री०) 1. ಕುಡ್ಯ, ಗೋಡೆ. भिद्यते—भिदिर् (विदारणे) "क्तिन्" (३-३-९४)। "ज्योत्नाशंकामिह वितरति हंसश्येनीमध्येऽप्यह्नः स्फटिकरजतभित्तिच्छाया" किरा० ५-३१। 2. ತುಂಡು, ಶಕಲ, ಚೂರು. 3. ಆಶ್ರಯ, ಪ್ರದೇಶ, ಸ್ಥಾನ. "सैवेयं मम चित्रकर्मरचना भित्तिं विना वर्तते" मुद्रा० २-४। 4. ಅವಕಾಶ, ಬಿರುಕು, ಸಂದು. 5. ಪ್ರಕಾಶ. 6. ಭೇದನ, ಒಡೆಯುವಿಕೆ, ಮುರಿಯುವಿಕೆ. "भित्तिः कुडचे भेदने स्यात् अवकाशप्रकाशयोः" नानार्थर०। "भित्तिः कुडचे प्रदेशे च" हेम०।

भित्तिका ಭಿತ್ತಿಕಾ (स्त्री०) 1. ಕುಡ್ಯ, ಗೋಡೆ. भिदिर् (विदारणे) "तिकन्" (उ० ३-१४७)। 2. ಗೌಳಿ, ಹಲ್ಲಿ.

भित्तिचोर ಭಿತ್ತಿಚೋರ (पुं०) ಗೋಡೆಯಲ್ಲಿ ಕನ್ನ ಕೊರೆದು ಕದಿಯುವವನು. भित्त्या भित्तिभेदनेन चोरयति—चुर (स्तेये) + णिच् "अच्" (३-१-१३४)।

भित्तिपातन ಭಿತ್ತಿಪಾತನ (पुं०) ಹೆಗ್ಗಣ. भित्तिं पातयति —पत्लृ (गतौ) + णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)।

भिद् ಭಿದ್ (स्त्री०) 1. ಭೇದ, ತಾರತಮ್ಯ, ವ್ಯತ್ಯಾಸ. भिदिर् (विदारणे) "क्विप्" (वा० ३-३-९४)। 2. ಭೇದನ, ತುಂಡುಮಾಡುವುದು, ಒಡೆಯುವುದು. 3. ಭೇದ, ಬಗೆ, ವಿಧ. (वि०) 4. ಒಡೆಯುವ, ಭೇದಿಸುವ, ತುಂಡುಮಾಡುವ (ಸಮಾಸದ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ). गोत्रभिद्, बलभिद् ಇತ್ಯಾದಿ. "खण्डितविग्रहं बलभिदो धनुरिह विविधाः" किरा० ५-४३। 5. ಅಗೆಯುವ, (ನೆಲವನ್ನು) ತೋಡುವ. "तुरगविचयव्यग्रानुर्वीभिदः सगराध्वरे" उ० रा० १-२३।

भिदक ಭಿದಕ (पुं०) 1. ಖಡ್ಗ, ಕತ್ತಿ. भिनत्ति—भिदिर् (विदारणे) "क्वुन्" (उ० २-३७)। (न०) 2. ವಜ್ರ. 3. ಇಂದ್ರನ ವಜ್ರಾಯುಧ.

भिदा ಭಿದಾ (स्त्री०) 1. ಭೇದ, ವ್ಯತ್ಯಾಸ, ತಾರತಮ್ಯ. भिदिर् (विदारणे) "अङ्" (३-३-१०४)। 2. ಭೇದನ, ಒಡೆಯುವಿಕೆ, ಭಾಗಮಾಡುವಿಕೆ. "विदूरपातेन भिदामुपेयुषश्च्युताः प्रवाहादभितः प्रसारिणः" किरा० ८-१०। 3. ಭೇದ, ವಿಧ, ಬಗೆ. 4. ಬೇರೆಯಾಗುವಿಕೆ. ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗುವಿಕೆ. 5. ಧ್ವನಿಯು.

भिदि ಭಿದಿ (पुं०) ವಜ್ರಾಯುಧ. भिनत्ति —भिदिर् (विदारणे) "इः" (उ० ४-१४२)। भिदिर्वज्रम् सि० कौ०।

भिदिर्—विदारणे (रुधा० उभ० सक० अनि०)। भिनत्ति। भिन्ते। बिभेद, बिभिदे। भेत्ता। भिनत्तु, भिन्ताम्। अभिनत्, अभिन्त। ಇತ್ಯಾದಿ.

कर्मणि :—भिद्यते। भिद्यताम्। अभिद्यत। भिद्येत। ಇತ್ಯಾದಿ.

कृत्सु :—भेत्तव्यम्। भेदनीयम्। भेद्यम्। भिन्नः। भिन्दन्, –न्ती। भिन्दानः। भिन्नम्। भेदनम्। 1. ಭೇದಿಸು, ಒಡೆ, ಚೂರುಮಾಡು, ತುಂಡುಮಾಡು. "ये सत्यमेव न गुरून् प्रतिमानयन्ति तेषां कथं नु हृदयं न भिनत्ति लज्जा" मुद्रा० ३-३३। 2. ವಿಕಾಸಹೊಂದು, ಅರಳು. "सूर्यांशुभिर्भिन्नमिवारविन्दम्" कुमा० १-३२। 3. ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗು, ಬೇರೆ ಬೇರೆಯಾಗು. "यद्वायुरन्विष्टमृगैः किरातैरासेव्यते भिन्नशिखण्डिबर्हः" कुमा० १-१५। 4. ಭಂಗಮಾಡು, ಮುರಿ, ಉಲ್ಲಂಘಿಸು, ಅತಿಕ್ರಮಿಸು. "विद्वानपि तयोर्द्वास्थः समयं लक्ष्मणोऽभिनत्" रघु० १५-९४। 5. ಚದರಿಹೋಗು, ದಿಕ್ಕಾಪಾಲಾಗಿ ಓಡಿಹೋಗು. "मूर्तो विघ्नस्तपस इव नो भिन्नसारङ्गयूथः" शाकु० १-२९। 6. ಸಡಿಲಿಸು, ಶಿಥಿಲವಾಗಿ ಮಾಡು. "शनैः कृतप्राणविमुक्तिरीशः पर्यङ्कबन्धं निबिडं बिभेद" कुमा० ३-५९। 7. ವ್ಯತ್ಯಾಸ ಹೊಂದು, ಬದಲಾಗು. "न कारणात् स्वाद्बिभिदे कुमारः प्रवर्तितो दीप इव प्रदीपात्" रघु० ५-३७। 8. ಹೊರಗೆಡಹು, ಬಯಲು ಮಾಡು, ಬಹಿರಂಗಪಡಿಸು. "षट्कर्णो भिद्यते मन्त्रः चतुष्कर्णः स्थिरो भवेत्। तस्मात्सर्वप्रयत्नेन षट्कर्णं वर्जयेत् सुधीः" पञ्चतं० १-१०८। 9. ಬದಲಾಯಿಸು, ಮಾರ್ಪಡಿಸು. "न दुर्वहश्रोणिपयोधरार्ता भिन्दन्ति मन्दां गतिमश्वमुख्यः" कुमा० १-११। 10. ಕದಲಿಸು, ಸ್ಥಾನಪಲ್ಲಟಮಾಡು, ಉಚ್ಚಾಟನೆಮಾಡು. "आनन्दजः शोकजमश्रु बाष्पस्तयोरशीतं शिशिरो बिभेद" रघु० १४-३।

भिदिर ಭಿದಿರ (न०) ಇಂದ್ರನ ವಜ್ರಾಯುಧ. भिदिर् (विदारणे) "किरच्" (उ० १-५१)। भिदिरं वज्रम् सि० कौ०। "शतधारं शतारं चाभ्रोत्थं भिदिरमम्बुजम्" त्रिकाण्ड०। भिदिर् "कुः" (उ० १-२४)। **भिदुः ಭಿದುಃ.** "वज्राशनिर्भिदुर्भिद्रः" त्रिकाण्ड०। भिदिर् "रक्" (उ० २-१३)। **भिद्रः ಭಿದ್ರಃ.**

भिदुर ಭಿದುರ (पुं०) 1. ಪ್ಲಕ್ಷವೃಕ್ಷ, ಬಸುರಿಮರ. (न०) 2. ಇಂದ್ರನ ವಜ್ರಾಯುಧ. भिनत्ति—भिदिर् (विदारणे) "कुरच्" (३-२-१६२)। "कुलिशं भिदुरं पविः" अम०। (वि०) 3. ಮಿಶ್ರವಾದ, ಬೆರೆತಿರುವ. "नीलाश्मद्युतिभिदुराम्भसोऽपरत्र" माघ० ४-२६। 4. ಭೇದಿಸುವ, ಒಡೆಯುವ.

भिद्य ಭಿದ್ಯ (पुं०) ನದ, ಗಂಡುಹೊಳೆ. भिनत्ति तीरम् —भिदिर् (विदारणे) "क्यप्" (३-१-११५)। निपा०। ಪೂರ್ವದಿಕ್ಕಿಗೆ ಹರಿಯುವ ಹೊಳೆ ನದಿ. ಪಶ್ಚಿಮ ದಿಕ್ಕಿಗೆ ಹರಿಯುವ ಹೊಳೆ ನದ. "तोयदागम इवोद्ध्यभिद्ययोर्नामधेयसदृशं विचेष्टितम्" रघु० ११-८।

भिन्दत् ಭಿಂದತ್ (वि०) 1. ಒಡೆಯುತ್ತಿರುವ, ಸೀಳುತ್ತಿರುವ. भिदिर् (विदारणे) "शतृ" (३-२-१२४)। 2. ಅತಿಕ್ರಮಿಸುತ್ತಿರುವ, ಉಲ್ಲಂಘಿಸುತ್ತಿರುವ, ಮೀರುತ್ತಿರುವ. "निहतश्च स्थितिं भिन्दन् दानवोऽसौ बलद्विषा" भट्टि० ७-६८। 3. ಹೊರಗೆಡಹುತ್ತಿರುವ, ಬಯಲುಮಾಡುತ್ತಿರುವ. 4. ಸಡಿಲಿಸುತ್ತಿರುವ. 5. ಕದಲಿಸುತ್ತಿರುವ. 6. ಮಾರ್ಪಡಿಸುತ್ತಿರುವ. 7. ಚದರಿಸುತ್ತಿರುವ. 8. ಬೇರ್ಪಡಿಸುತ್ತಿರುವ. "शानच्" **भिन्दानः ಭಿಂದಾನಃ.**

भिन्दि ಭಿಂದಿ (पुं०) ಒಡೆಯುವುದು, ಸೀಳುವುದು.

भिन्दिपाल ಭಿಂದಿಪಾಲ (पुं०) 1. ಕೈಯಿಂದ ಎಸೆಯಬಹುದಾದ ಸಣ್ಣ ಈಟಿ. 2. ಕವಣೆ, ದೂರಕ್ಕೆ ಕಲ್ಲನ್ನು ಎಸೆಯುವ ಹಗ್ಗ ಅಥವಾ ಚರ್ಮದಿಂದ ಮಾಡಿದ ಒಂದು ಸಾಧನ.

भिन्न ಭಿನ್ನ (वि०) 1. ಮಿಶ್ರವಾದ, ಬೆರೆತಿರುವ. भिदिर् (विदारणे) "क्तः" (३-४-७२)। "भिन्नेषु रत्नकिरणैः किरणेष्विवेन्दोरुच्चावचैरुपगतेषु सहस्रसंख्याम्" माघ० ४-४६। 2. ಬೇರೆಯಾದ, ವಿಯುಕ್ತವಾದ. "विच्छित्तिर्नवचन्दनेन वपुषो भिन्नोऽधरोऽलक्तकैः" माघ० १६-८४। 3. ಅನೇಕ ವಿಧವಾದ, ನಾನಾ ಬಗೆಯ. "संमूर्च्छन्नलघुविमानरन्ध्रभिन्नः प्रस्थानं समभिदधे मृदङ्गनादः" किरा० ७-१। 4. ಬೇರೆಯಾದ, ಬೇರೆ ರೀತಿಯಾದ. "भिन्नस्वरमुखवर्णः शङ्कितदृष्टिः समुत्पतिततेजाः" पञ्चतं० १-२१०। 5. ವಿಕಾಸಹೊಂದಿದ, ಅರಳಿದ. "नवोषसा भिन्नमिवैकपङ्कजम्" शाकु० ७-१६। 6. ಚದರಿಹೋದ, ದಿಕ್ಕಾಪಾಲಾಗಿ ಓಡಿಹೋದ. "मूर्तो विघ्नस्तपस इव नो भिन्नसारङ्गयूथः" शाकु० १-२९। 7. ಒಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಸೀಳಲ್ಪಟ್ಟ. "भिन्नोरस्कौ शत्रुणाकृष्य दूरात् आसन्नत्वात्कौचिदेकेषुणेव" माघ० १८-६५। 8. ಶಿಥಿಲವಾದ, ಸಡಿಲವಾದ. 9. ಬದಲಾಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಮಾರ್ಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 10. ವ್ಯತ್ಯಾಸ ಹೊಂದಿದ, ಬದಲಾವಣೆ ಹೊಂದಿದ. 11. ಒಡೆದಿರುವ, ಮುರಿದಿರುವ. "भिन्ननौक इव ध्यायन्" भट्टि० ५-८८।

भिन्नक ಭಿನ್ನಕ (ಪುಂ) 1. ಬೌದ್ಧ. (ವಿಂ) 2. ಸ್ವಲ್ಪ ವ್ಯತ್ಯಾಸ ಹೊಂದಿದ.

भिन्नकट ಭಿನ್ನಕಟ (ವಿಂ) ಗಂಡಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಮದೋದಕ ಸುರಿಯುತ್ತಿರುವ, ಮದಿಸಿರುವ. भिन्नः स्रवन्मदः कटो यस्य। "भेजे भिन्नकटैर्नागैरन्यानुपरुरोध यैः" रघु० ४-८३।

भिन्नकुम्भ ಭಿನ್ನಕುಂಭ (ವಿಂ) 1. ಜಾಮೀನಿನಿಂದ ಬಿಡುಗಡೆ ಹೊಂದಿ ಸ್ವತಂತ್ರನಾಗಿರುವ. 2. ಸಾಲ ತೀರಿಸಿ ಜೀತದಿಂದ ಬಿಡುಗಡೆ ಹೊಂದಿದ. "स्वस्कन्दो भिन्नकुम्भश्च भुजिष्यो दास्यमोचितः" वैज०।

भिन्नकूट ಭಿನ್ನಕೂಟ (ವಿಂ) ಉಪನಾಯಕನಿಂದ ಬೇರ್ಪಟ್ಟ ಸೈನ್ಯ, ಉಪನಾಯಕನನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡ ಸೈನ್ಯ. "सैन्यं तु भिन्नकूटं तन्नष्टावान्तरनायकम्" वैज०।

भिन्नक्रम ಭಿನ್ನಕ್ರಮ (ವಿಂ) ಕ್ರಮವಿಲ್ಲದ, ಕ್ರಮದ ಬದಲಾವಣೆ ಹೊಂದಿದ, ವ್ಯತ್ಯಾಸ ಹೊಂದಿದ ಕ್ರಮವುಳ್ಳ. भिन्नः क्रमो यत्र। ವಾಕ್ಯ ಅಥವಾ ಶೈಲಿಯು ಕ್ರಮಭಂಗ ಹೊಂದಿದರೆ "भिन्नक्रम" ವಾಗುವುದು. ಇದಕ್ಕೆ "ಭಗ್ನಪ್ರಕ್ರಮ" ಎಂದು ಹೆಸರು. ಇದೊಂದು ಕಾವ್ಯದೋಷ. "एवमुक्तो मन्त्रिमुख्यै रावणः प्रत्यभाषत" ಎಂಬಲ್ಲಿ ವಚ ಧಾತುವಿನಿಂದ ಪ್ರಾರಂಭವಾದ ವಾಕ್ಯವು ಆ ಧಾತುವಿನಿಂದಲೇ ಕೊನೆಗೊಳ್ಳದೆ ಭಷ ಧಾತುವಿನಿಂದ ಪ್ರತಿವಚನವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಭಗ್ನಪ್ರಕ್ರಮ ರೂಪವಾದ ಕಾವ್ಯದೋಷವಿರುವುದು.

भिन्नदेश ಭಿನ್ನದೇಶ (ಪುಂ) 1. ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಪ್ರದೇಶ, ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಸ್ಥಳ. भिन्नो देशः। (ವಿಂ) 2. ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಸ್ಥಳವುಳ್ಳ, ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಸ್ಥಳದ ಸಂಬಂಧವಿರುವ. भिन्नो देशः ययोः। "कृत्ययोर्भिन्नदेशत्वाद्द्वैधीभवति मे मनः" शाकु० २-१७।

भिन्नप्रकार ಭಿನ್ನಪ್ರಕಾರ (ವಿಂ) ಬೇರೆ ವಿಧವಾದ, ಬೇರೆ ರೀತಿಯದಾದ. भिन्नः प्रकारो यस्य।

भिन्नदेह ಭಿನ್ನದೇಹ (ವಿಂ) ಗಾಯಗೊಂಡ ಮೈಯುಳ್ಳ, ಮುರಿದ ದೇಹವುಳ್ಳ.

भिन्नमर्मन् ಭಿನ್ನಮರ್ಮನ್ (ವಿಂ) ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ಏಟು ಬಿದ್ದಿರುವ, ಮರ್ಮಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಗಾಯಗೊಂಡಿರುವ.

भिन्नमर्याद ಭಿನ್ನಮರ್ಯಾದ (ವಿಂ) 1. ಎಲ್ಲೆಮೀರಿದ, ಹದ್ದುಮೀರಿದ, ಉಲ್ಲಂಘಿಸಿದ, ಅತಿಕ್ರಮಿಸಿದ. भिन्ना मर्यादा येन। 2. ಸ್ವೇಚ್ಛೆಯಿಂದಿರುವ, ತಡಬಂದಿಯಲ್ಲಿಲ್ಲದ, ಅಂಕೆಯಲ್ಲಿಲ್ಲದ.

भिन्नरुचि ಭಿನ್ನರುಚಿ (ವಿಂ) 1. ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಅಭಿರುಚಿಯುಳ್ಳ. भिन्ना रुचिः यस्य। "नाट्यं भिन्नरुचेर्जनस्य बहुधाप्येकं समाराधकम्" माल० १-४। 2. ಬೇರೆ ಬೇರೆವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರೀತಿಯುಳ್ಳ, "नासौ न काम्यो न च वेद सम्यक् द्रष्टुं न सा भिन्नरुचिर्हि लोकः" रघु० ६-३०।

भिन्नलिङ्ग ಭಿನ್ನಲಿಂಗ (ಪುಂ) ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಲಿಂಗದ ಶಬ್ದಗಳು. भिन्नं लिङ्गं येषाम्। "कृतोऽत्र भिन्नलिङ्गानामनुक्तानां क्रमादृते" अम०।

भिन्नवृत्त ಭಿನ್ನವೃತ್ತ (ವಿಂ) 1. ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಜೀವನೋಪಾಯವುಳ್ಳ. भिन्नं वृत्तं यस्य। 2. ಹೀನವಾದ ಜೀವನವುಳ್ಳ, ಕಷ್ಟದ ಜೀವನವುಳ್ಳ. 3. ಛಂದೋನಿಯಮಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾದ ವೃತ್ತವುಳ್ಳ. 4. ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಆಚಾರವುಳ್ಳ.

भिन्नवृत्ति ಭಿನ್ನವೃತ್ತಿ (ವಿಂ) 1. ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಜೀವನೋಪಾಯವುಳ್ಳ. 2. ನಿಕೃಷ್ಟವಾದ ಜೀವನವುಳ್ಳ. भिन्ना वृत्तिर्यस्य।

भिया ಭಿಯಾ (स्त्री०) ಭಯ, ಹೆದರಿಕೆ. भीयते — ञि भी (भये) "अङ्" (३-३-१०४)। "तङ्क्षोऽस्त्री भीर्भिया भीतिः साध्वसं भयनं भयम्" वैज०।

भिल्ल ಭಿಲ್ಲ (ಪುಂ) ಕಿರಾತ, ಬೇಡರವನು, ಒಬ್ಬ ಬೆರಕೆ ಜಾತಿಯವನು. "पुलिन्दाः शबरा भिल्लाः किराताश्चान्त्यजाः पृथक्" त्रिकाण्ड०। "देशे देशे जडिमकुरङ्गास्तेजोभल्लैर्दिनकरभिल्ले" चं० भा०।

भिल्लतरु ಭಿಲ್ಲತರು (ಪುಂ) ಲೋಧ್ರಗಿಡ.

भिल्लभूषण ಭಿಲ್ಲಭೂಷಣ (ಪುಂ) ಗುಲಗಂಜಿ ಗಿಡ.

भिषज् ಭಿಷಜ್ (ಪುಂ) 1. ವೈದ್ಯ, ರೋಗದ ಚಿಕಿತ್ಸೆ ನಡೆಸುವವನು. बिभेत्यस्मात् रोगः—ञि भी (भये) "अजिः" प्रकृतेः षुगागमश्च (उ० १-१३५)। "आप्तेन तक्ष्णा भिषजेव तत्क्षणं प्रचक्रमे लङ्घनपूर्वकः क्रमः" माघ० १२-२५। 2. ವಿಷ್ಣು, ನಾರಾಯಣ. भिषज्यति सम्यग्विदितनिदानतया चिकित्सति। "भवरोगनिदानज्ञो योऽसौ भिषगुदीरितः" इति निरुक्तिः। "त्रिसामा सामगः साम निर्वाणं भेषजं भिषक्" वि० स०। 3. ಔಷಧ.

भिस्सटा ಭಿಸ್ಸಟಾ (स्त्री०) ಸೀದುಹೋದ ಅನ್ನ. भिस्सामन्नं टीकते—टीकृ (गतौ) "डः" (३-२-१०१)। "भिस्सटा दग्धिका" अम०।

भिस्सा ಭಿಸ್ಸಾ (स्त्री०) ಅನ್ನ. बभस्ति — भस (दीप्तौ) "सः" बाहु०। इत्त्वम् (७-४-७८)।

भिस्सिटा ಭಿಸ್ಸಿಟಾ (स्त्री०) ಸೀದುಹೋದ ಅನ್ನ. भिस्सां टीकते — पृषो० । "दग्धान्नं भिस्सिटा झिल्ली" वैज० ।

ञि भी – भये (जुहो० पर० अक० अनि०) । बिभेति बिभित: बिभीत: बिभ्यति । बिभाय । भेता । भेष्यति । बिभेतु । अबिभेत् । बिभियात् । ಇತ್ಯಾದಿ. ಹೆದರು, ಭಯಪಡು, ಅಂಜು. "निर्जरा: प्रतिनिशामयमाना: बिभ्यति स्म जगदुश्च जयोक्तिम्" याद० २१-४४ ।

भावे :—भीयते । बिभयां चक्रे, –बभूवे, –आसे । बिभ्ये । भायिता, भेता । भायिष्यते, भेष्यते । भीयताम् । भीयेत ಇತ್ಯಾದಿ.

णिचि :—भापयति, भीषयते, भाययति, –ते ಇತ್ಯಾದಿ.

कृत्सु :—भेतव्यम् । भयनीयम् । भेयम् । भीत: । भीतवान्, –वती । बिभ्यत्, –ती । भीतम् । भयनम् । भीत्वा । बिभीय । भायंभायम् । भीत्वा भीत्वा ।

भी ಭೀ (स्त्री०) ಭಯ, ಹೆದರಿಕೆ, ಅಂಜಿಕೆ. ञि भी (भये) "क्विप्" (वा० ३-३-९४) । "स चिन्तयत्येव भियस्त्वदेष्यतीरहो दुरन्ता बलवद्विरोधिता" किरा० १-२३ ।

भीकर ಭೀಕರ (वि०) ಭಯವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ, ಭಯವನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸುವ ಸ್ವಭಾವದ. भियं करोति — कृञ् (करणे) "ट:" (३-२-२०) ।

भीत ಭೀತ (न०) 1. ಭಯ, ಹೆದರಿಕೆ. ञि भी (भये) भावे "क्त:" (३-३-११४) । "भीतं भये भययुते" हेम० । (वि०) 2. ಹೆದರಿದ, ಭಯಗೊಂಡ. भी कर्त० "क्त:" (३-४-७२) । "प्रलम्बहन्तु: प्रसमीक्ष्य वेगं भीता: पलायन्त भृशार्तनादा:" याद० २०-१२ ।

भीति ಭೀತಿ (स्त्री०) 1. ಭಯ, ಹೆದರಿಕೆ, ಅಂಜಿಕೆ. ञि भी (भये) "क्तिन्" (३-३-९४) । "भीतिकोपसमवायरूपया दोलयेव समकृष्यत द्विधा" याद० १७-४६ । 2. ಕಂಪನ, ನಡುಕ. "भीति: साध्वसकम्पयो:" हेम० ।

भीतिनाटितक ಭೀತಿನಾಟಿತಕ (न०) ಭಯದ ಅಭಿನಯ, ಭಯಗೊಂಡವನಂತೆ ನಟಿಸುವುದು.

भीम ಭೀಮ (पुं०) 1. ಭೀಮಸೇನ, ಪಾಂಡುರಾಜನ ಮಗ, ಮಧ್ಯಮ ಪಾಂಡವ. [ಭೀಮಸೇನನು ಕುಂತೀ ದೇವಿಯಲ್ಲಿ ವಾಯುದೇವನಿಂದ ಜನಿಸಿದವನು. ಕುಂತಿಯು ದುರ್ವಾಸ ಮಹರ್ಷಿಯಿಂದ ಉಪದೇಶಹೊಂದಿದ ವಾಯುದೇವತಾಕ ಮಂತ್ರದ ಮಹಿಮೆಯಿಂದ ಈತನನ್ನು ಪಡೆದಳು. ಯುಧಿಷ್ಠಿರನು ಇವನ ಅಣ್ಣ. ಅರ್ಜುನನು ಇವನ ತಮ್ಮ. ನಕುಲ ಸಹದೇವರು ಇವನ ಬಲತಾಯಿಯ ಮಕ್ಕಳು. ಇವನು ಚಿಕ್ಕಮಗುವಾಗಿದ್ದಾಗ ಒಂದು ದಿನ ತಾಯಿಯ ಮಡಿಲಿನಿಂದ ಉರುಳಿ ಶತಶೃಂಗಪರ್ವತದ ಮೇಲೆ ಬಿದ್ದ. ಆ ಪರ್ವತವು ಪುಡಿ ಪುಡಿಯಾಯಿತು. ಭೀಮನು ಬಾಲ್ಯದಿಂದಲೂ ಅಸಾಧಾರಣ ಶಕ್ತಿ ಹೊಂದಿದ್ದರಿಂದ ಇವನಿಗೆ ಭೀಮನೆಂದು ಹೆಸರಾಯಿತು. ಬಾಲ್ಯದಲ್ಲಿ ದುರ್ಯೋಧನಾದಿಗಳೊಡನೆ ಆಟವಾಡುತ್ತಿದ್ದು ಅವರನ್ನು ಸೋಲಿಸುತ್ತಿದ್ದನು. ಭೀಮನು ಬಲರಾಮನಲ್ಲಿ ಗದಾಯುದ್ಧವನ್ನು ಕಲಿತನು. ದುರ್ಯೋಧನನ ಮೋಸವನ್ನು ಅರಿತ ಭೀಮಸೇನನು ಅರಗಿನ ಮನೆಯಿಂದ ತಾಯಿ ಮತ್ತು ಸಹೋದರರೊಡನೆ ಅರಣ್ಯವನ್ನು ಸೇರಿ ಅಲ್ಲಿ ಹಿಡಿಂಬ ರಾಕ್ಷಸನನ್ನು ಸಂಹರಿಸಿ ಅವನ ತಂಗಿಯಾದ ಹಿಡಿಂಬಿ (ಕಮಲಪಾಲಿಕೆ) ಯನ್ನು ಮದುವೆಯಾದನು. ಅವಳಲ್ಲಿ ಘಟೋತ್ಕಚನು ಜನಿಸಿದನು. ದ್ರೌಪದಿ, ಹಿಡಿಂಬೆ ಮತ್ತು ಜಲಂಧರೆಯೆಂಬ ಮೂವರು ಇವನ ಪತ್ನಿಯರು. ಯುಧಿಷ್ಠಿರನ ರಾಜಸೂಯಯಾಗದ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಜರಾಸಂಧನಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗಿ ಅವನನ್ನು ಬಾಹುಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಸಂಹರಿಸಿದನು. ಸಭೆಯಲ್ಲಿ ದ್ರೌಪದಿಯ ಮಾನಭಂಗಕ್ಕೆ ಯತ್ನಿಸಿದ ದುರ್ಯೋಧನನ ಊರುಭಂಗಮಾಡುವುದಾಗಿ ಪ್ರತಿಜ್ಞೆ ಮಾಡಿದನು. ವನವಾಸದಲ್ಲಿದ್ದಾಗ ಕಿಮ್ಮೀರ ರಾಕ್ಷಸನನ್ನು ಕೊಂದನು. ವಿರಾಟನಗರದಲ್ಲಿ ಅಜ್ಞಾತವಾಸದಲ್ಲಿದ್ದಾಗ ಇವನಿಗೆ ವಲಲನೆಂಬ ಹೆಸರು. ಪಾಂಡವರು ರಹಸ್ಯವಾಗಿ ಇವನನ್ನು ಜಯೇಶನೆಂದು ಕರೆಯುತ್ತಿದ್ದರು. ವಿರಾಟನಗರದಲ್ಲಿ ದ್ರೌಪದಿಯ ಮಾನಭಂಗಕ್ಕೆ ಯತ್ನಿಸಿದ ಕೀಚಕನನ್ನೂ ಉಪಕೀಚಕರನ್ನೂ ಸಂಹರಿಸಿದನು. ಮಹಾಭಾರತದ ಏಳನೆಯ ದಿನದ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ದುರ್ಯೋಧನನ ಎಂಟು ಮಂದಿ ಸಹೋದರರನ್ನೂ ಕೊಂದು ಭೀಷ್ಮಾಚಾರ್ಯರನ್ನೂ ಸೋಲಿಸಿದನು. ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಕರ್ಣನಿಗೆ ಸಾಹಾಯ್ಯ ಮಾಡಲು ಬಂದ ದುರ್ಜಯನನ್ನು ಕೊಂದು ಕರ್ಣನನ್ನು ಓಡಿಸಿದನು. ಶಕುನಿಯನ್ನು ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಪರಾಜಯಗೊಳಿಸಿ ಎಲ್ಲರೂ ನೋಡುತ್ತಿದ್ದಂತೆಯೇ ದುಃಶಾಸನನ ತೋಳುಗಳನ್ನು ಮುರಿದು ಅವನನ್ನು ಸಂಹರಿಸಿ ಅವನ ರಕ್ತಪಾನ ಮಾಡಿದನು. ಕೊನೆಗೆ ದುರ್ಯೋಧನನು ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಂಡು ಹೋಗಿ ಒಂದು ಮಡುವಿನಲ್ಲಿ ಮುಳುಗಿರುವನೆಂದು ತಿಳಿದು ಕೃಷ್ಣನೊಡನೆ ಭೀಮನು ಅಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗಿ ವೀರವಾದಪೂರ್ವಕ ಗದಾಯುದ್ಧ ಮಾಡಿ ದುರ್ಯೋಧನನ ಊರು (ತೊಡೆ) ಗಳನ್ನು ಮುರಿದು ಅವನನ್ನು ಸಂಹರಿಸಿ ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಯನ್ನು ಪೂರೈಸಿ ದ್ರೌಪದಿಗೆ ಸಂತೋಷವುಂಟುಮಾಡಿದನು.] 2. ವಿದರ್ಭದೇಶದ ದೊರೆ, ದಮಯಂತಿಯ

ತಂದೆ. 3. ವಿಷ್ಣು. बिभ्यति अस्मात् स्वनिदेशातिवर्तिनः—ञि भी (भये) "मक्" (उ० १-१४५)। "भीमो यस्मात् बिभ्यति तु शरभात् पवनादयः" इति निरुक्तिः। "अतुलः शरभो भीमः" वि० स०। 4. ಶಿವ, ಪರಮೇಶ್ವರ. 5. ಭಯಾನಕ ರಸ. 6. ಹುಳಿ ಹಬ್ಬೆ ಗಿಡ. (वि०) 7. ಭಯಂಕರವಾದ, ಭಯವನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸುವ. "भीमकान्तैर्नृपगुणैः स बभूवोपजीविनाम्" रघु० १-१६।

भीमतिथि ಭೀಮತಿಥಿ (स्त्री०) ಭೀಮೈಕಾದಶಿ, ಮಾಘ ಶುಕ್ಲ ಏಕಾದಶಿ. भीमेनोपासिता तिथिः।

भीमद्वादशी ಭೀಮದ್ವಾದಶೀ (स्त्री०) ಮಾಘ ಶುಕ್ಲ ದ್ವಾದಶಿ.

भीमनाद ಭೀಮನಾದ (पुं०) 1. ಸಿಂಹ. भीमो भयंकरो नादो यस्य। 2. ಭಯಂಕರ ಶಬ್ದ. भीमो नादः। 3. ಪ್ರಳಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಏಳು ಮೇಘಗಳಲ್ಲೊಂದು. (वि०) 4. ಭಯಂಕರ ಶಬ್ದವುಳ್ಳ.

भीमपराक्रम ಭೀಮಪರಾಕ್ರಮ (वि०) ಭಯಂಕರವಾದ ಪರಾಕ್ರಮವುಳ್ಳ.

भीमपुर ಭೀಮಪುರ (न०) ಕುಂಡಿನನಗರ, ವಿದರ್ಭದೇಶದ ರಾಜಧಾನಿ.

भीमरथ ಭೀಮರಥ (पुं०) ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನ ಒಬ್ಬ ಮಗ.

भीमरथी ಭೀಮರಥೀ (स्त्री०) 1. ಮನುಷ್ಯನ ಆಯುಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ 77ನೆಯ ವರ್ಷದ 7ನೆಯ ತಿಂಗಳ 7 ನೆಯ ರಾತ್ರಿ. ಈ ರಾತ್ರಿಯು ಬಹಳ ಕ್ರೂರವಾದುದರಿಂದ ಶಾಂತಿ ಮಾಡಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. "सप्तसप्ततिवर्षाणां सप्तमे मासि सप्तमी। रात्रिर्भीमरथी नाम नराणामतिदुस्तरा"। 2. ಒಂದು ನದಿ. ಈ ನದಿಯು ಸಹ್ಯಾದ್ರಿಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿ ಹರಿಯುವುದು. "गोदावरी भीमरथी कृष्णवेण्यादिकास्तथा। सह्यपादोद्भवा नद्यः स्मृताः पापभयापहाः" विष्णुपु०।

भीमसेन ಭೀಮಸೇನ (पुं०) ಮಧ್ಯಮ ಪಾಂಡವ, ಕುಂತೀಪುತ್ರ, ಧರ್ಮರಾಜನ ತಮ್ಮ. ["भीम" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

भीमा ಭೀಮಾ (स्त्री०) ಒಂದು ನದಿ.

भीमादेवी ಭೀಮಾದೇವೀ (स्त्री०) ದುರ್ಗಾದೇವಿ. भीमाख्या देवी। "पुनश्चाहं यदा भीमं रूपं कृत्वा हिमाचले। रक्षांसि क्षपयिष्यामि मुनीनां त्राणकारणात्। तदा मां मुनयः सर्वे स्तोष्यन्त्यानम्रमूर्तयः। भीमादेवीति विख्यातं तन्मे नाम भविष्यति" देवीमा०।

भीमैकादशी ಭೀಮೈಕಾದಶೀ (स्त्री०) ಮಾಘ ಶುಕ್ಲ ಏಕಾದಶಿ.

भीर ಭೀರ (वि०) ಭಯವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ, ಭೀತಿಯನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸುವ. भियं राति—रा (दाने) "कः" (३-२-३)। "भूरिभिर्भारिभिर्भीरैर्भूभारैरभिरेभिरे" माघ० १९-६६।

भीरु ಭೀರು (पुं०) 1. ಇಂಗುದೀವೃಕ್ಷ, ಗಾರೆಗಿಡ. "क्रुसरे भीरुमार्जारकिंशुका इङ्गुदी न षण्" वैज०। 2. ಸೌತೆ ಗಿಡ. "भीरुस्त्विर्वारुकर्कटी" वैज०। (स्त्री०) 3. ಭಯಸ್ವಭಾವದ ಹೆಂಗಸು. ञि भी (भये) "क्रुः" (३-२-१७४)। "शुभाननाः साम्बुरुहेषु भीरवः" किरा० ८-४२। (वि०) 4. ಭಯಸ್ವಭಾವದವನು. "तेषामर्थे नियुञ्जीत शूरान् दक्षान् कुलोद्गतान्। शुचीनाकरकर्मान्ते भीरूनन्तर्निवेशने" मनु० ७-६२।

भीरुक ಭೀರುಕ (वि०) ಭಯಸ್ವಭಾವದವನು, ಹೆದರುವ ಸ್ವಭಾವದವನು, ಅಂಜುಬುರುಕ. ञि भी (भये) "क्रुकन्" (वा० ३-२-१७४)।

भीरुपर्णी ಭೀರುಪರ್ಣೀ (स्त्री०) ಶತಾವರೀ ಗಿಡ.

भीलुक ಭೀಲುಕ (वि०) ಭಯದ ಸ್ವಭಾವದವನು. ञि भी (भये) "क्लुकन्" (३-२-१७४)।

भीरू ಭೀರೂ (स्त्री०) ಹೆದರುವ ಸ್ವಭಾವದ ಹೆಂಗಸು. भीरु "ऊङ्" (४-१-६६)।

भीषण ಭೀಷಣ (पुं०) 1. ಭಯಾನಕ ರಸ. भीषयते—ञि भी (भये) + णिच् षुक् (७-६-४०)। "ल्युः" (३-१-१३४)। 2. ಆನೆಬೇಲ. 3. ಕಪೋತ, ಪಾರಿವಾಳ. "भीषणो रसे सल्लक्यां ना गाढे दारुणे त्रिषु" मेदि०। (न०) 4. ಭಯಪಡಿಸುವುದು, ಹೆದರಿಸುವುದು. भी + णिच् + षुक् "ल्युट्" (३-३-११५)। "कर्षणं भीषणं चैव युद्धे चैव बहुक्षयम्" भा० आश्रम० ८-४। (वि०) 5. ಭಯಂಕರವಾದ, ಭಯವುಂಟುಮಾಡುವ. "स बिभर्ति भीषणभुजङ्गभुजः पृथु विद्विषां भयविधायि धनुः" किरा० ६-३२।

भीषा ಭೀಷಾ (स्त्री०) 1. ಭಯ, ಹೆದರಿಕೆ. 2. ಭಯಪಡಿಸುವುದು, ಹೆದರಿಸುವುದು. ञि भी (भये) + णिच् षुक् भावे "अः" (३-३-१०३)।

भीष्म ಭೀಷ್ಮ (पुं०) 1. ಭೀಷ್ಮಾಚಾರ್ಯ, ಗಂಗೆಯಲ್ಲಿ ಶಂತನುರಾಜನಿಗೆ ಜನಿಸಿದ ಪುತ್ರ. [ವಸಿಷ್ಠರಿಂದ ಶಾಪ

ಹೊಂದಿ ಗಂಗೆಯ ಪುತ್ರರಾಗಿ ಜನಿಸಿದ ಅಷ್ಟವಸುಗಳಲ್ಲಿ ಭೀಷ್ಮನು ಕೊನೆಯ ಪುತ್ರ. ಭೀಷ್ಮಾಚಾರ್ಯರಿಗೆ ಪರಶುರಾಮನಿಂದ ಧನುರ್ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸ ನಡೆಯಿತು. ಒಂದು ದಿನ ಶಂತನುವು ನದೀತೀರದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾಗ ದಾಶರಾಜನ ಪುತ್ರಿಯಾದ ಸತ್ಯವತಿಯನ್ನು ಕಂಡು ಮೋಹಿತನಾಗಿ ಅವಳನ್ನು ತನಗೆ ಮದುವೆಮಾಡಿಕೊಡಬೇಕೆಂದು ದಾಶರಾಜನನ್ನು ಬೇಡಿದನು. ಅವಳ ಗರ್ಭದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವ ಮಗನಿಗೇ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಕೊಡಬೇಕೆಂಬ ದಾಶರಾಜನ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ತಿಳಿದ ಭೀಷ್ಮನು ಅದಕ್ಕೆ ಸಮ್ಮತಿಸಿ ಈ ಕಾರಣದಿಂದ ತಾನು ಮದುವೆಯನ್ನೇ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಮಾಡಿ ಸತ್ಯವತಿಯನ್ನು ತಂದು ತನ್ನ ತಂದೆಗೆ ಮದುವೆಮಾಡಿಸಿದನು. ಇದರಿಂದ ಸಂತೋಷಗೊಂಡ ಶಂತನುವು ಭೀಷ್ಮನಿಗೆ ಸ್ವೇಚ್ಛಾಮರಣರೂಪವಾದ ವರವನ್ನಿತ್ತನು. ಭೀಷ್ಮನು ಸತ್ಯವತಿಯ ಮಗನಾದ ವಿಚಿತ್ರವೀರ್ಯನಿಗೆ ಕಾಶಿರಾಜನ ಪುತ್ರಿಯರಾದ ಅಂಬಿಕೆ ಮತ್ತು ಅಂಬಾಲಿಕೆಯರನ್ನು ತಂದು ವಿವಾಹ ಮಾಡಿಸಿದನು. ವಿಚಿತ್ರವೀರ್ಯನಿಗೆ ಸಂತಾನವಿಲ್ಲದೆ ಹೋದುದರಿಂದ ಸತ್ಯವತಿಯ ಸೂಚನೆಯಂತೆ ವ್ಯಾಸರಿಂದ ಅಂಬಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನೂ ಅಂಬಾಲಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಪಾಂಡುವೂ ಜನಿಸಿದರು. ದ್ರೌಪದೀ ಸ್ವಯಂವರಾನಂತರ ಭೀಷ್ಮನು ಪಾಂಡುಪುತ್ರರಾದ ಧರ್ಮರಾಜಾದಿಗಳನ್ನು ಕರೆತರಿಸಿ ಅವರಿಗೆ ಅರ್ಧ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಕೊಡಿಸಿದನು. ಪಾಂಡವರು ದ್ಯೂತದಲ್ಲಿ ಪರಾಜಿತರಾಗಿ ವನವಾಸದಲ್ಲಿದ್ದಾಗ ಅವರನ್ನು ದುರ್ಯೋಧನನು ಪತ್ತೆಮಾಡಲು ಯತ್ನಿಸಿದಾಗ ಅವರೊಡನೆ ಸಂಧಿಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವಂತೆ ದುರ್ಯೋಧನನಿಗೆ ಉಪದೇಶಮಾಡಿದನು. ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಾ ಮಹಾರಥರೂ ಮಡಿಯಲು ದುರ್ಯೋಧನನು ಭೀಷ್ಮನನ್ನು ಸೇನಾಪತಿಯನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದನು. ಭೀಷ್ಮನು ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ದುರ್ಯೋಧನನಿಗೆ ತಿಳಿಸಿ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಬಲದೀದ ಪಾಂಡವರಿಗೆ ಜಯವು ಸಿದ್ಧವೆಂದೂ ಅವರೊಡನೆ ಸಂಧಿ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂದೂ ಪುನಃ ಹೇಳಿದನು. ಭೀಷ್ಮನು ಶಸ್ತ್ರತ್ಯಾಗ ಮಾಡಿದಲ್ಲಿ ತಾನು ಪಾಂಡವರನ್ನು ಗೆಲ್ಲುವುದಾಗಿ ಕರ್ಣನು ಹೇಳಿದ ಮಾತಿನಂತೆ ದುರ್ಯೋಧನನು ಭೀಷ್ಮಾಚಾರ್ಯರಿಗೆ ಸೇನಾಧಿಕಾರವನ್ನು ಬಿಟ್ಟುಕೊಡುವಂತೆ ಹೇಳಿದನು. ಶಿಖಂಡಿಯು ಯುದ್ಧಸನ್ನದ್ಧನಾಗಿ ಬಂದಾಗ ತಾನು ಯುದ್ಧಮಾಡುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಭೀಷ್ಮನು ಶಸ್ತ್ರತ್ಯಾಗಮಾಡಿ ತನ್ನನ್ನು ಈಗ ಸಂಹರಿಸಬಹುದೆಂದು ಧರ್ಮರಾಜನಿಗೆ ಸೂಚಿಸಿ ಕೆಳಕ್ಕೆ ಬಿದ್ದನು. ಆಗ ಕೌರವ ಪಾಂಡವರೆಲ್ಲರೂ ಭೀಷ್ಮನ ಪಾದಾರವಿಂದಗಳಿಗೆ ನಮಸ್ಕರಿಸಿದರು. ಅರ್ಜುನನು ಭೀಷ್ಮನಿಗೆ ಶರತಲ್ಪವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿ ಭೀಷ್ಮನ ಅಭೀಷ್ಟದಂತೆ ಪರ್ಜನ್ಯಾಸ್ತ್ರದಿಂದ ಭೂಮಿಯನ್ನು ತೋಡಿ ಪಾತಾಳ ಗಂಗೆಯಿಂದ ಆತನ ಬಾಯಾರಿಕೆಯನ್ನು ನಿವಾರಿಸಿದನು. ಶರತಲ್ಪದಲ್ಲಿ ಮಲಗಿದ್ದಾಗ ಧರ್ಮರಾಜನು ಧರ್ಮೋಪದೇಶ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಭೀಷ್ಮನನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದನು. ಶಸ್ತ್ರಾಸ್ತ್ರಗಳಿಂದ ಗಾಯಗೊಂಡಿರುವುದರಿಂದ ಉಪದೇಶಿಸಲು ತನ್ನ ಅಸಾಮರ್ಥ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಿಕೊಂಡಾಗ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ಭೀಷ್ಮನಿಗೆ ಅಂತಹ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸಿದನು. ಆಗ ಭೀಷ್ಮನು ಧರ್ಮರಾಜನಿಗೆ ವರ್ಣಾಶ್ರಮಧರ್ಮ ಆಪದ್ಧರ್ಮ ರಾಜನೀತಿ ಮೋಕ್ಷಧರ್ಮ ಮುಂತಾದ ಅನೇಕ ಧರ್ಮಗಳನ್ನು ಉಪದೇಶಿಸಿದನು. ಅನುಶಾಸನ ಪರ್ವದ ದಾನಧರ್ಮಪರ್ವದಲ್ಲಿ ಭೀಷ್ಮನು ಧರ್ಮರಾಜನಿಗೆ ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುಸಹಸ್ರನಾಮ ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು ಉಪದೇಶಿಸಿರುತ್ತಾನೆ. ಬಳಿಕ ಭೀಷ್ಮನು ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ ಮತ್ತು ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರಾದಿಗಳ ಅನುಮತಿ ಪಡೆದು ಯೋಗಬಲದಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮರಂಧ್ರವನ್ನು ಭೇದಿಸಿ ಕಣ್ಮರೆಯಾದನು.] 2. ಭಯಾನಕ ರಸ. 3. ರುದ್ರ, ಶಿವ, ಪರಮೇಶ್ವರ. 4. ರಾಕ್ಷಸ. (ವಿ೦) 5. ಭಯಂಕರವಾದ. "भीष्मो रुद्रे च गाङ्गेये राक्षसे च भयङ्करे" हेम०।

भीष्मक ಭೀಷ್ಮಕ (ಪುं०) 1. ಭೀಷ್ಮ. 2. ರುಕ್ಮಿಣೀದೇವಿಯ ತಂದೆಯಾದ ಭೀಷ್ಮಕರಾಜ, ವಿದರ್ಭದೇಶದ ದೊರೆ. ವಿದರ್ಭದೇಶದಲ್ಲಿ ಭೋಜಕಟವೆಂಬುದು ಇವನ ರಾಜಧಾನಿಯಾಗಿತ್ತು. "राज्ञे भोजकटस्थाय महामात्राय धीमते। भीष्मकाय स धर्मात्मा साक्षादिन्द्रसखाय वै" भा० सभा० ३२-६५।

भीष्मपञ्चक ಭೀಷ್ಮಪಂಚಕ (ನ०) 1. ಕಾರ್ತಿಕ ಶುಕ್ಲ ಏಕಾದಶಿ ಮೊದಲುಗೊಂಡು ಐದು ತಿಥಿಗಳು (ಏಕಾದಶಿ, ದ್ವಾದಶಿ, ತ್ರಯೋದಶಿ, ಚತುರ್ದಶಿ ಮತ್ತು ಹುಣ್ಣಿಮೆ). 2. ಈ ಐದು ತಿಥಿಗಳಲ್ಲಿ ಮಾಡಬೇಕಾದ ವ್ರತ.

भीष्मजननी ಭೀಷ್ಮಜನನೀ, -ಸೂ -ಸೂ (स्त्री०) ಭೀಷ್ಮನ ತಾಯಿ, ಗಂಗಾನದಿ.

भीष्माष्टमी ಭೀಷ್ಮಾಷ್ಟಮೀ (स्त्री०) ಮಾಘ ಶುಕ್ಲ ಅಷ್ಟಮಿ, ಭೀಷ್ಮಾಚಾರ್ಯನು ದೇಹವನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಿದ ತಿಥಿ.

भु ಭು (ಪುं०) 1. ಪರಶಿವ, ಪರಮೇಶ್ವರ. 2. ಚತುರ್ಮುಖ ಬ್ರಹ್ಮ. 3. ಚಂದ್ರ. "भुः शम्भौ धातरीन्दौ ना" नानार्थर०।

भुक्त ಭುಕ್ತ (ನ०) 1. ಭೋಜನ, ಊಟಮಾಡುವುದು. भुज (परिपालनाभ्यवहारयोः) भावे "क्तः" (३-३-११४)।

"आसितं शयितं भुक्तं सूत रामस्य कीर्तय" रामा०। 2. ಅನುಭವಿಸುವುದು. 3. ಆಹಾರ. (वि०) 4. ತಿನ್ನಲ್ಪಟ್ಟ. भुज कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)। "अपूजितं तु तद्भुक्तमुभयं नाशयेदिदम्" मनु० २-५५। 5. ಅನುಭವಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "मनुप्रभृतिभिर्मान्यैर्भुक्ता यद्यपि राजभिः" रघु० ४-७। 6. ಕಳೆದುಹೋದ, ನಡೆದುಹೋದ (ಕಾಲ).

भुक्तभोग ಭುಕ್ತಭೋಗ (वि०) ಸುಖವನ್ನು ಅನುಭವಿಸಿದವನು. भुक्तो भोगो येन।

भुक्तवत् ಭುಕ್ತವತ್ (वि०) ಊಟಮಾಡಿದವನು. भुज (परिपालनाभ्यवहारयोः) "क्तवतुः" (३-२-१०२)। "भुक्तवान् विहरेच्चैव स्त्रीभिरन्तःपुरे सह" मनु० ७-२२१। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–वती –ವತೀ.**

भुक्तशष ಭುಕ್ತಶೇಷ (पुं०) ತಿಂದು ಉಳಿದುದು, ಊಟಮಾಡಿದ ಉಳಿಕೆ.

भुक्तसमुज्झित ಭುಕ್ತಸಮುಜ್ಝಿತ (वि०) ತಿಂದು ಉಳಿದುದು, ಊಟವಾದ ನಂತರ ಬಿಸಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ಅನ್ನ ಮೊದಲಾದುದು. भुक्तं पश्चात् समुज्झितम्।

भुक्ति ಭುಕ್ತಿ (स्त्री०) 1. ಭೋಜನ, ಊಟ. भुज (परिपालनाभ्यवहारयोः) "क्तिन्" (३-३-९४)। 2. ಭೋಗ, ಅನುಭವ, ಗೃಹ ಕ್ಷೇತ್ರ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಸ್ವಾಧೀನಾನುಭವ. "आहर्ता शोधयेद् भुक्तिमागमं चापि संसदि। तत्सुतो भुक्तिमेवैकां पौत्रादिषु न किञ्चन"। "प्रत्यक्षं यस्य यद्भुक्तं क्षेत्राद्यं दश वत्सरान्। तत्र भुक्तिः प्रमाणं स्यात् न साक्षी नाक्षराणि च" पञ्चतं० ३-९२। 3. ರಾಶಿಯಿಂದ ರಾಶಿಗೆ ರವಿ ಮೊದಲಾದ ಗ್ರಹಗಳ ಸಂಚಾರ. 4. ನ್ಯಾಯಾಲಯದ ವ್ಯವಹಾರಗಳಿಗೆ ಬೇಕಾಗುವ ನಾಲ್ಕು ವಿಧ ಪ್ರಮಾಣಗಳಲ್ಲೊಂದು. (1) ಪ್ರಮಾಣ. (2) ಲಿಖಿತ. (3) ಭುಕ್ತಿ ಮತ್ತು (4) ಸಾಕ್ಷಿ. "प्रमाणं लिखितं भुक्तिः साक्षिणश्चेति कीर्तितम्। एषामन्यतमाभावे दिव्यान्यतममुच्यते"। 5. ಭೋಗ, ಸುಖಾನುಭವ.

भुग्न ಭುಗ್ನ (वि०) 1. ಬಗ್ಗಿರುವ, ವಕ್ರವಾಗಿರುವ, ಡೊಂಕಾಗಿರುವ. भुजो (कौटिल्ये) "क्तः" (३-४-७२)। "भुग्नभागस्ततस्तस्य ह्यस्तदाक्रमणयन्त्रितः" याद० २२-२०४। 2. ಬಗ್ಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ವಕ್ರವಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ.

भुज् ಭುಜ್ (वि०) (ಸಮಾಸದ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ) 1. ತಿನ್ನುವ, ಊಟಮಾಡುವ. भुज (परिपालनाभ्यवहारयोः) "क्विप्" (३-२-७६)। 2. ಅನುಭವಿಸುವ. 3. ಉಪಭೋಗಿಸುವ. 4. ಆಳುವ, ಪಾಲಿಸುವ. "अभियोग इमान् महीभुजो भवता तस्य कृतः कृतावधेः" किरा० २-४६।

भुज – परिपालनाभ्यवहारयोः (रुधा० पालनार्थे पर० सक० अनि०)। 1. भुनक्ति भुङ्क्तः भुञ्जन्ति। बुभोज। भोक्ता। भोक्ष्यति। भुनक्तु भुङ्क्तात् भुङ्क्ताम् भुञ्जन्तु। अभुनक्। भुञ्ज्यात्। भुज्यात् भुज्यास्ताम्। अभौक्षीत्। अभोक्ष्यत्। 2. पालनभिन्नेऽर्थे "भुजोऽनवने" इत्यात्मनेपदम्। भुङ्क्ते भुञ्जाते भुञ्जते। बुभुजे। भोक्ता। भोक्ष्यते। भुङ्क्ताम्। अभुङ्क्त। भुञ्जीत। ಇತ್ಯಾದಿ.

1. ಪಾಲಿಸು, ರಕ್ಷಿಸು. 2. ಅನುಭವಿಸು. 3. ಭುಜಿಸು, ಊಟಮಾಡು.

कर्मणि :—भुज्यते। भुज्यताम्। अभुज्यत। भुज्येत। अभोजि। ಇತ್ಯಾದಿ.

कृत्सु :—भोक्तव्यम्। भोजनीयम्। भोज्यम् भक्ष्यार्थे। भोग्यम् अन्यत्। भुक्तः। भुक्तवान्, –वती। भुञ्जन्, पालनभिन्नेऽर्थे भुञ्जानः। भोक्तुम्। भुक्तम्। भुक्त्वा।

भुज ಭುಜ (पुंस्त्री०) 1. ಬಾಹು, ತೋಳು. भुज्यतेऽनेन—भुज (परिपालनाभ्यवहारयोः) "घञ्" (३-३-१२१)। "ज्ञास्यसि कियद्भुजो मे रक्षति मौर्वीकिणाङ्क इति" शाकु० १-१३। 2. ಕೈ, ಹಸ್ತ, ಪಾಣಿ. "चञ्चद्भुजभ्रमितचण्डगदाभिघातसंचूर्णितोरुयुगलस्य सुयोधनस्य" वेणी० १-२१। 3. ಆನೆಯ ಸೊಂಡಿಲು. (स्त्री०) **भुजा ಭುಜಾ.** "अथ बाहौ पाणौ भुजा द्वयोः" नानार्थर०। 4. ವಕ್ರತೆ, ಕೌಟಿಲ್ಯ, ಡೊಂಕು. 5. (ಗಣಿತಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ) ಸರಳ ರೇಖಾಕೃತಿಯಲ್ಲಿನ ಒಂದು ಬಾಹು. त्रिभुजः Triangle (त्रिभुजाकृतिः), चतुर्भुजः Quadrangle (चतुर्भुजाकृतिः)।

भुजकोटर ಭುಜಕೋಟರ (पुं०) ಕಕ್ಷ, ಕಂಕಳು. भुजस्य कोटर इव।

भुजग ಭುಜಗ (पुं०) 1. ಸರ್ಪ, ಹಾವು. भुजो (कौटिल्ये) "कः" (३-१-१३५)। भुजः सन् गच्छति — गम्लृ (गतौ) "डः" (वा० ३-२-४८)। डित्वसामर्थ्यात् अभस्यापि टेर्लोपः। "हित्वा तस्मिन् भुजगवलयं शंभुना दत्तहस्ता" मेघ० १-६०। 2. ಆಶ್ಲೇಷಾನಕ್ಷತ್ರ.

भुजगपति ಭುಜಗಪತಿ (पुं०) 1. ಆದಿಶೇಷ, ಸರ್ಪಗಳ ರಾಜ. भुजगानां पतिः। "जटाजूटापीडं भुजगपति-

भोगोपमभुजं ददर्श श्रीमन्तं विपिनभुवि सीतासहचरम्" चं० रा०। 2. ವಾಸುಕಿ. 3. ಪತಂಜಲಿಮುನಿ. 4. ಪಿಂಗಳ ಮುನಿ. **भुजगराजः ಭುಜಗರಾಜಃ.** "भुजगराजसितेन नभःश्रिता कनकराजिविराजितसानुना" किरा० ५-४।

भुजगरिपु ಭುಜಗರಿಪು, –शत्रु –ಶತ್ರು (पुं०) 1. ಗರುಡ. भुजगानां रिपुः शत्रुर्वा। 2. ನವಿಲು.

भुजगाधिप ಭುಜಗಾಧಿಪ (पुं०) 1. ಆದಿಶೇಷ. 2. ವಾಸುಕಿ.

भुजगान्तक ಭುಜಗಾಂತಕ (पुं०) 1. ಗರುಡ. 2. ನವಿಲು. भुजगानामन्तकः।

भुजगाशन ಭುಜಗಾಶನ (पुं०) 1. ಗರುಡ. 2. ನವಿಲು. भुजगानश्नाति—अश (भोजने) "ल्युः" (३-१-१३४)।

भुजगेन्द्र ಭುಜಗೇಂದ್ರ, –ईश –ಈಶ (पुं०) 1. ಸರ್ಪ ರಾಜ, ವಾಸುಕಿ. 2. ಆದಿಶೇಷ. 3. ಪತಂಜಲಿಮುನಿ. 4. (ಛಂದಃಶಾಸ್ತ್ರ ಪ್ರವರ್ತಕ) ಪಿಂಗಳಮುನಿ. 5. ಬಲ ರಾಮ. "भुजगेन्द्रफणारत्नशङ्खार्हमणिचित्रितैः" याद० १६-५५।

भुजङ्ग ಭುಜಂಗ (पुं०) 1. ಸರ್ಪ, ಹಾವು. भुजेन कौटिल्येन गच्छति—गम्लृ (गतौ) "खच्" (वा० ३-२-३८)। खच्च वा डित् (३-२-३८)। टिलोपः। "आक्रान्तपूर्वमिव मुक्तविषं भुजङ्गं प्रोवाच कोसलपतिः प्रथमापराद्धः" रघु० ९-७९। स्त्रियां "ङीष्" (४-१-६३)। **भुजङ्गी ಭುಜಂಗೀ.** "जागर्ति दंशाय निशातदंष्ट्राकोटिर्विषोद्गारगुरुर्भुजङ्गी" मालती० ६-१। 2. ಮಿಂಡ, ಉಪಪತಿ, ವಿಟ. "भुजङ्गो भुजगे षिद्गे" त्रिकाण्ड०। "अभूमिरेषा भुजङ्गभङ्गिभाषितानाम्" काद०। स्त्रियां "ङीष्"।

भुजङ्गप्रयात ಭುಜಂಗಪ್ರಯಾತ (न०) ವೃತ್ತರತ್ನಾಕರೋಕ್ತವಾದ ವರ್ಣವೃತ್ತದ ಒಂದು ಭೇದ, ನಾಲ್ಕು ಯಗಣಗಳುಳ್ಳ ಒಂದು ವೃತ್ತ. **ಇದರ ಲಕ್ಷಣ:** "भुजङ्गप्रयातं भवेद्यैश्चतुर्भिः" वृ० र०। **ಗಣವಿನ್ಯಾಸ:**

य य य य।
।ऽऽ ।ऽऽ ।ऽऽ ।ऽऽ

भुजङ्गभुज् ಭುಜಂಗಭುಜ್ (पुं०) 1. ಗರುಡ. 2. ಮಯೂರ, ನವಿಲು. भुजङ्गं भुङ्क्ते—भुज (परिपालनाभ्यवहारयोः) "क्विप्" (३-२-७६)।

भुजङ्गम ಭುಜಂಗಮ (पुं०) 1. ಸರ್ಪ, ಹಾವು. भुजेन कौटिल्येन गच्छति—गम्लृ (गतौ) "खच्" (वा० ३-२-३८)। खच्च डिद्वा इति डित्वस्य वैकल्पिकत्वात् टिलोपो न। "पटीरस्कन्धविषयास्तत्र तेषां भुजङ्गमाः" याद० २२-१९८। 2. ಆಶ್ಲೇಷಾನಕ್ಷತ್ರ. स्त्रियां "ङीष्" (४-१-६३)। **–गमी –ಗಮೀ.**

भुजङ्गलता ಭುಜಂಗಲತಾ (स्त्री०) ತಾಂಬೂಲವಲ್ಲಿ, ವೀಳ್ಯದೆಲೆಯ ಬಳ್ಳಿ.

भुजङ्गहन् ಭುಜಂಗಹನ್ (पुं०) ಗರುಡ. भुजङ्गं हन्ति—हन (हिंसागत्योः) "क्विप्" (३-२-८७)। अत्र ब्रह्मभ्रूणेत्यादिनियमस्य प्रायिकत्वात् अन्येष्वप्युपपदेषु "क्विप्" भवत्येव। "तृच्" (३-१-१३३)। **–हन्तृ (ता) –ಹಂತೃ (ತಾ).**

भुजङ्गाक्षी ಭುಜಂಗಾಕ್ಷೀ (स्त्री०) ಸರ್ಪಾಕ್ಷಿಬಳ್ಳಿ, ಈಶ್ವರೀಹಂಬು. "नकुलेष्टा भुजङ्गाक्षी छत्राकी सुवहा च सा" अम०।

भुजशिरस् ಭುಜಶಿರಸ್ (न०) ಸ್ಕಂಧ, ಹೆಗಲು. भुजस्य शिर इव।

भुजा ಭುಜಾ (स्त्री०) 1. ಬಾಹು, ತೋಳು. भुज "टाप्" (४-१-४)। "गच्छता दशरथेन निर्वृतिं भूभुजामसुलभां भुजाबलात्" चं० रा०। 2. ಕರ, ಕೈ, ಹಸ್ತ.

भुजादल ಭುಜಾದಲ (पुं०) ಹಸ್ತ, ಕೈ, ಪಾಣಿ.

भुजान्तर ಭುಜಾಂತರ, –अन्तराल –ಅಂತರಾಲ (न०) ಬಾಹುಗಳ ಮಧ್ಯಭಾಗ, ವಕ್ಷಸ್ಥಲ, ಎದೆ. भुजयोरन्तरम्। "दिलीपसूनोः स बृहद्भुजान्तरं प्रविश्य भीमासुरशोणितोचितः" रघु० ३-५४। "भुजान्तरालेन विभुः प्रतीच्छन्" याद० २३-४१।

भुजि ಭುಜಿ (पुं०) 1. ಅಗ್ನಿ, ಬೆಂಕಿ. भुनक्ति भुङ्क्ते वा सर्वान्—भुज (परिपालनाभ्यवहारयोः) "इः" (उ० ४-१४१)। 2. ಭುಜ ಧಾತು.

भुजिष्य ಭುಜಿಷ್ಯ (पुं०) 1. ಪರಿಚಾರಕ, ಸೇವಕ, ಆಳು. भुङ्क्ते स्वाम्युच्छिष्टम्—भुज (परिपालनाभ्यवहारयोः) "किष्यन्" (उ० ४-१७८)। "वध्यमभिहतभुजिष्यममुं सह चानया स्थविरराजकन्यया" माघ० १५-६३। 2. ಸ್ವತಂತ್ರ, ಇತರರಿಗೆ ಅಧೀನನಲ್ಲದವನು. 3. ಹಸ್ತ ಸೂತ್ರ, ಕಂಕಣ. स्त्रियां **भुजिष्या ಭುಜಿಷ್ಯಾ.** 4. ದಾಸಿ. "अथाङ्गदाश्लिष्टभुजं भुजिष्या हेमाङ्गदं नाम कलिङ्गनाथम्" रघु० ६-५३। 5. ವೇಶ್ಯೆ, ಸೂಳೆ. "भुजिष्यस्तु स्वतन्त्रे च हस्तसूत्रकदासयोः। स्त्रियां दासीगणिकयोः" मेदि०।

भुज्यु ಭುಜ್ಯು (पुं०) 1. ಭಾಜನ, ಪಾತ್ರೆ. भुज (पालनाभ्यवहारयोः) "युक्" (उ० ३-२१)। किस्वान्न गुणः। 2. ಅಗ್ನಿ. 3. ಆಹಾರ.

भुञ्जत् ಭುಂಜತ್ (पुं०) 1. ಊಟಮಾಡುತ್ತಿರುವ, ಭೋಜನಮಾಡುತ್ತಿರುವ. 2. ಕಾಪಾಡುತ್ತಿರುವ. भुज (पालनाभ्यवहारयोः) "शतृ" (३-२-१२४)। पालनभिन्नार्थे "शानच्" (३-२-१२४)। **भुञ्जानः ಭುಂಜಾನಃ.**

भुवन ಭುವನ (न०) 1. ಲೋಕ, ಜಗತ್ತು. भवन्त्यत्र—भू (सत्तायाम्) "क्युन्" (उ० २-८०)। ಭುವನವು (1) ಸ್ವರ್ಗ (2) ಮರ್ತ್ಯ ಮತ್ತು (3) ಪಾತಾಳಗಳೆಂಬ ಮೂರು ಭಾಗಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದೆ. "गुणैर्वरं भुवनहितच्छलेन यं सनातनः पितरमुपागमत् स्वयम्" भट्टि० १-१। ಮತ್ತು (1) भूः (2) भुवः (3) सुवः (4) महः (5) जनः (6) तपः ಮತ್ತು (7) सत्यम् ಇವು ಏಳು ಊರ್ಧ್ವ ಲೋಕಗಳು. (1) अतलम् (2) वितलम् (3) सुतलम् (4) रसातलम् (5) तलातलम् (6) महातलम् ಮತ್ತು (7) पातालम् ಇವು ಏಳು ಅಧೋಲೋಕಗಳು. ಈ ರೀತಿ ಭುವನವು ಹದಿನಾಲ್ಕು ಭಾಗಗಳಾಗಿದೆ. "भूर्भुवःस्वर्महश्चैव जनश्च तप एव च। सत्यलोकश्च सप्तैते लोकास्तु परिकीर्तिताः"॥ "अतलं वितलं चैव सुतलं च गभस्तिमत्। रसातलं महातलं पातालं सप्तमं स्मृतम्"। "भ्रमति भुवने कन्दर्पाज्ञा विकारि च यौवनम्" मालती० १-२०। 2. ಭೂಮಿ. 3. ಜಲ, ನೀರು. 4. ಗಗನ, ಆಕಾಶ. "भुवनं विष्टपे मह्यां सलिलेऽपि वियत्यपि" विश्व०। 5. ಜನ, ಮನುಷ್ಯ.

भुवनत्रय ಭುವನತ್ರಯ (न०) ಸ್ವರ್ಗ ಮರ್ತ್ಯ ಮತ್ತು ಪಾತಾಳ ಲೋಕಗಳು. भुवनानां त्रयम्। "प्रभुर्बुभूषुर्भुवनत्रयस्य यः शिरोऽतिरागाद्दशमं चिकर्तिषुः" माघ० १-४९।

भुवनेश ಭುವನೇಶ, –ईश्वर –ಈಶ್ವರ (पुं०) ರಾಜ, ದೊರೆ, ಭೂಮಿಯ ಒಡೆಯ.

भुवनेश्वरी ಭುವನೇಶ್ವರೀ (स्त्री०) ಅಂಬಿಕೆಯ ಒಂದು ಮೂರ್ತಿ.

भुवन्यु ಭುವನ್ಯು (पुं०) 1. ರವಿ, ಸೂರ್ಯ. भू (सत्तायाम्) "कन्युच्" (उ० ३-५१)। 2. ಪ್ರಭು, ಸ್ವಾಮಿ. ಯಜಮಾನ. "भुवन्युः स्वामिसूर्ययोः" सि० कौ०। 3. ವಹ್ನಿ, ಅಗ್ನಿ. "भुवन्यौ वह्निभास्करौ" वैज०। 4. ಚಂದ್ರ. "भुवन्युः स्यात् पुमान् भानौ ज्वलने शशलाञ्छने" मेदि०।

भुवर्लोक ಭುವರ್ಲೋಕ (पुं०) ಭೂಲೋಕ ಮೊದಲಾದ ಸಪ್ತ ಊರ್ಧ್ವಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ ಎರಡನೆಯದು. भुवश्चासौ लोकश्च। "भूमिसूर्यान्तरं यच्च सिद्धादिमुनिसेवितम्। भुवर्लोकस्तु सोऽप्युक्तो द्वितीयो मुनिसत्तम" विष्णुपु० २-७-१७।

भुवस् ಭುವಸ್ (अव्य०) 1. ಗಗನ, ಆಕಾಶ. भवति—भू (सत्तायाम्) "असुन्" (उ० ४-२१६)। ಇದು ಸಪ್ತ ಊರ್ಧ್ವಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ ಎರಡನೆಯದು. "भूर्लोकः कल्पितः पद्भ्यां भुवर्लोकोऽस्य नाभितः" भाग० २-५-३८। "भूः पादौ यस्य नाभिर्वियत्"। 2. ಮಹಾವ್ಯಾಹೃತಿಯ ಒಂದು ಭಾಗ. "अकारं चाप्युकारं च मकारं च प्रजापतिः। वेदत्रयान्निरदुहद्भूर्भुवः स्वरितीति च" मनु० २-७६।

भू – सत्तायाम् (भ्वा० पर० अक० से०)।

लट्—	भवति	भवतः	भवन्ति।
	भवसि	भवथः	भवथ।
	भवामि	भवावः	भवामः।
लिट्—	बभूव	बभूवतुः	बभूवुः।
लुट्—	भविता	भवितारौ	भवितारः।
लृट्—	भविष्यति	भविष्यतः	भविष्यन्ति।
लोट्—	भवतु / भवतात्	भवताम्	भवन्तु।
लङ्—	अभवत्	अभवताम्	अभवन्।
विधिलिङ्—	भवेत्	भवेताम्	भवेयुः।
आशीर्लिङ्—	भूयात्	भूयास्ताम्	भूयासुः।
लुङ्—	अभूत्	अभूताम्	अभूवन्।
लृङ्—	अभविष्यत्	अभविष्यताम्	अभविष्यन्।

1. ಇರು. "अभून्नृपो विबुधसखः परन्तपः श्रुतान्वितो दशरथ इत्युदाहृतः" भट्टि० १-१। 2. ಆಗು, ಆಗಿರು. "भवन्ति ते सभ्यतमा विपश्चितां मनोगतं वाचि निवेशयन्ति ये" किरा० १४-४। "भव हृदय साभिलाषं संप्रति सन्देहनिर्णयो जातः" शाकु० १-२४। 3. ಸಂಭವಿಸು, ಆಗು, ಉಂಟಾಗು. "नाततायिवधे दोषो हन्तुर्भवति कश्चन" मनु० ८-३५१। 4. ಜೀವಿಸಿರು, ಬದುಕಿರು. "ऋतेऽपि त्वा न भविष्यन्ति सर्वे येऽवस्थिताः प्रत्यनीकेषु योधाः" गीता ११-३२। 5. ಇರು, ನಿಲ್ಲು, ವಾಸಮಾಡು. "अस्मिन्नेव लतागृहे त्वमभवस्तन्मार्गदत्तेक्षणः सा हंसैः कृतकौतुका चिरमभूद्गोदावरीसैकते" उ० रा० ३-३७। 6. ಹಿತವಾಗಿರು, ಅನುಕೂಲವಾಗಿರು.

"तस्याः प्रकामं प्रियदर्शनोऽपि न स क्षितीशो रुचये बभूव" रघु० ६-४४। 7. ಸಾಧ್ಯವಾಗು. "भवति भवान् याजयिष्यति"।

भावे:—भूयते। बभूवे। भाविता, भविता। भाविष्यते, भविष्यते। भूयताम्। अभूयत। भूयेत। भाविषीष्ट। अभावि। अभविष्यत।

णिचि:—आत्म० भावयते भावयेते भावयन्ते। पर० भावयति भावयतः भावयन्ति। भावयां चक्रे, –बभूव –आस। भावयां चकार, –बभूव, –आस। भावयिता। भावयताम्, –तु। अभावयत, अभावयत्। ಇತ್ಯಾದಿ.

सनि:—बुभूषति। बुभूषां चकार, –बभूव, –आस। ಇತ್ಯಾದಿ.

कृत्सु:—"तव्यत्तव्यानीयरः"। तव्यः—भवितव्यम्। अनीयर्—भवनीयम्। "अचो यत्" भवतीति भव्यः। भव्यमनेन वा। भावे "क्तः"—भूतं घटेन। "क्तवतुः"—भूतवान्। "शतृ"—भवन्। स्त्रियां "ङीप्"—भवन्ती। "तुमुन्"—भवितुम्। भावे "ल्युट्"—भवनम्। करणे अधिकरणे च "ल्युट्"—भवत्यनेन अत्र वा भवनम्। कर्तरि "ल्युट्"—भवनः। भवत्यस्यामिति भवनी। शुभस्य भवनी शुभभवनी सुमुहूर्तयात्रा। "क्त्वा" भूत्वा। ग्रामणीभूत्वा व्यवहरति। समासे क्त्वो "ल्यप्"—संभूय, परिभूय। अनुभूय। "णमुल्" भावं भावम्।

ಈ ಧಾತುವಿಗೆ ಅವ್ಯಯಗಳ ಮತ್ತು ಉಪಸರ್ಗಗಳ ಯೋಗದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಅರ್ಥಭೇದಗಳು:

(1) **अधि+भू**=अधिभूः। अधिभवति। ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಆಗು, ದೊಡ್ಡವನಾಗಿ ಆಗು, ಯಜಮಾನನಾಗಿ ಆಗು. "अधिभूर्नायको नेता" अम०। "रक्षोनाथो रघूणां त्वरितमधिभुवा" म०वी० ६-५६।

(2) **अनु + भू**=अनुभवति। अनुभवः। अनुभूय। ಅನುಭವಿಸು, ಸವಿನೋಡು. "अनुभूय न तृप्यति स्म नाथः तमपि प्रेमविलीनचेतसस्ताः" याद० २४-७५।

(3) **अभि + भू** = अभिभवति। अभिभवनम्। ತಿರಸ್ಕರಿಸು, ಆಕ್ರಮಿಸು, ಅವಮಾನಗೊಳಿಸು. "अभ्यभूयत वाहानां चरतां गात्रसिञ्जितैः। वर्मभिः पवनोद्धूतराजतालीवनध्वनिः" रघु० ४-५६। "धर्मे नष्टे कुलं कृत्स्नमधर्मोऽभिभवत्युत" गीता १-४०।

(4) **आविस् + भू** = आविर्भवति। आविर्बभूव। आविर्भूय। आविर्भूतम्। ಆವಿರ್ಭವಿಸು, ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷನಾಗು, ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳು, ಮೈದೋರು. "आविर्भूतमभूतपूर्वमपरं यत्किञ्चिदेकं महः" चं० रा०।

(5) **उद् + भू** = उद्भवति। उदभूत्। उद्भवः। ಹುಟ್ಟು, ಉತ್ಪತ್ತಿಹೊಂದು. "दिलीपसूनुर्मणिराकरोद्भवः प्रयुक्तसंस्कार इवाधिकं बभौ" रघु० ३-१८।

(6) **परा + भू** = पराभवः। 1. ಪರಾಭವ, ತಿರಸ್ಕಾರ, ಅವಮಾನ. 2. ವಿಪತ್ತು, ವಿನಾಶ. "परैरपर्यासितवीर्यसंपदां पराभवोऽप्युत्सव एव मानिनाम्" किरा० १-४१।

(7) **परि+भू**=परिभवः। ತಿರಸ್ಕಾರ, ಅವಮಾನ. "परिभवोऽरिभवो हि सुदुःसहः" माघ० ६-४५।

(8) **प्रति + भू** = प्रतिभूः। ಪ್ರತಿನಿಧಿಯಾಗು, ಜಾಮೀನಾಗು. "अभूदभीष्टप्रतिभूः स तस्याः वरं हि दृष्ट्वा ददते परं ते" नैष० १४-४।

(9) 1. **सम्+भू**=संभवति। संभवः। ಹುಟ್ಟು, ಉತ್ಪತ್ತಿ. "प्रियस्य सुहृदो यत्र मम तत्रैव संभवः। भूयात्" मालती० ९-४१।

2. **सम्+भ+णिच्**=संभावना। ಮರ್ಯಾದೆ, ಗೌರವ. "संभावनां भूतिमिवोद्धरिष्यन्" किरा० ३-३९।

भू ಭೂ (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು, ಪರಮಾತ್ಮ. ध्रुवानुबन्धेन सर्वाधारो भवति—भू (सत्तायाम्) "क्विप्" (३-२-१७९)। "औत्तानपादिसंबन्धात् सर्वाधारतया तथा। भवतीति च भूः प्रोक्तो भक्तानां भूतिदो मनुः" इति निरुक्तिः। "अनिर्विण्णः स्थविष्ठो भूः" वि० स०। 2. ಯಾಗದ ಅಗ್ನಿ. (स्त्री०) 3. ಭೂಮಿ, ಪೃಥಿವಿ. भवति—भू (सत्तायाम्) "क्विप्" (३-२-१७८)। "स्वैरं समाचक्रुषिरे भुवि वेल्लनाय" माघ० ५-५३। 4. ಸ್ಥಾನ, ಜಾಗ. 5. ನೆಲ, ಪ್ರದೇಶ. "अन्तस्तोयं मणिमयभुवस्तुङ्गमभ्रंलिहाग्राः" मेघ० २-१। 6. ಮಹಾವ್ಯಾಹೃತಿಯ ಒಂದು ಭಾಗ. (वि०) 7. ಹುಟ್ಟುವ, ಉತ್ಪತ್ತಿ ಹೊಂದುವ. (ಸಮಾಸದ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ). आत्मभूः स्वयंभूः ಇತ್ಯಾದಿ.

भूक ಭೂಕ (पुं०) 1. ಛಿದ್ರ, ರಂಧ್ರ, ಬಿಲ. 2. ಸಮಯ, ಕಾಲ. भू (सत्तायाम्) "कक्" (उ० ३-४१)। "भूकश्छिद्रं काले" हेम०। 3. ಅಂಧಕಾರ.

भूकम्प ಭೂಕಂಪ (पुं०) ಭೂಮಿಯು ಅಲುಗಾಡುವುದು, ಭೂಮಿಯ ನಡುಕ, ನೆಲ ಗುಡುಗು.

भूकर्ण ಭೂಕರ್ಣ (पुं०) ಭೂಮಿಯ ಋಜುರೇಖೆ, ಅಡ್ಡಳತೆ, ಭೂಮಿಯ ಒಂದು ಪಾರ್ಶ್ವದಿಂದ ಎದುರು ಪಾರ್ಶ್ವಕ್ಕೆ ಹಾದುಹೋಗುವ ವ್ಯಾಸ.

भूकश्यप ಭೂಕಶ್ಯಪ (पुं०) ವಸುದೇವ, ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ತಂದೆ.

भूकाक ಭೂಕಾಕ (पुं०) 1. ಕೊಕ್ಕರೆ. 2. ಕ್ರೌಂಚಪಕ್ಷಿ. 3. ಕಪೋತ, ಪಾರಿವಾಳ.

भूकेश ಭೂಕೇಶ (पुं०) 1. ಪಾಚಿ, ಶೈವಾಲ. 2. ವಟವೃಕ್ಷ, ಆಲದಮರ. (स्त्री०) **–केशी – ಕೇಶೀ.** 3. ಬಾಹುಜಿಗೆ ಗಿಡ. "भूकेश: शैवले वटे। भूकेश्यवल्गुजेऽपि स्यात्" मेदि०। **–केशा – ಕೇಶಾ.** 4. ರಾಕ್ಷಸಿ.

भूक्षित् ಭೂಕ್ಷಿತ್ (पुं०) ವರಾಹ, ಹಂದಿ. भुवं क्षिणोति —क्षि (हिंसायाम्) "क्विप्" (३-२-७६)। "सूचीरोमा बहुसूराखनिक: स्थूलनासिको भूक्षित्" त्रिकाण्ड०।

भूगर्भ ಭೂಗರ್ಭ (पुं०) ವಿಷ್ಣು, ಪರಮಾತ್ಮ. भू: भूमि: गर्भ: सदानुभवेन भरणीयतया गर्भभूता अस्य। "यस्य भूर्भरणीयाभूत् भूगर्भोऽनुभवेन स:" इति निरुक्ति:। "हिरण्यगर्भो भूगर्भ:" वि० स०।

भूगृह ಭೂಗೃಹ (नं०) ಭೂಮಿಯೊಳಗಿನ ಮನೆ, ನೆಲ ಮಾಳಿಗೆ. भूमध्यस्थं गृहम्।

भूगोल ಭೂಗೋಲ (पुं०) ಭೂಮಿಯ ಮಂಡಲ, ಗೋಳಾಕಾರದ ಭೂಮಿ. भू: गोल इव। "वेदानुद्धरते जगन्निवहते भूगोलमुद्बिभ्रते" गीतगो०। ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ಅಧಿಷ್ಠಿತವಾಗಿರುವ ಸುವರ್ಣಾಂಡ (ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡ) ದ ಮಧ್ಯೆ ಇರುವ ಅವಕಾಶದಲ್ಲಿ ಭೂರ್ಭುವಃ-ಸ್ವರ್ಗಾತ್ಮಕವಾದ ಜಗತ್ತು ಅಡಗಿರುವುದು. ಇದು ಗೋಲಾಕಾರವಾಗಿರುವುದು. "ब्रह्माण्डमेतत् सुषिरं तत्रेदं भूर्भुवादिकम्। कटाहद्वितयस्यैव संपुटं गोलकाकृति:" सू० सि० १२-२९। ಈ ಗೋಲಾಕಾರವಾದ ಭೂಮಿಯನ್ನು ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡದ ಮಧ್ಯದ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮನು ತನ್ನ ಧಾರಣಾತೀತವಾದ ಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಧರಿಸಿರುವನು. ಭೂಗೋಲದ ಧಾರಣಾತ್ಮಕವಾದ ಪರಮಾತ್ಮನ ಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಅಂಡಾಂತರ್ಗತವಾದ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ನಿಂತಿರುವುದು. "मध्ये समन्तादण्डस्य भूगोलो व्योम्नि तिष्ठति। बिभ्राण: परमां शक्तिं ब्रह्मणो धारणात्मिकाम्" सू० सि० १२-३२।

भूच्छाय ಭೂಚ್ಛಾಯ (नं०) 1. ಭೂಮಿಯ ನೆರಳು. (ರಾಹು). भुव:छाया भूच्छायम् विकल्पेन नपुंसकत्वम्। पक्षे **भूच्छाया ಭೂಚ್ಛಾಯಾ.** 2. ಅಂಧಕಾರ, ಕತ್ತಲೆ. "सारङ्गं कतिचिच्च संजगरिरे भूच्छायमैच्छन् परे" कुव०।

भूत ಭೂತ (पुं०) 1. ಕೃಷ್ಣ ಪಕ್ಷ. 2. ಕೃಷ್ಣ ಪಕ್ಷದ ಚತುರ್ದಶಿ. "भूतं कृष्णचतुर्दश्याम्" त्रिकाण्ड०। 3. ದೇವಾಂಶದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ಒಂದು ಬಾಲಗ್ರಹ. 4. ಕುಮಾರ. (नं०) 5. ಪೃಥಿವಿ ಅಪ್ಪು (ಜಲ) ತೇಜಸ್ಸು, ವಾಯು ಮತ್ತು ಆಕಾಶಗಳೆಂಬ ಪಂಚ ಮಹಾಭೂತಗಳು. 6. ಪ್ರಾಣಿ, ಜಂತು. "स्वाध्याये नित्ययुक्त: स्याद्दान्तो मैत्र: समाहित:। दाता नित्यमनादाता सर्वभूतानुकम्पक:" मनु० ६-८। "भूतान् यो नानुगृह्णाति ह्यात्मन: शरणागतान्। भूतार्थास्तस्य नश्यन्ति हंसा: पद्मवने यथा" पञ्चतं० ३-१३१। "क्षर: सर्वाणि भूतानि कूटस्थोऽक्षर उच्यते" गीता १५-१६। 7. ಸತ್ಯ, ಯಥಾರ್ಥ, ನಿಜ. 8. ಐದು ಸಂಖ್ಯೆ. 9. ಸ್ಥಾವರ ಮತ್ತು ಜಂಗಮ ರೂಪವಾದ ವಸ್ತು. "रक्षन् धर्मेण भूतानि राजा वध्यांश्च घातयन्। यजतेऽहरहर्यज्ञै: सहस्रशतदक्षिणै:" मनु० ८-३०६। 10. ಪಿಶಾಚ, ದೆವ್ವ. 11. ತತ್ತ್ವಾನುಸಂಧಾನ. 12. ಸಾದೃಶ್ಯ, ಉಪಮಾನ, ಹೋಲಿಕೆ. 13. ಭೂತಕಾಲ, ಕಳೆದುಹೋದ ಕಾಲ. "भूतभव्यभवदात्मन: प्रभो यन्निदानमखिलस्य शाश्वतम्" याद० १७-१०३। (वि०) 14. ಭೂತಕಾಲದ, ಕಳೆದುಹೋದ ಕಾಲದ, ಅತೀತವಾದ. "भूतं भवद्भविष्यं वा किं तत् स्यात् जगति प्रिये। भवती यन्न जानीयात् इति शर्वोऽप्युवाच ताम्"। 15. ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ, ಹೊಂದಲ್ಪಟ್ಟ, ಪಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. 16. ಯೋಗ್ಯವಾದ, ಉಚಿತವಾದ, ನ್ಯಾಯವಾದ, 17. ಸದೃಶವಾದ, ಸಮಾನವಾದ. 18. ಸತ್ಯವಾದ, ಯಥಾರ್ಥವಾದ, ನಿಜವಾದ. 19. ನಡೆದುಹೋದ. "भूतं क्ष्मादौ पिशाचादौ जन्तौ क्लीबं त्रिषूचिते। प्राप्ते वृत्ते समे सत्ये देवयोन्यन्तरे तु ना। कुमारेऽपि" मेदि०। "भूतं सत्योपमानयो:। प्राप्तेऽतीते पिशाचादौ पृथ्व्यादौ जन्तुयुक्तयो:" हेम०। 20. ದೇವಲಕ, ಜೀವನಕ್ಕಾಗಿ ದೇವರ ಪೂಜೆಮಾಡುವವನು. "भूतो देवलके प्राप्तवृत्तयोरभिधेयवत्" विश्व०।

भूतकाल ಭೂತಕಾಲ (पुं०) ನಡೆದುಹೋದ ಕಾಲ, ಕಳೆದುಹೋದ ಕಾಲ, ಹಿಂದಿನಕಾಲ.

भूतकृत् ಭೂತಕೃತ್ (पुं०) ವಿಷ್ಣು, ಸಕಲ ಭೂತಗಳನ್ನೂ ಸೃಷ್ಟಿಸುವ ಪರಮಾತ್ಮ. सर्वाणि भूतानि करोति सृजति —डुकृञ् (करणे) "क्विप्" (३-२-७६)। "भूतानि योऽसौ सृजति स्वातन्त्र्येण स भूतकृत्" इति निरुक्तिः। "भूतकृत् भूतभृत् भावः" वि० स०। "यतो वा इमानि भूतानि जायन्ते" श्रुतिः।

भूतकेश ಭೂತಕೇಶ (पुं०) ಜಟಾಮಾಂಸಿ. भूतानां केश इव।

भूतक्रान्ति ಭೂತಕ್ರಾಂತಿ (स्त्री०) ಭೂತದ ಆವೇಶ, ಪಿಶಾಚ ಹಿಡಿಯುವುದು. भूतस्य क्रान्तिः।

भूतगुण ಭೂತಗುಣ (पुं०) ಪೃಥಿವಿ ಮೊದಲಾದ ಪಂಚ ಭೂತಗಳ ಗುಣಗಳು. ಪೃಥಿವಿಗೆ–ಗಂಧ. ಜಲಕ್ಕೆ–ರಸ. ತೇಜಸ್ಸಿಗೆ–ರೂಪ. ವಾಯುವಿಗೆ–ಸ್ಪರ್ಶ. ಆಕಾಶಕ್ಕೆ–ಶಬ್ದ. ಇದು **ನೈಯಾಯಿಕರ** ಮತ. **ಸಾಂಖ್ಯರು**–ಆಕಾಶವು ಶಬ್ದಗುಣಕ. ವಾಯುವು ಶಬ್ದಸ್ಪರ್ಶಗುಣಕ. ಶಬ್ದಸ್ಪರ್ಶ ರೂಪಗುಣತ್ರಯಾತ್ಮಕವಾದುದು ತೇಜಸ್ಸು. ಜಲವು ಶಬ್ದಸ್ಪರ್ಶರೂಪ ರಸಾತ್ಮಕವಾದುದು. ಶಬ್ದಸ್ಪರ್ಶರೂಪ ರಸಗಂಧಗುಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದುದು ಪೃಥ್ವಿ ಎಂದು ಅಂಗೀಕರಿಸಿರುವರು.

भूतगण ಭೂತಗಣ (पुं०) 1. ಪೃಥಿವಿ ಮೊದಲಾದ ಪಂಚಭೂತಗಳ ಸಮೂಹ. "गुणसंपदानुगुणतां गमितः कुरुतेऽस्य भक्तिमिव भूतगणः" किरा० ६-३३। 2. ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಸಮೂಹ. भूतानां गणः।

भूतघ्न ಭೂತಘ್ನ (पुं०) 1. ಭುಜಪತ್ರೆ. भूतं हन्ति— हन (हिंसागत्योः) "टक्" (३-२-५३)। ಭುಜಪತ್ರೆಯ ಧಾರಣೆಯಿಂದ ಬಾಲಗ್ರಹ ಪಿಶಾಚ ಇವುಗಳ ಉಪದ್ರವವು ನಿವಾರಣೆಯಾಗುವುದು. 2. ಬೆಳ್ಳುಳ್ಳಿ. 3. ಉಷ್ಟ್ರ, ಒಂಟೆ. (वि०) 4. ಭೂತಗಳನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸುವ.

भूतघ्नी ಭೂತಘ್ನೀ (स्त्री०) ತುಲಸಿ.

भूतचतुर्दशी ಭೂತಚತುರ್ದಶೀ (स्त्री०) ಕಾರ್ತಿಕ ಕೃಷ್ಣ ಚತುರ್ದಶಿ. ಇದಕ್ಕೆ ಯಮಚತುರ್ದಶಿಯೆಂದು ಹೆಸರು. ಈ ದಿವಸ ಚಂದ್ರೋದಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸ್ನಾನಮಾಡಿ ಧರ್ಮ ರಾಜನ ಪೂಜೆ ಮಾಡಬೇಕು. ಇದರಿಂದ ನರಕಭೀತಿ ನಿವಾರಣೆಯಾಗುವುದು. "कार्तिके कृष्णपक्षे तु चतुर्दश्यां विधूदये। अवश्यमेव कर्तव्यं स्नानं नरकभीरुभिः" स्कान्द०। "चतुर्दश्यां धर्मराजपूजा कार्या प्रयत्नतः। स्नानमावश्यकं कार्यं नरैर्नरकभीरुभिः" पाद्मपु०।

भूतद्राविन् ಭೂತದ್ರಾವಿನ್ (पुं०) ಕೆಂಪು ಗಣಿಗಿಲೆಗಿಡ.

भूतद्रुम ಭೂತದ್ರುಮ (पुं०) ಚಳ್ಳೆಮರ. भूतप्रियो द्रुमः।

भूतधात्री ಭೂತಧಾತ್ರೀ (स्त्री०) ಪೃಥಿವಿ, ಭೂಮಿ. भूतानि दधाति—डुधाञ् (धारणपोषणयोः) "तृच्" (३-१-१३३)। "ङीप्" (४-१-५)। "सखि भूतधात्रि, वत्से वैदेहि समाश्वसिहि" उ० रा० ७। "निष्पन्न-शालीक्षुयवादिशस्यां भयैर्विमुक्तामुपशान्तवैराम्। संहृष्ट-लोकां कलिदोषमुक्तां क्षत्रं तदा शास्ति च भूतधात्रीम्" बृहत्सं०।

भूतनाथ ಭೂತನಾಥ (पुं०) ಪರಶಿವ, ಪರಮೇಶ್ವರ. भूतानां नाथः। "तद्भूतनाथानुग नार्हसि त्वं संबन्धिनो मे प्रणयं विहन्तुम्" रघु० २-५८। **–पतिः –ಪತಿಃ, –भर्ता –ಭರ್ತಾ.**

भूतनायिका ಭೂತನಾಯಿಕಾ (स्त्री०) ದುರ್ಗಾದೇವಿ. भूतानां नायिका।

भूतपत्री ಭೂತಪತ್ರೀ (स्त्री०) ತುಲಸಿ.

भूतपुष्प ಭೂತಪುಷ್ಪ (पुं०) ಹೆಮ್ಮರ, ತಿಗಡುಮರ.

भूतपूर्णिमा ಭೂತಪೂರ್ಣಿಮಾ (स्त्री०) ಅಶ್ವಯುಜ ಮಾಸದ ಹುಣ್ಣಿಮೆ.

भूतपूर्व ಭೂತಪೂರ್ವ (वि०) 1. ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ನಡೆದ, ಹಿಂದಿನಕಾಲದಲ್ಲಿ ನಡೆದ. **पूर्वं** भूतः भूतपूर्वः—पूर्वनिपातः। 2. ಹಿಂದಿನಕಾಲದ, ಪೂರ್ವಕಾಲದ. "पश्यामि च जनस्थानं भूतपूर्वखरालयम्" उ० रा० २-१७।

भूतभावन ಭೂತಭಾವನ (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು. भूतानि पृथिव्यादीनि भावयति धारकपोषकभोग्यप्रदानेन वर्धयति —भू (सत्तायाम्) + णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)। "धारकादिप्रदानेन यश्च वर्धयति स्वयम्। भूतानि नित्यं झडिति स तु स्याद्भूतभावनः" इति निरुक्तिः। "भूतात्मा भूतभावनः" वि० स०। 2. ಪರಶಿವ, ಪರಮೇಶ್ವರ. "अभिवाद्यो महाकर्मा तपस्वी भूतभावनः" भा०। (वि०) 3. ಭೂತಗಳ ಧಾರಕ ಮತ್ತು ನಿಯಾಮಕ. "भूतभृन्न च भूतस्थो ममात्मा भूतभावनः" गीता ९-५।

भूतभाषा ಭೂತಭಾಷಾ (स्त्री०) ಪಿಶಾಚಗಳ ಮಾತು.

भूतभृत् ಭೂತಭೃತ್ (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು. भूतानि बिभर्ति —डुभृञ् (धारणपोषणयोः) "क्विप्" (३-२-७६)। "भूतभृद्भूतभरणात्" इति निरुक्तिः। "भूतकृद्भूत-भृद्भावः" वि० स०। "बिभर्त्यव्यय ईश्वरः" गीता १५-१७। (वि०) 2. ಭೂತಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿರುವ. "भूत-भृन्न च भूतस्थः ममात्मा भूतभावनः" गीता ९-५।

भूतमहेश्वर ಭೂತಮಹೇಶ್ವರ (पुं०) ವಿಷ್ಣು. भूतानां ब्रह्मयमादय ईश्वराः, तेषामपि ईश्वरतया महांश्चासौ ईश्वरश्च। "भूतेश्वराणां स ब्रह्मयमादीनां नियन्त्रणात्। कारणं जगतां यश्च स स्यात् भूतमहेश्वरः" इति निरुक्तिः। "सिंहो भूतमहेश्वरः" वि० स०।

भूतयज्ञ ಭೂತಯಜ್ಞ (पुं०) ಗೃಹಸ್ಥನು ಪ್ರತಿದಿನವೂ ಆಚರಿಸಬೇಕಾದ ಪಂಚಮಹಾಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲೊಂದು, ವೈಶ್ವದೇವ. ಇದು ಪ್ರಾಣಿಗಳ ತೃಪ್ತಿಗಾಗಿ ಮಾಡುವ ಒಂದು ಯಜ್ಞ. भूतानि वायसादीन् प्राणिनः उद्दिश्य यज्ञः। "ऋषियज्ञं देवयज्ञं भूतयज्ञं च सर्वदा। नृयज्ञं पितृयज्ञं च यथाशक्ति न हापयेत्" मनु० ४-२१।

भूतयोनि ಭೂತಯೋನಿ (पुं०) ಪರಮಾತ್ಮ, ಪರಮೇಶ್ವರ. ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿ ಪಂಚಭೂತಗಳಿಗೂ ಸಕಲ ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೂ ಪರಮಾತ್ಮನೇ ಕಾರಣನು. भूतानां योनिः कारणम्।

भूतल ಭೂತಲ (न०) 1. ಭೂಮಿಯ ಮೇಲ್ಮೈ, ಭೂಮಿಯ ಮೇಲುಭಾಗ. भुवः तलम्। "भुवस्तलमिव व्योम कुर्वन् व्योमेव भूतलम्" रघु० ४-२९। 2. ಪಾತಾಳ, ಭೂಮಿಯ ಕೆಳಭಾಗ, ಭೂಮಿಯ ತಳಭಾಗ. "जगत्त्रयैकस्थपतिस्त्वमुच्चकै रहीश्वरस्तम्भशिरस्सु भूतलम्" माघ० १-३४।

भूतलिपि ಭೂತಲಿಪಿ (स्त्री०) ಪೃಥಿವಿ ಮೊದಲಾದ ಪಂಚಭೂತಗಳು ದೇವತೆಯಾಗಿರುವ ಅಕ್ಷರಗಳು. भूतस्य लिपिः। "वाय्वग्निभूजलाकाशाः पञ्चाशल्लिपयः क्रमात्। पञ्च ह्रस्वाः पञ्च दीर्घाः बिन्द्वन्ताः सन्धिसंभवाः। पञ्चशः कादयः षक्षलसहान्ताः प्रकीर्तिताः"।

भूतवर्ण ಭೂತವರ್ಣ (पुं०) 1. ಧ್ಯಾನಮಾಡಲ್ಪಡುವ ಪಂಚಭೂತಗಳ ವರ್ಣಗಳು. भूतानां वर्णः।

ಪೃಥಿವಿಗೆ	—ಪೀತ (ಹಳದಿ)
ಜಲಕ್ಕೆ	—ಶುಕ್ಲ (ಬಿಳುಪು)
ತೇಜಸ್ಸಿಗೆ	—ರಕ್ತ (ಕೆಂಪು)
ವಾಯುವಿಗೆ	—ಕೃಷ್ಣ (ಕಪ್ಪು)
ಆಕಾಶಕ್ಕೆ	—ಸ್ವಚ್ಛ (ನಿರ್ಮಲ)

"स्वच्छं वियन्मरुत्कृष्णोरक्तोऽग्निर्विशदं पयः। पीता भूमिः पञ्च भूतान्येकैकाधारतो विदुः"। 2. ಪೃಥಿವಿ ಮೊದಲಾದ ಪಂಚಭೂತಗಳು ದೇವತೆಯಾಗಿರುವ ಅಕ್ಷರಗಳು.

भूतविद्या ಭೂತವಿದ್ಯಾ (स्त्री०) ಭೂತ (ಪಿಶಾಚ) ಗಳನ್ನು ಓಡಿಸುವ ವಿದ್ಯೆ, ಗ್ರಹಗಳ ಶಮನಕ್ಕಾಗಿ ಮಾಡುವ ಶಾಂತಿಕರ್ಮವನ್ನು ಹೇಳುವ ವಿದ್ಯೆ. भूतादिनिवारणार्था विद्या।

भूतवृक्ष ಭೂತವೃಕ್ಷ (पुं०) 1. ತಾರೆಗಿಡ. 2. ಹೆಮ್ಮರ.

भूतशुद्धि ಭೂತಶುದ್ಧಿ (स्त्री०) (ಶರೀರೋತ್ಪತ್ತಿಗೆ ಕಾರಣವಾದ) ಪೃಥಿವಿ ಮೊದಲಾದ ಪಂಚಭೂತಗಳ ಶುದ್ಧಿ. भूतानां देहारम्भकाणां पृथिव्यादीनां भावनाविशेषात् शुद्धिः।

भूतसञ्चार ಭೂತಸಂಚಾರ (पुं०) ಪಿಶಾಚಗಳ ಆವೇಶ, ಪಿಶಾಚ ಹಿಡಿಯುವುದು. भूतानां सञ्चारः।

भूतसंप्लव ಭೂತಸಂಪ್ಲವ (पुं०) ಜಗತ್ತಿನ ಮಹಾಪ್ರಳಯ. भूतानां संप्लवः।

भूतसर्ग ಭೂತಸರ್ಗ (पुं०) ಭೂತಗಳ ಸೃಷ್ಟಿ, ಪಂಚಭೂತಗಳ ಮತ್ತು ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಸೃಷ್ಟಿ. ಈ ಭೂತಸೃಷ್ಟಿಯು (1) ब्राह्मम्, (2) प्रजापतीयम्, (3) सौम्यम्, (4) ऐन्द्रम्, (5) गान्धर्वम्, (6) कौबेरम्, (7) राक्षसम्, (8) पैशाचम्, (9) मानुषम्, (10) स्थावरम्, (11) पाशवम्, (12) मार्गम्, (13) सार्पम् ಮತ್ತು (14) शाकुनिकम् ಎಂದು 14 ವಿಧ. भूतानां पृथिव्यादीनां प्राणिनां च सर्गः सृष्टिः।

भूतसृट् ಭೂತಸೃಟ್ (पुं०) ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸುವ ಬ್ರಹ್ಮ, ಚತುರ್ಮುಖ. भूतानि सृजति—सृज (विसर्गे) "क्विप्" (३-२-७६)। "बहुधा गतां जगति भूतसृजा कमनीयतां समभिहृत्य पुरा" किरा० ६-४२।

भूतहन्त्री ಭೂತಹಂತ್ರೀ (स्त्री०) ಬಿಳಿ ಗರಿಕೆ. भूतानि हन्ति—हन (हिंसागत्योः) "तृच्" (३-१-१३३)। "ङीप्" (४-१-५)। ಬಿಳಿ ಗರಿಕೆಯನ್ನು ಧರಿಸುವುದರಿಂದ ಹೆಂಗಸರ ಗರ್ಭಧಾರಣೆಗೆ ತೊಂದರೆಪಡಿಸುವ ಭೂತಚೇಷ್ಟೆಯು ನಿವಾರಣೆಯಾಗುವುದು.

भूतात्मन् ಭೂತಾತ್ಮನ್ (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು, ಪರಮಾತ್ಮ. सर्वेषां भूतानामात्मा। ಶರೀರಭೂತವಾದ ಸಕಲ ಭೂತಗಳಿಗೂ ಆತ್ಮನಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು. "शरीरभूतभूतानां भूतात्माऽऽत्मतया स्थितः" इति निरुक्तिः। "भूतात्मा भूतभावनः" वि० स०। 2. ದೇಹ, ಶರೀರ. भूतानि पृथिव्यादिपञ्चभूतानि आत्मा स्वरूपं यस्य। "यः करोति तु कर्माणि स भूतात्मोच्यते बुधैः"। 3. ವಾಯು, ಗಾಳಿ. 4. ಜೀವಾತ್ಮ, ಶರೀರವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಜೀವ. "भूतात्मा पवने देहे यश्च कर्ता तनौ पुमान्" वैज०। 5. ಬ್ರಹ್ಮ, ಚತುರ್ಮುಖ.

"भूतात्मा पुंसि निर्दिष्टो देहे च परमेष्ठिनि" मेदि०।

भूतादि ಭೂತಾದಿ (पुं०) ವಿಷ್ಣು, ಪರಮಾತ್ಮ. भूतैः प्राणिभिः आदीयते उपादीयते — भूत + आ + डुदाञ् (दाने) "किः" (३-३-९२)। "भूतैर्यः प्राणिभिर्नित्यां स्पृहणीयतमत्वतः। उपादानाद्धि भूतादिरुच्यते सुन्दराकृतिः" इति निरुक्तिः। "भूतादिर्निधिरव्ययः" वि० स०।

भूतारि ಭೂತಾರಿ (पुं०) ಹಿಂಗು. भूतानामरिः। ಹಿಂಗಿನ ವಾಸನೆಯಿಂದ ಭೂತಗಳು ಓಡುವುವು.

भूतार्थ ಭೂತಾರ್ಥ (पुं०) ಯಥಾರ್ಥ, ಸತ್ಯ.

भूतावास ಭೂತಾವಾಸ (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು. भूतानामावासः। "यस्मिन् वसन्ति भूतानि भूतावासः स उच्यते" इति निरुक्तिः। "भूतावासो वासुदेवः" वि० स०। 2. ಶಿವ, ಪರಮೇಶ್ವರ. 3. ದೇಹ, ಶರೀರ. 4. ತಾರೆ ಗಿಡ.

भूताविष्ट ಭೂತಾವಿಷ್ಟ (वि०) ಭೂತದ ಆವೇಶವುಳ್ಳವನು, ಪಿಶಾಚ ಹಿಡಿದವನು. भूतेन आविष्टः।

भूतावेश ಭೂತಾವೇಶ (पुं०) ಭೂತದ ಆವೇಶ, ಪಿಶಾಚ ಹಿಡಿಯುವುದು.

भूति ಭೂತಿ (स्त्री०) 1. ಐಶ್ವರ್ಯ, ಸಂಪತ್ತು. भू (सत्तायाम्) "क्तिच्" (३-३-१७४)। "मग्नां द्विषच्छद्मनि पङ्कभूते संभावनां भूतिमिवोद्धरिष्यन्" किरा० ३-३९। 2. ಶ್ರೇಯಸ್ಸು, ಅಭ್ಯುದಯ, ಉತ್ಕರ್ಷ. "चिचीषतां जन्मवतामलघ्वीं यशोवतंसामुभयत्र भूतिम्" किरा० ३-११। 3. ಅಭಿವೃದ್ಧಿ, ಏಳಿಗೆ. "न महानपि भूतिमिच्छता फलसंपत्प्रवणः परिक्षयः" किरा० २-८। 4. ಭಸ್ಮ, ಬೂದಿ. "भृतभूतिरहीनभोगभाग्विजितानेकपुरोऽपि विद्विषाम्" माघ० १६-७१। 5. ಗಜಶೃಂಗಾರ, ಆನೆಯ ಅಲಂಕಾರ. "भक्तिच्छेदैरिव विरचितां भूतिमङ्गे गजस्य" मेघ० १-१९। "भूतिर्मातङ्गशृङ्गारे जातौ भस्मनि संपदि" विश्व०। 6. ಅಣಿಮಾದಿ ಅಷ್ಟೈಶ್ವರ್ಯ. "विभूतिर्भूतिरैश्वर्यमणिमादिकमष्टधा" अम०। 7. ಜನ್ಮ, ಉತ್ಪತ್ತಿ. भू "क्तिन्" (३-३-९४)। 8. ಲಕ್ಷ್ಮೀ. "यस्तयोः पुरुषः साक्षात् विष्णुर्यज्ञस्वरूपधृक्। या स्त्री सा दक्षिणा भूतेरंशभूतानपायिनी" भाग० ४-१-४। "भूतिः श्रीजन्मभस्मसु" वैज०। 9. ಸತ್ತೆ, ಸ್ಥಿತಿ, ಇರುವಿಕೆ. 10. ವಿಷ್ಣು. "भूशयो भूषणो भूतिः" वि० स०।

भूतिक ಭೂತಿಕ (पुं०) 1. ನೆಲಬೇವು. भूत्या कायति—कै (शब्दे) "कः"। 2. ಕಾಚಿಹುಲ್ಲು, ಗಂಜಣಿಕೆ ಹುಲ್ಲು. 3. ತೇಗದ ಮರ. 4. ಕರ್ಪೂರ. 5. ಹುಲ್ಲು. 6. ಗಂಧದ ಮರ. 7. ಓಮ, ಅಜವಾನ. 8. ಮಾರವಳಿ ಹುಲ್ಲು, ಕಾದಂಬೆ ಹುಲ್ಲು. "स्याद्भूतिकं तु भूनिम्बे दीप्यभूस्तृणकत्तृणे" अम०। ಈ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ "भूतीक" (पृषो०) ಎಂದೂ ಆಗುವುದು. "भूतीकमपि भूनिम्बदीप्यकर्पूरकत्तृणे" विश्व०।

भूतेश ಭೂತೇಶ (पुं०) 1. ಮಹೇಶ್ವರ, ಪರಶಿವ. भूतानामीशः। "भूतेशस्य भुजङ्गवल्लिवलयस्रङ्नद्धजूटा जटाः" मालती० १-१। 2. ಬ್ರಹ್ಮ. 3. ವಿಷ್ಣು.

भूत्तम ಭೂತ್ತಮ (न०) ಸುವರ್ಣ, ಚಿನ್ನ. भुवि उत्तमम्।

भूदार ಭೂದಾರ (पुं०) ವರಾಹ, ಹಂದಿ. भुवं दारयति —दॄ (विदारणे) "अण्" (३-२-१)।

भूदेव ಭೂದೇವ (पुं०) ವಿಪ್ರ, ಬ್ರಾಹ್ಮಣ. भुवि देव इव।

भूधर ಭೂಧರ (पुं०) 1. ಪರ್ವತ, ಬೆಟ್ಟ. धरति—धृञ् (धारणे) "अच्" (३-१-१३४)। भुवो धरः। "अखिलं हि हिनस्ति भूधरं तरुशाखान्तनिघर्षजोऽनलः" किरा० २-५१। 2. ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ. "दंष्ट्राग्रकोटचा भगवंस्त्वया धृता विराजते भूधर भूः सभूधरा" भाग० ३-१३-४०। 3. ಪರಶಿವ, ಪರಮೇಶ್ವರ. "भूधरो नागमौञ्जी च नागकुण्डलकुण्डली" भा० अनु० १४-१५५।

भूध्र ಭೂಧ್ರ (पुं०) ಪರ್ವತ, ಬೆಟ್ಟ. भुवं धरति—धृञ् (धारणे) "कः" (वा० ३-२-५)।

भूनिम्ब ಭೂನಿಂಬ (पुं०) ನೆಲಬೇವು. भुवो निम्ब इव।

भूप ಭೂಪ (पुं०) ರಾಜ, ದೊರೆ. भुवं पाति—पा (रक्षणे) "कः" (३-२-३)। "भूपं व्यलोकत न दूरतरानुरक्तं सा कुण्डिनावनिपुरन्दरनन्दिनी तम्" नष० ११-९३।

भूपति ಭೂಪತಿ (पुं०) ರಾಜ, ದೊರೆ. भुवः पतिः। "अखण्डमाखण्डलतुल्यधामभिश्चिरं धृता भूपतिभिः स्ववंशजैः" किरा० १-२९।

भूपदी ಭೂಪದೀ (स्त्री०) ಮಲ್ಲಿಗೆ ಗಿಡ.

भूपाल ಭೂಪಾಲ (पुं०) ರಾಜ, ದೊರೆ. भुवं पालयति —पाल (रक्षणे) + णिच् "अण्" (३-२-१)। "प्रलीन भूपालमपि स्थिरायति प्रशासदावारिधि मण्डलं भुवः"

किरा० १-२३। "ण्वुल्" (३-१-१३३)। –पालकः –ಪಾಲಕಃ.

भूपुत्र ಭೂಪುತ್ರ (पुं०) 1. ಕುಜಗ್ರಹ. 2. ನರಕಾಸುರ. भुवः पुत्रः। –पुत्री –ಪುತ್ರೀ. 3. ಸೀತಾದೇವಿ.

भूभर्तृ ಭೂಭರ್ತೃ (पुं०) 1. ರಾಜ, ದೊರೆ. भुवो भर्ता। "भूभर्तुरस्य रतिरेधि मृगाक्षि मूर्ता सोऽयं तवास्तु कुसुमायुध एव मूर्तः" नैष० ११-१२१। 2. ಪರ್ವತ, ಬೆಟ್ಟ. "भूभर्तुः समधिकमादधे तदोर्व्याः श्रीमत्तां हरिसखवाहिनी निवेशः" किरा० ७-२७।

भूभुज् ಭೂಭುಜ್ (पुं०) ರಾಜ, ದೊರೆ. भुवं भुङ्क्ते भुनक्ति पालयति वा—भुज (परिपालनाभ्यवहारयोः) "क्विप्" (३-२-७६)। "गच्छता दशरथेन निर्वृतिं भूभुजामसुलभां भुजाबलात्" चं० रा०।

भूभृत् ಭೂಭೃತ್ (पुं०) 1. ರಾಜ, ದೊರೆ. भुवं बिभर्ति पालयति—डु भृञ् (धारणपोषणयोः) "क्विप्" (३-२-७६)। "उपरुध्यमानमिव भूभृतां बलैः पुटभेदनं दनुसुतारिरैक्षत" माघ० १३-२६। 2. ಪರ್ವತ, ಬೆಟ್ಟ. भुवं बिभर्ति धारयति—डु भृञ् "क्विप्" (३-२-७६)। "भूभृद्भिरप्यस्खलिताः खलून्नतैरपह्नुवाना सरितः पृथूरपि" माघ० १२-२३।

भूमण्डल ಭೂಮಂಡಲ (न०) ಗೋಳಾಕಾರದ ಭೂಮಿ, ಗುಂಡಾಗಿರುವ ಭೂಮಿ. भुवो मण्डलम्।

भूमन् ಭೂಮನ್ (पुं०) 1. ಅತಿಶಯ, ಸಮೃದ್ಧಿ, ಹೆಚ್ಚಿಗೆ. बहोर्भावः "इमनिच्" (५-१-१२२)। बहोर्भूभावः इलोपश्च (६-४-१५८)। "भूम्ना रसानां गहनाः प्रयोगाः सौहार्दहृद्यानि विचेष्टितानि" मालती० १-६। 2. ಬಹುತ್ವ, ಅನೇಕತ್ವ. "भार्या जायाऽथ पुंभूम्नि" अम०। "भूमनिन्दाप्रशंसासु नित्ययोगेऽतिशायने" सि० कौ० श्लोकवार्तिकम्। 3. ಬ್ರಹ್ಮ.

भूमि ಭೂಮಿ (स्त्री०) 1. ಭೂಮಿ, ಪೃಥ್ವಿ, ಭೂಲೋಕ. भवन्त्यस्यां भूतानि—भू (सत्तायाम्) "मिः" (उ० ४-४५)। "अस्त्रं भूमौ यच्चकासांचकार" माघ० १८-६९। "भूमेर्दिवमिवारूढं मन्ये भवदनुग्रहात्" कुमा० ६-५५। 2. ಸ್ಥಾನ, ಜಾಗ, ಪ್ರದೇಶ. "भूमिः क्षितौ स्थानमात्रे" वैज०। "मृगैर्वर्तितरोमन्थमुटजाङ्गनभूमिषु" रघु० १-५२। 3. ಎಲ್ಲೆ, ಅವಧಿ, ಪರಿಮಾಣ, ಅಳತೆ. "प्रकुपितमभिसारणेऽनुनेतुं प्रियमियती ह्यबलाजनस्य भूमिः" किरा० १०-५८। 4. ವಿಷಯ, ಪಾತ್ರ, ಗುರಿ. प्रेमभूमिः विश्वासभूमिः कोपभूमिः। 5. ನೆಲ, ಮಣ್ಣಿನ ಭೂಭಾಗ, ಭೂಮಿಯ ಮೇಲ್ಭಾಗ. "आयुष्मन् उद्घातिनी भूमिरिति मया रश्मिसंयमनात् रथस्य मन्दीकृतो वेगः" शाकु० १।

भूमिकन्दर ಭೂಮಿಕಂದರ (न०) ನಾಯಿಕೊಡೆ.

भूमिकम्प ಭೂಮಿಕಂಪ (पुं०) ಭೂಮಿಯ ನಡುಕ, ನೆಲಗುಡುಗು, ಭೂಮಿಯು ಅಲುಗಾಡುವುದು. भूमेः कम्पः।

भूमिका ಭೂಮಿಕಾ (स्त्री०) 1. ವೇಷ, ನಾಟಕಗಳಲ್ಲಿ ಪಾತ್ರಗಳ ರೂಪಾಂತರ. "अन्यरूपैर्यदन्यस्य प्रवेशः स तु भूमिका"। "अवाप्य शैलूष इवैष भूमिकाम्" माघ० १-६९। 2. ಅಲಂಕಾರ, ವೇಷರಚನೆ. "भूमिका रचनायां स्याद्वेशान्तरपरिग्रहे" मेदि०। 3. ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ವಹಿಸುವ ಪಾತ್ರ, ನಟನ ಪಾತ್ರ, ನಾಟಕಕಾರನು ಕಲ್ಪಿಸುವ ವ್ಯಕ್ತಿ. "सौगतजरत्प्रव्राजिकायाः कामन्दक्यास्तु प्रथमां भूमिकां भाव एक एवाधीते" मालती० १। 4. ಮನೆಯ ಮಹಡಿ, ಮಾಳಿಗೆ, ಅಂತಸ್ತು, ಉಪ್ಪರಿಗೆ. पञ्चभूमिकः, सप्तभूमिकः प्रासादः। 5. ಹಂತ, ಘಟ್ಟ. 6. ಸಣ್ಣ ಹಲಗೆ, ಬರೆಯುವ ಮಣೆ. 7. ಸ್ಥಳ, ಜಾಗ, ಪ್ರದೇಶ. 8. ಗ್ರಂಥಗಳಿಗೆ ಬರೆಯುವ ಉಪೋದ್ಘಾತ, ಪ್ರಸ್ತಾವನೆ.

भूमिज ಭೂಮಿಜ (पुं०) 1. ಕುಜಗ್ರಹ, ಅಂಗಾರಕ. 2. ನರಕಾಸುರ. 3. ಮನುಷ್ಯ. (वि०) 4. ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ. (स्त्री०) –जा –ಜಾ. 5. ಸೀತಾದೇವಿ. "भूमिजो नरकेऽङ्गारे सीतादेव्यां तु भूमिजा" मेदि०।

भूमिजम्बुका ಭೂಮಿಜಂಬುಕಾ (स्त्री०) 1. ನಾಯಿ ನೇರಿಳೆ. 2. ಕಾಗೆ ಹೇರಿಳೆ.

भूमिजीविन् ಭೂಮಿಜೀವಿನ್ (पुं०) 1. ವೈಶ್ಯ. 2. ರೈತ, ಬೇಸಾಯಗಾರ. (वि०) 3. ಭೂಮಿಯ ಉತ್ಪತ್ತಿ (ಬೆಳೆ) ಯಿಂದ ಜೀವಿಸುವವನು. भूम्या तत्कर्षणादिना जीवति—जीव (प्राणधारणे) "णिनिः" (३-१-१३४)।

भूमिदेव ಭೂಮಿದೇವ (पुं०) ವಿಪ್ರ, ಬ್ರಾಹ್ಮಣ. भूमौ देव इव। "भूमिदेवनरदेवसंगमे पूर्वदेवरिपुरर्हणां हरिः" माघ० १४-५८।

भूमिधर ಭೂಮಿಧರ (पुं०) ಪರ್ವತ, ಬೆಟ್ಟ. धरति—धृञ् (धारणे) "अच्" (३-१-१३४)। भूमेः धरः।

भूमिप ಭೂಮಿಪ (पुं०) ರಾಜ, ದೊರೆ. भूमिं पाति—पा (रक्षणे) "कः" (३-२-३)।

भूमिपति ಭೂಮಿಪತಿ (पुं०) ರಾಜ, ದೊರೆ. भूमेः पतिः। "तत्तद्भूमिपतिः पत्न्यै दर्शयन् प्रियदर्शनः" रघु० १-४७।

भूमिपाल ಭೂಮಿಪಾಲ (पुं०) ರಾಜ, ದೊರೆ. भूमिं पालयति—पाल (रक्षणे) + णिच् "अण्" (३-२-१)। "नरेन्द्रमार्गाट्ट इव प्रपेदे विवर्णभावं स च भूमिपालः" रघु० ६-६७। "ण्वुल्" (३-१-१३३)। **–पालकः –ಪಾಲಕಃ.**

भूमिभाग ಭೂಮಿಭಾಗ (पुं०) ಭೂಮಿಯ ಒಂದು ಭಾಗ, –ಒಂದು ಪ್ರದೇಶ.

भूमिभृत् ಭೂಮಿಭೃತ್ (पुं०) 1. ಪರ್ವತ, ಬೆಟ್ಟ. भूमिं बिभर्ति—डुभृञ् (धारणे) "क्विप्" (३-२-७६)। 2. ರಾಜ, ದೊರೆ. भूमिं बिभर्ति पोषयति—भृञ् (पोषणे) "क्विप्" (३-२-७६)। (वि०) 3. ಭೂಮಿಯನ್ನು ಹೊತ್ತಿರುವ. "भूमिभृदिति परहारितभूस्त्वमुदाह्रियस्व कथमन्यथा जनैः" माघ० १५-२९।

भूमिरुह ಭೂಮಿರುಹ (पुं०) ವೃಕ್ಷ, ಮರ. भूमौ रोहति—रुह (बीजजन्मनि प्रादुर्भावे च) "कः" (३-१-१३५)।

भूमिसंभव ಭೂಮಿಸಂಭವ (पुं०) 1. ಕುಜಗ್ರಹ, ಅಂಗಾರಕ. 2. ನರಕಾಸುರ. (स्त्री०) **–संभवा –ಸಂಭವಾ.** 3. ಸೀತಾದೇವಿ.

भूमिस्पृश् ಭೂಮಿಸ್ಪೃಶ್ (पुं०) 1. ಮನುಷ್ಯ. 2. ವೈಶ್ಯ. 3. ಚೋರ, ಕಳ್ಳ. 4. ಅಂಧ, ಕುರುಡ. भूमिं स्पृशति—स्पृश (स्पर्शने) "क्विन्" (३-२-५८)। 5. ಹೆಳವ, ಕುಂಟ. "भूमिस्पृग्वैश्यनरयोः" विश्व०।

भूमी ಭೂಮೀ (स्त्री०) ಭೂಮಿ ಪದದ ಅರ್ಥ. भूमि वा "ङीष्" (ग० ४-१-४५)।

भूयस् ಭೂಯಸ್ (वि०) 1. ಅಧಿಕ, ಹೆಚ್ಚಾದ, ಬಹಳ (ಸಂಖ್ಯೆಯಲ್ಲಿ). अतिशयेन बहु—वहु "ईयसुन्" (५-३-५७)। बहोः भूः ईलोपश्च (६-४-१५८)। (पुं०) भूयान् भूयांसौ भूयांसः। "भूयांसः क्वचिदपि काममस्खलन्तः" माघ० १६-८२। (स्त्री०) भूयसी भूयस्यौ भूयस्यः। "इदं जिघत्सामपहाय भूयसीं न सस्यमभ्येति मृगीकदम्बकम्" किरा० ४-३३। (न०) भूयः भूयसी भूयांसि। "भद्रं भद्रं वितर भगवन् भूयसे मङ्गलाय" मालती० १-३। 2. ದೊಡ್ಡದಾದ, ವಿಪುಲವಾದ, ವಿಸ್ತಾರವಾದ. "पश्चार्धेन प्रविष्टः शरपतनभयाद्भूयसा पूर्वकायम्" शाकु० १-७। (अव्य०) 3. ಪುನಃ, ಮತ್ತೆ, ತಿರುಗಿ. "रिपुतिमिरमुदस्योदीयमानं दिनादौ दिनकृतमिव लक्ष्मीस्त्वां समभ्येतु भूयः" किरा० १-४६। 4. ಹೆಚ್ಚಾಗಿ, ಅಧಿಕವಾಗಿ. "भूयो बभौ दर्पणमादधाना" कुमा० ७-२६।

भूयस्त्व ಭೂಯಸ್ತ್ವ (न०) ಹೆಚ್ಚಾಗಿರುವಿಕೆ, ಅಧಿಕವಾಗಿರುವಿಕೆ.

भूयिष्ठ ಭೂಯಿಷ್ಠ (वि०) (ಸಮಾಸದ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ) 1. ಪ್ರಧಾನವಾದ, ಹೆಚ್ಚಾಗಿರುವ, ಮುಖ್ಯವಾಗಿರುವ. अतिशयेन बहु "इष्ठन्" (५-३-५५)। इष्ठस्य यिट् च (६-४-१५९)। "तेषां सदश्वभूयिष्ठाः तुङ्गा द्रविणराशयः" रघु० ४-७०। 2. ಬಹುಭಾಗವಾದ, ಹೆಚ್ಚು ಭಾಗವಾದ, ಹೆಚ್ಚು ಕಡಿಮೆ ಸಂಪೂರ್ಣವಾದ. "निर्वाणभूयिष्ठमथास्य वीर्यम्" कुमा० ३-५२। 3. ಅತಿಶಯವಾದ, ಹೆಚ್ಚಾದ, ಬಹಳವಾದ. (अव्य०) 4. ಹೆಚ್ಚಾಗಿ, ಅಧಿಕವಾಗಿ, ಅತಿಶಯವಾಗಿ. "भूयिष्ठं भव दक्षिणा परिजने भाग्येष्वनुत्सेकिनी" शाकु० ४-१७।

भूयोभूयस् ಭೂಯೋಭೂಯಸ್ (अव्य०) ಮತ್ತೆ ಮತ್ತೆ, ಪುನಃ ಪುನಃ. "भूयो भूयः सविधनगरीरथ्यया पर्यटन्तम्" मालती० १-१८।

भूरि ಭೂರಿ (पुं०) 1. ವಾಸುದೇವ, ವಿಷ್ಣು. भू (सत्तायाम्) "क्रिः" (उ० ४-६५)। 2. ಶಿವ, ಮಹೇಶ್ವರ. 3. ಬ್ರಹ್ಮ, ಚತುರ್ಮುಖ. (न०) 4. ಸುವರ್ಣ, ಚಿನ್ನ. (वि०) 5. ಹೆಚ್ಚಾದ, ಅಧಿಕವಾದ. "भूरिभिर्भारिभिर्भीरैर्भूभारैरभिरेभिरे" माघ० १९-६६। 6. ದೊಡ್ಡದಾದ (ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ). 7. ಬಹಳ, ಹೇರಳ. "तान् भूरिधाम्नश्चतुरोऽपि दूरं विहाय यामानिव वासरस्य" किरा० ३-३५। (अव्य०) 8. ಅಧಿಕವಾಗಿ, ಹೆಚ್ಚಾಗಿ, ಅತಿಶಯವಾಗಿ. "भूरिर्ना वासुदेवे च हरे च परमेष्ठिनि। नपुंसकं सुवर्णे च प्राज्ये स्यात् वाच्यलिङ्गकः" मेदि०।

भूरिज् ಭೂರಿಜ್ (स्त्री०) ಭೂಮಿ, ಪೃಥ್ವಿ. भृञ् (भरणे) "इजिः" ऊकारादेशश्च (उ० २-७३)।

भूरिगम ಭೂರಿಗಮ (पुं०) ಗರ್ದಭ, ಕತ್ತೆ.

भूरिद ಭೂರಿದ (वि०) ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ದಾನಮಾಡುವ. भूरि ददाति—दाञ् (दाने) "कः" (३-२-३)।

भूरिदक्षिण ಭೂರಿದಕ್ಷಿಣ (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು, ವಾಸುದೇವ. हयमेधादिभिः यजमानतया भूरयो दक्षिणा अस्य। "हयमेधादिभिर्यज्ञैः जगदाचार्यकाय वै। यजमानः स विज्ञेयः सर्वदा भूरिदक्षिणः" इति निरुक्तिः। "कपीन्द्रो भूरिदक्षिणः" वि० स०। (वि०) 2. ಹೆಚ್ಚು ದಕ್ಷಿಣೆಯುಳ್ಳ, ಅಧಿಕವಾದ ದಾನವುಳ್ಳ. भरिर्दक्षिणा यस्य।

भूरिमाय ಭೂರಿಮಾಯ (पुं०) 1. ಜಂಬುಕ, ನರಿ. भूरयो माया यस्य। (वि०) 2. ಅಧಿಕ ಮಾಯೆಯುಳ್ಳ.

भूरिशस् ಭೂರಿಶಸ್ (अव्य०) ಅನೇಕವಾಗಿ, ಬಹಳವಾಗಿ, ಹೆಚ್ಚಾಗಿ. भूरि "शस्" (५-४-४२)।

भूरुण्डी ಭೂರುಂಡೀ (स्त्री०) ಗುರುಗುಲು ಗಿಡ, ಅಣ್ಣೆ ಗಿಡ.

भूरुह् ಭೂರುಹ್ (पुं०) 1. ವೃಕ್ಷ, ಮರ. भुवि रोहति—रुह (बीजजन्मनि प्रादुर्भावे च) "क्विप्" (३-२-७६)। "सरजसमकरन्दनिर्भरासु प्रसवविभूतिषु भूरुहां विरक्तः" माघ० ७-४२। (वि०) 2. ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ.

भूरुह ಭೂರುಹ (पुं०) ವೃಕ್ಷ, ಮರ. भुवि रोहति—भू+रुह (बीजजन्मनि प्रादुर्भावे च) "कः" (वा० ३-२-५)। "विहाय निःसारतयेव भूरुहान् पदं वनश्रीर्वनितासु संदधे" किरा० ८-२०।

भूर्ज ಭೂರ್ಜ (पुं०) ಭೂರ್ಜಪತ್ರೆ ಗಿಡ. भूः ऊर्जोऽस्य। "न्यस्ताक्षरा धातुरसेन यत्र भूर्जत्वचः कुञ्जरबिन्दुशोणाः" कुमा० १-७।

भूर्जकण्टक ಭೂರ್ಜಕಂಟಕ (पुं०) ಸಂಸ್ಕಾರವಿಲ್ಲದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಿಂದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದವನು. "व्रात्यात्तु जायते विप्रात् पापात्मा भूर्जकण्टकः" मनु० १०-२१।

भूर्णि ಭೂರ್ಣಿ (स्त्री०) ಧರಣಿ, ಭೂಮಿ. डु भृञ् (धारणपोषणयोः) "निः" (उ० ४-५२)।

भूर्लोक ಭೂರ್ಲೋಕ (पुं०) ಭೂಲೋಕ, ಅಂತರಿಕ್ಷದ ಕೆಳಗಿನ ಲೋಕ, ಮನುಷ್ಯ ಲೋಕ. भूरिति लोकः। ಪಾದಗಳಿಂದ ಸಂಚರಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ ಲೋಕ. "पादगम्यं च यत्किञ्चित् वस्त्वस्ति पृथिवीमयम्। स भूर्लोकः समाख्यातः विस्तारोऽस्य मयोदितः" विष्णुपु० २-५।

भूवलय ಭೂವಲಯ (न०) ಭೂಮಂಡಲ.

भूशय ಭೂಶಯ (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು. स्वयंव्यक्तादिरूपेण भुवि शेते—शीङ् (स्वप्ने) "अच्" (३-२-१५)। "स्वयंव्यक्तादिरूपेण कौ शेते भूशयश्च सः" इति निरुक्तिः। "भूशयो भूषणो भूतिः" वि० स०। (वि०) 2. ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಮಲಗುವವನು.

भूषण ಭೂಷಣ (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು. विश्वजनीनेन शीलेन श्रियःपतिमात्मानं भूषयति मण्डयति — भूष (अलंकारे) + णिच् "युच्" (३-२-१५१)। "एवं विश्वजनीनेन शिवेन च श्रियःपतिः। य आत्मानं भूषयति भूषणः परिकीर्तितः" इति निरुक्तिः। "भूशयो भूषणो भूतिः" वि० स०। (न०) 2. ಅಲಂಕಾರ, ಒಡವೆ, ಆಭರಣ. भूष्यतेऽनेन — भूष (अलंकारे) "ल्युट्" (३-३-११७)। "नक्षत्रभूषणं चन्द्रो नारीणां भूषणं पतिः"। "अन्योन्यशोभाजननाद्बभूव साधारणो भूषणभूष्यभावः" कुमा० १-४२। 3. ಅಲಂಕರಿಸುವಿಕೆ, ಶೃಂಗರಿಸುವಿಕೆ. भूष भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

भूषणीय ಭೂಷಣೀಯ (वि०) 1. ಅಲಂಕರಿಸಲ್ಪಡುವ, ಶೃಂಗರಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ಅಲಂಕರಿಸಬೇಕಾದ. 3. ಅಲಂಕರಿಸಲು ಅರ್ಹವಾದ. भूष (अलंकारे) + णिच् "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः"। **भूषयितव्यः ಭೂಷಯಿತವ್ಯ.**

भूषयत् ಭೂಷಯತ್ (वि०) ಅಲಂಕರಿಸುತ್ತಿರುವ, ಶೃಂಗರಿಸುತ್ತಿರುವ. भूष (अलंकारे) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–यन्ती –ಯಂತೀ.**

भूषयितृ ಭೂಷಯಿತೃ (वि०) ಅಲಂಕರಿಸುವ, ಶೃಂಗರಿಸುವ. भूष (अलंकारे) + णिच् "तृच्" (३-१-१३३)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **–यित्री –ಯಿತ್ರೀ.**

भूषा ಭೂಷಾ (स्त्री०) 1. ಅಲಂಕಾರ, ಶೃಂಗಾರ. भूष (अलंकारे) "अः" (३-३-१०३)। 2. ಆಭರಣ, ಒಡವೆ. "दम्पत्योः पर्यदात् प्रीत्या भूषावासःपरिच्छदान्" भाग० ३-२२-२२। "तां मदो दयितसङ्गमभूषः" माघ० १०-३३। "भूषाभिरुच्चैरपि संस्कृते यम्" नैष० १०-३८।

भूषित ಭೂಷಿತ (वि०) ಅಲಂಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. भूष (अलंकारे) "क्तः" (३-२-१०२)। "भृङ्गालीकोकिलकुङ्भिः वाशनैः पश्य लक्ष्मण। रोचनैर्भूषितां पम्पामस्माकं हृदयाविधम्" भट्टि० ६-७३।

भूष्णु ಭೂಷ್ಣು (वि०) ಅಭಿವೃದ್ಧಿಹೊಂದುವ ಸ್ವಭಾವದವನು, ಚೆನ್ನಾಗಿರುವ ಸ್ವಭಾವದವನು. भू (सत्तायाम्) "क्स्नुः" (३-२-१३८)। "क्षत्रियं चैव सर्पं च ब्राह्मणं च बहुश्रुतम्। नावमन्येत वै भूष्णुः कृशानपि कदाचन" मनु० ४-१३५।

भूसुत ಭೂಸುತ (पुं०) 1. ಕುಜಗ್ರಹ. 2. ನರಕಾಸುರ. भुवः सुतः। (स्त्री०) **–सुता –ಸುತಾ.** 3. ಸೀತಾದೇವಿ.

भूस्पृश् ಭೂಸ್ಪೃಶ್ (पुं०) ಮನುಷ್ಯ. भुवं स्पृशति—स्पृश (स्पर्शने) "क्विप्" (३-२-५८)।

भूस्वर्ग ಭೂಸ್ವರ್ಗ (पुं०) ಸುಮೇರುಪರ್ವತ.

भृगु ಭೃಗು (ಪುಂ) 1. ಬ್ರಹ್ಮನ ಹೃದಯವನ್ನು ಭೇದಿಸಿ ಹೊರಟ (ಜನಿಸಿದ) ಒಬ್ಬ ಬ್ರಹ್ಮರ್ಷಿ. ಈ ಋಷಿಯು ಸ್ವಾಯಂಭುವ ಮನ್ವಂತರದವನು. ಖ್ಯಾತಿಯೆಂಬುವಳು ಈ ಋಷಿಯ ಪತ್ನಿ. ಈ ಋಷಿಗೆ ಕವಿ ಮತ್ತು ಚ್ಯವನ ರೆಂಬ ಇಬ್ಬರು ಪುತ್ರರು. ಭೃಗುಪತ್ನಿ ಖ್ಯಾತಿಯಲ್ಲಿ ಲಕ್ಷ್ಮಿಯು ಅವತರಿಸಿದ್ದರಿಂದ ಲಕ್ಷ್ಮಿಗೆ ಭಾರ್ಗವಿಯೆಂದು ಹೆಸರು. "ब्रह्मणो हृदयं भित्त्वा निःसृतो भगवान् भृगुः। भृगोः पुत्रः कविर्विद्वान् शुक्रः कविसुतो ग्रहः। स्वयंभुवा नियुक्तः सन्भुवनं परिधावति। तस्मिन्नियुक्ते विधिना योगक्षेमाय भार्गवे। अन्यमुत्पादयामास पुत्रं भृगुरनिन्दितम्। च्यवनं दीप्ततपसं धर्मात्मानं यशस्विनम्" भा० आदि० ६७। 2. ಜಮದಗ್ನಿ ಋಷಿ, ಪರಶುರಾಮನ ತಂದೆ. 3. ಶುಕ್ರಾಚಾರ್ಯರು, ಅಸುರರ ಗುರು. 4. ಶುಕ್ರ ಗ್ರಹ. 5. ಬೆಟ್ಟದ ತಪ್ಪಲು ಪ್ರದೇಶ, ಪ್ರಸ್ಥಭೂಮಿ. 6. ಪರಮೇಶ್ವರ, ಪರಶಿವ. 7. ಸಮವಾದ ಬೆಟ್ಟದ ತುದಿ, ಹಳ್ಳತಿಟ್ಟಿಲ್ಲದ ಪರ್ವತದ ಶಿಖರ. 8. ಶುಕ್ರವಾರ. (ಪುಂ ಬ० ವ०) 9. ಭೃಗುವಿನ ವಂಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವರು.

भृगुज ಭೃಗುಜ (ಪುಂ) 1. ಭೃಗುವಿನ ಪುತ್ರ, ಶುಕ್ರಾಚಾರ್ಯ, ಅಸುರರ ಗುರು. 2. ಶುಕ್ರ ಗ್ರಹ. भृगोर्जायते — जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९८)।

भृगुतनय ಭೃಗುತನಯ (ಪುಂ) 1. ಭೃಗು ಪುತ್ರನಾದ ಶುಕ್ರಾಚಾರ್ಯ, ಅಸುರರ ಗುರು. 2. ಶುಕ್ರ ಗ್ರಹ. भृगोः तनयः। **–पुत्रः –ಪುತ್ರಃ, –सुतः –ಸುತಃ.**

भृगुपति ಭೃಗುಪತಿ (ಪುಂ) ಪರಶುರಾಮ, ಭೃಗು ವಂಶೋತ್ಪನ್ನರ ಪತಿ. भृगूणां तद्वंशीयानां पतिः। "केशव धृतभृगुपतिरूप जयजगदीश हरे" गीतगो०।

भृगुवार ಭೃಗುವಾರ, –वासर –ವಾಸರ (ಪುಂ) ಶುಕ್ರವಾರ.

भृङ्ग ಭೃಂಗ (ಪುಂ) 1. ಭ್ರಮರ, ದುಂಬಿ. बिभर्ति — डुभृञ् (धारणपोषणयोः) "गन्" नुट् च (उ० १-१२२)। "आरण्याः सुमनसः ईषिरे न भृङ्गैरौचित्यं गणयति को विशेषकामः" माघ० ८-१०। 2. ಕಳಿಂಗ ಪಕ್ಷಿ, ಕವಲೊಡೆದ ಪುಕ್ಕವುಳ್ಳ ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಹಕ್ಕಿ. 3. ಭೃಂಗರಾಜ, ಗರಗದಸೊಪ್ಪು. 4. ಜಾರ, ಉಪಪತಿ, ಮಿಂಡ. (ನ०) 5. ಲವಂಗಪಟ್ಟೆ, ದಾಲ್ಚಿನ್ನಿ. "भृङ्गो धूम्याटषिङ्गयोः। मधुव्रते भृङ्गराजे पुंसि भृङ्गं गुडत्वचि" मेदि०। 6. ಅಭ್ರಕ, ಕಾಗೆಬಂಗಾರ. 7. ಚಿನ್ನದ ಗಿಂಡಿ.

भृङ्गपर्णी ಭೃಂಗಪರ್ಣೀ (स्त्री०) ಸಣ್ಣ ಯಾಲಕ್ಕಿ ಗಿಡ. भृङ्ग इव पर्णमस्याः।

भृङ्गप्रिया ಭೃಂಗಪ್ರಿಯಾ (स्त्री०) ಮಾಧವೀಲತೆ, ಕಾಡಿರುವಂತಿಗೆ ಗಿಡ.

भृङ्गराज ಭೃಂಗರಾಜ (ಪುಂ) 1. ಗರಗದ ಸೊಪ್ಪು. 2. ಭ್ರಮರ, ದುಂಬಿ. 3. ಕಳಿಂಗ ಪಕ್ಷಿ. "मार्कवो भृङ्गराजः स्यात्" अम०। "धूम्याटेऽलौ भृङ्गराजः" वैज०।

भृङ्गार ಭೃಂಗಾರ (ಪುಂ) 1. ಚಿನ್ನದ ಗಿಂಡಿ. बिभर्ति जलम् — डुभृञ् (धारणपोषणयोः) "आरन्" (उ० ३-१३६)। "मदनहुतभुगङ्गार सदृशकमलभृङ्गारमधुरससङ्गारचितमदभृङ्गारव०......" चं० भा०। 2. ಜಾಡಿ, ಹೂಜಿ ಮೊದಲಾದ ನೀರಿನ ಪಾತ್ರೆ. 3. ಲವಂಗ. 4. ಸುವರ್ಣ, ಚಿನ್ನ. (स्त्री०) **–री –ರೀ.** 5. ಜೀರುಂಡೆ ಹುಳ, ಚಿಮ್ಮಂಡಿ. स्वार्थे "कः"। **भृङ्गारिका ಭೃಂಗಾರಿಕಾ.**

भृङ्गिन् ಭೃಂಗಿನ್ (ಪುಂ) 1. ಪರಮೇಶ್ವರನ ಒಬ್ಬ ಅನುಚರ. 2. ಆಲದಮರ.

भृङ्गिरिटि ಭೃಂಗಿರಿಟಿ (ಪುಂ) ಪರಮೇಶ್ವರನ ಒಬ್ಬ ಅನುಚರ.

भृज्जकण्ठ ಭೃಜ್ಜಕಂಠ (ಪುಂ) ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಹೆಂಗಸಿನಲ್ಲಿ ವ್ರಾತ್ಯಬ್ರಾಹ್ಮಣ (ಸಂಸ್ಕಾರವಿಲ್ಲದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ) ನಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದವನು. "विप्रा व्रात्याद्भृज्जकण्ठम्" वैज०।

भृज्जत् ಭೃಜ್ಜತ್ (वि०) ಹುರಿಯುತ್ತಿರುವ. भ्रस्ज (पाके) "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–ती –ತೀ, –न्ती –ನ್ತೀ.** "शानच्" (३-२-१२४)। **भृज्जमानः ಭೃಜ್ಜಮಾನಃ.**

भृज्जन ಭೃಜ್ಜನ (ಪುಂ) ಹುರಿಯುವ ಓಡು, ಬಾಣಲಿ.

डु भृञ् – धारणपोषणयोः (जुहो० उभ० सक० अनि०)।

लट्—	पर०	बिभर्ति	बिभृतः	बिभ्रति।
	आत्म०	बिभृते	बिभ्राते	बिभ्रते।
लिट्—	पर०	बभार	बभ्रतुः	बभ्रुः।
		बिभरां बभूव –आस।		
	आत्म०	बभ्रे	बभ्राते	बभ्रिरे।
लुट्—		भर्ता	भर्तारौ	भर्तारः।
		भर्तासि, –से	भर्तास्मि, –हे।	
लृट्—		भरिष्यति।	भरिष्यते।	
लोट्—	पर०	बिभर्तु, बिभृतात्	बिभृताम्	बिभ्रतु।
	आत्म०	बिभृताम्	बिभ्राताम्	बिभ्रताम्।

लङ्— परः अबिभः अबिभृताम् अबिभरुः।
आत्मः अबिभृत अबिभ्राताम् अबिभ्रत।
लिङ्— परः बिभृयात् बिभृयाताम् बिभृयुः।
आत्मः बिभ्रीत बिभ्रीयाताम् बिभ्रीरन्।
आशीर्लिङ्—
परः भ्रियात्। आत्मः भृषीष्ट।
लुङ्— परः अभार्षीत्। आत्मः अभृत।
लृङ्— परः अभरिष्यत्। आत्मः अभरिष्यत।

1. ವಹಿಸು, ಹೊರು. "बिभ्रत्यस्त्राणि सामर्षा रणकाम्यन्ति चामराः" भट्टि० १८-२४। 2. ಹೊಂದು, ಪಡೆ. "बिभर्ति वंशः कतमस्तमोपहं भवादृशं नायकरत्नमीदृशम्" नैष० ९-६। 3. ಪೋಷಿಸು, ಸಾಕು, ಸಲಹು. "प्रजानां विनयाधानाद्रक्षणाद्भरणादपि" रघु० १-२४। 4. ತುಂಬು, ಎಲ್ಲ ಕಡೆಗೂ ವ್ಯಾಪಿಸು. "अभार्षीद्ध्वनिना लोकानभ्राजिष्ट क्षयाग्निवत्" भट्टि० १५-२४। 5. ತುಂಬು, ಭರ್ತಿಮಾಡು. "सुहृदामुपकारकारणात् द्विषतां चाप्यपकारकारणात्। नृपसंश्रय इष्यते बुधैर्जठरं को न बिभर्ति केवलम्" पञ्चतं० १-२२। 6. ಧರಿಸು, ತಾಳು. "जटाश्च बिभृयान्नित्यं श्मश्रुलोमनखानि च" मनु० ६-६। 7. ಅನುಭವಿಸು, ಸಂತೋಷಪಡು ಅಥವಾ ಕಷ್ಟಪಡು. "भावशुद्धिसहितैर्मुदं जनो नाटकैरिव बभार भोजनैः" माघ० १४-५०। 8. ಉಂಟುಮಾಡು. 9. ನೀಡು, ಕೊಡು. "यौवने सदलंकाराः शोभां बिभ्रति सुभ्रुवः"।

कर्मणि :—भ्रियते भ्रियेते भ्रियन्ते। भर्ता। भरिष्यते। भ्रियताम्। अभ्रियत। ಇತ್ಯಾದಿ.

कृत्सु :—भर्तव्यः। भरणीयः। भार्यः। भृतः। भृतवान्। बिभ्रत्। बिभ्रती। बिभ्राणः। भर्तुम्। भृतम्। भरणम्। भृत्वा। संभृत्य। "अप्रभूतमभवज्जगत्त्रयं बिभ्रतस्त्रिजगदेकदम्पती" याद० १७-५७। "बिभ्रती त्वदभिलापचेतसोः स्वादुतां प्रसदनं च शाश्वतम्" याद० १७-२७। "बिभ्राणमायतिमतीमवृथा शिरोधिप्रत्यग्रतामतिरसामधिकं दधन्ति" माघ० ५-६५।

भृत ಭೃತ (पुं०) 1. ಸಂಬಳ ಕೊಟ್ಟು ಕಾಪಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ಸೇವಕ. भ्रियते स्म—डु भृञ् (धारणपोषणयोः) "क्तः" (३-२-१०२)। "उत्तमस्त्वायुधीयो यो मध्यमस्तु कृषीवलः। अधमो भारवाही स्यादित्येवं त्रिविधो भृतः"। "भृतो नार्तो न कुर्याद्यो दर्पात् कर्म यथोदितम्" मनु० ८-२१५। (न०) 2. ಭರಣ, ಪೋಷಿಸುವುದು. 3. ಮೂಟೆ ಹೊರುವುದು. भृञ् भावे "क्तः" (३-३-११४)। (वि०) 4. ಪೋಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಸಾಕಲ್ಪಟ್ಟ. 5. ಧರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 6. ತುಂಬಲ್ಪಟ್ಟ. "भृतनिखिलरसातलः सरत्नः शिखरिसमोर्मितिरोहितान्तरिक्षः" भट्टि० १०-५८।

भृतक ಭೃತಕ (पुं०) 1. ಸಂಬಳದಿಂದ ಜೀವಿಸುವವನು. भृत स्वार्थे "कन्" (५-४-५)। 2. ಕೂಲಿಯಿಂದ ಜೀವಿಸುವವನು, ಕೂಲಿಯಾಳು.

भृतकाध्ययन ಭೃತಕಾಧ್ಯಯನ (न०) ಸಂಬಳ ಪಡೆದ ಉಪಾಧ್ಯಾಯನಿಂದ ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡುವುದು. –ಪಾಠ ಕಲಿಯುವುದು. भृतकादध्ययनम्।

भृतकाध्यापक ಭೃತಕಾಧ್ಯಾಪಕ (पुं०) ಸಂಬಳ ಪಡೆದು ಪಾಠ ಕಲಿಸುವವನು. भृतकः सन् अध्यापयति—अधि+इङ् (अध्ययने)+णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "भृतकाध्यापको यश्च भृतकाध्यापितस्तथा" मनु० ३-१५६।

भृतकाध्यापित ಭೃತಕಾಧ್ಯಾಪಿತ (वि०) ಸಂಬಳ ಪಡೆದ ಉಪಾಧ್ಯಾಯನಿಂದ ಕಲಿತವನು. भृतकादध्यापितः। "भृतकाध्यापितस्तथा" मनु० ३-१५६।

भृति ಭೃತಿ (स्त्री०) 1. ವೇತನ, ಸಂಬಳ. 2. ಕೂಲಿ. डु भृञ् (धारणपोषणयोः) "क्तिन्" (३-३-९४)। "भृत्यानां च भृतिं विद्यात् भाषाश्च विविधा नृणाम्" मनु० ९-२३२। 3. ಪೋಷಣೆ, ಸಾಕುವುದು. 4. ಮೂಲ್ಯ. "भृतिर्भरणमूल्ययोः" त्रिकाण्ड०। 5. ಬಾಡಿಗೆ. भृञ् कर० "क्तिन्"।

भृतिभुज् ಭೃತಿಭುಜ್ (पुं०) ಕೂಲಿಯಾಳು, ಜೀತದಾಳು, ಕೂಲಿಯಿಂದ ಜೀವಿಸುವವನು. भृतिं वेतनं भुङ्क्ते "क्विप्" (३-२-७६)।

भृत्य ಭೃತ್ಯ (पुं०) 1. ಸೇವಕ, ಆಳು. भृञ् (भरणे) "क्यप्" (३-१-११२)। भृत्याः कर्मकराः सि० कौ०। "त्वद्भृत्यभृत्यपरिचारकभृत्यभृत्यभृत्यस्य भृत्य इति मां स्मर लोकनाथ" मु० मा०। 2. ರಾಜನ ಮಂತ್ರಿ, ಅಮಾತ್ಯ. 3. ಸರಕಾರದ ಅಧಿಕಾರಿಗಳು. ಸುವರ್ಣವನ್ನು ತೂಕಮಾಡಿ ಉಜ್ಜಿ ಕತ್ತರಿಸಿ ಮತ್ತು ಕಾಯಿಸಿ ಪರೀಕ್ಷಿಸುವಂತೆ ಭೃತ್ಯನನ್ನು ಅವನ ವಿದ್ಯೆ ಶೀಲ ಕುಲ ಮತ್ತು ಅವನು ಮಾಡುವ ಕಾರ್ಯ ಇವುಗಳಿಂದ ಪರೀಕ್ಷಿಸಿ ನೇಮಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. "यथा चतुर्भिः कनकं परीक्ष्यते तुलाघर्षणच्छेदनतापनेन। तथा चतुर्भिः भृतकः परीक्ष्यते श्रुतेन शीलेन कुलेन कर्मणा"। "भृत्यैर्विना स्वयं राजा

लोकानुग्रहकारिभिः। मयूखैरिव दीप्तांशुस्तेजस्व्यपि न शोभते" पञ्चतं० १-८८। (वि०) 4. ಪೋಷಿಸಲ್ಪಡುವವನು, ಸಾಕಲ್ಪಡುವವನು.

भृत्यत्व ಭೃತ್ಯತ್ವ (न०) ಸೇವಕತನ, ದಾಸ್ಯ. भृत्यस्य भावः "तल्"।

भृत्या ಭೃತ್ಯಾ (स्त्री०) 1. ವೇತನ, ಕೂಲಿ. 2. ಸಂಬಳ. भृञ् (भरणे) "क्यप्" (३-३-९९)। 3. ಪೋಷಣೆ, ಸಲಹುವುದು, ಕಾಪಾಡುವುದು. "कुमारभृत्याकुशलैरनुष्ठिते भिषग्भिराप्तैरथ गर्भभर्मणि" रघु० ३-१९।

भृश ಭೃಶ (न०) 1. ಅತಿಶಯ, ಹೆಚ್ಚಿಗೆ. भृशु (अधःपतने) अन्तर्भावित णिच् "कः" (३-१-१३५)। (वि०) 2. ಅತಿಶಯವಾದ, ಹೇರಳವಾದ, ಹೆಚ್ಚಾದ. "भृशकुसुमशरेषुपातमोहादनवसितार्थपदाकुलोऽभिलापः" किरा० १०-६१। (क्रि० वि०) 3. ಅತಿಶಯವಾಗಿ, ಹೇರಳವಾಗಿ, ಹೆಚ್ಚಾಗಿ. "भृशस्विदः पुलकविकासिमूर्तयो रसाधिके मनसि निविष्टसाहसाः" माघ० १७-४८। 4. ಅತಿಶಯವಾಗಿ, ಬಹಳವಾಗಿ. "भृशं वियोगानलतप्यमान किं विलीयसे न त्वमयोमयं यदि" नैष० ९-८९। 5. ಮತ್ತೆ ಮತ್ತೆ, ಪುನಃ ಪುನಃ.

भृष्ट ಭೃಷ್ಟ (वि०) ಹುರಿಯಲ್ಪಟ್ಟ. भ्रस्ज (पाके) "क्तः" (३-२-१०२)। संप्रसारणम् (६-१-१६)।

भृष्टि ಭೃಷ್ಟಿ (स्त्री०) 1. ಹುರಿಯುವುದು. भ्रस्ज (पाके) "क्तिन्" (३-३-९४)। संप्रसारणम् (६-१-१६)। 2. ಗಿಡಮರಗಳಿಲ್ಲದ ಪ್ರದೇಶ, ಸಸ್ಯಗಳಿಲ್ಲದ ತೋಟ. "भृष्टिः स्याद्भर्जने शून्यवाटिकायां च योषिति" मेदि०।

भेक ಭೇಕ (पुं०) 1. ಮಂಡೂಕ, ಕಪ್ಪೆ. ञि भी (भये) "कन्" (उ० ३-४३)। स्त्रियां जाति० "ङीष्" (४-१-६३)। **भेकी ಭೇಕೀ.** 2. ಮೋಡ, ಮೋಡ. "भेको मण्डूकमेघयोः" मेदि०। (त्रि०) 3. ನಕ್ಷತ್ರ. "भेकस्तु तारके। त्रिषु वर्षाभ्वि पुंसि स्यात्" नानार्थर०। (वि०) 4. ಭೀರು, ಭಯದ ಸ್ವಭಾವದವನು. "भेको मेघमण्डूकभीरुषु" हेम०।

भेकट ಭೇಕಟ (पुं०) ಕೊಂಡುಕೊಳ್ಳುವುದು, ಕ್ರಯಕ್ಕೆ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು. भेक इव टलति—टल (वैक्लव्ये) "डः" (वा० ३-२-४८)।

भेकपर्णी ಭೇಕಪರ್ಣೀ (स्त्री०) ಮಂಜಿಷ್ಠೆ.

भेड ಭೇಡ (पुं०) ಮೇಷ, ಟಗರು, ಗಂಡುಕುರಿ. स्त्रियां "ङीष्"। **-डी -ಡೀ.**

भेतव्य ಭೇತವ್ಯ (वि०) ಭಯಪಡಬೇಕಾದ, ಹೆದರಬೇಕಾದ. ञि भि (भये) "तव्यः" (३-१-९६)। "भेतव्यं नृपतेस्ततः सचिवतो राज्ञस्ततो वल्लभादन्येभ्यश्च वसन्ति येऽस्य भवने लब्धप्रसादा विटाः" मुद्रा० ३-१४। "अनीयर्" (३-१-९६)। **भयनीयम् ಭಯನೀಯಮ್.**

भेत्तव्य ಭೇತ್ತವ್ಯ (वि०) 1. ಒಡೆಯಬೇಕಾದ, ಸೀಳಬೇಕಾದ. 2. ಬೇರ್ಪಡಿಸಬೇಕಾದ, ಬೇರೆಮಾಡಬೇಕಾದ. 3. ರಂಧ್ರಮಾಡಬೇಕಾದ, ವೆಜ್ಜಕೊರೆಯಬೇಕಾದ. 4. (ರಹಸ್ಯವನ್ನು) ಬಹಿರಂಗಪಡಿಸಬೇಕಾದ. 5. ಮಲ ವಿಸರ್ಜನೆ ಮಾಡಿಸಬೇಕಾದ. भिदिर् (विदारणे) "तव्यः" (३-१-९६)। "अनीयर्" (३-१-९६)। **भेदनीयम् ಭೇದನೀಯಮ್.**

भेत्तृ ಭೇತ್ತೃ (वि०) 1. ಭೇದಿಸುವವನು, ಒಡೆಯುವವನು, ಸೀಳುವವನು. भिदिर् (विदारणे) "तृच्" (३-१-१३३)। 2. ತೊಂದರೆಪಡಿಸುವವನು, ನೆಮ್ಮದಿಗೆ ಭಂಗವನ್ನುಂಟು ಮಾಡುವವನು. 3. ರಹಸ್ಯವನ್ನು ಬಹಿರಂಗಪಡಿಸುವವನು, ಗುಟ್ಟನ್ನು ಹೊರಗೆಡಹುವವನು. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **भेत्त्री ಭೇತ್ತ್ರೀ.**

भेद ಭೇದ (पुं०) 1. ಭೇದಿಸುವುದು, ಒಡೆಯುವುದು, ಸೀಳುವುದು. 2. ಬೇರೆಮಾಡುವುದು, ತುಂಡುಮಾಡುವುದು. 3. ರಂಧ್ರ ಮಾಡುವುದು, ತೂತು ಮಾಡುವುದು, ವೆಜ್ಜ ಕೊರೆಯುವುದು. 4. ಬಿರುಕು ಮಾಡುವುದು, ಕಂಡಿ ಹೊಡೆಯುವುದು. भिदिर् (विदारणे) "घञ्" (३-३-१८)। 5. ನಾಲ್ಕು ಉಪಾಯಗಳಲ್ಲೊಂದಾದ ಭೇದೋಪಾಯ. भिदिर् कर० "घञ्" (३-२-१२१)। ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ವಶಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಅವನ ಮಿತ್ರಾದಿಗಳನ್ನು ಬೇರ್ಪಡಿಸುವ ಒಂದು ಉಪಾಯವಿದು. "परस्परं तु ये दुष्टाः क्रुद्धा भीतावमानिताः। तेषां भेदं प्रयुञ्जीत भेदसाध्या हि ते मताः"। 6. ವ್ಯತ್ಯಾಸ, ತಾರತಮ್ಯ. "न वस्तुभेदप्रतिपत्तिरस्ति मे तथापि भक्तिस्तरुणेन्दुशेखरे" भर्तृ० ३-८४। 7. ವ್ಯತ್ಯಾಸ, ಬದಲಾವಣೆ. "न बुद्धिभेदं जनयेदज्ञानां कर्मसङ्गिनाम्" गीता ३-२६। 8. ರಹಸ್ಯವನ್ನು ಬಹಿರಂಗಪಡಿಸುವುದು, ಗುಟ್ಟನ್ನು ಹೊರಗೆಡಹುವುದು. 9. ವೈವಿಧ್ಯ, ಬಗೆ ಬಗೆಯಾಗಿರುವುದು. "अथ नायिका त्रिभेदा स्वान्या साधारणी स्त्रीति" सा० द० ३-५६। 10. ವಿರೇಚನ, ಮಲವಿಸರ್ಜನೆ.

भेदक ಭೇದಕ (वि०) 1. ಭೇದಿಸುವ, ಸೀಳುವ. 2. ಬೇರ್ಪಡಿಸುವ, ತುಂಡುಮಾಡುವ. 3. ರಂಧ್ರಮಾಡುವ.

4. ವ್ಯತ್ಯಾಸ ತೋರಿಸುವ. 5. ರಹಸ್ಯವನ್ನು ಬಹಿರಂಗಪಡಿಸುವ. 6. ಮಲವಿಸರ್ಜನೆ ಮಾಡಿಸುವ. भिदिर् (विदारणे) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। स्त्रियां **भेदिका ಭೇದಿಕಾ.**

भेदन ಭೇದನ (न०) 1. ಸೀಳುವುದು, ಒಡೆಯುವುದು. 2. ಬೇರ್ಪಡಿಸುವುದು, ಬೇರೆ ಮಾಡುವುದು. 3. ರಂಧ್ರ ಮಾಡುವುದು, ತೂತು ಕೊರೆಯುವುದು. 4. ವ್ಯತ್ಯಾಸ ತೋರಿಸುವುದು. 5. ರಹಸ್ಯವನ್ನು ಬಹಿರಂಗಪಡಿಸುವುದು. 6. ಮಲವಿಸರ್ಜನೆ ಮಾಡಿಸುವುದು. भिदिर् (विदारणे) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। (वि०) 7. ಸೀಳುವ. 8. ಬೇರ್ಪಡಿಸುವ. 9. ರಂಧ್ರ ಮಾಡುವ. 10. ಗುಟ್ಟನ್ನು ಹೊರಗೆಡಹುವ. 11. ವ್ಯತ್ಯಾಸ ತೋರಿಸುವ. 12. ಮಲವಿಸರ್ಜನೆ ಮಾಡಿಸುವ. भिदिर्+णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)। (पुं०) 13. ಸೂಕರ, ವರಾಹ, ಹಂದಿ. 14. ಅಮ್ಲವೇತಸ, ಹುಳಿಹಚ್ಚೆ.

भेदनीय ಭೇದನೀಯ (वि०) 1. ಭೇದಿಸಬೇಕಾದ, ಸೀಳಬೇಕಾದ, ಒಡೆಯಬೇಕಾದ. 2. ಬೇರ್ಪಡಿಸಬೇಕಾದ. 3. ರಂಧ್ರ ಮಾಡಬೇಕಾದ. 4. ವ್ಯತ್ಯಾಸ ತೋರಿಸಬೇಕಾದ. 5. ಬಹಿರಂಗಪಡಿಸಬೇಕಾದ. 6. ಮಲವಿಸರ್ಜನೆ ಮಾಡಿಸಬೇಕಾದ. भिदिर् (विदारणे) "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः" (३-१-९६)। **भेत्तव्यः ಭೇತ್ತವ್ಯ.**

भेदित ಭೇದಿತ (वि०) 1. ಸೀಳಲ್ಪಟ್ಟ, ಭೇದಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಬೇರ್ಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ತುಂಡುಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ರಂಧ್ರ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ತೂತು ಕೊರೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. 4. ವ್ಯತ್ಯಾಸ ತೋರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 5. (ರಹಸ್ಯ) ಬಹಿರಂಗಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 6. ವಿರೇಚನ ಮಾಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. भिदिर्—(विदारणे)+णिच् "क्तः" (३-२-१०२)।

भेदिन् ಭೇದಿನ್ (वि०) 1. ಸೀಳುವ, ಭೇದಿಸುವ. 2. ಬೇರ್ಪಡಿಸುವ, ಬೇರೆ ಮಾಡುವ. 3. ರಂಧ್ರ ಕೊರೆಯುವ. 4. ವ್ಯತ್ಯಾಸತೋರಿಸುವ. 5. ಗುಟ್ಟನ್ನು ಬಹಿರಂಗಪಡಿಸುವ. 6. ವಿರೇಚನ ಮಾಡಿಸುವ. भिदिर् (विदारणे) "णिनिः" (३-२-७८)। (पुं०) 7. ಹುಳಿಹಚ್ಚೆ.

भेदुर ಭೇದುರ (न०) ವಜ್ರಾಯುಧ. भिदुर पृषो०।

भेद्य ಭೇದ್ಯ (वि०) 1. ಸೀಳಲ್ಪಡುವ. 2. ಬೇರೆ ಮಾಡಲ್ಪಡುವ, ಬೇರ್ಪಡಿಸಲ್ಪಡುವ. 3. ರಂಧ್ರ ಮಾಡಲ್ಪಡುವ. 4. ವ್ಯತ್ಯಾಸ ತೋರಿಸಲ್ಪಡುವ. 5. (ರಹಸ್ಯ) ಬಹಿರಂಗಪಡಿಸಲ್ಪಡುವ. भिदिर् (विदारणे) "ण्यत्" (३-१-१२४)। 6. ವಿಶೇಷ್ಯ. भेदं नित्यमर्हति "यत्" (५-१-६४)।

भेद्यगामि ಭೇದ್ಯಗಾಮಿ (वि०) ವಿಶೇಷ್ಯಾಧೀನವಾದ. भेद्यं विशेष्यं गच्छति—गम्लृ (गतौ) "णिनिः" (३-२-७८)। "त्रिष्वेषां भेद्यगामि यत्" अम०।

भेद्यलिङ्ग ಭೇದ್ಯಲಿಂಗ (वि०) ವಿಶೇಷ್ಯಾಧೀನ ಲಿಂಗವುಳ್ಳ (ಶಬ್ದ).

भेन ಭೇನ (पुं०) 1. ಸೂರ್ಯ, ರವಿ. 2. ಚಂದ್ರ. भानां गभस्तीनां नक्षत्राणां वा इनः। "भेनः सूर्ये निशाकरे" वैज०।

भेर ಭೇರ (पुं०) ಪಟಹ, ಭೇರಿ, ನಗಾರಿ बिभेत्यस्मात्—ञि भी (भये) "रन्" (उ० २-२९)। निपा०।

भेरि ಭೇರಿ, भेरी ಭೇರೀ (स्त्री०) ನಗಾರಿ. ञि भी (भये) "क्रिन्" (उ० ४-६६)। "रन्" (उ० २-२९) वा। "ङीष्" (४-१-४१)। "शङ्खान् दध्मुस्ताडयन्ति स्म भेरीः" चं० भा०।

भेरुण्ड ಭೇರುಂಡ (पुं०) 1. ಭೇರುಂಡ ಪಕ್ಷಿ, ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಹಕ್ಕಿ. (न०) 2. ಗರ್ಭಧಾರಣೆ, ಗರ್ಭ ಧರಿಸುವುದು. (वि०) 3. ಭಯಂಕರವಾದ. (स्त्री०) 4. ಯಕ್ಷಿಣಿ, ಯಕ್ಷ ಹೆಂಗಸು. 5. ಒಂದು ದೇವತೆ. "भेरुण्डो देवताभेदे पक्षिभेदे भयङ्करे" नानार्थर०। "भेरुण्डा देवताभेदयक्षिण्यन्तरयोः स्त्रियाम्। भयानके वाच्यवत्" मेदि०।

भेल ಭೇಲ (पुं०) 1. ಸಣ್ಣ ಜಾತಿಯ ಹುಲಿ. ञि भी (भये) "रन्" (उ० २-२९)। रस्य लत्वम्। "हुण्डश्चाल्पस्तवयं द्वीपी चुलको भेलमेहितो" वैज०। 2. ತೆಪ್ಪ, ಹರಿಗೋಲು. 3. ಒಬ್ಬ ಮುನಿ. (वि०) 4. ಭಯ ಸ್ವಭಾವದವನು. 5. ಮೂರ್ಖ, ಬುದ್ಧಿಯಿಲ್ಲದವನು, ದಡ್ಡ. "भेलः प्लवे मुनिभेदे भीरौ बुद्धिविवर्जिते" हेम०। 6. ಚಂಚಲವಾದ.

भेलक ಭೇಲಕ (पुंन०) ತೆಪ್ಪ, ಹರಿಗೋಲು. भेल स्वार्थे "कः"।

भेष ಭೇಷ (पुं०) ರೋಗಭಯ.

भेषज ಭೇಷಜ (न०) ಔಷಧ, ಮದ್ದು. भेषं रोगभयं जयति—जि (जये) "डः" (३-२-१०१)। "अतिवीर्यवतीव भेषजे बहुरल्पीयसि दृश्यते गुणः" किरा० २-४। [ಔಷಧ ಸೇವನೆಯ ಕಾಲ ಮತ್ತು ಕ್ರಮಗಳಿಗೆ "भैषज्य" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

भेषजाङ्ग ಭೇಷಜಾಙ್ಗ (ನಂ) ಅನುಪಾನ, ಔಷಧಸೇವನೆಯ ನಂತರ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವ ನೀರು ಮೊದಲಾದುದು. भेषजस्याङ्गम् ।

भैक्ष ಭೈಕ್ಷ (ನಂ) 1. ಭಿಕ್ಷೆ, ಬೇಡುವಿಕೆ, ಯಾಚಿಸುವುದು. भिक्षा स्वार्थे "अण्"। 2. ಭಿಕ್ಷೆಯಿಂದ ತಂದ ವಸ್ತು. "मृतं त्वली याचितं भैक्षममृतं स्यादयाचितम्" वैज०। 3. ಭಿಕ್ಷೆಯ ಸಮೂಹ, ಯಾಚಿಸಿ ತಂದ ವಸ್ತುಗಳ ರಾಶಿ. भिक्षाणां समूहः "अण्" (४-२-३८)। 4. ಭಿಕ್ಷೆಯ ಕ್ರಮವನ್ನು ಹೇಳುವ ಗ್ರಂಥದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ. भिक्षा "अण्" (४-३-७३)।

भैक्षचर्या ಭೈಕ್ಷಚರ್ಯಾ (स्त्री०) ಭಿಕ್ಷಾಟನೆ, ಭಿಕ್ಷೆಗಾಗಿ ತಿರುಗಾಟ.

भैक्षजीविका ಭೈಕ್ಷಜೀವಿಕಾ (स्त्री०) ಭಿಕ್ಷೆಯಿಂದ ಜೀವಿಸುವಿಕೆ, ಯಾಚನೆಯ ಆಹಾರದಿಂದ ಬದುಕುವುದು. भैक्षेण जीविका ।

भैक्षुक ಭೈಕ್ಷುಕ (ನಂ) ಭಿಕ್ಷುಕರ ಸಮೂಹ, ಯಾಚಕರ ಗುಂಪು. भिक्षुकाणां समूहः "अञ्" (४-२-४५)।

भैक्ष्य ಭೈಕ್ಷ್ಯ (ನಂ) ಭಿಕ್ಷೆ, ತಿರುಪೆಯಿಂದ ಪಡೆದ ಆಹಾರ. भिक्षा स्वार्थे "ष्यञ्" (वा० ५-१-१२४)।

भैदिक ಭೈದಿಕ (वि०) ನಿತ್ಯವೂ ಒಡೆಯಲು ಅರ್ಹವಾದ. भेदं नित्यमर्हति "ठक्" (५-१-६४)।

भैमी ಭೈಮೀ (स्त्री०) 1. ಭೀಮೈಕಾದಶಿ, ಮಾಘ ಶುಕ್ಲ ಏಕಾದಶಿ. भीमेन उपासिता भीमस्येयं वा "अण्" (४-३-१२०)। "माघमासे शुक्लपक्षे सूर्यर्क्षेण युता पुरा। एकादशी तथा चैषा भीमेन समुपोषिता"। 2. ಭೀಮರಾಜನ ಪುತ್ರಿ ದಮಯಂತಿ. भीमस्य राज्ञः अपत्यं स्त्री "अण्" (४-१-९२)। "भैमीं निरीक्ष्याभिमुखीं मघोनः स्वाराज्यलक्ष्मीरभूताम्यसूयाम्। दृष्ट्वा ततस्तत्परिहारिणीं तां व्रीडं बिडौजःप्रवणाभ्यपादि" नैष० १४-३५।

भैमरथी ಭೈಮರಥೀ (स्त्री०) ಮನುಷ್ಯನ ಜೀವಮಾನದಲ್ಲಿ 77ನೆಯ ವರ್ಷದ 7ನೆಯ ಮಾಸದ 7ನೆಯ ರಾತ್ರಿ. ಇದು ಮನುಷ್ಯನಿಗೆ ಒಂದು ಗಂಡಕಾಲವಾದುದರಿಂದ ಈ ದಿವಸ ಶಾಂತಿ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. "या सप्तसप्ततितमे वर्षे मासि च सप्तमे। सप्तमी प्राणिनां घोरा रात्रिर्भैमरथी हि सा" वैज०।

भैमसेनि ಭೈಮಸೇನಿ (पुं०) ಭೀಮಸೇನನ ಮಗ. भीमसेनस्यापत्यम् "इञ्" (४-१-९५)।

भैरव ಭೈರವ (पुं०) 1. ಪರಶಿವ, ಶಂಕರ, ಪರಮೇಶ್ವರ भीर्भयङ्करो रवो यस्य भीरवः ततः स्वार्थे "अण्"। 2. ಸಂಗೀತದ ರಾಗದ ಒಂದು ಭೇದ. ಈ ರಾಗವು ಮಹಾದೇವನ ಮುಖದಿಂದ ಹೊರಟಿದ್ದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು. 3. ಪರ್ವತ, ಬೆಟ್ಟ. "अप्यद्रौ शृङ्गिभैरवौ" वैज०। 4. ಭಯಾನಕ ರಸ. भीरोरिदं भैरवम् "अण्" (४-३-१२०)। 5. ಭಯ, ಹೆದರಿಕೆ. (वि०) 6. ಭಯಂಕರವಾದ, ಭಯವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ. "भैरवो भीषणे रुद्रे रागभेदेऽथ माधवः" हेम०।

भैरवी ಭೈರವೀ (स्त्री०) ದುರ್ಗಾದೇವಿ, ಚಾಮುಂಡಿಕಾ. भैरव "ङीप्" (४-१-१५)। "चामुण्डा चर्चिका चर्ममुण्डा मार्जारकर्णिका। कर्णमोटी महागन्धा भैरवी च कपालिनी"।

भैषज्य ಭೈಷಜ್ಯ (ನಂ) ಔಷಧ, ಮದ್ದು. भेषज स्वार्थे "ष्यः" (५-४-२३)। ಆರೋಗ್ಯವನ್ನು ಕಾಪಾಡತಕ್ಕ ವಸ್ತುವು (ಔಷಧ) ಭೈಷಜ್ಯ. "तदेव युक्तं भैषज्यं यदारोग्याय कल्पते" चरक० सूत्र० २।

ಆಯಾ ರೋಗಗಳಿಗನುಸಾರವಾಗಿ ಔಷಧ ಸೇವನೆಯ ಕಾಲ ಮತ್ತು ಕ್ರಮ:

ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಔಷಧವನ್ನು ಅದರಲ್ಲೂ ಕಷಾಯವನ್ನು ಪ್ರಾತಃಕಾಲ (ಬೆಳಿಗ್ಗೆ) ಸೇವಿಸಬೇಕು. ಔಷಧವನ್ನು ಐದು ಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ಸೇವಿಸಬೇಕು. (1) ಸೂರ್ಯೋದಯ ಕಾಲ (2) ಹಗಲು ಊಟದ ಕಾಲ (3) ಸಾಯಂಕಾಲ (4) ರಾತ್ರಿ ಭೋಜನಕಾಲ ಮತ್ತು (5) ಅರ್ಧರಾತ್ರಿ. "भैषज्यमभ्यवहरेत् प्रभाते प्रायशो बुधः। कषायांस्तु विशेषेण तत्र भेदस्तु दर्शितः। ज्ञेयः पञ्चविधः कालो भैषज्यग्रहणे नृणाम्। किञ्चित्सूर्योदये जाते तथा दिवसभोजने। सायन्तने भोजने च मुहुश्चापि तथा निशि"॥

ಪಿತ್ತ ಮತ್ತು ಕಫ (ಶ್ಲೇಷ್ಮ) ಉಲ್ಬಣವಾದಾಗಲೂ ಭೇದಿ ಮತ್ತು ವಾಂತಿಗಾಗಿ ಔಷಧ ಸೇವಿಸುವಾಗಲೂ ಶಸ್ತ್ರಚಿಕಿತ್ಸೆಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಾತಃಕಾಲ (ಸೂರ್ಯೋದಯ ಕಾಲ)ದಲ್ಲಿ ಖಾಲಿ ಹೊಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ಔಷಧ ಸೇವಿಸಬೇಕು. "प्रायः पित्तकफोद्रेके विरेकवमनार्थयोः। लेखनार्थे च भैषज्यं प्रभातेऽनन्नमाहरेत्"।

ಅಪಾನವಾಯುವು ವ್ಯತ್ಯಾಸವಾದಾಗ ಹಗಲು ಭೋಜನದ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಔಷಧ ಸೇವಿಸಬೇಕು. "भैषज्यं विगुणेऽपाने भोजनाग्रे प्रशस्यते। अरुचौ चित्रभोज्यैश्च मिश्रं रुचिरमाहरेत्"।

ಸಮಾನವಾಯುವು ವ್ಯತ್ಯಾಸಗೊಂಡಾಗ ಅಗ್ನಿಯು ಮಂದವಾಗುವುದರಿಂದ ವೈದ್ಯನು ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ ಔಷಧ ವನ್ನು ಊಟದ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಕೊಡಬೇಕು. "समानवाते विगुणे मन्देऽग्नावतिदीपनम्। दद्याद्भोजनमध्ये च भैषज्यं कुशलो भिषक्"॥

ವ್ಯಾನವಾಯುವು ಉದ್ರೇಕಗೊಂಡಾಗ ಭೋಜನಾ ನಂತರ ಔಷಧ ಸೇವಿಸಬೇಕು. ಬಿಕ್ಕಳಿಕೆಗೂ ವಾತರೋಗ ಗಳಿಗೂ ಊಟಕ್ಕೆ ಮುಂಚೆಯೂ ಅನಂತರವೂ ಸೇವಿಸ ಬೇಕು. "व्यानकोपे तु भैषज्यं भोजनान्ते समाहरेत्। हिक्काक्षेपककम्पेषु पूर्वमन्ते च भोजनात्"।

ಉದಾನವಾಯುವು ಪ್ರಕುಪಿತವಾದಾಗ ಸ್ವರದಲ್ಲಿ ದೋಷಕಂಡರೆ ಸಾಯಂಕಾಲ ಭೋಜನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿ ಕಬಳದ ಮಧ್ಯದಲ್ಲೂ ಔಷಧ ಸೇವಿಸಬೇಕು. "उदाने कुपिते वाते स्वरभङ्गादिकारिणि। ग्रासग्रासान्तरे देयं भैषज्यं सान्ध्यभोजने"।

ಪ್ರಾಣವಾಯುವು ವ್ಯತ್ಯಾಸಗೊಂಡಾಗ ಸಾಯಂಕಾಲದ ಊಟದ ನಂತರ ಔಷಧ ಸೇವಿಸಬೇಕು. "प्राणे प्रदुष्टे सान्ध्यस्य भुक्तस्यान्ते प्रदीयते। औषधं प्रायशो धीरैः कालोऽयं स्यात् तृतीयकः"॥

ಪದೇ ಪದೇ ದಾಹ ವಾಂತಿ ಬಿಕ್ಕಳಿಕೆ ಮತ್ತು ಉಬ್ಬಸ ಬಾಧೆಗಳುಂಟಾದಾಗ ರಾತ್ರಿ ಊಟದ ಸಮಯದಲ್ಲೇ ಔಷಧವನ್ನು ಕೊಡಬೇಕು. ಇದು ನಾಲ್ಕನೆಯ ಕಾಲ. "मुहुर्मुहुश्च तृट्छर्दिहिक्काश्वासगरेषु च। सान्नं च भेषजं दद्यादिति कालश्चतुर्थकः"॥ "ऊर्ध्वजत्रुविकारेषु लेखने बृंहणे तथा। पाचने शमने देयमनन्नं भेषजं निशि" ಇದು ಐದನೆಯ ಕಾಲ.

भोक्तव्य ಭೋಕ್ತವ್ಯ (वि०) 1. ಭುಜಿಸಲ್ಪಡುವ, ತಿನ್ನ ಲ್ಪಡುವ. 2. ತಿನ್ನಬೇಕಾದ. 3. ತಿನ್ನಲು ಅರ್ಹವಾದ. 4. ಅನುಭವಿಸಲ್ಪಡುವ. 5. ಅನುಭವಿಸಬೇಕಾದ. 6. ಅನುಭವಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. "प्रारब्धं किल भोक्तव्यं शुभं वाप्यथवाशुभम्"। भुज (परिपालना-भ्यवहारयोः) "तव्यः" (३-१-९६)। "अनीयर्" (३-१-९६)। **भोजनीयम् ಭೋಜನೀಯಮ್.**

भोक्तृ ಭೋಕ್ತೃ (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು. भक्तैरर्पितं घृतक्षीर-मधुपर्कसहिततण्डुलपक्वपायसादिकं अमृतमिव भुङ्क्ते-भुनक्ति पालयति वा—भुज (पालनाभ्यवहारयोः) "तृच्" (३-१-१३३)। "भोक्तार्पितस्य भोक्तृत्वात् भोक्ता स्यादमृतस्य वा" इति निरुक्तिः। "भ्राजिष्णु-र्भोजनं भोक्ता" वि० स०। (वि०) 2. ಭೋಜನ ಮಾಡುವವನು, ಊಟಮಾಡುವವನು. भुज "तृच्"। 3. ಸುಖವನ್ನು ಅನುಭವಿಸುವವನು. 4. ಕಾಪಾಡುವವನು, ಸಲಹುವವನು. 5. ಅನುಭವಿಸುವವನು, ಉಪಯೋಗಿಸು ವವನು.

भोग ಭೋಗ (पुं०) 1. ಸುಖ, ಸೌಖ್ಯ. भुज (पालनाभ्यव-हारयोः) "घञ्" (३-३-१८)। "तं रागबन्धिष्ववि-तृप्तमेव भोगेषु सौभाग्यविशेषभोग्यम्" रघु० १८-१९। 2. ದುಃಖ. 3. ಸುಖ ದುಃಖಗಳ ಅನುಭವ. 4. ಭೋಜನ, ಊಟ. 5. ಪೋಷಣೆ, ಪಾಲನೆ. 6. ದೇಹ, ಶರೀರ. 7. ಬಾಡಿಗೆ. 8. ವೇಶ್ಯೆಯ ಬಾಡಿಗೆ, ಸೂಳೆಗೆ ಕೊಡುವ ಹಣ. 9. ಧನ, ಸಂಪತ್ತು. 10. ಸರ್ಪದ ದೇಹ. 11. ಸರ್ಪದ ಹೆಡೆ. 12. ರಾಜ್ಯ. 13. ಭೂಮಿಯ ಫಲಾನುಭವ. 14. ಸ್ರಕ್ ಚಂದನಾದಿ ಸುಖದ ವಸ್ತುಗಳು. 15. ಭೋಜನಕೂಟ, ಔತಣದ ಸಮಾರಂಭ. "भोगो राज्ये घने सौख्ये पालनाभ्य-वहारयोः। फणे देहे च सर्पस्य वेश्यादीनां भृतावपि" वैज०। 16. ಮೇಷಾದಿ ದ್ವಾದಶ ರಾಶಿಗಳಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯಾದಿ ಗ್ರಹಗಳ ಸಂಚಾರ.

भोगगृह ಭೋಗಗೃಹ (न०) 1. ವಾಸಮಾಡುವ ಮನೆ. भोगार्थं गृहम्। 2. ದೇಹ, ಶರೀರ. 3. ಅಂತಃಪುರ.

भोगदेह ಭೋಗದೇಹ (पुं०) ಪಾಪಪುಣ್ಯಗಳ ಫಲಗಳನ್ನು ಅನುಭವಿಸುವ ಶರೀರ. भुज्यते सुखदुःखादिकमत्र—भुज (पालनाभ्यवहारयोः) अधि० "घञ्" (३-३-१२१)। स चासौ देहश्च।

भोगभूमि ಭೋಗಭೂಮಿ (स्त्री०) ಸುಖವನ್ನು ಅನುಭವಿ ಸಲು ಏರ್ಪಟ್ಟ ಭೂಮಿ, ಭಾರತ ವರ್ಷಕ್ಕಿಂತಲೂ ಅತಿರಿಕ್ತವಾದ ಭೂಮಿ, ಸ್ವರ್ಗ. भोगार्था भूमिः। ಭಾರತವು ಕರ್ಮಭೂಮಿ. ಉಳಿದವು ಪುಣ್ಯಫಲವನ್ನು ಅನುಭವಿಸುವ ಭೋಗಭೂಮಿಗಳು. "अत्रापि भारतं श्रेष्ठं जम्बूद्वीपे महामुने। यतो हि कर्मभूरेषा ह्यतोऽन्या भोगभूमयः" विष्णुपु० २-३-२२।

भोगवत् ಭೋಗವತ್ (पुं०) 1. ಸರ್ಪ, ಹಾವು. भोगः फणाऽस्यास्ति "मतुप्" (५-२-९४)। 2. ನಾಟ್ಯ. "भोगवान् नाटघनागयोः" त्रिकाण्ड०। (वि०) 3. ಸುಖವನ್ನು ಅನುಭವಿಸುವವನು, ಸುಖಪಡುವವನು. भोगोऽस्यास्ति। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-७३)। **–वती –ವತೀ.** 4. ಪಾತಾಳ ಲೋಕ, ಸರ್ಪಗಳ ಲೋಕ. 5. ಪಾತಾಳ ಗಂಗೆ. 6. ಹೆಣ್ಣು ಹಾವು. "नागा बहुफणाः

सर्पास्तेषां भोगवती पुरी" वैज०। "भोगवती भुजङ्गानां नगरीसरितोरपि" विश्व०।

भोगसद्मन् ಭೋಗಸದ್ಮನ್ (ನಂ) 1. ವಾಸದ ಮನೆ. भोगार्थं सद्म। 2. ರಾಣಿವಾಸ, ಅಂತಃಪುರ.

भोगावली ಭೋಗಾವಲೀ (ಸ್ತ್ರೀ०) ಸ್ತುತಿಪಾಠಕನ ಪ್ರಶಂಸಾವಚನ.

भोगावास ಭೋಗಾವಾಸ (ಪುಂ) 1. ರಾಣಿವಾಸ, ಅಂತಃಪುರ. भोगार्थं आवासः। 2. ವಾಸದ ಮನೆ.

भोगिक ಭೋಗಿಕ (ಪುಂ) ಅಶ್ವಪಾಲಕ, ಕುದುರೆಯನ್ನು ಉಪಚರಿಸುವವನು.

भोगिकान्त ಭೋಗಿಕಾಂತ (ಪುಂ) ವಾಯು, ಗಾಳಿ. "भोगिकान्तः कम्पलक्ष्मा पश्चधारावनिश्च सः" त्रिकाण्ड०।

भोगिन् ಭೋಗಿನ್ (ಪುಂ) 1. ರಾಜ, ದೊರೆ. 2. ಸರ್ಪ, ಹಾವು. "भोगिवेष्टनमार्गेषु चन्दनानां समर्पितम्" रघु० ४-४८। 3. ಗ್ರಾಮಾಧಿಪತಿ, ಗ್ರಾಮದ ಯಜಮಾನ. 4. ನಾಪಿತ, ಕ್ಷೌರಿಕ. 5. ಆಶ್ಲೇಷಾನಕ್ಷತ್ರ. (वि०) 6. ವಿಷಯಾಸಕ್ತ, ವಿಷಯ ಲಂಪಟ, ಸೌಖ್ಯವನ್ನು ಅನುಭವಿಸುವವನು. भोगोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **भोगिनी ಭೋಗಿನೀ.** 1. ಸೌಖ್ಯವನ್ನು ಅನುಭವಿಸುವ ಹೆಂಗಸು. 2. ರಾಜನ ಪಟ್ಟಮಹಿಷಿಗಿಂತ ಬೇರೆಯಾದ ಇತರ ಪತ್ನಿಯರು. "भोगी भुजङ्गमे राज्ञि ग्रामण्यां नापितेऽपि च। विहाय महिषीं चान्ययोषिति भोगिनी" मेदि०।

भोगिभुज् ಭೋಗಿಭುಜ್ (ಪುಂ) 1. ಮಯೂರ, ನವಿಲು. भोगिनं भुङ्क्ते—भुज (पालनाभ्यवहारयोः) "क्विप्" (३-२-७६)। 2. ಮುಂಗುಸಿ, ಕೀರ.

भोगीन्द्र ಭೋಗೀಂದ್ರ, —ईश ಈಶ (ಪುಂ) 1. ಆದಿಶೇಷ, ಸರ್ಪಗಳ ರಾಜ. 2. ವಾಸುಕಿ. भोगिनामिन्द्रः ईशो वा।

भोग्य ಭೋಗ್ಯ (ನಂ) 1. ಧನ, ಸಂಪತ್ತು. भुज (परिपालनाभ्यवहारयोः) "ण्यत्" (३-१-१२४)। 2. ಧಾನ್ಯ, ಕಾಳು. (वि०) 3. ಅನುಭವಿಸಲ್ಪಡುವ. "शापेनास्तंगमितमहिमा वर्षभोग्येन भर्तुः" मेघ० १-१। 4. ಅನುಭವಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. 5. ಸುಖವನ್ನು ಅನುಭವಿಸಲು ಅರ್ಹವಾದ. "तं रागबन्धिष्ववितृप्तमेव भोगेषु सौभाग्यविशेषभोग्यम्" रघु० १८-१९। (स्त्री०) **भोग्या ಭೋಗ್ಯಾ.** 6. ವೇಶ್ಯೆ, ಸೂಳೆ.

भोज ಭೋಜ (ಪುಂ) 1. ಭೋಜರಾಜ, ಮಾಲವದೇಶದ ಸಿಂಧುಲರಾಜನ ಪುತ್ರ. ಇವನ ರಾಜಧಾನಿ ಧಾರಾನಗರ. [ಸಿಂಧುಲ ರಾಜನು ತನ್ನ ವೃದ್ಧತ್ವದಲ್ಲಿ ರಾಜ ವನ್ನು ತಮ್ಮನಾದ ಮುಂಜನಿಗೆ ವಹಿಸಿ 5 ವರ್ಷದ ಭೋಜಕುಮಾರನನ್ನೂ ಅವನಿಗೇ ಒಪ್ಪಿಸಿದನು. ಒಂದು ದಿನ ರಾಜನು ಸಭೆಯಲ್ಲಿದ್ದಾಗ ಒಬ್ಬ ಜ್ಯೋತಿಷಿಯು ಬಂದು ಭೋಜರಾಜನು ಐವತ್ತೈದು ವರ್ಷಗಳು ಏಳು ತಿಂಗಳು ಮತ್ತು ಮೂರು ದಿನಗಳಕಾಲ ದಕ್ಷಿಣಾಪಥವನ್ನು ಆಳುವನೆಂದು ಹೇಳಿದಾಗ ಮುಂಜನು ಚಿಂತಾಕ್ರಾಂತನಾಗಿ ಸಾಮಂತ ರಾಜನಾದ ವತ್ಸರಾಜನ ಮೂಲಕ ಭೋಜಕುಮಾರನ ವಧೆಗೆ ಆಜ್ಞಾಪಿಸಿದನು. ವತ್ಸರಾಜನು ರಾಜಾಜ್ಞೆಯಿಂದ ಕುಮಾರನ ವಧೆಗೆ ಯತ್ನಿಸಿದಾಗ ಅವನ ಸಹೋದರನ "एक एव सुहृद्धर्मो निधनेऽप्यनुयाति यः। शरीरेण समं नाशं सर्वमन्यच्च गच्छति" ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಕೇಳಿ ವೈರಾಗ್ಯ ಹೊಂದಿದವನಾಗಿ ಭೋಜನನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಿ ಕೃತ್ರಿಮವಾದ ಅವನ ಶಿರಸ್ಸನ್ನು ತಂದು ರಾಜನಿಗೆ ಒಪ್ಪಿಸಿದನು. ಶಿರಚ್ಛೇದನ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಭೋಜನು ಹೇಳಿದ ನೆಂಬ "मान्धाता च महीपतिः कृतयुगालङ्कारभूतो गतः सेतुर्येन महोदधौ विरचितः क्वासौ दशास्यान्तकः। अन्ये चापि युधिष्ठिरप्रभृतयो याता दिवं भूतले नैकेनापि समं गता वसुमती मुञ्ज त्वया यास्यति" ಈ ಶ್ಲೋಕವನ್ನೂ ಕೇಳಿ ರಾಜನು ಬಹಳ ದುಃಖಿತನಾಗಿ ಕೆಳಗೆ ಬಿದ್ದು ಒದ್ದಾಡಿದನು. ಬಳಿಕ ಇದಕ್ಕೆ ಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞರಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತಕ್ಕಾಗಿ ರಾಜನು ಅಗ್ನಿಪ್ರವೇಶಕ್ಕೆ ಸಿದ್ಧನಾಗಲು ಒಬ್ಬ ಕಾಪಾಲಿಕನು ಬಂದು ಭೋಜಕುಮಾರನನ್ನು ಬದುಕಿಸಿಕೊಡುವುದಾಗಿ ಹೇಳಿ ವತ್ಸರಾಜನು ತನ್ನ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ರಕ್ಷಿಸಿಟ್ಟಿದ್ದ ಭೋಜನನ್ನು ಕರೆತಂದು ರಾಜನಿಗೆ ಒಪ್ಪಿಸಿದನು. ಮುಂಜನು ಬಹಳ ಸಂತೋಷಗೊಂಡು ಭೋಜಕುಮಾರನಿಗೆ ಪಟ್ಟಾಭಿಷೇಕಮಾಡಿ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಅವನಿಗೆ ಒಪ್ಪಿಸಿ ತಾನು ಅರಣ್ಯಕ್ಕೆ ತೆರಳಿದನು. ಭೋಜರಾಜನು ಸುಖವಾಗಿ ಧರ್ಮದಿಂದ ರಾಜ್ಯವನ್ನಾಳಿದನು. ಭೋಜನು ರಾಜನು ಮಾತ್ರವಲ್ಲದೆ ಸಂಸ್ಕೃತದಲ್ಲಿ ದೊಡ್ಡ ಕವಿಯೂ ಆಗಿದ್ದನು. ಚಂಪೂರಾಮಾಯಣ ಸರಸ್ವತೀ ಕಂಠಾಭರಣ ಇತ್ಯಾದಿ ಗ್ರಂಥಗಳು ಭೋಜರಾಜವಿರಚಿತವಾದವು.] 2. ವಿದರ್ಭದೇಶದ ಒಬ್ಬ ದೊರೆ. "अथेश्वरेण क्रथकैशिकानां स्वयंवरार्थं स्वसुरिन्दुमत्याः। आप्तः कुमारानयनोत्सुकेन भोजेन दूतो रघवे विसृष्टः" रघु० ५-३९। (ಪುಂ ಬ० ವ०) 3. ಭೋಜದೇಶ. 4. ಭೋಜದೇಶದ ಜನರು.

भोजक ಭೋಜಕ (वि०) 1. ಊಟ ಮಾಡುವವನು. भुज (परिपालनाभ्यवहारयोः) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 2. ರಸಾಸ್ವಾದ ಮಾಡುವವನು. 3. ಊಟ ಮಾಡಿಸುವವನು. भुज + णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

भोजकट ಭೋಜಕಟ (पुं०) 1. ಭೋಜ ದೇಶ. (न०) 2. ಭೋಜಕಟಪುರ. ರುಕ್ಮಿಣಿಯ ಸಹೋದರನಾದ ರುಕ್ಮಿಯಿಂದ ನಿರ್ಮಿತವಾದ ಒಂದು ನಗರ. ಇದು ವಿದರ್ಭ ದೇಶದ ರಾಜಧಾನಿ.

भोजदेव ಭೋಜದೇವ (पुं०) ಭೋಜ ಮಹಾರಾಜ, ಧಾರಾ ನಗರದ ದೊರೆ.

भोजन ಭೋಜನ (न०) 1. ಊಟ. भुज (पालनाभ्यवहारयोः) "ल्युट्" (३-३-११५)।

ಭೋಜನ ಕ್ರಮ: ಮೊದಲು ದ್ರವರೂಪದ ಆಹಾರವನ್ನೂ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಕಠಿನವಾದ ಆಹಾರವನ್ನೂ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ದ್ರವಾಹಾರವನ್ನೂ ಸೇವಿಸುವವನಿಗೆ ಬಲ ಮತ್ತು ಆರೋಗ್ಯ ಕೆಡುವುದಿಲ್ಲ. "प्राग्द्रवं पुरुषोऽश्नन् वै मध्ये च कठिनाशनः। पुनरन्ते द्रवाशी तु बलारोग्ये न मुञ्चति"।

ಭೋಜನಕ್ಕೆ ಕೂಡಲು ದಿಕ್ಕಿನ ನಿಯಮ: ಆಯುಸ್ಸನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವವನು ಪೂರ್ವಾಭಿಮುಖನಾಗಿಯೂ ಯಶಸ್ಸನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವವನು ದಕ್ಷಿಣಾಭಿಮುಖನಾಗಿಯೂ ಐಶ್ವರ್ಯವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವವನು ಪಶ್ಚಿಮಾಭಿಮುಖನಾಗಿಯೂ ಸತ್ಯದ ಫಲವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವವನು ಉತ್ತರಾಭಿಮುಖನಾಗಿಯೂ ಕುಳಿತು ಭೋಜನ ಮಾಡಬೇಕು. "आयुष्यं प्राङ्मुखो भुङ्क्ते यशस्यं दक्षिणामुखः। श्रियं प्रत्यङ्मुखो भुङ्क्ते ऋतं भुङ्क्ते ह्युदङ्मुखः" मनु० २-५२।

ಭೋಜನದ ಪ್ರಮಾಣ: ಜಠರದ (ಹೊಟ್ಟೆಯ) ಅರ್ಧ ಭಾಗವನ್ನು ಆಹಾರ (ಅನ್ನ) ದಿಂದಲೂ ಕಾಲು ಭಾಗ ನೀರಿನಿಂದಲೂ ತುಂಬಿ ಕಾಲು ಭಾಗದಷ್ಟು ಅವಕಾಶವನ್ನು ವಾಯು ಸಂಚಾರಕ್ಕಾಗಿ ಬಿಡಬೇಕು. "जठरं पूरयेदर्धमन्नैर्भागं जलेन च। वायोः सञ्चरणार्थं तु चतुर्थमवशेषयेत्" विष्णुपु०।

ಬಾಯಾರಿಕೆಯಿಂದ ಪೀಡಿತನಾದಾಗ ಮೊದಲು ಆಹಾರವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡರೆ ಗುಲ್ಮರೋಗವೂ ಹಸಿದಿರುವಾಗ ನೀರನ್ನು ಕುಡಿದರೆ ಜಲೋದರರೋಗವೂ ಬರುವುದು. "तृषितस्तु न चाश्नीयात्क्षुधितो न जलं पिबेत्। तृषितस्तु भवेद्गुल्मी क्षुधितस्तु जलोदरी"। ಭೋಜನ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ನೀರನ್ನು ಕುಡಿದರೂ ನೀರು ಕುಡಿಯದೆ ಊಟಮಾಡಿದರೂ ಅನ್ನವು ಸರಿಯಾಗಿ ಜೀರ್ಣವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ಜಾಠರಾಗ್ನಿವೃದ್ಧಿಗಾಗಿ ಊಟಮಾಡುವಾಗ ಪದೇ ಪದೇ ಮಿತವಾಗಿ ನೀರನ್ನು ಕುಡಿಯಬೇಕು. "अत्यम्बुपानान्न विपच्यतेऽन्नमनम्बुपानाच्च स एव दोषः। तस्मान्नरो वह्निविवर्धनाय मुहुर्मुहुर्वारि पिबेदभूरि"। ಪರಮಾತ್ಮನು ಅನುಗ್ರಹಿಸಿ ಕೊಟ್ಟುದನ್ನು ಅವನಿಗೆ ಅರ್ಪಿಸಿ ಬಳಿಕ ನಾವು ಅದನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕು. ಯಜ್ಞದಿಂದ ಸಂತುಷ್ಟರಾದ ದೇವತೆಗಳು ನಮಗೆ ಸಕಲ ಸುಖಸಾಧನಗಳನ್ನೂ ಅನುಗ್ರಹಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅವರು ಕೊಟ್ಟಿದ್ದನ್ನು ಅವರಿಗೆ ನಿವೇದಿಸದೆ ಉಪಯೋಗಿಸುವುದು ದೊಡ್ಡ ಅಪರಾಧ. ಹಾಗೆ ಮಾಡುವವನು ಕಳ್ಳನೆನಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ. "इष्टान् भोगान् हि वो देवा दास्यन्ते यज्ञभाविताः। तैर्दत्तानप्रदायैभ्यो यो भुङ्क्ते स्तेन एव सः" गीता ३-१२। 2. ವಿಷ್ಣು. उपासितृभिः सुखेन भुज्यते अनुभूयते — भुज कर्म० "ल्युट्" (३-३-११३)। लिङ्गमशिष्यं लोकाश्रयात्। "सुखेन भोजनं प्राहुर्यो भक्तैरनुभूयते" इति निरुक्तिः। "भ्राजिष्णुर्भोजनं भोक्ता" वि० स०। (वि०) 3. ಊಟ ಮಾಡಿಸುವವನು, ಪೋಷಿಸುವವನು, ಸಲಹುವವನು.

भोजनीय ಭೋಜನೀಯ (वि०) 1. ಊಟಮಾಡಲು ಅರ್ಹವಾದ. 2. ಊಟ ಮಾಡಬಹುದಾದ. 3. ಊಟ ಮಾಡಲ್ಪಡುವ. भुज (अभ्यवहारे) "अनीयर्" (३-१-९६)। 4. ಊಟಮಾಡಿಸಲು ಅರ್ಹವಾದ. 5. ಊಟಮಾಡಿಸಬಹುದಾದ. 6. ಊಟಮಾಡಿಸಲ್ಪಡುವ. भुज + णिच् "अनीयर्" (३-१-९६)। "तत्र ये भोजनीयाः स्युः ये च वर्ज्या द्विजोत्तमाः" मनु० ३-१२४। "तव्यः"। **भोजयितव्यः ಭೋಜಯಿತವ್ಯಃ.**

भोजपति ಭೋಜಪತಿ (पुं०) ಭೋಜ ವಂಶದ ದೊರೆ, ಕಂಸ. भोजानां तद्वंशीयानां पतिः।

भोजपुर ಭೋಜಪುರ (न०) ಭೋಜರಾಜನ ನಗರ, ಧಾರಾನಗರ. भोजस्य पुरम्।

भोजयत् ಭೋಜಯತ್ (वि०) 1. ಊಟ ಮಾಡಿಸುತ್ತಿರುವ, ತಿನ್ನಿಸುತ್ತಿರುವ. भुज (परिपालनाभ्यवहारयोः) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। 2. ಪಾಲಿಸುತ್ತಿರುವ, ಪೋಷಿಸುತ್ತಿರುವ. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–यन्ती –ಯಂತೀ.**

भोजयितृ ಭೋಜಯಿತೃ (वि०) 1. ಊಟಮಾಡಿಸುವ, ಭೋಜನಮಾಡಿಸುವ. 2. ಪೋಷಿಸುವ, ಸಾಕುವ, ಸಲಹುವ. भुज (परिपालनाभ्यवहारयोः) + णिच्

"तृच्" (३-१-१३३)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **-यित्री -ಯಿತ್ರೀ.**

भोजिन् ಭೋಜಿನ್ (वि०) ಊಟಮಾಡುವವನು, ತಿನ್ನುವವನು. (ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಸಮಾಸದ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗ.) भुज (अभ्यवहारे) "णिनिः" (३-२-७८)। उष्णभोजी शीघ्रभोजी ಇತ್ಯಾದಿ. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **भोजिनी ಭೋಜಿನೀ.**

भोज्य ಭೋಜ್ಯ (वि०) 1. ಭುಜಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ, ತಿನ್ನಲು ಅರ್ಹವಾದ. भुज (अभ्यवहारे) "ण्यत्" (३-१-१२४)। (न०) 2. ಆಹಾರ, ಅನ್ನ ಮೊದಲಾದ ಭೋಜನದ್ರವ್ಯ, ಆರು ವಿಧ ಆಹಾರಗಳಲ್ಲೊಂದು. ಆರು ವಿಧ ಆಹಾರಗಳು "आहारं षड्विधं चूष्यं पेयं लेह्यं तथैव च। भोज्यं भक्ष्यं तथा चर्व्यं गुरु विद्याद्यथोत्तरम्"। ಹೀರಿ ಕುಡಿಯುವ ರಸವುಳ್ಳ ವಸ್ತು **ಚೂಷ್ಯ.** ಕಬ್ಬು ಮೊದಲಾದುದು. ನೀರು ಪಾನಕ ಮೊದಲಾದುದು **ಪೇಯ.** ನಾಲಗೆಯಿಂದ ನೆಕ್ಕಿ ರಸಾಸ್ವಾದನೆ ಮಾಡಿ ತಿನ್ನುವ ಆಹಾರ **ಲೇಹ್ಯ.** ಊಟಮಾಡುವ ಅನ್ನ ಮೊದಲಾದುದು **ಭೋಜ್ಯ.** ತಿಂಡಿ ತಿನಸು ಮೊದಲಾದ ತಿನ್ನುವ ಆಹಾರ **ಭಕ್ಷ್ಯ.** ದಂತದಿಂದ ಅಗಿದು ತಿನ್ನುವ ಹುರಿಗಡಲೆ ಮೊದಲಾದುದು **ಚರ್ವ್ಯ.** "त्वमेव हव्यं होता च भोज्यं भोक्ता च शाश्वतः" कुमा० २-१५। 3. ಹಬ್ಬದ ಊಟ. "क्षणः पर्व च कल्याणं भोज्यं तु जठरोत्सवः" वैज०। (स्त्री०) **-ज्या -ಜ್ಯಾ.** 4. ಇಂದುಮತಿ, ಅಜ ಮಹಾರಾಜನ ಪತ್ನಿ. भोजस्य गोत्रापत्यम् स्त्री "ष्यञ्" (ग० ४-१-८०)। "पूर्वानुशिष्टां निजगाद भोज्याम्" रघु० ६-५९।

भोज्यसंभव ಭೋಜ್ಯಸಂಭವ (पुं०) ಶರೀರದೊಳಗಿನ ರಸಧಾತು. संभवत्यस्मात् इति संभवः — सम् + भू "अप्" (३-३-५७)। भोज्यं संभवोऽस्य।

भोल ಭೋಲ (पुं०) ನಟಿಯಲ್ಲಿ ವೈಶ್ಯನಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದವನು. (ವ್ರಾತ್ಯನಾದ ಕ್ಷತ್ರಿಯನಿಂದ ಸವರ್ಣ ಹೆಂಗಸಿನಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವಳು ನಟಿ.) "मैत्री वाटं नटी भोलं प्रसूते कालुषीकिटम्" वैज०।

भोलि ಭೋಲಿ (पुं०) ಒಪ್ಪೆ, ಒಂಟೆ. "भोलिर्बहुकरो वक्रग्रीवः" त्रिकाण्ड०।

भोस् (भोः) ಭೋಸ್ (ಭೋಃ) (अव्य०) 1. ಕರೆ, ಸಂಬೋಧನೆ. भाति—भा (दीप्तौ) "डोस्" बाहु०। ಹಿರಿಯರನ್ನೂ ಪೂಜ್ಯರಾದವರನ್ನೂ ಕರೆಯುವಾಗಲೂ ನಮಸ್ಕರಿಸುವಾಗಲೂ ಇದರ ಪ್ರಯೋಗ. "भोः शब्दं कीर्तयेदन्ते स्वस्य नाम्नोऽभिवादने। नाम्नां स्वरूपभावो हि भोभावो ऋषिभिः स्मृतः" मनु० १-१२४। 2. ಸಾಮಾನ್ಯ ಜನರ ಸಂಬೋಧನೆ. "भोभोः शङ्करगृहाधिवासिनो जानपदाः" मालती० ३।

भौजङ्ग ಭೌಜಂಗ (पुं०) 1. ಸರ್ಪದೇವತಾಕವಾದ ಆಶ್ಲೇಷಾ ನಕ್ಷತ್ರ. 2. ಸರ್ಪ ಸಂಬಂಧವಾದ. भुजङ्गस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)।

भौत ಭೌತ (पुं०) 1. ದೇವಲಕ, ಜೀವನಕ್ಕಾಗಿ ದೇವರ ಪೂಜೆ ಮಾಡುವವನು. 2. ಭೂತಯಜ್ಞ, ಗೃಹಸ್ಥನು ಪ್ರತಿದಿನವೂ ಮಾಡಬೇಕಾದ ಪಂಚಮಹಾಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲೊಂದು. "होमो दैवो बलिर्भौतो नृयज्ञोऽतिथिपूजनम्" मनु० ३-७०। 3. ಪಿಶಾಚಗಳ ಆರಾಧಕ, ಭೂತಗಳ ಉಪಾಸಕ. (स्त्री०) **-ती -ತೀ.** 4. ರಾತ್ರಿ. "श्यामा याम्या दोषा तुङ्गी भौती शताक्षी च" त्रिकाण्ड०। (वि०) 5. ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ.

भौतिक ಭೌತಿಕ (पुं०) 1. ಪರಮೇಶ್ವರ, ಮಹಾದೇವ. "एकपाद्भौतिको भद्रः" त्रिकाण्ड०। (न०) 2. ಮುತ್ತು, ಮೌಕ್ತಿಕ, ಮುಕ್ತಾಫಲ. भूतानां विकारः "ठक्"। (वि०) 3. ಭೂತಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ (ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸಿ ಮಾಡುವ ಭೂತಯಜ್ಞ.) "जपोऽहुतो हुतो होमः प्रहुतो भौतिको बलिः" मनु० ३-७४। 4. ಪಂಚಭೂತಗಳಿಂದ ಉಂಟಾದ (ಉಪದ್ರವ). ["आधिभौतिक" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] 5. ಪಂಚಭೂತಗಳಿಂದ ಉಂಟಾದ (ಶರೀರ ಮುಂತಾದುದು.) "एकान्तविध्वंसिषु मद्विधानां पिण्डेष्वनास्था खलु भौतिकेषु" रघु० २-५७। 6. ಪಿಶಾಚಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ.

भौम ಭೌಮ (पुं०) 1. ಅಂಗಾರಕ, ಕುಜಗ್ರಹ. 2. ನರಕಾಸುರ. भूमेरपत्यम् "अण्" (४-१-११२)। "त्वयि भौमं गते जेतुमरौत्सीत्स पुरीमिमाम्" माघ० २-३९। 3. ಆಕಾಶ, ಗಗನ. (वि०) 4. ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ, ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಇರುವ. "भौमो मुनेः स्थानपरिग्रहोऽयम्" रघु० १३-३६। 5. ಭೂಮಿಯ ಸಂಬಂಧವಾದ. 6. ಕುಜಗ್ರಹಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ.

भौमन ಭೌಮನ (पुं०) ದೇವಶಿಲ್ಪಿಯಾದ ವಿಶ್ವಕರ್ಮ. भूमा ब्रह्मा, तस्यापत्यम् "अण्" (४-१-९२)।

भौमरत्न ಭೌಮರತ್ನ (न०) ಪ್ರವಾಳ, ಹವಳ.

भौमवासर ಭೌಮವಾಸರ (पुं०) ಮಂಗಳವಾರ.

भौमिक ಭೌಮಿಕ (वि०) 1. ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿರುವ, ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುವ. 2. ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ನಿಂತಿರುವ. "स्पृशन्ति बिन्दवः पादौ य आचामयतः पराम्। भौमिकैस्ते समा ज्ञेया न तैरप्रयतो भवेत्" मनु० ५-१४२।

भौमी ಭೌಮೀ (स्त्री०) ಸೀತಾದೇವಿ, ಜಾನಕಿ.

भौरिक ಭೌರಿಕ (पुं०) ಸುವರ್ಣಾಧ್ಯಕ್ಷ, ಬೊಕ್ಕಸದಲ್ಲಿರುವ ಸುವರ್ಣದ ಅಧಿಕಾರಿ. भूरिणि सुवर्णे नियुक्तः "ठक्" (४-४-६९)।

भ्रंश ಭ್ರಂಶ (पुं०) 1. ಕೆಳಗೆ ಕಳಚಿಕೊಳ್ಳುವುದು, ಕಳಚಿ ಬೀಳುವುದು. भ्रंशु (अवस्रंसने) भावे "घञ्"(३-३-१८)। "सेहेऽस्य न भ्रंशमतो न लोभात्स तुल्यपुष्पाभरणो हि धीरः" रघु० १६-७४। 2. ನ್ಯಾಯವಾದ ಸ್ಥಾನದಿಂದ ಕೆಳಕ್ಕೆ ಬರುವುದು, ಪದಚ್ಯುತನಾಗುವುದು. 3. ನಾಶ, ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು. "स्मृतिभ्रंशाद्बुद्धिनाशः बुद्धिनाशात्प्रणश्यति" गीता २-६३। 4. ಕಡಮೆಯಾಗುವುದು, ಇಳಿಮುಖವಾಗುವುದು, ಕ್ಷೀಣವಾಗುವುದು. 5. ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು, ಗುಂಪನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಹೋಗುವುದು, ಗುಂಪಿನಿಂದ ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಂಡು ಹೋಗುವುದು. भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। **भ्रंशनम् ಭ್ರಂಶನಮ್.**

भ्रंशनीय ಭ್ರಂಶನೀಯ (वि०) 1. ಕೆಳಕ್ಕೆ ಜಾರಿ ಬೀಳಬೇಕಾದ. 2. ಜಾರಿ ಬೀಳಲು ಅರ್ಹವಾದ. भ्रंशु (अवस्रंसने) "अनीयर्" (३-१-९६)। 3. ಕೆಳಕ್ಕೆ ಬೀಳಿಸಬೇಕಾದ. 4. ಕೆಳಕ್ಕೆ ಬೀಳಿಸಲ್ಪಡುವ. 5. ಕೆಳಕ್ಕೆ ಬೀಳಿಸಲು ಶಕ್ಯವಾದ. भ्रंशु + णिच् "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः"। **भ्रंशितव्यम् ಭ್ರಂಶಿತವ್ಯಮ್.**

भ्रंशित ಭ್ರಂಶಿತ (वि०) ಕೆಳಕ್ಕೆ ಬೀಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. भ्रंशु (अवस्रंसने) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)।

भ्रंशिन् ಭ್ರಂಶಿನ್ (वि०) 1. ಕಳಚಿಕೊಳ್ಳುವ, ಜಾರಿ ಕೆಳಗೆ ಬೀಳುವ. भ्रंशु (अवस्रंसने) "णिनिः" (३-१-१३४)। 2. ಕ್ಷಯಹೊಂದುವ, ಕಡಮೆಯಾಗುವ, ಇಳಿಮುಖವಾಗುವ. 3. ಗುಂಪಿನಿಂದ ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ. 4. ಒಂದು ಸ್ಥಾನದಿಂದ ಕೆಳಕ್ಕೆ ಬರುವ, ಪದಚ್ಯುತನಾಗುವ. 5. ನಾಶವಾಗುವ, ಕಳೆದುಹೋಗುವ.

भ्र(भ्रु)(भ्रू) कुंस ಭ್ರ (ಭ್ರು) (ಭ್ರೂ) ಕುಂಸ (पुं०) ಸ್ತ್ರೀವೇಷಧಾರಿಯಾಗಿ ಕುಣಿಯುವ ಗಂಡಸು. भ्रुवा कुंसो भाषणं शोभा वा अस्य। भ्रुवा कुंसयति — कुंसि (भाषार्थे) + णिच् "अच्" (३-१-१३४) वा। भ्रूशब्दस्य ह्रस्वः अकारादेशश्च (वा० ६-३-६१)। "भ्रकुंसश्च भ्रुकुंसश्च भ्रूकुंसश्चेति नर्तकः। स्त्रीवेषधारी पुरुषः" अम०।

भ्र(भ्रु)(भ्रू)कुटि ಭ್ರ (ಭ್ರು)(ಭ್ರೂ) ಕುಟಿ (स्त्री०) ಹುಬ್ಬು ಗಂಟುಹಾಕುವುದು. भ्रुवोः कुटिः—कुट(कौटिल्ये) "इन्" (उ० ४-१२०)। "भ्रकुंस" ದಂತೆ ಇದಕ್ಕೂ ಮೂರು ರೂಪಗಳು. "बडबानलधूमराजिरूक्षा भ्रुकुटिस्तस्य मुखे परिस्फुरन्ती" याद० १५-१०२।

भ्रमु – चलने (भ्वा० पर० अक० से०)। भ्रमति, भ्रम्यति। बभ्राम। भ्रमतु, भ्रम्यतु। अभ्रमीत्। ಇತ್ಯಾದಿ. 1. ಅಲೆ, ಸುತ್ತಾಡು, ತಿರುಗಾಡು. "मनो निष्ठाशून्यं भ्रमति च किमप्यालिखति च" मालती० १-३४। 2. ಸಂಚರಿಸು, ತಡೆಯಿಲ್ಲದೆ ಓಡಾಡು. "भ्रमति च भुवने कन्दर्पाज्ञा विकारि च यौवनम्" मालती० १-२०।

णिचि:—भ्रमयति, –ते। भ्रमयिता। भ्रमयतु, –ताम्। ಇತ್ಯಾದಿ.

भ्रम ಭ್ರಮ (पुं०) 1. ಚಲನೆ, ಸುತ್ತಾಡುವುದು, ಅಲೆದಾಡುವುದು. भ्रमु (चलने) भावे "घञ्" (३-३-१८)। 2. ತಿರುಗುವುದು, ಗಿರಗಿರನೆ ತಿರುಗುವುದು, ವೃತ್ತಾಕಾರದ ಕಕ್ಷೆಯಲ್ಲಿ ಹೋಗುವುದು. 3. ಭ್ರಾಂತಿ, ತಪ್ಪು ತಿಳಿವಳಿಕೆ, ಅದಲ್ಲದ ವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿ (ಅದರ ಸಾದೃಶ್ಯದಿಂದ) ಅದು ಎಂಬ ಜ್ಞಾನ. शुक्तौ रजतत्वज्ञानं भ्रमः। 4. ಮಿಥ್ಯಾಜ್ಞಾನ. "देवो जगाद तं भद्र कोऽयं ते मनसि भ्रमः" राजत०। 5. ಸಾಣೆಹಿಡಿಯುವ ಚಕ್ರ, ಕತ್ತಿ ಮಸೆಯುವ ಯಂತ್ರ. "आरोप्य चक्रभ्रममुष्णतेजास्त्वष्ट्रेव यत्नोल्लिखितो विभाति" रघु० ६-३२। 6. ಬೀಸುವ ಕಲ್ಲು. 7. ಸುಳಿ, ಆವರ್ತ. 8. ಸಂಶಯ, ಸಂದೇಹ. "विचिकित्सा तु सन्देहः संशयो विशयो भ्रमः" वैज०। 9. ಬೈರಿಗೆ, ವಜ್ರ ಕೊರೆಯುವ ತಿರುಪುಳಿ. "आस्फोटनी वेधनिका भ्रमः" वैज०। 10. ಜಲನಿರ್ಗಮಸ್ಥಾನ, ನೀರು ದಾರಿ, ತೂಬು. "भ्रमागतैरम्बुभिरम्बुराशिः" माघ० ३-३८।

भ्रमण ಭ್ರಮಣ (न०) 1. ತಿರುಗಾಡುವುದು, ಸುತ್ತಾಡುವುದು. भ्रमु (चलने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಗಿರಗಿರನೆ ತಿರುಗುವುದು. "भ्रमणरयविकीर्णस्वर्णभासा खगेन" नैष० २-१०८। 3. ಸಂಚಾರ, ನಡೆದಾಡುವುದು. 4. ಪುನಃ ಪುನಃ ಬರುವುದು. "नवाग्निधूमसंरोधो दिङ्मोहो भ्रमणानि च" काम० नी०। 5. ತತ್ತರಿಸುವುದು, ದಿಗ್ಭ್ರಮೆಯಾಗುವುದು.

भ्रमणी ಭ್ರಮಣೀ (स्त्रीं०) 1. ಕ್ರೀಡಾಸಂಚಾರ, ವಿನೋದ ಸಂಚಾರ. 2. ಜಲೌಕೆ, ಜಿಗಣೆ. भ्रमु (चलने) करं० "ल्युट्" (३-३-११७)। "भ्रमणी कारुण्डिकायां क्रीडाटचायामधीशितुः मेदि०। 3. ಆಟದ ಸಾಮಾನು.

भ्रमणीय ಭ್ರಮಣೀಯ (वि०) 1. ತಿರುಗಿಸಲ್ಪಡುವ, ಸುತ್ತಿಸಲ್ಪಡುವ. भ्रमु (चलने) + णिच् "अनीयर्" (३-१-९६)। 2. ಓಡಾಡಿಸಲ್ಪಡುವ, ನಡೆಸಲ್ಪಡುವ. 3. ಸುತ್ತಿಸಬೇಕಾದ, ತಿರುಗಿಸಬೇಕಾದ. 4. ತಿರುಗಾಡಿಸಬೇಕಾದ. भ्रमु "अनीयर्"। 5. ಭ್ರಾಂತಿಪಡಬೇಕಾದ. 6. ಸಂದೇಹಪಡಬೇಕಾದ.

भ्रमत् ಭ್ರಮತ್ (वि०) 1. ತಿರುಗುತ್ತಿರುವ, ಚಕ್ರದಂತೆ ಸುತ್ತುತ್ತಿರುವ. भ्रमु (चलने) "शतृ" (३-२-१२४)। "प्रलयोदन्वदावर्ते भ्रमन्त इव पर्वताः" याद० २२-१०८। 2. ತಿರುಗಾಡುತ್ತಿರುವ, ಓಡಾಡುತ್ತಿರುವ. "भ्रमन्नमुष्या-मुपकारिकायामायस्य भैमीविरहात्क्रशीयान्" नैष० ६-३६। 3. ಚಲಿಸುತ್ತಿರುವ. 4. ಅಲೆಯುತ್ತಿರುವ. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **भ्रमन्ती ಭ್ರಮನ್ತೀ.**

भ्रमत्कुटी ಭ್ರಮತ್ಕುಟೀ (स्त्रीं०) ಬಿದಿರು ಹುಲ್ಲು ಮೊದಲಾದವುಗಳಿಂದ ತಯಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಕೊಡೆ. भ्रमन्ती कुटीव। "कावारी जङ्गमकुटी भ्रमत्कुटचथ खर्परः" त्रिकाण्ड०।

भ्रमन्त ಭ್ರಮನ್ತ (पुं०) ಸಣ್ಣ ಮನೆ. "गर्भागारोऽपवरको भ्रमन्तो गृहकोऽल्पकः" वैज०।

भ्रमर ಭ್ರಮರ (पुं०) 1. ಮಧುಕರ, ಭೃಂಗ, ದುಂಬಿ. भ्रमु (अनवस्थाने) "अरः" (उ० ३-१३२)। "भ्रमर-कुलाकुलोल्वणसुगन्धिपुष्पतरुः" भट्टि० २१-२१। 2. ಕಾಮುಕ, ಸ್ತ್ರೀಲೋಲ, ಶೃಂಗಾರಪ್ರಿಯ.

भ्रमरक ಭ್ರಮರಕ (पुं०) 1. ಹಣೆಯ ಮೇಲೆ ಜೋಲಾಡುತ್ತಿರುವ ಗುಂಗುರು ಕೂದಲು. भ्रमर इव कायति—कै (शब्दे) "कः" (३-२-३)। "ते ललाटे भ्रमरकाः" अम०। 2. ಭ್ರಮರ, ದುಂಬಿ. भ्रमर स्वार्थे "कः"। 3. ನೀರಿನ ಸುಳಿ, ಆವರ್ತ. 4. ಬೈರಿಗೆ, ವಜ್ರ ಕೊರೆಯುವ ತಿರುಪುಳಿ. 5. ಚಿಟ್ಟಿಲಿ, ಸಣ್ಣ ಜಾತಿಯ ಇಲಿ. 6. ಗೈರಿಕ, ಬೆಟ್ಟದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಧಾತು ಮೊದಲಾದುವು. 7. ಜಲ, ನೀರು. "भ्रमरको जले भृङ्गे गिरिजे चूर्ण-कुन्तले" विश्व०। 8. ಜೇನುತುಪ್ಪ. "भ्रमरं तु भ्रमरकं क्षौद्रं सारघमाक्षिके" वैज०।

भ्रमरकरण्डक ಭ್ರಮರಕರಂಡಕ (पुं०) ದುಂಬಿಗಳಿಂದ ತುಂಬಿದ ಪೆಟ್ಟಿಗೆ. [ಕಳ್ಳರು ಪೆಟ್ಟಿಗೆಯಲ್ಲಿ ದುಂಬಿಗಳನ್ನು ತುಂಬಿಕೊಂಡು ಹೋಗಿ ಅವನ್ನು (ತಾವು ಕಳ್ಳತನಕ್ಕೆ ನುಗ್ಗುವ ಮೊದಲು) ಮನೆಯೊಳಕ್ಕೆ ಬಿಡುತ್ತಾರೆ. ಅವು ದೀಪದ ಮೇಲೆ ಸಂಚರಿಸಿ ದೀಪವನ್ನು ಆರಿಸಿದಾಗ ತಾವು ಮನೆಯೊಳಕ್ಕೆ ಪ್ರವೇಶಿಸುತ್ತಾರೆ.]

भ्रमरकीट ಭ್ರಮರಕೀಟ (पुं०) ಕಣಜಿಗ, ಕಣಜದ ಹುಳ.

भ्रमरालक ಭ್ರಮರಾಲಕ (पुं०) ಹಣೆಯ ಮೇಲೆ ಜೋಲಾಡುತ್ತಿರುವ ಗುಂಗುರು ಕೂದಲು.

भ्रमरी ಭ್ರಮರೀ (स्त्री०) ಹೆಣ್ಣು ದುಂಬಿ. भ्रमर "ङीष्" (४-१-६३)। "अमरीकबरीभारभ्रमरीमुखरीकृतम्। दूरीकरोतु दुरितं गौरीचरणपङ्कजम्" कुव०।

भ्रमरेष्ट ಭ್ರಮರೇಷ್ಟ (पुं०) ಹೆಮ್ಮರ, ತಿಗಡುಮರ. भ्रमरस्येष्टः।

भ्रमरोत्सवा ಭ್ರಮರೋತ್ಸವಾ (स्त्री०) ಮಾಧವೀಲತೆ, ಕಾಡಿರುವಂತಿಕೆ ಗಿಡ. भ्रमराणामुत्सवो मदो यस्मात्।

भ्रमासक्त ಭ್ರಮಾಸಕ್ತ (वि०) (ಸಾಣೆಕಲ್ಲಿನ ಮೇಲೆ) ಕತ್ತಿ ಮಸೆಯುವವನು. भ्रमे निशानार्थे चक्रभ्रमणे आसक्तः।

भ्रमि ಭ್ರಮಿ –मी –ಮೀ (स्त्री०) 1. ಭ್ರಮಣ, ತಿರುಗುವಿಕೆ. भ्रमु (अनवस्थाने) "इक्" (वा० ३-३-१०८)। "नेत्रच्छटाभारभीमोतमाङ्गभ्रमिप्रस्तुतालातचक्र०…… ……" मालती० ५-२३। 2. ಜಲಾವರ್ತ, ನೀರಿನ ಸುಳಿ. 3. ಸುಂಟರಗಾಳಿ. 4. ಮಂಡಲಾಕಾರವಾಗಿ ಸುತ್ತುವುದು, ಮಂಡಲಾಕಾರದ ಗಮನ, –ನಡಗೆ. "अचीकरच्चारु हयेन या भ्रमीर्निजातपत्रस्य तलस्थले नलः" नैष० १-७३। 5. ಮಂಡಲಾಕಾರದ ಸೈನ್ಯರಚನೆ. "वीरान् सहस्रशो दृष्ट्वा भ्रमिभिः पर्यवस्थितान्"। 6. ತಪ್ಪು, ದೋಷ, ಅಶುದ್ಧ.

भ्रमितव्य ಭ್ರಮಿತವ್ಯ (वि०) 1. ತಿರುಗಿಸಬೇಕಾದ, ಸುತ್ತಿಸಬೇಕಾದ. 2. ಸಂದೇಹಪಡಬೇಕಾದ. 3. ಭ್ರಾಂತಿಪಡಬೇಕಾದ. 4. ತಿರುಗಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. 5. ಸಂದೇಹಪಡಲು ಅರ್ಹವಾದ, ಸಂಶಯಕ್ಕೆ ಅರ್ಹವಾದ 6. ಭ್ರಾಂತಿಪಡಲು ತಕ್ಕುದಾದ. भ्रमु (अनवस्थाने) "तव्यः" (३-१-९६)।

भ्रमिन् ಭ್ರಮಿನ್ (वि०) 1. ಸುತ್ತುತ್ತಿರುವ, ಚಕ್ರದಂತೆ ತಿರುಗುತ್ತಿರುವ. भ्रमति — भ्रमु (चलने) "णिनिः" (३-१-१३४)। 2. ಸಂಚರಿಸುತ್ತಿರುವ, ತಿರುಗಾಡುತ್ತಿರುವ. "भ्रमी कदम्बसम्पन्नः पवनः शमिनामपि"

भट्टि० ७-५। 3. ಭ್ರಾಂತಿಯುಳ್ಳ, ಮಿಥ್ಯಾಜ್ಞಾನವುಳ್ಳ. 4. ಸಂಶಯವುಳ್ಳ, ಸಂದೇಹವುಳ್ಳ. भ्रमोऽस्य विद्यते "इनिः" (५-२-११५)।

भ्रम्य ಭ್ರಮ್ಯ (वि०) 1. ಸುತ್ತಿಸಲ್ಪಡುವ, ತಿರುಗಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ಸಂದೇಹಿಸಲ್ಪಡುವ. भ्रमु (अनवस्थाने) "यत्" (३-१-९८)।

भ्रशिमन् ಭ್ರಶಿಮನ್ (पुं०) ಬಹಳ ಹೆಚ್ಚಾಗಿರುವಿಕೆ, ಅತಿಶಯವಾಗಿರುವಿಕೆ. भृशस्य भावः "इमनिच्" (५-१-१२३)। रत्वं (वा० ५-१-१२३)।

भ्रश्यत् ಭ್ರಶ್ಯತ್ (वि०) 1. ಕೆಳಗೆ ಕಳಚಿ ಬೀಳುತ್ತಿರುವ, ಜಾರಿ ಬೀಳುತ್ತಿರುವ. 2. ಕೆಳಕ್ಕೆ ಬೀಳುತ್ತಿರುವ. भ्रंशु (अवस्रंसने अधःपतने वा) "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–न्ती –ನ್ತೀ.**

भ्रष्ट ಭ್ರಷ್ಟ (वि०) 1. ಕೆಳಕ್ಕೆ ಕಳಚಿಕೊಂಡ. 2. ಕೆಳಗೆ ಬಿದ್ದಿರುವ. भ्रंशु (अवस्रंसने अधःपतने वा) "क्तः" (३-४-७२)। "पतगेन्द्रध्वजत्रासाद्भ्रष्टकुण्डलितात्मनाम्" यादव० २२-१९५। 3. ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಂಡ, ಒಂದು ಸಮೂಹದಿಂದ ಬೇರೆಯಾದ, ಸಮೂಹವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಹೋಗಿರುವ. 4. ನ್ಯಾಯದಿಂದ ಹೊರಗಿರುವ, ನ್ಯಾಯವನ್ನು ಮೀರಿ ನಡೆದಿರುವ. 5. ಪದಚ್ಯುತನಾದವನು, ಒಂದು ಪದವಿಯನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡವನು. राज्याद्भ्रष्टः। अधिकाराद्भ्रष्टः।

भ्राजृ – दीप्तौ (भ्वा० आत्म० अक० से०)। भ्राजते। बभ्राजे बभ्राजाते बभ्राजिरे। भ्राजिता। भ्राजिष्यते। भ्राजताम्। अभ्राजत। ಇತ್ಯಾದಿ. ಪ್ರಕಾಶಿಸು, ಹೊಳೆ. **कृत्सु** :—भ्राजितव्यः। भ्राजनीयः। भ्राज्यः। भ्राजितः। भ्राजितवान्। भ्राजमानः। भ्राजनम्। भ्राजितम्। भ्राजित्वा।

भ्राजक ಭ್ರಾಜಕ (न०) 1. ಪಿತ್ತ. (वि०) 2. ಪ್ರಕಾಶಿಸುವ, ಹೊಳೆಯುವ. भ्राजृ (दीप्तौ) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

भ्राजन ಭ್ರಾಜನ (न०) ಪ್ರಕಾಶಿಸುವುದು, ಹೊಳೆಯುವುದು. भ्राजृ (दीप्तौ) "ल्युट्" (३-३-११५)।

भ्राजथु ಭ್ರಾಜಥು (पुं०) ಪ್ರಕಾಶ, ಕಾಂತಿ. टु भ्राजृ (दीप्तौ) "अथुच्" (३-३-८९)।

भ्राजमान ಭ್ರಾಜಮಾನ (वि०) ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಿರುವ, ಹೊಳೆಯುತ್ತಿರುವ. भ्राजृ (दीप्तौ) "शानच्" (३-२-१२४)।

भ्राजित ಭ್ರಾಜಿತ (वि०) 1. ಪ್ರಕಾಶಗೊಂಡ. भ्राजृ (दीप्तौ) "क्तः" (३-४-७२)। 2. ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಹೊಳಪು ಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟ. भ्राजृ + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। (न०) 3. ಪ್ರಕಾಶಿಸುವುದು, ಹೊಳೆಯುವುದು. भ्राजृ भावे "क्तः"।

भ्राजिष्णु ಭ್ರಾಜಿಷ್ಣು (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು. भ्राजृ (दीप्तौ) "इष्णुच्" (३-२-१३८)। ಉಪಾಸಕರಿಗೆ ಪ್ರಕಾಶನ ಸ್ವಭಾವದವನು ಪರಮಾತ್ಮ. "उपासितृभ्यो भ्राजिष्णुः स्वप्रकाशनशीलतः" इति निरुक्तिः। "भ्राजिष्णुर्भोजनं भोक्ता" वि० स०। (वि०) 2. ಹೊಳೆಯುವ, ಪ್ರಕಾಶಿಸುವ.

भ्रातृ ಭ್ರಾತೃ (पुं०) 1. ಸಹೋದರ, ಒಡಹುಟ್ಟಿದವನು. भ्राजते—भ्राजृ (दीप्तौ) "तृन्" जलोपश्च निपा० (उ० २-९६)। "भ्रातुस्ते तनयेन शौरिगुरुणा श्यालेन गाण्डीविनः" वेणी० ६-२७। "भ्रातरि न्यस्य यातो मां मृगाविन् मृगयामसौ" भट्टि० ५-८२। 2. ವಿಶ್ವಾಸಪಾತ್ರನಾದ ಗೆಳೆಯ. 3. ಸಾಮಾನ್ಯ ಗೆಳೆಯ. "भ्रातः पर्वणि पश्य दानवपतिः शीर्षविशेषाकृतिः" भर्तृ० १-२६। (पुं० द्विव०) 4. ಸಹೋದರ ಮತ್ತು ಸಹೋದರಿ. भ्राता च स्वसा च भ्रातरौ—एकशेषः (१-२-६८)। "भ्रातृभगिन्यौ भ्रातरावुभौ" अम०।

भ्रातृक ಭ್ರಾತೃಕ (वि०) ಸಹೋದರನಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ, ಸಹೋದರನಿಂದ ಬಂದ. भ्रातृ "ठञ्" (४-२-७७)।

भ्रातृज ಭ್ರಾತೃಜ (पुं०) ಸಹೋದರನ ಪುತ್ರ, ಒಡಹುಟ್ಟಿದವನ ಮಗ. भ्रातुर्जायते—जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९८)। **–जा –ಜಾ.** —ಮಗಳು.

भ्रातृजाया ಭ್ರಾತೃಜಾಯಾ (स्त्री०) ಸಹೋದರನ ಪತ್ನಿ, ಒಡಹುಟ್ಟಿದವನ ಹೆಂಡತಿ. भ्रातुर्जाया।

भ्रातृत्व ಭ್ರಾತೃತ್ವ (न०) ಸಹೋದರ ಭಾವ.

भ्रातृद्वितीया ಭ್ರಾತೃದ್ವಿತೀಯಾ (स्त्री०) ಕಾರ್ತಿಕ ಶುಕ್ಲ ದ್ವಿತೀಯಾ. [ಕಾರ್ತಿಕ ಶುದ್ಧ ಬಿದಿಗೆಯ ದಿನ ಹೆಣ್ಣು ಮಕ್ಕಳು ತಮ್ಮ ಸಹೋದರರನ್ನು ಮನೆಗೆ ಕರೆತಂದು ಊಟೋಪಚಾರಗಳಿಂದ ಸತ್ಕರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಯಮುನೆಯೂ ಸಹ ಆ ದಿವಸ ತನ್ನ ಸಹೋದರನಾದ ಯಮಧರ್ಮರಾಯನನ್ನು ಕರೆದು ಸತ್ಕರಿಸಿದುದರಿಂದ ಈ ಬಿದಿಗೆಗೆ ಯಮದ್ವಿತೀಯಾ ಎಂದೂ ಹೆಸರು.] "यस्यां तिथौ यमुनया यमराजदेवः संभोजितः प्रतिजगत् स्वसृसौहृदेन। तस्यां स्वसुः करतलादिह यो भुनक्ति प्राप्नोति रत्नसुखधान्यमनुत्तमं सः"।

भ्रातृव्य ಭ್ರಾತೃವ್ಯ (ಪುಂ) 1. ಸಹೋದರನ ಪುತ್ರ. भ्रातुरपत्यम् "व्यत्" (४-१-१४४)। "जयराजानुजं राज्ञा यशोराजं निवेशितम्। तन्मतेनानुचस्कन्द भ्रातृव्यं राजकाभिधः"। 2. ಶತ್ರು, ವೈರಿ. भ्रातृ "व्यन्" (४-१-१४५)। "भ्रातृव्यमेतं त्वमदभ्रवीर्यमुपेक्षयाध्येधितमप्रमत्तः" भाग० ५-११-१७।

भ्रातृश्वशुर ಭ್ರಾತೃಶ್ವಶುರ (ಪುಂ) 1. ಪತಿಯ ಜ್ಯೇಷ್ಠ ಸಹೋದರ, ಪತಿಯ ಹಿರಿಯ ಅಣ್ಣ. भ्राता श्वशुर इव पूज्यत्वात्। 2. ಸಹೋದರನ ಪತ್ನಿಯ ತಂದೆ, ಸಹೋದರನ ಮಾವ. भ्रातुः श्वशुरः।

भ्रात्र ಭ್ರಾತ್ರ (ಪುಂ) 1. ಬಿಳಿ ಸಾಸವೆ. "त्रिष्टुभभ्रात्ररक्षोघ्नाः" वैज०। (वि०) 2. ಸಹೋದರನ ಸಂಬಂಧವಾದ. भ्रातुरिदम् "अण्" (४-३-१२०)।

भ्रात्रीय ಭ್ರಾತ್ರೀಯ (ಪುಂ) ಸಹೋದರನ ಪುತ್ರ, ಒಡಹುಟ್ಟಿದವನ ಮಗ. भ्रातुरपत्यम् "छः" (४-१-१४४)। "भ्रात्रीयो भ्रातृजे" अम०।

भ्रान्त ಭ್ರಾಂತ (वि०) 1. ಭ್ರಮೆಗೊಂಡ, ಸಂಶಯ ಹೊಂದಿದ. 2. ಮಿಥ್ಯಾಜ್ಞಾನವುಳ್ಳವನು, ಅದಲ್ಲದ ವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿ ಅದು ಎಂಬ ಜ್ಞಾನವುಳ್ಳವನು. भ्रमु (चलने) कर्त० "क्तः" (३-४-७२)। 3. ಸುತ್ತಾಡಿದ, ತಿರುಗಾಡಿದ. 4. ಸುತ್ತಿದ, ಚಕ್ರದಂತೆ ತಿರುಗಿದ. (न०) 5. ಭ್ರಮಣ, ಚಕ್ರದಂತೆ ತಿರುಗುವಿಕೆ, ಸುತ್ತಾಟ. 6. ಸಂಚಾರ, ತಿರುಗಾಡುವುದು, ಸುತ್ತಾಡುವುದು. भ्रमु भावे "क्तः"। (ಪುಂ) 7. ದತ್ತೂರಿಗಿಡ. 8. ಮದಿಸಿದ ಆನೆ.

भ्रान्ति ಭ್ರಾಂತಿ (स्त्री०) 1. ಮಿಥ್ಯಾಜ್ಞಾನ, ತಪ್ಪು ತಿಳಿವಳಿಕೆ. भ्रमु (चलने) भावे "क्तिन्" (३-३-९४)। "श्रितासि चन्दनभ्रान्त्या दुर्विपाकं विषद्रुमम्" उ० रा० १-४७। 2. ಸಂಶಯ, ಸಂದೇಹ. 3. ಭ್ರಮಣ, ಚಕ್ರದಂತೆ ತಿರುಗುವುದು. 4. ಸುತ್ತಾಡುವುದು, ತಿರುಗಾಡುವುದು, ಅಲೆದಾಡುವುದು.

भ्रान्तिमत् ಭ್ರಾಂತಿಮತ್ (ಪುಂ) 1. ಅರ್ಥಾಲಂಕಾರದ ಒಂದು ಭೇದ. ಸಾದೃಶ್ಯದಿಂದ ಒಂದು ವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿ ಮತ್ತೊಂದು ವಸ್ತುವಿನ ಭ್ರಮೆಯುಂಟಾಗುವಲ್ಲಿ ಭ್ರಾಂತಿಮದಲಂಕಾರವಾಗುವುದು. **उदा**: "अयं प्रमत्तमधुपः त्वन्मुखं वेत्ति पङ्कजम्"। ಇಲ್ಲಿ ಮುಖದಲ್ಲಿ 'ಪಂಕಜತ್ವ ಭ್ರಮೆಯು ವರ್ಣಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಭ್ರಾಂತಿಮದಲಂಕಾರ. (वि०) 2. ಭ್ರಾಂತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ, ತಪ್ಪು ತಿಳಿವಳಿಕೆಯುಳ್ಳ. भ्रान्तिरस्त्यस्य "मतुप्" (५-२-९४)। 3. ಸುತ್ತುತ್ತಿರುವ, ತಿರುಗುತ್ತಿರುವ. "बिन्दुक्षेपान् पिपासुः परिसरति शिखी भ्रान्तिमद्वारियन्त्रम्" माल० २-१२। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–मती –ಮತೀ.**

भ्रान्तिहर ಭ್ರಾಂತಿಹರ (ಪುಂ) 1. ಸಚಿವ, ಮಂತ್ರಿ, ಅಮಾತ್ಯ. (वि०) 2. ಮಿಥ್ಯಾಜ್ಞಾನವನ್ನು ನಿವಾರಿಸುವ, ತಪ್ಪು ತಿಳಿವಳಿಕೆಯನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸುವ. भ्रान्ति हरति—हृञ् (हरणे) "अच्" (३-२-९)।

भ्राम ಭ್ರಾಮ (ಪುಂ) 1. ಚಕ್ರದಂತೆ ತಿರುಗುವುದು, ಸುತ್ತುವುದು. 2. ಸಂಚರಿಸುವುದು, ತಿರುಗಾಡುವುದು. 3. ಮಿಥ್ಯಾಜ್ಞಾನ, ತಪ್ಪು ತಿಳಿವಳಿಕೆ. भ्रमु (चलने) "णः" (३-१-१४०)।

भ्रामक ಭ್ರಾಮಕ (ಪುಂ) 1. ಜಂಬುಕ, ನರಿ. 2. ಅಯಸ್ಕಾಂತ ಮಣಿ, ಸೂಜಿಗಲ್ಲು. 3. ಧೂರ್ತ, ವಂಚಕ, ಮೋಸಗಾರ. 4. ಸೂರ್ಯಕಾಂತಿ ಹೂವು. भ्रमु (चलने) + णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "भ्रामको जम्बुके धूर्ते सूर्यावर्ताश्मभेदयोः" विश्व० ಮತ್ತು मेदि०। (वि०) 5. ತಿರುಗಿಸುವ, ಸುತ್ತಿಸುವ, ಸುತ್ತಲೂ ಚಲಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುವ. 6. ಮಿಥ್ಯಾಜ್ಞಾನವುಂಟುಮಾಡುವ, ತಪ್ಪು ತಿಳಿವಳಿಕೆ ಕೊಡುವ.

भ्रामण ಭ್ರಾಮಣ (न०) ತಿರುಗುವಂತೆ ಮಾಡುವುದು, ಚಕ್ರದಂತೆ ತಿರುಗಿಸುವುದು, ಸುತ್ತುವಂತೆ ಮಾಡುವುದು. भ्रमु (चलने) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)।

भ्रामयत् ಭ್ರಾಮಯತ್ (वि०) ತಿರುಗಿಸುತ್ತಿರುವ, ಸುತ್ತಿಸುತ್ತಿರುವ. भ्रमु (चलने) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। "ईश्वरः सर्वभूतानां हृद्देशेऽर्जुन तिष्ठति। भ्रामयन् सर्वभूतानि यन्त्रारूढानि मायया" गीता १८-६१।

भ्रामर ಭ್ರಾಮರ (ಪುಂ) 1. ಅಯಸ್ಕಾಂತ ಶಿಲೆ, ಸೂಜಿಗಲ್ಲು. (न०) 2. ಮಧು, ಜೇನುತುಪ್ಪ. भ्रमरेण कृतम् "अञ्" (४-३-११९)। "भ्रामरं मधुनि स्मृतम्। पुंसि प्रस्तरभेदे" मेदि०। (वि०) 3. ಭ್ರಮರ ಸಂಬಂಧವಾದ. भ्रमरस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)।

भ्रामरी ಭ್ರಾಮರೀ (स्त्री०) ಪಾರ್ವತಿ, ದುರ್ಗಾದೇವಿ. भ्रामरो भ्रमरवर्णः अस्या अस्ति "अच्" (५-२-१२७)। "ङीष्" (४-१-४१)।

भ्राष्ट्र ಭ್ರಾಷ್ಟ್ರ (ಪುಂ) 1. ಬಾಣಲಿ, ಹುರಿಯುವ ಓಡು. भृज्यतेऽत्र—भ्रस्ज (पाके) "ष्ट्रन्" (उ० ४-१६०)।

"रौद्रे चक्षुषि तज्जितस्तनुमनुभ्राष्ट्रं च यच्चिक्षिपे" नैष० ३-१२८। 2. ಆಕಾಶ, ಅಂತರಿಕ್ಷ.

भ्राष्ट्रक ಭ್ರಾಷ್ಟ್ರಕ (पुंन०) ಬಾಣಲಿ, ಹುರಿಯುವ ಓಡು. भ्राष्ट्र स्वार्थे "कः"। "उत्पतितोऽपि हि चणकः शक्तः किं भ्राष्ट्रकं भङ्क्तुम्" पञ्चतं० (१-१-४३)।

भ्रुकुंस ಭ್ರುಕುಂಸ (पुं०) "भ्रकुंस" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.

भ्रुकुटि(टी) ಭ್ರುಕುಟಿ(ಟೀ) (स्त्री०) "भ्रकुटि" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ. "भ्रुकुटीकठोरितललाटमाननम्" माघ० १५-९। "भ्रुकुटी तस्य मुखे परिस्फुरन्ती" याद० १५-१०१।

भ्रू ಭ್ರೂ (स्त्री०) ಹುಬ್ಬು, ಕಣ್ಣಿನ ಮೇಲೆ ಇರುವ ರೋಮ ಪಙ್ಕ್ತಿ. भ्रमु (अनवस्थाने) "डूः" (उ० २-६९)। "भ्रुवा स्फुरन्त्या मदनस्य मौर्वी ज्याघातरेखामभिदर्शयन्ती" याद० १३-५४।

भ्रूकुटि ಭ್ರೂಕುಟಿ (स्त्री०) "भ्रकुटि" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.

भ्रूकुंस ಭ್ರೂಕುಂಸ (पुं०) "भ्रकुंस" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.

भ्रूक्षेप ಭ್ರೂಕ್ಷೇಪ (पुं०) ಹುಬ್ಬನ್ನು ಕುಣಿದಾಡಿಸುವುದು, ಹುಬ್ಬುಗಳ ಮೂಲಕ ಮಾಡುವ ಸಂಜ್ಞೆ, भ्रुवोः क्षेपः। ಯಾವುದಾದರೂ ವಿಷಯವನ್ನು ರಹಸ್ಯವಾಗಿ ಅಥವಾ ಮೌನದಿಂದ ಸೂಚಿಸಲು ಹುಬ್ಬುಗಳನ್ನು ಆಡಿಸುವುದು ಒಂದು ಸಂಕೇತ. "प्रवेशयामास च भर्तुरेनां भ्रूक्षेपमात्रानुमतप्रवेशाम्" कुमा० ३-६०।

भ्रूजाह ಭ್ರೂಜಾಹ (न०) ಹುಬ್ಬಿನ ಮೂಲಭಾಗ, ಹುಬ್ಬಿನ ಪ್ರಾರಂಭದ ಭಾಗ. भ्रुवः मूलम् "जाहच्" (५-२-२४)।

भ्रूण ಭ್ರೂಣ (पुं०) 1. ಹೆಂಗಸರ ಗರ್ಭ. 2. ಶಿಶು, ಬಾಲಕ. भ्रूण्यते — भ्रूण (आशाविशङ्कयोः) "घञ्" (३-३-१९)। "भ्रूणोऽर्भके स्त्रैणगर्भे" अम०।

भ्रूणघ्न ಭ್ರೂಣಘ್ನ (वि०) 1. ಭ್ರೂಣಹತ್ಯೆ ಮಾಡುವವನು, ಶಿಶುವನ್ನು ಕೊಲ್ಲುವವನು. 2. ಸ್ತ್ರೀಯರ ಗರ್ಭವನ್ನು ನಾಶಪಡಿಸುವವನು. भ्रूणं हन्ति — हन (हिंसागत्योः) "कः" (वा० ३-२-५)।

भ्रूणहत्या ಭ್ರೂಣಹತ್ಯಾ (स्त्री०) 1. ಸ್ತ್ರೀಯರ ಗರ್ಭವನ್ನು ನಾಶಪಡಿಸುವುದು. 2. ಶಿಶುವನ್ನು ಕೊಲ್ಲುವುದು. भ्रूणस्य हत्या।

भ्रूभङ्ग ಭ್ರೂಭಂಗ (पुं०) ಹುಬ್ಬನ್ನು ಗಂಟುಹಾಕುವುದು, ಅಸಮಾಧಾನ ತೋರಿಸಲು ಹುಬ್ಬು ಗಂಟಿಕ್ಕುವುದು. "सभ्रूभङ्गं मुखमिव पयो वेत्रवत्याश्चलोर्मि" मेघ० १-२४।

भ्रूभेद ಭ್ರೂಭೇದ (पुं०) "भ्रूभङ्ग" ಪದದ ಅರ್ಥ.

भ्रूभेदिन् ಭ್ರೂಭೇದಿನ್ (वि०) ಅಸಮಾಧಾನ ಅಥವಾ ಕೋಪವನ್ನು ಸೂಚಿಸಲು ಗಂಟುಹಾಕಿದ ಹುಬ್ಬುಳ್ಳ. भ्रूभेदोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)।

भ्रेष ಭ್ರೇಷ (पुं०)1. ಚಲನ, ಅಲುಗಾಡುವುದು, ಅಳ್ಳಾಡುವುದು. भ्रेष (गतौ) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಯೋಗ್ಯವಾದ ಒಂದು ಸ್ಥಾನದಿಂದ (ಪದವಿ ಅಥವಾ ವೃತ್ತಿ) ಕೆಳಕ್ಕೆ ಬರುವುದು, ಉಚಿತವಾದ ಸ್ಥಾನವು ತಪ್ಪುವುದು. "भ्रेषो भ्रंशो यथोचितात्" अम०। 3. ತತ್ತರಿಸಿ ನಡೆಯುವುದು, ತಪ್ಪು ಹೆಜ್ಜೆ ಹಾಕುವುದು. 4. ದಾರಿ ಬಿಟ್ಟು ಹೋಗುವುದು, ತಪ್ಪು ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ನಡೆಯುವುದು. भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। **भ्रेषणम् ಭ್ರೇಷಣಮ್.**

भ्रौवेय ಭ್ರೌವೇಯ (पुं०) ಭ್ರೂ ಎಂಬ ಹೆಂಗಸಿನ ಮಗ. भ्रूर्नाम काचित् स्त्री, तस्या अपत्यम् "ढक्" (४-१-१२५)। वुगागमश्च।

भ्लक्ष ಭ್ಲಕ್ಷ (पुं०) ತಿನ್ನುವುದು, ಊಟಮಾಡುವುದು. भ्लक्ष (अदने) "घञ्" (३-३-१८)।

इति "भ" कारादिपदार्थनिरूपणम्।

म

म ಮ ಇದು ವ್ಯಂಜನಾಕ್ಷರಗಳಲ್ಲಿ "ಪ" ವರ್ಗದ ಐದನೆಯ ಮತ್ತು ಆಭ್ಯಂತರ ಸ್ಪೃಷ್ಟಪ್ರಯತ್ನದಿಂದ ಓಷ್ಠ ಮತ್ತು ನಾಸಿಕೆಗಳಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವ ಅನುನಾಸಿಕ ವರ್ಣ. "कादयो मावसानाः स्पर्शाः"। "स्पृष्टं प्रयतनं स्पर्शानाम्"। "उपूपध्मानीयानामोष्ठौ"। "अमङणनानां नासिका च" सि० कौ०।

म ಮ (पुं०) 1. ಸಮಯ, ಕಾಲ. 2. ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ. 3. ಬ್ರಹ್ಮ, ಚತುರ್ಮುಖ. 4. ಮಹಾದೇವ, ಪರಶಿವ, ಪರಮೇಶ್ವರ. 5. ಯಮ. 6. ಚಂದ್ರ. 7. ವಿಷ. "मः शिवश्चन्द्रमा वेधाः" एका०। 8. ಇಂದ್ರ. 9. ಬಂಧನ. 10. ಮೂರು ಗುರುವರ್ಣಗಳುಳ್ಳ "ಮ" ಗಣ. 11. ಶಿರಸ್ಸು, ತಲೆ. "मो यमे समयेऽपि स्यात् विषे च मधुसूदने" मेदि०। (न०) 12. ಜಲ, ನೀರು. "मः शम्भौ धातरीन्द्रे च जले तु स्यान्नपुंसकम्। मः शिरो मा च मध्ये च बन्धने मः प्रकीर्तितः" रत्न०। (स्त्री०) **मा ಮಾ.** 13. ಮಧ್ಯಮ ಸ್ವರ. 14. ಲಕ್ಷ್ಮಿ. "मा स्त्री पद्मालयायां स्यात् पुंलिङ्गश्चन्द्रशेखरे" मेदि०।

मकर ಮಕರ (पुं०) 1. ಮತ್ಸ್ಯದ ಒಂದು ಭೇದ. मङ्कते—मकि (भूषायाम्) "अच्" (३-१-१३४)। मकं राति—रा (दाने) "कः" (३-२-३)। "झषाणां मकरश्चास्मि" गीता १०-३१। 2. ಮೇಷವೊದಲಾದ ರಾಶಿಗಳಲ್ಲಿ ಹತ್ತನೆಯ ರಾಶಿ. 3. ಕುಬೇರನ ಒಂಬತ್ತು ನಿಧಿಗಳಲ್ಲೊಂದು. मं विषं किरति—कॄ (विक्षेपे) "अप्" (३-३-५७)।

मकरकुण्डल ಮಕರಕುಂಡಲ (न०) ಮಕರಾಕಾರದ ಒಂದು ಕರ್ಣಾಭರಣ, ಹತ್ತಕಡುಕ. कुण्डलं मकर इव। "महाकिरीटकटकः स्फुरन्मकरकुण्डलः" भाग० ३-४-३७।

मकरकेतन ಮಕರಕೇತನ (पुं०) ಮನ್ಮಥ, ಕಾಮದೇವ. मकरः केतनम् अस्य। एवं मकरकेतुः—ध्वजः ಇತ್ಯಾದಿ. "शरीरिणा जैत्रशरेण यत्र निःशङ्कमूपे मकरध्वजेन" माघ० ३-६१।

मकरन्द ಮಕರಂದ (पुं०) 1. ಪುಷ್ಪರಸ, ಹೂವಿನ ರಸ. मकरं द्यति—दो (अवखण्डने) "कः" (३-२-३)। पृषो०। "प्रस्थानप्रणतिभिरङ्गुलीषु चक्रुर्मौलिस्रक्च्युतमकरन्दरेणुगौरम्" रघु० ४-८८। (न०) 2. ಕೇಸರ, ಕಿಂಜಲ್ಕ, ಹೂವಿನ ಕುಸುರು.

मकरव्यूह ಮಕರವ್ಯೂಹ (पुं०) ಮಕರದ ಆಕಾರದಲ್ಲಿ ನಿಲ್ಲಿಸುವ ಸೈನ್ಯಗಳ ಗುಂಪು. मकराकारः व्यूहः।

मकरसंक्रान्ति ಮಕರಸಂಕ್ರಾಂತಿ (स्त्री०) 1. ಸೂರ್ಯನು ಮಕರ ರಾಶಿಗೆ ಪ್ರವೇಶಿಸುವುದು. 2. ಸೂರ್ಯನು ಮಕರ ರಾಶಿಗೆ ಪ್ರವೇಶಿಸುವ ದಿವಸ. मकरे मकरराशौ (रवेः) संक्रान्तिः।

मकराङ्क ಮಕರಾಂಕ (पुं०) ಮನ್ಮಥ, ಕಾಮದೇವ.

मकरालय ಮಕರಾಲಯ (पुं०) ಸಮುದ್ರ. मकराणामालयः।

मकरिन् ಮಕರಿನ್ (पुं०) ಸಮುದ್ರ. मकरोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)।

मकुट ಮಕುಟ (न०) ಕಿರೀಟ. मङ्कतेऽनेन—मकि (मण्डने) "उटः" बाहु०। "अधराहितचारुवंशनालाः मकुटालम्बिमयूरपिञ्छमालाः" याद० १५-९०।

मकुति ಮಕುತಿ (पुं०) ಸರ್ಕಾರವು ಶೂದ್ರನಿಗೆ ಕೊಡುವ ಆಜ್ಞಾಪತ್ರ. "मकुतिः शूद्रशासनम्" त्रिकाण्ड०।

मकुर ಮಕುರ (पुं०) 1. ದರ್ಪಣ, ಕನ್ನಡಿ. मकि (मण्डने) "उरच्" (उ० १-४०)। 2. ಕುಲಾಲನ ದಂಡ, ಕುಂಬಾರನು ಚಕ್ರವನ್ನು ತಿರುಗಿಸುವ ಕೋಲು. 3. ವಕುಳವೃಕ್ಷ. 4. ಕೋರಕ, ಮೊಗ್ಗು. "मुकुरो मकुरो यथा। कुलालदण्डे वकुले कोरकादर्शयोरपि" हेम०।

मकुल ಮಕುಲ (पुं०) 1. ವಕುಳವೃಕ್ಷ, ಪವಳದ ಗಿಡ. मकि (मण्डने) "उलच्" बाहु०। पृषो०। 2. ಮೊಗ್ಗು.

मकुष्टक ಮಕುಷ್ಟಕ (पुं०) ಕಾಡುಹೆಸರು. मकि (मण्डने) "उः" बाहु०। मकुं स्तकति—ष्टक (प्रतिघाते) "अच्" (३-१-१३४)।

मकुष्ठ ಮಕುಷ್ಠ (पुं०) 1. ಕಾಡುಹೆಸರು. (वि०) 2. ಮೆಲ್ಲನೆಯ, ನಿಧಾನವಾದ, ತಾಮಸದ. "मकुष्ठो व्रीहिभेदे ना मन्थरे पुनरन्यवत्" मेदि०। "मकुष्ठो वनमुद्गः स्यान्मकुष्ठकमुकुष्ठकौ"।

मकूलक ಮಕೂಲಕ (पुं०) ಜಾಪಾಳ. मकि (मण्डने) "ऊलच्" (उ० ३-९०)।

मक्कोल ಮಕ್ಕೋಲ (पुं०) ಒಂದು ಗೈರಿಕ ಧಾತು. "शिलाधातुः सितोपलः मक्कोलः" त्रिकाण्ड०।

मक्वण ಮಕ್ವಣ (ಪುಂ०) 1. ಚಿಕ್ಕ ಆನೆ, ಸಣ್ಣ ಆಕಾರದ ಆನೆ. 2. ಸಕಾಲದಲ್ಲಿ ದಂತ ಹುಟ್ಟದಿರುವ ಆನೆ. "कालेऽप्यजातदन्तश्च स्वल्पाङ्गोऽपि च मक्वण:" वैज०।

मक्ष ಮಕ್ಷ (ಪುಂ०) 1. ಸಿಟ್ಟು, ಕೋಪ. 2. ರಾಶಿ, ಗುಂಪು, ಸಮೂಹ. 3. ಕಪಟ, ದಂಭಾಚಾರ. मक्ष (संघाते रोषे च) "घञ्" (३-३-१८)। 4. ತನ್ನ ತಪ್ಪನ್ನು ಮುಚ್ಚಿಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ, ಮಾಡಿದ ಅಪರಾಧವನ್ನು ಇಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳುವುದು. "स्वदोषाच्छादनं मक्ष:" हारा०।

मक्षवीर्य ಮಕ್ಷವೀರ್ಯ (ಪುಂ०) ಪ್ರಿಯಾಲವೃಕ್ಷ, ಮೊರಟೆ ಗಿಡ. मक्षं वीर्यमस्य।

मक्षिका ಮಕ್ಷಿಕಾ (ಸ್ತ್ರೀ०) ನೊಣ. मक्ष (संघाते रोषे च) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "चुलकगतसमुद्रास्वादने कुम्भयोनेरितरकरनिरस्ता मक्षिकोत्सारतीत्या" चं० रा०। **मक्षीका ಮಕ್ಷೀಕಾ.** पृषो०।

मक्षिकामल ಮಕ್ಷಿಕಾಮಲ (ನ०) ಜೇನುಮೇಣ. मक्षिकाया मलम्।

मख ಮಖ (ಪುಂ०) ಯಜ್ಞ, ಯಾಗ, ದೇವತೆಗಳ ಪೂಜೆ. मखन्ति देवा अत्र—मख (गतौ) "घञ्" (३-३-१२१)। "मखेष्वखिन्नोऽनुमत: पुरोधसा धिनोति हव्येन हिरण्यरेतसम्" किरा० १-२२।

मखत्रातृ ಮಖತ್ರಾತೃ (ಪುಂ०) ಶ್ರೀರಾಮಚಂದ್ರ. मखस्य विश्वामित्रयागस्य त्राता रक्षक:। "रावणारिर्मखत्राता सीताया: पतिरित्यपि"।

मखद्विष् ಮಖದ್ವಿಷ್ (ಪುಂ०) 1. ರಾಕ್ಷಸ, ಅಸುರ. (ವಿ०) 2. ಯಜ್ಞವನ್ನು ದ್ವೇಷಿಸುವವನು, ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ ವಿಘ್ನ ವುಂಟುಮಾಡುವವನು. मखं द्वेष्टि—द्विष (अप्रीतौ) "क्विप्" (३-२-६१)। "त्रिलोकनाथेन सदा मखद्विषस्त्वया नियम्या ननु दिव्यचक्षुषा" रघु० ३-४५।

मखाग्नि ಮಖಾಗ್ನಿ (ಪುಂ०) ಸಂಸ್ಕಾರ ಹೊಂದಿದ ಯಾಗಾಗ್ನಿ. एवं **मखानल: ಮಖಾನಲ:** ಇತ್ಯಾದಿ. "महावीरो मखानल:" त्रिकाण्ड०।

मगध ಮಗಧ (ಪುಂ० ಬ० ವ०) 1. ಮಗಧ ದೇಶ, ಈಗಿನ ಬಿಹಾರ ಪ್ರಾಂತದ ದಕ್ಷಿಣಭಾಗ. "मगधा: कीकटा मता:" त्रिकाण्ड०। "अस्ति मगधेषु पुष्पपुरी नाम नगरी" दशकु०। 2. ಮಗಧ ದೇಶದ ಜನರು. "इङ्गितज्ञाश्च मगधा: प्रेक्षितज्ञाश्च कोसला:" भा० कर्ण० ३८-३४।

मगधा ಮಗಧಾ (ಸ್ತ್ರೀ०) ಹಿಪ್ಪಲಿ.

मगधेश ಮಗಧೇಶ, –ईश्वर –ಈಶ್ವರ (ಪುಂ०) 1. ಜರಾಸಂಧ. 2. ಮಗಧ ದೇಶದ ದೊರೆ. मगधानामीश: ईश्वरो वा। "प्राक्सन्निकर्षं मगधेश्वरस्य नीत्वा कुमारीमवदत्सुनन्दा" रघु० ६-२०।

मग्न ಮಗ್ನ (ವಿ०) 1. ಮುಳುಗಿದ, ನೀರಿನೊಳಗೆ ಹೋಗಿರುವ. टु मस्जो (शुद्धौ) "क्त:" (३-४-७२)। तकारस्य नत्वम् (८-२-४५)। "कृत: प्रयत्नो न च देव लब्धं मग्नं पयस्याभरणोत्तमं ते" रघु० १६-७६। 2. ಒಳಗೆ ಅಡಗಿರುವ, ಒಳಕ್ಕೆ ಹುದುಗಿಕೊಂಡ, ಒಳಗೆ ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವ. "मग्नां द्विषच्छद्मनि पङ्कभूते संभावनां भूतिमिवोद्धरिष्यन्" किरा० ३-३९।

मघ ಮಘ (ಪುಂ०) 1. ಒಂದು ದ್ವೀಪ. 2. ಒಂದು ದೇಶ. मघि (गतौ) "अच्" (३-१-१३४)। पृषो०। (ನ०) 3. ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಪುಷ್ಪ. 4. ಧನ, ಐಶ್ವರ್ಯ.

मघवत् ಮಘವತ್ (ಪುಂ०) 1. ಇಂದ್ರ, ದೇವತೆಗಳ ರಾಜ. मह्यते पूज्यते—मह (पूजायाम्) "कनि:" (उ० १-१५७)। निपा०। मघवा मघवानौ मघवान:। "तव प्रयातस्य जयाय तेषां क्रियादघानां मघवा विघातम्" किरा० ३-५२। "मघवा बहुलम्" (६-४-१२८) इति "तृ" आदेशे मघवान् मघवन्तौ मघवन्त: इति रूपम्। "हविर्जक्षति नि:शङ्को मखेषु मघवानसौ" भट्टि० १८-१९। (ವಿ०) 2. ಧನವುಳ್ಳವನು, ಐಶ್ವರ್ಯವಂತ. मघं धनमस्यास्ति "मतुप्" (५-२-९४)।

मघा ಮಘಾ (ಸ್ತ್ರೀ०) ಅಶ್ವಿನಿ ಮೊದಲಾಗಿ ಹತ್ತನೆಯ ನಕ್ಷತ್ರ. ಇದು ಪಂಚತಾರಾತ್ಮಕವಾದುದು. ಒಂದು ಮನೆಯ ಆಕಾರವುಳ್ಳದ್ದು. ಪಿತೃಗಣವು ಇದರ ಅಧಿಷ್ಠಾತೃ ದೇವತೆ. ಮಖಾನಕ್ಷತ್ರದಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದವನು ಕಠಿನ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳವನು. ಮಾತಾಪಿತೃಗಳಲ್ಲಿ ಭಕ್ತಿಯುಳ್ಳವನು. ತೀಕ್ಷ್ಣಸ್ವಭಾವದವನು. ಶುದ್ಧ ವಿದ್ಯಾವಂತ. ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಜಯಿಸುವ ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳವನು. **मघी ಮಘೀ.** ಒಂದು ಧಾನ್ಯ.

मघात्रयोदशी ಮಘಾತ್ರಯೋದಶೀ (ಸ್ತ್ರೀ०) ಮಘಾ ನಕ್ಷತ್ರದಿಂದ ಕೂಡಿದ ತ್ರಯೋದಶೀ ತಿಥಿ, ಭಾದ್ರಪದ ಕೃಷ್ಣ ತ್ರಯೋದಶಿ.

मङ्कु ಮಂಕು (ಪುಂ०) ಮೈಮೇಲಿನ ಚಿಬ್ಬು, ಚರ್ಮದ ಮೇಲಿನ ಮಚ್ಚೆ. "मङ्कुस्तु सिध्म सिध्मं च" वैज०।

मङ्कुर ಮಂಕುರ (ಪುಂ०) ದರ್ಪಣ, ಕನ್ನಡಿ. मकि (मण्डने) "उरच्" बाहु०।

मङ्कुश ಮಂಕುಶ (ಪುಂ०) ಸಂಗೀತ ಮತ್ತು ಕುಣಿತ ಬಲ್ಲವನು.

मङ्क्तृ ಮಂಕ್ತೃ (वि०) ಸ್ನಾನಮಾಡುವವನು. टु मस्जो (शुद्धौ) "तृच्" (३-१-१३३)। नुम् (७-१-६०)।

मङ्क्षु ಮಂಕ್ಷು (अव्य०) 1. ಜಾಗ್ರತೆಯಾಗಿ, ಶೀಘ್ರವಾಗಿ, ಕೂಡಲೆ. मज्जति — टुमस्जो (शुद्धौ) "सुः" बाहु०। नुमागमः (७-१-६०)। "यद्न्तिनः कटकटाहतटान्मिमङ्क्षोर्मङ्क्षूदपाति परितः पटलैरलीनाम्" माघ० ५-३७। 2. ಅಧಿಕವಾಗಿ, ಹೆಚ್ಚಾಗಿ. 3. ನಿಜವಾಗಿ, ವಾಸ್ತವವಾಗಿ, ಯಥಾರ್ಥವಾಗಿ. "मङ्क्षु शीघ्रे भृशे तत्त्वे" हेम०।

मङ्ग ಮಂಗ (पुंन०) ಹಡಗಿನ ತುದಿ, ನೌಕೆಯ ಶಿಖರ. मगि (गतौ) "अच्" (३-१-१३४)। "नौशिरो मङ्गमस्त्रियाम्" वैज०।

मङ्गल ಮಂಗಲ (न०) 1. ಮಂಗಳ ಗ್ರಹ, ಅಂಗಾರಕ, ಕುಜ. मगि (गतौ) "अलच्" (उ० ५-७०)। "कुजारमङ्गलाङ्गाराः लोहिताङ्गो महीसुतः" वैज०। 2. ಆನಂದ, ಹರ್ಷ, ಸುಖ. "भद्रं भद्रं वितर भगवन् भूयसे मङ्गलाय" मालती० १-३। 3. ಮಲ್ಲಿಗೆ ಹೂವಿನ ವಾಸನೆ, ಮಲ್ಲಿಗೆ ಹೂವಿನಲ್ಲಿರುವ ಪರಿಮಳ. "मल्लिकायां स्थितो गन्धो मङ्गल्यो मङ्गलश्च सः" वैज०। 4. ಕಲ್ಯಾಣ, ಮಂಗಳ, ಶುಭ. "प्रध्मातशङ्खे परितो दिगन्तांस्तूर्यस्वने मूर्च्छति मङ्गलार्थे" रघु० ६-९। 5. ಶ್ರೇಯಸ್ಸು, ಕ್ಷೇಮ. "संगः सतां किमु न मङ्गलमातनोति"। 6. ಶುಭನಿಮಿತ್ತ, ಒಳ್ಳೆಯ ಶಕುನ. (स्त्री०) **–ला –ಲಾ.** 7. ಬಿಳಿ ಗರಿಕೆ. 8. ದುರ್ಗಾದೇವಿ, ಪಾರ್ವತಿ. "मङ्गला सितदूर्वायामुमायां पुंसि भूमिजे। नपुंसकन्तु कल्याणे सर्वार्थलक्षणे" मेदि०। 9. ಪತಿವ್ರತೆ, ಪತಿಗೆ ಅನುಕೂಲವಾಗಿರುವ ಹೆಂಗಸು, ಪತಿಸೇವೆಯಲ್ಲಿ ನಿರತಳಾದ ಹೆಂಗಸು. 10. ಅರಿಶಿನ.

मङ्गलकर ಮಂಗಲಕರ (वि०) ಮಂಗಳವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ, ಕ್ಷೇಮವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ, ಶ್ರೇಯಸ್ಸನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ. मङ्गलं करोति — डु कृञ् (करणे) "टः" (३-२-२०)।

मङ्गलकारक ಮಂಗಲಕಾರಕ (वि०) ಶುಭವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ, ಕ್ಷೇಮವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ. मङ्गलं करोति — कृञ् (करणे) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

मङ्गलकार्य ಮಂಗಲಕಾರ್ಯ (न०) ಶುಭಕಾರ್ಯ, ವಿವಾಹ ಮೊದಲಾದ ಕಲ್ಯಾಣಕಾರ್ಯ, ಹಬ್ಬದ ಆಚರಣೆ.

मङ्गलग्रह ಮಂಗಲಗ್ರಹ (ಪುಂ०) 1. ಕುಜಗ್ರಹ, ಅಂಗಾರಕ. 2. ಶುಭಗ್ರಹ, ಶುಭ ಫಲವನ್ನು ಕೊಡುವ ಗ್ರಹ.

मङ्गलच्छाय ಮಂಗಲಚ್ಛಾಯ (ಪುಂ०) ಪ್ಲಕ್ಷವೃಕ್ಷ. मङ्गला मङ्गलजनिका छायास्य।

मङ्गलतूर्य ಮಂಗಲತೂರ್ಯ, –वाद्य –ವಾದ್ಯ (न०) ಮಂಗಳಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ನಡೆಯುವ ವಾದ್ಯ. "सुखश्रवा मङ्गलतूर्यनिस्वनाः प्रमोदनृत्यैः सह वारयोषिताम्" रघु० ३-१९।

मङ्गलपाठक ಮಂಗಲಪಾಠಕ (ಪುಂ०) ಮಂಗಳವನ್ನು ಪಠಿಸುವವನು, ಸ್ತುತಿಸುವವನು, ಹೊಗಳುಭಟ. पठति— पठ (व्यक्तायां वाचि) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। मङ्गलस्य पाठकः।

मङ्गलप्रद ಮಂಗಲಪ್ರದ (वि०) ಮಂಗಳವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ, ಕ್ಷೇಮವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ, ಶ್ರೇಯಸ್ಸನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ. मङ्गलं प्रददाति — प्र + डु दाञ् (दाने) "कः" (३-२-६)। (स्त्री०) **–प्रदा –ಪ್ರದಾ.** ಅರಿಶಿನ.

मङ्गलवार ಮಂಗಲವಾರ (ಪುಂ०) ಕುಜವಾರ.

मङ्गलसूत्र ಮಂಗಲಸೂತ್ರ (न०) 1. ಸೌಭಾಗ್ಯವನ್ನು ಕೊಡುವ ಸೂತ್ರ, ಶುಭಸೂಚಕ ಸೂತ್ರ, ಕೈಗೆ ಕಟ್ಟುವ ಪ್ರತಿಸರ, ಶುಭಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟುವ ಕಂಕಣ. 2. ವಿವಾಹದಲ್ಲಿ ಹೆಂಗಸರಿಗೆ ಕಂಠದಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟುವ ಮಂಗಳ ಸೂತ್ರ, ಮಾಂಗಲ್ಯದ ಸೂತ್ರ.

मङ्गल्य ಮಂಗಲ್ಯ (ಪುಂ०) 1. ನೀರಾಮೆ ಬಳ್ಳಿ. 2. ಅಶ್ವತ್ಥ ವೃಕ್ಷ, ಅರಳಿಮರ. 3. ಬಿಲ್ವವೃಕ್ಷ, ಬಿಲ್ವಪತ್ರೆ ಮರ. 4. ಕಾಡುಕಡಲೆ. (न०) 5. ಮಲ್ಲಿಗೆ ಹೂವಿನ ವಾಸನೆಯುಳ್ಳ ಅಗುರು. "मङ्गल्यं मल्लिगन्धि यत्" अम०। 6. ದಧಿ, ಮೊಸರು. 7. ಕುಂಕುಮಕೇಸರಿ ಪಚ್ಚಕರ್ಪೂರ ಹರಿದ್ರೆ ಮುರೆ ಮುಸ್ತೆ ಮುಂತಾದ ಸುಗಂಧದ್ರವ್ಯಗಳಿಂದ ಮಿಶ್ರವಾದ ನೀರಿನ ಸ್ನಾನ. "यत्तु सर्वौषधिस्नानं तन्मङ्गल्यम्" वैज०। (वि०) 8. ಮಂಗಳಕರವಾದ, ಶುಭಕರವಾದ, ಕಲ್ಯಾಣವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ. मङ्गलाय-हितम् "यत्" (५-१-५)। (स्त्री०) **–ल्या –ಲ್ಯಾ.** 9. ಶಮೀವೃಕ್ಷ, ಬನ್ನಿಮರ. 10. ಕಾಡುಸಬ್ಬಸಿಗೆ. 11. ಜೆಂಡೆಗಿಡ. 12. ಬಿಳಿ ಬಜೆ. 13. ಮಲ್ಲಿಗೆ ಹೂವಿನ ವಾಸನೆ. "मल्लिकायां स्थितो गन्धः मङ्गल्या मङ्गलश्च सः" वैज०। 14. ಶಂಖಪುಷ್ಪದ ಗಿಡ. 15. ಪ್ರೇಂಕಣ ಗಿಡ, ಪ್ರಿಯಂಗುಲತೆ. 16. ಕಪಿತ್ಥ

वृक्ष. 17. ಗೋರೋಚನ. "मङ्गल्यः स्यात् त्रायमाणाश्वत्थबिल्वमसूरके। स्त्रियां शम्यामधः पुष्पीमिसीशुक्लवचासु च। रोचनायामथो दध्नि क्लीबं शिवकरे त्रिषु" मेदि०।

मङ्गल्यक ಮಂಗಲ್ಯಕ (पुं०) ಕಾಡುಕಡಲೆ. मङ्गले साधुः "यत्" (४-४-९८)। स्वार्थे "कन्"।

मङ्गिनी ಮಂಗಿನೀ (स्त्री०) ನೌಕೆ, ಹಡಗು.

मर्चाचिका ಮಚರ್ಚಿಕಾ (स्त्री०) ಪ್ರಶಸ್ತವಾದ, ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ. ನಾಮಪದದ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಇದರ ಪ್ರಯೋಗ गोमर्चचिका ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಹಸು.

मज्जकृत् ಮಜ್ಜಕೃತ್ (न०) ದೇಹದೊಳಗಿನ ಎಲುಬು. मज्जानं करोति—डुकृञ् (करणे) "क्विप्" (३-२-७६)। ಊಟಮಾಡಿದ ಅನ್ನವು ರಸವಾಗಿ ಪರಿಣಮಿಸಿ ಕ್ರಮೇಣ ರಕ್ತ ಮಾಂಸ ಮೇದಸ್ಸು ಅಸ್ಥಿ ಮಜ್ಜೆ ಮತ್ತು ಶುಕ್ರ ಧಾತುಗಳನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವುದು. "रसाद्रक्तं ततो मांसं मांसान्मेदः प्रजायते। मेदसोऽस्थि ततो मज्जा मज्जः शुक्रं तु जायते" सुश्रुत० सूत्र० १४-१०।

मज्जत् ಮಜ್ಜತ್ (वि०) ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಮುಳುಗುತ್ತಿರುವ, ಸ್ನಾನಮಾಡುತ್ತಿರುವ. टुमस्जो (शुद्धौ) "शतृ" (३-२-१२४)। "यद्गोप्रतरकल्पोऽभूत् संमर्दस्तत्र मज्जताम्" रघु० १५-१०१।

मज्जन् ಮಜ್ಜನ್ (पुं०) 1. ಎಲುಬಿನೊಳಗಿನ ನೆಣ, ದೇಹಸಾರ. टुमस्जो (शुद्धौ) "कनिः" (उ० १-१५७)। निपा०। "एते निष्कुष्य जङ्घानलकमुदयिनीर्मज्जधाराः पिबन्ति" मालती० ५-१७। 2. ಮರದ ಚೇಗು, ಮರದ ಸಾರ.

मज्जन ಮಜ್ಜನ (न०) 1. ನೀರಿನೊಳಗೆ ಮುಳುಗುವುದು, ನೀರಿನಲ್ಲಿಳಿದು ಸ್ನಾನಮಾಡುವುದು. टु मस्जो (शुद्धौ) "ल्युट्" (३-३-११५)। "इति धौतपुरन्ध्रिमत्सरान् सरसि मज्जनेन" माघ० ८-७१। 2. ಮಜ್ಜೆ, ದೇಹಸಾರ.

मज्जा ಮಜ್ಜಾ (स्त्री०) 1. ಎಲುಬಿನೊಳಗಿನ ನೆಣ, ದೇಹಸಾರ, ಸತ್ವ. मज्जति—टु मस्जो (शुद्धौ) "अच्" (३-१-१३४)। "लज्जावद्राजवन्मज्जा मांससारास्थिसारयोः" इति भागुरिः। "मज्जोक्ता मज्जया सह" द्विरूप०। 2. ಮರದ ಸಾರ, ಮರದ ರಸ.

मज्जाज ಮಜ್ಜಾಜ (न०) 1. ವೀರ್ಯ, ಶುಕ್ರಧಾತು. मज्जाया जायते—जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९८)। 2. ಗುಗ್ಗುಳ.

मज्जारस ಮಜ್ಜಾರಸ (पुं०) ಶುಕ್ರಧಾತು, ವೀರ್ಯ. मज्जाया रसः।

मज्जासार ಮಜ್ಜಾಸಾರ (पुं०) ಜಾಯಿಕಾಯಿ. मज्जायां सारोऽस्य।

मञ्च ಮಂಚ (पुं०) 1. ಮಂಚ, ಪಲ್ಲಂಗ. मञ्चते—मचि (धारणोच्छ्रायपूजनेषु) "अच्" (३-१-१३४)। 2. ಉನ್ನತವಾದ ಆಸನ, ಎತ್ತರವಾದ ಪೀಠ. "स तत्र मञ्चेषु मनोज्ञवेषान् सिंहासनस्थानुपचारवत्सु" रघु० ६-१। 3. ಅಟ್ಟಣೆ, ಕಾವಲುಗಾರನಿಗಾಗಿ ಎತ್ತರವಾಗಿ ಕಟ್ಟುವ ಗುಡಿಸಲು, ಎತ್ತರದ ಜೋಪಡಿ.

मञ्चक ಮಂಚಕ (पुं०) 1. ಪಲ್ಯಂಕ, ಮಂಚ. मञ्च स्वार्थे "कः"। "वृद्धोऽन्धः पतिरेष मञ्चकगतः स्थूणावशेषं गृहम्" सा० द०। 2. ಅಟ್ಟಣೆ, ಎತ್ತರವಾಗಿ ಕಟ್ಟಿದ ಗುಡಿಸಲು, ಎತ್ತರದ ಜೋಪಡಿ.

मञ्चकाश्रय ಮಂಚಕಾಶ್ರಯ (पुं०) ಮತ್ಕುಣ, ತಿಗಣೆ. मञ्चकः आश्रयो यस्य।

मञ्चमण्डप ಮಂಚಮಂಡಪ (पुं०) ಹೊಲಗಳಲ್ಲಿ ಪೈರುಗಳನ್ನು ಕಾಯಲು ನಾಲ್ಕು ಕಂಬಗಳ ಮೇಲೆ ಕಟ್ಟುವ ಗುಡಿಸಲು, ಎತ್ತರದ ಜೋಪಡಿ.

मञ्चिका ಮಂಚಿಕಾ (स्त्री०) 1. ಕುರ್ಚಿ, ನಾಲ್ಕು ಪಾದಗಳ ಆಸನ. 2. ದನಕರುಗಳಿಗೆ ನೀರು ಹಾಕುವ ಹರಿದೋಣಿ, ತೊಟ್ಟಿ. 3. ಉದ್ದದ ತಟ್ಟೆ.

मञ्जर ಮಂಜರ (न०) 1. ತಿಲಕವೃಕ್ಷ. 2. ಮುತ್ತು. 3. ಲತೆ.

मञ्जरि(री) ಮಂಜರಿ(ರೀ) (स्त्री०) 1. ಹೂವು ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಗೊಂಚಲು. मञ्जु मनोहरतां ऋच्छति — ऋ (गतौ) "इः" (उ० ४-१३९)। "स्फुरन्नखांशूत्करमञ्जरीभृतः" किरा० ८-५। 2. ಅಂಕುರ, ಹೊಸದಾಗಿ ಹೊರಟಿರುವ ಚಿಗುರು. "मञ्जर्युदारा शुशुभेऽर्जुनस्य" रघु० १६-५१। 3. ದಪ್ಪ ಮುತ್ತು. 4. ತುಲಸಿ. 5. ತಿಲಕವೃಕ್ಷ. 6. ಲತೆ.

मञ्जा ಮಂಜಾ (स्त्री०) 1. ಆಡು. 2. ಹೂವು ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಗೊಂಚಲು. 3. ಲತೆ.

मञ्जि ಮಂಜಿ (स्त्री०) 1. ಮಂಜರಿ, ಗೊಂಚಲು. 2. ಲತೆ, ಬಳ್ಳಿ. "चमरी मञ्जरं नना। मञ्जिश्च" त्रिकाण्ड०।

मञ्जिका ಮಂಜಿಕಾ (स्त्री०) ವೇಶ್ಯೆ, ಸೂಳೆ.

मञ्जिष्ठा ಮಂಜಿಷ್ಠಾ (स्त्री०) ಮಂಜಿಷ್ಠೆ.

मञ्जीर ಮಂಜೀರ (पुं०) 1. ನೂಪುರ, ಕಾಲಿನ ಒಂದು ಆಭರಣ, ಗೆಜ್ಜೆ ಸರಪಣಿ. मञ्जु (ध्वनौ) [सौत्रधातुः) "इरन्" बाहु०। 2. ಮೊಸರು ಕಡೆಯುವ ಮಂತಿನ ಹಗ್ಗವನ್ನು ಕಟ್ಟುವ ಕಂಬ.

मञ्जीरक ಮಂಜೀರಕ (वि०) ನೂಪುರದಂತೆ ಶಬ್ದ ಮಾಡುವವನು. मञ्जीर इव कायति— कै (शब्दे) "कः" (३-२-३)।

मञ्जु ಮಂಜು (वि०) 1. ರಮಣೀಯವಾದ, ಮನೋಹರ ವಾದ. मञ्ज (मार्जने शब्दे च) "कुः" (उ० १-३७)। "चरणसञ्चरणरणरणायमानमञ्जुमञ्जीररणितानुविद्ध-......" मालती० १। 2. ಇಂಪಾದ, ಮಧುರವಾದ (ಧ್ವನಿ). "स्खलदसमञ्जसमञ्जुजल्पितं ते" उ० रा० ४-४।

मञ्जुकेशिन् ಮಂಜುಕೇಶಿನ್ (पुं०) 1. ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ. (वि०) 2. ಸುಂದರವಾದ ಕೂದಲುಳ್ಳ.

मञ्जुघोष ಮಂಜುಘೋಷ (पुं०) 1. ಇಂಪಾದ ಧ್ವನಿ, ಮನೋಹರವಾದ ಶಬ್ದ. मञ्जुर्मञ्जुलो घोषः शब्दः। (वि०) 2. ಇಂಪಾದ ಧ್ವನಿಯುಳ್ಳ.

मञ्जुभाषिन् ಮಂಜುಭಾಷಿನ್ (वि०) ಇಂಪಾಗಿ ಮಾತಾಡುವ. मञ्जु भाषते—भाष (व्यक्तायां वाचि) "णिनिः" (३-१-१३४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **–भाषिणी –ಭಾಷಿಣೀ, –वादिन् –ವಾದಿನ್, –वादिनी –ವಾದಿನೀ.**

मञ्जुभाषिणी ಮಂಜುಭಾಷಿಣೀ (स्त्री०) ವೃತ್ತರತ್ನಾಕರದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾದ 13 ನೆಯ ಛಂದಸ್ಸಿನ ಒಂದು ವೃತ್ತ. "सजसा जगौ भवति मञ्जुभाषिणी" वृ० र०। **ಇದರ ಗಣವಿನ್ಯಾಸ:**

स ज स ज गु।
।।ऽ ।ऽ। ।।ऽ ।ऽ। ऽ

मञ्जुवाच् ಮಂಜುವಾಚ್ (वि०) ಇಂಪಾದ ಮಾತುಳ್ಳ, ಮನೋಹರವಾಗಿ ಮಾತಾಡುವ. मञ्जुः वाक् यस्य। "अनुवदति शुकस्ते मञ्जुवाक्पञ्जरस्थः" रघु० ५-७४।

मञ्जुल ಮಂಜುಲ (पुं०) 1. ನೀರುಕೋಳಿ. मञ्जु "लच्" (५-२-९७)। (न०) 2. ಲತಾಗೃಹ, ನಿಕುಂಜ, ಪೊದೆ. 3. ನೀರಿನ ಬುಗ್ಗೆ, ಊಟೆ. 4. ಚಿತ್ರವರ್ಣ, ಶಬಲವರ್ಣ. (वि०) 5. ಮಧುರವಾದ, ಇಂಪಾದ (ಧ್ವನಿ). 6. ಮನೋಹರವಾದ, ಸುಂದರವಾದ. "मञ्जुलन्तु जलाञ्चले। रम्ये कुञ्जे मञ्जुलस्तु दात्यूहे" हेम०।

मञ्जूषा ಮಂಜೂಷಾ (स्त्री०) 1. ಪೆಟ್ಟಿಗೆ. टु मस्जो (शुद्धौ) "ऊषन्" (उ० ४-७७) नुम् च। 2. ಪುರ, ನಗರ, ಪಟ್ಟಣ. "पेठा पुरी च मञ्जूषा" वैज०। 3. ಬದಿರಿನ ಬುಟ್ಟಿ, ಮಂಕರಿ. "भक्ष्याशयाहिमञ्जूषां दष्ट्वाखुस्तेन भक्षितः" चन्द्रा०। 4. ಮಂಜಿಷ್ಠೆ. 5. ಪಾಷಾಣ, ಶಿಲೆ.

मटची ಮಟಚೀ (स्त्री०) ಆಲಿಕಲ್ಲು ಮಳೆ, ಶಿಲಾವೃಷ್ಟಿ. "घनोपलस्तु करकः पुञ्जिका मटचीति च" वैज०।

मठ ಮಠ (पुं०) 1. ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿನಿಲಯ. मठत्यत्र —मठ (मदनिवासयोः) "घञ्" (३-३-१२१)। "मठश्छात्रादिनिलयः" अम०। 2. ಸಣ್ಣ ಕೊಠಡಿ, ಚಿಕ್ಕ ಕೋಣೆ. 3. ಸಂನ್ಯಾಸಿಯ ವಾಸಸ್ಥಾನ, ಮುನಿಯ ಆಶ್ರಮ. 4. ಗುಡಿ, ದೇವಾಲಯ. 5. ಎತ್ತುಗಳು ಎಳೆಯುವ ಗಾಡಿ.

मठर ಮಠರ (पुं०) 1. ಕಠಿನತೆ, ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿರುವಿಕೆ, ಬಿರುಸಾಗಿರುವಿಕೆ. (वि०) 2. ಗಟ್ಟಿಯಾದ, ಕಠಿನವಾದ, ಬಿರುಸಾಗಿರುವ. "कर्कशे परुषो रूक्षो मठरः खोरणः खरः" वैज०। 3. ಮದ್ಯಪಾನದಿಂದ ಅಮಲೇರಿದವನು, ಕುಡಿದು ಮದವೇರಿದವನು.

मड्डु ಮಡ್ಡು (पुं०) ಒಂದು ಚರ್ಮದ ವಾದ್ಯ, ಡಿಕ್ಕಿಯೆಂಬ ವಾದ್ಯ. "वाद्यप्रभेदा डमरुमड्डुडिण्डिमझर्झराः" अम०।

मड्डुक ಮಡ್ಡುಕ (पुं०) ಡಿಕ್ಕಿಯೆಂಬ ಒಂದು ಚರ್ಮವಾದ್ಯ.

मणि ಮಣಿ (पुं०स्त्री०) 1. ರತ್ನ, ವಜ್ರ, ಮುತ್ತು ಮುಂತಾದುವು. मण्यते—मण (शब्दे) "इन्" (उ० ४-११७)। ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗದಲ್ಲಿ ವಿಕಲ್ಪವಾಗಿ "ङीष्" (ग० ४-१-४५)। **मणी ಮಣೀ.** "मणौ वज्रसमुत्कीर्णे सूत्रस्येवास्ति मे गतिः" रघु० १-४। 2. ಮಣಿಬಂಧ, ಮಣಿಕಟ್ಟು, ಹಸ್ತದ ಮೂಲಭಾಗ. "मणिबन्धो मणिः पाणिमूले" वैज०। 3. ಆಡಿನ ಕತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಜೋಲಾಡುವ ಮಾಂಸದ ಬುಗುಟೆ (ಗಂಟು), ಅಜಾಗಲಸ್ತನ. 4. ಗುಡಾಣ, ದೊಡ್ಡ ಮಣ್ಣಿನ ಪಾತ್ರೆ, ನೀರು ತುಂಬಿಡುವ ಮಡಕೆ. "अक्ली मणिरजाकण्ठस्तने रत्नेऽप्यलिञ्जरे" वैज०। 5. ಲಿಂಗದ ಅಗ್ರಭಾಗ. "मणिः स्त्रीपुंसयोरश्मजातौ मुक्तादिकेऽपि च। कण्ठदेशस्तनेऽजाया लिङ्गाग्रेऽलिञ्जरेऽपि च" मेदि०।

मणिक ಮಣಿಕ (पुं०) ಗುಡಾಣ, ನೀರು ಮತ್ತು ಸಾಮಾನುಗಳನ್ನು ತುಂಬಿಡುವ ದೊಡ್ಡ ಮಣ್ಣಿನ ಪಾತ್ರೆ. मणि

संज्ञायां "कन्" (५-३-७५)। "अलिञ्जरः स्यान्मणिकः" अम०।

मणिकर्णिका ಮಣಿಕರ್ಣಿಕಾ (स्त्री०) ಕಾಶೀಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ಪುಣ್ಯತೀರ್ಥ.

मणिकार ಮಣಿಕಾರ (पुं०) ವಜ್ರವ್ಯಾಪಾರ ಮಾಡುವವನು, ಮುತ್ತು ರತ್ನ ವಜ್ರಗಳ ಆಭರಣಗಳನ್ನು ಮಾಡುವವನು, ಅಕ್ಕಸಾಲೆ. मणिं करोति — डु कृञ् (करणे) "अण्" (३-२-१)। "मणिकारो वैघटिकः शैलिबकस्ताम्रकुट्टकः" वैज०।

मणिग्रीव ಮಣಿಗ್ರೀವ (पुं०) ಕುಬೇರನ ಮಗ.

मणिच्छिद्रा ಮಣಿಚ್ಛಿದ್ರಾ (स्त्री०) 1. ಹರಿಗೆ ಹಾಲೆಯೆಂಬ ಒಂದು ಮೂಲಿಕೆ. 2. ಮೇದಾ ಎಂಬ ಮೂಲಿಕೆ. "मणिच्छिद्रा तु मेदायामृषभाख्यौषधेऽपि च" मेदि०।

मणित ಮಣಿತ (न०) ರತಿಕಾಲದ ಶಬ್ದ, ಸಂಭೋಗ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸ್ತ್ರೀಯರ ಅವ್ಯಕ್ತ ಶಬ್ದ. मण (शब्दे) "क्तः" (३-३-११४)। "सीत्कृतानि मणितं करुणोक्तिः स्निग्धमुक्तमलमर्थवचांसि" माघ० १०-७५।

मणितारक ಮಣಿತಾರಕ (पुं०) ಸಾರಸ ಪಕ್ಷಿ, ನೀರುಹಕ್ಕಿ, ತಾವರೆ ಹಕ್ಕಿ. मणिरिव तारकाऽस्य। स्त्रियां जाति० "ङीष्" (४-१-६३)।

मणिदर्पण ಮಣಿದರ್ಪಣ (न०) ರತ್ನಕನ್ನಡಿ, ರತ್ನಖಚಿತವಾದ ಕನ್ನಡಿ.

मणिदीप ಮಣಿದೀಪ (पुं०) 1. ರತ್ನ ಕೆತ್ತಿದ ದೀಪ. मणिखचितो दीपः। 2. ದೀಪದಂತೆ ಬೆಳಗುವ ರತ್ನ. मणिर्दीप इव।

मणिपीठ ಮಣಿಪೀಠ (न०) ರತ್ನ ಕೆತ್ತಿದ ಆಸನ, ಮಣಿಮಯವಾದ ಮಣೆ. मणिमयं पीठम्। "अनारतं यौ मणिपीठशायिनावरञ्जयद्राजशिरःस्रजां रजः" किरा० १-४०।

मणिपुष्पक ಮಣಿಪುಷ್ಪಕ (पुं०) ಸಹದೇವನ ಶಂಖ. "नकुलः सहदेवश्च सुघोषमणिपुष्पकौ" गीता १-१६।

मणिपुर ಮಣಿಪುರ (न०) ಕಳಿಂಗದೇಶದ ಮುಖ್ಯ ಪಟ್ಟಣ, ಬಭ್ರುವಾಹನ (ಅರ್ಜುನನ ಮಗ)ನ ರಾಜಧಾನಿ.

मणिपूर ಮಣಿಪೂರ (न०) ನಾಭಿಯಲ್ಲಿ ಷಟ್‌ಚಕ್ರಾಂತರ್ಗತವಾದ ಒಂದು ಪದ್ಮ. ಇದು ಸುಷುಮ್ನಾನಾಡಿಯೊಳಗೆ ಷಟ್‌ಚಕ್ರಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ನಾಭಿಯಲ್ಲಿರುವುದು. "तदूर्ध्वे नाभिदेशे तु मणिपूरं महाप्रभम्। मेघाभं विद्युदाभं च बहुतेजोमयं ततः"।

मणिबन्ध ಮಣಿಬಂಧ (पुं०) 1. ಮಣಿಕಟ್ಟು, ಹಸ್ತದ ಮೂಲಭಾಗ. मणिर्बध्यतेऽत्र—बन्ध (बन्धने) "घञ्" (३-३-१२१)। 2. ರತ್ನ ಮುತ್ತು ಮುಂತಾದವನ್ನು ಕಟ್ಟುವುದು. "उपनतमणिबन्धे मूर्ध्नि पौलस्त्यशत्रोः सुरभि सुरविमुक्तं पुष्पवर्षं पपात" रघु० १२-१०२।

मणिबन्धन ಮಣಿಬಂಧನ (न०) 1. ಅಲಂಕಾರಕ್ಕಾಗಿ ಮುತ್ತು ರತ್ನಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟುವುದು. 2. ಮಣಿಕಟ್ಟು, ಹಸ್ತದ ಮೂಲಭಾಗ. मणिर्बध्यतेऽत्र—बन्ध (बन्धने) अधि० "ल्युट्" (३-३-११७)।

मणिबीज ಮಣಿಬೀಜ (पुं०) 1. ದಾಳಿಂಬೆ ಗಿಡ. (न०) 2. ದಾಳಿಂಬೆ ಹಣ್ಣು.

मणिमण्टप ಮಣಿಮಂಟಪ (पुं०) 1. ರತ್ನಖಚಿತವಾದ ಮಂಟಪ. मणिमयो मण्टपः। 2. ಆದಿಶೇಷನ ವಾಸಸ್ಥಾನ.

मणिमाला ಮಣಿಮಾಲಾ (स्त्री०) 1. ಮುತ್ತಿನ ಹಾರ. 2. ರತ್ನದ ಹಾರ. 3. ಹನ್ನೆರಡನೆಯ ಛಂದಸ್ಸಿನ ಒಂದು ವೃತ್ತ. "त्यौ त्यौ मणिमाला छिन्ना गुहवक्त्रैः" वृ० र०। ಪ್ರತಿ ಪಾದದಲ್ಲಿಯೂ ತಗಣ ಯಗಣ ತಗಣ ಯಗಣಗಳಿದ್ದು ಆರು ವರ್ಣಗಳಿಗೆ ಯತಿಯಿರುವುದು "**ಮಣಿಮಾಲಾ**" ವೃತ್ತವಾಗುವುದು.

त य त य ।
UU। ।UU UU। ।UU

ಇದು ಈ ವೃತ್ತದ ಗಣವಿನ್ಯಾಸ. 4. ದಂತಕ್ಷತ, ಸಂಭೋಗ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ ಹಲ್ಲಿನ ಗಾಯ. "मणिमाला तु हारे दन्तक्षतान्तरे" मेदि०। 5. ದೀಪ್ತಿ, ಪ್ರಕಾಶ. 6. ಲಕ್ಷ್ಮೀ.

मणिमेखला ಮಣಿಮೇಖಲಾ (स्त्री०) ರತ್ನಖಚಿತವಾದ ಒಡ್ಯಾಣ, –ಡಾಬು, –ನಡುಕಟ್ಟು.

मणिसानु ಮಣಿಸಾನು (पुं०) ಮೇರುಪರ್ವತ.

मणीच ಮಣೀಚ (पुं०) 1. ಹಸ್ತದ ಅಗ್ರಭಾಗ, ಕೈಯ ತುದಿ. 2. ಮುತ್ತು. 3. ಪುಷ್ಪ, ಹೂವು. "मणीचमग्रहस्तेऽपि पुष्पमौक्तिकयोरपि" वैज०।

मणीचक ಮಣೀಚಕ (न०) ಪುಷ್ಪ, ಹೂವು. "मणीचकं प्रसूनं च सूनं सुमनसः स्त्रियः" वैज०।

मण्ड ಮಂಡ (पुं०) 1. ಅನ್ನದ ಮೇಲಿನ ಕೆನೆ, ಗಂಜಿ. मण्डयते — मडि (भूषायाम्) "घञ्" (३-३-१८)। "सर्वरसाग्रे मण्डमस्त्रियाम्" अम०। "नीवारौदनमण्डमिश्रमधुरं सद्यःप्रसूतप्रियापीतादभ्यधिकं तपोवनमृगः

पर्याप्तमाचामति" ಉಂ ರಾಂ ४-१। 2. ಮೊಸರಿನ ಮೇಲಿನ ಕೆನೆ. 3. ಆಭರಣ, ಒಡವೆ. 4. ಪರಳುಗಿಡ. 5. ಸಾರ, ತಿರುಳು, ಸತ್ತ್ವಾಂಶ. 6. ಪಕ್ಕಿಯ ಪುಕ್ಕ. 7. ಒಂದು ಶಾಕ. 8. ಕೆನೆ, ನೊರೆ, ಮೇಲಿನ ರಸ. 9. ಮಂಡೂಕ, ಕಪ್ಪೆ. मण्डति वर्षाकाले हृष्यति—मडि "अच्" (३-१-१३४)। (स्त्री०) **मण्डा ಮಂಡಾ.** 10. ನೆಲ್ಲಿ ಗಿಡ. "मण्डो मस्तुनि भूषायामेरण्डे सारपिच्छयोः। शाके मण्डात्वामलक्याम्" हेम०।

मण्डक ಮಂಡಕ (पुं०) ಗೋಧಿಹಿಟ್ಟಿನಿಂದ ಮಾಡಿದ ಒಂದು ವಿಧ ಭಕ್ಷ್ಯ, ಮಂಡಿಗೆ. मण्ड संज्ञायां "कन्"।

मण्डन ಮಂಡನ (न०) 1. ಭೂಷಣ, ಒಡವೆ, ಆಭರಣ. मडि (भूषायाम्) "ल्युट्" (३-३-११७)। "विपक्षचित्तोन्मथना नखव्रणास्तिरोहिता विभ्रममण्डनेन" किरा० ८-३४। "सा मण्डनान्मण्डनमन्वभुङ्क्त" कुमा० ७-५। 2. ಅಲಂಕರಿಸುವಿಕೆ, ಶೃಂಗರಿಸುವಿಕೆ. मडि भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "मामक्षमं मण्डनकालहानेर्वेत्तीव बिम्बाधरबद्धतृष्णम्" रघु० १३-१६। (वि०) 3. ಅಲಂಕರಿಸುವ, ಶೃಂಗರಿಸುವ. मण्डयति—मडि (भूषायाम्) "युच्" (३-२-१५१)। "मण्डनं स्यादलङ्कारेऽलङ्करिष्णुनि वाच्यवत्" विश्व०।

मण्डप ಮಂಡಪ (पुंन०) 1. ತೆರೆದ ಚಪ್ಪರ, ಸುತ್ತಲೂ ಮರೆಯಿಲ್ಲದ ಚಪ್ಪರ, ಜನರ ವಿಶ್ರಾಂತಿ ಸ್ಥಳ, ಚಾವಡಿ. 2. ದೇವಾಲಯ, ಗುಡಿ. 3. ಮದುವೆ ಮುಂಜಿ ಮುಂತಾದ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಹಾಕುವ ಚಪ್ಪರ. "दीर्घेष्वमी नियमिताः पटमण्डपेषु निद्रां विहाय वनजाक्ष वनायुदेश्याः" रघु० ५-७३। 4. ಲತಾಗೃಹ, ಪೊದೆ, ಪೊದರು. मडि (भूषायाम्) "घञ्" (३-३-१८)। मण्डं पाति—पा "कः" (३-२-३)। "प्रत्यासन्नौ कुरवकवृतेर्माधवीमण्डपस्य" मेघ० २-१५। (वि०) 5. ಹಾಲು ಮೊಸರು ಮುಂತಾದುವುಗಳ ಮೇಲಿನ ಕೆನೆಯನ್ನು ಕುಡಿಯುವ. मण्डं मस्तु पिबति—पा (पाने) "कः"।

मण्डनीय ಮಂಡನೀಯ (वि०) 1. ಅಲಂಕರಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ಅಲಂಕರಿಸಬೇಕಾದ. 3. ಅಲಂಕರಿಸಲು ಅರ್ಹವಾದ. मडि (भूषायाम्)+णिच् "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः"। **मण्डयितव्यः ಮಂಡಯಿತವ್ಯಃ.**

मण्डयत् ಮಂಡಯತ್ (वि०) ಅಲಂಕರಿಸುತ್ತಿರುವ, ಶೃಂಗರಿಸುತ್ತಿರುವ. मडि (भूषायाम्)+णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–यन्ती –ಯಂತೀ.** "प्रचलितचटुलभ्रूताण्डवैर्मण्डयन्त्या" उ० रा० ३-१७।

मण्डयन्त ಮಂಡಯಂತ (पुं०) 1. ಅಲಂಕಾರ, ಆಭರಣ, ಒಡವೆ, ಭೂಷಣ. मडि (भूषायाम्)+णिच् "झच्" (उ० ३-१२८)। झस्यान्तादेशः (७-१-३)। 2. ಅನ್ನ. 3. ನಟ, ನರ್ತಕ. 4. ಸ್ತ್ರೀಯರ ಸಮೂಹ.

मण्डयन्ती ಮಂಡಯಂತೀ (स्त्री०) ವೆಂಗಸು. मण्डयति—मडि (भूषायाम्)+णिच् "झच्" (उ० ३-१२८)। "स्त्रीवधूर्योषिता रामा मण्डयन्ती वधूजनः" त्रिकाण्ड०।

मण्डल ಮಂಡಲ (पुं०) 1. ಶರೀರದೊಳಗಿನ ಎಂಟು ವಿಧ ಸಂಧಿಗಳಲ್ಲೊಂದು. **ಎಂಟು ವಿಧ ಸಂಧಿಗಳು:** (1) कोराः, (2) उलूखलाः, (3) सामुद्गाः, (4) प्रतराः, (5) तुन्नसेविन्यः, (6) वायसतुण्डाः, (7) मण्डलाः ಮತ್ತು (8) शङ्खावर्ताः। ಬೆರಳು ಮಣಿಕಟ್ಟು ಗುಲ್ಫ (ಕಾಲಿನ ಗಂಟು) ಜಾನು (ಮಂಡಿ) ಮತ್ತು ಕೂರ್ಪರ (ಮೊಳಕೈ)ಗಳಲ್ಲಿ **ಕೋರಸಂಧಿಗಳೂ** ಕಂಕಳು ತೊಡೆಗಳ ಸಂಧಿ ಮತ್ತು ದಂತಗಳಲ್ಲಿ **ಉಲೂಖಲಸಂಧಿಗಳೂ** ಹೆಗಲು ಗುದಪ್ರದೇಶ ಯೋನಿ ಮತ್ತು ನಿತಂಬಗಳಲ್ಲಿ **ಸಾಮುದ್ಗಸಂಧಿಗಳೂ** ಕತ್ತು ಮತ್ತು ಬೆನ್ನೆಲುಬುಗಳಲ್ಲಿ **ಪ್ರತರಸಂಧಿಗಳೂ** ಶಿರಸ್ಸು ಪಿರ್ರೆ ಮತ್ತು ಕಪಾಲ (ತಲೆಯ ಚಿಪ್ಪು)ಗಳಲ್ಲಿ **ತುನ್ನಸೇವನೀಸಂಧಿಗಳೂ** ಕೆನ್ನೆಯ ಮೇಲುಭಾಗಗಳಲ್ಲಿ **ವಾಯಸತುಂಡಸಂಧಿಗಳೂ** ಕಂಠ ಹೃದಯ ನೇತ್ರಗಳು ಮೂತ್ರಕೋಶ ಮತ್ತು ನಾಡಿಗಳಲ್ಲಿ **ಮಂಡಲಸಂಧಿಗಳೂ** ಶ್ರೋತ್ರ (ಕಿವಿ) ಶೃಂಗಾಟಕಗಳಲ್ಲಿ **ಶಂಖಾವರ್ತಸಂಧಿಗಳೂ** ಇರುವುವು. सुश्रुत० शारीर० ५-२७। 2. ಕುಕ್ಕುರ, ನಾಯಿ. "यक्ष इन्द्रमहश्चालः कपिलो मण्डलः शुनः" वैज०। (त्रि०) 3. ಸೂರ್ಯಚಂದ್ರರ ಮಂಡಲ, –ಬಿಂಬ. "अपर्वणि ग्रहकलुषेन्दुमण्डला" माल० ४-१६। 4. ದೇಶ, ರಾಷ್ಟ್ರ. "तेन सिंहासनं पित्र्यमखिलं चारिमण्डलम्" रघु० ४-४। 5. ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಸರ್ಪ, ಮಂಡಲದ ಹಾವು. 6. ಪರಿಧಿ, ಸೂರ್ಯಚಂದ್ರರ ಸುತ್ತಲೂ ಕಟ್ಟುವ (ಚಕ್ರಾಕಾರದ) ಪರಿವೇಷ. 7. ಹನ್ನೆರಡು ರಾಜರುಗಳ ಸಮೂಹ. 8. ಕುಷ್ಠ ರೋಗ. "मण्डलो बिम्बदेशयोः। भुजङ्गभेदे परिधौ शुनि द्वादशराजके। सङ्घाते कुष्ठभेदे च" हेम०। (न०) 9. ಸಮೂಹ, ಸಮುದಾಯ, ರಾಶಿ, ಗುಂಪು. "छायामण्डललक्ष्येण तमदृश्या किल स्वयम्" रघु० ४-५। "स्फुरति सुरमुनीनां मण्डलं व्यस्तमेतत्" माघ० ११-३।

10. ಹಳ್ಳಿಗಳ ಸಮುದಾಯ, ಗ್ರಾಮಗಳ ಸಮೂಹ. 11. ಹನ್ನೆರಡು ರಾಜರುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ದೇಶ. 12. ಪ್ರತಿಬಿಂಬ, ಛಾಯೆ. त्रिलिङ्गं मण्डलं वृन्दे ग्रामौघ प्रतिबिम्बयोः। उपसूर्ये कुष्ठरोगे देशे द्वादशराजके" वैजं। ವೈಜಯನ್ತಿಯಲ್ಲಿ ನಾಯನ್ನು ಪುಂಲಿಂಗ ಮತ್ತು ಉಳಿದೆಲ್ಲವನ್ನೂ ತ್ರಿಲಿಂಗಗಳಲ್ಲೂ ಹೇಮಕೋಶ (ಅನೇಕಾರ್ಥಸಂಗ್ರಹ) ದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಪುಂಲಿಂಗ ದಲ್ಲೂ ಮೇದಿನೀಕೋಶದಲ್ಲಿ ನಾಯನ್ನು ಪುಂಲಿಂಗದಲ್ಲೂ ಸಮೂಹ ಮತ್ತು ಬಿಂಬಗಳನ್ನು ತ್ರಿಲಿಂಗಗಳಲ್ಲೂ ಪರಿಧಿ ಕುಷ್ಠ ದೇಶ ಮತ್ತು ಹನ್ನೆರಡು ರಾಜರ ಸಮೂಹ ಈ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ನಪುಂಸಕಲಿಂಗದಲ್ಲೂ ಹೇಳಿರು ತ್ತಾರೆ. "मण्डलं परिधौ कोठे देशे द्वादशराजसु। क्लीबेऽथ निवहे बिम्बे त्रिषु पुंसि तु कुक्कुरे" मेदिं। 13. ಸೈನ್ಯಗಳ ಸಮೂಹ. 14. ಗೋಳ, ವಲಯ, ವರ್ತುಲ, ವೃತ್ತ. "प्रशासदावारिधि मण्डलं भुवः" किरां १-२३। 15. ಬಿಲ್ಲುಗಾರನು ನಿಲ್ಲುವ ಒಂದು ರೀತಿ, ಮೂರಡಿಯ ಅಗಲದಲ್ಲಿ ಕಾಲುಗಳನ್ನು ಇಟ್ಟು ಕೊಂಡು (ಬಾಣ ಪ್ರಯೋಗಕ್ಕಾಗಿ) ನಿಲ್ಲುವಿಕೆ. "त्रिवित-स्त्यन्तरौ पादौ मण्डलं तोरणाकृती" वैजं। 16. ಋಗ್ವೇದದ ಒಂದು ಭಾಗ. [ಋಗ್ವೇದವು ಹತ್ತು ಮಂಡಲಗಳಾಗಿ ಭಾಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು.] 17. ಹುಲಿ ಯುಗುರು ಗಿಡ. 18. ಜಿಲ್ಲೆ, ದೇಶದ ಒಂದು ಭಾಗ.

मण्डलक ಮಂಡಲಕ (नं) 1. ಸಮೂಹ, ಗುಂಪು. मण्डल स्वार्थे "कः"। 2. ಸೂರ್ಯಚಂದ್ರರ ಬಿಂಬ. 3. ವಲಯ, ಗೋಳ, ವೃತ್ತ. 4. ಸೈನ್ಯದ ವ್ಯೂಹ, ಸೇನೆಗಳ ಸಮೂಹ. 5. ದರ್ಪಣ, ಕನ್ನಡಿ. 6. ಕುಷ್ಠ ರೋಗ. 7. ದೇಶ, ರಾಷ್ಟ್ರ. (पुं) 8. ಕುಕ್ಕುರ, ನಾಯಿ. "भवेन्मण्डलकं बिम्बे कुष्ठभेदे च दर्पणे" मेदिं।

मण्डलनृत्य ಮಂಡಲನೃತ್ಯ (नं) ಚಕ್ರದ ಆಕಾರದಲ್ಲಿ ಸುತ್ತುತ್ತ ಮಾಡುವ ನೃತ್ಯ.

मण्डलपत्रिका ಮಂಡಲಪತ್ರಿಕಾ (स्त्रीं) 1. ಕೆಂಪು ಕೊಮ್ಮೆ ಗಿಡ. 2. ಕಪಿಲವರ್ಣದ ಅಗುರು. "कपिला पिच्छिला भस्मगर्भा मण्डलपत्रिका" वैजं।

मण्डलाग्र ಮಂಡಲಾಗ್ರ (पुं) ಖಡ್ಗ, ತುದಿಯಲ್ಲಿ ಬಗ್ಗಿ ರುವ ಕತ್ತಿ. मण्डलमिवाग्रमस्य। "कौक्षेयको मण्डलाग्रः" अमं।

मण्डलाधिप ಮಂಡಲಾಧಿಪ, –अधिपति –ಅಧಿಪತಿ (पुं) 1. ರಾಷ್ಟ್ರಪತಿ, ರಾಷ್ಟ್ರದ ಒಡೆಯ. 2. ಜಿಲ್ಲೆಯ ಅಧಿಕಾರಿ. 3. ರಾಜ, ದೊರೆ. मण्डलस्य अधिपः अधिपतिर्वा।

मण्डलावृत्ति ಮಂಡಲಾವೃತ್ತಿ (स्त्रीं) ಮಂಡಲಾಕಾರ ವಾಗಿ ಚಲಿಸುವುದು, ಚಕ್ರದಂತೆ ಸುತ್ತುವುದು. मण्डलमिव आवृत्तिः। "भ्रमिषु कृतपुटान्तर्मण्डलावृत्तिचक्षुःप्रचलित-चटुलभ्रूताण्डवैर्मण्डयन्त्या" उं रां ३-१९।

मण्डलिन् ಮಂಡಲಿನ್ (पुं) 1. ರಾಜ, ದೊರೆ. मण्डल-मस्त्यस्य "इनिः" (५-२-११५)। 2. ಸರ್ಪ, ಹಾವು. 3. ನಾಯಿ. 4. ಅಜಗರ, ಹೆಬ್ಬಾವು. 5. ಬಿಡಾಲ, ಬೆಕ್ಕು. 6. ಸೂರ್ಯ. 7. ಇಂದ್ರ. "मण्डली ना राज्ञि सूर्ये शक्रेऽहौ श्वबिडालयोः" नानार्थरं।

मण्डली ಮಂಡಲೀ (स्त्रीं) 1. ಗರಿಕೆ ಹುಲ್ಲು. 2. ವೃತ್ತ, ವಲಯ, ಗೋಳ. 3. ಸಮೂಹ, ಗುಂಪು. 4. ಚಕ್ರಾ ಕಾರವಾಗಿ ಚಲಿಸುವುದು. मण्डल गौरां "ङीप्" (४-१-४१)।

मण्डलेश ಮಂಡಲೇಶ, –ईश्वर –ಈಶ್ವರ (पुं) "मण्डलाधिप" ಪದದ ಅರ್ಥ.

मण्डहारक ಮಂಡಹಾರಕ (पुं) ಮದ್ಯ ತೆಗೆಯುವವನು, ಬಟ್ಟಿ ಇಳಿಸುವವನು. मण्डं हरति — हृञ् (हरणे) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

मण्डा ಮಂಡಾ (स्त्रीं) ನೆಲ್ಲಿಗಿಡ. मडि (भूषायाम्) "अच्" (३-१-१३४)। "आमलक्यां स्त्रियां मण्डा" मेदिं।

मण्डित ಮಂಡಿತ (विं) ಅಲಂಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಶೃಂಗರಿಸ ಲ್ಪಟ್ಟ. मडि (भूषायाम्) "क्तः" (३-२-१०२)। "भाति केसरवतेव मण्डिता बन्धुजीवतिलकेन कन्यका" कुमां ८-४०।

मण्डूक ಮಂಡೂಕ (पुं) 1. ಕಪ್ಪೆ. मण्डयति वर्षाकालम् —मडि (भूषायाम्) "ऊकण्" (उं ४-४२)। स्त्रियां जातिं "ङीष्" (४-१-६३)। **मण्डूकी ಮಂಡೂಕೀ.** "पशुमण्डूकमार्जारश्वसर्पनकुलाखुभिः" मनुं ४-१२६। 2. ಹೆಮ್ಮರ, ತಿಗಡೆ ಮರ. 3. ಒಬ್ಬ ಮುನಿ. "मण्डूकी भेकशोणकौ" हेमं। (नं) 4. ಒಂದು ವಿಧ ಸುರತ ಬಂಧ.

मण्डूकपर्ण ಮಂಡೂಕಪರ್ಣ (पुं) ಹೆಮ್ಮರ, ತಿಗಡು ಮರ. मण्डूक इव पर्णमस्य।

मण्डूकपर्णी ಮಂಡೂಕಪರ್ಣೀ (स्त्रीं) 1. ಮಂಜಿಷ್ಠೆ. मण्डूक इव पर्णमस्याः "ङीष्" (४-१-६४)। "मण्डूकपर्णी

भण्डीरी भण्डी योजनवल्यपि" अम०। 2. ಬ್ರಾಹ್ಮಣೀ ಗಿಡ, ಭಾರಂಗಿ ಗಿಡ. "मण्डूकपर्णी मञ्जिष्ठाब्राह्मण्यो- र्ना तु शोणके" मेदि०। 3. ಒಂದೆಲಗದ ಗಿಡ. 4. ಹೊನಗೊನ್ನೆ ಸೊಪ್ಪು.

मण्डूकप्लुति ಮಂಡೂಕಪ್ಲುತಿ (स्त्री०) ಕಪ್ಪೆಯ ನಡಗೆ ಕಪ್ಪೆಯ ನೆಗೆತ. ಕಪ್ಪೆಯು ನಡೆಯುವಾಗ ಭೂಮಿಯ ಸ್ಪರ್ಶವಿಲ್ಲದೆ ನೆಗೆದು ಹೋಗುವಿಕೆ. मण्डूकस्य प्लुतिः। ವ್ಯಾಕರಣಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪದಗಳ ಅನುವೃತ್ತಿಯು ಮಂಡೂಕಪ್ಲುತಿಯಂತಿರುವುದು. ಒಂದು ಸೂತ್ರದ ಪದಗಳನ್ನೂ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಸೂತ್ರಗಳನ್ನೂ ಬಿಟ್ಟು ದೂರದ ಸೂತ್ರಾರ್ಥಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದಂತೆ ಅನು ವೃತ್ತಿ ಮಾಡುವುದು. ಈ ಪದಗಳು ಮಂಡೂಕದಂತೆ ಹಾರಿಹೋಗಿ ದೂರದ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಅನ್ವಯ ಹೊಂದು ವುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಮಂಡೂಕಪ್ಲುತಿ ಎಂದು ವ್ಯವಹಾರ. "मण्डूकप्लुत्यानुवर्तते" सि० कौ०।

मण्डूकमातृ ಮಂಡೂಕಮಾತೃ (स्त्री०) ಬ್ರಾಹ್ಮೀಲತೆ, ಹೊನಗೊನ್ನೆ ಗಿಡ.

मण्डूका ಮಂಡೂಕಾ (स्त्री०) ಮಂಜಿಷ್ಠೆ.

मण्डूकी ಮಂಡೂಕೀ (स्त्री०) 1. ಹೆಣ್ಣು ಕಪ್ಪೆ. 2. ಹೊನಗೊನ್ನೆ ಗಿಡ. 3. ಗಡುಸಾದ ಹೆಂಗಸು, ಧೈರ್ಯ ಶಾಲಿಯಾದ ಹೆಂಗಸು.

मण्डूर ಮಂಡೂರ (न०) ಲೋಹದ ಮಲ, ಕಬ್ಬಿಣದ ಕಿಲುಬು, ತುಕ್ಕು. मण्डति — मडि (भूषायाम्) "ऊरः" (उ० ४-९०)।

मत ಮತ (न०) 1. ಅಭಿಪ್ರಾಯ, ಮನೋಗತ, ಆಶಯ. मन (ज्ञाने) "क्तः" (३-३-११४)। "मम तावन्मत- मिदं श्रूयतामङ्ग वामपि" माघ० २-१२। 2. ಒಂದು ಪಕ್ಷ, ಯಾವುದಾದರೊಂದು ಕಕ್ಷಿ. "सुहृदः सहजास्तथे- तरे मतमेषां न विलङ्घयन्ति ये" किरा० २-४५। 3. ಸಂಮತಿ, ಒಪ್ಪಿಗೆ, ಅಂಗೀಕಾರ. 4. ಉಪದೇಶ, ತತ್ತ್ವ ಬೋಧನೆ. "ये मे मतमिदं नित्यमनुतिष्ठन्ति मानवाः" गीता ३-३१। 5. ಉದ್ದೇಶ. 6. ಜ್ಞಾನ, ತಿಳಿವಳಿಕೆ. 7. ಪೂಜೆ, ಗೌರವ. (वि०) 8. ತಿಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟ. 9. ಸಂಮತಿಸ ಲ್ಪಟ್ಟ, ಒಪ್ಪಿಗೆ ಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟ. 10. ಪೂಜಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಗೌರವಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "बभौ च सा तेन सतां मतेन श्रद्धेव साक्षाद्विधिनोपपन्ना" रघु० २-१६। 11. ಉದ್ದೇಶಿಸ ಲ್ಪಟ್ಟ. 12. ಅಭಿಪ್ರಾಯಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟ. "मतं तु सम्मते ज्ञाते" मेदि०। "मतं स्यात्सम्मतेऽर्चिते" हेम०।

मतङ्ग ಮತಂಗ (पुं०) 1. ಮತಂಗ ಋಷಿ. "मतङ्ग- शापादवलेपमूलादवाप्तवानस्मि मतङ्गजत्वम्" रघु० ५-५३। 2. ಗಜ, ಆನೆ. 3. ಮೋಘ, ಮೋಡ.

मतङ्गज ಮತಂಗಜ (पुं०) ಗಜ, ಆನೆ. मतङ्गादृषेर्जायते — जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९८)। "त्वयात्म- हस्तेन मही मदच्युता मतङ्गजेन स्रगिवापवर्जिता" किरा० १-२९। स्त्रियां जाति० "ङीष्" (४-१-६३)।

मतल्लिका ಮತಲ್ಲಿಕಾ (स्त्री०) ಪ್ರಶಸ್ತ, ಶ್ರೇಷ್ಠ, ಉತ್ತಮ. मतं मतिमलति — अल (भूषणादौ) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। पृषो०। ಇದು ನಿಯತಲಿಂಗ. ಸಮಾಸದ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಇದರ ಪ್ರಯೋಗ. **गोमतल्लिका ಗೋಮತಲ್ಲಿಕಾ**. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಹಸು.

मतानुग ಮತಾನುಗ (वि०) 1. ಅಭಿಪ್ರಾಯದಂತೆ ನಡೆ ಯುವ, ಆಶಯವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ನಡೆಯುವ. 2. ಉಪ ದೇಶದಂತೆ ನಡೆಯುವ, मतमनुसृत्य गच्छति—अनु+गम्लृ (गतौ) "डः" (वा० ३-२-४८)। "वसिष्ठस्य मतानुगः" रामा०।

मतान्तर ಮತಾಂತರ (न०) 1. ಬೇರೆ ಮತ, ಬೇರೆ ಪಂಥ. 2. ಅಭಿಪ್ರಾಯಭೇದ, ಭಿನ್ನವಾದ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. 3. ಭಿನ್ನವಾದ ಉದ್ದೇಶ. अन्यत् मतम्।

मतावलम्बन ಮತಾವಲಂಬನ (न०) ಒಂದು ಮತವನ್ನು ಹೊಂದುವುದು, ಒಂದು ಮತವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸುವುದು. मतस्यावलम्बनम्।

मति ಮತಿ (स्त्री०) 1. ಜ್ಞಾನ, ತಿಳಿವಳಿಕೆ. मन्यते अनया — मन (ज्ञाने) "क्तिन्" (३-३-९४)। "क्व सूर्य- प्रभवो वंशः क्व चाल्पविषया मतिः" रघु० १-२। 2. ಬುದ್ಧಿ, ಪ್ರಜ್ಞೆ, ವಿಚಾರಮಾಡುವ ಶಕ್ತಿ. "कुरु तन्मतिमेव विक्रमे नृप निर्धूय तमःप्रमादजम्" किरा० २-२२। 3. ಇಚ್ಛೆ, ಅಪೇಕ್ಷೆ. 4. ಸ್ಮೃತಿ, ಸ್ಮರಣೆ, ನೆನಪು. 5. ಉದ್ದೇಶ. 6. ಪ್ರಣವ. "मतिः स्त्रीच्छा- धियोः स्मृतौ" मेदि०। "ओंकारः प्रणवस्तारस्तारकं सर्वविन्मतिः" वैज०। 7. ಅಭಿಪ್ರಾಯ, ನಂಬಿಕೆ, ವಿಶ್ವಾಸ. "विधिरहो बलवानिति मे मतिः" भर्तृ० १-८५। 8. ಗೌರವ, ಮರ್ಯಾದೆ. 9. ಸಲಹೆ, ಉಪ ದೇಶ. 10. ಅಭಿಪ್ರಾಯ, ಮನೋಗತ, ಆಶಯ. "मतिभेदतमस्तिरोहिते गहने कृत्यविधौ विवेकिनाम्" किरा० २-३३। 11. ಚಿತ್ತ, ಮನಸ್ಸು. "मम तु मतिर्न मनागपैतु धर्मात्" भामि० वि०।

मतिपूर्व ಮತಿಪೂರ್ವ (वि०) 1. ಬುದ್ಧಿಪೂರ್ವಕವಾದ. (क्रि० वि०) 2. ಬುದ್ಧಿಪೂರ್ವಕವಾಗಿ, ಉದ್ದೇಶಪೂರ್ವಕವಾಗಿ, **–पूर्वकम् –ಪೂರ್ವಕಮ್.**

मतिभेद ಮತಿಭೇದ (पुं०) 1. ಉದ್ದೇಶಭೇದ, ಬೇರೆಯಾದ ಉದ್ದೇಶ. 2. ಅಭಿಪ್ರಾಯಭೇದ, ಭಿನ್ನವಾದ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. मतेर्भेदः। "मतिभेदतमस्तिरोहिते गहने कृत्यविधौ विवेकिनाम्" किरा० २-३३।

मतिभ्रम ಮತಿಭ್ರಮ (पुं०) 1. ಚಿತ್ತಭ್ರಮೆ, ಬುದ್ಧಿಯು ಕದಲುವಿಕೆ, ಬುದ್ಧಿಯು ತಾರುಮಾರಾಗುವಿಕೆ. मतेर्भ्रमः। "स्वप्नो नु माया नु मतिभ्रमो नु क्लिष्टं नु तावत्फलमेव पुण्यम्" शाकु० ६-१०। 2. ತಪ್ಪು ತಿಳಿವಳಿಕೆ, ವ್ಯತ್ಯಾಸವಾಗಿ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ.

मतिभ्रंश ಮತಿಭ್ರಂಶ (पुं०) ಬುದ್ಧಿನಾಶ, ಬುದ್ಧಿಯು ಪಲ್ಲಟ, ಉನ್ಮಾದ, ಹುಚ್ಚು. मतेर्भ्रंशः।

मतिभ्रान्ति ಮತಿಭ್ರಾಂತಿ (स्त्री०) 1. ಚಿತ್ತಭ್ರಮೆ, ಬುದ್ಧಿಯು ಕದಲುವಿಕೆ, ಬುದ್ಧಿಯು ತಾರುಮಾರಾಗುವಿಕೆ. 2. ತಪ್ಪು ತಿಳಿವಳಿಕೆ. मतेर्भ्रान्तिः।

मतिविभ्रम ಮತಿವಿಭ್ರಮ (पुं०) ಬುದ್ಧಿಯ ನಾಶ, ಉನ್ಮಾದ, ಹುಚ್ಚು.

मतिमत् ಮತಿಮತ್ (वि०) ಬುದ್ಧಿಶಾಲಿ, ಉತ್ತಮ ಪ್ರಜ್ಞೆಯುಳ್ಳವನು. प्रशस्ता मतिरस्यास्ति "मतुप्" (५-२-९४)। "मतिमान् विनयप्रमाथिनः समुपेक्षेत समुन्नतिं द्विषः" किरा० २-५२। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–मती –ಮತೀ.**

मतिशालिन् ಮತಿಶಾಲಿನ್ (वि०) ಬುದ್ಧಿಶಾಲಿ, ಜಾಣ. मत्या शालते—शालृ (कत्थने) "णिनिः" (३-१-१३४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **–शालिनी –ಶಾಲಿನೀ.**

मतिहीन ಮತಿಹೀನ (वि०) ಬುದ್ಧಿಯಿಲ್ಲದವನು, ಮೂರ್ಖ, ದಡ್ಡ. मत्या हीनः। "मतिहीनः पशुरेष मर्षणीयः" याद० १५-६२।

मत्क ಮತ್ಕ (पुं०) 1. ತಿಗಣೆ, ಮಂಚದ ಹುಳ. मदी (हर्षे) "क्विप्" (३-२-७६)। मद् स्वार्थे "कन्"। (वि०) 2. ನನ್ನ ಸಂಬಂಧವಾದ, ನನ್ನದಾದ. ममेदम् "कन्" (५-२-७८)। "नैतन्मतं मत्कमिति ब्रुवाणः सहस्रशोऽसौ शपथानशप्यत्" भट्टि० ३-३२।

मत्कुण ಮತ್ಕುಣ (पुं०) 1. ತಿಗಣೆ, ಮಂಚದ ಹುಳ. मद (तृप्तियोगे) "क्विप्" (३-२-७६)। मद् कुणति —कुण (शब्दे) "अच्" (३-१-१३४)। "मत्कुणाविव पुरा परिप्लवौ सिन्धुनाथशयने निषेदुषः" माघ० १४-६८। 2. ದಂತವಿಲ್ಲದ ಗಜ, ಕೊಂಬು ಬೆಳೆಯದ ಆನೆ. 3. ಗಡ್ಡವಿಲ್ಲದ ಪುರುಷ, ಗಡ್ಡ ಬೆಳೆಯದ ಮನುಷ್ಯ. "अथ मत्कुणः। खट्वाकीटे निर्विषाणगजे निश्मश्रुपूरुषे" नानार्थर०। 4. ತೆಂಗಿನ ಮರ. "मत्कुणोऽश्मश्रुपूरुषे। उद्दंशे नारिकेले च निर्विषाणगजेऽपि च" हेम०। (न०) 5. ಮೊಣಕಾಲಿನ ಹೊದಿಕೆ, ಜಂಘಾತ್ರಾಣ. "जङ्घात्राणं तु मत्कुणम्" वैज०। (स्त्री०) **–णी –ಣೀ.** ತರುಣಿಯ ಜನನೇಂದ್ರಿಯ, ಯುವತಿಯ ಗುಹ್ಯೇಂದ್ರಿಯ.

मत्कुणारि ಮತ್ಕುಣಾರಿ (पुं०) ಸೆಣಬಿನ ಗಿಡ, ಗಾಂಜಾ ಗಿಡ, ಬಂಗಿ.

मत्त ಮತ್ತ (पुं०) 1. ಮದಿಸಿದ ಆನೆ, ಅಮಲೇರಿದ ಆನೆ. माद्यति—मदी (हर्षे) "क्तः" (३-४-७२)। 2. ಅಮಲೇರಿದ ಮನುಷ್ಯ. 3. ಪಿಕ, ಕೋಗಿಲೆ. 4. ಮಹಿಷ, ಎಮ್ಮೆ. 5. ದತ್ತೂರಿಗಿಡ. (वि०) 6. ಕುಡಿದು ಅಮಲೇರಿದವನು. 7. ಸಂತೋಷಗೊಂಡವನು. 8. ವಿವೇಕಶೂನ್ಯ, ಅವಿವೇಕಿ. "हृष्टे मत्तस्तृप्तः प्रह्लन्नः प्रमुदितः प्रीतः" अम०।

मत्तकाशिनी ಮತ್ತಕಾಶಿನೀ (स्त्री०) ಉತ್ತಮ ಹೆಂಗಸು, ಮೋಹಗೊಳಿಸುವ ಹೆಂಗಸು. मत्तेव काशते—काशृ (दीप्तौ) "णिनिः" (३-२-७९)। "वरारोहा मत्तकाशिन्युत्तमा वरवर्णिनी" अम०।

मत्तमयूर ಮತ್ತಮಯೂರ (पुं०) 1. ಮೇಘ, ಮೋಡ. मत्तो मयूरो यस्मात्। 2. ಸಂತೋಷಗೊಂಡ ನವಿಲು. (न०) 3. ಹದಿಮೂರನೆಯ ಛಂದಸ್ಸಿನ ಒಂದು ವೃತ್ತ, ಪ್ರತಿ ಪಾದದಲ್ಲಿಯೂ ಮಗಣ ತಗಣ ಯಗಣ ಸಗಣ ಮತ್ತು ಒಂದು ಗುರುವರ್ಣವಿರುವ ಒಂದು ವೃತ್ತ. **ಇದರ ಲಕ್ಷಣ:** "वेदैरन्ध्रैर्म्तौ यसगा मत्तमयूरम्" वृ० र०। **ಇದರ ಗಣವಿನ್ಯಾಸ:**

म त य स गु।
ऽऽऽ ऽऽ। ।ऽऽ ।।ऽ ऽ

मत्तर ಮತ್ತರ (वि०) ನನಗಿಂತಲೂ ಅಧಿಕನಾದ, ನನಗಿಂತಲೂ ಅತಿಶಯನಾದ. अस्मत् "तरप्"।

मत्तवारण ಮತ್ತವಾರಣ (पुं०) 1. ಮದಿಸಿದ ಆನೆ, ಅಮಲೇರಿದ ಆನೆ. मत्तो वारणः। 2. ವಲಭಿ, ಮನೆಯ ಸೂರಿಗೆ ಆಧಾರವಾಗಿಟ್ಟಿರುವ ಮುಂದಕ್ಕೆ ಚಾಚಿದ ಮರದ ಪಟ್ಟಿ, ಕಪೋತ ಪಾಲಿಕೆ. "कूटागारं तु वलभी निर्यूहो मत्तवारणम्" वैज०। 3. ಪಲ್ಯಂಕ, ಮಂಚ. "आसन्दी मञ्चकः खट्वापाश्रयो मत्तवारणम्" वैज०। 4. ಮನೆಯ

ಮಹಡಿಯ ಮುಂದಿನ ಪಡಸಾಲೆ, ವರಂಡ. "अथो मत्तवारणः। प्रासादवीथीवरण्डे मत्तहस्तिन्यपाश्रये" हेम०।

मत्ता ಮತ್ತಾ (स्त्री०) 1. ಮದ್ಯ, ಹೆಂಡ. मदोऽस्त्यस्मात् "अच्" (५-२-१२७)। 2. ಪ್ರತಿ ಪಾದದಲ್ಲಿಯೂ ಮಗಣ ಭಗಣ ಸಗಣ ಮತ್ತು ಒಂದು ಗುರು ವರ್ಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಒಂದು ವೃತ್ತ. **ಇದರ ಲಕ್ಷಣ:** "मत्ता ज्ञेया मभसगयुक्ता" वृ० र०। **ಇದರ ಗಣವಿನ್ಯಾಸ:**

म भ स गु।
ऽऽऽ ऽ।। ।।ऽ ऽ

मत्ताक्रीडा ಮತ್ತಾಕ್ರೀಡಾ (स्त्री०) ವೃತ್ತರತ್ನಾಕರೋಕ್ತವಾದ ಇಪ್ಪತ್ತಮೂರನೆಯ ಛಂದಸ್ಸಿನ ಒಂದು ವೃತ್ತ. **ಇದರ ಲಕ್ಷಣ:** "मत्ताक्रीडा मोम्तौ नौ नाविति लगिति च वसुशरदशयतिका" वृ० र०। **ಇದರ ಗಣವಿನ್ಯಾಸ:**

म म त न न न न ल गु।
ऽऽऽ ऽऽऽ ऽऽ। ।।। ।।। ।।। ।।। । ऽ

मत्तालम्ब ಮತ್ತಾಲಂಬ (पुं०) ವಸಾರೆ, ಪಡಸಾಲೆ, ಜಗುಲಿ, ವರಂಡ. मत्तैरालम्ब्यते—आ+लबि (अवस्रंसने) "घञ्" (३-३-१९)।

मत्तेभ ಮತ್ತೇಭ (पुं०) 1. ಮದಿಸಿದ ಗಜ, ಅಮಲೇರಿದ ಆನೆ. मत्तः इभः। "मत्तेभरदनोत्कीर्णव्यक्तविक्रमलक्षणम्" रघु० ४-५९। (न०) 2. ವೃತ್ತರತ್ನಾಕರೋಕ್ತವಾದ ಇಪ್ಪತ್ತೆರಡನೆಯ ಛಂದಸ್ಸಿನ ಒಂದು ವೃತ್ತ, ಪ್ರತಿ ಪಾದದಲ್ಲಿಯೂ ತಗಣ ಭಗಣ ಯಗಣ ಜಗಣ ಸಗಣ ರಗಣ ನಗಣ ಮತ್ತು ಒಂದು ಗುರುವರ್ಣದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಒಂದು ವೃತ್ತ. **ಇದರ ಲಕ್ಷಣ:** "तो भो यजौ सरनगाः पङ्क्तिसूर्ययति मत्तेभमत्र कथितम्" वृ० र०। **ಇದರ ಗಣವಿನ್ಯಾಸ:**

त भ य ज स र न गु।
ऽऽ। ऽ।। ।ऽऽ ।ऽ। ।।ऽ ऽ।ऽ ।।। ऽ

मत्य ಮತ್ಯ (न०) 1. ಉತ್ತ ಭೂಮಿಯನ್ನು ಸಮಮಾಡುವ ಒಂದು ಹಲಗೆ, ಹಲುಬೆ, ಕುಂಟೆ. मते समीकरणे साधु "यत्" (४-४-९८)। 2. ಕುಡಗೋಲು ಮಚ್ಚುಕತ್ತಿ ಮುಂತಾದುವುಗಳ ಹಿಡಿ.

मत्स ಮತ್ಸ (पुं०) 1. ಮತ್ಸ್ಯ. 2. ಮತ್ಸ್ಯರಾಜ. माद्यति—मदी (हर्षे) "सन्" बाहु०।

मत्सर ಮತ್ಸರ (पुं०) 1. ಮಾತ್ಸರ್ಯ, ಹೊಟ್ಟೆಕಿಚ್ಚು, ಇತರರ ಉತ್ತಮ ಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ಕಂಡು ದ್ವೇಷಿಸುವುದು. मदी (हर्षे) "सरः" (उणा० ३-७३)। "त्वयि मत्सरादिव निरस्तदयः सुतरां क्षिणोति खलु तां मदनः" माघ० ९-६३। 2. ಕ್ರೋಧ, ಕೋಪ. 3. ವೈರ, ದ್ವೇಷ, ಹಗೆತನ, ಶತ್ರುತ್ವ. "विरोधिसत्त्वोज्झितपूर्वमत्सरम्" कुमा० ५-१७। 4. ಗರ್ವ, ಅಹಂಕಾರ, ಅಭಿಮಾನ. "इति धौतपुरन्ध्रिमत्सरान्" माघ० ८-७१। 5. ಲೋಭ, ಅತಿಯಾದ ಆಸೆ, ಕಾರ್ಪಣ್ಯ. (वि०) 6. ಕೃಪಣ, ಲೋಭಿ, ಅತಿಯಾದ ಆಸೆಯುಳ್ಳವನು. 7. ಅಸೂಯೆಯುಳ್ಳವನು, ಇತರರ ಭಾಗ್ಯವನ್ನು ನೋಡಿ ಸಹಿಸದವನು. "धनवन्तमदातारं पुरुषं मत्सरं विदुः" शाश्व०। "मत्सरः परसम्पत्त्यक्षमायां तद्वति क्रुधि। कृपणे" हेम०। (पुंस्त्री०) 8. ನೊಣ. स्त्रियां मत्सरा। "मक्षिकायां च मत्सरः" त्रिकाण्ड०। "मत्सरा मक्षिकायां स्यात्" मेदि०।

मत्सरिन् ಮತ್ಸರಿನ್ (वि०) 1. ದ್ವೇಷವುಳ್ಳವನು, ವೈರಿ, ಹಗೆ, ಶತ್ರು. मत्सरोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। "वैरायितारस्तरलाः स्वयं मत्सरिणः परे" माघ० २-११५। 2. ಅಸೂಯೆಯುಳ್ಳವನು, ಇತರರ ಸಂಪತ್ತನ್ನು ನೋಡಿ ಸಹಿಸದವನು, ಇತರರ ಏಳಿಗೆಯನ್ನು ದ್ವೇಷಿಸುವವನು. "परवृद्धिमत्सरि मनो हि मानिनाम्" माघ० १५-१।

मत्स्य ಮತ್ಸ್ಯ (पुं०) 1. ಮೀನು. माद्यति—मदी (हर्षे) "स्यन्" (उ० ४-२)। "नादेया मधुरा मत्स्याः गुरवो मारुतापहाः" सुश्रुत० सूत्र० ४६-११४। 2. ಮಹಾವಿಷ್ಣುವಿನ ಒಂದು ಅವತಾರ, ವಿಷ್ಣುವಿನ ಹತ್ತು ಅವತಾರಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯ ಅವತಾರ.

ಸೋಮಕನೆಂಬ ರಾಕ್ಷಸನು ವೇದಗಳನ್ನು ಅಪಹರಿಸಿಕೊಂಡು ಹೋಗಲಾಗಿ ವಿಷ್ಣುವು ಮತ್ಸ್ಯರೂಪದಿಂದ ಅವತರಿಸಿ ಆ ರಾಕ್ಷಸನನ್ನು ಸಂಹರಿಸಿ ವೇದಗಳ ಉದ್ಧಾರ ಮಾಡಿದನು. [ಸೂರ್ಯಪುತ್ರನಾದ ವೈವಸ್ವತಮನುವು ವಿಷ್ಣುವನ್ನು ಕುರಿತು ತಪಸ್ಸುಮಾಡಿ ಪ್ರಳಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾವರಜಂಗಮಾತ್ಮಕವಾದ ಸಕಲಜಗತ್ತನ್ನೂ ಕಾಪಾಡುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವನ್ನು ಪಡೆದನು. ಒಂದುದಿನ ಮನುವು ತರ್ಪಣ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾಗ ತನ್ನ ಮೇಲೆ ಬಿದ್ದ ಒಂದು ಮೀನನ್ನು ದಯೆಯಿಂದ ಕಾಪಾಡಲು ತನ್ನ ಒಂದು ಪಾತ್ರೆಯಲ್ಲಿ ಇಟ್ಟನು. ಅದು ಕ್ರಮವಾಗಿ ಹದಿನಾರು ಅಂಗುಲದಷ್ಟು ಬೆಳೆದು ತನ್ನನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಬೇಕೆಂದು ಹೇಳಿತು. ಅನಂತರ ಬೃಹದಾಕಾರವನ್ನು ಹೊಂದಿ ಸಮುದ್ರವನ್ನು ಸೇರಿತು. ಆಗ ಮತ್ಸ್ಯಾವತಾರಿಯಾದ ವಿಷ್ಣುವು ಇನ್ನು ಕೆಲವು

ಕಾಲದಲ್ಲಿ ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಮುಳುಗಿಹೋಗಲಿರುವ ಚರಾಚರ ಜಗತ್ತನ್ನು ದೇವನಿರ್ಮಿತವಾದ ಈ ಹಡಗಿನಲ್ಲಿಟ್ಟು ರಕ್ಷಿಸಬೇಕೆಂದೂ ಪ್ರಳಯವಾತದಿಂದ ಹಡಗು ವಿಚಲಿತ ವಾದರೆ ನನ್ನ ಕೋಡಿನ ಮೇಲೆ ಇಟ್ಟು ರಕ್ಷಿಸಬೇಕೆಂದೂ ಪ್ರಳಯಾನಂತರ ಪ್ರಾರಂಭವಾಗಲಿರುವ ಕೃತಯುಗದಲ್ಲಿ ನೀನೇ ಜಗತ್ತಿಗೆಲ್ಲಾ ಅಧಿಪತಿಯಾಗುವೆಯೆಂದೂ ಲೋಕೋತ್ತರವಾದ ಧೈರ್ಯ ಶಕ್ತಿ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಗಳು ನಿನಗೆ ಲಭಿಸುವುವೆಂದೂ ಹೇಳಿದನು.] "युगान्तवाताभिहता यदा भवति नौर्नृप। शृङ्गेऽस्मिन् मम राजेन्द्र तदेमां संयमिष्यसि ।। ततो लयान्ते सर्वस्य स्थावरस्य चरस्य च। प्रजापतिस्त्वं भविता जगत: पृथिवीपते" मत्स्यपु०। 3. ಮೀನರಾಶಿ, ಹನ್ನೆರಡು ರಾಶಿಗಳಲ್ಲಿ ಕೊನೆಯ ರಾಶಿ. (ಪುಂ० ಬ० ವ०) 4. ವಿರಾಟರಾಜನು ಆಳುತ್ತಿದ್ದ ಮತ್ಸ್ಯದೇಶ, ಈ ದೇಶವು ಈಗಿನ ಜಯಪುರ ಸಂಸ್ಥಾನ ಆಳ್ವಾರ್ ಸಂಸ್ಥಾನ ಮತ್ತು ಭರತಪುರದ ಕೆಲವು ಭಾಗಗಳಿಂದ ಕೂಡಿತ್ತು. ಪಾಂಡವರು ಹನ್ನೆರಡು ವರ್ಷ ವನವಾಸ ಮಾಡಿ ಅಜ್ಞಾತವಾಸವನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಕಳೆದರು. 5. ಮತ್ಸ್ಯದೇಶದ ಜನರು.

मत्स्यकरण्डिका ಮತ್ಸ್ಯಕರಂಡಿಕಾ (स्त्री०) ಮೀನಿನ ಬುಟ್ಟಿ.

मत्स्यगन्धा ಮತ್ಸ್ಯಗಂಧಾ (स्त्री०) ಸತ್ಯವತಿ, ದಾಶರಾಜನ ಸಾಕುಮಗಳು, ವ್ಯಾಸಮಹರ್ಷಿಯ ತಾಯಿ. मत्स्यस्येव गन्धोऽस्या:। [ಈಕೆಯು ಉಪರಿಚರವಸುವಿನ ವೀರ್ಯ ವನ್ನು ನುಂಗಿದ ಒಂದು ಮತ್ಸ್ಯದ ಗರ್ಭದಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿ ದಾಶರಾಜನಿಂದ ಪೋಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟವಳು. ಇವಳಿಗೆ ಸತ್ಯವತೀ ಯೋಜನಗಂಧಾ ಎಂಬ ಹೆಸರೂ ಉಂಟು. ಒಂದು ದಿನ ದಾಶರಾಜನ ಭೋಜನಕಾಲದಲ್ಲಿ ನದಿಯನ್ನು ದಾಟಲು ಬಂದ ಪರಾಶರರನ್ನು ತಂದೆಯ ಆದೇಶದಂತೆ ನದಿಯ ಆಚೆ ದಡಕ್ಕೆ ಸೇರಿಸಿದಳು. ಅವಳ ಸೌಂದರ್ಯ ನೋಡಿ ಮೋಹಗೊಂಡ ಪರಾಶರರಿಂದ ತಮ್ಮಿಬ್ಬರ ಸಂಗಮವು ತಾಯಿ ತಂದೆಗಳಾರಿಗೂ ತಿಳಿಯಕೂಡದೆಂದೂ ಕನ್ಯಾ ವಸ್ಥೆಯು ಲುಪ್ತವಾಗಕೂಡದೆಂದೂ ತನ್ನ ದೇಹದಲ್ಲಿ ಸರ್ವದಾ ಸೌಗಂಧ್ಯವಿರಬೇಕೆಂದೂ ವರವನ್ನು ಪಡೆದಳು. ಇವಳ ಗರ್ಭದಲ್ಲಿ ಕೃಷ್ಣದ್ವೈಪಾಯನರು (ವ್ಯಾಸರು) ಜನಿಸಿದರು.]

मत्स्यजीविन् ಮತ್ಸ್ಯಜೀವಿನ್ (पुं०) ಮತ್ಸ್ಯದಿಂದ ಜೀವನಮಾಡುವ ಬೆಸ್ತ. मत्स्येन जीवति — जीव (प्राणधारणे) "णिनि:" (३-१-१३४)।

मत्स्यण्डी ಮತ್ಸ್ಯಂಡೀ (स्त्री०) ಕಾಕಂಬಿ, ಜೋನುಬೆಲ್ಲ, ಕಚ್ಚಾ ಸಕ್ಕರೆಯ ಪಾಕ. मदं मधुररसं स्यन्दते — स्यन्दू (प्रस्रवणे) "अण्" (३-२-१)। पृषो०। "मत्स्यण्डी फाणितं खण्डविकारे" अम०। "इक्षो रसो य: संपक्वो घन: किञ्चिद्द्रवान्वित:। मदवत् स्यन्दते यस्मात् मत्स्यण्डीति निगद्यते" भावप्र०।

मत्स्यदेश ಮತ್ಸ್ಯದೇಶ (पुं०) ವಿರಾಟ ರಾಜನು ಆಳುತ್ತಿದ್ದ ಒಂದು ದೇಶ.

मत्स्यधानी ಮತ್ಸ್ಯಧಾನೀ (स्त्री०) ಮೀನಿನ ಬುಟ್ಟಿ, ಮೀನನ್ನು ಹಿಡಿದು ತುಂಬುವ ಬುಟ್ಟಿ. मत्स्या: धीयन्तेऽत्र — डु धाञ् (धारणपोषणयो:) "ल्युट्" (३-३-११७)।

मत्स्यनाशन ಮತ್ಸ್ಯನಾಶನ (पुं०) 1. ಕುರುವಹಕ್ಕಿ, ಮೀನು ತಿನ್ನುವ ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಹಕ್ಕಿ, ಕಡಲ ಹದ್ದು. मत्स्यान् नाशयति—णश (अदर्शने) "ल्यु:" (३-१-१३४)। (वि०) 2. ಮತ್ಸ್ಯಗಳನ್ನು ನಾಶಪಡಿಸುವವನು.

मत्स्यपित्ता ಮತ್ಸ್ಯಪಿತ್ತಾ (स्त्री०) ಕಟುಕರೋಹಿಣಿ. मत्स्यस्य पित्तमिव रसोऽस्त्यस्या: "अच्" (५-२-१२७)।

मत्स्यपुराण ಮತ್ಸ್ಯಪುರಾಣ (न०) ಅಷ್ಟಾದಶ ಪುರಾಣ ಗಳಲ್ಲೊಂದು. ಮತ್ಸ್ಯರೂಪದಿಂದ ಅವತರಿಸಿದ ಪರಮಾತ್ಮ ನಿಂದ ಉಕ್ತವಾದುದರಿಂದ ಈ ಪುರಾಣಕ್ಕೆ ಈ ಹೆಸರು. "पुण्यं पवित्रमायुष्यमिदानीं शृणुत द्विजा:। मात्स्यं पुराणमखिलं यज्जगाद गदाधर:" मत्स्यपु०। ಈ ಪುರಾಣ ದಲ್ಲಿ 14,000 ಶ್ಲೋಕಗಳಿವೆ.

मत्स्यबन्धक ಮತ್ಸ್ಯಬಂಧಕ (पुं०) ಬೆಸ್ತರವನು, ಮೀನು ಹಿಡಿಯುವವನು. मत्स्यान् बध्नाति—बन्ध (बन्धने) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। स्त्रियां "ङीष्" (४-१-६३)। **–बन्धकी –ಬಂಧಕೀ.**

मत्स्यबन्धन ಮತ್ಸ್ಯಬಂಧನ (न०) ಮೀನನ್ನು ಹಿಡಿಯುವ ಗಾಳ. मत्स्या: बध्यन्तेऽनेन—बन्ध (बन्धने) "ल्युट्" (३-३-११७)।

मत्स्यबन्धिन् ಮತ್ಸ್ಯಬಂಧಿನ್ (वि०) ಮೀನು ಹಿಡಿಯು ವವನು, ಬೆಸ್ತರವನು. मत्स्यान् बध्नाति—बन्ध (बन्धने) "णिनि:" (३-२-७८)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६३)। **–बन्धिनी –ಬಂಧಿನೀ.**

मत्स्यमुद्रा ಮತ್ಸ್ಯಮುದ್ರಾ (स्त्री०) ಬಲಗೈಯ ಕೆಳಗೆ ಎಡಗೈಯನ್ನು ಇಟ್ಟು ಎರಡು ಹೆಬ್ಬೆರಳುಗಳನ್ನೂ ಆಡಿಸು ತ್ತಿರುವ ಒಂದು ಮುದ್ರೆ. "दक्षपाणिपृष्ठदेशे वामपाणितलं न्यसेत्। अङ्गुष्ठौ चालयेत्सम्यक् मुद्रेयं मत्स्यरूपिणी" तन्त्रसा०।

मत्स्यराज ಮತ್ಸ್ಯರಾಜ (पुं०) 1. ವಿರಾಟರಾಜ, ಮಾತ್ಸ್ಯ ದೇಶದ ದೊರೆ. मत्स्यानां राजा। 2. ರೋಹಿತವೆಂಬ ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಮೀನು.

मत्स्यवेधन ಮತ್ಸ್ಯವೇಧನ (न०) 1. ಮೀನು ಹಿಡಿಯುವ ಗಾಳ. मत्स्या विध्यन्ते अनेन — व्यध (ताडने) "ल्युट्" (३-३-११७)। (स्त्री०) **–वेधनी ವೇಧನೀ.** "ङीप्" (४-१-१५)। 2. ಮೀನು ಹಿಡಿದು ತಿನ್ನುವ ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಕಡಲಹಕ್ಕಿ.

मत्स्याक्षी ಮತ್ಸ್ಯಾಕ್ಷೀ (स्त्री०) 1. ಹೊನಗೊನ್ನೆ ಸೊಪ್ಪು. मत्स्याक्षीवास्त्यस्याः पुष्पम् "षच्" (५-४-११३)। गौरा० "ङीष्" (४-१-४१)। 2. ಕೀರೆಸೊಪ್ಪು. 3. ಸೋಮಲತೆ.

मत्स्यादन ಮತ್ಸ್ಯಾದನ, –अशन –ಅಶನ (पुं०) 1. ಮೀನು ತಿನ್ನುವವನು. मत्स्यानत्ति अश्नाति वा अद (भक्षणे) अश (भोजने) वा "ल्युः" (३-१-१३४)। 2. ಸಮುದ್ರದ ಪಕ್ಷಿ, ಕಡಲ ಹಕ್ಕಿ. (स्त्री०) **–अदनी –ಅದನೀ** 3. ನೀರುಹಿಪ್ಪಲಿ.

मत्स्यावतार ಮತ್ಸ್ಯಾವತಾರ (पुं०) ವಿಷ್ಣುವಿನ ಹತ್ತು ಅವತಾರಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯ ಅವತಾರ. मत्स्यरूपेण अवतारः।

मथन ಮಥನ (पुं०) 1. ಉಜ್ಜಿ ಬೆಂಕಿಯನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸುವ ಒಂದು ಮರ. 2. ಕಡೆಯುವುದು. 3. ಕಲಕುವುದು. 4. ಹಿಂಸಿಸುವುದು, ಗಾಯಮಾಡುವುದು. 5. ಅರೆಯುವುದು. 6. ನಾಶಪಡಿಸುವುದು, ಕೊಲ್ಲುವುದು. मथे (विलोडने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। (वि०) 7. ಕಡೆಯುವ. 8. ಹಿಂಸಿಸುವ. 9. ಕಲಕುವ, ಕೀಳು ಮೇಲು ಮಾಡುವ. 10. ಅರೆಯುವ. 11. ನಾಶಪಡಿಸುವ, ಕೊಲ್ಲುವ. मथे कर्त० "ल्युः" (३-१-१३४)। "मधुमथनदये त्वां वारिधाराविशेषैः" दयाश०।

मथित ಮಥಿತ (न०) 1. ನೀರು ಬೆರಸದೆ ಕಡೆದ ಮೊಸರು. मथे (विलोडने) कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)। (वि०) 2. ಕಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. "प्रमथितभूभृतः प्रतिपथं मथितस्य भृशं महीभृता" माघ० ३·८२। 3. ಕಲಕಲ್ಪಟ್ಟ, ಬುಡಮೇಲು ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. "मथिताम्भसो रयविकीर्णमृदितकदलीगवेधुकाः" किरा० १२-५१। 4. ಹಿಂಸಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಗಾಯಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 5. ಅರೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. 6. ನಾಶಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "मथितं पुनः। क्लीवं निर्जलघोले स्यात् त्रिष्वालोडितघृष्टयोः" मेदि०।

मथिन् ಮಥಿನ್ (पुं०) (ಮೊಸರು ಕಡೆಯುವ) ಕಡೆಗೋಲು, ಮಂಥನ ದಂಡ. मथ्यतेऽनेन—मन्थ (विलोडने) "इनिः" (उ० ४-११)। "मुहुः प्रणुन्नेषु मथां विवर्तनैर्नदत्सु कुम्भेषु मृदङ्गमन्थरम्" किरा० ४-१६।

मथुरा ಮಥುರಾ (स्त्री०) ಮಧುರಾ ನಗರ, ಶೂರಸೇನ ದೇಶದ ದೊರೆ ಸುಷೇಣನ ನಗರ. ["मधुरा" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] "कलिन्दकन्या मथुरां गतापि गङ्गोर्मिसंसक्तजलेन भाति" रघु० ६-४८।

मथ्नत् ಮಥ್ನತ್ (वि०) 1. ಕಡೆಯುತ್ತಿರುವ. 2. ಹಿಂಸಿಸುತ್ತಿರುವ. 3. ಕಲಕುತ್ತಿರುವ. 4. ನಾಶಪಡಿಸುತ್ತಿರುವ. 5. ಅರೆಯುತ್ತಿರುವ. मन्थ (विलोडने) "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–ती –ತೀ.**

मथ्यमान ಮಥ್ಯಮಾನ (वि०) 1. ಕಡೆಯಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. 2. ಹಿಂಸಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. 3. ಕಲಕಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. 4. ನಾಶಪಡಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. 5. ಅರೆಯಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. मथे (विलोडने) कर्म० "शानच्" (३-२-१२४)।

मद ಮದ (पुं०) 1. ಮತ್ತು, ಅಮಲು. मदी (हर्षे) "अप्" (३-३-६७)। "घूर्णयन् मदिरास्वादमदपाटलितद्युती" माघ० २-१६। 2. ಗರ್ವ, ಅಹಂಕಾರ. "प्रभवन्त्यभिमानशालिनां मदमुत्तम्भयितुं विभूतयः" किरा० २-४८। 3. ದರ್ಪ, ಕೊಬ್ಬು. "मदमानसमुद्धतं नृपं न वियुङ्क्ते नियमेन मूढता" किरा० २-४९। 4. ಮದೋದಕ, ಆನೆಯ ಕುಂಭಸ್ಥಲದಿಂದ ಹೊರಡುವ ರಸಿಕೆ, ಮದಜಲ. "मदानिलैरधिमधुचूतगन्धिभिर्द्विपा द्विपानभिययुरेव रंहसा" माघ० १७-६७। 5. ಹರ್ಷ, ಸಂತೋಷ. 6. ಮದ್ಯ, ಹೆಂಡ. 7. ವೀರ್ಯ, ರೇತಸ್ಸು. 8. ಕಸ್ತೂರಿ. "मदो रेतसि कस्तूर्यां गर्वे हर्षेभदानयोः" मेदि०। "मदो रेतस्यहंकारे मद्ये हर्षेभदानयोः। कस्तूरिकायां क्षैब्ये च" हेम०। 9. ಉನ್ಮಾದದ ಪೂರ್ವಾವಸ್ಥೆ, ಹುಚ್ಚು ಹಿಡಿಯುವ ಪೂರ್ವದ ಸ್ಥಿತಿ.

मदकल ಮದಕಲ (पुं०) 1. ಮದಿಸಿದ ಆನೆ, ಅಮಲೇರಿದ ಆನೆ. मदेन कलः अव्यक्तध्वनिरस्य। मदेन कलो मनोज्ञो वा। (वि०) 2. ಮದದಿಂದ ಅಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಮಾತಾಡುವ. 3. ಮದದಿಂದ ಅವ್ಯಕ್ತ ಧ್ವನಿಮಾಡುವ. "विकचतामरसा गृहदीर्घिका मदकलोदकलोलविहङ्गमाः" रघु० ९-३७। 4. ಹುಚ್ಚು ಹಿಡಿದವನು, ಉನ್ಮತ್ತ.

मदगन्ध ಮದಗಂಧ (पुं०) 1. ಸಪ್ತಚ್ಛದ, ಏಳೆಲೆ ಬಾಳೆ ಗಿಡ. (स्त्री०) **–गन्धा –ಗಂಧಾ.** 2. ಮದ್ಯ. 3. ಅತಸೀ ಗಿಡ, ಅಗಸೆ ಗಿಡ.

मदच्युत् ಮದಚ್ಯುತ್ (वि०) 1. ಮದಜಲವನ್ನು ಸುರಿಸುವ. मदं मदजलं च्योतति — च्युतिर् (आसेचने) "क्विप्" (३-२-७६)। "त्वयात्महस्तेन मही मदच्युता मतङ्गजेन स्रगिवापवर्जिता" किरा० १-२९। 2. ಕಾಮುಕ, ಕಾಮಾಸಕ್ತ.

मदजल ಮದಜಲ (न०) ಆನೆಯ ಕುಂಭಸ್ಥಲದಿಂದ ಹೊರಡುವ ನೀರು (ರಸಿಕೆ).

मदन ಮದನ (पुं०) 1. ಮನ್ಮಥ, ಕಾಮದೇವ. मदयति —मदी (हर्षग्लेपनयोः) + णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)। माद्यत्यनेन — मदी कर० "ल्युट्" (३-३-११७) वा। "इदमिह मदनस्य जैत्रमस्त्रं सहजविलासनिबन्धनं शरीरम्" मालती० २-६। 2. ಕಾಮ, ವಿಷಯವಾಸನೆ. "मदनमुपदधे स एव तासां दुरधिगमा हि गतिः प्रयोजनानाम्" किरा० १०-४०। 3. ವಸಂತಋತು. 4. ಜೇನುಮೇಣ. 5. ದತ್ತೂರಿ ಗಿಡ. "मदनः स्मरधुत्तूरवसन्तद्रुमसिक्थकाः" विश्व०। 6. ಪಕುಳವೃಕ್ಷ. 7. ಖದಿರ ವೃಕ್ಷ, ಕಗ್ಗಲಿ ಮರ. 8. ಭ್ರಮರ, ದುಂಬಿ. 9. ಪಕ್ಷಿ, ಹಕ್ಕಿ. "वशकुर्मदनः पीतुर्मशाको मदुरो द्विजः" वैज०। 10. ಕಾಮಶಾಸ್ತ್ರೋಕ್ತವಾದ ಒಂದು ಬಗೆ ಆಲಿಂಗನ. 11. ಮಂಗಾರೆ ಗಿಡ. (स्त्री०) **मदना ಮದನಾ.** 12. ಮದ್ಯ, ಹೆಂಡ. "मदिरा सुरा। मदना मोहकलिका" वैज०।

मदनकण्टक ಮದನಕಂಟಕ (पुं०) ರೋಮಾಂಚ, ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ ಮೈಗೂದಲು ಎದ್ದು ನಿಲ್ಲುವಿಕೆ. मदननिमित्तः कण्टक इव।

मदनकलह ಮದನಕಲಹ (पुं०) ಮನ್ಮಥ ಯುದ್ಧ, ಸಂಭೋಗ, ಸ್ತ್ರೀಪುರುಷರ ಸಂಗಮ. "क्षिपन्निद्रामुद्रां मदनकलहच्छेदसुभग।मुपात्तोत्कम्पानां विहगमिथुनानां प्रथमतः" मालती० २-१२।

मदनगृह ಮದನಗೃಹ (न०) 1. ಸ್ತ್ರೀಯರ ಜನನೇಂದ್ರಿಯ. मदनस्य गृहम्। 2. ಜಾತಕದಲ್ಲಿ ಲಗ್ನದಿಂದ ಏಳನೆಯ ಸ್ಥಾನ.

मदनगोपाल ಮದನಗೋಪಾಲ (पुं०) ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ. मदन इव गोपालः।

मदनचतुर्दशी ಮದನಚತುರ್ದಶೀ (स्त्री०) ಚೈತ್ರ ಶುದ್ಧ ಚತುರ್ದಶಿ. [ಮದನೋತ್ಸವವನ್ನು ಆಚರಿಸುವ ದಿನ.]

मदनत्रयोदशी ಮದನತ್ರಯೋದಶೀ (स्त्री०) ಚೈತ್ರ ಶುದ್ಧ ತ್ರಯೋದಶಿ. [ಮದನೋತ್ಸವವನ್ನು ಆಚರಿಸುವ ದಿನ.]

मदनद्वादशी ಮದನದ್ವಾದಶಿ (स्त्री०) ಚೈತ್ರ ಶುದ್ಧ ದ್ವಾದಶಿ. [ಮದನೋತ್ಸವವನ್ನು ಆಚರಿಸುವ ದ್ವಾದಶಿ.]

मदनपाठक ಮದನಪಾಠಕ (पुं०) ಕೋಗಿಲೆ.

मदनमोहन ಮದನಮೋಹನ (पुं०) ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ. मदनमपि मोहयति सौन्दर्येण।

मदनलेख ಮದನಲೇಖ (पुं०) ತಮ್ಮ ಪ್ರೀತಿ ವಿಶ್ವಾಸ (ಅನುರಾಗ)ಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸಲು ನಾಯಿಕೆ ಮತ್ತು ನಾಯಕರು ಪರಸ್ಪರ ಕಳುಹಿಸುವ ಪ್ರೇಮಪತ್ರ. मदनज्ञापनार्थो लेखः पत्रम्। "तव न जाने हृदयं मम पुनः कामो दिवापि रात्रावपि। निर्घृण तपति बलीयस्त्वयि वृत्तमनोरथान्यङ्गानि" शाकु० ३-१३।

मदनसदन ಮದನಸದನ (न०) 1. ಸ್ತ್ರೀಯರ ಜನನೇಂದ್ರಿಯ. मदनस्य सदनम्। 2. ಜಾತಕದಲ್ಲಿ ಲಗ್ನದಿಂದ ಏಳನೆಯ ಸ್ಥಾನ.

मदनाग्रक ಮದನಾಗ್ರಕ (पुं०) ಹಾರಕ ಧಾನ್ಯ. मदनं मदनविकारजनकमग्रमस्य।

मदनाङ्कुश ಮದನಾಂಕುಶ (पुं०) 1. ಪುರುಷನ ಜನನೇಂದ್ರಿಯ, ಪುರುಷನ ಲಿಂಗ. 2. ಸಂಭೋಗ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಆಗುವ ನಖಕ್ಷತ.

मदनान्तक ಮದನಾಂತಕ –अरि –ಅರಿ (पुं०) ಪರಶಿವ, ಮಹಾದೇವ. मदनस्य अन्तकः अरिर्वा।

मदनालय ಮದನಾಲಯ (पुं०) 1. ಸ್ತ್ರೀಯರ ಜನನೇಂದ್ರಿಯ. मदनस्यालयः। 2. ಜಾತಕದಲ್ಲಿ ಲಗ್ನದಿಂದ ಏಳನೆಯ ಸ್ಥಾನ.

मदनावस्था ಮದನಾವಸ್ಥಾ (स्त्री०) ಕಾಮುಕರಿಗೆ ಮನ್ಮಥ ಬಾಧೆಯಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಅವಸ್ಥೆ. दृक् मनःसङ्गः संकल्पः जागरः कृशता अरतिः। ह्रीत्यागः उन्मादः मूर्च्छा अन्तः ಇವು ಹತ್ತು ಮದನಾವಸ್ಥೆಗಳು.

मदना ಮದನಾ (स्त्री०) ಸುರೆ, ಮದ್ಯ, ಹೆಂಡ.

मदनोत्सव ಮದನೋತ್ಸವ (पुं०) 1. ಮನ್ಮಥನ ಪೂಜೆ, ಹೋಳಿಹಬ್ಬ. (स्त्री०) **–वा –ವಾ.** 2. ಸ್ವರ್ಗಲೋಕದ ವೇಶ್ಯೆ.

मदयत् ಮದಯತ್ (वि०) 1. ಮದವನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತಿರುವ, ಕಾಮವಿಕಾರವನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸುತ್ತಿರುವ. मदी

(हर्षग्लेपनयोः) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। 2. ಅಮಲೇರಿಸುತ್ತಿರುವ. 3. ಸಂತೋಷಪಡಿಸುತ್ತಿರುವ.

मदयन्ती ಮದಯನ್ತೀ (स्त्री०) ಕಾಡುಮಲ್ಲಿಗೆ.

मदयितृ ಮದಯಿತೃ (वि०) 1. ಕಾಮವಿಕಾರವನ್ನುಂಟು ಮಾಡುವ. 2. ಅಮಲೇರಿಸುವ, ಮದವನ್ನುಂಟು ಮಾಡುವ. मदी (हर्षग्लेपनयोः) + णिच् "तृच्" (३-१-१३३)। 3. ಸಂತೋಷವುಂಟುಮಾಡುವ. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। -यित्री -ಯಿತ್ರೀ.

मदयित्नु ಮದಯಿತ್ನು (पुं०) 1. ಮನ್ಮಥ, ಕಾಮದೇವ. मदी (हर्षे) + णिच् "इत्नुच्" (उ० ३-२९)। 2. ಮೇಘ, ಮೋಡ. "मदयित्नुर्वायुदारुर्व्योमधूमो नभोगजः" त्रिकाण्ड०। (न०) 3. ಮದ್ಯ, ಹೆಂಡ. (वि०) 4. ಮದ್ಯ ತೆಗೆಯುವವನು, ಹೆಂಡ ಇಳಿಸುವವನು. 5. ಮದವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ, ಅಮಲೇರಿಸುವ. 6. ಸಂತೋಷವುಂಟುಮಾಡುವ.

मदलेखा ಮದಲೇಖಾ (स्त्री०) 1. ವೃತ್ತರತ್ನಾಕರೋಕ್ತವಾದ ಏಳನೆಯ ಛಂದಸ್ಸಿನ ಒಂದು ವೃತ್ತ, ಪ್ರತಿ ಪಾದದಲ್ಲಿಯೂ ಮಗಣ ಸಗಣ ಮತ್ತು ಒಂದು ಗುರು ವರ್ಣದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಒಂದು ವೃತ್ತ. **ಇದರ ಲಕ್ಷಣ:** "म्सौ गः स्यान्मदलेखा" वृ० र०। **ಇದರ ಗಣವಿನ್ಯಾಸ :**

म स ग ।
UUU IIU U

2. ಮದೋದಕದ ಗೆರೆ, ಮದಜಲ ಬೀಳುವುದರಿಂದುಂಟಾಗುವ ಗೆರೆ.

मदसार ಮದಸಾರ (पुं०) ಹತ್ತಿಗಿಡ. मदं सारयति दूरीकरोति—सृ (गतौ) + णिच् "अण्" (३-२-१)।

मदस्थान ಮದಸ್ಥಾನ (न०) ಮದ್ಯದ ಮನೆ, ಹೆಂಡದ ಅಂಗಡಿ. मदस्य स्थानम्। "शुण्डापानं मदस्थानम्" वैज०।

मदस्रुति ಮದಸ್ರುತಿ (स्त्री०) ಮದಜಲವು ಸುರಿಯುವಿಕೆ, ಮದೋದಕವು ಸೋರುವುದು. मदस्य स्रुतिः। "दधति क्षतीः परिणतद्विरदे मुदितालियोषिति मदस्रुतिभिः" किरा० ६-७।

मदाकुल ಮದಾಕುಲ (वि०) ಮದದಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಮದದಿಂದ ಆವೇಶಗೊಂಡ. मदेनाकुलः।

मदाढ्य ಮದಾಢ್ಯ (पुं०) 1. ತಾಳವೃಕ್ಷ, ತಾಳೆ ಮರ. मदेन मदजनकरसेन आढ्यः। (वि०) 2. ಮದದಿಂದ ಕೂಡಿದವನು, ಅಮಲೇರಿದವನು.

मदात्यय ಮದಾತ್ಯಯ (पुं०) ಮದ್ಯಪಾನದಿಂದುಂಟಾಗುವ ಒಂದು ರೋಗ. मदेन अत्ययो नाशोऽत्र। "विषस्य ये गुणा दृष्टाः सन्निपातप्रकोपनाः। त एव मद्ये दृश्यन्ते विषे तु बलवत्तराः। तस्मादविधिपीतेन तथा मात्राधिकेन च। युक्तेन चाहितैरन्नैरकाले सेवितेन च। मद्येन खल जायन्ते मदात्ययमुखा गदाः" भावप्र०।

मदाम्नात ಮದಾಮ್ನಾತ (पुं०) ಆನೆಯ ಹೆಗಲ ಮೇಲೆ ಹೊರಿಸಲಾದ ನಗಾರಿ. मदाय मदोद्रेकाय आम्नातः।

मदाम्बर ಮದಾಂಬರ (पुं०) 1. ಮದಿಸಿದ ಆನೆ. मदोऽम्बरमिवास्य। 2. ಐರಾವತ, ಇಂದ್ರನ ಆನೆ.

मदार ಮದಾರ (पुं०) 1. ಮದಿಸಿದ ಆನೆ. 2. ವರಾಹ, ಸೂಕರ, ಹಂದಿ. 3. ದತ್ತೂರಿ ಗಿಡ. 4. ಕಾಮುಕ, ಸ್ತ್ರೀಲೋಲ. मदी (हर्षे) "आरन्" (उ० ३-१३४)। 5. ಧೂರ್ತ, ವಂಚಕ, ಮೋಸಗಾರ. "मदारो हस्ति धूर्तयोः" मेदि०।

मदार्मन् ಮದಾರ್ಮನ್ (न०) ಮದದಿಂದುಂಟಾಗುವ ನೇತ್ರರೋಗ.

मदार्मद ಮದಾರ್ಮದ (पुं०) ಫಲಕಮತ್ಸ್ಯ. मदार्मणं मदजन्यं नेत्ररोगं ददाति। "राजग्रीवो मदार्मदः" त्रिकाण्ड०।

मदालस ಮದಾಲಸ (वि०) ಮದದಿಂದ ಬಳಲಿದವನು.

मदालापिन् ಮದಾಲಾಪಿನ್ (पुं०) ಕೋಗಿಲೆ. मदेनालपति — आ + लप "णिनिः" (३-१-१३४)।

मदाह्व ಮದಾಹ್ವ (पुं०) ಕಸ್ತೂರಿ, ಮೃಗದ ಮದ. मदः मृगमदः आह्वाऽस्य। "कस्तूरी गन्धचेलिका। मदाह्वश्च" त्रिकाण्ड०।

मदिर ಮದಿರ (पुं०) 1. ರಕ್ತಖದಿರವೃಕ್ಷ, ಕೆಂಪು ಹೂವಿನ ಕಗ್ಗಲಿ ಮರ. मदी (हर्षे) "किरच्" (उ० १-५१)। (वि०) 2. ಮದವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ. 3. ಹರ್ಷವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ. 4. ಮದಿಸಿರುವ.

मदिरा ಮದಿರಾ (स्त्री०) ಮದ್ಯ, ಹೆಂಡ. माद्यत्यनेन— मदी (हर्षे) "किरच्" (उ० १-५१)। ಮದ್ಯವು (1) माध्वीकम् (2) पानसम् (3) द्राक्षम् (4) खार्जूरम् (5) तालम् (6) ऐक्षवम् (7) मैरेयम् (8) माक्षिकम् (9) टाङ्कम् (10) मधूकम् (11) नारिकेलजम् ಮತ್ತು (12) मुख्यम् ಎಂದು ಹನ್ನೆರಡು ವಿಧ. "न स्रजो रुरुचिरे रमणीभ्यश्चन्दनानि विरहे मदिरा वा" किरा० ९-३५।

मदिराक्षी ಮದಿರಾಕ್ಷೀ (स्त्री०) ಮೋಹಗೊಳಿಸುವ ನೇತ್ರಗಳುಳ್ಳ ಹೆಂಗಸು, ಮದನವಿಕಾರವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಕಣ್ಣುಗಳುಳ್ಳ ಹೆಂಗಸು. मदिरे इव अक्षिणी यस्याः "षच्" (५-४-११३)। "ङीष्" (४-१-४१)। मदिरे मत्ते अक्षिणी यस्याः वा। "मधुकर मदिराक्ष्याः शंस तस्याः प्रवृत्तिं वरतनुरथवासौ नैव दृष्टा त्वया मे" विक्र० ४-४२।

मदिरागृह ಮದಿರಾಗೃಹ (न०) ಮದ್ಯದ ಮನೆ, ಹೆಂಡದ ಅಂಗಡಿ, ಬಟ್ಟಿಯನ್ನು ಇಳಿಸುವ ಮನೆ.

मदिरासख ಮದಿರಾಸಖ (पुं०) ಮಾವಿನಮರ. मदिराया सखा "टच्" (५-४-९१)।

मदिष्ठा ಮದಿಷ್ಠಾ (स्त्री०) ಮದ್ಯ, ಹೆಂಡ. अतिशयेन मदयित्री "इष्ठन्" (५-३-५५)। "मदिरा सुरा। मदना मोहकलिका मदिष्ठा काचमालिका" वैज०।

मदी ಮದೀ (स्त्री०) ಉತ್ತ ಭೂಮಿಯ ಮಣ್ಣಿನ ಹೆಂಟೆಗಳನ್ನು ಪುಡಿಮಾಡುವ ಕುಂಟೆ.

मदीय ಮದೀಯ (वि०) ನನ್ನ, ನನ್ನ ಸಂಬಂಧವಾದ, ನನಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ. मम अयम् इदं वा—अस्मद् "छः" (४-२-११४)। "मः" (७-२-९८)। "ईयः" (७-१-२)। "स त्वं मदीयेन शरीरवृत्तिं देहेन निर्वर्तयितुं प्रसीद" रघु० २-४५। स्त्रियां **मदीया ಮದೀಯಾ.**

मदोत्कट ಮದೋತ್ಕಟ (पुं०) 1. ಮದವೇರಿದ ಆನೆ, ಅಮಲೇರಿದ ಆನೆ. मदेन मदोदकेन उत्कटः। 2. ಪಾರಿವಾಳದ ಹಕ್ಕಿ, ಕಪೋತ ಪಕ್ಷಿ. "पारावतः कलरवो रक्तदृष्टिर्मदोत्कटः" वैज०। (न०) 3. ಜೇನುತುಪ್ಪದಿಂದ ತಯಾರಿಸಿದ ಮದ್ಯ. "मधुमद्ये तु माध्वीकं कामिकान्तं मदोत्कटम्" वैज०। (वि०) 4. ಮದದಿಂದ ಉನ್ಮತ್ತನಾದ, ಹುಚ್ಚುಹಿಡಿದ. 5. ಮದದಿಂದ ಕೊಬ್ಬಿದ. "ते तान् ग्राम्यगजान् दृष्ट्वा सर्वे वनगजास्तदा। समाद्रवन्त वेगेन जिघांसन्तो मदोत्कटाः" भा०।

मदोदग्र ಮದೋದಗ್ರ, –उद्धत –ಉದ್ಧತ (वि०) ಮದದಿಂದ ಆವೇಶ ಹೊಂದಿದ, ಅಮಲಿನಿಂದ ಕುಪಿತವಾದ, ಮದವೇರಿದ. मदेन उदग्रः उद्धतो वा। "मदोदग्राः ककुद्मन्तः सरितां कूलमुद्रुजाः" रघु० ४-२२। "मदोद्धताः प्रत्यनिलं विचेरुः" कुमा० ३-३१।

मदोद्गार ಮದೋದ್ಗಾರ (पुं०) ಮದಸ್ರಾವ, ಮದ ಸುರಿಯುವುದು, ಮದೋದಕ ಸೋರುವುದು. मदस्योद्गारः। "खर्जूरीस्कन्धनद्धानां मदोद्गारसुगन्धिषु" रघु० ४-५७।

मदोन्मत्त ಮದೋನ್ಮತ್ತ (वि०) ಗರ್ವದಿಂದ ಕೊಬ್ಬಿರುವ, ಅಹಂಕಾರದಿಂದ ಉನ್ಮತ್ತನಾದ. मदेन उन्मत्तः।

मद्गु ಮದ್ಗು (पुं०) 1. ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಮುಳುಗಿ ಮೀನು ಹಿಡಿದು ತಿನ್ನುವ ಒಂದು ಹಕ್ಕಿ, ಒಂದು ಜಲಚರ ಪಕ್ಷಿ. मज्जति—टु मस्जो (शुद्धौ) "उः" (उ० १-७)। कुत्वम् (७-३-५३)। सस्य दः (८-४-५३)। "मद्गुः-पानीयकाकिका"। 2. ಕಾಡಿನ ಪಶು ಪಕ್ಷಿಗಳನ್ನು ಕೊಲ್ಲುವ ಮನುಷ್ಯ. "मेदान्ध्रचूचुमद्गूनामारण्यपशुहिंसनम्" वैज०। 3. ಉಡ ನಕ್ರ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಹಿಡಿದು ಕೊಲ್ಲುವ ಬೇಡರವನು. 4. ಮೀನು ಹಿಡಿಯಲು ಅಪ್ಪಣೆ ಸಾರುವವನು. "स्यात् पारधेनुको वेनो गोघादिवधबन्धकृत्। स निषादो मत्स्यघातान् मद्गुराघोषणेन सः" वैज०। 5. ಮಾಗಧ ಜಾತಿಯ ಹೆಂಗಸಿನಲ್ಲಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ಮಿಶ್ರಜಾತಿಯವನು.

मद्गुर ಮದ್ಗುರ (पुं०) 1. ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಮೀನು. मज्जति—टु मस्जो (शुद्धौ) मदी (हर्षे) वा "उरच्" (उ० १-४१)। निपा०। 2. ಒಬ್ಬ ಮಿಶ್ರಜಾತಿಯವನು. 3. ಮುತ್ತಿನ ಚಿಪ್ಪಿಗಾಗಿ ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಮುಳುಗುವವನು. स्वार्थे "कन्"। **मद्गुरकः ಮದ್ಗುರಕಃ.**

मद्गुरप्रिया ಮದ್ಗುರಪ್ರಿಯಾ (स्त्री०) ಮದ್ಗುರ ಜಾತಿಯ ಹೆಣ್ಣುಮೀನು. ಇದಕ್ಕೆ ಶೃಂಗಿಯೆಂದು ಹೆಸರು. "मद्गुरस्य प्रिया शृङ्गी" अम०।

मद्य ಮದ್ಯ (न०) 1. ಹೆಂಡ, ಸಾರಾಯಿ. माद्यत्यनेन—मदी (हर्षे) "यत्" (३-१-१००)। "मद्यमन्दविगलत्त्रपमीषच्चक्षुरुन्मिषितपक्ष्म दधत्या" माघ० १०-१७। (वि०) 2. ಮದವುಂಟುಮಾಡುವ, ಅಮಲೇರಿಸುವ. 3. ಹರ್ಷಗೊಳಿಸುವ, ಉಲ್ಲಾಸವುಂಟುಮಾಡುವ. ಮದ್ಯವು 12 ವಿಧ. ["मदिरा" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

मद्यप ಮದ್ಯಪ (वि०) ಮದ್ಯಪಾನ ಮಾಡುವವನು, ಹೆಂಡವನ್ನು ಕುಡಿಯುವವನು. मद्यं पिबति—पा (पाने) "कः" (३-२-३)।

मद्यपान ಮದ್ಯಪಾನ (न०) ಮದ್ಯವನ್ನು ಕುಡಿಯುವುದು. मद्यस्य पानम्।

मद्यपुष्पा ಮದ್ಯಪುಷ್ಪಾ (स्त्री०) ಮರಾಟಮೊಗ್ಗು. मद्यसाधनं पुष्पमस्याः।

मद्यवासिनी ಮದ್ಯವಾಸಿನೀ (स्त्री०) ಮರಾಟಮೊಗ್ಗಿನ ಗಿಡ.

मद्यसन्धान ಮದ್ಯಸಂಧಾನ (ನಂ) ಹೆಂಡವನ್ನು ತೆಗೆಯುವುದು, ಬಟ್ಟಿ ಇಳಿಸುವುದು.

मद्र ಮದ್ರ (ಪುಂ) 1. ಮದ್ರದೇಶದ ದೊರೆ. (ಪುಂ ಬಂ ವಂ) 2. ಮದ್ರ ದೇಶ. 3. ಮದ್ರ ದೇಶದ ಜನರು. [ಮದ್ರ ದೇಶವು ಈಗಿನ ಪಂಜಾಬ ದೇಶ. ಮದ್ರ ದೇಶದ ಮುಖ್ಯ ಪಟ್ಟಣ (ರಾಜಧಾನಿ) ಶಾಕಲ ನಗರ. ಚಂದ್ರಭಾಗಾ-ಇರಾವತೀನದಿಗಳ ಮಧ್ಯಭಾಗದ ಪ್ರದೇಶವು ಮದ್ರ ದೇಶ.]

मद्रक ಮದ್ರಕ (ವಿಂ) ಮದ್ರ ದೇಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು. मद्रे जातः "कन्" (४-२-१३१)।

मद्रकार ಮದ್ರಕಾರ (ವಿಂ) ಹರ್ಷವನ್ನು ಉಂಟು ಮಾಡುವ, ಸಂತೋಷವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ. मद्रं करोति—डु कृञ् (करणे) "अण्" (३-२-४४)। पक्षे "खच्" (३-२-४४)। **मद्रङ्करः ಮದ್ರಂಕರಃ.**

मद्रराज ಮದ್ರರಾಜ (ಪುಂ) ಮದ್ರದೇಶದ ದೊರೆ, ಶಲ್ಯ, ಋತಾಯನರಾಜನ ಮಗ, ಮಾದ್ರಿಯ ಸಹೋದರ. ["शल्य" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

मद्रसुता ಮದ್ರಸುತಾ (ಸ್ತ್ರೀಂ) ಮದ್ರರಾಜನ ಮಗಳು, ಮಾದ್ರಿ, ಪಾಂಡುರಾಜನ ಪತ್ನಿ. मद्रस्य सुता।

मद्वन् ಮದ್ವನ್ (ಪುಂ) ಶಿವ, ಪರಮೇಶ್ವರ. मदी (हर्षे) "वनिप्" (उ० ४-११२)।

मद्वर्गीण ಮದ್ವರ್ಗೀಣ (ವಿಂ) ನನ್ನ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿರುವ, ನನ್ನ ಕಡೆ ಇರುವ. मम वर्गे पक्षे भवः—वा "खः" (४-३-६४)। पक्षे "छः" (४-३-६४)। **मद्वर्गीयः ಮದ್ವರ್ಗೀಯಃ.** पक्षे "यत्" (४-३-६४)। **मद्वर्ग्यः ಮದ್ವರ್ಗ್ಯಃ.**

मद्विध ಮದ್ವಿಧ (ವಿಂ) ನನ್ನಂತಿರುವ. मम विधेव विधा यस्य। "मद्विधा विषमवृत्तिशालिनः" याद० १७-९७।

मधु ಮಧು (ಪುಂ) 1. ಚೈತ್ರ ಮಾಸ. मन्यते — मन (ज्ञाने) "उः" (उ० १-१८)। नस्य धश्च। "रेजतुर्गतिवशात्प्रवर्तिनौ भास्करस्य मधुमाधवाविव" रघु० ११-७। 2. ವಸಂತ ಋತು. "निवेशयामास मधुर्द्विरेफान्नामाक्षराणीव मनोभवस्य" कुमा० ३-२७। 3. ಅಶೋಕ ವೃಕ್ಷ. 4. ಸೀಹಾಲೆ ಗಿಡ. 5. ಹಿಪ್ಪೆ ಮರ. 6. ಒಬ್ಬ ರಾಕ್ಷಸ. "शत्रुघ्नश्च मधोः पुत्रं लवणं नाम राक्षसम्। हत्वा मधुवने चक्रे मधुरां नाम वै पुरीम्" भाग० ९-११-१४। 7. ವಿಷ್ಣುವಿನ ಕರ್ಣಮಲದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ಒಬ್ಬ ರಾಕ್ಷಸ. ಇವನು ವಿಷ್ಣುವಿನೊಡನೆ ಯುದ್ಧಮಾಡಿ ಹತನಾದನು. भा० वन० २०६। (ನಂ) 8. ಅತಿಮಧುರ. 9. ಮಕರಂದ, ಪುಷ್ಪರಸ. "मधु द्विरेफः कुसुमैकपात्रे पपौ प्रियां स्वामनुवर्तमानः" कुमा० ३-३६। 10. ಮದ್ಯ, ಹೆಂಡ. "तत्तथा हि दयिताननदत्तं व्यानशे मधु रसातिशयेन" किरा० ९-५८। 11. ಜೇನುತುಪ್ಪ. "एतास्ता मधुनो धाराः श्च्योतन्ति सविषास्त्वयि" उ० रा० ३-३४। 12. ಮಧುರ ರಸ. 13. ಜಲ, ನೀರು. 14. ಕ್ಷೀರ, ಹಾಲು. "ना वसन्ते रसेऽसुरे। चैत्रे मधूके क्लीत्वप्सु मद्ये पुष्परसे मधु" वैज०। "गव्यं ज्येष्ठं मधु क्षीरम्" वैज०। "मधु क्षौद्रे जले क्षीरे मद्ये पुष्परसे मधुः। दैत्ये चैत्रे वसन्ते च जीवाशोके मधुद्रुमे" विश्व०। (ವಿಂ) 15. ಮಧುರವಾದ, ಸಿಹಿಯಾದ.

मधुक ಮಧುಕ (ಪುಂ) 1. ಸ್ತುತಿಪಾಠಕ, ಹೊಗಳುಭಟ. 2. ಅತಿಮಧುರ. 3. ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಪಕ್ಷಿ. (ನಂ) 4. ಅಮೃತ ಬಳ್ಳಿ. मधु मधुरं कायति—कै (शब्दे) "कः" (३-२-३)। "मधुको वन्दिभेदे स्याज्ज्येष्ठचाह्वे विहगान्तरे। मधुकं मधुपर्ण्यां स्यात्" विश्व०। 5. ಹಳೆಯ ಜೇನುತುಪ್ಪ. "मधूलं तु मधुर्नस्त्री मधुकं तत् पुरातनम्" वैज०।

मधुकण्ठ ಮಧುಕಂಠ (ಪುಂ) ಕೋಗಿಲೆ. मधुः मधुरः कण्ठोऽस्य। "मधुकण्ठो घोषयित्नुः कामतालः सुतर्दनः" त्रिकाण्ड०। स्त्रियां "ङीष्" (४-१-६३)। **–कण्ठी –ಕಂಠೀ.**

मधुकर ಮಧುಕರ (ಪುಂ) 1. ಭ್ರಮರ, ದುಂಬಿ. मधु करोति—डु कृञ् (करणे) ताच्छील्ये "टः" (३-२-२०)। "आमोक्ष्यन्ते त्वयि मधुकरश्रेणिदीर्घान् कटाक्षान्" मेघ० १-३५। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-१५)। **मधुकरी ಮಧುಕರೀ.** 2. ಕಾಮುಕ, ಸ್ತ್ರೀಲಂಪಟ, ಕಾಮಾಸಕ್ತ.

मधुकृत् ಮಧುಕೃತ್ (ಪುಂ) ಭ್ರಮರ, ದುಂಬಿ. मधु करोति—कृञ् "क्विप्" (३-२-७६)।

मधुकैटभ ಮಧುಕೈಟಭ (ಪುಂ ದ್ವಿವಂ) ಮಧು ಮತ್ತು ಕೈಟಭರೆಂಬ ರಾಕ್ಷಸರು. मधुश्च कैटभश्च। ["कैटभ" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] "मधुकैटभमेरुमर्दिनस्ते" याद० १५-१८।

मधुकोश ಮಧುಕೋಶ (ಪುಂ) ಜೇನುಗೂಡು. मध्वर्थ कृतः कोशः।

मधुक्रम ಮಧುಕ್ರಮ (ಪುಂ) ಮದ್ಯಪಾನದ ಕ್ರಮ.

मधुखर्जूरी ಮಧುಖರ್ಜೂರೀ (स्त्री०) ಪಿಂಡಖರ್ಜೂರ, ಮೆದುವಾದ (ಸಿಹಿ) ಖರ್ಜೂರ. मधुः मधुरा खर्जूरी ।

मधुगायन ಮಧುಗಾಯನ (पुं०) ಕೋಗಿಲೆ. मधु गायति —गै (शब्दे) "ण्युट्" (३-१-१४७)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-१५)। **–गायनी –ಗಾಯನೀ.**

मधुघोष ಮಧುಘೋಷ (पुं०) ಕೋಗಿಲೆ. मधुर्मधुरः घोषः अस्य ।

मधुज ಮಧುಜ (न०) ಜೇನುಮೇಣ. मधुनो जायते—जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९८)।

मधुजा ಮಧುಜಾ (स्त्री०) 1. ಕಲ್ಲುಸಕ್ಕರೆ. 2. ಪೃಥ್ವಿ, ಭೂಮಿ. मधुनो जायते—जनी "डः" (३-२-९८)।

मधुजित् ಮಧುಜಿತ್ (पुं०) ವಿಷ್ಣು. मधुं जितवान्—जि (जये) "क्विप्" (३-२-७६)।

मधुतृण ಮಧುತೃಣ (पुंन०) ಕಬ್ಬು. मधुः मधुरः तृणः मधुरं तृणं वा ।

मधुत्रय ಮಧುತ್ರಯ (न०) ಮಧುರವಾದ ಮೂರು ವಸ್ತುಗಳು. ತುಪ್ಪ ಜೇನುತುಪ್ಪ ಕಲ್ಲುಸಕ್ಕರೆ ಇವು ಮೂರು ಮಧುರ ವಸ್ತುಗಳು. मधूनां मधुरवस्तूनां त्रयम् ।

मधुदूत ಮಧುದೂತ (पुं०) ಮಾವಿನ ಮರ. मधोर्वसन्तस्य दूत इव ।

मधुद्रुम ಮಧುದ್ರುಮ (पुं०) ಹಿಪ್ಪೆ ಮರ. मधुनामा द्रुमः। मध्वर्थं मधूत्पादको वा द्रुमः इति वा ।

मधुद्विष् ಮಧುದ್ವಿಷ್ (पुं०) ವಿಷ್ಣು, ನಾರಾಯಣ. "मधुद्विषो वर्णमुपां मणीनाम्" याद० १८-१०७।

मधुनिषूदन ಮಧುನಿಷೂದನ, –रिपु –ರಿಪು, –सूदन –ಸೂದನ (पुं०) ವಿಷ್ಣು. मधुं मधुनामराक्षसं निषूदते मधोःरिपुः मधुं सूदयति वा । मधुं सूरीणां करणं सूदयति आत्मन्युपसंहरति इति वा—षूद (क्षरणे) + णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)। "मध्वाख्यमसुरं हन्ति सूरीणां करणं च वा। उपसंहरति स्वस्मिन् मधुसूदन इष्यते" इति निरुक्तिः। "माधवो मधुसूदनः" वि० स०।

मधुनेतृ ಮಧುನೇತೃ (पुं०) ಭ್ರಮರ, ದುಂಬಿ. मधु नयति पुष्पेभ्यः—णीञ् (प्रापणे) "तृच्" (३-१-१३३)।

मधुप ಮಧುಪ (पुं०) 1. ಭ್ರಮರ, ದುಂಬಿ. मधु पिबति —पा (पाने) "कः" (३-२-३)। "वकुलपुष्परसासवपेशलध्वनिरगान्निरगान्मधुपावलिः" माघ० ६-७। (वि०) 2. ಮದ್ಯಪಾನ ಮಾಡುವವನು, ಹೆಂಡ ಕುಡಿಯುವವನು.

मधुपर्क ಮಧುಪರ್ಕ (पुं०) 1. ಮೊಸರು ತುಪ್ಪ ಜಲ ಜೇನುತುಪ್ಪ ಸಕ್ಕರೆ ಇವುಗಳ ಬೆರಕೆ. ಇವು ಐದನ್ನೂ ಬೆರಸಿ ಮನೆಗೆ ಬಂದ ಅತಿಥಿಗಳಿಗೂ ವಿವಾಹಕಾಲದಲ್ಲಿ ವರನಿಗೂ ಕೊಟ್ಟು ಪೂಜಿಸಬೇಕು. "दधि सर्पिर्जलं क्षौद्रं सिता चैतैश्च पञ्चभिः। प्रोच्यते मधुपर्कस्तु सर्वदेवौघतुष्टये"। ಇದು ಪೂಜಾಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮಾಡುವ ಷೋಡಶೋಪಚಾರಗಳಲ್ಲೊಂದು. ಒಂದು ವರ್ಷದ ನಂತರ ಮನೆಗೆ ಬಂದ ರಾಜ ಋತ್ವಿಕ್ಕು ಸ್ನಾತಕ (ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸ ಪೂರ್ತಿಮಾಡಿದವನು) ಗುರು ಅಳಿಯ ಮಾವ (ಶ್ವಶುರ) ಮತ್ತು ಸೋದರಮಾವ ಇವರನ್ನು ಮಧುಪರ್ಕದಿಂದ ಸತ್ಕರಿಸಬೇಕು. "राजर्त्विक्स्नातकगुरून् प्रियश्वशुरमातुलान्। अर्हयेन्मधुपर्केण परिसंवत्सरात् पुनः" मनु० ३-११९। (न०) 2. ದಧಿ ಮಿಶ್ರವಾದ ಮಧು, ಮೊಸರು ಬೆರಸಿದ ಜೇನುತುಪ್ಪ. "मधुपर्कं दधिमधुघृतमपिहितं कांस्येन"। "असिस्वदद्यन्मधुपर्कमर्पितं स तद्व्यधात्तर्कमुदर्कदर्शिने" नैष० १६-१३।

मधुपर्णिका ಮಧುಪರ್ಣಿಕಾ (स्त्री०) 1. ನೀಲಿಗಿಡ. 2. ಶೀವನೆ ಮರ. 3. ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ. मध्विव पर्णान्यस्याः "ङीष्" (४-१-६४)। स्वार्थे "कन्" (५-३-७५)।

मधुपर्णी ಮಧುಪರ್ಣೀ (स्त्री०) 1. ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ. मध्विव पर्णान्यस्याः "ङीष्" (४-१-६४)। 2. ಶೀವನ ಮರ. "मधुपर्णी च गाम्भीर्यां नीलीसंज्ञौषधावपि" मेदि०। 3. ನೀಲಿಗಿಡ. "अथ नीलीविशल्ययोः। मधुपर्णी" वैज०।

मधुपान ಮಧುಪಾನ (न०) ಮದ್ಯವನ್ನು ಕುಡಿಯುವುದು.

मधुपायिन् ಮಧುಪಾಯಿನ್ (पुं०) 1. ಭ್ರಮರ, ದುಂಬಿ. (वि०) 2. ಮದ್ಯಪಾನ ಮಾಡುವವನು, ಹೆಂಡ ಕುಡಿಯುವವನು. मधु पिबति—पा (पाने) "णिनिः" (३-१-१३४)। स्त्रियां **–पायिनी –ಪಾಯಿನೀ.**

मधुपुरी ಮಧುಪುರೀ (स्त्री०) ಮಧುರಾನಗರ. मधोः दैत्यस्य पुरी। "नैमिषं फाल्गुणं सेतुः प्रभासोऽथ कुशस्थली। वाराणसी मधुपुरी पम्पा बिन्दुसरस्तथा" भाग० ७-१४-३१।

मधुपुष्प ಮಧುಪುಷ್ಪ (पुं०) 1. ಹಿಪ್ಪೆಮರ. 2. ಬಾಗೆ ಮರ. 3. ಅಶೋಕವೃಕ್ಷ. 4. ಪವಳದ ಗಿಡ, ವಕುಳವೃಕ್ಷ.

मधुप्रमेह ಮಧುಪ್ರಮೇಹ (पुं०) ಮೂತ್ರರೋಗ, ಮೂತ್ರಾತಿಸಾರ.

मधुप्रिय ಮಧುಪ್ರಿಯ (पुं०) ಬಲರಾಮ. मधु मद्यं प्रियं यस्य।

मधुबहुला ಮಧುಬಹುಲಾ (स्त्री०) ಕಾಡಿರುವಂತಿಗೆ ಗಿಡ.

मधुबीज ಮಧುಬೀಜ (पुं०) 1. ದಾಳಿಂಬೆ ಗಿಡ. (न०) 2. ದಾಳಿಂಬೆ ಹಣ್ಣು.

मधुमक्षिका ಮಧುಮಕ್ಷಿಕಾ (स्त्री०) ಜೇನು ಹುಳ. मधुकर्त्री मक्षिका।

मधुमत् ಮಧುಮತ್ (वि०) 1. ಜೇನುತುಪ್ಪದೊಡನೆ ಬೆರೆತಿರುವ. 2. ಸಿಹಿಯಾದ, ಮಧುರವಾದ. मधु मधुरसोऽस्त्यस्य "मतुप्" (५-२-९४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–मती –ಮತೀ.** (स्त्री०) 3. ಒಂದು ನದಿ. ಈ ನದಿಯು ಮಾಳವ ದೇಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿ ಹರಿದು ಸಿಂಧು ನದಿಯೊಡನೆ ಸೇರುವುದು. "अयं च मधुमतीसिन्धु-संभेदपावनो भगवान् भवानीपतिः" मालती० ९।

मधुमत्त ಮಧುಮತ್ತ (वि०) ಮದ್ಯಪಾನದಿಂದ ಮದಿಸಿದವನು, ಹೆಂಡ ಕುಡಿದು ಅಮಲೇರಿದವನು. मधुना मत्तः।

मधुमथन ಮಧುಮಥನ (पुं०) ಮಧುವೆಂಬ ರಾಕ್ಷಸನನ್ನು ಸಂಹರಿಸಿದ ವಿಷ್ಣು. मधुं मथ्नाति—मन्थ (विलोडने) "ल्युः" (३-१-१३४)। "मधुमथनवधूरिवा ह्वयन्ति" माघ० ७-२५।

मधुमल्ली ಮಧುಮಲ್ಲೀ (स्त्री०) ಮಾಲತೀಲತೆ, ಜಾಜಿ ಗಿಡ. मधुप्रधाना मल्ली।

मधुमस्तक ಮಧುಮಸ್ತಕ (न०) ಹಿಟ್ಟಿಗೆ ಜೇನುತುಪ್ಪ ತೈಲ ತುಪ್ಪಗಳನ್ನು ಬೆರಸಿ ಮಾಡುವ ಒಂದು ವಿಧ ಭಕ್ಷ್ಯ.

मधुमेह ಮಧುಮೇಹ (पुं०) ಮೂತ್ರರೋಗ. ಮೂತ್ರಾತಿಸಾರ.

मधुयष्टि ಮಧುಯಷ್ಟಿ, –यष्टी –ಯಷ್ಟೀ (स्त्री०) 1. ಕಬ್ಬು. 2. ಅತಿಮಧುರ. मधुः मधुरा यष्टिः।

मधुयष्टिका ಮಧುಯಷ್ಟಿಕಾ (स्त्री०) 1. ಅತಿಮಧುರ. 2. ಕಬ್ಬು.

मधुर ಮಧುರ (पुं०) 1. ಮಧುರ ರಸ, ಸಿಹಿರಸ. मधु माधुर्यं राति—रा (दाने) "कः" (३-२-४)। मधु माधुर्यमस्यास्ति "रः" (५-२-१०७) वा। "मधुरस्तु रसश्रिनोति केशान् वपुषः स्थैर्यबलौजोवीर्यदायी" राजनि०। (न०) 2. ವಿಷ. 3. ತವರ. (वि०) 4. ಮಧುರವಾದ, ಸಿಹಿಯಾದ, ರುಚಿಯಾದ. "मधुरं मधु पीयूषं तस्मात्तस्मात्कवेर्वचः" चन्द्रा०। "न धर्मशास्त्रं पठतीति कारणं न चापि वेदाध्ययनं दुरात्मनः। स्वभाव एवात्र तथातिरिच्यते यथा प्रकृत्या मधुरं गवां पयः" हितो० १-१७। 5. ಇಂಪಾದ. "अभिभवति मनः कदम्बवायौ मधुमधुरे च शिखण्डिनां निनादे" किरा० १०-२३। 6. ಅಂದವಾದ, ಚೆಲುವಾದ, ಸೊಗಸಾದ. "यथा प्रसिद्धैर्मधुरं शिरोरुहैर्जटाभिरप्येवमभूत्तदानीम्" कुमा० ५-९। 7. ಪ್ರಿಯವಾದ, ಹಿತವಾದ, ಸಂತೋಷಕರವಾದ. "मधुरं बहिरन्तरप्रियं कृतिनाऽवाचि वचस्तथा त्वया" माघ० १६-१७। 8. ಪ್ರಶಾಂತವಾದ, ಪ್ರಸನ್ನವಾದ, ಕ್ರೂರವಲ್ಲದ. "मधुरैरवशानि लम्भयन्नपि तिर्यञ्चि शमं निरीक्षितैः" किरा० ३-५५। (क्रि० वि०) 9. ಸಿಹಿಯಾಗಿ. 10. ಪ್ರಿಯವಾಗಿ, ಸಂತೋಷಕರವಾಗಿ. 11. ಪ್ರಶಾಂತವಾಗಿ. 12. ಇಂಪಾಗಿ. 13. ಸೊಗಸಾಗಿ, ಅಂದವಾಗಿ. "मधुरं विषम्। मधुरस्तु प्रिये स्वादौ रसे च रसवत्यपि" हेम०।

मधुरक ಮಧುರಕ (पुं०) ಹಕ್ಕಿಸಿಳ್ಳೆ ಗಿಡ.

मधुरता ಮಧುರತಾ (स्त्री०) 1. ಸಿಹಿ, ಮಾಧುರ್ಯ. मधुरस्य भावः "तल्" (५-१-११९)। "विभ्रतौ मधुरतामतिमात्रं रागिभिर्युगपदेव पपाते" माघ० १०-८। 2. ರಮಣೀಯತೆ. 3. ಇಂಪು. 4. ಸೊಗಸು, ಚೆಲುವು. "त्वः" (५-१-११९)। **मधुरत्वम् ಮಧುರತ್ವಮ್.** "आहिते नु मधुना मधुरत्वे चेष्टितस्य गमिते नु विकासम्" किरा० ९-६९।

मधुरत्रय ಮಧುರತ್ರಯ (न०) "मधुत्रय" ನೋಡಿ.

मधुरस ಮಧುರಸ (पुं०) 1. ಕಬ್ಬು, ಇಕ್ಷು. 2. ತಾಳೆ ಮರ. ಪನೆಮರ, ತಾಟಿಮರ. मधुः मधुरो रसोऽस्य।

मधुरसा ಮಧುರಸಾ (स्त्री०) 1. ದ್ರಾಕ್ಷಿಹಣ್ಣು. मधु-र्मधुरो रसोऽस्याः। 2. ಕುರಟಗೆ ಗಿಡ. 3. ಹಾಲು ತೊಟ್ಟಿನ ಗಿಡ. "भवेन्मधुरसा द्राक्षामूर्विकादुग्धिकासु च" मेदि०।

मधुरा ಮಧುರಾ (स्त्री०) 1. ಮಧುರಾನಗರ. ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ಅವತರಿಸಿದ ಸ್ಥಳ, ಶೂರಸೇನನ ರಾಜಧಾನಿ. 2. ಅತಿಮಧುರ. 3. ಹುಳಿತ ಗಂಜಿ. 4. ಸಬ್ಬಸಿಗೆ. 5. ಸಕ್ಕರೆ ಕುಂಬಳ, ಸಿಹಿಕುಂಬಳ. 6. ಕುರುಟಗೆ ಗಿಡ. 7. ಅಜವಾನ, ಓಮ. मधुरस्त्यस्याः। "मधुरा मधुरापुर्यां यष्टि-मोदामधूलिषु। मधुकर्कटिकायां च मिश्रेयाशतपुष्पयोः" हेम०। 8. ಲವಣಾಸುರನನ್ನು ಜಯಿಸಿ ಕಾಳಿಂದೀ ನದೀ ತೀರದಲ್ಲಿ ಶತ್ರುಘ್ನನು ನಿರ್ಮಿಸಿದ ಒಂದು ನಗರ.

"उपकूलं तु कालिन्द्याः पुरीं पौरुषभूषणः। निर्ममे निर्ममोऽर्थेषु मधुरां मधुराकृतिः" रघु० १५-२८।

मधुराम्लक ಮಧುರಾಮ್ಲಕ (पुं०) ಅಮಟೆ ಮರ.

मधुरिका ಮಧುರಿಕಾ (स्त्री०) ಸಬ್ಬಸಿಗೆಸೊಪ್ಪು. "छत्रा मधुरिका मिसिः" अम०।

मधुरिपु ಮಧುರಿಪು (पुं०) ವಿಷ್ಣು. मधोः असुरस्य रिपुः। "श्रीजयदेवभणितमतिसुन्दरमोहनमधुरिपुरूपम्" गीतगो० २-९।

मधुल ಮಧುಲ (न०) ಮದ್ಯ, ಹೆಂಡ. मधु पुष्परसं लाति कारणत्वेन स्वीकरोति — ला (आदाने) "कः" (३-२-४)।

मधुलिका ಮಧುಲಿಕಾ (स्त्री०) ಕರಿ ಸಾಸವೆ.

मधुलिह् ಮಧುಲಿಹ್ (पुं०) ಭ್ರಮರ, ದುಂಬಿ. मधु लेढि—लिह (आस्वादने) "क्विप्" (३-२-७६)। "नयन्मधुलिहः श्वैत्यमुदग्रदशनांशुभिः" माघ० २-२१।

मधुलेहिन् ಮಧುಲೇಹಿನ್ (पुं०) ಭ್ರಮರ, ದುಂಬಿ. मधु लेढि—लिह (आस्वादने) "णिनिः" (३-१-१३४)। मधु लेढुं शीलमस्य "णिनिः" (३-२-७८) वा। "दत्तावधानं मधुलेहिगीतौ प्रशान्तचेष्टं हरिणं जिघांसुः" भट्टि० २-७।

मधुवन ಮಧುವನ (न०) 1. ಮಧುವೆಂಬ ರಾಕ್ಷಸನು ವಾಸಮಾಡುತ್ತಿದ್ದ ಅರಣ್ಯ. ಇದು ಯಮುನಾ ತೀರದಲ್ಲಿದ್ದ ಒಂದು ವನ. 2. ಸುಗ್ರೀವನ ಉದ್ಯಾನವನ. (पुं०) 3. ಕೋಗಿಲೆ.

मधुवर्ग ಮಧುವರ್ಗ (पुं०) ಎಂಟು ವಿಧ ಜೇನುತುಪ್ಪ. "माक्षिकं भ्रामरं क्षौद्रं पौतिकं छात्रमेव च। आर्घ्य-मौद्दालकं दालमित्यष्टौ मधुजातयः" योगर०।

(1) ನೀಲಿ ಬಣ್ಣದ ಮಧ್ಯಮಾಕೃತಿಯ ಜೇನುಹುಳಗಳಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ಜೇನುತುಪ್ಪವು **ಮಾಕ್ಷಿಕ.**

(2) ಭ್ರಮರ (ದುಂಬಿಗಳಿಗಿಂತ ಚಿಕ್ಕದಾದ ಅದೇ ಆಕಾರದ ಜೇನುದುಂಬಿ) ಗಳಿಂದ ಸಂಗ್ರಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಜೇನುತುಪ್ಪವು **ಭ್ರಾಮರ.**

(3) ಹಳದಿಬಣ್ಣದ ಚಿಕ್ಕ ಜೇನುನೊಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಜೇನುತುಪ್ಪವು **ಕ್ಷೌದ್ರ** (ಕಿರಿ ಜೇನು).

(4) ಹಳದಿಬಣ್ಣದ ದೊಡ್ಡ ಜೇನುನೊಣಗಳಿಂದ ತಯಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಜೇನುತುಪ್ಪವು **ಪೌತಿಕ.** (ಹೆಜ್ಜೇನು).

(5) ಕಪಿಲವರ್ಣದ ಜೇನುಹುಳಗಳಿಂದ ಸಂಗ್ರಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಜೇನುತುಪ್ಪವು **ಛಾತ್ರ** (ತುಡುವೆ).

(6) ಮಧುವೃಕ್ಷಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ರವಿಸುವ ಸಾರವು **ಆರ್ಘ್ಯ.**

(7) ಗೆದ್ದಲುಹುಳುಗಳಿಂದ ಕಟ್ಟಲ್ಪಡುವ ಜೇನುತುಪ್ಪವು **ಔದ್ದಾಲಕ** (ನಸಲು).

(8) ಮರಗಳ ಪೊಟರೆಗಳಲ್ಲಿ ಹುಳಗಳು ಕಟ್ಟುವ ಅಥವಾ ಆಯಾ ಮರಗಳ ಪುಷ್ಪಗಳಿಂದ ಜಿನುಗಿದ ಮಕರಂದವು ಎಲೆಗಳ ಮೇಲೆ ಬೀಳುವುದರಿಂದಾಗುವ ಜೇನುತುಪ್ಪವು **ದಾಲ.** ಈ ಎಂಟು ವಿಧ ಜೇನುತುಪ್ಪಗಳೂ ಮಧುವರ್ಗಕ್ಕೆ ಸೇರಿದುವು.

मधुवार ಮಧುವಾರ (पुं०) ಮದ್ಯಪಾನದ ಕ್ರಮ, ಪದೇ ಪದೇ ಮದ್ಯಪಾನ ಮಾಡುವುದು, ಮದ್ಯಪಾನಾಭ್ಯಾಸ. मधुनो मद्यस्य वारः पर्यायः। "फुल्ललोचनविनील-सरोजैरङ्गनास्यचषकैर्मधुवारः" किरा० ९-५७।

मधुव्रत ಮಧುವ್ರತ (पुं०) ಭ್ರಮರ, ದುಂಬಿ. मधु तत्संग्रहो व्रतमस्य। "मालां मधुव्रतवरूथगिरापघुष्टाम्" भाग० ३-२८-२८। स्त्रियां "ङीष्"। "मधुव्रतीनां मधुरैः प्रणादैः प्रियंवदं प्रेषयतीव गन्धम्" याद० १८-११४।

मधुशर्करा ಮಧುಶರ್ಕರಾ (स्त्री०) ಜೇನುತುಪ್ಪದಿಂದಾದ ಸಕ್ಕರೆ. मधुजाता शर्करा।

मधुशिग्रु ಮಧುಶಿಗ್ರು (पुं०) ಕೆಂಪು ಹೂವಿನ ನುಗ್ಗೆಮರ. मधुप्रधानः शिग्रुः। "मधुशिग्रुः सरस्तिक्तः शोफघ्नो दीपनः कटुः" सुश्रुत० सूत्र० ४६-२३७।

मधुशेष ಮಧುಶೇಷ (न०) ಜೇನುಮೇಣ. मधुनः शेषोऽत्र।

मधुश्रेणी ಮಧುಶ್ರೇಣೀ (स्त्री०) ಕುರಟಗೆ ಗಿಡ. मधुनः श्रेणिरत्र। "मधूलिका मधुश्रेणी गोकर्णी पीलुपर्ण्यपि" अम०।

मधुष्ठील ಮಧುಷ್ಠೀಲ (पुं०) ಹಿಪ್ಪೆಮರ. मधु ष्ठीवति —ष्ठिवु (निरसने) "कः" (३-१-१३५)। पृषो०। "मधुपुष्पे मधुष्ठीलो वानप्रस्थो मधूकवत्" वैज०।

मधुसख ಮಧುಸಖ (पुं०) ಕಾಮದೇವ, ಮನ್ಮಥ. मधोर्वसन्तस्य सखा "टच्" (५-४-९१)।

मधुसूदन ಮಧುಸೂದನ (पुं०) 1. ಮಧುವೆಂಬ ರಾಕ್ಷಸನನ್ನು ಸಂಹರಿಸಿದ ವಿಷ್ಣು. मधुं सूदयति—षूद (क्षरणे) + णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)। "भक्तानां कर्मणां चैव सूदनान्मधुसूदनः"। "मध्वाख्यमसुरं हन्ति सूरीणां करणं च वा। उपसंहरति स्वस्मिन् मधुसूदन इष्यते" इति निरुक्तिः। "माधवो मधुसूदनः" वि० स०।

2. ಭ್ರಮರ, ದುಂಬಿ. स्त्रियां "ङीष्" (४-१-६३)। "अथ मधुसूदनः। भ्रमरे केशवे" हेम०।

मधुस्रव ಮಧುಸ್ರವ (पुं०) 1. ಮೊರಟೆಗಿಡ. मधूनि स्रवन्त्यस्याः—स्रु (गतौ) "अप्" (३-३-५७)। (स्त्री०) **–स्रवा –ಸ್ರವಾ.** 2. ಅತಿಮಧುರ. 3. ಶ್ರಾವಣ ಮಾಸದ ಶುಕ್ಲ ತದಿಗೆ. 4. ಸೀಹಾಲೆ ಗಿಡ.

मधुस्रवस् ಮಧುಸ್ರವಸ್ (पुं०) ಹಿಪ್ಪೆಮರ.

मधुस्वर ಮಧುಸ್ವರ (पुं०) 1. ಕೋಗಿಲೆ. मधुः मधुरः स्वरोऽस्य। (वि०) 2. ಮಧುರವಾದ ಕಂಠವುಳ್ಳ, ಇಂಪಾದ ಸ್ವರವುಳ್ಳ.

मधूक ಮಧೂಕ (पुं०) 1. ಹಿಪ್ಪೆಮರ. (न०) 2. ಹಿಪ್ಪೆ ಹೂವು. 3. ಅತಿಮಧುರ. मह (पूजायाम्) "ऊकः" (उ० ४-४१)। "पर्याक्षिपत्काचिदुदारबन्धं दूर्वावता पाण्डुमधूकदाम्ना" कुमा० ७-१६।

मधूच्छिष्ट ಮಧೂಚ್ಛಿಷ್ಟ (न०) ಜೇನುಮೇಣ. मधुनः उच्छिष्टम्।

मधूत्सव ಮಧೂತ್ಸವ (पुं०) ವಸಂತೋತ್ಸವ.

मधूपघ्न ಮಧೂಪಘ್ನ (पुं०) ಮಧುವೆಂಬ ರಾಕ್ಷಸನ ವಾಸಸ್ಥಾನವಾದ ಲವಣಪುರ, ಮಧುರೆ. मधुनः उपघ्नः आश्रयः। "स च प्राप मधूपघ्नं कुम्भीनस्याश्च कुक्षिजः" रघु० १५-१५।

मधूल ಮಧೂಲ (पुं०) 1. ನೀರುಹಿಪ್ಪೆ ಮರ. मधु लाति---ला (आदाने) "कः" (३-२-३)। स्वार्थे "कन्"। **मधूलकः ಮಧೂಲಕಃ.** 2. ಸಿಹಿ ಮತ್ತು ಕಹಿ ಮಿಶ್ರವಾದ ಕಷಾಯ ರಸ. "स्वादुतिक्तकषाये तु मधूलः" वैज०। (पुंन०) 3. ಜೇನುತುಪ್ಪ. "मधूलं तु मधुनं स्त्री" वैज०। (स्त्री०) **–ली –ಲೀ.** 4. ಸಿಹಿ ಕುಂಬಳ. 5. ಮಾವಿನ ಮರ. 6. ಅತಿಮಧುರ.

मधूलिका ಮಧೂಲಿಕಾ (स्त्री०) 1. ಕುರಟಗೆ ಗಿಡ. 2. ಅತಿಮಧುರ. मधूक स्वार्थे "कन्"। "टाप्"।

मधूली ಮಧೂಲೀ (स्त्री०) "मधूल" ನೋಡಿ.

मध्य ಮಧ್ಯ (पुंन०) 1. (a) ಶರೀರದ ಮಧ್ಯಭಾಗ, ನಡು, ಸೊಂಟ. मां शोभां धत्ते—डुधाञ् (धारणपोषणयोः) "यक्" (उ० ४-११२) निपा०। (b) ಸ್ತ್ರೀಯರ ಸೊಂಟದ ಮುಂಭಾಗ, ಜಘನ. "ननाम मध्योऽतिगुरुत्वभाजा नितान्तमाक्रान्त इवाङ्गनानाम्" माघ० ३-१५। 2. ಮಧ್ಯಭಾಗ, ಎರಡು ವಸ್ತುಗಳ ಅಂತರಪ್ರದೇಶ, ಎರಡು ವಸ್ತುಗಳ ಮಧ್ಯದ ಜಾಗ (ಸ್ಥಳ). 3. ಕಾಲದ ಮಧ್ಯಭಾಗ, ಮಧ್ಯಕಾಲ (ಕಾಲಾವಕಾಶ). 4. ವಸ್ತುವಿನ ಮಧ್ಯಭಾಗ, ಒಳಭಾಗ. 5. ವಸ್ತುವಿನ ಮಧ್ಯಭಾಗ. "एकं मुक्तागुणमिव भुवः स्थूलमध्येन्द्रनीलम्" मेघ० १-४६। 6. ಎರಡು ಸ್ಥಾನಗಳ ಮಧ್ಯಪ್ರದೇಶ. 7. ಮನುಷ್ಯನ ಆಯುಷ್ಕಾಲದ ಮಧ್ಯಮಾವಸ್ಥೆ, ಹದಿನಾರನೇ ವರ್ಷದಿಂದ ಎಪ್ಪತ್ತನೇ ವರ್ಷಗಳವರೆಗಿನ ಕಾಲ. ಬಾಲ್ಯ ಮಧ್ಯ ಮತ್ತು ವೃದ್ಧ ಎಂದು ವಯಸ್ಸು ಮೂರು ವಿಧ. ಹದಿನಾರು ವರ್ಷಗಳೊಳಗಿನ ವಯಸ್ಸಿನವರು ಬಾಲರು. ಬಾಲ್ಯಾವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ವರ್ಷದವರೆಗೆ ಕ್ಷೀರವನ್ನು ಕುಡಿಯುವರು. ಎರಡು ವರ್ಷ ವಯಸ್ಸಿನವರೆಗೆ ಕ್ಷೀರ ಮತ್ತು ಅನ್ನ ತಿನ್ನುವರು. ಎರಡು ವರ್ಷಗಳನಂತರ ಅನ್ನಾದರು. ಹದಿನಾರು ವರ್ಷ ವಯಸ್ಸಿನನಂತರ ಎಪ್ಪತ್ತರವರೆಗೆ ಮಧ್ಯವಯಸ್ಸು. ಈ ಅವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ಬೆಳವಣಿಗೆ (ವೃದ್ಧಿ) ಯೌವನಸಂಪೂರ್ಣತೆ ಮತ್ತು ಪರಿಹಾನಿಗಳುಂಟಾಗುವುವು. ಇಪ್ಪತ್ತು ವರ್ಷಗಳವರೆಗೆ ವೃದ್ಧಿ. ಮೂವತ್ತರವರೆಗೆ ಯೌವನ (ಪ್ರಾಯ). ನಲವತ್ತು ವರ್ಷಗಳವರೆಗೆ ಸಕಲಧಾತುಗಳ ಮತ್ತು ಇಂದ್ರಿಯಗಳ ಬಲ ವೀರ್ಯ ಇವುಗಳ ಸಂಪೂರ್ಣತೆ ಯುಂಟಾಗುವುದು. ಅನಂತರ ಎಪ್ಪತ್ತನೇ ವಯಸ್ಸಿನ ವರೆಗೆ ಪರಿಹಾನಿ. ಎಪ್ಪತ್ತು ವರ್ಷಗಳನಂತರ ಧಾತು ಮತ್ತು ಇಂದ್ರಿಯಗಳ ಬಲವು ಕಡಮೆಯಾಗಿ ವೀರ್ಯೋತ್ಸಾಹಗಳು ಕುಗ್ಗುವುವು. ಕಾಸಶ್ವಾಸ ಮೊದಲಾದ ಉಪದ್ರವಗಳಿಂದ ಪೀಡಿತನಾಗಿ ಯಾವ ಕೆಲಸಕ್ಕೂ ಅಸಮರ್ಥನಾಗುವನು. ಇದು ವೃದ್ಧಾವಸ್ಥೆ. "वयस्तु त्रिविधम्—बाल्यम् मध्यम् वृद्धमिति। तत्रोनषोडशवर्षीया बालाः। ते च क्षीरपाः क्षीरान्नादाः अन्नादाः इति त्रिविधाः। संवत्सरपराः क्षीरपाः। द्विसंवत्सरपराः क्षीरान्नादाः। परतोऽन्नादाः। इयं बाल्यावस्था। षोडशसप्तत्योरन्तरे मध्यं वयः। तस्य विकल्पः (भेदः) वृद्धिः यौवनम् संपूर्णता परिहाणिरिति। आविंशतेः वृद्धिः। आत्रिंशतो यौवनम्। आचत्वारिंशतः सर्वधात्विन्द्रियबलवीर्यसंपूर्णता। अत ऊर्ध्वं ईषत्परिहाणिर्यावत् सप्ततिरिति। सप्ततेरूर्ध्वं क्षीयमाणधात्विन्द्रियबलवीर्योत्साहमहन्यहनि वलीपलितजुष्टं कासश्वासप्रभृतिभिः उपद्रवैः परिभूयमानं सर्वक्रियास्वसमर्थं वृद्धमाचक्षते" सुश्रुत० सूत्र० ३५-२९। (न०) 8. ಹದಿನಾರು ಅಂಕಗಳುಳ್ಳ ಒಂದು ಸಂಖ್ಯೆ. ["परार्ध" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] 9. ಒಂದು ಪ್ರದೇಶದ ಮಧ್ಯ (ನಡುವಣ) ಭಾಗ. "नेक्षेतोद्यन्तमादित्यं नास्तं यन्तं कदाचन। नोपसृष्टं न वारिस्थं न मध्यं नभसो

गतम्'' मनु० ४-३७ । 10. ಅವಸಾನ, ವಿರಾಮ, ಅಂತ್ಯ. ''अवसानं तु विरामो मध्यम्'' त्रिकाण्ड० । 11. ನೃತ್ಯ ಗೀತ ಮತ್ತು ವಾದ್ಯಗಳ ವಿಲಂಬಿತ ಮತ್ತು ದ್ರುತಗತಿಗಳ ಮಧ್ಯಕಾಲ. ''विलम्बितं द्रुतं मध्यं तत्त्वमोघो घनं क्रमात्'' अम० । (वि०) 12. ನ್ಯಾಯಪ್ರಾಪ್ತವಾದ. 13. ಮಧ್ಯಕಾಲದ. 14. ಮಧ್ಯಪ್ರದೇಶದ. 15. ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವ, ಒಳಗಡೆಯಿರುವ. 16. ತಟಸ್ಥನಾದ, ಮಧ್ಯಸ್ಥನಾದ. 17. ಅಧಮ, ನೀಚ. ''मध्यं विलग्ने न स्त्री स्यान्न्याय्येऽन्तरेऽधमेऽन्यवत्'' मेदि० । 18. ಸಾಮಾನ್ಯವಾದ, ಉತ್ತಮ ಅಥವಾ ನಿಕೃಷ್ಟವಲ್ಲದ. ''प्रारभ्य विघ्नविहताः विरमन्ति मध्याः'' भर्तृ० । (क्रि० वि०) 19. ಒಂದು ಗುಂಪಿನ ಮಧ್ಯ, -ಮಧ್ಯದಿಂದ, -ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ.

मध्यतस् ಮಧ್ಯತಸ್ (अव्य०) 1. ಮಧ್ಯಭಾಗ. 2. ಮಧ್ಯಭಾಗದಿಂದ. 3. ಮಧ್ಯಭಾಗದಲ್ಲಿ. मध्यं ''तसिः'' (वा० ५-४-४४) ।

मध्यदेश ಮಧ್ಯದೇಶ (पुं०) ಹಿಮಾಚಲ ಮತ್ತು ವಿಂಧ್ಯ ಪರ್ವತಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ (ಗಂಗಾ-ಯಮುನೆಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ) ಸರಸ್ವತೀನದಿಯು ಗುಪ್ತಗಾಮಿನಿಯಾಗುವ ಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಪ್ರಯಾಗಕ್ಕೆ ಪಶ್ಚಿಮ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಇರುವ ಪ್ರದೇಶ. ''हिमवद्विन्ध्ययोर्मध्यं यत्प्राग्विनशनादपि । प्रत्यगेव प्रयागाच्च मध्यदेशः प्रकीर्तितः'' मनु० २-२१ ।

मध्यदेश्य ಮಧ್ಯದೇಶ್ಯ (वि०) ಮಧ್ಯದೇಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ, ಮಧ್ಯದೇಶದಲ್ಲಿರುವ. मध्यदेशे भवः ''यत्'' (४-३-५४) ।

मध्यन्दिन ಮಧ್ಯಂದಿನ (न०) ಹಗಲಿನ ಮಧ್ಯ, ಮಧ್ಯಾಹ್ನ. मध्यं दिनस्य । पृषो० ।

मध्यम ಮಧ್ಯಮ (पुं०) 1. ಸಂಗೀತದಲ್ಲಿ ಐದನೆಯ ಸ್ವರ. ಇದು ಕ್ರೌಂಚಪಕ್ಷಿಯ ಕಂಠಕ್ಕೆ ಸಮಾನವಾದ ಸ್ವರ. ನಿಷಾದ ಋಷಭ ಗಾಂಧಾರ ಷಡ್ಜ ಮಧ್ಯಮ ಧೈವತ ಮತ್ತು ಪಂಚಮಗಳೆಂದು ಸ್ವರಗಳು ಏಳು. ''स्युः षड्जर्षभगान्धारमध्यमाः पञ्चमस्तथा । धैवतश्च निषादश्च तन्त्रीकण्ठोद्भवाः स्वराः । ते केकिचातकाजकुङ्पिकभेकगजस्वराः'' वैज० । [ವಿವರಕ್ಕೆ ''ऋषभ'' ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] 2. ಮಧ್ಯಪ್ರದೇಶ. [''मध्यदेश'' ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] 3. (ವ್ಯಾಕರಣ ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ) ಮಧ್ಯಮ ಪುರುಷ. 4. ಮಧ್ಯವರ್ತಿಯಾದ ರಾಜ, ಉದಾಸೀನ. ತಟಸ್ಥ. ಇವನು ಎರಡು ಶತ್ರುರಾಷ್ಟ್ರಗಳ ಮಧ್ಯೆ ಇರುವ ದೊರೆ. ''अरेश्च विजिगीषोश्च मध्यमो भूम्यनन्तरः'' । ''नृपा इवोपप्लविनः परेभ्यो धर्मोत्तरं मध्यममाश्रयन्ते'' रघु० १३-७ । ''मध्यमस्य प्रचारं च विजिगीषोश्च चेष्टितम्'' मनु० ७-१५५ । (पुन०) 5. ನಡು, ಸೊಂಟ. (वि०) 6. ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವ, ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾದ. मध्ये भवः ''मः'' (४-३-८) । ''तां देवतापित्रतिथिक्रियार्थामन्वग्ययौ मध्यमलोकपालः'' रघु० २-१६ । 7. ಮಧ್ಯಮ ದರ್ಜೆಯ, ಉತ್ತಮ ಮತ್ತು ಅಧಮಗಳ ಮಧ್ಯವರ್ತಿಯಾದ, ಮಧ್ಯಮ ತರಗತಿಯ. 8. ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ (ಸಹೋದರ). ''प्रणमति पितरौ वां मध्यमः पाण्डवोऽयम्'' वेणी० ५-२६ । 9. ತಟಸ್ಥ, ಯಾವ ಪಕ್ಷವನ್ನೂ ಸೇರದಿರುವ. 10. ಸಾಧಾರಣವಾದ, ಹೆಚ್ಚುಕಡಮೆಯಿಲ್ಲದ. ''तेन मध्यमशक्तीनि मित्राणि स्थापितान्यतः'' रघु० १७-५८ ।

मध्यमपद ಮಧ್ಯಮಪದ (न०) ಸಮಸ್ತ ಪದಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಪದ.

मध्यमपदलोपिन् ಮಧ್ಯಮಪದಲೋಪಿನ್ (पुं०) ತತ್ಪುರುಷ ಸಮಾಸದ ಒಂದು ಭೇದ, ಮಧ್ಯಮ ಪದಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಬರುವ ಒಂದು ಸಮಾಸ. शाकप्रियः पार्थिवः ಎಂಬಲ್ಲಿ ಪ್ರಿಯ ಪದಕ್ಕೆ ಲೋಪಬಂದು शाकपार्थिवः ಎಂದಾಗಿರುವುದು. छायाप्रधानः तरुः छायातरुः ಇತ್ಯಾದಿ.

मध्यमपाण्डव ಮಧ್ಯಮಪಾಂಡವ (पुं०) ಅರ್ಜುನ, ಪಾಂಡವ ಸಹೋದರರಲ್ಲಿ ಮಧ್ಯೆ ಹುಟ್ಟಿದವನು.

मध्यमपुरुष ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ (पुं०) (ವ್ಯಾಕರಣ ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ) ಕ್ರಿಯಾಪದದ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ. [ಸುಬಂತ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಏಳು ವಿಭಕ್ತಿಗಳಿರುವಂತೆ ತಿಙನ್ತ (ಕ್ರಿಯಾಪದ) ಗಳಿಗೆ 1. ಪ್ರಥಮಪುರುಷ. 2. ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಮತ್ತು 3. ಉತ್ತಮಪುರುಷಗಳೆಂದು ಮೂರು ಪುರುಷಗಳಿರುವುವು.]

मध्यमभृतक ಮಧ್ಯಮಭೃತಕ (पुं०) ಕೃಷೀವಲ, ರೈತ, ಬೇಸಾಯಗಾರ. [ತನ್ನ ಮತ್ತು ತನ್ನ ಯಜಮಾನನ ಸಲುವಾಗಿ ಕೆಲಸಮಾಡುವುದರಿಂದ ರೈತನಿಗೆ ಈ ಹೆಸರು.]

मध्यमलोक ಮಧ್ಯಮಲೋಕ (पुं०) ಭೂಲೋಕ, ಸ್ವರ್ಗ ಮತ್ತು ಪಾತಾಳಗಳ ಮಧ್ಯೆ ಇರುವ ಲೋಕ.

मध्यमलोकपाल ಮಧ್ಯಮಲೋಕಪಾಲ (पुं०) ರಾಜ, ದೊರೆ, ಭೂಲೋಕವನ್ನು ಪಾಲಿಸುವ ಪ್ರಭು. ''तां देवतापित्रतिथिक्रियार्थामन्वग्ययौ मध्यमलोकपालः'' रघु० २-१६ ।

मध्यमवयस् ಮಧ್ಯಮವಯಸ್ (ನಂ) ಬಾಲ್ಯ ಮತ್ತು ವಾರ್ಧಕ (ಮುಪ್ಪು) ಗಳ ನಡುವಣ ವಯಸ್ಸು. ["मध्य" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

मध्यमसंग्रह ಮಧ್ಯಮಸಂಗ್ರಹ (ಪುಂ) ಪುಷ್ಪ ಆಭರಣ ವಸ್ತ್ರ ಇತ್ಯಾದಿ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಕಳುಹಿಸಿ ಒಳಸಂಚಿನಿಂದ ಪರಸ್ತ್ರೀಯನ್ನು ಒಲಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು. ಸಾಧಾರಣ ದರ್ಜೆಯ ಪುರುಷನು ಪರಸ್ತ್ರೀಯನ್ನು ವಶಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಇದೊಂದು ಉಪಾಯ. "प्रेषणं गन्धमाल्यानां धूपभूषणवाससाम्। प्रलोभनं चान्नपानैर्मध्यमः संग्रहः स्मृतः"।

मध्यमसाहस ಮಧ್ಯಮಸಾಹಸ (ನಂ) 1. ಅಪರಾಧಿಗಳಿಗೆ ವಿಧಿಸುವ ಮೂರು ವಿಧ ಶಿಕ್ಷೆಗಳಲ್ಲಿ ಎರಡನೆಯದು. 250 ಪಣಗಳ ದಂಡವು ಪ್ರಥಮಸಾಹಸ. 500 ಪಣಗಳ ದಂಡವು ಮಧ್ಯಮಸಾಹಸ. 1000 ಪಣಗಳ ದಂಡವು ಉತ್ತಮಸಾಹಸ. "पणानां द्वे शते सार्धे प्रथमः साहसः स्मृतः। मध्यमः पञ्च विज्ञेयः सहस्रं त्वेव चोत्तमः" मनु० ८-१३८। 2. ಇತರರ ಮನೆಯ ವಸ್ತ್ರ ಆಹಾರ ದನಕರುಗಳು ಮುಂತಾದುವನ್ನು ಅಪಹರಿಸುವ ಅಪರಾಧ.

मध्यमा ಮಧ್ಯಮಾ (स्त्री०) 1. ಮಧ್ಯದ ಬೆರಳು. 2. ತರುಣಿ, ಪ್ರಾಯದ ಹೆಂಗಸು, ವಿವಾಹಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ವಯಸ್ಸಿನ ಕನ್ಯೆ, ಋತುಮತಿಯಾದ ಕನ್ಯೆ. 3. ಮೂರು ವಿಧ ಸ್ವೀಯಾ ನಾಯಿಕೆಯರಲ್ಲೊಬ್ಬಳು. ["मध्या" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ]. 4. ಪದ್ಮದ ಬೀಜಕೋಶ. 5. ಮೂರು ಅಕ್ಷರಗಳುಳ್ಳ ಒಂದು ವೃತ್ತ, ಒಂದು "ಮ" ಗಣ ಮಾತ್ರವಿರುವ ಮೂರನೆಯ ಛಂದಸ್ಸಿನ ಒಂದು ವೃತ್ತ. "मध्यमः....स्त्रियां दृष्टरजोनार्यां कर्णिकाङ्गुलिभेदयोः। त्र्यक्षरच्छन्दसि" मेदि०। 6. ಹೃದಯದಿಂದ ಹೊರಡುವ ಶಬ್ದದ ನಾಲ್ಕು ವಿಧ ಪ್ರವೃತ್ತಿಗಳಲ್ಲೊಂದು. ವೈಖರೀ ಮಧ್ಯಮಾ ಪಶ್ಯಂತೀ ಮತ್ತು ಪರಾ ಎಂದು ಶಬ್ದವು ಹೃದಯದಿಂದ ಹೊರಟು ಅದು ವಾಗ್ರೂಪವಾಗಿ ಗೋಚರವಾಗುವವರೆಗೂ ನಾಲ್ಕು ಪ್ರವೃತ್ತಿ (ಅವಸ್ಥೆ) ಗಳುಂಟು. "वैखरी शब्दनिष्पत्तिः मध्यमा श्रुतिगोचरा। द्योतितार्था च पश्यन्ती परा वागनपायिनी"। "पुराणस्य कवेस्तस्य चतुर्मुखसमीरिता। प्रवृत्तिरासीच्छब्दानां चरितार्था चतुष्टयी" कुमा० २-१७। ["परा", "पश्यन्ती" ಪದಗಳಲ್ಲಿ ನೋಡಿ].

मध्यमोपल ಮಧ್ಯಮೋಪಲ (ಪುಂ) ನಾಯಕಮಣಿ, ಹಾರದ ಮಧ್ಯದ ಮಣಿ. "मध्यमोपलनिभे लसदंशावेकतश्च्युतिमुपेयुषि भानौ" किरा० ९-२।

मध्यरात्र ಮಧ್ಯರಾತ್ರ (ಪುಂ) ಅರ್ಧರಾತ್ರ, ನಡುವಿರುಳು, ರಾತ್ರಿಯ ಮೂರನೆಯ ಜಾವ. मध्यं रात्रेः "अच्" (५-४-८७)। पुलिङ्गता (२-४-२९)।

मध्यलोक ಮಧ್ಯಲೋಕ (ಪುಂ) ಭೂಲೋಕ, ಸ್ವರ್ಗ ಮತ್ತು ಪಾತಾಲ ಲೋಕಗಳ ಮಧ್ಯೆ ಇರುವ ಮರ್ತ್ಯಲೋಕ. मध्यश्चासौ लोकश्च।

मध्यवर्तिन् ಮಧ್ಯವರ್ತಿನ್ (वि०) 1. ಮಧ್ಯಸ್ಥ, ವ್ಯವಹಾರ ತೀರ್ಪಿಗಾಗಿ ವಾದಿ ಪ್ರತಿವಾದಿಗಳ ಮಧ್ಯೆ ನಿಲ್ಲುವ ಪಂಚಾಯತದಾರ. मध्ये वर्तते—वृतु (वर्तने) "णिनिः" (३-१-१३४)। 2. ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ನಿಲ್ಲುವ, ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವ. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **-वर्तिनी -ವರ್ತಿನೀ.**

मध्यस्थ ಮಧ್ಯಸ್ಥ (वि०) 1. ವಾದಿ ಪ್ರತಿವಾದಿಗಳ ಮಧ್ಯ ನಿಲ್ಲುವವನು. 2. ಉದಾಸೀನ, ತಟಸ್ಥ, ಯಾವ ಪಕ್ಷವನ್ನೂ ಸೇರದಿರುವವನು. मध्ये तिष्ठति—ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "कः" (३-२-४)। 3. ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವ.

मध्या ಮಧ್ಯಾ (स्त्री०) ಮೂರು ವಿಧ ಸ್ವೀಯಾ ನಾಯಿಕೆಯರಲ್ಲೊಬ್ಬಳು, ವಿಶೇಷ ಕಾಮವಿಕಾರವುಳ್ಳ ನಾಯಿಕೆ. "सापि कथिता त्रिभेदा मुग्धा मध्या प्रगल्भेति"। "मध्या विचित्रसुरता प्ररूढस्मरयौवना" सा० द० ३।

मध्याह्न ಮಧ್ಯಾಹ್ನ (ಪುಂ) ಮಧ್ಯಹಗಲು, ಹಗಲಿನ ಮಧ್ಯಭಾಗ. मध्यमह्नः— अह्लादेशः (५-४-८८)। "मध्याह्नार्कमरीचिकास्विव पयःपूरो यदज्ञानतः" प्रबोध० १-१।

मध्व ಮಧ್ವ (ಪುಂ) ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು, ದ್ವೈತಸಿದ್ಧಾಂತ ಸ್ಥಾಪಕರಾದ ಶ್ರೀ ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರು. ["पूर्णप्रज्ञ" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ]. ವಾಯುದೇವರು ಶ್ರೀಮನ್ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರಾಗಿ ಅವತರಿಸಿ ದ್ವೈತಮತ ಪ್ರಚಾರ ಮಾಡಿದರು.

मध्वासव ಮಧ್ವಾಸವ (ಪುಂ) ಹಿಪ್ಪೆ (ಮಧೂಕ) ಹೂವಿನ ರಸ (ಮಕರಂದ) ದಿಂದ ತಯಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಆಸವ (ಮದ್ಯ). मध्वना कृतः आसवः।

मन – ज्ञाने (दिवा० आत्म० सक० अनि०) मन्यते मन्येते मन्यन्ते। मेने मेनाते। मन्ता। मंस्यते। मन्यताम्। अमन्यत। मन्येत ಇತ್ಯಾದಿ. 1. ತಿಳಿ, ಊಹಿಸು. "मन्येऽमुना कर्णलतामयेन पाशद्वयेन च्छिदुरेतरेण। एकाकिपाशं वरुणं विजिग्येऽनङ्गीकृतायासततौ रतीशः" नैष० ७-६४। 2. ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಡು, ಭಾವಿಸು. "मन्यसेऽरिवधः श्रेयान् प्रीतये नाकिनामिति" माघ० २-१०६। 3. ತಿಳಿದುಕೊ, ನಂಬು, ಎಣಿಸು. "अमंस्त चानेन परार्ध्यजन्मना

स्थितेरभेत्ता स्थितिमन्तमन्वयम्" रघु० ३-२७। 4. ಕಲ್ಪಿಸು, ಚಿಂತಿಸು, ಭಾವಿಸು. "अङ्कं केऽपि शशाङ्किरे जलनिधेः पङ्कं परे मेनिरे" कुव०।

कर्मणि :—कर्तरि ರೂಪದಂತೆ.

कृत्सु :—मन्तव्यम्। मननीयम्। मान्यम्। मतम्, मतवान्, –वती। मन्यमानः। मन्तुम्। मतम्। मननम्। मत्वा। ಇತ್ಯಾದಿ.

मनन ಮನನ (न०) 1. ಧ್ಯಾನ, ಚಿಂತನೆ. मन (ज्ञाने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಊಹೆ, ಕಲ್ಪನೆ.

मननीय ಮನನೀಯ (वि०) 1. ಧ್ಯಾನಿಸಲ್ಪಡುವ, ಚಿಂತಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ಧ್ಯಾನಿಸಬೇಕಾದ. 3. ಧ್ಯಾನಿಸಲು ಅರ್ಹವಾದ. मन (ज्ञाने) "अनीयर्" (३-१-९६)। 4. ಊಹಿಸಲ್ಪಡುವ. 5. ಊಹಿಸಬೇಕಾದ. 6. ಊಹಿಸಲು ತಕ್ಕುದಾದ. "मन (ज्ञाने) "तव्यः" (३-१-९६)। **मन्तव्यः ಮಂತವ್ಯಃ.** मन् (अवबोधने) "तव्यः" (३-१-९६)। **मनितव्यः ಮನಿತವ್ಯಃ.**

मनःशिला ಮನಃಶಿಲಾ (स्त्री०) 1. ಮಣಶಿಲೆ, ಒಂದು ಗೈರಿಕ ಧಾತು. मनःशब्दवाच्या शिला—शाकपार्थिवादिः। "अथाङ्गुलिभ्यां हरितालमार्द्रं माङ्गल्यमादाय मनःशिलां च" कुमा० ७-२३। 2. ಅರಿಶಿನ. वैज०।

मनःसङ्ग ಮನಃಸಂಗ (पुं०) 1. ಮನಸ್ಸಿನ ಸಂಬಂಧ, ಮನಸ್ಸು ಒಂದು ವಸ್ತುವಿನೊಡನೆ ಸೇರುವುದು, ಮನಸ್ಸು ಒಂದು ವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿ ಅನುರಾಗ ಹೊಂದುವುದು. 2. ಹತ್ತು ವಿಧ ಮನ್ಮಥಾವಸ್ಥೆಗಳಲ್ಲೊಂದು. "चक्षुःप्रीतिर्मनःसङ्गो जागरः कृशताऽरतिः। ह्रीत्यागोन्मादमूर्च्छान्ता इत्यनङ्गदशा दश"।

मनस् ಮನಸ್ (न०) 1. ಚಿತ್ತ, ಹೃದಯ. मन (ज्ञाने) "असुन्" (उ० ४-१८८)। "द्विषन्निमित्ता यदियं दशा ततः समूलमुन्मूलयतीव मे मनः" किरा० १-४१। 2. (ತಾರ್ಕಿಕ ಮತದಲ್ಲಿ) ಪೃಥಿವಿ ಮೊದಲಾದ ನವದ್ರವ್ಯಗಳಲ್ಲೊಂದು. "पृथिव्यप्तेजोवाय्वाकाशकालदिगात्ममनांसि" (नवद्रव्याणि)। ಇದು ಎಲ್ಲಾ ಇಂದ್ರಿಯಗಳನ್ನೂ ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರವರ್ತಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುವ ಮತ್ತು ಸುಖಾದಿ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರಕ್ಕೆ ಸಾಧನವಾದ ಒಂದು ಅಂತರಿಂದ್ರಿಯ. 3. (ದ್ವೈತ ಮತ್ತು ವಿಶಿಷ್ಟಾದ್ವೈತ ಮತ) ಮನಸ್ಸು ಜ್ಞಾನಕ್ರಿಯೋಭಯಸಾಧನವಾದ ಒಂದು ಜ್ಞಾನೇಂದ್ರಿಯ. 4. (ಅದ್ವೈತ ಮತ) ಸಂಕಲ್ಪ ವಿಕಲ್ಪಾತ್ಮಕವಾದ ಒಂದು ಅಂತಃಕರಣ. ಅಂತಃಕರಣವು ಮನಸ್ಸು ಬುದ್ಧಿ ಮತ್ತು ಅಹಂಕಾರ ಎಂದು ಮೂರು ವಿಧ. "मनो बुद्धिरहंकार इत्यन्तःकरणं त्रिधा"। ಅಂತಃಕರಣವು ಸುಖದುಃಖಾದಿಗಳಿಗೆ ಆಧಾರವಾದುದು. 5. (ಆಯುರ್ವೇದ ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ) ಮಣಶಿಲೆಯೆಂಬ ಒಂದು ಗೈರಿಕ ಧಾತು. 6. ಭಾವನೆ, ಕಲ್ಪನೆ, ಊಹೆ. "सा दुष्प्रधर्षा मनसापि हिंस्रैरित्यद्रिशोभाप्रहितेक्षणेन" रघु० २-२७। 7. ಬುದ್ಧಿ, ಚಿತ್ತವೃತ್ತಿ. "मनश्चित्ते मनीषायाम्" मेदि०। 8. ಮನೋಧರ್ಮ, ಭಾವ, ಚಿತ್ತವೃತ್ತಿ. 9. ಅಪೇಕ್ಷೆ, ಅಭಿಲಾಷೆ, ಇಚ್ಛೆ. 10. ಉದ್ದೇಶ, ಆಶಯ.

मनसा ಮನಸಾ (स्त्री०) ಜರತ್ಕಾರು ಮಹರ್ಷಿಯ ಪತ್ನಿ, ವಾಸುಕಿಯ ಸಹೋದರಿ, ಆಸ್ತಿಕ ಋಷಿಯ ತಾಯಿ. ["जरत्कारु" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ]. ಇವಳೇ ಮನಸಾದೇವಿ.

मनसिज ಮನಸಿಜ (पुं०) ಮನ್ಮಥ, ಕಾಮದೇವ. मनसि जायते — जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९७)। सप्तम्या अलुक् (६-३-१४)। "सुरपतितनये परा निरासे मनसिजजैत्रशरं विलोचनार्धम्" किरा० १०-५२।

मनस्कार ಮನಸ್ಕಾರ (पुं०) ಮನಸ್ಸನ್ನು ಸುಖದಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುವಿಕೆ, ಇಚ್ಛೆ, ಅಪೇಕ್ಷೆ. मनसः कारः व्यापारः — डु कृञ् (करणे) "घञ्" (३-३-१८)। "चित्ताभोगो मनस्कारः" अम०।

मनस्ताप ಮನಸ್ತಾಪ (पुं०) 1. ಮನೋವ್ಯಥೆ, ಮನಸ್ಸಿಗೆ ನೋವುಂಟಾಗುವಿಕೆ. मनसस्तापः। 2. ಪಶ್ಚಾತ್ತಾಪ.

मनस्तुष्टि ಮನಸ್ತುಷ್ಟಿ (पुं०) ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಉಂಟಾಗುವ ಸಂತೋಷ, ತೃಪ್ತಿ. मनसस्तुष्टिः।

मनस्विता ಮನಸ್ವಿತಾ (स्त्री०) 1. ಉದಾತ್ತವಾದ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳವನಾಗಿರುವಿಕೆ, ದೊಡ್ಡ ಮನಸ್ಸಿನಿಂದ ಕೂಡಿರುವಿಕೆ. मनस्विनो भावः "तल्" (५-१-११९)। 2. ಅಭಿಮಾನದಿಂದ ಕೂಡಿರುವಿಕೆ. "निराश्रया हन्त हता मनस्विता" किरा० १-४३।

मनस्विन् ಮನಸ್ವಿನ್ (पुं०) 1. ಶರಭಮೃಗ. (वि०) 2. ಅಭಿಮಾನಶಾಲಿ, ಒಳ್ಳೆಯ ಮನಸ್ಸುಳವನು. प्रशस्तं मनोऽस्यास्ति "विनिः" (५-२-१२१)। "स्थित्यतिक्रान्तिभीरूणि स्वच्छान्याकुलितान्यपि। तोयानि तोयराशीनां मनांसि च मनस्विनाम्" किरा० ११-५४। 3. ಧೀರ, ಶೂರ, ಧೈರ್ಯಶಾಲಿ. "अभिमानवतो मनस्विनः प्रियमुच्चैः पदमारुरुक्षतः" किरा० २-१३। 4. ಸ್ಥಿರಚಿತ್ತನಾದ. 5. ಬುದ್ಧಿಶಾಲಿಯಾದ. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **–स्विनी –ಸ್ವಿನೀ.** 6. ಬುದ್ಧಿ

ಶಾಲಿನಿಯಾದ ಹೆಂಗಸು. "तया मेने मनस्विन्या लक्ष्म्या च वसुधाधिपः" रघु० १-३२। 7. ದೃಢಚಿತ್ತಳಾದ ಹೆಂಗಸು. "कदाचिदासन्नसखीमुखेन मनोरथज्ञं पितरं मनस्विनी" कुमा० ५-६।

मनाक् ಮನಾಕ್ (अव्य०) 1. ಅಲ್ಪವಾಗಿ, ಕೊಂಚವಾಗಿ. मन (ज्ञाने) "आक्" बाहु०। "मनागनभ्यावृत्त्या वा कामं क्षाम्यतु यः क्षमी" माघ० २-४३। 2. ಮೆಲ್ಲಗೆ, ನಿಧಾನವಾಗಿ. "मनागप्यल्पमन्दयोः" मेदि०।

मनाक्कर ಮನಾಕ್ಕರ (वि०) ಸ್ವಲ್ಪವಾಗಿ ಮಾಡುವ. मनाक् करोति—कृञ् (करणे) "टः" (३-२-२०)।

मनायी ಮನಾಯೀ (स्त्री०) ಮನುವಿನ ಪತ್ನಿ. मनोः स्त्री—वा "ऐ" (३-१-३८)। पक्षे "औ" (३-१-३८)। **मनावी ಮನಾವೀ**. ऐ ಕಾರ ಅಥವಾ औ ಕಾರಾದೇಶಗಳು ಬಂದಾಗ ಮಾತ್ರ "ङीप्" ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುವುದು. [ಅದು ಸನ್ನಿಯೋಗ ಶಿಷ್ಟ.] ಈ ಆದೇಶಗಳಿಲ್ಲದಿದ್ದಾಗ मनु ಎಂದೇ ರೂಪ.

मनित ಮನಿತ (वि०) ತಿಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಅರಿಯಲ್ಪಟ್ಟ. मनु (अवबोधने) "क्तः" (३-२-१०२)। "यस्य विभाषा" (७-२-१५)। इति निषेधस्यानित्यत्वात् इडागमः।

मनितवत् ಮನಿತವತ್ (वि०) ತಿಳಿದವನು, ಅರಿತವನು. मनु (अवबोधने) "क्तवतुः" (३-२-१०२)।

मनीक ಮನೀಕ (न०) ಒಂದು ನೇತ್ರಾಂಜನ.

मनीषा ಮನೀಷಾ (स्त्री०) 1. ಬುದ್ಧಿ, ಪ್ರಜ್ಞೆ. मनसः ईषा। शकन्ध्वादित्वात् पररूपम्। "प्रविभज्य पृथङ्मनीषया स्वगुणं यत्किल तत् करिष्यसि" माघ० १६-४२। 2. ಇಚ್ಛೆ, ಅಪೇಕ್ಷೆ. "यो दुर्जनं वशयितुं तनुते मनीषाम्" भा० विरा० १-९५।

मनीषित ಮನೀಷಿತ (वि०) 1. ಅಪೇಕ್ಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ವಸ್ತು, ಬೇಕಾದ ವಸ್ತು. मनसः ईषितम्। "मनीषितं द्यौरपि येन दुग्धा" रघु० ५-३३। 2. ಪ್ರಿಯವಾದ, ಪ್ರೀತಿ ಪಾತ್ರವಾದ. "मनीषिताः सन्ति गृहेषु देवताः तपः क्व वत्से क्व च तावकं वपुः" कुमा० ५-४।

मनीषिन् ಮನೀಷಿನ್ (पुं०) 1. ಪಂಡಿತ, ವಿದ್ವಾಂಸ. मनीषा अस्त्यस्य "इनिः" (५-२-११६)। "संस्कारवत्येव गिरा मनीषी तया स पूतश्च विभूषितश्च" कुमा० १-२८। (वि०) 2. ಪೂಜ್ಯ, ಸತ್ಪುರುಷ. मनसः इषी। शक०। "गृहानुपैतुं प्रणयादभीप्सवो भवन्ति नापुण्यकृतां मनीषिणः" माघ० १-१४। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **–षिणी –ಷಿಣೀ.**

मनु ಮನು (पुं०) ಸ್ವಾಯಂಭುವ ಮೊದಲಾದ ಹದಿನಾಲ್ಕು ಮಂದಿ ಮನುಗಳು. ಈ ಹದಿನಾಲ್ಕು ಮನುಗಳೂ ಚತುರ್ಮುಖನ ಒಂದು ಕಲ್ಪಕಾಲ (ಬ್ರಹ್ಮನ ಒಂದು ದಿನ) ದಲ್ಲಿ ರಾಜ್ಯಭಾರ ಮಾಡುವರು.

ಹದಿನಾಲ್ಕು ಮನುಗಳ ರಾಜ್ಯಭಾರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸ್ವರ್ಗದಲ್ಲಿ ಹದಿನಾಲ್ಕು ಮಂದಿ ಇಂದ್ರರು ಆಡಳಿತ ನಡೆಸುವರು.

ಹದಿನಾಲ್ಕು ಮಂದಿ

ಮನುಗಳು	ಇಂದ್ರರು
(1) ಸ್ವಾಯಂಭುವ	ಯಜ್ಞ
(2) ಸ್ವಾರೋಚಿಷ	ರೋಚನ
(3) ಉತ್ತಮ	ಸತ್ಯಜಿತ್
(4) ತಾಮಸ	ತ್ರಿಶಿಖ
(5) ರೈವತ	ವಿಭು
(6) ಚಾಕ್ಷುಷ	ಮಂತ್ರದ್ರುಮ
(7) ವೈವಸ್ವತ (ಈಗ ನಡೆಯುತ್ತಿರುವ ಮನ್ವಂತರ)	ಪುರಂದರ
(8) ಸಾವರ್ಣಿ	ವೈರೋಚನ
(9) ದಕ್ಷಸಾವರ್ಣಿ	ಶ್ರುತ
(10) ಬ್ರಹ್ಮಸಾವರ್ಣಿ	ಶಂಭು
(11) ಧರ್ಮಸಾವರ್ಣಿ	ವೈಧೃತ
(12) ರುದ್ರಸಾವರ್ಣಿ	ಋತುಧಾಮ
(13) ದೇವಸಾವರ್ಣಿ	ದಿವಸ್ಪತಿ
(14) ಇಂದ್ರಸಾವರ್ಣಿ	ಶುಚಿ

ಮನುವೆಂಬುದು ಅಧಿಕಾರದ ಹೆಸರು. ಒಬ್ಬ ವ್ಯಕ್ತಿಯ ಹೆಸರಲ್ಲ.ಈಗಿನ ಬ್ರಹ್ಮನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಆರು ಮಂದಿ ಮನುಗಳ ಕಾಲಕಳೆದು ಏಳನೆಯ ವೈವಸ್ವತಮನ್ವಂತರ ನಡೆಯುತ್ತಿದೆ. ಈ ಮನ್ವಂತರದಲ್ಲಿ ಚತುರ್ಯುಗಗಳೂ ಇಪ್ಪತ್ತೇಳು ಸಲ ಕಳೆದು ಈಗ ಇಪ್ಪತ್ತೆಂಟನೆಯ ಕಲಿಯುಗವು ನಡೆಯುತ್ತಿದೆ. ಈ ಕಲಿಯುಗವು ಮುಗಿದ ನಂತರ ಹೀಗೆಯೇ ಚತುರ್ಯುಗಗಳು ಮತ್ತೆ ನಲವತ್ತಮೂರು ಸಲ ಕಳೆದರೆ ಈ ವೈವಸ್ವತ ಮನ್ವಂತರವು ಮುಗಿಯುವುದು. ಇನ್ನು ಮುಂದೆ ಸಾವರ್ಣಿ ಮೊದಲಾದ ಏಳು ಮಂದಿ ಮನುಗಳು ರಾಜ್ಯಭಾರ ಮಾಡುವರು. ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಈಗ ಮೊದಲನೆಯ ಪರಾರ್ಧವು ಕಳೆದು ದ್ವಿತೀಯ ಪರಾರ್ಧವು ನಡೆಯುತ್ತಿದೆ. ಈಗ ಬ್ರಹ್ಮನ ಆಯುಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಐವತ್ತೊಂದನೆಯ ವರ್ಷದ ಮೊದಲನೆಯ ತಿಂಗಳಲ್ಲಿ ಇಪ್ಪತ್ತೈದು

ದಿನಗಳು ಕಳೆದು ಇಪ್ಪತ್ತಾರನೆಯ ಹಗಲಿನ ಮೊದಲನೆಯ ಯಾಮವು ನಡೆಯುತ್ತಿದೆ. ಈಗ ನಾವು ಶ್ವೇತವರಾಹ ಕಲ್ಪದಲ್ಲಿದ್ದೇವೆ.

मनुज ಮನುಜ (पुं०) ಮನುಷ್ಯ. मनोर्जायते — जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९८)। "अयमच्युतश्च वचनेन सरसिरुहजन्मनः प्रजाः। पातुमसुरनिधनेन विभू भुवमेत्य मनुजेषु तिष्ठतः" किरा० १२-३५। स्त्रियां गौरा० "ङीष्"। **मनुजी ಮನುಜೀ.**

मनुजाधिप ಮನುಜಾಧಿಪ, –अधिपति –ಅಧಿಪತಿ (पुं०) ಮನುಷ್ಯರ ರಾಜ, ದೊರೆ. मनुजानामधिपः अधिपतिर्वा।

मनुज्येष्ठ ಮನುಜ್ಯೇಷ್ಠ (पुं०) ಖಡ್ಗ, ಕತ್ತಿ.

मनुष्य ಮನುಷ್ಯ (पुं०) ಮನುಷ್ಯ, ಮಾನವ. मनु "यत्" षुक् च (४-१-१६१)। स्त्रियां "ङीष्" (४-१-६३)। "दिवौकसो देवगृहं विहाय मनुष्यसाधारणतामवाप्ताः" कुमा० १२-३७।

मनुष्यधर्मन् ಮನುಷ್ಯಧರ್ಮನ್ (पुं०) ಕುಬೇರ. मनुष्यस्येव धर्मोऽस्य "अनिच्" (५-४-१२४)। "विभिन्नशङ्खः कलुषीभवन्मुहुर्मदेन दन्तीव मनुष्यधर्मणः" माघ० १-५५।

मनुष्ययज्ञ ಮನುಷ್ಯಯಜ್ಞ (पुं०) (ಗೃಹಸ್ಥನು ಪ್ರತಿದಿನ ಆಚರಿಸಬೇಕಾದ) ಪಂಚಮಹಾಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲೊಂದು, ಅತಿಥಿ ಸತ್ಕಾರ. [ವಿವರಕ್ಕೆ "पञ्चमहायज्ञ" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ].

मनुष्यलोक ಮನುಷ್ಯಲೋಕ (पुं०) ಮನುಷ್ಯರು ವಾಸ ಮಾಡುವ ಲೋಕ, ಭೂಲೋಕ, ಮಧ್ಯಮಲೋಕ. मनुष्याणां लोकः।

मनुष्यी ಮನುಷ್ಯೀ (स्त्री०) ಮನುಷ್ಯಜಾತಿಯ ಹೆಂಗಸು. मनुष्य गौरा० "ङीष्" (४-१-४१)।

मनुष्येश्वर ಮನುಷ್ಯೇಶ್ವರ (पुं०) ಮನುಷ್ಯರ ಒಡೆಯ, ರಾಜ, ದೊರೆ. मनुष्याणामीश्वरः। "मार्गं मनुष्येश्वरधर्मपत्नी श्रुतेरिवार्थं स्मृतिरन्वगच्छत्" रघु० २-२।

मनुसंहिता ಮನುಸಂಹಿತಾ (स्त्री०) ಮನುಧರ್ಮಶಾಸ್ತ್ರ. ಮನುಸ್ಮೃತಿ. [ಮನುಸ್ಮೃತಿಯು ಮೊದಲನೆಯ ಮನುವಾದ ಸ್ವಾಯಂಭುವ ಮನುವಿನಿಂದ ರಚಿತವಾದುದು]. **–स्मृतिः –ಸ್ಮೃತಿಃ.**

मनोगत ಮನೋಗತ (वि०) ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿರುವ, ಹೃದಯದೊಳಗಿರುವ. मनसि गतम्। "मणिजालमम्भसि निमग्नमपि स्फुरितं मनोगतमिवाकृतयः" किरा० ६-९।

मनोगुप्ता ಮನೋಗುಪ್ತಾ (स्त्री०) 1. ಮಣಶಿಲೆ, ಒಂದು ಗೈರಿಕ ಧಾತು. मनसा गुप्ता। (वि०) 2. ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಇಡಲ್ಪಟ್ಟ, ರಹಸ್ಯವಾಗಿ (ಮನದೊಳಗೇ) ರಕ್ಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

मनोज ಮನೋಜ (पुं०) 1. ಮನ್ಮಥ, ಕಾಮದೇವ. मनसि जायते — जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९७)। 2. ಇಚ್ಛೆ, ಅಪೇಕ್ಷೆ. (वि०) 3. ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ.

मनोजन्मन् ಮನೋಜನ್ಮನ್ (पुं०) 1. ಮನ್ಮಥ, ಕಾಮದೇವ. मनसि जन्म यस्य। (वि०) 2. ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ.

मनोजव ಮನೋಜವ (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು. मनसोऽन्तःकरणस्येव जवो वेगोऽस्य। "भक्तानां संपदः शीघ्रं करोतीति मनोजवः" इति निरुक्तिः। "मनोजवः तीर्थकरः" वि० स०। 2. ನಿಷಾದಸ್ತ್ರೀಯಲ್ಲಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದವನು. "विप्रादावृतमुग्रस्त्री निषादी तु मनोजवम्" वैज०। 3. ಮನಸ್ಸಿನ ವೇಗ. मनसो जवः। (वि०) 4. ಮನಸ್ಸಿನಂತೆ ವೇಗವುಳ್ಳ. मनस इव वेगो यस्य। "मनोजवानां निजसायकानाम्" याद० २३-३७।

मनोजवस ಮನೋಜವಸ (वि०) ತಂದೆಯಂತಿರುವ, ತಂದೆಯನ್ನು ಹೋಲುವ. मनो जवतेऽस्मिन् पिता—जु "असच्" बाहु०। "मनोजवसः पितृसन्निभः" अम०।

मनोजवा ಮನೋಜವಾ (स्त्री०) ಅಗ್ನಿಯ ಏಳು (ಸಪ್ತ) ಜಿಹ್ವೆಗಳಲ್ಲೊಂದು. ಅಗ್ನಿಯ ಏಳು (ಸಪ್ತ) ಜಿಹ್ವೆಗಳು: "सप्त जिह्वा पुनः काली कराली विष्फुलिङ्गिनी। धूमवर्णी विश्वरुचिर्लोहिता च मनोजवा" वैज०।

मनोज्ञ ಮನೋಜ್ಞ (वि०) 1. ಮನೋಹರವಾದ, ಸುಂದರವಾದ, ರಮಣೀಯವಾದ. मनसा जानाति—ज्ञा (अवबोधने) "कः" (३-१-१३५)। "इयमधिकमनोज्ञा वल्कलेनापि तन्वी किमिव हि मधुराणां मण्डनं नाकृतीनाम्" शाकु० १-१७। (स्त्री०) **–ज्ञा –ಜ್ಞಾ.** 2. ಮಣಶಿಲೆ, ಒಂದು ಗೈರಿಕ ಧಾತು. 3. ಮದ್ಯ, ಹೆಂಡ. 4. ಜೀರಿಗೆ.

मनोभव ಮನೋಭವ (पुं०) 1. ಮನ್ಮಥ, ಕಾಮದೇವ. मनसि भवति—भू "अच्" (३-१-१३४)। "निवेशयामास मधुर्द्विरेफान्नामाक्षराणीव मनोभवस्य" कुमा० ३-२७। 2. ಕಾಮೇಚ್ಛೆ, ಕಾಮತೃಷ್ಣೆ. "अत्यारूढो हि नारीणामकालज्ञो मनोभवः" रघु० १२-३३। (वि०) 3. ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವ, ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ.

मनोभू ಮನೋಭೂ (पुं०) 1. ಮನ್ಮಥ, ಕಾಮದೇವ. मनसि भवति—भू (सत्तायाम्) "क्विप्" (३-२-१७९)। "उपैति शुष्यन् कलमः सहाम्भसा मनोभुवा तप्त इवाभिपाण्डुताम्" किरा० ४-३४। (वि०) 2. ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವ, ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ.

मनोयोनि ಮನೋಯೋನಿ (पुं०) ಮನ್ಮಥ, ಕಾಮದೇವ. मनः योनिरुत्पत्तिस्थानं यस्य।

मनोरथ ಮನೋರಥ (पुं०) ಇಚ್ಛೆ, ಅಭಿಲಾಷೆ, ಬಯಕೆ. मन एव रथोऽत्र, मनः रथ इव वा। "उमास्तनोद्भेदमनु प्रवृद्धो मनोरथो यः प्रथमं बभूव" कुमा० ७-२४। "मनोरथान्नः सफलीकुरुष्व" किरा० ३-५४।

मनोरम ಮನೋರಮ (वि०) 1. ಸುಂದರವಾದ, ರಮ್ಯವಾದ, ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಸಂತೋಷವುಂಟುಮಾಡುವ. मनो रमयति—रमु (क्रीडायाम्)+णिच् "अण्" (३-२-१)। "मनोरमं प्रापितमन्तरं भ्रुवोरलंकृतं केसररेणुनाणुना" किरा० ४-७। स्त्रियां **–रमा –ರಮಾ.** 2. ಸುಂದರಿ, ಚೆಲುವೆ. "मनोरमामात्मवधूमिव श्रियम्" किरा० १-३१। 3. ವೃತ್ತರತ್ನಾಕರೋಕ್ತವಾದ ಹತ್ತನೆಯ ಛಂದಸ್ಸಿನ ಒಂದು ವೃತ್ತ, न ಗಣ र ಗಣ ज ಗಣ ಮತ್ತು ಒಂದು ಗುರು ಇವುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಒಂದು ವೃತ್ತ. **ಇದರ ಲಕ್ಷಣ:** "नरजगैर्भवेन्मनोरमा" वृ० र०। **ಇದರ ಗಣವಿನ್ಯಾಸ:**

न र ज गु।
।।। ऽ।ऽ ।ऽ। ऽ

मनोराज्य ಮನೋರಾಜ್ಯ (न०) ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಿದ ರಾಜ್ಯ, ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಿದ ಅರಮನೆ.

मनोव्यथा ಮನೋವ್ಯಥಾ (स्त्री०) ಮನೋವೇದನೆ, ಮನಸ್ಸಿನ ನೋವು.

मनोहत ಮನೋಹತ (वि०) ಉತ್ಸಾಹ ಕುಂದಿದವನು, ಮನಸ್ಸು ಕೆಟ್ಟಿರುವವನು. मनसि हतः।

मनोहर ಮನೋಹರ (पुं०) 1. ಕುಂದವೃಕ್ಷ. (न०) 2. ಸ್ವರ್ಣ, ಚಿನ್ನ. (स्त्री०) **–हरा –ಹರಾ.** 3. ತಿಪ್ಪಲಿ, ಹಿಪ್ಪಲಿ. (वि०) 4. ಮನಸ್ಸನ್ನು ಆಕರ್ಷಿಸುವ, ಮನವನ್ನು ಸೆಳೆಯುವ, ಸುಂದರವಾದ. मनः हरति—हृञ् (हरणे) "अच्" (३-२-९)। "पर्याप्तपुष्पस्तबकस्तनाभ्यः स्फुरत्प्रवालोष्ठमनोहराभ्यः" कुमा० ३-३९।

मनोहर्तृ ಮನೋಹರ್ತೃ (वि०) ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಹಿತವಾದ, ಮನೋಹರವಾದ, ಸುಂದರವಾದ, ಮನಸ್ಸನ್ನು ಸೆಳೆಯುವ. मनो हरति—हृञ् (हरणे) "तृच्" (३-१-१३३)। "णिनिः" (३-१-१३४)। **–हारिन् –ಹಾರಿನ್.** "अतोऽर्हसि क्षन्तुमसाधु साधु वा हितं मनोहारि च दुर्लभं वचः" किरा० १-४। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **–हारिणी –ಹಾರಿಣೀ.**

मनोह्लाद ಮನೋಹ್ಲಾದ (पुं०) ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ ಹರ್ಷ, ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಆಗುವ ಆನಂದ.

मनोह्वा ಮನೋಹ್ವಾ (स्त्री०) ಮಣಶಿಲೆ, ಒಂದು ಗೈರಿಕ ಧಾತು. मनः ह्वयति—ह्वेञ् (स्पर्धायां शब्दे च) "कः" (३-२-३)।

मन्तव्य ಮನ್ತವ್ಯ (वि०) 1. ಧ್ಯಾನಿಸಲ್ಪಡುವ, ಚಿಂತಿಸಲ್ಪಡುವ. मन (ज्ञाने) "तव्यः" (३-१-९६)। "आत्मा वारे द्रष्टव्यः श्रोतव्यो मन्तव्यो निदिध्यासितव्यः" श्रुतिः। 2. ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕರಿಸಲ್ಪಡುವ.

मन्तु ಮಂತು (पुं०) 1. ಅಪರಾಧ, ತಪ್ಪು. मन (ज्ञाने) "तुः" (उ० १-७२)। "सतीव्रतैस्तीव्रमिमं तु मन्तुमन्तर्वरं वज्रिणि मार्जितास्मि" नैष० ६-११०। 2. ಮನುಷ್ಯ. 3. ಪ್ರಜಾಪತಿ. "मन्तुः पुंस्यपराधेऽपि मनुष्येऽपि प्रजापतौ" मेदि०।

मन्तृ ಮಂತೃ (वि०) 1. ತಿಳಿಯುವವನು, ಅರಿಯುವವನು. मन्यते—मन (ज्ञाने) "तृच्" (उ० २-९५)। 2. ಧ್ಯಾನಿಸುವವನು, ಚಿಂತನೆಮಾಡುವವನು. 3. ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕರಿಸುವವನು.

मन्त्र ಮಂತ್ರ (पुं०) 1. ರಹಸ್ಯ ಭಾಷಣ, ಗುಟ್ಟಾದ ಮಾತುಕತೆ. मन्त्र्यते—मत्रि (गुप्तभाषणे) "घञ्" (३-३-१९)। भावे "घञ्" (३-३-१८) वा। "मन्त्रो योध इवाधीरः सर्वाङ्गैः संवृतैरपि। चिरं न सहते स्थातुं परेभ्यो भेदशङ्कया" माघ० २-२९। 2. ವೇದಮಂತ್ರ, ದೇವತೆ ಮೊದಲಾದವರ ಅನುಗ್ರಹಸಂಪಾದನೆಗಾಗಿ ಹೇಳುವ ವೇದವಾಕ್ಯ. "संमोहनं नाम सखे ममास्त्रं प्रयोगसंहारविभक्तमन्त्रम्" रघु० ५-५७। 3. ವೇದದ ಒಂದು ಭಾಗ, ಬ್ರಾಹ್ಮಣವನ್ನುಳಿದು ಸಂಹಿತೆ ಸೇರಿದ ವೇದ. "मन्त्रो वेदविशेषे स्याद्देवादीनां च साधने। गुह्यवादेऽपि च पुमान्" मेदि०। 4. ಮಂತ್ರಾಲೋಚನೆ, ಸಲಹೆಗಾರರೊಡನೆ ನಡೆಸುವ ಮಾತುಕತೆ.

मन्त्रकृत् ಮಂತ್ರಕೃತ್ (पुं०) 1. ಮಂತ್ರಿ, ಸಚಿವ, ಸಲಹೆಗಾರ. मन्त्रं करोति—डु कृञ् (करणे) "क्विप्" (३-२-८९)। 2. ಮಂತ್ರದ್ರಷ್ಟನಾದ ಋಷಿ.

"अप्यग्रणीर्मन्त्रकृतामृषीणां कुशाग्रबुद्धे कुशली गुरुस्ते" रघु० ५-४। 3. ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸುವ ಋಷಿ. "तव मन्त्रकृतो मन्त्रैः दूरात्प्रशमितारिभिः" रघु० १-६१।

मन्त्रजिह्व ಮಂತ್ರಜಿಹ್ವ (पुं०) ಅಗ್ನಿ, ಬೆಂಕಿ. मन्त्र एव जिह्वा यस्य। "अमृतं नाम यत्सन्तो मन्त्रजिह्वेषु जुह्वति" माघ० २-१०७। "मन्त्रजिह्वः सप्तजिह्वः सुजिह्वो हव्यवाहनः" वैज०।

मन्त्रज्ञ ಮಂತ್ರಜ್ಞ (पुं०) 1. ಮಂತ್ರಿ, ರಾಜನ ಸಲಹೆಗಾರ. 2. ಬ್ರಾಹ್ಮಣ. 3. ಗೂಢಚಾರ. मन्त्रं जानाति—ज्ञा (अवबोधने) "कः" (३-१-१३५)। (वि०) 4. ಮಂತ್ರವನ್ನರಿತವನು. 5. ರಾಜನಿಗೆ ಸಲಹೆ ಕೊಡಲು ನಿಪುಣನಾದವನು. "मन्त्रज्ञैर्मन्त्रिभिश्चैव विनीतः प्रविशेत्सभाम्" मनु० ८-१।

मन्त्रण ಮಂತ್ರಣ (न०) ಮಂತ್ರಾಲೋಚನೆ, ರಹಸ್ಯವಾಗಿ ಮಾತುಕತೆ ನಡೆಸುವುದು. मत्रि (गुप्तभाषणे) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। "युच्" (३-३-१०७)। **मन्त्रणा ಮಂತ್ರಣಾ.**

मन्त्रद ಮಂತ್ರದ (पुं०) ಗುರು, ಮಂತ್ರವನ್ನು ಉಪದೇಶಿಸುವ ಆಚಾರ್ಯ. मन्त्रं ददाति—डु दाञ् (दाने) "कः" (३-२-३)। "तृच्" (३-१-१३३)। **–दातृ –ದಾತೃ.** स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **–दात्री –ದಾತ್ರೀ.**

मन्त्रदर्शिन् ಮಂತ್ರದರ್ಶಿನ್ (पुं०) ಮಂತ್ರವನ್ನು ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕರಿಸುವವನು, ಮಂತ್ರವನ್ನು ನೋಡುವವನು. मन्त्रं पश्यति—दृशिर् (प्रेक्षणे) "णिनिः" (३-१-१३४)।

मन्त्रदीधिति ಮಂತ್ರದೀಧಿತಿ (पुं०) ವಹ್ನಿ, ಅಗ್ನಿ. मन्त्रेण दीधितिरस्य। "छागवाहनसृदाकुर्बर्हिषः स्वर्णसप्तघृत मन्त्रदीधितिः" त्रिकाण्ड०।

मन्त्रपूत ಮಂತ್ರಪೂತ (वि०) ಮಂತ್ರದಿಂದ ಪರಿಶುದ್ಧವಾದ. मन्त्रेण पूतः। "मन्त्रपूतमनुपप्लवं हविः" याद० १७-१२६।

मन्त्रवादिन् ಮಂತ್ರವಾದಿನ್ (पुं०) 1. ವೇದಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಹೇಳುವವನು. 2. ಮಾಂತ್ರಿಕ, ಮಾಟಗಾರ, ಮಾಯಗಾರ. मन्त्रं वदति—वद (व्यक्तायां वाचि) "णिनिः" (३-१-१३४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **–वादिनी –ವಾದಿನೀ.**

मन्त्रविद् ಮಂತ್ರವಿದ್ (पुं०) 1. ಗೂಢಚಾರ. "सर्वं तत्त्वं मन्त्रविद्भ्यो निवेद्य" भा०। (वि०) 2. ವೇದಮಂತ್ರವನ್ನು ತಿಳಿದವನು. "सहस्रं हि सहस्राणामनृचां यत्र भुञ्जते। एकस्तान् मन्त्रवित् प्रीतः सर्वानर्हति धर्मतः" मनु० ३-१३१। 3. ರಾಜನಿಗೆ ಸಲಹೆ ಕೊಡುವವನು. मन्त्रं वेत्ति—विद (ज्ञाने) "क्विप्" (३-२-७६)।

मन्त्रव्याख्याकृत् ಮಂತ್ರವ್ಯಾಖ್ಯಾಕೃತ್ (पुं०) ಗುರು, ಮಂತ್ರಗಳ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ ಹೇಳುವ ಆಚಾರ್ಯ. मन्त्रस्य वेदस्य व्याख्यां करोति—डु कृञ् (करणे) "क्विप्" (३-२-७६)।

मन्त्रसिद्धि ಮಂತ್ರಸಿದ್ಧಿ (स्त्री०) ಮಂತ್ರದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಒಂದು ಶಕ್ತಿ, ಮಂತ್ರದ ಪ್ರಯೋಗವು ಫಲಿಸುವಂತೆ ಪಡೆಯುವ ಒಂದು ವಿಧ ಶಕ್ತಿ.

मन्त्रित ಮಂತ್ರಿತ (वि०) 1. ಮಂತ್ರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. मन्त्रोऽस्य सञ्जातः "इतच्" (५-२-३६)। अथवा मत्रि (गुप्तभाषणे) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ರಹಸ್ಯವಾಗಿ ಮಾತಾಡಲ್ಪಟ್ಟ.

मन्त्रिन् ಮಂತ್ರಿನ್ (पुं०) 1. ಸಚಿವ, ಅಮಾತ್ಯ. मन्त्रो गुप्तभाषणमस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। अथवा मन्त्रयते अवश्यम्—मत्रि (गुप्तभाषणे) "णिनिः" (३-३-१७०)। "मन्त्रज्ञैर्मन्त्रिभिश्चैव विनीतः प्रविशेत् सभाम्" मनु० ८-१। 2. ಮಾಯಗಾರ, ಮಾಟಗಾರ. (वि०) 3. ವೇದಮಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿಶ್ರಮ ಹೊಂದಿದವನು. 4. ಮಂತ್ರಾಲೋಚನೆಯಲ್ಲಿ ನಿಪುಣನಾದವನು.

मन्थ ಮಂಥ (पुं०) 1. ಕಡೆಗೋಲು, ಮಂತು. मथ्यतेऽनेन—मन्थ (विलोडने) कर० "घञ्" (३-३-१२१)। 2. ರವಿ, ಸೂರ್ಯ. मथ्नाति त्रिभुवनं स्वकिरणैः—मन्थ (विलोडने) "अच्" (३-१-१३४)। 3. ತುಪ್ಪ (ವೊದಲಾದವುಗಳಿಂದ) ಬೆರಸಿದ ಹುರಿಹಿಟ್ಟು. "मन्थः स्यात् पुंसि मन्थाने साक्तवे च दिवाकरे" मेदि०। "चक्षुष्याः सक्तवः कणाः। ते घृतादियुता मन्थः" वैज०। 4. ನೇತ್ರಮಲ, ಕಣ್ಣಿನ ಪಿಸುರು. 5. ಸೂರ್ಯನ ಕಿರಣ. 6. ನೇತ್ರರೋಗ. "मन्थो रवौ मथि। साक्तवे नेत्ररोगे च" हेम०। 7. ಕಡೆಯುವುದು, ಕಲಕುವುದು. "प्राङ् मन्थादनभिव्यक्तरत्नोत्पत्तिरिवार्णवः" रघु० १०-३।

मन्थदण्डक ಮಂಥದಂಡಕ (पुं०) ಮಂತು, ಕಡೆಗೋಲು.

मन्थन ಮಂಥನ (पुं०) 1. ಕಡೆಗೋಲು, ಮಂತು. मथ्नात्यनेन—मन्थ (विलोडने) कर० "ल्युट्" (३-३-११७)। (न०) 2. ಕಡೆಯುವುದು, ಕಲಕುವುದು. मन्थ (विलोडने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

मन्थनघटी ಮಂಥನಘಟೀ (स्त्री०) ಮೊಸರು ಕಡೆಯುವ ಪಾತ್ರೆ. मन्थनार्था घटी।

मन्थनी ಮಂಥನೀ (स्त्री०) ಮೊಸರು ಕಡೆಯುವ ಪಾತ್ರೆ. मथ्यतेऽस्याम्—मन्थ (विलोडने) "ल्युट्" (३-३-११७)।

मन्थर ಮಂಥರ (पुं०) 1. ಕೋಶ, ಬೊಕ್ಕಸ. 2. ಕೋಪ, ಕ್ರೋಧ, ಸಿಟ್ಟು. 3. ಫಲ, ಹಣ್ಣು. 4. ಕಡೆಗೋಲು, ಮಂತು. 5. ಬಾಧೆ, ವಿಘ್ನ, ಅಡ್ಡಿ. 6. ಚಾಡಿ ಹೇಳುವವನು. (न०) 7. ಕುಸುಂಬೆ ಗಿಡ. (वि०) 8. ಮಂದಗಮನವುಳ್ಳ, ಮೆಲ್ಲಗೆ ನಡೆಯುವ. 9. ವಕ್ರವಾದ, ಡೊಂಕಾದ. 10. ಅಗಲವಾದ, ವಿಸ್ತಾರವಾದ. 11. ನಿಶ್ಚಲವಾದ, ಅಲುಗಾಡದಿರುವ, ಅಲಸ, ಜಡ. "मन्थरः सूचके कोशे वक्रे मन्दे पृथौ मथि। मन्थरं तु कुसुम्भ्यां स्यात्" हेम०। "मन्थरः कोशफलयोर्बाधमन्थानयोः पुमान्। कुसुम्भ्यां न द्वयोर्मन्दे पृथौ वक्रेऽभिधेयवत्" मेदि०। (स्त्री०) **–रा –ರಾ.** ಕೈಕೆಯಿಯ ದಾಸಿ, ಮಂಥರೆ.

मन्थरु ಮಂಥರು (पुं०) ಚಾಮರದ ಗಾಳಿ. "कठेरुर्मन्थरुः" त्रिकाण्ड०।

मन्थशैल ಮಂಥಶೈಲ (पुं०) ಮಂದರಪರ್ವತ. मन्थाय समुद्रमथनाय शैलः।

मन्थान ಮಂಥಾನ (पुं०) 1. ಕಡೆಗೋಲು, ಮೊಸರು ಕಡೆಯುವ ಕೋಲು. मन्थति—मन्थ (विलोडने) "चानश्" (३-२-१२९)। 2. ಪರಶಿವ, ಮಹಾದೇವ. 3. ಮಂದರಪರ್ವತ.

मन्थिन् ಮಂಥಿನ್ (वि०) 1. ಮೊಸರು ಕಡೆಯುವ. (स्त्री०) **–नी –ನೀ.** 2. ಮೊಸರು ಕಡೆಯುವ ಪಾತ್ರೆ.

मन्द ಮಂದ (पुं०) 1. ಶನಿಗ್ರಹ. मन्दते—मदि (स्तुतिमोदमदस्वप्नकान्तिगतिषु) "अच्" (३-१-१३४)। "भौमगुरुशुक्रमन्दाश्चन्द्रान्मेषूरणर्क्षगाः प्रसवे। जनयन्ति नरं धीरं कुटुम्बयुक्तं धनोपेतम्" सारा०। 2. ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಆನೆ. 3. ಯಮಧರ್ಮರಾಯ. (वि०) 4. ನಿಧಾನವಾದ, ಚುರುಕಾಗಿಲ್ಲದ. "भिन्दन्ति मन्दां गतिमश्वमुख्यः" कुमा० १-११। 5. ಚಿಕ್ಕದಾದ, ಅಲ್ಪವಾದ, ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದ. 6. ಅಲಸ, ಸೋಮಾರಿ, ಚಟುವಟಿಕೆಯಿಲ್ಲದ. "प्रायेणाल्पायुषः सभ्य कलावस्मिन् युगे जनाः। मन्दाः सुमन्दमतयो मन्दभाग्या ह्युपद्रुताः" भाग० १-१-१०। 7. ಮೂಢ, ತಿಳಿವಳಿಕೆಯಿಲ್ಲದವನು, ಮತಿಹೀನ. "मन्दः कवियशःप्रार्थी गमिष्याम्यपहास्यताम्" रघु० १-३। 8. ಅದೃಷ್ಟಹೀನ, ಭಾಗ್ಯವಿಲ್ಲದವನು. 9. ಸ್ವತಂತ್ರ, ಇತರರ ಅಧೀನದಲ್ಲಿಲ್ಲದ. 10. ಮೂರ್ಖ, ವಿವೇಕವಿಲ್ಲದವನು. "प्रयोजनमनुद्दिश्य न मन्दोऽपि प्रवर्तते"। 11. ಅಶಕ್ತ, ಬಲವಿಲ್ಲದವನು. 12. ರೋಗಿ, ವ್ಯಾಧಿಗ್ರಸ್ತ. 13. ದುರ್ಜನ. "मन्दः पुंसि रवेः सूनौ गजभेदे त्वयं त्रिषु। खलमूर्खजडस्वैरस्वल्पनिर्भाग्यरोगिषु" नानार्थर०। "यमराडयमुनाभ्राता मन्दो वैवस्वतोऽन्तकः" वैज०। (अव्य०) 14. ಮೆಲ್ಲಗೆ, ನಿಧಾನವಾಗಿ. "यातं यच्च नितम्बयोर्गुरुतया मन्दं विलासादिव" शाकु० २-२। 15. ಮೃದುವಾಗಿ, ಮೆತ್ತಗೆ, ಬಿರುಸಾಗಿಲ್ಲದೆ. "मन्दं मन्दं नुदति पवनश्चानुकूलो यथा त्वाम्" मेघ० २-९।

मन्दग ಮಂದಗ (पुं०) 1. ಶನಿಗ್ರಹ. (वि०) 2. ಮೆಲ್ಲಗೆ ನಡೆಯುವ. मन्दं गच्छति—गम्लृ (गतौ) "डः" (वा० ३-२-४८)। **–गतिः –ಗತಿಃ.**

मन्दगामिन् ಮಂದಗಾಮಿನ್ (वि०) ನಿಧಾನವಾಗಿ ಸಂಚರಿಸುವ, ಮೆಲ್ಲಗೆ ನಡೆಯುವ. मन्दं गच्छति—गम्लृ (गतौ) "णिनिः" (३-२-७८)। स्त्रियां **–गामिनी –ಗಾಮಿನೀ.**

मन्दधी ಮಂದಧೀ, –प्रज्ञ –बुद्धि –मति –ಪ್ರಜ್ಞ –ಬುದ್ಧಿ –ಮತಿ (वि०) ಮೂರ್ಖ, ದಡ್ಡ. ಬುದ್ಧಿಯಿಲ್ಲದವನು, ತಿಳಿವಳಿಕೆಯಿಲ್ಲದವನು. मन्दा धीः प्रज्ञा बुद्धिः मतिर्वा यस्य।

मन्दन ಮಂದನ (न०) ಸ್ತೋತ್ರ, ಹೊಗಳಿಕೆ. मदि (स्तुतौ) "ल्युट्" (३-३-११५)।

मन्दभाग्य ಮಂದಭಾಗ್ಯ (वि०) ಅದೃಷ್ಟವಿಲ್ಲದವನು, ಭಾಗ್ಯಹೀನ. मन्दं भाग्यं यस्य।

मन्दर ಮಂದರ (पुं०) 1. ಮಂದರಪರ್ವತ, ಸಮುದ್ರವನ್ನು ಕಡೆದ ಪರ್ವತ. मदि "अरः" बाहु०। "शोभैव मन्दरक्षुब्धक्षुभिताम्भोधिवर्णना" माघ० २-१०७। ಅಮೃತಕ್ಕಾಗಿ ದೇವಾಸುರರು ಸಮುದ್ರವನ್ನು ಕಡೆಯಲು ಕಡೆಗೋಲಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡ ಪರ್ವತವಿದು. "पृषतैर्मन्दरोद्धूतैः क्षीरोर्मय इवाच्युतम्" रघु० ४-२७। 2. ಮಂದಾರವೃಕ್ಷ, ಇಂದ್ರನ ಉದ್ಯಾನವನದಲ್ಲಿರುವ ಪಂಚ ದೇವತರುಗಳಲ್ಲೊಂದು. 3. ಎಂಟು ಎಳೆಗಳುಳ್ಳ ಮುತ್ತಿನ ಹಾರ. 4. ಸ್ವರ್ಗ, ದೇವಲೋಕ. (वि०) 5. ನಿಧಾನವಾದ, ತಡವಾದ, ಸಾವಕಾಶವಾದ. 6. ದೊಡ್ಡದಾದ, ದಪ್ಪವಾದ, ಸ್ಥೂಲವಾದ. "मन्दरस्तु पुमान्

मन्थशैले मन्दारपादपे। वाच्यवत् बहले मन्दे" मेदि०। "मन्दरो मन्थपर्वते। स्वर्गमन्दारयोर्मन्दे बहले" हेम०।

मन्दाक ಮಂದಾಕ (पुं०) 1. ಸ್ತುತಿ, ಹೊಗಳಿಕೆ. 2. ಪ್ರವಾಹ. मदि (स्तुत्यादौ) "आकः" बाहु०।

मन्दाकिनी ಮಂದಾಕಿನೀ (स्त्री०) 1. ಗಂಗಾನದಿ. मन्द मकितुं शीलमस्याः—अक (कुटिलायां गतौ) "णिनिः" (३-२-७८)। "मयूरपिञ्छातपवारणश्रीर्मन्दाकिनी-हेमसरोजभृङ्गैः" याद० १८-४९। 2. ದೇವನದಿ, ದೇವಗಂಗೆ, ಸ್ವರ್ಗಲೋಕದ ನದಿ. "मन्दाकिनीनन्दनयोर्विहारे देवे धवे देवरि माधवे च। श्रेयः श्रियां यातरि यच्च सख्यां तच्चेतसा भाविनि भावयस्व" नैष० ६-८३।

मन्दाक्रान्ता ಮಂದಾಕ್ರಾಂತಾ (स्त्री०) ವೃತ್ತರತ್ನಾಕರೋಕ್ತವಾದ ಹದಿನೇಳನೆಯ ಛಂದಸ್ಸಿನ ಒಂದು ವೃತ್ತ, ಪ್ರತಿ ಪಾದದಲ್ಲಿಯೂ ಮ ಗಣ ಭ ಗಣ ನ ಗಣ ತ ಗಣ ದ್ವಯ ಮತ್ತು ಗುರುದ್ವಯವಿದ್ದಲ್ಲಿ ಮಂದಾಕ್ರಾಂತಾ ವೃತ್ತ. **ಇದರ ಲಕ್ಷಣ:** "मन्दाक्रान्ता जलधिषडगैर्म्भौ नतौ तो गुरू चेत्" वृ० र०। **ಇದರ ಗಣ ವಿನ್ಯಾಸ:**

म	भ	न	त	त	गु	गु
०००	०।।	।।।	००।	००।	०	०

मन्दाक्ष ಮಂದಾಕ್ಷ (न०) 1. ಲಜ್ಜೆ, ನಾಚಿಕೆ, ಸಂಕೋಚ. मन्दे सङ्कुचिते अक्षिणी यस्मात्। "मन्दाक्षमन्दाक्षर-मुद्रमुक्त्वा तस्यां समाकुञ्चितवाचि हंसः" नैष० ३-६१। (वि०) 2. ಬಲಹೀನವಾದ ನೇತ್ರಗಳುಳ್ಳವನು, ತ್ರಾಣವಿಲ್ಲದ ಕಣ್ಣುಗಳುಳ್ಳವನು. मन्दे अक्षिणी यस्य।

मन्दाग्नि ಮಂದಾಗ್ನಿ (पुं०) 1. ತಿಂದ ಆಹಾರವನ್ನು ಜೀರ್ಣಿಸಲಾಗದ ಜಾಠರಾಗ್ನಿ. ಜಾಠರಾಗ್ನಿಯು (1) मन्दः (2) तीक्ष्णः (3) विषमः ಮತ್ತು (4) समः ಎಂದು ನಾಲ್ಕು ವಿಧ. **ಮಂದಾಗ್ನಿಯು** ಕಫದಿಂದ ಉಂಟಾದ ವಿಕಾರಗಳನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವುದು. **ತೀಕ್ಷ್ಣಾಗ್ನಿಯು** ಪಿತ್ತವಿಕಾರಗಳನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವುದು. **ವಿಷಮಾಗ್ನಿಯು** ವಾತವಿಕಾರಗಳನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವುದು. **ಸಮಾಗ್ನಿಯು** ತಿಂದ ಆಹಾರವನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಜೀರ್ಣ ಮಾಡುವುದು. "विषमो वातजान् रोगान् तीक्ष्णः पित्तसमुद्भवान्। करोत्यग्निस्तथा मन्दो विकारान् कफसम्भवान्। समो समाग्नेरशिता मात्रा सम्यग्वि-पच्यते"। (वि०) 2. ಅಜೀರ್ಣ ರೋಗವುಳ್ಳವನು.

मन्दायमान ಮಂದಾಯಮಾನ (वि०) ನಿಧಾನವಾಗಿ ಆಗುತ್ತಿರುವ, ಸಾವಕಾಶವಾಗಿ ಆಗುತ್ತಿರುವ. मन्द "क्यष्" (३-१-१३)। "शानच्" (३-२-१२४)। "मन्दायमानगमनो हरितायत्तरूं कपिः" भट्टि० ८-६५।

मन्दार ಮಂದಾರ (पुं०) 1. ಇಂದ್ರನ ಉದ್ಯಾನವನದಲ್ಲಿರುವ ಐದು ದೇವತರುಗಳಲ್ಲೊಂದು. मन्दयते मोदयते—मदि (स्तुत्यादौ) "आरन्" (उ० ३-१३४)। "मन्दा-किन्याः सलिलशिशिरैः सेव्यमाना मरुद्भिः मन्दाराणा-मनुतटरुहां छायया वारितोष्णाः" मेघ० २-४। 2. ಪಾರಿಜಾತದ ಗಿಡ. 3. ಅರ್ಕವೃಕ್ಷ, ಎಕ್ಕದ ಗಿಡ. "मन्दारः स्यात्सुरद्रुमे। पारिभद्रेऽर्कवृक्षे च" मेदि०। 4. ಉಮ್ಮತ್ತಿ ಗಿಡ. 5. ಗಜ, ಆನೆ. "मन्दारो हस्ति-धूर्तयोः" मेदि०।

मन्दारमाला ಮಂದಾರಮಾಲಾ (स्त्री०) ಮಂದಾರ ವೃಕ್ಷದ ಪುಷ್ಪಗಳ ಹಾರ. "आमृष्टवक्षोहरिचन्दनाङ्का मन्दारमाला हरिणा पिनद्धा" शाकु० ७-२।

मन्दिर ಮಂದಿರ (पुं०) 1. ಸಮುದ್ರ. मदि "किरच्" (उ० १-५१)। 2. ದೇಹ, ಶರೀರ. "मन्दिरं देह-पुर्योश्च" वैज०। (न०) 3. ಗೃಹ, ಮನೆ. मन्यते सुप्यतेऽत्र— मदि (स्तुत्यादौ) "किरच्" (उ० १-५१)। "मन्दिरो मकरावासे मन्दिरं नगरे गृहे" हेम०। 4. ನಗರ, ಪಟ್ಟಣ. "प्रावेशयन्मन्दिरमृद्धमेनमागुल्फ-कीर्णापणमार्गपुष्पम्" कुमा० ७-५५। 5. ವಾಸಸ್ಥಳ.

मन्दीकुर्वत् ಮಂದೀಕುರ್ವತ್ (वि०) 1. ನಿಧಾನವಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ, ತಡಮಾಡುತ್ತಿರುವ. 2. ಕಡಮೆ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ. अमन्दं मन्दं संपद्यमानं कुर्वन् — मन्द + डु कृञ् (करणे) अभूतत० "च्विः" (वा० ५-४-५०)। "शतृ" (३-२-१२४)।

मन्दीकृत ಮಂದೀಕೃತ (वि०) 1. ನಿಧಾನವಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಕಡಮೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. अमन्दः मन्दः संपद्यमानः कृतः— मन्द + डु कृञ् (करण) अभूतत० "च्विः" (वा० ५-४-५०)। "क्तः" (३-२-१०२)। "उद्घातिनी भूमिरिति मया रश्मिसंयमनाद्रथस्य मन्दी-कृतो वेगः" शाकु० १।

मन्दीभवत् ಮಂದೀಭವತ್ (वि०) 1. ನಿಧಾನವಾಗಿ ಆಗುತ್ತಿರುವ, ಮೆಲ್ಲಗಾಗುತ್ತಿರುವ. अमन्दः मन्दः संपद्य-मानो भवन्—मन्द+भू (सत्तायाम्) अभूतत० "च्विः" (वा० ५-४-५०)। "शतृ" (३-२-१२४)। 2 ಕಡಮೆಯಾಗುತ್ತಿರುವ.

मन्दीभूत ಮಂದೀಭೂತ (वि०) 1. ನಿಧಾನವಾಗಿ ಆಗಿರುವ, ಮೆಲ್ಲಗಾಗಿರುವ. अमन्दः मन्दः संपद्यमानं भूतम् — मन्द + भू (सत्तायाम्) अभूतत० "च्विः" (वा० ५-४-५०)। "क्तः" (३-४-७२)। 2. ಕಡಮೆಯಾಗಿ ಆಗಿರುವ.

मन्दुरा ಮಂದುರಾ (स्त्री०) 1. ಅಶ್ವಶಾಲೆ, ಕುದುರೆಯ ಲಾಯ. मन्दन्तेऽत्र — मदि (स्तुत्यादौ) "उरच्" (उ० १-३८)। "प्रभ्रष्टोऽयं प्लवङ्गः प्रविशति नृपतेर्मन्दिरं मन्दुरायाः" रत्ना० २-२। 2. ಹಾಸಿಗೆ, ಸುಪ್ಪತ್ತಿಗೆ. "मन्दुरा वाजिशालायां शयनीयार्थवस्तुनि" मेदि०।

मन्दोत्कण्ठ ಮಂದೋತ್ಕಂಠ (वि०) ಕಡಮೆ ಉತ್ಸಾಹವುಳ್ಳ, ಕಡಮೆ ಆಸೆಯುಳ್ಳ. मन्दा उत्कण्ठा यस्य। "मन्दोत्कण्ठाः कृतास्तेन गुणाधिकतया गुरौ" रघु० ४-९।

मन्दोष्ण ಮಂದೋಷ್ಣ (न०) 1. ಕೊಂಚ ಉಷ್ಣ, ಸ್ವಲ್ಪ ಬಿಸಿ. मन्दं च तदुष्णं च। (वि०) 2. ಸ್ವಲ್ಪ ಬಿಸಿಯಾಗಿರುವ, ಬೆಚ್ಚಗಿರುವ. "कोष्णं कवोष्णं मन्दोष्णं कदुष्णं त्रिषु तद्वति" अम०।

मन्दौत्सुक्य ಮಂದೌತ್ಸುಕ್ಯ (वि०) ಕಡಮೆ ಉತ್ಸಾಹವುಳ್ಳ, ಹೆಚ್ಚು ಆಸೆಯಿಲ್ಲದ, ಉತ್ಸಾಹದ ಮನಸ್ಸಿಲ್ಲದ. मन्दमौत्सुक्यं यस्य। "मन्दौत्सुक्योऽस्मि नगरगमनं प्रति" शाकु० १।

मन्द्र ಮಂದ್ರ (पुं०) 1. ಗಂಭೀರವಾದ (ಧ್ವನಿ), ಶಾಂತವಾದ (ಶಬ್ದ), ಮೃದುವಾದ (ಶಬ್ದ). मदि (स्तुत्यादौ) "रक्" (उ० २-१३)। "मन्द्रस्निग्धैर्ध्वनिभिरबलावेणिमोक्षोत्सुकानि" मेघ० २-३६। 2. ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಆನೆ. (वि०) 3. ಗಂಭೀರವಾದ ಧ್ವನಿಯುಳ್ಳ. "सच्वानं निपतितनिर्झरासु मन्द्रैः संमूर्च्छत्प्रतिनिनदैरधित्यकासु" किरा० ७-२२। "भद्रो मन्द्रो मृग इति गजाः संकरजास्तथा" वैज०।

मन्द्रभद्र ಮಂದ್ರಭದ್ರ (पुं०) ಮಂದ್ರ ಮತ್ತು ಭದ್ರ ಇವುಗಳ ಬೆರಕೆ ಜಾತಿಯ ಆನೆ. "मन्द्रभद्रादयोऽप्येवमिति संकरजा नव" वैज०।

मन्द्रभद्रमृग ಮಂದ್ರಭದ್ರಮೃಗ (पुं०) ಮಂದ್ರಭದ್ರ ಮೃಗಜಾತಿ ಇವುಗಳ ಬೆರಕೆ ಜಾತಿಯ ಆನೆ. "भद्रमन्द्रो भद्रमृगो मन्द्रभद्रमृगोऽपि च" वैज०।

मन्मथ ಮನ್ಮಥ (पुं०) 1. ಮದನ, ಕಾಮದೇವ. मनो मथ्नाति—मन्थ (विलोडने) "अच्" (३-१-१३४)। "मनो मथ्नाति सर्वेषां पञ्चबाणेन कामिनाम्। तन्नाम मन्मथस्तेन प्रवदन्ति मनीषिणः"। "मधुश्च ते मन्मथ साहचर्यादसावनुक्तोऽपि सहाय एव" कुमा० ३-२१। ಮನ್ಮಥನ ಉತ್ಪತ್ತಿಯ ಕಥೆ : "काम" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ. 2. ಕಾಮಚಿಂತೆ, ಮನೋವಿಕಾರ. "क्व वयं क्व परोक्षमन्मथो मृगशावैः सममेधितो जनः" शाकु० २-१८। 3. ಕಪಿತ್ಥವೃಕ್ಷ, ಬೇಲದಮರ.

मन्मथालय ಮನ್ಮಥಾಲಯ (पुं०) 1. ಚೂತವೃಕ್ಷ, ಮಾವಿನಮರ. मन्मथस्यालय इव। 2. ಸ್ತ್ರೀಯರ ಜನನೇಂದ್ರಿಯ.

मन्मन ಮನ್ಮನ (पुं०) ದಂಪತಿಗಳ ರಹಸ್ಯಭಾಷಣ. "सुरते कर्णमूले तु निजदेशीयभाषया। दम्पत्योः कथनं यत्तु मन्मनं तं विदुर्बुधाः"।

मन्यमान ಮನ್ಯಮಾನ (वि०) ಅರಿತಿರುವ, ತಿಳಿದುಕೊಂಡಿರುವ. मन (ज्ञाने) "शानच्" (३-२-१२४)। "तथा शृगालोऽयमिति मन्यमानेन ममोपरि स्वामिना यद्यवज्ञा क्रियते तदप्ययुक्तम्" पञ्चतं० १।

मन्या ಮನ್ಯಾ (स्त्री०) ಕತ್ತಿನ ಹಿಂದೆ ಇರುವ ನರ. मन्यतेऽनया — मन (ज्ञाने) "क्यप्" (३-३-९९)। "पश्चाद्ग्रीवासिरा मन्या" अम०।

मन्यु ಮನ್ಯು (पुं०) 1. ಕ್ರೋಧ, ಕೋಪ, ಸಿಟ್ಟು. मन (ज्ञाने) "युच्" (उ० ३-२०)। "वसूनि वाञ्छन्न वशी न मन्युना स्वधर्म इत्येव निवृत्तकारणः" किरा० १-१३। 2. ಶೋಕ, ದುಃಖ. "स वल्कवासांसि तवाधुना हरन् करोति मन्युं न कथं धनञ्जयः" किरा० १-३५। 3. ದೈನ್ಯ, ಕೀಳುತನ, ದುರವಸ್ಥೆ. 4. ಯಾಗ, ಯಜ್ಞ. "मन्युर्दैन्ये क्रतौ क्रुधि" अम०। 5. ಅಹಂಕಾರ, ಗರ್ವ.

मन्वन्तर ಮನ್ವಂತರ (न०) ಮನುವು ರಾಜ್ಯಭಾರ ಮಾಡುವ ಕಾಲ, ಹದಿನಾಲ್ಕು ಮಂದಿ ಮನುಗಳಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ ಮನುವಿನ ಆಳ್ವಿಕೆಯ ಕಾಲ, ದೇವತೆಗಳ ಎಪ್ಪತ್ತೊಂದು ಚತುರ್ಯುಗಗಳ ಕಾಲ. मनोरन्तरमस्मिन्। "मन्वन्तरं तु दिव्यानां युगानामेकसप्ततिः" अम०। [ವಿವರಕ್ಕೆ "मनु" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ]. मनवः स्वायंभुवादयः, तेषामन्तरमवकाशोऽवधिरस्मिन् इति वा। ಒಂದು ಚತುರ್ಯುಗಕ್ಕೆ 12000 ದೇವವರ್ಷಗಳು. 4320000 ಮಾನುಷವರ್ಷಗಳು. ದೇವತೆಗಳ 71 ಚತುರ್ಯುಗಗಳು ಒಂದು ಮನ್ವಂತರ. ಸ್ವಾಯಂಭುವ ಮೊದಲಾದ ಆರು

ಮನುಗಳ ಆಳ್ವಿಕೆಯ ಕಾಲ ಕಳೆದು ಏಳನೆಯ ಮನುವಾದ ವೈವಸ್ವತ ಮನುವಿನ ಆಳ್ವಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಈಗ ನಾವಿರುವುದರಿಂದ ಇದು ವೈವಸ್ವತ ಮನ್ವಂತರ. ಮುಂದೆ ಸಾವರ್ಣಿ ಮೊದಲಾದ ಏಳು ಮನುಗಳ ಕಾಲ (ಏಳು ಮನ್ವಂತರಗಳು) ಕಳೆದರೆ ಈಗಿನ ಬ್ರಹ್ಮ (ಚತುರ್ಮುಖ)ನ ಒಂದು ಹಗಲು. ಈ ವೈವಸ್ವತಮನ್ವಂತರದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮನ ದ್ವಿತೀಯ ಪರಾರ್ಧವು ನಡೆಯುತ್ತಿದೆ. ಈಗ ಬ್ರಹ್ಮನ ಆಯುಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಐವತ್ತೊಂದನೆಯ ವರ್ಷದ ಮೊದಲನೆಯ ತಿಂಗಳ ಇಪ್ಪತ್ತೈದು ದಿನಗಳು ಕಳೆದು ಇಪ್ಪತ್ತಾರನೆಯ ಹಗಲಿನ ಮೊದಲನೆಯ ಯಾಮವು ನಡೆಯುತ್ತಿದೆ. ನಾವು ಈಗ ಶ್ವೇತವರಾಹ ಕಲ್ಪದಲ್ಲಿದ್ದೇವೆ.

मम ಮಮ (अव्य०) ನನ್ನ, ನನ್ನ ಸಂಬಂಧವಾದ. "अस्मद्" ಶಬ್ದದ ಷಷ್ಠ್ಯರ್ಥದಲ್ಲಿ "मम" ಎಂಬುದು ಒಂದು ವಿಭಕ್ತಿಪ್ರತಿರೂಪಕಾವ್ಯಯ. ಈ ರೂಪವು ಲಿಂಗತ್ರಯದಲ್ಲೂ ಸಮಾನವಾದುದು.

ममकार ಮಮಕಾರ (पुं०) ಸ್ವಾರ್ಥಪರತೆ, ತನ್ನ ಪ್ರಯೋಜನದಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತಿ, ತನಗೆ ಎಂಬ ಭಾವನೆ.

ममता ಮಮತಾ (स्त्री०) 1. ನನ್ನದು ತನ್ನದು ಎಂಬ ಅಭಿಮಾನ. मम भावे "तल्" (५-१-११९)। "वत्स, ममतावासनानिबन्धनोऽयं व्यामोहः" प्रबोध० ५। 2. दर्प, ಕೊಬ್ಬು. 3. ದೀರ್ಘತಮಸ್ಸಿನ ತಾಯಿ, ಉತಥ್ಯನ ಪತ್ನಿ. "त्वः" (५-१-११९)। **ममत्वम् ಮಮತ್ವಮ್.** "क्षुद्रेऽपि नूनं शरणं प्रपन्ने ममत्वमुच्चैःशिरसां सतीव" कुमा० १-१२।

मम्मट ಮಮ್ಮಟ (पुं०) ಕಾವ್ಯಪ್ರಕಾಶವನ್ನು ರಚಿಸಿದ ಒಬ್ಬ ಪಂಡಿತ.

मय ಮಯ (पुं०) 1. ಒಬ್ಬ ಅಸುರ, ದಾನವರ ಶಿಲ್ಪಿಯಾದ ಒಬ್ಬ ದೈತ್ಯ. [ಇವನು ಖಾಂಡವವನದಲ್ಲಿ ವಾಸವಾಗಿದ್ದನು. ಅಗ್ನಿಯು ಖಾಂಡವವನವನ್ನು ಸುಡಲು ತೊಡಗಿದಾಗ ಇವನು ಅರ್ಜುನನನ್ನು ಮರೆಹೊಕ್ಕು ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನಿಂದಲೂ ಅಭಯ ಪಡೆದನು. ಆ ಕೃತಜ್ಞತೆಯನ್ನು ಸೂಚಿಸಲು ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಆಜ್ಞೆಯಂತೆ ಯುಧಿಷ್ಠಿರನಿಗೆ ಲೋಕೋತ್ತರವಾದ ಒಂದು ಸಭೆಯನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿಕೊಟ್ಟನು. ಈ ಸಭಾಭವನದಲ್ಲೇ ಧರ್ಮರಾಜನು ರಾಜಸೂಯಯಾಗ ಮಾಡಿದನು. ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ವರ ಪಡೆದು ತಾರಕಾಸುರನ ಮಕ್ಕಳಾದ ತಾರಾಕ್ಷ ಕಮಲಾಕ್ಷ ಮತ್ತು ವಿದ್ಯುನ್ಮಾಲಿಗಳಿಗೆ ಸುವರ್ಣಪುರ ರಜತಪುರ ಮತ್ತು ಆಯಃಪುರಗಳನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿಕೊಟ್ಟನು.] 2. ಉಷ್ಟ್ರ, ಒಂಟೆ. मयते—मय (गतौ) "अच्" (३-१-१३४)। 3. ಹೇಸರಗತ್ತೆ, ಒಂದು ಬೆರಕೆಜಾತಿಯ ಪ್ರಾಣಿ. "मयो दैत्योष्ट्रवेसराः" हेम०। (वि०) 4. ಸಂಚರಿಸುವವನು.

मय(यु)ष्टक ಮಯ(ಯು)ಷ್ಟಕ (पुं०) ಕಾಡು ಹೆಸರು. मयुं स्तकति — ष्टक (प्रतिघाते) "अच्" (३-१-१३४)। पृषो०।

मयट ಮಯಟ (पुं०) ಹುಲ್ಲಿನ ಗುಡಿಸಲು.

मयु ಮಯು (पुं०) 1. ಮೃಗ, ಜಿಂಕೆ. डुमिञ् (प्रक्षेपणे) "उः" (उ० १-७)। 2. ಕಿನ್ನರ, ಕಿಂಪುರುಷ. "मयुर्ना किन्नरे मृगे" मेदि०।

मयूख ಮಯೂಖ (पुं०) 1. ಕಿರಣ, ರಶ್ಮಿ. मिमीते— माङ् (माने) "ऊखः" मयादेशश्च (उ० ५-२५)। "सक्ति जवादपनयत्यनिले लतानां वैरोचनैर्द्विगुणिताः सहसा मयूखैः" किरा० ५-४६। 2. ಕಾಂತಿ, ಪ್ರಭೆ, ತೇಜಸ್ಸು. "व्यक्तोदितस्मितमयूखविभासितोष्ठस्तिष्ठन् मुनेरभिमुखं स विकीर्णधाम्नः" किरा० २-५९। 3. ಜ್ವಾಲೆ, ಉರಿ. "मयूखः किरणेऽपि च। ज्वालायामपि शोभायाम्" मेदि०।

मयूर ಮಯೂರ (पुं०) 1. ನವಿಲು. मयते — मय (गतौ) "ऊरन्" (उ० १-६७)। "उद्ग्रीवैर्घनरवशङ्कया मयूरैः सोत्कण्ठं ध्वनिरुपशुश्रुवे रथानाम्" किरा० ७-२२। 2. ಓಮ, ಅಜವಾನ. 3. ಅಪಾಮಾರ್ಗ, ಉತ್ತರಣೆ ಗಿಡ. "मयूरो बर्हिचूडायामपामार्गे शिखण्डिनि" मेदि०। स्त्रियां "ङीप्"। –री –ರೀ.

मयूरक ಮಯೂರಕ (पुं०) 1. ಅಪಾಮಾರ್ಗ, ಉತ್ತರಣೆ ಗಿಡ. 2. ಮಯೂರ, ನವಿಲು. (न०) 3. ಮೈಲುತುತ್ತ. मयूरस्य प्रतिकृतिः "कन्" (४-३-९६)। "मयूरकस्त्वपामार्गे मयूरकन्तु तुत्थके" हेम०।

मयूरकेतु ಮಯೂರಕೇತು (पुं०) ಕಾರ್ತಿಕೇಯ, ಷಣ್ಮುಖ. मयूरः केतुः यस्य।

मयूरग्रीवक ಮಯೂರಗ್ರೀವಕ (न०) ಮೈಲುತುತ್ತ.

मयूरचटक ಮಯೂರಚಟಕ (पुं०) ಕುಕ್ಕುಟ, ಕೋಳಿ.

मयूरचूडा ಮಯೂರಚೂಡಾ (स्त्री०) 1. ನವಿಲಿನ ಜುಟ್ಟು. 2. ಕೋಳಿಯ ತಲೆಯ ಮೇಲಿನ ಜುಟ್ಟು.

मयूरतुत्थ ಮಯೂರತುತ್ಥ (न०) ಮೈಲುತುತ್ತ.

मयूरध्वज ಮಯೂರಧ್ವಜ (पुं०) ಮಣಿಪುರದ ದೊರೆ. [ಇವನು ಧರ್ಮರಾಜನ ಅಶ್ವಮೇಧದ ಕುದುರೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟಿಹಾಕಿ ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಬಂದ ಅರ್ಜುನನನ್ನು ಸೋಲಿಸಿದನು. ಕೃಷ್ಣಾರ್ಜುನರು ಆಗ ವಿಪ್ರವೇಷದಿಂದ ಇವನಲ್ಲಿಗೆ

ಹೋಗಿ ಇವನ ಶರೀರವನ್ನು ಇಬ್ಬರಿಗೂ ಅರ್ಧರ್ಧ ಭಾಗ ಮಾಡಿ ಕೊಡಬೇಕೆಂದು ಕೇಳಿಕೊಳ್ಳುವರು. ಮಯೂರ ಧ್ವಜನು ಅದಕ್ಕೆ ಒಪ್ಪಿ ತನ್ನ ಮಗ ತಾಮ್ರಧ್ವಜನಿಗೆ ಹೇಳಿ ತನ್ನ ಶರೀರವನ್ನು ಕೊಯ್ಯಲು ಅನುವಾಗಿ ಕುಳಿತನು. ಆಗ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ಇವನ ಚಿತ್ತಸ್ಥೈರ್ಯಕ್ಕೆ ಮೆಚ್ಚಿ ನಿಜರೂಪ ವನ್ನು ಪ್ರದರ್ಶಿಸಿ ಅವನಿಂದ ಕುದುರೆಯನ್ನು ಬಿಡಿಸಿ ಕೊಂಡು ಹೊರಟನು.]

मरक ಮರಕ (पुं०) ಒಂದು ವಿಧ ಅಂಟುಜಾಡ್ಯ.

मरकत ಮರಕತ (न०) ಗಾರುತ್ಮತಮಣಿ, ಪಚ್ಚೆ. मरकं तरन्त्यनेन — तॄ (प्लवनतरणयोः) "डः" (वा० ३-२-४८)। "मरकतमणिमेदिनीषु भानोस्तरुविटपान्तरपातिनो मयूखाः" माघ० ४-५६।

मरण ಮರಣ (न०) 1. ನಿಧನ, ಸಾವು. मृङ् (प्राणत्यागे) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "संभावितस्यचाकीर्तिर्मरणादतिरिच्यते"। 2. ವತ್ಸನಾಭವೆಂಬ ಒಂದು ವಿಷ.

मरन्द ಮರಂದ (पुं०) ಮಕರಂದ, ಪುಷ್ಪದರಸ. "मकरन्दो मरन्दोऽस्य रसे" वैजं०।

मराल ಮರಾಲ (पुं०) 1. ಹಂಸಪಕ್ಷಿ. मृङ् "कालन्" बाहु०। "कृतप्रियादूत्यमहोपकारमरालमोहद्रढिमानमूहे" नैष० ६-७२। स्त्रियां "ङीष्" (४-१-६३)। **मराली ಮರಾಲೀ.** 2. ಕೆಂಪು ಗಣಗಿಲೆ ಗಿಡ. "चण्डातोऽश्वरिपुः श्वेते मरालस्त्वतिलोहिते" वैजं०। (पुंन०) 3. ಕಾರಂಡವ ಪಕ್ಷಿ, ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಬಾತುಕೋಳಿ. 4. ಕುದುರೆ. 5. ಮೇಘ, ಮೋಡ. 6. ದಾಳಿಂಬೆ ಗಿಡದ ಕಾಡು. 7. ವಂಚಕ, ಮೋಸಗಾರ. (वि०) 8. ಮೃದುವಾದ, ಕೋಮಲವಾದ. 9. ನಯವಾದ, ನುಣುಪಾದ.

मरि(री)च ಮರಿ(ರೀ)ಚ (पुं०) 1. ಮೆಣಸಿನ ಗಿಡ. (न०) 2. ಮೆಣಸು. म्रियते विषमनेन—मृङ् (प्राणत्यागे) "ईचः" बाहु०।

मरिमन् ಮರಿಮನ್ (पुं०) ಮೃತ್ಯು.

मरीचि ಮರೀಚಿ (पुं०) 1. ಮರೀಚಿಮಹರ್ಷಿ, ಬ್ರಹ್ಮನ ಒಬ್ಬ ಮಾನಸಪುತ್ರ. 2. ಸ್ವಾಯಂಭುವ ಮನುವಿನಿಂದ ಸೃಷ್ಟಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ದಶ ಪ್ರಜಾಪತಿಗಳಲ್ಲೊಬ್ಬ ಮಹರ್ಷಿ. मृङ् (प्राणत्यागे) "ईचिः" (उ० ४-७०)। "अहं प्रजाः सिसृक्षुस्तु तपस्तप्त्वा सुदुश्चरम्। पतीन् प्रजानामसृजं महर्षीनादितो दश ।। मरीचिमत्र्यङ्गिरसौ पुलस्त्यं पुलहं क्रतुम्। प्रचेतसं वसिष्ठं च भृगुं नारदमेव च" मनु० १-३४, ३५। 3. ಕೃಪಣ, ಜಿಪುಣ. (पुंस्त्री०) 4. ಕಿರಣ, ರಶ್ಮಿ. "जलदजालघनैरसिताश्मनामुपहतप्रचयेह मरीचिभिः" किरा० ५-४८। "मरीचिः कृपणे घृणौ। ऋषिभेदे" हेम०। (स्त्री०) 5. ಒಬ್ಬ ಅಪ್ಸರಸ್ಸು.

मरीचिका ಮರೀಚಿಕಾ (स्त्री०) ಸೂರ್ಯನ ಕಿರಣದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ ನೀರಿನ ಭ್ರಮೆ, ಬಿಸಿಲುಕುದುರೆ. मरीचिरिव "कन्" (५-३-९६)। "मध्याह्नार्कमरीचिकास्विव पयःपूरो यदज्ञानतः खं वायुर्ज्वलनो जलं क्षितिरिति त्रैलोक्यमुन्मीलति" प्रबोध० १-१।

मरु ಮರು (पुं०) 1. ಮರುಪ್ರದೇಶ, ನೀರಿಲ್ಲದ ಪ್ರದೇಶ. म्रियन्तेऽत्र प्राणिनः—मृङ् (प्राणत्यागे) "उः" (उ० १-७)। 2. ಪರ್ವತ, ಬೆಟ್ಟ. "मरुर्ना गिरिधन्वनोः" मेदि०। 3. ಕೆಂಪು ಗೋರಂಟಿಗಿಡ, ಕೆಂಪು ಹೂವಿನ ಮುಳ್ಳು ಗೋರಂಟಿಗಿಡ. (पुं० ब० व०) 4. ದಶೇರಕ ದೇಶ.

मरुज ಮರುಜ (पुं०) ನಖಿಯೆಂಬ ಒಂದು ಗಂಧದ್ರವ್ಯ.

मरुत् ಮರುತ್ (पुं०) 1. ವಾಯು, ಗಾಳಿ. मृङ् (प्राणत्यागे) "उतिः" (उ० १-९४)। "परिरेभिरेऽभिमुखमेत्य सुखाः सुहृदः सखायमिव तं मरुतः" किरा० ६-३। 2. ದೇವತೆ. "व्याहृत्य मरुतां पत्याविति वाचमवस्थिते" किरा० ११-३७। 3. ವಾಯುದೇವತೆ. "इति दर्शितविक्रियं सुतं मरुतः कोपपरीतमानसम्" किरा० २-२५। 4. ಪ್ರಾಣವಾಯು. "अन्तश्चराणां मरुतां निरोधान्निवातनिष्कम्पमिव प्रदीपम्" कुमा० ३-४८।

मरुत्तनय ಮರುತ್ತನಯ (पुं०) 1. ಭೀಮಸೇನ. 2. ಆಂಜನೇಯ.

मरुत्पथ ಮರುತ್ಪಥ (पुं०) ಆಕಾಶ.

मरुत्पुत्र ಮರುತ್ಪುತ್ರ (पुं०) 1. ಭೀಮಸೇನ. 2. ಆಂಜನೇಯ. मरुतो वायोः पुत्रः।

मरुत्प्लव ಮರುತ್ಪ್ಲವ (पुं०) ಸಿಂಹ.

मरुत्वत् ಮರುತ್ವತ್ (पुं०) 1. ಇಂದ್ರ, ದೇವತೆಗಳ ಒಡೆಯ. मरुतः सन्त्यस्य "मतुप्" (५-२-९४)। "विभिन्नपर्यन्तगमीनपङ्क्तयः पुरो विगाढाः सखिभिर्मरुत्वतः" किरा० ८-३०। 2. ಆಂಜನೇಯ, ಹನುಮಂತ. (वि०) 3. ವಾಯುಸಹಿತವಾದ, ಗಾಳಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ. "बभौ मरुत्वान् विकृतः समुद्रः बभौ मरुत्वान् विकृतः समुद्रः" भट्टि० १०-१९।

मरुत्सख ಮರುತ್ಸಖ (पुं०) 1. ಇಂದ್ರ. मरुतां देवानां सखा "टच्" (५-४-९१)। 2. ಅಗ್ನಿ. मरुतो वायोः सखा "टच्"। "मरुत्प्रयुक्ताश्च मरुत्सखाभं तमर्च्यमारादभिवर्तमानम्" रघु० २-१०। 3. ಚಿತ್ರಕವೃಕ್ಷ, ಚಿತ್ರಮೂಲದ ಗಿಡ.

मरुत्सुत ಮರುತ್ಸುತ (पुं०) 1. ಭೀಮಸೇನ. 2. ಆಂಜನೇಯ. मरुतो वायोः सुतः।

मरुद्रथ ಮರುದ್ರಥ (पुं०) 1. ಅಶ್ವ, ಕುದುರೆ. मरुद्वायुः रथ इवास्य। 2. ದೇವತೆಗಳ ರಥ.

मरुद्रुम ಮರುದ್ರುಮ (पुं०) ದುರ್ಗಂಧವುಳ್ಳ ಕಗ್ಗಲಿ ಮರ.

मरुद्वाह ಮರುದ್ವಾಹ (पुं०) 1. ಅಗ್ನಿ, ಬೆಂಕಿ. 2. ಧೂಮ, ಹೊಗೆ. मरुता वायुना उह्यतेऽसौ—वह (प्रापणे) कर्म० "घञ्" (३-३-१९)। "धूममम्भोमरुद्वाहखतमालशिखिध्वजाः" त्रिकाण्ड०।

मरुद्द्विप ಮರುದ್ದ್ವಿಪ (पुं०) ಉಷ್ಟ್ರ, ಒಂಟೆ. मरौ द्विप इव। "लम्बोष्ठाङ्गवासन्तकुलनाशमरुद्विपाः" त्रिकाण्ड०।

मरुन्माला ಮರುನ್ಮಾಲಾ (स्त्री०) ಸ್ಪೃಕ್ಕಾ ಎಂಬ ಒಂದು ಗಂಧದ್ರವ್ಯ.

मरुप्रिय ಮರುಪ್ರಿಯ (पुं०) ಉಷ್ಟ್ರ, ಒಂಟೆ. मरुः निर्जलप्रदेशः प्रियोऽस्य।

मरुभू ಮರುಭೂ, -भूमि -ಭೂಮಿ (स्त्री०) ಮರುಭೂಮಿ, ಊಷರಭೂಮಿ, ಜಲವಿಲ್ಲದ ಪ್ರದೇಶ, ನೀರಿಲ್ಲದ ದೇಶ.

मरुल ಮರುಲ (पुं०) 1. ಕಾರಂಡವ ಪಕ್ಷಿ. 2. ಜಲ, ನೀರು. "तोयं मरुलं मेघजं कथम्" वैज०।

मरुवक ಮರುವಕ (पुं०) 1. ಮರುಗ. मरौ वाति—वा (गतिगन्धनयोः) "क्वुन्" (उ० २-३२)। 2. ಮಂಗಾರೆ ಗಿಡ. "समीरणो मरुवकः" अम०। "पिण्डीतको मरुवकः श्वसनः करहाटकः" अम०।

मरूक ಮರೂಕ (पुं०) 1. ಮಯೂರ, ನವಿಲು. 2. ಕಚೋರ. मृङ् (प्राणत्यागे) "ऊकः" (उ० ४-३९)।

मरूद्भवा ಮರೂದ್ಭವಾ (स्त्री०) 1. ಹತ್ತಿಗಿಡ. 2. ತೀಟಕಸಂಧಿ. मरौ उद्भवति—उद्+भू "अच्" (३-१-१३४)।

मरोलि ಮರೋಲಿ (पुं०) ಮಕರ, ಮೊಸಳೆ. मरौ निर्जलप्रदेशे लीयते—लीङ् (श्लेषणे) "इन्" (उ० ४-११७)। पृषो०। "जलरूपस्तु मकरो मरोलिरसिदंष्ट्रकः" त्रिकाण्ड०। स्वार्थे "कन्"। **मरोलिकः ಮರೋಲಿಕಃ.**

मर्क ಮರ್ಕ (पुं०) 1. ಪ್ರಾಣವಾಯು. 2. ದೇಹ, ಶರೀರ. 3. ಮರ್ಕಟ, ಕಪಿ.

मर्कट ಮರ್ಕಟ (पुं०) 1. ವಾನರ, ಕಪಿ, ಕೋತಿ. मर्कति—मर्क (गतौ) "अटन्" (उ० ४-८१)। स्त्रियां "ङीष्" (४-१-६३)। **-टी -ಟೀ.** 2. ಜೇಡರಹುಳ. 3. ಸುರತದ ಒಂದು ಭೇದ. "मर्कटस्तु कपावूर्णनाभे स्त्रीकरणान्तरे" हेम०।

मर्कटक ಮರ್ಕಟಕ (पुं०) 1. ವಾನರ, ಕಪಿ. 2. ಜೇಡರ ಹುಳ. 3. ಒಂದು ಸಸ್ಯ. "अथ मर्कटकः सस्यभेदे वानरलूतयोः" मेदि०।

मर्कटपिप्पली ಮರ್ಕಟಪಿಪ್ಪಲೀ (स्त्री०) ಅಪಾಮಾರ್ಗ, ಉತ್ತರಣೆ ಗಿಡ. मर्कटप्रिया पिप्पली।

मर्कटास्य ಮರ್ಕಟಾಸ್ಯ (न०) 1. ತಾಮ್ರಲೋಹ. मर्कटस्यास्यमिव। "ताम्रं शुल्बं मर्कटास्यं रवतं व्यष्ठं कनीयसम्" वैज०। (वि०) 2. ಕಪಿಯ ಮುಖದಂತೆ ಮುಖವುಳ್ಳ. मर्कटस्यास्यमिवास्यं यस्य।

मर्कटी ಮರ್ಕಟೀ (स्त्री०) 1. ಅಪಾಮಾರ್ಗ, ಉತ್ತರಣೆ ಗಿಡ. 2. ಓಮ, ಅಜವಾನ, ವಾದಕ್ಕಿ. 3. ನಸಗುನ್ನಿ ಗಿಡ. 4. ಹೆಣ್ಣು ಕಪಿ. 5. ಹುಲಿಯುಗುರು ಗಿಡ. "मर्कटी करञ्जभेदः स्यात् शूकशिम्बी च वानरी" हेम०।

मर्कर ಮರ್ಕರ (पुं०) 1. ಗರಗದ ಸೊಪ್ಪು. 2. ಪಾತ್ರೆ, ಬಿದಿಗೆ ಕೊಳದಪ್ಪಲೆ ಮೊದಲಾದುವು. (स्त्री०) **-रा -ರಾ.** 3. ದರಿ, ಡೊಗರು. 4. ಬಂಜೆ ಹೆಂಗಸು, ಗೊಡ್ಡು ಹೆಂಗಸು.

मर्जू ಮರ್ಜೂ (पुं०) 1. ರಜಕ, ಅಗಸ. (स्त्री०) 2. ಶುದ್ಧಿ, ಚೊಕ್ಕಟ. मृजू (शुद्धौ) "ऊः" (उ० १-८२)। (वि०) 3. ಶುದ್ಧಮಾಡುವವನು. "मर्जूः शुद्धौ रजकेऽपि च" हेम०।

मर्त ಮರ್ತ (पुं०) 1. ಮನುಷ್ಯ. 2. ಭೂಮಿ, ಭೂಲೋಕ. मृङ् (प्राणत्यागे) "तन्" (उ० ३-८६)।

मर्त्य ಮರ್ತ್ಯ (पुं०) 1. ಮನುಷ್ಯ, ಮಾನವಜಾತಿಯವನು. मर्ते भवः "यत्" (४-३-५३)। 2. ಭೂಲೋಕ. "क्षमाद्रिकीला च जगद्वहा च पुंसि स्थितौ मध्यमलोकमर्त्यौ" त्रिकाण्ड०। (न०) 3. ಶರೀರ, ದೇಹ. "तस्यास्तद्योगविधुतमार्त्यं मर्त्यमभूत्सरित्" भाग० ३-३३-३२। (वि०) 4. ಮರಣಸ್ವಭಾವದ.

मर्त्यभाव ಮರ್ತ್ಯಭಾವ (पुं०) ಮನುಷ್ಯಸ್ವಭಾವ.

मर्त्यलोक ಮರ್ತ್ಯಲೋಕ (ಪುಂ) ಭೂಲೋಕ. मर्त्यानां लोकः । "मर्त्यलोको जीवलोको मर्तोऽपि" वैजं । "क्षीणे पुण्ये मर्त्यलोकं विशन्ति" गीता ९-२१ । "मर्त्यलोकदुरवापमवाप्तरसोदयम्" माघं १३-६९ ।

मर्द ಮರ್ದ (ಪುಂ) 1. ಪುಡಿಮಾಡುವುದು. 2. ಉಜ್ಜುವುದು. 3. ಹಿಂಸಿಸುವುದು. 4. ನಾಶಪಡಿಸುವುದು. 5. ಒತ್ತುವುದು. मृद (क्षोदे) "घञ्" (३-३-१८)। (वि०) 6. ಒತ್ತುವ. 7. ಪುಡಿಮಾಡುವ. 8. ಹಿಂಸಿಸುವ. 9. ನಾಶಪಡಿಸುವ. 10. ಉಜ್ಜುವ, ತೀಡುವ, ತಿಕ್ಕುವ.

मर्दक ಮರ್ದಕ (वि०) "मर्दन" ಪದದ (वि०) ಅರ್ಥ. मृद (क्षोदे) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

मर्दन ಮರ್ದನ (न०) 1. (ಕೈ ಕಾಲು ಮೊದಲಾದುವನ್ನು) ಒತ್ತುವಿಕೆ. मृद (क्षोदे) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಚೂರ್ಣಮಾಡುವುದು, ಪುಡಿಮಾಡುವುದು. 3. ಉಜ್ಜುವುದು, ತಿಕ್ಕುವುದು, ತೀಡುವುದು. 4. ಹಿಂಸಿಸುವುದು, ಪೀಡಿಸುವುದು, ಚಿತ್ರಹಿಂಸೆ ಕೊಡುವುದು. 5. ನಾಶಪಡಿಸುವುದು, ಧ್ವಂಸಮಾಡುವುದು. (वि०) 6. ಪುಡಿಮಾಡುವ. 7. ಉಜ್ಜುವ, ತಿಕ್ಕುವ. 8. ಹಿಂಸಿಸುವ, ಪೀಡಿಸುವ. 9. ನಾಶಪಡಿಸುವ, ಧ್ವಂಸಮಾಡುವ. मृद "ल्युः" (३-१-१३४)। 10. ಒತ್ತುವ, ಹಿಸುಕುವ. (ಪುಂ) 11. ಮದ್ದಳೆ. "मड्डुको मर्दनो मेन्द्रः" त्रिकाण्डं ।

मर्दनीय ಮರ್ದನೀಯ (वि०) 1. ಒತ್ತಬೇಕಾದ, 2. ಪುಡಿಮಾಡಬೇಕಾದ. 3. ನಾಶಪಡಿಸಬೇಕಾದ. 4. ಹಿಂಸಿಸಬೇಕಾದ. 5. ಉಜ್ಜಬೇಕಾದ. 6. ಉಜ್ಜಲ್ಪಡುವ. 7. ಪುಡಿಮಾಡಲ್ಪಡುವ. 8. ನಾಶಪಡಿಸಲ್ಪಡುವ. 9. ಒತ್ತಲ್ಪಡುವ. 10. ಹಿಂಸಿಸಲ್ಪಡುವ. मृद (क्षोदे) "अनीयर्" (३-१-९६)। 11. ಒತ್ತಲು ಅರ್ಹವಾದ. 12. ಉಜ್ಜಲು ಅರ್ಹವಾದ. 13. ಪುಡಿಮಾಡಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. 14. ಹಿಂಸಿಸಲು ಅರ್ಹವಾದ. 15. ನಾಶಪಡಿಸಲು ಅರ್ಹವಾದ. "तव्यः"। **मर्दितव्यम् ಮರ್ದಿತವ್ಯಮ್.** मृद+णिच् "अनीयर्" (३-१-९६)। **मर्दयितव्यम्, मर्दनीयम्** ಇತ್ಯಾದಿ ಹೇತು ಮತ್ತು ಪ್ರೇರಣಾರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ರೂಪಗಳು.

मर्दयत् ಮರ್ದಯತ್ (वि०) 1. ಒತ್ತಿಸುತ್ತಿರುವ. 2. ಪುಡಿಮಾಡಿಸುತ್ತಿರುವ. 3. ಹಿಂಸೆ ಮಾಡಿಸುತ್ತಿರುವ. 4. ನಾಶಪಡಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ. 5. ಉಜ್ಜಿಸುತ್ತಿರುವ. मृद (क्षोदे) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–यन्ती –ಯಂತೀ.**

मर्दयितृ ಮರ್ದಯಿತೃ (वि०) 1. ಉಜ್ಜಿಸುವ, ಪೀಡಿಸುವ. 2. ನಾಶಪಡಿಸುವ. 3. ಒತ್ತಿಸುವ, ಹಿಸುಕುವಂತೆ ಮಾಡುವ. 4. ಪುಡಿಮಾಡಿಸುವ. 5. ಹಿಂಸಿಸುವ. मृद (क्षोदे) + णिच् "तृच्" (३-१-१३३)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **–यित्री –ಯಿತ್ರೀ.**

मर्दल ಮರ್ದಲ (ಪುಂ) ಮದ್ದಳೆಯೆಂಬ ಒಂದು ವಾದ್ಯ, ಮೃದಂಗ. मर्दमुपमर्दं लाति—ला (आदाने) "कः" (३-२-३)। "कृतसमार्जनमर्दलमण्डलध्वनिजया निजया स्वनसंपदा" माघं ६-३१ ।

मर्दित ಮರ್ದಿತ (वि०) 1. ಪುಡಿಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಹಿಂಸಿಸಲ್ಪಟ್ಟ 3. ನಾಶಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 4. ಉಜ್ಜಲ್ಪಟ್ಟ. 5. ಒತ್ತಲ್ಪಟ್ಟ. मृद (क्षोदे) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। 6. ಅರೆಯಲ್ಪಟ್ಟ.

मर्मकील ಮರ್ಮಕೀಲ (ಪುಂ) ಪತಿ, ಗಂಡ. मर्मणि रहस्यविषये कील इव ।

मर्मघ्न ಮರ್ಮಘ್ನ (वि०) ಹೃದಯವನ್ನು ಭೇದಿಸುವ, ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ನೋವುಂಟುಮಾಡುವ. मर्म हन्ति—हन (हिंसागत्योः) "कः" (वा० ३-२-५)।

मर्मच्छिद् ಮರ್ಮಚ್ಛಿದ್ (वि०) ಹೃದಯವನ್ನು ಕತ್ತರಿಸುವ. मर्म छिनत्ति—छिदिर् (द्वैधीकरणे) "क्विप्" (३-२-६१)।

मर्मच्छेदिन् ಮರ್ಮಚ್ಛೇದಿನ್ (वि०) ಹೃದಯವನ್ನು ಕತ್ತರಿಸುವ. मर्म छिनत्ति—छिदिर् (द्वैधीकरणे) "णिनिः" (३-२-७८)। "प्रहरति विधिर्मर्मच्छेदी न कृन्तति जीवितम्" मालती० ९-१२ ।

मर्मज्ञ ಮರ್ಮಜ್ಞ (वि०) 1. ಮರ್ಮವನ್ನು ಅರಿತವನು, ಹೃದಯವನ್ನು ತಿಳಿದವನು, ಹೃದಯದ ಆಳವನ್ನು ಬಲ್ಲವನು. मर्म जानाति—ज्ञा (अवबोधने) "कः" (३-२-३)। 2. ರಹಸ್ಯವಿಷಯವನ್ನು ತಿಳಿದವನು. "तुल्यार्थं तुल्यसामर्थ्यं मर्मज्ञं व्यवसायिनम्। अर्धराज्यहरं भृत्यं यो न हन्यात् स हन्यते" पञ्चतं० १-२७१ । 3. ತತ್ತ್ವವನ್ನು ಅರಿತವನು. 4. ಅವಯವಗಳ ಸಂಧಿಸ್ಥಾನಗಳನ್ನು ತಿಳಿದವನು. "तेषामापततां वीरः शीघ्रं पूर्वमथो दृढम्। क्षिप्रास्त्रो न्यवधीद् व्रातान् मर्मज्ञो मर्मभेदिभिः" भा० ।

मर्मत्र ಮರ್ಮತ್ರ (न०) ಕವಚ, ಅಂಗಿ. मर्म त्रायते—त्रैङ् (पालने) "कः" (३-२-३)।

मर्मन् ಮರ್ಮನ್ (ನಂ) 1. ಹೃದಯ, ಎದೆ, ಶರೀರದೊಳಗಿನ ಜೀವಸ್ಥಾನ, ಪ್ರಾಣಾಧಾರಸ್ಥಾನ. म्रियतेऽनेन —मृङ् (प्राणत्यागे) "मनिन्" (उं ४-१४५)। "तथैव तीव्रो हृदि शोकशङ्कुर्मर्माणि कृन्तन्नपि किं न सोढः" उं रां ३-३५। 2. ರಹಸ್ಯ, ಗುಟ್ಟು. 3. ಕಾವ್ಯದ ಸಾರ, ತಿರುಳು. ತತ್ತ್ವ, ಗೂಢಾರ್ಥ. "नत्वा गङ्गाधरं मर्मप्रकाशं तनुते गुरुम्। रसगङ्गाधरमणेरतिगूढार्थसंविदे" रसगं। 4. (ಇನ್ನೊಬ್ಬನ) ಅಶಕ್ತತೆ, ದೌರ್ಬಲ್ಯ. 5. (ಅವಯವಗಳ) ಕೀಲು, ಸಂದು, ಗಂಟು. 6. ಸತ್ಯ, ನಿಜ. 7. ಸ್ವರೂಪ, ತತ್ತ್ವ, ಯಾಥಾರ್ಥ್ಯ. "मृगया न विगीयते नृपैरपि धर्मागममर्मपारगैः" नैषं २-९।

मर्मभिद् ಮರ್ಮಭಿದ್ (ವಿಂ) 1. ಹೃದಯವನ್ನು ಭೇದಿಸುವ, ಎದೆಯನ್ನು ಸೀಳುವ. मर्म भिनत्ति — भिदिर् (विदारणे) "क्विप्" (३-२-६१)। "सुकुमारमेकमणु मर्मभिदामतिदूरगं युतममोघतया" किरां ६-४०। 2. ರಹಸ್ಯವನ್ನು ಒಡೆಯುವ.

मर्मभेद ಮರ್ಮಭೇದ (ಪುಂ) 1. ಎದೆಯನ್ನು ಸೀಳುವುದು. 2. ರಹಸ್ಯವನ್ನು ಒಡೆಯುವುದು. 3. ಇತರನ ಹೃದಯದ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಹೊರಗೆಡಹುವುದು. मर्मणः भेदः।

मर्मभेदक ಮರ್ಮಭೇದಕ (ವಿಂ) 1. ಹೃದಯವನ್ನು ಒಡೆಯುವ, ಎದೆಯನ್ನು ಸೀಳುವ. मर्म भिनत्ति—भिदिर् (विदारणे) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 2. ರಹಸ್ಯವನ್ನು ಒಡೆಯುವ.

मर्मभेदन ಮರ್ಮಭೇದನ (ನಂ) 1. ಎದೆಯನ್ನು ಸೀಳುವುದು. 2. ರಹಸ್ಯವನ್ನು ಒಡೆಯುವುದು. मर्मणः भेदनम्। (ವಿಂ) 3. ಹೃದಯವನ್ನು ಭೇದಿಸುವ, ಎದೆಯನ್ನು ಸೀಳುವ. 4. ರಹಸ್ಯವನ್ನು ಒಡೆಯುವ, ಗುಟ್ಟನ್ನು ಹೊರಗೆಡಹುವ. मर्म भिनत्ति—भिदिर् (विदारणे) "ल्युः" (३-१-१३४)।

मर्मभेदिन् ಮರ್ಮಭೇದಿನ್ (ವಿಂ) "मर्मभेदन" ಪದದ 3 ಮತ್ತು 4ನೆಯ ಅರ್ಥ.

मर्मर ಮರ್ಮರ (ಪುಂ) 1. ಮರ್ಮರ ಶಬ್ದ, ತರಗೆಲೆಗಳ ಶಬ್ದ, ಗರಿಮುರಿಯಾದ ಬಟ್ಟೆಯ ಶಬ್ದ. "मदोद्धताः प्रत्यनिलं विचेरुर्वनस्थलीर्मर्मरपत्रमोक्षाः" कुमां ३-३१। 2. ಅಸ್ಪಷ್ಟ ಶಬ್ದ. 3. ಮೆಲುನುಡಿ, ಗೊಣಗಾಟ. (ಸ್ತ್ರೀಂ) –री –ರೀ. 4. ದೇವದಾರು ವೃಕ್ಷ. "मर्मरो वस्त्रपर्णादिस्वने स्त्री पीतदारुणि" मेदिं।

मर्मरीक ಮರ್ಮರೀಕ (ಪುಂ) 1. ದರಿದ್ರ, ಬಡವ. मृङ् (प्राणत्यागे) "ईकन्" रुक् च (उं ४-६०)। निपां। 2. ನೀಚ, ಅಧಮ.

मर्मविद् ಮರ್ಮವಿದ್ (ವಿಂ) "मर्मज्ञ" ಪದದ ಅರ್ಥ. विद (ज्ञाने) "क्विप्" (३-२-६१)। **–वेदिन् –ವೇದಿನ್.** विद "णिनिः" (३-१-१३४)।

मर्मस्थल ಮರ್ಮಸ್ಥಲ, –स्थान –ಸ್ಥಾನ (ನಂ) ಹೃದಯ ಮೊದಲಾದ ಜೀವಾಧಾರಸ್ಥಾನ, ಅವಯವಗಳ ಸಂಧಿಸ್ಥಾನ, ಕೀಲು, ಸಂದು. मर्मणः स्थलं स्थानं वा।

मर्मस्पृश् ಮರ್ಮಸ್ಪೃಶ್ (ವಿಂ) ಹೃದಯವನ್ನು ಮುಟ್ಟುವ, ಮರ್ಮವನ್ನು ಭೇದಿಸುವ, ಮನಸ್ಸಿಗೆ ನೋವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ. मर्म स्पृशति — स्पृश (संस्पर्शने) "क्विन्" (३-२-५८)।

मर्मावित् ಮರ್ಮಾವಿತ್ (ವಿಂ) ಹೃದಯ ಮೊದಲಾದ ಜೀವಸ್ಥಳಗಳನ್ನು ಭೇದಿಸುವ, ಮರ್ಮಸ್ಥಾನವನ್ನು ಕೊರೆಯುವ. मर्माणि विध्यति— व्यध (ताडने) "क्विप्" (३-२-७६)। पूर्वपदस्य दीर्घः (६-३-११६)। "परस्य मर्माविधमुज्झतां निजं द्विजिह्वतादोषमजिह्मगामिभिः" माघं १-६३। मर्मावित् मर्माविधौ मर्माविधः।

मर्या ಮರ್ಯಾ (ಅವ್ಯಂ) ಎಲ್ಲೆ, ಗಡಿ. [ಈ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗವೂ ಉಂಟೆಂದು ಕೆಲವರ.]

मर्यादा ಮರ್ಯಾದಾ (ಸ್ತ್ರೀಂ) 1. ಮರ್ಯಾದೆ, ನ್ಯಾಯವಾದ ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿರುವುದು, ಯೋಗ್ಯರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಇರುವುದು. मर्या सीमा तत्र दीयते—डु दाञ् (दाने) "अङ्" (३-३-१०६)। "आः तातापवादिन्, भिन्नमर्याद अपि हि नाम प्रगल्भसे" उं रां ५। 2. ಸೀಮೆ, ಎಲ್ಲೆ, ಗಡಿ. ಇದು ದೇಶರೂಪಮರ್ಯಾದೆ. 3. ಅವಧಿ, ಗಡು, ವಾಯಿದೆ. ಇದು ಕಾಲರೂಪಮರ್ಯಾದೆ. 4. ಕಡಲದಡ, ಸಮುದ್ರದ ತೀರ. "स्तम्भी स्तम्भिर्महोदधिः। कूलेऽस्य मर्यादा" वैजं।

मर्श ಮರ್ಶ (ಪುಂ) ಆಲೋಚನೆ, ಸಾವಧಾನವಾಗಿ ವಿಚಾರಮಾಡುವುದು. मृश (आमर्शने) भावे "घञ्" (३-३-१८)।

मर्शन ಮರ್ಶನ (ನಂ) 1. ಆಲೋಚಿಸುವುದು, ವಿಮರ್ಶಿಸುವುದು, ದೀರ್ಘಕಾಲ ವಿಚಾರಮಾಡುವುದು. मृश (आमर्शने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಉಜ್ಜುವುದು, ತಿಕ್ಕುವುದು. 3. ವಿವರಿಸುವುದು, ವಿವರವಾಗಿ ತಿಳಿಸುವುದು.

मर्ष ಮರ್ಷ (पुं०) 1. ಸಹನೆ, ತಾಳ್ಮೆ. मृष (तितिक्षायाम्) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಕ್ಷಮೆ.

मर्षक ಮರ್ಷಕ (वि०) 1. ಸಹಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ. 2. ಕ್ಷಮಿಸುವ. मृष (तितिक्षायाम्) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

मर्षण ಮರ್ಷಣ (न०) 1. ಕ್ಷಾಂತಿ, ಸಹನೆ, ತಾಳ್ಮೆ. मृष (तितिक्षायाम्) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಧರ್ಷಣ, ವ್ಯಭಿಚಾರ. "न चाप्यधर्मे न सुहृद्विभेदने परस्वहारे परदारमर्षणे" भा० वन० ३१४-२९। (वि०) 3. ಕ್ಷಮಿಸುವ. 4. ಸಹಿಸುವ. मृष+णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)। "इदं पवित्रं परमीशचेष्टितं यशस्यमायुष्यमघौघमर्षणम्" भाग० ४-७-६१।

मर्षणीय ಮರ್ಷಣೀಯ (वि०) 1. ಸಹಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ಕ್ಷಮಿಸಲ್ಪಡುವ. 3. ಸಹಿಸಲು ಅರ್ಹವಾದ. 4. ಕ್ಷಮಿಸಲು ಅರ್ಹವಾದ. 5. ಕ್ಷಮಿಸಬೇಕಾದ. मृषु (सहने) "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः" (३-१-९६)। **मर्षितव्यः ಮರ್ಷಿತವ್ಯಃ** मृषु+णिच् "अनीयर्" **मर्षणीयः ಮರ್ಷಣೀಯಃ** मृषु+णिच् "तव्यः" (३-१-९६)। **मर्षयितव्यः ಮರ್ಷಯಿತವ್ಯಃ** "मनुजस्य तदर्चने विगायन् मतिहीनः पशुरेष मर्षणीयः" याद० १५-६२।

मर्षयत् ಮರ್ಷಯತ್ (वि०) 1. ಕ್ಷಮಿಸುತ್ತಿರುವ. 2. ಸಹಿಸುತ್ತಿರುವ. मृष (तितिक्षायाम्)+णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–यन्ती –ಯಂತೀ.**

मर्षयितृ ಮರ್ಷಯಿತೃ (वि०) 1. ಕ್ಷಮಿಸುವವನು. 2. ಸಹಿಸುವವನು. मृष (तितिक्षायाम्)+णिच् "तृच्" (३-१-१३३)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **–यित्री –ಯಿತ್ರೀ.**

मर्षित ಮರ್ಷಿತ (न०) 1. ಸಹಿಸುವುದು, ತಾಳುವುದು. 2. ಕ್ಷಮಿಸುವುದು. मृषु (सहने) भावे "क्तः" (३-३-११४)। (वि०) 3. ಸಹಿಸುವವನು, ತಾಳ್ಮೆಯಿಂದಿರುವವನು. मृषु कर्त० "क्तः" (३-४-७२)। 4. ಕ್ಷಮಿಸುವವನು, ಕ್ಷಮೆಯಿಂದ ಕೂಡಿರುವವನು. 5. ಸಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ತಾಳಲ್ಪಟ್ಟ. 6. ಕ್ಷಮಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. मृषु कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)।

मर्षिन् ಮರ್ಷಿನ್ (वि०) ತಾಳ್ಮೆಯುಳ್ಳವನು, ಸೈರಣೆಯುಳ್ಳವನು. मर्षोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)।

मल ಮಲ (पुं न०) 1. ದೇಹದೊಳಗಿನ ಮತ್ತು ಹೊರಗಿನ ಮಲ; ಶರೀರದೊಳಗಿನ ಮತ್ತು ಮೇಲಿನ ಕೊಳೆ. मल (धारणे) "अच्" (३-१-१३४)। ದೇಹದೊಳಗಿನ ಮತ್ತು ಮೇಲಿನ ಕೊಳೆ 12 ವಿಧ. **12 ವಿಧ ಮಲಗಳು:** (1) ಕೊಬ್ಬು, (2) ಶುಕ್ರಧಾತು (ವೀರ್ಯ), (3) ರಕ್ತ, (4) ಮಜ್ಜೆ, (5) ಮೂತ್ರ, (6) ವಿಷ್ಠೆ (ಪುರೀಷ), (7) ಕಿವಿಯ ಕೊಳೆ (ಗುಗ್ಗೆ), (8) ಸಿಂಬಳ, (9) ಶ್ಲೇಷ್ಮ (ಕಫ), (10) ಕಣ್ಣೀರು, (11) ನೇತ್ರಮಲ (ಕಣ್ಣಿನ ಪಿಸುರು) ಮತ್ತು (12) ಸ್ವೇದ (ಬೆವರು). मनु० ५-१३५। 2. ಕೊಳೆ, ಕಶ್ಮಲ, ಧೂಳು. "छाया न मूर्च्छति मलोपहतप्रसादे शुद्धे तु दर्पणतले सुलभावकाशा" शाकु० ७-३२। 3. ಪುರೀಷ, ವಿಷ್ಠೆ, ಹಿಕ್ಕೆ, ಸಗಣಿ. 4. ಪಾಪ, ಪಾತಕ. "पश्चिमां तु समासीनो मलं हन्ति दिवाकृतम्" मनु० २-१०२। 5. ಲೋಹದ ಕೊಳೆ, ಕಿಲುಬು. 6. ಕರ್ಪೂರ. 7. ವಾತ ಪಿತ್ತ ಮತ್ತು ಕಫ. 8. ಕಂಚು. "घण्टास्वनं भूरिलोहं रवणं लोहजं मलम्" वैज०। 9. ಚೇಳಿನ ಬಾಲದ ಕೊಂಡಿ. "वृश्चिके त्वाल्यलिद्रूणा मलं तत्पुच्छकण्टकः" वैज०। (वि०) 10. ಕೃಪಣ, ಜಿಪುಣ. "मलोऽस्त्री पापविट्किट्टे कृपणेत्वभिधेयवत्" मेदि०। 11. ದುಷ್ಟವಾದ, ದೋಷದಿಂದ ಕೂಡಿದ.

मलघ्न ಮಲಘ್ನ (पुं०) 1. ಬೂರುಗದ ಮರ. (वि०) 2. ಮಲವನ್ನು ನಾಶಪಡಿಸುವ, ಕೊಳೆಯನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸುವ. 3. ಪಾಪವನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸುವ. मलं हन्ति — हन (हिंसागत्योः) "टक्" (३-२-५३)। (स्त्री०) **–घ्नी –ಘ್ನೀ.** ನಾಗದಮನಿ ಗಿಡ.

मलज ಮಲಜ (न०) ಕೀವು. मलाज्जायते — जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९७)।

मलदूषित ಮಲದೂಷಿತ (वि०) ಮಲಿನವಾದ, ಮಾಸಿದ. मलेन दूषितम्।

मलन ಮಲನ (पुं०) 1. ಪಟವಾಸ, ವಸ್ತ್ರಗೃಹ, ಡೇರೆ. मलते धारयति वृष्टितापौ — मल (धारणे) "ल्युः" (३-१-१३४)। (न०) 2. ಅರೆಯುವುದು, ಮರ್ದಿಸುವುದು, ಪುಡಿಮಾಡುವುದು. मल भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "मलनः पटवासे ना मर्दने तु नपुंसकम्" मेदि०।

मलपू ಮಲಪೂ (पुं०) ಕಲ್ಲತ್ತಿಗಿಡ, ಬ್ರಹ್ಮಮೇಡಿ. मलं मलस्थानं पुनाति — पूञ् (पवने) "क्विप्" (३-२-७६)।

मलभुज् ಮಲಭುಜ್ (पुं०) ವಾಯಸ, ಕಾಗೆ.

मलमास ಮಲಮಾಸ (पुं०) ಅಧಿಕಮಾಸ, ಸಂಕ್ರಮಣವಿಲ್ಲದ ಚಾಂದ್ರಮಾಸ, ಶೂನ್ಯಮಾಸ. मलो दुष्टो मासः।

ಎರಡು ಅಮಾವಾಸ್ಯೆಗಳ ಮಧ್ಯೆ ಸೂರ್ಯಸಂಕ್ರಮಣವು ಇಲ್ಲದ ಮಾಸವು ಮಲಮಾಸ. "अमावास्याद्वयं यत्र रविसंक्रान्तिवर्जितम् । मलमासः स विज्ञेयः" । ಮಲಮಾಸದಲ್ಲಿ ಶುಭಕಾರ್ಯವು ನಿಷಿದ್ಧ. "अधिमासे विवाहं यात्रां चूडां तथोपनयनादि । कुर्यान्न सावकाशं माङ्गल्यं न तु विशेषेज्याम्" ।

मलय ಮಲಯ (पुं०) 1. ಮಲಯಪರ್ವತ, ಭಾರತ ದೇಶದ ದಕ್ಷಿಣ ಘಾಟಿನಲ್ಲಿ ದಕ್ಷಿಣದಿಕ್ಕಿನ ಒಂದು ಪರ್ವತ. मल (धारणे) "कयन्" (उ० ४-९९)। "दिनमुखानि रविर्हिमनिग्रहैर्विमलयन् मलयं नगमत्यजत्" रघु० ९-२५। ಇದು ಜಂಬೂದ್ವೀಪದ ಸಪ್ತಕುಲಪರ್ವತಗಳಲ್ಲೊಂದು. 2. ಮಲಯ ಪರ್ವತದ ಸಮೀಪದ ಒಂದು ದೇಶ, ಮಲೆಯಾಳ ಸೀಮೆ. 3. ಬೆಟ್ಟದ ಒಂದು ಭಾಗ. 4. ಆರಾಮ, ಉದ್ಯಾನವನ. 5. ನಂದನವನ. (स्त्री०) **–या –ಯಾ.** 6. ಕೆಂಪುತಿಗಡೆ. "मलयः पर्वतान्तरे। शैलांशे देश आरामे त्रिवृतायां तु योषिति" मेदि०। "उद्याने मलयं ना तु गिर्यंशगिरिभेदयोः" वैज०। ಎಂದು ವೈಜಯಂತಿಯಲ್ಲಿ ಉದ್ಯಾನವನದ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ನಪುಂಸಕಲಿಂಗವಾಗಿ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ.

मलयज ಮಲಯಜ (पुं०) 1. ಚಂದನ ವೃಕ್ಷ, ಗಂಧದ ಮರ. मलये जातः — जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-१-९७)। 2. ಮಲಯಪರ್ವತದ ಗಾಳಿ, ದಕ್ಷಿಣ ದಿಕ್ಕಿನಿಂದ ಬೀಸುವ ಗಾಳಿ. (वि०) 3. ಮಲಯಾಳ ದೇಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ.

मलयपर्वत ಮಲಯಪರ್ವತ, –अचल –ಅಚಲ, –अद्रि –ಅದ್ರಿ, (पुं०) ಮಲಯಪರ್ವತ, ಭಾರತದೇಶದಲ್ಲಿ ದಕ್ಷಿಣದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ಬೆಟ್ಟ.

मलयानिल ಮಲಯಾನಿಲ, –मारुत –ಮಾರುತ, –वात –ವಾತ, –समीर –ಸಮೀರ (पुं०) ಮಲಯ ಪರ್ವತದ ಗಾಳಿ, ದಕ್ಷಿಣ ದಿಕ್ಕಿನಿಂದ ಬೀಸುವ ವಸಂತ ಕಾಲದ ಗಾಳಿ. "ललितलवङ्गलतापरिशीलनकोमलमलयसमीरे" गीतगो० १। ಮಲಯಮಾರುತವು ವಿರಹಿಗಳಿಗೆ ಕಾಮವೇದನೆಯನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸುವುದೆಂದು ಕವಿಸಮಯಸಿದ್ಧ. "स एव सुरभिः कालः स एव मलयानिलः। सैवेयमबला किन्तु मनोऽन्यदिव दृश्यते" सा० द०।

मलयू ಮಲಯೂ (स्त्री०) ಕಲ್ಲತ್ತಿಗಿಡ, ಬ್ರಹ್ಮಮೇಡಿ. मलयूः पृषो०।

मलाका ಮಲಾಕಾ (स्त्री०) 1. ಕಾಮುಕಿ, ಕಾಮಾತುರವುಳ್ಳ ಹೆಂಗಸು. 2. ದೂತಿ. 3. ಹೆಣ್ಣು ಆನೆ. मल (धारणे) "आकः" (उ० ४-१४)।

मलिन् ಮಲಿನ್ (वि०) 1. ದೋಷದಿಂದ ಕೂಡಿದ. 2. ಕೊಳಕಾಗಿರುವ. 3. ಪಾಪವುಳ್ಳ. मलमस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)।

मलिन ಮಲಿನ (न०) 1 ಜಲ, ನೀರು. मल "इनच्" (५-२-११४)। "सलिलं मलिनं तोयं मरुलं मेघजं कतम्" वैज०। (वि०) 2. ಮಾಸಿದ, ಕೊಳೆಯಾದ, ಧೂಳಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ. "मलिनं रणरेणुभिर्मुहुर्द्विषतां क्षालितमङ्गनाश्रुभिः" माघ० १६-६२। 3. ದೂಷಿತವಾದ, ಕೆಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 4. ಪ್ರಕಾಶವಿಲ್ಲದ, ಕಾಂತಿಹೀನವಾದ. "मलिनमपि हिमांशोर्लक्ष्म लक्ष्मीं तनोति" शाकु० १-२०। 5. ನಿಕೃಷ್ಟ, ಕೆಳದರ್ಜೆಯ. "द्युतिमग्रहीत् ग्रहगणो लघवः प्रकटीभवन्ति मलिनाश्रयतः" माघ० ९-२३। (स्त्री०) **–ना –ನಾ, –नी –ನೀ.** 6. ರಜಸ್ವಲೆ, ಋತುಮತಿಯಾದ ಹೆಂಗಸು. "रजस्वला च मलिना स्त्रीधर्मिण्यृतुमत्यपि" वैज०। "मलिनी रजस्वलायाम् ಎಂದು ಈಕಾರಾಂತವಾಗಿ हेम०।

मलिनता ಮಲಿನತಾ (स्त्री०) 1. ಕೊಳೆಯಾಗಿರುವಿಕೆ. मलिनस्य भावः "तल्" (५-१-११९)। 2. ನೀಚತನ, ನಿಕೃಷ್ಟತೆ. "त्वः"। **मलिनत्वम् ಮಲಿನತ್ವಮ್.**

मलिनमुख ಮಲಿನಮುಖ (पुं०) 1. ಅಗ್ನಿ. 2. ಗೋಲಾಂಗೂಲ, ಹಸುವಿನ ಬಾಲದಂತೆ ಬಾಲವುಳ್ಳ ಒಂದು ಜಾತಿಯ ವಾನರ. (वि०) 3. ಕ್ರೂರ. "मलिनमुखोऽग्नौ गोलाङ्गूले पुंसि त्रिषु क्रूरे" मेदि०। 4. ಕಪ್ಪುಮುಖವುಳ್ಳ, ಮಾಸಿದ ಮುಖವುಳ್ಳ.

मलिनिमन् ಮಲಿನಿಮನ್ (पुं०) 1. ಮಾಲಿನ್ಯ, ಕೊಳೆ. मलिनस्य भावः "इमनिच्" (५-१-१२२)। 2. ಕಪ್ಪು. ಮಾಸಲು ಕಪ್ಪು. "गुणवदाश्रयलब्धगुणोदये मलिनिमालिनि माधवयोषिताम्" माघ० ६-४।

मलिनीकरण ಮಲಿನೀಕರಣ (न०) ಕೊಳೆಯಾಗಿ ಮಾಡುವುದು, ಹೊಲಸಾಗಿ ಮಾಡುವುದು, ಕಪ್ಪಾಗಿ ಮಾಡುವುದು.

मलिनीकृत ಮಲಿನೀಕೃತ (वि०) 1. ಕೊಳಯಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಕಪ್ಪಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಕಳೆಗೆಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

मलिम्लुच ಮಲಿಮ್ಲುಚ (पुं०) 1. ಚೋರ, ಕಳ್ಳ. मली सन् म्लोचति गच्छति — म्लुचु (गतौ) "कः"

(वा० ३-२-५)। "न परेषु महौजसश्छलादपकुर्वन्ति मलिम्लुचा इव" माघ० १६-५२। 2. ಮಶಕ, ಸೊಳ್ಳೆ. "मलिम्लुचास्तु मशका बम्भरीलीं तु मक्षिका" वैज०। 3. ಅಗ್ನಿ, ಬೆಂಕಿ. 4. ಅಧಿಕಮಾಸ, ಮಲಮಾಸ. "मलिम्लुचो मासभेदे चौरज्वलनयोः पुमान्" मेदि०। 5. ವಾಯು, ಗಾಳಿ. "मलिम्लुचस्तु तस्करे। वाते" हेम०। 6. ಪಂಚ ಮಹಾಯಜ್ಞಗಳನ್ನು ಮಾಡದೆ ಬಿಟ್ಟವನು. "यज्ञत्यागी वृथाजातोऽपञ्चयज्ञो मलिम्लुचः" वैज०।

मलिष्ठा ಮಲಿಷ್ಠಾ (स्त्री०) ರಜಸ್ವಲೆ, ಋತುಮತಿಯಾದ ಹೆಂಗಸು. अतिशयेन मलिनी "इष्ठन्" (५-३-५५)। "मलिष्ठा सरजाः" त्रिकाण्ड०।

मलीमस ಮಲೀಮಸ (वि०) 1. ಮಲಿನವಾಗಿರುವ, ಕಪ್ಪಗಿರುವ. मलोऽस्यास्ति "ईमसच्" (५-२-११४)। "ऋते रवेः क्षालयितुं क्षमेत कः क्षपातमस्काण्डमलीमसं नभः" माघ० १-३८। 2. ಕಳಂಕದಿಂದ ಕೂಡಿದ, ದೋಷದಿಂದ ಕೂಡಿದ. "मा ते मलीमसविकारघना मतिर्भूत्" मालती० १-३५। 3. ನೀಚವಾದ, ಕ್ಷುದ್ರವಾದ, ನಿಂದ್ಯವಾದ. "पथः श्रुतेर्दर्शयितार ईश्वरा मलीमसामाददते न पद्धतिम्" रघु० ३-४६। (न०) 4. ಕಬ್ಬಿಣ. 5. ಮೈಲುತುತ್ತ. 6. ಗಂಧಕಾಮ್ಲಲವಣ. "मलीमसं पुनःपुष्पकासीसे मलिनायसोः" हेम०। ಮೇದಿನೀಕೋಶದಲ್ಲಿ ಪುಂಲಿಂಗವೆಂದು ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. "मलीमसस्तु मलिने पुष्पकासीसलोहयोः" मेदि०।

मल्ल ಮಲ್ಲ (पुं०) 1. ಜಟ್ಟಿ, ಬಾಹುಬಲವನ್ನು ಪ್ರದರ್ಶಿಸಿ ಯುದ್ಧಮಾಡಬಲ್ಲವನು. मल्ल (धारणे) "अच्" (३-१-१३४)। "सुराधिपाधिष्ठितहस्तिमल्ललीलां दधौ राजतगण्डशैलः" माघ० ४-१३। 2. ಕುಡಿಯುವ ಪಾತ್ರೆ. 3. ಕಪೋಲ, ಕೆನ್ನೆ. 4. ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಮೀನು. "मल्लः पात्रे कपोले च मत्स्यभेदे बलीयसि" मेदि०। 5. ಬಲಶಾಲಿಯಾದ ಮನುಷ್ಯ. 6. ಜಾತಿಭ್ರಷ್ಟನಾದ ಕ್ಷತ್ರಿಯನಿಂದ ಕ್ಷತ್ರಿಯಸ್ತ್ರೀಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು. "लिच्छिवं क्षत्रिया व्रात्यात् जल्लं सा विप्रपूर्विका। व्रात्यपूर्वा तु सा मल्लं क्षत्रपूर्वा तु सा नटम्" वैज०। 7. ಒಂದು ದೇಶ. (न०) 8. ಭದ್ರ, ಮಂಗಳ, ಶುಭ. "भद्रं मल्लं शिवं तथा" त्रिकाण्ड०।

मल्लक ಮಲ್ಲಕ (पुंस्त्री०) 1. ದೀಪಸ್ತಂಭ. मल्यते ध्रियतेऽत्र—मल्ल (धारणे) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 2. ದೀಪ. 3. ದಂತ, ಹಲ್ಲು. 4. ತೆಂಗಿನ ಚಿಪ್ಪಿನಿಂದ ಮಾಡಿದ ಬಟ್ಟಲು. (स्त्री०) **–ल्लिका –ಲ್ಲಿಕಾ.**

मल्लज ಮಲ್ಲಜ (न०) ಮೆಣಸು. मल्ले मल्लदेशे जायते —जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-१-९७)।

मल्लतूर्य ಮಲ್ಲತೂರ್ಯ (न०) ಜಟ್ಟಿಗಳು ಬಾರಿಸುವ ಒಂದು ವಾದ್ಯ, ತುತ್ತೂರಿ ನಗಾರಿ ಮೊದಲಾದುವು.

मल्लनाग ಮಲ್ಲನಾಗ (पुं०) 1. ವಾತ್ಸ್ಯಾಯನ ಋಷಿ. 2. ಇಂದ್ರನ ಆನೆ, ಐರಾವತ. मल्लो बलिष्ठो नागः। 3. ವಾರ್ತಾಪತ್ರಗಳನ್ನು ಒಯ್ಯುವವನು, ಲೇಖಹಾರ. 4. ಒಂದು ಕಾಮಶಾಸ್ತ್ರ ಗ್ರಂಥ. "लेखहारे मल्लनागो वात्स्यायनसुरेभयोः" हेम०।

मल्लभू ಮಲ್ಲಭೂ, –भूमि –ಭೂಮಿ (स्त्री०) ಜಟ್ಟಿಗಳ ಕಾಳಗದ ಭೂಮಿ, ಜಟ್ಟಿಗಳ ಯುದ್ಧಕ್ಷೇತ್ರ. मल्लानां भूः भूमिर्वा।

मल्लयुद्ध ಮಲ್ಲಯುದ್ಧ (न०) ಕುಸ್ತಿ, ಜಟ್ಟಿಗಳ ಕಾಳಗ. मल्लानां युद्धम्।

मल्लशाला ಮಲ್ಲಶಾಲಾ (स्त्री०) ಗರಡಿಮನೆ.

मल्लिक ಮಲ್ಲಿಕ (पुं०) 1. ಹಂಸದ ಒಂದು ಭೇದ, ಕಂದು ಬಣ್ಣದ ಕೊಕ್ಕು ಮತ್ತು ಕಾಲುಗಳುಳ್ಳ ಹಂಸ. मल्यते धार्यतेऽसौ — मल्ल (धारणे) "इन्" (उ० ४-११७)। स्वार्थे "कन्"। (स्त्री०) **–का –ಕಾ.** 2. ಮಲ್ಲಿಗೆ ಗಿಡ. "वनेषु सायन्तनमल्लिकानां विजृम्भणोद्गन्धिषु कुड्मलेषु" रघु० १६-४७। 3. ಮಲ್ಲಿಗೆ ಹೂವು. "स्नानार्द्रमुक्तेष्वनुधूपवासं विन्यस्तसायन्तनमल्लिकेषु" रघु० १६-५०। 4. ಮತ್ಸ್ಯ, ಮೀನು. 5. ಮೃತ್ಪಾತ್ರೆ, ಮಣ್ಣಿನ ಪಾತ್ರೆ. "मल्लिको हंसभिद्यपि। मल्लिका तृणशून्येऽपि मीनमृत्पात्रभेदयोः" मेदि०। 6. ಪಾನ ಪಾತ್ರೆ, ಕುಡಿಯುವ ಪಾತ್ರೆ.

मल्लिकाक्ष ಮಲ್ಲಿಕಾಕ್ಷ (पुं०) ಕಂದುಬಣ್ಣದ ಕೊಕ್ಕು ಮತ್ತು ಕಾಲುಗಳುಳ್ಳ ಹಂಸ. मल्लिकापुष्पमिव अक्षिणी यस्य "अच्" (५-४-७६)। "एतस्मिन्मदकलमल्लिकाक्षपक्षव्याधूतस्फुरदुरुदण्डपुण्डरीकाः" उ० रा० १-३१।

मल्लिकाख्य ಮಲ್ಲಿಕಾಖ್ಯ (पु०) ಕಂದುಬಣ್ಣದ ಕೊಕ್ಕು ಮತ್ತು ಕಾಲುಗಳುಳ್ಳ ಹಂಸ. मल्लिक इत्याख्या अस्य।

मल्ली ಮಲ್ಲೀ (स्त्री०) 1. ಮಲ್ಲಿಗೆ ಗಿಡ. मल्ल (धारणे) "इन्" (उ० ४-११७)। "मल्लीं चूतवनादिव स्नुहिवने म्लेच्छेन संस्थापिताम्" च० रा०। 2. ಬೆಳಗುವ ಪಾತ್ರೆ.

मल्लीकर ಮಲ್ಲೀಕರ (पु०) ಚೋರ, ಕಳ್ಳ.

मवित ಮವಿತ (वि०) ಕಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟ, ಬಂಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. मव (बन्धने) "क्त:" (३-२-१०२)।

मश ಮಶ (पुं०) 1. ಸೊಳ್ಳೆ. 2. ಕೋಪ, ಸಿಟ್ಟು.

मशक ಮಶಕ (पुं०) 1. ಸೊಳ್ಳೆ. मश (शब्दे रोषकृते) "अच्" (३-१-१३४)। संज्ञायां "कन्" (५-३-७५)। "तुदन्त्यामत्वचं दंशाः मशका मत्कुणादयः। रुदन्तं विगतज्ञानं कृमयः कृमिकं यथा" भाग० ३-३१-२७। 2. ನೀರು ತುಂಬುವ ತೊಗಲಿನ ಚೀಲ. 3. ಒಂದು ಚರ್ಮರೋಗ. "मशकः क्षुद्ररुग्जन्तुभेदयोः" हेम०।

मशकहरी ಮಶಕಹರೀ (स्त्री०) ಸೊಳ್ಳೆ ಪರದೆ.

मशकिन् ಮಶಕಿನ್ (पुं०) ಉದುಂಬರವೃಕ್ಷ, ಅತ್ತಿಮರ. मशकाः सन्त्यस्मिन् "इनिः" (५-२-११५)।

मशी ಮಶೀ (स्त्री०) ಶಾಯಿ, ಮಶಿ.

मशुन ಮಶುನ (पुं०) ಶ್ವಾನ, ನಾಯಿ.

मषि ಮಷಿ, –षी –ಷೀ (स्त्री०) ಶಾಯಿ, ಮಶಿ. मष (हिंसायाम्) "इन्" (उ० ४-११७)। वा "ङीष्" (ग० ४-१-४५)।

मषीधान ಮಷೀಧಾನ (न०) ಮಸಿಯ ಕುಡಿಕೆ, ದೌತಿ. मषी धीयतेऽत्र — डु धाञ् (धारणपोषणयोः) कर० "ल्युट्" (३-३-११७)। "ङीप्" (४-१-१५) **–धानी –ಧಾನೀ** ಎಂದು ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗದ ರೂಪವೂ ಇದೇ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಉಂಟು.

मस ಮಸ (पुं०) ಅಳತೆ, ಪರಿಮಾಣ.

मसन ಮಸನ (न०) 1. ಅಳತೆ, ತೂಕ. 2. ಬಾಹುಜಿಗೆ ಗಿಡ.

मसार ಮಸಾರ (पुं०) ಇಂದ್ರನೀಲಮಣಿ. मसं परिमाणं ऋच्छति — ऋ (गतौ) "अण्" (३-२-१)। "मसारताराक्षि ससारमात्मना तनोषि संसारमसंशयं यतः" नैष० ९-१०४।

मसि ಮಸಿ, मसी ಮಸೀ (स्त्री०) 1. ಮಸಿ, ಶಾಯಿ. मस्यति — मसी (परिणामे) "इन्" (उ० ४-११७)। वा "ङीष्" (ग० ४-१-४५)। "वर्णिका मसी मसिर्नां" ಎಂದು ತ್ರಿಕಾಂಡಶೇಷದಲ್ಲಿ ಇಕಾರಾಂತ ಶಬ್ದವು ಪುಂಲಿಂಗವೆಂದೂ ಈಕಾರಾಂತವು ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗವೆಂದೂ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. 2. ದೀಪದ ಕಪ್ಪು, ಕಾಡಿಗೆ.

मसि(सी)धान ಮಸಿ(ಸೀ)ಧಾನ (न०) ಮಸಿಯ ಕುಡಿಕೆ, ದೌತಿ. मसिः(सी) धीयतेऽत्र — डु धाञ् (धारणपोषणयोः) "ल्युट्" (३-३-११७)।

मसि(सी)धानी ಮಸಿ(ಸೀ)ಧಾನೀ (स्त्री०) ಮಸಿಯ ಕುಡಿಕೆ, ದೌತಿ. मसेः धानी।

मसि(सी)पण्य ಮಸಿ(ಸೀ)ಪಣ್ಯ (पुं०) ಗುಮಾಸ್ತೆ, ಲೇಖಕ, ಬರವಣಿಗೆಯಿಂದ ಜೀವಿಸುವವನು. मसिः पण्यमस्य।

मसि(सी)प्रसू ಮಸಿ(ಸೀ)ಪ್ರಸೂ (स्त्री०) ಲೇಖನಿ, ಮಸಿಯನ್ನು ತುಂಬಿರುವ ಕೊಳವೆ, ಮಸಿಯನ್ನು ಹೊರಕ್ಕೆ ತರುವ ಕೊಳವೆಯು ಲೇಖನಿ (Fountain pen).

मसि(सी)भाजन ಮಸಿ(ಸೀ)ಭಾಜನ (न०) ಮಸಿಯ ಕುಡಿಕೆ, ದೌತಿ. मसेर्भाजनम्।

मसु(सू)र ಮಸು(ಸೂ)ರ (पुंस्त्री०) 1. ಕಾಡುಕಡಲೆ. मस्यति — मसी (परिणामे) "उरन्" (उ० १-४३)। "ऊरन्" (उ० ५-३)। "मसुरस्तु मसूरकः। मङ्गल्यं पृथुसूप्यश्च" वैज०। 2. ವೇಶ್ಯೆ, ಸೂಳೆ. (पुं०) 3. ತಲೆದಿಂಬು. स्त्रियां **मसुरा ಮಸುರಾ, मसूरा ಮಸೂರಾ**. "मसूरा मसुरा वा ना वेश्या व्रीहिप्रभेदयोः। उपधाने पुनः पुमान्" मेदि०। "मसूरो मसुरोऽपि च। मसुरा च मसूरा च चत्वारः पण्ययोषिति। तथा व्रीहिविशेषे च" हेम०।

मसूरक ಮಸೂರಕ (पुं०) 1. ತಲೆದಿಂಬು. 2. ಕಾಡುಕಡಲೆ. "मसुरस्तु मसूरकः" वैज०।

मसूरिका ಮಸೂರಿಕಾ (स्त्री०) 1. ಸೊಳ್ಳೆಪರದೆ, ಸೊಳ್ಳೆ ತೆರೆ. "दंशांश्च मशकांश्चैव वर्षाकाले निवारयेत्। मसूरिकाभिः प्रावृत्य मञ्चशायिनमच्युतम्" पाद्मपु०। 2. ತಲೆಹಿಡಕಿ, ಕುಂಟ್ಲಗಿತ್ತಿ. 3. ಕಾಡುಕಡಲೆ. 4. ಸಿಡುಬುರೋಗ. "मङ्गल्यं पृथुसूप्यश्च व्रीहिकंको मसूरिका" वैज०।

मसूरी ಮಸೂರೀ (स्त्री०) 1. ಕೆಂಪುತಿಗಡೆ ಮರ. 2. ಸಿಡುಬುರೋಗ. "मसूरी क्षुद्ररोगे स्यादुपधाने पुनः पुमान्" मेदि०।

मसृण ಮಸೃಣ (वि०) 1. ಸ್ನಿಗ್ಧವಾದ, ಜಿಡ್ಡಾಗಿರುವ. समृणोति — ऋणु (गतौ) "कः" (३-१-१३५)। पृषो०। 2. ನಯವಾದ, ನುಣುಪಾದ. "अयं बाहुः कण्ठे शिशिरमसृणो मौक्तिकसरः" उ० रा० १-३८। 3. ಮೃದುವಾದ, ಮೆತ್ತಗಿರುವ, ಕೋಮಲವಾದ, ಕಠಿನವಲ್ಲದ. "करुणामसृणैः कटाक्षपातैः कुरु मामम्ब कृतार्थसार्थवाहम्"। 4. ಅನುರಾಗದಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಪ್ರೇಮಪೂರ್ಣವಾದ. "मसृणमुकुलितानां प्रान्तविस्तारभाजाम्"

मालती० १-३०। (स्त्री०) -णा -ಣಾ. 5. ಅಗಸೆಗಿಡ. "मसृणोऽकर्कशे स्निग्धे त्रिषूमायां तु योषिति" मेदि०।

मस्कर ಮಸ್ಕರ (पुं०) 1. ವಂಶ, ಬಿದಿರು. मस्कतेऽनेन—मस्क (गतौ) "अरः" बाहु०। 2. ಟೊಳ್ಳು ಬೊಂಬು, ಒಳಗೆ ಪೊಟರೆಯಾಗಿರುವ ಬಿದಿರು. 3. ಜ್ಞಾನ. 4. ಗಮನ, ಚಲನೆ.

मस्करिन् ಮಸ್ಕರಿನ್ (पुं०) ಯತಿ, ಸಂನ್ಯಾಸಿ, ಭಿಕ್ಷು. मस्करो वेणुरस्यास्ति—"इनिः" (५-२-११५)। मस्करो ज्ञानमस्यास्ति इति वा "इनिः" (६-१-१५४)। निपा०।

मस्त ಮಸ್ತ (न०) ಶಿರಸ್ಸು, ತಲೆ. मस्यते स्म—मसी (परिणामे) "क्तः" (३-२-१०२)।

मस्तक ಮಸ್ತಕ (पुंन०) 1. ಶಿರಸ್ಸು, ತಲೆ. मस्त स्वार्थे "कः" (५-४-५)। "अतिलोभाभिभूतस्य चक्रं भ्रमति मस्तके" पञ्चतं० ५-२२। 2. ಶಿಖರ, ತುದಿ. "न ससत्त्वेषु गर्तेषु न गच्छन्नापि च स्थितः। न नदीतीरमासाद्य न च पर्वतमस्तके" मनु० ४-४७।

मस्तकज्वर ಮಸ್ತಕಜ್ವರ (पुं०) ತಲೆಶೂಲೆ, ತಲೆನೋವು.

मस्तकस्नेह ಮಸ್ತಕಸ್ನೇಹ (पुं०) ಮಿದುಳು, ಮಸ್ತಿಷ್ಕ.

मस्तिष्क ಮಸ್ತಿಷ್ಕ (न०) ತಲೆಯಲ್ಲಿರುವ ಸ್ನೇಹ, ಮಿದುಳು. मसी (परिणामे) "क्तिन्" (३-३-९४)। मस्ति मस्कते—मस्क (गतौ) "अच्" (३-१-१३४)। पृषो०। "मस्तिष्कान्त्रवसाभिपूरितमहामांसाहुतीर्जुह्वताम्" प्रबोध० ३-१३।

मस्तु ಮಸ್ತು (न०) ಮೊಸರಿನ ಮೇಲಿನ ಕೆನೆ. मसी (परिणामे) "तुन्" (उ० १-६९)। "अथ मस्तु प्राग्राटो दधिमण्डके" वैज०।

मस्तुलुङ्ग ಮಸ್ತುಲುಂಗ (पुंन०) 1. ಮಿದುಳು, ತಲೆಯಲ್ಲಿರುವ ಸ್ನೇಹ. (न०) 2. ಮೊಸರಿನ ಮೇಲಿನ ಕೆನೆ. "मस्तुलुङ्गः शिरःस्नेहे न स्त्री क्ली दधिमण्डके" वैज०। स्वार्थे "कन्"। **-लुङ्गकः -ಲುಂಗಕಃ.**

मह ಮಹ (पुं०) 1. ಉತ್ಸವ, ಹಬ್ಬ, ಸಂತೋಷದ ಕಾರ್ಯ. महति—मह (पूजायाम्) "अच्" (३-१-१३४)। "न खलु दूरगतोऽप्यतिवर्तते महमसाविति बन्धुतयोदितैः" माघ० ६-१९। 2. ತೇಜಸ್ಸು, ಕಾಂತಿ, ಪ್ರಭೆ. 3. ಯಜ್ಞ. 4. ಮಹಿಷ, ಎಮ್ಮೆ. "मह उत्सवतेजसोः" मेदि०।

महत् ಮಹತ್ (पुं०) 1. ದರ್ಶನಕಾರರು ಅಂಗೀಕರಿಸಿರುವ ತತ್ತ್ವಗಳಲ್ಲೊಂದಾದ ಮಹತತ್ತ್ವ. ["तत्त्व" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] "अन्या तु प्रकृतेर्विभज्य पुरुषस्योदाहरन्ती भिदां तत्त्वानां गणनापरा महदहंकारादिसर्गक्रमैः" प्रबोध० ६-२१। (न०) 2. ರಾಜ್ಯ, ಆಧಿಪತ್ಯ. "महद्राज्यविशालयोः" वैज०। 3. ಬ್ರಹ್ಮ. "श्रुतेन श्रोत्रियो भवति तपसा विन्दते महत्" भा० वन० ३१४-५०। (वि०) "महत्" **ಶಬ್ದದ ಪುಂಲಿಂಗರೂಪ:** महान् महान्तौ महान्तः। **ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗದ ರೂಪ:** महती महत्यौ महत्यः। **ನಪುಂಸಕಲಿಂಗದ ರೂಪ:** महत् महती महान्ति। (4) ದೊಡ್ಡದಾದ (ಆಕಾರದಲ್ಲಿ). "महता मत्प्रयुक्तेन वज्रेण ज्वलितात्मना" याद० १६-३३। 4. (क) ದೊಡ್ಡದಾದ (ವಿಸ್ತಾರದಲ್ಲಿ). "महतो दैत्यनगरात् निरगान्नरकासुरः" याद० १६-७८। ಕರ್ಮಧಾರಯ ಮತ್ತು ಬಹುವ್ರೀಹಿಸಮಾಸಗಳಲ್ಲಿ "महत्" ಶಬ್ದಕ್ಕೆ आ ಕಾರವು ಅಂತ್ಯಾದೇಶವಾಗಿ ಬರುವುದು. **ಕರ್ಮಧಾರಯ:** "महागजानां गुरुभिस्तु गर्जितैः" कुमा० १४-४२। **ಬಹುವ್ರೀಹಿ:** "महात्मानोऽनुगृह्णन्ति भजमानान् रिपूनपि" माघ० २-१०४। "महानुभावा हि नितान्तमर्थिनः" माघ० १-१७। 5. ಅಧಿಕವಾದ, ಹೆಚ್ಚಾದ, ಹೇರಳವಾದ. "महतः कुकुरान्धकद्रुमानतिमात्रं दववद्दहन्नपि" माघ० १६-७९। "महताप्यर्थसारेण यो विश्वसिति शत्रुषु। भायसु च विरक्तासु तदन्तं तस्य जीवितम्" पञ्चतं० २-४८। 6. ಉತ್ತಮವಾದ, ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ, ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾದ. "महते फलाय तदवेक्ष्य शिवं विकसन्निमित्तकुसुमं स पुरः" किरा० ६-२८। 7. ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದ, ಪ್ರಖ್ಯಾತನಾದ, ಕೀರ್ತಿಶಾಲಿಯಾದ. "सदनागतसूदनापवादो महतां सम्प्रति मा च भूदयं वः" याद० १५-८१। 8. ದೊಡ್ಡವನಾದ, (ಗುಣದಲ್ಲಿ) ಹಿರಿಯನಾದ, ಸತ್ಪುರುಷನಾದ, ಶಾಸ್ತ್ರಪಾರಂಗತನಾದ. "तर्कोऽप्रतिष्ठः श्रुतयो विभिन्नाः नैको मुनिर्यस्य मतं प्रमाणम्। धर्मस्य तत्त्वं निहितं गुहायां महाजनो येन गतः स पन्थाः" भा० वन० ३१३-११७। 9. ಮುಖ್ಯವಾದ, ಪ್ರಧಾನವಾದ. 10. ಪೂಜ್ಯ, ಗೌರವಾರ್ಹ. "महतस्तरसा विलङ्घयन्निजदोषेण कुधीर्विनश्यति" माघ० १६-३५। "महती मेदिनी दीनं निजाङ्के पतितं सुतम्" याद० १६-१०९। 11. ಅಧಿಕವಾದ, ಸಹಿಸಲಶಕ್ಯವಾದ, ತಾಳಲಾರದ. "महदपि परदुःखं शीतलं सम्यगाहुः प्रणयमगणयित्वा यन्ममापद्गतस्य" विक्र० ४-२७। 12. ಉನ್ನತವಾದ, ಎತ್ತರವಾದ. "महान्तो मण्डलं चेरुर्मध्ये प्रतिबलं

द्विपाः" यादं० २२-१०८। 13. ಗಟ್ಟಿಯಾದ, ಎತ್ತರದ (ಧ್ವನಿ, ಶಬ್ದ). "महास्वनः सैन्यविमर्दसंभवः कर्णान्तकूलङ्कषतामुपेयिवान्" कुमा० १४-३२। 14. ಬಹು (ಮೂಲ್ಯದ) ಹೆಚ್ಚು (ಬೆಲೆಬಾಳುವ). "महार्हशय्यापरिवर्तनच्युतैः स्वकेशपुष्पैरपि या स्म दूयते" कुमा० ५-१२। "महतीमुपदां तेषां द्विपरत्नादिशालिनीम्" यादं० २२-१८९। 15. ಮಂದವಾದ, ದಟ್ಟವಾದ, ಸಾಂದ್ರವಾದ, ನಿಬಿಡವಾದ. 16. ದೀರ್ಘವಾದ, ಉದ್ದವಾದ. "निर्द्वन्द्वो हि महाबाहो सुखं बन्धात् प्रमुच्यते" गीता ५-३। 17. ಬಲಿಷ್ಠ, ಹೆಚ್ಚು ಪರಾಕ್ರಮವುಳ್ಳವನು. "महद्भिः स्पर्धमानस्य विपदेव गरीयसी" पञ्चतं० १-४०४। 18. ಅಧಿಕವಾದ, ಅತಿಶಯವಾದ, ಹೆಚ್ಚಾದ. "महौजसो मानधना धनार्चिता धनुर्भृतः संयति लब्धकीर्तयः" किरा० १-१९। 19. ಹಿರಿಯನಾದ, (ಮಹಿಮೆಯಲ್ಲಿ) ಎಲ್ಲರಿಗಿಂತಲೂ ದೊಡ್ಡವನಾದ. "न वर्त्म कस्मैचिदपि प्रदीयतामिति व्रतं मे विहितं महर्षिणा" किरा० १४-१४। 20. ಅಧಿಕವಾದ, ಹೆಚ್ಚಾದ. (ಪರಿಮಾಣದಲ್ಲಿ). "न महानपि भूतिमिच्छता फलसंपत्प्रवणः परिक्षयः" किरा० २-८।

महती ಮಹತೀ (स्त्री०) 1. ನಾರದರ ವೀಣೆ. "स्फुटीभवद्ग्रामविशेषमूर्च्छनामवेक्षमाणं महतीं मुहुर्मुहुः" माघ० १-१०। 2. ಒಂದು ವಿಧ ವೀಣೆ. 3. ಹೆಗ್ಗುಳ್ಳದ ಗಿಡ.

महतीद्वादशी ಮಹತೀದ್ವಾದಶೀ (स्त्री०) ಶ್ರವಣ ದ್ವಾದಶಿ, ಭಾದ್ರಪದಮಾಸದಲ್ಲಿ ಶ್ರವಣನಕ್ಷತ್ರದಿಂದ ಕೂಡಿದ ದ್ವಾದಶಿ. महतीति प्रख्याता द्वादशी। "मासि भाद्रपदे शुक्ले द्वादशी श्रवणान्विता। महती द्वादशी ज्ञेया उपवासे महाफला"।

महत्तत्त्व ಮಹತ್ತತ್ತ್ವ (न०) "महत्" ಪದದ 1 ನೆಯ ಅರ್ಥ.

महत्तर ಮಹತ್ತರ (वि०) 1. ಎರಡು ವಸ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚು ದೊಡ್ಡದಾದ ಒಂದು, ಹೆಚ್ಚು ಉದ್ದವಾದ, ಹೆಚ್ಚು ದಪ್ಪವಾದ. अयमनयोरतिशयेन महान्—महत् "तरप्" (५-३-५७)। "ददर्श भृशदुर्दर्शं सर्वदेवैरभिष्टुतम्। अणीयांसमणुभ्यश्च बृहद्भ्यश्च महत्तरम्" भा० द्रोण० २०२-६६। 2. ದೊಡ್ಡವನು, ಹಿರಿಯವನು. "रघुकुलमहत्तराणां वधूः" उ० रा० ४। 3. ಪ್ರಧಾನ, ಮುಖ್ಯ. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-१५)। –तरी –ತರೀ.

महत्तरी ಮಹತ್ತರೀ (स्त्री०) ಆಶೀರ್ವಾದ ಮತ್ತು ಸ್ವಸ್ತಿವಾಚನಗಳನ್ನು ಬಲ್ಲ ವೃದ್ಧ ಹೆಂಗಸು. "आशीः स्वस्त्ययनाभिज्ञा या वृद्धा सा महत्तरी" वैज०।

महत्त्व ಮಹತ್ತ್ವ (न०) 1. ಉತ್ಕರ್ಷ, ಹಿರಿಮೆ, ದೊಡ್ಡತನ, ಘನತೆ. महतो भावः "त्वः" (५-१-११९)। "महत्त्वयोगाय महामहिम्नामाराधनीं तां नृप देवतानाम्" किरा० ३-२३। 2. ಶ್ರೇಷ್ಠತೆ. "जनश्च शूद्रोऽपि महत्त्वमीयात्" रामा०।

महनीय ಮಹನೀಯ (वि०) ಪೂಜ್ಯನಾದ, ಮಾನ್ಯನಾದ, ಗೌರವಾರ್ಹ, ಗಣ್ಯ. मह्यते—मह (पूजायाम्) "अनीयर्" (३-१-९६)। "इत्थं व्रतं धारयतः प्रजार्थं समं महिष्या महनीयकीर्तेः" रघु० २-२५।

महर् ಮಹರ್ (अव्य०) ಸ್ವರ್ಲೋಕ ಮತ್ತು ಜನೋಲೋಕಗಳ ಮಧ್ಯೆ ಇರುವ ಒಂದು ಲೋಕ, ಭೂರಾದಿ ಸಪ್ತಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಲೋಕ. "स्वर्महश्च क्रमाल्लोकाः महरेव महानपि। प्राजापत्यो जनस्तस्मात् गोलोकस्तु तपो न पुम्" वैज०।

महर्लोक ಮಹರ್ಲೋಕ (पुं०) "महर्" ಪದ ನೋಡಿ. "भूर्भुवः स्वर्महश्चैव जनश्च तप एव च। सत्यलोकश्च सप्तैते लोकास्तु परिकीर्तिताः"। ಚತುರ್ಮುಖ ಬ್ರಹ್ಮನ ಹಗಲಿನ (ದಿನದ) ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಭೂರಾದಿ ಮೂರು ಲೋಕಗಳೂ ದಗ್ಧವಾಗುವವು, ಆಗ ಆ ತಾಪವನ್ನು ತಡೆಯಲಾರದೆ ಮಹರ್ಲೋಕವಾಸಿಗಳು ಜನೋಲೋಕಕ್ಕೆ ತೆರಳುವರು. "चतुर्मुखदिनस्यान्ते जगदेतच्चराचरम्। तदा हि दह्यते सर्वं त्रैलोक्यं भूर्भुवादिकम्। जनं प्रयान्ति तापार्ता महर्लोकनिवासिनः"।

महर्षि ಮಹರ್ಷಿ (पुं०) ದೊಡ್ಡ ಋಷಿ, ಪ್ರಭಾವಶಾಲಿಯಾದ ಋಷಿ, ಹೆಚ್ಚು ಮಹಿಮೆಯುಳ್ಳ ಋಷಿ. महांश्चासौ ऋषिश्च। ವೇದವ್ಯಾಸ ಮೊದಲಾದವರು ಮಹರ್ಷಿಗಳು. "इति ब्रुवाणेन महेन्द्रसूनुं महर्षिणा तेन तिरोबभूवे" किरा० ३-३०।

महल्ल(ल्लि)क ಮಹಲ್ಲ(ಲ್ಲಿ)ಕ (पुं०) ರಾಜನ ಅಂತಃಪುರದ ಕಾವಲುಗಾರ. महान्तं चरित्रगुणं लाकयति आस्वादयति—लक (आस्वादने) + णिच् "अच्" (३-१-१३४)। महान्तं चरित्रगुणं लिखति वा—लिख "कः" (३-१-१३५)। पृषो०। "मुष्कशून्योऽनुपस्थो यः स्त्रीस्वभावो महल्लिकः"।

महस् ಮಹಸ್ (न०) 1. ಉತ್ಸವ, ಹಬ್ಬ. मह (पूजायाम्) "असुन्" (उ० ४-१८९)। 2. ತೇಜಸ್ಸು, ಕಾಂತಿ, ಪ್ರಕಾಶ. "कल्याणानां त्वमसि महसां भाजनं विश्वमूर्ते धुर्यां लक्ष्मीमिह मयि भृशं धेहि देव प्रसीद" मालती० १-५। "महस्तूत्सवतेजसोः" अम०।

महाकन्द ಮಹಾಕಂದ (पुं०) 1. ಬೆಳ್ಳುಳ್ಳಿ. महत् कन्दमस्य। "लशुनं गृञ्जनारिष्टमहाकन्दरसोनकाः" अम०। 2. ಹಸಿಶುಂಠಿ. "शृङ्गिबेरं महाकन्दं हंसच्छत्रं कलापकम्" वैज०।

महाकाय ಮಹಾಕಾಯ (पुं०) 1. ಗಜ, ಆನೆ. महान् कायोऽस्य। "दन्तावलो महाकायो वारणः कुञ्जरोऽसुरः" वैज०। 2. ದೊಡ್ಡ ದೇಹ, ಸ್ಥೂಲವಾದ ಶರೀರ. महाश्चासौ कायश्च। 3. ಈಶ್ವರನ ದ್ವಾರಪಾಲಕನಾದ ನಂದಿ. (वि०) 4. ದೊಡ್ಡ ಶರೀರವುಳ್ಳ.

महाकाल ಮಹಾಕಾಲ (पुं०) 1. ಪರಮೇಶ್ವರ, ಮಹಾದೇವ. "कलनात्सर्वभूतानां महाकालः प्रकीर्तितः"। ಜಗತ್ತಿನ ಪ್ರಲಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ಈಶ್ವರನ ರೂಪವಿದು. 2. ಪರಮೇಶ್ವರನ ದ್ವಾರಪಾಲಕನಾದ ನಂದಿ. 3. ಇಂದ್ರವಾರುಣಿ ಗಿಡ, ಹಾವುಮೆಕ್ಕೆ. "महाकालो महादेवे किम्पाके प्रमथान्तरे" मेदि०। 4. ಬಾಣಾಸುರ. "महाकालस्तु किम्पाके हरे वाणासुरेऽपि च" वैज०।

महाकाली ಮಹಾಕಾಳೀ (स्त्री०) ಪಾರ್ವತಿ, ದುರ್ಗಾದೇವಿ.

महाकाव्य ಮಹಾಕಾವ್ಯ (न०) ಸರ್ಗಬಂಧಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಕಾವ್ಯ. ಶಿಶುಪಾಲವಧ, ರಘುವಂಶ, ನೈಷಧ, ಕುಮಾರಸಂಭವ, ಕಿರಾತಾರ್ಜುನೀಯ ಮುಂತಾದುವು ಮಹಾಕಾವ್ಯಗಳು. **ಮಹಾಕಾವ್ಯದ ಲಕ್ಷಣ:** ಸರ್ಗಬಂಧಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರಬೇಕು. ಸರ್ಗಗಳು ಅತಿ ಚಿಕ್ಕದಾಗಿಯೂ ಅತಿ ದೊಡ್ಡದಾಗಿಯೂ ಇರಕೂಡದು. ಎಂಟಕ್ಕಿಂತಲೂ ಹೆಚ್ಚು ಸರ್ಗಗಳಿರಬೇಕು. ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಸರ್ಗದಲ್ಲೂ ಒಂದೇ ಜಾತಿಯ ವೃತ್ತವಿದ್ದು ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಭಿನ್ನವೃತ್ತವಿರಬೇಕು. ಕೆಲವೆಡೆ ಮಾತ್ರ ಭಿನ್ನವೃತ್ತಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಸರ್ಗವಿರಬಹುದು. (ಮಾಘದಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಸರ್ಗ ಕಿರಾತಾರ್ಜುನೀಯದಲ್ಲಿ ಐದನೆಯ ಸರ್ಗ) ಧೀರೋದಾತ್ತಗುಣದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಒಬ್ಬ ಸುರ (ದೇವತೆ) ಅಥವಾ ಸತ್ಕುಲಪ್ರಸೂತನಾದ ಒಬ್ಬ ಕ್ಷತ್ರಿಯ (ರಾಜ) ನಾಗಲಿ ಒಂದೇ ವಂಶದ ಅನೇಕ ರಾಜರಾಗಲಿ ನಾಯಕ(ನಾ)ರಾಗಿರಬೇಕು. ಶೃಂಗಾರ ವೀರ ಶಾಂತ ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವುದಾದರೊಂದು ಪ್ರಧಾನ(ಅಂಗಿ) ರಸವಾಗಿರಬೇಕು. ಇತಿವೃತ್ತ(ಕಥೆ)ವು ಪುರಾಣಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿ ಅಥವಾ ಸತ್ಪುರುಷರ ವಿಷಯವಾಗಿ ಇರಬೇಕು. ಧರ್ಮಾರ್ಥಕಾಮಮೋಕ್ಷರೂಪ ಪುರುಷಾರ್ಥ ಚತುಷ್ಟಯವು ವರ್ಣಿತವಾಗಿ ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವುದಾದರೊಂದು ಮುಖ್ಯ ಫಲವಾಗಿರಬೇಕು. ಕಾವ್ಯದ ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ ಆಶೀರ್ವಾದ ನಮಸ್ಕಾರ ಅಥವಾ ವಸ್ತುನಿರ್ದೇಶರೂಪವಾದ ಮಂಗಳಾಚರಣೆಯಿರಬೇಕು. ಸತ್ಪುರುಷರ ಗುಣ ದುರ್ಜನರ ನಿಂದೆಗಳು ವರ್ಣಿತವಾಗಿರಬೇಕು. ಸರ್ಗದ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಮುಂದಿನ ಸರ್ಗದ ವಿಷಯ ಸೂಚಿತವಾಗಿರಬೇಕು. ಸಂಧ್ಯಾಕಾಲ ಸೂರ್ಯ ಚಂದ್ರ ರಾತ್ರಿ ಹಗಲು ಪ್ರಭಾತ ಬೇಟೆ ಶೈಲ ಋತು ನಗರ ಸಮುದ್ರ ಸಂಭೋಗ ಮತ್ತು ವಿಪ್ರಲಂಭಶೃಂಗಾರ ಸ್ವರ್ಗಯಾಗ ಪ್ರಯಾಣ ವಿವಾಹ ಮುಂತಾದ ವಿಷಯಗಳು ಯಥೋಚಿತವಾಗಿ ವರ್ಣಿತವಾಗಿರಬೇಕು. ಇತ್ಯಾದಿ. सा० द० ६-३१५-२५। "श्लोकैरिव महाकाव्यं व्यूहैस्तदभवद्बलम्" माघ० १९-४१।

महाकुल ಮಹಾಕುಲ (न०) 1. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ವಂಶ, ಉತ್ತಮ ಸಂತತಿ, ದೊಡ್ಡ ಪೀಳಿಗೆ. महच्च तत्कुलं च। 2. ಹತ್ತು ತಲೆಮೊರೆಯವರೆಗೆ ವೇದಾಧ್ಯಯನ ಮಾಡಿದ ವಂಶ. "दशपूरुषविख्यातात् श्रोत्रियाणां महाकुलात्" याज्ञ० १-५४। (वि०) 3. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ವಂಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ, ಉತ್ತಮ ಸಂತತಿಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ. महत् कुलं यस्य।

महाकुलीन ಮಹಾಕುಲೀನ (वि०) ಮಹಾಕುಲದಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದ, ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಸಂತತಿಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ. महाकुलस्यापत्यम् पक्षे "खः" (४-१-१३९)।

महाक्रतु ಮಹಾಕ್ರತು (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು, ನಾರಾಯಣ. महान् सर्वसुकरः संस्कारस्वादूकृतः क्रतुर्यज्ञः तदुपलक्षिताराधनं च अस्य। "सर्वैश्च सुकरा पूजा यस्य स्यात् स महाक्रतुः" इति निरुक्तिः। "महाक्रतुर्महायज्वा महायज्ञो महाहविः" वि० स०। 2. ದೊಡ್ಡ ಯಜ್ಞ, ಅಶ್ವಮೇಧ ಮೊದಲಾದ ಯಾಗ. "तदङ्गमग्र्यं मघवन् महाक्रतोरमुं तुरङ्गं प्रतिमोक्तुमर्हसि" रघु० ३-४६।

महाक्रम ಮಹಾಕ್ರಮ (पुं०) ವಿಷ್ಣು, ನಾರಾಯಣ. महान् क्रमः परमनिम्नभवपातालात् जीवानारोहयतो महत्यारोहणसोपानपर्वानुपूर्वी अस्य। "परमोन्नतिमात्मानं सो निम्नाद्भवपातकात्। जीवान् समारोहयतो

ज्ञानभक्त्यादिरूपिणी। सर्वानुपूर्वी यस्यास्ति महाक्रम इतीरितः" इति निरुक्तिः। "महाक्रमो महाकर्मा" वि० स०।

महाखर्व ಮಹಾಖರ್ವ (पुं०) 1. ಒಂದು ದೊಡ್ಡ ಸಂಖ್ಯೆ, 100,000,000,000. (वि०) 2. ಬಹಳ ಕುಳ್ಳಗಿರುವ, ಮೋಟಾಗಿರುವ.

महागण ಮಹಾಗಣ (पुं०) ಒಂದು ದೊಡ್ಡ ಸಂಖ್ಯೆ, ಒಂದು ಲಕ್ಷ ಬೃಂದ. 100,000,000,000,000. "अन्ये त्वाहुः शतं कोटिः शङ्कुर्बृन्दं महागणः। पद्मं महाम्बुजं चेति क्रमाल्लक्षगुणोत्तरम्" वैज०।

महागद ಮಹಾಗದ (पुं०) 1. ಜ್ವರ. 2. ದೊಡ್ಡರೋಗ. महांश्चासौ गदश्च। "वातव्याधिः प्रमेहश्च कुष्ठमर्शो भगन्दरः। अश्मरी मूढगर्भश्च तथैवोदरमष्टमम्। अष्टावेते प्रकृत्यैव दुश्चिकित्स्या महागदाः" सुश्रुत० सूत्र० ३३-४। 3. ಒಂದು ಔಷಧ. (वि०) 4. ದೊಡ್ಡ ರೋಗವುಳ್ಳವನು.

महागन्ध ಮಹಾಗಂಧ (पुं०) 1. ನೀರುಹಬ್ಬೆ. महान् गन्धोऽस्य। (न०) 2. ಬಾಣಂತಿಬೋಳ. 3. ಅರಿಸಿನ ಬಣ್ಣದ ಚಂದನ. (वि०) 4. ಹೆಚ್ಚು ವಾಸನೆಯುಳ್ಳ. (स्त्री०) **–गन्धा –ಗಂಧಾ.** 5. ಬೋಳಂಗಡಲೆ.

महागुरु ಮಹಾಗುರು (पुं०) ತಾಯಿ ತಂದೆ ಮತ್ತು ಆಚಾರ್ಯ. ಇವರು ಮಹಾಗುರುಗಳು. "पिता माता तथाचार्यो महागुरुरिति स्मृतः"। ಹೆಂಗಸರಿಗೆ ಪತಿಯು ಮಹಾಗುರು. ಅವಿವಾಹಿತಕನ್ಯೆಗೆ ತಾಯಿ ತಂದೆಗಳು ಮಹಾಗುರುಗಳು.

महाग्रीव ಮಹಾಗ್ರೀವ (पुं०) 1. ಉಷ್ಟ್ರ, ಒಂಟೆ. महती ग्रीवाऽस्य। (वि०) 2. ಉದ್ದವಾದ ಕತ್ತುಳ್ಳ.

महाघोष ಮಹಾಘೋಷ (पुं०) 1. ದೊಡ್ಡ ಶಬ್ದ, ಗಟ್ಟಿಯಾದ ಶಬ್ದ. (न०) 2. ಅಂಗಡಿ, ವ್ಯಾಪಾರಸ್ಥಳ, ಸಂತೆ. (वि०) 3. ಗಟ್ಟಿಯಾದ ಶಬ್ದವುಳ್ಳ. (स्त्री०) **–घोषा –ಘೋಷಾ.** 4. ಆನೆಬೀಲ.

महाङ्ग ಮಹಾಂಗ (पुं०) ಉಷ್ಟ್ರ, ಒಂಟೆ. महान्त्यङ्गानि अस्य। "उष्ट्रे क्रमेलकमयमहाङ्गाः करभः शिशुः" अम०।

महाजन ಮಹಾಜನ (पुं०) 1. ಗುಣದಲ್ಲಿ ಹಿರಿಯವನಾದವನು, ದೊಡ್ಡಮನುಷ್ಯ, ವಿವೇಕಿಯಾದ ಮನುಷ್ಯ, ಆಸ್ತಿಕ, ವೇದ ಮತ್ತು ಶಾಸ್ತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ನಂಬಿಕೆಯುಳ್ಳವನು. महांश्चासौ जनश्च। "धर्मस्य तत्त्वं निहितं गुहायां महाजनो येन गतः स पन्थाः" भा०। 2. ಮಂದಿ, ಜನಸಮೂಹ. "विलोक्य वृद्धोक्षमधिष्ठितं त्वया महाजनः स्मेरमुखो भविष्यति" कुमा० ५-७०। 3. ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಮನುಷ್ಯ, ಹೆಸರಾಂತವನು, ಸತ್ಪುರುಷ. "महाजनस्य संसर्गः कस्य नोन्नतिकारकः"।

महाजाली ಮಹಾಜಾಲೀ (स्त्री०) ಹಳದಿಹೂವಿನ ಕಾಡುಹೀರೆಗಿಡ.

महातपस् ಮಹಾತಪಸ್ (पुं०) ವಿಷ್ಣು, ನಾರಾಯಣ. महत् पूज्यं तपः ज्ञानमस्य। "महत्पूज्यं तपो ज्ञानं यस्येति स महातपाः" इति निरुक्तिः। "अमृतः शाश्वतस्थाणुर्वरारोहो महातपाः" वि० स०।

महातरु ಮಹಾತರು (पुं०) 1. ದೊಡ್ಡ ಮರ, ಎತ್ತರವಾದ ಮರ. 2. ಕಳ್ಳಿ ಗಿಡ.

महातल ಮಹಾತಲ (न०) ಕೆಳಗಿನ ಸಪ್ತಲೋಕಗಳಲ್ಲೊಂದು. (1) अतलम् (2) वितलम् (3) सुतलम् (4) तलातलम् (5) महातलम् (6) रसातलम् ಮತ್ತು (7) पातालम् ಇವು ಏಳು ಅಧೋಲೋಕಗಳು.

महातेजस् ಮಹಾತೇಜಸ್ (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು, ನಾರಾಯಣ. महत् तामसानामपि अनाद्यविद्यातमस्तस्करं तेजोऽस्य। "अनाद्यविद्याख्यतमोहारितेजो महद्यतः। महातेजा ह्यतः ख्यातस्तेजदो वसुवर्णकः" इति निरुक्तिः। "महाक्रमो महाकर्मा महातेजा महोरगः" वि० स०। 2. ಕಾರ್ತಿಕೇಯ, ಷಣ್ಮುಖ. 3. ಶಂಕರ, ಪರಶಿವ, ಮಹಾದೇವ. 4. ಅಗ್ನಿ. 5. ಹರಳುಗಿಡ. 6. ಚಿತ್ರಮೂಲದ ಗಿಡ. (न०) 7. ಪಾದರಸ.

महात्मन् ಮಹಾತ್ಮನ್ (पुं०) 1. ಪರಮಾತ್ಮ. "युगपत्तु प्रलीयन्ते यदा तस्मिन् महात्मनि। तदायं सर्वभूतात्मा सुखं स्वपिति निर्वृतः" मनु० १-५४। 2. ಮಹತತ್ತ್ವ. "मनः पृथिव्यां तामद्भिः तेजसापोऽनिलेन तत्। खे वायुं धारयंस्तच्च भूतादौ तं महात्मनि" भाग० ९-७-२५। (वि०) 3. ದೊಡ್ಡಮನಸ್ಸುಳ್ಳವನು, ಒಳ್ಳೆಯ ಸ್ವಭಾವದವನು, ಉದಾರಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳವನು. महान् आत्मा यस्य। "महात्मानोऽनुगृह्णन्ति भजमानान् रिपूनपि" माघ० २-१०४। 4. ದೊಡ್ಡವನು, ಮಹಾಮಹಿಮಶಾಲಿ, ಕೀರ್ತಿಶಾಲಿ, ಸತ್ಪುರುಷ. "समुन्नयन् भूतिमनार्यसंगमाद्वरं विरोधोऽपि समं महात्मभिः" किरा० १-८।

महादशा ಮಹಾದಶಾ (स्त्री०) ಮನುಷ್ಯನ ಅದೃಷ್ಟ (ಪುಣ್ಯ ಪಾಪ) ಗಳನ್ನನುಸರಿಸಿ ಅವನ ಮೇಲೆ ರವಿ ಚಂದ್ರ

ಮೊದಲಾದ ಗ್ರಹಗಳು ತಮ್ಮ ಪ್ರಭಾವವನ್ನು ಬೀರುವ ಕಾಲ, ತಮ್ಮ ಅಧಿಕಾರಕ್ಕೊಳಪಟ್ಟಿರುವ ಮನುಷ್ಯನ ಮೇಲೆ ಗ್ರಹಗಳು ತಮ್ಮ ಪ್ರಭಾವವನ್ನು ಬೀರುವ ಕಾಲ. ಅವರವರ ಅದೃಷ್ಟಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಂತೆ ಆಯಾ ಗ್ರಹಗಳು ಫಲ ವನ್ನು ಕೊಡುವುವು.

ದಶಾಧಿಪತಿ ಗ್ರಹಗಳು	ದಶಾಕಾಲ	
ರವಿ	6	ವರ್ಷಗಳು
ಚಂದ್ರ	10	,,
ಕುಜ	7	,,
ರಾಹು	18	,,
ಗುರು	16	,,
ಶನಿ	19	,,
ಬುಧ	17	,,
ಕೇತು	7	,,
ಶುಕ್ರ	20	,,

महादान ಮಹಾದಾನ (न०) ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ದಾನ. महच्च तत् दानं च। ಮಹಾದಾನವು ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭದಾನ, ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡದಾನ, ಕಲ್ಪವೃಕ್ಷದಾನ, ಗೋಸಹಸ್ರದಾನ, ಸುವರ್ಣದ ಕಾಮಧೇನುದಾನ. ಸುವರ್ಣದ ಅಶ್ವದಾನ. ಭೂದಾನ, ಸುವರ್ಣಗಜದಾನ ಮುಂತಾಗಿ ಹದಿನಾರು ವಿಧ.

महादारु ಮಹಾದಾರು (पुं०) ದೇವದಾರು ಮರ.

महादेव ಮಹಾದೇವ (पुं०) 1. ಪರಮೇಶ್ವರ, ಪರಶಿವ. महांश्चासौ देवश्च। "ब्रह्मादीनां सुराणां च मुनीनां ब्रह्मवादिनाम्। तेषां च महतां देवो महादेव: प्रकीर्तित:"। 2. ವಿಷ್ಣು, ನಾರಾಯಣ. महानभ्यधिक: पूज्यो वा देव: तै: क्रीडनकै: क्रीडंश्चेति महादेव:। "ब्रह्मादिभि: क्रीडति यो महादेव: स उच्यते" इति निरुक्ति:। "आदिदेवो महादेवो देवेशो देवभृद्गुरु:" वि० स०।

महादेवी ಮಹಾದೇವಿ (स्त्री०) 1. ಪಾರ್ವತೀದೇವಿ, ದುರ್ಗಾದೇವಿ. महती चासौ देवी च। 2. ಮಹಾರಾಣಿ, ರಾಜನ ಪಟ್ಟಮಹಿಷಿ. "पूज्यते या सुरै: सर्वै: महांश्चैव प्रमाणत:। धातुर्महेति पूजायां महादेवी तत: स्मृता" देवीपु०।

महाद्रुम ಮಹಾದ್ರುಮ (पुं०) ಅಶ್ವತ್ಥವೃಕ್ಷ, ಅರಳಿಮರ. महांश्चासौ द्रुमश्च।

महाद्वार ಮಹಾದ್ವಾರ (न०) ಹೊರಬಾಗಿಲು, ದೇವ ಸ್ಥಾನದ ಹೊರಗಡೆಯ ಹಿರಿಯ ಬಾಗಿಲು, ದೇವಸ್ಥಾನದ ಒಳಕ್ಕೆ ಪ್ರವೇಶಿಸುವ ಬಾಗಿಲು. महच्च तत् द्वारं च।

महाधन ಮಹಾಧನ (न०) 1. ಸುವರ್ಣ, ಚಿನ್ನ. 2. ಅಧಿಕ ಬೆಲೆ. 3. ಅಧಿಕ ಬೆಲೆಯುಳ್ಳ ವಸ್ತ್ರ. 4. ಲೋಬಾನ, ತುರುಷ್ಕದೇಶದ ಸುಗಂಧದ್ರವ್ಯ. "महाधनं महामूल्ये सुवस्त्रे सिह्लकेऽपि च" मेदि०। (वि०) 5. ಬಹು ಬೆಲೆಯುಳ್ಳ, ಅಧಿಕ ಬೆಲೆ ಬಾಳುವ. "पुराधिरूढ: शयनं महाधनं विबोध्यसे य: स्तुतिगीतिमङ्गलै:" किरा० १-३८; 6. ಹೆಚ್ಚು ಐಶ್ವರ್ಯವುಳ್ಳವನು.

महाधातु ಮಹಾಧಾತು (पुं०) 1. ಸ್ವರ್ಣ, ಚಿನ್ನ. 2. ಮೇದಸ್ಸು. 3. ಶಿವ, ಪರಮೇಶ್ವರ.

महानट ಮಹಾನಟ (पुं०) ಶಿವ, ಪರಮೇಶ್ವರ. महान् नट: नर्तक:। "महाकालो महानट:" अम०।

महानद ಮಹಾನದ (पुं०) ದೊಡ್ಡ ಗಂಡುಹೊಳೆ.

महानदी ಮಹಾನದೀ (स्त्री०) 1. ದೊಡ್ಡ ನದಿ, ಬಹಳ ದೂರ (ಸಮುದ್ರದವರೆಗೆ) ಹರಿಯುವ ಹೊಳೆ. महती च सा नदी च। "संभूयाम्भोधिमभ्येति महानद्या नगापगा" माघ० २-१००। 2. ಗಂಗಾನದಿ. "अम्बुजमम्बुनि जातं जातु न जायते अम्बुजादम्बु। मुरहर तव विपरीतं पादाम्बुजान्महानदी जाता" उद्भ०।

महानन्द ಮಹಾನಂದ (पुं०) 1. ಅತಿಶಯವಾದ ಆನಂದ, ಹೆಚ್ಚು ಸಂತೋಷ. महान् आनन्द:। 2. ಅಪವರ್ಗ, ಮೋಕ್ಷ, ಮುಕ್ತಿ. महान् आनन्दोऽत्र। 3. ಒಂದು ವಿಧ ವೇಣುವಾದ್ಯ.

महानन्दा ಮಹಾನಂದಾ (स्त्री०) 1. ಮಾಘಶುಕ್ಲ ನವಮಿ. 2. ಒಂದು ನದಿ. 3. ಮದ್ಯ, ಹೆಂಡ. "माघमासस्य या शुक्ला नवमी लोकपूजिता। महानन्देति सा प्रोक्ता"।

महानवमी ಮಹಾನವಮೀ (स्त्री०) ಅಶ್ವಯುಜ ಶುದ್ಧ ನವಮಿ, ದುರ್ಗಾದೇವಿಯನ್ನು ಪೂಜಿಸುವ ನವಮಿ. महती चासौ नवमी च। "दुर्गातन्त्रेण मन्त्रेण कुर्युर्दुर्गामहोत्सवम्। महानवम्यां शरदि बलिदानं नृपादय:॥ आश्विने शुक्लपक्षस्य भवेद्या अष्टमी तिथि:। महाष्टमीति सा प्रोक्ता देव्या: प्रीतिकरा परा॥ ततोऽनुनवमी या स्यात् सा महानवमी स्मृता। सा तिथि: सर्वलोकानां पूजनीया शिवप्रिया" कालिकापु०।

महानस ಮಹಾನಸ (न०) ಪಾಕಶಾಲೆ, ಅಡಿಗೆಯ ಮನೆ. महच्च तत् अनश्च "टच्" (५-४-९४)। ಮಹಾನಸವು ಶುಚಿಯಾದ ಜಾಗದಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಿತವಾಗಿರಬೇಕು. ಮಹಾನಸ ದೊಳಗೆ ನೈರ್ಮಲ್ಯವನ್ನು ಕಾಪಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಅಡಿಗೆ

ಪಾತ್ರೆಗಳು ಯಾವಾಗಲೂ ಶುಭ್ರವಾಗಿರಬೇಕು. ಜಾಲರಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಗವಾಕ್ಷಗಳಿದ್ದು ಗಾಳಿ ಬೆಳಕು ಚೆನ್ನಾಗಿರಬೇಕು. ಅಲ್ಲಿ ಕೆಲಸಮಾಡುವವರನ್ನು ಆಗಾಗ್ಗೆ ಪರೀಕ್ಷಿಸುತ್ತಿರಬೇಕು. ವೈದ್ಯಗುಣವುಳ್ಳವನನ್ನು ಮುಖ್ಯಪಾಚಕನನ್ನಾಗಿಯೂ ನೋಡಲು ಲಕ್ಷಣವಾಗಿರುವ ಶುಚಿಯಾಗಿರುವ ವಿನಯಸಂಪನ್ನರಾದ ಮತ್ತು ನಿಪುಣರಾದವರನ್ನು ಪಾಚಕರನ್ನಾಗಿಯೂ ನೇಮಿಸಬೇಕು. "प्रशस्तदिग्देशकृतं शुचिभाण्डं महच्छुचि। सजालकं गवाक्षाढ्यं आप्तवर्गनिषेवितम् ॥ परीक्षितस्त्रीपुरुषं भवेच्चापि महानसम्। तत्राध्यक्षं नियुञ्जीत प्रायो वैद्यगुणान्वितम्। शुचयो दक्षिणा दक्षा विनीताः प्रियदर्शनाः। तस्य चाज्ञाविधेयाः स्युः विविधाः परिकर्मिणः" सुश्रुत० कल्प० १।

महानाटक ಮಹಾನಾಟಕ (न०) ದೃಶ್ಯಕಾವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ದೊಡ್ಡ ನಾಟಕ. ಇದು ಹನುಮದ್ವಿರಚಿತವಾದ ರಾಮಚರಿತ್ರಾತ್ಮಕವಾದ ಒಂದು ನಾಟಕ. ನಾಟಕಕ್ಕೆ ಹೇಳಿರುವ ಎಲ್ಲಾ ಪತಾಕಾಸ್ಥಾನಗಳಿಂದ ಕೂಡಿ ಹತ್ತು ಅಂಕಗಳಿಂದ ರಚಿತವಾದ ನಾಟಕವು ಮಹಾನಾಟಕವೆನಿಸುವುದು. "एतदेव यदा सर्वैः पताकास्थानकैर्युतम्। अङ्कैश्च दशभिर्धीरा महानाटकमूचिरे" सा० द० ६-२२३। "एष श्रीलहनूमता विरचिते श्रीमन्महानाटके वीरश्रीयुतरामचन्द्रचरिते प्रत्युद्धृते विक्रमैः। मिश्रश्रीमधुसूदनेन कविना सन्दर्भ्य सज्जीकृते स्वर्गारोहणनामकोऽत्र नवमो यातोऽङ्क एवेत्यसौ"।

महानाडी ಮಹಾನಾಡೀ (स्त्री०) ಕಂಡರಾ ಎಂಬ ಮಹಾನಾಡಿ, ಮಹಾಸ್ನಾಯು. महती चासौ नाडी च। ["कण्डरा" ಪದದಲ್ಲಿ ವಿವರಕ್ಕೆ ನೋಡಿ.]

महानाद ಮಹಾನಾದ (पुं०) 1. ಗಜ, ಆನೆ. महान् नादोऽस्य। 2. ದೊಡ್ಡ ಶಬ್ದ, ಗಟ್ಟಿಯಾದ ಶಬ್ದ. महांश्चासौ नादश्च। 3. ಗರ್ಜಿಸುವ ಮೇಘ, ಗುಡುಗುವ ಮೋಡ. "महानादः कुञ्जरे स्याद्वर्षुकाब्दे महास्वने" मेदि०। 4. ಸಿಂಹ. "सिंहो मृगेन्द्रः पञ्चास्यः पारीन्द्रः श्वेतपिङ्गलः। व्यादीर्णास्यो महानादः शार्दूलस्तुल्यविक्रमः" वैज०। 5. ಕರ್ಣ, ಕಿವಿ. 6. ಉಷ್ಟ್ರ, ಒಂಟೆ. 7. ಗೋಸುಂಬೆ, ಘಳಿಗೆಗೊಂದು ಬಣ್ಣ ಬದಲಾಯಿಸುವ ಓತಿಕೇತ. 8. ಹೆಬ್ಬಾವು, ದಾಸರಹಾವು. (वि०) 9. ದೊಡ್ಡ ಶಬ್ದವುಳ್ಳ, ಗಟ್ಟಿಯಾದ ಸದ್ದುಳ್ಳ. "शरवर्षी महानादः स्फुरत्कार्मुककेतनः। नीलच्छविरसौ रेजे केशवच्छलनीरदः" माघ० १९-९६।

महानिशा ಮಹಾನಿಶಾ (स्त्री०) ರಾತ್ರಿಯ ಮಧ್ಯದ ಎರಡು ಜಾವ, ರಾತ್ರಿ ಒಂಬತ್ತು ಗಂಟೆಯಿಂದ ಮೂರು ಗಂಟೆಯವರೆಗಿನ ಕಾಲ. "महानिशा तु विज्ञेया मध्यमं प्रहरद्वयम्। तत्र स्नानं न कुर्वीत काम्यनैमित्तिकादृते" ಎಂದು ವಚನವಿರುವುದರಿಂದ ಕಾಮ್ಯವ್ರತ ಮತ್ತು ನೈಮಿತ್ತಿಕ ಕಾರಣಗಳ ಹೊರತು ಮಧ್ಯರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ಸ್ನಾನಾದಿಗಳು ನಿಷಿದ್ಧ.

महानील ಮಹಾನೀಲ (पुं०) 1. ಇಂದ್ರನೀಲಮಣಿ, ನೀಲರತ್ನ. महांश्चासौ नीलश्च। "महामहानीलशिलारुचः पुरो निषेदिवान् कंसकृषः स विष्टरे" माघ० १-१६। 2. ಭೃಂಗರಾಜ, ಗರಗದ ಸೊಪ್ಪು. 3. ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಆನೆ. "महानीलो भृङ्गराजे मणिनागविशेषयोः" मेदि०।

महानुभाव ಮಹಾನುಭಾವ (वि०) ಮಹಾತ್ಮನಾದ, ಮಹಾಮಹಿಮೆಯುಳ್ಳ, ಹೆಚ್ಚು ಪ್ರಭಾವಶಾಲಿಯಾದ. महान् अनुभावो यस्य। "ग्रहीतुमार्यान् परिचर्यया मुहुर्महानुभावा हि नितान्तमर्थिनः" माघ० १-१७।

महापञ्चमूल ಮಹಾಪಂಚಮೂಲ (न०) ಐದು ಮಹಾಮೂಲಿಕೆಗಳು. 1. ಬಿಲ್ವ 2. ಅಗ್ನಿಮಂಥ 3. ಶ್ಯೋನಾಕ (ಹೆಮ್ಮರ) 4. ಕಾಶ್ಮರೀ (ಶೀವನೆಯ ಮರ) ಮತ್ತು 5. ಪಾಟಲಾ (ಹಸುರು ಪಾದರಿ) ಇವು (ಐದೂ) ಮಹಾಪಂಚ ಮೂಲಗಳು.

महापञ्चविष ಮಹಾಪಂಚವಿಷ (न०) ದೊಡ್ಡ ವಿಷಪಂಚಕ. "शृङ्गी च कालकूटश्च मुस्तको वत्सनाभकः। शङ्खकर्णीति योगोऽयं महापञ्चविषाभिधः"।

महापथ ಮಹಾಪಥ (पुं०) 1. ಮುಖ್ಯ ರಸ್ತೆ, ರಾಜಮಾರ್ಗ, ಹೆದ್ದಾರಿ. महांश्चासौ पन्थाश्च "अः" (५-४-७४)। "सन्तानकाकीर्णमहापथं तच्चीनांशुकैः कल्पितकेतुमालम्" कुमा० ७-३। 2. ಹಿಮಾಚಲದಿಂದ ಸ್ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಹತ್ತುವ ಮಾರ್ಗ.

महापद्म ಮಹಾಪದ್ಮ (पुं०) 1. ಕುಬೇರನ ಒಂಬತ್ತು ನಿಧಿಗಳಲ್ಲೊಂದು. "महापद्मश्च पद्मश्च शङ्खो मकरकच्छपौ। मुकुन्दः कुन्दनीलौ च वरश्च निधयो नव" अम०। 2. ಸರ್ಪ, ಹಾವು. "शङ्खपालो महापद्मः काकोदर इतीरिताः" वैज०। 3. ಅಷ್ಟದಿಗ್ಗಜಗಳಲ್ಲೊಂದು. 4. ಒಂದು ದೊಡ್ಡ ಸಂಖ್ಯೆ. "महापद्मः पुनर्निधौ। नागसंख्याभिदोः" हेम०। (न०) 5. ಬಿಳಿತಾವರೆ, ಶ್ವೇತಕಮಲ, ಪುಂಡರೀಕ. "पुण्डरीकं महापद्मं पवित्रं पुण्यगन्धिकम्" वैज०।

महापातक ಮಹಾಪಾತಕ (नं०) ಮಹಾಪಾಪ, ದೊಡ್ಡ ಪಾಪ, ಮಾಡಬಾರದ ಘೋರವಾದ ಪಾಪ. महच्च तत् पातकं च । "ब्रह्महत्या सुरापानं स्तेयं गुर्वङ्गनागमः । महान्ति पातकान्याहुः तत्संसर्गश्च पञ्चमः" मनु० ११-५५। ಇವು ಐದೂ ಮಹಾಪಾತಕಗಳು.

महापातकिन् ಮಹಾಪಾತಕಿನ್ (वि०) ಮಹಾಪಾಪದಿಂದ ಕೂಡಿದವನು, ಬ್ರಹ್ಮಹತ್ಯೆ ಮೊದಲಾದ ಪಾಪ ಕಾರ್ಯ ಮಾಡಿದವನು. महापातकमस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। "महापातकिनो ये च पतितास्ते प्रकीर्तिताः। पतितानां न दाहः स्यात् नान्त्येष्टिर्नास्थिसञ्चयः"।

महापुराण ಮಹಾಪುರಾಣ (नं०) ವ್ಯಾಸಮಹರ್ಷಿ ಪ್ರಣೀತವಾದ ಪುರಾಣಗಳು, ಸೃಷ್ಟಿ ಮೊದಲಾದ ಹನ್ನೊಂದು ಲಕ್ಷಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಪುರಾಣಗಳು. **ಪುರಾಣದ ಹನ್ನೊಂದು ಲಕ್ಷಣಗಳು :** "सृष्टिश्चापि विसृष्टिश्च स्थितिस्तेषां च पालनम्। कर्मणां वासना वार्ता मनूनां च क्रमेण च। वर्णनं प्रलयानां च मोक्षस्य च निरूपणम्। उत्कीर्तनं हरेरेव देवानां च पृथक् पृथक्। दशाधिकं लक्षणं च महतां परिकीर्तितम्" ब्रह्मवै०।

महापुरुष ಮಹಾಪುರುಷ (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು, ನಾರಾಯಣ. 2. ಪರಮಪುರುಷ. 3. ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ಮನುಷ್ಯ, ಉತ್ತಮ ಗುಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಮನುಷ್ಯ, ಗೌರವಾರ್ಹನಾದ ಮನುಷ್ಯ. महान् पुरुषः। 4. 32 ಲಕ್ಷಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಮನುಷ್ಯ.

महापुष्पा ಮಹಾಪುಷ್ಪಾ (स्त्री०) ವಿಷ್ಣುಕ್ರಾಂತ ಗಿಡ.

महापृष्ठ ಮಹಾಪೃಷ್ಠ (पुं०) ಉಷ್ಟ್ರ, ಒಂಟೆ. महत् पृष्ठं यस्य।

महाप्रभु ಮಹಾಪ್ರಭು (पुं०) 1. ದೊಡ್ಡ ಯಜಮಾನ. 2. ಪರಮೇಶ್ವರ. महांश्चासौ प्रभुश्च।

महाप्रलय ಮಹಾಪ್ರಲಯ (पुं०) ಚತುರ್ಮುಖ (ಬ್ರಹ್ಮ)ನ ಆಯುಸ್ಸಿನ (ಬ್ರಹ್ಮಮಾನದಲ್ಲಿ ನೂರು ವರ್ಷಗಳ) ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಆಗುವ ಜಗತ್ತಿನ ನಾಶ. ಬ್ರಹ್ಮನ ಒಂದು ಹಗಲಿನ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಸಾಮಾನ್ಯ ಪ್ರಲಯವಾಗುವುದು. ನೂರು ವರ್ಷಗಳ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಸಕಲ ಜಗತ್ತಿನ ನಾಶವಾಗುವುದು. [ವಿವರಕ್ಕೆ "प्राकृतप्रलय" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

महाप्रसाद ಮಹಾಪ್ರಸಾದ (पुं०) 1. ಮಹಾವಿಷ್ಣುವಿನ ನೈವೇದ್ಯ ನಿರ್ಮಾಲ್ಯ ಪಾದತೀರ್ಥ ಮುಂತಾದುವು. "पादोदकं च निर्माल्यं नैवेद्यं च विशेषतः। महाप्रसाद इत्युक्त्वा ग्राह्यं विष्णोः प्रयत्नतः"। 2. ದೇವರು ಗುರು ಹಿರಿಯರು ಮುಂತಾದವರ ಅನುಗ್ರಹ, –ಒಲಿಮೆ.

महाप्राण ಮಹಾಪ್ರಾಣ (पुं०) 1. ಅಕ್ಷರಗಳನ್ನು ಉಚ್ಚರಿಸಲು ನಡೆಯುವ ಒಂದು ಯತ್ನ. ಈ ಯತ್ನವು ಆಭ್ಯಂತರ ಮತ್ತು ಬಾಹ್ಯಗಳೆಂದು ಎರಡು ವಿಧ. ಈ ಮಹಾಪ್ರಾಣ ಯತ್ನವು ಹನ್ನೊಂದು ವಿಧ ಬಾಹ್ಯ ಪ್ರಯತ್ನಗಳಲ್ಲೊಂದು. **ಹನ್ನೊಂದು ವಿಧ ಬಾಹ್ಯ ಪ್ರಯತ್ನಗಳು :** (1) ವಿವಾರ, (2) ಸಂವಾರ, (3) ಶ್ವಾಸ, (4) ನಾದ, (5) ಘೋಷ, (6) ಅಘೋಷ, (7) ಅಲ್ಪಪ್ರಾಣ, (8) ಮಹಾಪ್ರಾಣ, (9) ಉದಾತ್ತ, (10) ಅನುದಾತ್ತ ಮತ್ತು (11) ಸ್ವರಿತ. 2. ಮಹಾಪ್ರಾಣ ಯತ್ನದಿಂದ ಉಚ್ಚರಿಸಲ್ಪಡುವ ವರ್ಣ (ಅಕ್ಷರ). **ಮಹಾಪ್ರಾಣ (ಬಾಹ್ಯ) ಪ್ರಯತ್ನದಿಂದ ಉಚ್ಚರಿಸಲ್ಪಡುವ ಅಕ್ಷರಗಳು :** ಕವರ್ಗ ಮೊದಲುಗೊಂಡು ಪ್ರತಿಯೊಂದು ವರ್ಗದ 2 ಮತ್ತು 4ನೆಯ ಅಕ್ಷರಗಳು. ख घ छ झ ठ ढ थ ध फ भ ಮತ್ತು श ष स ह ಇವು ಮಹಾಪ್ರಾಣ ವರ್ಣಗಳು. [**ಇಲ್ಲೊಂದು ತಿದ್ದುಪಡಿ:** ख घ छ झ ಮೊದಲಾದ ಮಹಾಪ್ರಾಣ ವರ್ಣಗಳು **ಆಭ್ಯಂತರ** ಪ್ರಯತ್ನದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದುವು ಎಂದು ಪ್ರಮಾದದಿಂದ ತಪ್ಪುಬಿದ್ದಿರುವುದು. **"ಬಾಹ್ಯ ಮಹಾಪ್ರಾಣ ಪ್ರಯತ್ನ"** ಎಂದು ತಿದ್ದಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು.] (वि०) 3. ಹೆಚ್ಚು ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳವನು. "एवं सुरगणान् क्रुद्धो भीषयन् वपुषा रिपून्। व्यनदत् सुमहाप्राणो येन लोका विचेतसः" भाग० ६-११-६। 4. ರಣಹದ್ದು, ಮುಂಡಕಾಗೆ.

महाफल ಮಹಾಫಲ (पुं०) 1. ಬಿಲ್ವವೃಕ್ಷ. (नं०) 2. ದೊಡ್ಡ ಫಲ. 3. ಅಧಿಕವಾದ ಪ್ರಯೋಜನ. (वि०) 4. ದೊಡ್ಡ ಫಲವುಳ್ಳ. 5. ಅಧಿಕವಾದ ಪ್ರಯೋಜನವುಳ್ಳ.

महाफला ಮಹಾಫಲಾ (स्त्री०) 1. ಹಾವು ಮೆಕ್ಕೆ. 2. ದೊಡ್ಡ ಜಾತಿಯ ನೇರಳೆ ಗಿಡ, ರಾಜನೇರಳೆ. 3. ಕಹಿಸೋರೆ. 4. ಪಡವಲ ಗಿಡ.

महाबल ಮಹಾಬಲ (पुं०) 1. ವೇಗವಾದ ವಾಯು. महत् बलं यस्य। "शुष्मिर्महाबलो वेगी नभोजातः सदागतिः" वैज०। 2. ವಿಷ್ಣು, ನಾರಾಯಣ. महत् बलम् अपरिमितक्रियत्वेऽपि अनाकलितश्रमत्वलक्षणशक्तिरस्य। "कर्त्रन्तरानपेक्षो यः सृष्टेः स स्यान्महाबलः" इति निरुक्तिः। "महोत्साहो महाबलः" वि० स०। 3. ಬುದ್ಧ. **ಬುದ್ಧನ ಹತ್ತು ಬಲಗಳು :** (1) दानम्, (2) शीलम्, (3) क्षमा, (4) वीर्यम्,

(5) ध्यानम्, (6) प्रज्ञा, (7) बलम्, (8) उपायः, (9) प्रणिधिः ಮತ್ತು (10) ज्ञानम्। (न०) 4. ಸೀಸ ಲೋಹ. (वि०) 5. ಹೆಚ್ಚು ಬಲಶಾಲಿಯಾದ.

महाबाहु ಮಹಾಬಾಹು (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು, ನಾರಾಯಣ. (वि०) 2. ಉದ್ದವಾದ ತೋಳುಗಳುಳ್ಳವನು.

महाबिल ಮಹಾಬಿಲ (न०) ಆಕಾಶ, ಅಂತರಿಕ್ಷ.

महाभाग ಮಹಾಭಾಗ (वि०) ಬಹಳ ಅದೃಷ್ಟಶಾಲಿ, ಪುಣ್ಯವಂತ, ದಶಾವಂತ. "महाभाग सदृशं खलु ते निर्माणस्य वचनमधुरतया" मालती० २।

महाभाग्य ಮಹಾಭಾಗ್ಯ (वि०) ಹೆಚ್ಚು ಅದೃಷ್ಟ, ಹೆಚ್ಚು ಐಶ್ವರ್ಯ, ಸಮೃದ್ಧಿ, ಅಭ್ಯುದಯ. महच्च तत् भाग्यं च।

महाभारत ಮಹಾಭಾರತ (न०) ವ್ಯಾಸಮಹರ್ಷಿ ಪ್ರಣೀತವಾದ ಒಂದು ಇತಿಹಾಸ ಗ್ರಂಥ. महान्तं भारं तनोति — तनु (विस्तारे) "डः" (वा० ३-२-४८)। ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳೆಲ್ಲರೂ ಸೇರಿ ಒಂದು ತಕ್ಕಡಿಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಕಡೆ ನಾಲ್ಕು ವೇದಗಳನ್ನೂ ಇನ್ನೊಂದು ಕಡೆ ಮಹಾಭಾರತವನ್ನೂ ಇಟ್ಟು ತೂಗಿದರು. ನಾಲ್ಕು ವೇದಗಳಿಗಿಂತಲೂ ಮಹಾಭಾರತವೇ ಹೆಚ್ಚು ಭಾರವಾಗಿ ತೂಗಿತು. ಆಗಿನಿಂದ ವಿಷಯದ ಮಹತ್ತ್ವದಿಂದಲೂ ಗುರುತ್ವದಿಂದಲೂ ಈ ಗ್ರಂಥಕ್ಕೆ "ಮಹಾಭಾರತ"ವೆಂದು ಹೆಸರಾಯಿತು. "एकतश्चतुरो वेदा भारतं चैकदेशतः। पुरा किल सुरैः सर्वैः समेत्य तुलया धृतम्॥ चतुर्भ्यः सरहस्येभ्यो वेदेभ्यो ह्यधिकं यदा। तदाप्रभृति लोकेऽस्मिन् महाभारतमुच्यते॥ महत्त्वे च गुरुत्वे च ध्रियमाणं यतोऽधिकम्। महत्त्वाद्भारवत्त्वाच्च महाभारतमुच्यते" भा० आदि० १-२९७-९९। [ವಿವರಗಳಿಗೆ "भारत" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

महाभाष्य ಮಹಾಭಾಷ್ಯ (न०) 1. ದೊಡ್ಡ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ. 2. ಪತಂಜಲಿಮಹರ್ಷಿಯು ಪಾಣಿನಿಸೂತ್ರಗಳಿಗೆ ಬರೆದ ವ್ಯಾಕರಣ ಮಹಾಭಾಷ್ಯ.

महाभीष्म ಮಹಾಭೀಷ್ಮ (पुं०) ಶಂತನು ರಾಜ, ಭೀಷ್ಮನ ತಂದೆ. "महाभीष्मस्तु शन्तनुः प्रतीपः" त्रिकाण्ड०।

महाभूत ಮಹಾಭೂತ (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು, ನಾರಾಯಣ. महान्तः महात्मानः भूताः स्वभूता अस्य। "महाभूतो महात्मानः स्वभूता यस्यचोच्यते" इति निरुक्तिः। "महाभूतो महानिधिः" वि० स०। (न०) 2. ಪೃಥಿವಿ ಜಲ ಆಕಾಶ ವಾಯು ಮತ್ತು ತೇಜಸ್ಸುಗಳೆಂಬ ಪಂಚ ಮಹಾಭೂತಗಳು. "तं वेधा विदधे नूनं महाभूतसमाधिना" रघु० १-२९।

महाभैरव ಮಹಾಭೈರವ (पुं०) 1. ಶರಭರೂಪಿಯಾದ ಪರಮೇಶ್ವರ. महान् भैरवः। (स्त्री०) **-भैरवी -ಭೈರವೀ.** 2. ಒಂದು ವಿದ್ಯೆ. "तन्महाभैरवीं विद्यां धर्मश्रद्धयोराहरणाय प्रस्थापयामः" प्रबोध० ३-२४।

महाभोग ಮಹಾಭೋಗ (वि०) 1. ಹೆಚ್ಚು ವೈಶಾಲ್ಯವುಳ್ಳ. महान् आभोगः पूर्णता यस्य। (स्त्री०) **-भोगा -ಭೋಗಾ.** 2. ದುರ್ಗಾದೇವಿ. महान् भोगः सुखरूपमस्याः। "महार्थसाधनी देवी महाभोगा ततः स्मृता" देवीपु०।

महामनस् ಮಹಾಮನಸ್ (पुं०) 1. ಶರಭಮೃಗ. (वि०) 2. ದೊಡ್ಡ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳ, ಉದಾರವಾದ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳ. महत् उत्कृष्टं मनो यस्य।

महामन्त्र ಮಹಾಮಂತ್ರ (पुं०) ವೀರ್ಯವತ್ತಾದ ವೇದಮಂತ್ರ.

महामांस ಮಹಾಮಾಂಸ (न०) ಪುರುಷನ ಮಾಂಸ. महत् निन्दितं मांसम्। "अशस्त्रपूतमव्याजं पुरुषाङ्गोपकल्पितम्। विक्रीयते महामांसं गृह्यतां गृह्यतामिति" मालती० ५-१२।

महामात्र ಮಹಾಮಾತ್ರ (पुं०) 1. ಪ್ರಧಾನಾಮಾತ್ಯ, ಮುಖ್ಯ ಮಂತ್ರಿ. महती मात्रा गौरवपरिमाणं यस्य। "मन्त्रे कर्मणि भूषायां वित्ते माने परिच्छदे। मात्रा च महती येषां महामात्रास्तु ते स्मृताः"। 2. ಮಾವಟಿಗರ ಯಜಮಾನ. "हस्त्यारोहा निषादिनः। तत्प्रधाना महामात्राः" वैज०। (वि०) 3. ಹೆಚ್ಚು ಐಶ್ವರ್ಯವಂತ, ದೊಡ್ಡ ಧನಿಕ. "लक्ष्मीवान् लक्ष्मणः श्रीलो महामात्रोऽधिकर्धिकः" वैज०।

महामाया ಮಹಾಮಾಯಾ (स्त्री०) ಅವಿದ್ಯೆ, ಒಂದು ವಸ್ತುವು ಮತ್ತೊಂದರಂತೆ ತೋರುವುದು. ಇದು ಜಗತ್ತಿಗೆ ಮೂಲಕಾರಣವಾದುದರಿಂದ ಮಹಾಮಾಯೆಯೆನಿಸುವುದು.

महामाष ಮಹಾಮಾಷ (पुं०) ಕಾರಾಮಣಿ, ಅಲಸಂದೆ.

महामुनि ಮಹಾಮುನಿ (पुं०) 1. ಅಗಸ್ತ್ಯಋಷಿ. 2. ಧನಿಯ, ಕೊತ್ತುಂಬರಿ. "अथ महामुनिः। अगस्तिकुस्तुम्बुरुणोः" हेम०।

महामूल ಮಹಾಮೂಲ (न०) ರಾಜೀರುಳ್ಳಿ. महत् (वीर्यकारित्वात्) श्रेष्ठं मूलमस्य।

महामूल्य ಮಹಾಮೂಲ್ಯ (नं०) 1. ಪದ್ಮರಾಗ, ಮಾಣಿಕ್ಯ. (वि०) 2. ಅಧಿಕ ಬೆಲೆಯುಳ್ಳ, ಹೆಚ್ಚು ಬೆಲೆ ಬಾಳುವ. "महामूल्यं महार्घे स्यात् पद्मरागमणावपि" विश्व०।

महामृग ಮಹಾಮೃಗ (पुं०) 1. ಶರಭ, ಕಡವೆಮೃಗ. 2. ದೊಡ್ಡ ಮೃಗ, ಗಜ, ಆನೆ. महान् मृगः।

महामोह ಮಹಾಮೋಹ (पुं०) 1. ಅರುಳು-ಮರಳು, ಬುದ್ಧಿನಾಶ, ಅವಿವೇಕ, ಅಜ್ಞಾನ. महान् मोहः। "वत्स, मया महामोहस्य विवेकसकाशादत्याहितं श्रुतम्। तेन तद्वृत्तान्तं प्रत्येतुमागतोऽस्मि" प्रबोध० २। 2. ವಿಷಯೋಪಭೋಗ, ಸುಖಾನುಭವದ ಆಸೆ. "तमोऽविवेको मोहः स्यात् अन्तःकरणविभ्रमः। महामोहस्तु विज्ञेयो ग्राम्यभोगसुखैषणा"।

महायज्ञ ಮಹಾಯಜ್ಞ (पुं०) ಗೃಹಸ್ಥನು ಪ್ರತಿದಿನವೂ ಮಾಡಬೇಕಾದ ಪಂಚ ಮಹಾಯಜ್ಞಗಳು ; (1) ಬ್ರಹ್ಮಯಜ್ಞ (ವೇದಾಧ್ಯಯನ), (2) ದೇವಯಜ್ಞ (ಅಗ್ನಿಕಾರ್ಯ), (3) ಪಿತೃಯಜ್ಞ (ತರ್ಪಣ), (4) ಭೂತಯಜ್ಞ (ಬಲಿ) ಮತ್ತು (5) ಮನುಷ್ಯಯಜ್ಞ (ಅತಿಥಿಸತ್ಕಾರ). "अध्यापनं ब्रह्मयज्ञः पितृयज्ञस्तु तर्पणम्। होमो दैवो बलिर्भौतो नृयज्ञोऽतिथिपूजनम्" मनु० ३-७०।

महारजत ಮಹಾರಜತ (नं०) ಸುವರ್ಣ, ಚಿನ್ನ. महच्च तत् रजतं च।

महारजन ಮಹಾರಜನ (नं०) 1. ಕುಸುಂಬೆ ಹೂವು. 2. ಸ್ವರ್ಣ, ಚಿನ್ನ. "महारजनमुद्दिष्टं शातकुम्भकुसुम्भयोः" विश्व०।

महारथ ಮಹಾರಥ (पुं०) 1. ದೊಡ್ಡ ರಥ. महान् रथः। 2. ಮಹಾಶೂರನಾದ ಯೋಧ. "एको दशसहस्राणि योधयेद्यस्तु धन्विनाम्। शस्त्रशास्त्रप्रवीणश्च विज्ञेयः स महारथः"। ಹತ್ತು ಸಹಸ್ರ ಯೋಧರೊಡನೆ ಯುದ್ಧಮಾಡಬಲ್ಲ ಮತ್ತು ಶಸ್ತ್ರವಿದ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ನಿಪುಣನಾದ ಯೋಧನು ಮಹಾರಥ. 3. ತನ್ನನ್ನೂ ಸಾರಥಿಯನ್ನೂ ಕುದುರೆಗಳನ್ನೂ ರಕ್ಷಿಸಿಕೊಂಡು ಯುದ್ಧ ಮಾಡಬಲ್ಲವನು. "आत्मानं सारथिं चाश्वान् रक्षन् युध्येत यो नरः। स महारथसंज्ञः स्यात् इत्याहुर्नीतिकोविदाः"। "महारथः पुष्यरथं रथाङ्गी क्षिप्रं क्षपानाथ इवाधिरूढः" माघ० ३-२२।

महारस ಮಹಾರಸ (पुं०) 1. ಕಬ್ಬು. 2. ಖರ್ಜೂರದ ಮರ. महान् रसो यस्य। "इक्षुर्वृष्यो मधुतृणे मृत्युपुष्पो महारसः" वैज०। 3. ಚೆನ್ನಮೂಳೆ. 4. ಪಾದರಸ. 5. ಗೂಡಿನಲ್ಲಿರುವ ರೇಷ್ಮೆಹುಳು. "महारसः स्यात् खर्जूरे कोशकारकशेरुणोः" मेदि०। (नं०) 6. ಗಂಜಿ, ಅನ್ನದ ಮೇಲಿನ ಕೆನೆ. **-रसा -ರಸಾ.** 7. ವಿಷ್ಣುಕ್ರಾಂತ ಗಿಡ. "विष्णुक्रान्ता तु सुमुखी गवसी स्यान्महारसा" वैज०। 8. ನೀಲಿಗಿಡ. "श्रीफल्यां क्लीतकी नीली नीलकेशी महारसा" वैज०।

महाराज ಮಹಾರಾಜ (पुं०) 1. ರಾಜ, ದೊರೆ, ಅರಸು. महांश्चासौ राजा च। 2. ನಾಟಕಗಳಲ್ಲಿ ರಾಜನನ್ನು ಸಂಬೋಧಿಸುವ ಗೌರವ ಪದ. "अथ नाटचोक्तयो राजा देवो भट्टारकोऽपि च। महाराजश्च" वैज०। 3. ನಖ, ಉಗುರು. "पुनर्भवः पाणिरुहो महाराजः पुनर्भवः" वैज०।

महाराजाधिराज ಮಹಾರಾಜಾಧಿರಾಜ (पुं०) ಸಾರ್ವಭೌಮ, ಚಕ್ರವರ್ತಿ, ಸಾಮಂತ ರಾಜರ ಅಧಿಪತಿ, ಒಂದು ರಾಷ್ಟ್ರದ ಅಧಿಪತಿ, ಚಕ್ರಾಧಿಪತಿ.

महाराजिक ಮಹಾರಾಜಿಕ (पुं० ब० व०) ಗಣದೇವತೆಗಳು. महती राजिः पङ्क्तिर्येषाम् "कप्" (५-४-१५४)। "महाराजिकसाध्याश्च रुद्राश्च गणदेवताः" अम०।

महाराज्ञी ಮಹಾರಾಜ್ಞೀ (स्त्री०) ಪಟ್ಟಮಹಿಷಿ, ಪಟ್ಟಾಭಿಷಿಕ್ತಳಾದ ರಾಜನ ಪತ್ನಿ.

महारात्रि ಮಹಾರಾತ್ರಿ (स्त्री०) 1. ರಾತ್ರಿಯ ಮಧ್ಯದ ಎರಡು ಜಾವಗಳ ಕಾಲ. "महानिशा" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ. 2. ಮಹಾಪ್ರಳಯ, ಬ್ರಹ್ಮನ ನೂರು ವರ್ಷಗಳ ಆಯಸ್ಸು ಕಳೆದ ನಂತರದ ಕಾಲ, ಮಹಾಕಲ್ಪ. "ब्रह्मणश्च निपाते च महाकल्पो भवेन्नृप। प्रकीर्तिता महारात्रिः"।

महाराष्ट्र ಮಹಾರಾಷ್ಟ್ರ (पुं०) 1. ಒಂದು ದೊಡ್ಡ ದೇಶ. महान् राष्ट्रः। 2. ಮಹಾರಾಷ್ಟ್ರ ದೇಶ. (पुं० ब० व०) 3. ಮಹಾರಾಷ್ಟ್ರ ದೇಶದ ಜನರು.

महाराष्ट्री ಮಹಾರಾಷ್ಟ್ರೀ (स्त्री०) 1. ಮಹಾರಾಷ್ಟ್ರ ದೇಶದ ಭಾಷೆ, ಪ್ರಾಕೃತಭಾಷೆಯ ಒಂದು ಭೇದ. "महाराष्ट्राश्रयां भाषां प्रकृष्टं प्राकृतं विदुः" काव्या० १-३४। 2. ನೀರುಹಿಪ್ಪಲಿ. स देशः कारणत्वेनास्त्यस्याः "अच्" (५-२-१२७)। "ङीष्" (४-१-४१)।

महारोग ಮಹಾರೋಗ (पुं०) ಎಂಟು ವಿಧ ಮಹಾವ್ಯಾಧಿಗಳು : (1) उन्मादः, (2) राजयक्ष्मा (ಕ್ಷಯರೋಗ), (3) श्वासः (ದಮ್ಮು ಉಬ್ಬಸ), (4) त्वग्दोषः (ಚರ್ಮವ್ಯಾಧಿ), (5) मधुमेहः (ಮೂತ್ರರೋಗ.),

(6) अश्मरी (ಮೂತ್ರಾತಿಸಾರ, ಸಕ್ಕರೆರೋಗ), (7) उदररोग: (ಹೊಟ್ಟೆಶೂಲೆ) ಮತ್ತು (8) भगन्दर (ಆಸನವ್ರಣ, ನಾಡೀವ್ರಣ). "उन्मादो राजयक्ष्मा च श्वासस्त्वग्दोष एव च। मधुमेहश्चाश्मरी च तथोदरभगन्दरौ। इत्येतेऽष्टौ महारोगा महापातकसंभवा:"।

महारौरव ಮಹಾರೌರವ (पुं०) ಇಪ್ಪತ್ತೆಂಟು ವಿಧ ನರಕಗಳಲ್ಲೊಂದು. [ವಿವರಕ್ಕೆ "नरक" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

महार्घ ಮಹಾರ್ಘ (वि०) 1. ಬಹು ಬೆಲೆ ಬಾಳುವ. महान् अर्घो मूल्यं यस्य। (पुं०) 2. ಲಾವಕ್ಕಿ. "महार्घस्तु महामूल्ये तथा लावकपक्षिणि" विश्व०।

महार्णव ಮಹಾರ್ಣವ (पुं०) ದೊಡ್ಡ ಸಮುದ್ರ, ತುಂಬಿದ ಸಮುದ್ರ. महान् अर्णव:। पूर्णश्चन्द्रोदयाकाङ्क्षी दृष्टान्तोऽत्र महार्णव:" माघ० २-३१।

महार्बुद ಮಹಾರ್ಬುದ (न०) ಹತ್ತು ಅರ್ಬುದ, ನೂರು ಕೋಟಿ ಸಂಖ್ಯೆ.

महार्ह ಮಹಾರ್ಹ (वि०) ಹೆಚ್ಚು ಬೆಲೆ ಬಾಳುವ, ಅಧಿಕ ಬೆಲೆಯುಳ್ಳ. महान् अर्ह: मूल्यं यस्य। "महार्हशय्यापरिवर्तनच्युतै:" कुमा० ५-१२।

महालय ಮಹಾಲಯ (पुं०) 1. ದೊಡ್ಡ ಮನೆ, ವಿಶಾಲವಾದ ಮತ್ತು ಎತ್ತರವಾದ ಮನೆ. महान् आलय:। 2. ದೇವಾಲಯ, ಗುಡಿ. 3. ತೀರ್ಥಸ್ಥಾನ, ಪುಣ್ಯಕ್ಷೇತ್ರ. 4. ಕನ್ಯಾಮಾಸದ ಕೃಷ್ಣಪಕ್ಷ. 5. ಯಾತ್ರಾಸ್ಥಳ. 6. ಪರಮಾತ್ಮ. महान् लयोऽत्र।

महालक्ष्मी ಮಹಾಲಕ್ಷ್ಮೀ (स्त्री०) 1. ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿ, ಮಹಾವಿಷ್ಣುವಿನ ಪತ್ನಿ. 2. ಎಂಟು ಭುಜಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ದುರ್ಗಾದೇವಿ. "सेवे सैरिभमर्दिनीमिह महालक्ष्मीं सरोजस्थिताम्"।

महावराह ಮಹಾವರಾಹ (पुं०) ಆದಿವರಾಹ, ಹಿರಣ್ಯಾಕ್ಷನ ಸಂಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ಮಹಾವಿಷ್ಣುವು ಕೈಗೊಂಡ ಮೂರನೆಯ ಅವತಾರ. "समुज्जिहीर्षुं जगतीं महाभरां महावराहं महतोऽर्णवादिव" किरा० १४-४०। "महावराहो गोविन्द:" वि० स०।

महावरोह ಮಹಾವರೋಹ (पुं०) ಆಲದಮರ, ವಟವೃಕ್ಷ. महान् अवरोहो यस्य।

महावाक्य ಮಹಾವಾಕ್ಯ (न०) ಅನೇಕ ಅವಾಂತರ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಒಂದು ದೊಡ್ಡ ವಾಕ್ಯ, ದೀರ್ಘವಾದ ವಾಕ್ಯ, ವಾಕ್ಯಗಳ ಸಮುದಾಯ. ಮಹಾರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ವಾಕ್ಯ.

महाविद्या ಮಹಾವಿದ್ಯಾ (स्त्री०) ಹತ್ತು ವಿಧ ವಿದ್ಯೆಗಳಲ್ಲೊಂದು.

महाविष ಮಹಾವಿಷ (पुं०) ಎರಡು ತಲೆ ಹಾವು. महत् उत्कटं विषमस्य।

महाविषुव ಮಹಾವಿಷುವ (न०) ಮೇಷಸಂಕ್ರಾಂತಿ. महच्च तत् विषुवश्च—"व:" (५-२-१०९)। ಇಲ್ಲಿ विषु ಪದಕ್ಕೆ "व" ಪ್ರತ್ಯಯ ವಿಹಿತವಾಗಿದೆ.

महाविष्णु ಮಹಾವಿಷ್ಣು (पुं०) 1. ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣ. 2. ಕಪಿಲ ಮಹರ್ಷಿ. "कपिलस्तु महाविष्णु:" वैज०।

महावीचि ಮಹಾವೀಚಿ (पुं०) ಇಪ್ಪತ್ತೆಂಟು ನರಕಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ನರಕ. महान् अवीचिरत्र।

महावीर ಮಹಾವೀರ (पुं०) 1. ಗರುಡ. 2. ಸಿಂಹ, 3. ಯಾಗದ ಅಗ್ನಿ. 4. ಇಂದ್ರನ ವಜ್ರಾಯುಧ. 5. ಬಿಳಿ ಕುದುರೆ. 6. ಗಿಡಗ, ಡೇಗೆ ಹಕ್ಕಿ. "महावीरस्तु गरुडे शूरे सिंहे मखानले। वज्रे श्वेततुरङ्गे च सञ्चालविहगेऽपि च" मेदि०। 7. ಕೋಗಿಲೆ. 8. ಪಕ್ಷಿ, ಹಕ್ಕಿ. 9. ಪುತ್ರ, ಮಗ. 10. ಹಂಸ. 11. ವಿಷ್ಣು. 12. ಯಾಗದ ಪಾತ್ರೆ. 13. ಒಳ್ಳೆಯ ಯೋಧ, ಉತ್ತಮ ಸೈನಿಕ. 14. ಅಗ್ನಿ. (वि०) 15. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ, ಉತ್ತಮವಾದ. 16. ಶೂರ, ಪರಾಕ್ರಮಿ, "महावीरो यज्ञपात्रे गरुडे सुभटे खगे। वज्रेऽश्वे तनये हंसे शूरेऽग्नौ प्रवरे हरौ" वैज०। "महावीर: पवौ तार्क्ष्ये शूरे सिंहेऽपि कोकिले" विश्व०।

महावीरचरित ಮಹಾವೀರಚರಿತ (न०) ಭವಭೂತಿ ಕವಿ ರಚಿತವಾದ ಒಂದು ನಾಟಕ.

महावीर्य ಮಹಾವೀರ್ಯ (पुं०) 1. ಪರಮಾತ್ಮ. 2. ವಾರಾಹಿ ಗಿಡ. (वि०) 3. ಹೆಚ್ಚು ಬಲವುಳ್ಳವನು. (स्त्री०) **–वीर्या –ವೀರ್ಯಾ.** 4. ಸೂರ್ಯನ ಪತ್ನಿ, ಸಂಜ್ಞಾದೇವಿ. "त्रसरेणुर्महावीर्या स्वातिसूर्या सुवर्चला" त्रिकाण्ड०। 5. ಕಾಡುಹತ್ತಿ ಗಿಡ.

महाव्यसन ಮಹಾವ್ಯಸನ (न०) ದುರ್ಮಾರ್ಗ, ಕೆಟ್ಟ ಚಾಳಿ, ತಪ್ಪುದಾರಿ, ದುರ್ನಡತೆ. **ಮಹಾವ್ಯಸನವು ಏಳು ವಿಧ:** (1) मृगया (ಬೇಟೆ), (2) अक्ष: (ಪಗಡೆಯಾಟ), (3) स्त्रिय: (ಪರಸ್ತ್ರೀ ಸಹವಾಸ), (4) पानम् (ಕುಡಿತ), (5) वाक्पारुष्यम् (ಕಠಿನವಾಗಿ ಮಾತಾಡುವಿಕೆ, ಮನ ನೋಯಿಸುವಂತೆ ಮಾತಾಡುವುದು), (6) अर्थदूषणम् (1. ದುಂದುವೆಚ್ಚ. 2. ಇನ್ನೊಬ್ಬನ ಆಸ್ತಿ ಹಾಳು ಮಾಡುವುದು. 3. ಅಪಾರ್ಥಮಾಡುವುದು) ಮತ್ತು

(7) दण्डपारुष्यम् (ಕಠಿನ ಶಿಕ್ಷೆ ಕೊಡುವುದು). "मृगयाक्षाः स्त्रियः पानं वाक्पारुष्यार्थदूषणे। दण्डपारुष्यमित्येतत् महाव्यसनसप्तकम्" वैज०।

महाव्याहृति ಮಹಾವ್ಯಾಹೃತಿ (स्त्री०) ಪ್ರಣವಪೂರ್ವಕವಾದ भूर्भुवः सुवः ಎಂಬ ಮೂರು ವ್ಯಾಹೃತಿಗಳು. "ओंकारपूर्विकास्तिस्रः महाव्याहृतयोऽव्ययाः। त्रिपदा चैव सावित्री विज्ञेयं ब्रह्मणो मुखम्" मनु० २-८१।

महाव्रत ಮಹಾವ್ರತ (न०) 1. ದೊಡ್ಡ ವ್ರತ, ದೊಡ್ಡ ನಿಯಮ, ಮತಸಂಬಂಧವಾದ ದೊಡ್ಡ ಕಾರ್ಯಾಚರಣೆ. महत् व्रतम्। "तीव्रं महाव्रतमिवात्र चरन्ति वप्राः" माघ० ४-५८। 2. ಮುಖ್ಯ ಕಾರ್ಯ, ಪ್ರಧಾನವಾದ ಧರ್ಮ, ಅವಶ್ಯವಾದ ಕಾರ್ಯ. "प्राणैरपि हिता वृत्तिरद्रोहो व्याजवर्जनम्। आत्मनीव प्रियाधानमेतन्मैत्रीमहाव्रतम्" म० वी० ५-५९।

महाशङ्ख ಮಹಾಶಂಖ (पुं०) 1. ಕಂಬು, ದೊಡ್ಡ ಶಂಖ. 2. ಮನುಷ್ಯನ ಎಲುಬು. 3. ಒಂದು ಸಂಖ್ಯೆ 1000000000000. ["परार्ध" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] 4. ಲಲಾಟ, ಹಣೆ. "महाशङ्खो मनुष्यास्थिसंख्याभेदालिकेषु च" मेदि०। 5. ಕುಬೇರನ ನವನಿಧಿಗಳಲ್ಲೊಂದು. "महाशङ्खो निधिभेदे संख्याभेदे नरास्थिनि" हेम०।

महाशठ ಮಹಾಶಠ (पुं०) 1. ದತ್ತೂರಿ ಗಿಡ. (वि०) 2. ದೊಡ್ಡ ಧೂರ್ತ, ಮಹಾ ವೇಷಧಾರಿ, ಮೋಸಗಾರ.

महाशय ಮಹಾಶಯ (पुं०) ಮಹಾತ್ಮ, ಮಹಾನುಭಾವ, ಉದಾರವಾದ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳವನು. महान् उदारः आशयो यस्य।

महाशल्क ಮಹಾಶಲ್ಕ (पुं०) ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಸಮುದ್ರದ ಮೀನು.

महाशुक्ति ಮಹಾಶುಕ್ತಿ (स्त्री०) ಮುತ್ತಿನ ಚಿಪ್ಪು. महती शुक्तिः।

महाशूद्र ಮಹಾಶೂದ್ರ (पुं०) 1. ಗೊಲ್ಲ, ಗೋಪಾಲಕ. स्त्रियां "ङीष्" (४-१-६३)। **-शूद्री -ಶೂದ್ರೀ.** ಗೊಲ್ಲರ ಜಾತಿಯ ಹೆಂಗಸು. "आभीरस्तु महाशूद्रः गोपो गोसंख्यगोदुहौ" वैज०। "आभीरी तु महाशूद्री" अम०। 2. ಉತ್ತಮ ಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿರುವ ಶೂದ್ರ.

महाश्वास ಮಹಾಶ್ವಾಸ (पुं०) ಕಾಸರೋಗ, ದಮ್ಮು, ಉಬ್ಬಸ.

महाश्वेता ಮಹಾಶ್ವೇತಾ (स्त्री०) 1. ಸರಸ್ವತಿ. महान् श्वेतो वर्णो यस्याः। 2. ನೀಲಿ ವಿಷ್ಣುಕ್ರಾಂತ. "विष्णुक्रान्ता परास्फोताश्वखुरी शीतलाऽत्र तु। नीलायां तु महाश्वेता" वैज०।

महाषष्ठी ಮಹಾಷಷ್ಠೀ (स्त्री०) ದುರ್ಗಾದೇವಿ. "ओं दुं दुं दुं दुर्गे दुर्गं नाशय नाशय हन हन दह दह मथ मथ वध वध सर्वहिंस्रान् महाषष्ठीरूपेण बालकं रक्ष रक्ष चिरजीविनं कुरु श्रीं ह्रीं ह्रूं फट् स्वाहा" महाषष्ठीकवचम्।

महाष्टमी ಮಹಾಷ್ಟಮೀ (स्त्री०) ಆಶ್ವಯುಜ ಶುಕ್ಲ ಪಕ್ಷದ ಅಷ್ಟಮಿ. महत्याः महादेव्याः अष्टमी। "आश्विने शुक्लपक्षस्य भवेद्या अष्टमीतिथिः। महाष्टमीति सा प्रोक्ता देव्याः प्रीतिकरा परा" कालिकापु०।

महासत्त्व ಮಹಾಸತ್ತ್ವ (पुं०) 1. ಒಂದು ದೊಡ್ಡ ಪ್ರಾಣಿ. (वि०) 2. ದೃಢವಾದ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳವನು, ಸಂತೋಷ ಮತ್ತು ದುಃಖಗಳಿಂದ ಮನಸ್ಸು ಕೆಡದವನು. "अविकत्थनः क्षमावानतिगम्भीरो महासत्त्वः" सा० द०। 3. ಪ್ರಾಮಾಣಿಕ, ನೀತಿಜ್ಞ.

महासर्ग ಮಹಾಸರ್ಗ (पुं०) ಮಹಾಪ್ರಳಯದನಂತರ ಪುನಃ ನಡೆಯುವ ಜಗತ್ತಿನ ಸೃಷ್ಟಿ.

महासर्ज ಮಹಾಸರ್ಜ (पुं०) 1. ಪನಸವೃಕ್ಷ, ಹಲಸಿನ ಮರ. 2. ಹೊನ್ನೆಮರ.

महासहा ಮಹಾಸಹಾ (स्त्री०) 1. ದೊಡ್ಡ ಗೋರಂಟಿ. "अम्लानस्तु महासहा" अम०। 2. ಕಾಡುದ್ದಿನ ಗಿಡ. "माषपर्णी महासहा" अम०।

महासुप्ति ಮಹಾಸುಪ್ತಿ (स्त्री०) ಚತುರ್ಮುಖ ಬ್ರಹ್ಮನ ನಿದ್ರಾಸಮಯ, ಬ್ರಹ್ಮನ ರಾತ್ರಿ. "चतुर्युगसहस्रं तु कल्पस्तद्ब्रह्मणो दिनम्। तद्रात्री तु महासुप्तिः समसुप्तिर्जगत्क्षयः" वैज०।

महासेन ಮಹಾಸೇನ (पुं०) 1. ಸ್ಕಂದ, ಕುಮಾರಸ್ವಾಮಿ, ಷಣ್ಮುಖ. महती सेना यस्य। (वि०) 2. ದೊಡ್ಡ ಸೈನ್ಯ ಹೊಂದಿರುವ ಸೇನಾಪತಿ.

महि ಮಹಿ (स्त्री०) 1. ಭೂಮಿ. मह (पूजायाम्) "इः" (उ० ४-१३९)। वा "ङीष्" (ग० ४-१-४५)। **मही ಮಹೀ.** 2. ಮಹತ್ತತ್ತ್ವ. "विज्ञानशक्ति महिमामनन्ति सर्वात्मनोऽन्तःकरणं गिरित्रम्" भाग० २-१-३५। 3. ಮಹಿಮೆ. "तत ऐरावतो नाम वारणेन्द्रो विनिर्गतः। दन्तैश्चतुर्भिः श्वेताद्रेः हरन् भगवतो महिम्" भाग० ८-८-४।

महिका ಮಹಿಕಾ (स्त्री०) ಹಿಮ, ಮಂಜು. मह (पूजायाम्) "क्वुन्" (उ० २-३२)।

महित ಮಹಿತ (वि०) 1. ಪೂಜಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಗೌರವಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. मह (पूजायाम्) "क्तः" (३-२-१०२)। "गुणसंपदा समधिगम्य संपदं महिमानमत्र महिते जगताम्" किरा० ५-२४। 2. ಶ್ಲಾಘ್ಯವಾದ, ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ, ಪೂಜ್ಯವಾದ. "विविधकाममहिता महिताम्भसः स्फुटसरोजवना जवना नदीः" किरा० ५-७।

महिन ಮಹಿನ (न०) ರಾಜ್ಯ. मह्यते—मह (पूजायाम्) "इनन्" (उ० २-५७)। महिनम् राज्यम् सि० कौ०।

महिमन् ಮಹಿಮನ್ (पुं०) 1. ಮಹತ್ತ್ವ, ಉತ್ಕರ್ಷ, ಘನತೆ, ಹಿರಿಮೆ. महतो भावः—महत् "इमनिच्" (५-१-१२२)। "तृप्तियोगः परेणापि न महिम्ना महात्मनाम्" माघ० २-३१। 2. ಅಣಿಮಾದಿ ಎಂಟು ಐಶ್ವರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು. 3. ಶಕ್ತಿ, ಪ್ರಭಾವ. "तिसृभिस्त्वमवस्थाभिः महिमानमुदीरयन्" कुमा० २-६। "प्रायः स्वं महिमानं क्षोभात्प्रतिपद्यते हि जनः" शाकु० ६-३१।

महिर ಮಹಿರ (पुं०) 1. ಸೂರ್ಯ. 2. ಅರ್ಕವೃಕ್ಷ, ಎಕ್ಕದ ಗಿಡ. "मिहिरमहिरपीथाः कालकृत्पद्मपाणिः खमणिररुणशूरावंशुमानंशुमाली" त्रिकाण्ड०।

महिला ಮಹಿಲಾ (स्त्री०) 1. ಹೆಂಗಸು. मह्यते—मह (पूजायाम्) "इलच्" (उ० १-५४)। "चित्रं दिदर्शयिषुणा जनितस्य यस्यां मध्यं विनैव विधिना महिलाजनस्य" चं० भा०। 2. ಪ್ರಿಯಂಗು ಲತೆ, ಪ್ರೇಂಕಣ ಗಿಡ. "महिला फलिनीस्त्रियोः" मेदि०।

महिष ಮಹಿಷ (पुं०) 1. ಎಮ್ಮೆ, ಕೋಣ. मह (पूजायाम्) "टिषच्" (उ० १-४५)। "महिषक्षतागुरुतमालनलदसुरभिः सदागतिः" किरा० १२-५०। स्त्रियां "ङीष्" (४-१-६३)। **महिषी ಮಹಿಷೀ.** 2. ಮಹಿಷಾಸುರ.

महिषमर्दिनी ಮಹಿಷಮರ್ದಿನೀ (स्त्री०) ಮಹಿಷಾಸುರನನ್ನು ಸಂಹರಿಸಿದ ಚಾಮುಂಡಾದೇವಿ, ದುರ್ಗಾದೇವಿ. महिषं महिषासुरं मृद्नाति—मृद (क्षोदे) "णिनिः" (३-१-१३४)। "ङीप्" (४-१-५)।

महिषवाहन ಮಹಿಷವಾಹನ (पुं०) ಯಮಧರ್ಮರಾಯ.

महिषासुर ಮಹಿಷಾಸುರ (पुं०) ಮಹಿಷನೆಂಬ ರಾಕ್ಷಸ. [ಇಂದ್ರನು ದಿತಿಯ ಮಕ್ಕಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಸಂಹರಿಸಲು ದಿತಿಯು ಮಕ್ಕಳಿಲ್ಲದೆ ಸುಪಾರ್ಶ್ವಋಷಿಯ ಆಶ್ರಮದಲ್ಲಿ ಎಮ್ಮೆಯಂತೆ ನಿಂತು ತಪಸ್ಸುಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾಗ ಬ್ರಹ್ಮನು ಅಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದು ನಿನಗೆ ಬಲಶಾಲಿಯಾದ ಮಗನು ಹುಟ್ಟುವನೆಂದು ಹೇಳಿ ಹೋದನು. ಸುಪಾರ್ಶ್ವಋಷಿಯು ನಿನಗೆ ಕೋಣದಂತೆ ಮಗನು ಹುಟ್ಟಲಿ ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗಿ ಮತ್ತೆ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಬೇಡಲು ಮುಖವು ಮಾತ್ರ ಎಮ್ಮೆಯಂತೆಯೂ ಮೈಯೆಲ್ಲಾ ಪುರುಷಾಕೃತಿಯಾಗಿಯೂ ಇರುವುದೆಂದು ಹೇಳಿದನು. ಅದರಂತೆ ಬಹಳ ಬಲಶಾಲಿಯಾದ ಮಹಿಷಾಸುರನು ಹುಟ್ಟಿ ಪರಶಿವನಿಂದ ಹೆಂಗಸಿನಿಂದ ಮಾತ್ರ ತನಗೆ ಮರಣವಾಗಬೇಕೆಂಬ ವರವನ್ನು ಪಡೆದನು. ಇವನ ಹಿಂಸೆಯನ್ನು ತಡೆಯಲಾರದ ದೇವತೆಗಳು ತಮ್ಮ ತೇಜಸ್ಸಿನಿಂದ ಸುಂದರಿಯೊಬ್ಬಳನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸಿ ಅವಳಿಗೆ ತಮ್ಮ ಆಯುಧಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟರು. ಈ ತ್ರಿಪುರಸುಂದರಿಯು ಹಿಮವತ್ಪರ್ವತದಲ್ಲಿ ವಿಹರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾಗ ಮಹಿಷನು ಇವಳನ್ನು ಮೋಹಿಸಿ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಇವಳಿಂದ ಹತನಾದನು.] शिवपु०।

महिषी ಮಹಿಷೀ (स्त्री०) 1. ಎಮ್ಮೆ. 2. ರಾಜನ ಪಟ್ಟಾಭಿಷಿಕ್ತಳಾದ ಪತ್ನಿ, ರಾಜನ ಮುಖ್ಯ ಪತ್ನಿ. "इत्थं व्रतं धारयतः प्रजार्थं समं महिष्या महनीयकीर्तेः" रघु० २-२५। "महिषी पशुराट्पत्न्योः" वैज०। 3. ಪುಷ್ಯಮಾಸದ ಹುಣ್ಣಿಮೆ. "पौषी तु महिषी मता" वैज०।

मही ಮಹೀ (स्त्री०) 1. ಭೂಮಿ. मह (पूजायाम्) "इः" (उ० ४-१३९)। महिः वा "ङीष्" (ग० ४-१-४५)। "अस्तशैलगहनं नु विवस्वानाविवेश जलधिं नु महीं नु" किरा० ९-७। 2. ಒಂದು ಹೊಳೆ. "मही नद्यन्तरे भूमौ मह उत्सवतेजसोः" मेदि०। 3. ರಾಜ್ಯ, ದೇಶ. "कृतप्रणामस्य महीं महीभुजे जितां सपत्नेन निवेदयिष्यतः" किरा० १-२।

महीक्षित् ಮಹೀಕ್ಷಿತ್ (पुं०) ರಾಜ, ದೊರೆ. मह्यां क्षियति—क्षि (निवासगत्योः) "क्विप्" (३-२-७६)। "आसीन्महीक्षितामाद्यः प्रणवश्छन्दसामिव" रघु० १-११।

महीज ಮಹೀಜ (पुं०) 1. ಅಂಗಾರಕ, ಕುಜಗ್ರಹ. मह्या जायते—जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९८)। 2. ನರಕಾಸುರ. 3. ವೃಕ್ಷ, ಮರ. (न०) 4. ಹಸಿಶುಂಠಿ. (स्त्री०) **–जा –ಜಾ.** 5. ಸೀತಾದೇವಿ.

महीतल ಮಹೀತಲ (न०) ಭೂಮಿ. मह्याः तलम्। "निजौजसोज्जासयितुं जगद्द्रुहामुपाजिहीथा न महीतलं यदि" माघ० १-३७।

महीधर ಮಹೀಧರ (पुं०) 1. ಪರ್ವತ, ಬೆಟ್ಟ. धरति—धृञ् (धारणे) "अच्" (३-१-१३४)। मह्याः

धरः। "महीधरं मार्गवशादुपेतं स्रोतोवहा सागरगामिनीव" रघु० ६-५२। 2. ವಿಷ್ಣು. "महीधरो महाभागो वेगवानमिताशनः" वि० स०।

महीध्र ಮಹೀಧ್ರ (पुं०) 1. ಪರ್ವತ, ಬೆಟ್ಟ. महीं धरति—धृञ् (धारणे) "कः" (वा० ३-२-५)। "ययासतस्तस्य महीध्ररन्ध्रभिदापटीयान् पटहप्रणादः" माघ० ३-२४। 2. ವಿಷ್ಣು.

महीप ಮಹೀಪ (पुं०) ರಾಜ, ದೊರೆ. महीं पाति—पा (रक्षणे) "कः" (३-२-३)।

महीपति ಮಹೀಪತಿ (पुं०) ರಾಜ, ದೊರೆ, ಅರಸು. मह्याः पतिः। "उपसान्त्वयितुं महीपतिर्द्विरदं दुष्टमिवोपचक्रमे" किरा० २-२५। **-पालः -ಪಾಲಃ.** "अलं महीपाल तव श्रमेण प्रयुक्तमप्यस्त्रमितो वृथा स्यात्" रघु० २-३४।

महीभुज् ಮಹೀಭುಜ್ (पुं०) ರಾಜ, ದೊರೆ. महीं भुङ्क्ते—भुज (परिपालने) "क्विप्" (३-२-७६)। "प्रविश्य कृष्णासदनं महीभुजा तदाचचक्षेऽनुजसन्निधौ वचः" किरा० १-२६।

महीभृत् ಮಹೀಭೃತ್ (पुं०) 1. ರಾಜ, ದೊರೆ. महीं बिभर्ति—डु भृञ् (धारणपोषणयोः) "क्विप्" (३-२-७६)। "दीपितस्त्वमनुभावसंपदा गौरवेण लघयन् महीभृतः" किरा० १३-३८। "सौगतानामिवात्मान्यो नास्ति मन्त्रो महीभृताम्" माघ० २-२८। 2. ಪರ್ವತ, ಬೆಟ್ಟ, ಗಿರಿ. "महीभृता पक्षवतेव भिन्ना विगाह्य मध्यं परवारणेन" किरा० १६-१३।

महीयस् ಮಹೀಯಸ್ (वि०) 1. ಇಬ್ಬರಲ್ಲಿ ಬಹಳ ದೊಡ್ಡವನಾದ ಒಬ್ಬ, -ಬಹಳ ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ. अनयोरतिशयेन महान्—महत् "ईयसुन्" (५-३-५७)। "विरराम महीयांसः प्रकृत्या मितभाषिणः" माघ० २-१३। "महीयसां महति दिगन्तदन्तिनामनीकजे रजसि मुखानुषङ्गिनि" माघ० १७-५७। 2. ಎರಡರಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚು ದೊಡ್ಡದಾದ ಒಂದು. "मुहुर्महिम्ना महसां महीयसाम्" माघ० १-६२। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **महीयसी ಮಹೀಯಸೀ.**

महीरुह् ಮಹೀರುಹ್ (पुं०) ವೃಕ್ಷ, ಮರ. मह्यां रोहति—रुह (बीजजन्मादौ) "क्विप्" (३-२-७६)। "यत्राधिरूढेन महीरुहोच्चैरुन्निद्रपुष्पाक्षिसहस्रभाजा" माघ० ४-१३।

महीरुह ಮಹೀರುಹ (पुं०) ವೃಕ್ಷ, ಮರ. मह्यां रोहति—रुह (बीजजन्मादौ) "कः" (३-१-१३५)। "दधुरायतवल्लिवेष्टितानामुपमानं मनुजा महीरुहाणाम्" माघ० २०-४९।

महीलता ಮಹೀಲತಾ (स्त्री०) ಎರೆಹುಳು, ಕೆಸರಿನ ಹುಳ, ಮಳೆಹುಳ. मह्या लतेव।

महीसुत ಮಹೀಸುತ (पुं०) ಭೂಮಿಯ ಪುತ್ರ (1) ಅಂಗಾರಕ. (2) ನರಕಾಸುರ. मह्याः सुतः। (स्त्री०) **-सुता -ಸುತಾ.** (3) ಸೀತಾದೇವಿ.

महीसुर ಮಹೀಸುರ (पुं०) ಭೂದೇವತೆ, ವಿಪ್ರ, ಪ್ರಥಮ ವರ್ಣದವನು. मह्याः सुर इव। "उच्चैर्गतिर्जगति सिद्ध्यति धर्मतश्चेत्तस्य प्रमा च वचनैः कृतकेतरैश्चेत्। तेषां प्रकाशनदशा च महीसुरैश्चेत् तानन्तरेण निपतेत् क्व नु मत्प्रणामः" चं० रा०।

महीसूनु ಮಹೀಸೂನು (पुं०) ಭೂಮಿಯ ಮಗ (1) ಅಂಗಾರಕ, ಕುಜಗ್ರಹ. (2) ನರಕಾಸುರ. मह्याः सूनुः।

महेच्छ ಮಹೇಚ್ಛ (वि०) 1. ಮಹಾಶಯ, ದೊಡ್ಡ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳವನು, ಉದಾರವಾದ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳವನು. महती इच्छा यस्य। "महीं महेच्छः परिकीर्य सूनौ मनीषिणे जैमिनयेऽर्पितात्मा" रघु० १८-३३। 2. ದೊಡ್ಡ ಆಸೆಯುಳ್ಳವನು, ಹಿರಿಮೆಯಲ್ಲಿ ಆಸೆಯುಳ್ಳವನು, ಯಶಸ್ಸನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವವನು. "विद्यावतां महेच्छानां शिल्पविक्रमशालिनाम्" पञ्चतं० १-३८।

महेज्य ಮಹೇಜ್ಯ (पुं०) ವ್ಯವಧಾನವಿಲ್ಲದೆ ಯಜನವುಳ್ಳ ವಿಷ್ಣು, ನಾರಾಯಣ. महती अकामहता इज्या अव्यवधानेन यजनमस्य। "इज्या हि महती यस्य महेज्यः स उदाहृतः" इति निरुक्तिः। "यज्ञ इज्यो महेज्यश्च" वि० स०।

महेन्द्र ಮಹೇಂದ್ರ (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು, ನಾರಾಯಣ. पूर्णपरमैश्वर्यतया महांश्चासाविन्द्रश्च। "परमैश्वर्यवत्त्वेन महेन्द्र इति शब्द्यते" इति निरुक्तिः। "सुभुजो दुर्धरो वाग्मी महेन्द्रो वसुदो वसुः" वि० स०। 2. ದೇವೇಂದ್ರ, ದೇವತೆಗಳ ಒಡೆಯ. "इमं महेन्द्रप्रभृतीनधिश्रियः चतुर्दिगीशानवमत्य मानिनी" कुमा० ५-५३। 3. ಮಹೇಂದ್ರಪರ್ವತ. "स प्रतापं महेन्द्रस्य मूर्ध्नि तीक्ष्णं न्यवेशयत्" रघु० ४-३९।

महेन्द्रधनुस् ಮಹೇಂದ್ರಧನುಸ್ (न०) ಇಂದ್ರನ ಧನಸ್ಸು, ಕಾಮನಬಿಲ್ಲು, ಮಳೆಬಿಲ್ಲು. "शैलपतिरिव महेन्द्रधनुः परिवीतभीमगहनो विदिद्युते" किरा० १२-९।

महेन्द्रनगरी ಮಹೇಂದ್ರನಗರೀ (स्त्री०) ಇಂದ್ರನ ಪಟ್ಟಣ, ಅಮರಾವತಿ.

महेन्द्रनाथ ಮಹೇಂದ್ರನಾಥ (पुं०) ಕಾಳಿಂಗರಾಜ. "श्रियं महेन्द्रनाथस्य जहार न तु मेदिनीम्" रघु० ४-४३।

महेरणा ಮಹೇರಣಾ (स्त्री०) ತದುಕಿನ ಗಿಡ, ಆನೆಬೇಲ. "महेरणा कुन्दुरुकी" अम०।

महेश ಮಹೇಶ (पुं०) ಪರಶಿವ, ಪರಮೇಶ್ವರ. महांश्चासौ ईशश्च। "स्वयं महेशस्तनयो गणेशः सखा धनेशः श्वशुरो नगेशः" विश्वगु०। **–ईशानः –ಈಶಾನಃ, –ईश्वरः –ಈಶ್ವರ।** ಇತ್ಯಾದಿ. "हरिर्यथैकः पुरुषोत्तमः स्मृतो महेश्वरस्त्र्यम्बक एव नापरः" रघु० ३-४९। "महेश्वरोपान्तिकवर्तमानम्" कुमा० १२-२५। (स्त्री०) **–ईश्वरी –ಈಶ್ವರೀ.** 1. ಪಾರ್ವತಿ, ದುರ್ಗಾದೇವಿ. 2. ಕಂಚು. "राजरीत्यां ब्रह्मरीतिः स्वर्णरीतिर्महेश्वरी" वैज०।

महोक्ष ಮಹೋಕ್ಷ (पुं०) ದೊಡ್ಡ ಎತ್ತು, ಬಲಶಾಲಿಯಾದ ವೃಷಭ. महांश्चासौ उक्षा च "अच्" (५-४-७७)। "उच्छृङ्गितान्यवृषभाः सरितां नदन्तो रोधांसि धीरमवचस्करिरे महोक्षाः" माघ० ५-६३।

महोत्पल ಮಹೋತ್ಪಲ (पुं०) 1. ಸಾರಸಪಕ್ಷಿ. (न०) 2. ಕಮಲ, ತಾವರೆಹೂವು. महच्च तदुत्पलं च।

महोत्सव ಮಹೋತ್ಸವ (पुं०) ದೊಡ್ಡ ಹಬ್ಬ, ಸಂತೋಷದ ಸಮಾರಂಭ. महांश्चासावुत्सवश्च। "महोत्सवे तत्र समागतानां गन्धर्वविद्याधरसुन्दरीणाम्" कुमा० ११-३४।

महोत्साह ಮಹೋತ್ಸಾಹ (पुं०) 1. ದೊಡ್ಡ ಉದ್ಯಮ, ಹೆಚ್ಚು ಉತ್ಸಾಹ, ಅಧಿಕವಾದ ಕ್ರಿಯಾಶಕ್ತಿ. 2. ಹೆಚ್ಚು ಅಭಿಮಾನ, ಅಧಿಕವಾದ ಗರ್ವ. "ये जात्यादिमहोत्साहान्नरेन्द्रान्नोपयान्ति च" पञ्चतं० १-३९। 3. ವಿಷ್ಣು. "अतीन्द्रियो महामायो महोत्साहो महाबलः" वि० स०। (वि०) 4. ಹೆಚ್ಚು ಅಭಿಮಾನವುಳ್ಳವನು. 5. ಅಧಿಕ ಪ್ರಯತ್ನವುಳ್ಳವನು.

महोदधि ಮಹೋದಧಿ (पुं०) ದೊಡ್ಡ ಸಮುದ್ರ, ತುಂಬಿದ ಸಮುದ್ರ, ವಿಸ್ತಾರವಾದ ಕಡಲು. महान् उदधिः। "महोदधेः पूर इवेन्दुदर्शनाद्गुरुः प्रहर्षः प्रबभूव नात्मनि" रघु० ३-१७।

महोदय ಮಹೋದಯ (पुं०) 1. ಕಾನ್ಯಕುಬ್ಜ ದೇಶ. महान् उदयो वृद्धिर्यस्य। 2. ಸ್ವಾಮ್ಯ, ಯಜಮಾನತನ. 3. ಅಪವರ್ಗ, ಮೋಕ್ಷ. "महोदयः कान्यकुब्जेऽप्याधिपत्यापवर्गयोः" विश्व०। 4. ಏಳಿಗೆ, ಅಭಿವೃದ್ಧಿ, ಉತ್ಕರ್ಷ. 5. ಯಜಮಾನ, ಸ್ವಾಮಿ. 6. ಮಹೋದಯ ಪುಣ್ಯಕಾಲ. 7. ಹಿರಿಮೆ, ಶ್ರೇಷ್ಠತೆ, ಮಹಿಮೆ. (न०) 8. ಕಾನ್ಯಕುಬ್ಜ ದೇಶದ ಒಂದು ಪಟ್ಟಣ. "महोदयं पुरे। महोदयः स्वाम्यमुक्त्योः" हेम०। (वि०) 9. ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯುಳ್ಳ, ಏಳಿಗೆಯುಳ್ಳ. महान् उदयो यस्य। "महोदयैस्तस्य हितानुबन्धिभिः प्रतीयते धातुरिवेहितं फलैः" किरा० १-२०।

महोदर ಮಹೋದರ (न०) 1. ದೊಡ್ಡ ಹೊಟ್ಟೆ. 2. ಒಂದು ರೋಗ, ಜಲೋದರ. (वि०) 3. ದೊಡ್ಡ ಹೊಟ್ಟೆಯುಳ್ಳ. (स्त्री०) **–री –ರೀ.** 4. ಶತಾವರೀ ಗಿಡ, ಪಿಲ್ಲಪಿಚ್ಚರ.

महोद्यम ಮಹೋದ್ಯಮ (पुं०) 1. ದೊಡ್ಡ ಉದ್ಯಮ, ದೊಡ್ಡ ಉದ್ಯೋಗ. (वि०) 2. ಅಧಿಕವಾದ ಪ್ರಯತ್ನವುಳ್ಳವನು, ಹೆಚ್ಚು ಕ್ರಿಯಾಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳವನು. महान् उद्यमो यस्य। **–उद्योगः –ಉದ್ಯೋಗಃ.**

महोन्नत ಮಹೋನ್ನತ (पुं०) 1. ತೆಂಗಿನಮರ. 2. ತಾಳವೃಕ್ಷ, ಪನೆಮರ. (वि०) 3. ಬಹಳ ಎತ್ತರವಾದ.

महोन्नति ಮಹೋನ್ನತಿ (स्त्री०) 1. ಬಹಳ ಎತ್ತರ. 2. ಉತ್ಕರ್ಷ, ಅಭಿವೃದ್ಧಿ, ಏಳಿಗೆ. महती उन्नतिः।

महोपकार ಮಹೋಪಕಾರ (पुं०) ದೊಡ್ಡ ಉಪಕಾರ, ಅತಿಶಯವಾದ ಸಾಹಾಯ್ಯ. महान् उपकारः।

महोपाध्याय ಮಹೋಪಾಧ್ಯಾಯ (पुं०) ದೊಡ್ಡ ಗುರು, ಹೆಚ್ಚು ವಿದ್ಯಾವಂತನಾದ ಆಚಾರ್ಯ. महान् उपाध्यायः।

महोरस्क ಮಹೋರಸ್ಕ (वि०) ವಿಶಾಲವಾದ ವಕ್ಷಸ್ಥಲವುಳ್ಳವನು, ಅಗಲವಾದ ಎದೆಯುಳ್ಳವನು. महत् उरः यस्य। "कप्" (५-४-१५१)।

महौजस् ಮಹೌಜಸ್ (पुं०) 1. ಸ್ಕಂದ, ಸುಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯ, ಕುಮಾರಸ್ವಾಮಿ, ಷಣ್ಮುಖ. "सेनानीः शिखिवाहनः। स्वामी गाङ्गेयगौरेयब्रह्मचारिमहौजसः" वैज०। (न०) 2. ಮಹಾವಿಷ್ಣುವಿನ ಚಕ್ರ. (वि०) 3. ಹೆಚ್ಚು ಬಲಶಾಲಿಯಾದ, ಮಹಾಪರಾಕ್ರಮಶಾಲಿಯಾದ. महत् ओजो यस्य। "ओजो महौजाः कृत्वाधस्तत्क्षणादुत्तमौजसः" माघ० १९-१६।

महौषध ಮಹೌಷಧ (न०) 1. ಒಣಶುಂಠಿ. 2. ಅತಿಬಜೆ. 3. ಬೆಳ್ಳುಳ್ಳಿ. "महौषधं तु शुण्ठ्यां स्याद्विषायां लशुनेऽपि

च" मेदि०। 4. ಹಸಿಶುಂಠಿ. "महौषधं शृङ्गिबेरे विषायां लशुनेऽपि च" विश्व०। 5. ಹಿಪ್ಪಲಿ.

मा ಮಾ (स्त्री०) 1. ಲಕ್ಷ್ಮಿ. मा (माने) "कः" (३-२-३)। "मानिषाद प्रतिष्ठां त्वमगमः शाश्वतीः समाः" रामा०। 2. ಜನನಿ, ತಾಯಿ. 3. ಮೇಧೆ, ಬುದ್ಧಿ. 4. ಪ್ರಮಾಣ, ಅಳತೆ. 5. ತೀರ, ದಡ. 6. ಮೃತಿ. 7. ಮಧ್ಯ ಪ್ರದೇಶ. "मा स्त्री माने मृतौ वेलामेधाश्रीमध्यमातृषु। माऽव्ययं प्रतिषेधे च जले तु स्यान्नपुंसकम्" रत्न०। (अव्य०) 8. ಬೇಡ, ಅಡ್ಡಿ, ಪ್ರತಿಷೇಧ. "मा वेदि यदसावेको जेतव्यश्चेदिराडिति" माघ० २-९६।

मांस ಮಾಂಸ (न०) 1. ಮಾಂಸ, ಬಾಡು, ದೇಹದೊಳಗಿನ ಒಂದು ಧಾತು. मन्यते—मन (ज्ञाने) "सः" दीर्घश्च (उ० ३-६४)। "उत्पक्वस्रंसि मांसं प्रचलदुभयतः सन्धिनिर्मुक्तमारात्" मालती० ५-१७। "मांसभक्षयिताऽमुत्र यस्य मांसमिहाद्म्यहम्। एतन्मांसस्य मांसत्वं प्रवदन्ति मनीषिणः" मनु० ५-५५। (पुं०) 2. ಕೀಟ, ಕ್ರಿಮಿ. 3. ಒಬ್ಬ ಬೆರಕೆ ಜಾತಿಯವನು.

मांसकारि ಮಾಂಸಕಾರಿ (न०) ರಕ್ತ. ರಕ್ತದಿಂದ ಮಾಂಸ ಧಾತುವುಂಟಾಗುವುದು. "रसाद्रक्तं ततो मांसं मांसान्मेदः प्रजायते" सुश्रुत० सूत्र० १४-१०।

मांसग्रन्थि ಮಾಂಸಗ್ರಂಥಿ (पुं०) ಮಾಂಸಪಿಂಡ. मांसस्य ग्रन्थिः।

मांसज ಮಾಂಸಜ (न०) ಮೇದಸ್ಸು, ಕೊಬ್ಬು. मांसाज्जायते—जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९८)। "मांसान्मेदः प्रजायते" सुश्रुत०।

मांसपेशी ಮಾಂಸಪೇಶೀ (स्त्री०) 1. ಗರ್ಭದೊಳಗಿನ ಒಂದು ಭಾಗ. 2. ಮಾಂಸದ ತುಂಡು. 3. ಮಾಂಸಖಂಡ.

मांसल ಮಾಂಸಲ (वि०) 1. ಶಕ್ತನಾಗಿರುವ, ಬಲಶಾಲಿಯಾದ. मांसमस्त्यस्य "लच्" (५-२-९७)। 2. ಮಾಂಸ ಪುಷ್ಟಿಯುಳ್ಳ. "स्निग्धमसृणशोभमानमांसलदेहसौभाग्येन" उ० रा० १। 3. ಸ್ಥೂಲವಾದ, ದಪ್ಪನಾದ, ದೊಡ್ಡದಾದ. "ध्वनिश्च माङ्गल्यमृदङ्गमांसलः" उ० रा० ६-२५। 4. ಹೆಚ್ಚಾದ, ಅಧಿಕವಾದ. "माकरन्दनिष्यन्दसंवलितमांसलगन्धबन्धुः" मालती० ९-१३।

मांसविक्रयिक ಮಾಂಸವಿಕ್ರಯಿಕ (वि०) ಮಾಂಸವನ್ನು ಮಾರಿ ಜೀವಿಸುವವನು. मांसविक्रयेण जीवति—विक्रय "ठन्" (४-४-१३)।

मांसविक्रयिन् ಮಾಂಸವಿಕ್ರಯಿನ್ (वि०) ಮಾಂಸವನ್ನು ಮಾರುವವನು. मांसविक्रयः अस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)।

मांसिक ಮಾಂಸಿಕ (वि०) ಮಾಂಸ ಮಾರಿ ಜೀವಿಸುವವನು. मांसं पण्यमस्य "ठक्" (४-४-५१)।

मांसिनी ಮಾಂಸಿನೀ (स्त्री०) ಜಟಾಮಾಂಸಿ. मांसवत् पदार्थोऽस्यामस्ति "इनिः" (५-२-११५)। "ङीप्" (४-१-५)।

मांसी ಮಾಂಸೀ (स्त्री०) ಜಟಾಮಾಂಸಿ. मांसवत् पदार्थोऽस्यामस्ति "अच्" (५-२-१२७)।

माकन्द ಮಾಕಂದ (पुंन०) 1. ಆಮ್ರವೃಕ್ಷ, ಮಾವಿನ ಮರ. माः परिमिताः कन्दा इव फलान्यस्य। "आम्रे कामाङ्गमाकन्दौ" वैज०। "माकन्दशालिनि वने विषवल्लरीव हा हन्त केकयकुले कथमाविरासीत्" चं० रा०। 2. ಆಮಲಕ, ನೆಲ್ಲಿಗಿಡ. 3. ಒಂದು ನಗರ. "माकन्दः सहकारोऽस्त्री धात्रीनगरभेदयोः" मेदि०।

माकर ಮಾಕರ (वि०) 1. ಮಕರ ಸಂಬಂಧವಾದ. मकरस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)। (स्त्री०) **–री –ರೀ.** 2. ಮಕರಮಾಸದಲ್ಲಿ ಬರುವ ಮಾಘ ಶುಕ್ಲ ಸಪ್ತಮಿ. मकरयुक्ता पौर्णमास्यत्र—मकर "अण्" (४-२-२१)। "तन्मे रोगं च शोकं च माकरी हन्तुमर्हति"। "माघे मासि सिते पक्षे सप्तमी कोटिभास्करा। दद्यात् स्नानार्घ्यदानाभ्यामायुरारोग्यसंपदः" भविष्यपु०।

माकरन्द ಮಾಕರಂದ (वि०) ಮಕರಂದಸಂಬಂಧವಾದ, ಪುಷ್ಪರಸದಿಂದುಂಟಾದ. मकरन्दस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)। "माकरन्दनिष्यन्दसंवलितमांसलगन्धबन्धुः" मालती० ९-१३।

माक्षिक ಮಾಕ್ಷಿಕ (न०) 1. ಮಧು, ಜೇನುತುಪ್ಪ. मक्षिकाभिः कृतम् "अण्" (४-३-११७)। 2. ಅಗ್ನಿಶಿಲೆ, ಸ್ವರ್ಣಮಾಕ್ಷಿಕ, ಸುವರ್ಣಮುಖಿ ಎಂಬ ಶಿಲೆ. "अभ्रकं व्योममेघाख्यं चक्रसंज्ञं तु माक्षिकम्" वैज०। **माक्षीकम् ಮಾಕ್ಷೀಕಮ್.** दीर्घः निपा०।

मागध ಮಾಗಧ (पुं०) 1. ವಂದಿ, ಸ್ತುತಿಪಾಠಕ, ಹೊಗಳುಭಟ. "वन्दी तु स्तुतिपाठकः। मागधो मधुकः" वैज०। 2. ಕ್ಷತ್ರಿಯಹೆಂಗಸಿನಲ್ಲಿ ವೈಶ್ಯನಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದವನು. "वैश्याद्वैदेहकं विप्रा क्षत्रकन्या तु मागधम्" वैज०। 3. ಅನೂಢೆ (ಮದುವೆಯಾಗದ ಕನ್ಯೆ) ಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿ ದೂರದ ದಾರಿ ನಡೆಯುವುದರಿಂದ ಜೀವಿಸುವವನು, ಬಾವಿ

ಯಲ್ಲಿಳಿದು ಕಶ್ಮಲ ತೆಗೆಯುವುದು ಕೊಳಕುಬಟ್ಟೆ ಒಗೆಯುವುದು ಇವುಗಳಿಂದ ಜೀವಿಸುವವನು. "मागधोऽसावनूढाजो जंघाकरिकवृत्तिकः। वाप्याद्यवतरेच्छुद्धचै क्षालयेन्मलिनाम्बरम्" वैजं। 4. ಅಂಗಡಿಬೀದಿಯಲ್ಲಿ ರಾಜನಿಗೆ ಪದಾರ್ಥಗಳ ವಿವರಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸುವವನು. "वणिक्पथे मागधस्य वाग्भी राजप्रबोधनम्" वैजं। 5. ಆಯೋಗವ, ಚಿತ್ರಕೆಲಸದಿಂದ ಜೀವಿಸುವವನು. "मागधश्चित्रकर्मणा" वैजं। 6. ಬಿಳಿ ಜೀರಿಗೆ. (विं) 7. ಮಗಧ ದೇಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು. (स्त्रीं) **–धी –ಧೀ.** 8. ಹಿಪ್ಪಲಿ ಗಿಡ. 9. ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಕಾಡು ಮಲ್ಲಿಗೆ. "मागधी स्त्री कणायूथ्योर्वाच्यवन्मगधोद्भवे। पुंसि वैश्यात् क्षत्रियाजे शुक्लजीरकवन्दिनोः" मेदिं। 10. ಪ್ರಾಕೃತ ಭಾಷೆಯ ಒಂದು ಭೇದ. [ದೇಶ ಭೇದದಿಂದ ಭಾಷೆಯು ಭಿನ್ನವಾಗುವುದು. ಮಗಧ ದೇಶದ ಭಾಷೆಯು ಮಾಗಧೀ. ಶೂರಸೇನ ದೇಶದ ಭಾಷೆ ಶೌರಸೇನೀ. ಲಾಟದೇಶದ ಭಾಷೆ ಲಾಟೀ. ಇತ್ಯಾದಿ.] "प्राकृत" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ. "मागधी स्यात्तु पिप्पली। यूथी भाषाविशेषश्च" हेमं। 11. ಉದ್ದದ ಪಡವಲಕಾಯಿ. "अथ जिङ्गी दीर्घफला मागधी मलनोत्तरा" वैजं। 12. ಮಗಧರಾಜನ ಮಗಳು, ಸುದಕ್ಷಿಣಾದೇವಿ. "तयोर्जगृहतुः पादान् राजा राज्ञी च मागधी" रघुं १-५७।

माघ ಮಾಘ (पुं) 1. ಒಂದು ಚಾಂದ್ರಮಾಸ, ಮಾಘಮಾಸ. मघानक्षत्रेण युक्ता माघी पूर्णिमा—सा यस्मिन् मासे स माघो मासः। 2. ಮಾಘಕವಿ, "ಶಿಶುಪಾಲವಧ" ಮಹಾಕಾವ್ಯವನ್ನು ರಚಿಸಿದ ಒಬ್ಬ ಮಹಾಕವಿ. ಮಾಘಕವಿಯ ವಿಷಯವಾಗಿ ಹೆಚ್ಚು ಸಂಗತಿಗಳು ತಿಳಿಯದಿದ್ದರೂ ಗ್ರಂಥದಿಂದ ಕೆಲವು ವಿಷಯಗಳನ್ನು ತಿಳಿಯಬಹುದಾಗಿದೆ. ದತ್ತಕಪುತ್ರನಾದ ಮಾಘಕವಿಯು ಮಹಾಪಂಡಿತನಾಗಿದ್ದನು. ಇವನು ಕಾಳಿದಾಸ ಭವಭೂತಿ ಭಾರವಿ ಮೊದಲಾದ ಮಹಾಕವಿಗಳಂತೆ ಕೀರ್ತಿಯನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸುವ ಅಭಿಲಾಷೆಯಿಂದ "ಶಿಶುಪಾಲವಧ"ವೆಂಬ ಮಹಾಕಾವ್ಯವನ್ನು ರಚಿಸಿದನು. "तस्यात्मजः सुकविकीर्तिदुराशयादः काव्यं व्यधत्त शिशुपालवधाभिधानम्"। ಪರಮ ದಾರಿದ್ರ್ಯಪೀಡಿತನಾದ ಮಾಘಕವಿಯ ಪತ್ನಿಯು ಭೋಜರಾಜನನ್ನು ಕಾಣಲು ಬಂದು ಪತಿಯಿಂದ ಕಳುಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಒಂದು ಪತ್ರವನ್ನು ರಾಜನಿಗೆ ಕೊಟ್ಟಳು. ಅದರಲ್ಲಿದ್ದ "कुमुदवनमपश्रि श्रीमदम्भोजखण्डं त्यजति मुदमुलूकः प्रीतिमांश्चक्रवाकः। उदयमहिमरश्मिर्याति शीतांशुरस्तं हतविधिलसितानां ही विचित्रो विपाकः" ಮಾಘಂ ೧೧-೬೪ ಎಂಬ ಪ್ರಾತಃಕಾಲದ ವರ್ಣನೆಯ ಶ್ಲೋಕವನ್ನು ಓದಿ ನೋಡಿ ಬಹಳ ಸಂತೋಷಪಟ್ಟು ರಾಜನು ಮೂರು ಲಕ್ಷ ನಾಣ್ಯಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಮರುದಿನ ಮಾಘಕವಿಯನ್ನು ಕಂಡು ನಮಸ್ಕರಿಸಲು ಬರುವುದಾಗಿ ಪತ್ನಿಯ ಮೂಲಕ ಹೇಳಿಕಳುಹಿಸಿದನು. ಅವಳು ಅದನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಬರುತ್ತಿರುವಾಗ ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಪತಿಯ ಗುಣಗಾನವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದ ಯಾಚಕರಿಗೆ ಅವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ದಾನಮಾಡಿ ರಿಕ್ತಹಸ್ತಳಾಗಿ ಬಂದು ತನ್ನ ಪತಿಗೆ ಎಲ್ಲಾ ವಿಷಯಗಳನ್ನೂ ತಿಳಿಸಿದಳು. ಮಾಘನು ಅದರಿಂದ ಬಹಳ ಸಂತೋಷಗೊಂಡು ಇನ್ನುಮುಂದೆ ಬರುವ ಯಾಚಕರಿಗೆ ಕೊಡಲು ಏನೂ ಇಲ್ಲವೆಂದು ಬಹಳ ದುಃಖಿಸುವನು. ಆಗ ಒಬ್ಬ ಯಾಚಕನು ಬಂದು ಮಾಘಕವಿಯನ್ನು ನೋಡಿ "आश्वास्य पर्वतकुलं तपनोपतप्तमुद्दामदावविधुराणि च काननानि। नानानदीनदशतानि च पूरयित्वा रिक्तोऽसि यज्जलद सेव तवोत्तमा श्रीः" ಎಂದು ಅವನನ್ನು ಹೊಗಳಿದನು. ಈ ಒಂದೆರಡು ವಿಷಯಗಳಿಂದ ಮಾಘಕವಿಯ ಪಾಂಡಿತ್ಯ ಮತ್ತು ದಾನಶೂರತ್ವಗಳು ಮಾತ್ರ ತಿಳಿದುಬರುವುವು. ಇದರಿಂದ ಭೋಜರಾಜನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಈ ಕವಿಯು ಇದ್ದನೆಂದು ತಿಳಿಯಬಹುದಾಗಿದೆ. 3. ಮಾಘಕವಿಯಿಂದ ರಚಿತವಾದ "ಶಿಶುಪಾಲವಧ" ಕಾವ್ಯ. ಕಾವ್ಯಗಳು ಕವಿಯ ಹೆಸರಿನಿಂದಲೂ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿ ಹೊಂದುವುವು. "कवेर्वृत्तस्य वा नाम्ना नायकस्येतरस्य वा" सां दं ६-३२४। "पुष्पेषु जाती नगरेषु काञ्ची नारीषु रम्भा पुरुषेषु विष्णुः। नदीषु गङ्गा नृपतौ च रामः काव्येषु माघः कविकालिदासः"। (स्त्रीं) **माघी ಮಾಘೀ.** 4. ಮಾಘಮಾಸದ ಹುಣ್ಣಿಮೆ. मघायुक्ता पौर्णमासी -- माघ "अण्" (४-२-३)। "ङीप्" (४-१-१५)।

माघ्य ಮಾಘ್ಯ (नं) ಕುಂದಕುಸುಮ, ಮೊಲ್ಲೆಹೂವು. माघे भवम्।

माङ्गलिक ಮಾಂಗಲಿಕ (विं) ಮಂಗಳವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ, ಶುಭವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ, ಒಳ್ಳೆಯದಾಗುವುದನ್ನು ತೋರಿಸುವ. मङ्गलं प्रयोजनमस्य "ठक्" (५-१-१०९)। "मुदमस्य माङ्गलिकतूर्यकृतां ध्वनयः प्रतेनुरनुवप्रमपाम्" किरां ६-४।

माङ्गल्य ಮಾಂಗಲ್ಯ (नं) 1. ಮಂಗಳ, ಕಲ್ಯಾಣ, ಶುಭ. मङ्गलमेव स्वार्थे "ष्यञ्" (वां ५-१-१२४)। (विं) 2. ಮಂಗಲಕ್ಕೆ ಹಿತವಾದ. मङ्गलाय हितम् "यत्" (५-१-५)।

माच ಮಾಚ (पुं०) ರಸ್ತೆ, ದಾರಿ.

माचल ಮಾಚಲ (पुं०) 1. ಚೋರ, ಕಳ್ಳ. 2. ಮೊಸಳೆ. 3. ರೋಗ. 4. ಹೊಗಳುಭಟ. "अथ माचलः। वन्दिचौरे रुजि ग्राहे" हेम०।

माचिका ಮಾಚಿಕಾ (स्त्री०) 1. ನೊಣ. 2. ಅಂಬಷ್ಠೆ, ಅಗುರುಶುಂಠಿ.

माचिरम् ಮಾಚಿರಮ್ (अव्य०) ಶೀಘ್ರವಾಗಿ, ಕ್ಷಿಪ್ರವಾಗಿ, ಜಾಗ್ರತೆಯಾಗಿ. मा चिरम्। "अथाब्रवीत्तदा मत्स्यः तानृषीन् प्रहसन् शनैः। अस्मिन् हिमवतः शृङ्गे नावं बध्नीत माचिरम्" भा० वन०।

माञ्जिष्ठ ಮಾಂಜಿಷ್ಠ (न०) 1. ಕೆಂಪುಬಣ್ಣ, ರಕ್ತವರ್ಣ. (वि०) 2. ಕೆಂಪುಬಣ್ಣದ, ರಕ್ತವರ್ಣದ. 3. ಮಂಜಿಷ್ಠೆಯಲ್ಲಿ ಅದ್ದಿದ, ಮಂಜಿಷ್ಠೆ ಬಣ್ಣ ಕಟ್ಟಿದ. मञ्जिष्ठया रक्तम् "अण्" (४-२-१)। "लग्नोऽप्यग्निश्चामरेषु प्रकामं माञ्जिष्ठेषु व्यज्यते न स्म सैन्यैः" माघ० १८-३४।

माञ्जिष्ठक ಮಾಂಜಿಷ್ಠಕ (वि०) ಮಂಜಿಷ್ಠೆಯಲ್ಲಿ ಅದ್ದಿದ (ವಸ್ತ್ರ), ಮಂಜಿಷ್ಠೆಯ ಬಣ್ಣ ಕಟ್ಟಿದ (ಬಟ್ಟೆ). "मौर्व्या मेखलया नियन्त्रितमधो वासश्च माञ्जिष्ठकम्" म० वी० १-१८।

माटङ्क ಮಾಟಂಕ (पुं०) ಉಪ್ಪಿನ ಅಂಗಡಿ. "माटङ्को लवणापणः" वैज०।

माठर ಮಾಠರ (पुं०) 1. ಸೂರ್ಯನ ಒಬ್ಬ ಅನುಚರ, ಸೂರ್ಯನ ಪಾರ್ಶ್ವದಲ್ಲಿರುವ ಅಂಗದೇವತೆ. मन (ज्ञाने) "अरः" ठकारश्चान्तादेशः (उ० ५-३९)। मठरस्यापत्यम् "अञ्" (४-१-१०४)। 2. ವ್ಯಾಸಮಹರ್ಷಿ. 3. ಬ್ರಾಹ್ಮಣ. "माठरो व्यासविप्रयोः। सूर्यानुगे च" हेम०।

माठि ಮಾಠಿ (स्त्री०) ಅಂಗಿ, ಕವಚ. "तनुत्रं कवचोऽस्त्रियाम्। माठिः स्त्री जागरो वक्षच्छदस्संनाहकंकटौ" वैज०।

माढि ಮಾಢಿ (स्त्री०) 1. ಎಲೆಯ ಮಧ್ಯದ ಸಿರೆ, –ನರ. "पत्रमध्यसिरा माढिः" वैज०। 2. ದೈನ್ಯ, ಬಡತನ. 3. ಪೂಜೆ, ಗೌರವ, ಸತ್ಕಾರ. "माढिर्दैन्यं पत्रसिराऽर्चा" हेम०।

माणव ಮಾಣವ (पुं०) 1. ಬಾಲಕ, ಹುಡುಗ. मनोः कुत्सितमपत्यम् "अण्" (४-१-९२)। णत्वम्। "अपत्ये कुत्सिते मूढे मनोरौत्सर्गिकः स्मृतः। तकारस्य च मूर्धन्य तेन सिध्यति माणवः" इति भाष्यम्। 2. ಇಪ್ಪತ್ತು ಎಳೆಗಳ ಹಾರ. "विंशतियष्टिको हारः माणवः परिकीर्तितः"।

माणवक ಮಾಣವಕ (पुं०) 1. ಬಾಲಕ, ಹುಡುಗ. माणव "कन्" (५-३-८५)। "मायामाणवको हरिः" भाग०। 2. ಇಪ್ಪತ್ತು ಎಳೆಗಳ ಹಾರ. 3. ದುರ್ಜನ, ಕೆಟ್ಟ ಮನುಷ್ಯ. "माणवकः कुपुंसि स्याद्बालहारभिदोरपि" हेम०। 4. ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿ. "माणवको हारभेदे बाले कापुरुषे वटौ" मेदि०।

माणविका ಮಾಣವಿಕಾ (स्त्री०) ಹುಡುಗಿ, ಬಾಲಿಕೆ.

माणवीन ಮಾಣವೀನ (वि०) ಹುಡುಗನಿಗೆ ಹಿತವಾದ. माणवाय हितम् "खञ्" (५-१-११)।

माणव्य ಮಾಣವ್ಯ (न०) ಬಾಲಕರ ಸಮೂಹ, ಚಿಕ್ಕ ಹುಡುಗರ ಗುಂಪು. माणवानां समूहः "यत्" (४-२-४२)।

माणिक्य ಮಾಣಿಕ್ಯ (न०) 1. ರತ್ನ, ಕೆಂಪು. मणिरिव कायति—कै (शब्दे) "डः" (वा० ३-२-१०१)। मणिके मणिपुराख्ये नगरे भवम् "ञ्यः" (४-३-९२)। "ष्यञ्" (वा० ५-१-१२४) वा। "रत्नभेदास्तु मौक्तिकम्। माणिक्यं पौष्यकम् शङ्खः" वैज०। (स्त्री०) **–क्या –ಕ್ಯಾ.** 2. ಗೌಳಿ, ಹಲ್ಲಿ. "टट्टनी मुसली पल्ली माणिक्या गृहगोधिका" वैज०।

माणिमन्थ ಮಾಣಿಮಂಥ (पुं०) ಸೈಂಧವಲವಣ. मणिमन्थगिरी भवः "अण्" (४-३-५३)।

माण्डलिक ಮಾಂಡಲಿಕ (पुं०) 1. ಒಂದು ಮಂಡಲದ ಅಧಿಕಾರಿ, ಒಂದು ಪ್ರಾಂತ (ಸಂಸ್ಥಾನ) ದ ಅಧಿಕಾರಿ, ಒಂದು ದೇಶವನ್ನು ಆಳುವ ಅಧಿಕಾರಿ. 2. ಒಂದು ಜಿಲ್ಲೆಯ ಅಧಿಕಾರಿ.

मातङ्ग ಮಾತಂಗ (पुं०) 1. ಗಜ, ಆನೆ. मतङ्गस्यायम् "अण्" (४-३-१२०)। "तदीयमातङ्गघटाविघट्टितैः कटस्थलप्रोषितदानवारिभिः" माघ० १-६४। 2. ಕಿರಾತ, ಒಬ್ಬ ಬೆರಕೆಜಾತಿಯವನು.

मातङ्गी ಮಾತಂಗೀ (स्त्री०) 1. ಪಾರ್ವತಿ. 2. ಹತ್ತು ಮಹಾವಿದ್ಯೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂಬತ್ತನೆಯ ಒಂದು ವಿದ್ಯೆ.

मातापितरौ ಮಾತಾಪಿತರೌ (पुं०द्विव०) ತಾಯಿ ಮತ್ತು ತಂದೆ. माता च पिता च—मातृशब्दस्य "आनङ्" (६-३-२५)। मातृशब्दस्यारङादेशे **मातरपितरौ ಮಾತರಪಿತರೌ.**

मातरिश्वन् ಮಾತರಿಶ್ವನ್ (पुं०) ವಾಯು, ಗಾಳಿ. मातरि जनन्यां श्वयति—टु ओ श्वि (गतिवृद्धचोः) "कनिन्" (उ० १-१५७)। सप्तम्या अलुक् च निपा०। "कान्तानां गगननदीतरङ्गशीतः सन्तापं विरमयति स्म मातरिश्वा" किरा० ७-१०।

मातलि ಮಾತಲಿ (पुं०) ಇಂದ್ರನ ಸಾರಥಿ, ಇಂದ್ರನ ರಥದ ಚಾಲಕ. मतलस्य अपत्यं पुमान् "इञ्" (४-१-९५)। "अये, मातलिः। स्वागतं महेन्द्रसारथे" शाकु० ६।

माता ಮಾತಾ (स्त्री०) ಜನನಿ, ತಾಯಿ. मान (पूजायाम्) "तन्" निपा०।

मातामह ಮಾತಾಮಹ (पुं०) 1. ತಾಯಿಯ ತಂದೆ, ತಾಯಿಕಡೆಯ ಅಜ್ಜ. मातुः पिता — मातृ "डामहच्" (वा० ४-२-३६)। (स्त्री०) **–मही – ಮಹೀ.** ತಾಯಿಯ ತಾಯಿ, ತಾಯಿಕಡೆಯ ಅಜ್ಜಿ. (पुं०ब०व०) 2. ತಾಯಿ ಕಡೆಯ ಪೂರ್ವಿಕರು, ತಾಯಿವಂಶದ ಹಿರಿಯರು.

माति ಮಾತಿ (स्त्री०) 1. ಅಳತೆ. 2. ಅಭಿಪ್ರಾಯ. 3. ಜ್ಞಾನ, ತಿಳಿವಳಿಕೆ.

मातुल ಮಾತುಲ (पुं०) 1. ಸೋದರಮಾವ, ತಾಯಿಯ ಸಹೋದರ. मातुः भ्राता — मातृ "डुलच्" (वा० ४-२-३८)। "मातुर्भ्राता तु मातुलः" अम०। "मातुलौ विह्वलौ दृष्ट्वा कुम्भं वालिसुतो नगैः" भट्टि० १५-११८। 2. ಮದನವೃಕ್ಷ, ದತ್ತೂರಿಗಿಡ. 3. ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಹಾವು, ಊಸರವಳ್ಳಿ ಹಾವು. 4. ಒಂದು ಧಾನ್ಯ. "मातुलो मदनद्रुमे। धत्तूरेऽहिव्रीहिभिदोः पितुः स्याले" हेम०।

मातुलपुत्रक ಮಾತುಲಪುತ್ರಕ (पुं०) 1. ಸೋದರ ಮಾವನ ಮಗ. मातुलस्य पुत्रः "कन्"। 2. ದತ್ತೂರಿ ಕಾಯಿ. मातुलस्य पुत्र इव "कन्" (५-३-९६)। "मातुलो मदनश्चास्य फले मातुलपुत्रकः"।

मातुलानी ಮಾತುಲಾನೀ (स्त्री०) 1. ಅತ್ತೆ, ಸೋದರ ಮಾವನ ಹೆಂಡತಿ. मातुलस्य स्त्री — वा "आनुक्" (४-१-४९)। ङीष् च। पक्षे **मातुली ಮಾತುಲೀ.** 2. ಸಣಬು, ಮಂಜಿಯ ನಾರು.

मातुलाहि ಮಾತುಲಾಹಿ (पुं०) ಊಸರವಳ್ಳಿ ಹಾವು. मातुलश्चासौ अहिश्च।

मातुली ಮಾತುಲೀ (स्त्री०) ಸೋದರಮಾವನ ಹೆಂಡತಿ. मातुलस्य स्त्री "ङीष्" (४-१-४८)।

मातुलुङ्गक ಮಾತುಲುಂಗಕ (पुं०) 1. ಮಾದಳದ ಗಿಡ. मातुश्चासौ लुङ्गश्च — स्वार्थे "कन्" (५-३-७५)। "फलपूरो बीजपूरो रुचको मातुलुङ्गकः" अम०। "तङ्गु वो भागाः प्रेङ्खितमातुलुङ्गवृतयः प्रेयो विधास्यन्ति वाम्" मालती० ६-१९। (न०) 2. ಮಾದಳದ ಹಣ್ಣು.

मातृ ಮಾತೃ (स्त्री०) 1. ಜನನಿ, ತಾಯಿ. मान्यते पूज्यते — मान (पूजायाम्) "तृच्" (उ० २-९५)। "उमेति मात्रा तपसो निषिद्धा पश्चादुमाख्यां सुमुखी जगाम" कुमा० १-२६। 2. ಬ್ರಾಹ್ಮೀ ಮೊದಲಾದ ಸಪ್ತ (ಏಳು) ಮಾತೃಗಳು. (1) ब्राह्मी, (2) माहेश्वरी, (3) कौमारी, (4) वैष्णवी, (5) वाराही, (6) इन्द्राणी ಮತ್ತು (7) चामुण्डा ಇವರು ಸಪ್ತಮಾತೃಗಳು. 3. ಭೂಮಿ. 4. ಗೋವು. 5. ಲಕ್ಷ್ಮಿ. 6. ದುರ್ಗಾದೇವಿ. "माता गौर्दुर्गा जननी मही। मातरस्तु ब्रह्माण्याद्याः" हेम०। 7. ಪುಷ್ಯಮಾಸದ ಹುಣ್ಣಿಮೆ. "पौर्णमास्या-ग्रहायणी। पौषी तु महिषी माता" वैज०। 8. ಬೀಸುವ ಕಲ್ಲಿನ ಕೆಳಗಿನ ಕಲ್ಲು. 9. "अ" ಕಾರ ಮೊದಲಾದ ಅಕ್ಷರಗಳು. "माता तु गव्यकारादौ ब्राह्मयाद्यासु प्रसूमयोः" वैज०। (वि०) 10. ಅಳತೆಮಾಡುವವನು, ಅಳೆಯುವವನು. माङ् (माने) "तृच्"।

मातृक ಮಾತೃಕ (पुं०) 1. ಸೋದರಮಾವ. (वि०) 2. ತಾಯಿಯ ಸಂಬಂಧವಾದ, ತಾಯಿಯ ಕಡೆಯಿಂದ ಬಂದ. मातुरयम् मातुरागतो वा "ठञ्" (४-३-७८)। "पित्र्यमंशमुपवीतलक्षणं मातृकं च धनुरूर्जितं दधत्" रघु० ११-६४। (स्त्री०) **मातृका ಮಾತೃಕಾ**. 3. ಉಪಮಾತೆ, ದಾದಿ. 4. ಬ್ರಾಹ್ಮೀ ಮೊದಲಾದ ಸಪ್ತಮಾತೃಗಳು. 5. ವರ್ಣಮಾಲೆ, "अ" ಕಾರ ಮೊದಲಾದ ಅಕ್ಷರಸಮಾಮ್ನಾಯ. 6. ತಾಯಿ, ಜನನಿ. "मातृका धातृकामात्रोः देवीभिद्वर्णमालयोः" मेदि०।

मातृबन्धु ಮಾತೃಬಂಧು (पुं०) ತಾಯಿಯ ಕಡೆಯ ನೆಂಟರು. ತಾಯಿಯ ಸೋದರತ್ತೆಯ ಮಕ್ಕಳು, ತಾಯಿಯ ಚಿಕ್ಕಮ್ಮ ದೊಡ್ಡಮ್ಮ ಇವರ ಮಕ್ಕಳು, ತಾಯಿಯ ಸೋದರಮಾವನ ಮಕ್ಕಳು ಇವರು ಮಾತೃಬಂಧುಗಳು. "मातुः पितृष्वसुः पुत्राः मातुर्मातृष्वसुः सुताः। मातुर्मातुलपुत्राश्च विज्ञेया मातृबन्धवः"।

मातृशासित ಮಾತೃಶಾಸಿತ (पुं०) ಮೂರ್ಖ, ತಾಯಿಯಿಂದ ಶಿಕ್ಷಿಸಿ ಬೆಳೆಸಲ್ಪಟ್ಟ ಪುತ್ರ, ತಾಯಿಯು ಶಿಕ್ಷಿಸಿ ಬೆಳೆಸಿದ ಮಗ. मात्रा शासितः। ತಾಯಿಯು ಪುತ್ರ ವಾತ್ಸಲ್ಯದಿಂದ ದಂಡಿಸದೆ ಬೆಳೆದ ಮಗನು ಮೂರ್ಖನಾಗುತ್ತಾನೆ.

मातृष्वसृ ಮಾತೃಷ್ವಸೃ (स्त्री०) ತಾಯಿಯ ಒಡಹುಟ್ಟಿದವಳು, ತಾಯಿಯ ಅಕ್ಕ ಮತ್ತು ತಂಗಿ, ಚಿಕ್ಕಮ್ಮ ಮತ್ತು ದೊಡ್ಡಮ್ಮ. मातुः स्वसा। ಇಲ್ಲಿ ವಿಕಲ್ಪವಾಗಿ ಅಲುಕ್ ಸಮಾಸ ಬಂದು मातुः ष्वसा मातृष्वसा ಎಂದೂ ಅಲುಕ್ ಸಮಾಸ ಬಂದಾಗ ಷತ್ವವು ವಿಕಲ್ಪವಾಗಿ ಬಂದು मातुःस्वसा मातुःष्वसा ಎಂದೂ ರೂಪಗಳಾಗುವುವು.

मातृष्वसेय ಮಾತೃಷ್ವಸೇಯ (पुं०) ತಾಯಿಯ ಒಡಹುಟ್ಟಿದವಳ ಮಗ, ತಾಯಿಯ ಸೋದರಿಯ ಮಗ. मातृष्वसुः अपत्यम् "ढक्" (४-१-१३४)। "छण्" (४-१-१३४)। **मातृष्वस्रीयः ಮಾತೃಷ್ವಸ್ರೀಯಃ** ढकि स्त्रियां "ङीप्" (४-१-१५)। **मातृष्वसेयी ಮಾತೃಷ್ವಸೇಯೀ.** छणि "टाप्" (४-१-४)। **मातृष्वस्रीया ಮಾತೃಷ್ವಸ್ರೀಯಾ.**

मात्र ಮಾತ್ರ (न०) 1. ಕಾರ್ತ್ಸ್ನ್ಯ, ಸಾಕಲ್ಯ. 2. ಅವಧಾರಣ. माङ् (माने) "त्रन्" (उ० ४-१६७)। ಸಾಕಲ್ಯೆ—प्राणिमात्रं न हिंसति। ಅವಧಾರಣೆ—क्षणमात्रं पात्रं भवति। 3. ಅಳತೆ. —ಇದು ಕಾಲ ಉದ್ದ ಅಗಲ ಎತ್ತರ ಅಂತರ ಈ ಎಲ್ಲಾ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ. अङ्गुलिमात्रम्। क्षणमात्रम्। रेखामात्रम्। क्रोशमात्रम्। ಇತ್ಯಾದಿ. "रेखामात्रमपि क्षुण्णादामनोर्वर्त्मनः परम्" रघु० १-१७। 4. ಕೂಡಲೆ, ಆ ಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ, ಆಗಲೇ. "प्रविष्टमात्र एव तत्रभवति राजनि निरुपद्रवाणि नः कार्याणि" शाकु० ३।

मात्रा ಮಾತ್ರಾ (स्त्री०) 1. ಪರಿಚ್ಛದ, ಉಪಕರಣ, ಸಾಧನ. मायतेऽनया—मा (माने) "त्रन्" (उ० ४-१६७)। 2. ಅರ್ಥ, ಐಶ್ವರ್ಯ, ಸಂಪತ್ತು. "शून्यमठिकायां मात्राः समवतार्य" दशकु०। 3. ಅಂಶ, ಭಾಗ. "सुरेन्द्रमात्राश्रितगर्भगौरवात् प्रयत्नमुक्तासनया गृहागतः" रघु० ३-११। 4. ಅಕ್ಷರದ ಅವಯವ, ಅಕ್ಷರವನ್ನು ಉಚ್ಚರಿಸುವ ಕಾಲ, ಹ್ರಸ್ವವರ್ಣವನ್ನು ಉಚ್ಚರಿಸಲು ಬೇಕಾಗುವ ಕಾಲ. "एकमात्रो भवेद्ध्रस्वः द्विमात्रो दीर्घ उच्यते। त्रिमात्रस्तु प्लुतो ज्ञेयः व्यञ्जनं त्वर्धमात्रकम्"। 5. ಎಣಿಕೆ, ಪರಿಗಣನೆ. "कायस्थ इति लघ्वी मात्रा" मुद्रा० १। 6. ಮಾನ, ಅಳತೆ, ಪರಿಮಾಣ, ಕಾಲ ಉದ್ದ ಅಗಲ ಎತ್ತರ ಅಂತರ ಇತ್ಯಾದಿ. 7. ಮುನ್ನಡೆ, ಪ್ರಗತಿ, ಅಭಿವೃದ್ಧಿ. 8. ಕರ್ಣಾಭರಣ, ಕಿವಿಯ ಒಡವೆ. "मात्रा परिच्छदेऽर्थांशे प्रवृत्तौ कर्णभूषणे। अक्षरावयवे माने मात्रं कार्त्स्न्येऽवधारणे" वैज०। 9. ಅಲ್ಪ, ಕೊಂಚ. 10. ಆಭರಣ, ಒಡವೆ. 11. ಇಂದ್ರಿಯವಿಷಯ, ಶಬ್ದಾದಿವಿಷಯಗಳು. "मात्रास्पर्शास्तु कौन्तेय शीतोष्णसुखदुःखदाः" गीता २-१४। 12. ಇಂದ್ರಿಯ. 13. ಅವಯವ, ಅಂಗ. "चन्द्रवित्तेशयोश्चैव मात्रा निर्हृत्य शाश्वतीः" मनु० ७-४। 14. (ಸಂಗೀತಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ) ಕಾಲದ ಅಳತೆ. 15. ರೂಪ. "तस्य मात्रा गुणः शब्दः लिङ्गं यद्द्रष्टृदृश्ययोः" भाग० २-५-२५।

मात्राच्युतक ಮಾತ್ರಾಚ್ಯುತಕ (न०) ಒಂದು ಮಾತ್ರೆಯನ್ನು ತೆಗೆದುಹಾಕಿ ಓದುವುದರಿಂದ ಬೇರೆ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕ ವಾಕ್ಯ. मात्रायाः च्युतिर्यत्र। "मूलस्थितिमधः कुर्वन् पात्रैर्जुष्टो गताक्षरैः। विटः सेव्यः कुलीनस्य तिष्ठतः पथिकस्य सः" ಇಲ್ಲಿ विट ಪದದ इ ಕಾರವನ್ನು ತೆಗೆದು ಓದಲಾಗಿ वट ಪದದ ಅರ್ಥವುಂಟಾಗುವುದು.

मात्राच्छन्दस् ಮಾತ್ರಾಚ್ಛಂದಸ್, –वृत्त –ವೃತ್ತ (न०) ಅಕ್ಷರಗಳ ಮಾತ್ರೆಗಳ ಸಂಖ್ಯೆಯಿಂದ ರಚಿಸುವ ಛಂದಸ್ಸು, ಮಾತ್ರಾವೃತ್ತ. ಆರ್ಯಾ ವೈತಾಳೀಯ ಗೀತಿ ಉಪಗೀತಿ ಮೊದಲಾದುವು ಮಾತ್ರಾವೃತ್ತಗಳು. "मात्रावर्णविभेदेन छन्दस्तदिह कथ्यते" वृ० र०।

मात्रास्पर्श ಮಾತ್ರಾಸ್ಪರ್ಶ (पुं०) ಶಬ್ದಾದಿ ವಿಷಯಗಳ ಸಂಬಂಧ. मात्राणां स्पर्शः संबन्धः। "मात्रास्पर्शास्तु कौन्तेय शीतोष्णसुखदुःखदाः" गीता २-१४।

मात्सर्य ಮಾತ್ಸರ್ಯ (न०) ಅಸೂಯೆ, ಹೊಟ್ಟೆಕಿಚ್ಚು, ಇತರರ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯಲ್ಲಿ ದ್ವೇಷ. मत्सर एव —स्वार्थे "ष्यञ्" (वा० ५-१-१२४)। "मात्सर्यरागोपहतात्मनां हि स्खलन्ति साधुष्वपि मानसानि" किरा० ३-५३।

मात्स्यिक ಮಾತ್ಸ್ಯಿಕ (वि०) ಮತ್ಸ್ಯವನ್ನು ಹಿಡಿದು ಕೊಲ್ಲುವವನು. मात्स्यान् हन्ति "ठक्" (४-४-३५)।

माथ ಮಾಥ (पुं०) 1. ಮಾರ್ಗ, ದಾರಿ. मथ्यते पीड्यते जनोऽत्र—मन्थ (विलोडने) अधि० "घञ्" (३-३-१२१)। 2. ಕಡೆಯುವಿಕೆ, ಮಥನ. मन्थ भावे "घञ्" (३-३-१८)। 3. ರೋಗ, ವ್ಯಾಧಿ. "व्याधिव्याप्यामया माथ रोगामा देहमर्दनः" वैज०।

माथिक ಮಾಥಿಕ (पुं०) ಬೇವಿನ ಮರ. "निम्बे पार्वतकैडर्यद्वेषिच्छर्दनमाथिकाः" वैज०।

माथुर ಮಾಥುರ (वि०) 1. ಮಧುರೆಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು. मथुरायां जातः "अण्" (४-३-२५)। 2. ಮಧುರೆಯಿಂದ ಬಂದವನು. मथुराया आगतः "अण्" (४-३-७४)।

माद ಮಾದ (पुं०) 1. ಮದ, ಅಮಲು, ಮತ್ತು. मदी (हर्षे) "घञ्" (३-३-१८। 2. ಹರ್ಷ, ಸಂತೋಷ. 3. ಗರ್ವ, ಅಹಂಕಾರ, ಕೊಬ್ಬು.

मादक ಮಾದಕ (वि०) 1. ಮದವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ, ಅಮಲೇರಿಸುವ. मादयति — मदी (हर्षग्लेपनयोः) + णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 2. ಸಂತೋಷವುಂಟು ಮಾಡುವ. 3. ಗರ್ವವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ.

मादन ಮಾದನ (पुं०) 1. ಕಾಮದೇವ, ಮನ್ಮಥ. मादयति — मदी (हर्षग्लेपनयोः) + णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)। (न०) 2. ಅಮಲೇರಿಸುವುದು, ಮದ ವುಂಟುಮಾಡುವುದು. 3. ಸಂತೋಷವುಂಟುಮಾಡು ವುದು. 4. ಗರ್ವವುಂಟುಮಾಡುವುದು. मदी + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। (वि०) 5. ಮದವುಂಟು ಮಾಡುವ, ಅಮಲೇರಿಸುವ. 6. ಸಂತೋಷವುಂಟು ಮಾಡುವ. 7. ಗರ್ವವುಂಟುಮಾಡುವ.

मादृश् ಮಾದೃಶ್ (वि०) ನನ್ನಂತಿರುವ, ನನಗೆ ಸಮಾನ ನಾದ. अहमिव दृश्यते — दृशिर् (प्रेक्षणे) "क्विन्" (३-२-६०)। मादृक् मादृशौ मादृशः। "कञ्" (३-२-६०)। **मादृशः ಮಾದೃಶಃ.** "क्सः" (वा० ३-२-५७)। **मादृक्षः ಮಾದೃಕ್ಷಃ.** "आत्मघातिभिरह-म्मतिग्रहान्मादृशैस्त्वदितरेषु रागिभिः" याद० १७-९३। "प्रवृत्तिसाराः किल मादृशां गिरः" किरा० १-२५।

माद्यत् ಮಾದ್ಯತ್ (वि०) ಸಂತೋಷಪಡುತ್ತಿರುವ. मदी (हर्षे) "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-२-६)। **माद्यन्ती ಮಾದ್ಯಂತೀ.** "पायं पायं प्रेयसः कान्तिमाध्वीं माद्यन्तीभिर्मञ्जुलालापिनीभिः" याद० २४-८८।

माद्री ಮಾದ್ರೀ (स्त्री०) ಮದ್ರರಾಜನ ಮಗಳು, ಪಾಂಡು ರಾಜನ ಪತ್ನಿ.

माद्रीनन्दन ಮಾದ್ರೀನಂದನ, –तनय –ತನಯ, –पुत्र –ಪುತ್ರ, –सुत –ಸುತ (पुं०) ಮಾದ್ರಿಯ ಮಗ (1) ನಕುಲ. (2) ಸಹದೇವ.

माधव ಮಾಧವ (पुं०) 1. ಶ್ರೀವಿಷ್ಣು, ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ. मायाः लक्ष्म्याः धवः। "यावदर्थविदां वाचमेवमादाय माधवः" माघ० २-१३। मधुकुलोद्भवतया मधोरपत्यम् इति वा माधवः। "लोकनाथत्वसम्बन्धः श्रीमतश्चेति माधवः। मधोर्वंशोद्भवत्वाच्च माधवः परिकीर्तितः" इति निरुक्तिः। "वीरहा माधवो मधुः"। "लोकबन्धु-लोकनाथो माधवो भक्तवत्सलः" वि० स०। 2. ವಸಂತ ಋತು. "स माधवेनाभिमतेन सख्या" कुमा० ३-२३। 3. ವೈಶಾಖಮಾಸ. "रेजतुर्गतिवशात् प्रवर्तितौ भास्करस्य मधुमाधवाविव" रघु० ११-७। 4. ಸರ್ವದರ್ಶನ ಸಂಗ್ರಹವನ್ನು ರಚಿಸಿದ ಮಾಧವಾಚಾರ್ಯರು. ಇವರೂ ಇವರ ಸಹೋದರರಾದ ಸಾಯಣರೂ ಋಗ್ವೇದಕ್ಕೆ ಭಾಷ್ಯ ವನ್ನು ಬರೆದಿರುತ್ತಾರೆ. 5. ಯಾದವರು. "प्रहितः प्रधनाय माधवानहमाकारयितुं महीभृता" माघ० १६-५२। (स्त्री०) **–वी –ವೀ.** 6. ಲಕ್ಷ್ಮಿ. 7. ಕಾಂತಿ. 8. ಕಾಡಿರು ವಂತಿಗೆ ಗಿಡ. "पत्राणामिव शोषणेन मरुता स्पृष्टा लता माधवी" शाकु० ३-१०। "वासन्ती माधवीलता। रमायामपि शोभायां मधुसंबन्धिनि त्रिषु" नानार्थर०। 9. ಕಲ್ಲುಸಕ್ಕರೆ. 10. ತಲೆಹಿಡಕ, ಕುಟ್ಟಿನಿ. 11. ಮದ್ಯ, ಹೆಂಡ. 12. ಸಬ್ಬಸಿಗೆ ಗಿಡ. 13. ಹಸು ಎಮ್ಮೆ ಇವುಗಳ ಸಂಪತ್ತು. "माधवोऽजे मधौ राधे यादवे ना स्त्रियां मिसौ। मधुशर्करावासन्तीकुट्टिनीमदिरासु च। गो-महिष्यादिसम्पत्तौ" मेदि०। (वि०) 14. ವಸಂತಋತು ಸಂಬಂಧವಾದ. 15. ಜೇನುತುಪ್ಪದ ಸಂಬಂಧವಾದ, ಜೇನುತುಪ್ಪದಿಂದ ತಯಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

माधवक ಮಾಧವಕ (पुं०) ಹಿಪ್ಪೆಹೂವಿನ ಹೆಂಡ. मधुना-कृतः — मधु "वुञ्" (४-३-११८)। "मध्वासवो माधवकः" अम०।

माधविका ಮಾಧವಿಕಾ (स्त्री०) ಮಾಧವೀಲತೆ, ಕಾಡಿರು ವಂತಿಗೆ.

माधवी ಮಾಧವೀ (स्त्री०) "माधव" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.

माधवेष्टा ಮಾಧವೇಷ್ಟಾ (स्त्री०) ಹಂದಿಗೆಡ್ಡೆ.

माधुकर ಮಾಧುಕರ (वि०) 1. ಭ್ರಮರಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ, ದುಂಬಿಯ ಸಂಬಂಧವಾದ. मधुकरस्य अयम् "अण्" (४-३-१२०)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-१५)। **–करी –ಕರೀ.** 2. ಮಧುಕರದ ವೃತ್ತಿ. ಮಧುಕರ (ಭ್ರಮರ) ವು ಹೂವಿನಿಂದ ಹೂವಿಗೆ ಹೋಗಿ ಮಕರಂದವನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸು ವಂತೆ ಮನೆ ಮನೆಗೂ ಹೋಗಿ ಭಿಕ್ಷೆಯನ್ನು ತಂದು ಶೇಖರಿಸುವುದು ಮಧುಕರ ವೃತ್ತಿ. 3. ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಮನೆ ಗಳಿಂದ ತಂದ ಭಿಕ್ಷೆ.

माधुर ಮಾಧುರ (न०) 1. ಮಲ್ಲಿಗೆ ಹೂವು. "मल्लिकायां च माधुरम्" त्रिकाण्ड०। (वि०) 2. ಸಿಹಿವಸ್ತುವಿನ ಸಂಬಂಧವಾದ, ಸಿಹಿವಸ್ತುವಿನಿಂದ ಉಂಟಾದ.

माधुरी ಮಾಧುರೀ (स्त्री०) 1. ಮದ್ಯ, ಹೆಂಡ. 2. ಮಾಧುರ್ಯ, ಸಿಹಿ. मधुर "ङीष्" (४-१-४१)। "वाङ्माधुरीविरसीकृतकलकण्ठा" दशकु०।

माधुर्य ಮಾಧುರ್ಯ (न०) 1. ಸಿಹಿ, ಸವಿ. मधुरस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। "माधुर्यं मधुबिन्दुना रचयितुं क्षीराम्बुधेरीहते" भर्तृ० १-६। 2. ಕಾವ್ಯದ ಒಂದು ಗುಣ, (ಶಬ್ದವನ್ನು) ಕೇಳಿದ ಕೂಡಲೆ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಆಹ್ಲಾದಗೊಳಿಸುವ ಶಬ್ದದ ಒಂದು ಗುಣ. ದೀರ್ಘ ಸಮಾಸಗಳಿಲ್ಲದೆ ಪ್ರತ್ಯೇಕಪದಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವುದು ಮಾಧುರ್ಯ ಗುಣ. "पृथक् पदत्वं माधुर्यम्" का०या० सू०। ३-१-२०। 3. ನಾಯಕನ ಎಂಟು ಸಾತ್ತ್ವಿಕ ಗುಣಗಳ ಲ್ಲೊಂದು. "शोभा विलासो माधुर्यं गाम्भीर्यं धैर्यतेजसी। ललितौदार्यमित्यष्टौ सत्त्वजाः पौरुषा गुणाः" सा० द० ३-५०। ಎಂತಹ ಕ್ಷೋಭೆಯ ಪರಿಸ್ಥಿತಿಯು ಸಂಭವಿಸಿ ದರೂ ಉದ್ವೇಗವಿಲ್ಲದಿರುವುದು ಮಾಧುರ್ಯಗುಣ. "संक्षोभेष्वप्यनुद्वेगो माधुर्यं परिकीर्तितम्" सा० द० ३-५२।

माध्यन्दिन ಮಾಧ್ಯಂದಿನ (वि०) 1. ಮಧ್ಯಾಹ್ನಕಾಲದ, ಹಗಲಿನ ಮಧ್ಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮಾಡಬೇಕಾದ, ಮಧ್ಯಾಹ್ನ ಸಂಬಂಧವಾದ. मध्यन्दिने भवम् "अञ्" (४-१-८६)। "माध्यन्दिनाय नियमाय महर्षिसेव्यां पुण्यामवाप तमसां तमसां निहन्त्रीम्" चं० रा०। (न०) 2. ಶುಕ್ಲಯಜುಃ ಶಾಖೆ.

माध्यम ಮಾಧ್ಯಮ (वि०) ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವ, मध्ये भवम् "मण्" (४-३-६०) ಸೂತ್ರದ ವೃತ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಕಾಶಿಕಾ ವಿಹಿತ ಪ್ರತ್ಯಯ.

माध्यमिक ಮಾಧ್ಯಮಿಕ (पुं०) 1. ಬಾಹ್ಯ ಮತ್ತು ಅಂತರ ವಸ್ತು ಯಾವುದೂ ಇಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳುವ ಶೂನ್ಯವಾದಿ ಯಾದ ಬೌದ್ಧ. 2. ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವ, ಮಧ್ಯಭಾಗದ.

माध्यस्थ्य ಮಾಧ್ಯಸ್ಥ್ಯ (न०) 1. ಉದಾಸೀನತೆ, ಸಮವರ್ತಿ ಯಾಗಿರುವುದು, ಪಕ್ಷಪಾತವಿಲ್ಲದಿರುವುದು. मध्यस्थस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। 2. ಉಪೇಕ್ಷೆ, ಆಸೆಯಿಲ್ಲ ದಿರುವಿಕೆ, ನಿಃಸ್ಪೃಹತೆ. "अभ्यर्थनाभङ्गभयेन साधु-र्माध्यस्थ्यमिष्टेऽप्यवलम्बतेऽर्थे" कुमा० १-५२।

माध्याह्निक ಮಾಧ್ಯಾಹ್ನಿಕ (वि०) ಮಧ್ಯಾಹ್ನದಲ್ಲಿ ಆಚರಿಸಬೇಕಾದ, ಮಧ್ಯಾಹ್ನಕಾಲದಲ್ಲಿ ನೆರವೇರಿಸಬೇಕಾದ. मध्याह्नेन निर्वृत्तम् "ठञ्" (५-१-७९)। मध्याह्ने भवम् "ठञ्" (४-३-११) वा।

माध्व ಮಾಧ್ವ (पुं०) ಶ್ರೀ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರ ಮತಾನು ಯಾಯಿ, ವೈಷ್ಣವ ಸಂಪ್ರದಾಯದವನು. मध्वस्यायम् "अण्" (४-३-१२०)।

माध्वक ಮಾಧ್ವಕ (न०) ಮದ್ಯ, ಹೆಂಡ.

माध्वी ಮಾಧ್ವೀ (स्त्री०) ಮದ್ಯ, ಹೆಂಡ. मधु "अण्" (६-४-१७५)। "ङीप्" (४-१-१५)। "माध्वी च मधु माध्वीकं कपिशीकाचमालिका" त्रिकाण्ड०।

माध्वीक ಮಾಧ್ವೀಕ (न०) 1. ಮಧೂಕ (ಹಿಪ್ಪೆ) ಪುಷ್ಪ ದಿಂದ ತೆಗೆದ ಮದ್ಯ. माध्वी स्वार्थे "कन्"। 2. ದ್ರಾಕ್ಷಿ ಹಣ್ಣು. 3. ಮಧು, ಮಕರಂದ, ಪುಷ್ಪರಸ. "धयतु नलिने माध्वीकं वा न वाभिनवागतः" नैष० १९-३३।

मान ಮಾನ (पुं०) 1. ಆತ್ಮಗೌರವ, ಮರ್ಯಾದೆ. मनु (अवबोधने) "घञ्" (३-३-१८)। "जन्मिनो मान-हीनस्य तृणस्य च समा गतिः" किरा० ११-५९। 2. ಸ್ತ್ರೀಯರ ಪ್ರಣಯಕೋಪ, ಪ್ರೇಮಶಂಕೆಯಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಅಸಮಾಧಾನ. "मानभङ्गपटुना सुरतेच्छां तन्वता ग्रथयता दृशि रागम्" माघ० १०-२५। 3. ಕೋಪ, ಕ್ರೋಧ, ರೋಷ. "तन्नूनं पदमवलोकयांबभूवे मानस्य द्रुतमपयानमास्थितस्य" माघ० ९-८४। 4. ಗರ್ವ, ಅಹಂಕಾರ. "मानः स्त्रीणां कोपभेदे गर्वे चित्तोन्नतावपि। मानं प्रमाणे प्रस्थादौ" नानार्थर०। "मदमानसमुद्धतं नृपं न वियुङ्क्ते नियमेन मूढता" किरा० २-४९। (न०) 5. ಅಳತೆ, ಪರಿಮಾಣ. (ಉದ್ದ ಮತ್ತು ಅಗಲ). मा (माने) "ल्युट्" (३-३-११५)। "पूर्वापरौ तोयनिधी वगाह्य स्थितः पृथिव्या इव मान-दण्डः" कुमा० १-१। 6. (1) ಪಾವು ಸೇರುಗಳಿಂದ ಅಳೆಯುವಿಕೆ. (2) ಬೆರಳು ಕೋಲು ಮೊದಲಾದುವು ಗಳಿಂದ ಅಳೆಯುವುದು. (3) ತಕ್ಕಡಿಯಿಂದ ತೂಗುವುದು. 7. ಅಳತೆಯ ಕೋಲು. –ಸರಪಣಿ ಮೊದಲಾದ ಸಾಧನ. मा करः "ल्युट्" (३-३-११७)। 8. ಪ್ರಮಾಣ, ಆಧಾರ, ದಾಖಲೆ. "माधुर्यौजःप्रसादानां रसधर्मत्वे किं मानम्" रसगं०।

मानग्रन्थि ಮಾನಗ್ರಂಥಿ (पुं०) 1. ಗರ್ವಭಂಗ, ಅಹಂಕಾರ ವನ್ನು ಅಡಗಿಸುವುದು. 2. ಗೌರವಕ್ಕೆ ಹಾನಿಯುಂಟು ಮಾಡುವುದು. मानस्य ग्रन्थिः बन्धनं यस्मात्।

मानद ಮಾನದ (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು, ನಾರಾಯಣ. मान-मर्जुनादिभ्यः महारथिकत्व आधिराज्यरूपं बहुमानं ददाति—डु दाञ् (दाने) "कः" (३-२-३)। "स

मानदोऽर्जुनादिभ्यो मानं राज्यं च दत्तवान्" इति निरुक्तिः। "अमानी मानदो मान्यः" वि० स०। (वि०) 2. ಗೌರವ ತೋರಿಸುವ, ಮರ್ಯಾದೆ ಕೊಡುವ. मानं ददाति — डु दाञ् (दाने) "कः" (३-२-३)। 3. ಗೌರವವನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸುವ, ಮರ್ಯಾದೆಗೆ ಹಾನಿಯುಂಟುಮಾಡುವ. मानं द्यति—दो (अवखण्डने) "कः" (३-२-३)।

मानदण्ड ಮಾನದಂಡ (पुं०) ಅಳತೆಯ ಕೋಲು.

मानधन ಮಾನಧನ (वि०) ಮಾನವೇ ಧನವಾಗಿ ಉಳ್ಳ, ಹೆಚ್ಚು ಮಾನಶಾಲಿಯಾದ. मानमेव धनं यस्य। "महौजसो मानधना धनार्चिता धनुर्भृतः संयति लब्धकीर्तयः" किरा० १-१९।

मानन ಮಾನನ (न०) 1. ಗೌರವಿಸುವುದು, ಸತ್ಕರಿಸುವುದು. मान (पूजायाम्) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಹಿಂಸಿಸುವುದು, ಪೀಡಿಸುವುದು. मन (स्तम्भे)+णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। "युच्" (३-३-१०७)। **मानना ಮಾನನಾ.** "भवतोऽभिमनाः समीहिते सरुषः कर्तुमुपेत्य माननाम्" माघ० १६-२।

माननीय ಮಾನನೀಯ (वि०) 1. ಪೂಜ್ಯನಾದ, ಪೂಜಿಸಲು ಅರ್ಹನಾದ. 2. ಪೂಜಿಸಲ್ಪಡುವ. 3. ಗೌರವಿಸಬೇಕಾದ. मान (पूजायाम्) "अनीयर्" (३-१-९६)। "वैवस्वतो मनुर्नाम माननीयो मनीषिणाम्" रघु० १-११।

मानभङ्ग ಮಾನಭಂಗ (पुं०) ಅವಮಾನ, ತಿರಸ್ಕಾರ.

मानयत् ಮಾನಯತ್ (वि०) ಗೌರವಿಸುತ್ತಿರುವ, ಸತ್ಕರಿಸುತ್ತಿರುವ, ಪೂಜಿಸುತ್ತಿರುವ. मान (पूजायाम्)+णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **-यन्ती -ಯಂತೀ.** "मनुष्यतां मानयतो विहारैः स्वामेव देवीमुपयच्छतस्ते" याद० १३-९९।

मानयितृ ಮಾನಯಿತೃ (वि०) ಗೌರವಿಸುವವನು, ಪೂಜಿಸುವವನು, ಸತ್ಕರಿಸುವವನು. मान (पूजायाम्)+णिच् "तृच्" (३-१-१३३)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **-यित्री -ಯಿತ್ರೀ.**

मानव ಮಾನವ (पुं०) 1. ಮನುಷ್ಯ, ನರ. मनोरयम् "अण्" (४-३-१२०)। "मानवाशक्यनिर्माणा कूर्मचञ्चबिला शिला। न श्रद्धापयते मुग्धास्तीर्थिकाध्वनि वः कथम्" नैष० १७-१०३। 2. ಬಾಲಕ, ಹುಡುಗ. स्त्रियां **-वी -ವೀ.** ಮನುಷ್ಯಜಾತಿಯ ಹೆಂಗಸು. "दिवौकसं कामयते न मानवी नवीनमश्रावि तवाननादिदम्" नैष० ९-४१।

मानवत् ಮಾನವತ್ (वि०) 1. ಗರ್ವವುಳ್ಳವನು, ಅಹಂಕಾರವುಳ್ಳವನು. 2. ಗೌರವವುಳ್ಳವನು, ಮರ್ಯಾದೆಯುಳ್ಳವನು. मानोऽस्यास्ति "मतुप्" (५-२-९४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **-वती -ವತೀ.** "योषिदुद्धतमनोभवरागा मानवत्यपि ययौ दयिताङ्कम्" किरा० ९-६८।

मानवधर्मशास्त्र ಮಾನವಧರ್ಮಶಾಸ್ತ್ರ (न०) ಮನುಷ್ಯನ ಧರ್ಮಗಳನ್ನು ಹೇಳುವ ಮನುಧರ್ಮಶಾಸ್ತ್ರ, ಮನುಸ್ಮೃತಿ.

मानवराक्षस ಮಾನವರಾಕ್ಷಸ (पुं०) ಮನುಷ್ಯ ರೂಪದ ರಾಕ್ಷಸ, ರಾಕ್ಷಸರಂತೆ ಹಿಂಸಿಸುವ ಮನುಷ್ಯ. मानवो राक्षस इव। "तेऽमी मानवराक्षसाः परहितं स्वार्थाय निघ्नन्ति ये" भर्तृ० २-७४।

मानवर्जित ಮಾನವರ್ಜಿತ (वि०) 1. ಮಾನವಿಲ್ಲದವನು, ಮರ್ಯಾದೆಯಿಲ್ಲದವನು. 2. ನೀಚ, ಅಧಮ.

मानवी ಮಾನವೀ (स्त्री०) 1. ಮನುಷ್ಯಜಾತಿಯ ಹೆಂಗಸು. 2. ಮೊಲ್ಲೆ ಗಿಡ. "यूथिकायां मनोज्वाला मानवी च" वैज०।

मानवीय ಮಾನವೀಯ (वि०) 1. ಮನುಷ್ಯಸಂಬಂಧವಾದ. मानवस्येदम् "छः" (४-२-११४)। 2. ಮನುಷ್ಯನಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ. मानवे जातम् "छः" (४-२-११४)।

मानशालिन् ಮಾನಶಾಲಿನ್ (वि०) ಅಭಿಮಾನಶಾಲಿ, ಆತ್ಮಗೌರವವುಳ್ಳವನು. मानेन शालते—शालृ (कत्थने) "णिनिः" (३-२-७८)। "स्वधर्ममनुरुन्धन्ते नातिक्रममरातिभिः। पलायन्ते कृतध्वंसा नाहवान्मानशालिनः" किरा० ११-७८।

मानस ಮಾನಸ (न०) 1. ಮನಸ್ಸು, ಚಿತ್ತ, ಅಂತಃಕರಣ. मन्यतेऽनेन — "असुन्" (उ० ४-१५)। मन एव — स्वार्थे "अण्" (५-४-३८)। "महारथः सत्यधनस्य मानसं दुनोति नो कच्चिदयं वृकोदरः" किरा० १-३४। 2. ಮಾನಸ ಸರೋವರ, ಕೈಲಾಸ ಪರ್ವತದ ಒಂದು ಸರಸ್ಸು (ಕೊಳ). "विकचवारिरुहं दधतं सरः सकलहंसगणं शुचि मानसम्" किरा० ५-१३। (वि०) 3. ಮನಸ್ಸಿನ ಸಂಬಂಧವಾದ, ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಉಂಟಾದ. मनसः इदम् "अण्" (४-३-१२०)। "मनुष्या मानसैर्दुःखैः युज्यन्ते स्वल्पबुद्धयः" भा० शान्ति० ३३८-४। 4. ಮನಸ್ಸಿನಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ. "महर्षयः सप्त पूर्वे चत्वारो मनवस्तथा। मद्भावा मानसा जाताः येषां लोक इमाः प्रजाः" गीता

१०-६। स्त्रियां **मानसी ಮಾನಸೀ.** "स मानसीं मेरुसखः पितॄणां कन्यां कुलस्य स्थितये स्थितिज्ञः" कुमा० १-१८।

मानसव्रत ಮಾನಸವ್ರತ (न०) ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಕೈಗೊಳ್ಳುವ ನಿಯಮ. ಅಹಿಂಸೆ, ಸತ್ಯ, ಅಸ್ತೇಯ, ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯ ಮತ್ತು ಅಲೋಭ ಮುಂತಾದುವು ಮಾನಸವ್ರತಗಳು.

मानसिक ಮಾನಸಿಕ (वि०)1. ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿರುವ, ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಉಂಟಾದ. मानसे भवः "ठञ्"। (पुं०) 2. ವಿಷ್ಣು. "वैकुण्ठ अपराजित मानसिक नावमिक नामनामिक" भा० शान्ति० ३४६-४।

मानसौकस् ಮಾನಸೌಕಸ್ (पुं०) ಹಂಸ. मानसं मानससरः ओको यस्य। ವರ್ಷರ್ತುವು ಪ್ರಾರಂಭವಾದ ಕೂಡಲೆ ಹಂಸಗಳು ಮಾನಸ ಸರೋವರಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ಸೇರುವುವೆಂದು ಕವಿಗಳ ವರ್ಣನೆಯಿದೆ. "मेघश्यामा दिशो दृष्ट्वा मानसोत्सुकचेतसाम्। कूजितं राजहंसानां नेदं नूपुरशिञ्जितम्" विक्र० ४-१४। "यस्यास्तोये कृतवसतयो मानसं संनिकृष्टं नाध्यास्यन्ति व्यपगतशुचस्त्वामपि प्रेक्ष्य हंसाः" मेघ० २-१३।

मानहीन ಮಾನಹೀನ (वि०) ಮಾನವಿಲ್ಲದವನು, ಮರ್ಯಾದೆಯಿಲ್ಲದವನು. मानेन हीनः। "जन्मिनो मानहीनस्य तृणस्य च समा गतिः" किरा० ११-५९।

मानित ಮಾನಿತ (वि०) ಪೂಜಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಗೌರವಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. मान (पूजायाम्) "क्तः" (३-२-१०२)। "अग्रजे मयि दिवौकसां पितुः पुत्रभावमुपसेदुषा त्वया। मानितोऽहमवमानितः स्वयं वानरानुचरितैः स्वचेष्टितैः" याद० १७-९६।

मानिन् ಮಾನಿನ್ (वि०) 1. ಸಿಂಹ. मानोऽस्यास्ति "इनिः" (४-२-११५)। (वि०) 2. ಅಭಿಮಾನವುಳ್ಳವನು, ಆತ್ಮಗೌರವವುಳ್ಳವನು. "परैरपर्यासितवीर्यसंपदां पराभवोऽप्युत्सव एव मानिनाम्" किरा० १-४१। 3. ಪೂಜ್ಯ, ಮರ್ಯಾದೆಯುಳ್ಳವನು, ಗೌರವವುಳ್ಳವನು. "मानिनो मानयेः काले त्रस्तान् पौलस्त्य सान्त्वयेः" भट्टि० १९-२४। 4. ಅಹಂಕಾರವುಳ್ಳವನು, ಗರ್ವವುಳ್ಳವನು. "करुणमपि समर्थं मानिनां मानभेदे रुदितमुदितमस्त्रं योषितां विग्रहेषु" माघ० ११-३५। 5. (ಸಮಾಸಾಂತ್ಯದಲ್ಲಿ) ಭಾವಿಸುವವನು, ತಿಳಿಯುವವನು. **पण्डितमानी ಪಂಡಿತಮಾನೀ.** पण्डितमात्मानं मन्यते — मन (ज्ञाने) "णिनिः" (३-१-१३४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **मानिनी ಮಾನಿನೀ.** 6. ಅಭಿಮಾನಶಾಲಿನಿಯಾದ ಹೆಂಗಸು, ಆತ್ಮಗೌರವವುಳ್ಳ ಹೆಂಗಸು. "यदवोचदवेक्ष्य मानिनी परितः स्नेहमयेन चक्षुषा" किरा० २-२। 7. ಪ್ರಣಯ ಕೋಪವುಳ್ಳ ಹೆಂಗಸು. "मानिनीभिरपहस्तितधैर्यः सादयन्नपि मदोऽवललम्बे" किरा० ९-३६।

मानुष ಮಾನುಷ (पुं०) 1. ಮನುಷ್ಯ, ಮಾನವ. मनु "अञ्" षुगागमश्च (४-१-१६१)। "मानुषानभिलष्यन्ती रोचिष्णुर्दिव्यधर्मिणी" भट्टि० ४-२२। स्त्रियां **मानुषी ಮಾನುಷೀ.** ಮನುಷ್ಯಹೆಂಗಸು. "मातरं त्रिजगतां तव प्रियां मानुषीति मनुते स्म मद्वधूः" याद० १७-९०। 2. ಮನುಷ್ಯಸಂಬಂಧವಾದ. मानुषस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)। "अकृत्वा मानुषं कर्म यो दैवमनुवर्तते। वृथा श्राम्यति संप्राप्य पतिं क्लीबमिवाङ्गना" भा० अनु० ९-२२। स्त्रियां **मानुषी ಮಾನುಷೀ.** "दैवीनां मानुषीणां च प्रतिहर्ता त्वमापदाम्" रघु० १-६०।

मानुषता ಮಾನುಷತಾ (स्त्री०) ಮನುಷ್ಯನಾಗಿರುವಿಕೆ. मनुष्यस्य भावः "तल्" (५-१-११९)। "त्वः" (५-१-११९)। **–त्वम् –ತ್ವಮ್.** "मानुषत्वकवचान्तरितेन स्पर्धते स्म हरिणा हतचित्तः" याद० २१-१।

मानुष्य ಮಾನುಷ್ಯ (न०) 1. ಮನುಷ್ಯತ್ವ, ಮನುಷ್ಯನಾಗಿರುವಿಕೆ. मनुष्यस्य भावः। "स वञ्चितो बतात्मध्रुक् कृच्छ्रेण महता भुवि। लब्ध्वापवर्ग्यं मानुष्यं विषयेषु विषज्जते" भाग० ४-२३-२८। (वि०) 2. ಮನುಷ್ಯಸಂಬಂಧವಾದ. "मानुष्यो बलवान् गन्धो घ्राणं तर्पयतीव मे" भा० आदि० १५१-११।

मानुष्यक ಮಾನುಷ್ಯಕ (न०) 1. ಮನುಷ್ಯರ ಸಮೂಹ. मनुष्याणां समूहः "वुञ्" (४-२-३९)। "माणवानां तु माणव्यं बाडव्यं तु द्विजन्मनाम्। राजन्यकं मानुष्यकं राजकं च पृथक् पृथक्" वैज०। 2. ಮನುಷ್ಯ ಜಾತಿ, ಮನುಷ್ಯ ಜನ್ಮ. "यावन्मानुष्यके शक्यं तत्सर्वमुपपाद्यताम्" काद०।

मानोज्ञक ಮಾನೋಜ್ಞಕ (न०) ಮನೋಹರವಾಗಿರುವಿಕೆ, ಮನೋಜ್ಞತ್ವ. मनोज्ञस्य भावः "वुञ्" (५-१-१३३)।

मान्त्रिक ಮಾಂತ್ರಿಕ (पुं०) ಮಂತ್ರವಾದಿ, ಮಾಯಗಾರ, ಮಾಟಗಾರ, ಗಾರುಡಿ. मन्त्रेण जीवति — "ठक्" (४-४-१२)।

मान्थर्य ಮಾಂಥರ್ಯ (नं) 1. ನಿಧಾನ, ಮಾಂದ್ಯ. 2. ಅಶಕ್ತತೆ, ದೌರ್ಬಲ್ಯ. मन्थरस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)।

मान्द्य ಮಾಂದ್ಯ (नं) 1. ಮದದು, ಸೋಮಾರಿತನ. मन्दस्य भावः "यक्" (५-१-१२८)। 2. ದೌರ್ಬಲ್ಯ, ಅಶಕ್ತತೆ. 3. ದಡ್ಡತನ, ಮೂರ್ಖತನ. 4. ರೋಗ, ವ್ಯಾಧಿ. "सन्तापोऽपाटवं मान्द्यमाकुल्यं रुग्रुजौ स्त्रियौ" वैजं।

मान्धातृ ಮಾಂಧಾತೃ (पुं) ಸೂರ್ಯವಂಶದ ಒಬ್ಬ ದೊರೆ, ಯುವನಾಶ್ವನ ಮಗ. [ಯುವನಾಶ್ವನು ಸಂತಾನ ವಿಲ್ಲದೆ ಕೊರಗುತ್ತಿರಲು ಋಷಿಗಳು ಪುತ್ರಕಾಮೇಷ್ಟಿ ಯನ್ನು ಮಾಡಿದರು. ಒಂದು ರಾತ್ರಿ ಒಂದು ಕಲಶದಲ್ಲಿ ನೀರನ್ನು ಪುತ್ರಪ್ರದವಾದ ಮಂತ್ರದಿಂದ ಅಭಿಮಂತ್ರಿಸಿ ಅದನ್ನು ಯಜ್ಞವೇದಿಕೆಯ ಮೇಲಿಟ್ಟು ಋಷಿಗಳು ಮಲಗಿ ದ್ದರು. ಬಾಯಾರಿಕೆಯಿಂದ ಪೀಡಿತನಾದ ರಾಜನು ತಿಳಿ ಯದೆ ಅದನ್ನು ಕುಡಿದು ತಾನೇ ಗರ್ಭ ಧರಿಸಬೇಕಾಯಿತು. ಗರ್ಭವು ಬೆಳೆದು ಬಲ ಹೊಟ್ಟೆಯನ್ನು ಭೇದಿಸಿಕೊಂಡು ಶಿಶುವು ಹೊರಬಂದಿತು. ಶಿಶುವಿಗೆ ಸ್ತನ್ಯಪಾನಕ್ಕಾಗಿ ಯೋಚಿಸುತ್ತಿರಲು ಇಂದ್ರನು ಬಲಗೈ ಹೆಬ್ಬೆಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಅಮೃತರಸವನ್ನು ತುಂಬಿಕೊಂಡು ಬಂದು मां धास्यति ಎಂದು ಹೇಳಿದನು. ಆ ಬೆರಳನ್ನು ಚೀಪಿ ಅಮೃತರಸ ಪಾನಮಾಡಿದ್ದರಿಂದ ಶಿಶುವಿಗೆ "मान्धाता" ಎಂಬ ಹೆಸ ರಾಯಿತು.] भां वनं।

मान्धीर ಮಾಂಧೀರ (पुं) ಕಪಟದ ಹಕ್ಕಿ, ಬಾವಲಿ. "मान्धीरो वाग्गुदस्तुल्यः" वैजं।

मान्मथ ಮಾನ್ಮಥ (विं) ಮನ್ಮಥನ ಸಂಬಂಧವಾದ. मन्मथस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)। "आचार्यकं विजयि मान्मथमाविरासीत्" मालतीं १-१६।

मान्य ಮಾನ್ಯ (विं) ಪೂಜ್ಯ, ಗೌರವಾರ್ಹ. मान (पूजायाम्) "ण्यत्" (३-१-१२४)। "मान्यः स मे स्थावरजङ्गमानां सर्गस्थितिप्रत्यवहारहेतुः" रघुं २-४४। स्त्रियां मान्या ಮಾನ್ಯಾ. "परिणतिरमणीयाः प्रीतयस्त्वद्विधानामहमपि तव मान्या हेतुभिस्तैश्च तैश्च" मालतीं ६-१६।

मापक ಮಾಪಕ (विं) ಅಳೆಯುವ, ಅಳತೆಮಾಡುವ. मा (माने) + णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

मापन ಮಾಪನ (पुं) 1. ತಕ್ಕಡಿ, ತ್ರಾಸು. माङ् (माने) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। (नं) 2. ಅಳತೆ ಮಾಡಿಸುವುದು. मा (माने) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)।

मामक ಮಾಮಕ (पुं) 1. ಮಾತುಲ, ಸೋದರಮಾವ. "मामकं तु मदीये स्यात् मामको मातुले स्मृतः" हेमं। 2. ಕೃಪಣ, ಜಿಪುಣ. (विं) 3. ನನ್ನವನು, ನನ್ನ ಸಂಬಂಧದವನು. ममायम्—अस्मद् "अण्" (४-३-१)। ममकादेशः (४-३-३)। "मामकाः पाण्डवाश्चैव किमकुर्वत सञ्जय" गीता १-१।

मामकीन ಮಾಮಕೀನ (विं) ನನ್ನ ಸಂಬಂಧದವನು, ನನ್ನವನು, ಆತ್ಮೀಯನು. ममायम् — अस्मद् "खञ्" (४-३-१)। ममकादेशः (४-३-३)। "यो मामकीनस्य मनसो द्वितीयं निबन्धनम्" मालतीं २।

माय ಮಾಯ (पुं) 1. ಮಾಯಗಾರ, ತಂತ್ರಗಾರ, ಠಕ್ಕ, ಗಾರುಡಿಗ, ಕಣ್ಕಟ್ಟುಮಾಡುವವನು. मायाऽस्यास्ति — "अच्" (५-२-१२७)। 2. ಮಯಾಸುರನ ಮಗ. 3. ಶೈಲೂಷ, ನಟ. "मायः पीताम्बरेऽसुरे" मेदिं।

माया ಮಾಯಾ (स्त्रीं) 1. ಗಾರುಡಿ, ಮಂತ್ರದಿಂದ ಇಲ್ಲದ ವಸ್ತುವನ್ನು ತೋರಿಸುವ ಇಂದ್ರಜಾಲವಿದ್ಯೆ, ಕಣ್ಣುಕಟ್ಟುವ ವಿದ್ಯೆ, ಠಕ್ಕು, ಮೋಸ, ಶಾಂಬರ ಮಾಯೆ. मीयते अपरोक्षवत् प्रदर्श्यते अनया—मा (माने) "यः" (उं ४-१०९)। "स्वप्नो नु माया नु मतिभ्रमो नु" शाकुं ६-१०। 2. ಮೋಕ್ಷಪ್ರದಗಳಾದ ಏಳು ನಗರಿಗಳ ಲ್ಲೊಂದು. "अयोध्या मथुरा माया काशी काञ्ची अवन्तिका। पुरी द्वारवती चैव सप्तैता मोक्षदायिकाः"। 3. ಇಲ್ಲದ ವಸ್ತುವು ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣುವಂತೆ ಮಾಡುವ ಶಕ್ತಿ. "तं विस्मितं धेनुरुवाच साधो मायां मयोद्भाव्य परीक्षितोऽसि" रघुं २-६२। 4. ಬುದ್ಧಿ, ಪ್ರಜ್ಞೆ. "माया स्यात् शाम्बरीबुद्ध्योः" मेदिं। 5. ಒಂದು ವಿಧ ರಾಜನೀತಿಯಚಾತುರ್ಯ, ರಾಜನು ಉಪಯೋಗಿಸ ಬಹುದಾದ ಒಂದು ಉಪಾಯ. "मायोपेक्षेन्द्रजालानि क्षुद्रोपाया इमे त्रयः"। 6. ಮಿಥ್ಯೆ, ಸುಳ್ಳು, ಇಲ್ಲದು ದನ್ನು ಇದೆಯೆಂದು ಹೇಳುವುದು., ಅವಿದ್ಯಾ, ಅಜ್ಞಾನ. "ब्रह्म सत्यं जगन्मिथ्या"। ಮಿಥ್ಯಾಭೂತವಾದ ಜಗ ತ್ತನ್ನು ಇದೆಯೆಂದು ಹೇಳುವುದು ಅಜ್ಞಾನದಿಂದ ಅವಿದ್ಯೆ ಯಿಂದ ಮಾಯೆಯಿಂದ. ಆದುದರಿಂದ ಸತ್ಯವಾದುದು ಬ್ರಹ್ಮ ಮಾತ್ರ. ಅವಿದ್ಯಾನಿವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಮಾತ್ರ ಈ ಜ್ಞಾನವುಂಟಾಗುವುದು. 7. ಪ್ರಕೃತಿ. "मायां तु प्रकृतिं विद्यात् मायिनन्तु महेश्वरम्" पञ्चदं। 8. ಪರಮಾತ್ಮನ

ಅನಿರ್ವಚನೀಯವಾದ ಒಂದು ಶಕ್ತಿ. ಮೇಘವು ವರ್ಷಿಸುವುದೂ ವಾಪೀತಟಾಕಗಳು ತುಂಬುವುದೂ ಹಾಗೆಯೇ ಜಲವಿಲ್ಲದೆ ಒಣಗುವುದೂ ಪರಮಾತ್ಮನ ಮಾಯೆ (ಶಕ್ತಿ). "पर्जन्यो वर्षते यत्र तज्जलेन प्रपूर्यते। देशो निर्जलतां याति एषा माया मम प्रिये"। ಕೃಷ್ಣಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಚಂದ್ರನು ಕ್ಷೀಣನಾಗುವುದೂ ಶುಕ್ಲಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ವೃದ್ಧಿಹೊಂದುವುದೂ ಪರಮಾತ್ಮನ ಮಾಯೆ. "सोमोऽपि क्षीयते पक्षे पक्षे वापि विवर्धते। अमायां स न दृश्येत मायेयं मम सुन्दरि"। ಸೂರ್ಯನು ಪಶ್ಚಿಮ ದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಅಸ್ತನಾಗುವುದೂ ಪ್ರಾತಃ ಪೂರ್ವದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಉದಯಿಸುವುದೂ ಪರಮಾತ್ಮನ ಮಾಯೆ. "पश्चिमां दिशमास्थाय यदस्तं याति भास्करः। उदेति पूर्वतः प्रातः मायेयं मम सुन्दरि"। ಜೀವನು ಗರ್ಭವನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸಿ ಸುಖ-ದುಃಖಗಳನ್ನು ಅನುಭವಿಸಿ ತಿಳಿಯುವುದೂ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದ ನಂತರ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಮರೆತುಬಿಡುವುದೂ ಪರಮಾತ್ಮನ ಮಾಯೆ. "जीवः प्रविश्य गर्भे तु सुखदुःखानि विन्दति। जातश्च विस्मरेत् सर्वमेषा माया ममोत्तमा"। ಇತ್ಯಾದಿ. ಜನರು ರೋಗಪೀಡಿತರಾಗಿ ಔಷಧವನ್ನು ಕುಡಿಯುವಾಗ ಆ ಔಷಧದಲ್ಲಿ ನನ್ನ ಮಾಯೆಯಿಂದ ವೀರ್ಯವನ್ನುಂಟು ಮಾಡುತ್ತೇನೆ. "रोगार्ता जन्तवः केचित् भक्षयन्ति महौषधम्। तस्य वीर्यं समाश्रित्य मायां तु विसृजाम्यहम्"। ಆಯುಸ್ಸು ಮುಗಿದವರು ಔಷಧ ಕುಡಿಯುವಾಗ ಅದನ್ನು ನಿರ್ವೀರ್ಯವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿ ಅವರನ್ನು ಹರಣ ಮಾಡುವುದೂ ಪರಮಾತ್ಮನ ಮಾಯೆಯಿಂದ. "औषधे दीयमाने तु जन्तुः पञ्चत्वमेति यत्। निर्वीर्यमौषधं कृत्वा कालो भूत्वा हराम्यहम्"। ಒಂದು ಬೀಜವನ್ನು ಬಿತ್ತಿದರೆ ಅದು ದೊಡ್ಡದಾಗಿ ಬೆಳೆದು ಅದು ಅಧಿಕವಾದ ಫಲವನ್ನು ಕೊಡುವುದಕ್ಕೂ ಅದರಲ್ಲಿ ಪರಮಾತ್ಮನು ಮಾಯೆಯಿಂದ ಅಮೃತವನ್ನು ಸೇರಿಸುವುದೇ ಕಾರಣ. "एकबीजात् प्रकीर्णाद्वै जायन्ते तानि भूरिशः। तत्रामृतं विसृजामि मायायोगेन माधवि"। ಇತ್ಯಾದಿ. वराहपु०। 9. ಶಾಠ್ಯ, ಮೂರ್ಖತನ, ಕಪಟ. "माया तु शठता शाठ्यं कुसृतिर्निकृतिश्च सा"। 10. ಕೃಪೆ, ದಯೆ. 11. ದರ್ಪ, ಕೊಬ್ಬು.

मायाकार ಮಾಯಾಕಾರ (पुं०) 1. ಐಂದ್ರಜಾಲಿಕ, ಮಂತ್ರದಿಂದ ಕಣ್ಣು ಕಟ್ಟಿ ಇಲ್ಲದುದನ್ನು ಇರುವಂತೆ ತೋರಿಸುವವನು. मायां करोति—डुकृञ् (करणे) "अण्" (३-२-१)। 2. ಮಾಟಗಾರ, ಶೂನ್ಯಮಾಡುವವನು.

मायाकृत् ಮಾಯಾಕೃತ್ (पुं०) "मायाकार" ಪದದ ಅರ್ಥ. मायां करोति—कृञ् "क्विप्" (३-२-७६)।

मायाजीविन् ಮಾಯಾಜೀವಿನ್ (पुं०) ಗಾರುಡಿಗ, ಯಕ್ಷಿಣಿಯವನು, ಮಾಯಾಕಾರ, ಇಂದ್ರಜಾಲವಿದ್ಯೆಯಿಂದ ಜೀವಿಸುವವನು. मायया जीवति—जीव (प्राणधारणे) "णिनिः" (३-२-७८)।

मायाद ಮಾಯಾದ (पुं०) ಮೊಸಳೆ. मायया छलेन अत्ति—अद (भक्षणे) "अच्" (३-१-१३४)। "जलशूकरमायादझषाशनह्रदग्रहः" त्रिकाण्ड०।

मायादेवी ಮಾಯಾದೇವೀ (स्त्री०) ಬುದ್ಧದೇವನ ತಾಯಿ. **–सुतः –ಸುತಃ**, ಬುದ್ಧದೇವ.

मायावत् ಮಾಯಾವತ್ (वि०) 1. ಮೋಸಗಾರ, ವಂಚಕ, ಕಪಟಿ. 2. ಮಾಯಗಾರ, ಇಂದ್ರಜಾಲ ವಿದ್ಯೆಯನ್ನರಿತವನು, ಯಕ್ಷಿಣಿಯವನು. मायाऽस्यास्ति "मतुप्" (५-२-९४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–वती –ವತೀ**.

मायावती ಮಾಯಾವತೀ (स्त्री०) 1. ಕಾಮನ ಪತ್ನಿ, ರತಿ. "एष ते तनयः सुभ्रु हत्वा शम्बरमागतः। हतो येनाभवद्बालो भवत्याः सूतिकागृहात्॥ इयं मायावती भार्या तनयस्यास्य ते सती" विष्णुपु०। 2. ಶಂಬರಾಸುರನ ಹೆಂಡತಿ. [ಶಂಬರಾಸುರನು ರುಕ್ಮಿಣಿಯ ಶಿಶುವನ್ನು (ಜನಿಸಿದ ಕೂಡಲೆ) ಮಾಯೆಯಿಂದ ಎತ್ತಿಕೊಂಡು ಹೋಗಿ ಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿ ಹಾಕಿದನು. ಆ ಶಿಶುವನ್ನು ಒಂದು ಮೀನು ನುಂಗಿತು. ಬೆಸ್ತನೊಬ್ಬನು ಆ ಮೀನನ್ನು ಹಿಡಿದು ಶಂಬರನ ಅರಮನೆಗೆ ಒಪ್ಪಿಸಿದನು. ಅದರೊಳಗಿದ್ದ ಶಿಶುವನ್ನು ಮಾಯಾವತಿಯು ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ ಸಲಹಿ ಮಹಾಮಾಯಾ ವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಕಲಿಸಿ ಶಂಬರಾಸುರನನ್ನು ಕೊಲ್ಲಿಸಿ ನಾರದರಿಂದ ಮನ್ಮಥನೆಂದು ತಿಳಿದ ನಂತರ ಅವನನ್ನು ರುಕ್ಮಿಣಿಯಲ್ಲಿಗೆ ತಂದು ಒಪ್ಪಿಸಿದಳು.] "भवान् नारायणसुतः शम्बरेणाहृतो गृहात्। अहं तेऽधिकृता पत्नी रतिः कामो भवान् प्रभो। एष त्वानिर्दशं सिन्धावक्षिपत् शम्बरोऽसुरः। मत्स्योऽग्रसीत्तदुदरात् इह प्राप्तो भवान् प्रभो। तमिमं जहि दुर्धर्षं दुर्जयं शत्रुमात्मनः। मायाशतविदं त्वं च मायाभिर्मोहनादिभिः॥ प्रभाष्यैवं ददौ विद्यां प्रद्युम्नाय महात्मने। मायावती महामायां सर्वमायाविनाशिनीम्" ಇತ್ಯಾದಿ. भाग० १०-५५।

मायाविन् ಮಾಯಾವಿನ್ (वि०) 1. ಮೋಸಗಾರ, ಕಪಟಿ, ವಂಚಕ. मायाऽस्यास्ति "विनिः" (५-२-१२१)।

"व्रजन्ति ते मूढधियः पराभवं भवन्ति मायाविषु ये न मायिनः" किरा० १-३०। 2. ಇಂದ್ರಜಾಲ ವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ತಿಳಿದವನು, ಮಾಯಾಕಾರ.

मायिक ಮಾಯಿಕ (वि०) "मायाविन्" ಪದದ ಅರ್ಥ.

मायिन् ಮಾಯಿನ್ (पुं०) 1. ಮಾಯಾಕಾರ, ಗಾರುಡಿಗ, ಐಂದ್ರಜಾಲಿಕ, ಯಕ್ಷಿಣಿಯವನು. मायास्त्यस्य "इनिः" (५-२-११५)। (वि०) 2. ಮೋಸಗಾರ, ವಂಚಕ, ಕಪಟಿ. "भवन्ति मायाविषु ये न मायिनः" किरा० १-३०। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **मायिनी ಮಾಯಿನೀ.**

मायु ಮಾಯು (पुं०) 1. ಪಿತ್ತ, ದೇಹದೊಳಗಿರುವ ಒಂದು ಧಾತು. मिनोति देह ऊष्माणम् —डुमिञ् (प्रक्षेपणे) "उण्" (उ० १-१)। 2. ಪಿತ್ತರೋಗ. "पित्तं मायुः फलंकरः" त्रिकाण्ड०।

मायुराज ಮಾಯುರಾಜ (पुं०) ನಳಕೂಬರ, ಕುಬೇರನ ಮಗ. "सुतोऽस्य मायुराजः स्यात् तथा वर्णकविर्निधौ" त्रिकाण्ड०।

मायूर ಮಾಯೂರ (न०) 1. ನವಿಲುಗಳ ಗುಂಪು, ಮಯೂರಗಳ ಸಮೂಹ. मयूराणां समूहः "अण्" (४-२-३७)। (वि०) 2. ನವಿಲಿನ ಸಂಬಂಧವಾದ. मयूरस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-१५)। **-री -ರೀ.**

मायूरिक ಮಾಯೂರಿಕ (पुं०) ನವಿಲನ್ನು ಹಿಡಿದು ಕೊಲ್ಲುವವನು. मयूरान् हन्ति "ठक्" (४-४-३५)।

मायूरी ಮಾಯೂರೀ (स्त्री०) ಮಾರ್ಜನೆಯ ಒಂದು ಭೇದ, ಮೂರು ವಿಧ ಮೃದಂಗಧ್ವನಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಭೇದ. [ವಿವರಕ್ಕೆ "मार्जना" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] ಮಯೂರ ಗಳಿಗೆ ಬಹಳ ಪ್ರಿಯವಾದುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಈ ಹೆಸರು. "निर्ह्रादिन्युपहितमध्यमस्वरोत्था मायूरी मदयति मार्जना मनांसि" माल० १-२१।

मार ಮಾರ (पुं०) 1. ಮನ್ಮಥ, ಕಾಮದೇವ. मारयति —मृङ् (प्राणत्यागे) + णिच् "अच्" (३-१-१३४)। "अनुममार न मार कथं नु सा रतिरतिप्रथितापि पतिव्रता" नैष० ४-७६। 2. ವಿಘ್ನ, ತಡೆ, ಅಡ್ಡಿ. 3. ಮೃತ್ಯು, ಮರಣ. म्रियन्ते अनेन—मृङ् (प्राणत्यागे) "घञ्" (३-३-१२१)। "मारो मृत्यौ स्मरे विघ्ने" मेदि०।

मारक ಮಾರಕ (पुं०) 1. ಜಾತಕದಲ್ಲಿ ದ್ವಿತೀಯ ಮತ್ತು ಸಪ್ತಮ ಸ್ಥಾನಗಳ ಅಧಿಪತಿ. ಎರಡು ಮತ್ತು ಏಳನೆಯ ಸ್ಥಾನಗಳು ಮಾರಕಸ್ಥಾನಗಳು. 2. ಪ್ರಾಣ ತೆಗೆಯುವ ವ್ಯಾಧಿ, ಕೊಲ್ಲುವ ರೋಗ. 3. ಗಿಡಗ ಪಕ್ಷಿ, ಡೇಗೆ ಹಕ್ಕಿ. (पुन०) 4. ಪ್ರಳಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ಆಗುವ ಸರ್ವಪ್ರಾಣಿಗಳ ನಾಶ. (वि०) 5. ಕೊಲ್ಲುವವನು, ನಾಶಪಡಿಸುವವನು. मारयति — मृङ् (प्राणत्यागे) + णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

मारकस्थान ಮಾರಕಸ್ಥಾನ (न०) ಜಾತಕ ಕುಂಡಲಿಯಲ್ಲಿ ಜನ್ಮಲಗ್ನದಿಂದ ಎರಡನೆಯ ಮತ್ತು ಏಳನೆಯ ಸ್ಥಾನಗಳು. "अष्टमं चायुषः स्थानमष्टमादष्टमं च यत्। तयोरपि व्ययस्थानं मारकस्थानमुच्यते"।

मारजित् ಮಾರಜಿತ್ (पुं०) ಜಿನದೇವ. मारं मन्मथं जितवान्। "मारजिल्लोकजिज्जिनः" अम०।

मारण ಮಾರಣ (न०) ಕೊಲ್ಲುವಿಕೆ, ಪ್ರಾಣ ತೆಗೆಯುವಿಕೆ मृङ् (प्राणत्यागे) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)।

मारि ಮಾರಿ (स्त्री०) 1. ಪ್ರಳಯಕಾಲದಲ್ಲಾಗುವ ಸರ್ವ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ನಾಶ. मृङ् (प्राणत्यागे) + णिच् "इन्" (उ० ४-११७)। "सर्वलोकतते मृत्यौ मारिः स्त्री मारकोऽस्त्रियाम्" वैज०। 2. ಸಿಡುಬು, ದೊಡ್ಡಮ್ಮ. "मारिर्मसूरीरुग्भेदाः" वैज०। 3. ಕೊಲ್ಲುವುದು, ಪ್ರಾಣ ತೆಗೆಯುವುದು.

मारित ಮಾರಿತ (वि०) 1. ಕೊಲ್ಲಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ನಾಶ ಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. मृङ् (प्राणत्यागे) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)।

मारिष ಮಾರಿಷ (पुं०) 1. ಆರ್ಯ, ಪೂಜ್ಯ. (ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಈ ಪ್ರಯೋಗ.) रिष (हिंसायाम्) "कः" (३-१-१३५)। ನಿಷೇಧವನ್ನು ಹೇಳುವ मा ಶಬ್ದದೊಡನೆ ಸಮಾಸ. 2. ಕೀರೆಸೊಪ್ಪು. "मारिषे जीवशाकः स्यादत्राल्पे तण्डुलीयकः" वैज०। "मारिषस्त्वार्यशाकयोः" हेम०।

मारिषा ಮಾರಿಷಾ (स्त्री०) ದಕ್ಷನ ತಾಯಿ. "मारिषः शाकभिद्यार्ये नाट्योक्तौ पुंसि योषिति। दक्षाम्बायाम्" मेदि०।

मारी ಮಾರೀ (स्त्री०) 1. ಚಂಡಿ. 2. ಜನರ ನಾಶ. 3. ಮಾಹೇಶ್ವರ ಶಕ್ತಿ.

मारीच ಮಾರೀಚ (पुं०) 1. ಒಬ್ಬ ಋಷಿ. ಕಶ್ಯಪಮಹರ್ಷಿ. 2. ತಾಟಕೆಯ ಮಗ ಒಬ್ಬ ರಾಕ್ಷಸ. [ಈ ರಾಕ್ಷಸನು ಸುನಂದನೆಂಬ ಯಕ್ಷನ ಮಗಳಾದ ತಾಟಕೆಯ ಮಗ. ಅಗಸ್ತ್ಯಮಹರ್ಷಿಯ ಶಾಪದಿಂದ ಇವನಿಗೆ ರಾಕ್ಷಸರೂಪ

ಬಂದಿತು. ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರ ಮಹರ್ಷಿಯ ಯಾಗದ ಸಮಯ ದಲ್ಲಿ ಸಿದ್ಧಾಶ್ರಮಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ಹಿಂಸಿಸುತ್ತಿರಲು ಶ್ರೀರಾಮನ ಬಾಣದಿಂದ ಸಮುದ್ರಕ್ಕೆ ಎಸೆಯಲ್ಪಟ್ಟನು. ರಾವಣನು ಸೀತೆಯನ್ನು ಅಪಹರಿಸಲು ತನಗೆ ನೆರವಾಗಬೇಕೆಂದು ಕೇಳಲು ಶ್ರೀರಾಮನ ಪರಾಕ್ರಮವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿ ಆ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಕೈಹಾಕದಿರುವಂತೆ ಎಷ್ಟು ಹೇಳಿದರೂ ಕೇಳದ ರಾವಣನ ಪ್ರೇರಣೆಯಂತೆ ಮಾರೀಚನು ಮಾಯಾಮೃಗದ ವೇಷವನ್ನು ತಾಳಿ ಬಹಳ ದೂರಕ್ಕೆ ರಾಮನನ್ನು ಒಯ್ದು ಶ್ರೀರಾಮನಿಂದ ಹತನಾದನು.] 3. ಯಾಗವನ್ನು ಮಾಡಿಸುವ ಪುರೋಹಿತ, ಋತ್ವಿಕ್ಕು. 4. ರಾಜನ ಆನೆ. (ನಂ)5. ಮೆಣಸಿನ ತೋಟ. "मारीचोद्भ्रान्तहारीता मलयाद्रेरुपत्यकाः" रघु० ४-४६। (स्त्री०) –ची –ಚೀ. 6. ಮಾಯಾದೇವಿ, ಬುದ್ಧದೇವನ ತಾಯಿ.

मारुण्ड ಮಾರುಂಡ (ಪುಂ) 1. ಹಾವಿನ ಮೊಟ್ಟೆ, ಸರ್ಪದ ತತ್ತಿ. 2. ಹಸುವಿನ ಸಗಣಿಯ ರಾಶಿ. 3. ಮಾರ್ಗ, ದಾರಿ. "मारुण्डस्तु भुजङ्गाण्डे मार्गे गोमयमण्डले" हेम०।

मारुत ಮಾರುತ (ಪುಂ) 1. ವಾಯು, ಗಾಳಿ. मरुत् वायुः —स्वार्थे "अण्" (५-४-३८)। "मुरलामारुतोद्धूतमगमत्कैतकं रजः" रघु० ४-५५। 2. ಒಂದು ದೇಶ. "मारुता धेनुकाश्चैव तङ्गणाः परतङ्गणाः। बाह्लीकास्तित्तिराश्चैव चोलाः पाण्ड्याश्च भारत।। एते जनपदा राजन् दक्षिणं पक्षमाश्रिताः" भा० भीष्म० ५०-५१, ५२। (वि०) 3. ವಾಯುಸಂಬಂಧವಾದ. मरुतः इदम् "अण्" (४-३-१२०)।

मारुतव्रत ಮಾರುತವ್ರತ (ನಂ) ರಾಜನ ಧರ್ಮ, ಸ್ವಪರರ ರಾಷ್ಟ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಚಾರರ ಮೂಲಕ ಪ್ರವೇಶಿಸಿ ಅಲ್ಲಿಯ ವಿಚಾರವನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುವ ರಾಜನ ಕಾರ್ಯ. ಗಾಳಿಯು ಎಲ್ಲಾ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ದೇಹದೊಳಗೂ ಪ್ರವೇಶಿಸಿ ಸಂಚರಿಸುವಂತೆ ರಾಜನು ಚಾರರ ಮೂಲಕ ಪ್ರವೇಶಿಸಿ ಸಕಲ ವಿಷಯಗಳನ್ನೂ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುವುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ "मारुतव्रत" ವೆಂದು ಹೆಸರು. "प्रविश्य सर्वभूतानि यथा चरति मारुतः। तथा चारैः प्रवेष्टव्यं व्रतमेतद्धि मारुतम्" मनु० ९-३०६।

मारुतात्मज ಮಾರುತಾತ್ಮಜ (ಪುಂ) 1. ಆಂಜನೇಯ, ಹನುಮಂತ. 2. ಭೀಮಸೇನ. मारुतस्यात्मजः।

मारुताशन ಮಾರುತಾಶನ (ಪುಂ) ಸರ್ಪ, ಹಾವು. मारुतः वायुः अशनं यस्य।

मारुति ಮಾರುತಿ (ಪುಂ) 1. ಆಂಜನೇಯ. "प्रवृत्तावुपलब्धायां तस्याः सम्पातिदर्शनात्। मारुतिः सागरं तीर्णः संसारमिव निर्ममः" रघु० १२-६०। 2. ಭೀಮಸೇನ. मारुतस्यापत्यम् "इञ्" (४-१-९५)। "संग्रहेऽस्य महाबाहुर्मारुतिः कुपितोऽब्रवीत्" भाग० २-७-२१।

मार्कण्ड ಮಾರ್ಕಂಡ (ಪುಂ) ಮಾರ್ಕಂಡೇಯಮುನಿ. मृकण्डोरपत्यम् "अण्" (४-१-९२)। पृषो०।

मार्कण्डेय ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ (ಪುಂ) ಮೃಕಂಡು ಮುನಿಯ ಪುತ್ರ. मृकण्डोरपत्यम् "ढक्" (४-१-१२३)। पृषो०। ಈ ಮುನಿಯು ತಪಸ್ಸು ಮಾಡಿ ಪರಮೇಶ್ವರನಿಂದ ಹದಿನಾಲ್ಕು ಕಲ್ಪಗಳ ಕಾಲ ದೀರ್ಘಾಯುಷ್ಯವನ್ನು ಪಡೆದನು. "पुनश्चचार च तपः परमेश्वरतुष्टये। एवं बहुतिथे काले प्रादुरासीन्महेश्वरः। ......त्वया तप्तेन तपसा तोषितोऽहं भृशं मुने। दीर्घमायुर्मया दत्तं मृत्युश्च प्रतिबोधितः" भा० वन० १३०। ಮಾರ್ಕಂಡೇಯನಿಗೆ ಹನ್ನೆರಡು ವರ್ಷಗಳು ಮಾತ್ರ ಆಯುಸ್ಸೆಂದು ಹೇಳಿದ ಒಬ್ಬ ದೈವಜ್ಞನ ಮಾತನ್ನು ಕೇಳಿ ಅವನ ತಾಯಿ ತಂದೆಗಳು ಬಹಳ ದುಃಖಿತರಾದರು. ಅವರ ದುಃಖದ ಕಾರಣವನ್ನು ತಿಳಿದು ಮಾರ್ಕಂಡೇಯನು ವಿಷ್ಣುವನ್ನು ಕುರಿತು ಉಗ್ರವಾದ ತಪಸ್ಸು ಮಾಡಿ ವಿಷ್ಣುವಿನಿಂದ ಮೃತ್ಯುವನ್ನು ಜಯಿಸುವ ಸ್ತೋತ್ರದ ಉಪದೇಶವನ್ನು ಪಡೆದನು. ಇದನ್ನು ಭಕ್ತಿಯಿಂದ ಜಪಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯನನ್ನು ಕಂಡು ಮೃತ್ಯುವು ಪಲಾಯನ ಮಾಡಿತು. ಮಾರ್ಕಂಡೇಯನು ದೀರ್ಘಾಯುಷ್ಮಂತನಾದನು. नृसिंहपु०। ಮಾರ್ಕಂಡೇಯನು ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಕುರಿತು ತಪಸ್ಸು ಮಾಡಿ ಭಗವನ್ಮಾಯೆಯನ್ನು ತೋರುವಂತೆ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದನು. "तस्यैवं युञ्जतश्चित्तं तपः स्वाध्यायसंयमैः। अनुग्रहायाविरासीन्नरनारायणो हरिः।। ......भो भो ब्रह्मर्षिवर्योसि सिद्ध आत्मसमाधिना। मयि भक्त्यानपायिन्या तपः स्वाध्यायसंयमैः।। वयं ते परितुष्टाः स्मः त्वद्बृहद्व्रतचर्यया। वरं प्रतीच्छ भद्रं ते वरदेशादभीप्सितम्"। ಭಗವನ್ಮಾಯಾಪ್ರದರ್ಶನ: ಮಾರ್ಕಂಡೇಯಮುನಿಯು ಪುಷ್ಪಭದ್ರಾತೀರದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತಿದ್ದಾಗ ಒಂದು ದೊಡ್ಡ ಗಾಳಿಯು ಬೀಸಿತು. ಅದರೊಡನೆ ಭಯಂಕರವಾದ ಪ್ರಚಂಡ ಮೇಘಗಳೂ ಬರಲಾರಂಭಿಸಿ ಗುಡುಗು ಮಿಂಚುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿ ಪ್ರಬಲವಾದ ಮಳೆಯು ಸುರಿಯಲಾರಂಭಿಸಿತು. ಭೂಮಿಯೆಲ್ಲವನ್ನೂ ನುಂಗಿಬಿಡುವಂತೆ ನಾಲ್ಕು ಸಮುದ್ರಗಳೂ ವೇಗವಾದ ಗಾಳಿ ಭಯಂಕರವಾದ ಅಲೆಗಳು ಜಲಜಂತುಗಳು ಇವುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿ

ಘೋರವಾಗಿ ಶಬ್ದ ಮಾಡುತ್ತಾ, ಈ ಮುನಿಯು ಸುತ್ತಲೂ ಆವರಿಸಿದುದರಿಂದ ಮುನಿಗೆ ದಿಕ್ಕೇ ತೋಚದಂತಾಗಿ ಹಸಿವು ಬಾಯಾರಿಕೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿ ಮೊಸಳೆ ತಿಮಿಂಗಿಲಗಳಿಂದ ಪೀಡಿತನಾಗಿ ಗಾಢವಾದ ಕತ್ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಅಲೆದಾಡುತ್ತ ಸಾವಿರಾರು ವರ್ಷಗಳ ಕಾಲ ಕಳೆದನು. ವಿಷ್ಣುಮಾಯೆಯಿಂದ ಹೀಗೆ ಅಲೆದಾಡುತ್ತ ಒಂದು ದಿನ ಒಂದು ಆಲದ ಮರದಲ್ಲಿ ಆಲದ ಎಲೆಯ ಮೇಲೆ ಮಲಗಿ ಆಟವಾಡುತ್ತ ತನ್ನ ಪಾದಾರವಿಂದವನ್ನು ಬಾಯಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಬೆರಳನ್ನು ಚೀಪುತ್ತಿದ್ದ ಬಹಳ ಸುಂದರವಾದ ಶಿಶುವೊಂದನ್ನು ಕಂಡನು. ಆ ಶಿಶುವಿನ ದರ್ಶನದಿಂದ ಮುನಿಯು ಆಯಾಸವೆಲ್ಲಾ ಪರಿಹೃತವಾಗಿ ಆಶ್ಚರ್ಯಚಕಿತನಾಗಿ ಆ ಬಾಲಕನ ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಹೋದನು. ಆಗ ಆ ಶಿಶುವಿನ ಶ್ವಾಸ ಮಾರುತದಿಂದ ಆಕರ್ಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟು ಅದರ ಶರೀರದೊಳಕ್ಕೆ ಸೇರಿಕೊಂಡನು. ಅಲ್ಲಿ ಸಕಲ ಚರಾಚರ ಜಗತ್ತನ್ನೂ ಪುಷ್ಪಭದ್ರಾತೀರದಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಆಶ್ರಮವನ್ನೂ ಕಂಡನು. ಹೀಗೆ ನೋಡುತ್ತಿದ್ದಾಗಲೇ ಶಿಶುವಿನ ಶ್ವಾಸಮಾರುತದಿಂದ ಹೊರಕ್ಕೆ ಎಸೆಯಲ್ಪಟ್ಟು ಮತ್ತೆ ವಟಪತ್ರಶಾಯಿಯಾದ ಆ ಶಿಶುವನ್ನು ಕಂಡು ಅದನ್ನು ಆಲಂಗಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಅದರ ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಹೋದಾಗ ಪರಮಾತ್ಮನು ಅಂತರ್ಧಾನ ಹೊಂದಿದನು. ಆ ಕೂಡಲೇ ಲೋಕವನ್ನೆಲ್ಲಾ ಆವರಿಸಿದ್ದ ನೀರೆಲ್ಲವೂ ಮಾಯವಾಗಿ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯಮುನಿಯು ಎಂದಿನಂತೆ ಪುಷ್ಪಭದ್ರಾತೀರದಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಆಶ್ರಮದಲ್ಲೇ ಕುಳಿತನು. भाग० १२-९।

मार्कण्डेयपुराण ಮಾರ್ಕಂಡೇಯಪುರಾಣ (ನ०) ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ ಮುನಿಯು ಪಕ್ಷಿಗಳನ್ನು ಕುರಿತು ಜೈಮಿನಿಗೆ ಹೇಳಿದ ಕಥೆ. [ಇದು ವ್ಯಾಸಮಹರ್ಷಿಪ್ರಣೀತವಾದ ಹದಿನೆಂಟು ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲೊಂದು. ಇದರಲ್ಲಿ ಪಕ್ಷಿಗಳ ಪೂರ್ವಜನ್ಮವೃತ್ತಾಂತ ಇಂದ್ರನ ಬದಲಾವಣೆ ಪಾಂಡವರ ವೃತ್ತಾಂತ ಹರಿಶ್ಚಂದ್ರನ ಕಥೆ ದತ್ತಾತ್ರೇಯ ಕಥೆ ಸೃಷ್ಟಿವಿಷಯ ಇತ್ಯಾದಿ ವಿಷಯನಿರೂಪಣೆಗಳಿರುವುವು.] नारदपु० ९७।

मार्कव ಮಾರ್ಕವ (ಪುಂ०) ಗರಗದ ಸೊಪ್ಪು. मारयति— मृङ् (प्राणत्यागे) + णिच् "क्विप्" (३-२-१७८)। मारि केशशौक्ल्यनाशने कूयते—कुङ् (शब्दे) "अप्" (३-३-५७)। "मार्कवो भृङ्गराजः स्यात्" अम०।

मार्ग—अन्वेषणे (वा चुरा० उभ० सक० से०)। मार्गयति, –ते। पक्षे भ्वा० मार्गति। अमार्गीत्। 1. ಅನ್ವೇಷಣೆ ಮಾಡು, ಹುಡುಕು. 2. ಪ್ರಾರ್ಥಿಸು, ಬೇಡು, ಯಾಚಿಸು. "वरं वरेण्यो नृपतेरमार्गीत्" भट्टि० १-१२।

कर्मणि :—मृग्यते, मार्ग्यते। अमार्ग्यत।

कृत्सु :—मार्गितव्यम्। मार्गणीयम्। मार्ग्यम्। मार्गन्, मार्गमाणः, मार्गयन्, मार्गयमाणः। मार्गितः, –तम्। मार्गणम्।

मार्ग ಮಾರ್ಗ (ಪುಂ०) 1. ದಾರಿ, ರಸ್ತೆ. मार्ग्यते — मार्ग (अन्वेषणे) "घञ्" (३-३-१८)। "मार्गं मनुष्येश्वरधर्मपत्नी श्रुतेरिवार्थं स्मृतिरन्वगच्छत्" रघु० २-२। 2. ವಿಶಾಲವಾದ ಮಾರ್ಗ, ಅಗಲವಾದ ಪ್ರದೇಶ, ಬಯಲು. "वायोरिमं परिवहस्य वदन्ति मार्गम्" शाकु० ७-६। 3. ಕಲೆ, ಗುರುತು, ಮಚ್ಚೆ. "भोगिवेष्टनमार्गेषु चन्दनानां समर्पितम्" रघु० ४-४८। 4. ಉಪಾಯ, ದಾರಿ. "तदुपहितकुटुम्बः शान्तिमार्गोत्सुकोऽभूत्" रघु० ७-४१। 5. ಗ್ರಂಥದ ಶೈಲಿ, ರೀತಿ. "अस्त्यनेको गिरां मार्गः सूक्ष्मभेदः परस्परम्। तत्र वैदर्भगौडीयौ वर्ण्येते प्रस्फुटान्तरौ" काव्या० १-४०। 6. ಆಚಾರ, ಸಂಪ್ರದಾಯ, ಪದ್ಧತಿ. कुलमार्गः। 7. ಮೃಗಮದ, ಕಸ್ತೂರಿ. 8. ಮಾರ್ಗಶೀರ್ಷಮಾಸ. मृगो मृगशिराः तद्युक्ता पौर्णमास्यत्र—मृग "अण्" (४-२-२१)। 9. ಅನ್ವೇಷಣ, ಹುಡುಕುವುದು. 10. ಮೃಗಶೀರ್ಷ ನಕ್ಷತ್ರ. "मार्गो मृगमदे मार्गशीर्षे चान्वेषणाध्वनोः" मेदि०। "मार्गो मासे मृगमदेऽन्वेषणे पथि सौम्यभे" नानार्थर०। 11. ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ತತ್ತ್ವಾರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವುದು, ನಿಜವಾದ ಸಂಗತಿಯನ್ನು ತಿಳಿಸುವುದು. "तत्त्वार्थकथनं मार्गः" सा० द०। ಇದು ಗರ್ಭಸಂಧಿಯ ಒಂದು ಅಂಗ. 12. ವಿಷ್ಣು, ನಾರಾಯಣ. उपासकैः मृग्यते—मार्ग (अन्वेषणे) कर्म० "घञ्" (३-३-१९)। "उपासकैर्मृग्यमाणो मार्गो वाञ्छितसिद्धये" इति निरुक्तिः। "विक्षरो रोहितो मार्गः" वि० स०।

मार्गक ಮಾರ್ಗಕ (ಪುಂ०) ಮಾರ್ಗಶೀರ್ಷಮಾಸ.

मार्गण ಮಾರ್ಗಣ (ಪುಂ०) 1. ಶರ, ಬಾಣ. मार्गयति— मार्ग (अन्वेषणे) "ल्युः" (३-१-१३४)। "विदधे विलसत्तडिल्लताभैः किरणैर्व्योमनि मार्गणस्य मार्गः" किरा० १३-२२। 2. ಯಾಚಕ, ಭಿಕ್ಷುಕ. मार्गति—मार्ग "युच्" (उ० २-७८)। (ನ०) 3. ಅನ್ವೇಷಣ, ಹುಡುಕುವುದು. 4. ಯಾಚನೆ, ಭಿಕ್ಷೆಬೇಡುವುದು. "मार्गणं याचनेऽन्वेषे मार्गणस्तु शरेऽर्थिनि" हेम०। **–णा –ಣಾ.** (स्त्री०) 5. ಅನ್ವೇಷಣ, ಹುಡುಕುವುದು. "मार्गणा तु गवेषणा। पर्येषणा परीच्छा च" वैज०।

मार्गणीय ಮಾರ್ಗಣೀಯ (वि०) 1. ಹುಡುಕಲ್ಪಡುವ. 2. ಹುಡುಕಬೇಕಾದ. 3. ಹುಡುಕಲು ಶಕ್ಯವಾದ. 4. ಹುಡುಕಲು ಅರ್ಹವಾದ. मार्ग (अन्वेषणे) "अनीयर्" (३-२-९६)। "तव्यः" (३-१-९६)। **मार्गितव्यः ಮಾರ್ಗಿತವ್ಯಃ.** 5. ಬೇಡಲ್ಪಡುವ. 6. ಬೇಡಬೇಕಾದ. 7. ಬೇಡಬಹುದಾದ. 8. ಬೇಡಲು ಅರ್ಹವಾದ.

मार्गत् ಮಾರ್ಗತ್ (वि०) 1. ಹುಡುಕುತ್ತಿರುವ. मार्ग (अन्वेषणे) "शतृ" (३-२-१२४)। 2. ಬೇಡುತ್ತಿರುವ, ಯಾಚಿಸುತ್ತಿರುವ. "शानच्" (३-२-१२४)। **मार्गमाणः ಮಾರ್ಗಮಾಣಃ.**

मार्गयत् ಮಾರ್ಗಯತ್ (वि०) ಹುಡುಕಿಸುತ್ತಿರುವ, ಅನ್ವೇಷಣೆ ಮಾಡಿಸುತ್ತಿರುವ. मार्ग (अन्वेषणे) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। "शानच्" (३-२-१२४)। **मार्गयमाणः ಮಾರ್ಗಯಮಾಣಃ.**

मार्गणक ಮಾರ್ಗಣಕ (पुं०) ಯಾಚಕ, ಭಿಕ್ಷುಕ. मार्गण स्वार्थे "कन्"।

मार्गतोरण ಮಾರ್ಗತೋರಣ (न०) ರಸ್ತೆಯಲ್ಲಿ ವಿಜಯೋತ್ಸವದ ನಿಮಿತ್ತ ಕಟ್ಟುವ ತೋರಣ. "धन्विनौ तमृषिमन्वगच्छतां पौरदृष्टिकृतमार्गतोरणौ" रघु० ११-५।

मार्गदर्शक ಮಾರ್ಗದರ್ಶಕ (वि०) ದಾರಿಯನ್ನು ತೋರಿಸುವವನು, मार्गं दर्शयति — दृशिर् (प्रेक्षणे) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "णिनिः" (३-१-१३४)। **–दर्शिन् –ದರ್ಶಿನ್.** स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **–दर्शिनी –ದರ್ಶಿನೀ.**

मार्गदर्शन ಮಾರ್ಗದರ್ಶನ (न०) 1. ದಾರಿ ತೋರಿಸುವುದು. 2. ಉಪಾಯವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದು.

मार्गधेनुक ಮಾರ್ಗಧೇನುಕ (न०) ಒಂದು ಯೋಜನ.

मार्गशोधक ಮಾರ್ಗಶೋಧಕ (वि०) ಮಾರ್ಗವನ್ನು ಸುಗಮವಾಗಿ ಮಾಡುವವನು, ರಾಜ ಮತ್ತು ಅವನ ಪರಿವಾರದವರಿಗೆ ದಾರಿಯನ್ನು ಸಂಚಾರಯೋಗ್ಯವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಡುವವನು. मार्गं शोधयति — शुध (शुद्धौ) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

मार्गशोधन ಮಾರ್ಗಶೋಧನ (न०) ದಾರಿಯನ್ನು ಸುಗಮವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುವುದು. मार्गस्य शोधनम्।

मार्गशिर ಮಾರ್ಗಶಿರ (पुं०) ಮಾರ್ಗಶೀರ್ಷಮಾಸ. मृगशिरानक्षत्रयुक्ता पौर्णमास्यत्र — मृगशिरा "अण्" (४-२-२१)। "शुक्ले मार्गशिरे पक्षे योषिद्भर्तुरनुज्ञया। आरभेत व्रतमिदं सर्वकामिकमादितः" भाग० ६-१९-२।

मार्गशीर्ष ಮಾರ್ಗಶೀರ್ಷ (पुं०) 1. ಮಾರ್ಗಶೀರ್ಷ ಮಾಸ, ಚಾಂದ್ರಮಾನದ ಒಂಬತ್ತನೆಯ ತಿಂಗಳು. मृगशीर्षेण युक्ता पौर्णमासी अस्मिन् "अण्" (४-२-२१)। (स्त्री०) **मार्गशीर्षी ಮಾರ್ಗಶೀರ್ಷೀ.** 2. ಮಾರ್ಗಶೀರ್ಷ ಮಾಸದ ಹುಣ್ಣಿಮೆ.

मार्गिक ಮಾರ್ಗಿಕ (वि०) 1. ಬೇಟೆಗಾರ, ಮೃಗಗಳನ್ನು ಕೊಲ್ಲುವವನು. मृगान् हन्ति— "ठक्" (४-४-३५)। 2. ಪಥಿಕ, ದಾರಿ ನಡೆಯುವವನು. मार्गोऽस्त्यस्य "ठन्" (५-२-११५)।

मार्गित ಮಾರ್ಗಿತ (वि०) 1. ಹುಡುಕಲ್ಪಟ್ಟ. मार्ग (अन्वेषणे) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಬೇಡಲ್ಪಟ್ಟ.

मार्ग्य ಮಾರ್ಗ್ಯ (वि०) 1. ಹುಡುಕಲ್ಪಡುವ. 2. ಹುಡುಕಬೇಕಾದ. मार्ग (अन्वेषणे) "ण्यत्" (३-१-१२४)। 3. ಬೇಡಲ್ಪಡುವ. 4. ತೊಳೆಯಲ್ಪಡುವ, ಹೋಗಲಾಡಿಸಲ್ಪಡುವ. 5. ತೊಳೆಯಬೇಕಾದ, ಹೋಗಲಾಡಿಸಬೇಕಾದ. मृजू (शुद्धौ) वा "क्यप्" पक्षे "ण्यत्" (३-१-१२४)। "मन्युस्तस्य त्वया मार्ग्यो मृज्यः शोकश्च तेन ते" भट्टि० ६-५६।

मार्ज ಮಾರ್ಜ (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು. 2. ರಜಕ, ಅಗಸ.

मार्जक ಮಾರ್ಜಕ (पुं०) 1. ತೊಳೆಯುವವನು, ಶುದ್ಧ ಮಾಡುವವನು. मृजूष् (शुद्धौ) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 2. ಉಜ್ಜುವವನು, ಬೆಳಗುವವನು. 3. ಅಳಿಸುವವನು. स्त्रियां "टाप्" (४-१-४)।

मार्जत् ಮಾರ್ಜತ್ (वि०) 1. ಶುದ್ಧಮಾಡುತ್ತಿರುವ, ತೊಳೆಯುತ್ತಿರುವ. मृजूष् (शुद्धौ) "शतृ" (३-२-१२४)। 2. ಉಜ್ಜುತ್ತಿರುವ, ತಿಕ್ಕಿ ಶುಭ್ರಮಾಡುತ್ತಿರುವ. 3. ಅಳಿಸುತ್ತಿರುವ. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–ती –ತೀ.**

मार्जन ಮಾರ್ಜನ (पुं०) 1. ಲೋಧ್ರವೃಕ್ಷ. (न०) 2. ತೊಳೆಯುವುದು, ಶುದ್ಧಮಾಡುವುದು. मृजू (शौचालंकारयोः) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। "स वै मनः कृष्णपदारविन्दयोः वचांसि वैकुण्ठगुणानुवर्णने। करौ हरेर्मन्दिरमार्जनादिषु श्रुतिं चकाराच्युतसत्कथोदये" भाग० ९-४-१८। 3. ಉಜ್ಜುವುದು. 4. ಅಳಿಸುವುದು, ತೊಡೆಯುವುದು, ಒರಸುವುದು. 5. ಪ್ರೋಕ್ಷಿಸುವುದು, ಮಂತ್ರಿಸಿದ ನೀರನ್ನು ಕೈಯಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಪ್ರೋಕ್ಷಿಸುವುದು. (वि०) 6. ಶುದ್ಧಮಾಡುವ, ತೊಳೆಯುವ. 7. ಅಳಿಸುವ, ತೊಡೆದುಹಾಕುವ. 8. ಉಜ್ಜುವ. 9. ಪ್ರೋಕ್ಷಿಸುವ. मृजू "ल्युः" (३-१-१३४)।

मार्जना ಮಾರ್ಜನಾ (स्त्री०) 1. ಮದ್ದಳೆಯ ಶಬ್ದ, ಮೃದಂಗದ ಶಬ್ದ. मार्ज (शब्दे) + णिच् भावे "युच्" (३-३-१०७)। ಮೃದಂಗದ ಧ್ವನಿಯು (ಮಾರ್ಜನೆಯು) (1) ಮಾಯೂರೀ, (2) ಅರ್ಧಮಾಯೂರೀ ಮತ್ತು (3) ಕರ್ಮಾರವಿ ಎಂದು ಮೂರು ವಿಧ. "मायूरी चार्धमायूरी तथा कर्मारवीति च। तिस्रस्तु मार्जना ज्ञेयाः पुष्करेषु स्वराश्रयाः" भ० ना०। "निर्ह्लादिन्युपहित-मध्यमस्वरोत्था मायूरी मदयति मार्जना मनांसि" माल० १-२१। 2. ಶುದ್ಧಮಾಡುವಿಕೆ, ತೊಳೆಯುವಿಕೆ, ಬೆಳಗುವಿಕೆ. **–नी –ನೀ.** 3. ಬರಲು, ಕಸಬರಿಕೆ, ಪೊರಕೆ. मार्ज्यतेऽनया—मृजू (शुद्धौ) कर० "ल्युट्" (३-३-११७)।

मार्जनीय ಮಾರ್ಜನೀಯ (वि०) 1. ತೊಳೆಯಲ್ಪಡುವ, ಶುದ್ಧಮಾಡಲ್ಪಡುವ. 2. ಉಜ್ಜಲ್ಪಡುವ, ಅಳಿಸಲ್ಪಡುವ, ಒರೆಸಲ್ಪಡುವ. 3. ತೊಳೆಯಬೇಕಾದ. 4. ಅಳಿಸಬೇಕಾದ. मृजू (शौचालंकारयोः) + णिच् "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः" (३-१-९६)। **मार्जितव्यः ಮಾರ್ಜಿತವ್ಯಃ.** मृजू + णिच् "तव्यः" (३-१-९६)। **मार्जयितव्यः ಮಾರ್ಜಯಿತವ್ಯ.**

मार्जयत् ಮಾರ್ಜಯತ್ (वि०) 1. ಶುದ್ಧಮಾಡಿಸುತ್ತಿರುವ, ತೊಳೆಯಿಸುತ್ತಿರುವ. मृजूष् (शुद्धौ) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। 2. ಉಜ್ಜಿಸುತ್ತಿರುವ, ತಿಕ್ಕಿಸುತ್ತಿರುವ. 3. ತೊಡೆದುಹಾಕಿಸುತ್ತಿರುವ. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–यन्ती –ಯಂತೀ.** "शानच्" (३-२-१२४)। **–यमानः –ಯಮಾನಃ.**

मार्जार ಮಾರ್ಜಾರ (पुं०) 1. ಬೆಕ್ಕು, ಕೊತ್ತಿ. मार्ष्टि मुखम्—मृजू (शुद्धौ) "आरन्" (उ० ३-१३७)। "कपाले मार्जारः पय इति करान् लेढि शशिनः" काव्यप्र० १०। 2. ಕಾಡುಬೆಕ್ಕು. 3. ಪುನುಗುಬೆಕ್ಕು. "अथ मार्जारः स्यात् खट्टाशबिडालयोः" हेम०।

मार्जारक ಮಾರ್ಜಾರಕ (पुं०) 1. ಬೆಕ್ಕು. 2. ನವಿಲು. मार्जार संज्ञायां "कन्" (४-३-१४७)। "प्रचलाकी-सितापाङ्गशिखाचलगलव्रताः। मर्जारकः" त्रिकाण्ड०।

मार्जारकण्ठ ಮಾರ್ಜಾರಕಂಠ (पुं०) ಮಯೂರ, ನವಿಲು. मार्जारस्येव कण्ठ कण्ठस्वरोऽस्य। "मार्जार-कण्ठः केकार्लिविञ्किरो नर्तनप्रियः" वैज०।

मार्जारकर्णी ಮಾರ್ಜಾರಕರ್ಣೀ (स्त्री०) ಚಾಮುಂಡಾದೇವಿ. "मार्जारकर्णी चामुण्डा कर्णमोटिश्च चर्चिका" त्रिकाण्ड०।

मार्जारी ಮಾರ್ಜಾರೀ (स्त्री०) 1. ಹೆಣ್ಣು ಬೆಕ್ಕು. 2. ಪುನುಗು ಬೆಕ್ಕು. 3. ಕಸ್ತೂರಿ.

मार्जारीय ಮಾರ್ಜಾರೀಯ (पुं०) 1. ಶೂದ್ರ. 2. ಬಿಡಾಲ, ಬೆಕ್ಕು. 3. ದೇಹವನ್ನು ಶುದ್ಧಗೊಳಿಸುವುದು, ಶರೀರವನ್ನು ತೊಳೆದು ಶುದ್ಧಮಾಡುವುದು. "मार्जारीयः स्मृतः शूद्रे बिडाले कायशोधने" मेदि०। 4. ಯಾಗ ಪಾತ್ರೆಗಳನ್ನು ತೊಳೆಯುವ ಸ್ಥಳ. "ओती चारी धौतिदेशे मार्जारीयोऽङ्गशोधने" वैज०। (वि०) 5. ರಮ್ಯವಾದ, ಮನೋಹರವಾದ.

मार्जालीय ಮಾರ್ಜಾಲೀಯ (पुं०) 1. ಶೂದ್ರ. 2. ಬಿಡಾಲ, ಬೆಕ್ಕು. 3. ಶರೀರಶೋಧನೆ. मृजू (शुद्धौ) "आलीयच्" (उ० १-११३)। "मार्जालीयः शूद्र-बिडालयोः। शरीरशोधने" हेम०।

मार्जित ಮಾರ್ಜಿತ (वि०) 1. ತೊಳೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಶುದ್ಧಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. मृजू (शौचालंकारयोः) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಅಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ತೊಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಒರೆಸಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಶಬ್ದಮಾಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. मार्ज (शब्दे) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)।

मार्जितव्य ಮಾರ್ಜಿತವ್ಯ (वि०) "मार्जनीय" ನೋಡಿ.

मार्जिता ಮಾರ್ಜಿತಾ (स्त्री०) 1. ವ್ಯೋಷ (ಶುಂಠಿ ಹಿಪ್ಪಲಿ ಮತ್ತು ಮೆಣಸು) ಚತುರ್ಜಾತ (ಲವಂಗಪಟ್ಟೆ ಯಾಲಕ್ಕಿ ಜಾಪತ್ರೆ ಮತ್ತು ನಾಗಕೇಸರ) ಗುಡ (ಬೆಲ್ಲ) ಹಸಿಶುಂಠಿ ಮತ್ತು ಜೀರಿಗೆ ಇವುಗಳಿಂದ ಬೆರೆತ (ಹಸಿ) ಮೊಸರು. "अपक्वतक्रं सव्योषचतुर्जातगुडार्द्रकम्। सजीरकं रसालः स्यान्मार्जिता" वैज०। 2. ಒಂದು ವಿಧ ಭಕ್ಷ್ಯ. ಅರ್ಧ ಆಢಕ ಹಳೆಯ (ಹುಳಿ) ಮೊಸರು ಶುಭ್ರವಾದ ಕಲ್ಲುಸಕ್ಕರೆ ಹದಿನಾರು ಪಲದ ತೂಕ ಒಂದು ಪಲ ತುಪ್ಪ, ಒಂದು ಪಲ ಜೇನುತುಪ್ಪ ಎರಡು ಕರ್ಷ ಮೆಣಸು. ಅರ್ಧ ಪಲದ ತೂಕ ಶುಂಠಿ ಚತುರ್ಜಾತದ ಅರ್ಧ ಪಲ. ಇವುಗಳನ್ನು ಪುಡಿಮಾಡಿ ಅರೆದು ಪಚ್ಚಕರ್ಪೂರದ ವಾಸನೆಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಮಾಡಿದ ಒಂದು ಭಕ್ಷ್ಯ.

मार्तण्ड ಮಾರ್ತಂಡ (पुं०) 1. ಸೂರ್ಯ. मृतेऽण्डे भवः। शक०। 2. ಅರ್ಕವೃಕ್ಷ. 3. ಸೂಕರ, ಹಂದಿ. "मार्तण्डः क्रोडसूर्ययोः" मेदि०। "पुनर्मार्तिण्डमाभरत्" ಈ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘಮಧ್ಯಪ್ರಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ "मार्तण्डः" ಎಂದೂ ರೂಪವುಂಟು.

मार्तण्डवल्लभा ಮಾರ್ತಂಡವಲ್ಲಭಾ (स्त्री०) ಸೂರ್ಯನ ಪತ್ನಿ.

मार्त्तिक ಮಾರ್ತ್ತಿಕ (पुं०) 1. ಹರಿವೆ, ಮಣ್ಣಿನ ಗಡಿಗೆ. मृत्तिकाया विकार: "ठक्" (४-३-१३४)। (वि०) 2. ಮಣ್ಣಿನಿಂದ ತಯಾರಾದ.

मार्दङ्ग ಮಾರ್ದಂಗ (न०) ಪಟ್ಟಣ, ನಗರ. "मार्दङ्गं पत्तनं विदु:" हारा०।

मार्दङ्गिक ಮಾರ್ದಂಗಿಕ (पुं०) ಮದ್ದಳೆಯನ್ನು ಬಾರಿಸುವವನು. मृदङ्गवादनं शिल्पमस्य "ठक्" (४-४-५५)।

मार्दव ಮಾರ್ದವ (न०) 1. ಮೃದುತ್ವ, ಕೋಮಲತೆ, ಸುಕುಮಾರತ್ವ. मृदोर्भाव: वा "अण्" (५-१-१२२)। पक्षे "इमनिच्"। **म्रदिमा ಮ್ರದಿಮಾ.** "तदानपेक्ष्य स्वशरीरमार्दवं तपो महत्सा चरितुं प्रचक्रमे" कुमा० ५-१८। 2. ಮೃದುಸ್ವಭಾವ, ಸೌಮ್ಯತೆ, ಶಾಂತವಾಗಿರುವಿಕೆ. "समवृत्तिरुपैति मार्दवं समये यश्च तनोति तिग्मताम्" किरा० २-३८। 3. ದಯೆ, ಕನಿಕರ, ಮನ ಕರಗುವಿಕೆ. "अतितप्तमयोऽपि मार्दवं भजते कैव कथा शरीरिणाम्" रघु० ८-४३।

मार्द्वीक ಮಾರ್ದ್ವೀಕ (पुन०) ದ್ರಾಕ್ಷಿಹಣ್ಣಿನಿಂದ ತಯಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಮದ್ಯ. मृद्वीका द्राक्षा तस्या विकार: "अण्" (५-१-१३४)। "मधु मार्द्वीकमद्ययो:" अम०।

मार्मिक ಮಾರ್ಮಿಕ (वि०) ಮರ್ಮವನ್ನು ಅರಿತವನು, ಒಳರಹಸ್ಯವನ್ನು ತಿಳಿದವನು. "परिणतमकरन्दमार्मिकास्ते जगति भवन्तु चिरायुषो मिलिन्दा:"।

मार्ष्टि ಮಾರ್ಷ್ಟಿ (स्त्री०) 1. ಶುದ್ಧ ಮಾಡುವಿಕೆ, ಶೋಧನೆ, ತೊಳೆಯುವುದು, ತಾರಿಸುವುದು. मृजू (शुद्धौ) "क्तिन्" (३-३-९४)। 2. ಸುಗಂಧದ್ರವ್ಯದಿಂದ ದೇಹಕ್ಕೆ ಲೇಪನ ಮಾಡುವುದು. "मार्ष्टिश्चर्चा च चर्चिक्यं समालम्भनमित्यपि" वैज०।

माल ಮಾಲ (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು. मां लक्ष्मीं लाति — ला (आदाने) "क:" (३-२-३)। 2. ಜನ, ಮನುಷ್ಯ. 3. ಮ್ಲೇಚ್ಛಜಾತಿಯವನು. (न०) 4. ಕಪಟ, ಠಕ್ಕು, ಬೂಟಾಟಿಕೆ. 5. ಅರಣ್ಯ, ಕಾಡು. "मालं तु कपटे वने। मालो जने स्यात्" हेम०। 6. ಉನ್ನತವಾದ ಪ್ರದೇಶ, ಎತ್ತರವಾದ ಭೂಮಿ. "मालमुन्नतभू:" नानार्थर०। "सद्य: सीरोत्कषणसुरभि क्षेत्रमारुह्य मालम्" मेघ०। 7. ಏಳು ಅಂತರ ದ್ವೀಪಗಳಲ್ಲೊಂದು. **ಏಳು ಅಂತರ ದ್ವೀಪಗಳು:** (1) ವೈದ್ಯುತ್ವತ, (2) ಮಾಲ, (3) ಮೈನ, (4) ವ್ರತ, (5) ಜಾಲ, (6) ನಾರ ಮತ್ತು (7) ಆಸಂಗ. ಈ ಅಂತರ ದ್ವೀಪಗಳು ಭಾರತಕ್ಕೆ ದಕ್ಷಿಣದಲ್ಲಿರುವುವು. "अथाप्यन्येऽन्तरद्वीपा: भारतात सप्त दक्षिणा:। एको वैद्युत्वतो नाम विद्युत्वान् यत्र पर्वत:। मालं मैनं व्रतं जालं नारासङ्गे पराणि षट्" वैज०। 8. ಕ್ಷೇತ್ರ, ಭೂಮಿ. "मालं क्षेत्रम्" मेदि०। 9. ಅರಿದಳ.

मालक ಮಾಲಕ (पुं०) 1. ಬೇವಿನಮರ. मलते — मल (धारणे) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "अरिष्ट: सर्वतोभद्रहिंगुनिर्यासमालका:" अम०। 2. ಅರಣ್ಯ, ಕಾಡು. 3. ಸ್ಥಲಪದ್ಮ, ನೆಲದಾವರೆ. 4. ತೆಂಗಿನ ಚಿಪ್ಪಿನಿಂದ ತಯಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಪಾತ್ರೆ.

मालती ಮಾಲತೀ (स्त्री०) 1. ಜಾಜಿಗಿಡ. मां लक्ष्मीं लाति — ला (आदाने) "क:" (३-२-३)। मालं विष्णुं अतति—अत (सातत्यगमने) "अच्" (३-१-१३४)। "ङीष्" (४-१-४१)। "परिसुरपतिसूनुधाम सद्य: समुपदधन्मुकुलानि मालतीनाम्" किरा० १०-२०। 2. ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ. 3. ಚಂದ್ರಿಕೆ, ಬೆಳದಿಂಗಳು. 4. ರಾತ್ರಿ. 5. ಯುವತಿ, ತರುಣಿ. 6. ಕಾಚಿಗಿಡ. 7. ಒಂದು ನದಿ. "मालती युवतौ काकमाच्यां जातीविशल्ययो:। ज्योत्स्नायां निशि नद्यां च" हेम०।

मालतीतीरज ಮಾಲತೀತೀರಜ (पुं०) ಟಂಕಣ, ಬಿಳಿಗಾರ.

मालतीपत्रिका ಮಾಲತೀಪತ್ರಿಕಾ (स्त्री०) ಜಾಯಿಪತ್ರೆ.

मालतीफल ಮಾಲತೀಫಲ (न०) ಜಾಯಿಕಾಯಿ.

मालतीमाधव ಮಾಲತೀಮಾಧವ (न०) ಭವಭೂತಿ ಕವಿ ರಚಿತವಾದ ಒಂದು ರೂಪಕ (ಪ್ರಕರಣ).

मालय ಮಾಲಯ (पुं०) 1. ಗಂಧದ ಮರ. मलये भव: "अण्" (४-३-५३)। (वि०) 2. ಮಲಯ ಪರ್ವತ ಸಂಬಂಧವಾದ. मलयस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)।

मालव ಮಾಲವ (पुं० ब० व०) 1. ಮಾಲವದೇಶ, ಮಧ್ಯಭಾರತದಲ್ಲಿರುವ ಈಗಿನ ಮಾಲ್ವ. 2. ಮಾಲವ ದೇಶದ ಜನರು.

मालवक ಮಾಲವಕ (पुं०) ಗಂಡನು ಬದುಕಿರುವಾಗ ಜಾರನಿಂದ ಶೂದ್ರ ಸ್ತ್ರೀಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು. "शूद्रकुण्डो मालवक:" वैज०।

माला ಮಾಲಾ (स्त्री०) 1. ಮಾಲೆ, ಹಾರ. मां शोभां लाति—ला (आदाने) "क:" (३-२-३)। 2. ಪಙ್ಕ್ತಿ, ಸಾಲು, ಶ್ರೇಣಿ. "ददौ भुजालम्बमिवात्तशीकरस्तरङ्ग-

मालान्तरगोचरोऽनिलः" किरा० ८-२८। 3. ಜಪಸರ, ಅಕ್ಷಮಾಲೆ. 4. ಗೆರೆ, ಪಟ್ಟೆ, ಎಳೆ.

मालाकण्ट ಮಾಲಾಕಂಟ (ಪುं०) ಅಪಾಮಾರ್ಗ, ಉತ್ತರೇಣಿ ಗಿಡ.

मालाकार ಮಾಲಾಕಾರ (ಪುं०) 1. ಹೂವಾಡಿಗ, ಹೂವನ್ನು ಮಾರುವವನು. 2. ಹೂವಿನ ಮಾಲೆಯನ್ನು ತಯಾರಿಸುವವನು. मालां करोति—डुकृञ् (करणे) "अण्" (३-२-१)।

मालातृण ಮಾಲಾತೃಣ (ನ०) ಕಾದಂಬೆ ಹುಲ್ಲು, ಮಾರವಳಿ ಹುಲ್ಲು.

मालादीपक ಮಾಲಾದೀಪಕ (ನ०) ಅರ್ಥಾಲಂಕಾರದ ಒಂದು ಭೇದ, ದೀಪಕ ಮತ್ತು ಏಕಾವಳೀ ಅಲಂಕಾರಗಳ ಲಕ್ಷಣಗಳು ಇರುವಲ್ಲಿ ಮಾಲಾದೀಪಕಾಲಂಕಾರ. "दीपकैकावलीयोगान्मालादीपकमुच्यते" चन्द्रा०।

मालिक ಮಾಲಿಕ (ಪು०) 1. ಮಾಲಾಕಾರ. माला पण्यमस्य "ठक्" (४-४-५१)। 2. ಒಂದು ಹಕ್ಕಿ. 3. ಬಣ್ಣ ಬಳಿಯುವವನು.

मालिका ಮಾಲಿಕಾ (ಸ್ತ್ರೀ०) 1. ಹಾರ, ಮಾಲೆ, ಸರ. 2. ಪಙ್ಕ್ತಿ, ಶ್ರೇಣಿ, ಸಾಲು. 3. ಪುತ್ರಿ, ಮಗಳು. 4. ಕಂಠಾಭರಣ. 5. ಒಂದು ನದಿ. 6. ವೀರಜಾಜಿ, ಹೆಜ್ಜಾಜಿ. "मालिका सप्तला पुत्रीग्रीवालंकरणेषु च। पुष्पमाल्ये नदीभेदे" मेदि०। 7. ಸುಣ್ಣ ಬಳಿದಿರುವ ಉಪ್ಪರಿಗೆ ಮನೆ. "सौधोऽस्त्री सुधया श्वेतं मेटो हर्म्यं च मालिका" वैज०। 8. ಮದ್ಯ, ಹೆಂಡ. "माध्वी च मधु माध्वीकं कापिशीका च मालिका" त्रिकाण्ड०। "आवलिः पद्धतिः पङ्क्तिरालिर्लेखा च मालिका" वैज०।

मालिन् ಮಾಲಿನ್ (ಪು०) 1. ಹೂವಾಡಿಗ, ಹೂವನ್ನು ಮಾರುವವನು. माला पण्यत्वेनास्त्यस्य "इनिः" (५-२-११६)। 2. ಮಾಲೆಯನ್ನು ಧರಿಸಿರುವವನು. मालास्यास्ति "इनिः"। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)।

मालिनी ಮಾಲಿನೀ (ಸ್ತ್ರೀ०) 1. ಹೂವಾಡಿಗನ ಹೆಂಡತಿ. 2. ಗೌರಿ, ಪಾರ್ವತಿ. 3. ಚಂಪಾನಗರ. 4. ಹದಿನೈದನೆಯ ಛಂದಸ್ಸಿನ ಒಂದು ವೃತ್ತ. "ननमयययुतेयं मालिनी भोगिलोकैः" वृ० र०। ಇದರ ಗಣವಿನ್ಯಾಸ:

न न म य य
।।। ।।। ऽऽऽ ।ऽऽ ।ऽऽ

"छन्दश्चम्पा च मालिनी" त्रिकाण्ड०। 5. ಮಾಲಿನೀ ನದಿ. 6. ವಿರಾಟನಗರದಲ್ಲಿದ್ದಾಗ ದ್ರೌಪದಿಯ ಹೆಸರು. 7. ಗಂಗಾನದಿ.

मालिन्य ಮಾಲಿನ್ಯ (ನ०) ಕೊಳೆ, ಕೊಳಕು, ಕಶ್ಮಲ. मलिनस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)।

मालु ಮಾಲು (ಸ್ತ್ರೀ०) 1. ಹೆಂಗಸು, 2. ಒಂದು ಲತೆ.

मालुधान ಮಾಲುಧಾನ (ಪು०) 1. ಊಸರವಳ್ಳಿ ಹಾವು, ಚಿತ್ರಬಣ್ಣದ ಹಾವು. मालुरोषधी, तत्र धानमस्य। (स्त्री०) **–धानी –ಧಾನೀ.** 2. ಒಂದು ಲತೆ.

मालूर ಮಾಲೂರ (ಪು०) 1. ಬಿಲ್ವಪತ್ರೆ ಮರ. मां परेषां लक्ष्मीं लुनाति—लूञ् (छेदने) "रक्" बाहु०। "बिल्वे शाण्डिल्यशैलूषौ मालूरश्रीफलावपि" अम०। 2. ಕಪಿತ್ಥ ವೃಕ್ಷ, ಬೇಲದ ಮರ.

माल्य ಮಾಲ್ಯ (ನ०) 1. ಪುಷ್ಪ, ಹೂವು. मालायां साधु "यत्" (४-४-९८)। 2. ಹೂವಿನ ಮಾಲೆ, ಪುಷ್ಪದ ಹಾರ. मालैव "ष्यञ्" (वा० ५-१-१२४)। "माल्यं मालाकुसुमयोः" हेम०। "नराधिपैर्माल्यमिवास्य शासनम्" किरा० १-२१।

माल्यवत् ಮಾಲ್ಯವತ್ (ಪು०) 1. ಸಪ್ತಕುಲಪರ್ವತಗಳಲ್ಲೊಂದು. 2. ಮಾಲ್ಯವಂತ, ರಾವಣನ ಮಂತ್ರಿಗಳಲ್ಲೊಬ್ಬ. (ವಿ०) 3. ಹೂವಿನ ಮಾಲೆಯನ್ನು ಧರಿಸಿರುವ. माल्यमस्यास्ति "मतुप्" (५-२-९४)।

माशब्दिक ಮಾಶಬ್ದಿಕ (ವಿ०) ಶಬ್ದವನ್ನು ಮಾಡಬೇಡ ಎಂದು ಹೇಳಿದವನು. मा शब्दं कार्षीः इति य आह सः माशब्दिकः—माशब्द "ठक्" (वा० ४-४-१)।

माष ಮಾಷ (ಪು०) 1. ಉದ್ದಿನ ಗಿಡ. 2. ಉದ್ದು. "माषस्तु मलदो नन्दी" वैज०। "तिलेभ्यः प्रतियच्छति माषान्" सि० कौ०। 3. ಎಂಟು ಗುಲಗಂಜಿ ತೂಕದ ಚಿನ್ನ, ಒಂದು ಪಣದ 20ನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗ. 4. ಮೂರ್ಖ, ತಿಳಿಗೇಡಿ, ದಡ್ಡ. 5. ಚರ್ಮದ ದೋಷ. "माषो व्रीह्यन्तरे मूर्खे मानत्वग्दोषभेदयोः" विश्व०।

माषपर्णी ಮಾಷಪರ್ಣೀ (ಸ್ತ್ರೀ०) ಕಾಡು ಉದ್ದಿನ ಗಿಡ. माषस्येव पर्णान्यस्य।

माषपर्पट ಮಾಷಪರ್ಪಟ (ಪು०) ಉದ್ದಿನ ಹಪ್ಪಳ.

माषवर्धक ಮಾಷವರ್ಧಕ (ಪು०) ಸ್ವರ್ಣಕಾರ, ಅಕ್ಕಸಾಲಿಗ. माषं माषपरिमितं स्वर्णं वर्धयति—वर्ध (छेदने) + णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

माषाद ಮಾಷಾದ (ಪು०) ಕೂರ್ಮ, ಆಮೆ.

माषीण ಮಾಷೀಣ (ನ०) ಉದ್ದು ಬೆಳೆಯಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ ಭೂಮಿ. माषाणां भवनं क्षेत्रम्—माष वा "खञ्" (५-२-४)। पक्षे "यत्" माष्यम्।

मास् ಮಾಸ್ (पुं०) 1. ಮಾಸ, ತಿಂಗಳು. माङ् (माने) "असिः"। बाहु०। माः मासौ मासः। "चतुर्थे मासि कर्तव्यं गृहान्निष्क्रमणं शिशोः" मनु० २-३४। 2. ಚಂದ್ರ.

मास ಮಾಸ (पुं०) ಮಾಸ, ತಿಂಗಳು. मस्यते परिमीयतेऽनेन — मसी (परिमाणे) "घञ्" (३-३-१२१)। "न मासे प्रतिपत्तासे मां चेन्मर्तासि मैथिलि" भट्टि० ८-९५। ಮಾಸವು ಚಾಂದ್ರ ಸಾವನ ಮತ್ತು ಸೌರಗಳೆಂದು ಮೂರು ವಿಧ. ಶುಕ್ಲಪ್ರತಿಪತ್ತಿ (ಪಾಡ್ಯ)ನಿಂದ ಅಮಾವಾಸ್ಯೆ ವರೆಗೆ ಚಾಂದ್ರಮಾಸ. ಮೂವತ್ತು ದಿನಗಳು ಪೂರ್ಣವಾದರೆ ಸಾವನಮಾಸ. ಸೂರ್ಯನು ಒಂದು ರಾಶಿಯಲ್ಲಿರುವ ಕಾಲವು ಸೌರಮಾಸ. "चान्द्रः शुक्लादिदर्शान्तः सावनस्त्रिंशता बुधैः। एकराशौ रविर्यावत् कालं मासः स भास्करः"।

मासजात ಮಾಸಜಾತ (वि०) ಒಂದು ತಿಂಗಳಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ, ಹುಟ್ಟಿ ಒಂದು ತಿಂಗಳಾಗಿರುವ. मासो जातस्य।

मासदेय ಮಾಸದೇಯ (वि०) ಒಂದು ತಿಂಗಳಲ್ಲಿ ಕೊಡಬೇಕಾದ. मासे देयम्।

मासप्रमित ಮಾಸಪ್ರಮಿತ (वि०) ಪ್ರತಿಪಚ್ಚಂದ್ರ, ಪಾಡ್ಯದ (ಬಾಲ) ಚಂದ್ರ. मासं प्रमितः। मासं परिच्छेत्तुमारब्धवान् इत्यर्थः।

मासप्रवेश ಮಾಸಪ್ರವೇಶ (पुं०) ಮಾಸದ ಪ್ರಾರಂಭ, ತಿಂಗಳಿನ ಪ್ರಾರಂಭ.

मासर ಮಾಸರ (पुं०) ಅನ್ನದ ಕಣೆ, ಅನ್ನದ ಮೇಲಿನ ಗಂಜಿ. मा श्रीः सरत्यत्र—सृ (गतौ) "घः" (३-३-११८)।

मासावर ಮಾಸಾವರ (वि०) ಒಂದು ತಿಂಗಳು ಚಿಕ್ಕವನು, ಒಂದು ತಿಂಗಳು ಕಿರಿಯವನು. मासेन अवरः।

मासिक ಮಾಸಿಕ (वि०) 1. ಪ್ರತಿಮಾಸದಲ್ಲೂ ಬರುವ, ಒಂದೊಂದು ತಿಂಗಳಲ್ಲೂ ಬರುವ. मासे भवम् "ठञ्" (४-३-११)। 2. ಪ್ರತಿ ತಿಂಗಳಲ್ಲೂ ಕೊಡಬೇಕಾದ (ಸಂಬಳ, ಕೂಲಿ, ಬಡ್ಡಿ ಇತ್ಯಾದಿ). 3. ಒಂದು ತಿಂಗಳಲ್ಲಿ ಕೊಡಬೇಕಾದ (ಸಾಲ). 4. ಪ್ರತಿ ತಿಂಗಳಲ್ಲಿ ಮಾಡಬೇಕಾದ ಶ್ರಾದ್ಧ.

मासुरी ಮಾಸುರೀ (स्त्री०) ಚಿಕ್ಕಮ್ಮ, ದೊಡ್ಡಮ್ಮ. "पितृष्वसा पितुर्भग्नी मातुर्भग्नी च मासुरी" ब्रह्मवै०।

मास्म ಮಾಸ್ಮ (अव्य०) ತಡೆ, ನಿವಾರಣೆ, ನಿಷೇಧ. मा च स्म चानयोः समाहारः।

माहाकुल ಮಾಹಾಕುಲ (वि०) ದೊಡ್ಡ ವಂಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು, ಸತ್ಕುಲದಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದವನು. महाकुले भवः—वा "अञ्" "खञ्" च (४-१-१४१)। अञि माहाकुलः। खञि **माहाकुलीनः**। पक्षे "खः" (४-१-१३१)। **महाकुलीनः**।

माहाजनिक ಮಾಹಾಜನಿಕ (वि०) 1. ಮಹಾಜನರಿಗೆ ಹಿತವಾದ, ಮಹಾಜನರಿಗೆ ಅರ್ಹವಾದ. महाजनाय हितम् "ठञ्" (वा० ५-१-९)। स्त्रियां **–जनिकी –ಜನಿಕೀ.** 2. ಧನಿಕನಿಗೆ ಹಿತವಾದ.

माहात्म्य ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯ (न०) 1. ಮಹಿಮೆ, ಪ್ರಭಾವ, ಮಹತ್ತ್ವ, ಹಿರಿಮೆ. महात्मनो भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। "त्वं वह्निर्मुनयो वसिष्ठगृहिणी गङ्गा च यस्या विदुर्माहात्म्यं यदि वा रघोः कुलगुरुः देवः स्वयं भास्करः" उ० रा० ४-५। 2. ಮರ್ಯಾದೆ, ಗೌರವ.

माहानस ಮಾಹಾನಸ (वि०) 1. ದೊಡ್ಡ ಗಾಡಿಯ ಸಂಬಂಧವಾದ. 2. ಮಹಾನಸ (ಅಡಿಗೆ ಮನೆ) ಸಂಬಂಧವಾದ. महाऽनस इदम् महानसस्य इदं वा "अण्" (४-३-१२०)।

माहिर ಮಾಹಿರ (पुं०) ಇಂದ್ರ. मह्यते पूज्यते — मह (पूजायाम्) "इरण्"। बाहु०।

माहिष ಮಾಹಿಷ (वि०) ಮಹಿಷ ಸಂಬಂಧವಾದ. महिषस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)।

माहिषिक ಮಾಹಿಷಿಕ (पुं०) 1. ಹಾದರಗಿತ್ತಿಯ ಗಂಡ, ವ್ಯಭಿಚಾರಿಣಿಯ ಗಂಡ, ಜಾರ. "महिषीत्युच्यते नारी या च स्याद्व्यभिचारिणी। तां दुष्टां कामयति यः स वै माहिषिकः स्मृतः"। 2. ವ್ಯಭಿಚಾರದ ಹಣದಿಂದ ಜೀವಿಸುವವನು. "महिषीत्युच्यते नार्या भगेनोपार्जितं धनम्। उपजीवति यस्तस्याः स वै माहिषिकः स्मृतः"।

माहिष्मती ಮಾಹಿಷ್ಮತೀ (स्त्री०) ಹೈಹಯ ರಾಜರ ರಾಜಧಾನಿ, ಹೈಹಯ ದೇಶದ ಮುಖ್ಯ ಪಟ್ಟಣ. "निरुद्धवीवधासारप्रसारा गा इव व्रजम्। उपरुन्धन्तु दाशार्हाः पुरीं माहिष्मतीं द्विषः" माघ० २-६४।

माहिष्य ಮಾಹಿಷ್ಯ (पुं०) 1. ವೈಶ್ಯ ಹೆಂಗಸಿನಲ್ಲಿ ಕ್ಷತ್ರಿಯನಿಗೆ ಹುಟ್ಟಿದ ಸಂಕರ ಜಾತಿಯವನು. "सूनं विप्रा नृपाद्वैश्या माहिष्यम् (सूते)" वैज०। 2. ನೃತ್ಯ ಗೀತೆಗಳನ್ನು ತಿಳಿದಿರುವ ಬೇಡರ ಜಾತಿಯವನು. "निषादो मृगघातास माहिष्यो नृत्तगीतवित्" वैज०।

माहेन्द्र ಮಾಹೇಂದ್ರ (पुं०) 1. ಇಂದ್ರಕೀಲಪರ್ವತ, ಮಹೇಂದ್ರಗಿರಿ. "माहेन्द्रं नगमभितः करेणुवर्याः पर्यन्तस्थितजलदा दिवः पतन्तः" किरा० ७-२०। (वि०) 2. ಇಂದ್ರನಸಂಬಂಧವಾದ. महेन्द्रस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)। "निदाघकालोल्बणतापयेव माहेन्द्रमम्भः प्रथमं पृथिव्या" कुमा० ७-८४। 3. ಪೂರ್ವದಿಕ್ಕಿನ ಸಂಬಂಧವಾದ. (स्त्री०) **–न्द्री –ನ್ದ್ರೀ.** 4. ಪೂರ್ವದಿಕ್ಕು. 5. ಇಂದ್ರನ ಪತ್ನಿ, ಶಚೀದೇವಿ. 6. ಹಸು, ಆಕಳು. 7. ಮಧುರಂಗದ ಬಾಳೆ ಗಿಡ. "कृष्णा तु लम्पा कदली माहेन्द्री तु बृहत्फला" वैज०।

माहेय ಮಾಹೇಯ (पुं०) 1. ಭೂಮಿಯ ಪುತ್ರ (1) ಕುಜ ಗ್ರಹ. (2) ನರಕಾಸುರ. मह्या अपत्यम् "ढक्" (४-१-१२०)। (स्त्री०) **–यी –ಯೀ.** 2. ಹಸು, ಆಕಳು. मह्यते पूज्यते—मह (पूजायाम्) "घः" (३-३-११८)। "माहेयी सौरभेयी गौः" अम०।

माहेशी ಮಾಹೇಶೀ (स्त्री०) ದುರ್ಗಾದೇವಿ.

माहेश्वर ಮಾಹೇಶ್ವರ (वि०) 1. ಪರಮೇಶ್ವರನ ಸಂಬಂಧವಾದ. महेश्वरस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)। 2. ಪರಮೇಶ್ವರನಿಂದ ಬಂದ. महेश्वरादागतम् "अण्" (४-३-७४)। "महेश्वरादागतानि माहेश्वराणि" (चतुर्दशसूत्राणि अइउण् इत्यादीनि) सि० कौ०। (स्त्री०) **–री –ರೀ.** ಪಾರ್ವತಿ, ದುರ್ಗಾದೇವಿ.

मित ಮಿತ (वि०) 1. ಪರಿಮಿತವಾದ, ಅಲ್ಪವಾದ, ಒಂದು ಪರಿಮಿತಿಯುಳ್ಳ, ಒಂದು ಅಳತೆಗೊಳಪಟ್ಟಿರುವ. मा (माने) "क्तः" (३-४-७२)। इकारादेशः (७-४-४०)। "सुरभिगन्धिषु शुश्रुविरे गिरः कुसुमितासु मिता वनराजयः" रघु० ९-३४। "मितं च सारञ्च वचो हि वाग्मिता" नैष० ९-८। 2. ಅಳೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. माङ् (माने) "क्तः" (३-२-१०२)। 3. ಎಸೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. डु मिञ् (प्रक्षेपणे) "क्तः" (३-२-१०२)। (अव्य०) 4. ಚಿಕ್ಕದಾಗಿ. 5. ಕೊಂಚವಾಗಿ. "किञ्चिन्मात्रं मितम्" वैज०। 6. ಹೇಳಿದ, ಶಬ್ದಮಾಡಿದ. माङ् (माने शब्दे च) "क्तः"।

मितङ्गम ಮಿತಂಗಮ (पुं०) 1. ಗಜ, ಆನೆ. (वि०) 2. ಸ್ವಲ್ಪ ನಡೆಯುವವನು. मितं गच्छति—गम्लृ (गतौ) "खच्" (वा० ३-२-३८)। मुमागमः (६-३-६७)। 3. ನಿಧಾನವಾಗಿ ನಡೆಯುವವನು. स्त्रियां "टाप्" (४-१-४)। **–गमा –ಗಮಾ.**

मितद्रु ಮಿತದ್ರು (पुं०) 1. ಸಮುದ್ರ. मितं द्रवति द्रु (गतौ) "डुः" (वा० ३-२-१८०)। "वार्धिमितद्रुतिमिकोशमहाशयाश्च" त्रिकाण्ड०। (वि०) 2. ಮಿತವಾಗಿ ನಡೆಯುವವನು. 3. ನಿಧಾನವಾಗಿ ನಡೆಯುವವನು.

मितभाषिन् ಮಿತಭಾಷಿನ್ (वि०) ಸ್ವಲ್ಪವಾಗಿ ಮಾತನಾಡುವ, ಅವಶ್ಯವಾದಷ್ಟು ಮಾತ್ರ ಮಾತನಾಡುವ. मितं भाषितुं शीलं यस्य—भाष (व्यक्तायां वाचि) "णिनिः" (३-२-७८)। "त्यागाय संभृतार्थानां सत्याय मितभाषिणाम्" रघु० १-७। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **–भाषिणी –ಭಾಷಿಣೀ.**

मितम्पच ಮಿತಂಪಚ (वि०) 1. ಕೃಪಣ, ಜಿಪುಣ. मितं परिमितं पचति—डु पचष् (पाके) "खच्" (३-२-३४)। मुमागमः (६-३-६७)। 2. ಕಡಮೆಯಾಗಿ ಅಡಿಗೆ ಮಾಡುವವನು, ಅಲ್ಪಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಅಡಿಗೆ ಮಾಡುವವನು. स्त्रियां "टाप्" (४-१-४)। **–पचा –ಪಚಾ.** "मितम्पचा ब्राह्मणी" सि० कौ०।

मिति ಮಿತಿ (स्त्री०) 1. ಪರಿಮಾಣ ಅಳತೆ. माङ् (माने शब्दे च) भावे "क्तिन्" (३-३-९४)। 2. ಜ್ಞಾನ, ತಿಳಿವಳಿಕೆ. 3. ಅವಚ್ಛೇದ, ನಿರ್ಣಯ, ನಿರ್ಧಾರ. 4. ಎಸೆಯುವುದು, ಬಿಸಾಡುವುದು. डुमिञ् (प्रक्षेपणे) "क्तिन्"। "मितिर्मानेऽप्यवच्छेदे" मेदि०।

मित्र ಮಿತ್ರ (पुं०) 1. ಅರ್ಕ, ಸೂರ್ಯ. ञिमिदा (स्नेहने) "क्त्रः" (उ० ४-१६४)। "मित्रस्य लुप्ततमसोऽप्यतिरागभाजः" याद० १९-७४। 2. ಅರ್ಕವೃಕ್ಷ, ಎಕ್ಕದ ಗಿಡ. (न०) 3. ಗೆಳೆಯ, ಸ್ನೇಹಿತ. "तस्य मित्राण्यमित्रास्ते ये च ये चोभये नृपाः" माघ० २-१०२। "तन्मित्रमापदि सुखे च समक्रियं यत्" भर्तृ० २-६८। 4. (ರಾಜನಿಗೆ) ತನ್ನ ಪಕ್ಕದ ದೇಶಕ್ಕೆ ಮುಂದಿನ ದೇಶದ ರಾಜ. "विषयानन्तरो राजा शत्रुर्मित्रमतः परम्" अम०। ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷದಲ್ಲಿ (ಎದುರಿಗೆ) ಬೆಣ್ಣೆಯಂತೆ ಮಾತನಾಡುತ್ತ ಪರೋಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಕಾರ್ಯಘಾತುಕನಾಗಿ ದ್ರೋಹಮಾಡತಕ್ಕ ಸ್ನೇಹಿತನನ್ನು ದೂರದಲ್ಲಿಡಬೇಕು. "परोक्षे कार्यहन्तारं प्रत्यक्षे प्रियवादिनम्। वर्जयेत्तादृशं मित्रम् मायामयमरिं तथा" हितो० १-७७।

मित्रकार्य ಮಿತ್ರಕಾರ್ಯ, –कृत्य –ಕೃತ್ಯ (न०) ಸುಹೃತ್ಕಾರ್ಯ, ಸ್ನೇಹಿತನ ಕೆಲಸ. मित्रस्य कार्यं कृत्यं वा। "मित्रकृत्यमपदिश्य पार्श्वतः प्रस्थितं तमनवस्थितं प्रियाः" रघु० १९-३२।

मित्रत्व ಮಿತ್ರತ್ವ (ನಂ) ಗೆಳೆತನ, ಸ್ನೇಹ, ಮೈತ್ರಿ.

मित्रद्रुह् ಮಿತ್ರದ್ರುಹ್ (ವಿಂ) ಸ್ನೇಹಿತನಿಗೆ ದ್ರೋಹ ಮಾಡುವವನು, ಗೆಳೆಯನಿಗೆ ಮೋಸಮಾಡುವವನು, ಮಿತ್ರನಿಗೆ ಕೆಡುಕುಮಾಡುವವನು. मित्राय द्रुह्यति—द्रुह (जिघांसायाम्) "क्विप्" (३-२-६१)।

मित्रभेद ಮಿತ್ರಭೇದ (ಪುಂ) ಸ್ನೇಹವನ್ನು ಮುರಿಯುವುದು, ಸ್ನೇಹಕ್ಕೆ ಭಂಗತಂದು ದ್ವೇಷವುಂಟುಮಾಡುವುದು, ಪರಸ್ಪರ ಜಗಳವುಂಟುಮಾಡುವುದು. मित्राणां भेदः।

मित्रयु ಮಿತ್ರಯು (ಪುಂ) 1. ಸ್ನೇಹಿತ, ಗೆಳೆಯ, ಮಿತ್ರ. मित्रं याति—या (प्रापणे) "कुः" (उ० १-३७)। (ವಿಂ) 2. ಸ್ನೇಹಮನೋಭಾವವುಳ್ಳವನು, ಸ್ನೇಹಿತರಲ್ಲಿ ಪ್ರೇಮವುಳ್ಳವನು. "सम्बन्धी गुणवान् सम्यङ्मित्रयुर्मित्रवत्सलः" त्रिकाण्ड०।

मित्रलाभ ಮಿತ್ರಲಾಭ (ಪುಂ) ಸ್ನೇಹಿತನ ಸಂಪಾದನೆ, ಪರಸ್ಪರ ಮೈತ್ರಿಯಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಮಿತ್ರನ ಲಾಭ. मित्रस्य लाभः।

मित्रविन्दा ಮಿತ್ರವಿಂದಾ (ಸ್ತ್ರೀಂ) ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಅಷ್ಟ ಮಹಿಷಿಯರಲ್ಲೊಬ್ಬಳು. ಇವಳು ಅವಂತಿ ದೇಶದ ದೊರೆಯಾದ ಜಯಸೇನನ ಮಗಳು. ವಸುದೇವನ ತಂಗಿಯಾದ ರಾಜಾಧಿದೇವಿಯು ಇವಳ ತಾಯಿ. ಮಿತ್ರವಿಂದೆಗೆ ವೃಕ ಹರ್ಷ ಅನಿಲ ಗೃಧ್ರ ವರ್ಧನ ಉನ್ನಾದ ಮಹಾಶ ಪಾವನ ವಹ್ನಿ ಮತ್ತು ಕ್ಷುಧಿಯೆಂಬ ಹತ್ತು ಮಂದಿ ಮಕ್ಕಳು.

मित्रशी ಮಿತ್ರಶೀ (ಪುಂ) ಮಿತ್ರನನ್ನು ಶಿಕ್ಷಿಸುವವನು. मित्रं शास्ति—शासु (अनुशिष्टौ) "क्विप्" (३-२-७६)। इत्वम् दीर्घश्च।

मित्रसप्तमी ಮಿತ್ರಸಪ್ತಮೀ (ಸ್ತ್ರೀಂ) ಮಾರ್ಗಶಿರ ಶುದ್ಧ ಸಪ್ತಮಿ. मित्रस्य सप्तमी। ಕಶ್ಯಪನಿಂದ ಅದಿತಿಯಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದ ಮಿತ್ರನೆಂಬ ಸೂರ್ಯನು ಮಾರ್ಗಶಿರ ಶುದ್ಧ ಸಪ್ತಮಿಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದುದರಿಂದ ಈ ತಿಥಿಗೆ ಈ ಹೆಸರು. "अदितेः कश्यपाज्जज्ञे मित्रो नाम दिवाकरः। मार्गशीर्षस्य मासस्य शुक्ले पक्षे शुभे तिथौ। सप्तम्यां तेन सा ख्याता लोकेऽस्मिन् मित्रसप्तमी"।

मित्रा ಮಿತ್ರಾ (ಸ್ತ್ರೀಂ) 1. ಸುಮಿತ್ರೆ, ದಶರಥನ ಒಬ್ಬ ಪತ್ನಿ, ಲಕ್ಷ್ಮಣ ಶತ್ರುಘ್ನರ ತಾಯಿ. 2. ಒಬ್ಬ ಅಪ್ಸರಸ್ಸು.

मिथस् ಮಿಥಸ್ (ಅವ್ಯಂ) 1. ಅನ್ಯೋನ್ಯವಾಗಿ, ಪರಸ್ಪರವಾಗಿ. मेथति—मेथृ (संगमे) "असुन्" (उ० ४-१७९)। पृषो०। "बलवदपि बलं मिथो विरोधि प्रभवति नैव विपक्षनिर्जयाय" किरा० १०-३७। 2. ರಹಸ್ಯವಾಗಿ, ಗುಟ್ಟಾಗಿ. "तथापि वाचालतया युनक्ति मां मिथस्त्वदाभाषणलोलुपं मनः" माघ० १-४०। "अथ विश्वात्मने देवी सन्दिदेश मिथः सखीम्" कुमा० ६-१।

मिथि ಮಿಥಿ (ಪುಂ) ನಿಮಿರಾಜನ ಪುತ್ರ, ಜನಕಮಹಾರಾಜ. मेथते शत्रुकुलम्—मेथृ (हिंसायाम्) "इन्" (उ० ४-११७)। पृषो०। "निमिः परमधर्मात्मा सर्वसत्त्ववतां वरः। तस्य पुत्रो मिथिर्नाम जनकः" रामा०।

मिथिल ಮಿಥಿಲ (ಪುಂ) 1. ಜನಕರಾಜ. "जन्मना जनकः सोऽभूत् वैदेहस्तु विदेहजः। मिथिलो मथनाज्जातो मिथिला येन निर्मिता" भाग० ९-१३। (ಪುಂ ಬಂ ವಂ) 2. ಮಿಥಿಲಾನಗರದ ಜನರು.

मिथिला ಮಿಥಿಲಾ (ಸ್ತ್ರೀಂ) ಮಿಥಿಲಾನಗರ, ವಿದೇಹ ದೇಶದ ರಾಜಧಾನಿ. मथ्यन्तेऽत्र रिपवः—मन्थ (विलोडने) "इलच्" अनुनासिकलोपः अकारस्य इत्वं च निपा० (उ० १-५७)।

मिथुन ಮಿಥುನ (ನಂ) 1. ದ್ವಂದ್ವ, ಎರಡು, ಒಂದು ಜೊತೆ. मिथि (सौत्रधातुः) "उनन्" (उ० ३-५५)। "तीरान्तराणि मिथुनानि रथाङ्गनाम्नां नीत्वा विलोलितसरोजवनश्रियस्ताः" किरा० ८-५६। 2. ಮೇಷ ಮೊದಲುಗೊಂಡು ಮೂರನೆಯ ರಾಶಿ (ಮಿಥುನ ರಾಶಿ). 3. ಘೃತ, ತುಪ್ಪ. 4. ಜೇನುತುಪ್ಪ. "मधु सर्पिश्च मिथुनम्" वैज०। 5. ಸ್ತ್ರೀ ಪುರುಷರ ಜೋಡಿ. "मिथुनं न द्वयो राशिभेदे स्त्रीपुंसयुग्मके" मेदि०। "मानिषाद प्रतिष्ठां त्वमगमः शाश्वतीः समाः। यत्क्रौञ्चमिथुनादेकमवधीः काममोहितम्" रामा०।

मिथ्या ಮಿಥ್ಯಾ (ಅವ್ಯಂ) 1. ಅಸತ್ಯ, ಸುಳ್ಳು, ಸಟೆ. मथे (विलोडने) "यक्" (उ० ४-११२) निपा०। "मिथ्यैव व्यसनं वदन्ति मृगयामीदृग्विनोदः कुतः" शाकु० २-५। 2. ವ್ಯರ್ಥವಾಗಿ, ಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲದೆ. "मिथ्या कारयते चारैर्घोषणां राक्षसाधिपः" भट्टि० ८-४४। (ಸ್ತ್ರೀಂ) 3. ಅಧರ್ಮದ ಪತ್ನಿ. ವಂಚಕರೆಲ್ಲರೂ ಇವಳನ್ನು ಪೂಜಿಸುವರು. ಇವಳು ಸತ್ಯ (ಕೃತ) ಯುಗದಲ್ಲಿ ಯಾರ ದೃಷ್ಟಿಗೂ ಬೀಳುವುದಿಲ್ಲ. ತ್ರೇತಾಯುಗದಲ್ಲಿ ಸೂಕ್ಷ್ಮರೂಪದಿಂದ ಗೋಚರವಾಗುವಳು. ದ್ವಾಪರ ಯುಗದಲ್ಲಿ ಭಯದಿಂದ ಅರ್ಧ ಮಾತ್ರ ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾಳೆ. ಕಲಿಯುಗದಲ್ಲಿ ಅಧರ್ಮದ ಪ್ರಾಚುರ್ಯ

ವಾದಂತೆಲ್ಲಾ ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಲ್ಲೂ ವ್ಯಾಪಿಸುವಳು. ತನ್ನ ಸಹೋದರನಾದ ಕಪಟದೊಡನೆ ಸೇರಿ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಮನೆಯಲ್ಲೂ ಭಯವಿಲ್ಲದೆ ತನ್ನ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ತೋರುತ್ತಿರುವಳು. "अधर्मपत्नी मिथ्या सा सर्वधूर्तैश्च पूजिता। यया विना जगन्मुक्तमुच्छन्नविधिनिर्मितम्। सत्ये चादर्शना या च त्रेतायां सूक्ष्मरूपिणी। अर्धावयवरूपा च द्वापरे संवृता भिया। कलौ महाप्रमत्ता च सर्वत्र व्यापिका बलात्। कपटेन समं भ्रात्रा भ्रमत्येव गृहे गृहे" ब्रह्मवै०।

मिथ्याग्रह ಮಿಥ್ಯಾಗ್ರಹ (ಪುಂ०) ತಪ್ಪುತಿಳಿವಳಿಕೆ, ತಪ್ಪಾಗಿ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುವುದು.

मिथ्याचर्या ಮಿಥ್ಯಾಚರ್ಯಾ (ಸ್ತ್ರೀ०) ವೇಷ, ಬೂಟಾಟಿಕೆ, ಇನ್ನೊಬ್ಬರಿಗಾಗಿ ಮಾಡುವ ಕಪಟಾಚರಣೆ.

मिथ्याचार ಮಿಥ್ಯಾಚಾರ (ಪುಂ०) 1. ಕಪಟಾಚಾರ, ಇನ್ನೊಬ್ಬನನ್ನು ಮೆಚ್ಚಿಸಲು ಮಾಡುವ ದಂಭಾಚಾರ. (ವಿ०) 2. ಕಪಟಾಚಾರವುಳ್ಳವನು, ಇನ್ನೊಬ್ಬನಿಗಾಗಿ ವೇಷಹಾಕಿ ಕೆಲಸಮಾಡುವವನು. मिथ्या आचारो यस्य। "कर्मेन्द्रियाणि संयम्य य आस्ते मनसा स्मरन्। इन्द्रियार्थान् विमूढात्मा मिथ्याचारः स उच्यते" गीता ३-६।

मिथ्याज्ञान ಮಿಥ್ಯಾಜ್ಞಾನ (ನ०) ತಪ್ಪುತಿಳಿವಳಿಕೆ, ಭ್ರಾಂತಿ.

मिथ्यादृष्टि ಮಿಥ್ಯಾದೃಷ್ಟಿ (ಸ್ತ್ರೀ०) 1. ನಿಜವಾಗಿ ಇರುವುದನ್ನು ಸುಳ್ಳಾಗಿ ನೋಡುವುದು, ಇರುವ ವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲವೆಂಬ ಬುದ್ಧಿ. 2. ಪರಲೋಕವಿಲ್ಲವೆಂಬ ಬುದ್ಧಿ, ನಾಸ್ತಿಕತೆ. मिथ्याचासौ दृष्टिश्च। 3. ವಿವೇಕಶತ್ರುವಾದ ಮಹಾಮೋಹನ ಪತ್ನಿ. "श्रद्धां व्याक्रष्टुं मिथ्यादृष्टिरेव विलासिनी परं प्रगल्भेति तदस्मिन् विषये सैव नियुज्यताम्" प्रबोध० २।

मिथ्याध्यवसिति ಮಿಥ್ಯಾಧ್ಯವಸಿತಿ (ಸ್ತ್ರೀ०) ಅರ್ಥಾಲಂಕಾರದ ಒಂದು ಭೇದ. ಒಂದು ವಿಷಯದ ಮಿಥ್ಯಾತ್ವಸಿದ್ಧಿಗಾಗಿ ಮತ್ತೊಂದು ಮಿಥ್ಯಾಭೂತವಿಷಯಕಲ್ಪನೆಯು ಮಿಥ್ಯಾಧ್ಯವಸಿತಿಯೆಂಬ ಅಲಂಕಾರವಾಗುವುದು. "किञ्चिन्मिथ्यात्वसिद्धयर्थं मिथ्यार्थान्तरकल्पनम्। मिथ्याध्यवसितिर्वेश्यां वशयेत् खस्रजं वहन्" चन्द्रा०।

मिथ्याध्यवसाय ಮಿಥ್ಯಾಧ್ಯವಸಾಯ (ಪುಂ०) 1. ಮಿಥ್ಯೋತ್ಸಾಹ. 2. ಮಿಥ್ಯಾಪ್ರಯತ್ನ. मिथ्याभूतोऽध्यवसायः।

मिथ्यानिरसन ಮಿಥ್ಯಾನಿರಸನ (ನ०) ಶಪಥ, ಪ್ರತಿಜ್ಞೆ. मिथ्या असत्यं निरस्यते अनेन — निर् + असु (क्षेपणे) कर० "ल्युट्" (३-३-११७)।

मिथ्यापवाद ಮಿಥ್ಯಾಪವಾದ (ಪುಂ०) ಇಲ್ಲದ ದೋಷ ಹೇಳುವುದು, ಸಲ್ಲದ ದೂಷಣೆಯನ್ನು ಮಾಡುವುದು.

मिथ्याप्रतिज्ञ ಮಿಥ್ಯಾಪ್ರತಿಜ್ಞ (ವಿ०) ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಯನ್ನು ಸುಳ್ಳುಮಾಡಿದವನು, ಪ್ರತಿಜ್ಞಾಭಂಗಮಾಡಿದವನು. मिथ्या असत्या प्रतिज्ञा यस्य।

मिथ्याभियोग ಮಿಥ್ಯಾಭಿಯೋಗ (ಪುಂ०) ಇಲ್ಲದ್ದನ್ನು ಆರೋಪಿಸಿ ಮಾತನಾಡುವುದು, ಸುಳ್ಳುಹೇಳಿ ವಾದಮಾಡುವುದು, ಸುಳ್ಳು ಆಪಾದನೆ. मिथ्या असत्यमभियोगः।

मिथ्याभिशंसन ಮಿಥ್ಯಾಭಿಶಂಸನ (ನ०) ಸುಳ್ಳುಹೇಳಿ ಅಪರಾಧ ಹೊರಿಸುವುದು, ಮಿಥ್ಯಾರೋಪ. मिथ्या असत्यस्य अभिशंसनम्।

मिथ्याभिशाप ಮಿಥ್ಯಾಭಿಶಾಪ (ಪುಂ०) ಮಿಥ್ಯಾಪವಾದ, ಸುಳ್ಳು ಆಪಾದನೆ, ಸುಳ್ಳುಹೇಳಿ ತಪ್ಪುಹೊರಿಸುವುದು. मिथ्या अभिशापः।

मिथ्यामति ಮಿಥ್ಯಾಮತಿ (ಸ್ತ್ರೀ०) ಭ್ರಾಂತಿ, ತಪ್ಪುತಿಳಿವಳಿಕೆ, ಒಂದು ವಸ್ತುವನ್ನು ಬೇರೆ ವಸ್ತುವನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿಯುವುದು. मिथ्याचासौ मतिश्च।

मिथ्यावाद ಮಿಥ್ಯಾವಾದ (ಪುಂ०) ಸುಳ್ಳುಮಾತು, ಅಸತ್ಯವಾದ ಮಾತು.

मिथ्यावादिन् ಮಿಥ್ಯಾವಾದಿನ್ (ವಿ०) ಸುಳ್ಳು ಹೇಳುವವನು, ಅಸತ್ಯವನ್ನು ನುಡಿಯುವವನು. मिथ्या वदति — वद (व्यक्तायां वाचि) "णिनिः" (३-२-७८)। स्त्रियां "ङीप्" (४-२-५)। **–वादिनी –ವಾದಿನೀ.** "मिथ्यावादिनि दूति बान्धवजनस्याज्ञातपीडागमे" अमरु० १०५।

मिथ्यासाक्षिन् ಮಿಥ್ಯಾಸಾಕ್ಷಿನ್ (ವಿ०) ಸುಳ್ಳು ಸಾಕ್ಷಿ, ನೋಡದಿದ್ದುದನ್ನು ನೋಡಿದುದಾಗಿ ಸುಳ್ಳು ಹೇಳುವ ಸಾಕ್ಷಿ. मिथ्याभाषी साक्षी।

मिथ्योत्तर ಮಿಥ್ಯೋತ್ತರ (ನ०) ಸುಳ್ಳು ಉತ್ತರ, ಮಾತನ್ನು ಬದಲಾಯಿಸಿ ಹೇಳುವುದು, ಅಪಲಾಪ. **ಸುಳ್ಳು ಹೇಳುವುದು ನಾಲ್ಕು ವಿಧ:** (1) ಇದು ಸುಳ್ಳು. (2) ಇದು ನನಗೆ ತಿಳಿಯದು. (3) ನಾನು ಅಲ್ಲಿರಲಿಲ್ಲ. ಮತ್ತು (4) ನಾನು ಆಕಾಲದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿಯೇ ಇರಲಿಲ್ಲ. "मिथ्यैतन्नाभिजानामि मम तत्र न सन्निधिः। अजातश्चास्मि तत्काले इति मिथ्या चतुर्विधम्"।

मिद्ध ಮಿದ್ಧ (न०) 1. ಚಿತ್ತಸಂಕೋಚ. 2. ನಿದ್ರೆ. 3. ಸೋಮಾರಿತನ. "मिद्धं चित्ताभिसंक्षेपे निद्रायाम्" त्रिकाण्ड० । "मिद्धं चित्ताभिसंक्षेपे क्लीबमालस्यनिद्रयोः" मेदि० ।

मिन्न ಮಿನ್ನ (वि०) 1. ಕೊಬ್ಬಿರುವ, ಪುಷ್ಟವಾಗಿರುವ. ञिमिदा (स्नेहने) "क्तः" (३-४-७२) । 2. ಕೊಬ್ಬು ಬಳಿದಿರುವ. 3. ಜಿಡ್ಡು ಬಳಿದಿರುವ. 4. ಪ್ರೀತಿಯ ಮನೋಭಾವವುಳ್ಳ.

मिन्मिन ಮಿನ್ಮಿನ (वि०) ಅರೆಮೂಗ, ಅನುನಾಸಿಕ ಸಹಿತವಾಗಿ ಮಾತನಾಡುವವನು. ಕಫಸಹಿತವಾದ ವಾಯುವು ಧಮನಿಗಳನ್ನು ಆವರಿಸಿಕೊಂಡು ಮನುಷ್ಯನನ್ನು ಮೂಕನನ್ನಾಗಿಯೂ ಅರೆಮೂಗನನ್ನಾಗಿಯೂ ತೊದಲುತ್ತ ಮಾತಾಡುವವನನ್ನಾಗಿಯೂ ಮಾಡುವುದು. "आवृत्य वायुः सकफो धमनीः शब्दवाहिनीः। नरान् करोत्यक्रियकान् मूकमिन्मिनगद्गदान्"।

मिमङ्क्षा ಮಿಮಂಕ್ಷಾ (स्त्री०) ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಮುಳುಗಲು ಆಸೆ, ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಇಳಿಯಲು ಅಪೇಕ್ಷೆ. मङ्क्तुमिच्छा टु मस्जो (शुद्धौ) + सन् "अः" (३-३-१०२) ।

मिमङ्क्षु ಮಿಮಂಕ್ಷು (वि०) ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಮುಳುಗಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ. मङ्क्तुमिच्छुः—टुमस्जो (शुद्धौ) + सन् "उः" (३-२-१६८) । "यद्दन्तिनः कटकटाहतटान्मिमङ्क्षोर्मङ्क्षूदपाति परितः पटलैरलीनाम्" माघ० ५-३७।

मिर्मिर ಮಿರ್ಮಿರ (वि०) ಎವೆಯಿಕ್ಕದ ಕಣ್ಣುಗಳುಳ್ಳ, ರೆಪ್ಪೆ ಮುಚ್ಚದೆ ನೋಡುತ್ತಿರುವ. "मिर्मिरः स्तब्धलोचनः" वैज० ।

मिलत् ಮಿಲತ್ (वि०) 1. ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರುತ್ತಿರುವ, ಒಟ್ಟುಗೂಡುತ್ತಿರುವ. 2. ಎದುರುಗೊಳ್ಳುತ್ತಿರುವ. मिल (संगमे) "शतृ" (३-२-१२४) । "शानच्" (३-२-१२४)। **मिलमानः ಮಿಲಮಾನಃ.** स्त्रियां "ङीप्" (४-२-६) । **–ती –ತೀ, –न्ती –ನ್ತೀ.**

मिलन ಮಿಲನ (न०) 1. ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರುವುದು, ಒಟ್ಟುಗೂಡುವುದು. मिल (संगमे) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಬೆರೆತಿರುವುದು, ಮಿಶ್ರವಾಗಿರುವುದು. 3. ಎದುರುಗೊಳ್ಳುವುದು. 4. ಭೇಟಿಯಾಗುವುದು.

मिलित ಮಿಲಿತ (वि०) 1. ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿರುವ, ಒಂದುಗೂಡಿರುವ, ಒಂದು ಕಡೆ ಕಲೆತಿರುವ. मिल (संगमे) कर्त० "क्तः" (३-४-७२) । "मिलितेषु मिथो योद्धुं दन्तिषु प्रसभं भटाः" कुमा० १६-३१ । 2. ಬೆರೆತಿರುವ, ಮಿಶ್ರವಾಗಿರುವ. 3. ಒಂದಕ್ಕೊಂದು ಸಂಬಂಧ ಹೊಂದಿರುವ, ಅಂಟಿಕೊಂಡಿರುವ. "मिश्रितोरु मिलिताधरं मिथः" नैष० १८-१५२। (न०) 4. ಬೆರೆತಿರುವುದು, ಮಿಶ್ರವಾಗಿರುವುದು. मिल भावे "क्तः" (३-३-११४) ।

मिलितवत् ಮಿಲಿತವತ್ (वि०) 1. ಒಂದುಗೂಡಿರುವ, ಒಂದು ಕಡೆ ಸೇರಿರುವ. मिल (संगमे) "क्तवतुः" (३-२-१०२) । 2. ಬೆರೆತಿರುವ, ಮಿಶ್ರವಾಗಿರುವ. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६) । **–वती –ವತೀ.**

मिलिन्द ಮಿಲಿಂದ (पुं०) ಭ್ರಮರ, ದುಂಬಿ. "परिणतमकरन्दमार्मिकास्ते जगति भवन्तु चिरायुषो मिलिन्दाः" भामि० वि० ।

मिश्र ಮಿಶ್ರ (पुं०) 1. ಶ್ರೇಷ್ಠ, ಗೌರವದ ಮನುಷ್ಯ ಮತ್ತು ಪೂಜ್ಯರಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಪದ. आर्यमिश्रः मण्डनमिश्रः कृष्णमिश्रः ಇತ್ಯಾದಿ. 2. ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಆನೆ. 3. ಕೃತ್ತಿಕಾ ಮತ್ತು ವಿಶಾಖಾ ನಕ್ಷತ್ರಗಳ ಗುಂಪು. (न०) 4. ಬೆರಕೆ, ಬೆರೆತಿರುವುದು. (वि०) 5. ಬೆರೆತಿರುವ, ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವ, ಕಲೆತಿರುವ. मिश्र (संपर्के) अच् (३-१-१३४) । "करम्बः कम्बरो मिश्रः संपृक्तः खचितः समाः" वैज० ।

मिश्रक ಮಿಶ್ರಕ (न०) 1. ದೇವೋದ್ಯಾನ, ದೇವತೆಗಳ ಉದ್ಯಾನವನ. "देवोद्यानानि वैभ्राजं मिश्रकं सिध्रकारणम्" त्रिकाण्ड० । 2. ಊಷರ ಲವಣ, ಉಪ್ಪು ಮಣ್ಣಿನಿಂದ ತಯಾರಾದ ಉಪ್ಪು. 3. ಬೆರಕೆ. ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿರುವುದು. (वि०) 4. ಬೆರೆತಿರುವ, ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿರುವ.

मिश्रज ಮಿಶ್ರಜ (पुं०) ಹೇಸರಗತ್ತೆ. मिश्रात् भिन्नजातीययोः संपर्कात् जायते — जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९८) ।

मिश्रजाति ಮಿಶ್ರಜಾತಿ (स्त्री०) 1. ಬೆರಕೆಜಾತಿ. (वि०) 2. ಬೆರಕೆಜಾತಿಯ.

मिश्रण ಮಿಶ್ರಣ (न०) ಬೆರಸುವುದು, ಒಂದಾಗಿ ಸೇರಿಸುವುದು. मिश्र (संपर्के) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)।

मिश्रणीय ಮಿಶ್ರಣೀಯ (वि०) 1. ಬೆರಸಲ್ಪಡುವ. 2. ಬೆರಸಬೇಕಾದ. 3. ಬೆರಸಲು ಅರ್ಹವಾದ. मिश्र (संपर्के) + णिच् "अनीयर्" (३-१-९६) । "तव्यः" (३-१-९६) । **मिश्रितव्यः ಮಿಶ್ರಿತವ್ಯಃ.**

मिश्रपुष्पा ಮಿಶ್ರಪುಷ್ಪಾ (स्त्री०) ಮೆಂತ್ಯ. मिश्राणि परस्परं संश्लिष्टानि पुष्पाण्यस्याः।

मिश्रवर्ण ಮಿಶ್ರವರ್ಣ (न०) 1. ಕೃಷ್ಣಾಗರು. 2. ಬೆರಕೆ ಬಣ್ಣ. 3. ಬೆರಕೆ ಜಾತಿ. (वि०) 4. ಬೆರಕೆಜಾತಿಯ. 5. ಬೆರಕೆ ಬಣ್ಣದ.

मिश्रशब्द ಮಿಶ್ರಶಬ್ದ (पुं०) ಬೆರಕೆಜಾತಿಯ ಹೇಸರಗತ್ತೆ. मिश्रः मिलितः अश्वरासभयोरिव शब्दोऽस्य ।

मिश्रित ಮಿಶ್ರಿತ (वि०) 1. ಗೌರವಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಬೆರಸಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಒಂದುಗೂಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. मिश्र (संपर्के) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। 4. ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವ. "मिश्रितोरु मिलिताधरं मिथः" नैष० १८-१५२।

मिश्रेया ಮಿಶ್ರೇಯಾ (स्त्री०) ಸಬ್ಬಸಿಗೆಸೊಪ್ಪು. मिश्रयति—मिश्र (संपर्के) + णिच् "अच्" (३-१-१३४)। ईयते—इण् (गतौ) "यत्" (३-२-९७)। मिश्राचासौ एया च। शक०।

मिष ಮಿಷ (न०) 1. ವ್ಯಾಜ, ನೆಪ. मिष (स्पर्धायाम्) "कः" (३-१-१३५)। "प्रियासु बालासु रतक्षमासु च द्विपत्रितं पल्लवितं च बिभ्रतम्। स्मरार्जितं रागमहीरुहांकुरं मिषेण चञ्च्वाश्चरणद्वयस्य च" नैष० १-११८। 2. ಮೋಸ, ವಂಚನೆ. 3. ಸ್ಪರ್ಶ, ಸಂಬಂಧ. (पुं०) 4. ಸ್ಪರ್ಧೆ, ಮೇಲಾಟ. "इति ध्यायन् मिषं कृत्वा तदैवास्फुटया गिरा। निर्गत्यैव विशुद्धात्मा धनदेवान्तिकं ययौ" कथास०। "मिषं व्याजे स्पर्धने ना" मेदि०।

मिषत् ಮಿಷತ್ (वि०) 1. ನೋಡುತ್ತಿರುವ. मिष (स्पर्धायाम्) "शतृ" (३-२-१२४)। "यज्वभिः संभृतं हव्यं विततेष्वध्वरेषु सः। जातवेदोमुखान्मायी मिषतामाच्छिनत्ति नः" कुमा० २-४६। 2. ಹೋರಾಡುತ್ತಿರುವ, ಸ್ಪರ್ಧಿಸುತ್ತಿರುವ. 3. ಚಲಿಸುತ್ತಿರುವ.

मिषि ಮಿಷಿ (स्त्री०) 1. ಜಟಾಮಾಂಸಿ. 2. ಸಬ್ಬಸಿಗೆ ಸೊಪ್ಪು. 3. ಕಾಡು ಸಬ್ಬಸಿಗೆ.

मिषिका ಮಿಷಿಕಾ (स्त्री०) ಜಟಾಮಾಂಸಿ.

मिषित ಮಿಷಿತ (वि०) ಚಲಿಸಿದ, ಹೊರಳಾಡಿದ. मिष (स्पर्धायाम्) "क्तः" (३-४-७२)।

मिषी ಮಿಷೀ (स्त्री०) ಜಟಾಮಾಂಸಿ.

मिष्ट ಮಿಷ್ಟ (पुं०) 1. ಮಧುರರಸ, ಸಿಹಿ. मिषु (सेचने) "क्तः" (३-४-७२)। (न०) 2. ಮಿಠಾಯಿ. (वि०) 3. ಮಧುರವಾದ, ಸಿಹಿಯಾದ. "तरुणं सर्षपशाकं नवोदनं पिच्छिलानि च दधीनि। अल्पव्ययेन सुन्दरि ग्राम्यजनो मिष्टमश्नाति"। 4. ಚಿಮುಕಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ತೇವಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. 5. ಹೋರಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಸ್ಪರ್ಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. मिषु (सेचने, स्पर्धायां वा) "क्तः" (३-२-१०२)।

मिष्टान्न ಮಿಷ್ಟಾನ್ನ (न०) ಮಧುರರಸದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಅನ್ನ ಮುಂತಾದುದು. मिष्टमन्नम्।

मिसि(सी) ಮಿಸಿ(ಸೀ) (स्त्री०) 1. ಕಾಡು ಸಬ್ಬಸಿಗೆ. 2. ಸಬ್ಬಸಿಗೆಸೊಪ್ಪು. मसी (परिणामे) "इन्" (उ० ४-११७)। इकारः बाहु०। 3. ಜಟಾಮಾಂಸಿ. 4. ಅಜವಾನ, ಓಮ.

मिहिका ಮಿಹಿಕಾ (स्त्री०) ಹಿಮ, ಮಂಜು. मिह (सेचने) "क्वुन्" (उ० २-३२)। "तुषारस्तुहिनं हिमम्। प्रालेयं मिहिका" अम०। "विशति युवतित्यागे रात्रींमुचं मिहिकारुचम्" नैष० १९-३५।

मिहिर ಮಿಹಿರ (पुं०) 1. ರವಿ, ಸೂರ್ಯ. मिह (सेचने) "किरच्" (उ० १-५२)। "पृथुवर्तुलतन्नितम्बकृन्मिहिरस्यन्दनशिल्पशिक्षया" नैष० २-३६। 2. ವೃದ್ಧ, ಮುದುಕ. "मिहिरो भास्करे वृद्धे" विश्व०। 3. ವಾಯು, ಗಾಳಿ. 4. ಮೇಘ, ಮೋಡ. 5. ಚಂದ್ರ. 6. ಅರ್ಕವೃಕ್ಷ, ಎಕ್ಕದ ಗಿಡ. 7. ಬುದ್ಧದೇವ. "मिहिरोऽर्केऽम्बुदे बुद्धे" हेम०। "मिहिरा वायुमेघार्काः" वैज०। 8. ವರಾಹಮಿಹಿರ, ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನ ಆಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿದ್ದ ನವರತ್ನಗಳಲ್ಲೊಬ್ಬ ಪಂಡಿತ (ರತ್ನ). "ख्यातो वराहमिहिरो नृपतेः सभायां रत्नानि वै वररुचिर्नव विक्रमस्य"।

मीढ ಮೀಢ (पुं०) 1. ಟಗರು, ಮೇಷ. मिह (सेचने) "क्तः" (३-४-७२)। "एडकोऽप्युरणो मीढ उरभ्रो रोमशोऽप्यविः" वैज०। (वि०) 2. ಮೂತ್ರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. मिह "क्तः" (३-२-१०२)। (स्त्री०) –ढा –ಢಾ. 3. ಲಜ್ಜೆಯಿಲ್ಲದ ಹೆಂಗಸು. "प्रसभा निरिणा मीढा निर्लज्जा धर्षणीति च" वैज०।

मीन ಮೀನ (पुं०) 1. ಮತ್ಸ್ಯ, ಮೀನು. मीयते—मीञ् (हिंसायाम्) "नक्" (उ० ३-३)। निपा०। "अथ स्फुरन्मीनविधूतपङ्कजा" किरा० ८-२७। 2. ಮಹಾವಿಷ್ಣುವಿನ ಮೊದಲನೆಯ ಅವತಾರ, ಮತ್ಸ್ಯಾವತಾರ. 3. ಮೇಷ ಮೊದಲಾಗಿ ಹನ್ನೆರಡನೆಯ ಲಗ್ನ ಮತ್ತು ರಾಶಿ.

मीनकेतन ಮೀನಕೇತನ (पुं०) ಮನ್ಮಥ. ಕಾಮದೇವ. मीनः केतनं यस्य।

मीनगोधिका ಮೀನಗೋಧಿಕಾ (स्त्री०) ಸರಸ್ಸು, ಕೊಳ, ಜಲಾಶಯ. "पल्वलं दीर्घिका वापी यष्टिका मीनगोधिका" त्रिकाण्ड०। वैज०।

मीनघातिन् ಮೀನಘಾತಿನ್ (पुं०) 1. ಬಕಪಕ್ಷಿ. मीनं हन्ति — हन (हिंसागत्योः) "णिनिः" (३-२-७८)। (वि०) 2. ಮೀನನ್ನು ಹಿಡಿದು ಕೊಲ್ಲುವವನು.

मीनरङ्क ಮೀನರಂಕ (पुं०) ಮತ್ಸ್ಯವನ್ನು ಹಿಡಿದು ತಿನ್ನುವ ಪಕ್ಷಿ.

मीना ಮೀನಾ (स्त्री०) ಗುದ್ದಲಿಯ ಕಾವು. "यष्टिर्न कली स्त्रियां मीना खनित्रीं तु विशाखिका" वैज०।

मीनाङ्क ಮೀನಾಂಕ (पुं०) ಮದನ, ಮನ್ಮಥ. मीनः अङ्कोऽस्य। "कन्दर्पो दर्पकोऽनङ्गः मीनाङ्को मकरध्वजः" वैज०।

मीनाक्षी ಮೀನಾಕ್ಷೀ (स्त्री०) ಮತ್ಸ್ಯದಂತೆ ಕಣ್ಣುಗಳುಳ್ಳ ಹೆಂಗಸು. मीनस्य अक्षिणी इव अक्षिणी यस्याः।

मीनाघ्रीण ಮೀನಾಘ್ರೀಣ (पुं०) 1. ಕಾಡಿಗೆಸೊಗಸಿನ ಹಕ್ಕಿ, ದಾಸರಿಹಕ್ಕಿ. 2. ಮೀನಿನ ಸಾರು.

मीमांसक ಮೀಮಾಂಸಕ (पुं०) 1. (ಪೂರ್ವ) ಮೀಮಾಂಸಾ ಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನರಿತವನು. 2. ಮೀಮಾಂಸಾಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡುವವನು. मीमांसां वेत्ति अधीते वा "वुन्" (४-२-६१)। ಜೈಮಿನಿಯು **ಪೂರ್ವ ಮೀಮಾಂಸಾ** ಸೂತ್ರಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿದರು. ಅದಕ್ಕೆ ಕುಮಾರಿಲಭಟ್ಟರು ವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಬರೆದರು. ಶಬರಸ್ವಾಮಿಯು ಭಾಷ್ಯವನ್ನು ರಚಿಸಿದರು. ವೇದವ್ಯಾಸ ಮುನಿಯು ಉತ್ತರ ಮೀಮಾಂಸಾ ಸೂತ್ರಗಳನ್ನು ಬರೆದರು. ಅದಕ್ಕೆ ಶ್ರೀ ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರು ಅದ್ವೈತ ಭಾಷ್ಯವನ್ನೂ ಶ್ರೀ ರಾಮಾನುಜಾಚಾರ್ಯರು ವಿಶಿಷ್ಟಾದ್ವೈತ ಭಾಷ್ಯವನ್ನೂ ಶ್ರೀ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ದ್ವೈತಭಾಷ್ಯವನ್ನೂ ಬರೆದರು.

मीमांसा ಮೀಮಾಂಸಾ (स्त्री०) 1. ವಿಚಾರ, ವಿಮರ್ಶೆ, ಶೋಧನೆ, ಅನ್ವೇಷಣ. मान (विचारे) + "सन्" (३-१-६)। "अः" (३-३-१०२)। "रसगङ्गाधरनाम्नीं करोति कुतुकेन काव्यमीमांसाम्" रसगं०। 2. ವೇದಾರ್ಥ ವಿಚಾರಮಾಡುವ ಗ್ರಂಥ. 3. ಮೀಮಾಂಸಾ ದರ್ಶನ. ಇದು ಮುಖ್ಯವಾದ ಆರು ದರ್ಶನಗಳಲ್ಲೊಂದು. [ವಿವರಕ್ಕೆ "मीमांसादर्शन" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ].

मीमांसाकार ಮೀಮಾಂಸಾಕಾರ (पुं०) ಮೀಮಾಂಸಾ ಸೂತ್ರಗಳನ್ನು ಬರೆದ ಜೈಮಿನಿಮುನಿ.

मीमांसादर्शन ಮೀಮಾಂಸಾದರ್ಶನ, –शास्त्र –ಶಾಸ್ತ್ರ (न०) ಮೀಮಾಂಸಾಶಾಸ್ತ್ರ, ವೇದಾರ್ಥವಿಚಾರಶಾಸ್ತ್ರ. ಮೀಮಾಂಸಾಶಾಸ್ತ್ರವು कर्ममीमांसा (पूर्वमीमांसा) ಮತ್ತು ब्रह्ममीमांसा (उत्तरमीमांसा) ಎಂದು ಎರಡು ವಿಧ. ಧರ್ಮ ಅರ್ಥ ಕಾಮ ಮತ್ತು ಮೋಕ್ಷಗಳೆಂಬ ನಾಲ್ಕು ವಿಧ ಪುರುಷಾರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಧರ್ಮವೆಂದರೆ ಮನುಷ್ಯನು ಇಹ ಪರದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಮಾಡಬೇಕಾದ ಕರ್ಮ (ಕಾರ್ಯ) ಗಳು. ಈ ಕರ್ಮ (ಧರ್ಮ) ಗಳು ವೇದದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಇವುಗಳನ್ನು ವಿಚಾರ ಪೂರ್ವಕ ನಿರ್ಣಯಿಸುವ ಶಾಸ್ತ್ರಕ್ಕೆ कर्ममीमांसा (पूर्वमीमांसा) ಎಂದೂ ಬ್ರಹ್ಮಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವ ವೇದಾರ್ಥವಿಚಾರಕ್ಕೆ ब्रह्ममीमांसा (उत्तरमीमांसा) ಎಂದೂ ಹೆಸರು. ಈ ಪೂರ್ವಮೀಮಾಂಸಾಶಾಸ್ತ್ರಕ್ಕೆ ಜೈಮಿನಿಮುನಿಯು ಸೂತ್ರಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. "अथातो धर्मजिज्ञासा" ಇದು ಮೊದಲನೆಯ ಸೂತ್ರ. ಮೊದಲು ಧರ್ಮವಿಚಾರವನ್ನು ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸಿ "चोदनालक्षणोऽर्थो धर्मः" ಎಂದು ಧರ್ಮಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತಿಳಿಸಿ ಗ್ರಂಥವನ್ನು ಮುಂದುವರೆಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಪ್ರಾಯಃ ಒಂದು ಹೊಸ ಪದ್ಧತಿಯು ಏರ್ಪಡಬೇಕಾದರೆ ಹಿಂದೆ ಅದಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾದ ಪದ್ಧತಿಯೊಂದು ಇರಲೇಬೇಕು. ಎಲ್ಲಕ್ಕೂ ವೈದಿಕಪದ್ಧತಿಯು ಪ್ರಾಚೀನವಾದುದರಿಂದ ಇದರಲ್ಲಿ ಜನರಿಗೆ ಆಲಸ್ಯವೇ ಹೊಸ ಪದ್ಧತಿಗೆ ಕಾರಣವಾಗಿರಬೇಕು. ಇಂತಹ ಆಲಸ್ಯಮೂಲಕವಾದ ಧರ್ಮವಿರುದ್ಧವಾದ ಪದ್ಧತಿಯು ಶುದ್ಧವಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ ವೈದಿಕಮತೋದ್ಧಾರಕ್ಕಾಗಿ ಅದರ ಖಂಡನಾತ್ಮಕವಾದ ಹೊಸ ಮತವೊಂದು ಪ್ರಾರಂಭವಾಗಬೇಕಾಗುವುದು. ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಕರ್ಮಾಚರಣೆಯು ಕ್ಲೇಶಕರವಾದುದರಿಂದ ಅದರಲ್ಲಿ ಆಲಸ್ಯವುಂಟಾಗಿ ಯಾವ ಕರ್ಮನಿರ್ಬಂಧವೂ ಇಲ್ಲದ ಹೇತು ದರ್ಶನಗಳು ಹುಟ್ಟಿದುವು. ಈ ಕರ್ಮನಿರ್ಬಂಧವಿಲ್ಲದೆ ಸ್ವೇಚ್ಛಾಚಾರಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶವುಂಟಾಯಿತು. ಭಕ್ಷ್ಯಾಭಕ್ಷ್ಯ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯಿಲ್ಲದಂತಾಯಿತು. ದೇಹವು ಸದಾ ಮಲಿನವೆಂದೂ ಆತ್ಮನೇ ಸದಾ ಪರಿಶುದ್ಧನೆಂದೂ ಸ್ನಾನಾದಿಗಳಿಂದ ಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲವೆಂದೂ ಅಹಿಂಸಾತತ್ತ್ವವೇ ಸರ್ವಶ್ರೇಷ್ಠವೆಂದೂ ಕೆಲವು ಜನರಲ್ಲಿ ಭಾವನೆಯುಂಟಾಯಿತು. ಇಂತಹ ಹೇತುವಾದದಲ್ಲಿ ದೃಷ್ಟಿಯಿಡದೆ ಕೇವಲ ಧರ್ಮದಲ್ಲೇ ದೃಷ್ಟಿಯುಳ್ಳ ಮಹಾಜನರಿಂದ ಪರಿಗೃಹೀತವಾದ ವೇದಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಕೊಡುವ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ ಈ ಮೀಮಾಂಸಾದರ್ಶನವು ಹುಟ್ಟಿತು. ಇದಕ್ಕೆ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿದ್ದ

ಚಾರ್ವಾಕಾದಿಮತಗಳನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಲು ಈ ಮತವು ಹುಟ್ಟಬೇಕಾಯಿತು.

ವೇದವೆಂದರೆ ಅನಾದಿಸಂಪ್ರದಾಯದಿಂದ ಬಂದ ಮತ್ತು ಮಹಾಜನರಿಂದ ಪರಿಗೃಹೀತವಾದ ಗ್ರಂಥರಾಶಿ. ಇದು ನಿಯಮಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಗುರುಶಿಷ್ಯಪರಂಪರೆಯಿಂದ ಮಹಾತ್ಮರಾದ ಋಷಿಗಳ ಹೃದಯದಲ್ಲಿರುವುದು. ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವ ವೇದವಾಕ್ಯಗಳು ಲೌಕಿಕವಾಕ್ಯಗಳಾದುದರಿಂದ ಅವಕ್ಕೆ ಅಧ್ಯಯನ ನಿಯಮವಿಲ್ಲ. ಅವನ್ನು ಎಲ್ಲರೂ ಅಧಿಕರಿಸಬಹುದು. ಈ ವಿಷಯವನ್ನು ಕುಮಾರಿಲಭಟ್ಟರು "तानेव वैदिकान् वर्णान् भारतादिनिवेशितान्। स्वाध्यायनियमं हित्वा लोकबुद्धया प्रयुञ्जते" ಎಂದು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ.

मीर **ಮೀರ** (पुं०) 1. ಸಮುದ್ರ. 2. ಎಲ್ಲೆ, ಗಡಿ. 3. ಜಲ, ನೀರು. 4. ಪರ್ವತದ ಒಂದು ಭಾಗ.

मील – निमेषणे (भ्वा० पर० सक० से०)। मीलति मीलतः मीलन्ति। मिमील मिमीलतुः मिमीलुः। मीलिता। मीलिष्यति। मीलतु। अमीलत्। मीलेत्। मील्यात्। ಇತ್ಯಾದಿ. ಮುಚ್ಚು, ಮುಚ್ಚಿಕೊ. "मीलत्यसौ कुमुदिनी सह तारकाभिः" याद० १९-७४।

कर्मणि :—मील्यते। मिमीले। मीलिता। मील्यताम्। ಇತ್ಯಾದಿ.

णिचि :—मीलयति, –ते। मीलयां चकार –चक्रे, –बभूव, –आस। मीलयिता। मीलयतु, –ताम् ಇತ್ಯಾದಿ.

कृत्सु :—मीलितव्यम्। मीलनीयम्। मील्यम्। मीलितः। मीलितवान्। मीलन्, –न्ती। मीलितुम्। मीलितम्। मीलनम्। मीलित्वा। उन्मील्य।

ಈ ಧಾತುವಿಗೆ ಉಪಸರ್ಗಗಳ ಯೋಗದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಅರ್ಥಭೇದಗಳು :

(1) **उत् + मील** = उन्मीलति। उन्मीलनम्। उन्मीलितः। उन्मील्य। 1. ಬಿಚ್ಚು, (ಕಣ್ಣು) ತೆರೆ. "उन्मील्य नेत्रयुगमुत्तमपञ्जरस्थाः पात्रावशिष्टकदलीफलभायसानि"। 2. ಉದ್ರೇಕಗೊಳ್ಳು, ಉದ್ದೀಪಿತನಾಗು, ಪ್ರೇರಿತನಾಗು. "बोधितस्तनुशयस्तरुणीनामुन्मिमील विशदं विषमेषुः" माघ० १०-७४। 3. ಕಾಣಿಸಿಕೊ, ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷನಾಗು. "खं वायुर्ज्वलनो जलं क्षितिरिति त्रैलोक्यमुन्मीलति" प्रबोध० १-१। 4. ಅರಳು, ವಿಕಾಸಗೊಳ್ಳು. "उन्मीलन्मुकुलकरालकुन्दकोशप्रच्योतद्घनमकरन्दगन्धबन्धो" मालती० २-४१। 5. ಪ್ರದರ್ಶಿಸು, ತೋರಿಸು. "त्वयाद्य साधुत्वमुन्मीलितम्"।

(2) **नि + मील** = निमीलति। निमीलितः। न्यमीलत्। 1. ಕಣ್ಣು ಮುಚ್ಚಿಕೊ. "शृङ्गेण च स्पर्शनिमीलिताक्षीं मृगीमकण्डूयत कृष्णसारः" कुमा० ३-३६। 2. (ಅರಳಿದ ಹೂವು) ಮುಕುಳಿತವಾಗುವುದು. "निमीलितानामिव पङ्कजानाम्"। 3. ಮರೆಯಾಗು, ಕಾಣಿಸದಿರು. "द्यौर्निमीलितनक्षत्रा"। 4. ಅಪ್ರಸಿದ್ಧನಾಗು, ಅಪ್ರಕಾಶನಾಗು. "सोऽहमिज्याविशुद्धात्मा प्रजालोपनिमीलितः" रघु० २-६८।

मीलत् **ಮೀಲತ್** (वि०) 1. (ಕಣ್ಣು) ಮುಚ್ಚಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿರುವ. मील (निमेषणे) "शतृ" (३-२-१२४)। "मिषतां मीलतां वापि द्रुतं धावति जीविते। अनघं तनुत क्षेम्यमान्तरं धनमक्षयम्" याद० २२-४०। 2. ಅರಳುತ್ತಿರುವ, ವಿಕಾಸಹೊಂದುತ್ತಿರುವ.

मीलन **ಮೀಲನ** (न०) 1. ಕಣ್ಣು ಮುಚ್ಚುವುದು, ರೆಪ್ಪೆಯಾಡುವುದು. मील (निमेषणे) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಮುಕುಳಿತವಾಗುವುದು, ಅರಳಿದ ಹೂವು ಮುಚ್ಚಿಕೊಳ್ಳುವುದು.

मीलित **ಮೀಲಿತ** (न०) 1. ಅರ್ಥಾಲಂಕಾರದ ಒಂದು ಭೇದ. ಸಾದೃಶ್ಯದಿಂದ ಎರಡು ವಸ್ತುಗಳಿಗೆ ಪರಸ್ಪರ ಭೇದವೇ ತಿಳಿಯದಿರುವ ಕಡೆ ಮೀಲಿತಾಲಂಕಾರ. "मीलितं यदि सादृश्याद्भेद एव न दृश्यते"। **ಉದಾ:** "रसो नालक्षि लाक्षायाश्चरणे सहजारुणे" चन्द्रा०। ಸಹಜವಾಗಿಯೇ ಕೆಂಪಾಗಿರುವ ಕಾಲಿಗೂ ಅದಕ್ಕೆ ಬಳಿದಿರುವ ಲಾಕ್ಷಾರಸಕ್ಕೂ ಭೇದವೇ ತಿಳಿಯಲಿಲ್ಲವೆಂದು ವರ್ಣಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಮೀಲಿತಾಲಂಕಾರ. (वि०) 2. ಮುಚ್ಚಿಕೊಂಡಿರುವ, ಮುಕುಳಿತವಾಗಿರುವ, ಅರಳದೆ ಇರುವ. (ಹೂವು) 3. ಮುಚ್ಚಿಕೊಂಡಿರುವ (ಕಣ್ಣು). 4. ಕಣ್ಮರೆಯಾದ, ತಿರೋಧಾನ ಹೊಂದಿದ.

मीवर **ಮೀವರ** (पुं०) ಸೇನೆಯ ಅಧಿಕಾರಿ, ಸೇನಾಪತಿ. डु मीञ् (हिंसायाम्) "ष्वरच्" (उ० ३-१)। निपा०।

मीवा **ಮೀವಾ** (स्त्री०) 1. ವಾಯು, ಗಾಳಿ. 2. ಹೊಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ಅನ್ನನಾಳದಲ್ಲಿ ಸೇರಿ ಬಾಧೆ ಪಡಿಸುವ ಲಾಡಿಹುಳ. मीञ् (हिंसायाम्) "वन्" (उ० १-१५२)। निपा०। मीवा उदरकृमिः वायुश्च सि० कौ०। 3. ಶೀಕರ, ನೀರಿನ ಹನಿ. 4. ಸಾರ, ತಿರುಳು.

मु **ಮು** (पुं०) 1. ಪರಮೇಶ್ವರ. 2. ಸಂಸಾರಬಂಧನದಿಂದ ಬಿಡುಗಡೆ, ಮೋಕ್ಷ. 3. ನಿರ್ಬಂಧ, ಸೆರೆ, ಬಂಧನ.

मुक ಮುಕ (पुं०) 1. ಸಗಣಿಯ ವಾಸನೆ. 2. ಹಸುವಿನ ಗಂಜಲ (ಮೂತ್ರ)ದ ವಾಸನೆ. "उद्दंशे देहलिर्गोविण्मूत्रयोः मुकमुर्मुरौ" वैज०।

मुकु ಮುಕು (पुं०) ಅಪವರ್ಗ, ಮೋಕ್ಷ, ಸಂಸಾರ ಬಂಧನದಿಂದ ಬಿಡುಗಡೆ. मुच्लृ (मोक्षणे) "कुः" बाहु०।

मुकुट ಮುಕುಟ (न०) ಕಿರೀಟ. मङ्कतेऽनेन — मकि (मण्डने) "उटः" बाहु०। पृषो०। "मुकुटांशुरञ्जितपरागमग्रतः स न यावदाप शिरसा महीतलम्" माघ० १३-९।

मुकुटी ಮುಕುಟೀ (स्त्री०) ಬೆರಳುಗಳನ್ನು ಉಜ್ಜಿ ಚಿಟಿಕೆ ಹಾಕುವುದು, ಬೆರಳುಗಳನ್ನು ಉಜ್ಜಿ ಶಬ್ದಮಾಡುವುದು.

मुकुन्द ಮುಕುಂದ (पुं०) 1. ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ, ವಿಷ್ಣು. मुकुं मोक्षं ददाति — डु दाञ् (दाने) "कः" (३-२-३)। पृषो०। "तैः प्रार्थितः स्वयं मुक्तिं मुकुन्दः स्वाद्ददाति सः" इति निरुक्तिः। "जीवो विनयिता साक्षी मुकुन्दोऽमितविक्रमः" वि० स०। "मुकुन्द मूर्ध्ना प्रणिपत्य याचे भवन्तमेकान्तमियन्तमर्थम्" मु० मा०। 2. ಕುಬೇರನ ನವನಿಧಿಗಳಲ್ಲೊಂದು. "महापद्मश्च पद्मश्च शङ्खो मकरकच्छपौ। मुकुन्दः कुन्दनीलौ च वरश्च निधयो नव" अम०। 3. ಪಾದರಸ, ಪಾರದ. 4. ಒಂದು ಜಾತಿಯ ರತ್ನ. "मुकुन्दः पारदे रत्नविशेषे गरुडध्वजे" हेम०। 5. ಕುಂದುರುಷ್ಕವೆಂಬ ಗಂಧಿಗರ ಒಂದು ಸರಕು, ಪಾಲಕ್ಕಿ. "मुकुन्दः निधिभिद्विष्णुरत्नभेदे च कुन्दुरौ" मेदि०।

मुकुन्दक ಮುಕುಂದಕ (पुं०) 1. ಈರುಳ್ಳಿ. "पलाण्डुस्तु श्वेतकन्दो मुकुन्दकः" वैज०। 2. ಒಂದು ಧಾನ್ಯ.

मुकुम् ಮುಕುಮ್ (अव्य०) 1. ಭಕ್ತಿರಸ. 2. ಪ್ರೇಮ. "मुकुम् भक्तिरसप्रेमवचनं वेदसम्मतम्। यस्तद्ददाति भक्तेभ्यो मुकुन्दस्तेन कीर्तितः" ब्रह्मवै०। 3. ನಿರ್ವಾಣ, ಮೋಕ್ಷ. "मुकुमव्ययमान्तं च निर्वाणं मोक्षवाचकम्"।

मुकुर ಮುಕುರ (पुं०) 1. ದರ್ಪಣ, ಕನ್ನಡಿ. मङ्कते — मकि (मण्डने) "उरच्" (उ० १-४०)। उकारश्च निपा०। "मुकुरेण वेपथुभृतोऽतिभरात् कथमप्यपाति न वधूकरतः" माघ० ९-७३। 2. ರತ್ನಗನ್ನಡಿ. 3. ಕುಲಾಲನ ದಂಡ, ಕುಂಬಾರನ ಕೋಲು. "कुलालदण्डे मुकुरो दर्पणादर्शयोरपि" नानार्थर०। 4. ವಕುಳ ವೃಕ್ಷ. 5. ಕೋರಕ, ಮೊಗ್ಗು. "मुकुरो मकुरो यथा। कुलाल दण्डे वकुले कोरकादर्शयोरपि" हेम०।

मुकुल ಮುಕುಲ (पुंन०) 1. ಅರಳುತ್ತಿರುವ ಮೊಗ್ಗು. मकि (मण्डने) "उलच्" बाहु०। निपा०। "कलिका कोरकश्चाथ कुड्मलो मुकुलोऽस्त्रियाम्" वैज०। 2. ಮೊಗ್ಗಿನಂತಿರುವ ವಸ್ತು. "आलक्ष्यदन्तमुकुलान्" शाकु० ७-१७।

मुकुलित ಮುಕುಲಿತ (वि०) 1. ಹೂವಿನ ಮೊಗ್ಗು ಬಿಟ್ಟಿರುವ. मुकुलोऽस्य संजातः "इतच्" (५-२-३६)। 2. ಅರ್ಧ ಮೊಗ್ಗಾಗಿರುವ, ಅರ್ಧ ಅರಳಿರುವ. 3. ಅರ್ಧ ಮುಚ್ಚಿರುವ, ಅರ್ಧ ಮುಚ್ಚಿಕೊಂಡಿರುವ. "सपदि मुकुलिताक्षीं रुद्रसंरम्भभीत्या" कुमा० ३-७६।

मुकूलक ಮುಕೂಲಕ (पुं०) ಜಾಪಾಳ.

मुक्त ಮುಕ್ತ (वि०) 1. ಬಿಡಲ್ಪಟ್ಟವನು, ಸ್ವತಂತ್ರನಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟವನು. मुच्लृ (मोक्षणे) "क्तः" (३-२-१०२)। "मुक्ता बभूवुरधुना तदिमान् विहाय कर्तास्म्यमुं समरभूमिपशूपहारम्" कुमा० १७-९। 2. ಬಿಡುಗಡೆಹೊಂದಿದ, ಸ್ವತಂತ್ರನಾದ. 3. ಒಂದು ವಸ್ತುವಿನ ಸಂಬಂಧ ಬಿಟ್ಟುಬಂದಿರುವ, ಒಂದು ವಸ್ತುವಿನಿಂದ ಕಳಚಿ ಬಂದಿರುವ. "कृपाणभिन्नद्विपकुम्भमुक्ता मुक्ताः पतन्त्यो रणवप्रभूमौ" याद० २०-५२। मुच्लृ कर्त० "क्तः" (३-४-७२)। 4. ಮೋಕ್ಷ ಹೊಂದಿದವನು, ಸಂಸಾರಬಂಧನದಿಂದ ಬಿಡುಗಡೆ ಹೊಂದಿದವನು. "सुभाषितेन गीतेन युवतीनां च लीलया। मनो न भिद्यते यस्य स वै मुक्तोऽथवा पशुः"। 5. ತ್ಯಜಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಬಿಡಲ್ಪಟ್ಟ. "मुक्तमूललघुरुज्झितपूर्वः पश्चिमे नभसि संभृतसान्द्रः" किरा० ९-५। 6. ಬಿಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಎಸೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ (ಬಾಣ). "मुक्तानेकशरं प्राणानहरद्भूयसां द्विषाम्" माघ० १९-१०१। 7. ಸುರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಕೆಳಕ್ಕೆ ಬೀಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ (ಮಳೆಯ ನೀರು). "मुक्तं मुक्तागौरमिह क्षीरमिवाभ्रैः वापीष्वन्तर्लीनमहानीलदलासु" माघ० ४-४४। 8. ಹೊರದೂಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಹೊರಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಅಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟ, ದಬ್ಬಲ್ಪಟ್ಟ.

मुक्तक ಮುಕ್ತಕ (न०) 1. ಯಂತ್ರ ಅಥವಾ ಬಂದೂಕು ಇದರಿಂದ ಹಾರಿಸಲಾಗುವ ಒಂದು ಅಸ್ತ್ರ, ಕ್ಷಿಪಣಿ. मुच्लृ (मोक्षणे) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಒಂದು ವಿಧ ಕಾವ್ಯ. "वृत्तगन्धोज्झितं गद्यं मुक्तकं वृत्तगन्धि च" सा० द० ६।

मुक्तकञ्चुक ಮುಕ್ತಕಂಚುಕ (पुं०) ಪರೆಬಿಟ್ಟ ಹಾವು. मुक्तः कञ्चुको येन।

मुक्तकण्ठ ಮುಕ್ತಕಂಠ (वि०) 1. ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಕೂಗುತ್ತಿರುವ. (अव्य०) 2. ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ.

मुक्तरसा ಮುಕ್ತರಸಾ (स्त्री०) ಸಣ್ಣರಾಸ್ಮೆ. मुक्तो रसो यस्याः।

मुक्तलज्ज ಮುಕ್ತಲಜ್ಜ (वि०) ಲಜ್ಜೆಯನ್ನು ತೊರೆದವನು, ನಾಚಿಕೆಯಿಲ್ಲದವನು. मुक्ता लज्जा येन।

मुक्तसङ्ग ಮುಕ್ತಸಂಗ (पुं०) 1. ಸಂನ್ಯಾಸಿ. मुक्तः सङ्गो विषयसम्बन्धो येन। (वि०) 2. ಫಲಸಂಗ ಪರಿತ್ಯಾಗಮಾಡಿದವನು. "मुक्तसङ्गोऽनहंवादी धृत्युत्साहसमन्वितः" गीता १८-२६।

मुक्तहस्त ಮುಕ್ತಹಸ್ತ (वि०) ದಾನಶೀಲ, (ದಾನಕ್ಕಾಗಿ) ತೆರೆದ ಕೈಯುಳ್ಳವನು. मुक्तो दानाय प्रसारितो हस्तो येन।

मुक्ता ಮುಕ್ತಾ (स्त्री०) 1. ಮುಕ್ತಾಫಲ, ಮುತ್ತು. मुच्यते शुक्तिभिः। "मुक्ताभिः सलिलरयास्तशुक्तिपेशी मुक्ताभिः क्षतरुचि सैकतं नदीनाम्" माघ० ८-९। 2. ಸ್ವೈರಿಣಿ, ವ್ಯಭಿಚಾರಿಣಿ. "पुंश्चल्यां मौक्तिके मुक्ता" वैज०।

मुक्ताकलाप ಮುಕ್ತಾಕಲಾಪ (पुं०) ಮುತ್ತಿನ ಹಾರ. मुक्तानां कलापः समूहोऽस्मिन्। "कण्ठस्य तस्याः स्तनबन्धुरस्य मुक्ताकलापस्य च निस्तलस्य" कुमा० १-४२।

मुक्तागार ಮುಕ್ತಾಗಾರ (न०) ಮುತ್ತಿನ ಚಿಪ್ಪು. मुक्तायाः अगारमिव।

मुक्तादामन् ಮುಕ್ತಾದಾಮನ್ (न०) ಮುತ್ತಿನಹಾರ. "सुधानिष्यन्दिभिः स्थूलैः मुक्तादामभिरावृतम्" याद० १६-१३५।

मुक्ताप्रसू ಮುಕ್ತಾಪ್ರಸೂ (स्त्री०) ಮುತ್ತಿನ ಚಿಪ್ಪು. मुक्तां प्रसूते—प्र+षूङ् (प्राणिगर्भविमोचने) "क्विप्" (३-२-६१)।

मुक्ताफल ಮುಕ್ತಾಫಲ (न०) 1. ಮುತ್ತು. मुक्ता फलमिव। "विदन्ति मार्गं नखरन्ध्रमुक्तैः मुक्ताफलैः केसरिणां किराताः" कुमा० १-६। 2. ಕರ್ಪೂರ. 3. ಸೀತಾಫಲ. "मुक्ताफलं घनसारे मौक्तिके लवलीफले" हेम०।

मुक्तालता ಮುಕ್ತಾಲತಾ (स्त्री०) ಮುತ್ತಿನ ಹಾರ. ಮುತ್ತಿನ ಸರ. मुक्ताभिः लतेव।

मुक्तावलि ಮುಕ್ತಾವಲಿ (स्त्री०) 1. ಮುಕ್ತಾಹಾರ, ಮುತ್ತಿನ ಸರ. मुक्तानामावलिरत्र। 2. ಸಿದ್ಧಾಂತ ಮುಕ್ತಾವಲಿ, ಒಂದು ತರ್ಕಶಾಸ್ತ್ರದ ಗ್ರಂಥ.

मुक्तास्फोट ಮುಕ್ತಾಸ್ಫೋಟ (पुं०) ಮುತ್ತಿನ ಚಿಪ್ಪು. मुक्ताः स्फुटन्त्यत्र। स्फुट (विकसने) "घञ्" (३-३-१२१)।

मुक्ति ಮುಕ್ತಿ (स्त्री०) 1. ಬಿಡುಗಡೆ. ವಿಮೋಚನೆ. मुच्लृ (मोक्षणे) "क्तिन्" (३-३-९४)। 2. ಸಂಸಾರ ಬಂಧನ ನಿವೃತ್ತಿ, ಆನಂದಪ್ರಾಪ್ತಿ, ಅಪವರ್ಗ, ಮೋಕ್ಷ, ಸಂಸಾರ ಪಾಶದಿಂದ ವಿಮೋಚನೆ. "इति त्याज्ये भवे भव्यो मुक्तावुत्तिष्ठते जनः" किरा० ११-१३।

ಮುಕ್ತಿಸ್ವರೂಪ: ನಿರವಧಿಕಸುಖ, ಬ್ರಹ್ಮಾನುಭವ, ಅವಿದ್ಯಾನಾಶಪೂರ್ವಕ ಪರಮಾತ್ಮಾನುಭವ. ಭಕ್ತಿ ಅಥವಾ ಪ್ರಪತ್ತಿರೂಪವಾದ ಮೋಕ್ಷೋಪಾಯದಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನ ಅನುಗ್ರಹಕ್ಕೆ ಪಾತ್ರನಾಗಿ ದೇಹಾವಸಾನ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಸುಷುಮ್ನಾನಾಡೀಮೂಲಕ ಸುಖವಾಗಿ ಪ್ರಯಾಣಮಾಡಿ ಶ್ರೀವೈಕುಂಠದಲ್ಲಿ ಸಕಲವೈಭವದೊಡನೆ ಶ್ರೀಮಹಾಲಕ್ಷ್ಮೀಸಮೇತನಾಗಿ ಬಿಜಯಮಾಡಿಸಿರುವ ಶ್ರೀ ಪರವಾಸುದೇವನ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ನಿತ್ಯಸೂರಿಗಳೊಡನೆ ನಿತ್ಯಕಿಂಕರನಾಗಿ ಪರಮಾತ್ಮಾನುಭವವೆಂಬ ಆನಂದವನ್ನು ಅನುಭವಿಸುವುದು ಮುಕ್ತಿ ಎಂದು **ವಿಶಿಷ್ಟಾದ್ವೈತ ಸಿದ್ಧಾಂತ.**

ಅದ್ವೈತಸಿದ್ಧಾಂತದಲ್ಲಿ ಈಶ್ವರಾರ್ಪಣಬುದ್ಧಿಯಿಂದ ಮಾಡಿದ ವಿಹಿತ ಕರ್ಮಾಚರಣೆಯಿಂದ ಚಿತ್ತಶುದ್ಧಿಯುಂಟಾಗಿ ಸಂಸಾರದಲ್ಲಿ ಅಸಾರತ್ವಬುದ್ಧಿಯೂ ಕರ್ಮಫಲದಲ್ಲಿ ಪ್ರಬಲವೈರಾಗ್ಯವೂ ಪುತ್ರಕಳತ್ರಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಜಿಹಾಸೆಯೂ ಉಂಟಾಗಿ ಸದ್ಗುರುವಿನಿಂದ ಉಪದೇಶವನ್ನು ಪಡೆದು ಶ್ರವಣಮನನ ನಿದಿಧ್ಯಾಸನಗಳ ಸಾಹಾಯ್ಯದಿಂದ ಪರಬ್ರಹ್ಮಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರಹೊಂದಿ ಅಜ್ಞಾನನಿವೃತ್ತಿಯ ಮೂಲಕ ಸಂಸಾರದಿಂದ ಬಿಡುಗಡೆಹೊಂದಿ ಬ್ರಹ್ಮಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಪಡೆಯುವುದೇ ಮುಕ್ತಿ.

ದ್ವೈತಸಿದ್ಧಾಂತದಲ್ಲಿ ಗುರುಕುಲವಾಸ ಗುರುಭಕ್ತಿ ಸಚ್ಛಾಸ್ತ್ರಶ್ರವಣ ಸಂಸಾರದುಃಖಾನುಭವದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ವೈರಾಗ್ಯ ನಿವೃತ್ತಿಧರ್ಮಾನುಷ್ಠಾನ ತಾರತಮ್ಯಜ್ಞಾನ ಪರಮಾತ್ಮಭಕ್ತಿ ಮೊದಲಾದ ಸಾಧನೆಗಳಿಂದ ಅಪರೋಕ್ಷಜ್ಞಾನವುಂಟಾಗಿ ಅದರಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನ ಅನುಗ್ರಹಕ್ಕೆ ಪಾತ್ರನಾಗಿ ಪ್ರಕೃತಿಸಂಬಂಧವಿನಾಶವುಂಟಾಗುವುದು. ದೇಹಾವಸಾನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಜೀವನು

ಬ್ರಹ್ಮನಾಡೀಮೂಲಕ ಹೊರಟು ಅರ್ಚಿರಾದಿಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಲೋಕಾಧಿಪತಿಗಳಿಂದ ಸತ್ಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟು ಭಗವಲ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ತಾರತಮ್ಯಾನುಗುಣವಾಗಿ ಲಭಿಸುವ ಸಾಲೋಕ್ಯ ಸಾಮೀಪ್ಯ ಸಾರೂಪ್ಯ ಮತ್ತು ಸಾಯುಜ್ಯ ರೂಪವಾದ ಆನಂದಾನುಭವವೇ ಮೋಕ್ಷ (ಮುಕ್ತಿ).

ಶಕ್ತಿವಿಶಿಷ್ಟಾದ್ವೈತಸಿದ್ಧಾಂತದಲ್ಲಿ ಲಿಂಗಧಾರಣಾತ್ಮಕವಾದ ಶಿವದೀಕ್ಷೆಯಿಂದ ಭಕ್ತ ಮಹೇಶ ಪ್ರಸಾದಿ ಪ್ರಾಣಲಿಂಗಿ ಶರಣ ಮತ್ತು ಐಕ್ಯಗಳೆಂಬ ಷಟ್ ಸೋಪಾನಗಳ ಮೂಲಕ ಮಲತ್ರಯನಿವೃತ್ತಿಹೊಂದಿ ಬ್ರಹ್ಮಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರವಾಗುವುದೇ ಮುಕ್ತಿ.

ಮುಕ್ತಿಯು ಎರಡು ವಿಧ. (1) ನಿರ್ವಾಣರೂಪ. (2) ಹರಿಭಕ್ತಿರೂಪ. ವೈಷ್ಣವರು ಹರಿಭಕ್ತಿರೂಪವಾದ ಮುಕ್ತಿಯನ್ನೂ ಇತರರು ನಿರ್ವಾಣರೂಪವಾದ ಮುಕ್ತಿಯನ್ನೂ ಅಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತಾರೆ. "मुक्तिस्तु द्विविधा साध्वि श्रुत्युक्ता सर्वसंमता। निर्वाणपददात्री च हरिभक्तिप्रदा नृणाम्। हरिभक्तिस्वरूपाञ्च मुक्तिं वाञ्छन्ति वैष्णवाः। अन्ये निर्वाणरूपाञ्च मुक्तिमिच्छन्ति साधवः" ब्रह्मवै०। 3. ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ, ದಾಸ್ಯದಿಂದ ಬಿಡುಗಡೆಹೊಂದುವುದು. 4. ಸಂಪೂರ್ಣ ದುಃಖ ನಿವೃತ್ತಿ, ಶಾಶ್ವತವಾದ ಸುಖಾನುಭವ, ಕೈವಲ್ಯ.

मुक्तिमार्ग ಮುಕ್ತಿಮಾರ್ಗ (पुं०) ಮೋಕ್ಷದ ಮಾರ್ಗ. ಮೋಕ್ಷದ ಉಪಾಯ. मुक्तेः मोक्षस्य मार्गः उपायः। "असंमतः कस्तव मुक्तिमार्गं पुनर्भवक्लेशभयात्प्रपन्नः" कुमा० ३-५।

मुख ಮುಖ (न०) 1. ಮುಖ, ಬಾಯಿ, ವದನ. खन्यते खनु (अवदारणे) "अच्" धातोर्मुडागमश्च (उ० ५-२०)। "प्राक् खनो मुडुदात्तश्च ततोऽच्च प्रत्ययो भवेत्। प्रजासृजा यतः खातं तस्मादाहुर्मुखं बुधाः" इति निरुक्तम्। "मुखेन सा पद्मसुगन्धिना निशि प्रवेपमानाधरपत्रशोभिना। तुषारवृष्टिक्षतपद्मसंपदां सरोजसन्धानमिवाकरोदपाम्" कुमा० ५-२७। ಮುಖ (ವದನ) ವು ಏಳು ಅವಯವಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವುದು. (1) ತುಟಿಗಳು, (2) ತಾಲು, (ದವಡೆ), (3) ಗಲ (ಗಂಟಲು), (4) ದಂತಮೂಲ. (5) ದಂತ. (6) ಜಿಹ್ವೆ (ನಾಲಗೆ) ಮತ್ತು (7) ಗಲಾದಿ (ಗಂಟಲಿನ ಆದಿಭಾಗ) ಇವು ಮುಖದ (ಬಾಯಿಯ) ಏಳು ಅವಯವಗಳು. "ओष्ठौ च दन्तमूलानि दन्ता जिह्वा च तालु च। गलो गलादि सकलं सप्ताङ्गं मुखमुच्यते" भावप्र०। 2. ಮುಖ, ಮೋರೆ. "मुखैः सरोजानि च दीर्घलोचनैः सुरस्त्रियः साम्यगुणान्निरासिरे" किरा० ८-२९। 3. (ಪ್ರಾಣಿಗಳ) ಮೂತಿ, ಮುಸುಡಿ, ಬಾಯಿ. "मुखैरसौ विद्रुमभङ्गलोहितैः शिखाः पिशङ्गीः कलमस्य बिभ्रती" किरा० ५-३६। 4. ಬಾಣದ ಅಗ್ರಭಾಗ, ಬಾಣದ ಕೊನೆಯ ಭಾಗ (ತುದಿ). "बभूव युद्धं तुमुलं जयैषिणोरधोमुखैरूर्ध्वमुखैश्च पत्रिभिः" रघु० ३-५७। 5. ಪ್ರಾರಂಭ, ಆದಿಭಾಗ, ಉಪಕ್ರಮ. "अथ विधिमवसाय्य शास्त्रदृष्टं दिवसमुखोचितमञ्चिताक्षिपक्ष्मा" रघु० ५-७६। 6. ಮುಖ್ಯ, ಪ್ರಧಾನ, ಮುಖಂಡ, ನಾಯಕ. "राजा मुखं मनुष्याणां नदीनां सागरो मुखम्। नक्षत्राणां मुखं चन्द्र आदित्यस्तेजसां मुखम्" भा० सभा० ४१-२८। 7. ಸೈಂಧವಲವಣ. "विशुन्थलवणं संगं सिन्धि सिन्धूद्भवं मुखम्" वैज०। 8. ಉಪಾಯ. 9. ತಾಮ್ರಲೋಹ. 10. ಪ್ರಧಾನ ದ್ವಾರ, ಹೊರಬಾಗಿಲು. "मुखं तु वदने मुख्ये ताम्रे द्वाराभ्युपाययोः" वैज०। 11. ಮನೆಯಿಂದ ಹೊರಕ್ಕೆ ಬರುವ ದಾರಿ, ಬೀದಿಯ ಬಾಗಿಲಿನ ಪ್ರವೇಶ ಮಾರ್ಗ. "क्षिप्ते मुखं निःसरणम्" अम०। 12. ನಾಟಕದ ಪಂಚಸಂಧಿಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯದು. "मुखं प्रतिमुखं गर्भो विमर्श उपसंहृतिः" सा० द० ६-७५। 13. ಶಬ್ದ. "मुखं निःसरणे वक्त्रे प्रारम्भोपाययोरपि। सन्ध्यन्तरे नाटकादेः शब्देऽपि च नपुंसकम्" मेदि०। 14. ಸ್ತನಾಗ್ರ, ಚೂಚುಕ, ಸ್ತನದ ತುದಿ. "स्तनद्वयं पाण्डु तथा प्रवृद्धम्। मध्ये यथा श्याममुखस्य तस्य मृणालसूत्रान्तरमप्यलभ्यम्" कुमा० १-४०। 15. ವೇದ. 16. ಅಗ್ರಭಾಗ. "तस्मात्सर्वप्रयत्नेन प्रबोधयितुमीश्वरीम्। ब्रह्मद्वारमुखे सुप्तां मुद्राभ्यासं समाचरेत्" हठ० ३-५।

मुखकमल ಮುಖಕಮಲ (न०) ಕಮಲದಂತಿರುವ ಮುಖ. मुखं कमलमिव। "मुखकमलमधूपमैः प्रकामम्" याद० २४-६०।

मुखगन्धक ಮುಖಗಂಧಕ (पुं०) ಈರುಳ್ಳಿ. मुखे गन्धोऽस्मात् "कप्" (५-४-१५४)।

मुखज ಮುಖಜ (पुं०) 1. ಬ್ರಾಹ್ಮಣ, ವಿಪ್ರ. ब्रह्मणो मुखाज्जायते—जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९८)। "ब्राह्मणोऽस्य मुखमासीत्" श्रुतिः। (वि०) 2. ಮುಖದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ.

मुखदूषण ಮುಖದೂಷಣ (पुं०) ಪಲಾಂಡು, ಈರುಳ್ಳಿ. मुखं दूष्यतेऽनेन—दुष (वैकृत्ये) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११७)।

मुखदूषिका ಮುಖದೂಷಿಕಾ (स्त्री०) ಮುಖವನ್ನು ವಿಕಾರಗೊಳಿಸುವ ಗುಳ್ಳೆ. मुखं दूषयति—दुष (वैकृत्ये) + णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

मुखदोष ಮುಖದೋಷ (पुं०) ಮಾತಿನ ದೋಷ, ನಾಲಗೆಯ ದೋಷ, ಮಾತಾಡುವಾಗ ಉಂಟಾಗುವ ನಾಲಗೆಯ ದೋಷ.

मुखधावन ಮುಖಧಾವನ (न०) ಮುಖಪ್ರಕ್ಷಾಲನ, ಮುಖವನ್ನು ತೊಳೆಯುವುದು. मुखस्य धावनम्।

मुखनिरीक्षक ಮುಖನಿರೀಕ್ಷಕ (पुं०) ಅಲಸ, ಸೋಮಾರಿ. मुखं निरीक्षते — निर् + ईक्ष (दर्शने) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

मुखनिवासिनी ಮುಖನಿವಾಸಿನೀ (स्त्री०) ಸರಸ್ವತಿ, ವಾಗ್ದೇವಿ. मुखे निवसति—नि+वस (निवासे) "णिनिः" (३-१-१३४)। ಸರಸ್ವತಿಯು ವಾಗ್ದೇವತೆಯಾದುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು.

मुखपट ಮುಖಪಟ (पुं०) ಪರದೆ, ಬುರುಕಿ, ಮುಸುಕು.

मुखपाक ಮುಖಪಾಕ (पुं०) ಬಾಯಿಯ ಉರಿತ.

मुखप्रसाद ಮುಖಪ್ರಸಾದ (पुं०) ಮುಖದಲ್ಲಿ ತೋರುವ ದಯೆ, ಮುಖದಲ್ಲಿ ಆನಂದವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ ನೋಟ.

मुखप्रिय ಮುಖಪ್ರಿಯ (पुं०) 1. ಕಿತ್ತಲೆ. (न०) 2. ಲವಂಗ. (वि०) 3. ಬಾಯಿಗೆ ಹಿತವಾಗಿರುವ. मुखस्य प्रियः।

मुखबन्ध ಮುಖಬಂಧ (पुं०) ಪ್ರಸ್ತಾವನೆ, ಪೀಠಿಕೆ, ಉಪೋದ್ಘಾತ.

मुखबन्धन ಮುಖಬಂಧನ (न०) 1. ಪ್ರಸ್ತಾವನೆ, ಪೀಠಿಕೆ. 2. ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆ, ವಿಷಯಸಂಗ್ರಹ.

मुखभूषण ಮುಖಭೂಷಣ (न०) 1. ತಾಂಬೂಲ. 2. ಮುಖದ ಅಲಂಕಾರ, ಮುಖಕ್ಕೆ ಹಾಕುವ ಒಡವೆ.

मुखभेद ಮುಖಭೇದ (पुं०) ಮುಖವು ಒಡೆಯುವಿಕೆ, ಮುಖವು ವಿಕಾರಹೊಂದುವುದು.

मुखमण्डन ಮುಖಮಂಡನ (न०) ಮುಖದ ಅಲಂಕಾರ.

मुखमण्डनक ಮುಖಮಂಡನಕ (पुं०) 1. ತಿಲಕವೃಕ್ಷ. (वि०) 2. ಮುಖವನ್ನು ಅಲಂಕರಿಸುವ. मुखं मण्डयति —मडि (भूषायाम्) + णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)।

मुखयन्त्रण ಮುಖಯಂತ್ರಣ (न०) ಕುದುರೆಯ ಕಡಿವಾಣ, ಲಗಾಮು. मुखं अश्वानां यन्त्र्यतेऽनेन — यत्रि (संकोचे) करं० "ल्युट्" (३-३-११७)।

मुखर ಮುಖರ (पुं०) 1. ಮುಂದಾಳು, ಮುಖಂಡ, ಪ್ರಧಾನ, ಮುಖ್ಯ. मुखं मुख्यकार्यं राति—रा (दाने) "कः" (३-२-३)। "न गणस्याग्रतो गच्छेत् सिद्धे कार्ये समं फलम्। यदि कार्यविपत्तिः स्यात् मुखरस्तत्र हन्यते" हितो० १-२९। 2. ಶಂಖ. 3. ಕಾಗೆ, ವಾಯಸ. (वि०) 4. ವಾಚಾಳಿ, ಹರಟೆಹೊಡೆಯುವವನು. 5. ಅಪ್ರಿಯವಾದ ಮಾತುಗಳನ್ನಾಡುವವನು, ಬಿರುನುಡಿಯಾಡುವವನು, ದುರ್ಮುಖ. "एका भार्या प्रकृतिमुखरा चञ्चला च द्वितीया"। 6. ಶಬ್ದಮಾಡುವ, ಸದ್ದುಮಾಡುವ. "वियद्गतः पुष्पकचन्द्रशालाः क्षणं प्रतिश्रुन्मुखराः करोति" रघु० १३-४०।

मुखरज्जु ಮುಖರಜ್ಜು (स्त्री०) ಮೂಗುದಾರ.

मुखराग ಮುಖರಾಗ (पुं०) ಮುಖದ ಬಣ್ಣ. ಮುಖದ ಛಾಯೆ, ಮುಖದ ಕಾಂತಿ. मुखस्य रागः। "ददृशुर्विस्मितास्तस्य मुखरागं समं जनाः" रघु० १२-८।

मुखरित ಮುಖರಿತ (वि०) ಶಬ್ದದಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಸದ್ದಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಶಬ್ದವುಂಟಾದ. मुखरोऽस्य संजातः "इतच्" (५-२-३६)। "गण्डोड्डीनालिमालामुखरितककुभस्ताण्डवे शूलपाणेः" मालती० १-२।

मुखरीकृत ಮುಖರೀಕೃತ (वि०) ಶಬ್ದವುಳ್ಳದ್ದನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. "अमरीकबरीभारभ्रमरीमुखरीकृतम्" कुव०।

मुखरोग ಮುಖರೋಗ (पुं०) ಬಾಯೊಳಗೆ ಬರುವ ರೋಗ, ಹುಣ್ಣು ಅಮೃತಗ್ರಂಥಿ ಮೊದಲಾದುದು. ಮುಖಕ್ಕೆ ಸಪ್ತಾವಯವಗಳಿರುವುವು. ["मुख" 1. ನೋಡಿ.] ಈ ಸಪ್ತಾವಯವಗಳಿಗೂ 67 ವಿಧ ರೋಗಗಳು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುವುವು. **ಅವುಗಳ ವಿವರ:**

(1) ತುಟಿಗಳಿಗೆ	8 ವಿಧ
(2) ದಂತಮೂಲಕ್ಕೆ	16 ,,
(3) ದಂತಗಳಿಗೆ	8 ,,
(4) ನಾಲಗೆಗೆ	5 ,,
(5) ತಾಲುವಿ (ದವಡೆ) ಗೆ	9 ,,
(6) ಕಂಠಕ್ಕೆ	18 ,,
ಮತ್ತು	
(7) ಎಲ್ಲಕ್ಕೂ	3 ,,
ಒಟ್ಟು	67 ವಿಧ

"स्युरष्टावोष्ठयोर्दन्तमूले तु दश षट् तथा। दन्तेष्वष्टौ रसज्ञायां पञ्च स्युर्नव तालुनि। कण्ठेत्वष्टादश प्रोक्तास्त्रयः सर्वेषु च स्मृताः" भावप्र०। ಇವಕ್ಕೆ ಕಾರಣ ಮತ್ತು ಚಿಕಿತ್ಸೆಗಳಿಗಾಗಿ ಭಾವಪ್ರಕಾಶದಲ್ಲಿ ಮುಖ ರೋಗಾಧಿಕಾರ ನೋಡಿ.

मुखलाङ्गल ಮುಖಲಾಂಗಲ (पुं०) ವರಾಹ, ಹಂದಿ. मुखं लांगलमिवास्य।

मुखवाद्य ಮುಖವಾದ್ಯ (न०) ಬಾಯಿಂದ ನುಡಿಸುವ ವಾದ್ಯ, ಬಾಯಿಂದ ಶಬ್ದಮಾಡಿಸುವ ವಾದ್ಯ. मुखेन वाद्यम्।

मुखवास(न) ಮುಖವಾಸ(ನ) (पुं०) ಬಾಯನ್ನು ಸುಗಂಧವಾಗಿ ಮಾಡುವ ದ್ರವ್ಯ, ಬಾಯಿಗೆ ವಾಸನೆ ಯುಂಟುಮಾಡುವ ದ್ರವ್ಯ. मुखस्य वासः सौरभ्यमस्मात्। मुखं वासयति—वास (उपसेवायाम्) + णिच् "ल्युः" (३-१-१३४) इति वा।

मुखविष्ठा ಮುಖವಿಷ್ಠಾ (स्त्री०) ಜಿರಳೆ. मुखे विष्ठा मलमस्याः।

मुखव्यादान ಮುಖವ್ಯಾದಾನ (न०) 1. ಬಾಯಿತೆರೆಯು ವುದು. 2. ಆಕಳಿಕೆ. मुखस्य व्यादानम्।

मुखशुद्धि ಮುಖಶುದ್ಧಿ (स्त्री०) ಬಾಯನ್ನು ಶುದ್ಧ ಮಾಡುವಿಕೆ, ಬಾಯಿ ತೊಳೆಯುವುದು. मुखस्य शुद्धिः।

मुखशोधन ಮುಖಶೋಧನ (न०) 1. ದಾಲ್ಚಿನ್ನಿ. 2. ಬಾಯನ್ನು ಶುದ್ಧವಮಾಡುವುದು, ಬಾಯಿತೊಳೆಯು ವುದು. (वि०) 3. ಬಾಯನ್ನು ಶುದ್ಧಗೊಳಿಸುವ. मुखं शोधयति—शुध (शौचे) + णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)।

मुखशोधिन् ಮುಖಶೋಧಿನ್ (पुं०) ನಿಂಬೆ ಗಿಡ. मुखं शोधयति—शुध (शौचे) + णिच् "णिनिः" (३-१-१३४)।

मुखश्री ಮುಖಶ್ರೀ (स्त्री०) ಮುಖದ ಕಾಂತಿ, ಮುಖದ ಸೌಂದರ್ಯ. मुखस्य श्रीः।

मुखस्राव ಮುಖಸ್ರಾವ (पुं०) ಲಾಲಾಜಲ, ಬಾಯಿಂದ ಬೀಳುವ ಜೊಲ್ಲು.

मुखाग्नि ಮುಖಾಗ್ನಿ (पुं०) 1. ವಿಪ್ರ, ಬ್ರಾಹ್ಮಣ. मुखमग्निरिवास्य। 2. ದಾವಾಗ್ನಿ, ಕಾಡುಕಿಚ್ಚು. 3. ಕೊಳ್ಳಿಪಿಶಾಚಿ. ಇದರ ಬಾಯಲ್ಲಿ ಬೆಂಕಿ ಉರಿಯುತ್ತಿರು ವುದು. 4. ಯಾಗಾಗ್ನಿ.

मुखास्त्र ಮುಖಾಸ್ತ್ರ (पुं०) ಏಳ್ಳಿ, ಏಡಿ. मुखं अस्त्रमिवास्य।

मुख्य ಮುಖ್ಯ (पुं०) 1. ಉತ್ತಮ ಪಕ್ಷ, ಪ್ರಥಮ ಕಲ್ಪ. मुखमिव—मुख "यः" (५-३-१०३)। "मुख्यः स्यात् प्रथमः कल्पः" अम०। 2. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ, ಉತ್ತಮ ವಾದ. 3. ಪ್ರಧಾನ, ಪ್ರಮುಖ.

मुख्यमन्त्रिन् ಮುಖ್ಯಮಂತ್ರಿನ್ (पुं०) ಪ್ರಧಾನ ಸಚಿವ, ಮಂತ್ರಿ ಮಂಡಲದಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯ ಮಂತ್ರಿ. मुख्यः प्रधानः मन्त्री।

मुख्यार्थ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥ (पुं०) ವಾಚ್ಯಾರ್ಥ, ಅಭಿಧಾವೃತ್ತಿ ಯಿಂದ ತೋರುವ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥ. "मुख्यार्थोऽभिधया बोध्यो लक्ष्यो लक्षणया मतः। व्यङ्ग्यो व्यञ्जनया ताः स्युः तिस्रः शब्दस्य शक्तयः" सा० द०।

मुख्योपाय ಮುಖ್ಯೋಪಾಯ (पुं०) ಮುಖ್ಯವಾದ ನಾಲ್ಕು ಉಪಾಯಗಳು, ಉಪಾಯಚತುಷ್ಟಯ. (1) ಸಾಮ, (2) ದಾನ, (3) ಭೇದ ಮತ್ತು (4) ದಂಡ ಇವು ನಾಲ್ಕು ಮುಖ್ಯೋಪಾಯಗಳು.

मुग्ध ಮುಗ್ಧ (वि०) 1. ಅರಿವಿಲ್ಲದ, ತಿಳಿವಳಿಕೆಯಿಲ್ಲದ, ಅನುಭವವಿಲ್ಲದ. ಸರಳರೀತಿಯ. मुह (वैचित्ये) "क्तः" (३-४-७२)। "कदम्बगोलाकृतिमाश्रितः कथं विशुद्धमुग्धः कुलकन्यकाजनः" मालती० ७-१। 2. ಅಜ್ಞ, ತಿಳಿಗೇಡಿ, ಮೂರ್ಖ. "शशाङ्कः केन मुग्धेन सुधांशुरिति भाषितः" भा० वि०। 3. ಮಂಕುಹಿಡಿದ, ಮಬ್ಬು ಹಿಡಿದ. 4. ತಬ್ಬಿಬ್ಬಾದ, ಗಾಬರಿಗೊಂಡ, ಕಳವಳಗೊಂಡ. 5. ಕೃತ್ರಿಮಸ್ವಭಾವವಿಲ್ಲದ, ಸ್ವಲ್ಪವೂ ಕಪಟವಿಲ್ಲದ, ಸರಳಸ್ವಭಾವದ. "अयमाचरत्यविनयं मुग्धासु तपस्विकन्यासु" शाकु० १-२१। 6. ಸುಂದರವಾದ, ಚೆಲು ವಾದ, ಆಕರ್ಷಕವಾದ, ಸೌಮ್ಯವಾದ. मुह (वैचित्ये) + णिच् "क्तः" (३-४-७२)। "मुग्धाः स्वमुष्टिपरिमेयमनोज्ञमध्याः पर्यायचापलतिका इव पञ्चबाणः" याद० १९-२४। 7. ನವೀನವಾದ, ಹೊಸದಾದ. "स मुग्धकान्तास्तनसङ्गभङ्गुरैरुरोविदारं प्रतिचस्करे नखैः" माघ० १-४७। 8. ಮೋಹಗೊಂಡ, ಮೋಹಪರವಶ ವಾದ. "मुग्धा दधामि कथमित्थमथापशङ्कां संक्रन्दनादिकपटः स्फुटमीदृशोऽयम्" नैष० १३-४६। (स्त्री०) **–ग्धा –ಗ್ಧಾ.** 9. ಸ್ವಕೀಯನಾಯಿಕೆಯರಲ್ಲಿ ಒಂದು ಭೇದ, ಯೌವನದಿಂದ ಮನವನ್ನಾಕರ್ಷಿಸುವ ಹೆಂಗಸು. ಮುಗ್ಧಾ ಮಧ್ಯಾ ಮತ್ತು ಪ್ರಗಲ್ಭಾ ಎಂದು ಸ್ವಕೀಯ ನಾಯಿಕೆಯ ಭೇದಗಳು ಮೂರು. ಹೊಸ ಯೌವನ ಮತ್ತು ಮದ ವಿಕಾರಗಳಿಂದ ಕೂಡಿ ರತಿಯಲ್ಲಿ ಅಪೇಕ್ಷೆಯಿದ್ದರೂ ಲಜ್ಜೆ

ಯಿಂದ (ರತಿ) ಪ್ರತಿಕೂಲಳಾಗಿರುವವಳು **ಮುಗ್ಧನಾಯಿಕಾ** "सापि कथिता त्रिभेदा मुग्धा मध्या प्रगल्भेति। प्रथमावतीर्णयौवनमदविकारा रतौ वामा। कथिता मृदुश्च माने समधिकलज्जावती मुग्धा" सा० द० ३-५७, ५८।

मुचिर ಮುಚಿರ (पुं०) 1. ಧರ್ಮವೆಂದು ಮಾಡುವ ದಾನ, ಪರೋಪಕಾರಕ್ಕಾಗಿ ಮಾಡುವ ದಾನ. (वि०) 2. ಉದಾರ ಸ್ವಭಾವದವನು, ಮುಕ್ತಹಸ್ತ, ಕೊಡುಗೈಯುಳ್ಳವನು, ದಾನಶೀಲ. "मुचिरौ धर्मदातारौ" वैज०।

मुचुकुन्द ಮುಚುಕುಂದ (पुं०) 1. ಸೂರ್ಯವಂಶದ ಒಬ್ಬ ದೊರೆ, ಮಾಂಧಾತೃರಾಜನ ಮಗ. ಪುರುಕುತ್ಸ ಮತ್ತು ಅಂಬರೀಷಮಹಾರಾಜ ಇವನ ಸಹೋದರರು. ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಸಹಾಯ್ಯ ಮಾಡಿದ್ದಕ್ಕಾಗಿ ದೇವತೆಗಳು ಇವನಿಗೆ ಯಾರಿಂದಲೂ ತೊಂದರೆಯಾಗದ ಮತ್ತು ದೀರ್ಘವಾದ ನಿದ್ರಾರೂಪ ವರವನ್ನೂ ಯಾರಿಂದಲಾದರೂ ನಿದ್ರಾಭಂಗವಾದರೆ ಅವರು ಅಗ್ನಿಯಿಂದ ಭಸ್ಮವಾಗಲಿ ಎಂದು ವರವನ್ನೂ ಕೊಟ್ಟರು. ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ಕಾಲಯವನನನ್ನು ಸಂಹರಿಸಲು ಅಟ್ಟಿಕೊಂಡು ಬರುತ್ತಿರುವಾಗ ಅವನು ಮುಚುಕುಂದನು ನಿದ್ರಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಗುಹೆಯೊಳಕ್ಕೆ ಸೇರಿದನು. ಆಗ ಮುಚುಕುಂದನ ನೇತ್ರಾಗ್ನಿಯಿಂದ ಕಾಲಯವನನು ದಗ್ಧನಾದನು. ಅದರಿಂದ ಮುಚುಕುಂದನು ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಅನುಗ್ರಹಕ್ಕೆ ಪಾತ್ರನಾದನು. 2. ಒಂದು ಮರ. 3. ಒಬ್ಬ ಮುನಿ. 4. ಒಬ್ಬ ರಾಕ್ಷಸ. "मुचुकुन्दस्तु द्रुभेदे मुनिदैत्ययोः" हेम०।

मुचुकुन्दप्रसादक ಮುಚುಕುಂದಪ್ರಸಾದಕ (पुं०) ಮುಚುಕುಂದನನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸಿದ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ. ["मुचुकुन्द" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

मुचुटि ಮುಚುಟಿ (स्त्री०) ಮುಷ್ಟಿ, ಹಿಡಿ. "अक्लीबौ मुष्टिमुस्तू द्वौ संग्राहो मुचुटिः स्त्रियाम्" वैज०।

मुचुलिन्द ಮುಚುಲಿಂದ (पुं०) ಕಡಾರವ ಗಿಡ, ದೊಡ್ಡ ಹೆರಿಳೆ ಗಿಡ.

मुच्लृ – मोक्षणे (तुदा० उभ० सक० अनि०)। मुञ्चति, –ते। मुमोच, मुमुचे। मोक्ता। मुञ्चतु, मुञ्चताम्। अमुञ्चत्, –त। ಇತ್ಯಾದಿ. 1. ಬಿಡು, ಬಂಧನದಿಂದ ಬಿಡುಗಡೆಮಾಡು, ಸ್ವೇಚ್ಛೆಯಾಗಿರುವಂತೆ ಬಿಡು. "वनाय पीतप्रतिबद्धवत्सां यशोधनो धेनुमृषेर्मुमोच" रघु० २-१। 2. ಸಡಿಲಿಸು, ಬಿಗಿತಪ್ಪಿಸು. "कण्ठं मुञ्चति बर्हिणः समदनो नीपः प्रदीपायते" मृच्छ० ५-१४। 3. ಬಿಡು, ಶಬ್ದಹೊರಡಿಸು, ಧ್ವನಿಯನ್ನು ಕೊಡು. "संयामवन्तो यतिवन्निगदानपरेऽमुचन्" भट्टि० ७-५७। 4. ಅಸ್ತ್ರವನ್ನು ಬಿಡು, ಪ್ರಯೋಗಮಾಡು, ಎಸೆ. "स तामबिभ्रमद्भ्रीमां वानरेन्द्रस्य चामुचत्" भट्टि० १५-५३। 5. ಬಿಡು, ತ್ಯಜಿಸು, ಬಿಟ್ಟುಬಿಡು, ತೊರೆದುಬಿಡು. "रात्रिर्गता मतिमतां वर मुञ्च शय्याम्" रघु० ५-६६। ಇತ್ಯಾದಿ.

कर्मणि :—मुच्यते। मुमुचे। मुच्यताम्। अमुच्यत। मुच्येत। ಇತ್ಯಾದಿ.

णिचि :—मोचयति, –ते, मोचयां चकार, –चक्रे –बभूव, आस। मोचयिता। मोचयतु, –ताम्। अमोचयत्, –त। ಇತ್ಯಾದಿ.

कृत्सु :—मोक्तव्यः। मोचनीयः। मोच्यः। मुक्तः। मुक्तवान्। मुञ्चन्, –न्ती, –ती। मुञ्चमानः। मोक्ष्यन् –ती, –न्ती। मोक्तुम्। मुक्तम्। मुक्त्वा।

मुञ्चत् ಮುಂಚತ್ (वि०) 1. ಬಿಡುತ್ತಿರುವ, ತ್ಯಜಿಸುತ್ತಿರುವ. मुच्लृ (मोक्षणे) "शतृ" (३-२-१२४)। "तत्प्रतीतं हि तातेन मां च प्राणांश्च मुञ्चता" उ० रा० १-४१। 2. ಸುರಿಸುತ್ತಿರುವ, ಕೆಳಕ್ಕೆ ಬೀಳಿಸುತ್ತಿರುವ. "स्नेहव्यक्तिश्चिरविरहजं मुञ्चतो बाष्पमुष्णम्" मेघ० १-१२। 3. ಬಿಡುತ್ತಿರುವ, (ಬಾಣ) ಪ್ರಯೋಗಿಸುತ್ತಿರುವ. "मुञ्चतीशे शरान् जिष्णौ पिनाकस्वनपूरितः" किरा० १५-३४। "शानच्" (३-२-१२४)। **मुञ्चमानः ಮುಂಚಮಾನಃ.** कर्म० "शानच्"। **मुच्यमानः ಮುಚ್ಯಮಾನಃ.** ಬಿಡಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. "मोहेनान्तर्वरतनुरियं लक्ष्यते मुच्यमाना" विक्र० १-९। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–न्ती – ಸ್ತ್ರೀ.** "विलोचनाम्बु मुञ्चन्तीम्" भट्टि० ९-८७।

मुञ्ज ಮುಂಜ (पुं०) 1. ಹಗ್ಗವನ್ನು ಮಾಡುವ ಮುಂಜವೆಂಬ ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಹುಲ್ಲು, ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಯು ನಡುವಿಗೆ ಕಟ್ಟಿಕೊಳ್ಳುವ ಮೌಂಜಿಯನ್ನು ತಯಾರಿಸುವ ಹುಲ್ಲು. "मुञ्जालाभे तु कर्तव्याः कुशाश्मन्तकबल्बजैः। त्रिवृता ग्रन्थिनैकेन त्रिभिः पञ्चभिरेव वा" मनु० २-४३। 2. ಭೋಜರಾಜನ ಚಿಕ್ಕಪ್ಪ, ಧಾರಾನಗರದ ದೊರೆ.

मुञ्जकेश ಮುಂಜಕೇಶ (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು. 2. ಪರಮೇಶ್ವರ, ಪರಶಿವ. मुञ्ज इव केशा अस्य। "गदाग्रजो मुञ्जकेशो दाशार्हो दशरूपभृत्" अम०।

मुञ्जन ಮುಂಜನ (ನಂ) ಶಬ್ದ, ಧ್ವನಿ. मुजि (शब्दे) "ल्युट्" (३-३-११५)। "कणिर्ह्लादो रसो ध्वणा घोषो गुञ्जनमुञ्जने" वैज०।

मुञ्जर ಮುಂಜರ (ನಂ) ಕಮಲ ನೈದಿಲೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಗಡ್ಡೆ.

मुण्ड ಮುಂಡ (ಪುಂ) 1. ರಾಹು. 2. ಒಬ್ಬ ದೈತ್ಯ. मुडि (खण्डने) भावे "घञ्" (३-३-१८)। मुण्डः मुण्डनम् अस्यास्ति "अच्" (५-२-१२७)। (ಪುನಂ) 3. ಶಿರಸ್ಸು, ತಲೆ. मुण्डयते — मुडि कर्म० "घञ्" (३-३-१९)। 4. ನಾಪಿತ, ಕ್ಷೌರಿಕ. मुण्डो मुण्डनं जीविकात्वेनास्त्यस्य "अच्"। 5. ಅಯಸ್ಸು, ಕಬ್ಬಿಣ. (ವಿಂ) 6. ಮುಂಡನ (ಕ್ಷೌರ) ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟವನು. "मुण्डोऽस्त्री मस्तकोऽप्यस्त्री" वैज०। मुण्डो मुण्डितशीर्षयोः। राहौ दैत्यान्तरे" हेम०। (ಸ್ತ್ರೀಂ) **–ण्डा –ಣ್ಡಾ**. 7. ಮುಂಡೀರಿಕೆಯೆಂಬ ಗಿಡ. "मुण्डो दैत्यान्तरे राहुग्रहे ना मुण्डिते त्रिषु। मुण्डा मुण्डीरिकायां स्यात् स्त्रियामस्त्री तु मूर्धनि" मेदि०।

मुण्डक ಮುಂಡಕ (ಪುಂ) 1. ನಾಪಿತ, ಕ್ಷೌರಿಕ. मुण्डयति—मुडि (खण्डने) + णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)। (ನಂ) 2. ಶಿರಸ್ಸು, ತಲೆ. मुण्ड स्वार्थे "कन्"। 3. ತಲೆಯೆಲ್ಲಾ ಸವರಿ ಗುಂಡಗೆ ಮಾಡಿರುವ ಮರ.

मुण्डकोपनिषद् ಮುಂಡಕೋಪನಿಷದ್ (ಸ್ತ್ರೀಂ) ಅಥರ್ವವೇದದ ಒಂದು ಉಪನಿಷತ್ತು.

मुण्डचणक ಮುಂಡಚಣಕ (ಪುಂ) ನೆಲಗಡಲೆಕಾಯಿ.

मुण्डन ಮುಂಡನ (ನಂ) 1. ಕ್ಷೌರ, ಚೌಳ. मुडि (खण्डने) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ರಕ್ಷಣೆ, ಪಾಲನೆ. "मुण्डनं रक्षणे क्षौरे" हेम०। 3. ಉಜ್ಜುವುದು, ತಿಕ್ಕುವುದು. मुडि (मर्दने) "ल्युट्"।

मुण्डनीय ಮುಂಡನೀಯ (ವಿಂ) 1. ಕ್ಷೌರಮಾಡಬೇಕಾದ. 2. ಕ್ಷೌರಮಾಡಲ್ಪಡುವ. मुडि (खण्डने) "अनीयर्" (३-१-९६)। 3. ಉಜ್ಜಬೇಕಾದ. 4. ಉಜ್ಜಲ್ಪಡುವ. मुड (मर्दने) "अनीयर्"।

मुण्डफल ಮುಂಡಫಲ (ಪುಂ) 1. ತೆಂಗಿನ ಮರ. मुण्डवत् फलमस्य। (ನಂ) 2. ತೆಂಗಿನಕಾಯಿ.

मुण्डमण्डली ಮುಂಡಮಂಡಲೀ (ಸ್ತ್ರೀಂ) ಕೆಳಮಟ್ಟದ ಜನರ ಗುಂಪು, ಹೀನಜನರ ಗುಂಪು. "वरमल्पबलं सारं न कुर्यान्मुण्डमण्डलीम्" हितो० ३-८९।

मुण्डलोह ಮುಂಡಲೋಹ (ಪುನಂ) ಕಬ್ಬಿಣ.

मुण्डशालि ಮುಂಡಶಾಲಿ (ಪುಂ) ಮುಳ್ಳಿಲ್ಲದ ಬತ್ತ, ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಚೂಪಾಗಿಲ್ಲದ ಬತ್ತ. मुण्डः शूकशून्यः शालिः।

मुण्डित ಮುಂಡಿತ (ವಿಂ) 1. ಕ್ಷೌರಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟವನು. 2. ರೆಂಬೆ ಕತ್ತರಿಸಿ ಗುಂಡಗೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ (ಮರ.) मुडि (मण्डने) "क्तः" (३-२-१०२)।

मुण्डिन् ಮುಂಡಿನ್ (ಪುಂ) ದಿವಾಕೀರ್ತಿ, ನಾಪಿತ, ಕ್ಷೌರಿಕ. मुण्डयति — मुडि (खण्डने) + णिच् "णिनिः" (३-१-१३४)।

मुद् ಮುದ್ (ಸ್ತ್ರೀಂ) ಹರ್ಷ, ಸಂತೋಷ. मुद (हर्षे) "क्विप्" (वा० ३-३-९४)। "मुदे मुरारेरमरैः सुमेरोरानीय यस्योपचितस्य शृङ्गैः" माघ० ४-१०।

मुदा ಮುದಾ (ಸ್ತ್ರೀಂ) ಹರ್ಷ, ಸಂತೋಷ. मुद (हर्षे) "क्विप्" (वा० ३-३-९४)। "टाप्"। "आपं चैव हलन्तानां यथा वाचा निशा दिशा" भागुरिः।

मुदित ಮುದಿತ (ನಂ) 1. ಸಂತೋಷ, ಹರ್ಷ. (ವಿಂ) 2. ಆನಂದಗೊಂಡ, ಹರ್ಷಗೊಂಡ, ಸಂತೋಷಪಟ್ಟ. मुद (हर्षे) "क्तः" (३-४-७२)। "मुदितैस्तदेति दितिजन्मनां रिपौ" किरा० १३-२४। 3. ತೃಪ್ತಿ ಹೊಂದಿದ, ಸಮಾಧಾನ ಹೊಂದಿದ. "दधतीं क्षतीः परिगतद्विरदे मुदितालियोषिति मदस्रुतिभिः" किरा० ६-७।

मुदितवत् ಮುದಿತವತ್ (ವಿಂ) ಸಂತೋಷಗೊಂಡ, ಹರ್ಷಹೊಂದಿದ. मुद "क्तवतुः" (३-२-१०२)। "ङीप्" (४-१-६)। **–वती –ವತೀ.**

मुदिर ಮುದಿರ (ಪುಂ) 1. ಮೇಘ, ಮೋಡ. मोदन्तेऽनेन —मुद (हर्षे) "किरच्" (उ० १-५१)। "मुञ्चसि नाद्यापि रुषं भामिनि मुदिरालिरुदियाय" भा० वि०। 2. ಕಾಮುಕ, ಸ್ತ್ರೀಲೋಲ. "मुदिरः कामुके मेघे" हेम०। 3. ಮಂಡೂಕ, ಕಪ್ಪೆ.

मुद्ग ಮುದ್ಗ (ಪುಂ) 1. ಹೆಸರು. मुद (हर्षे) "गक्" (उ० १-१२५)। 2. ನೀರುಕಾಗೆ.

मुद्गपर्णी ಮುದ್ಗಪರ್ಣೀ (ಸ್ತ್ರೀಂ) ಕಾಡುಹೆಸರು ಗಿಡ. मुद्गपर्णसदृशः पर्णोऽस्याः "ङीष्" (४-१-६४)।

मुद्गर ಮುದ್ಗರ (ಪುಂ) 1. ಗದೆ, ಕಬ್ಬಿಣದ ಒಂದು ಅಸ್ತ್ರ. गॄ (निगरणे) "अच्" (३-१-१३४)। मुदो गरः। "पादपाविद्धपरिघः शिलानिष्पिष्टमुद्गरः" रघु० १२-७३।

2. ಚಮ್ಮಟಿಗೆ, ಕೊಡತಿ, ಸುತ್ತಿಗೆ. 3. ಕೋರಕ, ಮೊಗ್ಗು. "मुद्गरः कोरकास्त्रयोः। लोष्टादिभेदने" हेम०।

मुद्रण ಮುದ್ರಣ(ನ०) 1. ಅಚ್ಚುಮಾಡುವುದು, ಅಚ್ಚೊತ್ತುವುದು. 2. ಮುದ್ರೆ ಹಾಕುವುದು, ಮೊಹರು ಹಾಕುವುದು, ಠಸ್ಸೆಹಾಕುವುದು.

मुद्रा ಮುದ್ರಾ (ಸ್ತ್ರೀ०) 1. ಮೊಹರು, ಠಸ್ಸೆ, ಮುದ್ರೆ. मुद (हर्षे) "रक्" (उ० १-१७०)। "मुद्रा प्रत्ययकारिणी" त्रिकाण्ड०। 2. ಮುದ್ರೆಯ ಉಂಗುರ, ಮೊಹರು ಹಾಕುವ ಉಂಗುರ. "अनया मुद्रया मुद्रयैनम्" मुद्रा० १। 3. ಪರವಾನೆ, ರಹದಾರಿ, ಅಪ್ಪಣೆ ಚೀಟಿ. "अगृहीतमुद्रः सलेखः पुरुषो गृहीतः" मुद्रा० ५। 4. ನಾಣ್ಯ, ಅಂಕಿಗಳಿಂದ ಗುರುತಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಟಂಕೆ. 5. ಗುರುತು, ಚಿಹ್ನೆ, ಅಂಕಿತ. "नागमुद्रासनाथमङ्गुलीयकं स्निग्धं निभालयन्ती तवोपालम्भे पतितास्मि" माल० १। 6. ಬಿರುದಿನ ಬಿಲ್ಲೆ, ಪದಕ. 7. ದೇವರ ಪೂಜೆಯ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಪ್ರವಚನ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಅಂಗುಷ್ಠದೊಡನೆ ಇತರ ಬೆರಳುಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಒಂದು ರೀತಿ, –ಸ್ಥಿತಿ, –ಅವಸ್ಥೆ. 8. ಐದು ವಿಧ ಲಿಪಿಗಳಲ್ಲೊಂದು. (1) मुद्रालिपिः (2) शिल्पलिपिः (3) लेखनीलिपिः (4) गुण्डिकालिपिः ಮತ್ತು (5) घुणलिपिः ಇವು ಐದು ವಿಧ ಲಿಪಿಗಳು. "मुद्रालिपिः शिल्पलिपिः लिपिर्लेखनिसम्भवा। गुण्डिकाघुणसंभूता लिपयः पञ्चधा स्मृताः" वाराहीतन्त्रम्।

मुद्राङ्कित ಮುದ್ರಾಂಕಿತ (ವಿ०) 1. ಮೊಹರು ಹಾಕಲ್ಪಟ್ಟ, ಠಸ್ಸೆಹಾಕಲ್ಪಟ್ಟ. मुद्रया अङ्कितः। 2. ಗುರುತು ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಚಿಹ್ನೆಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ.

मुद्रालिपि ಮುದ್ರಾಲಿಪಿ (ಸ್ತ್ರೀ०) ಐದು ವಿಧ ಲಿಪಿಗಳಲ್ಲೊಂದು. ["मुद्रा" 8 ನೆಯ ಅರ್ಥ ನೋಡಿ.]

मुद्रायन्त्र ಮುದ್ರಾಯಂತ್ರ (ನ०) ಛಾಪಿಸುವ ಯಂತ್ರ, ಪುಸ್ತಕ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಮುದ್ರಿಸುವ ಯಂತ್ರ, ಅಚ್ಚು ಹಾಕುವ ಯಂತ್ರ.

मुद्राराक्षस ಮುದ್ರಾರಾಕ್ಷಸ (ನ०) ವಿಶಾಖದತ್ತ ಕವಿ ವಿರಚಿತವಾದ ಒಂದು ನಾಟಕ.

मुद्रिका ಮುದ್ರಿಕಾ (ಸ್ತ್ರೀ०) 1. ಮುದ್ರೆಯ ಉಂಗುರ, ಮೊಹರು ಹಾಕುವ ಉಂಗುರ. 2. ಮೊಹರು, ಮುದ್ರೆ, ಠಸ್ಸೆ. मुद्रा स्वार्थे "कन्"। 3. ಮುದ್ರೆ ಒತ್ತುವುದು. 4. ಅಂಕಿಗಳಿಂದ ಗುರುತಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ನಾಣ್ಯ.

मुद्रित ಮುದ್ರಿತ (ವಿ०) 1. ಮುದ್ರೆ ಒತ್ತಲ್ಪಟ್ಟ, ಮುದ್ರೆಯಿಂದ ಗುರುತಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. मुद्रा अस्य सञ्जाता "इतच्" (५-२-३६)। 2. ಗುರುತುಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಚಿಹ್ನೆಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. "त्यागः सप्तसमुद्रमुद्रितमहीनिर्व्याजदानावधिः" म० वी० २-३६। 3. ಅಚ್ಚುಹಾಕಲ್ಪಟ್ಟ, ಮುದ್ರಣಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ (ಪುಸ್ತಕ ಮೊದಲಾದುದು). 4. ಮುಚ್ಚಿಕೊಂಡಿರುವ, ಅರಳದಿರುವ (ಹೂವಿನ ಮೊಗ್ಗು). 5. ತಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ನಿರ್ಬಂಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ನಿವಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "मुद्रितान्यजनसंकथनः सन्नारदं बलरिपुः समवादीत्" नैष० ५-१२।

मुधा ಮುಧಾ (ಅವ್ಯ०) 1. ವ್ಯರ್ಥವಾಗಿ, ಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲದೆ. मुह (वैचित्ये) "का" बाहु०। पृषो०। "मुधापवादो मुग्धाक्षि त्वन्मुखाभं किलाम्बुजम्" चन्द्रा०। "मुधार्पितं मूर्धसु रत्नमेभिः" नैष० १०-६३। 2. ಸುಳ್ಳಾಗಿ, ಮಿಥ್ಯೆಯಾಗಿ.

मुनि ಮುನಿ (ಪುं०) 1. ಋಷಿ. (ವ್ಯಾಸ ವಸಿಷ್ಠ ಪರಾಶರ ಮೊದಲಾದವರು). मन (ज्ञाने) "इन्" उच्च (उ० ४-१२३)। "हेतुं तदभ्यागमने परीप्सुः सुखोपविष्टं मुनिमाबभाषे" किरा० ३-४। 2. ತಪಸ್ವಿ, ಮೌನವ್ರತವುಳ್ಳವನು. ಸುಖದುಃಖಗಳನ್ನು ಸಮನಾಗಿ ಭಾವಿಸುವವನೂ ಕಾಮಕ್ರೋಧಭಯಗಳನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಿದವನೂ ಮುನಿಯೆನಿಸುವನು. "दुःखेष्वनुद्विग्नमनाः सुखेषु विगतस्पृहः। वीतरागभयक्रोधः स्थिरधीर्मुनिरुच्यते" गीता २-५६। "मुनिरस्मि निरागसः कुतो मे भयमित्येष न भूतयेऽभिमानः" किरा० १३-७। 3. ಕುಶ, ದರ್ಭೆಹುಲ್ಲು. "कुशो मुनिः कुथो दर्भः" वैज०। 4. ಪಲಾಶವೃಕ್ಷ. 5. ಪ್ರಿಯಾಲವೃಕ್ಷ, ಮೊರಟೆ ಗಿಡ. 6. ಜಿನದೇವ. 7. ಅಗಸ್ತ್ಯಮಹರ್ಷಿ. "मुनिर्वाचंयमेऽर्हति। प्रियालोऽगस्तिः पालाशः" हेम०। 8. ಬುದ್ಧದೇವ. "मुनीन्द्रः श्रीघनः शास्ता मुनिः" अम०। 9. ಸಪ್ತ (ಏಳು) ಸಂಖ್ಯೆ. "मुनिशरविरतिर्नौम्यौ पुटोऽयम्" वृ० र०।

मुनिकुमार ಮುನಿಕುಮಾರ, –दारक –ದಾರಕ (ಪುं०) ಋಷಿಪುತ್ರ.

मुनिच्छद ಮುನಿಚ್ಛದ (ಪುं०) ಏಳೆಲೆ ಬಾಳೆಗಿಡ. मुनिसंख्याकाः छदाः यस्य।

मुनित्रय ಮುನಿತ್ರಯ (ನ०) ಪಾಣಿನಿ ಕಾತ್ಯಾಯನ ಮತ್ತು ಪತಂಜಲಿಮುನಿಗಳು.

मुनिद्रुम ಮುನಿದ್ರುಮ (पुं०) ಹೆಮ್ಮರ, ಅಗಸ್ತ್ಯವೃಕ್ಷ. मुनेरगस्त्यस्य प्रियो द्रुमः। "मुनिद्रुमः कोरकितः शितिद्युतिः वनेऽमुनाऽमन्यत सिंहिकासुतः" नैष० १-९६।

मुनिपित्तल ಮುನಿಪಿತ್ತಲ (न०) ತಾಮ್ರಲೋಹ. मुनीनां पित्तलमिव।

मुनिपुङ्गव ಮುನಿಪುಂಗವ (पुं०) ಋಷಿಶ್ರೇಷ್ಠ. मुनिषु पुङ्गवः।

मुनिपुत्रक ಮುನಿಪುತ್ರಕ (पुं०) ಕಾಡಿಗೆಸೊಗಸಿನ ಹಕ್ಕಿ. "काकछदिः स्वञ्जलेलस्तातनो मुनिपुत्रकः" त्रिकाण्ड०।

मुनिभेषज ಮುನಿಭೇಷಜ (न०) 1. ಅಳಲೆಕಾಯಿ. मुनीनां भेषजम्। 2. ಲಂಘನ, ಉಪವಾಸ. 3. ಅಗಸ್ತ್ಯವೃಕ್ಷ. "मुनिभेषजं त्वगस्तिपथ्यायां लङ्घनेऽपि च" हेम०।

मुनिवृत्ति ಮುನಿವೃತ್ತಿ (स्त्री०) 1. ಋಷಿಯ ಜೀವನ, ಋಷಿಯು ನಡೆಸುವ ಜೀವನ. मुनेः वृत्तिः। (वि०) 2. ಋಷಿಯಂತೆ ಜೀವನ ನಡೆಸುವವನು, ಋಷಿಯಂತೆ ಕಂದ ಮೂಲಾದಿಗಳನ್ನು ತಿಂದು ಜೀವಿಸುವವನು. मुनेः वृत्तिरिव वृत्तिर्यस्य। "वार्धके मुनिवृत्तीनां योगेनान्ते तनुत्यजाम्" रघु० १-८।

मुनिव्रत ಮುನಿವ್ರತ (न०) ಋಷಿಗಳ ನಿಯಮ, ಋಷಿಗಳು ಆಚರಿಸುವ ಚಾಂದ್ರಾಯಣಾದಿವ್ರತ. मुनीनां व्रतम्। "मुनिव्रतैस्त्वामतिमात्रकर्शितां दिवाकराप्लुष्टविभूषणास्पदाम्" कुमा० ५-४८।

मुनीन्द्र ಮುನೀಂದ್ರ (पुं०) 1. ಋಷಿಶ್ರೇಷ್ಠ, ಮಹಾ ತಪಸ್ವಿಯಾದ ಋಷಿ. मुनीनां योगिनामिन्द्रः श्रेष्ठः। "उद्धृत्य मेघैस्तत एव तोयमर्थं मुनीन्द्रैरिव संप्रणीताः" माघ० ३-७५। 2. ಬುದ್ಧದೇವ.

मुमुक्षत् ಮುಮುಕ್ಷತ್ (वि०) 1. ಮೋಕ್ಷಹೊಂದಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತಿರುವ, ಮುಕ್ತಿಪಡೆಯಲು ಇಚ್ಛಿಸುತ್ತಿರುವ. मुच्लृ (मोक्षणे) + सन् "शतृ" (३-२-१२४)। 2. ಬಿಡಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತಿರುವ, ತ್ಯಜಿಸಲು ಇಚ್ಛಿಸುತ್ತಿರುವ. 3. ಬಿಡುಗಡೆಮಾಡಲು ಇಚ್ಛಿಸುತ್ತಿರುವ.

मुमुक्षा ಮುಮುಕ್ಷಾ (स्त्री०) 1. ಮೋಕ್ಷಹೊಂದಲು ಅಪೇಕ್ಷೆ, ಮುಕ್ತಿಪಡೆಯಲು ಇಚ್ಛೆ. मुच्लृ (मोक्षणे) + सन् "अः" (३-३-१०२)। 2. ತ್ಯಜಿಸಲು ಅಪೇಕ್ಷೆ. 3. ಬಿಡುಗಡೆಮಾಡಲು ಇಚ್ಛೆ. 4. (ಬಾಣವನ್ನು) ಎಸೆಯಲು ಅಪೇಕ್ಷೆ, ಪ್ರಯೋಗಿಸಲು ಆಸೆ.

मुमुक्षु ಮುಮುಕ್ಷು (वि०) 1. ಮೋಕ್ಷಹೊಂದಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ, ಮುಕ್ತಿಪಡೆಯಲು ಆಸೆಪಡುವ. मोक्तुमिच्छुः—मुच्लृ (मोक्षणे) + सन् "उः" (३-२-१६८)। "कर्मबन्धच्छिदं धर्मं भवस्येव मुमुक्षवः" कुमा० २-५१। 2. (ಬಾಣ) ಪ್ರಯೋಗಿಸಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವವನು. "तस्यापरेष्वपि मृगेषु शरान्मुमुक्षोः" रघु० ९-५८। 3. ಬಿಡುಗಡೆಮಾಡಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ.

मुमुषिषत् ಮುಮುಷಿಷತ್ (वि०) ಕದಿಯಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತಿರುವ, ಅಪಹರಿಸಲು ಇಚ್ಛಿಸುತ್ತಿರುವ. मुष (स्तेये) + सन् "शतृ" (३-२-१२४)।

मुमुषिषा ಮುಮುಷಿಷಾ (स्त्री०) ಕದಿಯಲು ಅಪೇಕ್ಷೆ, ಅಪಹರಿಸಲು ಆಸೆ. मोषितुमिच्छा—मुष (स्तेये) +सन् "अः" (३-३-१०२)।

मुमुषिषु ಮುಮುಷಿಷು (वि०) ಅಪಹರಿಸಲು ಆಸೆಪಡುವ, ಕದಿಯಲು ಇಚ್ಛಿಸುವ. मोषितुमिच्छुः—मुष (स्तेये) +सन् "उः" (३-२-१६८)।

मुमूर्षत् ಮುಮೂರ್ಷತ್ (वि०) ಪ್ರಾಣಬಿಡಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತಿರುವ, ಜೀವವನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಲು ಇಚ್ಛಿಸುತ್ತಿರುವ. मर्तुमिच्छन्—मृङ् (प्राणत्यागे) + सन् "शतृ" (३-२-१२४)।

मुमूर्षा ಮುಮೂರ್ಷಾ (स्त्री०) ಪ್ರಾಣಬಿಡಲು ಅಪೇಕ್ಷೆ, ಜೀವವನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಲು ಆಸೆ. मर्तुमिच्छा—मृङ् (प्राणत्यागे) + सन् "अः" (३-३-१०२)। "ज्याघुष्टकठिनाङ्गुष्ठं राममायान्मुमूर्षया" भट्टि० ५-५७।

मुमूर्षु ಮುಮೂರ್ಷು (वि०) ಪ್ರಾಣಬಿಡಲು ಇಚ್ಛಿಸುವ, ಜೀವವನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಲು ಆಸೆಪಡುವ. मर्तुमिच्छुः—मृङ् (प्राणत्यागे) + सन् "उः" (३-२-१६८)।

मुर ಮುರ (पुं०) 1. ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನಿಂದ ಹತನಾದ ಒಬ್ಬ ರಾಕ್ಷಸ. "यियक्षमाणेनाहूतः पार्थेनाथ द्विषन् मुरम्" माघ० २-१। (न०) 2. ಆವರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ, ಸುತ್ತುವರಿಯುವುದು. मुर (संवेष्टने) भावे "कः" (३-१-१३५)। (स्त्री०) **–रा –ರಾ.** 3. ಮುರೆಯೆಂಬ ಒಂದು ಗಂಧಿಗರ ವಸ್ತು.

मुरज ಮುರಜ (पुं०) 1. ಮೃದಂಗ, ಮದ್ದಳೆ. मुराद्वेष्टनाज्जातः—जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९८)। 2. ತಮಟೆ, ಡಬಕಿ, ಟುಮಕು.

मुरजित् ಮುರಜಿತ್ (पुं०) ಮುರಾಸುರನನ್ನು ಜಯಿಸಿದ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ. मुरं जितवान्—जि (जये) "क्विप्"

(३-२-६१)। एवं –द्विष् –ದ್ವಿಷ್, –भिद् –ಭಿದ್, –विद्विष् –ವಿದ್ವಿಷ್. "मुखमध्यरोहि मुरविद्विषः श्रिया" ಮಾಘ० १३-११। "सुदृशो (वदनारविन्दम्) रराज मुरजिद्दिदृक्षया" माघ० १३-३५।

मुररिपु ಮುರರಿಪು, –वैरिन् –ವೈರಿನ್ (पुं०) ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ. मुरस्य रिपुः वैरी वा। "न ममौ कपाटतटविस्तृतं तनौ मुरवैरिवक्ष उरसि क्षमाभुजः" माघ० १३-१०। "जिह्वे कीर्तय केशवं मुररिपुं चेतो भज श्रीधरम्" मु० मा०।

मुरला ಮುರಲಾ (स्त्री०) 1. ಮುರಳಾನದಿ, ಕೇರಳ ದೇಶದ ಒಂದು ನದಿ. मुरं वेष्टनं लाति—ला (आदाने) "कः" (३-२-३)। "मुरलामारुतोद्धूतमगमत्कैतकं रजः" रघु० ४-५५। 2. ನರ್ಮದಾನದಿ. "ततः प्रविशति नदीद्वयं तमसा मुरला च" उ० रा० २।

मुरली ಮುರಲೀ (स्त्री०) ಕೊಳಲು, ಬಿದರಿನ ಕೊಳವೆಯಿಂದ ತಯಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಒಂದು ವಾದ್ಯ. "वंशे तु वंशिका पूरी मुरली वेणुका च सा" वैज०। "वादयन् मुरलीं कृष्णः शृङ्गं वेणुं तथापरम्"।

मुरलीधर ಮುರಲೀಧರ (पुं०) ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ, ವೇಣುಗೋಪಾಲ. मुरल्याः धरः।

मुरारि ಮುರಾರಿ (पुं०) 1. ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ, ಮುರನೆಂಬ ರಾಕ್ಷಸನ ವೈರಿ. मुरस्यारिः। "न केवलं यः स्वतया मुरारेरनन्यसाधारणतां दधानः" माघ० ३-१९। 2. ಅನರ್ಘರಾಘವವನ್ನು ರಚಿಸಿದ ಕವಿ.

मुर्भणी ಮುರ್ಭಣೀ (स्त्री०) ಅಗ್ಗಿಷ್ಟಿಕೆ.

मुर्मुर ಮುರ್ಮುರ (पुं०) 1. ಸೂರ್ಯನ ಕುದುರೆ. 2. ಮನ್ಮಥ. 3. ತುಷಾಗ್ನಿ, ಹೊಟ್ಟಿನಿಂದ ಮಾಡಿದ ಬೆಂಕಿ. मुर (वेष्टने) "कः" (३-१-१३५)। पृषो०। "मुर्मुरस्तुषवह्नौ स्यात् मन्मथे रविवाजिनि" मेदि०। 4. ಗೋಮೂತ್ರ. 5. ಗೋಮಯ, ಸಗಣಿ. "उद्दंशे देहलिर्गोविण्मूत्रयोर्मुकमुर्मुरौ" वैज०।

मुष –स्तेये (क्र्या० पर० सक० से०)। मुष्णाति। मुमोष। मोषिता। मोषिष्यति। मुष्णातु, मुष्णीतात्। मुषाण। अमुष्णात्। मुष्णीयात्। ಇತ್ಯಾದಿ. 1. ಕದಿ, ಕಳ್ಳತನ ಮಾಡು. "पुरीमवस्कन्द लुनीहि नन्दनं मुषाण रत्नानि हरामराङ्गनाः" माघ० १-५१। 2. ಕಸಿದುಕೊ, ಸುಲಿಗೆ ಮಾಡು. 3. ಓಡಿಸು, ದೂರಮಾಡು. "किं देव्याः कृतदीर्घरोषमुषितस्निग्धस्मितं तन्मुखम्" रत्ना० ३-१९। 4. ವಂಚಿಸು, ಮೋಸಮಾಡು. "शीघ्रं न यात यदि तन्मुषिताः स्थ मूढाः" रत्ना० ४-३। 5. ಆವರಿಸು, ಮುಚ್ಚು. "सैन्यरेणुमुषितार्कदीधितिः" रघु० ११-५१। 6. ಅತಿಶಯವಾಗಿರು, ಮೇಲಾಗಿರು, ಮೀರಿಸು. "मुष्णन्तमिव तेजांसि विस्तीर्णोरःस्थलं पुरः" भट्टि० ९-९२। ಇತ್ಯಾದಿ.

कर्मणि :—मुष्यते। मुमुषे। मोषिता। मुष्यताम्। अमुष्यत। ಇತ್ಯಾದಿ.

कृत्सु :—मोषितव्यम्। मोषणीयम्। मोष्यम्। मुषितः। मुषितवान्। मुष्णन्, –ती। मोषितुम्। मुषितम्। मोषणम्। मुषित्वा, मोषित्वा। परिमुष्य। परिमोष्य।

मुष् ಮುಷ್ (वि०) (ಸಮಾಸಾಂತ್ಯದಲ್ಲಿ) 1. ಕದಿಯುವ. मुष (स्तेये) "क्विप्" (३-२-१७८)। 2. ವಂಚಿಸುವ. 3. ಮುಚ್ಚುವ, ಕವಿಯುವ, ಆವರಿಸುವ. 4. ಕಸಿದುಕೊಳ್ಳುವ, ಸುಲಿಗೆಹೊಡೆಯುವ. 5. ಮೀರುವ, ಅತಿಶಯವಾಗಿರುವ, ಮೇಲಾಗಿರುವ. "संप्रत्येष सरोरुहद्युतिमुषः पादांस्तवासेवितुम्" रत्ना० १-२२।

मुषा ಮುಷಾ (स्त्री०) (ಲೋಹವನ್ನು ಕರಗಿಸುವ) ಮೂಸೆ, ಕೊವೆ. मुष (स्तेये) "कः" (३-१-१३५)।

मुषित ಮುಷಿತ (न०) 1. ಕದಿಯುವುದು, ಕಳ್ಳತನ, ಅಪಹರಿಸುವುದು. मुष (स्तेये) भावे "क्तः" (३-३-११४)। (वि०) 2. ಕದಿಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಅಪಹರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. मुष "क्तः" (३-२-१०२)। 3. ವಂಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಮೋಸಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. "शीघ्रं न यात यदि तन्मुषिताः स्थ मूढाः याता सुदूरमधुना गजगामिनी सा" रत्ना० ४-३। 4. ಕಸಿದುಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ, ಸುಲಿಯಲ್ಪಟ್ಟ. 5. ಆವರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಕವಿಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಮುಚ್ಚಲ್ಪಟ್ಟ. "उच्चचाल बलभित्सखो वशी सैन्यरेणुमुषितार्कदीधितिः" रघु० ११-५१। 6. ಮೀರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

मुष्क ಮುಷ್ಕ (पुं०) 1. ಅಂಡಕೋಶ, ಬೀಜ, ವೃಷಣ. मुष्णाति रेतः—मुष (स्तेये) "कक्" (उ० ३-४१)। "स्थानाच्च्युतममुक्तं हि मुष्कयोरन्तरेऽनिलः" वाग्भटः। 2. ಮೋಕ್ಷಕವೃಕ್ಷ, ಮೊಕ್ಕೆ ಮರ. 3. ಸಮೂಹ, ಗುಂಪು, ರಾಶಿ. 4. ಚೋರ, ಕಳ್ಳ. 5. ಪರ್ವತ, ಬೆಟ್ಟ. "मुष्कोऽण्डकोशे मोक्षेऽद्रौ" नानार्थर०। (वि०) 6. ಪುಷ್ಟಿಯಾಗಿ ಬೆಳೆದಿರುವ. "मुष्को मोक्षद्रुमे सङ्घे तस्करे मांसलाण्डयोः" हेम०।

मुष्कक ಮುಷ್ಕಕ (ಪುಂ) 1. ಮೋಕ್ಷಕವೃಕ್ಷ, ಮೊಕ್ಕೆ ಮರ. 2. ಅಂಡಕೋಶ, ವೃಷಣ. मुष्क स्वार्थे "कः"।

मुष्कर ಮುಷ್ಕರ (ವಿಂ) ಜೋಲಾಡುವ ವೃಷಣಗಳುಳ್ಳವನು. प्रशस्तः मुष्कोऽस्यास्ति "रः" (५-२-१०७)।

मुष्टि ಮುಷ್ಟಿ (ಪುಸ್ತ್ರೀಂ) 1. ಹಿಡಿ, ಬಿಗಿಹಿಡಿದ ಕೈ, ಮುಚ್ಚಿದ ಹಸ್ತ. मुष्यतेऽनया—मुष (स्तेये) "क्तिन्" (३-३-९४)। "तस्यापरेष्वपि मृगेषु शरान्मुमुक्षोः कर्णान्तमेत्य बिभिदे निबिडोऽपि मुष्टिः" रघु० ९-५८। 2. ಒಂದು ಪಲದ ತೂಕ. 3. ತುಂಬಿದ ಒಂದು ಹಿಡಿ. "श्यामाकमुष्टिपरिवर्धितको जहाति सोऽयं न पुत्रकृतकः पदवीं मृगस्ते" शाकु० ४-१३। 4. ಖಡ್ಗದ ಮುಷ್ಟಿ, ಕತ್ತಿಯ ಹಿಡಿ. "मुष्टिर्द्वयोः पले। बद्धपाणौ त्सरौ" मेदि०। 5. ಕದಿಯುವುದು, ಕಳ್ಳತನ.

मुष्टिक ಮುಷ್ಟಿಕ (ಪುಂ) 1. ಕಂಸನ ಆಸ್ಥಾನದ ಒಬ್ಬ ಜಟ್ಟಿ. ಇವನು ಬಲರಾಮ ಮತ್ತು ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣರೊಡನೆ ಕುಸ್ತಿಮಾಡಿ ಹತನಾದನು. "मष्टिकासुरचाणूरमल्लयुद्धविशारदः"। 2. ಅಕ್ಕಸಾಲೆ, ಚಿನ್ನ ಬೆಳ್ಳಿ ಕೆಲಸದವನು. मुष्टिमोंषणं प्रयोजनमस्य "ठक्" (५-१-१०९)।

मुष्टिन्धय ಮುಷ್ಟಿಂಧಯ (ಪುಂ) 1. ಬಾಲಕ, ಸಣ್ಣ ಮಗು. मुष्टिं धयति पिबति—धेट् (पाने) "खश्" (३-२-३०)। मुमागमः (६-३-६७)। (ವಿಂ) 2. ನುಂಗುವ, ಕಬಳಿಸುವ. "अपि निखिललोकसुचरितमुष्टिन्धयदुरितमूर्च्छनादुष्टम्" दया०।

मुष्टिबन्ध ಮುಷ್ಟಿಬಂಧ (ಪುಂ) ಕೈ ಬಿಗಿಹಿಡಿಯುವಿಕೆ, ಹಸ್ತವನ್ನು ಮುಚ್ಚಿ ಹಿಡಿಯುವಿಕೆ.

मुष्णत् ಮುಷ್ಣತ್ (ವಿಂ) 1. ಕದಿಯುತ್ತಿರುವ, ಅಪಹರಿಸುತ್ತಿರುವ. मुष (स्तेये) "शतृ" (३-२-१२४)। 2. ನಿವಾರಿಸುತ್ತಿರುವ, ಹೋಗಲಾಡಿಸುತ್ತಿರುವ. "राजीवराजीवशलोलभृङ्गं मुष्णन्तमुष्णं ततिभिस्तरूणाम्" माघ० ४-९। 3. ಮೀರುತ್ತಿರುವ, ಮಿಗಿಲಾಗಿರುವ, ಅತಿಶಯವಾಗಿರುವ. "मुष्णन्तमिव तेजांसि विस्तीर्णोरःस्थलं पुरः" भट्टि० ९-९२)। 4. ವಂಚಿಸುತ್ತಿರುವ, ಮೋಸಪಡಿಸುತ್ತಿರುವ. 5. ಓಡಿಸುತ್ತಿರುವ, ದೂರಮಾಡುತ್ತಿರುವ. 6. ಮುಚ್ಚುತ್ತಿರುವ, ಕವಿಯುತ್ತಿರುವ, ಆವರಿಸುತ್ತಿರುವ. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–ती –ತೀ.**

मुसल ಮುಸಲ (ಪುನಂ) 1. ಒನಕೆ. मुस्यत्यनेन—मुस (खण्डने) "कलच्" (उ० १-१०६)। "न्यपप्तन् मुसले गृध्रा दीप्तयापाति चोल्कया" भट्टि० १५-२७। 2. ಒನಕೆಯ ಶಬ್ದ, ಧಾನ್ಯವನ್ನು ಕುಟ್ಟುವಾಗ ಆಗುವ ಒನಕೆಯ ಸದ್ದು. "मुसलमिदमियं च पातकाले मुहुरनुयाति कलेन हुंकृतेन" मुद्रा० १-४। 3. ಗದೆ.

मुसलपाणि ಮುಸಲಪಾಣಿ (ಪುಂ) ಬಲರಾಮ. मुसलः पाणौ यस्य। "संप्रत्यसांप्रतं वक्तुमुक्ते मुसलपाणिना" माघ० २-७०।

मुसलायुध ಮುಸಲಾಯುಧ (ಪುಂ) ಬಲರಾಮ. मुसलमायुधं यस्य।

मुसलिन् ಮುಸಲಿನ್ (ಪುಂ) 1. ಬಲರಾಮ. मुसलमस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। 2. ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಬಣ್ಣದ ಕಾಲುಗಳುಳ್ಳ ಕುದುರೆ. "मुसल्यन्यप्रभैकाङ्घ्रिः करालीं तु जरूदरः" वैज०।

मुसली ಮುಸಲೀ (ಸ್ತ್ರೀಂ) 1. ಗೌಳಿ, ಹಲ್ಲಿ. 2. ನೆಲತಾಳೆ. "गोधा निहाका मुसली"। "टट्टनी मुसली पल्ली" वैज०। "मुसली तालमूलिका" अम०।

मुसल्य ಮುಸಲ್ಯ (ವಿಂ) ಒನಕೆಯಿಂದ ಕೊಲ್ಲಲ್ಪಡುವವನು. मुसलेन वध्यः "यत्" (५-१-६६)। "विष्यो विषेण यो वध्यो मुसल्यो मुसलेन यः" अम०।

मुस्त ಮುಸ್ತ (ಪುಂ) ಒಂದು ವಿಧ ವಿಷ. "वत्सनाभो हलाहलः। मुस्तः कुष्ठो मेषशृङ्गः इत्याद्याश्च" वैज०।

मुस्तक ಮುಸ್ತಕ (ಪುನಂ) 1. ಭದ್ರಮುಸ್ತೆ, ಕೊನ್ನಾರಿಯ ಒಂದು ಭೇದ. मुस्तयति—मुस्त (संघाते) + णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)। (ಪುಂ) 2. ಒಂದು ವಿಧ ವಿಷ. "चत्वारि वत्सनाभानि मुस्तके द्वे प्रकीर्तिते" सुश्रुत० कल्प० २।

मुस्ता ಮುಸ್ತಾ (ಸ್ತ್ರೀಂ) ಭದ್ರಮುಸ್ತೆ, ಕೊನ್ನಾರಿಯ ಒಂದು ಭೇದ. मुस्तयति—मुस्त (संघाते) + णिच् "अच्" (३-१-१३४)। "विस्रब्धं क्रियतां वराहततिभिः मुस्ताक्षतिः पल्वले" शाकु० २-६।

मुस्ताद ಮುಸ್ತಾದ (ಪುಂ) ವರಾಹ, ಹಂದಿ. मुस्तामत्ति—अद (भक्षणे) "अण्" (३-२-१)।

मुस्तु ಮುಸ್ತು (ಪುಸ್ತ್ರೀಂ) ಮುಷ್ಟಿ, ಹಿಡಿ, ಬಿಗಿಹಿಡಿದ ಕೈ. मुस्यति खण्डयत्यनेन—मुस (खण्डने) "तुक्" बाहु०। "अक्लीबौ मुष्टिमुस्तू द्वौ संग्राहो मुचुटिः स्त्रियाम्" वैज०।

मुहिर ಮುಹಿರ (ಪುಂ) 1. ಕಾಮದೇವ, ಮನ್ಮಥ. 2. ಮೂರ್ಖ, ಅಜ್ಞ, ಅವಿವೇಕಿ. मुह्यति सभायाम् -मुह

(वैचित्ये) "किरच्" (उ० १-५२)। "मुहिरः काम-मूर्खयोः मेदि०।

मुहुस् ಮುಹುಸ್ (अव्य०) 1. ಮತ್ತೆ, ಪುನಃ, ತಿರುಗಿ. मुह (वैचित्ये) "उस्" बाहु०। "जयमिच्छति तस्य ज।तशङ्के मनसीमं मुहुराददे वितर्कम्" किरा० १३-२। 2. ಸ್ವಲ್ಪಕಾಲ. "अस्रैस्तावन्मुहुरुपचितैः दृष्टिरालुप्यते मे" मेघ० २-४२। "मुहुः क्षणेऽनुक्षणे च" वैज०।

मुहूर्त ಮುಹೂರ್ತ (पुं०) 1. ಒಂದು ಮುಹೂರ್ತಕಾಲ, ನಲವತ್ತೆಂಟು (48) ನಿಮಿಷಗಳ ಕಾಲ, ಎರಡು ಘಳಿಗೆಗಳ ಕಾಲ, ಹನ್ನೆರಡು ಕ್ಷಣಗಳ ಕಾಲ, ದಿವಸದ ಹದಿನೈದನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗ. हुर्छा (कौटिल्ये) "क्तः" मुडागमश्च (उ० ३-८९)। बाहु०।

ಹದಿನೈದು ನಿಮೇಷಗಳು	1 ಕಾಷ್ಠಾ
ಮೂವತ್ತು ಕಾಷ್ಠೆಗಳು	1 ಕಲೆ
ಮೂವತ್ತು ಕಲೆಗಳು	1 ಕ್ಷಣ
ಹನ್ನೆರಡು ಕ್ಷಣಗಳು	1 ಮುಹೂರ್ತ.

2. ಒಂದು ಕ್ಷಣಕಾಲ, ಅಲ್ಪಕಾಲ. "ते मुहूर्तमथ मूर्तिम-पीप्यन् प्रेम मानमवधूय वधूः स्वाः" माघ० १०-२। "नवाम्बुदानीकमुहूर्तलाञ्छने धनुष्यमोघं समधत्त साय-कम्" रघु० ३-५३। "मुहूर्तमल्पकाले स्याद्घटिका-द्वितयेऽपि च" हेम०।

मूक ಮೂಕ (पुं०) 1. ಒಬ್ಬ ದಾನವ, ಒಬ್ಬ ರಾಕ್ಷಸ. "सुरकृत्यमेतदवगम्य निपुणमिति मूकदानवः" किरा० १२-३६। 2. ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಮೀನು. "आत्माशी शम्बरो मूकः" त्रिकाण्ड०। 3. ಹೇಸರಕತ್ತೆಯಿಂದ ಹೆಣ್ಣು ಕುದುರೆಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಪ್ರಾಣಿ. "मूकरुण्डौ तु वेसरात्" वैज०। 4. ದರಿದ್ರ, ಬಡವ. (वि०) 5. ಮೂಗ, ವಾಗಿಂದ್ರಿಯವಿಲ್ಲದವನು. मू इति शब्दं कायति —कै (शब्दे) "कः" (३-२-३)। "मौनान्मूकः प्रवचनपटुर्वाचको जल्पको वा" भर्तृ० १-४७। "विरोधि-वचसो मूकान् वागीशातपि कुर्वते" माघ० २-२५। "मूको दैत्याऽवाग्दीनेषु" हेम०।

मूकाम्बा ಮೂಕಾಂಬಾ (स्त्री०) ದುರ್ಗಾದೇವಿ.

मूढ ಮೂಢ (वि०) 1. ಅಜ್ಞ, ತಿಳಿಗೇಡಿ, ಅವಿವೇಕಿ, ಮೂರ್ಖ. मुह (वैचित्ये) "क्तः" (३-४-७२)। "मूढं बुद्धमिवात्मानं हैमीभूतमिवायसम्" कुमा० ६-५५। 2. ಮರುಳುಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಭ್ರಮೆಹಿಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ತಬ್ಬಿಬ್ಬು ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಮಂಕುಹಿಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "प्रत्यासन्नविपत्ति-मूढमनसां प्रायो मतिः क्षीयते" पञ्चतं० २-४। 3. ದಡ್ಡ, ಪೆದ್ದ, ಮಂಕ, ಮಡ್ಡಿ, ವಿವೇಚನಾಶಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದವನು. "सन्तः परीक्ष्यान्यतरद्भजन्ते मूढः परप्रत्ययनेय-बुद्धिः" माल० १-२। 4. ಗಾಬರಿಗೊಂಡ, ಕಳವಳಗೊಂಡ. "ह्रीमूढानां भवति विफलप्रेरणा चूर्णमुष्टिः" मेघ० २-५। 5. ಪ್ರಜ್ಞೆತಪ್ಪಿದವನು, ಮೂರ್ಛೆರೋಗ ಹಿಡಿದವನು. 6. ಬುದ್ಧಿಯಿಲ್ಲದವನು, ಯೋಚನೆ ಮಾಡದವನು. "अल्पस्य हेतोर्बहु हातुमिच्छन् विचारमूढः प्रतिभासि मे त्वम्" रघु० २-४७। 7. ಅಲಸ, ಸೋಮಾರಿ. "मूढे मूढो मोहिनि तन्द्रिते" वैज०। "मूढस्तन्द्रिते जडे" हेम०।

मूढचेतन ಮೂಢಚೇತನ, —मति —ಮತಿ (वि०) ಅಜ್ಞಾನಿ, ತಿಳಿವಳಿಕೆಯಿಲ್ಲದವನು, ಮೂರ್ಖ. मूढा चेतना यस्य। "अवगच्छति मूढचेतनः प्रियनाशं हृदि शल्यमर्पितम्" रघु० ८-८८।

मूढता ಮೂಢತಾ (स्त्री०) ಅಜ್ಞತೆ, ತಿಳಿಗೇಡಿತನ, ತಿಳಿವಳಿಕೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. मूढस्य भावः "तल्" (५-१-११९)। "त्वः" **—त्वम् —ತ್ವಮ್.**

मूढधी ಮೂಢಧೀ (वि०) ದಡ್ಡ, ತಿಳಿಗೇಡಿ, ಮಂಕ, ಮಡ್ಡಿ. मूढा धीर्यस्य। "व्रजन्ति ते मूढधियः पराभवं भवन्ति माया।विषु ये न मायिनः" किरा० १-३०।

मूत ಮೂತ (वि०) 1. ಕಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟ. मूङ् (बन्धने) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಬಂಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಸೆರೆಹಿಡಿಯಲ್ಪಟ್ಟ. "बद्धे सन्दानितं मूतमुद्दितं सन्दितं सितम्" अम०।

मूत्र ಮೂತ್ರ (न०) ಮೂತ್ರ, ಉಚ್ಚೆ. मूत्र (प्रस्रवणे) कर्म० "घञ्" (३-३-१९)। "नाप्सु मूत्रं पुरीषं वा ष्ठीवनं वा समुत्सृजेत्" मनु० ४-५६। ಆಹಾರದ ಸಾರಾಂಶವು ರಸವಾಗುವುದು. ಸಾರವಿಲ್ಲದ ವಸ್ತುವು ಮಲದ್ರವವಾಗುವುದು. ಆ ದ್ರವವಸ್ತುವು ಸಿರೆಗಳ ಮೂಲಕ ಬಸ್ತಿಗೆ ಬಂದು ಅದು ಮೂತ್ರವಾಗುವುದು. "आहारस्य रसः सारः सारहीनो मलद्रवः। सिराभि-स्तज्जलं नीतं बस्तौ मूत्रत्वमाप्नुयात्"।

मूत्रकृच्छ्र ಮೂತ್ರಕೃಚ್ಛ್ರ (न०) ಉರಿಮೂತ್ರ, ಅಶ್ಮರೀ ರೋಗ, ಮೂತ್ರರೋಗ. मूत्रे कृच्छ्रम्।

मूत्रकोश ಮೂತ್ರಕೋಶ (पुं०) ಹೊಕ್ಕಳಿನ ಕೆಳಭಾಗ, ಬಸ್ತಿ.

मूत्रक्षय ಮೂತ್ರಕ್ಷಯ (पुं०) ಸರಿಯಾಗಿ ಮೂತ್ರ ಇಳಿಯದಿರುವಿಕೆ.

मूत्रदोष ಮೂತ್ರದೋಷ (पुं०) ಮೇಹರೋಗ. मूत्रस्य दोषो यस्मात्।

मूत्रपतन ಮೂತ್ರಪತನ (पुं०) ಪುನುಗು ಬೆಕ್ಕು.

मूत्रपुट ಮೂತ್ರಪುಟ (न०) ನಾಭಿಯ ಅಧೋಭಾಗ, ಹೊಕ್ಕಳಿನ ಕೆಳಭಾಗ, ಕೆಳಹೊಟ್ಟೆ. मूत्रस्य पुटम्।

मूत्राघात ಮೂತ್ರಾಘಾತ (पुं०) ಮೂತ್ರವನ್ನು ತಡೆಗಟ್ಟುವ ಒಂದು ರೋಗ. ಈ ರೋಗವು ಹದಿಮೂರು ವಿಧ.

मूत्राशय ಮೂತ್ರಾಶಯ (पुं०) ಹೊಕ್ಕಳಿನ ಕೆಳಭಾಗ. मूत्रस्याशयः।

मूर्ख ಮೂರ್ಖ (वि०) 1. ದಡ್ಡ, ಮಂಕ, ಪೆದ್ದ. मुह्यति — मुह (वैचित्ये) "खः" मूरच (उ० ५-२२)। 2. ಅಜ್ಞ, ತಿಳಿಗೇಡಿ, ವಿವೇಕವಿಲ್ಲದವನು, ವಿವೇಚನಾಶಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದವನು. "भुजङ्गमपि कोपितं शिरसि पुष्पवद्धारयेत् न तु प्रतिनिविष्टमूर्खजनचित्तमाराधयेत्" भर्तृ० २-३। 3. ಮಾಷ, ಉದ್ದು. "मूर्खः पुरीषमो माषः" त्रिकाण्ड०।

मूर्खता ಮೂರ್ಖತಾ (स्त्री०) 1. ದಡ್ಡತನ, ಮಂಕು. 2. ತಿಳಿಗೇಡಿತನ, ಅವಿವೇಕ, ವಿವೇಚನಾಶಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. मूर्खस्य भावः "तल्" (५-१-११९)। "त्वः"। –त्वम् –ತ್ವಮ್.

मूर्च्छना ಮೂರ್ಚ್ಛನಾ (स्त्री०) 1. ಸ್ವರದ ಬೆಳವಣಿಗೆ, ಧ್ವನಿಯು ವೃದ್ಧಿಹೊಂದುವುದು, ಸ್ವರಗಳ ಆರೋಹಣಾವರೋಹಣ. मुर्च्छा (मोहसमुच्छ्राययोः) "युच्" (३-३-१२८)। ಸ್ವರವು ಕ್ರಮವಾಗಿ ಬೆಳೆದು ರಾಗವಾಗಿ ಪರಿಣಮಿಸುವುದು ಮೂರ್ಛನೆ. ಇದು ಗ್ರಾಮದ (ಸ್ವರಗಳ ಸಮೂಹದ) ಏಳನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗ. "स्वरः संमूर्च्छितो यत्र रागतां प्रतिपद्यते। मूर्च्छनामिति तामाहुः कवयो ग्रामसंभवाम्" सं० दा०। "स्फुटीभवद्ग्रामविशेषमूर्च्छनामवेक्षमाणं महतीं मुहुर्मुहुः" माघ० १-१०। 2. ಮೂರ್ಛೆ ರೋಗ.

मूर्च्छा ಮೂರ್ಛಾ (स्त्री०) 1. ಮೂರ್ಛೆರೋಗ. मुर्च्छा (मोहसमुच्छ्राययोः) "अङ्" (३-३-१०६)। "प्रहारमूर्च्छापगमे रथस्या यन्तॄनुपालभ्य निवर्तिताश्वान्" रघु० ७-४४। 2. ಲೋಹದ ಭಸ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡುವ ವಿಧಾನ. 3. ಸ್ವರದ ಬೆಳವಣಿಗೆ, ಸ್ವರದ ಆರೋಹಣಾವರೋಹಣ. 4. ವೃದ್ಧಿಹೊಂದುವುದು, ಬೆಳೆಯುವುದು.

मूर्च्छाल ಮೂರ್ಛಾಲ (वि०) ಮೂರ್ಛೆರೋಗ ಹಿಡಿದವನು, ಜ್ಞಾನತಪ್ಪಿದವನು. मूर्च्छाऽस्त्यस्य "लच्" (५-२-९७)।

मूर्च्छित ಮೂರ್ಛಿತ (वि०) 1. ಮೂರ್ಛೆರೋಗ ಹಿಡಿದವನು. मूर्च्छाऽस्य संजातः "इतच्" (५-२-३६)। 2. ಬೆಳೆಸಲ್ಪಟ್ಟ, ವೃದ್ಧಿಹೊಂದಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

मूर्त ಮೂರ್ತ (वि०) 1. ಮೂರ್ಛೆರೋಗವುಳ್ಳವನು. मुर्च्छा (मोहसमुच्छ्राययोः) "क्तः" (३-४-७२)। न नत्वम् (८-२-५७)। 2. ಬೆಳೆಸಲ್ಪಟ್ಟ, ವೃದ್ಧಿಹೊಂದಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ದಡ್ಡ, ಹೆಡ್ಡ, ಮಂಕ. 4. ಮೂರ್ತಿಯುಳ್ಳ, ಶರೀರವನ್ನು ತಾಳಿದ. "मूर्तो विघ्नस्तपस इव नो भिन्नसारङ्गयूथः" शाकु० १-३३। 5. ಕಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟ, ಬಂಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. मुर्वी (बन्धने) "क्तः" (३-२-१०२)। 6. ಕಠಿನವಾದ. ನ್ಯಾಯಮತದಲ್ಲಿ ಪೃಥಿವಿ ಜಲ ತೇಜಸ್ಸು ವಾಯು ಮತ್ತು ಮನಸ್ಸು ಇವು ಮೂರ್ತದ್ರವ್ಯಗಳು. "पृथिव्यप्तेजोवायुमनांसि मूर्तद्रव्याणि"। "क्रियाश्रयत्वं मूर्तत्वम्" न्यायबोधिनी।

मूर्तत्व ಮೂರ್ತತ್ವ (न०) 1. ಒಂದು ಆಕಾರ ಹೊಂದಿರುವಿಕೆ, ರೂಪವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವಿಕೆ. 2. ಗೊತ್ತಾದ ಒಂದು ಅಳತೆಯಿಂದ ಕೂಡಿರುವಿಕೆ ಅಥವಾ ಚಲನೆಯಿಂದ ಕೂಡಿರುವಿಕೆ. "परिच्छिन्नपरिमाणवत्त्वम् क्रियावत्त्वं वा मूर्तत्वम्"।

मूर्ति ಮೂರ್ತಿ (स्त्री०) 1. ಆಕಾರ, ರೂಪ, ದೇಹ. मुर्च्छा (मोहसमुच्छ्राययोः) "क्तिन्" (३-३-९४)। "ध्वजाग्रधामा ददृशेऽथ शौरेः संक्रान्तमूर्तिर्मणिमेदिनीषु" माघ० ३-२३। 2. ವಿಗ್ರಹ, ಪ್ರತಿಮೆ. 3. ಸ್ವರೂಪ. "आचार्यो ब्रह्मणो मूर्तिः पिता मूर्तिः प्रजापतेः। भ्राता मरुत्पतेर्मूर्तिः माता साक्षात् क्षितेस्तनूः" भाग० ६-७-२९। 4. ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರ, ಮೈದೋರುವಿಕೆ, ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ. 5. ಕಾಠಿನ್ಯ, ದೃಢತೆ. 6. ಕಾಗೆ, ವಾಯಸ. "मूर्तिर्देहप्रतिमयोः काककाठिन्ययोरपि" वैज०।

मूर्तिमत् ಮೂರ್ತಿಮತ್ (वि०) 1. ದೇಹವನ್ನು ತಾಳಿದ, ಆಕಾರವನ್ನು ಹೊಂದಿದ. मूर्तिरस्यास्ति — "मतुप्" (५-२-९४)। "स्वयमागृहीतकमनीयकंकणस्तव मूर्तिमानिव महोत्सवः करः" मालती० ९-९। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। –मती –ಮತೀ. "शकुन्तला मूर्तिमती च सत्क्रिया" शाकु० ५-१५। 2. ಕಠಿನವಾದ, ಗಟ್ಟಿಯಾದ. (पुं०) 3. ದೇಹ, ಶರೀರ.

मूर्धकर्परी ಮೂರ್ಧಕರ್ಪರೀ (स्त्री०) ಛತ್ರಿ, ಕೊಡೆ. "कावारी मूर्धकर्परी" हारा०।

मूर्धज ಮೂರ್ಧಜ (पुं०) ತಲೆಯ ಕೂದಲು. मूर्ध्नि जायते—जनीं (प्रादुर्भावे) "ड:" (३-२-९७)। "बन्धे स्रंसिनि चैकहस्तयमिता: पर्याकुला मूर्धजा:" शाकु० १-२६।

मूर्धन् ಮೂರ್ಧನ್ (पुं०) 1. ಶಿರಸ್ಸು, ತಲೆ. मुह्यन्त्यस्मिन्—मुह (वैचित्ये) "कनि:" (उ० १-१५७)। उपधादीर्घ: धोऽन्तादेश: रादेशश्च निपा०। "पादाहतं यदुत्थाय मूर्धानमधिरोहति" माघ० २-४६। 2. ಶಿಖರ, ತುದಿ, ಮೇಲುಭಾಗ. "सप्रतापं महेन्द्रस्य मूर्ध्नि तीक्ष्णं न्यवेशयत्" रघु० ४-३९। 3. ಮುಂಭಾಗ, ಮುಂದೆ ಇರುವ ಬಯಲು ಪ್ರದೇಶ. "स किल संयुगमूर्ध्नि सहायतां मघवत: प्रतिपद्य महारथ:" रघु० ९-१९। 4. ಮುಂದಲೆ, ಹಣೆ. 5. ಮುಂದಾಳು, ಮುಖಂಡ.

मूर्धन्य ಮೂರ್ಧನ್ಯ (वि०) 1. ತಲೆಯಲ್ಲಿರುವ, ತಲೆಯ ಮೇಲಿರುವ. मूर्ध्नि भव: "यत्" (४-३-५५)। "स्वेदायतश्वसितवेगनिरस्तमुग्धमूर्धन्यरत्ननिकरैरिव हास्तिकानि" माघ० ५-३०। 2. ಮೂರ್ಧಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವ ऋ ट (ट ठ ड ढ ण) र ಮತ್ತು ष ವರ್ಣಗಳು. "ऋटुरषाणां मूर्धा"। 3. ಪ್ರಧಾನ, ಮುಖ್ಯ, ಮುಖಂಡ.

मूर्धपुष्प ಮೂರ್ಧಪುಷ್ಪ (पुं०) ಶಿರೀಷವೃಕ್ಷ, ಬಾಗೆ ಮರ. मूर्ध्नि पुष्पमस्य।

मूर्धरस ಮೂರ್ಧರಸ (पुं०) ಅನ್ನದ ಮೇಲಿನ ರಸ, ಮಂಡ, ಕೆನೆ. मूर्ध्नि भव: रस:।

मूर्धवेष्टन ಮೂರ್ಧವೇಷ್ಟನ (न०) ರುಮಾಲು, ಶಿರಸ್ತ್ರಾಣ, ಪೇಟಾ. मूर्ध्न: वेष्टनम्।

मूर्धाभिषिक्त ಮೂರ್ಧಾಭಿಷಿಕ್ತ (पुं०) 1. ರಾಜ್ಯದ ಸಿಂಹಾಸನಾರೋಹಣ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಪಟ್ಟಾಭಿಷೇಕ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ರಾಜ, -ಕ್ಷತ್ರಿಯ. मूर्ध्नि अभिषिक्त:। "महोन्नतेनाप्यभिनन्द्य मूर्ध्ना मूर्धाभिषिक्तं कुमुदो बभाषे" रघु० १६-८१। 2. ಕ್ಷತ್ರಿಯ, ರಾಜ, ದೊರೆ. 3. ಮಂತ್ರಿ, ಸಚಿವ, ಅಮಾತ್ಯ. "मूर्धाभिषिक्तो भूपाले मन्त्रिणि क्षत्रियेऽपि च" मेदि०।

मूर्धाभिषेक ಮೂರ್ಧಾಭಿಷೇಕ (पुं०) ಪಟ್ಟಾಭಿಷೇಕ, ಕ್ಷತ್ರಿಯನಿಗೆ ರಾಜದೀಕ್ಷೆಯನ್ನು ಕೊಡಲು ಮಾಡುವ ಅಭಿಷೇಕ.

मूर्धावसिक्त ಮೂರ್ಧಾವಸಿಕ್ತ (पुं०) 1. ಪಟ್ಟಾಭಿಷಿಕ್ತನಾದ ದೊರೆ. 2. ಸೇನಾಪತಿ. 3. ಧನುರ್ವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಕಲಿತವನು. 4. ಬಿಲ್ಲನ್ನು ಹಿಡಿದವನು, ಧನುರ್ಧರ. 5. ರತ್ನಪರೀಕ್ಷೆ ಮಾಡುವವನು, ರತ್ನದ ಗುಣವನ್ನರಿತವನು. 6. ಔಷಧಗಳ ಮೂಲಿಕೆಗಳನ್ನು ಬಲ್ಲವನು. मूर्धावसिक्तस्सेनेशो धनुर्वेद्यस्त्रधारक:। मणिरत्नौषधिज्ञश्च" वैज०। 7. ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಿಂದ (ವಿವಾಹಿತ) ಕ್ಷತ್ರಿಯ ಸ್ತ್ರೀಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಒಬ್ಬ ಮಿಶ್ರಜಾತಿಯವನು.

मूर्वा ಮೂರ್ವಾ (स्त्री०) ಕುರಟಗೆ ಬಳ್ಳಿ. मूर्वति—मुर्वी (बन्धने) "अच्" (३-१-१३४)।

मूल ಮೂಲ (पुंन०) 1. ಮೂಲನಕ್ಷತ್ರ, ಅಶ್ವಿನಿ ಮೊದಲುಗೊಂಡು ಹತ್ತೊಂಬತ್ತನೆಯ ನಕ್ಷತ್ರ. मूलति—मूल (प्रतिष्ठायाम्) "क:" (३-१-१३५)। "हस्ता स्वाती श्रवणा अक्लीबे मृगशिरो न पुंसि। स्यात् पुंसि पुनर्वसुपुष्यौ मूलं त्वस्त्री स्त्रियां शेषा:"। 2. ಶಿಫೆ, ಬಿಳಲು. 3. ನಿಕುಂಜ, ಪೊದರು. 4. ಬೇರು, ಗಿಡ ಮರಗಳನ್ನು ಭದ್ರವಾಗಿ ನಿಲ್ಲಿಸುವ ಭೂಮಿಯೊಳಗಿರುವ ಮರದ ಭಾಗ. "बद्धमूलस्य मूलं हि महद्वैरतरो:स्त्रिय:" माघ० २-३८। 5. ಒಂದು ವಸ್ತುವಿನ ಕೆಳಭಾಗ, ಆದಿಭಾಗ, ಬುಡ. "कस्याश्चिदासीद्रशना तदानीमङ्गुष्ठमूलार्पितसूत्रशेषा" रघु० ७-१०। 6. ಮರದ ಬುಡ, ಮರದ ಅಡಿಯ ಭಾಗ, ಮರದ ಕೆಳಭಾಗ. 7. ಕಾರಣ, ನಿದಾನ. "तौ हि मूलमुदेष्यन्त्या: जिगीषोरात्मसंपद:" माघ० २-७६। 8. ಪ್ರಾರಂಭ, ಮೊದಲು. 9. ಸಮೀಪ, ಹತ್ತಿರ. 10. ಶಿಲೆ, ಕಲ್ಲು. 11. ವಶೀಕರಣ. 12. ಪ್ರತಿಷ್ಠೆ. 13. ಆಧಾರ, ಮೂಲಕಾರಣ. "रक्षोगृहस्थितिमूलमग्निशुद्धौ त्वनिश्चय:" उ० रा० १-६। 14. ಮೂಲ ಗ್ರಂಥ, ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಿಂದ ವಿವರಿಸಲ್ಪಡುವ ಗ್ರಂಥ, ಮೂಲ ಪಾಠ. 15. (ರಾಜನ) ರಾಜ್ಯ, (ರಾಜನ) ವಾಸಸ್ಥಳ. "स गुप्तमूलप्रत्यन्त: शुद्धपार्ष्णिरयान्वित:" रघु० ४-२६। 16. ಮೂಲಧನ, ಬಾಡವಾಳ. 17. ಪಾರ್ಶ್ವ, ಒಂದು ಪಕ್ಷ. 18. ತಳ, ಕೆಳಭಾಗ, "मूलं पार्श्वाद्ययोरङ्घ्रौ। निकुञ्जशिफयो: स्वीये शिलायां च वशीकृतौ। प्रतिष्ठायाम्" हेम०। 19. ಹಿಪ್ಪಲಿ ಬೇರು. 20. ಸೂರಣ ಗಡ್ಡೆ. 21. ತನ್ನದಲ್ಲದ (ಇತರನ) ಆಸ್ತಿಯನ್ನು ಮಾರುವವನು. 22. ಮೂಲ ಕಾರಣ, ಮೂಲಪ್ರಕೃತಿ. 23. ಅಭ್ಯಂತರರಹಿತವಾದ ಪರಬ್ರಹ್ಮ, ಚರಾಚರಸಕಲ ಜಗತ್ತಿಗೂ ಕಾರಣನಾದ ಪರಮಾತ್ಮ.

मूलक ಮೂಲಕ (ನಂ) ಮೂಲಂಗಿ ಗೆಡ್ಡೆ. मूलयति— मूल (रोपणे) "क्वुन्" (उं २-३२)। "वर्जनीयं सदा विप्रैर्मूलकं मदिरासमम्" ब्राह्मपुं।

मूलकर्मन् ಮೂಲಕರ್ಮನ್ (ನಂ) ಹಿಂಸಾಕೃತ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ಮಾಡುವ ಮೂಲಿಕಾಪ್ರಯೋಗ, ಮೂಲಿಕೆಗಳ ಮೂಲಕ ವಶಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಕಾರ್ಯ.

मूलकार ಮೂಲಕಾರ (ಪುಂ) ಮೂಲಗ್ರಂಥವನ್ನು ರಚಿಸಿದವನು. मूलं करोति—डुकृञ् (करणे) "अण्" (३-२-१)।

मूलकारण ಮೂಲಕಾರಣ (ನಂ) 1. ಆದ್ಯಕಾರಣ, ಪ್ರಧಾನಕಾರಣ. मूलं कारणम्। "क्रियाणां खलु धर्म्याणां सत्पत्न्यो मूलकारणम्" कुमा० ६-१३। 2. ಸಾಂಖ್ಯ ಮತೋಕ್ತವಾದ ಮೂಲಪ್ರಕೃತಿ.

मूलकारिका ಮೂಲಕಾರಿಕಾ (ಸ್ತ್ರೀಂ) 1. ಮೂಲ ಗ್ರಂಥದ ವಿಷಯವನ್ನು ವಿವರಿಸುವ ಪದ್ಯರೂಪವಾದ ಗ್ರಂಥ. 2. ಮೂಲಧನದ ಬಡ್ಡಿ.

मूलज ಮೂಲಜ (ನಂ) 1. ಬೇರು ಅಥವಾ ಗೆಡ್ಡೆಯಿಂದ ಹುಟ್ಟುವ. (1) ಹಸಿಶುಂಠಿ (2) ಅರಿಶಿನ (3 ಪದ್ಮ, ಕಮಲ. (ವಿಂ) 2. ಮೂಲನಕ್ಷತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ. 3. ಮೂಲತತ್ತ್ವದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ.

मूलत्रिकोण ಮೂಲತ್ರಿಕೋಣ (ನಂ) ರವಿ ಮೊದಲಾದ ಗ್ರಹಗಳ ರಾಶಿರೂಪವಾದ ಗೃಹ.

ರವಿಗೆ	ಸಿಂಹ
ಚಂದ್ರನಿಗೆ	ವೃಷಭ
ಕುಜನಿಗೆ	ಮೇಷ
ಬುಧನಿಗೆ	ಕನ್ಯಾ
ಗುರುವಿಗೆ	ಧನುಸ್ಸು
ಶುಕ್ರನಿಗೆ	ತುಲಾ
ಶನಿಗೆ	ಕುಂಭ

ಇವು ಮೂಲತ್ರಿಕೋಣಗಳು. "सिंहो वृषश्च मेषश्च कन्या धन्वी घटो घटः। अर्कादीनां त्रिकोणानि मूलानि राशयः क्रमात्"।

मूलदेव ಮೂಲದೇವ (ಪುಂ) ಕಂಸ. "कंसः स्यादुग्रसेनजः। कर्णीसुतो मूलदेवः" त्रिकाण्ड०।

मूलद्रव्य ಮೂಲದ್ರವ್ಯ, –धन –ಧನ (ನಂ) ಮೂಲಧನ, ಬಂಡವಾಳ.

मूलधातु ಮೂಲಧಾತು (ಪುಂ) ಕೀವು, ಲಸಿಕೆ, ಮೈನೀರು.

मूलपर्णी ಮೂಲಪರ್ಣೀ (ಸ್ತ್ರೀಂ) ಮಂಜಿಷ್ಠೆ. मूले पर्णमस्याः।

मूलप्रकृति ಮೂಲಪ್ರಕೃತಿ (ಸ್ತ್ರೀಂ) 1. ಪ್ರಧಾನ, ಜಗತ್ತಿನ ಸೃಷ್ಟಿಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಮೂಲಕಾರಣವಾದ ಆದಿಶಕ್ತಿ. मूलाचासौ प्रकृतिश्च। ಸಕಲ ಜಗತ್ತಿಗೂ ತ್ರಿಗುಣಾತ್ಮಕವಾದ ಪ್ರಕೃತಿಯೇ ಮೂಲಕಾರಣವೆಂದು ಸಾಂಖ್ಯರ ಮತ. ಕೇವಲ ಪ್ರಕೃತಿಯೇ ಮೂಲಪ್ರಕೃತಿ. प्रकरोति इति प्रकृतिः ಎಂಬ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯಿಂದ ಇದು ಮತ್ತೊಂದರ ವಿಕೃತಿಯಲ್ಲ. ಮಹದಾದಿತತ್ತ್ವಗಳ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಇದು ಮೂಲವಾದುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಮೂಲವಾದುದು ಯಾವುದೂ ಇಲ್ಲ. "प्रकृतेर्महान् ततोऽहंकारस्तस्माद्गणश्च षोडशकः। तस्मादपि षोडशकात् पञ्चभ्यः पञ्च भूतानि" सां० का०। (ಪುಂ ಬಂ ವಂ) 2. ವಿಜಿಗೀಷು ಅರಿ ಮಧ್ಯಮ ಮತ್ತು ಉದಾಸೀನರೆಂಬ ರಾಷ್ಟ್ರ ಪ್ರಮುಖರು. ಅಮಾತ್ಯ ರಾಷ್ಟ್ರ ದುರ್ಗ ಮತ್ತು ಅರ್ಥ ಮುಂತಾದ ದ್ರವ್ಯಪ್ರಕೃತಿಗಳಿಗೆ ಮೇಲಿನ ನಾಲ್ಕು ಪ್ರಕೃತಿಗಳು ಮೂಲವು. "मध्यमस्य प्रचारं च विजिगीषोश्च चेष्टितम्। उदासीनप्रचारं च शत्रोश्चैव प्रयत्नतः। एताः प्रकृतयो मूलं मण्डलस्य समासतः" मनु० ७-१५५, १५६।

मूलभृत्य ಮೂಲಭೃತ್ಯ (ಪುಂ) ವಂಶಪರಂಪರೆಯಿಂದ ಬಂದಿರುವ ಸೇವಕ.

मूलरस ಮೂಲರಸ (ಪುಂ) ಕುರಟಗೆ ಬಳ್ಳಿ.

मूलवित्त ಮೂಲವಿತ್ತ (ನಂ) ಮೂಲಧನ, ಬಂಡವಾಳ.

मूलवर्तिन् ಮೂಲವರ್ತಿನ್ (ವಿಂ) ಗೆಡ್ಡೆ ಗೆಣಸುಗಳನ್ನು ತಿಂದು ಜೀವಿಸುವವನು.

मूलशाकट ಮೂಲಶಾಕಟ (ನಂ) ಗೆಡ್ಡೆ ಗೆಣಸುಗಳನ್ನು ಬೆಳೆಯುವ ಭೂಮಿ. मूलानां भवनं क्षेत्रम्—मूल "शाकटः" (वा० ५-२-२९)। **–शाकिनम् –ಶಾಕಿನಮ್.**

मूलस्थान ಮೂಲಸ್ಥಾನ (ನಂ) 1. ಪರಬ್ರಹ್ಮ. 2. ತಳಹದಿ, ಆಧಾರ. 3. ವಾಯು, ಗಾಳಿ.

मूला ಮೂಲಾ (ಸ್ತ್ರೀಂ) ಶತಾವರೀ ಗಿಡ.

मूलाधार ಮೂಲಾಧಾರ (ಪುಂ) ಗುಹ್ಯಸ್ಥಾನ ಮತ್ತು ಜನನೇಂದ್ರಿಯಗಳ ಮಧ್ಯದ ಎರಡು ಅಂಗುಲಗಳ ಪ್ರದೇಶ. ಇದು ದೇಹದೊಳಗಿನ ಸಕಲ ನಾಡಿಗಳಿಗೂ ಮೂಲಸ್ಥಾನವಾಗಿರುವುದು. ಈ ಮೂಲಾಧಾರಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಸುವರ್ಣವರ್ಣದ ಚತುರ್ದಲ ಪದ್ಮವೊಂದಿರುವುದು. ಆ ಪದ್ಮದ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಇಚ್ಛಾಜ್ಞಾನಕ್ರಿಯಾತ್ಮಕವಾದ ತ್ರಿಕೋಣವೊಂದಿರುವುದು. ಅದರ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಕೋಟಿಸೂರ್ಯಸಮಾನಕಾಂತಿಯುಳ್ಳ ಸ್ವಯಂಭುಲಿಂಗವಿರುವುದು.

"मूलाधारे त्रिकोणाख्ये इच्छाज्ञानक्रियात्मके। मध्ये स्वयम्भुलिङ्गन्तु कोटिसूर्यसमप्रभम्" तन्त्रसा०।

मूलाह्व ಮೂಲಾಹ್ವ (न०) ಮೂಲಂಗಿ. मूलमाह्वा अस्य।

मूलिन् ಮೂಲಿನ್ (पुं०) 1. ವೃಕ್ಷ, ಮರ, ಗಿಡ, ಲತೆ. मूलमस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। "ठन्" **मूलिकः ಮೂಲಿಕಃ.** 2. ಸುಳ್ಳುಸಾಕ್ಷಿ. "मध्यस्थः प्राश्निकः साक्षी मूली स्याद्दृष्टसाक्षिणि" वैज०।

मूलोच्छेदन ಮೂಲೋಚ್ಛೇದನ (न०) ಬುಡವನ್ನು ಕಿತ್ತುಹಾಕುವುದು, ಬುಡಸಹಿತ ನಾಶಪಡಿಸುವುದು, ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ನಾಶಪಡಿಸುವುದು. मूलस्योच्छेदनम्।

मूलोत्पाटन ಮೂಲೋತ್ಪಾಟನ (न०) ಬೇರುಸಹಿತ ಕಿತ್ತುಹಾಕುವುದು, ಬುಡಸಹಿತ ನಾಶಪಡಿಸುವುದು. मूल +उद्+पट (भाषार्थे)+णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)।

मूल्य ಮೂಲ್ಯ (न०) 1. ಬೆಲೆ, ಧಾರಣೆ. 2. ವೇತನ, ಕೂಲಿ. मूलेनानाम्यम् मूलेन समो वा "यत्" (४-४-९१)। "मल्यं वेतनवस्नयोः" वैज०। (वि०) 3. ಬೇರು ಸಹಿತ ಕೀಳಲ್ಪಡುವ, ಬುಡಸಹಿತ ಕೀಳಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. मूलतः उत्पाटचते—मूलमार्बहि यस्य मूल्यो मुद्गादिः मूल "यत्" (४-४-८८)।

मूष ಮೂಷ (पुं०) 1. ಲೋಹವನ್ನು ಕರಗಿಸುವ ಮೂಸಿ, ಕೂವೆ. 2. ಮೂಷಕ, ಇಲಿ. मूष (स्तेये) "अच्" (३-१-१३४)। स्त्रियां जातिं० "ङीष्" (४-१-६३)। **मूषी ಮೂಷೀ.**

मूषक ಮೂಷಕ (पुं०) 1. ಇಲಿ, ಹೆಗ್ಗಣ. मूष (स्तेये) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 2. ಚೋರ, ಕಳ್ಳ.

मूषकपर्णी ಮೂಷಕಪರ್ಣೀ (स्त्री०) ಇಲಿಯಾಲದ ಗಿಡ, ಇಲಿ ಕಿವಿಯ ಗಿಡ. मूषक इव पर्णान्यस्याः "ङीष्" (४-१-६४)। "प्रत्यक्श्रेणी सुतश्रेणी रण्डा मूषकपर्ण्यपि" अम०।

मूषका ಮೂಷಕಾ (स्त्री०) ಹೆಣ್ಣು ಇಲಿ. मूष (स्तेये) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "टाप्" (४-१-४)।

मूषकाराति ಮೂಷಕಾರಾತಿ (पुं०) ಮಾರ್ಜಾರ, ಬೆಕ್ಕು. मूषकस्यारातिः।

मषण ಮೂಷಣ (न०) ಕಳ್ಳತನ, ಕಳವು. मूष (स्तेये) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

मूषणीय ಮೂಷಣೀಯ (वि०) 1. ಕದಿಯಲ್ಪಡುವ. 2. ಕದಿಯಬೇಕಾದ, 3. ಕದಿಯಲು ಶಕ್ಯವಾದ. 4. ಕದಿಯಲು ಅರ್ಹವಾದ. मूष (स्तेये) "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः"। **मूषितव्यः ಮೂಷಿತವ್ಯಃ.**

मूषत् ಮೂಷತ್ (वि०) ಕದಿಯುತ್ತಿರುವ, ಅಪಹರಿಸುತ್ತಿರುವ. मूष (स्तेये) "शतृ" (३-१-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **-न्ती -ನ್ತೀ.**

मूषा ಮೂಷಾ (स्त्री०) ಲೋಹವನ್ನು ಕರಗಿಸುವ ಮೂಸಿ, ಕೂವೆ. मूष (स्तेये) "कः" (३-१-१३५)। "बृहद्भाण्डे तुषैः पूर्णे मध्ये मूषां विधारयेत्। क्षिप्त्वाग्नि मुद्रयेद्भाण्डं तद्भाण्डं पुटमुच्यते" भावप्र०।

मूषातुत्थ ಮೂಷಾತುತ್ಥ (न०) ನೀಲ ಮೈಲುತುತ್ತ. मूषाजातं तुत्थम्।

मूषिक ಮೂಷಿಕ (पुं०) 1. ಇಲಿ. मुष्णाति धान्यादिकम् —मुष (स्तेये) "किकन्" (उ० २-४२)। दीर्घश्च। "धनेन बलवान् सर्वो धनाद्भवति पण्डितः। पश्यायं मूषिकः पापः स्वजातिसमतां गतः" हितो०। स्त्रियां "टाप्" (४-१-४)। **-का -ಕಾ.** 2. ಹೆಣ್ಣು ಇಲಿ. 3. ಕಾಡು ಇಲಿ. 4. ಜೇಡರಹುಳು. "मूषिका लूतिका लूता तन्तुवायुश्च जालिकः" वैज०। 5. ಮೂಸಿ, ಕೂವೆ.

मूषिकवाहन ಮೂಷಿಕವಾಹನ (पुं०) ವಿನಾಯಕ, ಗಣಪತಿ.

मूषिकाञ्चन ಮೂಷಿಕಾಂಚನ (पुं०) ವಿನಾಯಕ, ಗಣಪತಿ.

मूषिकाह्वय ಮೂಷಿಕಾಹ್ವಯ (पुं०) ಇಲಿಯಾಲದ ಗಿಡ.

मूषी ಮೂಷೀ (स्त्री०) ಮೂಸಿ, ಕೂವೆ, ಲೋಹವನ್ನು ಕರಗಿಸುವ ಮಣ್ಣಿನ ಪಾತ್ರೆ.

मृकण्डु ಮೃಕಂಡು (पुं०) ಮೃಕಂಡು ಋಷಿ. मृगस्य कण्डुः पृषो० गलोपः।

मृग ಮೃಗ (पुं०) 1. ಜಿಂಕೆ, ಹುಲ್ಲೆ, ಚಿಗರಿ. मृग्यते व्याधैः —मृग (अन्वेषणे) "घञ्" (३-३-१९)। "अङ्काधिरोपितमृगश्चन्द्रमा मृगलाञ्छनः" माघ० २-५६। 2. ಪ್ರಾಣಿ, ಪಶು, ತಿರ್ಯಗ್ಜಂತು. "न विरोधिनी रुषमियाय पथि मृगविहङ्गसंहतिः" किरा० १२-४६। "नाभिषेको न संस्कारः सिंहस्य क्रियते मृगैः। विक्रमार्जितराज्यस्य स्वयमेव मृगेन्द्रता"। 3. ಅನ್ವೇಷಣ, ಹುಡುಕುವುದು. "पर्येषणा परीच्छा च मृगणान्वेषणा मृगः" वैज०। 4. ಮೃಗಶೀರ್ಷನಕ್ಷತ್ರ. "मृगस्तु मृगशीर्षऽपि" वैज०। 5. ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಆನೆ.

6. ಯಾಚನೆ, ಬೇಡಿಕೆ. 7. ಬೇಟೆ. "मृगः कुरङ्गे याच्ञायां मृगयायां गजान्तरे। पशौ नक्षत्रभेदेऽपि" हेम०। 8. ಮಾರ್ಗಶೀರ್ಷಮಾಸ. 9. ಮಕರರಾಶಿ. "मृगकर्कटसंक्रान्ती द्वे तूदग्दक्षिणायने। विषुवती तुलामेषे गोलमध्ये तथापरा:"।

मृगजल ಮೃಗಜಲ (न०) ಮರೀಚಿಕೆ, ಬಿಸಿಲ್ಗುದುರೆ.

मृगजालिका ಮೃಗಜಾಲಿಕಾ (स्त्री०) ಮೃಗಗಳನ್ನು ಹಿಡಿಯಲು ಬೀಸುವ ಬಲೆ. मृगाणां जालिका।

मृगजीवन ಮೃಗಜೀವನ (पुं०) ವ್ಯಾಧ, ಕಿರಾತ, ಬೇಡರವನು. मृगैर्जीवति—जीव (प्राणधारणे) "ल्युः" (३-१-१३४)।

मृगणा ಮೃಗಣಾ (स्त्री०) ಅನ್ವೇಷಣ, ಹುಡುಕುವುದು. मृग (अन्वेषणे) + णिच् "युच्" (३-३-१०७)। "मार्गणं मृगणा मृगः" अम०।

मृगतृष् ಮೃಗತೃಷ್ (स्त्री०) ಮರೀಚಿಕೆ, ಬಿಸಿಲ್ಗುದುರೆ. मृगाणां तृट् अस्त्यत्र। एवं **मृगतृषा ಮೃಗತೃಷಾ, –तृष्णा –ತೃಷ್ಣಾ.**

मृगतृष्णिका ಮೃಗತೃಷ್ಣಿಕಾ (स्त्री०) ಬಿಸಿಲ್ಗುದುರೆ. मृगतृष्णा स्वार्थे "कः"। "टाप्" (४-१-४)। "स्रोतोवहां पथि निकामजलामतीत्य जातःसखे प्रणयवान् मृगतृष्णिकायाम्" शाकु० ६-१६। ಬಾಯಾರಿದ ಜಿಂಕೆಗಳು ದೂರದಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯಕಿರಣವನ್ನು ನೋಡಿ ನೀರಿನ ಭ್ರಾನ್ತಿಯಿಂದ ಅಲ್ಲಿಗೆ ಓಡಿಹೋಗುವುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು.

मृगदंशक ಮೃಗದಂಶಕ (पुं०) ನಾಯಿ. मृगान् दशति—दंश (दशने) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "कौलेयकः सारमेयः कुक्कुरो मृगदंशकः" अम०।

मृगदृश् ಮೃಗದೃಶ್ (स्त्री०) ಜಿಂಕೆಯಂತೆ ಕಣ್ಣುಗಳುಳ್ಳ ಹೆಂಗಸು. मृगस्य दृगिव दृक् यस्याः। "हिमधाम्नि दर्पणतले च मुहुः स्वमुखश्रियं मृगदृशो ददृशुः" माघ० ९-५३।

मृगद्विष् ಮೃಗದ್ವಿಷ್ (पुं०) 1. ಸಿಂಹ. 2. ವ್ಯಾಘ್ರ, ಹುಲಿ. मृगान् द्वेष्टि—द्विष (अप्रीतौ) "क्विप्" (३-२-६१)।

मृगधर ಮೃಗಧರ (पुं०) ಚಂದ್ರ. मृगस्य धरः।

मृगधूर्त ಮೃಗಧೂರ್ತ (पुं०) ಜಂಬುಕ, ನರಿ. मृगेषु धूर्तः। संज्ञायां "कन्" (५-३-७५)। **–धूर्तकः –ಧೂರ್ತಕಃ.**

मृगनाभि ಮೃಗನಾಭಿ (पुं०) ಮೃಗಮದ, ಕಸ್ತೂರಿ. मृगस्य नाभिः। "प्रस्थं हिमाद्रेर्मृगनाभिगन्धि किञ्चित्क्वणत्किन्नरमध्युवास" कुमा० १-५४।

मृगनाभिजा ಮೃಗನಾಭಿಜಾ (स्त्री०) ಮೃಗದ ನಾಭಿಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಕಸ್ತೂರಿ. मृगनाभौ जायते—जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९७)।

मृगनेत्रा ಮೃಗನೇತ್ರಾ (स्त्री०) ಮೃಗಶೀರ್ಷನಕ್ಷತ್ರವೇ ನಾಯಕನಾಗಿ ಉಳ್ಳ ರಾತ್ರಿಗಳು. मृगो मृगशीर्षं नेता यासां ता मृगनेत्रा रात्रयः — मृग + नेतृ "अप्" (वा० ५-४-११५)।

मृगपति ಮೃಗಪತಿ (पुं०) 1. ಮೃಗರಾಜ, ಸಿಂಹ. मृगाणां पतिः। "यल्लीलां मृगपतिराददेऽनवद्यामादातुं स्वजनमनांस्युदारवीर्यः" भाग० ५-२५-१०। 2. ಗಂಡು ಜಿಂಕೆ. 3. ವ್ಯಾಘ್ರ, ಹುಲಿ.

मृगपिप्लु ಮೃಗಪಿಪ್ಲು (पुं०) ಚಂದ್ರ, ಮೃಗವೇ ಲಾಂಛನವಾಗಿರುವ ಹಿಮಾಂಶು. मृगः कुरङ्गः पिप्लुरस्मिन्। "सुधांगमौ द्वौ मृगपिप्लुपक्षजौ दशाश्वसिप्रग्रहणेमिचन्दिराः" त्रिकाण्ड०।

मृगपोत ಮೃಗಪೋತ (पुं०) ಜಿಂಕೆಯ ಮರಿ. मृगस्य पोतः। **–पोतकः –ಪೋತಕಃ, –शावः –ಶಾವಃ, –शावकः –ಶಾವಕಃ.** "क्व वयं क्व परोक्षमन्मथो मृगशावैः सममेधितो जनः" शाकु० २-१८।

मृगबन्धनी ಮೃಗಬಂಧನೀ (स्त्री०) ಮೃಗಗಳನ್ನು ಹಿಡಿಯುವ ಬಲೆ. मृगा बध्यन्तेऽनया — बन्ध (बन्धने) "ल्युट्" (३-३-११७)। "ङीप्" (४-१-१५)।

मृगबन्धिनी ಮೃಗಬಂಧಿನೀ (स्त्री०) ಮೃಗಗಳನ್ನು ಹಿಡಿಯುವ ಬಲೆ. मृगान् बध्नाति—बन्ध (बन्धने) "णिनिः" (३-१-१३४)। "ङीप्" (४-१-५)।

मृगमद ಮೃಗಮದ (पुं०) ಕಸ್ತೂರಿ. मृगस्य मदः।

मृगया ಮೃಗಯಾ (स्त्री०) ಬೇಟೆ. मृग्यन्तेऽत्र मृगाः—मृग (अन्वेषणे) "शः" यक् च निपा० (वा० ३-३-१०१)। "मिथ्यैव व्यसनं वदन्ति मृगयामीदृग्विनोदः कुतः" शाकु० २-५।

मृगयु ಮೃಗಯು (पुं०) ವ್ಯಾಧ, ಬೇಟೆಗಾರ, ಬೇಡರವನು. मृगान् याति—या (प्रापणे) "कुः" (उ० १-३७)। "हन्ति नोपशयस्थोऽपि शयालुर्मृगयुर्मृगान्" माघ० २-८०।

मृगराज् ಮೃಗರಾಜ್ (पुं०) 1. ಮೃಗಗಳ ರಾಜ, ಸಿಂಹ. मृगाणां राट्। "पतिते पतङ्गमृगराजि निजप्रतिबिम्बरोषित इवाम्बुनिधौ" माघ० ९-१८। **–राजः –ರಾಜಃ.** मृगाणां राजा। "टच्" (५-४-९१)। "शिलाविभङ्गै-

मृगराजशावस्तुङ्गं नगोत्सङ्गमिवारुरोह" रघु० ६-३। 2. ಸಿಂಹರಾಶಿ. 3. ಚಂದ್ರ.

मृगरिपु ಮೃಗರಿಪು (पुं०) ಸಿಂಹ. मृगाणां रिपुः।

मृगरोमन् ಮೃಗರೋಮನ್ (न०) ಉಣ್ಣೆ, ತುಪಟ. मृगस्य रोम।

मृगरोमज ಮೃಗರೋಮಜ (न०) ರಾಂಕವ, ಶಾಲು, ಉಣ್ಣೆಯ ಬಟ್ಟೆ. मृगस्य रोमभ्यो जायते — जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९८)।

मृगलाञ्छन ಮೃಗಲಾಂಛನ (पुं०) ಚಂದ್ರ. मृगो लाञ्छनं यस्य। "अङ्काधिरोपितमृगश्चन्द्रमा मृगलाञ्छनः" माघ० २-५३।

मृगलोचन ಮೃಗಲೋಚನ (पुं०) 1. ಚಂದ್ರ. (स्त्री०) **–लोचना –ಲೋಚನಾ.** 2. ಜಿಂಕೆಯ ಕಣ್ಣುಗಳಂತೆ ಕಣ್ಣುಗಳುಳ್ಳ ಹೆಂಗಸು. मृगस्य लोचने इव लोचने यस्याः।

मृगवधाजीव ಮೃಗವಧಾಜೀವ (पुं०) ಮೃಗಗಳನ್ನು ಕೊಂದು ಜೀವಿಸುವ ವ್ಯಾಧ, ಬೇಡರವನು. मृगवधेन आजीवति — आ + जीव (प्राणधारणे) "कः" (३-१-१३५)।

मृगविद्विष् ಮೃಗವಿದ್ವಿಷ್ (पुं०) ಸಿಂಹ. मृगाणां विद्विट्। "मृगविद्विषामिव यदित्थमजनि मिषतां पृथासुतैः" माघ० १५-३४।

मृगव्य ಮೃಗವ್ಯ (न०) ಬೇಟೆ. मृगाः व्ययन्तेऽत्र—व्यय (गतौ) "डः" (वा० ३-२-१०१)। "अयमेव मृगव्यसत्रकामः प्रहरिष्यन् मयि मायया शमस्थे" किरा० १३-९।

मृगशिरस् ಮೃಗಶಿರಸ್ (न०) ಮೃಗಶೀರ್ಷನಕ್ಷತ್ರ. मृगस्येव शिरोऽस्य। **–शिरा –ಶಿರಾ.** ಎಂದು ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗ ರೂಪವೂ ಉಂಟು.

मृगशीर्ष ಮೃಗಶೀರ್ಷ (न०) ಮೃಗಶೀರ್ಷ ನಕ್ಷತ್ರ. मृगस्येव शीर्षमस्य। **–शीर्षा –ಶೀರ್ಷಾ** (स्त्री०) **–शीर्षन् –ಶೀರ್ಷನ್** (पुं०) ರೂಪಗಳೂ ಉಂಟು.

मृगहन् ಮೃಗಹನ್ (पुं०) ವ್ಯಾಧ, ಬೇಡರವನು, ಮೃಗಗಳನ್ನು ಕೊಲ್ಲುವವನು, ಬೇಟೆಗಾರ.

मृगाक्षी ಮೃಗಾಕ್ಷೀ (स्त्री०) 1. ಜಿಂಕೆಯಂತೆ ಕಣ್ಣುಗಳುಳ್ಳ ಹೆಂಗಸು. मृगस्येव अक्षिणी यस्याः "षच्" (५-४-११३)। "अपयाति सरोषया निरस्ते कृतकं कामिनि चुक्षुवे मृगाक्ष्या" माघ० ९-८३। 2. ಇಂದ್ರವಾರುಣೀ ಲತೆ, ಹಾವುಮೆಕ್ಕೆ ಗಿಡ. 3. ರಾತ್ರಿ. "मृगाक्षी मृगलोचना। त्रियामेन्द्रवारुणी च" हेम०।

मृगाङ्क ಮೃಗಾಂಕ (पुं०) ಚಂದ್ರ. मृगः अङ्को यस्य। "विनिद्रपत्रालिगतालिकैतवात् मृगाङ्कचूडामणिवर्जनार्जितम्" नैष० १-७८।

मृगाङ्कमूर्ति ಮೃಗಾಂಕಮೂರ್ತಿ (पुं०) ಚಂದ್ರ. मृगाङ्का मूर्तिरस्य। "उत्सङ्गसङ्गिहरिणस्य मृगाङ्कमूर्तेः" माघ० ४-२२।

मृगाङ्गना ಮೃಗಾಂಗನಾ (स्त्री०) ಹೆಣ್ಣುಜಿಂಕೆ, ಹುಲ್ಲೆ. मृगस्याङ्गना। "तया गृहीतं नु मृगाङ्गनाभ्यस्ततो गृहीतं नु मृगाङ्गनाभिः" कुमा० १-४६।

मृगाजिन ಮೃಗಾಜಿನ (न०) ಕೃಷ್ಣಾಜಿನ, ಜಿಂಕೆಯ ಚರ್ಮ. मृगस्य अजिनं चर्म।

मृगाजीव ಮೃಗಾಜೀವ (पुं०) 1. ವ್ಯಾಧ, ಮೃಗಗಳನ್ನು ಬೇಟೆಯಾಡಿ ಜೀವಿಸುವವನು. 2. ಚಿರತೆ, ಕಿರುಬ, ಶಿವಂಗಿ.

मृगाण्डजा ಮೃಗಾಂಡಜಾ (स्त्री०) ಕಸ್ತೂರಿ. मृगस्य अण्डाकारात् नाभिस्थितपिण्डात् जायते।

मृगादन ಮೃಗಾದನ (पुं०) ನಾಯಿಹುಲಿ, ಕತ್ತೆಕಿರುಬ. मृगान् अत्ति — अद (भक्षणे) "ल्युः" (३-१-१३४)।

मृगाधिप ಮೃಗಾಧಿಪ (पुं०) ಸಿಂಹ, ಮೃಗಗಳ ರಾಜ. मृगाणामधिपः। "किमपेक्ष्य फलं पयोधरान् ध्वनतः प्रार्थयते मृगाधिपः" किरा० २-२१। **–अधिराजः –ಅಧಿರಾಜಃ.** मृगाणामधिराजः। "इति प्रगल्भं पुरुषाधिराजो मृगाधिराजस्य वचो निशम्य" रघु० २-४१।

मृगाराति ಮೃಗಾರಾತಿ (पुं०) 1. ಸಿಂಹ. 2. ನಾಯಿ. 3. ಹುಲಿ, ವ್ಯಾಘ್ರ. मृगाणामरातिः।

मृगित ಮೃಗಿತ (वि०) ಅನ್ವೇಷಣೆಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಹುಡುಕಲ್ಪಟ್ಟ. मृग (अन्वेषणे) "क्तः" (३-२-१०२)।

मृगी ಮೃಗೀ (स्त्री०) 1. ಹೆಣ್ಣುಜಿಂಕೆ, ಹುಲ್ಲೆ. 2. ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಹೆಂಗಸು.

मृगेक्षणा ಮೃಗೇಕ್ಷಣಾ (स्त्री०) ಜಿಂಕೆಯಂತೆ ನೇತ್ರಗಳುಳ್ಳ ಹೆಂಗಸು. मृगस्येवेक्षणे यस्याः।

मृगेन्द्र ಮೃಗೇಂದ್ರ (पुं०) 1. ಸಿಂಹ, ಮೃಗಗಳ ರಾಜ. मृगाणामिन्द्रः। "आक्षिप्यमाणं रिपुभिः प्रमादात् नागैरिवालूनसटं मृगेन्द्रम्" किरा० ३-५०। 2. ಸಿಂಹರಾಶಿ. 3. ವ್ಯಾಘ್ರ, ಹುಲಿ.

मृगेन्द्रचटक ಮೃಗೇಂದ್ರಚಟಕ (पुं०) ಗಿಡಗಪಕ್ಷಿ, ಡೇಗೆ. मृगेन्द्र इव हिंस्रः चटकः।

मृग्य ಮೃಗ್ಯ (वि०) 1. ಹುಡುಕಲ್ಪಡುವ. 2. ಹುಡುಕಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. मृग (अन्वेषणे) "ण्यत्" (३-१-१२४)। "तत्र कोशो मृग्यः"। "तत्र मूलं मृग्यम्"।

मृग्यमाण ಮೃಗ್ಯಮಾಣ (वि०) ಹುಡುಕಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. मृग्यते—मृग (अन्वेषणे) "शानच्" (३-२-१२४)। मुमागमः (७-२-८२)। "मृग्यमाणमपि यद्दुरासदं भूरिसारमुपनीय तत्स्वयम्" माघ० १४-३९।

मृजा ಮೃಜಾ (स्त्री०) 1. ಶುದ್ಧಮಾಡುವುದು, ತೊಳೆಯುವುದು. मृजूष् (शुद्धौ) "अङ्" (३-३-१०४)। 2. ಶುದ್ಧಿ, ಶುಚಿ, ನೈರ್ಮಲ್ಯ.

मृजावत् ಮೃಜಾವತ್ (वि०) ನಿರ್ಮಲವಾದ, ಶುದ್ಧವಾದ, ಶುಚಿಯಾದ. मृजास्यास्ति "मतुप्" (५-२-९४)। "कमण्डलुकपालेन शिरसा च मृजावता" भट्टि० ५-६२।

मृजत् ಮೃಜತ್ (वि०) 1. ಶುದ್ಧಮಾಡುತ್ತಿರುವ, ತೊಳೆಯುತ್ತಿರುವ. 2. ತಾರಿಸುತ್ತಿರುವ. 3. ಉಜ್ಜುತ್ತಿರುವ. मृजूष् (शुद्धौ) "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–ती –ತೀ.**

मृजित ಮೃಜಿತ (न०) 1. ಶುದ್ಧಮಾಡುವುದು, ತೊಳೆಯುವುದು. 2. ತಾರಿಸುವುದು. 3. ಉಜ್ಜುವುದು, ತಿಕ್ಕುವುದು. मृजूष् (शुद्धौ) भावे "क्तः" (३-३-११४)। 4. ಶುದ್ಧಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ತೊಳೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. 5. ತಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 6. ಉಜ್ಜಲ್ಪಟ್ಟ, ತಿಕ್ಕಿ ಬೆಳಗಲ್ಪಟ್ಟ. मृजष् कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)।

मृजितवत् ಮೃಜಿತವತ್ (वि०) 1. ಶುದ್ಧಮಾಡಿದವನು. 2. ತಾರಿಸಿದವನು. 3. ಉಜ್ಜಿದವನು. मृजूष् (शुद्धौ) "क्तवतुः" (३-२-१०२)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–वती –ವತೀ.**

मृड ಮೃಡ (पुं०) ಪರಶಿವ, ಪರಮೇಶ್ವರ, ಮಹಾದೇವ. मृड (सुखे) "कः" (३-१-१३५)।

मृडानी ಮೃಡಾನೀ (स्त्री०) ಈಶ್ವರನ ಪತ್ನಿ, ಪಾರ್ವತಿ. मृडस्य स्त्री—"ङीष्" आनुक् च (४-१-४९)।

मृणाल ಮೃಣಾಲ (पुंन०) 1. ಬಿಸ, ತಾವರೆಯ ದಿಂಡು (ದಂಟು). मृण्यते—मृण (हिंसायाम्) "कालन्" (उ० १-११५)। "मध्ये यथा श्याममुखस्य तस्य मृणालसूत्रान्तरमप्यलभ्यम्" कुमा० १-४०। (नृ०) 2. ಲಾವಂಚದ ಬೇರು. "मृणालं नलदे क्लीबं पुंनपुंसकयोर्बिसे" मेदि०।

मृणालसूत्र ಮೃಣಾಲಸೂತ್ರ (न०) ತಾವರೆಯ ದಂಟಿನ ನಾರು, –ಎಳೆ, –ತಂತು. "मृणालसूत्रामलमन्तरेण स्थितश्च सच्चामरयोर्द्वयं सः" माघ० ३-३।

मृणालिका ಮೃಣಾಲಿಕಾ (स्त्री०) ತಾವರೆಯ ದಂಟಿನ ನಾರು, ಬಿಸತಂತು. मृणाली स्वार्थे "कन्"। "मृणालिकापेलवमेवमादिभिर्व्रतैः स्वमङ्गं ग्लपयन्त्यहर्निशम्" कुमा० ५-२९।

मृणालिनी ಮೃಣಾಲಿನೀ (स्त्री०) 1. ಕಮಲಲತೆ, ತಾವರೆಯ ಬಳ್ಳಿ. मृणालमस्या अस्ति "इनिः" (५-२-११५)। "ङीप्"। "मृणालिनीनामनुरञ्जितं त्विषा विभिन्नमम्भोजपलाशशोभया" किरा० ४-२०। 2. ಕಮಲಗಳ ಸಮೂಹ. 3. ಕಮಲಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ದೇಶ. मृणालान्यत्र देशे सन्ति—"इनिः" (५-२-१३५)।

मृणाली ಮೃಣಾಲೀ (स्त्री०) ಬಿಸತಂತು, ತಾವರೆ ದಂಟಿನ ನಾರು, –ಎಳೆ. मृणाल गौरा० "ङीष्" (४-१-६३)। "परिमृदितमृणालीम्लानमङ्गं प्रवृत्तिः कथमपि परिवारप्रार्थनाभिः क्रियासु" मालती० १-२५।

मृत ಮೃತ (न०) 1. ಮೃತ್ಯು, ಮರಣ. मृङ् (प्राणत्यागे) भावे "क्तः" (३-३-११४)। 2. ಭಿಕ್ಷೆ ಬೇಡಿತಂದ ಆಹಾರ. "मृतं तु याचितं भैक्षम्" मनु० ४-५। ಬೇಡಿತಂದ ಆಹಾರದಿಂದ ಜೀವಿಸುವುದು ಮೃತಜೀವನ. ಬೇಡದೆ ತಾನಾಗಿ ಲಭಿಸಿದ ಆಹಾರವು ಅಮೃತ. (वि०) 3. ಮರಣಹೊಂದಿದ, ಪ್ರಾಣವನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಿದ. मृङ् "क्तः" (३-४-७२)। 4. ಉಪಯೋಗಕ್ಕೆ ಬಾರದವನು, ವ್ಯರ್ಥಜೀವನವುಳ್ಳವನು. ಇಂತಹ ಮನುಷ್ಯನು ಮೃತಪ್ರಾಯ. "मृतो दरिद्रः पुरुषो मृतं मैथुनमप्रजम्। मृतमश्रोत्रियं श्राद्धं मृतो यज्ञस्त्वदक्षिणः" पञ्चत० २-९४। "मृतं शरीरमुत्सृज्य काष्ठलोष्टसमं क्षितौ। विमुखा बान्धवा यान्ति धर्मस्तमनुगच्छति" मनु० ४-२४१।

मृतक ಮೃತಕ (न०) 1. ಮರಣಾಶೌಚ. मृतेन मरणेन कायति—कै (शब्दे) "कः" (३-२-४)। (वि०) 2. ಮರಣಹೊಂದಿದವನು.

मृतकल्प ಮೃತಕಲ್ಪ (वि०) ಸತ್ತವನಂತಿರುವ, ಪ್ರಜ್ಞೆ ತಪ್ಪಿರುವ, ಮೈಮರೆತಿರುವ. ईषदसमाप्तौ मृतः—"कल्पप्" (५-३-६७)।

मृतजीव ಮೃತಜೀವ (पुं०) ತಿಲಕದ ಮರ. मृतः नष्टः सन् पुनः जीवति।

मृतवत्सा ಮೃತವತ್ಸಾ (स्त्री०) 1. ಮಕ್ಕಳನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡ ತಾಯಿ. 2. ಕರುಸತ್ತ ಹಸು.

मृतसञ्जीवन ಮೃತಸಂಜೀವನ (न०) 1. ಸತ್ತವನು ಪುನಃ ಬದುಕಿಕೊಳ್ಳುವುದು, –ಮತ್ತೆ ಜೀವಿಸುವುದು. (वि०) 2. ಸತ್ತವನನ್ನು ಮತ್ತೆ ಬದುಕಿಸುವ. मृतं सञ्जीवयति — सम् + जीव (प्राणधारणे) "ल्युः" (३-१-१३४)।

मृतसञ्जीवनी ಮೃತಸಂಜೀವನೀ (स्त्री०) 1. ಸತ್ತವನನ್ನು ಬದುಕಿಸುವ ಮಂತ್ರ. 2. ಸತ್ತವನನ್ನು ಬದುಕಿಸುವ ಔಷಧ. मृतं सञ्जीवयति—सम्+जीव (प्राणधारणे) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११३)। "ङीप्" (४-१-१५)।

मृति ಮೃತಿ (स्त्री०) ಮರಣ, ಸಾವು. मृङ् (प्राणत्यागे) "क्तिन्" (३-३-९४)।

मृत्तिका ಮೃತ್ತಿಕಾ (स्त्री०) ಮಣ್ಣು.

मृत्कर ಮೃತ್ಕರ (पुं०) ಕುಲಾಲ, ಕುಂಬಾರ. मृदां करः।

मृत्यु ಮೃತ್ಯು (पुं०) 1. ಯಮಧರ್ಮರಾಯ. 2. ಮರಣ, ಸಾವು. मृङ् (प्राणत्यागे) "त्युक्" (उ० ३-२१)। "भयङ्करः प्राणभृतां मृत्योर्भुज इवापरः" किरा० ११-१७। "मृत्युर्ना मरणे यमे" मेदि०।

मृत्युञ्जय ಮೃತ್ಯುಂಜಯ (पुं०) ಶಿವ, ಪರಮೇಶ್ವರ. मृत्युं जितवान् — जि (जये) "खच्" (३-२-४६)। मुमागमः (६-३-६७)।

मृत्युनाशक ಮೃತ್ಯುನಾಶಕ (वि०) 1. ಪಾದರಸ. (ರಸಾಯನ ಶಾಸ್ತ್ರರೀತ್ಯಾ) ಪಾದರಸವನ್ನು ಶೋಧಿಸಿ ಸೇವಿಸಿದರೆ ಸಾವನ್ನು ತಡೆಯುವುದು. (वि०) 2. ಸಾವನ್ನು ತಡೆಯುವ, ತಡೆಗಟ್ಟುವ.

मृत्युनाशन ಮೃತ್ಯುನಾಶನ (न०) ಸುಧೆ, ಅಮೃತ. ಅಮೃತಪಾನವು ಮೃತ್ಯುವನ್ನು ತಡೆಗಟ್ಟುವುದು.

मृत्युफला ಮೃತ್ಯುಫಲಾ (स्त्री०) ಕದಳಿ ಗಿಡ, ಬಾಳೆ ಗಿಡ. मृत्यवे फलमस्याः।

मृत्युबीज ಮೃತ್ಯುಬೀಜ (पुं०) ಬಿದಿರು. मृत्यवे आत्मनाशाय बीजमस्य। "मृत्युबीजस्तु वंशः स्यात् केतकः क्रकचच्छदः" त्रिकाण्ड०।

मृत्युभृत्य ಮೃತ್ಯುಭೃತ್ಯ (पुं०) ವ್ಯಾಧಿ, ರೋಗ. मृत्योः भृत्य इव।

मृत्युसूति ಮೃತ್ಯುಸೂತಿ (स्त्री०) ಏಡಿ, ನಳ್ಳಿ. मृत्यवे सूतिः प्रसवो यस्याः।

मृत्सा ಮೃತ್ಸಾ (स्त्री०) 1. ಉತ್ತಮವಾದ ಮಣ್ಣು, ಮೃತ್ತಿಕೆ. मृद् "सः" (५-४-४०)। 2. ತೊಗರಿಗಿಡ. "मृत्सा काक्ष्यां श्रेष्ठमृदि" मेदि०।

मृत्स्ना ಮೃತ್ಸ್ನಾ (स्त्री०) 1. ಉತ್ತಮವಾದ ಮಣ್ಣು, ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಮೃತ್ತಿಕೆ. प्रशस्ता मृत् "स्नः" (५-४-४०)। "त्वमादिरन्तो जगतोऽस्य मध्यं घटस्य मृत्स्नेव परः परस्मात्" भाग० ८-६-१०। 2. ತೊಗರಿ. "मृत्स्ना मृत्सातुवर्योः स्त्री" मेदि०।

मृद् ಮೃದ್ (स्त्री०) ಮೃತ್ತಿಕೆ, ಮಣ್ಣು. मृद्यते—मृद (क्षोदे) "क्विप्" (वा० ३-३-१०८)। "प्रभवति शुचिर्बिम्बग्राहे मणिर्न मृदां चयः" उ० रा० २-४। "टाप्"। **मृदा ಮೃದಾ.** "आपं चैव हलन्तानां यथा वाचा निशा दिशा"।

मृदङ्ग ಮೃದಂಗ (पुं०) 1. ಮದ್ದಳೆ, ತಬಲ. मृद्यते — मृद (क्षोदे) "अङ्गच्" (उ० १-११८)। "संमूर्च्छन्नलघुविमानरन्ध्रभिन्नः प्रस्थानं समभिदधे मृदङ्गनादः" किरा० ७-१। 2. ಘೋಷ, ಶಬ್ದ. "मृदङ्गः पटहे घोषे" मेदि०। 3. ಬಿದಿರಿನ ಜಲ್ಲೆ.

मृदङ्गफल ಮೃದಂಗಫಲ (पुं०) 1. ಹಲಸಿನ ಮರ. मृदङ्ग इव फलमस्य। (न०) 2. ಹಲಸಿನ ಹಣ್ಣು.

मृदित ಮೃದಿತ (वि०) 1. ಉಜ್ಜಲ್ಪಟ್ಟ, ತಿಕ್ಕಲ್ಪಟ್ಟ. "मृदितकिसलयः सुराङ्गनानां ससलिलवल्कलभारभुग्नशाखः" किरा० १०-९। "मृदितौ कण्ठभूषणैः" याद० १६-६६। 2. ಹಿಂಡಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಪುಡಿವಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. 4. ಒತ್ತಲ್ಪಟ್ಟ, ಹಿಸುಕಲ್ಪಟ್ಟ. मृद (क्षोदे) कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)। "कलाशेषश्चन्द्रः सुरतमृदिता बालवनिता तनिम्ना शोभन्ते गलितविभवाश्चार्थिषु नृपाः" भर्तृ० १-३५।

मृदु ಮೃದು (वि०) 1. ಮೆದುವಾದ, ಮೆತ್ತಗಿರುವ, ಕಠಿನವಲ್ಲದ. मृद (क्षोदे) "कुः" (उ० १-२८)। "स्तृणता तृणैः प्रतिनिशं मृदुभिः शयनीयतामुपयतीं वसुधाम्" किरा० ६-२६। 2. ಕೋಮಲವಾದ, ಸುಕುಮಾರವಾದ. "मृदुचरणतलाग्रदुःस्थितत्वादसहतरा कुचकुम्भयोर्भरस्य" माघ० ७-४८। 3. ಶಾಂತವಾದ, ಸೌಮ್ಯವಾದ. "बाणं कृपामृदुमनाः प्रतिसंजहार" रघु० ९-५७। 4. ಅಶಕ್ತ, ದುರ್ಬಲ. "ततस्ते मृदवोऽभूवन् गन्धर्वाः शरपीडिताः" भा०। 5. ನಿಧಾನವಾದ, ವೇಗವಲ್ಲದ, ಮಂದಗತಿಯುಳ್ಳ. "खातमूलमनिलो नदीरयैः पातयत्यपि मृदुस्तटद्रुमम्" रघु० ११-७६। 6. ಮೊಂಡಾಗಿರುವ, ಹರಿತವಲ್ಲದ, ಮೊನಚಾಗಿಲ್ಲದ. (पुं०) 7. ಶನಿಗ್ರಹ. (न०) 8. ಮಾರ್ದವ, ಮೆತ್ತಗಿರುವಿಕೆ.

9. ಕೋಮಲವಾಗಿರುವಿಕೆ. (अव्य०) 10. ಮೆಲ್ಲಗೆ, ಮೆತ್ತಗೆ, ಕೋಮಲವಾಗಿ. "रहस्याख्यायीव स्वनसि मृदु कर्णान्तिकचरः" शाकु० १-२०। स्त्रियां वा "ङीप्" (४-१-४४)। मृद्वी मृदुः।

मृदुचर्मिन् ಮೃದುಚರ್ಮಿನ್, –त्वच् –ತ್ವಚ್ (पुं०) 1. ಭೂರ್ಜಪತ್ರೆಗಿಡ. मृदु कोमलं चर्मास्त्यस्य "इनिः" (५-२-११६)। 2. ಮುಂಜವೆಂಬ ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಹುಲ್ಲು, ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಯು ಧರಿಸುವ ನಡುಕಟ್ಟು (ಮೌಂಜಿ) ಮಾಡುವ ಹುಲ್ಲು. "मुञ्जस्तु यज्ञियो मेध्यो मृदुत्वक् ब्रह्ममेखलः" वैज०।

मृदुच्छद ಮೃದುಚ್ಛದ (पुं०) ಭೂರ್ಜಪತ್ರೆ ಗಿಡ. मृदवः छदाः अस्य।

मृदुता ಮೃದುತಾ (स्त्री०) 1. ಮೃದುತ್ವ, ಮಾರ್ದವ. मृदोर्भावः "तल्" (५-१-११९। 2. ಸೌಮ್ಯಭಾವ, ಶಾಂತತೆ. "स चानुनीतः प्रणतेन पश्चात् मया महर्षिर्मृदुतामगच्छत्" रघु० ५-५४।

मृदुत्वच् ಮೃದುತ್ವಚ್ (पुं०) ಭೂಜಪತ್ರೆ ಗಿಡ. मृदु त्वक् यस्य। "भूर्जे चर्मिमृदुत्वचौ" अम०।

मृदुपर्वक ಮೃದುಪರ್ವಕ (पुं०) 1. ಬೆತ್ತದ ಹುಲ್ಲು. (वि०) 2. ಮೆದುವಾದ ಗಿಣ್ಣುಗಳುಳ್ಳ. मृदूनि पर्वाण्यस्य। "कप्"।

मृदुपुष्प ಮೃದುಪುಷ್ಪ (पुं०) 1. ಶಿರೀಷವೃಕ್ಷ, ಬಾಗೆ ಮರ. मृदूनि पुष्पाण्यस्य। (न०) 2. ಕೋಮಲವಾದ ಹೂವು. (वि०) 3. ಕೋಮಲವಾದ ಪುಷ್ಪಗಳುಳ್ಳ.

मृदुफल ಮೃದುಫಲ (पुं०) 1. ಹುಳಿಬೇಲದ ಮರ. मृदूनि फलान्यस्य। (न०) 2. ಕೋಮಲವಾದ ಹಣ್ಣು. (वि०) 3. ಕೋಮಲವಾದ ಹಣ್ಣುಗಳುಳ್ಳ. मृदूनि फलानि यस्य।

मृदुरोमन् ಮೃದುರೋಮನ್ (पुं०) 1. ಶಶ, ಮೊಲ. मृदूनि रोमाण्यस्य। (न०) 2. ಕೋಮಲವಾದ ಕೂದಲು. (वि०) 3. ಕೋಮಲವಾದ ಕೂದಲುಳ್ಳ. मृदूनि रोमाणि यस्य।

मृदुल ಮೃದುಲ (वि०) 1. ಮೆತ್ತಗಿರುವ, ಮೆದುವಾಗಿರುವ. मृदुर्गुणोऽस्यास्ति "लच्" (५-२-९७)। 2. ಕೋಮಲವಾದ, ಸುಕುಮಾರವಾದ.

मृद्वीका ಮೃದ್ವೀಕಾ (स्त्री०) ದ್ರಾಕ್ಷಿಯಬಳ್ಳಿ. मृद्यते — मृद (क्षोदे) "कीकन्" (उ० ४-२५)।

मृध ಮೃಧ (न०) ಯುದ್ಧ, ಕಾಳಗ. मृधु (हिंसायाम्) घञर्थे "कः" (वा० ३-३-५८)। "मृधमास्कन्दनं संख्यं समीकं सांपरायिकम्" अम०।

मृष–तितिक्षायाम् (दिवा० उभ० सक० से०)। मृष्यति, –ते। ममर्ष, ममृषे। मर्षिता। मर्षिष्यति, –ते। मृष्यतु, मृष्यताम्। ಇತ್ಯಾದಿ. 1. ಸಹಿಸು, ತಾಳು. "मृष्यतां मम विभो व्यतिक्रमः प्रस्मृतत्वदुपकारपद्धतेः" याद० १७-११८। 2. ಕ್ಷಮಿಸು, ಮನ್ನಿಸು. "मृष्यन्त्विदानीं लवस्य बालिशतां तातपादाः" उ० रा० ६।

कर्मणि:—मृष्यते। ममृषे। मर्षिता। मृष्यताम्। अमृष्यत। ಇತ್ಯಾದಿ.

कृत्सु:—मर्षितव्यम्। मर्षणीयम्। मृष्यम्। मर्षितः। मर्षितवान्। मृष्यन् –न्ती। मर्षणम्। मर्षितम्।

मृषा ಮೃಷಾ (अव्य०) 1. ಮಿಥ್ಯೆ, ಸುಳ್ಳು. मृष्यते — मृषु (सहने) "का"। "न मृषा परमार्थमेव मे शृणु विज्ञापनमेकमग्रतः" स्तोत्रर०। 2. ವ್ಯರ್ಥವಾಗಿ, ಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲದೆ.

मृषार्थक ಮೃಷಾರ್ಥಕ (न०) ಅಸಂಭವದ ಮಾತು, ಸುಳ್ಳು ಎಂಬುದನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಮಾತು. मृषाऽर्थो यस्य। "कूर्मलोमतनुत्राणः, शशशृङ्गधनुर्धरः। एष वन्ध्यासुतो याति, खपुष्पकृतशेखरः ಇತ್ಯಾದಿ.

मृषाज्ञान ಮೃಷಾಜ್ಞಾನ (न०) ತಪ್ಪುತಿಳಿವಳಿಕೆ.

मृषाभाषिन् ಮೃಷಾಭಾಷಿನ್ (वि०) ಸುಳ್ಳುಹೇಳುವ ಸ್ವಭಾವದವನು. मृषा भाषते—भाष (व्यक्तायां वाचि) "णिनिः" (३-२-७८)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **–भाषिणी –ಭಾಷಿಣೀ. एवं –वादिन् –ವಾದಿನ್.** "ङीप्" **–वादिनी –ವಾದಿನೀ.**

मृषावाद ಮೃಷಾವಾದ (पुं०) ಸುಳ್ಳುಮಾತು, ನಿಜವಲ್ಲದ ಮಾತು.

मृषासाक्षिन् ಮೃಷಾಸಾಕ್ಷಿನ್ (वि०) ಸುಳ್ಳುಸಾಕ್ಷ್ಯ ಹೇಳುವವನು.

मृषोद्य ಮೃಷೋದ್ಯ (न०) ಮಿಥ್ಯಾವಚನ, ಸುಳ್ಳುಮಾತು. मृषा उच्यते — वद (व्यक्तायां वाचि) कर्म० "क्यप्" (३-१-११४)। "मृषोद्यं प्रवदन्तीं तां सत्यवद्यो रघूत्तमः" भट्टि० ५-६०।

मृष्ट ಮೃಷ್ಟ (न०) 1. ಮೆಣಸು. (वि०) 2. ಶೋಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಶುದ್ಧಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. मृजू (शुद्धौ) कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)। 3. ತೊಳೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಅಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ,

ತೊಡೆದುಹಾಕಲ್ಪಟ್ಟ. "मृष्टचन्दनविशेषकभक्तिर्भ्रष्टभूषणकर्दथितमालय:" माघ० १०-८४।

मृष्टेरुक ಮೃಷ್ಟೇರುಕ (वि०) 1. ವದಾನ್ಯ, ದಾನಶೀಲ, ಕೊಡುಗೈಯುಳ್ಳವನು. 2. ಭೋಗಿ, ಮಿಷ್ಟಾನ್ನವನ್ನು ಭುಜಿಸುವವನು. 3. ಸ್ವಾರ್ಥಪರ, ಕೃಪಣ, ಜಿಪುಣ, ಅತಿಥಿಗಳನ್ನು ದ್ವೇಷಿಸುವವನು. "मृष्टेरुको वदान्येऽपि मिष्टाशिन्यतिथिद्विषि" मेदि०।

मेक ಮೇಕ (पुं०) ಭಾಗ, ಆಡು, ಮೇಕೆ.

मेकल ಮೇಕಲ (पुं० ब० व०) 1. ವಿಂಧ್ಯಪರ್ವತದ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ದೇಶ. 2. ಮಧ್ಯಪ್ರದೇಶಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ಒಂದು ದೇಶ. "मेकला: कुसटा: सैरा जाङ्गला: पृथवा वृका:। पटच्चरादयश्चान्ये मध्यदेशस्य नीवृत:" वैज०। 3. ಒಂದು ಪರ್ವತ.

मेकलकन्यका ಮೇಕಲಕನ್ಯಕಾ (स्त्री०) ನರ್ಮದಾನದಿ. मेकलस्याद्रे: कन्यका। "रेवा तु नर्मदा सोमोद्भवा मेकलकन्यका" अम०।

मेखला ಮೇಖಲಾ (स्त्री०) 1. ಡಾಬು, ವಡ್ಯಾಣ, ಹೆಂಗಸರ ನಡುಕಟ್ಟು. मखं गतिं लाति—ला (आदाने) "क:" (३-२-३)। पृषो०। "नारावं व्यतनुत मेखलाकलाप: कस्मिन् वा सजलगुणे गिरां पटुत्वम्" माघ० ८-४५। 2. ಪರ್ವತದ ತಪ್ಪಲು ಪ್ರದೇಶ. "आमेखलं सञ्चरतां घनानां छायामध:सानुगतां निषेव्य" कुमा० १-५। 3. ಮೌಂಜಿ, ಮುಂಜತೃಣದಿಂದ ಮಾಡಿದ ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಯ ನಡುಕಟ್ಟು. "मौञ्जी त्रिवृत्समा श्लक्ष्णा कार्या विप्रस्य मेखला" मनु० २-४२। 4. ಕತ್ತಿಯನ್ನು ತಗಲು ಹಾಕುವ ನಡುಕಟ್ಟು. 5. ನಿತಂಬ, ಕಟಿಪ್ರದೇಶ. "अथ मेखला। श्रोणिस्थानेऽद्रिकटके कटिबन्धेऽसिबन्धने" वैज०।

मेखलिन् ಮೇಖಲಿನ್ (पुं०) ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿ.

मेघ ಮೇಘ (पुं०) 1. ಮೋಡ, ಮುಗಿಲು. मेहति—मिह (सेचने) "अच्" (३-१-१३४)। "उद्धृत्य मेघैस्तत एव तोयमर्थं मुनीन्द्रैरिव संप्रणीता:" माघ० ३-७५। 2. ಕೊನ್ನಾರಿ ಹುಲ್ಲು. "मेघ:स्यान्मुस्तके घने" विश्व०।

मेघकफ ಮೇಘಕಫ (पुं०) ಆಲಿಕಲ್ಲು, ಮುಗಿಲ್ಗಲ್ಲು. मेघानां कफ इव।

मेघघोष ಮೇಘಘೋಷ (पुं०) ಮೋಡದ ಶಬ್ದ, ಗುಡುಗು. मेघानां घोष:। "सादृश्यं दधति गभीरमेघघोषै:" किरा० ७-३९।

मेघचिन्तक ಮೇಘಚಿಂತಕ (पुं०) 1. ಚಾತಕಪಕ್ಷಿ. मेघानां चिन्तक:। (वि०) 2. ಮೇಘದ ಚಿಂತೆಯುಳ್ಳವನು.

मेघजीवन ಮೇಘಜೀವನ (पुं०) ಚಾತಕಪಕ್ಷಿ. मेघो जीवनमस्य।

मेघज्योतिस् ಮೇಘಜ್ಯೋತಿಸ್ (पुन०) ಮೋಡಗಳ ಪರಸ್ಪರ ತಿಕ್ಕಾಟದಿಂದ ಹೊರಡುವ ಮಿಂಚಿನ ಪ್ರವಾಹ, ಮೋಡದ ಕಾಂತಿ. मेघादुत्पन्नो ज्योति:।

मेघडम्बर ಮೇಘಡಂಬರ (पुं०) ಮೇಘದ ಗರ್ಜನೆ, ಗುಡುಗು.

मेघदीप ಮೇಘದೀಪ (पुं०) ಮಿಂಚು. मेघस्य दीप इव।

मेघदूत ಮೇಘದೂತ (न०) ಕಾಳಿದಾಸ ವಿರಚಿತವಾದ ಒಂದು ಕಾವ್ಯ.

मेघद्वार ಮೇಘದ್ವಾರ (न०) ಆಕಾಶ, ಗಗನ, ಅಂತರಿಕ್ಷ.

मेघनाद ಮೇಘನಾದ (पुं०) 1. ವರುಣ. मेघं नादयति —णद+णिच् "अण्" (३-२-१)। 2. ಮೇಘದ ಶಬ್ದ, ಗುಡುಗು. 3. ಇಂದ್ರಜಿತು. "मेघनादोऽम्बुदध्वाने वरुणे रावणात्मजे" हेम०। "मेघनाद: परिस्कन्दन् परिष्कन्दन्तमाश्वरिम्" भट्टि० ९-७५। "गरुडापातविश्लिष्टमेघनादास्त्रबन्धन:" रघु० १२-७६।

मेघनादानुलासक ಮೇಘನಾದಾನುಲಾಸಕ, –अनुलासिन् –ಅನುಲಾಸಿನ್ (पुं०) ಮಯೂರ, ನವಿಲು. मेघनादमनुलसति — अनु + लस (श्लेषणक्रीडनयो:) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "णिनि:" (३-२-७८) वा। "शिखावल: शिखी केकी मेघनादानुलास्यपि" अम०।

मेघनामन् ಮೇಘನಾಮನ್ (पुं०) ಮುಸ್ತೆ, ಕೊನ್ನಾರಿ ಹುಲ್ಲು. मेघस्य नामेव नाम यस्य।

मेघनिर्घोष ಮೇಘನಿರ್ಘೋಷ (पुं०) ಮೇಘದ ಶಬ್ದ, ಗುಡುಗು. मेघस्य निर्घोष:।

मेघपुष्प ಮೇಘಪುಷ್ಪ (न०) 1. ಜಲ, ನೀರು. मेघस्य पुष्पमिव। 2. ನದಿಯ ನೀರು. 3. ಹಿಮದ ಗಡ್ಡೆ. "मेघपुष्पं तु नादेये पिण्डाभ्रे सलिलेऽपि च" हेम०। (पुं०) 4. ಇಂದ್ರನ ಕುದುರೆ. मेघ इव पुष्यति प्रकाशते — पुष्प (विकसने) "अच्" (३-१-१३४)।

मेघभूति ಮೇಘಭೂತಿ (स्त्री०) ವಜ್ರಾಯುಧ. मेघात् भूतिरस्य।

मेघमाला ಮೇಘಮಾಲಾ (स्त्री०) ಮೇಘಗಳ ಸಾಲು, ಮೇಘಗಳ ಪಙ್ಕ್ತಿ. मेघानां माला। "मेघमालेव यश्चायमारादिव विभाव्यते" उ० रा० २-२४।

मेघयोनि ಮೇಘಯೋನಿ (पुं०) ಧೂಮ, ಹೊಗೆ. मेघस्य योनिः—उत्पत्तिकारणम् ।

मेघवर्त्मन् ಮೇಘವರ್ತ್ಮನ್ (न०) ಗಗನ, ಆಕಾಶ, ಅಂತರಿಕ್ಷ. मेघस्य वर्त्म ।

मेघवह्नि ಮೇಘವಹ್ನಿ (पुं०) 1. ಬಳ್ಳಿ ಮಿಂಚು, ಸರಪಣಿ ಮಿಂಚು. 2. ಸಿಡಿಲು. मेघस्य वह्निः ।

मेघवाहन ಮೇಘವಾಹನ (पुं०) 1. ಇಂದ್ರ. मेघा वाहनमस्य, मेघान् वाहयति—वह (प्रापणे) + णिच् "ल्युः" (३-१-१३४) वा । "अवलम्बितैलविलपाणिपल्लवः श्रयति स्म मेघमिव मेघवाहनः" माघ० १३-१८ । 2. ರುದ್ರ, ಶಿವ. "रुद्रेन्द्रौ मेघवाहनौ" वैज० ।

मेघवेश्मन् ಮೇಘವೇಶ್ಮನ್ (न०) ಆಕಾಶ, ಗಗನ, ಅಂತರಿಕ್ಷ. मेघानां वेश्म ।

मेघागम ಮೇಘಾಗಮ (पुं०) ವರ್ಷಾಕಾಲ, ವರ್ಷರ್ತು. मेघानामागमोऽत्र ।

मेघानन्दिन् ಮೇಘಾನಂದಿನ್ (पुं०) ಮಯೂರ, ನವಿಲು. मेघेन आनन्दति—टुनदि (समृद्धौ) "णिनिः" (३-२-७८) ।

मेघान्त ಮೇಘಾಂತ (पुं०) ಶರತ್ಕಾಲ, ಶರದೃತು. मेघानामन्तोऽत्र ।

मेघास्थि ಮೇಘಾಸ್ಥಿ (न०) ಆಲಿಕಲ್ಲು, ಮುಗಿಲ್ಗಲ್ಲು. मेघानामस्थीव । "करकः स्यात् घनकुको बीजोदकमिराचरम् । मेघास्थि" त्रिकाण्ड० ।

मेचक ಮೇಚಕ (पुं०) 1. ನವಿಲುಗರಿಯ ಕಣ್ಣು. मेचको वर्णोऽस्त्यस्य "अच्" (५-२-१२७) । "मेचको बर्हचन्द्रकः" वैज० । "प्रेङ्खद्भूरिमयूरमेचकचयैरुन्मेषिचापच्छदच्छाया" मालती० ६-५ । 2. ಕೃಷ್ಣವರ್ಣ, ನೀಲವರ್ಣ. 3. ಮೇಘ, ಮೋಡ. (न०) 4. ಅಂಧಕಾರ, ತಿಮಿರ. "मेचकः श्यामले कृष्णे तिमिरे बर्हिचन्द्रके" हेम० । 5. ಸ್ರೋತೋಂಜನ, ಸೌವೀರಾಂಜನ. "मेचकस्तु मयूरस्य चन्द्रके श्यामले पुमान् । तद्युक्ते वाच्यवत् क्लीबं स्रोतोऽञ्जनान्धकारयोः" मेदि० । 6. ಚೂಚುಕ, ಸ್ತನಾಗ್ರ. "स्तनाग्रे पिप्पलं वृन्तं चूचुकं मेचकं शिखा" मेदि० । (वि०) 7. ಕಪ್ಪಗಿರುವ, ಕೃಷ್ಣವರ್ಣದ. "गजकदम्बकमेचकमुच्चकैर्नभसि वीक्ष्य नवाम्बुदमम्बरे" माघ० ६-२६ ।

मेचटिक ಮೇಚಟಿಕ (पुं०) ಎಣ್ಣೆಯ ಗಬ್ಬು ನಾತ, ಹಳೆಯೆಣ್ಣೆಯ ದುರ್ವಾಸನೆ. "स्नेहदोषे मेचटिकः" वैज० ।

मेट ಮೇಟ (पुंन०) ಸುಣ್ಣ ಬಳಿದ ಮಾಳಿಗೆಯ ಮನೆ. "सौधोऽस्त्री सुधया श्वेतं मेटो हर्म्यं च मालिका" वैज० ।

मेठ ಮೇಠ (पुं०) ಹಸ್ತಿಪಕ, ಮಾವಟಿಗ, ಗಜಪಾಲಕ. "मेठो मेण्डो हस्तिपके" त्रिकाण्ड० ।

मेढ्र ಮೇಢ್ರ (पुं०) 1. ಪುರುಷನ ಜನನೇಂದ್ರಿಯ. मेहत्यनेन — मिह (सेचने) "ष्ट्रन्" (३-२-१८२) । 2. ಟಗರು. स्त्रियां "ङीष्" (४-१-६३) ।

मेण्ट ಮೇಂಟ (पुं०) ಹಸ್ತಿಪಕ, ಮಾವಟಿಗ.

मेण्ढ ಮೇಂಢ (पुं०) ಟಗರು, ಕುರಿ.

मेथि(धि) ಮೇಥಿ(ಧಿ) (पुं०) ಮೇಟಿಕಂಬ, ಕಣದಲ್ಲಿ ಕಡ್ಡಿಕಾಳುಗಳನ್ನು ತುಳಿಯಲು ಎತ್ತುಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟುವ ಕಂಬ. मेथृ (धृ) (हिंसायाम्) "इन्" (उ० ४-११७) । "पुंसि मेथिः खले दारु न्यस्तं यत्पशुबन्धने" अम० ।

मेथिका ಮೇಥಿಕಾ (स्त्री०) 1. ಮೆಂತ್ಯದ ಸೊಪ್ಪು. मेथृ (हिंसायाम्) "ण्वुल्" (३-१-१३३) । स्त्रियां "टाप्" । 2. ಮೆಂತ್ಯ.

मेथी ಮೇಥೀ (स्त्री०) 1. ಮೆಂತ್ಯ. 2. ಮೆಂತ್ಯದ ಸೊಪ್ಪು. मेथृ (हिंसायाम्) कृदिकारादक्तिनः इति पक्षे "ङीष्" (ग० ४-१-४५) ।

मेदक ಮೇದಕ (पुं०) ಮದ್ಯವನ್ನು ತಯಾರಿಸುವ ವಸ್ತು, ಬಟ್ಟಿ ಇಳಿಸುವ ವಸ್ತು. मेद्यति—ञि मिदा (स्नेहने) "ण्वुल्" (३-१-१३३) । "वुन्" (उ० ५-१३) । वा ।

मेदस् ಮೇದಸ್ (न०) ಕೊಬ್ಬು, ಮಾಂಸದಿಂದ ಉಂಟಾದ (ಧಾತು) ರಸ. ञि मिदा (स्नेहने) "असुन्" (उ० ४-१८९) । "मेदश्छेदकृशोदरं लघु भवत्युत्थानयोग्यं वपुः" शाकु० २-५ ।

मेदस्कृत् ಮೇದಸ್ಕೃತ್ (न०) ಮಾಂಸ. मेदः करोति—डुकृञ् (करणे) "क्विप्" (३-२-६१) ।

मेदस्विन् ಮೇದಸ್ವಿನ್ (वि०) ಬಲಶಾಲಿಯಾದ, ಧಾತುಬಲವುಳ್ಳ, ರಸಪುಷ್ಟಿಯುಳ್ಳ. मेदोऽस्यास्ति—"विनिः" (५-२-१२१) । "मेदस्विनः सरभसोपगतानभीकान्" माघ० ५-६४ ।

मेदिनी ಮೇದಿನೀ (स्त्री०) 1. ಭೂಮಿ, ನೆಲ. मेद्यति—मेदोऽस्या अस्ति "इनिः" (५-२-११५) । "स्वयं प्रदुग्धेऽस्य गुणैरुपस्नुता वसूपमानस्य वसूनि मेदिनी"

किरा० १-१८। 2. ಮೇದಿನಿಕರ ಪಂಡಿತನಿಂದ ರಚಿತವಾದ ನಾನಾರ್ಥಶಬ್ದಕೋಶವೆಂಬ ಒಂದು ನಿಘಂಟು.

मेदिनीपति ಮೇದಿನೀಪತಿ (पुं०) ರಾಜ, ದೊರೆ, ಭೂಮಿಯ ಒಡೆಯ. मेदिन्याः पतिः। "अधितिष्ठति लोकमोजसा स विवस्वानिव मेदिनीपतिः" किरा० २-३८।

मेदिनीश ಮೇದಿನೀಶ(पुं०) ರಾಜ, ದೊರೆ. मेदिन्या ईशः।

मेदुर ಮೇದುರ (वि०) 1. ದಟ್ಟವಾದ, ನಿಬಿಡವಾದ, ತುಂಬಿರುವ. ञि मिदा (स्नेहने) "घुरच्" (३-२-१६१)। "मेघैर्मेदुरमम्बरं वनभुवः श्यामास्तमालद्रुमैः" गीतगो० १-१। 2. ಬಹಳ ಮೃದುವಾದ, ಬಹಳ ನುಣುಪಾದ. "सान्द्रस्निग्धस्तु मेदुरः" अम०।

मेदुरित ಮೇದುರಿತ (वि०) ಸಾಂದ್ರವಾಗಿರುವ, ದಟ್ಟವಾಗಿರುವ, ನಿಬಿಡವಾಗಿರುವ. मेदुर "इतच्" (५-२-३६)। "सन्ततमभिष्यन्दमानमेघमेदुरितनीलिमा जनस्थानमध्यगो गिरिः." उ० रा० १।

मेदोज ಮೇದೋಜ (न०) ಅಸ್ಥಿ, ಮೂಳೆ, ಎಲುಬು. मेदसो जायते—जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९८)।

मेध ಮೇಧ (पुं०) 1. ಯಾಗ, ಯಜ್ಞ. मेध्यतेऽत्र—मेधृ (हिंसायाम्) "घञ्" (३-३-१२१)। "मेधः क्रतौ मेधा तु शेमुषी" हेम०। 2. ಯಾಗದ ಪಶು. मेधृ कर्म० "घञ्" (३-३-१९)।

मेधा ಮೇಧಾ (स्त्री०) 1. ಗ್ರಹಣಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳ ಬುದ್ಧಿ, ಜ್ಞಾಪಕಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳ ಬುದ್ಧಿ. मेधते संगच्छते सर्वमस्याम्—मेधृ (संगमे) "अः" (३-३-१०३)। "धीर्धारणावती मेधा" अम०। नञ् दुस् ಮತ್ತು सु ಇವುಗಳಿಗೆ ಪರದಲ್ಲಿರುವ मेधा ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಬಹುವ್ರೀಹಿಯಲ್ಲಿ "असिच्" (५-४-१२२) ಪ್ರತ್ಯಯ ಬಂದು अमेधाः दुर्मेधाः सुमेधाः ಎಂದು ರೂಪಗಳಾಗುವುವು. "नायमात्मा प्रवचनेन लभ्यो न मेधया न बहुना श्रुतेन। यमेवैष वृणुते तेन लभ्यस्तस्यैष आत्मा विवृणुते तनूं स्वाम्" मुण्डक०। 2. ಬುದ್ಧಿ. 3. ಧನ.

मेधाजित् ಮೇಧಾಜಿತ್ (पुं०) ವರರುಚಿ ಮುನಿ, ಕಾತ್ಯಾಯನ ಮಹರ್ಷಿ. मेधां जितवान्। "अथ मेधाजित् कात्यः कात्यायनश्च सः" त्रिकाण्ड०।

मेधातिथि ಮೇಧಾತಿಥಿ (पुं०) 1. ಮನುಸ್ಮೃತಿಗೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಬರೆದ ಒಬ್ಬ ಋಷಿ. 2. ಕರ್ದಮಪ್ರಜಾಪತಿಯ ಒಬ್ಬ ಪುತ್ರ. मेधाया अतिथिरिव।

मेधाविन् ಮೇಧಾವಿನ್ (पुं०) 1. ಶುಕಪಕ್ಷಿ, ಗಿಣಿ. मेधास्त्यस्य "विनिः" (५-२-१२१)। "शुकस्त्रिकेतुर्मेधावी श्रीमान् वाग्मी फलाशनः" वैज०। 2. ಪಂಡಿತ, ವಿದ್ವಾಂಸ. "विद्वान् सन् कोविदः सूरिर्मेधावी पण्डितो बुधः" वैज०। (वि०) 3. ಬುದ್ಧಿವಂತ, ಜ್ಞಾಪಕಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳವನು. "यस्य यस्य हि यो भावः तस्य तस्य हि तं नरः। अनुप्रविश्य मेधावी क्षिप्रमात्मवशं नयेत्" पञ्चतं० १-७४। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **–विनी –ವಿನೀ.**

मेधाविनी ಮೇಧಾವಿನೀ (स्त्री०) ಬ್ರಹ್ಮನ ಪತ್ನಿ. "मेधावी ना शुके ब्राह्मचां स्त्रियां मेधान्विते त्रिषु" मेदि०।

मेधि ಮೇಧಿ (पुं०) ಮೇಟಿಕಂಬ, ಕಣದಲ್ಲಿ ಧಾನ್ಯಗಳನ್ನು ತುಳಿಯಲು ಎತ್ತುಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟುವ ಕಂಬ. मेधृ (हिंसायाम्) "इन्" (उ० ४-११७)।

मेधिर ಮೇಧಿರ (वि०) ಬುದ್ಧಿಶಾಲಿ, ಜ್ಞಾಪಕಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳವನು, ಧಾರಣಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳವನು. मेधास्यास्ति "इरन्" (५-२-१०९)। इति काशिका।

मेध्य ಮೇಧ್ಯ (पुं०) 1. ಮುಂಜತೃಣ, ಮೌಂಜಿಹುಲ್ಲು, ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಯು ನಡುವಿಗೆ ಕಟ್ಟುವ ಮೌಂಜಿಯನ್ನು ಮಾಡುವ ಒಂದು ವಿಧ ಹುಲ್ಲು. मेधायै हितः "यत्" (५-१-२)। "मुञ्जस्तु यज्ञियो मेध्यो मृदुत्वक् ब्रह्ममेखलः" वैज०। 2. ಕಗ್ಗಲಿ ಮರ. 3. ಮೇಕೆ. (वि०) 4. ಪವಿತ್ರವಾದ, ಶುದ್ಧವಾದ. मेध्यते—मेधृ "ण्यत्" (३-१-१२४)। "भुवं कोष्णेन कुण्डोध्नी मेध्येनावभृथादपि। प्रस्नवेनाभिवर्षन्ती" रघु० १-८४। 5. ಯಾಗಸಂಬಂಧವಾದ, ಯಾಗಕ್ಕೆ ಅರ್ಹವಾದ. मेधमर्हति —"यत्" (५-१-६३)। "गुरोर्यियक्षोः कपिलेन मेध्ये रसातलं संक्रमिते तुरङ्गे" रघु० १३-३। (स्त्री०) **–ध्या –ಧ್ಯಾ.** 6. ಕೆಂಪು ಬಜೆ. 7. ಬನ್ನಿಮರ. 8. ಕೆಂಪು ಬೂರುಗದ ಮರ.

मेनका ಮೇನಕಾ(स्त्री०)1. ಹಿಮವಂತನ ಪತ್ನಿ, ಮೇನಕಾದೇವಿ. मेनैव मेनका। 2. ಒಬ್ಬ ಅಪ್ಸರಸ್ಸು, ಶಕುಂತಲೆಯ ತಾಯಿ.

मेनकात्मजा ಮೇನಕಾತ್ಮಜಾ (स्त्री०) ಮೇನಕೆಯ ಪುತ್ರಿ, ಪಾರ್ವತಿ. मेनकाया आत्मजा।

मेना ಮೇನಾ (स्त्री०)1. ಹಿಮವಂತನ ಪತ್ನಿ, ಪಾರ್ವತಿಯ ತಾಯಿ. मान्यते पूज्यते—मान (पूजायाम्) "इनच्"

(उ० २-५०)। "मेनां मुनीनामपि माननीयामात्मानुरूपां विधिनोपयेमे" कुमा० १-१८। 2. ಒಂದು ನದಿ.

मेनाद ಮೇನಾದ (पुं०) 1. ಮಯೂರ, ನವಿಲು. 2. ಮೇಕೆ, ಆಡು. मे इति नादोऽस्य। 3. ಮಾರ್ಜಾರ, ಬೆಕ್ಕು. "मेनादः केकिनि च्छागे मार्जारे" हेम०।

मेन्धिका ಮೇಂಧಿಕಾ (स्त्री०) ಗೋರಂಟಿ ಗಿಡ. मां शोभां इन्धयति — प्रकाशयति।

मेन्धी ಮೇಂಧೀ (स्त्री०) ಗೋರಂಟಿ ಗಿಡ. मां शोभां इन्धयति — ञि इन्धी (दीप्तौ) + णिच् "अण्" (३-२-१)। "ङीप्" (४-१-१५)।

मेय ಮೇಯ (वि०) 1. ಅಳೆಯಲ್ಪಡುವ. 2. ಅಳೆಯಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. 3. ಅಳೆಯಬೇಕಾದ. 4. ಅಳೆಯಲು ಶಕ್ಯವಾದ. माङ् (माने) कर्म० "यत्" (३-१-९७)। 5. ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುವ. 6. ತಿಳಿಯಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. 7. ತಿಳಿಯಬೇಕಾದ. 8. ತಿಳಿಯಲು ಶಕ್ಯವಾದ.

मेरु ಮೇರು (पुं०) 1. ಮೇರುಪರ್ವತ, ಸುಮೇರುಪರ್ವತ. मिनोति प्रक्षिपति ज्योतींषि—डु मिञ् (प्रक्षेपणे) "रुः" (उ० ४-१०१)। "प्रोषितार्यमणं मेरोरन्धकारस्तटीमिव" माघ० २-३९। 2. ಜಪಮಾಲೆಯ ಮಧ್ಯದ ಮಣಿ. 3. ಹಾರದ ಮಧ್ಯದ ಮಣಿ.

मेरुक ಮೇರುಕ (पुं०) ಯಕ್ಷಧೂಪ, ಸಾಲವೃಕ್ಷದ ರಸ. मिनोति क्षिपति गन्धान् — डु मिञ् (प्रक्षेपण) "रुः" (उ० ४-१०१)। संज्ञायां "कन्"।

मेरुसावर्णि ಮೇರುಸಾವರ್ಣಿ (पुं०) ಹದಿನಾಲ್ಕು ಮನುಗಳಲ್ಲಿ ಹನ್ನೊಂದನೆಯ ಮನು. "ततस्तु मेरुसावर्णिर्ब्रह्मसूनुर्मनुः स्मृतः। ऋतुश्च ऋतुधामा च विष्वक्सेनो मनुस्तथा" मत्स्यपु०।

मेल ಮೇಲ (पुं०) ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರುವುದು, ಒಂದುಕಡೆ ಕೂಡುವುದು. मिल (श्लेषणे) भावे "घञ्" (३-३-१८)।

मेलक ಮೇಲಕ (पुं०) 1. ಸಂಗಮ. 2. ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರುವುದು. मेल स्वार्थे "कः"।

मेलन ಮೇಲನ (न०) 1. ಸೇರುವುದು, ಒಂದು ಕಡೆ ಕೂಡುವುದು. 2. ಸಂಗಮ. मिल (श्लेषणे) "ल्युट्" (३-३-११५)। "यत्तया मेलनं तत्र लाभो मे यश्च तद्रतेः। तदेतत्काकतालीयमवितर्कितसंभवम्" चन्द्रा०।

मेला ಮೇಲಾ (स्त्री०) 1. ಸೇರುವಿಕೆ, ಒಂದು ಕಡೆ ಕೂಡುವುದು. 2. ಸಂಗಮ. 3. ಅಂಜನ. 4. ಮಸಿ, ಶಾಯಿ. "मेलात्वञ्जने मेलकेऽपि च" हेम०। "मेला मेलके मसौ" मेदि०।

मेलानन्दा ಮೇಲಾನಂದಾ (स्त्री०) ಮಸಿಯ ಕುಡಿಕೆ, ಮಸಿಯ ಪಾತ್ರೆ. मेलया आनन्दोऽस्याः।

मेलान्धु ಮೇಲಾಂಧು (स्त्री०) ಮಸಿಯ ಕುಡಿಕೆ, ದೌತಿ.

मेलाम्बु ಮೇಲಾಂಬು (पुं०) ಮಸಿಯ ಕುಡಿಕೆ, ದೌತಿ, "मेलानन्दा मसिघटी मेलाम्बुर्मलिनाम्बु च" वैज०।

मेष ಮೇಷ (पुं०) 1. ಟಗರು, ಗಂಡು ಕುರಿ. मिषति—मिष (स्पर्धायाम्) "अच्" (३-१-१३४)। "पितृणां प्राभवाल्लेभे मेषस्य वृषणं वृषा" चं० रा०। 2. ಮೇಷ ರಾಶಿ, ದ್ವಾದಶರಾಶಿಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯ ರಾಶಿ, ಸೂರ್ಯನು ಅಶ್ವಿನಿ, ಭರಣಿ ಮತ್ತು ಕೃತ್ತಿಕೆಯ ಮೊದಲನೆಯ ಪಾದದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವ ರಾಶಿ. 3. ಮೇಷಲಗ್ನ. ಮೇಷಮಾಸದಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯೋದಯದ ಲಗ್ನ. 4. ಮೇಷ ಮಾಸ, ಸೂರ್ಯನು ಅಶ್ವಿನಿ, ಭರಣಿ ಮತ್ತು ಕೃತ್ತಿಕೆಯ ಮೊದಲನೆಯ ಪಾದದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವ ಮಾಸ (ಕಾಲ). "यदा तपनः मेषतुलयोर्वर्तते तदाहोरात्राणि समानानि भवन्ति, यदा वृषभादिषु पञ्चसु राशिषु चरति तदाहान्येव वर्धन्ते ह्रसति च मासि मास्यैका घटिका रात्रिषु, यदा वृश्चिकादिषु पञ्चसु वर्तते तदाहोरात्राणि विपर्ययाणि भवन्ति" भाग० २१-४, ५।

मेषकम्बल ಮೇಷಕಂಬಲ (पुं०) ಕುರಿಯ ಕೂದಲಿ (ಉಣ್ಣೆ) ನಿಂದ ತಯಾರಾದ ಕಂಬಳಿ. मेषेण तल्लोम्ना निर्मितः कम्बलः। "मेषकम्बल ऊर्णायुः" अम०।

मेषपाल ಮೇಷಪಾಲ (पुं०) ಕುರಿ ಕಾಯುವವನು, ಕುರಿಯನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವವನು, ಕುರುಬ. मेषं पालयति — पाल (रक्षणे) "अण्" (३-२-१)। "ण्वुल्" (३-१-१३३)। **–पालकः –ಪಾಲಕಃ.**

मेषशृङ्गी ಮೇಷಶೃಂಗೀ (स्त्री०) ಬಲಮುರಿ ಗಿಡ, ಕುರುಟಿಗೆ ಗಿಡ.

मेषा ಮೇಷಾ (स्त्री०) ಸಣ್ಣ ಯಾಲಕ್ಕಿ. मिष्यते—मिष (स्पर्धायाम्) कर्म० "घञ्" (३-३-१९)।

मेषाण्ड ಮೇಷಾಂಡ (पुं०) ಇಂದ್ರ. मेषस्याण्डमिवाण्डमस्य।

मेषी ಮೇಷೀ (स्त्री०) ಕುರಿ.

मेह ಮೇಹ (पुं०) 1. ಕುರಿ, ಟಗರು. 2. ಮೂತ್ರ. मिह (सेचने) "अच्" (३-१-१३४)। 3. ಮೂತ್ರ ರೋಗ. मिहति शुक्रादिरनेन—मिह "घञ्" (३-३-१२१)।

मेहघ्नी ಮೇಹಘ್ನೀ (स्त्री०) ಹರಿದ್ರಾ, ಅರಿಶಿನ. मेहं हन्ति—हन (हिंसागत्योः) "टक्" (३-२-५३)।

मेहन ಮೇಹನ (न०) 1. ಶಿಶ್ನ, ಪುರುಷನ ಜನನೇಂದ್ರಿಯ, ಲಿಂಗ. मिहन्त्यनेन — मिह (सेचने) "ल्युट्" (३-३-११७)। 2. ಮೂತ್ರ. मिह कर्म० "ल्युट्" (३-३-११३)। "मेहनं मूत्रशिश्नयोः" मेदि०। 3. ಮೂತ್ರಿಸುವುದು, ಜಲವನ್ನು ವಿಸರ್ಜಿಸುವುದು. मिह भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

मेहल ಮೇಹಲ (पुं०) ಮೂತ್ರದ ದುರ್ವಾಸನೆ, ಮೂತ್ರದ ನಾತ. "चिस्रो यक्षति पूये तु पूतिर्मूत्रे तु मेहलः" वैज०।

मैत्र ಮೈತ್ರ (पुं०) 1. ಬ್ರಾಹ್ಮಣ, ವಿಪ್ರ. "वक्त्रजस्त्वनमो विप्रो वर्णज्येष्ठः कठो द्विजः" त्रिकाण्ड०। 2. ಮಿತ್ರ, ಸುಹೃತ್ತು, ಸ್ನೇಹಿತ. मित्रमेव–स्वार्थे "अण्" (५-४-३८)। 3. ಸೂರ್ಯೋದಯದ ಮುಹೂರ್ತದಿಂದ ಮೂರನೆಯ ಮುಹೂರ್ತ. "आर्द्रः सार्द्रः तथा मैत्रः शुभो वासव एव च"। "मैत्रे मुहूर्ते शशलाञ्छनेन योगं गतासूत्तरफल्गुनीषु" कुमा० ७-६। 4, ಒಬ್ಬ ಮಿಶ್ರಜಾತಿಯವನು, ವೈಶ್ಯವ್ರಾತ್ಯ, ಸಂಸ್ಕಾರವಿಲ್ಲದ ವೈಶ್ಯನಿಂದ ಜನಿಸಿದವನು. "मैत्रं सा वैश्यपूर्विका" वैज०। (न०) 5. ಸ್ನೇಹ, ಗೆಳೆತನ. मित्रस्य भावः "अण्"। "लोभात् मोहाद्भयान्मैत्रात्कामात्क्रोधात्तथैव च। अज्ञानाद्बालभावाच्च साक्ष्यं वितथमुच्यते" मनु० ८-११८। 6. ಅನೂರಾಧಾ ನಕ್ಷತ್ರ. मित्रो देवतास्य "अण्" (४-२-२४)। 7. ಮಲವಿಸರ್ಜನೆ. (वि०) 8. ಮಿತ್ರ ಸಂಬಂಧವಾದ. मित्रस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)। "ऋतं मैत्रं च भाषन्ते ते नराः स्वर्गगामिनः" भा०। 9. ಮಿತ್ರನಿಂದ ಬಂದ, ಸ್ನೇಹಿತನಿಂದ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ. मित्रादागतः "अण्" (४-३-७४)।

मैत्रक ಮೈತ್ರಕ (पुं०) ಬೌದ್ಧ ದೇವಾಲಯದ ಅರ್ಚಕ. "भारुषस्त्वर्चयेन्मातुः शाक्यचैत्यादि मैत्रकः" वैज०।

मैत्रभ ಮೈತ್ರಭ (न०) ಅನೂರಾಧಾ ನಕ್ಷತ್ರ. मैत्रं च तत् भञ्च।

मैत्रावरुण ಮೈತ್ರಾವರುಣ (पुं० द्विव०) 1. ಮಿತ್ರ ಮತ್ತು ವರುಣ ದೇವತೆಗಳು. मित्रश्च वरुणश्च "आनङ्" (६-३-२६)। (पुं०) 2. ವಸಿಷ್ಠ ಮಹರ್ಷಿ. "त्वां मैत्रावरुणोऽभिनन्दतु" उ० रा० ५-२८।

मैत्रावरुणि ಮೈತ್ರಾವರುಣಿ (पुं०) ಅಗಸ್ತ್ಯ ಮಹರ್ಷಿ. मित्रावरुणयोरपत्यम् "इञ्" (४-१-९५)।

मैत्री ಮೈತ್ರೀ (स्त्री०) ಸ್ನೇಹ, ಸೌಹಾರ್ದ. मित्रस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। "ङीष्" (४-१-४१)। "असन्मैत्री हि दोषाय कूलच्छायेव सेविता" किरा० ११-५५।

मैत्रेय ಮೈತ್ರೇಯ (पुं०) 1. ಒಬ್ಬ ಬ್ರಹ್ಮರ್ಷಿ. ಈ ಋಷಿಯು ಪರಾಶರಮುನಿಯಿಂದ ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುಪುರಾಣವನ್ನು ಕೇಳಿ ತಿಳಿದುಕೊಂಡನು. "पराशरं मुनिवरं कृतपौर्वाह्णिकक्रियम्। मैत्रेयः परिपप्रच्छ प्रणिपत्याभिवाद्य च" विष्णुपु० १-१। 2. ಬುದ್ಧದೇವನ ಅನುಯಾಯಿ ಒಬ್ಬ ಬೌದ್ಧ. 3. ಒಬ್ಬ ಮಿಶ್ರಜಾತಿಯವನು.

मैत्रेयी ಮೈತ್ರೇಯೀ (स्त्री०) 1. ಒಂದು ಉಪನಿಷತ್ತು. 2. ಯಾಜ್ಞವಲ್ಕ್ಯಋಷಿಯ ಪತ್ನಿ.

मैथिल ಮೈಥಿಲ (पुं०) 1. ಮಿಥಿಲೆಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಜನಕರಾಜ. मिथिलायां भवः "अण्" (४-३-५३)। "तं न्यमन्त्रयत संभृतक्रतुः मैथिलः स मिथिलां व्रजन् वशी" रघु० ११-३२। (पुं० ब० व०) 2. ಮಿಥಿಲೆಯಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುವ ಜನರು.

मैथिली ಮೈಥಿಲೀ (स्त्री०) ಮೈಥಿಲಪುತ್ರಿಯಾದ ಸೀತಾದೇವಿ. मैथिलस्यापत्यं स्त्री "अण्" (४-१-९२)। "ङीप्" (४-१-१५)। "मायामृगेण तव मैथिलि वञ्चितायाः शाखामृगेण पुनरागतिरित्ययुक्तम्" चं० रा०।

मैथिलेय ಮೈಥಿಲೇಯ (पुं०) ಮೈಥಿಲಿಯ ಪುತ್ರ. 1. ಕುಶ. 2. ಲವ. मैथिल्या अपत्यम् "ढक्" (४-१-१२०)।

मैथुन ಮೈಥುನ (न०) 1. ಅಗ್ನಿಕಾರ್ಯ, ದಂಪತಿಗಳು ಮಾಡುವ ಅಗ್ನ್ಯಾಧಾನರೂಪವಾದ ಕಾರ್ಯ. मिथुनस्य स्त्रीपुंसयोर्युगलस्य कर्म "अञ्" (५-१-१२९)। 2. ಸ್ತ್ರೀಪುರುಷರ ಸಂಗಮ, ಸಂಭೋಗ, ಸುರತ, ರತಿಕ್ರೀಡೆ. "असपिण्डा तु या मातुः असगोत्रा च या पितुः। सा प्रशस्ता द्विजातीनां दारकर्मणि मैथुने"। "व्यवायो ग्राम्यधर्मो मैथुनं निधुवनं रतम्" अम०। 3. ಸಂಬಂಧ. ಒಟ್ಟುಗೂಡುವುದು, ಕೂಟ, ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರುವುದು. "सम्बन्धे मैथुनं रते" वैज०।

मैनाक ಮೈನಾಕ (पुं०) ಮೈನಾಕಪರ್ವತ, ಹಿಮವಂತನ ಪುತ್ರ, ಮೇನಾದೇವಿಯ ಮಗ. ರೆಕ್ಕೆಗಳ ಬಲದಿಂದ ಹಾರಾಡುತ್ತ ಜನರಿಗೆ ತೊಂದರೆ ಕೊಡುತ್ತಿದ್ದ ಪರ್ವತಗಳ ರೆಕ್ಕೆಗಳನ್ನು ಇಂದ್ರನು ಕತ್ತರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾಗ ಮೈನಾಕ

ಪರ್ವತವು ಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿ ಆಶ್ರಯ ಪಡೆದು ರೆಕ್ಕೆಗಳನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಿಕೊಂಡು ಇಂದ್ರನಿಂದ ಒದಗಿದ್ದ ಭಯದಿಂದ ಪಾರಾಯಿತು. ಇದರಿಂದ ಮೈನಾಕನಿಗೆ ಸಮುದ್ರದ ಸ್ನೇಹವು ಬೆಳೆಯಿತು. "असूत सा नागवधूपभोग्यं मैनाकमम्भोनिधिबद्धसख्यम्। क्रुद्धेऽपि पक्षच्छिदि वृत्रशत्राववेदनाज्ञं कुलिशक्षतानाम्" कुमा० १-२०।

मैनिक ಮೈನಿಕ (पुं०) ಬೆಸ್ತರವನು, ಮೀನು ಹಿಡಿಯುವವನು. मीनं हन्ति—मीन "ठक्" (४-४-३५)।

मैन्द ಮೈಂದ (पुं०) 1. ಒಬ್ಬ ಅಸುರ. 2. ಒಬ್ಬ ವಾನರ.

मैरेय ಮೈರೇಯ (न०) ಇಕ್ಷುರಸ ಪುಷ್ಪರಸ ಮುಂತಾದವುಗಳಿಂದ ತಯಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಮದ್ಯ, ಒಂದು ವಿಧ ಆಸವ. मिरायां भवम् "ढक्" (४-२-९७)। निपा०। "मैरेयं धातकीपुष्पगुडधानादिसंहितम्"। "अविरजनि वधूभिः पीतमैरेयरिक्तं कनकचषकमेतद्रोचनालोहितेन" म.घ० ११-५१।

मोक ಮೋಕ (पुं०) 1. ಪಶು, ಚತುಷ್ಪಾದಪ್ರಾಣಿ. "पशुस्तु मलुको मोकः" वैज०। 2. ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿ, ಶಿಷ್ಯ. "छात्रस्तु शिष्यो मोकः स्यात्" वैज०।

मोक्तृ ಮೋಕ್ತೃ (वि०) 1. ಬಿಡುವ, ಬಿಡುಗಡೆಮಾಡುವ. 2. ಸ್ವತಂತ್ರನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುವ, ನಿರ್ಬಂಧವನ್ನು ತಪ್ಪಿಸುವ. मुच्लृ (मोक्षणे) "तृच्" (३-१-१३३)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **–क्त्री –ಕ್ತ್ರೀ.**

मोक्ष ಮೋಕ್ಷ (पुं०) 1. ಅಪವರ್ಗ, ಸಂಸಾರದಿಂದ ಬಿಡುಗಡೆ, ಜನ್ಮ ಮತ್ತು ಮರಣಗಳಿಂದ ಪಾರಾಗುವುದು, ಚತುರ್ವಿಧಪುರುಷಾರ್ಥಗಳಲ್ಲೊಂದು. "धर्मार्थकाममोक्षाणामवतार इवाङ्गवान्" रघु० १०-८४। "तदित्यनभिसन्धाय फलं यज्ञतपःक्रियाः। दानक्रियाश्च विविधाः क्रियन्ते मोक्षकाङ्क्षिभिः" गीता १७-२५। 2. ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ, ಬಂಧನದಿಂದ ಬಿಡುಗಡೆ. "लब्धमोक्षास्तदादेशात् यथेष्टगतयोऽभवन्" रघु० १७-२०। 3. ಬಿಡುಗಡೆ, ಬಿಟ್ಟುಕೊಡುವುದು. "ताभ्यो मोक्षस्तव यदि सखे धर्मलब्धस्य न स्यात्" मेघ० १-६१। 4. ಮೇರು ಪರ್ವತ, ದೇವತೆಗಳ ವಿಹಾರಸ್ಥಾನ. 5. ಮರಣ. "मोक्षस्तु मृत्यौ मरुद्गिरौ" वैज०। 6. ಮೊಕ್ಕೆಮರ. 7. ಬಾಣಗಳನ್ನು ಬಿಡುವುದು, ಬಾಣಗಳ ಪ್ರಯೋಗ. 8. ಕೆಳಕ್ಕೆ ಬೀಳುವುದು, ಕೆಳಕ್ಕೆ ಉದುರುವುದು. "मदोद्धताः प्रत्यनिलं विचेरुर्वनस्थलीर्मर्मरपत्रमोक्षाः" कुमा० ३-३१। 9. ಮೋಚನ, ಬಿಡಿಸುವುದು. "मोक्षोऽपवर्गे मृत्यौ च मोचने मुष्ककद्रुमे" नानार्थर०।

मोक्षक ಮೋಕ್ಷಕ (वि०) ಬಿಡಿಸುವವನು, ಬಿಡುಗಡೆ ಮಾಡಿಸುವವನು. मोक्ष "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "असन्दितानां सन्दाता सन्दितानां च मोक्षकः" मनु० ८-३४२।

मोक्षण ಮೋಕ್ಷಣ (न०) 1. ಬಿಡಿಸುವುದು, ಬಿಡುಗಡೆ ಮಾಡಿಸುವುದು, ನಿರ್ಬಂಧ ತಪ್ಪಿಸುವುದು. 2. ಎಸೆಯುವುದು. 3. ಬಾಣವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸುವುದು, ಬಾಣವನ್ನು ಬಿಡುವುದು. मोक्ष (असने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

मोक्षार्थिन् ಮೋಕ್ಷಾರ್ಥಿನ್ (वि०) ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವವನು. मोक्षमर्थयते—अर्थ (उपयाच्ञायाम्) + णिच् "णिनिः" (३-१-१३४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **–अर्थिनी –ಅರ್ಥಿನೀ.**

मोघ ಮೋಘ (वि०) 1. ವ್ಯರ್ಥವಾದ, ಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲದ. मुह्यन्त्यस्मिन्—मुह (वैचित्त्ये) "घञ्" (३-३-१२१)। "तत्र नाहमनुमन्तुमुत्सहे मोघवृत्ति कलभस्य चेष्टितम्" रघु० ११-३९। 2. ದೀನ. 3. ಹೀನವಾದ, ಇಲ್ಲದಿರುವ. "सज्जन एव हि विद्या शोभायै भवति दुर्जने हीना"। (पुं०) 4. ಬೇಲಿ. "मोघो दीने निष्फले च मोघा स्यात्पाटलातरौ" हेम०। (स्त्री०) **–घा –ಘಾ.** 5. ಹಸುರು ಪಾದರಿ ಗಿಡ.

मोघपुष्पा ಮೋಘಪುಷ್ಪಾ (स्त्री०) ಬಂಜೆ, ಮಕ್ಕಳನ್ನು ಹಡೆಯದ ಹೆಂಗಸು.

मोच ಮೋಚ (पुं०) 1. ನುಗ್ಗೆಮರ. मुञ्चति त्वचम्—मुच्लृ (मोक्षणे) "अच्" (३-१-१३४)। "पनसाँल्लिकुचान् मोचान् खर्जूरानम्लवेतसान्" भा०। (स्त्री०) **–चा –ಚಾ.** 2. ಶಾಲ್ಮಲಿ ವೃಕ್ಷ. 3. ಬಾಳೇಗಿಡ. "मोचः शोभाञ्जने पुंसि मोचा शाल्मलिरम्भयोः" मेदि०।

मोचक ಮೋಚಕ (पुं०) 1. ನುಗ್ಗೆಮರ. 2. ಬಾಳೆಗಿಡ. मुञ्चति त्वचम्—मुच्लृ (मोक्षणे) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 3. ಅಪವರ್ಗ, ಮೋಕ್ಷ, ಸಂಸಾರದಿಂದ ಬಿಡುಗಡೆ ಹೊಂದುವ ಸಾಧನ. मोचयति संसारात्—मुच्लृ+णिच् "ण्वुल्"। 4. ಯತಿ, ವಿರಕ್ತ, ವೈರಾಗ್ಯ ಹೊಂದಿದವನು. मुञ्चति विषयान्। 5. ಮೊಕ್ಕೆಮರ. "मोचको मोक्षकदली शिग्रुद्रुमविरागिषु" हेम०। (वि०) 6. ಬಿಡಿಸುವವನು, ಬಿಡುಗಡೆ ಮಾಡಿಸುವವನು, ನಿರ್ಬಂಧ

ದಿಂದ ಪಾರುಮಾಡುವವನು. मुचॢ + णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

मोचन ಮೋಚನ (न०) 1. ಬಿಡಿಸುವುದು, ನಿರ್ಬಂಧದಿಂದ ಬಿಡುಗಡೆ ಮಾಡಿಸುವುದು. मुचॢ (मोक्षणे) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಮುಕ್ತಿ, ಮೋಕ್ಷ, ಅಪವರ್ಗ. मुचॢ "ल्युट्"। 3. ಋಣವಿಮೋಚನೆ. ಸಾಲದ ತೀರ್ವೆ. 4. ಬಿಡುಗಡೆಹೊಂದುವುದು. (वि०) 5. ಸಾಲವನ್ನು ತೀರಿಸುವ, ಋಣವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಿ ಕೊಡುವ. मुचॢ (मोक्षणे) + णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)। स्त्रियां "टाप्" (४-१-४)। **–ना –ನಾ.** 6. ಬಿಡಿಸುವ, ನಿರ್ಬಂಧ ತಪ್ಪಿಸುವ.

मोचयत् ಮೋಚಯುತ್ (वि०) 1. ಬಿಡಿಸುತ್ತಿರುವ, ನಿರ್ಬಂಧ ತಪ್ಪಿಸುತ್ತಿರುವ. मुचॢ (मोक्षणे) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। 2. ಋಣವಿಮುಕ್ತನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಸುತ್ತಿರುವ, ಸಾಲವನ್ನು ತೀರಿಸಿಕೊಡುತ್ತಿರುವ. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–यन्ती –ಯಂತೀ.**

मोचयितृ ಮೋಚಯಿತೃ (वि०) 1. ಬಿಡಿಸುವ, ಬಿಡುಗಡೆ ಮಾಡಿಸುವ, ನಿರ್ಬಂಧ ತಪ್ಪಿಸುವ. मुच्लृ (मोक्षणे) + णिच् "तृच्" (३-१-१३३)। 2. ಋಣಬಾಧೆಯನ್ನು ತಪ್ಪಿಸುವ. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **–यित्री –ಯಿತ್ರೀ.**

मोचाट ಮೋಚಾಟ (पुं०) 1. ಕರಿ ಜೀರಿಗೆ. 2. ಬಾಳೆ ದಿಂಡು. 3. ಗಂಧದ ಮರ. "मोचाटः कृष्णजीरे च रम्भास्थिन मलयोद्भवे" मेदि०।

मोटक ಮೋಟಕ (पुं०) ಶ್ರಾದ್ಧದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಮೂರು ದರ್ಭೆಗಳಿಂದ ಮಾಡಿದ ಭುಗ್ನ, ಎರಡಾಗಿ ಮಾಡಿಸಿದ ಕುಶತ್ರಯ. मुट (मर्दने) "घञ्" (३-३-१९)। स्वार्थे "कन्"।

मोटन ಮೋಟನ (न०) 1. ಮರ್ದನ, ಜಜ್ಜುವುದು, ನಜ್ಜುಗುಜ್ಜುಮಾಡುವುದು. मुट (संचूर्णने) "ल्युट्" (३-३-११५)। (पुं०) 2. ವಾಯು, ಗಾಳಿ.

मोट्टायित ಮೋಟ್ಟಾಯಿತ (न०) ಪ್ರಿಯನ ವಿರಹಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸದಾ ಅವನ ಚಿಂತೆಯಲ್ಲೇ ಇರುವ ಪ್ರೇಯಸಿಯು ಅವನ ವಿಷಯವಾದ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಕೇಳಿ ಕಿವಿಯನ್ನು ಕೆರೆಯುವುದು ಆಕಳಿಸುವುದು ಮೈಮುರಿಯುವುದು ಮೊದಲಾಗಿ ಮಾಡುವ ಚೇಷ್ಟೆ. "तद्भावभाविते चित्ते वल्लभस्य कथादिषु। मोट्टायितमिति प्राहुः कर्णकण्डूयनादिकम्" सा० द० ३-१०२।

मोद ಮೋದ (पुं०) ಹರ್ಷ, ಸಂತೋಷ. मुद (हर्षे) "घञ्" (३-३-१८)। "यत्रानन्दाश्च मोदाश्च यत्र पुण्याश्च संपदः। वैराजानाम ते लोकास्तेजसाः सन्तु ते शिवाः" उ० रा० २-१२।

मोदक ಮೋದಕ (पुंन०) 1. ಕಡುಬು, ಇಡ್ಲಿ. मोदयति — मुद (हर्षे) + णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "किमेतेन खण्डेन मोदकाः क्रियन्ते?" रत्ना० १। (पुं०) 2. ಶೂದ್ರಸ್ತ್ರೀಯಲ್ಲಿ ಕ್ಷತ್ರಿಯನಿಂದ ಜನಿಸಿದ ಮಿಶ್ರಜಾತಿಯಂನು. (वि०) 3. ಹರ್ಷವುಂಟುಮಾಡುವ, ಸಂತೋಷಪಡಿಸುವ.

मोदन ಮೋದನ (न०) 1. ಸಂತೋಷಪಡಿಸುವುದು, ಹರ್ಷವುಂಟುಮಾಡುವುದು. मुद (हर्षे) + णिच् भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಹರ್ಷ, ಸಂತೋಷ. 3. ಸಂತೋಷಪಡುವುದು. मुद भावे "ल्युट्"। 4. ಜೇನುಮೇಣ. (वि०) 5. ಹರ್ಷವುಂಟುಮಾಡುವ, ಸಂತೋಷಪಡಿಸುವ. मुद+णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)।

मोदनीय ಮೋದನೀಯ (वि०) 1. ಸಂತೋಷಪಡಬೇಕಾದ. 2. ಸಂತೋಷಪಡಲು ಅರ್ಹವಾದ. मुद (हर्षे) "अनीयर्" (३-१-९६)। 3. ಸಂತೋಷಪಡಿಸಲ್ಪಡುವ. 4. ಸಂತೋಷಪಡಿಸಬೇಕಾದ. 5. ಸಂತೋಷಪಡಿಸಲು ಅರ್ಹನಾದ. मुद + णिच् "अनीयर्" (३-१-९६)। मुद "तव्यः" (३-१-९६)। **मोदितव्यः ಮೋದಿತವ್ಯಃ.** मुद+णिच् "तव्यः"। **मोदयितव्यः ಮೋದಯಿತವ್ಯಃ.**

मोदमान ಮೋದಮಾನ (वि०) ಸಂತೋಷಪಡುತ್ತಿರುವ. मुद (हर्षे) "शानच्" (३-२-१२४)।

मोदयत् ಮೋದಯುತ್ (वि०) 1. ಹರ್ಷವುಂಟುಮಾಡುತ್ತಿರುವ, ಸಂತೋಷಪಡಿಸುತ್ತಿರುವ. मुद (हर्षे) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। 2. ಬೆರಸುತ್ತಿರುವ, ಮಿಶ್ರಮಾಡುತ್ತಿರುವ. मुद (संसर्गे) + णिच् "शतृ"। "ङीप्" (४-१-६)। **–यन्ती –ಯಂತೀ.** "शानच्" (३-२-१२४)। **–यमानः –ಯಮಾನಃ.**

मोदयितृ ಮೋದಯಿತೃ (वि०) 1. ಸಂತೋಷಪಡಿಸುವ, ಹರ್ಷವುಂಟುಮಾಡುವ. मुद (हर्षे) + णिच् "तृच्" (३-१-१३३)। 2. ಬೆರಕೆಮಾಡಿಸುವ, ಮಿಶ್ರಮಾಡಿಸುವ. मुद (संसर्गे) + णिच् "तृच्"। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–यित्री –ಯಿತ್ರೀ.**

मोदा ಮೋದಾ (स्त्री०) ಅಜವಾನ, ಓಮ. मोदयति गन्धेन—मुद (हर्षे) + णिच् "अच्" (३-१-१३४)।

मोदित ಮೋದಿತ (वि०) ಸಂತೋಷಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಹರ್ಷವುಂಟುಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. मुद (हर्षे) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)।

मोदितृ ಮೋದಿತೃ (वि०) ಸಂತೋಷಪಡುವ. मुद (हर्षे) "तृच्" (३-१-१३३)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **-त्री -ತ್ರೀ.**

मोदिन् ಮೋದಿನ್ (वि०) 1. ಹರ್ಷವುಂಟುಮಾಡುವ, ಸಂತೋಷಪಡಿಸುವ. मुद (हर्षे) + णिच् "णिनिः" (३-१-१३४)। 2. ಮಿಶ್ರಮಾಡುವ, ಬೆರಸುವ. मुद (संसर्गे) + णिच् "णिनिः"। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **मोदिनी ಮೋದಿನೀ.**

मोदिनी ಮೋದಿನೀ (स्त्री०) 1. ಅಜವಾನ, ಓಮ. मोदयति—मुद (हर्षे) + णिच् "णिनिः" (३-१-१३४)। 2. ಕಸ್ತೂರಿ. 3. ಮದ್ಯ. 4. ಒಂದುಬಗೆ ಕಾಡುಮಲ್ಲಿಗೆ.

मोरक ಮೋರಕ (न०) ಕರುಹಾಕಿದ ಏಳು ದಿನಗಳ ನಂತರದ ಹಸುವಿನ ಹಾಲು. "आसप्ताहात्तु पीयूषं ततो मोरटमोरके" वैज०।

मोरट ಮೋರಟ (न०) 1. ಇಕ್ಷುಮೂಲ, ಕಬ್ಬಿನ ಬೇರು. मुर (संवेष्टने) "अटन्" (उ० ४-८१)। 2. ತಕ್ರ, ಮಜ್ಜಿಗೆ. 3. ಅಂಕೋಲೆ ಹೂವು. 4. ಕರುಹಾಕಿದ ಏಳು ದಿನಗಳನಂತರದ ಹಸುವಿನ ಹಾಲು. (स्त्री०) **-टा -ಟಾ.** 5. ಗರಿಕೆಹುಲ್ಲು. 6. ಕುರಟಗೆ ಗಿಡ. "दूर्वायां स्त्रीक्षुमूले क्ली गोरसेऽपि च मोरटम्" वैज०। "मोरटं तु भवेदिक्षुमूलाङ्कोटसूनयोः। सप्तरात्रात्परक्षीरे मूर्विकायां तु मोरटा" मेदि०।

मोष ಮೋಷ (पुं०) 1. ಕದಿಯುವುದು, ಕಳ್ಳತನ, ಚೌರ್ಯ. मुष (स्तेये) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಅಪಹಾರ, ಸೂರೆ. "न पुष्पमोषमर्हत्युद्यानलता" मृच्छ० १।

मोषक ಮೋಷಕ (पुं०) ಚೋರ, ತಸ್ಕರ, ಕಳ್ಳ. मुष्णाति—मुष (स्तेये) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "दस्युतस्करमोषकाः" अम०।

मोषण ಮೋಷಣ (न०) 1. ಕದಿಯುವುದು. 2. ಕಳ್ಳತನ, ಕಳುವು. मुष (स्तेये) "ल्युट्" (३-३-११५)। (वि०) 3. ಕದಿಯುವವನು, ಅಪಹರಿಸುವವನು. मुष "ल्युः" (३-१-१३४)।

मोषणीय ಮೋಷಣೀಯ (वि०) 1. ಕದಿಯಲ್ಪಡುವ. 2. ಕದಿಯಬೇಕಾದ. 3. ಕದಿಯಲು ಶಕ್ಯವಾದ. 4. ಕದಿಯಲು ಅರ್ಹವಾದ. मुष (स्तेये) "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः" (३-१-९६)। **मोषितव्यम् ಮೋಷಿತವ್ಯಮ್.**

मोषितृ ಮೋಷಿತೃ (वि०) ಕದಿಯುವವನು, ಕಳ್ಳತನ ಮಾಡುವವನು. मुष (स्तेये) "तृन्" (३-२-१३५)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **-त्री -ತ್ರೀ.**

मोह ಮೋಹ (पुं०) 1. ಪ್ರಜ್ಞೆತಪ್ಪುವಿಕೆ, ಜ್ಞಾನ ಹೋಗುವಿಕೆ. मुह (वैचित्ये) "घञ्" (३-३-१८)। "तीव्राभिषङ्गप्रभवेण वृत्तिं मोहेन संस्तम्भयतेन्द्रियाणाम्" कुमा० ३-७३। ವಾತಾದಿ ದೋಷಗಳಿಂದ ಪ್ರಜ್ಞೆಯು ಹರಿಯುವ ನಾಡಿಗಳಲ್ಲಿ ತಮಸ್ಸು (ತಮೋಗುಣ) ಸೇರುವುದು. ಇದು ಪ್ರಾಣಿಯ ಸುಖದುಃಖಾದಿ ಅನುಭವವನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸುವುದು. ಸುಖದುಃಖಾನುಭವದ ನಾಶದಿಂದ ಮನುಷ್ಯನು ಜ್ಞಾನವಿಲ್ಲದೆ ನೆಲಕ್ಕೆ ಬೀಳುವನು. ಇದೇ ಮೋಹ. "संज्ञावहासु नाडीषु पिहितास्वनिलादिभिः। तमोऽभ्युपैति सहसा सुखदुःखव्यपोहकृत्।। सुखदुःखव्यपोहाच्च नरः पतति काष्ठवत्। मोहो मूर्च्छेति तां प्राहुः" सुश्रुत० उत्तरतं० ४६-६, ७। 2. ಅಜ್ಞಾನ, ತಿಳಿಗೇಡಿತನ. "तितीर्षुर्दुस्तरं मोहादुडुपेनास्मि सागरम्" रघु० १-२। 3. ಅವಿದ್ಯೆ, ತತ್ತ್ವವನ್ನು ತಿಳಿಯಲು ಅಡ್ಡಿಯಾಗುವ ಅಜ್ಞಾನ. 4. ದಿಗ್ಭ್ರಮೆ, ತಬ್ಬಿಬ್ಬು. "यज्ज्ञात्वा न पुनर्मोहमेवं यास्यसि पाण्डव" गीता ४-३५। 5. ಕೋಪ, ಕ್ರೋಧ. 6. ಮೌರ್ಖ್ಯ, ಮೌಢ್ಯ, ದಡ್ಡತನ. "मोहः क्रुन्मौर्ख्यमूढताः" वैज०। 7. ಕಳವಳ, ಗಾಬರಿ. 8. ದುಃಖ. 9. ಅಭಿಮಾನ, ಪ್ರೀತಿ, ವಿಶ್ವಾಸ. "मोहो नृलिंगः स्यादविद्यायां च मूर्च्छने" मेदि०। 10. ಧರ್ಮವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಮೌಢ್ಯ, ಧರ್ಮದ ಜ್ಞಾನವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. "मोहो धर्मविमूढत्वं मानस्त्वात्माभिमानिता"। 11. ಅಜ್ಞಾನ, ಮಂಕು. "मोहान्मया सुतनु पूर्वमुपेक्षितस्ते" शाकु० ७-२५।

मोहकलिका ಮೋಹಕಲಿಕಾ (स्त्री०) ಮದ್ಯ, ಹೆಂಡ. "प्रसन्ना मदिरा सुरा। मदना मोहकलिका मदिष्ठा काचमालिका" वैज०।

मोहकलिल ಮೋಹಕಲಿಲ (न०) ಮೋಹರೂಪವಾದ ಕಾಲುಷ್ಯ. "यदा ते मोहकलिलं बुद्धिर्व्यतितरिष्यति" गीता २-५२।

मोहन ಮೋಹನ (पुं०) 1. ಮನ್ಮಥನ ಪಂಚಬಾಣಗಳಲ್ಲೊಂದು. मोहयति—मुह (वैचित्ये) + णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)। "अस्य बाणा मोहनोन्मादनौ तथा।

सन्तापनः शोषणश्च निश्चेष्टाकरणोऽपि च" त्रिकाण्ड०। 2. ದತ್ತೂರಿ ಗಿಡ. (न०) 3. ಸುರತ, ಸಂಭೋಗ. "नन्विमौ मानसं मोहनं परस्परमनुभवतः" मालती० ४। 4. ದಿಗ್ಭ್ರಮೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದು, ತಬ್ಬಿಬ್ಬುಮಾಡುವುದು. 5. ಬುದ್ಧಿಗೆ ಮಂಕು ಹಿಡಿಸುವುದು. 6. ಸತೀತ್ವವನ್ನು ನಾಶಗೊಳಿಸುವುದು, ವಶಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು. 7. ಮೂರ್ಛೆ. (वि०) 8. ಮೋಹಗೊಳಿಸುವ. 9. ವಶಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ. "म्लानस्य जीवकुसुमस्य विकासनानि सन्तर्पणानि सकलेन्द्रियमोहनानि" मालती० ६-८। 10. ಮರುಳುಮಾಡುವ, ಭ್ರಮೆಯುಂಟುಮಾಡುವ. 11. ಮಂಕುಹಿಡಿಸುವ. 12. ಜ್ಞಾನ ತಪ್ಪಿಸುವ.

मोहनास्त्र ಮೋಹನಾಸ್ತ್ರ (न०) ಪ್ರಜ್ಞೆ ತಪ್ಪಿಸುವ ಅಸ್ತ್ರ.

मोहनीय ಮೋಹನೀಯ (वि०) 1. ಮೋಹಗೊಳಿಸಲ್ಪಡುವ, ಮರುಳುಮಾಡಲ್ಪಡುವ. मुह (वैचित्ये) "अनीयर्" (३-१-९६)। 2. ಮೋಹಗೊಳಿಸಬೇಕಾದ. 3. ಮೋಹಗೊಳಿಸಲು ಶಕ್ಯವಾದ. 4. (ಬುದ್ಧಿಗೆ) ಮಂಕು ಹಿಡಿಸಲ್ಪಡುವ. 5. ಮಂಕು ಹಿಡಿಸಬೇಕಾದ. 6. ಮಂಕು ಹಿಡಿಸಲು ಶಕ್ಯವಾದ. 7. ಪ್ರಜ್ಞೆ ತಪ್ಪಿಸಲ್ಪಡುವ. 8. ಪ್ರಜ್ಞೆ ತಪ್ಪಿಸಬೇಕಾದ. 9. ಪ್ರಜ್ಞೆ ತಪ್ಪಿಸಲು ಅರ್ಹನಾದ. "तव्यः" (३-१-९६)। **मोहितव्यः ಮೋಹಿತವ್ಯಃ.**

मोहयत् ಮೋಹಯತ್ (वि०) 1. ಮೋಹವುಂಟುಮಾಡುತ್ತಿರುವ. 2. ಮಂಕುಮಾಡುತ್ತಿರುವ. 3. ಭ್ರಾಂತಿಯುಂಟುಮಾಡುತ್ತಿರುವ. 4. ಪ್ರಜ್ಞೆ ತಪ್ಪಿಸುತ್ತಿರುವ. मुह (वैचित्ये) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–यन्ती –ಯಂತೀ.** "शानच्" (३-२-१२४) **–यमानः –ಯಮಾನಃ.**

मोहयितृ ಮೋಹಯಿತೃ (वि०) 1. ಮೋಹಗೊಳಿಸುವ. 2. ಮಂಕುಹಿಡಿಸುವ. 3. ಜ್ಞಾನತಪ್ಪಿಸುವ. 4. ಭ್ರಾಂತಿಯುಂಟುಮಾಡುವ. मुह (वैचित्ये) + णिच् "तृच्" (३-१-१३३)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **–यित्री –ಯಿತ್ರೀ.**

मोहरात्रि ಮೋಹರಾತ್ರಿ (स्त्री०) ದೈನಂದಿನ ಪ್ರಳಯ, ಚತುರ್ಮುಖಬ್ರಹ್ಮನ ಪ್ರತಿದಿನದ (ಹಗಲಿನ) ಕೊನೆಯಲ್ಲಾಗುವ ಅವಾಂತರಪ್ರಳಯ, ಚತುರ್ಮುಖನ ಐವತ್ತು ವರ್ಷಗಳು ಕಳೆದು ಉಂಟಾಗುವ ಪ್ರತಿದಿನದ ಕೊನೆಯಲ್ಲಾಗುವುದು ಮೋಹರಾತ್ರಿ. ಉಳಿದ ದಿನಗಳ ಕೊನೆಯಲ್ಲಾಗುವ ಪ್ರಳಯವು ಕಾಲರಾತ್ರಿ. "एवं पञ्चाशदब्दे च गते तु ब्रह्मणो नृप। दैनन्दिनन्तु प्रलयं वेदेषु परिकीर्तितम्। मोहरात्रिश्च सा प्रोक्ता वेदविद्भिः पुरातनैः"। ಈ ಪ್ರಳಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಕ್ಕೆ ಕೆಳಗಿರುವ ಎಲ್ಲಾ ಲೋಕಗಳೂ ನಷ್ಟವಾಗಿ ಆದಿತ್ಯರು ವಸುಗಳು ರುದ್ರರು ಎಲ್ಲಾ ಋಷಿಗಳು ಚಂದ್ರ ಸೂರ್ಯ ಮತ್ತು ದಿಕ್ಪಾಲಕರು ಮನುಗಳು ಇಂದ್ರರು ರಾಕ್ಷಸರು ಮತ್ತು ಸಕಲ ಮಾನವರೂ ನಾಶಹೊಂದಿ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕವನ್ನು ಸೇರುವರು. "तत्र सर्वे प्रणष्टाश्च चन्द्रार्कादिदिगीश्वराः। आदित्या वसवो रुद्राः मन्विन्द्रा मानवादयः। ऋषयो मुनयश्चैव गन्धर्वा राक्षसादयः। नाडीजङ्घो बकश्चैव सर्वे नष्टाश्च तत्र वै। ब्रह्मलोकादधः सर्वे लोका नागालयास्तथा। ब्रह्मलोकं ययुः सर्वे ब्रह्मलोकादधस्तथा"। ಈ ಪ್ರಳಯಕಾಲ ಕಳೆದನಂತರ ಚತುರ್ಮುಖನು ಪುನಃ ಜಗತ್ತಿನ ಸೃಷ್ಟಿಕಾರ್ಯವನ್ನು ಆರಂಭಿಸುವನು. "गते दैनन्दिने ब्रह्मा लोकांश्च ससृजे पुनः" ब्रह्मवै०।

मोहशास्त्र ಮೋಹಶಾಸ್ತ್ರ (न०) ಮೋಹವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಶಾಸ್ತ್ರ, ಅವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ ಶಾಸ್ತ್ರ.

मोहित ಮೋಹಿತ (वि०) 1. ಮೋಹವುಂಟುಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಮಂಕುಹಿಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಜ್ಞಾನತಪ್ಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 4. ಭ್ರಾಂತಿಯುಂಟುಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. मुह (वैचित्ये) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)।

मोहिन् ಮೋಹಿನ್ (वि०) "मोहयितृ" ಪದದ ಅರ್ಥ. मुह (वैचित्ये) + णिच् "णिनिः" (३-१-१३४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **मोहिनी ಮೋಹಿನೀ.**

मोहिनी ಮೋಹಿನೀ (स्त्री०) ಸಮುದ್ರಮಥನದ ನಂತರ ರಾಕ್ಷಸರನ್ನು ವಂಚಿಸಿ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಅಮೃತವನ್ನು ಹಂಚಲು ಮಹಾವಿಷ್ಣುವು ತಾಳಿದ ಒಂದು ಅವತಾರ. मोहयति सौन्दर्यात्—मुह (वैचित्ये) + णिच् "णिनिः" (३-१-१३४)। "ङीप्" (४-१-५)।

मौकुलि ಮೌಕುಲಿ (पुं०) ವಾಯಸ, ಕಾಗೆ. "गुञ्जत्कुञ्जकुटीरकौशिकघटाघूत्कारवत्कीचकस्तम्बाडम्बरमूकमौकुलिकुलः क्रौञ्चाभिधोऽयं गिरिः" उ० रा० २-२९।

मौक्तिक ಮೌಕ್ತಿಕ (न०) ಮುತ್ತು, ಮುಕ್ತಾಫಲ. मुक्तैव "ठक्" (५-४-३४)। "घर्मजनितपुलकेन लसद्गजमौक्तिकावलिगुणेन वक्षसा" किरा० १२-४०। "शैले शैले न माणिक्यं मौक्तिकं न गजे गजे। साधवो न हि सर्वत्र चन्दनं न वने वने" चाणक्य०।

मौक्तिकदाम ಮೌಕ್ತಿಕದಾಮ (ನಂ) ನಾಲ್ಕು ಜಗಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಒಂದು ವೃತ್ತ. **ಇದರ ಲಕ್ಷಣ:** "चतुर्जगणं यदि मौक्तिकदाम"। **ಈ ವೃತ್ತದ ಗಣವಿನ್ಯಾಸ:**

ज ज ज ज ।
।ऽ। ।ऽ। ।ऽ। ।ऽ।

मौक्तिकदामन् ಮೌಕ್ತಿಕದಾಮನ್ (ನಂ) ಮುತ್ತಿನ ಸರ. मौक्तिकानां दाम।

मौक्तिकसर ಮೌಕ್ತಿಕಸರ (ಪುಂ) ಮುತ್ತಿನ ಸರ. मौक्तिकानां सरः। "अयं बाहुः कण्ठे शिशिरमसृणो मौक्तिकसरः" उ० रा० १-३८।

मौक्य ಮೌಕ್ಯ (ನಂ) ಮೂಕತನ, ಮೂಗು, ಮಾತಾಡುವ ಶಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದಿರುವುದು. मूकस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)।

मौखर्य ಮೌಖರ್ಯ (ನಂ) ವಾಚಾಳತನ, ಬಹುವಾಗಿ ಮಾತಾಡುವುದು, ಹರಟೆ. मुखरस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)।

मौख्य ಮೌಖ್ಯ (ನಂ) ಮುಖ್ಯವಾಗಿರುವುದು, ಆದ್ಯತೆ, ಮೊದಲು ಬರುವುದು. मुख्यस्य भावः।

मौग्ध्य ಮೌಗ್ಧ್ಯ (ನಂ) 1. ತಿಳಿಗೇಡಿತನ, ಅಜ್ಞತೆ. मुग्धस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। 2. ಕಪಟವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ಸರಳತೆ, ಕೃತ್ರಿಮವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. 3. ಸೌಂದರ್ಯ, ಲಾವಣ್ಯ, ಸೊಬಗು.

मौञ्जी ಮೌಂಜೀ (स्त्री०) ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಯ ಕಟಿಸೂತ್ರ, ಮುಂಜತೃಣದಿಂದ ಮಾಡಿದ ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಯ ಉಡುದಾರ. मुञ्जस्येयम् "अण्" (४-३-१२०)। "ङीप्" (४-१-१५)। "प्रतिक्षणं सा कृतरोमविक्रियां व्रताय मौञ्जीं त्रिगुणां बभार याम्" कुमा० ५-१०। "पिशङ्गमौञ्जीयुजमर्जुनच्छविम्" माघ० १-५।

मौञ्जीबन्ध ಮೌಂಜೀಬಂಧ (ಪುಂ) ಮೌಂಜಿಯನ್ನು ಧರಿಸುವುದು, ಉಪನಯನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮೌಂಜಿಯ ಕಟಿಸೂತ್ರವನ್ನು ಕಟ್ಟುವುದು. मौञ्ज्याः बन्धः बन्धनम्। "मौञ्जीबन्धः शुभः प्रोक्तश्चैत्रे मीनगते रवौ"।

मौढ्य ಮೌಢ್ಯ (ನಂ) 1. ದಡ್ಡತನ, ಮೂರ್ಖತನ. मूढस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। "यो मां सर्वेषु भूतेषु सन्तमात्मानमीश्वरम्। हित्वार्चां भजते मौढ्याद्भस्मन्येव जुहोति सः" भाग० ३-२९-२२। 2. ಬಾಲ್ಯ, ಹುಡುಗುತನ. 3. ಪ್ರಜ್ಞೆ ತಪ್ಪುವುದು. (ಪುಂ) 4. ಮೂಢನ ಮಗ. मूढ "ष्यः" (४-१-१५१)।

मौण्ड्य ಮೌಂಡ್ಯ (ನಂ) 1. ಕ್ಷೌರ. 2. ಬಟ್ಟತಲೆ. मुण्डस्य भावः।

मौद्गलि ಮೌದ್ಗಲಿ (ಪುಂ) ವಾಯಸ, ಕಾಗೆ. "कारवः परमृत्युश्च लुण्टाको मौद्गलिर्द्विकः" त्रिकाण्ड०।

मौद्गल्य ಮೌದ್ಗಲ್ಯ (ಪುಂ) ಮುದ್ಗಲ ಋಷಿಯ ಮಗ.

मौद्गीन ಮೌದ್ಗೀನ (ನಂ) ಹೆಸರು ಬೆಳೆಯಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ ಕ್ಷೇತ್ರ (ಭೂಮಿ). मुद्गानां भवनं क्षेत्रम् "खञ्" (५-२-१)।

मौन ಮೌನ (ನಂ) 1. ಮಾತಾಡದಿರುವಿಕೆ. मुनेः कर्म भावो वा "अण्" (५-१-१३१)। "मौनान्मूकः प्रवचनपटुर्वाचिको जल्पको वा" भर्तृ० १-४७। 2. ಗದ್ದಲವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ಶಬ್ದಮಾಡದಿರುವಿಕೆ. 3. ಮಾತನಾಡದಿರುವ ನಿಯಮ. "मौनेन व्रतनिष्ठानां स्वाक्रोशं मन्यते स्म सः" नैष० १७-१७८।

मौनिन् ಮೌನಿನ್ (ಪುಂ) 1. ಮುನಿ, ತಪಸ್ವಿ. मौनमस्यास्ति —"इनिः" (५-२-११५)। (वि०) 2. ಮಾತನಾಡದಿರುವ, ಮೌನವ್ರತವನ್ನಾಚರಿಸುವ. 3. ಮಾತನಾಡದೆ ಸುಮ್ಮನಿರುವ. 4. ಮಾತನಾಡದಿರುವ, ಗದ್ದಲಮಾಡದಿರುವ. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **मौनिनी ಮೌನಿನೀ.** "मौनिन्यामेव सा तस्यां तदुक्तीरिव शृण्वती" नैष० २०-६५।

मौरजिक ಮೌರಜಿಕ (ಪುಂ) ಮೃದಂಗವನ್ನು ಬಾರಿಸುವವನು, ಮೃದಂಗ ವಿದ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ನಿಪುಣನಾದವನು. मुरजवाद्यं शिल्पमस्य "ठक्" (४-४-५५)। "मार्दङ्गिका मौरजिकाः" अम०।

मौर्ख्य ಮೌರ್ಖ್ಯ (ನಂ) ದಡ್ಡತನ, ಅವಿವೇಕ, ಮೂರ್ಖತನ. मूर्खस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)।

मौर्वी ಮೌರ್ವೀ (स्त्री०) ಬಿಲ್ಲಿಗೆ ಕಟ್ಟುವ ತೊಗಲಿನ ಹಗ್ಗ, ಹೆದೆ. मूर्वाया विकारः "अण्" (४-३-१३५)। "ङीप्" (४-१-१५)। "शास्त्रेष्वकुण्ठिता बुद्धिर्मौर्वी धनुषि चातता" रघु० १-१९।

मौल ಮೌಲ (ಪುಂ) 1. ಆಪ್ತನಾದ ಸಚಿವ, ವಂಶಪರಂಪರೆಯಿಂದ ಬಂದ ಮಂತ್ರಿ. "समौलरक्षोहरिभिः ससैन्यस्तूर्यस्वनानन्दितपौरवर्गः" रघु० १४-१०। (वि०) 2. ಮೂಲಭೂತವಾದ, ಮೊದಲಿನಿಂದ ಬಂದ, ಬಹಳ ಹಿಂದಿನ. मूलादागतः "अण्" (४-३-७४)। 3. ಮೂಲವನ್ನು ಅರಿತವನು, ಗೃಹ ಕ್ಷೇತ್ರ ಮುಂತಾದುವುಗಳ ಹಿಂದಿನ ಸ್ಥಿತಿಗತಿಗಳನ್ನು ತಿಳಿದವನು. 4. ಮೂಲಸುಬಂಧವಾದ, ಬುಡಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ.

मौलि ಮೌಳಿ (पुंस्त्री०) 1. ಮಸ್ತಕ, ತಲೆ, ಶಿರಸ್ಸು. मूलस्यादूरे भवः "इञ्" (४-२-८०)। "यदनेन मौलिदलनेऽप्युदासितं सुचिरं स्त्रियेव नृपचक्रसन्निधौ" वेणी० ३-३९। 2. ಕಿರೀಟ, ಮುಕುಟ. "करोति पादावुपगम्य मौलिना विनिद्रमन्दाररजोरुणाङ्गुली" कुमा० ५-८०। 3. ಜುಟ್ಟು. 4. ಜಡೆ, ಒಟ್ಟುಗೂಡಿಸಿದ ತಲೆಯ ಕೂದಲು, ಮುಡಿಗಂಟು. "दुःशासनेन कचकर्षणभिन्नमौलिः सा द्रौपदी कथयत क्व पुनः प्रदेशे" वेणी० ६-३५। 5. (ಪರ್ವತದ ಶಿಖರದ) ಅಗ್ರಭಾಗ, (ಶಿಖರದ) ತುದಿ. "मेघालम्बितमौलिनीलशिखराः क्षोणीभृतो दक्षिणाः" उ० रा० २-३०। (पुं०) 6. ಅಶೋಕವೃಕ್ಷ. (स्त्री०) 7. ಭೂಮಿ. "मौलिः किरीटे धम्मिल्ले चूडायामनपुंसकम्। नाऽशोकद्रौ स्त्रियां भूमौ" मेदि०। "मौलिः किरीटे धम्मिल्ले चूडाकङ्केलिमूर्धसु" हेम०।

मौलिक ಮೌಲಿಕ (पुं०) 1. ಬೇರುಗಳನ್ನು ಮಾರುವವನು, ಮೂಲಿಕೆಗಳ ವರ್ತಕ. मूलं पण्यमस्य "ठक्" (४-४-५१)। (वि०) 2. ಮೂಲಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ, ಮೊದಲಿನ, ಪ್ರಾರಂಭದ. 3. ಬೇರಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ, ಬೇರಿನಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ. 4. ಮೂಲರೂಪದ, ಮೂಲರೂಪಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ. 5. ಮೊದಲನೆಯ, ಪ್ರಧಾನವಾದ, ಪ್ರಮುಖವಾದ. "सञ्जीवनोपायस्तु मौलिक एव रामभद्रस्य संनिहितः" उ० रा० ३।

मौल्य ಮೌಲ್ಯ (न०) 1. ಕ್ರಯ, ಬೆಲೆ, ಧಾರಣೆ. मूल्य स्वार्थे "अण्" (५-४-३८)। 2. ವೇತನ, ಕೂಲಿ.

मौष्टा ಮೌಷ್ಟಾ (स्त्री०) ಮುಷ್ಟಿಯೇ ಆಯುಧವಾಗಿರುವ ಕ್ರೀಡೆ. मुष्टिः प्रहरणमस्यां क्रीडायाम्—मुष्टि "णः" (४-२-५७)।

मौष्टिक ಮೌಷ್ಟಿಕ (पुं०) 1. ವಂಚಕ, ಮೋಸಗಾರ. 2. ಅಕ್ಕಸಾಲೆ. "नाडिन्धमः स्वर्णकारः कलादो मौष्टिकः समाः" वैज०।

मौसल ಮೌಸಲ (न०) 1. ಮೌಸಲಪರ್ವ, ಮಹಾಭಾರತದ ಒಂದು ಪರ್ವ. [ಈ ಪರ್ವದಲ್ಲಿ ಯಾದವರು ಪ್ರಭಾಸ ಕ್ಷೇತ್ರಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ಪರಸ್ಪರ ಮುಸಲಪ್ರಹಾರದಿಂದ ಹೊಡೆದಾಡಿ ಮಡಿದ ಕಥೆಯಿರುವುದು.] मुसलस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)। 2. ಮುಸಲ (ಒನಕೆ) ದಿಂದ ಮಾಡುವ ಯುದ್ಧ.

मौहूर्त ಮೌಹೂರ್ತ (पुं०) ದೈವಜ್ಞ, ಜೋಯಿಸ, ಜ್ಯೋತಿಃಶಾಸ್ತ್ರ ತಿಳಿದವನು. मुहूर्तमधिकृत्य कृतं ग्रन्थमधीते वेद वा "अण्" (४-२-५९)। "भिक्षुकाः प्राड्विवाकाश्च मौहूर्ता दैवचिन्तकाः" भा० शान्ति० १२१-४६।

मौहूर्तिक ಮೌಹೂರ್ತಿಕ (पुं०) ದೈವಜ್ಞ, ಜೋಯಿಸ, ಜ್ಯೋತಿಃಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ತಿಳಿದವನು. मुहूर्तमधिकृत्य कृतं ग्रन्थमधीते वेद वा "ठक्" (४-२-६०)।

म्नात ಮ್ನಾತ (वि०) 1. ಅಭ್ಯಾಸಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಮತ್ತೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಅಭ್ಯಾಸಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಕಲಿಯಲ್ಪಟ್ಟ. म्ना (अभ्यासे) "क्तः" (३-२-१०२)।

म्रक्ष ಮ್ರಕ್ಷ (पुं०) 1. ತನ್ನ ದೋಷವನ್ನು ಮುಚ್ಚಿಕೊಳ್ಳುವುದು, ತನ್ನ ತಪ್ಪು ಯಾರಿಗೂ ತಿಳಿಯದಿರುವಂತೆ ನಡೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು. म्रक्ष (संघाते) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ರಾಶಿ, ಗುಂಪು. "स्वदोषगूहनं म्रक्षः" त्रिकाण्ड०।

म्रक्षण ಮ್ರಕ್ಷಣ (न०) 1. ತೈಲ, ಎಣ್ಣೆ. म्रक्ष (संघाते) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ರಾಶಿಹಾಕುವುದು, ಒಟ್ಟಿಗೆ ಕೂಡುಹಾಕುವುದು.

म्रदिमन् ಮ್ರದಿಮನ್ (पुं०) 1. ಮೃದುತ್ವ, ಮಾರ್ದವ, ಮೆತ್ತಗಿರುವಿಕೆ. 2. ದೌರ್ಬಲ್ಯ, ಅಶಕ್ತತೆ. 3. ಶಾಂತತೆ, ಸೌಮ್ಯತೆ, ನಮ್ರತೆ. मृदोः भावः "इमनिच्" (५-१-१२२)। "तुल्येऽपराधे स्वर्भानुः भानुमन्तं चिरेण यत्। हिमांशुमाशु ग्रसते तन्म्रदिम्नः स्फुटं फलम्" माघ० २-४९।

म्रदीयस् ಮ್ರದೀಯಸ್ (वि०) 1. ಬಹಳ ಮೃದುವಾದ, ಬಹಳ ಮೆತ್ತಗಿರುವ, ಕೋಮಲವಾದ. अतिशयेन मृदुः "ईयसुन्" (५-३-५७)। "म्रदीयसा स्नानजलस्य वाससा" नैष० १५-२४। 2. ಶಾಂತವಾಗಿರುವ, ಸೌಮ್ಯವಾಗಿರುವ. 3. ಬಹಳ ನುಣುಪಾಗಿರುವ, ಬಹಳ ನಯವಾಗಿರುವ. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–यसी –ಯಸೀ.** "म्रदीयसीमपि घनामनल्पगुणकल्पिताम्" माघ० २-७४।

म्लान ಮ್ಲಾನ (पुं०) 1. ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಕಪ್ಪೆ. म्लै (हर्षक्षये) "क्तः" (३-४-७२)। "मण्डूकश्चैष गृहजो म्लानः" वैज०। (वि०) 2. ಬಾಡಿದ, ಸೊರಗಿದ, ಕಳೆಗುಂದಿದ. "म्लानस्य जीवकुसुमस्य विकासनानि" मालती० ६-८। 3. ಮಲಿನವಾದ, ಕೊಳೆಯಾದ. "मलिनं कच्चरं म्लानं कश्मलं च मलीमसम्" अभि० चि०। 4. ದುರ್ಬಲವಾದ, ಶಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದ. 5. ದಣಿದಿರುವ, ಆಯಾಸಗೊಂಡಿರುವ (न०) 6. ಬಾಡುವುದು. 7. ಮಲಿನವಾಗುವುದು. 8. ದುರ್ಬಲವಾಗುವುದು. 9. ದಣಿಯುವುದು.

म्लानि ಮ್ಲಾನಿ (स्त्री०) 1. ಬಾಡುವುದು, ಕಳೆಗುಂದುವುದು. म्लै (हर्षक्षये) "क्तिन्" (३-३-९४)।

2. ಮಾಲಿನ್ಯ, ಕೊಳೆ. "म्लानिस्पृशः स्पर्शनिषेधभूमेः सेयं त्रिशङ्कोरिव संपदस्य" नैष० २२-३६। 3. ದಣಿವು, ಆಯಾಸ. 4. ದೌರ್ಬಲ್ಯ, ಅಶಕ್ತತೆ.

म्लानीय ಮ್ಲಾನೀಯ (वि०) 1. ಬಾಡಬೇಕಾದ. 2. ದಣಿಯಬೇಕಾದ. म्लै (हर्षक्षये) "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः" (३-१-९६)। **म्लातव्यः ಮ್ಲಾತವ್ಯಃ.** म्लै + णिच् "अनीयर्"। **म्लापनीयः ಮ್ಲಾಪನೀಯಃ.** "तव्यः"। **म्लापयितव्यः ಮ್ಲಾಪಯಿತವ್ಯಃ.** 3. ಬಾಡಿಸಬೇಕಾದ, ಕಳೆಗುಂದಿಸಬೇಕಾದ. 4. ದಣಿಸಬೇಕಾದ, ಆಯಾಸಗೊಳಿಸಬೇಕಾದ.

म्लायत् ಮ್ಲಾಯತ್ (वि०) 1. ಬಾಡುತ್ತಿರುವ, ಸೊರಗುತ್ತಿರುವ, ಕಳೆಗುಂದುತ್ತಿರುವ. म्लै (हर्षक्षये) "शतृ" (३-२-१२४)। 2. ದುರ್ಬಲವಾಗುತ್ತಿರುವ. 3. ಮಲಿನವಾಗುತ್ತಿರುವ. म्लै+णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। **म्लापयत् ಮ್ಲಾಪಯತ್.** 4. ಬಾಡಿಸುತ್ತಿರುವ, ಕಳೆಗುಂದಿಸುತ್ತಿರುವ. "म्लापयन्नभिमानोष्णैर्वनमालां मुखानिलैः" माघ० २-१७। 5. ಮಲಿನವಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ, ಕೊಳೆ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ. 6. ದಣಿಸುತ್ತಿರುವ, ಆಯಾಸಗೊಳಿಸುತ್ತಿರುವ. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **म्लायन्ती ಮ್ಲಾಯನ್ತೀ. म्लापयन्ती ಮ್ಲಾಪಯನ್ತೀ.**

म्लायिन् ಮ್ಲಾಯಿನ್ (वि०) 1. ಬಾಡುವ, ಕಳೆಗುಂದುವ, ಸೊರಗುವ. 2. ಕ್ಷೀಣವಾಗುವ, ನಾಶಹೊಂದುವ, ಇಳಿಮುಖವಾಗುವ. म्लायति—म्लै (हर्षक्षये) "णिनिः" (३-१-१३४)। "माने म्लायिनि खण्डिते च वसुनि व्यर्थे प्रयातेऽर्थिनि" भर्तृ० ३-७८।

म्लिष्ट ಮ್ಲಿಷ್ಟ (न०) 1. ಅಸ್ಪಷ್ಟವಾದ ಮಾತು, ಸ್ಫುಟವಾಗಿ ಆಡದ ಮಾತು, ಅರ್ಥವಾಗದ ಮಾತು. म्लेच्छ (अव्यक्ते शब्दे) "क्तः" (७-२-१८)। निपा०। (वि०) 2. ಅಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಮಾತಾಡುವ. 3. ಬಾಡಿದ, ಸೊರಗಿದ, ಕಳೆಗುಂದಿದ. "म्लिष्टं त्रिष्वव्यक्तवाचि म्लाने" मेदि०। "अथ म्लिष्टमविस्पष्टभाषितम्" हेम०।

म्लेच्छ ಮ್ಲೇಚ್ಛ (पुं०) 1. ಅನಾಗರಿಕ, ಕಾಡುಮನುಷ್ಯ, ಮ್ಲೇಚ್ಛರ ಮಾತಾಡುವ ಕಿರಾತ. म्लेच्छ (अव्यक्ते शब्दे) "अच्" (३-१-१३४)। "म्लेच्छाः स्युर्विप्रकृष्टा ये म्लेच्छवाचो वनौकसः" वैज०। 2. ವ್ಯವಸಾಯ ಮತ್ತು ಆಯುಧ ತಯಾರಿಕೆ ಇವುಗಳಿಂದ ಜೀವಿಸುವವನು. "दस्युम्लेच्छगणानान्तु कृषिशस्त्रोपजीवनम्" वैज०। 3. ಮ್ಲೇಚ್ಛ ಜಾತಿ, ಕಿರಾತ ಜಾತಿ. 4. ತುರುಷ್ಕರ ಜಾತಿ, ಪಾಮರ ಜಾತಿ. 5. ಅನಾಗರಿಕ ಮಾತು. "अथ म्लेच्छो जातिभेदेऽपभाषणे" हेम०। "गोमांसस्वादको यस्तु विरुद्धं बहु भाषते। सर्वाचारविहीनश्च म्लेच्छ इत्यभिधीयते" बोधायनः। (न०) 6. ತಾಮ್ರಲೋಹ. "म्लेच्छं वरिष्ठं म्लेच्छास्यम्" वैज०।

म्लेच्छकन्द ಮ್ಲೇಚ್ಛಕಂದ (पुं०) ಲಶುನ, ಬೆಳ್ಳುಳ್ಳಿ. म्लेच्छप्रियः कन्दः। "लशुनस्तु रसोनः स्यादुग्रगन्धो महौषधम्। अरिष्टो म्लेच्छकन्दश्च यवनेष्टो रसोनकः"।

म्लेच्छजाति ಮ್ಲೇಚ್ಛಜಾತಿ (स्त्री०) ಯಾವ ವಿಧವಾದ ಆಚಾರವೂ ಇಲ್ಲದ ಒಂದು ಜಾತಿ, ಗೋಮಾಂಸ ತಿನ್ನುವ ಜಾತಿ. म्लेच्छरूपा जातिः। "सर्वाचारविहीनश्च म्लेच्छ इत्यभिधीयते"।

म्लेच्छदेश ಮ್ಲೇಚ್ಛದೇಶ (पुं०) ತುರುಷ್ಕರು ವಾಸ ಮಾಡುವ ದೇಶ, ಜಾತಿ ಮತ್ತು ಆಚಾರವ್ಯವಸ್ಥೆಯಿಲ್ಲದ ದೇಶ, ಆರ್ಯಾವರ್ತಕ್ಕಿಂತಲೂ ಹೊರಗಿನ ದೇಶ. म्लेच्छानां देशः। "चातुर्वर्ण्यव्यवस्थानं यस्मिन् देशे न विद्यते। म्लेच्छदेशः स विज्ञेयः आर्यावर्तः ततः परम्"।

म्लेच्छभाषा ಮ್ಲೇಚ್ಛಭಾಷಾ (स्त्री०) ತುರುಷ್ಕರ ಭಾಷೆ, ಹಿಂದೂಸ್ತಾನಿ ಮಾತು. म्लेच्छानां भाषा।

म्लेच्छभोजन ಮ್ಲೇಚ್ಛಭೋಜನ (पुं०) 1. ಗೋಧಿ. भुज्यते — भुज (पालनाभ्यवहारयोः) कर्म० "ल्युट्" (३-३-११३)। म्लेच्छानां भोजनः। "गोधूमो म्लेच्छभोजनः" त्रिकाण्ड०। (न०) 2. ಅಲಸಂದೆ.

म्लेच्छभोज्य ಮ್ಲೇಚ್ಛಭೋಜ್ಯ (पुं०) ಗೋಧೂಮ, ಗೋಧಿ. म्लेच्छानां भोज्यम्। "गोधूमस्तु म्लेच्छभोज्यः सुमनः श्लेष्मलो गुरुः" वैज०।

म्लेच्छमण्डल ಮ್ಲೇಚ್ಛಮಂಡಲ (न०) ಮ್ಲೇಚ್ಛರ ದೇಶ. म्लेच्छानां मण्डलं समूहो यत्र।

म्लेच्छमुख ಮ್ಲೇಚ್ಛಮುಖ (न०) ತಾಮ್ರಲೋಹ. म्लेच्छे म्लेच्छदेशे मुखमुत्पत्तिरस्य। "शुल्बं म्लेच्छमुखं द्व्यष्टवरिष्ठोदुम्बराणि च" अम०।

म्लेच्छाश ಮ್ಲೇಚ್ಛಾಶ (पुं०) ಗೋಧೂಮ, ಗೋಧಿ. म्लेच्छैरश्यते—अश (भोजने) कर्म० "घञ्" (३-३-१९)।

म्लेच्छित ಮ್ಲೇಚ್ಛಿತ (न०) 1. ಅಪಶಬ್ದ, ಮ್ಲೇಚ್ಛರ ಭಾಷೆ, ಹೊರ ದೇಶದ ಭಾಷೆ. 2. ಅಸ್ಪಷ್ಟವಾದ ಮಾತು, ಅರ್ಥವಾಗದ ಮಾತು. "म्लेच्छितं परभाषायाम्" हारा०।

इति "म" काराविपदार्थनिरूपणम्।

ಯ

ಯ ಯ ಇದು ವರ್ಣಮಾಲೆಯಲ್ಲಿ ಇಪ್ಪತ್ತಾರನೆಯ ವ್ಯಂಜನಾಕ್ಷರ. ಅವರ್ಗೀಯ ವ್ಯಂಜನಾಕ್ಷರಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯ ಹಲ್ ವರ್ಣ. ಈ ವರ್ಣ (ಅಕ್ಷರ) ವು ತಾಲು (ದವಡೆ) ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಅಭ್ಯಂತರಪ್ರಯತ್ನದಿಂದ ಹುಟ್ಟುವ ಅಂತಸ್ಥ ಅಲ್ಪಪ್ರಾಣಾಕ್ಷರ. "यरलवा अन्तस्थाः"। "वर्गाणां प्रथमतृतीययमौ यरलवाश्चाल्पप्राणाः" सि० कौ०।

ಯ ಯ (ಪುಂ०) 1. ಯಶಸ್ಸು, ಕೀರ್ತಿ. 2. ವಾಯು, ಗಾಳಿ. याति वाति—या (प्रापणे) "ड:"। 3. ತ್ಯಾಗ, ವರ್ಜಿಸುವುದು. 4. ನಡೆಯುವವನು, ಚಲಿಸುವವನು. 5. ರಥ, ವಾಹನ. 6. ದಾನಮಾಡುವವನು. "यशो यः कथितः प्राज्ञैर्यो वायुरिति शब्दितः। याने यातरि यस्त्यागे कथितः शब्दवेदिभिः" एका०। 7. ಯಮ. 8. ಮನೆ, ವಾಸಸ್ಥಳ. "यस्त्यागे निलये वायौ यमे दातरि यातरि" नानार्थर०। 9. ಆದಿಯಲ್ಲಿ ಲಘು ವರ್ಣವುಳ್ಳ ಮೂರು ವರ್ಣಗಳ ಒಂದು ಗಣ, ಯಗಣ. "आदिमध्यावसानेषु यरता यान्ति लाघवम्। भजसा गौरवं यान्ति मनौ तु गुरुलाघवम्" वृ० र०। 10. ಸಂಯಮ, ತಡೆ. (स्त्री०) **या ಯಾ**. 11. ವಾಹನ, ಬಂಡಿ, ಗಾಡಿ. 12. ಪುಷ್ಪಗುಚ್ಛ, ಹೂವಿನ ಗೊಂಚಲು. 13. ಶೋಭೆ, ಕಾಂತಿ. 14. ಲಕ್ಷ್ಮಿ. 15. ನಿರ್ಮಾಣ, ತಯಾರಿಕೆ. "या स्त्रियां यानमञ्जर्योः शोभालक्ष्म्योश्च निर्मितौ" नानार्थर०।

यकार ಯಕಾರ (ಪುಂ०) "ಯ" ವರ್ಣ, ಯ ಎಂಬ ಅಕ್ಷರ.

यकृत् ಯಕೃತ್ (ನ०) 1. ಹೊಟ್ಟೆಯ ಬಲಗಡೆ ಇರುವ ಒಂದು ಮಾಂಸದ ಪಿಂಡ. यं संयमं करोति—डु कृञ् (करणे) "क्विप्" (३-२-७६)। "कालखण्डयकृती तु समे इमे" अम०। 2. ಈ ಮಾಂಸಪಿಂಡವನ್ನು ಬೆಳೆಸುವ ಒಂದು ರೋಗ. "अधो दक्षिणतश्चापि हृदयाद्यकृतः स्थितिः। तत्तु रञ्जकपित्तस्य स्थानं शोणितजं मतम्" भावप्र०।

यकृदात्मिका ಯಕೃದಾತ್ಮಿಕಾ (ಸ್ತ್ರೀ०) ಜಿರಳೆ, ಜೊಂಡಿಗ. यकृत इव आत्मा स्वरूपं यस्याः।

यकृद्वैरिन् ಯಕೃದ್ವೈರಿನ್ (ಪುಂ०) ಮುಳ್ಳುಮುತ್ತುಗದ ಗಿಡ. यकृतो वैरी नाशकः। "प्लीहघ्नो मांसदलनो यकृद्वैरी चलच्छदः"।

यक्ष ಯಕ್ಷ (ಪುಂ०) 1. ದೇವಯೋನಿವಿಶೇಷ, ಕುಬೇರನ ಅನುಚರರು, ಕುಬೇರನ ಬೊಕ್ಕಸ ಮತ್ತು ಉದ್ಯಾನಗಳನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವವರು. यक्ष्यते पूज्यते—यक्ष (पूजायाम्) "घञ्" (३-३-१९)। "यस्यां यक्षाः सितमणिमयान्येत्य हर्म्यस्थलानि" मेघ० २-३। 2. ಕುಬೇರ, ಯಕ್ಷರ ರಾಜ. ईं लक्ष्मीमक्षणोति—अक्षू (व्याप्तौ) "अण्" (३-२-१)। "यक्षो गुह्यकमात्रे च गुह्यकाधीश्वरेऽपि च" मेदि०। 3. ನಾಯಿ. "दीर्घनादी गृहमृगः कुक्कुरः क्रोधनः शुनिः। यक्ष इन्द्रमहश्चालः" वैज०। (ಪುಂನ०) 4. ಪೂಜೆ.

यक्षकर्दम ಯಕ್ಷಕರ್ದಮ (ಪುಂ०) ಪಚ್ಚಕರ್ಪೂರ ಅಗುರು ಕಸ್ತೂರಿ ತಕ್ಕೋಲ ಇವುಗಳ ಬೆರಕೆಯಿಂದ ಮಾಡಿದ ಒಂದು ಸುಗಂಧ ದ್ರವ್ಯ. यक्षप्रियः कर्दमः।

यक्षतरु ಯಕ್ಷತರು (ಪುಂ०) ವಟವೃಕ್ಷ, ಆಲದ ಮರ. यक्षेण उपाश्रितो वृक्षः।

यक्षधूप ಯಕ್ಷಧೂಪ (ಪುಂ०) ಸರ್ಜರಸ, ಸಾಲವೃಕ್ಷ (ಮತ್ತಿಮರ) ದ ಹಾಲು. यक्षप्रियो धूपः।

यक्षप्रश्न ಯಕ್ಷಪ್ರಶ್ನ (ಪುಂ०) ಪಾಂಡವರು ವನವಾಸವನ್ನು ಮುಗಿಸಿಕೊಂಡು ಅಜ್ಞಾತವಾಸಕ್ಕೆ ಬರುವ ಮುಂಚೆ ಅವರನ್ನು ಪರೀಕ್ಷಿಸಲು ಯಮಧರ್ಮರಾಯನು ಜಿಂಕೆಯ ರೂಪದಿಂದ ಬಂದು ಅವರಿಗೆ ಹಾಕಿದ ಪ್ರಶ್ನೆ. ಯಮಧರ್ಮರಾಯನು ಜಿಂಕೆಯ ರೂಪವನ್ನು ತಾಳಿ ಪಾಂಡವರ ಆಶ್ರಮದ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿದ್ದ ಒಬ್ಬ ಋಷಿಯ ಅರಣಿಯನ್ನು ಒಯ್ದನು. ಅದನ್ನು ಬಿಡಿಸಲು ಹೋದ ಭೀಮಾರ್ಜುನ ನಕುಲ ಸಹದೇವರನ್ನು ಮರೆಯಾಗಿ ನಿಂತು ಕೆಲವು ಪ್ರಶ್ನೆಗಳನ್ನು ಕೇಳಿ ಅವರು ಜ್ಞಾನತಪ್ಪಿ ಬೀಳುವಂತೆ ಮಾಡಿದನು. ಅನಂತರ ಧರ್ಮರಾಜನು ಬಂದು ಆ ಪ್ರಶ್ನೆಗಳಿಗೆ ಉತ್ತರವನ್ನು ಸಮರ್ಪಕವಾಗಿ ಹೇಳಿ ತಮ್ಮಂದಿರನ್ನು ಬದುಕಿಸಿದನು.

यक्षरस ಯಕ್ಷರಸ (ಪುಂ०) ಒಂದು ವಿಧ ಮದ್ಯ.

यक्षराज् ಯಕ್ಷರಾಜ್ (ಪುಂ०) ಕುಬೇರ, ಯಕ್ಷರ ಒಡೆಯ. यक्षेषु राजते—राजृ (दीप्तौ) "क्विप्" (३-२-६१)। **–राजः –ರಾಜ**। यक्षाणां राजा "टच्" (५-४-९१)।

यक्षरात्रि ಯಕ್ಷರಾತ್ರಿ (ಸ್ತ್ರೀ०) ಕಾರ್ತಿಕ ಹುಣ್ಣಿಮೆಯ ರಾತ್ರಿ. यक्षप्रिया रात्रिः।

यक्षाधिप ಯಕ್ಷಾಧಿಪ (ಪುಂ०) ಕುಬೇರ.

यक्षावास ಯಕ್ಷಾವಾಸ (पुं०) ವಟವೃಕ್ಷ, ಆಲದ ಮರ. यक्षाणामावासः।

यक्षिणी ಯಕ್ಷಿಣೀ (स्त्री०) 1. ಕುಬೇರನ ಪತ್ನಿ. 2. ಯಕ್ಷನ ಪತ್ನಿ.

यक्षी ಯಕ್ಷೀ (स्त्री०) 1. ಕುಬೇರನ ಪತ್ನಿ. यक्षस्य स्त्री "ङीष्" (४-२-४८)। 2. ಯಕ್ಷನ ಪತ್ನಿ.

यक्ष्मघ्नी ಯಕ್ಷ್ಮಘ್ನೀ (स्त्री०) ದ್ರಾಕ್ಷಿ. यक्ष्माणं हन्ति —हन (हिंसागत्योः) "टक्" (३-२-५३)। "ङीप्" (४-१-१५)।

यक्ष्मन् ಯಕ್ಷ್ಮನ್ (पुं०) ಕ್ಷಯರೋಗ. यक्ष्यते—यक्ष (पूजायाम्) "मनिन्" (उ० ४-१५०)। ಮಲಮೂತ್ರಗಳನ್ನು ಬಹಳ ಹೊತ್ತು ತಡೆಯುವದರಿಂದಲೂ ಧಾತು ಕ್ಷಯದಿಂದಲೂ ಬಲಿಷ್ಠರೊಡನೆ ಹೋರಾಡುವುದರಿಂದಲೂ ಅತ್ಯಲ್ಪ ಭೋಜನ ಅಧಿಕ ಭೋಜನ ಅಥವಾ ಅಕಾಲ ಭೋಜನ ಇವುಗಳಿಂದಲೂ ಕ್ಷಯರೋಗವು ಬರುವುದು. "वेगरोधात् क्षयाच्चैव साहसाद्विषमाशनात्। त्रिदोषो जायते यक्ष्मा गदो हेतुचतुष्टयात्" चरक०। ಈ ರೋಗವು ಚಂದ್ರನಿಗೂ ಇರುವುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ "राजयक्ष्मा" ಎಂದು ಹೆಸರಾಯಿತು. "राज्ञश्चन्द्रमसो यस्मादभूदेष किलामयः। तस्मात्तं राजयक्ष्मेति केचिदाहुर्मनीषिणः"।

यक्ष्मिन् ಯಕ್ಷ್ಮಿನ್ (वि०) ಕ್ಷಯರೋಗವುಳ್ಳವನು. यक्ष्मास्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। "यक्ष्मी च पशुपालश्च परिवेत्ता निराकृतिः" मनु० ३-१५४।

यच्छत् ಯಚ್ಛತ್ (वि०) ದಾನಮಾಡುತ್ತಿರುವ, ಕೊಡುತ್ತಿರುವ. दाण् (दाने) "शतृ" (३-२-१२४)।

यज – देवपूजासङ्गतिकरणदानेषु (भ्वा० उभ० सक० अनि०)।

लट्—	पर०	यजति	यजतः	यजन्ति।
	आत्म०	यजते	यजेते	यजन्ते।
लिट्—	पर०	इयाज	ईजतुः	ईजुः।
		इयजित / इयष्ठ	ईजथुः	ईज।
		इयाज / इयज	ईजिव	ईजिम।
	आत्म०	ईजे	ईजाते	ईजिरे।
लुट्—	पर० / आत्म०	यष्टा	यष्टारौ	यष्टारः।
		यष्टासि	यष्टास्थः	यष्टास्थ।
		यष्टासे	यष्टासाथे	यष्टाध्वे।
लृट्—	पर०	यक्ष्यति	यक्ष्यतः	यक्ष्यन्ति।
	आत्म०	यक्ष्यते	यक्ष्येते	यक्ष्यन्ते।
लोट्—	पर०	यजतु / यजतात्	यजताम्	यजन्तु।
	आत्म०	यजताम्	यजेताम्	यजन्ताम्।
लङ्—	पर०	अयजत्	अयजताम्	अयजन्।
	आत्म०	अयजत	अयजेताम्	अयजन्त।

ಇತ್ಯಾದಿ. 1. ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಪೂಜಿಸು, ಯಾಗ ಮಾಡು. "यजतां पाण्डवः स्वर्गमवत्विन्द्रस्तपत्विनः" माघ० २-६५। "ईजुर्देवान् पुरोहिताः" भट्टि० १४-९०। 2. ಅರ್ಪಿಸು, ಸಮರ್ಪಣೆ ಮಾಡು. "वाग्दैवत्यैश्च चरुभिर्यजेरंस्ते सरस्वतीम्" मनु० ८-१०५। 3. ಕೊಡು, ದಾನಮಾಡು.

कर्मणि :—इज्यते। ईजे। यष्टा। यक्ष्यते। इज्यताम्। ऐज्यत। ಇತ್ಯಾದಿ.

णिचि :—याजयति। याजयां चकार, –बभूव, –आस। याजयिता। याजयिष्यति। याजयतु। ಇತ್ಯಾದಿ.

सनि :—यियक्षति। यियक्षां चकार, –बभूव, –आस। यियक्षिता। यियक्षतु। अयियक्षत्। ಇತ್ಯಾದಿ.

कृत्सु :—यष्टव्यम्। यजनीयम्। याज्यम्। इष्टः। इष्टवान्। यजन्, –न्ती। यजमानः। यष्टुम्। इष्टम्। यजनम्। इष्ट्वा।

यज ಯಜ (पुं०) 1. ಯಜ್ಞ, ಯಾಗ. 2. ಅಗ್ನಿ. "सप्ततन्तुर्मखः सवः। सहसानुर्यजः सानुः वसुनो विश्वहर्यकः" वैज०।

यजत ಯಜತ (पुं०) ಋತ್ವಿಕ್ಕು, ಯಾಗದ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸುವವನು. यजति—यज (देवपूजायाम्) "अतच्" (उ० ३-११०)।

यजत् ಯಜತ್ (वि०) ಯಾಗ ಮಾಡುತ್ತಿರುವವನು. यज (देवपूजादौ) "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–न्ती –ನ್ತೀ.**

यजति ಯಜತಿ (पुं०) ಯಾಗ, ಯಜ್ಞ. यज (देवपूजादौ) "अतिः" बाहु०।

यजत्र ಯಜತ್ರ (पुं०) ಯಾಗದ ಉಪಕರಣ. यज (देवपूजादौ) "अत्रन्" (उ० ३-१०४)। "अथ यज्ञोपकरणं यजत्रं यजनं च तत्" वैज०।

यजन ಯಜನ (न०) 1. ಯಾಗ. इज्यते—यज (देवपूजादौ) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಯಾಗದ ಸ್ಥಳ,

ಯಾಗ ಮಾಡುವ ಸ್ಥಾನ. इज्यतेऽत्र—अधि० "ल्युट्" (३-३-११७)। 3. ಯಾಗದ ಉಪಕರಣ. इज्यतेऽनेन —यज कर० "ल्युट्" (३-३-११७)। 4. ಯಾಗ ಮಾಡುವುದು. भावे "ल्युट्"। "अध्यापनं अध्ययनं यजनं याजनं तथा। दानं प्रतिग्रहश्चैव ब्राह्मणानाम-कल्पयत्" मनु० १०-८८।

यजनीय ಯಜನೀಯ (वि०) 1. ಪೂಜಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ಪೂಜಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. 3. ಪೂಜಿಸಬೇಕಾದ. (ದೇವತೆ) यज (देवपूजादौ) "अनीयर्" (३-१-९६)।

यजन्त ಯಜನ್ತ (पुं०) ಯಾಗ ಮಾಡುವವನು. यज (देवपूजादौ) "झच्" बाहु०।

यजमान ಯಜಮಾನ (पुं०) 1. ಯಾಗ ಮಾಡುವವನು, ಯಾಗ ಮಾಡಿ ಅದರ ಫಲವನ್ನು ಅನುಭವಿಸುವವನು. यजते—यज (देवपूजादौ) कर्त० "शानन्" (३-२-१२८)। "धुरं निधायैकनिधिर्गुणानां जगाम यज्वा यजमान-लोकम्" रघु० १८-१२। 2. ಮುಖಂಡ, ಮುಖ್ಯ. (ಗೌಣಪ್ರಯೋಗ).

यजि ಯಜಿ (पुं०) 1. ಯಾಗ, ಯಜ್ಞ. यज (देवपूजादौ) "इन्" (उ० ४-११७)। "आजीवनार्थं धर्मस्तु दान-मध्ययनं यजिः" मनु० १०-७९। 2. ಯಾಗ ಮಾಡುವವನು, ಯಜಮಾನ. 3. ಯಜ ಧಾತು. "इक्श्तिपौ धातुनिर्देशे" (वा० ३-३-१०८।

यजुर्वेद ಯಜುರ್ವೇದ (पुं०) ನಾಲ್ಕು ವೇದಗಳಲ್ಲೊಂದು. ವೇದವು ಋಗ್ವೇದ ಯಜುರ್ವೇದ ಸಾಮವೇದ ಮತ್ತು ಅಥರ್ವವೇದಗಳೆಂದು ನಾಲ್ಕು ವಿಧವಾಗಿ ವಿಂಗಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು. ಅಖಂಡವಾದ ವೇದರಾಶಿಯನ್ನು ಮುಂದೆ ಅಲ್ಪಾಯುಗಳಾದ ಜನರು ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗಲಾರದೆಂದು ತಿಳಿದು ಮಹರ್ಷಿಗಳು ವಿಭಾಗ ಮಾಡಿದರು. "क्षीणायुषः क्षीणसत्त्वान् दुर्मेधान् वीक्ष्य कालतः। वेदान् ब्रह्मर्षयो व्यस्यन् हृदिस्थाच्युत-चोदिताः" भाग० १२-६-४७। ಪರಾಶರಸುತರಾದ ವ್ಯಾಸಮಹರ್ಷಿಗಳು ಈ ವೇದರಾಶಿಯನ್ನು ಋಗ್ಯಜುಸ್ಸಾಮಾಥರ್ವಗಳೆಂದು ನಾಲ್ಕು ವಿಧವಾಗಿ ಮಾಡಿದರು. "पराशरात् सत्यवत्यामंशांशकलया विभुः। अवतीर्णो महाभाग वेदं चक्रे चतुर्विधम्। ऋगथर्वयजुःसाम्नां राशीनुद्धृत्य वर्गशः। चतस्रः संहिताश्चक्रे मन्त्रैर्मणिगणा इव" भाग० १२-६-४९, ५०। [ವಿವರಕ್ಕೆ "कृष्णयजुर्वेद" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

यजुस् ಯಜುಸ್ (न०) ಯಜುರ್ವೇದದ ಮಂತ್ರ. इज्यतेऽनेन—यज (देवपूजादौ) "उसिः" (उ० २-११)। ಋಕ್ಸಾಮಗಳಿಗಿಂತ ಬೇರೆಯಾದ ಗಾನರಹಿತವಾದ ಮಂತ್ರಗಳು ಯಜುರ್ವೇದ ಮಂತ್ರಗಳು. शेषे यजुः शब्दः। शेषे ऋक्सामभिन्ने मन्त्रजाते यन्मन्त्रजातं प्रश्लिष्य पठितं गानादिविच्छेदरहितं तद्यजुरिति जैमिनिः। ["कृष्णयजुर्वेद" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

यज्ञ ಯಜ್ಞ (पुं०) 1. ಯಾಗ, ದೇವಪೂಜೆ. इज्यन्ते देवता अत्र—यज (देवपूजादौ) "नङ्" (३-३-९०)। "यज्ञेन यज्ञमयजन्त देवाः"। "दुदोह गां स यज्ञाय" रघु० १-२६। ಯಜ್ಞವು ಸಾತ್ತ್ವಿಕ ರಾಜಸ ಮತ್ತು ತಾಮಸಗಳೆಂದು ಮೂರು ವಿಧ. (1) ಕರ್ತವ್ಯವೆಂದು ತಿಳಿದು ಫಲಾಪೇಕ್ಷೆಯಿಲ್ಲದೆ ಶಾಸ್ತ್ರೋಕ್ತವಾಗಿ ಮಾಡುವ ಯಾಗವು **ಸಾತ್ತ್ವಿಕ.** "अफलाकाङ्क्षिभिर्यज्ञो विधिदृष्टो य इज्यते। यष्टव्यमेवेति मनः समाधाय स सात्त्विकः" गीता १७-११। (2) ಫಲಾಪೇಕ್ಷೆಯಿಂದ ದಂಭಕ್ಕಾಗಿ ಶಾಸ್ತ್ರೋಕ್ತವಾಗಿ ಮಾಡುವ ಯಜ್ಞವು **ರಾಜಸ.** "अभिसन्धाय तु फलं दम्भार्थमपि चैव यः। इज्यते भरतश्रेष्ठ तं यज्ञं विद्धि राजसम्" गीता १७-१२। (3) ಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಅಶ್ರದ್ಧೆಯಿಂದಲೂ ಅಮಂತ್ರಕವಾಗಿಯೂ ಮಾಡುವ ಯಾಗವು **ತಾಮಸ.** "विधिहीन-मसृष्टान्नं मन्त्रहीनमदक्षिणम्। श्रद्धाविरहितं यज्ञं तामसं परिचक्षते" गीता १७-१३। ಇದು ದ್ರವ್ಯಯಜ್ಞ ತಪೋಯಜ್ಞ ಜ್ಞಾನಯಜ್ಞ ಸ್ವಾಧ್ಯಾಯಯಜ್ಞ ಮುಂತಾಗಿ ನಾನಾವಿಧ. "द्रव्ययज्ञास्तपोयज्ञा योगयज्ञा-स्तथापरे। स्वाध्यायज्ञानयज्ञाश्च यतयः संशितव्रताः" गीता ४-२८। 2. ಗೃಹಸ್ಥನು ಪ್ರತಿದಿನ ಮಾಡಬೇಕಾದ ಪಂಚ ಮಹಾಯಜ್ಞಗಳು. ["पञ्चमहायज्ञ" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] 3. ವಿಷ್ಣು, ನಾರಾಯಣ. स्वाराधन-धर्मसमृद्धिरिक्तानां तदर्थिनां स्वयमेव यज्ञः तादृशो धर्मः —यज "नङ्"। "जपयज्ञस्वरूपत्वात् यज्ञ इत्युच्यते बुधैः" इति निरुक्तिः। "यज्ञो यज्ञपतिर्यज्वा यज्ञाङ्गो यज्ञवाहनः" वि० स०। 4. ಆತ್ಮ, ಜೀವ. 5. ಅಗ್ನಿ, ಬೆಂಕಿ. "यज्ञोऽग्न्यात्महरीष्टिषु" वैज०।

यज्ञकुण्ड ಯಜ್ಞಕುಂಡ (पुं०) ಯಾಗಾಗ್ನಿಯನ್ನು ಪ್ರತಿಷ್ಠಿಸಲು ಮಾಡಿದ ಗುಳಿ.

यज्ञकृत् ಯಜ್ಞಕೃತ್ (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು. जगद्धिताय यज्ञं करोति आदौ सृजति—डु कृञ् (करणे) "क्विप्" (३-२-६१)। "जगद्धिताय कृतवान्यज्ञमादौ स यज्ञकृत्"

इति निरुक्तिः। "यज्ञभृद्यज्ञकृद्यज्ञी यज्ञभुक् यज्ञसाधनः" वि० स०। (वि०) 2. ಯಾಗವನ್ನು ಮಾಡುವವನು. "तामागतां तत्र न कश्चनाद्रियत् विमानितां यज्ञकृतो भयाज्जनः" भाग० ४-४-७।

यज्ञघ्न ಯಜ್ಞಘ್ನ (पुं०) ರಾಕ್ಷಸ. यज्ञं हन्ति—हन (हिंसागत्योः) "कः" (वा० ३-२-५)।

यज्ञदीक्षा ಯಜ್ಞದೀಕ್ಷಾ (स्त्री०) ಯಾಗಕ್ಕಾಗಿ ಕೈಗೊಳ್ಳುವ ನಿಯಮ. यज्ञार्थं दीक्षा। "तृतीयं यज्ञदीक्षायां द्विजस्य श्रुतिचोदनात्" मनु० २-१६९।

यज्ञपति ಯಜ್ಞಪತಿ (पुं०) ವಿಷ್ಣು, ನಾರಾಯಣ. यज्ञस्य पतिः स्वाराधनफलप्रदतया स्वामी। "यज्ञस्य फलदो यस्मात्तस्माद्यज्ञपतिः स्मृतः" इति निरुक्तिः। "यज्ञो यज्ञपतिर्यज्वा" वि० स०।

यज्ञपशु ಯಜ್ಞಪಶು (पुं०) ಕುದುರೆ ಆಡು ಮೊದಲಾದುವು. यज्ञार्थः पशुः।

यज्ञपुरुष ಯಜ್ಞಪುರುಷ (पुं०) ಮಹಾವಿಷ್ಣು. यज्ञरूपः पुरुषः। "सत्रे ममास भगवान् हयशीरषाथो साक्षात्स यज्ञपुरुषस्तपनीयवर्णः" भाग० २-७-११।

यज्ञभुज् ಯಜ್ಞಭುಜ್ (पुं०) ವಿಷ್ಣು. यज्ञं भुङ्क्ते भुनक्ति वा—भुज (पालनाभ्यवहारयोः) "क्विप्" (३-२-६१)। "भुङ्क्ते तान् वा भोजयति यज्ञभुक् स च कथ्यते" इति निरुक्तिः। "यज्ञभुग्यज्ञसाधनः" वि० स०।

यज्ञभृत् ಯಜ್ಞಭೃತ್ (पुं०) ವಿಷ್ಣು, ನಾರಾಯಣ. यज्ञं विकलमपि स्वस्मरणपूर्णाहुतिभ्यां बिभर्ति पुष्णाति—भृञ् (पोषणे) "क्विप्" (३-२-६१)। "पूर्णाहुति-स्वस्मृतिभ्यां विफलं यज्ञमप्युत। पुष्णाति यज्ञभृत् स स्यात् सप्तार्णो मनुरुत्तमः" इति निरुक्तिः। "यज्ञ-भृद्यज्ञकृद्यज्ञी" वि० स०।

यज्ञभोक्तृ ಯಜ್ಞಭೋಕ್ತೃ (पुं०) ವಿಷ್ಣು. यज्ञं भुनक्ति—भुज (परिपालनाभ्यवहारयोः) "तृच्" (३-१-१३३)।

यज्ञवराह ಯಜ್ಞವರಾಹ (पुं०) ವರಾಹ ರೂಪವೆತ್ತಿದ ಮಹಾವಿಷ್ಣು, ಮಹಾವಿಷ್ಣುವಿನ ಮೂರನೆಯ ಅವತಾರ. यज्ञरूपो वराहः।

यज्ञवल्ली ಯಜ್ಞವಲ್ಲೀ (स्त्री०) ಸೋಮಲತೆ. यज्ञस्य वल्ली।

यज्ञवाट ಯಜ್ಞವಾಟ (पुं०) ಯಾಗ ಮಾಡುವ ಸ್ಥಳ. यज्ञस्य वाटः गृहम्। "इत्युक्त्वा मुनिपत्न्यस्ता यज्ञवाटं पुनर्गताः" भाग० १०-२३-३३।

यज्ञवाहन ಯಜ್ಞವಾಹನ (पुं०) ವಿಷ್ಣು. यज्ञं वाहयति निर्वर्तयति वहति निर्वहति वा—वह (प्रापणे) + णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)। वह कर्त० "ल्युट्" वा। वाहनमाहितात् इति निपातः।

यज्ञवेदि ಯಜ್ಞವೇದಿ (स्त्री०) ಯಾಗದ ಜಗುಲಿ, ಯಾಗದ ಬಲಿಪೀಠ.

यज्ञवृक्ष ಯಜ್ಞವೃಕ್ಷ (पुं०) ಅತ್ತಿಯ ಮರ. यज्ञस्य वृक्षः।

यज्ञशरण ಯಜ್ಞಶರಣ (न०) ಯಾಗಶಾಲೆ.

यज्ञशाला ಯಜ್ಞಶಾಲಾ (स्त्री०) ಯಾಗದ ಮನೆ.

यज्ञश्रेष्ठा ಯಜ್ಞಶ್ರೇಷ್ಠಾ (स्त्री०) ಸೋಮಲತೆ.

यज्ञसाधन ಯಜ್ಞಸಾಧನ (पुं०) ವಿಷ್ಣು. यज्ञाः साधनानि ज्ञानद्वारा स्वसिद्ध्युपाया अस्य। "ज्ञानद्वारा सिद्ध्युपाये यः स स्यात् यज्ञसाधनः" इति निरुक्तिः। "यज्ञभुग्यज्ञ-साधनः" वि० स०।

यज्ञसूत्र ಯಜ್ಞಸೂತ್ರ (न०) ಯಜ್ಞೋಪವೀತ. यज्ञे धृतं सूत्रम्।

यज्ञसेन ಯಜ್ಞಸೇನ (पुं०) ದ್ರುಪದರಾಜ.

यज्ञस्थान ಯಜ್ಞಸ್ಥಾನ (न०) ಯಾಗಶಾಲೆ. यज्ञस्य स्थानम्।

यज्ञागार ಯಜ್ಞಾಗಾರ (न०) ಯಾಗಶಾಲೆ.

यज्ञाङ्ग ಯಜ್ಞಾಂಗ (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು. समर्थानुष्ठितोऽपि अन्यो यज्ञः अङ्गं तद्वच्छेषभूतमस्य। "शेषः शक्तकृतो यज्ञोऽप्यस्य यज्ञाङ्ग उच्यते" इति निरुक्तिः। "यज्ञाङ्गो यज्ञवाहनः" वि० स०। 2. ಉದುಂಬರ ವೃಕ್ಷ, ಅತ್ತಿಮರ. यज्ञमङ्गति प्राप्नोति अगि (गतौ) "अण्" (३-२-१)। "यज्ञाङ्गो ब्रह्मवृक्षश्च हेमदुग्धोऽप्युदुम्बरः"। "उदुम्बरो जन्तुफलो यज्ञाङ्गो हेमदुग्धकः" अम०। 3. ಕಪ್ಪು ಚುಕ್ಕಿಗಳುಳ್ಳ ಜಿಂಕೆ. "कृष्णस्तु कृष्णसारो निरञ्जनः। यज्ञाङ्ग एणः" वैज०। (न०) 4. ಯಾಗದ ಒಂದು ಭಾಗ. 5. ಯಾಗದ ಉಪಕರಣ, —ಸಾಮಗ್ರಿ. "यज्ञाङ्गयोनित्वमवेक्ष्य यस्य सारं धरित्रीधरणक्षमं च" कुमा० १-१७।

यज्ञान्त ಯಜ್ಞಾಂತ (पुं०) ಯಜ್ಞದ ಸಮಾರೋಪ, ಅವಭೃಥ ಸ್ನಾನ. यज्ञस्यान्तः।

यज्ञान्तकृत् ಯಜ್ಞಾಂತಕೃತ್ (पुं०) ವಿಷ್ಣು, ನಾರಾಯಣ. यज्ञस्यान्तं पर्यवसानभूतं स्वतत्त्वज्ञानं करोति—कृञ् "क्विप्" (३-२-६१)। "समाप्तिं चैव यज्ञानां

स्वतत्त्वज्ञानतः क्षणात्। निरपेक्षं यः करोति स यज्ञान्तकृदुच्यते" इति निरुक्तिः। "यज्ञान्तकृद्यज्ञगुह्यः" वि० स०।

यज्ञिक ಯಜ್ಞಿಕ (पुं०) ಪಲಾಶವೃಕ್ಷ, ಮುತ್ತುಗದ ಮರ.

यज्ञिय ಯಜ್ಞಿಯ (पुं०) 1. ದ್ವಾಪರಯುಗ. यज्ञाय हितः। "कृतं सत्ययुगं त्रेताग्नायी द्वापरयज्ञियौ" त्रिकाण्ड०। 2. ದೇವತೆ. 3. ಮೌಂಜಿಹುಲ್ಲು. "मुञ्जस्तु यज्ञियो मेध्यो मृदुत्वक् ब्रह्ममेखलः" वैज०। 4. ಕಗ್ಗಲಿ ಮರ. 5. ಪಲಾಶವೃಕ್ಷ, ಮುತ್ತುಗದ ಮರ. (वि०) 6. ಯಾಗಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ, ಯಾಗಾರ್ಹವಾದ. "यज्ञियं यज्ञकर्मार्हे" वैज०। 7. ಯಾಗಸಂಬಂಧವಾದ.

यज्ञियदेश ಯಜ್ಞಿಯದೇಶ (पुं०) ಯಾಗಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ದೇಶ. यज्ञियो देशः। "कृष्णसारस्तु चरति मृगो यत्र स्वभावतः। स ज्ञेयो यज्ञियो देशः म्लेच्छदेशस्ततः परः" मनु० १३-२३।

यज्ञियशाला ಯಜ್ಞಿಯಶಾಲಾ (स्त्री०) ಯಾಗಶಾಲೆ, ಯಾಗಮಂಟಪ. यज्ञिया शाला।

यज्ञीय ಯಜ್ಞೀಯ (पुं०) 1. ಉದುಂಬರ ವೃಕ್ಷ, ಅತ್ತಿ ಮರ. यज्ञ "छः" (४-२-१३८)। (वि०) 2. ಯಾಗ ಸಂಬಂಧವಾದ.

यज्ञेश्वर ಯಜ್ಞೇಶ್ವರ (पुं०) ವಿಷ್ಣು. यज्ञानामीश्वरः।

यज्ञोपवीत ಯಜ್ಞೋಪವೀತ (न०) ಮಂತ್ರಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಧರಿಸುವ ಯಜ್ಞಸೂತ್ರ, ಮುಮ್ಮಡಿಯಾದ ಪವಿತ್ರ ಸೂತ್ರ. यज्ञेन संस्कृतमुपवीतम्। ವಿಪ್ರನಿಗೆ ಕಾರ್ಪಾಸ (ಹತ್ತಿಯ) ಸೂತ್ರ ಕ್ಷತ್ರಿಯನಿಗೆ ಶಣಸೂತ್ರ ವೈಶ್ಯನಿಗೆ ಕುರಿಯ ಉಣ್ಣೆಯಿಂದ ಮಾಡಿದ ಸೂತ್ರ. "कार्पासमुपवीतं स्याद्विप्रस्योर्ध्ववृतं त्रिवृत्। शणसूत्रमयं राज्ञः वैश्यस्याविकसौत्रिकम्" मनु० २-४४।

यज्यु ಯಜ್ಯು (पुं०) ಯಜುರ್ವೇದವನ್ನು ತಿಳಿದ ಅಧ್ವರ್ಯು. यजति—यज (देवपूजायाम्) "युच्" (उ० ३-२०)।

यज्वन् ಯಜ್ವನ್ (पुं०) 1. ಶಾಸ್ತ್ರಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಯಾಗ ಮಾಡಿದವನು. यजते—यज (देवपूजायाम्) "ङ्वनिप्" (३-२-१०३)। "ग्रामेष्वात्मविसृष्टेषु यूपचिह्नेषु यज्वनाम्" रघु० १-४४। "यज्वभिः संभृतं हव्यं विततेष्वध्वरेषु सः" कुमा० २-४६। 2. ವಿಷ್ಣು, ನಾರಾಯಣ. अशक्तानुष्ठेयं सन्ध्यादिकं कर्म स्वयमेवानुष्ठाय तदर्थं स्वयमेव यजते—यज "ङ्वनिप्"। "अशक्तं तु स्वयं यष्टा तं यज्वेति प्रचक्षते" इति निरुक्तिः। "यज्ञो यज्ञपतिर्यज्वा" वि० स०।

यज्वर ಯಜ್ವರ (पुं०) 1. ಅಶ್ವ, ಕುದುರೆ. 2. ಅಧ್ವರ, ಯಾಗ. "यज्वरौ तु हयाध्वरौ" वैज०।

यत् ಯತ್ (अव्य०) ಹೇತು, ಕಾರಣ. ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ. यम (उपरमे) "क्विप्" (३-२-१७८)। "अत्र स्थिता तृणमदाद्बहुशो यदेभ्यः" उ० रा० ३-२१।

यत् ಯತ್ (वि०) ಹೋಗುತ್ತಿರುವ, ಚಲಿಸುತ್ತಿರುವ. इण् (गतौ) "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **यती ಯತೀ**. "अभिवीक्ष्य सामिकृतमण्डनं यतीः कररुद्धनीविगलदंशुकाः स्त्रियः" माघ० १३-३१।

यत ಯತ (न०) 1. ಮಾವಟಿಗನು ಆನೆಯನ್ನು ಕಾಲಿನಿಂದ ನಡೆಸುವುದು. "आरोहा गजजीवनाः। पादकर्म यतं तेषाम्" वैज०। (वि०) 2. ವಿಧೇಯ, ವಿನೀತ, ನಮ್ರ. "प्रणेयः प्रश्रितो वश्यो विधेयो निभृतो यतः" वैज०। 3. ವಿಶ್ರಾಂತಿಹೊಂದಿದ, ವಿರಾಮಹೊಂದಿದ. 4. ಬಂಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಕಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟ. "बद्धोपरतयोर्यतः" वैज०। 5. ನಿರೋಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ನಿಗ್ರಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ವಶದಲ್ಲಿರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "यतेन्द्रियमनोबुद्धिः मुनिर्मोक्षपरायणः" गीता ५-२८।

यतत् ಯತತ್ (वि०) ಪ್ರಯತ್ನಮಾಡುತ್ತಿರುವ, ಪ್ರಯತ್ನಶೀಲನಾಗಿರುವ. यती (प्रयत्ने) "शतृ" (३-२-१२४)। ಆತ್ಮನೇಪದಿಯಾದ यती ಧಾತುವು ಪರಸ್ಮೈಪದದಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. "यततो ह्यपि कौन्तेय पुरुषस्य विपश्चितः" गीता २-६०।

यतन ಯತನ (न०) ಪ್ರಯತ್ನ. यती (प्रयत्ने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

यतनीय ಯತನೀಯ (वि०) 1. ಯತ್ನಿಸಬೇಕಾದ. 2. ಯತ್ನಿಸಲು ಅರ್ಹವಾದ. यती (प्रयत्ने) "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः"। **यतितव्यम् ಯತಿತವ್ಯಮ್**.

यतम ಯತಮ (वि०) ಇವರ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಯಾರು? ಈ ಬಹು ಮಂದಿಗಳಲ್ಲಿ ಯಾರು? ಈ ಅನೇಕ ವಸ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವುದು? एषां मध्ये यः? यद्—वा "डतमच्" (५-३-९३)। बहूनाम् मध्ये निर्धारणे वा डतमच्।

यतमान ಯತಮಾನ (वि०) ಪ್ರಯತ್ನಪಡುತ್ತಿರುವ. यती (प्रयत्ने) कर्त० "शानच्" (३-२-१२४)। "यान ययौ प्रियमन्यवधूभ्यः सारतरागमना यतमानम्" माघ० ४-४५।

यतर ಯತರ (वि०) ಈ ಇಬ್ಬರ ಮಧ್ಯೆ ಯಾರು? ಈ ಎರಡರ ಮಧ್ಯೆ ಯಾವುದು? एतयोर्मध्ये यः ?—यत् ?। यद् "डतरच्" (५-३-९२)।

यतस् ಯತಸ್ (अव्य०) 1. ಯಾರಿಂದ? ಯಾವುದರಿಂದ? ಎಲ್ಲಿಂದ? यद् "तसिल्" (५-३-७)। यस्मात् ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ—"अप्यग्रणीर्मन्त्रकृतामृषीणां कुशाग्रबुद्धे कुशली गुरुस्ते। यतस्त्वया ज्ञानमशेषमाप्तं लोकेन चैतन्यमिवोष्णरश्मेः" रघु० ५-४। "यतश्च भयमाशङ्केत् प्राचीं तां कल्पयेद्दिशम्" मनु० ७-१८९। 2. ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ? ಯಾರಿಂದ? येन ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ—यद् "तसिल्" (५-३-१४)। "यद्रूपं यदधिष्ठानं यतः सृष्टमिदं प्रभो" भाग० २-५-२। 3. ಎಲ್ಲಿ? ಯಾರಲ್ಲಿ? 4. ಯಾವಾಗ. यदा ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ "दिशामधीशांश्चतुरो यतः सुरान् अपास्य तं रागहृताः सिषेविरे" माघ० १-४४।

यतस्त्य ಯತಸ್ತ್ಯ (वि०) ಯಾವ ಕಡೆಯಿಂದ ಬಂದಿರುವ. यतः आगतः "त्यप्" (४-२-१०४)।

यति ಯತಿ (पुं०) 1. ಸಂನ್ಯಾಸಿ, ಇಂದ್ರಿಯಗಳನ್ನು ಜಯಿಸಿದವನು. यतते मोक्षाय—यती (प्रयत्ने) "इन्" (उ० ४-११७)। "ब्रह्मचारी गृहस्थश्च वानप्रस्थो यतिस्तथा। एते गृहस्थप्रभवाश्चत्वारः पृथगाश्रमाः" मनु० ६-८७। (स्त्री०) 2. ಸುಖವಾಗಿ ಉಚ್ಚರಿಸಲು ಸೌಕರ್ಯವಾಗುವಂತೆ ಛಂದಸ್ಸಿನ ಮಧ್ಯೆ ಮಧ್ಯೆ ಪದಗಳಿಗೆ ಕೊಡುವ ವಿರಾಮ, ಶ್ಲೋಕಗಳನ್ನು ಹೇಳುವಾಗ ನಾಲಗೆಗೆ ಮಧ್ಯೆ ಮಧ್ಯೆ ಕೊಡುವ ವಿರಾಮ. यम्यतेऽत्र जिह्वा—यम (उपरमे) "क्तिन्" (३-३-९४)। "ज्ञेयः पादश्चतुर्थांशो यतिर्विच्छेदसंज्ञिका" वृ० र०। 3. ಕಾರಾಗೃಹ, ಸೆರೆಮನೆ. 4. ಸಂಯಮ, ನೈರಣೆ, ತಾಳ್ಮೆ. "कारासंयमयोर्यतिः" वैज०। 5. ಪರಿಭವ, ಅವಮಾನ. "यतिः स्त्री पाठविच्छेदे निकारयतिनोः पुमान्" मेदि०।

यतित ಯತಿತ (वि०) 1. ಪ್ರಯತ್ನಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ತಿರಸ್ಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. यत (निकारोपस्कारयोः) "क्तः" (३-२-१०२)।

यतिन् ಯತಿನ್ (पुं०) ಸಂನ್ಯಾಸಿ, ಭಿಕ್ಷು, ಇಂದ್ರಿಯಗಳನ್ನು ಜಯಿಸಿದವನು. यम (उपरमे) भावे "क्तः" (३-३-११४)। यतमस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। "कर्मन्दी मस्करी यती" वैज०। "ये निर्जितेन्द्रियग्रामा यतिनो यतयश्च ते" अम०।

यत्त ಯತ್ತ (वि०) 1. ಪ್ರಯತ್ನಪಟ್ಟಿರುವ, ಪ್ರಯತ್ನ ನಡೆಸಿರುವ. यती (प्रयत्ने) "क्तः" (३-४-७२)। 2. ಎಚ್ಚರಿಕೆ ವಹಿಸಿರುವ, ಜಾಗರೂಕನಾಗಿರುವ, ಕಾವಲಾಗಿ ನಿಂತಿರುವ. 3. ಸಿದ್ಧನಾಗಿರುವ. "भृशमाराधने यत्तः स्वाराध्यस्य मरुत्वतः" किरा० ११-४४।

यत्न ಯತ್ನ (पुं०) 1. ಪ್ರಯತ್ನ, ಉದ್ಯೋಗ. यती (प्रयत्ने) "नङ्" (३-३-९०)। "न ज्ञातं तात यत्नस्य पौर्वापर्यममुष्य ते" किरा० ११-४२। 2. ಎಚ್ಚರಿಕೆ, ಕಾವಲು, ಜಾಗರೂಕತೆ. "भवानपीदं परवानवैति महान्हि यत्नस्तव देवदारौ" रघु० २-५६। 3. ಆಯಾಸ, ಶ್ರಮ, ಕಷ್ಟ. "शेषाङ्गनिर्माणविधौ विधातुर्लावण्य उत्पाद्य इवास यत्नः" कुमा० १-३५। **यत्नेन ಯತ್ನೇನ यत्नतः ಯತ್ನತಃ यत्नात् ಯತ್ನಾತ್** (अव्य०) ಬಹಳ ಎಚ್ಚರಿಕೆಯಿಂದ, ಜಾಗರೂಕತೆಯಿಂದ.

यत्नवत् ಯತ್ನವತ್ (वि०) ಪ್ರಯತ್ನವುಳ್ಳವನು. यत्नोऽस्यास्ति "मतुप्" (५-२-९४)।

यत्र ಯತ್ರ (अव्य०) ಎಲ್ಲಿ? ಯಾವ ಜಾಗದಲ್ಲಿ, ಯಾರಲ್ಲಿ, ಯಾವ ಕಾಲದಲ್ಲಿ. यद् "त्रल्" (५-३-१०)। "यत्र कोपैः कृताः स्त्रीणामाप्रसादार्थिनः प्रियाः" कुमा० ६-४५। यत्र यत्र ಯಾವ ಯಾವ ಕಡೆಯಲ್ಲಿ, ಯಾವ ಯಾವ ಜಾಗದಲ್ಲಿ. "यत्र यत्र धूमस्तत्रतत्राग्निः" त० स०। यत्र कुत्रचित् यत्र क्वचन ಯಾವುದಾದರೂ ಒಂದು ಕಡೆ, ಯಾವುದಾದರೂ ಒಂದು ಕಾಲದಲ್ಲಿ.

यत्रत्य ಯತ್ರತ್ಯ (वि०) ಯಾವ ಜಾಗದಲ್ಲಿರುವ, ಯಾವ ಕಡೆಯಿರುವ. यत्र "त्यप्" (४-२-१०४)।

यथा ಯಥಾ (अव्य०) ಈ ಕೆಳಗಿನ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಇದರ ಪ್ರಯೋಗ. 1. ಹೇಗೆ, ಯಾವ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ, ಯಾವ ರೀತಿಯಾಗಿ. यद् "थाल्" (५-३-२३)। अत्वम् (७-२-१०२)। "यथा प्रह्लादनाच्चन्द्रः प्रतापात्तपनो यथा। तथैव सोऽभूदन्वर्थो राजा प्रकृतिरञ्जनात्" रघु० ४-१२। 2. ಸಾದೃಶ್ಯ, ಹೋಲಿಕೆ. "वितरति गुरुः प्राज्ञे विद्यां यथैव तथा जडे" उ० रा० २-४। 3. ಒಂದು ವಿಷಯವನ್ನಾಗಲಿ ಒಂದು ವಸ್ತುವನ್ನಾಗಲಿ ದೃಢವಾಗಿ ಸ್ಥಿರಪಡಿಸಿ ಹೇಳುವುದು. "अकथितोऽपि ज्ञायत एव यथायमाभोगस्तपोवनस्येति" शाकु० २। 4. ಯೋಗ್ಯತೆ, ಅನುರೂಪ್ಯ, ಸಾಮಂಜಸ್ಯ, ಹೊಂದಿಕೆ. 5. ಅನುಲ್ಲಂಘನೆ, ಆಜ್ಞೆಯನ್ನು ಮೀರದಿರುವುದು. "यथा सादृश्ययोग्यत्ववीप्सास्वर्थानतिक्रमे" वैज०। 6. ಕಾರಣ,

ಹೇತು. "यथेतोमुखागतैरस्माभिः कलकलः श्रुतस्तथा तर्कयामि पारक्यं बलमन्यदपि उपगतमिति" मालती० ८। 7. (यथा) ಹೇಗೋ (तथा) ಹಾಗೆ ಎನ್ನುವ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗ. "यथा कस्यापि पिण्डखर्जूरैरुद्वेजितस्य तिन्तिण्यामभिलाषो भवेत् तथा स्त्रीरत्नपरिभाविनो भवत इयमभ्यर्थना" शाकु० २। 8. "यथा तथा" ಹೇಗೆ ಆಗಬೇಕೋ ಹಾಗೆ ಮಾಡು. "तस्मान्मुच्ये यथा तात संविधातुं तथार्हसि" रघु० १-७२। यथा ಪದವು ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಬರುವ ಅವ್ಯಯೀಭಾವ ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ यथा ಪದವು ಅನುಗುಣ, ಅನುರೂಪ, ಅನತಿಕ್ರಮ, ಸಾದೃಶ್ಯ, ಯೋಗ್ಯ ಮುಂತಾದ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಕೊಡುವುದು.

यथाकामम् ಯಥಾಕಾಮಮ್ (अव्य०) 1. ಇಷ್ಟದಂತೆ, ಮನಸ್ಸಿಗೆ ತೋಚಿದಂತೆ. काममनतिक्रम्य यथाकामम्। अव्ययी०। "यथाविधि हुताग्नीनां यथाकामार्चितार्थिनाम्" रघु० १-६। 2. ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯದಿಂದ, ಸ್ವೇಚ್ಛೆಯಿಂದ, ತನಗೆ ತೋರಿದಂತೆ, ಇಷ್ಟಬಂದಂತೆ. "स निर्विश्य यथाकामं तटेष्वालीनचन्दनौ" रघु० ४-५१। (वि०) 3. ಇಷ್ಟಕ್ಕೆ ಅನುಸಾರವಾದ.

यथाकामिन् ಯಥಾಕಾಮಿನ್ (वि०) ಸ್ವತಂತ್ರನಾದ, ಸ್ವೇಚ್ಛೆಯಿಂದ ವರ್ತಿಸುವ, ಇಚ್ಛೆಗೆ ಮೀರದೆ ನಡೆಯುವ, ಇಷ್ಟಕ್ಕೆ ಅನುಸಾರವಾದ ನಡವಳಿಕೆಯುಳ್ಳ. यथाकामोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)।

यथाकालम् ಯಥಾಕಾಲಮ್ (अव्य०) ಕಾಲವನ್ನು ಮೀರದೆ, ಸಮಯವನ್ನು ಅತಿಕ್ರಮಿಸದೆ. कालमनतिक्रम्य यथाकालम्। अव्ययी०। "यथाकालप्रबोधिनाम्" रघु० १-६।

यथाक्रमम् ಯಥಾಕ್ರಮಮ್ (अव्य०) ಕ್ರಮವನ್ನು ಮೀರದೆ, ಕ್ರಮವಾಗಿ, ಸರಿಯಾದ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ. क्रममनतिक्रम्य यथाक्रमम्। अव्ययी०। "यथाक्रमं पुंसवनादिकाः क्रियाः धृतेश्च धीरः सदृशीर्व्यधत्त सः" रघु० ३-१०।

यथागतम् ಯಥಾಗತಮ್ (अव्य०) ಬಂದಂತೆ, ಬಂದ ಮಾರ್ಗದಿಂದಲೇ. आगतमनतिक्रम्य। "तथेपि कामं प्रतिशुश्रुवान्रघोर्यथागतं मातलिसारथिर्ययौ" रघु० ३-६७।

यथाजात ಯಥಾಜಾತ (वि०) ಮೂರ್ಖ, ಅಜ್ಞ, ಅರಿವಿಲ್ಲದವನು, ತಿಳಿವಳಿಕೆಯಿಲ್ಲದವನು, ಹುಟ್ಟುವಾಗ ಇದ್ದಂತೆಯೇ ಇರುವವನು. जातं जन्मसमयमनतिक्रम्य यथाजातम्। अव्ययी०। यथाजातमस्यास्ति "अच्" (५-२-१२७)। "अज्ञे मूढयथाजातमूर्खवैधेयबालिशाः" अम०।

यथातथम् ಯಥಾತಥಮ್ (अव्य०) 1. ನಿಜವಾಗಿ, ಸತ್ಯವಾಗಿ. तथानतिक्रम्य यथातथम्। अव्ययी०। यथावर्तते तथा। 2. ಯೋಗ್ಯವಾಗಿ, ಅನುರೂಪವಾಗಿ.

यथापराधम् ಯಥಾಪರಾಧಮ್ (अव्य०) ಅಪರಾಧಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಂತೆ, ತಪ್ಪಿಗೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿ. अपराधमनतिक्रम्य। अव्ययी०। "यथापराधदण्डानाम्" रघु० १-६।

यथापूर्व ಯಥಾಪೂರ್ವ (वि०) ಮೊದಲಿನಂತಿರುವ, ಹಿಂದೆ ಇದ್ದಂತೆ ಇರುವ. यथापूर्वमस्यास्ति "अच्" (५-२-१२७)। "तैस्त्रयाणां शितैर्बाणैर्यथापूर्वविशुद्धिभिः" रघु० १२-४८।

यथापूर्वम् ಯಥಾಪೂರ್ವಮ್ (अव्य०) ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಇದ್ದಂತೆಯೇ, ಮೊದಲು ಇದ್ದಂತೆ, ಹಿಂದೆ ಇದ್ದಂತೆ. पूर्वमनतिक्रम्य। अव्ययी०। "धाता यथापूर्वमकल्पयत्"।

यथाप्रदेशम् ಯಥಾಪ್ರದೇಶಮ್ (अव्य०) ಯೋಗ್ಯವಾದ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ, ಸರಿಯಾದ ಜಾಗದಲ್ಲಿ. प्रदेशमनतिक्रम्य। अव्ययी०। "सर्वोपमाद्रव्यसमुच्चयेन यथाप्रदेशं विनिवेशितेन" कुमा० १-४९।

यथाप्रधानम् ಯಥಾಪ್ರಧಾನಮ್ (अव्य०) ಯೋಗ್ಯತೆಗೆ ಅನುಸಾರವಾಗಿ, ದರ್ಜೆಗೆ ಅನುಸಾರವಾಗಿ. प्रधानमनतिक्रम्य यथाप्रधानम्। अव्ययी०। "कम्पेन मूर्ध्नः शतपत्रयोनिं वाचा हरिं वृत्रहणं स्मितेन। आलोकमात्रेण सुरानशेषान् संभावयामास यथाप्रधानम्" कुमा० ७-४६।

यथाप्राप्तम् ಯಥಾಪ್ರಾಪ್ತಮ್ (अव्य०) ಕ್ರಮಪ್ರಾಪ್ತವಾದ, ಯೋಗ್ಯವಾದ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ದೊರೆತ.

यथाभागम् ಯಥಾಭಾಗಮ್ (अव्य०) ಯೋಗ್ಯವಾದ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ, ಕ್ಲುಪ್ತವಾದ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ. भागमनतिक्रम्य यथाभागम्। अव्ययी०। "कश्चिद्यथाभागमवस्थितेऽपि स्वसन्निवेशाद्व्यतिलङ्घिनीव" रघु० ६-१९।

यथाभागशस् ಯಥಾಭಾಗಶಸ್ (अव्य०) ಭಾಗವನ್ನನುಸರಿಸಿ, ಪ್ರಮಾಣಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಂತೆ.

यथाभिलषितम् ಯಥಾಭಿಲಷಿತಮ್ (अव्य०) ಇಷ್ಟಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಂತೆ, ಅಪೇಕ್ಷೆಗೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿ. **–अभिरुचितम् –ಅಭಿರುಚಿತಮ್, –अभीष्टम् –ಅಭೀಷ್ಟಮ್.** अभिलषितम् अभिरुचितम् अभीष्टं वा अनतिक्रम्य। अव्ययी०।

यथामुखीन ಯಥಾಮುಖೀನ (वि०) ನೇರವಾಗಿ ಎದುರಿಗೆ ನೋಡುತ್ತಿರುವ, ಪ್ರತಿಬಿಂಬಕ್ಕೆ ಆಶ್ರಯವಾಗಿರುವಂತಿರುವ. मुखस्य सदृशं यथामुखम् प्रतिबिम्बम् सादृश्येऽव्ययीभावः। निपा०। दृश्यतेऽत्रेति दर्शनः— यथामुखं दर्शनः। "यथामुखीनः सीतायाः पुप्लुवे बहु लोभयन्" भट्टि० ५-४८।

यथायथम् ಯಥಾಯಥಮ್ (अव्य०) 1. ಯೋಗ್ಯತೆಗೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿ, ಗುಣಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಂತೆ, ಸ್ವಭಾವಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಂತೆ. यथा शब्दस्य वीप्सायां द्वित्वं निपा० (८-१-१४)। "असक्तमाराधयतो यथायथं विभज्य भक्त्या समपक्षपातया" किरा० १-११। 2. ತಮ್ಮಷ್ಟಕ್ಕೆ, ತಾವಾಗಿ.

यथार्थ ಯಥಾರ್ಥ (वि०) 1. ನಿಜವಾದ, ಸತ್ಯವಾದ. अर्थमनतिक्रान्तः। "सौम्येति चाभाष्य यथार्थभाषी" रघु० १४-४४। "यथार्थशौर्या यदुवीरयोधाः" याद० २०-१८। 2. ಅರ್ಥಕ್ಕೆ ಅನುಗುಣವಾದ. "करिष्यन्निव नामास्य यथार्थमरिनिग्रहात्" रघु० १५-६। (अव्य०) 3. ಅರ್ಥಕ್ಕೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿ. 4. ನಿಜವಾಗಿ, ಸತ್ಯವಾಗಿ. अर्थमनतिक्रम्य। अव्ययी०।

यथार्थतस् ಯಥಾರ್ಥತಸ್ (अव्य०) ತತ್ತ್ವರೂಪದಿಂದ, ಸತ್ಯರೂಪದಿಂದ. यथार्थ "तसिल्" (५-३-१४)। "रथाधिरूढं च रथं च रक्षन् यथार्थतो दर्शयति स्म यन्ता" याद० २३-२२।

यथार्थनामन् ಯಥಾರ್ಥನಾಮನ್ (वि०) ಅನುರೂಪವಾದ ಹೆಸರುಳ್ಳವನು, ಅರ್ಥಕ್ಕೆ ಅನುಗುಣ (ಸರಿಯಾದ) ವಾದ ಹೆಸರುಳ್ಳವನು. यथार्थं नामास्य। "राजा प्रजारञ्जनलब्धवर्णः परन्तपो नाम यथार्थनामा" रघु० ६-२१।

यथार्ह ಯಥಾರ್ಹ (अव्य०) 1. ಯೋಗ್ಯತೆಗೆ ತಕ್ಕಂತೆ, ಅರ್ಹತೆಯನ್ನು ಮೀರದೆ. अर्हं योग्यमनतिक्रम्य। अव्ययी०। "यथार्हं संसृष्टो यदुभिरखिलैरर्चितपदः" याद० १५-१३४। (वि०) 2. ಉಚಿತವಾದ, ಯೋಗ್ಯವಾದ, ತಕ್ಕುದಾದ. अर्हमनतिक्रान्तः। "यथार्हसेवावसरे प्रमाद्यतां यदन्वितः सन्नभिगम्यतां ययौ" याद० १४-७५।

यथार्हवर्ण ಯಥಾರ್ಹವರ್ಣ (पुं०) ಗೂಢಚಾರ, ದೂತ. यथार्हं वर्णयति—वर्ण (वर्णक्रियाविस्तारगुणवचनेषु) + णिच् "अच्" (३-१-१३४)। "यथार्हवर्णः प्रणिधिरपसर्पश्चरः स्पशः" अम०।

यथावकाशम् ಯಥಾವಕಾಶಮ್ (अव्य०) 1. ಅವಕಾಶಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಂತೆ, ಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿ. 2. ಬಿಡುವಿಗೆ ತಕ್ಕಂತೆ, ಪುರಸತ್ತಿಗೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿ. ಸಮಯಕ್ಕೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿ. 3. ಸ್ಥಾನವನ್ನು ಅತಿಕ್ರಮಿಸದೆ, ಸ್ವಸ್ಥಾನವನ್ನು ಮೀರದೆ. अवकाशं प्रदेशं कालं स्थानं वा अनतिक्रम्य। "प्रालम्बमुत्कृष्य यथावकाशं निनाय साचीकृतचारुवक्त्रः" रघु० ६-१४।

यथावत् ಯಥಾವತ್ (अव्य०) 1. ಯೋಗ್ಯವಾಗಿ, ಸರಿಯಾಗಿ, ಶಾಸ್ತ್ರೋಕ್ತವಾಗಿ. यथा "वतिः" (५-१-११७)। "ततो यथावद्विहिताध्वराय तस्मै स्मयावेशविवर्जिताय" रघु० ५-१९। 2. ಕ್ರಮವಾಗಿ, ಸರಿಯಾಗಿ. "लिपेर्यथावद्ग्रहणेन वाङ्मयं नदीमुखेनेव समुद्रमाविशत्" रघु० ३-२८। 3. ನಿಜವಾಗಿ, ಸತ್ಯವಾಗಿ.

यथाविधि ಯಥಾವಿಧಿ (अव्य०) ನಿಯಮಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಂತೆ, ಶಾಸ್ತ್ರಕ್ಕೆ ಅನುಸಾರವಾಗಿ. विधिमनतिक्रम्य। अव्ययी०। "यथाविधि हुताग्नीनाम्" रघु० १-६।

यथावृद्धम् ಯಥಾವೃದ್ಧಮ್ (अव्य०) ಹಿರಿಯರ ಕ್ರಮದಲ್ಲಿ, ಹಿರಿಯರನ್ನು ಮೀರದೆ. वृद्धाननतिक्रम्य — अव्ययी०। "गगनादवतीर्णा सा यथावृद्धपरम्परा" कुमा० ६-४९।

यथावृत्तम् ಯಥಾವೃತ್ತಮ್ (अव्य०) ನಡೆದಂತೆ, ನಡೆದಹಾಗೆ, ವಾಸ್ತವವಾಗಿ ನಡೆದಿರುವ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ. वृत्तमनतिक्रम्य यथावृत्तम्।

यथाशक्ति ಯಥಾಶಕ್ತಿ (अव्य०) ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಮೀರದೆ, ಶಕ್ತಿಗೆ ಅನುಸಾರವಾಗಿ. शक्तिमनतिक्रम्य यथाशक्ति। अव्ययी०। "पश्य मां निर्जितं शत्रुवृत्रणायुधभुजं मृधे। घटमानं यथाशक्ति तव त्राणजिहीर्षया" भाग० ६-१२-१६।

यथाशास्त्रम् ಯಥಾಶಾಸ್ತ್ರಮ್ (अव्य०) ಶಾಸ್ತ್ರರೀತಿಯಲ್ಲಿ, ಶಾಸ್ತ್ರಕ್ಕೆ ಅನುಸಾರವಾಗಿ. शास्त्रमनतिक्रम्य यथाशास्त्रम्। अव्ययी०। "सर्वेऽपि क्रमशस्त्वेते यथाशास्त्रं निषेविताः। यथोक्तकारिणं विप्रं नयन्ति परमां गतिम्" मनु० ६-८८।

यथाश्रुतम् ಯಥಾಶ್ರುತಮ್ (अव्य०) 1. ಶಾಸ್ತ್ರಕ್ಕೆ ಅನುಸಾರವಾಗಿ, ಶಾಸ್ತ್ರರೀತಿಯಲ್ಲಿ. श्रुतमनतिक्रम्य। अव्ययी०। 2. ಕೇಳಿದ್ದಕ್ಕೆ ಅನುಸಾರವಾಗಿ, ಕೇಳಿದ ಹಾಗೆ. "सत्तामनन्यामिव सद्गुणानां यथाश्रुतं प्रैक्षत यादवेन्द्रः" याद० १३-२।

यथासङ्ख्य ಯಥಾಸಂಖ್ಯ (ನಂ) ಅರ್ಥಾಲಂಕಾರದ ಒಂದು ಭೇದ. ಸಮಸಂಖ್ಯೆಯಿಂದ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಹೇಳಿದ ಪದಗಳಿಗೆ ಆ ಸಂಖ್ಯಾಕ್ರಮದಿಂದ ಅನ್ವಯ ಹೇಳುವಲ್ಲಿ **ಯಥಾಸಂಖ್ಯಾಲಂಕಾರ.** ಮೊದಲನೆಯ ಪದಕ್ಕೆ ಮೊದಲನೆಯ ಪದದೊಡನೆಯೂ ಎರಡನೆಯದಕ್ಕೆ ಎರಡನೆಯ ಪದದೊಡನೆಯೂ ಈ ರೀತಿ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಹೇಳುವುದು ಯಥಾಸಂಖ್ಯವಾಗುವುದು. "यथासङ्ख्यं क्रमेणैव क्रमिकाणां समन्वयः"। उदा० : "शत्रुं मित्रं विपत्तिं च जय रञ्जय भञ्जय"। ಇಲ್ಲಿ शत्रुं जय मित्रं रञ्जय विपत्तिं भञ्जय ಎಂದು ಕ್ರಮವಾಗಿ ಪದಗಳಿಗೆ ಅನ್ವಯವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. "यथासङ्ख्यमनुदेशः समानाम्" पा० सू० १-३-१०।

यथासमयम् ಯಥಾಸಮಯಮ್ (अव्य०) 1. ಸರಿಯಾದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ. 2. ಒಪ್ಪಂದಕ್ಕೆ ಅನುಸಾರವಾಗಿ. समयमनतिक्रम्य।

यथासुखम् ಯಥಾಸುಖಮ್ (अव्य०) ಸುಖಕರವಾಗಿ, ಸಂತೋಷವುಂಟಾಗುವಂತೆ. "सुखमनतिक्रम्य। "अथ यथासुखमार्तवमुत्सवं समनुभूय विलासवतीसखः" रघु० ९-४८।

यथास्थानम् ಯಥಾಸ್ಥಾನಮ್ (अव्य०) 1. ಯೋಗ್ಯವಾದ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ, ಸರಿಯಾದ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ. 2. ಮೊದಲಿನ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ. स्थानमनतिक्रम्य। "यथास्थानं प्रतिष्ठापयामि"।

यथास्थित ಯಥಾಸ್ಥಿತ (वि०) 1. ಇದ್ದಂತೆ ಇರುವ, ಬದಲಾವಣೆಯಿಲ್ಲದ. 2. ನಿಜವಾದ, ಸತ್ಯವಾದ. स्थितमनतिक्रान्तः। "रामं यथास्थितं सर्वं भ्राता ब्रूते स्म विह्वलः" भट्टि० ६-८। (अव्य०) 3. ಪರಿಸ್ಥಿತಿಗೆ ತಕ್ಕಂತೆ. 4. ನಿಜವಾಗಿ, ಸತ್ಯವಾಗಿ.

यथास्थिति ಯಥಾಸ್ಥಿತಿ (अव्य०) 1. ಪರಿಸ್ಥಿತಿಗೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿ, ಸಂದರ್ಭಕ್ಕೆ ಅನುಸಾರವಾಗಿ. 2. ವಾಡಿಕೆಯಂತೆ, ಪದ್ಧತಿಯಂತೆ.

यथास्वम् ಯಥಾಸ್ವಮ್ (अव्य०) 1. ತಮ್ಮದನ್ನು ಅತಿಕ್ರಮಿಸದೆ, ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಕ್ರಮದಲ್ಲಿ. स्वमनतिक्रम्य यथास्वम्। अव्ययी०। "अध्यासते चीरभृतो यथास्वं चिरोज्झितान्याश्रममण्डलानि" रघु० १३-२२। 2. ನಿಜವಾಗಿ, ಸತ್ಯವಾಗಿ. 3. ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ. 4. ಯೋಗ್ಯವಾಗಿ, ಕ್ರಮವಾಗಿ. "यथास्वमाश्रमैश्चक्रे वर्णैरपि षडंशभाक्" रघु० १७-६५।

यथेच्छम् ಯಥೇಚ್ಛಮ್ (अव्य०) 1. ಇಷ್ಟಬಂದಂತೆ, ಮನಸ್ಸಿಗೆ ತೋಚಿದಂತೆ. इच्छामनतिक्रम्य। अव्ययी०। 2. ಇಷ್ಟಕ್ಕೆ ಅನುಸಾರವಾಗಿ, ಅಪೇಕ್ಷೆಗೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿ. (वि०) 3. ಇಷ್ಟಕ್ಕೆ ಅನುಸಾರವಾದ, ಅಪೇಕ್ಷೆಗೆ ಅನುಗುಣವಾದ. **–इष्टम् –ಇಷ್ಟಮ್, –ईप्सितम् –ಈಪ್ಸಿತಮ್.** इष्टम् ईप्सितं वाऽनतिक्रम्य। "कुर्युर्यथेष्टं तत्सर्वमीशास्ते स्वधनस्य वै"। "तान् प्रत्यवादीदथ राघवोऽपि यथेप्सितं प्रस्तुतकर्म धर्म्यम्" भट्टि० २-२८।

यथोक्त ಯಥೋಕ್ತ (वि०) 1. ಮೊದಲು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ, ಹಿಂದೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ. उक्तमनतिक्रान्तः। "प्रातर्यथोक्तव्रतपारणान्ते प्रास्थानिकं स्वस्त्ययनं प्रयुज्य" रघु० २-७०। (अव्य०) 2. ಮೇಲೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಂತೆ, ಹಿಂದೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಂತೆ.

यथोचित ಯಥೋಚಿತ (वि०) 1. ಯೋಗ್ಯವಾದ, ಅನುರೂಪವಾದ. (अव्य०) 2. ಯೋಗ್ಯವಾಗಿ, ಅನುರೂಪವಾಗಿ, ಅನುಗುಣವಾಗಿ. उचितमनतिक्रम्य। "कर्माणि च यथाकालं यथादेशं यथाबलम्। यथोचितं यथावित्तमकरोद्ब्रह्मसात्कृतम्" भाग० ४-२२-५०।

यथोदित ಯಥೋದಿತ (वि०) 1. ಹಿಂದೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ, ಮೇಲೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ. (अव्य०) 2. ಹೇಳಿದ್ದಕ್ಕೆ ಅನುಸಾರವಾಗಿ, ಹೇಳಿದ್ದನ್ನು ಅತಿಕ್ರಮಿಸದೆ. उदितमनतिक्रम्य। अव्ययी०।

यथोद्दिष्ट ಯಥೋದ್ದಿಷ್ಟ (वि०) 1. ಉದ್ದೇಶ ಮಾಡಿದ್ದಕ್ಕೆ ಅನುಗುಣವಾದ, ಸೂಚನೆ ಮಾಡಿ ತೋರಿಸಿದ್ದಕ್ಕೆ ಅನುಸಾರವಾದ. उद्दिष्टमनतिक्रान्तः। (अव्य०) 2. ಸೂಚನೆಗೆ ಅನುಸಾರವಾಗಿ. उद्दिष्टमनतिक्रम्य। अव्ययी०।

यथोद्देशम् ಯಥೋದ್ದೇಶಮ್ (अव्य०) ಉದ್ದೇಶಕ್ಕೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿ, ಸೂಚನೆಗೆ ಅನುಸಾರವಾಗಿ. उद्देशमनतिक्रम्य। अव्ययी०।

यद् ಯದ್ (त्रि०) ಇದೊಂದು ಸಂಬಂಧಾರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ಸರ್ವನಾಮಪದ. **ಮೂರು ಲಿಂಗಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಇದರ ರೂಪಗಳು :**

(पुं०)	यः	यौ	ये
	यम्	यौ	यान्
	येन	याभ्याम्	यैः
	यस्मै	,,	येभ्यः
	यस्मात्	,,	,,
	यस्य	ययोः	येषाम्
	यस्मिन्	,,	येषु।

(स्त्री०)	या	ये	याः
	याम्	ये	याः
	यया	याभ्याम्	याभिः
	यस्यै	,,	याभ्यः
	यस्याः	,,	,,
	यस्याः	ययोः	यासाम्
	यस्याम्	,,	यासु।
(न०)	यत्	ये	यानि
	,,	,,	,,
	येन	याभ्याम्	यैः

ಮುಂತಾಗಿ ಪುಂಲಿಂಗದಂತೆ ರೂಪಗಳು. ಯಾರು ಯಾವಳು ಯಾವುದು. ಇದಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ತದ್ ಶಬ್ದದಿಂದ ವಾಕ್ಯ ಪೂರ್ತಿಯಾಗುವುದು. "यस्य चेतसि वर्तेथाः स तावत् कृतिनां वरः" कुमा० ६-१८। "अभ्यूषुषो याम-भवज्जनस्य याः संपदस्ता मनसोऽप्यगम्याः" माघ० ३-५९। ಕೆಲವು ಕಡೆ अदस् इदम् ಮತ್ತು एतद् ಶಬ್ದಗಳಿಂದಲೂ ಇದರ ವಾಕ್ಯವು ಪೂರ್ತಿಯಾಗುವುದು. "जगत्यपर्याप्तसहस्रभानुना न यन्नियन्तुं समभावि भानुना। प्रसह्य तेजोभिरसह्यतां गतैरदस्त्वया नुत्तम-नुत्तमं तमः" माघ० १-२७। "आलप्यालमिदं बभ्रोर्यत्स दारानपाहरत्। कथापि खलु पापानामलमश्रेयसे यतः" माघ० २-४०। "यद्" ಶಬ್ದವು ಪ್ರಶ್ನಾರ್ಥಕ ಸರ್ವನಾಮವು ದೊಡನೆಯಾಗಲಿ ಸರ್ವನಾಮಾವ್ಯಯದೊಡನೆಯಾಗಲಿ ಸೇರಿದಾಗ ಅನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವುದು. "सूतो वा सूतपुत्रो वा यो वा को वा भवाम्यहम्" वेणी० ३-३३। ಇಲ್ಲಿ ಯಾವನಾದರೂ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು यत्रकुत्रापि यत्रक्वापि यत्रकुत्रचित् ಎಲ್ಲಾದರೂ ಒಂದು ಕಡೆ यःकश्चित् ಯಾವನಾದರೂ ಒಬ यत्किञ्चित् ಯಾವು ದಾದರೂ ಒಂದು याकाचित् ಯಾವಳಾದರೂ ಒಬ್ಬಳು ಇತ್ಯಾದಿ ಅನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾದ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಕೊಡುವುದು. (अव्य०) ಹೇತು, ಕಾರಣ. तद् ततः ಎಂಬ ಹೇತ್ವರ್ಥಕ ಅವ್ಯಯದಿಂದ ವಾಕ್ಯಪೂರ್ತಿಯಾಗುವುದು. "द्विषन्निमित्ता यदियं दशा ततः समूलमुन्मूलयतीव मे मनः" किरा० १-४१।

यदर्थम् ಯದರ್ಥಮ್ (अव्य०) ಯಾತಕ್ಕೋಸ್ಕರ ?, ಯಾತಕ್ಕಾಗಿ ?, ಯಾರಿಗಾಗಿ ? यस्मै इदम् यदर्थम्। अस्वपदविग्रहः (वा० २-१-३६)। "यदर्थमम्भोज-मिवोष्णवारणं कृतं तपःसाधनमेतया वपुः" कुमा० ५-५२।

यदपि ಯದಪಿ (अव्य०) ಆದರೂ, ಹಾಗಾದರೂ, ಏನೇ ಆದರೂ. "वक्रः पन्था यदपि भवतः प्रस्थितस्योत्तराशाम्" मेघ० १-२७।

यदा ಯದಾ (अव्य०) 1. ಯಾವಾಗ ?, ಯಾವ ಕಾಲದಲ್ಲಿ? "तदा" ಪದವು ಇದರ ವಾಕ್ಯ ಪೂರ್ತಿಮಾಡುವುದು. यद् काले "दा" (५-३-१५)। "यदा च तस्याधिगमे जगत्पतेरपश्यदन्यं न विधिं विचिन्वती। तदा सहास्माभिरनुज्ञया गुरोरियं प्रपन्ना तपसे तपोवनम्" कुमा० ५-५९। 2. ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ ? "यदा बुधैः सर्वगतस्त्वमुच्यसे न वेत्सि भावस्थमिमं कथं जनम्" कुमा० ५-५८। 3. —ರೆ. (ಆದರೆ, ಹೋದರೆ, ಬಂದರೆ, ಮಾಡಿದರೆ ಇತ್ಯಾದಿ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ.)

यदि ಯದಿ (अव्य०) 1. —ರೆ, ಆದರೆ. यती (प्रयतने) "इन्" (उ० ४-११८)। पृषो०। यदि ಪದದ ಪ್ರಯೋಗವಿದ್ದಲ್ಲಿ ಅರ್ಥವು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ तर्हि ಪದ ದಿಂದ ಪೂರ್ಣವಾಗುವುದು. "यदि प्रमाणीकृतमार्यचेष्टितं (तर्हि) किमित्यदोषेण तिरस्कृता वयम्" किरा० १४-११। ಕೆಲವೆಡೆ तत् ततः तदा ಮತ್ತು अत्र ಇವು ಗಳಿಂದಲೂ ಅರ್ಥವು ಪೂರ್ತಿಯಾಗುವುದು. "यदि कुत्रचित् तं जीवन्तं पश्यसि तद्गत्वा त्वमरण्यं शोधय" पञ्चतं० २। "यदि न स्यान्नरपतिः सम्यङ्नेता ततः प्रजा। अकर्णधारा जलधौ विप्लवेतेह नौरिव" पञ्चतं० ३-७१। "यदि स्यात् पावकः शीतः प्रोष्णो वा शशलाञ्छनः। स्त्रीणां तदा सतीत्वं स्यात् यदि स्याद्दुर्जनो हितः" पञ्चतं० ३-१९३। 2. —ರೆ. (ಆದರೆ, ಹೋದರೆ, ಬಂದರೆ, ಮಾಡಿದರೆ ಇತ್ಯಾದಿ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ.) "निजौजसोज्जासयितुं जगद्द्रुहामुपाजिहीथा न महीतलं यदि" माघ० १-३७। 3. ಹಾಗಾದರೆ, ಒಂದುವೇಳೆ, ಪಕ್ಷಾಂತರದಲ್ಲಿ. "पूर्वं स्पृष्टं यदि किल भवेदङ्गमेभिस्तवेति" मेघ० २-४४। 4. ಯಾವಾಗ? 5. ಸಂಭಾವನೆ, ಊಹೆ. 6. ನಿಂದೆ. 7. ವಿಕಲ್ಪ. "यदि गर्हाविकल्पयोः" मेदि०। यद्यपि—1. ಆದರೂ, ಹಾಗಾದರೂ. "यद्यप्येते न पश्यन्ति लोभोपहतचेतसः" गीता १-३८। 2. ಅವಧಾರಣ, ನಿಶ್ಚಯ. "भूयांसः क्वचिदपि काम-मस्खलन्तस्तुङ्गत्वं दधति च यद्यपि द्वयेऽपि" माघ० १६-८२। यदि वा ಅಥವಾ. "यद्वा जयेम यदिवा नो जयेयुः" गीता २-६।

यदीय ಯದೀಯ (वि०) ಯಾರ ಸಂಬಂಧವಾದ, ಯಾವುದರ ಸಂಬಂಧವಾದ. यस्यायं — यद् "छः"

(४-२-११४)। "यदीयभित्तौ प्रतिबिम्बिताङ्गमात्मानमालोक्य रुषा करीन्द्राः" कुमा० ९-४२।

यदु ಯದು (पुं०) 1. ಯಯಾತಿರಾಜನ ಹಿರಿಯ ಮಗ, ಯಾದವರ ಮೂಲಪುರುಷ, ಶುಕ್ರಾಚಾರ್ಯರ ಮಗಳಾದ ದೇವಯಾನಿಯ ಪುತ್ರ. ಇವನು ತಂದೆಯ ಮುದಿತನವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ತನ್ನ ಯೌವನವನ್ನು ತಂದೆಗೆ ಕೊಡಲು ಸಮ್ಮತಿಸದೆ ತಂದೆಯ ಶಾಪದಿಂದ ತನಗೂ ತನ್ನ ವಂಶದವರಿಗೂ ರಾಜ್ಯಾಧಿಕಾರವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡನು. ಈ ಕಾರಣದಿಂದ ಇವನ ವಂಶದಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನೂ ಸಹ ಕಂಸನನ್ನು ಸಂಹರಿಸಿದ ನಂತರವೂ ಸಿಂಹಾಸನವನ್ನೇರಲಿಲ್ಲ. 2. ಯದುವಂಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು.

यदुनन्दन, –नाथ, –श्रेष्ठ ಯದುನಂದನ, –ನಾಥ, –ಶ್ರೇಷ್ಠ (पुं०) ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ. "यदुनन्दनेन तदुदन्वतः पयः शशिनेव राजकुलमाप नन्दथुम्" माघ० १३-६५।

यदुनाथ, –पति ಯದುನಾಥ, –ಪತಿ (पुं०) ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ. यदूनां नाथः पतिर्वा।

यदृच्छा ಯದೃಚ್ಛಾ (स्त्री०) 1. ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ, ಇತರರಿಗೆ ಅಧೀನನಾಗಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ಅಡ್ಡಿ ಆತಂಕಗಳಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. ऋच्छ (गतौ) "अः" (३-३-१०४)। याऋच्छा यदृच्छा। "यदृच्छयाचोपपन्नं स्वर्गद्वारमपावृतम्" गीता २-३२। 2. ಸ್ವೇಚ್ಛೆ, ತನ್ನ ಇಷ್ಟ. "सस्वचरिष्णुभुवनान्तरेषु यां यदृच्छयाशिश्रयदाश्रयः श्रियः" माघ० १-४६। 3. ಅಕಸ್ಮಾತ್, ಅನಿರೀಕ್ಷಿತ, ದೈವಗತಿ. "वसिष्टधेनुश्च यदृच्छयागता श्रुतप्रभावा ददृशेऽथ नन्दिनी" रघु० ३-४०।

यदृच्छालाभ ಯದೃಚ್ಛಾಲಾಭ (पुं०) ಪ್ರಯತ್ನವಿಲ್ಲದೆ ತಾನಾಗಿ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುವುದು, ಯಾಚಿಸದೆ ಅಕಸ್ಮಾತ್ತಾಗಿ ಬಂದೊದಗುವುದು. यदृच्छया लाभः। "यदृच्छालाभसंतुष्टः द्वन्द्वातीतो विमत्सरः" गीता ४-२२।

यदृच्छाशब्द ಯದೃಚ್ಛಾಶಬ್ದ (पुं०) ಸಂಜ್ಞೆಯ ಪದ, ಅರ್ಥವಿಲ್ಲದ ಶಬ್ದ, ಜಾತಿ ಗುಣ ಕ್ರಿಯಾದಿಗಳಿಲ್ಲದ ಶಬ್ದ. डित्थ डवित्थ ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳು ಒಬ್ಬನನ್ನು ಸಂಬೋಧಿಸಿ ಕರೆಯಲು ಮಾತ್ರ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಶಬ್ದಗಳೇ ಹೊರತು ಅವಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವಿಲ್ಲ. "असंपादयतः कंचिदर्थं जातिक्रियागुणैः। यदृच्छाशब्दवत्पुंसः संज्ञायै जन्म केवलम्" माघ० २-४७।

यदृच्छातस् ಯದೃಚ್ಛಾತಸ್ (अव्य०) ಅಕಸ್ಮಾತ್ತಾಗಿ, ಅನಿರೀಕ್ಷಿತವಾಗಿ. यदृच्छा "तसिल्" (५-३-७)।

यद्यपि ಯದ್ಯಪಿ (अव्य०) 1. ಆದರೂ, ಹಾಗಾದರೂ. "यद्यप्येते न पश्यन्ति कामोपहतचेतसः" गीता १-३८। 2. ಅವಧಾರಣೆ, ನಿಶ್ಚಯ. "तुङ्गत्वं दधति च यद्यपि द्वयेऽपि" माघ० १६-८२। ಇಲ್ಲಿ यद्यपि दधति दधत्येव ಎಂದು यद्यपि ಪದಕ್ಕೆ ಅವಧಾರಣೆಯ ಅರ್ಥ.

यद्वत् ಯದ್ವತ್ (अव्य०) 1. ಪ್ರಶ್ನೆ. 2. ಸಂಶಯ. "यद्वत् प्रश्ने वितर्के च" मेदि०।

यद्वा ಯದ್ವಾ (अव्य०) ಅಥವಾ, ಒಂದು ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ, ಪಕ್ಷಾಂತರದಲ್ಲಿ. "यद्वा जयेम यदि वा नो जयेयुः" गीता २-६।

यन्तृ ಯಂತೃ (पुं०) 1. ಸಾರಥಿ, ರಥವನ್ನು ನಡೆಸುವವನು, ಗಾಡಿ ನಡೆಸುವವನು. यम (उपरमे) "तृच्" (३-१-१३३)। "अथ यन्तारमादिश्य धुर्यान् विश्रामयेति सः" रघु० १-५४। 2. ಮಾವಟಿಗ, ಆನೆಯ ಸವಾರ. "अङ्कुशं द्विरदस्येव यन्ता गम्भीरवेदिनः" रघु० ४-३९। "यन्ता यातुः प्रत्यरीभं द्विपस्य" माघ० १८-३०। (वि०) 3. ಅಂಕೆಯಲ್ಲಿಡುವವನು, ಹತೋಟಿಯಲ್ಲಿಡುವವನು.

यन्त्र ಯಂತ್ರ (न०) 1. ಕೋಟೆಯ ಕಂದಕದ ಹೊರಗಡೆ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ತಡೆಯಲು ಇಟ್ಟಿರುವ ಚಕ್ರ. यम (उपरमे) "ष्ट्रन्" (उ० ४-१५९)। "वारकादीनि यन्त्राणि परिखाया बहिर्भुवि" वैज०। 2. ಅಗಳಿ, ಬಾಗಿಲಿನ ಅಡ್ಡಪಟ್ಟಿ ಅಥವಾ ಬೀಗ. 3. ಭೀತಿ ಮತ್ತು ರೋಗ ನಿವಾರಣೆಗಾಗಿ ದೇವತೆ ಮತ್ತು ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಬರೆದಿರುವ ಲೋಹದ ತಗಡು, ತಾಯಿತಿ, ರಕ್ಷಾಕರಂಡ. 4. ಉಪಕರಣ, ಸಾಧನ, ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಸಹಾಯಕವಾದ ಸಾಮಾನು (ವಸ್ತು). कूपयन्त्रम् ಬಾವಿಯಿಂದ ನೀರನ್ನು ಎಳೆಯುವ ರಾಟೆ. गृहयन्त्रम् ಮನೆಯ ಮೇಲೆ ಧ್ವಜ (ಬಾವುಟ) ವನ್ನು ಕಟ್ಟುವ ಕಂಬ. "गृहयन्त्रपताकाश्रीरपौरादरनिर्मिता" कुमा० ६-४१। 5. ಸಂಯಮ, ಅಂಕೆ, ನಿರ್ಬಂಧ. 6. ಬೈರಿಗೆ, ಬಡಗಿಯು ಮರವನ್ನು ಕೊರೆಯುವ (ತೂತುಮಾಡುವ) ಸಾಧನ. 7. ಔಷಧವನ್ನು ಕುದಿಯಿಸಿ ಪಾಕಮಾಡುವ ಭಾಂಡ. 8. ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಆವಾಹನೆ ಮಾಡುವ ಚಕ್ರ ಮೊದಲಾದುದು. 9. ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಉಗುಳುವ ಬಂದೂಕ ಫಿರಂಗಿ ಮೊದಲಾದುದು. 10. ವೈದ್ಯನು ಶಸ್ತ್ರಚಿಕಿತ್ಸೆಯನ್ನು ಮಾಡುವಾಗ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಮೊಂಡಾದ ಹರಿತವಲ್ಲದ ಒಂದು ಆಯುಧ, ಚಿಮುಟ ಇಕ್ಕಳ ಮೊದಲಾದುದು.

ಈ ಯಂತ್ರವು ಸ್ವಸ್ತಿಕಯಂತ್ರ ಸಂದಂಶಯಂತ್ರ ತಾಲ ಯಂತ್ರ ನಾಡೀಯಂತ್ರ ಶಲಾಕಾಯಂತ್ರ ಮತ್ತು ಉಪ ಯಂತ್ರಗಳೆಂದು ಆರು (6) ವಿಧ. (1) ಸ್ವಸ್ತಿಕಯಂತ್ರವು ಇಪ್ಪತ್ತನಾಲ್ಕು (24) ವಿಧ. (2) ಸಂದಂಶಯಂತ್ರವು ಎರಡು (2) ವಿಧ. (3) ತಾಲಯಂತ್ರವು ಎರಡು (2) ವಿಧ. (4) ನಾಡೀಯಂತ್ರವು ಇಪ್ಪತ್ತು (20) ವಿಧ. (5) ಶಲಾಕಾಯಂತ್ರವು ಇಪ್ಪತ್ತೆಂಟು (28) ವಿಧ. (6) ಉಪಯಂತ್ರವು ಇಪ್ಪತ್ತೈದು (25) ವಿಧ. "तानि यन्त्राणि स्वस्तिकयन्त्राणि, संदंशयन्त्राणि, तालयन्त्राणि, नाडीयन्त्राणि, शलाकायन्त्राणि, उपयन्त्राणि चेति षट्प्रकाराणि" सुश्रुत० सूत्र० ७। 11. ಮರ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ ನಿರ್ಮಿತವಾದ ಯಂತ್ರದಂತಿರುವ ಪ್ರಕೃತಿಯೆಂಬ ಯಂತ್ರ. "ईश्वरः सर्वभूतानां हृद्देशेऽर्जुन तिष्ठति। भ्रामयन् सर्वभूतानि यन्त्रारूढानि मायया" गीता १८-६१।

यन्त्रक ಯಂತ್ರಕ (पुं०) 1. ಯಂತ್ರವನ್ನು ತಯಾರಿಸುವವನು. 2. ಯಂತ್ರಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ನುರಿತವನು. (नं०) 3. ಗಾಯದ ಮೇಲೆ ಕಟ್ಟುವ ಪಟ್ಟಿ. 4. ಗುಡಿಗಾರನ ಚಕ್ರ, ಕಡತ ಹಿಡಿಯುವವನ ಚಕ್ರ. (वि०) 5. ತಡೆಯುವವನು, ಅಂಕೆಯಲ್ಲಿಡುವವನು. यन्त्रयति— यत्रि (संकोचे) + णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 6. ಅಣೆಕಟ್ಟನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸುವವನು.

यन्त्रकरण्डिका ಯಂತ್ರಕರಂಡಿಕಾ (स्त्री०) ತಾಯಿತಿ, ಮಂತ್ರ ಬರೆದಿರುವ ತಗಡನ್ನು ಇಡುವ ಕೊಳವೆ.

यन्त्रकर्मकृत् ಯಂತ್ರಕರ್ಮಕೃತ್ (पुं०) 1. ಅಕ್ಕಸಾಲೆ, ಪಂಚಾಳ. 2. ಕಲೆಯನ್ನು ತಿಳಿದವನು, ಚಿತ್ರಕಲೆ ಮುಂತಾದುದರಲ್ಲಿ ನಿಪುಣನಾದವನು.

यन्त्रगृह ಯಂತ್ರಗೃಹ (नं०) 1. ಎಣ್ಣೆಯ ಗಿರಣಿ. 2. ಯಂತ್ರಗಳಿಂದ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ತಯಾರಿಸುವ ಕಾರಖಾನೆ. यन्त्रस्य गृहम्। 3. ಎಣ್ಣೆಯಿಂದ ನಡೆಸುವ ಯಂತ್ರದ ಮನೆ.

यन्त्रचेष्टित ಯಂತ್ರಚೇಷ್ಟಿತ (नं०) 1. ಮಂತ್ರ, ಮೋಹನ ವಿದ್ಯೆ. 2. ಮಂತ್ರಗಳಿಂದ ವಶಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು.

यन्त्रगोल ಯಂತ್ರಗೋಲ (पुं०) ನೆಲಗಡಲೆ ಬಟಾಣಿ ಮುಂತಾದ ಕಾಳು (ಬೀಜ).

यन्त्रण ಯಂತ್ರಣ (नं०) 1. ತಡೆಹಿಡಿಯುವುದು, ನಿರ್ಬಂಧದಲ್ಲಿಡುವುದು, ಅಂಕೆಯಲ್ಲಿಡುವುದು. यम (उपरमे) "ल्युट्" (३-३-११५)। "करयन्त्रणदन्तुरान्तरे व्यलिखच्चञ्चुपुटेन पक्षती" नैष० २-२। 2. ರಕ್ಷಣೆ. "यन्त्रणं रक्षणे स्मृतम्। बन्धने स्यान्नियमने" मेदि०। यम + णिच् "युच्" (३-३-१०७। **यन्त्रणा ಯಂತ್ರಣಾ.** 3. ಅಂಕೆ, ಹತೋಟಿ, ನಿರ್ಬಂಧ. "ह्रीयन्त्रणां तत्क्षणमन्वभूवन्नन्योन्यलोलानि विलोचनानि" कुमा० ७-७५। 4. ಬಂಧಿಸುವುದು, ಕಟ್ಟುವುದು. "निबिडपीनकुचद्वययन्त्रणा तमपराधमधात् प्रतिबध्नती" नैष० ४-१०। 5. ಕ್ಲೇಶ, ತೊಂದರೆ, ಪೀಡೆ. "अलमलमुपचारयन्त्रणया" माल० ४।

यन्त्रपेषणी ಯಂತ್ರಪೇಷಣೀ (स्त्री०) ಅರೆಯುವ ಯಂತ್ರ, ಪುಡಿಮಾಡುವ ಯಂತ್ರ. यन्त्रमेव पेषणी।

यन्त्रिका ಯಂತ್ರಿಕಾ (स्त्री०) ಪತ್ನಿಯ ಕಿರಿಯ ತಂಗಿ, ಹೆಂಡತಿಯ ತಂಗಿ. यन्त्रयति पीडयति — यत्रि + णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "कनिष्ठा श्यालिका हाली यन्त्रिका केलिकुञ्चिका" अभि० चि०।

यन्त्रित ಯಂತ್ರಿತ (वि०) 1. ಅಂಕೆಯಲ್ಲಿಡಲ್ಪಟ್ಟ, ನಿರ್ಬಂಧದಲ್ಲಿಡಲ್ಪಟ್ಟ. यत्रि (संकोचे) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಸೆರೆಹಿಡಿಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಬೇಡಿ ಹಾಕಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಕಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟ.

यन्त्रिन् ಯಂತ್ರಿನ್ (वि०) 1. ಕುದುರೆಯ ಅಲಂಕಾರ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರುವವನು. 2. ಯಂತ್ರಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರುವವನು. 3. ಬಂಧಿಸುವವನು, ಸೆರೆಹಿಡಿಯುವವನು. "अस्त्रेणोन्मुक्तमात्मानं ज्ञात्वा पैतामहाद्वरात्। मर्षयन् राक्षसान् वीरो यन्त्रिणस्तान् यदृच्छया" रामा०।

यभन ಯಭನ (नं०) ಸಂಭೋಗ, ಸ್ತ್ರೀಪುರುಷರಿಬ್ಬರ ಸಂಗಮ. यभ (मैथुने) "ल्युट्" (३-३-११५)।

यम – उपरमे (भ्वा० पर० सक० अनि०)। यच्छति। ययाम येमतुः येमुः। येमिथ, ययन्थ येमथुः येम। ययाम, ययम येमिव येमिम। यन्ता। यंस्यति। यच्छतु। अयच्छत्। यच्छेत्। यम्यात्। 1. ತಡೆಗಟ್ಟು, ನಿರ್ಬಂಧಿಸು, ಅಂಕೆಯಲ್ಲಿಡು. 2. ನಿಲ್ಲಿಸು, ವಿರಾಮ ಹೊಂದು. "पापाद्यच्छति"। 3. ಕಟ್ಟು, ಕಟ್ಟಿಹಾಕು, ಬಂಧಿಸು.

कर्मणि :—यम्यते। येमे येमाते येमिरे। यन्ता। यंस्यते। यम्यताम्। अयम्यत। ಇತ್ಯಾದಿ.

कृत्सु :—यन्तव्यः। यमनीयः। यम्यः। यतः। यतवान्, –वती। यच्छन्, –न्ती। यन्तुम्। यतम्। यमनम्। यत्वा। संयम्य।

यम – परिवेषणे (चुरा० उभ० सक० से०)। यमयति, –ते। ಸುತ್ತುವರಿ, ಸುತ್ತುಗಟ್ಟು. "यमयति चन्द्रम्" परिवेष्टते इत्यर्थः।

यम ಯಮ (पुं०) 1. ಯೋಗದ ಎಂಟು ಅಂಗಗಳಲ್ಲೊಂದು. यम (उपरमे) वा "अप्" (३-३-६३)। पक्षे "घञ्"। **यामः ಯಾಮಃ**. ಯಮವು (1) अहिंसा (2) अस्तेयम् (3) सत्यम् (4) ब्रह्मचर्यम् ಮತ್ತು (5) अपरिग्रहः ಎಂದು ಐದು ವಿಧ. ಶರೀರಮಾತ್ರದಿಂದ ಯಾವಜ್ಜೀವವೂ ಮಾಡಬಹುದಾದ ಅಹಿಂಸೆ ಸತ್ಯ ಅಸ್ತೇಯ ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯ ಮತ್ತು ಅಪರಿಗ್ರಹಗಳು ಯಮವು. "शरीरसाधनापेक्षं नित्यं यत्कर्म तद्यमः" अम०। "अहिंसासत्यास्तेयब्रह्मचर्यापरिग्रहाः यमाः" पा० यो० सू०। "यमनियमकृशीकृतस्थिराङ्गः परिददृशे विधृतायुधः स ताभिः" किरा० १०-१०। 2. ವಿಷ್ಣು. यच्छति अकण्टकम् अनुकूलं च निखिलम्—यम "अच्" (३-१-१३४)। "अकण्टकं चानुकूलं यच्छतीत्यखिलं यमः" इति निरुक्तिः। "धृतात्मा नियमो यमः" वि० स०। 3. ಅಂಕೆ, ಹತೋಟಿ, ನಿರ್ಬಂಧ. 4. ಆತ್ಮಸಂಯಮನ, ಇಂದ್ರಿಯನಿಗ್ರಹ. 5. ಯಮಧರ್ಮರಾಯ. 6. ಬಹಳ ಚಿಕ್ಕ ಅಥವಾ ದೊಡ್ಡ ಗಾತ್ರದ ಕುದುರೆ. "यमो हीनाधिकाङ्गकः" वैज०। 7. ಒಂದು ಜೊತೆ, ಒಂದು ಜೋಡಿ. "मिथुनं द्वितयं द्वैतं द्वयं द्वन्द्वं युगं यमम्" वैज०। 8. ಶನಿಗ್ರಹ. 9. ಕಾಗೆ, ವಾಯಸ. (वि०) 10. ಅವಳಿಯಾಗಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು. यच्छति एकत्र गर्भाशये — यम (उपरमे) "अच्" (३-१-१३४)। "यमोऽन्यलिङ्गो यमजे ना काके शमने शनौ। शरीरसाधनापेक्षनित्यकर्मणि संयमे" मेदि०।

यमक ಯಮಕ (न०) 1. ಶಬ್ದಾಲಂಕಾರದ ಒಂದು ಭೇದ. यमं युग्मभावं कायति प्राप्नोति — कै (शब्दे) "कः" (३-२-३)। ಅಕ್ಷರಗಳ ಪದಗಳ ಮತ್ತು ಪಾದಗಳ ಆವೃತ್ತಿಯು ಯಮಕವೆನಿಸುವುದು. ಈ ಆವೃತ್ತಿಯು ಅವ್ಯವಹಿತವಾಗಿಯೂ ವ್ಯವಹಿತವಾಗಿಯೂ ಇರುವುದು. "अव्यपेतव्यपेतात्मा व्यावृत्तिर्वर्णसंहतेः। यमकम्"। ಈ ವಿಧವಾದ ಯಮಕವು ಪಾದಗಳ ಆದಿ ಮಧ್ಯ ಮತ್ತು ಅಂತ್ಯಗಳಲ್ಲೂ ಇದ್ದು ಮೂರು ವಿಧ ಯಮಕಗಳಾಗುವುವು. "तच्च पादानामादिमध्यान्तगोचरम्" काव्या० ३-१। ಈ ಮೂರು ಭೇದಗಳೂ ಪಾದಾದಿಗಳಲ್ಲೂ ಪಾದಮಧ್ಯಗಳಲ್ಲೂ ಪಾದಾಂತ್ಯಗಳಲ್ಲೂ ಬಂದು (ನಾಲ್ಕು ಪಾದಗಳಿರುವ ಶ್ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ) ಒಟ್ಟು ಹನ್ನೆರಡು ವಿಧಗಳಾಗುವುವು. "एकद्वित्रिचतुष्पादयमकानां विकल्पनाः। आदिमध्यान्त मध्यान्त मध्याद्याद्यन्तसर्वतः। अत्यन्तबहवस्तेषां भेदाः संभेदयोनयः" काव्या० ३-२, ३।

ಪ್ರಥಮ ಪಾದಾದಿಯಮಕ—"**मानेन मानेन** सखि प्रणयोऽभूत् प्रिये जने। खण्डिता कण्ठमाश्लिष्य तमेव कुरु सत्रपम्"।

ದ್ವಿತೀಯ ಪಾದಾದಿಯಮಕ—"मेघनादेन हंसानां **मदनो मदनोदिना**। नुन्नमानं मनः स्त्रीणां सह रत्या विराजते"।।

ತೃತೀಯ ಪಾದಾದಿಯಮಕ—"राजन्वत्यः प्रजा जाता भवन्तं प्राप्य सत्पतिम्। **चतुरं चतुर**म्भोधिरसनोर्वीकरग्रहे"।।

ಚತುರ್ಥ ಪಾದಾದಿಯಮಕ—"अरण्यं कैश्चिदाक्रान्तं कैश्चित्सद्म दिवौकसाम्। पदातिरथनागाश्व**रहितै**-**रहितै**स्तव"।

ಪ್ರಥಮ ದ್ವಿತೀಯ (ಆದಿಮಧ್ಯ) ಪಾದಗತ ಯಮಕ—"**मधुरं मधुर**म्भोजवदने **वदने**त्रयोः। विभ्रमं भ्रमरभ्रान्त्या विडम्बयति किं नु ते"।।

ಪ್ರಥಮ ತೃತೀಯ (ಆದಿಮಧ್ಯ) ಪಾದಗತ ಯಮಕ—"**वारणो वारणो**द्दामो हयो वा स्मर दुर्धरः। **न यतो नयतो**ऽन्तं नः तदहो विक्रमस्तव"।।

ಪ್ರಥಮ ಚತುರ್ಥ (ಆದಿಮಧ್ಯ) ಪಾದಗತ ಯಮಕ—"**राजितै राजितै**क्ष्ण्येन जीयते त्वादृशैर्नृपैः। नीयते च पुनस्तृप्तिं **वसुधा वसु**धारया"।। ಹೀಗೆಯೇ ದ್ವಿತೀಯ ತೃತೀಯಪಾದಗತ ದ್ವಿತೀಯ ಚತುರ್ಥ ಪಾದಗತ ತೃತೀಯ ಚತುರ್ಥಪಾದಗತ ಪ್ರಥಮ ದ್ವಿತೀಯ ತೃತೀಯಪಾದಗತ ದ್ವಿತೀಯ ತೃತೀಯ ಚತುರ್ಥಪಾದಗತ ಪ್ರಥಮ ತೃತೀಯ ಚತುರ್ಥ ಪಾದಗತ ಪ್ರಥಮ ದ್ವಿತೀಯ ತೃತೀಯ ಚತುರ್ಥ ನಾಲ್ಕು ಪಾದಗತ ಮುಂತಾದ ಅವ್ಯಪೇತ ಯಮಕಗಳೂ ಮುಂದೆ ವ್ಯಪೇತಯಮಕಗಳೂ ಅವ್ಯಪೇತವ್ಯಪೇತಮಿಶ್ರಯಮಕಗಳೂ ಸೇರಿ ಅಸಂಖ್ಯಾತ ಭೇದಗಳುಂಟಾಗುವುವು. 2. ವ್ಯೂಹ, ಸಮೂಹ. "यमकं मण्डलं कृत्वा तान् योधान् प्रत्यवारयत्" भा० विरा० ५७-४२। (पुं०) 3. ಸಂಯಮ, ಅಡ್ಡಿ, ಅಂಕೆ, ನಿರ್ಬಂಧ, ನಿಗ್ರಹ. यम भावे "अप्" (३-३-६३)। "यमकं यमजे शब्दालंकारे पुंसि संयमे" मेदि०। (वि०) 4. ಸದೃಶವಾದ, ಸಮಾನವಾದ. "मण्डलानि विचित्राणि यमकानीतराणि च।

सव्यानि च विचित्राणि दक्षिणानि च सर्वशः" भा० वन० १९-८। 5. ಅವಳಿಯಾಗಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು.

यमज ಯಮಜ (पुं० द्विव०) ಅವಳಿಯಾಗಿ ಹುಟ್ಟಿದವರು, ಒಂದೇ ಗರ್ಭದಲ್ಲಿ ಜೊತೆಯಾಗಿ ಹುಟ್ಟಿದವರು. यमौ सन्तौ जायेते—जनी "डः" (३-२-१०१)।

यमदूत ಯಮದೂತ (पुं०) ಯಮಧರ್ಮರಾಯನ ಸೇವಕ. यमस्य दूतः।

यमदूतक ಯಮದೂತಕ (पुं०) ವಾಯಸ, ಕಾಗೆ.

यमदूतिका ಯಮದೂತಿಕಾ (स्त्री०) ಹುಣಿಸೆ ಮರ.

यमदेवता ಯಮದೇವತಾ (स्त्री०) ಭರಣೀನಕ್ಷತ್ರ. यमो देवतास्याः।

यमद्वितीया ಯಮದ್ವಿತೀಯಾ (स्त्री०) ಕಾರ್ತಿಕ ಶುದ್ಧ ದ್ವಿತೀಯೆ (ಬಿದಿಗೆ). ಈ ಬಿದಿಗೆಯ ದಿನ ಹೆಣ್ಣುಮಕ್ಕಳು ತಮ್ಮ ಸಹೋದರರನ್ನು ಕರೆದು ಸತ್ಕರಿಸಬೇಕು. "कार्तिके तु द्वितीयायां शुक्लायां भ्रातृपूजनम्। या न कुर्यात् विनश्यन्ति (तस्याः) भ्रातरः सप्तजन्मनि"। "कार्तिके शुक्लपक्षस्य द्वितीयायां युधिष्ठिर। यमो यमुनया पूर्वं भोजितः स्वगृहे स्वयम्" भा०।

यमन ಯಮನ (पुं०) 1. ಯಮಧರ್ಮರಾಯ. यमयति नियमयति—यम (उपरमे)+णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)। (न०) 2. ಬಂಧನ, ಕಟ್ಟುವುದು. 3. ತಡೆಯುವುದು, ನಿರ್ಬಂಧದಲ್ಲಿಡುವುದು, ಆಂಕೆಯಲ್ಲಿರಿಸುವುದು. 4. ಕೆಲಸದಿಂದ ವಿಶ್ರಾಂತಿಪಡೆಯುವುದು, ವಿರಾಮಹೊಂದುವುದು. यम भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "यमनं बन्धने चोपरतौ क्लीबं यमे पुमान्" मेदि०।

यमनिका ಯಮನಿಕಾ (स्त्री०) ತೆರೆ, ಪರದೆ.

यमपत्नी ಯಮಪತ್ನೀ (स्त्री०) ಯಮಧರ್ಮರಾಯನ ಪತ್ನಿ—(1) ಧೂಮೋರ್ಣೆ, (2) ವಿಜಯಾ. **–भार्या –ಭಾರ್ಯಾ.**

यमप्रिय ಯಮಪ್ರಿಯ (पुं०) ವಟವೃಕ್ಷ, ಆಲದಮರ.

यमभगिनी ಯಮಭಗಿನೀ (स्त्री०) ಯಮುನಾನದಿ, ಯಮಧರ್ಮರಾಯನ ತಂಗಿ. **–स्वसा –ಸ್ವಸಾ.**

यमराज् ಯಮರಾಜ್ (पुं०) ಯಮಧರ್ಮರಾಜ. **–राजः –ರಾಜಃ.**

यमल ಯಮಲ (न०) 1. ಜೊತೆ, ಜೋಡಿ. यमं लाति—ला (आदाने) "कः" (३-२-३)। (पुं० द्विव०) 2. ಅವಳಿಯಾಗಿ ಹುಟ್ಟಿದವರು. "यमलार्जुनदृष्टबालकेलिं यमुनासाक्षिकयौवतं युवानम्" गोपालविं०। (स्त्री०) **–ली –ಲೀ.** 3. ವಸ್ತ್ರದ ಎರಡು ತುಂಡುಗಳಿಂದ ತಯಾರಿಸಿದ ಉಡುಪು. "यमलं युगले क्लीवं यमली चोटिकाद्वये" मेदि०।

यमलपत्रक ಯಮಲಪತ್ರಕ (पुं०) ಕೋವಿದಾರ ವೃಕ್ಷ, ಕೆಂಗಾಂಚಾಳ ಗಿಡ. यमलं यमजं पत्रमस्य "कप्" (५-४-१५४)।

यमलार्जुन ಯಮಲಾರ್ಜುನ (पुं० द्विव०) ನಂದಗೋಕುಲದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಎರಡು ಮತ್ತಿ ಮರಗಳು. यमलौ च तौ अर्जुनौ च। ಕುಬೇರನ ಮಕ್ಕಳಾದ ನಳಕೂಬರ–ಮಣಿಗ್ರೀವರು ನಾರದಮಹರ್ಷಿಯ ಶಾಪದಿಂದ ಈ ವೃಕ್ಷಗಳಾಗಿ ಹುಟ್ಟಿ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ಶಾಪವಿಮೋಚನೆ ಹೊಂದಿದರು.

यमवत् ಯಮವತ್ (वि०) ಆತ್ಮಸಂಯಮವುಳ್ಳವನು, ಇಂದ್ರಿಯನಿಗ್ರಹವುಳ್ಳವನು, ಕಾಮಕ್ರೋಧಗಳನ್ನು ಜಯಿಸಿದವನು. यमोऽस्यास्ति "मतुप्" (५-२-९४)। "दशरथः प्रशशास महारथो यमवतामवतां च धुरि स्थितः" रघु० ९-१।

यमवाहन ಯಮವಾಹನ (पुं०) ಮಹಿಷ, ಎಮ್ಮೆ. यमस्य वाहनः।

यमानिका ಯಮಾನಿಕಾ (स्त्री०) ಅಜವಾನ, ಓಮ, ವಾದಕ್ಕಿ. यमानी स्वार्थे "कन्"।

यमानी ಯಮಾನೀ (स्त्री०) ಅಜವಾನ, ಓಮ.

यमित ಯಮಿತ (वि०) 1. ಕಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟ, ಗಂಟುಹಾಕಲ್ಪಟ್ಟ. यम (उपरमे)+णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "बन्धे स्रंसिनि चैकहस्तयमिताः पर्याकुला मूर्धजाः" शाकु० १-२६। 2. ತಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ನಿಗ್ರಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ನಿರ್ಬಂಧದಲ್ಲಿಡಲ್ಪಟ್ಟ.

यमिन् ಯಮಿನ್ (वि०) ಇಂದ್ರಿಯನಿಗ್ರಹವುಳ್ಳವನು, ಆತ್ಮಸಂಯಮವುಳ್ಳವನು. यमोऽस्यास्ति — "इनिः" (५-२-११५)।

यमितवत् ಯಮಿತವತ್ (वि०) 1. ಗಂಟುಹಾಕಿಸಿದವನು, ಕಟ್ಟಿಸಿದವನು. 2. ಇಂದ್ರಿಯವನ್ನು ಜಯಿಸಿದವನು. यम + णिच् "क्तवतुः" (३-२-१०२)।

यमी ಯಮೀ (स्त्री०) ಯಮುನಾನದಿ. "तापी तु यमुना यमी" त्रिकाण्ड०। "तृतीयां वडकामेके तासां संज्ञासुतास्त्रयः। यमो यमी श्राद्धदेवः छायायाश्च सुतान् शृणु" भाग० ८-१३-९।

यमुना ಯಮುನಾ (स्त्री०) 1. ಯಮುನಾನದಿ, ಕಾಳಿಂದೀ ನದಿ. यच्छति—यम (उपरमे) "उनन्" (उ० ३-६१)। "यमुनामतीतमथ शुश्रुवानमुं तपसस्तनूज इति नाधुनोच्यते" माघ० १३-१। 2. ಪಾರ್ವತಿ, ದುರ್ಗಾದೇವಿ.

ययाति ಯಯಾತಿ (पुं०) ನಹುಷ ಚಕ್ರವರ್ತಿಯ ಮಗ. यस्य वायोरिव यातिः सर्वत्र रथगमनमस्य। [ಶುಕ್ರಾಚಾರ್ಯರ ಮಗಳಾದ ದೇವಯಾನಿ ಮತ್ತು ವೃಷಪರ್ವರಾಜನ ಮಗಳಾದ ಶರ್ಮಿಷ್ಠೆ ಇಬ್ಬರೂ ಯಯಾತಿಯ ಪತ್ನಿಯರು. ದೇವಯಾನಿಯ ಮಕ್ಕಳು ಯದು ಮತ್ತು ತುರ್ವಸು. ಶರ್ಮಿಷ್ಠೆಯ ಮಕ್ಕಳು ಅನು ದ್ರುಹ್ಯು ಮತ್ತು ಪೂರು. ದೇವಯಾನಿಯು ಯಯಾತಿಯನ್ನು ಮದುವೆಯಾದಾಗ ಶರ್ಮಿಷ್ಠೆಯನ್ನು ಮದುವೆಯಾಗ ಕೂಡದೆಂದೂ ಅವಳು ಎಂದೆಂದಿಗೂ ತನಗೆ ದಾಸಿಯಾಗಿರಬೇಕೆಂದೂ ಹೇಳಿ ಅವನಿಂದ ಮಾತು ಪಡೆದಿದ್ದಳು. ಅನಂತರ ಶರ್ಮಿಷ್ಠೆಯು ಯಯಾತಿಯಿಂದ ರಹಸ್ಯದಲ್ಲಿ ಮಕ್ಕಳನ್ನು ಪಡೆದ ವಿಷಯವನ್ನು ಕೇಳಿ ದೇವಯಾನಿಯು ತಾನು ಅಲ್ಲಿರುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿ ಹೊರಟುಹೋದಳು. ಈ ವಿಷಯವನ್ನು ತಿಳಿದ ಶುಕ್ರಾಚಾರ್ಯರು ಯಯಾತಿಗೆ ಮುದುಕನಾಗುವಂತೆ ಶಾಪವಿತ್ತರು. ಅನಂತರ ಇವನ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯಂತೆ ಬೇರೊಬ್ಬನ ಯೌವನವನ್ನು ಪಡೆದು ಮುದಿತನವನ್ನು ಅವನಿಗೆ ಕೊಡಬಹುದೆಂದು ಹೇಳಿದರು. ತಮ್ಮ ಯೌವನವನ್ನು ಕೊಡಲು ಸಮ್ಮತಿಸದ ಯದು ಅನು ದ್ರುಹ್ಯು ಮತ್ತು ತುರ್ವಸುಗಳಿಗೆ ಶಾಪವನ್ನಿತ್ತು ತನಗೆ ಯೌವನವನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಮುದಿತನವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿದ ಪೂರುವಿಗೆ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಕೊಟ್ಟನು. ಅನೇಕ ವರ್ಷಗಳ ಕಾಲ ಯೌವನಸೌಖ್ಯವನ್ನು ಅನುಭವಿಸಿ ಕೊನೆಗೆ ವೈರಾಗ್ಯ ಹೊಂದಿ ತನ್ನ ಮುದಿತನವನ್ನು ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಪಡೆದು ತಪಸ್ಸಿಗೆ ತೆರಳಿದನು.]

ययी ಯಯೀ (पुं०) 1. ಅಶ್ವಮೇಧಯಾಗದ ಕುದುರೆ. या (प्रापणे) "ईः" (उ० ३-१३९)। 2. ಪರಮೇಶ್ವರ. यायते प्राप्यते भक्तैः—या "ईः"।

ययु ಯಯು (पुं०) 1. ಅಶ್ವಮೇಧಯಾಗದ ಕುದುರೆ. या (प्रापणे) "उः" (उ० १-२१)। 2. ಅಶ್ವ, ಕುದುರೆ. "ययुः पुमानश्वमेधतुरङ्गे तुरगेऽपि च" मेदि०। "तूर्णमथ ययुमिवानुययुर्दमघोषसूनुमवनीशसूनवः" माघ० १५-६९। 3. ಮೋಕ್ಷಮಾರ್ಗ. (स्त्री०) 4. ಪ್ರಾಪ್ತಿ, ಹೊಂದುವುದು, ಪಡೆಯುವುದು. (वि०) 5. ಉದ್ದವಾದ ಕೋಲು ಹಿಡಿದಿರುವವನು. "ययुर्ना मोक्षमार्गेऽश्वे स्त्रीत्वाप्तौ दीर्घयष्टिके" वैज०।

यर्हि ಯರ್ಹಿ (अव्य०) ಯಾವಾಗ ?, ಯಾವ ಸಮಯದಲ್ಲಿ. यद् "र्हिल्" (५-३-२१)। ಇದೊಂದು ಸಂಬಂಧಾರ್ಥಕ ಅವ್ಯಯ. तर्हि एतर्हि ಇವು ಇದರ ಸಂಬಂಧ ಹೊಂದಿದಾಗ ವಾಕ್ಯ ಪೂರ್ತಿಯಾಗುವುದು.

यव ಯವ (पुं०) 1. ಜವೆಗೋಧಿ, ಯವಧಾನ್ಯ. यौति—यु (मिश्रणे) "अच्" (३-१-१३४)। "यवाः प्रकीर्णा न भवन्ति शालयः" मृच्छ० ४-१७। 2. ಹೆಬ್ಬೆರಳಿನಲ್ಲಿರುವ ಯವಾಕಾರದ ರೇಖೆ, ಧನಧಾನ್ಯಾದಿ ಲಾಭವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಒಂದು ರೇಖೆ. 3. ಆರು ಗೌರಸರ್ಷಪಗಳ ಅಥವಾ 576 ತ್ರಸರೇಣುಗಳ ಪರಿಮಾಣ. "जालान्तरगते भानौ यत् सूक्ष्मं दृश्यते रजः। तैश्चतुर्भिर्भवेल्लिख्या लिख्याषड्भिश्च सर्षपः। षट्सर्षपैर्यवस्त्वेको गुञ्जैका तु यवैस्त्रिभिः"। 4. ಬೇರ್ಪಡಿಸುವುದು. यु (अमिश्रणे) "अप्" (३-३-५७)। "यवो धान्ये पृथक्कृतौ" हेम०।

यवक ಯವಕ (पुं०) ಜವೆಗೋಧಿಯ ಒಂದು ಭೇದ. "यवके तोयपर्णिका" वैज०।

यवक्य ಯವಕ್ಯ (न०) ಗೋಧಿಯನ್ನು ಬೆಳೆಯುವ ಭೂಮಿ. यवकानां भवनं क्षेत्रम् "यत्" (५-२-३)।

यवक्षार ಯವಕ್ಷಾರ (पुं०) ಪೆಟ್ಲುಪ್ಪು, ಸೋರುಪ್ಪು. यवानां क्षारः।

यवचूर्ण ಯವಚೂರ್ಣ (न०) ಗೋಧಿಹಿಟ್ಟು.

यवज ಯವಜ (पुं०) ಯವಕ್ಷಾರ, ಪೆಟ್ಲುಪ್ಪು.

यवजोद्भव ಯವಜೋದ್ಭವ (न०) ತವಕ್ಷೀರ.

यवद्वीप ಯವದ್ವೀಪ (पुं०) ಆರು ಅನುದ್ವೀಪಗಳಲ್ಲೊಂದು. **ಆರು ಅನುದ್ವೀಪಗಳು :** (1) ಅಂಗದ್ವೀಪ (2) ಯವದ್ವೀಪ (3) ಮಲಯದ್ವೀಪ (4) ಶಂಖದ್ವೀಪ (5) ಕುಶದ್ವೀಪ ಮತ್ತು (6) ವರಾಹದ್ವೀಪ. "अनुद्वीपाश्च षट् तेषामङ्गद्वीपादयो यथा। अङ्गद्वीपं यवद्वीपं मलयद्वीपमित्यपि। शङ्खद्वीपं कुशद्वीपं वराहद्वीपमित्यपि" वैज०। ಈ ಯವದ್ವೀಪವು ಪೂರ್ವಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿರುವುದು. "पूर्वाब्धौ तु यवद्वीपं यत्र कालोदकोर्णवः" वैज०।

यवन ಯವನ (पुं०) 1. ಕ್ಷತ್ರಿಯನಿಂದ ವೈಶ್ಯ ಸ್ತ್ರೀಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು. "सूतं विप्रा नृपाद्वैश्या माहिष्यं यवनश्च सः" वैज०। 2. ಆನೆಗಳನ್ನು ಹಿಡಿಯುವವನು. "निषादो व्यालादिवधाद्यवनः कुञ्जरग्रहात्" वैज०। 3. ಚೌಳುಪ್ಪು, ಉಪ್ಪುಮಣ್ಣಿನಿಂದ ತೆಗೆದ ಉಪ್ಪು.

"ऊषमूषरजं क्षेथ्यं पांसुजं यवनं पटु" वैज०। 4. ಮಹಮ್ಮದೀಯ ಅಥವಾ ಮ್ಲೇಚ್ಛಜಾತಿಯವನು. "वृषलत्वं गता लोके ब्राह्मणा दर्शनेन च। पौण्ड्रकाश्चौड्रद्रविडाः काम्बोजा यवनाः शकाः। पारदाः पह्लवाश्चीनाः किराता दरदाः खशाः" मनु० १०-४४। (पुं० ब० व०) 5. ಉತ್ತರ ದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ದೇಶ. "अथोदीच्या जनपदास्तत्र चीनाः स्वरम्भराः। गान्धारास्तु दिहण्डाः स्युः यवनास्तु हुरुष्कराः" वैज०। 6. ಯವನ ದೇಶದ ಜನರು. 7. ಯವನ ದೇಶದ ರಾಜರು. "यदवस्तत्र निस्त्रासाः यवनैः स्तनयित्नुभिः" याद० २२-९१। 8. ವೇಗ. 9. ಅಧಿಕ ವೇಗವುಳ್ಳ ಕುದುರೆ. "यवनो देशभेदे ना वेगवेगाधिकाश्वयोः" मेदि०। (वि०) 10. ಅಧಿಕ ವೇಗವುಳ್ಳ. "तमश्ववारा यवनाश्वयायिनं प्रकाशरूपा मनुजेशमन्वयुः" नैष०।

यवनानी ಯವನಾನೀ (स्त्री०) ಯವನರ ಲಿಪಿ, ಯವನ ಭಾಷೆಯ ಅಕ್ಷರ. यवनानां लिपिः "आनुक्" "ङीप्" च (४-१-४९)।

यवनिका ಯವನಿಕಾ (स्त्री०) 1. ಪರದೆ, ತೆರೆ. युनात्यावृणोत्यनया—युञ् (बन्धने) "ल्युट्" (३-३-११७)। 2. ಯವನಜಾತಿಯ ಹೆಂಗಸು, ಮಹಮ್ಮದೀಯ ಹೆಂಗಸು.

यवनी ಯವನೀ (स्त्री०) ಯವನಜಾತಿಯ ಹೆಂಗಸು. यवन "ङीष्" (४-१-६३)। "यवनीमुखपद्मानां सेहे मधुमदं न सः" रघु० ४-६१।

यवनेष्ट ಯವನೇಷ್ಟ (पुं०) 1. ಹತ್ತು ವಿಧ ಈರುಳ್ಳಿಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಭೇದ. यवनानामिष्टः। "गृञ्जनो यवनेष्टश्च पलाण्डोर्दश जातयः" वैज०। 2. ಬೇವಿನ ಮರ. "पिचुमन्दः पारिभद्रो नेता काकफलश्च सः। यवनेष्टः पीतसारः" कल्पद्रु०। (न०) 3. ಸೀಸಲೋಹ. "अथ सीसोऽस्त्री योगेष्टं भुजगाह्वयम्। यवनेष्टं समोलूकम्" वैज०। 4. ರಾಜೀರುಳ್ಳಿ. 5. ಬೆಳ್ಳುಳ್ಳಿ. 6. ಮೆಣಸು. "मरीचं मरिचं चापि मिरीचं मिरिचं पुनः। यवनेष्टं वृत्तफलम्" कल्पद्रु०। (स्त्री०) —नेष्टा —ನೇಷ್ಟಾ. ಖರ್ಜೂರದ ಮರ. "हयप्रिया तु निःश्रेणी यवनेष्टा दुरारुहा" कल्पद्रु०।

यवफल ಯವಫಲ (पुं०) 1. ಬಿದಿರು ಮೆಳೆ. यव इव फलान्यस्य। 2. ಬೆಟ್ಟಮಲ್ಲಿಗೆ. 3. ಜಟಾಮಾಂಸಿ. "भवेद्यवफलो वेणौ मांसीकुटजयोरपि" मेदि०।

यवलास ಯವಲಾಸ (पुं०) ಯವಕ್ಷಾರ, ಪೆಟ್ಲುಪ್ಪು.

यवशूक ಯವಶೂಕ (पुं०) ಯವಕ್ಷಾರ, ಪೆಟ್ಲುಪ್ಪು.

यवस ಯವಸ (न०) (ಹಸು ಎಮ್ಮೆ ಮೊದಲಾದುವು ತಿನ್ನಬಹುದಾದ) ಹುಲ್ಲು. यौति—यु (मिश्रणे अमिश्रणे च) "असच्" (उ० ३-११९)। "तत्स्यादायुधसंपन्नं धनधान्येन वाहनैः। ब्राह्मणैः शिल्पिभिर्यन्त्रैः यवसेनोदकेन च" मनु० ७-७५।

यवा ಯವಾ (स्त्री०) ದಾಸಿವಾಳದ ಗಿಡ. "ओड्रका प्रातिका सूर्यप्रिया चापि यवा पुनः" कल्पद्रु०।

यवागू ಯವಾಗೂ (स्त्री०) ಅಕ್ಕಿಯ ಗಂಜಿ, ಅನ್ನದ ಮೇಲಿನ ಅಂಬಲಿ. यौति—यु (मिश्रणे अमिश्रणे च) "आगूच्" (उ० ३-८१)।

यवाग्रज ಯವಾಗ್ರಜ (पुं०) ಯವಕ್ಷಾರ, ಪೆಟ್ಲುಪ್ಪು, ಸೋರುಪ್ಪು. यवाग्रात् जायते—जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९७)। "यवक्षारो यवाग्रजः" अम०।

यवानी ಯವಾನೀ (स्त्री०) ಅಜವಾನ, ಓಮ, ವಾದಕ್ಕಿ. दुष्टो यवः "आनुक्" (४-१-४९)। "ङीष्" च। "कन्" (५-३-९६)। **यवानिका ಯವಾನಿಕಾ.** "अजमोदातूग्रगन्धा ब्रह्मदर्भा यवानिका" अम०।

यवापत्य ಯವಾಪತ್ಯ (न०) ಯವಕ್ಷಾರ. यवस्यापत्यम्।

यवास ಯವಾಸ (पुं०) ತೀಟಕ ಸಂಧಿ. यु (मिश्रणे अमिश्रणे च) "आसः" (उ० ४-२)। "यासो यवासो दुस्पर्शः" अम०।

यवासक ಯವಾಸಕ (पुं०) ತೀಟಕಸಂಧಿ. यवास स्वार्थे "कन्"। "गुडूचीत्रिफलावासात्रायमाणायवासकैः। क्वथितैर्विधिवत् पक्वमेतैः कल्कीकृतैः समैः। पीतं सर्पिः क्षयश्वासकासजीर्णज्वरान् जयेत्" सुश्रुत० उत्तरतं० ३९।

यविष्ठ ಯವಿಷ್ಠ (वि०) ಇವರಲ್ಲಿ ಇವನು ಬಹಳ ಕಿರಿಯ, ಬಹಳ ಎಳೆಯ ಪ್ರಾಯದವನು. अयमेषामतिशयेन युवा—युवन् "इष्ठन्" (५-३-५५)। वनो लोपः गुणः अवादेशः (६-४-१५६)।

यवीयस् ಯವೀಯಸ್ (पुं०) 1. ತಮ್ಮ, ಅನುಜ. (वि०) 2. ಇಬ್ಬರಲ್ಲಿ ಇವನು ಕಿರಿಯ, —ಎಳೆಯ, —ಚಿಕ್ಕ ವಯಸ್ಸಿನವನು. अयमनयोरतिशयेन युवा—युवन् "ईयसुन्" (५-३-५७)। वनो लोपः गुणः (६-४-१५६)। अवादेशः। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **यवीयसी ಯವೀಯಸೀ.** "अवाच्यो दीक्षितो नाम्ना यवीयानपि यो भवेत्" मनु० २-१२८। (पुं०) यवीयान् यवीयांसौ

यवीयांसः। (स्त्री०) यवीयसी यवीयस्यौ यवीयस्यः। (न०) यवीयः यवीयसी यवीयांसि।

यवीयस ಯವೀಯಸ (न०) ರಜತ, ಬೆಳ್ಳಿ.

यव्य ಯವ್ಯ (पुं०) 1. ಒಂದು ಚಾಂದ್ರಮಾಸ. यवेभ्यो हितः "यत्" (५-१-७)। "यव्यद्वयं श्रावणादि सर्वा नद्यो-रजस्वलाः। तासु स्नानं न कुर्वीत वर्जयित्वा समुद्रगाः" प्रायश्चित्ततत्त्वम्। (न०) 2. ಜವೆಗೋಧಿಯನ್ನು ಬೆಳೆಯುವ ಕ್ಷೇತ್ರ (ಭೂಮಿ). यवानां भवनं क्षेत्रम् "यत्" (५-२-३)। (वि०) 3. ಗೋಧಿಗೆ ಹಿತವಾದ. यवाय हितः "यत्"।

यशःपटह ಯಶಃಪಟಹ (पुं०) ಡವಣೆ (ಢಕ್ಕೆ) ಯೆಂಬ ಒಂದು ವಾದ್ಯ. यशःसूचकः पटहः।

यशःशरीर ಯಶಃಶರೀರ (न०) ಕೀರ್ತಿಯ ರೂಪದಲ್ಲಿರುವ ದೇಹ, ಕೀರ್ತಿಯೆಂಬ ಶರೀರ. यश एव शरीरम्। "किमप्यहिंस्यस्तव चेन्मतोऽहं यशःशरीरे भव मे दयालुः" रघु० २-५७।

यशःशेष ಯಶಃಶೇಷ (वि०) ಕೀರ್ತಿಯಿಂದ ಮಾತ್ರ ಉಳಿದಿರುವವನು, ಭೌತಿಕ ಶರೀರವನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಿದವನು. यश एव शेषो यस्य। **–शेषता ಶೇಷತಾ.** ಕೀರ್ತಿರೂಪವಾದ ಶರೀರದಿಂದ ಮಾತ್ರ ಉಳಿದಿರುವುದು. यशः शेषस्य भावः "तल्" (५-१-११९)।

यशद ಯಶದ (न०) ತವರವೆಂಬ ಒಂದು ಧಾತು. "यशदं तुवरं तिक्तं शीतलं कफपित्तहृत्" भावप्र०।

यशस् ಯಶಸ್ (न०) ಕೀರ್ತಿ, ಖ್ಯಾತಿ, ಪ್ರತಿಷ್ಠೆ. अश्नोति व्याप्नोति—अशू (व्याप्तौ) "असुन्" (उ० ४-१९०)। युट् च। "यशोऽधिगन्तुं सुखलिप्सया वा मनुष्यसंख्या-मतिवर्तितुं वा" किरा० ३-४०।

यशस्कर ಯಶಸ್ಕರ (वि०) ಕೀರ್ತಿಯನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ. यशः करोति—डु कृञ् (करणे) "टः" (३-२-२०)। विसर्गस्य सत्वम् (८-३-४६)। "एतेषां निग्रहो राज्ञः पञ्चानां विषये स्वके। साम्राज्यकृत्सजात्येषु लोके चैव यशस्करः" मनु० ८-३८७। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-१५)। **यशस्करी ಯಶಸ್ಕರೀ.**

यशस्य ಯಶಸ್ಯ (वि०) 1. ಯಶಸ್ಸಿಗೆ ಹಿತವಾದ. यशसे हितम् "यत्" (५-१-५)। "आयुष्यं प्राङ्मुखो भुङ्क्ते यशस्यं दक्षिणामुखः। श्रियं प्रत्यङ्मुखो भुङ्क्ते ऋतं भुङ्क्ते ह्युदङ्मुखः" मनु० २-५२। **–स्या –ಸ್ಯಾ.** (स्त्री०) 2. ಸೀಹಾಲೆ ಗಿಡ.

यशस्वत् ಯಶಸ್ವತ್ (वि०) ಕೀರ್ತಿ ಪಡೆದವನು, ಯಶಸ್ಸುಳ್ಳವನು. यशोऽस्यास्ति "मतुप्" (५-२-९४)।

यशस्विन् ಯಶಸ್ವಿನ್ (वि०) ಕೀರ್ತಿಶಾಲಿ, ಯಶಸ್ಸನ್ನು ಪಡೆದವನು. यशोऽस्यास्ति "विनिः" (५-२-१२२)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **–स्विनी –ಸ್ವಿನೀ.**

यशोद ಯಶೋದ (पुं०) 1. ಪಾದರಸ, ರಸಧಾತು. "रसधातुर्हरतेजो यशोदः" कल्पद्रु०। (वि०) 2. ಯಶಸ್ಸನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ, ಕೀರ್ತಿಯನ್ನು ಕೊಡುವ. यशो ददाति—डु दाञ् (दाने) "कः" (३-२-३)। (स्त्री०) **–दा –ದಾ.** 3. ನಂದಗೋಪನ ಪತ್ನಿ, ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಸಾಕುತಾಯಿ.

यशोधन ಯಶೋಧನ (वि०) ಕೀರ್ತಿಯೇ ಧನವಾಗಿ ಉಳ್ಳವನು, ಯಶಸ್ಸೇ ಐಶ್ವರ್ಯವಾಗಿ ಉಳ್ಳವನು. यश एव धनं यस्य। "वनाय पीतप्रतिबद्धवत्सां यशोधनो धेनुमृषेर्मुमोच" रघु० २-१।

यशोधर ಯಶೋಧರ (वि०) ಕೀರ್ತಿಶಾಲಿ, ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ಪಡೆದವನು. धरति "अच्" (३-१-१३४)। यशसो धरः।

यष्टि ಯಷ್ಟಿ (पुंस्त्री०) 1. ದಂಡ, ಕೋಲು, ಬೆತ್ತ, ದೊಣ್ಣೆ. यक्ष्यते—यक्ष (पूजायाम्) "क्तिच्" (३-३-१७४)। कलोपः (८-२-२९)। ष्टुत्वम् (८-४-४१)। "दण्डोऽस्त्री लगुडः पुमान्। यष्टिर्द्वयोः स्त्रियां यष्टी" कल्पद्रु०। (स्त्री०) **यष्टी ಯಷ್ಟೀ.** 2. ಗದೆ. 3. ಕಂಬ, ಗಣೆ. 4. ಹಕ್ಕಿಗಳು ಕೂರುವ ಕೋಲು. 5. ಧ್ವಜದಂಡ, ಧ್ವಜ (ಪತಾಕೆ) ಏರಿಸುವ ಕಂಬ. 6. ಹಾರದ ಎಳೆ, ಮುಕ್ತಾಹಾರ. "विमुच्य सा हारमहार्यनिश्चया विलोलयष्टिप्रविलुप्तचन्दनम्" कुमा० ५-८। 7. ಉದ್ದವಾಗಿಯೂ ಮೃದು (ಕೋಮಲ) ವಾಗಿಯೂ ಇರುವ ಕತ್ತಿ. "हरकस्तरवारि स्त्री यष्टि-श्चापि मृदौ पृथौ" वैज०। 8. ಅತಿಮಧುರ, ಜ್ಯೇಷ್ಠಮಧು. 9. ಭಾರಂಗಿ, ಭಾರ್ಗಿ. "यष्टिर्भार्ग्यां मधुयष्टयां ध्वजदण्डेऽस्त्रहारयोः" हेम०। (स्त्री०) 10. ಬಳ್ಳಿ, ಲತೆ. 11. ವೃಕ್ಷದ ಶಾಖೆ, ಮರದ ರೆಂಬೆ. "स्त्र्यावलि स्रग्लता यष्टिः" कल्पद्रु०। "चूतयष्टिरिवाभ्याशे मधौ परभृतोन्मुखी" कुमा० ६-२। (वि०) 12. ತೆಳುವಾದ, ಸಣ್ಣದಾದ. "तं वीक्ष्य वेपथुमती सरसाङ्गयष्टिः" कुमा० ५-८५। (पुं०) 13. ಭುಜದಂಡ, ತೋಳು. 14. ಕತ್ತಿಯ ಹಿಡಿ. "बद्धपाणौ त्सरौ यष्टिः पुंसि

स्याद्भुजदण्डके। द्वयोर्हारलताभार्ग्योर्मधुकाशस्त्रभेदयोः" मेदि०।

यष्टिक ಯಷ್ಟಿಕ (पुं०) 1. ನೀರುಕೋಳಿ. यष्टिरिव— "कन्" (५-३-९६)। 2. ದಂಡ, ಕೋಲು, ದೊಣ್ಣೆ. यष्टि स्वार्थे "कन्"।

यष्टिका ಯಷ್ಟಿಕಾ (स्त्री०) 1. ಹಾರ, ಸರ. यष्टि स्वार्थे "कन्"। 2. ವಾರಾಹಿ ಗಿಡ, ಹಂದಿಗಡ್ಡೆ. "अथ वाराही ब्रह्मपुत्री च यष्टिका" कल्पद्रु०। 3. ಪುಷ್ಕರಿಣಿ, ಸರಸ್ಸು, ಕೊಳ. "अथ पुष्करिणीत्यपि। दीर्घी स्त्री यष्टिका वापी" कल्पद्रु०। 4. ದೊಣ್ಣೆ, ಕೋಲು. "अथ शक्तिश्च शक्ती च यष्टिर्यष्टी च यष्टिका। दण्डः काण्डोऽपि लगुडः पशुघ्नो दण्डकोऽपि च" शब्दरत्नावलिः।

यष्टिग्रह ಯಷ್ಟಿಗ್ರಹ (वि०) ಕೋಲನ್ನು ಹಿಡಿದಿರುವವನು, ದೊಣ್ಣೆಯನ್ನು ಹಿಡಿದಿರುವವನು. यष्टिं गृह्णाति —ग्रह (उपादाने) "अच्" (वा० ३-२-९)।

यष्टिनिवास ಯಷ್ಟಿನಿವಾಸ (पुं०) ಹಕ್ಕಿಗಳು ಕೂರಲು ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಹಾಕಿರುವ ಅಡ್ಡಕೋಲು ಅಥವಾ ಕಬ್ಬಿಣದ ಕಂಬಿ. यष्टिरेव निवासः वासस्थानम्। "वृक्षेशया यष्टिनिवासभङ्गान्मृदङ्गशब्दापगमादलास्याः" रघु० १६-१४।

यष्टिमधु ಯಷ್ಟಿಮಧು (न०) ಅತಿಮಧುರ, ಜ್ಯೇಷ್ಠಮಧು. यष्ट्यां मधु माधुर्यमस्य। "कप्" (५-४-१५४)। **–मधुकम्** –ಮಧುಕಮ್.

यष्टी ಯಷ್ಟೀ (स्त्री०) 1. ಅತಿಮಧುರ. यष्टि "ङीष्" (ग० ४-१-४५)। 2. ಒಂದು ವಿಧ ಹಾರ.

यष्टीक ಯಷ್ಟೀಕ (न०) ಅತಿಮಧುರ.

यष्टीमधु ಯಷ್ಟೀಮಧು (न०) ಅತಿಮಧುರ.

यष्टृ ಯಷ್ಟೃ (पुं०) ಯಜಮಾನ, ಯಾಗಮಾಡುವವನು. यजते —यज (देवपूजायाम्) "तृच्" (३-१-१३३)।

यसु – प्रयत्ने (दिवा० पर० अक० से०)। यस्यति, यसति। ययास। यसिता। यस्यतु, यसतु। ಇತ್ಯಾದಿ.

ಯತ್ನಿಸು, ಪ್ರಯತ್ನಪಡು, ಶ್ರಮಿಸು, ಹೋರಾಡು.

या – प्रापणे (अदा० पर० सक० अनि०)।

लट्—	याति	यातः	यान्ति।
	यासि	याथः	याथ।
	यामि	यावः	यामः।
लिट्—	ययौ	ययतुः	ययुः।
	ययिथ / ययाथ	ययथुः	यय।
	ययौ	ययिव	ययिम।
लुट्—	याता	यातारौ	यातारः।

लृट्— यास्यति। लोट्—यातु, यातात्, याहि, यातात्। लङ्—अयात्।

विधिलिङ्— यायात् यायाताम्। आशीर्लिङ्—यायात् यायास्ताम् यायासुः।

लुङ्— अयासीत्। लृङ्—अयास्यत्।

1. ಹೋಗು, ನಡೆ. "तां देवतापित्रतिथिक्रियार्थामन्वग्ययौ मध्यमलोकपालः" रघु० २-१६। 2. ಹೊರಡು, ಮುಂದೆ ಹೋಗು. "यास्यत्यद्य शकुन्तलेति हृदयं संस्पृष्टमुत्कण्ठते" शाकु० ४-५। 3. ಹೊಂದು, ಪಡೆ. "शिरीषपुष्पाधिकसौकुमार्यः खेदं स यायादपि भूषणेन" रघु० १८-४५। 4. ಹೊಂದು, ತಲುಪು, ಸೇರು. "या न ययौ प्रियमन्यवधूभ्यः सारतरागमना यतमानम्" माघ० ४-४५। 5. ಕಳೆದುಹೋಗು (ಕಾಲ). "विनयादिव यापयन्ति ते धृतराष्ट्रात्मजमात्मसिद्धये" किरा० २-४५। 6. ವಹಿಸಿಕೊ, ಕೈಗೊಳ್ಳು, ಕೈಗೆತೆಗೆದುಕೊ. 7. ಅದೃಶ್ಯವಾಗು, ಮರೆಯಾಗು. "भाग्यक्रमेण हि धनानि भवन्ति यान्ति" मृच्छ० १-१३।

णिचि:—यापयति, –ते। यापयां –चकार, –चक्रे, –बभूव, –आस। यापयिता –सि, –से, –हे। यापयतु, –ताम्। अयापयत्, –त। यापयेत्, –त। याप्यात्। ಇತ್ಯಾದಿ.

कृत्सु:—यातव्यः। यानीयः। येयः। यातः। यातवान्। यान्, यान्ती। यातुम्। यातम्। यानम्। यात्वा। प्रयाय।

याग ಯಾಗ (पुं०) ಯಜ್ಞ, ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸಿ ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಮಾಡುವ ಹೋಮ. इज्यते — यज (देवपूजायाम्) "घञ्" (३-३-१९)।

टु याचृ – यच्ञायाम् (भ्वा० उभ० द्विक० से०)।

लट्—	पर०	याचति	याचतः	याचन्ति।
	आत्म०	याचते	याचेते	याचन्ते।
		याचसे	याचेथे	याचध्वे।
		याचे	याचावहे	याचामहे।
लिट्—	पर०	ययाच	ययाचतुः	ययाचुः।
	आत्म०	ययाचे	ययाचाते	ययाचिरे।

लुट्— याचिता याचितारौ याचितारः। याचितासि, याचितासे। याचितास्मि, याचिताहे।
लृट्—याचिष्यति, –ते। लोट्—याचतु, याचताम्। लङ्—अयाचत्, –त।
विधिलिङ्—याचेत्, –त। आशीर्लिङ्—याच्यात्, याचिषीष्ट। ಇತ್ಯಾದಿ.
ಬೇಡು, ಯಾಚಿಸು. "याचते स्म परिधापिकाः सखीः सा स्वनीविनिबिडक्रियां यदा" नैष० १८-५१। "केचित् संचुकुटुर्भीताः लेजिरेऽन्ये पराजिताः। संग्रामाद् बभ्रशुः केचित् ययाचुश्चापरेऽभयम्" भट्टि० १४-१०५।

कर्मणि:—याच्यते याच्येते याच्यन्ते। याच्यताम्। अयाच्यत। याच्येत। अयाचि ಇತ್ಯಾದಿ.

णिचि:—याचयति। याचयां चकार, –बभूव, –आस। याचयिता। याचयतु। अयाचयत् ಇತ್ಯಾದಿ.

कृत्सु:—याचितव्यम्। याचनीयम्। याच्यम्। याचितः। याचितवान्। याचन्, –न्ती, याचमानः। याचितम्। याचितुम्। याचनम्।

याचक ಯಾಚಕ (वि०) ಭಿಕ್ಷುಕ, ಭಿಕ್ಷೆ ಬೇಡುವವನು, ತಿರುಕ. ಟು याचृ (याच्ञायाम्) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

याचत् ಯಾಚತ್ (वि०) 1. ಬೇಡುತ್ತಿರುವ. ಟು याचृ (याच्ञायाम्) "शतृ" (३-२-१२४)। "याचतः स्वगयाश्राद्धं भूतस्याविश्य कश्चन" नैष० १७-९०। 2. ಭಿಕ್ಷೆ ಬೇಡುತ್ತಿರುವ.

याचन ಯಾಚನ (न०) 1. ಪ್ರಾರ್ಥನೆ, ಕೋರಿಕೆ, ಬೇಡಿಕೆ. ಟು याचृ (याच्ञायाम्) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "भीमजार्थपरयाचनचाटौ यूयमेव गुरवः करणीयाः" नैष० ५-११२। 2. ಯಾಚಿಸುವುದು, ಬೇಡುವುದು, ತಿರುಪೆ ಕೇಳುವುದು. (वि०) 3. ಬೇಡುವವನು, ಕೋರುವವನು. 4. ಯಾಚಿಸುವವನು, ಭಿಕ್ಷೆ ಬೇಡುವವನು. याचृ "ल्युः" (३-१-१३४)।

याचनक ಯಾಚನಕ (पुं०) ಯಾಚಕ, ಭಿಕ್ಷೆ ಬೇಡುವವನು, ತಿರುಕ. ಟು याचृ (याच्ञायाम्) "ल्युः" (३-१-१३४)। स्वार्थे "कन्" (५-४-५)। "वनीयको याचनको मार्गणो याचकार्थिनौ" अम०। "आचारहीनः क्लीबश्च नित्यं याचनकस्तथा" मनु० ३-१६।

याचना ಯಾಚನಾ (स्त्री०) 1. ಪ್ರಾರ್ಥನೆ, ಕೋರಿಕೆ. ಟು याचृ (याच्ञायाम्)+णिच् "युच्" (३-३-१०७)। "ज्यानिघातकठिनाङ्गुलिर्वृथा बध्यतामभययाचनाञ्जलिः" रघु० ११-७८। 2. ಭಿಕ್ಷೆ ಬೇಡುವುದು, ತಿರುಪೆ ಕೇಳುವುದು.

याचनीय ಯಾಚನೀಯ (वि०) 1. ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಲ್ಪಡುವ, ಬೇಡಲ್ಪಡುವ. ಟು याचृ (याच्ञायाम्) "अनीयर्" (३-१-९६)। 2. ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಲು ಅರ್ಹನಾದ. 3. ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಬೇಕಾದ. 4. ಯಾಚಿಸಲ್ಪಡುವ, ಭಿಕ್ಷೆ ಬೇಡಲ್ಪಡುವ. 5. ಭಿಕ್ಷೆ ಬೇಡಲು ಅರ್ಹನಾದ. 6. ಭಿಕ್ಷೆ ಬೇಡಬೇಕಾದ. "तव्यः" (३-१-९६)। **याचितव्यः ಯಾಚಿತವ್ಯಃ.**

याचमान ಯಾಚಮಾನ (वि०) 1. ಬೇಡುತ್ತಿರುವ, ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುತ್ತಿರುವ, ಕೋರುತ್ತಿರುವ. ಟು याचृ (याच्ञायाम्) "शानच्" (३-२-१२४)। 2. ಯಾಚಿಸುತ್ತಿರುವ, ಬೇಡುತ್ತಿರುವ. "याचमानजनमानसवृत्तेः पूरणाय बत जन्म न यस्य। तेन भूमिरतिभारवतीयं न द्रुमैर्न गिरिभिर्न समुद्रैः" नैष० ५-८८।

याचित ಯಾಚಿತ (न०) 1. ಬೇಡಿಕೆ, ಕೋರಿಕೆ. 2. ಭಿಕ್ಷೆ ಬೇಡುವುದು, ತಿರುಪೆ ಕೇಳುವುದು. ಟು याचृ (याच्ञायाम्) भावे "क्तः" (३-३-११४)। (वि०) 3. ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಕೋರಲ್ಪಟ್ಟ. 4. ಭಿಕ್ಷೆ ಬೇಡಲ್ಪಟ್ಟ. याचृ कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)। "याचितश्चिरयति क्व नु धीरः प्राणने क्षणमपि प्रतिभूः कः" नैष० ५-१२६।

याचितक ಯಾಚಿತಕ (न०) ಭಿಕ್ಷೆ ಬೇಡಿ ತಂದ ವಸ್ತು. याचितेन निर्वृत्तम् "कन्" (४-४-२१)।

याचितवत् ಯಾಚಿತವತ್ (वि०) 1. ಬೇಡಿದವನು, ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದವನು, ಕೋರಿದವನು. ಟು याचृ (याच्ञायाम्) "क्तवतुः" (३-२-१०२)। "माममीभिरिह याचितवद्भिर्दातृजातमवमत्य जगत्याम्" नैष० ५-९०। 2. ಭಿಕ್ಷೆ ಬೇಡಿದವನು, ತಿರುಪೆ ಕೇಳಿದವನು.

याचितव्य ಯಾಚಿತವ್ಯ (वि०) "याचनीय" ನೋಡಿ.

याचितृ ಯಾಚಿತೃ (वि०) ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುವವನು, ಕೋರುವವನು, ಬೇಡುವವನು. ಟು याचृ (याच्ञायाम्) "तृच्" (३-१-१३३)। "उमा वधूर्भवान् दाता याचितार इमे वयम्" कुमा० ६-८२। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **याचित्री ಯಾಚಿತ್ರೀ.**

याच्ञा ಯಾಚ್ಞಾ (स्त्री०) 1. ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುವುದು, ಬೇಡುವುದು. ಟು याचृ (याच्ञायाम्) "नङ्" (३-३-९०)। "तेनार्थित्वं त्वयि विधिवशाद् दूरबन्धुर्गतोऽहं याच्ञा मोघा वरमधिगुणे नाधमे लब्धकामा" मेघ० १-६। 2. ಭಿಕ್ಷೆ

ಬೇಡುವುದು, ತಿರುಪೆ ಕೇಳುವುದು. "अथास्ति शक्तिः कृतमेव याच्ञया" किरा० १४-२०।

याच्य ಯಾಚ್ಯ (वि०) 1. ಬೇಡಲ್ಪಡುವ, ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಲ್ಪಡುವ. टु याचृ (याच्ञायाम्) "ण्यत्" (३-१-१२४)। 2. ಭಿಕ್ಷೆ ಬೇಡಲ್ಪಡುವ.

याज ಯಾಜ (पुं०) ಕಾಶ್ಯಪನ ಸಂತತಿಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಒಬ್ಬ ಮಹರ್ಷಿ. ಈ ಋಷಿಯು ದ್ರುಪದರಾಜನಿಂದ ಸಂತಾನಪ್ರಾಪ್ತಿಗಾಗಿ ಯಾಗ ಮಾಡಿಸಿದನು.

याजक ಯಾಜಕ (पुं०) 1. ಋತ್ವಿಕ್ಕು, ಯಜಮಾನನಿಂದ ದಕ್ಷಿಣೆ ಪಡೆದು ಯಾಗಕಾರ್ಯವನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸುವವನು. याजयति — यज (देवपूजादौ) + णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 2. ಮದಿಸಿದ ಆನೆ. 3. ಯಾಗ ಮಾಡುವವನು. 4. ರಾಜನ ಆನೆ. "याजको राजकुञ्जरे। याज्ञिके च" हेम०।

याजन ಯಾಜನ (न०) ಯಾಗ ಮಾಡಿಸುವುದು. याज्यते— यज (देवपूजादौ) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಿಗೆ ವಿಹಿತವಾದ ಷಟ್ಕರ್ಮಗಳಲ್ಲೊಂದು. **ಷಟ್ಕರ್ಮಗಳು:** (1) यजनम् (2) याजनम् (3) अध्ययनम् (4) आध्यापनम् (5) दानम् ಮತ್ತು (6) प्रतिग्रहः। "अध्यापनाध्ययने यजनं याजनं तथा। दानं प्रतिग्रहश्चैव षट्कर्माण्यग्रजन्मनः" मनु० १०-७५।

याजनीय ಯಾಜನೀಯ (वि०) 1. ಯಾಗ ಮಾಡಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ಯಾಗ ಮಾಡಿಸಬೇಕಾದ. 3. ಯಾಗ ಮಾಡಿಸಲು ಅರ್ಹನಾದ. यज (देवपूजादौ) + णिच् "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः" (३-१-९६)। **–यितव्यः –ಯಿತವ್ಯಃ.**

याजयत् ಯಾಜಯತ್ (वि०) ಯಾಗ ಮಾಡಿಸುತ್ತಿರುವ. यज (देवपूजादौ) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)।

याजयितृ ಯಾಜಯಿತೃ (वि०) ಯಾಗ ಮಾಡಿಸುವವನು, ಋತ್ವಿಕ್ಕು. यज (देवपूजादौ) + णिच् "तृच्" (३-१-१३३)।

याजि ಯಾಜಿ (पुं०) 1. ಯಾಗವನ್ನು ಮಾಡುವವನು. यज (देवपूजादौ) "इञ्" (उ० ४-१२४)। 2. ಯಾಗ, ಯಜ್ಞ.

याजित ಯಾಜಿತ (वि०) 1. ಯಾಗ ಮಾಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟವನು. यज (देवपूजादौ) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। (न०) 2. ಯಾಗ ಮಾಡಿಸುವುದು. यज + णिच् भावे "क्तः"।

याजितवत् ಯಾಜಿತವತ್ (वि०) ಯಾಗ ಮಾಡಿಸಿದವನು. यज (देवपूजायाम्) + णिच् "क्तवतुः" (३-२-१०२)।

याजिन् ಯಾಜಿನ್ (वि०) (ಸಮಾಸಾಂತ್ಯದಲ್ಲಿ) ಯಾಗ ಮಾಡುವವನು. यजते — यज (देवपूजादौ) "णिनिः" (३-१-१३४)। "सोमपायिनि भविष्यते मया वाञ्छितोत्तमवितानयाजिना" माघ० १४-१०।

याजुष ಯಾಜುಷ (वि०) 1. ಯಜುರ್ವೇದ ಸಂಬಂಧವಾದ. यजुषः अयम् "अण्" (४-३-१२०)। 2. ಯಜುಃಶಾಖೆಗೆ ಸೇರಿದವನು, ಯಜುರ್ವೇದದ ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡುವವನು.

याज्या ಯಾಜ್ಯಾ (स्त्री०) ಋಗ್ವೇದಿ ಋತ್ವಿಕ್ಕು ಪಠಿಸುವ ಋಕ್ಕು. इज्यतेऽनया — यज (देवपूजादौ) "ण्यत्" (३-१-१२४)। "याज्यया यजनकर्मिणोऽत्यजन् द्रव्यजातमपदिश्य देवताम्" माघ० १४-२०।

याज्ञवल्क्य ಯಾಜ್ಞವಲ್ಕ್ಯ (पुं०) ಒಬ್ಬ ಸ್ಮೃತಿಕಾರರು, ಧರ್ಮಶಾಸ್ತ್ರ ಬರೆದ ಒಬ್ಬ ಮಹರ್ಷಿ. ಇವರು ರಚಿಸಿದ ಸ್ಮೃತಿಯು "ಯಾಜ್ಞವಲ್ಕ್ಯಸ್ಮೃತಿ" ಯೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಇದರಲ್ಲಿ ಆಚಾರ, ವ್ಯವಹಾರ ಮತ್ತು ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತಗಳೆಂಬ ಮೂರು ಅಧ್ಯಾಯಗಳಿವೆ. ಇವರು ಶುಕ್ಲಯಜುರ್ವೇದಪ್ರವರ್ತಕರಾದ ಒಬ್ಬ ಋಷಿ. ಈ ಋಷಿಯು ತಮ್ಮ ಗುರುಗಳಾದ ವೈಶಂಪಾಯನಋಷಿಯ ಶಿಷ್ಯರನ್ನು ತಿರಸ್ಕರಿಸಿ ಮಾತನಾಡಿದುದರಿಂದ ವೈಶಂಪಾಯನರ ಶಾಪಕ್ಕೆ ಪಾತ್ರರಾಗಿ ಅವರಿಂದ ಕಲಿತ ವೇದಗಳನ್ನು ವಾಂತಿ ಮಾಡಿದರು. ಆಗ ಇತರ ಋಷಿಗಳು ಆ ವೇದಗಳನ್ನು ತಿತ್ತಿರಿಪಕ್ಷಿರೂಪದಿಂದ ಪರಿಗ್ರಹಿಸಿದರು. ಅನಂತರ ಯಾಜ್ಞವಲ್ಕ್ಯಋಷಿಯು ಸೂರ್ಯನಿಂದ ಶುಕ್ಲಯಜುರ್ವೇದವನ್ನು ಪರಿಗ್ರಹಿಸಿ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಪ್ರಚಾರಪಡಿಸಿದರು.

याज्ञसेनी ಯಾಜ್ಞಸೇನೀ (स्त्री०) ಯಜ್ಞಸೇನನ ಮಗಳು, ದ್ರುಪದರಾಜನ ಮಗಳು, ದ್ರೌಪದೀದೇವಿ. यज्ञसेनस्य द्रुपदस्य अपत्यं स्त्री "इञ्" (४-१-९५)। "ङीष्" (४-१-६५)।

याज्ञिक ಯಾಜ್ಞಿಕ (पुं०) 1. ಯಾಗವಿದ್ಯೆ ತಿಳಿದ ಋತ್ವಿಕ್ಕು, ದಕ್ಷಿಣೆ ಪಡೆದು ಇನ್ನೊಬ್ಬನ ಯಾಗವನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸುವವನು. यज्ञं यज्ञविद्यामधीते वेद वा—यज्ञ "ठक्" (४-२-६०)। 2. ಯಾಗ ಮಾಡುವವನು, ಯಜಮಾನ. यज्ञः प्रयोजनमस्य "ठक्" (५-१-१०९)। "इष्ट्वेह देवता यज्ञैः स्वर्लोकं याति याज्ञिकः" भाग० ११-१०-२३।

3. ದರ್ಭೆ, ಕುಶ. यज्ञमर्हति—"ठक्" (५-१-६३)। 4. ಅಶ್ವತ್ಥವೃಕ್ಷ, ಅರಳಿ ಮರ. 5. ಖದಿರವೃಕ್ಷ, ಕಗ್ಗಲಿ ಮರ. 6. ಮುತ್ತುಗದ ಮರ.

याज्ञिक्य ಯಾಜ್ಞಿಕ್ಯ (न०) ಯಾಜ್ಞಿಕನ ಕಾರ್ಯ, ಯಾಜ್ಞಿಕನ ಧರ್ಮ, ಯಜ್ಞ. याज्ञिक "ञ्यः" (४-३-१२९)।

याज्य ಯಾಜ್ಯ (पुं०) 1. ಯಜಮಾನ, ಯಾಗ ಮಾಡಿಸಲ್ಪಡುವವನು. यज (देवपूजादौ) "ण्यत्" (३-१-१२४)। "गुरौ शिष्यश्च याज्यश्च स्तेनो राजनि किल्बिषम्" मनु० ८-३१७। 2. ಯಾಗಕಾರ್ಯವನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸುವ ಋತ್ವಿಕ್ಕು. (न०) 3. ಯಾಗಭೂಮಿ. इज्यतेऽत्र—यज "ण्यत्" (३-१-१२४)। 4. ಋತ್ವಿಕ್ಕಿಗೆ ಕೊಡುವ ಸಂಭಾವನೆ. (स्त्री०) **–ज्या –ಜ್ಯಾ.** ಯಾಗದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಋಕ್ಕು. इज्यतेऽनया—यज कर० "ण्यत्" (३-१-१२४)। "याज्यया यजनकर्मिणोऽत्यजन् द्रव्यजातमपदिश्य देवताम्" माघ० १४-२०।

यात् ಯಾತ್ (वि०) ಹೋಗುತ್ತಿರುವ, ನಡೆಯುತ್ತಿರುವ, ಚಲಿಸುತ್ತಿರುವ. या (प्रापणे) "शतृ" (३-२-१२४)। "यान्तोऽन्यतः प्लुतकृतस्वरमाशु दूरादुद्वाहुना जुहुविरे मुहुरात्मवर्ग्याः" माघ० ५-१५। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–ती –ತೀ, –न्ती –ನ್ತೀ.** "यान्तीनां सममसितभ्रुवां नतत्वादंसानां महति नितान्तमन्तरेऽपि" माघ० ८-२।

यात ಯಾತ (न०) 1. ಗಮನ, ನಡಗೆ, ಚಲನೆ. या (प्रापणे) भावे "क्तः" (३-३-११४)। "सलीलयातानि न भर्तुरभ्रमोर्न चित्रमुच्चैःश्रवसः पदक्रमम्" माघ० १-५२। 2. ಮುಂದೆ ನಡೆಯುವುದು, ಮುಂದೆ ಸಾಗುವುದು. 3. ಅಂಕುಶದಿಂದ ಆನೆಯನ್ನು ನಡೆಸುವುದು. "पादकर्म यतं तेषां यातमंकुशवारणम्" वैज०। (वि०) 4. ನಡೆದ, ಮುಂದೆ ಸಾಗಿದ. या कर्त० "क्तः" (३-४-७२)। 5. ಹೊರಟುಹೋದ. 6. ಕಳೆದುಹೋದ (ಕಾಲ). 7. ಹೊಂದಿದ, ಸಂಪಾದಿಸಿದ, ಪಡೆದ, ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ. "यातैश्चातुर्विध्यमस्त्रादिभेदादभ्यासङ्गैः सौष्ठवाल्लाघवाच्च" माघ० १८-११।

यातना ಯಾತನಾ (स्त्री०) 1. ಹೆಚ್ಚು ವೇದನೆ, ಬಹಳ ನೋವು, ಸಹಿಸಲಾಗದ ನೋವು. यत (निकारोपस्कारयोः) + णिच् "युच्" (३-३-१०७)। "हिरण्यकशिपुः पुत्रं प्रह्लादं केशवप्रियम्। जिघांसुरकरोन्नानायातना मृत्युहेतवे" भाग० ७-१। 2. ನರಕಶಿಕ್ಷೆಯಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ನೋವು. "मा भीर्मन्दमनो विचिन्त्य बहुधा यामीश्चिरं यातनाः" मु० मा०।

यातयाम ಯಾತಯಾಮ (वि०) 1. ಹೆಚ್ಚು ಕಾಲ ಕಳೆದಿರುವ, ಹೆಚ್ಚು ವಯಸ್ಸು ಕಳೆದಿರುವ, ಮುದುಕ. याता यामाः यस्य। "यातयामं विजितवान् स रामो यदि किं ततः" भट्टि० ५-३९। 2. ಜೀರ್ಣವಾದ, ತಿಂದು ಅರಗಿದ. 3. ಉಪಭೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಅನುಭವಿಸಿ ಬಿಡಲ್ಪಟ್ಟ. "जीर्णं च परिभुक्तं च यातयाममिदं द्वयम्" अम०। 4. ಪರ್ಯುಷಿತವಾದ, ಹಳೆಯದಾದ. यातो गतो यामः उपभोगकालो यस्य। 5. ಬಹಳ ಕಾಲದಿಂದಿರುವ ಆಹಾರ, ಹೆಚ್ಚು ಕಾಲ ಕಳೆದು ಗುಣವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡಿರುವ ಆಹಾರ. "यातयामं गतरसं पूति पर्युषितञ्च यत्" गीता १७-१०।

यातवत् ಯಾತವತ್ (वि०) ಹೊರಟಿರುವ. या (प्रापणे) "क्तवतुः" (३-१-९६)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–वती –ವತೀ.**

यातव्य ಯಾತವ್ಯ (वि०) 1. ಹೋಗಬೇಕಾದ. 2. ಹೋಗಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. 3. ಹೊರಡಲು ಅರ್ಹವಾದ. या (प्रापणे) "तव्यः" (३-१-९६)। 4. ಎದುರಿಸಿ ಹೋಗಲು ಅರ್ಹನಾದ, ಯುದ್ಧಕ್ಕಾಗಿ ಹೊರಟು ಎದುರಿಸಲು ಯೋಗ್ಯನಾದ. "यातव्यपार्ष्णिग्राहादिमालायामधिकद्युतिः" माघ० २-९२। "अनीयर्" (३-१-९६)। **यानीयः ಯಾನೀಯಃ.**

यातिक ಯಾತಿಕ (वि०) ಪ್ರಯಾಣಿಕ, ಪಾಂಥ, ಯಾತ್ರಿಕ. यातमस्यास्ति "ठन्" (५-२-११५)।

यातु ಯಾತು (पुं०) 1. ಕಾಲ, ಸಮಯ. 2. ವಾಯು, ಗಾಳಿ. या (प्रापणे) "तुः" (उ० १-७२)। (न०) 3. ರಾಕ್ಷಸ. "यातु नः पदवी सैषा यातुनश्चास्य लक्ष्मण" चं० रा०। (वि०) 4. ಪ್ರಯಾಣಿಕ, ಯಾತ್ರಿಕ, ಪಥಿಕ. "यातुरध्वगकालयोः। रक्षसि क्लीबम्" सि० कौ०।

यातुक ಯಾತುಕ (पुं०) ಒಂದು ಯಾಮ, ಒಂದು ಜಾವ, ಮೂರು ಗಂಟೆಗಳ ಕಾಲ. "यामे प्रहरयातुकौ" वैज०।

यातुधान ಯಾತುಧಾನ (पुं०) ರಾಕ್ಷಸ. यातूनि रक्षांसि दधाति पुष्णाति—डु धाञ् (धारणपोषणयोः) "ल्युट्" (३-३-११३)। "एको दाशरथिः कामं यातुधानाः सहस्रशः" रघु० १२-४५। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-१५)। **–धानी –ಧಾನೀ.**

यातृ ಯಾತೃ (पुं०) 1. ಪ್ರಯಾಣಿಕ, ದಾರಿ ನಡೆಯುವವನು, ಪಥಿಕ. या (प्रापणे) "तृच्" (३-१-१३३)। याता यातारौ यातारः। "उल्का शुभदा पुरतो दिवाकर विनिःसृता यातुः" बृहत्सं० ३३-१३। 2. ಸಾರಥಿ, ರಥ ನಡೆಸುವವನು. "यानस्य चैव यातुश्च यानस्वामिन एव च" मनु० ८-२९०। (स्त्री०) 3. ಸಹೋದರನ ಪತ್ನಿ, ಅಣ್ಣತಮ್ಮಂದಿರ ಪತ್ನಿಯರು. (ಪರಸ್ಪರ). याता यातरौ यातरः। "भार्यास्तु भ्रातृवर्गस्य यातरः स्युः परस्परम्" अम०।

यातृक ಯಾತೃಕ (पुं०) ಪಾಂಥ, ಪ್ರಯಾಣಿಕ.

यात्य ಯಾತ್ಯ (पुं०) 1. ನರಕದಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡುವ ಪ್ರಾಣಿಗಳು. "नारका जन्तवः प्रेता यात्या अप्यातिवाहिकाः" वैज०। (वि०) 2. ಪ್ರಯುತ್ನಿಸಬೇಕಾದ. 3. ಪ್ರಯತ್ನಿಸಲು ಅರ್ಹವಾದ. यती (प्रयत्ने) "ण्यत्" (३-१-१२४)।

यात्रा ಯಾತ್ರಾ (स्त्री०) 1. ಪ್ರಯಾಣ, ಗಮನ, ಹೊರಟು ಬರುವುದು. या (प्रापणे) "त्रन्" (उ० ४-१६७)। "यात्रा तौ परिवञ्चितुं किसलयं मारीचमायाविधिः" म० वी० ६-१। 2. ಜೈತ್ರಯಾತ್ರೆ, ಶತ್ರುಜಯಕ್ಕಾಗಿ ರಾಜನ ಪ್ರಯಾಣ. "शक्येष्वेवाभवद्यात्रा तस्य शक्तिमतः सतः" रघु० १७-५६। 3. ತೀರ್ಥಯಾತ್ರೆ, ಪುಣ್ಯಕ್ಷೇತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಕೈಗೊಳ್ಳುವ ಸಂಚಾರ. 4. ದೇವರ ಉತ್ಸವ, ಹಬ್ಬ, ಜಾತ್ರೆ. "अद्य खलु भगवतः कालप्रियानाथस्य यात्रायामार्यमिश्रान् विज्ञापयामि" उ० रा० १। 5. ಶರೀರಯಾತ್ರೆ, ದೇಹಪೋಷಣೆ, ದೇಹಧಾರಣೆ, ಜೀವನ. "शरीरयात्रापि च ते न प्रसिद्ध्येदकर्मणः" गीता ३-८। 6. ವ್ಯವಹಾರ, ನಡವಳಿಕೆ, ಸಾಮಾಜಿಕ ಕಾರ್ಯ. "प्रत्यहं लोकयात्रायाः प्रत्यक्षं स्त्रीनिबन्धनम्" मनु० ९-२७। 7. ಕಾಲ ಕಳೆಯುವುದು. "यात्रामात्रं त्वहरहर्दैवादुपनमत्युत" भाग० १०-८६-१५। 8. ಮೆರವಣಿಗೆ. "प्रत्यासन्नस्त्वरयतितरां जन्ययात्राप्रवेशः" मालती० ६-२। 9. ಸಂಪ್ರದಾಯ, ಪದ್ಧತಿ, ಆಚಾರ, ವಾಡಿಕೆ. "एषोदिता लोकयात्रा नित्यं स्त्रीपुंसयोः परा" मनु० ९-२५। 10. ಉಪಾಯ. "यात्रा तु यापनेऽपि स्याद्गमनोत्सवयोः स्त्रियाम्" मेदि०। "यात्रा तु यापनोपाये गतौ देवार्चनोत्सवे" विश्व०।

यात्रिक ಯಾತ್ರಿಕ (पुं०) 1. ಪ್ರಯಾಣಿಕ, ಪಥಿಕ, ದಾರಿ ನಡೆಯುವವನು. 2. ಪುಣ್ಯಕ್ಷೇತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವವನು. 3. ದೇಹಯಾತ್ರೆ ನಡೆಸುವವನು, ಜೀವನ ನಡೆಸುವವನು. 4. ನಡೆಯುವವನು, ಹೋಗುವವನು. (न०) 5. ದಂಡಯಾತ್ರೆ, ಯುದ್ಧಕ್ಕಾಗಿ ಮಾಡುವ ಪ್ರಯಾಣ.

याथातथ्य ಯಾಥಾತಥ್ಯ (न०) 1. ನಿಜಸ್ಥಿತಿ, ಸತ್ಯ, ಇರಬೇಕಾದ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಇರುವಿಕೆ. यथातथा भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। 2. ಆರ್ಜವ, ಋಜುಸ್ವಭಾವ, ಸರಳತೆ, ಕಪಟವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ.

याथार्थ्य ಯಾಥಾರ್ಥ್ಯ (न०) ಅರ್ಥಕ್ಕೆ ಅನುಸಾರವಾಗಿರುವಿಕೆ, ನಿಜಸ್ಥಿತಿ. यथार्थस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। "गृहीतदिक्कैरपुनर्निवृत्तिभिश्चिराय याथार्थ्यमलम्भि दिग्गजैः" माघ० १-६४।

यादःपति ಯಾದಃಪತಿ (पुं०) 1. ಸಮುದ್ರ, ಜಲಚರ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ರಕ್ಷಕ. यादसां जलजन्तूनां पतिः। 2. ವರುಣ. "अथ वरुणे यादसां पतिः। यादःपतिश्च तावब्धौ" वैज०।

यादव ಯಾದವ (पुं०) 1. ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ. यदोर्गोत्रापत्य पुमान् "अण्" (४-१-९२)। "सखेति मत्वा प्रसभं यदुक्तं हे कृष्ण हे यादव माधवेति" गीता ११-४१। 2. ಯದುವಂಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು. "यादवाम्भोनिधीन् रुन्धे वेलेव भवतः क्षमा" माघ० २-५८। (स्त्री०) **–वी –ವೀ.** (1) ಯದುವಂಶದ ಹೆಂಗಸು. (2) ದುರ್ಗಾದೇವಿ. (न०) 3. ಹಸು ಎಮ್ಮೆ ಮೊದಲಾದ ಸಂಪತ್ತು.

यादस् ಯಾದಸ್ (न०) 1. ಜಲಚರ ಪ್ರಾಣಿ, ಜಲಜಂತು. यान्ति वेगेन—या (प्रापणे) "असुन्" (उ० ४-१८९)। "अधृष्यश्चाभिगम्यश्च यादोरत्नैरिवार्णवः" रघु० १-१६। 2. ಜಲ, ನೀರು. "जीवनं भुवनं यादः पावनं क्षणदं दकम्" कल्पद्रु०।

यादसांनाथ ಯಾದಸಾಂನಾಥ, –पति –ಪತಿ (पुं०) 1. ಸಮುದ್ರ. 2. ವರುಣ. यादसां नाथः पतिर्वा—वा षष्ठ्या अलुक् (६-३-१४)। पक्षे **यादोनाथः, यादःपतिः**। "यादोनाथः शिवजलपथः कर्मणे नौचराणाम्" रघु० १७-८१।

यादृक्ष ಯಾದೃಕ್ಷ (वि०) ಯಾವ ವಿಧವಾದ, ಯಾವ ತೆರನಾದ. य इव पश्यति—दृशिर् "क्सः" (वा० ३-२-५७)। "कञ्" (६-२-६०)। **यादृशः ಯಾದೃಶಃ** चात् "क्विन्" (३-२-६०)। **यादृश् ಯಾದೃಶ್.** "तत् क्षेत्रं यच्च यादृक् च यद्विकारि यतश्च यत्" गीता १३-३। स्त्रियां **यादृशी ಯಾದೃಶೀ.**

ಯಾದೃಚ್ಛಿಕ ಯಾದೃಚ್ಛಿಕ (ವಿಂ) ಅಕಸ್ಮಾತ್ತಾಗಿ ಸಂಭವಿಸಿದ, ತಾನಾಗಿ ಒದಗಿಬಂದ, ಅನಿರೀಕ್ಷಿತವಾಗಿ ಬಂದು ಸೇರಿದ.

यान ಯಾನ (ನಂ) 1. ವಾಹನ, ಆನೆ ಕುದುರೆ ರಥ ಮೊದಲಾದ ಸಂಚಾರದ ಸಾಧನ. यान्त्यनेन — या (प्रापणे) करं० "ल्युट्" (३-३-११७)। "यानाज्जनः परिजनैरवतार्यमाणा राज्ञीर्नरापनयनाकुलसौविदल्लाः" माघ० ५-१७। 2. ಗಮನ, ಸಂಚಾರ, ನಡೆ. या भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 3. ಪ್ರಯಾಣ, ಹೊರಟು ಬರುವುದು. "समेत्य सिंहीमिव तामनन्यां यानोद्यतं यादवपञ्चवक्त्रम्" याद० १३-३४। 4. ರಾಜನ ಆರು ಗುಣಗಳಲ್ಲೊಂದು. **ರಾಜನ ಆರು ಗುಣಗಳು:** (1) सन्धिः (2) विग्रहः (3) यानम् (4) आसनम् (5) द्वैधीभावः ಮತ್ತು (6) समाश्रयः। ಯಾನವು (1) विगृह्ययानम् (2) सन्धाययानम् ಮತ್ತು (3) संभूययानम् ಎಂದು ಮೂರು ವಿಧ.

(1) ಶತ್ರುವು ವ್ಯಸನಪೀಡಿತನೆಂದು ತಿಳಿದಾಗಲೂ ತನ್ನ ಸೈನ್ಯದಿಂದ ಪೀಡಿತರಾದ ಶತ್ರುವಿನ ಪ್ರಕೃತಿಗಳು ಅವನಲ್ಲಿ ಅನುರಾಗಶೂನ್ಯರಾಗಿರುವರೆಂದು ತಿಳಿದಾಗಲೂ ಶತ್ರುವಿಗೆ ಅಗ್ನಿ ಪ್ರವಾಹ ವ್ಯಾಧಿ ದುರ್ಭಿಕ್ಷ ಮುಂತಾದುವುಗಳಿಂದ ಕೋಶ ಮತ್ತು ರಕ್ಷಣೆಯ ಕೊರತೆಯುಂಟಾಗಿರುವುದು ಎಂದು ತಿಳಿದಾಗಲೂ ಕೈಗೊಳ್ಳುವ ಪ್ರಯಾಣವು **ವಿಗೃಹ್ಯಯಾನ.** "यदा वा पश्येत् "व्यसनी परः, स्वचक्रपीडिता विरक्ता वाऽस्य प्रकृतयः कर्शिता निरुत्साहाः परस्परं भिन्नाः, अग्न्युदकव्याधिदुर्भिक्षादिनिमित्तक्षीणपुरुषरक्षाविधानः" इति तदा विगृह्य यायात्" अर्थशा० अधि० ७–अध्या० ४।

(2) ವಿಗೃಹ್ಯಯಾನಕ್ಕೆ ಉಕ್ತವಾದ ಸನ್ನಿವೇಶವು ತನ್ನಲ್ಲಿಲ್ಲವೆಂದು ತಿಳಿದಾಗ ಕೈಗೊಳ್ಳುವ ಪ್ರಯಾಣವು **ಸಂಧಾಯಯಾನ.** "एतद्विपर्यये सन्धाय यायात्" अर्थशा० ७-४।

(3) ಸಹಾಯಕರಿಲ್ಲದೆ ತಾನೊಬ್ಬನೇ ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಹೋಗುವುದು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವೆಂದು ತಿಳಿದಾಗ ತನಗೆ ಸಮ, ತನಗಿಂತಲೂ ಬಲಿಷ್ಠ ಮತ್ತು ತನಗಿಂತಲೂ ಹೀನರಾದ ಸಾಮವಾಯಿಕರೊಡನೆ ಕೂಡಿ ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಹೊರಡುವುದು **ಸಂಭೂಯಯಾನ.** "यदा वा पश्येत्—न शक्यमेकेन यातुं अवश्यं च यातव्यम्" इति तदा समहीनज्यायोभिः सामवायिकैः संभूय यायात्" अर्थशा० ७-४।

यानपात्र ಯಾನಪಾತ್ರ (ನಂ) ಚಿಕ್ಕ ಹಡಗು, ಹುಟ್ಟು ಹಾಕಿ ನಡೆಸುವ ಹಡಗು. यानसाधनं पात्रम्।

यानमुख ಯಾನಮುಖ (ನಂ) ಗಾಡಿಯ ಮೂಕಿ, ರಥದ ಮುಂಭಾಗ. यानस्य मुखम्।

यान्त्रिक ಯಾಂತ್ರಿಕ (ವಿಂ) ಯಂತ್ರಸಂಬಂಧವಾದ, ಯಂತ್ರದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾದ, ಯಂತ್ರವಿಷಯವನ್ನು ವಿವರಿಸುವ. यन्त्रविषयकग्रन्थस्य व्याख्यानो यन्त्रे भवो वा "ठक्" (४-३-७२)।

यापन ಯಾಪನ (ನಂ) 1. ನಡೆಯಿಸುವುದು, ಮುಂದೆ ಸಾಗುವಂತೆ ಮಾಡುವುದು, ಹೊರಡಿಸುವುದು. 2. ಕಾಲ ಕಳೆಯುವುದು. या (प्रापणे) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। 3. ನೃತ್ಯ, ಕುಣಿದಾಟ. 4. ಎಸೆಯುವುದು, ಬಿಸಾಡುವುದು. "यापनं स्यान्निरसने नृत्ते प्रस्थापनेऽपि च" वैज०। "प्रस्थापने निरसने कालक्षेपे च यापनम्" नानार्थर०। 5. ರೋಗ ವಾಸಿಮಾಡುವುದು.

यापित ಯಾಪಿತ (ವಿಂ) 1. ಕಳೆಯಲ್ಪಟ್ಟ (ಕಾಲ). 2. ಹೊರಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಕಳುಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. या (प्रापणे) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)।

याप्य ಯಾಪ್ಯ (ವಿಂ) 1. ಕೆಳದರ್ಜೆಯವನು, ನೀಚ, ಅಧಮ, ನಿಂದೆಗೆ ಅರ್ಹನಾದವನು. या (प्रापणे) + णिच् "यत्" (३-१-९७)। 2. ಚಿಕಿತ್ಸೆಗೆ ಅಸಾಧ್ಯವಾದ. "शोणितं तदसाध्यं स्याद्याप्यं संवत्सरोत्थितम्" सुश्रुत० निदान० १-५०। 3. ಚಿಕಿತ್ಸೆ ನಡೆಸಿದರೂ ಗುಣವಾಗದ ವ್ಯಾಧಿ, ಚಿಕಿತ್ಸೆಯನ್ನು ನಡೆಸಬಾರದ ವ್ಯಾಧಿ. "साध्या याप्या असाध्याश्च व्याधयस्त्रिविधाः स्मृताः। सुखसाध्यः कष्टसाध्यो द्विविधः साध्य उच्यते" भावप्र०। "यापनीयं तु तं विद्यात्क्रियां धारयते हिताम्। क्रियायां तु निवृत्तायां सद्यो यश्च विनश्यति। प्राप्ता क्रिया धारयति याप्यव्याधितमातुरम्" सुश्रुत० सूत्र० २३।

याप्ययान ಯಾಪ್ಯಯಾನ (ನಂ) ಕೆಳದರ್ಜೆಯವರಿಂದ ಹೊರಲ್ಪಟ್ಟ ಒಂದು ವಾಹನ, ಮೇನಾ, ಪಲ್ಲಕ್ಕಿ. याप्यैः वाह्यं यानम्। "शिबिका याप्ययानं स्यात्" अम०।

याभ ಯಾಭ (ಪುಂ) ಮೈಥುನ, ಸ್ತ್ರೀಪುರುಷರ ಸಂಭೋಗ. यभ्यते—यभ (मैथुने) "घञ्" (३-३-१८)। "पीवानं श्मश्रुलं प्रेष्ठं मीढ्वांसं याभकोविदम्" भाग० ९-१९-६।

याम ಯಾಮ (ಪುಂ) 1. ಜಾವ, ದಿವಸದ ಎಂಟನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗ, ಮೂರು ಗಂಟೆಗಳ ಕಾಲ. याति — या

(प्रापणे) "मन्" (उ० १-१४०)। "पश्चिमा-द्यामिनीयामात् प्रसादमिव चेतना" रघु० १७-१। "भृशमायामियामासु यामिनीष्वभितप्यते" किरा० ११-४९। 2. ಸಂಯಮ, ಇಂದ್ರಿಯ ನಿಗ್ರಹ, ತಾಳ್ಮೆ, ಸೈರಣೆ. "संयामसंयमौ यामः" वैज०। "यामौ प्रहरसंयमौ" हेम०। 3. ಕವಚ, ಅಂಗಿ. "कञ्चुको वारवाणो ना यामस्तूलयुतोऽप्यथ" कल्पद्रु०। 4. ಹಿರಿಯವನು, ವಯಸ್ಸಾದವನು. "झर्झरोऽपि च यामः स्याद्वर्षीयान् दशमीत्यपि" कल्पद्रु०।

यामघोष ಯಾಮಘೋಷ (पुं०) ಕುಕ್ಕುಟ, ಕೋಳಿ. यामे प्रतियामं घोषो रवोऽस्य। ರಾತ್ರಿ ಪ್ರತಿಯಾಮದಲ್ಲಿಯೂ ಕೋಳಿಯು ಕೂಗುವುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು. (स्त्री०) **–घोषा –ಘೋಷಾ.** ರಾತ್ರಿವೇಳೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಯಾಮದಲ್ಲಿಯೂ ಜಾವದ ಗಂಟೆ ಹೊಡೆಯುವ ಗಡಿಯಾರ ಅಥವಾ ಜಾಗಟೆ.

यामनाली ಯಾಮನಾಲೀ (स्त्री०) ಜಾವದ ಗಂಟೆ ಹೊಡೆಯುವ ಜಾಗಟೆ. "नालीघटी यामनाली दण्डढक्का यमेरुका। यामघोषाः" त्रिकाण्ड०।

यामल ಯಾಮಲ (न०) 1. ಯುಗ್ಮ, ಒಂದು ಜೊತೆ, ದ್ವಂದ್ವ. "युगलद्वन्द्वयुग्मानि युगं यमलयामले" त्रिकाण्ड०। 2. ಒಂದು ತಂತ್ರಶಾಸ್ತ್ರ. ಇದು (1) आदियामलम् (2) ब्रह्मयामलम् (3) विष्णुयामलम् (4) रुद्रयामलम् (5) गणेशयामलम् ಮತ್ತು (6) आदित्ययामलम् ಎಂದು ಆರು ವಿಧ.

यामवती ಯಾಮವತೀ (स्त्री०) ರಾತ್ರಿ. यामाः प्रहराः सन्त्यस्याम् "मतुप्" (५-२-९४)। "तारावितानतरला इव यामवत्यः" किरा० ८-५६।

यामि ಯಾಮಿ, –मी –ಮೀ (स्त्री०) ಹೆಂಗಸು, ಮಹಿಳೆ. याति कुलात् कुलान्तरम्—या (प्रापणे) "मिः" बाहु०। "जोषिज्जोषा महेली च यामिर्यामी च जादिमे" कल्पद्रु०।

यामिक ಯಾಮಿಕ (पुं०) ರಾತ್ರಿಯ ವೇಳೆಯ ಕಾವಲುಗಾರ, ಪೋಲೀಸಿನವನು. यामे नियुक्तः "ठक्" (४-४-६९)। "यामिकाननुपमृद्य च मादृक् तां निरीक्षितुमपि क्षमते कः?" नैष० ५-११०। (स्त्री०) **–का –ಕಾ.**

यामिनी ಯಾಮಿನೀ (स्त्री०) 1. ರಾತ್ರಿ. यामाः सन्त्यस्याम्—याम "इनिः" (५-२-११५)। "ङीप्" (४-१-५)। "यामिनीदिवससन्धिसंभवे तेजसि व्यवहिते सुमेरुणा" कुमा० ८-५५। 2. ಅರಿಶಿನ.

यामिनीपति ಯಾಮಿನೀಪತಿ (पुं०) ಚಂದ್ರ. यामिन्याः पतिः। **–ईशः –ಈಶ.** "यामिनीपतिरिवैष दिनान्ते" भाग०।

यामी ಯಾಮೀ (स्त्री०) 1. ದಕ್ಷಿಣ ದಿಕ್ಕು. यमस्येयम् "अण्" (४-३-१२०)। "ङीप्" (४-१-१५)। 2. ಕುಲಸ್ತ್ರೀ, ಪತಿವ್ರತೆಯಾದ ಹೆಂಗಸು. "मातापितृभ्यां यामीभिः भ्रात्रा पुत्रेण भार्यया। दुहित्रा दासवर्गेण विवादं न समाचरेत्" मनु० ४-१८०। 3. ಧರ್ಮ ಪುರುಷನ ಪತ್ನಿ. (वि०) 4. ಯಮನ ಸಂಬಂಧವಾದ. "मा भीर्मन्दमनो विचिन्त्य बहुधा यामीश्चिरं यातनाः" मु० मा०।

यामुन ಯಾಮುನ (न०) 1. ಅಂಜನ, ಕಣ್ಣಿನ ಕಪ್ಪು, ಕಾಡಿಗೆ. "अथाञ्जनम्। नादेयं यामुनं कृष्णं चक्षुष्यं वारिसंभवम्" कल्पद्रु०। (वि०) 2. ಯಮುನಾ ನದಿಯ ಸಂಬಂಧವಾದ. यमुनाया इदम्। "आह्लादि कह्लारसमीरणाहते पुरः पपाताम्भसि यामुने रजः" माघ० १२-६६।

यामेय ಯಾಮೇಯ (पुं०) ಭಾಗಿನೇಯ, ಒಡಹುಟ್ಟಿದವಳ ಮಗ. यामेरपत्यं पुमान्—"ढक्" (४-१-१२०)।

याम्य ಯಾಮ್ಯ (पुं०) 1. ಅಗಸ್ತ್ಯಮಹರ್ಷಿ. यामी दिक् निवासोऽस्य "यत्"। 2. ಗಂಧದ ಮರ. (स्त्री०) **–म्या –ಮ್ಯಾ.** 3. ದಕ್ಷಿಣ ದಿಕ್ಕು. 4. ಭರಣೀ ನಕ್ಷತ್ರ. (वि०) 5. ದಕ್ಷಿಣದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿರುವ. "याम्याऽवाच्यां भरण्यां च पुंस्यगस्त्ये च चन्दने" मेदि०।

यायजूक ಯಾಯಜೂಕ (पुं०) ಪದೇ ಪದೇ ಯಾಗ ಮಾಡುವ ಸ್ವಭಾವದವನು. पुनः पुनः यजते—यज (देवपूजादौ) "यङ्" (३-१-२२)। "ऊकः" (३-२-१६६)। "तं यायजूकाः सह भिक्षुमुख्यैः तपःकृशाः शान्त्युदकुम्भहस्ताः" भट्टि० २-२०।

यायावर ಯಾಯಾವರ (पुं०) 1. ಜರತ್ಕಾರು ಮಹರ್ಷಿ. "यायावरो जरत्कारुर्दुर्वसास्तु कुशारणिः" वैज०। 2. ಅಶ್ವಮೇಧಯಾಗದ ಕುದುರೆ. पुनः पुनः याति देशाद्देशान्तरम्—या (प्रापणे) "यङ्" (३-१-२२)। "वरच्" (३-२-१७६)। "यायावरोऽश्वमेधीयः पारसीकः परादनः" त्रिकाण्ड०। 3. ಗ್ರಾಮ್ಯೈಕರಾತ್ರ ಸಂಚರಿಸುವ ಸಂನ್ಯಾಸಿ.

याव ಯಾವ (पुं०) 1. ಅಲಕ್ತ, ಅರಗು. यौति — यु (मिश्रणेऽमिश्रणे च) "अच्" (३-१-१३४)। 2. ಯವ ಧಾನ್ಯದಿಂದ ತಯಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಆಹಾರ. "यावोऽलक्ते पाकभिदि" हेम०।

यावक ಯಾವಕ (पुं०) 1. ಅರಗು, ಲಾಕ್ಷೆ. याव स्वार्थे "कन्" (५-४-२९)। "लभ्यते स्म परिरक्ततयात्मा यावकेन वियतापि युवत्याः" माघ० १०-९। 2. ಯವ ಧಾನ್ಯದಿಂದ ತಯಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಆಹಾರ. 3. ಮೊನೆಯಿಲ್ಲದ ಧಾನ್ಯ.

यावत् ಯಾವತ್ (वि०) 1. ಎಷ್ಟು ಪರಿಮಾಣವುಳ್ಳ, ಯಾವ ಅಳತೆಯುಳ್ಳ. यत् परिमाणमस्य—यद् "वतुप्" (५-२-३९)। "पुरे तावन्तमेवास्य तनोति रविरातपम्। दीर्घिकाकमलोन्मेषो यावन्मात्रेण साध्यते" कुमा० २-३३। (अव्य०) 2. ಸಾಕಲ್ಯ, ಸಂಪೂರ್ಣತೆ. "यावद्दीयते तावद्भुज्यते"। 3. ಅವಧಿ, ಗಡು, ಆವರೆಗೆ, ಈವರೆಗೆ (ಆ ಕಾಲದವರೆಗೆ, ಈ ಮನೆಯವರೆಗೆ, ಕತ್ತಿನವರೆಗೆ). "मन्नियोगतः स्तन्यपानं यावत्पुत्रयोरवेक्षस्व" उ०रा० ७। "यावद्युगान्तानि यशोधनानि" याद० २०-५४। 4. ಅಷ್ಟರಲ್ಲೆ, ಈ ಮಧ್ಯೆ, ಈ ನಡುವೆ. "यावद्गृहिणीमाहूय संगीतकमनुतिष्ठामि" शाकु० १। 5. ಆ ಕೂಡಲೆ, ಆ ಸಮಯದಲ್ಲೆ, ಸಮಾನ ಕಾಲದಲ್ಲೆ. "आत्मानं ते चरणपतितं यावदिच्छामि कर्तुम्। अस्रैस्तावन्मुहुरुपचितैर्दृष्टिरालुप्यते मे" मेघ० २-४२। 6. ಎಷ್ಟು ಅಳತೆ, ಎಷ್ಟು ಪ್ರಮಾಣ. "यावद्दत्तं तावद् भुक्तम्"। 7. ಎಲ್ಲಿಯವರೆಗೆ, ಎಷ್ಟು ಕಾಲದವರೆಗೆ. "यावद्वित्तोपार्जनशक्तस्तावन्निजपरिवारो रक्तः" मोहमु०। 8. ಯಾವಾಗ. "यावदुत्थाय निरीक्षते तावद्धंसोऽवलोकितः काण्डेन हतः" हितो० ३। 9. ಆದುದರಿಂದ, ಈ ಕಾರಣದಿಂದ. "अहह श्रान्तोऽस्मि। यावदस्या गिरिणद्यास्तीरे तरङ्गवातमासेविष्ये" विक्र० ४। 10. ಮುಂಚೆ, ಮೊದಲು, ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ. "यावदेते सरसो नोत्पतन्ति तावदेतेभ्योऽवगमयितव्या प्रवृत्तिः" विक्र० ४। 11. ಅವಧಾರಣ, ನಿಶ್ಚಯ. "यावत् पात्रं तावद् ब्राह्मणानामन्त्रयस्व"। 12. ಎಷ್ಟು ಕಾಲದಲ್ಲಿ, ಯಾವ ಕಾಲದಲ್ಲಿ. "आश्रमवासिनो यावदवेक्ष्याहमुपावर्ते तावदार्द्रपृष्ठाः क्रियन्तां वाजिनः" शाकु० १।

यावतिथ ಯಾವತಿಥ (वि०) ಎಷ್ಟು ಪರಿಮಾಣವುಳ್ಳ, ಎಷ್ಟು ಅಳತೆಯುಳ್ಳ. यावतां पूरणः—यावत् "डट्" (५-२-४८)। "इथुक्" (५-२-५३)। "यो यो यावतिथश्चैषां स स तावद्गुणः स्मृतः" मनु० १-२०।

यावन ಯಾವನ (पुं०) 1. ಲೋಬಾನ, ತುರುಷ್ಕ ದೇಶದ ಒಂದು ವಾಸನಾದ್ರವ್ಯ. यवनदेशे भवः "अण्" (४-३-५३)। (वि०) 2. ಯವನರಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ, ಯವನರ ಸಂಬಂಧವಾದ. यवनानामिदम् "अण्" (४-३-१२०)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-१५)। **यावनी ಯಾವನೀ.**

याष्टीक ಯಾಷ್ಟೀಕ (पुं०) ದೊಣ್ಣೆಯೇ ಆಯುಧವಾಗಿ ಉಳ್ಳವನು, ದೊಣ್ಣೆ ಹಿಡಿದು ಯುದ್ಧ ಮಾಡುವವನು. यष्टिः प्रहरणमस्य—यष्टि "ईकन्" (४-४-५९)।

यास ಯಾಸ (पुं०) 1. ತೀಟಕ ಸಂಧಿ. यसनं यासः—यासोऽस्त्यस्य "अच्" (५-२-१२७)। 2. ಪ್ರಯತ್ನ. यसु (प्रयत्ने) "घञ्" (३-३-१८)।

यास्क ಯಾಸ್ಕ (पुं०) ನಿರುಕ್ತ ಗ್ರಂಥವನ್ನು ರಚಿಸಿದ ಒಬ್ಬ ಮುನಿ. [ವಿವರಕ್ಕೆ "निरुक्त" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

यियक्षमाण ಯಿಯಕ್ಷಮಾಣ (वि०) ಯಾಗ ಮಾಡಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತಿರುವ. यज (देवपूजायाम्)+सन् "शतृ" (३-२-१२४)। "यियक्षमाणेनाहूतः पार्थेनाथ द्विषन्मुरम्" माघ० २-१।

यियक्षा ಯಿಯಕ್ಷಾ (स्त्री०) ಯಾಗ ಮಾಡಲು ಅಪೇಕ್ಷೆ. यष्टुमिच्छा — यज (देवपूजायाम्) + सन् "अः" (३-३-१०२)।

यियक्षु ಯಿಯಕ್ಷು (वि०) ಯಾಗ ಮಾಡಲು ಅಪೇಕ್ಷೆಯುಳ್ಳ. यष्टुमिच्छुः — यज (देवपूजायाम्) + सन् "उः" (३-२-१६८)।

यियासत् ಯಿಯಾಸತ್ (वि०) ಹೊರಡಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತಿರುವ, ಹೋಗಲು ಆಸೆಪಡುತ್ತಿರುವ. या (प्रापणे)+सन् "शतृ" (३-२-१२४)। "यियासतस्तस्य महीध्ररन्ध्रभिदापटीयान् पटहप्रणादः" माघ० ३-२४।

यियासा ಯಿಯಾಸಾ (स्त्री०) ಹೊರಡಲು ಅಪೇಕ್ಷೆ, ಹೋಗಲು ಆಸೆ. यातुमिच्छा—या (प्रापणे) + सन् "अः" (३-३-१०२)।

यियासित ಯಿಯಾಸಿತ (वि०) ಹೊರಡಲು ಇಷ್ಟವಾದ, ಹೋಗಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. यातुमिष्टम्—या (प्रापणे) +सन् "क्तः" (३-२-१०२)। "यियासितामथ मधुभिद्विवस्वता जनो जरन्महिषविषाणधूसराम्" माघ० १७-४१।

यियासु ಯಿಯಾಸು (वि०) ಹೊರಡಲು ಅಪೇಕ್ಷೆಯುಳ್ಳ, ಹೋಗಲು ಆಸೆಯುಳ್ಳ. यातुमिच्छा—या (प्रापणे) + सन् "उः" (३-२-१६८)। "महाहवाम्भोधिविगाहनोद्धतं यियासुमन्वागमदीशनन्दनम्" कुमा० १४-११।

यु – मिश्रणे अमिश्रणे च (अदा० पर० सक० से०)। यौति युतः युवन्ति। युयाव युयुवतुः युयुवुः। यविता। यौतु युतात् युताम् युवन्तु। यायात्। ಇತ್ಯಾದಿ. 1. ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರು, ಒಟ್ಟುಗೂಡು. 2. ಬೆರಸು. 3. ಬೇರೆಯಾಗು. "यौति काले कुलस्त्रीभिः क्षत्रसन्तानवृद्धये"।

युक्त ಯುಕ್ತ (वि०) 1. ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವ, ಕೂಡಿಕೊಂಡಿರುವ. युजिर् (योगे) "क्तः" (३-४-७२)। "युक्ताः स्वशक्त्या मुनयः प्रजानां हितोपदेशैरुपकारवन्तः" किरा० १८-२४। 2. ಸರಿಯಾದ, ಯೋಗ್ಯವಾದ, ಸಮುಚಿತವಾದ. 3. ಜೊತೆಗೂಡಿರುವ, ಒಟ್ಟಿಗೆ ಕಲೆತಿರುವ. "ताराभिरिन्दुरिव भानुरिव प्रभाभिः युक्तो वशाभिरिव वारणयूथनाथः" याद० २४-८७। 4. ನ್ಯಾಯವಾದ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಬಂದ, ಸರಿಯಾದ ಮಾರ್ಗದಿಂದ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ (ದ್ರವ್ಯ). 5. ಸಿದ್ಧನಾದ, ಸನ್ನದ್ಧನಾದ. "युक्तः प्रजानामनुरञ्जने स्यास्तस्माद्यशो यत्परमं धनं वः" उ० रा० १-११। 6. ಅನುರೂಪವಾದ, ಸದೃಶವಾದ, ತಕ್ಕುದಾದ. "राघवप्लवगराजयोरिव प्रेम युक्तमितरेतराश्रयम्" किरा० १३-५७। 7. ಆಸಕ್ತನಾದ, ಉದ್ಯೋಗಶೀಲನಾದ. "युक्तानां खलु महतां परोपकारे कल्याणी भवति रुजत्स्वपि प्रवृत्तिः" किरा० ७-१३। 8. ನ್ಯಾಯವಾದ. 9. ಸಂಬಂಧ ಹೊಂದಿರುವ. (पुं०) 10. ಆತ್ಮವ್ಯತಿರಿಕ್ತವಾದ ಪ್ರಾಕೃತ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಿ ಆತ್ಮಾವಲೋಕವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ ಯೋಗಿ. "युक्त इत्युच्यते योगी समलोष्टाश्मकाञ्चनः" गीता ६-८। (अव्य०) 11. ಸರಿಯಾಗಿ, ಯೋಗ್ಯವಾಗಿ. 12. ನ್ಯಾಯವಾಗಿ. 13. ಅನುರೂಪವಾಗಿ, ತಕ್ಕಂತೆ. "अन्तःसेनं विद्विषामाविशन्तो युक्तं चक्रुः सायका वाजितायाः" माघ० १८-१३।

युक्तकर्मन् ಯುಕ್ತಕರ್ಮನ್ (न०) 1. ಯೋಗ್ಯವಾದ ಕೆಲಸ. 2. ಅನುರೂಪವಾದ ಕೆಲಸ. 3. ನ್ಯಾಯವಾದ ಕೆಲಸ. (वि०) 4. ಯೋಗ್ಯವಾದ ಕಾರ್ಯವುಳ್ಳ. 5. ತಕ್ಕ ಕೆಲಸವುಳ್ಳ. 6. ನ್ಯಾಯವಾದ ಕೆಲಸವುಳ್ಳ. 7. ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ನಿಯುಕ್ತನಾದವನು.

युक्तदण्ड ಯುಕ್ತದಂಡ (वि०) ನ್ಯಾಯವಾದ ಶಿಕ್ಷೆಯುಳ್ಳ, ಅಪರಾಧಕ್ಕೆ ತಕ್ಕ ಶಿಕ್ಷೆಯುಳ್ಳ. "स हि सर्वस्य लोकस्य युक्तदण्डतया मनः" रघु० ४-८।

युक्तरसा ಯುಕ್ತರಸಾ (स्त्री०) ಸಣ್ಣರಾಸ್ನೆ. युक्तो रसो यस्याः।

युक्तरूप ಯುಕ್ತರೂಪ (वि०) ಬಹಳ ಯೋಗ್ಯವಾದ. अतिशयेन युक्तम् प्रशंसायां "रूपप्" (५-३-६६)। "अनुकारिणि पूर्वेषां युक्तरूपमिदं त्वयि" शाकु० २-१६।

युक्ति ಯುಕ್ತಿ (स्त्री०) 1. ಸೇರುವುದು, ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸಂಬಂಧ ಹೊಂದುವುದು, ಒಟ್ಟುಗೂಡುವುದು. युजिर् (योगे) "क्तिन्" (३-३-९४)। 2. ಉಪಾಯ, ತಂತ್ರ. "तां पुत्र चिन्तयेर्युक्तिं त्वमन्यैर्भ्रातृभिः सह" कथास०। 3. ಹೇತು, ಕಾರಣ. 4. ನ್ಯಾಯ. "तस्य तद्वचनं श्रुत्वा धर्मयुक्तिसमन्वितम्" पञ्चतं० ३-१५६। 5. ರಚನೆ, ಕಲ್ಪನೆ. 6. ಅತಿಸಂಧಾನ, ಮೋಸ, ವಂಚನೆ. 7. ಪ್ರಯೋಗ, ಬಳಕೆ, ವ್ಯವಹಾರ. "धर्मशास्त्रविरोधे तु युक्तियुक्तो विधिः स्मृतः"। 8. ಯೋಗ, ಸಂಬಂಧ. "युक्तिः स्त्री न्याययोगयोः" मेदि०। 9. ಅನುಮಾನ. "युक्तिष्वप्यवसन्नासु शपथैनैनमर्दयेत्"।

युक्तितस् ಯುಕ್ತಿತಸ್ (अव्य०) 1. ಉಪಾಯದಿಂದ, ತಂತ್ರದಿಂದ. 2. ನ್ಯಾಯವಾಗಿ.

युक्तिमत् ಯುಕ್ತಿಮತ್ (वि०) 1. ಉಪಾಯವುಳ್ಳವನು, ತಂತ್ರದಿಂದ ಕೆಲಸಮಾಡಬಲ್ಲವನು. युक्तिरस्यास्ति "मतुप्" (५-२-९४)। 2. ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ, ನ್ಯಾಯಬದ್ಧವಾದ.

युक्तियुक्त ಯುಕ್ತಿಯುಕ್ತ (वि०) 1. ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ, ನ್ಯಾಯಬದ್ಧವಾದ. युक्त्या युक्तः। "युक्तियुक्तं वचो ग्राह्यं बालादपि शुकादपि"। 2. ಲೋಕವ್ಯವಹಾರ ಸಮ್ಮತವಾದ. "धर्मशास्त्रविरोधे तु युक्तियुक्तो विधिः स्मृतः"। 3. ಉಪಾಯದಿಂದ ಕೂಡಿದ.

युग ಯುಗ (पुं०) 1. ನೇಗಿಲಿನ ಮತ್ತು ಬಂಡಿಯ ನೊಗ. 2. ಗಾಡಿಯ ಮಧ್ಯದ ಉದ್ದದ ಮರ, ಬಂಡಿಯ ಮೂಕಿ ಮರ. युज्यते—युजिर् (योगे) "घञ्" (३-३-१९)। "युवा युगव्यायतबाहुरंसलः कपाटवक्षाः परिणद्धकन्धरः" रघु० ३-३४। (न०) 3. ಎರಡು, ಒಂದು ಜೊತೆ. "युग्मं तु युगलं युगम्" अम०। "उपनेतुमुन्नतिमतेव दिवं कुचयोर्युगेन तरसा कलिताम्" माघ० ९-७२। 4. ಕೃತ ತ್ರೇತಾ ದ್ವಾಪರ ಮತ್ತು ಕಲಿ ಎಂಬ ನಾಲ್ಕು

ಯುಗಗಳು. [ಯುಗಗಳ (ವರ್ಷ) ಪರಿಮಾಣಕ್ಕೆ "अब्द" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] ಚತುರ್ಯುಗ ಪರಿಮಾಣ (ಮಾನುಷ ವರ್ಷಗಳು) 432000 ವರ್ಷಗಳು. "परित्राणाय साधूनां विनाशाय च दुष्कृताम्। धर्मसंस्थापनार्थाय संभवामि युगे युगे"। 5. ನಾಲ್ಕು ಹಸ್ತಗಳ ಪ್ರಮಾಣ, ನಾಲ್ಕು ಮೊಳಗಳ ಅಳತೆ. "चतुर्हस्तो चतुर्दण्डो धनुर्धन्वन्तरं युगम्" वैज०। 6. ನಾಲ್ಕು ಸಂಖ್ಯೆ. 7. ಒಂದು ಸಂತತಿ, ಒಂದು ತಲೆಮೊರೆ. "जात्युत्कर्षो युगे ज्ञेयः पञ्चमे सप्तमेऽपि वा" याज्ञ० १-९६। 8. ವೃದ್ಧಿಯೆಂಬ ಒಂದು ಗಂದಿಗರ ವಸ್ತು. "युगो रथहलाद्यंशे न द्वयोस्तु कृतादिषु। युग्मे हस्तचतुष्केऽपि वृद्धिनामौषधेऽपि च" मेदि०।

युगकीलक ಯುಗಕೀಲಕ (पुं०) ಕಡೆಗೂಟ, ನೊಗವು (ಎತ್ತಿನ ಕತ್ತಿನಿಂದ) ಜಾರದಿರಲು (ನೊಗದ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ) ಹಾಕುವ ಗೂಟ. युगस्य कीलः स्वार्थे "कन्"। "शम्या स्त्री युगकीलकः" अम०।

युगन्धर ಯುಗಂಧರ (पुं०) ಬಂಡಿಯ ಮೂಕಿ ಮರ. (ನೊಗವನ್ನಿಟ್ಟು ಕಟ್ಟುವ) ಗಾಡಿಯ ಮರ. युगं बन्धनकाष्ठं धारयति — धृञ् (धारणे) + णिच् "खच्" (३-२-४६)। मुमागमः (६-३-६७)।

युगपत् ಯುಗಪತ್ (अव्य०) ಏಕಕಾಲದಲ್ಲಿ, ಒಂದೇ ಸಮಯದಲ್ಲಿ. "अथ रिरंसुममुं युगपद्गिरौ कृतयथास्वतरुप्रसवश्रिया" माघ० ६-१।

युगपत्र ಯುಗಪತ್ರ (पुं०) ಕೋವಿದಾರ ವೃಕ್ಷ. युगं पत्रं यस्य। स्वार्थे "कन्"। -पत्रकः-ಪತ್ರಕಃ.

युगपार्श्वग ಯುಗಪಾರ್ಶ್ವಗ (पुं०) ಪಳಗಿಸಲು ನೊಗಕ್ಕೆ ಕಟ್ಟಿರುವ ಎತ್ತು. युगस्य पार्श्वं गच्छति—गम्लृ (गतौ) "डः" (वा० ३-२-४८)। "प्रष्ठवाड् युगपार्श्वगः" अम०। ಎತ್ತುಗಳನ್ನು ಗಾಡಿಗೆ ಪಳಗಿಸಲು ಮೊದಲು ನೊಗದ ತುದಿಗೆ ಕಟ್ಟಿ ನಡೆಸುವರು.

युगल ಯುಗಲ (न०) ಒಂದು ಜೊತೆ, ಎರಡು, ಒಂದು ಜೋಡಿ. युगं युग्मं लाति—ला (आदाने) "कः" (३-२-३)। "भुजयोस्तथापि युगलेन दीर्घयोः विकटीकृतेन परितोऽभिषस्वजे" माघ० १३-१०।

युगलमन्त्र ಯುಗಲಮಂತ್ರ (पुं०) ಲಕ್ಷ್ಮೀನಾರಾಯಣ ಮಂತ್ರ, ಶರಣಾಗತಿ ಮಂತ್ರ. युगलाख्यो मन्त्रः।

युगांशक ಯುಗಾಂಶಕ (पुं०) ವರ್ಷ, ಸಂವತ್ಸರ. युगस्य अंशकः। "कालग्रन्थिः समाः संवन्मासमानो युगांशकः" हारा०। "वत्सरस्तु युगांशकः" त्रिकाण्ड०।

युगाद्या ಯುಗಾದ್ಯಾ (स्त्री०) ಯುಗವು ಪ್ರಾರಂಭವಾಗುವ ತಿಥಿ. युगस्याद्या आदिभूता (तिथिः)। ವೈಶಾಖ ಶುಕ್ಲ ತೃತೀಯಾ ತಿಥಿಯು ಕೃತಯುಗಾದಿ ತಿಥಿ. ಕಾರ್ತಿಕ ಶುಕ್ಲಪಕ್ಷದ ನವಮಿಯು ತ್ರೇತಾಯುಗಾದಿಯ ತಿಥಿ. ಭಾದ್ರಪದ ಕೃಷ್ಣ ತ್ರಯೋದಶಿಯು ದ್ವಾಪರಯುಗಾದಿಯ ತಿಥಿ. ಮಾಘ ಶುಕ್ಲ ಹುಣ್ಣಿಮೆಯು ಕಲಿಯುಗಾದಿಯ ತಿಥಿ. "वैशाखे शुक्लपक्षे तु तृतीयायां कृतं युगम्। कार्तिके शुक्लपक्षे तु त्रेताथ नवमेऽहनि। अथ भाद्रपदे कृष्णत्रयोदश्यान्तु द्वापरम्। माघे च पौर्णमास्यां वै घोरं कलियुगं स्मृतम्" ब्राह्मपु०।

युगान्त ಯುಗಾಂತ (पुं०) 1. ಯುಗದ ಕೊನೆ, ಕೃತಯುಗ ಮೊದಲಾದ ನಾಲ್ಕು ಯುಗಗಳ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಆಗುವ ಪ್ರಳಯ. युगानामन्तो यत्र॥ "युगान्तकालप्रतिसंहृतात्मनो जगन्ति यस्यां सविकासमासत" माघ० १-२३। 2. ನೊಗದ ಕೊನೆಯ ಭಾಗ.

युगिन् ಯುಗಿನ್ (पुं०) ಸಾಂಗವೇದಾಧ್ಯಯನ ಮಾಡಿದವನು, ವೇದ ಮತ್ತು ವೇದಾಂಗಗಳನ್ನು ಓದಿದವನು. "अधीतसाङ्गवेदो यः सोऽनूचानो युगी गणिः" वैज०।

युग्म ಯುಗ್ಮ (न०) 1. ಎರಡು, ಒಂದು ಜೊತೆ, ಒಂದು ಜೋಡಿ. युज्यते — युजिर् (योगे) "मक्" (उ० १-१४३)। "तत्र युग्मचारिणोः क्रौञ्चयोरेकं व्याधेन वध्यमानं ददर्श" ಉ० रा २। 2. ಮಿಥುನರಾಶಿ. 3. ಒಂದೇ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಅನ್ವಯವಾಗುವಂತೆ ಎರಡು ಶ್ಲೋಕಗಳ ರಚನೆ. "द्वाभ्यां युग्ममिति प्रोक्तं त्रिभिः श्लोकैर्विशेषकम्। कालापकं चतुर्भिः स्यात्तदूर्ध्वं कुलकं मतम्"। (वि०) 4. ಸಮವಾದ, ಸಮಸಂಖ್ಯೆಯ. "युग्मासु पुत्रा जायन्ते स्त्रियोऽयुग्मासु रात्रिषु" मनु० ३-४८।

युग्मज ಯುಗ್ಮಜ (वि०) ಅವಳಿಯಾಗಿ ಹುಟ್ಟಿದ.

युग्मपत्र ಯುಗ್ಮಪತ್ರ (पुं०) ಕೆಂಪು ಕಾಂಚವಾಳದ ಗಿಡ. युग्मं पत्रमस्य।

युग्य ಯುಗ್ಯ (पुं०) 1. ಗಾಡಿಯನ್ನು ಎಳೆಯುವ ಎತ್ತು, ಕುದುರೆ ಮೊದಲಾದುವು. युगं वहति "यत्" (४-४-७६)। "हरियुग्यं रथं तस्मै प्रजिघाय पुरंदरः" रघु० १२-८४। (न०) 2. ರಥ, ಗಾಡಿ, ವಾಹನ. "यत्रापवर्तते युग्यं वैगुण्यात्प्राजकस्य तु। तत्र स्वामी भवेद्दण्डचो हिंसायां द्विशतं दमम्" मनु० ८-२९३। 3. ಈಶ್ವರನ ಧನುಸ್ಸು, ಪರಶಿವನ ಬಿಲ್ಲು. "पिनाकोऽजगवं युग्यमजगावमजीगवम्" वैज०।

युज्(क्) ಯುಜ್ (ಕ್) (वि०) 1. ಚಿತ್ತವೃತ್ತಿನಿರೋಧವುಳ್ಳ, ಸಮಾಧಿಯಲ್ಲಿರುವ. युज्यते — युज (समाधौ) "क्विप्" (३-२-६१)। 2. ಯುಗ್ಮ, ಜೋಡಿ, ಜೊತೆ. युज्यते परस्परम्। 3. ಸಮವಾದ, ಸಮಸಂಖ್ಯೆಯುಳ್ಳ. "युक्षु कुर्वन् दिनर्क्षेषु सर्वान् कामान् समश्नुते। अयुक्षु तु पितॄन् सर्वान् प्रजां प्राप्नोति पुष्कलाम्" मनु० ३-२७७।

युज्(ङ्) ಯುಜ್ (ಙ್) (वि०) 1. ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವ, ಒಟ್ಟಿಗೆ ಕಲೆತಿರುವ, ಒಟ್ಟುಗೂಡಿರುವ. युजिर् (योगे) "क्विन्" (३-२-५९)। 2. ಸಮವಾದ, ಸಮಸಂಖ್ಯೆಯ. "युजोर्जेन सरिद्भर्तुः पथ्यावक्त्रं प्रकीर्तितम्" वृ० र०। 3. ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಸುವವನು, ಒಟ್ಟಿಗೆ ಕೂಡಿಸುವವನು. "भ्रातरं युङ् भियः सङ्ख्ये घोषेणाऽऽपूरयन् दिशः" भट्टि० ६-११८।

युजिर् – योगे (रुधा० उभ० सक० अनि०)।

युनक्ति	युङ्क्तः	युञ्जन्ति।
युङ्क्ते	युञ्जाते	युञ्जते।
युयोज	युयुजतुः	युयुजुः।
युयुजे	युयुजाते	युयुजिरे।
योक्ता।	योक्तासि,	योक्तासे।
योक्ष्यति, –ते।	युनक्तु / युङ्क्तात्	युङ्क्ताम् / युञ्जन्तु।
युङ्क्ताम्	युञ्जाताम्	युञ्जताम्।
अयुनक्	अयुङ्क्ताम्	अयुञ्जन्।
अयुङ्क्त	अयुञ्जाताम्	अयुञ्जत।
	युञ्ज्यात्,	युञ्जीत।

ಇತ್ಯಾದಿ. 1. ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಸು, ಒಟ್ಟುಗೂಡಿಸು. "युयुजुः स्यन्दनानश्वैरीजुर्देवान् पुरोहिताः" भट्टि० १४-९०। 2. ಉಪಯೋಗಿಸು, ಪ್ರಯೋಗಿಸು. "प्रशस्ते कर्मणि तथा सच्छब्दः पार्थ युज्यते" गीता १७-२६। 3. (ಚಿತ್ತವನ್ನು ಒಂದೇ ಕಡೆ ಸ್ಥಿರವಾಗಿ ನಿಲ್ಲಿಸಿ ಧ್ಯೇಯ ವಸ್ತುವಿನೊಡನೆ) ಸೇರಿಸು. "तत्रैकाग्रं मनः कृत्वा यतचित्तेन्द्रियक्रियः। उपविश्यासने युञ्ज्याद्योगमात्मविशुद्धये" गीता ६-१२। 4. ಅನುರೂಪವಾಗಿರು, ತಕ್ಕಂತೆ ಇರು, ಸರಿಹೊಂದು. "या यस्य युज्यते तां खलु भूमिकां सर्वे वर्ग्याः पाठिताः" मालती० १।

कर्मणि :—

लट्—	युज्यते	युज्येते	युज्यन्ते।
लोट्—	युज्यताम्	युज्याताम्	युज्यन्ताम्।
लङ्—	अयुज्यत	अयुज्येताम्	अयुज्यन्त।
विधिलिङ्—	युज्येत	युज्येयाताम्	युज्येरन्।
लुङ्—	अयोजि	अयोजिषाताम्	अयोजिषत।

ಉಳಿದ ಎಲ್ಲಾ ಲಕಾರಗಳ ರೂಪಗಳೂ ಇದರ ಆತ್ಮನೇಪದದ ರೂಪಗಳಂತಾಗುವುವು.

ण्यन्तात् :— योजयति योजयतः योजयन्ति। योजयते योजयेते योजयन्ते। योजयां चकार, –चक्रे, –बभूव, –आस। योजयिता। सि, हे, से। अयोजयत्, –त। योजयेत्, –त। ಇತ್ಯಾದಿ. "पापान्निवारयति योजयते हिताय" भर्तृ० २-७१।

कृत्सु :— योक्तव्यम्। योजनीयम्। युग्यः—शकटादिना योक्तव्यः। प्रयोज्यः—प्रयोक्तुं शक्यः। नियोज्यः—नियोक्तुं शक्यः। योग्यः—योक्तुमर्हः। कर्म० "क्तः" युक्तः। युक्तवान् –वती। युञ्जन्, –न्ती। योक्तुम्। भावे "क्तः" युक्तम्। योजनम्। युक्त्वा। प्रयुज्य।

ಈ ಧಾತುವಿಗೆ ಉಪಸರ್ಗಗಳ ಯೋಗದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಅರ್ಥ ಭೇದಗಳು :

(1) अनु + युजिर् = अनुयुयोज। अन्वयुङ्क्त। 1. ಕೇಳು, ಪ್ರಶ್ನಿಸು. "स्वजनस्य वार्तमयमन्वयुङ्क्त च" माघ० १३-६८। 2. ಪರೀಕ್ಷಿಸು, ವಿಚಾರಣೆಮಾಡು. "प्राड्विवाकोऽनुयुञ्जीत विधिनानेन सान्त्वयन्" मनु० ८-७९।

(2) अभि + युजिर् = अभियुज्यते। अभियोगः। 1. ಉದ್ಯೋಗಶೀಲನಾಗು, ಕಾರ್ಯತತ್ಪರನಾಗು. "एते वयं स्वकर्मणि अभियुज्यामहे। प्रियं नः, वयमपि स्वकर्मणि अभियुज्यामहे" मुद्रा० ३। 2. ಆಕ್ರಮಿಸು, ಮೇಲೆ ಬೀಳು, ಮುತ್ತಿಗೆ ಹಾಕು. "स प्रापदप्राप्तपराभियोगं नरेन्द्रगुप्तं नगरं मुहूर्तात्" कुमा० ७-५०। 3. ಹೊಸದಾದ ಅವಮಾನ, ಪರಾಭವ. "अभियोग इमान् महीभुजो भवता तस्य कृतः कृतावधेः" किरा० २-४६। 4. ಅಪರಾಧದ ಆಪಾದನೆಗೊಳಗಾಗು. "अभियोगमनिस्तीर्य नैनं प्रत्यभियोजयेत्" याज्ञ० २-९। 5. ಅಭಿನಿವೇಶಹೊಂದು, ಆಸಕ್ತಿಹೊಂದು. "अथ कस्यां कलायामभियोगो भवतः?"। 6. ಹಕ್ಕಿನಿಂದ ಕೇಳು, ಅಧಿಕಾರದಿಂದ ಕೇಳು, ನಿರ್ಬಂಧಿಸಿ ಕೇಳು. "विभावितैकदेशेन देयं यदभियुज्यते" विक्र० ४-३३। 7. ತಡೆಗಟ್ಟು.

"क्षभितं वनगोचराभियोगात्" किरा० १३-१०। 8. ಹೇಳು, ಮಾತನಾಡು. "नाभियोक्तुमनृतं त्वमिष्यसे कस्तपस्विविशिखेषु चादरः" किरा० १३-५८।

(3) आ+युजिर्=आयुज्यते। आयुक्तः। आयोगः। आयोजितः। 1. (ಮನಸ್ಸನ್ನು) ಒಂದು ಕಡೆ ಸ್ಥಿರವಾಗಿ ನಿಲ್ಲಿಸು. "आयोजितस्तपस्यात्मा" काद०। 2. ನೇಮಿಸು, ನೇಮಕಮಾಡು. "कुशलोऽन्वेषणस्याहमायुक्तो दूतकर्मणि" भट्टि० ८-११५। 3. ಸೇರಿಸು, ಸಂಬಂಧ ಹೊಂದಿಸು.

(4) उद्+युजिर् = उद्युङ्क्ते। उद्युक्तः। उद्योगः। ಪ್ರಯತ್ನಿಸು. "भवन्तमभियोक्तुमुद्युङ्क्ते" दशकु०।

(5) उप + युजिर् = उपयुङ्क्ते। उपयुञ्जीत। उपयुक्तः। उपयोगः। 1. ಉಪಯೋಗಿಸು, ಬಳಸು. "षाड्गुण्यमुपयुञ्जीत शक्त्यपेक्षो रसायनम्" माघ० २-९३। 2. ಅನುಭವಿಸು. "सर्वाणि तावच्छ्रुतवृद्धयोगात्फलान्युपायुङ्क्त स दण्डनीतेः" रघु० १८-४६। 3. ಪ್ರೀತಿಸು, ಪ್ರೀತಿಯಿಡು. "न वै प्राज्ञा गतश्रीकं भर्तारमुपयुञ्जते"। 4. ಖರ್ಚು ಮಾಡು, ಸ್ವಂತಕ್ಕೆ ಬಳಸು. "दातव्यं सर्ववर्णेभ्यो राज्ञा चोरैर्हृतं धनम्। राजा तदुपयुञ्जानः चोरस्याप्नोति किल्बिषम्" मनु० ८-४०।

(6) नि+युजिर् = नियुङ्क्ते। नियुक्तः। नियोगः। 1. ನೇಮಿಸು, ನೇಮಕಮಾಡು, ಒಂದು ಕೆಲಸಕ್ಕಾಗಿ ಆಜ್ಞೆ ಮಾಡು. "अवैमि ते सारमतः खलु त्वां कार्ये गुरुण्यात्मसमं नियोक्ष्ये कुमा० ३-१३। 2. ಪ್ರತಿನಿಧಿಯನ್ನಾಗಿ ಕಳುಹಿಸು. "यन्मां विधेयविषये सभवान् नियुङ्क्ते" मालती० १-१२।

(7) प्र + युजिर् = प्रयुङ्क्ते। प्रयुयुजे। प्रयोगः। प्रयुक्तः। 1. ಪ್ರಯೋಗಿಸು, ಬಳಸು. "सद्भावे साधुभावे च सदित्येतत् प्रयुज्यते" गीता १७-२६। 2. ಉಪಯೋಗಿಸು. "सभाजने मे भुजमूर्ध्वबाहुः सव्येतरं प्राध्वमितः प्रयुङ्क्ते" रघु० १३-४३। 3. ಅನುಗ್ರಹಿಸು, ದಯಪಾಲಿಸು. "आशिषं प्रयुयुजे न वाहिनीं सा हि रक्षणविधौ तयोः क्षमा" रघु० ११-६। 4. ಪ್ರೇರಿಸು, ಒತ್ತಾಯಪಡಿಸು. "अथावमानेन पितुः प्रयुक्ता दक्षस्य कन्या भवपूर्वपत्नी" कुमा० १-२१। 5. ಮಾಡು, ಆಚರಿಸು, ನೆರವೇರಿಸು. "इत्थं विधिज्ञेन पुरोहितेन प्रयुक्तपाणिग्रहणोपचारौ" कुमा० ७-८६। 6. ಪ್ರಯೋಗಿಸು, ಬಿಡು, ಎಸೆ. "अलं महीपाल तव श्रमेण प्रयुक्तमप्यस्त्रमितो वृथा स्यात्" रघु० २-३४। 7. ಅಭಿನಯಿಸು, ಮಾಡಿತೋರಿಸು. "तवाक्षिसादृश्यमिव प्रयुञ्जते" कुमा० ५-३५। ಇತ್ಯಾದಿ.

युजिन ಯುಜಿನ (पुं०) ವಾಯು, ಗಾಳಿ. युजिर् (योगे) "इनन्" (उ० २-४८)। "मातरिश्वा समीरणः। युजिनो लघुगो वातिः" वैज०।

युञ्जान ಯುಂಜಾನ (पुं०) 1. ಸಾರಥಿ, ರಥ ನಡೆಸುವವನು. 2. ಬ್ರಾಹ್ಮಣ. युजिर् (योगे) "शानच्" (३-२-१२४)। "युञ्जानः सारथौ विप्रे" वैज०। 3. ಬ್ರಹ್ಮಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರ ಪಡೆಯಲು ಸಮಾಧಿಯಲ್ಲಿ ಇರುವ ಯೋಗಿ. युज (समाधौ) "शानच्" (३-२-१२४)। (वि०)4. ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರುವ, ಒಟ್ಟಿಗೆ ಕಲೆಯುವ, ಒಟ್ಟಿಗೆ ಒಂದೇ ಕಡೆ ಕೂಡುವ. "शतृ" (३-२-१२४)। **युञ्जत् ಯುಂಜತ್.**

युत ಯುತ (न०) 1. ನಾಲ್ಕು ಹಸ್ತಗಳ ಪ್ರಮಾಣ, ನಾಲ್ಕು ಮೊಳಗಳ ಅಳತೆ. (वि०) 2. ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವ, ಕೂಡಿಕೊಂಡಿರುವ. "स्त्रीभिर्युतान्यप्सरसामिवौघैर्मेरोः शिरांसीव गृहाणि यस्याम्" भट्टि० १-७। 3. ಬೆರೆತಿರುವ, ಮಿಶ್ರವಾದ. 4. ಬೆರೆಯದಿರುವ, ಮಿಶ್ರವಾಗದಿರುವ, ಬೇರೆ ಬೇರೆಯಾಗಿರುವ. यु (मिश्रणेऽमिश्रणे च) "क्तः" (३-४-७२)। "पृथक् संयुक्तयोर्युतम्" वैज०। "युतो युक्तोऽपृथग्भूते क्लीबं हस्तचतुष्टये" मेदि०।

युतक ಯುತಕ (न०) 1. ಜೊತೆ, ಜೋಡಿ, ದ್ವಂದ್ವ. 2. ವಿವಾಹ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಮಗಳು ಮತ್ತು ಅಳಿಯನಿಗೆ ಕೊಡುವ ಉಡುಗೊರೆ. 3. ಹೆಂಗಸರು ಧರಿಸುವ ಉಡುಪು. 4. ಹೆಂಗಸರ ವಸ್ತ್ರದ ಅಂಚು, ಸೆರಗು. 5. ಮೈತ್ರಿಯನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವುದು, ಸ್ನೇಹವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವುದು. 6. ಮೊರದ ತುದಿಯ ಭಾಗ. 7. ಅನಾಥಾಶ್ರಮ, ಅನಾಥರ ರಕ್ಷಣಾಲಯ. 8. ಸಂಶಯ, ಸಂದೇಹ. (वि०) 9. ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವ, ಕೂಡಿಕೊಂಡಿರುವ. "युतकं युगले युक्ते यौतके वसनाञ्चले। संशयेऽग्रे च शूर्पस्य वस्त्रभेदे च योषितः" वैज०।

युति ಯುತಿ (स्त्री०) 1. ಸಂಬಂಧ ಹೊಂದಿರುವಿಕೆ, ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವಿಕೆ. 2. ಒಗ್ಗಟ್ಟು, ಐಕ್ಯ. 3. ಕೂಡುವುದು, ಸೇರುವುದು. यु (मिश्रणे) "क्तिन्" (३-३-९४)।

युद्ध ಯುದ್ಧ (न०) 1. ಸಮರ, ಕಾಳಗ. युध (संप्रहारे) भावे "क्तः" (३-३-११४)। "युद्धाय धावतां धीरं वीराणामितरेतरम्" कुमा० १६-३। 2. ರಾಶಿಗಳಲ್ಲಿ

ಗ್ರಹಗಳು ಸಂಚರಿಸುವಾಗ ಪರಸ್ಪರ ಸಂಭವಿಸುವ ಗ್ರಹಗಳ ಯುದ್ಧ.

युद्धरङ्ग ಯುದ್ಧರಂಗ (ಪುಂ) 1. ಯುದ್ಧ ಮಾಡುವ ಭೂಮಿ, ಯುದ್ಧದ ಕ್ಷೇತ್ರ. युद्धस्य रङ्गः। 2. ಕಾರ್ತಿಕೇಯ, ಷಣ್ಮುಖ. युद्धे रङ्गो रागोऽस्य। "अन्योन्यं जघ्निरे क्रुद्धाः युद्धरङ्गगता नराः" भा० द्रोण० ९७-१८।

युद्धवीर ಯುದ್ಧವೀರ (ಪುಂ) 1. ವೀರ, ಶೂರ, ಪರಾಕ್ರಮಿ. 2. ನಾಯಕನ ಒಂದು ಭೇದ. ಉತ್ಸಾಹಸ್ಥಾಯಿ ಭಾವವುಳ್ಳ ವೀರರಸದಲ್ಲಿ ನಾಯಕನು (1) ದಾನವೀರ (2) ಧರ್ಮವೀರ (3) ಯುದ್ಧವೀರ ಮತ್ತು (4) ದಯಾವೀರ ಎಂದು ನಾಲ್ಕು ವಿಧ. ದಾನ ಧರ್ಮ ಯುದ್ಧ ಮತ್ತು ದಯೆ ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಉದಾತ್ತನಾಗಿ (ಎಲ್ಲರನ್ನೂ ಮೀರಿಸಿ) ಇರುವವನು ಆಯಾಸಂಜ್ಞೆ ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ. "स च दानधर्मयुद्धैर्दयया च समन्वितः चतुर्धा स्यात्" सा० द० ३-२३४।

युद्धक्षेत्र ಯುದ್ಧಕ್ಷೇತ್ರ (ನಂ) **–भू –ಭೂ –भूमि –ಭೂಮಿ** (ಸ್ತ್ರೀಂ) ಯುದ್ಧಮಾಡುವ ಭೂಮಿ, ಕದನ ನಡೆಯುವ ಜಾಗ.

युध् ಯುಧ್ (ಸ್ತ್ರೀಂ) ಯುದ್ಧ, ಕದನ, ಜಗಳ. युध (संप्रहारे) "क्विप्" (वा० ३-३-१०८)। "युधे परैः सह दृढबद्धकक्षया कलक्वणन्मधुपकुलोपगीतया" माघ० १७-२४।

युधाजित् ಯುಧಾಜಿತ್ (ಪುಂ) ಕೇಕಯ ದೇಶದ ಅಶ್ವಪತಿ ರಾಜನ ಮಗ, ಕೈಕಯಿಯ ಸಹೋದರ, ಭರತನ ಸೋದರ ಮಾವ.

युधान ಯುಧಾನ (ಪುಂ) 1. ಯೋಧ, ಭಟ, ಸೈನಿಕ. युध (संप्रहारे) "आनच्" (उ० २-९०)। 2. ರಿಪು, ಶತ್ರು.

युधिष्ठिर ಯುಧಿಷ್ಠಿರ (ಪುಂ) 1. ಧರ್ಮರಾಜ, ಪಾಂಡು ರಾಜನ ಹಿರಿಯ ಮಗ. युधि स्थिरः। षत्वम् (८-३-९५)। सप्तम्या अलुक् (६-३-९)। ಇವನಿಗೆ ಧರ್ಮಪುತ್ರ ಅಜಾತಶತ್ರು ಮುಂತಾದ ಹೆಸರಗಳೂ ಉಂಟು. ಧರ್ಮರಾಜನು ಪಾಂಡುವಿನ ಹಿರಿಯ ಹೆಂಡತಿಯಲ್ಲಿ ಯಮಧರ್ಮರಾಜನ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ಜನಿಸಿದನು. ಧರ್ಮರಾಜನಿಗೆ ಕೃಪಾಚಾರ್ಯ ಮತ್ತು ದ್ರೋಣಾಚಾರ್ಯರುಗಳಲ್ಲಿ ಅಸ್ತ್ರವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸ ನಡೆಯಿತು. ಇವನಿಗೆ ಯೌವರಾಜ್ಯಾಭಿಷೇಕ ನಡೆದ ನಂತರ ದುರ್ಯೋಧನನು ಅಸೂಯೆಯಿಂದ ತಾಯಿ ಮತ್ತು ಸಹೋದರರೊಡನೆ ಇವನನ್ನು ಅರಗಿನ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ನಾಶಪಡಿಸಲು ಯತ್ನಿಸಿದಾಗ ಈ ರಹಸ್ಯವನ್ನು ವಿದುರನಿಂದ ತಿಳಿದ ಭೀಮಸೇನನು ಸುರಂಗ ಮಾರ್ಗದ ಮೂಲಕ ಎಲ್ಲರನ್ನೂ ಹೊರಕ್ಕೆ ಸಾಗಿಸಿ ರಕ್ಷಿಸಿದನು. ಧರ್ಮರಾಜನು ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ವೇಷದಿಂದ ಸಹೋದರರೊಡನೆ ದ್ರುಪದನ ನಗರಕ್ಕೆ ಪ್ರವೇಶಿಸಿ ದ್ರೌಪದೀ ಸ್ವಯಂವರವಾದನಂತರ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ದುರ್ಯೋಧನನನ್ನು ಸೋಲಿಸಿದನು. ಅನಂತರ ದ್ರೌಪದಿಯೊಡನೆ ಹಸ್ತಿನಾವತಿಗೆ ಪ್ರವೇಶಿಸಿ ಪಟ್ಟಾಭಿಷಿಕ್ತನಾದನು. ದ್ರೌಪದಿಯಲ್ಲಿ ಇವನಿಗೆ ಪ್ರತಿವಿಂಧ್ಯನೆಂಬ ಪುತ್ರನು ಜನಿಸಿದನು. ಇಂದ್ರಪ್ರಸ್ಥದಲ್ಲಿ ಮಯನಿರ್ಮಿತವಾದ ಸಭೆಯನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸಿ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನನ್ನು ಬರಮಾಡಿಕೊಂಡು ರಾಜಸೂಯಯಾಗವನ್ನು ಮಾಡಿದನು. ದ್ಯೂತದಲ್ಲಿ ಸೋತು ಹನ್ನೆರಡು ವರ್ಷಗಳ ಕಾಲ ಪತ್ನಿ ಮತ್ತು ಸಹೋದರರೊಡನೆ ಅರಣ್ಯವಾಸ ಅನುಭವಿಸಿದನು. ವನವಾಸದ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯನನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿ ಅಕ್ಷಯ ಪಾತ್ರೆಯನ್ನು ಪಡೆದನು. ದುರ್ಯೋಧನನು ತನ್ನ ಸಕಲ ವೈಭವದೊಡನೆ ದ್ವೈತವನಕ್ಕೆ ಪ್ರವೇಶಿಸಿ ಪಾಂಡವರಿಗೆ ಸಂಕಟವುಂಟುಮಾಡಲು ಯತ್ನಿಸಿದಾಗ ಗಂಧರ್ವರಾಜನಾದ ಚಿತ್ರಸೇನನು ಹಿಂಗಟ್ಟು ಬಿಗಿದು ದುರ್ಯೋಧನನನ್ನು ಎತ್ತಿಕೊಂಡು ಹೋಗುತ್ತಿರಲು ದುರ್ಯೋಧನನ ಮಂತ್ರಿಗಳ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯನ್ನು ಆಲಿಸಿ ಧರ್ಮರಾಜನು ಅಪ್ಪಣೆಮಾಡಿ ಗಂಧರ್ವರಿಂದ ದುರ್ಯೋಧನನನ್ನು ಬಿಡಿಸಿ ಕಳುಹಿಸಿದನು. ಹನ್ನೆರಡು ವರ್ಷಗಳ ವನವಾಸ ಕಳೆದು ವಿರಾಟನಗರದಲ್ಲಿ ಒಂದು ವರ್ಷ ಅಜ್ಞಾತವಾಸ ಮಾಡುತ್ತಿರುವಾಗ ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನು ಸಂಜಯನನ್ನು ಸಂಧಿಗಾಗಿ ಧರ್ಮರಾಜನಲ್ಲಿಗೆ ಕಳುಹಿಸಲು ಇಂದ್ರಪ್ರಸ್ಥ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಕೊಡದಿದ್ದರೆ ಸಂಧಿಯಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿಕಳುಹಿಸಿದನು. ಅನಂತರ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಮೂಲಕ ಸಂಧಿಗಾಗಿ ಯತ್ನಿಸಿದಾಗ ಯುದ್ಧವಾಗಲೇ ಬೇಕೆಂದು ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ಹೇಳಲು ಸೇನಾಸಮೇತನಾಗಿ ಕುರುಕ್ಷೇತ್ರವನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸಿ ತನ್ನ ಏಳು ಅಕ್ಷೌಹಿಣೀ ಸೈನ್ಯಕ್ಕೂ ದ್ರುಪದಾದಿಗಳನ್ನು ಪ್ರಮುಖರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿ ಧೃಷ್ಟದ್ಯುಮ್ನನನ್ನು ಸರ್ವಸೇನಾಪತಿಯನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದನು. ಯುದ್ಧರಂಗದಲ್ಲಿ ರಥದಿಂದ ಇಳಿದು ಭೀಷ್ಮ ದ್ರೋಣರನ್ನು ನಮಸ್ಕರಿಸಿ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಜಯಪಡೆಯುವಂತೆ ವರ ಪಡೆದನು. ಹದಿನೆಂಟು ದಿನಗಳ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಕೌರವರೆಲ್ಲರನ್ನೂ ನಾಶಪಡಿಸಿ ಬಂಧುಗಳ ನಾಶದಿಂದ ಧರ್ಮರಾಜನು ದುಃಖಿಗೊಂಡು ರಾಜ್ಯ ಪರಿತ್ಯಾಗಮಾಡಿ ತಪಸ್ಸಿಗಾಗಿ ಅರಣ್ಯಕ್ಕೆ ಹೊರಡಲು ಯತ್ನಿಸಿದಾಗ ರಾಜ್ಯ

ಬಿಟ್ಟು ಹೋಗುವುದು ಬಹಳ ಅವಮಾನಕರವೆಂದು ಭೀಮಾರ್ಜುನಾದಿಗಳು ಹೇಳಿ ತಡೆದರು. ಹಸ್ತಿನಾವತಿಯಲ್ಲಿ ಪಟ್ಟಾಭಿಷಿಕ್ತನಾಗಿ ಅನಂತರ ವ್ಯಾಸರಿಂದ ಕ್ಷತ್ರಿಯ ಧರ್ಮಗಳನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಂಡು ಭೀಷ್ಮಾಚಾರ್ಯರಿಂದ ರಾಜಧರ್ಮಗಳ ಉಪದೇಶ ಪಡೆದನು. ಬಂಧುಗಳ ಹತ್ಯೆಯಿಂದುಂಟಾದ ದೋಷಪರಿಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ಅಶ್ವಮೇಧ ಯಾಗ ಮಾಡಿ ಧರ್ಮದಿಂದ ರಾಜ್ಯವಾಳಿದನು. 2. ಮಹೇಂದ್ರ, ದೇವರಾಜ, ಶಕ್ರ. "भूरिश्रवाश्चित्ररथस्सुनासीरो युधिष्ठिरः" वैज० ।

युध्म ಯುಧ್ಮ (पुं०) 1. ಯೋಧ, ಭಟ, ಸೈನಿಕ. 2. ಯುದ್ಧ. 3. ಬಾಣ. 4. ಧನಸ್ಸು, ಬಿಲ್ಲು. युध (संप्रहारे) "मक्" (उ० १-१४२) ।

युध्यमान ಯುಧ್ಯಮಾನ (वि०) ಯುದ್ಧಮಾಡುತ್ತಿರುವ. युध (संप्रहारे) "शानच्" (३-२-१२४)। "युध्यमाना हयारूढा देवानामपि दुर्जयाः" हितो० ३-८५।

युयुत्सा ಯುಯುತ್ಸಾ (स्त्री०) ಯುದ್ಧಮಾಡುವ ಆಸೆ, ಯುದ್ಧದ ಅಪೇಕ್ಷೆ. योद्धुमिच्छा—युध (संप्रहारे)+सन् "अः" (३-३-१०२)। "सपदि ककुभामीशनभ्यागमत्स युयुत्सया" कुमा० १६-४१।

युयुत्सु ಯುಯುತ್ಸು (पुं०) 1. ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನ ದಾಸಿಯ ಮಗ. (वि०) 2. ಯುದ್ಧ ಮಾಡಲು ಅಪೇಕ್ಷೆಯುಳ್ಳವನು. योद्धुमिच्छुः—युध (संप्रहारे) + सन् "उः" (३-२-१६८)। "धर्मक्षेत्रे कुरुक्षेत्रे समवेता युयुत्सवः। मामकाः पाण्डवाश्चैव किमकुर्वत सञ्जय" गीता १-१। "युयुत्सुनेव कवचं किमामुक्तमिदं त्वया" किरा० ११-१५।

युयुधान ಯುಯುಧಾನ (पुं०) 1. ಯದುವಂಶದ ಸತ್ಯಕನ ಮಗ ಸಾತ್ಯಕಿ. "शैनेयस्तु शिनेर्नप्ता युयुधानश्च सात्यकिः" त्रिकाण्ड०। ಇವನು ಮರುತ್ತುಗಳ ಅಂಶದಿಂದ ಜನಿಸಿದವನು. ಕೌರವರೊಡನೆ ಪಾಂಡವರು ಸಂಧಿ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಕೂಡದೆಂದೂ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಜಯಿಸಬೇಕೆಂದೂ ಇವನು ಸಂಧಿಯ ಪ್ರಯತ್ನವನ್ನು ತಡೆದನು. 2. ಇಂದ್ರ. 3. ಕ್ಷತ್ರಿಯ. 4. ಭಟ, ಯೋಧ.

युवखलति ಯುವಖಲತಿ (वि०) 1. ಬಕ್ಕತರುಣ, ಪಟ್ಟೆ ತಲೆಯ ತರುಣ. युवा खलतिः। (स्त्री०) **–खलती –ಖಲತೀ.** 2. ಪಟ್ಟೆ ತಲೆಯ ಹೆಂಗಸು.

युवति ಯುವತಿ (स्त्री०) 1. ಪ್ರಾಯದ ಹೆಂಗಸು. युवन् "तिः" (४-१-७७)। "हिमऋतावपि ताः स्म भृशस्विदो युवतयः सुतरामुपकारिणि" माघ० ६-६। 2. ಯಾವುದಾದರೂ ಹೆಣ್ಣು ಪ್ರಾಣಿ.

युवती ಯುವತೀ (स्त्री०) 1. ಪ್ರಾಯದ ಹೆಂಗಸು. यु (मिश्रणेऽमिश्रणे च) "शतृ" (३-२-१२४)। "ङीप्" (४-१-६)। "वियुवतीर्युवतीः शिशिरानिलः" माघ० ६-६२। 2. ಯಾವುದಾದರೂ ಹೆಣ್ಣು ಪ್ರಾಣಿ.

युवन् ಯುವನ್ (पुं०) 1. ಪ್ರಾಯದ ಹುಡುಗ, ಹದಿನಾರು ವರ್ಷ ಮೀರಿದ ತರುಣ. यु (मिश्रणेऽमिश्रणे च) "कनिन्" (उ० १-१५४)। युवा युवानौ युवानः। "यस्यामसेवन्त नमद्वलीकाः समं वधूभिर्वलभीर्युवानः" माघ० ३-५३। "आषोडशाद्भवेद्बालः ततस्तरुण उच्यते"। (वि०) 2. ಸ್ವಭಾವವಾಗಿ ಶಕ್ತಿವಂತನಾದ. 3. ಶ್ರೇಷ್ಠ, ಉತ್ತಮ. "युवा स्यात्तरुणे श्रेष्ठे निसर्गबलशालिनि" मेदि०।

युवराज ಯುವರಾಜ (पुं०) ರಾಜಕುಮಾರ, ಅರಸಿನ ಮಗ. युवा चासौ राजा च। "निसर्गसंस्कारविनीत इत्यसौ नृपेण चक्रे युवराजशब्दभाक्" रघु० ३-३५।

युष्मद् ಯುಷ್ಮದ್ (त्रि०) ನೀನು ಎಂಬ ಅರ್ಥಕೊಡುವ ಒಂದು ಸರ್ವನಾಮ ಪದ, ಕ್ರಿಯಾಪದದ ಮಧ್ಯಮ ಪುರುಷದ ಒಂದು ಕರ್ತೃಪದ. ಲಿಂಗತ್ರಯದಲ್ಲಿಯೂ ಇದರ ರೂಪ ಸಮಾನವಾದುದು. युष्मद् "त्व" आदेशः (७-२-९४)।

त्वम्	युवाम्	यूयम्।
त्वाम्, त्वा	युवाम्, वाम्	युष्मान्, वः।
त्वया	युवाभ्याम्	युष्माभिः।
तुभ्यम्, ते	युवाभ्याम्, वाम्	युष्मभ्यम्, वः।
त्वत्	युवाभ्याम्	युष्मत्।
तव, ते	युवयोः, वाम्	युष्माकम्, वः।
त्वयि	युवयोः	युष्मासु।

"त्वमेव हव्यं होता च भोज्यं भोक्ता च शाश्वतः" कुमा० २-१५। "त्वामामनन्ति प्रकृतिं पुरुषार्थप्रवर्तिनीम्" कुमा० २-१३। "त्वया साधु समारम्भि नवे वयसि यत्तपः" किरा० ११-१०। "नमस्त्रिमूर्तये तुभ्यं प्राक्सृष्टेः केवलात्मने" कुमा० २-४। "स चिन्तयत्येव भियस्त्वदेष्यतीः" किरा० १-२३। "तवैव संकल्पकलांशतः क्वचित् समर्थवादाः परमेष्ठिनामपि"

यादः १४-३९। "त्वयि नस्तिष्ठते प्रीतिस्तुभ्यं तिष्ठामहे वयम्" भट्टि० ८-१२। ಬಹುವಚನ ವಿವಕ್ಷೆಯಿರುವಾಗ ಸಮಾಸದ ಆದಿಯಲ್ಲಿ ಈ ರೂಪವಿರುವುದು. युष्मच्छाला, युष्मत्पुत्रः, युष्मच्छासनम् ಇತ್ಯಾದಿ.

युष्मदीय ಯುಷ್ಮದೀಯ (वि०) ನಿಮ್ಮ ಸಂಬಂಧವಾದ. युवयोः युष्माकं वा अयम् "छः" (४-३-१)।

युष्मादृश् ಯುಷ್ಮಾದೃಶ್ (वि०) ನಿಮ್ಮಂತಹ, ನಿಮಗೆ ಸಮಾನವಾಗಿರುವ. यूयमिव पश्यति— युष्मद् + दृशिर् (प्रेक्षणे) "क्विन्" (३-२-६०)। सूत्रे चकारात् "कञ्" च। **युष्मादृशः ಯುಷ್ಮಾದೃಶಃ.**

यूक ಯೂಕ (पुं०) ಹೇನು, ಕೂರೆ. यौति—यु (मिश्रणेऽमिश्रणे च) "कन्" (उ० ३-४७)। स्त्रियां "टाप्" (४-१-४)। **यूका ಯೂಕಾ.** "स्वेदजं दंशमशकं यूकामक्षिकमत्कुणम्" मनु० १-४५।

यूति ಯೂತಿ (स्त्री०) ಮಿಶ್ರಣ, ಬೆರಕೆ. यु (मिश्रणेऽमिश्रणे च) "क्तिन्" (३-३-९७)। दीर्घश्च निपा०।

यूथ ಯೂಥ (पुंन०) ತಿರ್ಯಕ್ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಗುಂಪು, ಪಶುಪ್ರಾಣಿಗಳು ಮತ್ತು ಹಕ್ಕಿಗಳ ಸಮೂಹ. यौति — यु (मिश्रणे) "थक्" (उ० २-१२)। निपा०। "वृन्दे तिरश्चां यूथोऽस्त्री" वैज०। "यूथानि सञ्चार्य रविप्रतप्तः शीतं दिवा स्थानमिव द्विपेन्द्रः" शाकु० ५-५।

यूथनाथ ಯೂಥನಾಥ (पुं०) ಸಲಗ, ಕಾಡಾನೆಗಳ ಗುಂಪಿಗೆ ಮುಖಂಡವಾದ ಆನೆ. यूथस्य हस्तिबृन्दस्य नाथः। **–पः –ಪಃ, –पतिः –ಪತಿಃ.** यूथान् पाति यूथानां पतिर्वा।

यूथिका ಯೂಥಿಕಾ (स्त्री०) 1. ಕಾಡುಮಲ್ಲಿಗೆ. यूथमस्त्यस्याः "ठन्" (५-२-११५)। "उद्यानानां नवजलकणैर्यूथिकाजालकानि" मेघ० १-२६। 2. ದೊಡ್ಡ ಗೋರಂಟಿ ಮರ. "यूथिकाम्लानके पुष्पविशेषेऽपि च योषिति" मेदि०।

यूथी ಯೂಥೀ (स्त्री०) ಕಾಡುಮಲ್ಲಿಗೆ. यूथमस्त्यस्य "अच्" (५-२-१२७)।

यूप ಯೂಪ (पुं०) 1. ಯಾಗದ ಪಶುವನ್ನು ಕಟ್ಟುವ ಕಂಬ. यु (मिश्रणे) "पः" दीर्घश्च (उ० ३-२७)। "ग्रामेष्वात्मविसृष्टेषु यूपचिह्नेषु यज्वनाम्" रघु० १-४४। 2. ಜಯಸ್ತಂಭ. "अष्टादशद्वीपनिखातयूपः" रघु० ६-३८।

यूपकटक ಯೂಪಕಟಕ (पुं०) ಯಾಗದ ಪಶುವನ್ನು ಕಟ್ಟುವ ಕಂಬದ ತುದಿಯಲ್ಲಿರುವ ಬಳೆ. यूपस्य कटकः। "चषालो यूपकटकः" अम०।

यूपाग्र ಯೂಪಾಗ್ರ (न०) ಯಜ್ಞಪಶು ಸ್ತಂಭದ ಕೊನೆಯ ಭಾಗ.

यूष ಯೂಷ (न०) ಮಾಂಸದ ಸಾರು.

येन ಯೇನ (अव्य०) 1. ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ. "किं तत् येन मनो हर्तुमलं स्यातां न शृण्वताम्" रघु० १५-६४। 2. ಯಾವುದರ ಮೂಲಕ. 3. ಯಾವುದರಿಂದ. "येनापविद्धसलिलः स्फुटनागसद्मा देवासुरैरमृतमम्बुनिधिर्ममन्थे" किरा० ५-३०। ಇತ್ಯಾದಿ. 4. ಅದರಿಂದ. "दर्शय तं चोरसिंहं येन व्यापादयामि" पञ्चतं० ४।

योक्तृ ಯೋಕ್ತೃ (वि०) 1. ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಸುವವನು, ಒಟ್ಟುಗೂಡಿಸುವವನು. युजिर् (योगे) "तृच्" (३-१-१३३)। 2. ಎತ್ತಿನ ಕತ್ತಿಗೆ ನೊಗವಿಟ್ಟು ಕಟ್ಟುವವನು. 3. ಸಾರಥಿ, ಗಾಡಿ ನಡೆಸುವವನು.

योक्त्र ಯೋಕ್ತ್ರ (न०) 1. ನೇಗಿಲಿನ ನೊಗಕ್ಕೆ ಕಟ್ಟುವ ಹಗ್ಗ. 2. ಎತ್ತಿನ ಕೊರಳಿಗೆ ನೊಗವನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಕಟ್ಟುವ ಹಗ್ಗ. युज्यतेऽनेन — युजिर् (योगे) "ष्ट्रन्" (३-२-१८२)। 3. ದನಕರುಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿಹಾಕುವ ಹಗ್ಗ.

योग ಯೋಗ (पुं०) 1. ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರುವುದು, ಸಂಧಿಸುವುದು, ಪರಸ್ಪರ ಸಮಾಗಮ. युजिर् (योगे) भावे "घञ्" (३-३-१८)। "श्रियमतिशयिनां समेत्य जग्मुः गुणमहतां महते गुणाय योगः" किरा० १०-२५। 2. ಮಿಶ್ರಣ, ಬೆರಕೆ, ಒಟ್ಟುಗೂಡಿಸುವುದು. 3. ಉಪಾಯ, ಸಾಧನ. 3(a). ಸಂಬಂಧ. "तमङ्कमारोप्य शरीरयोगजैः सुखैर्निषिञ्चन्तमिवामृतं त्वचि" रघु० ३-२६। 4. ಧ್ಯಾನ, ಧ್ಯೇಯವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಸ್ಥಿರವಾಗಿರಿಸುವುದು. युज (समाधौ) भावे "घञ्" (३-३-१८)। "वार्धके मुनिवृत्तीनां योगेनान्ते तनुत्यजाम्" रघु० १-६। ಇದು ಯೋಗದ ಎಂಟು ಅಂಗಗಳಲ್ಲೊಂದು. 5. ಯುಕ್ತಿ, ಉಪಾಯ, ತಂತ್ರ. 6. ಸನ್ನಾಹ, ಸಿದ್ಧತೆ, ಸಜ್ಜು. 7. ಸಾಮ ದಾನ ಮೊದಲಾದ ಉಪಾಯ. "तन्त्रावापविदा योगैर्मण्डलान्यधितिष्ठता" माघ० २-८८। 8. ನೊಗ. 9. ಕವಚಧಾರಣೆ, ಅಂಗಿ ತೊಡುವುದು. 10. ಅಪೂರ್ವ ಧನಲಾಭ, ಹೊಸ ಸಂಪಾದನೆ. 11. ಪ್ರಯತ್ನ. "इन्द्रियाणां जये योगं समातिष्ठेद्दिवानिशम्" मनु० ७-४४।

12. ಮೂಲಿಕೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ ಮಾಡುವ ಸ್ತಂಭನಾದಿ ಪ್ರಯೋಗ, ಮಂತ್ರಪ್ರಯೋಗ. 13. ದೇಹದಾರ್ಢ್ಯ. 14. ಔಷಧ. 14(a). ವಿಶ್ವಾಸಘಾತಕ, ನಂಬಿದವನಿಗೆ ದ್ರೋಹಮಾಡುವವನು. 15. ಧನ, ಐಶ್ವರ್ಯ, ಸಂಪತ್ತು. 16. ಪ್ರಯೋಗ, ಉಪಯೋಗಿಸುವುದು, ಬಳಸುವುದು. "सुरगज इव दन्तैः भग्नदैत्यासिधारैः नय इव पणबन्धव्यक्तयोगैरुपायैः" रघु० १०-८६। 17. (ಜ್ಯೋತಿಷದಲ್ಲಿ) ವಿಷ್ಕಂಭ ಮೊದಲಾದ ಇಪ್ಪತ್ತೇಳು ಯೋಗಗಳು. (1) ವಿಷ್ಕಂಭ (2) ಪ್ರೀತಿ (3) ಆಯುಷ್ಮಾನ್ (4) ಸೌಭಾಗ್ಯ (5) ಶೋಭನ (6) ಅತಿಗಂಡ (7) ಸುಕರ್ಮ (8) ಧೃತಿ (9) ಶೂಲ (10) ಗಂಡ (11) ವೃದ್ಧಿ (12) ಧ್ರುವ (13) ವ್ಯಾಘಾತ (14) ಹರ್ಷಣ (15) ವಜ್ರ (16) ಸಿದ್ಧಿ (17) ವ್ಯತೀಪಾತ (18) ವರೀಯಾನ್ (19) ಪರಿಘ (20) ಶಿವ (21) ಸಿದ್ಧ (22) ಸಾಧ್ಯ (23) ಶುಭ (24) ಶುಕ್ಲ (25) ಬ್ರಹ್ಮ (26) ಐಂದ್ರ ಮತ್ತು (27) ವೈಧೃತಿ ಇವು ಇಪ್ಪತ್ತೇಳು ಯೋಗಗಳು. 18. ತಿಥಿ, ವಾರ ಮತ್ತು ನಕ್ಷತ್ರಗಳ ಸಂಬಂಧದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಅಮೃತಾದಿ ಯೋಗಗಳು. 19. (ಸೂರ್ಯನನ್ನುಳಿದು) ಗ್ರಹಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಚಂದ್ರನ ಸಂಚಾರದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಯೋಗ. अनफा सुनफा ಮತ್ತು दुरुधरा ಎಂದು ಈ ಯೋಗಗಳು ಮೂರು. "हित्वार्कं सुनफाऽनफा दुरुधराः स्वान्त्योभयस्थैर्ग्रहैः शीतांशोः" बृह० १३-३। "दधतेव योगमुभयग्रहान्तरस्थितिकारितं दुरुधराख्यमिन्दुना" माघ० १३-२२। 20. ಲಗ್ನ ಮೊದಲಾದ ಹನ್ನೆರಡು ಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ಗ್ರಹಗಳ ಪರಸ್ಪರ ಸಂಬಂಧದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ರಾಜಯೋಗ, ನಾಭಸಯೋಗ ಇತ್ಯಾದಿ. 21. ಚಿತ್ತವೃತ್ತಿನಿರೋಧ, ಇತರ ಎಲ್ಲಾ ವಿಷಯಗಳಿಂದಲೂ ಮನಸ್ಸನ್ನು ತಡೆಯುವುದು. "योगश्चित्तवृत्तिनिरोधः" पा० यो० सू०। ಚಿತ್ತವೃತ್ತಿ ನಿರೋಧರೂಪವಾದ ಈ ಯೋಗದಿಂದ ಪರಿಶುದ್ಧವಾದ ಆತ್ಮಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರವೂ ಪರಮಾತ್ಮಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರವೂ ಆಗುವುವು. ಈ ಜೀವಾತ್ಮ-ಪರಮಾತ್ಮ ಸಂಯೋಗವೇ ಯೋಗವು. "संयोगो योग इत्युक्तो जीवात्मपरमात्मनोः" याज्ञ०। ಜೀವಾತ್ಮರು ಪರಮಾತ್ಮಸಮರಾಗಿ ಮೋಕ್ಷದಲ್ಲಿರುವರೆಂದೂ ಸರ್ವ ಪ್ರಪಂಚಸಂಬಂಧವನ್ನೂ ತ್ಯಜಿಸಿ ಜೀವಾತ್ಮನು ತನ್ನ ಸ್ವರೂಪದಲ್ಲಿ ಶಾಶ್ವತವಾಗಿ ನಿಲ್ಲುವುದೇ ಮೋಕ್ಷವೆಂದೂ ಈ ಯೋಗದರ್ಶನಕಾರರಾದ ಪತಂಜಲಿಮಹರ್ಷಿಯ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಈ ಯೋಗಕ್ಕೆ (1) यमः (2) नियमः (3) आसनम् (4) प्राणायामः (5) प्रत्याहारः (6) धारणा (7) ध्यानम् ಮತ್ತು (8) समाधिः ಎಂದು ಎಂಟು ಅಂಗಗಳು ಇರುವುವು. [ಇವುಗಳ ಅರ್ಥವನ್ನು ಆಯಾ ಪದಗಳಲ್ಲಿ ನೋಡಿ]. ಚಿತ್ತವೃತ್ತಿ ನಿರೋಧರೂಪವಾದ ಈ ಯೋಗವು ರಾಜಯೋಗ ಮತ್ತು ಹಠಯೋಗಗಳೆಂದು ಎರಡು ವಿಧ. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ರಾಜಯೋಗವು ಪತಂಜಲಿ ಮಹರ್ಷಿಯಿಂದ ಉಕ್ತವಾದುದು. ಹಠಯೋಗವು ತಂತ್ರ ಶಾಸ್ತ್ರೋಕ್ತವಾದುದು. कर्मयोगः ज्ञानयोगः ಮತ್ತು भक्तियोगः ಎಂದು ಯೋಗ (ಉಪಾಯ) ವು ಮತ್ತೆ ಮೂರು ವಿಧ. "योगास्त्रयो मया प्रोक्ता नृणां श्रेयोविधित्सया। ज्ञानं कर्म च भक्तिश्च नोपायोऽन्योऽस्ति कुत्रचित्" भाग० ११-२०। "स्वधर्मस्थो यजन् यज्ञैः अनाशीः काम उद्धव। न याति स्वर्गनरकौ यद्यन्यन्न समाचरेत्। अस्मिल्लोके वर्तमानः स्वधर्मस्थोऽनघः शुचिः। ज्ञानं विशुद्धमाप्नोति मद्भक्तिं वा यदृच्छया" भाग० ११-२०। 22. ಶಬ್ದದ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಒಂದು ಶಕ್ತಿ, ಪದದ ಅವಯವ ಶಕ್ತಿ. ಅಭಿಧಾ ವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಅರ್ಥಕೊಡುವ ಶಬ್ದವು (1) ರೂಢ (2) ಯೋಗ ಮತ್ತು (3) ಯೋಗರೂಢವೆಂದು ಮೂರು ವಿಧ. (1) (ಶಬ್ದದ) ಕೇವಲ ಸಮುದಾಯ ಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಅರ್ಥಕೊಡುವ ಶಬ್ದವು ರೂಢವೆನಿಸುವುದು. **ಉದಾ :** डित्थः डवित्थः ಇತ್ಯಾದಿ. (2) ಕೇವಲ ಅವಯವಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಅರ್ಥಕೊಡುವ ಶಬ್ದವು ಯೋಗವೆನಿಸುವುದು. **ಉದಾ :** पाठकः पाचकः ಇತ್ಯಾದಿ. ಇಲ್ಲಿ ಅರ್ಥವು ಧಾತು ಮತ್ತು ಪ್ರತ್ಯಯಗಳ ಶಕ್ತಿಯಿಂದುಂಟಾಗುವುದು. ಇದು ಕೇವಲ ಅವಯವಾರ್ಥ. (3) ಶಬ್ದಸಮುದಾಯ ಮತ್ತು ಅವಯವ ಶಕ್ತಿಗಳಿಂದ ಅರ್ಥಕೊಡುವ ಶಬ್ದವು ಯೋಗರೂಢವೆನಿಸುವುದು. **ಉದಾ :** पङ्कजम्। ಪಂಕದಲ್ಲಿ ಮಂಡೂಕ ಮೊದಲಾದುವು ಹುಟ್ಟಿದರೂ ಶಬ್ದದ ಅವಯವ ಮತ್ತು ಸಮುದಾಯಶಕ್ತಿಗಳು ಕಮಲ ರೂಪವಾದ ಅರ್ಥದಲ್ಲೇ ಇರುವುದರಿಂದ पङ्कज ಶಬ್ದವು ಯೋಗರೂಢ. 23. ಸಾಮರ್ಥ್ಯ, ಪ್ರಭಾವ, ಮಹಿಮೆ.

योगक्षेम ಯೋಗಕ್ಷೇಮ (ನ.೦) ಹೊಸ ಸಂಪಾದನೆ ಮತ್ತು ಅದರ ರಕ್ಷಣೆ. योगश्च क्षेमं च अनयोः समाहारः। "अलब्धस्य लाभो योगः (स्यात्) क्षेमं तत्परिरक्षणम्"। "अनन्याश्चिन्तयन्तो मां ये जनाः पर्युपासते। तेषां नित्याभियुक्तानां योगक्षेमं वहाम्यहम्" गीता ९-२२। ಹೊಸದಾಗಿ ಲಭಿಸಿದ ಧನವು ಯೋಗ. ಅದರ ಸಂರಕ್ಷಣೆಯು ಕ್ಷೇಮ. ಇದು ಯೋಗಕ್ಷೇಮ. ಇದರಂತೆಯೇ ಪರಮಾತ್ಮಪ್ರಾಪ್ತಿಯು ಯೋಗವಾಗುವುದು. ಪರಮಾತ್ಮ

ಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾದನಂತರ ಅಪುನರಾವೃತ್ತಿರೂಪವಾದ ಮೋಕ್ಷವು ಕ್ಷೇಮವಾಗುವುದು. योगक्षेमं वहाम्यहम् ಎಂಬ ಗೀತಾಚಾರ್ಯನ ಸೂಕ್ತಿಗೆ ಇದೇ ಅರ್ಥ.

योगचक्षुस् ಯೋಗಚಕ್ಷುಸ್ (ಪುಂ) ವಿಪ್ರ, ಪ್ರಥಮ ವರ್ಣದವನು.

योगचूर्ण ಯೋಗಚೂರ್ಣ (ನಂ) ಮಂತ್ರಿಸಿದ ಪುಡಿ. ಜನರನ್ನು ವಶಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ತಯಾರಿಸುವ ಮಂಕು ಬೂದಿ. "कल्पितमनेन योगचूर्णमिश्रितमौषधं चन्द्रगुप्ताय" मुद्रा० २।

योगनिद्रा ಯೋಗನಿದ್ರಾ (ಸ್ತ್ರೀಂ) 1. ಪ್ರಳಯಕಾಲವಲ್ಲಿ ಪರಮಾತ್ಮನ ಯೋಗದಶೆ, ಪ್ರಳಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪರಮೇಶ್ವರನು ಸಕಲ ಜೀವರಾಶಿಗಳನ್ನೂ ತನ್ನ ಉದರದಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಿಕೊಂಡು ಮಾಡುವ ನಿದ್ರೆ, ಪ್ರಳಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪರಮಾತ್ಮನು ಅಂತರ್ಮುಖನಾಗಿರುವಿಕೆ. योगरूपा निद्रा। योगो मनसो विषयान्तरव्यावृत्तिः तद्रूपा निद्रा। "योगनिद्रान्तविशदैः पावनैरवलोकनैः" रघु० १०-१४। 2. ಎಚ್ಚರ ಮತ್ತು ನಿದ್ರೆ ಇವುಗಳ ಮಧ್ಯದ ಅವಸ್ಥೆ, ಜಾಗ್ರದವಸ್ಥೆ ಮತ್ತು ಸುಷುಪ್ತ್ಯವಸ್ಥೆ ಇವುಗಳ ಮಧ್ಯದ ಅವಸ್ಥೆ, ಸಮಾಧ್ಯವಸ್ಥೆ. "ब्रह्मज्ञानाभ्यसनविधिना योगनिद्रां गतस्य" भर्तृ० ३-९८।

योगपट्ट ಯೋಗಪಟ್ಟ (ನಂ) ಯೋಗಾಭ್ಯಾಸ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಬೆನ್ನು ಮತ್ತು ಮೊಣಕಾಲುಗಳನ್ನು ಬಳಸಿ (ಸುತ್ತಿ) ಕಟ್ಟುವ ವಸ್ತ್ರ. योगाभ्यासार्थं पट्टम्। "पृष्ठजान्वोः समायोगे वस्त्रं वलयवद् दृढम्। परिवेष्टच यद्बध्वंज्ञुः तिष्ठेत्तद्योगपट्टकम्"।

योगपीठ ಯೋಗಪೀಠ (ನಂ) ಯೋಗಾಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ತಕ್ಕ ಆಸನ. योगयोग्यमासनम्।

योगमाया ಯೋಗಮಾಯಾ (ಸ್ತ್ರೀಂ) 1. ಪರಮಾತ್ಮನ ಜಗತ್ಸೃಷ್ಟಿಶಕ್ತಿ. 2. ಪರಮಾತ್ಮನ ಅನಿರ್ವಚನೀಯವಾದ ಒಂದು ಶಕ್ತಿ, ಮನುಷ್ಯ ಮೊದಲಾದ ಆಕಾರವನ್ನು ಹೊಂದುವ ಒಂದು ಶಕ್ತಿ. "नाहं प्रकाशः सर्वस्य योगमायासमावृतः। मूढोऽयं नाभिजानाति लोको मामजमव्ययम्" गीता ७-२५। 3. ದುರ್ಗಾದೇವಿ. योग एव माया। "ततश्च शौरिर्भगवत्प्रचोदितः सुतं समादाय स सूतिकागृहात्। यदा बहिर्गन्तुमियेष तर्ह्यजा या योगमायाजनि नन्दजायया" भाग० १०-३-४७।

योगरूढ ಯೋಗರೂಢ (ಪುಂ) ಅವಯವಶಕ್ತಿ ಮತ್ತು ಸಮುದಾಯಶಕ್ತಿಗಳಿಂದ ಅರ್ಥಕೊಡುವ ಶಬ್ದ. योगश्च रूढिश्च योगरूढी—तौ स्तोऽस्य "अच्" (५-२-१२७)। ಯೋಗ ಮತ್ತು ರೂಢಿಗಳ ಪರಸ್ಪರ ಸಹಕಾರದಿಂದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ಪದವು ಯೋಗರೂಢ. पङ्कज ಪದವು पङ्काज्जायते ಎಂಬ ಅವಯವ ಶಕ್ತಿಯಿಂದಲೂ ಪಂಕದಲ್ಲೇ ಹುಟ್ಟುವುದೆಂಬ ರೂಢಿಯಿಂದಲೂ ಕಮಲ ರೂಪವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದರಿಂದ पङ्कज ಪದವು ಯೋಗರೂಢ.

योगरूढि ಯೋಗರೂಢಿ (ಸ್ತ್ರೀಂ) ಶಬ್ದದ ಅವಯವ ಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಸಮುದಾಯ ಶಕ್ತಿ. ಇದು ಅಭಿಧಾ ವೃತ್ತಿಯ ಒಂದು ಭೇದ. योगेन सहिता रूढिः। पङ्कज ಪದದಲ್ಲಿ ಪಂಕದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಕಮಲರೂಪವಾದ ಅರ್ಥವೇ ರೂಢಿಯಾಗಿರುವುದು. ಇಲ್ಲಿ ಅವಯವಶಕ್ತಿ ಮತ್ತು ಸಮುದಾಯಶಕ್ತಿಗಳೆರಡರಿಂದಲೂ ಕಮಲ ರೂಪವಾದ ರೂಢ್ಯರ್ಥಬೋಧವುಂಟಾಗುವುದರಿಂದ ಈ ಪದವು ಯೋಗರೂಢ. ಈ ಪದದಲ್ಲಿ ಈ ಅರ್ಥವು ರೂಢಿ. यत्र योगार्थान्वितरूढयर्थविबोधः तत्र सर्वत्र योगरूढिः।

योगवाह ಯೋಗವಾಹ (ಪುಂ) ಅನುಸ್ವಾರ ವಿಸರ್ಗ ಜಿಹ್ವಾಮೂಲೀಯ ಮತ್ತು ಉಪಧ್ಮಾನೀಯ. योगं वर्णान्तरेण संबन्धं वाहयति—वह (प्रापणे+णिच् "अण्" (३-२-१)।

योगवाहिन् ಯೋಗವಾಹಿನ್ (ಪುಂ) 1. ಪಾದರಸ. 2. ಅಮ್ಲತೆಯನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸುವ ಕ್ಷಾರ. (ನಂ) 3. ಜೇನುತುಪ್ಪ.

योगसार ಯೋಗಸಾರ (ಪುಂ) ಸಕಲ ರೋಗಗಳನ್ನೂ ನಿವಾರಿಸುವ ಉಪಾಯ. योगस्य औषधप्रयोगस्य सारः।

योगसूत्र ಯೋಗಸೂತ್ರ (ನಂ) ಪತಂಜಲಿಮಹರ್ಷಿ ಪ್ರಣೀತವಾದ ಯೋಗಶಾಸ್ತ್ರದ ಸೂತ್ರಗಳು.

योगारूढ ಯೋಗಾರೂಢ (ವಿಂ) ಯೋಗಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿದವನು. ಆತ್ಮವ್ಯತಿರಿಕ್ತವಾದ ಪ್ರಾಕೃತ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿಯೂ ತತ್ಸಂಬಂಧವಾದ ಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಿ ಆತ್ಮಾವಲೋಕನ ಮಾಡುವವನು ಯೋಗಾರೂಢನಾಗುತ್ತಾನೆ. "यदा हि नेन्द्रियार्थेषु न कर्मस्वनुषज्जते। सर्वसंकल्पसंन्यासी योगारूढस्तदोच्यते" गीता ६-४।

योगासन ಯೋಗಾಸನ (ನಂ) ಯೋಗಾಭ್ಯಾಸಕ್ಕಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವ ಅಂಗವಿನ್ಯಾಸ, ಬ್ರಹ್ಮಾಸನ, ಧ್ಯಾನಾಸನ. योगसाधनमासनम्। ಪದ್ಮಾಸನ, ಸ್ವಸ್ತಿಕಾಸನ,

ಕುಕ್ಕುಟಾಸನ, ಕೂರ್ಮಾಸನ, ಧನುರಾಸನ, ವೀರಾಸನ ಇತ್ಯಾದಿ. "ध्यानयोगासने ब्रह्मासनम्" अम०। "इत्युक्त्वा सर्व एवास्थुः बद्ध्वा योगासनानि ते" भट्टि० ७-७७। [ಆಸನಗಳ ವಿವರಕ್ಕೆ "ಹಠಯೋಗ ಪ್ರದೀಪಿಕಾ" ಪ್ರಥಮೋಪದೇಶ ನೋಡಿ.]

योगिन् ಯೋಗಿನ್ (पुं०) 1. ಜಿತೇಂದ್ರಿಯನಾಗಿ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲೇ ಚಿತ್ತವನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸಿ ಲೌಕಿಕವಿಷಯಗಳಾವುದರಲ್ಲೂ ಆಸೆಯನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಿದವನು, ಸ್ವರ್ಣ ಲೋಷ್ಟ ಗೃಹ ವನ ಮುಂತಾದ ಎಲ್ಲಾ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲೂ ಸಮಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳ ಸಂನ್ಯಾಸಿ. युज (समाधौ) "घिनुण्" (३-२-१४२)। "स्वर्णे लोष्टे गृहेऽरण्ये सुस्निग्धे चन्दने तथा। समताभावना यस्य स योगी परिकीर्तितः" ब्रह्मवै०। 2. ಸುಖವಾಗಲಿ ದುಃಖವಾಗಲಿ ತನ್ನಂತೆಯೇ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಸಮಾನವಾದುದೆಂದು ತಿಳಿಯುವವನು. "आत्मौपम्येन सर्वत्र समं पश्यति योऽर्जुन। सुखं वा यदि वा दुःखं स योगी परमो मतः" गीता ६-३२। 3. ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನವುಳ್ಳವನು, ಪರಮಾತ್ಮನ ಧ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ನಿರತನಾದವನು. "त्वमेव साक्षात्करणीय इत्यतः किमस्ति कार्यं गुरु योगिनामपि" माघ० १-३१। 4. ಮಾಂತ್ರಿಕ, ಮಾಟಗಾರ. 5. ವಿಷ್ಣು. ಅಘಟಿತಾರ್ಥ ಘಟನರೂಪವಾದ ಪ್ರಭಾವವಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು. "योगोऽह्य-घटितार्थस्य घटनं तेन सर्वदा। यस्यास्ति नित्यसंबन्धः स योगी परिकीर्तितः" इति निरुक्तिः। "भारभृत् कथितो योगी" वि० स०। (स्त्री०) –नी –ನೀ. 1. ದುರ್ಗಾದೇವಿ. 2. ಮಾಟಗಾರ್ತಿ, 3. ಧ್ಯಾನಾಸಕ್ತಳಾದ ಹೆಂಗಸು, ಯೋಗಾಭ್ಯಾಸ ಮಾಡಿದ ಹೆಂಗಸು.

योगीश ಯೋಗೀಶ, –ईश्वर –ಈಶ್ವರ (पुं०) 1. ಯೋಗಿರಾಜ, ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ಯೋಗಿ, ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ತಪಸ್ವಿ. योगिनाम् ईशः ईश्वरो वा। 2. ಯಾಜ್ಞವಲ್ಕ್ಯಮುನಿ.

योगीश्वरी ಯೋಗೀಶ್ವರೀ (स्त्री०) ದುರ್ಗಾದೇವಿ.

योगेश्वर ಯೋಗೇಶ್ವರ (पुं०) 1. ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ. योगानाम् ईश्वरः। "यत्र योगेश्वरः कृष्णो यत्र पार्थो धनुर्धरः। तत्र श्रीर्विजयो भूतिः ध्रुवा नीतिर्मतिर्मम" गीता १८-७८। "योगेश्वरो युवतिभिः सह मोदमानः" याद० २४-८७। 2. ಶಿವ, ಪರಮೇಶ್ವರ. "नमस्ते भगवन् देव नमस्ते भक्तवत्सल। योगेश्वर नमस्तेऽस्तु नमस्ते विश्वसंभव" भा० अनु०। –ईश्वरी –ಈಶ್ವರೀ. ದುರ್ಗಾದೇವಿ.

योगेष्ट ಯೋಗೇಷ್ಟ (न०) ಸೀಸಲೋಹ. योगाय योजनाय इष्टम्। "नागसीसकयोगेष्टवप्राणि" अम०।

योग्य ಯೋಗ್ಯ (पुं०) 1. ಪುಷ್ಯ ನಕ್ಷತ್ರ. युज्यते—युजिर् (योगे) "ण्यत्" (३-१-१२४)। "योग्यः सिद्धश्च पुष्यः स्यात्" वैज०। (न०) 2. ವಾಹನ, ಗಾಡಿ, ರಥ. "वाहनं वाह्यधोरणे। योग्यं चास्मिन् चक्रयुते" वैज०। 3. ಕ್ಷೀರ, ಹಾಲು. "गव्यं ज्येष्ठं मधुक्षीरं योग्यम्" वैज०। 4. ಯಂತ್ರ. 5. ಚಂದನ, ಗಂಧ. 6. ಅಪೂಪ, ರೊಟ್ಟಿ. 7. ಅಭ್ಯಾಸ. 8. ಋದ್ಧಿಯೆಂಬ ಒಂದು ಗಂದಿಗರ ವಸ್ತು. "योग्यमृद्धिः सिद्धिलक्ष्म्यौ" अम०। (वि०) 9. ನಿಪುಣ, ಸಮರ್ಥ, ಪ್ರವೀಣ. 10. ಶಕ್ತ, ಸಮರ್ಥ. 11. ಅರ್ಹನಾದ, ಯುಕ್ತನಾದ, ಒಪ್ಪುವ, ಹೊಂದಿಕೆಯುಳ್ಳ. "योग्यैर्व्रजद्भिः नृपजां वरीतुं वीरै-रनर्हैः प्रसभेन हर्तुम्" नैष० १०-३। 12. ಯೋಗಾಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಅರ್ಹನಾದವನು. योगाय प्रभवति "यत्" (५-१-१०२)। 13. ಉಪಾಯವನ್ನು ಅರಿತವನು. (स्त्री०) –ग्या –ಗ್ಯಾ. 14. ಅಭ್ಯಾಸ. 15. ಸೂರ್ಯನ ಪತ್ನಿ. 16. ಪುಣ್ಯ. 17. ಭೂಮಿ. "योग्यं क्लीबेऽपूप-यानचन्दनाभ्यासवाचकम्। प्रवीणोपायवच्छक्तयोगार्हे-ष्वप्ययं त्रिषु" नानार्थर०। "योग्यः प्रवीणयोगार्हो-पायिशक्तेषु वाच्यवत्। क्लीबमृद्ध्यौषधे पुष्ये ना स्त्र्यभ्यासार्कयोषितोः" मेदि०। "योग्याभ्यासः क्षमा-पुण्ये" वैज०।

योग्यता ಯೋಗ್ಯತಾ (स्त्री०) 1. ಶಕ್ತಿ, ಸಾಮರ್ಥ್ಯ. योग्यस्य भावः "तल्" (५-१-११९)। "न युद्ध-योग्यतामस्य पश्यामि सह राक्षसैः" रामा० बाल०। 2. ಅರ್ಹತೆ, ಯೋಗ್ಯನಾಗಿರುವಿಕೆ. "शरीरभाजां भवदीयदर्शनं व्यनक्ति कालत्रितयेऽपि योग्यताम्" माघ० १-२६। 3. (ತಾರ್ಕಿಕ ಮತದಲ್ಲಿ) ಪದಾರ್ಥಗಳ ಪರಸ್ಪರ ಸಂಬಂಧದ ಅರ್ಹತೆ, ಪದಾರ್ಥಗಳಿಗೆ ಪರಸ್ಪರ ಬಾಧೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ವಾಕ್ಯಾರ್ಥಬೋಧಕ್ಕೆ ಪ್ರಯೋಜಕವಾದ ಶಬ್ದಗಳ ಯೋಗ್ಯತೆ. "एकपदार्थेऽपरपदार्थसंसर्गो योग्यता" तर्ककौ०। "योग्यता पदार्थानां परस्परसंबन्धे बाधाभावः" सा० द०। "वह्निना सिञ्चति" ಎಂಬಲ್ಲಿ ವಹ್ನಿಗೆ ಸೇಚನಕರಣತ್ವವು ಬಾಧಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಪರಸ್ಪರ ಸಂಬಂಧದ ಯೋಗ್ಯತೆಯಿಲ್ಲದೆ ಶಾಬ್ದಬೋಧವುಂಟಾಗುವುದಿಲ್ಲ.

योजक ಯೋಜಕ (वि०) 1. ಸೇರಿಸುವವನು, ಎತ್ತುಗಳನ್ನು ನೊಗಕ್ಕೆ ಸೇರಿಸಿ ಕಟ್ಟುವವನು. युजिर् (योगे)

"ण्वुल्" (३-१-१३३)। 2. ಸೇರಿಸುವವನು, ಒಟ್ಟುಗೂಡಿಸುವವನು. 3. ಉಪಾಯವನ್ನರಿತವನು, ಯುಕ್ತಿವಂತ. "अमन्त्रमक्षरं नास्ति नानौषधिर्वनस्पतिः। अयोग्यः पुरुषो नास्ति योजकस्तत्र दुर्लभः"।

योजन ಯೋಜನ (न०) 1. ಎತ್ತಿನ ಕತ್ತಿಗೆ ನೊಗವನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಕಟ್ಟುವುದು. युजिर् (योगे) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಸೇರಿಸುವಿಕೆ, ಒಟ್ಟುಗೂಡಿಸುವುದು. 3. ಒಟ್ಟುಗೂಡಿಸುವ ಸಾಧನ, ಸೇರಿಸುವ ಸಲಕರಣೆ. युजिर् कर० "ल्युट्" (३-३-११७)। 4. ನಾಲ್ಕು ಕ್ರೋಶಗಳ ದೂರದ ಅಳತೆ, ಎಂಟು ಮೈಲಿಗಳ ದೂರ. "योजनानि परिरम्भणेऽन्तरं रोमहर्षजमपि स्म बोधतः" नैष० १८-११३। "न योजनशतं दूरं बाध्यमानस्य तृष्णया। सन्तुष्टस्य करप्राप्तेऽप्यर्थे भवति नादरः" हितो० १-१४८। 5. ಪರಮಾತ್ಮ. 6. ಯೋಗ. "योजनं परमात्मनि। चतुष्क्रोश्यां च योगे" मेदि०। 7. ಏರ್ಪಾಡು, ವ್ಯವಸ್ಥೆ. (स्त्री०) –ना –ನಾ. 8. ವ್ಯಾಕರಣ ನಿಯಮದಂತೆ ವಾಕ್ಯಗಳ ಜೋಡಣೆ.

योजनगन्धा ಯೋಜನಗಂಧಾ (स्त्री०) 1. ಸತ್ಯವತಿ, ವ್ಯಾಸಮಹರ್ಷಿಯ ತಾಯಿ. 2. ಸೀತಾದೇವಿ. 3. ಕಸ್ತೂರಿ. "योजनगन्धा सीता कस्तूरी व्यासमाता च" वैज०।

योजनीय ಯೋಜನೀಯ (वि०) 1. ಸೇರಿಸಲ್ಪಡಬೇಕಾದ. 2. ಒಟ್ಟುಗೂಡಿಸಬೇಕಾದ. 3. ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಸಲು ಅರ್ಹವಾದ. 4. ಸೇರಿಸಲು ಶಕ್ಯವಾದ. युजिर् (योगे) कर्मादौ "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः"। **योक्तव्यः ಯೋಕ್ತವ್ಯಃ.**

योजयितृ ಯೋಜಯಿತೃ (वि०) 1. ನೊಗಕ್ಕೆ ಎತ್ತುಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಕಟ್ಟುವವನು. 2. ಸೇರಿಸುವವನು, ಜೊತೆಗೂಡಿಸುವವನು. युजिर् (योगे) + णिच् "तृच्" (३-१-१३३)। "कनकभूषणसंग्रहणोचितो यदि मणिस्त्रपुणि प्रतिबध्यते। न स विरौति न चापि न शोभते भवति योजयितुर्वचनीयता" पञ्चतं० १-८१। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **–यित्री –ಯಿತ್ರೀ.**

योजित ಯೋಜಿತ (वि०) 1. ಒಂದು ಕಾರ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ನೇಮಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. युजिर् (योगे) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "योजितोऽथ यदुवंशकेतुना ख्यातकीर्तिरमृतापहारतः" याद० १७-४५। 2. ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಒಂದುಗೂಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "योजितोद्धतकरी युयुधाते दर्पदारुणदिशागजसत्त्वौ" याद० २१-५४।

योत्र ಯೋತ್ರ (न०) ಎತ್ತಿನ ಕತ್ತಿಗೆ ನೊಗವನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಕಟ್ಟುವ ಮಿಳಿ, –ಹಗ್ಗ. यु (मिश्रणे) "ष्ट्रन्" (३-२-१८२)।

योद्धृ ಯೋದ್ಧೃ (पुं०) ಯುದ್ಧಮಾಡುವವನು, ಕಾದಾಡುವವನು, ಭಟ. युध (संप्रहारे) "तृच्" (३-१-१३३)। "भग्नेऽपीभे स्वे परावर्त्य देहं योद्धा सार्धं व्रीडया मुञ्चतेषून्" माघ० १८-३९।

योध ಯೋಧ (पुं०) 1. ಭಟ, ಬಂಟ, ಯುದ್ಧಮಾಡುವ ಸೈನಿಕ. युध (संप्रहारे) "अच्" (३-१-१३४)। "मन्त्रो योध इवाधीरः सर्वाङ्गैः संवृतैरपि" माघ० २-२९। 2. ಯುದ್ಧ, ಕಾಳಗ, ಕದನ. युध भावे "घञ्" (३-३-१८)।

योधन ಯೋಧನ (पुं०) 1. ಸೈನಿಕ, ಭಟ. युध (संप्रहारे) "ल्युः" (३-१-१३४)। (न०) 2. ಅಸ್ತ್ರ, ಆಯುಧ. युध्यतेऽनेन — युध कर० "ल्युट्" (३-३-११७)। 3. ಯುದ್ಧದ ಶಬ್ದ. "युद्धध्वाने क्रन्दनयोधने" वैज०। 4. ಯುದ್ಧ, ಕದನ. युध भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

योधसंराव ಯೋಧಸಂರಾವ (पुं०) ವೀರರು ಪರಸ್ಪರ ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಆಹ್ವಾನ ಕೊಡುವುದು.

योनि ಯೋನಿ (पुंस्त्री०) 1. ಮೂಲ, ಕಾರಣ. यौति—यु (मिश्रणे) "निः" (उ० ४-९१)। "ऋषयो राक्षसीमाहुर्वाचमुन्मत्तदृप्तयोः। सा योनिः सर्ववैराणां सा हि लोकस्य निष्कृतिः" उ० रा० ५-२९। 2. ಸ್ಥಾನ, ಜಾಗ, ಸ್ಥಳ. 3. ತಾಮ್ರಲೋಹ. 4. ಗಣಿ. 5. ಸ್ತ್ರೀಯರ ಜನನೇಂದ್ರಿಯ. 6. ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಉತ್ಪತ್ತಿಸ್ಥಾನ. "योनिश्च उत्पत्तिस्थाने भगेऽपि च" त्रिकाण्ड०। "योनिः स्त्रीणां भगस्थाने कारणे ताम्रकेऽप्यषण्" वैज०। "योनिः स्त्रीपुंसयोश्च स्यादाकरे स्मरमन्दिरे" मेदि०। ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಉತ್ಪತ್ತಿಸ್ಥಾನವು ಎಂಬತ್ತನಾಲ್ಕುಲಕ್ಷವಿಧ. ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಉತ್ಪತ್ತಿಯು ನಾಲ್ಕು ವಿಧ. "चतुरशीति लक्षाणि चतुर्भेदाश्च जन्तवः। अण्डजाः स्वेदजाश्चैव उद्भिज्जाश्च जरायुजाः"॥ ಇವುಗಳಲ್ಲಿ

(1) ಪಕ್ಷಿ ಸರ್ಪ ಮೊದಲಾದ ಅಂಡಜಗಳು 21 ಲಕ್ಷ ವಿಧ.
(2) ಕ್ರಿಮಿ ನೊಣ ,, ಸ್ವೇದಜಗಳು 21 ಲಕ್ಷ ವಿಧ.
(3) ಗಿಡ ಮರ ,, ಉದ್ಭಿಜ್ಜಗಳು 21 ಲಕ್ಷ ವಿಧ.
(4) ಮನುಷ್ಯ ಪಶು ,, ಜರಾಯುಜಗಳು 21 ಲಕ್ಷ ವಿಧ.

7. ಜಲ, ನೀರು. 8. ಉತ್ಪತ್ತಿ ಸ್ಥಾನ. 9. ಪೂರ್ವ ಫಲ್ಗುನೀ ನಕ್ಷತ್ರ.

योनिज ಯೋನಿಜ (वि०) 1. ಜರಾಯುಜ, ಗರ್ಭಕೋಶದಿಂದ ಹುಟ್ಟುವ ಮನುಷ್ಯ ಮತ್ತು ಪಶುಗಳು. 2. ಮೊಟ್ಟೆಯಿಂದ ಹುಟ್ಟುವ ಪಕ್ಷಿ ಸರ್ಪ ಮೊದಲಾದುವು. योनिस्थानाज्जायते — जनी (प्रादुर्भावे) "ड:" (३-२-९८)।

योनिरोग ಯೋನಿರೋಗ (पुं०) ಸ್ತ್ರೀಯರ ಜನನೇಂದ್ರಿಯದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ ವ್ಯಾಧಿ. ಈ ವ್ಯಾಧಿಯು ಹದಿನಾರು ವಿಧ. (1) उदावृत्ता (2) वन्ध्या (3) विप्लुता

ವಾತ ದೋಷದಿಂದ 5 ವಿಧ
ಪಿತ್ತ ದೋಷದಿಂದ 5 ವಿಧ
ಕಫ ದೋಷದಿಂದ 5 ವಿಧ ಮತ್ತು
ತ್ರಿದೋಷಗಳಿಂದ 1 ವಿಧ

योषा ಯೋಷಾ (स्त्री०) ಹೆಂಗಸು. योष्यते — युष (सेवायाम्) + णिच् कर्म० "क्त:" (३-२-१०२)। "योषयैव स्मरासन्नतापाङ्गया सेव्यतेऽनेकया संनतापाङ्गया" माघ० ४-४२।

योषित् ಯೋಷಿತ್ (स्त्री०) ಹೆಂಗಸು. युष (सेवायाम्) "इति:" (उ० १-९७)। "अभ्यम्भ: कथमपि योषितां समूहै: तैरुर्वीनिहितचलत्पदं प्रचेले" माघ० ८-१। ಹಲನ್ತವಾದುದರಿಂದ योषिता ಎಂದೂ ರೂಪವಾಗುವುದು. "स्त्री वधूर्योषिता रामा मण्डयन्ती वधूजन:" त्रिकाण्ड०।

योषित्प्रिया ಯೋಷಿತ್ಪ್ರಿಯಾ (स्त्री०) ಅರಿಶಿನ. योषित: प्रिया।

यौक्तिक ಯೌಕ್ತಿಕ (पुं०) 1. ರಾಜನ ನರ್ಮಸಚಿವ. (वि०) 2. ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ ಬಂದ, ಉಪಾಯದಿಂದ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ. युक्त्या आगत: "ठक्" (४-३-७४)।

यौगपद्य ಯೌಗಪದ್ಯ (न०) 1. ಏಕಕಾಲದಲ್ಲಿರುವಿಕೆ, ಒಂದೇ ಸಮಯದಲ್ಲಿರುವಿಕೆ. ಅನೇಕ ವಸ್ತುಗಳು ಅಥವಾ ಅನೇಕ ವಿಷಯಗಳು ಏಕಸಮಯದಲ್ಲಿರುವುದು ಯೌಗಪದ್ಯ. युगपदो भाव: "ष्यञ्" (५-१-१२४)। 2. ಏಕಕಾಲದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವಿಕೆ. "अयौगपद्याज्ज्ञानानां तस्याणुत्वमिहोच्यते" भाषाप०।

यौगिक ಯೌಗಿಕ (न०) ಅವಯವಾರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ಪದ, ಅವಯವಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಅರ್ಥ ಕೊಡುವ ಪದ. योगात् प्रकृतिप्रत्ययार्थसंबन्धात् अर्थप्रतिपादकं पदम्। योगाय प्रभवति — "ठञ्" (५-१-१०२)। "पचति" ಎಂಬಲ್ಲಿ ಪ್ರಕೃತಿ ಪ್ರತ್ಯಯಗಳ ಸಂಬಂಧದಿಂದ ಪಾಕ ಮಾಡುವವನು ಎಂಬ ಅರ್ಥವುಂಟಾಗುವುದು. "योगलभ्यार्थमात्रस्य बोधकं नाम यौगिकम्। समासस्तद्धितान्तं च कृदन्तञ्चेति तत्त्रिधा" ಎಂದು ಯೌಗಿಕ ಪದವು ಮೂರು ವಿಧ.

यौगिकरूढ ಯೌಗಿಕರೂಢ (वि०) ಅವಯವಾರ್ಥ ಮತ್ತು ರೂಢ್ಯರ್ಥಗಳನ್ನು ಕೊಡುವ ಪದ. यौगिकं तद्रूढं च। "अश्वगन्धा" ಪದವು अश्वस्य गन्धोऽस्याम् ಎಂಬ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯಿಂದ ಕುದುರೆಯ ಲಾಯ (वाजिशाला) ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವುದಾದರೂ ಅಶ್ವ ಪದದ ಸಂಬಂಧದಿಂದ "अश्वगन्धा" ಪದವು ಒಂದು ಔಷಧದಲ್ಲೇ ರೂಢವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಇದು ಯೌಗಿಕರೂಢವು. ಇಲ್ಲಿ ಯೌಗಿಕ ಮತ್ತು ಸಮುದಾಯಾರ್ಥಗಳೆರಡಕ್ಕೂ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯ.

यौजनशतिक ಯೌಜನಶತಿಕ (वि०) ಒಂದು ನೂರು ಯೋಜನದಷ್ಟು ದೂರ ನಡೆಯುವವನು. योजनशतं गच्छति "ठञ्" (वा० ५-१-७४)।

यौजनिक ಯೌಜನಿಕ (वि०) ಒಂದು ಯೋಜನದಷ್ಟು ದೂರ ನಡೆಯುವವನು. योजनं गच्छति "ठञ्" (५-१-७४)।

यौतक ಯೌತಕ (न०) 1. ಮದುವೆಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮಗಳು ಮತ್ತು ಅಳಿಯನಿಗೆ ಕೊಡುವ ಧನ, —ಬಳುವಳಿ. युतयोर्वधूवरयो: इदम् "अण्" (४-३-१२०)। "मातुस्तु यौतकं यत्स्यात् कुमारीभाग एव स:" मनु० ९-१३१। (वि०) 2. ಸ್ವಂತ ಆಸ್ತಿ, ನ್ಯಾಯ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ತನ್ನ ಪಾಲಿನ ಆಸ್ತಿ. "पित्रादे: कन्ययाप्तेऽर्थे क्ली स्वीये त्रिषु यौतकम्" वैज०।

यौतव ಯೌತವ (न०) ಒಂದು ಅಳತೆ. यु (मिश्रणे) "तुन्" बाहु०। योतु:। तस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)।

यौतुक ಯೌತುಕ (न०) ಮದುವೆಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮಗಳಿಗೆ ಮತ್ತು ಅಳಿಯನಿಗೆ ಕೊಡುವ ಧನ, —ಬಳುವಳಿ. "कन्यादाने तु यद्दत्तं यौतकं यौतुकं च तत्" वैज०।

यौवत ಯೌವತ (न०) ತರುಣಿಯರ ಸಮೂಹ, ಯುವತಿಯರ ಗುಂಪು. युवतीनां समूह: "अण्" (४-२-३८)। "अवधृत्य दिवोऽपि यौवतैर्नसहाधीतवतीमिमामहम्" नैष० २-४१।

यौवन ಯೌವನ (न०) 1. ತಾರುಣ್ಯ, ಪ್ರಾಯ, ಹದಿನಾರು ವರ್ಷಗಳು ಮೀರಿದ ವಯಸ್ಸು. यूनो भाव: "अण्" (५-१-१३०)। "विपुलकमपि यौवनोद्धतानां

घनपुलकोदयकोमलं चकाशे" माघ० ७-७०। 2. ಯುವತಿಯರ ಸಮೂಹ, ಪ್ರಾಯದ ಹೆಂಗಸರ ಗುಂಪು. "राजन्यकं मानुष्यकं राजकं च पृथक् पृथक्। गार्भिणं यौवनं तासाम्" वैज०।

यौवनलक्षण ಯೌವನಲಕ್ಷಣ (न०) 1. ಲಾವಣ್ಯ, ಮೋಹವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಸೌಂದರ್ಯ. यौवनस्य लक्षणम्। यौवनं लक्ष्यतेऽनेन। 2. ಸ್ತನ, ಕುಚ. ಇವುಗಳ ಆವಿರ್ಭಾವವು ಯೌವನದ ಲಕ್ಷಣ. "यौवनलक्षणमप्याख्यातं लावण्यकुचयोश्च" मेदि०।

यौवनाश्व ಯೌವನಾಶ್ವ (पुं०) ಯುವನಾಶ್ವ ರಾಜನ ಮಗ, ಮಾಂಧಾತೃ ಚಕ್ರವರ್ತಿ. युवनाश्वस्य अपत्यम् "अण्" (४-२-९१)।

यौवराज्य ಯೌವರಾಜ್ಯ (न०) ಯುವರಾಜಪದವಿ, ಯುವರಾಜನ ಕಾರ್ಯ. युवराजस्य कर्म भावो वा "ष्यञ्" (५-१-१२४)। "स यौवराज्ये नवयौवनोद्धतं निधाय दुःशासनमिद्धशासनः" किरा० १-२२।

यौष्माक ಯೌಷ್ಮಾಕ (वि०) ನಿಮ್ಮ ಸಂಬಂಧವಾದ, ನಿಮ್ಮದಾದ. युष्माकमिदम् "अण्" (४-३-१२०)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-१५)। –की –ಕೀ.

यौष्माकीण ಯೌಷ್ಮಾಕೀಣ (वि०) ನಿಮ್ಮ ಸಂಬಂಧವಾದ, ನಿಮ್ಮದಾದ. युष्माकमिदम् पक्षे "खञ्" (४-३-१)। अणि युष्माकादेशः (४-३-२)।

इति "य" कारादिपदार्थनिरूपणम्।

र

र ರ ಇದು ಅವರ್ಗೀಯ ವ್ಯಂಜನಗಳಲ್ಲಿ ಎರಡನೆಯ ವರ್ಣ (ಅಕ್ಷರ). ಈ ವರ್ಣವು ಈಷತ್‌ಸ್ಪೃಷ್ಟ ಪ್ರಯತ್ನದಿಂದ ಮೂರ್ಧಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವ ಅಂತಃಸ್ಥವರ್ಣ. "ऋटुरषाणां मूर्धा"। "यरलवा अन्तःस्थाः"। "ईषत् स्पृष्टमन्तःस्थानाम्" सि० कौ०।

र ರ (पुं०) 1. ಅಗ್ನಿ, ಬೆಂಕಿ. 2. ಉಷ್ಣ, ಬಿಸಿ. 3. ಕಾಮ, ಮನ್ಮಥ. 4. ವಜ್ರ. 5. ಕ್ಷಯ, ನಾಶ. 6. ಹಸ್ತ, ಕೈ. 7. ಋತು. "रः पुमान् पावके कामे क्षये वज्रे शये ऋतौ" मेदि०। 8. ಛಂದಃಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾದ ಮಧ್ಯ ಲಘುವುಳ್ಳ ಒಂದು (र) ಗಣ. 9. ಧೈರ್ಯ. 10. ಧನ, ಸಂಪತ್ತು. 11. ರಾಜನಿಂದ ಭಯ. 12. ಶಬ್ದ, ಧ್ವನಿ. 13. ಹೆಂಗಸು. 14. ಗಾಳಿ, ವಾಯು. (न०) 15. ರಕ್ತ. 16. ಶಿರಸ್ಸು, ತಲೆ. 17. ಧ್ಯಾನ. 18. ಆಕಾಶ, ಗಗನ. 19. ನಕ್ಷತ್ರ. 20. ಉದರ, ಹೊಟ್ಟೆ. 21. ಭಯ, ಹೆದರಿಕೆ. 22. ತ್ಯಾಗ, ದಾನ. 23. ವಕ್ತ್ರ, ಮುಖ. (वि०) 24. ಬಿಸಿಯಾದ. 25. ವಿರಸವಾದ. "रः पुमान् पावके कामे क्षये वज्रे शये धृतौ। रं क्लीबे रुधिरे मूर्ध्नि ध्यानव्योमोडुकुक्षिषु। वक्त्रे भये च त्रिषु तु विरसे त्यागतीक्ष्णयोः" नानार्थर०। (पुं०) 26. ರಾಮ. 27. ಭೂಮಿ. 28. ಇಂದ್ರಿಯ. "रश्च रामेऽनिले वह्नौ भूमावपि धनेऽपि च। इन्द्रिये" हारा०।

रंहस् ರಂಹಸ್ (न०) ವೇಗ. रंहत्यनेन — रहि (गतौ) "असुन्" (उ० ४-२१३)। "रोषावेशादाभिमुख्येन कौचित् पाणिग्राहं रंहसैवोपयातौ" माघ० १८-१२।

रक्त ರಕ್ತ (पुं०) 1. ಕೆಂಪು ಬಣ್ಣ. 2. ಕುಂಕುಮಕೇಸರಿ. 3. ಕುಸುಂಬೆ ಹೂವು. (न०) 4. ರಕ್ತ, ನೆತ್ತರು. रज्यते स्म — रञ्ज (रागे) "क्तः" (३-२-१०२)। "आदौ रक्तं सैनिकानामजीवैर्जीवैः पश्चात् पत्रिपूगैरपायि" माघ० १८-७४। 5. ತಾಮ್ರಲೋಹ. "ताम्रं शुल्बं मर्कटास्यं रक्तं व्यष्टं कनीयसम्" वैज०। 6. ಕೆಂಪು ಬಣ್ಣದ ಚಂದನ. 7. ಪ್ರಾಚೀನಾಮಲಕ. 8. ನೀರು ಹಲಸಿನ ಮರ. 9. ಸಿಂದೂರ. 10. ಸ್ತ್ರೀಯರ ರಜಸ್ಸು, ಹೆಂಗಸರ ಮುಟ್ಟು. "ऋतुः पुंस्यार्तवं रक्तम्" वैज०। (वि०) 11. ಕೆಂಪು ಬಣ್ಣದ, ಕೆಂಪು ಜಾತಿಯ. "रक्ताशोकलताविशेषितगुणः बिम्बाधरालक्तकः" माल० ३-५। 12. ಬಣ್ಣ ಕಟ್ಟಿದ, ಬಣ್ಣದಲ್ಲಿ ಅದ್ದಲ್ಪಟ್ಟ. 13. ಕೆಂಪ ಗಿರುವ. "आभाति बालातपरक्तसानुः सनिर्झरोद्गार इवाद्रिराजः" रघु० ६-६०। 14. ಮಧುರವಾದ,

ಇಂಪಾದ. "अक्षय्यान्तर्भवननिधयः प्रत्यहं रक्तकण्ठैः" मेघ० ೨-೮। 15. ಅನುರಾಗವುಳ್ಳ, ಪ್ರೀತಿಯುಳ್ಳ. 16. ಕ್ರೀಡಾಸಕ್ತನಾದ, ಆಟದಲ್ಲಿ ನಿರತನಾದ.

रक्तक ರಕ್ತಕ (पुं०) 1. ಕೆಂಪು ದಾಸಿವಾಳದ ಗಿಡ. 2. ದೊಡ್ಡ ಗೋರಂಟಿ. 3. ಕೆಂಪು ಬಟ್ಟೆ. (वि०) 4. ಅನುರಾಗವುಳ್ಳ, ಪ್ರೀತಿಯುಳ್ಳ. "रक्तकोऽम्लानबन्धूक रक्तवस्त्रानुरागिषु" मेदि०।

रक्तकन्द ರಕ್ತಕಂದ (पुं०) 1. ಈರುಳ್ಳಿ. 2. ಹವಳದ ಗಿಡ. रक्तः कन्दोऽस्य।

रक्तकमल ರಕ್ತಕಮಲ (न०) ಕೆಂದಾವರೆ.

रक्तकेसर ರಕ್ತಕೇಸರ (पुं०) ಪಾರಿಜಾತ ವೃಕ್ಷ.

रक्तकैरव ರಕ್ತಕೈರವ (न०) ಕೆಂಪು ನೈದಿಲೆ. रक्तवर्णं कैरवम्।

रक्तकोकनद ರಕ್ತಕೋಕನದ (न०) ಕೆಂಪು ನೈದಿಲೆ, ರಕ್ತೋತ್ಪಲ. रक्तं कोकनदम्।

रक्तगन्धक ರಕ್ತಗಂಧಕ (न०) ಬಾಣಂತಿ ಬೋಳ. रक्तवर्णं गन्धकम्।

रक्तघ्न ರಕ್ತಘ್ನ (पुं०) 1. ಮುಳ್ಳುಮುತ್ತಗದ ಗಿಡ. रक्तं हन्ति — हन (हिंसागत्योः) "टक्" (३-२-५३)। (स्त्री०) **–घ्नी –ಘ್ನೀ.** 2. ಗರಿಕೆಹುಲ್ಲು.

रक्तचूर्ण ರಕ್ತಚೂರ್ಣ (न०) 1. ಸಿಂದೂರ. 2. ಕೆಂಪು ಬಣ್ಣದ ಪುಡಿ.

रक्तजिह्व ರಕ್ತಜಿಹ್ವ (पुं०) ಸಿಂಹ.

रक्ततुण्ड ರಕ್ತತುಂಡ (पुं०) ಶುಕ, ಗಿಣಿ. रक्तं तुण्डमस्य।

रक्ततेजस् ರಕ್ತತೇಜಸ್ (न०) ಮಾಂಸ.

रक्तत्रिवृत् ರಕ್ತತ್ರಿವೃತ್ (स्त्री०) ಕೆಂಪು ತಿಗಡೆ ಮರ. रक्ता त्रिवृत्।

रक्तदन्तिका ರಕ್ತದಂತಿಕಾ (स्त्री०) ದುರ್ಗಾದೇವಿ. **–दन्ती –ದನ್ತೀ.**

रक्तदृश् ರಕ್ತದೃಶ್ (पुं०) 1. ಕಪೋತ, ಪಾರಿವಾಳದ ಹಕ್ಕಿ. रक्ता दृगस्य। **–दृष्टिः –ದೃಷ್ಟಿಃ, –नेत्रः –ನೇತ್ರಃ** ಇತ್ಯಾದಿ. (वि०) 2. ಕೆಂಪಾದ ಕಣ್ಣುಗಳುಳ್ಳ.

रक्तधातु ರಕ್ತಧಾತು (पुं०) 1. ಒಂದು ಗೈರಿಕ ಧಾತು, ಶಿಲಾಜಿತು. रक्तवर्णो धातुः। 2. ತಾಮ್ರಲೋಹ.

रक्तप ರಕ್ತಪ (पुं०) 1. ರಾಕ್ಷಸ. रक्तं पिबति — पा (पाने) "कः" (३-२-३)। (वि०) 2. ರಕ್ತವನ್ನು ಕುಡಿಯುವ. (स्त्री०) **–पा –ಪಾ.** 3. ಜಿಗಣೆ, ಜಲೂಕೆ. 4. ಡಾಕಿನಿ. "रक्तपा स्याज्जलौकायां डाकिन्यां ना तु राक्षसे" मेदि०।

रक्तपल्लव ರಕ್ತಪಲ್ಲವ (पुं०) ಅಶೋಕವೃಕ್ಷ. रक्तः पल्लवोऽस्य।

रक्तपाद ರಕ್ತಪಾದ (पुं०) 1. ಶುಕ, ಗಿಣಿ. 2. ಗಜ, ಆನೆ. रक्तः पादोऽस्य। "रक्तपादो मतङ्गजे" हेम०।

रक्तपायिन् ರಕ್ತಪಾಯಿನ್ (पुं०) 1. ತಿಗಣೆ. (वि०) 2. ರಕ್ತವನ್ನು ಕುಡಿಯುವ ಸ್ವಭಾವದವನು. रक्तं पातुं शीलमस्य — पा (पाने) "णिनिः" (३-२-७८)। (स्त्री०) **–पायिनी –ಪಾಯಿನೀ.** 3. ಜಿಗಣೆ, ಜಲೂಕೆ.

रक्तपारद ರಕ್ತಪಾರದ (न०) ರಸಸಿಂದೂರ, ಇಂಗಲೀಕ. "दारदं तु हिङ्गुलः स्याद्धिङ्गुलं रक्तपारदम्" त्रिकाण्ड०।

रक्तपित्त ರಕ್ತಪಿತ್ತ (न०) ಒಂದು ರೋಗ, ರಕ್ತದ ತಾರುಮಾರು, ಪಿತ್ತವಿಕಾರದಿಂದುಂಟಾದ ರಕ್ತದ ಅವ್ಯವಸ್ಥೆ, ಮಿತಿಮೀರಿದ ಆತಪಸೇವನೆ, –ವ್ಯಾಯಾಮ, –ಶೋಕ, –ದಾರಿ ನಡೆಯುವಿಕೆ, –ವ್ಯವಾಯ (ಮೈಥುನ, ಸಂಭೋಗ) –ತೀಕ್ಷ್ಣ (ಚುರುಕಾದ ಮೆಣಸು ಮುಂತಾದುದು) –ಉಷ್ಣ (ಬೆಂಕಿಯ ಶಾಖ), –ಕ್ಷಾರ, –ಲವಣ, –ಹುಳಿ ಮತ್ತು ಕಹಿ ಇವುಗಳ ಸೇವನೆಯಿಂದ ರಕ್ತವು ಶೋಷಿತವಾಗಿ ಪಿತ್ತೋಲ್ಬಣವಾಗಿ "**ರಕ್ತಪಿತ್ತ**" ರೋಗವುಂಟಾಗುವುದು.

रक्तपित्तहा ರಕ್ತಪಿತ್ತಹಾ (स्त्री०) ಗರಿಕೆಹುಲ್ಲು. रक्तपित्तं हन्ति — हन (हिंसागत्योः) "क्विप्"।

रक्तपुष्प ರಕ್ತಪುಷ್ಪ (पुं०) 1. ದಾಳಿಂಬೆ ಗಿಡ. 2. ದಾಸಿವಾಳದ ಗಿಡ. 3. ಪುನ್ನಾಗ ವೃಕ್ಷ, ಸುರಗಿ ಮರ. 4. ಗಣಗಲೆ ಗಿಡ. रक्तं पुष्पमस्य। **–पुष्पा –ಪುಷ್ಪಾ.** (स्त्री०) 5. ಶಾಲ್ಮಲಿ ವೃಕ್ಷ.

रक्तफल ರಕ್ತಫಲ (पुं०) 1. ಅಂಜೂರದ ಗಿಡ. 2. ವಟವೃಕ್ಷ, ಆಲದ ಮರ. (स्त्री०) **–फला –ಫಲಾ.** 3. ತೊಂಡೆ ಗಿಡ. (न०) 4. ತೊಂಡೆಹಣ್ಣು. 5. ಅಂಜೂರದ ಹಣ್ಣು, 6. ಆಲದ ಹಣ್ಣು.

रक्तबीज ರಕ್ತಬೀಜ (पुं०) 1. ದಾಳಿಂಬೆ ಗಿಡ. रक्तवर्णानि बीजान्यस्य। 2. ಒಬ್ಬ ರಾಕ್ಷಸ. [ಇವನು ಈಶ್ವರನನ್ನು ತಪಸ್ಸಿನಿಂದ ಮೆಚ್ಚಿಸಿ ತನ್ನ ಶರೀರದಿಂದ ನೆಲದ ಮೇಲೆ ಬಿದ್ದ ಒಂದೊಂದು ರಕ್ತದ ಬಿಂದುವೂ ಒಬ್ಬೊಬ್ಬ ರಾಕ್ಷಸನಾಗಿ ಹುಟ್ಟುವಂತೆ ವರವನ್ನು ಪಡೆದನು. ಶುಂಭ ನಿಶುಂಭ ರಾಕ್ಷಸರು ತ್ರಿಪುರಸುಂದರಿಯೊಡನೆ

ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಬಂದಾಗ ಅವನ ಸಾಹಾಯ್ಯಕ್ಕೆ ಬಂದ ರಕ್ತಬೀಜನ ಶರೀರದಿಂದ ಬಿದ್ದ ರಕ್ತಬಿಂದುಗಳೆಲ್ಲವೂ ರಾಕ್ಷಸರಾಗುತ್ತಾ ಬರಲು ಚಾಮುಂಡಾಂಬಿಕೆಯು ಅವನ ರಕ್ತವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಪಾನಮಾಡುತ್ತ ಅವನ ಶಕ್ತಿಯೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಕುಗ್ಗಿಸುತ್ತ ಬಂದಳು. ಆಗ ತ್ರಿಪುರಸುಂದರಿಯಿಂದ ಹತನಾದನು.]

रक्तमञ्जर ರಕ್ತಮಂಜರ (पुं०) ನೀರುಹಲಸಿನ ಮರ. रक्ता मञ्जरी अस्त्यस्याः "अच्" (५-२-१२७)।

रक्तरेणु ರಕ್ತರೇಣು (पुं०) 1. ಸಿಂದೂರ. रक्ता रेणवोऽस्मिन्। 2. ಮುತ್ತುಗದ ಹೂವಿನ ಮೊಗ್ಗು. 3. ಪುನ್ನಾಗ ವೃಕ್ಷ, ಸುರಗಿ ಮರ. "रक्तरेणुस्तु सिन्दूरे पलाशकोरके पुमान्" मेदि०।

रक्तरेणुका ರಕ್ತರೇಣುಕಾ (स्त्री०) ಮುತ್ತುಗದ ಮೊಗ್ಗು.

रक्तवालुका ರಕ್ತವಾಲುಕಾ (स्त्री०) ಸಿಂದೂರ.

रक्तशालि ರಕ್ತಶಾಲಿ (पुं०) ಕೆಂಪು ಜಾತಿಯ ಬತ್ತ.

रक्तसन्दंशिका ರಕ್ತಸಂದಂಶಿಕಾ (स्त्री०) ಜಿಗಣೆ, ಜಲೂಕೆ. रक्तपानाय सम्यक् दशति — दंश (दशने) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

रक्तसन्ध्यक ರಕ್ತಸಂಧ್ಯಕ (न०) ಕೆಂಪುನೈದಿಲೆ. रक्तं सन्ध्येव — इवार्थे "कन्" (५-३-९६)।

रक्तसरोरुह ರಕ್ತಸರೋರುಹ (न०) ಕೆಂದಾವರೆ. रक्तं सरोरुहम्।

रक्तसार ರಕ್ತಸಾರ (पुं०) 1. ಕೆಂಪು ಕಗ್ಗಲಿ ಮರ. 2. ಹುಳಿಹಬ್ಬೆ ಗಿಡ. (न०) 3. ಕೆಂಪು ಚಂದನ.

रक्तसौगन्धिक ರಕ್ತಸೌಗಂಧಿಕ (न०) ಕೋಕನದ, ಕೆಂಪು ನೈದಿಲೆ. रक्तवर्णं सौगन्धिकम्।

रक्ता ರಕ್ತಾ (स्त्री०) ಗುಲಗಂಜಿ.

रक्ताक्त ರಕ್ತಾಕ್ತ (वि०) 1. ಕೆಂಪು ಬಣ್ಣ ಹಾಕಲ್ಪಟ್ಟ, ಕೆಂಪು ಬಣ್ಣದಲ್ಲಿ ಅದ್ದಲ್ಪಟ್ಟ. रक्तेन रक्तवर्णेन अक्तम्। (न०) 2. ಕೆಂಪು ಚಂದನ.

रक्ताक्ष ರಕ್ತಾಕ್ಷ (पुं०) 1. ಕಪೋತ, ಪಾರಿವಾಳದ ಹಕ್ಕಿ. रक्ते अक्षिणी अस्य। "षच्" (५-४-११३)। 2. ರಾಕ್ಷಸ. 3. ಎಮ್ಮೆ. "रक्ताक्षो रक्षोमहिषो" वैज०। 4. ಚಕೋರ ಪಕ್ಷಿ. (वि०) 5. ಕ್ರೂರ, ಕೆಂಗಣ್ಣುಳ್ಳವನು. "रक्ताक्षः कासरे क्रूरे पारावतचकोरयोः" मेदि०। "रक्ताक्षो रक्तलोचने। चकोरे महिषे क्रूरे पारावते" हेम०।

रक्ताङ्ग ರಕ್ತಾಂಗ (पुं०) 1. ಕುಜ, ಅಂಗಾರಕ. 2. ಕುಂಕುಮಕೇಸರಿ. 3. ತಿಗಣೆ. 4. ಕಪಿಲೆಹಿಟ್ಟು ಎಂಬ ಔಷಧ. (पुंन०) 5. ವಿದ್ರುಮ, ಹವಳ. "रक्ताङ्गौ भौमविद्रुमौ" नानार्थर०। (न०) 6. ಕುಂಕುಮಕೇಸರಿ. (स्त्री०) –ङ्गी –ಙ್ಗೀ. ಸೀಹಾಲೆ ಗಿಡ. "रक्ताङ्गस्तु महीसुते। कम्पिल्ले स्त्री तु जीवन्त्याम्" मेदि०।

रक्तातिसार ರಕ್ತಾತಿಸಾರ (पुं०) ಒಂದು ರೋಗ. ದೇಹದಿಂದ ರಕ್ತವು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಹೋಗುವುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು. रक्तमत्यन्तं सरत्यस्मात् — सृ (गतौ) "घञ्" (३-३-१२१)।

रक्ताधार ರಕ್ತಾಧಾರ (पुं०) ಚರ್ಮ. ದೇಹವನ್ನು ಮುಚ್ಚುವುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು.

रक्ताम्बर ರಕ್ತಾಂಬರ (न०) 1. ಕೆಂಪು ಬಣ್ಣದಲ್ಲಿ ಅದ್ದಿದ ವಸ್ತ್ರ, ಕಾಷಾಯ ವಸ್ತ್ರ. रक्तं रञ्जितमम्बरम्। (वि०) 2. ಕಾಷಾಯ ವಸ್ತ್ರವನ್ನು ಧರಿಸಿದ ಯತಿ. रक्तमम्बरं यस्य।

रक्ताम्लान ರಕ್ತಾಮ್ಲಾನ (पुं०) ಕೆಂಪು ಗೋರಂಟಿ.

रक्तार्शस् ರಕ್ತಾರ್ಶಸ್ (न०) ರಕ್ತ ಸೋರುವ ಮೂಲವ್ಯಾಧಿ.

रक्ताशय ರಕ್ತಾಶಯ (पुं०) ದೇಹದಲ್ಲಿ ರಕ್ತವು ಶೇಖರವಾಗುವ ಸ್ಥಾನ.

रक्ति ರಕ್ತಿ (स्त्री०) 1. ಅನುರಾಗ, ಪ್ರೀತಿ, ಪ್ರೇಮ. 2. ಸಂತೋಷ.

रक्तोत्पल ರಕ್ತೋತ್ಪಲ (न०) ಕೋಕನದ, ಕೆಂಪು ನೈದಿಲೆ. रक्तं च तत् उत्पलं च।

रक्तोपल ರಕ್ತೋಪಲ (पुं०) ಕೆಂಪು ಶಿಲೆ, ಒಂದು ಗೈರಿಕ ಧಾತು. रक्त उपलः।

रक्षःसभ ರಕ್ಷಃಸಭ (न०) ರಾಕ್ಷಸರ ಸಭೆ. रक्षसां सभा। नपुंसकत्वम् (२-४-२३)।

रक्षक ರಕ್ಷಕ (वि०) 1. ರಕ್ಷಿಸುವವನು, ಕಾಪಾಡುವವನು. रक्षति — रक्ष (पालने) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 2. ಕಾವಲುಗಾರ.

रक्षण ರಕ್ಷಣ (न०) 1. ರಕ್ಷಿಸುವುದು, ಕಾಪಾಡುವುದು. रक्ष (पालने) "ल्युट्" (३-३-११५)। "प्रजानां विनयाधानाद्रक्षणाद्भरणादपि" रघु० १-२४। 2. ಕಾಯುವುದು, ಕಾವಲು.

रक्षणारक ರಕ್ಷಣಾರಕ (पुं०) ಮೂತ್ರ ರೋಗ.

रक्षणीय ರಕ್ಷಣೀಯ (वि०) 1. ರಕ್ಷಿಸಲ್ಪಡುವವನು. 2. ರಕ್ಷಿಸಬೇಕಾದವನು. 3. ರಕ್ಷಿಸಲು ಅರ್ಹನಾದವನು. रक्ष (पालने) "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः" (३-१-९६)। **रक्षितव्यः ರಕ್ಷಿತವ್ಯಃ.** "रक्षणीयेन सततं बालेनाज्ञानुवर्तिना" वेणी० ४-७।

रक्षत् ರಕ್ಷತ್ (वि०) ಕಾಪಾಡುತ್ತಿರುವ. रक्ष (पालने) "शतृ" (३-२-१२४)। "रक्षन् धर्मेण भूतानि राजा वध्यांश्च घातयन्" मनु० ८-३०६। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–न्ती –ನ್ತೀ.**

रक्षस् ರಕ್ಷಸ್ (न०) ರಾಕ್ಷಸ. रक्षन्त्यस्माद्धविः — रक्ष (पालने) "असुन्" (उ० ४-१८९)। "स रावणो नाम निकामभीषणं बभूव रक्षः क्षतरक्षणं दिवः" माघ० १-४८।

रक्षा ರಕ್ಷಾ (स्त्री०) 1. ರಕ್ಷಣೆ, ಕಾಪಾಡುವುದು. रक्ष (पालने) "अः" (३-३-१०३)। "रक्षापदेशान्मुनिहोमधेनोर्वन्यान् विनेष्यन्निव दुष्टसत्त्वान्" रघु० २-८। 2. ಕಾವಲು, ಕಾಯುವುದು. 3. ಭಸ್ಮ, ವಿಭೂತಿ, "स्त्रियां रक्षा विभूतिः स्यात्" कल्पद्रु०। 4. ಅರಗು, ಯಾವಕ. "रक्षा जतुरक्षणयोः" मेदि०। 5. ಯಂತ್ರ, ಕಾಪು. "अहो रक्षाकरण्डकमस्य मणिबन्धे न दृश्यते" शाकु० ७। 6. ಕಂಕಣ. (ಯಾವ ವಿಧವಾದ ಕೆಡಕೂ ಉಂಟಾಗದಂತೆ ಧರಿಸುವ) ಮಂತ್ರಿಸಿದ ಒಂದು ರಕ್ಷಣೆಯ ಸಾಧನ.

रक्षाकरण्डक ರಕ್ಷಾಕರಂಡಕ (न०) ಮಂತ್ರಿಸಿದ ಯಂತ್ರವನ್ನಿಡುವ ಒಂದು ತಾಯಿತಿ, ಯಂತ್ರವು ಭದ್ರವಾಗಿರಲು ಅದನ್ನು ಇಡುವ ಡಬ್ಬಿ.

रक्षागृह ರಕ್ಷಾಗೃಹ (न०) ಪ್ರಸವ ಗೃಹ, ಸೂತಿಕಾ ಗೃಹ, ಶಿಶು ಬಾಣಂತಿಯರು ಸುಖ ಮತ್ತು ಕ್ಷೇಮದಿಂದಿರುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಯಂತ್ರ ಮಂತ್ರಾದಿಗಳಿಂದ ಸುರಕ್ಷಿತವಾದ ಗೃಹ. "रक्षागृहगता दीपाः प्रत्यादिष्टा इवाभवन्" रघु० १०-६८।

रक्षापुरुष ರಕ್ಷಾಪುರುಷ (पुं०) 1. ಕಾವಲುಗಾರ, ಪಹರೆಯವನು. 2. ಪೋಲಿಸಿನವನು.

रक्षाप्रदीप ರಕ್ಷಾಪ್ರದೀಪ (पुं०) ಭೂತಾದಿಗಳ ಭಯ ನಿವಾರಣೆಗಾಗಿ ಇಡುವ ದೀಪ.

रक्षाबन्धन ರಕ್ಷಾಬಂಧನ (न०) ಕೈಗೆ ಕಂಕಣವನ್ನು ಕಟ್ಟುವುದು, ಯಾವ ವಿಧವಾದ ತೊಂದರೆಯೂ ಆಗದಂತೆ ಕೈಗೆ ಮಂತ್ರಿಸಿದ ಸೂತ್ರವನ್ನು ಕಟ್ಟುವುದು.

रक्षिक ರಕ್ಷಿಕ (पुं०) 1. ಪೋಲಿಸಿನವನು. 2. ಕಾವಲುಗಾರ, ಪಹರೆಯುವನು.

रक्षित ರಕ್ಷಿತ (वि०) 1. ರಕ್ಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಕಾಪಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. रक्ष (पालने) "क्तः" (३-२-१०२)। "राक्षसीमभ्रात रक्षितप्रजस्तेजसाधिकविभीषणां पुरीम्" माघ० १४-५१। 2. ಕಾಯಲ್ಪಟ್ಟ.

रक्षितृ ರಕ್ಷಿತೃ (वि०) 1. ಕಾಪಾಡುವವನು, ರಕ್ಷಣೆ ಕೊಡುವವನು. रक्ष (पालने) "तृच्" (३-१-१३३)। "रक्षितारमिति तत्र कर्मणि न्यस्य दुष्टदमनक्षमं हरिम्" माघ० १४-५१। 2. ಕಾವಲುಗಾರ. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **–त्री –ತ್ರೀ.**

रक्षिन् ರಕ್ಷಿನ್ (वि०) 1. ಕಾಪಾಡುವವನು. रक्ष (पालते) "णिनिः" (३-१-१३४)। "निपीय यस्य क्षितिरक्षिणः कथास्तथाद्रियन्ते न बुधाः सुधामपि" नैष० १-१। 2. ಕಾವಲುಗಾರ, ಪಹರೆಯುವನು. "रक्षिलक्षवृतत्वेन बाधनं न तपोधनैः" नैष० १७-२०९।

रक्षिवर्ग ರಕ್ಷಿವರ್ಗ (पुं०) ಅಂಗರಕ್ಷಕ ಸೇನೆ, ಮೈಗಾವಲಿನ ಪಡೆ. रक्षिणां वर्गः।

रक्षोघ्न ರಕ್ಷೋಘ್ನ (पुं०) 1. ಬಿಳಿಯ ಸಾಸುವೆ. रक्षो हन्ति — हन (हिंसागत्योः) "टक्" (३-२-५३)। "त्रिष्टुभश्चात्ररक्षोघ्नाश्शठः सिद्धार्थतोटकौ" वैज०। 2. ಗೇರುಮರ. "अर्शोहितस्तु रक्षोघ्नो भल्लातकयथ" त्रिकाण्ड०। (न०) 3. ಅಕ್ಕಿಯ ಗಂಜಿ, ಅಂಬಲಿ. "काञ्जिकं तु तुषोदकम्। गृहाम्लं सिद्धसलिलं रक्षोघ्नं धातुनाशनम्" त्रिकाण्ड०। 4. ಹಿಂಗು. (स्त्री०) **–घ्नी –ಘ್ನೀ.** 5. ಬಜೆ.

रक्षण ರಕ್ಷಣ (पुं०) ರಕ್ಷಣೆ, ಕಾಪಾಡುವಿಕೆ. रक्ष (पालने) "नङ्" (३-३-९०)। "रक्षणस्त्राणे रणः क्वणे" अम०।

रक्ष्य ರಕ್ಷ್ಯ (वि०) 1. ಕಾಪಾಡಲ್ಪಡುವ. 2. ಕಾಪಾಡಬೇಕಾದ. 3. ಕಾಯಲ್ಪಡುವ. 4. ಕಾಯಬೇಕಾದ. रक्ष (पालने) "ण्यत्" (३-१-१२४)।

रघु ರಘು (पुं०) 1. ಸೂರ್ಯವಂಶದ ದಿಲೀಪರಾಜನ ಮಗ, ಅಜಮಹಾರಾಜನ ತಂದೆ. लघि (गतौ) "कुः" (उ० १-२९)। लघु। रस्य वा "लः" (उ० वा० १-२९)। ಸಕಲ ಶಬ್ದಾರ್ಥಾಭಿಜ್ಞನಾದ ದಿಲೀಪ ಮಹಾರಾಜನು ಲಘಿ ಧಾತುವಿನ ಅರ್ಥವನ್ನು ಯೋಚಿಸಿ ತನ್ನ ಕುಮಾರನು ಸಕಲ ಶಾಸ್ತ್ರಪಾರಂಗತನೂ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು

ಭೇದಿಸಿಕೊಂಡು ಪಾರವನ್ನು ಮುಟ್ಟಲು ಸಮರ್ಥನೂ ಆಗುವನೆಂದು ತಿಳಿದು ಅವನಿಗೆ "ರಘು" ಎಂದು ನಾಮಕರಣ ಮಾಡಿದನು. "श्रुतस्य यायादयमन्तमर्भकस्तथा परेषां युधि चेति पार्थिवः। अवेक्ष्य धातोर्गमनार्थमर्थविच्चकार नाम्ना रघुमात्मसंभवम्" रघु० ३-२१। ಇದಕ್ಕೆ ಅನುಸಾರವಾಗಿ ರಘುಮಹಾರಾಜನು ದಿಗ್ವಿಜಯಕ್ಕಾಗಿ ಹೊರಟು ಪೂರ್ವದಿಕ್ಕಿನಿಂದ ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿ ಎಲ್ಲಾ ದಿಕ್ಕುಗಳಲ್ಲೂ ರಾಜರನ್ನು ಗೆದ್ದು ಕೀರ್ತಿಪತಾಕೆಯನ್ನು ಹಾರಿಸಿ ಜಯಸ್ತಂಭಗಳನ್ನು ನೆಡಿಸಿ ರಾಜಧಾನಿಗೆ ಹಿಂತಿರುಗಿ "ವಿಶ್ವಜಿತ್" ಎಂಬ ಯಾಗವನ್ನು ನಡೆಸಿದನು. "स गुप्तमूलप्रत्यन्तः शुद्धपार्ष्णिरयान्वितः। षड्विधं बलमादाय प्रतस्थे दिग्जिगीषया। स ययौ प्रथमं प्राचीं तुल्यः प्राचीनबर्हिषा। अहिताननिलोद्धूतैः तर्जयन्निव केतुभिः" रघु० ४-२६, २८। (पुं० ब० व०) 2. ರಘುವಂಶದ ದೊರೆಗಳು. रघोर्गोत्रापत्यम् "अञ्" (४-१-१६६)। अञो लुक् (२-४-६२)। 3. ರಘುವಂಶ ಮಹಾಕಾವ್ಯ. रघुमधिकृत्य कृतो ग्रन्थः "अण्" (४-३-८७)। लुक् (वा० ४-२-६०)।

रघुकार ರಘುಕಾರ (पुं०) ರಘುವಂಶ ಮಹಾಕಾವ್ಯವನ್ನು ರಚಿಸಿದ ಕಾಳಿದಾಸ ಕವಿ. "रघुकारः कालिदासो मेधारुद्रश्च कोटिजित्" त्रिकाण्ड०।

रघुनन्दन ರಘುನಂದನ (पुं०) ಶ್ರೀರಾಮ, ದಶರಥ ಮಹಾರಾಜನ ಜ್ಯೇಷ್ಠ ಪುತ್ರ. रघुं नन्दयति रघुवंशप्रभवान् सन्तोषयति—टु नदि (समृद्धौ)+णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)।

रघुनाथ ರಘುನಾಥ, –कुलनाथ –ಕುಲನಾಥ (पुं०) ಶ್ರೀರಾಮ. रघूणां रघुकुलस्य वा नाथः। "अथ रघुकुलनाथो मध्यमाम्बानियोगात्" चं० रा०। "रघुनाथोऽप्यगस्त्येन मार्गसंदर्शितात्मना" रघु० १५-५४।

रघुपति ರಘುಪತಿ (पुं०) ಶ್ರೀರಾಮ. रघूणां पतिः।

रघुवंश ರಘುವಂಶ (पुं०) 1. ರಘುಮಹಾರಾಜನ ವಂಶ, –ಸಂತತಿ, –ಪೀಳಿಗೆ. रघूणां वंशः सन्ततिः। (न०) 2. ಕಾಳಿದಾಸ ಮಹಾಕವಿಯಿಂದ ವಿರಚಿತವಾದ ಒಂದು ಮಹಾಕಾವ್ಯ. रघुवंशमधिकृत्य कृतो ग्रन्थः "अण्" (४-३-८७)। अणो लुक् (वा० ४-२-६०)। ಕಾವ್ಯ ವಿಶೇಷಣವಾದುದರಿಂದ ನಪುಂಸಕತ್ವ.

रघुवंशतिलक ರಘುವಂಶತಿಲಕ, –प्रदीप –ಪ್ರದೀಪ (पुं०) ರಘುವಂಶಕ್ಕೆ ತಿಲಕಪ್ರಾಯನೂ ದೀಪಪ್ರಾಯನೂ ಆದ ಶ್ರೀರಾಮ. "जयति रघुवंशतिलकः कौसल्यानन्दवर्धनो रामः" रामा०।

रघुवर ರಘುವರ, –श्रेष्ठ –ಶ್ರೇಷ್ಠ (पुं०) ರಘುವಿನ ವಂಶದಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ಶ್ರೀರಾಮ.

रघूद्वह ರಘೂದ್ವಹ (पुं०) ಶ್ರೀರಾಮ. रघूणामुद्वहः।

रङ्क ರಂಕ (पुं०) 1. ದೀನ, ಬಡವ, ಹಸಿದಿರುವವನು. रकि (गतौ) "अच्" (३-१-१३४)। "आत्तस्नाय्वान्त्रनेत्रः प्रकटितदशनः प्रेतरङ्कः करङ्कात्" मालती० ५-१६। (वि०) 2. ನಿಧಾನವಾದ, ಮಂದವಾದ, ಆಲಸ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿದ. "रङ्कः कृपणमन्दयोः" मेदि०। 3. ಕೃಪಣ, ಲೋಭಿ. "रङ्कस्य नृपतेर्वापि जिह्वासौख्यं समं स्मृतम्" पञ्चतं० १-२७७।

रङ्कु ರಂಕು (पुं०) ಹರಿಣ, ಜಿಂಕೆ, ಚಿಗರಿ. रमते — रमु (क्रीडायाम्) "कुः" (उ० १-३७)। "बहुरूपकसालभञ्जिकामुखचन्द्रेषु कलङ्करङ्कवः" नैष० २-८३।

रङ्ग ರಂಗ (पुं०) 1. ರಂಗಭೂಮಿ, ಅಭಿನಯ ಸ್ಥಳ, ನೃತ್ಯಸ್ಥಾನ. रज्यतेऽत्र—रञ्ज (रागे) "घञ्" (३-३-१२१)। "यन्नाट्यवस्तुनः पूर्वं रङ्गविघ्नोपशान्तये" सा० द० ६-२२। 2. ರಂಗಭೂಮಿಯಲ್ಲಿರುವ ಪ್ರೇಕ್ಷಕರ ಸಮೂಹ, –ಸಾಮಾಜಿಕರ ಗುಂಪು. "रङ्गं प्रसाद्य मधुरैः श्लोकैः काव्यार्थसूचकैः" सा० द० ६-२८। 3. ಯುದ್ಧಭೂಮಿ. रजति आसज्जति योधोऽत्र — रञ्ज (रागे) अधि० "घञ्" (३-३-१२१)। "वृष्णीनां परदेवतेति विदितो रङ्गं गतः साग्रजः" भाग० १०-४३-१७। 4. ನೃತ್ಯ, ನರ್ತನ. "रङ्गोपजीवी कैवर्तः कुण्डाशी गरदस्तथा" विष्णुपु०। 5. ಬಣ್ಣ. 6. ಅನುರಾಗ. 7. ಯುದ್ಧ. (पुंन०) 8. ತವರ. "रङ्गो ना रागे नृत्ये रणक्षितौ। अस्त्री त्रपुणि" मेदि०। 9. ಸೀಸಲೋಹ. "त्रपु नागं चीनपट्टं रङ्गमप्यथ पिच्चटम्। रङ्गं वङ्गं त्रपु क्षोभ्यम्" वैज०। (वि०) 10. ದುರ್ಜನ, ದುಷ್ಟ. "नृत्ये रणे खले रागे रङ्गः क्लीबे त्रपुण्यपि" त्रिकाण्ड०। "रङ्गं त्रपुणि रङ्गो ना रागे नृत्यस्थले रणे" नानार्थर०।

रङ्गकार ರಂಗಕಾರ (पुं०) 1. ಬಣ್ಣ ಬಳಿಯುವವನು. 2. ಚಿತ್ರಕಾರ.

रङ्गचर ರಂಗಚರ (पुं०) 1. ನಟ, ರಂಗಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವವನು. 2. ಭಟ, ಯೋಧ, ಯುದ್ಧಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಓಡಾಡುವವನು. रङ्गे चरति — चर (गतौ) "टः" (३-२-१६)।

रङ्गज ರಂಗಜ (न०) ಸಿಂದೂರ, ಚಂದ್ರ, ಒಂದು ಗೈರಿಕ ಧಾತು.

रङ्गजीवक ರಂಗಜೀವಕ (पुं०) 1. ನಟ, ರಂಗಸ್ಥಾನದಿಂದ ಜೀವಿಸುವವನು, ನಾಟ್ಯದಿಂದ ಜೀವನ ನಡೆಸುವವನು. 2. ಚಿತ್ರಕಾರ, ಚಿತ್ರ ಬರೆದು ಜೀವನ ನಡೆಸುವವನು. 3. ಬಣ್ಣ ಬಳಿದು ಜೀವಿಸುವವನು. रङ्गेण जीवति—जीव (प्राणधारणे) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

रङ्गद ರಂಗದ (पुं०) 1. ಟಂಕ, ಬಿಳಿಗಾರ. 2. ಖದಿರ ರಸ, ಕಗ್ಗಲಿಮರದ ಸಾರ. रङ्गं द्यति—दो (अवखण्डने) "क:" (३-२-३)।

रङ्गपत्री ರಂಗಪತ್ರೀ, –पुष्पी –ಪುಷ್ಪೀ (स्त्री०) ನೀಲಿ ಗಿಡ.

रङ्गबीज ರಂಗಬೀಜ (न०) ರಜತ, ಬೆಳ್ಳಿ. रङ्गं बीजमुत्पत्तिकारणमस्य। "रूप्यश्वेतं रङ्गबीजम्" त्रिकाण्ड०।

रङ्गभूमि ರಂಗಭೂಮಿ (स्त्री०) 1. ನಾಟ್ಯಸ್ಥಳ, ಅಭಿನಯ ಸ್ಥಾನ. 2. ಯುದ್ಧಕ್ಷೇತ್ರ. रङ्गस्य भूमिः।

रङ्गमण्डप ರಂಗಮಂಡಪ (पुंन०) ನಾಟ್ಯಶಾಲೆ, ಅಭಿನಯ ಸ್ಥಾನ, ರಂಗಭೂಮಿ.

रङ्गमातृ ರಂಗಮಾತೃ (स्त्री०) 1. ಅರಗು, ಲಾಕ್ಷೆ. 2. ಕುಟ್ಟನಿ, ತಲೆಹಿಡುಕಿ. 3. ಮರಗಳಿಗೆ ಬರುವ ಒಂದು ರೋಗ. "रङ्गमाता त कुट्टन्यां वृक्षरोगान्तरे स्त्रियाम्" मेदि०।

रङ्गशाला ರಂಗಶಾಲಾ (स्त्री०) ನಾಟ್ಯಶಾಲೆ, ಅಭಿನಯ ಸ್ಥಾನ.

रङ्गाजीव ರಂಗಾಜೀವ (पुं०) 1. ಚಿತ್ರಕಾರ. 2. ಬಣ್ಣ ಬಳಿಯುವವನು. रङ्गमाजीवो जीवनोपायो यस्य। "रङ्गाजीवस्तु चित्रकृत्" वैज०। 3. ನಟ, ಅಭಿನಯದಿಂದ ಜೀವನ ನಡೆಸುವವನು. "रङ्गाजीवस्तु चित्रकृत्" वैज०। "शैलाली भरतो नटः। रङ्गाजीवो नृतुर्नप्रः" वैज०।

रङ्गावतारिन् ರಂಗಾವತಾರಿನ್ (पुं०) 1. ನಟ, ವೇಷ ಧರಿಸಿ (ಅಭಿನಯಕ್ಕಾಗಿ) ರಂಗಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಬಂದು ನಿಲ್ಲುವವನು. रङ्गमवतरति — अव + तॄ (प्लवनतरणयोः) "णिनिः" (३-१-१३४)। "रङ्गाजीवो नृतुर्नप्रो नण्डो रङ्गावतार्यपि" वैज०। 2. ರುದ್ರನ ಪಾತ್ರವನ್ನು ವಹಿಸುವ ನಟ. "नर्तको भूमिकां प्राप्तो देवानामर्धमानुषः। रङ्गावतारी रुद्रस्य" वैज०।

रचना ರಚನಾ (स्त्री०) 1. ಕಾರ್ಯ, ಕೆಲಸ. रच (प्रतियत्ने) + णिच् "युच्" (३-३-१०७)। "सन्मङ्गलोपचाराणां सैवादिरचनाभवत्" रघु० १०-७७। 2. ಏರ್ಪಾಡು; ವ್ಯವಸ್ಥೆ. 3. ಉದ್ಯಮ, ಪ್ರಯತ್ನ. "दैवाहतार्थरचना ऋषयोऽपि देव युष्मत्प्रसङ्गविमुखा इह संसरन्ति" भाग० ३-९-१०। 4. ರಚಿಸುವುದು, ತಯಾರಿಸುವುದು. "कुसुमान्यादाय विदग्धरचनामनोहरां स्रजमभिनिर्मातुमारब्धवान्" मालती० १। 5. ಗ್ರಂಥವನ್ನು ಬರೆಯುವುದು, ಪ್ರಬಂಧ ತಯಾರಿಸುವುದು. "श्रन्थनं ग्रन्थनं गुम्फः सन्दर्भो रचना न ना" वैज०। 6. ತಯಾರಿಸುವುದು, ಅಸಾಧಾರಣಚಮತ್ಕಾರಜನಕವಾದ ನಿರ್ಮಾಣ. "असाधारणचमत्कारकारिणी रचना हि निर्मितिः" अलं० कौस्तु०। 7. (ತಲೆಯ) ಜಡೆ ಹೆಣೆದು ಅಲಂಕರಿಸುವುದು, ಗಂಧ ಪುಷ್ಪಾದಿಗಳಿಂದಲೂ ಚಿತ್ರ ಮೊದಲಾದ ಅಲಂಕಾರಗಳಿಂದಲೂ ಸಂತೋಷವುಂಟುಮಾಡುವ ಕೆಲಸ. "रचना स्यात्परिस्पन्दः" अम०। ಇದೇ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। **रचनम् ರಚನಮ್** ಎಂದೂ ರೂಪವಾಗುವುದು.

रचनीय ರಚನೀಯ (वि०) 1. ಮಾಡಬೇಕಾದ. 2. ಮಾಡಲ್ಪಡುವ. 3. ಮಾಡಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. 4. ಮಾಡಲು ಶಕ್ಯವಾದ. रच (प्रतियत्ने) + णिच् "अनीयर्" (३-१-९६)। 5. ರಚಿಸಲ್ಪಡುವ. 6. ರಚಿಸಬೇಕಾದ, ತಯಾರಿಸಬೇಕಾದ. 7. ರಚಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ, ನಿರ್ಮಿಸಲು ಅರ್ಹವಾದ. 8. ತಯಾರಿಸಲು ಶಕ್ಯವಾದ, ರಚಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಾದ ಇತ್ಯಾದಿ. "तव्यः" (३-१-९६)। **रचयितव्यम् ರಚಯಿತವ್ಯಂ.**

रचयत् ರಚಯತ್ (वि०) 1. ಮಾಡುತ್ತಿರುವ, ರಚಿಸುತ್ತಿರುವ. 2. ನಿರ್ಮಿಸುತ್ತಿರುವ, ತಯಾರಿಸುತ್ತಿರುವ. 3. ಅಲಂಕರಿಸುತ್ತಿರುವ. 4. ಗ್ರಂಥವನ್ನು ಬರೆಯುತ್ತಿರುವ, ಪ್ರಬಂಧವನ್ನು ತಯಾರಿಸುತ್ತಿರುವ. रच (प्रतियत्ने) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–यन्ती –ಯಂತೀ.**

रचयितृ ರಚಯಿತೃ (वि०) 1. ಗ್ರಂಥವನ್ನು ಬರೆಯುವವನು. 2. ನಿರ್ಮಿಸುವವನು, ತಯಾರಿಸುವವನು. 3. ಚಿತ್ರಕಾರ್ಯಗಳಿಂದ ಅಲಂಕರಿಸುವವನು. 4. ಏರ್ಪಡಿಸುವವನು, ವ್ಯವಸ್ಥೆಮಾಡುವವನು. रच (प्रतियत्ने) + णिच् "तृच्" (३-१-१३३)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **–यित्री –ಯಿತ್ರೀ.**

रचित ರಚಿತ (वि०) 1. ಬರೆಯಲ್ಪಟ್ಟ (ಗ್ರಂಥ). 2. ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ನಿರ್ಮಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 4. ತಯಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಸೃಷ್ಟಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. रच (प्रतियत्ने) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "विस्मेरान् गगनसदः करोत्यमुष्मिन्नाकाश रचितमभित्ति चित्रकर्म" माघ० ४-५३। 5. ಏರ್ಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ವ್ಯವಸ್ಥೆಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ.

रज ರಜ (पुं०) 1. ರೇಣು, ಧೂಳು. 2. ಪರಾಗ, ಪುಷ್ಪದ ಧೂಳು. रञ्जयति—रजि (भाषार्थे) + णिच् "अच्" (३-१-१३४)। 3. ಸ್ತ್ರೀಯರ ರಜಸ್ಸು, ಹೆಂಗಸರ ಮುಟ್ಟು. 4. ರಜೋಗುಣ ಸತ್ತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಮೂರು ಗುಣಗಳಲ್ಲೊಂದು. "रजो रेणौ परागे स्यादार्तवे च गुणान्तरे" मेदि०। "रजोऽरजसा सार्धं स्त्रीपुष्पगुणधूलिषु"।

रजक ರಜಕ (पुं०) 1. ಅಗಸ, ಮಡಿವಾಳ, ದೋಬಿ. रजति — रञ्ज (रागे) "क्वुन्" (उ० २-३३)। "नग्नक्षपणके देशे रजकः किं करिष्यति"। स्त्रियां "ङीष्" (४-१-४८)। **रजकी ರಜಕೀ.** ಅಗಸನ ಹೆಂಡತಿ. 2. ರಜಸ್ವಲೆಯಾಗಿ ಮೂರನೆಯ ದಿನದಲ್ಲಿರುವ ಹೆಂಗಸು.

रजत् ರಜತ್ (वि०) 1. ಬಣ್ಣ ಬಳಿಯುತ್ತಿರುವ. 2. ಪ್ರೀತಿಸುತ್ತಿರುವ. 3. ಸಂತೋಷಪಡಿಸುತ್ತಿರುವ. रञ्ज (रागे) "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–न्ती –ನ್ತೀ.** "शानच्"। **रजमानः ರಜಮಾನಃ.**

रजत ರಜತ (न०) 1. ಬೆಳ್ಳಿ. रज्यतेऽनेन—रञ्ज (रागे) "अतच्" (उ० ३-१११)। "संमूर्च्छतां रजतभित्तिमयूखजालैः" किरा० ५-४१। 2. ಸುವರ್ಣ, ಚಿನ್ನ. 3. ರಕ್ತ, ನೆತ್ತರು. 4. ಮುಕ್ತಾಹಾರ, ಮುತ್ತಿನ ಸರ. 5. ಹ್ರದ, ಮಡು, ಜಲಾಶಯ. 6. ಶೈಲ, ಬೆಟ್ಟ. 7. ಆನೆ. 8. ದನ್ತ, ಹಲ್ಲು. (वि०) 9. ಬಿಳುಪಾಗಿರುವ. "रजतो दन्तिदन्तयोः। धवले शोणिते हारे दुर्वर्णे ह्रदशैलयोः" हेम०। "रजतं हेम्नि रूप्ये सिते त्रिषु" अम०। ಕೋಶಕಾರರು ಪುಂಲಿಂಗ ಮತ್ತು ನಪುಂಸಕ ಎರಡು ಲಿಂಗಗಳಲ್ಲೂ ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ.

रजतद्युति ರಜತದ್ಯುತಿ (पुं०) ಆಂಜನೇಯ. रजतस्येव द्युतिरस्य।

रजतप्रस्थ ರಜತಪ್ರಸ್ಥ (पुं०) ಕೈಲಾಸಪರ್ವತ. रजतमयः प्रस्थो यस्य।

रजताचल ರಜತಾಚಲ, –अद्रि –ಅದ್ರಿ (पुं०) ಕೈಲಾಸ ಪರ್ವತ, ಬೆಳ್ಳಿಯ ಬೆಟ್ಟ.

रजन ರಜನ (न०) 1. ರಾಗ, ಬಣ್ಣ. रञ्ज (रागे) "क्युन्" (उ० २-८०)। 2. ಕುಸುಂಬೆ ಹೂವು.

रजनि ರಜನಿ (स्त्री०) ರಾತ್ರಿ. रञ्ज (रागे) "अनिः"। बाहु०। "अभजत परिवृत्तिं साथ पर्यस्तहस्ता रजनिरवनतेन्दुर्लज्जयाधोमुखीव" माघ० १०-९१।

रजनी ರಜನೀ (स्त्री०) 1. ರಾತ್ರಿ. रजनि "ङीष्" (ग० ४-१-४५)। "भवन्ति यत्रौषधयो रजन्यामतैलपूराः सुरतप्रदीपाः" कुमा० १-१०। 2. ಹರಿದ್ರೆ, ಅರಿಶಿನ. 3. ನೀಲಿಗಿಡ. रज्यतेऽनया—रञ्ज (रागे) कर० "ल्युट्" (३-३-११७)। 4. ಕೆಂಪು ಅರಗು. "रजनी नीलिनीरात्रिहरिद्राजतुकासु च" मेदि०।

रजनीकर ರಜನೀಕರ (पुं०) 1. ಚಂದ್ರ. रजनीं करोति — डु कृञ् (करणे) "टः" (३-२-२०)। "रजनीकरः किमिव चित्रमदो यदुरागिणां गणमनङ्गलघुम्" माघ० ९-३८। 2. ಕರ್ಪೂರ.

रजनीचर ರಜನೀಚರ (पुं०) 1. ರಾಕ್ಷಸ. रजन्यां चरति — चर (गतौ) "टः" (३-२-१६)। 2. ಚೋರ, ಕಳ್ಳ. 3. ಕಾವಲುಗಾರ, ಪಹರೆಯವನು. (वि०) 4. ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವವನು. **–पतिः –ಪತಿಃ, –राजः –ರಾಜಃ.** ರಾಕ್ಷಸಾಧಿಪ, –ಚಕ್ರವರ್ತಿ.

रजनीजल ರಜನೀಜಲ (न०) ಘನೀಭೂತವಾದ ಮಂಜು, ಗಡ್ಡೆಯಾಗಿರುವ ಇಬ್ಬನಿ. रजन्या जलम्। "हिममिन्द्राग्निधूमश्च खबाष्पो रजनीजलम्" हारा०।

रजनीपुष्प ರಜನೀಪುಷ್ಪ (पुं०) ತಪಸಿಗಿಡ. रजन्याः हरिद्रायाः पुष्पमिव पुष्पमस्य।

रजनीमुख ರಜನೀಮುಖ (न०) ಸಾಯಂಕಾಲ, ರಾತ್ರಿಯ ಪ್ರಾರಂಭಕಾಲ, ಸಂಧ್ಯಾಕಾಲ, ಸಂಜೆ. रजन्याः मुखम्।

रजस् ರಜಸ್ (न०) 1. ಪರಾಗ, ಹೂವಿನ ಧೂಳು. रञ्ज (रागे) "असुन्" (उ० ४-११७)। "पुनरुषसि विविक्तैर्मातरिश्वाऽवचूर्य ज्वलयति मदनाग्निं मालतीनां रजोभिः" माघ० ११-१७। 2. ರೇಣು, ಧೂಳು. "रजोभिः स्यन्दनोद्धूतैर्गजैश्च घनसन्निभैः" रघु० ४-२९। 3. ಸತ್ತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಮೂರು ಗುಣಗಳಲ್ಲೊಂದು, ರಜೋಗುಣ. "रजोजुषे जन्मनि सत्त्ववृत्तये स्थितौ प्रजानां प्रलये तमःस्पृशे" काद०। 4. ಆರ್ತವ, ಸ್ತ್ರೀಯರ ರಜಸ್ಸು, ಹೆಂಗಸರ ಮುಟ್ಟು. "नारीणां

रजसि चोपचीयमाने शनैः शनैः स्तनगर्भाशययोन्यभिवृद्धिर्भवति" सुश्रुत० सूत्र० १४। 5. ಶರದೃತು, ಶರತ್ ಕಾಲ. "शरद्रेण्वार्तवे रजः" वैज०। 6. ರೇತಸ್ಸು, ವೀರ್ಯ. "रेतस्यपि रजः" वैज०। 7. ಗವಾಕ್ಷದ ವಿವರಗಳಲ್ಲಿ ಬೀಳುವ ಸೂರ್ಯಕಿರಣದಲ್ಲಿ ಕಾಣುವ ಅತಿ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದ ಧೂಳಿನ ಕಣ, ತ್ರಸರೇಣು, ಆರು ಪರಮಾಣುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಧೂಳಿನ ಕಣ. "जालान्तरगते भानौ यत्सूक्ष्मं दृश्यते रजः। प्रथमं तत्प्रमाणानां त्रसरेणुं प्रचक्षते" मनु० ८-२३२। 8. ಕುಸುಂಬೆ ಹೂವು. "रजः क्लीबं गुणान्तरे। आर्तवे च परागे च रेणुमात्रे च दृश्यते" मेदि०। 9. ಚಿತ್ತಕ್ಷೋಭೆ, ಮನೋವಿಕಾರ. "अपथे पदमर्पयन्ति हि श्रुतवन्तोऽपि रजोनिमीलिताः" रघु० ९-७४। 10. ತವರ. 11. ಅಂಧಕಾರ, ಕತ್ತಲೆ.

रजःशय ರಜಃಶಯ (पुं०) ಕುಕ್ಕುರ, ನಾಯಿ. रजसि शेते — शीङ् (स्वप्ने) "अच्" (३-२-१५)।

रजसानु ರಜಸಾನು (पुं०) ಮೇಘ, ಮೋಡ. रञ्ज (रागे) "असानुः" उणा०।

रजस्वल ರಜಸ್ವಲ (पुं०) 1. ಮಹಿಷ, ಎಮ್ಮೆ. रजोऽस्त्यस्य "वलच्" (५-२-११२)। स्त्रियां "ङीष्" (४-१-६३)। **–ली –ಳೀ.** (वि०) 2. ರಜೋಗುಣದಿಂದ ಕೂಡಿದ. "जराशोकसमाविष्टं रोगायतनमातुरम्। रजस्वलमनित्यं च भूतावासमिमं त्यजेत्" मनु० ६-७७। 3. ಧೂಳಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ. "तं शयानं धरोपस्थे कावेर्यां सह्यसानुनि। रजस्वलैस्तनूदेशैर्निगूढामलतेजसम्" भाग० ७-१३-१२।

रजस्वला ರಜಸ್ವಲಾ (स्त्री०) ಋತುಮತಿಯಾದ ಹೆಂಗಸು, ಮುಟ್ಟಾದ ಹೆಂಗಸು. रजोऽस्त्यस्याः "वलच्" (५-२-११२)। "अथ रजस्वला। स्त्रीधर्मिण्यविरात्रेयी" अम०। "समुल्लसद्दिनकरवक्त्रकान्तयो रजस्वलाः परिमलिताम्बरश्रियः" माघ० १७-६१।

रजोगुण ರಜೋಗುಣ (पुं०) ಸತ್ತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಮೂರು ಗುಣಗಳಲ್ಲಿ ಎರಡನೆಯ ಗುಣ. "गुणाः सत्त्वं रजस्तमः" अम०। "काम एष क्रोध एष रजोगुणसमुद्भवः। महाशनो महापाप्मा विद्ध्येनमिह वैरिणम्" गीता ३-३७। ಕಾಮ ಕ್ರೋಧಗಳು ರಜೋಗುಣದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದುವು. ಕಾಮವು ಮಹಾಶತ್ರುವಾಗಿ ವಿಷಯಗಳ ಕಡೆ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಆಕರ್ಷಿಸುವುದು. ಇಷ್ಟಪ್ರಾಪ್ತಿಗೆ ವಿಘ್ನವುಂಟಾದರೆ ಇದು (ಕಾಮವು) ಕ್ರೋಧವಾಗಿ ಪರಿಣಮಿಸಿ ಪರಹಿಂಸಾದಿಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರವರ್ತಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುವುದು. ಆದುದರಿಂದ ಇದು ಮಹಾಪಾಪಿಯಾದ ಶತ್ರು.

रजोबल ರಜೋಬಲ (न०) ಅಂಧಕಾರ, ಕತ್ತಲೆ. रज इव वलते — वल (संचलने) "अच्" (३-१-१३४)। "तमसन्तु निशाचर्म नीलपङ्कं रजोबलम्" त्रिकाण्ड०।

रजोबन्ध ರಜೋಬಂಧ (पुं०) ಸ್ತ್ರೀಯರಿಗೆ ರಜಸ್ಸು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ನಿಲ್ಲುವುದು. रजसो बन्धः।

रजोहर ರಜೋಹರ (पुं०) ರಜಕ, ಅಗಸ. रजो हरति— हृञ् (हरणे) "अच्" (३-२-९)।

रज्जु ರಜ್ಜು (स्त्री०) 1. ಪಾಶ, ಹಗ್ಗ. सृज्यते — सृज (विसर्गे) "उः" असुम् सलोपश्च (उ० १-१५)। "उदयति विततोर्ध्वरश्मिरज्जावहिमरुचौ हिमधाम्नि याति चास्तम्" माघ० ४-२०। 2. ವೇಣಿ, ತಲೆಯ ಜಡೆ, ಹೆರಳು. "रज्जुर्वेण्यां गुणे योषित्" मेदि०। 3. ಎಂಟು ಹಸ್ತಗಳ ಅಥವಾ 192 ಅಂಗುಲಗಳ ಅಳತೆ.

रज्जुदालक ರಜ್ಜುದಾಲಕ (पुं०) ಕಾಡುಕೋಳಿ.

रज्यत् ರಜ್ಯತ್ (वि०) 1. ಕೆಂಪಗಾಗುತ್ತಿರುವ. रञ्ज (रागे) "शतृ" (३-२-१२४)। "किरति कलितकिञ्चित्कोपरज्यन्मुखश्रीः" उ० रा० ५-२। 2. ಬಣ್ಣ ಹಾಕುತ್ತಿರುವ. 3. ಪ್ರೀತಿಸುತ್ತಿರುವ. 4. ಸಂತೋಷಪಡಿಸುತ್ತಿರುವ. "शानच्" (३-२-१२४)। **रज्यमानः ರಜ್ಯಮಾನಃ.** "हिमरुचिररुणिम्ना राजते रज्यमानैः जरठकमलकन्दच्छेदगौरैर्मयूखैः" माघ० ११-१४।

रञ्जक ರಂಜಕ (पुं०) 1. ಬಣ್ಣ ಬಳಿಯುವವನು. रञ्जयति — रंजि (भाषार्थे) + णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 2. ಪ್ರೋತ್ಸಾಹಿಸುವವನು, ಉತ್ತೇಜನ ಕೊಡುವವನು, ಹುರಿದುಂಬಿಸುವವನು. (न०) 3. ಸಿಂದೂರ. 4. ರಕ್ತಚಂದನ.

रञ्जन ರಂಜನ (न०) 1. ಸಂತೋಷವುಂಟುಮಾಡುವುದು. रञ्ज (रागे) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "यथा प्रह्लादनाच्चन्द्रः प्रतापात्तपनो यथा। तथैव सोऽभूदन्वर्थो राजा प्रकृतिरञ्जनात्" रघु० ४-१२। 2. ಬಣ್ಣ ಬಳಿಯುವುದು. 3. ಬಣ್ಣ, ವರ್ಣ. रज्यतेऽनेन — रञ्ज करo "ल्युट्" (३-३-११७)। 4. ಹಿಂಗುಳ, ಸಿಂದೂರ. 5. ಕೆಂಪುಗಂಧ, ರಕ್ತಚಂದನ. (वि०) 6. ಸಂತೋಷವುಂಟುಮಾಡುವವನು. 7. ಬಣ್ಣ ಬಳಿಯುವವನು. रञ्ज + णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)।

रञ्जनी ರಂಜನೀ (स्त्री०) 1. ನೀಲಿಗಿಡ. रज्यतेऽनया—रञ्ज (रागे) "ल्युट्" (३-३-११७)। "रञ्जनी श्रीफली तुत्था द्रोणी दोला च नीलिनी" अम०। 2. ಹರಿದ್ರೆ, ಅರಿಶಿನ. 3. ಮಂಜಿಷ್ಠೆ. 4. ಮದ್ಯ, ಹೆಂಡ. "शुण्डारोचनिकानीलीमञ्जिष्ठासु च रञ्जनी" मेदि०।

रञ्जनीय ರಂಜನೀಯ (वि०) 1. ಬಣ್ಣ ಬಳಿಯಬೇಕಾದ. 2. ಪ್ರೀತಿಸಬೇಕಾದ. 3. ಸಂತೋಷಪಡಿಸಬೇಕಾದ. रञ्ज (रागे) "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः"। **रङ्क्तव्यम् ರಂಕ್ತವ್ಯಮ್.**

रञ्जित ರಂಜಿತ (वि०) 1. ಬಣ್ಣಹಾಕಲ್ಪಟ್ಟ. रञ्ज (रागे) "क्तः" (३-२-१०२)। "रञ्जिता नु विविधास्तरुशैला नामितं नु गगनं स्थगितं नु" किरा० ९-१५। 2. ಪ್ರೋತ್ಸಾಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಸಂತೋಷಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

रटत् ರಟತ್ (वि०) ಕರ್ಕಶವಾಗಿ ಕೂಗುತ್ತಿರುವ, ಅರಚುತ್ತಿರುವ. रट (परिभाषणे) "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-२-६)। **–न्ती –ನ್ತೀ.**

रटन ರಟನ (न०) ಅರಚುವುದು, ಕರ್ಕಶವಾಗಿ ಕೂಗುವುದು. रट (परिभाषणे) "ल्युट्" (३-३-११५)।

रटनीय ರಟನೀಯ (वि०) ಅರಚಬೇಕಾದ, ಕರ್ಕಶವಾಗಿ ಕಿರುಚಬೇಕಾದ. रट (परिभाषणे) "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः"। **रटितव्यम् ರಟಿತವ್ಯಮ್.**

रटित ರಟಿತ (न०) ಕರ್ಕಶವಾಗಿ ಶಬ್ದಮಾಡುವುದು. रट (परिभाषणे) भावे "क्तः" (३-३-११४)।

रण ರಣ (पुंस्त्री०) 1. ಯುದ್ಧ, ಕದನ, ಕಾಳಗ. रणन्ति शब्दायन्तेऽत्र—रण (शब्दे) "अप्" (वा० ३-३-५८)। "रणेषु तस्य प्रहिताः प्रचेतसा सरोषहुंकारपराङ्मुखीकृताः" माघ० १-५६। (पुं०) 2. ಶಬ್ದ, ಸದ್ದು. रण "अच्" (३-१-१३४)। "रणोऽस्त्री युधि ना ध्वनौ" वैज०। 3. ವೀಣೆ ಪಿಟೀಲು ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಬಾರಿಸುವ ಸಾಧನ. "रणः कोणे क्वणे युधि" हेम०। 4. ಗತಿ, ಗಮನ, ನಡೆ.

रणक्षेत्र ರಣಕ್ಷೇತ್ರ (न०) ಯುದ್ಧಭೂಮಿ, ಕಾಳಗ ಮಾಡುವ ಜಾಗ.

रणत् ರಣತ್ (वि०) ಶಬ್ದಮಾಡುತ್ತಿರುವ. रण (शब्दे) "शतृ" (३-२-१२४)। "रणद्भिराघट्टनया नभस्वतः पृथग्विभिन्नश्रुतिमण्डलैः स्वरैः" माघ० १-१०।

रणतूर्य ರಣತೂರ್ಯ (न०) ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಬಾರಿಸುವ ನಗಾರಿ, ರಣದುಂದುಭಿ. रणस्य तूर्यम्। "धीरनिजरवविलीनगुरुप्रतिशब्दमस्य रणतूर्यमावधि" माघ० १५-७३।

रणत्कार ರಣತ್ಕಾರ (पुं०) 1. ರಣ ರಣ ಎಂದು ಶಬ್ದ ಮಾಡುವುದು. 2. ಶಬ್ದ, ಸದ್ದು. 3. ದುಂಬಿಯಂತೆ ಮಾಡುವ ಝೇಂಕಾರ ಶಬ್ದ.

रणधुरा ರಣಧುರಾ (स्त्री०) ಯುದ್ಧಭೂಮಿಯ ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿ ನಿಂತು ವಹಿಸುವ ಯುದ್ಧದ ಹೊಣೆ, –ಭಾರ. रणस्य धुरा। "ताते चापद्वितीये वहति रणधुरां को भयस्यावकाशः" वेणी० ३-७।

रणन ರಣನ (न०) 1. ಶಬ್ದಮಾಡುವುದು. रण (शब्दे) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಶಬ್ದ, ಧ್ವನಿ.

रणनीय ರಣನೀಯ (वि०) ಶಬ್ದಮಾಡಬೇಕಾದ. रण (शब्दे) "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः"। **रणितव्यम् ರಣಿತವ್ಯಮ್.**

रणपण्डित ರಣಪಂಡಿತ (पुं०) ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ನಿಪುಣನಾದ ಯೋಧ. रणे पण्डितः। "रणपण्डितोऽग्र्यचविबुधारिपुरे कलहं स राममहितः कृतवान्" भट्टि० १०-२।

रणप्रिय ರಣಪ್ರಿಯ (पुं०) 1. ಶ್ಯೇನಪಕ್ಷಿ, ಗಿಡಗದ ಹಕ್ಕಿ. 2. ವಿಷ್ಣು. "स्तव्यः स्तवप्रियः स्तोत्रं स्तुतिः स्तोता रणप्रियः" वि० स०। (वि०) 3. ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಪ್ರೀತಿಯುಳ್ಳವನು, ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತಿಯುಳ್ಳವನು. रणः प्रियो यस्य।

रणभू ರಣಭೂ, –भूमि –ಭೂಮಿ (स्त्री०) ಯುದ್ಧ ಕ್ಷೇತ್ರ, ಯುದ್ಧಮಾಡುವ ಜಾಗ. "रणभुवि शरतल्पे लीलया शायितेन" याद० २३-६१।

रणमुख ರಣಮುಖ (न०) ಯುದ್ಧಭೂಮಿಯ ಮುಂಭಾಗ. रणस्य मुखम्।

रणमूर्धन् ರಣಮೂರ್ಧನ್ (पुं०) ಯುದ್ಧ ಭೂಮಿಯ ಮುಂಭಾಗ. रणस्य मूर्धा।

रणरङ्क ರಣರಂಕ (पुं०) 1. ಆನೆಯ ಕೊಂಬುಗಳ ಮಧ್ಯಭಾಗ. 2. ಆನೆ, ಗಜ.

रणरङ्ग ರಣರಂಗ (पुं०) ಯುದ್ಧಭೂಮಿ, ಕದನ ನಡೆಯುವ ಜಾಗ.

रणरण ರಣರಣ (पुं०) 1. ಚಿಗಟೆ, ಸೊಳ್ಳೆ. रणरण इति शब्दोऽस्त्यस्य "अच्" (५-२-१२७)। "मशको घोषो रणरणश्च सः" त्रिकाण्ड०। (न०) 2. ಉದ್ವೇಗ,

ವಿವಾಹ, ಮದುವೆ. "अथोद्वाहनं रणरणं च तत्" त्रिकाण्ड०। 3. ಅಪೇಕ್ಷೆ, ಆಸೆ.

रणरणक ರಣರಣಕ (पुं०) 1. ಮನ್ಮಥ, ಕಾಮದೇವ. "रणरणको रतिरमणः संसारगुरुर्मनोजन्मा" त्रिकाण्ड०। 2. ಉತ್ಕಂಠೆ, ಹಂಬಲ, ಚಿಂತೆ, ಲಾಲಸೆ. "रणरणकविवृद्धिं बिभ्रदावर्तमानं ज्वलति हृदयमन्तस्तन्मयत्वं च धत्ते" मालती० १-४४।

रणसंकुल ರಣಸಂಕುಲ (न०) ತುಮುಲಯುದ್ಧ, ದೊಂಬಿ ಕಾಳಗ. रणस्य संकुलम्।

रणसंमद ರಣಸಂಮದ (पुं०) ಯುದ್ಧದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಹರ್ಷ. रणेन संमदः। "रणसंमदोदयविकासिबलकलकलाकुलीकृते" माघ० १५-७७।

रणाङ्गण ರಣಾಂಗಣ (न०) ಯುದ್ಧಕ್ಷೇತ್ರ, ಕದನ ನಡೆಯುವ ಭೂಮಿ. रणस्याङ्गणम्। **–अजिरम् –ಅಜಿರಮ್.**

रणाभियोग ರಣಾಭಿಯೋಗ (पुं०) 1. ಯುದ್ಧದ ಪ್ರಯತ್ನ. 2. ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತಿ. 3. ಯುದ್ಧದ ಅಭ್ಯಾಸ. रणस्य अभियोगः।

रणित ರಣಿತ (न०) 1. ಶಬ್ದ, ಧ್ವನಿ. रण (शब्दे) भावे "क्तः" (३-३-११४)। (वि०) 2. ಶಬ್ದಮಾಡಿದ, ಸದ್ದುಮಾಡಿದ. रण कर्त० "क्तः" (३-४-७२)।

रणितवत् ರಣಿತವತ್ (वि०) ಶಬ್ದಮಾಡಿದ, ಸದ್ದುಮಾಡಿದ. रण (शब्दे) "क्तवतुः" (३-२-१०२)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–वती –ವತೀ.**

रण्ड ರಂಡ (पुं०) 1. ಪುತ್ರಸಂತಾನವಿಲ್ಲದ ಮನುಷ್ಯ. 2. ಗೊಡ್ಡುಮರ, ಫಲಬಿಡದ ವೃಕ್ಷ. रमु (क्रीडायाम्) "डः" (उ० १-१११)।

रण्डा ರಂಡಾ (स्त्री०) 1. ವಿತಂತು. 2. ಇಲಿಯೊಲದ ಮರ. रमु (क्रीडायाम्) "डः" (उ० १-११२)। "रण्डा मूषकपर्ण्यां च विधवायां च योषिति" मेदि०।

रत ರತ (न०) 1. ಸಂಭೋಗ, ಮೈಥುನ, ಸ್ತ್ರೀಪುರುಷರ ಸಂಗಮ. रमु (क्रीडायाम्) भावे "क्तः" (३-३-११४)। "अन्वभूत्परिजनाङ्गनारतं सोऽवरोधभयवेपथूत्तरम्" रघु० १९-२३। "यद्रतं च सदयं प्रियस्य तत्पार्वती विषहते स्म नेतरत्" कुमा० ८-९। 2. ಗುಹ್ಯಸ್ಥಾನ. "रतं सुरतगुह्ययोः" मेदि०। (वि०) 3. ಅನುರಾಗವುಳ್ಳವನು, ಪ್ರೀತಿಯುಳ್ಳವನು. "रतस्त्रिष्वनुरक्ते स्यात्" मेदि०। 4. ಉತ್ಸಾಹವುಳ್ಳವನು. "हते योद्धुं जनः पांसौ स दृग्रुधि रतो यया" माघ० १०-७६। 5. ಆಸಕ್ತಿಯುಳ್ಳವನು, ಶ್ರದ್ಧೆಯುಳ್ಳವನು. "तेष्वेव नित्यं शुश्रूषां कुर्यात्प्रियहिते रतः" मनु० २-२३५।

रतकील ರತಕೀಲ (पुं०) ನಾಯಿ. रते मैथुने कीलति—कील (बन्धने) "कः" (३-१-१३५)।

रतकूजित ರತಕೂಜಿತ (न०) ಸಂಭೋಗಕಾಲದ ಮಾತು, ಸ್ತ್ರೀಪುರುಷರ ಸಂಗಮಕಾಲದಲ್ಲಿ ಆಡುವ ರಹಸ್ಯ ಗೋಣಗಾಟ. रते कूजितम् अस्पष्टवचनम्।

रतक्रिया ರತಕ್ರಿಯಾ (स्त्री०) ಸಂಭೋಗ, ಮೈಥುನ. रतरूपा क्रिया।

रतगुरु ರತಗುರು (पुं०) ಪತಿ, ಗಂಡ. रतेः गुरुः। "प्राणनाथः सुखोत्सवः। हृदयेशो रतगुरुः" त्रिकाण्ड०।

रतज्वर ರತಜ್ವರ (पुं०) ವಾಯಸ, ಕಾಗೆ. "काको रतज्वरः सूत्री" त्रिकाण्ड०।

रततालिन् ರತತಾಲಿನ್ (पुं०) ವ್ಯಭಿಚಾರಿ, ಸ್ತ್ರೀಲೋಲ. रते तालयति—तल (प्रतिष्ठायाम्) "णिनिः" (३-२-७८)।

रतताली ರತತಾಲೀ (स्त्री०) ಕುಟ್ಟನಿ, ತಲೆಹಿಡಕಿ. "अथ कुट्टनी। इज्या स्याद्रतताली च घटदासी गणेरुका" त्रिकाण्ड०।

रतनारीच ರತನಾರೀಚ (पुं०) 1. ನಾಯಿ. 2. ಸ್ಮರ, ಮನ್ಮಥ, 3. ಹೆಂಗಸರ ಸೀತ್ಕಾರ. "रतनारीचो नारीणां सीत्कारे च शुनि स्मरे" मेदि०। 4. ವ್ಯಭಿಚಾರಿ.

रतर्द्धिक ರತರ್ದ್ಧಿಕ (न०) 1. ಸುಖಸ್ನಾನ. 2. ದಿವಸ, ಹಗಲು. 3. ಅಷ್ಟವಿಧ ಮಂಗಲವಸ್ತುಗಳು. ["अष्टमङ्गल" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ]. रतस्य ऋद्धिरत्र "कप्" (५-४-१५४)। "रतर्द्धिकं तु दिवसे सुखस्नानेऽष्टमङ्गले" हेम०।

रतव्रण ರತವ್ರಣ (पुं०) ನಾಯಿ. रतेन व्रणोऽस्य।

रतहिण्डक ರತಹಿಂಡಕ (पुं०) ಹೆಂಗಸರನ್ನು ಅಪಹರಿಸುವವನು, ವ್ಯಭಿಚಾರಿ. रतार्थं हिण्डते—हिडि (गत्यनादरयोः) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

रतामर्द ರತಾಮರ್ದ (पुं०) ನಾಯಿ. रते रतकाले आमर्दोऽस्य।

रतार्थिन् ರತಾರ್ಥಿನ್ (पुं०) ಸುರತವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವವನು, ಸಂಭೋಗದ ಅಪೇಕ್ಷೆಯುಳ್ಳವನು. रतमर्थयते—अर्थ (याच्ञायाम्) "णिनिः" (३-१-१३४)।

(स्त्री०) –अर्थिनी –ಅರ್ಥಿನೀ. ಕಾಮುಕ ಹೆಂಗಸು, ಕಾಮಾತುರಳಾದ ಹೆಂಗಸು. "कामुकी तु वृषस्यन्ती रतार्थिनी" वैज० ।

रति ರತಿ (स्त्री०) 1. ಮನ್ಮಥನ ಪತ್ನಿ. रम्यतेऽनया — रमु (क्रीडायाम्) "क्तिन्" (३-३-९४)। "रतिद्वितीयेन मनोभवेन ह्रदात्सुधायाः प्रविगाह्यमानात्" कुमा० ९-४। 2. ಸಂಭೋಗ, ಸ್ತ್ರೀಪುರುಷರ ಸಂಗಮ. "कान्तवेश्म बहु संदिशतीभिर्यातमेव रतये रमणीभिः" किरा० ९-३७। 3. ಅನುರಾಗ, ಪ್ರೀತಿ. "कामं प्रिया न सुलभा मनस्तु तद्भावदर्शनायासि। अकृतार्थेऽपि मनसिजे रतिमुभयप्रार्थना कुरुते" शाकु० २-१। 4. ಎಂಟು ವಿಧ ಸ್ಥಾಯಿಭಾವಗಳಲ್ಲೊಂದು, ಶೃಂಗಾರ ರಸದ ಸ್ಥಾಯಿಭಾವ. "रतिर्हासश्च शोकश्च क्रोधोत्साहौ भयं तथा। जुगुप्सा विस्मयश्चेत्थमष्टौ प्रोक्ताः शमोऽपि च" सा० द० ३-१७५। 5. ಶ್ರದ್ಧೆ, ಆಸಕ್ತಿ. "तस्य धर्मरतेरासीद्वृद्धत्वं जरसा विना" रघु० १-२३। 6. ಪ್ರಮೋದ, ಸಂತೋಷ. "सेवते स्म शयनं पराङ्मुखी सा तथापि रतये पिनाकिनः" कुमा० ८-२। 7. ಗುಹ್ಯಸ್ಥಾನ. "रतिः स्त्री स्मरदारेषु रागे सुरतगुह्ययोः" मेदि०।

रतिकर्मन् ರತಿಕರ್ಮನ್ (न०) ಸಂಭೋಗ, ಮೈಥುನ.

रतिकुहर ರತಿಕುಹರ (न०) ಯೋನಿ.

रतिकूजित ರತಿಕೂಜಿತ (न०) ಸಂಭೋಗಕಾಲದಲ್ಲಿ ಆಡುವ ರಹಸ್ಯ ಗೋಣಗಾಟ.

रतिगृह ರತಿಗೃಹ, –भवन –ಭವನ, –मन्दिर –ಮಂದಿರ (न०) 1. ಮಲಗುವ ಮನೆ, ಸಂಭೋಗದ ಮನೆ. 2. ಸ್ತ್ರೀಯರ ಗುಹ್ಯಸ್ಥಾನ, ಯೋನಿ.

रतितस्कर ರತಿತಸ್ಕರ (पुं०) ಸಂಭೋಗಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರೇರಿಸುವವನು, ಸತೀತ್ವವನ್ನು ನಾಶಗೊಳಿಸುವವನು, ವ್ಯಭಿಚಾರಿ.

रतिपति ರತಿಪತಿ, –प्रिय –ಪ್ರಿಯ (पुं०) ಮನ್ಮಥ, ಕಾಮ. रत्याः पतिः प्रियो वा। "दधति स्फुटं रतिपतेरिषवः" माघ० ९-६६।

रतिरस ರತಿರಸ (पुं०) ಸಂಭೋಗದ ಸೌಖ್ಯ, ಸಂಭೋಗದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಆನಂದ.

रतिलक्ष ರತಿಲಕ್ಷ (न०) ಮೈಥುನ, ಸಂಭೋಗ. रतिं लक्षयति — लक्ष + णिच् "अच्" (३-१-१३४)।

रतिशूर ರತಿಶೂರ (वि०) ಸಂಭೋಗಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳವನು, ಪ್ರಜನನ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವುಳ್ಳವನು.

रतिसर्वस्व ರತಿಸರ್ವಸ್ವ (न०) ಸಂಭೋಗದ ಮೂಲ ಕಾರಣ. रतेः सर्वस्वम्। "करौ व्याधुन्वत्याः पिबसि रतिसर्वस्वमधरम्" शाकु० १-२०।

रत्न ರತ್ನ (न०) 1. ಮಣಿ. 2. ಮುತ್ತು, ಮಾಣಿಕ್ಯ ಹವಳ ಪಚ್ಚೆ ವೈಡೂರ್ಯ ಮುಂತಾದುವು. रमन्तेऽस्मिन् — रमु (क्रीडायाम्) "नः" (उ० ३-१४)। "रत्नस्तम्भेषु संक्रान्तप्रतिमास्ते चकाशिरे" माघ० २-४। 3. ಶ್ರೇಷ್ಠವಸ್ತು, ಉತ್ತಮವಾದ ಪದಾರ್ಥ. "जातौ जातौ यदुत्कृष्टं तद्रत्नमभिधीयते"। "स्त्रीरत्नसृष्टिरपरा प्रतिभाति सा मे धातुर्विभुत्वमनुचिन्त्य वपुश्च तस्याः" शाकु० २-९। 4. ಬೆಲೆಬಾಳುವ ವಸ್ತು, ಅಮೂಲ್ಯವಾದ ಪದಾರ್ಥ. 5. ಅಯಸ್ಕಾಂತ, ಸೂಜಿಗಲ್ಲು.

रत्नगर्भ ರತ್ನಗರ್ಭ (पुं०) 1. ಸಮುದ್ರ. रत्नं गर्भेऽस्य। 2. ಕುಬೇರ. "कुडः पुण्यजनेश्वरः। इच्छावसूरत्नगर्भो रत्नहस्तःसितोदरः" वैज०। (स्त्री०) –गर्भा –ಗರ್ಭಾ. ಪೃಥ್ವಿ, ಭೂಮಿ. "रत्नगर्भा काश्यपी भूः कुह्वर्यवनिरुर्वरा" वैज०।

रत्नदर्पण ರತ್ನದರ್ಪಣ (पुं०) ರತ್ನಖಚಿತ ಕನ್ನಡಿ, ಮಣಿ ಕೆತ್ತಿರುವ ಕನ್ನಡಿ.

रत्ननिधि ರತ್ನನಿಧಿ (पुं०) 1. ಸಮುದ್ರ. 2. ವಿಷ್ಣು. 3. ಮೇರುಪರ್ವತ.

रत्नप्रभा ರತ್ನಪ್ರಭಾ (स्त्री०) ಪೃಥ್ವಿ, ಭೂಮಿ.

रत्नमाला ರತ್ನಮಾಲಾ (स्त्री०) ರತ್ನಹಾರ, ಮುತ್ತಿನ ಹಾರ.

रत्नराज ರತ್ನರಾಜ (पुं०) ಮಾಣಿಕ್ಯ, ಕೆಂಪು, ಪದ್ಮರಾಗ.

रत्नसानु ರತ್ನಸಾನು (पुं०) ಮೇರುಪರ್ವತ, ರತ್ನಗಳ ತಪ್ಪಲು ಪ್ರದೇಶವುಳ್ಳ ಬೆಟ್ಟ.

रत्नसू ರತ್ನಸೂ (स्त्री०) ಪೃಥ್ವಿ, ಭೂಮಿ. रत्नानि सूयते—षूङ् (प्राणिगर्भविमोचने) "क्विप्" (३-२-६१)। "न मामवति सद्वीपा रत्नसूरपि मेदिनी" रघु० १-६५।

रत्नाकर ರತ್ನಾಕರ (पुं०) 1. ಸಮುದ್ರ, ಕಡಲು. रत्नानामाकरः। "रत्नाकरं वीक्ष्य मिथः स जायां रामाभिधानो हरिरित्युवाच" रघु० १३-१। 2. ರತ್ನಗಳ ಗಣಿ, ಮಣಿಗಳು ಸಿಕ್ಕುವ ಸ್ಥಳ.

रत्नाभरण ರತ್ನಾಭರಣ (न०) ರತ್ನಖಚಿತವಾದ ಒಡವೆ.

रत्नावलि, –ली ರತ್ನಾವಲಿ, –ಲೀ (स्त्री०) 1. ರತ್ನದ ಹಾರ; ಮುತ್ತಿನ ಹಾರ, –ಸರ. रत्नानामावलिः आवली

वा। "प्रेम्णोपकण्ठं मुहुरङ्कभाजो रत्नावलीरम्बुधिराबबन्ध" माघ० ३-३६। 2. ಶ್ರೀಹರ್ಷ ಕವಿ ವಿರಚಿತವಾದ ಒಂದು ಉಪರೂಪಕ (ನಾಟಿಕೆ). रत्नावलीमधिकृत्य कृतो ग्रन्थः "अण्" (४-३-८७)। अणो लुक् (वा० ४-२-६०)।

रत्नि ರತ್ನಿ (पुंस्त्री०) ಒಂದು ಗುದ್ದುವೊಳ, ಬೆರಳುಗಳನ್ನು ಮಡಿಸಿಕೊಂಡು ಹಾಕುವ ಮೊಳ. ऋच्छति—ऋ (गतौ) "कत्निच्" (उ० ४-२)। "हस्तो मुष्ट्या तु बद्धया। स रत्निः स्यात्" अम०।

रथ ರಥ (पुं०) 1. ರಥ, ತೇರು. रमु (क्रीडायाम्) "क्थन्" (उ० २-२)। "शनैरनीयन्त रयात्पतन्तो रथाः क्षितिं हस्तिनखादखेदैः" माघ० ३-६८। 2. ಬಂಡಿ, ಗಾಡಿ. 3. ಹಬ್ಬೆಗಿಡ, ಲಕ್ಕಿಗಿಡ. "शीतोऽभ्रपुष्पो वानीरो वञ्जुलो वेतसो रथः" वैज०। 4. ಯುದ್ಧದ ಗಾಡಿ. 5. ಚಕ್ರವಾಕ ಪಕ್ಷಿ. "चक्रवाको रथः कोकश्चक्रश्चक्राह्वयाह्वयः" वैज०। 6. ಅಂಗ, ಅವಯವ. "रथः पुमानवयवे स्यन्दने वेतसेऽपि च" मेदि०। 7. ಶರೀರ, ದೇಹ. "आत्मानं रथिनं विद्धि शरीरं रथमेव वा" कठ०। 8. ಪಾದ, ಚರಣ, ಕಾಲು. "रथः स्यात् स्यन्दने काये चरणे वेतसेऽपि च" विश्व०। 9. ಪೌರುಷ, ಪುರುಷ ಪ್ರಯತ್ನ, ಪುರುಷನ ಕಾರ್ಯ. "रथः पौरुषदेहयोः" त्रिकाण्ड०।

रथकट्या ರಥಕಟ್ಯಾ (स्त्री०) ರಥಗಳ ಸಮೂಹ, ಗಾಡಿಗಳ ಗುಂಪು. रथानां समूहः "कटचच्" (४-२-५१)। "रथकट्या रथव्रजे" अम०।

रथकार ರಥಕಾರ (पुं०) 1. ರಥಗಳನ್ನು ತಯಾರಿಸುವವನು, ಬಡಗಿ, ಮರಗೆಲಸದವನು. रथं करोति—डु कृञ् (करणे) "अण्" (३-२-१)। "रथकारश्च काष्ठतट्" अम०। 2. ಮಾಹಿಷ್ಯನಿಂದ ಕರಣಿಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಒಬ್ಬ ಮಿಶ್ರಜಾತಿಯವನು. [ಕ್ಷತ್ರಿಯನಿಂದ ವೈಶ್ಯಹೆಂಗಸಿನಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು ಮಾಹಿಷ್ಯ. ವೈಶ್ಯನಿಂದ ಶೂದ್ರಹೆಂಗಸಿನಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು ಕರಣಿ.] "रथकारस्तु माहिष्यात्करण्यां यस्य संभवः" अम०। 3. ನಿಧಿಯ ವಿಷಯ ಜೂಜಿನ ವಿಷಯ ಮತ್ತು ವ್ಯಾಪಾರ ವಿಷಯವಾಗಿ ಪ್ರಶ್ನೆ ಹೇಳುವವನು. "रथकारो निधिप्रश्नद्यूतापणनिरूपणात्" वैज०। 4. ಜಿಂಕೆ ಮತ್ತು ಕಾಡುಮೃಗಗಳನ್ನು ಕೊಂದು ಜೀವಿಸುವವನು. "रथकारो व्यालमृगहिंसावृत्तिरिति क्वचित्" वैज०। 5. ಗೃಹನಿರ್ಮಾಣಕಾರ್ಯ (ವಾಸ್ತುಶಿಲ್ಪ) ಪೂಜಾವಿಧಾನ ಯಜ್ಞಕಾರ್ಯ ಮತ್ತು ಉಪನಯನ ಇವುಗಳ ವಿಷಯವನ್ನು ತಿಳಿದಿರುವವನು. "रथकारो वास्तुवृत्तिरिज्याधानोपनीतिमान्" वैज०।

रथकुटुम्बिन् ರಥಕುಟುಂಬಿನ್ (पुं०) ಸಾರಥಿ, ರಥವನ್ನು ನಡೆಸುವವನು. रथं कुटुम्बयितुं शीलमस्य "णिनिः" (३-२-७८)।

रथकूबर ರಥಕೂಬರ (पुं०) ಗಾಡಿಯ ಮೂಕಿ, ನೊಗವನ್ನಿಟ್ಟು ಕಟ್ಟುವ ಮೂಕಿಯ ಮರ.

रथगर्भक ರಥಗರ್ಭಕ (पुं०) ಹೆಗಲಿನಿಂದ ಒಯ್ಯಲ್ಪಡುವ ಪಲ್ಲಕ್ಕಿ ಡೋಲಿ ಮುಂತಾದುವು. "कर्णीरथः प्रवहणं डयनं रथगर्भके" वैज०।

रथगुप्ति ರಥಗುಪ್ತಿ (स्त्री०) (ಬಾಣ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ) ರಥವನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವ ಚರ್ಮದ ಬಾರುಕಿ ಅಥವಾ ಲೋಹದ ಆವರಣ. रथस्य गुप्तिः शरादिभ्यो रक्षार्थमावरणम्।

रथचरण ರಥಚರಣ (पुंन०) 1. ರಥದ ಚಕ್ರ, ಗಾಡಿಯ ಗಾಲಿ. रथस्य चरणः। 2. ಚಕ್ರಾಯುಧ. "रथचरणधराङ्गनाकराब्जव्यतिकरसंपदुपात्तसौमनस्याः" माघ० ७-२८। (पुं०) 3. ಚಕ್ರವಾಕಪಕ್ಷಿ.

रथद्रु ರಥದ್ರು (पुं०) ನೆಮ್ಮಿಗಿಡ. रथस्य द्रुः। ರಥನಿರ್ಮಾಣಕ್ಕಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಮರ.

रथमुख ರಥಮುಖ (न०) ರಥದ ಮೂಕಿ, ಗಾಡಿಯ ಮುಂಭಾಗ.

रथयात्रा ರಥಯಾತ್ರಾ (स्त्री०) ದೇವರ ರಥೋತ್ಸವ. रथेन यात्रा।

रथसप्तमी ರಥಸಪ್ತಮೀ (स्त्री०) ಮಾಘಶುದ್ಧ ಸಪ್ತಮಿ.

रथाक्ष ರಥಾಕ್ಷ (पुं०) 1. ರಥದ ಚಕ್ರ. 2. ರಥದ ಅಚ್ಚು, ಗಾಡಿಯ ಅಚ್ಚು. 3. 104 ಅಂಗುಲಗಳ ಅಳತೆ.

रथाङ्ग ರಥಾಂಗ (न०) 1. ಗಾಡಿಯ ಚಕ್ರ. 2. ರಥದ ಅವಯವ, ಗಾಡಿಯ ಭಾಗ. रथस्याङ्गम्। "रथो रथाङ्गध्वनिना विजज्ञे विलोलघण्टाक्वणितेन नागः" रघु० ७-४१। 3. ವಿಷ್ಣುವಿನ ಚಕ್ರಾಯುಧ. "रथाङ्गभर्त्रेऽभिनवं वराय यस्याः पितेव प्रतिपादितायाः" माघ० ३-३६। 4. ಕುಂಬಾರನ ಚಕ್ರ. (पुं०) 5. ಚಕ್ರವಾಕಪಕ್ಷಿ. "इह सहचरीं नामग्राहं रथाङ्गविहङ्गमाः" नैष० १९-३५।

रथाङ्गनामन् ರಥಾಂಗನಾಮನ್ (पुं०) ಚಕ್ರವಾಕಪಕ್ಷಿ. रथाङ्ग इति नाम यस्य। "अर्धोपभुक्तेन बिसेन जायां संभावयामास रथाङ्गनामा" कुमा० ३-३७।

रथाङ्गपाणि ರಥಾಂಗಪಾಣಿ (पुं०) ಚಕ್ರಾಯುಧವನ್ನು ಕೈಯಲ್ಲಿ ಧರಿಸಿರುವ ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣು. रथाङ्गं पाणौ यस्य। "रथाङ्गपाणेः पटलेन रोचिषामृषित्विषः संवलिता विरेजिरे" माघ० १-२१।

रथाङ्गाह्वय ರಥಾಂಗಾಹ್ವಯ (पुं०) ಚಕ್ರವಾಕ ಪಕ್ಷಿ. रथाङ्गस्याह्वयो नाम यस्य।

रथाश्मन् ರಥಾಶ್ಮನ್ (पुं०) ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಿಂದ ರಥಕಾರಿಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಮಿಶ್ರಜಾತಿಯವನು. "विप्रादावृतमुग्रस्त्री निषादी तु मनोजवम्। रथकारी रथाश्मानमावृती तु खरुञ्जकम्" वैज०।

रथिक ರಥಿಕ (पुं०) 1. ರಥದ ಯಜಮಾನ. रथोऽस्यास्ति "ठन्" (५-२-११५)। 2. ತಿನಿಶವೃಕ್ಷ, ನೆಮ್ಮಿಗಿಡ. (वि०) 3. ರಥದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವವನು. रथेन चरति — "ष्ठन्" (४-४-१०)। 4. ರಥದಲ್ಲಿ ನಿಂತು ಯುದ್ಧ ಮಾಡುವವನು.

रथिन् ರಥಿನ್ (पुं०) 1. ರಥದ ಸ್ವಾಮಿ, ಗಾಡಿಯ ಯಜಮಾನ. रथोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। (वि०) 2. ರಥವನ್ನು ಏರಿ ಯುದ್ಧಮಾಡುವವನು. "पत्तिः पत्तिमभीयाय रणाय रथिनं रथी" कुमा० १६-२।

रथिन ರಥಿನ (पुं०) ರಥದ ಯಜಮಾನ. रथस्येनः प्रभुः। शक०।

रथ्य ರಥ್ಯ (पुं०) 1. ರಥವನ್ನು ಎಳೆಯುವ ಕುದುರೆ, ಗಾಡಿಗೆ ಕಟ್ಟುವ ಕುದುರೆ. रथं वहति — "यत्" (४-४-७६)। "विभिन्नवर्णा गरुडाग्रजेन सूर्यस्य रथ्याः परितः स्फुरन्त्या" माघ० ४-१४। "धावन्त्यमी मृगजवाक्षमयेव रथ्याः" शाकु० १-८। 2. ರಥದ ಒಂದು ಭಾಗ, ಗಾಡಿಯ ಚಕ್ರಮುಂತಾದುದು. रथस्येदम् "यत्" (४-३-१२१)। (वि०) 3. ರಥಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ, ರಥಕ್ಕೆ ಹಿತವಾದ, ಗಾಡಿಗೆ ಬೇಕಾದ. "रथ्यो रथहितेऽमुष्य स्वीयेऽस्याश्वे च वोढरि" वैज०।

रथ्या ರಥ್ಯಾ (स्त्री०) 1. ಮುಖ್ಯ ರಸ್ತೆ, ದೊಡ್ಡ ರಸ್ತೆ, ಹೆದ್ದಾರಿ. रथं वहति—"यत्" (४-४-७६)। "नरेन्द्रमार्गं रथ्येव पपात द्विषतां बलम्" माघ० १९-४३। "वशी विवेश चायोध्यां रथ्यासंस्कारशोभिताम्" रघु० १५-३८। 2. ರಥಗಳ ಸಮೂಹ, ಗಾಡಿಗಳ ಗುಂಪು. रथानां समूहः "यत्" (४-२-५०)। "रथ्याघोषैर्बृंहणैर्वारणानामैक्यं गच्छन् वाजिनां ह्लेषया च" माघ० १८-३। 3. ನಾಲ್ಕು ರಸ್ತೆಗಳು ಸೇರುವ ಚೌಕ. 4. ಮಾರ್ಗ, ದಾರಿ. "रथ्या तु रथसंघाते प्रतोल्यां पथि चत्वरे" हेम०।

रथ्यामृग ರಥ್ಯಾಮೃಗ (पुं०) ನಾಯಿ.

रथ्यावाद ರಥ್ಯಾವಾದ (पुं०) ಬೀದಿಯ ಮಾತು, ದಾರಿಹೋಕರ ಮಾತು.

रद ರದ (पुं०) 1. ದಂತ, ಹಲ್ಲು. रदति—रद (विलेखने) "अच्" (३-१-१३४)। "उत्क्षिप्योच्चैः प्रस्फुरन्तं रदाभ्यामीषादन्तः कुञ्जरं शात्रवीयम्" माघ० १८-३८। 2. ಪರಚುವುದು. 3. ಹಲ್ಲು (ಗುಳಿ) ಬೀಳುವಂತೆ ಗೀರುವುದು. रद — भावे "अच्"। "रदो दन्तविलेखयोः" वैज०।

रदच्छद ರದಚ್ಛದ (पुं०) ತುಟಿ, ಒಸಡು, ಅಧರ. रदाश्छाद्यन्तेऽनेन — छद (अपवारणे) + णिच् "घः" (३-३-११८)।

रदन ರದನ (पुं०) 1. ದಂತ, ಹಲ್ಲು. रद्यतेऽनेन — रद (विलेखने) "ल्युट्" (३-३-११७)। (न०) 2. ಸೀಳುವುದು, ಗುಳಿಬೀಳುವಂತೆ ಗೀರುವುದು. रद भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

रदनच्छद ರದನಚ್ಛದ (पुं०) ತುಟಿ, ಅಧರ, ಒಸಡು. रदनाश्छाद्यन्तेऽनेन—छद (अपवारणे) + णिच् "घः" (३-३-११८)।

रदिन् ರದಿನ್ (वि०) ಗಜ, ಆನೆ. रदौ प्रशस्तदन्तावस्य "इनिः" (५-२-११५)। एवम् **रदनिन् ರದನಿನ್.**

रन्तव्य ರನ್ತವ್ಯ (वि०) 1. ಕ್ರೀಡಿಸಬೇಕಾದ, ಆಟವಾಡಬೇಕಾದ. 2. ಸಂಭೋಗಮಾಡಬೇಕಾದ. 3. ಸಂತೋಷಪಡಬೇಕಾದ. रमु (क्रीडायाम्) "तव्यः" (३-१-९६)। "अनीयर्"। **रमणीयम् ರಮಣೀಯಮ್.**

रन्तिदेव ರನ್ತಿದೇವ (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು, ನಾರಾಯಣ. "कालकुन्थो रन्तिदेवः केशवो गरुडध्वजः" वैज०। 2. ಚಂದ್ರವಂಶದ ಒಬ್ಬ ದೊರೆ. [ಈ ರಾಜನು ಅನೇಕ ಯಾಗಮಾಡಿ ಯಜ್ಞಪಶುಗಳ ಚರ್ಮಗಳನ್ನು ರಾಶಿಹಾಕಿದ್ದನು. ಅದರಿಂದ ಒಂದು ನದಿಯು ಹರಿದು ಬಂದಿತು. ಇದೇ ಚರ್ಮಣ್ವತೀ ನದಿ. ಈ ರಾಜನು ಪತ್ನೀಪುತ್ರರೊಡನೆ ಅರಣ್ಯದಲ್ಲಿ ತಪಸ್ಸುಮಾಡುತ್ತ ಒಂದು ಸಲ 48 ದಿನಗಳ ಉಪವಾಸಮಾಡಿದನು. 49ನೆಯ ದಿನ ದೇವ

ಲೋಕದಿಂದ ಷಡ್ರಸೋಪೇತವಾದ ಭೋಜನವು ಇವನಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದಿತು. ಅದನ್ನು ಪತ್ನೀಪುತ್ರರಿಗೆ ಹಂಚಿ ಉಳಿದುದನ್ನು ತಾನು ಊಟಮಾಡಲು ಕುಳಿತಾಗ ಒಬ್ಬ ವಿಪ್ರನು ಅಲ್ಲಿಗೆ ಬರಲು ಆವನಿಗೆ ಬಡಿಸಿ ತೃಪ್ತಿಪಡಿಸಿದನು. ಅಷ್ಟರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ ಶೂದ್ರನು ಬಂದು ಅನ್ನವನ್ನು ಬೇಡಲಾಗಿ ಆವನಿಗೂ ಬಡಿಸಿ ತೃಪ್ತಿಪಡಿಸಿದನು. ಆಕೂಡಲೇ ಒಬ್ಬ ಬೇಡನು ನಾಯಿಗಳೊಡನೆ ಬಂದು ಅನ್ನವನ್ನು ಕೇಳಲಾಗಿ ಉಳಿದುದೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಆವನಿಗೂ ನಾಯಿಗಳಿಗೂ ಕೊಟ್ಟು ಪರಮಾತ್ಮಧ್ಯಾನಾಸಕ್ತನಾಗಿ ಕುಳಿತಿದ್ದನು. ಅವನಲ್ಲಿ ಉಳಿದಿದ್ದ ನೀರನ್ನು ಒಬ್ಬ ಹರಿಜನನು ಬಂದು ಯಾಚಿಸಲು ಅವನಿಗೂ ಅದನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಹಸಿವು ಬಾಯಾರಿಕೆಗಳಿಂದ ಪೀಡಿತನಾಗಿದ್ದರೂ ಯಾವ ವಿಕಾರವನ್ನೂ ತೋರಿಸಿಕೊಳ್ಳದೆ ಧ್ಯಾನದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಬ್ರಹ್ಮಾದಿದೇವತೆಗಳು ಬಂದು ಇವನ ಮಾಯಾಪಾಶವನ್ನು ಕಳಚಿಹಾಕಲು ಇವನು ಪರಮಜ್ಞಾನಿಯಾದನು]. भा० शान्ति० ।

रन्तु ರಂತು (स्त्री०) 1. ನದಿ, ಹೊಳೆ. 2. ಮಾರ್ಗ, ದಾರಿ.

रन्धक ರಂಧಕ (त्रि०) ಗವಸಣಿಗೆ, ಕತ್ತಿಯ ಒರೆ. "भवेत् क्षुरसमुद्गं तु त्रिष्वाकर्णकरन्धके" वैज० ।

रन्ध्र ರಂಧ್ರ (न०) 1. ಬಿಲ, ವಿವರ, ಕಂಡಿ, ತೂತು, ಛಿದ್ರ. रध (हिंसासंराद्धयोः) "रक्" बाहु० । "अधिगम्य च रन्ध्रमन्तरा जनयन् मण्डलभेदमन्यतः" माघ० १६-७३ । "एवमुक्ते तदा साध्व्या रन्ध्रात्सद्यो-भवाद्भुवः" रघु० १५-८२। **ಮನುಷ್ಯನ ಶರೀರದಲ್ಲಿರುವ ರಂಧ್ರಗಳು :** ಕಣ್ಣು ಕಿವಿ ಮತ್ತು ಮೂಗುಗಳಲ್ಲಿ ಎರಡೆರಡು ರಂಧ್ರಗಳು. ಜನನೇಂದ್ರಿಯ ಗುದ ಮತ್ತು ಬಾಯಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದೊಂದು ಹೀಗೆ ದೇಹದಲ್ಲಿ ಒಂಬತ್ತು ರಂಧ್ರಗಳಿರುವುವು. ಅಲ್ಲದೆ ಶಿರಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮರಂಧ್ರವೂ ಸೇರಿ ಹತ್ತು ರಂಧ್ರಗಳು. "नासानयनकर्णानां द्वे द्वे रन्ध्रे प्रकीर्तिते । मेहनापानवक्त्राणामेकैकं रन्ध्र-मुच्यते । दशमं मस्तके प्रोक्तं रन्ध्राणीति नृणां विदुः । ಹೆಂಗಸರಿಗೆ ಸ್ತನಗಳಲ್ಲಿ ಎರಡು ಮತ್ತು ಗರ್ಭದ್ವಾರವೊಂದು ಸೇರಿ ಪುರುಷರಿಗಿಂತಲೂ ಮೂರು ರಂಧ್ರಗಳು ಅಧಿಕವಾಗಿರುವುವು. "स्त्रीणां त्रीण्यधिकानि स्युः स्तनयो-र्गर्भवर्त्मनः" शार्ङ्गधरः । 2. ಯೋನಿ, ಸ್ತ್ರೀಯರ ಜನನೇಂದ್ರಿಯ. 3. ದೌರ್ಬಲ್ಯ, ಆಕ್ರಮಣ ಮಾಡಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗುವ ಸ್ಥಿತಿ. "आवृणोदात्मनो रन्ध्रं रध्रेषु प्रहरन् रिपून्" रघु० १७-६१ । 4. ಒಂಬತ್ತು ಸಂಖ್ಯೆಯ ಸಂಕೇತ. 5. ದೂಷಣೆ, ನಿಂದೆ. "रन्ध्रं तु दूषणे छिद्रे" मेदि० । 6. ಲಗ್ನದಿಂದ ಎಂಟನೆಯ ಸ್ಥಾನ.

रन्ध्रबभ्रु ರಂಧ್ರಬಭ್ರು (पुं०) ಮೂಷಕ, ಇಲಿ. रन्ध्र बभ्रुरिव । "उन्दुरुस्तुंदुमो रन्ध्रबभ्रुः" त्रिकाण्ड० ।

रभस ರಭಸ (पुं०) 1. ವೇಗ, ತ್ವರೆ. रभतेऽनेन — रभ (राभस्ये) "असच्" (उ० ३-११७) । "रभसेन हारपददत्तकाञ्चयः प्रतिमूर्धजं विहितकर्णपूरकाः" माघ० १३-३२ । 2. ದುಡುಕು, ಯೋಚಿಸದೆ ಕೆಲಸಮಾಡುವಿಕೆ. "अतिरभसकृतानां कर्मणामाविपत्तेः" भर्तृ० १-९५ । 3. ಹರ್ಷ, ಸಂತೋಷ. "रभसो वेगहर्षयोः" मेदि० । 4. ಔತ್ಸುಕ್ಯ, ಉತ್ಸಾಹ. "मनसि रभसविभवे हरिरुदयतु सुकृतेन" गीतगो० ५ । 5. ವಿಷ, ನಂಜು. 6. ಸಿಟ್ಟು, ಕೋಪ. (वि०) 7. ವೇಗವಾದ, ಜೋರಾದ. 8. ಉತ್ಕಟವಾದ. "अथ जयाय नु मेरुमहीभृतो रभसया नु दिगन्तदिदृक्षया" किरा० ५-१ । 9. ಸಂತೋಷವುಳ್ಳ, ಹರ್ಷವುಳ್ಳ.

रभू ರಭೂ (पुं०) ದೂತ, ಸಂದೇಶವನ್ನು ಒಯ್ಯುವವನು. "दूतः सान्देशिको रभूः" वैज० ।

रम ರಮ (पुं०) 1. ಪತಿ, ಗಂಡ. 2. ಕಾಮ, ಮನ್ಮಥ. रमते — रमु (क्रीडायाम्) "अच्" (३-१-१३४) । 3. ಕೆಂಪು ಅಶೋಕ ವೃಕ್ಷ. "रमः कान्ते रक्ताशोके मन्मथे च" हेम० ।

रमक ರಮಕ (पुं०) ಪತಿ, ಗಂಡ. रमते — रमु (क्रीडा-याम्) "क्वुन्" (उ० २-३४) ।

रमठ ರಮಠ (पुं०) 1. ಒಂದು ದೇಶ. (न०) 2. ಹಿಂಗು. रमु (क्रीडायाम्) "अठः" बाहु० । (वि०) 3. ರಮಠ ದೇಶದ ನಿವಾಸಿ.

रमण ರಮಣ (पुं०) 1. ಪತಿ, ಗಂಡ. रमयति — रमु (क्रीडायाम्) + णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)। "रमण-मृजुतया पुरः सखीनामकलितचापलदोषमालिलिङ्ग" माघ० ७-४६ । 2. ಕಾಮ, ಮನ್ಮಥ. 3. ಅರುಣ, ಸೂರ್ಯನ ಸಾರಥಿ. 4. ಗರ್ದಭ, ಕತ್ತೆ. (न०) 5. ಜಘನ, ಹೆಂಗಸರ ಸೊಂಟದ ಮುಂಭಾಗ. 6. ಪಡವಲದ ಬೇರು. "रमणं पुनः । पटोलमूले जघने रमणो रासभे प्रिये" हेम० । 7. ಕ್ರೀಡೆ, ಆಟ. 8. ಸಂತೋಷ, ಆನಂದ. 9. ಸುರತಕ್ರೀಡೆ, ಸಂಭೋಗ. रमु भावे "ल्युट्" (३-३-११५) । "प्रमदमदनमाद्य-द्यौवनोद्दामरामारमणरभसखेदस्वेदविच्छेददक्षः" माघ०

११-१९। (वि०) 10. ರಮಣೀಯವಾದ, ಸುಂದರವಾದ, ಮನೋಹರವಾದ.

रमणा ರಮಣಾ (स्त्री०) ಪತ್ನಿ, ಹೆಂಡತಿ.

रमणी ರಮಣೀ (स्त्री०) 1. ಹೆಂಗಸು. 2. ಪತ್ನಿ, ಹೆಂಡತಿ. रम्यतेऽस्याम्—रमु (क्रीडायाम्) "ल्युट्" (३-३-११७)। "क्षुभ्यन्ति प्रसभमहो विनापि हेतोः लीलाभिः किमु सति कारणे रमण्यः" माघ० ८-२४। 3. ಸುಂದರಿಯಾದ ಹೆಂಗಸು.

रमणीय ರಮಣೀಯ (वि०) 1. ಸುಂದರವಾದ, ಮನೋಹರವಾದ. रमु (क्रीडायाम्) "अनीयर्" (३-१-९६)। "वितरसि दिक्षु रणे दिक्पतिकमनीयं दशमुखमौलिबलिं रमणीयम्" गीतगो० १-७। 2. ಸಂತೋಷಗೊಳಿಸುವ, ಆನಂದವುಂಟುಮಾಡುವ. "प्रातिभं त्रिसकरेण गतानां वक्रवाक्यरचनारमणीयः" माघ० १०-१२। 3. ಆಟವಾಡಲು ಅರ್ಹವಾದ. 4. ಆಟವಾಡಬೇಕಾದ. 5. ಸಂತೋಷಪಡಬೇಕಾದ.

रमणीयता ರಮಣೀಯತಾ (स्त्री०) ಸುಂದರವಾಗಿರುವಿಕೆ, ಮನೋಹರವಾಗಿರುವಿಕೆ. रमणीयस्य भावः "तल्" (५-१-११९)। "क्षणे क्षणे यन्नवतामुपैति तदेव रूपं रमणीयतायाः" माघ० ४-१७।

रमण्य ರಮಣ್ಯ (वि०) ರಮಣೀಯವಾದ, ಸುಂದರವಾದ. रमु (क्रीडायाम्) "अन्यः" (उ० ३-१०१)।

रमति ರಮತಿ (पुं०) 1. ಕಾಲ, ಸಮಯ. 2. ಕಾಮ, ಮನ್ಮಥ. रमु (क्रीडायाम्) "अतिः" (उ० ४-६३)। "रमतिः कालकामयोः" सि० कौ०। 3. ನಾಯಕ. 4. ಸ್ವರ್ಗ. "रमतिर्नायिके नाके" मेदि०। 5. ವಾಯಸ, ಕಾಗೆ.

रमा ರಮಾ (स्त्री०) 1. ಮಹಾಲಕ್ಷ್ಮಿ. रमयति—रमु (क्रीडायाम्)+णिच् "अच्" (३-१-१३४)। "एष प्रसन्नवदनो रमयात्मशक्त्या यद्यत्करिष्यति गृहीतगुणावतारः" भाग० ३-९-२३। 2. ಶೋಭೆ, ಕಾಂತಿ. 3. ಸಂಪತ್ತು, ಐಶ್ವರ್ಯ. 4. ಅದೃಷ್ಟ, ಸುಯೋಗ.

रमाकान्त ರಮಾಕಾಂತ, –नाथ –ನಾಥ, –पति –ಪತಿ (पुं०) ಮಹಾಲಕ್ಷ್ಮಿಯ ಪತಿ, ಶ್ರೀ ಮಹಾವಿಷ್ಣು. रमायाः कान्तः नाथः पतिर्वा। "रमापतौ गारुडभूधरद्युतौ रसाधिका रत्नलतेव सा बभौ" याद० १४-५७।

रमु – क्रीडायाम् (भ्वा० आत्म० अक० अनि०)। रमते रमेते रमन्ते। रेमे रेमाते रेमिरे। रन्ता, –से, –हे। रंस्यते। रमताम्। रमै रमावहै रमामहै। अरमत। रमेत। रंसीष्ट। अरंस्त। अरंस्यत। 1. ಸಂತೋಷಪಡು, ಆನಂದಿಸು. "व्रजति विरहे वैचित्र्यं नः प्रसीदति सन्निधौ रहसि रमते प्रीत्या वाचं ददात्यनुवर्तते" मालती० ३-२। 2. ಕ್ರೀಡಿಸು, ಆಟವಾಡು. 3. ಸ್ತ್ರೀಯರೊಡನೆ ಸಂಭೋಗವಮಾಡು, ರತಿಕ್ರೀಡೆ ನಡೆಸು.

भावे:—रम्यते। रेमे। रन्ता। रंस्यते। रम्यताम्। अरम्यत। ಇತ್ಯಾದಿ.

णिचि:—रमयति, –ते। रमयां चकार –चक्रे, –बभूव –आस। रमयिता। रमयतु, –ताम्। अरमयत्, –त। रमयेत्, –त। ಇತ್ಯಾದಿ.

कृत्सु:—रन्तव्यम्। रमणीयम्। रम्यम्। रतम्। रतवान्। रममाणः। रन्तुम्। रतम्। रमणम्। रत्वा। विरम्य।

वि आङ् परि ಈ ಉಪಸರ್ಗಗಳ ಯೋಗದಿಂದ ಈ ಧಾತುವು ಪರಸ್ಮೈಪದಿಯಾಗುವುದು.

वि + रमु = विरमति। विरराम। "विरराम महीयांसः प्रकृत्या मितभाषिणः" माघ० २-१३।

आ + रमु = आरमति।

परि + रमु = परिरमति।

उप ಉಪಸರ್ಗದ ಯೋಗದಿಂದ ಸಕರ್ಮಕ रमु ಧಾತುವು ನಿತ್ಯವಾಗಿಯೂ ಅಕರ್ಮಕ रमु ಧಾತುವು ವಿಕಲ್ಪವಾಗಿಯೂ ಪರಸ್ಮೈಪದಿಯಾಗುವುದು. **सक०**—यज्ञदत्तमुपरमति—ಅಂತರ್ಭಾವಿತಣ್ಯರ್ಥ. उपरमयति ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವುದರಿಂದ ಸಕರ್ಮಕ. **अक०**—उपरमति उपरमते वा निवर्तते इत्यर्थः।

रम्भ ರಂಭ (पुं०) 1. ವೇಣು, ಬಿದಿರು. 2. ಒಬ್ಬ ವಾನರ. रभि (शब्दे) "घञ्" (३-३-१९)। "रम्भा कदलयप्सरसोर्ना वेणौ वानरान्तरे" मेदि०। 3. ಕಳವಳದಿಂದ ಕೂಗುವುದು, ಗರ್ಜಿಸುವುದು, ಅಬ್ಬರಿಸುವುದು. रभि भावे "घञ्" (३-३-१८)। "स्यादाक्रन्दः पिञ्जरम्भौ" कल्पद्रु०। 4. ದಂಡ, ಕೋಲು. "रम्भस्तु दण्डो दरकरोऽपि च" कल्पद्रु०।

रम्भण ರಂಭಣ (न०) ದನಗಳ ಕೂಗು, ಹಸುಗಳು ಕೂಗುವ ಧ್ವನಿ. रभि (शब्दे) "ल्युट्" (३-३-११५)। "तन्दनं रम्भणं रम्भा रम्भितं च गवां ध्वनिः" वैज०।

रम्भा ರಂಭಾ (स्त्री०) 1. ಬಾಳೆಯ ಗಿಡ. रभ (राभस्ये) "घञ्" (३-३-१९)। "तरुमूरुयुगेन सुन्दरी किमु रम्भां

परिणाहिना परम्" नैष० २-३७। 2. ಒಬ್ಬ ಅಪ್ಸರಸ್ಸು, ನಳಕೂಬರನ ಪತ್ನಿ, ಸ್ವರ್ಗಲೋಕದಲ್ಲೇ ಅತಿಸುಂದರಿಯಾದ ಹೆಂಗಸು. "रम्भा कदल्यप्सरसोः" मेदि०। 3. ವೇಶ್ಯೆ, ಸೂಳೆ. 4. ಹಸುಗಳು ಕೂಗುವ ಧ್ವನಿ. 5. ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಅರಚುವುದು, ಗಾಬರಿಯಿಂದ ಕೂಗಿಕೊಳ್ಳುವುದು. 6. ಬಿಳಿಯ ಎಲೆಯ ಬಾಳೆಯ ಗಿಡ. "कदली दीर्घपर्णी च रम्भा सा गौरपर्णिका" वैज०। 7. ನೂಲಿನ ಉಡುದಾರ, ನಡುವಿಗೆ ಕಟ್ಟುವ ನೂಲಿನ ದಾರ. "मौर्वीत्वेकलमात्रिका। सौत्री तु धटिनी रम्भा" वैज०।

रम्भागर्भ ರಂಭಾಗರ್ಭ (पुं०) ಬಾಳೆಯ ದಿಂಡು. रम्भाया गर्भः। "रम्भागर्भनिभं तवोरुयुगलं बाहू मृणालोपमौ" रत्ना० ३-११।

रम्भित ರಂಭಿತ (न०) ದನಗಳ ಕೂಗು, ಹಸುಗಳು ಕೂಗುವ ಶಬ್ದ. "रम्भितं च गवां ध्वनिः" वैज०।

रम्य ರಮ್ಯ (पुं०) 1. ಸಂಪಿಗೆ ಮರ. रम्यतेऽनेन — रमु (क्रीडायाम्) "यत्" (३-१-९८)। (न०) 2. ಪಡವಲದ ಬೇರು. (वि०) 3. ಅಂದವಾದ, ಸುಂದರವಾದ, ಮನೋಹರವಾದ. "गत्वा नूनं वैबुधं सद्म रम्यं मूर्च्छाभाजामाजगामान्तरात्मा" माघ० १८-६३। 4. ಸಂತೋಷವುಂಟುಮಾಡುವ, ಆನಂದವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ. "रम्यास्तपोधनानां प्रतिहतविघ्नाः क्रियाः समवलोक्य। ज्ञास्यसि कियद्भुजो मे रक्षति मौर्वीकिणाङ्क इति" शाकु० १-१२। (स्त्री०) **रम्या ರಮ್ಯಾ.** 5. ರಾತ್ರಿ. "रम्या रात्रौ चम्पके ना मनोज्ञेत्वभिधेयवत्। नपुंसकं पटोलस्य मूले सूरिभिरिष्यते" मेदि०।

रम्यक ರಮ್ಯಕ (न०) 1. ನೀಲಪರ್ವತಕ್ಕೆ ಉತ್ತರದಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ದೇಶ. "उदक् तु रम्यकं नैलं नीलाद्रेरुत्तरं हि यत्" वैज०। 2. ಪಡವಲದ ಬೇರು. "पटोलं स्याद्राजफलं तस्य मूले तु रम्यकम्" त्रिकाण्ड०।

रय ರಯ (पुं०) 1. ವೇಗ, ಜೋರು. रयतेऽनेन — रय (गतौ) "घः" (३-३-११८)। "शनैरनीयन्त रयात्पतन्तो रथाः क्षितिं हस्तिनखादखेदैः" माघ० ३-६८। 2. ನದಿಯ ಪ್ರವಾಹ. "तस्यास्तिक्तैर्वनगजमदैर्वासितं वान्तवृष्टिर्जम्बूकुञ्जप्रतिहतरयं तोयमादाय गच्छेः" मेघ० १-२०।

रयी ರಯೀ (स्त्री०) ಧನ, ಐಶ್ವರ್ಯ, ಸಂಪತ್ತು. "द्युम्नं स्त्रियौ रा रयी ना कोशोऽर्थो विभवेऽपि च" कल्पद्रु०।

रल्लक ರಲ್ಲಕ (पुं०) 1. ಕಂಬಳಿ, ಶಾಲು. रत् इच्छा, तां लाति — ला (आदाने) "कः" (३-२-३)। स्वार्थे "कन्"। रतं क्रीडां लाति — ला "क्वुन्" वा। 2. ಕಂಬಲಮೃಗ. ಈ ಮೃಗದ ಕೂದಲಿನಿಂದ ಶಾಲು ತಯಾರಾಗುವುದು. "रल्लकः कम्बले स्मृतः। तथैव कम्बलमृगे" हेम०। 3. ರೆಪ್ಪೆಯ ಕೂದಲು. "युवतिरल्लकभल्लसमाहतो भवति को न युवा गतचेतनः"।

रव ರವ (पुं०) 1. ಶಬ್ದ, ಧ್ವನಿ. रु (शब्दे) "अच्" (३-३-५७)। "रवः कठिनकर्षणत्रुटितचापजन्मा क्षणात्" चं० रा०। 2. ಮೃಗಗಳ ಶಬ್ದ, ಆನೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಗರ್ಜನೆ. "इह मुहुर्मुदितैः कलभै रवः प्रतिदिशं क्रियते कलभैरवः" माघ० ४-६०।

रवण ರವಣ (पुं०) 1. ಉಷ್ಟ್ರ, ಒಂಟೆ. रौति—रु (शब्दे) "युच्" (३-२-१४८)। "अर्धोज्झितोद्गारविझर्झरस्वरः स्वनाम निन्ये रवणः स्फुटार्थताम्" माघ० १२-९। 2. ಶಬ್ದ, ಧ್ವನಿ, ಸದ್ದು. "निर्ह्रादो रवणो नादः" वैज०। 3. ಭ್ರಮರ, ದುಂಬಿ. "अथोष्ट्रेऽलौ रवणः" वैज०। 4. ಕಹಿಪಡವಲದ ಗಿಡ. "पटोलके तु राजीवान् रवणः कर्कशः पटुः" वैज०। (न०) 5. ಕಂಚು. "घण्टास्वनं भूरिलोहं रवणं लोहजं मलम्" वैज०। (वि०) 6. ಕೂಗಾಡುವ ಸ್ವಭಾವದ, ಶಬ್ದ ಮಾಡುವ ಸ್ವಭಾವದ. "उत्कण्ठावर्धनैः शुभ्रं रवणैरम्बरं ततम्" भट्टि० ७-१४। 7. ಚಂಚಲವಾದ. 8. ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ.

रवथ ರವಥ (पुं०) ಕೋಗಿಲೆ. रु (शब्दे) "अथः" (उ० ३-११३)।

रवा ರವಾ (स्त्री०) ಹತ್ತಿಗಿಡ.

रवि ರವಿ (पुं०) 1. ಸೂರ್ಯ. रूयते स्तूयते—रु (शब्दे) "इः" (उ० ४-१३९)। "प्रध्वंसितान्धतमसः तत्रोदाहरणं रविः" माघ० २-३३। "सहस्रगुणमुत्स्रष्टुमादत्ते हि रसं रविः" रघु० १-१८। 2. ಎಕ್ಕದ ಗಿಡ. 3. ಹನ್ನೆರಡು ಸಂಖ್ಯೆಯ ಸಂಕೇತ. (ಆದಿತ್ಯರ ಸಂಖ್ಯೆ 12).

रविग्रावन् ರವಿಗ್ರಾವನ್ (पुं०) ಸೂರ್ಯಕಾಂತ ಶಿಲೆ. "स्फटिकोऽर्को रविग्रावा सूर्यकान्तोऽनलोपमः" वैज०।

रविज ರವಿಜ, —तनय —ತನಯ, —पुत्र —ಪುತ್ರ, —सुत —ಸುತ, —सूनु —ಸೂನು (पुं०) ಸೂರ್ಯನ ಪುತ್ರ. (1) ಸುಗ್ರೀವ. (2) ಕರ್ಣ. (3) ಶನಿಗ್ರಹ,

(4) ವೈವಸ್ವತಮನು. (5) ಧರ್ಮರಾಯ. (6) ಸಾವರ್ಣಿ ಮನು. [ಸಂಜ್ಞಾದೇವಿಯಲ್ಲಿ ವೈವಸ್ವತಮನುವೂ ಛಾಯಾ ದೇವಿಯಲ್ಲಿ ಸಾವರ್ಣಿಮನುವೂ ಜನಿಸಿದರು.]

रविदिन ರವಿದಿನ (न०) ಭಾನುವಾರ, ಆದಿತ್ಯವಾರ, ಮೊದಲನೆಯ ವಾರ.

रविनेत्र ರವಿನೇತ್ರ (पुं०) ಮಹಾವಿಷ್ಣು. रविर्नेत्रं लोचनं यस्य ।

रविप्रिय ರವಿಪ್ರಿಯ (पुं०) 1. ಗನ್ನೇರಳೆ ಗಿಡ. (न०) 2. ತಾಮ್ರಲೋಹ. 3. ರಕ್ತಕಮಲ, ಕೆಂದಾವರೆ.

रविरत्न ರವಿರತ್ನ (न०) ಮಾಣಿಕ್ಯ, ಪದ್ಮರಾಗ, ಕೆಂಪು. रवेः प्रियं रत्नम् ।

रशना ರಶನಾ (स्त्री०) 1. ವಡ್ಯಾಣ, ಡಾಬು. अश्नाति—अश (भोजने) "युच्" रशादेशश्च (उ० २-७६) । "रशनाकलापकगुणेन वधूर्मकरध्वजद्विरदमाकलयत्" माघ० ९-४५ । 2. ಹಗ್ಗ, ರಜ್ಜು. 3. ಜಿಹ್ವೆ, ನಾಲಗೆ.

रश्मि ರಶ್ಮಿ (पुं०) 1. ಕಿರಣ. अश्नुते — अशू (व्याप्तौ) "मिः" धातोः रशादेशश्च (उ० ४-४६) । "सुदृशोऽभिभर्तृशशिरश्मिगलज्जलबिन्दुमिन्दुमणिदारुवधूम्" माघ० ९-३५ । 2. ರಜ್ಜು, ಹಗ್ಗ. "सयत्नसूतायतरश्मिभुग्नग्रीवाग्रसंसक्तयुगैस्तुरङ्गैः" माघ० ३-६८ । 3. ಅಗ್ನಿಜ್ವಾಲೆ, ಬೆಂಕಿಯ ಉರಿ. "रश्मिज्वालाप्रग्रहौ च" वैज० । 4. ರೆಪ್ಪೆಯ ಕೂದಲು. "रश्मिः पुमान् दीधितौ स्यात् पक्ष्मप्रग्रहयोरपि" मेदि० । 5. ಕಾಂತಿ, ಪ್ರಭೆ. "रश्मिस्तु प्रग्रहे द्युतौ" नानार्थर० । 6. ಚಾವಟಿ, ಗಾಡಿಯ ಎತ್ತು ಕುದುರೆಗಳನ್ನು ಓಡಿಸಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಚಾರುಗೋಲು.

रश्मिमालिन् ರಶ್ಮಿಮಾಲಿನ್ (पुं०) ಸೂರ್ಯ. रश्मीनां मालाऽस्यास्ति — "इनिः" (५-२-११६) ।

रस ರಸ (पुं०) 1. ಗಿಡ ಮರ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಸಾರ. रस्यते — रस (आस्वादने) "घञ्" (३-३-१९) । 2. ಜಲ, ನೀರು. "सहस्रगुणमुत्स्रष्टुमादत्ते हि रसं रविः" रघु० १-१८ । 3. ಪಾದರಸ. "रसस्तु पारदः सूतो हिङ्गुलो दारदो रसः" वैज० । 4. ದ್ರವವಸ್ತು, ತಿಳಿಯಾದ ವಸ್ತು. "न्यस्ताक्षरा धातुरसेन यत्र भूर्जत्वचः कुञ्जरबिन्दुशोणाः" कुमा० २-७ । 5. ಮದ್ಯ. "वर्जयेन्मधु मांसं च गन्धं माल्यं रसान् स्त्रियः" मनु० २-१७७ । 6. ವಿಷ, ನಂಜು. "अस्मत्प्रयुक्तैः तीक्ष्णरसदायिभिः किमनुष्ठितम्" मुद्रा० २ । 7. ಆಹ್ಲಾದ, ಸಂತೋಷ. "विश्रामो हृदयस्य यत्र जरसा यस्मिन्नहार्यो रसः" उ० रा० १-३९ । 8. ಸ್ಪೃಹೆ, ಇಚ್ಛೆ, ಅಭಿಲಾಷೆ. "इष्टे वस्तुन्युपचितरसाः प्रेमराशी भवन्ति" मेघ० २-४९ । 9. ಮಧುರ (ಸಿಹಿ) ಮೊದಲಾದ ಆರು ಭೋಜ್ಯ (ಊಟದ) ರಸಗಳು. (1) ಮಧುರ (ಸಿಹಿ) (2) ಅಮ್ಲ (ಹುಳಿ) (3) ಲವಣ (ಉಪ್ಪು) (4) ಕಟು (ಕಾರ) (5) ತಿಕ್ತ (ಕಹಿ) ಮತ್ತು (6) ಕಷಾಯ (ಒಗರು) ಇವು ಆರು ಭೋಜ್ಯ ರಸಗಳು.

(1) ಪೃಥ್ವಿ ಮತ್ತು ಜಲದ ಅಧಿಕಾಂಶದಿಂದ ಮಧುರ ರಸವೂ

(2) ಪೃಥ್ವಿ ಮತ್ತು ಅಗ್ನಿಯ ಅಧಿಕಾಂಶದಿಂದ ಅಮ್ಲ ರಸವೂ

(3) ಜಲ ಮತ್ತು ಅಗ್ನಿಯ ಅಧಿಕಾಂಶದಿಂದ ಲವಣ ರಸವೂ

(4) ವಾಯು ಮತ್ತು ಅಗ್ನಿಯ ಅಧಿಕಾಂಶದಿಂದ ಕಟುರಸವೂ

(5) ವಾಯು ಮತ್ತು ಆಕಾಶದ ಅಧಿಕಾಂಶದಿಂದ ತಿಕ್ತರಸವೂ ಮತ್ತು

(6) ಪೃಥ್ವಿ ಮತ್ತು ವಾಯುವಿನ ಅಧಿಕಾಂಶದಿಂದ ಕಷಾಯರಸವೂ ಉತ್ಪತ್ತಿಹೊಂದುವುವು. ಮಧುರ ಅಮ್ಲ ಮತ್ತು ಲವಣಗಳು ವಾತಹರ. ಮಧುರ ತಿಕ್ತ ಮತ್ತು ಕಷಾಯಗಳು ಪಿತ್ತಹರ. ಕಟು ತಿಕ್ತ ಮತ್ತು ಕಷಾಯಗಳು ಶ್ಲೇಷ್ಮಹರ. 10. (ವಿಭಾವ ಅನುಭಾವ ಮತ್ತು ವ್ಯಭಿಚಾರಿಭಾವಗಳಿಂದ ಪುಷ್ಟವಾದ ರತಿ ಮೊದಲಾದ ಸ್ಥಾಯಿ ಭಾವಗಳುಳ್ಳ) ಶೃಂಗಾರ ಮೊದಲಾದ ಎಂಟು ಅಥವಾ ಒಂಬತ್ತು ರಸಗಳು. (1) ಶೃಂಗಾರ (2) ವೀರ (3) ಕರುಣ (4) ಅದ್ಭುತ (5) ಹಾಸ್ಯ (6) ಭಯಾನಕ (7) ಬೀಭತ್ಸ ಮತ್ತು (8) ರೌದ್ರ ಎಂದು ರಸಗಳು ಎಂಟು. (9) ಶಾಂತರಸವೂ ಸೇರಿ ಒಂಬತ್ತು. "शृङ्गारहास्यकरुणरौद्रवीरभयानकाः । बीभत्सोऽद्भुत इत्यष्टौ रसाः शान्तस्तथा मतः" सा० द० ३-१८२ । (1) ರತಿ (2) ಉತ್ಸಾಹ (3) ಶೋಕ (4) ವಿಸ್ಮಯ (5) ಹಾಸ (6) ಭಯ (7) ಜುಗುಪ್ಸೆ ಮತ್ತು (8) ಕ್ರೋಧ ಇವು ಶೃಂಗಾರ ಮೊದಲಾದ ರಸಗಳ ಸ್ಥಾಯಿಭಾವಗಳು. ಶಮ ಸ್ಥಾಯಿಭಾವವುಳ್ಳ ಶಾಂತರಸವೂ ಸೇರಿ ಒಂಬತ್ತು ರಸಗಳು. 11. ಧ್ವನಿ, ಶಬ್ದ, ಸದ್ದು. "क्ष्वेडो ध्वानो ध्वनिः क्वः । कणिर्ह्लादो रसो ध्रूणा" वैज० । 12. ಗಂಧರಸ, ರಕ್ತಬೋಳ. "प्राणो गन्धरसो रसः" वैज० । 13. ಮಂಗಾರೆ ಗಿಡ. "मदने तु फणी रसः। पिण्डीतको

मरुवकः" वैज०। 14. ಹಸುರು ಈರುಳ್ಳಿ. "पलाण्डुस्तु श्वेतकन्दो मुकुन्दकः। हरितेऽस्मिन् लतार्कः स्यात् फरण्डो दुद्रुमो रसः" वैज०। 15. ದೇಹದ ಸಾರ, ಮೈಯೊಳಗಿನ ರಸಿಕೆ, ಶರೀರದೊಳಗಿನ ಸಪ್ತ ಧಾತುಗಳಲ್ಲೊಂದು. 16. ವೀರ್ಯ, ರೇತಸ್ಸು. 17. ವೀರ್ಯ, ಪರಾಕ್ರಮ. 18. ರುಚಿ, ಸವಿ. "स्वादनेन सुतनोरविचारात् ओष्ठतः समचरिष्ट रसोऽत्र" माघ० १०-७। 19. ಸುವರ್ಣ, ಚಿನ್ನ. 20. ಅಮೃತ. 21. ಪ್ರೀತಿ. 22. ವಸ್ತ್ರ, ಬಟ್ಟೆ. 23. ರೋಗ, ವ್ಯಾಧಿ. "रसो रागे विषे वीर्ये तिक्तादौ पारदे द्रवे। रेतस्यास्वादने हेम्नि निर्यासेऽमृतशब्दयोः" वैज०। "रसः स्वादे जले वीर्ये शृङ्गारादौ विषे द्रवे। चोले रोगे देहधातौ तिक्तादौ पारदेऽपि च" हेम०। 24. ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನ, ಬ್ರಹ್ಮಾನಂದ. "रसो वै सः। रसँ ह्येवायं लब्ध्वानन्दी भवति" श्रुतिः।

रसक ರಸಕ (पुं०) 1. ಕಬ್ಬಿಣದ ಸಾರ. "रसकस्त्वयसः सारः" वैज०। 2. ಹಿಂದೆ ಕಂಡು ಅನುಭವಿಸಿದ ವಸ್ತುವಿನ ವಿಷಯವಾದ ಸ್ವಪ್ನ. "संस्कारमात्रजः स्वप्नः कामिको रसकोऽपि च" वैज०। 3. ಅಮ್ಲತೆಯನ್ನು ನಿವಾರಿಸುವ, ಯೋಗವಾಹಿ. 4. ಮಾಂಸದ ಸಾರು, ಅಂಬ್ರ. "रसको मांसनिष्क्वाथः पिष्टमांसकृतो रसः" वैज०। 5. ಮದ್ಯ, ಹೆಂಡ. "चषको रसकः सीधुः" कल्पद्रु०।

रसकर्पूर ರಸಕರ್ಪೂರ (पुं०) ಪಾದರಸದ ಭಸ್ಮ.

रसकर्मन् ರಸಕರ್ಮನ್ (न०) ಪಾದರಸವನ್ನು ತಯಾರಿಸುವ ಕಾರ್ಯ.

रसकेसर ರಸಕೇಸರ (न०) ಕರ್ಪೂರ.

रसगर्भ ರಸಗರ್ಭ (पुं०) 1. ರಸಾಂಜನ. 2. ಹಿಂಗುಳ, ಗಂಧರಸ, ಗಂಧಕಾಮ್ಲ.

रसज ರಸಜ (न०) 1. ರಕ್ತ. भुक्तान्नरसाज्जायते—जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९८)। (पुं०) 2. ಬೆಲ್ಲ ಸಕ್ಕರೆ ಕಾಕಂಬಿ. रसात् इक्षुरसात् जायते—जनी "डः"।

रसज्ञ ರಸಜ್ಞ (वि०) 1. ರಸಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಅರಿತವನು. 2. ರಸವಾದಿ, ರಸಮಿಶ್ರಿತವಸ್ತುವನ್ನು ತಯಾರಿಸುವವನು. 3. ಕವಿ. रसं जानाति—ज्ञा (अवबोधने) "कः" (३-२-३)।

रसज्ञा ರಸಜ್ಞಾ (स्त्री०) ಜಿಹ್ವೆ, ನಾಲಗೆ. रसं जानाति—ज्ञा (अवबोधने) "कः" (३-२-३)।

रसत् ರಸತ್ (वि०) ಶಬ್ದಮಾಡುತ್ತಿರುವ, ಕೂಗುತ್ತಿರುವ. रस (शब्दे) "शतृ" (३-२-१२४)। "रसन्नरोदीत् भृशमम्बुवर्षव्याजेन यस्या बहिरम्बुवाहः" माघ० ३-४२।

रसदोष ರಸದೋಷ (पुं०) ಶೃಂಗಾರಾದಿ ರಸಗತವಾದ ದೋಷ, ರಸದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ ದೋಷ. ರಸದ ವರ್ಣನೆಯ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ರಸಶಬ್ದ ಶೃಂಗಾರ ವೀರ ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದ ಸ್ಥಾಯಿ ಸಂಚಾರಿಭಾವಗಳ ಶಬ್ದ ಇವುಗಳನ್ನು ಆಯಾ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ಹೇಳುವುದು ರಸಗತವಾದ ದೋಷವಾಗುವುದು. ಮತ್ತು ವಿರುದ್ಧ ರಸಗಳ ಅಂಗವಾದ ವಿಭಾವಾದಿಗಳ ವರ್ಣನೆ ಅಂಗಿ (ಪ್ರಧಾನ) ರಸದ ವಿಚ್ಛೇದ ಅಪ್ರಧಾನರಸದ ವರ್ಣನೆ ಅನುಚಿತವಾದ ಅರ್ಥವರ್ಣನೆ ಇವೂ ರಸಗತವಾದ ದೋಷಗಳು. "रसस्योक्तिः स्वशब्देन स्थायिसञ्चारिणोरपि। परिपन्थिरसाङ्गस्य विभावादेः परिग्रहः" ಇತ್ಯಾದಿ सा० द० ७-१२।

ರಸ ಮತ್ತು ಶೃಂಗಾರಶಬ್ದ: "तामुद्वीक्ष्य कुरङ्गाक्षीं रसो नः कोऽप्यजायत। चन्द्रमण्डलमालोक्य शृङ्गारे मग्नमन्तरम्।"

ಸ್ಥಾಯಿಭಾವ ಶಬ್ದ: "अजायत रतिस्तस्याः त्वयि लोचनगोचरे"।

रसधातु ರಸಧಾತು (पुं०) ಪಾದರಸ, ಪಾರದ. रसाख्यो धातुः।

रसन ರಸನ (स्त्रीन०) 1. ಆಸ್ವಾದನ, ರುಚಿ ನೋಡುವುದು. रस (आस्वादने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಜಿಹ್ವೆ, ನಾಲಗೆ. (न०) 3. ಶಬ್ದ ಮಾಡುವುದು, ಕೂಗಿಕೊಳ್ಳುವುದು. 4. ರುಚಿನೋಡುವ ಇಂದ್ರಿಯ. ಜಿಹ್ವೇಂದ್ರಿಯ. "इन्द्रियं रसग्राहकं रसनम्। तच्च जिह्वाग्रवृत्ति" त० सं०। 5. ಕಷಾಯ. 6. ಅನ್ನ. 7. ದ್ರವ. 8. ಸ್ನೇಹ, ಜಿಡ್ಡು. 9. ನಂಜು, ವಿಷ. 10. ಫಲ, ಹಣ್ಣು. 11. ನಿರ್ಯಾಸ, ಮರದ ಅಂಟು. 12. ಸ್ವರ್ಣ, ಚಿನ್ನ. 13. ರಜತ, ಬೆಳ್ಳಿ. "रसनं क्ली कषायेऽन्ने द्रवे स्नेहे विषे फले। निर्यासे हेम्नि रूप्ये च जिह्वास्वादनयोर्न ना" वैज०।

रसना ರಸನಾ (स्त्री०) 1. ಜಿಹ್ವೆ, ನಾಲಗೆ. रसयति—रस (आस्वादने) + णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)। "रसनाग्रलग्नकिरणाङ्कुरान् जनो हरिणान् गृहीतकवलानिवैक्षत" माघ० १३-५६। 2. ಸಣ್ಣರಾಶ್ಮೆ. "रसनं स्वादने ध्वनौ। जिह्वायां च न पुंसि स्यात् रास्नायां रसना स्त्रियाम्" मेदि०।

रसनाथ ರಸನಾಥ (पुं०) ಪಾರದ, ಪಾದರಸ. रसानां नाथः श्रेष्ठः ।

रसपाकज ರಸಪಾಕಜ (पुं०) 1. ಬೆಲ್ಲ, ಗುಡ. रसपाकाज्जायते — जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९८) । 2. ರಕ್ತ.

रसफल ರಸಫಲ (पुं०) ತೆಂಗಿನ ಮರ. रसो जलं फले यस्य । "नारिकेलः शिरःफलः । सदाफलो रसफलः" कल्पद्रु० ।

रसभङ्ग ರಸಭಂಗ (पुं०) ರಸದ ವಿಚ್ಛೇದ, ವಿರುದ್ಧ ರಸದ ವರ್ಣನೆಯಿಂದ ಪ್ರಕೃತರಸಾನುಭವಕ್ಕೆ ಉಂಟಾಗುವ ಅಡ್ಡಿ.

रसमय ರಸಮಯ (वि०) 1. ರಸಸ್ವರೂಪವಾದ, ರಸ ರೂಪವಾದ, ರಸಾತ್ಮಕವಾದ, ದ್ರವರೂಪವಾದ. रस "मयट्" (५-४-२१) । 2. ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ.

रसमल ರಸಮಲ (न०) ಪುರೀಷ, ವಿಷ್ಠೆ.

रसमान ರಸಮಾನ (वि०) ಶಬ್ದಮಾಡುವ ಸ್ವಭಾವದ, ಕೂಗುವ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳ. रस (शब्दे) "चानश्" (३-२-१२९) । "परिरम्भरुचिं ततिर्जलानामभिनद्धा रसमानसारसेन" माघ० ६-७५ ।

रसराज ರಸರಾಜ (पुं०) 1. ಪಾರದ, ಪಾದರಸ. 2. ರಸಾಂಜನ.

रसवत् ರಸವತ್ (वि०) 1. ರಸದಿಂದ ಕೂಡಿದ, ರಸಭರಿತ ವಾದ. रसोऽस्यास्ति "मतुप्" (५-२-९५) । 2. ಅನುರಾಗದಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿರುವ. "नासेवन्ते रसवन्न नवरतममन्दरागतामरसदृशः" माघ० ४-५१ । 3. ರುಚಿಯಾಗಿರುವ, ಹಿತವಾಗಿರುವ. "संसारसुखवृक्षस्य द्वे एव रसवत्फले । काव्यामृतसुखास्वादः संपर्कः सज्जनैः सह" । 4. ರಮಣೀಯವಾದ, ಸೊಗಸಾದ. स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६) । –वती –ವತೀ. "रोषोऽपि रसवतीनां न कर्कशो वा चिरानुबन्धी वा" ।

रसवती ರಸವತೀ (स्त्री०) ಪಾಕಶಾಲೆ, ಅಡಿಗೆಯ ಮನೆ. रसो स्वाद्यरसो विद्यतेऽत्र—रस "मतुप्" (५-२-९५) । "ङीप्" (४-२-६) । "वातायनं गवाक्षश्च रसवत्यां महानसम्" वैज० ।

रसवत्ता ರಸವತ್ತಾ (स्त्री०) ರಮಣೀಯತೆ, ಸೊಗಸು, ಸೌಂದರ್ಯ. रसवतो भावः "तल्" (५-१-११९) । "त्वम्" । **रसवत्त्वम् ರಸವತ್ತ್ವಮ್.**

रसवर ರಸವರ (पुं०) ಪಾರದ, ಪಾದರಸ.

रससिद्ध ರಸಸಿದ್ಧ (वि०) 1. ಭಗವತ್ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರ ರೂಪವಾದ ಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ಪಡೆದಿರುವ. "रसो वै सः" । सिद्धो रसो यस्य । 2. ಕವಿ, ಶೃಂಗಾರ ಮೊದಲಾದ ರಸಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ಪಡೆದವನು, ನವರಸಭರಿತವಾದ ಕಾವ್ಯ ನಿರ್ಮಾಣದಲ್ಲಿ ನಿಪುಣನಾದವನು. सिद्धो रसो शृङ्गारादिः यस्य । "जयन्ति ते सुकृतिनो रससिद्धाः कवीश्वराः" भर्तृ० १-२० ।

रससिन्दूर ರಸಸಿಂದೂರ (न०) ಸತು ಪಾದರಸ ಗಂಧಕಾಮ್ಲ ಮತ್ತು ಯವಕ್ಷಾರಗಳಿಂದ ತಯಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಒಂದು ಔಷಧ, ಸಿಂದೂರ ರಸ. रसजातं सिन्दूरम् ।

रसा ರಸಾ (स्त्री०) 1. ಪೃಥ್ವಿ, ಭೂಮಿ. रसोऽस्यामस्ति "अच्" (५-२-१२७) । "फणावतस्त्रासयितुं रसायास्तलं विवक्षन्निव पन्नगारिः" माघ० ३-२३ । 2. ದ್ರಾಕ್ಷಿ. 3. ಅಗುರು ಶುಂಠಿ. "पाठाम्बष्ठा विद्धकर्णी प्राचीना श्रेयसी रसा" अम० । 4. ಜಿಹ್ವೆ, ನಾಲಗೆ. रस्यतेऽनया —रस (आस्वादने) "घञ्" (३-३-१२१) । 5. ಸಲ್ಲಕೀ ವೃಕ್ಷ, ಆನೆಬೇಲ. "रसा तु रसना पाठासल्लकीक्षितिकङ्गुषु" हेम० । 6. ನವಣೆ. 7. ಪಾತಾಳಲೋಕ, ಭೂಮಿಯ ಕೆಳಗಿನ ಲೋಕ. "रसातलं तलं नागलोको दैत्यक्षयो रसा" वैज० ।

रसाग्र ರಸಾಗ್ರ (पुं०) ಅನ್ನದ ಮೇಲಿನ ಕೆನೆ, ಗಂಜಿ. "क्षैरेयी चाथ मण्डोऽस्त्री रसाग्रः" वैज० ।

रसाञ्जन ರಸಾಂಜನ (न०) ಕಾಡಿಗೆ, ಒಂದು ವಿಧ ಅಂಜನ.

रसातल ರಸಾತಲ (पुं०) 1. ವಾಸನೆಕಟ್ಟಿದ ವೀಳ್ಯದೆಲೆಯ ತಟ್ಟೆ. "नागवल्लीपलाशानां तैलाक्तानां रसातलः" वैज० । (न०) 2. ಪಾತಾಳಲೋಕ. "जग्राह वेदानखिलान् रसातलगतो हरिः" भा०शान्ति० ३४७-५८ । 3. ಸಪ್ತಪಾತಾಳ ಲೋಕಗಳಲ್ಲೊಂದು. अतलम् वितलम् सुतलम् तलातलम् महातलम् रसातलम् ಮತ್ತು पातालम ಇವು ಸಪ್ತ ಅಧೋಲೋಕಗಳು.

रसाधार ರಸಾಧಾರ (पुं०) ಸೂರ್ಯ. रसां पृथ्वीं धरति —धृञ् (धारणे) "अण्" (३-२-१) ।

रसाधिक ರಸಾಧಿಕ (पुं०) 1. ಟಂಕಣ, ಬಿಳಿಗಾರ. रसानां स्वर्णादिलोहानां द्रावणाय अधिकः । (वि०) 2. ರುಚಿಯಾಗಿರುವ, ಸವಿಯಾಗಿರುವ. रसेन अधिकः । 3. ಸೊಗಸಾಗಿರುವ, ಉತ್ತಮವಾಗಿರುವ, ಶೃಂಗಾರಾದಿ ರಸಗಳು ಮತ್ತು ಮಧುರಾದಿ ರಸಗಳು ಇವುಗಳಿಂದ ಉತ್ತಮ

ವಾಗಿರುವ. "भवनेषु रसाधिकेषु सर्वं क्षितिरक्षार्थमुशन्ति ये निवासम्" शाकु० ७-२०।

रसाधिका ರಸಾಧಿಕಾ (स्त्री०) ದ್ರಾಕ್ಷಿ.

रसाभास ರಸಾಭಾಸ (पुं०) ಅಯೋಗ್ಯ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ನಡೆಯುವ ರಸವರ್ಣನೆ. [ಭರತಮುನಿಯು ಹೇಳಿರುವ ಸಂಪೂರ್ಣಲಕ್ಷಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರದೆ ಕೆಲವು ಲಕ್ಷಣಗಳಿಂದ ಮಾತ್ರ ಕೂಡಿರುವುದು ಅನುಚಿತವಾದ ವರ್ಣನೆ (ಅಯೋಗ್ಯ ರೀತಿಯದು)]. ಸತ್ಕುಲಪ್ರಸೂತ ಮತ್ತು ಸದ್ವ್ಯವಹಾರಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ನಾಯಿಕಾ ನಾಯಕರಿಗೆ ನಿಷಿದ್ಧ ನಾಯಕ ಮತ್ತು ನಾಯಿಕೆಯರಲ್ಲಿ ಅನುರಾಗ ವರ್ಣನೆಯು ಅನುಚಿತವಾದುದು. [ಉಪನಾಯಕ ಮುನಿ ಮುನಿಪತ್ನಿ ಗುರು ಗುರುಪತ್ನಿ ಇತ್ಯಾದಿ ನಿಷಿದ್ಧ ನಾಯಿಕಾ ನಾಯಕರು.] ನಾಯಿಕಾ ನಾಯಕರಿಬ್ಬರಲ್ಲೂ ಇಲ್ಲದೆ ಯಾರೊಬ್ಬರಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಅನುರಾಗ ವರ್ಣನೆಯೂ ನಾಯಿಕೆಗೆ ಅನೇಕ ನಾಯಕರಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಪ್ರತಿನಾಯಕನಲ್ಲಿ ಅನುರಾಗವರ್ಣನೆಯೂ ಅನುಚಿತವಾದುದರಿಂದ ಶೃಂಗಾರ ರಸಾಭಾಸ.

ವೀರರಸದಲ್ಲಿ ಅಧಮಪಾತ್ರದಿಂದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣವಧ ವರ್ಣನೆ.

ಕರುಣರಸದಲ್ಲಿ ದೈವಿಕವಾದ ತೊಂದರೆಯಿಲ್ಲದ ವ್ಯಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಶೋಕವರ್ಣನೆ.

ಅದ್ಭುತರಸದಲ್ಲಿ ಉದಾಸೀನವ್ಯಕ್ತಿಗತವಾದ ಆಶ್ಚರ್ಯ ವರ್ಣನೆ.

ಹಾಸ್ಯರಸದಲ್ಲಿ ಗುರುಹಿರಿಯರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಹಾಸ್ಯ ವರ್ಣನೆ.

ಭಯಾನಕರಸದಲ್ಲಿ ಉತ್ತಮಪಾತ್ರದಲ್ಲಿ ಭಯ ವರ್ಣನೆ.

ಬೀಭತ್ಸರಸದಲ್ಲಿ ತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನಿ ವಿಷಯಕವಾದ ಜುಗುಪ್ಸಾವರ್ಣನೆ.

ರೌದ್ರರಸದಲ್ಲಿ ಗುರುಹಿರಿಯರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಕ್ರೋಧ ವರ್ಣನೆ.

ಶಾಂತರಸದಲ್ಲಿ ಹೀನಪಾತ್ರಗತವಾದ ಶಮವರ್ಣನೆ. ಇವೆಲ್ಲವೂ ಅನುಚಿತವಾದುದರಿಂದ ರಸಾಭಾಸವಾಗುವುದು. सा० द० ३-२६३–२६५।

रसायन ರಸಾಯನ (पुं०) 1. ಪಕ್ಷಿ, ಹಕ್ಕಿ. 2. ಪಕ್ಷಿರಾಜ, ಗರುಡ. (न०) 3. ಜರಾವ್ಯಾಧಿನಾಶಕವಾದ ಔಷಧ. रसाः रसरक्तादयः ईयन्ते अनेन — ईङ् (गतौ) "ल्युट्" (३-३-११७)। "षाड्गुण्यमुपयुञ्जीत शक्त्यपेक्षो रसायनम्" माघ० २-९३। "यज्जराव्याधिविध्वंसि वयसस्तम्भकं तथा। चक्षुष्यं बृंहणं वृष्यं भेषजं तद्रसायनम्"। "रसायनो विहङ्गमे। पक्षीन्द्रे, रसायनं तु जराव्याधिजिदौषधे" हेम०।

रसायनफला ರಸಾಯನಫಲಾ (स्त्री०) ಅಳಲೆ ಗಿಡ. रसायनमिव फलमस्याः। "रसायनफला पथ्या शक्रसृष्टा सुधोद्भवा" त्रिकाण्ड०।

रसायनी ರಸಾಯನೀ (स्त्री०) 1. ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ. "विशल्यापि रसायनी" कल्पद्रु०। 2. ಕಾಚಿಗಿಡ, ಗಣಿಕೆ ಗಿಡ. "रसायनी काकमाची स्वादुपाका विराविणी" कल्पद्रु०। 3. ಕಬ್ಬು. "गोरक्षदुग्धा गोरक्षी ताम्रदुग्धा रसायनी" कल्पद्रु०।

रसाल ರಸಾಲ (पुं०) 1. ಮಾವಿನ ಮರ. रसमलति — अल (भूषणादौ) "अण्" (३-२-१)। "रसालवन्या मधुपानुविद्धं सौभाग्यमप्राप्तवसन्तयेव" नैष० ३-४६। 2. ಇಕ್ಷು, ಕಬ್ಬು. रसेन अलति — अल "अच्" (३-१-१३४)। "रसालश्चेक्षुचूतयोः" मेदि०। 3. ವ್ಯೋಷ (ಶುಂಠಿ ಹಿಪ್ಪಲಿ ಮತ್ತು ಮೆಣಸು) ಚತುರ್ಜಾತ (ಲವಂಗಪಟ್ಟೆ ದಾಲ್ಚಿನ್ನಿ) ಯಾಲಕ್ಕಿ ಜಾಪತ್ರೆ ಮತ್ತು ನಾಗಕೇಸರ (ನಾಗಸಂಪಿಗೆ) ಗುಡ ಆರ್ದ್ರಕ (ಹಸಿಶುಂಠಿ) ಮತ್ತು ಜೀರಿಗೆ ಇವನ್ನು ಬೆರಸಿದ ಹಸಿ ಮೊಸರು. "अपक्वतक्रं सव्योषचतुर्जातगुडार्द्रकम्। सजीरकं रसालः स्यात्" वैज०। 4. ಗೋಧಿ. "गोधूमः सुमनो पूपः क्षीरी निस्तुष इत्यपि। रसालश्च" कल्पद्रु०। (न०) 5. ಸಿಹ್ಲಕ, ಲೋಬಾನ, ತುರುಷ್ಕದೇಶದ ವಾಸನಾದ್ರವ್ಯ. 6. ಬಾಣಂತಿ ಬೋಳ. (स्त्री०) –ला –ಲಾ. 7. ಜಿಹ್ವೆ, ನಾಲಗೆ. 8. ಗರಿಕೆಹುಲ್ಲು. 9. ಬಿಳಿಯ ನೆಲಗುಂಬಳ. 10. ವ್ಯೋಷ ಚತುರ್ಜಾತ ಗುಡ ಆರ್ದ್ರಕ ಜೀರಿಗೆ ಇವುಗಳೊಡನೆ ಬೆರೆತ ಹಸಿ ಮೊಸರು. "रसाला रसनादूर्वाविदारीमार्जितासु च। रसालं सिह्लके बोले रसालश्चेक्षुचूतयोः" मेदि०।

रसाली ರಸಾಲೀ (स्त्री०) ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಕಬ್ಬು, ರಸದಾಳಿ ಕಬ್ಬು.

रसास्वाद ರಸಾಸ್ವಾದ (पुं०) 1. ಮಧುರ ಮೊದಲಾದ ಭೋಜ್ಯರಸದ ಸವಿ ನೋಡುವುದು. रसस्य आस्वादः आस्वादनम्। 2. ಶೃಂಗಾರ ವೀರ ಮೊದಲಾದ ರಸಗಳ ಅನುಭವ. 3. ಬ್ರಹ್ಮಾನಂದಾನುಭವ. रसस्य मधुरादीनां शृङ्गारादीनां ब्रह्मानन्दस्य चास्वादः अनुभवः।

रसास्वादिन् ರಸಾಸ್ವಾದಿನ್ (वि०) 1. ಮಧುರ (ಸಿಹಿ) ಮೊದಲಾದ ಭೋಜ್ಯರಸಗಳ ರುಚಿನೋಡುವವನು. 2. ಶೃಂಗಾರ ಮೊದಲಾದ ನಾಟ್ಯರಸಗಳನ್ನು ಅನುಭವಿಸುವವನು. 3. ಬ್ರಹ್ಮಾನಂದವನ್ನು ಅನುಭವಿಸುವವನು. रसमास्वदते — आ + ष्वद (आस्वादने) "णिनिः" (३-१-१३४)। (पुं०) 4. ಭ್ರಮರ, ದುಂಬಿ. रसं पुष्परसमास्वदते — ष्वद "णिनिः"। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। –आस्वादिनी – ಆಸ್ವಾದಿನೀ.

रसिक ರಸಿಕ (पुं०) 1. ಕಾಯಿಸಲ್ಪಡದ ಕಬ್ಬಿನ ರಸ. "पक्वैरिक्षुरसैरस्त्री शीधुः पक्वरसः शिवः। शीतपक्वो रूक्षणीयोऽप्यपक्वैरसिकासवौ" वैज०। 2. ಅಶ್ವ, ಕುದುರೆ. 3. ಗಜ, ಆನೆ. 4. ಸಾರಸಪಕ್ಷಿ, ತಾವರೆಹಕ್ಕಿ. (वि०) 5. ಸುಂದರವಾದ ವಸ್ತುವನ್ನು ಮೆಚ್ಚುವವನು, ಉತ್ತಮವಾದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಮೆಚ್ಚುಗೆಕೊಡುವವನು, ಗುಣಗ್ರಹಣಮಾಡುವವನು. "रसिकः प्रैक्षत नदीं रङ्गपर्यन्तनर्तकीम्" याद० २२-१६६। 6. ಮಧುರಾದಿ ಭೋಜ್ಯರಸದ ಸವಿಯನ್ನು ತಿಳಿದವನು. 7. ಶೃಂಗಾರಾದಿ ರಸಾನುಭವವುಳ್ಳವನು. रसोऽस्यास्ति — रस "ठन्" (५-२-११५)। 8. ಪ್ರೀತಿಯುಳ್ಳವನು. "तत्संपर्कं प्राप्य पुरा मोहनलीलां कामेकान्ते सा रसिका का कुरुते न" माघ० ६-७६। "पिबत भागवतं रसमालयं मुहुरहो रसिका भुवि मानवाः" भाग० १-१-३। 9. ಕಾವ್ಯರಸಾಭಿಜ್ಞ.

रसिका ರಸಿಕಾ (स्त्री०) 1. ಡಾಬು, ಹೆಂಗಸರ ನಡುಕಟ್ಟು. 2. ಜಿಹ್ವೆ, ನಾಲಗೆ. 3. ದ್ರಾಕ್ಷಿಬಳ್ಳಿ. 4. ಕಬ್ಬಿನ ರಸ.

रसित ರಸಿತ (न०) 1. ಮೇಘದ ಶಬ್ದ, ಗುಡುಗು. रस (शब्दे) भावे "क्तः" (३-३-११४)। "उरगेन्द्रमूर्धरुहरत्नसंनिधेर्मुहुरुन्नतस्य रसितैः पयोमुचः" माघ० १३-५८। 2. ಶಬ್ದ, ಸದ್ದು, ಧ್ವನಿ. "पर्यन्तभूधरनिकुञ्जविजृम्भणेन हेरम्बकण्ठरसितप्रतिमानमेति" मालती० ९-३। 3. ತಿರ್ಯಕ್‌ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಶಬ್ದ, ಪಶುಪಕ್ಷಿ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಕೂಗು. (वि०) 4. ಸ್ವರ್ಣಖಚಿತವಾದ, ಚಿನ್ನದಿಂದ ಮೆರಗು ಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟ. "रसितं स्वर्णादिलिप्ते रुतस्तनितयोरपि" हेम०। 5. ಶಬ್ದ ಮಾಡುವ. रस कर्त० "क्तः" (३-४-७२)। 6. ರೋದನಮಾಡುವ.

रसितृ ರಸಿತೃ (वि०) 1. ಕೂಗುವ, ಶಬ್ದಮಾಡುವ. रस (शब्दे) "तृच्" (३-१-१३३)। 2. ರೋದನ ಮಾಡುವ, ಅಳುವ. "आश्लिष्टभूमिं रसितारमुच्चैः लोलद्भुजाकारबृहत्तरङ्गम्" माघ० ३-७२।

रसिन् ರಸಿನ್ (वि०) 1. ರಸವುಳ್ಳ, ರಸದಿಂದಕೂಡಿದ. 2. ರಸಾನುಭವವುಳ್ಳವನು. 3. ರಸಾಭಿಜ್ಞನಾದ. रसोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)।

रसेन्द्र ರಸೇಂದ್ರ (पुं०) ಪಾರದ, ಪಾದರಸ. रसानामिन्द्रः। "असाध्यो यो भवेद्रोगो यस्य नास्ति चिकित्सितम्। रसेन्द्रो हन्ति तं रोगं नरकुञ्जरवाजिनाम्" भावप्र०।

रसोत्तम ರಸೋತ್ತಮ (पुं०) 1. ಉತ್ತಮವಾದ ರಸ. रसेषु उत्तमः। 2. ಮುದ್ಗ, ಹೆಸರು. रसः उत्तमो यस्य।

रसोद्भव ರಸೋದ್ಭವ (न०) 1. ಸಿಂದೂರ. रसात् पारदादुद्भवति — उद् + भू "अप्" (३-३-५७)। 2. ಮುತ್ತು. (वि०) 3. ಪಾದರಸದಿಂದ ಉಂಟಾದ.

रसोन ರಸೋನ (पुं०) ಬೆಳ್ಳುಳ್ಳಿ. रसे आस्वादने ऊन्यते पातकहेतुत्वात्—ऊन (परिहाणे) "घञ्" (३-३-१९)। स्वार्थे "कन्" (५-३-७५)। **रसोनकः ರಸೋನಕಃ.**

रसोपल ರಸೋಪಲ (न०) ಮುತ್ತು, ಮೌಕ್ತಿಕ. रसवत् उपलम्। "अथ मौक्तिकम्। रसोपलं शुक्तिबीजम्" त्रिकाण्ड०।

रस्य ರಸ್ಯ (न०) 1. ರಕ್ತ. रसात् भुक्तान्नरसात् आगतम्। (वि०) 2. ರಸವತ್ತಾದ, ರಸಭರಿತವಾದ. रस्यन्ते—रस (आस्वादने) "यत्" (३-१-९७)। "रस्याः स्निग्धाः स्थिरा हृद्या आहाराः सात्त्विकप्रियाः" गीता १७-८।

रस्या ರಸ್ಯಾ (स्त्री०) ಸಣ್ಣರಾಶ್ಮೆ. रसाय हिता। "रास्ना युक्तरसा रस्या सुवहा रसना रसा" भावप्र०।

रहण ರಹಣ (न०) ಬಿಡುವುದು, ತ್ಯಜಿಸುವುದು. रह (त्यागे) "ल्युट्" (३-३-११५)।

रहस् ರಹಸ್ (न०) 1. ನಿರ್ಜನಪ್ರದೇಶ, ಏಕಾಂತಸ್ಥಳ. रह (त्यागे) "असुन्" (उ० ४-१८९)। "यद्यदेव रुरुचे रुचिरेभ्यः सुभ्रुवो रहसि तत्तदकुर्वन्" माघ० १०-७९। 2. ಸುರತ, ಸಂಭೋಗ. 3. ತತ್ತ್ವ, ನಿಜ, ಸತ್ಯ. 4. ಗೋಪ್ಯ, ಗುಟ್ಟು, ರಹಸ್ಯ. "रहस्तत्त्वे रते गुह्ये" मेदि०। (अव्य०) 5. ರಹಸ್ಯವಾಗಿ, ಗುಟ್ಟಾಗಿ. "तेन सहेह बिभर्ति रहः स्त्री सारतरागमनायतमानम्" माघ० ४-४५। "विविक्तविजनच्छन्ननिःशलाकास्तथा रहः। रहश्चोपांशु चालिङ्गे" अम०।

रहस्य ರಹಸ್ಯ (न०) 1. ಗುಟ್ಟು. रहसि भवम् "यत्" (४-३-५४)। "रहस्यं साधूनामनुपधि विशुद्धं विजयते" उ० रा० २-२। 2. ಗೂಢವಾದ ವಿಷಯ, ಅರ್ಹರಲ್ಲದವರಿಗೆ ಉಪದೇಶಿಸಬಾರದಾದ ವಿಷಯ. "भक्तोऽसि मे सखा चेति रहस्यं ह्येतदुत्तमम्" गीता ४-३। (वि०) 3. ರಹಸ್ಯವಾದ, ಗುಟ್ಟಾದ, ಗೋಪ್ಯವಾದ. "गूढसूचितरहस्यसहासः सुभ्रुवां प्रववृते परिहासः" माघ० १०-१२। (अव्य०) 4. ಗುಟ್ಟಾಗಿ, ಯಾರಿಗೂ ತಿಳಿಯದಂತೆ. "अनभिख्यातदोषस्तु रहस्यं व्रतमाचरेत्" याज्ञ० ३-३००। (स्त्री०) –स्या –ಸ್ಯಾ. 5. ಒಂದು ನದಿ. "रहस्या स्त्री नदीभेदे गोपनीयेऽभिधेयवत्" मेदि०।

रहस्यभेद ರಹಸ್ಯಭೇದ (पुं०) ಗುಟ್ಟಾದ ವಿಷಯವನ್ನು ಹೊರಗೆಡಹುವುದು, ಗುಟ್ಟನ್ನು ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸುವುದು. रहस्यस्य भेदः।

रहित ರಹಿತ (वि०) 1. ಬೇರೆಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಪ್ರತ್ಯೇಕಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ತ್ಯಜಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಬಿಡಲ್ಪಟ್ಟ. रह (त्यागे) "क्तः" (३-२-१०२)। "गुणलवरहितं मां गोप्तुकामा दये त्वम्" दया०श०। "रहितं कलाभिरखिलाभिः" माघ० १५-३।

रा ರಾ (रै ರೈ) (स्त्री०) 1. ಧನ, ಐಶ್ವರ್ಯ, ಸಂಪತ್ತು. रा (दाने) "डैः" (उ० २-६७)। राः रायौ रायः। "आत्मानमनु ये चेह ये रायः पशवो गृहाः। विसृज्य सर्वानन्यांश्च मामेवं विश्वतोमुखम्" भाग० ३-२५-३९। 2. ಸ್ವರ್ಣ, ಚಿನ್ನ. 3. ಮೇಘ, ಮೋಡ. "रास्तु सुवर्णे जलदे धने" हेम०। 4. ಶಾಲೆ, ಮನೆ. 5. ಪ್ರಾರ್ಥನೆ, ಕೋರಿಕೆ. 6. ಗತಿ, ಗಮನ, ನಡಗೆ. रा (दाने) "क्विप्" (वा० ३-३-९४)। "रा स्त्रियां हेम्नि शालायामाशंसायां गतावपि" नानार्थर०।

राक ರಾಕ (पुं०) 1. ರವಿ, ಸೂರ್ಯ. रा (दाने) "कः" (उ० ३-४०)। "रागोऽनुरागे लाक्षादौ त्विषि राकस्तु पूर्णिण च" वैज०। (स्त्री०) –का –ಕಾ. 2. ಪೂರ್ಣಿಮೆ, ಸಂಪೂರ್ಣಚಂದ್ರನುಳ್ಳ ತಿಥಿ. राति शुभम् — रा (दाने) "कः" (उ० ३-४०)। "पूर्णे राका निशाकरे" अम०। 3. ಯೌವನಾವಸ್ಥೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿದ ಹೆಂಗಸು, ಯುವತಿ, ಪ್ರಾಯದ ಹುಡುಗಿ. "प्राप्तर्तुर्दिक्करी राका युवतिस्तलुनी चरी" वैज०। 4. ಒಂದು ನದಿ. 5. ನವೆ, ತುರಿ. "राका नद्यन्तरे कच्छ्वां नवजातरजःस्त्रियाम्। संपूर्णेन्दुतिथौ" मेदि०। 6. ಖರ ಮತ್ತು ಶೂರ್ಪಣಖೆಯರ ತಾಯಿ.

राक्षस ರಾಕ್ಷಸ (पुं०) 1. ರಾಕ್ಷಸ, ದೇವತೆಗಳ ಶತ್ರು. रक्ष एव—स्वार्थे "अण्" (५-४-३८)। "राक्षसानां मयि गते रामः प्रणिहनिष्यति" भट्टि० ८-१२१। स्त्रियां जाति० "ङीष्" (४-१-६३)। –सी –ಸೀ. ರಾಕ್ಷಸ ಹೆಂಗಸು. "तवोपशायिका यावद्राक्षस्यश्चेतयन्ति न" भट्टि० ८-१२३। 2. ಎಂಟು ವಿಧ ವಿವಾಹಗಳಲ್ಲೊಂದು ವಿಧ. "ब्राह्मो दैवस्तथैवार्षः प्राजापत्यस्तथासुरः। गान्धर्वो राक्षसश्चैव पैशाचश्चाष्टमोऽधमः" मनु० ३-२१। ಕನ್ಯೆಯ ಬಂಧುಗಳನ್ನು ಹೊಡೆದು ಬಡಿದು, ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಅಳುತ್ತಿರುವ ಕನ್ಯೆಯನ್ನು ಮನೆಯಿಂದ ಎಳೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗಿ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವ ವಿವಾಹವು ರಾಕ್ಷಸವಿವಾಹ. "हत्वा छित्वा च भित्त्वा च क्रोशन्तीं रुदतीं गृहात्। प्रसह्य कन्याहरणं राक्षसो विधिरुच्यते" मनु० ३-३३। 3. ನಂದರಾಜನ ಮಂತ್ರಿ, ಅಮಾತ್ಯ ರಾಕ್ಷಸ. (वि०) 4. ರಾಕ್ಷಸ ಸಂಬಂಧವಾದ. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-१५)। –सी –ಸೀ. "राक्षसीमकृत रक्षितप्रजस्तेजसाधिकविभीषणां पुरीम्" माघ० १४-८१। 5. ರಾಕ್ಷಸ ಕೃತ್ಯಕ್ಕೆ ಸಮಾನವಾದ, ಕ್ರೂರವಾದ. "मुनयो राक्षसीमाहुः वाचमुन्मत्तदृप्तयोः" उ० रा० ५-३०। (स्त्री०) –सी –ಸೀ. 6. ಕರಿಯ ಕಟೋರ. "अथ राक्षसी। चण्डा धनहरी क्षेमदुष्पत्रगणहासकाः" अम०। 7. ಕೋರೆ ಹಲ್ಲು. 8. ಸಂಧ್ಯಾಕಾಲ, ಸಾಯಂಕಾಲ. "सायाह्नस्त्रिमुहूर्तः स्यात् श्राद्धं तत्र न कारयेत्। राक्षसी नाम सा वेला गर्हिता सर्वकर्मसु"।

राक्षसेन्द्र ರಾಕ್ಷಸೇಂದ್ರ (पुं०) ರಾಕ್ಷಸರಾಜನಾದ ರಾವಣ. राक्षसानामिन्द्रः।

राक्षा ರಾಕ್ಷಾ (स्त्री०) ಯಾವಕ, ಅಲಕ್ತ, ಅರಗು. रक्ष्यतेऽनया — रक्ष (पालने) "अः" (३-३-१०३)।

राग ರಾಗ (पुं०) 1. ಪ್ರೀತಿ, ವಿಶ್ವಾಸ. रञ्ज (रागे) "घञ्" (३-३-१८)। "रागं दर्शयते सैषा वयस्याः सूनृतामृतैः। मम त्वमिति वक्तुं मां मौनिनी मानिनी पुनः" नैष० २०-३३। 2. ಪ್ರೇಮ, ಅನುರಾಗ. "रागकान्तनयनेषु नितान्तं विद्रुमारुणकपोलतलेषु" किरा० ९-६३। 3. ಕೆಂಪುಬಣ್ಣ. "अभ्युन्नताङ्गुष्ठनखप्रभाभिर्निक्षेपणाद्रागमिवोद्गिरन्तौ" कुमा० १-३३। 4. ಅಂಗರಾಗ, ಅನುಲೇಪನ, ಚಂದನ ಮೊದಲಾದುದು. "यो बाह्यः स खलु जलैर्निरासि रागो यश्चित्ते स तु

तदवस्थ एव तेषाम्" माघ० ८-५८। 5. ಬಣ್ಣ, ವರ್ಣ. "विसृष्टरागादधरान्निवर्तितः स्तनाङ्गरागारुणिताच्च कन्दुकात्" कुमा० ५-११। 6. ಸಂಗೀತದ ಕ್ರಮಬದ್ಧವಾದ ಸ್ವರ, ತಾಳಬದ್ಧವಾದ ಸ್ವರ; ವಸಂತ, ಲಲಿತ ಶಂಕರಾಭರಣ ತೋಡಿ ಭೈರವಿ ಮೊದಲಾದ ರಾಗಗಳು. ಮೂರು ಲೋಕ ನಿವಾಸಿಗಳಿಗೂ ಹೃದಯರಂಜಕವಾಗುವ ಸ್ವರವಿಶೇಷವೇ ರಾಗ. "यैस्तु चेतांसि रज्यन्ते जगत्त्रितयवर्तिनाम्। ते रागा इति कथ्यन्ते मुनिभिर्भरतादिभिः"। "तवास्मि गीतरागेण हारिणा प्रसभं हृतः" शाकु० १-५। 7. ಶೃಂಗಾರಾದಿ ರಸಾನುಗುಣವಾದ ರಾಗ. ಇದು (1) ಪುಂರಾಗ (2) ಸ್ತ್ರೀರಾಗ ಮತ್ತು (3) ನಪುಂಸಕರಾಗಗಳೆಂದು ಮೂರು ವಿಧ. ವೀರ ಅದ್ಭುತ ಮತ್ತು ರೌದ್ರ—ಪುಂರಾಗ. ಶೃಂಗಾರ ಹಾಸ್ಯ ಮತ್ತು ಕರುಣ—ಸ್ತ್ರೀರಾಗ. ಭಯಾನಕ ಬೀಭತ್ಸ ಮತ್ತು ಶಾಂತ—ನಪುಂಸಕರಾಗ. "रौद्रेऽद्भुते तथा वीरे पुंरागेण प्रगीयते। शृङ्गारहास्यकरुणाः स्त्रीरागेण प्रकीर्तिताः। भयानके च बीभत्से शान्ते गेयो नपुंसके"। "तौ सन्धिषु व्यञ्जितवृत्तिभेदं रसान्तरेषु प्रतिबद्धरागम्" कुमा० ७-९१। 8. ಸಂಗೀತದ ಮೂಲಭೂತವಾದ ರಾಗಗಳು. (1) ಭೈರವ (2) ಕೌಶಿಕ (3) ಹಿಂದೋಳ (4) ದೀಪಕ (5) ಶ್ರೀರಾಗ ಮತ್ತು (6) ಮೇಘರಾಗ ಗಳೆಂದು ರಾಗಗಳು ಆರು ವಿಧ. 9. ಮಾತ್ಸರ್ಯ, ಅಸೂಯೆ, ಹೊಟ್ಟೆಕಿಚ್ಚು. 10. ಇಷ್ಟವಾದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ತೋರುವ ಅಪೇಕ್ಷೆ. ಇದು ಯೋಗಶಾಸ್ತ್ರೋಕ್ತವಾದ ಪಂಚಕ್ಲೇಶಗಳಲ್ಲೊಂದು. अविद्या अस्मिता रागः द्वेषः ಮತ್ತು अभिनिवेशः ಇವು ಪಂಚಕ್ಲೇಶಗಳು. अभिमतविषयाभिलाषः क्लेशः। 11. ರಾಜ, ದೊರೆ. 12. ಕಾಂತಿ, ಪ್ರಭೆ. "रागोऽनुरागे लाक्षादौ त्विषि राकस्तु पूष्णि च" वैज०। "रागस्तु मात्सर्ये लोहितादिषु। क्लेशादावनुरागे च गान्धारादौ नृपेऽपि च" मेदि०। 13. ಚಂದ್ರ. 14. ಸೂರ್ಯ.

रागचूर्ण ರಾಗಚೂರ್ಣ (पुं०) 1. ಮದನ, ಮನ್ಮಥ. रागस्य चूर्ण इव। 2. ಖದಿರವೃಕ್ಷ, ಕಗ್ಗಲಿ ಮರ. "रागचूर्णस्तु खदिरे मकरध्वजे" हेम०। 3. ಅರಗು, ಯಾವಕ. 4. ಕೆಂಪುಬಣ್ಣದ ಪುಡಿ.

रागदालि ರಾಗದಾಲಿ (पुं०) ಕಾಡುಕಡಲೆ.

रागपुष्प ರಾಗಪುಷ್ಪ (पुं०) 1. ದಾಸಿವಾಳದ ಗಿಡ. 2. ಕೆಂಪು ಗೋರಂಟಿ ಗಿಡ. रागयुक्तं पुष्पमस्य।

रागबन्ध ರಾಗಬಂಧ (पुं०) ರಂಜನೆಯಾಗುವಂತೆ ರಾಗಗಳ ನಿರೂಪಣೆ. रागाणां बन्धः रञ्जनत्वयोगः। "भावो भावं नुदति विषयाद्रागबन्धः स एव" माल० २-८।

रागरज्जु ರಾಗರಜ್ಜು (पुं०) ಮನ್ಮಥ. रागो रज्जुरिव यस्य।

रागलता ರಾಗಲತಾ (स्त्री०) ಮನ್ಮಥನ ಪತ್ನಿ, ರತಿ.

रागवत् ರಾಗವತ್ (वि०) 1. ಪ್ರೇಮವುಳ್ಳ, ಪ್ರೀತಿಯುಳ್ಳ, ಅನುರಾಗವುಳ್ಳ. रागोऽस्यास्ति "मतुप्" (५-२-९४)। "मनसि रागवतामनुरागिता नवनवा वनवायुभिरादधे" माघ० ६-३२। 2. ರಕ್ತವರ್ಣದ, ಕೆಂಪು ಬಣ್ಣದಿಂದ ಕೂಡಿದ. "शशधरमहरादौ रागवानुष्णरश्मिः" माघ० ११-६२।

रागसूत्र ರಾಗಸೂತ್ರ (न०) 1. ರಕ್ತಸೂತ್ರ, ಕೆಂಪುದಾರ. 2. ಬಣ್ಣದ ದಾರ. 3. ರೇಷ್ಮೆ ದಾರ. 4. ತಕ್ಕಡಿಯ ದಾರ. "रागसूत्रं पट्टसूत्रे तुलासूत्रे नपुंसकम्" मेदि०।

रागाढ्या ರಾಗಾಢ್ಯಾ (स्त्री०) ಮಂಜಿಷ್ಠೆ.

रागाशनि ರಾಗಾಶನಿ (पुं०) ಬುದ್ಧದೇವ. रागस्य विषयस्य अशनिरिव।

रागिन् ರಾಗಿನ್ (वि०) 1. ಕಾಮುಕ. रागोऽनुरागोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। "अनिमिषमविरामा रागिणां सर्वरात्रं नवनिधुवनलीलाः कौतुकेनातिवीक्ष्य" माघ० ११-१८। 2. ಬಣ್ಣಹಾಕುವವನು. 3. ಪ್ರೇಮವುಳ್ಳವನು, ಅನುರಾಗವುಳ್ಳವನು. "रागी कामिनि रङ्क्तरि" हेम०। 4. ಪ್ರೀತಿಯುಳ್ಳವನು, ವಿಶ್ವಾಸವುಳ್ಳವನು. "स्याद्रक्तः कामी च रागिणौ" त्रिकाण्ड०। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **–णी –ಣೀ.** ಕಾಮುಕಿ, ಹೆಚ್ಚು ಕಾಮವಿಕಾರವುಳ್ಳ ಹೆಂಗಸು.

रागिणी ರಾಗಿಣೀ (स्त्री०) 1. ಮೇನಕೆಯ ಒಬ್ಬ ಮಗಳು. "रागिणी नाम संजाता ज्येष्ठा मेनासुता मुने"। 2. ಲಕ್ಷ್ಮೀ.

राघव ರಾಘವ (पुं०) 1. ಶ್ರೀರಾಮ. 2. ರಘುವಂಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ದೊರೆ. रघोर्गोत्रापत्यं पुमान् "अण्" (४-१-९२)। "देवसूतभुजालम्बी जैत्रमध्यास्त राघवः" रघु० १२-८५। 3. ಸಮುದ್ರದ ದೊಡ್ಡ ಜಾತಿಯ ಮೀನು. "तिमिङ्गिलगिलोऽप्यस्ति तद्गिलोऽप्यस्ति राघवः"। "राघवोऽब्धेर्महामीनभेदे च रघुवंशजे" मेदि०।

राङ्कव ರಾಂಕವ (न०) 1. ಶಾಲು, ರಂಕುವೆಂಬ ಮೃಗದ ರೋಮದಿಂದ ತಯಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ವಸ್ತ್ರ. रङ्कोर्विकार: "अण्" (४-३-१३७)। 2. ಕಂಬಳಿ. "राङ्कवं मृगरोमजम्" अम०। (वि०) 3. ರಂಕುಮೃಗ ಸಂಬಂಧವಾದ.

राज् ರಾಜ್ (पुं०) ರಾಜ, ದೊರೆ. राजृ (दीप्तौ) "क्विप्" (३-२-६१)। "समिताविति विक्रमानमृष्यन् गतभीराह्वत चेदिराण्मुरारिम्" माघ० २०-१।

राजक ರಾಜಕ (न०)1. ರಾಜರ ಸಮೂಹ. राज्ञां समूह: "वुञ्" (४-२-३९)। "मखविघ्नाय सकलमित्थमुत्थाप्य राजकम्" माघ० २-१०२। (पुं०) 2. ರಾಜ, ದೊರೆ. "तवाङ्गं तिलशःकृत्वा श्वभ्यो दास्यामि राजक" हरिवं०।

राजकीय ರಾಜಕೀಯ (वि०) ರಾಜನ ಸಂಬಂಧವಾದ, ಸರ್ಕಾರದ ಸಂಬಂಧವಾದ. राजन् "छ:" ककारश्चान्तादेश: (४-२-१४०)।

राजकुल ರಾಜಕುಲ (न०) 1. ರಾಜನ ವಂಶ, ರಾಜನ ಸಂತತಿ. 2. ರಾಜನ ವಾಸಗೃಹ, ಅರಮನೆ. राज्ञ: कुलम्। "यदुनन्दनेन तदुदन्वत: पय: शशिनेव राजकुलमाप नन्दथुम्" माघ० १३-६५।

राजखर्जूरी ರಾಜಖರ್ಜೂರೀ (स्त्री०) ಪಿಂಡಖರ್ಜೂರ. राजप्रिया खर्जूरी।

राजगामिन् ರಾಜಗಾಮಿನ್ (वि०) ರಾಜನನ್ನು ಸೇರುವ, ರಾಜನ ಸಂಬಂಧವಾದ. राजानं गच्छति — गम्लृ (गतौ) "णिनि:" (३-१-१३४)। "अनृतं च समुत्कर्षे राजगामि च पैशुनम्। गुरोश्चालीकनिर्बन्धः समानि ब्रह्महत्यया" मनु० ११-५५। ಪುತ್ರಸಂತಾನವಿಲ್ಲದವನ ಧನವು ಪತ್ನಿಗೆ ಸೇರುವುದು. ಪತ್ನಿಯಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ತಾಯಿಗೆ. ತಾಯಿಯಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಸಹೋದರರು ಭಾಗಿಗಳು. ಅವರೂ ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಅವರ ಪುತ್ರರು. ಅವರೂ ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಆತನ ವಂಶದವರು. ಅವನ ಕುಲದವರು ಯಾರೂ ಇಲ್ಲದಾಗ ಬಂಧುಗಳು. ಬಂಧುಗಳು ಇಲ್ಲದಾಗ ಶಿಷ್ಯರು ಭಾಗಿಗಳು. ಶಿಷ್ಯರೂ ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಸಹಾಧ್ಯಾಯಿಗೆ ಸೇರುವುದು. ಸಹಾಧ್ಯಾಯಿಯೂ ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ರಾಜನಿಗೆ ಸೇರುವುದು. (ರಾಜಗಾಮಿಯಾಗುವುದು).

राजग्रीव ರಾಜಗ್ರೀವ (पुं०) ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಮತ್ಸ್ಯ.

राजघ ರಾಜಘ (वि०) ರಾಜನನ್ನು ವಧಿಸುವವನು. राजानं हन्ति — हन (हिंसागत्योः) "टक्" (वा० ३-२-५५)। "प्रदक्षिणीकृत्य जयाय सृष्टया रराज नीराजनया स राजघ:" नैष० १-१०।

राजजम्बू ರಾಜಜಂಬೂ (स्त्री०) 1. ಪಿಂಡಖರ್ಜೂರ. जम्बूनां राजा — परनिपात: (२-२-३१)। 2. ಜಂಬುನೇರಳೆ.

राजत् ರಾಜತ್ (वि०) ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಿರುವ, ಹೊಳೆಯುತ್ತಿರುವ. राजृ (दीप्तौ) "शतृ" (३-२-१२४)। "राजद्भिः पथि मरुतामभिन्नरूपैरुल्कार्चिःस्फुटगतिभिर्ध्वजांशुकानाम्" किरा० ७-६।

राजत ರಾಜತ (वि०) 1. ಬೆಳ್ಳಿಯ ಸಂಬಂಧವಾದ, ಬೆಳ್ಳಿಯಿಂದ ನಿರ್ಮಿತವಾದ. रजतस्य विकार: "अञ्" (४-३-१५४)। 2. ರಜತಮಯವಾದ. "सुराधिपाधिष्ठितहस्तिमल्ललीलां दधौ राजतगण्डशैल:" माघ० ४-१३। (न०) 3. ಬೆಳ್ಳಿ.

राजतरु ರಾಜತರು (पुं०) 1. ಕಕ್ಕೆಗಿಡ. 2. ಬೆಟ್ಟಗಣಿಗಿಲೆ. तरूणां राजा। परनिपात: (२-२-३१)।

राजता ರಾಜತಾ (स्त्री०) ರಾಜನ ಭಾವ, ರಾಜತ್ವ, ರಾಜನಾಗಿರುವಿಕೆ. राज्ञो भाव: "तल्" (५-१-११९)। "त्व:"। **राजत्वम् ರಾಜತ್ವಮ್.**

राजताल ರಾಜತಾಲ (पुं०) ಅಡಕೆಮರ.

राजदण्ड ರಾಜದಂಡ (पुं०) ರಾಜನು ವಿಧಿಸುವ ಶಿಕ್ಷೆ. राज्ञो दण्ड:।

राजदन्त ರಾಜದನ್ತ (पुं०) ಮೇಲುಸಾಲಿನ ಮಧ್ಯದ ಎರಡು ಹಲ್ಲುಗಳು. दन्तानां राजा। परनिपात:। (२-२-३१)।

राजधर्म ರಾಜಧರ್ಮ (पुं०) ರಾಜನ ಕರ್ತವ್ಯವಾದ ಪ್ರಜಾಪರಿಪಾಲನೆ. राज्ञो धर्म:। ಅರಾಜಕವಾದ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ದುಷ್ಟರಿಂದ ಪೀಡಿತರಾದ ಪ್ರಜೆಗಳನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಲು ಪರಮಾತ್ಮನು ರಾಜನನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸಿದನು. "अराजके हि लोकेऽस्मिन् सर्वतो विद्रुते भयात्। रक्षार्थमस्य सर्वस्य राजानमसृजत्प्रभु:" मनु० ७-३। ರಾಜನು ಸದಾ ಉದ್ಯಮಶೀಲನಾಗಿರಬೇಕು. ಹಾಗಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಯಾರೂ ಅವನಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವಾಸವಿಡುವುದಿಲ್ಲ. "नित्योद्युक्तेन वै राज्ञा भवितव्यं युधिष्ठिर। प्रशस्यते न राजा हि नारीवोद्यमवर्जित:" भा० शान्ति० ५६-१। ಗರ್ವದಿಂದ ಕರ್ತವ್ಯಾಕರ್ತವ್ಯಗಳನ್ನು ತಿಳಿಯದೆ ಉನ್ಮಾರ್ಗಪ್ರವೃತ್ತನಾದವನು ಆಚಾರ್ಯನಾಗಿದ್ದರೂ ಅವನನ್ನು ರಾಜನು ಪರಿತ್ಯಜಿಸಬೇಕು. "गुरोरप्यवलिप्तस्य कार्याकार्यमजानत:। उत्पथं

प्रतिपन्नस्य परित्यागो विधीयते " भा० शान्ति० ५६-७। ರಾಜನಿಗೆ ಪ್ರಜೆಗಳ ವಿಶ್ವಾಸಗಳಿಸುವುದೇ ಶಾಶ್ವತವಾದ ಧರ್ಮ. ಸತ್ಯ ಪರಿಪಾಲನೆ ವ್ಯವಹಾರಗಳಲ್ಲಿ ಋಜುವಾದ ಮಾರ್ಗ ಇವೂ ರಾಜನಿಗೆ ಮುಖ್ಯವಾದ ಧರ್ಮ. "लोक-रञ्जनमेवात्र राज्ञां धर्मः सनातनः। सत्यस्य रक्षणं चैव व्यवहारस्य चार्जवम्" भा० शान्ति० ५६-११। ರಾಜನು ಚಾತುರ್ವರ್ಣ್ಯದ ಧರ್ಮಗಳನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುತ್ತ ಧರ್ಮಗಳ ಸಾಂಕರ್ಯವುಂಟಾಗದಂತೆ ನೋಡಿಕೊಳ್ಳುವುದೂ ಅವನಿಗೆ ಮುಖ್ಯವಾದ ಸನಾತನಧರ್ಮ. "चातुर्वर्ण्यस्य धर्माश्च रक्षितव्या महीक्षिता। धर्मसंकर-रक्षा च राज्ञां धर्मः सनातनः" भा० शान्ति० ५६-१५। ಯಾವ ಸಮಯದಲ್ಲೂ ಸಜ್ಜನರಿಂದ ದ್ರವ್ಯವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸ ಕೂಡದು. ದುರ್ಜನರಿಂದ ಸ್ವೀಕರಿಸಿ ಅದನ್ನು ಸತ್ಪುರುಷರಿಗೆ ದಾನಮಾಡಬೇಕು. "न चाददीत वित्तानि सतां हस्तात्कदाचन। असद्भ्यश्च समादाय सद्भ्यस्तु प्रति-पादयेत्" भा० शान्ति० ५६-२१। ರಾಜನು ತನಗೆ ರಾಜ್ಯಭಾರನಿರ್ವಾಹಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಸಹಾಯಕರಾಗಿರುವವರಿಗೆ ಧನಕನಕಾದಿಗಳಿಂದ ತೃಪ್ತಿಯುಂಟುಮಾಡಿ ಭೋಗದಲ್ಲಿಯೂ ಇಬ್ಬರೂ ಸಮಾನರಾಗಿರಬೇಕು. ಆದರೆ ಛತ್ರ ಚಾಮರಾದಿ ಗೌರವ ಮತ್ತು ರಾಜಾಜ್ಞೆ ಈ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ರಾಜನು ಪ್ರಭುವಾಗಿರಬೇಕು. "सहायान् सततं कुर्याद्राजा भूतिपरिष्कृतान्। तैश्च तुल्यो भवे-द्भोगैश्छत्रमात्राज्ञयाऽधिकः" भा० शान्ति० ५६-२५। ತಂದೆಯ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಪುತ್ರರು ಸೌಖ್ಯಸಮೃದ್ಧಿಗಳಿಂದ ವಾಸಿಸುವಂತೆ ಯಾವನ ರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಜೆಗಳು ಸೌಖ್ಯ ಸಂಪತ್ತುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿ ಭಯವಿಲ್ಲದೆ ಸಂಚರಿಸುವರೋ ಅಂತಹ ರಾಜನೇ ರಾಜಪುಂಗವನೆನಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ. "पुत्रा इव पितुर्गेहे विषये यस्य मानवाः। निर्भया विचरिष्यन्ति स राजा राजसत्तमः" भा० शान्ति० ५६-३३। ಯಾವ ರಾಜನ ದೇಶದಲ್ಲಿ ಪುರಜನರೆಲ್ಲರೂ ತಮ್ಮ ಸಂಪತ್ತನ್ನು ನಿಗೂಢವಾಗಿಡದೆ ಪ್ರಾಮಾಣಿಕರಾಗಿರುವರೋ ಮತ್ತು ನೀತಿ ಅನೀತಿಗಳನ್ನು ಅರಿತಿರುವರೋ ಅಂತಹವನೇ ರಾಜಶ್ರೇಷ್ಠನು. "अगूढविभवा यस्य पौरा राष्ट्रनिवासिनः। नयापनयवेत्तारः स राजा राजसत्तमः" भा० शान्ति० ५६-३४। ರಾಜನು ದೇಶದಲ್ಲಿ ಸುಳ್ಳು ವಂಚನೆ ಮಾತ್ಸರ್ಯ ಮಾಯೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಗೆ ಅವಕಾಶಕೊಡದೆ ಪ್ರಜೆಗಳನ್ನು ಸುರಕ್ಷಿತರನ್ನಾಗಿ ನೋಡಿಕೊಳ್ಳುವುದು ಅವನ ಸನಾತನಧರ್ಮ. "न यस्य कूटं कपटं न माया न च मत्सरः। विषये भूमिपालस्य तस्य धर्मः सनातनः" भा० शान्ति० ५६-३७। ಇತ್ಯಾದಿ.

राजधान ರಾಜಧಾನ, –धानक –ಧಾನಕ (न०) ರಾಜನು ವಾಸಿಸುವ ನಗರ.

राजधानी ರಾಜಧಾನೀ (स्त्री०) ರಾಜನು ವಾಸಮಾಡುವ ನಗರ, ರಾಜ್ಯಾಡಳಿತ ನಡೆಸುವ ಮುಖ್ಯನಗರ. राजानो धीयन्तेऽत्र — डु धाञ् (धारणपोषणयोः) "ल्युट्" (३-३-११७)। "ङीप्" (४-१-१५)। "स तक्षपुष्कलौ पुत्री राजधान्योस्तदाख्ययोः" रघु० १५-८९।

राजधामन् ರಾಜಧಾಮನ್ (न०) ರಾಜನ ವಾಸಗೃಹ, ಅರಮನೆ. राज्ञो धाम निवासः।

राजन् ರಾಜನ್ (पुं०) 1. ರಾಜ, ದೊರೆ, ಅರಸು. राजते — राजृ (दीप्तौ) "कनिन्" (उ० १-१५४)। "उदेतुमत्यजन्नीहां राजसु द्वादशस्वपि" माघ० २-८१। 2. ಚಂದ್ರ. "राजप्रियाः कैरविण्यो रमन्ते मधुपैः सह" भामि० वि०। 3. ಕ್ಷತ್ರಿಯ. "तत्सुराज्ञि भवति स्थिते पुनः कः क्रतुं यजतु राजलक्षणम्" माघ० १४-१४। 4. ಪ್ರಭು, ಸ್ವಾಮಿ, ಯಜಮಾನ. 5. ಸೋಮಲತೆ. "राजा तु क्षत्रिये चन्द्रे लताभेदे नृपे प्रभौ" वैज०। 6. ಶಕ್ರ, ಇಂದ್ರ. 7. ಯಕ್ಷ. "राजा प्रभौ च नृपतौ क्षत्रिये रजनीपतौ। यक्षे शक्रे च पुंसि स्यात्" मेदि०।

राजनय ರಾಜನಯ, (पुं०) –नीति –ನೀತಿ (स्त्री०) 1. ರಾಜ್ಯಶಾಸ್ತ್ರ, ರಾಜ್ಯದ ಆಡಳಿತವನ್ನು ನಡೆಸಲು ಅನುಸರಿಸಬೇಕಾದ ವ್ಯವಹಾರದ ತಂತ್ರ. राज्ञो नयः नीतिर्वा। ಪ್ರಜಾಪರಿಪಾಲನೆಗಾಗಿ ರಾಜನು ರಾಜನೀತಿಯನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅಭ್ಯಸಿಸಬೇಕು. ಸಾಮಾದಿ ಉಪಾಯ ಚತುಷ್ಟಯವನ್ನು ಸರಿಯಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕು. ರಾಜ್ಯಭಾರವು ಸುಸೂತ್ರವಾಗಿ ಸುವ್ಯವಸ್ಥಿತವಾಗಿ ನಡೆಯಲು ಅವಶ್ಯವಾದ ದ್ರವ್ಯಾರ್ಜನೆಯನ್ನು ಧರ್ಮಕ್ಕೆ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲದೆಯೂ ಪ್ರಜೆಗಳ ಹಿತಕ್ಕೆ ಕಿಂಚಿತ್ತೂ ಬಾಧೆಯು ಉಂಟಾಗದಂತೆಯೂ ಮಾಡಬೇಕು. ಇದರಿಂದ ಮಾತ್ರ ರಾಜನು ಕೀರ್ತಿಶಾಲಿಯಾಗಿಯೂ ಪ್ರಜಾನುರಾಗಸಂಪನ್ನನಾಗಿಯೂ ವಿರಾಜಿಸುವನು. "अविरोधेन धर्मस्य अर्थस्योपार्जनं च यत्। सर्वसत्त्वानुगमनं कामवर्गफलं च यत्। परत्रेह च यच्छ्रेयः पुत्र तत् कर्म चाचर। यथा श्लाघां प्रयास्यद्य यथा कीर्तिर्भवेत्तव" चाणक्यः। ರಾಜನು ತನಗೆ ಯಾರಿಂದಲೂ ಪರಿಭವವುಂಟಾಗದೆ ಗೌರವ

ದಿಂದ ನಡೆದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಿರುವಾಗ ಶಾಂತಚಿತ್ತನಾಗಿ ಎಲ್ಲರಲ್ಲೂ ಕ್ಷಮೆಯನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಿರಬೇಕು. ಪರಿಭವ ಪೊದಗಿದಾಗ ಮಾತ್ರ ತನ್ನ ಪರಾಕ್ರಮವನ್ನು ಪ್ರದರ್ಶಿಸುತ್ತಾ ವಿರೋಧಿಗಳ ನಾಶಕ್ಕೆ ಯತ್ನಿಸಬೇಕು. ರಾಜನು ಸಾಮಾದ್ಯುಪಾಯಗಳನ್ನು ಸಮಯಾನುಸಾರವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತ ಚಾರರ ಮೂಲಕ ಸ್ವಪರರಾಷ್ಟ್ರಗಳ ವಿಚಾರಗಳನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಂಡು ವ್ಯವಸ್ಥಿತವಾಗಿ ರಾಜ್ಯವಾಳಬೇಕು. "इति क्रमात्प्रयुञ्जानो राजनीतिं चतुर्विधाम्। आतीर्थादप्रतीघातं स तस्याः फलमानशे" रघु० १७-६८। ರಾಜನು ಸದಾ ತನ್ನ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯನ್ನೂ ಶತ್ರುಗಳ ಅವನತಿಯನ್ನೂ ಗಮನದಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ವರ್ತಿಸಬೇಕು. ಕೇವಲ ಅಲ್ಪವಾದ ಸಂಪತ್ತಿನಿಂದಲೇ ತೃಪ್ತಿಹೊಂದಿ ಅದೇ ಸ್ಥಿರವೆಂದು ತಿಳಿದು ಪೌರುಷಹೀನನಾಗಿ ಕುಳಿತಿರುವ ಅಲ್ಪಸಂತುಷ್ಟನಾದ ರಾಜನನ್ನು ದೈವವು ಲಕ್ಷಿಸದೆ ಅವನ ಆ ಸಂಪತ್ತನ್ನು ಎಂದೆಂದಿಗೂ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಪಡಿಸುವುದಿಲ್ಲ. "संपदा सुस्थिरंमन्यो भवति स्वल्पयापि यः। कृतकृत्यो विधिर्मन्ये न वर्धयति तस्य ताम्" माघ० २-३२। ಈ ಕಾರಣಗಳಿಂದ ರಾಜನು ತನ್ನ ಪ್ರಭುಶಕ್ತಿಗೆ ನಿದಾನಭೂತವಾದ ಮಂತ್ರೋತ್ಸಾಹ ಶಕ್ತಿಗಳನ್ನು ತನ್ನಲ್ಲಿ ಬೆಳೆಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಯತ್ನಿಸಬೇಕು. "प्रज्ञोत्साहावतः स्वामी यतेताधातुमात्मनि। तौ हि मूलमुदेष्यन्त्या जिगीषोरात्मसंपदः" माघ० २-७६। ಪ್ರಜೆಗಳಿಗೆ ರಾಜನು ತಂದೆಯಂತೆಯೂ ರಾಜನಿಗೆ ಪ್ರಜೆಗಳು ಪುತ್ರರಂತೆಯೂ ಇರುವುದರಿಂದ ರಾಜನು ಪ್ರಜೆಗಳನ್ನು ತನ್ನ ಮಕ್ಕಳಂತೆ ಪಾಲಿಸಬೇಕು. "राजानः पितरः प्रोक्ताः पुत्रा जनपदास्तथा। अतो भूपाः पालयन्ति प्रजाः पुत्रानिवौरसान्"। ತನ್ನ ರಾಜ್ಯಕ್ಕೆ ಕಲ್ಯಾಣವುಂಟಾಗಬೇಕೆಂಬ ಅಪೇಕ್ಷೆಯುಳ್ಳ ರಾಜನು ಪ್ರತಿದಿನವೂ ಹಿತಾಹಿತಗಳ ವಿಷಯವಾಗಿ ಚಿಂತಿಸುತ್ತಿರಬೇಕು. "नृपाः कल्याणमिच्छन्तो निजराज्यशुभाशुभम्। पश्यन्ति नित्यं विप्रेन्द्र सत्वराश्चारचक्षुषः" पाद्मपु०। 2. ರಾಜ್ಯಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವ ಗ್ರಂಥ. ಕಾಮಂದಕೀಯ ನೀತಿಶಾಸ್ತ್ರ, ಶುಕ್ರನೀತಿ ಮುಂತಾದುವು.

राजन्य ರಾಜನ್ಯ (पुं०) 1. ಕ್ಷತ್ರಿಯ, ರಾಜವಂಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು. राज्ञोऽपत्यम् "यत्" (४-१-१३७)। "काकुत्स्थश्रिरविरहोत्सुकावरोधान् राजन्यान् स्वपुरनिवृत्तयेऽनुमेने" रघु० ४-८७। 2. ಅಗ್ನಿ.

राजन्यक ರಾಜನ್ಯಕ (न०) 1. ಕ್ಷತ್ರಿಯರ ಸಮೂಹ. राजन्यानां समूहः "वुञ्" (४-२-३९)। "राजन्यकान्यपायज्ञैरेकार्थानि चरेस्तव" माघ० २-११४। (पुं०) 2. ರಾಜಪುತ್ರ (ಕ್ಷತ್ರಿಯ)ರ ದೇಶ. राजन्य "वुञ्" (४-२-५३)।

राजन्वत् ರಾಜನ್ವತ್ (वि०) ರಾಜಧರ್ಮಪರಾಯಣನಾದ ರಾಜನನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ (ದೇಶ). शोभनो राजा यस्य — राजन् प्रशंसायां "मतुप्" (८-२-१४)। निपा०। राजन्वान् देशः। राजन्वती भूमिः। "कामं नृपाः सन्तु सहस्रशोऽन्ये राजन्वतीमाहुरनेन भूमिम्" रघु० ६-२२।

राजपथ ರಾಜಪಥ (पुं०) 1. ರಾಜನು ಸಂಚರಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ ಮಾರ್ಗ, ಹತ್ತು ಧನಸ್ಸುಗಳಷ್ಟು ಅಗಲವಾದ ರಸ್ತೆ. राजगमनयोग्यः पन्थाः — पथिन् "अः" (५-४-७४)। "धनूंषि दश विस्तारे श्रीमान् राजपथः स्मृतः। नृवाजिरथनागानामसंबाधः सुसञ्चरः" देवीपु०। "तावत्पताकाकुलमिन्दुमौलिरुत्तोरणं राजपथं प्रपेदे" कुमा० ७-६३। 2. ವಿಸ್ತಾರವಾದ ರಸ್ತೆ, ಅಗಲವಾದ ರಸ್ತೆ, ಮುಖ್ಯ ರಸ್ತೆ. 3. ರಾಜನು ಅನುಸರಿಸುವ ಮಾರ್ಗ, –ಪದ್ಧತಿ, –ರೀತಿ. **–मार्गः –ಮಾರ್ಗಃ.**

राजपलाण्डु ರಾಜಪಲಾಂಡು (पुं०) ಕೆಂಪು ಈರುಳ್ಳಿ. पलाण्डूनां राजा। परनिपातः (२-२-३१)।

राजपुत्र ರಾಜಪುತ್ರ (पुं०) 1. ರಾಜಕುಮಾರ, ದೊರೆಯ ಮಗ. 2. ಚಂದ್ರನ ಮಗ, ಬುಧಗ್ರಹ. "बुधो हेमा राजपुत्र एकदेहः प्रहर्षणः" त्रिकाण्ड०। 3. ವೇಶ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಅಂಬಷ್ಠನಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ಮಿಶ್ರಜಾತಿಯವನು.

राजफल ರಾಜಫಲ (पुं०) 1. ದೊಡ್ಡ ಜಾತಿಯ ಪಡವಲಗಿಡ. (स्त्री०) **–फला –ಫಲಾ.** 2. ನೇರಳೆ ಮರ.

राजबला ರಾಜಬಲಾ (स्त्री०) ಸಾರಣೆ ಗಿಡ, ಮುಳ್ಳಗಸೆಗಿಡ. बलानां बलप्रदानां राजेव।

राजबदर ರಾಜಬದರ (न०) 1. ಲವಣ, ಉಪ್ಪು. 2. ಕೆಂಪು ನೆಲ್ಲಿ.

राजबीजिन् ರಾಜಬೀಜಿನ್ (पुं०) ಕ್ಷತ್ರಿಯ ವಂಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು, ರಾಜನ ಸಂತತಿಯಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದವನು. राज्ञो बीजमस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। "राजबीजी राजवंश्यः" अम०।

राजभद्रक ರಾಜಭದ್ರಕ (पुं०) 1. ದೇವದಾರು ವೃಕ್ಷ. 2. ನಿಂಬ ವೃಕ್ಷ.

राजभोग ರಾಜಭೋಗ (पुं०) 1. ರಾಜನ ಆಹಾರ, ರಾಜಭೋಜನ. राज्ञो भोगः। 2. ರಾಜನು ಅನುಭವಿಸುವ ಆನಂದ, –ಸಂತೋಷ.

राजभोग्य ರಾಜಭೋಗ್ಯ (पुं०) 1. ಪ್ರಿಯಾಲ ವೃಕ್ಷ, ಮೊರಟೆ ಮರ. (न०) 2. ಜಾಯಿಕಾಯಿ. (वि०) 3. ರಾಜನು ಅನುಭವಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ, ರಾಜನಿಂದ ಅನುಭವಿಸಲ್ಪಡುವ (ವಸ್ತು). राज्ञा भोक्तुं योग्यम् — भुज (परिपालनाभ्यवहारयोः) "ण्यत्" (३-१-१२४)।

राजमल्ल ರಾಜಮಲ್ಲ (पुं०) ಉದ್ಧತ, ಕೊಬ್ಬಿದವನು.

राजमार्ग ರಾಜಮಾರ್ಗ (पुं०) "राजपथ" ನೋಡಿ.

राजमाष ರಾಜಮಾಷ (पुं०) 1. ಕಾರಾಮಣಿ, ಅಲಸಂದೆ, ತಡಗುಣಿ. 2. ದೊಡ್ಡ ಜಾತಿಯ ಉದ್ದು. माषेषु राजा। परनिपातः (२-२-३१)। "राजमाषस्तु बर्बटः" त्रिकाण्ड०।

राजमुद्ग ರಾಜಮುದ್ಗ (पुं०) ದೊಡ್ಡ ಜಾತಿಯ ಹೆಸರು. मुद्गानां राजा। परनिपातः (२-२-३१)।

राजयक्ष्मन् ರಾಜಯಕ್ಷ್ಮನ್ (पुं०) ಕ್ಷಯರೋಗ. राजा चासौ यक्ष्मा च, राज्ञः चन्द्रस्य क्षयकारको यक्ष्मा वा। ಕ್ಷಯರೋಗವು ಸಕಲ ರೋಗಗಳಿಗೂ ಆಕರವಾದುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು. "मा वेदि यदसावेको जेतव्यश्चेदिराडिति। राजयक्ष्मेव रोगाणां समूहः स महीभृताम्" माघ० २-९६। "अनेकरोगानुगतो बहुरोगपुरोगमः। राजयक्ष्मा क्षयः शोषो रोगराडिति च स्मृतः॥ नक्षत्राणां द्विजानां च राज्ञोऽभूद्यदयं पुरा। यच्च राजा च यक्ष्मा च राजयक्ष्मा ततो मतः"॥ इति वाग्भटः।

राजयोग ರಾಜಯೋಗ (पुं०) 1. ಪರಮಪುರುಷಾರ್ಥ (ಮೋಕ್ಷ) ಸಾಧನವಾದ ಎರಡು ವಿಧ ಯೋಗಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ವಿಧ. ಬಾಹ್ಯವಿಷಯಗಳಿಂದ ನಿರೋಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಂದ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಸ್ಥಿರಗೊಳಿಸಿ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕರಿಸ ಬೇಕಾದ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಮನಸ್ಸು ನಿರಂತವಾಗಿ ನಿಲ್ಲು ವಂತೆ (ಲಯ) ಮಾಡುವುದು ಯೋಗ. ಇದೇ ಸಮಾಧಿ. ಇದು ಪರಮಾತ್ಮಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರಕ್ಕೆ ಉಪಾಯವಾದುದ ರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಯೋಗವೆಂದು ಹೆಸರು. ಈ ಯೋಗವು (1) ರಾಜಯೋಗ ಮತ್ತು (2) ಹಠಯೋಗಗಳೆಂದು ಎರಡು ವಿಧ. ಈ ರಾಜಯೋಗವು ಪತಂಜಲಿಮುನಿಯಿಂದ ಉಕ್ತವಾದುದು. योगानां राजा। परनिपातः।

ವೃತ್ತ್ಯಂತರ ನಿರೋಧಪೂರ್ವಕ ಧಾರಾವಾಹಿ ನಿರ್ವಿಕಲ್ಪ (ಜ್ಞಾತೃ ಮತ್ತು ಜ್ಞೇಯಗಳ ಭೇದತೋರದೆ ಧ್ಯೇಯ ವಸ್ತುವಿನಲ್ಲೇ ಲಯಹೊಂದಿದ) ಚಿತ್ತವೃತ್ತಿಯು ರಾಜ ಯೋಗ.

ರಾಜಯೋಗದಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವಾದ ಧಾರಣಾಧ್ಯಾನ ಸಮಾಧಿಗಳಲ್ಲಿ ಧಾರಣೆಯಿಂದ ಪಂಚಭೂತಜಯವೂ ಪ್ರಕೃತಿವಶಿತ್ವ ಸರ್ವಜ್ಞತ್ವಾದಿ ಸಿದ್ಧಿಗಳೂ ಧ್ಯಾನದಿಂದ ಸಗುಣೇಶ್ವರಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರವೂ ನಿರ್ವಿಕಲ್ಪಸಮಾಧಿಯಿಂದ ಸಚ್ಚಿದಾನಂದರೂಪವಾದ ಸ್ವರೂಪಾವಸ್ಥಿತಿಯೂ ಉಂಟಾ ಗುವುವು. ಇದೇ ಪರಮಪುರುಷಾರ್ಥವಾದ ಮೋಕ್ಷ.

ರಾಜಯೋಗವಿಲ್ಲದೆ ಹಠಯೋಗೋಕ್ತವಾದ ಆಸನಾದಿ ಗಳು ಅಪೂರ್ಣವಾಗುವುವು. ಆದುದರಿಂದ ರಾಜಯೋಗ ದಿಂದಲೇ ಹಠಯೋಗಕ್ಕೆ ಸಾರ್ಥಕ್ಯ. "राजयोगं विना पृथ्वी राजयोगं विना निशा। राजयोगं विना मुद्रा विचित्रापि न शोभते" हठ० ३-२६।

ರಾಜನ (ದೊರೆಯ) ಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲದ ಭೂಮಿಗೆ ಕಳೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಂತೆ ರಾಜಯೋಗವಿಲ್ಲದ ಪೃಥ್ವೀಶಬ್ದ ಲಕ್ಷಿತವಾದ ಆಸನಾದಿಗಳೂ ರಾಜನ (ಚಂದ್ರನ) ಸಂಬಂಧ ವಿಲ್ಲದ ಪ್ರಾಣಸಂಚಾರರಹಿತವಾದ ರಾತ್ರಿಯು ಶೋಭಿಸ ದಿರುವಂತೆ ನಿಶಾಶಬ್ದಲಕ್ಷಿತವಾದ ಪ್ರಾಣಸಂಚಾರವಿಲ್ಲದ ಕುಂಭಕವೂ ರಾಜಯೋಗವಿಲ್ಲದೆ ಶೋಭಿಸದು.

ರಾಜನ ಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲದ ಮುದ್ರೆಗೆ (ಮೊಹರಿಗೆ) ಗೌರವವಿಲ್ಲದಿರುವಂತೆ ರಾಜಯೋಗವಿಲ್ಲದ ಮಹಾ ಮುದ್ರಾದಿಗಳು ವಿಚಿತ್ರವಾಗಿದ್ದರೂ ಶೋಭಿಸುವುದಿಲ್ಲ.

ರಾಜಯೋಗದಿಂದ ಜ್ಞಾನ ವಿದೇಹಮುಕ್ತಿ ಜೀವನ್ಮುಕ್ತಿ ಮತ್ತು ಅಣಿಮಾದಿಸಿದ್ಧಿಗಳು ಲಭಿಸುವುದರಿಂದ ರಾಜ ಯೋಗದ ಮಹಿಮೆಯು ಅಪಾರವಾದುದು. ಇದು ಆಚಾರ್ಯರ ಕೃಪಾಮಾತ್ರಲಭ್ಯ. "राजयोगस्य माहात्म्यं को वा जानाति तत्त्वतः। ज्ञानं मुक्तिः स्थितिः सिद्धिः गुरुवाक्येन लभ्यते" हठ० ४-८। 2. ರಾಜ ನಾಗುವುದನ್ನು ಸೂಚಿಸಲು ಮನುಷ್ಯನ ಜನನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅಳವಡಿಸುವ ಗ್ರಹಗಳ ಸಂಬಂಧ. ಇಂತಹ ಗ್ರಹಗಳ ಸಂಬಂಧದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಅನೇಕ ರಾಜಯೋಗಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಲವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಇಲ್ಲಿ ಕೊಡಲಾಗಿದೆ.

(1) **ಜನನಕಾಲದಲ್ಲಿ** ಚಂದ್ರನು ಮೀನದಲ್ಲಿಯೂ ಕುಜನು ಉಚ್ಚಸ್ಥಾನವಾದ ಮಕರದಲ್ಲಿಯೂ ಸೂರ್ಯನು ಸಿಂಹದಲ್ಲಿಯೂ ಶನಿಯು ಕುಂಭದಲ್ಲಿಯೂ ಇದ್ದರೆ ಸಕಲಕಲಾವಲ್ಲಭನಾದ ರಾಜನಾಗುತ್ತಾನೆ. "उदयति मीने शशिनि नरेन्द्रः सकलकलाढ्यः क्षितिसुत उच्चे। मृगपतिसंस्थे दशशतरश्मौ घटधरगे स्याद्दिनकरपुत्रे" सारा० ३५-१४।

(2) **ಜನನಕಾಲದಲ್ಲಿ** ಕುಂಭದಲ್ಲಿ ಶುಕ್ರನೂ ಮೇಷ ದಲ್ಲಿ ಕುಜನೂ ಉಚ್ಚಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ (ಕಟಕರಾಶಿಯಲ್ಲಿ)

ಗುರುವೂ ಇದ್ದರೆ ಒಳ್ಳೆಯ ಕೀರ್ತಿಶಾಲಿಯಾದ ರಾಜನಾಗುವನು. "शुक्रो घटे कुजो मेषे स्वोच्चे देवपुरोहितः। यदि राजा भवेन्नूनं स्वयशोधौतदिङ्मुखः" सारा० ३५-१७।

(3) ಗುರುವು ಧನುಸ್ಸಿನಲ್ಲೂ ಶನಿಯು ಚಂದ್ರನೊಡನೆ ತುಲಾರಾಶಿಯಲ್ಲೂ ಸೂರ್ಯನು ಉಚ್ಚನಾಗಿ ಲಗ್ನವಾದ ಮೇಷರಾಶಿಯಲ್ಲೂ ಇದ್ದರೆ ಬಹಳ ಕೀರ್ತಿಶಾಲಿಯಾದ ರಾಜನಾಗುತ್ತಾನೆ. "कार्मुके त्रिदशनायकमन्त्री भानुजो वणिजि चन्द्रसमेतः। मेषगस्तु तपनो यदि लग्ने भूपतिर्भवति सोऽतुलकीर्तिः" सारा० ३५-२५।

(4) ಶುಕ್ರ ಬುಧ ಮತ್ತು ಕುಜರು ಲಗ್ನದಲ್ಲಿಯೂ ಗುರುವಿನೊಡನೆ ಚಂದ್ರನು ಸಪ್ತಮದಲ್ಲಿಯೂ ಇದ್ದು ಶನಿಯಿಂದ ನೋಡಲ್ಪಟ್ಟರೆ ರಾಜನಾಗುತ್ತಾನೆ. "लग्नगाः सितशशाङ्कजभौमाः सप्तमे शशिनि वाक्पतियुक्ते। तिग्मरश्मितनयेन च दृष्टे जायते पृथुयशाः पृथिवीशः" सारा० ३५-७२।

(5) ಲಾಭ (ಏಕಾದಶ) ಮತ್ತು ಧರ್ಮ (ನವಮ) ಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ಸೌಮ್ಯಗ್ರಹಗಳೂ ಕರ್ಮ (ದಶಮ) ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಪಾಪಗ್ರಹಗಳೂ ಇದ್ದರೆ ರಾಜನಾಗುತ್ತಾನೆ. "लाभधर्मस्थिताः सौम्याः पापाः कर्मणि संस्थिताः। नृपतीनामयं योगः भवेत्कलशसंज्ञितः" सारा० ३५-९६।

(6) ತನ್ನ ಉಚ್ಚಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿರುವ ಲಗ್ನಾಧಿಪತಿಯು ಚಂದ್ರನನ್ನು ವೀಕ್ಷಿಸುತ್ತಿದ್ದರೆ ಗಜತುರಗಬಲದೊಡನೆ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಜಯಿಸುವ ರಾಜನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. "लग्नाधिपतिः स्वोच्चे पश्यन् मृगलाञ्छनं नृपं कुरुते। बहुगजतुरगबलैः क्षपितविपक्षं महाविभवम्" सारा० ३५-११०।

राजयोग्य ರಾಜಯೋಗ್ಯ (वि०) ರಾಜನಿಗೆ ಅರ್ಹವಾದ, ರಾಜನು ಉಪಯೋಗಿಸಲು ಅರ್ಹವಾದ. राज्ञो योग्यः। (स्त्री०) **–योग्या –ಯೋಗ್ಯಾ.** ರಾಜನಿಗೆ ಯೋಗ್ಯಳಾದ ಹೆಂಗಸು. ಜಾತಕದಲ್ಲಿ ಬುಧಗ್ರಹವು ತ್ರಿಕೋಣ ಮತ್ತು ಕೇಂದ್ರಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲೂ ಪಾಪಗ್ರಹವು ಉಪಚಯ (3, 6, 10, 11) ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿಯೂ ಇರುವ ಹೆಂಗಸು ರಾಜಯೋಗ್ಯಳು. "त्रिकोणकण्टके सौम्ये पापे चोपचयस्थिते। राजयोग्या भवेन्नारी सुन्दरी कुलवर्द्धिनी" जातकामृतम्।

राजरङ्ग ರಾಜರಂಗ (न०) ರಜತ, ಬೆಳ್ಳಿ. राजार्हं रङ्गम्।

राजराज ರಾಜರಾಜ (पुं०) 1. ಧನಾಧಿಪತಿ, ಕುಬೇರ, ಯಕ್ಷರ ರಾಜ. राज्ञां यक्षाणां राजा — राजन् "टच्" (५-४-९१)। "इत्युक्त्वा सपदि हितं प्रियार्हं धाम स्वं गतवति राजराजभृत्ये" किरा० ५-५१। 2. ಸಾರ್ವಭೌಮ, ಚಕ್ರಾಧಿಪತಿ, ರಾಜರ ರಾಜ. राज्ञामपि राजा। 3. ಚಂದ್ರ. "राजराजः कुबेरेऽपि सार्वभौमे सुधाकरे" मेदि०।

राजरीति ರಾಜರೀತಿ (स्त्री०) ಹಿತ್ತಾಳೆ.

राजर्षि ರಾಜರ್ಷಿ (पुं०) 1. ಧಾರ್ಮಿಕ ಜೀವನ ಮತ್ತು ದೈವಭಕ್ತಿಯುಳ್ಳ ರಾಜ, ಋಷಿಯಂತೆ ನಿಯಮಗಳನ್ನು ಪಾಲಿಸುವ ದೊರೆ. राजा ऋषिरिव। "राजर्षिवंशस्य रविप्रसूतेरुपस्थितः पश्यत कीदृशोऽयम्" रघु० १४-३७। 2. ಜನಮೇಜಯ, ಪರೀಕ್ಷಿತ್ತಿನ ಮಗ. "राजर्षिर्जनमेजयसंज्ञकः। पारिक्षितोऽपि" त्रिकाण्ड०।

राजलक्ष्मी ರಾಜಲಕ್ಷ್ಮೀ (स्त्री०) 1. ರಾಜನ ಸಂಪತ್ತಿನ ಅಧಿಷ್ಠಾತೃ ದೇವತೆ. 2. ರಾಜನ ಮುಖದಲ್ಲಿ ತೋರುವ ಪ್ರಭುತ್ವದ ವರ್ಚಸ್ಸು. 3. ರಾಜನಿಗಿರಬೇಕಾದ ಛತ್ರ ಚಾಮರ ಮೊದಲಾದ ಚಿಹ್ನೆ. राज्ञो लक्ष्मीः।

राजवंश्य ರಾಜವಂಶ್ಯ (पुं०) ಕ್ಷತ್ರಿಯವಂಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು. राजवंशे भवः "यत्" (४-३-५४)।

राजवत् ರಾಜವತ್ (वि०) ರಾಜನುಳ್ಳ, ರಾಜನಿರುವ (ದೇಶ.) राजास्यास्ति "मतुप्" (५-२-९४)। ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ರಾಜನಿಂದ ಕೂಡಿದ ದೇಶವು "राजन्वान्" ಎಂದೂ ಸಾಮಾನ್ಯ ರಾಜನಿರುವ ದೇಶವು "राजवान्" ಎಂದೂ ಆಗುವುದು.

राजवर्त्मन् ರಾಜವರ್ತ್ಮನ್ (न०) ರಾಜಮಾರ್ಗ, ರಾಜನು ಸಂಚರಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ ರಸ್ತೆ. राज्ञो वर्त्म।

राजवाह ರಾಜವಾಹ (पुं०) ಅಶ್ವ, ಕುದುರೆ. राजानं वहति — वह (प्रापणे) "अण्" (३-२-१)।

राजवाह्य ರಾಜವಾಹ್ಯ (पुं०) ರಾಜನನ್ನು ಒಯ್ಯುವ ಆನೆ. राज्ञां वाह्यः। "राजवाह्यो विजयकुञ्जरः" त्रिकाण्ड०।

राजवृक्ष ರಾಜವೃಕ್ಷ (पुं०) ಕಕ್ಕೆಗಿಡ.

राजस ರಾಜಸ (वि०) 1. ರಜೋಗುಣ ಸಂಬಂಧವಾದ, ರಜೋಗುಣದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ. रजसः इदम् "अण्" (४-३-१२०)। 2. ರಜೋಗುಣ. 3. ಪ್ರಖ್ಯಾತಿ ಹೊಂದಲು ಮಾಡುವ ಕಾರ್ಯ, ಹೊಗಳಿಕೆಗಾಗಿ ಮಾಡುವ ಕಾರ್ಯ. राजसं ज्ञानम्। राजसी बुद्धिः। राजसं दानम्। "सत्कारमानपूजार्थं तपो दम्भेन चैव यत्। क्रियते तदिह प्रोक्तं राजसं चलमध्रुवम्" गीता। स्त्रियां राजसी ರಾಜಸೀ.

राजसदन ರಾಜಸದನ (न०) ರಾಜನ ಗೃಹ, ಅರಮನೆ. राज्ञः सदनम् । "सौधोऽस्त्री राजसदनम्" अम० । –सद्मन् –ಸದ್ಮನ್.

राजसभा ರಾಜಸಭಾ (स्त्री०) ರಾಜನ ಸಭೆ. राज्ञः सभा । ರಾಜಪರ್ಯಾಯಪದವು ಮಾತ್ರ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿರುವ ಸಭಾ ಪದವು ನಪುಂಸಕವಾಗುವುದು. इनसभम् ईश्वरसभम् ಇತ್ಯಾದಿ.

राजसर्षप ರಾಜಸರ್ಷಪ (पुं०) 1. ಕರಿ ಸಾಸವೆ. सर्षपाणां राजा । परनिपातः (२-२-३१) । 2. ಇಪ್ಪತ್ತನಾಲ್ಕು ತ್ರಸರೇಣುಗಳ ಪರಿಮಾಣ. ಆರು ಪರಮಾಣುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಧೂಳಿನ ಕಣವು ತ್ರಸರೇಣು. "त्रसरेणवोऽष्टौ विज्ञेया लिक्षैका परिमाणतः । ता राजसर्षपस्तिस्रस्ते त्रयो गौरसर्षपः" मनु० ८-१३३ ।

राजसूय ರಾಜಸೂಯ (पुं०) ರಾಜನು (ಮಾತ್ರ) ಮಾಡಬೇಕಾದ ಯಾಗ. राज्ञा सोमलता सूयतेऽत्र — राज्ञा सूयते वा—षु (प्रसवैश्वर्ययोः) "क्यप्" (३-१-११४)। ರಾಜನು ಸಮಸ್ತ ರಾಜರನ್ನೂ ಜಯಿಸಿ ಸಾರ್ವಭೌಮನಾಗಿ ರಾಜಸೂಯ ಅಶ್ವಮೇಧ ಮೊದಲಾದ ಯಾಗಗಳನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು. "यक्ष्यन्ति च नरव्याघ्रा निर्जित्य पृथिवीमिमाम्। राजसूयाश्वमेधाद्यैः क्रतुभिर्भूरिदक्षिणैः" ।

राजस्व ರಾಜಸ್ವ (न०) 1. ರಾಜನ ಧನ. 2. ರಾಜನಿಗೆ ಕೊಡಬೇಕಾದ ತೆರಿಗೆ, ಕಂದಾಯ. राज्ञो देयं (कररूपं) स्वं धनम् ।

राजस्कन्ध ರಾಜಸ್ಕಂಧ (पुं०) ಅಶ್ವ, ಕುದುರೆ. "राजस्कन्धो मरुद्रथः । वातायनश्चैकशफः" त्रिकाण्ड० ।

राजहंस ರಾಜಹಂಸ (पुं०) 1. ಹಂಸಪಕ್ಷಿ, ಕೆಂಪು ಕೊಕ್ಕು ಮತ್ತು ಕಾಲುಗಳುಳ್ಳ ಹಂಸ. हंसानां राजा । परनिपातः (२-२-३१) । "राजहंसास्तु ते चञ्चुचरणैर्लोहितैः सिताः" अम० । "सा राजहंसैरिव संनताङ्गी गतेषु लीलाञ्चितविक्रमेषु" कुमा० १-३४ । 2. ದೊಡ್ಡ ಜಾತಿಯ ಪಕ್ಷಿ. 3. ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ದೊರೆ. राजा हंस इव ।

राजादन ರಾಜಾದನ (न०) 1. ಪ್ರಿಯಾಲ ವೃಕ್ಷ, ಮೊರಟೆ ಗಿಡ. राजभिरद्यते — अद (भक्षणे) कर्म० "ल्युट्" (३-३-११३) । "राजादनं प्रियालः स्यात्" अम० । (पुं०) 2. ಹಾಲೆಗಿಡ. 3. ಮುತ್ತುಗದ ಗಿಡ, ಕಿಂಶುಕವೃಕ್ಷ. "राजादनः प्रियालद्रौ क्षीरिकायां त्रिपत्रके" हेम० ।

राजाधिराज ರಾಜಾಧಿರಾಜ (पुं०) ಸಾರ್ವಭೌಮ, ಚಕ್ರವರ್ತಿ, ರಾಜರಿಗೆ ರಾಜ.

राजाधिष्ठान ರಾಜಾಧಿಷ್ಠಾನ (न०) (ರಾಜನ) ರಾಜಧಾನಿ, ರಾಜನ ಮುಖ್ಯ ಪಟ್ಟಣ.

राजापसद ರಾಜಾಪಸದ (पुं०) ನೀಚನಾದ ದೊರೆ, ಅಧಮನಾದ ರಾಜ, ಅಯೋಗ್ಯನಾದ ರಾಜ.

राजार्क ರಾಜಾರ್ಕ (पुं०) ಬಿಳಿ ಎಕ್ಕದ ಗಿಡ. अर्काणां राजा । परनिपातः (२-२-३१) ।

राजालाबू ರಾಜಾಲಾಬೂ (स्त्री०) ಸಿಹಿ ಸೋರೆ. अलाबूनां राजा । परनिपातः (२-२-३१) ।

राजावर्त ರಾಜಾವರ್ತ (पुं०) 1. ಕೆಳದರ್ಜೆಯ ವಜ್ರ, ಕೆಳಮಟ್ಟದ ವಯಿರ. राजानमावर्तयति — आ + वृतु (वर्तने) + णिच् "अच्" (३-१-१३४) । (न०) 2. ಚೀಟಿಬಟ್ಟೆ, ಚಿತ್ರವರ್ಣದ ಬಟ್ಟೆ. "राजावर्तं चित्रपटे" वैज० ।

राजार्ह ರಾಜಾರ್ಹ (न०) 1. ಅಗುರು ಚಂದನ. राजानमर्हति — अर्ह (पूजायाम्) "अण्" (३-२-१) । (वि०) 2. ರಾಜನಿಗೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ (ವಸ್ತು). राज्ञामर्हम् । "राजार्हं जोङ्गके क्लीबं राजयोग्येऽभिधेयवत्" मेदि० ।

राजि ರಾಜಿ (स्त्री०) 1. ಪಂಕ್ತಿ, ಸಾಲು. राजति—राजृ (दीप्तौ) "इन्" (उ० ४-११८) । "तं स द्विपेन्द्रतुलितातुलतुङ्गशृङ्गमभ्युल्लसत्कदलिकावनराजिमुच्चैः" माघ० ५-२ । 2. ರೇಖೆ, ಗೆರೆ. "चक्रुरेव ललनोरुषु राजीः स्पर्शलोभवशलोलकराणाम् । कामिनामनिभृतान्यपि रम्भास्तम्भकोमलतलेषु नखानि" माघ० १०-६६ ।

राजिका ರಾಜಿಕಾ (स्त्री०) 1. ಪಂಕ್ತಿ, ಸಾಲು. राजि स्वार्थे "कः" । 2. ರೇಖೆ, ಗೆರೆ. 3. ಕರಿ ಸಾಸವೆ. 4. ಕೇದಾರ, ಬತ್ತ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಬೆಳೆಯುವ ಗದ್ದೆ. "राजिका चापि केदारे राजसर्षपरेखयोः" मेदि० । "राजिका पङ्क्तौ रेखायां केदारे राजसर्षपे" हेम० ।

राजिमत् ರಾಜಿಮತ್ (पुं०) ಮಂಡಲದ ಹಾವು, ಮೈ ಮೇಲೆ ಪಟ್ಟೆಗಳಿರುವ ಹಾವು. "राजिमन्तो राजियुता राजीलाः" वैज० ।

राजिल ರಾಜಿಲ (पुं०) 1. ಎರಡು ತಲೆಗಳಿರುವ ವಿಷವಿಲ್ಲದ ಹಾವು. राजिः रेखास्यास्ति "लच्" (५-२-९७) । "समौ राजिलडुण्डुभौ" अम० । "किं महोरगविसर्पिविक्रमो राजिलेषु गरुडः प्रवर्तते" रघु० ११-२७ ।

2. ಮಂಡಲದ ಹಾವು, ಮೈಮೇಲೆ ಪಟ್ಟೆಗಳಿರುವ ಹಾವು. "राजिमन्तो राजियुताः राजीला राजिलाश्च ते" वैज० ।

राजी ರಾಜೀ (स्त्री०) ಪಂಕ್ತಿ, ಸಾಲು. राजति — राजृ (ದೀಪ್ತೌ) "इन्" (उ० ४-११८) । "ङीष्" (ग० ५०) । "राजीवराजीवशलोलभृङ्गं मुष्णन्तमुष्णं ततिभिस्तरूणाम्" माघ० ४-९ ।

राजीमत् ರಾಜೀಮತ್ (पुं०) ಮಂಡಲದ ಹಾವು.

राजील ರಾಜೀಲ (पुं०) ಮಂಡಲದ ಹಾವು, ಮೈಮೇಲೆ ಪಟ್ಟೆಗಳಿರುವ ಹಾವು. "राजिमन्तो राजियुताः राजीला राजिलाश्च ते" वैज० ।

राजीव ರಾಜೀವ (पुं०) 1. ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಜಿಂಕೆ, ತಲೆಯಿಂದ ಬಾಲದವರೆಗೂ ಬೆನ್ನಿನ ಮೇಲೆ ಬಿಳಿಯ ಗೆರೆಯಿರುವ ಜಿಂಕೆ. राजिरस्यास्ति "वः" (वा० ५-२-१०९)। "यज्ञाङ्ग एणस्ताम्रस्तु हरिणस्तृणसञ्चरः । राजीवस्त्वेष राजीमान्" वैज० । 2. ಮೈಮೇಲೆ ಗೆರೆಗಳಿರುವ ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಮೀನು. 3. ಗಜ, ಆನೆ. "हस्ती महामृगो पीलुः सिन्धुरो दीर्घमारुतः। राजीवो जलकाङ्क्षश्च" त्रिकाण्ड० । स्त्रियां "ङीष्" (४-१-६३) । (न०) 4. ಪದ್ಮ, ಕಮಲ, ತಾವರೆ. राजी दलराजिरस्यास्ति "वः" (वा० ५-२-१०९) । "राजीवराजीवशलोलभृङ्गं मुष्णन्तमुष्णं ततिभिस्तरूणाम्" माघ० ४-९ ।

राजीवत् ರಾಜೀವತ್ (पुं०) ಪಡವಲ ಗಿಡ. "पटोलके तु राजीवान्" वैज० ।

राजेन्दु ರಾಜೇಂದು (पुं०) ಉತ್ತಮನಾದ ರಾಜ, ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ದೊರೆ. राजा इन्दुरिव। "दिलीप इति राजेन्दुरिन्दुः क्षीरनिधाविव" रघु० १-१२ ।

राजेन्द्र ರಾಜೇಂದ್ರ (पुं०) ಉತ್ತಮನಾದ ರಾಜ, ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ದೊರೆ. राजा इन्द्र इव। ನಾಲ್ಕು ಯೋಜನ ಪ್ರದೇಶದ ಅಧಿಪತಿಯು ನೃಪ. ಅದಕ್ಕೆ ನೂರರಷ್ಟು ಹೆಚ್ಚಿನವನು ಮಂಡಲೇಶ್ವರ. ಅದಕ್ಕೆ ಹತ್ತರಷ್ಟು ಅಧಿಕ ಪ್ರದೇಶದ ಅಧಿಪತಿಯು ರಾಜೇಂದ್ರ. "चतुर्योजनपर्यन्तमधिकारी नृपो भवेत्। यो राजा तच्छतगुणः स एव मण्डलेश्वरः। तस्माद्दशगुणो राजा राजेन्द्रः" ब्रह्मवै० ।

राज्ञी ರಾಜ್ಞೀ (स्त्री०) 1. ರಾಣಿ, ರಾಜನ ಮಹಿಷಿ, ದೊರೆಯ ಪತ್ನಿ. राज्ञः स्त्री "ङीष्" (४-१-४८) । "यानाज्जनः परिजनैरवतार्यमाणा राज्ञीर्नरापनयनाकुलसौविदल्लाः" माघ० ५-१७ । 2. ಚಿನ್ನದ ಬಣ್ಣದ ಹಿತ್ತಾಳೆ ಅಥವಾ ಕಂಚು. "काञ्चनी कपिला राज्ञी ब्राह्मणी कपिलोहकम्" वैज० । 3. ಸೂರ್ಯನ ಪತ್ನಿ. "राज्ञी राजप्रियायां च भार्यायां भास्करस्य च" मेदि० ।

राज्य ರಾಜ್ಯ (न०) 1. ರಾಜತ್ವ, ಪ್ರಭುತ್ವ, ದೊರೆತನ. राज्ञो भावः "यक्" (५-१-१२८) । "किं नो राज्येन गोविन्द किं भोगैर्जीवितेन वा" गीता १-३२ । 2. ಪ್ರಜಾಪರಿಪಾಲನರೂಪವಾದ ರಾಜನ ಕಾರ್ಯ. राज्ञः कर्म "यक्" (५-१-१२८) । "स राज्यं गुरुणा दत्तं प्रतिपद्याधिकं बभौ" रघु० ४-१ । 3. ರಾಷ್ಟ್ರ, ದೇಶ. "राज्येन किं तद्विपरीतवृत्तः प्राणैरुपक्रोशमलीमसैर्वा" रघु० २-५३ । ಒಂದು ಲಕ್ಷ ಗ್ರಾಮಗಳುಳ್ಳ ಪ್ರದೇಶವು ರಾಜ್ಯ. ಹತ್ತು ಲಕ್ಷ ಗ್ರಾಮಗಳುಳ್ಳ ಪ್ರದೇಶವು ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯ. ನೂರು ಲಕ್ಷ ಗ್ರಾಮಗಳುಳ್ಳ ಪ್ರದೇಶವು ಮಹಾಸಾಮ್ರಾಜ್ಯ. "लक्षाधिपत्यं राज्यं स्यात् साम्राज्यं दशलक्षके। शतलक्षे महेशानि महासाम्राज्यमुच्यते" वरदातन्त्रम् ।

राज्यच्युत ರಾಜ್ಯಚ್ಯುತ (वि०) ರಾಜ್ಯಭ್ರಷ್ಟನಾದ, ರಾಜ್ಯದ ಅಧಿಕಾರವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡ. राज्यात् च्युतः। **–भ्रष्टः –ಭ್ರಷ್ಟಃ.** राज्यात् भ्रष्टः।

राज्यतन्त्र ರಾಜ್ಯತಂತ್ರ (न०) ರಾಜ್ಯಶಾಸ್ತ್ರ, ರಾಜ್ಯದ ಆಡಳಿತವನ್ನು ನಡೆಸಲು ಬೇಕಾದ ರಾಜನೀತಿ, ರಾಜ್ಯಭಾರದ ವ್ಯವಸ್ಥೆ, ರಾಜ್ಯಾಡಳಿತದ ಏರ್ಪಾಡು. राज्यस्य तन्त्रम्। "वृषल एव केवलं प्रधानप्रकृतिः अस्मासु आरोपितराज्यतन्त्रभारः सततमुदास्ते" मुद्रा० १ ।

राज्यधुरा ರಾಜ್ಯಧುರಾ (स्त्री०) ರಾಜ್ಯಾಡಳಿತದ ಹೊಣೆಗಾರಿಕೆ. राज्यस्य धुरा। **–भारः –ಭಾರಃ.**

राज्यलोभ ರಾಜ್ಯಲೋಭ (पुं०) ರಾಜ್ಯದ ಆಸೆ, ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಆಳುವ ಅಪೇಕ್ಷೆ.

राज्याङ्ग ರಾಜ್ಯಾಂಗ (न०) ರಾಜ್ಯದ ಆಡಳಿತಕ್ಕೆ ಅವಶ್ಯವಾಗಿರಬೇಕಾದ ಅಂಗಗಳು, ರಾಜನು ಮಾಡಬೇಕಾದ ಪ್ರಜಾಪರಿಪಾಲನ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಮುಖ್ಯವಾದ ಸಾಧನಗಳು. राज्यस्य अङ्गानि। ಈ ಅಂಗಗಳು (1) स्वामी (ರಾಜ) (2) अमात्यः (ಮಂತ್ರಿ) (3) सुहृत् (ಮಿತ್ರ) (4) कोशः (ಬೊಕ್ಕಸ) (5) राष्ट्रम् (ಜನಪದ) (6) दुर्गम् (ಕೋಟೆ) ಮತ್ತು (7) बलम् (ಸೈನ್ಯ) ಎಂದು ಏಳು. ಮತ್ತು ಪೌರರೂ ಸೇರಿ ಎಂಟು ರಾಜ್ಯಾಂಗಗಳು. "स्वाम्यमात्यश्च राष्ट्रं च दुर्गं कोशो बलं सुहृत्। परस्परोपकारीदं

सप्ताङ्गं राज्यमुच्यते। पौरश्रेणिभिः सह अष्टाङ्गमपि राज्यम्" कामन्द०।

राज्याधिकार ರಾಜ್ಯಾಧಿಕಾರ (पुं०) ಪ್ರಭುತ್ವ, ರಾಜ್ಯದ ಒಡೆತನ, ರಾಜ್ಯದ ಮೇಲಿರುವ ಸ್ವಾಮಿತ್ವ. राज्यस्य अधिकारः स्वामित्वम्।

राटि ರಾಟಿ (स्त्री०) 1. ಸರಹಂಟ ಹಕ್ಕಿ. राटयति — रट (परिभाषणे) + स्वार्थे णिच् "इन्" (उ० ४-११८)। 2. ಯುದ್ಧ, ಸಮರ, ಕಾಳಗ. राटयति आह्लादयति अत्र — रट + णिच् "इन्" (उ० ४-११८)। **राडिः ರಾಡಿಃ, रातिः ರಾತಿಃ.**

राढा ರಾಢಾ (स्त्री०) 1. ಶೋಭೆ, ಕಾಂತಿ, ಪ್ರಕಾಶ. 2. ಗೌಡ ದೇಶದ ಒಂದು ಜಿಲ್ಲೆ. 3. ಆ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಮುಖ್ಯ ಪಟ್ಟಣ. "गौडं राष्ट्रमनुत्तमं निरुपमा तत्रापि राढापुरी" प्रबोध० २-७। 4. ಸುಹ್ಮದೇಶ. 5. ಸುಹ್ಮ ದೇಶದ ಜನರು. "आत्मा संरक्षितः सुह्मैर्वृत्तिमाश्रित्य वैतसीम्" रघु० ४-३५। "राढा स्त्री सुह्मशोभयोः" मेदि०।

रात्र ರಾತ್ರ (न०) 1. ಜ್ಞಾನ. "रात्रं च ज्ञानवचनं ज्ञानं पञ्चविधं स्मृतम्"। 2. ರಾತ್ರಿ. "क्षेत्रप्रतिग्रहे चैव ग्रहसूतकयोस्तथा। त्रीणि रात्राण्युपोषित्वा तेन पापाद्विमुच्यते" भा० अनु० १३६-११।

रात्रक ರಾತ್ರಕ (पुं०) 1. ಒಂದು ವರ್ಷಕಾಲ ವೇಶ್ಯಾ ಗೃಹದಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುವವನು. (न०) 2. ಐದು ರಾತ್ರಿಗಳ ಕಾಲ. रात्रं ज्ञानं तेन कायति — कै (शब्दे) "कः" (३-२-३)। "रात्रकं पञ्चरात्रे ना वेश्यावेश्माब्दवासिनि" मेदि०।

रात्रि ರಾತ್ರಿ (स्त्री०) 1. ರಾತ್ರಿ, ಇರುಳು. राति सुखम् — रा (दाने) "त्रिप्" (उ० ४-६७)। "प्रणिजगदुरकाकुश्रावकस्निग्धकण्ठाः परिणतिमिति रात्रेर्मागधा माधवाय" माघ० ११-१। 2. ಹರಿದ್ರಾ, ಅರಿಶಿನ. ಮನುಷ್ಯರ ಒಂದು ತಿಂಗಳಕಾಲ ಪಿತೃದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಒಂದು ದಿನ (ಕೃಷ್ಣಪಕ್ಷ ಹಗಲು ಮತ್ತು ಶುಕ್ಲಪಕ್ಷ ರಾತ್ರಿ). ಮನುಷ್ಯರ ಒಂದು ವರ್ಷಕಾಲ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಒಂದು ದಿನ. (ಉತ್ತರಾಯಣ ಹಗಲು ಮತ್ತು ದಕ್ಷಿಣಾಯನ ರಾತ್ರಿ). "मासेन च नराणां च पितॄणां तदहर्निशम्। कृष्णपक्षे दिनं प्रोक्तं शुक्ले रात्रिः प्रकीर्तिता।। वत्सरेण नराणां च देवानां च दिवानिशम्। उत्तरायणे दिनं प्रोक्तं रात्रिश्च दक्षिणायने" ब्रह्मवै०।

रात्रिकर ರಾತ್ರಿಕರ (पुं०) ಚಂದ್ರ. रात्रिं करोति — डु कृञ् (करणे) "टः" (३-२-२१)।

रात्रिचर ರಾತ್ರಿಚರ (पुं०) 1. ರಾಕ್ಷಸ. रात्रौ चरति — चर (गतौ) "टः" (३-२-१६)। पक्षे मुमभावः। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-१५)। **–चरी –ಚರೀ.** "यान्तं वने रात्रिचरी डुढौके" भट्टि० २-२३। 2. ಚೋರ, ಕಳ್ಳ. 3. ಕಾವಲುಗಾರ. (वि०) 4. ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವವನು. मुमागमः (६-३-७२)। **रात्रिञ्चरः ರಾತ್ರಿಂಚರಃ.** स्त्रियां **–चरी –ಚರೀ.**

रात्रिचर्या ರಾತ್ರಿಚರ್ಯಾ (स्त्री०) ರಾತ್ರಿಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮಾಡಬೇಕಾದ ಕಾರ್ಯ.

रात्रिजागर ರಾತ್ರಿಜಾಗರ (पुं०) 1. ರಾತ್ರಿಕಾಲದಲ್ಲಿ ಎಚ್ಚರವಾಗಿರುವುದು. रात्रौ जागरः। "आरुरोह कुमुदाकरोपमां रात्रिजागरपरो दिवाशयः" रघु० १९-३४। 2. ಕುಕ್ಕುರ, ನಾಯಿ. "जिह्वापानः पुरोगामी कृतज्ञो रात्रिजागरः" वैज०। 3. ಕಾವಲುಗಾರ. (वि०) 4. ರಾತ್ರಿಕಾಲದಲ್ಲಿ ಎಚ್ಚರವಾಗಿರುವವನು. रात्रौ जागर्ति— जागृ (निद्राक्षये) "अच्" (३-१-१३४)।

रात्रिन्दिवम् ರಾತ್ರಿಂದಿವಮ್ (अव्य०) ರಾತ್ರಿಹಗಲು, ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲೂ ಹಗಲಿನಲ್ಲೂ. रात्रौ च दिवा च। रात्रिशब्दस्य मान्तत्वं निपात्यते। दिवा इत्याकारान्तमव्ययम् (५-४-७७)। "भानुः सकृद्युक्ततुरङ्ग एव रात्रिन्दिवं गन्धवहः प्रयाति" शाकु० ५-४।

रात्रिपुष्प ರಾತ್ರಿಪುಷ್ಪ (न०) ಕನ್ನೈದಿಲೆ ಹೂವು, ಉತ್ಪಲ.

रात्रिमट ರಾತ್ರಿಮಟ (पुं०) 1. ರಾಕ್ಷಸ. रात्रौ अटति— अट (गतौ) "अच्" (३-१-१३४)। "सन्ध्याबलो रात्रिमटो हनूषः शमनीषदः" त्रिकाण्ड०। पक्षे मुमभावे **रात्र्यटः ರಾತ್ರ್ಯಟಃ.** (वि०) 2. ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವವನು.

रात्रिमणि ರಾತ್ರಿಮಣಿ (पुं०) 1. ಚಂದ್ರ. रात्रेर्मणिरिव। 2. ಕರ್ಪೂರ.

रात्रिवासस् ರಾತ್ರಿವಾಸಸ್ (न०) 1. ರಾತ್ರಿಕಾಲದಲ್ಲಿ ಉಡುವ ವಸ್ತ್ರ. 2. ಅಂಧಕಾರ, ಕತ್ತಲೆ.

रात्रिविगम ರಾತ್ರಿವಿಗಮ (पुं०) ಪ್ರಭಾತ, ಪ್ರಾತಃಕಾಲ. रात्रेर्विगमो यस्मिन्।

रात्रिविश्लेषगामिन् ರಾತ್ರಿವಿಶ್ಲೇಷಗಾಮಿನ್ (पुं०) ಚಕ್ರವಾಕ ಪಕ್ಷಿ. रात्रौ विश्लेषं विच्छेदं गच्छति — गम्लृ (गतौ) "णिनिः" (३-२-७८)।

रात्रिहास ರಾತ್ರಿಹಾಸ (ಪುಂ॰) ಬಿಳಿನೈದಿಲೆ. रात्रौ हासो विकासो यस्य। रात्रेर्हास इव वा।

रात्रिहिण्डक ರಾತ್ರಿಹಿಂಡಕ (ಪುಂ॰) ರಾಜನ ಅಂತಃಪುರದ ಕಾವಲುಗಾರ. रात्रौ हिण्डति भ्रमति — हिडि (गतौ) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

रात्री ರಾತ್ರೀ (स्त्री॰) ರಾತ್ರಿ, ಇರುಳು. रा (दाने) "त्रिप्" (उ॰ ४-६७)। वा "ङीष्" (ग॰ ४-१-४५)।

रात्र्यट ರಾತ್ರ್ಯಟ (ಪುಂ॰) 1. ರಾಕ್ಷಸ. रात्रौ अटति—अट (गतौ) "अच्" (३-१-१३४)। (वि॰)2. ರಾತ್ರಿಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವವನು.

रात्र्यन्ध ರಾತ್ರ್ಯಂಧ (ಪುಂ॰) 1. ವಾಯಸ ಮುಂತಾದ ಪಕ್ಷಿ. रात्रावन्धः दृष्टिशून्यः। (वि॰) 2. ಸಂಜೆಗಣ್ಣಿನವನು, ರಾತ್ರಿಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕಣ್ಣು ಕಾಣಿಸದವನು. ದೇವದಾರುವಿನ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಆಡಿನ ಮೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಕಲಸಿ ಇಪ್ಪತ್ತೊಂದು ವಾರಗಳಕಾಲ ಆ ಅಂಜನವನ್ನು ಕಣ್ಣಿಗೆ ಹಾಕಿದರೆ ಇರುಳುಗಣ್ಣಿನ ದೋಷವು ನಾಶವಾಗುವುದು. "देवदारोश्च वै चूर्णं अजामूत्रेण भावयेत्। एकविंशति वै वारमक्षिणी तेन चाञ्जयेत्। रात्र्यन्धता पटलता नश्येदिति विनिश्चयः" गरुडपुराणम्।

राद्ध ರಾದ್ಧ (वि॰) 1. ಸಿದ್ಧವಾದ, ಪಕ್ವವಾದ. राध (संसिद्धौ) कर्त॰ "क्तः" (३-४-७२)। 2. ಸಫಲವಾದ, ಯಶಸ್ವಿಯಾದ. 3. ಸಿದ್ಧವಾದ, ಸಜ್ಜಾಗಿರುವ. 4. ಸಮಾಧಾನಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಒಲಿಸಿಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ. राध कर्म॰ "क्तः" (३-२-१०२)। 5. ಸಂಪಾದಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಪಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. "पूर्तेन तपसा यज्ञैर्दानैर्योगैः समाधिना। राद्धं निःश्रेयसं पुंसां मत्प्रीतिस्तत्त्वविन्मतम्" भाग॰ ३-९-४१। 6. ಸಾಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ನೆರವೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 7. ಸಿದ್ಧವಾದ, ತೀರ್ಮಾನವಾದ.

राद्धि ರಾದ್ಧಿ (स्त्री॰) 1. ಸಾಧನೆ, ನೆರವೇರಿಸುವಿಕೆ. राध (संसिद्धौ) "क्तिन्" (३-३-९४)। 2. ಸಫಲವಾಗುವಿಕೆ, ಕೈಗೂಡುವಿಕೆ. 3. ಪಡೆಯುವುದು, ಸಂಪಾದಿಸುವುದು.

राध ರಾಧ (ಪುಂ॰) ವೈಶಾಖ ಮಾಸ. राधा विशाखा, तद्युता पौर्णमासी राधी—राधी अस्मिन्नस्ति "अण्" (४-२-२१)।

राधन ರಾಧನ (ನಂ॰) 1. ಪ್ರಾಪ್ತಿ, ಲಾಭ, ಗಳಿಕೆ. राध (संसिद्धौ) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಸಾಧನೆ. 3. ಉಪಾಯ. 4. ತೃಪ್ತಿ, ಸಂತೋಷ. "राधनं प्राप्तितोषयोः। साधने" हेम॰। (स्त्री॰) –ना –ನಾ. 5. ಭಾಷಣ. "राधनं साधने प्राप्तौ राधना भाषणे स्त्रियाम्" मेदि॰।

राधरङ्क ರಾಧರಂಕ (ಪುಂ॰) 1. ನೇಗಿಲು. 2. ಶೀಕರ, ನೀರಿನ ತುಂತುರು, ಜಲಕಣ. 3. ಆಲಿಕಲ್ಲು, ವರ್ಷೋಪಲ. "राधरङ्कः पुमान् सीरे शीकरे च घनोपले" मेदि॰।

राधा ರಾಧಾ (स्त्री॰)1. ವಿಶಾಖಾನಕ್ಷತ್ರ. राध (संसिद्धौ) "अच्" (३-१-१३४)। "राधा विशाखा" अम॰। 2. ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಸಖಿಯಾದ ಒಬ್ಬ ಗೋಪಾಂಗನೆ. "मेघैर्मेदुरमम्बरं वनभुवः श्यामास्तमालद्रुमैः नक्तं भीरुरयं त्वमेव तदिमं राधे गृहं प्रापय। इत्थं नन्दनिदेशतश्चलितयोः प्रत्यध्वकुञ्जद्रुमं राधामाधवयोर्जयन्ति यमुनाकूले रहःकेलयः" गीतगो॰। 3. ಕರ್ಣನ ಸಾಕುತಾಯಿ. 4. ವಿದ್ಯುತ್ತು, ಮಿಂಚು. 5. ವಿಷ್ಣುಕ್ರಾಂತ ಗಿಡ. 6. ಬಿಲ್ಲುಗಾರನ ಒಂದು ನಿಲುವು, ಬಾಣ ಪ್ರಯೋಗಿಸುವಾಗ ನಿಲ್ಲುವ ಒಂದು ಭಂಗಿ. 7. ನೆಲ್ಲಿಗಿಡ. "राधा चित्रभेदे च धन्विनाम्। गोपी विशाखामलकी विष्णुक्रान्तासु विद्युति" मेदि॰। "राधा कर्णस्योपमाता विशाखागोपिकासु च। ना वैशाखे" नानार्थर॰।

राधाकान्त ರಾಧಾಕಾಂತ, –पति –ಪತಿ, –रमण –ರಮಣ (ಪುಂ॰) ರಾಧೆಯ ಪತಿಯಾದ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ. राधायाः कान्तः पतिः रमणो वा।

राधातनय ರಾಧಾತನಯ, –सुत –ಸುತ, –सूनु –ಸೂನು (ಪುಂ॰) ರಾಧೆಯ ಮಗನಾದ ಕರ್ಣ. राधायाः तनयः सुतः सूनुर्वा।

राधी ರಾಧೀ (स्त्री॰) ವೈಶಾಖಮಾಸದ ಹುಣ್ಣಿಮೆ. राधया युक्ता पौर्णमासी।

राधाभेदिन् ರಾಧಾಭೇದಿನ್ (ಪುಂ॰) ಅರ್ಜುನ. राधां धन्विनां चित्रविशेषं भिनत्ति — भिदिर् (विदारणे) "णिनिः" (३-२-७८)।

राधेय ರಾಧೇಯ (ಪುಂ॰) ರಾಧೆಯ ಮಗನಾದ ಕರ್ಣ. राधाया अपत्यम् "ढक्" (४-१-१२०)। ರಾಧೆಯು ಕರ್ಣನನ್ನು ಪುತ್ರನೆಂದು ಭಾವಿಸಿ ಪೋಷಿಸಿದುದರಿಂದ ಅಪತ್ಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರತ್ಯಯ ವಿಹಿತವಾಗಿದೆ.

राप्य ರಾಪ್ಯ (वि॰) ಹೇಳಲ್ಪಡುವ. रप (व्यक्तायां वाचि) कर्म॰ "ण्यत्" (३-१-१२६)।

राभस्य ರಾಭಸ್ಯ (ನಂ॰)1. ವೇಗ. रभसस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। 2. ಹರ್ಷ, ಸಂತೋಷ.

राम ರಾಮ (ಪುಂ) 1. ಶ್ರೀರಾಮ, ರಾಮಚಂದ್ರ, ದಶರಥನ ಜ್ಯೇಷ್ಠ ಪುತ್ರ. रमन्ते योगिनोऽस्मिन्—रमु (क्रीडायाम्) "घञ्" (३-३-१२१)। "राशब्दो विश्ववचनो मश्चापीश्वरवाचकः। विश्वानामीश्वरो यो हि तेन रामः प्रकीर्तितः" ब्रह्मवै०। "पितुर्निदेशाद्वनवासमेवं निस्तीर्य रामः प्रतिपन्नराज्यः। धर्मार्थकामेषु समां प्रपेदे यथा तथैवावरजेषु वृत्तिम्" रघु० १४-२१। [ಶ್ರೀ ಮಹಾವಿಷ್ಣುವಿನ ಹತ್ತು ಅವತಾರಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ರೀ ರಾಮಾವ ತಾರವು ಏಳನೆಯದು. ಶ್ರೀರಾಮನು ರಾಕ್ಷಸರ ನಿಗ್ರಹಕ್ಕಾಗಿ ದಶರಥನ ಜ್ಯೇಷ್ಠಪತ್ನಿಯಾದ ಕೌಸಲ್ಯೆಯ ಗರ್ಭದಲ್ಲಿ ಮನುಷ್ಯ ರೂಪದಿಂದ ಅವತರಿಸಿದನು. ಶಬ್ದಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲಿ ಅತಿಮಧುರವೂ ಸರಳವೂ ಆಹ್ಲಾದಕರವೂ ಪಾವನವೂ ಸಕಲಸಂಕಷ್ಟಗಳನ್ನೂ ಪರಿಹರಿಸಿ ಪರಮಪುರುಷಾರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡಲು ಸಮರ್ಥವೂ ಆದ "ರಾಮ" ಎಂಬ ನಾಮ ಧೇಯವನ್ನು ಮನಸಾ ಯೋಚಿಸಿ ವಸಿಷ್ಠಮಹರ್ಷಿಯು "ರಾಮ" ಎಂದು ನಾಮಕರಣಮಾಡಿದರು. "राम इत्यभिरामेण वपुषा तस्य चोदितः। नामधेयं गुरुश्चक्रे जगत्प्रथममङ्गलम्" रघु० १०-६७। ಪ್ರಾಪ್ತವಯಸ್ಕ ನಾದ ಶ್ರೀರಾಮನನ್ನು ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರ ಮಹರ್ಷಿಯು ತನ್ನ ಯಾಗದ ಸಂರಕ್ಷಣೆಯ ವ್ಯಾಜದಿಂದ ಕರೆದುಕೊಂಡುಹೋಗಿ ಜನಕರಾಜನ ತನುಜೆಯಾದ ಸೀತೆಯೊಡನೆ ವಿವಾಹ ಮಾಡಿಸಿದನು. ದಶರಥನು ಶ್ರೀರಾಮನಿಗೆ ಪಟ್ಟಾಭಿಷೇಕಕ್ಕೆ ಯತ್ನಿಸಿದಾಗ ಪರಮಾತ್ಮನು ತನ್ನ ಸಂಕಲ್ಪದಂತೆ ಕೈಕಯಿಯ ಮೂಲಕ ವಿಘ್ನವುಂಟುಮಾಡಿಸಿ ಅವತಾರದ ಉದ್ದೇಶದ ಸಾಫಲ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ವನವಾಸದ ವ್ಯಾಜದಿಂದ ಅರಣ್ಯಕ್ಕೆ ತೆರಳಿ ಅಲ್ಲಿ ಮಹರ್ಷಿಗಳ ತಪಸ್ಸು ಮತ್ತು ಯಜ್ಞಗಳಿಗೆ ನಾನಾರೀತಿಯಿಂದ ತೊಂದರೆಯುಂಟು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದ ರಾಕ್ಷಸರನ್ನು ಸಂಹರಿಸುತ್ತ ಮುಖ್ಯವಾದ ರಾವಣನ ನಿಗ್ರಹಕ್ಕೆ ಸಂಕಲ್ಪಿಸಿ ಶೂರ್ಪಣಖೆಯ ಮೂಲಕ ರಾವಣನಿಗೆ ರಾಕ್ಷಸರ ವಧೆಯ ವೃತ್ತಾಂತ ತಿಳಿಯುವಂತೆ ಮಾಡಿ ರಾವಣನಿಂದ ಸೀತಾಪಹಾರ ರೂಪವಾದ ಅಪರಾಧ ಮಾಡಿಸಿ ರಾವಣನೊಡನೆ ಯುದ್ಧಕ್ಕಾಗಿ ವಾನರೇಶ್ವರ ನಾದ ಸುಗ್ರೀವನ ಸಖ್ಯವನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಂಡು ವಾನರ ಸೇನೆಯೊಡನೆ ಸಮುದ್ರತರಣಮಾಡಿ ರಾವಣನನ್ನು ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಸಂಹರಿಸಿ ಸೀತಾದೇವಿಯೊಡನೆ ಅಯೋಧ್ಯೆಗೆ ಬಿಜಯಮಾಡಿ ಪಟ್ಟಾಭಿಷಿಕ್ತನಾಗಿ ಹನ್ನೊಂದು ಸಹಸ್ರ ವರ್ಷಗಳಕಾಲ ಧರ್ಮದಿಂದ ಪ್ರಜಾಪರಿಪಾಲನ ಮಾಡಿದನು.] 2. ಪರಶುರಾಮ, ಜಮದಗ್ನಿ ಮಹರ್ಷಿಯ ಪುತ್ರ. "रामेण त्रिःसप्तकृत्वो ह्रदानां चित्रं चक्रे पञ्चकं क्षत्रियास्रैः" माघ० १८-७०। ["परशुराम" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ]. 3. ಬಲರಾಮ. ಬಲರಾಮನು ವಸುದೇವನ ಪತ್ನಿಯಾದ ದೇವಕಿಯ ಏಳನೆಯ ಗರ್ಭದಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದನು. ಬಲರಾಮನು ಆದಿಶೇಷಾವತಾರ. [ವಿವರಕ್ಕೆ "बलराम" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ]. "ओष्ठेन रामो रामोष्ठबिम्बचुम्बनचुञ्चुना" माघ० २-१४। 4. ವರುಣ, ನೀರಿನ ಅಧಿದೇವತೆ. 5. ಅಶ್ವ, ಕುದುರೆ. 6. ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಜಿಂಕೆ. (न०) 7. ಕುಷ್ಠರೋಗ. 8. ಚಕ್ಕೋತದ ಸೊಪ್ಪು. (वि०) 9. ಕಪ್ಪಗಿರುವ, ಕೃಷ್ಣವರ್ಣದ. 10. ಬಿಳಿಯ ಬಣ್ಣದ. 11. ಸುಂದರವಾದ, ಮನೋಹರವಾದ. (स्त्री०) **–मा –ಮಾ.** 12. ಸುಂದರಿ, ಚೆಲುವಾದ ಹೆಂಗಸು. रमते—रमु (क्रीडायाम्) "णः" (३-१-१४०)। "आबद्धप्रचुरपरार्ध्यकिङ्किणीको रामाणामनवरतोदगाहभाजाम्" माघ० ८-४५। 13. ಹಿಂಗು. 14. ನದಿ, ಹೊಳೆ. "रामा योषा हिङ्गुनद्योः क्लीबं वास्तूककुष्ठयोः। ना राघवे च वरुणे रैणुकेये हलायुधे। हये च पशुभेदे च त्रिषु चारौ सितेऽसिते" मेदि०।

रामक ರಾಮಕ (ಪುಂ) 1. ಬಟ್ಟೆಯ ಹೊಲಿಗೆ ಮತ್ತು ಬಣ್ಣಹಾಕುವುದರಿಂದ ಜೀವಿಸುವವನು. "मौकल्यो रामको वस्त्रस्यूतिरञ्जनजीवनात्" वैज०। 2. ದೂತ ತನದಿಂದ ಜೀವಿಸುವವನು. "धीवरो मार्गसंत्राणात् रामको दौत्यजीवनात्" वैज०।

रामगिरि ರಾಮಗಿರಿ (ಪುಂ) ಒಂದು ಪರ್ವತ. ಈ ಪರ್ವತವು ಮಧ್ಯಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ನಾಗಪುರದ ಸಮೀಪ ದಲ್ಲಿರುವುದು. ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಶಂಬೂಕನು ತಪಸ್ಸುಮಾಡು ತ್ತಿದ್ದಾಗ ಶ್ರೀರಾಮನು ಆತನನ್ನು ಸಂಹರಿಸಿದ್ದು ಇದೇ ಪರ್ವತದಲ್ಲಿ. ಕಾಳಿದಾಸ ಕವಿಯು ಮೇಘದೂತ ಕಾವ್ಯ ದಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸಿರುವುದೂ ಇದೇ ಪರ್ವತ. "यक्षश्चक्रे जनकतनयास्नानपुण्योदकेषु स्निग्धच्छायातरुषु वसतिं रामगिर्याश्रमेषु" मेघ० १-१।

रामचन्द्र ರಾಮಚಂದ್ರ (ಪುಂ) ಶ್ರೀರಾಮ, ದಶರಥ ಮಹಾರಾಜನ ಜ್ಯೇಷ್ಠ ಪುತ್ರ, ಶ್ರೀಮಹಾವಿಷ್ಣುವಿನ ಒಂದು ಅವತಾರ. रामश्चन्द्र इव।

रामजननी ರಾಮಜನನೀ (स्त्री०) 1. ಶ್ರೀರಾಮನ ತಾಯಿ ಕೌಸಲ್ಯಾದೇವಿ. 2. ಪರಶುರಾಮನ ತಾಯಿ ರೇಣುಕಾದೇವಿ. 3. ಬಲರಾಮನ ತಾಯಿ ರೋಹಿಣೀ ದೇವಿ.

रामठ ರಾಮಠ (न०) 1. ಹಿಂಗು. रमन्तेऽनेन — रमु (क्रीडायाम्) "अठः" वृद्धिश्च (उ० १-१०१)।

"बाह्लीकं हिङ्गु रामठम्" अम०। (पुं०) 2. ಒಂದು ದೇಶ. 3. ಅಂಕೋಲೆ ಮರ.

रामणीयक ರಾಮಣೀಯಕ (नं०) 1. ಸೌಂದರ್ಯ. ಚೆಲುವು. रमणीयस्य भावः "वुञ्" (५-१-१३२)। "सा रामणीयकनिधेरधिदेवता वा सौन्दर्यसारसमुदाय-निकेतनं वा" मालती० १-२४। (वि०) 2. ಸುಂದರವಾದ, ಚೆಲುವಾದ.

रामदूत ರಾಮದೂತ (पुं०) ಆಂಜನೇಯ, ಶ್ರೀರಾಮಚಂದ್ರನ ಒಬ್ಬ ಸೇವಕ. रामस्य दूतः।

रामनवमी ರಾಮನವಮೀ (स्त्री०) ಚೈತ್ರ ಶುಕ್ಲನವಮಿ, ಶ್ರೀರಾಮನ ಅವತಾರದ ದಿನ.

रामभद्र ರಾಮಭದ್ರ (पुं०) ಶ್ರೀರಾಮಚಂದ್ರ. राम एव भद्रः मङ्गलप्रदत्वात्।

रामा ರಾಮಾ (स्त्री०) "राम" ಪದದ (स्त्री०) ನೋಡಿ.

रामायण ರಾಮಾಯಣ (नं०) ಶ್ರೀರಾಮನ ಚರಿತ್ರೆಯನ್ನು ವರ್ಣಿಸುವ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಮಹಾಕಾವ್ಯ, ವಾಲ್ಮೀಕಿ ಮಹರ್ಷಿಯಿಂದ ರಚಿತವಾದ ಆದಿಕಾವ್ಯ ಮತ್ತು ಎಲ್ಲಾ ಕವಿಗಳಿಗೂ ಒಂದು ಆಕರಗ್ರಂಥ. रामस्य अयनमधिकृत्य कृतो ग्रन्थः "अण्" (४-३-८७)। ರಾಮಾಯಣ ಗ್ರಂಥದ ಪ್ರಮಾಣ :

ಇದರ ಸರ್ಗಗಳು	500
ಒಟ್ಟು ಶ್ಲೋಕಗಳು	24000

(1) ಬಾಲಕಾಂಡ (2) ಅಯೋಧ್ಯಾಕಾಂಡ (3) ಅರಣ್ಯಕಾಂಡ (4) ಕಿಷ್ಕಿಂಧಾಕಾಂಡ (5) ಸುಂದರಕಾಂಡ (6) ಯುದ್ಧಕಾಂಡ ಮತ್ತು (7) ಉತ್ತರಕಾಂಡಗಳೆಂದು ಸಪ್ತಕಾಂಡಗಳಿರುವುವು. "प्राप्तराज्यस्य रामस्य वाल्मीकिर्भगवान् ऋषिः। चकार चरितं कृत्स्नं विचित्रपदमर्थवत्। चतुर्विंशत्सहस्राणि श्लोकानामुक्तवान् ऋषिः। तथा सर्गशतान् पञ्च षट्काण्डानि तथोत्तरम्" रामा० बालकाण्डम्। ಶ್ರೀಮಹಾವಿಷ್ಣುವು ಶ್ರೀರಾಮರೂಪದಿಂದ ಅವತರಿಸಿದ ಪರತತ್ತ್ವವೆಂದು ಶ್ರೀರಾಮಾಯಣದ ಸಪ್ತಕಾಂಡಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರತಿಪಾದಿತವಾಗಿದೆ. "श्रीविष्णोः प्रथमेकाण्डे जगज्जननहेतुता। द्वितीये स्थितिहेतुत्वं तृतीये मोक्षदायिता। चतुर्थे गुणसम्पत्तिः पञ्चमे सर्वहर्तृता। षष्टे वेदान्तवेद्यत्वं सप्तमे स्रष्टृहेतुता। एवं विष्णुः परं तत्त्वं रामात्मेति मुनिश्चितम्"। ಈ ರೀತಿಯಾದ ಪರತತ್ತ್ವದ ಪ್ರಾಪ್ತಿಗೆ ಉಪಾಯಭೂತವಾದ ಶರಣಾಗತಿಯು ಶ್ರೀಮದ್ವಾಲ್ಮೀಕಿರಾಮಾಯಣದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾರಂಭದಿಂದ ಉಪಸಂಹಾರದವರೆಗೂ ನಿರೂಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದರಿಂದ ಈ ರಾಮಾಯಣಕ್ಕೆ "**ಶರಣಾಗತಿ ಶಾಸ್ತ್ರ**"ವೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯಿದೆ. ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ "देवगन्धर्वयक्षाश्च ततस्त्वां शरणं गताः" ಎಂದು ರಾವಣವಧರೂಪವಾದ ಫಲಕ್ಕಾಗಿ ದೇವಜಾತಿಯು ಶರಣಾಗತಿಯು ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಅನಂತರ "इह मे स्थण्डिले शीघ्रं कुशानास्तर सारथे। आर्यं प्रत्युपवेक्ष्यामि यावन्मे न प्रसीदति" ಎಂದು ಶ್ರೀರಾಮಪಟ್ಟಾಭಿಷೇಕರೂಪ ಫಲಕ್ಕಾಗಿ ಭರತನ ಶರಣಾಗತಿ. "नगरस्थो वनस्थो वा त्वं नो राजा जनेश्वर" ಎಂದು ದಂಡಕಾರಣ್ಯವಾಸಿಗಳಾದ ಋಷಿಗಳಿಂದ ರಾಕ್ಷಸವಧರೂಪಫಲಕ್ಕಾಗಿ ಶರಣಾಗತಿ. "स पित्रा च परित्यक्तः सुरैश्च समहर्षिभिः। त्रीन् लोकान् संपरिक्रम्य तमेव शरणं गतः" ಎಂದು ಕಾಕಾಸುರನ ಶರಣಾಗತಿ. ಅನಂತರ ಸುಗ್ರೀವನ ಶರಣಾಗತಿ. "सर्वलोकशरण्याय राघवाय महात्मने। निवेदयत मां क्षिप्रं विभीषणमुपस्थितम्" ಎಂದು ವಿಭೀಷಣನ ಶರಣಾಗತಿ. ಈ ರೀತಿ ರಾಮಾಯಣದ ಆದ್ಯಂತ ಶರಣಾಗತಿ ನಿರೂಪಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಇದು ಶರಣಾಗತಿಶಾಸ್ತ್ರವಾಯಿತು. "श्रीमद्भागवतं शास्त्रं मूलमन्त्रोपबृंहणम्। चरमश्लोकतात्पर्यग्राहकं भारतं महत्। इदं रामायणं शास्त्रं द्वयमन्त्रोपबृंहणम्"।

रामिल ರಾಮಿಲ (पुं०) 1. ಪತಿ, ಗಂಡ. 2. ಕಾಮ, ಮನ್ಮಥ. "रामिलो रमणे कामे" हेम०।

राम्भ ರಾಂಭ (पुं०) 1. ವೇಣುದಂಡ, ಬಿದಿರಿನ ಕೋಲು. 2. ಸಂನ್ಯಾಸಿಯ ದಂಡ. रम्भस्य वेणोः विकारः "अण्" (४-३-१४१)। "पालाशो दण्ड आषाढो व्रते राम्भस्तु वैणवः" अम०।

राल ರಾಲ (पुं०) ಸಜ್ಜುರಸ, ಸರ್ಜವೃಕ್ಷದ ರಸ, ಮತ್ತಿ ಮರದ ಹಾಲು. न राति दुःखम् — रा (दाने) "लक्" बाहु०।

राव ರಾವ (पुं०) ಶಬ್ದ, ಸದ್ದು, ಧ್ವನಿ.

रावण ರಾವಣ (पुं०) ರಾಕ್ಷಸರ ರಾಜ, ರಾಕ್ಷಸಾಧಿಪತಿ, ಲಂಕಾಪುರದ ದೊರೆ. विश्रवसोऽपत्यं पुमान् "अण्" (४-१-९२)। प्रकृतेः रवणादेशः। रावयति—रु (शब्दे) + णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)। इति वा। "यस्माल्लोकत्रयं चैतत् रावितं भयमागतम्। तस्मात्त्वं रावणो नाम नाम्ना वीरो भविष्यसि" रामा०। "स रावणो

नाम निकामभीषणं बभूव रक्षः क्षतरक्षणं दिवः" माघ० १-४८। [ರಾವಣನು ಬ್ರಹ್ಮನ ಮಾನಸಪುತ್ರನಾದ ಪುಲಸ್ತ್ಯಮುನಿಯ ಮೊಮ್ಮಗನಾದ ವಿಶ್ರವಸ್ಸಿನ ಮಗ. ಇವನ ತಾಯಿ ಕೈಕಸಿ. ಕುಂಭಕರ್ಣ ಮತ್ತು ವಿಭೀಷಣರು ಇವನ ಸಹೋದರರು. ರಾವಣನು ವೇದಾಧ್ಯಯನ ಸಂಪನ್ನ. ಇವನು ಗೋಕರ್ಣದಲ್ಲಿ ತಪಸ್ಸುಮಾಡಿ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಮೆಚ್ಚಿಸಿ ಮನುಷ್ಯರು ಹೊರತು ಮತ್ತಾರಿಂದಲೂ ತನಗೆ ಮರಣ ಕೂಡದೆಂದು ವರವನ್ನು ಪಡೆದನು. ನಂದಿಯನ್ನು ಹಾಸ್ಯಮಾಡಿ ಕಪಿಗಳ ಮೂಲಕ ತನ್ನ ವಂಶ ನಿರ್ಮೂಲವಾಗಲೆಂದು ಶಾಪಹೊಂದಿದನು. ಕೈಲಾಸ ಪರ್ವತವನ್ನು ಎತ್ತಲು ಹೋಗಿ ಅದರ ಭಾರವನ್ನು ತಡೆಯಲಾರದೆ ಕೂಗಿಕೊಳ್ಳಲು ಪರಮೇಶ್ವರನು ಇವನಿಗೆ ದೀರ್ಘಾಯುಷ್ಯವನ್ನೂ ರಾವಣನೆಂಬ ಹೆಸರನ್ನೂ ಅನುಗ್ರಹಿಸಿದನು. ಬೃಹಸ್ಪತಿಯ ಮೊಮ್ಮಗಳಾದ ವೇದವತಿಯನ್ನು ಬಲಾತ್ಕರಿಸಿದಾಗ ಆಕೆ ಅಗ್ನಿಪ್ರವೇಶ ಮಾಡುತ್ತ "ಮತ್ತೊಂದು ಜನ್ಮದಲ್ಲಿ ಅಯೋನಿಜೆಯಾಗಿ ಹುಟ್ಟಿ ನಿನ್ನ ನಾಶಕ್ಕೆ ಕಾರಣಳಾಗುತ್ತೇನೆ" ಎಂದು ಶಪಿಸಿದಳು. ರಂಭೆಯನ್ನು ಬಲಾತ್ಕರಿಸಿ "ಪರಸ್ತ್ರೀಯನ್ನು ಮತ್ತೆ ಬಲಾತ್ಕರಿಸಿದರೆ ಅದೇ ನಿನಗೆ ಮೃತ್ಯುವಾಗಲಿ" ಎಂಬ ಶಾಪಪಡೆದನು. ಅಯೋನಿಜೆಯಾಗಿ ಜನಿಸಿದ (ವೇದವತಿ) ಸೀತೆಯು ಶ್ರೀರಾಮನೊಡನೆ ಅರಣ್ಯವಾಸದಲ್ಲಿದ್ದಾಗ ಅವಳ ಸೌಂದರ್ಯಾತಿಶಯವನ್ನು ಕೇಳಿ ತಿಳಿದ ರಾವಣನು ಮಾರೀಚನ ಸಾಹಾಯ್ಯದಿಂದ ಸೀತೆಯನ್ನು ಅಪಹರಿಸಿ ಲಂಕೆಯಲ್ಲಿಟ್ಟಿದ್ದನು. ವಿಭೀಷಣಾದಿಗಳು ಮಾಡಿದ ಉಪದೇಶವನ್ನೂ ತ್ರಿಜಟೆಯು ತಿಳಿಸಿದ ದುರ್ನಿಮಿತ್ತಗಳನ್ನೂ ಲಕ್ಷಿಸದೆ ಕುಂಭಕರ್ಣ ಮಹಾಪಾರ್ಶ್ವ ಮುಂತಾದವರ ಸಲಹೆಯಂತೆ ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಸನ್ನದ್ಧನಾಗಿ ವಾನರಸೇನೆಯೊಡನೆ ಬಂದ ಶ್ರೀರಾಮನೊಡನೆ ಘೋರ ಯುದ್ಧ ಮಾಡಿ ಶ್ರೀರಾಮನಿಂದ ಹತನಾದನು.] "रावणस्यापि रामास्तो भित्वा हृदयमाशुगः। विवेश भुवमाख्यातुमुरगेभ्य इव प्रियम्" रघु० १२-९१। "रामरावणयोर्युद्धं रामरावणयोरिव"।

रावणारि ರಾವಣಾರಿ (पुं०) ಶ್ರೀರಾಮಚಂದ್ರ. रावणस्य अरिः।

रावणि ರಾವಣಿ (पुं०) ರಾವಣನ ಮಗ, ಇಂದ್ರಜಿತ್ತು. रावणस्य अपत्यं पुमान् "इञ्" (४-१-१५)।

राशि ರಾಶಿ (पुं०) 1. ಧಾನ್ಯ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಗುಪ್ಪೆ, ಗುಡ್ಡೆ. अश्नुते—अश (व्याप्तौ) "इण्" रुडागमश्च (उ० ४-१३२)। "राशिर्मणीनामिव गारुडानां सपद्मरागः फलितो विभाति" रघु० १३-५३। 2. ಮೇಷ ಮೊದಲಾದ ಜ್ಯೋತಿರ್ಮಂಡಲದ ಹನ್ನೆರಡನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗ, 27 ನಕ್ಷತ್ರಗಳ 12ನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗ, ಎರಡೂಕಾಲು (2¼) ನಕ್ಷತ್ರಗಳ ಗುಂಪು. **ಹನ್ನೆರಡು ರಾಶಿಗಳು:** (1) मेषः (2) वृषभः (3) मिथुनम् (4) कर्काटकः (5) सिंहः (6) कन्या (7) तुला (8) वृश्चिकः (9) धनुः (10) मकरः (11) कुम्भः ಮತ್ತು (12) मीनः। 2¼ ನಕ್ಷತ್ರಗಳಿಗೆ ಒಂದು ರಾಶಿಯಂತೆ 27 ನಕ್ಷತ್ರಗಳಿಗೆ 12 ರಾಶಿಗಳು. ಒಂದು ನಕ್ಷತ್ರಕ್ಕೆ 4 ಪಾದಗಳು. 2¼ ನಕ್ಷತ್ರಗಳಿಗೆ 9 ಪಾದಗಳು. "राशिर्मेषादिपुञ्जयोः" मेदि०।

ರವಿ ಮೊದಲಾದ ನವಗ್ರಹಗಳು ದ್ವಾದಶ (12) ರಾಶಿಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವ ಕಾಲ:

ಸೂರ್ಯನು ಒಂದು ರಾಶಿಯಲ್ಲಿ		1 ತಿಂಗಳು
ಚಂದ್ರ	,,	2¼ ದಿನಗಳು
ಕುಜ	,,	ಮೂರು ಪಕ್ಷಗಳು (45 ದಿನಗಳು)
ಬುಧ	,,	18 ದಿನಗಳು
ಗುರು	,,	1 ವರ್ಷ (12 ತಿಂಗಳು)
ಶುಕ್ರ	,,	28 ದಿನಗಳು
ಶನಿ	,,	2½ ವರ್ಷಗಳು (30 ತಿಂಗಳು)
ರಾಹು ಮತ್ತು ಕೇತು	,,	1½ ವರ್ಷಗಳು (18 ತಿಂಗಳು)

"रविर्मासं निशानाथः सपाददिवसद्वयम्। पक्षत्रयं भूमिपुत्रो बुधोऽष्टादशवासरान्॥ वर्षमेकं सुराचार्यश्चाष्टाविंशदिनं भृगुः। शनिः सार्धद्वयं वर्षं स्वर्भानुः सार्धवत्सरम्। एवं प्रमाणात् सकलाः स्वराशिं भुञ्जते ग्रहाः" ज्योतिस्तत्त्वम्।

राशिचक्र ರಾಶಿಚಕ್ರ (न०) ಮೇಷ ಮೊದಲಾದ ದ್ವಾದಶ (12) ರಾಶಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಒಂದು ಮಂಡಲ (ವೃತ್ತ). राशीनां चक्रम्। ರಾಶಿಗಳ ಮಂಡಲ, ಕುಂಡಲಿ.

राशिभोग ರಾಶಿಭೋಗ (पुं०) ದ್ವಾದಶ ರಾಶಿಗಳಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯ ಮೊದಲಾದ ಗ್ರಹಗಳ ಸಂಚಾರ.

राश्यधिपति ರಾಶ್ಯಧಿಪತಿ (पुं०) ದ್ವಾದಶ (12) ರಾಶಿಗಳ ಅಧಿಪತಿಗಳು.

ರಾಶಿಗಳು	ಅಧಿಪತಿ
ಮೇಷ, ವೃಶ್ಚಿಕ	ಕುಜ
ವೃಷಭ, ತುಲಾ	ಶುಕ್ರ
ಮಿಥುನ, ಕನ್ಯಾ	ಬುಧ
ಕರ್ಕಾಟಕ	ಚಂದ್ರ
ಸಿಂಹ	ಸೂರ್ಯ
ಧನುಸ್ಸು, ಮೀನ	ಗುರು
ಮಕರ, ಕುಂಭ	ಶನಿ

राष्ट्र ರಾಷ್ಟ್ರ (न०) 1. ಜನಪದ, ದೇಶ. राजति—राजृ (दीप्तौ) "ष्ट्रन्" (उ० ४-१५८)। ಇದು ಸಪ್ತ (7) ರಾಜ್ಯಾಂಗಗಳಲ್ಲೊಂದು. "स्वाम्यमात्यसुहृत्कोशराष्ट्रदुर्गबलानि च। राज्याङ्गानि" अम०। 2. ನೂರಕ್ಕಿಂತಲೂ ಹೆಚ್ಚು ಗ್ರಾಮಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ದೇಶ. "राष्ट्रं तु विषयः सोऽपि युक्तो ग्रामैः शताधिकैः" वैज०। (पुं० न०) 3. ಜಂತು, ಪ್ರಾಣಿ, "राष्ट्रोऽस्त्री विषये जन्तौ" वैज०। 4. ಉಪದ್ರವ, ವಿಪ್ಲವ, ದುರ್ಘಟನೆ. "राष्ट्रं स्यादुपवर्तने। उपद्रवे क्लीबपुंसोः" मेदि०।

राष्ट्रिक ರಾಷ್ಟ್ರಿಕ (पुं०) ರಾಷ್ಟ್ರದಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡುವವನು.

राष्ट्रिका ರಾಷ್ಟ್ರಿಕಾ (स्त्री०) ಮುಳ್ಳು ಬದನೆಕಾಯಿ, ಹೆಗ್ಗುಳ್ಳ. "प्रचोदनी कुली क्षुद्रा दुस्पर्शा राष्ट्रिकेत्यपि" अम०।

राष्ट्रिय ರಾಷ್ಟ್ರಿಯ (पुं०) 1. ರಾಷ್ಟ್ರದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿ ವಾಸ ಮಾಡುವವನು. राष्ट्रे जातः भवो वा "घः" (४-२-९३)। "राष्ट्रियैः सह तद्राष्ट्रं क्षिप्रमेव विनश्यति" मनु० १०-६१। 2. (ನಾಟ್ಯೋಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ) ರಾಜನ ಭಾವ ಮೈದುನ. राष्ट्रेऽधिकृतः—राष्ट्र "घः"। "राजश्यालस्तु राष्ट्रियः" अम०। 3. ರಾಜ, ದೊರೆ. "ततः संप्रेषयेद्राष्ट्रे राष्ट्रियाय च दर्शयेत्" भा० शान्ति० ८५-१२।

रास ರಾಸ (पुं०) 1. ಗೋಪಾಲಕರ ಕ್ರೀಡೆ, ರಾಸಕ್ರೀಡೆ. रासृ (शब्दे) "घञ्" (३-३-१८)। "तत्रारभत गोविन्दो रासक्रीडामनुव्रतैः। स्त्रीरत्नैरन्वितः प्रीतैरन्योन्याबद्धबाहुभिः। रासोत्सवः सम्प्रवृत्तो गोपीमण्डलमण्डितः। योगेश्वरेण कृष्णेन तासां मध्ये द्वयोर्द्वयोः" भाग० १०-३३-२, ३। 2. ಶಬ್ದ, ಧ್ವನಿ, ಸದ್ದು. 3. ನರ್ತನ, ಕುಣಿತ.

रासक ರಾಸಕ (न०) ಉಪರೂಪಕಗಳಲ್ಲೊಂದು ಭೇದ. **ಇದರ ಲಕ್ಷಣ:** ಇದರಲ್ಲಿ ಐದು ಪಾತ್ರಗಳಿರಬೇಕು. ಮುಖ ಮತ್ತು ನಿರ್ವಹಣ ಸಂಧಿಗಳು ಮಾತ್ರ. ಭಾರತೀ ಮತ್ತು ಕೈಶಿಕೀ ವೃತ್ತಿಗಳು. ಸೂತ್ರಧಾರನಿಲ್ಲ. ಒಂದು ಅಂಕ ಮಾತ್ರ. ಪ್ರಸಿದ್ಧಳಾದ ನಾಯಿಕೆ. ಮೂರ್ಖ ನಾಯಕ. ಈ ಲಕ್ಷಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವುದು ರಾಸಕ. "रासकं पञ्चपात्रं स्यान्मुखनिर्वहणान्वितम्। भाषाविभाषाभूयिष्ठं भारती कैशिकीयुतम्। असूत्रधारमेकाङ्कं सवीथ्यङ्गं कलान्वितम्। श्लिष्टनान्दीयुतं ख्यातनायिकं मूर्खनायकम्" सा० द० ६-२८८-९०।

रासन ರಾಸನ (न०) 1. ಶಬ್ದಮಾಡುವುದು, ಧ್ವನಿಕೊಡುವುದು. 2. ನರ್ತನ ಮಾಡಿಸುವುದು, ಕುಣಿದಾಡಿಸುವುದು. रासृ (शब्दे)+णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। (वि०) 3. ನಾಲಗೆಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ. रसनाया इदम् "अण्" (४-३-१२०)।

रासभ ರಾಸಭ (पुं०) ಗರ್ದಭ, ಕತ್ತೆ. रासते — रासृ (शब्दे) "अभच्" (उ० ३-१२५)। "भूरेणुना रासभधूसरेण तिरोहिते वर्त्मनि लोचनानाम्" किरा० १३-७। स्त्रियां "ङीष्" (४-१-६३)। **–भी –ಭೀ.**

रासमण्डल ರಾಸಮಂಡಲ (न०) ನರ್ತನಕ್ಕಾಗಿ ಸರಪಣಿಯ ಹೆಣಿಗೆಯಂತೆ ಇಬ್ಬಬ್ಬರ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಸುತ್ತಾಡಲು ಮಂಡಲಾಕಾರವಾಗಿ ನಿಲ್ಲುವುದು, ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ರಾಸಕ್ರೀಡಾ ಮಂಡಲ.

रासेरस ರಾಸೇರಸ (पुं०) 1. ಗೋಷ್ಠಿ, ಸಭೆ. 2. ಕ್ರೀಡೆ, ಆಟ, ನರ್ತನ. 3. ಶೃಂಗಾರರಸ. 4. ಷಷ್ಠೀಜಾಗರ, ಪ್ರಸವವಾದನಂತರ ಆರನೆಯ ದಿನದ ರಾತ್ರಿ. 5. ರಸಸಿದ್ಧಿ, ರಸದ ನೈಪುಣ್ಯ. रासे क्रीडाविषये रसः "अलुक्" (६-३-९)।

रास्ना ರಾಸ್ನಾ (स्त्री०) 1. ಸಣ್ಣ ರಾಸ್ನೆ. रासृ (शब्दे) "नः" (उ० ३-१५)। "एलापर्णी तु सुवहा रास्ना युक्तरसा च सा" अम०। 2. ಈಶ್ವರೀಹಂಬು, ಸರ್ಪಾಕ್ಷಿ. "नाकुली सुरसा रास्ना सुगन्धा गन्धनाकुली" अम०।

राहु ರಾಹು (पुं०) 1. ಒಬ್ಬ ರಾಕ್ಷಸ, ಸಿಂಹಿಕೆಯೆಂಬ ರಾಕ್ಷಸಿಯ ಮಗ. रहति गृहीत्वा त्यजति चन्द्रम्—रह (त्यागे) "उण्" बाहु०। ರಾಹುವು ನವಗ್ರಹಗಳಲ್ಲಿ ಎಂಟನೆಯ ಗ್ರಹ. ಸಮುದ್ರ ಮಥನದಿಂದ ಲಬ್ಧವಾದ ಅಮೃತವನ್ನು ಪರಮಾತ್ಮನು ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಹಂಚುತ್ತಿದ್ದಾಗ ದೇವತೆಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ರಾಹುವೂ ಬಂದು

ಕುಳಿತಿದ್ದುದನ್ನು ಕಂಡ ಸೂರ್ಯ-ಚಂದ್ರರು ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಈ ವಿಷಯವನ್ನು ತಿಳಿಸಿದರು. ವಿಷ್ಣುವು ರಾಹುವಿನ ಶಿರಶ್ಛೇದನ ಮಾಡಿದನು. ಆದರಿಂದ ಕುಪಿತನಾದ ರಾಹುವು ಸೂರ್ಯ-ಚಂದ್ರರಿಗೆ ಪರಮಶತ್ರುವಾಗಿ ಅವರ ಮೇಲೆ ಆಕ್ರಮಣ ಮಾಡುತ್ತಿರುವನು. ಅದೇ ಗ್ರಹಣ. ಶಿರಶ್ಛೇದನ ಮಾಡಿದಾಗ ರಾಹುವು ಕೊಂಚ ಅಮೃತಪಾನ ಮಾಡಿದ್ದರಿಂದ ಜೀವವು ಹೋಗದೆ ಶಿರಸ್ಸು ಮತ್ತು ದೇಹಗಳು ಬೇರೆ ಬೇರೆಯಾಗಿ ರಾಹು ಮತ್ತು ಕೇತು ಎಂಬ ಹೆಸರು ಪಡೆದವು. ರಾಹುವು ಒಂದು ಪಾಪಗ್ರಹ. ಕನ್ಯಾರಾಶಿ ಈ ಗ್ರಹಕ್ಕೆ ಸ್ವಕ್ಷೇತ್ರ. ಸಿಂಹರಾಶಿ ಮೂಲ ತ್ರಿಕೋಣ. ಮಿಥುನ ರಾಶಿಯು ಉಚ್ಚ. ಧನುಸ್ಸು ನೀಚ ರಾಶಿ. **ರಾಹುಗ್ರಹದ ದಶಾವರ್ಷಗಳು 18.** ಇತರ ಗ್ರಹಗಳ **ದಶೆಗಳಲ್ಲಿ ರಾಹುವಿನ ಅಂತರ್ದಶಾ (ಭುಕ್ತಿ) ಮಾನ :**

ದಶೆ	ವರ್ಷ	ಮಾಸಗಳು	ದಿನಗಳು
ರವಿದಶೆ	—	10	24
ಚಂದ್ರದಶೆ	1	6	—
ಕುಜದಶೆ	1	0	18
ರಾಹುದಶೆ	2	8	12
ಗುರುದಶೆ	2	4	24
ಶನಿದಶೆ	2	10	6
ಬುಧದಶೆ	2	6	18
ಕೇತುದಶೆ	1	0	18
ಶುಕ್ರದಶೆ	3	0	0

ರಾಹುದಶೆಯಲ್ಲಿ ತನ್ನ (ಸ್ವ) ಮತ್ತು ಇತರ ಗ್ರಹಗಳ ಅಂತರ್ದಶಾ (ಭುಕ್ತಿ) ಮಾನ :

ಭುಕ್ತಿ	ವರ್ಷ	ಮಾಸಗಳು	ದಿನಗಳು
ಸ್ವಭುಕ್ತಿ	2	8	12
ಗುರುಭುಕ್ತಿ	2	4	24
ಶನಿಭುಕ್ತಿ	2	10	6
ಬುಧಭುಕ್ತಿ	2	6	18
ಕೇತುಭುಕ್ತಿ	1	0	18
ಶುಕ್ರಭುಕ್ತಿ	3	0	0
ರವಿಭುಕ್ತಿ	0	10	24
ಚಂದ್ರಭುಕ್ತಿ	1	6	0
ಕುಜಭುಕ್ತಿ	1	0	18

ರಾಹುವು 3, 6 ಮತ್ತು 11 ರಲ್ಲಿದ್ದರೆ ಶುಭಫಲಪ್ರದನಾಗುವನು.

राहुग्रसन ರಾಹುಗ್ರಸನ (नं०) ಸೂರ್ಯ ಚಂದ್ರರ ಗ್ರಹಣ, ರಾಹುವು ಸೂರ್ಯ ಚಂದ್ರರನ್ನು ನುಂಗುವುದು. राहोः ग्रसनम्। **–ग्रासः –ಗ್ರಾಸಃ, –ग्राहः –ಗ್ರಾಹಃ, –स्पर्शः –ಸ್ಪರ್ಶಃ.**

राहुग्रस्त ರಾಹುಗ್ರಸ್ತ (वि०) ರಾಹುವಿನಿಂದ ನುಂಗಲ್ಪಟ್ಟ (ಸೂರ್ಯ, ಚಂದ್ರ). राहुणा ग्रस्तः।

राहुच्छत्र ರಾಹುಚ್ಛತ್ರ (नं०) ಹಸಿಶುಂಠಿ.

राहुबृहस्पतियोग ರಾಹುಬೃಹಸ್ಪತಿಯೋಗ (पुं०) ಬೃಹಸ್ಪತಿ ಮತ್ತು ರಾಹು ಇವರ ಸಮಾಗಮ, ರಾಹುವಿನೊಡನೆ ಬೃಹಸ್ಪತಿಯು ಸೇರುವುದು. राहोः बृहस्पतिना योगः। ರಾಹು ಮತ್ತು ಗುರು ಇವರು ಒಂದು ರಾಶಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿದಾಗ ವಿವಾಹ ಉಪನಯನ ಮುಂತಾದ ಮಂಗಳಕಾರ್ಯ ನಿಷಿದ್ಧ. "एकराशौ स्थितौ स्यातां यदि राहुबृहस्पती। विवाहव्रतयज्ञादि सर्वं तत्र परित्यजेत्" स्मृतिसारः।

राहुभेदिन् ರಾಹುಭೇದಿನ್ (पुं०) ವಿಷ್ಣು. राहुं भिनत्ति —भिदिर् (विदारणे) "णिनिः" (३-२-७८)।

राहूच्छिष्ट ರಾಹೂಚ್ಛಿಷ್ಟ (पुं०) ಲಶುನ, ಬೆಳ್ಳುಳ್ಳಿ. राहोरुच्छिष्टः। "राहूच्छिष्टो रसोनकः" त्रिकाण्ड०।

रिक्त ರಿಕ್ತ (पुं०) 1. ಕ್ಷೀಣತಿಥಿಯುಳ್ಳ ಪಕ್ಷ, ತಿಥಿಯು ಕಡಮೆಬರುವ ಪಕ್ಷ. "क्षीयमाणतिथिः प्रायः पक्षो रिक्तः" वैज०। (नं०) 2. ಅರಣ್ಯ, ಕಾಡು. (वि०) 3. ಶೂನ್ಯವಾದ, ಬರಿದಾದ. रिच्यते स्म — रिच (वियोजनसंपर्चनयोः) "क्तः" (३-२-१०२)। "रिक्तं शून्ये वने" मेदि०। "रुद्धे गजेन सरितः सरुषावतारे रिक्तोदपात्रकरमास्त चिरं जनौघः" माघ० ५-३३। 4. ದರಿದ್ರ, ಬಡವ. "रिक्तः सर्वो भवति हि लघुः पूर्णता गौरवाय" मेघ० १-२०। स्वार्थे "कः"। **रिक्तकः ರಿಕ್ತಕಃ.**

रिक्तता ರಿಕ್ತತಾ (स्त्री०) 1. ಶೂನ್ಯವಾಗಿರುವಿಕೆ, ಬರಿದಾಗಿರುವಿಕೆ. रिक्तस्य भावः "तल्" (५-१-११९)। "पयस्यभिद्रवति भुवं युगावधौ सरित्पतिर्न हि समुपैति रिक्तताम्" माघ० १७-४०। 2. ದಾರಿದ್ರ್ಯ, ಬಡತನ. "त्वः"। **रिक्तत्वम् ರಿಕ್ತತ್ವಮ್.**

रिक्तपाणि ರಿಕ್ತಪಾಣಿ (पुं०) 1. ಬರಿಯಕೈ, ಹಣ್ಣು ಹೂವು ಮೊದಲಾದವು ಯಾವುದೂ ಇಲ್ಲದ ಕೈ. (वि०) 2. ಬರಿಯ ಕೈಯುಳ್ಳ, ಶೂನ್ಯವಾದ ಹಸ್ತವುಳ್ಳ. रिक्तः पाणिः यस्य। "रिक्तपाणिर्न पश्येत्तु राजानं दैवतं

गुरुम्। दैवज्ञं पुत्रकं मित्रं फलेन फलमादिशेत्"। "अहमपि देवीं प्रेक्षितुमरिक्तपाणिर्भवामि" माल० १। **–हस्तः –ಹಸ್ತಃ.**

रिक्ता ರಿಕ್ತಾ, (स्त्री०) ರಿಕ್ತತಿಥಿ, (ಶುಕ್ಲ ಮತ್ತು ಕೃಷ್ಣ) ಪಕ್ಷಗಳ ಚತುರ್ಥಿ, ನವಮಿ ಮತ್ತು ಚತುರ್ದಶಿ ತಿಥಿಗಳು. "नन्दा भद्रा जया रिक्ता पूर्णा च तिथयः क्रमात्" तिथितत्त्वम्।

रिक्थ ರಿಕ್ಥ (न०) 1. ಧನ, ಹಣ. रिच्यते — रिचिर् (विरेचने) "थक्" (उ० २-७)। "बालदायादिकं रिक्थं तावद्राजानुपालयेत्। यावत्स स्यात्समावृत्तो यावच्चातीतशैशवः" मनु० ८-२७। 2. ಸ್ವತ್ತು, ಆಸ್ತಿ. "ऊर्ध्वं पितुश्च मातुश्च समेत्य भ्रातरः समम्। भजेरन् पैतृकं रिक्थमनीशास्ते हि जीवतोः" मनु० ९-१०४।

रिक्थग्राह ರಿಕ್ಥಗ್ರಾಹ (वि०) ಪಿತ್ರಾರ್ಜಿತ ಆಸ್ತಿಯ ಪಾಲುದಾರ, ಆಸ್ತಿಯ ಹಕ್ಕುದಾರ. रिक्थं गृह्णाति—ग्रह (उपादाने) "अण्" (३-२-१)।

रिक्थग्राहिन् ರಿಕ್ಥಗ್ರಾಹಿನ್ (वि०) ಆಸ್ತಿಯ ಹಕ್ಕುದಾರ, ಪಾಲುದಾರ. रिक्थं गृह्णाति—ग्रह (उपादाने) "णिनिः" (३-२-७८)। **–भागिन् –ಭಾಗಿನ್, –हारिन् –ಹಾರಿನ್.**

रिक्थिन् ರಿಕ್ಥಿನ್ (वि०) 1. ಐಶ್ವರ್ಯವಂತ, ಧನಿಕ. रिक्थमस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। 2. ಆಸ್ತಿಯ ಪಾಲುದಾರ.

रिङ्खण ರಿಂಖಣ (न०) 1. ತೆವಳುವುದು, ಅಂಬೆಗಾಲಿಡುವುದು, ಹರಿದಾಡುವುದು. रिखि (गतौ) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "मुक्त्वाथ रिङ्खणविधिं पादचङ्क्रमणक्षमः। कुमारः पञ्चवर्षीयः कलाभ्यासं विधास्यति"। 2. ಮಾರ್ಗಬಿಟ್ಟುಹೋಗುವುದು, ದಾರಿತಪ್ಪಿ ನಡೆಯುವುದು.

रिङ्खा ರಿಂಖಾ (स्त्री०) 1. ಅಶ್ವಗತಿಯ ಒಂದು ಭೇದ. 2. ನರ್ತನ. 3. ನಸುಗುನ್ನಿ ಗಿಡ. 4. ಕುದುರೆಯ ಗೊರಸು.

रिङ्गण ರಿಂಗಣ (न०) "रिङ्खण" ಪದದ ಅರ್ಥ. रिगि (गतौ) "ल्युट्" (३-३-११५)।

रिपु ರಿಪು (पुं०) 1. ವೈರಿ, ಶತ್ರು, ಹಗೆ. रपति — रप (व्यक्तायां वाचि) "कुः" इत् च (उ० १-२६)। "ध्रियते यावदेकोऽपि रिपुस्तावत्कुतः सुखम्। पुरः क्लिश्नाति सोमं हि सैंहिकेयोऽसुरद्रुहाम्" माघ० २-३५। 2. (ಜ್ಯೋತಿಷದಲ್ಲಿ) ಲಗ್ನದಿಂದ ಆರನೆಯ ಸ್ಥಾನ, ಶತ್ರುಸ್ಥಾನ. "षष्ठं च रिपुरित्याहुः क्षत इत्यभिधीयते"। 3. ಕಾಮ ಕ್ರೋಧ ಲೋಭ ಮೋಹ ಮದ ಮತ್ತು ಮಾತ್ಸರ್ಯಗಳೆಂಬ ಆರು ಶತ್ರುಗಳು, ಅರಿಷಡ್ವರ್ಗ.

रिपुघातिन् ರಿಪುಘಾತಿನ್, –घ्न –ಘ್ನ, –सूदन –ಸೂದನ (वि०) ಶತ್ರುವನ್ನು ನಾಶಪಡಿಸುವ, ಹಗೆಯನ್ನು ಕೊಲ್ಲುವ. रिपुं हन्ति — हन (हिंसागत्योः) "णिनिः" (३-२-८६)। "कः" (वा० ३-२-५)। रिपुं सूदयति — षूद (क्षरणे) + णिच् "ल्युः" (३-१-१३४) वा। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **–घातिनी –ಘಾತಿನೀ.** "टाप्" (४-१-४)। **–घ्ना –ಘ್ನಾ, –सूदना –ಸೂದನಾ.**

रिपुञ्जय ರಿಪುಂಜಯ (वि०) ಶತ್ರುವನ್ನು ಜಯಿಸುವವನು. रिपुं जयति—जि (जये) "खच्" (३-२-४६)। मुमागमः (६-३-६७)।

रिप्फ ರಿಪ್ಫ (पुं०) ಲಗ್ನದಿಂದ ಹನ್ನೆರಡನೆಯ ಸ್ಥಾನ.

रिप्र ರಿಪ್ರ (न०) 1. ಪಾಪ. 2. ಧೂಳು. (वि०) 3. ಅಧಮ, ನೀಚ.

रिरंसमाण ರಿರಂಸಮಾಣ (वि०) ರಮಿಸಲು ಇಚ್ಛಿಸುತ್ತಿರುವ, ಆಟವಾಡಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತಿರುವ. रन्तुमिच्छन् —रमु (क्रीडायाम्)+सन् "शानच्" (३-२-१२४)।

रिरंसा ರಿರಂಸಾ (स्त्री०) ಆಟವಾಡಲು ಅಪೇಕ್ಷೆ, ಕ್ರೀಡಿಸಲು ಆಸೆ. रन्तुमिच्छा — रमु (क्रीडायाम्) + सन् "अः" (३-३-१०२)।

रिरंसु ರಿರಂಸು (वि०) ಆಟವಾಡಲು ಅಪೇಕ್ಷೆಯುಳ್ಳ, ಕ್ರೀಡಿಸಲು ಇಚ್ಛೆಯುಳ್ಳ. रन्तुमिच्छुः—रमु—(क्रीडायाम्)+सन् "उः" (३-२-१६८)। "अथ रिरंसुममुं युगपद्गिरौ कृतयथास्वतरुप्रसवश्रिया" माघ० ६-१। "रिरंसवो यत्र सुराः प्रियाभिः" कुमा० ९-४५।

रिश्य ರಿಶ್ಯ (पुं०) ಜಿಂಕೆ, ಚಿಗರಿ, ಹುಲ್ಲೆ. रिशति—रिश (हिंसायाम्) "यक्" (उ० ४-१११)। "एणः कुरङ्गमो रिश्यः सादृश्यश्चारुलोचनः" त्रिकाण्ड०।

रिषित ರಿಷಿತ (वि०) ಹಿಂಸಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಪೀಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. रिष (हिंसायाम्) "क्तः" (३-२-१०२)। वा इडागमः (७-२-४८)। इडभावे रिष्टः।

रिष्ट ರಿಷ್ಟ (पुं०) 1. ಖಡ್ಗ, ಕತ್ತಿ. 2. ಅಂಟವಾಳದ ಗಿಡ. 3. ಸೀಗೆಗಿಡ. (न०) 4. ಕ್ಷೇಮ. 5. ಅಶುಭದ ಅಭಾವ, ಶುಭ. 6. ಅಶುಭ, ಅಮಂಗಳ. 7. ನಾಶ.

8. ಪಾಪ. 9. ತೊಂದರೆ, ಪೀಡೆ. (वि०) 10. ಪೀಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 11. ಅದೃಷ್ಟಹೀನ. रिष (हिंसायाम्) "क्तः" (३-२-१०२)। "रिष्टं क्षेमाशुभाभावे पुंसि खड्गे च फेनिले" मेदि०। "रिष्टं स्यादशुभक्षेमनाशनिस्त्रिंशपाप्मसु" नानार्थर०।

रिष्टि ರಿಷ್ಟಿ (पुं०) 1. ಖಡ್ಗ, ಕತ್ತಿ. रिष (हिंसायाम्) "क्तिच्" (३-३-१७४)। (स्त्री०) 2. ಅಶುಭ, ಅಮಂಗಳ. "रिष्टिः खड्गे नाऽशुभे स्त्री" मेदि०।

रिष्य ರಿಷ್ಯ (पुं०) ಜಿಂಕೆ, ಚಿಗರಿ, ಹುಲ್ಲೆ. रिष्यते—रिष (हिंसायाम्) "यक्" (उ० ४-१११)। "ऋश्य ऋष्यो रिश्यरिष्यो एणः स्यादेणकोऽपि च" कोशः।

रिष्व ರಿಷ್ವ (वि०) ಘಾತುಕ, ಕೊಲ್ಲುವವನು. रिष (हिंसायाम्) "वन्" (उ० १-१५१)। निपा०।

री ರೀ (स्त्री०) 1. ಗತಿ, ಗಮನ, ಚಲನೆ. री (गतौ) "क्विप्" (३-२-१७८)। 2. ಶಬ್ದ, ಸದ್ದು. 3. ವಧೆ.

रीढा ರೀಢಾ (स्त्री०) 1. ಅವಹೇಳನ, ಅವಮಾನ, ತಿರಸ್ಕಾರ, ಪರಿಭವ. रिह (निन्दायाम्) "क्तः" निपा०। 2. ನಿಂದೆ, ದೂಷಣೆ. 3. ಅಗೌರವ.

रीण ರೀಣ (वि०) ಸೋರಿಹೋಗಿರುವ, ಸುರಿದುಹೋಗಿರುವ. रीङ् (प्रस्रवणे) "क्तः" (३-४-७२)।

रीति ರೀತಿ (स्त्री०) 1. ಹಿತ್ತಾಳೆ. रीयते—रीङ् (प्रस्रवणे) "क्तिच्" (३-३-१७४)। "रीतिः स्त्रियामारकूटः" अम०। 2. ಸ್ರವಿಸುವಿಕೆ, ಸೋರುವಿಕೆ. 3. ಲೋಹದ ಮಲ, ಕಬ್ಬಿಣ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಕಿಲುಬು. 4. ಸೀಮೆ, ಎಲ್ಲೆ, ಗಡಿ. 5. ಸಂಚಾರ, ನಡೆ, ಗಮನ. "रीतिः प्रचारे स्यन्दे च लोहकिट्टारकूटयोः" विश्व०। "रीतिः स्त्रियां स्यन्दप्रचारयोः। पित्तले लोहकिट्टे च" मेदि०। 6. ವಾಕ್‌ಸರಣಿ, ವಾಕ್ಯಪ್ರಯೋಗದ ಕ್ರಮ, ರಸಾನುಗುಣವಾದ ಪದಗಳ ಜೋಡಣೆ, ಕಾವ್ಯಕ್ಕೆ ಆತ್ಮಭೂತವಾದ ರಸಗಳಿಗೆ ಅನುಗುಣವಾದ ಪದವಿನ್ಯಾಸ. "पदसंघटना रीतिरङ्गसंस्थाविशेषवत्। उपकर्त्री रसादीनाम्" सा० द० ९-१। ರೀತಿಯು ವೈದರ್ಭೀ ಗೌಡೀ ಪಾಂಚಾಲೀ ಮತ್ತು ಲಾಟೀ ಎಂದು ನಾಲ್ಕು ವಿಧ.

(1) ಲಲಿತ ಮತ್ತು ಕೋಮಲವರ್ಣಗಳಿಂದಲೂ ಮತ್ತು ಅಲ್ಪಸಮಾಸಗಳಿಂದಲೂ ಕೂಡಿದ ಪದವಿನ್ಯಾಸವು **ವೈದರ್ಭೀ ರೀತಿ.**

(2) ಸಮಾಸಭೂಯಿಷ್ಠವಾದ ಮತ್ತು ಮಹಾಪ್ರಾಣಾಕ್ಷರಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಸರಣಿಯು **ಗೌಡೀ ರೀತಿ.**

(3) ನಾಲ್ಕಾರು ಸಮಸ್ತಪದಗಳಿಂದಕೂಡಿದ ಶೈಲಿಯು **ಪಾಂಚಾಲೀ ರೀತಿ.**

(4) ವೈದರ್ಭೀಮಿಶ್ರವಾದ ಪಾಂಚಾಲೀರೀತಿಯು **ಲಾಟೀ ರೀತಿ.** सा० द० ९-२-५।

रीतिपुष्प ರೀತಿಪುಷ್ಪ (न०) ಕುಸುಮಾಂಜನ. रीतेः पित्तलस्य पुष्पमिव।

रुक्प्रतिक्रिया ರುಕ್‌ಪ್ರತಿಕ್ರಿಯಾ (स्त्री०) ರೋಗದ ಪ್ರತಿಕ್ರಿಯೆ, ಚಿಕಿತ್ಸೆ. रुजः प्रतिक्रिया।

रुक्म ರುಕ್ಮ (न०) 1. ಸುವರ್ಣ, ಚಿನ್ನ. रोचते शोभते —रुच (दीप्तौ) "मक्" कुश्च (उ० १-१४३)। 2. ಸ್ವರ್ಣಾಭರಣ, ಚಿನ್ನದ ಒಡವೆ. "परितश्च धौतमुखरुक्मविलसदहिमांशुमण्डलाः" माघ० १५-७८। 3. ಲೋಹ, ಕಬ್ಬಿಣ. (पुं०) 4. ಉಮ್ಮತ್ತಿ ಗಿಡ. 5. ನಾಗಕೇಸರ ವೃಕ್ಷ. 6. ಒಂದು ವಿಧ ಅಂಜನ. (वि०) 7. ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ. "रुक्मं हेम सुलोहं च" हेम०।

रुक्मकारक ರುಕ್ಮಕಾರಕ (पुं०) ಚಿನ್ನ ಮತ್ತು ಬೆಳ್ಳಿಯ ಕೆಲಸಮಾಡುವ ಅಕ್ಕಸಾಲೆ. रुक्मं स्वर्णाभरणं करोति—डुकृञ् (करणे) "अण्" (३-२-१)। स्वार्थे "कन्" (५-४-५)। "नाडिन्धमः स्वर्णकारः कलादो रुक्मकारके" अम०।

रुक्मिणी ರುಕ್ಮಿಣೀ (स्त्री०) ಭೀಷ್ಮಕರಾಜನ ಮಗಳು, ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಹಿರಿಯ ರಾಣಿ. ರುಕ್ಮಿಣಿಯ ತಂದೆಯಾದ ಭೀಷ್ಮಕರಾಜನು ಇವಳನ್ನು ಶಿಶುಪಾಲನಿಗೆ ಕೊಟ್ಟು ವಿವಾಹ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಗೊತ್ತುಮಾಡಿದ್ದು ರುಕ್ಮಿಣಿಗೆ ಇದು ಸಂಮತವಾಗದೆ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನಿಗೆ ರಹಸ್ಯವಾಗಿ ಕಾಗದ ಬರೆದು ಕಳುಹಿಸಿದಳು. ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ಗೌರೀಪೂಜೆಗಾಗಿ ದೇವಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಹೋಗಿದ್ದ ರುಕ್ಮಿಣಿಯನ್ನು ಅಪಹರಿಸಿ ಮದುವೆಯಾದನು. ರುಕ್ಮಿಣಿಯು ಮಹಾಲಕ್ಷ್ಮಿಯ ಅವತಾರವಾಗಿ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಪತ್ನಿಯಾದಳು. "राघवत्वेऽभवत् सीता रुक्मिणी कृष्णजन्मनि। अन्येषु चावतारेषु विष्णोरेषानपायिनी" पाद्मोत्तरखण्डः।

रुक्मिन् ರುಕ್ಮಿನ್ (पुं०) 1. ಭೀಷ್ಮಕರಾಜನ ಹಿರಿಯ ಮಗ, ರುಕ್ಮಿಣಿಯ ಅಣ್ಣ. (वि०) 2. ಸ್ವರ್ಣವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವವನು. रुक्ममस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। 3. ಸ್ವರ್ಣದ ಆಭರಣವನ್ನು ಧರಿಸಿರುವವನು. 4. ಸ್ವರ್ಣದ ಮುಲಾಮು ಹಾಕಿದ ಆಭರಣ.

रूक्ष ರುಕ್ಷ (वि०) 1. ಕಠಿನವಾದ, ಒರಟಾಗಿರುವ. 2. ಸ್ನೇಹವಿಲ್ಲದ, ಜಿಡ್ಡಿನ ಅಂಶವಿಲ್ಲದ. 3. ನುಣುಪಾಗಿಲ್ಲದ,

रुग्ण ರುಗ್ಣ (वि०) 1. ರೋಗಪೀಡಿತನಾದವನು. 2. ಬಗ್ಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ವಕ್ರಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಒಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಮುರಿಯಲ್ಪಟ್ಟ. रुजो (भङ्गे) "क्तः" (३-२-१०२)। नत्वम् (८-२-४५)। "भग्नोरुरोधः परिपूरिताम्भसः समस्थलीकृत्य पुरातनीर्नदीः" माघ० १२-६०।

रुच–दीप्तावभिप्रीतौ च (भ्वा० आत्म० अक० से०)। रोचते रोचेते रोचन्ते, रुरुचे रुरुचाते रुरुचिरे। रोचिता। रोचिष्यते। रोचताम्। अरोचत। ಇತ್ಯಾದಿ. लुङ्—वा परस्मैपदम्—अरोचत्, अरोचिष्ट।

भावे:—रुच्यते। रुच्यताम्। अरुच्यत। रुच्येत। अरोचि। ಇತ್ಯಾದಿ.

णिचि:—रोचयते। रोचयांचक्रे। रोचयिता। रोचयताम्। ಇತ್ಯಾದಿ.

1. ಪ್ರಕಾಶಿಸು, ಹೊಳೆ. "विकचबाणदलावलयोऽधिकं रुरुचिरे रुचिरेक्षणविभ्रमाः" माघ० ६-४७। 2. ಇಷ್ಟಪಡು, ಒಪ್ಪು, ಸಂಮತಿಸು. "यदेव रोचते यस्मै भवेत्तत्तस्य सुन्दरम्" हितो० २-५३। "न स्रजो रुरुचिरे रमणीभ्यः" किरा० ९-३५। "इयमिष्टगुणाय रोचतां रुचिरार्था भवतेऽपि भारती" किरा० २-५।

रुच् ರುಚ್ (स्त्री०) 1. ಪ್ರಕಾಶ, ಬೆಳಕು. रुच (दीप्तौ) "क्विप्" (३-२-१७८)। "क्रान्तं रुचा काञ्चनवप्रभासा नवप्रभाजालभृतां मणीनाम्" माघ० ४-३। 2. ಕಾಂತಿ, ಪ್ರಭೆ. "भेजेऽभितः पातुकसिद्धसिन्धोरभूतपूर्वां रुचमम्बुराशेः" माघ० ३-३। 3. ಜ್ವಾಲೆ, ಉರಿ. 4. ಅಪೇಕ್ಷೆ, ಬಯಕೆ. "रुग्ज्वालाकान्तिवाञ्छासु" वैज०। 5. ಕಿರಣ, ಮರೀಚಿ. "क्षिप्ता इवेन्दोः स रुचोऽधिवेलं मुक्तावलीराकलयां चकार" माघ० ३-७३।

रुचक ರುಚಕ (पुं०) 1. ಮಾದಳದ ಗಿಡ. 2. ದನ್ತ, ಹಲ್ಲು. 3. ಕಪೋತ, ಪಾರಿವಾಳ. 4. ನಿಷ್ಕ. रोचते—रुच (दीप्तावभिप्रीतौ च) "क्वुन्" (उ० २-३२)। (न०) 5. ಭೂಷಣ, ಅಶ್ವದ ಆಭರಣ. 6. ಹೂವಿನ ಮಾಲೆ. 7. ಲವಣ. 8. ಸರ್ಜಕ್ಷಾರ. 9. ಸೌವರ್ಚಲ ಲವಣ. 10. ಮಂಗಲದ್ರವ್ಯ. 11. ವಾಯಿವಿಳಂಗ. 12. ಗೋರೋಚನ. (वि०) 13. ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಒಪ್ಪುವ, ರುಚಿಸುವ. 14. ಉತ್ಕೃಟವಾದ, ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ. "रुचको बीजपूरे च निष्के दन्तकपोतयोः। न द्वयोः सर्जिकाक्षारेऽप्यश्वाभरणमाल्ययोः। सौवर्चलेऽपि माङ्गल्यद्रव्ये चाप्युत्कटेऽपि च" मेदि०।

रुचा ರುಚಾ (स्त्री०) "रुच्" ಪದದ ಅರ್ಥ. रुच् वा "टाप्"। "आपं चैव हलन्तानां यथा वाचा निशा दिशा" भागुरिः।

रुचि ರುಚಿ (स्त्री०) 1. ಪ್ರಕಾಶ, ಬೆಳಕು. रुच (दीप्तावभिप्रीतौ च) "इन्" (उ० ४-११९)। 2. ಕಾಂತಿ, ಪ್ರಭೆ, ಶೋಭೆ. "रुचिमासने रुचिरधाम्नि बिभ्रतावलघुन्यथ न्यपदतां नृपाच्युतौ" माघ० १३-६४। 3. ಕಿರಣ, ರಶ್ಮಿ. "रुचिभर्तुरस्य विरहाधिगमादिति सन्ध्ययापि सपदि व्यगमि" माघ० ९-१७। 4. ಅಪೇಕ್ಷೆ, ಇಚ್ಛೆ, ಆಸೆ. "रुचिकरमपि नार्थवद्बभूव स्तिमितसमाधिशुचौ पृथातनूजे" किरा० १०-६२। 5. ಇಷ್ಟ, ಅಭಿರುಚಿ, ಪ್ರೀತಿ. "त्रैगुण्योद्भवमत्र लोकचरितं नानारसं दृश्यते नाट्यं भिन्नरुचेर्जनस्य बहुधाप्येकं समाराधनम्" माल० १-४। 6. ಅನುರಾಗ, ಪ್ರೇಮ, ಪ್ರೀತಿ. 7. ಆಸಕ್ತಿ. 8. ಗೋರೋಚನ. 9. ರುಚಿ, ಸವಿ. 10. ಹಲ್ಲುಗಳು ಕಾಣುವಂತೆ ನಗುವುದು. "रुचिः स्त्री हसितं दृष्टदन्ते विहसितं श्रुते" वैज०। 11. ಹಸಿವು, ಊಟದ ಬಯಕೆ. "रुचिः स्त्री दीप्तौ शोभायामभिष्वङ्गाभिलाषयोः" मेदि०।

रुचित ರುಚಿತ (न०) 1. ಅಪೇಕ್ಷೆ, ಅಭಿಲಾಷೆ, ಬಯಕೆ. रुच (दीप्तावभिप्रीतौ च) "क्तः" (३-३-११४)। "वसामेह क्षपामेकां रुचितं यदि तेऽनघ" भा० वन० ९८-८२। (वि०) 2. ಇಷ್ಟವಾದ, ಅಪೇಕ್ಷಿತವಾದ. "मातले कश्चिदत्रापि रुचितस्ते वरो भवेत्" भा० उद्योग० १००-१६।

रुचिर ರುಚಿರ (न०) 1. ಮೂಲಂಗಿ. 2. ಲವಂಗ. 3. ಕುಂಕುಮ ಕೇಸರಿ. रुच (दीप्तौ) "किरच्" (उ० १-५२)। (वि०) 4. ಸುಂದರವಾದ, ಮನೋಹರವಾದ. "स्नान्तीनां बृहदमलोदबिन्दुचित्रौ रेजाते रुचिरदृशामुरोजकुम्भौ" माघ० ८-५३। 5. ಮಧುರವಾದ, ಸಿಹಿಯಾದ. रुचिं राति—रा (दाने) "कः" (३-२-३)। (स्त्री०) –रा–ರಾ. 6. ಗೋರೋಚನ.

रुचिष्य ರುಚಿಷ್ಯ (वि०) 1. ಸಿಹಿಯಾದ, ಮಧುರವಾದ. रुच्यते — रुच (दीप्तौ) "किष्यन्" (उ० ४-१७८)। "सिण्डाकी वातला सान्द्रा रुचिष्यानलदीपिनी" सुश्रुत०। 2. ಇಷ್ಟವಾದ.

रुची ರುಚೀ (स्त्री०) "रुचि" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ. वा "ङीप्" (ग० ४-१-४५)।

रुचु ರುಚು (पुं०) 1. ಕುರಿಯ ಆಕಾರದ ಬಿಳಿಯ ಜಿಂಕೆ. 2. ಹಂದಿಯ ಆಕಾರದ ಹಳದಿ ಜಿಂಕೆ. "रुचुस्तु शुक्लो मेषाभः स पीतः सूकराकृतिः" वैज०।

रुच्य ರುಚ್ಯ (पुं०) 1. ಪತಿ, ಗಂಡ. रोचते — रुच (दीप्तौ) "क्यप्" (३-१-११४)। "रुच्यः प्रियः पतिर्भर्ता सेक्ता वरयिता धवः" वैज०। 2. ಕತಕವೃಕ್ಷ, ಚಿಲ್ಲದ ಗಿಡ. "रुच्यस्तिक्तफलो गुच्छाफलः कतफलश्च सः" कल्पद्रु०। (न०) 3. ಸೌವರ್ಚಲವಣ, ಸದ್ಯಕ್ಷಾರ. "जरणं कृष्णलवणमक्ष्यं कोद्रविकं पुनः। रुच्यं स्यात्" कल्पद्रु०। (वि०) 4. ಸುಂದರವಾದ, ಮನೋಹರವಾದ. "कान्तं मनोहरं रुच्यम्" अम०।

रुच्यकन्द ರುಚ್ಯಕಂದ (पुं०) ಸೂರಣದ ಗಿಡ. रुच्यः कन्दो यस्य। "रुच्यकन्दस्तीव्रकन्दः सूरकन्दः सितोपरः" कल्पद्रु०।

रुज् ರುಜ್ (स्त्री०) 1. ರೋಗ, ವ್ಯಾಧಿ, ಬೇನೆ. रुजति देहम् — रुजो (भङ्गे) "क्विप्" (वा० ३-२-१७८)। "इत्यदर्शितरुजोऽस्य मन्त्रिणः शश्वदूचुरघशङ्किनीः प्रजाः" रघु० १९-५२। 2. ಒಡೆಯುವಿಕೆ, ಮುರಿಯುವಿಕೆ. "स्रस्ताङ्गसन्धौ विगताक्षपाटवे रुजा निकामं विकलीकृते रथे" माघ० १२-२५। 3. ನೋವು, ವೇದನೆ.

रुजत् ರುಜತ್ (वि०) 1. ನೋವುಂಟುಮಾಡುತ್ತಿರುವ. 2. ಒಡೆಯುತ್ತಿರುವ, ಮುರಿಯುತ್ತಿರುವ. रुजो (भङ्गे) "शतृ" (३-२-१२४)। "रुजन्महेषून् बहुधाशुपातिनो मुहुः शरौघैरपवारयन् दिशः" किरा० १५-५१। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **—ती —ತೀ, —न्ती —ನ್ತೀ.**

रुजा ರುಜಾ (स्त्री०) 1. ರೋಗ, ವ್ಯಾಧಿ. 2. ಭಂಗ, ಮುರಿಯುವಿಕೆ. रुजो (भङ्गे) "क्विप्" (वा० ३-२-१७८)। वा "टाप्"। 3. ನೋವು. "आपं चैव हलन्तानां यथा वाचा निशा दिशा" भागुरिः। "क्व रुजा हृदयप्रमाथिनी क्व च ते विस्मयनीयमायुधम्" माल० ३-२। "रुजात्वामयभङ्गयोः" हेम०। 4. ಹಿಂಸೆ, ಪೀಡೆ. रुज (हिंसायाम्) + णिच् "क्विप्"। "टाप्"।

रुजाकर ರುಜಾಕರ (पुं०) 1. ರೋಗ, ವ್ಯಾಧಿ. रुजायाः करः। (वि०) 2. ನೋವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ, ವೇದನೆಯನ್ನು ಕೊಡುವ.

रुण्ड ರುಂಡ (पुं०) 1. ತಲೆಯಿಲ್ಲದ ದೇಹ, ಕತ್ತಿನ ಕೆಳಗಿನ ಶರೀರ. "रुण्डोऽशिराः कबन्धोऽस्त्री" वैज०। 2. ಶಿರಃಕಪಾಲ, ತಲೆಬುರುಡೆ. "वेल्लद्भैरवरुण्डखण्डनिकरैर्वीरो विधत्ते भुवम्" उ० रा० ५-६।

रुण्डिका ರುಂಡಿಕಾ (स्त्री०) 1. ಯುದ್ಧಭೂಮಿ. 2. ಮನೆಯ ಬಾಗಿಲಿನ ಹೊಸ್ತಿಲು. 3. ದೂತಿ. "रुण्डिका द्वारपिण्डयां च दूतिकायां रणक्षितौ" मेदि०।

रुत ರುತ (न०) ಶಬ್ದ, ಪಶು ಪಕ್ಷಿ ಮೊದಲಾದವುಗಳ ಕೂಗಾಟ. रु (शब्दे) "क्तः" (३-३-११४)। "तिरश्चां वाशितं रुतम्" अम०। "रुतमथ कृकवाकोस्तारमाकर्ण्य कल्ये" माघ० ११-९।

रुतज्ञ ರುತಜ್ಞ (वि०) ಪಕ್ಷಿಗಳ ಮಾತುಗಳನ್ನು ತಿಳಿದವನು, ಶಕುನ ಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ತಿಳಿದವನು. रुतं जानाति — ज्ञा (अवबोधने) "कः" (३-२-३)।

रुदत् ರುದತ್ (वि०) ಅಳುತ್ತಿರುವ, ರೋದನಮಾಡುತ್ತಿರುವ. रुदिर् (अश्रुविमोचने) "शतृ" (३-२-१२४)। "व्रीडया रुददिवालिविरावैर्नीलनीरजमगच्छदधस्तात्" माघ० १०-११। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **—ती —ತೀ.** "दिवसं भृशोष्णरुचिपादहतां रुदतीमिवानवरतालिरुतैः" माघ० ९-३४।

रुदथ ರುದಥ (पुं०) 1. ಕುಕ್ಕುಟ, ಕೋಳಿ. रोदिति — रुदिर् (अश्रुविमोचने) "अथः" (उ० ३-११६)। 2. ಕುಕ್ಕುರ, ನಾಯಿ. "रुदथः कुक्कुटशुनोः" हेम०। 3. ಶಿಶು, ಮಗು.

रुदित ರುದಿತ (न०) ಅಳುವುದು, ರೋದನಮಾಡುವುದು. रुदिर् (अश्रुविमोचने) भावे "क्तः" (३-३-११४)। "नूनं तस्याः प्रबलरुदितोच्छूननेत्रं प्रियायाः" मेघ० २-२१।

रुद्ध ರುದ್ಧ (वि०) 1. ತಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಪ್ರತಿಬಂಧಿಸಲಟ್ಟ. रुधिर् (आवरणे) "क्तः" (३-२-१०२)। "अम्भोधिरोधसि पृथुप्रतिमानभागरुद्धोरुदन्तमुसलप्रसरो निपेते" माघ० ५-३६। "रुद्धालोके नरपतिपथे सूचिभेद्यैस्तमोभिः" मेघ० १-३७। 2. ಆವರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಸುತ್ತುವರಿಯಲ್ಪಟ್ಟ. "गत्वोद्रेकं जघनपुलिने रुद्धमध्यप्रदेशः क्रामन्नूरुद्रुमभुजलताः पूर्णनाभीह्रदान्तः" माघ० ७-७४। 3. ಮುತ್ತಿಗೆಹಾಕಲ್ಪಟ್ಟ. 4. ತಡೆದು ನಿಲ್ಲಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

रुद्र ರುದ್ರ (पुं०) 1. ಪರಶಿವ, ಪರಮೇಶ್ವರ, ಮಹಾದೇವ. रोदयति — रुदिर् (अश्रुविमोचने) + णिच् "रक्" (उ० २-२२)। णिचो लोपश्च। "इन्द्रो महेन्द्रः सुरनायको वा रुद्रस्त्रिणेत्रस्त्रिपुरान्तको वा" रामा०।

(पुं० ब० व०) 2. ಏಕಾದಶ ರುದ್ರರು, ಗಣದೇವತೆಗಳ ಒಂದು ಗುಂಪು. रोदयन्त्यसुरान्। **ಏಕಾದಶ ರುದ್ರರು:** (1) अजैकपात् (2) अहिर्बुध्न्यः (3) विरूपाक्षः (4) सुरेश्वरः (5) जयन्तः (6) बहुरूपः (7) त्र्यम्बकः (8) अपराजितः (9) वैवस्वतः (10) सावित्रः ಮತ್ತು (11) हरः। "रुद्राणामपि मूर्धनिः क्षतहुंकारशंसिनः" कुमा० २-२६। 3. ಅಗ್ನಿ, ಬೆಂಕಿ. 4. ಹನ್ನೊಂದು ಸಂಖ್ಯೆ. "रसै रुद्रैश्छिन्ना यमनसभलागः शिखरिणी" वृ० र०।

रुद्रकवच ರುದ್ರಕವಚ (न०) ಸಕಲ ಅವಯವಗಳನ್ನೂ ರಕ್ಷಿಸುವ ಈಶ್ವರನ ನಾಮಗಳು. "रुद्रो मामग्रतः पातु पृष्ठतः पातु शङ्करः। कपर्दी दक्षिणे पातु वामपार्श्वे तथा हरः। शिवःशिरो मे च पातु ललाटे नीललोहितः। नेत्रयोस्त्र्यम्बकः पातु मुखे पातु महेश्वरः। कर्णयोर्नासिकायां च जिह्वायां शम्भुरव्ययः। श्रीकण्ठस्तु गले पातु बाह्वोः पातु पिनाकधृक्। हृदयं मे महादेवः ईश्वरस्तु तथोदरम्। नाभौ कुक्षौ कटिस्थाने पातु सर्वं प्रजापतिः। ऊरू जानू महादेवः पादौ पातु महेश्वरः। सर्वं रक्षतु भूतेशः सर्वगात्राणि यत्नतः" तन्त्रसा०।

रुद्रगण ರುದ್ರಗಣ (पुं०) ಈಶ್ವರನ ಪ್ರಮಥಗಣಗಳು.

रुद्रज ರುದ್ರಜ (पुं०) 1. ಷಣ್ಮುಖ, ಕುಮಾರಸ್ವಾಮಿ. (न०) 2. ಪಾದರಸ. रुद्रात् जायते—जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९८)।

रुद्रभूमि ರುದ್ರಭೂಮಿ (स्त्री०) ಪಿತೃವನ.

रुद्रविंशति ರುದ್ರವಿಂಶತಿ (स्त्री०) ಪ್ರಭವ ವಿಭವ ಮೊದಲಾದ ಅರವತ್ತು ಸಂವತ್ಸರಗಳಲ್ಲಿ ಮೂರನೆಯ (ಕೊನೆಯ) ಇಪ್ಪತ್ತು ಸಂವತ್ಸರಗಳು. ಮೊದಲನೆಯ ಇಪ್ಪತ್ತು ಸಂವತ್ಸರಗಳು ಬ್ರಹ್ಮದೇವತಾಕವಾದುವು. ಎರಡನೆಯ ಇಪ್ಪತ್ತು ಸಂವತ್ಸರಗಳು ವಿಷ್ಣುದೇವತಾಕವಾದುವು. ಮೂರನೆಯ (ಕೊನೆಯ) ಇಪ್ಪತ್ತು ಸಂವತ್ಸರಗಳು ರುದ್ರದೇವತಾಕವಾದುವು. "आद्या तु विंशतिर्ब्राह्मी द्वितीया वैष्णवी स्मृता। तृतीया रुद्रदैवत्या श्रेष्ठा मध्याधमा भवेत्"।

रुद्रसावर्णि ರುದ್ರಸಾವರ್ಣಿ (पुं०) ಹದಿನಾಲ್ಕು ಮನುಗಳಲ್ಲಿ ಹನ್ನೆರಡನೆಯ ಮನು. ["इन्द्र" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

रुद्राक्ष ರುದ್ರಾಕ್ಷ (पुं०) 1. ರುದ್ರಾಕ್ಷ ವೃಕ್ಷ. (न०) 2. ರುದ್ರಾಕ್ಷ ವೃಕ್ಷದ ಬೀಜ, ಜಪಮಾಲೆಗೆ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ರುದ್ರಾಕ್ಷ. **ರುದ್ರಾಕ್ಷದ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯ.** "विना भस्मत्रिपुण्ड्रेण विना रुद्राक्षमालया। पूजितोऽपि महादेवो न स्यात्तस्य फलप्रदः"। **ರುದ್ರಾಕ್ಷದ ಭೇದಗಳು:** ರುದ್ರಾಕ್ಷವು ಒಂದರಿಂದ ಹದಿನಾಲ್ಕು ವದನಗಳವರೆಗೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಹದಿನಾಲ್ಕು ಭೇದಗಳಾಗಿರುವುವು. ರುದ್ರಾಕ್ಷವನ್ನು ಮಂತ್ರವಿಲ್ಲದೆ ಧರಿಸಿದರೆ ದೋಷ. "विना मन्त्रेण यो धत्ते रुद्राक्षं भुवि मानवः। स याति नरकान् घोरान् यावदिन्द्राश्चतुर्दश"।

रुद्राक्षमाला ರುದ್ರಾಕ್ಷಮಾಲಾ (स्त्री०) ರುದ್ರಾಕ್ಷಗಳಿಂದ ನಿರ್ಮಿತವಾದ ಜಪಮಾಲೆ. रुद्राक्षैः निर्मिता माला। "भस्मोद्धूलन भद्रमस्तु भवते रुद्राक्षमाले शुभं हा सोपानपरम्परे गिरिसुताकान्तालयालंकृते" कुव०।

रुद्राणी ರುದ್ರಾಣೀ (स्त्री०) ರುದ್ರನ ಪತ್ನಿ, ಪಾರ್ವತಿ. रुद्रस्य पत्नी — रुद्र "ङीष्" आनुक् च (४-१-४९)।

रुद्रारि ರುದ್ರಾರಿ (पुं०) ಕಾಮ, ಮನ್ಮಥ. रुद्रोऽरिर्यस्य।

रुधिर् – आवरणे (रुधा० उभ० सक० अनि०)। रुणद्धि, रुन्धे। रुरोध, रुरुधे। रोद्धा। रोत्स्यति, –ते। अरुधत्। अरौत्सीत्। ಇತ್ಯಾದಿ. 1. ತಡೆ, ಅಡ್ಡಿಮಾಡು, ಪ್ರತಿಬಂಧಿಸು. "आशाबन्धः कुसुमसदृशं प्रायशोह्यङ्गनानां सद्यःपाति प्रणयि हृदयं विप्रयोगे रुणद्धि" मेघ० १-१०। 2. ಆವರಿಸು, ಸುತ್ತುವರಿ, ಬಳಸು. "रुणध्मि सवितुर्मार्गं भिनद्मि कुलपर्वतान्" भट्टि० ६-३५। 3. ತಡೆದು ನಿಲ್ಲಿಸು. "इदं रुणद्धि मां पद्ममन्तःक्वणितषट्पदम्" विक्र० ४-४०। 4. ಮುತ್ತಿಗೆಹಾಕು. "रोत्स्यन्ति वारणघटा नगरं मदीयाः" मुद्रा० ४-१७।

कर्मणि:—रुध्यते। रुध्यताम्। अरुध्यत। रुध्येत। अरोधि। ಇತ್ಯಾದಿ.

कृत्सु:—रोद्धव्यम्। रोधनीयम्। रोध्यम्। रुद्धः। रुद्धवान्। रुन्धन्, –ती। रुन्धानः। रुद्धम्। रोधनम्।

रुधिर ರುಧಿರ (पुं०) 1. ಅಂಗಾರಕ, ಕುಜ. 2. ಕೆಂಪು ಬಣ್ಣ. रुधिर् (आवरणे) "किरच्" (उ० १-५९)। (न०) 3. ಮೈಯೊಳಗಿನ ಒಂದು ಧಾತು, ರಕ್ತ. "पानार्थे रुधिरं धातौ रक्षार्थे भुवनं शराः" माघ० १९-१०३। 4. ಕುಂಕುಮ ಕೇಸರಿ. "असृक्कुंकुमयोः क्लीबम्"। "रुधिरं भूसुते पुमान्" नानार्थर०। "गन्धवद्रुधिरचन्दनोक्षिता" रघु० ११-२०।

रुन्धत् ರುಂಧತ್ (वि०) 1. ತಡೆಯುವ, ಅಡ್ಡಿಮಾಡುವ. ಪ್ರತಿಬಂಧಿಸುವ. रुधिर् (आवरणे) "शतृ" (३-२-१२४)।

2. ತಡೆಹಿಡಿಯುವ, ಹಿಡಿದು ನಿಲ್ಲಿಸುವ. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–ती –ತೀ.** "उत्तरीयविनयात् त्रपमाणा रुन्धती किल तदीक्षणमार्गम्" माघ० १०-४२।

रुमा ರುಮಾ (स्त्री०) 1. ಸುಗ್ರೀವನ ಹೆಂಡತಿ. 2. ಉಪ್ಪು ಸಮುದ್ರ. "रुमा सुग्रीवभार्यायां सैव स्याल्लवणाकरे" नानार्थर०।

रुमाभव ರುಮಾಭವ (न०) ಲವಣ, ಉಪ್ಪು.

रुरु ರುರು (पुं०) 1. ಹರಿಣ, ಜಿಂಕೆ, ಹುಲ್ಲೆ. रौति — रु (शब्दे) "क्रुन्" (उ० ४-१०३)। "तुरगवल्गनचञ्चलकुण्डलो विरुरुचे रुरुचेष्टितभूमिषु" रघु० ९-५१। 2. ಒಬ್ಬ ರಾಕ್ಷಸ. "दैत्यभेदे मृगे रुरुः" त्रिकाण्ड०। 3. ಸರ್ಪಕ್ಕಿಂತಲೂ ಕ್ರೂರವಾದ ಒಂದು ಪ್ರಾಣಿ. ಈ ಪ್ರಾಣಿಯಿಂದ ಈ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಪೀಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಜಂತುಗಳೇ ಮುಂದೆ ರುರುಗಳಾಗಿ ಹುಟ್ಟಿ ನರಕದಲ್ಲಿ ಅದನ್ನು ಹಿಂಸಿಸುವುವು. "इह लोकेऽमुना ये तु हिंसिता जन्तवः पुरा। त एव रुरवो भूत्वा परत्र पीडयन्ति तम्" देवीभा०। ಆದುದರಿಂದ ಆ ನರಕಕ್ಕೆ "रौरवः" ಎಂದು ಹೆಸರಾಯಿತು.

रुरुक्षत् ರುರುಕ್ಷತ್ (वि०) 1. ಆವಿರ್ಭವಿಸಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತಿರುವ. रुह (बीजजन्मनि प्रादुर्भावे च) + सन् "शतृ" (३-२-१२४)। 2. ಬೆಳೆಯಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ.

रुरुक्षा ರುರುಕ್ಷಾ (स्त्री०) 1. ಆವಿರ್ಭವಿಸಲು ಅಪೇಕ್ಷೆ. रुह (बीजजन्मनि प्रादुर्भावे च) + सन् "अः" (३-३-१०२)। 2. ಬೆಳೆಯಲು ಅಪೇಕ್ಷೆ.

रुरुक्षु ರುರುಕ್ಷು (वि०) 1. ಆವಿರ್ಭವಿಸಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ. रुह (बीजजन्मनि प्रादुर्भावे च)+सन् "उः" (३-२-१६८)। 2. ಬೆಳೆಯಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ.

रुरुदिषत् ರುರುದಿಷತ್ (वि०) ಅಳಲು ಇಚ್ಛಿಸುತ್ತಿರುವ. रोदितुमिच्छन् — रुदिर् (अश्रुविमोचने) + सन् "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–ती –ತೀ.**

रुरुदिषा ರುರುದಿಷಾ (स्त्री०) ಅಳಲು ಆಸೆ. रोदितुमिच्छा —रुदिर् (अश्रुविमोचने)+सन् "अः" (३-३-१०२)। "रुरुदिषा वदनाम्बुरुहश्रियः सुतनु सत्यमलंकरणाय ते" माघ० ६-१७।

रुरुदिषु ರುರುದಿಷು (वि०) ಅಳಲು ಆಸೆಪಡುವ. रोदितुमिच्छुः — रुदिर् (अश्रुविमोचने) + सन् "उः" (३-२-१६८)।

रुवथ ರುವಥ (पुं०) 1. ಕುಕ್ಕುಟ, ಕೋಳಿ. 2. ಶಬ್ದ, ಸದ್ದು, ಧ್ವನಿ. "रुवतः कुक्कुटे ध्वनौ" वैज०।

रुवु ರುವು (पुं०) ಏರಂಡವೃಕ್ಷ, ಹರಳುಗಿಡ.

रुवुक ರುವುಕ (पुं०) ಏರಂಡವೃಕ್ಷ, ಹರಳುಗಿಡ.

रुशत् ರುಶತ್ (वि०) ಹಿಂಸಿಸುತ್ತಿರುವ. रुश (हिंसायाम्) "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–ती –ತೀ, –न्ती –ನ್ತೀ.**

रुशती ರುಶತೀ (स्त्री०) ಅಶುಭವಾದ ಮಾತು, ಅಮಂಗಳ ವಚನ. रुश (हिंसायाम्) "शतृ" (३-२-१२४)। "ङीप्" (४-१-६)।

रुष् ರುಷ್ (स्त्री०) ಕೋಪ, ಸಿಟ್ಟು, ಮುನಿಸು. रुष (हिंसायाम्) "क्विप्" (वा० ३-३-९४)। "रुषा मिथो मिलद्दन्तिदन्तसंघर्षजोऽनलः" कुमा० १६-३२।

रुषा ರುಷಾ (स्त्री०) ಸಿಟ್ಟು, ಕೋಪ. रुष् "टाप्"। "आपं चैव हलन्तानां यथा वाचा निशा दिशा" भागुरिः।

रुषित ರುಷಿತ (वि०) 1. ಕೋಪಗೊಂಡ, ಸಿಟ್ಟುಮಾಡಿಕೊಂಡ. रुष (हिंसायाम्) "क्तः" (३-४-७२)। वा इडागमः (७-२-२८)। इडभावे **रुष्टः ರುಷ್ಟಃ.** "जघान रुषितो रुष्टान् त्वरितस्तूर्णमागतान्" भट्टि० ९-२०। (न०) 2. ರೋಷ, ಕೋಪ, ಸಿಟ್ಟು. ಷ भावे "क्तः" (३-३-११४)। स्त्रियां **रुष्टा ರುಷ್ಟಾ** "इत्थं शशापाद्रिसुता हुताशं रुष्टा रतानन्दसुखस्य भङ्गात्" कुमा० ९-१६।

रुष्टि ರುಷ್ಟಿ (स्त्री०) ಕ್ರೋಧ, ಕೋಪ, ಸಿಟ್ಟು. रुष (हिंसायाम्) "क्तिन्" (३-३-९४)।

रुह – बीजजन्मनि प्रादुर्भावे च (भ्वा० पर० अक० अनि०)। रोहति। रुरोह। रोढा। रोक्ष्यति। रोहतु। अरुक्षत्। 1. ಹುಟ್ಟು, ಜನ್ಮತಾಳು. 2. ಬೆಳೆ, ಚಿಗುರು, ಮೊಳಕೆಯೊಡೆ. "छिन्नोऽपि रोहति तरुः क्षीणोऽप्युपचीयते चन्द्रः" भर्तृ० १-७९।

भावे:—रुह्यते। रुरुहे। रोढा। रुह्यताम्। अरुह्यत। ಇತ್ಯಾದಿ.

णिचि:—रोपयति, –ते, रोहयति, –ते। रोहयां, रोपयां चकार, –चक्रे, –बभूव, –आस। रोपयिता, रोहयिता। रोपयतु, –ताम्, रोहयतु, –ताम्। ಇತ್ಯಾದಿ.

ण्यन्तात् कर्मणि:—रोप्यते, रोह्यते। रोपयां, –रोहयां चक्रे, –बभूवे, आसे। रोपयिता, रोपिता, रोहयिता, रोहिता। रोप्यताम्, रोह्यताम्। ಇತ್ಯಾದಿ.

कृत्सु:—रोढव्यम्। रोहणीयम्। रोह्यम्। रूढः। रूढवान्। रोहन्, –न्ती। रूढम्। रोहणम्।

ಈ ಧಾತುವಿಗೆ ಉಪಸರ್ಗಗಳ ಯೋಗದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಅರ್ಥಭೇದಗಳು :

आ + रुह = आरोहति। आरूढः। आरुरोह। ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹತ್ತು, ಮೇಲಕ್ಕೆ ಏರು. "आरूढः पतित इति स्वसंभवोऽपि" माघ० ८-५४।

अव + रुह = अवरोहति। अवरुरोह। अवरोहः। ಕೆಳಗೆ ಇಳಿ. "तत्राक्षोभ्यं यशोराशिं निवेश्यावरुरोह सः" रघु० ४-८०।

रुह् ರುಹ್ (वि०) (ಸಮಾಸದ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ) 1. ಹುಟ್ಟಿದ, 2. ಬೆಳೆದ. रुह (बीजजन्मादौ) "क्विप्" (३-२-७६)। "विपाकपिङ्गास्तुहिनस्थलीरुहः" माघ० १-५।

रुह ರುಹ (वि०) (ಸಮಾಸದ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ) 1. ಹುಟ್ಟುವ, 2. ಬೆಳೆಯುವ. रोहति—रुह (बीजजन्मादौ) "कः" (३-१-१३५)। "विहङ्गराजाङ्गरुहैरिवायतैर्हिरण्मयोर्वीरुहवल्लितन्तुभिः" माघ० १-७। **–हा –ಹಾ.** ಗರಿಕೆ ಹುಲ್ಲು.

रूक्ष ರೂಕ್ಷ (पुं०) 1. ವೃಕ್ಷ, ಮರ. "तरुः शाखी कुठः कुजः। वसुः करालिकोऽगच्छो जर्णो रूक्षः पुलाक्यपि" वैज०। (न०) 2. ಆನೆಯ ಮದೋದಕದ ವಾಸನೆ. 3. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಕಬ್ಬಿಣ. "अथ कालायसं तीक्ष्णं सुलोहं रूक्षमासुरम्" वैज०। (वि०) 4. ಕಠಿನವಾದ, ಗಟ್ಟಿಯಾದ, ಮೆದುವಾಗಿಲ್ಲದ, ಬಿರುಸಾದ ಶಬ್ದ. (ಮಾತು.) "रूक्षस्वरं वाशति वायसोऽयम्" मृच्छ० ९-१०। "विलङ्घितस्थितिमभिवीक्ष्य रूक्षया रिपोर्गिरा गुरुमपि गान्दिनीसुतम्" माघ० १७-१२। 5. ಕಠಿನವಾದ, ಒರಟಾಗಿರುವ. "कर्णार्पितो लोध्रकषायरूक्षे गोरोचनाक्षेपनितान्तगौरे" कुमा० ७-१७। 6. ಕಠಿನವಾಗಿ ಮಾತನಾಡುವವನು, ಬಿರುಸಾಗಿ ಮಾತನಾಡುವವನು. "शक्लो मधुरवाक् चाथ रूक्षो लक्षो विपर्यये" वैज०। 7. ದಯೆಯಿಲ್ಲದವನು. "नितान्तरूक्षाभिनिवेशमीशम्" रघु० १४-४३। 8. ನುಣುಪಾಗಿಲ್ಲದ, ಒರಟಾಗಿರುವ. "रूक्षो निष्प्रेम्ण्यचिक्कणे" वैज०। 9. ಒಣಗಿಹೋಗಿರುವ, ಬತ್ತಿಹೋದ, ರಸವಿಲ್ಲದೆ ಬೆಂದುಹೋಗಿರುವ. "स्निग्धश्यामाः क्वचिदपरतो भीषणाभोगरूक्षाः" उ० रा० २-१४।

रूक्षगन्ध ರೂಕ್ಷಗಂಧ (पुं०) ಗುಗ್ಗುಲು. रूक्षो गन्धो यस्य।

रूक्षण ರೂಕ್ಷಣ (न०) 1. ಒಣಗಿಸುವಿಕೆ. 2. ದೇಹದಲ್ಲಿ ಮೇದಸ್ಸನ್ನು ಕಡಮೆಮಾಡಲು ನಡೆಯುವ ಚಿಕಿತ್ಸೆ.

रूक्षणीय ರೂಕ್ಷಣೀಯ (पुं०) ಕಬ್ಬಿನ ರಸದಿಂದ ತಯಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಮದ್ಯ, –ಹೆಂಡ. "पक्वैरिक्षुरसैरस्त्री शीधुः पक्वरसः शिवः। शीतपक्वो रूक्षणीयः" वैज०। (स्त्री०) **–या –ಯಾ.** ಕಾಡುಗೋಧಿ. "रूक्षणीया जन्तुफला गवेधुश्च गवेधुका" वैज०।

रूक्षपत्र ರೂಕ್ಷಪತ್ರ (पुं०) ಶಾಖೋಟವೃಕ್ಷ, ಕಾರೆಗಿಡ. रूक्षाणि पत्राण्यस्य।

रूक्षस्वर ರೂಕ್ಷಸ್ವರ (पुं०) 1. ಗರ್ದಭ, ಕತ್ತೆ. रूक्षः स्वरो यस्य। "रूक्षस्वरो धूम्रकर्णो नेमिर्भारसहः शलः" वैज०। 2. ವಾಯಸ, ಕಾಗೆ.

रूक्षित ರೂಕ್ಷಿತ (वि०) 1. ಕಠಿನವಾಗಿರುವ. 2. ಒರಟಾಗಿರುವ. रूक्षोऽस्य सञ्जातः "इतच्" (५-२-३६)। 3. ಒರಟಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. 4. ಒಣಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. रूक्ष (पारुष्ये) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)।

रूढ ರೂಢ (पुं०) 1. ಯವಧಾನ್ಯ. "यवे रूढो दीर्घशूकश्शितशूको महाबुसः" वैज०। 2. (ಪ್ರಕೃತಿ ಪ್ರತ್ಯಯಗಳ ಅರ್ಥವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸದೆ) ಸಮುದಾಯ ಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ಶಬ್ದ, ರೂಢಿ ಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ಶಬ್ದ, ಸಂಕೇತ ಶಬ್ದ, ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿರಹಿತವಾದ ಶಬ್ದ. "सस्वदे मुखसुरं प्रमदाभ्यो नाम रूढमपि च व्युदपादि" माघ० १०-२३। (वि०) 3. ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ, ನಡೆನುಡಿಗಳಿಂದ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಪಡೆದ. "तस्य दाक्षिण्यरूढेन नाम्ना मगधवंशजा" रघु० १-३१। 4. ಅವಯವಾರ್ಥ (ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿ)ದಿಂದ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ, ಪ್ರಕೃತಿ ಪ್ರತ್ಯಯಾರ್ಥಗಳಿಂದ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಹೊಂದಿದ. "क्षतात् किल त्रायत इत्युदग्रः क्षत्रस्य शब्दो भुवनेषु रूढः" रघु० २-५३। 5. ಹುಟ್ಟಿದ, ಉತ್ಪತ್ತಿಹೊಂದಿದ, ಉಂಟಾದ. रुह (बीजजन्मादौ) "क्तः" (३-४-७२)। "येन श्रियः संश्रयदोषरूढं स्वभावलोलेत्ययशः प्रमृष्टम्" रघु० ६-४१। 6. ಬೆಳೆದ, ವೃದ್ಧಿಹೊಂದಿದ.

रूढि ರೂಢಿ (स्त्री०) 1. ಉತ್ಪತ್ತಿ, ಹುಟ್ಟುವುದು. 2. ಬೆಳವಣಿಗೆ, ವೃದ್ಧಿಹೊಂದುವುದು. रुह (बीजजन्मादौ) "क्तिन्" (३-३-९४)। 3. ಪ್ರಸಿದ್ಧಿ. 4. ಶಬ್ದದ ಸಮುದಾಯ ಶಕ್ತಿ, ಅವಯವಾರ್ಥವಿಲ್ಲದೆ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥಕ್ಕಿರುವ ಸಂಕೇತ.

रूढिलक्षणा ರೂಢಿಲಕ್ಷಣಾ (स्त्री०) "निरूढिलक्षणा" ಪದದ ಅರ್ಥ.

रूप ರೂಪ (ನಂ) 1. ಸೌಂದರ್ಯ ಲಾವಣ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಆಕಾರ. रूपमस्यास्ति "अच्" (५-२-१२७)। "मानुषीषु कथं वा स्यादस्य रूपस्य संभवः" शाकु० १-२२। 2. ಆಕಾರ. "रूपमप्रतिविधानमनोज्ञं प्रेम कार्यमनपेक्ष्य विकासि" माघ० १०-३७। 3. ಸ್ವಭಾವ. 4. ಬಿಳುಪು ಹಸುರು ಕೆಂಪು ಮೊದಲಾದ ಬಣ್ಣ, ತಾರ್ಕಿಕರು ಹೇಳಿರುವ 24 ಗುಣಗಳಲ್ಲೊಂದು. ಈ ಗುಣವು ಚಕ್ಷುರಿಂದ್ರಿಯದಿಂದ ಮಾತ್ರ ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುವುದು. "चक्षुमत्रिग्राह्यो गुणो रूपम्" त० सं०। ಇದು ಶುಕ್ಲ ನೀಲ ಪೀತ ರಕ್ತ ಹರಿತ ಕಪಿಶ ಮತ್ತು ಚಿತ್ರಗಳೆಂದು ಸಪ್ತವಿಧ. 5. ಸೌಂದರ್ಯ, ಸೊಬಗು. 6. ದೃಶ್ಯಕಾವ್ಯ, ನಾಟಕ ಮೊದಲಾದ ರೂಪಕ. 7. ಶ್ಲೋಕ, ಪದ್ಯ. 8. ಪಶು. 9. ಶಬ್ದ, ಪದ, (ಸುಬನ್ತ ಅಥವಾ ತಿಙನ್ತ). 10. ಗ್ರಂಥದ ಆವೃತ್ತಿ, ಕಂಠಸ್ಥವಾಗುವಂತೆ ಗ್ರಂಥವನ್ನು ಓದುವುದು. "रूपं स्वभावे सौन्दर्ये नाणके पशुशब्दयोः। ग्रन्थावृत्तौ नाटकादावाकारश्लोकयोरपि" विश्व०। 11. ತತ್ತ್ವ, ಲಕ್ಷಣ, ನಿಜಸ್ವರೂಪ. "रूपं तत्त्वं सतत्त्वं च स्वरूपं च सलक्षणम्" वैज०। "क्षणे क्षणे यन्नवतामुपैति तदेव रूपं रमणीयतायाः" माघ० ४-१७। 12. ರಜತಲೋಹ, ಬೆಳ್ಳಿ. "दुर्वर्णं पुंसि वा रूप्यं रूपं रौप्यं यवीयसम्" कल्पद्रु०। 13. ನಾಣ್ಯ. "रूपमाकार सौन्दर्यनाणकेष्वपि दृश्यते" त्रिकाण्ड०।

रूपक ರೂಪಕ (ಪುಂ) 1. ರೂಪಾಯಿ ನಾಣ್ಯ. (ನಂ) 2. ನಾಟಕ ಮೊದಲಾದ ದೃಶ್ಯಕಾವ್ಯ. ನಟನಲ್ಲಿ ರಾಮಾದಿಗಳ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಆರೋಪಮಾಡುವುದರಿಂದ ದೃಶ್ಯಕಾವ್ಯವು ರೂಪಕವೆನಿಸುವುದು. "तद्रूपारोपात्तु रूपकम्" सा० द० ६-१। "यथा मुखादौ पद्मादेरारोपो रूपकं मतम्। तथैव नायकारोपो नटे रूपकमुच्यते"। ಈ ದೃಶ್ಯಕಾವ್ಯವು (ರೂಪಕವು) (1) नाटकम् (2) प्रकरणम् (3) भाणः (4) प्रहसनम् (5) डिमः (6) व्यायोगः (7) समवाकारः (8) वीथी (9) अङ्कः ಮತ್ತು (10) ईहामृगः ಎಂದು ಹತ್ತು ವಿಧ. सा० द० ६-३। 3. ಅರ್ಥಾಲಂಕಾರದ ಒಂದು ಭೇದ. ಉಪಮೇಯದಲ್ಲಿ ಉಪಮಾನದ ಆಹಾರ್ಯಾಭೇದ ಅಥವಾ ತಾದ್ರೂಪ್ಯ ರಂಜನವು ರೂಪಕಾಲಂಕಾರ. "विषय्यभेदताद्रूप्यरञ्जनं विषयस्य यत्। रूपकं तत्" चन्द्रा०। ರೂಪಕಾಲಂಕಾರವು ಅಭೇದ ಮತ್ತು ತಾದ್ರೂಪ್ಯಗಳೆಂದು ಎರಡು ವಿಧ ಇವೆರಡೂ ನ್ಯೂನ ಅಧಿಕ ಮತ್ತು ಅನುಭಯಭೇದಗಳಿಂದ ಆರು ವಿಧಗಳಾಗುವುವು. "त्रिधाधिक्यन्यूनत्वानुभयोक्तिभिः" चन्द्रा०। (ವಿಂ) 4. ರೂಪವುಳ್ಳ, ಶರೀರವುಳ್ಳ.

रूपण ರೂಪಣ (ನಂ) ಸಾದೃಶ್ಯದಿಂದ ಒಂದು ವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿ ಮತ್ತೊಂದು ವಸ್ತುವಿನ ಆರೋಪ. रूप (रूपक्रियायाम्) + णिच् भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

रूपतन्मात्र ರೂಪತನ್ಮಾತ್ರ (ನಂ) ಉತ್ಕಟಾವಸ್ಥೆಯನ್ನು ಹೊಂದದ ರೂಪಗುಣವುಳ್ಳ ಮತ್ತು ರಸಶೂನ್ಯವಾದ ದ್ರವ್ಯ, ಪಂಚಭೂತಗಳಿಗೂ ಉಪಾದಾನಕಾರಣವಾದ ತನ್ಮಾತ್ರಗಳಲ್ಲೊಂದು. ರೂಪತನ್ಮಾತ್ರವು ತೇಜಸ್ಸಿಗೆ ಉಪಾದಾನಕಾರಣ.

रूपधारिन् ರೂಪಧಾರಿನ್ (ಪುಂ) 1. ನಟ, ವೇಷಧರಿಸಿ ಅಭಿನಯ ಮಾಡುವವನು. रूपं धारयति—डु धाञ (धारणे) + णिच् "णिनिः" (३-१-१३४)। (ವಿಂ) 2. ಸುಂದರ, ರೂಪವಂತ.

रूपवत् ರೂಪವತ್ (ವಿಂ) 1. ಆಕಾರವುಳ್ಳ, ಮೂರ್ತಿಮತ್ತಾದ. रूपमस्यास्ति "मतुप्" (५-२-९५)। "वायोरपि विकुर्वाणात् कालकर्मस्वभावतः। उदपद्यत वै तेजो रूपवत् स्पर्शशब्दवत्" भाग० २-५-२७। 2. ಸೌಂದರ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿದ. "रूपवान् सुभगः श्रीमान् कन्दर्प इव मूर्तिमान्"। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–वती –ವತೀ.** ಸುಂದರಿ, ಚೆಲುವಾದ ಹೆಂಗಸು.

रूपाजीवा ರೂಪಾಜೀವಾ (ಸ್ತ್ರೀಂ) ಸೌಂದರ್ಯದಿಂದ ಜೀವಿಸುವ ವೇಶ್ಯೆ. रूपमाजीवो जीविका अस्याः। "वारस्त्री गणिका वेश्या रूपाजीवा" अम०।

रूपिन् ರೂಪಿನ್ (ವಿಂ) 1. ರೂಪವನ್ನು ಹೊಂದಿದ, ಮೂರ್ತಿಮತ್ತಾದ, ದೇಹವನ್ನು ಧರಿಸಿದ. रूपमस्यास्ति —"इनिः" (५-२-११५)। "रूपी कोप इव व्याघ्रः" दशकु०। 2. ಸುಂದರವಾದ ಆಕಾರವುಳ್ಳ, ಚೆಲುವಾದ ಶರೀರವುಳ್ಳ. प्रशस्तं रूपं यस्य।

रूप्य ರೂಪ್ಯ (ನಂ) 1. ಮುದ್ರಿಸಿದ ಬೆಳ್ಳಿ ಅಥವಾ ಚಿನ್ನದ ನಾಣ್ಯ, ರೂಪಾಯಿ. आहतं रूपमस्य "यप्" (५-२-१२०)। 2. ಕರಗಿಸಿದ, ಕರಗಿಸದೆ ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿರುವ ಚಿನ್ನ ಮತ್ತು ಬೆಳ್ಳಿ. 3. ಬೆಳ್ಳಿ, ರಜತಲೋಹ. 4. ಬೆಳ್ಳಿಯ ಒಡವೆ, ರಜತಲೋಹದ ಆಭರಣ. "राजते भूषणे रूप्यं रजते हेम्नि चाहते" वैज०। (ಪುಂ) 5. ಒಂದು ತದ್ಧಿತ ಪ್ರತ್ಯಯ. "हेतुमनुष्येभ्योऽन्यतरस्यां रूप्यः" पा० सू० (४-३-८१)। (ವಿಂ) 6. ಸುಂದರವಾದ, ಅಂದವಾದ. प्रशस्तं रूपं यस्य — रूप प्रशंसायां

"यप्" (५-२-१२०)। "रूप्यः स्यात् सुन्दरे त्रिषु। आहतस्वर्णरजते रजते च नपुंसकम्" मेदि०।

रूप्यक ರೂಪ್ಯಕ (पुं०) ನಾಣ್ಯ, ರೂಪಾಯಿ.

रूप्याध्यक्ष ರೂಪ್ಯಾಧ್ಯಕ್ಷ (पुं०) 1. ಕೋಶಾಧಿಕಾರಿ, ಬೊಕ್ಕಸದ ಯಜಮಾನ. 2. ಟಂಕಸಾಲೆಯ ಅಧಿಕಾರಿ, ನಾಣ್ಯವನ್ನು ಮುದ್ರಿಸುವ ಶಾಲೆಯ ಅಧಿಕಾರಿ. रूप्यस्याध्यक्षः।

रूबुक ರೂಬುಕ (पुं०) ಏರಂಡ ವೃಕ್ಷ, ಹರಳು ಗಿಡ.

रूषक ರೂಷಕ (पुं०) ಬಣ್ಣ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಬಳಿಯುವವನು, ಲೇಪನಮಾಡುವವನು. रूष (भूषायाम्) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

रूषण ರೂಷಣ (न०) 1. ಬಳಿಯುವುದು, ಲೇಪನಮಾಡುವುದು. 2. ಅಲಂಕರಿಸುವುದು. रूष (भूषायाम्) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

रूषित ರೂಷಿತ (वि०) 1. ಬಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಅಲಂಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ವ್ಯಾಪ್ತವಾದ. रूष (भूषायाम्) "क्तः" (३-२-१०२)। "परिश्रमँल्लोहितचन्दनोचितः पदातिरन्तर्गिरि रेणुरूषितः" किरा० १-३४। 4. ಬೆರಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಮಿಶ್ರವಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ.

रे ರೇ (अव्य०) ಸಂಬೋಧನಾರ್ಥಕ ಅವ್ಯಯ, ನೀಚ ಸಂಬೋಧನ. "रे रे राक्षस मा वधूं प्ररुदतीं मुञ्चेति गृध्राधिपः" चं० रा०।

रेक ರೇಕ (पुं०) 1. ಶಂಕೆ, ಸಂಶಯ, ಸಂದೇಹ. रेकृ (शङ्कायाम्) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ವಿರೇಚನ, ಭೇದಿ. रिचिर् (विरेचने) "घञ्" (३-३-१८)। 3. ನೀಚ. "रेकः शङ्काविरेकयोः। हीनेऽपि" हेम०। "रेकः शङ्कानीचविरेचने" मेदि०।

रेक्णस् ರೇಕ್ಣಸ್ (न०) ಸುವರ್ಣ, ಚಿನ್ನ. रिचिर् (विरेचने) "असुन्" (उ० ४-१९८)। नुडागमश्च।

रेखा ರೇಖಾ (स्त्री०) 1. ಗೆರೆ, ಎಳೆ. लिख (अक्षरविन्यासे) "अङ्" (३-३-१०४)। लस्य रः। "रेखामात्रमपि क्षुण्णादा मनोर्वर्त्मनः परम्" रघु० १-१७। 2. ಪಂಕ್ತಿ, ಸಾಲು. 3. ಬರವಣಿಗೆ, ಬರೆಯುವುದು. "रेखा तु श्रेणिलेखयोः" नानार्थर०। 4. ಅಲ್ಪ, ಸ್ವಲ್ಪ. 5. ಕಪಟ, ಮೋಸ, ವಂಚನೆ. 6. ಆಭೋಗ, ಪೂರ್ಣವಾಗಿರುವಿಕೆ. "रेखा स्यादल्पके छद्मन्याभोगोल्लेखयोरपि" विश्व०। 7. ಚಿತ್ರಬರೆಯುವ ಮೊದಲು ಗುರುತಿಸುವ ಆಕೃತಿ ಸೂಚಕವಾದ ರೂಪರೇಖೆ. "तथापि तस्या लावण्यं रेखया किञ्चिदन्वितम्" शाकु० ६-१४।

रेखागणित ರೇಖಾಗಣಿತ (न०) ಜ್ಯಾಮಿತಿ, ಗೆರೆಯ ಮೂಲಕ ಕ್ಷೇತ್ರಗಳ ಪ್ರಮಾಣಸಂಬಂಧವಾದ ಶಾಸ್ತ್ರ. रेखाया गणितं प्रमाणस्य रूपं यत्र।

रेचक ರೇಚಕ (पुं०) 1. ಯವಕ್ಷಾರ. रेचयति—रिच (वियोजनसंपर्चनयोः)+णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "क्षारं तु स्याद्यवक्षारे यवशूकश्च रेचकः" त्रिकाण्ड०। 2. ತಿಲಕವೃಕ್ಷ. "तिलकाह्वस्तु रेचकः" कल्पद्रु०। 3. ಚೀರುಕೊಳವಿ, ಪಿಚಕಾರಿ. 4. ಉಸಿರನ್ನು ಹೊರಗೆ ಬಿಡುವುದು, ಶ್ವಾಸಕೋಶವನ್ನು ಖಾಲಿಮಾಡುವುದು. (न०) 5. ಭೇದಿಮಾಡಿಸುವ ಔಷಧ. (वि०) 6. ಉಸಿರನ್ನು ಹೊರಗೆಬಿಡಿಸುವ. 7. ಮಲಬಂಧವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವ, ಭೇದಿಮಾಡಿಸುವ. 8. ಹೊಟ್ಟೆಯನ್ನು ಬರಿದುಮಾಡುವ.

रेचत् ರೇಚತ್ (वि०) 1. ಉಸಿರನ್ನು ಹೊರಗೆ ಬಿಡುತ್ತಿರುವ. 2. ಭೇದಿಮಾಡುತ್ತಿರುವ. 3. ಬರಿದುಮಾಡುತ್ತಿರುವ. रिचिर् (विरेचने) "शतृ" (३-२-१२४)।

रेचन ರೇಚನ (न०) 1. ಭೇದಿಯಾಗುವಿಕೆ. 2. ಉಸಿರನ್ನು ಹೊರಗೆಬಿಡುವುದು. 3. ಹೊಟ್ಟೆಯನ್ನು ಬರಿದುಮಾಡುವುದು. रिचिर् (विरेचने) "ल्युट्" (३-३-११५)।

रेचनी ರೇಚನೀ (स्त्री०) 1. ಜಾಪಾಳ. 2. ಕೆಂಪು ತಿಗಡೆ ಮರ. "रेचनी गुन्द्रा दन्ती रोचनिका त्रिवृत्" हेम०।

रेचनीय ರೇಚನೀಯ (वि०) 1. (ಉಸಿರನ್ನು) ಹೊರಗೆ ಬಿಡಬೇಕಾದ. 2. ಹೊರಗೆಬಿಡಲ್ಪಡುವ. 3. ಬರಿದುಮಾಡಬೇಕಾದ. 4. ಬರಿದುಮಾಡಲ್ಪಡುವ. रिचिर् (विरेचने) "अनीयर्" (३-१-९६)। 5. ಭೇದಿಮಾಡಿಸಬೇಕಾದ. 6. ಬರಿದುಮಾಡಿಸಬೇಕಾದ. 7. ಉಸಿರನ್ನು ಹೊರಗೆ ಬಿಡಿಸಬೇಕಾದ.

रेचयत् ರೇಚಯತ್ (वि०) 1. (ಉಸಿರನ್ನು) ಹೊರಗೆ ಬಿಡಿಸುತ್ತಿರುವ. 2. ಬರಿದುಮಾಡುತ್ತಿರುವ. 3. ಭೇದಿಮಾಡಿಸುತ್ತಿರುವ. रिच (वियोजनसंपर्चनयोः) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)।

रेचित ರೇಚಿತ (वि०) 1. ಭೇದಿಮಾಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. रिचिर् (विरेचने)+णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಖಾಲಿಮಾಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಬರಿದುಮಾಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. रिच (वियोजनसंपर्चनयोः) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "रेचितं परिजनेन महीयः केवलाभिरतदम्पति धाम" माघ०

१०-५५। (न०) 3. ಕುದುರೆಯ ನಡಗೆಯ ಒಂದು ಭೇದ. रिचिर् (विरेचने) + णिच् भावे "क्तः" (३-३-११४)। "आस्कन्दितं धोरितकं रेचितं वल्गितं प्लुतम्" अम०। 4. ಒಂದು ಹುಬ್ಬನ್ನು ಮಾತ್ರ ಗಂಟು ಹಾಕುವುದು. "रेचितं त्वेकया भ्रुवा" वैज०। 5. ಉಸಿರನ್ನು ಹೊರಗೆ ಬಿಡುವುದು. 6. ಖಾಲಿಮಾಡುವುದು, ಹೊಟ್ಟೆಯನ್ನು ಬರಿದುಮಾಡುವುದು.

रेच्य ರೇಚ್ಯ (पुं०) ಪ್ರಾಣಾಯಾಮಸಮಯದಲ್ಲಿ ಹೊರಗೆ ಬಿಡಲ್ಪಡುವ ವಾಯು.

रेणु ರೇಣು (पुंस्त्री०) 1. ಧೂಳು, ಹುಡಿಮಣ್ಣು. री (गतिरेषणयोः) "णुः" (उ० ३-३८)। "नभस्तलं बहुलतरेण रेणुना ततोऽगमत् त्रिजगदिवैकतां स्फुटम्" माघ० १७-६५। 2. ಪರಾಗ, ಹೂವಿನ ಕೇಸರದ ಧೂಳು. (पुं०) 3. ಪರ್ಪಟ, ಹಪ್ಪಳ.

रेणुका ರೇಣುಕಾ (स्त्री०) 1. ಜಮದಗ್ನಿ ಮಹರ್ಷಿಯ ಪತ್ನಿ, ಪರಶುರಾಮನ ತಾಯಿ, ಪ್ರಸೇನಜಿತ್ತೆಂಬ ದೊರೆಯ ಮಗಳು. ರೇಣುಕೆಗೆ ರುಮಣ್ವಂತ ಸುಷೇಣ ವಸು ವಿಶ್ವಾವಸು ಮತ್ತು ಪರಶುರಾಮ ಎಂಬ ಐವರು ಪುತ್ರರು. ರೇಣುಕೆಯು ಒಂದು ದಿನ ಗಂಗಾನದಿಗೆ ನೀರು ತರಲು ಹೋಗಿದ್ದಾಗ ತನ್ನ ಪತ್ನಿಯರೊಡನೆ ಜಲಕ್ರೀಡೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದ ಚಿತ್ರರಥ ಗಂಧರ್ವನನ್ನು ನೋಡಿ ಮೋಹದಿಂದ ಅಲ್ಲೇ ಕೆಲವುಕಾಲವಿದ್ದು ಕಾಲಮೀರಿ ಆಶ್ರಮಕ್ಕೆ ಹೋಗಲಾಗಿ ಪಾತಿವ್ರತ್ಯಭಂಗವಾಯಿತೆಂದು ತಿಳಿದು ಇವಳ ಕತ್ತನ್ನು ಕತ್ತರಿಸುವಂತೆ ಜಮದಗ್ನಿಯು ತನ್ನ ಹಿರಿಯ ನಾಲ್ಕು ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ಹೇಳಲು ಅವರು ಹಿಂಜರಿದರು. ಅವರನ್ನೂ ರೇಣುಕೆಯನ್ನೂ ಕೊಲ್ಲಲು ಪರಶುರಾಮನಿಗೆ ಅಜ್ಞಾಪಿಸಲಾಗಿ ಅವನು ಆ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡಿದನು. ಇದರಿಂದ ಸಂತುಷ್ಟನಾದ ತಂದೆಯಿಂದ ವರವನ್ನು ಪಡೆದು ಎಲ್ಲರನ್ನೂ ಬದುಕಿಸಿದನು. 2. ಒಂದು ಸುಗಂಧ ದ್ರವ್ಯ.

रेणुकातनय ರೇಣುಕಾತನಯ, –पुत्र –ಪುತ್ರ, –सूनु –ಸೂನು (पुं०) ರೇಣುಕಾದೇವಿಯ ಮಗ, ಪರಶುರಾಮ. रेणुकायाः तनयः पुत्रः सूनुर्वा।

रेणुरूषित ರೇಣುರೂಷಿತ (पुं०) 1. ಗರ್ದಭ, ಕತ್ತೆ. (वि०) 2. ಧೂಳಿನಿಂದ ವ್ಯಾಪ್ತವಾದ, ಧೂಳಿನಿಂದ ಬಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟ. रेणुना रूषितः। "पदातिरन्तर्गिरि रेणुरूषितः" किरा० १-३४।

रेणुवास ರೇಣುವಾಸ (पुं०) ಭ್ರಮರ, ದುಂಬಿ. "इन्दिन्दिरः पुष्पकीटः मधुद्रो मधुकेशटः। रेणुवासः" त्रिकाण्ड०।

रेणुसार ರೇಣುಸಾರ (पुं०) ಕರ್ಪೂರ. "रेणुसारस्तु कर्पूरश्चन्द्रभसम हिमाह्वयः" त्रिकाण्ड०।

रेतस् ರೇತಸ್ (न०) 1. ವೀರ್ಯ, ಶುಕ್ರಶೋಣಿತ, ದೇಹದೊಳಗಿನ ಮಜ್ಜೆಯನ್ನು ಉತ್ಪತ್ತಿಮಾಡುವ ಒಂದು ಧಾತು. रिणाति — री (गतिरेषणयोः) "असुन्" (उ० ४-२०१)। तुडागमश्च। 2. ಪಾದರಸ, ಪಾರದ. "रेतः शुक्रे पारदे च" मेदि०। 3. ಜಲ, ನೀರು. "रेतसी शुक्रमम्बु च" वैज०।

रेत ರೇತ (न०) ವೀರ್ಯ, ಶುಕ್ರಶೋಣಿತ ಇತ್ಯಾದಿ. "रेतस्" ಪದದ ಅರ್ಥ. "सर्वे सान्ता अदन्ताश्च" ಎಂಬ ನ್ಯಾಯದಿಂದ "रेत" ಎಂದು ಅದಂತವೂ ಉಂಟು.

रेतज ರೇತಜ (न०) 1. ಸಂತಾನ, ಶಿಶು. (स्त्री०) **–जा –ಜಾ.** 2. ಮಗಳು.

रेतन ರೇತನ (न०) ಶುಕ್ರಧಾತು.

रेत्र ರೇತ್ರ (न०) 1. ರೇತಸ್ಸು, ವೀರ್ಯ. 2. ಸುಧೆ, ಅಮೃತ. 3. ಸುಗಂಧಚೂರ್ಣ, ವಾಸನೆಯ ಪುಡಿ. 4. ಪಾರದ, ಪಾದರಸ. 5. ಸೂತಕ. "रेत्रं रेतसि पीयूषे पटवासे च सूतके" मेदि०।

रेप ರೇಪ (वि०) 1. ಕ್ರೂರ, ದಯೆಯಿಲ್ಲದವನು. 2. ನೀಚ, ಅಧಮ. "रेपः क्रूरे विगर्हिते" हेम०।

रेपस् ರೇಪಸ್ (वि०) 1. ಅಧಮ, ನೀಚ. 2. ಕ್ರೂರ, ದಯೆಯಿಲ್ಲದವನು. 3. ಕೃಪಣ, ಜಿಪುಣ. "रेपाः स्यादधमे क्रूरे कृपणेऽप्यभिधेयवत्" मेदि०। 4. ದುಷ್ಟ.

रेफ ರೇಫ (पुं०) 1. "र" ಎಂಬ ಅಕ್ಷರ, ರ ವರ್ಣ. र "इफः" (वा० ३-३-१०८)। (वि०) 2. ನೀಚ, ಅಧಮ. रिफचते — रिफ (हिंसायाम्) "घञ्" (३-३-१९)। "रेफो वर्णे च पुंसि स्यात् कुत्सिते पुनरन्यवत्" मेदि०।

रेफस् ರೇಫಸ್ (वि०) "रेपस्" ಪದದ ಅರ್ಥ.

रेभण ರೇಭಣ (न०) ಹಸುವಿನ ಶಬ್ದ, ಆಕಳುವಿನ ಕೂಗು. रेभृ (शब्दे) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "हम्भा रेभणं च गवां ध्वनौ" त्रिकाण्ड०।

रेरिहाण ರೇರಿಹಾಣ (पुं०) 1. ಶಿವ, ಪರಮೇಶ್ವರ. 2. ಒಬ್ಬ ಅಸುರ. "रेरिहाणस्तु पुंसि स्यात् महादेवेऽसुरेऽपि च" मेदि०।

रेवट ರೇವಟ (पुं०) 1. ಸೂಕರ, ಹಂದಿ. रेवृ (प्लवगतौ) "अटच्" बाहु०। 2. ವೇಣು. 3. ಉನ್ಮತ್ತ, ಹುಚ್ಚ. 4. ವಿಷವೈದ್ಯ.

रेवती ರೇವತೀ (स्त्री०) 1. ಬಲರಾಮನ ಪತ್ನಿ, ರೇವತ ರಾಜನ ಮಗಳು. "रेवतीवदनोच्छिष्टपरिपूतपुटे दृशौ" माघ० २-१६। 2. ರೇವತೀನಕ್ಷತ್ರ, ಇಪ್ಪತ್ತೇಳು ನಕ್ಷತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಕೊನೆಯ ನಕ್ಷತ್ರ. 3. ಆಕಳು, ಹಸು. "रेवती हलिपत्न्यां भे" त्रिकाण्ड०। 4. ದುರ್ಗಾದೇವಿ. 5. ಒಂದು ನದಿ.

रेवतीज ರೇವತೀಜ (पुं०) 1. ಷಣ್ಮುಖ, ಸ್ಕಂದ. "षष्ठीप्रियो रेवतीजः पवित्रो मातृवत्सलः" कल्पद्रु०। 2. ಶನಿಗ್ರಹ. "सौरिः क्रोडो रेवतीजः" कल्पद्रु०।

रेवतीरमण ರೇವತೀರಮಣ (पुं०) ಬಲರಾಮ.

रेवा ರೇವಾ (स्त्री०) 1. ನರ್ಮದಾನದಿ. 2. ರತಿ, ಮನ್ಮಥನ ಪತ್ನಿ. 3. ನೀಲಿಗಿಡ. "अथ रेवा स्यान्नील्यां रत्यां नदीभिदि" मेदि०।

रेषण ರೇಷಣ (न०) 1. ಹಿಂಸಿಸುವುದು, ಪೀಡಿಸುವುದು. रिष (हिंसायाम्) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಕುದುರೆಯಂತೆ ಕೆನೆಯುವುದು.

रै ರೈ (पुं०) 1. ಧನ, ಹಣ. राति सुखम् — रा (दाने) "डैः" (उ० २-६७)। 2. ಮೇಘ, ಮೋಡ. 3. ಸ್ವರ್ಣ, ಚಿನ್ನ. "रास्तु सुवर्णे जलदे धने" हेम०। राः रायौ रायः। रायं रायौ रायः। राया राभ्याम् राभिः। ಇತ್ಯಾದಿ. (पुंस्त्री०) 4. ಧ್ವನಿ, ಶಬ್ದ, ಸದ್ದು. "रास्तु द्वयोर्ध्वनौ स्वर्णे" रत्न०।

रैवत ರೈವತ (पुं०) 1. ರೈವತಕ ಪರ್ವತ, ರೇವತೀನದಿಯ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ಪರ್ವತ. रेवत्या अदूरे देशे भवः "अण्" (४-२-७०)। 2. ಶಿವ, ಪರಮೇಶ್ವರ. 3. ಕಕ್ಕೆಗಿಡ. "रैवतस्तु सुवर्णालौ शैलभेदेऽपि शङ्करे" मेदि०। 4. ಶನಿಗ್ರಹ. स्वार्थे "कः"। **रैवतकः ರೈವತಕಃ.** "रैवत" ಪದದ ಅರ್ಥ. "नीलोपलस्यूतविचित्रधातुमसौ गिरिं रैवतकं ददर्श" माघ० ४-१।

रोक ರೋಕ (पुं०) 1. ದೀಪ್ತಿ, ಪ್ರಕಾಶ. 2. ಅಂಶು, ಕಿರಣ. रुच (दीप्तौ) "घञ्" (३-३-१२१)। 3. ನಗದು ವ್ಯಾಪಾರ. (न०) 4. ನೌಕೆ, ಹಡಗು, ಜಹಜು. 5. ರಂಧ್ರ, ವಿವರ, ಬಿಲ. "रोको रश्मौ बिले न पुम्" वैज०। (वि०) 6. ಚಲಿಸುವ. "रोकं क्रयणभेदे नावि बिले चले। रोकोंऽशौ" हेम०। "रोकस्तु क्रयभिद्दीप्त्योः रोकं नावि बिले चले" मेदि०।

रोक्य ರೋಕ್ಯ (न०) ಶೋಣಿತ, ರಕ್ತ. "रुधिरं लोहितं रक्तमस्रं क्षतजमासुरम्। रोक्यं शोघ्यम्" वैज०।

रोग ರೋಗ (पुं०) ವ್ಯಾಧಿ, ಜಾಡ್ಯ. रुजति — रुजो (भङ्गे) "घञ्" (३-३-१६)। "इति नरपतिरस्त्रं यद्यदाविश्चकार प्रकुपित इव रोगः क्षिप्रकारी विकारम्" माघ० २०-७६। ವ್ಯಾಧಿಯು (1) ಆಗಂತುಕ (2) ಶಾರೀರ (3) ಮಾನಸ ಮತ್ತು (4) ಸ್ವಾಭಾವಿಕ ಎಂದು ನಾಲ್ಕು ವಿಧ.

(1) ಅಭಿಘಾತ (ಅಪಘಾತ) ದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ವ್ಯಾಧಿಯು ಆಗಂತುಕ.

(2) ಆಹಾರ ಪಾನೀಯಗಳ ದೋಷದ ಕಾರಣ ವಾತ ಪಿತ್ತ ಕಫ ಶೋಣಿತಾದಿಗಳ ವೈಷಮ್ಯದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ವ್ಯಾಧಿಯು ಶಾರೀರ.

(3) ಕೋಪ ದುಃಖ ಭಯ ಈರ್ಷ್ಯೆ ಹರ್ಷ ಮಾತ್ಸರ್ಯ ಕಾಮ ಲೋಭ ಮುಂತಾದುವು ಮಾನಸವ್ಯಾಧಿಗಳು.

(4) ಹಸಿವು ಬಾಯಾರಿಕೆ ಮುಪ್ಪು ನಿದ್ರೆ ಮೊದಲಾದುವು ಸ್ವಾಭಾವಿಕವ್ಯಾಧಿಗಳು. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಜನ್ಮಾಂತರದಿಂದಲೂ ಕೆಲವು ಕರ್ಮದಿಂದಲೂ ಕೆಲವು ಎರಡರಿಂದಲೂ ಉಂಟಾಗುವುವು.

रोगघ्न ರೋಗಘ್ನ (न०) 1. ಔಷಧ, ಮದ್ದು. रोगं हन्ति — हन (हिंसागत्योः) "टक्" (३-२-५३)। 2. ವೈದ್ಯಶಾಸ್ತ್ರ, ಚಿಕಿತ್ಸಾಶಾಸ್ತ್ರ. (वि०) 3. ರೋಗವನ್ನು ಗುಣಪಡಿಸುವ, ವ್ಯಾಧಿಯನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸುವ.

रोगभू ರೋಗಭೂ (स्त्री०) ರೋಗಕ್ಕೆ ಆಶ್ರಯವಾದ ಶರೀರ, ರೋಗವು ಹುಟ್ಟಲು ಸ್ಥಾನವಾದ ದೇಹ. रोगाणां भूः।

रोगराज ರೋಗರಾಜ (पुं०) ಕ್ಷಯರೋಗ.

रोगलक्षण ರೋಗಲಕ್ಷಣ (न०) ವ್ಯಾಧಿಯ ಗುರುತು, ರೋಗದ ಚಿಹ್ನೆ. ದೇಹದೊಳಗಿನ ಧಾತುಗಳ ವೈಷಮ್ಯದಿಂದ ರೋಗಗಳು ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುವು. ವಾತ ಪಿತ್ತ ಕಫಗಳ ಏರಿಳಿತಗಳಿಂದ ರೋಗಗಳ ಚಿಹ್ನೆಗಳು ಕಂಡುಬರುವುವು. ಅವು ಸಮವಾಗಿದ್ದರೆ ಆರೋಗ್ಯವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. "रोगस्तु दोषवैषम्यं दोषसाम्यमरोगता"।

रोगशिला ರೋಗಶಿಲಾ (स्त्री०) ಮಣಶಿಲೆಯೆಂಬ ಒಂದು ಧಾತು.

रोगहर ರೋಗಹರ (न०) 1. ಔಷಧ. रोगान् हरति — हृञ् (हरणे) "अच्" (३-२-९)। (वि०) 2. ರೋಗವನ್ನು ವಾಸಿಮಾಡುವ.

रोगहारिन् ರೋಗಹಾರಿನ್ (पुं०) 1. ವೈದ್ಯ, ಚಿಕಿತ್ಸಕ. रोगान् हरति—हृञ् (हरणे) "णिनिः" (३-२-७८)। (वि०) 2. ರೋಗವನ್ನು ವಾಸಿಮಾಡುವ.

रोगिन् ರೋಗಿನ್ (वि०) ರೋಗವುಳ್ಳವನು, ವ್ಯಾಧಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದವನು. रोगोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। "दर्शनस्पर्शनप्रश्नैः परीक्षेदथ रोगिणम्। आयुरादि दृशा स्पर्शाच्छीतादेः प्रश्नतोऽपरम्" वाग्भटः।

रोचक ರೋಚಕ (पुं०) 1. ಗೋಣೀಚೀಲ. "हस्तिकर्णस्तु रोचकः। शाणी गोणी छिद्रवस्त्रैश्चीरं कण्डलमस्त्रियाम्" हेम०। (न०) 2. ಹಸಿವು. 3. ಚಟ್ನಿ. 4. ಕದಳೀಫಲ, ಬಾಳೆಹಣ್ಣು. 5. ರಾಜೀರುಳ್ಳಿ. (वि०) 6. ಪ್ರಕಾಶಿಸುವ, ಹೊಳೆಯುವ. 7. ಸುಖಕರವಾದ, ಸಂತೋಷವುಂಟುಮಾಡುವ. 8. ಹಸಿವುಂಟುಮಾಡುವ. रुच (दीप्तौ) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

रोचन ರೋಚನ (पुं०) 1. ಕೆಂಪು ಬೂರುಗದ ಮರ, ಚೆಟ್ಟು ಬೂರುಗದ ಮರ. रोचयति—रुच (दीप्तावभिप्रीतौ च) + णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)। 2. ಜೀರ್ಣಕಾರಿಯಾದ ಔಷಧ, ಹಸಿವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಔಷಧ. 3. ಮನ್ಮಥನ ಪಂಚಬಾಣಗಳಲ್ಲೊಂದು. 4. ಇಷ್ಟವಾಗುವ, ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಒಪ್ಪುವ. (वि०) 5. ಪ್ರಕಾಶಿಸುವ, ಹೊಳೆಯುವ. 6. ಸುಂದರವಾದ, ಸೊಗಸಾದ. (स्त्री०) —ना —ನಾ 7. ಗೋರೋಚನ. "त्वं रोचनागौरशरीरयष्टिः" रघु० ६-६५। 8. ಕೆಂಪುನೈದಿಲೆ. 9. ಶ್ರೇಷ್ಠ ಹೆಂಗಸು, ಸುಂದರಿ. 10. ಈರುಳ್ಳಿ. 11. ಕಕ್ಕೆಗಿಡ. "रोचनः कूटशाल्मली। रोचना रक्तकह्लारे गोपित्ते वरयोषिति" हेम०। "रोचनः कूटशाल्मल्यां पुंसि स्याद्रोचके त्रिषु। रोचना रक्तकह्लारे गोपित्तवरयोषितोः" मेदि०।

रोचनक ರೋಚನಕ (पुं०) ನಿಂಬೆಗಿಡ. रोचनाय कायति —कै (शब्दे) "कः" (३-२-३)।

रोचना ರೋಚನಾ (स्त्री०) "रोचन" ನೋಡಿ.

रोचनी ರೋಚನೀ (स्त्री०) ಕಪಿಲೆಹಿಟ್ಟು ಎಂಬ ಓಷಧಿ.

रोचमान ರೋಚಮಾನ (पुं०) 1. ಕುದುರೆಯ ಕತ್ತಿನ ಮೇಲಿರುವ ಒಂದು ಸುಳಿ, —ರೋಮಾವರ್ತ. "श्रीवृक्षको हृदावर्तः रोचमानो गलोद्भवः" त्रिकाण्ड०। (वि०) 2. ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ, ಹೊಳೆಯುವ. रुच (दीप्तावभिप्रीतौ च) "शानच्" (३-२-१२४)। 3. ಇಷ್ಟವಾಗಿರುವ, ಸಂಮತವಾಗಿರುವ, ಒಪ್ಪುವ. "रोचमानः कुदृष्टिभ्यो रक्षोभ्यः प्रत्तवान् श्रियम्" भट्टि० ८-७३।

रोचिष्णु ರೋಚಿಷ್ಣು (वि०) ಪ್ರಕಾಶಿಸುವ, ಹೊಳೆಯುವ. रुच (दीप्तौ) "इष्णुच्" (३-२-१३६)। "रोचिष्णुकाञ्चनचयांशुपिशङ्गिताशा वंशध्वजैर्जलदसंहतिमुल्लिखन्त्यः" माघ० ५-२०।

रोचिस् ರೋಚಿಸ್ (न०) ಪ್ರಭೆ, ಕಾಂತಿ, ಪ್ರಕಾಶ. रुच (दीप्तौ) "इसिः" (उ० २-१०८)। "रथाङ्गपाणेः पटलेन रोचिषामृषितिविषः संवलिता विरेजिरे" माघ० १-२१।

रोटिका ರೋಟಿಕಾ (स्त्री०) ರೊಟ್ಟಿ, ಹಿಟ್ಟಿನಿಂದ ತಯಾರಿಸಿದ ಒಂದು ವಿಧ ಭಕ್ಷ್ಯ.

रोड ರೋಡ (पुं०) 1. ಅರೆಯುವುದು, ಪುಡಿಮಾಡುವುದು. रोड़ (अनादरे) भावे "घञ्" (३-३-१८)। (वि०) 2. ತೃಪ್ತಿಹೊಂದಿದ, ಸಮಾಧಾನ ಹೊಂದಿದ. "रोडः क्षोदे भवेत्पुंसि तृप्ते तु वाच्यलिङ्गकः" मेदि०।

रोदन ರೋದನ (न०) ಅಳುವುದು. रुदिर् (अश्रुविमोचने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "दुर्बलस्य बलं राजा बालानां रोदनं बलम्। बलं मूर्खस्य मौनित्वं चोराणामनृतं बलम्" चाणक्य०। ಮೃತರಿಗಾಗಿ ಅತ್ತರೆ ಅವರಿಗೆ ನರಕಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾಗುವುದು. "ज्ञानिनो मा रुदन्त्येव मा रोदीः पुत्र सांप्रतम्। रोदनाश्रुप्रपतनान्मृतानां नरकं ध्रुवम्" ब्रह्मवै०।

रोदनिका ರೋದನಿಕಾ (स्त्री०) ಕೀಟಕಸಂಧಿ.

रोदनी ರೋದನೀ (स्त्री०) ಕೀಟಕಸಂಧಿ.

रोदनीय ರೋದನೀಯ (वि०) 1. ಅಳಬೇಕಾದ. 2. ಅಳಲು ಅರ್ಹವಾದ. रुदिर् (अश्रुविमोचने) "अनीयर" (३-१-९६)। "तव्यः" (३-१-९६)। **रोदितव्यः ರೋದಿತವ್ಯಃ.**

रोदस् ರೋದಸ್ (न०) 1. ಸ್ವರ್ಗ. 2. ಭೂಮಿ. रुदिर् (अश्रुविमोचने) "असुन्" (उ० ४-१५०)। 3. ಸ್ವರ್ಗ ಮತ್ತು ಭೂಮಿ. स्त्रियां "ङीष्" (४-१-४१)। **रोदसी ರೋದಸೀ.** "रोदोरन्ध्रं व्यश्नुवानानि लोलैरङ्गस्यान्तर्मापितैः स्थावराणि" माघ० १८-१५। "रोदश्च रोदसीति च। दिवि भूमौ पृथक् च स्यात् सहोक्त्याप्येतयोस्तथा" मेदि०।

रोदसी ರೋದಸೀ (स्त्री०) "रोदस्" ನೋಡಿ. रोदसी इत्यव्ययमपि। "रवः श्रवणभैरवः स्थगितरोदसीकन्दरः" वेणी० २-४।

रोदस्यौ ರೋದಸ್ಯೌ (स्त्री० द्विव०) ಸ್ವರ್ಗ ಮತ್ತು ಭೂಮಿ. "भूद्यावौ रोदस्यौ रोदसी च ते" अम०।

रोद्धव्य ರೋದ್ಧವ್ಯ (वि०) 1. ತಡೆಯಲ್ಪಡುವ, ಅಡ್ಡಿಮಾಡಲ್ಪಡುವ. रुधिर् (आवरणे) "तव्यः" (३-१-९६)। 2. ಆವರಿಸಲ್ಪಡುವ, ಸುತ್ತುವರಿಯಲ್ಪಡುವ. 3. ಮುತ್ತಿಗೆಹಾಕಲ್ಪಡುವ. 4. ತಡೆಯಬೇಕಾದ. 5. ಸುತ್ತುವರಿಯಬೇಕಾದ. 6. ಮುತ್ತಿಗೆ ಹಾಕಬೇಕಾದ. "अनीयर्" (३-१-९६)। **रोधनीयः ರೋಧನೀಯಃ.**

रोद्धृ ರೋದ್ಧೃ (वि०) ತಡೆಯುವವನು, ಅಡ್ಡಿಮಾಡುವವನು.

रोध ರೋಧ (पुं०) 1. ತಡೆಯುವುದು, ಅಡ್ಡಿಪಡಿಸುವುದು. रुधिर् (आवरणे) भावे "घञ्" (३-३-१८)। "विततशीकरराशिभिरुच्छ्रितैरुपलरोधविवर्तिभिरम्बुभिः" किरा० ५-१५। 2. ಆವರಿಸುವಿಕೆ, ಸುತ್ತುವರಿಯುವಿಕೆ. "प्रीतिरोधमसहिष्ट सा पुरी स्त्रीव कान्तपरिभोगमायतम्" रघु० ११-५२। 3. ತಡೆದುನಿಲ್ಲಿಸುವುದು. 4. ನದಿಯ ತೀರ, ಹೊಳೆಯ ದಡ. 5. ಶರ, ಬಾಣ. "चित्रपुङ्खो वीरशङ्कुः शरो रोध इषुर्न षण्" वैज०।

रोधन ರೋಧನ (न०) 1. ಅಡ್ಡಿಪಡಿಸುವುದು. ತಡೆಯುವುದು, रुधिर् (आवरणे) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ತಡೆದುನಿಲ್ಲಿಸುವುದು. 3. ಸುತ್ತುವರಿಯುವುದು. (वि०) 4. ಅಡ್ಡಿಪಡಿಸುವವನು. 5. ತಡೆದುನಿಲ್ಲಿಸುವವನು. 6. ಮುತ್ತಿಗೆಹಾಕುವವನು. रुधिर् कर्तं० "ल्युः" (३-१-१३४)। (पुं०) 7. ಬುಧಗ್ರಹ. "स्यात् पञ्चार्चिः श्रविष्ठाजश्यामाङ्गकाङ्गरोधनाः" त्रिकाण्ड०।

रोधनीय ರೋಧನೀಯ (वि०) "रोद्धव्य" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿರಿ.

रोधस् ರೋಧಸ್ (न०) ನದಿಯ ತೀರ, ಹೊಳೆಯ ದಡ. रुधिर् (आवरणे) "असुन्" (उ० ४-१८९)। "उच्छृङ्गितान्यवृषभाः सरितां नदन्तो रोधांसि धीरमपचस्करिरे महोक्षाः" माघ० ५-६३।

रोधिन् ರೋಧಿನ್ (वि०) ತಡೆದು ನಿಲ್ಲಿಸುವವನು.

रोधोवक्रा ರೋಧೋವಕ್ರಾ (स्त्री०) ನದಿ, ಹೊಳೆ. रोधसा वक्रा। "नदी निर्झरिणी रोधोवक्रा सागरगामिनी" त्रिकाण्ड०।

रोध्र ರೋಧ್ರ (पुं०) 1. ಲೋಧ್ರವೃಕ್ಷ. (न०) 2. ಅಪರಾಧ, ತಪ್ಪು. 3. ಪಾಪ. रुध्यतेऽनेन — रुधिर् (आवरण) "रन्" बाहु०।

रोप ರೋಪ (पुं०) 1. ಶರ, ಬಾಣ, ಅಂಬು. रोप्यते — रूप (विमोहने) + णिच् "घञ्" (३-३-१९)। "एकौघैः समकालमभ्रमुदयी रोपैस्तदाऽऽतस्तरे" माघ० १९-१२०। 2. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಏರಿಸುವುದು, ಹತ್ತಿಸುವುದು. 3. ಬೀಜ ಬಿತ್ತುವುದು, ಬೀಜ ನೆಡುವುದು. रुह (बीजजन्मादौ) + णिच् "घञ्" (३-३-१८)। (न०) 4. ರಂಧ್ರ, ಬಿಲ. "रोपौ रोपणेषू रोपं रन्ध्रे" हेम०।

रोपण ರೋಪಣ (न०) 1. ಏರಿಸುವುದು, ಹತ್ತಿಸುವುದು. रुह (बीजजन्मादौ) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। हस्य पः (७-३-४३)। 2. ನೆಡುವುದು, ಗಿಡಗಳನ್ನು ನೆಟ್ಟು ಬೆಳಸುವುದು. 3. ಬತ್ತಿಸುವುದು, ಔಷಧಾದಿಗಳಿಂದ ವ್ರಣವನ್ನು ಒಣಗಿಸುವುದು, ಗಾಯವನ್ನು ವಾಸಿಮಾಡುವುದು. 4. ಅನ್ಯಥಾಜ್ಞಾನ, ಒಂದು ವಸ್ತುವನ್ನು ಮತ್ತೊಂದು ವಸ್ತುವನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿಯುವುದು. (वि०) 5. ಏರಿಸುವವನು, ಹತ್ತಿಸುವವನು. 6. ಬಿತ್ತುವವನು, ಬಿತ್ತಿ ಬೆಳಸುವವನು. 7. ವ್ರಣವನ್ನು ಒಣಗಿಸುವವನು. 8. ಒಂದು ವಸ್ತುವನ್ನು ಅನ್ಯಥಾ ತಿಳಿಯುವವನು.

रोपित ರೋಪಿತ (वि०) 1. ನೆಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಬಿತ್ತಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಏರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಹತ್ತಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಬೆಳಸಲ್ಪಟ್ಟ. रुह (बीजजन्मादौ) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। हस्य पः (७-३-४३)।

रोमक ರೋಮಕ (न०) ಪಾಂಸುಲವಣ.

रोमकर्ण ರೋಮಕರ್ಣ (पुं०) ಶಶ, ಮೊಲ. रोमाणि कर्णेऽस्य। "शशस्तु रोमकर्णः स्यान्मृदुरोमा च शूलिकः" वैज०।

रोमकूप ರೋಮಕೂಪ (पुं०) (ಮೈಯಲ್ಲಿ) ಕೂದಲು ಹುಟ್ಟುವ ಗುಳಿ. रोम्णां कूप इव।

रोमगुत्स ರೋಮಗುತ್ಸ (पुन०) ಚಾಮರ. रोम्णां गुत्सः स्तबकः। "चामरं रोमगुत्सं च केसरं चावचूलकम्" त्रिकाण्ड०।

रोमगुच्छक ರೋಮಗುಚ್ಛಕ (पुं०) ಚಾಮರ.

रोमन् ರೋಮನ್ (न०) ಮೈಗೂದಲು, ಮೈಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವ ತುಂಡು ಕೂದಲು. रु (शब्दे) "मनिन्" (उ० ४-१५०)। निपा०। "भ्रूयुगेन सपदि प्रतिपेदे रोमभिश्च सममेव विभेदः" माघ० १०-६३।

रोमन्थ ರೋಮಂಥ (पुं०) ಮೆಲಕುಹಾಕುವುದು, ತಿಂದ ಆಹಾರವನ್ನು ಪುನಃ ಬಾಯಿಗೆ ಬರಮಾಡಿಕೊಂಡು

ಅಗಿಯುವುದು. रोगं मथ्नाति — मन्थ (विलोडने) "अण्" (३-२-१)। पृषो०। "छायाबद्धकदम्बकं मृगकुलं रोमन्थमभ्यस्यतु" शाकु० २-६।

रोमभूमि ರೋಮಭೂಮಿ (स्त्री०) ಕೂದಲು ಹುಟ್ಟುವ ಸ್ಥಳ, ಚರ್ಮ. रोम्णां भूमिरिव।

रोमरन्ध्र ರೋಮರಂಧ್ರ (न०) ರೋಮಕೂಪ, ಕೂದಲು ಹುಟ್ಟುವ ಗುಳಿ. रोम्णां रन्ध्रम्।

रोमराजि ರೋಮರಾಜಿ, –लता –ಲತಾ (स्त्री०) ರೋಮಪಂಕ್ತಿ, ಕೂದಲಿನ ಸಾಲು. रोम्णां राजिः लतेव वा। "मदनरसमहौघपूर्णनाभीह्लदपरिवाहितरोमराजयस्ताः" माघ० ७-२३।

रोमवत् ರೋಮವತ್ (वि०) ರೋಮಯುಕ್ತವಾದ. ಕೂದಲಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ. रोमाणि सन्त्यस्य "मतुप्" (५-२-९४)।

रोमविकार ರೋಮವಿಕಾರ (पुं०) ರೋಮಾಂಚ. रोम्णां विकारः।

रोमविभेद ರೋಮವಿಭೇದ (पुं०) ರೋಮಾಂಚ, ಮೈ ಮುಳ್ಳು, ನಿಲುಗೂದಲು. रोम्णां विभेदः। "मानिनीमभिमुखाहितचित्तां शंसति स्म घनरोमविभेदः" किरा० ९-४६।

रोमश ರೋಮಶ (पुं०) 1. ಮೇಷ, ಟಗರು. रोमाणि सन्त्यस्य "शः" (५-२-१००)। "एडकोऽप्युरणो मीढ उरभ्रो रोमशोऽप्यविः" वैज०। स्त्रियां "ङीष्" (४-१-६३)। **–शी –ಶೀ.** 2. ನಿಂಬವೃಕ್ಷ, ಬೇವಿನ ಮರ. "निम्बे पार्वतकैडर्यद्वेषिच्छर्दनमाथिकाः। रोमशः पिचुमन्दश्च" वैज०। 3. ವರಾಹ, ಹಂದಿ. **–शी –ಶೀ.** ಹೆಣ್ಣು ಹಂದಿ. (वि०) 4. ಮೈಯಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚು ಕೂದಲುಳ್ಳವನು, ಹೆಚ್ಚು ಕೂದಲುಳ್ಳ ಪ್ರಾಣಿ. स्त्रियां "ङीप्"। **–शी –ಶೀ.**

रोमहर्ष ರೋಮಹರ್ಷ (पुं०) ರೋಮಾಂಚ, ಮೈ ಮುಳ್ಳು, ನಿಲುಗೂದಲು. रोम्णां हर्ष इव। "वेपथुश्च शरीरे मे रोमहर्षश्च जायते" गीता १-२९।

रोमहर्षण ರೋಮಹರ್ಷಣ (पुं०) 1. ತಾರೆಗಿಡ. रोमाणि हर्षयति—हृष (तुष्टौ) + णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)। (न०) 2. ರೋಮಾಂಚ, ನಿಲುಗೂದಲು. रोम्णां हर्षणम्। "स्याद्रोमहर्षणाख्या तु रोमोद्गमे विभीतके" हेम०। (वि०) 3. ರೋಮಾಂಚವುಂಟುಮಾಡುವ. "संवादमिममश्रौषमद्भुतं रोमहर्षणम्" गीता १८-७४।

रोमाञ्च ರೋಮಾಂಚ (पुं०) ಮೈ ಮುಳ್ಳುಬರುವುದು, ನಿಲುಗೂದಲು. रोम्णामञ्चनम्—अञ्चु (गतिपूजनयोः) "घञ्" (३-३-१८)। ಇದು ಎಂಟು ವಿಧ ಸಾತ್ತ್ವಿಕ ಭಾವಗಳಲ್ಲೊಂದು. "स्तम्भः स्वेदोऽथ रोमाञ्चः स्वरभङ्गोऽथ वेपथुः। वैवर्ण्यमश्रुप्रलयः इत्यष्टौ सात्त्विकाः स्मृताः" सा० द० ३-१३६। ಸಂತೋಷ ಆಶ್ಚರ್ಯ ಭಯ ಮೊದಲಾದ ಕಾರಣಗಳಿಂದ ರೋಮಾಂಚವುಂಟಾಗುವುದು. "हर्षाद्भुतभयादिभ्यो रोमाञ्चो रोमविक्रिया" सा० द० ३-१३७।

रोमाञ्चित ರೋಮಾಂಚಿತ (वि०) ರೋಮಾಂಚವುಂಟಾಗಿರುವ, ನಿಲುಗೂದಲುಂಟಾಗಿರುವ. रोमाञ्चः सञ्जातोऽस्य "इतच्" (५-२-३६)। "रोमाञ्चिताङ्गीमनु तत्कटाक्षै र्भ्रान्तैन कान्तेन रतेर्निदिष्टः" नैष० ६-२३।

रोमालि ರೋಮಾಲಿ, –आवलि –ಆವಲಿ (स्त्री०) ರೋಮಪಂಕ್ತಿ, ಹೊಕ್ಕಳಿನ ಮೇಲಿನ ಕೂದಲಿನ ಸಾಲು. रोम्णामालिः आवलिर्वा—वा "ङीष्" (ग० ४-१-४५)। **आवली ಆವಲೀ.** "लोभयति तव तनूदरि जघनतलादुपरि रोमाली"। "रोमावलीरज्जुमुरोजकुम्भौ" नैष० ७-८४।

रोमोद्गम ರೋಮೋದ್ಗಮ, –उद्भेद –ಉದ್ಭೇದ (पुं०) ರೋಮಾಂಚ. रोम्णामुद्गमः उद्भेदो वा। "रोमोद्गमः प्रादुरभूदुमायाः स्विन्नाङ्गुलिः पुंगवकेतुरासीत्" कुमा० ७-७७।

रोलम्ब ರೋಲಂಬ (पुं०) ಭ್ರಮರ, ದುಂಬಿ. रौति—रु (शब्दे) "विच्"। रोः कूजन् सन् लम्बते — लबि (अवस्रंसने) "अच्" (३-१-१३४)। "भ्रमरश्चञ्चरीकः स्याद्रोलम्बो मधुसूदनः" त्रिकाण्ड०।

रोष ರೋಷ (पुं०) ಕ್ರೋಧ, ಕೋಪ, ಸಿಟ್ಟು. रुष (हिंसायाम्) "घञ्" (३-३-१८)। "आर्द्रतां हृदयमाप च रोषो लोलति स्म वचनेषु वधूनाम्" माघ० १०-३६।

रोषण ರೋಷಣ (पुं०) 1. ಒರೆಗಲ್ಲು, ಚಿನ್ನ ಬೆಳ್ಳಿಗಳನ್ನು ಉಜ್ಜಿ ಬಣ್ಣ ನೋಡುವ ಕಲ್ಲು. 2. ಪಾದರಸ. 3. ಊಷರ ಭೂಮಿ, ಕರಳು ಭೂಮಿ. (न०) 4. ಕೋಪವನ್ನುಂಟು ಮಾಡುವುದು. रुष (हिंसायाम्) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। (वि०) 5. ಕೋಪವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಸ್ವಭಾವದವನು. रुष "युच्" (३-२-१५१)। 6. ಕೋಪವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ. रुष कर्त० "ल्युः" (३-१-१३४)।

रोषणीय ರೋಷಣೀಯು (वि०) 1. ಕೋಪವುಂಟು ಮಾಡಲ್ಪಡುವ. 2. ಕೋಪವುಂಟುಮಾಡಬೇಕಾದ. रुष (हिंसायाम्) "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्य:" (३-१-९६)। **रोषितव्य: ರೋಷಿತವ್ಯಃ.** इडभावे **रोष्टव्य: ರೋಷ್ಟವ್ಯಃ.**

रोषित ರೋಷಿತ (वि०) ಕೋಪವುಂಟುಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. रुष (हिंसायाम्) + णिच् "क्त:" (३-२-१०२)।

रोह ರೋಹ (पुं०) 1. ಅಂಕುರ, ಮೊಳಕೆ. रुह (बीजजन्मादौ) "अच्" (३-१-१३४)। "अग्नि: स्तोको वर्धतेऽप्याज्यसिक्तो बीजं चैकं रोहसाहस्रमेति। आयव्ययौ विपुलौ सन्निशाम्य तस्मादल्पं नावमन्येत वित्तम्" भा० शान्ति १२०-३८। 2. ಬೆಳೆಯುವುದು, ಅಭಿವೃದ್ಧಿ ಹೊಂದುವುದು. 3. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಏರುವುದು, ಹತ್ತುವುದು. रुह भावे "घञ्" (३-३-१८)। (वि०) 4. ಬೆಳೆಯುವ, ವೃದ್ಧಿಹೊಂದುವ. 5. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಏರುವ, ಹತ್ತುವ.

रोहण ರೋಹಣ (पुं०) 1. ಒಂದು ಪರ್ವತ. रोहत्यस्मिन् — रुह (बीजजन्मादौ) "ल्युट्" (३-३-११७)। (न०) 2. ಹತ್ತುವುದು. 3. ಬೆಳೆಯುವುದು, ವೃದ್ಧಿ ಹೊಂದುವುದು. रुह भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। (वि०) 4. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹತ್ತುವ. 5. ಬೆಳೆಯುವ, ವೃದ್ಧಿ ಹೊಂದುವ.

रोहन्त ರೋಹಂತ (पुं०) 1. ವೃಕ್ಷ, ಮರ. (स्त्री०) **–न्ती –ನ್ತೀ.** 2. ಲತೆ, ಬಳ್ಳಿ.

रोहि ರೋಹಿ (पुं०) 1. ಧಾರ್ಮಿಕ ಮನುಷ್ಯ. 2. ವೃಕ್ಷ, ಮರ. 3. ಬೀಜ. 4. ಜಿಂಕೆ, ಹರಿಣ, ಹುಲ್ಲೆ. रुह (बीजजन्मादौ) "इन्" (उ० ४-११८)।

रोहिण ರೋಹಿಣ (पुं०) 1. ವಟವೃಕ್ಷ, ಆಲದಮರ. 2. ಮುಳ್ಳು ಮುತ್ತುಗದ ಮರ. 3. ಶಾಲ್ಮಲಿದ್ವೀಪದ ಒಂದು ಪರ್ವತ.

रोहिणी ರೋಹಿಣೀ (स्त्री०) 1. ರೋಹಿಣೀದೇವಿ, ವಸುದೇವನ ಪತ್ನಿ, ಬಲರಾಮನ ತಾಯಿ. 2. ಆಕಳು, ಕೆಂಪು ಹಸು. रोहित "ङीप्" नकारादेशश्च (४-१-३९)। "वर्धिष्णुधाराध्वनि रोहिणी: पयश्चिरं निदध्यौ दुहत: स गोदुह:" माघ० १२-४०। 3. ರೋಹಿಣೀ ನಕ್ಷತ್ರ. 27 ನಕ್ಷತ್ರಗಳಲ್ಲಿ 4ನೆಯದು. 4. ಮಿಂಚು. 5. ಕಟುಕ ರೋಹಿಣಿ. 6. ಒಂಬತ್ತು ವರ್ಷ ವಯಸ್ಸಿನ ಕನ್ಯೆ. "अष्टवर्षा भवेत्कन्या नववर्षा च रोहिणी"। 7. ಒಂದು ವಿಧ ಕಂಠರೋಗ. 8. ಬಿಳಿ ಕಗ್ಗಲಿ ಮರ. "रोहिणी कण्ठरुग्भिदि। तटित्कटम्भरासोमवल्केषु लोहितागवो:" मेदि०। 9. ಅಳಲೆ ಗಿಡ. 10. ಆಕಳು, ಹಸು. 11. ಪಾರ್ವತಿ. "रोहिणी रोहिता पथ्या कन्योमाकटुरोहिणी। गौस्तारा कण्ठरोगश्च" नानार्थर०।

रोहिणीश ರೋಹಿಣೀಶ, –पति –ಪತಿ (पुं०) 1. ರೋಹಿಣೀದೇವಿಯ ಪತಿಯಾದ ವಸುದೇವ. रोहिण्या: ईश: पतिर्वा। 2. ಚಂದ್ರ.

रोहिणीजानि ರೋಹಿಣೀಜಾನಿ (पुं०) 1. ವಸುದೇವ. 2. ಚಂದ್ರ. रोहिणी जाया यस्य — जायाया निङादेश: (५-४-१३४)।

रोहिणीतनय ರೋಹಿಣೀತನಯು, –सुत –ಸುತ, –सूनु –ಸೂನು (पुं०) 1. ಬಲರಾಮ. 2. ಬುಧಗ್ರಹ.

रोहिण्यष्टमी ರೋಹಿಣ್ಯಷ್ಟಮೀ (स्त्री०) ರೋಹಿಣೀ ನಕ್ಷತ್ರದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಭಾದ್ರಪದ ಕೃಷ್ಣಾಷ್ಟಮಿ, ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ ಜನ್ಮಾಷ್ಟಮಿ.

रोहित् ರೋಹಿತ್ (पुं०) 1. ಸೂರ್ಯ. रोहति — रुह (बीजजन्मादौ) "इति:" (उ० १-९७)। 2. ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಮತ್ಸ್ಯ, –ಮೀನು. (स्त्री०) 3. ಹೆಣ್ಣು ಜಿಂಕೆ. 4. ಒಂದು ಲತೆ. (वि०) 5. ಸುಂದರವಾದ, ಮನೋಹರವಾದ. "रोहिन्मृग्यां लताभेदे स्त्री नार्के ललितं त्रिषु" मेदि०।

रोहित ರೋಹಿತ (पुं०) 1. ಕೆಂಪುಬಣ್ಣ. रोहति — रुह (बीजजन्मादौ) "इतन्" (उ० ३-९४)। "लोहितो रोहितो रक्त:" अम०। 2. ಜಿಂಕೆ, ಚಿಗರಿ, ಹುಲ್ಲೆ. "गोकर्णपृषतैणर्श्यरोहिता:" अम०। 3. ರಕ್ತಮತ್ಸ್ಯ, ಕೆಂಪು ಮೀನು. ಈ ಮೀನಿನ ಹೊಟ್ಟೆ ಮುಖ ಕಣ್ಣು ಮತ್ತು ರೆಕ್ಕೆಗಳು ಕೆಂಪಗೂ ಮತ್ತು ರೆಕ್ಕೆಗಳು ತೆಳುವಾಗಿಯೂ ಇರುವವು. "रक्तोदरो रक्तमुखो रक्ताक्षो रक्तपक्षति:। रक्तपक्षो झषश्रेष्ठो रोहित: कथितो बुधै:" भावप्र०। 4. ಹರಿಶ್ಚಂದ್ರ ಮಹಾರಾಜನ ಮಗ. 5. ಮುಳ್ಳುಮುತ್ತುಗದ ಮರ. "रोहिते रौहिषो रीही रक्तो रौहितकोऽपि च" वैज०। 6. ಜಂಬುಕ, ನರಿ. (न०) 7. ರಕ್ತ, ನೆತ್ತರು. 8. ನೆಟ್ಟಗಿರುವ ಇಂದ್ರಧನುಸ್ಸು. "रोहितमृजुशक्रास्त्रे रक्ते ना मृगमीनयो:" त्रिकाण्ड०। 9. ಕುಂಕುಮಕೇಸರಿ. "रोहितं कुंकुमे रक्ते ऋजुशक्रशरासने। पुंसि स्यान्मीनमृगयोर्भेदे रोहितकद्रुमे" मेदि०।

रोहितक ರೋಹಿತಕ (ಪುಂ) ಮುಳ್ಳುಮುತ್ತುಗದ ಮರ. रोहित "कन्" (५-३-७५)।

रोहिताश्व ರೋಹಿತಾಶ್ವ (ಪುಂ) 1. ಹರಿಶ್ಚಂದ್ರ ಮಹಾರಾಜನ ಮಗ. 2. ಅಗ್ನಿ, ಬೆಂಕಿ. "रोहिताश्वश्चित्रभानौ हरिश्चन्द्रनृपात्मजे" मेदि०।

रोहिन् ರೋಹಿನ್ (ಪುಂ) 1. ರೋಹಿತಕವೃಕ್ಷ, ಮುಳ್ಳುಮುತ್ತುಗದ ಮರ. 2. ವಟವೃಕ್ಷ, ಆಲದ ಮರ. 3. ಅಶ್ವತ್ಥವೃಕ್ಷ, ಅರಳಿ ಮರ. "रोही रोहितकेऽश्वत्थे वटे" हेम०। (ವಿ०) 4. ಹತ್ತುವ, ಏರುವ. 5. ಬೆಳೆಯುವ, ವೃದ್ಧಿಹೊಂದುವ.

रोहिष ರೋಹಿಷ (ಪುಂ) 1. ಜಿಂಕೆ, ಹುಲ್ಲೆ. 2, ಕಾಚಿಹುಲ್ಲು, ಗಣಿಕೆಹುಲ್ಲು. 3. ಮತ್ಸ್ಯ, ಮೀನು. "अथ रोहिषः। मृगकत्तृणमत्स्येषु" हेम०।

रौक्म ರೌಕ್ಮ (ವಿ०) 1. ಸುವರ್ಣ ಸಂಬಂಧವಾದ. रुक्मस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)। 2. ಸುವರ್ಣದಿಂದ ತಯಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಸುವರ್ಣದ ವಿಕಾರ. रुक्मस्य विकारः "अञ्" (४-३-१५४)। "रौक्मा रेजुः स्थासका मूर्तिभाजः" माघ० १८-५।

रौक्मिणेय ರೌಕ್ಮಿಣೇಯ (ಪುಂ) ರುಕ್ಮಿಣಿಯ ಪುತ್ರ ಪ್ರದ್ಯುಮ್ನ. रुक्मिण्याः अपत्यं पुमान् "ढक्" (४-१-१२०)।

रौक्ष्य ರೌಕ್ಷ್ಯ (ನ०) 1. ಪಾರುಷ್ಯ, ಕಾಠಿನ್ಯ, ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿರುವಿಕೆ. रूक्षस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। 2. ಒರಟಾಗಿರುವಿಕೆ, ನಯವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. 3. ದಯೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ಕ್ರೂರತನ. "तस्मादुपच्छन्दयति प्रयोज्यं मयि त्वया न प्रतिषेधरौक्ष्यम्" रघु० ५-५८।

रौद्र ರೌದ್ರ (ಪುಂ) 1. ಶೃಂಗಾರ ಮೊದಲಾದ ಅಷ್ಟ (ನವ?) ರಸಗಳಲ್ಲೊಂದು. ರೌದ್ರರಸಕ್ಕೆ ಕ್ರೋಧವು ಸ್ಥಾಯಿಭಾವ. ರಕ್ತವರ್ಣ. ರುದ್ರಾಧಿದೇವತಾಕವಾದುದು ರೌದ್ರರಸ. ಶತ್ರುವು ಆಲಂಬನ ವಿಭಾವ. ಶತ್ರುವಿನ ಕ್ರೂರವಾದ ವ್ಯಾಪಾರವು ಉದ್ದೀಪನ ವಿಭಾವ. ಭ್ರೂಭಂಗ ಭುಜಾಸ್ಫಾಲನ ಆತ್ಮಪ್ರಶಂಸೆ ರೋಮಾಂಚ ಸ್ವೇದ ಮುಂತಾದುವು ಅನುಭಾವಗಳು. ಮೋಹ ಅಮರ್ಷ ಕ್ರೂರದೃಷ್ಟಿ ಮುಂತಾದುವು ವ್ಯಭಿಚಾರಿ ಭಾವಗಳು. रुद्रस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)। "रौद्रः क्रोधस्थायिभावो रक्तो रुद्राधिदैवतः। आलम्बनमरिस्तत्र तच्चेष्टोद्दीपनं मतम्। भ्रूविभङ्गौष्ठनिर्दंशबाहुस्फोटनतर्जनाः। आत्मावदानकथनमायुधोत्क्षेपणानि च। उग्रतावेगरोमाञ्चस्वेदवेपथवो मदः। अनुभावास्तथाक्षेपक्रूरसन्दर्शनादयः। मोहामर्षादयस्तत्र भावाःस्युर्व्यभिचारिणः" सा० द० ३-२२७-३१। (ನ०) 2. ಆತಪ, ಬಿಸಿಲು. "अथातपो रौद्रमिद्धम्" वैज०। 3. ಕ್ರೌರ್ಯ. 4. ಭಯಂಕರವಾಗಿರುವಿಕೆ. (ವಿ०) 5. ಉಗ್ರವಾದ, ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ, ಬಿರುಸಾದ. 6. ಭಯಂಕರವಾದ. 7. ತೀವ್ರವಾದ. 8. ರುದ್ರಸಂಬಂಧವಾದ. (स्त्री०) **–द्री –ದ್ರೀ.** ಪಾರ್ವತಿ, ಗೌರಿ. "रौद्रो भीष्मे रसे तीव्रे रौद्री गौर्याम्" हेम०।

रौप्य ರೌಪ್ಯ (ನ०) ರಜತ, ಬೆಳ್ಳಿ. रूप्यम् स्वार्थे "अण्" (५-४-३८)।

रौरव ರೌರವ (ಪುಂ) 1. ಒಂದು ನರಕ, ತಾಮಿಸ್ರ ಮೊದಲಾದ ಇಪ್ಪತ್ತೆಂಟು ನರಕಗಳಲ್ಲೊಂದು. [ವಿವರಕ್ಕೆ "नरक" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ]. (ವಿ०) 2. ಭಯಂಕರವಾದ. "रौरवो भीषणे नरकान्तरे" हेम०। 3. ಜಿಂಕೆಯ ಸಂಬಂಧವಾದ. रुरोः मृगस्य इदम् "अण्" (४-३-१२०)।

रौहिण ರೌಹಿಣ (ಪುಂ) 1. ಚಂದನವೃಕ್ಷ, ಗಂಧದ ಮರ. 2. ಅಶ್ವತ್ಥವೃಕ್ಷ, ಅರಳಿ ಮರ.

रौहिणेय ರೌಹಿಣೇಯ (ಪುಂ) 1. ಬಲರಾಮ, ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಅಣ್ಣ. रोहिण्याः अपत्यं पुमान् "ढक्" (४-१-१२०)। "यां रेवतीजानिरियेष हातुं न रौहिणेयो न च रोहिणीशः" माघ० ३-६०। 2. ಬುಧಗ್ರಹ. 3. ವತ್ಸ, ಕರು. "वत्से बले बुधे रौहिणेयः" त्रिकाण्ड०। (ನ०) 4. ಮರಕತಮಣಿ.

रौहिष ರೌಹಿಷ (ಪುಂ) 1. ಜಿಂಕೆ, ಚಿಗರಿ, ಹುಲ್ಲೆ. रौहिषं कत्तृणमत्ति—"अण्" (४-२-९१)। (ನ०) 2. ಕಾಚಿಹುಲ್ಲು, ಕೆಂಪು ಗಣಿಕೆಹುಲ್ಲು. (स्त्री०) **–षी –ಷೀ.** 3. ಹೆಣ್ಣು ಜಿಂಕೆ. 4. ಲತೆ, ಬಳ್ಳಿ. 5. ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಗರಿಕೆ ಹುಲ್ಲು.

इति "रेफा" दिपदार्थनिरूपणम्।

ಲ

ಲ ಲ ಇದು ಅವರ್ಗೀಯವ್ಯಂಜನಗಳಲ್ಲಿ ಮೂರನೆಯ ವರ್ಣ. ಇದು ದನ್ತಮೂಲದಲ್ಲಿ ಬಾಹ್ಯ ಪ್ರಯತ್ನದಿಂದ ಹುಟ್ಟುವ ಅಂತಃಸ್ಥ ಅಲ್ಪಪ್ರಾಣ ವರ್ಣ. "लृतुलसानां दन्ताः"। "प्रथमतृतीययमौ यरलवाश्च अल्पप्राणाः"। "यरलवा अन्तःस्थाः" सि० कौ०।

ಲ ಲ (ಪುಂ) 1. ಇಂದ್ರ. 2. ದೀಪ್ತಿ, ಪ್ರಕಾಶ. 3. ಭೂಮಿ. 4. ದಾನ, ಕೊಡುಗೆ. 5. ವಾಯು, ಗಾಳಿ. 6. ಶ್ಲೇಷ. 7. ಲವಣ, ಉಪ್ಪು. 8. ಪ್ರಳಯ. 9. ಭಯ. 10. ಆಶ್ರಯ, ಅಭಿಪ್ರಾಯ. 11. ಸಾಧನ. 12. ಮನಸ್ಸು. 13. ವರುಣ. 14. ಸಮಾಧಾನಪಡಿಸುವುದು. 15. ಆಹ್ಲಾದನ, ಸಂತೋಷಪಡಿಸುವುದು. "लो दीप्तौ द्यां लश्च भूमौ भये चाह्लादनेऽपि च। लो वाते लवणे च स्याल्लो दाने च प्रकीर्तितः। लःश्लेषे चाशये चैव प्रलये साधनेऽपि लः। मानसे वरुणे चैव लकारः सान्त्वनेऽपि च" एका०। 16. (ಛಂದಃಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ) ಲಘು ವರ್ಣ. 17. (ವ್ಯಾಕರಣ ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ) ಲಕಾರ. लट् लिट् लुट् लृट् लोट् लङ् आशीर्लिङ् विधिलिङ् लुङ् लृङ् ಇವು ಲಕಾರಗಳು. "लः कर्मणि च भावे चाकर्मकेभ्यः" पा० सू० ३-४-६९। 18. ಚಂದ್ರ.

लकुच ಲಕುಚ (ಪುಂ) 1. ಗಜನಿಂಬೆ ಗಿಡ. लक्यते—लक (आस्वादने) "उचः" बाहु०। (ನಂ) 2. ಗಜನಿಂಬೆ ಹಣ್ಣು.

लक्तक ಲಕ್ತಕ (ಪುಂ) ಯಾವಕ, ಅರಗು, ಲಾಕ್ಷೆ. रक्तेन रक्तवर्णेन कायति—कै (शब्दे) "कः" (३-२-३)।

लक्ष ಲಕ್ಷ (ಸ್ತ್ರೀಂ) 1. ಒಂದು ನೂರು ಸಾವಿರ, ಒಂದು ಲಕ್ಷ, ಒಂದು ಸಾವಿರ ನೂರು. लक्षयति—लक्ष (दर्शनाङ्कनयोः) + णिच् "अच्" (३-१-१३४)। "लक्षैः क्वणत्काञ्चनकिङ्किणीकुलैरमज्जि धूलीजलधौ नभोगते" कुमा० १४-४६। (ನಂ) 2. ಲಕ್ಷ್ಯ, ಗುರಿ. लक्ष्यते—लक्ष (आलोचने) "घञ्" (३-३-१९)। 3. ಚಿಹ್ನೆ, ಗುರುತು. 4. ವ್ಯಾಜ, ನೆಪ. "लक्षं छद्मनि विख्यातं लक्षं संख्याशरव्ययोः" विश्व०। "संख्यायां तु न ना लक्षं क्लीबं व्याजशरव्ययोः" त्रिकाण्ड०। 2. ಒಂದು ನೂರು ಸಾವಿರ, ಒಂದು ಲಕ್ಷ. (ವಿಂ) 3. ತೋರಿಸುವ, ಸೂಚಿಸುವ.

लक्षक ಲಕ್ಷಕ (ಪುಂ) 1. ಲಕ್ಷಣಾವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಅರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಶಬ್ದ. लक्षयति—लक्ष (दर्शनाङ्कनयोः) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। ["लक्षणा" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

लक्षण ಲಕ್ಷಣ (ಪುಂ) 1. ಲಕ್ಷ್ಮಣ, ಶ್ರೀರಾಮನ ತಮ್ಮ, ಸುಮಿತ್ರೆಯ ಮಗ. "लक्षणस्तु सौमित्रौ लक्ष्मणो यथा" हेम०। (ನಂ) 2. ಚಿಹ್ನೆ, ಗುರುತು. लक्षयति—लक्ष (दर्शनाङ्कनयोः) + णिच् "नः" अडागमश्च (उ० ३-७)। लक्ष्यतेऽनेन—कर० "ल्युट्" वा। "वधूदुकूलं कलहंस लक्षणं गजाजिनं शोणितबिन्दुवर्षि च" कुमा० ५-६७। 3. ಸೂಚನೆ. "अव्याक्षेपो भविष्यन्त्याः कार्यसिद्धेर्हि लक्षणम्" रघु० १०-६। 4. ಸ್ವರೂಪ ವಿವರಣೆ, ಗುಣ ನಿರೂಪಣೆ. "उपकारापकारौ हि लक्ष्यं लक्षणमेतयोः" माघ० २-३७। 5. ಹೆಸರು, ನಾಮಧೇಯ. "तेषां दिक्षु प्रथितविदिशालक्षणां राजधानीम्" मेघ० १-२४। 6. ಮುದ್ರೆ, ಮೊಹರು. 7. ಶ್ರೇಷ್ಠತೆ, ಮೇಲ್ಮೆ, ಗುಣೋತ್ಕರ್ಷ. "इक्ष्वाकुवंश्यः ककुदं नृपाणां काकुत्स्थ इत्याहितलक्षणोऽभूत्" रघु० ६-७१। 8. ತೆರಿಗೆಯ ದರ, ಸುಂಕದ ದರ, ನಿಗದಿಯಾದ ಸುಂಕ. "नदीतीरेषु तद्विद्यात् समुद्रे नास्ति लक्षणम्" मनु० ८-४०६। 9. ದರ್ಶನ, ನೋಟ. 10. ಅಸಾಧಾರಣ ಧರ್ಮ, ಇತರ ವ್ಯಾವರ್ತಕ ಧರ್ಮ. ಇದು ಸ್ವರೂಪಲಕ್ಷಣ ಮತ್ತು ತಟಸ್ಥಲಕ್ಷಣಗಳೆಂದು ಎರಡು ವಿಧ. "सच्चिदानन्दो ब्रह्म" "चोदनालक्षणोऽर्थो धर्मः" ಇಲ್ಲಿ ಸ್ವರೂಪ ಲಕ್ಷಣ. "पताकावत् देवदत्तगृहम्" "गन्धवती पृथिवी" ಇಲ್ಲಿ ತಟಸ್ಥಲಕ್ಷಣ. 11. ಆಲೋಚನೆ. 12. ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯವಾದ ವಿಷಯ.

लक्षणा ಲಕ್ಷಣಾ (ಸ್ತ್ರೀಂ) 1. ಹೆಣ್ಣು ತಾವರೆ ಹಕ್ಕಿ, ಹೆಣ್ಣು ಸಾರಸ ಪಕ್ಷಿ. 2. ಒಂದು ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾದ ಪದಕ್ಕೆ ಆ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥವು ಬಾಧಿತವಾಗಿ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥದ ಶಕ್ಯಸಂಬಂಧದಿಂದ ಬೇರೊಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ಶಕ್ತಿ. ಮುಖ್ಯಾರ್ಥಸಂಬಂಧ ಹೊಂದುವುದರಿಂದ ರೂಢಿ ಅಥವಾ ಯಾವುದಾದರೊಂದು ಪ್ರಯೋಜನವಿರಬೇಕು. "गङ्गायां घोषः" ಎಂಬಲ್ಲಿ ಪ್ರವಾಹರೂಪವಾದ ಗಂಗೆಯಲ್ಲಿ ಘೋಷ (ಆಭೀರಪಲ್ಲಿ) ವಿರುವುದು ಅಸಂಭವವಾಗಿ ಗಙ್ಗಾ ಪದಕ್ಕೆ ಗಂಗಾತೀರವೆಂಬ ಅರ್ಥವು ಲಕ್ಷಣಾವೃತ್ತಿಯಿಂದ ತೋರುವುದು. ಈ ರೀತಿ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥಸಂಬಂಧದಿಂದ ಗಂಗಾತೀರದಲ್ಲಿ ಶೈತ್ಯ

ಮತ್ತು ಪಾವನತ್ವರೂಪವಾದ ಪ್ರಯೋಜನ ಲಭಿಸುವುದು. ಆದುದರಿಂದ गङ्गा ಪದಕ್ಕೆ ಗಂಗಾತೀರದಲ್ಲಿ ಲಕ್ಷಣೆ. "मुख्यार्थबाधे तद्युक्तो ययान्योऽर्थः प्रतीयते। रूढेः प्रयोजनाद्वासौ लक्षणा शक्तिरर्पिता" सा० द० २-५। लक्ष (दर्शनाङ्कनयोः) + णिच् "युच्" (३-३-१०७)। ಈ ಲಕ್ಷಣೆಯು ಅನೇಕ ವಿಧವಾಗಿರುವುದು. [ಕಾವ್ಯಪ್ರಕಾಶ ಮತ್ತು ಸಾಹಿತ್ಯದರ್ಪಣ ನೋಡಿ].

लक्षा ಲಕ್ಷಾ (स्त्रीन०) ಒಂದು ಲಕ್ಷ, ಒಂದು ನೂರು ಸಾವಿರ, ಒಂದು ಸಾವಿರ ನೂರು. लक्ष (दर्शनाङ्कनयोः) + णिच् "अच्" (३-१-१३४)। "टाप्"। "लक्षा न पुंसि संख्यायाम्" मेदि०।

लक्षित ಲಕ್ಷಿತ (वि०) 1. ಲಕ್ಷಣಾವೃತ್ತಿಯಿಂದ ತಿಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಅರ್ಥ. लक्ष (दर्शनाङ्कनयोः) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "गङ्गायां घोषः" ಎಂಬಲ್ಲಿ ಗಂಗಾತೀರ ರೂಪವಾದ ಅರ್ಥವು ಲಕ್ಷಣಾವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಉಂಟಾದುದರಿಂದ ಈ ಅರ್ಥವು ಲಕ್ಷಿತ. 2. ನೋಡಲ್ಪಟ್ಟ. "द्रुतसमीरचलैः क्षणलक्षितव्यवहिता विटपैरिव मञ्जरी" माघ० ६-२८। 3. ಆಲೋಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. लक्ष (आलोचने) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)।

लक्षितलक्षणा ಲಕ್ಷಿತಲಕ್ಷಣಾ (स्त्री०) ಲಕ್ಷಿತ ಪದದ ಶಕ್ಯಸಂಬಂಧದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ (ಲಕ್ಷಣೆ) ಅರ್ಥ. लक्षितस्य पदस्य लक्षणा। "द्विरेफ" ಪದದಿಂದ ಎರಡು ರೇಫಗಳುಳ್ಳ ಭ್ರಮರ ಪದಕ್ಕೆ ಲಕ್ಷಣಾ. ಈ ಲಕ್ಷಣೆಯಿಂದ ಭ್ರಮರರೂಪವಾದ ಅರ್ಥಕ್ಕೆ ಲಕ್ಷಣಾವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಬೋಧವುಂಟಾಗುವುದು. ಆದುದರಿಂದ "द्विरेफ" ಪದಕ್ಕೆ ಭ್ರಮರದಲ್ಲಿ ಲಕ್ಷಿತಲಕ್ಷಣೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

लक्ष्मण ಲಕ್ಷ್ಮಣ (पुं०) 1. ಶ್ರೀರಾಮನ ಅನುಜ (ತಮ್ಮ), ದಶರಥನ ಪತ್ನಿ ಸುಮಿತ್ರೆಯಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದ ಜ್ಯೇಷ್ಠ ಪುತ್ರ. लक्षमणमस्त्यस्य "अच्" (५-२-१२७)। ಲಕ್ಷ್ಮಣನು ಶ್ರೀರಾಮನಲ್ಲಿ ಬಾಲ್ಯದಿಂದಲೂ ಭಕ್ತಿವಿಶ್ವಾಸಗಳಿಂದ ಇದ್ದು ಅವನ ಎಲ್ಲಾ ಕಷ್ಟಸುಖಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಭಾಗಿಯಾಗಿದ್ದನು. ಶ್ರೀರಾಮನು ಸೀತಾದೇವಿಯನ್ನು ಮದುವೆಯಾದಾಗ ಲಕ್ಷ್ಮಣನೂ ಊರ್ಮಿಳೆಯನ್ನು ಮದುವೆಯಾದನು. ಇವನಿಗೆ ಅಂಗದ ಮತ್ತು ಚಂದ್ರಕೇತುಗಳೆಂಬ ಇಬ್ಬರು ಪುತ್ರರು. ಶ್ರೀರಾಮನ ಹದಿನಾಲ್ಕು ವರ್ಷಗಳ ವನವಾಸಕಾಲದಲ್ಲಿ ತಾನೂ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿದ್ದು ಶ್ರೀರಾಮ ಮತ್ತು ಸೀತಾದೇವಿಯುವರ ಚರಣಸೇವೆಯಲ್ಲಿ ನಿರತನಾಗಿದ್ದನು. ಅರಣ್ಯದಲ್ಲಿ ಶೂರ್ಪಣಖಿಯ ಕರ್ಣನಾಸಾಚ್ಛೇದನಮಾಡಿದನಂತರ ರಾವಣನಿಂದ ಸೀತೆಯು ಅಪಹರಿಸಲ್ಪಡಲು ಶ್ರೀರಾಮನೊಡನೆ ಲಂಕೆಗೆ ತೆರಳಿ ಅನೇಕ ರಾಕ್ಷಸರನ್ನೂ ಸಂಹರಿಸಿದನು. ಬಹಳ ಪರಾಕ್ರಮಿಯೆನಿಸಿದ ಇಂದ್ರಜಿತ್ತಿನ ನಾಗಪಾಶಪ್ರಯೋಗದಿಂದ ಮೂರ್ಛಿತನಾಗಿ ಆಂಜನೇಯನು ತಂದ ಸಂಜೀವನ ಮೂಲಿಕೆಗಳಿಂದ ಬದುಕಿದನು. ಇಂದ್ರಜಿತ್ತಿನ ವಧೆಯು ಹದಿನಾಲ್ಕು ವರ್ಷಗಳ ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯೆಯಲ್ಲಿದ್ದವನಿಂದ ಆಗಬೇಕೆಂಬ ಬ್ರಹ್ಮನ ವರದಂತೆ ಲಕ್ಷ್ಮಣನು ಈ ಹದಿನಾಲ್ಕು ವರ್ಷಗಳಕಾಲ ನಿದ್ರಾಹಾರಗಳಿಲ್ಲದೆ ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯೆಯಲ್ಲಿದ್ದು ನಿಕುಂಬಿಳಾಯಾಗಮಾಡುತ್ತಿದ್ದ ಇಂದ್ರಜಿತ್ತನ್ನು ಸಂಹರಿಸಿದನು. ರಾವಣನ ಸಂಹಾರಾನಂತರ ಸೀತಾರಾಮರೊಡನೆ ಅಯೋಧ್ಯೆಗೆ ತೆರಳಿ ಶ್ರೀರಾಮಚಂದ್ರನ ಪಟ್ಟಾಭಿಷೇಕ ಶುಭ ಸಮಾರಂಭದಲ್ಲಿ ಭಾಗವಹಿಸಿ ಸದಾ ಶ್ರೀರಾಮನ ಸೇವೆಯಲ್ಲಿ ನಿರತನಾಗಿದ್ದನು. 2. ತಾವರೆಹಕ್ಕಿ, ಸಾರಸಪಕ್ಷಿ, ಹಂಸದ ಒಂದು ಭೇದ. **–णा –ಣಾ.** ಹೆಣ್ಣು ತಾವರೆಹಕ್ಕಿ. (न०) 3. ಚಿಹ್ನೆ, ಗುರುತು. (वि०) 4. ಶುಭಚಿಹ್ನೆಯುಳ್ಳ.

लक्ष्मन् ಲಕ್ಷ್ಮನ್ (न०) 1. ಚಿಹ್ನೆ, ಗುರುತು. लक्ष्यते— लक्ष (दर्शने) "मनिन्" (उ० ४-१४५)। "प्रतिदिशं प्लवगाधिपलक्ष्मणा विशिखसंहतितापितमूर्तिभिः" किरा० १४-६४। 2. ಕಲೆ, ಚುಕ್ಕಿ, ಬೊಟ್ಟು. "मलिनमपि हिमांशोर्लक्ष्म लक्ष्मीं तनोति" शाकु० १-१७। 3. ಪ್ರಧಾನ, ಮುಖ್ಯ. लक्ष्यतेऽनेन — लक्ष (दर्शने) "मनिन्" (उ० ४-१४५)। "लक्ष्म चिह्नप्रधानयोः" अम०। (वि०) 4. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ, ಉತ್ತಮವಾದ. "लक्ष्म चिह्नवरिष्ठयोः" वैज०।

लक्ष्मी ಲಕ್ಷ್ಮೀ (स्त्री०) 1. ವಿಷ್ಣುವಿನ ಪತ್ನಿ, ಜಗನ್ಮಾತೆ. लक्षयति पश्यति नीतिज्ञम् — लक्ष (दर्शनाङ्कनयोः) "ईः" मुट् च (उ० ३-१६०)। ದೇವದಾನವರು ಅಮೃತಕ್ಕಾಗಿ ಕ್ಷೀರಸಮುದ್ರವನ್ನು ಮಥನಮಾಡಿದಾಗ ಮಹಾಲಕ್ಷ್ಮಿಯು ಆವಿರ್ಭವಿಸಿ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಪಾಣಿಗ್ರಹಣ ಮಾಡಿದಳು. ದುರ್ವಾಸಮಹರ್ಷಿಯ ಶಾಪದಿಂದ ಇಂದ್ರನು ರಾಜ್ಯಭ್ರಷ್ಟನಾಗಲು ಲಕ್ಷ್ಮಿಯು ಸ್ವರ್ಗವನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಿ ವೈಕುಂಠವನ್ನು ಸೇರಿದಳು. ಆಗ ಪರಮದುಃಖಾಕ್ರಾಂತರಾದ ದೇವತೆಗಳೆಲ್ಲರೂ ಚತುರ್ಮುಖ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಪುರಸ್ಕರಿಸಿ ವೈಕುಂಠದಲ್ಲಿ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಶರಣು ಹೊಂದಿದರು. ಪರಮದಯಾಳುವಾದ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಆಜ್ಞೆಯಂತೆ ದೇವತೆಗಳು ಅಮೃತಕ್ಕಾಗಿ ಕ್ಷೀರಸಮುದ್ರವನ್ನು ಮಥಿಸಲು ಮಹೇಂದ್ರನ ಸಂಪತ್ಸ್ವರೂಪಿಣಿಯಾದ

ಮಹಾಲಕ್ಷ್ಮಿಯು ಅಲ್ಲಿ ಆವಿರ್ಭವಿಸಿ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ವರವನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸಿದಳು. ಮಹಾಲಕ್ಷ್ಮಿಯು ವರವನ್ನು ಪಡೆದು ದೇವತೆಗಳು ಅಸುರರನ್ನು ಜಯಿಸಿ ಮತ್ತೆ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಪಡೆದರು.

ಲಕ್ಷ್ಮಿಯ ಅನುಗ್ರಹಕ್ಕೆ ಪಾತ್ರರು: ಶೀಘ್ರಭೋಜಿಯೂ ಚಿರಸ್ನಾಯಿಯೂ ಪುಷ್ಪವನ್ನು (ಮೂಗಿನಿಂದ) ಆಘ್ರಾಣಮಾಡದವನೂ ನಗ್ನಸ್ತ್ರೀಯನ್ನು ನೋಡದಿರುವವನೂ ಮಹಾಲಕ್ಷ್ಮಿಯ ಅನುಗ್ರಹಕ್ಕೆ ಪಾತ್ರನಾಗುವನು. "चिरं स्नाति द्रुतं भुङ्क्ते पुष्पं प्राप्य न जिघ्रति। यो न पश्येत् स्त्रियं नग्नां नियतं स च मे प्रिय:" ॥

ಧರ್ಮಶೀಲನೂ ಇಂದ್ರಿಯನಿಗ್ರಹವುಳ್ಳವನೂ ವಿದ್ಯೆಯಿಂದ ವಿನೀತನೂ ಇತರರನ್ನು ಹಿಂಸಿಸದವನೂ ಗರ್ವವಿಲ್ಲದವನೂ ಜನಾನುರಾಗ ಸಂಪಾದಿಸಿದವನೂ ಆದ ಪುರುಷನಲ್ಲಿ ಮಹಾಲಕ್ಷ್ಮಿಯ ಕೃಪೆಯು ಉಂಟಾಗುವುದು. "यो धर्मशीलो विजितेन्द्रियश्च विद्याविनीतो न परोपतापी। अगर्वितो यश्च जनानुरागी तस्मिन् सदाहं पुरुषे वसामि"।

(1) ಶಿರಸ್ಸನ್ನು (ಸ್ನಾನದಿಂದ) ಶುಚಿಯಾಗಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವುದು. (2) ಪಾದಗಳನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ತೊಳೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು. (3) ಉತ್ತಮಸ್ತ್ರೀಸಹವಾಸವು. (4) ಅಲ್ಪಭೋಜನ. (5) ವಸ್ತ್ರವನ್ನುಟ್ಟು ಮಲಗುವುದು ಮತ್ತು (6) ಪರ್ವಕಾಲ ಬಿಟ್ಟು ಸ್ತ್ರೀಸಂಗಮ ಇವು ಆರೂ ನಷ್ಟವಾದ ಐಶ್ವರ್ಯವನ್ನು ಮತ್ತೆ ಸಂಪಾದಿಸಿಕೊಡುವುವು. "शिर: सुधौतं चरणौ सुमार्जितौ वराङ्गनासेवनमल्पभोजनम्। अनग्नशायित्वमपर्वमैथुनं चिरप्रणष्टां श्रियमानयन्ति षट्" ॥ 2. ಐಶ್ವರ್ಯ, ಸಂಪತ್ತು, ಭಾಗ್ಯ. "अचिरांशुविलासचञ्चला ननु लक्ष्मी: फलमानुषङ्गिकम्" किरा० २-१९। 3. ಕಾಂತಿ, ಸೊಬಗು, ಸೌಂದರ್ಯ. "सरसिजमनुविद्धं शैवलेनापि रम्यं मलिनमपि हिमांशोर्लक्ष्म लक्ष्मीं तनोति" शाकु० १-२०। 4. ಲವಂಗ. "लक्ष्मीरिव लवङ्गेश्री: पद्मायां कान्तिसम्पदो:" वैज०। 5. ಒಂಬತ್ತು ವಿಧ ವಿಷ್ಣುಶಕ್ತಿಗಳಲ್ಲೊಂದು. "आचारा वैष्णवी सूक्ष्मा लक्ष्मी: पुष्टिर्निरञ्जना। जीवनी मोहनी माया नवैता विष्णुशक्तय:" वैज०। 6. ಕರಿಗೆಜ್ಜುಗದ ಗಿಡ. 7. ವೃದ್ಧಿಯೆಂಬ ಒಂದು ಔಷಧ. "लक्ष्मी: सम्पत्तिशोभयो:। ऋद्धौषधे च पद्मायां वृद्धिनामौषधेऽपि च। फलिन्याम्" मेदि०। 8. ವೈಭವ. "अखिल विबुधचमूनां प्राप्य लक्ष्मीमनूनाम्" कुमा० १३-५१।

लक्ष्मीकान्त ಲಕ್ಷ್ಮೀಕಾಂತ, -पति -ಪತಿ, -रमण -ರಮಣ (ಪುಂ) ಮಹಾವಿಷ್ಣು. लक्ष्म्या: कान्त: पति: रमणो वा।

लक्ष्मीगृह ಲಕ್ಷ್ಮೀಗೃಹ (ನಂ) ಲಕ್ಷ್ಮಿಗೆ ವಾಸಸ್ಥಾನವಾದ ಉತ್ಪಲ. लक्ष्म्या: गृहम् वासस्थानम्।

लक्ष्मीजनार्दन ಲಕ್ಷ್ಮೀಜನಾರ್ದನ (ಪುಂ) ಮಹಾವಿಷ್ಣು, ನಾರಾಯಣ.

लक्ष्मीनाथ ಲಕ್ಷ್ಮೀನಾಥ (ಪುಂ) ಮಹಾವಿಷ್ಣು. लक्ष्म्या: नाथ:।

लक्ष्मीपति ಲಕ್ಷ್ಮೀಪತಿ (ಪುಂ) 1. ವಿಷ್ಣು, ನಾರಾಯಣ. 2. ರಾಜ, ದೊರೆ. लक्ष्म्या: पति:। "विहाय लक्ष्मीपतिलक्ष्म कार्मुकम्" किरा० १-४४। "लक्ष्मीपति: पुमान् वासुदेवे नरपतावपि" मेदि०।

लक्ष्मीपुत्र ಲಕ್ಷ್ಮೀಪುತ್ರ (ಪುಂ) 1. ಕಾಮ, ಮನ್ಮಥ. 2. ಅಶ್ವ, ಕುದುರೆ. 3. ಲವ ಮತ್ತು ಕುಶ. लक्ष्म्या: पुत्र:।

लक्ष्मीफल ಲಕ್ಷ್ಮೀಫಲ (ಪುಂ) ಬಿಲ್ವಪತ್ರೆ ಮರ, ಬಿಲ್ವವೃಕ್ಷ. लक्ष्म्या: स्तनजं फलं यस्य।

लक्ष्मीवत् ಲಕ್ಷ್ಮೀವತ್ (ಪುಂ) 1. ಕತಕದ ಬೀಜ, ನೀರನ್ನು ತಿಳಿಯಾಗಿಮಾಡುವ ಚಿಲ್ಲದ ಬೀಜ. लक्ष्मी: शोभाऽस्त्यस्य "मतुप्" (५-२-९४)। 2. ಮಹಾವಿಷ್ಣು. "सर्वलक्षणलक्षण्यो लक्ष्मीवान् समितिञ्जय:" वि० स०। (ವಿ) 3. ಅದೃಷ್ಟಶಾಲಿ, ಭಾಗ್ಯವಂತ, ಪುಣ್ಯವಂತ. 4. ಐಶ್ವರ್ಯವಂತ. 5. ಸುಂದರವಾದ, ಲಕ್ಷಣವಾದ, ಕಾಂತಿಯುಕ್ತವಾದ. लक्ष्मीरस्यास्ति "मतुप्"। "लक्ष्मीवान् सरसि रराज केशहस्त:" माघ० ८-२७। 6. ಜಯಲಕ್ಷ್ಮಿಯೊಡನೆ ಕೂಡಿದ. "लक्ष्मीवत: क्षितिपतेस्तनयस्य वीर्यम्" किरा० १५-५३।

लक्ष्मीवेष्ट ಲಕ್ಷ್ಮೀವೇಷ್ಟ (ಪುಂ) ಸರಳವೃಕ್ಷದ ಹಾಲು ಮಡ್ಡಿ. लक्ष्मीयुक्तो वेष्ट:।

लक्ष्य ಲಕ್ಷ್ಯ (ನಂ) 1. ಉದ್ದೇಶ, ಗುರಿ. लक्ष्यते—लक्ष (आलोचने) "अच्" (३-१-९७)। "उत्कर्ष: स च धन्विनां यदिषव: सिद्ध्यन्ति लक्ष्ये चले" शाकु० २-५। 2. ವ್ಯಾಜ, ನೆಪ. लक्ष "ण्यत्" (३-१-१२४)। "रोमाञ्चलक्ष्येण स गात्रयष्टिं भित्त्वा निराक्रामदरालकेश्या:" रघु० ६-८१। "लक्ष्यं स्यादपदेशेऽपि शरव्येऽपि नपुंसकम्" मेदि०। 3. ಉದಾಹರಣೆ, ಲಕ್ಷಣದ ಸಮನ್ವಯ ಸ್ಥಳ. "अलङ्कारेषु बालानामवगाहनसिद्धये।

ललितः क्रियते तेषां लक्ष्यलक्षणसंग्रहः" चन्द्रा०। 4. ಲಕ್ಷಣಾವೃತ್ತಿಯಿಂದ ತಿಳಿಯುವ ಅರ್ಥ. (वि०) 5. ದೃಷ್ಟಿಗೆ ಗೋಚರವಾಗುವ, ನೋಡಬಹುದಾದ. "दूराल्लक्ष्यं सुरपतिधनुश्चारुणा तोरणेन" मेघ० २-१२। 6. ತಿಳಿಯಲು ಸಾಧ್ಯವಾದ, ತಿಳಿಯಬಹುದಾದ. "यमामनन्त्यात्मभुवोऽपि कारणं कथं स लक्ष्यप्रभवो भविष्यति" कुमा० ५-८१। 7. ಊಹಿಸಲು ಶಕ್ಯವಾದ. "प्रवेपमानाधरलक्ष्यकोपया" कुमा० ५-७४।

लक्ष्यभेद ಲಕ್ಷ್ಯಭೇದ (पुं०) ಗುರಿಯಿಟ್ಟು ಹೊಡೆಯುವುದು. लक्ष्यस्य भेदः। "सह पूर्वतरं नु चित्तवृत्तेरपतित्वा नु चकार लक्ष्यभेदम्" किरा० १३-२७।

लक्ष्यमाण ಲಕ್ಷ್ಯಮಾಣ (वि०) ಕಾಣುತ್ತಿರುವ, ದೃಷ್ಟಿಗೆ ಗೋಚರವಾಗುತ್ತಿರುವ. लक्ष (दर्शने) "शानच्" (३-२-१२४)। "स्त्रस्तावगुण्ठनपटाः क्षणलक्ष्यमाणवक्त्रश्रियः सभयकौतुकमीक्षते स्म" माघ० ५-१७।

लखण्ड ಲಖಂಡ (न०) 1. ಸುಂದರವಾದ, ಮನೋಹರವಾದ. "लखण्डं भद्रकं न्युंखं लडहं चारु बन्धुरः" त्रिकाण्ड०। 2. ಇಂಪಾದ, ಮಧುರವಾದ.

लगन ಲಗನ (न०) ಸೇರುವುದು, ಸಂಬಂಧಹೊಂದುವುದು. लगे (सङ्गे) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

लगित ಲಗಿತ (न०) 1. ಸೇರುವುದು, ಸಂಬಂಧಹೊಂದುವುದು. लगे (सङ्गे) भावे "क्तः" (३-३-११४)। (वि०) 2. ಸೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಸಂಬಂಧವುಂಟುಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. लगे "क्तः" (३-३-१०२)।

लगुड ಲಗುಡ (पुं०) ಕೋಲು, ದಂಡ, ದೊಣ್ಣೆ. लगे (सङ्गे) "उडच्" बाहु०। "अलघुप्रयोजनकृतोरुतरप्रयासैरुद्‌गूर्णलोष्टलगुडैः परितोऽनुविद्धम्" माघ० ५-२५।

लग्न ಲಗ್ನ (न०) 1. ಮೇಷ ವೃಷಭ ಮೊದಲಾದ ರಾಶಿಗಳ ಉದಯ. लगति फले — लगे (सङ्गे) "क्तः" (७-२-१८)। निपा०। ಒಂದು ದಿನದ ಹಗಲು ಮತ್ತು ರಾತ್ರಿಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ಹನ್ನೆರಡು ರಾಶಿಗಳು ಉದಯಿಸುವುವು. ಪೂರ್ವಾಚಲ ಸಂಬಂಧವೇ ಉದಯ. ಈ ಸಂಬಂಧದಿಂದ ಲಗ್ನವೆಂದು ಹೆಸರಾಯಿತು. "राशीनामुदयो लग्नं ते तु मेषवृषादयः" अम०। "लग्ने कर्कटके पुनर्वसुयुते मेषं गते पूषणि" चं० रा०।

ದ್ವಾದಶ (12) ಲಗ್ನಗಳು: (1) ಮೇಷ. (2) ವೃಷಭ. (3) ಮಿಥುನ (4) ಕರ್ಕಾಟಕ (5) ಸಿಂಹ (6) ಕನ್ಯಾ (7) ತುಲಾ (8) ವೃಶ್ಚಿಕ (9) ಧನಸ್ಸು (10) ಮಕರ (11) ಕುಂಭ ಮತ್ತು (12) ಮೀನ (पुं०) 2. ಸ್ತುತಿಪಾಠಕ, ಹೊಗಳುಭಟ. "लग्नाः प्रातर्गेयाः स्तुतिव्रताः" त्रिकाण्ड०। 3. ಮದಿಸಿದ ಆನೆ. "लग्नो मदकलो मत्तः प्रभिन्नोऽप्यथ निर्मदः" वैज०। (वि०) 4. ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವ, ಸಂಬಂಧಹೊಂದಿರುವ. "लग्नद्विरेफाञ्जनभक्तिचित्रं मुखे मधुश्रीस्तिलकं प्रकाश्य" कुमा० ३-३०। 5. ಲಜ್ಜಿತ, ನಾಚಿಕೆಗೊಂಡ. ओलस्जी (व्रीडायाम्) "क्तः"। तस्य नः (८-२-४५)। जस्य गः। निपा०। "लग्नं राश्युदये क्लीबं सक्तलज्जितयोस्त्रिषु" मेदि०।

लग्नक ಲಗ್ನಕ (पुं०) ಜಾಮೀನುದಾರ, ಹೊಣೆಗಾರ. लज्यते स्म — ओ लस्जी (व्रीडायाम्) "क्तः" (३-४-७२)। स्वार्थे "कन्" (५-४-५)। "स्युर्लग्नकाः प्रतिभुवः" अम०।

लग्निका ಲಗ್ನಿಕಾ (स्त्री०) ಋತುಮತಿಯಾದ ಕನ್ಯೆ.

लघटि ಲಘಟಿ (पुं०) ವಾಯು, ಗಾಳಿ. लघि (गतौ) "अटिः" (उ० १-१३२)।

लघयत् ಲಘಯತ್ (वि०) 1. ಲಘುವಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ, ಹಗುರವಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ. लघि (गतौ) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। 2. ತಿರಸ್ಕರಿಸುತ್ತಿರುವ, ತುಚ್ಛವಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ. "लघयन् खलु तेजसा जगत्र महानिच्छति भूतिमन्यतः" किरा० २-१८। 3. ಲಘುವಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ, ಕೆಳಮಟ್ಟದ್ದಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ. "समुदितं निचयेन तटित्त्वतीं लघयता शरदम्बुदसंहतिम्" किरा० ५-४।

लघिमन् ಲಘಿಮನ್ (पुं०) 1. ಲಘುವಾಗಿರುವಿಕೆ, ಹಗುರವಾಗಿರುವಿಕೆ. लघोर्भावः—लघु "इमनिच्" (५-१-१२२)। "घ्रात्वा हविर्गन्धि रजोविमुक्तः समश्नुते मे लघिमानमात्मा" रघु० १३-३७। 2. ಪರಮೇಶ್ವರನ ಅಷ್ಟವಿಧ ಐಶ್ವರ್ಯಗಳಲ್ಲೊಂದು. "अणिमा महिमा चैव गरिमा लघिमा तथा। प्राप्तिः प्राकाम्यमीशित्वं वशित्वं चाष्टभूतयः" अम०। 3. ಕೀಳುತನ, ತುಚ್ಛಭಾವ. "मानुषतासुलभो लघिमा मां प्रश्नकर्मणि नियोजयति" काद०। 4. ಸಣ್ಣದಾಗಿರುವಿಕೆ, ಚಿಕ್ಕದಾಗಿರುವಿಕೆ. 5. ಹೀನತನ, ಕೆಳಮಟ್ಟದಲ್ಲಿರುವಿಕೆ. "यदि मयि लघिमानमागतायाम्" माघ० ७-१४।

लघिष्ठ ಲಘಿಷ್ಠ (वि०) 1. ಎಲ್ಲಕ್ಕಿಂತಲೂ ಬಹಳ ಹಗುರವಾದ. अयमेतेषामतिशयेन लघुः — लघु "इष्ठन्"

(೫-೩-೫೫)। 2. ಎಲ್ಲರಿಗಿಂತಲೂ ಕೆಳಮಟ್ಟದ, ಎಲ್ಲಕ್ಕಿಂತಲೂ ತುಚ್ಛವಾದ. 3. ಬಹಳ ಚಿಕ್ಕದಾದ, ಸಣ್ಣದಾದ.

ಲಘೀಯಸ್ ಲಘೀಯಸ್ (ವಿ೦) 1. ಇಬ್ಬರಲ್ಲಿ ಬಹಳ ನಿಕೃಷ್ಟನಾದ ಒಬ್ಬ, ಗೌರವವಿಲ್ಲದ, ಮರ್ಯಾದೆಯಿಲ್ಲದ. अयमनयोरतिशयेन लघुः—लघु "ईयसुन्" (५-३-५७)। "उच्चैर्भवति लघीयसां हि धाष्टर्चम्" माघ० ८-६०। 2. ಎರಡರಲ್ಲಿ ಬಹಳ ಹಗುರವಾದ ಒಂದು. 3. ಬಹಳ ಚಿಕ್ಕದಾದ, –ಸಣ್ಣದಾದ. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–यसी –ಯಸೀ.**

ಲಘು ಲಘು (पुं०) 1. ಪ್ರಾಣಾಯಾಮದ ಒಂದು ಭೇದ. ಪ್ರಾಣಾಯಾಮವು ಲಘು ಮಧ್ಯ ಮತ್ತು ಉತ್ತಮ ಗಳೆಂದು ಮೂರು ವಿಧ. "लघुमध्योत्तरीयाख्यः प्राणायामस्त्रिधोदितः"। "लघुर्द्वादशमात्रस्तु द्विगुणः स तु मध्यमः। त्रिगुणाभिस्तु मात्राभिरुत्तमः परिकीर्तितः"। (न०) 2. ಅಶ್ವಿನಿ ಪುಷ್ಯ ಮತ್ತು ಹಸ್ತ ನಕ್ಷತ್ರಗಳು. "लघु हस्ताश्विनपुष्याः पण्यरतिज्ञानभूषणकलासु। शिल्पौषधयानादिषु सिद्धिकराणि प्रदिष्टानि" बृहत्सं०। 3. ಅಗುರು. 4. ಲಾವಂಚದ ಬೇರು. "लामज्जकं लघु लयमवदाहेष्टकापथे" अम०। 5 ಶೀಘ್ರ, ಬೇಗ. "शीघ्रं त्वरितं लघुक्षिप्रमरं द्रुतम्" अम०। 6. ಹ್ರಸ್ವಾಕ್ಷರ (अ, इ, उ ಇತ್ಯಾದಿ.) (ವಿ೦) 7. ಶೀಘ್ರವಾದ, ವೇಗವಾದ, ಜಾಗ್ರತೆಯಾದ. "संहारविक्षेपलघुक्रियेण हस्तेन तीराभिमुखः सशब्दम्" रघु० ५-४५। 8. ಸುಲಭವಾದ, ಕಷ್ಟವಲ್ಲದ. "महार्णव परिक्षेपं लङ्कायाः परिखालघुम्" रघु० १२-६६। 9. ನೀಚ, ಅಧಮ. "द्युतिमग्रहीद्ग्रहगणो लघवः प्रकटीभवन्ति मलिनाश्रयतः" माघ० ९-२३। 10. ಆಹ್ಲಾದಕರವಾದ, ಸಂತೋಷವುಂಟುಮಾಡುವ, ಪ್ರಿಯವಾದ. "पूर्वजन्मधनुषा समागतः सोऽतिमात्रलघुदर्शनोऽभवत्" रघु० ११-८०। 11. ಸಾರವಿಲ್ಲದ, ಒಳಗೆ ತಿರುಳಿಲ್ಲದ, ಅಂತಃಸತ್ತ್ವವಿಲ್ಲದ. 12. ಕೆಳಮಟ್ಟದ, ತುಚ್ಛವಾದ. 13. ಎಳೆಯ ವಯಸ್ಸಿನ, ಪ್ರಾಯದ. "दीव्यत्युच्चैर्लघुरघुपतिः" म० वी० ६-५३। 14. ಚಿಕ್ಕದಾದ, ಸಣ್ಣದಾದ. 15. ಹಗುರವಾದ, ಭಾರವಿಲ್ಲದ. "मेदश्छेदकृशोदरं लघु भवत्युत्थानयोग्यं वपुः" शाकु० २-५। 16. ಸಂಗ್ರಹವಾದ, ಸಂಕ್ಷಿಪ್ತವಾದ. "लघुसन्देशपदा सरस्वती" रघु० ८-७७। 17. ಹ್ರಸ್ವವಾದ, ಉದ್ದವಲ್ಲದ. 18. ರೋಗವಿಲ್ಲದ, ಆರೋಗ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿದ. 19. ಮನೋಹರವಾದ, ಸೊಗಸಾದ. "लघुरगुरौ मनोज्ञे निःसारे वाच्यवत् क्लीबम्। कृष्णागुरुणि च पृक्कानामौषधौ तु स्त्री" मेदि०। "अग्लास्नुरगदो नीरुगनातङ्को लघुः पुनः" कल्पद्रु०। 20. ದೇಹವನ್ನು ಹಗುರವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುವ. "पित्तप्रकोपि तीक्ष्णोष्णं रूक्षं दीपनरोचनम्। रसे पाके च कटुकं कफघ्नं मरिचं लघु" अष्टाङ्ग०। 21. ಅಲ್ಪವಾದ, ಸ್ವಲ್ಪವಾದ, ಕೊಂಚವಾದ. "लघुतुषारतुषारजलश्च्युतं धृतसदानसदाननदन्तिनम्" किरा० ५-९। 22. ಶಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದ, ಪೌರುಷ ಶೂನ್ಯವಾದ. "निदर्शनमसाराणां लघुर्बहुतृणं नरः" माघ० २-५०। (अव्य०) 23. ಜಾಗ್ರತೆಯಾಗಿ, ಶೀಘ್ರವಾಗಿ, ವೇಗವಾಗಿ. 24. ಸುಲಭವಾಗಿ, ಕಷ್ಟವಿಲ್ಲದೆ. 25. ಸುಂದರವಾಗಿ, ಸೊಗಸಾಗಿ. 26. ಹಗುರವಾಗಿ, ಭಾರವಿಲ್ಲದೆ. 27. ಅಲ್ಪವಾಗಿ, ಸ್ವಲ್ಪವಾಗಿ. "प्रथमोपकृतं मरुत्वतः प्रतिपत्त्या लघु मन्यते भवान्" शाकु० ७-१। स्त्रियां वा "ङीप्" (४-१-४४)। **लघ्वी लघुः ಲಘ್ವೀ ಲಘುಃ.** "कायस्थ इति लघ्वी मात्रा" मुद्रा० १।

ಲಘು ಲಘು (स्त्री०) ಸ್ಪೃಕ್ಕಾ ಎಂಬ ಓಷಧಿ.

ಲಘುಕಾಯ ಲಘುಕಾಯ (पुं०) 1. ಆಡು, ಮೇಕೆ. लघुः कायोऽस्य। "अल्पायुर्लघुकायश्च मेनादः पर्णभोजनः" त्रिकाण्ड०। (ವಿ೦) 2. ಸಣ್ಣ ಮೈಯುಳ್ಳ, ಚಿಕ್ಕ ದೇಹವುಳ್ಳ.

ಲಘುಗಣ ಲಘುಗಣ (पुं०) ಅಶ್ವಿನಿ ಪುಷ್ಯ ಮತ್ತು ಹಸ್ತ ನಕ್ಷತ್ರಗಳ ಗುಂಪು.

ಲಘುಚಿರ್ಭಟೀ ಲಘುಚಿರ್ಭಟೀ (स्त्री०) ಸಣ್ಣ ಜಾತಿಯ ಸೌತೆಗಿಡ.

ಲಘುಜಙ್ಗಲ ಲಘುಜಂಗಲ (पुं०) ಲಾವಕಪಕ್ಷಿ, ಗೀಜಗದ ಹಕ್ಕಿ.

ಲಘುತಾ ಲಘುತಾ (स्त्री०) 1. ಸಣ್ಣತನ, ಕೆಳಮಟ್ಟದಲ್ಲಿರುವಿಕೆ, ಅಲ್ಪತನ. लघोर्भावः "तल्" (५-१-११९)। "न च मेऽवगच्छति यथा लघुतां करुणां यथा च कुरुते स मयि" माघ० ९-५६। 2. ಹಗುರವಾಗಿರುವಿಕೆ, ಭಾರವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. "व्रजदपि लघुतां बभूव भारः सपदि हिरण्मयमण्डनं सपत्न्याः" माघ० ७-५९। 3. ಸಣ್ಣದಾಗಿರುವಿಕೆ, ಚಿಕ್ಕದಾಗಿರುವಿಕೆ. 4. ಅಗೌರವ, ಅವಮರ್ಯಾದೆ. "त्वः" (५-१-११९)। **लघुत्वम् ಲಘುತ್ವಮ್.** "अभिपतितुमना लघुत्वभीतेरभवदमुञ्चति वल्लभेऽतिगुर्वी" माघ० ७-५१।

लघुमांस ಲಘುಮಾಂಸ (न०) ತಿತ್ತಿರಿಪಕ್ಷಿ.

लघुलय ಲಘುಲಯ (न०) ಲಾಮಂಚದ ಬೇರು. लघु लीयते—लीङ् (श्लेषणे) "अच्" (३-१-१३४)।

लघुहस्त ಲಘುಹಸ್ತ (वि०) ಶೀಘ್ರವಾಗಿ ಕೆಲಸವಮಾಡುವ ಹಸ್ತಗಳುಳ್ಳ, ಚುರುಕಾದ ಕೈಗಳುಳ್ಳ. लघु: क्षिप्रकारी हस्तो यस्य।

लघ्वी ಲಘ್ವೀ (स्त्री०) 1. ಸುಕುಮಾರಳಾದ ಹೆಂಗಸು, ಸೊಗಸಾಗಿ ಅಲಂಕರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಹೆಂಗಸು. 2. ಚಿಕ್ಕ ರಥ, ಹಗುರವಾದ ಗಾಡಿ. "लघ्वी लाघवयुक्तायां प्रभेदे स्यन्दनस्य च" मेदि०। "क्षिप्तावरोधाङ्गनमुत्पथेन गां विलङ्घ्य लघ्वीं करभौ बभञ्जतु:" माघ० १२-२४। 3. ಲಘುವವುಳ್ಳ, ಗೌರವವಿಲ್ಲದ, ಮರ್ಯಾದೆಯಿಲ್ಲದ. 4. ಹಗುರವಾದ, ಭಾರವಿಲ್ಲದ.

लङ्का ಲಂಕಾ (स्त्री०) 1. ಲಂಕಾಪಟ್ಟಣ, ರಾವಣನ ರಾಜಧಾನಿ. लक (आस्वादने) + णिच् "अच्" (३-३-५६)। पृषो०। "पयोधिमाबद्धचलज्जलाविलं विलङ्घ्य लङ्कां निकषा हनिष्यति" माघ० १-६८। 2. ಶಾಖೆ, ರೆಂಬೆ. 3. ವೇಶ್ಯೆ, ಸೂಳೆ. 4. ಶಾಕಿನಿ. "लङ्का रक्ष:पुरीशाखाशाकिनीकुलटासु च" मेदि०।

लङ्काधिपति ಲಂಕಾಧಿಪತಿ (पुं०) ಲಂಕೆಯ ದೊರೆಯಾದ ರಾವಣ. **–नाथ: –ನಾಥಃ, –पति: –ಪತಿಃ, –ईश: –ಈಶಃ, –ईश्वर: ಈಶ್ವರಃ.**

लङ्ग ಲಂಗ (पुं०) 1. ಸಂಗ, ಸಂಬಂಧ. 2. ವಿಟ, ಸ್ತ್ರೀ ಲೋಲ, ಕಾಮುಕ, ಉಪಪತಿ. लङ्गति—लगि (गतौ) "अच्" (३-१-१३४)। "लङ्गस्तु सङ्गपिद्गयो:" मेदि०।

लङ्गन ಲಂಗನ (न०) ಗಮನ, ಗತಿ, ನಡೆಯುವುದು. लगि (गतौ) "ल्युट्" (३-३-११५)।

लङ्गूल ಲಂಗೂಲ (न०) ಲಾಂಗೂಲ, ಬಾಲ.

लङ्घन ಲಂಘನ (न०) 1. ದಾಟುವುದು, ಹಾರುವುದು. लघि (गतौ अभोजने च) "ल्युट्" (३-३-११५)। "हंसा नभोलङ्घनलोलपक्षा:" रघु० १६-३३। 2. ಉಪವಾಸ. "तत्रामे लङ्घनं कार्यं विदग्धे वमनं हितम्। विष्टब्धे स्वेदनं पथ्यं रसशेषे शयीत च" सुश्रुत० सूत्र०। "आप्तेन तक्ष्णा भिषजेव तत्क्षणं प्रचक्रमे लङ्घनपूर्वक: क्रम:" माघ० १२-२५। 3. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಏರುವುದು, ಉನ್ನತಸ್ಥಾನ ಹೊಂದುವುದು. "यथाश्रुतं वेदविदां वर त्वया जनोऽयमुच्चै: पदलङ्घनोत्सुक:" कुमा० ५-६४। 4. ಆಕ್ರಮಿಸುವುದು, ಮುತ್ತಿಗೆಹಾಕುವುದು. 5. ಮೀರುವುದು, ಅತಿಕ್ರಮಿಸುವುದು. "दीर्घदर्शिभिरकारि वधूनां लङ्घनं न नयनै: श्रवणस्य" माघ० १०-४०।

लङ्घनीय ಲಂಘನೀಯ (वि०) 1. ದಾಟಲ್ಪಡುವ. 2. ಮೀರಲ್ಪಡುವ. 3. ಆಕ್ರಮಿಸಲ್ಪಡುವ. 4. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಏರಲ್ಪಡುವ. लघि (गतौ) "अनीयर्" (३-१-९६)। 5. ದಾಟಬೇಕಾದ. 6. ಮೀರಬೇಕಾದ, ಅತಿಕ್ರಮಿಸಬೇಕಾದ. 7. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಏರಬೇಕಾದ. 8. ಆಕ್ರಮಿಸಬೇಕಾದ. 9. ದಾಟಲು ಶಕ್ಯವಾದ. 10. ಮೀರಲು ಶಕ್ಯವಾದ, ಅತಿಕ್ರಮಿಸಲು ಶಕ್ಯವಾದ. 11. ಆಕ್ರಮಿಸಲು ಶಕ್ಯವಾದ. 12. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹತ್ತಲು ಶಕ್ಯವಾದ. "आत्मोद्धतैरपि रजोभिरलङ्घनीया धावन्त्यमी मृगजवाक्षमयेव रथ्या:" शाकु० १-८। "तव:" (३-१-९६)। **लङ्घितव्यम् ಲಂಘಿತವ್ಯಮ್.**

लङ्घयत् ಲಂಘಯತ್ (वि०) 1. ದಾಟುತ್ತಿರುವ. लघि (गतौ) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। 2. ಅತಿಕ್ರಮಿಸುತ್ತಿರುವ. ಮೀರುತ್ತಿರುವ. "लङ्घयन्नहरहर्भवदाज्ञामस्मि हा विधिनिषेधमयीं य:" नैष० २१-११६। 3. ಆಕ್ರಮಿಸುತ್ತಿರುವ, ಮುತ್ತಿಗೆ ಹಾಕುತ್ತಿರುವ. 4. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಏರುತ್ತಿರುವ.

लङ्घित ಲಂಘಿತ (वि०) 1. ದಾಟಲ್ಪಟ್ಟ. लघि (गतौ) "क्त:" (३-२-१०२)। "अब्धिर्लङ्घित एव वानरभटै: किं त्वस्य गम्भीरतामापातालनिमग्नपीवरतनुर्जानाति मन्थाचल:" अनर्घ०। 2. ಆಕ್ರಮಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "लङ्घित एष भूयोऽपि शकुन्तलाव्याधिना" शाकु० ६। 3. ಮೀರಲ್ಪಟ್ಟ, ಅತಿಕ್ರಮಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "ज्वालासटैर्लङ्घितमेघपङ्क्ति:" किरा० १६-५०।

लङ्घ्य ಲಂಘ್ಯ (वि०) 1. ದಾಟಲ್ಪಡುವ. 2. ದಾಟಲು ಶಕ್ಯವಾದ. 3. ದಾಟಬೇಕಾದ. लघि (गतौ) "ण्यत्" (३-१-१२४)। 4. ಮೀರಲ್ಪಡುವ. 5. ಮೀರಲು ಶಕ್ಯವಾದ. 6. ಮೀರಬೇಕಾದ. "अध्वानमध्वान्तविकारलङ्घ्यस्ततार ताराधिपखण्डधारी" कुमा० ७-४८।

लज्जमान ಲಜ್ಜಮಾನ (वि०) ನಾಚಿಕೆಪಡುತ್ತಿರುವ. ओ लस्जी (व्रीडायाम्) "शानच्" (३-२-१२४)। "अङ्कमारोपयामास लज्जमानामरुन्धती" कुमा० ६-९१।

लज्जरी ಲಜ್ಜರೀ (स्त्री०) ಮುಟ್ಟಿದರೆ ಮುನಿಯೆಂಬ ಗಿಡ.

लज्जा ಲಜ್ಜಾ (स्त्री०) 1. ನಾಚಿಕೆ, ಅವಮಾನ. ओ लस्जी (व्रीडायाम्) "अ:" (३-३-१०३)। (ಮಾಡ

ಬಾರದ ಅಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡಿ ಇತರರಿಗೆ ಮುಖ ತೋರಿಸಲೂ ಅವಕಾಶಕೊಡದಿರುವ ಮನೋಭಾವ.) "स त्वं निवर्तस्व विहाय लज्जां गुरोर्भवान् दर्शितशिष्यभक्तिः" रघु० २-४०। 2. ನಾಚಿಕೆ, ಸಂಕೋಚ, ಸಿಗ್ಗು. "निवृत्रिनीमिच्छसि मुक्तलज्जाम् कण्ठे स्वयंग्राहनिषक्तबाहुम्" कुमा० ३-७। 3. ಮುಟ್ಟಿದರೆ ಮುನಿಯೆಂಬ ಗಿಡ. "स्पर्शलज्जापि लज्जालुः स्याल्लज्जा लज्जरीत्यपि" कल्पद्रु०।

लज्जालु ಲಜ್ಜಾಲು (पुं०) ಮುಟ್ಟಿದರೆ ಮುನಿಯೆಂಬ ಗಿಡ. "स्पर्शलज्जापि लज्जालुः" कल्पद्रु०।

लज्जावत् ಲಜ್ಜಾವತ್ (वि०) ನಾಚಿಕೆಯುಳ್ಳವನು.

लज्जाशील ಲಜ್ಜಾಶೀಲ (वि०) ನಾಚಿಕೆಯ ಸ್ವಭಾವದವನು, ಸಂಕೋಚದ ಸ್ವಭಾವದವನು. लज्जा शीलमस्य।

लज्जित ಲಜ್ಜಿತ(वि०)1. ನಾಚಿಕೆಗೊಂಡವನು. लज्जाऽस्य संजाता "इतच्" (५-२-३६)। 2. ಅವಮಾನಗೊಂಡವನು. "लज्जितोदधिघोषेण लङ्काद्वीपमकम्पयत्" याद० २२-१८७।

लञ्ज ಲಂಜ (पुं०) 1. ಕಾಲು, ಪಾದ. 2. ಕಚ್ಚೆ, ನಡುವಿನೊಳಗೆ ಮಡಿಸಿ ಸಿಕ್ಕಿಸುವ ಉಡುವ ಪಂಚೆಯ ಸೆರಗು. "लञ्जः पदे च कच्छे च" हेम०। 3. ಪುಚ್ಛ, ಬಾಲ.

लञ्जिका ಲಂಜಿಕಾ (स्त्री०) ವೇಶ್ಯೆ, ಸೂಳೆ. लञ्जयति — लजि (भाषार्थे) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

लट्वा ಲಟ್ವಾ (स्त्री०) 1. ಗುಬ್ಬಚ್ಚಿ. 2. ಫಲ, ಹಣ್ಣು. 3. ಒಂದು ವಿಧ ವಾದ್ಯ. 4. ಹೊಂಗೆ ಮರ. "लट्वा करञ्जभेदे स्यात् फले वाद्ये खगान्तरे" मेदि०। 5. ಹಣೆಯ ಮೇಲಿರುವ ಗುಂಗುರು ಕೂದಲು. 6. ಕುಸುಂಭದ ಹೂವು. "लट्वा पक्षिकुसुम्भयोः" हेम०।

लडह ಲಡಹ (वि०) ಸುಂದರವಾದ, ಮನೋಹರವಾದ. "कथं नाम नववधूविस्रम्भणोपायाभिज्ञं लडहं विदग्धं मधुरभाषिणमरोषणं ते भ्रातरमासाद्य न दुर्मनायिष्यते मे प्रियसखी" मालती० ७।

लड्डु ಲಡ್ಡು (पुं०) ಲಾಡು, ಕಡಲೆಹಿಟ್ಟಿನ ಅರಳು ಮತ್ತು ಸಕ್ಕರೆಗಳಿಂದ ತಯಾರಿಸಿದ ಉಂಡೆ. लड (विलासे) "डुः" (वा० ३-२-१८०)। स्वार्थे "कः" लड्डुकः।

लण्ड ಲಂಡ (पुंन०) ಸಾಲಾಗಿ ಬಿದ್ದಿರುವ ಗಟ್ಟಿಯಾದ ಕುದುರೆಯ ಲದ್ದಿ, ಕುದುರೆಯ ಹಿಕ್ಕೆ, —ಮಲ. लडि (उत्क्षेपणे) "घञ्" (३-३-१९)। "विष्ठा चाप्यथ लण्डोऽस्त्री विष्ठा राजियुता दृढा" वैज०।

लण्ड्र ಲಂಡ್ರ (पुं०) ಲಂಡನ್ ನಗರ, ಇಂಗ್ಲಿಷರ ರಾಜಧಾನಿ.

लता ಲತಾ (स्त्री०) 1. ಬಳ್ಳಿ, ಹಂಬು. लतति — लत (आघाते) "अच्" (३-१-१३४)। "निबद्धनिश्वासविकम्पिताधरा लता इव प्रस्फुरितैकपल्लवाः" किरा० ४-१५। 2. ಕವಲು ಹಂಬುಗಳಿಂದ ಹರಡಿಕೊಂಡಿರುವ ಬಳ್ಳಿ. "लता प्रतानिनी वीरुद्गुल्मिन्युलप इत्यपि" अम०। 3. ಪ್ರೇಂಕಣ ಗಿಡ. 4. ಶಾಖೆ, ರೆಂಬೆ. 5. ಮಾಧವೀಲತೆ, ಕಾಡಿರುವಂತಿಗೆ. 6. ಗರಿಕೆಹುಲ್ಲು. 7. ಸ್ಪೃಕ್ಕಾ ಎಂಬ ಒಂದು ಗಂಧದ್ರವ್ಯ. 8. ಜ್ಯೋತಿಷ್ಮತೀ ಲತೆ, ಕಂಗೊಂಗೆ ಗಿಡ. 9. ಕಸ್ತೂರಿ. "लता ज्योतिष्मतीदूर्वाशाखावल्लीप्रियङ्गुषु। स्पृक्कामाधव्योः कस्तूर्याम्" हेम०। 10. ಚಪ್ಪರದಬದನೆ ಗಿಡ. "वार्ताकी हिङ्गुदी कुली। लता बृहत्यां सुस्निग्धा धन्या प्रहसनी लता" वैज०। 11. ಚಾವಟಿಯ ಏಟು. 12. ಹೆಂಗಸು.

लतागृह ಲತಾಗೃಹ (न०) ಬಳ್ಳಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಮನೆ, ಲತೆಗಳಿಂದ ಆವೃತವಾದ ಮನೆ, ಪೊದರು. "लतागृहद्वारगतोऽथ नन्दी वामप्रकोष्ठार्पितहेमवेत्रः" कुमा० ३-४१।

लताजिह्व ಲತಾಜಿಹ್ವ (पुं०) ಸರ್ಪ, ಹಾವು. लतेव जिह्वाऽस्य। –रसनः –ರಸನಃ.

लतातरु ಲತಾತರು (पुं०) 1. ಕಿತ್ತಲೆ ಗಿಡ. 2. ತಾಳೆ ಮರ. 3. ಸಾಲವೃಕ್ಷ, ಮತ್ತಿಮರ. लतेव दीर्घस्तरुः।

लताप्रतान ಲತಾಪ್ರತಾನ (पुंन०) ಬಳ್ಳಿಗಳ ಸಣ್ಣ ಕುಡಿ, ಬಳ್ಳಿಗಳ ಸಣ್ಣ ಹಂಬು. लतानां प्रतानः। "लताप्रतानोद्ग्रथितैः स केशैरधिज्यधन्वा विचचार दावम्" रघु० २-८।

लताबृहती ಲತಾಬೃಹತೀ (स्त्री०) ಚಪ್ಪರದ ಬದನೆ ಗಿಡ. ಸೀಮೆಬದನೆ ಗಿಡ.

लताभवन ಲತಾಭವನ (न०) ಲತಾಗೃಹ, ಪೊದರು. ಲತೆಗಳಿಂದ ಆವೃತವಾದ ಮನೆ.

लतामणि ಲತಾಮಣಿ (पुं०) ಪ್ರವಾಳ, ಹವಳ.

लतामण्डप ಲತಾಮಂಡಪ (पुंन०) ಲತಾಗೃಹ, ಪೊದರು, ಬಳ್ಳಿಗಳಿಂದ ಆವೃತವಾದ ಮನೆ.

लतामाधवी ಲತಾಮಾಧವೀ (स्त्री०) ಮಾಧವೀ ಲತೆ. ಕಾಡಿರುವಂತಿಗೆ ಗಿಡ. लताप्रधाना माधवी।

लतायावक ಲತಾಯಾವಕ (न०) ಪ್ರವಾಳ, ಹವಳ. "कितवजमपि तरुरागं विदुर्लतायावकं प्रवालं च" हारा०।

लतार्क ಲತಾರ್ಕ (पुं०) ಹಸುರು ಈರುಳ್ಳಿ, ರಾಜ ಈರುಳ್ಳಿ. "पलाण्डुस्तु सुकन्दकः। लतार्कदुद्रुमौ तत्र हरिते" अम०।

लतावेष्ट ಲತಾವೇಷ್ಟ (पुं०) ಆಲಿಂಗನದ ಒಂದು ಭೇದ. ಸ್ತ್ರೀಯರನ್ನು ಅಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳುವ ಒಂದು ರೀತಿ. "बाहुभ्यां पादयुग्माभ्यां वेष्टयित्वा स्त्रियं रमेत्। लघुलिङ्गताडनं योनौ लतावेष्टमुच्यते" रसमं०। **–वेष्टितकम् –ವೇಷ್ಟಿತಕವ್.**

लतिका ಲತಿಕಾ (स्त्री०) 1. ಸಣ್ಣ ಲತೆ, ಚಿಕ್ಕ ಬಳ್ಳಿ, ತೆಳುವಾದ ಬಳ್ಳಿ. लता स्वार्थे "कन्"। 2. ಹಾರದ ಒಂದು ಎಳೆ.

लपत् ಲಪತ್ (वि०) ಮಾತಾಡುತ್ತಿರುವ, ನುಡಿಯುತ್ತಿರುವ. लप (व्यक्तायां वाचि) "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–न्ती –ನ್ತೀ.**

लपन ಲಪನ (न०) 1. ಆನನ, ಮುಖ, ಬಾಯಿ. लप्यतेऽनेन —लप (व्यक्तायां वाचि) कर० "ल्युट्" (३-३-११७)। "संपूर्णलब्धललनालपनोपमानम्" माघ० ४-२२। 2. ಮಾತಾಡುವುದು. लप भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

लपनीय ಲಪನೀಯ (वि०) 1. ಮಾತಾಡಬೇಕಾದ. 2. ಮಾತಾಡಲು ಅರ್ಹವಾದ, 3. ಮಾತಾಡಬಹುದಾದ. लप (व्यक्तायां वाचि) "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः" (३-१-८६)। **लपितव्यम् ಲಪಿತವ್ಯವ್.**

लपित ಲಪಿತ (न०) 1. ಮಾತಾಡುವುದು, ಹೇಳುವುದು, ನುಡಿಯುವುದು. लप (व्यक्तायां वाचि) भावे "क्तः" (३-३-११४)। (वि०) 2. ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ, ನುಡಿಯಲ್ಪಟ್ಟ. लप कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)।

लपितवत् ಲಪಿತವತ್ (वि०) ಮಾತಾಡಿದವನು. ಹೇಳಿದವನು. लप (व्यक्तायां वाचि) "क्तवतुः" (३-२-१०२)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–वती –ವತೀ.**

लब्ध ಲಬ್ಧ (वि०) 1. ಹೊಂದಲ್ಪಟ್ಟ, ಪಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. लभ्यते स्म—डुलभष् (प्राप्तौ) "क्तः" (३-२-१०२)। "महौजसो मानधना धनार्चिता धनुर्भृतः संयति लब्धकीर्तयः" किरा० १-१९। "जगाद लब्धेऽवसरे सुरेन्द्रः" कुमा० १२-४३। 2. ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ. (न०) 3. ಪಡೆಯುವುದು, ಹೊಂದುವುದು.

लब्धकाम ಲಬ್ಧಕಾಮ (वि०) ಇಷ್ಟವಾದುದನ್ನು ಪಡೆದವನು, ಬಯಸಿದುದನ್ನು ಹೊಂದಿದವನು. लब्धः कामो येन।

लब्धकीर्ति ಲಬ್ಧಕೀರ್ತಿ (वि०) ಕೀರ್ತಿಯನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿದವನು, ಪ್ರಸಿದ್ಧಿ ಪಡೆದವನು. लब्धा कीर्तिर्येन सः। "धनुर्भृतः संयति लब्धकीर्तयः" किरा० १-१९।

लब्धचेतस् ಲಬ್ಧಚೇತಸ್ (वि०) ಪ್ರಜ್ಞೆಯನ್ನು ಪಡೆದವನು, ಜ್ಞಾನ ಬಂದವನು. लब्धं चेतः येन।

लब्धनामन् ಲಬ್ಧನಾಮನ್ (वि०) ಪ್ರಸಿದ್ಧಿ ಪಡೆದವನು, ಹೆಸರುವಾಸಿಯಾದವನು, ಕೀರ್ತಿ ಪಡೆದವನು. लब्धं नाम येन।

लब्धलक्ष ಲಬ್ಧಲಕ್ಷ, –लक्ष्य –ಲಕ್ಷ್ಯ (वि०) 1. ಗುರಿಯಿಟ್ಟು ಹೊಡೆದವನು. लब्धं लक्ष्यं येन। 2. ಗುರಿಯಿಟ್ಟು ಬಾಣಪ್ರಯೋಗದಲ್ಲಿ ನಿಪುಣನಾದವನು.

लब्धवर्ण ಲಬ್ಧವರ್ಣ (पुं०) 1. ಪಂಡಿತ, ವಿದ್ವಾಂಸ, ವಿದ್ಯಾವಂತ. लब्धो वर्णो वर्णनं स्तुतिः येन। "लब्धवर्णो विचक्षणः" अम०। (वि०) 2. ಪ್ರಸಿದ್ಧಿ ಪಡೆದವನು, ಖ್ಯಾತಿ ಪಡೆದವನು.

लब्धविद्य ಲಬ್ಧವಿದ್ಯ (वि०) ವಿದ್ಯೆ ಕಲಿತವನು, ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸ ಮಾಡಿದವನು. लब्धा विद्या येन।

लब्धव्य ಲಬ್ಧವ್ಯ (वि०) 1. ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಹೊಂದಬೇಕಾದ. 2. ಹೊಂದಲ್ಪಡುವ. डुलभष् (प्राप्तौ) "तव्यः" (३-१-९६)।

लब्धानुज्ञ ಲಬ್ಧಾನುಜ್ಞ (पुं०) ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸ ಮುಗಿಸಿ ಗುರುವಿನ ಅಪ್ಪಣೆಪಡೆದು ಹಿಂತಿರುಗಿದ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿ. लब्धा अनुज्ञा गुरोराज्ञा येन।

लब्धि ಲಬ್ಧಿ (स्त्री०) 1. ಪ್ರಾಪ್ತಿ, ಸಂಪಾದನೆ. डुलभष् (प्राप्तौ) "क्तिन्" (३-३-९४)। 2. ಆದಾಯ, ಲಾಭ, ವರಮಾನ.

लभस ಲಭಸ (पुं०) 1. ಧನ, ಸಂಪತ್ತು, ಐಶ್ವರ್ಯ. डुलभष् (प्राप्तौ) "असच्" (उ० ३-११७)। 2. ಯಾಚಕ, ತಿರುಕ, ಭಿಕ್ಷುಕ. लभसो धनं याचकश्च सि० कौ०। (न०) 3. ಕುದುರೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟುವ ಹಗ್ಗ.

लभ्य ಲಭ್ಯ (वि०) 1. ಹೊಂದಲ್ಪಡುವ. 2. ಹೊಂದಬೇಕಾದ. "लभ्या धरित्री तव विक्रमेण ज्यायांश्च वीर्यास्त्रबलैर्विपक्षः" किरा० ३-१७। 3. ಹೊಂದಲು ಅರ್ಹವಾದ. 4. ಹೊಂದಲು ಶಕ್ಯವಾದ. डुलभष् (प्राप्तौ) "यत्" (३-१-९८)। "लभ्या कथं नु वैदेही शक्यो द्रष्टुं कथं रिपुः" भट्टि० ६-४७। 5. ನ್ಯಾಯವಾದ, ಯೋಗ್ಯವಾದ. "न्याय्यलब्धव्ययोर्लभ्यम्" वैज०।

लमक ಲಮಕ (पुं०) ವಿಟಪುರುಷ, ವ್ಯಭಿಚಾರಿ, ಕಾಮುಕ. रमते — रमु (क्रीडायाम्) "क्वुन्" (उ० २-३४)। रस्य वा लः। पक्षे **रमकः ರಮಕಃ.**

लम्पट ಲಂಪಟ (पुं०) 1. ಪರಸ್ತ್ರೀಲೋಲ, ಜಾರ, ಕಾಮುಕ. (वि०) 2. ಅತಿಯಾದ ಆಸೆಯುಳ್ಳ. रमु (क्रीडायाम्) "अटन्" (उ० ४-८१)। "एषोऽपि दधिभक्तलम्पटः एतत्पञ्जरमुद्घाटच दुष्टवानरः अतिक्रान्तः" रत्ना० २।

लम्पा ಲಂಪಾ (स्त्री०) ಕರಿ ಬಾಳೆಗಿಡ. "कदली दीर्घपत्रा च रम्भा सा गौरपर्णिका। कृष्णा तु लम्पा कदली" वैज०।

लम्पाक ಲಂಪಾಕ (पुं०) 1. ಸ್ತ್ರೀಲೋಲ, ಕಾಮುಕ, ಜಾರ. (पुं०ब०व०) 2. ಉತ್ತರ ದಿಕ್ಕಿನ ಒಂದು ದೇಶ. "लम्पाको लम्पटे देशे" हेम०।

लम्फ ಲಂಫ (पुं०) ನೆಗೆಯುವುದು, ಹಾರುವುದು.

लम्फन ಲಂಫನ (न०) ನೆಗೆಯುವುದು, ಹಾರುವುದು.

लम्ब ಲಂಬ (पुं०) 1. ನರ್ತಕ, ಕುಣಿಯುವವನು. 2. ಅಂಗ, ಅವಯವ. 3. ಉತ್ಕೋಚ, ಲಂಚ. (वि०) 4. ಜೋಲಾಡುತ್ತಿರುವ. "पाण्डचोऽयमंसार्पितलम्बहारः क्लृप्ताङ्गरागो हरिचन्दनेन" रघु० ६-६०। 5. ಸುಂದರವಾದ, ಅಂದವಾದ. लबि (शब्देऽवस्रंसने च)। "अच्" (३-१-१३४)। 6. ದೀರ್ಘವಾದ, ಉದ್ದವಾದ. "दूरतः शोभते मूर्खः लम्बशाटपटावृतः। तावच्च शोभते मूर्खो यावत् किञ्चिन्न भाषते" चाणक्य०।

लंबकर्ण ಲಂಬಕರ್ಣ (पुं०) 1. ಆಡು, ಮೇಕೆ. 2. ಗರ್ದಭ, ಕತ್ತೆ. 3. ಗಜ, ಆನೆ. 4. ಶ್ಯೇನಪಕ್ಷಿ, ಗಿಡಗ. 5. ಜೋಲಾಡುವ ಕಿವಿ. "लम्बकर्णललाटां च लम्बोदरपयोधराम्" रामा०। 6. ರಾಕ್ಷಸ. 7. ಅಂಕೋಲೆ ಮರ. स्त्रियां "ङीष्" (४-१-६४)। **–कर्णी – ಕರ್ಣೀ** ಜೋಲು ಕಿವಿಯುಳ್ಳ ಹೆಂಗಸು. (वि०) 8. ಜೋಲು ಕಿವಿಯುಳ್ಳ. लम्बौ कर्णौ यस्य।

लम्बकेश ಲಂಬಕೇಶ (पुं०) 1. ಉದ್ದವಾದ ಕೂದಲು. 2. ಉದ್ದವಾದ ಅಗ್ರದಿಂದ ಕೂಡಿದ ದರ್ಭಾಸನ. "ऊर्ध्वकेशो भवेद्ब्रह्मा लम्बकेशस्तु विष्टरः"। (वि०) 3. ಉದ್ದವಾದ ಕೂದಲುಳ್ಳ. लम्बाः केशा यस्य।

लम्बन ಲಂಬನ (पुं०) 1. ಕಫ, ಶ್ಲೇಷ್ಮ. (न०) 2. ಸರ, ಹೊಕ್ಕಳಿನವರೆಗೂ ಜೋಲಾಡುವ ಹಾರ. लम्बते—लबि (अवस्रंसने) "ल्युः" (३-१-१३४)। 3. ಕುಚ್ಚು, **ಗೊಂಡೆ.** 4. ಧ್ವನಿ, ಶಬ್ದ.

लम्बमान ಲಂಬಮಾನ (वि०) ಜೋಲಾಡುತ್ತಿರುವ, ತೂಗಾಡುತ್ತಿರುವ. लबि (अवस्रंसने) "शानच्" (३-२-१२४)। "प्रस्थानं ते कथमपि सखे लम्बमानस्य भावि" मेघ० १-४१।

लम्बा ಲಂಬಾ (स्त्री०) 1. ಲಕ್ಷ್ಮಿ. 2. ಗೌರಿ, ಪಾರ್ವತಿ. 3. ಕಹಿ ಸೋರೆ. "लम्बा पद्मालयागौर्योः तिक्ततुम्ब्यामपि स्त्रियाम्" मेदि०। 4. ಲಂಚ, ಉತ್ಕೋಚ. "लम्बा तूत्कोच आमिषः" वैज०।

लम्बिका ಲಂಬಿಕಾ (स्त्री०) 1. ಕಿರುನಾಲಗೆ. लबि (अवस्रंसने) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 2. ತಾಲು, ದವಡೆ. "सुधास्रवा लम्बिका स्यात्" कल्पद्रु०। 3. ದುರ್ಗಾದೇವಿ. "वृषाकपायी षष्ठी स्यात्तामस्यपि च लम्बिका" कल्पद्रु०।

लम्बित ಲಂಬಿತ (वि०) 1. ಜೋಲಾಡುವ, ತೂಗಾಡುವ. लबि (अवस्रंसने) "क्तः" (३-४-७२)। 2. ಕೆಳಗೆ ಇಳಿದಿರುವ. 3. ಕೆಳಗೆ ಇಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. लबि (अवस्रंसने) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। 4. ತೂಗುಹಾಕಲ್ಪಟ್ಟ. 5. ಶಬ್ದಮಾಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. लबि (शब्दे) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। 6. ಬಾಚಿ ಇಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಮುಂದಕ್ಕೆ ನೀಡಲ್ಪಟ್ಟ. "करेण वातायनलम्बितेन स्पृष्टस्त्वया चण्डि कुतूहलिन्या" रघु० १३-२१।

लम्बोदर ಲಂಬೋದರ (पुं०) 1. ಗಣಪತಿ, ವಿನಾಯಕ, ವಿಘ್ನೇಶ್ವರ. लम्बमुदरं यस्य। 2. ತಿಂಡಿಪೋತ, ಹೊಟ್ಟೆಬಾಕ. (वि०) 3. ದೊಡ್ಡ ಹೊಟ್ಟೆಯುಳ್ಳ. "लम्बोदरः स्यादाखूने प्रमथानां च नायके" हेम०।

लम्बोष्ठ ಲಂಬೋಷ್ಠ (पुं०) 1. ಉಷ್ಟ್ರ, ಒಂಟೆ. लम्बौ ओष्ठौ यस्य। "तालुनाशश्च लम्बोष्ठोऽङ्गगो भोलिर्मरुप्रियः" कल्पद्रु०। (वि०) 2. ಜೋಲಾಡುವ ತುಟಿಯುಳ್ಳ, ಉದ್ದವಾದ ತುಟಿಯುಳ್ಳ.

लम्भन ಲಂಭನ (न०) ಪ್ರಾಪ್ತಿ, ಪಡೆಯುವುದು. डुलभष् (प्राप्तौ) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

लम्भित ಲಂಭಿತ (वि०) 1. ಸೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. डुलभष् (प्राप्तौ) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "अनारतं तेन पदेषु लम्भिता विभज्य सम्यग्विनियोगसत्क्रियाः" किरा० १-१५। 2. ಸೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಹೊಂದಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "चूर्णमुष्टिरिव लम्भितकान्तिर्वासवस्य दिशमंशसमूहः" किरा० ९-१७। 3. ಸ್ವೀಕರಿಸುವಂತೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವಂತೆ

ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. "स्वादितः स्वयमथैधितमानं लम्भितः प्रियतमैः सह पीतः" किरा० ९-५५। 4. ಸ್ವೀಕರಿಸುವಂತೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಕೈಗೊಳ್ಳುವಂತೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. "गोपितुं भुवमिमां मरुत्वता शैलवासमनुनीय लम्भितः" किरा० १३-६७। 5. ಸಿಕ್ಕಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಒಳಪಡುವಂತೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. "चिरमतिरसलौल्याद्बन्धनं लम्भितानाम्" माघ० ११-६०।

लय ಲಯ (पुं०) 1. ಸಂಶ್ಲೇಷ, ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವಿಕೆ, ಅಂಟಿಕೊಂಡಿರುವಿಕೆ. लीङ् (श्लेषणे) "अच्" (३-३-५६)। 2. ನೃತ್ಯಗೀತವಾದ್ಯಗಳ ಕಾಲಸಾಮ್ಯ, ನೃತ್ಯ ಗೀತ ಮತ್ತು ವಾದ್ಯ ಇವುಗಳ ಏಕತಾನತಾರೂಪವಾದ ಸಾಮ್ಯ. "अङ्गैरन्तर्निहितवचनैः सूचितः सम्यगर्थः पादन्यासो लयमुपगतः तन्मयत्वं रसेषु" माल० २-८। 3. ಪ್ರಳಯ ಕಾಲ, ಜಗತ್ತಿನ ವಿನಾಶದ ಸಮಯ. 4. ಜಗತ್ತಿನ ನಾಶ, ಅಳಿವು. 5. ವಿವಿಧ ವಸ್ತುಗಳು ಒಂದುಗೂಡುವಿಕೆ, ಒಂದು ಮತ್ತೊಂದು ವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿ (ಕಾಣದೆ) ಸೇರಿ ಹೋಗುವಿಕೆ. 6. ಚಿತ್ತದ ಏಕಾಗ್ರತೆ, ಮನಸ್ಸನ್ನು ಒಂದೇ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ನಿಲ್ಲಿಸುವಿಕೆ, ಮನಸ್ಸಿಗೆ ವಿಷಯಾಂತರವೃತ್ತಿ ನಿರೋಧ. "पश्यन्ती शिवरूपिणं लयवशादात्मानमभ्यागता" मालती० ५-२। 7. (ಸಂಗೀತದಲ್ಲಿ) ನಿಲುಗಡೆ, ವಿರಾಮ, ಯತಿಸ್ಥಾಯಿ. 8. ವಿಶ್ರಾಂತಿ ಸ್ಥಾನ. 9. ಮೂರ್ಛೆ, ಜ್ಞಾನತಪ್ಪುವುದು. 10. ಬಾಣದ ಅಧೋಮುಖವಾದ ವೇಗ, ಬಾಣವು ಕೆಳಮುಖವಾಗಿ ವೇಗದಿಂದ ಹೋಗುವುದು. "कैराती गतिरूर्ध्वाधःप्रकर्षस्तु गते लये" वैज०। 11. ವಾದ್ಯ. 12. ಆಲಿಂಗನ, ಆಶ್ಲೇಷ. "श्लेषवाद्ययोः। लयः" त्रिकाण्ड०। 13. ಪರಮಾತ್ಮ.

लयन ಲಯನ (न०) 1. ಗೃಹ, ಮನೆ. लीयतेऽत्र —लीङ् (श्लेषणे) अधि० "ल्युट्" (३-३-११७)। "लयनेषु लोहितकनिर्मिता भुवः शितिरत्नरश्मिहरितीकृतान्तराः" माघ० १३-५२। 2. ವಿಶ್ರಾಂತಿ. 3. ವಿಶ್ರಾಂತಿಸ್ಥಾನ. 4. ಸೇರಿಕೊಳ್ಳುವುದು, ಅಂಟಿಕೊಳ್ಳುವುದು.

लल ಲಲ (वि०) 1. ಪ್ರಕಾಶಿಸುವ, ಹೊಳೆಯುವ. ललति —लल (विलासे) "अच्" (३-१-१३४)। "ललौ लीलां ललोऽलोलः शशीशशिशुशीः शशन्" किरा० १५-५। 2. ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ, ಆಸೆಪಡುವ. 3. ಆಟವಾಡುವ. 4. ಜೋಲಾಡುತ್ತಿರುವ.

ललजिह्व ಲಲಜಿಹ್ವ (पुं०) 1. ಉಷ್ಟ್ರ, ಒಂಟೆ. 2. ನಾಯಿ. (वि०) 3. ಹಿಂಸಿಸುವ, ಕೊಲ್ಲುವ. 4. ಜೋಲಾಡುವ ನಾಲಗೆಯುಳ್ಳ. लला जिह्वा यस्य। "ललजिह्वोऽन्यवत् हिंस्रे क्रमेलकशुनोः पुमान्" हेम०।

ललज्जिह्व ಲಲಜ್ಜಿಹ್ವ (पुं०) "ललजिह्व" ಪದದ ಅರ್ಥ.

ललत् ಲಲತ್ (वि०) 1. ಆಡುತ್ತಿರುವ, ಅಲುಗಾಡುತ್ತಿರುವ. लल (विलासे) "शतृ" (३-२-१२४)। "प्रविगलदसृक्पङ्कः पाणिर्ललन्नरजाङ्गलः" मालती० ५-५। 2. ಜೋಲಾಡುತ್ತಿರುವ. 3. ಆಟವಾಡುತ್ತಿರುವ. 4. ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಿರುವ.

ललन ಲಲನ (पुं०) 1. ಬಾಲಕ. 2. ಸಾಲವೃಕ್ಷ. 3. ಪ್ರಿಯಾಲವೃಕ್ಷ, ಮೊರಟೆ ಮರ. (न०) 4. ಆಟ, ಕ್ರೀಡೆ. 5. ಜೋಲಾಡುವುದು. लल (विलासे) "ल्युट्" (३-३-११५)।

ललना ಲಲನಾ (स्त्री०) 1. ಹೆಂಗಸು. ललते — लल (ईप्सायाम्) "ल्युः" (३-१-१३४)। "युच्" (उ० २-७८) वा। "प्रमदा मानिनी कान्ता ललना च नितम्बिनी" अम०। "शठ नाकलोकललनाभिरविरतरतं रिरंससे" माघ० १५-८८। 2. ಜಿಹ್ವೆ, ನಾಲಗೆ. 3. ಸ್ವೈರಿಣಿ, ಕಾಮುಕ ಹೆಂಗಸು. ललते—लल (विलासे) "ल्युः"। "ललना कामिनीनारीभेदजिह्वासु योषिति" मेदि०।

ललनाप्रिय ಲಲನಾಪ್ರಿಯ (पुं०) 1. ಕದಂಬವೃಕ್ಷ. ललनानां प्रियः। (न०) 2. ಮಡಿವಾಳ. (वि०) 3. ನಾಲಗೆಗೆ ಇಷ್ಟವಾದ. 4. ಸ್ತ್ರೀಯರಿಗೆ ಪ್ರಿಯವಾದ.

ललनिका ಲಲನಿಕಾ (स्त्री०) ದಯೆತೋರಿಸಲು ಅರ್ಹಳಾದ ಹೆಂಗಸು, ಸಣ್ಣ ಹೆಂಗಸು. ललना अल्पार्थे "कन्" (५-३-७६)।

ललन्तिका ಲಲಂತಿಕಾ (स्त्री०) 1. ಹೊಕ್ಕಳಿನವರೆಗೂ ಜೋಲಾಡುವ ಹಾರ, ಉದ್ದವಾದ ಹಾರ. लडति —लड (विलासे) "शतृ" (३-२-१२४)। "ङीप्" (४-१-६)। ललन्त्येव —स्वार्थे "कन्" (५-४-५)। 2. ಹಲ್ಲಿ, ಗೌಳಿ.

ललाट ಲಲಾಟ (न०) ಫಾಲ, ಹಣೆ, ನೊಸಲು. ललमीप्सामटति—अट (गतौ) "अण्" (३-२-१)। "अयं दरिद्रो भवितेति वैधसीं लिपिं ललाटेऽर्थिजनस्य जाग्रतीम्" नैष० १-१५। "न्यस्तं ललाटे तिलकं दधानः" रघु० १८-४४।

ललाटक ಲಲಾಟಕ (न०) ಅಂದವಾದ ಹಣೆ.

ललाटन्तप ಲಲಾಟಂತಪ (पुं०) 1. ಸೂರ್ಯ. ललाटं तपति –तप (सन्तापे) "खश्" (३-२-३६)। मुमागमः (६-३-६७)। (वि०) 2. ಹಣೆಯನ್ನು ತಾಪಗೊಳಿಸುವ. "हविर्भुजामेधवतां चतुर्णां मध्येललाटन्तपसप्तसप्तिः" रघु० १३-४१।

ललाटपट्ट ಲಲಾಟಪಟ್ಟ (पुं०) 1. ಹಲಗೆಯಂತೆ ವಿಶಾಲವಾದ ಹಣೆ. 2. ತಲೆಯ ಕೂದಲನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಕಟ್ಟಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಪಟ್ಟಿ, ತಲೆಕಟ್ಟುಪಟ್ಟಿ.

ललाटिका ಲಲಾಟಿಕಾ (स्त्री०) 1. ನೊಸಲಿನ ಒಡವೆ, ಹಣೆಯ ಮೇಲೆ ಧರಿಸುವ ಆಭರಣ. ललाटस्यालंकारः "कन्" (४-३-६५)। "पत्त्रपाश्या ललाटिका" अम०। 2. ತಿಲಕ, (ಕಸ್ತೂರಿ ಮೊದಲಾದ ಸುಗಂಧದ್ರವ್ಯಗಳಿಂದ ಮಾಡಿದ) ಹಣೆಯ ಮೇಲಿನ ಬಟ್ಟು. "तदा-प्रभृत्युन्मदना पितुर्गृहे ललाटिकाचन्दनधूसरालका" कुमा० ५-५५।

ललाम ಲಲಾಮ (न०) 1. ಭೂಷಣ, ಒಡವೆ, ಅಲಂಕಾರ. ललमभति — अम (गत्यादौ) "अण्" (३-२-१)। "अभ्येति भस्मपरिपाण्डुरितस्मरारेरुद्वह्निलोचनललाम-ललाटलीलाम्" माघ० ४-२८। 2. ಪುಚ್ಛ, ಬಾಲ. 3. ಶೃಂಗ, ಕೊಂಬು. 4. ಧ್ವಜ, ಪತಾಕೆ. 5. ತಿಲಕ. 6. ಚಿಹ್ನೆ, ಗುರುತು. 7. ಅಶ್ವ, ಕುದುರೆ. 8. ಪೌರುಷ, ಪರಾಕ್ರಮ. 9. ಪಂಕ್ತಿ, ಸಾಲು, ಶ್ರೇಣಿ. 10. ಪ್ರಭಾವ. 11. ಸೌಂದರ್ಯ. 12. ಕುದುರೆಯ ಹಣೆಯಲ್ಲಿ ಬರೆಯುವ ಚಿತ್ರ. "ललामं लाञ्छने ध्वजे। शृङ्गे प्रधाने भूषायां तथा वालधिपुण्ड्रयोः। तुरङ्गे च प्रभावे च" मेदि०। (वि०) 13. ರಮ್ಯವಾದ, ಸುಂದರವಾದ. "रम्ये प्रधाने भूषायाम्" हेम०। **ललामन् ಲಲಾಮನ್** ಎಂದು "न" ಕಾರಾಂತವೂ ಉಂಟು. "ललामवल्लला-माऽश्वे" हेम०। 14. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ, ಉತ್ತಮವಾದ. "ललामोऽस्त्री ललामापि प्रभावे पौरुषे ध्वजे। श्रेष्ठे भूषापुण्ड्रशृङ्गपुच्छचिह्नाश्वलिङ्गिषु" वैज०।

ललामक ಲಲಾಮಕ (न०) ಮುಖ (ಹಣೆ) ದ ಮೇಲೆ ಜೋಲಾಡುವಂತೆ ಕಟ್ಟಿರುವ ಹೂವಿನ ಸರ. "प्रभ्रष्टकं शिखालम्बि पुरोन्यस्तं ललामकम्" अम०।

ललित ಲಲಿತ (न०) 1. ಅರ್ಥಾಲಂಕಾರದ ಒಂದು ಭೇದ. ಪ್ರಸ್ತುತವಾದ ಧರ್ಮಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ವಾಕ್ಯಾರ್ಥದ ವರ್ಣನೆಯಿಲ್ಲದೆ ಅದಕ್ಕೆ ಸಮಾನವಾದ (ಪ್ರತಿಬಿಂಬ) ವಾಕ್ಯಾರ್ಥವರ್ಣನೆಯಿರುವಲ್ಲಿ "ಲಲಿತ" ಅಲಂಕಾರ. "प्रस्तुते वर्ण्यवाक्यार्थप्रतिबिम्बस्य वर्णनम्"। उदा : "ललितं निर्गते नीरे सेतुमेषा चिकीर्षति"। ಇಲ್ಲಿ ಕೋಪದಿಂದ ನಾಯಕನನ್ನು ತಿರಸ್ಕರಿಸಿ ಪುನಃ ಅವನನ್ನು ಕರೆತರುವ ಪ್ರಯತ್ನ ಮಾಡಿದ ನಾಯಿಕಾವೃತ್ತಾಂತ ವರ್ಣನೆಯಿಲ್ಲದೆ ಅದಕ್ಕೆ ಸಮಾನವಾದ ಗತಜಲಸೇತು ಬಂಧನ ರೂಪವಾಕ್ಯಾರ್ಥವರ್ಣನೆಯಿರುವುದರಿಂದ ಲಲಿತಾಲಂಕಾರ. 2. ಶೃಂಗಾರರಸಕ್ಕೆ ಅನುಗುಣವಾದ ಅಂಗಚೇಷ್ಟೆ, ಸ್ತ್ರೀಯರ ಮನೋಹರವಾದ ಶೃಂಗಾರರಸ ಸೂಚಕವಾದ ವಿಲಾಸ, ಸ್ತ್ರೀಯರ ಸ್ವಭಾವಜನ್ಯವಾದ ಅಲಂಕಾರಗಳಲ್ಲೊಂದು. "सुकुमारतयाङ्गानां विन्यासो ललितं भवेत्" सा० द० ३-१०५। "सललितचलित-त्रिकाभिरामाः शिरसिजसंयमनाकुलैकपाणिः" किरा० १०-५२। 3. ಒಂದು ವಿಧ ಹಾರ. (वि०) 4. ಸುಂದರವಾದ, ಸೊಗಸಾದ. "हारभेदे विलासे च ललितं सुन्दरे त्रिषु" नानार्थर०। "ललितमधुरास्ते ते भावाः क्षिपन्ति च धीरताम्" मालती० १-२०। 5. ರಮಣೀಯವಾದ, ಮಧುರವಾದ, ರಮ್ಯವಾದ. "कान्तापराध-कुपितेष्वनया विनेतुः सन्दर्शितेव ललिताभिनयस्य शिक्षा" माल० ४-९। 6. ಅಪೇಕ್ಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "ललितं हारभेदे स्यादीप्सिते ललितेऽपि च" विश्व०। 7. ಸುಕುಮಾರವಾದ, ಕೋಮಲವಾದ. "अत्रसितललितक्रियेण बाह्वो-र्ललिततरेण तनीयसा युगेन" माघ० ७-६४।

ललितललित ಲಲಿತಲಲಿತ (वि०) ಸುಕುಮಾರವಾದ, ಕುಸುಮಕ್ಕಿಂತಲೂ ಸುಕುಮಾರವಾದ, ಬಹಳ ಕೋಮಲವಾದ. ललितादपि ललितम्। "ललितललितैर्ज्योत्स्ना-प्रायैरकृत्रिमविभ्रमैः" उ० रा० १-२०।

ललिता ಲಲಿತಾ (स्त्री०) 1. ದುರ್ಗಾದೇವಿ. 2. ಕಸ್ತೂರಿ. 3. ಹೆಂಗಸು. 4. ಕಾಮುಕಿ, ಸ್ವೈರಿಣಿ, ವ್ಯಭಿಚಾರಿಣಿ.

ललितापञ्चमी ಲಲಿತಾಪಂಚಮೀ (स्त्री०) ಆಶ್ವಯುಜ ಶುಕ್ಲ ಪಂಚಮಿ.

ललितासप्तमी ಲಲಿತಾಸಪ್ತಮೀ (स्त्री०) ಭಾದ್ರಪದ ಶುಕ್ಲ ಸಪ್ತಮಿ.

लव ಲವ (पुं०) 1. ಶ್ರೀರಾಮನ ಜ್ಯೇಷ್ಠ ಪುತ್ರ. ಸೀತೆಯ ಅವಳಿಮಕ್ಕಳಲ್ಲೊಬ್ಬ. ವಾಲ್ಮೀಕಿಮಹರ್ಷಿಯು ಕುಶ ಮತ್ತು ಗೋಪುಚ್ಛರೋಮಗಳಿಂದ ರಕ್ಷೆಗಾಗಿ ಸೀತೆಯ ಗರ್ಭವನ್ನು ಸವರಿದುದರಿಂದ ಇವರಿಗೆ ಕುಶ ಮತ್ತು ಲವ ಎಂದು ನಾಮಕರಣ ಮಾಡಿದರು. "स तौ कुशलवोन्मृष्ट-गर्भक्लेदौ तदाख्यया। कविः कुशलवावेव चकार किल

नामतः" रघु० १५-३२। [ವಿವರಕ್ಕೆ "कुश" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] 2. ಲೇಶ, ಅಲ್ಪ, ಕೊಂಚ, ಸಣ್ಣ ಪ್ರಮಾಣ. 3. ಜಲಬಿಂದು. "द्वीपान्तरानीतलवङ्गपुष्पैरपाकृतस्वेदलवा मरुद्भिः" रघु० ६-५७। 4. ಚೂರು, ತುಂಡು. 5. ಲಯ, ವಿನಾಶ. 6. ಕೊಯ್ಯುವುದು, ಕತ್ತರಿಸುವುದು. "लवो लेशे विनाशे च छेदने रामनन्दने" मेदि०। 7. ಎರಡು ಕಾಷ್ಠೆಗಳ ಕಾಲ. (18ಸಲ ರೆಪ್ಪೆಗಳನ್ನಾಡಿಸುವ ಕಾಲವು ಒಂದು ಕಾಷ್ಠೆ.) 8. ಗೋಪುಚ್ಛದ ಕೂದಲು, ಹಸುವಿನ ಬಾಲದ ಕೂದಲು. 9. ವಿಲಾಸ, ಕ್ರೀಡೆ. 10. ಕಿಂಜಲ್ಕ, ಹೂವಿನ ಕುಸುರು. 11. ಕಣ್ಣಿನ ರೆಪ್ಪೆಯ ಕೂದಲು. "लवः कालभिदि छिदि। विलासे रामजे क्लेशे तथा किञ्जल्कपक्ष्मणोः। गोपुच्छलोमस्वपि च" हेम०। (न०) 12. ಮೇಕೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಕೂದಲು. "लवं मेषादिलोम्नि स्यात्" नानार्थर०। 13. ಲವಂಗ. 14. ಜಾಯಿಕಾಯಿ. 15. ಲಾಮಂಚದ ಬೇರು. (अव्य०) 16. ಸ್ವಲ್ಪವಾಗಿ, ಕೊಂಚವಾಗಿ.

लवङ्ग ಲವಂಗ (पुं०) 1. ಲವಂಗದ ಗಿಡ. (न०) 2. ಲವಂಗ. लूञ् (छेदने) "अङ्गच्" (उ० १-१२०)। "लवङ्गमालाकलितावतंसास्ते नारिकेलान्तरपः पिबन्तः" माघ० ३-८१।

लवङ्गक ಲವಂಗಕ (न०) ಲವಂಗ.

लवङ्गकलिका ಲವಂಗಕಲಿಕಾ (स्त्री०) ಲವಂಗ.

लवण ಲವಣ (पुं०) 1. ಸಪ್ತ ಸಮುದ್ರಗಳಲ್ಲೊಂದು. लुनाति—लूञ् (छेदने) "ल्युः" (३-१-१३४)। (1) ಲವಣ (2) ಇಕ್ಷು (3) ಸುರಾ (4) ಸರ್ಪಿಸ್ (5) ದಧಿ (6) ಕ್ಷೀರ ಮತ್ತು (7) ಜಲ ಸಮುದ್ರಗಳೆಂದು ಸಮುದ್ರಗಳು ಏಳು. 2. ಒಬ್ಬ ರಾಕ್ಷಸ. ಇವನು ಶ್ರೀರಾಮನ ತಮ್ಮನಾದ ಶತ್ರುಘ್ನನಿಂದ ಹತನಾದನು. "लवणेन विलुप्तेज्यास्तामिस्रेण तमभ्ययुः। मुनयो यमुनाभाजः शरण्यं शरणार्थिनः" रघु० १५-२। 3. ಲವಣರಸ, ಆರು ಭೋಜ್ಯರಸಗಳಲ್ಲೊಂದು. (न०) 4. ಉಪ್ಪು. (वि०) 5. ಲವಣರಸದಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಉಪ್ಪು ಬೆರಕೆಯಾಗಿರುವ. लवणेन संसृष्टः "ठक्" (४-४-२२)। ठको लुक् (४-४-२४)। लवणं शाकम्। (स्त्री०) **–णा –ಣಾ.** 6. ಒಂದು ನದಿ. 7. ದೀಪ್ತಿ, ಕಾಂತಿ, ಪ್ರಕಾಶ. "लवणं सैन्धवादौ ना सिन्धुरक्षोभिदो रसे। तद्युक्ते वाच्यलिङ्गः स्यात् नदीभेदत्विषोः स्त्रियाम्" मेदि०।

लवणाकर ಲವಣಾಕರ (पुं०) ಲವಣಸಮುದ್ರ, ಉಪ್ಪುನೀರಿನ ಸಮುದ್ರ. **–अर्णवः –ಅರ್ಣವಃ.**

लवणान्तक ಲವಣಾಂತಕ (पुं०) ಶತ್ರುಘ್ನ.

लवणाब्धि ಲವಣಾಬ್ಧಿ, –अम्बुराशि –ಅಂಬುರಾಶಿ (पुं०) ಲವಣಸಮುದ್ರ, ಉಪ್ಪುನೀರಿನ ಸಮುದ್ರ. "आभाति वेला लवणाम्बुराशेर्धारानिबद्धेव कलङ्करेखा" रघु० १३-१५।

लवणाम्भस् ಲವಣಾಂಭಸ್ (पुं०) 1. ಉಪ್ಪುನೀರಿನ ಸಮುದ್ರ. लवणमम्भः यस्य। "स सेतुं बन्धयामास प्लवगैर्लवणाम्भसि" रघु० १२-७०। (न०) 2. ಉಪ್ಪು ನೀರು.

लवणोत्तम ಲವಣೋತ್ತಮ (न०) ಸೈಂಧವ ಲವಣ.

लवणोद ಲವಣೋದ (पुं०) ಲವಣಸಮುದ್ರ, ಉಪ್ಪುನೀರಿನ ಸಮುದ್ರ. लवणमुदकं यस्य। उदकस्योदादेशः (वा० ६-३-५७)।

लवन ಲವನ (न०) 1. ಕತ್ತರಿಸುವುದು, ಕೊಯ್ಯುವುದು. लूञ् (छेदने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಕುಡಗೋಲು. 3. ಈಶಿಗೆಮಣೆ. लूयतेऽनेन—लूञ् कर० "ल्युट्" (३-३-११७)।

लवनीय ಲವನೀಯ (वि०) 1. ಕತ್ತರಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ಕತ್ತರಿಸಬೇಕಾದ. 3. ಕತ್ತರಿಸಲು ಶಕ್ಯವಾದ. 4. ಕತ್ತರಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. लूञ् (छेदने) "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः" (३-१-९६)। **लवितव्यः ಲವಿತವ್ಯಃ.**

लवली ಲವಲೀ (स्त्री०) ಲವಲೀಲತೆ.

लवि ಲವಿ (वि०) ಕತ್ತರಿಸುವ ಹರಿತವಾದ ಅಲುಗುಳ್ಳ (ಆಯುಧ). लूयतेऽनेन—लूञ् (छेदने) "इः" (उ० ४-१३८)।

लवित्र ಲವಿತ್ರ (न०) ಕುಡಗೋಲು, ಕೊಯ್ಯುವ, ಕತ್ತರಿಸುವ ಒಂದು ಆಯುಧ. लूयतेऽनेन—लूञ् (छेदने) "इत्रः" (३-२-१८४)।

लशुन ಲಶುನ (न०) ಬೆಳ್ಳುಳ್ಳಿ. अश्नाति—अश (भोजने) "उनन्" लश् च (उ० ३-५७)। "भक्षितेऽपि लशुने न शान्तो व्याधिः"।

लषण ಲಷಣ (न०) ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವುದು, ಆಸೆಪಡುವುದು. लष (कान्तौ) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

लषणीय ಲಷಣೀಯ (वि०) 1. ಅಪೇಕ್ಷಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ಅಪೇಕ್ಷಿಸಬೇಕಾದ. 3. ಅಪೇಕ್ಷಿಸಲು ಅರ್ಹವಾದ.

लष (कान्तौ) "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः"। **लषितव्यम् ಲಷಿತವ್ಯಮ್.**

लषित ಲಷಿತ (वि०) 1. ಅಪೇಕ್ಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. लष (कान्तौ) "क्तः" (३-२-१०२)। (न०) 2. ಅಪೇಕ್ಷೆ, ಇಚ್ಛೆ, ಅಭಿಲಾಷೆ. भावे "क्तः" (३-३-११४)।

लष्यत् ಲಷ್ಯತ್ (वि०) ಅಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತಿರುವ, ಇಚ್ಛಿಸುತ್ತಿರುವ. लष (कान्तौ) "शतृ" (३-२-१२४)। "शानच्" (३-२-१२४)। **-माणः ಮಾಣಃ.** वा "श्यन्" (३-१-७०)। पक्षे **लषत् ಲಷತ್, लषमाणः ಲಷಮಾಣಃ.** शत्रन्तात् "ङीप्" (४-१-६)। **लष्यती -न्ती, ಲಷ್ಯತೀ -ನ್ತೀ, लषन्ती ಲಷನ್ತೀ.**

लसत् ಲಸತ್ (वि०) 1. ಪ್ರಕಾಶಿಸುವ, ಹೊಳೆಯುವ. लस (श्लेषणे क्रीडने च) "शतृ" (३-२-१२४)। "लसद्विसच्छेदसिताङ्गसङ्गिना" माघ० २-८। 2. ಪ್ರಸರಿಸಿರುವ, ಹರಡಿರುವ. "मध्यमोपलनिभे लसदंशावेकतश्च्युतिमुपेयुषि भानौ" किरा० ९-२। 3. ಆಟವಾಡುತ್ತಿರುವ. स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **लसन्ती ಲಸನ್ತೀ.** "शानच्" (३-२-१२४)। **लसमानः ಲಸಮಾನಃ.** "वहति यः परितः कनकस्थलीः सहरितालसमाननवांशुकाः" माघ० ४-२१।

लसा ಲಸಾ (स्त्री०) 1. ಹರಿದ್ರೆ, ಅರಿಶಿನ. लसति—लस (श्लेषणक्रीडनयोः) "अच्" (३-१-१३४)। "प्रहर्षिणी निशा ह्वा च लसा गन्धफलासिका" हारा०। 2. ಕುಂಕುಮಕೇಸರಿ.

लसिका ಲಸಿಕಾ (स्त्री०) 1. ಸ್ನಾಯು, ಮಾಂಸಖಂಡ. 2. ಲಾಲಾ, ಜೊಲ್ಲು.

लसित ಲಸಿತ (वि०) 1. ಪ್ರಕಾಶಿಸುವ, ಹೊಳೆಯುವ. 2. ಸಂತೋಷಗೊಂಡಿರುವ. लस (श्लेषणक्रीडनयोः) "क्तः" (३-४-७२)।

लसिका ಲಸಿಕಾ (स्त्री०) 1. ದೇಹಸಾರ, ಮೈಯೊಳಗಿನ ರಸಿಕೆ. 2. ಕೀವು. 3. ಲಾಲಾಜಲ, ಜೊಲ್ಲು. 4. ಕಬ್ಬಿನ ರಸ.

लस्त ಲಸ್ತ (वि०) 1. ಆಲಿಂಗನ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಅಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ. लस (श्लेषणे) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಆಟವಾಡಿದ, ಕ್ರೀಡಿಸಿದ. लस (क्रीडने) "क्तः" (३-४-७२)। आगमशास्त्रस्यानित्यत्वात् नेडागमः। इडागमे **लसितः ಲಸಿತಃ.**

लस्तक ಲಸ್ತಕ (पुं०) ಧನುಸ್ಸಿನ ಮಧ್ಯಭಾಗ. लस्त स्वार्थे "कन्" (५-४-३८)। "लस्तकस्तु धनुर्मध्यम्" अम०।

लस्तकिन् ಲಸ್ತಕಿನ್ (पुं०) ಬಿಲ್ಲು. लस्तक "इनिः" (५-२-११५)।

लहरि(री) ಲಹರಿ(ರೀ) (स्त्री०) ದೊಡ್ಡ ಅಲೆ, ಮಹಾತರಂಗ. "करेणोत्क्षिप्तास्ते जननि विजयन्तां लहरयः" गङ्गाल०।

लहुड ಲಹುಡ (पुं०) ಅಲ್ಪ, ಸ್ವಲ್ಪ, ಕೊಂಚ. "अपि स्याल्लहुडः स्वल्पे" कल्पद्रु०।

ला ಲಾ (स्त्री०) 1. ಸ್ವೀಕರಿಸುವುದು, ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು. 2. ದಾನ, ಕೊಡುಗೆ. "लःशक्रे ला तु दाने स्यात् ग्रहणेऽपि निगद्यते" मेदि०।

लाक्षणिक ಲಾಕ್ಷಣಿಕ (पुं०) 1. ಲಕ್ಷಣಾವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಅರ್ಥಕೊಡುವ ಶಬ್ದ, ವಾಚ್ಯ ಮತ್ತು ವ್ಯಂಗ್ಯಗಳಿಗಿಂತಲೂ ಅತಿರಿಕ್ತವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ಶಬ್ದ. "स्याद्वाचको लाक्षणिकः शब्दोऽत्र व्यञ्जकस्त्रिधा" काव्यप्र०। (वि०) 2. ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ತಿಳಿದವನು ಅಥವಾ ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡುವವನು. लक्षणमधीते वेद वा—लक्षण "ठक्" (४-२-६०)।

लाक्षा ಲಾಕ್ಷಾ (स्त्री०) ಲಾಖಿ, ಅರಗು. लक्ष्यतेऽनया—लक्ष (दर्शने) "अः" (३-३-१०३)। पृषो०। "दिव्यस्त्रीणां सचरणलाक्षारागा रागायाते निपतितपुष्पापीडाः" किरा० ५-२३।

लाक्षारस ಲಾಕ್ಷಾರಸ (पुं०) ಅರಗಿನ ರಸ. लाक्षाया रसः। "निष्ठ्यूतश्चरणोपभोगसुलभो लाक्षारसः केनचित्" शाकु० ४-४।

लाक्षातरु ಲಾಕ್ಷಾತರು (पुं०) ಪಲಾಶವೃಕ್ಷ, ಮುತ್ತುಗದ ಮರ. लाक्षाया उत्पादकः तरुः।

लाघव ಲಾಘವ (न०) 1. ಲಘುತ್ವ, ಹಗುರವಾಗಿರುವುದು, ಭಾರವಿಲ್ಲದಿರುವುದು. लघोर्भावः "अण्" (५-१-१३१)। 2. ಸಂಕ್ಷೇಪ, ಸಂಗ್ರಹ. "प्रसादरम्यमोजस्वी गरीयो लाघवान्वितम्" किरा० ११-३८। 3. ಪಟುತ್ವ, ಚಟುವಟಿಕೆ, ಕೈಚಳಕ. "परिमोहयमाणेन शिक्षालाघवलीलया" किरा० १५-३६। 4. ಅಗೌರವ, ಅಪಮರ್ಯಾದೆ. "सेवां लाघवकारिणीं कृतधियः स्थाने श्ववृत्तिं विदुः" मुद्रा० ३-१४। 5. ಸಾಮರ್ಥ್ಯವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ಪೌರುಷಹೀನತೆ, ಕಾರ್ಯಶಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. "कुरुतेऽस्मिन्नमोघेऽपि निर्वाणालातलाघवम्" कुमा० २-२३। 6. ಆರೋಗ್ಯ, ವಾತಾದಿರೋಗವಿಲ್ಲದೆ ದೇಹವು ಹಗುರವಾಗಿರುವಿಕೆ. 7. ಸಣ್ಣತನ, ಚಿಕ್ಕದಾಗಿರುವುದು. 8. ಅಲ್ಪ

ತನ, ನೀಚತನ. "गौरवेण ददृशे समुन्नतिर्लाघवेन च नतिस्तदद्भुतम्" याद० १७-८१। 9. ಶೀಘ್ರತೆ, ವೇಗ. "लाङ्गली जलधिलङ्घनदक्षं लाघवेन लघयन् विचचार" याद० २१-५७। 10. ಸಮಂಜಸವಾಗಿ, ಶೀಘ್ರಾರ್ಥೋಪಸ್ಥಿತಿಗೆ ಕಾರಣವಾಗಿರುವಿಕೆ, ಶೀಘ್ರವಾಗಿ ಅರ್ಥಬೋಧಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದ ಸುಲಭೋಪಾಯ. 11. ಅಲ್ಪ, ಸ್ವಲ್ಪವಾಗಿರುವುದು, ಮಿತವಾಗಿರುವುದು. "अक्रोधो गुरुशुश्रूषा शौचमाहारलाघवम्"।

लाङ्गल ಲಾಂಗಲ (न०) 1. ನೇಗಿಲು, ಏರು. लङ्गति—लगि (गतौ) "कलच्" (ग० १९७)। वृद्धिश्च। 2. ತಾಳವೃಕ್ಷ, ಪನೆಮರ. 3. ಗೃಹನಿರ್ಮಾಣಕ್ಕಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಮರ. (स्त्री०) –ली –ಲೀ. 4. ನೀರುಹಿಪ್ಪಲಿ. 5. ಒಂದು ಪುಷ್ಪ. "लाङ्गली तोयपिप्पल्यां क्लीबं तु कुसुमान्तरे। गोदारणे तृणराजगृहदारुविशेषयोः" मेदि०। 6. ಶಿಶ್ನ, ಪುರುಷನ ಜನನೇಂದ್ರಿಯ. "लिङ्गं तु लाङ्गलं शेफःसाधनं मदनाङ्कुशः" त्रिकाण्ड०।

लाङ्गलदण्ड ಲಾಂಗಲದಂಡ (पुं०) ನೇಗಿಲಿನ ಈಚು, ನೇಗಿಲಿನ ಉದ್ದದ ಮರ. लाङ्गलस्य दण्डः।

लाङ्गलध्वज ಲಾಂಗಲಧ್ವಜ (पुं०) ಬಲರಾಮ.

लाङ्गलपद्धति ಲಾಂಗಲಪದ್ಧತಿ (स्त्री०) ನೇಗಿಲಿನ ಜಾಡು, ನೇಗಿಲಿನ ಗೆರೆ. लाङ्गलस्य पद्धतिः। "सीता लाङ्गलपद्धतिः" अम०।

लाङ्गलिन् ಲಾಂಗಲಿನ್ (पुं०) 1. ನೇಗಿಲನ್ನು ಹಿಡಿದಿರುವ ಬಲರಾಮ. लाङ्गलमस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। "हित्वा हालामभिमतरसां रेवतीलोचनाङ्कां बन्धुप्रीतया समरविमुखो लाङ्गली यः प्रपेदे" मेघ० १-४९। 2. ತೆಂಗಿನ ಮರ. "लाङ्गली नारिकेलद्रौ रेवतीरमणे पुमान्" मेदि०।

लाङ्गली ಲಾಂಗಲೀ (स्त्री०) 1. ನೀರುಹಿಪ್ಪಲಿ. "लाङ्गली तोयपिप्पल्याम्" मेदि०। 2. ಕೋಳಿಕುಟುಕನ ಗಿಡ. "लाङ्गली शारदी तोयपिप्पली" अम०। "स्याल्लाङ्गलीत्वग्निशिखा" अम०।

लाङ्गूल ಲಾಂಗೂಲ (न०) 1. ತಿರ್ಯಕ್ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಬಾಲ, ಪುಚ್ಛ. लङ्गति—लगि (गतौ) "ऊलच्" (उ० ४-९०)। "अण्" (५-४-३८)। "लाङ्गूलविक्षेपविसर्पिशोभैरितस्ततश्चन्द्रमरीचिगौरैः" कुमा० १-१३। 2. ಶಿಶ್ನ, ಲಿಂಗ, ಪುರುಷನ ಜನನೇಂದ್ರಿಯ. "लाङ्गूलं पुच्छशेफयोः" मेदि०।

लाङ्गूलिका ಲಾಂಗೂಲಿಕಾ (स्त्री०) ನರಿ ಬಾಲದ ಹುಲ್ಲು. "लाङ्गूलिका सिंहपुच्छी" कल्पद्रु०।

लाज ಲಾಜ (पुं०) 1. ನೆನೆಸಿದ ಅಕ್ಕಿ, ಒದ್ದೆಯಾದ ಅಕ್ಕಿ. लज (भर्जने भर्त्सने च) "घञ्" (३-३-१९)। (पुं० ब० व०) 2. ಅಕ್ಷತೆ, ಒಡೆಯದ (ಪೂರ್ಣವಾದ). ಅಕ್ಕಿ. 3. ಹುರಿದ ಅಕ್ಕಿ, ಪುರಿ. "अवाकिरन् बाललताः प्रसूनैराचारलाजैरिव पौरकन्याः" रघु० २-१०। (न०) 4. ಲಾವಂಚದ ಬೇರು. "लाजाः पुंभूम्नि-चाक्षताः" अम०। "लाजः स्यादाद्रतण्डुले। लाजास्तु भ्रष्टधान्ये स्युर्लाजं पुनरुशीरके" हेम०।

लाञ्छन ಲಾಂಛನ (न०) 1. ಚಿಹ್ನೆ, ಗುರುತು. लाञ्छचते—लाछि (लक्षणे) "ल्युट्" (३-३-११५)। "क्षितिषु ददृशिरे पदानि जिष्णोरुपहितकेतुरथाङ्गलाञ्छनानि" किरा० १०-७। 2. ಕಳಂಕ, ಮಚ್ಚೆ. "दिवापि निष्ठचूतमरीचिभासा बाल्यादनाविष्कृतलाञ्छनेन" क्रुमा० ७-३५। 3. ಹೆಸರು, ಸಂಜ್ಞೆ. "लाञ्छनं लक्ष्मसंज्ञयोः" हेम०। "पवित्रकीर्तेः नीलकण्ठस्य पुत्रः श्रीकण्ठपदलाञ्छनः पदवाक्यप्रमाणज्ञो भवभूतिर्नाम" मालती० १। "तत्रभवान् काश्यपः श्रीकण्ठपदलाञ्छनो भवभूतिर्नाम" उ० रा० १। 4. ಅಪವಾದ, ಅಪಕೀರ್ತಿ. 5. ಗುರುತು ಮಾಡುವುದು.

लाञ्छवी ಲಾಂಛವೀ (स्त्री०) ಸ್ವೈರಿಣಿ, ಕುಲಟೆ, ಹಾದರಗಿತ್ತಿ, ವ್ಯಭಿಚಾರಿಣಿ. "बन्धकी लाञ्छवी खण्डशीला" कल्पद्रु०।

लाञ्छिका ಲಾಂಛಿಕಾ (स्त्री०) ಸ್ವೈರಿಣಿ, ಕುಲಟೆ, ವ್ಯಭಿಚಾರಿಣಿ.

लाञ्छित ಲಾಂಛಿತ (वि०) 1. ಗುರುತುಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. लाछि (लक्षणे) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಶೃಂಗರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಅಲಂಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "बिभ्रदरुणनयनेन रुचं शिखिपिच्छलाञ्छितकपोलभित्तिना" किरा० १२-४१। 3. ಹೆಸರಿಡಲ್ಪಟ್ಟ. 4. ಬಣ್ಣಬಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟ. "निर्मलेऽपि शयनं निशात्यये नोज्झितं चरणरागलाञ्छितम्" कुमा० ८-८९।

लाट ಲಾಟ (पुं० ब० व०) 1. ಲಾಟದೇಶ. (पुं०) 2. ಲಾಟದೇಶದ ದೊರೆ. 3. ವಸ್ತ್ರ, ಬಟ್ಟೆ. 4. ಹಳೆಯಬಟ್ಟೆ ಒಡವೆ ಮುಂತಾದುವು. "लाटो देशान्तरेंऽशुके" मेदि०।

लाटानुप्रास ಲಾಟಾನುಪ್ರಾಸ (पुं०) ಶಬ್ದಾಲಂಕಾರದ ಒಂದು ಭೇದ, ಐದು ವಿಧ ಅನುಪ್ರಾಸಗಳಲ್ಲೊಂದು.

ಅನುಪ್ರಾಸವು (1) छेकानुप्रास: (2) वृत्त्यनुप्रास: (3) श्रुत्यनुप्रास: (4) अन्त्यानुप्रास: ಮತ್ತು (5) लाटानुप्रास: ಎಂದು ಐದು ವಿಧ. ಶಬ್ದ ಮತ್ತು ಅರ್ಥಗಳ ಪೌನ ರುಕ್ತ್ಯವಿದ್ದು ತಾತ್ಪರ್ಯವಿಷಯಾನ್ವಯದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಭೇದವಿರುವುದು ಲಾಟಾನುಪ್ರಾಸ. "शब्दार्थयोः पौनरुक्त्यं भेदे तात्पर्यमात्रतः। लाटानुप्रास इत्युक्तः" सा० द० १०-७। "स्मेरे राजीवनयने नयने किं निमीलिते। पश्य निर्जितकन्दर्पं कन्दर्पवशगं प्रियम्"। ಇಲ್ಲಿ "नयन" ಪದಕ್ಕೂ ಅದರ ಅರ್ಥಕ್ಕೂ ಪೌನರುಕ್ತ್ಯ ವಿದ್ದು ಮೊದಲನೆಯ "नयन" ಪದಕ್ಕೆ ಸೌಂದರ್ಯಗುಣ ವಿಶಿಷ್ಟತ್ವರೂಪವಾದ ತಾತ್ಪರ್ಯದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಭೇದವಿರು ವುದರಿಂದ ಲಾಟಾನುಪ್ರಾಸ.

लाटी ಲಾಟೀ (स्त्री०) 1. ಲಾಟದೇಶದ ಭಾಷೆ, ಪ್ರಾಕೃತ ಭಾಷೆಯ ಒಂದು ಭೇದ. "शौरसेनी च गौडी च लाटी चान्या च तादृशी। याति प्राकृतमित्येवं व्यवहारेषु सन्निधिम्" काव्या० १-३५। 2. ಭಾಷಾಶೈಲಿಯ ಒಂದು ಭೇದ, ಲಾಟದೇಶದ ಕವಿಗಳು ಅನುಸರಿಸುವ ಭಾಷಾಶೈಲಿ (ರೀತಿ). ಮೃದುವರ್ಣಪದಘಟಿತಸಮಸ್ತಪದಗಳಿಂದಲೂ ಹೆಚ್ಚು ಅಸಂಯುಕ್ತ ವರ್ಣಗಳಿಂದಲೂ ಯೋಗ್ಯವಿಶೇಷಣ ಗಳಿಂದಲೂ ಕೂಡಿರುವುದು ಲಾಟೀ ಶೈಲಿ (ರೀತಿ).

लात ಲಾತ (न०) 1. ಸ್ವೀಕಾರ, ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು ला (आदाने) भावे "क्तः" (३-३-११४)। (वि०) 2. ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ, ಸ್ವೀಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. ला कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)।

लातवत् ಲಾತವತ್ (वि०) ತೆಗೆದುಕೊಂಡವನು. ला (आदाने) "क्तवतुः" (३-२-१०२)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **-वती -ವತೀ.**

लातव्य ಲಾತವ್ಯ (वि०) 1. ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಲ್ಪಡುವ. 2. ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಬೇಕಾದ. 3. ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಬಹುದಾದ. ला (आदाने) कर्मादौ "तव्यः" (३-१-९६)। "अनीयर्" (३-१-९६)। **-नीयः -ನೀಯಃ.**

लाति ಲಾತಿ (स्त्री०) ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು, ಸ್ವೀಕರಿಸು ವುದು. ला (आदाने) "क्तिन्" (३-३-९४)।

लाप ಲಾಪ (पुं०) ಮಾತಾಡುವುದು, ಹೇಳುವುದು. लप (व्यक्तायां वाचि) भावे "घञ्" (३-३-१८)।

लापन ಲಾಪನ (न०) ಮಾತಾಡಿಸುವುದು, ಮಾತಾಡು ವಂತೆ ಮಾಡುವುದು. लप (व्यक्तायां वाचि) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)।

लापनीय ಲಾಪನೀಯ (वि०) 1. ಮಾತಾಡಿಸಲ್ಪಡುವ. लप (व्यक्तायां वाचि) + णिच् "अनीयर्" (३-१-९६)। 2. ಮಾತಾಡಿಸಬೇಕಾದ. 3. ಮಾತಾಡಿಸಬಹುದಾದ. "तव्यः" (३-१-९६)। **लापयितव्यः ಲಾಪಯಿತವ್ಯಃ.**

लापयत् ಲಾಪಯತ್ (वि०) ಮಾತಾಡಿಸುತ್ತಿರುವ, ಹೇಳಿಸುತ್ತಿರುವ. लप (व्यक्तायां वाचि) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **-यन्ती -ಯಂತೀ.**

लापित ಲಾಪಿತ (न०) 1. ಮಾತಾಡಿಸುವುದು. लप (व्यक्तायां वाचि) + णिच् भावे "क्तः" (३-३-११४)। (वि०) 2. ಮಾತಾಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. लप + णिच् कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)।

लापितवत् ಲಾಪಿತವತ್ (वि०) ಮಾತಾಡಿಸಿದವನು. लप (व्यक्तायां वाचि) + णिच् "क्तवतुः" (३-२-१०२)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **-वती -ವತೀ.**

लाप्य ಲಾಪ್ಯ (वि०) 1. ಹೇಳಲ್ಪಡುವ. 2. ಹೇಳಬೇಕಾದ, ಮಾತಾಡಬೇಕಾದ. लप (व्यक्तायां वाचि) कर्म० "ण्यत्" (३-१-१२४)।

लाभ ಲಾಭ (पुं०) 1. ಪ್ರಾಪ್ತಿ, ಸಂಪಾದನೆ. डुलभष् (प्राप्तौ) "घञ्" (३-३-१८)। "अतो नृपाश्चक्षमिरे समेताः स्त्रीरत्नलाभं न तदात्मजस्य" रघु० ७-३४। 2. ಹೆಚ್ಚು ಸಂಪಾದನೆ, ಹೆಚ್ಚು ಪ್ರಯೋಜನ, ಖರ್ಚು ಕಳೆದು ಉಳಿದ ಆದಾಯ. "सुखदुःखे समे कृत्वा लाभालाभौ जयाजयौ। ततो युद्धाय युज्यस्व नैवं पापमवाप्स्यसि" गीता २-३८।

लाभकर ಲಾಭಕರ (वि०) ಲಾಭವನ್ನು ಕೊಡುವ, ಹೆಚ್ಚು ವರಮಾನವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ, ಹೆಚ್ಚು ಆದಾಯವನ್ನು ಕೊಡುವ. लाभस्य करः।

लामज्जक ಲಾಮಜ್ಜಕ (न०) ಲಾಮಂಚದ ಬೇರು. लाति दोषान्—ला (आदाने) "क्विप्" (३-२-१७८)। ला मज्जा सारोऽस्य। "कप्" (५-४-१५४)। "लामज्जकं लघुलयमवदाहेष्टकापथे" अम०।

लालक ಲಾಲಕ (वि०) 1. ಲಾಲಿಸುವವನು, ಹೆಚ್ಚು ಪ್ರೀತಿಸುವವನು, ಮುದ್ದಾಡುವವನು. लल (ईप्सायाम्) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 2. ಮಕ್ಕಳಂತೆ ಮಾತಾಡು ವವನು, ತೊದಲುತ್ತ ಮಾತಾಡುವವನು. "लालको बालानुकृतौ" वैज०।

लालन ಲಾಲನ (पुं०) 1. ಸಜ್ಜರಸ, ರಾಳ. "अथ सर्जनो लालनो रसः" वैज०। (न०) 2. ಹೆಚ್ಚು ಪ್ರೀತಿಸುವುದು, ಮುದ್ದಾಡುವುದು. लल (ईप्सायाम्) "ल्युट्" (३-३-११५)। "दौर्मन्त्र्यान्नृपतिर्विनश्यति यतिः सङ्गात् सुतो लालनात्" भर्तृ० १-३३।

लालस ಲಾಲಸ (पुंस्त्री०) 1. ಹೆಚ್ಚು ಆಸೆ, ಹೆಚ್ಚು ಅಭಿಲಾಷೆ. लस (कान्तौ) भृशार्थे "यङ्" (३-१-२२)। "घञ्" (३-३-१८)। (स्त्री०) **–सा –ಸಾ.** यङन्तात् "अः" (३-३-१०२)। "टाप्"। "युधे त्रिलोकीजयकेलिलालसः" कुमा० १५-५। 2. ಔತ್ಸುಕ್ಯ, ತವಕ. 3. ಯಾಚನೆ, ಬೇಡಿಕೆ. 4. ಗರ್ಭಿಣಿಯ ಬಯಕೆ. (वि०) 5. ಉತ್ಸಾಹದಿಂದ ಆಸೆಪಡುವ, ಕುತೂಹಲದಿಂದ ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ. "तस्मिन् मुहूर्ते सुरसुन्दरीणामीशानसंदर्शनलालसानाम्" कुमा० ७-६६। 6. ಔತ್ಸುಕ್ಯವುಳ್ಳ. 7. ಆಸಕ್ತನಾದ, ಶ್ರದ್ಧೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ. "छायां निजस्त्रीचटुलालसानाम्" माघ० ४-६। "लालसो लोलयाच्ञयोः। तृष्णातिरेके औत्सुक्ये" हेम०।

लाला ಲಾಲಾ (स्त्री०) ಬಾಯಿನೀರು, ಜೊಲ್ಲು. लल (ईप्सायाम्)+णिच् "अच्" (३-१-१३४)। "कृमिकुलचितं लालाक्लिन्नं विगन्धि जुगुप्सितम्" भर्तृ० १-९।

लालाटिक ಲಾಲಾಟಿಕ (पुं०) 1. ಆಲಿಂಗನದ ಒಂದು ಭೇದ, ಅಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳುವುದು. (वि०) 2. ಹಣೆಯ ಸಂಬಂಧವಾದ, ಹಣೆಯ ಮೇಲಿರುವ. 3. ಯಜಮಾನನ ಮುಖವನ್ನು ನೋಡುತ್ತ ನಿಂತಿರುವ, ಯಜಮಾನನ ಮುಖಭಾವವನ್ನು ನೋಡುತ್ತಿರುವ. दूरे स्थित्वा प्रभोः ललाटं पश्यति न तु कार्येषु उपतिष्ठते—ललाट "ठक्" (४-४-४६)। 4. ಅಪ್ರಯೋಜಕ, ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಬಾರದವನು, ಸೋಮಾರಿ. "लालाटिकः स्यादाश्लेषभेदे कार्याक्षमेऽपि च। प्रभोर्भालदर्शिनि च" हेम०।

लालाविष ಲಾಲಾವಿಷ (पुं०) ಜೇಡರ ಹುಳ. लालायां विषमस्य।

लालास्राव ಲಾಲಾಸ್ರಾವ (पुं०) 1. ಜೇಡರ ಹುಳ. लालां स्रावयति—स्रु (गतौ)+णिच् "अण्" (३-२-१)। 2. ಜೊಲ್ಲು ಸುರಿಯುವುದು. लालायाः स्रावः।

लालिक ಲಾಲಿಕ (पुं०) 1. ಮಹಿಷ, ಎಮ್ಮೆ. (स्त्री०) **–का –ಕಾ.** 2. ವಿನೋದವಾಗಿ ಕೊಡುವ ಉತ್ತರ.

लालित ಲಾಲಿತ (वि०) 1. ಪ್ರೀತಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಮುದ್ದಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಬೇರೆ ಗುಣ ಹೊಂದಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "प्रवसतः सुतरामुदकम्पयद्विदलकन्दलकम्पनलालितः" माघ० ६-३०। 3. ಸತ್ಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಗೌರವಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "श्रियमलिकुलगीतैर्लालिता पङ्कजान्तर्भवनमधिशयानामादरात्पश्यतीव" माघ० ११-६१।

लालित्य ಲಾಲಿತ್ಯ (न०) ಮಾಧುರ್ಯ, ಸೌಂದರ್ಯ, ಸೊಬಗು. ललितस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। "उपमा कालिदासस्य भारवेरर्थगौरवम्। दण्डिनः पदलालित्यं माघे सन्ति त्रयो गुणाः"।

लाव ಲಾವ (पुं०) ಲಾವಕ್ಕಿಯೆಂಬ ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಹಕ್ಕಿ. लूञ् (छेदने) स्वार्थे "णिच्" "अच्" (३-१-१३४)। स्वार्थे "कन्"। **लावकः ಲಾವಕಃ.**

लावक ಲಾವಕ (वि०) 1. ಕತ್ತರಿಸುವವನು, ಛೇದಿಸುವವನು. लूञ् (छेदने) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 2. ಲಾವಕ್ಕಿ.

लावण ಲಾವಣ (वि०) ಲವಣ ಸಂಬಂಧವಾದ. लवणस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)।

लावणिक ಲಾವಣಿಕ (पुं०) 1. ಉಪ್ಪು ಮಾರುವವನು, ಉಪ್ಪಿನ ವರ್ತಕ. लवणं पण्यमस्य "ठक्" (४-४-५२)। (वि०) 2. ಲಾವಣ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿದ. लावण्यमस्यास्ति "ठन्" (५-२-११५)। इकः (७-३-५०)। यलोपः (६-४-१५०)। "लीलयैव सुतनोस्तुलयित्वा गौरवाढ्यमपि लावणिकेन" माघ० १०-३८। 3. ಲವಣದಿಂದ ಸಂಸ್ಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. लवणेन संस्कृतम्—लवण "ठक्" (४-४-३)। (न०) 4. ಲವಣದ ಪಾತ್ರೆ.

लावण्य ಲಾವಣ್ಯ (न०) 1. ಲವಣತ್ವ, ಲವಣದ ಭಾವ. लवणस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। 2. ದೇಹಸೌಂದರ್ಯ, ಮೈ ಸೊಬಗು. लवणा दीप्तिः—स्वार्थे "ष्यञ्" (५-१-१२३)। "मुक्ताफलेषु च्छायायास्तरलत्वमिवान्तरा। प्रतिभाति यदङ्गेषु तल्लावण्यमिहोच्यते"। "सौवर्णं वलयमवागलत्कराग्रात् लावण्यश्रिय इव शेषमङ्गनायाः" माघ० ८-३४।

लाषुक ಲಾಷುಕ (वि०) ಅತಿ ಆಸೆಪಡುವವನು, ಲೋಭಿ. लष (कान्तौ) "उकञ्" (३-२-१५४)।

लास ಲಾಸ (पुं०) 1. ನೃತ್ಯ, ಅನುಕರಣಾತ್ಮಕವಾದ ಕುಣಿತ. लस (श्लेषणक्रीडनयोः) भावे "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಸ್ತ್ರೀಯರ ನರ್ತನ, ಹೆಂಗಸರ ಕುಣಿತ. 3. ಮಾಂಸದ ಸಾರು.

लासक ಲಾಸಕ (पुं०) 1. ಮಯೂರ, ನವಿಲು. लसति—लस (श्लेषणक्रीडनयोः) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

2. ನರ್ತಕ, ಕುಣಿದಾಡುವವನು, ನರ್ತನ ಮಾಡುವವನು. "लासको केकिनर्तको" हेम०। 3. ಆಲಿಂಗನ. (वि०) 4. ಪ್ರಕಾಶವುಂಟುಮಾಡುವ, ಬೆಳಕನ್ನು ಕೊಡುವ. (स्त्री०) –की –ಕೀ. 5. ನರ್ತಕಿ, ನರ್ತನ ಮಾಡುವ ಹೆಂಗಸು.

लासिका ಲಾಸಿಕಾ (स्त्री०) 1. ನರ್ತಕಿ, ನರ್ತನಮಾಡುವ ಹೆಂಗಸು. 2. ವ್ಯಭಿಚಾರಿಣಿ, ಸ್ವೈರಿಣಿ, ವೇಶ್ಯೆ. लसति —लस (श्लेषणक्रीडनयोः) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "टाप्"। "नर्तकीलासिके समे" अम०।

लास्य ಲಾಸ್ಯ (न०) 1. ನರ್ತನ, ನೃತ್ಯ, ಕುಣಿತ. "लस (श्लेषणक्रीडनयोः) "ण्यत्" (३-१-१२४)। "वृक्षेशया यष्टिनिवासभङ्गात् मृदङ्गशब्दापगमादलास्याः" रघु० १३-१४। 2. ಸಂಗೀತ ಮತ್ತು ವಾದ್ಯಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಸ್ತ್ರೀಯರ ನರ್ತನ. "लास्यं तौर्यत्रिके मतम्। नृत्ये च" मेदि०। "पुंनृत्यं ताण्डवं प्राहुः स्त्रीनृत्यं लास्यमुच्यते"। 3. ಅನುಕರಣಾತ್ಮಕವೂ ಭಾವಾಶ್ರಯವೂ ಆದ ನೃತ್ಯ.

लिकुच ಲಿಕುಚ (पुं०) 1. ಗಜನಿಂಬೆ ಗಿಡ. लक (आस्वादने) "उचः" बाहु०। पृषो०। "लकुचो लिकुचो डहुः" अम०। (न०) 2. ಚಕ್ಕೋತದ ಸೊಪ್ಪು. "दलाम्लं चुक्रवास्तूकं लिकुचम्" कल्पद्रु०।

लिक्षा ಲಿಕ್ಷಾ (स्त्री०) 1. ಹೇನಿನ ಮೊಟ್ಟೆ, ಕೂರೆಯ ತತ್ತಿ, ಸೀರು. लक्ष (आलोचने) "घञ्" (३-३-१९)। पृषो०। "महिषस्था महायूका लिक्षा यूकाण्डम्" कल्पद्रु०। 2. ಎಂಟು ತ್ರಸರೇಣುಗಳು. "त्रसरेणुभिरष्टाभिर्लिक्षा" वैज०। 3. ಗವಾಕ್ಷ ಮೊದಲಾದ ಸಂದಿ (ಕಿಂಡಿ) ಯಲ್ಲಿ ಬೀಳುವ ಸೂರ್ಯರಶ್ಮಿಯಲ್ಲಿ ಅತಿಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿ ಕಾಣುವ ಧೂಳು ತ್ರಸರೇಣು. ಅಂತಹ 8 ತ್ರಸರೇಣುಗಳಿಗೆ ಒಂದು "लिक्षा" ಎಂದು ಹೆಸರು. "जालान्तरगते भानौ यत्सूक्ष्मं दृश्यते रजः। प्रथमं तत्प्रमाणानां त्रसरेणुं प्रचक्षते। त्रसरेणवोऽष्टौ विज्ञेया लिक्षैका परिमाणतः" मनु० ८-१३२, ३३।

लिख ಲಿಖ (पुं०) ಲೇಖಕ, ಬರವಣಿಗೆಯವನು, ಬರೆಯುವವನು. लिख (अक्षरविन्यासे) "कः" (३-१-१३५)।

लिखन ಲಿಖನ (न०) 1. ಲೇಖನ, ಬರವಣಿಗೆ. लिख (अक्षरविन्यासे) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಬರಹ, ಲಿಪಿ, ಲಿಖಿತ. "विधातुश्च विधाताऽहं येषां यल्लिखनं कृतम्। ब्रह्मादीनां च क्षुद्राणां न तत् खण्ड्यं कदाचन" ब्रह्मवै०। 3. ಗೀರುವುದು, (ಕಡ್ಡಿ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ) ಗೆರೆ ಎಳೆಯುವುದು. 4. ಚಿತ್ರ ಬರೆಯುವುದು, ನಕ್ಷೆ ತಯಾರಿಸುವುದು.

लिखित ಲಿಖಿತ (पुं०) 1. ಒಬ್ಬ ಸ್ಮೃತಿಕಾರರು, ಶಂಖರೆಂಬ ಮುನಿಯ ಸಹೋದರರು. (न०) 2. ಲೇಖನ, ಬರವಣಿಗೆ. 3. ಕಾಗದ, ಪತ್ರ, ದಸ್ತಾವೇಜು. 4. ಲಿಪಿ. 5. ಬರೆದ ಪುಸ್ತಕ. (वि०) 6. ಬರೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. 7. ಚಿತ್ರ ಬರೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. "लीनेव प्रतिबिम्बितेव लिखितेवोत्कीर्णरूपेव च" मालती० ५-१०। लिख (अक्षरविन्यासे) भावे कर्मणि च "क्तः"।

लिगु ಲಿಗು (पुं०) 1. ಮೂರ್ಖ, ಅಜ್ಞ, ತಿಳಿವಳಿಕೆಯಿಲ್ಲದವನು. 2. ಜಿಂಕೆ, ಚಿಗರಿ, ಹರಿಣ. लग (सङ्गे) "कुः" (उ० १-३६)। (न०) 3. ಚಿತ್ತ, ಮನಸ್ಸು. "लिगु चितम् लिगुर्मूर्खः" सि० कौ०। 4. ಭೂಭಾಗ, ಭೂಮಿಯ ಮೇಲಣ ಭಾಗ. "भूप्रदेशे मृगे लिगुः" वैज०।

लिङ्ग ಲಿಂಗ (न०) 1. ಚಿಹ್ನೆ, ಗುರುತು, ಲಕ್ಷಣ. लिगि (गतौ) "घञ्" (३-३-१२१)। "यथर्तुलिङ्गान्यृतवः स्वयमेवर्तुपर्यये। स्वानि स्वान्यभिपद्यन्ते तथा कर्माणि देहिनः" मनु० १-३०। 2. ವೇಷ, ಸೋಗು. "स च मया क्षपणकलिङ्गधारी नन्दवधप्रतिज्ञानन्तरमेव कुसुमपुरमुपनीय नन्दामात्यैः सह सख्यं ग्राहितः" मुद्रा० १। 3. ಶಬ್ದರೂಪದ ಲಿಂಗ, ಶಬ್ದದ ಸಾಧುತ್ವವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಶಬ್ದದಲ್ಲಿರುವ ಧರ್ಮ. पुंलिङ्गः स्त्रीलिङ्गः नपुंसकलिङ्गः। 4. ಅನುಮಾನ, ವ್ಯಾಪ್ತಿಯ ಆಶ್ರಯ. 5. ರೋಗದ ಚಿಹ್ನೆ, ರೋಗವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಲಕ್ಷಣ. 6. ಸಾಂಖ್ಯಮತೋಕ್ತವಾದ ಪ್ರಕೃತಿ. "तत्र जरामरणकृतं दुःखं प्राप्नोति चेतनः पुरुषः। लिङ्गस्याविनिवृत्तेः तस्माद्दुःखं स्वभावेन" सां० का०। 7. ಸ್ತ್ರೀಪುರುಷರ ಭೇದವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಚಿಹ್ನೆ. "गुणाः पूजास्थानं गुणिषु न च लिङ्गं न च वयः" उ० रा० ४-११। 8. ಪುರುಷನ ಜನನೇಂದ್ರಿಯ. "एका लिङ्गे गुदे तिस्रस्तथैकत्र करे दश" मनु० ५-१३४। 9. ಪರಶಿವನ ಒಂದು ಮೂರ್ತಿ, ಒಂದು ರೂಪ. "लिङ्गं चिह्नेऽनुमाने च साङ्ख्योक्तप्रकृतावपि। शिवमूर्तिविशेषेऽपि मेहनेऽपि नपुंसकम्" मेदि०। 10. ಶಬ್ದದ ಸಾಮರ್ಥ್ಯ, ಪದಗಳಿಗೆ ಅರ್ಥಕೊಡುವ ಪರಸ್ಪರವಿರುವ ಒಂದು ಸಂಬಂಧ. "संयोगो विप्रयोगश्च साहचर्यं विरोधिता। अर्थः प्रकरणं लिङ्गं शब्दस्यान्यस्य सन्निधिः" सा० द०।

"कुपितो मकरध्वजः" ಎಂಬಲ್ಲಿ "कुपित" ಪದದ ಸಂಬಂಧವು "मकरध्वज" ಪದಕ್ಕೆ ಕಾಮ (ಮನ್ಮಥ) ನಲ್ಲೇ ಅರ್ಥವನ್ನು ನಿಯಂತ್ರಿಸುವುದು. 11. ಪ್ರಮಾಣ, ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸುವ ನಿದರ್ಶನ. 12. ಒಂದು ಪುರಾಣ, ["लिङ्गपुराण" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] 13. ಹೇತು, ಕಾರಣ.

लिङ्गक ಲಿಂಗಕ (पुं०) ಕಪಿತ್ಥವೃಕ್ಷ, ಬೇಲದ ಮರ.

लिङ्गपुराण ಲಿಂಗಪುರಾಣ (न०) ವ್ಯಾಸಮಹರ್ಷಿ ಪ್ರಣೀತವಾದ ಅಷ್ಟಾದಶ ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲೊಂದು. [ಈ ಪುರಾಣವಲ್ಲಿ ಯೋಗದ ವಿಷಯ ಕಲ್ಪ ಲಿಂಗದ ಉತ್ಪತ್ತಿ ಲಿಂಗದ ಪೂಜೆ ದಧೀಚಿ ಚರಿತ್ರೆ ಯುಗಧರ್ಮಗಳು ಸೃಷ್ಟಿ ಕ್ರಮ ಲಿಂಗಪ್ರತಿಷ್ಠೆ ಸದಾಚಾರವಿವರಣೆ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತ ಕಾಶಿ ಮತ್ತು ಶ್ರೀಶೈಲದ ವರ್ಣನೆ ವರಾಹಾವತಾರ ಮತ್ತು ನೃಸಿಂಹಾವತಾರಕಥೆ ಶಿವಸಹಸ್ರನಾಮ ದಕ್ಷ ಯಜ್ಞಧ್ವಂಸ ಕಾಮದಹನ ಗಿರಿಜಾಕಲ್ಯಾಣ ವಿನಾಯ ಕೋಪಾಖ್ಯಾನ ಪರಮೇಶ್ವರನ ನೃತ್ಯ ಮುಂತಾದ ಅನೇಕ ವಿಷಯಗಳು ವರ್ಣಿತವಾಗಿವೆ.]

लिङ्गवर्धिनी ಲಿಂಗವರ್ಧಿನೀ (स्त्री०) ಅಪಾಮಾರ್ಗ, ಉತ್ತರಣೆ ಗಿಡ. लिङ्गं वर्धयति—वृधु (वर्धने)+णिच् "णिनिः" (३-१-१३४)।

लिङ्गविपर्यय ಲಿಂಗವಿಪರ್ಯಯ (पुं०) ಶಬ್ದದ ಲಿಂಗ ಬದಲಾವಣೆ.

लिङ्गवृत्ति ಲಿಂಗವೃತ್ತಿ (वि०) ಜೀವಿಕೆ (ಹೊಟ್ಟೆಪಾಡಿ) ಗಾಗಿ ವೇಷ ಹಾಕಿದವನು, ಧಾರ್ಮಿಕ ವೇಷಧರಿಸಿ ಜೀವಿಸು ವವನು. लिङ्गं वेषधारणमेव वृत्तिः जीवनोपायो यस्य। "धर्मध्वजी लिङ्गवृत्तिः" अम०। "जीविकादिनिमित्तं तु यो बिभर्ति जटादिकम्। धर्मध्वजी लिङ्गवृत्तिर्द्वय तत्र निगद्यते"।

लिङ्गिन् ಲಿಂಗಿನ್ (पुं०) 1. (ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿ) ವೇಷಧರಿಸಿ ದವನು, ಜೀವಿಕೆಗಾಗಿ ವೇಷ ಹಾಕಿದವನು. लिङ्गमस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। "स वर्णिलिङ्गी विदितः समाययौ युधिष्ठिरं द्वैतवने वनेचरः" किरा० १-१। 2. ಹೇತುವಿನಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ವಹ್ನಿ. लिङ्गं हेतुरस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। "पर्वतो वह्निमान् धूमात्" ಎಂಬಲ್ಲಿ ವಹ್ನಿಯು ಹೇತುವಾದ ಧೂಮಸಹಿತವಾದುದ ರಿಂದ ವಹ್ನಿಯು ಲಿಂಗಿಯಾಯಿತು. 3. ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿ. 4. ಯತಿ, ಸನ್ಯಾಸಿ. "स्त्रीविप्रलिङ्गिबालेषु प्रहर्तव्यं न कर्हिचित्" पञ्चतं० ४-४०। 5. ಗಜ, ಆನೆ. (स्त्री०) **–नी –ನೀ.** ಪರಿವ್ರಾಜಿಕೆ, ಸನ್ಯಾಸಿನಿ.

लिपि ಲಿಪಿ (स्त्री०) 1. ವರ್ಣ, ಅಕ್ಷರ. लिप्यते—लिप (उपदेहे) "इक्" (वा० ३-३-१०८)। "लिपेर्यथावद्ग्रहणेन वाङ्मयं नदीमुखेनेव समुद्रमाविशत्" रघु० ३-२८। 2. ಲೇಖನ, ಬರಹ, ಬರವಣಿಗೆ. "अयं दरिद्रो भवितेति वैधसीं लिपिं ललाटेऽर्थिजनस्य जाग्रतीम्" नैष० १-१५। 3. ಬಣ್ಣಬಳಿಯುವುದು, ಲೇಪನಮಾಡು ವುದು. 4. ಬರೆದ ಕಾಗದ ಪುಸ್ತಕ ಮೊದಲಾದುವು. "लिपिर्न दैवी सुपठा भुवीति" नैष० ६-७७। वा "ङीष्" (ग० ४-१-४५)। **–पी –ಪೀ.**

लिपिकर ಲಿಪಿಕರ (पुं०) 1. ಗುಮಾಸ್ತ, ಬರವಣಿಗೆ ಯವನು. लिपिं करोति—डु कृञ् (करणे) "टः" (३-२-२१)। 2. ಲೇಪನಮಾಡುವವನು, ಬಳಿಯು ವವನು. "व्योमाङ्गणे लिपिकरान् किरणप्ररोहैः सान्द्रैरशेषककुभां पलितंकरिष्णून्" कुमा० १७-२०।

लिपिका ಲಿಪಿಕಾ (स्त्री०) ಲಿಪಿ, ಅಕ್ಷರ, ವರ್ಣ. लिपि स्वार्थे "कन्"।

लिपिज्ञ ಲಿಪಿಜ್ಞ (पुं०) ಬರವಣಿಗೆಯನ್ನು ತಿಳಿದವನು. लिपिं जानाति—ज्ञा (अवबोधने) "कः" (३-२-३)।

लिपिफलक ಲಿಪಿಫಲಕ (न०) ಬರೆಯುವ ಹಲಗೆ.

लिप्त ಲಿಪ್ತ (वि०) 1. ಲೇಪನ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಬಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟ. लिप (उपदेहे) "क्तः" (३-२-१०२)। स्वार्थे "कन्" (५-४-५)। **लिप्तकः ಲಿಪ್ತಕಃ.** 2. ವಿಷದಿಂದ ಬಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟ (ಬಾಣ). "लिप्तं भुक्तविलिप्तयोः। विषाक्ते" हेम०। 3. ಭಕ್ಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ತಿನ್ನಲ್ಪಟ್ಟ. "लिप्तो भक्षितदिग्धयोः" वैज०। 4. ಮಿಳಿತವಾದ, ಬೆರೆತಿರುವ, ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವ. "शुकाङ्गनीलोपलनिर्मितानां लिप्तेषु भासा गृहदेहलीनाम्" माघ० ३-४८।

लिप्तक ಲಿಪ್ತಕ (पुं०) ವಿಷದ ಲೇಪನಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ಬಾಣ.

लिप्सा ಲಿಪ್ಸಾ (स्त्री०) 1. ಹೊಂದಲು ಅಪೇಕ್ಷೆ, ಪಡೆಯಲು ಆಸೆ. लब्धुमिच्छा—डु लभष् (प्राप्तौ)+सन् "अः" (३-३-१०२)। "यशोऽधिगन्तुं सुखलिप्सया वा मनुष्यसंख्यामतिवर्तितुं वा" किरा० ३-४०। 2. ಆಸೆ, ಇಚ್ಛೆ, ಬಯಕೆ. "वाञ्छा लिप्सा मनोरथः" अम०।

लिप्सु ಲಿಪ್ಸು (वि०) ಹೊಂದಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ, ಪಡೆಯಲು ಆಸೆಪಡುವ. लब्धुमिच्छुः—डुलभष् (प्राप्तौ)+सन् "उः" (३-२-१६८)।

लिबि ಲಿಬಿ (स्त्री०) "लिपि" ಪದದ ಅರ್ಥ. पस्य वा "बः" (३-२-२१)। वा "ङीष्" (ग० ४-१-४५)। **–बी –ಬೀ.**

लिम्प ಲಿಂಪ (पुं०) ಸುಣ್ಣ ಮೊದಲಾದುದನ್ನು ಬಳಿಯುವ, ಲೇಪನಮಾಡುವ. लिम्पति — लिप (उपदेहे) "शः" (३-१-१३८)।

लिम्पट ಲಿಂಪಟ (वि०) 1. ಅತಿಯಾದ ಆಸೆಯುಳ್ಳ. 2. ಪರಸ್ತ್ರೀಲೋಲ, ಜಾರ, ಕಾಮುಕ.

लिम्पत् ಲಿಂಪತ್ (वि०) ಲೇಪನಮಾಡುತ್ತಿರುವ, ಬಳಿಯುತ್ತಿರುವ. लिप (उपदेहे) "शतृ" (३-२-१२४)। "तप्तहेमद्रवौघेण लिम्पन्निव दिशो दश" याद० १६-५३। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **लिम्पती, –न्ती।**

लिम्पाक ಲಿಂಪಾಕ (पुं०) 1. ನಿಂಬೆಗಿಡ. 2. ಗರ್ದಭ, ಕತ್ತೆ.

लिष्ट ಲಿಷ್ಟ (वि०) 1. ಚಿಕ್ಕದಾಗಿಮಾಡಿರುವ, ಸಣ್ಣದಾಗಿ ಮಾಡಿರುವ. लिश (अल्पीभावे) "क्तः" (३-४-७२)। 2. ಕೊಂಚವಾಗಿಮಾಡಿರುವ.

लिष्व ಲಿಷ್ವ (पुं०) ನರ್ತಕ. लष (कान्तौ) "वन्" (उ० १-१५१)। इत्त्वमपि। निपा०।

लिह – आस्वादने (अदा० उभ० सक० अनि०)।

लट्—	लेढि	लीढः	लिहन्ति।
	लीढे	लिहाते	लिहते।
लिट्—	लिलेह	लिलिहतुः	लिलिहुः।
	लिलिहे	लिलिहाते	लिलिहिरे।
लुट्—	लेढा	लेढारौ	लेढारः।
	लेढासि, –से। लेढास्मि, –हे।		
लोट्—	लेढु / लीढात्	लीढाम्	लिहन्तु।
	लेहानि	लेहाव	लेहाम।
	लीढाम्	लिहाताम्	लिहताम्।
	लेहै	लेहावहै	लेहामहै।
लङ्—	अलेट्	अलीढाम्	अलिहन्।
	अलीढ	अलिहाताम्	अलिहत।

ಇತ್ಯಾದಿ. ನೆಕ್ಕು, ರುಚಿನೋಡು.

कर्मणि :—लिह्यते। लिह्यताम्। अलिह्यत। लिह्येत। अलेहि। ಉಳಿದ ಲಕಾರಗಳ ರೂಪಗಳು ಕರ್ತೃ ಲಕಾರದ ಆತ್ಮನೇ ಪದದ ರೂಪಗಳಂತಾಗುವುವು.

कृत्सु :—लेढव्यम्। लेहनीयम्। लेह्यम्। लीढः। लीढवान्। लिहन्, –न्ती। लिहानः। लीढम्। लेहनम्।

लिह् ಲಿಹ್ (पुं०) ಮೃದುವಾದ ವಾಯು, ಮಂದ ಮಾರುತ. "मृदुवातश्चिच्चिलिको लेढा लिट् सोरतोऽपि च" वैज०।

लिहत् ಲಿಹತ್ (वि०) 1. ಆಸ್ವಾದಿಸುತ್ತಿರುವ, ರುಚಿ ನೋಡುತ್ತಿರುವ. 2. ನೆಕ್ಕುತ್ತಿರುವ. लिह (आस्वादने) "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **लिहन्ती ಲಿಹಂತೀ.** "प्रीत्या नियुक्तान् लिहतीः स्तनन्धयान् निगृह्य पारीमुभयेन जानुनोः" माघ० १२-४०। "शानच्" (३-२-१२४)। **लिहानः ಲಿಹಾನಃ.**

ली ಲೀ (वि०) 1. ಆಲಿಂಗಿಸುವ, ಅಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳುವ. 2. ಅಂಟಿಕೊಳ್ಳುವ, ಸೇರಿಕೊಳ್ಳುವ. 3. ಕರಗುವ. 4. ಅವಿತುಕೊಳ್ಳುವ, ಅಡಗಿಕೊಳ್ಳುವ. 5. ಅದೃಶ್ಯವಾಗುವ, ಕಾಣದೆಹೋಗುವ. (स्त्री०) 6. ಭಯ, ಹೆದರಿಕೆ. 7. ಆಲಿಂಗನ. "लीः श्लेषे च भयेऽपि च" रत्न०। लीङ् (श्लेषणे) "क्विप्" (वा० ३-३-९४)। ली (द्रवीकरणे) वा "क्विप्"।

लीङ् – संश्लेषणे (दिवा० आत्म० अक० अनि०)। लीयते। लिल्ये। लाता, लेता। लास्यते, लेष्यते। लीयताम्। अलीयत। ಇತ್ಯಾದಿ. 1. ಅಪ್ಪಿಕೊ, ಆಲಿಂಗಿಸು. 2. ಅಂಟಿಕೊ, ಸೇರಿಕೊ. 3. ಅದೃಶ್ಯವಾಗು, ಕಾಣದೆಹೋಗು. 4. ಅವಿತುಕೊಂಡಿರು, ದೃಷ್ಟಿಗೆ ಬೀಳದಿರು. 5. ಕರಗಿಹೋಗು.

कृत्सु :—लेतव्यम्, लातव्यम्। लयनीयम्, लानीयम्। लेयम्। लीनः। लीनवान्। लीयमानः। लानम्।

लीढ ಲೀಢ (वि०) 1. ಆಸ್ವಾದಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ರುಚಿನೋಡಲ್ಪಟ್ಟ. लिह (आस्वादने) "क्तः" (३-२-१०२)। "परिसरविषयेषु लीढमुक्ताः हरिततृणोद्गमशङ्कया मृगीभिः" किरा० ५-३८। 2. ನೆಕ್ಕಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ತಿನ್ನಲ್ಪಟ್ಟ.

लीन ಲೀನ (वि०) 1. ಐಕ್ಯವಾಗಿರುವ, ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವ. लीङ् (श्लेषणे) "क्तः" (३-४-७२)। 2. ಕುಳಿತಿರುವ, ವಿಶ್ರಾಂತಿ ಪಡೆಯುತ್ತಿರುವ. "कार्या सैकतलीनहंसमिथुना स्रोतोवहा मालिनी" शाकु० ६-१७। 3. ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವ, ಅದೃಶ್ಯವಾಗಿರುವ, ಕಾಣದೇ ಹೋಗಿರುವ, ಅವಿತುಕೊಂಡಿರುವ. "दिवाकराद्रक्षति यो गुहासु लीनं दिवाभीतमिवान्धकारम्" कुमा० १-१२। 4. ಕರಗಿ ಹೋಗಿರುವ, ದ್ರವವಾಗಿ ಹೋಗಿರುವ. "लीनेव प्रतिबिम्बितेव लिखितेवोत्कीर्णरूपेव च"

मालती० ५-१०। 5. ಅಪ್ಪಿಕೊಂಡಿರುವ, ಆಲಿಂಗನ ಮಾಡಿಕೊಂಡಿರುವ.

लीयमान ಲೀಯಮಾನ (वि०) 1. ಐಕ್ಯವಾಗುತ್ತಿರುವ, ಸೇರಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿರುವ. लीङ् (श्लेषणे) "शानच्" (३-२-१२४)। 2. ಅವಿತುಕೊಳ್ಳುತ್ತಿರುವ, ಅದೃಶ್ಯವಾಗುತ್ತಿರುವ, 3. ಕರಗಿಹೋಗುತ್ತಿರುವ. 4. ತಳಿತುಕೊಳ್ಳುತ್ತಿರುವ. 5. ಒಳಗೆ ಸೇರಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿರುವ. "उत्क्षिप्तकाण्डपटकान्तरलीयमानमन्दानिलप्रशमितश्रमघर्मतोयैः" माघ० ५-२२।

लीला ಲೀಲಾ (स्त्री०) 1. ಕ್ರೀಡೆ, ಆಟ. लीङ् (श्लेषणे) "क्विप्" (वा० ३-३-९४)। लीः। लियं लाति—ला (आदाने) "कः" (३-२-३)। "क्लमं ययौ कन्दुकलीलयापि या तया मुनीनां चरितं व्यगाहत" कुमा० ५-१९। 2. ವಿಲಾಸ, ಸ್ತ್ರೀಯರ ಶೃಂಗಾರ ಭಾವದ ಕಾರ್ಯ. "लीलयैव सुतनोस्तुलयित्वा गौरवाढ्यमपि लावणिकेन" माघ० १०-३८। 3. ಪತಿಯನ್ನು ಅನುಕರಿಸುವುದು, ಪತಿಯು ಮಾಡಿದಂತೆ ಮಾಡುವುದು. "वल्लभानुकृतिर्लीला" वैज०। "अङ्गैर्वेषैरलङ्कारैः प्रेमभिर्वचनैरपि। प्रीतिप्रयोजितैर्लीलां प्रियस्यानुकृतिं विदुः" सा० द० ३-९८। 4. ಶೋಭೆ, ಕಾಂತಿ. "ललौ लीलां ललोऽलोलः शशीशशिशुशीः शशन्" किरा० १५-५। 5. ಆಯಾಸವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ಶ್ರಮವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. "सावरोधमपि सात्वतां पतिं लीलयैव गरुडो वहन् ययौ" याद० १७-१। 6. ಅತಿಶಯ, ಸಮೃದ್ಧಿ. "परिमोह्यमाणेन शिक्षालाघवलीलया" किरा० १५-३६। 7. ರೂಪ, ಆಕಾರ, ಬೆಡಗು. "महेन्द्रमास्थाय महोक्षरूपं यः संयति प्राप्तपिनाकिलीलः" रघु० ६-७२। 8. ಸೌಂದರ್ಯ, ಸೌಭಾಗ್ಯ, ರಮಣೀಯತೆ. "वैमानिकानां मरुतामपश्यदाकृष्टलीलान्नरलोकपालान्" रघु० ६-१। 9. ವ್ಯಾಜ, ನೆಪ.

लीलाचतुर ಲೀಲಾಚತುರ (वि०) ವಿಲಾಸದಿಂದ ರಮಣೀಯವಾಗಿರುವ, ಹಾವಭಾವಗಳಿಂದ ಸುಂದರವಾಗಿರುವ. लीलया चतुरः। "तां वीक्ष्य लीलाचतुरामनङ्गः स्वचापसौन्दर्यमदं मुमोच" कुमा० १-४७।

लीलामनुष्य ಲೀಲಾಮನುಷ್ಯ (पुं०) ನೆಪಮಾತ್ರಕ್ಕೆ ಮನುಷ್ಯ, ಕಪಟ ಮನುಷ್ಯ, ಮನುಷ್ಯನಂತೆ ನಟಿಸುವವನು.

लीलावत् ಲೀಲಾವತ್ (वि०) 1. ಕ್ರೀಡಾಸಕ್ತ, ಆಟದಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತನಾದ. लीलाऽस्यास्ति "मतुप्" (४-१-९४)। 2. ವಿಲಾಸದಿಂದ ಕೂಡಿದ. 3. ಸುಂದರವಾದ. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **-वती -ವತೀ.**

लीलावती ಲೀಲಾವತೀ (स्त्री०) 1. ವಿಲಾಸಗಿಂದ ಕೂಡಿದ ಹೆಂಗಸು, ಹಾವಭಾವಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಹೆಂಗಸು. लीला अस्त्यस्याः 2. ಭಾಸ್ಕರಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತ ಒಂದು ಜ್ಯೋತಿಷ ಗ್ರಂಥ.

लीलोद्यान ಲೀಲೋದ್ಯಾನ (न०) ಆಟಕ್ಕಾಗಿ ನಿರ್ಮಿತವಾದ ಉದ್ಯಾನವನ, ವಿಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ಏರ್ಪಡಿಸಿದ ಕೈತೋಟ. लीलार्थम् उद्यानम्।

लुक् ಲುಕ್ (पुं०) ಲೋಪ, ಅದರ್ಶನ. "लुक् तद्धितलुकि" (१-२-४९)। ತದ್ಧಿತಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಬಂದಾಗ ಉಪಸರ್ಜನವಾದ ಸ್ತ್ರೀಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ "लुक्" ಲೋಪಬರುವುದು. फल्गुन्योर्जातः ಎಂಬಲ್ಲಿ ವಿಹಿತವಾದ "अण्" ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಬಂದು "अण्" ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿಮಿತ್ತವಾದ ಸ್ತ್ರೀಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಲೋಪವುಂಟಾಗಿ फल्गुनः ಎಂದಾಗುವುದು.

लुञ्चत् ಲುಂಚತ್ (वि०) ಕೀಳುತ್ತಿರುವ. लुञ्च (अपनयने) "शतृ" (३-२-१२४)।

लुञ्चन ಲುಂಚನ (न०) ಕಿತ್ತುಹಾಕುವುದು, ತೆಗೆದುಹಾಕುವುದು. लुञ्च (अपनयने) "ल्युट्" (३-३-११५)।

लुञ्चनीय ಲುಂಚನೀಯ (वि०) 1. ಕೀಳಲ್ಪಡುವ. 2. ಕಿತ್ತುಹಾಕಬೇಕಾದ. 3. ಕಿತ್ತುಹಾಕಲು ಶಕ್ಯವಾದ. 4. ಕಿತ್ತುಹಾಕಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. लुञ्च (अपनयने) कर्मादौ "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः" (३-१-९६)। **लुञ्चितव्यः ಲುಂಚಿತವ್ಯಃ.**

लुञ्चित ಲುಂಚಿತ (वि०) ಕಿತ್ತುಹಾಕಲ್ಪಟ್ಟ. लुञ्च (अपनयने) "क्तः" (३-२-१०२)।

लुञ्चितृ ಲುಂಚಿತೃ (वि०) ಕೀಳುವವನು, ಕಿತ್ತುಹಾಕುವವನು. लुञ्च (अपनयने) "तृच्" (३-१-१३३)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **-त्री -ತ್ರೀ.**

लुट(ठ)न ಲುಟ(ಠ)ನ (न०) ಶ್ರಮಪರಿಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ಕುದುರೆಯು ಹೊರಳಾಡುವುದು, ಭೂಮಿಯ ಮೇಲೆ ಉರುಳಾಡುವುದು. लुट(ठ) (संश्लेषणे) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

लुटि(ठि)त ಲುಟಿ(ಠಿ)ತ (पुं०) 1. ಶ್ರಮಪರಿಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ಭೂಮಿಯ ಮೇಲೆ ಹೊರಳಾಡಿದ ಕುದುರೆ. लुट(ठ) (प्रतिघाते) "क्तः" (३-४-७२)। (न०) 2. ಭೂಮಿಯ ಮೇಲೆ ಹೊರಳಾಡುವುದು.

लुडित ಲುಡಿತ (न०) 1. ಕಲಕುವುದು, ಕದಡುವುದು. लुड (विलोडने) भावे "क्तः" (३-३-११४)। 2. ಕಲಕಲ್ಪಟ್ಟ, ಕದಡಲ್ಪಟ್ಟ. लुड कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)।

लुण्टक ಲುಂಟಕ (वि०) ಚೋರ, ಕಳ್ಳ. लुटि (स्तेये) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

लुण्टत् ಲುಂಟತ್ (वि०) ಕದಿಯುತ್ತಿರುವ, ಅಪಹರಿಸುತ್ತಿರುವ. लुटि (स्तेये) "शतृ" (३-२-१२४)।

लुण्टन ಲುಂಟನ (न०) ಕದಿಯುವುದು, ಅಪಹರಿಸುವುದು. लुटि (स्तेये) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

लुण्टाक ಲುಂಟಾಕ (वि०) 1. ಕದಿಯುವ ಸ್ವಭಾವದವನು, ಕಳ್ಳತನದ ಚಾಳಿಯುಳ್ಳವನು. लुटि (स्तेये) "षाकन्" (३-२-१५५)। 2. ವಾಯಸ, ಕಾಗೆ. "श्रावको गूढमैथुनः। कारवः परमृत्युश्च लुण्टाको मौद्गलिद्विपौ" त्रिकाण्ड०।

लुण्टित ಲುಂಟಿತ (न०) 1. ಕಳ್ಳತನ. लुटि (स्तेये) भावे "क्तः" (३-३-११४)। (वि०) 2. ಕದಿಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಅಪಹರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. लुटि (स्तेये) "क्तः" (३-२-१०२)।

लुण्ठक ಲುಂಠಕ (वि०) ಕದಿಯುವವನು, ಕಳ್ಳತನ ಮಾಡುವವನು. लुठि (स्तेये) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

लुण्ठत् ಲುಂಠತ್ (वि०) ಕದಿಯುತ್ತಿರುವ. लुठि (स्तेये) "शतृ" (३-२-१२४)।

लुण्ठन ಲುಂಠನ (न०) ಕದಿಯುವುದು, ಕಳ್ಳತನ ಮಾಡುವುದು. लुठि (स्तेये) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "यदस्य दैत्या इव लुण्ठनाय काव्यार्थचौराः प्रगुणीभवन्ति" वि० दे० च० १-११।

लुण्ठि ಲುಂಠಿ (स्त्री०) ಕಳ್ಳತನ, ಕದಿಯುವುದು.

लुण्ठित ಲುಂಠಿತ (वि०) ಕದಿಯಲ್ಪಟ್ಟ. लुठि (स्तेये) "क्तः" (३-२-१०२)।

लुन्थ ಲುಂಥ (पुं०) 1. ಕೊಲ್ಲುವುದು. 2. ಹಿಂಸಿಸುವುದು. लुथि (हिंसासंक्लेशनयोः) "घञ्" (३-३-१८)।

लुन्थन ಲುಂಥನ (न०) 1. ಹಿಂಸಿಸುವುದು, ಪೀಡಿಸುವುದು. 2. ಕೊಲ್ಲುವುದು. लुथि (हिंसासंक्लेशनयोः) "ल्युट्" (३-३-११५)।

लुप – विमोहने (दिवा० पर० अक० से०)। लुप्यति। लुलोप। लोपिता। लोपिष्यति। लुप्यतु। अलुप्यत्। लुप्येत्। लुप्यात्। ಇತ್ಯಾದಿ.

कृत्सु :—लोपितव्यम्। लोपनीयम्। लोप्यम्। लुप्तः। लुप्तवान्। लुप्यन्, -न्ती। लुप्तम्। लोपनम्। ನಷ್ಟವಾಗು, ಕಳೆದುಹೋಗು, ನಾಶಹೊಂದು.

लुप्त ಲುಪ್ತ (वि०) 1. ನಷ್ಟವಾದ, ಕಳೆದುಹೋದ. लुप (विमोहने) कर्त० "क्तः" (३-४-७२)। "सा लुप्तसंज्ञा न विवेद दुःखं प्रत्यागतासुः समतप्यतान्तः" रघु० १४-५६। 2. ಗಾಬರಿಪಟ್ಟಿರುವ, ಕಳವಳಗೊಂಡಿರುವ. 3. ಕದಿಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಅಪಹರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. लुप्लृ (छेदने) कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)। 4. ಕತ್ತರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. (न०) 5. ಕದಿಯಲ್ಪಟ್ಟ ವಸ್ತು, ದರೋಡೆ ಮಾಡಿತಂದ ವಸ್ತು. 6. ನಾಶಪಡಿಸುವುದು. 7. ಗಾಬರಿಪಡುವುದು, ಕಳವಳಗೊಳ್ಳುವುದು. 8. ಕತ್ತರಿಸುವುದು. लुप्लृ (छेदने) लुप (विमोहने) वा—भावे "क्तः" (३-३-११४)।

लुप्तप्रतिज्ञ ಲುಪ್ತಪ್ರತಿಜ್ಞ (वि०) ಆಡಿದಮಾತಿಗೆ ತಪ್ಪಿದವನು, ಮಾತಿಗೆ ತಪ್ಪಿ ನಡೆವವನು. लुप्ता प्रतिज्ञा येन।

लुब्ध ಲುಬ್ಧ (पुं०) 1. ವ್ಯಾಧ, ಬೇಡರವನು. लुभ (गार्ध्ये) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಕಾಮುಕ, ವ್ಯಭಿಚಾರಿ. 3. ಅತಿಯಾದ ಆಸೆಯುಳ್ಳವನು. "वृणते हि विमृश्यकारिणं गुणलुब्धाः स्वयमेव संपदः" किरा० २-३०। 4. ಗಾಬರಿಗೊಂಡ, ಕಳವಳಗೊಂಡ. लुभ (विमोहने) "क्तः" (३-४-७२)। "लुब्ध आकाङ्क्षिणि व्याधे" मेदि०।

लुब्धक ಲುಬ್ಧಕ (पुं०) 1. ಬೇಟೆಗಾರ, ವ್ಯಾಧ, ಬೇಡರವನು. लुब्ध संज्ञायाम् "कन्" (५-३-७५)। "मृगमीनसज्जनानां तृणजलसंतोषविहितवृत्तीनाम्। लुब्धकधीवरपिशुना निष्कारणवैरिणो जगति" भर्तृ० २-६१। 2. ವ್ಯಭಿಚಾರಿ, ಸ್ತ್ರೀಲೋಲ, ಕಾಮುಕ. (वि०) 3. ಅತಿಯಾದ ಆಸೆಯುಳ್ಳವನು.

लुभित ಲುಭಿತ (वि०) ಗಾಬರಿಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಭ್ರಮೆ ಹಿಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ತಬ್ಬಿಬ್ಬು ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. लुभ (विमोहने) "क्तः" (३-२-१०२)।

लुलाय ಲುಲಾಯ (पुं०) ಮಹಿಷ, ಎಮ್ಮೆ. लुलं चलनमयते—अय (गतौ) "अण्" (३-१-१३४)।

लुलित ಲುಲಿತ (वि०) 1. ಕಲಕಲ್ಪಟ್ಟ, ಅಲುಗಾಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಕ್ಷೋಭೆ ಹೊಂದಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. लुल (विमर्दने) "क्तः" (३-२-१०२)। "सुरालयप्राप्तिनिमित्तमम्भस्त्रैस्रोतसं नौलुलितं ववन्दे" रघु० १६-३४। 2. ಕೆದರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ (ತಲೆಗೂದಲು). 3. ತಿಕ್ಕಲ್ಪಟ್ಟ, ಅಮುಮಲ್ಪಟ್ಟ, ನಜ್ಜುಗುಜ್ಜು ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. "तस्याः पुष्पमयी शरीरलुलित

शय्या शिलायामियम्" शाकु० ३-२३। 4. ಆಯಾಸಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ದಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "साक्षात्कामं नवमिव रतिमलिती माधवं यद्गाढोत्कण्ठा लुलितलुलितैरङ्गकैस्ताम्यतीति" मालती० १-१८। 5. ಸುಂದರವಾದ, ರಮಣೀಯವಾದ. "विचित्रस्तबकोद्भासि वनं लुलितपल्लवम्" भट्टि० ९-५६। 6. ಕಲುಷಿತವಾದ, ಕೆರಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "लुलितनयनताराः क्षामवक्त्रेन्दुबिम्बाः" माघ० ११-२०। 7. ಭ್ರಮಣವಾಡಿದ, ಭಯದಿಂದ ಚಿತ್ರದಂತೆ ತಿರುಗಿದ. "लुलितदृष्टि मदादिव चस्खले" किरा० १८-६।

लूता ಲೂತಾ (स्त्री०) 1. ಜೇಂಡರ ಹುಳ. 2. ಇರುವೆ. लूञ् (छेदने) "तन्" (उ० ३-८६)। 3. ರೋಗ, ವ್ಯಾಧಿ. "लूता तु रोगे पिपीलिकोर्णनाभयोः" हेम०।

लूतात ಲೂತಾತ (पुं०) ಪಿಪೀಲಿಕೆ, ಇರುವೆ. "घुणः क्रिमिः काष्ठभवो लूतातः स्यात् पिपीलिका" वैज०।

लूतापट्ट ಲೂತಾಪಟ್ಟ (पुं०) ಜೇಡರಹುಳದ ಮೊಟ್ಟೆ. "लूतापट्टस्तु तत्कोशः" वैज०।

लूतिका ಲೂತಿಕಾ (स्त्री०) ಜೇಡರಹುಳ. "मूषिका लूतिका लूता तन्तुवायश्च जालिकः" वैज०।

लून ಲೂನ (वि०) 1. ಕತ್ತರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. लूञ् (छेदने) "क्तः" (३-२-१०२)। नत्वम् (८-२-४४)। "लूनभूरिभुजशाखमुज्झितच्छायमर्जुनवनं व्यधादयम्" माघ० १४-८०। 2. ಕೀಳಲ್ಪಟ್ಟ, ಬಿಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ (ಹೂವು). "तस्याः सखीभ्यां प्रणिपातपूर्वं स्वहस्तलूनः शिशिरात्ययस्य। व्यकीर्यत त्र्यम्बकपादमूले पुष्पोच्चयः पल्लवभङ्गभिन्नः" कुमा० ३-६१।

लूनक ಲೂನಕ (पुं०) 1. ಪಶು, ತಿರ್ಯಕ್ಪ್ರಾಣಿ. (वि०) 2. ಭಾಗವಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಒಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಕತ್ತರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "लूनको भेदिते पशौ" मेदि०।

लूम ಲೂಮ (न०) ಲಾಂಗೂಲ, ಪುಚ್ಛ, ಬಾಲ. लूयते—लूञ् (छेदने) "मक्" बाहु०। "पुच्छोऽस्त्री लूमलाङ्गूले" अम०।

लूमविष ಲೂಮವಿಷ (पुं०) ಬಾಲದಲ್ಲಿ ವಿಷವುಳ್ಳ ಚೇಳು ಮೊದಲಾದುದು. लूमे विषं यस्य।

लेख ಲೇಖ (पुं०) 1. ಬರೆಯಲ್ಪಟ್ಟ ಕಾಗದ, ಕಾಗದ, ಪತ್ರ, ದಸ್ತಾವೇಜು. लिख्यते—लिख (अक्षरविन्यासे) कर्म० "घञ्" (३-३-१९)। "अयं स मुद्रितो लेखः" मुद्रा० १। "लेखोऽयं न ममेति नोत्तरमिदं मुद्रा मदीया यतः सौहार्दं शकटेन खण्डितमिति श्रद्धेयमेतत् कथम्?" मुद्रा० ५-१८। 2. ಲೇಖನ, ಬರವಣಿಗೆ. लिख्यते—लिख भावे "घञ्" (३-३-१८)। 3. ಬರೆಯುವ ಕಾಗದ. लिख्यतेऽत्र—लिख अधि० "घञ्" (३-३-१२१)। 4. ದೇವತೆ, ಅದಿತಿಯ ಮಕ್ಕಳು. "आदितेया दिविषदो लेखा अदितिनन्दनाः" अम०।

लेखक ಲೇಖಕ (पुं०) 1. ಬರಹಗಾರ, ಗ್ರಂಥ ಬರೆಯುವವನು. 2. ಗುಮಾಸ್ತೆ, ಕಾರಕೂನ, ಕರಣಿಕ. लिखति—लिख (अक्षरविन्यासे) "ण्वुल्" (३-१-१४५)। **ಉತ್ತಮ ಗುಮಾಸ್ತೆಯ ಲಕ್ಷಣ:** ಒಂದು ಸಲ ಹೇಳಿದ ಮಾತ್ರದಿಂದಲೇ ಗ್ರಹಿಸಬಲ್ಲವನೂ ಶೀಘ್ರವಾಗಿ ಬರೆಯುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವುಳ್ಳವನೂ ಒಳ್ಳೆಯ ಅಕ್ಷರಜ್ಞಾನವುಳ್ಳವನೂ ಸಕಲಶಾಸ್ತ್ರಭಿಜ್ಞನೂ ಉತ್ತಮ ಗುಮಾಸ್ತೆ. "सकृदुक्तगृहीतार्थो लघुहस्तो जिताक्षरः। सर्वशास्त्रसमालोकी प्रकृष्टो लेखकः स्मृतः" चाणक्यः। 3. ಚಿತ್ರಗಾರ, ಒಳ್ಳೆಯ ಚಿತ್ರಗಳನ್ನು ಬರೆಯುವವನು.

लेखन ಲೇಖನ (न०) 1. ಬರವಣಿಗೆ, ಬರಹ. लिख्यते—लिख (अक्षरविन्यासे) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಚಿತ್ರ ಬರೆಯುವುದು. 3. ಕತ್ತರಿಸುವುದು, ಗೀರುವುದು, ಗಾಯಮಾಡುವುದು. 4. ಉದ್ರೇಕಗೊಳಿಸುವುದು, ಪ್ರೇರಿಸುವುದು. 5. ಬರೆಯುವ ಸಾಧನ, ಕಾಗದ ಓಲೆಗರಿ ಮುಂತಾದುವು. 6. ಭೂಜಪತ್ರೆ ಗಿಡ. 7. ಕತ್ತರಿಸುವ ಸಾಧನ, ಕತ್ತರಿ ಚಾಕು ಮುಂತಾದುವು. "अथ लेखनम्। भूर्जे छेदे लिपिन्यासे" हेम०। 8. ವಾಂತಿ ಮಾಡುವುದು. "लेखनं छर्दने भूर्जे लिपिन्यासे" मेदि०। (पुं०) 9. ಜಾಬು ಹುಲ್ಲು, ಕಾಶತೃಣ. लिख कर्त० "ल्युः" (३-१-१३४)।

लेखनिक ಲೇಖನಿಕ (पुं०) 1. ಬರಹಗಾರ, ಗುಮಾಸ್ತೆ, ಕಾರಕೂನ. लेखनं शिल्पमस्य "ठक्" (४-४-५५)। 2. ಲೇಖಹಾರಕ, ಕಾಗದವನ್ನು ಒಯ್ದು ತಲುಪಿಸುವವನು. 3. ತನ್ನ ಸಹಿಯನ್ನು ಇನ್ನೊಬ್ಬನಿಂದ ಮಾಡಿಸುವವನು, ಬರೆಯಲು ಶಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದೆ ಇನ್ನೊಬ್ಬನಿಂದ ತನ್ನ ಹಸ್ತಾಕ್ಷರ ಬರೆಯಿಸುವವನು.

लेखनी ಲೇಖನೀ (स्त्री०) 1. ಬರೆಯುವ ಸಾಧನ, ಬರೆಯುವ ಕಡ್ಡಿ, ಲೆಕ್ಕಣಿಕೆ. लिख (अक्षरविन्यासे) "ल्युट्" (३-३-११७)। "ङीप्" (४-१-१५)। 2. ವರ್ತಿಕೆ, ಬಣ್ಣಹಾಕುವ ಕುಂಚ, ತೂಲಿಕೆ. "लेखनी वर्णतूलिका" हारा०।

लेखनीय ಲೇಖನೀಯ (वि०) 1. ಬರೆಯಲ್ಪಡುವ. 2. ಬರೆಯಬೇಕಾದ. 3. ಬರೆಯಲು ಅರ್ಹವಾದ. लिख

(अक्षरविन्यासे) कर्मादौ "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः" (३-१-९६)। **लेखितव्यम् ಲೇಖಿತವ್ಯಮ್.**

लेखर्षभ ಲೇಖರ್ಷಭ (पुं०) ಶಕ್ರ, ಇಂದ್ರ, ದೇವೇಂದ್ರ. लेखेषु ऋषभः। "जिष्णुर्लेखर्षभःशक्रः" अम०।

लेखहार ಲೇಖಹಾರ (पुं०) ಕಾಗದವನ್ನು ಒಯ್ಯುವವನು. लेखं पत्रं हरति — हृञ् (हरणे) "अण्" (३-२-१)। "ण्वुल्" (३-१-१३३)। **–हारकः –ಹಾರಕಃ.**

लेखा ಲೇಖಾ (स्त्री०) 1. ಪಂಕ್ತಿ, ಸಾಲು, ನಿರಂತರವಾದ ಗೆರೆ, ಸೇರಿದಂತೆ ಹಾಕುವ ಗೆರೆ. लिख्यते—लिख (अक्षरविन्यासे) "अङ्" (३-३-१०४)। "कान्तिर्भ्रुवोरायतलेखयोर्वा" कुमा० १-४७। 2. ಚಿತ್ರ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಬರೆಯುವುದು. "पाणिर्लेखाविधिषु नितरां वर्तते किं करोमि" मालती० १-३८। 3. ಚಂದ್ರನ ಕಲೆ. "लेखया विमलविद्रुमभासा संततं तिमिरमिन्दुरुदासे" किरा० ९-२२। 4. ಮುದ್ರೆ, ಒಂದು ವಸ್ತುವನ್ನು ಒತ್ತುವುದರಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಗುರುತು, ಒಂದು ವಸ್ತುವಿನ ಹೊರ ರೂಪ, –ಹೊರ ಆಕೃತಿ. "इह सनियमयोः सुरापगायामुषसि सयावकसव्यपादरेखा" किरा० ५-४०। 5. ಲಿಪಿ, ವರ್ಣ, ಅಕ್ಷರ. "लेखो लेख्ये दैवते च लेखा राज्यां लिपावपि" हेम०। 6. ತೋಳು ಕೆನ್ನೆ ಸ್ತನಗಳಲ್ಲಿ ಬರೆಯುವ ಚಿತ್ರ. "पत्तिस्तु पत्रकं लेखा बाहुगण्डस्तनादिषु" वैज०।

लेख्य ಲೇಖ್ಯ (न०) 1. ಬರೆಯಲ್ಪಟ್ಟ ಕಾಗದ. लिख (अक्षरविन्यासे) "ण्यत्" (३-१-१२४)। "तस्यैवापरलेख्यसूचितमिदं पत्रं प्रयोगाश्रयम्" मुद्रा० ५-१५। 2. ಶಾಸನ, ಶಿಲೆ ನಾಣ್ಯ ಲೋಹದ ಪಟ್ಟಿಗಳಲ್ಲಿ ಕೆತ್ತಿದ ಮಾತುಗಳು. 3. ಕೈಯಕ್ಷರದಲ್ಲಿ ಬರೆದ ನಕಲು, ಮೂಲ ಪ್ರತಿಗೆ ಸರಿಯಾದ ಹಸ್ತಲಿಖಿತ ಪತ್ರ. 4. ದಾಖಲೆ ಪತ್ರ, ಪ್ರಮಾಣ ಪತ್ರ. 5. ಚಿತ್ರ ಬರೆಯುವುದು, ಬಣ್ಣ ಹಾಕುವುದು. 6. ಬರೆಯಲು ಅರ್ಹವಾದ ಕಾಗದ.

लेख्यपत्र ಲೇಖ್ಯಪತ್ರ (न०) ಬರೆಯಲು ಅರ್ಹವಾದ ಕಾಗದ. लेख्यं लेखार्हं पत्रम्।

लेख्यस्थान ಲೇಖ್ಯಸ್ಥಾನ (न०) ಟಪಾಲು ಕಚೇರಿ, ಅಂಚೆ ಕಚೇರಿ. लेख्यानां स्थानम्। "लेख्यस्थानं ग्रन्थकूटः" त्रिकाण्ड०।

लेण्ड ಲೇಂಡ (न०) ಪುರೀಷ, ಮಲ.

लेप ಲೇಪ (पुं०) 1. ಲೇಪನಮಾಡುವುದು, ಬಳಿಯುವುದು. लिप्यते—लिप (उपदेहे) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಭೋಜನ, ಊಟ. 3. ಸುಣ್ಣ. लिप्यते अनेन—लिप कर० "घञ्" (३-३-१२१)। "लेपस्तु लेपने। अशने च सुधायां च" हेम०। 4. ಗರ್ವ, ಅಹಂಕಾರ. "लेपो भोजनगर्वयोः" नानार्थर०। 5. ಮುಲಾಮು. 6. ಗಂಧ ಮೊದಲಾದ ವಾಸನೆಯ ದ್ರವ್ಯವನ್ನು ಹಚ್ಚುವುದು. 7. ಪಾಪ. 8. ಕಳಂಕ, ಕಲೆ, ದೋಷ.

लेपक ಲೇಪಕ (वि०) 1. ಸುಣ್ಣ ಬಳಿಯುವವನು. लिम्पति—लिप (उपदेहे) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "पलगण्डस्तु लेपकः" अम०। 2. ಬಣ್ಣಹಾಕುವವನು. 3. ಎರಕ ಹೊಯ್ಯುವವನು. 4. ಮುಲಾಮು ಹಾಕುವವನು.

लेपन ಲೇಪನ (न०) 1. ಸುಣ್ಣ ಬಳಿಯುವುದು. 2. ಬಣ್ಣ ಹಾಕುವುದು. लिप (उपदेहे) "ल्युट्" (३-३-११५)। 3. ಮುಲಾಮು. 4. ಗಂಧ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಹಚ್ಚುವುದು. (पुं०) 5. ಗುಗ್ಗಳ, ಧೂಪದ ಪುಡಿ. लिप कर० "ल्युट्" (३-३-११७)।

लेपनी ಲೇಪನೀ (स्त्री०) 1. ಗಾರೆ ಬಳಿಯುವ ಕರಣೆ. 2. ಸುಣ್ಣ ಬಳಿಯುವ ಮಟ್ಟೆ. 3. ಬಣ್ಣ ಬಳಿಯುವ ಕುಂಚ.

लेपनीय ಲೇಪನೀಯ (वि०) 1. ಲೇಪನ ಮಾಡಲ್ಪಡುವ. 2. ಲೇಪನ ಮಾಡಬೇಕಾದ. 3. ಲೇಪನ ಮಾಡಲು ಅರ್ಹವಾದ. लिप (उपदेहे) कर्मादौ "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः" (३-१-९६)। **लेप्तव्यम् ಲೇಪ್ತವ್ಯಮ್.**

लेपिन् ಲೇಪಿನ್ (वि०) 1. ಬಣ್ಣ ಬಳಿಯುವವನು. 2. ಸುಣ್ಣ ಬಳಿಯುವವನು. लिप (उपदेहे) "णिनिः" (३-१-१३४)। 3. ಗಂಧ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಹಚ್ಚುವವನು. 4. ಮುಲಾಮು ಹಚ್ಚುವವನು. 5. ಲೇಪನದಿಂದ ಕೂಡಿದ.

लेप्य ಲೇಪ್ಯ (वि०) 1. ಲೇಪನ ಮಾಡಲ್ಪಡುವ, ಬಳಿಯಲ್ಪಡುವ. लिप (उपदेहे) "ण्यत्" (३-१-१२४)। (न०) 2. ಲೇಪನ, ಬಳಿಯುವುದು. 3. ಗಂಧ ಹಚ್ಚುವುದು. 4. ಸುಣ್ಣ ಬಳಿಯುವುದು.

लेप्यकृत् ಲೇಪ್ಯಕೃತ್ (वि०) ಲೇಪನ ಮಾಡುವವನು. लेप्यं करोति — कृञ् "क्विप्" (३-२-७६)।

लेलिहान ಲೇಲಿಹಾನ (पुं०) 1. ಸರ್ಪ, ಹಾವು. पुनः पुनः अतिशयेन वा लेढि — लिह (आस्वादने) + यङ् "शानच्" (३-२-१२४)। "वायुपर्यायभक्षश्च लेलिहानो

ವಿಷಾಯುಧಃ" ಕಲ್ಪದ್ರು೦। 2. ಶಿವ, ಈಶ್ವರ. (ವಿ೦) 3. ಮತ್ತೆ ಮತ್ತೆ ರಸವನ್ನು ಹೀರುವ ಸ್ವಭಾವದ.

ಲೇಶ ಲೇಶ (ಪು೦) 1. ಚೂರು, ತುಂಡು, ಸಣ್ಣದಾದ ಒಂದು ಭಾಗ. ಲಿಶ (ಅಲ್ಪೀಭಾವೇ) "ಘಞ್" (೩-೩-೧೯)। "ರವಿಕಿರಣಸಹಿಷ್ಣು ಸ್ವೇದಲೇಶೈರಭಿನ್ನಮ್" ಶಾಕು೦ ೨-೪। 2. ಅಲ್ಪ, ಸ್ವಲ್ಪ, ಕೊಂಚ. "ಲವಲೇಶಕಣಾಣವಃ" ಅಮ೦। "ಏಷ ತೇ ರಾಜಧರ್ಮಾಣಾಂ ಲೇಶಃ ಸಮನುವರ್ಣಿತಃ" ಭಾ೦ ಶಾನ್ತಿ೦ ೫೮-೨೪। 3. ಅರ್ಥಾಲಂಕಾರದ ಒಂದು ಭೇದ. ಗುಣದಲ್ಲಿ ದೋಷವೂ ದೋಷದಲ್ಲಿ ಗುಣವೂ ವರ್ಣಿತವಾಗಿರುವಲ್ಲಿ **ಲೇಶಾಲಂಕಾರ.** "ಲೇಶಃ ಸ್ಯಾದ್ದೋಷಗುಣಯೋರ್ಗುಣದೋಷತ್ವಕಲ್ಪನಮ್"। ಉದಾ: "ಅಖಿಲೇಷು ವಿಹಙ್ಗೇಷು ಹನ್ತ ಸ್ವಚ್ಛನ್ದಚಾರಿಷು। ಶುಕ ಪಞ್ಜರಬನ್ಧಸ್ತೇ ಮಧುರಾಣಾಂ ಗಿರಾಂ ಫಲಮ್" ಚನ್ದ್ರಾ೦।

ಲೇಷ್ಟು ಲೇಷ್ಟು (ಪುನ೦) ಮಣ್ಣಿನ ಹೆಂಟೆ. ಲಿಶ (ಅಲ್ಪೀಭಾವೇ) "ತುನ್" ಬಾಹು೦। "ಲೋಷ್ಟಮಸ್ತ್ರ್ಯಸ್ತ್ರಿಯಾಂ ಲೇಷ್ಟುಃ" ಕಲ್ಪದ್ರುಃ।

ಲೇಷ್ಟುಭೇದನ ಲೇಷ್ಟುಭೇದನ (ಪು೦) ಮಣ್ಣಿನ ಹೆಂಟೆಯನ್ನು ಒಡೆಯುವ ಕೊಡಿತಿ. ಲೇಷ್ಟುಂ ಭಿನತ್ತಿ—ಭಿದಿರ್ (ವಿದಾರಣೇ) "ಲ್ಯುಃ" (೩-೧-೧೩೪)।

ಲೇಹ ಲೇಹ (ಪು೦) 1. ಆಸ್ವಾದನೆ, ನಾಲಗೆಯಿಂದ ಹೀರಿ ರುಚಿನೋಡುವುದು. 2. ನೆಕ್ಕುವುದು. ಲಿಹ (ಆಸ್ವಾದನೇ) "ಘಞ್" (೩-೩-೧೮)। 3. ಆಹಾರ. 4. ಲೇಹ್ಯ. ಲಿಹ ಕರ್ಮ೦ "ಘಞ್" (೩-೩-೧೯)। "ಪಚೇಲ್ಲೇಹಂ ಸಿತಾಕ್ಷೌದ್ರಪಲಾರ್ಧಕುಡವಾನ್ವಿತಮ್। ತ್ರಿವೃಚ್ಚೂರ್ಣಯುತಂ ಶೀತಂ ಪಿತ್ತಘ್ನಂ ತದ್ವಿರೇಚನಮ್" ಸುಶ್ರುತ೦ ಸೂತ್ರ೦ ೪೪-೧೮। (ವಿ೦) 5. ಆಸ್ವಾದನೆ ಮಾಡುವ, ನಾಲಗೆಯಿಂದ ಹೀರಿ ರುಚಿನೋಡುವ. 6. ನೆಕ್ಕುವ. ಲಿಹ—ಕರ್ತ೦ "ಣಃ" (೩-೧-೧೪೧)। "ದಹ್ಯೇಽಹಂ ಮಧುನೋ ಲೇಹೈರ್ದವಿರುಗ್ರೈರ್ಯಥಾ ಗಿರಿಃ" ಭಟ್ಟಿ೦ ೬-೮೨।

ಲೇಹನ ಲೇಹನ (ನ೦) ನಾಲಗೆಯಿಂದ ಹೀರಿ ರುಚಿನೋಡುವುದು. ಲಿಹ (ಆಸ್ವಾದನೇ) ಭಾವೇ "ಲ್ಯುಟ್" (೩-೩-೧೧೫)। "ಜಿಹ್ವಾಸ್ವಾದಸ್ತು ಲೇಹನಮ್" ವೈಜ೦।

ಲೇಹನೀಯ ಲೇಹನೀಯ (ವಿ೦) 1. ಆಸ್ವಾದಿಸಲ್ಪಡುವ, ರುಚಿನೋಡಲ್ಪಡುವ. 2. ನೆಕ್ಕಲ್ಪಡುವ. 3. ರುಚಿನೋಡಬೇಕಾದ. 4. ನೆಕ್ಕಬೇಕಾದ. 5. ರುಚಿನೋಡಬಹುದಾದ. 6. ನೆಕ್ಕಬಹುದಾದ. ಲಿಹ (ಆಸ್ವಾದನೇ) "ಅನೀಯರ್" (೩-೧-೯೬)। "ತವ್ಯಃ" (೩-೧-೯೬)। **ಲೇಢವ್ಯಮ್ ಲೇಢವ್ಯಮ್.**

ಲೇಹ್ಯ ಲೇಹ್ಯ (ನ೦) 1. ಅಮೃತ. 2. ನಾಲಗೆಯಿಂದ ನೆಕ್ಕಿ ತಿನ್ನುವ ಆಹಾರ. ಲಿಹ (ಆಸ್ವಾದನೇ) "ಣ್ಯತ್" (೩-೧-೧೨೪)। **ಆಹಾರವು** (1) ಚೂಷ್ಯಮ್ (2) ಪೇಯಮ್ (3) ಲೇಹ್ಯಮ್ (4) ಭೋಜ್ಯಮ್ (5) ಭಕ್ಷ್ಯಮ್ ಮತ್ತು (6) ಚರ್ವ್ಯಮ್ ಎಂದು ಆರು ವಿಧ. "ಆಹಾರಂ ಷಡ್ವಿಧಂ ಚೂಷ್ಯಂ ಪೇಯಂ ಲೇಹ್ಯಂ ತಥೈವ ಚ। ಭೋಜ್ಯಂ ಭಕ್ಷ್ಯಂ ತಥಾ ಚರ್ವ್ಯಂ ಗುರು ವಿದ್ಯಾದ್ಯಥೋತ್ತರಮ್" ಭಾವಪ್ರ೦। (ವಿ೦) 3. ನಾಲಗೆಯಿಂದ ನೆಕ್ಕಲ್ಪಡುವ. ಲಿಹ ಕರ್ಮ೦ "ಣ್ಯತ್" (೩-೧-೧೨೪)।

ಲೈಙ್ಗ ಲೈಂಗ (ನ೦) 1. ಲಿಂಗಪುರಾಣ, ವ್ಯಾಸಮಹರ್ಷಿ ರಚಿತವಾದ ಅಷ್ಟಾದಶ ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲೊಂದು. ಲಿಙ್ಗಮಧಿಕೃತ್ಯ ಕೃತೋ ಗ್ರನ್ಥಃ "ಅಣ್" (೪-೩-೮೭)। ["ವಿವರಕ್ಕೆ "ಲಿಙ್ಗಪುರಾಣ" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ]. (ವಿ೦) 2. ಲಿಂಗ ಸಂಬಂಧವಾದ. ಲಿಙ್ಗಸ್ಯೇದಮ್ "ಅಣ್" (೪-೩-೧೨೦)।

ಲೈಙ್ಗಿಕ ಲೈಂಗಿಕ (ವಿ೦) 1. ಲಿಂಗದರ್ಶನದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ (ಜ್ಞಾನ). ಲಿಙ್ಗೇನ ನಿರ್ವೃತ್ತಮ್। "ಯತ್ರ ಧೂಮಸ್ತತ್ರಾಗ್ನಿಃ" ಎಂಬ ಸಾಹಚರ್ಯನಿಯಮದಿಂದ ಪರ್ವತೋ ವಹ್ನಿಮಾನ್ ಧೂಮಾತ್ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಧೂಮರೂಪವಾದ ಲಿಂಗದರ್ಶನದಿಂದ ಪರ್ವತದಲ್ಲಿ ವಹ್ನಿಮತ್ತ್ವಜ್ಞಾನವುಂಟಾಗುವುದು. ಇದು ಲೈಂಗಿಕ. 2. ಲಿಂಗದಿಂದ ಜೀವಿಸುವವನು, ಲಿಂಗವ್ಯಾಪಾರದಿಂದ ಜೀವನ ನಡೆಸುವವನು. ಲಿಙ್ಗೇನ ಜೀವತಿ—ಲಿಙ್ಗ "ಠಕ್" (೪-೪-೧೨)। 3. ಲಿಂಗಸಂಬಂಧವಾದ.

ಲೋಕ ಲೋಕ (ಪು೦) 1. ಭುವನ, ಜಗತ್ತು, ಪ್ರಪಂಚ. ಲೋಕ್ಯತೇ—ಲೋಕೃ (ದರ್ಶನೇ) "ಘಞ್" (೩-೩-೧೯)। "ನ ಹೀಶ್ವರವ್ಯಾಹೃತಯಃ ಕದಾಚಿತ್ಪುಷ್ಣನ್ತಿ ಲೋಕೇ ವಿಪರೀತಮರ್ಥಮ್" ಕುಮಾ೦ ೩-೬೩। 2. ಜನ, ಮನುಷ್ಯ. "ಸ ವಿಧೇಯಪದೇಷು ದಕ್ಷತಾಂ ನಿಯತಿಂ ಲೋಕ ಇವಾನುರುಧ್ಯತೇ" ಕಿರಾ೦ ೨-೧೧। 3. ದರ್ಶನ, ನೋಟ. ಲೋಕೃ ಭಾವೇ "ಘಞ್" (೩-೩-೧೮)। 4. ಹದಿನಾಲ್ಕು ಸಂಖ್ಯೆ. ಲೋಕಗಳು ಹದಿನಾಲ್ಕು—ಊರ್ಧ್ವಲೋಕಗಳು ಏಳು. ಅಧೋಲೋಕಗಳು ಏಳು.

ಊರ್ಧ್ವಲೋಕಗಳು: (1) ಭೂಲೋಕಃ (2) ಭುವರ್ಲೋಕಃ (3) ಸ್ವರ್ಲೋಕಃ (4) ಮಹರ್ಲೋಕಃ (5) ಜನೋಲೋಕಃ (6) ತಪೋಲೋಕಃ ಮತ್ತು (7) ಸತ್ಯಲೋಕಃ।

ಅಧೋಲೋಕಗಳು: (1) ಅತಲಮ್ (2) ವಿತಲಮ್ (3) ಸುತಲಮ್ (4) ತಲಾತಲಮ್ (5) ಮಹಾತಲಮ್ (6) ರಸಾತಲಮ್ ಮತ್ತು (7) ಪಾತಾಲಮ್। ಈ 14 ಲೋಕಗಳು ವಿರಾಟ್ ಪುರುಷನ ಅವಯವಗಳಾಗಿ ಕಲ್ಪಿತವಾಗಿವೆ. ["ಚತುರ್ದಶಭುವನ" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

ಲೋಕಚಕ್ಷುಸ್ ಲೋಕಚಕ್ಷುಸ್ (ಪು೦) ರವಿ, ಸೂರ್ಯ. ಲೋಕಾನಾಂ ಚಕ್ಷುರಿವ।

ಲೋಕಜನನೀ ಲೋಕಜನನೀ (ಸ್ತ್ರೀ೦) ಜಗನ್ಮಾತೆ, ಮಹಾಲಕ್ಷ್ಮೀ. ಲೋಕಾನಾಂ ಜನನೀ।

लोकजित् ಲೋಕಜಿತ್ (पुं०) 1. ಬುದ್ಧದೇವ. लोकं जयति—जि (जये) "क्विप्" (३-२-६१)। "समन्तभद्रो भगवान् मारजिल्लोकजिज्जिनः" अम०। (वि०) 2. ಲೋಕವನ್ನು ಜಯಿಸಿದವನು.

लोकत्रय ಲೋಕತ್ರಯ (न०) ಸ್ವರ್ಗ ಮರ್ತ್ಯ ಮತ್ತು ಪಾತಾಳಗಳೆಂಬ ಮೂರು ಲೋಕಗಳು. लोकानां त्रयम्। "उत्खातलोकत्रयकण्टकेऽपि सत्यप्रतिज्ञोऽप्यविकत्थनेऽपि" रघु० १४-७३।

लोकनाथ ಲೋಕನಾಥ (पुं०) ಜಗತ್ತಿನ ಒಡೆಯ. ಬ್ರಹ್ಮ ವಿಷ್ಣು ಮತ್ತು ಮಹೇಶ್ವರ. लोकानां नाथः। "लोकबन्धुर्लोकनाथो माधवो भक्तवत्सलः" वि० स०।

लोकपाल ಲೋಕಪಾಲ (पुं०) 1. ರಾಜ, ದೊರೆ. लोकान् पालयति—पाल (रक्षणे) + णिच् "अण्" (३-२-१)। 2. ಇಂದ್ರ ಮೊದಲಾದ ಅಷ್ಟದಿಕ್ಪಾಲಕರು. (1) ಇಂದ್ರ (2) ವಹ್ನಿ (3) ಪಿತೃಪತಿ (ಯಮ) (4) ನೈರ್ಋತ (5) ವರುಣ (6) ವಾಯು (7) ಕುಬೇರ ಮತ್ತು (8) ಈಶ್ವರ ಇವರು ಎಂಟು ದಿಕ್ಪಾಲಕರು. "तं लोकपालाः पुरुहूतमुख्याः श्रीलक्षणोत्सर्गविनीतवेषाः" कुमा० ७-४५। (वि०) 2. ಲೋಕವನ್ನು ಕಾಪಾಡುವವನು.

लोकप्रवाद ಲೋಕಪ್ರವಾದ (पुं०) ಜನರು ಆಡಿಕೊಳ್ಳುವ ಮಾತು. लोकस्य जनस्य प्रवादः। "लोकप्रवादः सत्योऽयं पण्डितैः समुदाहृतः" रामा०।

लोकबन्धु ಲೋಕಬಂಧು (पुं०) 1. ಪರಮಾತ್ಮ. लोकानां बन्धुः। "लोकबन्धुर्लोकनाथः" वि० स०। **–बान्धवः –ಬಾಂಧವಃ.** 2. ಸೂರ್ಯ.

लोकबाह्य ಲೋಕಬಾಹ್ಯ (वि०) 1. ಜಗತ್ತಿನಿಂದ ದೂರವಾದವನು. 2. ಸಮಾಜದಿಂದ ಹೊರಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟವನು, ಜನರ ಗುಂಪಿನಿಂದ ದೂರವಾದವನು, ಬಹಿಷ್ಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟವನು.

लोकमर्यादा ಲೋಕಮರ್ಯಾದಾ (स्त्री०) ಲೋಕರೂಢಿ, ಜನರ ಸಂಪ್ರದಾಯ, ವೃದ್ಧಾಚಾರ, ಸತ್ಪುರುಷರ ನಡವಳಿಕೆ. **–आचारः –ಆಚಾರಃ.**

लोकमातृ ಲೋಕಮಾತೃ (स्त्री०) ಜಗನ್ಮಾತೆ. ಮಹಾಲಕ್ಷ್ಮಿ. लोकानां माता। "इन्दिरा लोकमाता मा रमा मङ्गलदेवता" अम०।

लोकाचार ಲೋಕಾಚಾರ (पुं०) ಜನರ ಆಚಾರ, ಜನರು ಅನುಸರಿಸುವ ಪದ್ಧತಿ, –ಸಂಪ್ರದಾಯ.

लोकायत ಲೋಕಾಯತ (पुं०) 1. ದೇಹಾತ್ಮವಾದಿ, ನಾಸ್ತಿಕ, ಚಾರ್ವಾಕಮತಾನುಯಾಯಿ. (न०) 2. ಚಾರ್ವಾಕಮತ. लोकेषु आयतं विस्तीर्णम्। [ಚಾರ್ವಾಕ ಮತತತ್ತ್ವವು ಕೆಲವು ಜನರಿಗೆ ಬಹಳ ಹಿತವಾಗಿ ಕಂಡು ಬಂದಿದ್ದರಿಂದ ಅದು ಲೋಕಾಯತ ಮತವಾಯಿತು.]

लोकायतिक ಲೋಕಾಯತಿಕ (पुं०) ದೇಹಾತ್ಮವಾದಿ, ನಾಸ್ತಿಕ, ಚಾರ್ವಾಕ. लोकायतं मतमस्य "ठन्" (५-२-११५)।

लोकालोक ಲೋಕಾಲೋಕ (पुं०) ಚಕ್ರವಾಳ ಪರ್ವತ, ಭೂಮಿಯನ್ನು ಸುತ್ತಲೂ ಆವರಿಸಿಕೊಂಡಿರುವ ಒಂದು ಪರ್ವತ. लोक्यते—लोकृ (दर्शने) "घञ्" (३-३-१८)। न लोकः अलोकः। लोकालोकौ प्रकाशान्धकारौ स्तोऽत्र। लोकश्चासावलोकश्च इति वा। ಈ ಪರ್ವತವು ಭೂಮಿಯ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಸೂರ್ಯಕಿರಣವು ಕೆಲವು ಕಡೆ ಬಿದ್ದು ಪ್ರಕಾಶವಾಗಿಯೂ ಕೆಲವು ಕಡೆ ಬೀಳದೆ ಅಂಧಕಾರಾವೃತವಾಗಿಯೂ ಇರುವುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಲೋಕಾಲೋಕವೆಂದು ಹೆಸರು. "प्रकाशश्चाप्रकाशश्च लोकालोक इवाचलः" रघु० १-६८।

लोकेश ಲೋಕೇಶ (पुं०) 1. ಬ್ರಹ್ಮ, ಚತುರ್ಮುಖ. लोकानामीशः। "हिरण्यगर्भो लोकेशः" अम०। 2. ಇಂದ್ರ, ಲೋಕಪಾಲ. "तवैव सन्देशहराद्विशांपतिः शृणोति लोकेश तथा विधीयताम्" रघु० ३-६६। 3. ರಾಜ, ದೊರೆ. 4. ಜಗತ್ತಿನ ಅಧಿಪತಿ. **–ईश्वरः –ಈಶ್ವರಃ.**

लोचक ಲೋಚಕ (पुं०) 1. ಕಣ್ಣಿನ ಗುಡ್ಡೆ. 2. ನೀಲಿ ಬಟ್ಟೆ. 3. ಹೆಂಗಸರ ನೆತ್ತಿಯ ಆಭರಣ, ನೆತ್ತಿಯ ಬೊಟ್ಟು, ಚುಟ್ಟಿಪದಕ. 4. ಬಾಳೆಗಿಡ. लोचृ (दर्शने) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 5. ಕರ್ಣಾಭರಣ. 6. ಹೆದೆ, ಬಿಲ್ಲಿಗೆ ಕಟ್ಟುವ ಅಂಬು. 7. ಕಣ್ಣಿನ ಕಪ್ಪು, ಕಾಡಿಗೆ. 8. ಮಾಂಸಪಿಂಡ. 9. ನೀಲಿ ಗಿಡ. 10. ಚರ್ಮ, ತೊಗಲು. 11. ಹುಬ್ಬು. 12. ಕೆಂಪು ಬಟ್ಟೆ. (वि०) 13. ಕೆಟ್ಟ ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳವನು. 14. ಕ್ಷೀರವೇ ಆಹಾರವಾಗಿರುವವನು. "लोचको मांसपिण्डे स्यान्नीलिन्यां चर्मणि भ्रुवि। रक्तांशुके दुष्टबुद्धौ क्षीराहारस्तु लोचकः" वैज०। "लोचको मांसपिण्डेऽक्षितारकायां च कज्जले। ललाटाभरणे स्त्रीणां कदलीनीलवस्त्रयोः। निर्बुद्धौ कर्णपूरे च मौर्व्यां भ्रूशलयचर्मणि" मेदि०।

लोचन ಲೋಚನ (नं०) 1. ನೇತ್ರ, ಕಣ್ಣು. लोच् (दर्शने) करं० "ल्युट्" (३-३-११७)। "अगूढभावापि विलोकने सा न लोचने मीलयितुं विषेहे" किरा० ३-३६। 2. ನೋಟ, ನೋಡುವುದು. लोच् भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

लोचमस्तक ಲೋಚಮಸ್ತಕ (पुं०) ಅಜವಾನ, ಓಮ. "कारवी च खराश्वोग्रा दीप्यका लोचमस्तकः" वैज०।

लोचमालक ಲೋಚಮಾಲಕ (पुं०) ರಾತ್ರಿ 9 ಗಂಟೆಯ ಮೇಲೆ 12 ಗಂಟೆಯೊಳಗೆ ಆಗುವ ಸ್ವಪ್ನ, ಅರ್ಧ ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ಆಗುವ ಸ್ವಪ್ನ. "प्रदोषे बलकः स्वप्नः निशीथे लोचमालकः" वैज०।

लोटन ಲೋಟನ (नं०) 1. ಉರುಳಾಡುವುದು, ಹೊರಳಾಡುವುದು. 2. ನೀರಿನಲ್ಲಿ ತೇಲಾಡುವುದು. "संवीक्षणं विचयनं लोटनं तु विवेष्टनम्" वैज०।

लोडन ಲೋಡನ (नं०) ಅಡಿಸುವುದು, ಕಲಕುವುದು. लोड् (उन्मादे) "ल्युट्" (३-३-११५)।

लोत ಲೋತ (पुं०) 1. ಕಣ್ಣೀರು. लूञ् (छेदने) "तन्" (उ० ३-८६)। 2. ಚಿಹ್ನೆ, ಗುರುತು. "लोतोऽश्रु नयनोदकम्" वैज०। "लोतः स्यादश्रुचिह्नयोः" सि० कौ०। (नं०) 3. ಲೂಟಿಮಾಡಿ ತಂದ ಹಣ, ಕದ್ದುತಂದ ವಸ್ತು.

लोत्र ಲೋತ್ರ (नं०) ಕದ್ದುತಂದ ವಸ್ತು, ಲೂಟಿಮಾಡಿ ತಂದ ಹಣ. लूञ् (छेदने) "ष्ट्रन्" (उ० ४-१५८)। "लोत्रेण गृहीतस्य कुम्भीलकस्य अस्ति वा प्रतिवचनम्" विक्र०।

लोध्र ಲೋಧ್ರ (पुं०) 1. ಲೋಧ್ರವೃಕ್ಷ, ಸಾಂಬ್ರಾಣಿ ಗಿಡ. "गालवः शाबरो लोध्रः" अम०। "लोध्रद्रुमं सानुमतः प्रफुल्लम्" रघु० २-२९। (नं०) 2. ಲೋಧ್ರ ವೃಕ್ಷದ ಪುಷ್ಪ. "शरीरसादादसमग्रभूषणा मुखेन सालक्ष्यत लोध्रपाण्डुना" रघु० ३-२।

लोप ಲೋಪ (पुं०) 1. ಅಭಾವ, ಇಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. लुप्लृ (छेदने) "घञ्" (३-३-१८)। "सोऽहमिज्याविशुद्धात्मा प्रजालोपनिमीलितः" रघु० १-६८। 2. ನಾಶ, ಧ್ವಂಸ, ಪ್ರಳಯ. 3. ವ್ಯಾಕರಣ ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವ ಅದರ್ಶನ (ವರ್ಣನಾಶ) ರೂಪವಾದ ಲೋಪ. "अदर्शनं लोपः" पा० सू० १-१-६०। 4. ನಾಶ, ಚ್ಯುತಿ, ತಪ್ಪಿನಡೆಯುವುದು, ಉಲ್ಲಂಘನೆ. "धर्मलोपभयाद्राज्ञीमृतुस्नातामिमां स्मरन्। प्रदक्षिणक्रियार्हायां तस्यां त्वं साधु नाचरः" रघु० १-७६।

लोपक ಲೋಪಕ (पुं०) ತುಪ್ಪ ಮತ್ತು ಬೆಲ್ಲ ಬೆರಸಿದ ರೊಟ್ಟಿಯ ಹಿಟ್ಟು. "अपूपचूर्णे सगुडे चुरीमोदक इत्यपरः। पिष्टे घृतगुडोन्मिश्रे लोपकः" वैज०।

लोपन ಲೋಪನ (नं०) 1. ಉಲ್ಲಂಘಿಸಿ ನಡೆಯುವುದು, ತಪ್ಪಿನಡೆಯುವುದು, ಮೀರಿನಡೆಯುವುದು. लुप्लृ (छेदने) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಲೋಪ, ಅಭಾವ.

लोपा ಲೋಪಾ (स्त्री०) ಅಗಸ್ತ್ಯಮುನಿಯ ಪತ್ನಿ, ವಿದರ್ಭರಾಜನ ಪುತ್ರಿ.

लोपाक ಲೋಪಾಕ (पुं०) 1. ನೀರುಕೋಳಿ. 2. ಜಂಬುಕ, ನರಿ. लोपं शीघ्रमदर्शनं अकति गच्छति—अक (कुटिलायां गतौ) "अण्" (३-२-१)। लोपमदर्शनम् आप्नोति—आप्लृ (व्याप्तौ) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। लोपाकः ಲೋಪಾಕಃ.

लोपामुद्रा ಲೋಪಾಮುದ್ರಾ (स्त्री०) ಅಗಸ್ತ್ಯ ಮಹರ್ಷಿಯ ಪತ್ನಿ, ವಿದರ್ಭರಾಜನ ಪುತ್ರಿ. [ವಿವರಕ್ಕೆ "अगस्त्य" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ].

लोपाश ಲೋಪಾಶ (पुं०) ಜಂಬುಕ, ನರಿ. लोपमदर्शनमश्नुते द्रुतम्—अशू (व्याप्तौ) "अच्" (३-१-१३४)। "जम्बुको वनमतः स्याल्लोपाशो वनकुक्कुरः" वैज०। स्त्रियां लोपाशी ಲೋಪಾಶೀ. "लोपाश्युल्कामुखी गण्डिः" वैज०।

लोपाशिका ಲೋಪಾಶಿಕಾ (स्त्री०) ಹೆಣ್ಣುನರಿ. "शिवा लोपाशिका ज्ञेया" हारा०।

लोप्त्र ಲೋಪ್ತ್ರ (नं०) ಕದ್ದುತಂದ ವಸ್ತು (ಧನ). लुप्यते—लुप्लृ (छेदने) "ष्ट्रन्" (उ० ४-१५८)। "चौरिका स्तैन्यचौर्ये च स्तेयं लोप्त्रं तु तद्धनम्" अम०।

लोभ ಲೋಭ (पुं०) 1. ಅತಿಆಸೆ, ಇತರರ ಧನವನ್ನು ಕಸಿಯುವ ಇಚ್ಛೆ. लुभ (गार्ध्ये) "घञ्" (३-३-१८)। "परवित्तादिकं दृष्ट्वा नेतुं यो हृदि जायते। अभिलाषो द्विजश्रेष्ठ स लोभः परिकीर्तितः" पद्मपु०। "लोभाद्भयाद्वाभिगतः कपीन्द्रो न राघवं येन भवेद्विभेद्यः" भट्टि० १२-४०। 2. ಅಪೇಕ್ಷೆ, ಆಸೆ, ಬಯಕೆ. "कर्णे लोलः कथयितुमभूदाननस्पर्शलोभात्" मेघ० २-४०।

लोभन ಲೋಭನ (नं०) 1. ಆಸೆತೋರಿಸಿ ಮರುಳುಗೊಳಿಸುವುದು, ಆಸೆತೋರಿಸಿ ಮೋಹವುಂಟುಮಾಡುವುದು. लुभ (विमोहने) "ल्युट्" (३-३-११५)।

2. ಸ್ವರ್ಣ, ಚಿನ್ನ, ಬಂಗಾರ. "लोभनं कनकं शुक्रं सुवर्णं चन्द्रकाञ्चने" वैज०। 3. ಆಸೆತೋರಿಸುವುದು.

लोभनीय ಲೋಭನೀಯ (वि०) 1. ಚಿತ್ತಾಕರ್ಷಕವಾದ, ಅಪೇಕ್ಷಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. लुभ (गार्ध्ये) "अनीयर्" (३-१-९६)। "कुसुममिव लोभनीयं यौवनमङ्गेषु संनद्धम्" शाकु० १-१८। 2. ಮರುಳುಮಾಡಲು ಯೋಗ್ಯನಾದ, ಆಸೆತೋರಿಸಿ ಮೋಹಗೊಳಿಸಲು ಅರ್ಹನಾದ. लुभ (विमोहने) "अनीयर्" (३-१-९६)।

लोभिन् ಲೋಭಿನ್ (वि०) 1. ಅತಿ ಆಸೆಯುಳ್ಳವನು, ಪರಧನವನ್ನು ಕಸಿಯಲು ಆಸೆಪಡುವವನು. लोभोऽस्यास्ति" इनिः (५-२-११५)। 2. ಮೋಹಗೊಳಿಸುವವನು, ಮರುಳುಮಾಡುವವನು. लोभयति — लुभ (विमोहने) + णिच् "णिनिः" (३-१-१३४)।

लोभ्य ಲೋಭ್ಯ (वि०) 1. ಆಸೆಪಡಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. 2. ಅಪೇಕ್ಷಿಸಲ್ಪಡುವ. लुभ (गार्ध्ये) "ण्यत्" (३-१-१२४)। 3. ಮರುಳುಗೊಳಿಸಲ್ಪಡುವ. लुभ (विमोहने) + णिच् "यत्" (३-१-९७)। (पुं०) 4. ಹೆಸರುಕಾಳು. "मुद्गस्तु प्रतमो लोभ्यो बलाङ्गो हरितो हरिः" वैज०।

लोमकर्ण ಲೋಮಕರ್ಣ (पुं०) 1. ಶಶ, ಮೊಲ. लोमानि कर्णे यस्य। स्त्रियां "ङीष्" (४-१-६४)। (वि०) 2. ಕೂದಲಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ ಕಿವಿಯುಳ್ಳ. लोमयुक्तौ कर्णौ यस्य।

लोमकूप ಲೋಮಕೂಪ (पुं०) ಕೂದಲಿನ ಗುಳಿ, ಮೈಯಲ್ಲಿ ಕೂದಲು ಹುಟ್ಟುವ ರಂಧ್ರ. लोम्नां कूप इव।

लोमगर्त ಲೋಮಗರ್ತ (पुं०) ಕೂದಲಿನ ಗುಳಿ, ಮೈಯಲ್ಲಿ ಕೂದಲು ಹುಟ್ಟುವ ರಂಧ್ರ.

लोमघ्न ಲೋಮಘ್ನ (न०) ತಲೆಯ ಕೂದಲನ್ನು ಉದುರಿಸುವ ಒಂದು ರೋಗ. लोमानि हन्ति — हन (हिंसागत्योः) "टक्" (३-२-५३)। ರೋಮಕೂಪದ ಪಿತ್ತವು ವಾತದೊಡನೆ ಬೆರೆತು ಕೂದಲನ್ನು ಉದುರಿಸುವುದು. ಬಳಿಕ ಕಫವು ರಕ್ತದೊಡನೆ ಸೇರಿ ರೋಮಕೂಪವನ್ನು ಮುಚ್ಚುವುದರಿಂದ ಮುಂದೆ ಕೂದಲು ಬೆಳೆಯುವುದಿಲ್ಲ. ಇದರಿಂದ ಬಟ್ಟು ತಲೆಯವನಾಗುತ್ತಾನೆ.

लोमन् ಲೋಮನ್ (न०) ಮೈ ಕೂದಲು. लूयते—लूञ् (छेदने) "मनिन्" (३-२-७५)। "षष्ठे मासि च नारीणां वैदिके नाधिकारिता। उदरस्थस्य बालस्य नखलोमप्रवर्तनात्" इति स्मृतिः।

लोमपाद ಲೋಮಪಾದ (पुं०) ಅಂಗದೇಶದ ಒಬ್ಬ ದೊರೆ. लोमानि पादयोरस्य। ಈ ದೊರೆಯು ಋಷ್ಯಶೃಂಗಋಷಿಯ ಶ್ವಶುರ (ಮಾವ). ರೋಮಪಾದನೆಂದೂ ಇವನಿಗೆ ನಾಮಾಂತರ. ಇವನು ದಶರಥನ ಪುತ್ರಿಯಾದ ಶಾಂತಾದೇವಿಯನ್ನು ಸಾಕುಮಗಳನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಋಷ್ಯಶೃಂಗಮಹರ್ಷಿಗೆ ಕೊಟ್ಟು ವಿವಾಹಮಾಡಿದನು. ಅನಾವೃಷ್ಟಿಪೀಡಿತವಾಗಿದ್ದ ರೋಮಪಾದನ ರಾಜ್ಯಕ್ಕೆ ಈ ಋಷಿಯು ಪ್ರವೇಶಿಸಿದ ಕೂಡಲೆ ಒಳ್ಳೆಯ ಮಳೆಯಾಗಿ ದೇಶವು ಸುಭಿಕ್ಷವಾಯಿತು.

लोमश ಲೋಮಶ (पुं०) 1. ಟಗರು, ಗಂಡುಕುರಿ. लोमानि बाहुल्येन सन्त्यस्य "शः" (५-२-१००)। 2. ಒಬ್ಬ ಋಷಿ. (वि०) 3. ಹೆಚ್ಚು ಕೂದಲಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ. "धान्यं हृत्वा तु पुरुषो लोमशः संप्रजायते" भा० अनु० १७४-१२०। "लोमशो मुनिमेषयोः। लोमान्विते च" मेदि०। (स्त्री०) **–शा –ಶಾ.** 4. ಹೆಣ್ಣು ನರಿ. 5. ನಸುಗುನ್ನಿ. 6. ಮಹಾಮೇದೆ. 7. ಶಾಕಿನಿ. **–शी –ಶೀ.** 8. ಜಟಾಮಾಂಸಿ.

लोमशपर्णिका ಲೋಮಶಪರ್ಣಿಕಾ (स्त्री०) ಕಾಡುದ್ದಿನ ಗಿಡ.

लोमशपुष्पक ಲೋಮಶಪುಷ್ಪಕ (पुं०) ಶಿರೀಷ ವೃಕ್ಷ, ಬಾಗೆಮರ.

लोमशातन ಲೋಮಶಾತನ (न०) ಕೂದಲನ್ನು ಉದುರಿಸುವ ಔಷಧ. लोमानि शातयति—शद्लृ (शातने) + णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)।

लोमहर्षण ಲೋಮಹರ್ಷಣ (न०) 1. ರೋಮಾಂಚ, ಮೈಮುಳ್ಳು ಏಳುವುದು. लोम्नां हर्षणम्। (वि०) 2. ರೋಮಾಂಚವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ. "तस्मिन् महाभये घोरे तुमुले लोमहर्षणे" भा०।

लोल ಲೋಲ (पुं०) 1. ದೊಡ್ಡ ಯುದ್ಧ, ಘೋರವಾದ ಕದನ. "वीराशंसनमाजेर्भूर्घोरो लोलो महारणम्" वैज०। (वि०) 2. ಚಂಚಲವಾದ, ಚಲಿಸುವ. लोडति — लुड (विलोडने) "अच्" (३-१-१३४)। डलयोरभेदः। "लोलदृष्टि वदनं दयितायाश्चुम्बति प्रियतमे रभसेन" किरा० ९-४७। 3. ಕಂಪಿಸುವ, ನಡುಗುವ, ಅಲುಗಾಡುವ. "लोलैरलोलद्युतिभाञ्जि मुण्णन् रत्नानि रत्नाकरतामवाप" माघ० ३-३८। 4. ಚಂಚಲವಾದ, ಕ್ಷಣಿಕವಾದ, ಸ್ಥಿರವಲ್ಲದ. "येन श्रियः संश्रयदोषरूढं स्वभावलोलेत्ययशः प्रमृष्टम्" रघु० ६-४१। 5. ಆಸೆಯಿಂದ

ಕೂಡಿದ, ಅಪೇಕ್ಷೆಯುಳ್ಳ. "वसनमपि निशान्ते नेष्यते तत्प्रदातुं रथचरणविशालश्रोणिलोलेक्षणेन" माघ० ११-२३। (स्त्री०) –ला –ಲಾ. 6. ಲಕ್ಷ್ಮಿ. 7. ಜಿಹ್ವೆ, ನಾಲಗೆ. "लोलः स्याद्वाच्यलिङ्गकः। सतृष्णे चञ्चले लोला जिह्वाकमलयोः स्त्रियाम्" मेदि०। 8. ವಿದ್ಯುತ್ತು, ಮಿಂಚು.

लोलमान ಲೋಲಮಾನ (वि०) ಚಂಚಲಸ್ವಭಾವದ. लुड (विलासे) "चानश्" (३-२-१२९)। "लोलमान-वितताङ्गुलिहस्तैः" माघ० १०-५९।

लोलम्ब ಲೋಲಂಬ (पुं०) ಭ್ರಮರ, ದುಂಬಿ. "अलि-र्द्विरेफो लोलम्बो भालसः पुष्पलोलुपः" वैज०।

लोलिका ಲೋಲಿಕಾ (स्त्री०) 1. ಕಾಡಿನಲ್ಲಿ ಬೆಳೆಯುವ ಒಂದು ತೃಣ ಧಾನ್ಯ. "अव्यादा लोलिका सेव्या जलजा तृणधान्यकम्" वैज०। 2. ಪುಲ್ಲಂಪುರಚಿ. "चाङ्गेरी चुक्रिका दन्तशठाम्बष्ठाम्ललोणिका" अम०। "क्षुद्रा दन्तशठाम्बष्ठा चाङ्गेरी लोलिका च सा"।

लोलित ಲೋಲಿತ (वि०) ಅಲುಗಾಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಕಲಕಲ್ಪಟ್ಟ. लुड (विलोडने)+णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। लडयोरभेदः।

लोलुप ಲೋಲುಪ (वि०) ಅತಿ ಆಸೆಯುಳ್ಳ, ತವಕಪಡುವ, ಆತುರಪಡುವ. गर्हितं लुम्पति—लुप्लृ (छेदने)+यङ् "अच्" (३-१-१३४)। "अभिनव-मधुलोलुपस्त्वम्" शाकु० ५-१। "आश्लेषलोलुपवधू-स्तनकार्कश्यसाक्षिणीम्" माघ० २-१७। "लुभ (गार्ध्ये) + यङ् "अच्" (३-१-१३४)। **लोलुभः ಲೋಲುಭಃ.** ಇದೇ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ.

लोष्ट ಲೋಷ್ಟ (न०) 1. ಮಣ್ಣಿನ ಹೆಂಟೆ. लोष्टते—लोष्ट (संघाते) "अच्" (३-१-१३४)। "उद्गूर्ण-लोष्टलगुडैः परितोऽनुविद्धम्" माघ० ५-२५। 2. ಲೋಹಮಲ, ಕಬ್ಬಿಣದ ತುಕ್ಕು.

लोष्टभञ्जन ಲೋಷ್ಟಭಂಜನ (पुं०) "लोष्टभेदन" ನೋಡಿ.

लोष्टभेदन ಲೋಷ್ಟಭೇದನ (पुं०) 1. ಮಣ್ಣಿನ ಹೆಂಟೆಯನ್ನು ಒಡೆಯುವ ಕೊಡತಿ. लोष्टं भिनत्ति—भिदिर् (विदारणे) "ल्युः" (३-१-१३४)। "कोटिशो लोष्टभेदनः" अम०। 2. ಕುಂಟೆ, ಹೊಲವನ್ನು ಹರಗುವ ಸಲಿಕೆ, ಹಲುಕು. "प्रतोदः प्राजनं तोत्रं कोटिशो लोष्ट-भञ्जनः" वैज०।

लोष्टु ಲೋಷ್ಟು (पुं०) ಮಣ್ಣಿನ ಹೆಂಟೆ.

लोह ಲೋಹ (पुंन०) 1. ಕಬ್ಬಿಣ. लूयतेऽनेन—लूञ् (छेदने) "हः" बाहु०। 2. ಅಗುರು. लुह्यते—लुह (गार्ध्ये) "घञ्" (३-३-१९)। "वंशकागुरुराजार्हलोहं कृमिजजोङ्गकम्" अम०। 3. ಧಾತುಸಾಮಾನ್ಯ, ಹಿತ್ತಾಳೆ ತಾಮ್ರ ಚಿನ್ನ ಬೆಳ್ಳಿ ಕಂಚು ತವರ ಸೀಸ ಮತ್ತು ಕಬ್ಬಿಣ ಉಕ್ಕು ಮೊದಲಾದ ಲೋಹಗಳು. "सर्वं स्यात्तैजसं लोहम्" अम०। 4. ಆಯುಧ. "लोहोऽस्त्री शस्त्रके लौहे जोङ्गके सर्वतैजसे" मेदि०। 5. ರಕ್ತ. (वि०) 6. ರಕ್ತವರ್ಣದ, ಕೆಂಪು ಬಣ್ಣದ. "भ्रमतश्च वराहस्य लोहस्य प्रमुखे समम्" भा० आदि०। 7. ಕಬ್ಬಿಣದ, ಲೋಹಮಯವಾದ. "तं शम्भुराक्षिप्त-महेषुजालं लोहैः शरैर्मर्मसु निस्तुतोद" किरा० १७-४३।

लोहकान्त ಲೋಹಕಾಂತ (पुं०) ಅಯಸ್ಕಾಂತಶಿಲೆ, ಸೂಜಿಗಲ್ಲು. लोहः कान्तोऽस्य।

लोहकार ಲೋಹಕಾರ (पुं०) ಲೋಹದ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ತಯಾರಿಸುವ ಕಮ್ಮಾರ, ಕಬ್ಬಿಣದ ಕೆಲಸಮಾಡುವವನು, ಕಬ್ಬಿಣದ ಶಸ್ತ್ರಾಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ತಯಾರಿಸುವವನು. लोहं करोति—डु कृञ् (करणे) "अण्" (३-२-१)। "ण्वुल्" (३-१-१३३)। **–कारकः –ಕಾರಕಃ.**

लोहकिट्ट ಲೋಹಕಿಟ್ಟ (न०) ಕಬ್ಬಿಣದ ತುಕ್ಕು, –ಕಿಲುಬು.

लोहचूर्ण ಲೋಹಚೂರ್ಣ (न०) ಲೋಹಮಲ, ಕಬ್ಬಿಣದ ತುಕ್ಕು, –ಕಿಲುಬು.

लोहज ಲೋಹಜ (न०) ಲೋಹಮಲ, ಕಬ್ಬಿಣದ ತುಕ್ಕು, –ಕಿಲುಬು. लोहाज्जायते—जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९८)।

लोहद्राविन् ಲೋಹದ್ರಾವಿನ್ (पुं०) ಟಂಕಣ. ಬಿಳಿಗಾರ.

लोहनाल ಲೋಹನಾಳ (पुं०) ಬಾಣ. लोहस्य नालो यस्य।

लोहपृष्ठ ಲೋಹಪೃಷ್ಠ (पुं०) ಕಂಕಪಕ್ಷಿ, ರಣಹದ್ದು. लोहस्येव कठिनं पृष्ठमस्य।

लोहप्रतिमा ಲೋಹಪ್ರತಿಮಾ (स्त्री०) ಲೋಹಮಯ ವಿಗ್ರಹ. लोहमयी प्रतिमा।

लोहल ಲೋಹಲ (वि०) 1. ಅಸ್ಪಷ್ಟವಾದ ಮಾತುಳ್ಳವನು, ಅಸ್ಫುಟವಾಗಿ ಮಾತಾಡುವವನು. लुह (गार्ध्ये) भावे "घञ्" (३-३-१८)। लोहं लाति—ला (आदाने) "कः" (३-२-३)। 2. ಕಬ್ಬಿಣದ ಸರಪಣಿಯ ಒಂದು ವಲಯ. "लोहलोऽस्फुटवादिनि। शृङ्खलाधार्ये" हेम०।

लोहवर ಲೋಹವರ (न०) ಸ್ವರ್ಣ,ಚಿನ್ನ. लोहेषु वरम।

लोहश्लेषण ಲೋಹಶ್ಲೇಷಣ (पुं०) ಟಂಕಣ, ಬಿಳಿಗಾರ. लोहानि श्लेषयति—श्लिष+णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)।

लोहाभिसार ಲೋಹಾಭಿಸಾರ (पुं०) 1. ರಾಜನು ವಿಜಯಯಾತ್ರೆಗೆ ಪೂರ್ವ ಮಹಾನವಮಿಯ ದಿನ ಮಾಡುವ ಆಯುಧಗಜಾಶ್ವಪೂಜೆ. लोहं शस्त्रं अभिसार्यते प्रस्थाप्यतेऽत्र—अभि+सृ (गतौ)+णिच् "घञ्" (३-३-१२१)। 2. ರಾಜನು ಆಯುಧ ಗಜಾಶ್ವ ಪೂಜೆ ಮಾಡಿದ ನಂತರ ಆಯುಧಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿ ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಹೊರಟಾಗ ರಕ್ಷೆಯಾಗಿ ಅವನಿಗೆ ಆರತಿ ನಿವಾಳಿಸುವುದು.

लोहाभिहार ಲೋಹಾಭಿಹಾರ (पुं०) ಆಯುಧಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿ ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಹೊರಟ ರಾಜನಿಗೆ ರಕ್ಷೆಯಾಗಿ ಆರತಿ ಎತ್ತುವುದು.

लोहि ಲೋಹಿ (न०) ಬಿಳಿಯ ಟಂಕಣ.

लोहिका ಲೋಹಿಕಾ (स्त्री०) ಕಬ್ಬಿಣದ ಪಾತ್ರೆ.

लोहित ಲೋಹಿತ (पुं०) 1. ರಕ್ತವರ್ಣ, ಕೆಂಪು ಬಣ್ಣ. 2. ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಜಿಂಕೆ. 3. ಒಂದು ನದ. 4. ಅಂಗಾರಕ, ಕುಜ. रुह (बीजजन्मादौ) "इतन्" रस्य वा लः (उ० ३-९४)। 5. ಮತ್ಸ್ಯ, ಮೀನು. (न०) 6. ತಾಮ್ರಲೋಹ. 7. ರಕ್ತ. "ततोऽनुपूर्वायतवृत्तबाहुःश्रीमान् क्षरल्लोहितदिग्धदेहः" किरा० १७-५०। 8. ಕುಂಕುಮಕೇಸರಿ. 9. ಯುದ್ಧ. 10. ರಕ್ತಚಂದನ. (वि०) 11. ರಕ್ತವರ್ಣದ, ಕೆಂಪು ಬಣ್ಣದ. "स्रस्तांसावतिमात्रलोहिततलौ बाहू घटोत्क्षेपणात्" शाकु० १-२६। स्त्रियां वा "ङीप्" तकारस्य नकारादेशश्च (४-१-३९)। **लोहिनी ಲೋಹಿನೀ.** पक्षे **लोहिता ಲೋಹಿತಾ.**

लोहितक ಲೋಹಿತಕ (पुं०) 1. ಪದ್ಮರಾಗ. लोहित एव स्वार्थे "कन्"। "लयनेषु लोहितकनिर्मिता भुवः शितिरत्नरश्मिहरितीकृतान्तराः" माघ० १३-५२। 2. ಅಂಗಾರಕ ಗ್ರಹ. (न०) 3. ಹಿತ್ತಾಳೆ. (वि०) 4. ರಕ್ತವರ್ಣದ, ಕೆಂಪು ಬಣ್ಣದ. "नीलपीतासितश्यामैः सितैर्लोहितकैरपि" भा० सभा०।

लोहितकृष्ण ಲೋಹಿತಕೃಷ್ಣ (वि०) ಕೆಂಪು ಮತ್ತು ಕಪ್ಪು ಬೆರೆತ ಬಣ್ಣ, ಎಳೆಗೆಂಪು ಬಣ್ಣ.

लोहितचन्दन ಲೋಹಿತಚಂದನ (पुं०) 1. ಕೆಂಪು ಗಂಧ. 2. ಕೇಸರಿ. लोहितं चन्दनम्। "परिभ्रमन् लोहितचन्दनोचितः पदातिरन्तर्गिरि रेणुरूषितः" किरा० १-३४।

लोहितपुष्पक ಲೋಹಿತಪುಷ್ಪಕ (पुं०) ದಾಳಿಂಬೆ ಗಿಡ. लोहितं पुष्पमस्य।

लोहिताङ्ग ಲೋಹಿತಾಂಗ (पुं०) 1. ಅಂಗಾರಕ ಗ್ರಹ, ಕುಜಗ್ರಹ. लोहितमङ्गमस्य। 2. ಕಪಿಲೆಹಿಟ್ಟು ಎಂಬ ಓಷಧಿ.

लोहितानन ಲೋಹಿತಾನನ (पुं०) ನಕುಲ, ಕೀರ, ಮುಂಗಸಿ.

लोहितायस् ಲೋಹಿತಾಯಸ್ (न०) ತಾಮ್ರಲೋಹ. लोहितमयः।

लोहितिमन् ಲೋಹಿತಿಮನ್ (पुं०) ಕೆಂಪು. लोहितस्य भावः—लोहित "इमनिच्" (५-१-१२२)।

लौकायतिक ಲೌಕಾಯತಿಕ (पुं०) ಚಾರ್ವಾಕಮತಾನುಯಾಯಿ, ಚಾರ್ವಾಕಮತ ತತ್ತ್ವವನ್ನು ಅಧ್ಯಯನಮಾಡಿದವನು ಮತ್ತು ತಿಳಿದವನು. लोकायतमधीते वेद वा "ठक्" (४-२-६०)।

लौकिक ಲೌಕಿಕ (वि०) 1. ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಾಗೂ ತಿಳಿದಿರುವ, ಲೋಕಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ. लोके विदितः "ठञ्" (५-१-४४)। 2. ಲೋಕವ್ಯವಹಾರಸಿದ್ಧವಾದ. "जायापती लौकिकमेषणीयमार्द्राक्षतारोपणमन्वभूताम्" कुमा० ७-८८। 3. ಲೋಕವ್ಯವಹಾರವನ್ನು ತಿಳಿದಿರುವ. लोकं वेत्ति—"ठक्" (४-२-५९)। "लौकिकानां हि साधूनामर्थं वागनुवर्तते। ऋषीणां पुनराद्यानां वाचमर्थोऽनुधावति" उ० रा० १-१०।

लौल्य ಲೌಲ್ಯ (न०) 1. ಚಂಚಲತೆ, ಅಸ್ಥಿರವಾಗಿರುವಿಕೆ. 2. ಹೆಚ್ಚು ಆಸೆಯಿಂದ ಕೂಡಿರುವಿಕೆ, ಕುತೂಹಲದಿಂದಿರುವಿಕೆ. लोलस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। "नागेन लौल्यात् कुमुदेन नूनमुपात्तमन्तर्ह्रदवासिना तत्" रघु० १६-७६।

लौह ಲೌಹ (पुं०) 1. ಕಬ್ಬಿಣ, ಲೋಹ. लोह एव "अण्" (५-४-३८)। "लौहभारसहस्रेण निर्मिता निरकारि मे" भट्टि० १५-५४। (वि०) 2. ಲೋಹನಿರ್ಮಿತವಾದ, ಕಬ್ಬಿಣದಿಂದ ತಯಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ತಾಮ್ರಲೋಹ ಸಂಬಂಧವಾದ.

लौहितीक ಲೌಹಿತೀಕ (वि०) ಕೆಂಪಗಿರುವಂತೆ ಕಾಣುವ, ಬೇರೆ ವಸ್ತುವಿನ ಸಂಪರ್ಕದಿಂದ ಕೆಂಪಗೆ ಕಾಣುವ. लोहित इव "ईकक्" (५-३-११०)।

लौहित्य ಲೌಹಿತ್ಯ (न०) 1. ಕೆಂಪು. लोहितस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। (पुं०) 2. ಒಂದು ನದ, ಒಂದು ಗಾಡುಹೊಳೆ. "लौहित्यं लोहितत्वे च क्लीबं पुंसि नदान्तरे" मेदि०। "चकम्पे तीर्णलौहित्ये तस्मिन् प्राग्ज्योतिषेश्वरः" रघु० ४-८१।

इति "ल" कारादिपदार्थनिरूपणम्।

व

व ವ ಇದು ವರ್ಣಮಾಲೆಯಲ್ಲಿ ಇಪ್ಪತ್ತೊಂಬತ್ತನೆಯ ವ್ಯಂಜನಾಕ್ಷರ. ಅವರ್ಗೀಯ ವ್ಯಂಜನಾಕ್ಷರಗಳಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಹಲ್ವರ್ಣ. ಈ ವರ್ಣ (ಅಕ್ಷರ) ವು ದಂತ ಮತ್ತು ಓಷ್ಠಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ಈಷತ್ಸ್ಪೃಷ್ಟ ಪ್ರಯತ್ನದಿಂದ ಹುಟ್ಟುವ ಅಂತಃಸ್ಥಅಲ್ಪಪ್ರಾಣಾಕ್ಷರ. "यरलवा अन्तःस्थाः"। "ईषत्स्पृष्टमन्तःस्थानाम्"। "वर्गाणां प्रथमतृतीययमौ यरलवाश्चाल्पप्राणाः" सि० कौ०।

व ವ (ಪುಂ) 1. ವಾಯು, ಗಾಳಿ. 2. ವರುಣ, ಪಶ್ಚಿಮ ದಿಕ್ಕಿನ ಅಧಿಪತಿ. 3. ಸಾಂತ್ವನ, ಸಮಾಧಾನಪಡಿಸುವುದು. 4. ಸಂಯಮ. 5. ಮನ್ಮಥ. वा (गतिगन्धनयोः) "घञ्" (३-३-१८)। "वः सान्त्वने च वाते च वरुणे च निगद्यते" मेदि०। 6. ಕಲ್ಯಾಣ, ಮಂಗಳ. 7. ವರುಣನ ಗೃಹ. 8. ಕನ್ನೈದಿಲೆ ಕೆಂಪುನೈದಿಲೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಗಡ್ಡೆ. (ನಂ) 9. ವರುಣ. (अव्य०) 10. ಇವ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥ. "वं प्रचेतसि जानीयात् इवार्थे च तदव्ययम्" मेदि०।

वंश ವಂಶ (ಪುಂ) 1. ಸಂತತಿ, ಕುಲ, ಬುಡಕಟ್ಟು. वश (कान्तौ) "घञ्" (३-३-१९)। नुम् (७-१-८०)। "क्व सूर्यप्रभवो वंशः क्व चाल्पविषया मतिः" रघु० १-२। 2. ಬಿದಿರು. "धनुर्वंशविशुद्धोऽपि निर्गुणः किं करिष्यति" हितो०। 3. ವೇಣು, ಕೊಳಲು ವಾದ್ಯ. "स कीचकैर्मारुतपूर्णरन्ध्रैः कूजद्भिरापादितवंशकृत्यम्" रघु० २-१२। 4. ಗುಂಪು, ರಾಶಿ, ಸಮೂಹ. "उत्थापितः संयति रेणुरश्वैः सान्द्रीकृतः स्यन्दनवंशचक्रैः" रघु० ७-३९। 5. ಬೆನ್ನಿನ ಮೂಳೆ. 6. ಬಿದಿರಿನ ಗಿಣ್ಣು. "वंशः संघेऽन्वये वेणौ पृष्ठाद्यवयवेऽपि च" हेम०। 7. ಇಕ್ಷು, ಕಬ್ಬು. 8. ಸಾಲವೃಕ್ಷ, ಮತ್ತಿಮರ.

वंशक ವಂಶಕ (ಪುಂ) 1. ಬಿದಿರಿನ ಗಿಣ್ಣು. 2. ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಕಬ್ಬು. 3. ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಮೀನು. 4. ಅಗುರು. वंश इव प्रतिकृतिः "कन्" (५-३-९६)।

वंशकर ವಂಶಕರ (ಪುಂ) ಪುತ್ರ, ಮಗ. "वंशस्थितिं वंशकरेण तेन संभाव्य भावी स सखा मघोनः" रघु० १८-३१।

वंशचरित ವಂಶಚರಿತ (ನಂ) ಒಂದು ಕುಟುಂಬದ ಚರಿತ್ರೆ.

वंशज ವಂಶಜ (ವಿಂ) 1. ಒಂದು ಸತ್ಕುಲದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು. वंशे जायते –जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९७)। "तस्य दाक्षिण्यरूढेन नाम्ना मगधवंशजा" रघु० १-३१। (ಪುಂ) 2. ಸಂತಾನ. 3. ಬಿದಿರಿನ ಅಕ್ಕಿ. (स्त्री०) 4. ತವಕ್ಷೀರ.

वंशतण्डुल ವಂಶತಂಡುಲ (ಪುಂ) ಬಿದಿರಿನ ಅಕ್ಕಿ.

वंशधर ವಂಶಧರ (ಪುಂ) ಒಂದು ವಂಶವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ, ಒಂದು ವಂಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿ ಬೆಳೆದಿರುವ, ಒಂದು ವಂಶವಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿ ಅದನ್ನು ಬೆಳಗುವ. "अन्तर्जले प्रसूतासि रघुवंशधरौ सुतौ" उ० रा० ७-३।

वंशपरम्परा ವಂಶಪರಂಪರಾ (स्त्री०) ವಂಶದ ಶ್ರೇಣಿ, ಸಂತತಿಯ ಅನುಕ್ರಮ, ಸಂತಾನವು ಒಂದಾದ ಮೇಲೆ ಮತ್ತೊಂದು ಬರುವಿಕೆ, ಅವಿಚ್ಛಿನ್ನವಾಗಿ ಬಂದ ಸಂತತಿ.

वंशरोचना ವಂಶರೋಚನಾ, –लोचना– ಲೋಚನಾ (स्त्री०) ತವಕ್ಷೀರ.

वंशप्रतिष्ठा ವಂಶಪ್ರತಿಷ್ಠಾ (स्त्री०) ವಂಶವು ಸ್ಥಿರವಾಗಿ ನಿಂತು ಭದ್ರವಾಗಿರುವಿಕೆ.

वंशस्थिति ವಂಶಸ್ಥಿತಿ (स्त्री०) ಕುಲವು ಬೆಳೆದು ಸ್ಥಿರವಾಗಿರುವುದು. वंशस्य स्थितिः।

वंशाङ्कुर ವಂಶಾಂಕುರ (ಪುಂ) 1. ಬಿದಿರಿನ ಮೊಳಕೆ. 2. ವಂಶದ ಚಿಗುರು, ವಂಶಕ್ಕೆ ಮೊಳಕೆಯಂತಿರುವ ಸಂತಾನ.

वंशानुचरित ವಂಶಾನುಚರಿತ (ನಂ) ವಂಶದ ಚರಿತ್ರೆಯ ವರ್ಣನೆ. वंशस्य अनुचरितम्। ಇದು ಪುರಾಣದ ಐದು ಲಕ್ಷಣಗಳಲ್ಲೊಂದು. "सर्गश्च प्रतिसर्गश्च वंशो मन्वन्तराणि च। वंशानुचरितं चेति लक्षणानां तु पञ्चकम्"।

वंशावलि ವಂಶಾವಳಿ (स्त्री०) ಒಂದು ವಂಶದ (ಸಂತತಿಯ) ಪರಂಪರೆ, ವಂಶದ ಅನುಕ್ರಮ, ಪೀಳಿಗೆ. वंशस्य आवलिः।

वंशिक ವಂಶಿಕ (ನಂ) ಅಗುರು ಚಂದನ. वंशोऽस्त्यस्य। "ठन्" (५-२-११५)।

वंशी ವಂಶೀ (स्त्री०) 1. ವೇಣುವಾದ್ಯ, ಕೊಳಲು. वंशः कारणत्वेनास्त्यस्याः "अच्" (५-२-१२७)। गौरा० "ङीष्" (४-१-४१)। 2. ರಕ್ತಕೋಶಕ್ಕೆ ರಕ್ತವನ್ನು ತುಂಬುವ ರಕ್ತನಾಳ. 3. ನಾಲ್ಕು ಕರ್ಷಗಳ ತೂಕ.

वंश्य ವಂಶ್ಯ (पुं०) 1. ಒಂದು ವಂಶದಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದವನು. वंशे भवः "यत्" (४-३-५४)। "नूनं मत्तः परं वंश्याः पिण्डविच्छेददर्शिनः" रघु० १-६६। (वि०) 2. ಸತ್ಕುಲದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ. 3. ಒಂದು ವಂಶಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ, ಒಂದು ಕುಟುಂಬಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ. 4. ವಂಶದಲ್ಲಿ ಉತ್ಪನ್ನವಾದ. "वंश्या गुणाः खल्वपि लोककान्ताः प्रारम्भसूक्ष्माः प्रथिमानमापुः" रघु० १८-४९। 5. ಮನೆಯ ಮೇಲುಭಾಗದ ಮರದ ದೂಲ, ತೊಲೆ. 6. ತೋಳಿನ ಎಲುಬು.

वकुल ವಕುಳ (पुं०) ವಕುಳವೃಕ್ಷ, ಪವಳದ ಗಿಡ. वङ्कते—वकि (गतौ) "उलच्"। बाहु०। "बभञ्जुरमितामोदान् वकुलान् वृष्णिकुञ्जराः" याद० २२-२१३।

वक्तव्य ವಕ್ತವ್ಯ (वि०) 1. ಹೇಳಲ್ಪಡುವ. 2. ಹೇಳಬೇಕಾದ. 3. ಹೇಳಲು ಅರ್ಹವಾದ. वच (परिभाषणे) "तव्यः" (३-१-९६)। 4. ನಿಂದಾರ್ಹ, ಅಸಭ್ಯ. 5. ನೀಚ, ಹೀನ. "वक्तव्यो वाच्यवद्गर्ह्ये वचोर्हहीनयोरपि" हेम०। (न०) 6. ವಚನ, ಮಾತು. वच भावे "तव्यः"। 7. ನಿಂದೆ, ಬೈಗುಳು.

वक्तृ ವಕ್ತೃ (वि०) 1. ಮಾತನಾಡುವವನು, ಹೇಳುವವನು. वच (परिभाषणे) "तृच्" (३-१-१३३)। "विशेषविदुषः शास्त्रं यत्तवोद्ग्राह्यते पुरः। हेतुः परिचयस्थैर्ये वक्तुर्गुणनिकैव सा" माघ० २-७४। 2. ಭಾಷಣ—, ಪ್ರವಚನ—, ಉಪನ್ಯಾಸ ಮಾಡುವವನು. "किं करिष्यन्ति वक्तारः श्रोता यत्र न विद्यते"। 3. ಪಂಡಿತ, ವಿದ್ಯಾವಂತ. 4. ಋಜುಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿರುವ, ನ್ಯಾಯಪರನಾದ, ಕಪಟವಿಲ್ಲದ. 5. ವಾಗ್ಮಿ. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **वक्त्री ವಕ್ತ್ರೀ**. "वक्त्री वेदान् भातु मे वाजिवक्त्रा" हयग्री०। "वक्ता तु पण्डितेऽपि स्याद्वाग्मिन्यप्यन्यलिङ्गकः" मेदि०।

वक्त्र ವಕ್ತ್ರ (न०) 1. ಮುಖ, ಬಾಯಿ. उच्यतेऽनेन—वच (परिभाषणे) "त्रः" (उ० ४-१६६)। "ककुब्धिकन्यावक्त्रान्तर्वासिलब्धाधिवासया" माघ० २-२०। 2. ಛಂದಸ್ಸಿನ ಒಂದು ಭೇದ. "वक्त्रं नाद्यान्नसौ स्यातामब्धेर्योऽनुष्टुभि ख्यातम्" वृ० र०। 3. ಬಾಣದ ಅಗ್ರಭಾಗ, ಬಾಣದ ಮೊನಚಾದ ಕೊನೆ. 4. ಪ್ರಾರಂಭ.

वक्त्रखुर ವಕ್ತ್ರಖುರ (पुं०) ದಂತ, ಹಲ್ಲು. वक्त्रस्य क्षुर इव। पृषो०।

वक्त्रज ವಕ್ತ್ರಜ (पुं०) 1. ವಿಪ್ರ, ಪ್ರಥಮ ವರ್ಣದವನು. वक्त्रात् ब्रह्मणो मुखात् जायते—जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९८)। "ब्राह्मणोऽस्य मुखमासीत्" श्रुतिः। (वि०) 2. ಮುಖದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ.

वक्त्रताल ವಕ್ತ್ರತಾಲ (पुं०) ಮುಖವಾದ್ಯ, ಬಾಯಿಂದ ನುಡಿಸುವ ವಾದ್ಯ. वक्त्रस्य तालम्।

वक्त्रपट्ट ವಕ್ತ್ರಪಟ್ಟ (पुं०) ಕುದುರೆಗೆ ಕಾಳನ್ನು ತಿನ್ನಿಸುವ ಚೀಲ.

वक्त्रभेदिन् ವಕ್ತ್ರಭೇದಿನ್ (पुं०) ತಿಕ್ತರಸ, ಕಹಿರಸ. वक्त्रं भिनत्ति—भिदिर् (विदारणे) "णिनिः" (३-२-७८)।

वक्त्रवास ವಕ್ತ್ರವಾಸ (पुं०) 1. ನಾರಂಗಫಲ, ಕಿತ್ತಲೆ ಹಣ್ಣು. वक्त्रं वासयति—वस+णिच् "अण्" (३-२-१)। 2. ಬಾಯಿಯ ವಾಸನೆ.

वक्त्रशोधन ವಕ್ತ್ರಶೋಧನ (न०) 1. ಬಾಯನ್ನು ತೊಳೆಯುವುದು, ಬಾಯನ್ನು ಶುದ್ಧಮಾಡುವುದು. वक्त्रस्य शोधनम्। 2. ನಿಂಬೆಯ ಹಣ್ಣು.

वक्त्रशोधिन् ವಕ್ತ್ರಶೋಧಿನ್ (पुं०) 1. ನಿಂಬೆಯ ಗಿಡ. (वि०) 2. ಮುಖವನ್ನು (ಬಾಯನ್ನು) ಶುದ್ಧಮಾಡುವ. वक्त्रं शोधयति—शुध (शौचे) + णिच् "णिनिः" (३-२-७८)।

वक्र ವಕ್ರ (पुं०) 1. ಶನಿಗ್ರಹ. वञ्चयति—वञ्चु (प्रलोभने) +णिच् "रक्" (उ० २-१३)। 2. ಕುಜ, ಅಂಗಾರಕಗ್ರಹ. 3. ರುದ್ರ. 4. ಪರ್ಪಟ, ಹಪ್ಪಳ. 5. ವಕ್ರಗತಿಯುಳ್ಳ ಗ್ರಹ. (न०) 6. ಹೊಳೆಯ ತಿರುವು, ನದಿಯ ವಕ್ರತೆ. 7. ಗ್ರಹಗಳ ವಕ್ರಗತಿ, ಗ್ರಹಗಳ ಹಿಂಚಲನೆ. (वि०) 8. ವಕ್ರವಾಗಿರುವ, ಬಗ್ಗಿರುವ, ಡೊಂಕಾಗಿರುವ. "बालेन्दुवक्राण्यविकासभावाद्बभुः पलाशान्यतिलोहितानि" कुमा० ३-२९। 9. ನೇರವಲ್ಲದ, ಬಳಸಾದ, ಪ್ರತಿಕೂಲವಾದ. ವಿಷಯಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸದ. "प्रातिभं त्रिसरकेण गतानां वक्रवाक्यरचनारमणीयः" माघ० १०-१२। 10. ಕ್ರೂರವಾದ. "वक्रः शनैश्चरे पुंसि पुटभेदे नपुंसकम्। त्रिषु क्रूरे च कुटिले" मेदि०।

वक्रकण्ट ವಕ್ರಕಂಟ (पुं०) ಬದರವೃಕ್ಷ, ಎಲಚಿ ಮರ, ಬೋರೆ ಮರ. वक्राः कण्टाः कण्टकाः अस्य।

वक्रकण्टक ವಕ್ರಕಂಟಕ (पुं०) ಖದಿರವೃಕ್ಷ, ಕಗ್ಗಲಿ ಮರ.

वक्रखड्ग ವಕ್ರಖಡ್ಗ (पुं०) ಬಾಗುಕತ್ತಿ, ಕೊಂಕುಕತ್ತಿ, ಸ್ವಲ್ಪ ಬಗ್ಗಿರುವ ಕತ್ತಿ. वक्रः खड्गः।

वक्रगति ವಕ್ರಗತಿ (स्त्री०) 1. ಡೊಂಕು ನಡಗೆ, ವಕ್ರವಾಗಿ ಹೋಗುವುದು, ಬಳಸಿ ಹೋಗುವುದು. वक्रा गतिः। (वि०) 2. ಬಳಸಿಕೊಂಡು ಹೋಗುವ, ನೇರವಾಗಿ ಹೋಗದಿರುವ. वक्रा गतिर्यस्य। 3. ಚಂಚಲನೆ. **–गामिन् –ಗಾಮಿನ್.** वक्रं गच्छति — गम्लृ (गतौ) "णिनिः" (३-२-७८)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **–गामिनी –ಗಾಮಿನೀ.**

वक्रग्रीव ವಕ್ರಗ್ರೀವ (पुं०) ಉಷ್ಟ್ರ, ಒಂಟೆ. वक्रा ग्रीवा अस्य।

वक्रचञ्चु ವಕ್ರಚಂಚು (पुं०) ಶುಕಪಕ್ಷಿ, ಗಿಣಿ. वक्रा चञ्चुर्यस्य।

वक्रता ವಕ್ರತಾ (स्त्री०) 1. ಕುಟಿಲವಾಗಿರುವಿಕೆ, ಋಜುವಾಗಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. 2. ನೇರವಾಗಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. "ऋजुता वक्रतां प्राप वक्रता च तथार्जवम्" चं० रा०।

वक्रतुण्ड ವಕ್ರತುಂಡ (पुं०) 1. ವಿನಾಯಕ, ಗಣಪತಿ. 2. ಶುಕಪಕ್ಷಿ, ಗಿಣಿ. वक्रं तुण्डं यस्य।

वक्रदंष्ट्र ವಕ್ರದಂಷ್ಟ್ರ (पुं०) ಸೂಕರ, ಹಂದಿ. वक्रा दंष्ट्रा अस्य।

वक्रनक्र ವಕ್ರನಕ್ರ (पुं०) 1. ಶುಕಪಕ್ಷಿ, ಗಿಣಿ. वक्रः नक्र इव हिंस्रश्च। 2. ದುರ್ಜನ. "वक्रनक्रस्तु पिशुने तथैव शुकपक्षिणि" मेदि०।

वक्रनासिक ವಕ್ರನಾಸಿಕ (पुं०) ಉಲೂಕ, ಘೂಕ, ಗೂಬೆ.

वक्रपुच्छ ವಕ್ರಪುಚ್ಛ (पुं०) ಶ್ವಾನ, ನಾಯಿ. वक्रं पुच्छं यस्य। **–वालधि –ವಾಲಧಿ.**

वक्रपुष्प ವಕ್ರಪುಷ್ಪ (पुं०) ಕಿಂಶುಕವೃಕ್ಷ, ಮುತ್ತುಗದ ಮರ. वक्राणि पुष्पाण्यस्य।

वक्रभणित ವಕ್ರಭಣಿತ (न०) ವಕ್ರವಾದ ಮಾತು, ವಿಷಯಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸದ ಮಾತು, ಪ್ರತಿಕೂಲವಾದ ಮಾತು. वक्रं कुटिलं भणितम्।

वक्रम ವಕ್ರಮ (पुं०) ಪಲಾಯನ, ಓಡಿಹೋಗುವುದು. अव + क्रमु (पादविक्षेपे) भावे "घञ्" (३-३-१८)। अल्लोपः। "वष्टि भागुरिरल्लोपमवाप्योरुपसर्गयोः"।

वक्रवक्त्र ವಕ್ರವಕ್ತ್ರ (पुं०) 1. ಸೂಕರ, ಹಂದಿ. वक्रं वक्त्रं यस्य। (वि०) 2. ವಕ್ರವಾದ ಮುಖವುಳ್ಳ.

वक्राङ्ग ವಕ್ರಾಂಗ (पुं०) 1. ಹಂಸ. वक्रमङ्गमस्य। (न०) 2. ವಕ್ರವಾದ ಅಂಗ, –ಅವಯವ. (वि०) 3. ವಕ್ರವಾದ ಅವಯವವುಳ್ಳ.

वक्रिन् ವಕ್ರಿನ್ (वि०) 1. ವಕ್ರವಾಗಿರುವ, ಬಗ್ಗಿರುವ, ಡೊಂಕಾಗಿರುವ. वक्रोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। 2. ಚಂಚಲನೆಯುಳ್ಳ.

वक्रिमन् ವಕ್ರಿಮನ್ (पुं०) 1. ಡೊಂಕಾಗಿರುವಿಕೆ, ಕೌಟಿಲ್ಯ. वक्रस्य भावः — "इमनिच्" (५-१-१२२)। 2. ಬಳಸಿಕೊಂಡು (ಮಾತು) ಆಡುವುದು, ಪ್ರತಿಕೂಲವಾಗಿ ಮಾತಾಡುವುದು. "तद्वक्त्राम्बुजसौरभं स च सुधास्यन्दी गिरां वक्रिमा" गीतगो० ३-५।

वक्रीकृत ವಕ್ರೀಕೃತ (वि०) ವಕ್ರವಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಡೊಂಕಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಬಗ್ಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. अवक्रः वक्रः संपद्यमानः कृतः — वक्र + कृञ् (करणे) "च्विः" (वा० ५-४-५०)। "क्तः" (३-२-१०२)।

वक्रीभूत ವಕ್ರೀಭೂತ (वि०) ವಕ್ರವಾಗಿ ಆಗಿರುವ, ಬಗ್ಗಿರುವ, ಡೊಂಕಾಗಿರುವ. अवक्रः वक्रः संपद्यमानो भूतः — वक्र + भू (सतायाम्) "च्विः" (वा० ५-४-५०)। "क्तः" (३-४-७२)।

वक्रोक्ति ವಕ್ರೋಕ್ತಿ (स्त्री०) 1. ಕುಟಿಲವಾದ ಮಾತು, ಸಂದಿಗ್ಧವಾದ ಮಾತು, ಶ್ಲೇಷಾರ್ಥವುಳ್ಳ ಮಾತು. वक्रा उक्तिः। 2. ಅರ್ಥಾಲಂಕಾರದ ಒಂದು ಭೇದ. ಒಬ್ಬನು ಹೇಳಿದ ಮಾತಿಗೆ ಶ್ಲೇಷ ಅಥವಾ ಕಾಕುವಿನಿಂದ ಅರ್ಥಾಂತರವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಿ ಉತ್ತರ ಹೇಳುವುದು "ವಕ್ರೋಕ್ತಿ" ಅಲಂಕಾರವಾಗುವುದು. "वक्रोक्तिः श्लेषकाकुभ्यामपरार्थप्रकल्पनम्" चन्द्रा०। **उदा:** "मुंच मानं दिनं प्राप्तं नेह नन्दी हरान्तिके" चन्द्रा०।

वक्रोष्ठिका ವಕ್ರೋಷ್ಠಿಕಾ (स्त्री०) ಮಂದಸ್ಮಿತ, ಮುಗುಳ್ನಗೆ. वक्रः ओष्ठोऽस्त्यस्याः "ठन्" (५-२-११५)।

वक्षण ವಕ್ಷಣ (न०) ವಕ್ಷಸ್ಸು, ಎದೆ. वक्षत्यनेन — वक्ष (रोषे संघाते च) "ल्युट्" (३-३-११७)।

वक्षस् ವಕ್ಷಸ್ (न०) ಎದೆ. वक्षति — वक्ष (संघाते) "असुन्" (उ० ४-१८९)। "तेनोपनीयेत तमालनीलमामुक्तमुक्तातलमस्य वक्षः" माघ० ३-८।

वक्षःपीठी ವಕ್ಷಃಪೀಠೀ (स्त्री०) ವಕ್ಷಃಸ್ಥಳವೇ ಪೀಠವಾಗಿ ಉಳ್ಳ.

वक्षःस्थल ವಕ್ಷಃಸ್ಥಲ (न०) ಎದೆ. वक्षसः स्थलम्।

वक्षोज ವಕ್ಷೋಜ (न०) ಸ್ತನ, ಕುಚ. वक्षसि जायते — जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९७)। "उद्वीक्ष्य प्रियकरकुड्मलापविद्धवक्षोजद्वयमभिषिक्तमन्यनार्याः" माघ० ८-३७।

वक्षोरुह ವಕ್ಷೋರುಹ (पुं०) ಸ್ತನ, ಕುಚ. वक्षसि रोहति — रुह (बीजजन्मनि प्रादुर्भावे च) "कः" (३-१-१३५)।

वक्ष्यमाण ವಕ್ಷ್ಯಮಾಣ (वि०) ಮುಂದೆ ಹೇಳಲ್ಪಡುವ, ಭವಿಷ್ಯತ್ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಡುವ. वच (परिभाषणे)+ स्यः+शानच् (३-२-१२४)। मुगागमः (७-२-८२)।

वगाह ವಗಾಹ (पुं०) ನೀರಿನಲ್ಲಿಳಿಯುವುದು, ನೀರಿನೊಳಕ್ಕೆ ಪ್ರವೇಶಿಸುವುದು. अव + गाहू (विलोडने) "घञ्" (३-३-११५)। अल्लोपः। "वष्टि भागुरिरल्लोप-मवाप्योरुपसर्गयोः"।

वग्नु ವಗ್ನು (पुं०) 1. ಮಾತನಾಡುವವನು. वच (परि-भाषणे) "नुः" गश्च (उ० ३-३३)। 2. ಹೆಚ್ಚು ಮಾತ ನಾಡುವವನು, ಅತಿಯಾಗಿ ಹರಟೆಹೊಡೆಯುವವನು.

वङ्क ವಙ್ಕ (पुं०) 1. ಕುದುರೆಯ ಜೀನಿನ ಅಗ್ರಭಾಗ. 2. ನದಿಯ ಪಾತ್ರ. 3. ನದಿಯ ತಿರುವು, ನದಿಯು ವಕ್ರವಾಗಿ ತಿರುಗಿ ಹರಿಯುವುದು. वकि (कौटिल्ये गतौ च) "अच्" (३-१-१३४)। "वङ्कःपर्याणभागे ना नदीपात्रे च भङ्गुरे" मेदि०।

वङ्किल ವಙ್ಕಿಲ (पुं०) ಕಂಟಕ, ಮುಳ್ಳು. वकि (कौटिल्ये) "इलच्" बाहु०।

वङ्क्रि ವಙ್ಕ್ರಿ (पुंन०) 1. ಒಂದು ವಿಧ ವಾದ್ಯ. वकि (कौटिल्ये) "क्रिन्" (उ० ४-६६)। 2. ಪಾರ್ಶ್ವಾಸ್ಥಿ, ಪಕ್ಕೆಗಳ ಎಲುಬು. 3. ಮನೆಯ ಮೇಲುಛಾವಣಿಯ ಮರ. "वङ्क्रिर्वाद्यभेदो गृहदारु पार्श्वास्थि च" सि० कौ०।

वङ्क्षण ವಙ್ಕ್ಷಣ (पुं०) ತೊಡೆಗಳ ಸಂಧಿ. वक्ष (संघाते) "ल्युट्" (३-३-११३)। नुमागमः (७-१-८०)।

वङ्क्षु ವಙ್ಕ್ಷು (स्त्री०) ಗಂಗಾನದಿಯ ಒಂದು ಶಾಖೆ.

वङ्ग ವಙ್ಗ (न०) 1. ಸೀಸಲೋಹ. 2. ತವರ. (पुं०) 3. ಬದನೆ ಗಿಡ. 4. ಹತ್ತಿ. (पुं० ब० व०) 5. ವಂಗ ದೇಶ. वगि (गतौ) "अच्" (३-१-१३४)। "वङ्गं सीसकरङ्गयोः। वार्ताकेऽपि च कार्पासे पुंभूम्नि नीवृदन्तरे" मेदि०। 6. ವಂಗದೇಶದ ರಾಜರು. "वङ्गानुत्खाय तरसा नेता नौसाधनोद्यतान्" रघु० ४-३६।

वङ्गज ವಙ್ಗಜ (न०) 1. ಸಿಂದೂರ. (वि०) 2. ವಂಗ ದೇಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ. वङ्गात् वङ्गे वा जायते—जनी "डः" (३-२-९८, ९७।

वच ವಚ (पुं०) 1. ಶುಕಪಕ್ಷಿ, ಗಿಳಿ. वक्ति — वच (परिभाषणे) "अच्" (३-१-१३४)। 2. ಬಜೆ. 3. ಮಾತನಾಡಬಲ್ಲ ಒಂದು ಪಕ್ಷಿ. "वचः कीरे वचौषधौ। शारिकायां च" मेदि०।

वचक्नु ವಚಕ್ನು (पुं०) 1. ಬ್ರಾಹ್ಮಣ. वक्ति — वच (परिभाषणे) "अक्नुच्" (उ० ३-८१)। (वि०) 2. ವಾಗ್ಮಿ, ಚೆನ್ನಾಗಿ ಮಾತನಾಡುವವನು. "वचक्नु-विप्रवाग्मिनोः" सि० कौ०। "वचक्नुस्तु पुमान् विप्रे वावदूकेऽभिधेयवत्" मेदि०।

वचन ವಚನ (न०) 1. ಮಾತು, ನುಡಿ. वच (परि-भाषणे) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "वचनैरसतां महीयसी न खलु व्येति गुरुत्वमुद्धतैः" माघ० १६-२७। 2. ಭಾಷಣ, ಹೇಳಿಕೆ, ಉಪನ್ಯಾಸ. "ननु वक्तृविशेष-निःस्पृहा गुणगृह्या वचने विपश्चितः" किरा० २-५। 3. ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳತಕ್ಕ ಪದ, ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ಶಬ್ದ. मेघवचनः पयोधरशब्दः। 4. (ವ್ಯಾಕರಣ ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ) ಸಂಖ್ಯೆಯನ್ನು ಹೇಳುವ सुप् ಮತ್ತು तिङ् ಪ್ರತ್ಯಯ. ಏಕವಚನ ದ್ವಿವಚನ ಮತ್ತು ಬಹುವಚನ ಗಳೆಂದು ವಚನಗಳು ಮೂರು. ಈ ಮೂರು ವಚನಗಳೂ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಒಂದು ಎರಡು ಮೂರು ಮತ್ತು ಅದ ಕ್ಕಿಂತಲೂ ಹೆಚ್ಚು ಸಂಖ್ಯೆಗಳನ್ನು ಹೇಳುವುವು. "द्व्येकयो-र्द्विवचनैकवचने" पा० सू० १-४-२२। "बहुषु बहु-वचनम्" पा० सू० १-४-२१। 5. ಶುಂಠಿ.

वचनकर ವಚನಕರ (वि०) ವಿಧೇಯ, ಹೇಳಿದುದನ್ನು ಮಾಡುವವನು. करोति—डु कृञ् (करणे) "अच्" (३-१-१३४)। वचनस्य करः।

वचनकारिन् ವಚನಕಾರಿನ್ (वि०) ಮಾತಿನಂತೆ ನಡೆದು ಕೊಳ್ಳುವವನು, ಹೇಳಿದ ಕೆಲಸವನ್ನು ಮಾಡುವವನು. वचन + डु कृञ् (करणे) "णिनिः" (३-२-७८)। स्त्रियां **–कारिणी – ಕಾರಿಣೀ.**

वचनग्राहिन् ವಚನಗ್ರಾಹಿನ್ (वि०) ವಿಧೇಯ, ಆಜ್ಞೆ ಯಂತೆ ನಡೆದುಕೊಳ್ಳುವವನು. वचनं गृह्णाति — ग्रह (उपादाने) "णिनिः" (३-२-७८)। स्त्रियां **–ग्राहिणी – ಗ್ರಾಹಿಣೀ.**

वचनीय ವಚನೀಯ (वि०) 1. ಹೇಳಲ್ಪಡುವ. वच (परिभाषणे) "अनीयर्" (३-१-९६)। 2. ಹೇಳ ಬೇಕಾದ. "उच्यतां स वचनीयमशेषं नेश्वरे परुषता सखि साध्वी" किरा० ९-३९। 3. ಹೇಳಲು ಅರ್ಹ

ವಾದ. (ನಂ) 4. ನಿಂದೆ, ಬೈಗಳು. 5. ಅಪವಾದ. "मयात्र भावैकरसं मनःस्थितं न कामवृत्तिर्वचनीयमीक्षते" कुमा० ೫-೮೨ ।

वचनीयता ವಚನೀಯತಾ (स्त्री०) ಲೋಕಾಪವಾದ, ಜನತೆಯ ನಿಂದೆ. वचनीयस्य भावः "तल्" (५-१-११९)।

वचनेस्थित ವಚನೇಸ್ಥಿತ (वि०) ಹೇಳಿದಂತೆ ನಡೆಯು ವವನು, ವಿಧೇಯ. वचने स्थितः—सप्तम्याः "अलुक्" (६-३-१४)।

वचर ವಚರ (पुं०) 1. ಕುಕ್ಕುಟ, ಕೋಳಿ. 2. ಚೋರ, ಕಳ್ಳ. 3. ಧೂರ್ತ, ವಂಚಕ, ಮೋಸಗಾರ. अव अन्तरे चरति—चर (गतौ) "अच्" (३-१-१३४)। अल्लोपः। "वष्टि भागुरिरल्लोपमवाप्योरुपसर्गयोः"।

वचलु ವಚಲು (पुं०) ವೈರಿ, ಶತ್ರು.

वचस् ವಚಸ್ (नं०) 1. ಮಾತು, ನುಡಿ. उच्यते—वच (परिभाषणे) भावे "असुन्" (उ० ४-१८८)। "वचसस्तस्य सपदि क्रिया केवलमुत्तरम्" माघ० २-२२। 2. ಪಕ್ಷಿಗಳ ಗಾನ, ಹಕ್ಕಿಗಳ ಮಧುರವಾದ ಶಬ್ದ. "कलयता वचसः परिवादिनीस्वरजिता रजिता वशमायधुः" माघ० ६-९।

वचःप्रवृत्ति ವಚಃಪ್ರವೃತ್ತಿ (स्त्री०) ವಾಗ್ವ್ಯಾಪಾರ, ಮಾತನಾಡುವ ಪ್ರಯತ್ನ. वचसां प्रवृत्तिः। "अव्यक्तवर्णरमणीयवचःप्रवृत्तीन्" शाकु० ७-१७।

वचसांपति ವಚಸಾಂಪತಿ (पुं०) ಬೃಹಸ್ಪತಿ. वचसां वाचां पतिः। षष्ठ्या अलुक्। बाहु०।

वचस्कर ವಚಸ್ಕರ (वि०) ವಿಧೇಯ, ಹೇಳಿದಂತೆ ಮಾಡು ವವನು. वचसः करः।

वचा ವಚಾ (स्त्री०) ಬಜೆ. वच (परिभाषणे) अन्तर्भावितणिच् "अच्" (३-१-१३४)। "वचोग्रगन्धा षड्ग्रन्था" अम०।

वचोग्रह ವಚೋಗ್ರಹ (पुं०) ಕರ್ಣ, ಕಿವಿ. गृह्णाति—ग्रह (उपादाने) "अच्" (३-१-१३४)। वचसां ग्रहः।

वज्र ವಜ್ರ (पुं०) 1. ವಿಷ್ಕಂಭ ಮೊದಲಾದ 27 ಯೋಗ ಗಳಲ್ಲೊಂದು. (पुंस्त्री०) 2. ಇಂದ್ರನ ವಜ್ರಾಯುಧ, ವೃತ್ರಾಸುರನ ವಧಕ್ಕಾಗಿ ಇಂದ್ರನ ಆಜ್ಞೆಯಂತೆ ದಧೀಚಿ ಮಹರ್ಷಿಯ ಅಸ್ಥಿಯಿಂದ ವಿಶ್ವಕರ್ಮನಿಂದ ನಿರ್ಮಿತ ವಾದ ಒಂದು ಆಯುಧ. वज (गतौ) "रन्" (उ० २-२८)। "आशंसन्ते सुरयुवतयो बद्धवैरा हि दैत्यैरस्याधिज्ये धनुषि विजयं पौरुहूते च वज्रे" शाकु० २-१५। 3. ವಜ್ರ, ನವರತ್ನಗಳಲ್ಲೊಂದು ರತ್ನ. **ವಜ್ರ (ರತ್ನ) ದ ಗುಣ :** ಸರ್ವ ರೋಗಗಳನ್ನೂ ಗುಣಪಡಿಸು ವುದು. ಸಕಲ ಪಾಪಗಳನ್ನೂ ನಿವಾರಣೆಮಾಡುವುದು. ಸಕಲವಿಧ ಸೌಖ್ಯವನ್ನೂ ಉಂಟುಮಾಡುವುದು. ಶರೀರಕ್ಕೆ ಬಲವನ್ನು ಕೊಡುವುದು. "मणौ वज्रसमुत्कीर्णे सूत्रस्येवास्ति मे गतिः" रघु० १-४। (नं०) 4. ಬಾಲಕ, ಮಗು. 5. ಆಮಲಕ. (स्त्री०) **–ज्रा –ಜ್ರಾ.** 6. ಕಳ್ಳಿಗಿಡ. 7. ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ. 8. ಎಳ್ಳಿನ ಹೂವು. 9. ಉಕ್ಕು. **–ज्री –ಜ್ರೀ.** 10. ಕಳ್ಳಿಗಿಡದ ಒಂದು ಭೇದ. "वज्रं स्यात् बालके धात्र्यां क्लीबं योगान्तरे पुमान्। वज्रा स्नुह्यां गुडूच्यां च वज्री स्नुह्यन्तरे स्मृता। दम्भोलौ हीरकेऽप्यस्त्री" मेदि०। 11. ಚಾಗೆಬಂಗಾರ. 12. ವಜ್ರದಂತೆ ಕಠಿನವಾದ ವಸ್ತು. "वज्रादपि कठोराणि मृदूनि कुसुमादपि। लोकोत्तराणां चेतांसि को हि विज्ञातुमर्हति" उ० रा० २-७।

वज्रक ವಜ್ರಕ (नं०) ಒಂದು ತೈಲ. ಈ ತೈಲದ ಅಭ್ಯಂಗ ದಿಂದ ಕುಷ್ಠರೋಗ ನಿವಾರಣೆಯಾಗುವುದು. सुश्रुत० चिकित्सा० अध्या० ९।

वज्रकङ्कट ವಜ್ರಕಂಕಟ (पुं०) ಆಂಜನೇಯ, ಹನುಮಂತ. वज्रः दृढः कङ्कटो देहावरणमस्य।

वज्रकण्टक ವಜ್ರಕಂಟಕ (पुं०) 1. ಕೊಳವಳಿಕೆ ಗಿಡ. 2. ಕಳ್ಳಿಗಿಡ.

वज्रकील ವಜ್ರಕೀಲ (पुं०) ವಜ್ರದಂತೆ ಕಠಿನವಾದ ಕೀಲು. "भारः कायो जीवितं वज्रकीलम्" मालती० ९-३७।

वज्रजित् ವಜ್ರಜಿತ್ (पुं०) ಗರುಡ. वज्रं जयति—जि (जये) "क्विप्" (३-२-६१)।

वज्रज्वाला ವಜ್ರಜ್ವಾಲಾ (स्त्री०) ವಿದ್ಯುತ್ತು, ಮಿಂಚು. वज्रस्य ज्वाला।

वज्रतुण्ड ವಜ್ರತುಂಡ (पुं०) 1. ಗರುಡ. 2. ಗಣಪತಿ, ವಿನಾಯಕ. वज्रतुल्यं कठिनं तुण्डमस्य। 3. ಗೃಧ್ರ, ಹದ್ದು. 4. ಮಶಕ, ಸೊಳ್ಳೆ.

वज्रदन्त ವಜ್ರದಂತ (पुं०) 1. ಮೂಷಿಕ, ಇಲಿ. 2. ವರಾಹ, ಹಂದಿ. वज्रमिव कठिना दन्ता अस्य। **–रदः –ರದಃ, –रदनः –ರದನಃ.**

वज्रद्रु ವಜ್ರದ್ರು (पुं०) ಮುಂಡಕಳ್ಳಿ ಗಿಡ.

वज्रधर ವಜ್ರಧರ (पुं०) 1. ದೇವೇಂದ್ರ. वज्रस्य धरः। "ततः परं वज्रधरप्रभावस्तदात्मजः संयति वज्रघोषः" रघु० १८-२१। 2. ಉಲೂಕ, ಘೂಕ, ಗೂಬೆ. **–भृत् –ಭೃತ್.**

वज्रनिर्घोष ವಜ್ರನಿರ್ಘೋಷ (पुं०) ಸಿಡಿಲಿನ ಶಬ್ದ. वज्रस्य निर्घोषः।

वज्रपाणि ವಜ್ರಪಾಣಿ (पुं०) 1. ಇಂದ್ರ. वज्रं वज्रायुधं पाणौ यस्य। "जडीकृतस्त्र्यम्बकवीक्षणेन वज्रं मुमुक्षन्निव वज्रपाणिः" रघु० २-४२। 2. ಉಲೂಕ, ಗೂಬೆ.

वज्रपात ವಜ್ರಪಾತ (पुं०) ಸಿಡಿಲು ಬೀಳುವುದು, ಸಿಡಿಲಿನ ಹೊಡೆತ.

वज्रपुष्प ವಜ್ರಪುಷ್ಪ (न०) ಎಳ್ಳಿನ ಹೂವು. वज्रमिव पुष्पम्।

वज्रपुष्पा ವಜ್ರಪುಷ್ಪಾ (स्त्री०) ಕಾಡುಸಬ್ಬಸಿಗೆ. वज्रमिव पुष्पं यस्याः।

वज्रलेप ವಜ್ರಲೇಪ (पुं०) ಒಂದು ವಿಧ ಸಿಮೆಂಟು, ಕಲ್ಲು ಗಾರೆ, ಬೆಲ್ಲ ಉದ್ದಿನ ರಸ ಮುಂತಾದುವುಗಳಿಂದ ಕಲಸಿದ ಗಾರೆ. "प्रत्युप्तेव च वज्रलेपघटितेवोत्कीर्णरूपेव च" मालती० ५-१०।

वज्रवृक्ष ವಜ್ರವೃಕ್ಷ (पुं०) ಮುಂಡಕಳ್ಳಿ ಗಿಡ.

वज्रशल्य ವಜ್ರಶಲ್ಯ (पुं०) ಮುಳ್ಳುಹಂದಿ. वज्रमिव शल्यं लोमशलाका यस्य।

वज्रसार ವಜ್ರಸಾರ (वि०) ವಜ್ರದಂತೆ ಕಠಿನವಾಗಿರುವ, ವಜ್ರದಂತೆ ಬಲಶಾಲಿಯಾದ.

वज्रा ವಜ್ರಾ (स्त्री०) "वज्र" ಪದದ (स्त्री०) ನೋಡಿ.

वज्राङ्ग ವಜ್ರಾಂಗ (पुं०) 1. ಸರ್ಪ, ಹಾವು. वज्रमिवाङ्गमस्य। (वि०) 2. ವಜ್ರದಂತೆ ದೃಢವಾದ ಅಂಗವುಳ್ಳವನು.

वज्राङ्गिन् ವಜ್ರಾಂಗಿನ್ (वि०) ವಜ್ರಖಚಿತವಾದ ಅಂಗವುಳ್ಳ. वज्राङ्गमस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)।

वज्राघात ವಜ್ರಾಘಾತ (पुं०) 1. ಸಿಡಿಲಿನ ಹೊಡೆತ. वज्रस्याघातः। 2. ಆಕಸ್ಮಿಕ ಘಟನೆಯಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಗಾಬರಿ, ಆಕಸ್ಮಾತ್ತಾಗಿ ಸಂಭವಿಸುವುದರಿಂದ ಆಗುವ ಕಳವಳ.

वज्रायुध ವಜ್ರಾಯುಧ (न०) 1. ಇಂದ್ರನ ಆಯುಧ. (पुं०) 2. ಇಂದ್ರ. वज्रमायुधमस्य।

वज्रिन् ವಜ್ರಿನ್ (पुं०) 1. ಇಂದ್ರ, ವಜ್ರಾಯುಧವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ದೇವತೆಗಳ ಒಡೆಯ. वज्रमस्यास्ति— "इनिः" (५-२-११५)। "वज्रिणःशरगणः समापतन्वाहने खगपतौ मुरद्विषः" याद० १७-५४। 2. ಉಲೂಕ, ಘೂಕ, ಗೂಬೆ.

वज्री ವಜ್ರೀ (स्त्री०) ಕಳ್ಳಿಗಿಡದ ಒಂದು ಭೇದ, ಮುಂಡಕಳ್ಳಿ.

वञ्चक ವಂಚಕ (पुं०) 1. ಜಂಬುಕ, ನರಿ. वञ्चयते प्रलोभयति — वञ्चु (प्रलोभने) + णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 2. ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಸಾಕಿದ ಮುಂಗುಸಿ. (वि०) 3. ಧೂರ್ತ, ಮೋಸಗಾರ. 4. ದುರ್ಜನ, ಅಸಭ್ಯ. "वञ्चकस्तु खले धूर्ते गृहबभ्रौ च जम्बुके" मेदि०।

वञ्चथ ವಂಚಥ (वि०) ಮೋಸಗಾರ, ಧೂರ್ತ. वञ्चति प्रलोभयति—वञ्चु (गतौ) "अथः" (उ० ३-११३)।

वञ्चन ವಂಚನ (न०) 1. ಮೋಸಮಾಡುವುದು. वञ्चु (गतौ) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "वञ्चनं चापमानं च मतिमान्न प्रकाशयेत्" चाणक्यः। (स्त्री०) **–ना –ನಾ.** वञ्चु + णिच् "युच्" (३-३-१०७)। 2. ಮೋಸ, ಪ್ರತಾರಣೆ, ಭ್ರಾಂತಿಯುಂಟುಮಾಡುವುದು, ಮಿಥ್ಯಾಜ್ಞಾನವುಂಟುಮಾಡುವುದು. "स्वर्गाभिसन्धिसुकृतं वञ्चनामिव मेनिरे" कुमा० ६-४७। 3. ಅಡ್ಡಿ, ತಡೆ, ಪ್ರತಿಬಂಧ. "मन्यते स्म पिबतां विलोचनैः पक्ष्मपातमपि वञ्चनां मनः" रघु० ११-३६।

वञ्चत् ವಂಚತ್ (वि०) ಹೋಗುತ್ತಿರುವ. वञ्चु (गतौ) "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–न्ती –ನ್ತೀ.**

वञ्चनीय ವಂಚನೀಯ (वि०) 1. ಮೋಸಪಡಿಸಲ್ಪಡುವ. वञ्चु (गतौ) + णिच् "अनीयर्" (३-१-९६)। 2. ಮೋಸಪಡಿಸಬೇಕಾದ. 3. ಮೋಸಪಡಿಸಲು ಶಕ್ಯನಾದ. 4. ಮೋಸಪಡಿಸಲು ಯೋಗ್ಯನಾದ. 5. ಹೋಗಬೇಕಾದ, ತಲುಪಬೇಕಾದ. 6. ಹೋಗಲು ಶಕ್ಯವಾದ. 7. ಹೋಗಲು ಅರ್ಹವಾದ. वञ्चु (गतौ) "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः" (३-१-९६)। **वञ्चितव्यः ವಂಚಿತವ್ಯಃ.**

वञ्चित ವಂಚಿತ (वि०) 1. ಮೋಸಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. वञ्चु (गतौ) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "अवैमि सौभाग्यमदेन वञ्चितं तव प्रियं यश्चतुरावलोकिनः" कुमा० ५-४९। 2. ತಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಅಡ್ಡಿಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

वञ्चुक ವಂಚುಕ (वि०) ಮೋಸಪಡಿಸುವ ಸ್ವಭಾವದವನು. वञ्चु (गतौ) "उकञ्" बाहु०।

वञ्च्य ವಂಚ್ಯ (वि०) ಮೋಸಪಡಿಸಲ್ಪಡುವ. वञ्चु (गतौ) + णिच् "ण्यत्" (३-१-१२४)।

वञ्जुल ವಂಜುಲ (पुं०) 1. ತಿನಿಶವೃಕ್ಷ, ನೆಮ್ಮಿಗಿಡ. वज (गतौ) "उलच्" बाहु० नुम् च। 2. ಹಬ್ಬೆಗಿಡ. 3. ಅಶೋಕವೃಕ್ಷ. "वञ्जुलः पुंसि तिनिशे वेतसाशोकयोरपि" मेदि०। 4. ಬೆತ್ತ, ಟೊಳ್ಳುನಾಳದ ಗಿಡ. "आमञ्जुवञ्जुललतानि च तान्यमूनि" उ० रा० २-२३।

वञ्जुलद्रुम ವಂಜುಲದ್ರುಮ, –वृक्ष –ವೃಕ್ಷ (पुं०) 1. ಅಶೋಕ ವೃಕ್ಷ. 2. ತಿನಿಶವೃಕ್ಷ. 3. ಹಬ್ಬೆಗಿಡ.

वञ्जुला ವಂಜುಲಾ (स्त्री०) 1. ಹೆಚ್ಚು ಹಾಲುಕರೆಯುವ ಹಸು. 2. ಒಂದು ನದಿ.

वट ವಟ (पुं०) 1. ನ್ಯಗ್ರೋಧ ವೃಕ್ಷ, ಆಲದಮರ. वटति —वट (वेष्टने) "अच्" (३-१-१३४)। "त्वया पुरस्तादुपयाचितो यः सोऽयं वटः श्याम इति प्रतीतः" रघु० १३-५३। 2. ಸಾಮ್ಯ, ಸಾದೃಶ್ಯ. 3. ಹಗ್ಗ, ದಾರ. 4. ಒಂದು ಗುಂಡಾದ ಆಕೃತಿ. 5. ಕವಡೆ. 6. ಒಂದು ವಿಧ ಭಕ್ಷ್ಯ. "वटो गोले गुणे भक्ष्ये वृक्षे साम्यवराटयोः" हेम०। **–पत्रम् –ಪತ್ರಮ್.** ಆಲದ ಎಲೆ.

वटक ವಟಕ (पुं०) 1. ಒಂದು ಭಕ್ಷ್ಯ, ವಡೆ. 2. ಮಾತ್ರೆ, ಗುಳಿಗೆ.

वटर ವಟರ (पुं०) 1. ಕುಕ್ಕುಟ, ಕೋಳಿ. 2. ಚೋರ, ಕಳ್ಳ. 3. ಚಾಪೆ. 4. ವಸ್ತ್ರ, ಬಟ್ಟೆ. (वि०) 5. ಶಠ, ಮೂರ್ಖ. "वटरः कुक्कुटे वस्त्रे शठे च" मेदि०।

वटवासिन् ವಟವಾಸಿನ್ (पुं०) ಯಕ್ಷ. वटे वटवृक्षे वसति — वस (निवासे) "णिनिः" (३-२-७८)।

वटाकर ವಟಾಕರ (पुं०) ನೂಲು, ದಾರ.

वटारक ವಟಾರಕ (पुं०) ನೂಲು, ದಾರ, ಹಗ್ಗ.

वटि ವಟಿ (स्त्री०) ಗೆದ್ದಲು.

वटिका ವಟಿಕಾ (स्त्री०) ಮಾತ್ರೆ, ಗುಳಿಗೆ.

वटी ವಟೀ (स्त्री०) 1. ಮಾತ್ರೆ, ಗುಳಿಗೆ. वट (वेष्टने) "अच्" (३-१-१३४)। गौरा० "ङीष्" (४-१-४१)। (त्रि०) 2. ರಜ್ಜು, ಹಗ್ಗ.

वटु ವಟು (पुं०) 1. ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿ. वट (परिभाषणे) "उः" (उ० १-८)। "निवार्यतामालि किमप्ययं वटुः पुनर्विवक्षुः स्फुरितोत्तराधरः" कुमा० ५-८३। 2. ಬಾಲಕ, ಹುಡುಗ.

वटुक ವಟುಕ (पुं०) 1. ಬಾಲಕ, ಹುಡುಗ. वटु स्वार्थे "कन्"। 2. ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿ.

वठर ವಠರ (पुं०) 1. ಮೂರ್ಖ, ದಡ್ಡ, ಅಜ್ಞ, ಅವಿವೇಕಿ. वच (परिभाषणे) "अरः" ठश्चादेशः (उ० ५-३९)। 2. ನೀಚ, ಅಸಭ್ಯ. 3. ವೈದ್ಯ.

वडवा ವಡವಾ (स्त्री०) 1. ಹೆಣ್ಣುಕುದುರೆ. 2. ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಹೆಂಗಸು. 3. ಕುಂಭದಾಸಿ, ಸೇವಕಿ, ದಾಸಿ. 4. ವೇಶ್ಯೆ, ಸೂಳೆ. "वडवा द्विजयोषिति। अश्वायां कुम्भदास्यां च नारीजात्यन्तरेऽपि च" मेदि०। 5. ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಹೆಂಗಸು. ["वडवा" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

वडबाग्नि ವಡಬಾಗ್ನಿ (पुं०) ಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿ ಕುದುರೆಯ ಮುಖದಿಂದ ಹೊರಟ ಅಗ್ನಿ. **–अनलः –ಅನಲಃ, –मुखः –ಮುಖಃ.**

वड्र ವಡ್ರ (वि०) ದೊಡ್ಡದಾದ, ಬೃಹತ್ತಾದ, ವಿಸ್ತಾರವಾದ. वल (संवरणे) "रक्" बाहु०। लडयोरभेदः।

वणिज् ವಣಿಜ್ (पुं०) 1. ವರ್ತಕ, ವ್ಯಾಪಾರಿ. पण (व्यवहारे स्तुतौ च) "इजिः" पस्य वकारादेशश्च (उ० २-७०)। "यस्यागमः केवलजीविकायै तं ज्ञानपण्यं वणिजं वदन्ति" माल० १-१७। 2. ತುಲಾರಾಶಿ. (स्त्री०) 3. ವಾಣಿಜ್ಯ, ವ್ಯಾಪಾರ. 4. ಒಂದು ಕರಣ. "वणिग्वाणिज्यजीविनि। वाणिज्ये करणे भेदे" हेम०।

वणिज ವಣಿಜ (पुं०) 1. ವರ್ತಕ, ವ್ಯಾಪಾರಿ. 2. ತುಲಾರಾಶಿ.

वणिज्या ವಣಿಜ್ಯಾ (स्त्री०) ವ್ಯಾಪಾರ, ವರ್ತಕನು ಮಾಡುವ ಕ್ರಯ ಮತ್ತು ವಿಕ್ರಯ ಕಾರ್ಯ. वणिजि साधुः "यत्" (४-४-९८)। वणिज्यमपि।

वण्ट ವಂಟ (पुं०) 1. ಮದುವೆಯಾಗದವನು, ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿ. 2. ಒಂದು ಭಾಗ, ಒಂದು ಅಂಶ. 3. ಕುಡುಗೋಲಿನ ಹಿಡಿ, ಕುಯಿಲು ಕತ್ತಿಯ ಮುಷ್ಟಿ.

वण्टक ವಂಟಕ (पुं०) 1. ಭಾಗ, ಅಂಶ. वण्ट स्वार्थे "कन्"। "अंशभागौ तु वण्टकः" अम०। (वि०) 2. ಭಾಗಮಾಡುವವನು. वटि (विभाजने) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

वण्टाल ವಂಟಾಲ (पुं०) 1. ಒಂದು ವಿಧ ಯುದ್ಧ. 2. ನೌಕೆ, ಹಡಗು. 3. ಗುದ್ದಲಿಯೆಂಬ ಆಯುಧ, ಅಗೆಯುವ ಒಂದು ಸಾಧನ. "वण्टालो युद्धभेदे च नौकायां च खनित्रके" मेदि०।

वण्ठ ವಂಠ (पुं०) 1. ಕುಂತಾಯುಧ, ಕೊಂತ. 2. ವಾಮನ, ಕುಬ್ಜ, ಕುಳ್ಳ. 3. ಸೇವಕ, ಆಳು. 4. ಮದುವೆಯಾಗದವನು, ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿ. "वण्ठःस्यादकृतोद्वाहे खर्वे

कुन्तायुधेऽपि च" मेदि०। "वण्ठः कुन्तायुधे खर्वे भृत्याकृतविवाहयोः" हेम०।

वण्ठर ವಂಠರ (पुं०) 1. ಮೂರ್ಖ, ದಡ್ಡ. 2. ಶಠ, ಅಯೋಗ್ಯ. "वण्ठरो मूर्खशठयोः" हेम०। 3. ನಾಯಿಯ ಬಾಲ. 4. ತಾಳೆಗಿಡದ ಚಿಗುರು. 5. ಮೇಘ, ಮೋಡ. 6. ನಾಯಿ. 7. ಬಿದಿರಿನ ಚಿಗುರಿನ ಮೇಲಿನ ಪೊರೆ, –ಹೊದಿಕೆ.

वतंस ವತಂಸ (पुं०) 1. ಕರ್ಣಾಭರಣ, ಕಿವಿಯಲ್ಲಿ ಧರಿಸುವ ಒಡವೆ. अवतंस्यतेऽनेन — अव + तसि (अलङ्कारे) "घञ्" (३-३-१२१)। अल्लोपः। 2. ಶಿರೋಭೂಷಣ, ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಧರಿಸಿರುವ ಒಡವೆ. "वतंसस्तु पुमान् कर्णपूरशेखरयोरपि" मेदि०।

वतू ವತೂ (पुं०) 1. ರಸ್ತೆ, ಮಾರ್ಗ, ದಾರಿ. 2. ಕಣ್ಣಿನ ರೋಗ, ಒಂದು ವಿಧ ನೇತ್ರರೋಗ. (स्त्री०) 3. ದೇವ ನದಿ. ಆಕಾಶಗಂಗೆ.

वतोका ವತೋಕಾ (स्त्री०) ಪುತ್ರಸಂತಾನವಿಲ್ಲದ ಹೆಂಗಸು. अवगतं तोकं यस्याः। अल्लोपः इति भागुरिः।

वत्स ವತ್ಸ (पुं०) 1. ಹಸುವಿನ ಕರು. 2. ಪಶುಪ್ರಾಣಿಗಳ ಶಿಶು, –ಮರಿ. वदति—वद (व्यक्तायां वाचि) "सः" (उ० ३-६२)। "यं सर्वशैलाः परिकल्प्य वत्सं मेरौ स्थिते दोग्धरि दोहदक्षे" कुमा० १-२। 3. ಪುತ್ರ, ಮಗ, ಮಗು. ಈ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಬಹಳ ಪ್ರೀತಿ ಮತ್ತು ಅಭಿಮಾನಗಳಿಂದ ಮಾಡುವ ಪ್ರಯೋಗ. "उत्तिष्ठ वत्सेत्यमृतायमानं वचो निशम्योत्थितमुत्थितः सन्" रघु० २-६१। "वत्सायाश्च रघूद्वहस्य च शिशावस्मिन्नभिव्यज्यते" उ० रा० ४-२२। 4. ಸಂವತ್ಸರ, ವರ್ಷ. 5. ವತ್ಸದೇಶ, ಉದಯನನೆಂಬ ಹೆಸರುಳ್ಳ ವತ್ಸರಾಜನು ಆಳುತ್ತಿದ್ದ ದೇಶ. (पुं० ब० व०) 6. ಆ ದೇಶದ ಜನರು. (न०) 7. ಉರಃಸ್ಥಲ, ವಕ್ಷಸ್ಸು, ಎದೆ. "वत्सः पुत्रादिवर्षयोः। तर्णके नोरसि" मेदि०। **वत्सा ವತ್ಸಾ**. 8. ಹೆಣ್ಣು ಕರು. 9. ಪುತ್ರಿ, ಮಗಳು.

वत्सक ವತ್ಸಕ (पुं०) 1. ಸಣ್ಣ ಕರು, ಚಿಕ್ಕ ಕರು. वत्स ह्रस्वे "कन्" (५-३-८६)। 2. ಮಗು, ಶಿಶು. 3. ಬೆಟ್ಟಮಲ್ಲಿಗೆ. "कुटजः शक्रो वत्सको गिरिमल्लिका" अम०। (न०) 4. ಗಂಧಕಾಮ್ಲ ಲವಣ. वत्स संज्ञायां "कन्"।

वत्सकामा ವತ್ಸಕಾಮಾ (स्त्री०) 1. ಪುತ್ರಸಂತಾನವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ ಹೆಂಗಸು. 2. ಕರುವಿಗಾಗಿ ಆಸೆಪಡುತ್ತಿರುವ ಆಕಳು. वत्सं कामयते—कमु (कान्तौ) + णिच् "अण्" (३-२-१)।

वत्सतर ವತ್ಸತರ (पुं०) ಪಳಗಿಸಲು ಅರ್ಹವಾದ ವಯಸ್ಸಿನ ಹೋರಿ. वत्स "ष्टरच्" (५-३-९१)। "महोक्षतां वत्सतरः स्पृशन्निव द्विपेन्द्रभावं कलभः श्रयन्निव" रघु० ३-३२। **–तरी –ತರೀ.** ಕಡಸು, ಕರುಹಾಕದಿರುವ ಎಳೆಯ ಹಸು. "श्रोत्रियायाभ्यागताय वत्सतरीं महोक्षं वा पचन्ति गृहमेधिनः" उ० रा० ४।

वत्सनाभ ವತ್ಸನಾಭ (पुं०) ಉಗ್ರವಾದ ಒಂದು ವಿಷ. वत्सान् नभ्नाति — णभ (हिंसायाम्) "अण्" (३-२-१)।

वत्सपाल ವತ್ಸಪಾಲ (पुं०) 1. ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ. वत्सान् पालयति—पाल (रक्षणे) + णिच् "अण्" (३-२-१)। 2. ಬಲರಾಮ. (वि०) 3. ಮಕ್ಕಳನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವವನು. "स तत्र वयसा तुल्यैः वत्सपालैः सहानघः"।

वत्सर ವತ್ಸರ (पुं०) 1. ಸಂವತ್ಸರ, ವರ್ಷ. वसन्ति ऋतुमासादयोऽत्र — वस (निवासे) "सरः" (उ० ३-७१)। सस्य तकारः (७-४-४९)। "दाताऽस्याः स्वर्गमाप्नोति वत्सरान् रोमसंमितान्" याज्ञ० १-२०५। 2. ವಿಷ್ಣು. "पुरुषार्थस्थापनाय सर्वान्तिर्वसनाच्च यः। धर्मात्मा वत्सरः स स्यात् मुन्यर्णो भीष्मदो मनुः" इति निरुक्तिः। "वत्सरो वत्सलो वत्सी" वि० स०।

वत्सरान्तक ವತ್ಸರಾಂತಕ (पुं०) ಫಾಲ್ಗುನ ಮಾಸ.

वत्सल ವತ್ಸಲ (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು. वत्सान् स्वोत्सुकान् कामयते—वत्स "लच्" (५-२-९८)। "सर्वस्यान्तर्निवसते हेतुः स्याद्वत्सलः स्मृतः" इति निरुक्तिः। "वत्सरो वत्सलो वत्सी" वि० स०। (वि०) 2. ಮಕ್ಕಳಲ್ಲಿ ಪ್ರೀತಿಯಿರುವ, ಮಕ್ಕಳನ್ನು ಪ್ರೀತಿಸುವ. वत्से पुत्रेऽभिलाषोऽस्त्यस्य "लच्" (५-२-९८)।

वत्सादन ವತ್ಸಾದನ (पुं०) 1. ವೃಕ, ತೋಳ. वत्सानामदनो भक्षकः। (स्त्री०) **–अदनी –ಅದನೀ.** 2. ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ. वत्सैरद्यते—अद (भक्षणे) "ल्युट्" (३-३-११३)।

वद – व्यक्तायां वाचि (भ्वा० पर० अक० से०)। वदति। उवाद। वदिता। वदिष्यति। वदतु। अवदत्। वदेत्। उद्यात्। अवादीत्। अवदिष्यत्।

ಹೇಳು, ಮಾತನಾಡು. "वद विधुन्तुदमालि मदीरितैः त्यजसि किं द्विजराजधिया रिपुम्" नैष० ४-७० ।

कर्मणि :—उद्यते । ऊदे । वदिता । वदिष्यते । उद्यताम् । औद्यत । उद्येत । ಇತ್ಯಾದಿ.

णिचि :—वादयते । वादयां चक्रे, –बभूव, –आस । वादयिता । वादयिष्यते । वादयताम् । ಇತ್ಯಾದಿ.

ण्यन्तात् कर्मणि :—वाद्यते । वादयां चक्रे, –बभूवे, –आसे । वादयिता, वादिता । वाद्यताम् । अवाद्यत । ಇತ್ಯಾದಿ.

कृत्सु :—वदितव्यम् । वदनीयम् । अनुवाद्यम् । ब्रह्मोद्यम्, ब्रह्मवद्यम् । उदितः । उदितवान् । वदन्, –न्ती । विवदमानः । वदितुम् । उदितम् । वदनम् । उदित्वा । अनूद्य ।

ಈ ಧಾತುವಿಗೆ ಉಪಸರ್ಗಗಳ ಯೋಗದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಅರ್ಥಭೇದಗಳು :

(1) **अति + वद** = अतिवदति । अतिवादः । 1. ಹೆಚ್ಚು ಮಾತಾಡು, ಮಿತಿಮೀರಿ ಮಾತಾಡು. 2. ಕಠಿನವಾಗಿ ಮಾತಾಡು, ಎಲ್ಲೆಮೀರಿ ಮಾತಾಡು. "अतिवादान् तितिक्षेत नावमन्येत कञ्चन" मनु० ६-४७ ।

(2) **अनु + वद** = अनुवदति । अनुवादः । 1. ಹೇಳಿದುದನ್ನು ಮತ್ತೆ ಹೇಳುವುದು, ಒಬ್ಬನು ಹೇಳಿದುದನ್ನು ಪುನರುಚ್ಚರಿಸುವುದು. "अनुवदति शुकस्ते मञ्जुवाक्पञ्जरस्थः" रघु० ५-७४ । 2. ಪ್ರತಿಯಾಗಿ ಹೇಳು, ಪ್ರತಿಧ್ವನಿಸು. "सभाभित्तिप्रतिध्वानैः भयादन्ववदन्निव" माघ० २-६७ । 3. ಪುನಃ ಹೇಳು, ಮತ್ತೆ ಉಚ್ಚರಿಸು. "निजमनोरथमनुवदति" । 4. ವಿವರಿಸಿಹೇಳು. 5. ಭಾಷಾಂತರಮಾಡು, ಪರಿವರ್ತಿಸು. ಇತ್ಯಾದಿ.

(3) **अप + वद** = अपवदति । अपवादः । 1. ನಿಂದಿಸು, ತೆಗಳು, ಅಪ್ರಶಂಸಿಸು. "नार्तोऽप्यपवदेद्विप्रान् न दत्वा परिकीर्तयेत्" मनु० ४-२३६ । 2. ನಿರಾಕರಿಸು, ತ್ಯಜಿಸು. "न्यायमपवदते" सि० कौ० । 3. ವಿರೋಧಿಸಿ ಹೇಳು, ತಪ್ಪೆಂದು ಹೇಳು, ತಪ್ಪೆಂದು ನಿರೂಪಿಸು. "स्नातानपवदेयुस्तानितिहासैः पुरातनैः" याज्ञ० ३-७ ।

(4) **प्र + वद** = प्रवादः । प्रवदति । 1. ಜನಮಾತು, ಸುದ್ದಿ, ಸಮಾಚಾರ. "अनुरागप्रवादस्तु वत्सयोः सार्वलौकिकः" मालती० १-१६ । 2. ನಿಂದೆ, ದೂಷಣೆ. "अनुपभोगनिरर्थकत्वदोषप्रावादममृजन्नगनिम्नगानाम्" माघ० ५-२८ । 3. ಪರಸ್ಪರ ಪ್ರತಿಭಟಿಸಿ ಮಾತಾಡುವುದು. "इत्थं प्रवादं युधि संप्रहारं प्रचक्रतू रामनिशाविहारौ" भट्टि० २-३६ ।

(5) **प्रति + वद** = प्रतिवदति । प्रतिवादः । प्रत्यवदत् । 1. ಪ್ರತಿಯಾಗಿ ಹೇಳು, ಉತ್ತರ ಹೇಳು. "नरेन्द्रसूनुः प्रतिसंहरन्निषुं प्रियंवदः प्रत्यवदत्सुरेश्वरम्" रघु० ३-६४ । 2. ಪ್ರತಿಯಾಗಿ ಹೇಳು, ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ಹೇಳು. 3. ತಿರಸ್ಕರಿಸಿ ಹೇಳು. ಇತ್ಯಾದಿ.

वद ವದ (वि०) ಮಾತಾಡುವವನು. वदति—वद (व्यक्तायां वाचि) "अच्" (३-१-१३४) ।

वदत् ವದತ್ (वि०) ಮಾತಾಡುತ್ತಿರುವ, ಹೇಳುತ್ತಿರುವ. वद (व्यक्तायां वाचि) "शतृ" (३-२-१२४) । "इति वदति सखीजनेऽनुरागाद्दयिततमामपरश्चिरं प्रतीक्ष्य" माघ० ७-१३ । स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६) । **वदन्ती** ವದಂತೀ.

वदन ವದನ (न०) 1. ಮುಖ, ಮೋರೆ. वदन्त्यनेन—वद (व्यक्तायां वाचि) कर० "ल्युट्" (३-३-११७) । "आसीद्विवृत्तवदना च विमोचयन्ती शाखासु वल्कलमसक्तमपि द्रुमाणाम्" शाकु० २-१२ । 2. ಬಾಯಿ. "रेवतीवदनोच्छिष्टपरिपूतपुटे दृशौ" माघ० २-१६ । 3. ಹೇಳುವುದು, ಮಾತಾಡುವುದು. वद भावे "ल्युट्" (३-३-११५) । 4. ಅಗ್ರಭಾಗ, ತುದಿ.

वदनासव ವದನಾಸವ (पुं०) ಅಧರಾಮೃತ.

वदनीय ವದನೀಯ (वि०) 1. ಹೇಳಲ್ಪಡುವ. 2. ಹೇಳಬೇಕಾದ. 3. ಹೇಳಬಹುದಾದ. वद (व्यक्तायां वाचि) "अनीयर्" (३-१-९६) । "तव्यः" (३-१-९६) । **वदितव्यम्** ವದಿತವ್ಯಮ್.

वदान्य ವದಾನ್ಯ (वि०) 1. ದಾನಶೀಲ, ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ದಾನ ಮಾಡುವವನು. वद (व्यक्तायां वाचि) "आन्यः" (उ० ३-१०४) । "गतो वदान्यान्तरमित्ययं मे माभूत् परीवादनवावतारः" रघु० ५-२४ । 2. ವಾಗ್ಮಿ, ಚೆನ್ನಾಗಿ ಮಾತಾಡುವವನು. 3. ಉದಾರವಾಗಿ ನೀಡುವವನು, ಧಾರಾಳವಾದ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳವನು. "वदान्यो दानशौण्डे च चारुवादिनि वाच्यवत्" मेदि० ।

वदावद ವದಾವದ (वि०) ಮಾತಾಡುವವನು. वदति—वद (व्यक्तायां वाचि) "अच्" (३-१-१३४) । वा द्वित्वम् आगागमश्च (वा० ३-१-१३४) । पक्षे वदः । "वदो वदावदो वक्ता" अम० ।

वध ವಧ (ಪುಂ) ಸಂಹಾರ, ಕೊಲ್ಲುವುದು. हन (हिंसागत्योः) "अप्" (३-३-७६)। वधादेशश्च। "वधेन संख्ये पिशिताशनानां क्षत्रान्तकस्याभिभवेन चैव" भट्टि० ३-१।

वधक ವಧಕ (ವಿಂ) 1. ಸಂಹರಿಸುವವನು, ಕೊಲ್ಲುವವನು. हन्ति—हन (हिंसागत्योः) "क्वुन्" (उ० २-३७) वधादेशश्च। 2. ಹಿಂಸಿಸುವವನು, ಪೀಡಿಸುವವನು. 3. ಮೃತ್ಯು.

वधकर्मन् ವಧಕರ್ಮನ್ (ನಂ) ಪ್ರಾಣತೆಗೆಯುವ ಕಾರ್ಯ.

वधकर्माधिकारिन् ವಧಕರ್ಮಾಧಿಕಾರಿನ್ (ಪುಂ) ಪ್ರಾಣತೆಗೆಯುವ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡಿಸುವ ಅಧಿಕಾರಿ.

वधत्र ವಧತ್ರ (ನಂ) ಆಯುಧ. वध्यतेऽनेन—वध (हिंसायाम्) "अत्रन्" (उ० ३-१०५)।

वधदण्ड ವಧದಂಡ (ಪುಂ) ಮರಣದಂಡನೆ, ಪ್ರಾಣತೆಗೆಯುವ ಶಿಕ್ಷೆ.

वधाङ्गक ವಧಾಂಗಕ (ನಂ) ಕಾರಾಗಾರ, ಬಂದೀಖಾನೆ.

वधार्ह ವಧಾರ್ಹ (ವಿಂ) ವಧಿಸಲು ಅರ್ಹನಾದವನು. वधमर्हति—अर्ह (पूजायाम्) "अण्"। "वधार्हमपि काकुत्स्थ कृपया पर्यपालयः" रामा०।

वधिन् ವಧಿನ್ (ಪುಂ) ಕೊಲ್ಲುವವನು.

वधू ವಧೂ (ಸ್ತ್ರೀಂ) 1. ಮಹಿಳೆ, ಹೆಂಗಸು. वहति उह्यते वा—वह (प्रापणे) "ऊः" धश्च (उ० १-८३)। "राजावरोधनवधूरवतारयन्तः" माघ० ५-१८। 2. ಸೊಸೆ, ಮಗನ ಪತ್ನಿ. "वधूचतुष्केऽपि तथैव नान्या प्रिया तनूजास्य यथैव सीता" उ० रा० ४-१६। 3. ಮದುವೆಯ ಹೆಣ್ಣು, ಮದುವಣಗಿತ್ತಿ. "वधूं द्विजः प्राह तवैष वत्से वह्निर्विवाहं प्रति कर्मसाक्षी" कुमा० ७-८३। 4. ಪತ್ನಿ, ಹೆಂಡತಿ. "वधूर्भक्तिमती चैनामर्चितामा तपोवनात्। प्रयता प्रातरन्वेतु सायं प्रत्युद्व्रजेदपि" रघु० १-९०। 5. ಕನ್ಯೆ, ವಿವಾಹವಾಗದಿರುವ ಮಹಿಳೆ. "विधिर्विधत्ते विधुना वधूनां किमाननं काञ्चनसञ्चकेन" नैष० २२-४६। 6. ಕಿರಿಯ ಬಂಧುಗಳ ಪತ್ನಿ. 7. ಹೆಣ್ಣುಮೃಗ. 8. ಸ್ಪೃಕ್ಕಾ ಎಂಬ ಗಂಧದ್ರವ್ಯ. 9. ಸೊಗದೆ ಗಿಡ. 10. ಕಚೋರ. "वधूः स्त्री शारिवौषधी। स्नुषाशटीनवोढासु भार्यापृक्काङ्गनासु च" मेदि०।

वधूजन ವಧೂಜನ (ಪುಂ) 1. ಪತ್ನಿ. 2. ಹೆಂಗಸು.

वधूटशयन ವಧೂಟಶಯನ (ನಂ) ಗವಾಕ್ಷ, ಕಿಟಕಿ.

वधूटी ವಧೂಟೀ (ಸ್ತ್ರೀಂ) 1. ತರುಣಿ, ಪ್ರಾಯದ ಹೆಂಗಸು. वधूट "ङीप्" (वा० ४-१-२०)। "वधूटचिरण्टशब्दौ यौवनवाचिनौ" सि० कौ०। 2. ಸೊಸೆ, ಮಗನ ಪತ್ನಿ.

वधोद्यत ವಧೋದ್ಯತ (ವಿಂ) ವಧಿಸುವ ಪ್ರಯತ್ನವುಳ್ಳವನು, ಕೊಲೆಗಾರ.

वध्य ವಧ್ಯ (ವಿಂ) 1. ಕೊಲ್ಲಲ್ಪಡುವ, ವಧಿಸಲ್ಪಡುವ. हन (हिंसागत्योः) "ण्यत्" (३-१-१२४)। 2. ಕೊಲ್ಲಲು ಅರ್ಹನಾದವನು. वधमर्हति—वध "यत्" (५-१-६६)। 3. ಅಳಿವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವವನು, ಸಾಯಲು ಇಚ್ಛಿಸುವವನು. "अद्यापि बध्यमानां वध्यः को नेच्छति शिखां मे" मुद्रा० १-९। 4. ಮರಣದಂಡನೆ ವಿಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟವನು, ಮರಣದಂಡನೆಗೆ ಗುರಿಯಾದವನು. "अर्थपये एवात्मनो जीवितं परिरक्षन्तोऽप्रमत्ता एते अवाप्तवध्यस्थानं वध्यं व्यापादयन्ति" मुद्रा० ६।

वध्यपटह ವಧ್ಯಪಟಹ (ಪುಂ) ಮರಣದಂಡನೆಯ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಹೊಡೆಯುವ ತಮಟೆ.

वध्यपाल ವಧ್ಯಪಾಲ (ಪುಂ) ಕಾರಾಗೃಹದ ಅಧಿಕಾರಿ.

वध्यभूमि ವಧ್ಯಭೂಮಿ (ಸ್ತ್ರೀಂ) ಮರಣದಂಡನೆಯನ್ನು ಕಾರ್ಯಗೊಳಿಸುವ ಸ್ಥಳ.

वन ವನ (ನಂ) 1. ಅರಣ್ಯ, ಕಾಡು. वनति—वन (संभक्तौ) "अच्" (३-१-१३४)। "यदेतदस्यानुतटं विभाति वनं ततानेकतमालतालम्" माघ० ४-३९। 2. ಜಲ, ನೀರು. वन्यते सेव्यते—वन "घः" (३-३-११८)। 3. ಚಿಲುಮೆ, ನೀರು ಜಿನುಗುವ ಸ್ಥಳ, ಊಟೆ. 4. ಗೃಹ, ಮನೆ, ವಾಸಸ್ಥಾನ. 5. ಪ್ರವಾಸ. 6. ಕಿರಣ, ರಶ್ಮಿ. वन्यते हिंस्यतेऽनेन तमः—वन (हिंसायाम्) "घः" (३-३-११८)। "वनं कानननीरयोः। प्रवासे निलये चापि वनं प्रस्रवणेऽपि च" विश्व०।

वनकदली ವನಕದಲೀ (ಸ್ತ್ರೀಂ) ಕಾಡುಬಾಳೆ.

वनकुक्कुट ವನಕುಕ್ಕುಟ (ಪುಂ) ಕಾಡುಕೋಳಿ.

वनगोचर ವನಗೋಚರ (ಪುಂ) 1. ವ್ಯಾಘ್ರ, ಹುಲಿ. वनं गोचरो यस्य। (ವಿಂ) 2. ಅರಣ್ಯದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವವನು. "इमानप्यनुयुञ्जीत पुरुषान् वनगोचरान्" मनु० ८-२५९। 3. ಜಲಚರ ಪ್ರಾಣಿ. "जहास चाहो वनगोचरो मृगः" भाग० ३-१८-२।

वनज ವನಜ (पुं०) 1. ಮುಸ್ತಕ, ಕೊನ್ನಾರಿ ಗೆಡ್ಡೆ. वने जले जायते—जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९७)। 2. ಗಜ, ಆನೆ. (न०) 3. ಪದ್ಮ, ತಾವರೆ. "निद्रां विहाय वनजाक्ष वनायुदेश्याः" रघु० ५-७३। (वि०) 4. ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ. 5. ಅರಣ್ಯದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ. (स्त्री०) –जा –ಜಾ. 6. ಕಾಡುಹೆಸರು ಗಿಡ. 7. ಕಾಡು ಹತ್ತಿ. 8. ಸಬ್ಬಸಿಗೆ. "वनजो मुस्तके स्तम्बेरमे वनजमम्बुजे। वनजा तु मुद्गपर्ण्याम्" हेम०।

वनतिक्तका ವನತಿಕ್ತಕಾ (स्त्री०) ಅಗುರು ಶುಂಠಿ.

वनद ವನದ (पुं०) ಮೇಘ, ಮೋಡ. वनं जलं ददाति —डु दाञ् (दाने) "कः" (३-२-३)।

वनपिप्पली ವನಪಿಪ್ಪಲೀ (स्त्री०) ಕಾಡುಹಿಪ್ಪಲಿ.

वनप्रिय ವನಪ್ರಿಯ (पुं०) 1. ಕೋಗಿಲೆ. वनं प्रियमस्य। "अयि वनप्रिय विस्मृत एव किं बलिभुजो विघसो भवताधुना" उद्भटः। (न०) 2. ಲವಂಗಪಟ್ಟೆ, ದಾಲ್ಚಿನ್ನಿ. (वि०) 3. ಅರಣ್ಯವೇ ಪ್ರಿಯವಾಗಿರುವ.

वनमक्षिका ವನಮಕ್ಷಿಕಾ (स्त्री०) ಕಾಡುನೊಣ.

वनमल्ली ವನಮಲ್ಲೀ (स्त्री०) ಕಾಡುಮಲ್ಲಿಗೆ.

वनमाला ವನಮಾಲಾ (स्त्री०) ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ಧರಿಸುವ ಮಾಲೆ. वनजातपुष्पनिर्मिता माला। "आजानुलम्बिनी माला सर्वर्तुकुसुमोज्ज्वला। मध्ये स्थूलकदम्बाढ्या वनमालेति कीर्तिता"।

वनमालिन् ವನಮಾಲಿನ್ (पुं०) ವಿಷ್ಣು. वनमालास्यास्ति "इनिः" (५-२-११६)। "वनमाली बलिध्वंसी कंसारातिरधोक्षजः" अम०। "वनमाली तु गोविन्दे" मेदि०। "धीरसमीरे यमुनातीरे वसति वने वनमाली" गीतगो०।

वनमालिनी ವನಮಾಲಿನೀ (स्त्री०) 1. ಹಂದಿ ಗಡ್ಡೆ. 2. ದ್ವಾರಕಾನಗರ. वनमाली अस्यामस्ति "इनिः" (५-२-११६)। "ङीप्" (४-१-५)। "द्वारका वनमालिनी" त्रिकाण्ड०। "वाराह्यां वनमालिनी" मेदि०।

वनमुच् ವನಮುಚ್ (पुं०) ಮೇಘ, ಮೋಡ. वनं जलं मुञ्चति—मुच्लृ (मोक्षणे) "क्विप्" (३-२-६१)।

वनमुद्ग ವನಮುದ್ಗ (पुं०) 1. ಕಾಡುಹೆಸರು. वनजातो मुद्गः। (स्त्री०) –द्गा –ದ್ಗಾ. 2. ಕಾಡುಹೆಸರು ಗಿಡ.

वनरक्षक ವನರಕ್ಷಕ (पुं०) ಅರಣ್ಯವನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವ ಅಧಿಕಾರಿ.

वनराज ವನರಾಜ (पुं०) ಸಿಂಹ. वनस्य राजा—राजन् "टच्" (५-४-९१)।

वनवास ವನವಾಸ (पुं०) ಅರಣ್ಯದಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡುವುದು. वने वासः। "तरुभिरियं वनवासबन्धुभिः" शाकु० ४-९। "इच्छाविहारवनवासमहोत्सवानाम्" माघ० ५-५०।

वनवासन ವನವಾಸನ (पुं०) ಪುನುಗುಬೆಕ್ಕು. वनं वासयति —वस (स्नेहच्छेदापहरणेषु) + णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)। "गन्धौतुः खट्टाशो वनवासनः" त्रिकाण्ड०।

वनवासिन् ವನವಾಸಿನ್ (पुं०) 1. ವಾನಪ್ರಸ್ಥಾಶ್ರಮದಲ್ಲಿರುವವನು. (वि०) 2. ಅರಣ್ಯದಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡುವವನು. वने वसति—वस (निवासे) "णिनिः" (३-२-७८)।

वनशृङ्गाट ವನಶೃಂಗಾಟ (पुं०) ನೆಗ್ಗಿಲು ಗಿಡ. वनस्य शृङ्गाट इव। "गोकण्टको गोक्षुरको वनशृङ्गाट इत्यपि" भावप्र०। स्वार्थे "कन्"। वनशृङ्गाटकः।

वनश्वन् ವನಶ್ವನ್ (पुं०) 1. ಸೃಗಾಲ, ಜಂಬುಕ, ನರಿ. वनस्य श्वा। 2. ವ್ಯಾಘ್ರ, ಹುಲಿ. 3. ಪುನುಗು ಬೆಕ್ಕು. "वनश्वा गन्धमार्जारे वञ्चकव्याघ्रयोः पुमान्" मेदि०।

वनसङ्कट ವನಸಂಕಟ (पुं०) ಕಾಡುಕಡಲೆ.

वनसमूह ವನಸಮೂಹ (पुं०) ಅರಣ್ಯಗಳ ಸಮೂಹ. वनानां समूहः।

वनस्थ ವನಸ್ಥ (पुं०) 1. ಮೃಗ, ಹರಿಣ, ಜಿಂಕೆ. वने तिष्ठति—ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "कः" (३-२-४)। 2. ವಾನಪ್ರಸ್ಥ, ಮೂರನೇ ಆಶ್ರಮದಲ್ಲಿರುವವನು. "त्रिगुणं स्याद्वनस्थानां यतीनां तु चतुर्गुणम्" मनु० ५-१३७। (वि०) 3. ಅರಣ್ಯದಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡುವವನು.

वनस्थली ವನಸ್ಥಲೀ (स्त्री०) ಅರಣ್ಯಪ್ರದೇಶ, ಅರಣ್ಯದ ಭೂಮಿ. वनस्य स्थली। "सद्यो वसन्तेन समागतानां नखक्षतानीव वनस्थलीनाम्" कुमा० ३-२९।

वनस्पति ವನಸ್ಪತಿ (पुं०) 1. ವೃಕ್ಷ, ಮರ. वनस्य पतिः—सुडागमः (६-१-१५७)। "तमाशु विघ्नं तपसस्तपस्वी वनस्पतिं वज्र इवावभज्य" कुमा० ३-७४। 2. ಪುಷ್ಪವಿಲ್ಲದೆ ಫಲಿಸುವ ವೃಕ್ಷ. "वानस्पत्यः फलैः पुष्पात् तैरपुष्पाद्वनस्पतिः" अम०। "अपुष्पाः फलवन्तो ये ते वनस्पतयः स्मृताः" मनु० १-४७।

वनहरिद्रा ವನಹರಿದ್ರಾ (स्त्री०) ಕಾಡು ಅರಿಶಿನ. वनसंजाता हरिद्रा।

वनाखु ವನಾಖು (पुं०) ಮೊಲ, ಶಶ. वनस्य आखुः।

वनायु ವನಾಯು (पुं०) ಒಂದು ದೇಶ.

वनायुज ವನಾಯುಜ (पुं०) ವನಾಯುದೇಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಕುದುರೆ. वनायुदेशे जायते—जनी (प्रादुर्भावे) "ड:" (३-२-९७)।

वनार्चक ವನಾರ್ಚಕ (पुं०) ಹೂವಾಡಿಗ, ಪುಷ್ಪ ಮಾಲೆಯನ್ನು ತಯಾರಿಸುವವನು. वनस्य अर्चक इव।

वनाश्रम ವನಾಶ್ರಮ (पुं०) ವಾನಪ್ರಸ್ಥಾಶ್ರಮ, ಮೂರನೇ ಆಶ್ರಮ.

वनाश्रमिन् ವನಾಶ್ರಮಿನ್ (पुं०) ವಾನಪ್ರಸ್ಥಾಶ್ರಮದಲ್ಲಿ ಇರುವವನು. वनाश्रमोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)।

वनाश्रय ವನಾಶ್ರಯ (पुं०) 1. ಅರಣ್ಯದಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡುವವನು. 2. ದ್ರೋಣಕಾಕ, ದೊಡ್ಡ ಜಾತಿಯ ಕಾಗೆ.

वनि ವನಿ (पुं०) 1. ಅಗ್ನಿ. वन (संभक्तौ) "इ:" (उ० ४-१३९)। 2. ಪ್ರಾರ್ಥನೆ, ಯಾಚನೆ, ಬೇಡಿಕೆ. वनु (याचने) "इन्" (उ० ४-११८)।

वनिका ವನಿಕಾ (स्त्री०) ಚಿಕ್ಕ ಅರಣ್ಯ, ಸಣ್ಣ ಕಾಡು.

वनित ವನಿತ (वि०) 1. ಯಾಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಬೇಡಲ್ಪಟ್ಟ. वनु (याचने) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಸೇವಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಆರಾಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

वनिता ವನಿತಾ (स्त्री०) 1. ಮಹಿಳೆ, ಹೆಂಗಸು. वन्यते—वन (संभक्तौ) "क्तः" (३-२-१०२)। "पृथु निरन्तरमिष्टभुजान्तरं वनितयाऽनितया न विषेहिरे" माघ० ६-६०। 2. ಅನುರಾಗವುಳ್ಳ ಹೆಂಗಸು. 3. ಪತ್ನಿ, ಹೆಂಡತಿ. "वसिष्ठधेनोरनुयायिनं तमावर्तमानं वनिता वनान्तात्" रघु० २-१९।

वनिन् ವನಿನ್ (पुं०) ವಾನಪ್ರಸ್ಥಾಶ್ರಮ ಸ್ವೀಕರಿಸಿದವನು.

वनी ವನೀ (स्त्री०) ಅರಣ್ಯ, ಕಾಡು.

वनीक ವನೀಕ (वि०) ಯಾಚಿಸುವವನು, ಬೇಡುವವನು.

वनीयक ವನೀಯಕ (वि०) ಯಾಚಕ, ಭಿಕ್ಷುಕ. वनिं याच्ञामिच्छति—"क्यच्" (३-१-८)। वनीय "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "वनीयको याचनको मार्गणो याचकार्थिनौ" अम०। "वनीयकानां स हि कल्पभूरुहः" नैष० १५-६०।

वनेचर ವನೇಚರ (पुं०) ಕಿರಾತ, ಬೇಟೆಗಾರ. वने चरति—चर (गतौ) "टः" (३-२-१६)। अलुक् (६-३-१४)। "स वर्णिलिङ्गी विदितः समाययौ युधिष्ठिरं द्वैतवने वनेचरः" किरा० १-१।

वनौकस् ವನೌಕಸ್ (पुं०) 1. ಅರಣ್ಯದಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುವ ತಪಸ್ವಿ, ಋಷಿ. वनम् ओको यस्य। 2. ವಾನಪ್ರಸ್ಥ, ಮೂರನೇ ಆಶ್ರಮದಲ್ಲಿರುವವನು. 3. ವಾನರ, ಕಪಿ. "वनौकसां पत्युरहीन्द्रशोभिना" याद० १४-५६।

वन्दक ವಂದಕ (पुं०) 1. ಭಾರಂಗಿ. (वि०) 2. ನಮಸ್ಕರಿಸುವವನು.

वन्दथ ವಂದಥ (पुं०) 1. ಹೊಗಳುವವನು, ಸ್ತೋತ್ರ ಮಾಡುವವನು. वन्दते स्तौति—वदि (अभिवादनस्तुत्योः) "अथः" (उ० ३-११३)। 2. ಹೊಗಳಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಅರ್ಹನಾದವನು. वन्दथः स्तोता स्तुत्यश्च सि० कौ०।

वन्दन ವಂದನ (न०) 1. ನಮಸ್ಕಾರ, ಪ್ರಣಾಮ. वदि (अभिवादनस्तुत्योः) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಪೂಜಿಸುವುದು, ಆರಾಧಿಸುವುದು. ಇದು ಹದಿನಾರು ವಿಧ ಭಕ್ತಿಗಳಲ್ಲೊಂದು. "आद्यं तु वैष्णवं प्रोक्तं शङ्खचक्राङ्कनं हरेः। धारणं चोर्ध्वपुण्ड्राणां तन्मन्त्राणां परिग्रहः॥ अर्चनं च जपो ध्यानं तन्नामस्मरणं तथा। कीर्तनं श्रवणं चैव वन्दनं पादसेवनम्॥ तत्पादोदकसेवा च तन्निवेदितभोजनम्। तदीयानां च संसेवा द्वादशीव्रतनिष्ठता॥ तुलसीरोपणं विष्णोर्देवदेवस्य शार्ङ्गिणः। भक्तिः षोडशधा प्रोक्ता भवबन्धविमुक्तये"॥ 3. ಹದಿನಾರು ವಿಧ ಪೂಜೋಪಚಾರಗಳಲ್ಲೊಂದು. (1) आसनम् (2) स्वागतम् (3) पाद्यम् (4) अर्घ्यम् (5) आचमनीयम् (6) मधुपर्कः (7) आचमनम् (8) स्नानम् (9) वसनम् (10) आभरणम् (11) गन्धः (12) पुष्पम् (13) धूपः (14) दीपः (15) नैवेद्यम् ಮತ್ತು (16) वन्दनम् ಇವು ಷೋಡಶೋಪಚಾರಗಳು.

वन्दनमाला ವಂದನಮಾಲಾ (स्त्री०) ಬಾಳೆಕಂಬಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿ ಅಲ್ಲಿ ಹಾಕುವ ಮಾವಿನ ಎಲೆಯ ತೋರಣ. वन्दनार्था माला। "कुर्याद्वन्दनमालां यो रम्भास्तम्भैः सुशोभनैः। चूतवृक्षोद्भवैः पत्रैर्जागरे चक्रपाणिनः। युगानि पत्रसंख्यानां स्वर्गे तस्योत्सवो भवेत्। पूज्यते वासवाद्यैश्च क्रीडते चाप्सरोवृतः"। —मालिका —ಮಾಲಿಕಾ.

वन्दना ವಂದನಾ (स्त्री०) 1. ಸ್ತುತಿ, ಹೊಗಳಿಕೆ. वदि (अभिवादनस्तुत्योः) "युच्" (वा० ३-३-१०७)। 2. ಪೂಜೆ.

वन्दनी ವಂದನೀ (स्त्री०) 1. ಪ್ರಣಾಮ, ನಮಸ್ಕಾರ. 2. ಜೀವನೌಷಧ, ಬದುಕಿಸುವ ಔಷಧ. 3. ಯಾಚಿಸುವುದು, ಬೇಡುವುದು.

वन्दनीय ವಂದನೀಯ (वि०) 1. ನಮಸ್ಕರಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ನಮಸ್ಕರಿಸಲು ಯೋಗ್ಯನಾದ. 3. ಸ್ತುತಿಸಲ್ಪಡುವ, ಹೊಗಳಲ್ಪಡುವ. 4. ಸ್ತುತಿಸಲು ಅರ್ಹನಾದ. वदि (अभिवादनस्तुत्योः) "अनीयर्" (३-१-९६)।

वन्दनीया ವಂದನೀಯಾ (स्त्री०) ಗೋರೋಚನ.

वन्दा ವಂದಾ (स्त्री०) 1. ಬದನಿಕೆ ಗಿಡ, ಮರದ ಮೇಲೆ ಬೆಳೆಯುವ ಒಂದು ಬಳ್ಳಿ. वन्दते वृक्षान्तरम्—वदि (अभिवादनस्तुत्योः) "अच्" (३-१-१३४)। "टाप्" (४-१-४)। 2. ಭಿಕ್ಷುಕಿ, ಭಿಕ್ಷೆಬೇಡುವ ಹೆಂಗಸು. "वन्दा लतान्तरे स्मृता । भिक्षुक्यामपि" मेदि०।

वन्दाक ವಂದಾಕ (पुं०) ಬದನಿಕೆ ಗಿಡ. **वन्दाका ವಂದಾಕಾ, वन्दाकी ವಂದಾಕೀ.**

वन्दारु ವಂದಾರು (वि०) ನಮಸ್ಕರಿಸುವವನು. वदि (अभिवादनस्तुत्योः) "आरुः" (३-२-१७३)। "वन्दारुरभिवादकः" अम०।

वन्दि ವಂದಿ (पुं०) 1. ಸ್ತುತಿಪಾಠಕ. 2. ಸೆರೆಯಾಳು. (स्त्री०) 3. ಹೊಗಳಿಕೆ, ಸ್ತೋತ್ರ.

वन्दिग्राह ವಂದಿಗ್ರಾಹ (पुं०) ಚೋರ, ಕಳ್ಳ, ಡಕಾಯಿತ. वन्दिमिव गृह्णाति—ग्रह (उपादाने) "णः" (३-१-१४३)। "वन्दिग्राहान् तथा वाजिकुञ्जराणां च हारिणः। असह्यघातिनश्चैव शूलानारोपयेन्नरान्"।

वन्दिचोर ವಂದಿಚೋರ (पुं०) ಡಕಾಯಿತ, ಕಳ್ಳ, ಮನೆಯಲ್ಲಿರುವವನನ್ನು ಸೆರೆಹಿಡಿದು (ಕಟ್ಟಿಹಾಕಿ) ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ದೋಚಿಕೊಳ್ಳುವವನು. वन्दिमिव कृत्वा चोरः।

वन्दिन् ವಂದಿನ್ (पुं०) ಹೊಗಳುವವನು, ಸ್ತುತಿಸುವವನು, ಹೊಗಳುಭಟ. वन्दते स्तौति—वदि (अभिवादनस्तुत्योः) "णिनिः" (३-१-१३४)। "परिकल्पितसांनिध्या काले काले च वन्दिषु। स्तुत्यं स्तुतिभिरर्थ्याभिरुपतस्थे सरस्वती" रघु० ४-६।

वन्दिपाठ ವಂದಿಪಾಠ (पुं०) ಸ್ತೋತ್ರಗ್ರಂಥ. वन्दिः स्तोत्रं तस्य पाठोऽत्र।

वन्दी ವಂದೀ (स्त्री०) ಸ್ತೋತ್ರ, ಹೊಗಳಿಕೆ. वन्दि—वा "ङीप्" (ग० ४-१-४५)।

वन्द्य ವಂದ್ಯ (वि०) 1. ನಮಸ್ಕರಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ನಮಸ್ಕರಿಸಲು ಯೋಗ್ಯನಾದ. वदि (अभिवादनस्तुत्योः) "ण्यत्" (३-१-१२४)। "लङ्केश्वरप्रणतिभङ्गदृढव्रतं तद्वन्द्यं युगं चरणयोर्जनकात्मजायाः" रघु० १३-७८। 3. ಸ್ತುತಿಸಲ್ಪಡುವ, ಹೊಗಳಲ್ಪಡುವ. (स्त्री०) **-द्या -ದ್ಯಾ.** 4. ಗೋರೋಚನ.

वन्द्र ವಂದ್ರ (न०) 1. ಕಲ್ಯಾಣ, ಶುಭ. वन्द्यते स्तूयते—वदि (अभिवादनस्तुत्योः) "रक्" (उ० २-१३)। (वि०) 2. ಪೂಜಿಸುವವನು.

वन्ध्य ವಂಧ್ಯ (पुं०) 1. ಫಲಿಸದ ವೃಕ್ಷ, ಫಲಬಿಡದ ಮರ. बन्धे साधुः "यत्" (४-४-९८)। वबयोरभेदः। "सिक्तं स्वयमिव स्नेहाद्वन्ध्यमाश्रमवृक्षकम्" रघु० १-७०। 2. ಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲದ, ಫಲವಿಲ್ಲದ, ವ್ಯರ್ಥವಾದ. "वन्ध्यश्रमास्ते सरयूं विगाह्य तमूचुरम्लानमुखप्रसादाः" रघु० १६-७५। (स्त्री०) **-ध्या -ಧ್ಯಾ.** 3. ಗೊಡ್ಡು ಹೆಂಗಸು, ಬಂಜೆ ಹೆಂಗಸು, ಮಕ್ಕಳನ್ನು ಹಡೆಯದ ಹೆಂಗಸು. 4. ಕರುಹಾಕದಿರುವ ಹಸು, ಬಂಜೆ ಹಸು.

वन्य ವನ್ಯ (पुं०) 1. ಹಂದಿಗಡ್ಡೆ, ವಾರಾಹೀಕಂದ. 2. ಕಾಡುಪ್ರಾಣಿ. वने भवः "यत्"। 3. ಕರಿಯ ನೆಲಗುಂಬಳ. (न०) 4. ಲವಂಗಪಟ್ಟೆ. 5. ಕೊನ್ನಾರಿಯ ಒಂದು ಭೇದ. 6. ಅರಣ್ಯದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಗೆಡ್ಡೆ ಗೆಣಸು. "रामोऽपि सह वैदेह्या वने वन्येन वर्तयन्" रघु० १२-२०। (वि०) 7. ಅರಣ್ಯದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ. "वन्येभमस्तकनिखातनखाग्रमुक्तमुक्ताफलप्रकरभाञ्जि गुहागृहाणि" माघ० ५-१२।

वन्या ವನ್ಯಾ (स्त्री०) 1. ಅರಣ್ಯಗಳ ಸಮೂಹ, ದಟ್ಟವಾದ ಕಾಡು. वनानां समूहः "यः" (४-२-४९)। 2. ಜಲಪ್ರವಾಹ. "वन्यं त्रिषु वनोद्भूते स्त्री वनाम्बुसमूहयोः" मेदि०।

वन्र वನ್ರ (पुं०) ಭಾಗವನ್ನು ಪಡೆಯುವವನು, ಪಾಲುದಾರ. वन (संभक्तौ) "रन्" (उ० २-२८)। "वन्रो विभागी" सि० कौ०।

वपत् ವಪತ್ (वि०) 1. ಬೀಜವನ್ನು ಬಿತ್ತುತ್ತಿರುವವನು. डु वप् (बीजसन्ताने) "शतृ" (३-२-१२४)। 2. ಕ್ಷೌರ ಮಾಡುತ್ತಿರುವವನು. 3. ಬಟ್ಟೆ ನೇಯುತ್ತಿರುವವನು. "शानच्" (३-२-१२४)। **-मानः -ಮಾನಃ.**

वपन ವಪನ (न०) 1. ಬೀಜ ಬಿತ್ತುವುದು. 2. ಕ್ಷೌರ ಮಾಡುವುದು. ड वप् (बीजसन्ताने)। भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "वपनं बीजाधाने च मुण्डने" मेदि०।

वपनीय ವಪನೀಯ (वि०) 1. ಬೀಜವನ್ನು ಬಿತ್ತಬೇಕಾದ. 2. ಬೀಜವನ್ನು ಬಿತ್ತಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. डु वप् (बीजसन्ताने) "अनीयर्" (३-१-९६)। 3. ಕ್ಷೌರ ಮಾಡಬೇಕಾದ.

वपा ವಪಾ (स्त्री०) 1. ಹೃದಯದಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ಧಾತು, ಎಲುಬಿನ ನೆಣ, ಮೂಳೆಯ ಪೊಳ್ಳು ಭಾಗದಲ್ಲಿರುವ ಕೊಬ್ಬು, ಮೇದಸ್ಸು. उप्यते—डु वप् (बीजसन्ताने) "अङ्" (३-३-१०२)। "पतत्त्रिणस्तस्य वपामुद्धृत्य नियतेन्द्रियः। ऋत्विक् परमसंपन्नः स्नपयामास शास्त्रतः" रामा०। 2. ಕುಹರ, ವಿವರ, ಬಿಲ. "वपा विवरमेदसोः" हेम०।

वपिल ವಪಿಲ (पुं०) ಜನಕ, ತಂದೆ. वपति बीजम्—डु वप् (बीजसन्ताने) "इलच्" बाहु०।

वपुस् ವಪುಸ್ (न०) 1. ದೇಹ, ಶರೀರ. उप्यते—डु वप् (बीजसन्ताने) "उसिः" (उ० २-११७)। "वपुरन्वलिप्त परिरम्भसुखव्यवधानभीरुकतया न वधूः" माघ० ९-५१। 2. ಸುಂದರವಾದ ಆಕಾರ. "वपुः क्लीबं तनौ शस्ताकृतावपि" मेदि०। 3. ಅಂಶ, ಒಂದು ಭಾಗ. "अष्टानां लोकपालानां वपुर्धारयते नृपः" मनु० ५-९६।

वपुर्गुण ವಪುರ್ಗುಣ (पुं०) ದೇಹಸೌಂದರ್ಯ, ಶರೀರದ ಲಾವಣ್ಯ. वपुषो गुणः। "निर्वाणभूयिष्ठमथास्य वीर्यं सन्धुक्षयन्तीव वपुर्गुणेन" कुमा० ३-५२।

वपुःस्रव ವಪುಃಸ್ರವ (पुं०) ದೇಹದೊಳಗಿರುವ ರಸಧಾತು. वपुषः स्रवः क्षरणं यस्य।

वपुष्मत् ವಪುಷ್ಮತ್ (वि०) ಶರೀರವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ, ರೂಪವನ್ನು ತಾಳಿರುವ. वपुरस्यास्ति—वपुस् "मतुप्" (५-२-९४)। "ददृशे जगतीभुजा मुनिः स वपुष्मानिव पुण्यसंचयः" किरा० २-५६।

वप्तृ ವಪ್ತೃ (पुं०) 1. ಬೀಜವನ್ನು ಬಿತ್ತುವವನು. डु वप् (बीजसन्ताने) "तृच्" (३-१-१३३)। "न शालेः स्तम्बकरिता वप्तुर्गुणमपेक्षते" मुद्रा० १-३। 2. ತಂದೆ, ಜನಕ.

वप्र ವಪ್ರ (पुंन०) 1. ಕೋಟೆಯ ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿ ಸುತ್ತಲೂ ಹಾಕಿರುವ ಮಣ್ಣಿನ ದಿಣ್ಣೆ. उप्यते—डु वप् (बीजसन्ताने) "रन्" (उ० २-२७)। 2. ಪ್ರಾಕಾರ, ಸುತ್ತುಗೋಡೆ. "वप्रेण पर्यन्तचरोडुचक्रः सुमेरुवप्रोऽन्वहमन्वकारि" माघ० ३-३७। 3. ಸಾನುಪ್ರದೇಶ, ಪರ್ವತದ ಇಳಿಜಾರು ಭೂಮಿ. "सुमेरुवप्रोऽन्वहमन्वकारि" माघ० ३-३७। 4. ತಟ, ದಡ. "सुरापगाया वप्रान्तस्खलितविवर्तनं पयोभिः" किरा० ७-११। 5. ಕ್ಷೇತ್ರ, ಕೇದಾರ, ಗದ್ದೆ. 6. ರೇಣು, ಧೂಳು. 7. ಸಮೂಹ. 8. ಮಣ್ಣಿನ ದಿಬ್ಬ, ದಿಣ್ಣೆ. "शृङ्गाग्रलग्नाम्बुदवप्रपङ्कः" रघु० १३-४७। (न०) 9. ಸೀಸಲೋಹ. (पुं०) 10. ತಾತ, ತಂದೆ. "वप्रस्ताते पुमानस्त्री रेणौ क्षेत्रे चये तटे" मेदि०।

वप्रक्रीडा ವಪ್ರಕ್ರೀಡಾ (स्त्री०) ಆನೆ ಮತ್ತು ವೃಷಭಗಳು ಕೊಂಬಿನಿಂದ ಮಣ್ಣಿನ ದಿಣ್ಣೆಯನ್ನು ಅಗೆದು ಆಡುವ ಆಟ. "वप्रक्रीडापरिणतगजप्रेक्षणीयं ददर्श" मेघ० १-२।

वप्रा ವಪ್ರಾ (स्त्री०) ಮಂಜಿಷ್ಠೆ.

वप्रि ವಪ್ರಿ (पुं०) 1. ಕ್ಷೇತ್ರ, ಗದ್ದೆ ಮೊದಲಾದ ವ್ಯವಸಾಯದ ಭೂಮಿ. वपति बीजमत्र—डु वप् (बीजसन्ताने) "क्रिन्" (उ० ४-६६)। 2. ದುರ್ಗತಿ, ಕಷ್ಟದ ಪರಿಸ್ಥಿತಿ. 3. ಸಮುದ್ರ.

वप्री ವಪ್ರೀ (स्त्री०) ವಲ್ಮೀಕ, ಹುತ್ತ. वप्री पृषो०।

टु वमु – उद्गिरणे (भ्वा० पर० सक० से०)। वमति। ववाम। वमिता। वमिष्यति। वमतु। अवमत्। वमेत्। वम्यात्। अवमीत्। अवमिष्यत्।

कर्मणि :—वम्यते। ववमे। वमिता। वमिष्यते। वम्यताम्। ಇತ್ಯಾದಿ.

णिचि :—वमयति, –ते, वामयति, –ते। वमयां, वामयां चकार, –चक्रे, –बभूव, –आस। वमयिता, वामयिता। वमयतु, –ताम्, वामयतु, –ताम्। ಇತ್ಯಾದಿ.

कृत्सु :—वमितव्यः। वमनीयः। वम्यः। वान्तः। वान्तवान्। वमन्, –न्ती। वान्तम्। वमनम्।

ण्यन्तात्कृत्सु :—व(वा)मयितव्यः। व(वा)मनीयः। व(वा)म्यः। वमितः, वामितः। वमितवान्, वामितवान्। वमयन्, वामयन्, वमयमानः, वामयमानः। वमितम्, वामितम्। 1. ವಾಂತಿಮಾಡು. "मुमूर्च्छुर्ववमू रक्तं ततृषुश्चोभये भटाः" भट्टि० १४-३०। 2. ಹೊರಗೆ ಬಿಡು, ಬೆಂಕಿ ಶಾಖ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಹೊರಗೆ ಹೊರಡಿಸು. "स्पर्शानुकूला इव सूर्यकान्तास्तदन्यतेजोऽभिभवाद्वमन्ति" शाकु० २-७। 3. ಕೆಳಗೆ ಎಸೆ, ಕೆಳಗೆ ಬೀಳಿಸು. "कयाचिदुद्वेष्टनवान्तमाल्यः" रघु० ७-६।

वम ವಮ (पुं०) ವಮನ, ವಾಂತಿಮಾಡುವುದು.

वमत् ವಮತ್ (वि०) 1. ವಾಂತಿಮಾಡುತ್ತಿರುವ. टु वमु (उद्गिरणे) "शतृ" (३-२-१२४)। 2. ಹೊರಗೆ

ಬಿಡುತ್ತಿರುವ, ಹೊರಗೆ ಹೊರಡಿಸುತ್ತಿರುವ. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **वमन्ती ವಮನ್ತೀ.**

वमथु ವಮಥು (पुं०) 1. ವಾಂತಿ. टु वमु (उद्गिरणे) "अथुच्" (३-३-८९)। 2. ಆನೆಯ ಸೊಂಡಿಲಿನಿಂದ ಹೊರಟ ಜಲ. "रजनिवमथुप्रालेयाम्भःकणसंभृतैः" नैष० १९-६।

वमन ವಮನ (न०) 1. ವಾಂತಿ, ಛರ್ದನ. टु वमु (उद्गिरणे) "ल्युट्" (३-३-११५)। "मधुराम्लौ रसौ वापि वमनाय प्रदापयेत्" सुश्रुत० सूत्र०। 2. ಹೊರಕ್ಕೆ ತೆಗೆಯುವುದು, ಹೊರಗೆ ಬರಮಾಡುವುದು. "स्वर्गाभिष्यन्दवमनं कृत्वेवोपनिवेशितम्" कुमा० ६-३७। (पुं०) 3. ಸಣಬಿನ ಗಿಡ.

वमनीय ವಮನೀಯ (वि०) 1. ವಾಂತಿಮಾಡಲ್ಪಡುವ. 2. ವಾಂತಿಮಾಡಬೇಕಾದ. 3. ವಾಂತಿಮಾಡಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. टु वमु (उद्गिरणे) "अनीयर्" (३-१-९६)। टु वमु + णिच् "अनीयर्" (३-१-९६)। **वमनीयः, वामनीयः ವಮನೀಯಃ, ವಾಮನೀಯಃ.** 4. ವಾಂತಿ ಮಾಡಿಸಲ್ಪಡುವ. 5. ವಾಂತಿ ಮಾಡಿಸಬೇಕಾದ. 6. ವಾಂತಿಮಾಡಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. "तव्यः" (३-१-९६)। णिजभावे **वमितव्यः ವಮಿತವ್ಯಃ.** णिचि **वमयितव्यः, वामयितव्यः ವಮಯಿತವ್ಯಃ, ವಾಮಯಿತವ್ಯಃ.** (स्त्री०) **वमनीया ವಮನೀಯಾ** ಮಕ್ಷಿಕ, ನೊಣ.

वमनी ವಮನೀ (स्त्री०) ಜಿಗಣೆ, ಜಲೌಕೆ.

वमि ವಮಿ (पुं०) 1. ಅಗ್ನಿ, ಬೆಂಕಿ. वमति — टु वमु (उद्गिरणे) "इक्" (वा० ३-३-१०८)। 2. ಧೂರ್ತ, ವಂಚಕ, ಮೋಸಗಾರ. (स्त्री०) 3. ವಾಂತಿ. टु वमु "इन्" (उ० ४-११७)। "आमलक्या रसेनाथ वृष्टं चन्दनकं मधु। गुटिकामलमानेन लेहो हन्ति वमिं ध्रुवम्"।

वमित ವಮಿತ (वि०) 1. ವಾಂತಿಮಾಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. टु वमु (उद्गिरणे) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। वा मित्त्वम्। मित्त्वाभावे **वामितः ವಾಮಿತಃ.** (न०) 2. ವಾಂತಿಮಾಡಿಸುವುದು. वमु + णिच् भावे "क्तः" (३-३-११४)।

वमितवत् ವಮಿತವತ್ (वि०) ವಾಂತಿಮಾಡಿಸಿದವನು. टु वमु (उद्गिरणे) "क्तवतुः" (३-२-१०२)। वा मित्त्वम्। **वामितवान् ವಾಮಿತವಾನ್.**

वयत् ವಯತ್ (त्रि०) ಬಟ್ಟೆಯನ್ನು ನೇಯುತ್ತಿರುವ. वेञ् (तन्तुसन्ताने) "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–न्ती –ನ್ತೀ.** "शानच्" (३-२-१२४)। **वयमानः ವಯಮಾನಃ.**

वयन ವಯನ (न०) ಬಟ್ಟೆಯನ್ನು ನೇಯುವುದು. वेञ् (तन्तुसन्ताने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

वयस् ವಯಸ್ (न०) 1. ಬಾಲ್ಯ ಕೌಮಾರ ಯೌವನ ಮೊದಲಾದ ಅವಸ್ಥೆ, ಜೀವಿತದ ಕಾಲ. वयते — वय (गतौ) "असुन्" (उ० ४-१८८)। "वयसी शिशुता तदुत्तरे सुदृशि स्वाभिविधिं विधित्सुनी" नैष० २-३०। 2. ಯೌವನ, ಪ್ರಾಯ. 3. ಪಕ್ಷಿ, ಹಕ್ಕಿ. "वयः पक्षिणि बाल्यादौ यौवने च नपुंसकम्" मेदि०। "आलोकशब्दं वयसां विरावैः" रघु० २-९। ವಯಸ್ಸು ಬಾಲ್ಯ ಮಧ್ಯ ಮತ್ತು ವೃದ್ಧಗಳೆಂದು ಮೂರು ವಿಧ. [ವಿವರಕ್ಕೆ "मध्य" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] "तुल्यशीलवयोवृत्तां तुल्याभिजनलक्षणाम्। राघवोऽर्हति वैदेहीं तं चेयमसितेक्षणाम्" रामा०।

वयःस्थ ವಯಃಸ್ಥ (वि०) ಪ್ರಾಯದವನು. वयसि यौवने तिष्ठति—ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "कः" (३-२-४)। "पित्रा पुत्रो वयःस्थोऽपि सततं वाच्य एव तु" भा० आदि० ४२-४।

वयस्था ವಯಸ್ಥಾ (स्त्री०) 1. ನೆಲ್ಲಿಮರ. 2. ಅಳಲೆ ಗಿಡ. 3. ಹೊನಗೊನೆಸೊಪ್ಪು. 4. ಕಾಕೋಳಿಸೊಪ್ಪು. 5. ಸಣ್ಣ ಯಾಲಕ್ಕಿ. "वयस्था तु स्त्रियां ब्राह्मीगुडूच्यामलकीषु च। सूक्ष्मैलायां च काकोल्याम्" मेदि०।

वयस्य ವಯಸ್ಯ (पुं०) ಮಿತ್ರ, ಗೆಳೆಯ, ಸಮಾನ ವಯಸ್ಸಿನವನು. वयसा तुल्यः — वयस् "यत्" (४-४-९१)। "द्रुतपदमिति मा वयस्य यासीः ननु सुतनुं परिपालयानुयान्तीम्" माघ० ७-१२। (स्त्री०) **–स्या –ಸ್ಯಾ.** ಗೆಳತಿ, ಸಖಿ.

वयुन ವಯುನ (पुं०) 1. ದೇವಾಲಯ. वीयते गम्यतेऽत्र अज (गतिक्षेपणयोः) "उनन्" वीभावः गुणः अयादेशश्च (उ० ३-६०)। "वयुनं देवमन्दिरम्" सि० कौ०। 2. ಜ್ಞಾನ. वीयते प्राप्यते गम्यते विषयोऽनेन। "हस्ताग्राह्ये रचयति विधिं पीठकोलूखलाद्यैश्छिद्रं ह्यन्तर्निहितवयुनःशिक्यभाण्डेषु तद्वित्" भाग० १०-८-३०।

वयोधस् ವಯೋಧಸ್ (पुं०) ಯುವಕ, ತರುಣ, ಪ್ರಾಯದವನು. वयः यौवनं दधाति — वयस् + धाञ् "असिः" (उ० ४-२२८)। वयोधास्तरुणः सि० कौ०।

वयोऽवस्था ವಯೋಽವಸ್ಥಾ (स्त्री०) ಜೀವಮಾನದ ಕಾಲ, ಬಾಲ್ಯ ಕೌಮಾರ ಯೌವನ ಮೊದಲಾದ ಅವಸ್ಥೆಗಳು. वयसः अवस्था । "वयोऽवस्थां तस्याः शृणुत सुहृदो यत्र मदनः प्रगल्भव्यापारश्चरति हृदि मुग्धश्च वपुषि" मालती० ९-२९ ।

वयोवृद्ध ವಯೋವೃದ್ಧ (वि०) ಮುದುಕ, ಹೆಚ್ಚು ವಯಸ್ಸಾದವನು. वयसा वृद्धः ।

वर ವರ (पुं०) 1. ದೇವತೆಗಳ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ಲಭಿಸುವ ಇಷ್ಟಾರ್ಥ, ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿ ಪಡೆಯುವ ಹಿತವಾದ ಇಷ್ಟಾರ್ಥ. वृञ् (वरणे) "अप्" (३-३-५८)। 2. ಅಳಿಯ. "प्रमुदितवरपक्षमेकतस्तत् क्षितिपतिमण्डलमन्यतो वितानम्" रघु० ६-८६ । 3. ವರಣ, ಆಯ್ಕೆ. 4. ವಿಟ, ಸ್ತ್ರೀಲೋಲ, ವ್ಯಭಿಚಾರಿ. (वि०) 5. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ, ಉತ್ತಮವಾದ. "रथाङ्गभर्त्रेऽभिनवं वराय" माघ० ३-३६ । (न०) 6. ಕುಂಕುಮಕೇಸರಿ. "वरो जामातरि वृतौ देवतादेरभीप्सिते। षिङ्गे पुंसि त्रिषु श्रेष्ठे कुङ्कुमे तु नपुंसकम्" मेदि० । (अव्य०) 7. ಶ್ರೇಷ್ಠ, ಉತ್ತಮ, ಒಳ್ಳೆಯದು. "वरं विरोधोऽपि समं महात्मभिः" किरा० १-८ ।

वरक्रतु ವರಕ್ರತು (पुं०) ದೇವೇಂದ್ರ. वराः श्रेष्ठाः क्रतवो यस्य ।

वरट ವರಟ (पुं०) ಹಂಸಪಕ್ಷಿ. वृणीते सेवते—वृङ् (संभक्तौ) "अटन्" (उ० ४-८१) । (स्त्री०) **–टा –ಟಾ.** ಹೆಣ್ಣು ಹಂಸ. "मदेकपुत्रा जननी जरातुरा नवप्रसूतिर्वरटा तपस्विनी" नैष० १-१३५ ।

वरटा ವರಟಾ (स्त्री०) 1. ಕಣಜದ ಹುಳ. वृणोति—वृञ् (वरणे) "अटन्" (उ० ४-८१) । "गण्डोली वरटा द्वयोः" अम० । 2. ಹೆಣ್ಣು ಹಂಸ.

वरटी ವರಟೀ (स्त्री०) ಹೆಣ್ಣು ಹಂಸ. वरट जाति० "ङीष्" (४-१-६३) ।

वरण ವರಣ (पुं०) 1. ಕೋಟೆ, ಪ್ರಾಕಾರ. वृणोति—वृञ् (वरणे) "ल्युट्" (३-३-११३) । 2. ವಲಸೆಗಿಡ. 3. ಉಷ್ಟ್ರ, ಒಂಟೆ. (न०) 4. ಆಯ್ಕೆ, ಇಷ್ಟವಾದುದನ್ನು ಆರಿಸುವುದು. 5. ಕನ್ಯೆಯನ್ನು ವರಿಸುವುದು, (ತನಗೆ) ಇಷ್ಟವಾದ ವಧುವನ್ನು ಆರಿಸುವುದು. वृञ् (वरणे) भावे "ल्युट्" (३-३-११५) । "न च विप्रेष्वधीकारो विद्यते वरणं प्रति। स्वयंवरः क्षत्रियाणामितीयं प्रथिता श्रुतिः" भा० आदि० । 6. ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುವುದು, ಬೇಡುವುದು. 7. ಸುತ್ತುವರಿಯುವುದು.

वरणमाला ವರಣಮಾಲಾ (स्त्री०) (ವಿವಾಹಸಮಯದಲ್ಲಿ) ವಧೂವರರು ಪರಸ್ಪರ ಹಾಕುವ ಪುಷ್ಪಮಾಲೆ. वरणार्थं माला ।

वरणीय ವರಣೀಯ (वि०) 1. ಬೇಡಲ್ಪಡುವ, ಯಾಚಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ಇಷ್ಟಾರ್ಥವನ್ನು ಯಾಚಿಸಲು ಯೋಗ್ಯನಾದ, ಯಾಚಿಸಬಹುದಾದ. 3. ಯಾಚಿಸಬೇಕಾದ, ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಬೇಕಾದ. वृञ् (वरणे) "अनीयर्" (३-१-९६)। "प्रथमा चरमा च देवता त्वं वरणीया वरदा च विश्ववन्द्या" याद० १५-२१ । "तव्यः"। **वरितव्यः ವರಿತವ್ಯಃ.**

वरण्ड ವರಂಡ (पुं०) 1. ಸಮೂಹ, ಗುಂಪು. 2. ಮನೆಯ ಮುಖಮಂಟಪ, ದ್ವಾರಮಂಟಪ. 3. ಒಂದು ವಿಧ ಮುಖರೋಗ, ಮುಖದ ಮೇಲೆ ಏಳುವ ಗುಳ್ಳೆ. वृञ् (वरणे) "अण्डन्" (उ० १-१२६) ।

वरण्डक ವರಂಡಕ (पुं०) 1. ಆನೆಯ ಮೇಲೆ ಕೂಡಲು ಹಾಕುವ ಆಸನ. 2. ಮುಖದ ಮೇಲೆ ಏಳುವ ಗುಳ್ಳೆ. 3. ಗೋಡೆ. 4. ವರ್ತುಲ, ಗೋಳ. वरण्ड संज्ञायां "कन्"। 5. ದಿಬ್ಬ, ಭೂಮಿಯ ದಿಣ್ಣೆ. "वरण्डकस्तु मातङ्गवेद्यां यौवनकण्टके। वर्तुले" मेदि० । (वि०) 6. ವಿಸ್ತಾರವಾದ. 7. ಭಯಗ್ರಸ್ತ. 8. ಕೃಪಣ, ದರಿದ್ರ, ಬಡವ.

वरण्डा ವರಂಡಾ (स्त्री०) 1. ಚೂರಿ, ಕತ್ತಿ. 2. ದೀಪದ ಬತ್ತಿ. 3. ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಪಕ್ಷಿ. "वरण्डा शारिकावर्तिशस्त्रभेदे च योषिति" मेदि० ।

वरण्डालु ವರಂಡಾಲು (पुं०) ಹರಳುಗಿಡ, ಏರಂಡವೃಕ್ಷ.

वरत्रा ವರತ್ರಾ (स्त्री०) 1. ತೊಗಲಿನ ಹಗ್ಗ. व्रियतेऽनेन—वृञ् (वरणे) "अत्रन्" (उ० ३-१०७)। "विततपृथुवरत्रातुल्यरूपैर्मयूखैः कलश इव गरीयान् दिग्भिराकृष्यमाणः" माघ० ११-४४ । 2. ಆನೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟುವ ಹಗ್ಗ.

वरत्वच ವರತ್ವಚ (पुं०) ನಿಂಬವೃಕ್ಷ.

वरद ವರದ (वि०) 1. ವರವನ್ನು ಕೊಡುವವನು, ಬೇಡಿದುದನ್ನು ಕೊಡುವವನು. वरं ददाति—डु दाञ् (दाने) "कः" (३-२-३) । 2. ಶಾಂತಚಿತ್ತನಾದ. "वरदः पुनः । प्रसन्ने शान्तचित्ते च वरदा तु कुमारिका" हेम० । 3. ಪ್ರಸನ್ನನಾಗಿರುವ, ಸುಮುಖನಾಗಿರುವ.

"वरदा स्त्रियाम्। कन्यायां वाच्यलिङ्गस्तु प्रसन्ने च समर्द्धके" मेदि०। "वरद वरदारोधोवृक्षैः सहावनतो रिपुः" माघ० ५-१। "वरणीया वरदा च विश्ववन्द्या" याद० १५-२१।

वरदक्षिणा ವರದಕ್ಷಿಣಾ (स्त्री०) ಕನ್ಯೆಯ ತಂದೆಯು ವರನಿಗೆ ಬಹುಮಾನವಾಗಿ ಕೊಡುವ ಧನ. (ಈ ಅನಿಷ್ಟ ಪದ್ಧತಿಯು ಬಹಳ ಕಾಲದಿಂದಲೂ ಇದ್ದು ಈಗಲೂ ಕನ್ಯಾಪಿತನಿಗೆ ಬಹಳ ಆತಂಕಕರವಾಗಿದೆ.)

वरदा ವರದಾ (स्त्री०) 1. ಕನ್ಯೆ. 2. ಒಂದು ನದಿ. वरद "टाप्" (४-१-४)।

वरदातृ ವರದಾತೃ (वि०) ಬೇಡಿದ ಇಷ್ಟಾರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವವನು. वरं ददाति—डु दाञ् (दाने) "तृच्" (३-१-१३३)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–दात्री –ದಾತ್ರೀ.**

वरदान ವರದಾನ (न०) ವರವನ್ನು ಕೊಡುವುದು, ಇಷ್ಟವಾದ ಬೇಡಿಕೆಯನ್ನು ಪೂರೈಸುವುದು. वरस्य दानम्।

वरपक्ष ವರಪಕ್ಷ (पुं०) (ವಿವಾಹದಲ್ಲಿ) ವರನಕಡೆಯ ಬಂಧುಗಳು. वरस्य पक्षः। "प्रमुदितवरपक्षमेकतस्तत्-क्षितिपतिमण्डलमन्यतो वितानम्" रघु० ६-८६।

वरप्रद ವರಪ್ರದ (वि०) 1. ವರವನ್ನು ಕೊಡುವವನು. वरं प्रददाति—दाञ् "कः" (३-२-३)। (स्त्री०) **–प्रदा –ಪ್ರದಾ.** 2. ಅಗಸ್ತ್ಯ ಮಹರ್ಷಿಯ ಪತ್ನಿ ಲೋಪಾಮುದ್ರೆ.

वरफल ವರಫಲ (पुं०) ತೆಂಗಿನಮರ.

वरयात्रा ವರಯಾತ್ರಾ (स्त्री०) ವರನು ವಿವಾಹಕ್ಕಾಗಿ ಶುಭಮುಹೂರ್ತದಲ್ಲಿ ಕನ್ಯೆಯ ಮನೆಗೆ ಹೊರಟುಬರುವುದು, ಶುಭವಿವಾಹಕ್ಕಾಗಿ ವರನು ಪ್ರಯಾಣಮಾಡಿ ಹೊರಟುಬರುವುದು. वरस्य विवाहार्थं यात्रा।

वरयितृ ವರಯಿತೃ (वि०) 1. ಬೇಡುವವನು, ಯಾಚಿಸುವವನು. (पुं०) 2. ವಿವಾಹಕ್ಕಾಗಿ ಕನ್ಯೆಯನ್ನು ವರಿಸುವವನು. वरयते—वृञ् (वरणे) + णिच् "तृच्" (३-१-१३३)।

वरर ವರರ (वि०) ವರವನ್ನು ಕೊಡುವವನು, ಬೇಡಿದ ಇಷ್ಟಾರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವವನು. वरान् राति ददाति—रा (दाने) "कः" (३-२-३)। "वररोऽविवरो वैरिविवारी वारिरारवः" माघ० १९-१००।

वररुचि ವರರುಚಿ (पुं०) ಒಬ್ಬ ದೊಡ್ಡ ಕವಿ, ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದ ಒಬ್ಬ ಮಹಾಕವಿ. ಈ ಕವಿಯು ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯ ರಾಜನ ಆಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿದ್ದ ಒಂಬತ್ತು ಕವಿ (ನವರತ್ನ) ಗಳಲ್ಲೊಬ್ಬ. "धन्वन्तरिः क्षपणकामरसिंहशङ्कुवेतालभट्ट-घटकर्परकालिदासाः। ख्यातो वराहमिहिरो नृपतेः सभायां रत्नानि वै वररुचिर्नव विक्रमस्य"। ಈ ಕವಿಯೇ ಪಾಣಿನಿಸೂತ್ರಗಳಿಗೆ ವಾರ್ತಿಕವನ್ನು ಬರೆದ ಕಾತ್ಯಾಯನನೆಂದು ಕೆಲವರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

वरलक्ष्मी ವರಲಕ್ಷ್ಮೀ (स्त्री०) ಅಭೀಷ್ಟವನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸುವ ಲಕ್ಷ್ಮಿ.

वरवत्सला ವರವತ್ಸಲಾ (स्त्री०) ಅತ್ತೆ, ಪತ್ನಿಯ ತಾಯಿ. वरे वत्सला।

वरवर्णिनी ವರವರ್ಣಿನೀ (स्त्री०) 1. ಶ್ರೇಷ್ಠ ಹೆಂಗಸು, ಉತ್ತಮಸ್ತ್ರೀ. वरः वर्णोऽस्त्यस्याः "इनिः" (५-२-११५)। "ङीप्" (४-१-५)। "शीते सुखोष्ण-सर्वाङ्गी ग्रीष्मे या सुखशीतला। भतृभक्ता च या नारी सा भवेद्वरवर्णिनी"। 2. ಹರಿದ್ರೆ, ಅರಿಶಿನ. 3. ಗೋರೋಚನ. 4. ಲಾಕ್ಷೆ, ಅರಗು. 5. ಪ್ರೇಂಕಣ ಗಿಡ. 6. ಕಟುಕರೋಹಿಣಿ. 7. ಹೆಂಗಸು. "वरवर्णिन्यङ्गना-लाक्षा प्रियङ्गुषु। रोचनायां हरिद्रायामथ स्यात् शकुलादनी। कट्वाम्" हेम०। 8. ಲಕ್ಷ್ಮಿ. 9. ಸರಸ್ವತಿ. 10. ದುರ್ಗಾದೇವಿ.

वरस्रज् ವರಸ್ರಜ್ (स्त्री०) ವಿವಾಹಸಮಯದಲ್ಲಿ ವಧೂವರರು ಪರಸ್ಪರ ಹಾಕುವ ಹೂವಿನಮಾಲೆ.

वरा ವರಾ (स्त्री०) 1. ಆಮಲಕ. 2. ಆಳಲೆಕಾಯಿ. 3. ತಾರೆಕಾಯಿ. 4. ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ. 5. ಹೊನಗೊನೆಸೊಪ್ಪು. 6. ವಾಯಿವಿಳಂಗ. 7. ಅಗರುಶುಂಠಿ. 8. ಅರಿಸಿನ.

वराक ವರಾಕ (पुं०) 1. ಯುದ್ಧ, ಕದನ. वृङ् (संभक्तौ) "षाकन्" (३-२-१५५)। 2. ಶಿವ, ಪರಮೇಶ್ವರ. (वि०) 3. ಬಹಳ ಕಷ್ಟಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿರುವವನು, ಅದೃಷ್ಟಹೀನ, ಶೋಚನೀಯ, ದೀನ. "तन्मया न युक्तं कृतं यत्स वराकः संमानेन वियोजितः" पञ्चतं० १। 4. ನೀಚ, ನಿಕೃಷ್ಟ, ಅಧಮ. "यं कञ्चित्पुरुषाधमं कतिपयग्रामेशमल्पार्थदं सेवायै मृगयामहे नरमहो मूका वराका वयम्" मु० मा०। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **वराकी ವರಾಕೀ.**

वराङ्ग ವರಾಂಗ (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು, ನಾರಾಯಣ. वरं देवक्या प्रियमाणम् अङ्गम् औपनिषदम् अनिह्नुत-दिव्यचिह्नमाविष्कृतं रूपमस्य। "देवक्याः प्रीतये गुप्त-

दिव्यलाञ्छनमङ्गलम्। आविष्कृतं स्वतो येन वराङ्गः स तु कथ्यते" इति निरुक्तिः। "सुवर्णवर्णो हेमाङ्गो वराङ्गश्चन्दनाङ्गदी" वि० स०। 2. ಗಜ, ಆನೆ. (न०) 3. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಅವಯವ. 4. ಲವಂಗಪಟ್ಟೆ, ದಾಲ್ಚಿನ್ನಿ. 5. ಯೋನಿ, ಸ್ತ್ರೀಯರ ಗುಹ್ಯಪ್ರದೇಶ. 6. ಮಸ್ತಕ, ತಲೆ. "वराङ्गं योनिमातङ्गमस्तकेषु गुडत्वचि" मेदि०।

वराङ्गक ವರಾಂಗಕ (न०) 1. ಲವಂಗಪಟ್ಟೆ, ದಾಲ್ಚಿನ್ನಿ. वरमङ्गमस्य। "कप्"। (वि०) 2. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಅವಯವಗಳುಳ್ಳವನು.

वराङ्गना ವರಾಂಗನಾ (स्त्री०) ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಅವಯವಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಹೆಂಗಸು. वरा श्रेष्ठा अङ्गना।

वराङ्गिन् ವರಾಂಗಿನ್ (पुं०) 1. ಹುಳಿಹಬ್ಬೆ. (वि०) 2. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಅವಯವಗಳುಳ್ಳವನು. वराणि श्रेष्ठान्यङ्गानि यस्य "इनिः" (५-२-११५)।

वराङ्गी ವರಾಂಗೀ (स्त्री०) ಹರಿದ್ರೆ, ಅರಿಶಿನ. वरमङ्गमन्तरावयवोऽस्याः।

वराट ವರಾಟ (पुं०) 1. ಕವಡೆ. 2. ರಜ್ಜು, ಹಗ್ಗ. वरमटति—अट (गतौ) "अण्" (३-२-१)।

वराटक ವರಾಟಕ (पुं०) 1. ಕವಡೆ. वरमटति — अट (गतौ) "क्वुन्" (उ० २-३२)। "प्राप्तः काणवराटकोऽपि न मया तृष्णे सकामा भव" भर्तृ० ३-३। 2. ತಾವರೆಕಾಯಿ. 3. ರಜ್ಜು, ಹಗ್ಗ. वराट संज्ञायां "कन्" (५-३-७५)। "वराटकः पद्मबीजकोशे रज्जौ कपर्दके" मेदि०।

वराटिका ವರಾಟಿಕಾ (स्त्री०) ಕವಡೆ. वराट संज्ञायां "कन्" (५-३-७५)। "टाप्" (४-१-४)। "बहुकम्बुमणिर्वराटिकागणनाटत्करकर्कटोत्करः" नैष० २-८७।

वराण ವರಾಣ (पुं०) ಇಂದ್ರ. व्रियते—वृङ् (संभक्तौ) "युच्" पृषो०।

वरारक ವರಾರಕ (न०) ವಜ್ರ. वरं श्रेष्ठं धनिनं ऋच्छति — ऋ (गतौ) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

वरारोह ವರಾರೋಹ (पुं०) 1. ಮಾವಟಿಗ. वरः आरोहो यस्मिन्। 2. ಇಳಿಯುವುದು. "वरारोहस्तु कथितो हस्त्यारोहावरोहयोः" विश्व०।

वरारोहा ವರಾರೋಹಾ (स्त्री०) 1. ರೂಪಲಾವಣ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಉತ್ತಮ ಹೆಂಗಸು. वरः आरोहो नितम्बो यस्याः। "कामं कुरु वरारोहे देहि मे परिरम्भणम्" मालती० ६-११। 2. ಸ್ತ್ರೀಯರ ನಿತಂಬ ಪ್ರದೇಶ. "वरारोहो गजारोहे वरारोहा कटावपि" हेम०।

वराशि ವರಾಶಿ (पुं०) ದಪ್ಪ ಬಟ್ಟೆ. "वराशिः स्थूलशाटकः" अम०।

वरासन ವರಾಸನ (पुं०) 1. ವಿಟಪುರುಷ, ಸ್ತ್ರೀಲೋಲ, ವ್ಯಭಿಚಾರಿ. वरां स्वां वनिताम् अस्यति परित्यजति — असु (क्षेपणे) "ल्युः" (३-१-१३४)। 2. ದ್ವಾರಪಾಲಕ. वरान् श्रेष्ठान् जनान् अस्यति निष्कासयति— असु (क्षेपणे) "ल्युः"। (न०) 3. ಉತ್ತಮವಾದ ಆಸನ. 4. ದಾಸಿವಾಳದ ಹೂವು.

वरासि ವರಾಸಿ (पुं०) 1. ದಪ್ಪಬಟ್ಟೆ. 2. ಖಡ್ಗವನ್ನು ಧರಿಸಿರುವವನು. वरोऽसिः यस्य।

वराह ವರಾಹ (पुं०) 1. ಸೂಕರ, ಹಂದಿ. वरान् आहन्ति —आ + हन (हिंसागत्योः) "डः" (३-२-१०१)। "विस्रब्धं क्रियतां वराहततिभिः मुस्ताक्षतिः पल्वले" शाकु० २-६। 2. ಮಹಾವಿಷ್ಣುವಿನ ಒಂದು ಅವತಾರ. ಪ್ರಳಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ಭೂಮಿಯು ಸಮುದ್ರದೊಳಗೆ ಮುಳುಗಿಹೋಗಲಾಗಿ ಪ್ರಜೆಗಳೆಲ್ಲರಿಗೂ ಆಶ್ರಯವಿಲ್ಲದಂತಾಗಲು ಬ್ರಹ್ಮನು ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಧ್ಯಾನಿಸತೊಡಗಿದನು. ಧ್ಯಾನದಲ್ಲಿದ್ದ ಬ್ರಹ್ಮನ ನಾಸಾರಂಧ್ರದಿಂದ ಒಂದು ವರಾಹಶಿಶುವು ಆವಿರ್ಭವಿಸಿ ಹೊರಗೆಬಂದು ಒಂದು ಕ್ಷಣಕಾಲದಲ್ಲಿ ಗಜದಂತೆ ಬೆಳೆದು ಬೃಹದ್ರೂಪವನ್ನು ತಾಳಿತು. ಆಗ ಚತುರ್ಮುಖನು ಪರಮಾತ್ಮನೆಂದು ತಿಳಿದು ಆ ವರಾಹವನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಿದನು. ಆ ವರಾಹಮೂರ್ತಿಯಾದ ಮಹಾವಿಷ್ಣುವು ಪ್ರಳಯಾರ್ಣವದ ಮಧ್ಯೆ ಮುಳುಗಿ ಭೂಮಿಯನ್ನು ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತಿ ತನ್ನ ಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಜಲದ ಮೇಲೆ ನಿಲ್ಲಿಸಿ ಅಂತರ್ಧಾನಹೊಂದಿದನು. "परमेष्ठी त्वपां मध्ये तथा सन्नामवेक्ष्य गाम्। कथमेनां समुन्नेष्य इति दध्यौ धिया चिरम्। सृजतो मे क्षितिर्वार्भिः प्लाव्यमाना रसां गता। अथात्र किमनुष्ठेयमस्माभिः सर्गयोजितैः। इत्यभिध्यायतो नासाविवरात्सहसानघ। वराहतोको निरगादङ्गुष्ठपरिमाणकः॥ तस्याभिपश्यतः स्वस्थः क्षणेन किल भारत। गजमात्रः प्रववृधे तदद्भुतमभून्महत्"॥ "स इत्थं भगवानुर्वीं विष्वक्सेनः प्रजापतिः। रसाया लीलयोन्नीतामप्सु न्यस्य ययौ हरिः" भाग० ३-१३। 3. ಒಂದು ಅಳತೆ. 4. ಒಂದು ಪರ್ವತ. 5. ಮುಸ್ತೆ, ಕೊನ್ನಾರಿ. "वराहः सूकरे विष्णौ मानभेदेऽद्रिमुस्तयोः" मेदि०। 6. ಒಂದು ನಾಣ್ಯ. 7. ಮೇಘ,

ನೋಡಿ. "वराहो नाणके किटौ। मेघे मुस्तौ गिरौ विष्णौ" हेम०।

वराहकन्द ವರಾಹಕಂದ (पुं०) ಹಂದಿಗಡ್ಡೆ. वराहप्रियः कन्दः।

वराहकल्प ವರಾಹಕಲ್ಪ (पुं०) ಚತುರ್ಮುಖ ಬ್ರಹ್ಮನ ಮೂವತ್ತು ಕಲ್ಪಗಳಲ್ಲೊಂದಾದ ಶ್ವೇತವರಾಹಕಲ್ಪ. [ವಿವರಕ್ಕೆ "कल्प" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] ಈ ಕಲ್ಪದಲ್ಲೇ ವರಾಹಾವತಾರವಾದುದು.

वराहमिहिर ವರಾಹಮಿಹಿರ (पुं०) ಬೃಹತ್ಸಂಹಿತೆಯನ್ನು ರಚಿಸಿದ ವರಾಹಮಿಹಿರಾಚಾರ್ಯರು. ಇವರು ಪ್ರಸಿದ್ಧರಾದ ದೈವಜ್ಞರು. ಇವರು ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯರಾಜನ ಆಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿದ್ದ ನವರತ್ನಗಳಲ್ಲೊಬ್ಬರೆಂದು ಪ್ರತೀತಿ. "ख्यातो वराहमिहिरो नृपतेः सभायां रत्नानि वै वररुचिर्नव विक्रमस्य"।

वरिवसित ವರಿವಸಿತ (वि०) 1. ಉಪಾಸನೆಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಪೂಜಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಗೌರವಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಶುಶ್ರೂಷೆಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಸೇವಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. वरिवस् "क्यच्" (३-१-१९)। "क्तः" (३-२-१०२)। वा यलोपः (६-४-५०)। पक्षे **वरिवस्यितः ವರಿವಸ್ಯಿತಃ.**

वरिवस्या ವರಿವಸ್ಯಾ (स्त्री०) 1. ಶುಶ್ರೂಷೆ, ಸೇವೆ. 2. ಪೂಜೆ, ಗೌರವಿಸುವುದು, ಮರ್ಯಾದೆಯಿಂದ ಕಾಣುವುದು. वरिवस् "क्यच्" (३-१-१९)। "अः" (३-३-१०२)। "अयजन्त पुरा यमेकमाद्यं वरिवस्यामिह तस्य वारयेत्कः" याद० १५-६५।

वरिष ವರಿಷ (पुं०) ವರ್ಷ, ಸಂವತ್ಸರ. "वर्षः स्यात् वरिषोऽपि च"। "वर्षाः स्युर्वरिषाभिश्र" शब्दभेदप्रकाशः।

वरिष्ठ ವರಿಷ್ಠ (पुं०) 1. ತಿತ್ತಿರಿ ಪಕ್ಷಿ. (न०) 2. ತಾಮ್ರಲೋಹ. 3. ಮೆಣಸು. (वि०) 4. ಎಲ್ಲರಿಗಿಂತಲೂ ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ. 5. ಎಲ್ಲಕ್ಕಿಂತಲೂ ದೊಡ್ಡದಾದ. अयमेतेषामतिशयेन उरुः — उरु "इष्ठन्" (५-३-५५)। वर् आदेशः (६-४-१५७)। "स्याद्वरिष्ठस्तु तित्तिरौ। वरिष्ठं मरिचे ताम्रे वरोरुतमयोस्त्रिषु" हेम०।

वरी ವರೀ (स्त्री०) 1. ಶತಾವರಿ ಗಿಡ. वृणोति गन्धेनेन्द्रियम् — वृञ् (वरणे) "अच्" (३-१-१३४)। गौरा० "ङीष्" (४-१-४१)। "अभीरुरिन्दीवरी वरी" अम०। 2. ಛಾಯಾದೇವಿ, ಸೂರ್ಯನ ಪತ್ನಿ. "छाया स्यात्तपतीमन्दजननी भूमयी वरी" त्रिकाण्ड०।

वरीयस् ವರೀಯಸ್ (वि०) 1. ಎರಡರಲ್ಲಿ ಉತ್ತಮವಾದ ಒಂದು, ಇಬ್ಬರಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ಒಬ್ಬ. अयमनयोरतिशयेन वरः — वर "ईयसुन्" (५-३-५७)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–यसी – ಯಸೀ.** 2. ವಿಷ್ಕಂಭ ಮೊದಲಾದ ಇಪ್ಪತ್ತೇಳು ಯೋಗಗಳಲ್ಲೊಂದು. **ಈ ಯೋಗದಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದವನ ಫಲ.** ಒಳ್ಳೆಯ ದಾನಶೀಲ. ದಯಾಳು. ಒಳ್ಳೆಯ ವೇಷಭೂಷಣವುಳ್ಳವನು. ಸತ್ಕಾರ್ಯನಿರತನು. ಹಿತವಾದ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳವನು. ಬಲಶಾಲಿ. ಧನಿಕ. ಜನಬಲವುಳ್ಳವನು. ಯೋಗಿ. "दाता दयालुः सुतरां सुवेषः सत्कार्यकर्ता मधुरस्वभावः। नरो बलीयान् धनवान् जनाढ्यः योगी वरीयान् यदि जन्मकाले"।

वरीवर्द ವರೀವರ್ದ (पुं०) ಬಲೀವರ್ದ, ಎತ್ತು, ಹೋರಿ.

वरीषु ವರೀಷು (पुं०) ಕಾಮ, ಮನ್ಮಥ.

वरुड ವರುಡ (पुं०) ನಿಮ್ನವರ್ಗದವನು.

वरुण ವರುಣ (पुं०) 1. ಜಲಾಧಿದೇವತೆ, ನೀರಿನ ಅಧಿಪತಿ. वृणोति — वृञ् (वरणे) "उनन्" (उ० ३-५३)। ವರುಣನು ಪಶ್ಚಿಮ ದಿಕ್ಕಿನ ಅಧಿಪತಿಯಾದುದರಿಂದ ಅಷ್ಟದಿಕ್ಪಾಲಕರಲ್ಲೊಬ್ಬ. "अतिसक्तिमेत्य वरुणस्य दिशा भृशमन्वरज्यदतुषारकरः" माघ० ९-७। 2. ವಲಸೆ ಗಿಡ. 3. ಜಲ, ನೀರು. 4. ರವಿ, ಸೂರ್ಯ, ದ್ವಾದಶ ಆದಿತ್ಯರಲ್ಲೊಬ್ಬ. "वरुणोऽर्केऽप्पतौ वृक्षे" हेम०। "वरुणस्तरुभेदेऽप्सु पश्चिमाशापतावपि" मेदि०। 5. ವಿಷ್ಣು, ನಾರಾಯಣ. ಸಕಲ ಜಗತ್ತನ್ನೂ ಆವರಿಸಿಕೊಂಡಿರುವುದರಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನು ವರುಣ. "यः स्थितः सर्वमावृत्य वरुणः स तु कथ्यते" इति निरुक्तिः। "वरुणो वारुणो वृक्षः" वि० स०।

वरुणदैवत ವರುಣದೈವತ (न०) ಶತಭಿಷಕ್ ನಕ್ಷತ್ರ.

वरुणात्मजा ವರುಣಾತ್ಮಜಾ (स्त्री०) ಮದ್ಯ, ಹೆಂಡ. वरुणस्यात्मजा।

वरुणानी ವರುಣಾನೀ (स्त्री०) ವರುಣನ ಪತ್ನಿ. वरुणस्य स्त्री—वरुण आनुक् "ङीष्" च (४-१-४९)।

वरुत्र ವರುತ್ರ (न०) ಹೊದೆಯುವ ವಸ್ತ್ರ. वृणोति — वृञ् (वरणे) "उत्रः" (उ० ४-१७२)।

वरूथ ವರೂಥ (पुं०) 1. ರಥವನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವ ಚರ್ಮದ ಹೊದಿಕೆ. (न०) 2. ಚರ್ಮ. 3. ಗೃಹ, ಮನೆ. 4. ಕವಚ, ಅಂಗಿ. व्रियतेऽनेन—वृञ् (वरणे) "ऊथन्" (उ० २-६)। "वरूथो रथगुप्तौ स्यात् वरूथं चर्मवेश्मनोः" मेदि०। 5. ಸೈನ್ಯ. "तेऽनीकपा रघुपते-

रभिपत्य सर्वे द्वंद्वं वरूथमिभपत्तिरथाश्वयोधैः" भाग० ९-१०-२०।

वरूथಿನ್ ವರೂಥಿನ್ (वि०) ರಥವನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವ ಚರ್ಮದ ಹೊದಿಕೆಯುಳ್ಳ. वरूथः अस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। "अवनिमेकरथेन वरूथिना जितवतः किल तस्य धनुर्भृतः" रघु० ९-११।

वरूथिनी ವರೂಥಿನೀ (स्त्री०) ಸೈನ್ಯ. वरूथं तनुत्रादिकमस्त्यस्य "इनिः" (५-२-११५)। "ङीप्" (४-१-५)। "चिक्लिशुर्भृशतया वरूथिनीमुत्तटा इव नदीरयाः स्थलीम्" रघु० ११-५८।

वरेण्य ವರೇಣ್ಯ (वि०) 1. ಬಹಳ ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ, ಉತ್ಕೃಷ್ಟನಾದ, ಸರ್ವೋತ್ತಮನಾದ. वृञ् (वरणे) "एण्यः" (उ० ३-९८)। "अमंस्त कण्ठार्पितबाहुपाशां विदर्भराजावरजां वरेण्यः" रघु० ७-८४। 2. ಅಪೇಕ್ಷಣೀಯನಾದ, ಇಷ್ಟನಾದ. "अनेन चेदिच्छसि गृह्यमाणं पाणिं वरेण्येन कुरु प्रवेशे" रघु० ६-२४। 3. ಪ್ರಧಾನ, ಮುಖ್ಯ. "सन्तर्पणो नाकसदां वरेण्यः" भट्टि० १-४। (न०) 4. ಕುಂಕುಮಕೇಸರಿ.

वरोट ವರೋಟ (पुं०) ಮರುಗ.

वर्कर ವರ್ಕರ (पुं०) 1. ಕುರಿಮರಿ. 2. ಆಡಿನ ಮರಿ. वृक्यते—वृक (आदाने) "अरः" बाहु०। 3. ಪರಿಹಾಸ್ಯ, ವಿನೋದದ ಮಾತು. 4. ಯುವಪಶು, ಯಾವುದಾದರೂ ಪಶುಪ್ರಾಣಿಯ ಮರಿ. 5. ಛಾಗ, ಮೇಕೆ, ಆಡು. "वर्करः परिहासे स्याच्छागे युवपशावपि" मेदि०।

वर्कराट ವರ್ಕರಾಟ (पुं०) 1. ಕಟಾಕ್ಷ, ಕಡೆಗಣ್ಣಿನ ನೋಟ. 2. ಸ್ತ್ರೀಯರ ಪಯೋಧರ ಮತ್ತು ಊರು ಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಆಗಿರುವ ದನ್ತಕ್ಷತ ನಖಕ್ಷತಗಳು. "वर्कराटः कटाक्षे स्यात्तरुणादित्यरोचिषि। नारीपयोधरोत्सङ्गकान्तदन्तनखक्षते" मेदि०। 3. ಉದಯಿಸಿ ಮೇಲಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತಿರುವ ಸೂರ್ಯನ ಕಿರಣ.

वर्ग ವರ್ಗ (पुं०) 1. ಸಮಾನಜಾತಿಯ ಮೃಗಗಳ ಮತ್ತು ಸಮಾನಧರ್ಮವುಳ್ಳ ಮನುಷ್ಯರ ಸಮೂಹ. वृज्यते—वृजी (वर्जने) "घञ्" (३-३-१९)। "व्रताय तेनानुचरेण धेनोर्न्यषेधि शेषोऽप्यनुयायिवर्गः" रघु० २-४। 2. ಒಂದು ಗುಂಪು, ಒಂದು ಪಕ್ಷ, ಒಂದು ಮಂಡಲ. "वर्गावुभौ देवमहीधराणाम्" कुमा० ७-५३। 3. ಒಂದು ವಿಭಾಗ. 4. ಭಿನ್ನವಸ್ತುಗಳು ಸೇರಿದ ಒಂದು ಗುಂಪು. त्रिवर्गः, त्रयाणां धर्मकामार्थानां वर्गः समूहः।

वर्गमूल ವರ್ಗಮೂಲ (न०) ಸಮಾನವಾದ ಎರಡು ಸಂಖ್ಯೆಗಳನ್ನು ಗುಣಿಸಿ ಬಂದ ಸಂಖ್ಯೆಗೆ ಮೂಲ ಸಂಖ್ಯೆಯು ವರ್ಗಮೂಲ,

4 × 4 = 16 ಈ ಸಂಖ್ಯೆಗೆ ಮೂಲ 4
9 × 9 = 81 ಈ ಸಂಖ್ಯೆಗೆ ಮೂಲ 9
15 × 15 = 225 ಈ ಸಂಖ್ಯೆಗೆ ಮೂಲ 15
16 ಕ್ಕೆ ವರ್ಗಮೂಲ 4
81 ಕ್ಕೆ ವರ್ಗಮೂಲ 9
225 ಕ್ಕೆ ವರ್ಗಮೂಲ 15 ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

वर्गशस् ವರ್ಗಶಸ್ (अव्य०) 1. ಗುಂಪುಗುಂಪಾಗಿ. 2. ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿ. वर्ग "शस्" (५-४-४२)।

वर्गीय ವರ್ಗೀಯ (वि०) ವರ್ಗಗಳಿಗೆ ಸೇರಿದ (ವ್ಯಂಜನ) ವರ್ಣಗಳು, ಕವರ್ಗ ಚವರ್ಗ ಮೊದಲಾದ ವರ್ಗಗಳಿಗೆ ಸೇರಿದ ವ್ಯಂಜನಾಕ್ಷರಗಳು. ಕವರ್ಗ ಮೊದಲಾಗಿ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ವರ್ಗದಲ್ಲಿಯೂ ಇರುವ ವ್ಯಂಜನಾಕ್ಷರಗಳು. ಕಾದಿ ಪಂಚ ಚಾದಿ ಪಂಚ ಟಾದಿ ಪಂಚ ತಾದಿ ಪಂಚ ಮತ್ತು ಪಾದಿ ಪಂಚ ವರ್ಣಗಳು ವರ್ಗೀಯವ್ಯಂಜನಾಕ್ಷರಗಳು.

वर्ग्य ವರ್ಗ್ಯ (वि०) ಒಂದೇ ಗುಂಪಿಗೆ ಸೇರಿದವನು, ಒಂದು ಗುಂಪಿನಲ್ಲಿರುವವನು. वर्गे भवः—वर्ग "यत्" (४-३-५४)। "तावद्भूमिकास्तथैव भावेन सर्वे वर्ग्याः पाठिताः" मालती० १।

वर्चस् ವರ್ಚಸ್ (न०) 1. ತೇಜಸ್ಸು. वर्च (दीप्तौ) "असुन्" (उ० ४-१८९)। 2. ರೂಪ, ಆಕಾರ. 3. ವಿಷ್ಠೆ, ಮಲ, ಅಮೇಧ್ಯ. "वर्चो मुञ्चत्यल्पमल्पं सफेनं रूक्षं श्यावं सानिलं मारुतेन" सुश्रुत० उत्तरतं० ४०। (पुं०) 4. ಚಂದ್ರನ ಮಗ. "वर्चो नपुंसकं रूपे विष्ठायामपि तेजसि। पुंसि चन्द्रस्य तनये" मेदि०। "रोहिण्यामभवद्वर्चा वर्चस्वी येन चन्द्रमाः"।

वर्चस्क ವರ್ಚಸ್ಕ (पुंन०) 1. ವಿಷ್ಠೆ, ಮಲ, ಪುರೀಷ. वर्चस् कुत्सायां "कन्" (५-३-७४)। 2. ದೀಪ್ತಿ, ಪ್ರಕಾಶ. 3. ವೀರ್ಯ, ಶಕ್ತಿ.

वर्चस्विन् ವರ್ಚಸ್ವಿನ್ (वि०) 1. ತೇಜಃಶಾಲಿಯಾದವನು. 2. ಶಕ್ತಿಸಂಪನ್ನನಾದವನು. 3. ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ, ಹೊಳೆಯುವ. वर्चोऽस्यास्ति—वर्चस् "विनिः" (५-२-१२१)। (पुं०) 4. ಚಂದ್ರ.

वर्जक ವರ್ಜಕ (वि०) ತ್ಯಜಿಸುವವನು, ಬಿಡುವವನು. वृजी (वर्जने) + णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

ವರ್ಜನ ವರ್ಜನ (ನಂ) 1. ತ್ಯಜಿಸುವುದು, ಬಿಟ್ಟುಬಿಡುವುದು, ತೊರೆದುಬಿಡುವುದು. वृजी (वर्जने) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಹಿಂಸಿಸುವುದು. "वर्जनं त्यागहिंसयो:" हेम०।

वर्जनीय ವರ್ಜನೀಯ (वि०) 1. ಬಹಿಷ್ಕರಿಸಲ್ಪಡುವ. ತೊರೆಯಲ್ಪಡುವ. वृजी (वर्जने) + णिच् "अनीयर्" (३-१-९६)। 2. ಬಹಿಷ್ಕರಿಸಬೇಕಾದ. 3. ಬಹಿಷ್ಕರಿಸಲು ಅರ್ಹನಾದ. "तव्य:"। **वर्जितव्य: ವರ್ಜಿತವ್ಯಃ.** 4. ತ್ಯಜಿಸಲ್ಪಡುವ. 5. ತ್ಯಜಿಸಬೇಕಾದ. 6. ತ್ಯಜಿಸಲು ಅರ್ಹವಾದ.

वर्जयत् ವರ್ಜಯತ್ (वि०) 1. ಬಿಟ್ಟುಬಿಡುತ್ತಿರುವ, ಬಹಿಷ್ಕರಿಸುತ್ತಿರುವ. वृजी (वर्जने) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। 2. ತ್ಯಜಿಸುತ್ತಿರುವ. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **–यन्ती –ಯಂತೀ.** "वर्जयन्त्या जनै: सङ्गमेकान्तत:" माघ० ४-४२।

वर्जित ವರ್ಜಿತ (वि०) ಬಹಿಷ್ಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಬಿಡಲ್ಪಟ್ಟ. वृजी (वर्जने) + णिच् "क्त:" (३-२-१०२)।

वर्ज्य ವರ್ಜ್ಯ (वि०) 1. ಬಿಡಲ್ಪಡುವ, ತೊರೆಯಲ್ಪಡುವ, ತ್ಯಜಿಸಲ್ಪಡುವ. वृजी (वर्जने) + णिच् "ण्यत्" (३-१-१२४)। 2. ತ್ಯಜಿಸಲ್ಪಡುವ, ಬಹಿಷ್ಕರಿಸಲ್ಪಡುವ.

वर्ण ವರ್ಣ (पुं०) 1. ಬಣ್ಣ. वर्ण (वर्णक्रियायाम्) "घञ्" (३-३-१८)। "कृत्वा तासामभिगममपां सौम्य सारस्वतीनामन्त: शुद्धस्त्वमपि भविता वर्णमात्रेण कृष्ण:" मेघ० १-४९। 2. ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಕ್ಷತ್ರಿಯ ಮೊದಲಾದ ಜಾತಿ. वर्ण्यते प्रेर्यते—वर्ण (प्रेरणे) "घञ्" (३-३-१९)। "चातुर्वर्ण्यं मया सृष्टं गुणकर्मविभागश:" (गीता ४-१३) ಎಂಬ ಗೀತಾಚಾರ್ಯನ ಸೂಕ್ತಿಯಂತೆ ಸತ್ತ್ವಾದಿ ಗುಣ ಮತ್ತು ಕರ್ಮಗಳ ವಿಭಾಗದ ಮೇಲೆ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಕ್ಷತ್ರಿಯ ವೈಶ್ಯ ಮತ್ತು ಶೂದ್ರ ಎಂಬ ನಾಲ್ಕು ವರ್ಣ (ಜಾತಿ) ಗಳು ಏರ್ಪಟ್ಟುವು. शम: (ಬಾಹ್ಯೇಂದ್ರಿಯನಿಯಮನ) दम: (ಅಂತರಿಂದ್ರಿಯ ನಿಯಮನ) तप: (ಸೌಖ್ಯದಲ್ಲಿ ಅಪೇಕ್ಷೆಯನ್ನು ತೊರೆದು ಶಾಸ್ತ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಕಾಯಕ್ಲೇಶ) शौचम् (ಶಾಸ್ತ್ರವಿಹಿತ ಕರ್ಮಾನುಷ್ಠಾನಯೋಗ್ಯತೆ) क्षान्ति: (ಇತರರಿಂದ ಪೀಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟರೂ ಚಿತ್ತವಿಕಾರ ಹೊಂದದಿರುವುದು) आर्जवम् (ಕಪಟವಿಲ್ಲದೆ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿರುವಂತೆಯೇ ಕಾರ್ಯಾಚರಣೆ) ज्ञानम् (ಪರಾವರತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನ) विज्ञानम् (ಪರತತ್ತ್ವಗತವಾದ ಅಸಾಧಾರಣ ವಿಶೇಷಜ್ಞಾನ) आस्तिक्यम् (ವೇದಾರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ದೃಢವಾದ ನಂಬಿಕೆ) ಇವೆಲ್ಲವೂ **ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಿಗೆ ಸ್ವಭಾವಸಿದ್ಧವಾದ ಕರ್ಮಗಳು.** "शमो दमस्तप: शौचं क्षान्तिरार्जवमेव च। ज्ञानं विज्ञानमास्तिक्यं ब्राह्मं कर्म स्वभावजम्" गीता १८-४२।

शौर्यम् (ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಭಯವಿಲ್ಲದೆ ಪ್ರವೇಶಿಸುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯ) तेज: (ಇತರರಿಂದ ಪರಾಭವಗೊಳ್ಳದಿರುವುದು) धृति: (ಧೈರ್ಯ) दाक्ष्यम् (ಎಲ್ಲಾ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನೂ ಸಾಧಿಸುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯ) युद्धे अपलायनम् (ಯುದ್ಧಕ್ಷೇತ್ರದಿಂದ ಹಿಂಜರಿಯದಿರುವುದು) दानम् (ಕೊಡುಗೆ) ईश्वरभाव: (ಎಲ್ಲರನ್ನೂ ಒಂದು ಅಂಕೆಯಲ್ಲಿಡುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯ) **ಕ್ಷತ್ರಿಯನಿಗೆ ಇವೆಲ್ಲವೂ ಸ್ವಭಾವಸಿದ್ಧ ಕರ್ಮಗಳು.** "शौर्यं तेजो धृतिर्दाक्ष्यं युद्धे चाप्यपलायनम्। दानमीश्वरभावश्च क्षात्रं कर्म स्वभावजम्" गीता १८-४३।

कृषि: (ಭೂಮಿಯನ್ನು ಉತ್ತು ಬೆಳೆಯುವುದು) गोरक्ष्यम् (ಪಶುಪಾಲನೆ) वाणिज्यम् (ಕ್ರಯ ವಿಕ್ರಯ ರೂಪವಾದ ವ್ಯಾಪಾರ) **ಇವು ವೈಶ್ಯನ ಕರ್ಮಗಳು.**

परिचर्या (ಸೇವೆ) ಇದು **ನಾಲ್ಕನೇ ವರ್ಣದವನಿಗೆ ಸ್ವಭಾವಸಿದ್ಧವಾದ ಕರ್ಮ.** "कृषिगोरक्ष्यवाणिज्यं वैश्यं कर्म स्वभावजम्। परिचर्यात्मकं कर्म शूद्रस्यापि स्वभावजम्" गीता १८-४४। 3. ಅಕ್ಷರ, ಲಿಪಿ, ಅಕಾರ ಮೊದಲಾದ ವರ್ಣ. **ವರ್ಣಗಳ ಉತ್ಪತ್ತಿಕ್ರಮ:** ಆತ್ಮನು ಬುದ್ಧಿಯೊಡನೆ ಸೇರಿ ಬಾಹ್ಯವಿಷಯಗಳ ಸಂಪರ್ಕ ಹೊಂದಿ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಮಾತನಾಡಲು ಪ್ರೇರಿಸುವನು. ಮನಸ್ಸು ಶರೀರದೊಳಗಿನ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ತಟ್ಟುವುದು. ಆ ಅಗ್ನಿಯು ವಾಯುವನ್ನು ಪ್ರೇರಿಸುವುದು. ವಾಯುವು ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುತ್ತ ಕಂಠದ ಮೂಲಕ ಶಿರಸ್ಸಿನ ವರೆಗೂ ಹೋಗಿ ಅಲ್ಲಿಂದ ವಕ್ತ್ರವನ್ನು ಮುಟ್ಟಿ ವರ್ಣಗಳನ್ನು ಉತ್ಪತ್ತಿಮಾಡುವುದು. "आत्मा बुद्ध्या समेत्यार्थान् मनो युङ्क्ते विवक्षया। मन: कायाग्निमाहन्ति स प्रेरयति मारुतम्। सोदीर्णो मूर्ध्न्यभिहतो वक्त्रमापद्य मारुत:। वर्णान् जनयते तेषां विभाग: पञ्चधा मत:" पा० शि०। **ವರ್ಣಗಳು ಹುಟ್ಟುವ ಸ್ಥಾನಗಳು :**

ವರ್ಣಗಳು	ಸ್ಥಾನ
अ कवर्ग ह विसर्गाणाम्	कण्ठ:
इ चवर्ग यशानाम्	तालु:
ऋ टवर्ग रषाणाम्	मूर्धा
लृ तवर्ग लसानाम्	दन्ता:
उ पवर्ग उपध्मानीयानाम्	ओष्ठौ

ವರ್ಣಗಳು	ಸ್ಥಾನ
वकारस्य	दन्तोष्ठम्
एदैतोः	कण्ठतालु
ओदौतोः	कण्ठोष्ठम्
जिह्वामूलीयस्य	जिह्वामूलम्
ञमङणनानाम्	नासिका स्व स्ववर्गीयस्थानं च
अनुस्वारस्य	नासिका

"वर्णैः कतिपयैरेव ग्रथितस्य स्वरैरिव। अनन्ता वाङ्मयस्याहो गेयस्येव विचित्रता" माघ० २-७२। 4. ರೂಪ, ಆಕಾರ. 5. ಸ್ವರ್ಣ, ಚಿನ್ನ. 6. ವ್ರತ. 7. ಗುಣ. 8 ಭೇದ. 9. ಚಿತ್ರ. 10. ಯಶಸ್ಸು. "राजा प्रजारञ्जनलब्धवर्णः परन्तपो नाम यथार्थनामा" रघु० ६-२१। 11. ಸ್ತುತಿ, ಹೊಗಳಿಕೆ. 12. ವಿಲೇಪನ, ಮೈಗೆ ವಾಸನಾದ್ರವ್ಯವನ್ನು ಪೂಸುವುದು. 13. ಸಂಗೀತದ ಒಂದು ತಾಳ. 14. ಆನೆಯ ಮೇಲೆ ಹಾಸುವ ರತ್ನಗಂಬಳಿ. (न०) 15. ಕುಂಕುಮಕೇಸರಿ. "वर्णः स्वर्णे व्रते स्तुतौ। रूपे द्विजादौ शुक्लादौ कुथायामक्षरे गुणे। भेदे गीतक्रमे चित्रे यशस्तालविशेषयोः। अङ्गरागे च वर्णं तु कुङ्कुमे" हेम०।

वर्णक ವರ್ಣಕ (पुं०) 1. ನರ್ತನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಹಾಕಿಕೊಳ್ಳುವ ಮುಖದ ಮುಸುಕು, ಮುಖಕಾಪು, ಮೊಗವಾಡ. वर्णयति नृत्यादीन् विस्तारयति — वर्ण (वर्णक्रियाविस्तारगुणवचनेषु) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 2. ಸ್ತುತಿಸುವವನು, ಹೊಗಳುವವನು. (पुंन०) 3. ಗಂಧ. 4. ವಿಲೇಪನ, ಬಣ್ಣಬಳಿಯುವುದು. 5. ಅಂಗರಾಗ. "वर्णकश्चारणेऽस्त्री तु चन्दने च विलेपने" मेदि०। "अपि रहसि कृतानां वाग्विहीनोऽपि जातः सुरतविलसितानां वर्णको वर्णकोऽसौ" माघ० ११-२९। (न०) 6. ಚಂದನ ಲೇಪನ, ಗಂಧಪೂಸುವುದು. 7. ಅರಿದಳ. 8. ವಲಯ, ಮಂಡಲ.

वर्णकूपिका ವರ್ಣಕೂಪಿಕಾ (स्त्री०) ದಾವತಿ ಮಣೆ, ಮಸೀಕುಡಿಕೆಗಳನ್ನಿಡುವ ಮಣೆ. "मासिधानी मसिमणिर्मेलान्धुर्वर्णकूपिका" त्रिकाण्ड०।

वर्णचारक ವರ್ಣಚಾರಕ (पुं०) ಚಿತ್ರಕಾರ, ಚಿತ್ರವನ್ನು ಬರೆಯುವವನು. वर्णान् चारयति विस्तारयति — चर (गतौ)+णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

वर्णज्येष्ठ ವರ್ಣಜ್ಯೇಷ್ಠ (पुं०) 1. ವಿಪ್ರ, ಮೊದಲನೆಯ ವರ್ಣದವನು. वर्णेषु ज्येष्ठः। "वक्त्रजस्त्वनमो विप्रो वर्णज्येष्ठः कठो द्विजः" त्रिकाण्ड०। 2. (ಜ್ಯೋತಿಷದಲ್ಲಿ) ಕರ್ಕಾಟಕ, ವೃಶ್ಚಿಕ ಮತ್ತು ಮೀನ ರಾಶಿಗಳು. "मीनकर्कटवृश्चिकविप्राः सिंहतुलाधनुः क्षत्रिय उक्तः। कुम्भनरद्वयमेषविशः स्युः मकरवृषस्त्री कथितावरजातिः"।

वर्णतूलि ವರ್ಣತೂಲಿ (स्त्री०) 1. ಲೇಖನಿ, ಬರೆಯುವ ಕಡ್ಡಿ. 2. ಕುಂಚ. वर्णानां तूलिरिव। **–तूलिका –ತೂಲಿಕಾ, –तूली –ತೂಲೀ.** "लेखनी वर्णतूली स्यात्" त्रिकाण्ड०।

वर्णदात्री ವರ್ಣದಾತ್ರೀ (स्त्री०) ಹರಿದ್ರೆ, ಅರಿಶಿನ. वर्णस्य दात्री।

वर्णदूत ವರ್ಣದೂತ (पुं०) ಪತ್ರ, ಕಾಗದ. वर्णा एव दूता यत्र। "लेखो वाचिकहारकः। वर्णदूतः स्वस्तिमुखः" त्रिकाण्ड०।

वर्णधर्म ವರ್ಣಧರ್ಮ (पुं०) ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಮೊದಲಾದ ವರ್ಣದವನಿಗೆ ಉಕ್ತವಾದ ಧರ್ಮ (ಕರ್ಮ). ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಿಗೆ ಯಜನ-ಯಾಜನ ಅಧ್ಯಯನ-ಅಧ್ಯಾಪನ ಮತ್ತು ದಾನ-ಪ್ರತಿಗ್ರಹ ಈ ಆರು ಕರ್ಮಗಳು. ಕ್ಷತ್ರಿಯ ಮತ್ತು ವೈಶ್ಯನಿಗೆ ದಾನ ಅಧ್ಯಯನ ಯಜ್ಞ ಈ ಮೂರು ಕರ್ಮಗಳು. ತುರೀಯ ವರ್ಣದವನಿಗೆ ಪರಿಚರ್ಯೆಯು ಕರ್ಮ.

वर्णन ವರ್ಣನ (न०) 1. ಸ್ತುತಿಸುವುದು, ಹೊಗಳುವುದು. वर्ण (स्तुतौ) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ವಿವರಿಸಿ ಹೇಳುವುದು. "उत्थाय कृष्णगुणवर्णनजातमन्युः" भाग० १०-७४-३०। 3. ಬಣ್ಣಹಾಕುವುದು. 4. ಬರೆಯುವುದು. वर्ण+णिच् "युच्" (३-३-१०७)। **वर्णना ವರ್ಣನಾ.** ವರ್ಣಿಸುವುದು, ಗುಣಕಥನ. "शोभैव मन्दरक्षुब्धक्षुभिताम्भोधिवर्णना" माघ० २-१०७।

वर्णनीय ವರ್ಣನೀಯ (वि०) 1. ವರ್ಣಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ವಿವರಿಸಿ ಹೇಳಲ್ಪಡುವ. 3. ಸ್ತುತಿಸಲ್ಪಡುವ, ಹೊಗಳಲ್ಪಡುವ. 4. ವಿವರಿಸಿ ಹೇಳಬೇಕಾದ. 5. ವಿವರಿಸಿ ಹೇಳಲು ಅರ್ಹವಾದ. 6. ಸ್ತುತಿಸಬೇಕಾದ. 7. ಸ್ತುತಿಸಲು ಅರ್ಹನಾದ. वर्ण (स्तुतौ)+णिच् "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः" (३-१-९६)। **वर्णितव्यम् ವರ್ಣಿತವ್ಯಮ್.**

वर्णप्रसादन ವರ್ಣಪ್ರಸಾದನ (न०) ಅಗುರು. वर्णस्य प्रसादनं यस्मात्।

वर्णमातृ ವರ್ಣಮಾತೃ (स्त्री०) ಲೇಖನಿ, ಬರೆಯುವ ಕಡ್ಡಿ. वर्णस्य मातेव अक्षरजनकत्वात्।

वर्णमातृका ವರ್ಣಮಾತೃಕಾ (स्त्री०) ಸರಸ್ವತಿ. वर्णानां वर्णमालानां मातृकेव ।

वर्णमाला ವರ್ಣಮಾಲಾ (स्त्री०) ವರ್ಣಗಳ ಶ್ರೇಣಿ, ಅಕ್ಷರಗಳ ಸಮೂಹ. वर्णानां माला श्रेणिः ।

वर्णयत् ವರ್ಣಯತ್ (वि०) 1. ಸ್ತುತಿಸುತ್ತಿರುವ, ಹೊಗಳುತ್ತಿರುವ. 2. ಕಥಾವಸ್ತುವನ್ನು ವಿಸ್ತರಗೊಳಿಸುತ್ತಿರುವ. 3. ಬಣ್ಣಹಾಕುತ್ತಿರುವ. वर्ण (वर्णक्रिया-विस्तारगुणवचनेषु) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–यन्ती –ಯಂತೀ.**

वर्णयितृ ವರ್ಣಯಿತೃ (वि०) 1. ಹೊಗಳುವವನು, ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವವನು. 2. ಕಥೆಯನ್ನು ವಿಸ್ತರಿಸುವವನು. 3. ಬಣ್ಣಹಾಕುವವನು. वर्ण + णिच् "तृच्" (३-१-१३३)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **–यित्री –ಯಿತ್ರೀ.**

वर्णरे(ले)खा ವರ್ಣರೇ(ಲೇ)ಖಾ (स्त्री०) 1. ಬಣ್ಣ ಹಾಕುವ ಕುಂಚ. 2. ಅಕ್ಷರವನ್ನು ಬರೆಯುವ ಲೇಖನಿ. वर्णाः लिख्यन्तेऽनया — लिख (अक्षरविन्यासे) करण "घञ्" (३-३-१२१)। रलयोरभेदः। "वर्णलेखा च कठिनी कक्खटी खटी" त्रिकाण्ड०।

वर्णवती ವರ್ಣವತೀ (स्त्री०) ಹರಿದ್ರೆ, ಅರಿಶಿನ. वर्णोऽस्त्यस्यां वर्ण "मतुप्" (५-२-९५)।

वर्णविपर्यय ವರ್ಣವಿಪರ್ಯಯ (पुं०) ಅಕ್ಷರದ ಬದಲಾವಣೆ. वर्णस्य विपर्ययः। "भवेद्वर्णागमाद्धंसः सिंहो वर्णविपर्ययात्"।

वर्णविलोडक ವರ್ಣವಿಲೋಡಕ (पुं०) 1. ಕೃತಿಚೋರ, ಇನ್ನೊಬ್ಬನು ಬರೆದಿದ್ದನ್ನು ಕದ್ದು ಬರೆಯುವವನು, ಇನ್ನೊಬ್ಬನ ಗ್ರಂಥದಿಂದ ವಿಷಯವನ್ನು ತೆಗೆದು ಬರೆದು ತನ್ನದೆಂದು ಹೇಳುವವನು. वर्णान् विलोडयति—वि+लुडि (स्तेये) + णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 2. ಮನೆಗೆ ಕನ್ನಹಾಕುವವನು, ಗೋಡೆಯನ್ನು ಕೊರೆದು ಕದಿಯುವವನು. "वर्णविलोडक एष श्लोकस्तेने च सन्धिचौरे च" मेदि०।

वर्णवृत्त ವರ್ಣವೃತ್ತ (न०) ಅಕ್ಷರಗಳ ಸಂಖ್ಯೆಯ ನಿಯಮದಿಂದ ರಚಿಸುವ ವೃತ್ತ. वर्णसंख्यया रचितं वृत्तम्। "मात्रावर्णविभेदेन छन्दस्तदिह कथ्यते" वृ० र०।

वर्णसंसर्ग ವರ್ಣಸಂಸರ್ಗ (पुं०) 1. ಭಿನ್ನವರ್ಣಗಳ ಸಂಬಂಧ, ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಜಾತಿಗಳ ಸಂಬಂಧ. वर्णानां भिन्नजातीनां संसर्गः संबन्धः विवाहादिना। 2. ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಬಣ್ಣಗಳ ಸಂಬಂಧ.

वर्णसंकर ವರ್ಣಸಂಕರ (पुं०) 1. ಮಿಶ್ರಜಾತಿ. वर्णानां संकरो मिश्रणं यत्र। 2. ವರ್ಣಗಳ ಸಾಂಕರ್ಯ, ಬೇರೆ ಬೇರೆ ವರ್ಣಗಳ ಮಿಶ್ರಣ. "स्त्रीषु दुष्टासु वार्ष्णेय जायते वर्णसंकरः" गीता १-४१।

वर्णसमाम्नाय ವರ್ಣಸಮಾಮ್ನಾಯ (पुं०) ವರ್ಣಮಾಲೆ, ಅಕ್ಷರಮಾಲೆ, ಅಕಾರದಿಂದ ಹಕಾರದವರೆಗಿನ ಅಕ್ಷರಗಳು.

वर्णसि ವರ್ಣಸಿ (पुं०) ಜಲ, ನೀರು. वृणोति भूमिम्—वृञ् (वरणे) "असिः" धातोः नुगागमश्च (उ० ४-१०७)।

वर्णाट ವರ್ಣಾಟ (पुं०) 1. ಗಾಯಕ, ಹಾಡುಗಾರ, ಸಂಗೀತಗಾರ. वर्णान् अटति — अट (गतौ) "अच्" (३-१-१३४)। 2. ಚಿತ್ರಗಾರ, ಚಿತ್ರಗಳನ್ನು ಬರೆಯುವವನು. 3. ಹೆಂಗಸಿನ ಸಂಪಾದನೆಯಿಂದ ಜೀವಿಸುವವನು. "वर्णाटो गायने चित्रकरे स्त्रीकृतजीवने" मेदि०।

वर्णात्मन् ವರ್ಣಾತ್ಮನ್ (पुं०) ಶಬ್ದ, ಪದ. वर्णः अक्षरम् आत्मा स्वरूपं यस्य।

वर्णाधिप ವರ್ಣಾಧಿಪ (पुं०) ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಮೊದಲಾದ ವರ್ಣಗಳ ಅಧಿಪತಿ. वर्णानां विप्रादीनामधिपः। ಮೊದಲನೆಯ ವರ್ಣದ ಅಧಿಪತಿಯು ಗುರು ಮತ್ತು ಶುಕ್ರ. ಎರಡನೆಯ ವರ್ಣದ ಅಧಿಪತಿಯು ಸೂರ್ಯ ಮತ್ತು ಅಂಗಾರಕ. ಮೂರನೆಯ ವರ್ಣದ ಅಧಿಪತಿಯು ಚಂದ್ರ. ತುರೀಯವರ್ಣದ ಅಧಿಪತಿಯು ಬುಧ. "ब्राह्मणे शुक्र-वागीशौ क्षत्रिये भौमभास्करौ। चन्द्रो वैश्ये बुधः शूद्रे पतिः" ज्योतिस्तत्त्वम्।

वर्णाश्रम ವರ್ಣಾಶ್ರಮ (पुं० ಬ० ವ०) ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾದಿ ವರ್ಣಗಳಿಗೆ ವಿಹಿತವಾದ ಆಶ್ರಮಗಳು. ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯಾಶ್ರಮ ಗೃಹಸ್ಥಾಶ್ರಮ ವಾನಪ್ರಸ್ಥಾಶ್ರಮ ಮತ್ತು ಸಂನ್ಯಾಸಾಶ್ರಮ ಎಂದು ಈ ಆಶ್ರಮಗಳು ನಾಲ್ಕು. "ब्रह्मचारी गृही वानप्रस्थो भिक्षुश्चतुष्टये। आश्रमोऽस्त्री" अम०। "वर्णाश्रमाणां गुरवे स वर्णी विचक्षणः प्रस्तुतमाचचक्षे" रघु० ५-१९।

वर्णि ವರ್ಣಿ (न०) ಸುವರ್ಣ, ಚಿನ್ನ. वर्ण (वर्णक्रिया-विस्तारगुणवचनेषु) "इन्" (उ० ४-१२३)।

वर्णिक ವರ್ಣಿಕ (पुं०) 1. ಲೇಖಕ, ಬರೆಯುವವನು. वर्णो लेख्यत्वेनास्त्यस्य — वर्ण "ठन्" (५-२-११५)। (स्त्री०) **–का –ಕಾ.** 2. ಲೇಖನಿ. 3. ಬಣ್ಣಹಾಕುವ ಕುಂಚ. 4. ಮಸಿ. "वर्णिका मसिः" त्रिकाण्ड०।

5. (ನಾಟಕದಲ್ಲಿ) ನಟನ ಪಾತ್ರ. "प्रकरणनायकस्य मालतीवल्लभस्य माधवस्य वर्णिकापरिग्रहः कथम्" मालती० १।

वर्णित ವರ್ಣಿತ (वि०) 1. ಸ್ತುತಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಸ್ತೋತ್ರ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. वर्ण (वर्णक्रियाविस्तारगुणवचनेषु) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ವಿವರಿಸಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ. "वर्णितं जयदेवेन हरेरिदं प्रणतेन" गीतगो०। 3. ವಿಸ್ತರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "चतुर्थमेतद्विपुलं वैराटं पर्व वर्णितम्" भा० आदि० २। 4. ಬಣ್ಣಹಾಕಲ್ಪಟ್ಟ.

वर्णिन् ವರ್ಣಿನ್ (पुं०) 1. ಲೇಖಕ. वर्णाः अक्षराणि लेख्यत्वेनास्त्यस्य — वर्ण "इनिः" (५-२-११५)। 2. ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿ, ವೇದಾಧ್ಯಯನ ಮಾಡುವ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿ. वर्णः स्तुतिरस्यास्ति "इनिः" (५-२-१३४)। "सखी तदीया तमुवाच वर्णिनं निबोध साधो तव चेत्कुतूहलम्" कुमा० ५-५२। 3. ಬಣ್ಣಹಾಕುವವನು. "वर्णी स्याल्लेखके चित्रकरेऽपि ब्रह्मचारिणि" मेदि०। (वि०) 4. ಬಣ್ಣದಿಂದ ಕೂಡಿದ.

वर्णिनी ವರ್ಣಿನೀ (स्त्री०) 1. ಮಹಿಳೆ, ಹೆಂಗಸು. 2. ಅರಿಸಿನ.

वर्ण्य ವರ್ಣ್ಯ (वि०) ವರ್ಣಿಸಲ್ಪಡುವ. वर्ण + णिच् "ण्यत्" (३-१-१२४)। ಇದು ಅಲಂಕಾರ ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಪ್ರಕೃತ ಪ್ರಸ್ತುತ ಮತ್ತು ಉಪಮೇಯ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುವುದು. "वर्ण्योपमानधर्माणामुपमावाचकस्य च। एकद्वित्र्यनुपादानाद्भिन्ना लुप्तोपमाष्टधा"।

वर्तक ವರ್ತಕ (पुं०) 1. ಲಾವಕ್ಕಿ, ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಪಕ್ಷಿ. वृतु (वर्तने) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 2. ಕುದುರೆಯ ಕಾಲಿನ ಗೊರಸು. (न०) 3. ಹಿತ್ತಾಳೆ. (वि०) 4. ಪೂಜಿಸುವವನು, ಆರಾಧಿಸುವವನು. स्त्रियां **वर्तका ವರ್ತಕಾ.**

वर्तजन्मन् ವರ್ತಜನ್ಮನ್ (पुं०) ಮೇಘ, ಮೋಡ.

वर्तन ವರ್ತನ (न०) 1. ವೃತ್ತಿ, ಜೀವನೋಪಾಯ. वर्तन्ते जीवन्त्यनेन — वृतु (वर्तने) कर० "ल्युट्" (३-३-११७)। "देवतापितृमर्त्यानामतिथीनां च वर्तनम्। यस्यावशिष्टेनान्नेन पुंसस्तस्य गृहं त्यज" मार्क०। (स्त्रीन०) 2. ಹತ್ತಿಯ ಪಿಂಜಿ, ಹತ್ತಿಯನ್ನು ಬಿಡಿಸಿ ನೂಲಲು ಅನುಕೂಲಿಸುವಂತೆ ಮಾಡಿದ ಪಿಂಜಿ. 3. ಕವಿರು ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿರುಗಲು ಅನುಕೂಲಿಸುವಂತೆ ಅದರ ತಳದಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟುವ ಭಾರವಾದ ಮಣ್ಣಿನ ಗುಂಡು. 4. ಜೀವನ, ಬದುಕು. वृतु भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 5. ಇರುವಿಕೆ, ವಾಸಮಾಡುವುದು. "स्मरसि सुतनु तस्मिन् पर्वते लक्ष्मणेन प्रतिविहितसपर्यासुस्थयोस्तान्यहानि। स्मरसि सरसनीरां तत्र गोदावरीं वा स्मरसि च तदुपान्तेष्वावयोर्वर्तनानि" उ० रा० १-२६। (पुं०) 6. ವಾಮನ, ಕುಳ್ಳ. (वि०) 7. ಇರುವ, ವಾಸಮಾಡುವ. "वर्तनो वामने क्लीबं वृत्तौ स्त्री पेषणाध्वनोः। न पुंसि तूलनालायां तर्कुपिण्डे च जीवने। वर्तिष्णौ त्रिषु" मेदि०। (स्त्री०) **–नी –ನೀ.** 8. ಅರೆಯುವುದು, ಪುಡಿಮಾಡುವುದು. 9. ಮಾರ್ಗ, ದಾರಿ.

वर्तनि ವರ್ತನಿ (पुं०) 1. ಭಾರತದ ಪೂರ್ವಪ್ರದೇಶ. (स्त्री०) 2. ಮಾರ್ಗ, ದಾರಿ. वृतु (वर्तने) "अनिः" (उ० २-१०७)। वा "ङीष्" (ग० ४-१-४५)। **–नी –ನೀ.**

वर्तनीय ವರ್ತನೀಯ (वि०) 1. ಇರಬೇಕಾದ. 2. ಇರಲು ಅರ್ಹವಾದ. 3. ಇರಲು ಶಕ್ಯವಾದ. वृतु (वर्तने) "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः"। **वर्तितव्यम् ವರ್ತಿತವ್ಯಮ್.**

वर्तमान ವರ್ತಮಾನ (पुं०) 1. (ವ್ಯಾಕರಣದಲ್ಲಿ) ಈಗ ನಡೆಯುತ್ತಿರುವ ಕಾಲ. "वर्तमानसामीप्ये वर्तमानवद्वा" (३-३-१३१)। एषोऽहं गच्छामि — एषोऽहं गमिष्यामि। (वि०) 2. ಈಗ ಇರುವ, ಈಗ ಜೀವಿಸಿರುವ. "प्रथितयशसां भाससौमिल्लककविपुत्रादीनां प्रबन्धानतिक्रम्य वर्तमानकवेः कालिदासस्य क्रियायां कथं बहुमानः" माल० १। "छायामपास्य महतीमपि वर्तमानामागामिनीं जगृहिरे जनतास्तरूणाम्" माघ० ५-१४। 3. ಈಗಿನ ಕಾಲದ. 4. ತಿರುಗುತ್ತಿರುವ, ಸುತ್ತಲೂ ಚಲಿಸುತ್ತಿರುವ.

वर्तरूक ವರ್ತರೂಕ (पुं०) 1. ಒಂದು ನದಿ. 2. ನೀರಿನ ಗುಂಡಿ, ನೀರು ನಿಂತಿರುವ ಹಳ್ಳ. 3. ಕಾಗೆಯ ಗೂಡು. 4. ದ್ವಾರಪಾಲಕ. 5. ಜಲಾವರ್ತ, ನೀರಿನ ಸುಳಿ. वर्तो वर्तनं राति गृह्णाति—रा "ऊकः" बाहु०। "वर्तरूको नदीभेदे काकनीडे जलावटे" मेदि०। द्वाःस्थितो वेत्रधारकः। दौःसाधिको वर्तरूको गर्वाटो दण्डवासिनि" त्रिकाण्ड०।

वर्तलोह ವರ್ತಲೋಹ (न०) ಹಿತ್ತಾಳೆ. वर्तश्चासौ लोहश्च।

वर्ति ವರ್ತಿ (स्त्री०) 1. ದೀಪದ ಬತ್ತಿ. वर्त्यते — वृतु (वर्तने)+णिच् "इः" (उ० ४-१३९)। "उज्ज्वलालोकया स्निग्धा त्वया त्यक्ता न राजते। मलीमसमुखी वर्तिः प्रदीपशिखया यथा" मालती० १०-४। 2. ಕಣ್ಣಿನ ಅಂಜನ, ಮುಲಾಮು, ಕಣ್ಣಿನ ಕಪ್ಪು. "इयं गेहे लक्ष्मीरियममृतवर्तिर्नयनयोः" उ० रा० १-३८। 3. ವಸ್ತ್ರದ ಕೊನೆ, ಬಟ್ಟೆಯ ಸೆರಗು. 4. ಔಷಧವನ್ನು ತಯಾರಿಸುವುದು. 5. ರೇಖೆ, ಗೆರೆ, ಗೀಟು. 6. ಪಾತ್ರೆಯ ಸುತ್ತಲೂ ಉಬ್ಬಿರುವ ಭಾಗ. 7. ಗಂಧದ ಬಿಲ್ಲೆ. 8. ದೀಪ. "वर्तिर्गात्रानुलेपन्यां दशायां दीपकस्य च। दीपे भेषजनिर्माणे नयनाञ्जनलेखयोः" हेम०। वा "ङीष्" (ग० ४-१-४५)। **वर्ती ವರ್ತೀ.**

वर्तिक ವರ್ತಿಕ (पुं०) ಲಾವಕ್ಕಿ, ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಪಕ್ಷಿ.

वर्तिका ವರ್ತಿಕಾ (स्त्री०) 1. ಬಣ್ಣಹಾಕುವ ಕುಂಚ, ತೂಲಿಕೆ. "वर्तते स्म स कथंचिदालिखन्नङ्गुलीक्षरणसन्नवर्तिकः" रघु० १९-१९। 2. ದೀಪದ ಬತ್ತಿ. 3. ಲಾವಕ್ಕಿ. "श्येनावपातचकिताननवर्तिकेव किं नेक्षसे ननु मया कवलीकृतासि" मालती० ८-८।

वर्तिन् ವರ್ತಿನ್ (वि०) (ಸಮಾಸದ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಇದರ ಪ್ರಯೋಗ) 1. ಇರುವ, ವಾಸವಾಗಿರುವ. वर्तते — वृतु (वर्तने) "णिनिः" (३-१-१३४)। 2. ಸಂಚರಿಸುತ್ತಿರುವ, ನಡೆಯುತ್ತಿರುವ. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **वर्तिनी ವರ್ತಿನೀ.** "अथो वयस्यां परिपार्श्ववर्तिनीम्" कुमा० ५-५१।

वर्तिष्णु ವರ್ತಿಷ್ಣು (वि०) 1. ಇರುವವನು, ಸ್ಥಿರವಾಗಿ ನಿಲ್ಲುವ ಸ್ವಭಾವದವನು. वृतु (वर्तने) "इष्णुच्" (३-२-१३६)। 2. ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಹಿಂಜರಿಯದೆ ಧೈರ್ಯವಾಗಿ ನಿಲ್ಲುವ ಸ್ವಭಾವದವನು. "निराकरिष्णू वर्तिष्णू वर्धिष्णू परितो रणम्" भट्टि० ५-१।

वर्तिष्यमाण ವರ್ತಿಷ್ಯಮಾಣ (वि०) 1. ಭವಿಷ್ಯತ್ ಕಾಲದ, ಮುಂದೆ ನಡೆಯುವ ಕಾಲದ, ಮುಂದೆ ನಡೆಯುವ. "वृत्तवर्तिष्यमाणानां कथांशानां निदर्शकः"। 2. ಭವಿಷ್ಯತ್‌ಕಾಲದಲ್ಲಿರುವ. "वर्तिष्यमाणमात्मानं सीता पत्युरिवान्तिके" भट्टि० ८-३८।

वर्तुल ವರ್ತುಲ (पुं०) 1. ಬಟಾಣಿ ಬೀಜ, ಬಟಾಣಿಕಾಳು. वृतु (वर्तने) "उलच्" बाहु०। (न०) 2. ವೃತ್ತ, ಚಕ್ರಾಕಾರ, ದುಂಡು. (वि०) 3. ಗುಂಡಾಗಿರುವ, ಚಕ್ರದ ಆಕಾರದಲ್ಲಿರುವ, ಗೋಳಾಕಾರದಲ್ಲಿರುವ. (स्त्री०) —ला —ಲಾ. 4. ಕದಿರು ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿರುಗಲು ಅನುಕೂಲಿಸುವಂತೆ ಅದರ ತಳದಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟುವ ಭಾರವಾದ ಮಣ್ಣಿನ ಗುಂಡು. —ली —ಲೀ. 5. ಗಜಹಿಪ್ಪಲಿ.

वर्त्मन् ವರ್ತ್ಮನ್ (न०) 1. ಮಾರ್ಗ, ದಾರಿ. वर्ततेऽनेन— वृतु (वर्तने) "मनिन्" (उ० ४-१४५)। "पारसीकान् ततो जेतुं प्रतस्थे स्थलवर्त्मना" रघु० ४-६०। 2. ಆಚಾರ, ಪದ್ಧತಿ. "रेखामात्रमपि क्षुण्णादामनोर्वर्त्मनः परम्" रघु० १-१७। 3. ಅವಕಾಶ, ಆಸ್ಪದ. "न वर्त्म कस्मैचिदपि प्रदीयतामिति व्रतं मे विहितं महर्षिणा" किरा० १४-१४। 4. ಕಣ್ಣಿನ ರೆಪ್ಪೆ. "सितासितं च तन्मध्ये नेत्रयोर्मण्डलं हि यत्। प्रच्छादनं भवेद् वर्त्म चाक्षिकूटमतःपरम्"।

वर्त्मनि ವರ್ತ್ಮನಿ (स्त्री०) ಮಾರ್ಗ, ದಾರಿ. वृतु (वर्तने) "अनिः" मुडागमश्च (उ० २-१०६)। वा "ङीष्" (ग० ४-१-४५)। **वर्त्मनी ವರ್ತ್ಮನೀ.**

वर्त्स्यत् ವರ್ತ್ಸ್ಯತ್ (वि०) ಅಭಿವೃದ್ಧಿಹೊಂದುತ್ತಿರುವ. वृधु (वृद्धौ) लृटः सत् (३-३-१४)। "शतृ" (३-२-१२४)। इडभावः (७-२-५९)। "समौ हि शिष्टैराम्नातौ वर्त्स्यन्तावामयः स च" माघ० २-१०।

वर्धक ವರ್ಧಕ (पुं०) 1. ಭಾರಂಗಿ. 2. ಮರಗೆಲಸದವನು, ಬಡಗಿ. (वि०) 3. ತುಂಬುವವನು. 4. ಕತ್ತರಿಸುವವನು. वर्ध (छेदने पूरणे च) + णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 5. ವೃದ್ಧಿಪಡಿಸುವವನು.

वर्धकि ವರ್ಧಕಿ (पुं०) ಬಡಗಿ, ಮರಗೆಲಸದವನು. वर्धते छिनत्ति—वर्ध (छेदने) "अच्" (३-१-१३४)। वर्धं कषति — कष (हिंसायाम्) "डिः" बाहु०। "कर्मान्तिकान् शिल्पकरान् वर्धकीन् खनकानपि" रामा०।

वर्धकिन् ವರ್ಧಕಿನ್ (पुं०) ಬಡಗಿ, ಮರಗೆಲಸದವನು.

वर्धन ವರ್ಧನ (न०) 1. ಅಭಿವೃದ್ಧಿಹೊಂದುವುದು, ಏಳಿಗೆ ಹೊಂದುವುದು. वर्ध (छेदनपूरणयोः) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಹೆಚ್ಚುವುದು, ಅಧಿಕವಾಗುವುದು. 3. ಬೆಳೆಯುವುದು. 4. ಕತ್ತರಿಸುವುದು, ತುಂಡುಮಾಡುವುದು. "प्राङ्नाभिवर्धनात् पुंसो जातकर्म विधीयते" मनु० २-२९। 5. ತುಂಬುವುದು. (वि०) 6. ಬೆಳೆಯುವವನು, ಅಭಿವೃದ್ಧಿಹೊಂದುವ ಸ್ವಭಾವದವನು. वर्धते— वृधु (वृद्धौ) "युच्" (३-२-१४९)। 7. ಕತ್ತರಿಸುವವನು. वर्ध (छेदने) "ल्युः" (३-१-१३४)।

8. ವಿಷ್ಣು. "वर्धनो वर्धमानश्च" वि० स०। वृधु (वृद्धौ) + णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)।

वर्धनी ವರ್ಧನೀ (स्त्री०) 1. ಮಣ್ಣಿನ ಹೂಜಿ. 2. ಸಮ್ಮಾರ್ಜನಿ, ಪೊರಕೆ. 3. ಸಣ್ಣ ಮಣ್ಣಿನ ಗಡಿಗೆ.

वर्धनीय ವರ್ಧನೀಯ (वि०) 1. ವೃದ್ಧಿಹೊಂದಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ಅಭಿವೃದ್ಧಿ ಪಡಿಸಲ್ಪಡುವ. 3. ಬೆಳೆಸಲ್ಪಡುವ. 4. ವೃದ್ಧಿಹೊಂದಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. 5. ವೃದ್ಧಿಹೊಂದಬೇಕಾದ. 6. ಬೆಳೆಯಲು ಅರ್ಹವಾದ. 7. ಬೆಳೆಯಬೇಕಾದ. 8. ಅಭಿವೃದ್ಧಿಹೊಂದಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. 9. ಅಭಿವೃದ್ಧಿಹೊಂದಬೇಕಾದ. वृधु (वृद्धौ) "अनीयर्" (३-१-९६)। "वर्धनीयविभवा वयं पुनः त्वत्प्रदिष्टपुरपत्तनेश्वराः" याद० १७-१०६। 10. ಕತ್ತರಿಸಲ್ಪಡುವ. 11. ಕತ್ತರಿಸಬೇಕಾದ. 12. ಕತ್ತರಿಸಲು ಶಕ್ಯವಾದ. 13. ತುಂಬಲ್ಪಡುವ. 14. ತುಂಬಬೇಕಾದ. 15. ತುಂಬಲು ಅರ್ಹವಾದ. वर्ध (छेदन-पूरणयोः) + णिच् "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः"। **वर्धितव्यम् ವರ್ಧಿತವ್ಯಮ್.**

वर्धमान ವರ್ಧಮಾನ (वि०) 1. ಬೆಳೆಯುತ್ತಿರುವ. "यदुपुङ्गवमातङ्गैः वर्धमान इवाभवत्" याद० २२-२१८। 2. ಅಭಿವೃದ್ಧಿಹೊಂದುತ್ತಿರುವ, ಏಳಿಗೆಹೊಂದುತ್ತಿರುವ. 3. ಹೆಚ್ಚುತ್ತಿರುವ. (पुं०) 4. ಏರಂಡವೃಕ್ಷ, ಹರಳುಗಿಡ. 5. ವಿಷ್ಣು, ನಾರಾಯಣ. वर्धयन् भक्तान् स्वयमपि वर्धते — वृधु (वृद्धौ) "शानच्" (३-२-१२४)। "वर्धयंस्तान् स्वयमपि वर्धमानश्च वर्धनात्" इति निरुक्तिः। "वर्धनो वर्धमानश्च" वि० स०। 6. ಶರಾವ, ಶ್ರಾವೆ. 7. ದಕ್ಷಿಣಭಾಗದಲ್ಲಿ ಬಾಗಿಲಿಲ್ಲದ ಮನೆ. "द्वारालिन्दोऽन्तगतः प्रदक्षिणोऽन्यः शुभस्ततश्चान्यः। तद्वच्च वर्धमाने द्वारं तु न दक्षिणं कुर्यात्" बृहत्सं०।

वर्धमानक ವರ್ಧಮಾನಕ (पुं०) ಶರಾವ, ಶ್ರಾವೆ. वर्धमान संज्ञायां "कन्" (५-३-७५)।

वर्धयत् ವರ್ಧಯತ್ (वि०) 1. ಬೆಳೆಸುತ್ತಿರುವ. 2. ಅಭಿವೃದ್ಧಿಪಡಿಸುತ್ತಿರುವ. 3. ಹೆಚ್ಚಿಸುತ್ತಿರುವ. वृधु (वृद्धौ) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। 4. ಕತ್ತರಿಸುತ್ತಿರುವ. 5. ತುಂಬುತ್ತಿರುವ. वर्ध (छेदन-पूरणयोः) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–यन्ती –ಯಂತೀ.** "रम्या इति प्राप्तवतीः पताका रागं विविक्ता इति वर्धयन्तीः" माघ० ३-५३।

वर्धयितृ ವರ್ಧಯಿತೃ (वि०) 1. ಬೆಳೆಸುವವನು. 2. ಅಭಿವೃದ್ಧಿಗೊಳಿಸುವವನು. 3. ಹೆಚ್ಚಿಸುವವನು. वृधु (वृद्धौ) + णिच् "तृच्" (३-१-१३३)। 4. ಕತ್ತರಿಸುವವನು. 5. ತುಂಬುವವನು. वर्ध (छेदनपूरणयोः) + णिच् "तृच्" (३-१-१३३)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **–यित्री –ಯಿತ್ರೀ.**

वर्धापन ವರ್ಧಾಪನ (न०) 1. ಹೊಕ್ಕುಳಿನ ಕುಡಿಯನ್ನು ಕತ್ತರಿಸುವುದು. 2. ಕತ್ತರಿಸುವುದು, ಛೇದಿಸುವುದು. 3. ಜನ್ಮದಿನ ಮಹೋತ್ಸವ, ಹುಟ್ಟುಹಬ್ಬ. 4. ಅಭ್ಯುದಯಕ್ಕಾಗಿ ಆಚರಿಸುವ ಶುಭಕಾರ್ಯ.

वर्धित ವರ್ಧಿತ (वि०) 1. ಹರಡಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಕತ್ತರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ತುಂಬಲ್ಪಟ್ಟ. वर्ध (छेदने पूरणे च) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। 4. ವೃದ್ಧಿಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 5. ಬೆಳೆಸಲ್ಪಟ್ಟ. वृधु (वृद्धौ) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "वर्धितं प्रसृते छिन्ने पूरिते" मेदि०।

वर्धिष्णु ವರ್ಧಿಷ್ಣು (वि०) 1. ಬೆಳೆಯುವ ಸ್ವಭಾವದ. 2. ವೃದ್ಧಿಹೊಂದುವ ಸ್ವಭಾವದ. 3. ಅಧಿಕವಾಗುವ ಸ್ವಭಾವದ. वृधु (वृद्धौ) "इष्णुच्" (३-२-१३६)। "वैरोचनेर्दानजलावसेकाद्वर्धिष्णुना वामनपादपेन" याद० १८-५७।

वर्ध्र ವರ್ಧ್ರ (न०) 1. ಚರ್ಮ. वृधु (वृद्धौ) "रन्" (उ० २-२८)। 2. ತೊಗಲಿನ ಹಗ್ಗ. "वर्ध्राबद्धा धौरितेन प्रयातामश्वीयानामुच्चकैरुच्चलन्तः" माघ० १८-५।

वर्ध्री ವರ್ಧ್ರೀ (स्त्री०) ತೊಗಲಿನ ಹಗ್ಗ. वर्ध्र "ङीष्" (४-१-४१)।

वर्मन् ವರ್ಮನ್ (न०) 1. ಕವಚ, ಅಂಗಿ. वृञ् (वरणे) "मनिन्" (३-२-७५)। "अभ्यभूयत वाहानां चरतां गात्रशिञ्जितैः। वर्मभिः पवनोद्धूतराजतालीवनध्वनिः" रघु० ४-५६। 2. ರಕ್ಷಣೆ, ಕಾಪು. "तस्येव बुद्धि-विशिखेन भिनद्मि मर्म वर्मीभवेद्यदि न दैवमदृश्यमानम्" मुद्रा० २-८। (पुं०) 3. ಕ್ಷತ್ರಿಯನು ತನ್ನ ಹೆಸರಿನ ಜೊತೆಗೆ ಸೇರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಒಂದು ಪದ. "कौलूत-श्चित्रवर्मा मलयनरपतिः सिंहनादो नृसिंहः" मुद्रा० १-२०।

वर्मित ವರ್ಮಿತ (वि०) 1. ಕವಚವನ್ನು ತೊಟ್ಟಿರುವವನು. वर्म सञ्जातमस्य "इतच्" (५-२-३६)। 2. ಸಿದ್ಧಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಉಡುಗೆ ತೊಡಿಗೆಗಳಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾದ,

"वाजिनां वर्मिताङ्गानां क्रुद्धस्य मम सायकाः। अद्य भित्त्वा प्रवेक्ष्यन्ति शरीराणि मयेरिताः" रामा० ।

वर्मुष ವರ್ಮುಷ (ಪುಂ) ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಮತ್ಸ್ಯ, –ಮೀನು.

वर्य ವರ್ಯ (ಪುಂ) 1. ಕಾಮ, ಮನ್ಮಥ. वर्यते प्रार्थ्यते — वर (ईप्सायाम्) "यत्" (३-१-९७) । (ವಿ०) 2. ಪ್ರಧಾನ, ಮುಖ್ಯ. "अन्वीतः स कतिपयैः किरातवर्यैः" किरा० १२-५४ । 3. ಶ್ರೇಷ್ಠ, ಉತ್ತಮ. "यथा धर्मादयश्चार्थाः मुनिवर्यानुकीर्तिताः" भाग० ३-१-५७ । 4. ವರಿಸಲ್ಪಡುವ, ಆಯ್ಕೆಮಾಡಲ್ಪಡುವ. व्रियते—वृञ् (वरणे) "यत्" (३-१-९७) । (स्त्री०) –र्या –ರ್ಯಾ. 5. ತನ್ನ ಪತಿಯನ್ನು ತಾನೇ ಆಯ್ಕೆ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವ ಕನ್ಯೆ. वृङ् (संभक्तौ) "यत्" (३-१-१०१) ।

वर्वर ವರ್ವರ (ಪುಂ) 1. ಪಾಮರ, ನಿಮ್ನವರ್ಗದವನು. 2. ಕೇಶ, ಕೂದಲು. 3. ವರ್ವರದೇಶ. (ಪುಂ ಬ० ವ०) 4. ವರ್ವರ ದೇಶದ ಜನರು.

वर्वरक ವರ್ವರಕ (ನ०) ಒಂದು ವಿಧ ಗಂಧದ ಮರ.

वर्वरीक ವರ್ವರೀಕ (ಪುಂ) 1. ಗುಂಗುರು ಕೂದಲು. वृञ् (वरणे) "ईकन्" धातोर्द्वित्वं रुगागमश्च (उ० ४-१९) । 2. ನಾರಂಚೀಳೆ ಗಿಡ.

वर्ष ವರ್ಷ (ಪುಂನ०) 1. ಸಂವತ್ಸರ, ಹನ್ನೆರಡು ತಿಂಗಳ ಕಾಲ. वृषु (सेचने) "अच्" (वा० ३-३-५६)। "शापेनास्तंगमितमहिमा वर्षभोग्येण भर्तुः" मेघ० १-१ । 2. ವೃಷ್ಟಿ, ಮಳೆ. "महद्भिरपि तत्सैन्ये संपतद्भिः सुहृद्बलैः। न वृद्धिरभवद्दृश्या वर्षतोयैरिवाम्बुधौ" याद० २२-६७ । 3. ಪುಷ್ಪ ಕನಕ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಸುರಿಮಳೆ. "सुरभि सुरविमुक्तं पुष्पवर्षं पपात" रघु० १२-१०२। 4. ಮೇಘ, ಮೋಡ. वर्षति—वृषु "अच्" (३-१-१३४)। 5. ಜಂಬೂದ್ವೀಪದ ಒಂದು ಭಾಗ. ಜಂಬೂದ್ವೀಪವು ಒಂಬತ್ತು ಭಾಗಗಳಾಗಿದೆ. ಅವುಗಳಿಗೆ ವರ್ಷವೆಂದು ಹೆಸರು. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಭಾರತವರ್ಷವು ಒಂಬತ್ತನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗ. ["भारतवर्ष" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] "एतदूढगुरुभार भारतं वर्षमद्य मम वर्तते वशे" माघ० १४-५ । (स्त्री० ಬ० ವ०) 6. ಒಂದು ಋತು, ವಸಂತ ಮೊದಲಾದ ಆರು ಋತುಗಳಲ್ಲೊಂದು. "वर्षातिकालजलदद्युतयो नभोन्ते" कुमा० १७-३५ । "वर्षोऽस्त्री भारतादौ च जम्बूद्वीपाब्दवृष्टिषु । प्रावृट्काले स्त्रियां भूम्नि" मेदि० ।

वर्षकरी ವರ್ಷಕರೀ (ಸ್ತ್ರೀ०) ಜೀರುಂಡೆ. वर्षं वर्षसूचनां करोति शब्देन—डु कृञ् "टः" (३-२-२०) ।

वर्षकोश ವರ್ಷಕೋಶ (ಪುಂ) 1. ದೈವಜ್ಞ, ಜೋಯಿಸ. वर्षस्य वत्सरस्य कोश इव । ಒಂದು ಪೂರ್ಣವರ್ಷದ ಫಲವನ್ನು ತಿಳಿದಿರುವುದರಿಂದ ಜೋಯಿಸನು ಕೋಶ ದಂತಿರುವನು. 2. ಮಾಸ, ತಿಂಗಳು.

वर्षज ವರ್ಷಜ (ವಿ०) 1. ಮಳೆಯಿಂದ ಉಂಟಾದ. 2. ಸಂವತ್ಸರದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾದ. 3. ಮೇಘದಿಂದ ಉಂಟಾದ. 4. ಜಂಬೂದ್ವೀಪದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾದ. वर्षात् वर्षे वा जातः जनी "डः" (३-२-९८, ९७) ।

वर्षण ವರ್ಷಣ (ನ०) 1. ವೃಷ್ಟಿ, ಮಳೆ ಸುರಿಯುವುದು. 2. ಕೆಳಗೆ ಸುರಿಯುವುದು. वृषु (सेचने) "ल्युट्" (३-३-११५) ।

वर्षणि ವರ್ಷಣಿ (ಸ್ತ್ರೀ०) 1. ಯಾಗ, ಯಜ್ಞ. 2. ಮಳೆ ಸುರಿಯುವುದು. 3. ವರ್ತನ, ಇರುವಿಕೆ. वृषु (सेचने) "अनिः" (उ० २-१०२) ।

वर्षप्रतिबन्ध ವರ್ಷಪ್ರತಿಬಂಧ (ಪುಂ) ಮಳೆಗೆ ಉಂಟಾಗುವ ತಡೆ, ಮಳೆಯು ಬೀಳದಿರುವುದು. ಬರ, ಕ್ಷಾಮ. वर्षस्य प्रतिबन्धः ।

वर्षवर ವರ್ಷವರ (ಪುಂ) ಷಂಡ, ನಪುಂಸಕ. वृञ् (वरणे) "अच्" (३-१-१३४)। वर्षस्य रेतःपातस्य वरः। "ये त्वल्पसत्त्वाः प्रथमा क्लीबाश्च स्त्रीस्वभाविनः । जात्या न दुष्टाः कार्येषु ते वै वर्षवराः स्मृताः"। "नष्टं वर्षवरैर्मनुष्यगणनाभावादपास्य त्रपाम्" रत्ना० २-३।

वर्षवृद्धि ವರ್ಷವೃದ್ಧಿ (ಸ್ತ್ರೀ०) ಜನ್ಮದಿನ, ಹುಟ್ಟುಹಬ್ಬದ ದಿವಸ. वर्षस्य वृद्धिर्यत्र। "सर्वैश्च जन्मदिवसे स्नातैर्मङ्गलपाणिभिः। गुरुदेवाग्निविप्राश्च पूजनीयाः प्रयत्नतः"।

वर्षशत ವರ್ಷಶತ (ನ०) ಒಂದು ನೂರು ವರ್ಷಗಳು. वर्षाणां शतम् ।

वर्षांश ವರ್ಷಾಂಶ (ಪುಂ) ವರ್ಷದ ಭಾಗ, ಮಾಸ, ತಿಂಗಳು. वर्षस्यांशः।

वर्षाकाल ವರ್ಷಾಕಾಲ (ಪುಂ) ವರ್ಷಋತು, ಮಳೆಗಾಲ.

वर्षाभू ವರ್ಷಾಭೂ (ಪುಂ) 1. ಭೇಕ, ಮಂಡೂಕ, ಕಪ್ಪೆ. वर्षासु भवति—भू (सत्तायाम्) "क्विप्" (३-२-१०९)। 2. ಎರೆಹುಳು, ಮಣ್ಣುಹುಳು. (ಸ್ತ್ರೀ०) 3. ಪುನರ್ನವಾ, ಕೊಮ್ಮೆಗಿಡ.

वर्षाभ्वी ವರ್ಷಾಭ್ವೀ (स्त्री०) ಹೆಣ್ಣುಕಪ್ಪೆ. "भेक्यां पुनर्नवायां स्त्री वर्षाभूर्दर्दुरे पुमान्"। ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗದಲ್ಲೂ वर्षाभू ಎಂದೇ ಸರಿಯಾದ ರೂಪವೆಂದು ಕೆಲವರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

वर्षामद ವರ್ಷಾಮದ (पुं०) ಮಯೂರ, ನವಿಲು. ವರ್ಷಋತುವಿನಲ್ಲಿ ಮಯೂರವು ಮದಿಸುವುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು. वर्षासु मदोऽस्य।

वर्षार्चिस् ವರ್ಷಾರ್ಚಿಸ್ (पुं०) ಕುಜಗ್ರಹ, ಮಂಗಳ ಗ್ರಹ, ಅಂಗಾರಕ.

वर्षावसान ವರ್ಷಾವಸಾನ (पुं०) ಶರದೃತು. वर्षाणामवसानमत्र।

वर्षिष्ठ ವರ್ಷಿಷ್ಠ (वि०) 1. ಬಹಳ ಮುದುಕನಾಗಿರುವ. अयमेषामतिशयेन वृद्धः—वृद्ध "इष्ठन्" (५-३-५५)। वृद्धस्य वर्षिः आदेशः (६-४-१५७)। 2. ಬಹಳ ಹಳೆಯದಾದ.

वर्षीयस् ವರ್ಷೀಯಸ್ (वि०) ಇಬ್ಬರಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚು ಮುದುಕನಾದ ಒಬ್ಬ. अयमनयोरतिशयेन वृद्धः—वृद्ध "ईयसुन्" (५-३-५७)। वर्षिरादेशः (६-४-१५७)। ಸುಮಾರು ತೊಂಬತ್ತು ವರ್ಷಗಳು ಮೀರಿದವನು. "आषोडशाद्भवेद्बालः तरुणस्तत उच्यते। वृद्धः स्यात्सप्ततेरूर्ध्वं वर्षीयान् नवतेः परम्" स्मृतिः।

वर्षुक ವರ್ಷುಕ (वि०) ಮಳೆಯನ್ನು ಸುರಿಸುವ ಸ್ವಭಾವದ. वर्षति — वृषु (सेचने) "उकञ्" (३-२-१५४)। "जग्मुः प्रसादं द्विजमानसानि चौर्वर्षुका पुष्पचयं बभूव" भट्टि० २-३७।

वर्षुकाब्द ವರ್ಷುಕಾಬ್ದ (पुं०) ಮಳೆಯನ್ನು ಸುರಿಸುವ ಮೇಘ. वर्षुकश्चासौ अब्दश्च।

वर्षोपल ವರ್ಷೋಪಲ (पुं०) ಆಲಿಕಲ್ಲು. वर्षाणामुपलः।

वर्ष्मन् ವರ್ಷ್ಮನ್ (न०) 1. ದೇಹ, ಶರೀರ. वृष्यते—वृषु (सेचने) "मनिन्" (उ० ४-१४५)। 2. ಪ್ರಮಾಣ, ಎತ್ತರದ ಅಳತೆ. "गजवर्ष्म किरातेभ्यः शशंसुर्देवदारवः" रघु० ४-७६। 3. ಮೇಲುಭಾಗ, ಹೊರ ಭಾಗ. "शकुनिशबलनीडानोकहस्निग्धवर्ष्मा" मालती० ९-५। 4. ಸುಂದರವಾದ ಆಕಾರ. "वर्ष्म देहप्रमाणातिसुन्दराकृतिषु स्मृतम्"।

वलत् ವಲತ್ (वि०) 1. ಚಲಿಸುತ್ತಿರುವ, ಹೋಗುತ್ತಿರುವ. वल (सञ्चलने) "शतृ" (३-२-१२४)। 2. ಅಧಿಕವಾಗುತ್ತಿರುವ, ಹೆಚ್ಚುತ್ತಿರುವ. "वलद्बाधां राधां सरसमिदमूचे सहचरी" गीतगो०। 3. ಹಿಂದಕ್ಕೆ ತಿರುಗುತ್ತಿರುವ.

वलन ವಲನ (न०) 1. ಚಲಿಸುವುದು, ಮುಂದೆ ಸಾಗುವುದು. वल (सञ्चलने) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಅಧಿಕವಾಗುವುದು, ಹೆಚ್ಚುವುದು. 3. ತಿರುಗುವುದು, ಚಕ್ರಾಕಾರವಾಗಿ ಸುತ್ತುವುದು.

वलभि(भी) ವಲಭಿ(ಭೀ) (स्त्री०) 1. ಹೆಂಚುಹೊದಿಸುವ ಇಳುಜಾರು ಚಾವಣಿಯ ಸೂರಿಗೆ ಆಧಾರವಾದ ಮರದ ಪಟ್ಟಿ. वलति — वल (संवरणे) "अभच्" बाहु०। "ङीष्" (४-१-४१)। "सौधान्यत्यर्थतापाद्वलभिपरिचयद्वेषिपारावतानि" माल० २-१२)। 2. ಮನೆಯ ಎತ್ತರವಾದ ಭಾಗ. "दृष्ट्वा दृष्ट्वा भवनवलभीतुङ्गवातायनस्था" मालती० १-१८।

वलय ವಲಯ (पुंन०) 1. ಬಳೆ, ಕೈಕಡಗ. वलते — आवृणोति हस्तम् — वल (संवरणे) "कयन्" (उ० ४-९९)। "निसर्गरक्तैर्वलयावनद्धताम्रारश्मिच्छुरितैर्नखाग्रैः" माघ० ३-७। 2. ಮಂಡಲ, ಗುಂಡಗಿರುವ ಆವರಣ. "स वेलावप्रवलयां परिखीकृतसागराम्" रघु० १-३०। 3. ಸುರುಳಿ ಸುತ್ತಿಕೊಂಡಿರುವ ವಸ್ತುವಿನ ಸುತ್ತು, ಸುರುಳಿ ಸಿಂಬಿ. "पादाक्रष्टव्रततिवलयासङ्गसञ्जातपाशः" शाकु० १-२९। (पुं०) 4. ಒಂದು ವಿಧ ಕಂಠರೋಗ. "वलयः कण्ठरोगे ना कटके पुंनपुंसकम्" मेदि०। 5. ಬೇಲಿ.

वलयत् ವಲಯತ್ (वि०) ಚಲಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ. वल (सञ्चलने) + णिच् "शतृ" (३-२-१२०)। "तनुतरङ्गततिं सरसां दलत्कुवलयं वलयन्मरुदाववौ" माघ० ६-३।

वलयित ವಲಯಿತ (वि०) 1. ಸುತ್ತುಗಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟ, ಆವರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. वलयोऽस्य संजातः—वलय "इतच्" (५-२-३६)। "ज्याजिह्वया वलयितोत्कटकोटिदंष्ट्रम्" उ० रा० ४-२९। 2. ಗುಂಡಾಗಿ ಆಗಿರುವ, ವಲಯಾಕಾರವಾಗಿ ಆಗಿರುವ. "वात्यासंवेगविष्वग्विततवलयितस्फीतधूम्याप्रकाशम्" मालती० ५-६।

वलाहक ವಲಾಹಕ (पुं०) ಮೇಘ, ಮೋಡ. बलाकाभिर्हायते गम्यते—ओ हाङ् (गतौ) "क्वुन्" (उ० २-३७)। "अपामपायधवला वलाहकततीः" माघ० ४-५४।

वलि(ली) ವಲಿ(ಲೀ) (स्त्री०) 1. ಉದರದ ಮೇಲು ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಕಾಣುವ ಚರ್ಮದ ಮಡಿಕೆ, –ಪದರ. ಇದು

ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಸ್ತ್ರೀಯರ ಉದರದಲ್ಲಿ ಕಾಣುವುದು. ಪುರುಷರಿಗಿದ್ದರೆ ಅದು ಮಹಾಭಾಗ್ಯಸೂಚಕವು ಮಹಾಪುರುಷ ಲಕ್ಷಣ. "प्रणयिनः परिरब्धुमथाङ्गना ववलिरे वलिरेचितमध्यमाः" माघ० ६-३८। "त्रिवलीवान् त्र्यवनतः चतुर्व्यङ्गचस्त्रिशीर्षवान्" रामा०। 2. ಮುದುಕರ ಮೈಯಲ್ಲಿ ಕಾಣಬಹುದಾದ ಸುಕ್ಕು. "वलीभिर्मुखमाक्रान्तं पलितेनाङ्कितं शिरः" भर्तृ० ३-८।

वलिन ವಲಿನ (वि०) 1. ಸುಕ್ಕುಹಿಡಿದ ಮೈಯುಳ್ಳವನು, ಮುಪ್ಪಿನಿಂದ ಜೋಲುಬಿದ್ದ ದೇಹವುಳ್ಳವನು. वलि "नः" (५-२-१००)। 2. ಉದರದಲ್ಲಿ ಚರ್ಮದ ಮಡಿಕೆಯಿರುವವನು. **-भः -ಭಃ.** वलिरस्यास्ति—वलि "भः" (५-२-१३९)। स्त्रियां **-भा -ಭಾ.** ಉದರದಲ್ಲಿ ಚರ್ಮದ ಮಡಿಕೆಯುಳ್ಳ ಸುಂದರ ಹೆಂಗಸು. वलयः त्रिवलयो विद्यन्ते यस्याः। "प्रणयिनं रभसादुदरश्रिया वलिभयालिभयादिव सस्वजे" माघ० ६-१३।

वलिभ ವಲಿಭ (वि०) "वलिन" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.

वलिर ವಲಿರ (वि०) ಮೂಲುಗಣ್ಣುಳ್ಳವನು, ಓರೆನೋಟದವನು. वलते—वल (संवरणे) "किरच्" बाहु०।

वलिश ವಲಿಶ (न०) ಮೀನು ಹಿಡಿಯುವ ಗಾಳ.

वलीक ವಲೀಕ (न०) ಹುಲ್ಲು ಅಥವಾ ತೆಂಗಿನ ಗರಿಗಳಿಂದ ಮಾಡಿದ ಚಾವಣಿಯ ಸೂರು, -ಚಾವಣಿಯ ತುದಿ. वलते आवृणोति कुड्यादिकम्—वल (संवरणे) "कीकन्" (उ० ४-२५)। निपा०। "यस्यामसेवन्त नमद्वलीकाः समं वधूभिर्वलभीर्युवानः" माघ० ३-५३।

वलीमुख ವಲೀಮುಖ (पुं०) ವಾನರ. वली मुखेऽस्य।

वलूक ವಲೂಕ (न०) ಕಮಲದ ಬೇರು, ತಾವರೆಯ ಬುಡ. वल (संवरणे) "ऊकः" (उ० ४-४०)।

वल्क ವಲ್ಕ (पुंन०) 1. (ಮರದ) ತೊಗಟೆ. वल (संवरणे) "कन्" (उ० ३-४२)। "स वल्कवासांसि तवाधुना हरन्" किरा० १-३५। 2. ಶಕಲ, ತುಂಡು. ಚೂರು.

वल्कल ವಲ್ಕಲ (पुंन०) 1. ತೊಗಟೆ. वल (संवरणे) "कलः" बाहु०। 2. ತೊಗಟೆ (ಮರದ ನಾರು) ಯಿಂದ ಮಾಡಿದ ವಸ್ತ್ರ, ನಾರುಬಟ್ಟೆ. "इयमधिकमनोज्ञा वल्कलेनापि तन्वी" शाकु० १-१७।

वल्किल ವಲ್ಕಿಲ (पुं०) ಕಂಟಕ, ಮುಳ್ಳು. वल्क "इलच्" बाहु०।

वल्गत् ವಲ್ಗತ್ (वि०) 1. ಹೋಗುತ್ತಿರುವ, ಚಲಿಸುತ್ತಿರುವ. वल्गु (गतौ) "शतृ" (३-२-१२४)। "वल्गद्घनस्तनतटस्खलितानि मन्दम्" माघ० ५-२९। 2, ಆಡುತ್ತಿರುವ, ನಡುಗುತ್ತಿರುವ. "वल्गद्गरीयः स्तनकम्प्रकञ्चुकं ययुः" माघ० १२-२०। 3. ಕುಣಿದಾಡುತ್ತಿರುವ. "सैन्यैः कण्ठच्छेदलीने कबन्धाद्भूयो बिभ्ये वल्गतः सासिपाणेः" माघ० १८-५३।

वल्गन ವಲ್ಗನ (न०) 1. ನಡೆಯುವುದು, ಚಲಿಸುವುದು. वल्गु (गतौ) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "तुरगवल्गनचञ्चलकुण्डलो विरुरुचे रुरुचेष्टितभूमिषु" रघु० ९-५१। 2. ಕುಣಿಯುವುದು. 3. ಆಡುವುದು, ನಡುಗುವುದು.

वल्गा ವಲ್ಗಾ (स्त्री०) ಕುದುರೆಯ ಕಡಿವಾಣ, ಲಗಾಮು. वल्ग्यतेऽनया—वल्गु (गतौ) कर० "घञ्" (३-३-१२१)। "आलाने गृह्यते हस्ती वाजी वल्गासु गृह्यते" मृच्छ० १-५०। "वल्गाविभागकुशलो गमयांबभूव" माघ० ५-६०।

वल्गित ವಲ್ಗಿತ (न०) 1. ಅಶ್ವದ ಒಂದು ವಿಧ ಗತಿ, ಕುದುರೆಯ ನಾಗಾಲೋಟ. वल्गु (गतौ) भावे "क्तः" (३-३-११४)। "आस्कन्दितं धौरितकं रेचितं वल्गितं प्लुतम्" अम०। 2. ಅಹಂಕಾರದ ಮಾತು, ಜಂಬದ ಮಾತು, ಗರ್ವದ ಮಾತು, "निमित्तादपराद्धेषोर्धानुष्कस्येव वल्गितम्" माघ० २-२७। (वि०) 3. ಆಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಕುಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. वल्ग कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)। "वल्गितभ्रु गलद्घर्मजलमालोहितेक्षणम्" काव्या० २-७३।

वल्गु ವಲ್ಗು (पुं०) 1. ಅಜ, ಮೇಕೆ, ಆಡು. वलते—वल (सञ्चलने) "उः" गुगागमश्च (उ० २-२०)। (वि०) 2. ಸುಂದರವಾದ, ರಮಣೀಯವಾದ. "तद्वल्गुना युगपदुन्मिषितेन तावत्" रघु० ५-६८। (अव्य०) 3. ಸುಂದರವಾಗಿ, ಮನೋಹರವಾಗಿ. "वल्गुवल्गद्घन स्तनतटस्खलितानि मन्दम्" माघ० ५-२९। "वल्गुः स्यात् छगले पुंसि सुन्दरे चाप्यभिधेयवत्" मेदि०।

वल्गुक ವಲ್ಗುಕ (न०) 1. ಚಂದನ, ಗಂಧ. 2. ಅರಣ್ಯ, ಕಾಡು. 3. ಬೆಲೆ, ಮೂಲ್ಯ. (वि०) 4. ಸುಂದರವಾದ, ಅಂದವಾದ.

वल्गुलिका ವಲ್ಗುಲಿಕಾ (स्त्री०) ಜಿರಳೆ.

वल्भन ವಲ್ಭನ (ನಂ) 1. ಭೋಜನ, ಊಟ. 2. ಆಹಾರ. वल्भ (भोजने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

वल्मीक ವಲ್ಮೀಕ (पुं०) 1. ಹುತ್ತ. वलन्ते प्राणिनोऽत्र —वल (सञ्चलने) "कीकन्" (उ० ४-२५)। निपा०। "वल्मीकाग्रात् प्रभवति धनुःखण्डमाखण्डलस्य" मेघ० १-१५। (पुं०) 2. ವಾಲ್ಮೀಕಿ ಮಹರ್ಷಿ. 3. ದೇಹದ ಚರ್ಮವು ಆನೆಯ ಚರ್ಮದಂತೆ ಊದಿಕೊಳ್ಳುವ ಒಂದು ರೋಗ. "वल्मीको नाकुवाल्मिक्यो रोगभेदे" हेम०। "वल्मीको रोगभेदे च नाकौ च पुंनपुंसकम्" मेदि०।

वल्ल ವಲ್ಲ (पुं०) 1. ಒಂದೂವರೆ ಗುಲಗಂಜಿ ತೂಕ. 2. ಎರಡು ಗುಲಗಂಜಿ ತೂಕ. 3. ಮೂರು ಗುಲಗಂಜಿ ತೂಕ. वल्लते—वल्ल (संवरणे) "अच्" (३-१-१३४)। 4. ಮುಚ್ಚಳ. 5. ಧಾನ್ಯವನ್ನು ತೂರಿ ಶುದ್ಧಮಾಡುವವನು.

वल्लकी ವಲ್ಲಕೀ (स्त्री०) 1. ವೀಣೆ. वल्ल (संवरणे) "क्वुन्" (उ० २-३२)। "अजस्रमास्फालितवल्लकी-गुणक्षतोज्ज्वलाङ्गुष्ठनखांशुभिन्नया" माघ० १-९। 2. ಸಲ್ಲಕೀವೃಕ್ಷ, ಆನೇಬೇಲ.

वल्लभ ವಲ್ಲಭ (पुं०) 1. ಪ್ರಿಯ, ಪತಿ. वल्ल (संवरणे) "अभच्" (उ० ३-१२५)। "व्यवहितमविजानती किलान्तर्वनभुवि वल्लभमाभिमुख्यभाजम्" माघ० ७-३५। 2. ಅಧ್ಯಕ್ಷ. 3. ಒಳ್ಳೆಯ ಲಕ್ಷಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಕುದುರೆ. "वल्लभो दयितेऽध्यक्षे सल्लक्षणतुरङ्गमे" मेदि०। (वि०) 4. ಪ್ರೀತಿಪಾತ್ರನಾದ, ಇಷ್ಟನಾದ. **–भा –ಭಾ.** ಪತ್ನಿ. "यैस्तोयैरसिचत वल्लभां विलासी" माघ० ८-३८।

वल्लर ವಲ್ಲರ (ನಂ) 1. ಕೃಷ್ಣಾಗುರು. 2. ಲತಾಗೃಹ. 3. ಪೊದೆ, ಮೆಳೆ, ಕಾಡು. 4. ಗೊಂಚಲು.

वल्लरि(री) ವಲ್ಲರಿ(ರೀ) (स्त्री०) 1. ಗೊಂಚಲು, ಗುಚ್ಛ. वल्लं ऋच्छति—ऋ (गतौ) "इः" (उ० ४-१३९)। वा "ङीष्" (ग० ४-१-४५)। "किञ्जल्कव्यतिकरपिञ्जरान्तराभिश्चित्रश्रीरलमलकाग्र वल्लरीभिः" माघ० ८-५६। 2. ಲತೆ, ಬಳ್ಳಿ. "अनपायिनि संश्रयद्रुमे गजभग्ने पतनाय वल्लरी" कुमा० ४-३१। 3. ಚಿತ್ರಮೂಲ.

वल्लव ವಲ್ಲವ (पुं०) 1. ಗೋಪಾಲಕ, ಗೊಲ್ಲ. "शशिनमिव सुरौघाः सारमुद्धर्तुमेते कलशिमुदधिगुर्वीं वल्लवा लोडयन्ति" माघ० ११-८। 2. ಭೀಮಸೇನ. ಭೀಮಸೇನನು ವಿರಾಟನಗರದಲ್ಲಿ ಅಜ್ಞಾತವಾಸದಲ್ಲಿದ್ದಾಗ ಈ ಹೆಸರನ್ನಿಟ್ಟುಕೊಂಡಿದ್ದನು. "पौरोगवो ब्रुवाणोऽहं वल्लवो नाम नामतः। उपस्थास्यामि राजानं विराटमिति मे मतिः" भा० विरा० २-१। 3. ಅಡಿಗೆಯವನು.

वल्लवी ವಲ್ಲವೀ (स्त्री०) ಗೊಲ್ಲರ ಹೆಂಗಸು. वल्लवस्य स्त्री "ङीष्" (४-१-४८)। "निरीक्षितुं नोपरराम वल्लवीरभिप्रनृत्ता इव वारयोषितः" किरा० ४-१७।

वल्लि ವಲ್ಲಿ (स्त्री०) ಲತೆ, ಬಳ್ಳಿ. वल्ल (संवरणे) "इन्" (उ० ४-११८)। "भूतेशस्य भुजङ्गवल्लिवलयस्रङ्नद्धजूटाजटाः" मालती० १-२। वा "ङीष्" (ग० ४-१-४५)। **वल्ली ವಲ್ಲೀ.** "अवचितकुसुमा विहाय वल्लीः युवतिषु कोमलमाल्यमालिनीषु" माघ० ७-६१।

वल्लिदूर्वा ವಲ್ಲಿದೂರ್ವಾ (स्त्री०) ಬಳ್ಳಿಯಾಗಿ ಹಬ್ಬುವ ಗರಿಕೆ. वल्लीरूपा दूर्वा।

वल्ली ವಲ್ಲೀ (स्त्री०) 1. ಲತೆ, ಬಳ್ಳಿ. वल्लि "ङीष्" (ग० ४-१-४५)। 2. ಅಜವಾನ, ವಾದಕ್ಕಿ. "वल्ली स्यादजमोदायां व्रतत्यामपि योषिति" मेदि०।

वल्लीज ವಲ್ಲೀಜ (ನಂ) ಮೆಣಸು. वल्लयां जायते—जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९८)।

वल्लीमुद्ग ವಲ್ಲೀಮುದ್ಗ (पुं०) ಕಾಡುಹೆಸರು.

वल्लुर ವಲ್ಲುರ (त्रि०) 1. ಒಣಗಿಸಿದ ಮಾಂಸ. 2. ಕಾಡುಹಂದಿಯ ಮಾಂಸ. वल्ल्यते संव्रियते—वल्ल (संवरणे) "उरच्" बाहु०। (ನಂ) 3. ಕ್ಷೇತ್ರ. 4. ಗೊಂಚಲು. 5. ಜಲವಿಲ್ಲದ ಪ್ರದೇಶ. 6. ಊಷರಭೂಮಿ. 7. ಪೊದೆ, ಕಾಡು, ಮೆಳೆ. "वल्लुरो त्रिषु संशुष्कमांससूकरमांसयोः। वल्लुरं स्याद्वनक्षेत्रे गहनोषरयोरपि" मेदि०।

वल्ल्या ವಲ್ಲ್ಯಾ (स्त्री०) ಧಾತ್ರೀವೃಕ್ಷ, ನೆಲ್ಲಿಮರ. "मण्डा तिष्यफला धात्री वल्ल्या पञ्चरसा शिवा" हारा०।

वश ವಶ (ನಂ) 1. ಇಚ್ಛೆ, ಅಪೇಕ್ಷೆ. 2. ಅಧೀನವಾಗಿರುವಿಕೆ. "आक्रान्तितो न वशमेति महान् परस्य" माघ० ५-४१। 3. ಪ್ರಭುತ್ವ, ಅಧಿಕಾರ. (वि०) 4. ಅಧೀನದಲ್ಲಿರುವ, ಅಂಕೆಯಲ್ಲಿರುವ. वश (कान्तौ) "अप्" (वा० ३-३-५८)। (पुं०) 5. ವೇಶ್ಯಾಗೃಹ. 6. ಜನ್ಮ, ಹುಟ್ಟು, ಉತ್ಪತ್ತಿ. (स्त्री०) **–शा –ಶಾ.** 7. ವಂಧ್ಯೆ, ಬಂಜೆ, ಗೊಡ್ಡಿ. 8. ಮಗಳು. 9. ಆಕಳು, ಹಸು.

10. ಹೆಂಗಸು. 11. ಹೆಣ್ಣು ಆನೆ. "वशा वन्ध्या-सुता-योषास्त्रीगवीकरिणीषु च। त्रिष्वायत्ते क्लीबमायत्तत्वे चेच्छाप्रभुत्वयोः" मेदि०। 12. ಗೊಡ್ಡು ಹಸು, ಬಂಜೆಯಾದ ಆಕಳು.

वशंवद ವಶಂವದ (वि०) ಒಬ್ಬನಿಗೆ ವಿಧೇಯನಾಗಿರುವವನು, ಒಬ್ಬನ ಆಜ್ಞೆಯನ್ನು ಪಾಲಿಸುವವನು, ಒಬ್ಬನಿಗೆ ತಲೆಬಾಗಿ ನಡೆದುಕೊಳ್ಳುವವನು. वशं आत्मानमधीनं वदति—वद (व्यक्तायां वाचि) "खच्" (३-२-३८)। मुमागमः (६-३-६७)। "विशिष्य सा भीमनरेन्द्रनन्दना मनोभवाज्ञैकवशंवदं मनः" नैष० १-३३।

वशक्रिया ವಶಕ್ರಿಯಾ (स्त्री०) ವಶಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಕಾರ್ಯ, ತನ್ನ ಅಧೀನದಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವ ಕಾರ್ಯ.

वशग ವಶಗ (वि०) ಒಬ್ಬನಿಗೆ ಅಧೀನವಾಗಿರುವ, ವಿಧೇಯನಾಗಿರುವ. वशं गच्छति—गम्लृ (गतौ) "डः" (वा० ३-२-४८)। "नमस्यामो देवान्ननु हतविधेस्तेऽपि वशगाः" भर्तृ० १-९१।

वशा ವಶಾ (स्त्री०) "वश" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.

वशि ವಶಿ (न०) ಅಧೀನವಾಗಿರುವಿಕೆ. वश (कान्तौ) भावे "इन्"।

वशिक ವಶಿಕ (वि०) 1. ಶೂನ್ಯವಾದ, ಬರಿದಾದ. वशि "कन्" (५-३-७५)। 2. ತುಚ್ಛವಾದ, ನಿಕೃಷ್ಟವಾದ. "वशिकं तुच्छरिक्तके" अम०। (स्त्री०) **–का –ಕಾ.** 3. ಅಗುರು. "वशिकनृपगृहे सा वासुदेवेऽप्यदीव्यत्" याद० १३-१०९।

वशिता ವಶಿತಾ (स्त्री०) 1. ಅಧೀನದಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ. 2. ಜಿತೇಂದ್ರಿಯನಾಗಿರುವಿಕೆ, ತನ್ನ ಇಂದ್ರಿಯಗಳನ್ನು ಹತೋಟಿಯಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ. वशिनो भावः "तल्" (५-१-११९)। "त्वः"। **वशित्वम् ವಶಿತ್ವಮ್.** 3. ಈಶ್ವರನ ಅಷ್ಟೈಶ್ವರ್ಯಗಳಲ್ಲೊಂದು. "अणिमा महिमा चैव गरिमा लघिमा तथा। प्राप्तिः प्राकाम्यमीशित्वं वशित्वं चाष्टभूतयः"।

वशिन् ವಶಿನ್ (वि०) 1. ತನ್ನ ವಶದಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಂಡಿರುವವನು. वशोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। 2. ಪ್ರಭುತ್ವವುಳ್ಳವನು, ಅಧಿಕಾರವುಳ್ಳವನು. 3. ಇಂದ್ರಿಯನಿಗ್ರಹವುಳ್ಳವನು. "वशिनं क्षितेरयनयाविवेश्वरं नियमो यमश्च नियतं यतिं यथा" माघ० १३-२३।

वशिनी ವಶಿನೀ (स्त्री०) 1. ಶಮೀವೃಕ್ಷ. 2. ಬದನಿಕೆ ಗಿಡ.

वशिर ವಶಿರ (न०) 1. ಸಮುದ್ರದ ಉಪ್ಪು. (पुं०) 2. ಗಜಹಿಪ್ಪಲಿ. वश (कान्तौ) "किरच्" बाहु०। 3. ಉತ್ತರೇಣಿ ಗಿಡ. "वशिरः पुमान्। किणिहीगजपिप्पल्योः क्लीबेऽब्धिलवणे स्मृतः" मेदि०। 4. ಬಜೆ. 5. ಚವ್ಯ.

वशीकरण ವಶೀಕರಣ (न०) 1. ವಶಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು, ಮಂತ್ರ ಮತ್ತು ಮಾಯೆಗಳಿಂದ ತನಗೆ ಅಧೀನನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವುದು. वश+कृञ् "च्विः" (५-४-५०)। "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ವಶಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಸಾಧನ. वश+कृञ् "च्विः" (५-४-५०)। कर० "ल्युट्" (३-३-११७)। "एकैकमेव हि वशीकरणं गरीयः" मालती० ६-१७।

वशीकृत ವಶೀಕೃತ (वि०) ವಶಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ, ತನ್ನ ಇಚ್ಛೆಗೆ ಅಧೀನನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. वश+कृञ् (करणे) "च्विः" (५-४-५०)। "क्तः" (३-२-१०२)।

वशीभूत ವಶೀಭೂತ (वि०) ವಶನಾಗಿರುವ, ಒಬ್ಬನಿಗೆ ಅಧೀನನಾಗಿ ಆಗಿರುವ. वश+भू (सत्तायाम्) "च्विः" (५-४-५०)। "क्तः" (३-४-७२)।

वश्य ವಶ್ಯ (वि०) 1. ಅಧೀನನಾಗಿರುವ, ವಿಧೇಯನಾಗಿರುವ, ಒಬ್ಬನ ವಶದಲ್ಲಿರುವ. वशं गतः "यत्" (४-४-८६)। "आत्मवश्यैर्विधेयात्मा प्रसादमधिगच्छति" गीता २-६४। 2. ಅಂಕೆಯಲ್ಲಿಡಲ್ಪಟ್ಟ, ದಮನಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ನಿಗ್ರಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "वश्यात्मना तु यतता शक्योऽवाप्तुमुपायतः" गीता ६-३६। 3. ವಶಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಶಕ್ಯನಾದ. वश (कान्तौ) "ण्यत्" (३-१-१२४)। "मनो नवद्वारनिषिद्धवृत्ति हृदि व्यवस्थाप्य समाधिवश्यम्" कुमा० ३-५०। (स्त्री०) **–श्या –ಶ್ಯಾ.** ವಶಳಾಗಿ ವಿಧೇಯಳಾಗಿರುವ ಹೆಂಗಸು (ಪತ್ನಿ).

वषट् ವಷಟ್ (अव्य०) ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸಿ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುವ ಮಂತ್ರ. उह्यते हविरनेन—वह (प्रापणे) "डषट्"।

वषट्कार ವಷಟ್ಕಾರ (पुं०) ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸಿ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುವುದು. (ಹೋಮಮಾಡುವುದು).

वषट्कृत ವಷಟ್ಕೃತ (वि०) ದೇವತೆಗಳ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ ಅರ್ಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟ (ಹೋಮಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ) (ಹವಿಸ್ಸು). वषडिति मन्त्रेण कृतम्।

वस – आच्छादने (अदा० आत्म० सक० से०)। वस्ते वसाते वसते। वस्से वसाथे। ववसे। वसिता।

वसिष्यते। वस्ताम् वसाताम् वसताम्। वस्स्व वसाथाम् वध्वम्। अवस्त। ಇತ್ಯಾದಿ.

कर्मणि :—वस्यते। ववसे। वस्यताम्। अवस्यत। ಇತ್ಯಾದಿ.

कृत्सु :—वसितव्यम्। वसनीयम्। वास्यम्। वसितः। वसितवान्। वसानः। वसितम्। वसनम्। ಹೊದೆ, ಉಡು, ತೊಡು, ಧರಿಸು. "स्फुरदूरुभित्ति वसनं ववसे" माघ० ९-७५।

वस – निवासे (भ्वा० पर० अक० अनि०)। वसति। उवास ऊषतुः ऊषुः। उवसिथ, उवस्थ ऊषथुः ऊष। उवास उवस ऊषिव ऊषिम। वस्ता। वत्स्यति। वसतु। अवसत्। ಇತ್ಯಾದಿ.

भावे :—उष्यते। ऊषे। वस्ता। वत्स्यते। उष्यताम्। ಇತ್ಯಾದಿ.

णिचि:—वासयते। वासयां चक्रे, –बभूव, –आस। वासयिता। वासयताम्। ಇತ್ಯಾದಿ.

कृत्सु :—वस्तव्यम्। वसनीयम्। वास्यम्। उषितः। उषितवान्। वसन्, वसन्ती। उषितम्। वसनम्। ವಾಸವಾಗಿರು, ವಾಸಮಾಡು, ನೆಲಸು. "वसन्ति हि प्रेम्णि गुणा न वस्तुनि" किरा० ८-३७।

वसत् ವಸತ್ (वि०) ವಾಸಮಾಡುತ್ತಿರುವ. वस (निवासे) "शतृ" (३-२-१२४)। "वसन् ददर्शावतरन्तमम्बरात्" माघ० १-१। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–न्ती –ನ್ತೀ.**

वसति ವಸತಿ (स्त्री०) 1. ವಾಸಮಾಡುವುದು. वस (निवासे) "अतिः" (उ० ४-६०)। "ग्रामीणैः पुनरध्वगस्य वसतिर्ग्रामे निषिद्धा यथा" अमरु० १३। 2. ಗೃಹ, ಮನೆ. वसन्त्यस्याम् — वस "अतिः"। "वसतिं प्रिय कामिनां प्रियास्त्वदृते प्रापयितुं क ईश्वरः" कुमा० ४-११। 3. ರಾತ್ರಿ. "तस्य मार्गवशादेका बभूव वसतिर्यतः" रघु० १५-११। वा "ङीष्" (ग० ४-१-४५)। **–ती –ತೀ.**

वसथ ವಸಥ (न०) ಪಕ್ಷಿಗಳ ಗೂಡು, ಹಕ್ಕಿಗಳ ವಾಸಸ್ಥಾನ.

वसन ವಸನ (न०) 1. ವಸ್ತ್ರ, ಬಟ್ಟೆ. वस्यते आच्छाद्यतेऽनेन —वस (आच्छादने) करे० "ल्युट्" (३-३-११७)। "गृहमेष्यति प्रियतमे सुदृशां वसनाङ्गरागसुमनःसुमनः" माघ० ९-५०। 2. ಹೊದೆಯುವುದು, ಉಡುವುದು, ಧರಿಸುವುದು, वस भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 3. ವಾಸಮಾಡುವುದು. वस (निवासे) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 4. ಗೃಹ, ಮನೆ. वसत्यस्मिन्—वस अधि० "ल्युट्" (३-३-११७)। 5. ವಡ್ಯಾಣ, ಡಾಬು, ಹೆಂಗಸರ ನಡುಕಟ್ಟು.

वसना ವಸನಾ (स्त्री०) ವಡ್ಯಾಣ, ಡಾಬು, ಹೆಂಗಸರ ನಡುಕಟ್ಟು.

वसन्त ವಸಂತ (पुं०) 1. ಒಂದು ಋತು, ಆರು ಋತುಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯದು. वसन्त्यत्र मदनोत्सवाः—वस (निवासे) "झच्" (उ० ३-१२८)। ಚೈತ್ರ ಮತ್ತು ವೈಶಾಖ ಎರಡು ತಿಂಗಳು ಸೇರಿದ ಋತುವು ವಸಂತರ್ತು. "सद्यो वसन्तेन समागतानां नखक्षतानीव वनस्थलीनाम्" कुमा० ३-२९। 2. ಮೂರ್ತಿಮತ್ತಾದ ವಸಂತಋತು, ಶರೀರವನ್ನು ತಾಳಿದ ಮನ್ಮಥನ ಮಿತ್ರ ವಸಂತಋತು. 3. ಸಂಗೀತದ ಒಂದು ರಾಗ. 4. ಅತಿಸಾರ ರೋಗ. 5. ನಾಟಕಗಳಲ್ಲಿ ವಿದೂಷಕನ ಹೆಸರು.

वसन्तकाल ವಸಂತಕಾಲ (पुं०) ವಸಂತಋತು.

वसन्तघोषिन् ವಸಂತಘೋಷಿನ್ (पुं०) ಕೋಗಿಲೆ. वसन्ते घोषति—घुषिर् "णिनिः" (३-१-१३४)।

वसन्ततिलक ವಸಂತತಿಲಕ (न०) ವೃತ್ತರತ್ನಾಕರೋಕ್ತವಾದ ಹದಿನಾಲ್ಕನೆಯ ಛಂದಸ್ಸಿನ ಒಂದು ವೃತ್ತ. **ಇದರ ಲಕ್ಷಣ:** "उक्तं वसन्ततिलकं तभजा जगौ गः"। **ಇದರ ಗಣವಿನ್ಯಾಸ:**

त भ ज ज गु गु।
UUI UII IUI IUI U U

ಉದಾ: "दृष्ट्वा वसन्ततिलकं सहकारवाटीं सिंहोद्धतान्वितगती रघुवीरसिंहः। उद्धर्षिणीं मनसिजस्य यथास्त्रपङ्क्ति शोभावतीं जनकजां मनसा जगाम"।

वसन्तदूत ವಸನ್ತದೂತ (पुं०) 1. ಕೋಗಿಲೆ. वसन्तस्य दूतः। 2. ಚೈತ್ರಮಾಸ. 3. ಸಂಗೀತದಲ್ಲಿ ಪಂಚಮರಾಗ. "वसन्तदूतश्चैत्रे स्यात् पिकपञ्चमरागयोः" मेदि०।

वसन्तदूती ವಸಂತದೂತೀ (स्त्री०) 1. ಕಾಡಿರುವಂತಿಗೆ ಗಿಡ. वसन्तस्य दूतीव। 2. ಹಸುರು ಪಾದರಿ.

वसन्तद्रुम ವಸಂತದ್ರುಮ (पुं०) ಆಮ್ರವೃಕ್ಷ, ಮಾವಿನ ಮರ. वसन्तस्य द्रुमः।

वसन्तबन्धु ವಸಂತಬಂಧು (पुं०) ಕಾಮ, ಮನ್ಮಥ.

वसन्तोत्सव ವಸಂತೋತ್ಸವ (पुं०) ವಸಂತಕಾಲದಲ್ಲಿ ಆಚರಿಸುವ ಹಬ್ಬ.

वसा ವಸಾ (स्त्री०) ಮೇದಸ್ಸು, ಕೊಬ್ಬು, ಎಲುಬಿನ ನೆಣ. वस (निवासे) "अच्" (३-१-१३४)। "निवन्त्य-

द्यापि नैते स्रुतबहलवसावाहिनो हव्यवाहाः" मुद्रा० ३-२८।

वसान ವಸಾನ (वि०) ಉಟ್ಟಿರುವ, ಧರಿಸಿರುವ. वस (आच्छादने) "शानच्" (३-२-१२४)। "मान्यमग्रजवर्णेन वसानो दिव्यमम्बरम्" याद० १६-५९।

वसि ವಸಿ (पुं०) 1. ವಸ್ತ್ರ, ಬಟ್ಟೆ. वस्ते आच्छादयति शरीरमनेन—वस (आच्छादने) "इः" (उ० ४-१३९)। 2. ಗೃಹ, ಮನೆ. वसत्यत्र—वस (निवासे) "इः" (उ० ४-१३९)।

वसिर ವಸಿರ (न०) 1. ಸಮುದ್ರದ ಉಪ್ಪು. वसि राति—रा (दाने) "कः" (३-२-३)। (पुं०) 2. ಗಜಪಿಪ್ಪಲಿ. वस्ते—वस (आच्छादने) "किरच्" बाहु०। 3. ಅಪಾಮಾರ್ಗ, ಉತ್ತರಣೆ ಗಿಡ. "वसिरः पुमान्। किणिहीहस्तिपिप्पल्योः" मेदि०।

वसिष्ठ ವಸಿಷ್ಠ (पुं०) ವಸಿಷ್ಠಮಹರ್ಷಿ, ಸೂರ್ಯವಂಶದ ಚಕ್ರವರ್ತಿಗಳ ಪುರೋಹಿತರು. ಈ ಮಹರ್ಷಿಯು ಸ್ವಾಯಂಭುವ ಮನ್ವಂತರದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮನ ಮಾನಸಪುತ್ರರು. ಅರುಂಧತಿಯು ಈ ಮಹರ್ಷಿಯ ಪತ್ನಿ. ವಸಿಷ್ಠ ಮಹರ್ಷಿಯು ಅರುಂಧತಿಯಲ್ಲಿ ಶಕ್ತಿಮಹರ್ಷಿಯನ್ನು ಪಡೆದರು. वशवतां वशिनां जितेन्द्रियाणां श्रेष्ठः "इष्ठन्"। मतुपो लुक् (५-३-६५)। ವಸಿಷ್ಠ ಮಹರ್ಷಿಯು ಅನೇಕ ವೇದಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕರಿಸಿದವರು. ಇವರ ಅಪಾರವಾದ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ಕಂಡ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರರು ಅವರಂತೆ ತಾವೂ ಬ್ರಹ್ಮವರ್ಚಸ್ಸನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಬೇಕೆಂದು ಅನೇಕ ಸಹಸ್ರ ವರ್ಷಗಳಕಾಲ ತಪಸ್ಸನ್ನಾಚರಿಸಿ ವಸಿಷ್ಠಮಹರ್ಷಿಯಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮರ್ಷಿ ಎನಿಸಿಕೊಂಡರು.

वसु ವಸು (पुं० ब० व०) 1. ದೇವತೆಗಳ ಒಂದು ಗಣ. वसन्ति—वस (निवासे) "उः" (उ० १-१०)। ಈ ದೇವತೆಗಳು (1) धरः (2) ध्रुवः (3) सोमः (4) विष्णुः (5) अनिलः (6) अनलः (7) प्रत्यूषः ಮತ್ತು (8) प्रभासः ಎಂದು ಎಂಟು ಮಂದಿ. ಇವರೆಲ್ಲರೂ ತಮ್ಮ ಪತ್ನಿಯರೊಡನೆ ಕೂಡಿ ವಿಹರಿಸುತ್ತ ವಸಿಷ್ಠ ಮಹರ್ಷಿಯ ಆಶ್ರಮದಲ್ಲಿದ್ದ ನಂದಿನೀಧೇನುವನ್ನು ಅಪಹರಿಸಿಕೊಂಡು ಹೋಗುತ್ತಿರಲು ಕ್ರುದ್ಧರಾದ ವಸಿಷ್ಠಮಹರ್ಷಿಯು ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಮನುಷ್ಯರಾಗಿ ಹುಟ್ಟುವಂತೆ ಶಪಿಸಿದರು. ಈ ವೇಳೆಗೆ ಸರಿಯಾಗಿ ಬ್ರಹ್ಮನ ಶಾಪದಿಂದ ಭೂಮಿಗೆ ಇಳಿದುಬಂದ ಗಂಗೆಯ ಗರ್ಭದಲ್ಲಿ ಇವರೆಲ್ಲರೂ ಮನುಷ್ಯರಾಗಿ ಹುಟ್ಟಿದರು. ಗಂಗೆಯು ಏಳು ಮಕ್ಕಳನ್ನೂ ಹುಟ್ಟಿದ ಕೂಡಲೆ ಪ್ರವಾಹದಲ್ಲಿ ಬಿಸಾಡುತ್ತಿದ್ದಳು. ಪತಿಯಾದ ಶಂತನು ಮಹಾರಾಜನು ಎಂಟನೆಯ ಮಗುವನ್ನು ಅವಳ ಕೈಗೆ ಕೊಡದೆ ರಕ್ಷಿಸಿಕೊಂಡನು. ಆ ಶಿಶುವೇ ಭೀಷ್ಮಾಚಾರ್ಯನು. (पुं०) 2. ಅಗ್ನಿ. 3. ಎತ್ತಿನ ಕತ್ತಿಗೆ ನೊಗವನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಕಟ್ಟುವ ಮಿಳಿ, -ಹಗ್ಗ. 4. ಬಕಪುಷ್ಪ. 5. ರಾಜ, ದೊರೆ. 6. ಕುಬೇರ. 7. ಶಿವ, ಈಶ್ವರ. 8. ಎಂಟುಸಂಖ್ಯೆಯ ಸಂಕೇತ. 9. ಸೂರ್ಯ. 10. ರಶ್ಮಿ, ಕಿರಣ. (न०) 11. ಧನ, ಸಂಪತ್ತು. वसत्यत्र गुणैः—वस (निवासे) "उः" (उ० २-१०)। "निरकासयद्रविमपेतवसुं वियदालयादपरदिग्गणिका" माघ० ९-१०। 12. ಸ್ವರ್ಣ, ಚಿನ್ನ. 13. ಜಲ, ನೀರು. 14. ಒಂದು ವಿಧ ಲವಣ. 15. ರತ್ನ. 16. ವೃದ್ಧಿಯೆಂಬ ಔಷಧ. (वि०) 17. ಮಧುರವಾದ, ಸಿಹಿಯಾದ. 18. ಶುಷ್ಕವಾದ, ಒಣಗಿರುವ. "वसुर्ना देवभेदाग्निभायोक्त्रबकराजसु। क्लीबे वृद्धचौषधे स्यानरैरत्ने मधुरे त्रिषु" मेदि०।

वसुक ವಸುಕ (पुं०) 1. ಬಕಪುಷ್ಪ. 2. ಅರ್ಕಪರ್ಣ, ಎಕ್ಕದ ಎಲೆ. (न०) 3. ಸಮುದ್ರದ ಉಪ್ಪು. "वसुकं रौमके पुंसि शिवमल्ल्यर्कपर्णयोः" मेदि०।

वसुकीट ವಸುಕೀಟ (पुं०) ಯಾಚಕ, ಭಿಕ್ಷುಕ. वसुनि धने कीट इव।

वसुद ವಸುದ (पुं०) ವಿಷ್ಣು. वसु ददाति लघुभ्यः—डु दाञ् (दाने) "कः" (३-२-३)। "वसुदो धनदानाच्च धनायद्भ्यो विशेषतः" इति निरुक्तिः। "महेन्द्रो वसुदो वसुः" वि० स०।

वसुदेव ವಸುದೇವ (पुं०) ಯದುವಂಶದ ಶೂರರಾಜನ ಮಗ, ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ತಂದೆ. वसुषु दीव्यति—दिवु (क्रीडादौ) "अच्" (३-१-१३४)।

वसुदेवता ವಸುದೇವತಾ (स्त्री०) ವಸುಗಳು ದೇವತೆಗಳಾಗಿ ಉಳ್ಳ ಧನಿಷ್ಠಾನಕ್ಷತ್ರ. वसवो देवता अस्याः।

वसुदेवतनय ವಸುದೇವತನಯ, -पुत्र -ಪುತ್ರ, -सुत -ಸುತ, -सूनु -ಸೂನು (पुं०) ವಸುದೇವನ ಮಗನಾದ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ. वसुदेवस्य तनयः पुत्रः सुतः सूनुर्वा।

वसुधा ವಸುಧಾ (स्त्री०) 1. ಪೃಥಿವಿ, ಭೂಮಿ. वसूनि रत्नानि दधाति धारयति—डु धाञ् (धारणपोषणयोः)

"कः" (३-२-३)। "रथेनानुद्घातस्तिमितगतिना तीर्णजलधिः पुरा सप्तद्वीपां जयति वसुधामप्रतिरथः" शाकु० ७-३३। 2. ನೆಲ.

वसुधाधिप ವಸುಧಾಧಿಪ (पुं०) ಭೂಮಿಯ ಒಡೆಯ, ರಾಜ, ದೊರೆ. वसुधाया अधिपः।

वसुन्धरा ವಸುಂಧರಾ (स्त्री०) ಭೂಮಿ. वसूनि धारयति —धृ (धारणे) + णिच् "खच्" (३-२-४६)। ह्रस्वः (४-६-७४)। मुम् (६-३-६७)। "वसुन्धरायां कृत्स्नायां नास्ति वालिसमो बली" भट्टि० ६-१०८।

वसुप्रभा ವಸುಪ್ರಭಾ (स्त्री०) ಅಗ್ನಿಯ ಸಪ್ತಜಿಹ್ವೆಗಳಲ್ಲೊಂದು.

वसुप्राण ವಸುಪ್ರಾಣ (पुं०) ಅಗ್ನಿ, ವಹ್ನಿ.

वसुमत् ವಸುಮತ್ (वि०) 1. ಧನಿಕ, ಐಶ್ವರ್ಯವಂತ. वसु अस्यास्ति "मतुप्" (५-२-९४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **-मती -ಮತೀ.** 2. ಭೂಮಿ. "अन्येचापि युधिष्ठिरप्रभृतयो याता दिवं भूतले नैकेनापि समं गता वसुमती मुञ्ज त्वया यास्यति" भोजप्र०।

वसुरोचिस् ವಸುರೋಚಿಸ್ (न०) ಯಜ್ಞ. वसवो रोचन्तेऽस्मिन्—रुच (दीप्तौ) "इसिन्" (उ० २-११२)। वसुरोचिर्यज्ञः सि० कौ०।

वसुश्रेष्ठ ವಸುಶ್ರೇಷ್ಠ (न०) 1. ಬೆಳ್ಳಿ, ರಜತ. वसुना दीप्त्या श्रेष्ठम्। 2. ಶುದ್ಧಮಾಡಿದ ಚಿನ್ನ.

वसुषेण ವಸುಷೇಣ (पुं०) ಕರ್ಣ.

वसुस्थली ವಸುಸ್ಥಲೀ (स्त्री०) ಕುಬೇರನ ಪಟ್ಟಣ, ಅಲಕಾನಗರ.

वस्कय ವಸ್ಕಯ (पुं०) ಒಂದು ವರ್ಷ ವಯಸ್ಸಿನ ಕರು.

वस्कयिणी ವಸ್ಕಯಿಣೀ (स्त्री०) ಬಹಳಕಾಲ ಕಳೆದು ಕರು ಹಾಕಿದ ಹಸು. बस्कयोऽस्त्यस्याः "इनिः" (५-२-११५)। "ङीप्" (४-१-५)।

वस्ति ವಸ್ತಿ (पुंस्त्री०) 1. ವಾಸಮಾಡುವುದು. वस (निवासे) "क्तिन्" (३-३-९४)। 2. ಪಿಚಕಾರಿ, ದೇಹದೊಳಗಿನ ದೋಷವನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸಲು ಪ್ರಯೋಗಿಸುವ ಒಂದು ಸಾಧನ. 3. ನಾಭಿಯ ಅಧೋಭಾಗ, ಹೊಕ್ಕುಳಿನ ಕೆಳಭಾಗ, ಮೂತ್ರಾಶಯ. वसति मूत्रादिकमत्र—वस "तिः" (उ० ४-१७९)।

वस्तिमल ವಸ್ತಿಮಲ (न०) ಮೂತ್ರ. वस्तेः नाभेरधोभागस्य मलम्।

वस्तु ವಸ್ತು (न०) 1. ದ್ರವ್ಯ, ಪದಾರ್ಥ. वसति—वस (निवासे) "तुन्" (उ० १-७५)। "वस्तु विश्वमुदरे तव दृष्ट्वा बाह्यवत् किल मृकण्डुतनूजः" नैष० २१-१०८। 2. ಧನ, ಐಶ್ವರ್ಯ, ಸಂಪತ್ತು. "गृहेषु दारेषु सुतेषु बन्धुषु द्विपोत्तमस्यन्दनवाजिवस्तुषु" भाग० ९-४-२७। 3. (ನಾಟಕದಲ್ಲಿ) ಕಥಾವಿಷಯ. "अहमस्यां कालिदासग्रथितवस्तुना नवेन त्रोटकेन उपस्थास्ये" विक्र० १। "पूर्वरङ्गः प्रसङ्गाय नाटकीयस्य वस्तुनः" माघ० २-८। 4. ವಿಷಯದ ಸಾರ, ವಿಷಯದ ತಿರುಳು. 5. ವಿಷಯ, ಆಲೋಚನೆಯ ವಸ್ತು, ಭಾಷಣದ ವಸ್ತು. ಇತ್ಯಾದಿ. "अथाङ्गिरसमग्रण्यमुदाहरणवस्तुषु" कुमा० ६-६५।

वस्तुक ವಸ್ತುಕ (न०) ವಾಸ್ತೂಕ, ಚಕ್ಕೋತದಸೊಪ್ಪು.

वस्त्य ವಸ್ತ್ಯ (न०) ಗೃಹ, ಮನೆ. वस (निवासे) "क्तिन्" (३-३-९४)। वस्तौ साधु "यत्" (४-४-९८)।

वस्त्र ವಸ್ತ್ರ (न०) ಬಟ್ಟೆ. वस्यते आच्छाद्यतेऽनेन—वस (आच्छादने) "ष्ट्रन्" (उ० ४-१५९)। "वस्त्रं पत्रमलंकारं कृतान्नमुदकं स्त्रियः। योगक्षेमं प्रचारं च न विभाज्यं प्रचक्षते" मनु० ९-२१९। ಯಾವಾಗಲೂ ಶುಭ್ರವಾದ ಮತ್ತು ಶುಚಿಯಾದ ವಸ್ತ್ರವನ್ನು ಧರಿಸಬೇಕು. ಇನ್ನೊಬ್ಬ ಧರಿಸಿದ್ದ ಮಲಿನವಾದ ಅಂಚಿಲ್ಲದ ಜೀರ್ಣವಾದ ಮತ್ತು ರಕ್ತವರ್ಣದ ವಸ್ತ್ರವನ್ನು ಧರಿಸಕೂಡದು. "वस्त्रं नान्यधृतं धार्यं न रक्तं मलिनं तथा। जीर्णं वापदशं चैव श्वेतं धार्यं प्रयत्नतः"।

वस्त्रकुट्टिम ವಸ್ತ್ರಕುಟ್ಟಿಮ (न०) 1. ಛತ್ರಿ, ಕೊಡೆ. वस्त्रनिर्मितं कुट्टिममिव। "प्रोतोत्सादनं वस्त्रकुट्टिमम्। छत्रं पुटोटजम्" त्रिकाण्ड०। 2. ವಸ್ತ್ರಗೃಹ, ಡೇರೆ, ಗುಡಾರ.

वस्त्रगृह ವಸ್ತ್ರಗೃಹ (न०) ಡೇರೆ, ಗುಡಾರ. वस्त्रनिर्मितं गृहम्। **-वेश्मन् -ವೇಶ್ಮನ್.**

वस्त्रपुत्रिका ವಸ್ತ್ರಪುತ್ರಿಕಾ (स्त्री०) ಪುತ್ತಳಿಕೆ, ವಸ್ತ್ರದಿಂದ ನಿರ್ಮಿತವಾದ ಬೊಂಬೆ. वस्त्रनिर्मिता पुत्रिका।

वस्त्रपूत ವಸ್ತ್ರಪೂತ (वि०) ವಸ್ತ್ರದಿಂದ ಶೋಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, (ನೀರು ಮುಂತಾದುದು). "दृष्टिपूतं पदं न्यसयेत् वस्त्रपूतं जलं पिबेत्। सत्यपूतां वदेद्वाचं मनःपूतं समाचरेत्" मनु० ६-४६।

वस्न ವಸ್ನ (न०) 1. ವೇತನ, ಸಂಬಳ, ಕೂಲಿ. वसत्यत्र—वस (निवासे) "नः" (उ० ३-६)। 2. ಮೂಲ್ಯ,

ಚೆಲೆ. 3. ವಸ್ತ್ರ, ಬಟ್ಟೆ. 4. ಧನ, ಸಂಪತ್ತು. "वस्नं वस्त्रे धने मूल्ये भृतौ" हेम०। 5, ವಾಸವಾಡುವುದು. 6. ಚರ್ಮ.

वस्नसा ವಸ್ನಸಾ (स्त्री०) ಸ್ನಾಯು, ಮಾಂಸಖಂಡ. वस्ते —वस (आच्छादने) "नः" (उ० ३-६)। वस्नं चर्म स्यति—षो (अन्तकर्मणि) "कः" (३-२-३)।

वस्वौकसारा ವಸ್ವೌಕಸಾರಾ (स्त्री०) 1. ಅಮರಾವತಿ, ಇಂದ್ರನ ನಗರ. 2. ಕುಬೇರನ ನಗರ, ಅಲಕಾಪುರಿ.

वह – प्रापणे (भ्वा० उभ० द्विक० अनि०)। वहति, –ते। उवाह, –ऊहे। वोढा। वक्ष्यति, –ते। वहतु, –ताम्। अवहत्, –त। वहेत्, वहेत। ಇತ್ಯಾದಿ.

कर्मणि :—उह्यते। ओह्यत। ಇತ್ಯಾದಿ.

कृत्सु :—वोढव्यम्। वहनीयम्। वाह्यम्। वह्यम् करणम्। वहन्, –न्ती। वहमानः। ऊढम्। वहनम्। ऊढ्वा। ಇತ್ಯಾದಿ. 1. ವಹಿಸು, ಹೊರು, ಎತ್ತಿಕೊ. "वहति यः परितः कनकस्थलीः" माघ० ४-२१। 2. ಒಯ್ಯು, ಸಾಗಿಸು, ಹಗುರವಾಗಿ ತೆಗೆದುಕೊ. "त्रिस्रोतसं वहति यो गगनप्रतिष्ठाम्" शाकु० ७-६। 3. ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಬಾ. "वहति जलमियं पिनष्टि गन्धान्" मुद्रा० १-४। 4. ವಹಿಸಿಕೊ; ಹೊಣೆಯನ್ನು ಹೊರು. "अपुत्राया जनन्या मे योगक्षेमं वह" माल० ४। 5. ಪ್ರವಹಿಸು, ಹರಿ. "परोपकाराय वहन्ति नद्यः"। 6. ವಹಿಸು, ತಾಳು, ಹೊಂದು, ಧರಿಸು. "तन्वन्तमिद्धमभितो गुरुमंशुजालं लक्ष्मीमुवाह सकलस्य शशाङ्कमूर्तेः" किरा० २-५९। 7. ಧರಿಸು, ಉಡು, ತೊಡು. "खलत्यागः सुहृत्प्राप्तिरितीदं कवचद्वयम्। वहध्वं मन्त्रदेहस्य भेदं परिजिहीर्षवः" याद० २२-२०। 8. ಬೀಸು, ತೀಡು. 9. ಮುಂದೆ ನಡೆ, ಮುಂದೆ ಸಾಗು, ಚಲಿಸು. "उदीरितोऽर्थः पशुनापि गृह्यते हयाश्च नागाश्च वहन्ति चोदिताः" पञ्चतं० १-४४।

वह ವಹ (पुं०) 1. ವೃಷಭದ ಹೆಗಲು. वहति युगमनेन —वह (प्रापणे) "घः" (३-३-११९)। निपा०। 2. ಅಶ್ವ, ಕುದುರೆ. 3. ವಾಯು, ಗಾಳಿ. "वहः स्यात् वृषभस्कन्धे वाहे गन्धवहेऽपि च" मेदि०। 4. ವಾಹನ, ಸಂಚಾರದ ಸಾಧನ. 5. ಮಾರ್ಗ, ದಾರಿ. "पन्थास्तु खुल्लमो वहः" त्रिकाण्ड०। 6. ನದ, ಗಂಡುಹೊಳೆ. (वि०) 7. ಹೊರುವವನು, ವಹಿಸುವವನು, ಎತ್ತಿಕೊಳ್ಳುವವನು. 8. ಮುಂದೆ ಸಾಗುವವನು, ಮುಂದೆ ನಡೆಯುವವನು.

वहत् ವಹತ್ (वि०) 1. ವಹಿಸುತ್ತಿರುವ, ಎತ್ತಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿರುವ. वह (प्रापणे) "शतृ" (३-२-१२४)। "वहन्नसौ काञ्चनपद्मरेणून् व्योमापगावीचिविहारशीलः" याद० १८-५०। 2. ಧರಿಸುತ್ತಿರುವ, ತಾಳುತ್ತಿರುವ, ಹೊಂದುತ್ತಿರುವ. "वहतो बहुशैवलक्ष्मतां धृतरुद्राक्षमधुव्रतं खगः" नैष० २-६। 3. ಒಯ್ಯುತ್ತಿರುವ, ಸಾಗಿಸುತ್ತಿರುವ. 4. ಧರಿಸುತ್ತಿರುವ, ತೊಡುತ್ತಿರುವ. "पुरातनीं ब्रह्मकपालमालां कण्ठे वहन्तीं पुनराश्वसन्तीम्" कुमा० १२-१७। 5. ಹೊಣೆಯನ್ನು ಹೊರುತ್ತಿರುವ. 6. ತೆಗೆದುಕೊಂಡುಬರುತ್ತಿರುವ. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–न्ती –ನ್ತೀ**. "एतस्मिन्नधिकपयःश्रियं वहन्त्यः" माघ० ४-५९।

वहत ವಹತ (पुं०) 1. ದಾರಿ ನಡೆಯುವವನು, ಪ್ರಯಾಣ ಮಾಡುವವನು. वह (प्रापणे) "अतच्" बाहु०। 2. ವೃಷಭ, ಎತ್ತು.

वहति ವಹತಿ (पुं०) 1. ವಾಯು, ಗಾಳಿ. 2. ವೃಷಭ, ಎತ್ತು. 3. ಸಚಿವ, ಮಂತ್ರಿ, ಸಲಹೆಗಾರ. वह (प्रापणे) "अतिः" (उ० ४-६०)। "वहतिर्धेन्वां सचिवेऽपि" हेम०। (स्त्री०) 4. ಗೋವು, ಆಕಳು.

वहतु ವಹತು (पुं०) 1. ಪಾಂಥ, ಪಥಿಕ, ದಾರಿ ನಡೆಯುವವನು. 2. ವೃಷಭ, ಎತ್ತು. वह (प्रापणे) "चतुः" (उ० १-७८)। "वहतुः पथिके वृषभे पुमान्" मेदि०।

वहन ವಹನ (न०) 1. ದೋಣಿ, ನದಿಯನ್ನು ದಾಟಲು ಬಳಸುವ ತೆಪ್ಪ ಮೊದಲಾದುದು. उह्यतेऽनेन—वह (प्रापणे) कर० "ल्युट्" (३-३-११७)। "होडस्तरान्धुर्वहनं वहित्रं वार्वटः पुमान्" त्रिकाण्ड०। 2. ತಲುಪಿಸುವುದು, ತೆಗೆದುಕೊಂಡುಹೋಗಿ ಸೇರಿಸುವುದು. वह भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 3. ಹರಿಯುವುದು, ಪ್ರವಹಿಸುವುದು. 4. ಸಂಚಾರಸಾಧನವಾದ ರಥ ಗಾಡಿ ಮೊದಲಾದುವು. (वि०) 5. ಸೇರಿಸುವ, ತಲುಪಿಸುವ. वहति—वह "ल्युः" (३-१-१३४)।

वहन्त ವಹನ್ತ (पुं०) 1. ವಾಯು, ಗಾಳಿ. वहति—वह (प्रापणे) "झच्" (उ० ३-१२८)। 2. ಬಾಲಕ. उह्यते—वह (प्रापणे) कर्म० "झच्"।

वहल ವಹಲ (न०) 1. ದೋಣಿ. 2. ತೆಪ್ಪ. उह्यतेऽनेन —वह (प्रापणे) "अलच्" बाहु०। "पहलं वार्भटः पोतः" हारा०। (वि०) 3. ದೃಢವಾದ.

वहा ವಹಾ (स्त्री०) ನದಿ, ಹೊಳೆ. वहति—वह (प्रापणे) "अच्" (३-१-१३४)।

वहित्र ವಹಿತ್ರ (न०) 1. ದೋಣಿ. 2. ತೆಪ್ಪ. वहति जनान्—वह (प्रापणे) "इत्रः" (उ० ४-१७१)। "वहित्रं वार्वटः पुमान्" त्रिकाण्ड०। "प्रलयपयोधिजले धृतवानसि वेदं विहितवहित्रचरित्रमखेदम्" गीतगो०। स्वार्थे "कन्"। **वहित्रकम् ವಹಿತ್ರಕಮ್.**

वह्नि ವಹ್ನಿ (पुं०) 1. ಅಗ್ನಿ, ಬೆಂಕಿ. वहति हव्यम्—वह (प्रापणे) "निः" (उ० ४-५१)। "जयेति वाचा महिमानमस्य संवर्धयन्तौ हविषेव वह्निम्" कुमा० ७-४३। 2. ಚಿತ್ರಮೂಲದ ಗಿಡ. "वह्निर्वैश्वानरेऽपि स्याच्चित्रकाख्यौषधौ पुमान्" मेदि०। 3. ಗೇರು ಮರ. 4. ಜಾಠರಾಗ್ನಿ, ದೇಹದೊಳಗೆ ಆಹಾರವನ್ನು ಪಚನಮಾಡುವ ಶಕ್ತಿ.

वह्निगन्ध ವಹ್ನಿಗಂಧ (पुं०) ಸಜ್ಜರಸ, ಸಾಲವೃಕ್ಷದ ರಸ.

वह्निगर्भ ವಹ್ನಿಗರ್ಭ (पुं०) 1. ವಂಶ, ಬಿದಿರು. वह्निर्गर्भेऽस्य। (स्त्री०) **–गर्भा –ಗರ್ಭಾ.** 2. ಶಮೀವೃಕ್ಷ, ಬನ್ನಿಮರ.

वह्निदीपक ವಹ್ನಿದೀಪಕ (पुं०) 1. ಕುಸುಂಬೆ ಗಿಡ. वह्नि दीपयति—दीपी (दीप्तौ)+णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)। (स्त्री०) **–दीपिका –ದೀಪಿಕಾ.** 2. ಅಜವಾನ, ಓಮ, ವಾದಕ್ಕಿ.

वह्निनामन् ವಹ್ನಿನಾಮನ್ (पुं०) ಗೇರುಮರ.

वह्निभोग्य ವಹ್ನಿಭೋಗ್ಯ (न०) ಘೃತ, ಆಜ್ಯ, ತುಪ್ಪ. वह्नेर्भोग्यम् भोगार्हम्।

वह्निरेतस् ವಹ್ನಿರೇತಸ್ (पुं०) ಶಿವ, ಪರಮೇಶ್ವರ. वह्नौ रेतोऽस्य।

वह्निशिख ವಹ್ನಿಶಿಖ (न०) ಕುಸುಂಬೆ ಹೂವು.

वह्निसंज्ञक ವಹ್ನಿಸಂಜ್ಞಕ (पुं०) ಚಿತ್ರಮೂಲದ ಗಿಡ.

वह्निसख ವಹ್ನಿಸಖ (पुं०) ವಾಯು, ಗಾಳಿ. वह्नेः सखा "टच्" (५-४-९१)।

वह्य ವಹ್ಯ (न०) 1. ವಾಹನ. 2. ರಥ, ಗಾಡಿ. वहन्त्यनेन—वह (प्रापणे) "यत्" (३-१-१०२)। निपा०।

वा ವಾ (अव्य०) 1. ಉಪಮಾ, ಸಾದೃಶ್ಯ. वा (गतिगन्धनयोः) "क्विप्" (३-२-१७८)। "जातां मन्ये शिशिरमथितां पद्मिनीं वान्यरूपाम्" मेघ० २-२०। 2. ವಿಕಲ್ಪವಾಗಿ, ಪಕ್ಷಾಂತರದಲ್ಲಿ, ಅಥವಾ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ. "अवलीढसनाभिरश्वसेनः प्रसभं खाण्डवजातवेदसा वा। प्रतिकर्तुमुपागतः समन्युः कृतमन्युर्यदि वा वृकोदरेण" किरा० १३-११। 3. ಸಮುಚ್ಚಯ. "यशोऽधिगन्तुं सुखलिप्सया वा मनुष्यसंख्यामतिवर्तितुं वा" किरा० ३-४०। 4. ವಿತರ್ಕ, ಊಹೆ. 5. ಅವಧಾರಣ, ನಿಜವಾಗಿ, ನಿಶ್ಚಯವಾಗಿ. "सुता न यूयं किमु तस्य राज्ञः सुयोधनं वा न गुणैरतीताः" किरा० ३-१३। 6. ಪಾದಪೂರಣ. "देवासुरगणान् वापि सगन्धर्वोरगान् भुवि" रामा०।

वा – गतिगन्धनयोः (अदा० पर० अक० अनि०)। वाति वातः वान्ति। ववौ ववतुः। वाता। वास्यति। वातु। वाहि। अवात्। ಇತ್ಯಾದಿ.

कृत्सु:—वातव्यम्। वानीयम्। वेयः। वातः। वातवान्। वान्, –न्ती। वातम्। वानम्। 1. ಬೀಸು, ತೀಡು, ಹಿಂಸಿಸು. 2. ಸೂಚಿಸು. 3. ಚಲಿಸು. "वाता ववुः सौख्यकराः प्रसेदुराशा विधूमो हुतभुग्दिदीपे" कुमा० ११-३७।

वांश ವಾಂಶ (वि०) ವಂಶದಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಬಿದಿರಿನಿಂದ ತಯಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ವಂಶಸಂಬಂಧವಾದ. वंशस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)। स्त्रियां **वांशी ವಾಂಶೀ.**

वांशिक ವಾಂಶಿಕ (पुं०) 1. ವೇಣುವಾದ್ಯವನ್ನು ನುಡಿಸುವವನು. वंशीवादनं शिल्पमस्य "ठक्" (४-४-५५)। (वि०) 2. ಭಾರವಾದ ವಂಶವನ್ನು ಒಯ್ಯುವವನು ಮತ್ತು ಹೊರುವವನು, ಬಿದಿರಿನ ಹೊರೆಯನ್ನು ಒಯ್ಯುವವನು ಮತ್ತು ಹೊರುವವನು. भारभूतान् वंशान् हरति वहति आवहति वा "ठक्" (५-१-५०)।

वांशी ವಾಂಶೀ (स्त्री०) ತವಕ್ಷೀರ.

वाक ವಾಕ (पुं०) 1. ವಾಕ್ಯ, ಮಾತು. उच्यतेऽनेन—वच (परिभाषणे) "घञ्" (३-३-१२१)। "इदं कविभ्यः पूर्वेभ्यः नमोवाकं प्रशास्महे" उ० रा० १-१। (न०) 2. ಬಕಪಕ್ಷಿಗಳ ಸಮೂಹ. बकानां समूहः "अण्" (४-२-३७)। (वि०) 3. ಬಕಪಕ್ಷಿಯ ಸಂಬಂಧವಾದ. बकस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)। वबयोरभेदः।

वाकुची ವಾಕುಚೀ (स्त्री०) ಬಾಹುಜಿಗೆ ಗಿಡ.

वाक्कीर ವಾಕ್ಕೀರ (पुं०) ಸ್ಯಾಲ, ಪತ್ನಿಯ ಸಹೋದರ. वाचि कीर इव।

वाक्चापल्य ವಾಕ್ಚಾಪಲ್ಯ (न०) ದುಡುಕಿ ಮಾತನಾಡುವುದು, ಯೋಚಿಸದೆ ಮಾತನಾಡುವುದು, ಅವಿವೇಕದಿಂದ ಮಾತನಾಡುವುದು.

ವಾಕ್ಛಲ ವಾಕ್‌ಛಲ (ನಂ) ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಮಾತು, ಉಪಾಯದಿಂದ ನುಣುಚಿಕೊಳ್ಳುವಂತೆ ನೆಪಹಾಕಿ ಆಡುವ ಮಾತು. वाचा छलम् ।

ವಾಕ್ಪತಿ ವಾಕ್‌ಪತಿ (ಪುಂ) 1. ಮಾತಿಗೆ ಅಧಿಪತಿಯಾದ ಬೃಹಸ್ಪತಿ. वाचां पतिः। "उदगारोग्यसुभिक्षक्षेमकरो वाक्पतिश्चरन् भानाम्" बृहत्सं० । (वि०) 2. ದೋಷ ರಹಿತವಾಗಿ ಮಾತನಾಡುವವನು, ನಿರರ್ಗಳವಾಗಿ ಪಟು ವಾಗಿ ಮಾತನಾಡುವವನು.

ವಾಕ್ಪಾರುಷ್ಯ ವಾಕ್‌ಪಾರುಷ್ಯ (ನಂ) ಕಠಿನವಾದ ಮಾತು, ಬಿರುಸಾದ ಮಾತು, ಅಪ್ರಿಯವಾದ ಮಾತು. वाचा पारुष्यम्। ಇದು ನಾಲ್ಕು ವಿಧ ವಾಙ್ಮಯಪಾಪಗಳ ಲ್ಲೊಂದು ವಿಧ. **ನಾಲ್ಕು ವಿಧ ವಾಙ್ಮಯ ಪಾಪ ಗಳು:** (1) वाक्पारुष्यम् (2) अनृतम् (3) पैशुन्यम् ಮತ್ತು (4) असम्बद्धप्रलापः।

ವಾಕ್ಯ ವಾಕ್ಯ (ನಂ) ಪದಗಳ ಸಮೂಹ. उच्यते—वच (परिभाषणे) "ण्यत्" (३-१-१२४)। ಸುಬಂತ ಪದಗಳ ಅಥವಾ ತಿಙಂತ ಪದಗಳ ಸಮೂಹ ಅಥವಾ ಕಾರಕದೊಡಗೂಡಿದ ಕ್ರಿಯೆಯು ವಾಕ್ಯ. "सुप्तिङन्त-चयो वाक्यं क्रिया वा कारकान्विता" अम०। **ಸುಬಂತ ಚಯ** "प्रकृतिसिद्धमिदं हि महात्मनाम्"। **ತಿಙಂತ ಚಯ** "धावति पश्य"। **ಕಾರಕಾನ್ವಿತಕ್ರಿಯೆ** (सुप्तिङन्तचयः) "राजा सूतमुवाच"। "तमोपहै-स्तत्त्वविदामृषीणां वाक्यैस्त्रिवेदीमनुसञ्जिहानैः" याद० २३-२।

ವಾಗರ ವಾಗರ (ಪುಂ) 1. ಮುಮುಕ್ಷು, ಮೋಕ್ಷಾರ್ಥಿ. 2. ಧೈರ್ಯಶಾಲಿ. 3. ಒರೆಗಲ್ಲು. 4. ನಿರ್ಣಯ, ನಿಶ್ಚಯ. 5. ಅಡ್ಡಿ, ತಡೆ. 6. ಬಡಬಾಗ್ನಿ. 7. ವೃಕ, ತೋಳ. 8. ಪಂಡಿತ. वाचा इर्यति — ऋ (गतौ) "अच्" (३-१-१३४)। "वागरो वाटके शाणे निर्णये बाडवे वृके। मुमुक्षौ पण्डिते चापि परित्यक्तभयेऽपि च" हेम०।

ವಾಗಾರು ವಾಗಾರು (ವಿಂ) ವಚನಭ್ರಷ್ಟ, ಮಾತಿಗೆ ತಪ್ಪಿದವನು, ಆಸೆಯುಂಟುಮಾಡಿ ಮಾತಿನಂತೆ ನಡೆಯ ದವನು.

ವಾಗೀಶ ವಾಗೀಶ (ಪುಂ) 1. ಬ್ರಹ್ಮ, ಚತುರ್ಮುಖಿ. वाचां विद्यानामीशः। "वागीशं वाग्भिरर्थ्याभिः प्रणिपत्यो-पतस्थिरे" कुमा० २-३। 2. ಬೃಹಸ್ಪತಿ, ದೇವತೆಗಳ ಗುರು. (ವಿಂ) 3. ವಾಗ್ಮಿ, ಚೆನ್ನಾಗಿ ಮಾತಾಡುವವನು. **–ईश्वरः –ಈಶ್ವರಃ.**

ವಾಗೀಶಾ ವಾಗೀಶಾ (ಸ್ತ್ರೀಂ) ಸರಸ್ವತಿ, ವಾಗ್ದೇವಿ. वाचामीशा। "वागीशा यस्य वदने लक्ष्मीर्यस्य च वक्षसि। यस्यास्ते हृदये संवित् तं नृसिंहमहं भजे"। **–ईश्वरी –ಈಶ್ವರೀ.**

ವಾಗುಜೀ ವಾಗುಜೀ (ಸ್ತ್ರೀಂ) ಬಾಹುಜಿಗೆ ಗಿಡ.

ವಾಗುರಾ ವಾಗುರಾ (ಸ್ತ್ರೀಂ) ಮೃಗಗಳನ್ನು ಹಿಡಿಯುವ ಬಲೆ. वा (गतिगन्धनयोः) "उरच्" गुगागमश्च (उ० १-४२)। "वागुरा मृगबन्धनी" अम०।

ವಾಗುರಿಕ ವಾಗುರಿಕ (ಪುಂ) ವ್ಯಾಧ, ಬೇಡರವನು. वागुरया चरति "ठक्" (४-४-८)। "श्वगणिवागुरिकैः प्रथमा-स्थितं व्यपगतानलदस्यु विवेश सः" रघु० ९-५३।

ವಾಗ್ಗುಲಿಕ ವಾಗ್ಗುಲಿಕ (ಪುಂ) ರಾಜನಿಗೆ ತಾಂಬೂಲವನ್ನು ಕೊಡುವವನು. "ताम्बूलदो वाग्गुलिकः" त्रिकाण्ड०।

ವಾಗ್ಜಾಲ ವಾಗ್ಜಾಲ (ನಂ) ಆಡಂಬರದ ಮಾತು, ಜಂಬದ ಮಾತು. वाचो जालम्। "अनिर्लोडितकार्यस्य वाग्जालं वाग्मिनो यथा" माघ० २-२७।

ವಾಗ್ದಂಡ ವಾಗ್ದಂಡ (ಪುಂ) ವಾಗ್ರೂಪವಾದ ಶಿಕ್ಷೆ, ಕಠಿನ ವಾಗಿ ಮಾತಾಡುವುದು. वाग्रूपो दण्डः।

ವಾಗ್ದಾನ ವಾಗ್ದಾನ (ನಂ) ಮಾತುಕೊಡುವುದು, ಸಹಾಯ್ಯಮಾಡುವ ಮಾತನ್ನಾಡುವುದು. वाचा दानम्।

ವಾಗ್ದುಷ್ಟ ವಾಗ್ದುಷ್ಟ (ವಿಂ) ಮಾತಿನಿಂದ ಅಸಭ್ಯನಾದ ವನು. वाचा दुष्टः।

ವಾಗ್ದೇವತಾ ವಾಗ್ದೇವತಾ, –देवी –ದೇವೀ (ಸ್ತ್ರೀಂ) ವಾಗಧೀಶ್ವರಿಯಾದ ಸರಸ್ವತಿ. वाचो देवता देवी वा। "वाग्देवतापि स्मितपूर्वमुर्वीसुपर्वराजं रभसाद्बभाषे" नैष० १४-८६।

ವಾಗ್ದೋಷ ವಾಗ್ದೋಷ (ಪುಂ) 1. ಮಾತಿನ ದೋಷ, ಮಾತಿ ನಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ ದೋಷ. वाचि दोषः। 2. ಮಾತಿನ ಧ್ವನಿಯಲ್ಲಿರುವ ದೋಷ. "द्वीपिचर्मपरिच्छन्नो वाग्दोषात् गर्दभो हतः" हितो०। 3. ವ್ಯಾಕರಣಶುದ್ಧವಲ್ಲದ ಮಾತು. 4. ನಿಂದೆ, ಬೈಗುಳ.

ವಾಗ್ಬಂಧನ ವಾಗ್ಬಂಧನ (ನಂ) ಮಾತನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸುವುದು, ಮಾತಾಡುವುದನ್ನು ತಡೆಗಟ್ಟುವುದು. वाचो बन्धनम्। "कर्णालम्बितपद्मरागशकलं विन्यस्य चञ्च्वाः पुरो व्रीडार्ता प्रकरोति दाडिमफलव्याजेन वाग्बन्धनम्" अमरु० १६।

ವಾಗ್ಮಿನ್ ವಾಗ್ಮಿನ್ (ಪುಂ) 1. ಬೃಹಸ್ಪತಿ, ದೇವಗುರು. "वाग्मी पटौ सुराचार्ये" मेदि०। 2. ವಿಷ್ಣು. "सुभुजो

दुर्धरो वाग्मी" वि० स०। (वि०) 3. ಮಾತಾಡು ವವನು, ಮಾತಾಡುವುದರಲ್ಲಿ ಚತುರನಾದವನು. वाक् प्रशस्ताऽस्यास्ति "ग्मिनिः" (५-२-१२४)। "नोपतापि मनः सोष्म वागेका वाग्मिनः सतः" माघ० २-१०९। 4. ಪಟುವಾದವನು, ಚಟುವಟಿಕೆಯುಳ್ಳವನು.

वाग्य ವಾಗ್ಯ (वि०) 1. ಸ್ವಲ್ಪಮಾತಾಡುವವನು, ಮಿತಭಾಷಿ. 2. ಸತ್ಯ ನುಡಿಯುವವನು. वाचं परिमित-वाक्यं याति—या (प्रापणे) "कः" (३-२-३)। (पुं०) 3. ನಿರ್ವೇದ. 4. ವಿನಯ, ವಿಧೇಯತೆ.

वाग्यत ವಾಗ್ಯತ (वि०) ಮಾತಿನಲ್ಲಿ ಸಂಯಮವುಳ್ಳವನು, ಮಿತಭಾಷಿ, ವಿವೇಕದಿಂದ ತಡೆದು ಮಾತಾಡುವವನು. वाचि यतः।

वाग्यम ವಾಗ್ಯಮ (पुं०) ಮಾತಿನಲ್ಲಿ ಸಂಯಮ, ಮಾತಿನಲ್ಲಿ ಹತೋಟಿ, ಸಂದರ್ಭವನ್ನು ಅರಿತು ಅಸಂಗತವಾಗಿ ಮಾತಾಡದಿರುವುದು. वाचि यमः।

वाग्याम ವಾಗ್ಯಾಮ (पुं०) ಮಾತನಾಡಲು ಶಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದೆ ಮೌನದಿಂದ ಇರುವುದು.

वाग्युद्ध ವಾಗ್ಯುದ್ಧ (न०) ಮಾತಿನಿಂದ ನಡೆಯುವ ಯುದ್ಧ, ಬಿರುಸಾದ ಮಾತಿನಿಂದ ನಡೆಯುವ ಕಾಳಗ. वाचा युद्धम्।

वाग्वज्र ವಾಗ್ವಜ್ರ (पुं०) ವಜ್ರದಂತಿರುವ ಮಾತು, ಕಠಿನವಾದ ಮಾತು, ಮನನೋಯಿಸುವ ಮಾತು. वाक् वज्र इव। "अहह अतितीव्रोऽयं वाग्वज्रः" उ० रा० १।

वाग्विभव ವಾಗ್ವಿಭವ (पुं०) ವಾಕ್‌ಸಂಪತ್ತು, ವಾಕ್ ಶಕ್ತಿ, ವಿಷಯಗಳನ್ನು ವಿವರಿಸಿ ಹೇಳುವ ಶಕ್ತಿ. वाचां विभवः सम्पत्। "रघूणामन्वयं वक्ष्ये तनुवाग्विभवोऽपि सन्" रघु० १-९।

वाग्विलास ವಾಗ್ವಿಲಾಸ (पुं०) ಸೊಗಸಾದ ಮಾತು, ಲಲಿತವಾದ ಮಾತು, ಮಾತಿನಲ್ಲಿರುವ ಲಾಲಿತ್ಯ, ಭಾಷಣದ ಸೊಬಗು.

वाग्व्यवहार ವಾಗ್ವ್ಯವಹಾರ (पुं०) ಕೇವಲ ಮಾತಿನ ವ್ಯವಹಾರ, ಮಾತಿನಿಂದಲೇ ನಡೆಯುವ ಚರ್ಚೆ. वाचा व्यवहारः। "प्रयोगप्रधानं हि नाटयशास्त्रं किमत्र वाग्व्यवहारेण" माल० १।

वाग्व्यापार ವಾಗ್ವ್ಯಾಪಾರ (पुं०) 1. ಮಾತನಾಡುವ ಕಾರ್ಯ, ವಾಗಿಂದ್ರಿಯದ ಕ್ರಿಯೆ. 2. ಮಾತನಾಡುವ ರೀತಿ.

वाङ्क ವಾಂಕ (पुं०) ಸಮುದ್ರ, ಕಡಲು. "पुमान् कचङ्गलो वाङ्कः कूलङ्कषपराङ्गवौ" त्रिकाण्ड०।

वाङ्मनस ವಾಙ್ಮನಸ (न० द्विव०) ಮಾತು ಮತ್ತು ಮನಸ್ಸು. वाक् च मनश्च—अजन्त निपा० (५-४-७७)।

वाङ्मय ವಾಙ್ಮಯ (न०) 1. ಭಾಷೆ, ಮಾತು. वाक् प्राचुर्ये समूहे स्वार्थे वा "मयट्" (५-४-२२)। "समस्तं वाङ्मयं (वाग्जालम्) व्याप्तं त्रैलोक्यमिव विष्णुना" बृ० र०। "अनन्ता वाङ्मयस्याहो गेयस्येव विचित्रता" माघ० २-७२। 2. ಕವಿಗಳಿಂದ ರಚಿತವಾದ ಕಾವ್ಯಗ್ರಂಥ, ಕಾವ್ಯರೂಪವಾದ ವಾಕ್ಯಸಮೂಹ. "आदि-राजयशोबिम्बमादर्शं प्राप्य वाङ्मयम्" काव्या० १-५। —मयी —ಮಯೀ. 3. ಸರಸ್ವತಿ.

वाङ्मुख ವಾಙ್ಮುಖ (न०) ಉಪನ್ಯಾಸದ ಪ್ರಾರಂಭ, ಭಾಷಣದ ಪೀಠಿಕೆ. वाचां मुखमिव। मुखमुपक्रमः।

वाच् ವಾಚ್ (स्त्री०) 1. ವಾಕ್ಕು, ಮಾತು, ವಾಕ್ಯ. उच्यतेऽनया—वच (परिभाषणे) "क्विप्" (उ० २-५८)। दीर्घः असंप्रसारणं च। "म्रदीयसीमपि घनामनल्पगुणकल्पिताम्। प्रसारयन्ति कुशलाश्चित्रां वाचं पटीमिव" माघ० २-७४। 2. ಸರಸ್ವತಿ, ವಾಗ್ದೇವಿ. "प्रणम्य वाचं निःशेषपदार्थोद्योतदीपिकाम्" कथास०।

वाचंयम ವಾಚಂಯಮ (पुं०) 1. ಮೌನವ್ರತವನ್ನಾಚರಿಸುವ ಮುನಿ. वाचः यच्छति—यम (उपरमे) "खच्" (३-२-४०)। वाचः अमन्तत्वं निपात्यते (६-३-६९)। "वाचंयमोऽहमनृते सत्यमेतद्ब्रवीमि ते" भट्टि० ६-१०२। (वि०) 2. ಮೌನದಿಂದಿರುವ, ಮಾತನಾಡದಿರುವ. "वाचंयमान् स्थण्डिलशायिनश्च युयुक्षमाणाननिशं मुमुक्षून्" भट्टि० ३-४२।

वाचक ವಾಚಕ (पुं०) 1. ಅರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಶಬ್ದ. वक्ति अभिधावृत्त्या बोधयत्यर्थान्—वच (परिभाषणे) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "साक्षात् संकेतितं योऽर्थ-मभिधत्ते स वाचकः" काव्यप्र०। 2. ಪಠಿಸುವವನು, ಪಠಿಸಿ ಹೇಳುವವನು. वच (परिभाषणे)+णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 3. ಮಾತಾಡುವವನು.

वाचन ವಾಚನ (न०) 1. ಓದುವುದು, ಪಠಿಸುವುದು. वच (परिभाषणे) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಪ್ರತಿಪಾದನೆ, ತಿಳಿಯಪಡಿಸುವುದು. "शब्दैः स्वभावा-देकार्थैः श्लेषोऽनेकार्थवाचनम्" सा० द० १०-५८।

वाचनक ವಾಚನಕ (न०) ಪ್ರಹೇಳಿಕಾ, ಒಗಟು, ಗೂಢಾರ್ಥವುಳ್ಳ ಮಾತು. वाचनेन कायति—कै (शब्दे) "कः" (३-२-३)। "प्रहेलकं वाचनकम्" हारा०।

वाचनिक ವಾಚನಿಕ (वि०) ಕೇವಲ ಮಾತಿನಿಂದ ನಡೆದಿರುವ, ಬಾಯಿಮಾತಿನಿಂದ ಆಗಿರುವ. वचनेन निर्वृत्तम् "ठञ्" (५-१-७९)।

वाचस्पति ವಾಚಸ್ಪತಿ (पुं०) 1. ಮಾತಿನ ಅಧಿಪತಿ, ಬೃಹಸ್ಪತಿ, ದೇವತೆಗಳ ಗುರು. वाचां पतिः। "वाचस्पतिरुवाचेदं प्राञ्जलिर्जलजासनम्" कुमा० २-३०। 2. ಬೃಹಸ್ಪತಿದೇವತಾಕವಾದ ಪುಷ್ಯನಕ್ಷತ್ರ.

वाचस्पत्य ವಾಚಸ್ಪತ್ಯ (न०) ವಾಗ್ಮಿತ್ವ, ಸಭೆಗಳಲ್ಲಿ ಪಟುವಾಗಿ ಮಾತನಾಡುವಿಕೆ. वाचस्पतेः भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। "तदूरीकृत्य कृतिभिः वाचस्पत्यं प्रतायते" माघ० २-३०।

वाचा ವಾಚಾ (स्त्री०) 1. ವಾಕ್ಕು, ಮಾತು. वाच् "टाप्"। "आपं चैव हलन्तानां यथा वाचा निशा दिशा" भागुरिः। 2. ಸರಸ್ವತಿ, ವಾಗ್ದೇವಿ.

वाचाट ವಾಚಾಟ (वि०) 1. ಹರಟೆಹೊಡೆಯುವವನು, ಬಹಳ ಮಾತಾಡುವವನು, ಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲದೆ ಅಧಿಕವಾಗಿ ಗರ್ವದ ಮಾತಾಡುವವನು. वाच् "आटच्" (५-२-१२५)। "त्यज नक्तंचरि क्षोभं वाचाटे रावणो ह्यहम्" भट्टि० ५-२३। 2. ಜಂಬದ ಮಾತಾಡುವವನು. 3. ಹೆಚ್ಚು ಮಾತಾಡುವವನು. 4. ಮಾತಾಡುವ, ಶಬ್ದ ಮಾಡುವ. "आलच्" (५-२-१२५)। **वाचालः ವಾಚಾಲಃ.** "वाचालरत्नवलयैर्निजहस्ततालैः" याद० १९-९।

वाचिक ವಾಚಿಕ (न०) 1. ಬಾಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿಕಳುಹಿಸಿದ ಮಾತು. वाच् "ठक्" (५-४-३६)। "सन्देशवाग्वाचिकं स्यात्" अम०। "निर्धारितेऽर्थे लेखेन खलूक्त्वा खलु वाचिकम्" माघ० २-७०। 2. ವಾಕ್ಯಾರಂಭ. 3. ವೃತ್ತಾಂತ, ಸಮಾಚಾರ.

वाचिकपत्र ವಾಚಿಕಪತ್ರ (न०) ವ್ಯವಹಾರ ಪತ್ರ, ಸಂದೇಶ ಪತ್ರ.

वाचिकहारक ವಾಚಿಕಹಾರಕ (पुं०) 1. ಸಂದೇಶವನ್ನು ತಲುಪಿಸುವ ಪತ್ರ. 2. ಸಂದೇಶವನ್ನು ತಲುಪಿಸುವ (ಒಯ್ಯುವ) ದೂತ, ಪತ್ರವನ್ನು ಅಥವಾ ಬಾಯಿಮಾತನ್ನು ಒಯ್ಯುವ ಸೇವಕ. वाचिकस्य सन्देशस्य हारकः।

वाचिन् ವಾಚಿನ್ (वि०) ಹೇಳುವ, ತಿಳಿಸುವ, ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ. (ಸಮಾಸಾಂತ್ಯದಲ್ಲಿ) वक्ति — वच (परिभाषणे) "णिनिः" (३-१-१३४)।

वाचोयुक्ति ವಾಚೋಯುಕ್ತಿ (स्त्री०) 1. ಮಾತಿನ ಭಂಗಿ, ವಾಕ್ಯಜೋಡಣೆ. वाचो युक्तिः। अलुक् (वा० ६-३-२१)। "यत्र खल्वियं वाचोयुक्तिः" मालती० १। 2. ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ ಆಡುವ ಮಾತು.

वाचोयुक्तिपटु ವಾಚೋಯುಕ್ತಿಪಟು (वि०) ಚೆನ್ನಾಗಿ ಮಾತನಾಡಲು ಸಮರ್ಥನಾದವನು. वाचोयुक्तौ पटुः।

वाच्य ವಾಚ್ಯ (वि०) 1. ಹೇಳಲ್ಪಡುವ. वच (परिभाषणे) कर्म० "ण्यत्" (३-१-१२४)। "वाच्यस्त्वया मद्वचनात्स राजा वह्नौ विशुद्धामपि यत्समक्षम्" रघु० १४-६१। 2. ಹೇಳಬೇಕಾದ. 3. ಹೇಳಲು ಅರ್ಹನಾದ. "भाग्यायत्तमतःपरं न खलु तद्वाच्यं वधूबन्धुभिः" शाकु० ४-१६। 4. ನಿಂದೆಗೆ ಅರ್ಹನಾದ. 5. ಹೀನ, ತುಚ್ಛ. "गुरवोऽपि निषद्य यन्निदद्रुर्धनुषि क्ष्मापतयो न वाच्यमेतत्" माघ० २०-३४। (न०) 6. ಅಪವಾದ. "श्रीनिर्मितिप्राप्तघुणक्षतैकवर्णोपमावाच्यमलं ममार्ज" माघ० ३-५८। 7. ವಿಶೇಷಣ, ಗುಣವಾಚಕ. (वि०) 8. ಅಭಿಧಾಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಬೋಧ್ಯವಾಗುವ ಅರ್ಥ. "अर्थो वाच्यश्च लक्ष्यश्च व्यङ्ग्यश्चेति त्रिधा मतः" सा० द० २-२। "वाच्योऽर्थोऽभिधया बोध्यो लक्ष्यो लक्षणया मतः। व्यङ्ग्यो व्यञ्जनया ताः स्युस्तिस्रः शब्दस्य शक्तयः" सा० द० २-३।

वाच्यता ವಾಚ್ಯತಾ (स्त्री०) 1. ನಿಂದೆ, ದೂಷಣೆ. वाच्यस्य भावः "तल्" (५-१-११९)। "त्वः"। **वाच्यत्वम् ವಾಚ್ಯತ್ವಮ್.** 2. ಅಪಕೀರ್ತಿ, ಅಪಖ್ಯಾತಿ.

वाछि — इच्छायाम् (भ्वा० पर० सक० से०)। वाञ्छति। ववाञ्छ। वाञ्छिता। वाञ्छिष्यति। वाञ्छतु। ಇತ್ಯಾದಿ.

कर्मणि :— वाञ्छयते। ववाञ्छे। वाञ्छिता। वाञ्छिष्यते। वाञ्छयताम्। ಇತ್ಯಾದಿ.

कृत्सु :— वाञ्छितव्यः। वाञ्छनीयः। वाञ्छ्यः। वाञ्छितः। वाञ्छितवान्। वाञ्छन्,–न्ती। वाञ्छितम्। वाञ्छनम्। ಇಚ್ಛಿಸು, ಅಪೇಕ್ಷಿಸು, ಬಯಸು. "न संहतास्तस्य न भिन्नवृत्तयःप्रियाणि वाञ्छन्त्यसुभिः समीहितुम्" किरा० १-१९।

वाज ವಾಜ (पुं०) 1. ಶಬ್ದ, ಸದ್ದು. 2. ಬಾಣದ ಗರಿ, ಬಾಣದ ರೆಕ್ಕೆ. वजत्यनेन — वज (गतौ) "घञ्" (३-३-१२१)। "तद्भीमसैन्यं भगवान् गदाग्रजो

विचित्रवाजैर्निशितैः शिलीमुखैः" भाग० १०-५९-१६। 3. ವೇಗ. 4. ಶಕ್ತಿ, ಬಲ. (न०) 5. ಘೃತ, ತುಪ್ಪ. 6. ಯಜ್ಞ. 7. ಅನ್ನ. 8. ಸಲಿಲ, ನೀರು, ಜಲ. "वाजो निस्वनपक्षयोः। वेगे पुमानथ क्लीवे घृतयज्ञान्नवारिषु" मेदि०। 9. ಗರಿ, ರೆಕ್ಕೆ. 10. ಮುನಿ. "वाजस्तु पक्षे मुनौ निःस्वनवेगयोः" हेम०।

वाजपेय ವಾಜಪೇಯ (पुन०) ಒಂದು ಯಾಗ. वाजः घृतम् पेयमत्र।

वाजसनेय ವಾಜಸನೇಯ (पुं०) ಯಾಜ್ಞವಲ್ಕ್ಯಮುನಿ. ವಾಜಸನೇಯ ಸಂಹಿತೆಯು ಈ ಮುನಿಯಿಂದ ಪ್ರೋಕ್ತವಾದುದು.

वाजसनेयिन् ವಾಜಸನೇಯಿನ್ (पुं०) ವಾಜಸನೇಯ ಮುನಿಯಿಂದ ಪ್ರೋಕ್ತವಾದ ವೇದವನ್ನು ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡಿದವನು, ಯಜುರ್ವೇದಿ. वाजसनेयेन प्रोक्तमस्त्यस्य "इनिः" (५-२-११५)। "ब्रह्मदत्तेति विख्यातो विप्रो वाजसनेयिनाम्"।

वाजिगन्धा ವಾಜಿಗಂಧಾ (स्त्री०) ಅಶ್ವಗಂಧಾ.

वाजिदन्त(क) ವಾಜಿದಂತ(ಕ) (पुं०) ಅಡುಸೋಗೆ. वाजिनो दन्त इव पुष्पमस्य। स्वार्थे "कन्"। **–दन्तकः –ದನ್ತಕಃ.**

वाजिन् ವಾಜಿನ್ (पुं०) 1. ಅಶ್ವ, ಕುದುರೆ. वाजो वेगोऽस्त्यस्य "इनिः" (५-२-११५)। "ध्वजेषु नागेषु रथेषु वाजिषु क्षणेन तस्थौ सुरसैन्यजं रजः" कुमा० १४-३४। 2. ಶರ, ಬಾಣ. वाजः पक्षोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। "वाजिनः शत्रुसैन्यस्य समारब्धनवाजिनः" माघ० १९-६२। 3. ಪಕ್ಷಿ, ಹಕ್ಕಿ. "वाजिबाणाश्वपक्षिषु" मेदि०। (वि०) 4. ವೇಗವುಳ್ಳ, ವೇಗವಾದ. 5. ಬಲಶಾಲಿಯಾದ, ಶಕ್ತಿವಂತ. वाजोऽस्यास्ति। "इनिः"। 6. ರೆಕ್ಕೆಗಳುಳ್ಳ, ಗರಿಗಳುಳ್ಳ. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **वाजिनी ವಾಜಿನೀ.** 1. ಹೆಣ್ಣು ಕುದುರೆ. 2. ಅಶ್ವಗಂಧಾ.

वाजिभक्ष ವಾಜಿಭಕ್ಷ (पुं०) ಚಣಕ, ಕಡಲೆ. वाजिभिः भक्ष्यते — भक्ष (अदने) "घञ्" (३-३-१९)।

वाजिभोजन ವಾಜಿಭೋಜನ (पुं०) ಮುದ್ಗ, ಹೆಸರು ಕಾಳು. वाजिभिः भुज्यते — भुज (पालनाभ्यवहारयोः) "ल्युट्" (३-३-११३)।

वाजिशाला ವಾಜಿಶಾಲಾ (स्त्री०) ಕುದುರೆಯ ಲಾಯ. वाजिनां शाला।

वाजीकरण ವಾಜೀಕರಣ (वि०) ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ವೃದ್ಧಿಪಡಿಸುವ, ಬಲವನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸುವ. अवाजी वाजी क्रियतेऽनेन —डु कृञ् (करणे) + च्विः "ल्युट्" (३-३-११७)। "यद्द्रव्यं पुरुषं कुर्यात् वाजिवत् सुरतक्षमम्। तद्वाजीकरमाख्यातं मुनिभिर्भिषजां वरैः। "वाजीकरणमन्विच्छेत् सततं विषयी पुमान्। तुष्टिः पुष्टिरपत्यं च गुणवत्तत्र संश्रितम्" वाग्भटः।

वाञ्छत् ವಾಂಛತ್ (वि०) ಅಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತಿರುವ, ಇಚ್ಛಿಸುತ್ತಿರುವ, ಬಯಸುತ್ತಿರುವ. वाछि (इच्छायाम्) "शतृ" (३-२-१२४)। "वसूनि वाञ्छन्न वशी न मन्युना" किरा० १-१३। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५९)। **–न्ती –ನ್ತೀ.**

वाञ्छन ವಾಂಛನ (न०) ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವುದು, ಬಯಸುವುದು, ಇಚ್ಛಿಸುವುದು. वाछि (इच्छायाम्) "ल्युट्" (३-३-११५)।

वाञ्छनीय ವಾಂಛನೀಯ (वि०) 1. ಅಪೇಕ್ಷಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ಅಪೇಕ್ಷಿಸಬೇಕಾದ. 3. ಅಪೇಕ್ಷಿಸಲು ಅರ್ಹವಾದ. वाछि (इच्छायाम्) कर्मादौ "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः"। **वाञ्छितव्यः ವಾಂಛಿತವ್ಯಃ.**

वाञ्छा ವಾಂಛಾ (स्त्री०) ಅಪೇಕ್ಷೆ, ಇಚ್ಛೆ, ಅಭಿಲಾಷೆ. वाछि (इच्छायाम्) "अः" (३-३-१०३)। "वाञ्छैव सूचयति पूर्वतरं भविष्यत् पुंसां यदन्यतनुजं त्वशुभं शुभं वा" पञ्चतं० २-८७।

वाञ्छित ವಾಂಛಿತ (न०) 1. ಅಪೇಕ್ಷೆ, ಇಚ್ಛೆ, ಬಯಕೆ. वाछि (इच्छायाम्) भावे "क्तः" (३-३-११४)। (वि०) 2. ಅಪೇಕ್ಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. वाछि कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)। "वाञ्छितादधिकार्थस्य संसिद्धिश्च प्रहर्षणम्" चन्द्रा०।

वाञ्छितवत् ವಾಂಛಿತವತ್ (वि०) ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿದವನು, ಬಯಸಿದವನು. वाछि (इच्छायाम्) "क्तवतुः" (३-२-१०२)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **–वती –ವತೀ.**

वाञ्छ्य ವಾಂಛ್ಯ (वि०) ಅಪೇಕ್ಷಿಸಲ್ಪಡುವ. वाछि (इच्छायाम्) "ण्यत्" (३-१-१२४)।

वाट ವಾಟ (पुं०) 1. ಮಾರ್ಗ, ದಾರಿ, ರಸ್ತೆ. वट (वेष्टने) "घञ्" (३-३-१९)। 2 ಊರ ಹೊರಗಡೆ ಬೇಲಿಹಾಕುವ ಸ್ಥಾನ. (न०) 3. ಮರಾಂಡ, ಮನೆಯ ಹೊರ ಆವರಣ, ಮೊಗಸಾಲೆ. (वि०)4. ವಟ ಸಂಬಂಧ

ವಾದ, ಆಲದಮರದ ಸಂಬಂಧವಾದ. वटस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)। "ब्राह्मणो बैल्वपालाशौ क्षत्रियो वाटखादिरौ" मनु० २-४५। (स्त्री०) -टी-ಟೀ. 5. ಕುಟೀರ, ಸಣ್ಣಮನೆ, ಗುಡಿಸಲು. 6. ವಾಸ್ತು, ಗೃಹದ ನಿವೇಶನ. "वाटो मार्गे वृतिस्थाने स्यात् कुटीवास्तुनोः स्त्रियाम्" मेदि०।

वाटशृङ्खला ವಾಟಶೃಂಖಲಾ (स्त्री०) ಮಾರ್ಗಕ್ಕೆ ತಡೆಯಾಗಿ ಹಾಕುವ ಸರಪಣಿ, ದಾರಿಯನ್ನು ತಡೆಗಟ್ಟುವ ಸರಪಣಿ. वाटरोधिका शृङ्खला।

वाटिका ವಾಟಿಕಾ (स्त्री०) ತೋಟ, ಫಲಪುಷ್ಪಗಳ ತೋಟ. वटचते वेष्टचते प्रान्तवृतिभिः—वट (वेष्टने) "ण्वुल्" (३-३-१०९)। "अये दक्षिणेन वृक्षवाटिकामालाप इव श्रूयते" शाकु० १।

वाटचाल(क) ವಾಟ್ಯಾಲ(ಕ) (पुं०) ಕಳ್ಳಂಗಡಲೆ. वाटीमलति — अल (भूषणादौ) "अण्" (३-२-१)। स्वार्थे "कन्" (५-३-७५)।

वाटचाली ವಾಟ್ಯಾಲೀ (स्त्री०) ಕಳ್ಳಂಗಡಲೆ. वाटीमलति भूषयति — अल (भूषणादौ) "अण्" (३-२-१)। गौरा० "ङीष्" (४-१-४१)।

वाडव ವಾಡವ (पुं०) ಬಡಬಾಗ್ನಿ. बडवायां भवः "अण्" (४-३-५३)। वबयोरभेदः।

वाणि ವಾಣಿ (स्त्री०) 1. ನೇಯಿಗೆ, ಬಟ್ಟೆಯನ್ನು ನೇಯುವುದು. वण (शब्दे) + णिच् "इः" (उ० ४-१३९)। 2. ನೇಯುವ ಕೋಲು, ನೇಯುವ ಕೊಳವಿ, ತಾಕುಹಲಗೆ. वण कर० "इन्" (उ० ४-११७)। "वाणिर्व्यूतिः स्त्रियौ तुल्ये" अम०। 3. ಸರಸ್ವತಿ. 4. ಮೇಘ, ಮೋಡ. 5. ಬೆಲೆ. "वाणिरम्बुदे। व्यूतौ मूल्ये सरस्वत्याम्" हेम०।

वाणिजक ವಾಣಿಜಕ (पुं०) 1. ವರ್ತಕ. 2. ಬಡಬಾಗ್ನಿ. "अथो वाणिजको बाडबाग्नौ वणिज्यपि" मेदि०।

वाणिज्य ವಾಣಿಜ್ಯ (न०) ವ್ಯಾಪಾರ, ವರ್ತಕತನ. वणिजो भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)।

वाणिनी ವಾಣಿನೀ (स्त्री०) 1. ನರ್ತಕಿ, ನರ್ತನಮಾಡುವವಳು. 2. ಮತ್ತಳಾದ ಹೆಂಗಸು. वण (शब्दे) "णिनिः" (३-१-१३४)। "यस्मिन् महीं शासति वाणिनीनां निद्रां विहारार्धपथे गतानाम्" रघु० ६-७५। 3. ಬುದ್ಧಿಶಾಲಿಯಾದ ಹೆಂಗಸು. "वाणिनी नर्तकीमत्ताविदग्धवनितासु च" मेदि०।

वाणी ವಾಣೀ (स्त्री०) 1. ಸರಸ್ವತಿ, ವಾಗ್ದೇವಿ. वण (शब्दे) "इञ्" (वा० ३-३-१०८)। "ङीष्" (ग० ४-१-४५)। "वाणीविलासमपरत्र कृतोपलम्भमम्भोजभूरसहमान इवाविरासीत्" चं० रा०। 2. ಮಾತು, ವಚನ. "वाणीभिराभिः परिपक्त्रिमाभिर्नरेन्द्रमानन्दजडं चकार" नैष० २२-१०१। "सत्यपूतां वदेद्वाणीं बुद्धिपूतं च चिन्तयेत्"। "इति संरम्भिणो वाणीर्बलस्यालेख्यदेवताः" माघ० २-६७।

वात ವಾತ (पुं०) 1. ವಾಯು, ಗಾಳಿ. वाति — वा (गतिगन्धनयोः) "तन्" (उ० ३-८६)। "सा चामरौवैरुपचर्यमाणा वातावधूतैरिव काशजालैः" याद० १३-२९। 2. ಪಂಚ ಮಹಾಭೂತಗಳಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಭೂತ. **ವಾಯು ಭೂತದ ಗುಣಗಳು :** (1) धारणम् (2) चालनम् (3) क्षेपः (4) संकोचः ಮತ್ತು (5) प्रसरणम्। "धारणं चालनं क्षेपः संकोचः प्रसरस्तथा। वायुः पञ्चगुणः प्रोक्तः ब्रह्मज्ञानेन भाषितम्" ब्रह्मज्ञानतंत्रम्। 3. ದೇಹದ ಉತ್ಪತ್ತಿಗೆ ಕಾರಣವಾದ ಮೂರು ಧಾತುಗಳಲ್ಲೊಂದು, (1) वातः (2) पित्तम् ಮತ್ತು (3) कफः ಇವು ಮೂರು ಧಾತುಗಳು. ಇವಕ್ಕೆ ತ್ರಿದೋಷಗಳೆಂದು ಹೆಸರು. ಈ ವಾತಧಾತುವು ಶರೀರದ ಅಧೋಭಾಗ (ಶ್ರೋಣಿ ಮತ್ತು ಗುದ) ದಲ್ಲಿ ಇರುವುದು. ಈ ಮೂರು ಧಾತುಗಳೂ ಸಮಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿದ್ದರೆ ಮೂರು ಕಂಬಗಳ ಆಧಾರದ ಮೇಲೆ ಗೃಹವು ಭದ್ರವಾಗಿ ನಿಲ್ಲುವಂತೆ ಶರೀರವೂ ಆರೋಗ್ಯದಿಂದಿರುವುದು. ಇವು ವಿಷಮಿಸಿದರೆ ಆರೋಗ್ಯವು ಕೆಟ್ಟು ಶರೀರನಾಶಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗುವುವು. "वातपित्तश्लेष्माण एव देहसंभवहेतवः। तैरेवाव्यापन्नैरधोमध्योर्ध्वसंस्थितैः शरीरमिदं धार्यतेऽगारमिव स्थूणाभिस्तिसृभिः। त एव च व्यापन्नाः प्रलयहेतवः" सुश्रुत० सूत्र० २२-३। "वातः श्रोणिगुदसंश्रयः, तदुपर्यधो नाभेः पक्वाशयः, पक्वामाशयमध्यं पित्तस्य, आमाशयः श्लेष्मणः इति दोषस्थानानि" सुश्रुत० सूत्र० २१-६। 4. ವಾಯುದೇವತೆ. 5. ವಾತರೋಗ, ಮಂಡಿ ಮೊಳಕೈ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಕೀಲುಗಳಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ ನೋವು. ಊತ ಉರಿ ಮೊದಲಾದ ವ್ಯಾಧಿಗಳು, ಸಂಧಿವಾತ.

वातक ವಾತಕ (पुं०) ಜಾರ, ವಿಟಪುರುಷ, ವ್ಯಭಿಚಾರಿ. वात इव चञ्चलः — इवार्थे "कन्" (५-३-९६)।

वातकिन् ವಾತಕಿನ್ (वि०) ವಾತರೋಗವುಳ್ಳವನು. वातोऽतिशयेनास्ति — वात "इनिः" कुक् आगमश्च (५-२-१२९)। "वातकी वातरोगी स्यात्" अम०।

वातकुम्भ ವಾತಕುಂಭ (पुं०) ಆನೆಯ ಕುಂಭಸ್ಥಲದ ಕೆಳಭಾಗ.

वातकेतु ವಾತಕೇತು (पुं०) ಧೂಳು. वातस्य केतुरिव।

वातकेलि ವಾತಕೇಲಿ (पुं०) 1. ಪ್ರಿಯತಮನ ದನ್ತಕ್ಷತ. 2. ಸುರತಕಾಲದಲ್ಲಿ ಗುಟ್ಟಾಗಿ ಹೇಳುವ ಪಿಸುಮಾತು, ರಹಸ್ಯವಾಗಿ ಪಿಸುಗುಟ್ಟುವುದು. "वातकेलिः कलालापे षिङ्गदन्तक्षते पुमान्" मेदि०।

वातखुडा ವಾತಖುಡಾ (स्त्री०) ಬಿರುಗಾಳಿ.

वातगामिन् ವಾತಗಾಮಿನ್ (पुं०) ಪಕ್ಷಿ, ಗಾಳಿಯಲ್ಲಿ ಹಾರಾಡುವ ಹಕ್ಕಿ. वातेन सह गच्छति — गम्लृ (गतौ) "णिनिः" (३-१-१३४)।

वातगुल्म ವಾತಗುಲ್ಮ (पुं०) 1. ಚಂಡಮಾರುತ, ಬಿರುಗಾಳಿ. 2. ವಾತರೋಗ.

वातघ्न ವಾತಘ್ನ (वि०) 1. ವಾತವನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸುವ. वातं हन्ति—हन (हिंसागत्योः) "टक्" (३-२-५३)। (स्त्री०) **–घ्नी –ಘ್ನೀ.** 2. ಸಾಲಪರ್ಣಿ, ಮೂರೆಲೆ ಹೊನ್ನೆ.

वातध्वज ವಾತಧ್ವಜ (पुं०) ಮೇಘ, ಮೋಡ. वातो ध्वजो यस्य।

वातपुत्र ವಾತಪುತ್ರ (पुं०) 1. ಭೀಮಸೇನ. 2. ಆಂಜನೇಯ. 3. ವಂಚಕ, ಧೂರ್ತ, ಮೋಸಗಾರ. "वातपुत्रो महाधूर्ते भीमसेने हनूमति" मेदि०।

वातपोथ ವಾತಪೋಥ (पुं०) ಪಲಾಶವೃಕ್ಷ, ಮುತ್ತುಗದ ಮರ. वातं वातरोगं पुथ्यति हिनस्ति — पुथ (हिंसायाम्) "अण्" (३-२-१)। "पलाशे किंशुकः पर्णो वातपोथः" अम०।

वातप्रमी ವಾತಪ್ರಮೀ (पुं० स्त्री०) ಗಾಳಿಗೆ ಎದುರಾಗಿ ನಡೆಯುವ ಸ್ವಭಾವದ ವಾಯುಮೃಗ. वातं प्रमिमीते—प्र+माङ् (माने) "ई" (उ० ४-१)। **–मृगः –ಮೃಗಃ.**

वातमण्डली ವಾತಮಂಡಲೀ (स्त्री०) ಸುಂಟರ ಗಾಳಿ, ಬಿರುಗಾಳಿಯ ಸಮೂಹ. वातस्य मण्डली।

वातमृग ವಾತಮೃಗ (पुं०) "वातप्रमी" ಪದ ನೋಡಿ.

वातरङ्ग ವಾತರಂಗ (पुं०) ಅಶ್ವತ್ಥವೃಕ್ಷ, ಅರಳಿಮರ.

वातरथ ವಾತರಥ (पुं०) ಮೇಘ, ಮೋಡ. वातो रथो यस्य।

वातरायण ವಾತರಾಯಣ (पुं०) 1. ಉನ್ಮತ್ತ, ಹುಚ್ಚು ಹಿಡಿದವನು. 2. ಮದ್ಯಪಾನ ಮಾಡಿ ಅಮಲೇರಿದವನು. 3. ಸೋಮಾರಿ, ಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲದ ಮನುಷ್ಯ. 4. ಶರ. ಬಾಣ. 5. ಎತ್ತರವಾದ ಪ್ರದೇಶ, ಶೃಂಗ, ಶಿಖರ. 6. ಗರಗಸ. 7. ಸರಳವೃಕ್ಷ. 8. ಬಾಣದ ಎಸೆತದ ದೂರ. "वातरायण उन्मत्ते निष्प्रयोजनपूरुषे। काण्डे च करपत्रे च कूटे च शरसंक्रमे" विश्व०।

वातरूष ವಾತರೂಷ (पुं०) 1. ವಾತಸಮೂಹ, ಸುಂಟರ ಗಾಳಿ, ಬಿರುಗಾಳಿ. 2. ಉತ್ಕೋಚ, ಲಂಚ. 3. ಇಂದ್ರನ ಬಿಲ್ಲು. वातेन रूष्यते—रूष (भूषायाम्) "घञ्" (३-३-१९)। "वातरूषस्तु वातूलोत्कोचयोः शक्रकार्मुके" मेदि०।

वातरोग ವಾತರೋಗ (पुं०) ವಾತದೋಷದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ವ್ಯಾಧಿ. वातसंभवो रोगः। **–व्याधिः –ವ್ಯಾಧಿ.**

वातरोगिन् ವಾತರೋಗಿನ್ (वि०) ವಾತವ್ಯಾಧಿಯುಳ್ಳವನು. वातरोगोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)।

वातल ವಾತಲ (पुं०) 1. ಚಣಕ, ಕಡಲೆಕಾಳು. वातं लाति—ला (आदाने) "कः" (३-२-३)। 2. ಗಾಳಿಯ ಸಮೂಹ. (वि०) 3. ಗಾಳಿಯಿಂದ ತೊಂದರೆಪಡುವ, ವಾತದ ತೊಂದರೆಯನ್ನು ತಡೆಯಲಾರದ. "वातलः पुंसि वात्यायां वाच्यवन्मारुतासहे" मेदि०।

वातापि ವಾತಾಪಿ (पुं०) ಒಬ್ಬ ರಾಕ್ಷಸ, ಇಲ್ವಲನ ತಮ್ಮ. ಈ ರಾಕ್ಷಸನು ಮಾಯೆಯಿಂದ ಅನೇಕ ಋಷಿಗಳ ಹೊಟ್ಟೆಯೊಳಗೆ ಪ್ರವೇಶಿಸಿ ಅವರ ಹೊಟ್ಟೆಯನ್ನು ಸೀಳಿ ಹೊರಗೆ ಬರುತ್ತಿದ್ದನು. ಈ ರೀತಿ ಋಷಿಗಳ ನಾಶಕ್ಕೆ ಕಾರಣವನ್ನು ತಿಳಿದು ಅಗಸ್ತ್ಯಮಹರ್ಷಿಯು ಮಾಂಸರೂಪದಿಂದ ತಮ್ಮ ಉದರದೊಳಗೆ ಪ್ರವೇಶಿಸಿದ ಈ ರಾಕ್ಷಸನನ್ನು ತಮ್ಮ ತಪಃಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಅಲ್ಲೇ ಜೀರ್ಣವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡಿ ಅವನನ್ನು ನಾಶಪಡಿಸಿದರು.

वातापिद्विष् ವಾತಾಪಿದ್ವಿಷ್, –सूदन –ಸೂದನ (पुं०) ಅಗಸ್ತ್ಯಮಹರ್ಷಿ.

वातायन ವಾತಾಯನ (पुं०) 1. ಅಶ್ವ, ಕುದುರೆ. वातस्येवायनं यस्य। "वात्यायनश्चैकशफः" त्रिकाण्ड०। 2. ಗವಾಕ್ಷ, ಕಿಟಕಿ. वातस्य अयनं मार्गः। "भूयो भूयः सविधनगरीरथ्यया पर्यटन्तं दृष्ट्वा दृष्ट्वा भवनवलभीतुङ्गवातायनस्था" मालती० १-१८। 3. ವಿವರ, ಸಂದು, ಕಂಡಿ. "दधति परिपतन्त्यो जालवातायनेभ्यः" माघ० ११-५०।

वातायु ವಾತಾಯು (पुं०) ಹರಿಣ, ಜಿಂಕೆ, ಹುಲ್ಲೆ. वातमयते — अय (गतौ) "उण्" बाहु०।

वातारि ವಾತಾರಿ (पुं०) ಏರಂಡವೃಕ್ಷ, ಹರಳುಗಿಡ. वातस्य वातरोगस्य अरिः ।

वातालि ವಾತಾಲಿ (स्त्री०) ವಾಯುವಿನ ಸಮೂಹ, ಬಿರುಗಾಳಿ. वातानामालिर्यत्र ।

वाताश्व ವಾತಾಶ್ವ (पुं०) ಉತ್ತಮವಾದ ಕುದುರೆ, ಒಳ್ಳೆಯ ಜಾತಿಯ ಕುದುರೆ. वात इव शीघ्रगामी अश्वः ।

वाति ವಾತಿ (पुं०) 1. ವಾಯು, ಗಾಳಿ. वाति—वा (गतिगन्धनयोः) "अतिः" (उ० ५-६) । 2. ಸೂರ್ಯ. 3. ಚಂದ್ರ. "वातिरादित्यसोमयोः" कोशः ।

वातिक ವಾತಿಕ (पुं०) ವಾತದೋಷದಿಂದುಂಟಾದ ವ್ಯಾಧಿ. वातादागतः "ठक्" (४-३-७८) ।

वातिङ्गण ವಾತಿಂಗಣ (पुं०) ಬದನೆಗಿಡ. "वातिगणस्तु वार्ताकुः" त्रिकाण्ड० ।

वातीय ವಾತೀಯ (न०) 1. ಕಾಂಜಿಕ, ಅಕ್ಕಿಯ (ಅನ್ನದ) ಗಂಜಿ. वाताय हितम् "छः" (५-१-५) । (वि०) 2. ವಾಯುಸಂಬಂಧವಾದ. वातस्येदम् "छः" (४-२-११४) ।

वातुल ವಾತುಲ (पुं०) 1. ಸುಂಟರಗಾಳಿ, ಬಿರುಗಾಳಿ, ಸುಳಿಗಾಳಿ. वातानां समूहः "उलः" बाहु० । (वि०) 2. ಗಾಳಿಯನ್ನು ಸಹಿಸದಿರುವ. वातं न सहते "उलः" बाहु० । 3. ವಾತರೋಗವನ್ನು ಸಹಿಸದಿರುವ. 4. ಉನ್ಮತ್ತ, ಹುಚ್ಚ. "वातूलो वातुलोऽपि स्यात्" ।

वातूल ವಾತೂಲ (पुं०) 1. "वातुल" ಪದದ ಅರ್ಥ. वातस्य समूहः "ऊलः" (वा० ५-२-१२१) । (वि०) 2. ವಾತರೋಗವನ್ನು ಸಹಿಸದಿರುವ. वातं न सहते । "वातूलः पुंसि वात्यायामपि वातासहे त्रिषु" अम० ।

वात्या ವಾತ್ಯಾ (स्त्री०) ವಾಯು ಸಮೂಹ, ಸುಂಟರ ಗಾಳಿ, ಸುಳಿಗಾಳಿ. वातस्य समूहः "यः" (४-२-४९) । "अथ क्षणादन्तरितान्तरिक्षा वात्या विहङ्गेन्द्रविहार-जाता" याद० २०-३८ ।

वात्सक ವಾತ್ಸಕ (न०) 1. ಕರುಗಳ ಸಮೂಹ, ಕರುಗಳ ಗುಂಪು. वत्सानां समूहः "वुञ्" (४-२-३६) । 2. ಚೆಟ್ಟುಮಲ್ಲಿಗೆಯ ಸಂಬಂಧವಾದ. वत्सकस्येदम् "अण्" (४-३-१२०) ।

वात्सल्य ವಾತ್ಸಲ್ಯ (न०) 1. ಸ್ನೇಹ, ಪ್ರೀತಿ. वत्सलस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४) । "विद्यातपोयोग-पथमास्थितं तमधीश्वरम् । चरन्तं विश्वसुहृदं वात्सल्याल्लोकमङ्गलम्" भाग० ४-६-३५ । ಪುತ್ರಮಿತ್ರಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ವಾತ್ಸಲ್ಯವು ಸ್ನೇಹವೆನಿಸುವುದು. ಪತಿಪತ್ನಿಗತವಾದ ವಾತ್ಸಲ್ಯವು ಅನುರಾಗವೆನಿಸುವುದು. "गुहोऽपि येषां प्रथमाप्तजन्मनां न पुत्रवात्सल्यमपाकरिष्यति" कुमा० ५-२४ । "अन्वितः पतिवात्सल्यात् गृहवर्ज-मयोध्यया" रघु० १५-९८ । (पुं०) 2. ಶಾಂತರಸದಂತೆ ಒಂದು ರಸ, ಶೃಂಗಾರಾದಿರಸಗಳಲ್ಲೊಂದು ರಸ.

वात्स्य ವಾತ್ಸ್ಯ (पुं०) ವತ್ಸಗೋತ್ರದಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದವನು. वत्सस्य गोत्रापत्यं पुमान् "यञ्" (४-१-१०५) ।

वात्स्यायन ವಾತ್ಸ್ಯಾಯನ (पुं०) 1. ವಾತ್ಸ್ಯಾಯನ ಮುನಿ. वत्सस्य गोत्रापत्यं युवा-वत्स "यञ्"(४-१-१०५)। यूनि "फक्" (४-१-१०१) । ಈ ಮುನಿಯು "ಕಾಮಸೂತ್ರ" ವೆಂಬ ಕಾಮಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ರಚಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. 2. ನ್ಯಾಯಸೂತ್ರಗಳಿಗೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಬರೆದ ಒಬ್ಬ ಮುನಿ.

वाद ವಾದ (पुं०) 1. ತತ್ತ್ವವನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಲು ಆಡುವ ಮಾತು, ತತ್ತ್ವನಿರ್ಣಯಕ್ಕಾಗಿ ತರ್ಕಬದ್ಧವಾಗಿ ಆಡುವ ಮಾತು. वद (व्यक्तायां वाचि) "घञ्" (३-३-१८) । ಈ ವಾದವು प्रतिज्ञा हेतुः उदाहरणम् उपनयः ಮತ್ತು निगमनम् ಎಂಬ ಐದು ನ್ಯಾಯದ ಅವಯುವಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರಬೇಕು. "अध्यात्मविद्या विद्यानां वादः प्रवदतामहम्" गीता १०-३२ । 2. ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಮಾತು, ತನಗೆ ಇಷ್ಟವಾದ ವಿಷಯವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಮಾತು. ಈ ವಾದವು सत्कार्यवादः असत्कार्यवादः ಎಂದು ಎರಡು ವಿಧ. परिणामवादः ಮತ್ತು विवर्तवादः ಎಂದು ಸತ್ಕಾರ್ಯವಾದವು ಎರಡು ವಿಧ. ಪರಿಣಾಮವಾದವನ್ನು **ಸಾಂಖ್ಯರು** ಮತ್ತು **ರಾಮಾನುಜೀಯರು** ಅಂಗೀಕರಿಸಿರುತ್ತಾರೆ, ಕಾರಣ ದ್ರವ್ಯವೇ ಕಾರ್ಯರೂಪವಾಗಿ ಪರಿಣಮಿಸುವುದೆಂದು ಇವರ ಮತ. ಇದೇ ಪರಿಣಾಮವಾದ. **ಅದ್ವೈತಿಗಳು** ವಿವರ್ತವಾದವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಇವರ ಮತದಲ್ಲಿ ಕಾರಣವು ಕಾರ್ಯರೂಪದಿಂದ ತೋರುವುದಾದುದರಿಂದ ಕಾರಣವು ಸತ್ಯವೆಂದೂ ಕಾರ್ಯವು ಅಸತ್ಯವೆಂದೂ ಇವರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. **ದ್ವೈತಿಗಳು** ಅಸತ್ಕಾರ್ಯ ವಾದವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಇವರ ಮತದಲ್ಲಿ ಮೊದಲು ಕಾರ್ಯವು ಇಲ್ಲದೆ ಅನಂತರ ಸಾಮಗ್ರೀರೂಪವಾದ ಕಾರಣದಿಂದ ಘಟಾದಿಕಾರ್ಯವು ಉಂಟಾಗುವುದೆಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ. पूर्वमसदेव घटादिकार्यं दण्डचक्रमृदादि-कारणात् भिन्नं सदुत्पद्यते ಎಂದು ಇವರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. 3. ಉಕ್ತಿ, ಮಾತು. "सामवादाः सकोपस्य

तस्य प्रत्युत दीपिका:" माघ० २-५५। 4. ಇತಿಹಾಸ ವಿಷಯ, ಕಥೆ. "शाकुन्तलादीनितिहासवादानप्रस्तावितानन्यपरैर्वचोभि:" मालती० ३-३। 5. ಚರ್ಚೆ, ವಿಷಯ ಜಿಜ್ಞಾಸೆಯಿಂದ ಚರ್ಚಿಸುವುದು.

वादक ವಾದಕ (वि०) 1. ಮಾತಾಡುವವನು, ಹೇಳುವವನು. वद (व्यक्तायां वाचि) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 2. ವಾದ್ಯವನ್ನು ನುಡಿಸುವವನು. वद+णिच् "ण्वुल्"। "क्वचिन्नृत्यत्सु चान्येषु गायकौ वादकौ स्वयम्। शशंसतुर्महाराज साधु साध्विति वादिनौ" भाग० १०-१८-१३।

वादन ವಾದನ (न०) 1. ವಾದ್ಯ. वद (व्यक्तायां वाचि) + णिच् कर्म० "ल्युट्" (३-३-११३)। 2. ನುಡಿಸುವುದು. वद + णिच् भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

वादनीय ವಾದನೀಯ (वि०) 1. ಮಾತಾಡಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ಮಾತಾಡಿಸಬೇಕಾದ. 3. ಮಾತಾಡಿಸಬಹುದಾದ. 4. ಮಾತಾಡಿಸಲು ಶಕ್ಯವಾದ. वद (व्यक्तायां वाचि) + णिच् "अनीयर्" (३-१-९६)। 5. ನುಡಿಸಲ್ಪಡುವ. 6. ನುಡಿಸಬೇಕಾದ. 7. ನುಡಿಸಬಹುದಾದ. 8. ನುಡಿಸಲು ಶಕ್ಯವಾದ. "तव्य:"। **वादयितव्य: ವಾದಯಿತವ್ಯ**।

वादयत् ವಾದಯತ್ (वि०) 1. ಮಾತಾಡಿಸುತ್ತಿರುವ. 2. ನುಡಿಸುತ್ತಿರುವ. वद+णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। "शैलस्य दर्दुरपुटानिव वादयन्त:" माघ० ५-९।

वादयमान ವಾದಯಮಾನ (वि०) 1. ಮಾತಾಡಿಸುತ್ತಿರುವ. 2. ನುಡಿಸುತ್ತಿರುವ. वद (व्यक्तायां वाचि) + णिच् "शानच्" (३-२-१२४)।

वादाल ವಾದಾಲ (पुं०) ಸಾವಿರ ಕೋರೆಹಲ್ಲುಗಳುಳ್ಳ ಮೀನು.

वादित ವಾದಿತ (न०) 1. ಮಾತಾಡಿಸುವುದು. 2. ನುಡಿಸುವುದು. वद (व्यक्तायां वाचि) + णिच् "क्त:" (३-३-११४)। 3. ಮಾತಾಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. वद + णिच् कर्म० "क्त:" (३-२-१०२)। "वादितेषु विहगेष्वनुक्षणं मञ्जु गायति च षट्पदव्रजे" याद० १७-२०। 4. ನುಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

वादित्र ವಾದಿತ್ರ (न०) 1. (ವೀಣೆ ಮೊದಲಾದ ತಂತೀವಾದ್ಯ ಮೃದಂಗ ಮೊದಲಾದ ಚರ್ಮವಾದ್ಯ ಕೊಳಲು ಮೊದಲಾದ ಮುಖವಾದ್ಯ ತಾಳ ಮೊದಲಾದ ಕಂಚಿನ ವಾದ್ಯ) ಈ ನಾಲ್ಕು ವಿಧ ವಾದ್ಯಗಳು. वाद्यते — वद (व्यक्तायां वाचि) + णिच् "णित्रन्" (उ० ४-१७०)। (वि०) 2. ಯಾಚಕರನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವವನು. वादिन: अर्थिनस्त्रायते — त्रैङ् (पालने) "क:" (३-२-३)।

वादिन् ವಾದಿನ್ (वि०) 1. ಮಾತಾಡುವವನು, ಹೇಳುವವನು. वदति — वद (व्यक्तायां वाचि) "णिनि:" (३-१-१३४)। "न च हन्यात् स्थलारूढं न क्लीबं न कृताञ्जलिम्। न मुक्तकेशं नासीनं न तवास्मीति वादिनम्" मनु० ७-९१। 2. ಚರ್ಚೆಮಾಡುವವನು, ಸಭೆಯಲ್ಲಿ ವಾದಮಾಡುವವನು. "तस्याङ्गीकरणेन वादिन इव स्यात् स्वामिनो निग्रह:" मुद्रा० ५-१०। 3. ಅರ್ಥಿ, ಯಾಚಕ. 4. ದೂರುವವನು, ತಪ್ಪನ್ನು ಆಪಾದಿಸುವವನು.

वादिरङ्ग ವಾದಿರಂಗ (पुं०) ಅಶ್ವತ್ಥವೃಕ್ಷ, ಅರಳಿಮರ.

वाद्य ವಾದ್ಯ (न०) 1. ನುಡಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ ಒಂದು ಸಾಧನ, ನುಡಿಸಲ್ಪಡುವ ಒಂದು ವಸ್ತು. वाद्यते ध्वन्यते —वद (व्यक्तायां वाचि) + णिच् "यत्" (३-१-९७)। ಈ ವಾದ್ಯವು (1) ವೀಣೆ ಮೊದಲಾದ ತಂತೀವಾದ್ಯ (2) ಮೃದಂಗ ಮೊದಲಾದ ಚರ್ಮವಾದ್ಯ (3) ವೇಣು (ಕೊಳಲು) ಮೊದಲಾದ ಮುಖವಾದ್ಯ ಮತ್ತು (4) ತಾಳ ಮೊದಲಾದ ಕಂಚಿನ ವಾದ್ಯಗಳೆಂದು ನಾಲ್ಕು ವಿಧ. ಈ ನಾಲ್ಕು ವಾದ್ಯಗಳೂ ಸೇರಿದರೆ ವಾದಿತ್ರವಾಗುವುದು. "चतुर्विधमिदं वाद्यं वादित्रातोद्यनामकम्" अम०। 2. ವಾದ್ಯದ ಧ್ವನಿ, ವಾದ್ಯದ ಶಬ್ದ. "श्रोत्रेषु संमूर्च्छति रक्तमासां गीतानुगं वारिमृदङ्गवाद्यम्" रघु० १६-६४।

वाद्यकर ವಾದ್ಯಕರ (त्रि०) ವಾದ್ಯ ನುಡಿಸುವವನು, ಸಂಗೀತಗಾರ, ಹಾಡುವವನು. वाद्यं करोति।

वाद्यभाण्ड ವಾದ್ಯಭಾಂಡ (न०) ಜಲತರಂಗವೆಂಬ ವಾದ್ಯದ ಪಾತ್ರೆ. वाद्यं वादनीयं भाण्डम्।

वाधुक्य ವಾಧುಕ್ಯ (न०) ವಿವಾಹ, ಮದುವೆ. "दारकर्मग्रह:। वाधुक्यं च विवाहे स्यात्" त्रिकाण्ड०।

वान ವಾನ (न०) 1. ಒಣಗಿದ ಕಾಯಿ, ಒಣಗಿದ ಹಣ್ಣು. वन्यते — वनु (याचने) "घञ्" (३-३-१८)। "शुष्के वानम्" अम०। 2. ಬಟ್ಟೆ ನೇಯುವುದು. 3. ಗಮನ, ಗತಿ, ಚಲನೆ. 4. ಸುರಂಗ. 5. ಸೌರಭ, ಪರಿಮಳ. 6. (ಗಾಳಿ) ಬೀಸುವುದು. 7. ನೀರಿನ ಮೇಲೆ ಬೀಸಿದ ವಾತದ ತರಂಗಗಳು. (वि०) 8. ಒಣಗಿದ, ಶುಷ್ಕವಾದ. 9. ಬೀಸಿದ (ಗಾಳಿ). "वानं शुष्कफले शुष्के सीवने गमने कटे। जलसंप्लुतवातोर्मिसुरङ्गासौरभेषु च" हेम०। 10. ವನಸಂಬಂಧವಾದ. वनस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)।

वानप्रस्थ ವಾನಪ್ರಸ್ಥ (पुं०) 1. ಮಧೂಕ ವೃಕ್ಷ, ಹಿಪ್ಪೆ ಮರ. वनप्रस्थे वनैकदेशे भवः "अण्" (४-३-५३)। 2. ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯ ಮೊದಲಾದ ನಾಲ್ಕು ಆಶ್ರಮಗಳಲ್ಲಿ ಮೂರನೆಯ ಆಶ್ರಮ. "वानप्रस्थोमधूकेऽपि स्यात् तृतीयाश्रमे पुमान्" मेदि०। ಮಕ್ಕಳು ಪ್ರಾಪ್ತವಯಸ್ಕರಾದ ನಂತರ ತಾಯಿ ತಂದೆಗಳು ವನವಾಸದಲ್ಲಿದ್ದುಕೊಂಡು ವನದಲ್ಲಿ ಬೆಳೆದ ಹಣ್ಣು ಗೆಡ್ಡೆಗೆಣಸುಗಳನ್ನು ಆಹಾರವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತ ತಪಸ್ಸು ಮತ್ತು ಪರಮಾತ್ಮನ ಪೂಜಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ನಿರತರಾಗಿರಬೇಕು. ಇದೇ ವಾನಪ್ರಸ್ಥಾಶ್ರಮ. "अपत्यसन्तति दृष्ट्वा प्राज्ञो देहस्य चायतिम्। वानप्रस्थाश्रमं गच्छेदात्मनः शुद्धिकारणात्" वा० पु०।

वानर ವಾನರ (पुं०) 1. ಮರ್ಕಟ, ಕಪಿ. वा विकल्पेन नरः। "वानरा मुष्टिभिर्जघ्नुर्ददंशुर्दशनैस्तथा। निरासुश्च गिरींस्तुङ्गान् द्रुमान् विचकरुस्तथा" भट्टि० १४-२५। स्त्रियां "ङीष्" **–री –ರೀ.** (वि०) 2. ವಾನರ ಸಂಬಂಧವಾದ. वानरस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)।

वानरेन्द्र ವಾನರೇಂದ್ರ (पुं०) ವಾನರಾಧಿಪತಿ, ಸುಗ್ರೀವ. वानराणामिन्द्रः।

वानस्पत्य ವಾನಸ್ಪತ್ಯ (पुं०) ಪುಷ್ಪಬಿಟ್ಟು ಫಲಿಸುವ ವೃಕ್ಷ, ಪುಷ್ಪದಿಂದ ಫಲಬಿಡುವ ಮರ. वनस्पतौ भवः "ण्यः" (४-१-८५)। "वानस्पत्यः फलैः पुष्पात्" अम०। ಪುಷ್ಪಿಸದೆ ಫಲಕೊಡುವ ಮರವು ವನಸ್ಪತಿ. "तैरपुष्पात् वनस्पतिः" अम०।

वाना ವಾನಾ (स्त्री०) ಗವುಜಗಹಕ್ಕಿ, ಲಾವಕ್ಕಿ.

वानायु ವಾನಾಯು (पुं०) ಭಾರತದೇಶಕ್ಕೆ ಉತ್ತರ ಪಶ್ಚಿಮ (ವಾಯುವ್ಯ) ದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ದೇಶ.

वानायुज ವಾನಾಯುಜ (पुं०) ವನಾಯು ದೇಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಕುದುರೆ. वनायुदेशे भवः "डः" (३-२-९७)। स्वार्थे "अण्" (५-४-३८)।

वानीर ವಾನೀರ (पुं०) ಬೆತ್ತ, ಲಾಳದ ಗಿಡ. "वानीरप्रसवैर्निकुञ्जसरितामासक्तवासं पयः" मालती० ९-१५।

वानीरक ವಾನೀರಕ (पुं०) ಮುಂಜತೃಣ.

वानेय ವಾನೇಯ (न०) ಕೈವರ್ತಮುಸ್ತೆ, ಕೊನ್ನಾರಿಯ ಭೇದ. वने जले भवम् — "ढक्" (४-२-९७)।

वान्त ವಾಂತ (वि०) 1. ವಾಂತಿಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. टु वमु (उद्गिरणे) कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಹೊರಕ್ಕೆ ಹೊರಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಹೊರಗೆ ಬಿಡಲ್ಪಟ್ಟ.

वान्ताद ವಾಂತಾದ (पुं०) ನಾಯಿ, ಶ್ವಾನ. वान्तम् अत्ति — अद (भक्षणे) "अण्" (३-२-१)।

वान्ति ವಾಂತಿ (स्त्री०) 1. ಛರ್ದಿ, ವಮನ. टु वमु (उद्गिरणे) "क्तिन्" (३-३-९४)। 2. ಹೊರಕ್ಕೆ ಹೊರಡಿಸುವುದು, ಹೊರಕ್ಕೆ ಬಿಡುವುದು.

वाप ವಾಪ (पुं०) 1. ಬೀಜ ಬಿತ್ತುವುದು. डु वप् (बीजसन्ताने) "घञ्" (३-३-१८)। "कालं प्रतीक्षस्व सुखोदयस्य पक्ति फलानामिव बीजवापः" भा० सभा०। 2. ನೇಯುವುದು. 3. ಮುಂಡನ, ಭದ್ರಾಕರಣ, ಕ್ಷೌರ. "कृतवापो वसेद्गोष्ठे चर्मणा तेन संवृतः" मनु० ११-१०९। 4. ಗರ್ಭಾಧಾನ ಮಾಡುವುದು.

वापक ವಾಪಕ (वि०) 1. ಬೀಜ ಬಿತ್ತಿಸುವವನು. डु वप् (बीजसन्ताने) + णिच् "ण्वुल्" (३-१-१२३)। 2. ಬಟ್ಟೆ ನೇಯಿಸುವವನು. 3. ಕ್ಷೌರ ಮಾಡಿಸುವವನು.

वापदण्ड ವಾಪದಂಡ (पुं०) ತಾಕುಹಲಗೆ, ನೇಯುವ ಕೊಳವಿ, ನೇಯಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಹಾಸು ಎಳೆಗಳ ನಡುವೆ ಹೊಕ್ಕು ಎಳೆಗಳನ್ನು ಹಾಯಿಸುವ ಲಾಳಿ. वापाय दण्डः।

वापन ವಾಪನ (न०) 1. ಬೀಜ ಬಿತ್ತಿಸುವುದು. 2. ಬಟ್ಟೆ ನೇಯಿಸುವುದು. 3. ಕ್ಷೌರಮಾಡಿಸುವುದು. डु वप् (बीजसन्ताने) + णिच् भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

वापनीय ವಾಪನೀಯ (वि०) 1. ಬೀಜ ಬಿತ್ತಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ಬಿತ್ತಿಸಬೇಕಾದ. 3. ಬಿತ್ತಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. डु वप् (बीजसन्ताने) + णिच् "अनीयर्" (३-१-९६)। 4. ಬಟ್ಟೆ ನೇಯಿಸಲ್ಪಡುವ. 5. ಬಟ್ಟೆ ನೇಯಿಸಬೇಕಾದ. 6. ಬಟ್ಟೆ ನೇಯಿಸಬಹುದಾದ. "तव्यः" (३-१-९६)। **वापयितव्यः ವಾಪಯಿತವ್ಯಃ.**

वापयत् ವಾಪಯತ್ (वि०) 1. ಬೀಜ ಬಿತ್ತಿಸುತ್ತಿರುವ. 2. ಬಟ್ಟೆ ನೇಯಿಸುತ್ತಿರುವ. डु वप् (बीजसन्ताने) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–न्ती –ನ್ತೀ.** "शानच्"। **–यमानः –ಯಮಾನಃ.**

वापित ವಾಪಿತ (वि०) 1. ಬೀಜಬಿತ್ತಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಬಟ್ಟೆ ನೇಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. डु वप् (बीजसन्ताने) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। 3. ಕ್ಷೌರ ಮಾಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

वापितवत् ವಾಪಿತವತ್ (वि०) 1. ಬೀಜ ಬಿತ್ತಿಸಿದವನು. 2. ಬಟ್ಟೆ ನೇಯಿಸಿದವನು. 3. ಕ್ಷೌರಮಾಡಿಸಿದವನು. डु वप (बीजसन्ताने) + णिच् "क्तवतु" (३-२-१०२)।

वापि(पी) ವಾಪಿ(ಪೀ) (स्त्री०) ಸರಸ್ಸು, ಕೊಳ. उप्यतेऽस्यां पद्मादि — डु वप् (बीजसन्ताने) "इञ्" (उ० ४-१२४)। "वाप्यो भवन्ति विमलाः स्फुटन्ति कमलानि वापीषु। कमलेषु पतन्त्यलयः करोति संगीतमलिषु पदम्"। वा "ङीष्" (ग० ४-१-४५)।

वापीह ವಾಪೀಹ (पुं०) ಚಾತಕಪಕ್ಷಿ. वापीं जहाति— ओहाक् (त्यागे) "कः" (३-२-३)।

वाप्य ವಾಪ್ಯ (न०) 1. ಚಂಗಲುಕೋಷ್ಠ. वाप्यां भवम् "यत्" (४-३-५४)। "वाप्यं पाकलमुत्पलम्" अम०। "वातश्लेष्मकरं वाप्यं सक्षारं कटुपित्तलम्" सुश्रुत० सूत्र० ४५। (वि०) 2. ಬಿತ್ತಲ್ಪಡುವ. 3. ಮುಂಡನ ಮಾಡಲ್ಪಡುವ. डु वप् (बीजसन्ताने) "ण्यत्" (३-१-१२४)।

वाम ವಾಮ (न०) 1. ಧನ, ಐಶ್ವರ್ಯ, ಸಂಪತ್ತು. वा (गतिगन्धनयोः) "मन्" (उ० १-१३७)। (वि०) 2. ಸುಂದರವಾದ, ಅಂದವಾದ, ಸೊಗಸಾದ. "वामभ्रुवां वलयपङ्क्तिषु सञ्चरन्त्यो मञ्जु क्वणन्ति मणिपञ्जरशारिकास्ते" याद० १९-१२। 3. ಎಡಗಡೆಯ, ಎಡಭಾಗದ. टु वमु (उद्गिरणे) "णः" (३-१-१४०)। "वामपादतललुप्तमन्मथश्रीमदेन मुखवीक्षिणा निशम्" नैष० १८-११०। 4. ಪ್ರತಿಕೂಲವಾದ, ವಿರುದ್ಧವಾದ. "यान्त्येवं गृहिणीपदं युवतयो वामाः कुलस्याधयः" शाकु० ४-१७। 5. ಅಧಮ, ನೀಚ. "आसक्तास्तास्वमी मूढा वामशीला हि जन्तवः" किरा० ११-२४। (पुं०) 6. ಪರಶಿವ, ಪರಮೇಶ್ವರ. 7. ಕಾಮ, ಮನ್ಮಥ. 8. ಪಯೋಧರ, ಸ್ತನ, ಕುಚ. "वामं धने पुंसि हरे कामदेवे पयोधरे। वल्गुप्रतीपसव्येषु त्रिषु" मेदि०। (स्त्री०) **–मा –ಮಾ.** 9. ಹೆಂಗಸು. **–मी –ಮೀ.** 10. ಹೆಣ್ಣುನರಿ. 11. ಹೆಣ್ಣು ಕುದುರೆ. "अथोष्ट्रवामीशतवाहितार्थं प्रजेश्वरं प्रीतमना महर्षिः" रघु० ५-३२। 12. ಹೆಣ್ಣು ಆನೆ. 13. ಹೆಣ್ಣು ಕತ್ತೆ. "नार्यां स्त्रियामथ। वामी शृगालीबडवा रासभीकरभीषु च" मेदि०।

वामदृश् ವಾಮದೃಶ್ (स्त्री०) ಸುಂದರವಾದ ಕಣ್ಣುಗಳುಳ್ಳ ಹೆಂಗಸು. वामा मनोहरा दृक् यस्याः।

वामदेव ವಾಮದೇವ (पुं०) ಪರಮೇಶ್ವರ, ಮಹಾದೇವ. वामयति दुष्टानां मदम्—टु वमु (उद्गिरणे)+णिच् "अच्" (३-१-१३४)। वामश्चासौ देवश्च।

वामक ವಾಮಕ (वि०) 1. ಎಡಗಡೆಯ, ಎಡಭಾಗದ. 2. ಪ್ರತಿಕೂಲವಾದ, ವಿರುದ್ಧವಾದ, ವಿಪರೀತವಾದ. "विवृण्वतेव कल्याणमान्तरज्ञेन चक्षुषा। स्फुरता वामकेनापि दाक्षिण्यमवलम्बते" मालती० १-११।

वामन ವಾಮನ (पुं०) 1. ಮಹಾವಿಷ್ಣುವಿನ ಐದನೆಯ ಅವತಾರ, ಉಪೇಂದ್ರಾವತಾರ. वामयति दुष्टानां मदम् — डु वमु (उद्गिरणे) + णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)। ಪರಮವಿಷ್ಣುಭಕ್ತನೂ ಪರಮಧಾರ್ಮಿಕನೂ ಆದ ಬಲಿ ಚಕ್ರವರ್ತಿಯು ಸಕಲ ದೇವತೆಗಳನ್ನೂ ಜಯಿಸಿ ಇಂದ್ರಲೋಕವನ್ನು ಸ್ವಾಧೀನಪಡಿಸಿಕೊಂಡು ರಾಜ್ಯವನ್ನಾಳುತ್ತಿದ್ದನು. ದೇವೇಂದ್ರನ ಈ ಪರಿಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ಕಂಡು ಕಶ್ಯಪನು ಪತ್ನಿಯೊಡನೆ ತಪಸ್ಸನ್ನಾಚರಿಸಿ ಮಹಾವಿಷ್ಣುವನ್ನು ಪೂಜಿಸಿ ತನಗೆ ಪುತ್ರನಾಗಿ ಜನಿಸಿ ಬಲಿನಿಗ್ರಹ ಮಾಡಿ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿಕೊಡಬೇಕೆಂಬ ವರ ಕೇಳಿಕೊಳ್ಳಲು ಪರಮಾತ್ಮನು ಅದಕ್ಕೆ ಸಂಮತಿಸಿ ಅದಿತಿಯ ಗರ್ಭದಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ತಮ್ಮನಾಗಿ ಉಪೇಂದ್ರನಾಗಿ ಜನಿಸಿದನು. ಮೌಂಜ್ಯಜಿನದಂಡಧಾರಿಯಾಗಿ ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿವೇಷದಲ್ಲಿ ಅವತರಿಸಿದ ವಿಷ್ಣುವನ್ನು ಇಂದ್ರಾದಿ ದೇವತೆಗಳೆಲ್ಲರೂ ಸ್ತುತಿಸಿ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿಕೊಡಲು ಬೇಡಿದರು. ವಾಮನಾವತಾರ ಮಾಡಿದ ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಯು ಬಲಿಚಕ್ರವರ್ತಿಯ ಯಾಗಶಾಲೆಗೆ ಹೋಗಿ ಮೂರು ಅಡಿಗಳಷ್ಟು ಭೂಮಿಯನ್ನು ಯಾಚಿಸಿದನು. ಮಹಾವಿಷ್ಣುವೇ ತನ್ನಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದು ಯಾಚಿಸಿದಾಗ ಬಹಳ ಸಂತೋಷಗೊಂಡ ಬಲಿ ಚಕ್ರವರ್ತಿಯು ಅದಕ್ಕೆ ಸಂಮತಿಸಲು ಸಕಲ ಪೃಥ್ವೀಮಂಡಲವನ್ನು ಒಂದು ಪಾದದಿಂದಲೂ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕವನ್ನು ಇನ್ನೊಂದು ಪಾದದಿಂದಲೂ ಆಕ್ರಮಿಸಿ ಮೂರನೆಯ ಪಾದವನ್ನು ಬಲಿ ಚಕ್ರವರ್ತಿಯ ಶಿರಸ್ಸಿನಲ್ಲಿಟ್ಟು ಬಲಿಯನ್ನು ನಿಗ್ರಹಿಸಿ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿಕೊಟ್ಟನು. ಇದೇ ವಾಮನ ಅಥವಾ ತ್ರಿವಿಕ್ರಮಾವತಾರ. "प्रतिगृह्य बलेर्लोकान् वटुवेषेण दैत्यहा। महेन्द्राय ददौ प्रीत्या काश्यपिर्विष्णुरव्ययः" पाद्मोत्तरखण्डः। 2. ದಕ್ಷಿಣ ದಿಕ್ಕಿನ ದಿಗ್ಗಜ. 3. ಅಂಕೋಟದ ವೃಕ್ಷ. 4. ಪಾಣಿನಿಯ ಸೂತ್ರಗಳಿಗೆ ಕಾಶಿಕಾವೃತ್ತಿಯೆಂಬ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಬರೆದ ಒಬ್ಬ ಪಂಡಿತ. "वामनोऽप्यतिखर्वे च त्रिषु पुंसि तु दिग्गजे। हरावङ्कोटवृक्षे च" मेदि०। (वि०) 5. ಕುಳ್ಳ, ಗಿಡ್ಡ, ಮೋಟ. "प्रांशुलभ्ये फले लोभादुद्बाहुरिव वामनः" रघु० १-३। 6. ನೀಚ, ಅಧಮ.

वामलूर ವಾಮಲೂರ (पुं०) ವಲ್ಮೀಕ, ಹುತ್ತ.

वामा ವಾಮಾ (स्त्री०) 1. ಹೆಂಗಸು. 2. ಗೌರಿ, ಪಾರ್ವತಿ. 3. ಲಕ್ಷ್ಮಿ. 4. ಸರಸ್ವತಿ. वमति सौन्दर्यम् — वमु (उद्गिरणे) "णः" (३-१-१४०)। "श्लिष्यति कामपि चुम्बति कामपि कामपि रमयति वामाम्" गीतगो०।

वामाचार ವಾಮಾಚಾರ (पुं०) 1. ರಮ್ಯವಾದ ಆಚಾರ, ಶ್ಲಾಘ್ಯವಾದ ಆಚಾರ. वामः मनोहरः आचारः। 2. ವಿರುದ್ಧವಾದ ಆಚಾರ, ಪ್ರತಿಕೂಲವಾದ ಆಚಾರ. वामः प्रतिकूलः आचारः। "क्वौ युवां युवानौ, कुतस्त्यौ, वामाचारवत् प्रतिभाति वामाचारः" चं० रा०।

वामावर्त ವಾಮಾವರ್ತ (पुं०) ಬಲಗಡೆಯಿಂದ ಎಡಗಡೆಗೆ ಸುತ್ತಿರುವ ಸುಳಿ. वामः आवर्तः।

वामिल ವಾಮಿಲ (वि०) 1. ಸುಂದರವಾದ, ಅಂದವಾದ. 2. ದಾಂಭಿಕ, ಕಪಟಿ. 3. ಗರ್ವವುಳ್ಳವನು, ದರ್ಪವುಳ್ಳವನು. "वामिलो दाम्भिके वामे" मेदि०।

वामी ವಾಮೀ (स्त्री०) "वाम" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.

वामोरू ವಾಮೋರೂ (स्त्री०) ಸುಂದರವಾದ ತೊಡೆಗಳುಳ್ಳ ಹೆಂಗಸು. वामौ सुन्दरावूरू यस्याः — वामोरु "ऊङ्" (४-१-७०)। "त्रस्यन्ती चलशफरीविघट्टितोरूर्वामोरूरतिशयमाप विभ्रमस्य" माघ० ८-२४।

वाय ವಾಯ (पुं०) ಬಟ್ಟೆ ನೇಯುವುದು. वेञ् (तन्तुसन्ताने) भावे "घञ्" (३-३-१८)।

वायक ವಾಯಕ (पुं०) 1. ನೇಯಿಗೆಯವನು, ಬಟ್ಟೆ ನೇಯುವವನು. वेञ् (तन्तुसन्ताने) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 2. ಸಮೂಹ, ಗುಂಪು.

वायन ವಾಯನ (न०) 1. ಬಟ್ಟೆ ನೇಯಿಸುವುದು. वेञ् (तन्तुसन्ताने) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಒಂದು ವಿಧ ಸಿಹಿಭಕ್ಷ್ಯ.

वायवी ವಾಯವೀ (स्त्री०) ವಾಯು ದಿಕ್ಕು, ಉತ್ತರ ಪಶ್ಚಿಮ ದಿಕ್ಕು. वायोरियम् "अण्" (४-३-१२०)। "ङीप्" (४-१-१५)।

वायव्य ವಾಯವ್ಯ (वि०) 1. ವಾಯುಸಂಬಂಧವಾದ (ದಿಕ್ಕು). 2. ವಾಯುದೇವತಾಕವಾದ (ಹವಿಸ್ಸು). वायुर्देवता यस्य — वायु "यत्" (४-२-३१)। 3. ವಾಯು ದೇವತಾಕವಾದ ಅಸ್ತ್ರ. "वायव्यास्त्रेण तं पाणिं रामोऽच्छैत्सीत्सहायुधम्" भट्टि० १५-६७।

वायस ವಾಯಸ (पुं०) 1. ಕಾಗೆ. वयते — वय (गतौ) "असच्" (उ० ३-१२०)। "विरसमिह रटन्तो रक्तगन्धानुलिप्तं बलिमिव परिभोक्तुं वायसास्तर्कयन्ति" मृच्छ० १०-३। 2. ಅಗುರುವೃಕ್ಷ. 3. ಸರಳ ವೃಕ್ಷದ ಹಾಲುಮಡ್ಡಿ. (वि०) 4. ವಾಯಸ ಸಂಬಂಧವಾದ.

वायसादनी ವಾಯಸಾದನೀ (स्त्री०) ಮಹಾಜ್ಯೋತಿಷ್ಮತೀ ಲತೆ.

वायसाराति ವಾಯಸಾರಾತಿ (पुं०) ಉಲೂಕ, ಗೂಬೆ, ಘೂಕ. वायसस्यारातिः।

वायसी ವಾಯಸೀ (स्त्री०) 1. ಕಲ್ಲತ್ತಿಗಿಡ. 2. ಕಾಚಿಗಿಡ, ಗಣಿಕೆ ಗಿಡ. "वायसी काकोदुम्बरी काकमाच्यपि" हेम०।

वायसोली ವಾಯಸೋಲೀ (स्त्री०) ಕಾಕೋಲಿಯೆಂಬ ವಿಷ.

वायु ವಾಯು (पुं०) 1. ಗಾಳಿ. वाति — वा (गतिगन्धनयोः) "उण्" (उ० १-१)। युक् (७-३-३३)। ವಾಯುವು ಸಪ್ತಸ್ಕಂಧವಾಗಿ ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವುದು. (1) आवहः (2) प्रवहः (3) विवहः (4) परावहः (5) संवहः (6) उद्वहः ಮತ್ತು (7) परिवहः। ಈ ಏಳು ವಾಯುಗಳು ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಒಂದರ ಮೇಲೆ ಒಂದರಂತೆ ಮೇಲುಭಾಗದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವುವು. "भूवायुरावह इह प्रवहस्तदूर्ध्वः स्यादुद्वहस्तदनु संवहसंज्ञकश्च। अन्यस्ततोऽपि सुवहः परिपूर्वकोऽस्मात् वाहः परावह इमे पवनाः प्रसिद्धाः" सिद्धान्तशि०। "तस्य द्वितीयहरिविक्रमनिस्तमस्कं वायोरिमं परिवहस्य वदन्ति मार्गम्" शाकु० ७-६। 2. ಉತ್ತರ ಪಶ್ಚಿಮ ದಿಕ್ಕುಗಳ ಮಧ್ಯದ ವಿದಿಕ್ಕಿನ ಅಧಿಪತಿ. 3. ಪಂಚ ಮಹಾಭೂತಗಳಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಒಂದು ಭೂತ. 4. ಶರೀರದೊಳಗಿರುವ ಪಂಚ ವಾಯುಗಳು. (1) प्राणः (2) अपानः (3) समानः (4) उदानः ಮತ್ತು (5) व्यानः ಇವು ಪಂಚವಾಯುಗಳು. **ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಈ ಪಂಚವಾಯುಗಳ ಸ್ಥಾನ:**

ಹೃದಯದಲ್ಲಿ	ಪ್ರಾಣವಾಯು
ಗುದಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ	ಅಪಾನವಾಯು
ನಾಭಿಯಲ್ಲಿ	ಸಮಾನವಾಯು
ಕಂಠದಲ್ಲಿ	ಉದಾನವಾಯು

ಶರೀರದ ಎಲ್ಲಾ ಭಾಗಗಳಲ್ಲೂ ವ್ಯಾನವಾಯು. ವಿವರಕ್ಕೆ "प्राण" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ. 5. ವಾಯು ದೇವತೆ.

वायुकेतु ವಾಯುಕೇತು (पुं०) ಧೂಳು. वायुः केतुः ध्वजो यस्य ।

वायुगण्ड ವಾಯುಗಂಡ (पुं०) ಉದರದಲ್ಲಿ ವಾಯು ತುಂಬಿರುವುದರಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಅಜೀರ್ಣವ್ಯಾಧಿ. "अजीर्णो वायुगण्डोऽन्तर्वभिश्चपलताशयः" त्रिकाण्ड० ।

वायुगुल्म ವಾಯುಗುಲ್ಮ (पुं०) ನೀರಿನ ಸುಳಿ. वायुना कृतः गुल्म इव । "अम्भसां भ्रमः । तानूरो वायुगुल्मश्च" त्रिकाण्ड० ।

वायुदारु ವಾಯುದಾರು (पुं०) ಮೇಘ, ಮೋಡ. वायुना दीर्यते — दॄ (विदारणे) "उण्" (उ० १-३) । "मदयित्नुर्वायुदारुः" त्रिकाण्ड० ।

वायुपुत्र ವಾಯುಪುತ್ರ (पुं०) 1. ಭೀಮಸೇನ. 2. ಆಂಜನೇಯ. वायोः पुत्रः । **–सुतः –ಸುತಃ, –सूनुः –ಸೂನುಃ.**

वायुपुराण ವಾಯುಪುರಾಣ (न०) ಅಷ್ಟಾದಶ (18) ಪುರಾಣಗಳಿಗೆ ಸದೃಶವಾದ ಹದಿನೆಂಟು ಉಪಪುರಾಣಗಳಲ್ಲೊಂದು.

वायुफल ವಾಯುಫಲ (न०) 1. ಇಂದ್ರಧನುಸ್ಸು. 2. ಆಲಿಕಲ್ಲು. वायुना फलति — फल (विशरणे) "अच्" (३-१-१३४) । "अथ वायुफलं शक्रकार्मुके करकेऽपि च" मेदि० ।

वायुभक्ष ವಾಯುಭಕ್ಷ (पुं०) ವಾಯುವೇ ಆಹಾರವಾಗಿ ಉಳ್ಳ 1. ತಪಸ್ವಿ. 2. ಸರ್ಪ. वायुं भक्षयति—भक्ष (अदने) + णिच् "अच्" (३-१-१३४) ।

वायुवर्त्मन् ವಾಯುವರ್ತ್ಮನ್ (न०) ಅಂತರಿಕ್ಷ, ಆಕಾಶ. वायोर्वर्त्म ।

वायुवाह ವಾಯುವಾಹ (पुं०) ಧೂಮ, ಹೊಗೆ. वायुना उह्यते — वह (प्रापणे) "घञ्" (३-३-१९) ।

वायुवाहिनी ವಾಯುವಾಹಿನೀ (स्त्री०) ಸಿರೆ, ಧಮನಿ, ನರ. वायुं वहति — वह (प्रापणे) "णिनिः" (३-१-१३४) । "ङीप्" (४-१-५) ।

वायुसख ವಾಯುಸಖ (पुं०) ಅಗ್ನಿ, ಬೆಂಕಿ. वायोः सखा — सखि "टच्" (५-४-९१) । वायुः सखाऽस्य ಎಂದು ಬಹುವ್ರೀಹಿಸಮಾಸವಾದಲ್ಲಿ सखि ಶಬ್ದಕ್ಕೆ "अनङ्" (७-१-९३) ಆದೇಶ ಬಂದು **वायुसखा** ಎಂದು ರೂಪವಾಗುವುದು.

वार् ವಾರ್ (न०) ಜಲ, ನೀರು. वारयति — वृञ् (वरणे) + णिच् "क्विप्" (३-२-१७८) । वाः वारी वारि । वारा वार्भ्याम वार्भिः ಇತ್ಯಾದಿ ರೂಪಗಳು.

वार ವಾರ (पुं०) 1. ಸೂರ್ಯ ಮೊದಲಾದ ಗ್ರಹಗಳು ಅಧಿಪತಿಯಾಗಿರುವ ದಿವಸ. **ವಾರಗಳಿಗೆ ಚರಕ್ಷಿಪ್ರಾದಿ ಸಂಜ್ಞೆಗಳು:** ಬುಧ–ಚರ, ಗುರು–ಕ್ಷಿಪ್ರ, ಶುಕ್ರ–ಮೃದು, ರವಿ–ಧ್ರುವ, ಶನಿ–ದಾರುಣ, ಭೌಮ (ಕುಜ)–ಉಗ್ರ, ಚಂದ್ರ–ಸಮ. "चरक्षिप्रैः प्रयातव्यं प्रवेष्टव्यं मृदुध्रुवैः । दारुणोग्रैश्च योद्धव्यं क्षत्रियैर्जयकाङ्क्षिभिः ।। नृपाभिषेकोऽग्निकार्यं सूर्यवारे प्रशस्यते । सोमे तु लेपयानं च कुर्याच्चैव गृहादिकम् ।। सैनापत्यं शौर्ययुद्धं शस्त्राभ्यासः कुजे तथा । सिद्धिकार्यं च मन्त्रश्च यात्रा चैव बुधे स्मृता ।। पठनं देवपूजा च वस्त्राद्याभरणे गुरौ । कन्यादानं गजारोहः शुक्रे स्यात् समयः स्त्रियाः ।। स्थाप्यं गृहप्रवेशश्च गजबन्धः शनौ शुभः" । ವಾರವು ಸೂರ್ಯೋದಯಾನಂತರ ಮರುದಿನ ಸೂರ್ಯೋದಯದವರೆಗೆ ಗಣಿಸಲ್ಪಡುವುದು. ಸೂರ್ಯನು ಸರ್ವದಾ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಅವನಿಗೆ ಉದಯಾಸ್ತಗಳಿಲ್ಲ. ನಮ್ಮ ದೃಷ್ಟಿಗೆ ಗೋಚರವಾದಾಗ ಉದಯ ಮತ್ತು ಹಗಲೆಂದೂ ಗೋಚರವಾಗದಾಗ ಅಸ್ತ ಮತ್ತು ರಾತ್ರಿಯೆಂದೂ ವ್ಯವಹಾರ. "नैवास्तमनमर्कस्य नोदयः सर्वदा सतः । उदयास्तमनाख्यं हि दर्शनादर्शनं रवेः" विष्णुपु० । 2. ದ್ವಾರ, ಬಾಗಿಲು. 3. ರಾಶಿ, ಗುಂಪು. 4. ಶಿವ, ಪರಮೇಶ್ವರ. 5. ಸಮೂಹ. "वारी वारैः सस्मरे वारणानाम्" माघ० १८-५६। 6. ಸರದಿ, ಅವಕಾಶ, ಸಮಯ. "तेन दूतिविदितं निषेदुषा पृष्ठतः सुरतवाररात्रिषु" रघु० १९-१८। 7. ಸಲ, ಸರತಿ, ಬಾರಿ. 8. ಸಂದರ್ಭ, ಸಮಯ, ಅವಕಾಶ. 9. ಕುಬ್ಜ ವೃಕ್ಷ. "वारः सूर्यादिवासरे । द्वारे हरे कुब्जवृक्षे वृन्दावसरयोःक्षणे" मेदि० । (न०) 10. ಮದ್ಯದ ಪಾತ್ರೆ.

वारक ವಾರಕ (पुं०) 1. ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಕುದುರೆ. 2. ಕುದುರೆಯ ಒಂದು ವಿಧ ನಡಗೆ. वृञ् (वरणे) + णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३) । (न०) 3. ಕಷ್ಟದ ಸ್ಥಾನ, ತೊಂದರೆಯ ಸ್ಥಳ. 4. ಮುಡಿವಾಳ. (वि०) 5. ತಡೆಯುವವನು, ನಿಷೇಧಿಸುವವನು.

वारकिन् ವಾರಕಿನ್ (पुं०) 1. ಶತ್ರು, ವೈರಿ. वारकोऽस्त्यस्य "इनिः" (५-२-११५) । 2. ಪಯೋಧಿ, ಸಮುದ್ರ. 3. ಚಿತ್ರಾಶ್ವ. 4. ಎಲೆಗಳನ್ನು ತಿಂದು ಜೀವಿಸುವವನು. "वारकी शत्रुचित्राश्वपर्णाजीविपयोधिषु" मेदि० ।

वारकीर ವಾರಕೀರ (पुं०) 1. ಸ್ಯಾಲ, ಪತ್ನಿಯ ಸಹೋದರ. वारे अवसरे किरति—कॄ (विक्षेपे) "क:" (३-१-१३५)। "नागरो देवर: श्यालो वारकीर:" त्रिकाण्ड०। 2. ಬಡಬಾಗ್ನಿ. 3. ಬಾಚಣಿಗೆ. 4. ಹೇನು. (वि०) 5. ಆರತಿಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ಕುದುರೆ. 6. ಮೂಟೆ ಹೊರುವವನು. "वारकीरस्तु पुंसि स्यात् भारग्राहिणि वाडवे। यूकायां वेणिवेधिन्यां नीराजितहयेऽपि च मेदि०।

वारङ्क ವಾರಂಕ (पुं०) ಪಕ್ಷಿ, ಹಕ್ಕಿ. "स्यु: खगोत्पतवारङ्ककण्ठाग्निर्व्योमचारिण:" त्रिकाण्ड०।

वारङ्ग ವಾರಂಗ (पुं०) ಕತ್ತಿ ಮೊದಲಾದ ಆಯುಧಗಳ ಹಿಡಿ. वृञ् (वरणे) "अङ्गच्" (उ० १-११९)। "मूलेऽङ्कुशवदावृत्तवारङ्गाणि स्वस्तिकयन्त्राणि" सुश्रुत० सूत्र० ७।

वारट ವಾರಟ (न०) 1. ಕ್ಷೇತ್ರ, ಭೂಮಿ, ಜಮೀನು. वार् जलमटति — अट (गतौ) "अच्" (३-१-१३४)। "क्षेत्रे वारटमुच्यते" त्रिकाण्ड०। 2. ಕ್ಷೇತ್ರಗಳ ಸಮೂಹ **–टा –ಟಾ.** (स्त्री०) 3. ಹೆಣ್ಣು ಹಂಸ. वारि जले अटति—अट (गतौ) "अच्" (३-१-१३४)।

वारण ವಾರಣ (पुं०) 1. ಗಜ, ಆನೆ. वारयति शत्रून् — वृञ् (आवरणे) + णिच् "ल्यु:" (३-१-१३४)। "नागेन लब्धपरवारणमारुतेन" माघ० ५-३६। 2. ಯುದ್ಧ ಕವಚ. "वारणा यस्य सौवर्णा: पृष्ठे भासन्ति दंशिता:" भा० विरा० ४२-२। (न०) 3. ಪ್ರತಿಷೇಧ, ತಡೆಯುವಿಕೆ, ನಿಷೇಧಿಸುವಿಕೆ, ಅಡ್ಡಿಪಡಿಸುವುದು. वृञ् + णिच् भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "न भवति बिसतन्तुर्वारणं वारणानाम्" भामि० वि०। "वारणं प्रतिषेधे स्याद्वारणस्तु मतङ्गजे" मेदि०। (वि०)4. ತಡೆಯುವ, ಅಡ್ಡಿಪಡಿಸುವ. 5. ನಿಷೇಧಿಸುವ. 6. ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ. वारि जले रणति—रण (गतौ) "अच्" (३-१-१३४)।

वारणबुसा ವಾರಣಬುಸಾ (स्त्री०) ಬಾಳೆಗಿಡ. वारणानां बुसा—बुस (उत्सर्गे) "क:" (३-१-१३५)। "कदली वारणबुसा" अम०।

वारणवल्लभा ವಾರಣವಲ್ಲಭಾ (स्त्री०) ಕದಳೀ ವೃಕ್ಷ, ಬಾಳೆಗಿಡ. वारणानां वल्लभा प्रिया।

वारणसी ವಾರಣಸೀ (स्त्री०) ವಾರಾಣಸಿ, ಕಾಶಿ. वरणा च असी च नदीद्वयम्—तस्य अदूरे भवा "अण्" (४-२-७०)। पृषो०।

वारणा ವಾರಣಾ (स्त्री०) ತಡೆಯುವುದು, ಅಡ್ಡಿಪಡಿಸುವುದು, ನಿಷೇಧಿಸುವುದು. वृञ् (आवरणे) + णिच् "युच्" (३-३-१०७)। "वारणामिव विधातुमभीक्ष्णं कक्षया च वलयैश्च शिशिञ्जे" माघ० १०-६२।

वारणावत ವಾರಣಾವತ (न०) ಹಸ್ತಿನಾವತಿಗೆ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ಪಟ್ಟಣ, ಪಾಂಡವರು ಕೆಲವುಕಾಲ ವಾಸವಾಗಿದ್ದ ಒಂದು ನಗರ. ಇದು ಪಾಂಡವರು ದುರ್ಯೋಧನನೊಡನೆ ಸಂಧಿಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಲು ತಾವು ಕೇಳಿಕೊಂಡ ಐದು ಗ್ರಾಮಗಳಲ್ಲೊಂದು. (1) अविस्थलम् (2) वृकस्थलम् (3) माकन्दी (4) वारणावतम् ಮತ್ತು (5) ದುರ್ಯೋಧನನಿಗೆ ಇಷ್ಟವಾದ ಯಾವುದಾದರೂ ಒಂದು ಗ್ರಾಮ. ಇವು ಐದು ಗ್ರಾಮಗಳು. "अविस्थलं वृकस्थलं माकन्दीं वारणावतम्। अवसानं अवत्वत्र किंचिदेकं च पञ्चमम्" भा० विरा० ३१-१९।

वारणीय ವಾರಣೀಯ (वि०) 1. ನಿಷೇಧಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ತಡೆಯಲ್ಪಡುವ, ಅಡ್ಡಿಪಡಿಸಲ್ಪಡುವ. 3. ನಿಷೇಧಿಸಬೇಕಾದ. 4. ತಡೆಯಬೇಕಾದ. 5. ನಿಷೇಧಿಸಲು ಅರ್ಹವಾದ. 6. ತಡೆಯಲು ಅರ್ಹವಾದ. वृञ् (आवरणे) + णिच् "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्य:"। **वारयितव्य: ವಾರಯಿತವ್ಯ:.**

वारत्र ವಾರತ್ರ (न०) ತೊಗಲ ಹಗ್ಗ.

वारवाण ವಾರವಾಣ (पुंन०) 1. ಯುದ್ಧಕವಚ, ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಬಾಣವನ್ನು ತಡೆಯುವ ನಿಲುವಂಗಿ. बाणं वारयति वृञ् (आवरणे) + णिच् "अण्" (३-२-१)। परनिपात: (२-२-३१)। "पीनकुचतटनिपीडदलद्वारवाणमुरसालिलिङ्गिरे" माघ० १५-८४। 2. ಹೆಂಗಸರ ಕುಪ್ಪಸ. "वारवाणस्तु कूर्पासे कवचेऽपि च" हेम०।

वारबुषा ವಾರಬುಷಾ (स्त्री०) ಕದಳೀವೃಕ್ಷ, ಬಾಳೆಗಿಡ.

वारमुख्या ವಾರಮುಖ್ಯಾ (स्त्री०) ವೇಶ್ಯೆಯರಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯಳಾದವಳು, ಜನರಿಂದ ಗೌರವಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಸೂಳೆ. वारेषु वेश्यासमूहेषु मुख्या। "वारमुख्याश्च शतशो यानैस्तद्दर्शनोत्सुका:" भाग० २-६-१९।

वारयत् ವಾರಯತ್ (वि०) 1. ತಡೆಯುತ್ತಿರುವ. 2. ನಿಷೇಧಿಸುತ್ತಿರುವ.

वारयितृ ವಾರಯಿತೃ (वि०) 1. ತಡೆಯುವ, ಅಡ್ಡಿಪಡಿಸುವ. 2. ನಿಷೇಧಿಸುವ. वृञ् (आवरणे) + णिच् "तृच्" (३-१-१३३)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **–यित्री –ಯಿತ್ರೀ.**

वारवधू ವಾರವಧೂ (स्त्री०) ವೇಶ್ಯೆ, ಸೂಳೆ. वारस्य समूहस्य वधूः — सर्वसाधारणा ।

वारला ವಾರಲಾ (स्त्री०) 1. ಹೆಣ್ಣುಹಂಸ. 2. ಕಣಜದ ಹುಳ. वारं लाति—ला (आदाने) "कः" (३-२-३)। "वरला वारला चापि गन्धोलीहंसकान्तयोः" मेदि०।

वारवाणि ವಾರವಾಣಿ (पुं०) 1. ವೇಣುವಾದ್ಯವನ್ನು ನುಡಿಸುವವನು. 2. ಗಾಯಕ, ಸಂಗೀತಗಾರ. 3. ಸಂವತ್ಸರ. 4. ನ್ಯಾಯಪಾಲ, ನ್ಯಾಯಾಧೀಶ. (स्त्री०) 5. ಸ್ವೈರಿಣಿ, ವೇಶ್ಯೆ, ಸೂಳೆ. "वेश्या शूला वारवाणिः" त्रिकाण्ड०।

वारवाणी ವಾರವಾಣೀ (स्त्री०) ಬಹುಜನರ ಆದರಕ್ಕೆ ಪಾತ್ರಳಾದ ವೇಶ್ಯೆ.

वारविलासिनी ವಾರವಿಲಾಸಿನೀ (स्त्री०) ವೇಶ್ಯೆ, ಸೂಳೆ. वारस्य जनसमूहस्य विलासिनी ।

वारवृषा ವಾರವೃಷಾ (स्त्री०) ಬಾಳೆಗಿಡ.

वारसुन्दरी ವಾರಸುಂದರೀ (स्त्री०) ವೇಶ್ಯೆ, ಸೂಳೆ. वारस्य जनसमूहस्य सुन्दरी।

वारस्त्री ವಾರಸ್ತ್ರೀ (स्त्री०) ವೇಶ್ಯೆ, ಸೂಳೆ. वारस्य जनसमूहस्य स्त्री।

वारंवारम् ವಾರಂವಾರಮ್ (अव्य०) 1. ಪದೇ ಪದೆ, ಪುನಃ ಪುನಃ, ಮತ್ತೆ ಮತ್ತೆ. 2. ಪ್ರತಿಕ್ಷಣದಲ್ಲಿಯೂ. "वारंवारं तिरयति दृशावुद्गतो बाष्पपूरः" मालती० १-३८।

वारांनिधि ವಾರಾಂನಿಧಿ (पुं०) ಸಮುದ್ರ, ಕಡಲು. वारां निधिः — षष्ठचा अलुक् बाहु०।

वाराणसी ವಾರಾಣಸೀ (स्त्री०) ಕಾಶೀ ನಗರ. वरणा च असी च तयोर्नद्योरदूरे भवा "अण्" (४-२-७०)। पृषो०। "वरणासी च नद्यौ द्वे पुण्ये पापहरे उभे। तयोरन्तर्गता या तु सैषा वाराणसी स्मृता"।

वाराणसेय ವಾರಾಣಸೇಯ (वि०) 1. ವಾರಾಣಸಿಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು. 2. ವಾರಾಣಸಿಯಲ್ಲಿರುವವನು. वाराणस्यां जातो भवो वा "ढक्" (४-२-९७)।

वाराशि ವಾರಾಶಿ (पुं०) ಸಮುದ್ರ. वारां राशिरत्र।

वारासन ವಾರಾಸನ (न०) 1. ಜಲಾಶಯ, ನೀರು ನಿಂತಿರುವ ಕೆರೆ ಕೊಳ ಮುಂತಾದುವು. वाराम् आसनम्। 2. ನೀರುತೊಟ್ಟಿ, ನೀರು ತುಂಬಿರುವ ತೊಟ್ಟಿ. "वारासनं वाःसदनम" त्रिकाण्ड०।

वाराह ವಾರಾಹ (पुं०) 1. ವರಾಹ, ಸೂಕರ, ಹಂದಿ. वराह एव — स्वार्थे "अण्" (५-४-३८)। 2. ಶ್ವೇತವರಾಹಕಲ್ಪ, ಚತುರ್ಮುಖನ ಮೂವತ್ತು ಕಲ್ಪಗಳಲ್ಲೊಂದು. "अयं तु कथितः कल्पो द्वितीयस्यापि भारत। वाराह इति विख्यातो यत्रासीत् सूकरो हरिः" भाग० ३-११-३७। (न०) 3. ಅಗುರು. (वि०) 4. ವರಾಹಸಂಬಂಧವಾದ. वराहस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)। 5. ರಾಜಯೋಗ್ಯವಾದ.

वाराही ವಾರಾಹೀ (स्त्री०) 1. ಹಂದಿಗಡ್ಡೆ. वराहस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)। "ङीप्" (४-१-१५)। "विष्वक्सेनप्रिया घृष्टिर्वाराही बदरेत्यपि" अम०। 2. ವರಾಹಾವತಾರವೆತ್ತಿದ ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಶಕ್ತಿ. "यज्ञवाराहमतुलं रूपं यां बिभ्रतो हरेः। शक्तिः साप्याययौ तत्र वाराहीं बिभ्रती तनुम्"। 3. ಒಂದು ಅಳತೆ. 4. ಬ್ರಾಹ್ಮೀ ಮೊದಲಾದ ಸಪ್ತ ಮಾತೃಕೆಯರಲ್ಲಿ ಐದನೆಯ ಮಾತೃಕೆ. "ब्राह्मी माहेश्वरी चैव कौमारी वैष्णवी तथा। वाराही चैव चेन्द्राणी चामुण्डाः सप्त मातरः" अम०। "वाराही मातृभेदे स्यात् विष्वक्सेनप्रियौषधौ। राजार्हजोङ्गके क्लीबं राजयोग्येऽभिधेयवत्" मेदि०।

वारि ವಾರಿ (न०) 1. ಜಲ, ನೀರು. वृञ् (वरणे) + णिच् "इञ्" (उ० ४-१२४)। "यस्याश्चलद्वारिधिवारिवीचिच्छटोच्छलच्छङ्खकुलाकुलेन" माघ० ३-३७। 2. ಮುಡಿವಾಳ. (स्त्री०) 3. ವಾಕ್ಕು. 4. ಸರಸ್ವತಿ. 5. ಗಜಬಂಧನಸ್ಥಲ, ಆನೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟುವ ಜಾಗ. 6. ಆನೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟುವ ಹಗ್ಗ, –ಸರಪಣಿ. "वारिर्गजबन्धन्योः स्त्री क्लीबेऽम्बुनि बालके। ह्रीबेरे" मेदि०। "बभौ स भिन्दन् बृहतस्तरङ्गान् वार्यर्गलाभङ्ग इव प्रवृत्तः" रघु० ५-४५। 7. ಸೆರೆಯಾಳು, ಬಂದಿ, ಕೈದಿ. 8. ಸಣ್ಣ ಬಿಂದಿಗೆ.

वारिकण्टक ವಾರಿಕಂಟಕ (पुं०) ಕುಬ್ಜಕ ವೃಕ್ಷ. वारिणः कण्टक इव। "कुब्जको वारिकण्टकः" त्रिकाण्ड०। वारिकुब्जः –कुब्जकः ಇತ್ಯಾದಿ.

वारिक्रिमि ವಾರಿಕ್ರಿಮಿ (पुं०) ಜಲೌಕೆ, ಜಿಗಣೆ. वारिणः क्रिमिः। "वारिक्रिमिस्तु जलमक्षिका" त्रिकाण्ड०।

वारिचर ವಾರಿಚರ (पुं०) 1. ಮತ್ಸ್ಯ, ಮೀನು. वारिषु चरति — चर (गतौ) "टः" (३-२-१६)। (वि०) 2. ಜಲಚರ ಪ್ರಾಣಿ. 3. ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವ.

वारिचामर ವಾರಿಚಾಮರ (ನಂ) ಶೈವಾಲ, ಪಾಚಿ. वारिणः चामरमिव।

वारिज ವಾರಿಜ (ನಂ) 1. ಕಮಲ, ತಾವರೆ, ಪದ್ಮ. वारिणि जायते—जनी (प्रादुर्भावे) "ड:" (३-२-९७)। "नारीभिर्गुरुजघनस्थलाहतानामास्यश्रीविजितविकासिवारिजानाम्" माघ० ८-४७। 2. ಲವಂಗ. (ಪುಂ) 3. ಶಂಖ. 4. ಕಪ್ಪೆಚಿಪ್ಪು. (ವಿಂ) 5. ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ.

वारितस्कर ವಾರಿತಸ್ಕರ (ಪುಂ) ಮೇಘ, ಮೋಡ.

वारित्रा ವಾರಿತ್ರಾ (ಸ್ತ್ರೀಂ) ಛತ್ರಿ, ಕೊಡೆ. वारिणः त्रायते — त्रैङ् (पालने) "क:" (३-२-४)।

वारिद ವಾರಿದ (ಪುಂ) 1. ಮೇಘ, ಮೋಡ. वारि ददाति — डु दाञ् (दाने) "क:" (३-२-३)। "नवतमालनिभस्य नभस्तरोरचिररोचिररोचत वारिदैः" माघ० ६-२८। 2. ಮುಸ್ತೆ, ಕೊನ್ನಾರಿ. (ವಿಂ) 3. ನೀರನ್ನು ಕೊಡುವವನು. "वारिदस्तृप्तिमाप्नोति सुखमक्षय्यमन्नदः" मनु० ४-२२९।

वारिधर ವಾರಿಧರ (ಪುಂ) ಮೇಘ, ಮೋಡ. वारिणो धरः। "विगतवारिधरावरणाः क्वचित् ददृशुरुल्लसिताऽसिलताऽसिताः" माघ० ६-५१।

वारिधारा ವಾರಿಧಾರಾ (ಸ್ತ್ರೀಂ) ಧಾರಾಕಾರವಾದ ಮಳೆ, ಸುರಿಮಳೆ.

वारिधि ವಾರಿಧಿ (ಪುಂ) ಸಮುದ್ರ, ಕಡಲು. वारीणि धीयन्तेऽस्मिन् — डु धाञ् (धारणपोषणयोः) "किः" (३-३-९३)। "तस्य ते न खलु तत्त्ववेदिनो वारिधेरिव वयं तटस्थिताः" याद० १७-११३।

वारिनाथ ವಾರಿನಾಥ (ಪುಂ) 1. ವರುಣ. 2. ಸಮುದ್ರ. वारीणां नाथः।

वारिनिधि ವಾರಿನಿಧಿ (ಪುಂ) ಸಮುದ್ರ, ಕಡಲು. वारीणि निधीयन्तेऽत्र—नि + डु धाञ् (धारणपोषणयोः) "किः" (३-३-९२)।

वारिपथिक ವಾರಿಪಥಿಕ (ವಿಂ) ನೀರಿನ ಮಾರ್ಗದಿಂದ ಹೋಗುವ ಅಥವಾ ತರಲ್ಪಟ್ಟ. वारिपथेन गच्छति आहृतं वा "ठञ्" (वा० ५-१-७७)।

वारिपर्णी ವಾರಿಪರ್ಣೀ (ಸ್ತ್ರೀಂ) ನೀರುಬಾಗೆ, ಕಡಲ ಹಿಪ್ಪೆ. वारिणि पर्णान्यस्याः "ङीष्" (४-१-६४)।

वारिप्रवाह ವಾರಿಪ್ರವಾಹ (ಪುಂ) ಬೆಟ್ಟದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವ ನದಿಯ ಪ್ರವಾಹ. वारिणः प्रवाहः।

वारिमसि ವಾರಿಮಸಿ (ಪುಂ) ಮೇಘ, ಮೋಡ.

वारिमुच् ವಾರಿಮುಚ್ (ಪುಂ) ಮೇಘ, ಮೋಡ. वारि मुञ्चति — मुच्लृ (मोक्षणे) "क्विप्" (३-२-७६)। "आदानं हि विसर्गाय सतां वारिमुचामिव" रघु० ४-८६।

वारिमूली ವಾರಿಮೂಲೀ (ಸ್ತ್ರೀಂ) ನೀರುಬಾಗೆ, ಕಡಲ ಹಿಪ್ಪೆ. वारिणि मूलं यस्याः।

वारिरथ ವಾರಿರಥ (ಪುಂ) 1. ದೋಣಿ. 2. ತೆಪ್ಪ. 3. ಹಡಗು. वारिणि रथ इव। "वारिरथो नौस्तरिकः प्लवः" त्रिकाण्ड०।

वारिराशि ವಾರಿರಾಶಿ (ಪುಂ) 1. ಸಮುದ್ರ, ಕಡಲು. वारीणां राशयो यत्र। "वारिराशिरशनामवलिम्पन्" याद० २१-४८। 2. ತಟಾಕ, ಕೆರೆ, ಜಲಾಶಯ.

वारिरुह ವಾರಿರುಹ (ನಂ) 1. ಪದ್ಮ, ಕಮಲ, ತಾವರೆ. वारिणि रोहति — रुह (बीजजन्मनि प्रादुर्भावे च) "क:" (३-१-१३५)। "दयितावलोकविकसन्नयनप्रसरप्रणुन्नमिव वारिरुहम्" माघ० ९-७१। "विकचवारिरुहं दधतं सरः" किरा० ५-१३। (ವಿಂ) 2. ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ.

वारिलोमन् ವಾರಿಲೋಮನ್ (ಪುಂ) ವರುಣ. वारि लोम्नि यस्य।

वारिवास ವಾರಿವಾಸ (ಪುಂ) ಮದ್ಯವನ್ನು ಮಾರುವವನು. वारिसमीपे वासोऽस्य।

वारिवाह ವಾರಿವಾಹ (ಪುಂ) ಮೇಘ, ಮೋಡ. वारि वहति — वह (प्रापणे) "अण्" (३-२-१)।

वारिवाहक ವಾರಿವಾಹಕ (ಪುಂ) ಮೇಘ, ಮೋಡ. वारीणां वाहकः। **–वाहनः –ವಾಹನಃ.** "चातकः को वराकोऽयं यस्येन्द्रो वारिवाहकः" पञ्चतं० २-१४९।

वारिसम्भव ವಾರಿಸಂಭವ (ನಂ) 1. ಲವಂಗ. 2. ಲಾಮಂಚದ ಬೇರು. 3. ಸೌವೀರಾಂಜನ.

वारी ವಾರೀ (ಸ್ತ್ರೀಂ) 1. ಆನೆಯನ್ನು ಹಿಡಿದುಹಾಕುವ ಸ್ಥಳ. 2. ಆನೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟುವ ಹಗ್ಗ. वार्यतेऽनया — वृञ् (वरणे) + णिच् "इञ्" (उ० ४-१२५)। "वारी तु गजबन्धनी" अम०। 3. ಆನೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟಿಹಾಕುವ ಸ್ಥಳ, ಗಜಶಾಲೆ. "वार्यर्गलाभङ्ग इव प्रवृत्तः" रघु० ५-४५। 4. ಕಲಶ, ಘಟ, ಬಿಂದಿಗೆ. "वारी स्याद्गजबन्धन्यां कलस्यामपि योषिति" मेदि०।

वारीट ವಾರೀಟ (ಪುಂ) ಗಜ, ಆನೆ. वार्यामिटति — इट (गतौ) "क:" (३-१-१३५)।

वारीश ವಾರೀಶ (पुं०) ಸಮುದ್ರ. वारीणामीशः ।

वारु ವಾರು (पुं०) ಯುದ್ಧದ ಆನೆ. वारयति शत्रून् — वृञ् (आवरणे) + णिच् "उण्" बाहु० ।

वारुण ವಾರುಣ (न०) 1. ಜಲ, ನೀರು. वरुणो देवताऽस्य "अण्" (४-२-२४) । 2. ಶತಭಿಷಾನಕ್ಷತ್ರ. (पुं०) 3. ಭಾರತವರ್ಷದ ಒಂದು ಖಂಡ. (वि०) 4. ವರುಣ ಸಂಬಂಧವಾದ. वरुणस्येदम् "अण्" (४-३-१२०) । 5. ವರುಣ ದೇವತಾಕವಾದ. "स स्मेरवक्त्रकमलोऽन्धकशत्रुसूनुर्बाणासनेन समधत्त स वारुणास्त्रम्" कुमा० १७-४० ।

वारुणि ವಾರುಣಿ (पुं०) 1. ಅಗಸ್ತ್ಯಮಹರ್ಷಿ. वरुणस्यापत्यं पुमान् "इञ्" (४-१-९५) । "समुद्रं स समासाद्य वारुणिर्भगवानृषिः । उवाच सहितान् देवानृषींश्चैव समागतान्" भा० वन० १०५-१ । 2. ಭೃಗುಮುನಿ. "सत्याग्निर्वारुणिर्विन्ध्यकूटो वातापिसूदनः" त्रिकाण्ड० । "भृगुर्वै वारुणिः । वरुणं पितरमुपससार" तै० उ० ।

वारुणी ವಾರುಣೀ (स्त्री०) 1. ಮದ್ಯ. वरुणस्येदम् "अण्" (४-३-१२०) । "वारुणीमदविशङ्कमथाविश्चक्षुषोऽभवदसाविव रागः" माघ० १०-१९ । 2. ಮದ್ಯದ ಅಧಿದೇವತೆ. "किमेतदिति सिद्धानां दिवि चिन्तयतां ततः । बभूव वारुणी देवी मदाघूर्णितलोचना" विष्णुपु० । 3. ವರುಣನ ಪತ್ನಿ. 4. ಪಶ್ಚಿಮ ದಿಕ್ಕು. "किमु दिवं पुनरेति यदीदृशः पतित एष निषेव्य हि वारुणीम्" नैष० ४-७० । 5. ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಗರಿಕೆಹುಲ್ಲು. "वारुणी गण्डदूर्वायां प्रतीचीसुरयोरपि" मेदि० । 6. ಶತಭಿಷಾನಕ್ಷತ್ರ ಕೂಡಿದ ಚೈತ್ರ ಕೃಷ್ಣ ತ್ರಯೋದಶಿ. 7. ವಾರುಣೀವಿದ್ಯೆ.

वारुणीवल्लभ ವಾರುಣೀವಲ್ಲಭ (पुं०) ವರುಣ. वारुण्या वल्लभः ।

वारुण्ड ವಾರುಂಡ (पुं०) 1. ಸರ್ಪಗಳ ರಾಜ. (पुन०) 2. ದೋಣಿಯಿಂದ ನೀರನ್ನು ಹೊರಗೆ ಚೆಲ್ಲುವ ಪಾತ್ರೆ. 3. ನೇತ್ರಮಲ. 4. ಕರ್ಣಮಲ. (स्त्री०) **–ण्डी – ಣ್ಡೀ.** 5. ಬಾಗಿಲ ಹೊಸ್ತಿಲಮೆಟ್ಟಿಲು "वारुण्डी द्वारपिण्डयां स्त्री फणिनां राजके पुमान् । न स्त्रियां सेकपात्रे च मलेऽक्षणः श्रवणस्य च" मेदि० ।

वारूढ ವಾರೂಢ (पुं०) 1. ಬಟ್ಟೆಯ ಸೆರಗು. 2. ಅಗ್ನಿ. ಪಂಜರ. 4. ಕವಾಟ, ಕದ, ಬಾಗಿಲು. 5. ತಟ, ದಡ. "वारूढः शम्बले वस्त्राञ्चलेऽग्नौ पञ्जरेऽररे" हेम० ।

वार्क्ष ವಾರ್ಕ್ಷ (न०) 1. ವನ, ಅರಣ್ಯ, ಕಾಡು. वृक्षाणां समूहः "अण्" (४-२-३७) । 2. ವೃಕ್ಷ ಸಂಬಂಧವಾದ. वृक्षस्येदम् "अण्" (४-३-१२०) ।

वार्णिक ವಾರ್ಣಿಕ (पुं०) ಗುಮಾಸ್ತೆ. वर्णलेखनं शिल्पमस्य "ठञ्" (४-४-५५) ।

वार्त्त ವಾರ್ತ್ತ (न०) 1. ಆರೋಗ್ಯ. "हरिराकुमारमखिलाभिधानवित् स्वजनस्य वार्त्तमयमन्वयुङ्क्त च" माघ० १३-६८ । 2. ಜಾಣ್ಮೆ, ಚಾತುರ್ಯ, ನಿಪುಣತೆ. "अनुयुक्त इव स्ववार्त्तमुच्चैः परिरेभे नु भृशं विलोचनाभ्याम्" किरा० १३-३४ । (वि०) 3. ರೋಗವಿಲ್ಲದವನು. वृत्तिरस्यास्ति "णः" (वा० ५-२-१०१) । 4. ಉದ್ಯೋಗಶಾಲಿ, ವೃತ್ತಿನಿರತ, ಕಸಬುದಾರ. वृत्तिरस्त्यस्य । 5. ಸಾರವಿಲ್ಲದ, ತಿರುಳಿಲ್ಲದ. "वार्त्तं त्वारोग्यारोगफल्गुषु । वृत्तिशालिनि" हेम० । "वार्त्तं पाटवमारोग्यम्" यादवः ।

वार्त्ता ವಾರ್ತ್ತಾ (स्त्री०) 1. ಜೀವನೋಪಾಯ, ಜೀವನಾಧಾರ, ಹೊಟ್ಟೆಪಾಡು. वृत्तिरस्त्यस्याम् — वृत्ति "णः" (वा० ५-२-१०१) । "आजीवो जीविका वार्त्ता" अम० । 2. ಕೃಷಿ, ವ್ಯವಸಾಯ, ವೈಶ್ಯನ ಉದ್ಯೋಗ, –ಕಸಬು. "ते सेतुवार्त्तागजबन्धमुख्यैरभ्युच्छ्रिताः कर्मभिरप्यवन्ध्यैः" रघु० १६-२ । 3. ಬದನೆಗಿಡ. 4. ವೃತ್ತಾಂತ, ಸಮಾಚಾರ. 5. ಮಾತು. "वार्त्ताऽपि नासत्यपि सान्यमेति योगादरन्ध्रे हृदि यां निरुन्धे" नैष० ३-४४ । 6. ದುರ್ಗಾದೇವಿ.

वार्त्ताक ವಾರ್ತ್ತಾಕ (पुं०) ಬದನೆಗಿಡ. वार्त्तमारोग्यमाकयति — अक (कुटिलायां गतौ) + णिच् "अण्" (३-२-१) । जाति० "ङीष्" (४-१-६३) । **वार्त्ताकी ವಾರ್ತ್ತಾಕೀ.**

वार्त्ताकिन् ವಾರ್ತ್ತಾಕಿನ್ (पुं०) ಬದನೆಗಿಡ.

वार्त्ताकु ವಾರ್ತ್ತಾಕು (पुं०) ಬದನೆಗಿಡ. वर्ततेऽनेन—वृतु (वर्तने) "काकुः" (उ० ३-७९) । "वातिङ्गणस्तु वार्त्ताकुः" त्रिकाण्ड० ।

वार्त्तायन ವಾರ್ತ್ತಾಯನ (पुं०) ಪ್ರಣಿಧಿ, ದೂತ, ಬಾಯಿಮಾತಿನಿಂದ ಸಮಾಚಾರ ತಿಳಿಸುವವನು. वार्त्तानामयनमनेन ।

वार्त्तावह ವಾರ್ತ್ತಾವಹ (पुं०) 1. ಅಡ್ಡೆ ಹೊರುವವನು, ಕಾವಡಿ ಹೊರುವವನು. 2. ಸಂದೇಶವನ್ನು ಒಯ್ಯುವವನು, ಬಾಯಿಮಾತನ್ನು ತಲುಪಿಸುವವನು. वार्तायाः वहः । वार्त्तया हरः —**वार्त्ताहरः ವಾರ್ತ್ತಾಹರः.**

वार्त्तिक ವಾರ್ತ್ತಿಕ (पुं०) 1. ಸಮಾಚಾರವನ್ನು ತಿಳಿದವನು. वृत्ति वेद "ठक्" (४-२-६०)। 2. ಚರ, ದೂತ, ಸಂದೇಶವನ್ನು ಒಯ್ಯುವವನು. "अथ वार्त्तिकः। वार्त्तायनः प्रवृत्तिज्ञः" त्रिकाण्ड०। (न०) 3. ಗ್ರಂಥ ಸೂತ್ರಗಳ ವಿವರಣೆಯನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಒಂದು ಗ್ರಂಥ, ಸೂತ್ರಗಳಲ್ಲಿರುವ ನ್ಯೂನಾತಿರೇಕಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಗ್ರಂಥ. "उक्तानुक्तदुरुक्तार्थचिन्ताकारि तु वार्त्तिकम्"। वृत्तिः ग्रन्थसूत्रविवरणम्, तत्र साधुः "ठक्" (४-४-१०२)।

वार्त्रघ्न ವಾರ್ತ್ರಘ್ನ (पुं०) 1. ಇಂದ್ರಪುತ್ರನಾದ ಅರ್ಜುನ. वृत्रघ्नः अपत्यं पुमान् — वृत्रहन् "अण्" (४-१-९२)। "सव्यसाची सुभद्रेशः शब्दभेदी कपिध्वजः। वार्त्रघ्नश्चापि बीभत्सुः" त्रिकाण्ड०। "अथ भूतानि वार्त्रघ्नशरेभ्यस्तत्र तत्रसुः" किरा० १५-१। 2. ಜಯಂತ. (वि०) 3. ಇಂದ್ರನ ಸಂಬಂಧವಾದ. वृत्रघ्नः इदम् "अण्" (४-३-१२०)।

वार्दर ವಾರ್ದರ (न०) 1. ಗುಲಗಂಜಿ. 2. ಬಲಗಡೆ ಸುಳಿಯಿರುವ ಶಂಖ. 3. ಜಲ, ನೀರು. 4. ಗುಲಗಂಜಿಯ ಬಳ್ಳಿ. 5. ಮಾತು, ವಾಕ್ಯ. "वार्दरं कृष्णलाबीजदक्षिणावर्तशङ्खयोः। नीरे च काकचिञ्चायां भारत्यां च नपुंसकम्" मेदि०। 6. ಮಾವಿನ ಬೀಜ. "काकचिञ्चाम्रबीजेऽपि वाचि वार्दरमिष्यते" विश्व०।

वार्दल ವಾರ್ದಲ (न०) 1. ದುರ್ದಿನ, ಮೇಘದಿಂದ ಆವೃತವಾದ ದಿನ. वार्भिः दलति — दल (विशरणे) "घः" (३-३-११८)। (पुं०) 2. ಮಸಿಕುಡಿಕೆ. "वार्दलं दुर्दिने मेलानन्दायां वार्दलः स्मृतः" मेदि०।

वार्द्धक ವಾರ್ಧಕ (न०) 1. ಮುಪ್ಪು, ಮುದಿತನ. वृद्धस्य भावः "वुञ्" (५-१-१३३)। "वार्द्धके मुनिवृत्तीनां योगेनान्ते तनुत्यजाम्" रघु० १-८। 2. ವೃದ್ಧನ ಕಾರ್ಯ. वृद्धस्य कर्म "वुञ्" (५-१-१३३)। 3. ವೃದ್ಧರ ಸಮೂಹ. वृद्धानां समूहः "वुञ्" (वा० ४-२-३९)। "स्थितैः समादाय महर्षिवार्द्धकाद्वने तदातिथ्यमशिक्षि शाखिभिः" नैष० १-७७।

वार्द्धक्य ವಾರ್ಧಕ್ಯ (न०) ಮುಪ್ಪು, ಮುದಿತನ. वार्द्धक स्वार्थे "ष्यञ्" (५-१-१२४)।

वार्धि ವಾರ್ಧಿ (पुं०) ಸಮುದ್ರ, ಕಡಲು. वारि जलं धीयतेऽत्र — डु धाञ् (धारणपोषणयोः) "किः" (३-३-९३)।

वार्धुषि ವಾರ್ಧುಷಿ (पुं०) ಬಡ್ಡಿಯ ಹಣದಿಂದ ಜೀವಿಸುವವನು. वार्द्धुषिक पृषो० कलोपः।

वार्धुषिक ವಾರ್ಧುಷಿಕ (पुं०) ಬಡ್ಡಿಯ ಹಣದಿಂದ ಬದುಕುವವನು. वृद्ध्यर्थं द्रव्यं वृद्धिः, तां प्रयच्छति "ठक्" (४-४-३०)। वृद्धेः वृधुषिभावः (वा० ४-४-३०)।

वार्धुष्य ವಾರ್ಧುಷ್ಯ (न०) ಅಧಿಕ ಬಡ್ಡಿಯನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸುವುದು. वार्धुषेर्भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। "वार्धुष्यं धान्यवर्धनी" त्रिकाण्ड०।

वार्ध्र ವಾರ್ಧ್ರ (न०) ಚರ್ಮದ ಹಗ್ಗ. वध्र्याः इदम् "अञ्" (५-१-१५)।

वार्ध्रीणस ವಾರ್ಧ್ರೀಣಸ (पुं०) 1. ಖಡ್ಗಮೃಗ, ಘೇಂಡಾಮೃಗ. 2. ಕಾಡುಮೇಕೆ.

वार्भट ವಾರ್ಭಟ (पुं०) ಮೊಸಳೆ. वारि जले भट इव।

वार्मण ವಾರ್ಮಣ (न०) ಕವಚಗಳ ಸಮೂಹ. वर्मणां समूहः "अण्" (४-२-३८)।

वार्मिण ವಾರ್ಮಿಣ (न०) ಕವಚವನ್ನು ತೊಟ್ಟಿರುವ ಯೋಧರ ಸಮೂಹ. वर्मिणां समूहः "अण्" (४-२-३८)।

वार्मुच् ವಾರ್ಮುಚ್ (पुं०) ಮೇಘ, ಮೋಡ. वाः वारि मुञ्चति — मुच्लृ (मोक्षणे) "क्विप्" (३-२-७६)।

वार्य ವಾರ್ಯ (वि०) 1. ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಲ್ಪಡುವ, ಕೋರಲ್ಪಡುವ. 2. ಯಾಚಿಸಲ್ಪಡುವ, ಬೇಡಲ್ಪಡುವ. वृङ् (संभक्तौ) "ण्यत्" (३-१-१२४)।

वार्यमाण ವಾರ್ಯಮಾಣ (वि०) ತಡೆಯಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. वृञ् (आवरणे)+णिच् कर्म० "शानच्" (३-२-१२४)। "सस्रुः सरोषपरिचारकवार्यमाणा दामाञ्चलस्खलित लोलपदं तुरङ्गाः" माघ० ५-६१।

वार्वणा ವಾರ್ವಣಾ (स्त्री०) ನೀಲಿನೊಣ.

वार्ष ವಾರ್ಷ (वि०) 1. ವರ್ಷಸಂಬಂಧವಾದ. 2. ಮಳೆಯ ಸಂಬಂಧವಾದ.

वार्षिक ವಾರ್ಷಿಕ (न०) 1. ಕಹಿದಸಿ, ನೀರಾಮ ಬಳ್ಳಿ. वर्षासु साधु "ठक्" (४-३-१८)। (वि०) 2. ವರ್ಷದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾದ, ಒಂದು ಸಂವತ್ಸರದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ. वर्षे भवः "ठञ्" (४-३-११)। "यात्राबलिविधानं च सर्ववार्षिकपर्वसु" भाग० ११-११-३७। 3. ವರ್ಷಾಕಾಲದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾದ. वर्षासु भवम् "ठक्" (४-३-११)। "वार्षिकं संजहारेन्द्रो धनुर्जैत्रं रघुर्दधौ" रघु० ४-१६।

वार्षिला ವಾರ್ಷಿಲಾ (स्त्री०) ಆಲಿಕಲ್ಲು, ಶಿಲಾವೃಷ್ಟಿ, ವರ್ಷೋಪಲ. वारिजाता शिला। पृषो०।

वार्षुक ವಾರ್ಷುಕ (वि०) ಮಳೆಯನ್ನು ಸುರಿಸುವ, ನೀರನ್ನು ಸುರಿಸುವ. वृषु (सेचने) "उकञ्" (३-२-१५४)। स्वार्थे "अण्"।

वार्ष्णेय ವಾರ್ಷ್ಣೇಯ (पुं०) ವೃಷ್ಣಿವಂಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು, ಯಾದವರ ಸಂತತಿಯಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದವನು. वृष्णेर्गोत्रापत्यं पुमान्—वृष्णि "ढक्" (४-१-१२२)। "सरित्पतीनामिव सन्निपाते वार्ष्णेयदैतेयबलोदधीनाम्" याद० २०-२२।

वाल ವಾಲ (पुं०) ಕೇಶ, ಕೂದಲು. वलति—बल (प्राणने) "णः" (३-१-१४०)। वबयोरभेदः। ಮುಂತಾಗಿ बाल ಪದದ ಅರ್ಥ.

वालक ವಾಲಕ (पुं०) "बालक" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ. वबयोरभेदः।

वालिन् ವಾಲಿನ್ (पुं०) ಕಿಷ್ಕಿಂಧಾಧಿಪತಿಯಾಗಿದ್ದ ಒಬ್ಬ ವಾನರರಾಜ, ಇಂದ್ರನ ಪುತ್ರ, ಸುಗ್ರೀವನ ಅಣ್ಣ. ಇವನ ಪತ್ನಿ ತಾರೆ. ಅಂಗದನು ಇವನ ಪುತ್ರ. [ಋಕ್ಷರಜಸ್ಸೆಂಬ ವಾನರನೊಬ್ಬನು ಒಂದು ದಿನ ಸ್ತ್ರೀರೂಪ ಪಡೆದಿದ್ದಾಗ ಸೂರ್ಯನ ತೇಜಸ್ಸು ಕಂಠದ ಮೇಲೆ ಬಿದ್ದು ಅದರಿಂದ ಸುಗ್ರೀವನು ಹುಟ್ಟಿದನು. ಇಂದ್ರನ ತೇಜಸ್ಸು ಬಾಲದ ಮೇಲೆ ಬಿದ್ದು ವಾಲಿಯು ಹುಟ್ಟಿದನು. ಋಕ್ಷರಜಸ್ಸಿನ ತರುವಾಯ ವಾಲಿಯು ರಾಜನಾದನು. ವಾಲಿಯು ಮಹಾಬಲಶಾಲಿ. ಎದುರಾಳಿಯು ಯುದ್ಧ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾಗ ಅವನ ಅರ್ಧ ಶಕ್ತಿಯು ಇವನಿಗೆ ಬರುವಂತೆ ವರವನ್ನು ಪಡೆದಿದ್ದನು. ಒಂದು ಸಮಯದಲ್ಲಿ ತನಗೆ ಅಹಿತಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡಿದನೆಂಬ ಶಂಕೆಯಿಂದ ಸುಗ್ರೀವನನ್ನೂ ರಾಜ್ಯದಿಂದ ಓಡಿಸಿಬಿಟ್ಟನು. ಇದರಿಂದ ಹೆದರಿದ ಸುಗ್ರೀವನು ವಾಲಿಗೆ ಪ್ರವೇಶವಿಲ್ಲದ ಮತಂಗಋಷಿಯ ಆಶ್ರಮಕ್ಕೆ ತನ್ನ ಸಂಗಡಿಗರೊಡನೆ ಹೋಗಿ ನೆಲೆಸಿದನು. ಸೀತಾಪಹಾರವಾದ ನಂತರ ಸೀತೆಯನ್ನು ಹುಡುಕಿಕೊಂಡು ಲಕ್ಷ್ಮಣನೊಡನೆ ಶ್ರೀರಾಮನು ಸುಗ್ರೀವನಿದ್ದ ಋಶ್ಯಮೂಕ ಪರ್ವತಕ್ಕೆ ಬರಲು ಸುಗ್ರೀವನು ಶ್ರೀರಾಮನೊಡನೆ ಸಖ್ಯವನ್ನು ಬೆಳೆಸಿ ತನ್ನ ಕಷ್ಟವನ್ನು ನಿವೇದಿಸಿಕೊಂಡನು. ಶ್ರೀರಾಮನ ಬಲದಿಂದ ಸುಗ್ರೀವನು ವಾಲಿಯೊಡನೆ ಯುದ್ಧ ಮಾಡಲು ಹೊರಟಾಗ ವಾಲಿಯು ಶ್ರೀರಾಮನಿಂದ ಹತನಾದನು. ಶ್ರೀರಾಮನು ಸುಗ್ರೀವನಿಗೆ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ವಹಿಸಿಕೊಟ್ಟು ಅಂಗದನನ್ನು ಯುವರಾಜನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದನು.]

वालुक ವಾಲುಕ (न०) 1. ಸುರುಸುರುಕೆ ಗಿಡ. (स्त्री०) –का –ಕಾ. 2. ಮರಳು.

वाल्क ವಾಲ್ಕ (न०) 1. ನಾರುಬಟ್ಟೆ. वल्कस्य विकारः "अण्" (४-३-१३४)। (वि०) 2. ನಾರಿನಿಂದ ತಯಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

वाल्कल ವಾಲ್ಕಲ (न०) 1. ನಾರುಬಟ್ಟೆ. (वि०) 2. ನಾರಿನಿಂದ ತಯಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. वल्कलस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)।

वाल्मीकि ವಾಲ್ಮೀಕಿ (पुं०) ವಾಲ್ಮೀಕಿಮಹರ್ಷಿ, ರಾಮಾಯಣ (ಆದಿಕಾವ್ಯ) ವನ್ನು ರಚಿಸಿದ ಆದಿಕವಿ, ಪ್ರಚೇತಸನ ಪುತ್ರ. वल्मीके भवः वल्मीकस्यापत्यं वा "इञ्" (४-१-९५)। [ಈ ಮಹರ್ಷಿಯು ಬೇಡರ ಸಹವಾಸದಿಂದ ದೊಡ್ಡ ಚೋರನಾಗಿದ್ದನು. ಒಂದು ದಿನ ಸಪ್ತರ್ಷಿಗಳು ಮಾಡಿದ ಉಪದೇಶದಿಂದ ರಾಮಧ್ಯಾನ ಪರಾಯಣನಾಗಿದ್ದ ಈ ಋಷಿಯ ಮೇಲೆ ವಲ್ಮೀಕ (ಹುತ್ತ) ವು ಬೆಳೆದುಹೋಗಿದ್ದಿತು. ಮತ್ತೆ ಸಪ್ತರ್ಷಿಗಳು ಬಂದು ಇವನನ್ನು ಹುತ್ತದಿಂದ ಹೊರಗೆ ಬರಮಾಡಿ ವಾಲ್ಮೀಕಿಯೆಂದು ಹೆಸರಿಟ್ಟರು. ವಾಲ್ಮೀಕಿಮಹರ್ಷಿಯು ಒಮ್ಮೆ ನದಿಗೆ ಸ್ನಾನಕ್ಕಾಗಿ ಹೋಗಿದ್ದಾಗ ಕ್ರೌಂಚ ದಂಪತಿಗಳಲ್ಲಿ ಪುರುಷಪಕ್ಷಿಯೊಂದನ್ನು ಒಬ್ಬ ಬೇಡನು ಸಂಹರಿಸಿದ್ದನ್ನು ಕಂಡು ಅವನಿಗೆ ಕೊಟ್ಟ ಶಾಪವು ಛಂದೋಬದ್ಧವಾದ ವಾಕ್ಯವಾಗಿ ಹೊರಟಿತು. ಇದರಿಂದ ಚಿಂತೆಗೊಳಗಾಗಿದ್ದ ಈ ಋಷಿಯನ್ನು ಬ್ರಹ್ಮನು ಸಂಧಿಸಿ ಆ ವಾಕ್ಯವು ಮಂಗಳಾರ್ಥಪ್ರದವಾದುದೆಂದು ಹೇಳಿ ಈ ಮಂಗಳ ಶ್ಲೋಕದಿಂದ ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿ ಶ್ರೀಮದ್ರಾಮಾಯಣವನ್ನು ರಚಿಸಬೇಕೆಂದು ಹೇಳಿ ಅಂತರ್ಧಾನನಾದನು. ಅನಂತರ ರಾಮಾಯಣದ ಕಥಾಸಾರವನ್ನು ನಾರದ ಮಹರ್ಷಿಯಿಂದ ತಿಳಿದುಕೊಂಡು ಕರತಲಾಮಲಕವಾದ ರಾಮಾಯಣ ಕಥೆಯನ್ನು ಇಪ್ಪತ್ತನಾಲ್ಕು ಸಹಸ್ರ ಗ್ರಂಥ (ಶ್ಲೋಕ) ಗಳಿಂದ ರಚಿಸಿದರು. ಇದರಿಂದ ಶ್ರೀಮದ್ ರಾಮಾಯಣಕ್ಕೆ **"ವಾಲ್ಮೀಕಿ ರಾಮಾಯಣ"** ಎಂದು ಹೆಸರಾಯಿತು. ಶ್ರೀರಾಮನ ಆಜ್ಞೆಯಂತೆ ಲಕ್ಷ್ಮಣನು ಸೀತಾದೇವಿಯನ್ನು ಅರಣ್ಯದಲ್ಲಿ ಬಿಟ್ಟುಹೋಗಲು ವಾಲ್ಮೀಕಿಮಹರ್ಷಿಯು ತನ್ನ ಆಶ್ರಮಕ್ಕೆ ಕರೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗಿ ಋಷಿಪತ್ನಿಯರಮೂಲಕ ಸೀತೆಯನ್ನು ಉಪಚರಿಸಿದರು. ಅಲ್ಲಿ ಸೀತೆಯು ಪ್ರಸವಿಸಿದ ಅವಳಿ ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ಲವಕುಶರೆಂದು ನಾಮಕರಣಮಾಡಿದರು. ಲವಕುಶರಿಗೆ ರಾಮಾಯಣವನ್ನು ಉಪದೇಶಿಸಿ ಶ್ರೀರಾಮನ ಬಳಿಗೆ ಬಂದು ಅವರಿಂದ ರಾಮಾಯಣವನ್ನು ಹಾಡಿಸಿದರು. ಇತ್ಯಾದಿ.] "वाल्मीकेररहितरामलक्ष्मणानां साधर्म्यं दधति गिरां महासरस्य:" माघ० ४-५९।

वाल्लभ्य ವಾಲ್ಲಭ್ಯ (नं०) ಪ್ರೀತಿ, ಪ್ರೇಮ. वल्लभस्य भाव: "ष्यञ्" (५-१-१२४)।

वावदूक ವಾವದೂಕ (वि०) ಹೆಚ್ಚು ಮಾತಾಡುವವನು, ಹರಟೆಹೊಡೆಯುವವನು. अतिशयेन वदति — वद (व्यक्तायां वाचि) + "यङ्" (३-१-२२)। "ऊक:" (उ० ४-४१)। यङो लुक् (२-४-७४)। "वावदूकोऽतिवक्तरि" अम०। "अनृतस्यावमन्तारो वक्तारो जनसंसदि। चरन्ति वसुधां कृत्स्नां वावदूका बहुश्रुता:" भा० शान्ति० १९-२८।

वावय ವಾವಯ (पुं०) ಒಂದು ಜಾತಿಯ ತುಲಸಿ.

वावुट ವಾವುಟ (पुं०) 1. ಹಡಗು. 2. ದೋಣಿ. 3. ತೆಪ್ಪ.

वावृत्त ವಾವೃತ್ತ (वि०) ಆರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಆಯ್ಕೆಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. वावृतु (वर्तने) "क्त:" (३-२-१०२)।

वावृत्यमान ವಾವೃತ್ಯಮಾನ (वि०) ವರಿಸಲು ಅಪೇಕ್ಷೆಯುಳ್ಳವನು, ಆಯ್ಕೆ ಮಾಡುವವನು. वावृतु (वर्तने) "शानच्" (३-२-१२४)। "ततो वावृत्यमानाऽसौ रामशालां न्यविक्षत" भट्टि० ४-२८।

वाशक ವಾಶಕ (पुं०) 1. ಆಡುಸೋಗೆ. (वि०) 2. ಶಬ್ದ ಮಾಡುವ, ಸದ್ದುಮಾಡುವ. वाशृ (शब्दे) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "वाशको वाजिदन्तक:" अम०।

वाशन ವಾಶನ (नं०) 1. ಶಬ್ದಮಾಡುವುದು, ಕೂಗಿಕೊಳ್ಳುವುದು. वाशृ (शब्दे) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಪಕ್ಷಿಗಳ ಕೂಗು, ಪಕ್ಷಿಗಳ ಧ್ವನಿ. 3. ದುಂಬಿಯ ಝೇಂಕಾರ. (वि०) 4. ಶಬ್ದಮಾಡುವ. 5. ಕೂಗಿಕೊಳ್ಳುವ. वाशृ "ल्यु:" (३-१-१३४)।

वाशिका ವಾಶಿಕಾ (स्त्री०) ಆಡುಸೋಗೆ ಗಿಡ.

वाशित ವಾಶಿತ (नं०) ಪಕ್ಷಿಗಳ ಶಬ್ದ, ಹಕ್ಕಿಗಳ ಕೂಗು. वाशृ (शब्दे) भावे "क्त:" (३-३-११४)। "नैरन्तर्याच्छिन्नदेहान्तरालं दुर्भक्षस्य ज्वालिना वाशितेन" माघ० १८-७६।

वाशिता ವಾಶಿತಾ (स्त्री०) 1. ಹೆಂಗಸು. 2. ಹೆಣ್ಣು ಆನೆ.

वाशुरा ವಾಶುರಾ (स्त्री०) ರಾತ್ರಿ. वाश्यतेऽस्याम्—वाशृ (शब्दे) "उरच्" (उ० १-३८)।

वाश्र ವಾಶ್ರ (पुं०) 1. ದಿವಸ, ಒಂದು ದಿನ. (नं०) 2. ವಾಸಗೃಹ, ಮನೆ. 3. ಚತುಷ್ಪಥ, ನಾಲ್ಕು ರಸ್ತೆಗಳು ಕೂಡುವ (ಚೌಕ) ಜಾಗ. वाश्यतेऽत्र — वाशृ (शब्दे) "रक्" (उ० २-१३)। "वाश्रो ना दिवसे क्लीबं मन्दिरे च चतुष्पथे" मेदि०।

वास ವಾಸ (पुं०) 1. ಗೃಹ, ಮನೆ. वसन्त्यस्मिन् — वस (निवासे) "घञ्" (३-३-१२१)। "नैवंविधेषु वासेषु भयमस्ति वरानने" हरिवं०। 2. ವಸ್ತ್ರ, ಬಟ್ಟೆ. वास्यते —वास (उपसेवायाम्) +णिच् "घञ्" (३-३-१२१)। 3. ವಾಸಮಾಡುವುದು, ಇರುವುದು, ಅವಸ್ಥಾನ. वस (निवासे) "घञ्" (३-३-१८)। "वासो वेश्मन्यवस्थाने" हेम०। "सौधवासमुटजेन विस्मृत:" रघु० १९-२। 4. ಪರಿಮಳ, ಸೌರಭ, ಕಂಪು. 5. ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಕಬ್ಬು.

वासक ವಾಸಕ (पुं०) 1. ಆಡುಸೋಗೆ ಗಿಡ. 2. ದಿವಸ. 3. ವಾಸಗೃಹ. (वि०) 4. ವಾಸನೆಯುಂಟುಮಾಡುವ.

वासकर्णी ವಾಸಕರ್ಣೀ (स्त्री०) 1. ಯಜ್ಞಶಾಲೆ, ಯಾಗ ನಡೆಯುವ ಜಾಗ. 2. ಪ್ರದರ್ಶನ ಶಾಲೆ.

वासकसज्जा ವಾಸಕಸಜ್ಜಾ (स्त्री०) ಸಂಕೇತದ ದಿವಸ, ಪ್ರಿಯನ (ನಾಯಕನ) ಸಮಾಗಮವನ್ನು ಪ್ರತೀಕ್ಷಿಸುತ್ತ ಶಯನಗೃಹಾಲಂಕಾರ ಮಾಡುವ ನಾಯಿಕೆ. वासके प्रियागमनवासरे सज्जति — षस्ज (गतौ) "अच्" (३-१-१३४)। "कुरुते मण्डनं यस्या: सज्जिते वासवेश्मनि। सा तु वासकसज्जा स्याद्विदितप्रियसंगमा" सा० द०।

वासका ವಾಸಕಾ (स्त्री०) ಆಡುಸೋಗೆ ಗಿಡ.

वासगृह ವಾಸಗೃಹ (नं०) ಮನೆಯ ಒಳಭಾಗ, ಅಂತರ್ಗೃಹ, ಶಯನ ಗೃಹ. वासस्य गृहम्। "देव्यास्ततो विमनस: परिसान्त्वनाय धर्मासनाद्विशति वासगृहं नरेन्द्र:" उ० रा० १-७।

वासतेय ವಾಸತೇಯ (वि०) 1. ವಾಸಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ. वसतौ साधु "ढञ्" (४-४-१०४)। "वनेषु वासतेयेषु निवसन् पर्णसंस्तर:" भट्टि० ४-८। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-१५)। **वासतेयी ವಾಸತೇಯೀ**. 2. ರಾತ್ರಿ. "वासागारं प्रभुरधिगतो वासतेयीं निनाय" याद० १८-१३६।

वासभवन ವಾಸಭವನ (नं०) ವಾಸಮಾಡುವ ಮನೆ. **—मन्दिरम् —ಮಂದಿರಮ್, —सदनम् —ಸದನಮ್.**

वासन ವಾಸನ (नं०) 1. ವಸ್ತ್ರ, ಬಟ್ಟೆ. वास्यते—वास (उपसेवायाम्) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११३)। 2. ವಾಸನೆಕಟ್ಟುವುದು. वस (स्नेहने)+णिच् भावे "ल्युट्"

(३-३-११५)। 3. ಪ್ರೋತ್ಸಾಹಿಸುವುದು, ಉತ್ಸಾಹವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದು. 4. ಗಿಂಡಿ ಹೂಜಿ ಮುಂತಾದ ನೀರು ತುಂಬಿಡುವ ಪಾತ್ರೆ. "वासनं धूपनेऽपि च। वारिधान्यां च वस्त्रे च" मेदि०। 5. ಜ್ಞಾನ, ತಿಳಿವಳಿಕೆ. 6. ವಾಸಮಾಡುವುದು. 7. (ಒಂದು ವಸ್ತುವಿಗೆ) ಆಧಾರವಾದ ಪೆಟ್ಟಿಗೆ, ವಸ್ತುವನ್ನಿಟ್ಟು ಮೊಹರು ಮಾಡಿದ ಪೆಟ್ಟಿಗೆ. (वि०) 8. ವಸ್ತ್ರಸಂಬಂಧವಾದ. वस्त्रस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)। 9. ವಸ್ತ್ರದಿಂದ ಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ. वसनेन क्रीतम् "अण्" (५-१-२७)। (स्त्री०) **–ना –ನಾ.** 10. ಪ್ರತ್ಯಾಶೆ, ಪ್ರತೀಕ್ಷೆ, ಎದುರು ನೋಡುವುದು. वस + णिच् "युच्" (३-३-१०७)। 11. ಜ್ಞಾನ. 12. ಸ್ಮರಣೆಯನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ ಸಹಜವಾದ ಒಂದು ಶಕ್ತಿ, ಜನ್ಮಾಂತರ ವಿಷಯವನ್ನು ಸ್ಮೃತಿಗೆ ತರುವ ಒಂದು ಶಕ್ತಿ. 13. ಒಲುವು, ಪ್ರೀತಿ, ವಾತ್ಸಲ್ಯ. 14. ವಾಸನೆಕಟ್ಟುವುದು. "प्रत्याशाज्ञानयोः स्त्रियाम्" मेदि०।

वासन्त ವಾಸಂತ (पुं०) 1. ಕೋಗಿಲೆ. वसन्ते भवः "अण्" (४-३-१६)। 2. ಒಂಟೆಯ ಮರಿ. 3. ಆನೆಯ ಮರಿ. 4. ಮಲಯ ಮಾರುತ, ಮಲಯ ಪರ್ವತದಿಂದ ಬೀಸುವ ದಕ್ಷಿಣ ದಿಕ್ಕಿನ ಗಾಳಿ. 5. ವಿಟಪುರುಷ, ವ್ಯಭಿಚಾರಿ. (वि०) 6. ವಸಂತಋತುವಿನ ಸಂಬಂಧವಾದ. वसन्तस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)। 7. ವಸಂತಋತುವಿನಲ್ಲಿ ಉಂಟಾದ. वसन्ते भवः "अण्" (४-३-१६)। 8. ಗಮನಿಸುವ, ಲಕ್ಷ್ಯವಿಟ್ಟು ನೋಡುವ. "वासन्तः परपुष्टे स्यात्करभेऽवहिते विटे" हेम०।

वासन्तक ವಾಸಂತಕ (वि०) ವಸಂತಋತುವಿನಲ್ಲಿ ಬಿತ್ತಲ್ಪಟ್ಟ. वसन्ते उप्तम् – वा "वुञ्" (४-३-४६)। पक्षे वासन्तम्।

वासन्तिक ವಾಸಂತಿಕ (वि०) 1. ವಸಂತಋತುವನ್ನು ವರ್ಣಿಸುವ ಗ್ರಂಥವನ್ನು ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡುವವನು ಅಥವಾ ತಿಳಿದವನು. वसन्तः वसन्तवर्णनपरो ग्रन्थः-तमधीते वेद वा—"ठक्" (४-२-६३)। 2. ವಸಂತ ಸಂಬಂಧವಾದ. वसन्तस्येदम् "ठञ्" (४-३-२०)। "सप्रणवशिरस्त्रिपदां सावित्रीं ग्रैष्मवासन्तिकान् मासानधीयानमप्यसमवेतरूपं ग्राहयामास" भाग० ५-९-५। (पुं०) 3. (ನಾಟಕಗಳಲ್ಲಿ) ವಿದೂಷಕ.

वासन्ती ವಾಸಂತೀ (स्त्री०) 1. ಕಾಡಿರುವಂತಿಗೆ ಗಿಡ. वसन्तस्येयम् "अण्" (४-३-१२०)। 2. ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಕಾಡುಮಲ್ಲಿಗೆ. 3. ಹಸರು ಪಾದರಿ ಗಿಡ. "वासन्ती माधवी यूथीपाटलासु" हेम०।

वासयोग ವಾಸಯೋಗ (पुं०) ವಾಸನೆಯ ಪುಡಿ, ಸುಗಂಧ ಚೂರ್ಣ. वासाय योगः उपायः।

वासर ವಾಸರ (पुंन०) 1. ದಿವಸ, ಹಗಲು. वासयति—वस (निवासे) + णिच् "अरः" (उ० ३-१३२)। "नवकनकपिशङ्गं वासराणां विधातुः ककुभि कुलिशपाणेर्भाति भासां वितानम्" माघ० ११-४३। (पुं०) 2. ಒಂದು ನಾಗ, ಒಂದು ಸರ್ಪ. "वासरस्तु पुमान् नागप्रभेदे दिवसेऽस्त्रियाम्" मेदि०।

वासरपति ವಾಸರಪತಿ (पुं०) ರವಿ, ಸೂರ್ಯ. वासरस्य दिवसस्य पतिः।

वासव ವಾಸವ (पुं०) 1. ಶಕ್ರ, ಇಂದ್ರ. वसूनि रत्नान्यस्य सन्ति—वसु "अण्" (वा० ५-२-१०३)। "वासवस्य वचनं निशम्य तद्भावशुद्धिपरिकर्मिताक्षरम्" याद० १७-१२१। (न०) 2. ವಸುದೇವತಾಕವಾದ ಧನಿಷ್ಠಾ ನಕ್ಷತ್ರ. (वि०) 3. ಇಂದ್ರನ ಸಂಬಂಧವಾದ. वासवस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-१५)। **वासवी ವಾಸವೀ.** "रक्षाहेतोर्नवशशिभृतः वासवीनां चमूनाम्" मेघ० १-४३।

वासवी ವಾಸವೀ (स्त्री०) ಸತ್ಯವತಿ, ವ್ಯಾಸಮಹರ್ಷಿಯ ತಾಯಿ. वसोरपत्यं स्त्री — वसु "अण्" (४-१-९२)। "ङीप्" (४-१-१५)। "दृष्ट्वैव स च तां धीमांश्चकमे चारुहासिनीम्। दिव्यां तां वासवीं कन्यां रम्भोरूं मुनिपुङ्गवः" भा० आदि० ६४-८६।

वासस् ವಾಸಸ್ (न०) ವಸ್ತ್ರ, ಬಟ್ಟೆ. वस्यतेऽनेन—वस (आच्छादने) कर० "असुन्" (उ० ४-२१८)। "ग्रन्थिमुद्ग्रथयितुं हृदयेशे वाससः स्पृशति मानधनायाः" माघ० १०-६३। "उपानहौ च वासश्च धृतमन्यैर्न धारयेत्" मनु० ४-६६।

वासागार ವಾಸಾಗಾರ (न०) 1. ವಾಸಗೃಹ. 2. ಮನೆಯ ಒಳಗಿರುವ ಕೋಣೆ, ಶಯನಗೃಹ. वासस्य गृहम्। "वासागारं प्रभुरधिगतः वासतेयीं निनाय" याद० १८-१३६।

वासि ವಾಸಿ (पुं०) ಬಾಚಿ, ಮರವನ್ನು ಕೆತ್ತುವ ಮರಗೆಲಸದವನ (ಬಡಗಿಯ) ಒಂದು ಆಯುಧ. वस (निवासे) "इञ्" (उ० ४-१२४)।

वासित ವಾಸಿತ (न०) 1. ತಿರ್ಯಕ್ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಶಬ್ದ, ಪಶುಪಕ್ಷಿಗಳ ಕೂಗು. वासृ (शब्दे) भावे "क्तः"

(३-३-११४)। 2. ಜ್ಞಾನ, ಅರಿವು, ತಿಳಿವಳಿಕೆ. (ವಿ०) 3. ವಾಸನೆಕಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟ ವಸ್ತು. वास्यते — वस (स्नेहनादौ) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "वासितं भाविते रुते" मेदि०। 4. ವಸ್ತ್ರದಿಂದ ಸುತ್ತಲ್ಪಟ್ಟ, ಬಟ್ಟೆಯಿಂದ ಮುಚ್ಚಲ್ಪಟ್ಟ. "वासितं सुरभीकृते। ज्ञानमात्रे खगारावे वासितं वस्त्रवेष्टिते" विश्व०।

वासिता ವಾಸಿತಾ (स्त्री०) 1. ಹೆಂಗಸು. 2. ಹೆಣ್ಣಾನೆ. वासयति — वस (निवासे) + णिच् "क्तः" (३-४-७२)। "वासिता करिणीनार्योः" विश्व०।

वासिष्ठ ವಾಸಿಷ್ಠ (पुं०) 1. ವಸಿಷ್ಠಮಹರ್ಷಿಯ ಪುತ್ರ. वसिष्ठस्यायम् "अण्" (४-३-१२०)। 2. ವಸಿಷ್ಠ ಮಹರ್ಷಿಯಿಂದ ರಚಿತವಾದ ಗ್ರಂಥ. वसिष्ठेन कृतो ग्रन्थः "अण्" (४-३-११६)। (वि०) 3. ವಸಿಷ್ಠ ಮಹರ್ಷಿಯ ಸಂಬಂಧವಾದ. वसिष्ठस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)।

वासी ವಾಸೀ (स्त्री०) ಬಾಚಿ, ಮರವನ್ನು ಕೆತ್ತುವ (ಬಡಗಿಯ) ಒಂದು ಆಯುಧ.

वासु ವಾಸು (पुं०) ವಿಷ್ಣು, ನಾರಾಯಣ. वसन्त्यत्र सर्वे — वस (निवासे) "उण्" बाहु०। "कोकः पुराणपुरुषो नलिनेशयश्च वासुर्नरायणपुनर्वसुविश्वरूपाः" त्रिकाण्ड०।

वासुकि ವಾಸುಕಿ (पुं०) ಸರ್ಪಗಳ ರಾಜ. वसुकस्यापत्यम् "इञ्" (४-१-९५)। "वासुकिस्तु सर्पराजः" अम०। "उत्तलन्मणिशिखाश्चैनं वासुकिप्रहिता निशि" कुमा० २-३८।

वासुकेय ವಾಸುಕೇಯ (पुं०) ವಾಸುಕಿ, ಸರ್ಪಗಳ ರಾಜ. वसुकस्यापत्यम् "ढक्" (४-१-१२३)।

वासुदेव ವಾಸುದೇವ (पुं०) 1. ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ, ವಸುದೇವನ ಪುತ್ರ. वसुदेवस्यापत्यम् "अण्" (४-१-११४)। वसति—वस (निवासे) "उण्" बाहु०। वासुश्चासौ देवश्च इति वा। 2. ಮಹಾವಿಷ್ಣು, ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣ. "सर्वत्रासौ समस्तं वा वसत्यत्रेति वै यतः। ततोऽसौ वासुदेवेति विद्वद्भिः परिगीयते" विष्णुपु० १-२-१२। "वासुदेवः सर्वमिति स महात्मा सुदुर्लभः" गीता ७-१९।

वासुरा ವಾಸುರಾ (स्त्री०) 1. ಹೆಂಗಸು. 2. ರಾತ್ರಿ. 3. ಭೂಮಿ. "वासुरा वासितारात्र्योर्भुवि" हेम०। "वासुरा वासितायां स्याद्वासितेय्यां मता भुवि" विश्व०। 4. ಹೆಣ್ಣಾನೆ.

वासू ವಾಸೂ (स्त्री०) ಬಾಲಿಕೆ, ಚಿಕ್ಕ ಹುಡುಗಿ. वास्यते स्वगृहे — वस (निवासे) + णिच् "ऊः" बाहु०। (ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಇದರ ಪ್ರಯೋಗ).

वासौकस् ವಾಸೌಕಸ್ (न०) ವಾಸದ ಮನೆ, ಗರ್ಭಗೃಹ, ಒಳಮನೆ, ಶಯನಗೃಹ. वासाय ओकः।

वास्तव ವಾಸ್ತವ (न०) ನಿಜವಾದ ವಸ್ತು, ಸ್ಥಿರವಾದ ವಸ್ತು, ಶಾಶ್ವತವಾದ ವಸ್ತು. वस्तु स्वार्थे "अण्" (५-४-३८)। "धर्मः प्रोज्झितकैतवोऽत्र परमो निर्मत्सराणां सतां वेद्यं वास्तवमत्र वस्तु शिवदं तापत्रयोन्मूलनम्" भाग० १-१-२।

वास्तविक ವಾಸ್ತವಿಕ (वि०) ಶಾಶ್ವತವಾದ (ವಸ್ತು), ಸ್ಥಿರವಾದ (ವಸ್ತು), ನಿಜವಾಗಿರುವ (ವಸ್ತು). वस्तुना निर्वृत्तम् "ठक्" (५-१-७९)।

वास्तव्य ವಾಸ್ತವ್ಯ (वि०) ವಾಸಮಾಡುವವನು, ಇರುವವನು. वसति — वस (निवासे) "तव्यत्" (वा० ३-१-९६)। "प्रसूनक्लृप्तिं दधतः सदर्तवः पुरेऽस्य वास्तव्यकुटुम्बितां ययुः" माघ० १-६६।

वास्तु ವಾಸ್ತು (पुंन०) 1. ಗೃಹದ ನಿವೇಶನ, ಮನೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟುವ ಸ್ಥಳ, ಗೃಹನಿರ್ಮಾಣಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ಭೂಮಿ. वसन्त्यत्र — वस (निवासे) "तुन्" स च णित् (उ० १-७०)। "वेश्मभूर्वास्तुरस्त्रियाम्" अम०। ಗೃಹನಿರ್ಮಾಣ (ವಾಸ್ತು) ಶಾಸ್ತ್ರವು ಪ್ರಥಮತಃ ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ಗರ್ಗಮಹರ್ಷಿಗೆ ಉಪದೇಶಿಸಲ್ಪಟ್ಟು ಅನಂತರ ಅವರಿಂದ ಪರಾಶರರಿಗೆ ಅವರಿಂದ ಬೃಹದ್ರಥನಿಗೆ ಈ ರೀತಿ ಮುನಿ ಪರಂಪರೆಯಿಂದ ವಿಶ್ವಕರ್ಮನಿಗೆ ಉಪದಿಷ್ಟವಾಗಿ ಈಗ ಜಗತ್ತಿನ ಹಿತಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರಚಾರಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. "वास्तुज्ञानमथातः कमलभवान्मुनिपरम्परायातम्। क्रियतेऽधुना मयेदं विदग्धसांवत्सरप्रीत्यै" बृहत्सं० ५३-१। "इति प्रोक्तं वास्तुशास्त्रं पूर्वं गर्गाय धीमते। गर्गात्पराशरः प्राप तस्मात्प्राप बृहद्रथः॥ बृहद्रथाद्विश्वकर्मा प्राप्तवान् वास्तुशास्त्रकम्। स विश्वकर्मा जगतो हितायाकथयत्पुनः" विश्वकर्मप्रकाशिका। **ವಾಸ್ತು ಪುರುಷನ ಸೃಷ್ಟಿ:** ತನ್ನ ಶರೀರದಿಂದ ಭೂಮ್ಯಾಕಾಶಗಳನ್ನು ತಡೆದು ಅಡಚಣೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತಿದ್ದ ಒಂದು ಭೂತವನ್ನು ದೇವತೆಗಳು ನಿಗ್ರಹಿಸಿ ಅದನ್ನು ಅಧೋಮುಖವಾಗಿ ಇಟ್ಟು ಅದರ ಶರೀರದ ಮೇಲೆ ನಿಂತರು. ಬ್ರಹ್ಮನು ಅದನ್ನು ಅಮರವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿ ವಾಸ್ತುಪುರುಷನನ್ನಾಗಿ ಕಲ್ಪಿಸಿದನು. "किमपि किल

भूतमभवद्रुन्धानं रोदसी शरीरेण। तदमरगणेन सहसा विनिगृह्याधोमुखं न्यस्तम् ॥ यत्र च येन गृहीतं विबुधेनाधिष्ठितः स तत्रैव। तदमरमयं विधाता वास्तुनरं कल्पयामास" बृहत्सं० ५३-२, ३। ಸಕಲ ದೇವದಾನವರೆಲ್ಲರೂ ಇದರ ಮೇಲೆ ನಿಂತಿರುವುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ವಾಸ್ತುವೆಂಬ ಹೆಸರಾಯಿತು. "येन यत्रैव चाक्रान्तं स तत्रैवाभवत् पुनः। निवासात् सर्वदेवानां वास्तुरित्यभिधीयते" मत्स्यपु०। ಗೃಹನಿರ್ಮಾಣಾನಂತರ ಗೃಹಪ್ರವೇಶಸಮಯದಲ್ಲಿ ವಾಸ್ತುಪೂಜೆ ಹೋಮಗಳು ನಡೆಯಬೇಕು. ವಾಸ್ತುವಿನ ಮಧ್ಯೆ ಇಡುವ ಬಲಿಯೇ ವಾಸ್ತುಪುರುಷನಿಗೆ ಆಹಾರ. ಸಕಲವಿಘ್ನಪರಿಹಾರಪೂರ್ವಕ ಸನ್ಮಂಗಳಪ್ರಾಪ್ತಿಗಾಗಿ ಈ ವಾಸ್ತುಪೂಜಾ ಹೋಮಗಳು ನಡೆಯಬೇಕು. "ततो ब्रह्मादिभिः प्रोक्तं वास्तुमध्ये तु यो बलिः। आहारो वैश्वदेवान्ते न्यूनमस्मिन् भविष्यति। वास्तूपशमनो यज्ञस्तवाहारो भविष्यति। एवमुक्तस्ततो हृष्टः स वास्तुरभवत्तदा। वास्तुयज्ञः स्मृतस्तस्मात् ततः प्रभृति शान्तये" मत्स्यपु०। 2. ಗೃಹ, ಮನೆ. "रवेरविषये वास्तु किं न दीपः प्रकाशयेत्"।

वास्तुक ವಾಸ್ತುಕ (न०) ಚಕ್ಕೋತದ ಸೊಪ್ಪು. वास्तु स्वार्थे "कन्"। **वास्तूकम् ವಾಸ್ತೂಕಮ್.**

वास्तेय ವಾಸ್ತೇಯ (वि०) 1. ವಾಸಮಾಡಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. 2. ಹೊಟ್ಟೆಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ. 3. ಮೇಕೆಯ ಸಂಬಂಧವಾದ. वस्ति "ढञ्" (४-३-५६)। 4. ವಸ್ತಿ ಸದೃಶವಾದ. वस्तिरिव — "ढञ्" (५-३-१०१)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-१५)। **वास्तेयी ವಾಸ್ತೇಯೀ.**

वास्तोष्पति ವಾಸ್ತೋಷ್ಪತಿ (पुं०) ಇಂದ್ರ. वास्तोः गृहक्षेत्रस्य पतिः। निपातनात् (४-२-३२) अलुक्। षत्वम् (८-३-४८)। "वास्तोष्पतिः सुरपतिः" अम०।

वास्त्र ವಾಸ್ತ್ರ (पुं०) 1. ವಸ್ತ್ರಗಳಿಂದ ಸುತ್ತಲೂ ಅಲಂಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ರಥ. वस्त्रेण परिवृतो रथः "अण्" (४-२-१०)। 2. ವಸ್ತ್ರಸಂಬಂಧವಾದ. वस्त्रस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)।

वास्र ವಾಸ್ರ (पुं०) ದಿನ, ದಿವಸ. "वास्रो व्युष्टांशके दिनम्" त्रिकाण्ड०।

वाह ವಾಹ (पुं०) 1. ಅಶ್ವ, ಕುದುರೆ. उह्यतेऽनेन — वह (प्रापणे) करः० "घञ्" (३-३-१९)। "अभ्यभूयत वाहानां चरतां गात्रसिञ्जितैः" रघु० ४-५६। 2. ವೃಷಭ, ಎತ್ತು. "खे खेलगामी तमुवाह वाहः सशब्दचामीकरकिंकिणीकः" कुमा० ७-४९। 3. ವಾಯು, ಗಾಳಿ. 4. ಬಾಹು, ತೋಳು. 5. ನಾಲ್ಕು ಭಾರಗಳಿಗೆ ಸಮಾನವಾದ ಒಂದು ಅಳತೆ. "वाहो भुजे पुमान् मानभेदाश्ववृषवायुषु" मेदि०। "सार्धसूर्पो भवेत् खारी द्वे खार्यौ गोण्युदाहृता। तामेव भारं जानीयात् वाहो भारचतुष्टयम्"। 6. ಪ್ರವಾಹ. "गङ्गायमुनयोर्वाहौ भात सुगतये नृणाम्" कथास०। 7. ವಾಹನ, ಸಂಚಾರಸಾಧನ. "तच्छ्रुत्वा तत्र भेकानां राजा वाहसमुत्सुकः। जलादुत्तीर्य तत्पृष्ठमारोहत् गतभीर्मुदा" कथास०।

वाहक ವಾಹಕ (वि०) ಮೂಟೆ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಹೊರುವವನು, ಹೊತ್ತು ತರುವವನು. वहति — वह (प्रापणे) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "आचेरुर्विविधाः क्रीडा: वाह्यवाहकलक्षणाः" भाग० १०-१८-२१।

वाहद्विषत् ವಾಹದ್ವಿಷತ್ (पुं०) ಮಹಿಷ, ಎಮ್ಮೆ. वाहानां द्विषन्। "वाहद्विषत्कासरसैरिभाः" अम०।

वाहन ವಾಹನ (न०) 1. ಪ್ರಯಾಣಸಾಧನ, ಸಂಚಾರಸಾಧನ, ರಥ ಆನೆ ಕುದುರೆ ಮೊದಲಾದುವು. वाहयति— वह (प्रापणे) + स्वार्थे णिच् "ल्युट्" (३-३-११३)। "उह्यमान इव वाहनोचितः पादचारमपि न व्यभावयत्" रघु० ११-१०। 2. ಮೂಟೆ ಹೊರಿಸುವುದು. वह + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। (वि०) 3. ಮೂಟೆ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಹೊತ್ತು ತರುವವನು. वह + णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)।

वाहस ವಾಹಸ (पुं०) 1. ಅಜಗರ, ಹೆಬ್ಬಾವು, ದಾಸರ ಹಾವು. उह्यते — वह (प्रापणे) "असच्" (उ० ३-११९)। 2. ನೀರು ಹೊರಡುವುದು, ನೀರು ಹರಿಯುವುದು. 3. ನೀರುಚಂಚಲಿ ಗಿಡ. "वाहसः स्यादजगरेऽम्बुनिर्याणसुनिषण्णयोः" हेम०।

वाहिक ವಾಹಿಕ (वि०) ನಾಲ್ಕು ಭಾರಗಳಿಂದ ಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ. वाहेन क्रीतः—वाह "ठक्" (५-१-२०)।

वाहित्थ ವಾಹಿತ್ಥ (न०) ಆನೆಯ ಕುಂಭಸ್ಥಳದ ಕೆಳಭಾಗ, ಆನೆಯ ಹಣೆಯ ಕೆಳಭಾಗ. अवश्यं वहति — वह (प्रापणे) "णिनिः" (३-३-१७०)। सः तिष्ठत्यत्र—ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "कः" (वा० ३-३-५८)। "अधः कुम्भस्य वाहित्थम्" अम०।

वाहिनी ವಾಹಿನೀ (स्त्री०) 1. ಸೈನ್ಯ, ಸೇನೆ. वाहाः वाजिप्रभृतयः सन्त्यस्याम् "इनिः" (५-२-११५)।

"हरेरपि प्रति परकीयवाहिनीरधिस्यदं प्रववृतिरे चमूचराः" माघ० १७-५०। 2. ಮೂರು ಗಣಗಳ ಸೇನಾಸಮೂಹ.

3 ಪತ್ತಿಗಳು	1 ಸೇನಾಮುಖ
3 ಸೇನಾಮುಖ	1 ಗುಲ್ಮ
3 ಗುಲ್ಮಗಳು	1 ಗಣ
3 ಗಣಗಳು	1 ವಾಹಿನಿ.

81 ಆನೆಗಳು 81 ರಥಗಳು 243 ಕುದುರೆಗಳು 405 ಪದಾತಿಗಳು ಒಂದು ವಾಹಿನಿ. 3. ನದಿ, ಹೊಳೆ. वहति—वह (प्रापणे) "णिनिः" (३-१-१३४)। "नावः समुपकर्षध्वं तारयिष्याम वाहिनीम्" रामा०। "वाहिनी स्यात्तरङ्गिण्यां सेना सैन्यप्रभेदयोः" मेदि०।

वाहिनीपति ವಾಹಿನೀಪತಿ (पुं०) ಸೇನಾಪತಿ, ದಳಪತಿ. वाहिनीनां पतिः।

वाह्य ವಾಹ್ಯ (वि०) 1. ಹೊರಲ್ಪಡುವ, ವಹಿಸಲ್ಪಡುವ. वह (प्रापणे) "ण्यत्" (३-१-१२४)। "मनुष्यवाह्यं चतुरस्रयानमध्यास्य कन्या परिवारशोभि" रघु० ६-१०। 2. ಹೊರಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. 3. ಹೊರಲು ಶಕ್ಯವಾದ. (पुं०) 4. ಎತ್ತು, ವೃಷಭ. (न०) 5. ರಥ, ಗಾಡಿ.

वि ವಿ (पुं०) 1. ನೇತ್ರ, ಕಣ್ಣು. 2. ಆಕಾಶ. 3. ವಾಯು. 4. ಪರಮಾತ್ಮ. 5. ಪಕ್ಷಿ, ಹಕ್ಕಿ. "विश्चक्षुपि व्योम्नि वाते परमात्मनि पक्षिणि" नानार्थर०। वा (गतिगन्धनयोः) "इण्" (उ० ४-१३३)। "वीनामुपसरं दृष्ट्वा तेऽन्योन्योपहवा गुहाम्" भट्टि० ७-६०। (अव्य०) 6. ನಿಯೋಗ. 7. ನಿಗ್ರಹ, ದಂಡಿಸುವುದು. 8. ಪಾದಪೂರಣ. 9. ನಿಶ್ಚಯ, ನಿರ್ಣಯ. 10. ಅಸಹನೆ. 11. ಹೇತು, ಕಾರಣ. 12. ಅಲ್ಪ, ಸ್ವಲ್ಪ. 13. ಪರಿಭವ, ಅವಮಾನ. 14. ವಿನಿಯೋಗ, ಉಪಯೋಗಿಸುವುದು. 15. ಅವ್ಯಾಪ್ತಿ. 16. ಶುದ್ಧಿ. 17. ಆಲಂಬನ, ಆಶ್ರಯ. 18. ವಿಜ್ಞಾನ. "वि निग्रहे नियोगे च तथैव पादपूरणे। निश्चयेऽसहने हेतावव्याप्तिविनियोगयोः। ईषदर्थे परिभवे शुद्धावालम्बनेऽपि च। विज्ञाने" मेदि०। ಇದೊಂದು ಉಪಸರ್ಗ. ಇದು ಕ್ರಿಯಾಪದ ಮತ್ತು ನಾಮಪದಗಳೊಡನೆ ಸೇರಿದಾಗ ಈ ಅರ್ಥಗಳಿಗೆ ದ್ಯೋತಕವಾಗುವುದು. 1. ಬೇರೆಯಾಗು, ಬೇರ್ಪಡು, ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗು, ಅಗಲು. "वियोगभाजां हृदि कण्टकैः कटुर्निधीयसे कर्णिशरः स्मरेण यत्" नैष० १-७९। 2. ಲೀಲೆ, ಆಟ, ಅನಾಯಾಸ. "विहारसंक्षोभितवैरिसिन्धुः" याद० १३-२७। 3. ಹೆಚ್ಚಾಗು, ವೃದ್ಧಿಹೊಂದು. "यद्बहुर्बहिरवाप्य विकासं व्यानशे तनुरुहाण्यपि हर्षः" माघ० १०-५०। 4. ಕ್ರೀಡೆ, ಆಟ. "विहरस्यधरोत्तरक्रमेषु स्ववशैरेव सुरासुरैः स्वतन्त्रः" याद० १५-२२। 5. ಸಂಚಾರ. "विहरन् वने विजन एव महति दधदेष गोपताम्" माघ० १५-२५। 6. ವೈರೂಪ್ಯ. 7. ವಿಶೇಷ, ಶ್ರೇಷ್ಠ, ಉತ್ತಮ. "वपुर्विशेषेष्वतिगौरवाः क्रियाः" कुमा० ५-३१। 8. ವಿರುದ್ಧ, ವ್ಯತಿರಿಕ್ತ. क्रयः–विक्रयः। स्मृतिः–विस्मृतिः। 9. ವಿರೋಧ, ಅಡ್ಡಿ, ಅಡಚಣೆ. "विरोधि सिद्धेरिति कर्तुमुद्यतः स वारितः किं भवता न भूपतिः" किरा० १४-८। 10. ವ್ಯತ್ಯಾಸ, ಬದಲಾವಣೆ. "विकारं याति नो चित्तं वित्ते यस्य कदाचन" पञ्चतं० २-११६। 11. ಅನೇಕ, ನಾನಾ. "विविधपरागविभक्तचूर्णचित्रम्" याद० २४-२९। 12. ವ್ಯತ್ಯಾಸ, ತಾರತಮ್ಯ, ಅಂತರ.

विंश ವಿಂಶ (वि०) 1. ಇಪ್ಪತ್ತನೆಯ. विंशतेः पूरणः "डट्" (५-२-४८)। (पुं०) 2. ಇಪ್ಪತ್ತನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗ. "कुर्युरर्धं यथापण्यं ततो विंशं नृपो हरेत" मनु० ८-३९८। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-१५)। **विंशी ವಿಂಶೀ.**

विंशक ವಿಂಶಕ (वि०) ಇಪ್ಪತ್ತರಿಂದ ಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ. विंशत्या क्रीतः — विंशति "ड्वुन्" (५-१-२४)। अकादेशः। तिलोपः (६-४-१४२)।

विंशति ವಿಂಶತಿ (स्त्री०) ಇಪ್ಪತ್ತು. द्वौ दशतौ परिमाणमस्य संघस्य "शतिच्" प्रकृतेः विन् भावः अनुस्वारश्च निपा० (५-१-५९)। "विंशत्याद्याः सदैकत्वे सर्वाः संख्येयसंख्ययोः" अम०। विंशति ಮೊದಲಾಗಿ ಎಲ್ಲಾ ಸಂಖ್ಯಾಶಬ್ದಗಳಿಗೂ ಏಕವಚನದಲ್ಲೇ ಪ್ರಯೋಗ. विंशतिर्गावः। विंशतिर्गजाः। त्रिंशत् हयाः। चत्वारिंशत् रथाः ಇತ್ಯಾದಿ.

विंशतिक ವಿಂಶತಿಕ (वि०) ಇಪ್ಪತ್ತಕ್ಕೆ ಅರ್ಹನಾದ. विंशति "कन्" (५-१-२४)।

विंशतितम ವಿಂಶತಿತಮ (वि०) ಇಪ್ಪತ್ತನೆಯ. विंशतेः पूरणः — वा "तमट्" (५-२-५६)। पक्षे "डट्"। **विंशः ವಿಂಶಃ.** स्त्रियां "ङीप्" (४-१-१५)। **–तमी –ತಮೀ.**

विंशिन् ವಿಂಶಿನ್ (पुं०) ಇಪ್ಪತ್ತು ಗ್ರಾಮಗಳ ಅಧಿಪತಿ. विंशतिः ग्रामाः सन्त्यस्य "इनिः" (५-२-११५)। "दशी कुलं तु भुञ्जीत विंशी पञ्चकुलानि च" मनु० ७-११९।

विक ವಿಕ (न०) ಸದ್ಯಃ ಕರುಹಾಕಿದ ಹಸುವಿನ ಹಾಲು. "क्षीरं सद्यः प्रसूतायाः पेयूषं पालनं विकम्"।

विकङ्कत ವಿಕಂಕತ (पुं०) ಹುಳಿ ಬೇಲ. ಇದರಿಂದ ಯಜ್ಞದ ಪಾತ್ರೆಗಳನ್ನು ಮಾಡುವರು. वि + ककि (गतौ) "अतच्" बाहु०।

विकच ವಿಕಚ (वि०) 1. ವಿಕಸಿತವಾಗಿರುವ, ಅರಳಿರುವ. कचति—कच (बन्धने) "अच्" (३-१-१३४)। विगतः कचोऽस्मात्। "विकचकमलगन्धैरन्धयन् भृङ्गमालाः सुरभितमकरन्दं मन्दमावाति वातः" माघ० ११-१९। 2. ಕೇಶವಿಲ್ಲದ, ಕೂದಲು ಇಲ್ಲದ. 3. ವಿಸ್ತೃತವಾದ, ಹರಡಿರುವ. "धृतप्रेमा बाहुर्विकचविकरालव्रणमुखः" उ० रा० ५-२६। (पुं०) 4. ಬೌದ್ಧಸಂನ್ಯಾಸಿ, ಕ್ಷಪಣಕ. 5. ಗುರುವಿನ 65 ಮಂದಿ ಮಕ್ಕಳು. "विकचा नाम गुरुसुताः सितैकताराः शिखापरित्यक्ताः" बृहत्सं० ११-१९। ಇವು ಪ್ರತಿಯೊಂದೂ ಏಕತಾರಾತ್ಮಕವಾದ ಶುಭ್ರವಾದ ಬಿಳಿಯ ನಕ್ಷತ್ರಗಳು. 6. ಕೇತು. "विकचः क्षपणे केतौ नाऽकेशे स्फुटितेऽन्यवत्" मेदि०।

विकट ವಿಕಟ (पुं०) 1. ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನ ಒಬ್ಬ ಮಗ. "दुर्मदो दुष्प्रहर्षश्च विवित्सुर्विकटः समः" भा० आदि०। 2. ಹೊಪ್ಪೆ, ಕುರು. (वि०) 3. ವಿಶಾಲವಾದ, ಅಗಲವಾದ. "आवरिष्ट विकटेन विवोढुर्वक्षसैव कुचमण्डलमन्या" माघ० १०-४२। 4. ಭಯಂಕರವಾದ. "कर्णाभ्यर्णविदीर्णसृक्कविकटव्यादानदीप्ताग्निभिः" मालती० ५-१३। 5. ಸುಂದರವಾದ.

विकत्थन ವಿಕತ್ಥನ (न०) 1. ಆತ್ಮಶ್ಲಾಘನೆ, ಜಂಬ, ಬಡಾಯಿ, ಆತ್ಮಸ್ತುತಿ. वि + कत्थ (श्लाघायाम्) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "विकत्थनं संयति विक्लवानां वीरोदधौ गोष्पदवद्विलिल्ये" याद० २०-५६। (वि०) 2. ಆತ್ಮಶ್ಲಾಘನೆ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವವನು, ತನ್ನನ್ನು ತಾನೇ ಹೊಗಳಿಕೊಳ್ಳುವವನು. विकत्थते—वि + कत्थ "ल्युः" (३-१-१३४)। (स्त्री०) **-कत्थना -ಕತ್ಥನಾ.** ಆತ್ಮಸ್ತುತಿ, ತನ್ನನ್ನು ಹೊಗಳಿಕೊಳ್ಳುವುದು. वि+कत्थ+णिच् "युच्" (३-३-१०७)।

विकत्थनीय ವಿಕತ್ಥನೀಯ (वि०) 1. ಶ್ಲಾಘಿಸಲ್ಪಡುವ, ಹೊಗಳಲ್ಪಡುವ. वि+कत्थ (श्लाघायाम्) "अनीयर्" (३-१-९६)। "हृतस्य शेषानिव कुङ्कुमस्य तान् विकत्थनीयान् दधुरन्यथा स्त्रियः" किरा० ८-३४। 2. ಹೊಗಳಬೇಕಾದ. 3. ಹೊಗಳಲು ಅರ್ಹವಾದ.

विकत्थमान ವಿಕತ್ಥಮಾನ (वि०) ಆತ್ಮಸ್ತುತಿ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿರುವ, ತನ್ನನ್ನು ತಾನೇ ಹೊಗಳಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿರುವ. वि + कत्थ (श्लाघायाम्) "शानच्" (३-२-१२४)।

विकत्थिन् ವಿಕತ್ಥಿನ್ (वि०) 1. ಆತ್ಮಶ್ಲಾಘನೆಯ ಸ್ವಭಾವದವನು. वि + कत्थ (श्लाघायाम्) "घिनुण्" (३-२-१४३)। 2. ಹೆಚ್ಚು ಗರ್ಜಿಸುವ ಸ್ವಭಾವದ. "विकत्थी याचते प्रत्तमविश्रम्भी मुहुर्जलम्" भट्टि० ७-११।

विकम्पन ವಿಕಂಪನ (न०) ಹೆಚ್ಚು ಅಲುಗಾಡುವುದು, ಹೆಚ್ಚು ನಡುಗುವುದು. वि+कपि (चलने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

विकम्पित ವಿಕಂಪಿತ (वि०) ಹೆಚ್ಚು ನಡುಗಿದ, ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಅದುರಿದ. वि + कपि (चलने) "क्तः" (३-४-७२)।

विकरण ವಿಕರಣ (पुं०) ತಿಙ್ ಮೊದಲಾದ ಪ್ರತ್ಯಯಗಳು ಪರವಾದಾಗ ಧಾತುಗಳಿಗೆ ವಿಧಿಸಲ್ಪಡುವ ಶಪ್ ಮೊದಲಾದ ಪ್ರತ್ಯಯಗಳು. ಇವಕ್ಕೆ ವಿಕರಣಗಳೆಂದು ಸಂಜ್ಞೆ.

विकराल ವಿಕರಾಲ (वि०) ಭಯಂಕರವಾದ. विशेषेण करालः। "धृतप्रेमा बाहुर्विकचविकरालव्रणमुखः" उ० रा० ५-२६।

विकर्ण ವಿಕರ್ಣ (पुं०) 1. ಕೌರವರ ಕಡೆಯ ಒಬ್ಬ ಯೋಧ. (वि०) 2. ಕರ್ಣಗಳಿಲ್ಲದವನು, ಕಿವಿಗಳನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡವನು. विगतौ कर्णौ यस्य।

विकर्तन ವಿಕರ್ತನ (पुं०) 1. ರವಿ, ಸೂರ್ಯ. विकर्तयति रोगान्— वि + कृती (छेदने) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११३)। "आरोग्यं भास्करादिच्छेत्"। 2. ಅರ್ಕವೃಕ್ಷ, ಎಕ್ಕದ ಗಿಡ.

विकर्मकृत् ವಿಕರ್ಮಕೃತ್ (वि०) ನಿಷಿದ್ಧವಾದ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡುವವನು. विकर्म निषिद्धं कर्म करोति—डुकृञ् (करणे) "क्विप्" (३-२-७६)। "न साक्षी नृपतिः कार्यः न कारुककुशीलवौ। नाध्यधीनो न वक्तव्यो न दस्युर्न विकर्मकृत्" मनु० ८-६६।

विकर्मस्थ ವಿಕರ್ಮಸ್ಥ (वि०) ನಿಷಿದ್ಧಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿರುವವನು, ವಿರುದ್ಧವ್ಯವಹಾರದಲ್ಲಿ ನಿರತನಾದವನು. विकर्मणि तिष्ठति—ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "कः" (३-२-४)। "पाषण्डिनो विकर्मस्थान् बैडालव्रतिकान् शठान्। हैतुकान् बकवृत्तींश्च वाङ्मात्रेणापि नार्चयेत्" मनु० ४-३०।

विकर्ष ವಿಕರ್ಷ (ಪುಂ) 1. ಬಾಣ. विकृष्यन्ते परप्राणा अनेन—वि+कृष (विलेखने) "घञ्" (३-३-१२१)। 2. ಎಳೆಯುವುದು. वि+कृष भावे "घञ्" (३-३-१८)।

विकर्षण ವಿಕರ್ಷಣ (ನಂ) 1. ಆಕರ್ಷಣ, ಎಳೆಯುವುದು. वि + कृष (विलेखने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "अविलङ्घ्य विकर्षणं परैः प्रथितज्यारवकर्म कार्मुकम्" किरा० ३-५७। 2. ವಿಭಾಗಿಸುವುದು, ಭಾಗವಮಾಡು ವುದು, ವಿಂಗಡಿಸುವುದು. "ऋषीणां जन्मकर्माणि वेदस्य च विकर्षणम्" भाग० ३-७-२९।

विकल ವಿಕಲ (ವಿಂ) 1. ಯಾವುದಾದರೊಂದು ಕೊರತೆ ಯುಳ್ಳ, –ನ್ಯೂನತೆಯುಳ್ಳ. विगता कला यस्य। "भूयिष्ठद्विजबालवृद्धविकलस्त्रैणश्च पौरो जनः" उ० रा० ४-२५। 2. ಭಯದಿಂದ ಗಾಬರಿಗೊಂಡ, ಹೆದರಿಕೆ ಯಿಂದ ತಳವಳಗೊಂಡ. "नादस्तावद्विकलकुररीकूजितस्निग्धतारः" मालती० ५-२०। 3. ಸ್ವಭಾವ ಶೂನ್ಯ ವಾದ, ಎದೆಗುಂದಿದ, ಶಕ್ತಿಯುಡುಗಿದ. "वहति विकलः कायो मोहं न मुञ्चति चेतनाम्" उ० रा० ३-३१।

विकला ವಿಕಲಾ (स्त्री०) ರಜಸ್ವಲೆಯಾಗಿರುವ ಹೆಂಗಸು. विगतः कलो मधुरशब्दो यस्याः। ಋತುಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸ್ತ್ರೀಯರು ಮೌನವನ್ನು ಆಚರಿಸಬೇಕೆಂದು ಸದಾಚಾರ ವಿರುವುದು.

विकलाङ्ग ವಿಕಲಾಂಗ (ವಿಂ) ಯಾವುದಾದರೊಂದು ಅವಯವವಿಲ್ಲದ, ಅಂಗಹೀನನಾದ. विकलमङ्गं यस्य। "विकलाङ्गस्तु पोगण्डः" अम०।

विकलेन्द्रिय ವಿಕಲೇಂದ್ರಿಯ (ವಿಂ) ಇಂದ್ರಿಯವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡಿರುವ, ಇಂದ್ರಿಯ ಶೂನ್ಯನಾದ. विकलानि इन्द्रियाणि यस्य।

विकल्प ವಿಕಲ್ಪ (ಪುಂ) 1. ಭ್ರಾಂತಿ, ಭ್ರಮೆ, ವಸ್ತುಸ್ಥಿತಿಗೆ ವಿರುದ್ಧವಾದ ಕಲ್ಪನೆ. वि + कृपू (सामर्थ्ये) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಸಂಶಯ, ಸಂದೇಹ. "रात्रिंदिवविभागेषु यदादिष्टं महीक्षिताम्। तत्सिषेवे नियोगेन स विकल्पपराङ्मुखः" रघु० १७-४९। 3. ಅನೇಕವಿಧ, ನಾನಾಬಗೆ. "प्रच्छन्नं वा प्रकाशं वा तन्निषेवेत यो नरः। तस्य दण्डविकल्पः स्याद्यथेष्टं नृपतेस्तथा" मनु० ९-२२८। 4. ಉಪಾಯ, ತಂತ್ರ. "मायाविकल्परचितैरपि ये तदीयैर्न स्यन्दनैस्तुलितकृत्रिमभक्तिशोभाः" रघु० १३-७५। 5. (ವ್ಯಾಕರಣಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ) ಪಕ್ಷಾಂತರ, ಸಂದರ್ಭಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಂತೆ ಇಚ್ಛೆಗೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿ ಮಾರ್ಪಡಿಸು ವುದು, –ಬದಲಾಯಿಸುವುದು, ಎರಡು ವಿಧಿಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವು ದಾದರೊಂದನ್ನು ಆಯ್ದು ವಿಧಿಸುವುದು. "व्रीहिभिर्वा यवैर्वा यजेत"। 6. ದೋಷ, ತಪ್ಪು. 7. ದೇವತೆ. "विकल्पः पुंसि भ्रान्तौ च कल्पने" मेदि०।

विकल्पन ವಿಕಲ್ಪನ (ನಂ) 1. ಸಂಶಯಪಡುವುದು. 2. ಇಚ್ಛೆಗೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿ ಹೇಳುವುದು. 3. ಪರ್ಯಾ ಲೋಚಿಸದೆ ಕಾರ್ಯವಾಡುವುದು, ದುಡುಕಿ ಕಾರ್ಯ ಮಾಡುವುದು. 4. ಒಂದು ನಿರ್ಣಯಕ್ಕೆ ಬಾರದಿರುವುದು. विपरीतं कल्पनम्।

विकल्पित ವಿಕಲ್ಪಿತ (ವಿಂ) ಸಂಶಯವುಂಟಾದ, ಸಂದೇಹ ವುಂಟಾದ (ಸದೃಶವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಸಂಶಯ). विकल्पोऽस्य सञ्जातः "इतच्" (५-२-३६)। "विकल्पितानि त्रिदिवेन भूमौ वर्षाणि दिव्यानि विलोकयेथाः" याद० १८-१२।

विकल्प्यमान ವಿಕಲ್ಪ್ಯಮಾನ (ವಿಂ) (ಸಮಾನವಾಗಿರು ವುದರಿಂದ) ಸಂಶಯವುಂಟುಮಾಡಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. वि + कृपू (सामर्थ्ये) कर्म० "शानच्" (३-२-१२४)। "बिले तदीये विबुधालयोपमे विकल्प्यमानाकृतिमप्सरोगणैः" याद० १४-५९।

विकस ವಿಕಸ (ಪುಂ) ಚಂದ್ರ. विकसति — कस (गतौ) "अच्" (३-१-१३४)। "तारापीडः स्वचमसो विकसः सिन्धुनन्दनः" त्रिकाण्ड०।

विकसत् ವಿಕಸತ್ (ವಿಂ) 1. ವಿಕಾಸವನ್ನು ಹೊಂದು ತ್ತಿರುವ, ಅರಳುತ್ತಿರುವ. वि + कस (गतौ) "शतृ" (३-२-१२४)। "दधति च विकसद्विचित्रकल्पद्रुमकुसुमैरभिगुम्भितानिवैताः" माघ० ४-५०। 2. ಪ್ರಸರಿಸು ತ್ತಿರುವ, ಹರಡುತ್ತಿರುವ. "यां चन्द्रकैर्मदजलस्य महानदीनां नेत्रश्रियं विकसतो विदधुर्गजेन्द्राः" माघ० ५-४०। 3. ವೃದ್ಧಿಹೊಂದುತ್ತಿರುವ, ಅಧಿಕವಾಗುತ್ತಿರುವ, ಹೆಚ್ಚು ತ್ತಿರುವ. 4. ಶೋಭಿಸುತ್ತಿರುವ, ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಿರುವ. 5. ಸಂತೋಷಪಡುತ್ತಿರುವ. "परगुणपरमाणून् पर्वतीकृत्य नित्यं निजहृदि विकसन्तः ख्यापयन्तः कियन्तः" भर्तृ० १-७०।

विकसन ವಿಕಸನ (ನಂ) 1. ಅರಳುವುದು, ವಿಕಾಸಹೊಂದು ವುದು. 2. ಹೆಚ್ಚುವುದು, ಅಧಿಕವಾಗುವುದು. 3. ಪ್ರಸರಿಸು ವುದು, ಹರಡುವುದು. वि+कस (गतौ) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 4. ಶೋಭಿಸುವುದು, ಪ್ರಕಾಶಿಸುವುದು.

विकसा ವಿಕಸಾ (स्त्री०) ಮಂಜಿಷ್ಠೆ. विकसति —वि + कस (गतौ) "अच्" (३-१-१३४)। "मञ्जिष्ठा विकसा जिङ्गी" अम०।

विकसित ವಿಕಸಿತ (वि०) 1. ವಿಕಾಸಹೊಂದಿದ, ಅರಳಿದ. वि + कस (गतौ) "क्तः" (३-४-७२)। "विकसित-कुसुमाधरं हसन्तीं कुरवकराजिवधूं विलोकयन्तम्" किरा० १०-३२। 2. ಅಭಿವೃದ್ಧಿಹೊಂದಿದ, ಅಧಿಕವಾದ.

विकस्वर ವಿಕಸ್ವರ (वि०) 1. ಅರಳುವ ಸ್ವಭಾವದ. वि+कस (गतौ) "वरच्" (३-२-१७५)। "कुशेशयैरत्र जलाशयोषिता मुदा रमन्ते कलभा विकस्वरैः" माघ० ४-३३। 2. ಗಟ್ಟಿಯಾದ, ಎತ್ತರವಾದ, ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಕೇಳಿಸುವ (ಶಬ್ದ). "उदडीयत वैक्रतात्करग्रहजादस्य विकस्वरस्वरैः" नैष० २-५।

विकार ವಿಕಾರ (पुं०) 1. ಸ್ವಭಾವದ ವ್ಯತ್ಯಾಸ, –ಬದಲಾವಣೆ, –ಮಾರ್ಪಾಡು. वि + डुकृञ् (करणे) "घञ्" (३-३-१८)। "विकारं याति नो चित्तं वित्ते यस्य कदाचन" पञ्चतं २-११६। 2. ಕೆರಳುವುದು, ಉದ್ರೇಕಗೊಳ್ಳುವುದು, ಕ್ಷೋಭೆಹೊಂದುವುದು. "प्रसेदिवांसं न तमाप कोपः कुतः परस्मिन् पुरुषे विकारः" किरा० १७-२३। 3. ವಕ್ರತೆ, ಹಾಸ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ಮುಖವನ್ನು ವಕ್ರವಾಗಿ ಮಾಡುವುದು. "अपि शयनसखीभ्यो दत्तवाचं कथंचित्प्रमथमुखविकारैर्हासयामास गूढम्" कुमा० ७-९५। 4. ಭಾವನೆ, ಚಿತ್ತವೃತ್ತಿ ವಿಶೇಷ, ಮನೋಭಾವ. "तव स्पर्शे स्पर्शे मम हि परिमूढेन्द्रियगणो विकारश्चैतन्यं भ्रमयति च संमीलयति च" उ० रा० १-३५। 5. ಪ್ರಕೃತಿಯು ವಿಕಾಸಹೊಂದುವುದು, ಪ್ರಕೃತಿಯು ಬದಲಾವಣೆಹೊಂದುವುದು. 6. ರೋಗ, ವ್ಯಾಧಿ. "विकारं खलु परमार्थतोऽज्ञात्वाऽनारम्भः प्रतीकारस्य" शाकु० ४।

विकारिन् ವಿಕಾರಿನ್ (वि०) ವಿಕಾರವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಸ್ವಭಾವದ, ಪ್ರಕೃತಿಯನ್ನು ಬದಲಾಯಿಸುವ ಸ್ವಭಾವದ, ಮನೋಭಾವವನ್ನು ವ್ಯತ್ಯಾಸಗೊಳಿಸುವ ಸ್ವಭಾವದ. वि + डुकृञ् (करणे) "णिनिः" (३-२-७८)। "भ्रमति भुवने कन्दर्पाज्ञा विकारि च यौवनं ललितमधुरास्ते ते भावाः क्षिपन्ति च धीरताम्" मालती० १-२०।

विकाल ವಿಕಾಲ (पुं०) ವಿರುದ್ಧವಾದ ಕಾಲ, ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಲ್ಲದ ಕಾಲ. विरुद्धः कालः। ಸಾಯಂಕಾಲವು ಯಾವ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೂ ಅರ್ಹವಲ್ಲದ ಕಾಲ. "न लङ्घयेत्तथैवासृक्ष्ठीवनोद्वर्तनानि च। नोद्यानादौ विकालेषु प्राज्ञस्तिष्ठेत्कदाचन" मार्कं०।

विकालिका ವಿಕಾಲಿಕಾ (स्त्री०) ನೀರ್ಗಡಿಯಾರ, ಗಂಟೆ (ಕಾಲ) ಯನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಒಂದು ವಿಧ ಹಳೆಯ ಕಾಲದ ಗಡಿಯಾರ. विज्ञातः कालो यया। ಸುತ್ತಲೂ ಸಣ್ಣದಾಗಿ ರಂಧ್ರಮಾಡಿದ ಒಂದು ತಾಮ್ರದ ಪಾತ್ರೆಯನ್ನು ನೀರಿನಲ್ಲಿಟ್ಟು ಅದರೊಳಗೆ ನೀರು ತುಂಬಿದಂತೆಲ್ಲಾ ಸಮಯವನ್ನು (ಗಂಟೆಯನ್ನು) ತಿಳಿಯುವ ಪ್ರಾಚೀನ ಕಾಲದ ಒಂದು ವಿಧ ಗಡಿಯಾರವನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತಿದ್ದರು.

विकाश ವಿಕಾಶ (पुं०) 1. ಪ್ರಸಾರ, ಅಡ್ಡಿ ಆತಂಕಗಳಿಲ್ಲದ ಗತಿ. विशेषेण काशः प्रकाशः। "विकाशमीयुर्जगतीशमार्गणाः" जगतीशस्य अर्जुनस्य मार्गणाः बाणाः प्रसारमीयुः। 2. (ಪ್ರತಿರೋಧದಿಂದ) ವಿರುದ್ಧವಾದ ಗತಿ. ईशमार्गणाः गिरीशबाणाः विकाशं विषमगतिमीयुः। 3. ಉಲ್ಲಾಸ, ಸಂತೋಷ. जगतीशमार्गणाः दानवानां मारः मारकाः गणाः प्रमथाः विकाशमुल्लासमीयुः। 4. ಆಕಾಶ, ಅಂತರಿಕ್ಷ. जगतीशमार्गणाः त्रैलोक्यनाथस्य मार्गणाः अन्वेषकाः ऋषयो देवताश्च विकाशं (वीनां पक्षिणां काशो यत्र) आकाशमीयुः। "विकाशमीयुर्जगतीशमार्गणा विकाशमीयुर्जगतीशमार्गणाः। विकाशमीयुर्जगतीशमार्गणाः विकाशमीयुर्जगतीशमार्गणाः" किरा० १५-५२। 5. ವಿಕಾಸಹೊಂದುವುದು, ಅರಳುವುದು. 6. ರಹಸ್ಯ.

विकास ವಿಕಾಸ (पुं०) 1. ಅರಳುವುದು, ವಿಕಾಸಹೊಂದುವುದು. वि + कस (गतौ) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಶೋಭೆ, ಕಾಂತಿ. "विधृते दिवा सवयसा च पुरः परिपूर्णमण्डलविकासभृति" माघ० ९-५३। 3. ವೃದ್ಧಿ, ಆಧಿಕ್ಯ. "यद्बहुर्बहिरवाप्य विकासं व्यानशे तनुरुहाण्यपि हर्षः" माघ० १०-५०। 4. ಔತ್ಸುಕ್ಯ, ಉತ್ಸಾಹ. "युगपद्विकासमुदयाद्गमिते शशिनः शिलीमुखगणोऽलभत" माघ० ९-४१।

विकासन ವಿಕಾಸನ (न०) 1. ಅರಳಿಸುವುದು, ವಿಕಾಸಹೊಂದಿಸುವುದು. वि+कस (गतौ) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ವೃದ್ಧಿಪಡಿಸುವುದು. ಅಧಿಕಗೊಳಿಸುವುದು. 3. ಶೋಭಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುವುದು.

विकासयत् ವಿಕಾಸಯತ್ (वि०) 1. ಅರಳಿಸುತ್ತಿರುವ. वि + कस (गतौ) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)।

2. ಹೆಚ್ಚಿಸುತ್ತಿರುವ, ವೃದ್ಧಿಪಡಿಸುತ್ತಿರುವ. 3. ಪ್ರಕಾಶ ಪಡಿಸುತ್ತಿರುವ. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **-यन्ती -ಯಂತೀ.**

विकासित ವಿಕಾಸಿತ (वि०) 1. ಅರಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ವೃದ್ಧಿ ಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಕಾಂತಿಯುಂಟುಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. वि+कस (गतौ) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)।

विकासिन् ವಿಕಾಸಿನ್ (वि०) 1. ಪ್ರಫುಲ್ಲವಾಗುವ, ಅರಳುವ. वि+कस (गतौ) "णिनिः" (३-१-१३४)। "नारीभिर्गुरुजघनस्थलाहतानामास्यश्रीविजितविकासिवारिजानाम्" माघ० ८-४७। 2. ಅಧಿಕವಾಗುವ, ವೃದ್ಧಿಹೊಂದುವ. "रूपमप्रतिविधानमनोज्ञं प्रेम कार्यमनपेक्ष्य विकासि" माघ० १०-३७। 3. ಪ್ರಕಾಶಿಸುವ, ಶೋಭಿಸುವ, ಹೊಳೆಯುವ. "असकलकलिकाकुलीकृतालिस्खलनविकीर्णविकासिकेसराणाम्" माघ० ७-२६।

विकिर ವಿಕಿರ (पुं०) 1. ಪಕ್ಷಿ, ಹಕ್ಕಿ. विकरति—वि+कॄ (विक्षेपे) "कः" (३-१-१३५)। "कक्कोलीफलजग्घमुग्धविकिरव्याहारिणस्तद्भुवो भागाः प्रेङ्खितमातुलुङ्गवृतयः प्रेयो विधास्यन्ति वाम्" मालती० ६-१९। 2. ಎರಚಲ್ಪಟ್ಟ ವಸ್ತು, ಬಿಸಾಡಿದ ಪದಾರ್ಥ. विकीर्यते —वि + कॄ घञर्थे "कः" (वा० ३-३-५८)। 3. ಕೂಪ, ಬಾವಿ. "अन्धुर्विकिरश्चूडकश्च सः" त्रिकाण्ड०।

विकिरण ವಿಕಿರಣ (न०) 1. ಎರಚುವುದು, ಚೆಲ್ಲುವುದು. वि + कॄ (विक्षेपे) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಹರಡುವುದು. 3. ಹಿಂಸಿಸುವುದು. 4. ಜ್ಞಾನ, ಅರಿವು, ತಿಳುವಳಿಕೆ. (पुं०) 5. ಅರ್ಕವೃಕ್ಷ, ಎಕ್ಕದ ಗಿಡ.

विकिरत् ವಿಕಿರತ್ (वि०) 1. ಎರಚುತ್ತಿರುವ, ಚೆಲ್ಲುತ್ತಿರುವ. वि + कॄ (विक्षेपे) "शतृ" (३-२-१२४)। 2. ಹರಡುತ್ತಿರುವ. 3. ಹಿಂಸಿಸುತ್ತಿರುವ. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)।

विकीर्ण ವಿಕೀರ್ಣ (वि०) 1. ಚೆಲ್ಲಲ್ಪಟ್ಟ, ಎರಚಲ್ಪಟ್ಟ. वि + कॄ (विक्षेपे) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಇಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಹರಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಹಾಕಲ್ಪಟ್ಟ. "रिरसयिषति भूयः शष्पमग्रे विकीर्णं पटुतरचपलौष्ठः प्रस्फुरत्प्रोथमश्वः" माघ० ११-११। 3. ಚೆಲ್ಲಾಪಿಲ್ಲಿಯಾಗಿ ಬಿದ್ದಿರುವ, ಚೆದುರಿಹೋಗಿರುವ. "रतिकलहविकीर्णैर्भूषणैरर्चितेषु" माघ० ११-३६। 4. ಪ್ರಸರಿಸಿರುವ, ಹರಡಿರುವ. "तिष्ठन्मुनेरभिमुखं स विकीर्णधाम्नः" किरा० २-५९।

विकुक्षि ವಿಕುಕ್ಷಿ (पुं०) ಇಕ್ಷ್ವಾಕುರಾಜನ ಒಬ್ಬ ಪುತ್ರ. "वैवस्वतमनोरासीदिक्ष्वाकुः पृथिवीपतिः। तस्य पुत्रशतं चासीद्विकुक्षिर्ज्येष्ठ उच्यते"।

विकुर्वाण ವಿಕುರ್ವಾಣ (वि०) 1. ಸಂತೋಷಪಡುತ್ತಿರುವ, ಹರ್ಷಗೊಂಡಿರುವ. विकुरुते — वि + कृञ (करणे) "शानच्" (३-२-१२४)। "हर्षमाणो विकुर्वाणः प्रमना हृष्टमानसः" अम०। 2. ವಿಕಾರವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ, ಬದಲಾವಣೆ ಹೊಂದಿದ. "आकाशस्तु विकुर्वाणः स्पर्शमात्रं ससर्ज ह। बलवानभवद्वायुः तस्य स्पर्शो गुणो मतः"। 3. ವಿವಿಧವಾದ ಸ್ವರವನ್ನು ಮಾಡುವ. "विकुर्वाणः स्वरानद्य बलं तस्य निहन्म्यहम्" भट्टि० ८-२०।

विकुस्र ವಿಕುಸ್ರ (पुं०) ಚಂದ್ರ. वि + कस (गतौ) "रक्" उपधायाः उत्त्वं च (उ० २-१८)। विकुस्रश्चन्द्रः सि० कौ०।

विकृत ವಿಕೃತ (न०) 1. ವ್ಯತ್ಯಾಸ, ಬದಲಾವಣೆ, ಮಾರ್ಪಾಡು. वि + डु कृञ् (करणे) भावे "क्तः" (३-३-११४)। 2. ವ್ಯಾಧಿ, ರೋಗ. 3. ಜುಗುಪ್ಸೆ. (वि०) 4. ಭಯಂಕರವಾದ. 5. ಜುಗುಪ್ಸೆಯುಂಟು ಮಾಡುವ. 6. ರೋಗಿ, ವ್ಯಾಧಿಪೀಡಿತ. 7. ಅಂಗವಿಹೀನ, ಯಾವುದಾದರೊಂದು ಅವಯವವಿಲ್ಲದ. 8. ಉದ್ರೇಕ, ವುಳ್ಳ, ಕೋಪಗೊಂಡ. "निभृतैरपि पूर्वमकमत्यात् विकृतस्याथ विहद्धचेष्टितानि" याद० १५-१०७।

विकृति ವಿಕೃತಿ (स्त्री०) 1. ವಿಕಾರ, ರೂಪಬದಲಾವಣೆ, ರೂಪವ್ಯತ್ಯಾಸ. वि + डु कृञ् (करणे) "क्तिन्" (३-३-९४)। "शरीरमात्रं विकृतिं प्रपेदे तथैव तस्थुः फणरत्नशोभाः" कुमा० ७-३४। 2. ರೋಗ, ವ್ಯಾಧಿ. 3. ಉದ್ರೇಕ, ಕೆರಳುವುದು. "सावलेपमुपलिप्सिते परैरभ्युपैति विकृतिं रजस्यपि" किरा० १३-५६। 4. (ಸಾಂಖ್ಯಮತದಲ್ಲಿ) ಮೂರನೆಯ ತತ್ತ್ವವಾದ ಅಹಂಕಾರತತ್ತ್ವದಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನವಾದ ಹದಿನಾರು ತತ್ತ್ವಗಳ ಸಮೂಹ, ಸಾತ್ತ್ವಿಕ ರಾಜಸ ಮತ್ತು ತಾಮಸಗಳೆಂಬ ಮೂರು ವಿಧ ತತ್ತ್ವಗಳಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ಹದಿನಾರು ತತ್ತ್ವಗಳ ಗಣ. ಸಾತ್ತ್ವಿಕಾಹಂಕಾರದಿಂದ ಮನಸ್ಸೂ ಸೇರಿ ಏಕಾದಶೇಂದ್ರಿಯಗಳೂ ತಾಮಸಾಹಂಕಾರದಿಂದ ಪೃಥಿವಿ ಮೊದಲಾದ ಪಂಚಭೂತಗಳ ಸೂಕ್ಷ್ಮಾವಸ್ಥೆಗಳಾದ ಪಂಚತನ್ಮಾತ್ರೆಗಳೂ ಹುಟ್ಟುವುವು. ಇವೇ ಷೋಡಶ ಗಣ. ರಾಜಸಾಹಂಕಾರವು ಸಾತ್ತ್ವಿಕ ಮತ್ತು ತಾಮಸ

ಗಳಿಗೆ ಸಹಕಾರಿಯಾಗಿರುವುದು. "प्रकृतेर्महान् ततोऽहंकारस्तस्माद्गणश्च षोडशकः। तस्मादपि षोडशकात्पञ्चभ्यः पञ्च भूतानि" स० द० सं०। "षोडशकस्तु विकारः" सां० का०। 5. ಭಯ ಮತ್ತು ಕೋಪ ಗಳಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಮನೋವಿಕಾರ. "सत्त्वानामपि लक्ष्यते विकृतिमच्चित्तं भयक्रोधयोः" शाकु० २-५। 6. ಸ್ವಭಾವದ ಬದಲಾವಣೆ, ಚಿತ್ತವೃತ್ತಿಯ ವಿಕಾರ. 7. ಪ್ರಭವ ಮೊದಲಾದ ಅರವತ್ತು ಸಂವತ್ಸರಗಳಲ್ಲಿ ಇಪ್ಪತ್ತನಾಲ್ಕನೆಯ ಸಂವತ್ಸರ.

विकृष्ट ವಿಕೃಷ್ಟ (वि०) 1. ಆಕರ್ಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಎಳೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. वि + कृष (विलेखने) कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)। "विकृष्टधन्वा विससर्ज बाणान्" याद० २०-७६। 2. ದರದರನೆ ಎಳೆದಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಇಲ್ಲಿಂದಲ್ಲಿಗೆ ಎಳೆದಾಡಲ್ಪಟ್ಟ.

विकृष्यमाण ವಿಕೃಷ್ಯಮಾಣ (वि०) 1. ಎಳೆಯಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. वि + कृष (विलेखने) कर्म० "शानच्" (३-२-१२४)। "कर्णान्तिमेत्य दितिजेन विकृष्यमाणं कोदण्डमेतदभितः सुषुवे शरौघान्" कुमा० १७-२०। 2. ದರದರನೆ ಎಳೆದಾಡಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ.

विकोश ವಿಕೋಶ (वि०) ಕೋಶವಿಲ್ಲದ, ಒರೆಯಿಂದ ಹೊರಕ್ಕೆ ತೆಗೆದಿರುವ. विगतः कोशो यस्य। "विकोशनिर्धौततनोर्महासेः फणावतश्च त्वचि विच्युतायाम्" किरा० १७-४५।

विक्क ವಿಕ್ಕ (पुं०) ಆನೆಯ ಮರಿ. विक् इति कायति शब्दं करोति—कै (शब्दे) "कः" (३-२-३)। "मदप्रयोगो व्यस्तारो विक्कस्तु करिशावकः" त्रिकाण्ड०।

विक्रम ವಿಕ್ರಮ (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು, ನಾರಾಯಣ. विना त्रयीमयेन वैनतेयेन क्रमः क्रमणमस्य—क्रमु (पादविक्षेपे) "घञ्" (३-३-१८)। "गमनं पक्षिराजेन यस्य विक्रम उच्यते" इति निरुक्तिः। "ईश्वरो विक्रमी धन्वी मेधावी विक्रमः क्रमः" वि० स०। 2. ಶಕ್ತಿ, ಪರಾಕ್ರಮ. "विक्रमप्रभवे तेषां विजयश्रीस्वयंवरे। वन्दिकृत्यं द्विषश्चक्रुरप्सरोभिः स्वयंवृताः" याद० २२-१३६। 3. ಪಾದನ್ಯಾಸ, ಹೆಜ್ಜೆಯಿಡುವುದು. "सा राजहंसैरिव संनताङ्गी गतेषु लीलाञ्चितविक्रमेषु" कुमा० १-३४। 4. ಪ್ರಭವ ಮೊದಲಾದ ಅರವತ್ತು ಸಂವತ್ಸರಗಳಲ್ಲಿ ಹದಿನಾಲ್ಕನೆಯ ಸಂವತ್ಸರ. 5. ಅತಿಶಯವಾದ ಪರಾಕ್ರಮ, ಅನ್ಯಾದೃಶವಾದ ವೀರ್ಯ. "अन्योन्यदर्शनप्राप्तविक्रमावसरं चिरात्" रघु० १२-८७। 6. ಸ್ಥಿತಿ. "संप्लवः सर्वभूतानां विक्रमः प्रतिसंक्रमः" भाग० २-८-२०। 7. ಸಂಚರಿಸುವುದು, ನಡೆಯುವುದು. 8. ಉಜ್ಜಯಿನಿ ದೊರೆಯಾದ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯ ರಾಜ. ಈ ರಾಜನ ಆಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ನವಮಣಿ ಪ್ರಾಯರಾದ ಒಂಬತ್ತು ಮಂದಿ ಉದ್ದಾಮ ಪಂಡಿತರಿದ್ದರು. "धन्वन्तरिक्षपणकामरसिंहशङ्कुबेतालभट्टघटकर्परकालिदासाः। ख्यातो वराहमिहिरो नपतेः सभायां रत्नानि वै वररुचिर्नव विक्रमस्य"।

विक्रमण ವಿಕ್ರಮಣ (न०) 1. ಸಂಚರಿಸುವುದು, ನಡೆಯುವುದು. 2. ದೊಡ್ಡ ಹೆಜ್ಜೆಯಿಡುವುದು, ದಾಪುಗಾಲು ಹಾಕುವುದು. वि + क्रमु (पादविक्षेपे) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "छलयसि विक्रमणे बलिमद्भुतवामन पदनखनीरजनितजनपावन" गीतगो० १-५।

विक्रमादित्य ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯ (पुं०) ಉಜ್ಜಯಿನಿಯ ಅಧಿಪತಿಯಾದ ಒಬ್ಬ ದೊರೆ.

विक्रमार्क ವಿಕ್ರಮಾರ್ಕ (पुं०) ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯ ದೊರೆ.

विक्रमिन् ವಿಕ್ರಮಿನ್ (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು, ನಾರಾಯಣ. विक्रमः नित्यमतिशयेनास्यास्ति "इनिः" (५-२-१३७)। "विक्रमं पौरुषं प्रोक्तः तद्वत्त्वात् विक्रमी बुधैः" इति निरुक्तिः। "ईश्वरो विक्रमी धन्वी" वि० स०। 2. ಸಿಂಹ. (वि०) 3. ಪರಾಕ್ರಮಶಾಲಿಯಾದ, ವೀರನಾದ. "व्योम्नि कथमपि चकर्थ पदं व्यपदिश्यसे जगति विक्रमीत्यतः" माघ० १५-२८।

विक्रय ವಿಕ್ರಯ (पुं०) 1. ಮಾರಾಟ, ಕ್ರಯಮಾಡುವುದು, ಮಾರುವುದು. डु क्रीञ् (द्रव्यविनिमये) "अच्" (३-३-५६)। "नान्यदन्येन संसृष्टरूपं विक्रयमर्हति" मनु० ८-२०३। 2. ಮಾರುಕಟ್ಟೆ, ಮಾರಾಟದ ಸ್ಥಳ. विक्रीयतेऽस्मिन् इति विक्रयदेशो विक्रयः। "विक्रयाद्यो धनं किञ्चित् गृह्णीयात्कुलसन्निधौ" मनु० ८-२०१।

विक्रयण ವಿಕ್ರಯಣ (न०) ಮಾರುವುದು, ಮಾರಾಟ. वि + डु क्रीञ् (द्रव्यविनिमये) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

विक्रयिक ವಿಕ್ರಯಿಕ (वि०) ಮಾರುವವನು, ದ್ರವ್ಯವನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಅದರ ಬೆಲೆಯನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವವನು, ವಸ್ತುವನ್ನು ಮಾರಿ ಅದರಿಂದ ಜೀವಿಸುವವನು. विक्रयेण जीवति — विक्रय "ठन्" (४-४-१३)। "दीक्षितस्य कदर्यस्य क्रतुविक्रयिकस्य च। तक्षणश्चर्मविकर्तुश्च पुंश्चल्या रजकस्य च। चिकित्सकस्य यच्चान्नमभोज्यं रक्षिणस्तथा" भा० शान्ति० ३५-२९, ३०।

विक्रयिन् ವಿಕ್ರಯಿನ್ (वि०) ಮಾರುವವನು, ವಿಕ್ರಯಿಸುವವನು. विक्रीणाति — वि + डु क्रीञ् (द्रव्यविनिमये) "णिनिः" (३-१-१३४)।

विक्रान्त ವಿಕ್ರಾಂತ (वि०) 1. ವೀರ, ಪರಾಕ್ರಮಿ. विक्रामति—वि+क्रमु (पादविक्षेपे) "क्तः" (३-४-७२)। "विक्रान्तैर्नयशालिभिः सुसचिवैः श्रीर्वक्रनासादिभिः" मुद्रा० २-२३। (पुं०) 2. ಸಿಂಹ. (न०) 3. ಹೆಜ್ಜೆಯಿಡುವುದು. 4. ಪರಾಕ್ರಮ, ಶೌರ್ಯ. 5. ವೈಕ್ರಾಂತ ಮಣಿ. ["वैक्रान्त" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] 6. ವಾಮನಾವತಾರದಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುವು ಎರಡನೆಯ ಹೆಜ್ಜೆಯಿಟ್ಟ ಅಂತರಿಕ್ಷ. "हे द्वितीयप्रक्रम त्वं विष्णोर्विक्रान्तं द्वितीयपादप्रक्षेपेण जितमन्तरिक्षमसि"।

विक्रान्ति ವಿಕ್ರಾಂತಿ (स्त्री०) 1. ಅಶ್ವದ ಒಂದು ವಿಧ ಗತಿ, ಕುದುರೆಯ ಒಂದು ವಿಧ ನಡಗೆ. वि + क्रमु (पादविक्षेपे) "क्तिन्" (३-३-९४)। "विक्रान्तिस्तु पलायितम्" त्रिकाण्ड०। 2. ಪಾದನ್ಯಾಸ, ಹೆಜ್ಜೆಯಿಡುವುದು. 3. ಪರಾಕ್ರಮ, ವೀರ್ಯ, ಶೌರ್ಯ.

विक्रायक ವಿಕ್ರಾಯಕ (वि०) ವಿಕ್ರಯಿಸುವವನು, ವರ್ತಕ, ಮಾರುವವನು. वि + डु क्रीञ् (द्रव्यविनिमये) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

विक्रिया ವಿಕ್ರಿಯಾ (स्त्री०) 1. ಮಾರ್ಪಾಟು, ಬದಲಾವಣೆ. वि + डु कृञ् (करणे) "शः" (३-३-१००)। "श्मश्रुप्रवृद्धिजनिताननविक्रियांश्च प्लक्षान् प्ररोहजटिलानिव मन्त्रिवृद्धान्" रघु० १३-७१। 2. ಮನೋವಿಕಾರ, ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ ಉದ್ರೇಕ. "प्रयत्नसंस्तम्भितविक्रियाणां कथंचिदीशा मनसां बभूवुः" कुमा० ३-३४। 3. ವಿರುದ್ಧಕಾರ್ಯದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಅಪಚಾರ. "इत्याप्तवचनाद्रामो विनेष्यन् वर्णविक्रियाम्" रघु० १५-४८। 4. ಸ್ವಭಾವದ ವ್ಯತ್ಯಾಸ, ಸ್ವಭಾವದ ಬದಲಾವಣೆ. 5. ಕೋಪ ಈರ್ಷ್ಯೆ ಮುಂತಾದುವುಗಳ ಮನೋಭಾವ. "लिङ्गैर्मुदः संवृतविक्रियास्ते ह्रदाः प्रसन्ना इव गूढनक्राः" रघु० ७-३०।

विक्रीणत् ವಿಕ್ರೀಣತ್ (वि०) ಮಾರುತ್ತಿರುವವನು, ಕ್ರಯಕ್ಕೆ ಕೊಡುತ್ತಿರುವವನು. वि + डु क्रीञ् (द्रव्यविनिमये) "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **विक्रीणती ವಿಕ್ರೀಣತೀ.** "शानच्" (३-२-१२४)। **विक्रीणानः ವಿಕ್ರೀಣಾನಃ.** "संभूय वणिजां पण्यमनर्घेणोपरुन्धताम। विक्रीणतां वा विहितो दण्ड उत्तमसाहसः" याज्ञ० २-२५०।

विक्रीत ವಿಕ್ರೀತ (वि०) ವಿಕ್ರಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಮಾರಲ್ಪಟ್ಟ. वि + डु क्रीञ् (द्रव्यविनिमये) "क्तः" (३-२-१०२)। "अदत्तत्यक्तविक्रीतं कृत्वा स्वं लभते धनी"। विक्रीतमपि विक्रेयं पूर्वक्रेतर्यगृह्णति" याज्ञ० २-२५५।

विक्रुष्ट ವಿಕ್ರುಷ್ಟ (न०) 1. ಕೂಗಿಕೊಳ್ಳುವುದು, ರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ ಕರೆಯುವುದು. वि + क्रुश (आह्वाने रोदने च) भावे "क्तः" (३-३-११४)। 2. ಅಳುವುದು, ಕಿರಿಚುವುದು. 3. ನಿಂದೆ, ಬೈಗುಳ. (वि०) 4. ನಿಷ್ಠುರವಾದ, ಕಠಿನವಾದ, ದಯೆಯಿಲ್ಲದ.

विक्रेतृ ವಿಕ್ರೇತೃ (वि०) ವರ್ತಕ, ಮಾರುವವನು. वि+डु क्रीञ् (द्रव्यविनिमये) "तृच्" (३-१-१३३)। "विक्रेतुर्दर्शनाच्छुद्धिः स्वामी द्रव्यं नृपो दमम्" याज्ञ० २-१७०। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **-त्री -ತ್ರೀ.**

विक्रेय ವಿಕ್ರೇಯ (वि०) ವಿಕ್ರಯಿಸಲು ಅರ್ಹವಾದ, ಮಾರಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. विक्रेतुं योग्यम्—वि+डु क्रीञ् (द्रव्यविनिमये) "यत्" (३-१-९७)।

विक्लव ವಿಕ್ಲವ (वि०) 1. ಮೂಢವಾದ, ಸಾಮರ್ಥ್ಯವಿಲ್ಲದ. विक्लवते — वि + क्लुङ् (गतौ) "अच्" (३-१-१३४)। "निसर्गदुर्बोधमबोधविक्लवाः क्व भूपतीनां चरितं क्व जन्तवः" किरा० १-६। 2. ಭಯಗೊಂಡ, ಭೀತನಾದ. "आचकाङ्क्ष घनशब्दविक्लवाः ता विवृत्य विशतीर्भुजान्तरम्" रघु० १९-३८। 3. ಜುಗುಪ್ಸೆಹೊಂದಿದ, ಬೇಸರಗೊಂಡ. "ममापि काश्यपसुतामनुस्मृत्य मृगयाविक्लवं चेतः" शाकु० २। 4. ಶಕ್ತಿಕುಂದಿದ, ಬಳಲಿದ, ಸೋತಿರುವ. "प्रस्थानविक्लवगतेरवलम्बनार्था" शाकु० ५-३।

विक्लिन्न ವಿಕ್ಲಿನ್ನ (वि०) 1. ನೆನೆದಿರುವ, ಒದ್ದೆಯಾದ, ತೇವವಾದ. वि + क्लिदू (आर्द्रीभावे) "क्तः" (३-४-७२)। 2. ಮುಪ್ಪಿನಿಂದ ಜೀರ್ಣವಾದ. 3. ಶಿಥಿಲವಾದ, ಕ್ಷೀಣವಾದ. "विक्लिन्नो जरसा जीर्णे शीर्णे चार्द्रे च वाच्यवत्" मेदि०। 4. ಮೆದುವಾದ, ಮೃದುವಾದ, ಕೋಮಲವಾದ.

विक्लित्ति ವಿಕ್ಲಿತ್ತಿ (स्त्री०) ಮೆದುವಾಗುವುದು, ಪಾಕದಿಂದ (ತಂಡುಲ ಮೊದಲಾದುವು) ಮೃದುವಾಗುವುದು. वि + क्लिदू (आर्द्रीभावे) "क्तिन्" (३-३-९४)।

विक्लिष्ट ವಿಕ್ಲಿಷ್ಟ (न०) 1. ತಪ್ಪು ಉಚ್ಚಾರಣೆ, ಅಸ್ಪಷ್ಟವಾದ ಉಚ್ಚಾರಣೆ. (वि०) 2. ಪೀಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ತೊಂದರೆಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. वि + क्लिशू (विबाधने) "क्तः" (३-२-१०२)।

विक्लेद ವಿಕ್ಲೇದ (पुं०) 1. ಒದ್ದೆಯಾಗುವುದು, ತೇವವಾಗುವುದು. 2. ಕರಗುವುದು, ದ್ರವವಾಗುವುದು. वि + क्लिदू (आर्द्रीभावे) "घञ्" (३-३-१८)। 3. ಮೆದುವಾಗುವುದು.

विक्लेदन ವಿಕ್ಲೇದನ (न०) 1. ತೇವಮಾಡುವುದು, ಒದ್ದೆ ಮಾಡುವುದು. वि + क्लिदू (आर्द्रीभावे) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಕರಗಿಸುವುದು. 3. ಮೆದು ಮಾಡುವುದು.

विक्लेश ವಿಕ್ಲೇಶ (पुं०) ಅಸ್ಪಷ್ಟವಾದ ಉಚ್ಚಾರಣೆ, ಬಹಳ ಕಷ್ಟದಿಂದ ಮಾಡುವ ಉಚ್ಚಾರಣೆ. वि+क्लिशु (उपतापे) "घञ्" (३-३-१८)।

विक्षत ವಿಕ್ಷತ (न०) 1. ಗಾಯದ ಹುಣ್ಣು, ವ್ರಣ. वि+क्षणु (हिंसायाम्) "क्तः" (३-४-७२)। (वि०) 2. ಗಾಯಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. वि+क्षणु "क्तः" (३-२-१०२)।

विक्षाव ವಿಕ್ಷಾವ (पुं०) 1. ಶಬ್ದ, ಸದ್ದು. वि + टु क्षु (शब्दे) "घञ्" (३-३-२५)। 2. ಸೀನುವುದು, ಸೀನುವ ಶಬ್ದ. "यात यूयं यमश्रायं दिशं नायेन दक्षिणाम्। विक्षावैस्तोयविश्रावं तर्जयन्तो महोदधेः" भट्टि० ७-३६।

विक्षिपत् ವಿಕ್ಷಿಪತ್ (वि०) 1. ನೀಡುತ್ತಿರುವ, ಮುಂದಕ್ಕೆ ಚಾಚುತ್ತಿರುವ. 2. ಎಸೆಯುತ್ತಿರುವ. 3. ಬಿಡುತ್ತಿರುವ, ಪ್ರಯೋಗಿಸುತ್ತಿರುವ. 4. (ಗಮನವನ್ನು) ಬೇರೆ ಕಡೆಗೆ ತಿರುಗಿಸುತ್ತಿರುವ, ಮನಸ್ಸನ್ನು ಬೇರೆ ವಿಷಯಕ್ಕೆ ಎಳೆಯುತ್ತಿರುವ. 5. ತಿರಸ್ಕರಿಸುತ್ತಿರುವ. वि+क्षिप (प्रेरणे) "शतृ" (३-२-१२४)। "विक्षिपन् भुवि निस्त्रिंशो वक्त्रपुष्पाणि वैरिणाम्" याद० २२-१४०। 6. ಇಡುತ್ತಿರುವ, ಇರಿಸುತ್ತಿರುವ. 7. ಎರಚುತ್ತಿರುವ, ಚೆಲ್ಲುತ್ತಿರುವ. "विक्षिपन् भुवि निस्त्रिंशः" याद० २२-१४०।

विक्षिप्त ವಿಕ್ಷಿಪ್ತ (वि०) 1. ಎಸೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಬಿಸಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಎರಚಲ್ಪಟ್ಟ, ಚೆಲ್ಲಲ್ಪಟ್ಟ. वि + क्षिप (प्रेरणे) "क्तः" (३-२-१०२)। "वायुविक्षिप्तकुसुमैस्तथान्यैरपि पादपैः" भा० आदि० २७-७। 3. ಬೇರೆ ಕಡೆಗೆ ತಿರುಗಿದ (ಮನಸ್ಸು). 4. ಬಿಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. (ಬಾಣ). 5. ತಿರಸ್ಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 6. ಇಡಲ್ಪಟ್ಟ. 7. ಆಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಅಳ್ಳಾಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

विक्षेप ವಿಕ್ಷೇಪ (पुं०) 1. ಇಡುವುದು, ಇರಿಸುವುದು. 2. ಎರಚುವುದು, ಚೆಲ್ಲುವುದು. वि + क्षिप (प्रेरणे) "घञ्" (३-३-१८)। 3. ಬಿಡುವುದು, ಪ್ರಯೋಗಿಸುವುದು. 4. (ಮನಸ್ಸನ್ನು) ಬೇರೆ ಕಡೆಗೆ ತಿರುಗಿಸುವುದು. 5. ಎಸೆಯುವುದು, ಬಿಸಾಡುವುದು. 6. ಆಡಿಸುವುದು, ಅಳ್ಳಾಡಿಸುವುದು. "लाङ्गूलविक्षेपविसर्पिशोभैरितस्ततः चन्द्रमरीचिगौरैः" कुमा० १-१३। 7. ನೀಡುವುದು, ಮುಂದಕ್ಕೆ ಚಾಚುವುದು. "संहारविक्षेपलघुक्रियेण हस्तेन तीराभिमुखः सशब्दम्" रघु० ५-४५। वि+क्षिप भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। **–क्षेपणम् –ಕ್ಷೇಪಣಮ್.**

विक्षोभ ವಿಕ್ಷೋಭ (पुं०) 1. ಚಲಿಸುವುದು. 2. ಕಲಕುವುದು, ಕದಡುವುದು. 3. ತಿಕ್ಕಾಟ. 4. ಹೊಡೆತ, ಬಡಿತ. वि+क्षुभ (सञ्चलने) "घञ्" (३-३-१८)। "सरसीष्वरविन्दानां वीचिविक्षोभशीतलम्" रघु० १-४३।

विखुर ವಿಖುರ (पुं०) 1. ರಾಕ್ಷಸ. "पलाशो विखुरः शंकुः" त्रिकाण्ड०। 2. ಚೋರ, ಕಳ್ಳ.

विख्य ವಿಖ್ಯ (वि०) ನಾಸಿಕೆಯಿಲ್ಲದವನು, ಮೂಗಿಲ್ಲದವನು. विगता नासिका यस्य। नासिकायाः ख्यादेशः (वा० ८-४-२८)।

विख्यात ವಿಖ್ಯಾತ (वि०) ಪ್ರಖ್ಯಾತಿಹೊಂದಿದ, ಪ್ರಸಿದ್ಧಿ ಹೊಂದಿದ. वि+ख्या (प्रकथने) "क्तः" (३-२-१०२)।

विख्याति ವಿಖ್ಯಾತಿ (स्त्री०) ಪ್ರಸಿದ್ಧಿ. वि + ख्या (प्रकथने) "क्तिन्" (३-३-९४)।

विख्यापन ವಿಖ್ಯಾಪನ (न०) ಪ್ರಸಿದ್ಧಪಡಿಸುವುದು. वि + ख्या (प्रकथने) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)।

विख्यापयत् ವಿಖ್ಯಾಪಯತ್ (वि०) ಪ್ರಸಿದ್ಧಪಡಿಸುತ್ತಿರುವ. वि + ख्या (प्रकथने) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–यन्ती –ಯಂತೀ.**

विख्यापयितृ ವಿಖ್ಯಾಪಯಿತೃ (वि०) ಪ್ರಸಿದ್ಧಪಡಿಸುವವನು. वि + ख्या (प्रकथने) + णिच् "तृच्" (३-१-१३३)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **–यित्री –ಯಿತ್ರೀ.**

विगणन ವಿಗಣನ (न०) ಸಾಲ ಅಥವಾ ಕರ (ಕಂದಾಯ) ವನ್ನು ತೀರಿಸುವುದು, ಸಾಲವನ್ನು ತೀರಿಸುವುದು ಮತ್ತು ಕಂದಾಯ ಪಾವತಿಮಾಡುವುದು. वि + गण (संख्याने) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। विगणनम् ऋणादेः निर्यातनम् सि० कौ० (१-३-३६)।

विगत ವಿಗತ (वि०) 1. ಹೊರಟುಹೋದ, ತೆರಳಿದ. वि + गम्लृ (गतौ) "क्तः" (३-४-७२)। 2. ಬಿಟ್ಟು

ಹೋದ, ಅದೃಶ್ಯವಾದ. "विगततिमिरपङ्कं पश्यति व्योम यावत् धुवति विरहखिन्नः पक्षती यावदेव" माघ० ११-२६। 3. ಇಲ್ಲದಿರುವ, ರಹಿತವಾದ. "विगत-सस्यजिघत्सयाघट्टयत् कलमगोपवधूर्न मृगव्रजम्" माघ० ६-४९। 4. ಪ್ರಕಾಶರಹಿತವಾದ, ಕಾಂತಿಶೂನ್ಯವಾದ, ಕತ್ತಲಾಗಿರುವ. 5. ಶಾಂತನಾಗಿರುವ. "विगतो निष्प्रभे वीते" हेम०। (न०) 6. ಪಕ್ಷಿಗಳ ಗಮನ, ಹಕ್ಕಿಗಳ ಹಾರಾಟ. वीनां पक्षिणां गतं गमनम्। "विगतं विगतं ललितं ललितम्" भट्टि० १०-९।

विगतकल्मष ವಿಗತಕಲ್ಮಷ (वि०) ಪಾಪವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡಿರುವ, ಶುದ್ಧಾತ್ಮನಾದ. विगतं कल्मषं यस्य।

विगतस्पृह ವಿಗತಸ್ಪೃಹ (वि०) ಅಪೇಕ್ಷೆಯಿಲ್ಲದವನು, ಆಸೆಯನ್ನು ತೊರೆದವನು. विगता स्पृहा यस्मात्।

विगतार्तवा ವಿಗತಾರ್ತವಾ (स्त्री०) ಮುಟ್ಟುನಿಂತು ಹೋದ ಹೆಂಗಸು. विगतमार्तवं रजोऽस्याः।

विगम ವಿಗಮ (पुं०) 1. ವಿರಾಮ, ಅವಸಾನ, ಕೊನೆ. वि + गम्लृ (गतौ) "अप्" (३-३-५८)। "चारु नृत्यविगमे च तन्मुखं स्वेदभिन्नतिलकं परिश्रमात्" रघु० १९-१५। 2. ನಾಶ, ಅಳಿವು. "आशास्यमीति-विगमप्रभृति प्रजानाम्" मालo ५-२०।

विगर्हण ವಿಗರ್ಹಣ (न०) 1. ನಿಂದೆ, ದೂಷಣೆ. वि + गर्ह (कुत्सायाम्) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಹೆದರಿಸುವಿಕೆ. "कृष्णे च भवतो द्वेष्ये वसुदेवविगर्हणात्"।

विगर्हणा ವಿಗರ್ಹಣಾ (स्त्री०) 1. ನಿಂದೆ, ದೂಷಣೆ. वि + गर्ह (कुत्सायाम्) + णिच् "युच्" (३-३-१०७)। "प्राप्ता नाम विगर्हणा स्थितिमतां मध्येऽनुजानामपि" वेणी० १-१२। 2. ಬೆದರಿಕೆ.

विगर्हित ವಿಗರ್ಹಿತ (वि०) 1. ನಿಂದಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ದೂಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. वि + गर्ह (कुत्सायाम्) "क्तः" (३-२-१०२)। "विगर्हितं धर्मधनैर्निबर्हणं विशिष्य विश्वासजुषां द्विषामपि" नैष० १-१३१। 2. ನಿಷೇಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಪ್ರತಿಬಂಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಅಡ್ಡಿಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ನೀಚ, ಅಸಭ್ಯ, ಅಧಮ. 4. ದುರ್ಜನ.

विगलत् ವಿಗಲತ್ (वि०) 1. ಕಡಮೆಯಾಗುತ್ತಿರುವ, ಇಳಿಮುಖವಾಗುತ್ತಿರುವ. वि + गल (अवस्रंसने) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। "मद्यमन्दविगलत्त्रपमीषच्चक्षुरुन्मिषितपक्ष्म दधत्या" माघ० १०-१७। 2. ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಜಾರುತ್ತಿರುವ. 3. ಹೊರಡುತ್ತಿರುವ. "विगलन्मधुव्रतकुलाश्रुजलं न्यमिमीलदब्जनयनं नलिनी" माघ० ९-११। 4. ಕೆಳಗೆ ಬೀಳುತ್ತಿರುವ, ಕೆಳಗೆ ಉದುರುತ್ತಿರುವ. "कबरीकलापमंसावसक्तं विगलत्प्रसूनम्" कुमा० ९-२१।

विगलित ವಿಗಲಿತ (वि०) 1. ಜಾರಿದ, ಕೆಳಕ್ಕೆ ಸರಿದ. विशेषेण गलितः। "विगलितवसनं परिहृतरशनं घटय जघनमपिधानम्" गीतगो०। 2. ಜಿನುಗಿದ, ಸ್ರವಿಸಿದ. 3. ಶಿಥಿಲವಾದ, ಸಡಿಲವಾದ. "कौशेयं व्रजदपि गाढता-मजस्रं सस्रंसे विगलितनीवि नीरजाक्ष्याः" माघ० ८-६। 4. ನಾಶವಾದ, ಅಳಿದುಹೋದ. "सितकरवपुषासौ लक्ष्यते संप्रति द्यौर्विगलितकिरणेन व्यङ्गितैकेक्षणेव" माघ० ११-६३। 5. ಕಳಚಿ ಬಿದ್ದಿರುವ. "स्त्रीलोकः परिकलयांचकार तुल्यं पल्यङ्कैर्विगलितहारचारुभिः स्वैः" माघ० ८-९।

विगाढ ವಿಗಾಢ (वि०) 1. ಅತಿಯಾದ, ಬಹಳವಾದ, ಹೆಚ್ಚಾದ. वि + गाहू (विलोडने) "क्तः" (३-४-७२)। "अविन्दतस्त्वाममितामृतोदधिं विगाढतृष्णाविवशान्त-रात्मनः" याद० १४-५०। 2. ನೀರಿನ ಒಳಗೆ ಪ್ರವೇಶಿಸಿದ, ನೀರಿನೊಳಗೆ ಮುಳುಗಿ ಸ್ನಾನಮಾಡಿದ. "विगाढ-मात्रे रमणीभिरम्भसि प्रयत्नसंवाहितपीवरोरुभिः" किरा० ८-३१।

विगाढृ ವಿಗಾಢೃ (वि०) 1. ಒಳಗೆ ನುಗ್ಗುವವನು, ಒಳಗೆ ಪ್ರವೇಶಿಸುವವನು. 2. ನೀರಿನೊಳಗೆ ಮುಳುಗುವವನು, ಮುಳುಗಿ ಸ್ನಾನಮಾಡುವವನು. वि + गाहू (विलोडने) "तृच्" (३-१-१३३)। "विगाढारं वनस्यासौ शत्रूणां गाहिता कपिः" भट्टि० ९-२९।

विगान ವಿಗಾನ (न०) ನಿಂದೆ, ದೂಷಣೆ. विरुद्धं गानम्।

विगाह ವಿಗಾಹ (पुं०) 1. ನೀರಿನೊಳಗೆ ಇಳಿದು ಸ್ನಾನ ಮಾಡುವುದು. वि + गाहू (विलोडने) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಒಳಗೆ ಪ್ರವೇಶಿಸುವುದು.

विगाहन ವಿಗಾಹನ (न०) 1. ಒಳಗೆ ನುಗ್ಗುವುದು, ಒಳಗೆ ಪ್ರವೇಶಿಸುವುದು. वि + गाहू (विलोडने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ನೀರಿನೊಳಗೆ ಇಳಿದು ಸ್ನಾನಮಾಡುವುದು.

विगाहनीय ವಿಗಾಹನೀಯ (वि०) 1. ಪ್ರವೇಶಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ಪ್ರವೇಶಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಾದ. 3. ಪ್ರವೇಶಿಸಲು ಅರ್ಹವಾದ. वि + गाहू (विलोडने) "अनीयर्" (३-१-९६)। "विगाहनीयाः प्रतिभान्ति वीचिका मरीचिकानामपि

भोगसंपदाम्" याद० १४-५०। 4. ಇಳಿದು ಸ್ನಾನ ಮಾಡಲ್ಪಡುವ. 5. –ಸ್ನಾನಮಾಡಲು ಶಕ್ಯವಾದ. 6. –ಸ್ನಾನಮಾಡಲು ಅರ್ಹವಾದ. "तव्यः" (३-१-९६)। **–गाहितव्यः –ಗಾಹಿತವ್ಯಃ, –गाढव्यः –ಗಾಢವ್ಯಃ.**

विगाहमान ವಿಗಾಹಮಾನ (वि०) 1. ಪ್ರವೇಶಿಸುತ್ತಿರುವ, ಒಳಗೆ ನುಗ್ಗುತ್ತಿರುವ. वि+गाहू (विलोडने) "शानच्" (३-२-१२४)। "स्वच्छन्दमेकचरमुज्ज्वलदानशक्तिमुत्सेकिना बलमदेन विगाहमानम्" मुद्रा० १-२६। 2. ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಇಳಿದು ಸ್ನಾನಮಾಡುತ್ತಿರುವ. 3. ಕ್ಷೋಭೆಯುಂಟುಮಾಡುತ್ತಿರುವ. "नभो विमानेन विगाहमानो मनोतिवेगेन जगाम तत्र" कुमा० ११-४।

विगाह्य ವಿಗಾಹ್ಯ (वि०) 1. ಪ್ರವೇಶಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ಇಳಿದು ಸ್ನಾನಮಾಡಲ್ಪಡುವ. वि+गाहू (विलोडने) "ण्यत्" (३-१-१२४)।

विगाह्यमान ವಿಗಾಹ್ಯಮಾನ (वि०) 1. ಪ್ರವೇಶಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. 2. ನೀರಿನೊಳಗೆ ಇಳಿದು ಸ್ನಾನಮಾಡಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. वि + गाहू (विलोडने) कर्म० "शानच्" (३-२-१२४)। "ऋद्धापणं राजपथं स पश्यन् विगाह्यमानां सरयूं च नौभिः" रघु० १४-३०।

विगीत ವಿಗೀತ (वि०) 1. ನಿಂದಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ದೋಷದಿಂದ ಕೂಡಿದ. वि + गै (शब्दे) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಹಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. विशेषेण गीतम्। 4. ತಪ್ಪಾಗಿ ಹಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. विरुद्धं गीतम्। "यश्चाधरोत्तरानर्थान् विगीतान्नावबुध्यते" मनु० ८-५३।

विगीति ವಿಗೀತಿ (स्त्री०) 1. ನಿಂದೆ, ದೂಷಣೆ. 2. ತಪ್ಪಾಗಿ ಹೇಳುವುದು, ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ಹೇಳುವುದು. विरुद्धा गीतिः।

विगुण ವಿಗುಣ (वि०) 1. ವಿರುದ್ಧವಾದ ಗುಣವುಳ್ಳ, ವಿಪರೀತವಾದ ಗುಣವುಳ್ಳ. विरुद्धो गुणो यस्य। "फलैर्हीना वृक्षा विगुणविधियोगादिव नयाः" मुद्रा० ६-११। 2. ಗುಣಶೂನ್ಯನಾದ, ಯಾವುದೊಂದು ಗುಣವೂ ಇಲ್ಲದ. विगतो गुणो यस्य। "अवसन्नतापमतमिस्रमभादपदोषतैव विगुणस्य गुणः" माघ० ९-१२। 3. ದಾರವಿಲ್ಲದ, ಸೂತ್ರವಿಲ್ಲದ. 4. ಮೌರ್ವಿಯಿಲ್ಲದ, ಹೆದೆ (ತೊಗಲಿನ ಹಗ್ಗ) ಯಿಲ್ಲದ (ಧನುಸ್ಸು).

विगूढ ವಿಗೂಢ (वि०) 1. ಬಹಳ ರಹಸ್ಯವಾದ, ಬಹಳ ಗುಟ್ಟಾದ. विशेषेण गूढः। 2. ನಿಂದಿತವಾದ, ತೆಗಳಲ್ಪಟ್ಟ. "विगूढो गर्हितेऽपि च। गुप्तेऽपि त्रिषु" मेदि०।

विगृहीत ವಿಗೃಹೀತ (वि०) 1. ಬಲಾತ್ಕಾರವಾಗಿ ಹಿಡಿಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಬಲಾತ್ಕಾರವಾಗಿ ವಶಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ. वि + ग्रह (उपादाने) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಎದುರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. ಪ್ರತಿಭಟಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ನಿಷೇಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಅಡ್ಡಿಯುಂಟುಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. "बन्धुना विगृहीतोऽहं भूयांसं जीवकः कथम्" भट्टि० ६-८६।

विग्न ವಿಗ್ನ (वि०) ಭಯಗ್ರಸ್ತವಾದ, ಹೆದರಿದ. ओ विजी (भयचलनयोः) "क्तः" (३-४-७२। निष्ठातकारस्य नत्वम् (८-२-४५)। "महता मदगन्धेन तस्य विग्ना विबभ्रमुः" याद० १६-२०।

विग्र ವಿಗ್ರ (वि०) ಮೂಗಿಲ್ಲದವನು, ಮೂಗನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡವನು. विगता नासिका यस्य, नासिकाशब्दस्य ग्रादेशः (वा० ५-१-११८)। "विग्रस्तु गतनासिकः" अम०।

विग्रह ವಿಗ್ರಹ (पुं०) 1. ದೇಹ, ಶರೀರ. विविधं सुखं गृह्णाति — ग्रह (उपादाने) "अच्" (३-१-१३४)। विविधैर्व्याधिभिः गृह्यते वा—ग्रह "अप्" (३-३-५८)। "कुसुमकार्मुककार्मुकसंहतिद्रुतशिलीमुखखण्डितविग्रहाः" माघ० ६-१६। 2. ಪ್ರಣಯ ಕಲಹ, ಪ್ರೀತಿಯ ಜಗಳ. "करुणमपि समर्थं मानिनां मानभेदे रुदितमुदितमस्त्रं योषितां विग्रहेषु" माघ० ११-३५। 3. ಯುದ್ಧ, ಕದನ, ಸಂಗ್ರಾಮ. ರಾಜನಲ್ಲಿರಬೇಕಾದ ಆರು ಗುಣಗಳಲ್ಲೊಂದು. "सन्धिं च विग्रहं चैव यानमासनमेव च। द्वैधीभावं संश्रयं च षड्गुणांश्चिन्तयेत्सदा" मनु०। ಯುದ್ಧವು ಪ್ರಕಾಶಯುದ್ಧ ಕೂಟಯುದ್ಧ ಮೌನಯುದ್ಧಗಳೆಂದು ಮೂರು ವಿಧ. "विग्रहस्तव शक्रेण बृहस्पतिपुरोधसा। सार्धं कुमारसेनान्या शून्यश्चासीति को नयः" भट्टि० ५-७। 4. ವಿಭಾಗ, ಒಂದು ಪಾಲು. 5. ವಿಸ್ತರಿಸುವುದು. "विग्रहो युधि विस्तारे प्रविभागशरीरयोः" हेम०। 6. ಸಮಸ್ತ ಪದಗಳ ಅರ್ಥವು ಸರಿಯಾಗಿ ತಿಳಿಯುವಂತೆ ಪದಗಳನ್ನು ಬಿಡಿಸಿ ಹೇಳುವ ವಾಕ್ಯ, ಸಮಾಸವೃತ್ತಿಯೋಗ್ಯವಾದ ವಿಭಕ್ತ್ಯಂತ ಪದಗಳ ಸಮೂಹ. "वृत्त्यर्थावबोधकं वाक्यं विग्रहः" सि० कौ०। 7. ಪಕ್ಷಿಗಳನ್ನು ಹಿಡಿಯುವುದು. वीनां पक्षिणां ग्रहो ग्रहणम्।

विग्रहवत् ವಿಗ್ರಹವತ್ (वि०) ಶರೀರವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ, ಮೂರ್ತಿಮತ್ತಾದ. विग्रहोऽस्यास्ति "मतुप्" (५-२-९४)। "एष विग्रहवान् धर्मः"। स्त्रियां "ङीप्" (४-२-६)। **विग्रहवती ವಿಗ್ರಹವತೀ.** "त्रयी विग्रहवत्येव सममध्यात्मविद्यया" माल० १-१४।

विग्रहावर ವಿಗ್ರಹಾವರ (नं०) ಪೃಷ್ಠಭಾಗ, ದೇಹದ ಹಿಂಭಾಗ. विग्रहमावृणोति– आ+वृञ् (वरणे) "अच्" (३-१-१३४)।

विघटन ವಿಘಟನ (नं०) 1. ಒಡೆಯುವುದು, ಬೇರ್ಪಡುವುದು, ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗುವುದು. वि + घट (चेष्टायाम्) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಒಡೆಯುವುದು, ಬೇರ್ಪಡಿಸುವುದು, ಪ್ರತ್ಯೇಕಿಸುವುದು. वि +घट + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। 3. ಚೆದರಿಹೋಗುವುದು, ಪ್ರಸರಿಸುವುದು. 4. ನಾಶ, ಅಳಿವು. 5. ನಾಶಮಾಡುವುದು, ಹಾಳುಮಾಡುವುದು.

विघटनीय ವಿಘಟನೀಯ (वि०) 1. ಬೇರ್ಪಡಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ಬೇರ್ಪಡಿಸಬೇಕಾದ. 3. ಬೇರ್ಪಡಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. 4. ಬೇರ್ಪಡಿಸಲು ಶಕ್ಯವಾದ. वि + घट (चेष्टायाम्) + णिच् "अनीयर्" (३-१-९६)। 5. ಚೆದರಿಸಲ್ಪಡುವ. 6. ಚೆದರಿಸಬೇಕಾದ. 7. ಚದರಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. 8. ಚದರಿಸಲು ಶಕ್ಯವಾದ. 9. ನಾಶಪಡಿಸಲ್ಪಡುವ. 10. ನಾಶಪಡಿಸಬೇಕಾದ. 11. ನಾಶಪಡಿಸಲು ಅರ್ಹವಾದ. 12. ನಾಶಪಡಿಸಲು ಶಕ್ಯವಾದ. "तव्यः" (३-१-९६)। –घटितव्यम् –ಘಟಿತವ್ಯಮ್.

विघटिका ವಿಘಟಿಕಾ (स्त्री०) ವಿಘಳಿಗೆ, ಘಳಿಗೆಯ 60ನೇ ಒಂದು ಭಾಗ.

विघटित ವಿಘಟಿತ (वि०) 1. ಒಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಬೇರ್ಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. वि + घट (चेष्टायाम्) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಚೆದರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ನಾಶಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "पौलस्त्यस्य जटायुषा विघटितः कार्ष्णायसोऽयं रथस्ते चैते पुरतः पिशाचवदनाः कङ्कालशेषाः खराः" उ० रा० ३-४३। 4. ವಿಶ್ಲೇಷಹೊಂದಿದ, ಸಂಬಂಧಬಿಟ್ಟರುವ, ದೂರಸರಿದಿರುವ. "घटित-विघटितः प्रियस्य वक्षस्तटभुवि कन्दुकविभ्रमं बभार" माघ० ७-१५।

विघट्टन ವಿಘಟ್ಟನ (नं०) 1. ಹೊಡೆತ, ತಿಕ್ಕಾಟ, ಉಜ್ಜಾಟ, ಘರ್ಷಣೆ. वि+घट्ट (चलने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "गाम्भीर्यं दधदपि रन्तुमङ्गनाभिः संक्षोभं जघनविघट्टनेन नीतः" माघ० ८-२६। 2. (ಕರಾರನ್ನು) ಮುರಿಯುವುದು, ಉಲ್ಲಂಘಿಸುವುದು. 3. ಚೆದರಿಸುವುದು, ಓಡಿಸುವುದು.

विघट्टनीय ವಿಘಟ್ಟನೀಯ (वि०) 1. ಅತಿಯಾಗಿ ಕುಲುಕಿಸಬೇಕಾದ, ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಅಳ್ಳಾಡಿಸಬೇಕಾದ. वि+घट्ट (चलने) + णिच् "अनीयर्" (३-१-९६)। 2. ಉಜ್ಜಬೇಕಾದ, ತಿಕ್ಕಬೇಕಾದ, ತೀಡಬೇಕಾದ.

विघट्टित ವಿಘಟ್ಟಿತ (वि०) 1. ಉಜ್ಜಲ್ಪಟ್ಟ, ತಿಕ್ಕಲ್ಪಟ್ಟ, ಹೊಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. वि + घट्ट (चलने) "क्तः" (३-२-१०२)। "त्रस्यन्ती चलशफरीविघट्टितोरूर्वामोरूरतिशयमाप विभ्रमस्य" माघ० ८-२४। 2. ಚೆದರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಓಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "तदीयमातङ्गघटाविघट्टितैः कटस्थलप्रोषितदानवारिभिः" माघ० १-६४। 3. ಮುಚ್ಚಳ ತೆಗೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಸಡಿಲಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

विघन ವಿಘನ (पुं०) ಕಬ್ಬಿಣದ ಸುತ್ತಿಗೆ.

विघस ವಿಘಸ (पुं०) 1. ಭೋಜನಶೇಷ, ದೇವತೆಗಳು ಪಿತೃಗಳು ಮತ್ತು ಅತಿಥಿಗಳು ಊಟಮಾಡಿದ ನಂತರ ಉಳಿದ (ಆಹಾರ) ಅನ್ನ. विशिष्टैः गुर्वादिभिरद्यते—अद (भक्षणे) "अप्" (३-३-५९)। अदेः घस्लृ आदेशः (२-४-३८)। 2. ಆಹಾರ. "अयि वनप्रिय विस्मृत एव किं बलिभुजो विघसो भवताऽधुना" उद्भटः। (नं०) 3. ಜೇನುಮೇಣ.

विघसाशिन् ವಿಘಸಾಶಿನ್ (वि०) ಪಿತೃಗಳು ಗುರುಗಳು ಮತ್ತು ಅತಿಥಿಗಳು ಭೋಜನಮಾಡಿದನಂತರ ಉಳಿದ ಅನ್ನವನ್ನು ಊಟಮಾಡುವವನು. विघसमश्नाति — अश (भोजने) "णिनिः" (३-२-७८)।

विघात ವಿಘಾತ (पुं०) 1. ವಿಘ್ನ, ಪ್ರತಿಬಂಧ. वि + हन (हिंसागत्योः) "घञ्" (३-३-१८)। "अजस्रदीक्षाप्रयतस्य मद्गुरोः क्रियाविघाताय कथं प्रवर्तसे" रघु० ३-४४। 2. ನಾಶ, ಅಳಿವು. "तव प्रयातस्य जयाय तेषां क्रियादघानां मघवा विघातम्" किरा० ३-५२। 3. ಸಂಹಾರ, ಕೊಲ್ಲುವುದು. "द्विषां विघाताय विधातुमिच्छतो रहस्यनुज्ञामधिगम्य भूभृतः" किरा० १-३। 4. ಏಟು, ಹೊಡೆತ.

विघातक ವಿಘಾತಕ (वि०) 1. ಅಡ್ಡಿಪಡಿಸುವ, ವಿಘ್ನವುಂಟುಮಾಡುವ. 2. ನಾಶಪಡಿಸುವ. 3. ಸಂಹರಿಸುವ. 4. ಹೊಡೆಯುವ. वि +हन (हिंसागत्योः) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

विघातिन् ವಿಘಾತಿನ್ (वि०) 1. ನಾಶಪಡಿಸುವ. 2. ಹೊಡೆಯುವ. 3. ಸಂಹರಿಸುವ. विघातोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। 4. ವಿಘ್ನವುಂಟುಮಾಡುವ.

विघूर्णत् ವಿಘೂರ್ಣತ್ (वि०) ಭ್ರಮಿಸುತ್ತಿರುವ, ಸುತ್ತಾಡುತ್ತಿರುವ. वि + घूर्ण (भ्रमणे) "शतृ"

(३-२-१२४)। "कापिशायनसुगन्धि विघूर्णन्नुन्मदोऽधिशयितुं समशेत" माघ० १०-४०। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–घूर्णन्ती – ಘೂರ್ಣನ್ತೀ.**

विघूर्णन ವಿಘೂರ್ಣನ (न०) ತಿರುಗುವುದು, ಸುತ್ತಾಡುವುದು. वि+घूर्ण (भ्रमणे) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

विघूर्णयत् ವಿಘೂರ್ಣಯತ್ (वि०) ತಿರುಗಿಸುತ್ತಿರುವ, ಸುತ್ತಿಸುತ್ತಿರುವ. वि+घूर्ण (भ्रमणे)+णिच् "शतृ" (३-२-१२४)।

विघूर्णित ವಿಘೂರ್ಣಿತ (वि०) ತಿರುಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಸುತ್ತಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. वि+घूर्ण (भ्रमणे)+णिच् "क्तः" (३-२-१०२)।

विघ्न ವಿಘ್ನ (पुं०) 1. ಅಡ್ಡಿ, ಅಡಚಣೆ, ಎಡರು. विहन्यतेऽनेन — वि + हन (हिंसागत्योः) घञर्थे "कः" (वा० ३-३-५८)। "अतर्कयद्विघ्नमिवेष्टसाहसः प्रसादमिच्छासदृशं पिनाकिनः" माघ० १-४९। (वि०) 2. ವಿಘ್ನವುಂಟುಮಾಡುವ. "विराधं तपसां विघ्नम्" भट्टि० ९-१३३।

विघ्नकर ವಿಘ್ನಕರ (वि०) ವಿಘ್ನವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ, ಅಡ್ಡಿಪಡಿಸುವ. विघ्नस्य करः। डु कृञ् (करणे) "टः" (३-२-२०)।

विघ्नकारिन् ವಿಘ್ನಕಾರಿನ್ (वि०) 1. ವಿಘ್ನವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ, ಅಡ್ಡಿಯನ್ನೊಡ್ಡುವ. विघ्नं कर्तुं शीलमस्य — डु कृञ् (करणे) "णिनिः" (३-२-७८)। 2. ಭಯಂಕರವಾಗಿ ಕಾಣುವ. "विघ्नकारी विघातस्य कारके घोरदर्शने" हेम०।

विघ्नकृत् ವಿಘ್ನಕೃತ್ (वि०) ವಿಘ್ನವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ, ಅಡಚಣೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ. विघ्नं करोति — डु कृञ् (करणे) "क्विप्" (३-२-७६)।

विघ्नध्वंस ವಿಘ್ನಧ್ವಂಸ (पुं०) ವಿಘ್ನದ ನಾಶ, ವಿಘ್ನದ ನಿವಾರಣೆ. विघ्नस्य ध्वंसः।

विघ्ननायक ವಿಘ್ನನಾಯಕ (पुं०) ವಿಘ್ನಗಳಿಗೆ ಯಜಮಾನನಾದ ಗಣಪತಿ, ವಿಘ್ನಗಳನ್ನು ತನಗೆ ಅಧೀನವಾಗಿಟ್ಟುಕೊಂಡಿರುವುದರಿಂದ ಗಣಪತಿಗೆ ಈ ಹೆಸರು. विघ्नानां नायकः नियन्ता।

विघ्ननाशक ವಿಘ್ನನಾಶಕ (पुं०) 1. ಗಣಪತಿ. विघ्नान् नाशयति — णश (अदर्शने) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "ल्युः" (३-१-१३४)। **–नाशनः – ನಾಶನಃ.** (वि०) 2. ವಿಘ್ನಗಳನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವ.

विघ्नराज ವಿಘ್ನರಾಜ (पुं०) ಗಣಪತಿ. विघ्नानां राजा — राजन् "टच्" (५-४-९१)।

विघ्नहारिन् ವಿಘ್ನಹಾರಿನ್ (पुं०) 1. ಗಣಪತಿ. विघ्नान् हरति — हृञ् (हरणे) "णिनिः" (३-२-७८)। (वि०) 2. ವಿಘ್ನಗಳನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವ. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **–हारिणी – ಹಾರಿಣೀ.**

विघ्नित ವಿಘ್ನಿತ (वि०) ವಿಘ್ನವುಂಟಾದ, ಅಡಚಣೆಯುಂಟಾದ. विघ्नोऽस्य सञ्जातः "इतच्" (५-२-३६)।

विघ्नेश ವಿಘ್ನೇಶ, –ईशान – ಈಶಾನ, –ईश्वर – ಈಶ್ವರ (पुं०) ಗಣಪತಿ. विघ्नानामीशः ईशानः ईश्वरो वा।

विङ्ख ವಿಂಖ (पुं०) ಕುದುರೆಯ ಕಾಲಿನ ಗೊರಸು. "प्रतोदोऽथ खुरो विङ्खः पुटः" त्रिकाण्ड०।

विचकिल ವಿಚಕಿಲ (पुं०) 1. ಮದನವೃಕ್ಷ, ಮಂಗಾರೆ ಗಿಡ. 2. ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಮಲ್ಲಿಗೆ. "भवेद्विचकिलो मल्लीप्रभेदे मदने पुमान्" मेदि०।

विचक्षण ವಿಚಕ್ಷಣ (पुं०) 1. ಪಂಡಿತ, ವಿದ್ವಾಂಸ. विचष्टे — वि+ चक्षिङ् (व्यक्तायां वाचि) "युच्" (३-२-१४९)। "हरिर्विप्रतिषेधं तमाचचक्षे विचक्षणः" माघ० २-६। (वि०) 2. ನಿಪುಣ, ಸಮರ್ಥ, ಪ್ರವೀಣ. "तस्मात् पुरःसरविभीषणदर्शितेन सेवाविचक्षणहरीश्वरदत्तहस्तः" रघु० १३-६९।

विचक्षुस् ವಿಚಕ್ಷುಸ್ (वि०) 1. ಅಂಧ, ಕುರುಡ. 2. ತಬ್ಬಿಬ್ಬುಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟವನು, ಭ್ರಮೆಹಿಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟವನು.

विचय ವಿಚಯ (पुं०) ಅನ್ವೇಷಣ, ಹುಡುಕುವುದು. वि + चिञ् (चयने) "अच्" (३-३-५६)। "तुरगविचयव्यग्रानुर्वीभिदः सगराध्वरे कपिलमहसा रोषात्प्लुष्टान् पितुश्च पितामहान्" उ० रा० १-२३। भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। **–चयनम् – ಚಯನಮ್.** "अन्वेषणं विचयनं मार्गणं मृगणा मृगः" अम०।

विचरण ವಿಚರಣ (न०) ಚಲಿಸುವುದು, ಸಂಚರಿಸುವುದು, ತಿರುಗಾಡುವುದು. वि + चर (गतौ) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

विचरणीय ವಿಚರಣೀಯ (वि०) 1. ಸಂಚರಿಸಬೇಕಾದ, ತಿರುಗಾಡಬೇಕಾದ. 2. ಸಂಚರಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. वि + चर (गतौ) "अनीयर्" (३-१-९६)।

विचरत् ವಿಚರತ್ (वि०) ಸಂಚರಿಸುತ್ತಿರುವ, ನಡೆಯುತ್ತಿರುವ, ತಿರುಗಾಡುತ್ತಿರುವ. वि + चर (गतौ) "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–चरन्ती – ಚರನ್ತೀ.**

विचरित ವಿಚರಿತ (वि०) 1. ಸಂಚರಿಸಿದ, ತಿರುಗಾಡಿದ. वि + चर (गतौ) कर्त० "क्तः" (३-४-७२)। (न०) 2. ಸಂಚರಿಸುವುದು, ಚಲಿಸುವುದು, ನಡೆಯುವುದು. वि + चर भावे "क्तः" (३-३-११४)।

विर्चचिका ವಿಚರ್ಚಿಕಾ (स्त्री०) ಕಜ್ಜಿ, ತುರಿ, ನವೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಒಂದು ಅಂಟುರೋಗ. विचर्च्यते — चर्च (अध्ययने) "ण्वुल्" (३-३-१०८)। "कच्छ्वां तु पाम पामा विर्चचिका" अम०।

विचल ವಿಚಲ (वि०) ಚಲಿಸುವ, ಕಂಪಿಸುವ, ಅಲ್ಲಾಡುವ. विशेषेण चलति—चल (कम्पने) "अच्" (३-१-१३४)।

विचलत् ವಿಚಲತ್ (वि०) 1. ಚಲಿಸುತ್ತಿರುವ, ಸರಿಯುತ್ತಿರುವ. वि + चल (कम्पने) "शतृ" (३-२-१२४)। 2. ದಾರಿತಪ್ಪಿ ನಡೆಯುತ್ತಿರುವ, ಅಕ್ರಮವಾಗಿ ವರ್ತಿಸುತ್ತಿರುವ. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–चलन्ती –ಚಲನ್ತೀ.**

विचलन ವಿಚಲನ (न०) 1. ಚಲಿಸುವುದು, ಕಂಪಿಸುವುದು, ನಡುಗುವುದು. 2. ಭ್ರಷ್ಟನಾಗುವುದು, ದಾರಿತಪ್ಪಿ ನಡೆಯುವುದು, ಅಕ್ರಮವಾಗಿ ವರ್ತಿಸುವುದು. वि + चल (कम्पने) "ल्युट्" (३-३-११५)।

विचलित ವಿಚಲಿತ (वि०) 1. ಚಲಿಸಿದ, ಕದಲಿದ. वि + चल (कम्पने) कर्त० "क्तः" (३-४-७२)। "रुचिरचित्रतनूरुहशालिभिर्विचलितः परितः प्रियकव्रजैः" माघ० ४-३२। 2. ದಾರಿತಪ್ಪಿ ನಡೆದ, ನಿಯಮವನ್ನು ಮೀರಿ ನಡೆದ, ಅಕ್ರಮವಾಗಿ ವರ್ತಿಸಿದ. "दण्डो हि सुमहत् तेजो दुर्धरश्चाकृतात्मभिः। धर्माद्विचलितं हन्ति नृपमेव सबान्धवम्" मनु० ७-२८। (न०) 3. ಚಲಿಸುವುದು, ಕದಲುವುದು. भावे "क्तः"। 4. ದಾರಿತಪ್ಪಿ ನಡೆಯುವುದು.

विचार ವಿಚಾರ (पुं०) 1. ಪರ್ಯಾಲೋಚನೆ, ವಿಮರ್ಶೆ. वि + चर (गतौ) "घञ्" (३-३-१८)। "अल्पस्य हेतोः बहु हातुमिच्छन् विचारमूढः प्रतिभासि मे त्वम्" रघु० २-४७। 2. ಚರ್ಚೆ, ಸಂದಿಗ್ಧವಾದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ತತ್ತ್ವಪರೀಕ್ಷೆಗಾಗಿ ಪ್ರಮಾಣಪೂರ್ವಕ ಮಾಡುವ ವಾದ. 3. ತತ್ತ್ವನಿರ್ಣಯ. 4. ವಿಚಾರಣೆ, ಪರೀಕ್ಷೆ. "विषसलिलतुलाग्निप्रार्थिते मे विचारे क्रकचमिह शरीरे वीक्ष्य दातव्यमद्य" मृच्छ० ९-४३। 5. ಯುಕ್ತಿಯುಕ್ತವಾದ ಮಾತುಗಳಿಂದ ಪರೋಕ್ಷವಾದ ವಿಷಯವನ್ನು ಸಾಧಿಸುವುದು. "विचारो युक्तिवाक्यैर्यदप्रत्यक्षार्थसाधनम्" सा० द० ६-१८३। 6. ತನಿಖೆ, ವಿಚಾರಣೆ. 7. ವಿವೇಕ, ವಿವೇಚನೆ.

विचारज्ञ ವಿಚಾರಜ್ಞ (वि०) 1. ವಿಮರ್ಶಿಸಲು ತಿಳಿವಳಿಕೆಯುಳ್ಳವನು, ವಿಮರ್ಶೆಮಾಡಬಲ್ಲವನು. विचारं जानाति —ज्ञा (अवबोधने) "कः" (३-२-३)। 2. ನಿರ್ಣಯಿಸಬಲ್ಲವನು, ತೀರ್ಮಾನಕೊಡಲು ಶಕ್ತನಾದವನು, ತೀರ್ಪುಗಾರ.

विचारण ವಿಚಾರಣ (न०) 1. ವಿಮರ್ಶೆ, ವಿವೇಚನೆ. वि + चर (गतौ) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಪರೀಕ್ಷೆ, ವಿಚಾರಣೆ. 3. ಸಂದಿಗ್ಧವಾದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ತತ್ತ್ವಾಂಶವನ್ನು ತಿಳಿಯಲು ಮಾಡುವ ಚರ್ಚೆ. 4. ತನಿಖೆ. 5. ಶಂಕೆ, ಸಂಶಯ, ಅನಿಶ್ಚಯತೆ. वि + चर (संशये) + णिच् "युच्" (३-३-१०७)। **–चारणा –ಚಾರಣಾ.**

विचारणीय ವಿಚಾರಣೀಯ (वि०) 1. ವಿಮರ್ಶಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ವಿಮರ್ಶೆಮಾಡಬೇಕಾದ. 3. ವಿಚಾರ ಮಾಡಲು ಅರ್ಹವಾದ. वि + चर (गतौ) + णिच् "अनीयर्" (३-१-९६)। "वृद्धास्ते न विचारणीयचरितास्तिष्ठन्तु हुं वर्तते सुन्दस्त्रीमथनेऽप्यकुण्ठयशसो लोके महान्तो हि ते" उ० रा० ५-३४। 4. ಪರೀಕ್ಷಿಸಲ್ಪಡುವ. 5. ಪರೀಕ್ಷಿಸಬೇಕಾದ. 6. ಪರೀಕ್ಷಿಸಲು ಅರ್ಹವಾದ.

विचारदृश् ವಿಚಾರದೃಶ್ (वि०) ವಿವೇಕವೇ ನೇತ್ರವಾಗಿರುವ, ವಿವೇಕದಿಂದ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ನೋಡುವ. विचारो विवेको दृग्यस्य। "अमित्रजिन्मित्रजिदोजसा स यद्विचारदृक्चारदृगप्यवर्तत" नैष० १-१३।

विचारयत् ವಿಚಾರಯತ್ (वि०) 1. ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಸಂಚಾರ ಮಾಡಿಸುತ್ತಿರುವ. वि + चर (गतौ) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। 2. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಊಟಮಾಡಿಸುತ್ತಿರುವ. वि + चर (भक्षणे) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)।

विचारित ವಿಚಾರಿತ (वि०) 1. ವಿಮರ್ಶೆಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಪರ್ಯಾಲೋಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 2 ಪರೀಕ್ಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. वि+चर (गतौ) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "आपत्कल्पेन यो धर्मं कुरुतेऽनापदि द्विजः। स नाप्नोति फलं तस्य परत्रेति विचारितम्" मनु० ११-२८।

विचाल ವಿಚಾಲ (पुं०) 1. ಒಂದು ವಸ್ತುವನ್ನು ಅನೇಕ ಭಾಗಮಾಡಿ ಅದಕ್ಕೆ ಆ ಭಾಗಗಳ ಸಂಖ್ಯೆಯನ್ನೂ ಕೊಡುವುದು. एकं राशिं पञ्चधा कुरु ಎಂಬಲ್ಲಿ ಒಂದು ರಾಶಿಯನ್ನು ಐದು ಭಾಗಗಳಾಗಿ ಮಾಡಿ ಆ ಭಾಗಗಳಿಗೆ ಐದು

ಸಂಖ್ಯೆಯನ್ನು ಹೇಳುವ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ पञ्चन् ಶಬ್ದಕ್ಕೆ "धा" ಪ್ರತ್ಯಯ ಬಂದಿರುವುದು. (೫-೩-೪೩) ನೋಡಿ. 2. ಮಧ್ಯಭಾಗ, ಒಳಭಾಗ.

विचालन ವಿಚಾಲನ (ನಂ) ಕದಲಿಸುವುದು, ಅಳ್ಳಾಡಿಸುವುದು. वि + चल (कम्पने) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)।

विचालनीय ವಿಚಾಲನೀಯ (वि०) 1. ಕದಲಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ಕದಲಿಸಬೇಕಾದ. 3. ಕದಲಿಸಲು ಶಕ್ಯವಾದ. 4. ಕದಲಿಸಲು ಅರ್ಹವಾದ. वि + चल (कम्पने) + णिच् "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः"। **–चालयितव्यः –ಚಾಲಯಿತವ್ಯಃ.**

विचालित ವಿಚಾಲಿತ (वि०) ಕದಲಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಅಳ್ಳಾಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. वि + चल (कम्पने) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)।

विचाल्य ವಿಚಾಲ್ಯ (वि०) 1. ಕದಲಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ಕದಲಿಸಲು ಶಕ್ಯವಾದ. वि + चल (कम्पने) + णिच् "यत्" (३-१-९७)।

विचि ವಿಚಿ (पुंस्त्री०) ತರಂಗ, ಅಲೆ, ತೆರೆ. विनक्ति जलानि पृथगिव करोति — विचिर् (पृथग्भावे) "इन्" (उ० ४-११९)।

विचिकित्सा ವಿಚಿಕಿತ್ಸಾ (स्त्री०) ಸಂಶಯ, ಸಂದೇಹ, ಒಂದು ವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿ ಅದಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾದ ಅನೇಕ ವಸ್ತುಗಳ ಜ್ಞಾನ. वि + कित (संशये) + सन् "अः" (३-३-१०२)।

विचिचीषत् ವಿಚಿಚೀಷತ್ (वि०) ಅನ್ವೇಷಣಮಾಡಲು ಇಚ್ಛಿಸುತ್ತಿರುವ, ಹುಡುಕಲು ಇಷ್ಟಪಡುತ್ತಿರುವ. विचेतुमिच्छन् — वि + चिञ् (चयने) + सन् "शतृ" (३-२-१२४)।

विचिचीषा ವಿಚಿಚೀಷಾ (स्त्री०) ಹುಡುಕಲು ಅಪೇಕ್ಷೆ, ಹುಡುಕಲು ಇಚ್ಛೆ. वि + चिञ् (चयने) + सन् "अः" (३-३-१०२)।

विचिचीषु ವಿಚಿಚೀಷು (वि०) ಹುಡುಕಲು ಅಪೇಕ್ಷೆಯುಳ್ಳವನು, ಹುಡುಕಲು ಇಚ್ಛಿಸುವವನು. वि + चिञ् (चयने) + सन् "उः" (३-२-१६८)।

विचित ವಿಚಿತ (वि०) 1. ಅನ್ವೇಷಣ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಹುಡುಕಲ್ಪಟ್ಟ. वि+चिञ् (चयने) "क्तः" ३-२-१०२। (ನಂ) 2. ಹುಡುಕುವುದು. भावे "क्तः" (३-३-११४)।

विचिति ವಿಚಿತಿ (स्त्री०) ಹುಡುಕುವುದು. वि + चिञ् (चयने) "क्तिन्" (३-३-९४)।

विचित्र ವಿಚಿತ್ರ (वि०) 1. ನಾನಾಬಗೆಯ, ಅನೇಕ ವಿಧವಾದ, ವಿವಿಧ ಬಣ್ಣದ. विशेषेण चित्रम्। "दधति च विकसद्विचित्रकल्पद्रुमकुसुमैरभिगुम्भितानिवैताः" माघ० ४-५०। 2. ಅದ್ಭುತವಾದ, ಆಶ್ಚರ್ಯಕರವಾದ. "रेजे विचित्रैरपि या सचित्रैः गृहैर्विशालैरपि भूरिशालैः" माघ० ३-५०। 3. ಅರ್ಥಾಲಂಕಾರದ ಒಂದು ಭೇದ. ವಿರುದ್ಧವಾದ ಫಲವನ್ನು ಪಡೆಯುವ ಆಸೆಯಿಂದ ನಡೆಸುವ ಪ್ರಯತ್ನದ ವರ್ಣನೆಯಿರುವಲ್ಲಿ **ವಿಚಿತ್ರಾಲಂಕಾರ.** "विचित्रं तत्प्रयत्नश्चेद्विपरीतफलेप्सया" चन्द्रा०। **उदाः** "नमन्ति सन्तस्त्रैलोक्यादपि लब्धुं समुन्नतिम्"। ಸತ್ಪುರುಷರು ಮೂರು ಲೋಕಕ್ಕಿಂತಲೂ ಔನ್ನತ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದಲು ಬಗ್ಗಿ ನಡೆಯುತ್ತಾರೆ. ಇಲ್ಲಿ ಬಗ್ಗಿ ನಡೆಯುವ ಪ್ರಯತ್ನಕ್ಕೆ ಇನ್ನೂ ಅಧೋಗತಿಯು ಫಲವಾಗಬೇಕು. ಆದರೆ ಅದಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾದ ಔನ್ನತ್ಯರೂಪ ಫಲದ ಆಸೆಯಿಂದ ನಮನರೂಪ ಪ್ರಯತ್ನವು ನಡೆದಿರುವುದರಿಂದ ವಿಚಿತ್ರಾಲಂಕಾರ.

विचित्रक ವಿಚಿತ್ರಕ (ಪುಂ) ಭೂರ್ಜವೃಕ್ಷ, ಭುಜಪತ್ರೆ ಗಿಡ.

विचित्रवीर्य ವಿಚಿತ್ರವೀರ್ಯ (ಪುಂ) ಶಂತನು ರಾಜನಿಗೆ ಸತ್ಯವತಿಯಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದ ಒಬ್ಬ ದೊರೆ (ಪುತ್ರ). [ಅಂಬಿಕೆ ಮತ್ತು ಅಂಬಾಲಿಕೆ ಇವರು ವಿಚಿತ್ರವೀರ್ಯನ ಪತ್ನಿಯರು. ವಿಚಿತ್ರವೀರ್ಯನು ಸಂತಾನಹೀನನಾಗಿ ಕಾಲವಾಗಲು ಸತ್ಯವತಿಯ ಆಜ್ಞೆಯಿಂದ ವ್ಯಾಸಮಹರ್ಷಿಯ ಅನುಗ್ರಹದ ಫಲವಾಗಿ ಈತನ ಪತ್ನಿಯರಲ್ಲಿ ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರ ಮತ್ತು ಪಾಂಡು ಎಂಬ ಪುತ್ರರು ಜನಿಸಿದರು.]

विचित्रित ವಿಚಿತ್ರಿತ (वि०) ನಾನಾಬಣ್ಣವಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ.

विचिन्तन ವಿಚಿನ್ತನ (ನಂ) 1. ಯೋಚಿಸುವುದು, ಚಿಂತಿಸುವುದು. 2. ಧ್ಯಾನಿಸುವುದು. वि + चिति (स्मृत्याम्) "ल्युट्" (३-३-११५)।

विचिन्तनीय ವಿಚಿನ್ತನೀಯ (वि०) 1. ಯೋಚಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ಧ್ಯಾನಿಸಲ್ಪಡುವ. 3. ಚಿಂತಿಸಬೇಕಾದ. 4. ಧ್ಯಾನಿಸಬೇಕಾದ. 5. ಚಿಂತಿಸಲು ಅರ್ಹವಾದ. 6. ಧ್ಯಾನಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. वि + चिति (स्मृत्याम्) "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः" (३-१-९६)। **–चिन्तितव्यः –ಚಿಂತಿತವ್ಯಃ.** 7. ವಿಮರ್ಶಿಸಲ್ಪಡುವ, ಪರ್ಯಾಲೋಚಿಸಲ್ಪಡುವ. 8. ವಿಮರ್ಶಿಸಬೇಕಾದ.

विचिन्तयत् ವಿಚಿನ್ತಯತ್ (वि०) 1. ಚಿಂತಿಸುತ್ತಿರುವ. 2. ಧ್ಯಾನಿಸುತ್ತಿರುವ. वि + चिति (स्मृत्याम्) + णिच्

"शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। –चिन्तयन्ती –ಚಿನ್ತಯನ್ತೀ. "विचिन्तयन्ती यमनन्यमानसा तपोधनं वेत्सि न मामुपस्थितम्" शाकु० ४-१।

विचिन्तित ವಿಚಿಂತಿತ (वि०) ಯೋಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ವಿಮರ್ಶಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. वि + चिति (स्मृत्याम्) + णिच् "क्तः"।

विचिन्त्य ವಿಚಿಂತ್ಯ (वि०) 1. ಯೋಚಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ಧ್ಯಾನಿಸಲ್ಪಡುವ. वि + चिति (स्मृत्याम्) "यत्" (३-१-९७)। 3. ವಿಮರ್ಶಿಸಲ್ಪಡುವ. (अव्य०) 4. ಯೋಚಿಸಿ, ಚಿಂತಿಸಿ. "अस्मान् साधु विचिन्त्य संयमधनानुच्चैः कुलं चात्मनः" शाकु० ४-१६। 5. ಚೆನ್ನಾಗಿ ವಿಮರ್ಶಿಸಿ. 6. ಧ್ಯಾನಮಾಡಿ.

विचिन्वत् ವಿಚಿನ್ವತ್ (वि०) 1. ಹುಡುಕುತ್ತಿರುವ. वि + चिञ् (चयने) "शतृ" (३-२-१२४)। 2. ಪರಿಶೀಲಿಸುತ್ತಿರುವ, ವಿಮರ್ಶಿಸುತ್ತಿರುವ. 3. ಪರೀಕ್ಷಿಸುತ್ತಿರುವ, ಪರೀಕ್ಷಿಸಿ ವ್ಯತ್ಯಾಸ ತಿಳಿಯುತ್ತಿರುವ. "शानच्" (३-२-१२४)। –चिन्वानः –ಚಿನ್ವಾನಃ. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। –चिन्वती –ಚಿನ್ವತೀ. "विचिन्वतीः पान्थपतङ्गहिंसनैरपुण्यकर्माण्यलिकज्जलच्छलात्" नैष० १-८६।

विचेतन ವಿಚೇತನ (वि०) 1. ಬುದ್ಧಿಯಿಲ್ಲದವನು, ವಿವೇಕವಿಲ್ಲದವನು. 2. ಪ್ರಜ್ಞೆತಪ್ಪಿದವನು, ಜ್ಞಾನವಿಲ್ಲದವನು. विगता चेतना यस्य। "प्रमदाः पतिवर्त्मगा इति प्रतिपन्नं हि विचेतनैरपि" कुमा० ४-३३।

विचेतव्य ವಿಚೇತವ್ಯ (वि०) 1. ಹುಡುಕಲ್ಪಡುವ. 2. ಪರೀಕ್ಷಿಸಲ್ಪಡುವ. वि + चिञ् (चयने) "तव्यः" (३-१-९६)। "अनीयर्"। –चयनीयः –ಚಯನೀಯಃ. 3. ಹುಡುಕಬೇಕಾದ. 4. ಪರೀಕ್ಷಿಸಬೇಕಾದ, ವಿಮರ್ಶಿಸಬೇಕಾದ.

विचेतस् ವಿಚೇತಸ್ (वि०) 1. ದುಃಖದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳವನು. 2. ಕೆಟ್ಟ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳವನು. विगतं विरुद्धं वा चेतो यस्य। 3. ಪ್ರಜ್ಞೆತಪ್ಪಿದವನು. "एवं सुरगणान् क्रुद्धो भीषयन् वपुषा रिपून्। व्यनदत् सुमहाप्राणो येन लोका विचेतसः" भाग० ६-११-६।

विचेय ವಿಚೇಯ (वि०) 1. ಹುಡುಕಲ್ಪಡುವ. 2. ಹುಡುಕಬೇಕಾದ. 3. ಹುಡುಕಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. वि + चिञ् (चयने) "यत्" (३-१-९७)। "तनुप्रकाशेन विचेयतारका प्रभातकल्पा शशिनेव शर्वरी" रघु० ३-२।

विचेष्ट ವಿಚೇಷ್ಟ (वि०) 1. ಪ್ರಯತ್ನವಿಲ್ಲದವನು, ವ್ಯಾಪಾರವಿಲ್ಲದವನು. विगता चेष्टा यस्मात्। 2. ಕೆಲಸವಿಲ್ಲದವನು.

विचेष्टन ವಿಚೇಷ್ಟನ (न०) 1. ಹೆಚ್ಚು ಕೆಲಸಮಾಡುವುದು. 2. ಕಾಲಿನಿಂದ ಒದೆಯುವುದು. 3. ವಿರುದ್ಧವಾದ ಕಾರ್ಯಮಾಡುವುದು. वि + चेष्ट (चेष्टायाम्) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

विचेष्टनीय ವಿಚೇಷ್ಟನೀಯ (वि०) 1. ಹೆಚ್ಚು ಕೆಲಸಮಾಡಬೇಕಾದ. 2. ಹೆಚ್ಚು ಕೆಲಸಮಾಡಲು ಶಕ್ಯನಾದ. 3. ಹೆಚ್ಚು ಕೆಲಸಮಾಡಲು ಅರ್ಹವಾದ. वि + चेष्ट (चेष्टायाम्) "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः" (३-१-९६)। –चेष्टितव्यम् –ಚೇಷ್ಟಿತವ್ಯಮ್. ಹೆಚ್ಚು ಪ್ರಯತ್ನಪಡಬೇಕಾದ.

विचेष्टमान ವಿಚೇಷ್ಟಮಾನ (वि०) 1. ಹೆಚ್ಚು ಕೆಲಸಮಾಡುತ್ತಿರುವ. 2. ಹೆಚ್ಚು ಪ್ರಯತ್ನಪಡುತ್ತಿರುವ. 3. ಹೆಚ್ಚು ನಡೆಯುತ್ತಿರುವ. वि + चेष्ट (चेष्टायाम्) "शानच्" (३-२-१२४)।

विचेष्टा ವಿಚೇಷ್ಟಾ (स्त्री०) 1. ಪ್ರಯತ್ನ, ಉದ್ಯಮ. विशिष्टा चेष्टा। 2. ನಡತೆ, ವರ್ತನೆ.

विचेष्टित ವಿಚೇಷ್ಟಿತ (न०) 1. ಕಾರ್ಯ, ಕೆಲಸ. वि + चेष्ट (चेष्टायाम्) भावे "क्तः" (३-३-११४)। "उरुक्रमस्याखिलबन्धमुक्तये समाधिनानुस्मर तद्विचेष्टितम्" भाग० १-५-१३। 2. ಚೇಷ್ಟೆ, ವ್ಯಾಪಾರ. "असुलभा सकलेन्दुमुखी च सा किमपि चेदमनङ्गविचेष्टितम्" विक्र० २-९। 3. ಪ್ರಯತ್ನ, ಪ್ರಯಾಸ. 4. ಭಾವಾಭಿನಯ. 5. ಹೆಚ್ಚು ಸಂಚಾರ, ಅಧಿಕವಾದ ನಡಿಗೆ. (वि०) 6. ಪ್ರಯತ್ನವಿಲ್ಲದವನು. 7. ಹೆಚ್ಚು ಕೆಲಸಮಾಡಿದವನು. 8. ವಿರುದ್ಧವಾದ ಕಾರ್ಯಮಾಡಿದವನು. विरुद्धं चेष्टितं यस्य।

विच्छन्दक ವಿಚ್ಛಂದಕ (पुं०) ಉಪ್ಪರಿಗೆ ಮನೆ, ಅನೇಕ ಮಹಡಿಗಳ ಮನೆ, ಧನಿಕರ ಗೃಹ. विशिष्टच्छन्दोऽत्र। "उपर्युपरि यद्गेहं तद्विच्छन्दकसंज्ञकम्"।

विच्छर्दक ವಿಚ್ಛರ್ದಕ (पुं०) "विच्छन्दक" ಪದದ ಅರ್ಥ.

विच्छर्दन ವಿಚ್ಛರ್ದನ (न०) ವಾಂತಿಮಾಡುವುದು. वि + छर्द (वमने) "ल्युट्" (३-३-११५)।

विच्छर्दित ವಿಚ್ಛರ್ದಿತ (वि०) 1. ವಾಂತಿಮಾಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. वि + छर्द (वमने) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)

2. ತ್ಯಜಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಬಿಡಲ್ಪಟ್ಟ. "मदयन्तिकामात्रविच्छर्दितजीवितः" मालती० ७। 3. ದುರ್ಬಲವಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಶಕ್ತಿಕುಂದಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

विच्छाय ವಿಚ್ಛಾಯ (वि०) 1. ಕಾಂತಿರಹಿತವಾದ, ಪ್ರಕಾಶವಿಲ್ಲದ, ತೇಜಸ್ಸಿಲ್ಲದ. विगता छाया कान्तिर्यस्य। "विलोक्योद्विग्नहृदयो विच्छायमनुजं नृपः। पृच्छति स्म सुहृन्मध्ये संस्मरन्नारदेरितम्" भाग० १-१४-२४। 2. ನೆರಳಿಲ್ಲದ. विगता छाया यत्र। (न०) 3. ಪಕ್ಷಿಗಳ ನೆರಳು. वीनां पक्षिणां छाया—क्लीबत्वम् (२-४-२२)। (पुं०) 4. ಮಣಿ, ರತ್ನ. विशिष्टा छाया कान्तिर्यस्य।

विच्छित्ति ವಿಚ್ಛಿತ್ತಿ (स्त्री०) 1. ವಿಚ್ಛೇದ, ನಿಲುಕಡೆ, ನಿಲ್ಲುವುದು. वि + छिदिर् (द्वैधीकरणे) "क्तिन्" (३-३-९४)। 2. ಮೈಗೆ ಗಂಧ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಪೂಸಿ ಅಲಂಕರಿಸುವುದು, ದೇಹಕ್ಕೆ ಬಣ್ಣವನ್ನು ಹಾಕಿ ಶೃಂಗರಿಸುವುದು. "विच्छित्तिर्नवचन्दनेन वपुषो भिन्नोऽधरोऽलक्तकैः" माघ० १६-८४। 3. ಒಂದು ವಿಧ ಹಾರ. 4. ಕತ್ತರಿಸುವುದು. 5. ವಿನಾಶ. 6. ವಿಭಾಗ, ಭಾಗಮಾಡುವುದು, ಪ್ರತ್ಯೇಕಿಸುವುದು. "विच्छित्तिरङ्गरागे विच्छेदे हारभेदे स्त्री" मेदि०। 7. ಅಭಿಪ್ರಾಯ, ಆಶಯ. "विच्छित्ती भावलेपने" नानार्थर०। "भेदे विनाशे विच्छित्तिः" त्रिकाण्ड०। 8. ಮನೆಯ ಎಲ್ಲೆ, ಮನೆಯ ಸರಹದ್ದು, –ಮೇರೆ. 9. ಪದ್ಯಗಳಲ್ಲಿರಬೇಕಾದ ಯತಿ. 10. ನರ್ತನಮಾಡುವಾಗ ಮೈ ಕುಲುಕುವುದು. 11. ಸ್ತ್ರೀಯರ ಕಾಂತಿಯನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸುವ ವೇಷರಚನೆ. 12. ವಿರಹ.

विच्छिन्न ವಿಚ್ಛಿನ್ನ (वि०) 1. ಕತ್ತರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. वि+छिदिर् (द्वैधीकरणे) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಪ್ರತ್ಯೇಕಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಬೇರ್ಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "यदर्धे विच्छिन्नं भवति कृतसन्धानमिव तत्" शाकु० १-९। 3. ಬಣ್ಣ ಬಳಿದು ಅಲಂಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 4. ಸಮಾಪ್ತಿಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ನಿಲ್ಲಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಕೊನೆಗಾಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 5. ಅಡಿಯುಂಟುಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ತಡೆಯೊಡ್ಡಲ್ಪಟ್ಟ. 6. ಕುಟಿಲವಾದ, ವಕ್ರವಾದ, ಡೊಂಕಾಗಿರುವ. 7. ಶೃಂಗರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಅಲಂಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "विच्छिन्नं तु कुटिले स्यात् समालब्धविभक्तयोः" हेम०।

विच्छुरित ವಿಚ್ಛುರಿತ (वि०) 1. ಮೇಲ್ಮಟ್ಟ ಸಮವಾಗಿರುವಂತೆ ಒಂದು ವಸ್ತುವಿನೊಳಗೆ ಸೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ (ಇನ್ನೊಂದು ವಸ್ತು). 2. ಲೇಪನಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಬಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟ. वि + छुर (छेदने) "क्तः" (३-२-१०२)। "मनःशिलाविच्छुरिता निषेदुः शैलेयनद्धेषु शिलातलेषु" कुमा० १-५५।

विच्छेद ವಿಚ್ಛೇದ (पुं०) 1. ಕತ್ತರಿಸುವುದು. वि+छिदिर् (द्वैधीकरणे) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ತುಂಡಾಗುವುದು, ಬೇರೆ ಬೇರೆಯಾಗುವುದು. "अह्नाय स्तनकलशद्वयादुपेये विच्छेदः सहृदयेव हारयष्टचा" माघ० ८-५१। 3. ನಾಶ, ಅಳಿವು. "प्रमदमदनमाद्यद्यौवनोद्दामरामारमणरभसखेदस्वेदविच्छेददक्षः" माघ० ११-२२। 4. ನಿಲ್ಲುವುದು, ನಿಲುಕಡೆ, ಬಿಡುವು. ಶ್ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ರುತಿಸೌಖ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ಪದಗಳು ಅಕ್ಷರಗಳ ಸಂಖ್ಯೆಗೆ ಸರಿಯಾಗಿ ನಿಲ್ಲುವಂತೆ ರಚಿಸುವುದು ಯತಿ. "यतिविच्छेदसंज्ञिका" वृ० र०। 5. ವಿಯೋಗ, ವಿರಹ. 6. ಲೋಪ, ನಿಂತುಹೋಗುವುದು. "नूनं मत्तः परं वंश्याः पिण्डविच्छेददर्शिनः" रघु० १-६६। 7. ಬೇರೆಯಾಗುವುದು, ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗುವುದು. 8. ತಡೆ, ಅಡ್ಡಿ.

विच्यवन ವಿಚ್ಯವನ (न०) 1. ಕೆಳಗೆ ಬೀಳುವುದು. वि + च्युङ् (गतौ) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ದಾರಿಬಿಟ್ಟು ಹೋಗುವುದು, ದಿಢೀರನೆ ಮಾರ್ಗಬಿಟ್ಟು ಬೇರೆ ಮಾರ್ಗಕ್ಕೆ ಹೋಗುವುದು. 3. ತಪ್ಪುಮಾಡುವುದು, ತಪ್ಪುದಾರಿ ಹಿಡಿಯುವುದು.

विच्यवनीय ವಿಚ್ಯವನೀಯ (वि०) ಕೆಳಗೆ ಬೀಳಬಹುದಾದ. वि + च्युङ् (गतौ) "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः" **विच्योतव्यम् ವಿಚ್ಯೋತವ್ಯಮ್**. ದಾರಿಬಿಟ್ಟು ಹೋಗಬೇಕಾದ.

विच्यवमान ವಿಚ್ಯವಮಾನ (वि०) 1. ಕೆಳಗೆ ಬೀಳುತ್ತಿರುವ. 2. ದಾರಿತಪ್ಪಿ ನಡೆಯುತ್ತಿರುವ, ತಪ್ಪುದಾರಿ ಹಿಡಿಯುತ್ತಿರುವ. वि + च्युङ् (गतौ) "शानच्" (३-२-१२४)।

विच्युत ವಿಚ್ಯುತ (वि०) 1. ಕೆಳಗೆ ಬಿದ್ದಿರುವ, ಕೆಳಗೆ ಜಾರಿ ಬಿದ್ದಿರುವ. वि + च्युङ् (गतौ) कर्त० "क्तः" (३-४-७२)। 2. ತಪ್ಪುದಾರಿ ಹಿಡಿದಿರುವ, ದಾರಿತಪ್ಪಿ ನಡೆದಿರುವ.

विच्युति ವಿಚ್ಯುತಿ (स्त्री०) 1. ಕೆಳಗೆ ಬೀಳುವುದು, ಮೇಲಿನಿಂದ ಕಳಚಿ ಬೀಳುವುದು. 2. ಬೇರೆಯಾಗುವುದು, ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗುವುದು. 3. ದಾರಿತಪ್ಪಿ ನಡೆಯುವುದು, ನೀತಿಭ್ರಷ್ಟನಾಗುವುದು. 4. ಅವನತಿ ಹೊಂದುವುದು, ಕ್ಷಯಿಸುವುದು. वि+च्युङ् (गतौ) "क्तिन्" (३-३-९४)।

विजन ವಿಜನ (वि०) ರಹಸ್ಯವಾದ, ಜನರಿಲ್ಲದ, ಜನರಹಿತವಾದ, ಜನರ ಸಂಚಾರವಿಲ್ಲದ (ಪ್ರದೇಶ). विगतो जनो

यस्मात्। "विजनमिति बलादमुं गृहीत्वा क्षणमथ वीक्ष्य विपक्षमन्तिकेऽन्या" माघ० ७-५१।

विजनन ವಿಜನನ (न०) ಜನನ, ಪ್ರಸವ, ಹುಟ್ಟು. वि + जनी (प्रादुर्भावे) "ल्युट्" (३-३-११५)।

विजन्मन् ವಿಜನ್ಮನ್ (न०) 1. ಹುಟ್ಟು, ಉತ್ಪತ್ತಿ. (पुं०) 2. ಜಾರನಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದವನು, ವ್ಯಭಿಚಾರದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದವನು, ಅಕ್ರಮಸಂಬಂಧದಿಂದ ಜನಿಸಿದವನು. विरुद्धं जन्म यस्य। 3. ವರ್ಣಸಾಂಕರ್ಯದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದವನು. "वैश्यात्तु जायते व्रात्यात्सुधन्वाचार्य एव च। कारूषश्च विजन्मा च मैत्रः सात्वत एव च" मनु० १०-२३।

विजय ವಿಜಯ (पुं०) 1. ಜಯ, ಗೆಲವು. वि + जि (जये) भावे "अच्" (३-३-५६)। "अजितस्य जिगीषतो मयाऽसौ विजयारम्भमहोत्सवो विधेयः" याद० १५-९। 2. ಅರ್ಜುನ, ಕುಂತಿಯ ಪುತ್ರ. ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಎದುರಿಸಿದಾಗ ಅವರನ್ನು ಜಯಿಸದೆ ಹಿಂತಿರುಗುವುದಿಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ ವಿಜಯನೆಂದು ಹೆಸರು. "अभिप्रयामि संग्रामे यदहं युद्धदुर्मदान्। नाजित्वा विनिवर्तामि तेन मां विजयं विदुः" भा० विरा० ४०-१४। 3. ವ್ಯೋಮಯಾನ, ವಿಮಾನ. "विजयो जये। पार्थे विमाने" हेम०। 4. ಯಮಧರ್ಮರಾಯ. 5. ಪ್ರಭವ ಮೊದಲಾದ ಅರವತ್ತು ಸಂವತ್ಸರಗಳಲ್ಲಿ ಇಪ್ಪತ್ತೇಳನೆಯ ಸಂವತ್ಸರ. 6. ಮಹಾವಿಷ್ಣುವಿನ ಒಬ್ಬ ದ್ವಾರಪಾಲಕ. (स्त्री०) **–जया –ಜಯಾ** 7. ಪಕ್ಷದ 3, 8 ಮತ್ತು 13 ನೆಯ ತಿಥಿಗಳು, ತದಿಗೆ ಅಷ್ಟಮಿ ಮತ್ತು ತ್ರಯೋದಶೀ ತಿಥಿಗಳು.

विजयकुञ्जर ವಿಜಯಕುಂಜರ (पुं०) ರಾಜನು ವಿಜಯಕ್ಕಾಗಿ ಹತ್ತಿ ಹೊರಡುವ ಆನೆ. विजयाय कुञ्जरः।

विजयच्छन्द ವಿಜಯಚ್ಛಂದ (पुं०) ಐನೂರು ಎಳೆಗಳುಳ್ಳ ಒಂದು ವಿಧ ಹಾರ. "सुरभूषणं लतानां सहस्रमष्टोत्तरं चतुर्हस्तम्। इन्द्रच्छन्दो नाम्ना विजयच्छन्दस्तदर्धेन" बृहत्सं० ८१-३१।

विजयडिण्डिम ವಿಜಯಡಿಂಡಿಮ, –मर्दल –ಮರ್ದಲ (पुं०) ವಿಜಯಕ್ಕಾಗಿ ಬಾರಿಸುವ ಢಮಕಿ ಮತ್ತು ಢಕ್ಕೆಯೆಂಬ ವಾದ್ಯ. विजयार्थं डिण्डिमः मर्दलो वा। ಇವು ನಗಾರಿಯೆಂಬ ವಾದ್ಯದ ಭೇದಗಳು. "ढक्का विजयमर्दलः" त्रिकाण्ड०।

विजयदशमी ವಿಜಯದಶಮೀ (स्त्री०) ರಾಜನು ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಜಯಿಸಲು ಯಾತ್ರೆಯನ್ನು ಕೈಗೊಳ್ಳುವ ದಿವಸ, ಆಶ್ವಯುಜ ಶುದ್ಧ ದಶಮಿ. विजयाय दशमी।

विजयन ವಿಜಯನ (न०) ಜಯಿಸುವುದು, ಗೆಲ್ಲುವುದು. वि + जि (जये) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

विजयनगर ವಿಜಯನಗರ (न०) ಆಂಧ್ರಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ಪಟ್ಟಣ.

विजयसिद्धि ವಿಜಯಸಿದ್ಧಿ (स्त्री०) ಜಯದಗಳಿಕೆ, ಗೆಲ್ಲುವುದು. विजयस्य सिद्धिः।

विजया ವಿಜಯಾ (स्त्री०) 1. ಪಕ್ಷದ 3, 8 ಮತ್ತು 13 ನೆಯ ತಿಥಿಗಳು, ತದಿಗೆ ಅಷ್ಟಮಿ ಮತ್ತು ತ್ರಯೋದಶೀ ತಿಥಿಗಳು. ["जया" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] 2. ದುರ್ಗಾದೇವಿ, ಪಾರ್ವತಿ. 3. ಪಾರ್ವತಿಯ ಒಬ್ಬ ಅನುಚರೆ. 4. ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರಮಹರ್ಷಿಯು ತಮ್ಮ ತಪೋವನದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀರಾಮನಿಗೆ ಉಪದೇಶಿಸಿದ ಒಂದು ವಿದ್ಯೆ. "विद्यामथैनं विजयां जयां च रक्षोगणं क्षिप्नुमविक्षतात्मा" भट्टि० २-२१। "विजयोमातत्सख्योस्तिथावपि" हेम०। 5. ಹಳದಿ ಮಲ್ಲಿಗೆ. 6. ಬಜೆ. 7. ಮಂಜಿಷ್ಟೆ. 8. ತಕ್ಕಿಲೆ ಗಿಡ. 9. ಒಂದು ವಿಧ ನೆಲ್ಲಿ ಗಿಡ. 10. ಯಮಧರ್ಮರಾಯನ ಪತ್ನಿ. 11. ರವಿವಾರದ ದಿನ ಬರುವ ಶುಕ್ಲಪಕ್ಷದ ಸಪ್ತಮಿ.

विजयिन् ವಿಜಯಿನ್ (वि०) ವಿಜಯವನ್ನು ಪಡೆದವನು, ಜಯಶಾಲಿಯಾದವನು. विशेषेण जेतुं शीलमस्य — वि + जि (जये) "इनिः" (३-२-१५७)। "विजयिनमुपयान्तं वीक्ष्य सत्यासहायं व्यतनुत मुदितेव द्वारका वन्दिकृत्यम्" याद० १८-१३३।

विजयोत्सव ವಿಜಯೋತ್ಸವ (पुं०) 1. ಜಯ ಲಭಿಸಿದುದಕ್ಕಾಗಿ ನಡೆಯುವ ಸಂತೋಷ ಸಮಾರಂಭ. 2. ವಿಜಯದಶಮಿಯ ದಿನ ನಡೆಯುವ ದೇವರ ಉತ್ಸವ. ವಿಜಯಪ್ರಾಪ್ತಿಗಾಗಿ ಶಮೀವೃಕ್ಷದ ಕೆಳಗೆ ಶ್ರೀರಾಮನನ್ನು ಪೂಜಿಸಿ ಶಮೀವೃಕ್ಷದ ಪೂಜೆಯನ್ನು ನಡೆಸಬೇಕು. "राजोपचारैः श्रीरामं शमीवृक्षतलं नयेत्। सीताकान्तं शमीयुक्तं भक्तानामभयङ्करम्। अर्चयित्वा शमीवृक्षमर्चयेद्विजयाप्तये"।

विजर ವಿಜರ (वि०) ಮುಪ್ಪಿಲ್ಲದವನು. विगता जरा यस्य। "यः सर्वौषधियुक्तिज्ञः चक्रे सिद्धरसायनः। आत्मानं तं च राजानं विजरं चिरजीवितम्" कथास०।

विजल ವಿಜಲ (वि०) ಜಲರಹಿತವಾದ, ನೀರಿಲ್ಲದ. विगतं जलं यस्मात्। "नष्टार्कचन्द्रकिरणातिरजोऽवनद्धा तोयाशयाश्च विजलाः सरितोऽपि तन्व्यः" बृहत्सं० १९-२०।

विजल्प ವಿಜಲ್ಪ (पुं०) 1. ಮೂರ್ಖನ ಮಾತು. 2. ದ್ವೇಷದ ಮಾತು.

विजात ವಿಜಾತ (वि०) ವಿರುದ್ಧವಾದ ಜನ್ಮವುಳ್ಳವನು, ಅಕ್ರಮ ಸಂಬಂಧದಿಂದ ಜನಿಸಿದವನು, ಜಾರಜ. विरुद्धं जातं यस्य।

विजाता ವಿಜಾತಾ (स्त्री०) ಮಕ್ಕಳನ್ನು ಹೆತ್ತವಳು. विशेषेण जातो यस्याः। "विजातो विकृते जाते विजाता तु प्रसूतिका" हेम०।

विजाति ವಿಜಾತಿ (स्त्री०) ಭಿನ್ನಜಾತಿ, ಬೇರೆ ಜಾತಿ.

विजातीय ವಿಜಾತೀಯ (वि०) 1. ಬೇರೆ ಜಾತಿಯ, ಬೇರೆ ಕುಲದ, ಭಿನ್ನಜಾತಿಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ. विजाति "छः" (४-२-११४)। 2. ಭಿನ್ನವಸ್ತುವಿನ ಗುಂಪಿಗೆ ಸೇರಿದ. गोविजातीयो घटः—ಗೋವಿನಲ್ಲಿ ಗೋತ್ವವೂ ಘಟದಲ್ಲಿ ಘಟತ್ವವೂ ಇರುವುದರಿಂದ ಇವು ಭಿನ್ನಜಾತಿಗೆ (ಗುಂಪಿಗೆ) ಸೇರಿದವು. ಆದುದರಿಂದ ಇವು ವಿಜಾತೀಯವಾದುವು.

विजानत् ವಿಜಾನತ್ (वि०) ತಿಳಿದಿರುವ, ಅರಿತಿರುವ. वि + ज्ञा (अवबोधने) "शतृ" (३-२-१२४)। "विजानता भावि शिरोनिकृन्तनं प्रज्ञेन शोकादिव तस्य मौलिना" कुमा० १५-२८। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–जानती –ಜಾನತೀ.** "शानच्"। **–जानानः –ಜಾನಾನಃ.**

विजिगीषत् ವಿಜಿಗೀಷತ್ (वि०) ಜಯಿಸಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತಿರುವ. वि+जि (जये)+सन् "शतृ" (३-२-१२४)।

विजिगीषा ವಿಜಿಗೀಷಾ (स्त्री०) ಜಯಿಸಲು ಆಸೆ, ಜಯಗಳಿಸಲು ಇಚ್ಛೆ. विजेतुमिच्छा—वि+जि (जये) + सन् "अः" (३-२-१०२)।

विजिगीषु ವಿಜಿಗೀಷು (वि०) ಜಯಿಸಲು ಅಪೇಕ್ಷೆಯುಳ್ಳವನು, ಜಯಿಸಲು ಆಸೆಪಡುವವನು. विजेतुमिच्छुः—वि+ जि (जये) + सन् "उः" (३-२-१६८)। "विजिगीषोर्नृपतयः प्रयान्ति परिवारताम्" माघ० २-९०।

विजित ವಿಜಿತ (वि०) ಜಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. वि + जि (जये) "क्तः" (३-२-१०२)। "नारीभिर्गुरुजघनस्थलाहतानामास्यश्रीविजितविकासिवारिजानाम्" माघ० ८-४७।

विजिति ವಿಜಿತಿ (स्त्री०) ವಿಜಯ, ಗೆಲುವು. वि + जि (जये) "क्तिन्" (३-३-९४)। "क्षितिविजितिस्थितिविहितिव्रतरतयः परगतयः" काव्या० ३-८५।

विजिल ವಿಜಿಲ (वि०) 1. ಜಿಡ್ಡಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಜಿಡ್ಡಾಗಿರುವ. 2. ಕೆನೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಅನ್ನ. 3. ರಸವಾಗಿರುವ ವ್ಯಂಜನ, ದ್ರವವಾಗಿರುವ ವ್ಯಂಜನ, ಸಾಂಬಾರ ಸಹಿತವಾದ ಗಂಜಿ. "स्यात्पिच्छिलं तु विजिलम्" अम०।

विजिह्म ವಿಜಿಹ್ಮ (वि०) ವಕ್ರವಾದ, ಕುಟಿಲವಾದ. विशेषेण जिह्मः। "न तेन सज्यं क्वचिदुद्यतं धनुः कृतं न वा कोपविजिह्ममाननम्" किरा० १-२१।

विजुल ವಿಜುಲ (पुं०) ಶಾಲ್ಮಲಿವೃಕ್ಷ, ಬೂರುಗದ ಮರ.

विजृम्भण ವಿಜೃಂಭಣ (न०) 1. ವಿಕಾಸಹೊಂದುವುದು, ಅರಳುವುದು. वि+जृभि (गात्रविनामे) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "वनेषु सायन्तनमल्लिकानां विजृम्भणोद्गन्धिषु कुड्मलेषु" रघु० १६-४७। 2. ವೃದ್ಧಿಹೊಂದುವುದು, ಬೆಳೆಯುವುದು, ದೊಡ್ಡದಾಗುವುದು. 3. ಆಕಳಿಸುವುದು. 4. ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗುವುದು, ಮೈದೋರುವುದು, ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು.

विजृम्भमाण ವಿಜೃಂಭಮಾಣ (वि०) 1. ವಿಕಾಸಹೊಂದುತ್ತಿರುವ, ಅರಳುತ್ತಿರುವ. वि + जृभि (गात्रविनामे) "शानच्" (३-२-१२४)। 2. ಆಕಳಿಸುತ್ತಿರುವ. "स्वनाभितस्सप्तमजन्मभागिनो विजृम्भमाणस्य विधेर्यदृच्छया" याद० १४-२९। 3. ಬೆಳೆಯುತ್ತಿರುವ. ವೃದ್ಧಿಹೊಂದುತ್ತಿರುವ, ದೊಡ್ಡದಾಗುತ್ತಿರುವ. 4. ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗುತ್ತಿರುವ, ಮೈದೋರುತ್ತಿರುವ, ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿರುವ.

विजृम्भित ವಿಜೃಂಭಿತ (न०) 1. ಆಕಳಿಕೆ. वि + जृभि (गात्रविनामे) भावे "क्तः" (३-३-११४)। 2. ದೊಡ್ಡದಾಗಿ ಬೆಳೆಯುವುದು. 3. ಕಾರ್ಯದ ರೀತಿ. "यस्याः पुरा परिचयप्रतिबद्धबीजमुद्भूतभूरिफलशालि विजृम्भितेन" मालती० १०-२१। 4. ವಿಕಾಸಹೊಂದುವುದು, ಅರಳುವುದು. 5. ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗುವುದು, ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು. (वि०) 6. ಆಕಳಿಸಿದ. "जलधरविवृद्धहनुना विजृम्भितमिवान्तरिक्षेण" मृच्छ० ५-५१। 7. ವಿಕಾಸಹೊಂದಿದ, ಅರಳಿದ. 8. ದೊಡ್ಡದಾಗಿ ಬೆಳೆದ. 9. ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿರುವ, ಕಾಣಿಸಿಕೊಂಡಿರುವ. 10. ವ್ಯಾಪ್ತವಾದ, ಹರಡಿರುವ. "आवृण्वतो लोचनमार्गमाजौ

रजोऽन्धकारस्य विजृम्भितस्य" रघु० ७-४२। "विजृम्भितं तु चेष्टायां क्लीबं त्रिषु विकस्वरे" मेदि०।

विज्जल ವಿಜ್ಜಲ (न०) ಬಾಣ. "तीरं विज्जलसायके" त्रिकाण्ड०।

विज्जुल ವಿಜ್ಜುಲ (न०) ಲವಂಗಪಟ್ಟೆ, ದಾಲ್ಚಿನ್ನಿ.

विज्जुलिका ವಿಜ್ಜುಲಿಕಾ (स्त्री०) ಕಪಟದ ಹಕ್ಕಿ.

विज्ञ ವಿಜ್ಞ (पुं०) 1. ಪಂಡಿತ, ವಿದ್ವಾಂಸ. (वि०) 2. ಅಭಿಜ್ಞ, ನಿಪುಣ. विशेषेण जानाति — वि + ज्ञा (अवबोधने) "कः" (३-१-१३६)। "एवं विपर्ययं बुद्ध्वा नृणां विज्ञाभिमानिनाम्" भाग० ६-१६-६१। 3. ಬುದ್ಧಿವಂತ, ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿದವನು. "विज्ञेन विज्ञाप्यमिदं नरेन्द्रे तस्मात् त्वयास्मिन् समयं समीक्ष्य" नैष० ३-९६।

विज्ञपन ವಿಜ್ಞಪನ (न०) 1. ಸಂತೋಷಗೊಳಿಸುವುದು. 2. ತೋರಿಸುವುದು. 3. ಕೊಲ್ಲಿಸುವುದು. वि + ज्ञा (मारणतोषणनिशामनेषु) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)।

विज्ञपनीय ವಿಜ್ಞಪನೀಯ (वि०) 1. ಸಂತೋಷಗೊಳಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ಸಂತೋಷಗೊಳಿಸಬೇಕಾದ. 3. ಸಂತೋಷಗೊಳಿಸಲು ಅರ್ಹನಾದ. 4. ಸಂತೋಷಗೊಳಿಸಬಹುದಾದ. 5. ತೋರಿಸಲ್ಪಡುವ. 6. ತೋರಿಸಬೇಕಾದ. 7. ತೋರಿಸಲು ಅರ್ಹವಾದ. 8. ತೋರಿಸಲು ಶಕ್ಯವಾದ. 9. ಕೊಲ್ಲಿಸಲ್ಪಡುವ. 10. ಕೊಲ್ಲಿಸಬೇಕಾದ. 11. ಕೊಲ್ಲಿಸಲು ಅರ್ಹನಾದ. 12. ಕೊಲ್ಲಿಸಬಹುದಾದ. वि + ज्ञा (मारणतोषणनिशामनेषु) + णिच् "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः" (३-१-९६)। **–ज्ञपयितव्यः –ಜ್ಞಪಯಿತವ್ಯಃ.**

विज्ञपित ವಿಜ್ಞಪಿತ (वि०) 1. ಸಂತೋಷಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ತೋರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಕೊಲ್ಲಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. वि + ज्ञा (मारणतोषणनिशामनेषु) "क्तः" (३-२-१०२)।

विज्ञपयत् ವಿಜ್ಞಪಯತ್ (वि०) 1. ಸಂತೋಷಪಡಿಸುತ್ತಿರುವ. 2. ತೋರಿಸುತ್ತಿರುವ. 3. ಕೊಲ್ಲಿಸುತ್ತಿರುವ. वि + ज्ञा (मारणतोषणनिशामनेषु) + णिच् "शतृ" (३-१-१२४)। स्त्रियां **–ज्ञपयन्ती –ಜ್ಞಪಯನ್ತೀ.**

विज्ञप्त ವಿಜ್ಞಪ್ತ (वि०) 1. ವಿಜ್ಞಾಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಸಂತೋಷಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ತೋರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 4. ಕೊಲ್ಲಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. वि + ज्ञा (मारणतोषणनिशामनेषु) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। मित्त्वात् ह्रस्वः। इडागमाभावो णिलोपश्च वा निपात्यते (७-२-२७)। पक्षे विज्ञपितः।

विज्ञप्ति ವಿಜ್ಞಪ್ತಿ (स्त्री०) 1. ವಿಜ್ಞಾಪನೆ, ತಿಳಿಯಪಡಿಸುವುದು. वि + ज्ञप (ज्ञाने ज्ञापने च) "क्तिन्" (३-३-९४)। "विज्ञप्तिमन्तःसभयः स भैम्या मध्येसभं वासवसम्भलीयाम्" नैष० ६-७६। 2. ಜ್ಞಾಪಿಸುವುದು.

विज्ञात ವಿಜ್ಞಾತ (वि०) 1. ತಿಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟ. वि + ज्ञा (अवबोधने) "क्तः" (३-२-१०२)। "विज्ञातोऽसि मया चिह्नैर्विना चक्रं जनार्दनः" हरिवं०। 2. ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದ, ಎಲ್ಲರಿಗೂ ತಿಳಿದವನಾದ. वि + ज्ञा (अवबोधने) "क्तः" (३-२-१८८)।

विज्ञातव्य ವಿಜ್ಞಾತವ್ಯ (वि०) "विज्ञानीय" ನೋಡಿ.

विज्ञान ವಿಜ್ಞಾನ (न०) 1. ಲೌಕಿಕವಾದ ಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞಾನ. वि + ज्ञा (अवबोधने) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಶಿಲ್ಪಜ್ಞಾನ. "मोक्षे धीर्ज्ञानमन्यत्र विज्ञानं शिल्पशास्त्रयोः" अम०। 3. ನಾನಾವಿಧವಾದ ಜ್ಞಾನ. विविधं ज्ञानम्। "चतुर्दशानां विद्यानां धारणं हि यथार्थतः। विज्ञानमितरद्विद्याद्येन धर्मो विवर्धते" कूर्मपु०। 4. ಜೀವಾತ್ಮ. 5. ಇಂದ್ರಿಯ. 6. ಪ್ರಾವೀಣ್ಯ. ನಿಪುಣತೆ. "आपरितोषाद्विदुषां न साधु मन्ये प्रयोगविज्ञानम्" शाकु० १-२। 7. ಪರತತ್ತ್ವಗತವಾದ ಅಸಾಧಾರಣ ವಿಶೇಷ ವಿಷಯಕ ಜ್ಞಾನ. 8. ವಿವೇಚನಾಪೂರ್ವಕ ಜ್ಞಾನ.

विज्ञानमयकोश ವಿಜ್ಞಾನಮಯಕೋಶ (पुं०) ಜೀವನಿಗೆ ಆವರಣವಾಗಿರುವ ಪಂಚಕೋಶಗಳಲ್ಲೊಂದು, ಜ್ಞಾನ ಮತ್ತು ಇಂದ್ರಿಯಗಳೊಡಗೂಡಿದ ಬುದ್ಧಿ. **ಪಂಚಕೋಶಗಳು:** (1) ಅನ್ನಮಯ ಕೋಶ (2) ಪ್ರಾಣಮಯ ಕೋಶ (3) ಮನೋಮಯ ಕೋಶ (4) ವಿಜ್ಞಾನಮಯ ಕೋಶ ಮತ್ತು (5) ಆನಂದಮಯ ಕೋಶ.

विज्ञानिक ವಿಜ್ಞಾನಿಕ (वि०) 1. ಪ್ರವೀಣ, ನಿಪುಣ, ಜಾಣ. विज्ञानमस्यास्ति "ठन्" (५-२-११६)। 2. ಪಂಡಿತ, ಸಕಲವಿಧ ಜ್ಞಾನವುಳ್ಳವನು.

विज्ञानीय ವಿಜ್ಞಾನೀಯ (वि०) 1. ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುವ. 2. ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿಯಬೇಕಾದ. 3. ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿಯಬಹುದಾದ. 4. ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿಯಲು ಅರ್ಹವಾದ. वि + ज्ञा (अवबोधने) "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः"। **–ज्ञातव्यम् –ಜ್ಞಾತವ್ಯಮ್.**

विज्ञापक ವಿಜ್ಞಾಪಕ (वि०) 1. ವಿಜ್ಞಾಪನೆ ಮಾಡುವವನು, ಗೌರವದಿಂದ ವಿಷಯವನ್ನು ತಿಳಿಸುವವನು.

वि + ज्ञा (अवबोधने) + णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 2. ಬೋಧಿಸುವವನು, ಉಪದೇಶಮಾಡುವವನು, ಶಿಕ್ಷಕ.

विज्ञापन ವಿಜ್ಞಾಪನ (न०) 1. ಗೌರವದಿಂದ ಅರುಹುವುದು, ಮರ್ಯಾದೆಯಿಂದ ತಿಳಿಸುವುದು. वि + ज्ञा (अवबोधने) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ತಿಳಿಯಪಡಿಸುವುದು. "तया विज्ञापनायाहं प्रेषितः स्वीकुरुष्व ताम्" कथास०। वि+ज्ञा+णिच् "युच्" (३-३-१०७)। **–ज्ञापना –ಜ್ಞಾಪನಾ.** "कालप्रयुक्ता खलु कार्यविद्भिर्विज्ञापना भर्तृषु कार्यसिद्धयै" कुमा० ७-९३।

विज्ञापनीय ವಿಜ್ಞಾಪನೀಯ (वि०) 1. ವಿಜ್ಞಾಪಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ವಿಜ್ಞಾಪಿಸಬೇಕಾದ. 3. ವಿಜ್ಞಾಪಿಸಲು ಅರ್ಹವಾದ. वि+ज्ञा (अवबोधने) + णिच् "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः"। **–ज्ञापयितव्यः –ಜ್ಞಾಪಯಿತವ್ಯಃ.** "आर्यपुत्र चित्रदर्शनेन प्रत्युत्पन्नदोहदाया मम विज्ञापनीयमस्ति" उ० रा० १।

विज्ञापित ವಿಜ್ಞಾಪಿತ (वि०) 1. ತಿಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಗೌರವದಿಂದ ಅರುಹಲ್ಪಟ್ಟ. वि + ज्ञा (अवबोधने) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "समाप्तविद्येन मया महर्षिर्विज्ञापितोऽभूद्गुरुदक्षिणायै" रघु० ५-२०। 3. ಉಪದೇಶಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

विज्ञाप्य ವಿಜ್ಞಾಪ್ಯ (वि०) 1. ವಿಜ್ಞಾಪಿಸಲ್ಪಡುವ, ಗೌರವದಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಡುವ. वि + ज्ञा (अवबोधने) + णिच् "यत्" (३-१-९७)। 2. ತಿಳಿಸಲ್ಪಡುವ. 3. ಉಪದೇಶಿಸಲ್ಪಡುವ.

विज्ञेय ವಿಜ್ಞೇಯ (वि०) ತಿಳಿಯಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. विज्ञातुं योग्यम् — वि + ज्ञा (अवबोधने) "यत्" (३-१-९७)।

विज्वर ವಿಜ್ವರ (वि०) ಜ್ವರವಿಲ್ಲದ, ಜ್ವರದಿಂದ ಬಿಡುಗಡೆ ಹೊಂದಿದ. विगतो ज्वरो यस्मात्।

विञ्जोली ವಿಂಜೋಲೀ (स्त्री०) ಪಂಕ್ತಿ, ಶ್ರೇಣಿ, ಸಾಲು. "विञ्जोली पङ्क्तिरावली" त्रिकाण्ड०।

विट ವಿಟ (पुं०) 1. ಪರ್ವತ, ಬೆಟ್ಟ. वेटति — विट (शब्दे) "कः" (३-१-१३५)। 2. ಉಪಪತಿ, ಜಾರ. "त्वद्वल्लभः क्व नु तपस्विजनस्य हन्ता कन्याविटः पतिरसौ परिरक्षतु त्वाम्" मालती० ८-८। 3. ವಿಷಯಾಸಕ್ತ, ವಿಷಯಲಂಪಟ, ಭೋಗದಲ್ಲಿ ಆಸೆಯುಳ್ಳವನು. 4. ಲವಣ. 5. ಮೂಷಿಕ, ಇಲಿ. 6. ಖದಿರ ವೃಕ್ಷ. 7. ನಾಗರಂಗ ವೃಕ್ಷ. "विटोऽद्रौ लवणे षिड्गे मूषिके खदिरेऽपि च" मेदि०।

विटङ्क ವಿಟಂಕ (पुंन०) 1. ಪಕ್ಷಿಗಳ ಗೂಡು, ಹಕ್ಕಿಗಳ ವಾಸಸ್ಥಾನ. "वितर्दिनिर्यूहविटङ्कनीडः" माघ० ३-५५। 2. ಶಿಖರ, ಬಹಳ ಎತ್ತರ ಪ್ರದೇಶ. विशेषेण टङ्क्यन्तेऽत्र —टकि (बन्धने) "घञ्" (३-३-१२१)। "अयमेव मधुमतीस्रोतःसन्दानितपवित्रमेखलो महीधरविटङ्कः" मालती० १०। स्वार्थे "कन्"। **विटङ्कक: ವಿಟಂಕಕಃ.**

विटप ವಿಟಪ (पुंन०) 1. ಲತೆ (ಬಳ್ಳಿ) ಮರ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಶಾಖೆ, ರೆಂಬೆ ಮತ್ತು ಕುಡಿಗಳ ಗುಂಪು. विटान् पाति — पा (रक्षणे) "कः" (३-२-३)। "मधुकरविटपानमितास्तरुपङ्क्तीर्बिभ्रतोऽस्य विटपानमिताः" माघ० ४-४८। 2. ಪಲ್ಲವ, ಚಿಗುರು. "व्रज विटपममुं ददस्व तस्यै भवतु यतः सदृशोश्चिराय योगः" माघ० ७-५३। 3. ಪೊದೆ, ಪೊದರು. (पुं०) 4. ವಿಟರ ಯಜಮಾನ, ಜಾರಪುರುಷರನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವವನು. "विटपो न स्त्रियां स्तम्बशाखाविस्तारपल्लवे। विटाधिपे ना" मेदि०।

विटपिन् ವಿಟಪಿನ್ (पुं०) ವೃಕ್ಷ, ಮರ. विटपोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)।

विटपिमृग ವಿಟಪಿಮೃಗ (पुं०) ಶಾಖಾಮೃಗ, ಮರ್ಕಟ, ವಾನರ, ಕಪಿ. विटपिसंचारी मृगः।

विटमाक्षिक ವಿಟಮಾಕ್ಷಿಕ (पुं०) ಒಂದು ಗೈರಿಕ ಧಾತು.

विटि ವಿಟಿ (स्त्री०) ಹಳದಿ ಚಂದನ.

विठ्ठल ವಿಠ್ಠಲ (पुं०) ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣಪರಮಾತ್ಮನ ಒಂದು ರೂಪ.

विट्खदिर ವಿಟ್‌ಖದಿರ (पुं०) ದುರ್ಗಂಧದ ಕಗ್ಗಲಿ ಮರ. विड्वत् दुर्गन्धःखदिरः।

विट्चर ವಿಟ್‌ಚರ (पुं०) ವರಾಹ, ಗ್ರಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವ ಹಂದಿ. विषि चरति — चर (गतौ) "टः" (३-२-१६)। "विट्चरः सूकरो ग्राम्यः" अम०।

विट्पति ವಿಟ್‌ಪತಿ (पुं०) ಮಗಳ ಗಂಡ, ಕನ್ಯೆಯ ಪತಿ. ಅಳಿಯ. विषः कन्यायाः पतिः।

विड ವಿಡ (न०) ಉಪ್ಪುಮಣ್ಣಿನಿಂದ ತಯಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಉಪ್ಪು. विड (भेदने) "कः" (३-१-१३५)। "पाक्यं विडं च कृतके द्वयम्" अम०।

विडङ्ग ವಿಡಂಗ (पुंन०) 1. ವಾಯಿವಿಳಂಗ. विडति—विड (भेदने) "अङ्गच्" (उ० १-१२१)। (वि०) 2. ಬುದ್ಧಿವಂತ, ಜಾಣ, ತಿಳಿದವನು. "विडङ्गस्त्रिष्वभिज्ञे स्यात् कृमिघ्ने पुंनपुंसकम्" मेदि०।

विडम्ब ವಿಡಂಬ (पुं०) 1. ಅನುಕರಿಸುವುದು, ಅಣಕಿಸುವುದು, ಒಬ್ಬ ಮಾಡಿದಂತೆ ಮಾಡುವುದು. विडम्ब (अनुकरणे) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಹಿಂಸಿಸುವುದು, ಪೀಡಿಸುವುದು.

विडम्बन ವಿಡಂಬನ (न०) 1. ಅಣಕಿಸುವುದು, ಅನುಕರಿಸುವುದು. विडम्ब (अनुकरणे) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಹಿಂಸಿಸುವುದು, ನೋಯಿಸುವುದು.

विडम्बना ವಿಡಂಬನಾ (स्त्री०) 1. ಅನುಕರಣ, ಹೋಲುವುದು. विडम्ब + णिच् "युच्" (३-३-१०७)। "कुटजपुष्पपरागकणाः स्फुटं विदधिरे दधिरेणुविडम्बनाम्" माघ० ६-३५। 2. ಪರಿಹಾಸ್ಯ. "इयं च तेऽन्या पुरतो विडम्बना यदूढया वारणराजहार्यया" कुमा० ५-७०। 3. ಹಿಂಸಿಸುವುದು, ನೋಯಿಸುವುದು.

विडम्बयत् ವಿಡಂಬಯತ್ (वि०) 1. ಅನುಕರಿಸುತ್ತಿರುವ, ಹೋಲುತ್ತಿರುವ. विडम्ब (अनुकरणे) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। "उत्क्षिप्तगात्रः स्म विडम्बयन्नभः समुत्पतिष्यन्तमगेन्द्रमुच्चकैः" माघ० १२-५। 2. ಹಾಸ್ಯಮಾಡುತ್ತಿರುವ. 3. ಪೀಡಿಸುತ್ತಿರುವ.

विडम्बित ವಿಡಂಬಿತ (वि०) 1. ಹಾಸ್ಯಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. विडम्ब (अनुकरणे) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಅನುಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "विडम्बितान् गोपुरधारिबिम्बैः देवान् विभोरैक्षत दिव्यदेहे" याद० २३-३४।

विडीन ವಿಡೀನ (न०) ಪಕ್ಷಿಗಳ ಒಂದು ವಿಧ ಹಾರಾಟ. प्रडीनम् उड्डीनम् संडीनम् विडीनम् अवडीनम् डीनम् निडीनम् तिर्यग्डीनम् परिडीनम् ಇವೇ ಮೊದಲಾಗಿ ಹಕ್ಕಿಗಳ ಹಾರಾಟದಲ್ಲಿ ನೂರ ಒಂದು ಭೇದಗಳಿರುವುವು.

विड्लवण ವಿಡ್ಲವಣ (न०) ಉಪ್ಪುಮಣ್ಣಿನಿಂದ ತಯಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಲವಣ. विड्वत् दुर्गन्धं लवणम्।

विड्वराह ವಿಡ್ವರಾಹ (पुं०) ಊರೊಳಗೆ ಸಂಚರಿಸುವ ವರಾಹ, –ಹಂದಿ. विट्प्रियो वराहः। "छत्राकं विड्वराहं च लशुनं ग्रामकुक्कुटम्। पलाण्डुं गृञ्जनं चैव मत्या जग्ध्वा पतेद्द्विजः" मनु० ५-२९।

वितंस ವಿತಂಸ (पुं०) ಮೃಗ ಮತ್ತು ಪಕ್ಷಿಗಳನ್ನು ಹಿಡಿಯುವ ಸಾಧನ. वितंसयते—वि+तसि (अलङ्कारे) "घञ्" (३-३-१९)। "वितंसस्तूपकरणं बन्धने मृगपक्षिणाम्" अम०।

वितण्ड ವಿತಂಡ (पुं०) ಗಜ, ಆನೆ.

वितण्डा ವಿತಂಡಾ (स्त्री०) 1. ತಿರುಳಿಲ್ಲದ ವಾದ, ಹೊರಗೆ ಸರಿಯಾಗಿ ತೋರಿದರೂ ಅವಿವೇಕದಿಂದ ಮಾಡುವ ವಾದ, ತಿಳಿಗೇಡಿತನದ ವಾದ. वितण्डयते—वि+तडि (ताडने) "अः" (३-३-१०३)। 2. ಸೌಟು. 3. ಕುತರ್ಕದ ಚರ್ಚೆ. 4. ಗಣಿಗಿಲೆ ಗಿಡ.

वितत ವಿತತ (वि०) 1. ವಿಸ್ತಾರವಾದ, ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ಹರಡಿರುವ. वि+तनु (विस्तारे) "क्तः" (३-४-७२)। "विततशीकरराशिभिरुच्छ्रितैरुपलरोधविवर्तिभिरम्बुभिः" किरा० ५-१५। 2. ವಿಸ್ತರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಪ್ರಸರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಹರಡಲ್ಪಟ್ಟ. वि + तनु कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)। "हित्वा क्षणं विततपक्षतिरन्तरिक्षे" माघ० ५-३८। 3. ಮುಚ್ಚಿರುವ. (न०) 4. ವೀಣೆ ಮೊದಲಾದ ತಂತೀ ವಾದ್ಯ.

वितति ವಿತತಿ (स्त्री०) 1. ಪಙ್ಕ್ತಿ, ಸಾಲು. वि + तनु (विस्तारे) "क्तिन्" (३-३-९४)। "सुकृतं तदस्तु कतमस्त्वयं विधिर्यदकालमेघविततिर्व्ययूयुजत्" मालती० ९-४९। 2. ವಿಸ್ತಾರ, ಹರಡುವುದು, ಪ್ರಸರಿಸುವುದು. "बध्नीहि सेतुमिह ते यशसो वितत्यै गायन्ति दिग्विजयिनो यमुपेत्य भूपाः" भाग० ९-१०-१५। 3. ಸಮೂಹ. "व्रततिविततिभिस्तिरोहितायां प्रतियुवतौ वदनं प्रियः प्रियायाः" माघ० ७-४५।

वितथ ವಿತಥ (वि०) 1. ಮಿಥ್ಯೆಯಾದ, ಸುಳ್ಳಾದ (ಮಾತು). विगतं तथात्वमसत्यं यस्मात्। "आजन्मनो न वितथं भवता किलोक्तम्" वेणी० ३-१५। 2. ವ್ಯರ್ಥವಾದ, ವಿಫಲವಾದ. "प्रत्यब्रवीच्चैनमिषुप्रयोगे तत्पूर्वभङ्गे वितथप्रयत्नः" रघु० २-४२।

वितद्रु ವಿತದ್ರು (स्त्री०) ಒಂದು ನದಿ. ಈ ನದಿಯು ಪಂಜಾಬ ದೇಶದಲ್ಲಿ ಪ್ರವಹಿಸುವುದು.

वितन्तु ವಿತಂತು (पुं०) 1. ಉತ್ತಮವಾದ ಅಶ್ವ, (स्त्री०) 2. ವಿಶ್ವಸ್ತೆ, ವಿಧವೆ, ಪತಿಯಿಲ್ಲದವಳು. (वि०) 3. ದಾರವಿಲ್ಲದ.

वितन्त्री ವಿತಂತ್ರೀ (स्त्री०) ವ್ಯತ್ಯಾಸವಾಗಿ ಕಟ್ಟಿದ ತಂತಿಯುಳ್ಳ ವೀಣೆ. वि विषमबद्धा तन्त्री — तत्रि (कुटुम्बधारणे) "ईः" (उ० ३-१५८)। "अप्यन्यपुष्टा प्रतिकूलशब्दा श्रोतुर्वितन्त्रीरिव ताड्यमाना" कुमा० १-४५।

वितन्यमान ವಿತನ್ಯಮಾನ (वि०) "वितायमान" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.

वितन्वत् ವಿತನ್ವತ್ (वि०) 1. ವಿಸ್ತರಿಸುತ್ತಿರುವ, ಹರಡುತ್ತಿರುವ. वि+तनु (विस्तारे) "शतृ" (३-२-१२४)। "स्वं रागादुपरि वितन्वतोत्तरीयं कान्तेन प्रतिपदवारितातपाया:" माघ० ८-५। 2. ವೃದ್ಧಿಪಡಿಸುತ್ತಿರುವ, ಹೆಚ್ಚಿಸುತ್ತಿರುವ. "विलासिनस्तस्य वितन्वता रतिं न नर्मसाचिव्यमकारि नेन्दुना" माघ० १-५९। 3. ಮಾಡುತ್ತಿರುವ, ನಿರ್ಮಿಸುತ್ತಿರುವ. "श्रेणीबन्धाद्वितन्वद्भिरस्तम्भां तोरणस्रजम्" रघु० १-४१। 4. ರಚಿಸುತ್ತಿರುವ, ಸೃಷ್ಟಿಸುತ್ತಿರುವ, ಗ್ರಥನಮಾಡುತ್ತಿರುವ. 5. ಉಂಟುಮಾಡುತ್ತಿರುವ. "वितन्वती क्षेममदेवमातृकाश्चिराय तस्मिन् कुरवश्चकासति" किरा० १-१७। "शानच्" (३-२-१२४)। **–तन्वानः –ತನ್ವಾನಃ.**

वितमस् ವಿತಮಸ್ (वि०) ತಮಸ್ಸಿಲ್ಲದ, ಅಂಧಕಾರವಿಲ್ಲದ, ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ. विगतं तमो यस्मात्। "वितमसि विषये स्थिता इवासन् विरतिविहीनविहारजागरेण" याद० २४-७०।

वितरण ವಿತರಣ (न०) 1. ದಾನಮಾಡುವುದು, ಕೊಡುವುದು. वि+तॄ (प्लवनतरणयो:) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "अनुविहितमहोत्सवो यथार्हं वितरणतोषितवन्दिबन्धुवर्ग:" याद० २४-३०। 2. ದಾಟುವುದು.

वितर्क ವಿತರ್ಕ (पुं०) 1. ಊಹೆ, ಭಾವಿಸುವುದು. वि+तर्क (भाषार्थे) "घञ्" (३-३-१८)। "शिरीषपुष्पाधिकसौकुमार्यौ बाहू तदीयाविति मे वितर्क:" कुमा० १-४१। 2. ಸಂಭಾವನಾತ್ಮಕಜ್ಞಾನ, ಸಂಶಯಜ್ಞಾನ. किं पद्मम् किमिन्दु: किं मुखम् ಮುಂತಾದ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ किं ಪದದ ಅರ್ಥ. "नुनोद तस्य स्थलपद्मिनीगतं वितर्कमाविष्कृतफेनसन्तति" किरा० ४-५।

वितर्कण ವಿತರ್ಕಣ (न०) 1. ಊಹಿಸುವುದು. 2. ಸಂಶಯಪಡುವುದು. वि + तर्क भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

वितर्दि ವಿತರ್ದಿ (स्त्री०) ವೇದಿಕೆ, ಜಗುಲಿ. विगता तर्दि: हिंसाऽस्या:—तर्द (हिंसायाम्) "इन्" (उ० ४-११८)। "रतान्तरे यत्र गृहान्तरेषु वितर्दिनिर्यूहविटङ्कनीड:" माघ० ३-५५। वा "ङीष्" (ग० ४-१-४५)। **–र्दी –ರ್ದೀ.**

वितर्दिका ವಿತರ್ದಿಕಾ (स्त्री०) ವೇದಿಕೆ, ಜಗುಲಿ. वितर्दि स्वार्थे "कन्"।

वितल ವಿತಲ (न०) ಸಪ್ತ ಪಾತಾಳಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ ಎರಡನೆಯದು.

वितस्ता ವಿತಸ್ತಾ (स्त्री०) ಪಂಜಾಬಿನಲ್ಲಿ ಹರಿಯುವ ಒಂದು ನದಿ. ಈ ನದಿಯು ಪಂಜಾಬಿನಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿ ಪಾಕಿಸ್ಥಾನದ ಮೂಲಕ ಪ್ರವಹಿಸಿ ಸಿಂಧು ನದಿಯೊಡನೆ ಕಲೆತು ಅರಬ್ಬಿಸಮುದ್ರವನ್ನು ಸೇರುವುದು.

वितस्ति ವಿತಸ್ತಿ (पुंस्त्री०) ಹನ್ನೆರಡು ಅಂಗುಲಗಳ ಅಳತೆ, ನೀಡಿದ ಅಂಗುಷ್ಠ (ಹೆಬ್ಬೆರಳು) ದಿಂದ ಕನಿಷ್ಠಿಕೆ (ಕಿರುಬೆರಳು) ವರೆಗಿನ ಅಳತೆ. "वितस्तिद्वादशाङ्गुल:" अम०।

वितान ವಿತಾನ (पुंन०) 1. ಮೇಲ್ಕಟ್ಟು, ಚಪ್ಪರದ ಮೇಲುಭಾಗದಲ್ಲಿ ವಸ್ತ್ರದಿಂದ ಮಾಡಿದ ಛಾವಣಿ. वितन्यते—वि+तनु (विस्तारे) "घञ्" (३-३-१९)। "बृहत्तुलैरप्यतुलैर्वितानमालापिनद्धैरपि चावितानै:" माघ० ३-५०। 2. ವಿಸ್ತಾರ, ಹರಡುವುದು. "विलुलितकमलौघ: कीर्णवल्लीवितान:" माघ० ११-२८। 3. ಸಮೂಹ. "नवकनकपिशङ्गं वासराणां विधातु: ककुभि कुलिशपाणेर्भाति भासां वितानम्" माघ० ११-४३। 4. ಯಾಗ, ಯಜ್ಞ. "सोमपायिनि भविष्यते मया वाञ्छितोत्तमवितानयाजिना" माघ० १४-१०। (न०) 5. ಎಂಟನೇ ಛಂದಸ್ಸಿನ ಒಂದು ವೃತ್ತ. 6. ಅವಸರ, ಸಮಯ. (वि०) 7. ತುಚ್ಛನಾದ, ನೀಚನಾದ. 8. ಶೂನ್ಯವಾದ, ಬರಿದಾದ, ಉತ್ಸಾಹವಿಲ್ಲದ. "प्रमुदितवरपक्षमेकतस्तत्क्षितिपतिमण्डलमन्यतो वितानम्" रघु० ६-८६। 9. ಮಂಕಾಗಿರುವ, ಜಡ, ದಡ್ಡ, ಗುಗ್ಗು. "वितानो यज्ञविस्तारोल्लोचेषु क्रतुकर्मणि। वृत्तभेदावसरयो: वितानं तुच्छमन्दयो:" विश्व०।

वितानक ವಿತಾನಕ (पुंन०) 1. ಪುಂಜ, ಸಮೂಹ. वितान स्वार्थे "कन्"। "बर्हीयसा दीप्तिवितानकेन चकासयामासतुरुल्लसन्ती" माघ० ३-६। 2. ಉಲ್ಲೋಚ, ಮೇಲ್ಕಟ್ಟು. 3. ವಿಸ್ತಾರ.

वितायमान ವಿತಾಯಮಾನ (वि०) ವಿಸ್ತರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. वि + तनु (विस्तारे) + यक् "शानच्" (३-२-१२४)। वा आत्वम् (६-४-४४)। "संपश्यतामिति शिवेन वितायमनं लक्ष्मीवत: क्षितिपतेस्तनयस्य वीर्यम्" किरा० १५-५३। आत्वाभावे **वितन्यमान: ವಿತನ್ಯಮಾನಃ.**

वितारयमाण ವಿತಾರಯಮಾಣ (वि०) 1. ದಾಟಿಸುತ್ತಿರುವ. वि+तॄ (प्लवनतरणयो:)+णिच् "शानच्"

(३-२-१२४)। 2. ದಾನಮಾಡಿಸುತ್ತಿರುವ, ಕೊಡಿಸುತ್ತಿರುವ.

वितार्यमाण ವಿತಾರ್ಯಮಾಣ (वि०) 1. ದಾಟಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. 2. ದಾನಮಾಡಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. वि + तॄ (प्लवनतरणयोः) + णिच् "शानच्" (३-२-१२४)।

वितीर्ण ವಿತೀರ್ಣ (वि०) 1. ದಾಟಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ದಾನಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟ. वि + तॄ (प्लवनतरणयोः) "क्तः" (३-२-१०२)। "वितीर्णे सर्वस्वे तरुणकरुणापूर्णहृदयाःस्मरन्तः संसारं विगुणपरिणामां विधिगतिम्" भर्तृ० ३-८६। 3. ಇಡಲ್ಪಟ್ಟ. "निहितदशनवाससा कपोले विषमवितीर्णपदं बलादिवान्या" माघ० ७-२१। 4. ಕೆಳಗೆ ಇಳಿದಿರುವ. "आरूढमद्रीनुदधीन् वितीर्णम्" रघु० ६-७७।

वितीर्यमाण ವಿತೀರ್ಯಮಾಣ (वि०) 1. ದಾಟಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. 2. ದಾನಮಾಡಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. वि + तॄ (प्लवनतरणयोः) कर्म० "शानच्" (३-२-१२४)।

वितुन्न ವಿತುನ್ನ (न०) 1. ಸುನವಲು ಗಿಡ. 2. ಶೈವಾಲ, ಪಾಚಿ. "वितुन्नं सुनिषण्णे च शैवाले च नपुंसकम्" मेदि०।

वितुन्नक ವಿತುನ್ನಕ (न०) 1. ಧನಿಯ, ಕೊತ್ತುಂಬರಿ ಬೀಜ. 2. ಮೈಲುತುತ್ತ. 3. ನೆಲನೆಲ್ಲಿಗಿಡ. "वितुन्नकं तु धान्याके झाटामलमयूरके" मेदि०।

वितृष्ण ವಿತೃಷ್ಣ (वि०) ಆಸೆಯಿಲ್ಲದವನು. विगता तृष्णा यस्मात्।

वित्त ವಿತ್ತ (न०) 1. ಧನ, ಐಶ್ವರ್ಯ. विद्लृ (लाभे) "क्तः" (८-२-५८)। निपा०। "वित्तं यदा यस्य समं विभक्तं गूढश्चरः संनिभृतश्च मन्त्रः" हितो० ४-५०। (वि०) 2. ಪ್ರಖ್ಯಾತನಾದ, ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದ. वित्तः पुरुषः सि० कौ०। 3. ವಿಚಾರಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಪರೀಕ್ಷೆಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. विद (विचारणे) "क्तः" (३-२-१०२)। वा नत्वम् (८-२-५५)। **विन्नः ವಿನ್ನಃ**. 4. ಸಂಪಾದಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಗಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

वित्तद ವಿತ್ತದ (वि०) 1. ಧನವನ್ನು ಕೊಡುವವನು, ಐಶ್ವರ್ಯವನ್ನು ಕೊಡುವವನು. 2. ದಾನಮಾಡುವವನು. वित्तं ददाति — डु दाञ् (दाने) "कः" (३-२-३)।

वित्तवत् ವಿತ್ತವತ್ (वि०) ಐಶ್ವರ್ಯವಂತ, ಧನಿಕ. वित्तमस्यास्ति — "मतुप्" (५-२-९४)। मस्य वः (८-२-९)।

वित्ति ವಿತ್ತಿ (स्त्री०) 1. ಜ್ಞಾನ, ತಿಳಿವಳಿಕೆ. विद (ज्ञाने) "क्तिन्" (३-३-९४)। 2. ಲಾಭ, ಗಳಿಕೆ, ಸಂಪಾದನೆ. विद्लृ (लाभे) "क्तिन्"। 3. ವಿಚಾರಣೆ, ವಿಮರ್ಶೆ. विद (विचारणे) "क्तिन्"। 4. ಸ್ಥಿತಿ, ಇರುವಿಕೆ. विद (सत्तायाम्) "क्तिन्"।

वित्तेश ವಿತ್ತೇಶ, –ईश्वर –ಈಶ್ವರ (पुं०) ಧನಪತಿ, ಕುಬೇರ. वित्तस्येशः ईश्वरो वा। "रुद्राणां शङ्करश्चास्मि वित्तेशो यक्षरक्षसाम्" गीता १०-२३।

वित्रस्त ವಿತ್ರಸ್ತ (वि०) ಹೆದರಿದವನು. वि + त्रसी (उद्वेगे) "क्तः" (३-४-७२)। "कुर्वन्ति यस्य न मनो विवशं तरुण्यो वित्रस्तमुग्धहरिणीसदृशैः कटाक्षैः" भर्तृ० २-८।

वित्रास ವಿತ್ರಾಸ (पुं०) ಭಯ, ಹೆದರಿಕೆ. वि + त्रसी (उद्वेगे) "घञ्" (३-३-१८)। "ततोऽभूत् परसैन्यानां हृदि वित्रासवेपथुः" भाग०।

वित्रासयत् ವಿತ್ರಾಸಯತ್ (वि०) ಬಹಳ ಹೆದರಿಸುತ್ತಿರುವ. वि + त्रसी (उद्वेगे) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–यन्ती –ಯಂತೀ.**

वित्रासित ವಿತ್ರಾಸಿತ (वि०) ಹೆದರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಭಯಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. वि+त्रसी (उद्वेगे)+णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "वित्रासितविहङ्गमाम्"। "वित्रासितेव त्रिदशारिलक्ष्मीः इयेप गन्तुं यदुवीरदुर्गम्" याद० २०-९।

विद – ज्ञाने (अदा० पर० सक० से०)।

लट्—	वेत्ति	वित्तः	विदन्ति।
	वेत्सि	वित्थः	वित्थ।
	वेद्मि	विद्वः	विद्मः।
	वेद	विदतुः	विदुः।
	वेत्थ	विदथुः	विद।
	वेद	विद्व	विद्म।
लिट्—	विवेद	विविदतुः	विविदुः।
	विवेदिथ	विविदथुः	विविद।
	विवेद	विविदिव	विविदिम।
	आम्पक्षे विदांचकार ಇತ್ಯಾದಿ.		
लुट्—	वेदिता	वेदितारौ	वेदितारः।
लृट्—	वेदिष्यति	वेदिष्यतः	वेदिष्यन्ति।

लोट्— { वेत्तु / विदांकरोतु / विदांकुरुतात् } विदांकुरुताम् विदांकुर्वन्तु ।
विदांकुरु / विदां कुरुतात् } विदांकुरुतम् विदांकुरुत ।
विदांकरवाणि विदांकरवाव विदांकरवाम ।
लङ्— अवेत् अवित्ताम् अविदुः ।
विद्यात् अवेदीत् ಇತ್ಯಾದಿ.

1. ತಿಳಿದುಕೊ, ಅರಿತುಕೊ. "वेत्थ मानेऽपि मत्त्यागदूना स्वं मां च यन्मिथः" नैष० २०-७७ । "विदांचकार वैदेहीं रामादन्यनिरुत्सुकाम्" भट्टि० ६-१ । "विदांकुर्वन्तु रामस्य वृत्तमित्यवदत् स्वकान्" भट्टि० ६-४ । 2. ತಿಳಿದುಕೊ, ಅನುಭವಿಸಿ ಕಂಡುಕೊ. "परायत्तः प्रीतेः कथमिव रसं वेत्तु पुरुषः" मुद्रा० ३-४ । 3. ತಿಳಿ, ಭಾವಿಸು, ಎಣಿಸು. "तेन योजितसंबन्धं वित्त मामप्यवञ्चितम्" कुमा० ६-३० ।

कर्मणि :—वेद्यते । विविदे । वेदिता । वेदिष्यते । वेद्यताम् । ಇತ್ಯಾದಿ.

कृत्सु :—वेत्तव्यम् । वेदनीयम् । वेद्यम् । विदितः । विदन्, विदन्ती । विदितम् । वेदनम् । ಇತ್ಯಾದಿ.

विदंश ವಿದಂಶ (पुं०) ಬಾಯಾರಿಕೆಯುಂಟುಮಾಡುವ ಆಹಾರ. ಉಪ್ಪಿನಕಾಯಿ ಹುರಿಗಾಳು ಮುಂತಾದುವು. "स्वादितः सकृदिवासव एव प्रत्युत क्षणविदंशपदेऽभूत्" माघ० १०-१० ।

विदग्ध ವಿದಗ್ಧ (पुं०) 1. ಪಂಡಿತ, ವಿದ್ವಾಂಸ. वि + दह (भस्मीकरणे) "क्तः" (३-२-१०२) । "ताम्बूलमिव गृहीत्वा विदग्धमुखमण्डनं विशत" विद० मु० म० १-८ । 2. ನಿಪುಣ, ಪ್ರವೀಣ, ನಿಷ್ಣಾತ. "विदग्धैर्निर्ग्राह्यो न पुनरविदग्धैरतिशयः" उ० रा० ४-२१ । (वि०) 3. ದಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಸುಡಲ್ಪಟ್ಟ. 4. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬೇಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

विदग्धता ವಿದಗ್ಧತಾ (स्त्री०) 1. ಪಾಂಡಿತ್ಯ. 2. ನೈಪುಣ್ಯ. विदग्धस्य भावः "तल्" (५-१-११९) ।

विदग्धा ವಿದಗ್ಧಾ (स्त्री०) ನಿಪುಣಳಾದ ಹೆಂಗಸು, ಬುದ್ಧಿಶಾಲಿಯಾದ ಹೆಂಗಸು.

विदत् ವಿದತ್ (वि०) ತಿಳಿಯುತ್ತಿರುವ, ಅರಿಯುತ್ತಿರುವ. विद (ज्ञाने) "शतृ" (३-२-१०२) ।

विदथ ವಿದಥ (पुं०) 1. ಯೋಗಿ, ಸಂನ್ಯಾಸಿ. 2. ಪಂಡಿತ, ವಿದ್ವಾಂಸ. विद (ज्ञाने) "अथः" (उ० ३-११५) । "विदथो योगिकृतिनोः" मेदि० ।

विदधत् ವಿದಧತ್ (वि०) 1. ಉಂಟುಮಾಡುತ್ತಿರುವ. वि + डु धाञ् (धारणपोषणयोः) "शतृ" (३-२-१२४) । "कृष्णोत्तरासङ्गरुचं विदधच्चौतपल्लवीम्" माघ० २-१९ । "शानच्" (३-२-१२४) । 2. ಮಾಡುತ್ತಿರುವ. "जगदेकपतेरमुष्य पूजां विदधानेन युधिष्ठिरेण पुत्री" याद० १५-९२ ।

विदर ವಿದರ (पुं०) 1. ಒಡೆದುಹೋಗುವುದು, ಸೀಳಾಗುವುದು, ಹೋಳಾಗುವುದು. वि+दॄ (विदारणे) "अप्" (३-३-५७) । (न०) 2. ಪಾಪಾಸುಕಳ್ಳಿ ಹಣ್ಣು.

विदर्भ ವಿದರ್ಭ (पुं०ब०व०) 1. ವಿದರ್ಭದೇಶ. विशिष्टा दर्भाः कुशा यत्र । "एको ययौ चैत्ररथप्रदेशान् सौराज्यरम्यानपरो विदर्भान्" रघु० ५-६० । 2. ವಿದರ್ಭದೇಶದ ಜನರು, ವಿದರ್ಭದೇಶದಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡುವ ಜನರು. (पुं०) 3. ವಿದರ್ಭದೇಶದ ದೊರೆ. "विदर्भपुत्रीश्रवणावतंसिकामणीमहः किंशुककार्मुकोदरे" नैष० १५-४० । 4. ಮರುಭೂಮಿ. विगता दर्भाः यत्र ।

विदर्भकन्या ವಿದರ್ಭಕನ್ಯಾ, –तनया – ತನಯಾ (स्त्री०) ದಮಯಂತಿ, ವಿದರ್ಭರಾಜನ ಪುತ್ರಿ.

विदर्भजा ವಿದರ್ಭಜಾ (स्त्री०) 1. ವಿದರ್ಭರಾಜನ ಪುತ್ರಿ, ದಮಯಂತಿ. "विदर्भजाया मदनस्तथा मनो नलावरुद्धं वयसैव वेशितः" नैष० १-३२ । 2. ಅಗಸ್ತ್ಯಮಹರ್ಷಿಯ ಪತ್ನಿ, ಲೋಪಾಮುದ್ರೆ. 3. ರುಕ್ಮಿಣಿ.

विदर्भराज ವಿದರ್ಭರಾಜ (पुं०) ವಿದರ್ಭದೇಶದ ದೊರೆ—1. ಭೀಮನೃಪತಿ. "विदर्भराजः क्षितिपाननुक्षणं शुभक्षणासन्नतरत्वसत्वरः" नैष० १६-५ । 2. ಭೀಷ್ಮಕ, ರುಕ್ಮಿಣಿಯ ತಂದೆ. विदर्भानां राजा — "टच्" (५-४-९१) । "विदर्भराजो धर्मात्मा भीष्मको नाम धार्मिकः" । "विदर्भराजेन विदेहभूभृता समक्रमं दुग्धपयोधिना च सः" याद० १४-६० ।

विदर्भसुभ्रू ವಿದರ್ಭಸುಭ್ರೂ (स्त्री०) ದಮಯಂತಿ. "विदर्भसुभ्रूस्तनतुङ्गताप्तये घटानिवापश्यदलं तपस्यतः" नैष० १-८२ ।

विदर्भाधिपति ವಿದರ್ಭಾಧಿಪತಿ (पुं०) 1. ಭೀಷ್ಮಕರಾಜ, ರುಕ್ಮಿಣಿಯ ತಂದೆ. 2. ಭೀಮರಾಜ, ದಮಯಂತಿಯ ತಂದೆ. विदर्भानामधिपतिः ।

विदल ವಿದಲ (न०) 1. ಬಿದಿರಿನಿಂದ ಮಾಡಿದ ಪಾತ್ರೆ, ಮಕ್ಕರಿ, ಬುಟ್ಟಿ ಮುಂತಾದುವು. 2. ದಾಳಿಂಬೆಯ ತೊಗಟೆ. 3. ಮರದ ರೆಂಬೆ. 4. ದ್ವಿದಳ ಧಾನ್ಯದ ಬೇಳೆ.

(वि०) 5. ವಿಕಸಿತವಾದ, ಅರಳಿರುವ. 6. ಸೀಳುವ, ಒಡೆಯುವ.

विदलत् ವಿದಲತ್ (वि०) 1. ಒಡೆಯುತ್ತಿರುವ, ಸೀಳುತ್ತಿರುವ, ಭೇದಿಸುತ್ತಿರುವ. वि+दल (विशरणे) "शतृ" (३-२-१२४)। "विदलत्पुष्कराकीर्णाः पतच्छङ्खकुलाकुलाः" माघ० १९-७७। 2. ಅರಳುತ್ತಿರುವ.

विदलन ವಿದಲನ (न०) ಒಡೆಯುವುದು, ಭೇದಿಸುವುದು, ಸೀಳುವುದು. वि + दल (विशरणे) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

विदलित ವಿದಲಿತ (वि०) ಭೇದಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಒಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಸೀಳಲ್ಪಟ್ಟ. वि+दल (विशरणे) "क्तः" (३-२-१०२)। "विदलितमहाकूलामुक्ष्णां विषाणविघट्टनैः" माघ० १२-७७।

विदा ವಿದಾ (स्त्री०) 1. ಜ್ಞಾನ. 2. ಬುದ್ಧಿ. विद (ज्ञाने) "अङ्" (३-३-१०४)। "विदा ज्ञाने च निर्दिष्टा मनीषायां च योषिति" मेदि०।

विदाय ವಿದಾಯ (पुं०) ಹೊರಡಲು ಅನುಮತಿಕೊಡುವುದು. विगतो दायः साक्षात्करणरूपं ऋणं येन। "विदायं देहि संप्रीत्या क्षणं मे प्राणवल्लभे" ब्रह्मवै०।

विदार ವಿದಾರ (पुं०) 1. ಸೀಳುವುದು, ಒಡೆಯುವುದು, ಭೇದಿಸುವುದು. वि+दॄ (विदारणे) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಯುದ್ಧ, ಸಮರ, ಕಾಳಗ. 3. ಜಲೋಚ್ಛ್ವಾಸ, ಕೆರೆಯಿಂದ ಹೆಚ್ಚಾದ ನೀರು ಹೊರಗೆ ಹೋಗುವುದು. "विदारो जलोच्छ्वासाजिदारणे" मेदि०।

विदारक ವಿದಾರಕ (पुं०) 1. ನೀರಿನ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಶಿಲೆ ಮರ ಮುಂತಾದುವು. 2. ನೀರಿಲ್ಲದೆ ಬತ್ತಿಹೋಗಿರುವ ನದಿಯಲ್ಲಿ ನೀರಿಗಾಗಿ ತೋಡುವ ಹಳ್ಳ, ಚಿಲುಮೆ. विदृणाति जलमार्गयानानि — दॄ (विदारणे) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। (न०) 3. ದ್ವಾರಭೂಮಿ. (वि०) 4. ಕತ್ತರಿಸುವ, ಸೀಳುವ, ಒಡೆಯುವ.

विदारण ವಿದಾರಣ (न०) 1. ಸೀಳುವುದು, ಒಡೆಯುವುದು, ಭೇದಿಸುವುದು. वि + दॄ (विदारणे) णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಪೀಡಿಸುವುದು, ಹಿಂಸಿಸುವುದು. (पुन०) 3. ರಣ, ಯುದ್ಧ. 4. ನೀರಿನ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಮರ ಬಂಡೆ ಮುಂತಾದುವು. "विदारणं विडम्बे च भेदे क्लीबं रणे द्वयोः" मेदि०। (पुं०) 5. ಬೆಟ್ಟಗಣಗಿಲೆ ಗಿಡ. (वि०) 6. ಭೇದಿಸುವ, ಒಡೆಯುವ. वि + दॄ + णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)। "श्रुतं सखे श्रवणविदारणं वचः" मुद्रा० ५। 7. ಹಿಂಸಿಸುವ, ಪೀಡಿಸುವ.

विदारिका ವಿದಾರಿಕಾ (स्त्री०) ಸಾಲಪರ್ಣಿ, ಮೂರಲೆ ಹೊನ್ನೆ.

विदारिगन्धा ವಿದಾರಿಗಂಧಾ (स्त्री०) ಮೂರಲೆ ಹೊನ್ನೆ.

विदारिणी ವಿದಾರಿಣೀ (स्त्री०) ಶೀವನೆಯ ಮರ.

विदारिन् ವಿದಾರಿನ್ (वि०) ಸೀಳುವವನು, ಒಡೆಯುವವನು, ಭೇದಿಸುವವನು. वि+दॄ (विदारणे) + णिच् "णिनिः" (३-१-१३४)।

विदारी ವಿದಾರೀ (स्त्री०) 1. ಬಿಳಿಯ ನೆಲಗುಂಬಳ. 2. ಮೂರಲೆ ಹೊನ್ನೆ. 3. ತೊಡೆಯ ಸಂದಿನಲ್ಲಿ ಊದಿಕೊಳ್ಳುವ ಒಂದು ರೋಗ. विदारयति — वि + दॄ (विदारणे) + णिच् "अच्" (३-१-१३४)। गौरा० "ङीष्" (४-१-४१)।

विदारु ವಿದಾರು (पुं०) ಕೃಕಲಾಸ, ಓತಿಕೇತ, ಹಂಟೆಗೊದ್ದ.

विदाह ವಿದಾಹ (पुं०) 1. ಸುಡುವುದು. 2. ಮೈಉರಿಯುವುದು, ಉರಿತ.

विदाहिन् ವಿದಾಹಿನ್ (वि०) 1. ದೇಹದಲ್ಲಿ ಉರಿತವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ (ವಸ್ತು). विदहति — वि + दह (भस्मीकरणे) "णिनिः" (३-१-१३४)। 2. ಉರಿಯುಂಟುಮಾಡುವ. 3. ಸುಡುವ.

विदित ವಿದಿತ (वि०) 1. ತಿಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಅರಿಯಲ್ಪಟ್ಟ. विद (ज्ञाने) "क्तः" (३-२-१०२)। "ननु जनविदितैर्भवद्वचलीकैश्चिरपरिपूरितमेव कर्णयुग्मम्" माघ० ७-५४। 2. ಅರಿತವನು, ವಿಷಯವನ್ನು ತಿಳಿದವನು. विदितं वेदनमस्यास्ति — "अच्" (५-२-१२७)। "स वर्णिलिङ्गी विदितः समाययौ युधिष्ठिरं द्वैतवने वनेचरः" किरा० १-१। 3. ಪ್ರಖ್ಯಾತ, ಪ್ರಸಿದ್ಧ. "जातं वंशे भुवनविदिते पुष्करावर्तकानां जानामि त्वां प्रकृतिपुरुषं कामरूपं मघोनः" मेघ० १-६। (पुं०) 4. ಪಂಡಿತ, ಜ್ಞಾನಿ. (न०) 5. ಜ್ಞಾನ, ಅರಿವು, ತಿಳುವಳಿಕೆ. विद भावे "क्तः" (३-३-११४)।

विदिश् ವಿದಿಶ್ (स्त्री०) ಎರಡು ದಿಕ್ಕುಗಳ ಮಧ್ಯದ ದಿಕ್ಕು, ಮೂಲೆಯ ದಿಕ್ಕು. दिग्भ्यां विगता। ಆಗ್ನೇಯ (ಪೂರ್ವ–ದಕ್ಷಿಣ ಮಧ್ಯ) ನಿರ್ಋತಿ (ದಕ್ಷಿಣ–ಪಶ್ಚಿಮ ಮಧ್ಯ) ವಾಯು (ಉತ್ತರ–ಪಶ್ಚಿಮ ಮಧ್ಯ) ಈಶಾನ್ಯ (ಉತ್ತರ–ಪೂರ್ವ ಮಧ್ಯ). "क्लीबाव्ययं त्वपदिशं दिशोर्मध्ये विदिक् स्त्रियाम्" अम०।

विदीर्ण ವಿದೀರ್ಣ (वि०) ಭೇದಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಸೀಳಲ್ಪಟ್ಟ, ಒಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. वि+दृ (विदारणे) "क्तः" (३-२-१०२)। "कर्णाभ्यर्णविदीर्णसृक्कविकटव्यादानदीप्ताग्निभिः" मालती० ५-१३।

विदिशा ವಿದಿಶಾ (स्त्री०) 1. ದಶಾರ್ಣದೇಶದ ಒಂದು ಪಟ್ಟಣ, ದಶಾರ್ಣದೇಶದ ರಾಜಧಾನಿ. "तेषां दिक्षु प्रथितविदिशालक्षणां राजधानीं गत्वा सद्यः फलमविकलं कामुकत्वस्य लब्धा" मेघ० १-२४। 2. ಮಾಲವ ದೇಶದ ಒಂದು ನದಿ.

विदु ವಿದು (पुं०) 1. ಆನೆಯ ಕುಂಭಸ್ಥಳದ ಮಧ್ಯಭಾಗ. वेत्ति संज्ञामत्र घातेन — विद (ज्ञाने) "कुः" बाहु०। "कुम्भौ तु शिरसः पिण्डौ तयोर्मध्ये विदुः पुमान्" अम०। 2. ಕುದುರೆಯ ಕಿವಿಯ ಕೆಳಭಾಗ. "विदुर्मर्म-विदुश्चैव कर्णस्याधः षडङ्गुले"।

विदुर ವಿದುರ (पुं०) 1. ಪಂಡಿತ, ವಿದ್ವಾಂಸ. वेत्ति वेदनशीलः — विद (ज्ञाने) "कुरच्" (३-२-१६२)। 2. ಕೌರವರ ಒಬ್ಬ ಮಂತ್ರಿ, ಪಾಂಡುಮಹಾರಾಜನ ತಮ್ಮ. ವಿದುರನು ಅಣಿಮಾಂಡವ್ಯಋಷಿಯ ಶಾಪದಿಂದ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಅವತರಿಸಿ ಅಂಬಿಕೆಯ ದಾಸಿಯಲ್ಲಿ ಕೃಷ್ಣ ದ್ವೈಪಾಯನ ಋಷಿಯಿಂದ ಜನಿಸಿದನು. ಧರ್ಮಾತ್ಮನಾದ ವಿದುರನು ಯಾವಾಗಲೂ ಪಾಂಡವರ ಪಕ್ಷಪಾತಿಯಾಗಿದ್ದನು. ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನ ಸೂಚನೆಯಂತೆ ಪಾಂಡವರು ಹಸ್ತಿನಾವತಿಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ವಾರಣಾವತಕ್ಕೆ ಹೊರಟಾಗ ಇವರ ವಿನಾಶಕ್ಕಾಗಿ ದುರ್ಯೋಧನನಿಂದ ನಿರ್ಮಿತವಾದ ಅರಗಿನ ಮನೆಯ ವಿಷಯವನ್ನು ಪಾಂಡವರಿಗೆ ರಹಸ್ಯವಾಗಿ ತಿಳಿಸಿ ಅವರನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಿದನು. ಪಾಂಡವರೊಡನೆ ಸಂಧಿಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವಂತೆ ವಿದುರನು ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನಿಗೆ ನೀತಿ ಬೋಧೆ ಮಾಡಿದನು. ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ದುರ್ಯೋಧನನಲ್ಲಿಗೆ ಸಂಧಿಗಾಗಿ ದೌತ್ಯವನ್ನು ವಹಿಸಿ ಹೋದಾಗ ವಿದುರನ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಆತಿಥ್ಯವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿದನು. ಕೌರವ ಮತ್ತು ಪಾಂಡವರ ಯುದ್ಧದ ವಿಷಯವನ್ನು ಕೇಳಿ ವಿದುರನು ಅಲ್ಲಿರಲಾರದೆ ತೀರ್ಥಯಾತ್ರೆಯನ್ನು ಕೈಗೊಂಡನು. ವಿದುರನು ಪ್ರಭಾಸಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿ ಪರಮಾತ್ಮನ ಧ್ಯಾನದಿಂದ ದೇಹತ್ಯಾಗಮಾಡಿದನು. ಆಗ ಅವನ ತೇಜಸ್ಸು ಧರ್ಮರಾಜನ ಶರೀರವನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸಿತು. (वि०) 3. ಕಪಟಿ, ತಂತ್ರಿ. 4. ಬುದ್ಧಿವಂತ, ಜಾಣ, ಜ್ಞಾನಿ. "ज्ञाता तु विदुरो विन्दुः" अम०।

विदुल ವಿದುಲ (पुं०) 1. ವೇತಸವೃಕ್ಷ, ಹಬ್ಬೆಗಿಡ. 2. ನೀರುಹಬ್ಬೆ. "विदुलस्तु पुमानम्बुवेतसे वेतसेऽपि च" मेदि०। 3. ಗಂಧರಸ, ಬಾಣಂತಿ ಬೋಳ.

विदुषी ವಿದುಷೀ (स्त्री०) 1. ಪಂಡಿತೆ, ವಿದ್ಯಾವಂತೆ. वेत्ति—विद (ज्ञाने) "शतृ" (३-२-१२४)। शतुर्वसुः (७-१-३६)। "चिकुरप्रकरा जयन्ति ते विदुषी मूर्धनि सा बिभर्ति यान्" नैष० २-२०। (वि०) 2. ತಿಳಿಯುವ, ಅರಿಯುವ. "विदुषीव दर्शनममुष्य युवतिरतिदुर्लभं पुनः" माघ० १५-९४।

विदुष्मती ವಿದುಷ್ಮತೀ (स्त्री०) ಪಂಡಿತರೊಡನಿರುವವಳು. विद्वानस्यामस्ति विद्वस् "मतुप्" (५-२-९४)। "ङीप्" (४-१-६)।

विदून ವಿದೂನ (वि०) ತೊಂದರೆಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಕಷ್ಟಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ನೋವುಂಟುಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. वि + दूङ् (परितापे) "क्तः" (३-२-१०२)। निष्ठातकारस्य नत्वम् (८-२-४५)।

विदूर ವಿದೂರ (पुं०) 1. ಒಂದು ಪರ್ವತ. "विदूर-भूमिर्नवमेघशब्दादुद्भिन्नया रत्नशलाकयेव" कुमा० १-२४। (वि०) 2. ಬಹಳ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ. विशिष्टं दूरं यस्य। "एषा प्रसन्नस्तिमितप्रवाहा सरिद्विदूरान्तरभावतन्वी" रघु० १३-४८।

विदूराद्रि ವಿದೂರಾದ್ರಿ (पुं०) ವಿದೂರ ಪರ್ವತ.

विदूषक ವಿದೂಷಕ (पुं०) 1. ಹಾಸ್ಯಗಾರ, ನಕಲಿ, ನಗೆಯುಂಟುಮಾಡುವವನು. 2. ರಾಜನಿಗೆ ವಿನೋದವುಂಟುಮಾಡುವ ಒಬ್ಬ ಮಿತ್ರ. ನಾಟಕಗಳಲ್ಲಿ ಇವನಿಗೆ ಕುಸುಮ, ವಸಂತ ಮೊದಲಾದ ಹೆಸರುಗಳುಂಟು. ತನ್ನ ವೇಷ ಭಾಷೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ ಎಲ್ಲರನ್ನೂ ನಗಿಸುವ ಸ್ವಭಾವದವನು. ರಾಜನಿಗೆ ಬಹಳ ಪ್ರಿಯನಾದವನು ಮತ್ತು ಕಲಹಪ್ರಿಯ. "कुसुमवसन्ताद्यभिधः कर्मवपुर्वेषभाषाद्यैः। हास्यकरः कलहरतिः विदूषकः स्यात्स्वकर्मज्ञः" सा० द० ३-४२। 3. ಕಾಮುಕ, ವಿಟ, ಸ್ತ್ರೀಲೋಲ. विदूषयत्यात्मानम् — वि + दुष (वैकृत्ये) + णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)। (वि०) 4. ಕೆಡಿಸುವವನು, ನಾಶಪಡಿಸುವವನು. विशेषेण दूषयति।

विदूषण ವಿದೂಷಣ (न०) 1. ಕೆಡಿಸುವುದು, ನಾಶಪಡಿಸುವುದು. 2. ಅಗೌರವಪಡಿಸುವುದು, ಅಪಮಾನಪಡಿಸುವುದು. वि + दुष (वैकृत्ये) "ल्युट्" (३-३-११५)।

विदेश ವಿದೇಶ (पुं०) ಬೇರೆ ದೇಶ, ಹೊರದೇಶ. विप्रकृष्टो देशः। "भजते विदेशमधिकेन जितस्तदनुप्रवेशमथवा कुशलः" माघ० ९-४८। "कोऽतिभारः समर्थानां किं दूरं व्यवसायिनाम्। को विदेशः सविद्यानां कः परः प्रियवादिनाम्" चाणक्यः।

विदेह ವಿದೇಹ (ಪುಂ० ಬ० ವ०) 1. ವಿದೇಹದೇಶ. 2. ವಿದೇಹದೇಶದ ಜನರು. (ಪುಂ०) 3. ಜನಕರಾಜನ ವಂಶದ ಮೂಲಪುರುಷ. 4. ಜನಕ ರಾಜ. (ವಿ०) 5. ಶರೀರವಿಲ್ಲದ. [ವಿವರಕ್ಕೆ "ಜನಕ" ಮತ್ತು "ನಿಮಿ" ಪದಗಳಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] **–वेहा –ದೇಹಾ.** ಮಿಥಿಲಾನಗರ, ವಿದೇಹದೇಶದ ರಾಜಧಾನಿ. "बभौ तमनुगच्छन्ती विदेहाधिपतेः सुता" रघु० १२-२६।

विद्ध ವಿದ್ಧ (ವಿ०) 1. ಹೊಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಭೇದಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಗಾಯಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. व्यध (ताडने) "क्तः" (३-२-१०२)। "भृङ्गश्रेणीश्यामभासां समूहैः नाराचानां विद्धनीरन्ध्रदेहः" माघ० १८-४१। 2. ರಂಧ್ರವಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ತೂತು ಕೊರೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಎಸೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. 4. ಸದೃಶವಾದ, ಸಮಾನವಾದ. 5. ಎದುರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 6. ಪೀಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. (ನ०) 7. ಗಾಯ. "विद्धं स्याद्वेधिते क्षिप्ते सदृशे बाधिते त्रिषु" मेदि०।

विद्धकर्ण ವಿದ್ಧಕರ್ಣ (ವಿ०) 1. ಚುಚ್ಚಲ್ಪಟ್ಟ ಕಿವಿಯುಳ್ಳ, ಚುಚ್ಚಿದ ಕಿವಿಯುಳ್ಳ. विद्धौ कर्णौ यस्य। (ಪುಂ०) 2. ಅಗುರು ಶುಂಠಿ.

विद्धकर्णी ವಿದ್ಧಕರ್ಣೀ (ಸ್ತ್ರೀ०) ಅಗುರು ಶುಂಠಿ. विद्धः कर्ण इव पत्रमस्याः।

विद्यमान ವಿದ್ಯಮಾನ (ವಿ०) 1. ಈಗ ಇರುವ. 2. ಉಪಸ್ಥಿತನಾಗಿರುವ. 3. ವಾಸ್ತವವಾಗಿ ಇರುವ. विद्यते — विद (सत्तायाम्) "शानच्" (३-२-१२४)। "को विद्यमानगतिरासितुमुत्सहेत" माघ० ५-३७।

विद्या ವಿದ್ಯಾ (ಸ್ತ್ರೀ०) 1. ಜ್ಞಾನ, ತಿಳಿವಳಿಕೆ. विदन्त्यनया — विद (ज्ञाने) "क्यप्" (३-३-९९)। ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನ ರೂಪವಾದ ವಿದ್ಯೆಯು ಪರಮಪುರುಷಾರ್ಥವಾದ ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ಸಾಧನವಾದುದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನವು ವಿದ್ಯೆಯೆನಿಸುವುದು. ಶ್ರುತ್ಯುಕ್ತವಾದ ವಿದ್ಯೆಯು ಪರಾ ಮತ್ತು ಅಪರಾ ಎಂದು ಎರಡು ವಿಧ. ಮೋಕ್ಷಸಾಧನವಾದ ವಿದ್ಯೆಯು ಪರಾ ಎನಿಸುವುದು. "यथाक्षरमधिगम्यते सा परा"। ನಾಲ್ಕು ವೇದಗಳು ಮತ್ತು ಆರು ವೇದಾಂಗಗಳು ಅಪರಾ ವಿದ್ಯೆ. "द्वे विद्ये वेदितव्ये इति ह स्म ब्रह्मविदो वदन्ति परा चैवापरा च। तत्रापरा ऋग्वेदो यजुर्वेदः सामवेदोऽथर्ववेदः शिक्षा कल्पो व्याकरणं निरुक्तं छन्दो ज्योतिषमिति" श्रुतिः। 2. ಶಾಸ್ತ್ರ. (क) (ನ್ಯಾಯಮತದಲ್ಲಿ) ವಿದ್ಯೆಗಳು ನಾಲ್ಕು (4). (1) आन्वीक्षिकी (2) त्रयी (3) वार्ता ಮತ್ತು (4) दण्डनीतिः। ನ್ಯಾಯವಿದ್ಯೆಯು ಆನ್ವೀಕ್ಷಿಕಿ. ವೇದವಿದ್ಯೆಯು ತ್ರಯೀ. ನೀತಿಶಾಸ್ತ್ರವು ವಾರ್ತೆ. ಅರ್ಥಶಾಸ್ತ್ರವು ದಂಡನೀತಿ. (ख) (ಪೌರಾಣಿಕ ಮತದಲ್ಲಿ) ವಿದ್ಯೆಗಳು ಹದಿನಾಲ್ಕು (14). (1) ಪುರಾಣಗಳು (2) ನ್ಯಾಯ (3) ಮೀಮಾಂಸಾ (4) ಧರ್ಮಶಾಸ್ತ್ರ (5) ನಾಲ್ಕು (4) ವೇದಗಳು. (6) ಆರು (6) ವೇದಾಂಗಗಳು. ಇವು ಹದಿನಾಲ್ಕು ವಿದ್ಯೆಗಳು. (ग) (ವಿಷ್ಣುಪುರಾಣ ರೀತ್ಯಾ) ವಿದ್ಯೆಗಳು ಹದಿನೆಂಟು. ಮೇಲಿನ ಹದಿನಾಲ್ಕು (14) ವಿದ್ಯೆಗಳು. (1) ಆಯುರ್ವೇದ (2) ಧನುರ್ವೇದ (3) ಗಾಂಧರ್ವವೇದ ಮತ್ತು (4) ಅರ್ಥಶಾಸ್ತ್ರ ಇವೂ ಸೇರಿ ವಿದ್ಯೆಗಳು ಹದಿನೆಂಟು. "अङ्गानि वेदाश्चत्वारो मीमांसा न्यायविस्तरः। धर्मशास्त्रं पुराणं च विद्या ह्येताश्चतुर्दश। आयुर्वेदो धनुर्वेदो गान्धर्वश्चेति ते त्रयः॥ अर्थशास्त्रं चतुर्थं च विद्या ह्यष्टादशैव ताः" विष्णुपु०। **ವಿದ್ಯಾಪ್ರಶಂಸೆ.** ಕುಂಡಲ ಹಾರ ನೂಪುರ ಮೊದಲಾದ ಭೂಷಣಗಳಿಂದ ಭೂಷಿತನಾಗದಿದ್ದರೂ ವಿದ್ಯೆಯು ಲೋಕರಂಜಕವಾಗುವುದರಿಂದ ಮನುಷ್ಯನನ್ನು ಅಧಿಕವಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಗೊಳಿಸುವುದು. ನಶ್ವರವಾದ ಮತ್ತು ಚೋರಹಾರ್ಯವಾದ ಧನಕ್ಕಿಂತಲೂ ವಿದ್ಯಾಧನವು ರಹಸ್ಯವಾಗಿ ಸುರಕ್ಷಿತವಾಗಿರುವುದು. ವಿದ್ಯೆಯು ಯಾವಾಗಲೂ ಸಕಲ ಭೋಗವಸ್ತುಗಳನ್ನೂ ಸಂಪಾದಿಸಿಕೊಡುವುದು. ವಿದ್ಯೆಯು ಯಶಸ್ಸನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದು. ಸೌಖ್ಯವನ್ನು ಕೊಡುವುದು. ಸಕಲ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ಉಪದೇಶಿಸುವ ಗುರುವಿಗೂ ವಿದ್ಯೆಯು ಪರಮಾರ್ಥಬೋಧಕವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಗುರುವಾಗಿರುವುದು. ವಿದೇಶಪರ್ಯಟನಕಾಲದಲ್ಲಿ ವಿದ್ಯೆಯು ಬಂಧುವಿನಂತೆ ಪರಮೋಪಕಾರಕವಾಗಿರುವುದು. ಸರ್ವಾಭೀಷ್ಟಫಲಪ್ರದವಾದುದರಿಂದ ವಿದ್ಯೆಯೇ ಪರದೇವತೆ. ರಾಜನ ಸಭೆಯಲ್ಲಿ ವಿದ್ಯಾವಂತನಿಗೆ ಬಹಳ ಗೌರವವುಂಟು. ಆದುದರಿಂದ ವಿದ್ಯಾವಿಹೀನನಾದವನು ಪಶುಸಮಾನನು. "विद्या नाम नरस्य रूपमधिकं प्रच्छन्नगुप्तं धनं विद्या भोगकरी यशःसुखकरी विद्या गुरूणां गुरुः। विद्या बन्धुजनो विदेशगमने विद्या परा देवता विद्या राजसु पूज्यते न हि धनं विद्याविहीनः पशुः" भर्तृ० १-१६। ಎಲ್ಲಾ ವೃದ್ಧರಲ್ಲಿಯೂ ವಿದ್ಯಾವೃದ್ಧನಿಗೆ ಗೌರವ. ತುರೀಯವರ್ಣದವರಲ್ಲಿ ವಯೋವೃದ್ಧನಿಗೆ ಗೌರವ. ವೈಶ್ಯರಲ್ಲಿ ದೊಡ್ಡ ಧನಿಕನಿಗೆ ಗೌರವ. ಕ್ಷತ್ರಿಯರಲ್ಲಿ ವೀರಪುರುಷನಿಗೆ ಮಾನ್ಯತೆ. ವಿಪ್ರರಲ್ಲಿ ಅಧಿಕ ವಿದ್ಯಾವಂತನಿಗೆ (ಸಕಲಶಾಸ್ತ್ರ ಪಾರಂಗತನಿಗೆ) ಮಾನ್ಯತೆ. "सर्वेषामेव वृद्धानां विद्यावृद्धे हि मान्यता। वयोवृद्धो हि शूद्राणां विशानां धनवान् यतः। क्षत्रियाणां तु वीर्येण विप्राणां शास्त्रपारगः"॥

ಬಾಲ್ಯದಕಾರಣದಿಂದ ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸಮಾಡದೆ ಅವಿದ್ಯಾವಂತನಾಗುವುದರಿಂದ ಯೌವನದಲ್ಲಿ ಧನಯೋಗವೂ ಇಲ್ಲದೆ ವಿವಾಹ ಮೊದಲಾದ ಸಾಂಸಾರಿಕ ಸೌಖ್ಯ ವಿಹೀನನಾಗುವುದರಿಂದ ಕೇವಲ ಪಶುಜೀವನದಲ್ಲೇ ಕಾಲಕಳೆಯಬೇಕಾಗುವುದು. "ये बालभावान्न पठन्ति विद्यां ये यौवनस्था अधना अदाराः। ते शोचनीया इह जीवलोके मनुष्यरूपेण मृगाश्चरन्ति"। ವಿದ್ಯಾದಾನವು ಬಹಳ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದದು. ಶಾಸ್ತ್ರದಾನ ಗೋದಾನ ಮತ್ತು ಭೂದಾನಗಳು ಸಮಾನವಾದವು. ಅವು ಮೂರೂ ಸಮಾನ ಫಲಗಳನ್ನು ನೀಡುವುವು. "त्रीणि तुल्यप्रदानानि त्रीणि तुल्यफलानि च। शास्त्रं कामदुधा धेनुः पृथिवी चैव शाश्वती॥ विद्यादानात् परं दानं न भूतं न भविष्यति। येन दानेन चाप्नोति शिवं परमकारणम्। विद्या च श्रूयते लोके सर्वधर्मप्रदायिका। तस्माद्विद्या सदा देया पण्डितैर्धर्मकाङ्क्षिभिः"॥ 3. ದುರ್ಗಾದೇವಿ.

विद्याचुञ्चु ವಿದ್ಯಾಚುಂಚು, –चण –ಚಣ (वि०) ವಿದ್ಯೆಯಿಂದ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಪಡೆದವನು, ವಿದ್ಯೆಯಿಂದ ಖ್ಯಾತಿ ಸಂಪಾದಿಸಿದವನು. विद्यया वित्तः "चुञ्चुप्चणपौ" (५-२-२६)।

विद्यादातृ ವಿದ್ಯಾದಾತೃ (वि०) ವಿದ್ಯಾದಾನ ಮಾಡುವವನು, ವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಕಲಿಸುವವನು. विद्यां ददाति—डुदाञ् (दाने) "तृच्" (३-१-१३३)। ವಿದ್ಯಾದಾನ ಮಾಡುವ ಗುರುವು ತಂದೆಗೆ ಸಮಾನನು. "अन्नदाता भयत्राता पत्नीतातस्तथैव च। विद्यादाता जन्मदाता पञ्चैते पितरो नृणाम्" ब्रह्मवै०।

विद्यादान ವಿದ್ಯಾದಾನ (न०) ವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ದಾನಮಾಡುವುದು, ವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಕಲಿಸುವುದು. ಅಧ್ಯಾಪನ. विद्याया दानम्। ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸವಿಲ್ಲದವನು ಧರ್ಮ ಮತ್ತು ಅಧರ್ಮಗಳ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಅರಿಯಲಾರನಾದುದರಿಂದ ವಿದ್ಯಾವಂತನಾದವನು ತಾನು ಕಲಿತ ವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಬೋಧಿಸುವ ಮೂಲಕ ಜನತೆಯನ್ನು ಪ್ರಬುದ್ಧರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಬೇಕು. "धर्माधर्मं न जानन्ति लोकोऽयं विद्यया विना। तस्मात् सदैव धर्मात्मन् विद्यादानपरो भव" अग्निपु०।

विद्यादेवी ವಿದ್ಯಾದೇವೀ (स्त्री०) ಸರಸ್ವತೀ ದೇವಿ.

विद्याधन ವಿದ್ಯಾಧನ (न०) 1. ವಿದ್ಯಾರೂಪವಾದ ಧನ. विद्यारूपं धनम्। 2. ವಿದ್ಯೆಯಿಂದ ಸಂಪಾದಿಸಿದ ಧನ. विद्यया प्राप्तं धनम्।

विद्याधर ವಿದ್ಯಾಧರ (पुं०) ದೇವತೆಗಳಿಂದ ಜನ್ಮಪಡೆದ ಒಂದು ವರ್ಗದವನು. विद्यां धरति—धृञ् (धारणे) "अच्" (३-१-१३४)। "अवाङ्मुखस्योपरि पुष्पवृष्टिः पपात विद्याधरहस्तमुक्ता" रघु० २-६०। स्त्रियां **–धरी –ಧರೀ.**

विद्याभ्यास ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸ (पुं०) ವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಕಲಿಯುವುದು. विद्याया अभ्यासः। **–अभ्यसनम् –ಅಭ್ಯಸನಮ್.**

विद्यारम्भ ವಿದ್ಯಾರಂಭ (पुं०) ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸವನ್ನು ಪ್ರಾರಂಭಿಸುವುದು.

विद्यार्जन ವಿದ್ಯಾರ್ಜನ (न०) ವಿದ್ಯೆಯ ಸಂಪಾದನೆ, ವಿದ್ಯೆಯ ಕಲಿಕೆ. विद्याया आर्जनम्।

विद्यार्थिन् ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿನ್ (पुं०) ವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಕಲಿಯಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವವನು. विद्यामर्थयते—अर्थ (उपयाच्ञायाम्) + णिच् "णिनिः" (३-१-१३४)।

विद्यालय ವಿದ್ಯಾಲಯ, (पुं०) **–शाला –ಶಾಲಾ** (स्त्री०) ವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಕಲಿಯುವ ಶಾಲೆ, ವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಬೋಧಿಸುವ ಶಾಲೆ.

विद्यावत् ವಿದ್ಯಾವತ್ (पुं०) ಪಂಡಿತ, ವಿದ್ಯಾವಂತ, ವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಕಲಿತವನು. विद्यास्यास्ति — "मतुप्" (५-२-९४)। "विद्यावतां वृजिनराशिमिवान्तरात्मा" याद० १९-४७। "विद्यावतां महेच्छानां शिल्पविक्रमशालिनाम्। सेवावृत्तिविदां चैव नाश्रयः पार्थिवं विना" पञ्चतं० १-३८। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)।

विद्याविहीन ವಿದ್ಯಾವಿಹೀನ (वि०) ವಿದ್ಯೆಯಿಲ್ಲದವನು, ವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಕಲಿಯದವನು, ಅವಿದ್ಯಾವಂತ. विद्यया विहीनः। "आसन्नमेव नृपतिर्भजते मनुष्यं विद्याविहीनमकुलीनमसंस्कृतं वा" पञ्चतं० १-३६।

विद्यावृद्ध ವಿದ್ಯಾವೃದ್ಧ (वि०) ಹೆಚ್ಚು ವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಕಲಿತವನು, ದೊಡ್ಡ ವಿದ್ಯಾವಂತ. विद्यया वृद्धः। ವಯಸ್ಸಿನಿಂದ ಕಿರಿಯನಾದರೂ ವೇದಾಧ್ಯಯನ ಮತ್ತು ಶಾಸ್ತ್ರಾಧ್ಯಯನಸಂಪನ್ನನಾದವನು ವಿದ್ಯಾವೃದ್ಧನಾಗುತ್ತಾನೆ.

विद्यासख ವಿದ್ಯಾಸಖ (पुं०) ತ್ರಯೀಸಹಿತನಾದ ಪರಮಾತ್ಮ. विद्यायाः सखा "टच्" (५-४-९१)। "आत्मानमेवार्यममण्डलस्थं विद्यासखं व्यञ्जयति स्म देवः" याद० १३-३२।

विद्यास्नातक ವಿದ್ಯಾಸ್ನಾತಕ (पुं०) ಸಮಗ್ರ ವೇದಶಾಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ಅಧ್ಯಯನಮಾಡಿದ ಸ್ನಾತಕ, ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಯ

ವ್ರತವನ್ನು ನಡೆಸಿ ಗೃಹಸ್ಥಾಶ್ರಮವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಲು ಸಿದ್ಧನಾಗಿರುವವನು.

विद्युज्जिह्व ವಿದ್ಯುಜ್ಜಿಹ್ವ (ಪುಂ०) ಒಬ್ಬ ರಾಕ್ಷಸ. विद्युदिव तरला जिह्वाऽस्य । "विद्युज्जिह्वो द्विजिह्वश्च सूर्यशत्रुश्च राक्षसः" रामा० ।

विद्युज्ज्वाला ವಿದ್ಯುಜ್ಜ್ವಾಲಾ (स्त्री०) ಮಿಂಚಿನ ಪ್ರಭೆ. विद्युतो ज्वाला ।

विद्युत् ವಿದ್ಯುತ್ (स्त्री०) 1. ಮಿಂಚು. विशेषेण द्योतते —द्युत (दीप्तौ) "क्विप्" (३-२-१७७)। "विद्युतेव परिष्वक्तं वासरान्तशरद्घनम्" याद० १६-१७। (वि०) 2. ಪ್ರಭೆಯಿಲ್ಲದ, ಕಾಂತಿಯಿಲ್ಲದ. विगता द्युत् प्रभा यस्य। 3. ಹೆಚ್ಚು ಪ್ರಭೆಯುಳ್ಳ, ಹೆಚ್ಚು ಕಾಂತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ. विशिष्टा द्युत् दीप्तिः यस्य।

विद्युत्प्रिय ವಿದ್ಯುತ್ಪ್ರಿಯ (न०) ಕಾಂಸ್ಯಲೋಹ. ಕಂಚು. विद्युतः प्रियम् ।

विद्युत्वत् ವಿದ್ಯುತ್ವತ್ (पुं०) 1. ಮೇಘ, ಮೋಡ. "सोऽहं तृष्णातुरैर्वृष्टिं विद्युत्वानिव चातकैः" कुमा० ६-२७। (वि०) 2. ಮಿಂಚಿನೊಡನೆಕೂಡಿದ, ವಿದ್ಯುತ್ ಸಹಿತವಾದ. विद्युदस्मिन्नस्ति—"मतुप्" (५-२-९४)। "विद्युत्वन्तं ललितवनिताः सेन्द्रचापं सचित्राः" मेघ० २-१ ।

विद्युन्माला ವಿದ್ಯುನ್ಮಾಲಾ (स्त्री०) 1. ವೃತ್ತರತ್ನಾಕರೋಕ್ತವಾದ ಎಂಟನೆಯ ಛಂದಸ್ಸಿನ ಒಂದು ವೃತ್ತ. **ಇದರ ಲಕ್ಷಣ**: "मो मो गो गो विद्युन्माला" वृ० र०। ಮಗಣದ್ವಯ ಗುರುದ್ವಯಗಳುಳ್ಳ ವೃತ್ತವು ವಿದ್ಯುನ್ಮಾಲಾವೃತ್ತವಾಗುವುದು. **ಇದರ ಗಣವಿನ್ಯಾಸ**:

म म गुगु।
ऽऽऽ ऽऽऽ ऽऽ

"सा लोलाक्षी दूरे सीता कालो घोरः प्राप्तो वार्षः। नीले मेघे दीप्ता मह्यं पीडां दत्ते विद्युन्माला"। 2. ಮಿಂಚುಗಳ ಸಾಲು, ಮಿಂಚುಗಳ ಶ್ರೇಣಿ.

विद्युन्मालिन् ವಿದ್ಯುನ್ಮಾಲಿನ್ (पुं०) ಒಬ್ಬ ರಾಕ್ಷಸ. "धर्मस्य पुत्रो बलवान् सुषेण इति विश्रुतः। स विद्युन्मालिना सार्धं अयुध्यत महाकपिः" रामा० ।

विद्योतन ವಿದ್ಯೋತನ (न०) 1. ಪ್ರಕಾಶಗೊಳಿಸುವುದು. वि+द्युत (दीप्तौ)+णिच् भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। (वि०) 2. ಪ್ರಕಾಶಗೊಳಿಸುವ. वि + द्युत + णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)।

विद्र ವಿದ್ರ (न०) ರಂಧ್ರ, ತೂತು.

विद्रधि ವಿದ್ರಧಿ (स्त्री०) ಒಳಕುರು, ದೇಹದೊಳಗೆ ಕೀವು ತುಂಬಿ ಆಗಿರುವ ಕುರು. विद्रस्य धानम्। विद्रं धीयतेऽस्याम् — डु धाञ् (धारणपोषणयोः) "किः" (३-३-९३)।

विद्रधिनाशन ವಿದ್ರಧಿನಾಶನ (पुं०) ನುಗ್ಗೆಮರ. विद्रधिं नाशयति — विद्रधि + णश (अदर्शने) + णिच् "ल्युः" (३-१-१३४) ।

विद्रव ವಿದ್ರವ (पुं०) 1. ಪಲಾಯನ, ಓಟ, ಓಡಿಹೋಗುವುದು. वि + द्रु (गतौ) "अप्" (३-३-५७) । 2. ವಿನಾಶ, ಅಳಿವು. "भौमे कुमारबलपतिसैन्यानां विद्रवोऽग्निशस्त्रभयम्" बृहत्सं० । 3. ಬುದ್ಧಿ. "विद्रवो धीः पलायनम्" हेम० ।

विद्रावण ವಿದ್ರಾವಣ (न०) 1. ಲೋಹ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಕರಗಿಸುವುದು. वि+द्रु (गतौ) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५) । 2. ಓಡಿಸುವುದು, ಅಟ್ಟುವುದು.

विद्रावित ವಿದ್ರಾವಿತ (वि०) 1. ಕರಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಓಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. वि + द्रु (गतौ) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)।

विद्रुत ವಿದ್ರುತ (वि०) 1. ಓಡಿಹೋದ. वि+द्रु (गतौ) "क्तः" (३-४-७२) । "विद्रुतक्रतुमृगानुसारिणं येन बाणमसृजत् वृषध्वजः" रघु० ११-४४। 2. ಕರಗಿದ, ದ್ರವವಾಗಿರುವ.

विद्रुम ವಿದ್ರುಮ (पुं०) 1. ಪವಳದ ವೃಕ್ಷ, ಹವಳದ ಗಿಡ. विशिष्टो द्रुमः। 2. ಪವಳ, ಹವಳ. "विद्रुमो रत्नवृक्षेऽपि प्रवालेऽपि पुमानयम्" मेदि० । "पुष्पं प्रवालोपहितं यदि स्यन्मुक्ताफलं वा स्फुटविद्रुमस्थम्" कुमा० १-४४। 3. ಚಿಗುರು.

विद्वत्कल्प ವಿದ್ವತ್ಕಲ್ಪ, –देशीय –ದೇಶೀಯ, –देश्य –ದೇಶ್ಯ (वि०) ಸಾಮಾನ್ಯಪಂಡಿತ, ಅಲ್ಪವಿದ್ಯಾವಂತ, ಸ್ವಲ್ಪಕಡಿಮೆ ಪಾಂಡಿತ್ಯವುಳ್ಳ ವಿದ್ವಾಂಸ. ईषदूनो विद्वान् — "कल्पप्" "देशीयर्" "देश्यः" (५-३-६७) ।

विद्वत्तम ವಿದ್ವತ್ತಮ (वि०) ಈ ಅನೇಕ ಪಂಡಿತರಲ್ಲಿ ಇವನು ಒಬ್ಬ ದೊಡ್ಡ ಪಂಡಿತ, –ದೊಡ್ಡವಿದ್ವಾಂಸ. अयमेषामतिशयेन विद्वान्—विद्वस् "तमप्" (५-३-५५)।

विद्वत्तर ವಿದ್ವತ್ತರ (वि०) ಈ ಇಬ್ಬರಲ್ಲಿ ಇವನು ಒಬ್ಬ ದೊಡ್ಡ ಪಂಡಿತ, –ದೊಡ್ಡವಿದ್ವಾಂಸ. अयमनयोरतिशयेन विद्वान् — विद्वस् "तरप्" (५-३-५७)।

विद्वस् ವಿದ್ವಸ್ (वि०) 1. ಪಂಡಿತ, ವಿದ್ವಾಂಸ. वेत्ति—विद (ज्ञाने) "शतृ" (३-२-१२४)। "वसुः" (७-१-३६)। 2. ಅಭಿಜ್ಞ, ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿದವನು. "शब्दार्थौ सत्कविरिव द्वयं विद्वानपेक्षते" माघ० २-८६। 3. ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನವುಳ್ಳವನು.

विद्विष् ವಿದ್ವಿಷ್ (पुं०) ವೈರಿ, ಹಗೆ, ಶತ್ರು. विशेषेण द्वेष्टि—द्विष (अप्रीतौ) "क्विप्" (३-२-६१)। "अकृत्वा हेलया पादमुच्चैर्मूर्धसु विद्विषाम्। कथंकारमनालम्बा कीर्तिर्द्यामधिरोहति" माघ० २-५२।

विद्विषत् ವಿದ್ವಿಷತ್ (पुं०) ವೈರಿ, ಹಗೆ, ಶತ್ರು. वि+द्विष (अप्रीतौ) "शतृ" (३-२-१२४)। (वि०) ದ್ವೇಷಿಸುವವನು. "विदांकुर्वन्तु महतस्तलं विद्विषदम्भसः" माघ० २-१११।

विद्विष्ट ವಿದ್ವಿಷ್ಟ (वि०) ದ್ವೇಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. वि + द्विष (अप्रीतौ) "क्तः" (३-२-१०२)।

विद्वेष ವಿದ್ವೇಷ (पुं०) ವೈರ, ದ್ವೇಷ, ಹಗೆತನ. वि + द्विष (अप्रीतौ) "घञ्" (३-३-१८)।

विद्वेषक ವಿದ್ವೇಷಕ (वि०) ದ್ವೇಷಿಸುವವನು. वि + द्विष (अप्रीतौ) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "न मित्रध्रुङ्नैकृतिकः कृतघ्नः शठोऽनृजुः धर्मविद्वेषकश्च" भा०।

विद्वेषण ವಿದ್ವೇಷಣ (न०) 1. ದ್ವೇಷಿಸುವುದು. वि+द्विष (अप्रीतौ) "ल्युट्" (३-३-११५)। (वि०) 2. ದ್ವೇಷಿಸುವವನು, ಹಗೆ, ವೈರಿ. वि+द्विष "ल्युः" (३-१-१३४)।

विद्वेषिन् ವಿದ್ವೇಷಿನ್ (वि०) ದ್ವೇಷಿಸುವವನು, ಹಗೆ, ವೈರಿ. वि+द्विष (अप्रीतौ) "णिनिः" (३-१-१३४)। "अपरे स्वल्पविज्ञाना धर्मविद्वेषिणो नराः" भा०। "तृच्" (३-१-१३३)। **–द्वेष्टा –ದ್ವೇಷ್ಟಾ.**

विधा ವಿಧಾ (स्त्री०) 1. ಆನೆಯ ಆಹಾರ. 2. ಕುದುರೆಯ ಆಹಾರ. 3. ವೇತನ, ಕೂಲಿ. 4. ಕಾರ್ಯ, ಕೆಲಸ. 5. ಶುಭ, ಸುಯೋಗ. 6. ವಿಧ, ಬಗೆ. 7. ಸಮೃದ್ಧಿ. "विधा गजान्ने ऋद्धौ च प्रकारे वेतने विधौ" मेदि०।

विधातृ ವಿಧಾತೃ (पुं०) 1. ಬ್ರಹ್ಮ, ಚತುರ್ಮುಖ. विदधाति — वि + डु धाञ् (धारणपोषणयोः) "तृच्" (३-१-१३३)। "युवां सोऽयं प्रेयानिह सुवदने मुञ्च जडतां विधातुर्वैदग्ध्यं विलसतु सकामोऽस्तु मदनः" मालती० ६-१५। 2. ವಿಷ್ಣು. "अविज्ञाता सहस्रांशुर्विधाता कृतलक्षणः" वि० स०। 3. ಪರಮೇಶ್ವರ. 4. ಮನ್ಮಥ, ಕಾಮದೇವ. "विधाता तु वेधसि। स्मरे ना" मेदि०। 5. ಮದ್ಯ. 6. ಅದೃಷ್ಟ, ಭಾಗ್ಯ. "तस्माच्च तेन च तथा च तदा च तच्च तावच्च तत्र च विधातृवशादुपैति" हितो०। (वि०) 7. ನೀಡುವವನು, ಕೊಡುವವನು. "स्वयं विधाता तपसः फलानां केनापि कामेन तपश्चकार" कुमा० ७-३६। 8. ಸೃಷ್ಟಿಸುವವನು, ನಿರ್ಮಿಸುವವನು. "इत्यद्भुतैकप्रभवः प्रभावात्प्रसिद्धनेपथ्यविधेर्विधाता" कुमा० ७-३६। 9. ಸೃಷ್ಟಿಸುವವನು, ಉತ್ಪತ್ತಿ ಮಾಡುವವನು. "तया हीनं विधातर्मां कथं पश्यन्न दूयसे" रघु० १-७०। 10. ಮಾಡುವವನು.

विधातृभू ವಿಧಾತೃಭೂ (पुं०) ನಾರದಮಹರ್ಷಿ.

विधात्रायुस् ವಿಧಾತ್ರಾಯುಸ್ (न०) ಬ್ರಹ್ಮನ ಆಯುಸ್ಸು. ["अब्द" ಮತ್ತು "कल्प" ಪದಗಳಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

विधात्री ವಿಧಾತ್ರೀ (स्त्री०) ಹಿಪ್ಪಲಿ.

विधान ವಿಧಾನ (न०) 1. ವಿಧಿ, ನಿಯಮ, ಕಟ್ಟಳೆ. वि+डु धाञ् (धारणपोषणयोः) "ल्युट्" (३-३-११५)। "एतद्विधानं विज्ञेयं विभागस्यैकयोनिषु। बह्वीषु चैकजातानां नानास्त्रीषु निबोधत" मनु० ९-१४८। 2. ಸೃಷ್ಟಿಸುವುದು, ಉತ್ಪತ್ತಿ ಮಾಡುವುದು, ನಿರ್ಮಾಣ ಮಾಡುವುದು. "अस्मिन् द्वये रूपविधानयत्नः पत्युः प्रजानां वितथोऽभविष्यत्" रघु० ७-१४। 3. ಮಾಡುವುದು, ರಚನೆ, ನಿರ್ಮಿಸುವುದು. "आर्ये यदि नेपथ्यविधानमवसितम् इतस्तावदागम्यताम्" शाकु० १। 4. ಗಜಗ್ರಾಸ, ಆನೆಯ ಆಹಾರದ ಕಬಳ. "उत्क्षिप्तहस्ततलदत्तविधानपिण्डस्नेहस्रुतिस्नपितबाहुरिभाधिराजम्" माघ० ५-५१। 5. ನೋವು, ಯಾತನೆ. 6. ಕಾರ್ಯ, ಕೆಲಸ. "विधिर्विधानं कर्मस्त्री क्रिया कृत्या विधा कृतिः" त्रिकाण्ड०। 7. (ನಾಟಕದಲ್ಲಿ) ನಿರ್ವಹಣ ಸಂಧಿಯ ಒಂದು ಅಂಗ. ಸುಖ ಮತ್ತು ದುಃಖಗಳಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಕಾರ್ಯ. "सुखदुःखकृतो योऽर्थस्तद्विधानमिति स्मृतम्" सा० द० ६-८५। 8. ಐಶ್ವರ್ಯ, ಸಂಪತ್ತು. 9. ಅತಿಥಿಪೂಜೆ, ಆತಿಥ್ಯ. 10. ಉಪಾಯ. 11. ಕಾರ್ಯಾಚರಣೆ, ವಿಹಿತಕರ್ಮಾನುಷ್ಠಾನ. 12. ಪ್ರಕಾರ, ರೀತಿ. 13. ಪ್ರೇರಣೆ. "विधानं हस्तिकवले प्रेरणेऽभ्यर्चने धने। चेतनोपायविधिषु प्रकारे वैरकर्मणि" हेम०। 14. ವೇದ, ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರಾದಿಕರ್ಮಗಳನ್ನು ವಿಧಿಸುವ ಶ್ರುತಿ. "त्वमेकोह्यस्य सर्वस्य विधानस्य स्वयम्भुवः" मनु० १-३। 15. ದ್ವೇಷ.

विधानक ವಿಧಾನಕ (नं०) 1. ನೋವು, ಯಾತನೆ. 2. ವಿಧಿ, ನಿಯಮ. (वि०) 3. ನಿಯಮವನ್ನು ತಿಳಿದವನು, ಕಟ್ಟಳೆಯನ್ನು ಅರಿತವನು.

विधायक ವಿಧಾಯಕ (वि०) 1. ವಿಧಿಸುವ, ನಿಯಮವನ್ನು ರೂಪಿಸುವ. वि + डु धाञ् (धारणपोषणयोः) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 2. ನಿಯಮವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ.

विधायिन् ವಿಧಾಯಿನ್ (वि०) 1. ಉಂಟುಮಾಡುವ. वि+डु धाञ् (धारणपोषणयोः) "णिनिः" (३-१-१३४)। "छायाविधायिभिरनुज्झितभूतिशोभैरुच्छ्रायिभिर्बहलपाटलधातुरागैः" माघ० ५-२१। 2. ನಿಯಮವನ್ನು ವಿಧಿಸುವ, ಕಟ್ಟಳೆಯನ್ನು ನಿರೂಪಿಸುವ. 3. ಕಾರ್ಯದ ವಿಧಾನವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ. 4. ಆಚರಿಸುವ, ಮಾಡುವ.

विधि ವಿಧಿ (पुं०) 1. ಬ್ರಹ್ಮ, ಚತುರ್ಮುಖ. विधत्ते—वि+डु धाञ् (धारणपोषणयोः) "किः" (३-३-९२)। "तदेनमुल्लङ्घितशासनं विधेर्विधेहि कीनाशनिकेतनातिथिम्" माघ० १-७३। 2. ನಿಯತಿ, ಅದೃಷ್ಟ, ಭಾಗ್ಯ. विधीयतेऽनेन—वि + धाञ् "किः" (३-३-९२)। "मतिमतां च निरीक्ष्य दरिद्रतां विधिरहो बलवानिति मे मतिः" भर्तृ० १-८५। 3. ವಿಷ್ಣು. 4. ಕಾಲ, ಸಮಯ, ವೇಳೆ. 5. ವಿನಯ, ನಮ್ರತೆ. 6. ಸೃಷ್ಟಿಸುವುದು, ಕಲ್ಪಿಸುವುದು. "प्रायेण सामग्र्यविधौ गुणानां पराङ्मुखी विश्वसृजः प्रवृत्तिः" कुमा० ३-२८। 7. ಕಾರ್ಯಾಚರಣೆ, ಕರ್ಮಾನುಷ್ಠಾನ. "स चेत् स्वयं कर्मसु धर्मचारिणां त्वमन्तरायो भवसि च्युतो विधिः" रघु० ३-४५। 8. ಗಜಗ್ರಾಸ, ಆನೆಯ ಆಹಾರದ ಕವಳ. 9. ಆಜ್ಞೆ, ಅಪ್ಪಣೆ. "यः शास्त्रविधिमुत्सृज्य वर्तते कामकारतः। न स सिद्धिमवाप्नोति न सुखं न परां गतिम्" गीता १६-२३। 10. ಕಾರ್ಯ, ಕೆಲಸ. "अस्याः सर्गविधौ प्रजापतिरभूच्चन्द्रो नु कान्तिप्रदः शृङ्गारैकरसः स्वयं नु मदनो मासो नु पुष्पाकरः" विक्र० १-८। 11. ವಿಧಿ, ನಿಯಮ, ಕಟ್ಟಳೆ. "या सृष्टिः स्रष्टुराद्या वहति विधिहुतं या हविर्या च होत्री" शाकु० १-१। 12. ವಿಧಾಯಕ ವಾಕ್ಯ, ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರವರ್ತಿಸುವಂತೆ ಪ್ರೇರಿಸುವ ವಾಕ್ಯ. "ज्योतिष्टोमेन स्वर्गकामो यजेत"। "ओदनकामस्तण्डुलं पचेत" ಇತ್ಯಾದಿ. 13. ಅಜ್ಞಾತವಾದ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಆಚರಿಸಲು ಬೋಧಿಸುವ ವಾಕ್ಯ. 14. ಆರು ವಿಧ ಸೂತ್ರಲಕ್ಷಣಗಳಲ್ಲೊಂದು. "संज्ञा च परिभाषा च विधिर्नियम एव च। अतिदेशोऽधिकारश्च षड्विधं सूत्रलक्षणम्"। (1) ಯಾವ ಸೂತ್ರದಿಂದಲೂ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗದಿರುವ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಹೇಳುವುದು ಸಾಮಾನ್ಯ ವಿಧಿ. (2) ಸಾಮಾನ್ಯ ವಿಧಿವಾಕ್ಯದಿಂದ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ಕಾರ್ಯಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ವಿಧಿಸುವುದು ನಿಯಮ ವಿಧಿ. "क्विप्च" (३-२-७६) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸರ್ವಧಾತುಗಳಿಗೂ ವಿಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ "क्विप्" ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ "ब्रह्मभ्रूणवृत्रेषु क्विप्" (३-२-८७) ಸೂತ್ರದಿಂದ ब्रह्मादिष्वेव हन्तेरेव भूत एव ಎಂದು ನಿಯಮವು ವಿಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. 15. ಕ್ರಮ. 16. ಪ್ರಕಾರ, ರೀತಿ. "विधिर्ब्रह्मविधानयोः। विधिवाक्ये च दैव च प्रकारे कालकल्पयोः" हेम०। 17. ಸೃಷ್ಟಿಕಾರ್ಯ, ಉತ್ಪತ್ತಿಮಾಡುವುದು. "कल्याणी विधिषु विचित्रता विधातुः" किरा० ७-७।

विधिज्ञ ವಿಧಿಜ್ಞ (पुं०) ಯಜ್ಞಯಾಗಾದಿಕಾರ್ಯಗಳ ವಿಧಾನವನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿದ ಋತ್ವಿಕ್ಕು. विधिं कार्यविधानं जानाति—ज्ञा (अवबोधने) "कः" (३-२-३)।

विधित्सा ವಿಧಿತ್ಸಾ (स्त्री०) 1. ಮಾಡಲು ಆಸೆ, ಆಚರಿಸಲು ಅಪೇಕ್ಷೆ. विधातुमिच्छा। वि + डु धाञ् (धारणपोषणयोः) + सन् "अः" (३-३-१०३)। 2. ನಿರ್ಮಿಸಲು ಅಪೇಕ್ಷೆ. "विदग्धलीलोचितदन्तपत्रिकाविधित्सया नूनमनेन मानिना" माघ० १-६०।

विधित्सु ವಿಧಿತ್ಸು (वि०) ಮಾಡಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ. विधातुमिच्छुः—वि + डु धाञ् (धारणपोषणयोः + सन् "उः" (३-२-१६८)। "अथ कृतकविलोभनं विधित्सौ युवतिजने हरिसूनुदर्शनेन" किरा० १०-१७।

विधिदर्शिन् ವಿಧಿದರ್ಶಿನ್ (पुं०) ಯಾಗಾದಿಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ನ್ಯೂನಾತಿರೇಕಗಳನ್ನು ತಿಳಿದು ಹೇಳುವ ಋತ್ವಿಕ್ಕು. विधिं द्रष्टुं शीलमस्य—दृशिर् (प्रेक्षणे) "णिनिः" (३-२-७८)। "सदस्या विधिदर्शिनः" अम०।

विधिपूर्वक ವಿಧಿಪೂರ್ವಕ (अव्य०) ಶಾಸ್ತ್ರಪೂರ್ವಕವಾಗಿ.

विधिवत् ವಿಧಿವತ್ (अव्य०) ಶಾಸ್ತ್ರೋಕ್ತವಾಗಿ, ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ವಿಧಿಸಿರುವಂತೆ. विधिमर्हति—विधि "वतिः" (५-१-११७)। "विधिवदनुविधाय देवयात्रां प्रतिपुरवीथिपरिक्रमेण दृश्यम्" याद० २४-१९।

विधु ವಿಧು (पुं०) 1. ಚಂದ್ರ. विशेषेण धयन्त्येनं सुराः—वि + धेट् (पाने) "कुः" (उ० १-२३)। विध्यति विरहिणम्—व्यध (ताडने) "कुः"। विध्यते राहुणा—व्यध "कुः" वा। "विरहपाण्डुकपोलतले विधुर्व्यथित

भीमभुवः प्रतिबिम्बितः" नैष० ४-२६। 2. ಕರ್ಪೂರ. 3. ವಿಷ್ಣು. 4. ಬೃಹ್ಮ. 5. ಕಾಲ, ಸಮಯ. 6. ವಾಯು. 7. ರಾಕ್ಷಸ. 8. ಅಗ್ನಿ. "विधुर्ना कर्पूरेन्दु-विष्णुषु" मेदि०। "विधुः सुधाकरे काले विष्णौ वातेऽग्निरक्षसोः" नानार्थर०।

विधुत ವಿಧುತ (न०) 1. ಅಲುಗಾಡುವುದು, ಅಳ್ಳಾಡುವುದು. 2. ನಡುಗುವುದು. वि + धुञ् (कम्पने) भावे "क्तः" (३-३-११४)। (वि०) 3. ಅಲುಗಾಡಿದ. 4. ನಡುಗಿದ. वि+धुञ् कर्त० "क्तः" (३-४-७२)। 5. ತ್ಯಜಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಬಿಡಲ್ಪಟ್ಟ. वि + धुञ् कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)। "स तत्र निर्मुक्तसमस्तसङ्ग आत्मानुभूत्या विधुतत्रिलिङ्गः" भाग० ९-१९-२५। 6. ನಡುಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

विधुति ವಿಧುತಿ (स्त्री०) 1. ಅಲುಗಾಡುವುದು. ಅಳ್ಳಾಡುವುದು. वि + धुञ् (कम्पने) "क्तिन्" (३-३-९४)। "वैनायक्यश्चिरं वो वदनविधुतयः पान्तु चीत्कारवत्यः" मालती० १-२। 2. ನಡುಗುವುದು.

विधुनन ವಿಧುನನ (न०) 1. ಅಲುಗಾಡುವುದು. 2. ನಡುಗುವುದು. वि + धू (विधूनने) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। पृषो० ह्रस्वः।

विधुन्तुद ವಿಧುನ್ತುದ (पुं०) ರಾಹು. विधुं तुदति—तुद (व्यथने) "खश्" (३-२-३५)। मुमागमः (६-३-६७)। "अयि विधुन्तुदमालि मदीरितैः त्यजसि किं द्विजराजधिया रिपुम्" नैष० ४-७०।

विधुन्वत् ವಿಧುನ್ವತ್ (वि०) ಅಡಿಸುತ್ತಿರುವ, ಅಳ್ಳಾಡಿಸುತ್ತಿರುವ. वि + धुञ् (कम्पने) "शतृ" (३-२-१२४)। "मूर्धनि निहितशिताङ्कुशं विधुन्वन् यन्तारं न विगणयांचकार नागः" किरा० ७-३३। "शानच्" (३-२-१२४)। **–धुन्वानः –ಧುನ್ವಾನಃ.**

विधुर ವಿಧುರ (न०) 1. ವಿಶ್ಲೇಷ, ಅಗಲುವಿಕೆ. विगता धूर्भारो यस्मात् "अः" (५-४-७४)। 2. ಭಯದ ಸೂಚನೆ "विना विधुरदर्शनं स्वामिनो मन्दादरा भवन्ति" हितो० २। 3. ಪ್ರತ್ಯವಾಯ, ದೋಷ. 4. ಕಷ್ಟ, ದುಃಖ. "विधुरं किमतः परं परैरवगीतां गमिते दशामिमाम्" किरा० २-७। 5. ಹೀನವಾಗಿರುವಿಕೆ. (वि०) 6. ವಿಕಲವಾಗಿರುವ, ಹೀನವಾಗಿರುವ. "वैकल्येऽपि च विश्लेषे विधुरं विकले त्रिषु" त्रिकाण्ड०। 7. ಪತಿಯ ಅಥವಾ ಪತ್ನಿಯ ವಿಶ್ಲೇಷವುಳ್ಳ. "मयि च विधुरे भावः कोऽयं कान्ताप्रवृत्तिपराङ्मुखः" विक्र० ४-३९। 8. ಆಶ್ಚರ್ಯದಿಂದಕೂಡಿದ, ಆಕಸ್ಮಿಕ ಘಟನೆಯಿಂದ ವಿಸ್ಮಯಗೊಂಡ. "रहस्त्रपाविधुरवधूरतार्थिनां नभःसदामुपकरणीयतां ययुः" माघ० १७-६६। 9. ಪೀಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "वातेन तेन विधुराः सुरसैन्यमध्ये" कुमा० १७-३१।

विधुरा ವಿಧುರಾ (स्त्री०) ಲವಂಗ ಜಾಯಿಪತ್ರೆ ಮೊದಲಾದ ಸುಗಂಧದ ಸಂಬಾರದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಮೊಸರು.

विधुरित ವಿಧುರಿತ (वि०) ಅಶಾಂತಿಯುಳ್ಳ, ಕಲಕಿದ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳ. विधुरमस्य सञ्जातम् "इतच्" (५-२-३६)। "सति मधावभवन् मदनव्यथाविधुरिता धुरि ताः कुररस्त्रियः" माघ० ६-१५।

विधुवन ವಿಧುವನ (न०) ಅಲುಗಾಡುವುದು, ನಡುಗುವುದು. वि + धू (विधूनने) "ल्युट्" (३-३-११५)। "विधूननं विधुवनम्" अम०।

विधूत ವಿಧೂತ (वि०) 1. ಅಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಅಳ್ಳಾಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. वि + धूञ् (कम्पते) "क्तः" (३-२-१०२)। "प्राणेशानभि विदधुर्विधूतहस्ताः सीत्कारं समुचितमुत्तरं तरुण्यः" माघ० ८-१३। 2. ತ್ಯಜಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಬಿಡಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಕೆದರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "विधूतकेशः परिलोलितस्रजः सुराङ्गनानां प्रविलुप्तचन्दनाः" किरा० ८-३३।

विधूति ವಿಧೂತಿ (स्त्री०) 1. ಅಡುವುದು, ಅಳ್ಳಾಡುವುದು, ಅಲುಗಾಡುವುದು. वि + धूञ् (कम्पने) "क्तिन्" (३-३-९४)। 2. ನಡುಗುವುದು.

विधूनन ವಿಧೂನನ (न०) 1. ನಡುಗಿಸುವುದು. 2. ಅಳ್ಳಾಡಿಸುವುದು, ಅಲುಗಾಡಿಸುವುದು. वि + धूञ् (कम्पने) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)।

विधूनयत् ವಿಧೂನಯತ್ (वि०) 1. ನಡುಗಿಸುತ್ತಿರುವ, 2. ಅಡಿಸುತ್ತಿರುವ, ಅಳ್ಳಾಡಿಸುತ್ತಿರುವ. वि + धूञ् (कम्पने) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–यन्ती –ಯನ್ತೀ.** "विधूनयन्ती गहनानि भूरुहां तिरोहितोपान्तनभोदिगन्तरा" किरा० १४-४७।

विधूनित ವಿಧೂನಿತ (वि०) 1. ಅಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಅಳ್ಳಾಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. वि + धूञ् (कम्पने) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಚೆದರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಹೆದರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

विधूयमान ವಿಧೂಯಮಾನ (वि०) ಅಡಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ, ನಡುಗಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. वि + धूञ् (कम्पने)

कर्म० "शानच्" (३-२-१२४)। "मुहुरनुपतता विधूयमानं विरचितसंहति दक्षिणानिलेन" किरा० १०-३३।

विधृत ವಿಧೃತ (वि०) 1. ಎತ್ತಿಹಿಡಿಯಲ್ಪಟ್ಟ. विशेषेण धृतम्। "विधृते दिवा सवयसा च पुरः परिपूर्णमण्डल-विकासभृति" माघ० ९-५३। 2. ಅಂಗೀಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಕೈಗೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಹಿಡಿದುಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ, ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ. "विधृतनिशितशस्त्रैः" भट्टि० ११-४६।

विधेय ವಿಧೇಯ (वि०) 1. ಹೇಳಿದಂತೆ ಕೇಳುವವನು, ಹೇಳಿದಮಾತಿನಂತೆ ನಡೆಯುವವನು. "अङ्गानि प्रसभं त्यजन्ति पटुतामाज्ञाविधेयानि मे" मुद्रा० ३-१। वि + डुधाञ् (धारणपोषणयोः) "अच्" (३-१-९७)। 2. ಮಾಡಲ್ಪಡುವ. "अतः प्रकर्षाय विधिर्विधेयः प्रकर्षतन्त्रा हि रणे जयश्रीः" किरा० ३-१७। 3. ವಿಧಿಸಲ್ಪಡುವ. 4. ಮಾಡಬೇಕಾದ. "यन्मां विधेयविषये स भवान् नियुङ्क्ते स्नेहस्य तत्फलमसौ प्रणयस्य सारः" मालती० १-१२। 5. ವಿಧಿಸಬೇಕಾದ. "अनुवाद्यमनुक्त्वैव न विधेयमुदीरयेत्"।

विधेयता ವಿಧೇಯತಾ (स्त्री०) 1. ವಿಧೇಯನಾಗಿರುವಿಕೆ, ಹೇಳಿದಮಾತಿನಂತೆ ನಡೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು. विधेयस्य भावः "तल्" (५-१-११९)। 2. ಅಧೀನನಾಗಿರುವಿಕೆ.

विधौत ವಿಧೌತ (वि०) ಚೆನ್ನಾಗಿ ತೊಳೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಚೆನ್ನಾಗಿ ಶುದ್ಧಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. विशेषेण धौतम्। "स्वच्छाम्भःस्नपनविधौतमङ्गमोष्ठः" माघ० ८-७०।

विध्वंस ವಿಧ್ವಂಸ (पुं०) 1. ನಾಶ, ಅಳಿವು. वि + ध्वंसु (अवस्रंसने) "घञ्" (३-३-१८)। "अघौघविध्वंसविधौ पटीयसीर्नतेन मूर्ध्ना हरिरग्रहीदपः" माघ० १-१८। 2. ಅಪಕಾರ. "विधाय विध्वंसमनात्मनीनं शमैकवृत्तेर्भवतश्छलेन" किरा० ३-१६। "ल्युट्" (३-३-११५)। **–ध्वंसनम् –ಧ್ವಂಸನಮ್.**

विध्वंसिन् ವಿಧ್ವಂಸಿನ್ (वि०) ನಾಶಪಡಿಸುವ, ಅಳಿದುಹಾಕುವ. विध्वंसयति — ध्वंसु (अवस्रंसने) + णिच् "णिनिः" (३-२-७८।

विध्वस्त ವಿಧ್ವಸ್ತ (वि०) ನಾಶಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. वि + ध्वंसु (अवस्रंसने) "क्तः" (३-२-१०२)।

विनत ವಿನತ (वि०) 1. ನಮಸ್ಕರಿಸಿದ. 2. ತಲೆಬಗ್ಗಿಸಿರುವ. 3. ವಕ್ರವಾದ, ಡೊಂಕಾದ. 4. ವಿನಯದಿಂದ ಕೂಡಿದ. वि + णम (प्रह्वत्वे) "क्तः" (३-४-७२)। 5. ಸಭ್ಯ ನಡವಳಿಕೆಯ ಶಿಕ್ಷಣಪಡೆದವನು.

विनता ವಿನತಾ (स्त्री०) 1. ವಿನತಾದೇವಿ, ಗರುತ್ಮಂತನ ತಾಯಿ, ಕಶ್ಯಪನ ಒಬ್ಬ ಪತ್ನಿ. ವಿನತೆಯ ಪುತ್ರರು—ಗರುಡ ಮತ್ತು ಅರುಣ. "विनतापि सुसिद्धार्था बभूव मुदिता तदा। जनयामास पुत्रौ द्वावरुणं गरुडं तथा" भा० आदि०। 2. ಬುಟ್ಟಿ.

विनतातनय ವಿನತಾತನಯ, –नन्दन –ನಂದನ, –सुत –ಸುತ, –सूनु –ಸೂನು (पुं०) 1. ಗರುಡ. 2. ಅರುಣ. विनतायाः तनयः नन्दनः सुतः सूनुर्वा।

विनति ವಿನತಿ (स्त्री०) 1. ಪ್ರಣಾಮ, ನಮಸ್ಕಾರ. 2. ಬಗ್ಗುವುದು. 3. ವಕ್ರವಾಗುವುದು, ಡೊಂಕಾಗುವುದು. वि + णम (प्रह्वत्वे) "क्तिन्" (३-३-९४)।

विनमत् ವಿನಮತ್ (वि०) 1. ನಮಸ್ಕರಿಸುತ್ತಿರುವ. वि + णम (प्रह्वत्वे) "शतृ" (३-२-१२४)। 2. ಬಗ್ಗುತ್ತಿರುವ, ತಲೆತಗ್ಗಿಸುತ್ತಿರುವ. "विनमद्भिरधःस्थितैः खगैः" नैष० २-७०।

विनम्र ವಿನಮ್ರ (वि०) 1. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬಗ್ಗಿರುವ. विशेषेण नम्रः। "विनम्रशालिप्रसवौघशालिनीरपेतपङ्काः ससरोरुहाम्भसः" किरा० ४-२। 2. ವಿನೀತನಾದ, ಬಗ್ಗಿನಡೆಯುವ, ಗರ್ವವಿಲ್ಲದ. 3. ನಮಸ್ಕರಿಸಿದ. "विनम्रदेवासुरपृष्ठगाभ्यामादाय तं पाणिसरोरुहाभ्याम्" कुमा० ११-२१।

विनय ವಿನಯ (पुं०) 1. ಸನ್ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ನಡೆಯುವಂತೆ ನೀಡುವ ಶಿಕ್ಷಣ. विशेषेण नयति—वि+णीञ् (प्रापणे) "अच्" (३-१-१३४)। "प्रजानां विनयाधानाद्रक्षणाद्भरणादपि" रघु० १-२४। 2. ಸಭ್ಯತೆ, ಮರ್ಯಾದೆ, ಯೋಗ್ಯವಾದ ನಡವಳಿಕೆ. "वपुःप्रकर्षादजयद्गुरुं रघुस्तथापि नीचैर्विनयाददृश्यत" रघु० ३-३४। 3. ಇಂದ್ರಿಯವನ್ನು ಜಯಿಸಿರುವುದು. "अनुयास्यन् मुनितनयां सहसा विनयेन वारितप्रसरः" शाकु० १-२५। 4. ಪ್ರಣಾಮ, ನಮಸ್ಕಾರ. 5. ಇಂದ್ರಿಯಜಯ. "सम्यगाराधिता विद्या प्रबोधविनयाविव" रघु० १०-७१। 6. ವರ್ತಕ. 7. ಆಕರ್ಷಣ, ಎಳೆಯುವುದು. "उत्तरीयविनयात्त्रपमाणा रुन्धती किल तदीक्षणमार्गम्" माघ० १०-४२। 8. ದಂಡ. 9. ಶೀಲ, ಸ್ವಭಾವ. (स्त्री०) **–या –ಯಾ.** 10. ಕಳ್ಳಂಗಡಲೆ. "विनया तु बलायां स्त्री शिक्षायां प्रणतौ पुमान्" मेदि०।

विनयत् ವಿನಯತ್ (वि०) 1. ಶಿಕ್ಷಿಸುತ್ತಿರುವ, ಮರ್ಯಾದೆಯ ರೀತಿಯನ್ನು ಬೋಧಿಸುತ್ತಿರುವ. वि + णीञ्

(प्रापणे) "शतृ" (३-२-१२४)। "परिदृष्टपरावरस्तमीषद्विनयन् विष्णुपदीसुतो बभाषे" याद० १५-५५। 2. ಎಳೆಯುತ್ತಿರುವ, ತೆಗೆದುಹಾಕುತ್ತಿರುವ. "अम्बरं विनयतः प्रियपाणेर्योषितश्च करयोः कलहस्य" माघ० १०-६२। 3. ಒಯ್ಯುತ್ತಿರುವ.

विनयन ವಿನಯನ (न०) 1. ಪರಿಹರಿಸುವುದು, ಹೋಗಲಾಡಿಸುವುದು. वि + णीञ् (प्रापणे) "ल्युट्" (३-३-११५)। "वक्ष्यस्यध्वश्रमविनयने तस्य शृङ्गे निषण्णः शोभां शुभ्रत्रिनयनवृषोत्खातपङ्कोपमेयाम्" मेघ० १-५२। 2. ಒಯ್ಯುವುದು. 3. ಶಿಕ್ಷಣ, ತರಬೇತಿ.

विनशन ವಿನಶನ (न०) 1. ಕುರುಕ್ಷೇತ್ರ, ಗಂಗಾ ಮತ್ತು ಯಮುನಾ ನದಿಗಳ ಮಧ್ಯಪ್ರದೇಶ, ಗಂಗಾ ಯಮುನೆಗಳ ಸಂಗಮಸ್ಥಳ. ಈ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಸರಸ್ವತೀನದಿಯು ಅಂತರ್ವಾಹಿನಿಯಾಗಿ ಪ್ರವಹಿಸುವುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ "विनशन" ಎಂದು ಹೆಸರು. विनश्यति अन्तर्दधाति सरस्वत्यत्र— वि + णश (अदर्शने) अधि० "ल्युट्" (३-३-११७)। "गङ्गायमुनयोर्मध्ये यत्र गुप्ता सरस्वती"। 2. ವಿನಾಶ.

विनष्ट ವಿನಷ್ಟ (वि०) 1. ನಾಶವಾದ. वि + णश (अदर्शने) "क्तः" (३-४-७२)। 2. ಕೆಟ್ಟುಹೋದ, ಹಾಳಾದ.

विनष्टि ವಿನಷ್ಟಿ (स्त्री०) 1. ವಿನಾಶ, ಕೇಡು. 2. ಕೆಡುವುದು, ಹಾಳಾಗುವುದು. वि+णश (अदर्शने) "क्तिन्" (३-३-९४)।

विनस ವಿನಸ (वि०) ಮೂಗಿಲ್ಲದವನು. विगता नासिका यस्य—नासिकाशब्दस्य "अच्" नसादेशश्च (५-४-११९)। "यद्यहं नाथ नाऽयास्यं विनसा हतबान्धवा" भट्टि० ५-८।

विना ವಿನಾ (अव्य०) ಹೊರತು, ಬಿಟ್ಟು, ಉಳಿದು. निषेधार्थात् विशब्दात् "ना" (५-२-२७)। विना ಪದದ ಯೋಗವಿದ್ದಲ್ಲಿ ತೃತೀಯಾ ಪಂಚಮೀ ಮತ್ತು ದ್ವಿತೀಯಾ ವಿಭಕ್ತಿಗಳು ವಿಕಲ್ಪವಾಗಿ ಬರುವುವು. (२-३-३२)।

ತೃತೀಯಾ: "त्वया विना सोऽपि समुत्सुको भवेत्सखीजनस्ते किमुतार्द्रसौहृदः" विक्र० १-११।

ಪಂಚಮೀ: "प्रियेषु यैः पार्थ विनोपपत्तेः विचिन्त्यमानैः क्लममेति चेतः" किरा० ३-५२।

ದ್ವಿತೀಯಾ: "विद्या हृद्याऽपि सावद्या विना विनयसम्पदम्"। "स्यादस्या नलदं विना न दलने तापस्य कोऽपि क्षमः" नैष० ४-११६।

विनाकृत ವಿನಾಕೃತ (वि०) ಬಿಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಬೇರ್ಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. विना अन्तरेण कृतम्।

विनायक ವಿನಾಯಕ (पुं०) 1. ಗಣಪತಿ. विशिष्टो नायकः विगतो नायको नियन्ता अस्य इति वा। ["गजानन" ಮತ್ತು "गणपति" ಪದಗಳಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] 2. ಗರುಡ. वीनां पक्षिणां नायकः। 3. ಬುದ್ಧ. 4. ವಿಘ್ನ. 5. ಗುರು, ಆಚಾರ್ಯ. "विनायकस्तु हेरम्बे तार्क्ष्ये विघ्ने जिने गुरौ" मेदि०।

विनायिका ವಿನಾಯಿಕಾ (स्त्री०) ಗರುತ್ಮಂತನ ಪತ್ನಿ.

विनाश ವಿನಾಶ (पुं०) 1. ನಾಶ, ಅಳಿವು. वि + णश (अदर्शने) "घञ्" (३-३-१८)। "विनाशमव्ययस्यास्य न कश्चित्कर्तुमर्हति" गीता २-१७। 2. ತಿರೋಧಾನ, ಮರೆಯಾಗುವುದು, ಅದರ್ಶನ.

विनाशक ವಿನಾಶಕ (वि०) ನಾಶಪಡಿಸುವವನು. वि+णश (अदर्शने) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "राजैव कर्ता भूतानां राजैव च विनाशकः। धर्मात्मा यः स कर्ता स्यादधर्मात्मा विनाशकः" भा० शान्ति० ९१-९।

विनाशन ವಿನಾಶನ (न०) 1. ನಾಶಪಡಿಸುವುದು, ಹಾಳುಮಾಡುವುದು. वि + णश (अदर्शने) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। (वि०) 2. ನಾಶಪಡಿಸುವವನು. वि+णश (अदर्शने) + णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)।

विनाशयत् ವಿನಾಶಯತ್ (वि०) ನಾಶಪಡಿಸುತ್ತಿರುವ. वि + णश (अदर्शने) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–यन्ती –ಯಂತೀ.**

विनाशिन् ವಿನಾಶಿನ್ (वि०) ನಾಶಹೊಂದುವ ಸ್ವಭಾವದ. वि + णश (अदर्शने) "णिनिः" (३-२-७८)।

विनिक्षिपत् ವಿನಿಕ್ಷಿಪತ್ (वि०) 1. ಇಡುತ್ತಲಿರುವ, ಇರಿಸುತ್ತಲಿರುವ. वि + नि + क्षिप (प्रेरणे) "शतृ" (३-२-१२४)। 2. ಎಸೆಯುತ್ತಿರುವ, ಬಿಸಾಡುತ್ತಿರುವ.

विनिक्षिप्त ವಿನಿಕ್ಷಿಪ್ತ (वि०) 1. ಇಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. वि+नि+क्षिप (प्रेरणे) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಎಸೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಬಿಸಾಡಲ್ಪಟ್ಟ.

विनिगमना ವಿನಿಗಮನಾ (स्त्री०) ಯುಕ್ತಿ, ಉಪಾಯ. "अयमेव पक्षो ग्राह्यः पक्षान्तरं न ग्राह्यमित्यत्र विनिगमनाविरहः"।

विनिग्रह ವಿನಿಗ್ರಹ (पुं०) 1. ತಡೆಯುವುದು. ಹತೋಟಿಯಲ್ಲಿ ಇಡುವುದು. वि+नि+ग्रह (उपादाने) "अप्"

(३-३-५८)। "आचार्योपासनं शौचं स्थैर्यमात्मविनिग्रहः" गीता १३-७। 2. ಪರಸ್ಪರ ವಿರುದ್ಧವಾದ ಹೋರಾಟ.

विनिघ्नत् ವಿನಿಘ್ನತ್ (वि०) ಹೊಡೆಯುತ್ತಿರುವ, ಬಡಿಯುತ್ತಿರುವ. वि+नि+हन (हिंसागत्योः) "शतृ" (३-२-१२४)। "विनिघ्नतो दैत्यबलौघमग्रे चापाभियोगो युधि शम्बरारेः" याद० २०-४०।

विनिद्र ವಿನಿದ್ರ (वि०) 1. ವಿಕಾಸಹೊಂದಿದ, ಅರಳಿರುವ. विगता निद्रा यस्य। "करोति पादावुपगम्य मौलिना विनिद्रमन्दाररजोरुणाङ्गुली" कुमा० ५-८०। 2. ನಿದ್ರೆಯಿಲ್ಲದಿರುವ, ಎಚ್ಚರಗೊಂಡಿರುವ. "तामेकतस्तव विभर्ति गुरुर्विनिद्रस्तस्या भवानपरधुर्यपदावलम्बी" रघु० ५-६६।

विनिद्राण ವಿನಿದ್ರಾಣ (वि०) ನಿದ್ರಿಸುವ, ನಿದ್ದೆಮಾಡುವ, ನಿದ್ದೆಬಂದಿರುವ. वि + नि + द्रा (कुत्सायां गतौ) "क्तः" (३-४-७२)। नः (८-२-४३)।

विनिपतत् ವಿನಿಪತತ್ (वि०) ಕೆಳಗೆ ಬೀಳುತ್ತಿರುವ. वि + नि + पत्लृ (गतौ) "शतृ" (३-२-१२४)।

विनिपतन ವಿನಿಪತನ (न०) 1. ಕೆಳಗೆ ಬೀಳುವುದು. वि + नि + पत्लृ (गतौ) "ल्युट्" (३-२-११५)। 2. ಅಧೋಗತಿ ಹೊಂದುವುದು, ನಾಶಹೊಂದುವುದು.

विनिपात ವಿನಿಪಾತ (पुं०) 1. ಕೆಳಗೆ ಬೀಳುವುದು. वि + नि + पत्लृ (गतौ) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ವಿಪತ್ತು, ಅನರ್ಥ, ನಾಶ. "विवेकभ्रष्टानां भवति विनिपातः शतमुखः" भर्तृ० १-१०। 3. ಮರಣ. "भवतो भजतामनन्यसाध्यं विनिपातं प्रणिपातवृत्त्यनर्हः" याद० १५-१७। 4. ಅವಮಾನ. "मङ्गलाचारयुक्तानां नित्यं च प्रयतात्मनाम्। जपतां जुह्वतां चैव विनिपातो न विद्यते" मनु० ४-१४६।

विनिमय ವಿನಿಮಯ (पुं०) 1. ಪರಸ್ಪರ ಬದಲಾಯಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು, ಒಂದನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಮತ್ತೊಂದನ್ನು ಪಡೆಯುವುದು, ಅದಲು ಬದಲು ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವುದು. वि+नि+मी (गतौ) "अच्" (३-३-५६)। "दुदोह गां स यज्ञाय सस्याय मघवा दिवम्। सम्पद्विनिमयेनोभौ दधतुर्भुवनद्वयम्" रघु० १-२६। 2. ಅಡವು, ಗಿರವಿ ಇಡುವುದು.

विनियत ವಿನಿಯತ (वि०) ಅಂಕೆಯಲ್ಲಿರುವ, ಹತೋಟಿಯಲ್ಲಿರುವ, ನಿರ್ಬಂಧದಲ್ಲಿರುವ. वि+नि+यम (उपरमे) "क्तः" (३-४-७२)।

विनियम ವಿನಿಯಮ (पुं०) ಹತೋಟಿ, ಹಿಡಿತ, ನಿರೋಧ, ಅಂಕೆ. वि + नि + यम (उपरमे) "अप्" (३-३-६३)।

विनियुक्त ವಿನಿಯುಕ್ತ (वि०) 1. ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಹಂಚಲ್ಪಟ್ಟ, ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟ. "प्रत्येकं विनियुक्तात्मा कथं न ज्ञास्यसि प्रभो" कुमा० २-३१। वि + नि + युजिर् (योगे) "क्तः" (३-२-१०२)। 3. ನಿಯಮಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "वयं भवन्तो ये चान्ये महान्तः सर्व एव ते। विश्वगुप्तौ जगत्कर्त्रा विनियुक्ता विभूतयः" याद० २२-४। 4. ಬೇರ್ಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

विनियोग ವಿನಿಯೋಗ (पुं०) 1. ಕೊಡುವುದು. 2. ಹಂಚುವುದು. 3. ನಿಯಮಿಸುವುದು, ಒಂದು ಕಾರ್ಯ ಮಾಡುವಂತೆ ನೇಮಿಸುವುದು. वि+नि+युजिर् (योगे) "घञ्" (३-३-१८)। "विनियोगप्रसादा हि किंकराः प्रभविष्णुषु" कुमा० ६-६२। 4. ಉಪಯೋಗಿಸುವುದು. "बभूव विनियोगज्ञः साधनीयेषु वस्तुषु" रघु० १७-६७। 5. ಬೇರ್ಪಡಿಸುವುದು.

विनिर्गत ವಿನಿರ್ಗತ (वि०) ಹೊರಟುಹೋದ. वि + निर् + गम्लृ (गतौ) "क्तः" (३-४-७२)।

विनिर्गम ವಿನಿರ್ಗಮ (पुं०) 1. ಹೊರಡುವುದು. वि + निर् + गम्लृ (गतौ) "अप्" (३-३-५८)। 2. ಹೊರಟುಹೋಗುವುದು. भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। **–गमनम् –ಗಮನಮ್.**

विनिर्जय ವಿನಿರ್ಜಯ (पुं०) ಸಂಪೂರ್ಣ ಜಯ. वि + निर् + जि (जये) "अच्" (३-३-५६)।

विनिर्जित ವಿನಿರ್ಜಿತ (वि०) ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಜಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. वि+निर्+जि (जये) "क्तः" (३-२-१०२)।

विनिर्णय ವಿನಿರ್ಣಯ (पुं०) 1. ಪೂರ್ತಿ ತೀರ್ಮಾನ. 2. ಸಂಶಯವಿಲ್ಲದ ನಂಬಿಕೆ. वि + निर् + णीञ् (प्रापणे) "अच्" (३-३-५६)।

विनिर्दिशत् ವಿನಿರ್ದಿಶತ್ (वि०) ಪ್ರದರ್ಶಿಸುತ್ತಿರುವ, ತೋರಿಸುತ್ತಿರುವ. वि + निर् + दिश (अतिसर्जने) "शतृ" (३-२-१२४)। "विनिर्दिशन् मार्गभवान् विशेषान् विश्वासयामास विदर्भकन्याम्" याद० १३-३८। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–ती –ತೀ, –न्ती –ನ್ತೀ.**

विनिर्दिष्ट ವಿನಿರ್ದಿಷ್ಟ (वि०) ತೋರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. वि + निर् + दिश (अतिसर्जने) "क्तः" (३-२-१०२)।

विनिर्देश ವಿನಿರ್ದೇಶ (पुं०) ಪ್ರದರ್ಶಿಸುವುದು, ತೋರಿಸುವುದು. वि + निर् + दिश (अतिसर्जने) "घञ्" (३-३-१८)।

विनिर्मुक्त ವಿನಿರ್ಮುಕ್ತ (वि०) ಬಿಡುಗಡೆಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. वि + निर् + मुच्लृ (मोक्षणे) "क्तः" (३-२-१०२)।

विनिर्मुक्ति ವಿನಿರ್ಮುಕ್ತಿ (स्त्री०) ಸಂಪೂರ್ಣವಾದ ಬಿಡುಗಡೆ.

विनिर्यत् ವಿನಿರ್ಯತ್ (वि०) ಹೊರಗೆ ಹೊರಡುತ್ತಿರುವ. वि + निर् + इण् (गतौ) "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–निर्यती –ನಿರ್ಯತೀ.** "विनिर्यतीनां गुरुखेदमन्थरं सुराङ्गनानामनुसानु वर्त्मनः" किरा० ८-२६।

विनिर्वर्तित ವಿನಿರ್ವರ್ತಿತ (वि०) ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ನೆರವೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. वि + निर् + वृतु (वर्तने) "क्तः" (३-३-१०२)।

विनिर्वृत्त ವಿನಿರ್ವೃತ್ತ (वि०) 1. ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ನೆರವೇರಿದ. वि + निर् + वृतु (वर्तने) "क्तः" (३-४-७२)। 2. ಸಿದ್ಧವಾದ.

विनिवर्तन ವಿನಿವರ್ತನ (न०) ಹಿಂತಿರುಗುವುದು, ಹೊರಟುಹೋಗುವುದು. वि + नि + वृतु (वर्तने) "ल्युट्" (३-३-११५)।

विनिवर्तित ವಿನಿವರ್ತಿತ (वि०) 1. ಹಿಂತಿರುಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ತಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. वि + नि + वृतु (वर्तने) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)।

विनिवारित ವಿನಿವಾರಿತ (वि०) ಪರಿಹರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಹೋಗಲಾಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. वि + नि + वृञ् (आवरणे) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "विनिवारितभानुतापमेकं सकलस्यापि मुरद्विषो बलस्य" माघ० २०-१६।

विनिवृत्त ವಿನಿವೃತ್ತ (वि०) 1. ನಿವೃತ್ತಿಹೊಂದಿದ. 2. ಬಿಟ್ಟುಹೋದ. वि + नि + वृतु (वर्तने) "क्तः" (३-४-७२)। "निर्मानमोहा जितसङ्गदोषा अध्यात्मनित्या विनिवृत्तकामाः" गीता १५-५।

विनिवृत्ति ವಿನಿವೃತ್ತಿ (स्त्री०) 1. ತೆಗೆದುಹಾಕುವುದು, ತ್ಯಜಿಸುವುದು, ಪರಿಹರಿಸುವುದು. वि+नि+वृतु (वर्तने) "क्तिन्" (३-३-९४)। "अतिष्ठदेकोनशतक्रतुत्वे शक्राभ्यसूयाविनिवृत्तये यः" रघु० ६-७४। 2. ಮುಕ್ತಾಯ, ಸಮಾಪ್ತಿ.

विनिवेदन ವಿನಿವೇದನ (न०) ಅರುಹುವುದು, ವಿಜ್ಞಾಪಿಸುವುದು, ತಿಳಿಸುವುದು. वि+नि+विद (ज्ञाने) "ल्युट्" (३-३-११५)।

विनिवेदनीय ವಿನಿವೇದನೀಯ (वि०) 1. ವಿಜ್ಞಾಪಿಸಲ್ಪಡುವ, ಅರುಹಲ್ಪಡುವ, ತಿಳಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ವಿಜ್ಞಾಪಿಸಬೇಕಾದ, ತಿಳಿಸಬೇಕಾದ. 3. ತಿಳಿಸಲು ಅರ್ಹವಾದ. वि + नि + विद (ज्ञाने) "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः"। **–वेदयितव्यम् –ವೇದಯಿತವ್ಯಮ್.**

विनिवेदयत् ವಿನಿವೇದಯತ್ (वि०) ವಿಜ್ಞಾಪಿಸುತ್ತಿರುವ, ತಿಳಿಸುತ್ತಿರುವ. वि + नि + विद (ज्ञाने) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। "विनिवेदयता रिपो रुदन्तं दिविषद्वैभवदावचित्रभानुम्" याद० १५-९।

विनिवेदयितृ ವಿನಿವೇದಯಿತೃ (वि०) ತಿಳಿಸುವವನು. वि+नि+विद (ज्ञाने) + णिच् "तृच्" (३-१-१३३)। स्त्रियां "ङीप्" (४-२-५)। **–यित्री –ಯಿತ್ರೀ.**

विनिवेदित ವಿನಿವೇದಿತ (वि०) ತಿಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ವಿಜ್ಞಾಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. वि+नि+विद (ज्ञाने) "क्तः" (३-२-१०२)। "विनिवेदितविश्वकार्य इत्थं कृतिना तेन कृताहर्णो यथार्हम्" याद० १५-२९।

विनिवेद्य ವಿನಿವೇದ್ಯ (वि०) 1. ನಿವೇದಿಸಲ್ಪಡುವ, ತಿಳಿಸಲ್ಪಡುವ. वि+नि+विद (ज्ञाने) "ण्यत्" (३-१-१२४)। (अव्य०) 2. ತಿಳಿಸಿ, ನಿವೇದಿಸಿ, ವಿಜ್ಞಾಪಿಸಿ. वि+नि+विद "क्त्वा"। "ल्यप्" (७-१-३७)।

विनिवेश ವಿನಿವೇಶ (पुं०) ಇಡುವುದು, ಇರಿಸುವುದು. वि + नि + विश (प्रवेशने) "घञ्' (३-३-१८)। "कथमपि चरणोत्पलैश्चलद्भिर्भृशविनिवेशवशात्परस्परस्य" माघ० ७-६७।

विनिवेशित ವಿನಿವೇಶಿತ (वि०) ಇಡಲ್ಪಟ್ಟ. वि+नि+विश (प्रवेशने) "क्तः" (३-२-१०२)। "वक्त्रारविन्दविनिवेशितपाञ्चजन्यः" गोपालवि०।

विनिश्चय ವಿನಿಶ್ಚಯ (पुं०) 1. ನಿರ್ಣಯ. 2. ತೀರ್ಮಾನ. वि + निस् + चिञ् (चयने) "अप्" (३-३-५८)।

विनिःश्वसत् ವಿನಿಃಶ್ವಸತ್ (वि०) ನಿಟ್ಟುಸಿರುಬಿಡುತ್ತಿರುವ. वि + निस् + श्वस (प्राणने) "शतृ" (३-२-१२४)।

विनिःश्वसन ವಿನಿಃಶ್ವಸನ (न०) ನಿಟ್ಟುಸಿರುಬಿಡುವುದು. वि + निस् + श्वस (प्राणने) "ल्युट्" (३-३-११५)।

विनिःश्वसित ವಿನಿಃಶ್ವಸಿತ (न०) ನಿಟ್ಟುಸಿರು. वि + निस् + श्वस (प्राणने) "क्तः" (३-३-११४)।

विनिःश्वास ವಿನಿಃಶ್ವಾಸ (पुं०) ನಿಟ್ಟುಸಿರು. वि + निस् + श्वस (प्राणने) "घञ्" (३-३-१८)।

विनिष्पेष ವಿನಿಷ್ಪೇಷ (पुं०) ಅರೆಯುವುದು, ಪುಡಿಮಾಡುವುದು. वि + निस् + पिष (सञ्चूर्णने) "घञ्" (३-३-१८)। भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। **–पेषणम् –ಪೇಷಣಮ್.**

विनिहत ವಿನಿಹತ (वि०) ವಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಕೊಲ್ಲಲ್ಪಟ್ಟ. वि + नि + हन (हिंसागत्योः) "क्तः" (३-२-१०२)।

विनिहित ವಿನಿಹಿತ (वि०) ಇಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. वि+नि+डु धाञ् (धारणपोषणयोः) "क्तः" (३-२-१०२)। "विनिहितं परितापिनि चन्दनं हृदि तया धृतबुद्बुदमाबभौ" नैष० ४-२८।

विनीत ವಿನೀತ (वि०) 1. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಶಿಕ್ಷಣ ಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಚೆನ್ನಾಗಿ ಶಿಸ್ತಿನಲ್ಲಿಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿದ್ದಲ್ಪಟ್ಟ. वि+णीञ् (प्रापणे) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ನಮ್ರನಾಗಿರುವವನು, ವಿಧೇಯನಾಗಿರುವವನು, ಹೇಳಿದಂತೆ ನಡೆಯುವವನು. 3. ಗೌರವದಿಂದಿರುವವನು, ತಗ್ಗಿ ನಡೆಯುವವನು. "तत्प्राज्ञेन विनीतेन ज्ञानविज्ञानवेदिना" मनु० ९-४१। 4. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪಳಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಶಾಂತ ಸ್ವಭಾವದ. "तपस्विसंसर्गविनीतसत्त्वे तपोवने वीतभया वसास्मिन्" रघु० १४-७५। 5. ಜಿತೇಂದ್ರಿಯನಾದ, ಇಂದ್ರಿಯಗಳನ್ನು ಜಯಿಸಿದ. "शान्तो दान्तः कुलीनश्च विनीतः शुद्धवेशवान्"। 6. ಕಳುಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಹೊರದೂಡಲ್ಪಟ್ಟ. 7. ಒಯ್ಯಲ್ಪಟ್ಟ. 8. ದಂಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಶಿಕ್ಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 9. ಶುದ್ಧಾತ್ಮನಾದ. (पुं०) 10. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪಳಗಿದ ಕುದುರೆ, ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿದ್ದಲ್ಪಟ್ಟ ಕುದುರೆ. 11. ವರ್ತಕ. "विनीतः सुवहाश्वे स्यात् वणिज्यपि पुमांस्त्रिषु। जितेन्द्रियेऽपनीते च निभृते विनयान्विते" मेदि०।

विनीति ವಿನೀತಿ (स्त्री०) 1. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪಳಗಿಸುವುದು. 2. ದಂಡಿಸುವುದು. 3. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಗೌರವಿಸುವುದು.

विनीय ವಿನೀಯ (पुं०) 1. ಕಲ್ಕ, ಗಸಿ, ಗಷ್ಟು, 2. ಪಾಪ. वि+णीञ् (प्रापणे) "क्यप्" (३-१-११७)। निपा०।

विनेतृ ವಿನೇತೃ (पुं०) 1. ಗುರು, ಆಚಾರ್ಯ. 2. ರಾಜ, ದೊರೆ. "स तथेति विनेतुरुदारमतेः प्रतिगृह्य वचो विससर्ज मुनिम्" रघु० ८-९१। (वि०) 3. ನಿರ್ದೇಶನ ಮಾಡುವವನು, ಸನ್ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ನಡೆಯುವಂತೆ ಬೋಧಿಸುವವನು. वि + णीञ् (प्रापणे) "तृच्" (३-१-१३३)। 4. ದಂಡಿಸುವವನು, ಶಿಕ್ಷಿಸುವವನು. "अयं विनेता दृप्तानामेकवीरो जगत्पतिः। वयं वसिष्ठधौरेयाः सर्वे प्रतिभुवोऽत्र वः" म० वी० ३-४६। 5. ಶಿಕ್ಷಕ, ಬೋಧಕ, ಉಪಾಧ್ಯಾಯ. "विनेतुरद्रव्यपरिग्रहोऽपि बुद्धिलाघवं प्रकाशयति" माल० १। 6. ನಿಯಾಮಕ, ಆಜ್ಞೆಮಾಡುವವನು, ಆಳುವವನು. "तेनास लोकः पितृमान् विनेत्रा" रघु० १४-२३।

विनेय ವಿನೇಯ (वि०) ದಂಡಿಸಲ್ಪಡುವ, ಶಿಕ್ಷಿಸಲ್ಪಡುವ. वि+णीञ् (प्रापणे) "यत्" (३-१-९७)। "ज्योतिर्ज्ञानं तथोत्पातमविदित्वा तु ये नृणाम्। श्रावयत्यर्थलोभेन विनेयास्तेऽपि यत्नतः"।

विनेष्यत् ವಿನೇಷ್ಯತ್ (वि०) 1. ಶಿಕ್ಷಿಸುವ. वि + णीञ् (प्रापणे) + स्यः "शतृ" (३-२-१२४)। "वन्यान् विनेष्यन्निव दुष्टसत्त्वान्" रघु० २-८। 2. ಪರಿಹರಿಸುವ. "विनेष्यन् वर्णविक्रियाम्" रघु० १५-४८।

विनोद ವಿನೋದ (पुं०) 1. ಆನಂದ, ಪ್ರಮೋದ, ಸಂತೋಷ. वि + णुद (प्रेरणे) "घञ्" (३-३-१८)। "जनयतु रसिकजनेषु मनोरमरतिरसभावविनोदम्" गीतगो०। 2. ವಿರಹ ಕಷ್ಟ ಮೊದಲಾದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕಾಲವನ್ನು ಕಳೆಯುವ ಉಪಾಯ; ಆಟ ಪಾಟ ಮೊದಲಾದುವು. "मत्सङ्गं वा हृदयनिहितारम्भमास्वादयन्ती प्रायेणैते रमणविरहेष्वङ्गनानां विनोदाः" मेघ० २-२४। 3. ದಬ್ಬುವುದು, ಅಟ್ಟುವುದು, ನೂಕುವುದು. 4. ಪರಿಹರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು. "विनोदमिच्छन्नथ दर्पजन्मनो रणेन कण्ड्वास्त्रिदशैः समं पुनः" माघ० १-४८। 5. ಆಶ್ಚರ್ಯದ ವಿಷಯವನ್ನು ನೋಡುವ ಆಸೆ, ಕುತೂಹಲ. "मिथ्यैव व्यसनं वदन्ति मृगयामीदृग्विनोदः कुतः" शाकु० २-५। 6. ಕ್ರೀಡೆ, ಆಟ. 7. ಒಂದು ವಿಧ ರಾಜಗೃಹ. 8. ನಾಯಿಕಾ ನಾಯಕರ ಒಂದು ವಿಧ ಆಲಿಂಗನ.

विनोदन ವಿನೋದನ (न०) 1. ಆನಂದಗೊಳಿಸುವುದು, ಸಂತೋಷಪಡಿಸುವುದು. वि + णुद (प्रेरणे) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಮನಸ್ಸನ್ನು ಬೇರೆ ವಿಷಯದ ಕಡೆಗೆ ತಿರುಗಿಸುವುದು. 3. ಪರಿಹರಿಸುವುದು, ನಿವಾರಣೆ ಮಾಡುವುದು. 4. ಕ್ರೀಡಿಸುವುದು, ಆಟವಾಡುವುದು. (वि०) 5. ಸಂತೋಷಪಡಿಸುವ. 6. ಪರಿಹರಿಸುವ, ನಿವಾರಣೆಮಾಡುವ. वि + णुद + णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)।

विनोदनीय ವಿನೋದನೀಯ (वि०) ಸಂತೋಷಪಡಿಸಲ್ಪಡುವ. वि + णुद (प्रेरणे) + णिच् "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः"। **विनोदयितव्यः ವಿನೋದಯಿತವ್ಯಃ.**

विनोदयत् **ವಿನೋದಯತ್** (वि०) 1. ಸಂತೋಷಪಡಿಸುತ್ತಿರುವ. 2. ಪರಿಹರಿಸುತ್ತಿರುವ. 3. ಉಪಾಯದಿಂದ ಕಾಲಯಾಪನೆ ಮಾಡಿಸುತ್ತಿರುವ. वि+णुद (प्रेरणे) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। –यन्ती –ಯಂತೀ.

विनोदित **ವಿನೋದಿತ** (वि०) 1. ಸಂತೋಷಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. वि + णुद (प्रेरणे) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಪರಿಹರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ನಿವಾರಣೆಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. "विनोदितदिनक्लमाः कृतरुचश्च कादम्बरम्" माघ० ४-६६।

विन्ध्य **ವಿಂಧ್ಯ** (पुं०) 1. ಒಂದು ಪರ್ವತ. विरुद्धं ध्यायति — ध्यै (चिन्तायाम्) "कः" (३-१-१३६)। पृषो०। ವಿಂಧ್ಯಪರ್ವತವು ಸೂರ್ಯನ ಸಂಚಾರವನ್ನೂ ತಡೆಗಟ್ಟುವ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಬೆಳೆಯುತ್ತಿರಲು ಸೂರ್ಯನು ಅಗಸ್ತ್ಯಮುನಿಯ ಬಳಿ ಹೋಗಿ ತನ್ನ ಕಷ್ಟವನ್ನು ನಿವೇದಿಸಿಕೊಂಡನು. ಅಗಸ್ತ್ಯಮುನಿಯು ವಿಂಧ್ಯಪರ್ವತವು ಇನ್ನೂ ಮುಂದೆ ಬೆಳೆಯಕೂಡದೆಂದೂ ತನ್ನ ಶಿಖರವನ್ನು ತಗ್ಗಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂದೂ ಹೇಳಲಾಗಿ ಪರ್ವತವು ಮುಂದೆ ಬೆಳೆಯದೆ ತನ್ನ ಶಿಖರವನ್ನು ಕೆಳಗೆ ಇಳಿಸಿಕೊಂಡಿತು. "पुरा हि विन्ध्येन दिवाकरस्य गतिर्निरुद्धा गगनेचरस्य। रविस्ततः कुम्भभवं समेत्य होमावसाने वचनं बभाषे॥ समागतोऽहं च द्विजर्षभ त्वां कुरुष्व मय्युद्धरणं मुनीन्द्र। ददस्व दानं मम यन्मनीषितं चरामि येन त्रिदिवे सुनिर्वृतः॥ ....गत्वा वचः प्राह मुनिर्महीध्रं यास्ये महातीर्थवरं सुपुण्यम्। वृद्धोऽप्यशक्तश्च तवाधिरोढुं तस्माद्भवान् नीचतरोऽस्तु सद्यः॥ इत्येवमुक्तो मुनिसत्तमेन स नीचशृङ्गस्त्वभवन्महीध्रः॥ समाक्रमच्चापि महर्षिमुख्यः प्रोल्लङ्घ्य विन्ध्यं द्विज आह शैलम्। यावन्न भूयो निजमाव्रजामि महाश्रमं धौतवपुःसुतीर्थात्। त्वया न तावत्त्विह वर्धितव्यं न चेत् शपिष्येऽहमवज्ञया ते॥ विन्ध्योऽपि दृष्ट्वा गगने महाश्रमं वृद्धिं न यात्येव भयान्महर्षेः" वामनपु०। ಈ ಪರ್ವತದಿಂದ ತಪತೀ ಪಯೋಷ್ಣೀ ನಿರ್ವಿಂಧ್ಯಾ ಕ್ಷಿಪ್ರಾ ಋಷಭಾ ವೈತರಣೀ ಕುಮುದ್ವತೀ ಮುಂತಾದ ನದಿಗಳು ಹರಿಯುತ್ತವೆ. "अन्तरं पूरयामास विन्ध्यनीहारभूभृतोः" याद० २२-२२८। 2. ವ್ಯಾಧ, ಬೇಟೆಗಾರ.

विन्ध्यकूट **ವಿಂಧ್ಯಕೂಟ** (पुं०) ಅಗಸ್ತ್ಯಮಹರ್ಷಿ. विन्ध्ये कूटं माया यस्य।

विन्ध्यवासिनी **ವಿಂಧ್ಯವಾಸಿನೀ** (स्त्री०) ದುರ್ಗಾದೇವಿ.

विन्ध्या **ವಿಂಧ್ಯಾ** (स्त्री०) 1. ಲವಲೀ ಗಿಡ. 2. ಸಣ್ಣ ಯಾಲಕ್ಕಿ. "विन्ध्या त्रुटौ लवल्यां च" हेम०।

विन्ध्यावली **ವಿಂಧ್ಯಾವಲೀ** (स्त्री०) ಬಲಿಚಕ್ರವರ್ತಿಯ ಪತ್ನಿ, ಬಾಣಾಸುರನ ತಾಯಿ.

विन्न **ವಿನ್ನ** (वि०) 1. ವಿಚಾರಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. विद्यते स्म— विद (विचारणे) "क्तः" (३-२-१०२)। वा नत्वम् (८-२-५५)। पक्षे **वित्तम् ವಿತ್ತಮ್.** 2. ಪಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಹೊಂದಲ್ಪಟ್ಟ. विदलृ (लाभे) "क्तः" (३-२-१०२)। 3. ತಿಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟ. विद (ज्ञाने) "क्तः"। 4. ಇರುವ. विद—(सत्तायाम्) "क्तः"।

विन्यसन **ವಿನ್ಯಸನ** (न०) ಕೆಳಗೆ ಇಡುವುದು, ಕೆಳಗೆ ಇರಿಸುವುದು. वि+नि+असु (क्षेपणे) "ल्युट्" (३-३-११५)।

विन्यस्त **ವಿನ್ಯಸ್ತ** (वि०) 1. ಇಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. वि + नि + असु (क्षेपणे) "क्तः" (३-२-१०२)। "सन्तप्तचामीकरवल्गुवज्रं विभागविन्यस्तमहार्घरत्नम्" भट्टि० ३-३। 2. ಹುದುಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಒಂದು ವಸ್ತುವಿನೊಳಗೆ ಸಮವಾಗಿ ಕೂರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "विन्यस्तवैडूर्यशिलातलेऽस्मिन्नाबद्धमुक्ताफलभक्तिचित्रे" कुमा० ७-१०। 3. ರಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ತಿದ್ದಿ ಬರೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. "विन्यस्तशुक्लागुरु चक्रुरङ्गं गोरोचनापत्रविभक्तमस्याः" कुमा० ७-१५। 4. ನೆಲೆಯಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಒಂದುಕಡೆಗೆ ತಿರುಗಿಸಿಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಒಂದುಕಡೆ ನೆಲೆಯಾಗಿ ನಿಯಂತ್ರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 5. ಒಪ್ಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ವಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "सुतविन्यस्तपत्नीकस्तया वानुगतो वनम्" याज्ञ० ३-४५।

विन्यस्यत् **ವಿನ್ಯಸ್ಯತ್** (वि०) ಇಡುತ್ತಿರುವ. वि+नि+असु (क्षेपणे) "शतृ" (३-२-१२४)।

विन्यास **ವಿನ್ಯಾಸ** (पुं०) 1. ನಿಕ್ಷೇಪ, ಭದ್ರವಾಗಿರಲು ಒಬ್ಬನಲ್ಲಿ ಇಟ್ಟಿರುವ ವಸ್ತು. विन्यस्यते—वि+नि+असु (क्षेपणे) कर्म० "घञ्" (३-३-१९)। 2. ನ್ಯಾಸ, ಇಡುವುದು. 3. ರಚನೆ, ರಚನಾಕ್ರಮ, ಜೋಡಣೆ. "तया कवितया किंवा तया वनितया च किम्। पदविन्यासमात्रेण यया नापहृतं मनः"। 4. ಒಂದು ವಸ್ತುವಿನೊಳಗೆ ಸಮತಲವಾಗಿ ಕೂಡಿಸುವುದು.

विपक्व **ವಿಪಕ್ವ** (वि०) 1. ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಹಣ್ಣಾಗಿರುವ. विशेषेण पक्वम्। 2. ಫಲಿಸಿದ, ಸಿದ್ಧಿಸಿದ. "यच्च तप्तं तपस्तस्य विपक्वं फलमद्य नः" कुमा० ६-१६।

विपक्ष **ವಿಪಕ್ಷ** (पुं०) 1. ಶತ್ರು, ವೈರಿ. विरुद्धः पक्षो यस्य। "विपक्षमखिलीकृत्य प्रतिष्ठा खलु दुर्लभा"

माघ० २-३४। 2. ವಿರುದ್ಧವಾದ ಪಕ್ಷ, ಸವತಿ ಮೊದಲಾದವರು. "विजनमिति बलादमुं गृहीत्वा क्षणमथ वीक्ष्य विपक्षमन्तिकेऽन्या" माघ० ८-५१। 3. ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲದ ಪಕ್ಷ. निश्चितसाध्याभाववान् विपक्षः। पर्वतो वह्निमान् धूमात् ಎಂಬಲ್ಲಿ ಸಾಧ್ಯವಾದ ವಹ್ನಿಯು ಪರ್ವತದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಪರ್ವತವು ಸಪಕ್ಷ. ह्रदो वह्निमान् ಎಂಬಲ್ಲಿ ಸಾಧ್ಯವಾದ ವಹ್ನಿಯು ಹ್ರದದಲ್ಲಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಹ್ರದವು ವಿಪಕ್ಷ. (वि०) 4. ಯಾವುದೊಂದು ಪಕ್ಷವೂ ಇಲ್ಲದಿರುವ. विगतः पक्षो यस्य। 5. ಪ್ರತಿವಾದಿ, ಪ್ರತಿಪಕ್ಷಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವನು. "हृतोत्तरं तत्त्वविचारमध्ये वक्तेव दोषैर्गुरुभिर्विपक्षम्" किरा० १७-४३।

विपक्षभाव ವಿಪಕ್ಷಭಾವ (पुं०) ಶತ್ರುತ್ವ, ವೈರ, ದ್ವೇಷ. विपक्षस्य भावः। "तथापि शत्रुव्यवहारनिष्ठुरे विपक्षभावे चिरमस्य तस्थुषः" रघु० ३-६२।

विपञ्चिका ವಿಪಂಚಿಕಾ (स्त्री०) ವೀಣೆ, ಒಂದು ತಂತೀವಾದ್ಯ. वि+पचि (विस्तारे) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

विपञ्ची ವಿಪಂಚೀ (स्त्री०) 1. ವೀಣೆ, ಒಂದು ತಂತೀವಾದ್ಯ. विपञ्चयति विस्तारयति शब्दम् वि + पचि (विस्तारे) + णिच् "अच्" (३-१-१३४)। गौरा० "ङीष्" (४-१-४१)। 2. ಕ್ರೀಡೆ, ಆಟ. "विपञ्चीकेलिवीणयोः" मेदि०।

विपण ವಿಪಣ (पुं०) 1. ವಿಕ್ರಯ, ಮಾರಾಟ. वि+पण (व्यवहारे) "घञ्" (३-३-१८)। "विपणेन च जीवन्तो वर्ज्याः स्युर्हव्यकव्ययोः" मनु० ३-१५२। 2. ಅಂಗಡಿಯ ಬೀದಿ. "प्रपाश्च विपणांश्चैव यथोद्देशं समादिशेत्" भा० शान्ति०।

विपणि ವಿಪಣಿ (पुं० स्त्री०) 1. ಅಂಗಡಿ ಬೀದಿ. विपण्यन्तेऽत्र —वि+पण (व्यवहारे) "इक्" (वा० ३-३-१०८)। "पर्यापतत्क्रयिकलोकमगण्यपण्यपूर्णापणा विपणिनो विपणीर्विभेजुः" माघ० ५-२४। 2 ಅಂಗಡಿಯಲ್ಲಿ ಮಾರಾಟಕ್ಕಾಗಿ ಇಟ್ಟಿರುವ ವಸ್ತು. 3. ಅಂಗಡಿ. "विपणिः पण्यवीथ्यां च भवेदापणपण्ययोः" मेदि०। (स्त्री०) **विपणी ವಿಪಣೀ.**

विपणिन् ವಿಪಣಿನ್ (पुं०) ವರ್ತಕ, ಅಂಗಡಿಯಲ್ಲಿ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ವಿಕ್ರಯಿಸುವವನು. विपणः विक्रयोऽस्यास्ति — "इनिः" (५-२-११५)। "पर्यापतत्क्रयिकलोकमगण्यपण्यपूर्णापणा विपणिनो विपणीर्विभेजुः" माघ० ५-२४।

विपत्ति ವಿಪತ್ತಿ (स्त्री०) 1. ಕಷ್ಟ, ತೊಂದರೆ. वि+पद (गतौ) "क्तिन्" (३-३-९४)। 2. ಪದಾತಿ, ಕಾಲಾಳು. "स्यन्दना नो च तुरगाः सुरेभा वा विपत्तयः" किरा० १५-१६। 3. ನಾಶ, ಮರಣ, ನಿಧನ. "अस्यास्तु वत्स तव हेतुरहं विपत्तेर्यत्कारितोऽस्यविनयं न च रक्षितोऽसि" वेणी० ४-६। 4. ಯಾತನೆ, ನೋವು. "विपत्तिरपि यातनापदोर्योषिति" मेदि०।

विपथ ವಿಪಥ (पुं०) 1. ತಪ್ಪುದಾರಿ, ಕೆಟ್ಟಮಾರ್ಗ. विरुद्धः पन्थाः। 2. ಪ್ರತಿಕೂಲವಾದ ದಾರಿ. "सत्पथं कथमुत्सृज्य यास्यामि विपथं वद" भा० शान्ति०। "विपथेन सदैष विप्रधावन्" याद० १५-१७।

विपद् ವಿಪದ್ (स्त्री०) 1. ಕಷ್ಟ, ತೊಂದರೆ. वि + पद (गतौ) "क्विप्" (वा० ३-३-९४)। "ऋतुगणेन निषेवितुमादधे भुवि पदं विपदन्तकृतं सताम्" माघ० ६-१। 2. ವಿನಾಶ, ಮರಣ. "वामे विधौ वद कथं विपदां निवृत्तिः"। "सिंहादवापद्विपदं नृसिंहः" रघु० १८-३५। "टाप्"। **विपदा ವಿಪದಾ.** भागुरिः।

विपन्न ವಿಪನ್ನ (वि०) 1. ನಾಶವಾದ, ಅಳಿದುಹೋದ. वि+पद (गतौ) "क्तः" (३-४-७२)। 2. ತೊಂದರೆಗೆ ಸಿಲುಕಿದ, ಕಷ್ಟವನ್ನು ಅನುಭವಿಸಿದ. (पुं०) 3. ಸರ್ಪ. "विपन्नो भुजगे नष्टे" हेम०।

विपरिणमन ವಿಪರಿಣಮನ (न०) ವಿಕಾರಹೊಂದುವುದು, ಬದಲಾವಣೆಹೊಂದುವುದು, ವ್ಯತ್ಯಾಸವಾಗುವುದು. वि+परि+णम (प्रह्वत्वे) "ल्युट्" (३-३-११५)। "घञ्" (३-३-१८)। **–परिणामः –ಪರಿಣಾಮಃ.**

विपरीत ವಿಪರೀತ (वि०) 1. ಪ್ರತಿಕೂಲವಾದ, ವಿರುದ್ಧವಾದ, ವ್ಯತ್ಯಾಸವಾದ. वि+परि+इण् (गतौ) "क्तः" (३-४-७२)। "राज्येन किं तद्विपरीतवृत्तेः प्राणैरुपक्रोशमलीमसैर्वा" रघु० २-५३। 2. ಹಿಂದುಮುಂದಾದ. "विपरीतगतिं सूर्यमुदीच्यास्तमजानत" याद० २२-१०२।

विपरीता ವಿಪರೀತಾ (स्त्री०) ಕಾಮುಕಹೆಂಗಸು, ವ್ಯಭಿಚಾರಿಣಿ.

विपर्यय ವಿಪರ್ಯಯ (पुं०) ವ್ಯತ್ಯಾಸ. वि+परि+इण् (गतौ) "अच्" (३-३-५६)। "विपर्ययो वा किं न स्याद्गतिर्धातुर्दुरत्यया" भाग० १०-१-५०।

विपर्यस्त ವಿಪರ್ಯಸ್ತ (वि०) ವ್ಯತ್ಯಾಸಹೊಂದಿದ, ಬದಲಾವಣೆಹೊಂದಿದ. वि + परि + असु (क्षेपणे) "क्तः" (३-४-७२)। "विपर्यस्तमनश्चेष्टः शिलाशकलवर्ष्मभिः" मृच्छ० ८-६।

विपर्यास ವಿಪರ್ಯಾಸ (पुं०) 1. ವ್ಯತ್ಯಾಸ, ಬದಲಾವಣೆ. वि + परि + असु (क्षेपणे) "घञ्" (३-३-१८)। "पुरा यत्र स्रोतः पुलिनमधुना तत्र सरितां विपर्यासं यातो घनविरलभावः क्षितिरुहाम्" उ० रा० २-२७। 2. ಪ್ರತಿಕೂಲವಾಗಿರುವಿಕೆ. 3. ಅಪರಾಧ, ತಪ್ಪು, ದೋಷ.

विपश्चित् ವಿಪಶ್ಚಿತ್ (पुं०) ಪಂಡಿತ, ವಿದ್ವಾಂಸ. विप्रकृष्टं निश्चिनोति चिन्तयति वा पृषो०। "भवन्ति ते सभ्यतमा विपश्चितां मनोगतं वाचि निवेशयन्ति ये" किरा० १४-४।

विपाक ವಿಪಾಕ (पुं०) 1. ಫಲೋನ್ಮುಖವಾದ ಸ್ಥಿತಿ, ಫಲವನ್ನು ಕೊಡುವ ಅವಸ್ಥೆ. वि+डुपचष् (पाके) भावे "घञ्" (३-३-१८)। "कौरवैरनुकूलानां विपाकैरिव कर्मणाम्" याद० २२-१७। 2. ಪರಿಣಾಮ ಕಾಲ, ಫಲಕೊಡುವ ಕಾಲ. "धीरास्त्रिलोकीसुहृदः प्रसादात् विपाकरम्या विपदः प्रसेहुः" याद० २३-४। 3. ಜೀರ್ಣವಾಗುವುದು, ಆಹಾರವು ಪಚನವಾಗುವುದು. "जाठरेणाग्निना योगात् यदुदेति रसान्तरम्। रसानां परिणामान्ते स विपाक इति स्मृतः" सुश्रुत०। 4. ಬಲಿಯುವುದು, ಹಣ್ಣಾಗುವುದು. "पिशंगतां गता विपाकेन फलस्य शालयः" किरा० ४-२६। 5. ಕರ್ಮ ಫಲ, ಜನ್ಮಾಂತರದ ಪುಣ್ಯದ ಅಥವಾ ಪಾಪದ ಫಲ. "अतिरभसकृतानां कर्मणामाविपत्तेः भवति हृदयदाही शल्यतुल्यो विपाकः" भर्तृ० १-९५। 6. ದಶೆ, ಅವಸ್ಥೆ, ಅನಿರೀಕ್ಷಿತ ಪರಿಸ್ಥಿತಿ. "ईदृशानां विपाकोऽपि जायते परमाद्भुतः" उ० रा० ३-३।

विपाट्(श्) ವಿಪಾಟ್(ಶ್) (स्त्री०) ಪಂಜಾಬಿನಲ್ಲಿ ಹರಿಯುವ ಒಂದು ನದಿ.

विपाठ ವಿಪಾಠ (पुं०) ಬಾಣ.

विपाण्डु ವಿಪಾಂಡು (वि०) ಶುಭ್ರವಾದ, ಬೆಳ್ಳಗಿರುವ. विशेषेण पाण्डुः। "विपाण्डुभिर्म्लानतया पयोधरैः च्युताचिराभागुणहेमदामभिः" किरा० ४-२४।

विपाण्डुर ವಿಪಾಂಡುರ (वि०) ಶುಭ್ರವಾದ, ಬಿಳುಪಾದ. विशेषेण पाण्डुरः। "क्षुभितसैन्यपरागविपाण्डुरद्युतिरयं तिरयन्नुदभूद्दिशः" माघ० ६-६४।

विपादिका ವಿಪಾದಿಕಾ (स्त्री०) ಕಾಲು ಒಡೆಯುವುದು, ವಾತ ಮತ್ತು ಶ್ಲೇಷ್ಮದಿಂದ ಕಾಲು ಬಿರಿಯುವುದು. ಇದೊಂದು ರೋಗ. "कण्डूमती दाहरुजोपपन्ना विपादिका पादगतेयमेव" सुश्रुत०।

विपाशा ವಿಪಾಶಾ (स्त्री०) ಪಂಜಾಬಿನಲ್ಲಿ ಹರಿಯುವ ಒಂದು ನದಿ.

विपिन ವಿಪಿನ (न०) ಅರಣ್ಯ, ಕಾಡು. वेपन्तेऽत्र—टु वेपृ (कम्पने) "इनन्" धातोः ह्रस्वश्च (उ० २-५२)। "गोगर्भिणीप्रियनवोपलमालभारिसेव्योपकण्ठविपिनावलयो विभान्ति" मालती० ९-२।

विपुल ವಿಪುಲ (पुं०) 1. ಮೇರುವಿನ ಪಶ್ಚಿಮಭಾಗದ ಪರ್ವತ. "विपुलः पश्चिमे पार्श्वे सुपार्श्वश्चोत्तरे स्मृतः" मेदि०। 2. ಹಿಮಾಚಲ. (वि०) 3. ಅಗಲವಾದ, ವಿಸ್ತಾರವಾದ. "विपुलं नितम्बदेशे मध्ये क्षामं समुन्नतं कुचयोः" माल० ३-७। 4. ಅಗಾಧವಾದ, ಆಳವಾದ. ಗಾಢವಾದ. "प्रसन्नकर्कशा यत्र विपुलार्था च भारती" म० वी० १-२। 5. ಅಧಿಕವಾದ, ಹೆಚ್ಚಾದ, ಅತಿಶಯವಾದ. "तपसा तथा न मुदमस्य ययौ भगवान् यथा विपुलसत्त्वतया" किरा० १८-१४। 6. ಉದ್ದವಾದ, ಪುಲಕ, ನೀಳವಾದ ರೋಮಾಂಚ. "विपुलेन निपीडच निर्दयं मुदमायातु नितान्तमुन्मनाः" माघ० १६-३। 7. ಬೃಹತ್ತಾದ, ದೊಡ್ಡದಾದ. "विपुलेन सागरशयस्य कुक्षिणा भुवनानि यस्य पपिरे युगक्षये" माघ० १३-४०।

विपुलरस ವಿಪುಲರಸ (पुं०) ಕಬ್ಬು.

विपुला ವಿಪುಲಾ (स्त्री०) 1. ಪೃಥ್ವಿ, ಭೂಮಿ. वि+पुल (महत्त्वे) "कः" (३-१-१३५)। 2. ಆರ್ಯಾವೃತ್ತದ ಒಂದು ಭೇದ. ಪೂರ್ವಾರ್ಧ ಮತ್ತು ಉತ್ತರಾರ್ಧಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯ ಮೂರು ಗಣಗಳಿಗೆ ಒಂದು ಪಾದವಾಗುವಲ್ಲಿ ವಿಪುಲಾರ್ಯಾ ವೃತ್ತವಾಗುವುದು. "उल्लङ्घ्य गणत्रयमादिमं शकलयोर्द्वयोर्भवति पादः। यस्यास्तां पिङ्गलनागो विपुलामभिसमाख्याति" वृ० र०।

विपूय ವಿಪೂಯ (पुं०) ಮುಂಜತೃಣ, ಮೌಂಜಿಯಹುಲ್ಲು. वि + पूङ् (पवने) "क्यप्" (३-१-११७)। निपा०। "वासानां वल्कले शुद्धे विपूयैः कृतमेखलाम्" भट्टि० ६-६०।

विप्र ವಿಪ್ರ (पुं०) 1. ದ್ವಿಜ, ಬ್ರಾಹ್ಮಣ. डु वप् (बीजसन्ताने) "रन्" (उ० २-२९)। विशेषेण प्राति पूरयति षट्कर्माणि—वि + प्रा (पूरणे) "कः" (३-१-१३६)। "जन्मना ब्राह्मणो ज्ञेयः संस्कारैर्द्विज उच्यते। विद्यया याति विप्रत्वं त्रिभिःश्रोत्रियलक्षणम्"। 2. ಅಶ್ವತ್ಥ ವೃಕ್ಷ, ಅರಳಿಮರ.

विप्रकर्ष ವಿಪ್ರಕರ್ಷ (पुं०) ಬಹಳ ದೂರ.

विप्रकार ವಿಪ್ರಕಾರ (पुं०) ಅಪಕಾರ, ಅವಮಾನ, वि + प्र + डुकृञ् (करणे) "भावे" घञ् (३-३-१८)। "नवीकृतोद्ग्राहितविप्रकाराम्" किरा० ३-५५।

विप्रकृत ವಿಪ್ರಕೃತ (वि०) 1. ಅಪಕಾರಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. वि + प्र + कृञ् (करणे) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಕೆಣಕಲ್ಪಟ್ಟ, ಕೆರಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "ज्वलति चलितेन्धनोऽग्निर्विप्रकृतः पन्नगः फणां कुरुते" शाकु० ६-३१। 3. ಪೀಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಹಿಂಸಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 4. ಮುಯ್ಯಿ ತೀರಿಸಿಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ, ಪ್ರತಿಯಾಗಿ ಅಪಕಾರಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. 5, ಅವಮಾನಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ತಿರಸ್ಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "त्वया विप्रकृतश्चैद्यः" माघ० २-३८।

विप्रकृति ವಿಪ್ರಕೃತಿ (स्त्री०) ಅಪಕಾರ, ಅವಮಾನ. वि + प्र + कृञ् "क्तिन्" (३-३-९४)।

विप्रकृष्ट ವಿಪ್ರಕೃಷ್ಟ (वि०) ಬಹಳ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ. वि + प्र + कृष (विलेखने) "क्तः" (३-२-१०२)। "इदमस्तु संनिकृष्टं समीपतरवर्ति चैतदो रूपम्। अदसस्तु विप्रकृष्टं तदिति परोक्षे विजानीयात्"। "विप्रकृष्टं महेन्द्रस्य न दूरं विन्ध्यपर्वतात्" भट्टि० ८-१११। स्वार्थे "कन्"। **विप्रकृष्टकम् ವಿಪ್ರಕೃಷ್ಟಕಮ್.** "स्याद्दूरं विप्रकृष्टकम्" अम०।

विप्रचित्ति ವಿಪ್ರಚಿತ್ತಿ (पुं०) ದನುವಿನ ಮಗ. ದನುವಿನ ನಲವತ್ತು ಮಂದಿ ಮಕ್ಕಳಲ್ಲಿ ವಿಪ್ರಚಿತ್ತಿಯು ಜ್ಯೇಷ್ಠನು.

विप्रतिपत्ति ವಿಪ್ರತಿಪತ್ತಿ (स्त्री०) 1. ಸಂಶಯ, ವಿರುದ್ಧಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಪ್ರದಿಪಾದಿಸುವ ಎರಡು ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಸಂದೇಹ. "पर्वतो वह्निमान्" ಮತ್ತು "पर्वतो न वह्निमान्" ಎಂಬ ಎರಡು ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ "पर्वतो वह्निमान् न वा" ಎಂಬ ಸಂಶಯವುಂಟಾಗುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ವಿಪ್ರತಿಪತ್ತಿ. 2. ವಿರೋಧ. 3. ಪರಸ್ಪರ ಸಂಬಂಧ.

विप्रतिपन्न ವಿಪ್ರತಿಪನ್ನ (वि०) 1. ಪರಸ್ಪರ ವಿರೋಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. वि+प्रति+ पद (गतौ) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಸಂಶಯವುಂಟುಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಪರಸ್ಪರ ಸಂಬಂಧ ಹೊಂದಿರುವ.

विप्रतिषेध ವಿಪ್ರತಿಷೇಧ (पुं०) 1. ವಿರೋಧ. ಅನೇಕ ಕಾರ್ಯಗಳು ಏಕಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸಂಭವಿಸಿದಾಗ ಯಾವುದನ್ನು ಕೈಗೊಳ್ಳಬೇಕೆಂಬ ನಿರ್ಣಯಕ್ಕೆ ಬಾರದಿರುವುದು ವಿಪ್ರತಿಷೇಧ. वि+प्रति+षिध (गत्याम्) "घञ्" (३-३-१८)। "गुरुद्वयाय गुरुणोरुभयोरथ कार्ययोः। हरिर्विप्रतिषेधं तमाचचक्षे विचक्षणः" माघ० २-६। 2. ಅಂಕೆ, ನಿರ್ಬಂಧ, ಹತೋಟಿ. "क्रव्याद्भ्य इव भूतानामदान्तेभ्यः सदा भयम्। तेषां विप्रतिषेधार्थं राजा सृष्टः स्वयंभुवा" भा०। 3. (ವ್ಯಾಕರಣದಲ್ಲಿ) ಸಮಾನ ಬಲವುಳ್ಳ ಎರಡು ಶಾಸ್ತ್ರಗಳು ಒಂದು ಕಡೆ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುವಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ ವಿರೋಧ. ಇಂತಹ ತುಲ್ಯಬಲ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳಿಗೆ ಪರಸ್ಪರ ವಿರೋಧವುಂಟಾದಾಗ ಪರಶಾಸ್ತ್ರದಿಂದ ಕಾರ್ಯವು ವಿಧಿಸಲ್ಪಡುವುದು. "विप्रतिषेधे परं कार्यम्" पा० सू० १-४-२। 4. ಪ್ರತಿಷೇಧ, ನಿಷೇಧ.

विप्रतिसार ವಿಪ್ರತಿಸಾರ (पुं०) 1. ಅನುಶಯ, ಪಶ್ಚಾತ್ತಾಪ. वि+प्रति+सृ (गतौ) "घञ्" (३-३-१८)। वा दीर्घः (६-३-१२२)। **–प्रतीसारः –ಪ್ರತೀಸಾರಃ.** "प्रापि चेतसि सविप्रतिसारे सुभ्रुवामवसरः सरकेण" माघ० १०-२०। 2. ರೋಷ, ಕೋಪ. 3. ಅಕೃತ್ಯ, ಅಕಾರ್ಯ.

विप्रप्रिय ವಿಪ್ರಪ್ರಿಯ (पुं०) ಪಲಾಶವೃಕ್ಷ, ಮುತ್ತುಗದ ಮರ. विप्राणां प्रियः।

विप्रस्व ವಿಪ್ರಸ್ವ (न०) ಬ್ರಾಹ್ಮಣನ ಆಸ್ತಿ, ಬ್ರಾಹ್ಮಣನ ಧನ, –ಐಶ್ವರ್ಯ.

विप्रयुक्त ವಿಪ್ರಯುಕ್ತ (वि०) ಬೇರೆಬೇರೆಯಾದ, ವಿಶ್ಲೇಷ ಹೊಂದಿದ. वि + प्र + युजिर् (योगे) "क्तः" (३-४-७२)।

विप्रयोग ವಿಪ್ರಯೋಗ (पुं०) 1. ನಾಯಿಕಾನಾಯಕರ ವಿರಹ, ಪತಿಪತ್ನಿಯರು ಅಗಲುವುದು. वि+प्र+युजिर् (योगे) "घञ्" (३-३-१८)। "सद्यःपाति प्रणयि हृदयं विप्रयोगे रुणद्धि" मेघ० १-१०। 2. ಸಂಯೋಗದ ಅಭಾವ, ಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. "अशङ्खचक्रो हरिः" ಎಂಬಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಕದಾಚಿತ್ ಶಂಖಚಕ್ರಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲದಿರುವುದೂ ಉಂಟು. ಆದರೂ ಇಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುವೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನೇ ಕೊಡುವುದು.

विप्रलब्ध ವಿಪ್ರಲಬ್ಧ (वि०) ವಂಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಮೋಸಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. वि + प्र + डु लभष् (प्राप्तौ) "क्तः" (३-२-१०२)। (स्त्री०) **–ब्धा –ಬ್ಧಾ.** ನಾಯಕನು ಸಂಕೇತಸಮಯಕ್ಕೆ ಬರದೆ ವಂಚಿತಳಾದ ನಾಯಿಕೆ.

विप्रलम्भ ವಿಪ್ರಲಂಭ (पुं०) 1. ವಂಚನೆ, ಮೋಸ. वि + प्र + डु लभष् (प्राप्तौ) "घञ्" (३-३-१८)। "विप्रलम्भोऽपि लाभाय सति प्रियसमागमे" किरा० ११-२७। 2. ವ್ಯತ್ಯಾಸವಾಗಿ ಹೇಳುವುದು, ವಿರುದ್ಧ

ವಾಗಿ ಹೇಳುವುದು, ಪ್ರತಿಯಾಗಿ ನುಡಿಯುವುದು. 3. ವಿರಹ, ವಿಶ್ಲೇಷ, ಅಗಲುವುದು. 4. ಶೃಂಗಾರರಸದ ಒಂದು ಭೇದ, ನಾಯಿಕಾ ನಾಯಕರ ವಿರಹಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅವರು ಅನುಭವಿಸುವ ವೇದನೆ. ನಾಯಿಕಾ ನಾಯಕರಲ್ಲಿ ಪ್ರೇಮವು ಬೆಳೆದು ಅವರಿಗೆ ಪರಸ್ಪರ ಸಂಗಮವೇರ್ಪಡದಿರುವಲ್ಲಿ ವಿಪ್ರಲಂಭಶೃಂಗಾರ. ವಿಪ್ರಲಂಭಶೃಂಗಾರವು (1) ಪೂರ್ವರಾಗ (2) ಮಾನ (3) ಪ್ರವಾಸ ಮತ್ತು (4) ಕರುಣಗಳೆಂದು ನಾಲ್ಕು ಭೇದ. "स च पूर्वरागमानप्रवासकरुणात्मकश्चतुर्धा स्यात्" सा० द० ३-१८७। (1) ನಾಯಿಕಾನಾಯಕರ ಗುಣಕಥನ ಶ್ರವಣದಿಂದ ಅಥವಾ ಪರಸ್ಪರ ದರ್ಶನದಿಂದ ಪ್ರೇಮವು ಬೆಳೆದು ಅವರ ಸಂಗಮವು ಏರ್ಪಡದಿರುವ ಅವಸ್ಥೆ **ಪೂರ್ವರಾಗ.** (2) ನಾಯಿಕಾನಾಯಕರಲ್ಲಿ ಪ್ರಣಯ ಅಥವಾ ಈರ್ಷ್ಯೆಯಿಂದ ಉದ್ಭವಿಸುವ ಕೋಪವು **ಮಾನವಿಪ್ರಲಂಭ.** (3) ಯಾವುದಾದರೊಂದು ಕಾರ್ಯನಿಮಿತ್ತ ಅಥವಾ ಶಾಪದಕಾರಣ ನಾಯಕನು ದೇಶಾಂತರದಲ್ಲಿದ್ದರೆ **ಪ್ರವಾಸ ವಿಪ್ರಲಂಭ.** (4) ನಾಯಿಕಾನಾಯಕರಲ್ಲಿ ಯಾರಾದರೊಬ್ಬರು ಲೋಕಾಂತರವನ್ನು ಸೇರಿ ಮತ್ತೆ ಸಮಾಗವು ವೇರ್ಪಡುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ತಿಳಿದಾಗ ದುಃಖದಿಂದ ಪ್ರಲಪಿಸುವುದು **ಕರುಣವಿಪ್ರಲಂಭ.** ಆದರೆ ಅಶರೀರವಾಣಿಯ ಮೂಲಕ ಪುನಃ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯುಂಟಾಗುವ ಪ್ರತ್ಯಾಶೆಯಿಂದ ರತಿಯು ಉದ್ಭವಿಸುವುದರಿಂದ ಇಂತಹ ಪ್ರಕರಣಗಳಲ್ಲಿ ಕರುಣವಿಪ್ರಲಂಭಶೃಂಗಾರರಸವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

विप्रलम्भन ವಿಪ್ರಲಂಭನ (न०) ವಂಚನೆ, ಮೋಸ.

विप्रलय ವಿಪ್ರಲಯ (पुं०) ನಿವೃತ್ತಿ, ನಾಶ, ಲಯ. वि + प्र + लीङ् (श्लेषणे) "अच्" (३-३-५६)। "विद्याकल्पेन मरुता मेघानां भूयसामपि। ब्रह्मणीव विवर्तानां क्वापि विप्रलयः कृतः" उ० रा० ६-६।

विप्रलाप ವಿಪ್ರಲಾಪ (पुं०) 1. ವಿರೋಧವಾದ ಮಾತು, ವಿರೋಧವಾಗಿ ನುಡಿಯುವುದು. "वि + प्र + लप (व्यक्तायां वाचि) "घञ्" (३-३-१८)। "विप्रलापो विरोधोक्तिः" अम०। 2. ಅಪ್ರಯೋಜಕವಾದ ಮಾತು, ಅರ್ಥವಿಲ್ಲದ ಮಾತು. 3. ಮಾತಿಗೆ ತಪ್ಪಿ ನಡೆಯುವುದು, ಹೇಳಿದ ಮಾತಿನಂತೆ ನಡೆಯದಿರುವುದು. "विप्रलापो विरुद्धोक्तावनर्थकवचस्यपि" हेम०।

विप्रवास ವಿಪ್ರವಾಸ (पुं०) ದೇಶಾಂತರದಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡುವುದು, ಸ್ವದೇಶವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ವಿದೇಶದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವುದು.

विप्रश्निका ವಿಪ್ರಶ್ನಿಕಾ (स्त्री०) ಮನುಷ್ಯರ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ನೋಡಿ ಶುಭಾಶುಭಗಳನ್ನು ಹೇಳುವವಳು. विविधः प्रश्नोऽस्त्यस्याः "ठन्" (५-२-११५)। "विप्रश्निका त्वीक्षणिका दैवज्ञा" अम०।

विप्रिय ವಿಪ್ರಿಯ (पुं०) 1. ಅಪರಾಧ, ತಪ್ಪು. विरुद्धं प्रीणाति। "आनयैनमनुनीय कथं वा विप्रियाणि जनयन्ननुनेयः" किरा० ९-३९। (वि०) 2. ಪ್ರಿಯವಲ್ಲದ, ಸಂಮತವಲ್ಲದ.

विप्रुष् ವಿಪ್ರುಷ್ (स्त्री०) 1. ಬಿಂದು, ನೀರಿನ ಹನಿ. "संतापं नवजलविप्रुषो गृहीत्वा" माघ० ८-४०। 2. ವೇದಪಾಠದ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಬಾಯಿಂದ ಬೀಳುವ ನೀರಿನ ತುಂತುರು. विशेषेण प्रोषति — प्रुष (दाहे) "क्विप्" (३-२-६१)। "विप्रुषो ब्रह्मबिन्दवः" अम०।

विप्रोषित ವಿಪ್ರೋಷಿತ (वि०) ದೇಶಾಂತರದಲ್ಲಿರುವ, ವಿದೇಶದ ಪ್ರವಾಸದಲ್ಲಿರುವ. वि+प्र+वस (निवासे) "क्तः" (३-४-७२)।

विप्लव ವಿಪ್ಲವ (पुं०) 1. ಕೊಳ್ಳೆಹೊಡೆಯುವುದು, ಲೂಟಿಮಾಡುವುದು. वि+प्लुङ् (गतौ) "अप्" (३-३-५७)। 2. ಹರಿಯುವುದು, ಪ್ರವಹಿಸುವುದು. 3. ತೇಲಾಡುವುದು. 4. ಗೊಂದಲ, ಗಾಬರಿ, ಗಲಿಬಿಲಿ. 5. ಪರರಾಷ್ಟ್ರದಿಂದ ಸಂಭವಿಸುವ ಭಯ, ಶತ್ರುವಿನಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಅಪಾಯದ ಭಯ. 6. ನಾಶ, ಅಳಿವು. 7. ಬಲಾತ್ಕಾರದಿಂದ ಸುಲಿಗೆ ಮಾಡುವುದು. 8. ಕೊಳೆ, ಮಾಲಿನ್ಯ. 9. ಪ್ರಮಾಣದ ಬಾಧೆ. "अपवर्जितविप्लवे शुचौ हृदयग्राहिणि मङ्गलास्पदे। विमला तव विस्तरे गिरां मतिरादर्श इवाभिदृश्यते" किरा० २-२६। 10. ಅತಿಕ್ರಮ, ಮೀರಿ ನಡೆಯುವುದು, ಉಲ್ಲಂಘಿಸುವುದು. "गुरूपदिष्टेन रिपौ सुतेऽपि वा निहन्ति दण्डेन स धर्मविप्लवम्" किरा० १-१३। 11. ಪಾಪ, ದೋಷ. 12. ಬಹಿರಂಗಪಡಿಸುವುದು, ಹೊರಗೆಡುಹುವುದು, ರಹಸ್ಯವನ್ನು ರಟ್ಟುಮಾಡುವುದು. 13. ಜಲಪ್ರಳಯ, ಜಲಪ್ರವಾಹದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಅನಾಹುತ.

विप्लवन ವಿಪ್ಲವನ (न०) 1. ಕುದುರೆಯ ಒಂದು ವಿಧ ನಡಗೆ. 2. ತೇಲಾಡುವುದು. 3. ಪ್ರವಹಿಸುವುದು.

विप्लाव ವಿಪ್ಲಾವ (पुं०) 1. ಅಶ್ವದ ಒಂದು ವಿಧ ಗತಿ, ಕುದುರೆಯ ನಾಗಾಲೋಟ. वि + प्लुङ् (गतौ) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಜಲಪ್ರಳಯ, ನೆರೆಯಿಂದಾಗುವ ಅನಾಹುತ.

विप्लुत ವಿಪ್ಲುತ (वि०) 1. ಕಷ್ಟದಿಂದ ಬಾಧೆಪಟ್ಟಿರುವ, ದುಃಖದಿಂದ ಪೀಡಿತನಾಗಿರುವ. (वि + प्लुङ् (गतौ) "क्तः" (३-४-७२)। 2. ಗಾಬರಿಗೊಂಡ, ಕಳವಳಗೊಂಡ. 3. ತೇಲಿಹೋದ. 4. ನಾಶಹೊಂದಿದ. 5. ಮುಚ್ಚಿಹೋದ. "विप्लुताम्बुजरुचि रजःकणैः" याद० १७-२९।

विफल ವಿಫಲ (वि०) ಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲದ, ಸಾರ್ಥಕ್ಯವಿಲ್ಲದ. विगतं फलं यस्य। "विफलविनययत्नाः कामिनीनां वयस्याः" माघ० ११-३६।

विफला ವಿಫಲಾ (स्त्री०) ಕೇತಕೀವೃಕ್ಷ, ತಾಳೆಹೂವಿನ ಮರ.

विबन्ध ವಿಬಂಧ (पुं०) ಮಲಮೂತ್ರಬಂಧ, ಹೊಟ್ಟೆಯುಬ್ಬರ. वि + बन्ध (बन्धने) "घञ्" (३-३-१८)। "आनाहस्तु विबन्धः स्यात्" अम०।

विबुध ವಿಬುಧ (पुं०) 1. ದೇವತೆ, ಸುರ. विबुध्यन्ते — वि+बुध (अवगमने) "कः" (३-१-१३५)। "अवदच्च तमेतमग्रगण्यं विबुधानां पितरं पतिं गुरुं च" याद० १५-३७। 2. ಪಂಡಿತ, ವಿದ್ವಾಂಸ. 3. ಚಂದ್ರ.

विबुधान ವಿಬುಧಾನ (पुं०) 1, ಆಚಾರ್ಯ, ಗುರು, ಉಪಾಧ್ಯಾಯ. वि + बुध (अवगमने) "शानच्" (३-२-१२४)। 2. ಪಂಡಿತ, ವಿದ್ವಾಂಸ.

विबोध ವಿಬೋಧ (पुं०) 1. ನಿದ್ರೆಯಿಂದ ಎಚ್ಚರಗೊಳ್ಳುವುದು, ನಿದ್ರೆಯು ಕಳೆದ ಮೇಲೆ ಆಗುವ ಎಚ್ಚರ. वि+बुध (अवगमने) "घञ्" (३-३-१८)। ಇದೊಂದು ವ್ಯಭಿಚಾರಿ ಭಾವ. "निद्रापगमहेतुभ्यो विबोधश्चेतनागमः" सा० द० ३-१५१। 2. ಜ್ಞಾನ, ತಿಳಿವಳಿಕೆ. "स एवमाराधितपादतीर्थादधीततत्त्वात्मविबोधमार्गः" भाग० ३-४-२०। 3. ಎಚ್ಚರಿಕೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ಲಕ್ಷ್ಯಕೊಡದಿರುವಿಕೆ, ಗಮನಕೊಡದಿರುವಿಕೆ.

विबोधन ವಿಬೋಧನ (न०) 1. ಎಚ್ಚರಗೊಳಿಸುವುದು, ನಿದ್ರೆಯಿಂದ ಎಬ್ಬಿಸುವುದು. वि + बुध (अवगमने) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಜಾಗರಣೆ, ನಿದ್ದೆಯಿಲ್ಲದೆ ಎಚ್ಚರದಿಂದಿರುವುದು.

विभक्त ವಿಭಕ್ತ (वि०) 1. ಭಾಗಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಪಾಲುಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. वि + भज (सेवायाम्) "क्तः" (३-२-१०२)। "भ्रातॄणां जीवतोः पित्रोः सहवासो विधीयते। तदभावे विभक्तानां धर्मस्तेषां विवर्धते"। 2. ಬೇರೆ ಬೇರೆಯಾಗಿ ತಿಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ನೋಡಲ್ಪಟ್ಟ. "विभुर्विभक्तावयवं पुमानिति क्रमादमुं नारद इत्यबोधि सः" माघ० १-३। 3. ಬೇರೆ ಬೇರೆಯಾದ, ಪೃಥಕ್ಕಾಗಿರುವ. 4. ಏಕಾಂತದಲ್ಲಿರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 5. ವಿವೇಚನೆಯಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ವಿಮರ್ಶೆಯಿಂದ ಹೇಳಿ ತಿಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "विभक्तसामान्यविशेषधर्मा" याद० २३-३१।

विभक्तज ವಿಭಕ್ತಜ (पुं०) ಆಸ್ತಿಯನ್ನು ಭಾಗಮಾಡಿಕೊಂಡ ನಂತರ ಹುಟ್ಟಿದವನು. विभक्ते सति जायते। "पित्रा सह विभक्ता ये सापत्न्या वा सहोदराः। जघन्यजाश्च ये तेषां पितृभागहरास्तु ते"।

विभक्ति ವಿಭಕ್ತಿ (स्त्री०) 1. ವಿಭಾಗ, ಪಾಲು. वि+भज (सेवायाम्) "क्तिन्" (३-३-९४)। 2. (ವ್ಯಾಕರಣದಲ್ಲಿ) सुप् ಮತ್ತು तिङ् ಪ್ರತ್ಯಯಗಳ ಸಂಜ್ಞೆ.

सुप्	तिङ्
सु औ जस्	तिप् तस् झि
अम् औट् शस्	सिप् थस् थ
टा भ्याम् भिस्	मिप् वस् मस्
ङे भ्याम् भ्यस्	त आताम् झ
ङसि भ्याम् भ्यस्	
ङस् ओस् आम्	थास् आथाम् ध्वम्
ङि ओस् सुप्	इट् वहि महिङ्

ಈ ಎಲ್ಲಾ ವಚನಗಳನ್ನೂ ಒಳಗೊಂಡ ಸಪ್ತಕಕ್ಕೂ ಪುರುಷತ್ರಯಕ್ಕೂ "विभक्ति" ಎಂದು ಸಂಜ್ಞೆ. "सु औ जस् इत्यादीनां सप्तानां त्रिकाणां प्रथमादयः सप्तम्यन्ताः प्राचां संज्ञाः" सि० कौ०। "विभक्तिश्च" (१-४-१०४) "न विभक्तौ तुस्माः" (१-३-४)। सि० कौ०। "संख्यात्वव्याप्यसामान्यैः शक्तिमान् प्रत्ययस्तु यः। सा विभक्तिर्द्विधा प्रोक्ता सुप्तिङ् चेति प्रभेदतः"। "क्रियेत चेत् साधु विभक्तिचिन्ता व्यक्तिस्तदा सा प्रथमाभिधेया। या स्वौजसां साधयितुं विलासैः तावत् क्षमा नाम पदं बहु स्यात्" नैष० ३-२३। 3. ಬೇರೆಯಾಗುವುದು, ಬೇರ್ಪಡುವುದು. 4. ತಂದೆಯ ಆಸ್ತಿಯನ್ನು ಭಾಗಮಾಡುವುದು.

विभङ्ग ವಿಭಂಗ (पुं०) 1. ಒಡೆಯುವುದು, ಮುರಿಯುವುದು. वि+भञ्जो (आमर्दने) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಅಡ್ಡಿ, ತಡೆ, ಆಡಚಣೆ. 3. ಸಂಕೋಚ, ಚಿಕ್ಕದಾಗಿಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವುದು. "अङ्गुलीकिसलयाग्रतर्जनं भ्रूविभङ्गकुटिलं च वीक्षितम्" रघु० १९-१७। 4. ಸೋಪಾನ

ಮೆಟ್ಟಲು. "शिलाविभङ्गैर्मृगराजशावस्तुङ्गं नगोत्सङ्गमिवारुरोह" रघु० ६-३ ।

विभङ्गुर ವಿಭಂಗುರ (वि०) ಸ್ಖಲಿತವಾದ, ಎಡವಿದ. वि + भञ्जो (आमर्दने) "उरच्" (३-२-१६१)। "प्रेक्षणीयकमिव क्षणमासन् ह्रीविभङ्गुरविलोचनपाताः" माघ० १०-८२।

विभजत् ವಿಭಜತ್ (वि०) ವಿಭಾಗವಮಾಡುವ, ಹಂಚುವ, ಪಾಲುಮಾಡಿಕೊಡುವ. वि+भज (सेवायाम्) "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–भजन्ती –ಭಜನ್ತೀ.** "शानच्" (३-२-१२४)। **–भजमानः –ಭಜಮಾನಃ.**

विभजन ವಿಭಜನ (न०) ಭಾಗಮಾಡುವುದು, ಪಾಲು ಮಾಡುವುದು, ಹಂಚುವುದು. वि + भज (सेवायाम्) "ल्युट्" (३-३-११५)।

विभजनीय ವಿಭಜನೀಯ (वि०) 1. ವಿಭಾಗಮಾಡಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. 2. ವಿಭಾಗಿಸಲ್ಪಡುವ. 3. ವಿಭಾಗ ಮಾಡಬೇಕಾದ. वि + भज (सेवायाम्) "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः" (३-१-९६)। **–भक्तव्यम् –ಭಕ್ತವ್ಯಮ್.**

विभव ವಿಭವ (पुं०) 1. ಐಶ್ವರ್ಯ, ಸಂಪತ್ತು, विभवति — वि + भू (सत्तायाम्) "अच्" (३-१-१३४)। "विभवोचितमीश्वरानुरूपं सुहृदर्हं च समर्चयांबभूवुः" याद० १५-३१। 2. ಧನ, ಹಣ. 3. ಮೋಕ್ಷ, ಮುಕ್ತಿ. "भवता हरे स वृजिनोऽवसादितो नरसिंह नाथ विभवाय नो भव" भाग० ७-८-५५। 4. ಶಕ್ತಿ, ಬಲ, ಸಾಮರ್ಥ್ಯ, ಸತ್ತ್ವ. "रघूणामन्वयं वक्ष्ये तनुवाग्विभवोऽपि सन्" रघु० १-९। 5. ಪ್ರಭವ ಮೊದಲಾದ ಅರವತ್ತು ಸಂವತ್ಸರಗಳಲ್ಲಿ ಎರಡನೆಯದು. "सुभिक्षं क्षेममारोग्यं सर्वे व्याधिविवर्जिताः। प्रशान्ता मानवास्तत्र बहुशस्या वसुन्धरा। हृष्टास्तुष्टा जनाः सर्वे विभवे च वरानने"। "विभवो रैमोक्षैश्वर्ये" मेदि०।

विभा ವಿಭಾ (स्त्री०) 1. ಪ್ರಕಾಶ, ಬೆಳಕು. वि + भा (दीप्तौ) "कः" (३-१-१३६)। "कमलेव मतिर्मतिरिव कमला तनुरिव विभा विभेव तनुः। धरणीव धृतिधृतिरिव धरणी सततं विभाति बत यस्य तव" सा० द०। 2. ಕಿರಣ. 3. ಶೋಭೆ, ಕಾಂತಿ.

विभाकर ವಿಭಾಕರ (पुं०) ರವಿ, ಸೂರ್ಯ. विभां करोति — डुकृञ् (करणे) "टः" (३-२-२१)।

विभाग ವಿಭಾಗ (पुं०) 1. ಭಾಗ, ಪಾಲು, ಅಂಶ. वि+भज (सेवायाम्) "घञ्" (३-३-१९)। 2. ಪಿತ್ರಾರ್ಜಿತವಾದ ಆಸ್ತಿಯ ಭಾಗ, ತಂದೆಯ ಆಸ್ತಿಯ ಪಾಲು, ಹಿಸ್ಸೆ. "विभागोऽर्थस्य पित्र्यस्य पुत्रैर्यत्र प्रकल्प्यते। दायभाग इति प्रोक्तं तद्विवादपदं बुधैः"। 3. ಪ್ರತ್ಯೇಕ ವಿಂಗಡಣೆ. "गुणत्रयविभागाय पश्चाद्भेदमुपेयुषे" कुमा० २-४।

विभाजक ವಿಭಾಜಕ (वि०) ಭಾಗಮಾಡಿಕೊಡುವವನು. विभजते—वि+भज (सेवायाम्) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

विभाजन ವಿಭಾಜನ (न०) ಭಾಗಮಾಡಿಸಿ ಕೊಡುವುದು. वि + भज (सेवायाम्) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)।

विभाज्य ವಿಭಾಜ್ಯ (वि०) 1. ಭಾಗಮಾಡಲ್ಪಡುವ. 2. ಭಾಗಮಾಡಬೇಕಾದ. 3. ಭಾಗಮಾಡಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ, ಭಾಗಮಾಡಬಹುದಾದ. वि + भज (सेवायाम्) "ण्यत्" (३-१-१२४)।

विभाण्डक ವಿಭಾಂಡಕ (पुं०) ಋಷ್ಯಶೃಂಗಮಹರ್ಷಿಯ ತಂದೆಯಾದ ಒಬ್ಬ ಋಷಿ.

विभात ವಿಭಾತ (न०) ಪ್ರಾತಃಕಾಲ, वि+भा (दीप्तौ) "क्तः" (३-४-७१)।

विभाभाविन् ವಿಭಾಭಾವಿನ್ (वि०) ಹೆಚ್ಚು ಪ್ರಕಾಶವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ, ಹೆಚ್ಚು ಬೆಳಕನ್ನು ಕೊಡುವ. विभां विशिष्टाभां भावयति संपादयति—भू (सत्तायाम्) + णिच् "णिनिः" (३-१-१३४)। "विभावी विभवी भाऽऽभो विभाभावी विवो विभिः" माघ० १९-८६।

विभाव ವಿಭಾವ (पुं०) 1. ಕಾವ್ಯನಾಟಕಗಳಲ್ಲಿ ನಾಯಿಕಾನಾಯಕನಿಷ್ಠವಾದ ರತಿಯನ್ನು ವೃದ್ಧಿಪಡಿಸುವ ಕಾರಣಗಳು. ರಾಮಾದಿಗತವಾದ ರತಿಯನ್ನು ಉದ್ಬೋಧಗೊಳಿಸಲು ಸೀತೆ ಮೊದಲಾದವರು ಕಾರಣರು. विभाव्यन्ते आस्वादाङ्कुरप्रादुर्भावयोग्याः क्रियन्ते सामाजिकरत्यादिभावाः एभिः। "रत्याद्युद्बोधका लोके विभावाः काव्यनाट्ययोः" सा० द० ३-२८। ವಿಭಾವವು (1) ಆಲಂಬನ ವಿಭಾವ (2) ಉದ್ದೀಪನ ವಿಭಾವಗಳೆಂದು ಎರಡು ವಿಧ. "अलम्बनोद्दीपनाख्यौ तस्य भेदावुभौ स्मृतौ" सा० द० ३-२९। ಈ ವಿಭಾವಗಳು ರಸೋತ್ಪತ್ತಿಗೆ ಕಾರಣವಾಗುವುವು. ನಾಯಿಕಾ ನಾಯಕರು, ನಾಯಕ-ಪ್ರತಿನಾಯಕರು ಆಲಂಬನ ವಿಭಾವ. ಇವರಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗಿರುವ ರತ್ಯಾದಿ ಸ್ಥಾಯಿಭಾವಗಳನ್ನು ಉದ್ರೇಕಗೊಳಿಸಿ ರಸೋತ್ಪತ್ತಿಗೆ ಕಾರಣವಾದ ವಸ್ತು ಸನ್ನಿವೇಶಗಳು ಉದ್ದೀಪನ ವಿಭಾವ

ಗಳು. [ವಿವರಕ್ಕೆ "आलम्बन" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] "विभावेनानुभावेन व्यक्तः सञ्चारिणा तथा। रसतामेति रत्यादिः स्थायिभावः सचेतसाम्" सा० द० ३-१। 2. ಪರಿಚಯ, ಹಿಂದೆ ನೋಡಿದ ಗುರುತು. "विभावः स्यात्परिचये रसस्योद्दीपनादिषु" मेदि०।

विभावन ವಿಭಾವನ (न०) ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಭಾವಿಸುವುದು, ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಕಲ್ಪಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು. वि+भू (सत्तायाम्)+णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। "युच्" (३-३-१०७)। **–ना –ನಾ.**

विभावना ವಿಭಾವನಾ (स्त्री०) ಅರ್ಥಾಲಂಕಾರದ ಒಂದು ಭೇದ. ಕಾರಣವಿಲ್ಲದೆ ಕಾರ್ಯೋತ್ಪತ್ತಿ ವರ್ಣನೆಯಿರುವಲ್ಲಿ ವಿಭಾವನಾಲಂಕಾರ. "विभावना विनापि स्यात् कारणं कार्यजन्म चेत्"। उदा० "अप्यलाक्षारसासिक्तं रक्तं त्वच्चरणद्वयम्" चन्द्रा०।

विभावरी ವಿಭಾವರೀ (स्त्री०) 1. ರಾತ್ರಿ. विभाति नक्षत्रादिभिः—वि+भा (दीप्तौ) "क्वनिप्" (३-२-७४)। रादेशः "ङीप्" च (४-१-७)। "अपर्वणि ग्रहकलुषेन्दुमण्डला विभावरी कथय कथं भविष्यति" माल० ४-१६। 2. ಹರಿದ್ರಾ, ಅರಿಶಿನ. 3. ಕುಟ್ಟನಿ, ತಲೆಹಿಡುಕಿ. 4. ಹರಟುವ ಹೆಂಗಸು, ಅತಿಯಾಗಿ ಮಾತಾಡುವ ಹೆಂಗಸು. 5. ವಿವಾದ. 6. ವಸ್ತ್ರಗೃಹ, ಡೇರೆ. 7. ವಕ್ರವಾಗಿ ವ್ಯತಿರಿಕ್ತವಾಗಿ ಮಾತಾಡುವ ಹೆಂಗಸು. "विभावरी हरिद्रायां रजन्यां च विभावरी। विवादे वस्त्रकुटयां च कुट्टन्यां वक्रयोषिति" विश्व०।

विभावसु ವಿಭಾವಸು (पुं०) 1. ರವಿ, ಸೂರ್ಯ. विभैव वसु समृद्धिर्यस्य। 2. ವಹ್ನಿ, ಅಗ್ನಿ. विभा प्रभा वसु धनं यस्य। "विभावसुः सारथिनेव वायुना घनव्यपायेन गभस्तिमानिव" रघु० ३-३७। 3. ಅರ್ಕವೃಕ್ಷ, ಎಕ್ಕದ ಗಿಡ. 4. ಒಂದು ವಿಧ ಹಾರ. विभावसुः पुमान् सूर्ये हारभेदे च पावके" मेदि०। 5. ಚಂದ್ರ. "विभावसुस्तु भास्करे। हुताशने हारभेदे चन्द्रे" हेम०। 6. ಚಿತ್ರ ಮೂಲದ ಗಿಡ.

विभावित ವಿಭಾವಿತ (वि०) 1. ಪಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಸಂಪಾದಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಹೊಂದಲ್ಪಟ್ಟ. वि+भू (सत्तायाम्) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "विभावितं शिक्षितनाटयवेदै रुद्राहसंगीतमुदारक्लृप्तम्" याद० १३-८१। 2. ಊಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ನೋಡಿ ತಿಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟ. "ततः शरीरीति विभाविताकृतिम्" माघ० १-३। 4. ಉತ್ಪಾದಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 5. ನೋಡಲ್ಪಟ್ಟ. "विभावितैकदेशेन देयं यदभियुज्यते" विक्र० ४-३३।

विभाविन् ವಿಭಾವಿನ್ (वि०) ಪ್ರಭಾವಶಾಲಿಯಾದ. विभावोऽस्यास्ति—"इनिः" (५-२-११५)। "विभावी विभवी भाऽऽभो विभाभावी विवो विभीः" माघ० १९-८६।

विभाव्य ವಿಭಾವ್ಯ (वि०) 1. ಚೆನ್ನಾಗಿ ನೋಡಲು ಶಕ್ಯವಾದ, ಸ್ಫುಟವಾಗಿ ಕಾಣಬಹುದಾದ. वि+भू (सत्तायाम्) "ण्यत्" (३-१-१२४)। "विततवलिविभाव्यपाण्डुरेखाकृतपरभागविलीनरोमराजिः" माघ० ७-३३। 2. ವಿವೇಚಿಸಲ್ಪಡುವ. 3. ವಿವೇಚಿಸಲು ಅರ್ಹವಾದ.

विभाषा ವಿಭಾಷಾ (स्त्री०) ವಿಕಲ್ಪ, ಸಂದರ್ಭಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಂತೆ ಇಚ್ಛೆಗೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿ ಮಾರ್ಪಡಿಸುವುದು, ಎರಡು ವಿಧಿಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವುದಾದರೊಂದನ್ನು ಆಯ್ದು ವಿಧಿಸುವುದು. विकल्पत्वेन भाष्यते—भाष (व्यक्तायां वाचि) "अः" (३-३-१०३)। "विभाषा ग्रहः" (३-१-१४३)। ಈ ಸೂತ್ರದಿಂದ ग्रह ಧಾತುವಿಗೆ "ण" ಪ್ರತ್ಯಯವು ವಿಕಲ್ಪವಾಗಿ ವಿಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. जलचरे ग्राहः। पक्षे "अच्"। ज्योतिषि ग्रहः।

विभिन्दत् ವಿಭಿಂದತ್ (वि०) ಕೊರೆಯುತ್ತಿರುವ, ಚುಚ್ಚುತ್ತಿರುವ, ಪೀಡಿಸುತ್ತಿರುವ. वि+भिदिर् (विदारणे) "शतृ" (३-२-१२४)। "विभिन्दता दुष्कृतिनीं मम श्रुतिं दिगिन्द्रदुर्वाचिकसूचिसंचयैः" नैष० ९-६२। "शानच्" (३-२-१२४)। **–भिन्दानः –ಭಿಂದಾನಃ.**

विभिन्न ವಿಭಿನ್ನ (वि०) 1. ಚೆದರಿಹೋದ, ಗುಂಪನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಓಡಿಹೋದ. वि+भिदिर् (विदारणे) "क्तः" (३-४-७२)। "विभिन्नपर्यन्तगमीनपङ्क्तयः पुरो विगाढाः सखिभिर्मरुत्वतः" किरा० ८-३०। 2. ಸೀಳಲ್ಪಟ್ಟ, ಗಾಯಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. "विभिन्नपातिताश्वीयनिरुद्धरथवर्त्मने" किरा० १५-२४। 3. ಭೇದಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಒಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. "विभिन्नं धन्विनां बाणैर्व्यथार्तमिव विह्वलम्" कुमा० १६-१२। 4. ಬೇರೆ ಬೇರೆಯಾದ, ನಾನಾವಿಧವಾದ, ಮಿಶ್ರವಾದ. "विभिन्नवर्णा गरुडाग्रजेन सूर्यस्य रथ्याः परितः स्फुरन्त्या" माघ० ४-१४। 5. ಭಿನ್ನವಾದ, ನಾನಾರೀತಿಯ, ಬೇರೆ ಬೇರೆಯಾದ, ವ್ಯತ್ಯಾಸವಾದ. "विभिन्नमतयः"। 6. ಹೊಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. "विभिन्नशङ्खः कलुषीभवन् मुहुः" माघ० १-५५।

विभी ವಿಭೀ (वि०) ಭಯವಿಲ್ಲದ, ಹೆದರಿಕೆಯಿಲ್ಲದ. विगता भीर्यस्य। "विभाभावी विवो विभीः" माघ० १९-८६।

विभीतक ವಿಭೀತಕ (त्रि०) ತಾರೆಗಿಡ. विगतं भीतं रोगभयमस्मात्। विशिष्टं भीतमस्माद्वा। ಭೂತ ಮತ್ತು ಕಲಿಗೆ ಆಶ್ರಯವಾದುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು.

विभीषण ವಿಭೀಷಣ (पुं०) 1. ವಿಶ್ರವಸ್ಸಿನಿಂದ ಕೈಕಸಿಯಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಪುತ್ರ. ರಾವಣ ಕುಂಭಕರ್ಣ ಇವರು ಇವನ ಅಣ್ಣಂದಿರು. ಶೂರ್ಪಣಖೆಯು ಇವನ ಸೋದರಿ. [ಸಂಧ್ಯಾಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕೈಕಸಿಯು ವಿಶ್ರವಸ್ಸಿನಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗಿ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದ್ದರಿಂದ ಕ್ರೂರವಾದ ರಾವಣ ಕುಂಭಕರ್ಣರು ಹುಟ್ಟಿದರು. ಇದರಿಂದ ಖಿನ್ನಳಾಗಿ ಮತ್ತೆ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಲಾಗಿ ಧರ್ಮಾತ್ಮನೂ ಭಗವದ್ಭಕ್ತನೂ ಆದ ವಿಭೀಷಣನು ಜನಿಸಿದನು. ನಿರಂತರವೂ ಧರ್ಮಬುದ್ಧಿಯಿರುವಂತೆಯೂ ಚಿರಂಜೀವಿಯಾಗಿರುವಂತೆಯೂ ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ವರವನ್ನು ಪಡೆದನು. ಲಂಕಾದಹನ ಮಾಡಿದ ಆಂಜನೇಯನನ್ನು ವಧಿಸಲು ಆಜ್ಞೆಮಾಡಿದ ರಾವಣನಿಗೆ ಉಪದೇಶಮಾಡಿ ದೂತವಧೆಯು ನಿಷಿದ್ಧವೆಂದು ಹೇಳಿ ರಾವಣನನ್ನು ತಡೆದನು. ಅಣ್ಣ ರಾವಣನಿಗೆ ಎಷ್ಟೇ ನೀತಿ ಬೋಧಿಸಿದರೂ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಅವನು ತಿರಸ್ಕರಿಸಲು ಎಲ್ಲರನ್ನೂ ತ್ಯಜಿಸಿ ಶ್ರೀರಾಮನಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದು ಶರಣಾಗತನಾದನು. ಶ್ರೀರಾಮನು ವಿಭೀಷಣನಿಗೆ ಅಭಯಪ್ರದಾನ ಮಾಡಿದನು. ಇಂದ್ರಜಿತ್ತು ಮಾಯಾಸೀತೆಯನ್ನು ಸಂಹರಿಸಿದಾಗ ಅದನ್ನು ನೋಡಿ ಪ್ರಲಪಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಶ್ರೀರಾಮನನ್ನು ಸಮಾಧಾನಪಡಿಸಿ ಲಕ್ಷ್ಮಣನಿಗೆ ಇಂದ್ರಜಿತ್ತಿನ ರಹಸ್ಯವನ್ನು ತಿಳಿಸಿ ಲಕ್ಷ್ಮಣನಿಂದ ಇಂದ್ರಜಿತ್ತಿನ ಸಂಹಾರ ಮಾಡಿಸಿದನು. ರಾವಣನ ಸಂಹಾರಾನಂತರ ದುಃಖಿಸುತ್ತಿದ್ದ ವಿಭೀಷಣನನ್ನು ಸಮಾಧಾನಪಡಿಸಿ ಶ್ರೀರಾಮನು ವಿಭೀಷಣನಿಗೆ ಪಟ್ಟಾಭಿಷೇಕಮಾಡಿಸಿದನು. ಶ್ರೀರಾಮನು ಅಯೋಧ್ಯೆಗೆ ಹೊರಡಲು ವಿಭೀಷಣನು ಪುಷ್ಪಕವಿಮಾನವನ್ನು ತಂದೊಪ್ಪಿಸಿದನು. ಶ್ರೀರಾಮನ ಅನುಮತಿ ಪಡೆದು ಅಯೋಧ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ನಡೆದ ಶ್ರೀರಾಮಪಟ್ಟಾಭಿಷೇಕ ಮಹೋತ್ಸವಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ತಾನೂ ಅದರಲ್ಲಿ ಭಾಗವಹಿಸಿ ಬಂದನು.] (वि०) 2. ಭಯವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ. विशेषेण भीषयते—वि+ञिभी (भये)+णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)।

विभीषिका ವಿಭೀಷಿಕಾ (स्त्री०) ಹೆದರಿಸುವುದು, ಭಯಪಡಿಸುವುದು. "यदि नो सन्ति सन्त्येव केयमद्य विभीषिका। किमुक्तैरेभिरधुना तां पताकां हरामि वः" उ० रा० ४-२८।

विभु ವಿಭು (वि०) 1. ಸರ್ವಗತ, ಸರ್ವವ್ಯಾಪಿ, ದೇಶಕಾಲಪರಿಚ್ಛೇದವಿಲ್ಲದ, ಜಗತ್ತಿನ ಸೃಷ್ಟಿ ಸಂರಕ್ಷಣ ಪ್ರಳಯರೂಪವಾದ ವಿವಿಧ ಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಥನಾದುದರಿಂದ ನಿರತಿಶಯವಾದ ಮಹಿಮೆಯುಳ್ಳ. वि+भू (सत्तायाम्) "डुः" (३-२-१८०)। "विभुर्विभक्तावयवं पुमानिति क्रमादमुं नारद इत्यबोधि सः" माघ० १-३। "स त्वं कथं मम विभोऽक्षिपथः परात्मा योगेश्वरैः श्रुतिदृशामलहृद्विभाव्यः" भाग० १०-६४-२६। 2. ನಿತ್ಯ, ಶಾಶ್ವತ. 3. ಸ್ವತಂತ್ರ, ಇಂದ್ರಿಯಾದಿಗಳಿಗೆ ವಶನಾಗದಿರುವ. "कमपरमवशं न विप्रकुर्युर्विभुमपि तं यदमी स्पृशन्ति भावाः" कुमा० ६-९५। 4. ಸರ್ವಾಂತರ್ಯಾಮಿ. 5. ಪ್ರಭು, ಸ್ವಾಮಿ. "अप्यनारभमाणस्य विभोरुत्पादिताः परैः" माघ० २-९१। (पुं०) 6. ವಿಷ್ಣು. 7. ಶಂಕರ, ಮಹಾದೇವ. 8. ಬ್ರಹ್ಮ, ಚತುರ್ಮುಖ. 9. ಜೀವಾತ್ಮ. "न शक्यश्चक्षुषा द्रष्टुं देहे सूक्ष्मतमो विभुः। दृश्यते ज्ञानचक्षुर्भिस्तपश्चक्षुभिरेव च" सुश्रुत० शारीर०। "विभुः प्रभुः सर्वगतः शङ्करे द्रुहिणे पुमान्" मेदि०। "अनवच्छिन्नसद्भावं वस्तु यद्देशकालतः। तन्नित्यं विभु चेच्छन्तीत्यात्मनो विभुनित्यता" स० द० सं०।

विभुत्व ವಿಭುತ್ವ (न०) 1. ಸರ್ವಗತತ್ವ, ಸರ್ವತ್ರ ವ್ಯಾಪಕವಾಗಿರುವಿಕೆ. 2. ಸರ್ವವಿಧದಲ್ಲೂ ಇರುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯ. 3. ನಿತ್ಯತ್ವ, ದೇಶಕಾಲಪರಿಚ್ಛೇದವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. 4. ನಿರತಿಶಯವಾದ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯ. विभोर्भावः "त्वः" (५-१-११९)। "तल्"। –ता –ತಾ.

विभुग्न ವಿಭುಗ್ನ (वि०) ಬಗ್ಗಿರುವ, ಮಡಿಚಿಕೊಂಡಿರುವ वि+भुजो (कौटिल्ये) "क्तः" (३-४-७२)। "कामिनामसकलानि विभुग्नैः स्वेदवारिमृदुभिः करजाग्रैः" माघ० १०-५७।

विभूति ವಿಭೂತಿ (स्त्री०) 1. ಐಶ್ವರ್ಯ, ಸಂಪತ್ತು. वि+भू (सत्तायाम्) "क्तिन्" (३-३-९४)। "चतुर्दिगावर्जितसंभृतां यो मृत्पात्रशेषामकरोद्विभूतिम्" रघु० ६-७६। 2. ಸಮೃದ್ಧಿ, ಹೇರಳ. "सरजसमकरन्दनिर्भरासु प्रसवविभूतिषु भूरुहां विरक्तः" माघ० ७-४२। 3. ಅಮಾನುಷವಾದ ಶಕ್ತಿ, ಮನುಷ್ಯನ ಶಕ್ತಿಗೆ ಮೀರಿದ ಶಕ್ತಿ, ದಿವ್ಯಶಕ್ತಿ. ಅಣಿಮಾದಿ ಅಷ್ಟೈಶ್ವರ್ಯ. (1) अणिमा (2) महिमा (3) गरिमा (4) लघिमा (5) प्राप्तिः (6) प्राकाम्यम् (7) ईशित्वम् ಮತ್ತು (8) वशित्वम् ಇವು ಎಂಟು ವಿಧ ಐಶ್ವರ್ಯಗಳು. "व्यक्तो व्यक्तेतरश्चासि प्राकाम्यं ते विभूतिषु" कुमा० २-११। 4. ಭಸ್ಮ, ಪರಶಿವನು ಧರಿಸಿದ ಗೋಮಯದ ಭಸ್ಮ. 5. ಪರಮಾತ್ಮನ ಮಹಿಮೆ, ಪರಮಾತ್ಮನ ನಿರಂಕುಶ

ಐಶ್ವರ್ಯ ಮೊದಲಾದ ಅನನ್ತ ಕಲ್ಯಾಣ ಗುಣಗಣಗಳು. "सा विभूतिरनुभावसंपदां भूयसी तव यदायतायति" माघ० १४-५। ಪರಮಾತ್ಮನ ಮಹಿಮೆಯು ಅನನ್ತವಾದುದು. ಅವನ ಮಹಿಮೆಯು ಇಷ್ಟೇ ಎಂದು ಹೇಳಲು ಯಾರಿಗೂ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಸರ್ವಜ್ಞನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೂ ತನ್ನ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ಲೆಕ್ಕಹಾಕಿ ಎಣಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. "यतो वाचो निवर्तन्ते। अप्राप्य मनसा सह" श्रुतिः। "संख्यानं परमाणूनां कालेन क्रियते मया। न तथा मे विभूतीनां सृजतोऽण्डानि कोटिशः" भाग० ११-१६-३९। ಪರಮದಯಾಳುವಾದ ಈಶ್ವರನು ಸಕಲಮನುಜರಿಗೂ ಸಮಾಶ್ರಯಣ ಸುಲಭವಾದ ಮನುಷ್ಯಾವತಾರ ಮಾಡಿರುವುದನ್ನು ನೋಡಿ ತಮ್ಮ ಪಾಪಕರ್ಮಗಳಿಂದ ಮೂಢರಾದವರು ಅವನ ಪರತ್ವವನ್ನರಿಯದೆ ಅವನನ್ನು ಸಾಮಾನ್ಯ ಮನುಷ್ಯನೆಂದು ತಿಳಿದು ತಿರಸ್ಕಾರಭಾವದಿಂದ ನೋಡುತ್ತಾರೆ. "अवजानन्ति मां मूढा मानुषीं तनुमाश्रितम्। परं भावमजानन्तो मम भूतमहेश्वरम्" गीता ९-११। "परात्परतरं तत्त्वं परं ब्रह्मैकमव्ययम्। नित्यानन्दं स्वयं ज्योतिरद्वयं तमसः परम्। ऐश्वर्यं तस्य यन्नित्यं विभूतिरिति गीयते"।

विभूषण ವಿಭೂಷಣ (न०) ಒಡವೆ, ಆಭರಣ. विभूष्यतेऽनेन — वि + भूष (अलङ्कारे) "ल्युट्" (३-३-११७)। "उद्वोढुं कनकविभूषणान्यशक्तः सध्रीचा वलयितपद्मनालसूत्रः" माघ० ८-४४।

विभूषणीय ವಿಭೂಷಣೀಯ (वि०) 1. ಅಲಂಕರಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ಅಲಂಕರಿಸಬೇಕಾದ. 3. ಅಲಂಕರಿಸಲು ಅರ್ಹವಾದ. वि + भूष (अलङ्कारे) "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः" (३-१-९६)। **–भूषितव्यम् –ಭೂಷಿತವ್ಯಮ್.**

विभूषयत् ವಿಭೂಷಯತ್ (वि०) ಅಲಂಕರಿಸುತ್ತಿರುವ, ಶೃಂಗರಿಸುತ್ತಿರುವ. वि + भूष (अलङ्कारे) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–भूषयन्ती –ಭೂಷಯನ್ತೀ.**

विभूषा ವಿಭೂಷಾ (स्त्री०) 1. ಅಲಂಕಾರ, ಶೃಂಗಾರ. 2. ಒಡವೆ. ಆಭರಣ. वि + भूष (अलङ्कारे) "अः" (३-३-१०३)। "संपेदे श्रमसलिलोद्गमो विभूषां रम्याणां विकृतिरपि श्रियं तनोति" किरा० ७-५।

विभूषित ವಿಭೂಷಿತ (वि०) ಅಲಂಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಒಡವೆಗಳಿಂದ ಶೃಂಗರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. वि+भूष (अलङ्कारे) "क्तः" (३-२-१०२)।

विभृत ವಿಭೃತ (वि०) 1. ಪೋಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಸಾಕಲ್ಪಟ್ಟ. वि+डु भृञ् (धारणपोषणयोः) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಧರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

विभेद ವಿಭೇದ (पुं०) 1. ಹರ್ಷ, ಸಂತೋಷ. वि+ भिदिर् (विदारणे) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಭಂಗ, ಗಂಟು ಬಿಚ್ಚುವುದು. "भ्रूयुगेन सपदि प्रतिपेदे रोमभिश्च सममेव विभेदः" माघ० १०-६३। 3. ಒಡೆಯುವುದು, ವಿಶ್ಲೇಷ ಉಂಟುಮಾಡುವುದು. "विभेदमन्तः पदवीनिरोधम्" किरा० १७-२७।

विभ्रम ವಿಭ್ರಮ (पुं०) 1. ಭ್ರಾಂತಿ, ಭ್ರಮೆ. वि+भ्रमु (चलने) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ವಿಲಾಸ, ಸ್ತ್ರೀಯರ ಶೃಂಗಾರಭಾವದ ಕಾರ್ಯ. 3. ಹೆಂಗಸರ ಸ್ವಭಾವಸಿದ್ಧವಾದ ಒಂದು ಅಲಂಕಾರ, ಸ್ತ್ರೀಯರು ಆತುರ ಮತ್ತು ಸಂಭ್ರಮದಿಂದ ಮಾಡುವ ಕಾರ್ಯ. "त्वरया हर्षरागादेर्दयितागमनादिषु। अस्थाने विभ्रमादीनां विन्यासो विभ्रमो मतः" सा० द० ३-१०४। "विभ्रमं मधुमदः प्रमदानां धातुलीनमुपसर्ग इवार्थम्" माघ० १०-१५। 4. ವಿಕಾರ, ಆಕಸ್ಮಿಕವಾದ ವಿಚಿತ್ರಭಾವನೆ, ವಿಪರೀತ ಕಲ್ಪನೆ. "गन्तुमुत्थितमकारणतः स्म द्योतयन्ति मदविभ्रममासाम्" माघ० १०-१६। 5. ಸೌಂದರ್ಯ, ಸೊಬಗು, ಶೋಭೆ. "विकचबाणदलावलयोऽधिकं रुरुचिरे रुचिरेक्षणविभ्रमाः" माघ० ६-४६। 6. ಸಂಶಯ, ಸಂದೇಹ. "कुर्वन्नकाण्डनिर्मेघवषासमयविभ्रमम्" कथास०। 7. ಭ್ರಮಣ, ಸುತ್ತಾಡುವುದು. वि+भ्रमु (अनवस्थाने) "घञ्"।

विभ्राज् ವಿಭ್ರಾಜ್ (वि०) ಪ್ರಕಾಶಿಸುವ, ಶೋಭಿಸುವ. वि+भ्राजृ (दीप्तौ) "क्विप्" (३-२-१७७)।

विभ्रान्त ವಿಭ್ರಾಂತ (वि०) 1. ಭ್ರಾಂತಿಗೊಂಡ, ಭ್ರಮೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಸಂಶಯಹೊಂದಿದ. वि+भ्रमु (चलने) कर्त० "क्तः" (३-४-७२)। 2. ಮಿಥ್ಯಾಜ್ಞಾನವುಳ್ಳವನು, ಅದಲ್ಲದ ವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿ ಅದು ಎಂಬ ಜ್ಞಾನವುಳ್ಳವನು, ವಿಪರೀತ ಜ್ಞಾನವುಳ್ಳವನು. "अनेकचित्तविभ्रान्ता मोहजालसमावृताः" गीता १६-१६। 3. ಸುತ್ತಾಡಿದ, ತಿರುಗಾಡಿದ. भ्रमु (अनवस्थाने) कर्त० "क्तः"। 4. ಚಕ್ರದಂತೆ ತಿರುಗಿದ. (न०) 5. ಭ್ರಮಣ. ಚಕ್ರದಂತೆ ತಿರುಗುವುದು. 6. ಸುತ್ತಾಟ, ತಿರುಗಾಡುವುದು. भ्रमु (अनवस्थाने) भावे "क्तः"।

विभ्रान्ति ವಿಭ್ರಾನ್ತಿ (स्त्री०) 1. ಭ್ರಮೆ, ಮಿಥ್ಯಾಜ್ಞಾನ. वि+भ्रमु (चलने) "क्तिन्" (३-३-९४)। "स्फुरदद्वैत-

विश्रान्तिसन्तानसन्तप्तवन्दारुसंसारनिद्रापहारैकदक्ष" प्रबोध० ४। 2. ಸಂಶಯ. 3. ಗಾಬರಿ, ಕಳವಳ, ತಬ್ಬಿಬ್ಬು.

विमत ವಿಮತ (वि०) 1. ವಿರುದ್ಧವಾದ ಅಭಿಪ್ರಾಯವುಳ್ಳವನು. वि+मन (ज्ञाने) "क्तः" (३-४-७२)। 2. ತುಚ್ಛವಾಗಿ ಕಾಣಲ್ಪಟ್ಟ, ಕಡೆಗಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಉಪೇಕ್ಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. (पुं०) 3. ಶತ್ರು, ವೈರಿ. विरुद्धं मतं यस्य। "विहारास्तस्य जन्येषु विमतानेव निघ्नतः" याद० २२-८०।

विमति ವಿಮತಿ (स्त्री०) 1. ಭಿನ್ನಾಭಿಪ್ರಾಯ, ವಿರುದ್ಧವಾದ ಬುದ್ಧಿ. विरुद्धा मतिः। "विमतिं भजतस्तदर्हणायाम्" याद० १५-६९। 2. ಮೂರ್ಖತನ. (वि०) 3. ಮೂರ್ಖ. विरुद्धा मतिर्यस्य।

विमथन ವಿಮಥನ (न०) 1. ಕಡೆಯುವುದು. 2. ಕಲಕುವುದು. वि+मथे (विलोडने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 3. ಹಿಂಸಿಸುವುದು. 4. ಕೊಲ್ಲುವುದು.

विमथनीय ವಿಮಥನೀಯ (वि०) 1. ಕಡೆಯಲ್ಪಡುವ, 2. ಕಲಕಲ್ಪಡುವ. वि+मथे (विलोडने) "अनीयर्" (३-१-९६)। 3. ಕಡೆಯಬೇಕಾದ. 4. ಕಲಕಬೇಕಾದ. 5. ಹಿಂಸಿಸಬೇಕಾದ. 6. ಹಿಂಸಿಸಲ್ಪಡುವ. "तव्यः"। **–मथितव्यम् –ಮಥಿತವ್ಯಮ್.**

विमथित ವಿಮಥಿತ (वि०) 1. ಕಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಕಲಕಲ್ಪಟ್ಟ. वि+मथे (विलोडने) "क्तः" (३-२-१०२)।

विमथ्नत् ವಿಮಥ್ನತ್ (वि०) 1. ಕಡೆಯುತ್ತಿರುವ. 2. ಕಲಕುತ್ತಿರುವ. वि + मन्थ (विलोडने) "शतृ" (३-२-१२४)। "लक्ष्मीसुधासञ्जननाय तूर्णं विमथ्नता वेगमनेन दत्तम्" याद० १८-३१। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–ती –ತೀ.**

विमथ्यमान ವಿಮಥ್ಯಮಾನ (वि०) 1. ಕಡೆಯಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. 2. ಕಲಕಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. वि+मथे (विलोडने) "शानच्" (३-२-१२४)। 3. ಹಿಂಸಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. 4. ಲೂಟಿಮಾಡಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. "विमथ्यमानात्स्वपुराद्यदूनां मन्थाचलेनेव महाबलेन" याद० २०-२०। 5. ಹಿಂಡಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ, ಹಿಸುಕಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. "वनौकसां पत्युरहीन्द्रशोभिना विमथ्यमानादचलेन बाहुना" याद० १४-५६।

विमत्सर ವಿಮತ್ಸರ (वि०) ಮಾತ್ಸರ್ಯವಿಲ್ಲದವನು, ಇತರರ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ದ್ವೇಷಿಸದಿರುವವನು. विगतो मत्सरो यस्य। "यदृच्छालाभसन्तुष्टो द्वन्द्वातीतो विमत्सरः" गीता ४-२२।

विमनस् ವಿಮನಸ್ (वि०) 1. ದುಃಖದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳವನು. विगतं मनो यस्य। "देव्यास्ततो विमनसः परिसान्त्वनाय धर्मासनाद्विशति वासगृहं नरेन्द्रः" उ० रा० १-७। 2. ಬುದ್ಧಿಸರಿಯಾಗಿಲ್ಲದವನು, ಚಿತ್ತವಿಕ್ಷೋಭವುಳ್ಳವನು. 3. ತಿರಸ್ಕಾರಹೊಂದಿದವನು. 4. ದಿಗ್ಭ್ರಮೆಹಿಡಿದವನು. "कप्"। **–मनस्कः –ಮನಸ್ಕಃ.**

विमर्द ವಿಮರ್ದ (पुं०) 1. ಸಂಘರ್ಷ, ತಿಕ್ಕಾಟ, ಉಜ್ಜಾಟ. वि+मृद (क्षोदे) "घञ्" (३-३-१८)। "कस्तूरिकामृगविमर्दसुगन्धिरेति रागीव सक्तिमधिकां विषयेषु वायुः" माघ० ४-६१। 2. ಸ್ಪರ್ಶ, ಸಂಪರ್ಕ. "असौ महेन्द्रद्विपदानगन्धिस्त्रिमार्गगावीचिविमर्दशीतः" रघु० १३-२०। 3. ಅರೆಯುವುದು, ಪುಡಿಮಾಡುವುದು. 4. ಯುದ್ಧ, ಸಮರ, ಕಾಳಗ. "उपायानां भावादविरतविनोदव्यतिकरैर्विमर्दैर्वीराणां जनितजगदत्यद्भुतरसः" उ० रा० ३-४४। 5. ನಾಶ, ಅಳಿವು. "पुरा जनस्थानविमर्दशङ्की सन्धाय लङ्काधिपतिः प्रतस्थे" रघु० ६-६२। 6. ಕಲಹ, ಜಗಳ. "कार्यार्थिनां विमर्दो हि राज्ञां दोषाय कल्पते" रामा०। 7. ಕೆಡಿಸುವುದು, ಹಾಳುಮಾಡುವುದು, ನಾಶಪಡಿಸುವುದು. 8. ಸೂರ್ಯಚಂದ್ರರ ಸಮಾಗಮ, ಸೂರ್ಯ ಮತ್ತು ಚಂದ್ರ ಇವರು ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರುವುದು. 9. ಗ್ರಹಣ.

विमर्दक ವಿಮರ್ದಕ (वि०) 1. ಉಜ್ಜುವವನು, ತಿಕ್ಕುವವನು. वि+मृद (क्षोदे) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 2. ಅರೆಯುವವನು, ಪುಡಿಮಾಡುವವನು, 3. ನಾಶಪಡಿಸುವವನು. 4. ಸುಗಂಧ ದ್ರವ್ಯಗಳನ್ನು ಕುಟ್ಟಿ ಪುಡಿಮಾಡುವವನು.

विमर्दन ವಿಮರ್ದನ (न०) 1. ಅರೆಯುವುದು, ಪುಡಿಮಾಡುವುದು. वि + मृद (क्षोदे) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಉಜ್ಜುವುದು, ತಿಕ್ಕುವುದು. 3. ನಾಶಪಡಿಸುವುದು.

विमर्दनीय ವಿಮರ್ದನೀಯ (वि०) 1. ಉಜ್ಜಲ್ಪಡುವ. 2. ಉಜ್ಜಬೇಕಾದ. 3. ಉಜ್ಜಬಹುದಾದ. वि + मृद (क्षोदे) "अनीयर्" (३-१-९६)। 4. ಅರೆಯಲ್ಪಡುವ. 5. ಅರೆಯಬೇಕಾದ. 6. ಅರೆಯಬಹುದಾದ. 7. ನಾಶಪಡಿಸಲ್ಪಡುವ. 8. ನಾಶಪಡಿಸಬೇಕಾದ. 9. ನಾಶಪಡಿಸಬಹುದಾದ. "तव्यः"। **–मर्दितव्यम् –ಮರ್ದಿತವ್ಯಮ್.**

णिचि "अनीयर्"। **–मर्दनीयम् –ಮರ್ದನೀಯಮ್.** "तव्यः"। **–मर्दयितव्यम् –ಮರ್ದಯಿತವ್ಯಮ್.**

विमर्दयत् ವಿಮರ್ದಯತ್ (वि०)1. ಉಜ್ಜುತ್ತಿರುವ. 2. ಪುಡಿಮಾಡುತ್ತಿರುವ. 3. ನಾಶಪಡಿಸುತ್ತಿರುವ. वि+मृद (क्षोदे) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–यन्ती –ಯನ್ತೀ.**

विमर्दित ವಿಮರ್ದಿತ (वि०)1. ಅರೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಉಜ್ಜಲ್ಪಟ್ಟ, ತಿಕ್ಕಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ನಾಶಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. वि + मृद (क्षोदे) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)।

विमर्श ವಿಮರ್ಶ (पुं०)1. ವಿವೇಚನೆ, ವಿಚಾರ. वि+मृश (आमर्शने) "घञ्" (३-३-१८)। ಸಾಧ್ಯತೆ–ಅಸಾಧ್ಯತೆ, ಲಾಭ–ನಷ್ಟ, ಕಷ್ಟ–ಸುಖ ಇವುಗಳ ಪರ್ಯಾಲೋಚನೆಯು ವಿಮರ್ಶೆ. ಸರಿಯಾಗಿ ವಿವೇಚಿಸಿ (ವಿಮರ್ಶೆಮಾಡಿ) ಕೆಲಸಮಾಡಬೇಕು. "प्रत्ययः स्त्रीषु मुष्णाति विमर्श विदुषामपि" कथास०। "वृणते हि विमृश्यकारिणं गुणलुब्धाः स्वयमेव संपदः" किरा० २-३०। भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। **–मर्शनम् –ಮರ್ಶನಮ್.** 2. ಸಂಶಯ, ವಿತರ್ಕ.

विमर्शन ವಿಮರ್ಶನ (न०) 1. ಜ್ಞಾನ. विमृश्यतेऽनेन– वि + मृश (आमर्शने) कर० "ल्युट्" (३-३-११७)। "कर्मणा कर्मनिर्हारो न ह्यात्यन्तिक इष्यते। अविद्वदधिकारित्वात् प्रायश्चित्तं विमर्शनम्" भाग०। 2. ವಿಮರ್ಶೆ, ಪರ್ಯಾಲೋಚನೆ, ವಿಚಾರಮಾಡುವುದು.

विमर्शनीय ವಿಮರ್ಶನೀಯ (वि०) 1. ಆಲೋಚಿಸಲ್ಪಡುವ, ವಿಚಾರಮಾಡಲ್ಪಡುವ, ವಿವೇಚಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ವಿವೇಚಿಸಬೇಕಾದ, ಆಲೋಚಿಸಬೇಕಾದ. 3. ವಿವೇಚಿಸಲು ಅರ್ಹವಾದ, ಆಲೋಚಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. वि + मृश (आमर्शने) "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः" (३-१-९६)। **–मर्ष्टव्यम् –म्रष्टव्यम्, –ಮರ್ಷ್ಟವ್ಯಮ್ –ಮ್ರಷ್ಟವ್ಯಮ್.**

विमल ವಿಮಲ (न०) 1. ಚಿನ್ನದ ಮುಲಾಮು ಹಾಕಿದ ಬೆಳ್ಳಿ, ಬೆಳ್ಳಿಯ ರೇಕಿನ ಮೇಲೆ ಹಾಕಿದ ಚಿನ್ನದ ಮುಲಾಮು. विगतं मलं यस्मात्। (वि०)2. ನಿರ್ಮಲವಾದ, ಸ್ವಚ್ಛವಾದ. "दन्तोज्ज्वलासु विमलोपल मेखलासु सद्रत्नचित्रकटकासु बृहन्नितम्बाः" माघ० ४-४०। 3. ಸ್ವಚ್ಛವಾದ, ತಿಳಿಯಾದ (ನೀರು ಮುಂತಾದುದು), 4. ಶುದ್ಧವಾದ, ದೋಷವಿಲ್ಲದ. "रुचिरधाम्नि भर्तरि भृशं विमलाः परलोकमभ्युपगते विविशुः ज्वलनम्" माघ० ९-१३। (पुं०) 5. ಅರ್ಹಂತ, ಬೌದ್ಧಸಂನ್ಯಾಸಿ.

विमलमणि ವಿಮಲಮಣಿ (पुं०) ಸ್ಫಟಿಕ. विमलः स्वच्छो मणिः।

विमला ವಿಮಲಾ (स्त्री०) ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಮುಂಡ ಕಳ್ಳಿ. "विमला सातला भूरिफेना चर्मकषेत्यपि" अम०।

विमलाद्रि ವಿಮಲಾದ್ರಿ (पुं०) ಶತ್ರುಂಜಯಪರ್ವತ.

विमातृ ವಿಮಾತೃ (स्त्री०) ಮಲತಾಯಿ, ಅಕ್ಕರೆಯಿಲ್ಲದ ತಾಯಿ. विरुद्धा माता। "मातुः पितुः कनीयांसं न नमेद्वयसाधिकः। नमस्कुर्याद्गुरोः पत्नीं भ्रातृजायां विमातरम्" स्मृतिः।

विमातृज ವಿಮಾತೃಜ (पुं०) ಮಲತಾಯಿಯ ಮಗ. विमातुर्जायते — जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९८)।

विमान ವಿಮಾನ (पुंन०) 1. ವಿಮಾನ, ವಾಯುಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಹಾರುವ ಯಂತ್ರ, ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸಲು ನಿರ್ಮಿತವಾದ ಒಂದು ಸಾಧನ. विगतं मानमुपमास्य। "खिलीभूते विमानानां तदापातभयात्पथि" कुमा० २-४५। 2. ವಾಹನ, ಸಂಚಾರಕ್ಕೆ ಸಾಧನವಾದ ರಥ ಬಂಡಿ ಮೊದಲಾದವು. 3. ಅಶ್ವ, ಕುದುರೆ. 4. ಚಿಕ್ಕ ಹಡಗು. 5. ಏಳು ಮಹಡಿಗಳುಳ್ಳ ಸೌಧ, ಸಿರಿವಂತರ ಉಪ್ಪರಿಗೆಯ ಮನೆ. "नेत्रा नीताः सततगतिना यद्विमानाग्रभूमीरालेख्यानां नवजलकणैर्दोषमुत्पाद्य सद्यः" मेघ० २-६। "विमानो व्योमयाने च सार्वभौमगृहेऽपि च। घोटके यानपात्रे च पुंनपुंसकयोर्मतः" मेदि०।

विमानना ವಿಮಾನನಾ (स्त्री०) ಅವಮಾನ, ತಿರಸ್ಕಾರ. वि+मान (पूजायाम्)+णिच् "युच्" (३-३-१०७)। "अलभ्यशोकाभिभवेयमाकृतिर्विमानना सुभ्रु कुतः पितुर्गृहे" कुमा० ५-४३।

विमानित ವಿಮಾನಿತ (वि०) ಅವಮಾನಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ತಿರಸ್ಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. वि + मान (पूजायाम्) "क्तः" (३-२-१०२)।

विमार्ग ವಿಮಾರ್ಗ (पुं०) 1. ಕೆಟ್ಟಮಾರ್ಗ, ಕೆಟ್ಟ ರಸ್ತೆ. विरुद्धो मार्गः। 2. ದುರ್ಮಾರ್ಗ, ತಪ್ಪುದಾರಿ. "नियमयसि विमार्गप्रस्थितानात्तदण्डः प्रशमयसि विवादं कल्पसे रक्षणाय" शाकु० ५-८। 3. ಸಂಮಾರ್ಜನಿ. वि+मृजू (शुद्धौ) "ल्युट्" (३-३-११७)।

विमार्गगा ವಿಮಾರ್ಗಗಾ (स्त्री०) ದುರ್ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ನಡೆಯುವ ಹೆಂಗಸು, ಸ್ವೈರಿಣಿ, ಅಸಭ್ಯ ಹೆಂಗಸು. विमार्गे गच्छति—गम्लृ (गतौ) "डः" (वा० ३-२-१०१)।

विमार्गण ವಿಮಾರ್ಗಣ (न०) ಅನ್ವೇಷಣ, ಹುಡುಕುವುದು. वि+मार्ग (अन्वेषणे) "ल्युट्" (३-३-११५)।

विमार्गित ವಿಮಾರ್ಗಿತ (वि०) ಹುಡುಕಲ್ಪಟ್ಟ. वि+मार्ग (अन्वेषणे) "क्तः" (३-२-१०२)।

विमार्जना ವಿಮಾರ್ಜನಾ (स्त्री०) 1. ಮೈತೊಳೆದು ಶುದ್ಧಮಾಡುವುದು. वि+मृजू (शौचालंकारयोः)+णिच् "युच्" (३-३-१०७)। 2. ಅಲಂಕರಿಸುವುದು, ಒಡವೆಗಳಿಂದ ಶೃಂಗರಿಸುವುದು.

विमार्जयत् ವಿಮಾರ್ಜಯತ್ (वि०) 1. ತೊಳೆದು ಶುದ್ಧಮಾಡುತ್ತಿರುವ. वि + मृजू (शौचालंकारयोः) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। 2. ಅಲಂಕರಿಸುತ್ತಿರುವ, ಶೃಂಗರಿಸುತ್ತಿರುವ. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–यन्ती –ಯಂತೀ.** "विमार्जयन्तीं वृजिनात् पुनीते विष्णोरियं विक्रमवैजयन्ती" याद० १८-४३।

विमिश्र ವಿಮಿಶ್ರ (वि०) ಬೆರೆತಿರುವ, ಕಲೆತಿರುವ. विशेषेण मिश्रः।

विमिश्रित ವಿಮಿಶ್ರಿತ (वि०) ಬೆರೆತಿರುವ, ಕಲೆತಿರುವ. वि + मिश्र (संपर्के) "क्तः" (३-४-७२)।

विमुक्त ವಿಮುಕ್ತ (वि०) 1. ಬಿಡಲ್ಪಟ್ಟ. वि + मुच्लृ (मोक्षणे) "क्तः" (३-२-१०२)। "वाजिनः स्यन्दने भानोर्विमुक्तप्रग्रहा इव" भट्टि० ७-५०। 2. ತ್ಯಜಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ತೊರೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. "प्रसाधितदिशो युष्मान् विमुक्तान्यमहीभृतः। संपदः प्रतिपत्स्यन्ते सरितः सागरानिव" याद० २२-४५। 3. ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಂಡ, ದೂರ ಸರಿದಿರುವ. "त्यक्त्वा भीतिवृतांस्तत्र विमुक्तान् जीविताशया" याद० १६-९४। 4. ಬಿಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "विमुक्तमाशंसितशत्रुनिर्जयैरनेकमेकावसरं वनेचरैः" किरा० १४-५१। "संन्यासयोगयुक्तात्मा विमुक्तो मामुपैष्यसि" गीता ८-२८। 5. ಸಂಸಾರ ಬಂಧನದಿಂದ ಬಿಡುಗಡೆಹೊಂದಿದ.

विमुक्ति ವಿಮುಕ್ತಿ (स्त्री०) 1. ಬಿಡುಗಡೆ. वि + मुच्लृ (मोक्षणे) "क्तिन्" (३-३-९४)। 2. ಮೋಕ್ಷ, ಸಂಸಾರಪಾಶದಿಂದ ಬಿಡುಗಡೆ. "पितृन्नमस्ये दिवि ये च मूर्ताः स्वधाभुजः काम्यफलाभिसन्धौ। प्रदानशक्ताः सकलेप्सितानां विमुक्तिदा येऽनभिसंहितेषु"। 3. ಬಾಣಪ್ರಯೋಗ. 4. ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು. ಅಪಾಯದಿಂದ ದೂರಸರಿಯುವುದು.

विमुख ವಿಮುಖ (वि०) 1. ಮುಖವನ್ನು ತಿರುಗಿಸಿಕೊಂಡಿರುವ, ಹಿಮ್ಮುಖವಾದ. विनिवर्तितं मुखं यस्य। "श्वासाविलाकुलमुखा विमुखा रणस्य" कुमा० १७-६। 2. ಅನುಕೂಲವಲ್ಲದ, ವಿರುದ್ಧವಾಗಿರುವ. 3. ಒಲವಿಲ್ಲದ, ಇಷ್ಟವಿಲ್ಲದ, ಮನಸ್ಸಿಲ್ಲದ. "न क्षुद्रोऽपि प्रथमसुकृतापेक्षया संश्रयाय प्राप्ते मित्रे भवति विमुखः किं पुनर्यस्तथोच्चैः" मेघ० १-१७। 4. ವಿಫಲನಾದ, ನಿರಾಶನಾದ. "यस्यार्थिनो वा शरणागता वा नाशाभिभङ्गाद्विमुखाः प्रयान्ति" हितो० १-१९४। 5. ವಿವಿಧ ಮುಖಗಳುಳ್ಳ, ಅನೇಕ ಮುಖಗಳುಳ್ಳ. "धन्विनस्तुरगोपेतान् विमुखान् भुजगानिव" याद० २२-९। 6. ತಿರಸ್ಕೃತನಾದ, ಅವಮಾನಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "विमुखान् द्रष्टुमप्येनं जनंगम इव द्विजान्" नैष० १७-१२१।

विमुच्यमान ವಿಮುಚ್ಯಮಾನ (वि०) 1. ಬಿಡಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ, ತ್ಯಜಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. वि+मुच्लृ (मोक्षणे) "विमुच्यमानैरपि तस्य मन्थरं गवां हिमानीविशदैः कदम्बकैः" किरा० ४-१२। 2. ಬಿಡುಗಡೆಮಾಡಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ.

विमुञ्चत् ವಿಮುಂಚತ್ (वि०) 1. ಬಿಡುತ್ತಿರುವ, 2. ತ್ಯಜಿಸುತ್ತಿರುವ. वि + मुच्लृ (मोक्षणे) "शतृ" (३-२-१२४)। 3. (ಬಾಣವನ್ನು) ಪ್ರಯೋಗಿಸುತ್ತಿರುವ. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–ती –ತೀ, –न्ती –ನ್ತೀ.**

विमुद्र ವಿಮುದ್ರ (वि०) 1. ಮುದ್ರೆಯಿಲ್ಲದಿರುವ, ಮೊಹರುಹಾಕದಿರುವ. 2. ವಿಕಸಿತವಾದ, ಅರಳಿರುವ. विगता मुद्रा यस्य।

विमूढ ವಿಮೂಢ (वि०) 1. ದಿಗ್ಭ್ರಮೆಗೊಂಡ, ಗಾಬರಿಗೊಂಡಿರುವ, ತಬ್ಬಿಬ್ಬಾಗಿರುವ. 2. ಜ್ಞಾನತಪ್ಪಿಸಿ ಮೋಸಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಮಂಕುಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ.

विमृदित ವಿಮೃದಿತ (वि०) 1. ಕುಟ್ಟಿಪುಡಿಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಉಜ್ಜಲ್ಪಟ್ಟ, ತಿಕ್ಕಲ್ಪಟ್ಟ. वि+मृद (क्षोदे) "क्तः" (३-२-१०२)। 3. ನಾಶಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

विमृद्नत् ವಿಮೃದ್ನತ್ (वि०) 1. ಪುಡಿಮಾಡುತ್ತಿರುವ, ಅರೆಯುತ್ತಿರುವ. वि+मृद (क्षोदे) "शतृ" (३-२-१२४)। 2. ಉಜ್ಜುತ್ತಿರುವ, ತಿಕ್ಕುತ್ತಿರುವ. 3. ನಾಶಪಡಿಸುತ್ತಿರುವ. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–ती –ತೀ.**

विमृद्य ವಿಮೃದ್ಯ (वि०) 1. ಪುಡಿಮಾಡಲ್ಪಡುವ. 2. ಉಜ್ಜಲ್ಪಡುವ. 3. ನಾಶಪಡಿಸಲ್ಪಡುವ. वि + मृद (क्षोदे) "ण्यत्" (३-१-१२४)।

विमृशत् ವಿಮೃಶತ್ (वि०) 1. ವಿಮರ್ಶೆಮಾಡುತ್ತಿರುವ, ವಿಚಾರಮಾಡುತ್ತಿರುವ, ಪರ್ಯಾಲೋಚಿಸುತ್ತಿರುವ. वि + मृश (आमर्शने) "शतृ" (३-२-१२४)। 2. ಹುಡುಕಿ ನೋಡುತ್ತಿರುವ, ಮುಟ್ಟಿ ಹುಡುಕುತ್ತಿರುವ. "रागिणामित इतो विमृशद्भिः पाणिभिर्जगृहिरे हृदयानि" माघ० १०-५६।

विमृश्य ವಿಮೃಶ್ಯ (वि०) 1. ವಿಮರ್ಶೆಮಾಡಲ್ಪಡುವ, ವಿವೇಚನೆಮಾಡಲ್ಪಡುವ, ವಿಚಾರಮಾಡಲ್ಪಡುವ. वि+मृश (आमर्शने) "ण्यत्" (३-२ १२४)। 2. ಹುಡುಕಲ್ಪಡುವ. (अव्य०) 3. ವಿಮರ್ಶಿಸಿ, ಚೆನ್ನಾಗಿ ಆಲೋಚಿಸಿ. "इदमत्रोत्तरं न्याय्यमिति बुद्धया विमृश्य यः" कुमा० ६-८७।

विमृष्ट ವಿಮೃಷ್ಟ (वि०) 1. ಆಲೋಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ವಿಮರ್ಶೆಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. वि+मृश (आमर्शने) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಶುದ್ಧಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. वि + मृज् (शुद्धौ) "क्तः" (३-२-१०२)।

विमोक्ष ವಿಮೋಕ್ಷ (पुं०) 1. ಮೋಕ್ಷ, ಅಪವರ್ಗ. ಸಂಸಾರದಿಂದ ಬಿಡುಗಡೆ, ಮುಕ್ತಿ. वि+मोक्ष (अवसाने) +णिच् "अच्" (३-३-५६)। भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। **–मोक्षणम् –ಮೋಕ್ಷಣಮ್**. 2. ತ್ಯಜಿಸುವುದು, ತೊರೆದು ಬಿಡುವುದು.

विमोचन ವಿಮೋಚನ (न०) 1. ಬಿಡುಗಡೆ, ದಾಸ್ಯದಿಂದ ಬಿಡಿಸುವುದು. वि + मुच्लृ (मोक्षणे) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಮುಕ್ತಿ, ಸಂಸಾರಬಂಧನದಿಂದ ಬಿಡುಗಡೆ. 3. ತ್ಯಜಿಸುವುದು.

विमोचनीय ವಿಮೋಚನೀಯ (वि०) 1. ಬಿಡುಗಡೆ ಮಾಡಲ್ಪಡುವ. 2. ಬಿಡುಗಡೆಮಾಡಬೇಕಾದ. 3. ಬಿಡುಗಡೆಮಾಡಲು ಅರ್ಹನಾದ. वि + मुच्लृ (मोक्षणे) "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः"। **–मोक्तव्यः –ಮೋಕ್ತವ್ಯಃ**.

विमोच्य ವಿಮೋಚ್ಯ (वि०) ಬಿಡಲ್ಪಡುವ, ಬಿಡುಗಡೆ ಮಾಡಲ್ಪಡುವ. वि + मुच्लृ (मोक्षणे) "ण्यत्" (३-१-१२४)।

विमोह ವಿಮೋಹ (पुं०) ಮಂಕುಜಾಡ್ಯ, ಭ್ರಮೆ. वि+मुह (वैचित्ये) "घञ्" (३-३-१८)। "ह्रीविमोहमहरद्दयितानामन्तिकं रतिसुखाय निनाय" माघ० १०-२२।

विमोहक ವಿಮೋಹಕ (वि०) ಪ್ರಲೋಭನದಿಂದ ಮರುಳುಮಾಡುವವನು. वि+मुह (वैचित्ये) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

विमोहन ವಿಮೋಹನ (न०) 1. ಆಸೆತೋರಿಸಿ ಮರುಳುಗೊಳಿಸುವುದು, ಉಪಾಯದಿಂದ ಮೋಸಗೊಳಿಸುವುದು. वि+मुह (वैचित्ये) "ल्युट्" (३-३-११५)। (वि०) 2. ಮೋಹಗೊಳಿಸುವವನು, ಆಸೆತೋರಿಸಿ ವಂಚಿಸುವವನು. वि+मुह (वचित्ये) "ल्युः" (३-१-१३४)।

विमोहनीय ವಿಮೋಹನೀಯ (वि०) 1. ಮರುಳು ಮಾಡಲ್ಪಡುವ., ಆಸೆತೋರಿಸಿ ವಂಚಿಸಲ್ಪಡುವ. वि+मुह (वैचित्ये) "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः"। **–मोग्धव्यम् –मोढव्यम्, –ಮೋಗ್ಧವ್ಯಮ್ –ಮೋಢವ್ಯಮ್**. 2. ಮರುಳುಮಾಡಬೇಕಾದ. 3. ಮರುಳು ಮಾಡಲು ಶಕ್ಯನಾದ.

विमोह्य ವಿಮೋಹ್ಯ (वि०) ಮೋಹಗೊಳಿಸಲ್ಪಡುವ, ಮರುಳುಮಾಡಲ್ಪಡುವ, ಮೋಹಗೊಳಿಸಿ ವಂಚಿಸಲ್ಪಡುವ. वि+मुह (वैचित्ये) "ण्यत्" (३-१-१२४)।

विमोहित ವಿಮೋಹಿತ (वि०) 1. ವಂಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಆಸೆತೋರಿಸಿ ಮರುಳುಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. वि+मुह (वैचित्ये) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಅವಿವೇಕಿಯಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಮೂರ್ಖನಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. "यक्ष्ये दास्यामि मोदिष्य इत्यज्ञानविमोहिताः" गीता १६-१५। 3. ಭ್ರಮೆಹಿಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಬೆಡಗುಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "मदविमोहितचित्ता" माघ० १०-२१।

वियत् ವಿಯತ್ (न०) ಆಕಾಶ, ಅಂತರಿಕ್ಷ. वियच्छति—वि+यम (उपरमे) "क्विप्" (३-२-१७८)। "वियत्पयोधिं तरतां विशालं विमानदीप्तेन गरुत्मता नः" याद० १८-१८। "वियति बहुतरं स्तोकमुर्व्यां प्रयाति" शाकु० १-७।

वियद्गङ्गा ವಿಯದ್ಗಂಗಾ (स्त्री०) ಆಕಾಶಗಂಗೆ. वियतो गङ्गा।

वियद्भूति ವಿಯದ್ಭೂತಿ (स्त्री०) ಅಂಧಕಾರ, ಕತ್ತಲೆ, ತಮಸ್ಸು. वियतो भूतिरिव।

वियन्मणि ವಿಯನ್ಮಣಿ (पुं०) ಸೂರ್ಯ. वियतो मणिः।

वियम ವಿಯಮ (पुं०) 1. ನಿರೋಧ, ಹತೋಟಿ, ಸಂಯಮ. वि+यम (उपरमे) "अप्" (३-३-६३)। 2. ಕಷ್ಟ, ಪೀಡೆ, ಯಾತನೆ. 3. ವಿರಾಮ, ನಿಲುಗಡೆ, ಬಿಡುವು. "घञ्" (३-३-१८)। **–वियामः –ವಿಯಾಮಃ**.

वियात ವಿಯಾತ (वि०) 1. ಲಜ್ಜೆಯಿಲ್ಲದವನು, ನಾಚಿಕೆಯನ್ನು ತೊರೆದವನು. विरुद्धं यातः। 2. ಭಾಗ್ಯರಹಿತ, ಅದೃಷ್ಟಹೀನ.

वियाम ವಿಯಾಮ (पुं०) "वियम" ನೋಡಿ.

वियुक्त ವಿಯುಕ್ತ (वि०) ಬೇರೆಯಾದ, ಅಗಲಿದ. वि+युजिर् (योगे) "क्तः" (३-४-७२)। "परस्पराक्रन्दिनि चक्रवाकयोः पुरोवियुक्ते मिथुने कृपावती" कुमा० ५-२६।

वियोग ವಿಯೋಗ (पुं०) 1. ಅಗಲುವಿಕೆ, ಬೇರೆಯಾಗುವುದು, ದೂರದಲ್ಲಿರುವುದು. वि+युजिर् (योगे) "घञ्" (३-३-१८)। "सोत्कण्ठं किमपि पृथासुतः प्रदध्यौ संधत्ते भृशमरतिं हि सद्वियोगः" किरा० ५-५१। 2. ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು, ನಿರಂತರವಾಗಿ ಅಗಲುವುದು. "यस्य योगं न वाञ्छन्ति वियोगभयकातराः। भजन्ति चरणाम्भोजं मुनयो हरिमेधसः" भाग० ९-१३-९।

वियोगभाज् ವಿಯೋಗಭಾಜ್ (वि०) ವಿಯೋಗವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ, ಪರಸ್ಪರ ಅಗಲಿರುವ. वियोगं विश्लेषं भजति—भज (सेवायाम्) "ण्विः" (३-२-६२)। "वियोगभाजां हृदि कण्टकैः कटुर्निधीयसे कर्णिशरः स्मरेण यत्" नैष० १-७९।

वियोगिन् ವಿಯೋಗಿನ್ (वि०) 1. ಅಗಲಿಕೆಯುಳ್ಳ, ವಿಯೋಗಹೊಂದಿರುವ. वियोगोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। "वियोगिदाहाय कटूभवत्त्विषस्तुषारभानोरिव खण्डमाहृतम्" नैष० १६-७४। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **–नी –ನೀ.** 2. ವಿರಹಹೊಂದಿರುವ ಹೆಂಗಸು.

वियोगिनी ವಿಯೋಗಿನೀ (स्त्री०) 1. ವಿರಹಹೊಂದಿರುವ ಹೆಂಗಸು. 2. ಪಕ್ಷಿಗಳ ಸಂಬಂಧಹೊಂದಿರುವ ವೃಕ್ಷ, ಲತೆ. वियोगोऽस्या अस्ति, वीनां पक्षिणां योगः सम्बन्धोऽस्यास्ति वा "इनिः" (५-२-११५)। "ङीप्" (४-१-५)। "वियोगिनीमैक्षत दाडिमीमसौ प्रियस्मृतेः स्पष्टमुदीतकण्टकाम्" नैष० १-८३।

वियोजित ವಿಯೋಜಿತ (वि०) ಅಗಲಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಬೇರ್ಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. वि+युजिर् (योगे)+णिच् "क्तः" (३-२-१०२)।

विरक्त ವಿರಕ್ತ (वि०) 1. ವೈರಾಗ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಎಲ್ಲಾ ಲೌಕಿಕ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲೂ ಪ್ರೀತಿಯನ್ನು ತೋರದಿರುವ. वि+रञ्ज (रागे) "क्तः" (३-४-७२)। "हानादानविरक्तमार्गनिरतः कश्चित्तपस्वी स्थितः" भर्तृ० ३-९५। 2. ಬಹಳ ಕೆಂಪಾದ. "विरक्तसन्ध्याकपिशं पुरस्तात् यतो रजः पार्थिवमुज्जिहीते" रघु० १३-६४। 3. ಯಾವ ಬಣ್ಣವೂ ಇಲ್ಲದ, ವರ್ಣರಹಿತವಾದ. 4. ಕಾಮಕ್ರೋಧಾದಿಗಳನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಿರುವ.

विरक्ता ವಿರಕ್ತಾ (स्त्री०) ಪ್ರೀತಿಯಿಲ್ಲದ–ಇಷ್ಟವಿಲ್ಲದ–ಹೆಂಗಸು, ಅನುಕೂಲವಾಗಿಲ್ಲದ ಹೆಂಗಸು. "यां चिन्तयामि सततं मयि सा विरक्ता सा चान्यमिच्छति जनं स जनोऽन्यरक्तः। अस्मत्कृतेऽपि परितुष्यति काचिदन्या धिक् तां च तं च मदनं च इमां च मां च" नीतिशतकम्।

विरक्ति ವಿರಕ್ತಿ (स्त्री०) 1. ವೈರಾಗ್ಯ, ಲೌಕಿಕ ಎಲ್ಲಾ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲೂ ಪ್ರೀತಿಯನ್ನು ತೊರೆಯುವಿಕೆ. वि+रञ्ज (रागे) "क्तिन्" (३-३-९४)। "देहो गुरुर्मम विरक्तिविवेकहेतुः" भाग० ११-९-२५। 2. ಅತೃಪ್ತಿ, ಅಸಮಾಧಾನ, ಸಂತೋಷವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. 3. ವಿಶ್ವಾಸವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. 4. ಇಷ್ಟವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ಅಪೇಕ್ಷೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ.

विरचन ವಿರಚನ (न०) 1. ಏರ್ಪಾಡು, ವ್ಯವಸ್ಥೆ, ಕ್ರಮದಲ್ಲಿಡುವುದು, ಅಣಿಮಾಡುವುದು. वि+रच (प्रतियत्ने)+णिच् भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "दूष्यैरिव क्षितिभृतां द्विरदैरुदारतारावलीविरचनैर्व्यरुचन्निवासाः" माघ० ५-२१। 2. ರಚಿಸುವುದು, ನಿರ್ಮಿಸುವುದು. 3. ಉತ್ಪತ್ತಿಮಾಡುವುದು, ಸೃಷ್ಟಿಸುವುದು, ಉಂಟುಮಾಡುವುದು. 4. ರಚನೆ, ಗ್ರಥನ, ಜೋಡಣೆ. "युच्" (३-३-१०७)। **–रचना –ರಚನಾ.**

विरचयत् ವಿರಚಯತ್ (वि०) 1. ರಚಿಸುತ್ತಿರುವ. 2. ನಿರ್ಮಿಸುತ್ತಿರುವ. 3. ಸೃಷ್ಟಿಸುತ್ತಿರುವ. 4 ಏರ್ಪಡಿಸುತ್ತಿರುವ. वि+रच (प्रतियत्ने)+णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–यन्ती –ಯಂತೀ.**

विरचित ವಿರಚಿತ (वि०) 1. ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ರಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟ (ಗ್ರಂಥ). वि+रच (प्रतियत्ने)+णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "इति विरचितवाग्भिर्वन्दिपुत्रैः कुमारः" रघु० ५-७५। 3. ನಿರ್ಮಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 4. ಏರ್ಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

विरजस् ವಿರಜಸ್ (वि०) 1. ಧೂಳಿಲ್ಲದ. विगतं रजो धूलिर्यत्र। "एष नो विरजाः पन्थाः दृश्यते देवसद्मनः" भा०। 2. ಸ್ವಚ್ಛವಾದ, ಕೊಳೆಯಿಲ್ಲದ, ಮಾಲಿನ್ಯವಿಲ್ಲದ. 3. ದೋಷವಿಲ್ಲದ, ಶುದ್ಧವಾದ. 4. ರಜೋಗುಣವಿಲ್ಲದ. "असक्तदृष्टिर्विरजाः सदैव देवोऽपरः सुप्रभदेवनामा" माघ०। (स्त्री०) 5. ಮುಟ್ಟುನಿಂತುಹೋದ ಹೆಂಗಸು. विनिवृत्तं रजः शोणितं यस्याः। "कप्"। **–रजस्का –ರಜಸ್ಕಾ.**

विरजस्तमस् ವಿರಜಸ್ತಮಸ್ (वि०) ರಜೋಗುಣ ಮತ್ತು ತಮೋಗುಣಗಳನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡಿರುವ, ರಜೋಗುಣ ಮತ್ತು ತಮೋಗುಣಗಳ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟಿರುವ. विगते रजस्तमसी यस्मात्।

विरजा ವಿರಜಾ (स्त्री०) 1. ಗರಿಕೆಹುಲ್ಲು, 2 ನಹುಷನ ಪತ್ನಿ, ಯಯಾತಿಯ ತಾಯಿ. 3. ಒಂದು ನದಿ.

विरत ವಿರತ (वि०) 1. ನಿವೃತ್ತಿಹೊಂದಿದ, ವಿಶ್ರಾಂತಿ ಹೊಂದಿದ. वि+रमु (क्रीडायाम्) "क्तः" (३-४-७२)। 2 ವಿರಾಮಹೊಂದಿದ, ನಿಂತುಹೋದ.

विरति ವಿರತಿ (स्त्री०) 1. ನಿವೃತ್ತಿ, ವಿಶ್ರಾಂತಿ. 2. ವಿರಾಮ, ನಿಲ್ಲುವುದು, ನಿಲುಕಡೆ. वि+रमु (क्रीडायाम्) "क्तिन्" (३-३-९४)। "वितमसि विषये स्थिता इवासन् विरतिविहीनविहारजागरेण" याद० २४-७०।

विरल ವಿರಲ (वि०) 1. ಅವಕಾಶವುಳ್ಳ, ಮಧ್ಯೆ ಮಧ್ಯೆ ವ್ಯವಧಾನವುಳ್ಳ, ಮಧ್ಯೆ ಅಂತರವುಳ್ಳ. वि राति—रा (दाने) "कलन्" बाहु०। "पुरा यत्र स्रोतः पुलिनमधुना तत्र सरितां विपर्यासं यातो घनविरलभावः क्षितिरुहाम्" उ० रा० २-२७। 2. ಅಲ್ಪವಾದ, ಸ್ವಲ್ಪವಾದ. "विरलातपच्छविरनुष्णवपु परितो विपाण्डु दधदभ्रशिरः" माघ० ९-३। 3. ತೆಳುವಾದ, ಒತ್ತಾಗಿಲ್ಲದ. 4. ಅಪೂರ್ವವಾದ, ದುರ್ಲಭವಾದ, ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಕಾಣಬರದ. "स्तिमितोन्नतसंचारा जनसन्तापहारिणः। जायन्ते विरला लोके जलदा इव सज्जनाः" पञ्चतं० १-३०। (अव्य०) 5. ಅಪೂರ್ವವಾಗಿ, ದುರ್ಲಭವಾಗಿ, (न०) 6. ಮೊಸರು.

विरस ವಿರಸ (वि०)1. ಸಂತೋಷವಿಲ್ಲದ, ಯಾತನೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ. विगतो रसो यस्मात्। "सरले साहसरागं परिहर रम्भोरु मुञ्च संरम्भम्। विरसं विरहायासं सोढुं तव चित्तमसहं मे" मालती० ६-१०। 2. ರಸವಿಲ್ಲದ, ರುಚಿಯಿಲ್ಲದ, ಮಧುರ ಮೊದಲಾದ ಭೋಜ್ಯರಸವಿಲ್ಲದ. 3. ಪ್ರೇಮವಿಲ್ಲದ, ಪ್ರೀತಿಯಿಲ್ಲದ, 4. ದ್ರವವಿಲ್ಲದ, ಸಾರವಿಲ್ಲದ. 5. ಶೃಂಗಾರಾದಿ ರಸಶೂನ್ಯವಾದ.

विरह ವಿರಹ (पुं०) 1. ಅಗಲಿಕೆ, ಬೇರೆಯಾಗಿರುವುದು, ನಾಯಿಕಾನಾಯಕರ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ವಾಸ. वि+रह (त्यागे) "घः" (३-३-११८)। "अमृतसुतोऽपि विरहाद्भवतो यदमूं दहन्ति हिमरश्मिरुचः" माघ० ९-६८। 2. ವಿಚ್ಛೇದ, ಪತಿಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಪತ್ನಿಯು ಪ್ರತ್ಯೇಕ ವಾಸಮಾಡುವುದು. ಇದು ಸ್ತ್ರೀಯರಿಗೆ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವ ಆರು ವಿಧ ದೋಷಗಳಲ್ಲೊಂದು. "पानं दुर्जनसंसर्गः पत्या च विरहोऽटनम्। स्वप्नोऽन्यगेहे वासश्च नारीणां दूषणानि षट्" मनु० ९-१३। 3. ಪರಿತ್ಯಾಗ, ತೊರೆದು ಬಿಡುವುದು, ಬಿಟ್ಟುಹೋಗುವುದು. 4. ಏಕಾಂತದಲ್ಲಿರುವುದು, ಒಂಟಿಯಾಗಿರುವುದು, ಏಕಾಂಗಿಯಾಗಿರುವುದು.

विरहिणी ವಿರಹಿಣೀ (स्त्री०) 1. ಪತಿಯಿಂದ ತ್ಯಜಿಸಲ್ಪಟ್ಟು ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿರುವ ಹೆಂಗಸು. 2. ಪತಿಯು ಪ್ರವಾಸಕಾಲದಲ್ಲಿ ಒಂಟಿಯಾಗಿ ವೇದನೆಯನ್ನು ಅನುಭವಿಸುತ್ತಿರುವ ಹೆಂಗಸು. विरहोऽस्या अस्ति "इनिः" (५-२-११५)। "ङीप्" (४-१-५)।

विरहित ವಿರಹಿತ (वि०) 1. ತ್ಯಜಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಬಿಡಲ್ಪಟ್ಟ. वि+रह (त्यागे) "क्तः" (३-२-१०२)। "कररुद्धनीविदयितोपगतौ गलितं त्वराविरहितासनया" माघ० ९-७५। 2. ಒಂಟಿಯಾಗಿರುವ. 3. ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ಪತ್ನಿಯ ವಿರಹವುಳ್ಳ.

विरहिन् ವಿರಹಿನ್ (वि०)1. ಬೇರೆಯಾಗಿರುವ, ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿರುವ. 2. ದೂರದಲ್ಲಿದ್ದು ಅಗಲಿರುವ. विरहोऽस्यास्ति—विरह "इनिः" (५-२-११५)। "विरहिणः प्रहिणस्ति शरीरिणः" भर्तृ० २-८१। 3. ಒಂಟಿಯಾಗಿರುವ. ಏಕಾಂತದಲ್ಲಿರುವ.

विराग ವಿರಾಗ (पुं०) 1. ಅಪರಾಗ, ಅವಿಶ್ವಾಸ, ಪ್ರೀತಿಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. वि+रञ्ज (रागे) "घञ्" (३-३-१८)। "आर्येण तेषु तेषु विरागकारणेषु परिहृतेषु सुगृहीतनामधेये देवे चन्द्रगुप्ते दृढमनुरक्ताः प्रकृतयः" मुद्रा० १। 2. ಒಲವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ಮನಸ್ಸಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. 3. ಪ್ರಾಪಂಚಿಕ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ಅನಾದರ, –ತಾತ್ಸಾರ. (वि०)4. ನಾನಾ ವಿಧ ಬಣ್ಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ. 5. ಲೌಕಿಕ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದ.

विरागिन् ವಿರಾಗಿನ್ (वि०)1. ಪ್ರೀತಿಯಿಲ್ಲದ, ವಿಶ್ವಾಸವಿಲ್ಲದ. "इदमपास्य विरागि परागिणीः" माघ० ६-११। 2. ಒಲವಿಲ್ಲದ. 3. ಸೌಖ್ಯದಲ್ಲಿ ಆದರವಿಲ್ಲದ.

विराज् ವಿರಾಜ್ (पुं०) 1. ಕ್ಷತ್ರಿಯ. विशेषेण राजते—राजृ (दीप्तौ) "क्विप्" (३-२-७६)। 2. ವಿರಾಟ್‌ಪುರುಷ, ಜಗತ್ತಿನ ಸೃಷ್ಟಿಕರ್ತನಾದ ಪರಮಾತ್ಮ. ಚತುರ್ಮುಖನ ದೇಹದಲ್ಲಿ ಅನುಪ್ರವೇಶಮಾಡಿದ ಪರಮಾತ್ಮನು ತನ್ನ ದೇಹವನ್ನು ಎರಡು ಭಾಗವಾಗಿ ಮಾಡಲು ಒಂದು ಅರ್ಧದಿಂದ ಪುರುಷನ ಉತ್ಪತ್ತಿಯಾಯಿತು. ಇನ್ನೊಂದು ಅರ್ಧವು ಸ್ತ್ರೀಯಾಗಿ ಆಸ್ತ್ರೀಯಲ್ಲಿ ವಿರಾಟ್‌ಪುರುಷನು

ಆವಿರ್ಭವಿಸಿದನು. ವಿರಾಟ್‌ಪುರುಷನು ತಪಸ್ಸುಮಾಡಿ ಜಗತ್ತಿನ ಸೃಷ್ಟಿಕಾರ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ಮನುವನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸಿದನು. "द्विधा कृत्वात्मनो देहमर्धेन पुरुषोऽभवत्। अर्धेन नारी तस्यां स विराजमसृजत्प्रभुः॥ तपस्तप्त्वाऽसृजद्यं तु स स्वयं पुरुषो विराट्। तं मां वित्तास्य सर्वस्य स्रष्टारं द्विजसत्तमाः" मनु० १-३२, ३३। ಈ ವಿರಾಟ್ ಪುರುಷನ ದೇಹದಲ್ಲಿ ಚತುರ್ದಶಭುವನಗಳೂ ಸೇರಿ ಕೊಂಡಿವೆ. ["चतुर्दशभुवन" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ].

विराजमान ವಿರಾಜಮಾನ (वि०) ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಿರುವ, ಹೊಳೆಯುತ್ತಿರುವ. वि + राजृ (दीप्तौ) "शानच्" (३-२-१२४)। "गण्डोज्ज्वलामुज्ज्वलनाभिचक्रया विराजमानां नवयोदरश्रिया" माघ० १२-८।

विराजित ವಿರಾಜಿತ (वि०) ಪ್ರಕಾಶಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಶೋಭಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. वि + राजृ (दीप्तौ) "क्तः" (३-२-१०२)।

विराट ವಿರಾಟ (पुं०) ವಿರಾಟರಾಜ, ಮತ್ಸ್ಯದೇಶದ ಅಧಿಪತಿ. ಸುರಥೆ ಮತ್ತು ಸುದೇಷ್ಣೆ ಇವನ ಪತ್ನಿಯರು. ಶ್ವೇತ ಮತ್ತು ಶಂಖರೆಂಬುವರು ಸುರಥೆಯ ಪುತ್ರರು. ಉತ್ತರಕುಮಾರನೂ ಉತ್ತರೆಯೂ ಸುದೇಷ್ಣೆಯ ಮಕ್ಕಳು. [ಪಾಂಡವರು 12 ವರ್ಷ ವನವಾಸಮಾಡಿ ಒಂದು ವರ್ಷದ ಅಜ್ಞಾತವಾಸಕ್ಕಾಗಿ ವಿರಾಟನಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದು ಸೇರಿದರು. ಎಲ್ಲರೂ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಹೆಸರುಗಳಿಂದ ವ್ಯವಹರಿಸುತ್ತ ರಾಜನಲ್ಲಿ ಆಶ್ರಯಪಡೆದರು. ಉತ್ತರಗೋಗ್ರಹಣ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಉತ್ತರಕುಮಾರನಿಗೆ ಸಾರಥಿಯಾಗಿದ್ದು ಕೌರವಸೇನೆಯನ್ನು ನೋಡಿ ಹೆದರಿಹೋದ ಉತ್ತರನ ಪರವಾಗಿ ಕೌರವರನ್ನು ಜಯಿಸಿ ಓಡಿಸಿದವನು ಅರ್ಜುನನೆಂದು ಕಂಕ (ಧರ್ಮರಾಜ)ನು ಹೇಳಲು ವಿರಾಟನು ಪಗಡೆಯ ದಾಳದಿಂದ ಧರ್ಮರಾಜನನ್ನು ಹೊಡೆದನು. ವಿರಾಟನು ಪಾಂಡವರ ನಿಜಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ತಿಳಿದನಂತರ ಭಯದಿಂದ ಕ್ಷಮೆಯನ್ನು ಬೇಡಿ ತನ್ನ ಪುತ್ರಿ ಉತ್ತರೆಯನ್ನು ಅರ್ಜುನನಿಗೆ ಕೊಟ್ಟು ಮದುವೆಮಾಡುವುದಾಗಿ ತಿಳಿಸಿದನು. ಭಾರತ ಮಹಾಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ವಿರಾಟನು ಪಾಂಡವರ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿದ್ದು ಬಹಳ ಹೋರಾಡಿದನು. ಉತ್ತರೆಯು ಅರ್ಜುನನ ಮಗನಾದ ಅಭಿಮನ್ಯುವನ್ನು ಮದುವೆಯಾದಳು.]

विराद्ध ವಿರಾದ್ಧ (वि०) ಅಪಕಾರಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. वि+राध (संसिद्धौ) कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)। "विराद्ध एवं भवता विराद्धा बहुधा च नः" माघ० २-४१।

विराद्धृ ವಿರಾದ್ಧೃ (वि०) ಅಪಕಾರಮಾಡುವ, ತೊಂದರೆ ಪಡಿಸುವ, ಪೀಡಿಸುವ. वि+राध (संसिद्धौ) "तृच्" (३-१-१३३)। "विराद्ध एवं भवता विराद्धा बहुधा च नः" माघ० २-४१।

विराध ವಿರಾಧ (पुं०) ಒಬ್ಬ ರಾಕ್ಷಸ. ಈ ರಾಕ್ಷಸನು ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ತುಂಬುರು ಎಂಬ ಒಬ್ಬ ಗಂಧರ್ವ. [ಒಮ್ಮೆ ರಂಭೆಯನ್ನು ಅಡ್ಡಗಟ್ಟಿ ರಾಕ್ಷಸನಾಗಿ ಜನಿಸುವಂತೆ ಶಾಪ ಪಡೆದು ವಿರಾಧನೆಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಲೋಕವನ್ನು ಪೀಡಿಸುತ್ತ ದಂಡಕಾರಣ್ಯದಲ್ಲಿ ರಾಮಲಕ್ಷ್ಮಣರೊಡನೆ ಬರುತ್ತಿದ್ದ ಸೀತೆಯನ್ನು ಅಪಹರಿಸಲು ರಾಮಲಕ್ಷ್ಮಣರು ಇವನ ಭುಜಗಳನ್ನು ಕತ್ತರಿಸಿಹಾಕಿದರು. ಆಗ ಇವನು ಗಂಧರ್ವಶರೀರವನ್ನು ಪಡೆದು ಹೊರಟುಹೋದನು.]

विराधन ವಿರಾಧನ (न०) ಪೀಡಿಸುವುದು, ಹಿಂಸಿಸುವುದು. वि+राध (संसिद्धौ) "ल्युट्" (३-३-११५)।

विराम ವಿರಾಮ (पुं०) 1. ವಿಶ್ರಾಂತಿ, ಬಿಡುವು. ನಿಲುಕಡೆ. वि + रमु (क्रीडायाम्) "घञ्" (३-३-१८)। "सुधां विना न प्रययुर्विरामम्" भर्तृ० १-७१। 2. ಸಮಾಪ್ತಿ, ಕೊನೆ. "सेकः शीकरिणा करेण विहितः कामं विरामे पुनः न स्नेहादनरालनाललनलिनीपत्रातपत्रं धृतम्" मालती० ९-३४। 3. ಕಾರ್ಯದ ಮಧ್ಯೆ ಕೊಡುವ ನಿಲುಕಡೆ, ಕೆಲಸದ ಮಧ್ಯದ ಅವಕಾಶ, ಕಾರ್ಯ ಮಾಡದೆ ಮಧ್ಯೆ ಸುಮ್ಮನಿರುವ ಕಾಲ. 4. ಸಂಗೀತದ ಮಧ್ಯೆ ಕೊಡುವ ಕಾಲಾವಕಾಶ. "वर्णानामपि मूर्च्छनान्तरगतं तारं विरामे द्रुतम्" मृच्छ० ३-५। 5. ವಿಷ್ಣು. वरप्रदैः ब्रह्मादिभिः अवध्यत्वादिभिः वरैः विरम्यतेऽस्मिन्—वि + रमु अधि० "घञ्" (३-३-१२१)। "वरप्रदैर्ब्रह्ममुख्यैरवध्यत्वादिभिर्वरैः। यस्मिन्विरम्यत इति स विरामः परिकीर्तितः" इति निरुक्तिः। "रामो विरामो विरतः" वि० स०।

विराव ವಿರಾವ (पुं०) ಶಬ್ದ, ಸದ್ದು. वि + रु (शब्दे) "घञ्" (३-३-२२)। "अनुपतति विरावैः पत्रिणां व्याहरन्ती रजनिमचिरजाता पूर्वसन्ध्या सुतेव" माघ० ११-४०।

विराविन् ವಿರಾವಿನ್ (वि०) 1. ಶಬ್ದದಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಸದ್ದುಮಾಡುತ್ತಿರುವ. 2. ಕೂಗಿಕೊಳ್ಳುವ, ಕಿರಿಚುವ. विरावोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)।

विरिक्त ವಿರಿಕ್ತ (वि०) ವಿರೇಚನಮಾಡಿದ, ಹೊಟ್ಟೆಯನ್ನು ಬರಿದುಮಾಡಿದ.

विरिञ्चि ವಿರಿಂಚಿ (पुं०) 1. ಬ್ರಹ್ಮ, ಚತುರ್ಮುಖ. विरचयति — रच (प्रतियत्ने) + णिच् "इः" (उ० ४-१३९)। पृषो० अकारस्य इत्वम् नुम् च। इत्वाभावे विरञ्चिः इत्यपि रूपम्। "विरिञ्चिपूर्वैरपि दुर्निरीक्षं विश्वाश्रयं रूपमशेषमूर्तेः" याद० २३-३३। 2. ವಿಷ್ಣು. 3. ಶಿವ, ಪರಮೇಶ್ವರ.

विरिब्ध ವಿರಿಬ್ಧ (पुं०) ಉದಾತ್ತಾದಿ ಸ್ವರ. वि + रेभृ (शब्दे) "क्तः" (७-२-१८)। इडभावो निपा०। उपधाया इत्वमपि। "विधिविहितविरिब्धैः सामधेनीरधीत्य" माघ० ११-४१।

विरुग्ण ವಿರುಗ್ಣ (वि०) 1. ಮುರಿದುಹೋದ ಧಾರೆ (ಅಲುಗು)ಯುಳ್ಳ, ಬಗ್ಗಿರುವ, ಮಡಿಚಿಕೊಂಡಿರುವ. वि + रुजो (भङ्गे) "क्तः" (३-४-७२)। "विरुग्णोदग्रधाराग्रः कुलिशो मम वक्षसि" भट्टि० ५-२५। 2. ಭಿನ್ನವಾದ, ಒಡೆದುಹೋದ, ಭಗ್ನವಾದ. "विरुग्णसंकीर्णविपन्नभिन्नैः" भट्टि० १२-७५। 3. ಕುಟಿಲವಾದ, ವಕ್ರವಾಗಿರುವ, ಬಗ್ಗಿರುವ. 4. ರೋಗದಿಂದ ಕೂಡಿದ: "त्वया विहीनस्तव शोकरुग्णः" रामा०।

विरुत ವಿರುತ (न०) ಶಬ್ದ, ಧ್ವನಿ. विशेषं रुतम्। "संहर्षादलिविरुतैरितीव गायल्लोलोर्मौ पयसि महोत्पलं ननर्त" माघ० ८-२३।

विरुद ವಿರುದ (पुंन०) 1. ರಾಜಸ್ತುತಿ, ರಾಜನನ್ನು ಹೊಗಳುವ ಗದ್ಯಪದ್ಯಮಯ ಕಾವ್ಯ. "गद्यपद्यमयी राजस्तुतिर्विरुदमुच्यते" सा० द० ६-३३७। ववयोरभेदः। 2. ಕೂಗಾಟ, ಕಿರುಚಾಟ.

विरुद्ध ವಿರುದ್ಧ (वि०) 1. ತಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಅಡಚಣೆಯುಂಟುಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. वि + रुधिर् (आवरणे) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ವಿಪರೀತವಾದ, ಪ್ರತಿಕೂಲವಾದ, ವ್ಯತಿರಿಕ್ತವಾದ. "सुहृदर्थमीहितमजिह्मधियां प्रकृतेर्विराजति विरुद्धमपि" माघ० ९-६२। 3. ಶತ್ರುತ್ವವುಳ್ಳ, ದ್ವೇಷವುಳ್ಳ. 4. ಭಿನ್ನವಾದ, ಬೇರೆಯಾದ, ಅಸಂಗತವಾದ, ಸಮಂಜಸವಲ್ಲದ. 5. ನಿಷಿದ್ಧವಾದ, ನಿರೋಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

विरूढ ವಿರೂಢ (वि०) 1. ಮೊಳಕೆಹೊರಟು ಮೇಲಕ್ಕೆ ಬೆಳೆದಿರುವ. वि + रुह (बीजजन्मादौ) "क्तः" (३-४-७२)। "तास्वेव संप्रति विरूढतृणाङ्कुरासु बीजाञ्जलिः पतति" मृच्छ० १-९। 2. ಹುಟ್ಟಿರುವ. "गङ्गाप्रपातान्तविरूढशष्पं गौरीगुरोर्गह्वरमाविवेश" रघु० २-२६। 3. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹತ್ತಿರುವ, ಮೇಲಕ್ಕೆ ಏರಿರುವ. 4. ಬೆಳೆದಿರುವ, ಹುಟ್ಟಿಕೊಂಡಿರುವ. "लीलालूनपुनर्विरूढशिरसो वीरस्य लिप्सोर्वरम्" अनर्घ०।

विरूप ವಿರೂಪ (न०) 1. ವಿಕಾರವಾದ ರೂಪ. ಅಂದವಲ್ಲದ ರೂಪ. विकृतं रूपम्। (वि०) 2. ವಿಕಾರವಾದ ರೂಪವುಳ್ಳ, ಕೆಟ್ಟ ಆಕಾರವುಳ್ಳ. "सुरूपं वा विरूपं वा पुमानित्येव भुञ्जते" मनु० ९-१४। विकृतं रूपं यस्य। 3. ವಿರುದ್ಧವಾದ, ಅನುರೂಪವಲ್ಲದ, ಸದೃಶವಲ್ಲದ. "विरूपयोः संघटना या च तद्विषमं मतम्" सा० द०। "सद्यः करस्पर्शमवाप्य चित्रं रणे रणे यस्य कृपाणलेखा। तमालनीला शरदिन्दुपाण्डु यशस्त्रिलोकाभरणं प्रसूते"। (स्त्री०) –पा –ಪಾ. 4. ತೀಟಕಸಂಧಿ. 5. ಅತಿಬಜೆ.

विरूपाक्ष ವಿರೂಪಾಕ್ಷ (पुं०) 1. ಈಶ್ವರ, ಪರಶಿವ. विरूपे अक्षिणी यस्य। "या नः प्रीतिर्विरूपाक्ष त्वदनुध्यानसंभवा" कुमा० ६-२१। 2. ಒಬ್ಬ ರಾಕ್ಷಸ. "विरूपाक्षस्ततोऽक्रीडत् संग्रामे मत्तहस्तिना" भट्टि० १७-७८। (वि०) 3. ವಿಕಾರವಾದ ಕಣ್ಣುಗಳುಳ್ಳ. विरूपाण्यक्षीणि यस्य। "वपुर्विरूपाक्षमलक्ष्यजन्मता दिगम्बरत्वेन निवेदितं वसु" कुमा० ५-७२।

विरेक ವಿರೇಕ (पुं०) ವಿರೇಚನ, ಭೇದಿಯಾಗುವುದು. वि + रिचिर् (विरेचने) "घञ्" (३-३-१८)।

विरेचन ವಿರೇಚನ (न०) 1. ಮಲವಿಮೋಚನೆ, ಭೇದಿ. वि + रिचिर् (विरेचने) "ल्युट्" (३-३-१८)। "हरीतकी समगुडा मधुना सह पेषिता। विरेचनकरी रुद्र भवतीति न संशयः"। (वि०) 2. ಭೇದಿಮಾಡಿಸುವ (ಔಷಧ). विशेषेण रेचयति — रिचिर् (विरेचने) + णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)।

विरेचित ವಿರೇಚಿತ (वि०) ಭೇದಿಮಾಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಹೊಟ್ಟೆ ಬರಿದುಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. वि + रिचिर् (विरेचने) + णिच "क्तः" (३-२-१०२)।

विरोक ವಿರೋಕ (पुं०) 1. ಸೂರ್ಯನ ಕಿರಣ. (न०) 2. ರಂಧ್ರ, ಛಿದ್ರ, ವಿವರ. वि + रुच (दीप्तौ) "घञ" (३-३-१२१)। "नासाविरोकपवनोल्लसितं तनीयो रोमाञ्चतामिव जगाम रजःपृथिव्याः" माघ० ५-५४।

विरोचन ವಿರೋಚನ (पुं०) 1. ರವಿ, ಸೂರ್ಯ. विरोचते—वि + रुच (दीप्तौ) "युच्" (३-२-१४९)। "दीप्तिनिर्जितविरोचनादयं गां विरोचनसुतादभीप्सतः" माघ० १४-७४। 2. ಚಂದ್ರ. "तासां तद्वचनं श्रुत्वा

दक्षः सोममथाब्रवीत् । समं वर्तस्व भार्यासु मा त्वां शप्से विरोचन" भा० । 3. ಅಗ್ನಿ. 4. ಪ್ರಹ್ಲಾದನ ಪುತ್ರ. "विरोचनः प्रह्लादस्य तनयेऽर्केऽग्निचन्द्रयोः" मेदि० । 5. ಅರ್ಕವೃಕ್ಷ, ಎಕ್ಕದ ಗಿಡ.

विरोचनसुत ವಿರೋಚನಸುತ (पुं०) ವಿರೋಚನನ ಪುತ್ರನಾದ ಬಲಿಚಕ್ರವರ್ತಿ. विरोचनस्य सुतः । "गां विरोचनसुतादभीप्सतः" माघ० १४-७४ ।

विरोचिष्णु ವಿರೋಚಿಷ್ಣು (वि०) ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ, ಹೊಳೆಯುವ. वि + रुच (दीप्तौ) "इष्णुच्" (३-२-१३६) । "वायोरपि विकुर्वाणात् विरोचिष्णु तमोनुदम्" मनु० १-७७ ।

विरोद्धव्य ವಿರೋದ್ಧವ್ಯ (वि०) 1. ವಿರೋಧಕಟ್ಟಿಕೊಳ್ಳಲ್ಪಡುವ, ದ್ವೇಷಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ದ್ವೇಷಿಸಬೇಕಾದ. 3. ದ್ವೇಷಿಸಲು ಅರ್ಹನಾದ. वि + रुधिर् (आवरणे) "तव्यः" (३-१-९६)। 4. ತಡೆಯಲ್ಪಡುವ. 5. ಅಡ್ಡಿಮಾಡಲ್ಪಡುವ. 6. ತಡೆಯಬೇಕಾದ. 7. ಅಡ್ಡಿಮಾಡಬೇಕಾದ. "अनीयर्" (३-१-९६)। **–रोधनीयः –ರೋಧನೀಯಃ.**

विरोद्धृ ವಿರೋದ್ಧೃ (वि०) ದ್ವೇಷಿಸುವವನು. वि+रुधिर् (आवरणे) "तृच्" (३-१-१३३) ।

विरोध ವಿರೋಧ (पुं०) 1. ವೈರ, ದ್ವೇಷ, ಹಗೆತನ. वि + रुधिर् (आवरणे) "घञ्" (३-३-१८)। "विरोधो विश्रान्तः प्रसरति रसो निर्वृतिघनस्तदौद्धत्यं क्वापि व्रजति विनयः प्रह्वयति माम्" उ० रा० ६-११ । 2. ತಡೆ, ಅಡ್ಡಿ, ನಿರ್ಬಂಧ. 3. ತಡೆಯುವುದು, ಅಡ್ಡಗಟ್ಟುವುದು, ಅಡಚಣೆಯುಂಟುಮಾಡುವುದು. 4. ಅಸಂಗತವಾದ ವರ್ತನೆ, ಅಸಂಬದ್ಧ ನಡವಳಿಕೆ. 5. ಕಲಹ, ಜಗಳ. "विदधे विरोधमथ तेन सह" माघ० ९-५९ । "संजहार सहसा परिरब्धप्रेयसीषु विरहय्य विरोधम्" माघ० १०-४४ । 6. ವಿಪರೀತವಾದ ಅರ್ಥ. "श्रुति-स्मृतिविरोधे तु श्रुतिरेव गरीयसी" स्मृतिः । 7. ನಾಶ, ಅಳಿವು. "यस्त्वं प्राणविरोधेन कीर्तिमिच्छसि शाश्वतीम्" भा० । 8. ಒಂದು ಅರ್ಥಾಲಂಕಾರ, ಆಪಾತತಃ (ಮೇಲು ನೋಟಕ್ಕೆ) ವಿರೋಧವು ಕಂಡುಬಂದು ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಅದಕ್ಕೆ ಪರಿಹಾರವಿರುವಲ್ಲಿ ವಿರೋಧಾಲಂಕಾರವಾಗುವುದು. ಇದನ್ನೇ **"ವಿರೋಧಾಭಾಸ"**ವೆಂದು ಹೇಳುವರು. "आभासत्वे विरोधस्य विरोधाभास उच्यते"। **उदा:** "विनापि तन्वि हारेण वक्षोजौ तव हारिणौ"। 9. ಏಕಕಾಲದಲ್ಲಿ ಒಂದೇ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. ಘಟ ಮತ್ತು ಘಟಾಭಾವ ಇವೆರಡೂ ಏಕಕಾಲದಲ್ಲಿ ಏಕತ್ರ ಇರುವುದಿಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ವಿರೋಧ. 10. ಆಡುವ ಮಾತಿನಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗಬಹುದಾದ ಬಾಧೆ. "स्ववाग्विरोधो यत्र स्यात् विरोधः स प्रकीर्तितः" । **उदा:** "वन्ध्या मे जननीत्येष विरोधः स्वोक्तिबाधतः"। ನನ್ನ ತಾಯಿ ಬಂಜೆ ಎಂದು ತಾಯಿಯ ಉದರದಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದವನು ಹೇಳುವ ಮಾತಿನಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವ ಬಾಧವೇ ವಿರೋಧ.

विरोधन ವಿರೋಧನ (न०) 1. ದ್ವೇಷಿಸುವುದು. वि + रुधिर् (आवरणे) "ल्युट्" (३-३-११५) । "ईदृक्-पापफलं पुत्र मातापित्रोर्विरोधनम्"। 2. ನಾಶ, ಅಳಿವು. "अदुष्टस्य हि संत्यागः सत्पथे निरतस्य च । निर्दहेदपि शक्रस्य द्युतिं धर्मविरोधनात्" रामा० । 3. (ನಾಟಕದಲ್ಲಿ) ವಿಮರ್ಶಸಂಧಿಯ ಒಂದು ಅಂಗ. ಕಾರ್ಯನಾಶದ ಜ್ಞಾನವು ವಿರೋಧನ. "कार्यात्ययोपगमनं विरोधनमिति स्मृतम्" सा० द० । "भीमेन प्रियसाहसेन रभसादल्पाव-शेषे जये सर्वे जीवितसंशयं वयममी वाचा समारोपिताः" वेणी० ६-१ ।

विरोधिकृत् ವಿರೋಧಿಕೃತ್ (पुं०) ಪ್ರಭವಾದಿ ಅರವತ್ತು ಸಂವತ್ಸರಗಳಲ್ಲೊಂದು. विरोधिनं करोति — डु कृञ् (करणे) "क्विप्" (३-२-६१) ।

विरोधिन् ವಿರೋಧಿನ್ (पुं०) 1. ವೈರಿ, ಶತ್ರು, ಹಗೆ. विरोधोऽस्यास्ति—"इनिः" (५-२-११५)। विरुणद्धि —वि + रुधिर् (आवरणे) "णिनिः" (३-२-७८) । "विरोधिनां विग्रहभेददक्षा मूर्तेव शक्तिः क्वचिद-स्खलन्ती" माघ० ३-१८ । 2. ಪ್ರಭವಾದಿ ಸಂವತ್ಸರಗಳಲ್ಲೊಂದು ಸಂವತ್ಸರ. (वि०) 3. ಪರಸ್ಪರ ವೈರವುಳ್ಳ, ದ್ವೇಷವುಳ್ಳ. "विरोधिसत्त्वोज्झितपूर्वमत्सरं द्रुमैरभीष्ट-प्रसवार्चितातिथि" कुमा० ५-१७ । 4. ಅಡ್ಡಗಟ್ಟುವ, ತಡೆಯುವ. 5. ಅಡ್ಡಿಯುಂಟುಮಾಡುವ. 6. ಸಾಮಂಜಸ್ಯವಿಲ್ಲದ, ಪರಸ್ಪರ ಹೊಂದಿಕೆಯಿಲ್ಲದ. 7. ಅಸಂಗತವಾದ ವರ್ತನೆಯುಳ್ಳ. 8. ಕಲಹಪ್ರಿಯನಾದ, ಜಗಳಗಂಟಿಯಾದ. 9. ಪ್ರತಿಕೂಲವಾದ, ಅನುಕೂಲವಲ್ಲದ.

विरोपण ವಿರೋಪಣ (न०) 1. ಗಿಡವನ್ನು ನೆಟ್ಟು ಬೆಳೆಸುವುದು. वि + रुह (बीजजन्मादौ) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५) । 2. (ಗಾಯವನ್ನು) ವಾಸಿಮಾಡುವುದು, –ಒಣಗಿಸುವುದು. (वि०) 3. (ಗಾಯವನ್ನು) ವಾಸಿಮಾಡುವ, –ಒಣಗಿಸುವ. कर्त० "ल्युः" (३-१-१३४)। "यस्य त्वया व्रणविरोपणमिङ्गुदीनां तैलं न्यषिच्यत मुखे कुशसूचिविद्धे" शाकु० ४-१३ ।

विरोह ವಿರೋಹ (ಪುಂ) ಬೆಳೆಯುವುದು. (ಸಸ್ಯಗಳು) ಬೆಳೆದು ಮೇಲಕ್ಕೆ ಏಳುವುದು. वि + रुह (बीजजन्मादौ) "घञ्" (३-३-१८)।

विलक्ष ವಿಲಕ್ಷ (वि०) 1. ವಿಸ್ಮಯಗೊಂಡ, ಆಶ್ಚರ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿದ. विशेषेण लक्षयते—लक्ष (आलोचने) + णिच् "अच्" (३-१-१३४)। "इति विज्ञाप्य सा देवी विषादाभावमात्मनः। विरराम ततस्तस्मै विलक्षा विभ्रधारिणी" याद० १६-१२९। 2. ಲಜ್ಜೆಯುಳ್ಳ, ಅಪರಾಧದಿಂದ ನಾಚಿಕೆಪಡುವ. "विलूनमूलद्रुमसन्निभं स तं विलक्षमुत्थाप्य विहारयादवः" याद० १४-५४। "आत्मनः स्खलिते सम्यक् ज्ञातेऽन्यैर्यस्य जायते। अपत्रपाऽतिमहती स विलक्ष इति स्मृतः"।

विलक्षण ವಿಲಕ್ಷಣ (न०) 1. ಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲದ ಪರಿಸ್ಥಿತಿ. विगतं लक्षणम् आलोचनं यत्र — वि + लक्ष (आलोचने) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಆಲೋಚಿಸುವುದು. (वि०) 3. ಎಲ್ಲಕ್ಕಿಂತಲೂ ಭಿನ್ನವಾದ, ಅಸಾಧಾರಣವಾದ. "अथैवमखिललोकपालसमो विलक्षणैर्जडवदभूतवेशभाषाचरितैरविलक्षितभगवत्प्रभावः" भाग० ५-६-६। 4. ವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ಲಕ್ಷಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ. विशिष्टं लक्षणं यस्य। 5. ವಿರುದ್ಧ ಲಕ್ಷಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ.

विलक्षित ವಿಲಕ್ಷಿತ (वि०) 1. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಆಲೋಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಪರಿಗಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ತಬ್ಬಿಬ್ಬು ಉಂಟುಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಕಿರಿಕಿರಿಯುಂಟುಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ದಿಗ್ಭ್ರಮೆಯುಂಟುಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ.

विलग्न ವಿಲಗ್ನ (पुं०) 1. ಮಧ್ಯಪ್ರದೇಶ, ಕಟಿಭಾಗ, ಸೊಂಟ, ನಡು. विशेषेण लग्नम्। 2. ಜನ್ಮಲಗ್ನ, ಹುಟ್ಟಿದ ಲಗ್ನ. "गोचरे वा विलग्ने वा ये ग्रहा रिष्टसूचकाः। पूजयेत्तान् प्रयत्नेन पूजिताः स्युः शुभावहाः"। 3. ಮೇಷ ಮೊದಲಾದ ಲಗ್ನ. (वि०) 4. ತೆಳುವಾದ, ಸಣ್ಣದಾದ. "मध्येन सा वेदिविलग्नमध्या वलित्रयं चारु बभार बाला" कुमा० १-३९। 5. ಇಟ್ಟಿರುವ, ಸಂಕ್ರಾಂತವಾದ, ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವ. "स प्रापदप्राप्तपराभियोगं नरेन्द्रगुप्तं नगरं मुहूर्तात्। पुरोविलग्नैर्हरदृष्टिपातैः सुवर्णसूत्रैरिव कृष्यमाणम्" कुमा० ७-५०। 6. ಅಂಟಿಕೊಂಡಿರುವ, ಕೂಡಿಕೊಂಡಿರುವ, ಒಂದಾಗಿ ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವ. "किमलम्बताम्बरविलग्नमधः किमवर्धतोर्ध्वमवनीतलतः" माघ० ९-२०। "विलग्नं न स्त्रियां मध्ये त्रिषु स्याल्लग्नमात्रके" मेदि०।

विलङ्घन ವಿಲಂಘನ (न०) 1. (ಆಜ್ಞೆಯನ್ನು) ಮೀರುವುದು, —ಉಲ್ಲಂಘಿಸುವುದು. वि + लघि (गतौ) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಮೀರುವುದು, ಮೇಲಾಗಿರುವುದು, ಅತಿಶಯವಾಗಿರುವುದು.

विलङ्घनीय ವಿಲಂಘನೀಯ (वि०) 1. ದಾಟಲ್ಪಡುವ. 2. ದಾಟಬೇಕಾದ. 3. ದಾಟಬಹುದಾದ. 4. ದಾಟಲು ಸಾಧ್ಯವಾದ. 5. ಮೀರಲ್ಪಡುವ. 6. ಮೀರಬೇಕಾದ. 7. ಮೀರಬಹುದಾದ. 8. ಮೀರಲು ಸಾಧ್ಯವಾದ. वि+लघि (गतौ) "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः"। **—लङ्घितव्यः —ಲಂಘಿತವ್ಯಃ**

विलङ्घमान ವಿಲಂಘಮಾನ (वि०) 1. ದಾಟುತ್ತಿರುವ. 2. ಮೀರುತ್ತಿರುವ, ಉಲ್ಲಂಘಿಸುತ್ತಿರುವ, वि + लघि (गतौ) "शानच्" (३-२-१२४)।

विलङ्घयत् ವಿಲಂಘಯತ್ (वि०) 1. ದಾಟಿಸುತ್ತಿರುವ. वि + लघि (भाषार्थे) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। "विलङ्घयन् व्योमपथेन सिन्धुं त्वद्दर्शने दीप्तकुतूहलानाम्" याद० १८-११३। 2. ಮೀರಿಸುತ್ತಿರುವ, ಅತಿಶಯವಾಗುತ್ತಿರುವ. "विलङ्घयन्तः सुदृशां कटाक्षा विलिल्यिरे कृष्णमवाप्य लक्ष्यम्" याद० १३-७०।

विलङ्घित ವಿಲಂಘಿತ (वि०) 1. ದಾಟಲ್ಪಟ್ಟ. वि+लघि (गतौ) "क्तः" (३-२-१०२)। "निवेशयामास विलङ्घिताध्वा क्लान्तं रजोधूसरकेतु सैन्यम्" रघु० ५-४२। 2. ಮೀರಲ್ಪಟ್ಟ, ಉಲ್ಲಂಘಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "विलङ्घितस्थितिमभिवीक्ष्य रूक्षया रिपोर्गिरा गुरुमपि गान्दिनीसुतम्" माघ० १७-१२। 3. ಜಯಿಸಿರುವ, ಮೇಲುಗೈಯಾಗಿರುವ, ಅತಿಶಯವಾಗಿರುವ.

विलज्ज ವಿಲಜ್ಜ (वि०) ಲಜ್ಜೆಯಿಲ್ಲದ, ನಾಚಿಕೆಯನ್ನು ತೊರೆದಿರುವ. विगता लज्जा यस्य। "तनयगतदिनेशे शैशवे सौख्यभागी न भवति फलभागी यौवने व्याधियुक्तः। जनयति सुतमेकं निर्णयं नाशयित्वा चपलमतिविलज्जः क्रूरकर्मा कुचेलः"।

विलपत् ವಿಲಪತ್ (वि०) 1. ಅಳುತ್ತಿರುವ, ರೋದನಮಾಡುತ್ತಿರುವ. वि + लप (व्यक्तायां वाचि) "शतृ" (३-२-१२४)। 2. ದುಃಖದಿಂದ ಮಾತಾಡುತ್ತಿರುವ. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **—लपन्ती —ಲಪಂತೀ**

विलपन ವಿಲಪನ (न०) 1. ಅಳುವುದು, ರೋದನ. वि+लप (व्यक्तायां वाचि) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ದುಃಖದಿಂದ ಆಡುವ ಮಾತು.

विलम्ब ವಿಲಂಬ (पुं०) 1. ಸಾವಕಾಶ, ತಡ, ತಾಮಸ, वि + लबि (अवस्रंसने) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ತೂಗಾಡುವುದು, ತೊಂಗುವುದು. भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। **–लम्बनम् –ಲಂಬನವು.** "तन्मुग्धे विफलं विलम्बनमसौ रम्योऽभिसारक्षणः" गीतगो०।

विलम्बमान ವಿಲಂಬಮಾನ (वि०) ಜೋಲಾಡುತ್ತಿರುವ, ತೂಗಾಡುತ್ತಿರುವ. वि + लबि (अवस्रंसने) "शानच्" (३-२-१२४)। "विलम्बमानाकुलकेशपाशया कयाचिदाविष्कृतबाहुमूलया" किरा० ८-१८।

विलम्बित ವಿಲಂಬಿತ (न०) 1. ವಿಲಂಬಕಾಲದ ನೃತ್ಯ, ಕರಚರಣ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ ನಿಧಾನವಾಗಿ ಅಭಿನಯಿಸುವ ನೃತ್ಯ (ಕುಣಿತ). विलम्ब्यन्ते करचरणादयोऽत्र — वि+लबि (अवस्रंसने) "क्तः" (३-४-७६)। (वि०) 2. ತೂಗುಹಾಕಿರುವ, ತೊಂಗಾಡುವ. 3. ಸಾವಕಾಶ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. 4. ನಿಧಾನವಾಗಿರುವ, ತಡವಾಗಿರುವ. "विलम्बितफलैः कालं स निनाय मनोरथैः" रघु० १-३३।

विलम्बिन् ವಿಲಂಬಿನ್ (पुंन०) 1. ಪ್ರಭವಾದಿ ಅರವತ್ತು ಸಂವತ್ಸರಗಳಲ್ಲಿ ಮೂವತ್ತೆರಡನೆಯ ಸಂವತ್ಸರ. (वि०) 2. ಜೋಲಾಡುತ್ತಿರುವ, ತೊಂಗುತ್ತಿರುವ, विलम्बते— वि + लबि (अवस्रंसने) "णिनिः" (३-१-१३४)। "विलम्बिनीलोत्पलकर्णपूराः कपालभित्तीरिव लोध्रगौरीः" माघ० ४-८। 3. ತಡಮಾಡುವ, ತಾಮಸ ಮಾಡುವ. "भवति विलम्बिनि विगलितलज्जा विलपति रोदिति वासकसज्जा" गीतगो०।

विलम्भ ವಿಲಂಭ (पुं०) ದಾನ. ಕೊಡುಗೆ. वि+डुलभष् (प्राप्तौ) "घञ्" (३-३-१८)।

विलय ವಿಲಯ (पुं०) 1. ಪ್ರಳಯ, ಜಗತ್ತಿನ ನಾಶ, ಪ್ರಪಂಚದ ಅಳಿವು. विशेषेण लयः नाशः। विशेषेण लीयन्ते पदार्थाः अस्मिन् — वि + लीङ् (श्लेषणे) "अच्" (३-३-५६)। इति वा। 2. ವಿನಾಶ, ಅಳಿವು. "दिवसोऽनुमित्रमगमद्विलयम्" माघ० ९-१७। 3. ಅವಸಾನ, ಕೊನೆ.

विलयन ವಿಲಯನ (न०) ಕರಗಿಸುವುದು, ದ್ರವವಾಗಿ ಮಾಡುವುದು. वि + ली (द्रवीकरणे) "ल्युट्" (३-३-११५)।

विलसत् ವಿಲಸತ್ (वि०) 1. ಪ್ರಕಾಶಿಸುವ, ಹೊಳೆಯುವ. वि + लस (श्लेषणक्रीडनयोः) "शतृ" (३-२-१२४)। "स्फुरदुज्ज्वलाधरदलैर्विलसद्दशनांशुकेसरभरैः परितः" माघ० ९-४७। 2. ಕ್ರೀಡಿಸುವ, ಆಟವಾಡುವ. 3. ಥಟ್ಟನೆ ಹೊಳೆಯುವ, ಥಟ್ಟನೆ ಸ್ಫುರಿಸುವ. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–लसन्ती –ಲಸಂತೀ.** "बहिरपि विलसन्त्यः काममानिन्यिरे यद्दिवसकररुचोऽन्तं ध्वान्तमन्तर्गृहेषु" माघ० ११-५९।

विलसन ವಿಲಸನ (न०) 1. ಪ್ರಕಾಶಿಸುವುದು, ಹೊಳೆಯುವುದು. 2. ಆಟವಾಡುವುದು. वि + लस (श्लेषणक्रीडनयोः) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

विलसित ವಿಲಸಿತ (न०) 1. ವ್ಯಾಪಾರ, ವರ್ತನೆ. ಚೇಷ್ಟೆ. वि+लस (श्लेषणक्रीडनयोः) भावे "क्तः" (३-४-७२)। "विलसितमनुकुर्वती पुरस्ताद्धरणिरुहाधिरुहो वधूर्लतायाः" माघ० ७-४६। 2. ಮಿನುಗು, ನುಣ್ಬೆಳಕು, ಮಿಂಚಿನ ಬೆಳಕು. "रोधोभुवां मुहुरमुत्र हिरण्मयीनां भासस्तटिद्विलसितानि विडम्बयन्ति" किरा० ५-४६। 3. ಲೀಲೆ, ವಿನೋದ, ಆಟ. "अतिपिशुनानि चैकान्तनिष्ठुराणि दैवहतकस्य विलसितानि" काद०। 4. ಫಲ, ಪರಿಣಾಮ. "सुकृतविलसितानां स्थानमूर्जस्वलानाम्" मालती० २-९। (वि०) 5. ಹೊಳೆಯುವ, ಪ್ರಕಾಶಿಸುವ, 6. ಕ್ರೀಡಿಸುವ, ಆಟವಾಡುವ.

विलाप ವಿಲಾಪ (पुं०) 1. ರೋದನ, ಅಳುವುದು. वि + लप (व्यक्तायां वाचि) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ದುಃಖದಿಂದ ಆಡುವ ಮಾತು.

विलापन ವಿಲಾಪನ (न०) 1. ಅಳುವಂತೆಮಾಡುವುದು. वि + लप (व्यक्तायां वाचि) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। (वि०) 2. ಅಳುವಂತೆಮಾಡುವವನು. वि + लप + णिच् कर्त० "ल्युः" (३-१-१३४)। 3. ಕರಗಿಸುವುದು. वि + लीङ् (श्लेषणे) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)।

विलास ವಿಲಾಸ (पुं०) 1. ವಿನೋದಕ್ಕಾಗಿ ಏರ್ಪಟ್ಟ ಕ್ರೀಡೆ, ವಿಶ್ರಾಂತಿಗಾಗಿ ಆಡುವ ಆಟ. वि+लस (क्रीडने) भावे "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಸ್ತ್ರೀಯರ ಶೃಂಗಾರ ಭಾವದ ಕಾರ್ಯ, ಸ್ತ್ರೀಯರ ಸ್ವಭಾವಸಿದ್ಧವಾದ ಲೀಲೆ, ಇಷ್ಟವಸ್ತುವಿನ ದರ್ಶನದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಶೃಂಗಾರ ಚೇಷ್ಟೆ. "यानस्थानासनादीनां मुखनेत्रादिकर्मणाम्। विशेषस्तु विलासः स्यात् इष्टसंदर्शनादिना" सा० द०। "स्निग्धं वीक्षितमन्यतोऽपि नयने यत्प्रेषयन्त्या तया यातं यच्च नितम्बयोर्गुरुतया मन्दं विलासादिव" शाकु०

२-२ । 3. ಸೌಂದರ್ಯ, ಸೊಬಗು, ಚೆಲುವು. "इदमिह मदनस्य जैत्रमस्त्रं सहजविलासनिबन्धनं शरीरम्" मालती० २-६ । 4. ಲೀಲೆ, ಕ್ರೀಡೆ, ಆಟ. 5. ಭೋಗ, ಸೌಖ್ಯ, ವಿಷಯಾನುಭವ.

विलासमन्दिर ವಿಲಾಸಮಂದಿರ (न०) ಕ್ರೀಡಾಗೃಹ, ಆಟದ ಮನೆ, ವಿನೋದಕ್ಕಾಗಿ ಆಟವಾಡುವ ಗೃಹ. विलासस्य मन्दिरम् ।

विलासवती ವಿಲಾಸವತೀ (स्त्री०) ಹಾವಭಾವಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಅನುರಕ್ತಳಾದ ಹೆಂಗಸು.

विलासिन् ವಿಲಾಸಿನ್ (वि०) 1. ಕ್ರೀಡಾಸಕ್ತನಾದ, ಆಟದ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳ. वि + लस (श्लेषणक्रीडनयो:) "घिनुण्" (३-२-१४३)। "कुर्वद्भिर्मुखरुचिमुज्ज्वलामजस्रं यैस्तोयैररसिचत वल्लभां विलासी" माघ० ८-३८। 2. ಭೋಗಿ, ವಿಷಯಾಸಕ್ತ, ಸ್ತ್ರೀಲಂಪಟ "परभृताविरुतैश्च विलासिनः स्मरबलैरबलैकरसाः कृताः" रघु० ९-४३। (पुं०) 3. ಕೃಷ್ಣ, ವಿಷ್ಣು. 4 ಚಂದ್ರ. 5 ಅಗ್ನಿ. 6. ಸರ್ಪ. 7. ಶಿವ, ಪರಮೇಶ್ವರ. 8. ಕಾಮದೇವ, ಮನ್ಮಥ.

विलासिनी ವಿಲಾಸಿನೀ (स्त्री०) 1. ಹಾವಭಾವಾದಿ ವಿಲಾಸವುಳ್ಳ ಹೆಂಗಸು. विलासोऽस्या अस्ति "इनिः" (५-२-११५)। "ङीप्" (४-१-५)। "विलासिनीबाहुलता वनालयो विलेपनामोदहृताः सिषेविरे" किरा० ८-५। 2. ಮಹಿಳೆ, ಹೆಂಗಸು. "इत्योषधिप्रस्थविलासिनीनां शृण्वन् कथाःश्रोत्रसुखास्त्रिनेत्रः" कुमा० ७-६९। 3. ವೇಶ್ಯೆ, ಸೂಳೆ. "सिद्धचारणगन्धर्वैः सार्ध्यं यांति विलासिनी" भा० वन० ४४-२९।

विलिखत् ವಿಲಿಖತ್ (वि०) 1. ಬರೆಯುತ್ತಿರುವ. वि + लिख (अक्षरविन्यासे) "शतृ" (३-२-१२४)। 2. ಕೆರೆದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಿರುವ. 3. ಚಿತ್ರಬರೆಯುತ್ತಿರುವ. 4. ಒಳಗಡೆ ಸೇರಿಸುತ್ತಿರುವ, ಒಳಭಾಗದಲ್ಲಿ ಇಡುತ್ತಿರುವ. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–लिखन्ती –ಲಿಖಂತೀ.**

विलिखन ವಿಲಿಖನ (न०) 1. ಬರವಣಿಗೆ. 2. ಕೆರೆಯುವುದು. 3. ಬಣ್ಣ ಹಾಕುವುದು.

विलिखित ವಿಲಿಖಿತ (न०) 1. ಬರವಣಿಗೆ, ಬರೆಯುವುದು. वि + लिख (अक्षरविन्यासे) भावे "क्तः" (३-३-११४)। 2 ಕೆರೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು 3. ಚಿತ್ರ ಬರೆಯುವುದು. 4. ಒಳಗಡೆ ಸೇರಿಸುವುದು. 5. ಗೀರುವುದು, ಗೆರೆ ಹಾಕುವುದು. (वि०) 6. ಬರೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. 7. ಕೆರೆದುಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ. 8. ಚಿತ್ರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಬಣ್ಣಹಾಕಲ್ಪಟ್ಟ. 9. ಒಳಗಡೆ ಸೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 10. ಗೆರೆಹಾಕಲ್ಪಟ್ಟ. ಗೀರಲ್ಪಟ್ಟ.

विलिख्यमान ವಿಲಿಖ್ಯಮಾನ (वि०) 1. ಬರೆಯಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. 2. ಕೆರೆಯಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. वि+लिख (अक्षरविन्यासे) कर्म० "शानच्" (३-२-१२४)। 3. ಗೆರೆ ಹಾಕಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. 4. ಚಿತ್ರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ.

विलिप्त ವಿಲಿಪ್ತ (वि०) 1. ಬಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಲೇಪನ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. वि+लिप (उपदेहे) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಮಲಿನವಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ.

विलिप्यमान ವಿಲಿಪ್ಯಮಾನ (वि०) ಬಳಿಯಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ, ಬಣ್ಣ ಹಾಕಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. वि+लिप (उपदेहे) कर्म० "शानच्" (३-२-१२४)।

विलिम्पत् ವಿಲಿಂಪತ್ (वि०) 1. ಬಣ್ಣ ಹಾಕುತ್ತಿರುವ, ಬಣ್ಣ ಬಳಿಯುತ್ತಿರುವ. वि + लिप (उपदेहे) "शतृ" (३-२-१२४)। 2. ಮುಲಾಮು ಹಾಕುತ್ತಿರುವ. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–ती –ತೀ. –न्ती –ನ್ತೀ.** "शानच्" (३-२-१२४) । **–लिम्पमानः –ಲಿಂಪಮಾನಃ.**

विलीन ವಿಲೀನ (वि०) 1. ಕರಗಿರುವ, ದ್ರವವಾಗಿರುವ. वि + लीङ् (श्लेषणे) "क्तः" (३-४-७२) । 2. ಒಂದಕ್ಕೊಂದು ಅಂಟಿಕೊಂಡಿರುವ, ಬಿಡಿಸಲಾಗದಂತೆ ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವ. 3. ಒಂದರೊಳಗೆ ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವ, ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಗುರುತಿಸಲಾಗದಂತೆ ಸೇರಿಹೋಗಿರುವ. "विततवलिविभाव्यपाण्डुरेखाकृतपरभागविलीनरोमराजिः" माघ० ७-३३। 4. ಒಳಗೆ ಅಡಗಿಕೊಂಡಿರುವ, ಒಳಗೆ ಸೇರಿರುವ.

विलीयमान ವಿಲೀಯಮಾನ (वि०) 1. ಕರಗಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ, ದ್ರವವಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. वि + लीङ (श्लेषणे) कर्म० "शानच्" (३-२-१२४)। 2. ಗುರುತು ಸಿಕ್ಕದಂತೆ ಒಂದರೊಳಗೊಂದು ಸೇರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. 3. ಅದೃಶ್ಯವಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ, ಕಾಣದಂತೆ ಮಾಡಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ.

विलुञ्चत् ವಿಲುಂಚತ್ (वि०) 1. ತೆಗೆದುಹಾಕುತ್ತಿರುವ. ಸಿಪ್ಪೆ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಎಡೆಯುತ್ತಿರುವ, –ಸುಲಿಯುತ್ತಿರುವ. वि+लुञ्च (अपनयने) "शतृ" (३-२-१२४)। 2. ಕಿತ್ತುಹಾಕುತ್ತಿರುವ. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–न्ती –ನ್ತೀ.**

विलुञ्चन ವಿಲುಂಚನ (न०) 1. ತೆಗೆದುಹಾಕುವುದು, ಸಿಪ್ಪೆ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಎಡೆಯುವುದು, –ಸುಲಿಯು

ವುದು. वि + लुञ्च (अपनयने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಕಿತ್ತುಹಾಕುವುದು.

विलुञ्चनीय ವಿಲುಂಚನೀಯ (वि०) 1. ತೆಗೆದುಹಾಕಲ್ಪಡುವ, ಸುಲಿಯಲ್ಪಡುವ. 2. ಸುಲಿಯಬೇಕಾದ. 3. ಸುಲಿಯಲು ಶಕ್ಯವಾದ. वि + लुञ्च (अपनयने) "अनीयर्" (३-१-९६)। **–लुञ्चितव्यः –ಲುಂಚಿತವ್ಯಃ.**

विलुञ्चित ವಿಲುಂಚಿತ (वि०) ಸುಲಿಯಲ್ಪಟ್ಟಿರುವ, ಎಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟಿರುವ. वि + लुञ्च (अपनयने) "क्तः" (३-२-१०२)।

विलुञ्च्य ವಿಲುಂಚ್ಯ (वि०) ಸುಲಿಯಲ್ಪಡುವ, ಎಡೆಯಲ್ಪಡುವ. वि+लुञ्च (अपनयने) "ण्यत्" (३-१-१२४)।

विलुठन ವಿಲುಠನ (न०) ಹೊರಳಾಡುವುದು, ಉರುಳಾಡುವುದು. वि + लुठ (संश्लेषणे) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

विलुठित ವಿಲುಠಿತ (वि०) ಕೆರಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ರೇಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಉದ್ರೇಕಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. वि + लुठ (संश्लेषणे) "क्तः" (३-२-१०२)।

विलुण्टत् ವಿಲುಂಟತ್ (वि०) ಕದಿಯುತ್ತಿರುವ, ಅಪಹರಿಸುತ್ತಿರವ. वि+लुटि (स्तेये) "शतृ" (३-२-१२४)।

विलुण्टन ವಿಲುಂಟನ (न०) ಕದಿಯುವುದು, ಅಪಹರಿಸುವುದು. वि + लुटि (स्तेये) "ल्युट्" (३-३-११५)।

विलुण्टनीय ವಿಲುಂಟನೀಯ (वि०) 1. ಕದಿಯಲ್ಪಡುವ, ಅಪಹರಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ಕದಿಯಬೇಕಾದ. 3. ಕದಿಯಲು ಶಕ್ಯವಾದ. वि+लुटि (स्तेये) "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः"। **–लुण्टितव्यः –ಲುಂಟಿತವ್ಯಃ.**

विलुण्टित ವಿಲುಂಟಿತ (वि०) ಕದಿಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಅಪಹರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. वि + लुटि (स्तेये) "क्तः" (३-२-१०२)।

विलुण्टच ವಿಲುಂಟ್ಯ (वि०) ಅಪಹರಿಸಲ್ಪಡುವ. वि+लुटि (स्तेये) "ण्यत्" (३-१-१२४)।

विलुप्त ವಿಲುಪ್ತ (वि०) 1. ಹೋಗಲಾಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ತೊಡೆದುಹಾಕಲ್ಪಟ್ಟ. वि + लुप्लृ (छेदने) "क्तः" (३-२-१०२)। "विलुप्तमूर्धन्यलिपिक्रमाणां सुरेन्द्रचूडापदलालितानाम्" हयग्री०। 2. ಕತ್ತರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಒಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ತುಂಡುಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ನಾಶಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

विलुम्पक ವಿಲುಂಪಕ (पुं०) 1. ಕಳ್ಳ, ಚೋರ. (वि०) 2. ಕತ್ತರಿಸುವವನು, ತುಂಡುಮಾಡುವವನು. वि+लुप्लृ (छेदने) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

विलुलित ವಿಲುಲಿತ (वि०) ಅಲುಗಾಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಅಳ್ಳಾಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. वि + लुल (विमर्दने) "क्तः" (३-२-१०२)। "विलुलितकमलौघः कीर्णवल्लीवितानः" माघ० ११-२८।

विलून ವಿಲೂನ (वि०) ಕತ್ತರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ತುಂಡುಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. वि + लूञ् (छेदने) "क्तः" (३-२-१०२)। तकारस्य नः (८-२-४४)। "विलूनमूलद्रुमसन्निभं स तं विलक्षमुत्थाप्य विहारयादवः" याद० १४-५४।

विलेखन ವಿಲೇಖನ (न०) 1. ಬರೆಯುವುದು. 2. ಗೆರೆ ಹಾಕುವುದು, ಗೀರುವುದು. 3. ಕೆರೆಯುವುದು. 4. ಬೇರ್ಪಡಿಸುವುದು, ಒಡೆಯುವುದು. 5. ಸಿಗಿದು ಗಾಯಗೊಳಿಸುವುದು. वि + लिख (अक्षरविन्यासे) "ल्युट्" (३-३-११५)।

विलेप ವಿಲೇಪ (पुं०) 1. ದೇಹಕ್ಕೆ ಪೂಸುವ ಗಂಧ ಮೊದಲಾದ ಸುವಾಸನೆಯ ವಸ್ತು. वि+लिप (उपदेहे) "घञ्" (३-३-१९)। "अथ व्रजन् राजपथेन माधवः स्त्रियं गृहीताङ्गविलेपभाजनाम्" भाग० १०-४२-१। 2. ಮನೆಗೆ ಬಳಿಯುವ ಸುಣ್ಣ ಅಥವಾ ಬಣ್ಣ. 3. ಗಾಯ ವಾಸಿಯಾಗಲು ಹಾಕುವ ಮುಲಾಮು. 4. ದೇಹದ ಸೌಂದರ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ಪೂಸಿಕೊಳ್ಳುವ ವಾಸನೆಯ ಮುಲಾಮು.

विलेपन ವಿಲೇಪನ (न०) 1. ದೇಹಕ್ಕೆ ಗಂಧ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಪೂಸುವುದು. वि+लिप (उपदेहे) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಮನೆಗೆ ಸುಣ್ಣ ಮತ್ತು ಬಣ್ಣ ಬಳಿಯುವುದು. 3. ಗಾಯಕ್ಕೆ ಮುಲಾಮು ಹಾಕುವುದು. 4. ದೇಹದ ಸೌಂದರ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ಸುಗಂಧ ದ್ರವ್ಯವನ್ನು ಬಳಿಯುವುದು. (वि०) 5. ದೇಹಕ್ಕೆ ಪೂಸುವ ಗಂಧ ಮೊದಲಾದುದು. विलिप्यन्तेऽङ्गान्यनेन — वि + लिप कर० "ल्युट्" (३-३-११७)। "न स्नानं न विलेपनं न कुसुमं नालंकृता मूर्धजाः" भर्तृ० १-१५। 6. ಮನೆಗೆ ಬಳಿಯುವ ಸುಣ್ಣ ಮತ್ತು ಬಣ್ಣ. 7. ಗಾಯಕ್ಕೆ ಹಾಕುವ ಮುಲಾಮು. 8. ದೇಹದ ಸೌಂದರ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ಪೂಸುವ ಸುಗಂಧ ದ್ರವ್ಯ.

विलेपनी ವಿಲೇಪನೀ (स्त्री०) 1. ಸುಗಂಧದ್ರವ್ಯಗಳಿಂದ ಪೂಸಲ್ಪಟ್ಟ ಹೆಂಗಸು. 2. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅಲಂಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಹೆಂಗಸು. विलिप्यते — वि + लिप (उपदेहे) कर्म० "ल्युट्" (३-३-११३)। 3. ಅಕ್ಕಿಯ ಗಂಜಿ. "विलेपनी सुवेषस्त्रीयवाग्वोरपि योषिति" मेदि०।

विलेपिन् ವಿಲೇಪಿನ್ (वि०) ಲೇಪನಮಾಡುವವನು, ಬಣ್ಣ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಬಳಿಯುವವನು. वि + लिप (उपदेहे) "णिनिः" (३-१-१३४)।

विलेपी ವಿಲೇಪೀ (स्त्री०) ಅಂಬಲಿ, ಗಂಜಿ.

विलेप्य ವಿಲೇಪ್ಯ (वि०) 1. ಲೇಪನಮಾಡಲ್ಪಡುವ, ಪೂಸಲ್ಪಡುವ. 2. ಬಳಿಯಲ್ಪಡುವ. वि+लिप (उपदेहे) "ण्यत्" (३-१-१२४)।

विलोक ವಿಲೋಕ (पुं०) ನೋಟ, ದೃಷ್ಟಿಬೀಳಿಸುವುದು, ಕಣ್ಣೋಡಿಸುವುದು. वि + लोकृ (दर्शने) "घञ्" (३-३-१८)।

विलोकन ವಿಲೋಕನ (न०) ದರ್ಶನ, ನೋಡುವುದು, ದೃಷ್ಟಿಹಾಯಿಸುವುದು. वि + लोकृ (दर्शने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "विलोकनेनैव तवामुना मुने कृतः कृतार्थोऽस्मि निर्बर्हितांहसा" माघ० १-२९।

विलोकनीय ವಿಲೋಕನೀಯ (वि०) 1. ನೋಡಲ್ಪಡುವ. 2. ನೋಡಬೇಕಾದ. 3. ನೋಡಲು ಅರ್ಹವಾದ. 4. ನೋಡಲು ಶಕ್ಯವಾದ. वि + लोकृ (दर्शने) "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः"। **–लोकितव्यम् –ಲೋಕಿತವ್ಯಮ್.**

विलोकमान ವಿಲೋಕಮಾನ (वि०) ನೋಡುತ್ತಿರುವ. वि + लोकृ (दर्शने) "शानच्" (३-२-१२४)।

विलोकयत् ವಿಲೋಕಯತ್ (वि०) ನೋಡುತ್ತಿರುವ. वि + लोकृ (भाषार्थे) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। "विकसितकुसुमाधरं हसन्तीं कुरवकराजिवधूं विलोकयन्तम्" किरा० १०-३२। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–यन्ती –ಯಂತೀ.** "विलोकयन्त्यो वपुरापुरक्ष्णां प्रकामविस्तारफलं हरिण्यः" रघु० २-११।

विलोकित ವಿಲೋಕಿತ (वि०) ನೋಡಲ್ಪಟ್ಟ. वि+लोकृ (दर्शने) "क्तः" (३-२-१०२)। "विलोकितानामिह न व्यवस्था नेदियसां देवि दवीयसां वा" याद० १८-७१।

विलोक्य ವಿಲೋಕ್ಯ (वि०) 1. ನೋಡಲ್ಪಡುವ. वि + लोकृ (दर्शने) "ण्यत्" (३-१-१२४)। (अव्य०) 2. ನೋಡಿ, ಅವಲೋಕಿಸಿ. वि + लोकृ "क्त्वा"। क्त्वो "ल्यप्" (७-१-३७)।

विलोचन ವಿಲೋಚನ (न०) 1. ನೇತ್ರ, ಕಣ್ಣು. विलोच्यते दृश्यतेऽनेन—वि+लोचृ (दर्शने) "ल्युट्" (३-३-११७)। "हरेरभिख्यामनुपाधिरम्यां विलोचनैर्वीतनिमेषविघ्नैः" याद० १३-६९। 2. ದರ್ಶನ, ನೋಡುವುದು. भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

विलोडन ವಿಲೋಡನ (न०) ಕಡೆಯುವುದು, ಮಥನ ಮಾಡುವುದು. वि + लुड (विलोडने) "ल्युट्" (३-३-११५)। "तात नोदधिविलोडनं प्रति त्वद्विनाथ वयमुत्सहामहे" माघ० १४-८३।

विलोडित ವಿಲೋಡಿತ (वि०) 1. ಮಥನಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಕಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. वि + लुड (विलोडने) "क्तः" (३-२-१०२)। (न०) 2. ತಕ್ರ, ಮಜ್ಜಿಗೆ. भावे "क्तः" (३-३-११४)।

विलोप ವಿಲೋಪ (पुं०) 1. ವಿಶೇಷವಾದ ಲೋಪ, –ಚ್ಯುತಿ, –ನಾಶ. वि + लुप्लृ (छेदने) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಕತ್ತರಿಸುವುದು. 3. ಅಪಹರಿಸುವುದು, ಲೂಟಿಮಾಡುವುದು, ಕೊಳ್ಳೆಹೊಡೆಯುವುದು. भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। **–लोपनम् –ಲೋಪನಮ್.**

विलोभ ವಿಲೋಭ (पुं०) ಆಸೆತೋರಿಸಿ ಮೋಸಪಡಿಸುವುದು, ಮರುಳುಮಾಡುವುದು. वि + लुभ (विमोहने) "घञ्" (३-३-१८)। भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। **–लोभनम् –ಲೋಭನಮ್.** "प्रयुज्य सामाचरितं विलोभनं भयं विभेदाय धियः प्रदर्शितम्" किरा० १४-७।

विलोभनीय ವಿಲೋಭನೀಯ (वि०) 1. ಮೋಸಪಡಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ಮೋಸಪಡಿಸಬೇಕಾದ. 3. ಮೋಸಪಡಿಸಲು ಅರ್ಹನಾದ. वि + लुभ (विमोहने) "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः"। **–लोभितव्यः –ಲೋಭಿತವ್ಯಃ.**

विलोभित ವಿಲೋಭಿತ (वि०) ಆಸೆತೋರಿಸಿ ಮೋಸಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. वि +लुभ (विमोहने) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)।

विलोभ्यमान ವಿಲೋಭ್ಯಮಾನ (वि०) ಆಕರ್ಷಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ, ಮರುಳುಮಾಡಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. वि+लुभ (विमोहने) + णिच् "शानच्" (३-२-१२४)।

विलोम ವಿಲೋಮ (पुं०) 1. ವರುಣ. 2. ಸರ್ಪ. 3. ನಾಯಿ. (न०) 4. ಏತ, ಬಾವಿಯಿಂದ ನೀರು ಎತ್ತಲು ಹಾಕಿರುವ ಚಕ್ರ. (वि०) 5. ಪ್ರತಿಕೂಲವಾದ, ವಿಪರೀತವಾದ. "विलोमस्तु प्रतीपे स्याद्भुजङ्गे वरुणे शुनि। आमलक्यां विलोमी च विलोमं चारघट्टके" मेदि०। स्वार्थे "कन्"। **–लोमकः –ಲೋಮಕಃ.**

विलोमक्रिया ವಿಲೋಮಕ್ರಿಯಾ (स्त्री०) ವಿರುದ್ಧವಾದ ಕೆಲಸ, ವ್ಯತಿರಿಕ್ತವಾದ ಕಾರ್ಯ.

विलोमजिह्व ವಿಲೋಮಜಿಹ್ವ (पुं०) ಗಜ, ಆನೆ. विलोमा जिह्वा यस्य।

विलोमित ವಿಲೋಮಿತ (वि०) ಹಿಮ್ಮುಖವಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಹಿಂತಿರುಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "विलोमिताक्षोतिकिरणाद्रुहदृगादिना दृश्यविलोचनादि" नैष० २२-४६।

विलोमी ವಿಲೋಮೀ (वि०) ನೆಲ್ಲಿಗಿಡ.

विलोल ವಿಲೋಲ (वि०) 1. ಕದಲಿದ, ಜಾರಿದ. विशेषेण लोलः। "यावच्चलासनविलोलनितम्बबिम्बविस्रस्तवस्त्रमवरोधवधूः पपात" माघ० ५-७। 2. ಚಂಚಲವಾದ, ಅಲುಗಾಡಿದ. "विमुच्य सा हारमहार्यनिश्चया विलोलयष्टिप्रविलुप्तचन्दनम्" कुमा० ५-८। 3. ಕೆದರಿದ, ಬಿಚ್ಚಿದ, ಬಿಡಿಯಾದ, ಕಟ್ಟದೆ ಸಡಿಲವಾದ. "परिपाण्डुदुर्बलकपोलसुन्दरं दधती विलोलकबरीकमाननम्" उ० रा० ३-४। 4. ಉರುಳಾಡುವ, ಹೊರಳಾಡುವ.

विलोलन ವಿಲೋಲನ (न०) 1. ಹೊರಳಾಡುವುದು, ಉರುಳಾಡುವುದು. वि + लुड (विलोडने) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಆಡುವುದು, ಅಳ್ಳಾಡುವುದು. 3. ಚಲಿಸುವುದು, ಕದಲುವುದು. 4. ಕೆದಕುವುದು, ಕದಡುವುದು. 5. ಕೆರಳಿಸುವುದು, ಉದ್ರೇಕಗೊಳಿಸುವುದು. लडयोरभेदः।

विलोलित ವಿಲೋಲಿತ (वि०) 1. ಅಲುಗಾಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಅಳ್ಳಾಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಕೆರಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಉದ್ರೇಕಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಕದಲಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 4. ಕೆದಕಲ್ಪಟ್ಟ, ಕಲಕಲ್ಪಟ್ಟ. वि + लुड (विलोडने) "क्तः" (३-२-१०२)।

विलोलुप ವಿಲೋಲುಪ (वि०) ಆಸೆಯಿಲ್ಲದ, ಆಸೆಯನ್ನು ತೊರೆದಿರುವ. वि + लुप्लृ (छेदने) + यङ् "अच्" (३-१-१३४)।

विलोहित ವಿಲೋಹಿತ (पुं०) 1. ಮೂಗಿನಲ್ಲಿ ರಕ್ತಸುರಿಯುವ ಒಂದು ರೋಗ. (वि०) 2. ಬಹಳ ಕೆಂಪಾದ. विशेषेण लोहितः। "ततः स कृत्वा धनुरायतज्यं धनुर्धरः कोपविलोहिताक्षः" रघु० १६-७७।

विलोहिता ವಿಲೋಹಿತಾ (स्त्री०) ಅಗ್ನಿಯ ಸಪ್ತಜಿಹ್ವೆಗಳಲ್ಲೊಂದು.

विल्ल ವಿಲ್ಲ (न०) ಆಲವಾಲ, ಗಿಡಗಳ ಕೆಳಗೆ ನೀರು ನಿಲ್ಲಲು ಮಾಡಿರುವ ಪಾತಿ. "तल्लं विल्लं तलं च तत्। द्विजप्रपालवालम्" त्रिकाण्ड०।

विवक्षत् ವಿವಕ್ಷತ್ (वि०) ಹೇಳಲು ಇಚ್ಛಿಸುವ, ಮಾತನಾಡಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ. वक्तुमिच्छन् — वच (परिभाषणे) + सन् "शतृ" (३-२-१२४)। "विवक्षता दोषमपि च्युतात्मना त्वयैकमीशं प्रति साधु भाषितम्" कुमा० ५-८१।

विवक्षा ವಿವಕ್ಷಾ (स्त्री०) 1. ಮಾತನಾಡಲು ಇಚ್ಛೆ, ಹೇಳಲು ಅಪೇಕ್ಷೆ. वक्तुमिच्छा — वच (परिभाषणे) + सन् "अः" (३-३-१०२)। 2. ಅರ್ಥ, ಭಾವ, ಅಭಿಪ್ರಾಯ, ತಾತ್ಪರ್ಯ.

विवक्षित ವಿವಕ್ಷಿತ (वि०) ಹೇಳಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಹೇಳಲು ಇಚ್ಛಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. वक्तुमिष्टम्। वच (परिभाषणे) + सन् "क्तः" (३-२-१०२)। "विवक्षितामर्थविदस्तत्क्षणप्रतिसंहृताम्" माघ० २-१५।

विवक्षु ವಿವಕ್ಷು (वि०) ಮಾತಾಡಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ, ಹೇಳಲು ಇಚ್ಛಿಸುವ. वक्तुमिच्छुः—वच (परिभाषणे) + सन् "उः" (३-२-१६८)। "निवार्यतामालि किमप्ययं वटुः पुनर्विवक्षुः स्फुरितोत्तराधरः" कुमा० ५-८३।

विवत्सा ವಿವತ್ಸಾ (स्त्री०) 1. ಮಕ್ಕಳಿಲ್ಲದ ಹೆಂಗಸು. 2. ಕರುವಿಲ್ಲದ ಹಸು.

विवदन ವಿವದನ (न०) ವಿವಾದ, ವಾಗ್ಯುದ್ಧ, ಚರ್ಚೆ. वि + वद (व्यक्तायां वाचि) "ल्युट्" (३-३-११५)।

विवदमान ವಿವದಮಾನ (वि०) ವಿವಾದವಮಾಡುತ್ತಿರುವ, ಚರ್ಚಿಸುತ್ತಿರುವ, ವಾಗ್ಯುದ್ಧಮಾಡುತ್ತಿರುವ. वि + वद (व्यक्तायां वाचि) "शानच्" (३-२-१२४)।

विवदितव्य ವಿವದಿತವ್ಯ (वि०) 1. ವಾಗ್ವಾದ ಮಾಡಲ್ಪಡುವ. 2. ವಾಗ್ವಾದ ಮಾಡಬೇಕಾದ. 3. ವಾಗ್ವಾದ ಮಾಡಬಹುದಾದ. वि + वद (व्यक्तायां वाचि) "तव्यः" (३-१-९६)। "अनीयर्" (३-१-९६)। **–वदनीयः –ವದನೀಯಃ.**

विवदिषत् ವಿವದಿಷತ್ (वि०) ಮಾತಾಡಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತಿರುವ. वद (व्यक्तायां वाचि) + सन् "शतृ" (३-२-१२४)।

विवदिषा ವಿವದಿಷಾ (स्त्री०) ಮಾತಾಡಲು ಅಪೇಕ್ಷೆ. वद (व्यक्तायां वाचि) + सन् "अः" (३-३-१०२)।

विवदिषु ವಿವದಿಷು (वि०) ಮಾತಾಡಲು ಅಪೇಕ್ಷೆಯುಳ್ಳವನು. वद (व्यक्तायां वाचि)+सन् "उः" (३-२-१६८)।

विवध ವಿವಧ (पुं०) 1. ಸಾಮಾನುಗಳನ್ನು ಹೊರಲು ಹೆಗಲ ಮೇಲೆ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವ ಅಡ್ಡೆ, ಕಾವಡಿ. विविधो वधो हननं गमनं वा यत्र। वा दीर्घः (६-३-१३७)। **वीवधः ವೀವಧಃ.** 2. ಮಾರ್ಗ, ದಾರಿ. 3. ಭಾರ, ಹೊರೆ. "विवधो वीवधश्चापि पर्याहारेऽध्वभारयोः" मेदि०।

विवधिक ವಿವಧಿಕ (पुं०) ಕಾವಡಿ ಹೊರುವವನು, ಕಾವಡಿಯಲ್ಲಿ ಸಾಮಾನನ್ನು ಸಾಗಿಸುವವನು. विवधेन हरति — विवध "ष्ठन्" (४-४-१७)। वा दीर्घः (६-३-१३७)। **वीवधिकः ವೀವಧಿಕಃ.**

विवन्दिषा ವಿವಂದಿಷಾ (स्त्री०) 1. ನಮಸ್ಕರಿಸಲು ಅಪೇಕ್ಷೆ. 2. ಸ್ತುತಿಸಲು ಅಪೇಕ್ಷೆ. वदि (अभिवादन-स्तुत्योः) + सन् "अः" (३-३-१०२)।

विवन्दिषु ವಿವಂದಿಷು (वि०) 1. ನಮಸ್ಕರಿಸಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ. 2. ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ. वदि (अभिवादनस्तुत्योः) + सन् "उः" (३-२-१६८)।

विवर ವಿವರ (न०) 1. ರಂಧ್ರ, ತೂತು. विवृणोति—वृञ् (वरणे) "अच्" (३-१-१३४)। "यच्चकार विवरं शिलाघने ताटकोरसि स रामसायकः रघु० ११-१८। 2. ನಿಂದೆ, ದೂಷಣೆ. "विवरं दूषणे गर्ते" मेदि०। 3. ದೋಷ, ತಪ್ಪು, ಅಪರಾಧ. 4. ಅವಕಾಶ, ನಡುವೆ ಬಿಟ್ಟಿರುವ ಸ್ಥಳ, ಕಂಡಿ, ಸಂದು.

विवरण ವಿವರಣ (न०) 1. ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ, ವಿವರಿಸಿ ಹೇಳುವುದು. वि + वृञ् (वरणे) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಮುಚ್ಚದೆ ಇಡುವುದು, ತೆರೆದಿಡುವುದು. 3. ನಿರೂಪಿಸುವುದು, ವರ್ಣಿಸುವುದು.

विवर्जन ವಿವರ್ಜನ (वि०) ತ್ಯಜಿಸುವುದು, ತೊರೆದುಬಿಡುವುದು. वि+वृजी (वर्जने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

विवर्जनीय ವಿವರ್ಜನೀಯ (वि०) 1. ತ್ಯಜಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ತ್ಯಜಿಸಬೇಕಾದ. 3. ತ್ಯಜಿಸಲು ಅರ್ಹವಾದ. वि + वृजी (वर्जने) "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः"। **–वर्जितव्यः –ವರ್ಜಿತವ್ಯಃ.**

विवर्जित ವಿವರ್ಜಿತ (वि०) ತ್ಯಜಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಬಿಡಲ್ಪಟ್ಟ. वि + वृजी (वर्जने) "क्तः" (३-२-१०२)।

विवर्ण ವಿವರ್ಣ (पुं०) 1. ನಿಮ್ನವರ್ಗದವನು. विरुद्धो वर्णः। "भैक्षचर्या विवर्णेषु जघन्या वृत्तिरिष्यते" मार्क०। (वि०) 2. ಕಳೆಗುಂದಿದ, ಕಾಂತಿಯಿಲ್ಲದ. "नरेन्द्रमार्गाट्ट इव प्रपेदे विवर्णभावं स स भूमिपालः" रघु० ६-६७। 3. ಬಣ್ಣವಿಲ್ಲದ, ವರ್ಣಹೀನವಾದ. "इदमशिशिरैरन्तस्तापाद्विवर्णमणीकृतम्" शाकु० ३-१०।

विवर्त ವಿವರ್ತ (पुं०) 1. ಬದಲಾವಣೆ, ಪರಿಣಾಮ. वि + वृतु (वर्तने) "घञ्" (३-३-१८)। "एको रसः करुण एव निमित्तभेदाद्भिन्नः पृथक् पृथगिव श्रयते विवर्तान्" उ० रा० ३-४७। ತಾತ್ತ್ವಿಕವಲ್ಲದ ಅನ್ಯಥಾಭಾವ, ನಿಜವಲ್ಲದ ಬೇರೆ ರೂಪ, ಭ್ರಾಂತಿಯಿಂದ ತೋರುವ ರೂಪ, ಅವಿದ್ಯೆಯಿಂದ ತೋರುವ ರೂಪ. ಸರ್ಪವಲ್ಲದ ರಜ್ಜುವಿನಲ್ಲಿ ಸರ್ಪದ ಭ್ರಾಂತಿಯಂತೆ ಶುಕ್ತಿ (ಕಪ್ಪೆಚಿಪ್ಪು) ಯಲ್ಲಿ ರಜತದ ಭ್ರಾಂತಿಯಂತೆ ಜಗತ್ತಿನ ಸ್ವರೂಪವಲ್ಲದ ಬ್ರಹ್ಮದಲ್ಲಿ ಅವಿದ್ಯೆಯಿಂದ ಜಗತ್ತಿನ ಅಧ್ಯಾಸವು ವಿವರ್ತವಾಗುವುದು. ಈ ವಿವರ್ತವಾದವು ಸತ್ಕಾರ್ಯವಾದದ ಒಂದು ಭೇದ. ಪರಿಣಾಮವಾದವು ಇನ್ನೊಂದು ಭೇದ. ಪರಿಣಾಮವಾದವು ಶ್ರೀ ರಾಮಾನುಜಾಚಾರ್ಯರ ಮತ. ವಿವರ್ತವಾದವು ಶ್ರೀ ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರ ಮತ. ಕಾರಣವೇ ಕಾರ್ಯರೂಪದಿಂದ ತೋರುವುದರಿಂದ ಕಾರ್ಯವು ಬೇರೊಂದಿಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ಕಾರಣವು ಮಾತ್ರ ಸತ್ಯ. ಕಾರ್ಯವು ಸತ್ಯವಲ್ಲವೆಂದು ಇವರ ಮತ. ಇವರ ಮತದಂತೆ ಬ್ರಹ್ಮದಲ್ಲಿ ಅವಿದ್ಯೆಯಿಂದ ಜಗದಾದಿಗಳ ಅಧ್ಯಾಸವು ಉಂಟಾಗಿ ರಜತಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದ ಶುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಶುಕ್ತಿಜ್ಞಾನವುಂಟಾಗಿ ರಜತದ ಭ್ರಾಂತಿಯು ನಿವೃತ್ತಿ ಹೊಂದುವಂತೆ ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನದಿಂದ ಜಗದಾದಿಭೇದ ಜ್ಞಾನವು (ಭ್ರಾಂತಿಯು) ನಿವೃತ್ತಿಹೊಂದುವುದು. ಬ್ರಹ್ಮವೊಂದೇ ಸತ್ಯ. ಜಗತ್ತು ಮಿಥ್ಯೆ. "सर्वाजीवे सर्वसंस्थे बृहंते अस्मिन् हंसो भ्राम्यते ब्रह्मचक्रे। पृथगात्मानं प्रेरितारं च मत्वा जुष्टस्ततस्तेनामृतत्वमेति" श्वेता० उप० १-६। "एक एव हि भूतात्मा भूते भूते व्यवस्थितः। एकधा बहुधा चैव दृश्यते जलचन्द्रवत्"। 2. ಸಮುದಾಯ, ಗಣ, ಸಮೂಹ. 3. ನೃತ್ಯ. 4. ಮುಂದೆ ನಡೆಯುವುದು, ಮುಂದೆ ಸಾಗುವುದು. "संवर्तप्रकटविवर्तसप्तपाथोनाथोर्मिव्यतिकरविभ्रम-प्रचण्डः" म० वी० ६-२६। 5. ಪರಾಙ್ಮುಖವಾಗುವುದು, ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಹೋಗುವುದು. "विवर्तः समुदाये स्यादपवर्तननृत्ययोः" मेदि०। 6. ಸುತ್ತಲೂ ಚಕ್ರದಂತೆ ತಿರುಗುವುದು.

विवर्तन ವಿವರ್ತನ (न०) 1. ಹೊರಳಾಡುವುದು, ಉರುಳಾಡುವುದು. वि+वृतु (वर्तने) "ल्युट्" (३-३-११५)। "शय्याप्रान्तविवर्तनैर्विगमयत्युन्निद्र एव क्षपाः" शाकु० ६-५। 2. ಹಿಂತಿರುಗುವುದು, ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಹೋಗುವುದು. 3. ಪ್ರತಿಕೂಲವಾದ ಬದಲಾವಣೆ, ವಿರುದ್ಧವಾದ ವರ್ತನೆ. "पुनरकाण्डविवर्तनदारुणः प्रविशिनष्टि विधिर्मनसो रुजम्" मालती० ४-७। 4. ಪ್ರದಕ್ಷಿಣೆಯಕಾರ್ಯ, ಪರಿಭ್ರಮಣ. "कथयति शिवयोः शरीरयोगं विषमपदा पदवी विवर्तनेषु" किरा० ५-४०। 5. ಅಲೆದಾಡುವುದು. "तमिस्रादिषु चोग्रेषु नरकेषु विवर्तनम्" मनु० १२-७५। 6. ಪ್ರಸರಿಸುವುದು, ಹರಡುವುದು. "घर्माम्भोविसरविवर्तनैरिदानीम्" मालती० १-४०।

विवर्तमान ವಿವರ್ತಮಾನ (वि०) ಕಷ್ಟದಲ್ಲಿ ಇರುವ, ತೊಂದರೆಯನ್ನು ಅನುಭವಿಸುತ್ತಿರುವ. वि + वृतु

(वर्तने) "शानच्" (३-२-१२४)। "भवन्तमेतर्हि मनस्विगर्हिते विवर्तमानं नरदेव वर्त्मनि" किरा० १-३२।

विवर्तवाद ವಿವರ್ತವಾದ (पुं०) "विवर्त" ಪದದ 2ನೇ ಅರ್ಥ ನೋಡಿ.

विवर्तयत् ವಿವರ್ತಯತ್ (वि०) ತಿರುಗಿಸುತ್ತಿರುವ, ಹೊರಳಾಡಿಸುತ್ತಿರುವ. वि + वृतु (वर्तने) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। "विवर्तयन् मदकलुषीकृते दृशौ कराहतक्षितिकृतभैरवारवः" माघ० १७-१३।

विवर्तित ವಿವರ್ತಿತ (वि०) 1. ಮಂಡಲಾಕಾರವಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ವರ್ತುಲವಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. वि+वृतु (वर्तने) "क्तः" (३-२-१०२)। "वात्याभिर्वियति विवर्तितः समन्तात् आधत्ते कनकमयातपत्रलक्ष्मीम्" किरा० ५-३९। 2. ಹಿಮ್ಮುಖವಾಗಿ ತಿರುಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಮತ್ತೊಂದು ಕಡೆಗೆ ತಿರುಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "अथो वयस्यां परिपार्श्ववर्तिनीं विवर्तितानञ्जननेत्रमैक्षत" कुमा० ५-५१। 3. ಹೊಡೆದು ಕೊಚ್ಚಲ್ಪಟ್ಟ, ಒರಟೊರಟಾಗಿ ಕತ್ತರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "संसक्तत्रुटितविवर्तितान्त्रजालव्याकीर्णस्फुरदपवृत्तरुण्डखण्डः" मालती० ३-१७। 4. ಒಂದು ಸ್ಥಳದಿಂದ ಕದಲಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಒಂದು ಜಾಗದಿಂದ ನೂಕಲ್ಪಟ್ಟ. "जनैस्तदा युगपरिवर्तवायुभिर्विवर्तिता गिरिपतयः प्रतीयिरे" माघ० १७-१२।

विवर्तिन् ವಿವರ್ತಿನ್ (वि०) 1. ಹಿಂತಿರುಗುವ, ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಹೋಗುವ. विवर्तते — वि + वृतु (वर्तने) "णिनिः" (३-१-१३४)। 2. ಸುತ್ತಲೂ ತಿರುಗುತ್ತಿರುವ, ಚಕ್ರದಂತೆ ಸುತ್ತುತ್ತಿರುವ. 3. ಹಿಮ್ಮುಖವಾಗಿ ತಿರುಗುವ, ಮುಖವನ್ನು ಹಿಂದಕ್ಕೆ ತಿರುಗಿಸುವ.

विवर्धन ವಿವರ್ಧನ (न०) 1. ಹೆಚ್ಚಿಸುವುದು, ಅಧಿಕಗೊಳಿಸುವುದು. वि + वृधु (वृद्धौ) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಬೆಳೆಸುವುದು. 3. ಹೆಚ್ಚುವುದು, ಅಧಿಕವಾಗುವುದು. वि + वृधु "ल्युट्" (३-३-११५)। 4. ಬೆಳೆಯುವುದು, ಬೆಳೆತ. 5. ಕತ್ತರಿಸುವುದು, ತುಂಡು ಮಾಡುವುದು. वि+वर्ध (छेदने) "ल्युट्" (३-३-११५)। 6. ತುಂಬುವುದು.

विवर्धनीय ವಿವರ್ಧನೀಯ (वि०) 1. ಅಧಿಕಗೊಳಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ಅಧಿಕಗೊಳಿಸಬೇಕಾದ. 3. ಅಧಿಕಗೊಳಿಸಲು ಅರ್ಹವಾದ. 4. ಅಧಿಕಗೊಳಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಾದ. 5. ಬೆಳೆಸಲ್ಪಡುವ. 6. ಬೆಳೆಸಬೇಕಾದ. 7. ಬೆಳೆಸಲು ಅರ್ಹವಾದ. 8. ಬೆಳೆಸಲು ಸಾಧ್ಯವಾದ. वि + वृधु (वृद्धौ) + णिच् "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः"। **–वर्धितव्यः –ವರ್ಧಿತವ್ಯಃ.**

विवर्धमान ವಿವರ್ಧಮಾನ (वि०) 1. ಬೆಳೆಯುತ್ತಿರುವ. 2. ವೃದ್ಧಿಹೊಂದುತ್ತಿರುವ, ಅಧಿಕವಾಗುತ್ತಿರುವ. वि + वृधु (वृद्धौ) "शानच्" (३-२-१२४)। णिच् "शानच्" (३-२-१२४)। **–वर्धयमानः –ವರ್ಧಯಮಾನಃ.** 3. ಬೆಳೆಸುತ್ತಿರುವ. 4. ಅಧಿಕಗೊಳಿಸುತ್ತಿರುವ, ವೃದ್ಧಿಪಡಿಸುತ್ತಿರುವ.

विवर्धित ವಿವರ್ಧಿತ (वि०) 1. ಬೆಳೆಸಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಅಧಿಕಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. वि + वृधु (वृद्धौ) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "वेश्यासौ मदनज्वालारूपेन्धन विवर्धिता" भर्तृ० २-५९। 3. ಕತ್ತರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ತುಂಡುಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. 4. ತುಂಬಲ್ಪಟ್ಟ. वि + वर्ध (छेदनपूरणयोः) "क्तः" (३-२-१०२)। (न०) 5. ಬೆಳವಣಿಗೆ. 6. ಅಧಿಕವಾಗುವುದು. वि + वृधु (वृद्धौ) "क्तः" (३-३-११४)।

विवश ವಿವಶ (वि०) 1. ಇನ್ನೊಬ್ಬನಿಗೆ ಅಧೀನನಲ್ಲದವನು, ಇನ್ನೊಬ್ಬನಿಗೆ ವಶನಾಗದವನು, ಯಾರಿಗೂ ಅಡಗದಿರುವವನು. विरुद्धं वष्टि — वि + वश (कान्तौ) "अच्" (३-१-१३४)। 2. ಇನ್ನೊಬ್ಬನಿಗೆ ವಶನಾಗಿರುವವನು, ಇನ್ನೊಬ್ಬನಿಗೆ ಅಧೀನನಾಗಿರುವವನು. "भयविह्वलमाशु दन्दशूकैर्विवशैराविविशे स्वमेव धाम" माघ० २०-५८। "मित्रस्नेहाद्विवशमधुना साहसे मां नियुङ्क्ते" मुद्रा० ६-१९। 3. ಪ್ರಜ್ಞಾಶೂನ್ಯ, ಜ್ಞಾನತಪ್ಪಿದವನು. "विवशा कामवधूर्विबोधिता" कुमा० ४-१। 4. ಅಶುಭದಿಂದ ಹೆದರಿದ ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳವನು. 5. ಗತಿಸಿದ, ಪಂಚತ್ವವನ್ನು ಹೊಂದಿದ. "उपलब्धवती दिवश्च्युतं विवशा शापनिवृत्तिकारणम्" रघु० ८-८२।

विवसन ವಿವಸನ (वि०) ದಿಗಂಬರ, ವಸ್ತ್ರವನ್ನು ಧರಿಸದಿರುವವನು. विगतं वसनं यस्य।

विवस्वत् ವಿವಸ್ವತ್ (पुं०) 1. ರವಿ, ಸೂರ್ಯ, विविधं वस्ते आच्छादयति — वस (आच्छादने) "क्विप्" (३-२-७६)। विवो रश्मिः। विवोऽस्यास्ति "मतुप्" (५-२-९४)। "विवस्वतानायिषतेव मिश्राः स्वगोसहस्रेण समं जनानाम्। गावोऽपि नेत्रापरनामधेयास्तेनेदमान्ध्यं खलु नान्धकारैः" नैष० २२-३४। 2. ದೇವತೆ. 3. ಅರುಣ. 4. ವೈವಸ್ವತಮನು. 5. ಅರ್ಕವೃಕ್ಷ, ಎಕ್ಕದ ಗಿಡ. (स्त्री०) **–ती –ತೀ.** 6. ಸೂರ್ಯನ ನಗರ. "विवस्वान् विबुधे सूर्ये तन्नगर्यां विवस्वती" मेदि०।

विवह ವಿವಹ (पुं०) ಸಪ್ತವಾಯುಗಳಲ್ಲೊಂದು. विवहति — वि + वह (प्रापणे) "अच्" (३-१-१३४)।

"आवहो विवहश्चैव प्रवहश्च समीरणः। परावहः संवहश्च उद्वहश्च महाबलः। तथा परिवहः श्रीमान्" ಇವು ಸಪ್ತವಾಯುಗಳು.

विवाद ವಿವಾದ (पुं०) 1. ವ್ಯವಹಾರ, ವ್ಯಾಜ್ಯ, ಹೋರಾಟ. विरुद्धो वादः। ಆಸ್ತಿಯ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ನಡೆಸುವ ಮತ್ತು ಬೇರೆ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ನಡೆಯುವ ಮೊಕದ್ದಮೆ. "विवादेऽन्विष्यते पत्रं तदभावेऽपि साक्षिणः" पञ्चतं० १-४३६। 2. ವಾಗ್ವಾದ, ವಾಗ್ಯುದ್ಧ, ಕಲಹ. "अलं विवादेन यथाश्रुतस्त्वया तथाविधस्तावदशेषमस्तु सः" कुमा० ५-८२। 3. ಚರ್ಚೆ, ವಾಗ್ವಾದದಿಂದ ವಿಚಾರಮಾಡುವುದು. 4. ಆಜ್ಞಾವಚನ, ರಾಜನ ಆಜ್ಞೆ. "तस्याननादुच्चरितो विवादश्चस्खाल वेलास्वपि नार्णवानाम्" रघु० १८-४३। ವಿವಾದಕ್ಕೆ ಹದಿನೆಂಟು ವಿಧ ಅವಕಾಶಗಳಿರುವುವು. ["अष्टादशविवादपद" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

विवादिन् ವಿವಾದಿನ್ (पुं०) 1. ನ್ಯಾಯಾಲಯದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಜ್ಯವನ್ನು ಹೂಡಿರುವ ವಾದಿ, ಕಕ್ಷಿಗಾರ, ವ್ಯವಹಾರದಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿರುವವನು. विवादोऽस्यास्ति — विवाद "इनिः" (५-२-११५)। (वि०) 2. ಚರ್ಚೆಮಾಡುವವನು. 3. ಜಗಳವಾಡುವವನು.

विवार ವಿವಾರ (पुं०) ವಿಕಾಸಹೊಂದುವುದು, ಅಗಲವಾಗುವುದು. ಇದು ವರ್ಣೋತ್ಪತ್ತಿಗೆ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಕಂಠದಲ್ಲಿ ನಡೆಯುವ ಪ್ರಯತ್ನಗಳಲ್ಲೊಂದು. (1) विवारः (2) संवारः (3) श्वासः (4) नादः (5) घोषः (6) अघोषः (7) अल्पप्राणः (8) महाप्राणः (9) उदात्तः (10) अनुदात्तः ಮತ್ತು (11) स्वरितः ಇವು ವರ್ಣೋಚ್ಚಾರಣೆಗೆ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಬಾಯೊಳಗೆ ಕಂಠದಲ್ಲಿ ನಡೆಯುವ ಪ್ರಯತ್ನಗಳು.

विवाह ವಿವಾಹ (पुं०) ಪರಿಣಯ, ಮದುವೆ. विशिष्टं वहनम् — वि + वह (प्रापणे) "घञ्" (३-३-१८)। "वधूं द्विजः प्राह तवैष वत्से वह्निर्विवाहं प्रति कर्मसाक्षी" कुमा० ७-८३। ವಿವಾಹವು (1) ब्राह्मः (2) दैवः (3) आर्षः (4) प्राजापत्यः (5) आसुरः (6) गान्धर्वः (7) राक्षसः ಮತ್ತು (8) पैशाचः ಎಂದು ಎಂಟು ವಿಧ. [ವಿವರಕ್ಕೆ ಆಯಾಪದಗಳಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

विवाहित ವಿವಾಹಿತ (वि०) ವಿವಾಹಮಾಡಿಕೊಂಡವನು, ಮದುವೆಯಾದವನು. विवाहोऽस्य सञ्जातः "इतच्" (५-२-३६)।

विवाह्य ವಿವಾಹ್ಯ (वि०) ವಿವಾಹವಾಗಲು ಯೋಗ್ಯ— (1) ವಧೂ (2) ವರ. वि + वह (प्रापणे) "ण्यत्" (३-१-१२४)।

विविक्त ವಿವಿಕ್ತ (वि०) 1. ನಿರ್ಜನವಾದ, ಜನಗಳ ಸಂಚಾರವಿಲ್ಲದ. विविञ्चन्ति जना अत्र—वि+विचिर् (पृथग्भावे) "क्तः" (३-४-७६)। "विविक्तदेशसेवित्वमरतिर्जनसंसदि" गीता १३-१०। 2. ಸ್ವಚ್ಛವಾದ, ನಿರ್ಮಲವಾದ. "प्रत्यग्रमज्जनविशेषविविक्तकान्तिः कौसुम्भरागरुचिरस्फुरदंशुकान्ता" रत्ना० १-२१। 3. ತೇವವಿಲ್ಲದ, ಒಂದಕ್ಕೊಂದು ಅಂಟಿಕೊಳ್ಳದೆ ಧೂಳಾಗಿರುವ. "पुनरुषसि विविक्तैर्मातरिश्वाऽवचूर्ण्य ज्वलयति मदनाग्निं मालतीनां रजोभिः" माघ० ११-१७। 4. ರಹಿತವಾದ, ಶೂನ್ಯವಾದ. "प्रसन्नदिक्पांसुविविक्तवातं शङ्खस्वनानन्तरपुष्पवृष्टि" कुमा० १-२३। 5. ಒಂಟಿಯಾಗಿರುವ, ಏಕಾಕಿಯಾಗಿರುವ. 6. ಪರಿಶುದ್ಧವಾದ. 7. ವಿವೇಕಿಯಾದವನು. "विविक्तं त्रिष्वसंपृक्ते रहःपूतविवेकिषु" मेदि०। 8. ಬೇರೆ ಬೇರೆಯಾಗಿರುವ, ಒಂದಕ್ಕೊಂದು ಸೇರದಿರುವ, ಸ್ಫುಟವಾದ ಉಚ್ಚಾರಣೆಯುಳ್ಳ. "विविक्तवर्णाभरणा सुखश्रुतिः" किरा० १४-३। 9. ದೋಷವಿಲ್ಲದ, ಕಳಂಕವಿಲ್ಲದ. "स तर्कयामास विविक्ततर्कः" किरा० १६-१। (न०) 10. ಏಕಾಂತ, ರಹಸ್ಯ. "विविक्तं स्यादसंपृक्ते विवेकान्वितपूतयोः। वाच्यवद्दर्शितो धीरैर्विविक्तं रहसि स्मृतम्" विश्व०। (स्त्री०) –क्ता –ಕ್ತಾ. 11. ದುರದೃಷ್ಟಹೆಂಗಸು, ಪತಿಯನ್ನು ಪ್ರೀತಿಸದ ಹೆಂಗಸು.

विविक्षत् ವಿವಿಕ್ಷತ್ (वि०) ಪ್ರವೇಶಿಸಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತಿರುವ, ಒಳಗೆ ಹೋಗಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತಿರುವ. विश (प्रवेशने) + सन् "शतृ" (३-२-१२४)।

विविक्षा ವಿವಿಕ್ಷಾ (स्त्री०) ಪ್ರವೇಶಿಸಲು ಅಪೇಕ್ಷೆ, ಒಳಗೆ ಹೋಗಲು ಆಸೆ. विश (प्रवेशने) + सन् "अः" (३-३-१०२)।

विविक्षु ವಿವಿಕ್ಷು (वि०) ಒಳಗೆ ಪ್ರವೇಶಿಸಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ. विश (प्रवेशने) + सन् "उः" (३-२-१६८)। "कामस्तु बाणावसरं प्रतीक्ष्य पतङ्गवद्वह्निमुखं विविक्षुः" कुमा० ३-६४।

विविग्न ವಿವಿಗ್ನ (वि०) ಹೆದರಿದ, ಭಯಗೊಂಡ. वि+ओविजी (भयचलनयोः) "क्तः" (३-४-७२)। "दृष्टः कथंचिद्गवयैर्विविग्नैरसोढसिंहध्वनिरुन्ननाद" कुमा० १-५६।

विवित्सा ವಿವಿತ್ಸಾ (स्त्री०) ಹೊಂದಲು ಅಪೇಕ್ಷೆ, ಪಡೆಯಲು ಆಸೆ. वेत्तुमिच्छा — विद्लृ (लाभे) + सन्

"अः" (३-३-१०२)। "विवित्सावेतालीविगम-परिशुद्धेऽपि हृदये" दयाश०।

विवित्सु ವಿವಿತ್ಸು (वि०) ಹೊಂದಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ. विद्लृ (लाभे) + सन् "उः" (३-२-१६८)।

विविदिषा ವಿವಿದಿಷಾ (स्त्री०) ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಲು ಅಪೇಕ್ಷೆ. विद (ज्ञाने) + सन् "अः" (३-३-१०२)।

विविदिषु ವಿವಿದಿಷು (वि०) ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ. विद (ज्ञाने) + सन् "उः" (३-२-१६८)।

विविध ವಿವಿಧ (वि०) ನಾನಾಬಗೆಯಾದ, ಅನೇಕ ರೀತಿಯದಾದ, ನಾನಾರೂಪವಾದ. विचित्रा विधा यस्य। "संलक्ष्यते विविधरत्नकरानुविद्धमूर्ध्वप्रसारितसुराधिपचापचारु" माघ० ४-४९।

विवीत ವಿವೀತ (पुं०) 1. ತೃಣಕಾಷ್ಠಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಪ್ರದೇಶ. 2. ಹುಲ್ಲುಗಾವಲು, ಗೋಮಾಳ. **–भर्तृ –ಭರ್ತೃ.** ಹುಲ್ಲುಗಾವಲಿನ ಯಜಮಾನ.

विवृण्वत् ವಿವೃಣ್ವತ್ (वि०) ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸುತ್ತಿರುವ, ಸ್ಫುಟವಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತಿರುವ, ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ತಿಳಿಸುತ್ತಿರುವ. वि+वृञ् (वरणे) "शतृ" (३-२-१२४)। "विवृण्वतेव कल्याणमान्तरज्ञेन चक्षुषा" मालती० १-११। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–वृण्वती –ವೃಣ್ವತೀ.** "विवृण्वती शैलसुतापि भावमङ्गैः स्फुरद्बालकदम्बकल्पैः" कुमा० ३-६८। "शानच्" (३-२-१२४)। **–वृण्वानः –ವೃಣ್ವಾನಃ.**

विवृत ವಿವೃತ (वि०) 1. ವಿಸ್ತಾರಗೊಂಡ. वि + वृञ् (वरणे) "क्तः" (३-४-७२)। 2. ಮುಂದಕ್ಕೆ ಚಾಚಲ್ಪಟ್ಟ, ಮುಂದಕ್ಕೆ ನೀಡಲ್ಪಟ್ಟ. वि+वृञ् कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)। "विवृतोरुबाहुपरिघेण सरभसपदं निधित्सता" माघ० १५-५७। 3. ವಿವರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 4. ಹರಡಿರುವ, ಪ್ರಸರಿಸಿರುವ. 5. ತೆರೆದಿರುವ, ಅಗಲವಾಗಿ ಮಾಡಿರುವ, ಮುಚ್ಚದಿರುವ. "दर्भैरर्धवलीढैः श्रमविवृतमुखभ्रंशिभिः कीर्णवर्त्मा" शाकु० १-७। 6. ವರ್ಣೋಚ್ಚಾರಣೆಗಾಗಿ ನಡೆಯುವ ಪ್ರಯತ್ನಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು, "विवृतमूष्मणां स्वराणां च। ह्रस्वस्यावर्णस्य प्रयोगे संवृतम्। प्रक्रियादशायां तु विवृतमेव" सि० कौ०।

विवृताक्ष ವಿವೃತಾಕ್ಷ (पुं०) ಕುಕ್ಕುಟ, ಕೋಳಿ. विवृते अक्षिणी यस्य।

विवृति ವಿವೃತಿ (स्त्री०) ವಿವರಣೆ, ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ. वि+वृञ् (वरणे) "क्तिन्" (३-३-९४)। "वाक्यस्य शेषाद्विवृतेर्वदन्ति सान्निध्यतः सिद्धपदस्य वृद्धाः"।

विवृत्त ವಿವೃತ್ತ (वि०) ಅಡ್ಡಲಾಗಿ ಚಲಿಸಿದ, ತಿರುಗಿದ, ಸುತ್ತಾಡಿದ. वि+वृतु (वर्तने) "क्तः" (३-४-७२)। "विवृत्तपार्श्वं रुचिराङ्गहारं समुद्वहच्चारुनितम्बबिम्बम्" भट्टि० २-१६।

विवृत्ति ವಿವೃತ್ತಿ (स्त्री०) ತಿರುಗುವುದು, ಸುತ್ತಾಡುವುದು. वि + वृतु (वर्तने) "क्तिन्" (३-३-९४)।

विवृद्ध ವಿವೃದ್ಧ (वि०) 1. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬೆಳೆದಿರುವ. 2. ಹೆಚ್ಚಿರುವ, ವೃದ್ಧಿಹೊಂದಿರುವ. वि + वृधु (वृद्धौ) "क्तः" (३-४-७२)। "ततः किराताधिपतेरलघ्वीमाजिक्रियां वीक्ष्य विवृद्धमन्युः" किरा० १६-१।

विवृद्धि ವಿವೃದ್ಧಿ (स्त्री०) 1. ಬೆಳವಣಿಗೆ. वि + वृधु (वृद्धौ) "क्तिन्" (३-३-९४)। "न केवलं गच्छति तस्य काले ययुः शरीरावयवा विवृद्धिम्" रघु० १८-४९। 2. ಅಭಿವೃದ್ಧಿ, ಆಧಿಕ್ಯ, ಹೆಚ್ಚಿಗೆ. "गर्भं दधत्यर्कमरीचयोऽस्माद्विवृद्धिमत्राश्नुवते वसूनि" रघु० १३-४। 3. ಅಭಿವೃದ್ಧಿ, ಏಳಿಗೆ.

विवेक ವಿವೇಕ (पुं०) 1. ವಿವೇಚನೆ, ವಿಮರ್ಶೆ, ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿ ಪರೀಕ್ಷಿಸುವುದು, ವಿಚಾರಮಾಡುವುದು. वि + विचिर् (पृथग्भावे) "घञ्" (३-३-१८)। "घ्रातुमक्षि पतति भ्रमरः स्म भ्रान्तिभाजि भवति क्व विवेकः" माघ० १०-५। 2. ಪೃಥಗ್ಭಾವ, ಭೇದ, ಬೇರೆ ಬೇರೆಯಾಗಿರುವಿಕೆ. "परात्मीयविवेकं च प्रामुष्णात् कपिरक्षसाम्" भट्टि० १७-६०। 3. ತಾರತಮ್ಯಜ್ಞಾನ, ಪರಸ್ಪರ ವ್ಯಾವರ್ತಕ ಧರ್ಮದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ವಸ್ತುಸ್ವರೂಪ ನಿಶ್ಚಯಜ್ಞಾನ, ಪ್ರಕೃತಿಪುರುಷಭೇದಜ್ಞಾನ. ಈ ವಿವೇಕೋದಯಕ್ಕೆ "ಪ್ರಬೋಧಚಂದ್ರೋದಯ" ನೋಡಿ. 4. ನೀರು ತುಂಬಿಡುವ ಪಾತ್ರೆ. "विवेकः स्याज्जलद्रोण्यां पृथग्भावविचारयोः" मेदि०। 5. ಶಾಸ್ತ್ರಾಭ್ಯಾಸದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಜ್ಞಾನ. "विवेकवैराग्यविदेशवर्तिना" याद० १४-४७। 6. ಶುದ್ಧವಾದ ಆಹಾರದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಸತ್ತ್ವಶುದ್ಧಿ. "विवेको नामादुष्टादन्नात्सत्त्वशुद्धिः" रामानुजदर्शनम् स० द० सं०।

विवेकिन् ವಿವೇಕಿನ್ (वि०) 1. ವಿವೇಕವುಳ್ಳವನು, ವಿವೇಚನೆಯುಳ್ಳವನು, ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿ ಪರಿಶೀಲಿಸುವವನು. विवेकोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। "दम्भी भवति विवेकी प्रियवक्ता भवति धूर्तजनः" पञ्चतं० १-४५१। 2. ವಸ್ತುಸ್ವರೂಪವನ್ನರಿತವನು, ತಾರತಮ್ಯಜ್ಞಾನವುಳ್ಳವನು, ವಿವೇಕಶಾಲಿ.

विवेक्तृ ವಿವೇಕ್ತೃ (वि०) 1. ವಿವೇಚನೆಮಾಡುವವನು, ವಿಮರ್ಶೆಮಾಡುವವನು, ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿ ಪರಿಶೀಲಿಸುವವನು. वि+विचिर् (पृथग्भावे) "तृच्" (३-१-१३३)। 2. ಪೃಥಕ್ಕರಿಸುವವನು, ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಮಾಡುವವನು.

विवेचक ವಿವೇಚಕ (पुं०) "विवेक्तृ" ಪದದ ಅರ್ಥ. वि + विचिर् (पृथग्भावे) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

विवेचन ವಿವೇಚನ (न०) 1. ವಿಚಾರಮಾಡುವುದು, ವಿಮರ್ಶಿಸುವುದು, ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿ ಪರಿಶೀಲಿಸುವುದು. वि + विचिर् (पृथग्भावे) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ನಿರ್ಣಯ, ತೀರ್ಮಾನ. "यस्य शूद्रस्तु कुरुते राज्ञो धर्मविवेचनम्। तस्य सीदति तद्राष्ट्रं पङ्के गौरिव पश्यतः" मनु० ८-२१।

विवेचनीय ವಿವೇಚನೀಯ (वि०) 1. ಚೆನ್ನಾಗಿ ವಿಮರ್ಶಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ವಿವೇಚನೆಮಾಡಬೇಕಾದ. 3. ವಿವೇಚನೆ ಮಾಡಬಹುದಾದ. 4. ನಿರ್ಣಯಿಸಲ್ಪಡುವ. 5. ನಿರ್ಣಯಿಸಬೇಕಾದ, 6. ನಿರ್ಣಯಿಸಬಹುದಾದ. वि+विचिर् (पृथग्भावे) "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः"। **–वेक्तव्यम् –ವೇಕ್ತವ್ಯಮ್.**

विवोढृ ವಿವೋಢೃ (पुं०) 1. ವರ, ಗಂಡ, ಮದುವೆಯಾದವನು. वि + वह (प्रापणे) "तृच्" (३-१-१३३)। "आवरिष्ट विकटेन विवोढुर्वक्षसैव कुचमण्डलमन्या" माघ० १०-४२। 2. ಅಳಿಯ, ಪುತ್ರಿಯ ಪತಿ.

विश् ವಿಶ್ (पुं०) 1. ವೈಶ್ಯ, ತೃತೀಯ ವರ್ಣದವನು. विशति — विश (प्रवेशने) "क्विप्" (३-२-१७८)। "केशान्तिको ब्राह्मणस्य दण्डः कार्यः प्रमाणतः। ललाटसंमितो राज्ञः स्यात्तु नासान्तिको विशः" मनु० २-४६। 2. ಮಾನವ, ಮನುಷ್ಯ. "विट् पुंसि मनुजे वैश्ये" मेदि०। "अथ प्रदोषे दोषज्ञः संवेशाय विशांपतिम्। सूनुः सूनृतवाक् स्रष्टुर्विससर्जोर्जितश्रियम्" रघु० १-९३। 3. ಪ್ರವೇಶ. "विट् स्मृतो वैश्यमनुजप्रवेशे तु मनीषिभिः" विश्व०।

विश ವಿಶ (न०) ಮೃಣಾಳ, ತಾವರೆಯ ದಂಟು. विश (प्रवेशने) "कः" (३-१-१३४)। "पद्मनालं मृणालं स्यात्तथा विशमिति स्मृतम्" भावप्र०।

विशकलित ವಿಶಕಲಿತ (वि०) ಚೆನ್ನಾಗಿ ವಿವೇಚನೆಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಯೋಚಿಸಿ ವಿಮರ್ಶಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "इति विशकलितार्थामौद्धवीं वाचमेनाम्" माघ० २-११८।

विशङ्क ವಿಶಙ್ಕ (वि०) 1. ಭಯವಿಲ್ಲದ, ಹೆದರಿಕೆಯಿಲ್ಲದ. विगता शङ्का यस्य। "धनुर्भृतोऽप्यस्य दयार्द्रभावमाख्यातमन्तःकरणैर्विशङ्कैः" रघु० २-११। 2. ಸಂಶಯವಿಲ್ಲದ. (क्रि० वि०) 3. ಭಯವಿಲ್ಲದೆ, ಹೆದರಿಕೆಯಿಲ್ಲದೆ. 4. ಸಂಶಯವಿಲ್ಲದೆ. "वारुणीमदविशङ्कमथाविश्चक्षुषोऽभवदसाविव रागः" माघ० १०-१९।

विशङ्कट ವಿಶಂಕಟ (वि०) 1. ದೊಡ್ಡದಾದ, ಬೃಹತ್ತಾದ. वि "शङ्कटच्" (५-२-२८)। 2. ವಿಶಾಲವಾದ, ವಿಸ್ತಾರವಾದ, ಅಗಲವಾದ. "विशङ्कटो वक्षसि बाणपाणिः संपन्नतालद्वयसः पुरस्तात्" भट्टि० २-५०। 3. ಭಯಂಕರವಾದ, ಕರಾಳವಾದ, ರೌದ್ರ. 4. ಬಲಶಾಲಿ, ಪ್ರಚಂಡ. (अव्य०) 5. ವಿಶಾಲವಾಗಿ. 6. ದೊಡ್ಡದಾಗಿ. 7. ಭಯಂಕರವಾಗಿ.

विशङ्कनीय ವಿಶಂಕನೀಯ (वि०) 1. ಊಹಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ಊಹಿಸಬೇಕಾದ. 3. ಊಹಿಸಬಹುದಾದ. 4. ಊಹಿಸಲು ಶಕ್ಯವಾದ. वि + शकि (शङ्कायाम्) "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः"। **–शङ्कितव्यः –ಶಂಕಿತವ್ಯಃ.** 5. ಹೆದರಬೇಕಾದ, ಭಯಪಡಬೇಕಾದ.

विशङ्कमान ವಿಶಂಕಮಾನ (पुं०) 1. ಊಹಿಸುವ, ಸಂದೇಹಪಡುವ. विशङ्कते—वि + शकि (शङ्कायाम्) "शानच्" (३-२-१२४)। "विशङ्कमानो भवतः पराभवं नृपासनस्थोऽपि वनाधिवासिनः" किरा० १-७। 2. ಹೆದರುವ, ಭಯಪಡುವ.

विशङ्का ವಿಶಂಕಾ (स्त्री०) 1. ಭಯ, ಹೆದರಿಕೆ. 2. ಶಂಕೆ, ಸಂದೇಹ, ಊಹೆ. वि+शकि (शङ्कायाम्)

विशङ्कित ವಿಶಂಕಿತ (वि०) ಊಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಸಂದೇಹಪಡಲ್ಪಟ್ಟ. वि + शकि (शङ्कायाम्) "क्तः" (३-२-१०२)।

विशङ्किन् ವಿಶಂಕಿನ್ (वि०) 1. ಊಹಿಸುವ, ಸಂದೇಹಪಡುತ್ತಿರುವ. विशङ्कास्त्यस्य "इनिः" (५-२-११५)। "पश्यन् प्रतिद्विरदकुम्भविशङ्किचेताः" माघ० ५-३४। 2. ಹೆದರುವ, ಭಯಪಡುವ.

विशङ्क्य ವಿಶಂಕ್ಯ (वि०) ಊಹಿಸಲ್ಪಡುವ. वि+शकि (शङ्कायाम्) "ण्यत्" (३-१-१२४)।

विशत् ವಿಶತ್ (वि०) ಪ್ರವೇಶಿಸುತ್ತಿರುವ, ಒಳಗೆ ಹೋಗುತ್ತಿರುವ. विश (प्रवेशने) "शतृ" (३-२-१२४)। "विशन्तो वाहिनीं तस्य त्रिस्रोतसमिवापराम्" याद० २२-१४५। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–ती –ತೀ, –न्ती –ನ್ತೀ.**

विशद ವಿಶದ (वि०) 1. ಶುಭ್ರವಾದ, ಸ್ವಚ್ಛವಾದ, ನಿರ್ಮಲವಾದ. वि + शद्लृ (शातने) "अच्"

(३-१-१३४)। "विशदप्रभापरिगतं विबभावुदयाचलव्यवहितेन्दुवपुः" माघ० ९-२६। 2. ಪ್ರಕಾಶಿಸುವ, ಹೊಳೆಯುವ. "ओष्ठस्ताम्बूलद्युतिविशदो विलासिनीनाम्" माघ० ८-७०। 3. ನಿರ್ಮಲವಾದ, ಕೊಳೆಯಿಲ್ಲದ. "स्पर्शभाजि विशदद्युतिचारौ कल्पिते मृगदृशां सुरताय" माघ० १०-३९। 4. ಸ್ವಚ್ಛವಾದ, ಸಂಶಯವಿಲ್ಲದ, ಸ್ಪಷ್ಟವಾದ. 5. ಬಿಳಿಯ, ಶ್ವೇತವರ್ಣದ. "ततोऽनुकुर्याद्विशदस्य तस्यास्ताम्रौष्ठपर्यस्तरुचः स्मितस्य" कुमा० १-४४। 6. ಸ್ಫುಟವಾದ, ವ್ಯಕ್ತವಾದ. "विशदोच्छ्वसितेन मेदिनी कथयामास कृतार्थतामिव" रघु० ८-३। 7. ನೆಮ್ಮದಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಚಿಂತೆಯಿಲ್ಲದ. "जातो ममायं विशदः प्रकामम्" शाकु० ४-२१। (अव्य०) 8. ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ, ವ್ಯಕ್ತವಾಗಿ, ಸ್ಫುಟವಾಗಿ. "मधुमर्दनगीतगर्भया तद्विशदं नारदवीणयान्ववादि" याद० १५-८६। 9. ನಿರ್ಮಲವಾಗಿ. 10. ಸಂಶಯವಿಲ್ಲದೆ. (पुं०) 11. ಶ್ವೇತವರ್ಣ, ಬಿಳಿಯಬಣ್ಣ.

विशदन ವಿಶದನ (न०) 1. ವಿಶದಪಡಿಸುವುದು, ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸುವುದು, ಸ್ಫುಟವಾಗಿ ತಿಳಿಸುವುದು. वि + शद्लृ (शातने) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಸ್ವಚ್ಛವಾಗಿ ಮಾಡುವುದು, ತಿಳಿಯಾಗಿ ಮಾಡುವುದು. 3. ಕೊಳೆಯಿಲ್ಲದಂತೆ ಮಾಡುವುದು.

विशदनीय ವಿಶದನೀಯ (वि०) ವಿಶದಪಡಿಸಬೇಕಾದ, ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸಬೇಕಾದ. वि+शद्लृ (शातने) "अनीयर्" (३-१-९६)।

विशदीकरण ವಿಶದೀಕರಣ (न०) ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸುವುದು, ಸ್ಫುಟವಾಗಿ ತಿಳಿಸುವುದು. वि + शद्लृ (शातने) + कृञ् (करणे) "च्विः" (५-४-५०)। "ल्युट्" (३-३-११५)।

विशब्दन ವಿಶಬ್ದನ (न०) ಶಬ್ದದಿಂದ ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಪ್ರಕಾಶನ, ಶಬ್ದದಿಂದ ಅಭಿಪ್ರಾಯ ತಿಳಿಸುವುದು. "शब्देन अभिप्रायप्रकाशनं विशब्दनम्" बालमनोरमा। "घुषिरविशब्दने" पा० सू० ७-२-२३।

विशय ವಿಶಯ (पुं०) 1. ಸಂಶಯ, ಸಂದೇಹ. वि+शीङ् (स्वप्ने) "अच्" (३-१-१३४)। ಇದು ಮೀಮಾಂಸಾ ಶಾಸ್ತ್ರದ ಅಧಿಕರಣಾಂಗಗಳಲ್ಲೊಂದು. "अधिकरण" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ. 2. ಆಶ್ರಯ, ರಕ್ಷಣಾಲಯ.

विशयिन् ವಿಶಯಿನ್ (वि०) ಸಂಶಯವುಳ್ಳ, ಸಂದೇಹವುಳ್ಳ. विशयोऽस्यास्ति—"इनिः" (५-२-११५)।

विशर ವಿಶರ (पुं०) 1. ವಧೆ, ಕೊಲ್ಲುವುದು. वि + शॄ (हिंसायाम्) "अप्" (३-३-५७)। 2. ತುಂಡು ಮಾಡುವುದು, ಹರಿದುಹಾಕುವುದು.

विशरण ವಿಶರಣ (न०) ಮಾರಣ, ಕೊಲ್ಲುವುದು. वि+शॄ (हिंसायाम्) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

विशरारु ವಿಶರಾರು (वि०) ಚೂರುಚೂರಾಗಿ ಬಿದ್ದಿರುವ, ಚೆಲ್ಲಾಪಿಲ್ಲಿಯಾಗಿ ಬಿದ್ದಿರುವ. वि + शॄ (हिंसायाम्) "आरुः" (३-२-१७२)। "तनुतरविशिखवितानविघटितविशरारुताटकाताटकेय" रघु० ग०।

विशल्य ವಿಶಲ್ಯ (वि०) 1. ಶಲ್ಯವಿಲ್ಲದ, ಗೂಟವಿಲ್ಲದ, ಮೊನಚಾದ ಸಲಾಕಿಯಿಲ್ಲದ. विगतं शल्यं यस्मात्। 2. ಆತಂಕವಿಲ್ಲದ, ಕಳವಳವಿಲ್ಲದ. 3. ನೋವಿಲ್ಲದ. 4. ಚೂಪಾದ ಬಾಣವಿಲ್ಲದ. "विशल्यो विरुजः शीघ्रमुदतिष्ठन्महीतलात्" रामा०।

विशल्यकरणी ವಿಶಲ್ಯಕರಣೀ (स्त्री०) ದೇಹದಲ್ಲಿನ ಸಮಸ್ತ ನೋವು ಮತ್ತು ವ್ಯಾಧಿಗಳನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವ ಒಂದು ಔಷಧ. विशल्यं क्रियतेऽनया। विशल्य + कृञ् (करणे) "ल्युट्" (३-३-११७)।

विशल्या ವಿಶಲ್ಯಾ (स्त्री०) 1. ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ. 2. ಜಾಪಾಳದ ಗಿಡ. 3. ಬೆಣ್ಣಬಿದಿರು. 4. ಅಜವಾನ. 5. ಸಣ್ಣಯಾಲಕ್ಕಿ.

विशसन ವಿಶಸನ (पुं०) 1. ಖಡ್ಗ, ಕತ್ತಿ. विशसति—वि+शसु (हिंसायाम्) "ल्युः" (३-१-१३४)। **ಖಡ್ಗದ ಎಂಟು ಹೆಸರುಗಳು:** (1) असिः (2) विशसनः (3) खड्गः (4) तीक्ष्णधारः (5) दुरासदः (6) श्रीगर्भः (7) विजयः ಮತ್ತು (8) धर्मपालः। (न०) 2. ಮಾರಣ, ಕೊಲ್ಲುವುದು. वि + शसु "ल्युट्" (३-३-११५)। "तस्यास्त्वद्दुहितुस्तथा विशसनं किं दारुणे मृष्यथाः" उ० रा० ४-५।

विशसित ವಿಶಸಿತ (वि०) ವಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಕೊಲ್ಲಲ್ಪಟ್ಟ. वि + शसु (हिंसायाम्) "क्तः" (३-२-१०२)।

विशस्त ವಿಶಸ್ತ (वि०) ಅವಿನೀತ, ದಿಟ್ಟತನವುಳ್ಳವನು. वि+शसु (हिंसायाम्) "क्तः" (३-४-७२)। अविनये इडागमाभावः (७-२-१९)।

विशस्तृ ವಿಶಸ್ತೃ (पुं०) ವಧಿಸುವವನು, ಕೊಲ್ಲುವವನು, ಕಟುಕ. वि+शसु (हिंसायाम्) "तृच्" (३-१-१३३)। "आहर्ता चानुमन्ता च विशस्ता क्रयविक्रयी। संस्कर्ता चोपभोक्ता च खादकः सर्व एव ते" भा० शान्ति०।

विशस्त्र ವಿಶಸ್ತ್ರ (वि०) ಆಯುಧವಿಲ್ಲದವನು, ಆಯುಧವನು ಧರಿಸದಿರುವವನು.

विशाख ವಿಶಾಖ (पुं०) 1. ಷಣ್ಮುಖ, ಸ್ಕಂದ, ಕುಮಾರಸ್ವಾಮಿ. विशाखायां जातः "अण्" (४-३-१६)। अणो लुक् (४-३-३४)। स्त्रीप्रत्ययस्य लुक् (१-२-४९)। 2. ಯಾಚಕ, ಭಿಕ್ಷುಕ. "विशाखो याचके स्कन्दे विशाखा भे कठिल्लके" हेम०। (वि०) 3. ಶಾಖೆಯಿಲ್ಲದ, ರಂಬೆಯಿಲ್ಲದ. विगता शाखा यस्य।

विशाखा ವಿಶಾಖಾ (स्त्री०) 1. ವಿಶಾಖಾನಕ್ಷತ್ರ, ಅಶ್ವಿನೀ ಮೊದಲಾದ ಇಪ್ಪತ್ತೇಳು ನಕ್ಷತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಹದಿನಾರನೆಯ ನಕ್ಷತ್ರ. विशाखति — शाखृ (व्याप्तौ) "अच्" (३-१-१३४)। ಇದು ಇಂದ್ರಾಗ್ನಿದೇವತಾಕವಾದ ನಕ್ಷತ್ರ. ವ್ಯಾಘ್ರಯೋನಿಗೆ ಸೇರಿದುದು. ರಾಕ್ಷಸಗಣ. ಈ ನಕ್ಷತ್ರದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವರಿಗೆ ಜನ್ಮಕಾಲದಲ್ಲಿ ಗುರುದಶೆಯು ಪ್ರಾರಂಭವಾಗುವುದು. ಈ ದಶೆಯು ಪ್ರಮಾಣ ಹದಿನಾರು ವರ್ಷಗಳು. ವಿಶಾಖಾನಕ್ಷತ್ರದ ಮೊದಲ ಮೂರು ಪಾದಗಳು ತುಲಾರಾಶಿಗೂ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಪಾದವು ವೃಶ್ಚಿಕ ರಾಶಿಗೂ ಸೇರಿದುದು. 2. ಹಾಗಲಗಿಡ. "विशाखा भे कठिल्लके" हेम०।

विशातन ವಿಶಾತನ (न०) 1. ಕೆಳಗೆ ಬೀಳಿಸುವುದು, ಕೆಳಗೆ ತಳ್ಳುವುದು. वि + शद्लृ (शातने) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। "यतमानाः प्रयत्नेन द्रोणानीकविशातने" भा० द्रोण० १३-२०। 2. ಕತ್ತರಿಸುವುದು, ಸೀಳುವುದು. 3. ಚೂಪುಮಾಡುವುದು, ಹರಿತವಾಗಿ ಮಾಡುವುದು. (वि०) 4. ಬಿಡುಗಡೆಮಾಡಿಸುವವನು, ಬಂಧನದಿಂದ ಬಿಡಿಸುವವನು. वि+शद्लृ+णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)। "नमस्ते देवदेवेश सनातन विशातन" भा० द्रोण० ८३-१८।

विशाय ವಿಶಾಯ (पुं०) ಕಾವಲುಗಾರನು ಸರದಿಯಂತೆ ಮಲಗುವುದು. वि + शीङ् (स्वप्ने) "घञ्" (३-३-३९)। "उपशायो विशायश्च पर्यायशयनार्थकौ" अम०।

विशारण ವಿಶಾರಣ (न०) 1. ಸಂಹರಿಸುವುದು, ಕೊಲ್ಲುವುದು. वि+शॄ (हिंसायाम्) + स्वार्थे णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಹರಿದುಹಾಕುವುದು, ಚೂರುಮಾಡುವುದು.

विशारद ವಿಶಾರದ (पुं०) 1. ಒಳ್ಳೆಯ ವಿದ್ವಾಂಸ, ಪಂಡಿತ. 2. ಬುದ್ಧಿವಂತ, ಜಾಣ, ಕುಶಲ. विशिष्टः शारदः। "विशारदो बुधे धृष्टे" हेम०। "अजिताधिगमाय मन्त्रिभिर्युयुजे नीतिविशारदैरजः" रघु० ८-१७।

विशाल ವಿಶಾಲ (वि०) 1. ದೊಡ್ಡದಾದ, ವಿಸ್ತಾರವಾದ, ಅಗಲವಾದ. विश (प्रवेशने) "कालन्" (उ० १-११५)। "वसनमपि निशान्ते नेष्यते तत्प्रदातुं रथचरणविशालश्रोणिलोलेक्षणेन" माघ० ११-२३। 2. ಸಂಪತ್ಸಮೃದ್ಧವಾದ. "पूर्वोद्दिष्टामनुसर पुरीं श्रीविशालां विशालाम्" मेघ० ३०। 3. ಉನ್ನತದರ್ಜೆಯ, ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ, ಘನವಾದ. (पुं०) 4. ವಿಸ್ತಾರವಾದ ಮನೆಯ ಏಕದೇಶ, ಗೃಹದ ಒಂದು ಭಾಗ. "गृहैर्विशालैरपि भूरिशालैः" माघ० ३-५०। 5. ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಜಿಂಕೆ. 6. ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಪಕ್ಷಿ. (स्त्री०) **–ला –ಲಾ.** 7. ಉಜ್ಜಯಿನೀ ನಗರ. 8. ಹಾವುಮೆಕ್ಕೆಗಿಡ. "विशालात्विन्द्रवारुण्यामुज्जयिन्यान्तु योषिति। मृगपक्षिभिदोः पुंसि पृथुलेत्वभिधेयवत्" मेदि०। **–ली –ಲೀ.** 9. ಅಜವಾನ.

विशालाक्ष ವಿಶಾಲಾಕ್ಷ (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು. 2. ಮಹೇಶ್ವರ. 3. ಗರುಡ. विशाले अक्षिणी यस्य "षच्" (५-४-११३)। (वि०) 4. ವಿಸ್ತಾರವಾದ ನೇತ್ರಗಳುಳ್ಳ. "विशालाक्षो महेश्वरे। ताक्ष्र्ये विशालनेत्रे च" हेम०। (स्त्री०) **–अक्षी –ಅಕ್ಷೀ.** 5. ಪಾರ್ವತಿ. 6. ಉತ್ತಮಜಾತಿಯ ಹೆಂಗಸು.

विशिख ವಿಶಿಖ (पुं०) 1. ಶರ, ಬಾಣ. विशिष्टा शिखा अग्रमस्य। "अनिशं निजैरकरुणः करुणं कुसुमेषुरुत्तपति यद्विशिखैः" माघ० ९-६७। 2. ಈಟಿ, ಭಲ್ಲೆ. (वि०) 3. ಶಿಖೆಯಿಲ್ಲದವನು, ಜುಟ್ಟಿಲ್ಲದವನು. (स्त्री०) **–शिखा –ಶಿಖಾ.** 4. ಮಾರ್ಗ, ರಸ್ತೆ. "विशिखान्तराण्यतिपपात सपदि जवनैः स वाजिभिः" माघ० १५-७०। 5. ನೆಲ ಅಗೆಯುವುದು ಹುಲ್ಲು ಕೆತ್ತುವುದು ಮುಂತಾದ ಕಾರ್ಯಗಳಿಗಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಗುದ್ದಲಿ, ಸನಿಕೆ. 6. ಕದಿರು, ದಾರಸುತ್ತುವ ಆಸರೆ ಕಂಬಿ.

विशिप ವಿಶಿಪ (न०) 1. ಗೃಹ, ಮನೆ. विशन्त्यत्र—विश (प्रवेशने) "कपन्" (उ० ३-१८५)। 2. ದೇವಾಲಯ. 3. ರಾಜಭವನ. "विशिपं मन्दिरम्" सि० कौ०।

विशिष्ट ವಿಶಿಷ್ಟ (वि०) 1. ಕೂಡಿರುವ, ಸೇರಿರುವ. वि + शिष्लृ (विशेषणे) "क्तः" (३-४-७२)। 2, ವಿಲಕ್ಷಣವಾದ, ವಿಶೇಷವಾದ, ಅಸಾಧಾರಣವಾದ. 3. ಹೊಂದಿರುವ, ಪಡೆದಿರುವ, 4. ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಹಿರಿಯನಾದವನು. (पुं०) 5. ವಿಷ್ಣು, ನಾರಾಯಣ. विशिष्यते

स्वत एव तदनपेक्षवैलक्षण्यतया—वि+शिष्लृ "क्तः"। "विलक्षणो विशिष्टो यः सर्वांस्तान् अनपेक्ष्य सः" इति निरुक्तिः। "असंख्येयोऽप्रमेयात्मा विशिष्टः शिष्टकृत् शुचिः" वि० स०।

विशिष्टाद्वैतदर್शन ವಿಶಿಷ್ಟಾದ್ವೈತದರ್ಶನ (ನಂ) ಆಸ್ತಿಕ ದರ್ಶನಗಳಲ್ಲೊಂದಾದ ವೇದಾನ್ತದರ್ಶನದ ಒಂದು ಭೇದ. ಜೀವಾತ್ಮ ಪರಮಾತ್ಮ ಇವರಿಗಿರುವ ಭೇದ ಮತ್ತು ಚಿದಚಿದ್ವಿಶಿಷ್ಟನಾದ ಪರಮಾತ್ಮ ಎಂಬ ಒಂದೇ ತತ್ತ್ವ ಇವುಗಳನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವ ಶ್ರೀ ಭಗವದ್ರಾಮಾನುಜಾ ಚಾರ್ಯರ ಒಂದು ದರ್ಶನ.

ಏಕತತ್ತ್ವವಾದ. ಈ ಸಿದ್ಧಾನ್ತದಲ್ಲಿ ಸೂಕ್ಷ್ಮಚಿದ ಚಿದಾತ್ಮಕ ಶರೀರವಿಶಿಷ್ಟನಾದ ಕಾರಣರೂಪ ಪರಮಾತ್ಮ ನಿಗೂ ಸ್ಥೂಲಚಿದಚಿದಾತ್ಮಕಶರೀರವಿಶಿಷ್ಟನಾದ ಕಾರ್ಯರೂಪಪರಮಾತ್ಮನಿಗೂ ಐಕ್ಯ ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ विशिष्टयोरद्वैतम् ಎಂದು ಷಷ್ಠೀತತ್ಪುರುಷವನ್ನು ಹೇಳ ಬೇಕು. ಇದೇ ರಾಮಾನುಜದರ್ಶನದ ತತ್ತ್ವ. ಹೀಗೆ ಈಶ್ವರನೊಬ್ಬನೇ ತತ್ತ್ವವೆಂದು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ **"ವಿಶಿಷ್ಟಾದ್ವೈತ"** ಎಂದು ಹೆಸರಾಯಿತು. ಸಕಲತತ್ತ್ವಗಳೂ ಈಶ್ವರನಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ಏಕತತ್ತ್ವ ವಾದವು ಸ್ಥಿರಪಡುವುದು.

ಪದಾರ್ಥಗಳು ಮೂರು. ಈಶ್ವರ ಚಿತ್ ಮತ್ತು ಅಚಿತ್ ಭೇದದಿಂದ ಪದಾರ್ಥಗಳು ಮೂರು. ಈಶ್ವರ ಚಿತ್ ಜೀವ ಮತ್ತು ಅಚಿತ್ ಜಡ. ಜೀವನು ಭೋಕ್ತಾ. ಜಡವಸ್ತುವು ಭೋಗ್ಯ. ಈಶ್ವರನು ನಿಯಾಮಕ. "ईश्वरः चिदचिच्चेति पदार्थत्रितयं हरिः। ईश्वरः चिदिति प्रोक्तो जीवः दृश्यमचित्पुनः"। ಈ ರೀತಿ ಭೋಕ್ತೃ ಭೋಗ್ಯ ನಿಯಾಮಕಭೇದದಿಂದ ಪದಾರ್ಥಗಳು ಮೂರೆಂದು ವ್ಯವಸ್ಥಿತವಾಯಿತು.

ಆತ್ಮ. "अत (सातत्यगमने) ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನ ವಾದ ಸತತಗಮನವುಳ್ಳ ಆತ್ಮನ್ ಶಬ್ದವಾಚ್ಯನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನು ಶರೀರದೊಳಗೆ ಅಂತರ್ಯಾಮಿಯಾಗಿದ್ದು ಎಲ್ಲಕ್ಕೂ ಪ್ರೇರಕನಾಗಿರುವನು. "तदेव वासुदेवाख्यं परं ब्रह्म निगद्यते। अन्तर्यामी जीवसंस्थो जीवप्रेरक ईरितः"। ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಸಕಲವಸ್ತುಗಳೂ ಶರೀರ. "चराचराणि भूतानि सर्वाणि भगवद्वपुः"। ಪರಮಾತ್ಮನು ಶರೀರಿ. ಮನುಷ್ಯ ಮೃಗ ಘಟ ಪಟ ಸೂರ್ಯ ಚಂದ್ರ ಮೊದಲಾದ ಸಕಲವೂ ಪರಮಾತ್ಮನ ಶರೀರವಾಗಿರುವಕಾರಣ ಸಕಲ ವಸ್ತುಗಳೂ ಜೀವಾತ್ಮಪರ್ಯನ್ತವಾಗಿ ಪರಮಾತ್ಮ ಪರ್ಯನ್ತವಾಗುವುವು. ದೇವದತ್ತ ಶಬ್ದವು ದೇವದತ್ತ ನೊಳಗಿರುವ ಜೀವಾತ್ಮನೊಳಗಿರುವ ಪರಮಾತ್ಮನೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವುದು. ಶಬ್ದಗಳು ವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿ ಪರ್ಯವಸಾನವಾಗದೆ ಜೀವಾತ್ಮಪರ್ಯನ್ತ ಹೋಗಿ ಅಲ್ಲೂ ಪರ್ಯವಸಾನಹೊಂದದೆ ಪರಮಾತ್ಮಪರ್ಯನ್ತ ಹೋಗಿ ನಿಲ್ಲುವುವು. ಇದೇ ಅಪರ್ಯವಸಾನವೃತ್ತಿ. ಇದರಿಂದ ಸಕಲ ವಸ್ತುಗಳೂ ಬ್ರಹ್ಮಾತ್ಮಕವಾದುವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. "देवो मनुष्यो यक्षो वा पिशाचो-रगराक्षसाः। पक्षी वृक्षो लता काष्ठं शिला तृणं घटः पटः। इत्यादयः सर्वे शब्दाः परमात्मपर्यन्तसंघात-वाचकाः" स० द० स०।

ಜೀವಾತ್ಮಸ್ವರೂಪ. ಜೀವಾತ್ಮನು ಅಣುಪರಿಮಾಣ ವುಳ್ಳವನು. "वालाग्रशतभागस्य शतधा कल्पितस्य च। भागो जीवः स विज्ञेयः स चानन्त्याय कल्पते" श्वेता० उप० ५-९। ಈ ಜೀವನು ಸ್ತ್ರೀಯಲ್ಲ. ಪುರುಷನಲ್ಲ, ನಪುಂಸಕನೂ ಅಲ್ಲ. ಕರ್ಮಾಧೀನನಾಗಿ ತಾನು ಪಡೆಯುವ ಶರೀರದಿಂದ ಇವನ ರಕ್ಷಣೆಯಾಗುವುದು. "नैव स्त्री न पुमानेषः न चैवायं नपुंसकः। यद्यच्छरीरमादत्ते तेन तेन स रक्ष्यते" श्वेता० उप० ५-१०। ಜೀವನು ಉತ್ಪತ್ತಿಯಿಲ್ಲ ದಿರುವುದರಿಂದ ಅಜನು. ನಾಶರಹಿತನಾಗಿರುವುದರಿಂದ ನಿತ್ಯನು. ಸದಾ ಏಕರೂಪದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಶಾಶ್ವತನು. ಯಾವಾಗಲೂ ಹೊಸಬನಾಗಿ ತೋರುವುದರಿಂದ ಪುರಾಣನು. ನಾಶಪಡಿಸಲಶಕ್ಯನಾದುದರಿಂದ ಅಚ್ಛೇದ್ಯ. ಅದಾಹ್ಯ ಅಕ್ಲೇದ್ಯ ಮತ್ತು ಅಶೋಷ್ಯ. ಅಣುಪರಿಮಾಣ ವುಳ್ಳವನು. ಪ್ರತಿಯೊಂದು ದೇಹದಲ್ಲಿಯೂ ಇರುವುದ ರಿಂದ ಅಸಂಖ್ಯಾತನು. ಜ್ಞಾನಸ್ವರೂಪನು ಮತ್ತು ಸುಖ ಸ್ವರೂಪನು. "अच्छेद्योऽयमदाह्योऽयमक्लेद्योऽशोष्य एव च। नित्यः सर्वगतः स्थाणुरचलोऽयं सनातनः" गीता १-२४। "न जायते म्रियते वा विपश्चिन्नायं भूत्वा भविता वा न भूयः। अजो नित्यः शाश्वतोऽयं पुराणो न हन्यते हन्यमाने शरीरे" कठ०।

ಫಲಾಪೇಕ್ಷೆಯಿಂದ ಮಾಡಿದ ಕರ್ಮದ ಫಲವನ್ನು ಅನು ಭವಿಸುತ್ತ ಕರ್ಮಾಧೀನವಾದ ನಾನಾರೂಪಗಳನ್ನು ಪಡೆದು ಜೀವನು ತನ್ನ ಕರ್ಮಫಲಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಂತೆ ಸಂಸರಿಸು ವನು. "गुणान्वयो यः फलकर्मकर्ता कृतस्य तस्यैव स चोपभोक्ता। स विश्वरूपस्त्रिगुणस्त्रिवर्त्मा प्राणाधिपः संचरति स्वकर्मभिः" श्वेता० उप० ५-७।

ಈ ಜೀವಾತ್ಮತತ್ತ್ವವು ನಿತ್ಯ ಮುಕ್ತ ಮತ್ತು ಬದ್ಧ ಎಂದು ಮೂರು ವಿಧ.

ಸಂಸಾರವೆಂಬ ಪ್ರಕೃತಿಸಂಬಂಧವೇ ಇಲ್ಲದ ಅನನ್ತ ಗರುಡ ವಿಷ್ವಕ್ಸೇನಾದಿ ಪರಮಾತ್ಮನ ಪರಿಜನರು ನಿತ್ಯರು· ಇವರೇ ನಿತ್ಯಸೂರಿಗಳು. ಶುಕ ವಾಮದೇವ ಪರಾಶರ ವ್ಯಾಸ ಆಳ್ವಾರುಗಳು ಆಚಾರ್ಯರು ಮೊದಲಾದವರು ಮುಕ್ತರು. ಇವರು ಪ್ರಕೃತಿಸಂಬಂಧದಿಂದ ಮುಕ್ತರಾದವರು. ಈಗ ಪ್ರಕೃತಿಸಂಬಂಧಹೊಂದಿದ ಸಂಸಾರಿಗಳು ಬದ್ಧರು.

ಈ ಮತದಲ್ಲಿ ಸಕಲಜೀವಾತ್ಮವಸ್ತುಗಳಿಗೂ ಆವರಣವಾಗಿರುವ ಶರೀರಭೇದವೇಹೊರತು ಸ್ವರೂಪದಲ್ಲಿ ಯಾವುದೊಂದು ಭೇದವೂ ಇಲ್ಲ. ಎಲ್ಲಾ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲೂ ಎಲ್ಲಾ ಆತ್ಮವಸ್ತುಗಳೂ ಸಮಾನವಾದುವು. ಆಧೇಯತ್ವ ವಿಧೇಯತ್ವ ಶೇಷತ್ವ ಪರತಂತ್ರತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಗುಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಜೀವಾತ್ಮನು ಸರ್ವಾಧಾರನಾಗಿಯೂ ಸರ್ವನಿಯಾಮಕನಾಗಿಯೂ ಸರ್ವೇಶ್ವರನಾಗಿಯೂ ಇರುವ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗಿಂತಲೂ ಭಿನ್ನನು. ಈ ಜೀವಾತ್ಮರಿಗೂ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೂ ಈ ಕೆಲವು ವಿಷಯಗಳು ಹೊರತು ಉಳಿದ ಎಲ್ಲಾ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲೂ ಆತ್ಯಂತ ಸಾಮ್ಯವಿರುವುದು. ಇದರಿಂದ ಪ್ರತಿ ಜೀವಾತ್ಮನಿಗೂ ಪರಮಾತ್ಮಸಾಮ್ಯವೆಂಬ ಪರಮಪುರುಷಾರ್ಥವನ್ನು ಹೊಂದಲು ಅವಕಾಶವುಂಟು. ಈ ಪರಮಪುರುಷಾರ್ಥ ಪ್ರಾಪ್ತಿಗೆ ಪರಮಾತ್ಮನ ಪರಿಪೂರ್ಣಾನುಗ್ರಹವು ಮುಖ್ಯಕಾರಣ. ಈ ಅನುಗ್ರಹ ಸಂಪಾದನೆಗೆ ಅನೇಕ ರೀತಿಯಾದ ಸಾಧನಗಳುಂಟು. ಈ ಸಾಧನಗಳಿಂದ ಪ್ರತಿ ಜೀವಾತ್ಮನೂ ಯಾವ ವಿಧವಾದ ಜಾತಿ ಕುಲ ಪಶು ಪಕ್ಷಿ ಮೊದಲಾದ ಯಾವ ರೂಪದಲ್ಲಿದ್ದರೂ ಪರಮಪುರುಷಾರ್ಥ (ಮೋಕ್ಷ) ವನ್ನು ಪಡೆಯಬಹುದು. ಈ ಸಿದ್ಧಾನ್ತವು ಸರ್ವವಿಧದಿಂದಲೂ ಸಕಲ ಜೀವಾತ್ಮರೂ ಮೋಕ್ಷಸಾಮ್ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದಬಹುದೆಂಬ ಔದಾರ್ಯ ತೋರಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಶ್ರೀ ರಾಮಾನುಜಾಚಾರ್ಯರು ಪರಮಪದಕ್ಕೆ ಮಾರ್ಗದರ್ಶಕರೆಂದು ಖ್ಯಾತಿಪಡೆದಿರುವರು.

ಪರಮಾತ್ಮ. ಶ್ರೀಲಕ್ಷ್ಮೀನಾರಾಯಣನೇ ಪರಮಾತ್ಮ. ಈ ಪರಮಾತ್ಮನು ಸಕಲ ತತ್ತ್ವಗಳಿಗೂ ಧಾರಕನು, ನಿಯಾಮಕನು, ಶರೀರಿ. ಚರಾಚರ ಸಕಲ ಜಗತ್ತಿಗೂ ಕಾರಣನು. ದೋಷರಹಿತನು, ಸರ್ವಜ್ಞ, ಸರ್ವಶಕ್ತ, ಪರಮಕಾರುಣಿಕ. ಸಕಲ ಕಲ್ಯಾಣಗುಣಪರಿಪೂರ್ಣನು. ಸರ್ವಶಬ್ದವಾಚ್ಯನು. ಸರ್ವಕರ್ಮಸಮಾರಾಧ್ಯನು. ಸರ್ವಸಮಾಶ್ರಯಣೀಯನು. ಸರ್ವಾಭೀಷ್ಟಫಲಪ್ರದನು. ಪರಮಾನಂದಸ್ವರೂಪನು. ಪರಮಪ್ರಾಪ್ಯ ಮತ್ತು ಪ್ರಾಪಕನು. ಪರಮಾತ್ಮನ ದೇಹವು ಶುದ್ಧಸತ್ತ್ವಮಯ. ಅಪ್ರಾಕೃತ ದಿವ್ಯ ಮಂಗಳ ವಿಗ್ರಹ. ಮಹಾಲಕ್ಷ್ಮಿಗೂ ಇವೆಲ್ಲಾ ಸ್ವರೂಪಗಳಿದ್ದು ಸ್ವರೂಪದಲ್ಲಿ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಸರ್ವಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ. ಲಕ್ಷ್ಮಿಗೆ ತದಧೀನ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ. ಉಳಿದೆಲ್ಲಾ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ಸರ್ವಸಾಮ್ಯವುಂಟು. ಬ್ರಹ್ಮಾದಿ ಸ್ತಂಬಪರ್ಯಂತವಾದ ಈ ಜಗತ್ತು ಯಾರಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನವಾಯಿತೋ ಯಾರಿಂದ ಜೀವಿಸಿರುವುದೋ ಮತ್ತು ಯಾರಿಂದ ಪ್ರಲಯಹೊಂದುವುದೋ ಅದೇ ಪರಬ್ರಹ್ಮ. "यतो वा इमानि भूतानि जायन्ते। येन जातानि जीवन्ति। यत्प्रयन्त्यभिसंविशन्ति" ತೈ० ಉಪ०। ಪರಮಾತ್ಮನು ಸಕಲಜಗತ್ತಿಗೂ ಸೃಷ್ಟಿಕರ್ತನಾಗಿಯೂ ಉಪಾದಾನಕಾರಣನಾಗಿಯೂ ಇರುವನು. ಪರಮಾತ್ಮ ಪರಬ್ರಹ್ಮ ಪರಮೇಶ್ವರ ಪರವಾಸುದೇವ ಲಕ್ಷ್ಮೀನಾರಾಯಣ ಇತ್ಯಾದಿ ಪದಗಳು ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುವು. "वासुदेवः परं ब्रह्म कल्याणगुणसंयुतः। भुवनानामुपादानं कर्ता जीवनियामकः"।

ಜೀವಾತ್ಮ-ಪರಮಾತ್ಮ ಸಂಬಂಧ. ಚರಾಚರಾತ್ಮಕ ಸಕಲ ಪ್ರಪಂಚವೂ ಪರಮಾತ್ಮನ ಶರೀರವಾದುದರಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೂ ಪ್ರಪಂಚಕ್ಕೂ ಶರೀರಾತ್ಮಭಾವ ಸಂಬಂಧವಿರುವುದೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಶರೀರವೆಂದರೆ ಶರೀರಿಯಾದ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಆಧೇಯ ವಿಧೇಯ ಮತ್ತು ಶೇಷವಾಗಿ ಇರುವುದು. ಇದರಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೂ ಜೀವಾತ್ಮನಿಗೂ ಶೇಷ ಶೇಷಿಭಾವವು ಸಿದ್ಧವಾಯಿತು. ಈ ಶೇಷ ಶೇಷಿಭಾವವು ವಿಶಿಷ್ಟಾದ್ವೈತದರ್ಶನದಲ್ಲಿರುವ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಧಾನವಾದುದು.

ತತ್ತ್ವ. ಸಮಸ್ತ ಚಿದಚಿದ್ವಿಶಿಷ್ಟನಾದ ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನೇ ಪರಮತತ್ತ್ವವೆಂದು ಇವರ ಸಿದ್ಧಾನ್ತ. ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾದಿ ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಂದಲೂ ಇತರ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳಿಂದಲೂ ತತ್ತ್ವವು ಅನೇಕವೆಂದು ಸ್ಪಷ್ಟಪಡುವುದಾದರೂ ಸಕಲ ತತ್ತ್ವಗಳೂ ವಸ್ತುಗಳೂ ಈಶ್ವರನಲ್ಲಿ ಅಡಗಿರುವುದರಿಂದ ಏಕತತ್ತ್ವವಾದಕ್ಕೂ ಅನೇಕ ತತ್ತ್ವವಾದಕ್ಕೂ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವನ್ನು ಕೊಟ್ಟಂತಾಯಿತು. ಅನೇಕ ತತ್ತ್ವವಾದಿಗಳ ಮತದಂತೆ ತತ್ತ್ವಗಳು ("तत्त्व" ಪದದಲ್ಲಿ ನಿರೂಪಿಸಿರುವಂತೆ) ಇಪ್ಪತ್ತಾರು (26).

ಮೋಕ್ಷೋಪಾಯ. ಈ ಸಿದ್ಧಾನ್ತದಪ್ರಕಾರ ಇರುವ ವಿಷಯವು ತತ್ತ್ವ ಹಿತ ಪುರುಷಾರ್ಥ ಎಂದು ಮೂರು ವಿಧ. ತತ್ತ್ವನಿರೂಪಣೆಯನಂತರ ಹಿತನಿರೂಪಣೆ. ಕರ್ತವ್ಯವಾದ ಅಂಶವೇ ಹಿತ. ಈ ಕರ್ತವ್ಯದ ಅನುಷ್ಠಾನ

ದಿಂದ ಲಭಿಸುವ ಪ್ರಯೋಜನವೇ ಪುರುಷಾರ್ಥ. ಹಿತವು ಭಕ್ತಿಪ್ರಪತ್ತಿಗಳೆಂಬ ಕರ್ತವ್ಯದ ಅನುಷ್ಠಾನದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಪರಮಾತ್ಮನ ಅನುಗ್ರಹ. ಭಕ್ತಿಯೆಂದರೆ ಜೀವಾತ್ಮಪರಮಾತ್ಮಯಾಥಾತ್ಮ್ಯಜ್ಞಾನಪೂರ್ವಕ ಮಾಡಲ್ಪಡುವ ಪರಮಾತ್ಮನ ಪಾದಾರವಿಂದಗಳ ಧ್ಯಾನ ಅರ್ಚನೆ ಪ್ರಣಾಮ ಮೊದಲಾದುವು. ಇವೇ ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ಸಾಧನವಾದ ಉಪಾಯ. ಕರ್ಮಯೋಗದಿಂದ ಚಿತ್ತ ನೈರ್ಮಲ್ಯಹೊಂದಿ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ತಾನು ಶೇಷಭೂತನೆಂದು ಮಾಡುವ ಆತ್ಮಚಿಂತನೆಯಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನವು ಉಂಟಾಗುವುದು. ಈ ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನವು ಭಕ್ತಿಗೆ ಉಪಾಯ. ಭಕ್ತಿಯು ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ಉಪಾಯವಾದ ಸಾಧನಗಳಲ್ಲೊಂದು. ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ಉಪಾಯವಾದ ಮತ್ತೊಂದು ಸಾಧನ ಪ್ರಪತ್ತಿ. [ಪ್ರಪತ್ತಿಯ ವಿವರಕ್ಕೆ "प्रपत्ति" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

ಮೋಕ್ಷ. ಜೀವನು ಭಕ್ತಿ ಅಥವಾ ಪ್ರಪತ್ತಿಯಿಂದ ಪ್ರಸನ್ನನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ಅವಸಾನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸಕಲವಿಧ ಶ್ರಮಗಳನ್ನೂ ಪರಿಹರಿಸಿಕೊಂಡು ಸುಷುಮ್ನಾನಾಡೀಮೂಲಕ ಸುಖವಾಗಿ ಪ್ರಯಾಣಮಾಡಿ ಅರ್ಚಿರಾದಿಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಲೋಕ ವಾಯುಲೋಕ ಸೂರ್ಯಲೋಕ ಚಂದ್ರಲೋಕ ವರುಣಲೋಕ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ ಮುಕ್ತರ ಉಪಚಾರಕ್ಕಾಗಿ ಪರಮಾತ್ಮನಿಂದ ನಿಯಮಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ನಿತ್ಯಸೂರಿಗಳಿಂದ ಗೌರವಪೂರ್ವಕ ಸತ್ಕೃತನಾಗಿ ವಿರಜಾನದಿಯ ತೀರದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಕೃತಸೂಕ್ಷ್ಮಭೂತಗಳ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಿ ಅಪ್ರಾಕೃತ ದಿವ್ಯದೇಹವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವನು. ಇವನನ್ನು ಎದುರುಗೊಳ್ಳಲು ಬಂದಿರುವ ನಿತ್ಯಸೂರಿಗಳಿಂದ ಅನೇಕ ದಿವ್ಯಾಲಂಕಾರಗಳನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿ ಅನನ್ತರತ್ನಸ್ತಂಭಸಮಲಂಕೃತವಾದ ಆನಂದಮಯ ದಿವ್ಯಮಂಟಪದಲ್ಲಿ ವೈಭವದೊಡನೆ ಕೋಟಿ ಸೂರ್ಯಸಮಾನನಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಿರುವ ಗಾಂಭೀರ್ಯ ಔದಾರ್ಯ ಸೌಲಭ್ಯಾದಿ ಕಲ್ಯಾಣಗುಣಗಣಪರಿಪೂರ್ಣನಾದ ಶ್ರೀಮಹಾಲಕ್ಷ್ಮೀಸಮೇತನಾದ ಪರವಾಸುದೇವನ ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ಪರಮಕರುಣಾನಿಧಿಯಾದ ಪರಮಾತ್ಮನಿಂದ ಆಲಿಂಗಿಸಲ್ಪಡುವನು. ಆ ಕೂಡಲೆ सोऽपहतपाप्मा विरजः विमृत्युः विशोकः विजिघत्सः अपिपासः सत्यकामः सत्यसंकल्पः ಎಂಬ ಶ್ರುತ್ಯುಕ್ತವಾದ ಎಂಟುಗುಣಗಳೂ ಇವನಲ್ಲಿ ಆವಿರ್ಭವಿಸುವುವು. ಸರ್ವಜ್ಞನಾಗಿ ಯಾವತ್ಕಾಲವೂ ನಿತ್ಯಸೂರಿಗಳೊಡನೆ ಪರಮಾತ್ಮಾನುಭವವೆಂಬ ಆನಂದವನ್ನು ಅನುಭವಿಸುತ್ತಿರುವನು. ಇದೇ ಮುಕ್ತಿ, ಅಪುನರಾವೃತ್ತಿರೂಪ ಮೋಕ್ಷ, ಇದೇ ಪರಮ ಪುರುಷಾರ್ಥ. "नायमात्मा प्रवचनेन लभ्यो न मेधया न बहुना श्रुतेन। यमेवैष वृणुते तेन लभ्यः तस्यैष आत्मा विवृणुते तनूं स्वाम्" कठ०। "तेषां सतत-युक्तानां भजतां प्रीतिपूर्वकम्। ददामि बुद्धियोगं तं येन मामुपयान्ति ते" गीता १०-१०। "मामुपेत्य पुनर्जन्म दुःखालयमशाश्वतम्। नाप्नुवन्ति महात्मानः संसिद्धिं परमां गताः" गीता ८-१५।

विशीर्ण ವಿಶೀರ್ಣ (वि०) 1. ಶುಷ್ಕವಾದ, ಒಣಗಿಹೋಗಿರುವ. वि + शॄ (हिंसायाम्) "क्तः" (३-४-७२)। "स्वयं विशीर्णद्रुमपर्णवृत्तिता परा हि काष्ठा तपसस्तया पुनः" कुमा० ५-२८। 2. ಒಡೆದುಹೋಗಿರುವ, ಎರಡಾಗಿ ಹೋಳಾಗಿರುವ.

विशीर्यमाण ವಿಶೀರ್ಯಮಾಣ (वि०) ಒಡೆಯಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. वि + शॄ (हिंसायाम्) कर्म० "शानच्" (३-२-१२४)। "विशीर्यमाणाश्मनिनादधीरं ध्वनिं वितन्वन्नकृशः कृशानुः" किरा० १६-५१।

विशुद्ध ವಿಶುದ್ಧ (वि०) 1. ಪರಿಶುದ್ಧವಾದ, ದೋಷವಿಲ್ಲದ. विशेषेण शुद्धः। "वाच्यस्त्वया मद्वचनात् स राजा वह्नौ विशुद्धामपि यत्समक्षम्" रघु० १४-६१। 2. ದೋಷವಿಲ್ಲದ, ಕಳಂಕರಹಿತವಾದ. "कदम्बगोला-कृतिमाश्रितः कथं विशुद्धमुग्धः खलु कन्यकाजनः" मालती० ७-१। 3. ಸರಿಯಾದ, ಯಥಾರ್ಥವಾದ, ತಪ್ಪಿಲ್ಲದ. 4. ಸರಳಸ್ವಭಾವದ, ಕಪಟವಿಲ್ಲದ. 5. ಪಾಪರಹಿತವಾದ. 6. ನಿರ್ಮಲವಾದ, ತಿಳಿಯಾದ, ಸ್ವಚ್ಛವಾದ. 7. ಶುದ್ಧವಾದ, ಮಿಶ್ರವಿಲ್ಲದ. 8. ಕಂಠದಲ್ಲಿರುವ ಷೋಡಶ (16) ಸ್ವರಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಷೋಡಶ (16) ದಳಪದ್ಮ.

विशुद्धि ವಿಶುದ್ಧಿ (स्त्री०) 1. ದೋಷವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ಪರಿಶುದ್ಧವಾಗಿರುವಿಕೆ. वि + शुध (शौचे) "क्तिन्" (३-३-९४)। "तदङ्गसंसर्गमवाप्य कल्पते ध्रुवं चिता-भस्मरजो विशुद्धये" कुमा० ५-७९। 2. ಸ್ವಚ್ಛವಾಗಿರುವಿಕೆ, ಶುದ್ಧವಾಗಿರುವಿಕೆ, ಮಿಶ್ರವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. "हेम्नः संलक्ष्यते ह्यग्नौ विशुद्धिः श्यामिकापि वा" रघु० १-१०। 3. ನಿರ್ಮಲವಾಗಿರುವಿಕೆ, ತಿಳಿಯಾಗಿರುವಿಕೆ. 4. ತಪ್ಪಿಲ್ಲದಿರುವುದು, ದೋಷವಿಲ್ಲದಿರುವುದು. "विशुद्धिमुक्तेरपरे विपश्चितः" किरा० १४-५। 5. ಕಪಟವಿಲ್ಲದಿರುವುದು

विशूल ವಿಶೂಲ (वि०) 1. ಶೂಲಾಯುಧವಿಲ್ಲದ. विगतं शूलं यस्य। "दुर्जयो लवणः शूली विशूलः प्रार्थ्यता-मिति" रघु० १५-५। 2. ರೋಗವಿಲ್ಲದ.

विशृङ्खल ವಿಶೃಂಖಲ (वि०) 1. ಅಪ್ರತಿಹತವಾದ, ತಡೆಯಿಲ್ಲದ. विगता शृङ्खला यस्य। "मुदितमधुभुजो भुजेन शाखाश्चलितविशृङ्खलशङ्खकं धुवत्याः" माघ० ७-३०। (क्रि० वि०) 2. ತಡೆಯಿಲ್ಲದೆ, ನಿರ್ಬಂಧವಿಲ್ಲದೆ. "तीव्रोत्थितास्तावदसह्यरंहसो विशृङ्खलं शृङ्खलकाः प्रतस्थिरे" माघ० १२-७।

विशेष ವಿಶೇಷ (पुं०) 1. ಭೇದ, ವ್ಯತ್ಯಾಸ, ತಾರತಮ್ಯ. वि + शिष (असर्वोपयोगे) "घञ्" (३-३-१८)। "प्रजनार्थं महाभागाः पूजार्हा गृहदीप्तयः। स्त्रियः श्रियश्च गेहेषु न विशेषोऽस्ति कश्चन" मनु० ९-२६। 2. ಅತಿಶಯ, ಹೆಚ್ಚುಗೆ, ಶ್ರೇಷ್ಠತೆ. "अनुभावविशेषात्तु सेनापरिवृताविव" रघु० १-३७। 3. ಬದಲಾವಣೆ, ವ್ಯತ್ಯಾಸ, ಮೇಲು, ಲೇಸು. "अस्ति मे विशेषः" शाकु० ३। 4. ಭೇದ, ಪ್ರಭೇದ, ಬಗೆ. "नागेन्द्रहस्तास्त्वचि कर्कशत्वादेकान्तशैत्यात्कदलीविशेषाः" कुमा० १-३६। 5. ವಿವಿಧವಾದ ವಿಷಯಗಳು, ಅನೇಕ ವಿಧ ಗುಣಗಳು. "अन्तस्तोयं मणिमयभुवस्तुङ्गमभ्रंलिहाग्राः प्रासादास्त्वां तुलयितुमलं यत्र तैस्तैर्विशेषैः" मेघ० २-१। 6. ಅರ್ಥಾಲಂಕಾರದ ಒಂದು ಭೇದ. ವಿಶೇಷಾಲಂಕಾರವು ಮೂರು ವಿಧ.

(1) ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಆಧಾರವಿಲ್ಲದೆ ಆಧೇಯ ವರ್ಣನೆ. "विशेषः ख्यातमाधारं विनाप्याधेयवर्णनम्। गतेऽपि सूर्ये दीपस्थास्तमश्छिन्दन्ति तत्कराः"।

(2) ಒಂದೇ ವಸ್ತುವು ಅನೇಕ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿರುವಂತೆ ವರ್ಣಿಸುವುದು. "विशेषः सोऽपि यद्येकं वस्त्वनेकत्र वर्ण्यते। अन्तर्बहिः पुरः पश्चात् सर्वदिक्ष्वपि सैव मे"।

(3) ಅಲ್ಪಪ್ರಯತ್ನದಿಂದ ಪ್ರಯಾಸಸಾಧ್ಯವಾದ ಮಹಾಫಲಪ್ರಾಪ್ತಿವರ್ಣನೆ. "किञ्चिदारम्भतोऽशक्यवस्त्वन्तरकृतिश्च सः। त्वां पश्यता मया लब्धं कल्पवृक्षनिरीक्षणम्"। (वि०) 7. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ, ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾದ. 8. ಅತಿಶಯವಾದ, ಹೆಚ್ಚಾದ, ಹೇರಳವಾದ. "शशाम वृष्ट्यापि विना दवाग्निरासीद्विशेषा फलपुष्पवृद्धिः" रघु० २-१४।

विशेषक ವಿಶೇಷಕ (पुंन०) 1. ಹಣೆಯ ಮೇಲೆ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವ ತಿಲಕ, ನೆತ್ತಿಯ ಬೊಟ್ಟು. विशिनष्टि — वि+शिष्लृ (विशेषणे) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "विशेषको वा विशिशेष यस्याः श्रियं त्रिलोकीतिलकः स एव" माघ० ३-६३। 2. ಸ್ತ್ರೀಯರ ದೇಹದ ಮೇಲೆ ಬಣ್ಣಗಳಿಂದ ಬರೆಯುವ ಚಿತ್ರ. "प्रत्याख्यातविशेषकं कुरवकं श्यामावदातारुणम्" माल० ३-५। 3. ವಸ್ತುಗಳ ಪರಸ್ಪರ ಭೇದ (ವ್ಯತ್ಯಾಸ) ವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಗುಣ. (पुं०) 4. ಏಕಾನ್ವಯವುಳ್ಳ ಮೂರು ಶ್ಲೋಕಗಳ ಸಮುದಾಯ. "द्वाभ्यां युग्ममिति प्रोक्तं त्रिभिः श्लोकैर्विशेषकम्। कालापकं चतुर्भिः स्यात्तदूर्ध्वं कुलकं मतम्"। (वि०) 5. ಅತಿಶಯವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ.

विशेषकच्छेद्य ವಿಶೇಷಕಚ್ಛೇದ್ಯ (न०) ಹಣೆಯಲ್ಲಿ ಬರೆಯುವ ತಿಲಕವನ್ನು ಅನೇಕ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ತಿದ್ದಿ ಕೊರೆಯುವುದು. ಇದು 64 ಕಲೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಕಲೆ.

विशेषगुण ವಿಶೇಷಗುಣ (पुं०) ವಸ್ತುಗಳ ಪರಸ್ಪರ ಭೇದವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಧರ್ಮ. विशेषो गुणः।

विशेषज्ञ ವಿಶೇಷಜ್ಞ (वि०) ಹೆಚ್ಚು ವಿಷಯಗಳನ್ನು ತಿಳಿದಿರುವ, ಎಲ್ಲಾ ವಿಷಯಗಳನ್ನೂ ಅರಿತಿರುವ. विशेषं जानाति — ज्ञा (अवबोधने) "कः" (३-२-३)। "अज्ञः सुखमाराध्यः सुखतरमाराध्यते विशेषज्ञः। ज्ञानलवदुर्विदग्धं ब्रह्मापि नरं न रञ्जयति" भर्तृ० १-३।

विशेषण ವಿಶೇಷಣ (न०) 1. ವಿಶೇಷ್ಯಪದದ ಧರ್ಮ, ವಿಶೇಷ್ಯಪದದ ವಿಷಯವನ್ನು ವಿವರಿಸುವ ಗುಣ. विशिष्यतेऽनेन—वि+शिष्लृ (विशेषणे) कर० "ल्युट्" (३-३-११७)। 2. ವಿಶೇಷ್ಯಪದದ ಧರ್ಮವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಪದ. ವಿಶೇಷಣವು ವ್ಯಾವರ್ತಕ ವಿಧೇಯ ಮತ್ತು ಹೇತುಗರ್ಭಗಳೆಂದು ಮೂರು ವಿಧ. "नीलो घटः" ಎಂಬಲ್ಲಿ ನೀಲವರ್ಣವು ಇತರ ವ್ಯಾವರ್ತಕ. "पर्वतो वह्निमान्" ಎಂಬಲ್ಲಿ ಪರ್ವತದಲ್ಲಿ ವಹ್ನಿಯು ವಿಧೇಯ. "स कीचकैर्मारुतपूर्णरन्ध्रैः कूजद्भिरापादितवंशकृत्यम्" ಎಂಬಲ್ಲಿ ಮಾರುತಪೂರ್ಣರಂಧ್ರತ್ವವು ಹೇತುಗರ್ಭವಿಶೇಷಣ. ವ್ಯಾವರ್ತಕವು ವಿಶೇಷಣ. ವ್ಯಾವರ್ತ್ಯವು ವಿಶೇಷ್ಯ. ಇದಕ್ಕೆ ಭೇದಕ ಮತ್ತು ಭೇದ್ಯಗಳೆಂದು ಅರ್ಥ.

विशेषतस् ವಿಶೇಷತಸ್ (अव्य०) ಮುಖ್ಯವಾಗಿ, ಎಲ್ಲಕ್ಕಿಂತಲೂ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ. विशेष "तसिः" (वा० ५-४-४४)। "विशेषतस्तु बालत्वात्तयोर्विवृतभावयोः। तेन माधवमालत्योः कार्यः स्वमतिनिह्नवः" मालती० १-१५।

विशेषविधि ವಿಶೇಷವಿಧಿ (पुं०) ಕೆಲವು ಕಡೆ ಮಾತ್ರ ಪ್ರವರ್ತಿಸುವ ವಿಧಿ (ಕಾರ್ಯ). विशेषो विधिः। ಸಾಮಾನ್ಯ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಿ ಕೆಲವು ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ವಿಧಿಸುವ ಕಾರ್ಯವು ವಿಶೇಷ ವಿಧಿ. ಸಾಮಾನ್ಯ ಕಾರ್ಯಕ್ಕಿಂತಲೂ ವಿಶೇಷ ವಿಧಿಯು ಪ್ರಬಲವಾದುದು.

ಸಾಮಾನ್ಯಕಾರ್ಯವು ಪ್ರವರ್ತಿಸುವ ವಿಷಯಗಳು ಹೆಚ್ಚು. ವಿಶೇಷಕಾರ್ಯವು ಕೆಲವು ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ವಿಹಿತ ವಾಗುವುದು. ಇವಕ್ಕೆ ಸಾಮಾನ್ಯಶಾಸ್ತ್ರ ಮತ್ತು ವಿಶೇಷ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳೆಂದು ಹೆಸರು. "तथा सामान्यशास्त्रेभ्यो विशेषकविधिर्बली । बहवो विषया यस्य स सामान्यविधिर्भवेत् । अल्पः स्याद्विषयो यस्य स विशेषविधिर्मतः" । "ब्राह्मणेभ्यो दधि दीयताम् तक्रं कौण्डिन्याय" ಎಂಬಲ್ಲಿ ಕೌಂಡಿನ್ಯನು ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ವಿಶೇಷವಾದುದರಿಂದ ಇದು ವಿಶೇಷವಿಧಿ.

विशेषित ವಿಶೇಷಿತ (वि०) 1. ವ್ಯತ್ಯಾಸತೋರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಭೇದತೋರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. वि + शिष्लृ (विशेषणे) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२) । 2. ವ್ಯಾವೃತ್ತಿಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಪ್ರತ್ಯೇಕಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

विशेषोक्ति ವಿಶೇಷೋಕ್ತಿ (स्त्री०) ಅರ್ಥಾಲಂಕಾರದ ಒಂದು ಭೇದ. ಸಮಗ್ರ ಕಾರಣವಿದ್ದರೂ ಕಾರ್ಯೋತ್ಪತ್ತಿ ಯಾಗದಿರುವ ವರ್ಣನೆಯು **"ವಿಶೇಷೋಕ್ತಿ"** ಅಲಂಕಾರ. "कार्याजनिर्विशेषोक्तिः सति पुष्कलकारणे" **उदा:** "हृदि स्नेहक्षयो नाभूत् स्मरदीपे ज्वलत्यपि" । ಸ್ಮರನೆಂಬ ದೀಪವು ಜ್ವಲಿಸುತ್ತಿದ್ದರೂ ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ಸ್ನೇಹಕ್ಷಯವಾಗಲಿಲ್ಲವೆಂದು ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ.

विशेष्य ವಿಶೇಷ್ಯ (वि०) ವಿಶೇಷಣಪದದಿಂದ ವಿವರಿಸ ಲ್ಪಡುವ ಗುಣದಿಂದ ಕೂಡಿದ. विषिष्यते गुणादिभिः — वि + शिष्लृ (विशेषणे) "ण्यत्" (३-१-१२४) । "विशेषणं विशेष्येण बहुलम्" (पा० सू० २-१-५७) । नीलम् उत्पलम् ಎಂಬಲ್ಲಿ ಇತರ ವರ್ಣವ್ಯಾವರ್ತಕವಾದ ನೀಲಪದವು ನೀಲಗುಣವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ಉತ್ಪಲವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದಾದುದರಿಂದ उत्पल ಪದವು ವಿಶೇಷ್ಯ.

विशोक ವಿಶೋಕ (पुं०)1. ದುಃಖವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. विगतः शोकः । "सुहृदां च विशोकाय स्वसुश्च प्रियकाम्यया" भाग० १-१०-७ । (वि०) 2. ದುಃಖವಿಲ್ಲದ, ದುಃಖ ರಹಿತವಾದ. विगतः शोको यस्य ।

विशोका ವಿಶೋಕಾ (स्त्री०) ಸಂಪ್ರಜ್ಞಾತ ಸಮಾಧಿ (ಸವಿಕಲ್ಪಕ ಸಮಾಧಿ)ಗೆ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿರುವ ಚಿತ್ತವೃತ್ತಿ. "विशोका वा ज्योतिष्मती" पा० यो० सू० ।

विशोधन ವಿಶೋಧನ (न०)1. ಶೋಧಿಸುವುದು, ಶುದ್ಧ ಮಾಡುವುದು. वि+शुध (शौचे) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಚೊಕ್ಕಟಮಾಡುವುದು, ನಿರ್ಮಲವಾಗಿ ಮಾಡುವುದು.

विशोषण ವಿಶೋಷಣ (न०) ಒಣಗಿಸುವುದು. वि+शुष (शोषणे) "ल्युट्" (३-३-११५) ।

विश्न ವಿಶ್ನ (पुं०) ದೀಪ್ತಿ, ಕಾಂತಿ. विच्छ (गतौ) "नङ्" (३-३-९०) ।

विश्रणन ವಿಶ್ರಣನ (न०) ದಾನ, ಕೊಡುಗೆ. वि + श्रण (दाने) भ्वा० "ल्युट्" (३-३-११५) । चुरा० श्रण (दाने) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५) । **–श्राणनम् –ಶ್ರಾಣನವ್.** ದಾನ, ಕೊಡುಗೆ. "कथं नु शक्योऽनुनयो महर्षेर्विश्राणनादन्यपयस्विनीनाम्" रघु० २-५४ ।

विश्राणित ವಿಶ್ರಾಣಿತ (वि०) ದಾನಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಕೊಡ ಲ್ಪಟ್ಟ. वि+श्रण (दाने)+णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "तमध्वरे विश्वजिति क्षितीशं निःशेषविश्राणितकोशजातम्" रघु० ५-१ ।

विश्रब्ध ವಿಶ್ರಬ್ಧ (वि०)1. ವಿಶ್ವಾಸವುಳ್ಳ, ಭಯವಿಲ್ಲದ, ನಂಬಿಕೆಯುಳ್ಳ. वि + श्रम्भु (प्रमादे) "क्तः" (३-४-७२) । "सुविश्रब्धैरङ्गैः पथिषु विषमेष्वप्यचलता" मुद्रा० ३-३ । 2. ನೆಮ್ಮದಿಯುಳ್ಳ, ಚಿತ್ತ ಶಾಂತಿಯುಳ್ಳ. 3. ಪ್ರೀತಿಯುಳ್ಳ, ಪ್ರೇಮವುಳ್ಳ. (अव्य०) 4. ನೆಮ್ಮದಿಯಿಂದ, ವಿಶ್ವಾಸದಿಂದ, ಭಯ ವಿಲ್ಲದೆ. "विश्रब्धं क्रियतां वराहततिभिर्मुस्ताक्षतिः पल्वले" शाकु० २-६ । 5. ಧೈರ್ಯದಿಂದ, ಭಯವಿಲ್ಲದೆ. "वृषल विश्रब्धं पृच्छ ममापि बह्वाख्येयमत्र" मुद्रा० ३ ।

विश्रम ವಿಶ್ರಮ (पुं०) ವಿಶ್ರಾಂತಿ, ಶ್ರಮಪರಿಹಾರ. "विश्रमार्थमुपगूढमजस्रम्" माघ० १०-८८ ।

विश्रम्भ ವಿಶ್ರಂಭ (पुं०)1. ವಿಶ್ವಾಸ, ನಂಬಿಕೆ. वि+श्रम्भु (प्रमादे) "घञ्" (३-३-१८) । 2. ರಹಸ್ಯ, ಗುಟ್ಟು. 3. ಪ್ರಣಯಕಲಹ. 4. ವಧೆ, ಕೊಲ್ಲುವುದು. 5. ಪ್ರೀತಿ ಯಿಂದ ಪ್ರಶ್ನೆಮಾಡುವುದು, ವಿಶ್ವಾಸದಿಂದ ಕೇಳುವುದು. "विश्रम्भः केलिकलहे विश्वासे प्रणये वधे" विश्व०।

विश्रम्भण ವಿಶ್ರಂಭಣ (न०) 1. ವಿಶ್ವಾಸ ಸಂಪಾದಿಸು ವುದು. 2. ನಂಬುವುದು. 3. ಪ್ರೀತಿಸುವುದು.

विश्रवस् ವಿಶ್ರವಸ್ (पुं०) ಪುಲಸ್ತ್ಯಮುನಿಯ ಪುತ್ರ. ವಿಶ್ರವಸ್ಸು ದೇವವರ್ಣಿ (ಇಲಬಿಲೆ) ಯಲ್ಲಿ ಕುಬೇರನನ್ನೂ ಕೇಕಸಿಯಲ್ಲಿ ರಾವಣ ಕುಂಭಕರ್ಣ ವಿಭೀಷಣ ಮತ್ತು ಶೂರ್ಪಣಖೆಯನ್ನೂ ಪಡೆದನು. "विश्रवःपितृकयाप्तुमनर्हम्" नैष० २१-७७।

विश्रान्त ವಿಶ್ರಾಂತ (वि०) 1. ವಿರಾಮಹೊಂದಿದವನು, ಕಾರ್ಯವನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸಿದವನು. वि+श्रमु (तपसि खेदे च) "क्तः" (३-४-७२) । 2. ವಿಶ್ರಾಂತಿ ಪಡೆದವನು, ಆಯಾಸ ಪರಿಹರಿಸಿಕೊಂಡವನು.

विश्रान्ति ವಿಶ್ರಾಂತಿ (स्त्री०) 1. ಕಾರ್ಯವನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸುವುದು, ವಿರಾಮಕೊಡುವುದು. 2. ಆಯಾಸ ಪರಿಹರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು. वि+श्रमु (तपसि खेदे च) "क्तिन्" (३-३-९४)। "जीर्णस्यास्य शरीरस्य विश्रान्तिमभिरोचये" रामा०।

विश्राम ವಿಶ್ರಾಮ (पुं०) 1. ವಿಶ್ರಾಂತಿ, ಶ್ರಮಪರಿಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ಬಿಡುವು. वि+श्रमु (तपसि खेदे च) "घञ्" (३-३-१८)। "अद्वैतं सुखदुःखयोरनुगतं सर्वास्ववस्थासु यद्विश्रामो हृदयस्य यत्र जरसा यस्मिन्नहार्यो रसः" उ० रा० १-३९। 2. ವಿರಾಮ, ಬಿಡುವು. "विश्रामं लभतामिदं च शिथिलज्याबन्धमस्मद्धनुः" शाकु० २-६।

विश्राव ವಿಶ್ರಾವ (पुं०) 1. ಪ್ರಖ್ಯಾತಿ, ಹೆಚ್ಚು ಪ್ರಸಿದ್ಧಿ. वि+श्रु (श्रवणे) "घञ्" (३-३-२५)। "विश्रावस्तु प्रविख्यातिः" अम०। 2. ಧ್ವನಿ, ಶಬ್ದ, ಸದ್ದು. "विक्षावैः स्तोयविश्रावं तर्जयन्तो महोदधेः" भट्टि० ७-३६।

विश्रुत ವಿಶ್ರುತ (वि०) ಪ್ರಖ್ಯಾತನಾದವನು, ಹೆಚ್ಚು ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ಪಡೆದವನು. वि+श्रु (श्रवणे) "क्तः" (३-२-१०२)।

विश्रुति ವಿಶ್ರುತಿ (स्त्री०) ಪ್ರಸಿದ್ಧಿ, ಪ್ರಖ್ಯಾತಿ. वि+श्रु (श्रवणे) "क्तिन्" (३-३-९४)।

विश्लथ ವಿಶ್ಲಥ (वि०) 1. ಶಿಥಿಲವಾದ, ಸಡಿಲವಾದ, ಬಿಗಿಯಾಗಿಲ್ಲದ. वि+श्लथ (दौर्बल्ये)+णिच् "अच्" (३-१-१३४)। "ऐरावतास्फालनविश्लथं यः संघट्टयन्नङ्गदमङ्गदेन" रघु० ६-७३। 2. ಜೋಲುಬಿದ್ದಿರುವ, ವೀರ್ಯವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡಿರುವ, ಚಟುವಟಿಕೆಯಿಲ್ಲದ. "विश्लथैरवयवैर्निमीलया लोमभिर्द्रुतमितैर्विनिद्रताम्" नैष० १८-११७।

विश्लिष्ट ವಿಶ್ಲಿಷ್ಟ (वि०) ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಕೊಂಡಿಲ್ಲದ, ಒಕ್ಕಟ್ಟಿಲ್ಲದ, ಬೇರೆ ಬೇರೆಯಾಗಿರುವ. वि + श्लिष (आलिङ्गने) "क्तः" (३-४-७२)।

विश्लेष ವಿಶ್ಲೇಷ (पुं०) 1. ಬೇರೆಯಾಗುವುದು, ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರದಿರುವುದು, ಒಕ್ಕಟ್ಟಿಲ್ಲದಿರುವುದು. वि + श्लिष (आलिङ्गने) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಅಗಲಿಕೆ, ಇಷ್ಟವಾದ ವಸ್ತುವು ದೂರದಲ್ಲಿರುವುದು, ಪತಿ ಪತ್ನಿಯರ ವಿರಹ, ಇಷ್ಟ ಬಂಧುವಿನ ವಿರಹ. "अङ्गेभ्यः कथमपि वामलोचनानां विश्लेषो बत नवरक्तकैः प्रपेदे" माघ० ८-६७। "पीडयन्ते गृहिणः कथं नु तनयाविश्लेषदुःखैर्नवैः" शाकु० ४-५।

विश्लेषित ವಿಶ್ಲೇಷಿತ (वि०) ಬೇರ್ಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಪ್ರತ್ಯೇಕಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. वि + श्लिष (श्लेषणे) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "सन्देशं मे हर धनपतिक्रोधविश्लेषितस्य" मेघ० १-७।

विश्व ವಿಶ್ವ (पुं० ब० व०) 1. ಗಣದೇವತೆಗಳ ಒಂದು ವರ್ಗ, ವಿಶ್ವೇದೇವತೆಗಳು. विशन्ति कर्मसु — विश (प्रवेशने) "क्वन्" (उ० १-१४९)। ಇವರು ಧರ್ಮಪುರುಷನಿಂದ ದಕ್ಷಪುತ್ರಿಯಾದ ವಿಶ್ವೆಯೆಂಬ ಪತ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದವರು. **ವಿಶ್ವೇದೇವತೆಗಳು:** (1) वसुः (2) सत्यः (3) क्रतुः (4) दक्षः (5) कालः (6) कामः (7) धृतिः (8) कुरुः (9) पुरूरवस् ಮತ್ತು (10) माद्रवः ಎಂದು ಹತ್ತುಮಂದಿ. "इष्टिश्राद्धे क्रतुर्दक्षः सत्यो नान्दीमुखे वसुः। नैमित्तिके कालकामौ काम्ये कुरुधृती मते। पुरूरवा माद्रवश्च पार्वणे समुदाहृतौ" स्मृतिः। 2. ಜೀವ, ಜೀವಾತ್ಮ. (न०) 3. ವಿಷ್ಣು, ನಾರಾಯಣ. विशत्यवयवान्—विश "क्वन्" (उ० १-१४९)। अनन्तमाङ्गल्यैकतानस्वरूपरूपगुणविभवैः परिपूर्णो भवति। "विश्वं सर्वत्र पूर्णत्वात् स्वरूपगुणवैभवैः" इति निरुक्तिः। "विश्वं विष्णुर्वषट्कारो भूतभव्यभवत्प्रभुः" वि० स०। 4. ಜಗತ್ತು, ಲೋಕ, ಪ್ರಪಂಚ. विशति स्वकारणम्—विश "क्वन्"। "इदं विश्वं पाल्यं विधिवदभियुक्तेन मनसा" उ० रा० ३-३०। "उपप्लुतं पातुमदो मदोद्धतैस्त्वमेव विश्वम्भर विश्वमीशिषे" माघ० १-३८। (स्त्रीन०) 5. ಶುಂಠಿ. (वि०) 6. ಸಕಲ, ಸಮಸ್ತ. "अविक्रियश्चेष्टयसि त्वमेको विश्वानि भूतानि विहारशक्त्या" याद० २०-८२। (स्त्री०) –विश्वा –ವಿಶ್ವಾ. 7. ಅತಿಬಜೆ. 8. ವಿಶ್ವೇದೇವತೆಗಳ ತಾಯಿ, ದಕ್ಷನ ಪುತ್ರಿ, ಧರ್ಮನ ಪತ್ನಿ.

विश्वकद्रु ವಿಶ್ವಕದ್ರು (पुं०) 1. ಬೇಟೆಯ ನಾಯಿ, ಬೇಟೆಯಲ್ಲಿ ಶಿಕ್ಷಣ ಪಡೆದ ನಾಯಿ. विश्वकं सर्वं द्रवति — द्रु (गतौ) "डुः" (वा० ३-२-१८)। 2. ಧ್ವನಿ, ಶಬ್ದ. (वि०) 3. ಖಲ, ನೀಚ, ಅಸಭ್ಯ. "विश्वकद्रुस्त्रिषु खले ध्वानाखेटशुनोः पुमान्" मेदि०।

विश्वकर्तृ ವಿಶ್ವಕರ್ತೃ (पुं०) ಜಗತ್ತಿನ ಸೃಷ್ಟಿಕರ್ತನಾದ ಪರಮಾತ್ಮ. "विश्वकर्तुरवतार इति स्वं बह्वमंस्त वधिरो निगमेषु" याद० २१-५।

विश्वकर्मन् ವಿಶ್ವಕರ್ಮನ್ (पुं०) 1. ದೇವಶಿಲ್ಪಿಯಾದ ವಿಶ್ವಕರ್ಮ. विश्वेषु कर्म यस्य। "दृष्ट्वा च विश्वकर्माणं

व्यादिदेश पितामहः" भा०। 2. ಒಬ್ಬ ಮುನಿ. 3. ಸೂರ್ಯ. "विश्वकर्मा सहस्रांशौ मुनिभिद्देव-शिल्पिनोः" मेदि०। 4. ವಿಷ್ಣು. ब्रह्मसृष्टेः प्रागूर्ध्वं च विद्यमानं विश्वं कर्म जगद्व्यापारोऽस्य। "विश्वकर्मा मनुस्त्वष्टा" वि० स०।

विश्वकर्मसुता ವಿಶ್ವಕರ್ಮಸುತಾ (स्त्री०) ವಿಶ್ವಕರ್ಮನ ಮಗಳಾದ ಸಂಜ್ಞಾದೇವಿ, ಸೂರ್ಯನ ಪತ್ನಿ.

विश्वकृत् ವಿಶ್ವಕೃತ್ (पुं०) 1. ಪರಮಾತ್ಮ. 2. ಬ್ರಹ್ಮ, ಚತುರ್ಮುಖ. 3. ವಿಶ್ವಕರ್ಮ. विश्वं करोति—डु कृञ् (करणे) "क्विप्" (३-२-७६)।

विश्वकेतु ವಿಶ್ವಕೇತು (पुं०) ಅನಿರುದ್ಧ. विश्वस्मिन् केतुरस्य।

विश्वगुप्ति ವಿಶ್ವಗುಪ್ತಿ (स्त्री०) ಜಗತ್ತಿನ ರಕ್ಷಣೆ. विश्वस्य गुप्तिः। "विश्वगुप्तौ जगत्कर्त्री विनियुक्ता विभूतयः" याद० २२-४।

विश्वगोप्तृ ವಿಶ್ವಗೋಪ್ತೃ (पुं०) 1. ಪರಮಾತ್ಮ. ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣ. विश्वस्य जगतः गोप्ता। (वि०) 2. ಜಗತ್ತನ್ನು ಸಂರಕ್ಷಿಸುವ.

विश्वजनीन ವಿಶ್ವಜನೀನ (वि०) ಎಲ್ಲಾ ಜನರಿಗೂ ಹಿತವಾದ. विश्वस्मै जनाय हितम्—विश्वजन "खः" (५-१-९)। "तदिन्द्रसन्दिष्टमुपेन्द्र यद्वचः क्षणं मया विश्वजनीनमुच्यते" माघ० १-४१।

विश्वजित् ವಿಶ್ವಜಿತ್ (पुं०) 1. ವಿಶ್ವಜಿತ್ತೆಂಬ ಒಂದು ಯಾಗ. विश्वं जयति—जि (जये) "क्विप्" (३-२-६१)। "तमध्वरे विश्वजिति क्षितीशं निःशेषविश्राणितकोश-जातम्" रघु० ५-१। 2. ಒಂದು ಅಗ್ನಿ. "यस्तु विश्वस्य जगतो बुद्धिमाक्रम्य तिष्ठति। तं प्राहुरध्यात्म-विदो विश्वजिन्नामपावकम्" भा०। (वि०) 3. ಜಗತ್ತನ್ನು ಜಯಿಸಿದವನು.

विश्वतस् ವಿಶ್ವತಸ್ (अव्य०) 1. ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಿಂದಲೂ. 2. ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಲ್ಲೂ. विश्व "तसिल्" (५-३-७)।

विश्व(श्वे)देव ವಿಶ್ವ(ಶ್ವೇ)ದೇವ (पुं०ब०व०) "विश्व" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.

विश्वधारिणी ವಿಶ್ವಧಾರಿಣೀ (स्त्री०) ಪೃಥ್ವಿ, ಭೂಮಿ. विश्वं सकलं धारयति—धृ (धारणे)+णिच् "णिनिः" (३-१-१३४)।

विश्वनाथ ವಿಶ್ವನಾಥ (पुं०) ಪರಮೇಶ್ವರ, ಜಗತ್ತಿನ ಒಡೆಯ. विश्वस्य नाथः।

विश्वपा ವಿಶ್ವಪಾ (पुं०) 1. ಸಮಸ್ತ ಜಗತ್ತನ್ನೂ ರಕ್ಷಿಸುವ ಪರಮಾತ್ಮ. विश्वं पाति—पा (रक्षणे) "विच्" (३-३-७५)। 2. ಸೂರ್ಯ. 3. ಚಂದ್ರ. 4. ಅಗ್ನಿ.

विश्वप्रकाश ವಿಶ್ವಪ್ರಕಾಶ (पुं०) ಶ್ರೀ ಮಹೇಶ್ವರಕವಿ ವಿರಚಿತ ಒಂದು ಶಬ್ದಕೋಶ, –ನಿಘಂಟು.

विश्वबन्धु ವಿಶ್ವಬಂಧು (पुं०) ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಸುಹೃತ್ತಾಗಿರುವ ಮಹಾತ್ಮ.

विश्वभेषज ವಿಶ್ವಭೇಷಜ (न०) ಒಣಶುಂಠಿ. विश्वस्यापि दोषस्य भेषजम्। "अथ शुण्ठी महौषधम्। स्त्री-नपुंसकयोर्विश्वं नागरं विश्वभेषजम्" अम०।

विश्वभोक्तृ ವಿಶ್ವಭೋಕ್ತೃ (पुं०) ಜಗತ್ತೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಅನುಭವಿಸುವವನು. विश्वं भुङ्क्ते—भुज (परिपालना-भ्यवहारयोः) "तृच्" (३-१-१३३)। "विश्व-भोक्तुरधिगम्य तितिक्षाम्" याद० २१-१०। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **–भोक्त्री –ಭೋಕ್ತ್ರೀ.**

विश्वमदा ವಿಶ್ವಮದಾ (स्त्री०) ಅಗ್ನಿಯ ಸಪ್ತಜಿಹ್ವೆಗಳಲ್ಲೊಂದು.

विश्वमूर्ति ವಿಶ್ವಮೂರ್ತಿ (पुं०) 1. ಪರಮೇಶ್ವರ, ಪರಶಿವ. (वि०) 2. ಸಕಲ ಪ್ರಪಂಚವೂ ಶರೀರವಾಗಿರುವ (ಈಶ್ವರ). विश्वं मूर्तिर्यस्य। "कल्याणानां त्वमसि महसां भाजनं विश्वमूर्ते" मालती० १-५।

विश्वम्भर ವಿಶ್ವಂಭರ (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು. विश्वं बिभर्ति—डु भृञ् (धारणपोषणयोः) "खच्" (३-२-४६)। मुमागमः (६-३-६७)। "विश्वम्भर भरास्माकं विश्वस्माद्वा बहिः कुरु। अथ पक्षद्वयाभावे त्यज विश्वम्भरत्व-कम्"। 2. ಇಂದ್ರ. "विश्वम्भरोऽच्युते शक्रे पुंसि विश्वम्भरा भुवि" मेदि०। (वि०) 3. ಜಗತ್ತೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಧರಿಸಿರುವವನು. "उपप्लुतं पातुमदो मदोद्धतैस्त्वमेव विश्वम्भर विश्वमीशिषे" माघ० १-३८। (स्त्री०) **–भरा –ಭರಾ.** 4. ಭೂಮಿ. "आसन्नभारात्ययजात-हर्षा विश्वम्भरा सैन्यभरं विषेहे" याद० २०-६।

विश्वयोनि ವಿಶ್ವಯೋನಿ (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು. 2. ಬ್ರಹ್ಮ. ಚತುರ್ಮುಖ. विश्वस्य योनिः कारणम्। 3. ಶಿವ.

विश्वरूप ವಿಶ್ವರೂಪ (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು. विश्वमेव रूपं यस्य। 2. ಪರಮೇಶ್ವರ. (वि०) 3. ನಾನಾರೂಪದಿಂದ ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಲ್ಲೂ ಇರುವ. "सृष्टिसंहरणरक्षणेषु ते विश्वरूप ननु कर्मकर्तृता" याद० १७-१०८।

विश्वरेतस् ವಿಶ್ವರೇತಸ್ (पुं०) 1. ಬ್ರಹ್ಮ. विश्वे रेतः यस्य। 2. ವಿಷ್ಣು. विश्वं रेतः वीर्यं कार्यमस्य।

"ज्ञानेन्द्रियादिकं विश्वं परिचर्यार्थमेव हि। यः प्रजानां करोतीति विश्वरेताश्च स स्मृतः" इति निरुक्तिः। "विश्वरेताः प्रजाभवः" वि० स०।

विश्ववेदस् ವಿಶ್ವವೇದಸ್ (वि०) ಸಕಲವನ್ನೂ ತಿಳಿದಿರುವವನು, ಸರ್ವಜ್ಞ. विश्वं वेत्ति—विद (ज्ञाने) "असुन्" (उ० ३-१८८।

विश्वसनीय ವಿಶ್ವಸನೀಯ (वि०) ವಿಶ್ವಾಸವಿಡಲ್ಪಡುವ. ನಂಬುಗೆಯಿಡಲ್ಪಡುವ. वि+श्वस (प्राणने) "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः"। **–श्वसितव्यम् –ಶ್ವಸಿತವ್ಯಮ್.**

विश्वसित ವಿಶ್ವಸಿತ (वि०) ವಿಶ್ವಾಸಹೊಂದಿದ, ನಂಬಿದ. वि+श्वस (प्राणने) "क्तः" (३-४-७२)। "त्वदीक्षणाद्विश्वसितान्तरात्मनः" नैष० १-१३१।

विश्वसृज् ವಿಶ್ವಸೃಜ್ (पुं०) 1. ಬ್ರಹ್ಮ, ಚತುರ್ಮುಖ. विश्वं सृजति—सृज (विसर्गे) "क्विप्" (३-२-७६)। "प्रायेण सामग्रचविधौ गुणानां पराङ्मुखी विश्वसृजः प्रवृत्तिः" कुमा० ३-२८। 2. ವಿಷ್ಣು. "विश्वं जगत् सृजति यः विश्वसृक् स प्रकीर्तितः" इति निरुक्तिः। "सुप्रसादः प्रसन्नात्मा विश्वसृड्विश्वभुग्विभुः" वि० स०।

विश्वस्त ವಿಶ್ವಸ್ತ (वि०) 1. ನಂಬುಗೆಯಿಟ್ಟಿರುವ. वि+श्वस (प्राणने) "क्तः" (३-४-७२)। "न विश्वसेदविश्वस्ते विश्वस्ते नातिविश्वसेत्। विश्वासाद्भयमुत्पन्नं मूलादपि निकृन्तति"। 2. ಧೈರ್ಯದಿಂದಿರುವ, ಹೆದರದಿರುವ. (स्त्री०) **–श्वस्ता –ಶ್ವಸ್ತಾ.** ಪತಿಯಿಲ್ಲದವಳು, ವಿಧವೆ.

विश्वा ವಿಶ್ವಾ (स्त्री०) 1. ಅತಿಬಜೆ. विश (प्रवेशने) "क्वन्" (उ० १-१४९)। 2. ಶತಾವರಿ.

विश्वाची ವಿಶ್ವಾಚೀ (स्त्री०) ಒಬ್ಬ ಅಪ್ಸರಸ್ಸು.

विश्वात्मन् ವಿಶ್ವಾತ್ಮನ್ (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು. विश्वमेव आत्माऽस्य। "जन्म कर्म च विश्वात्मन्नजस्याकर्तुमात्मनः" भाग० १-८-३०। 2. ಮಹಾದೇವ, ಪರಮೇಶ್ವರ. "अथ विश्वात्मने गौरी संदिदेश मिथः सखीम्" कुमा० ६-१।

विश्वामित्र ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರ (पुं०) ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರಮಹರ್ಷಿ, ಬ್ರಹ್ಮರ್ಷಿ. विश्वमेव मित्रमस्य। दीर्घः (६-३-१३०)। [ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರಋಷಿಯು ಕುಶಿಕರಾಜನ ವಂಶದಲ್ಲಿ ಗಾಧಿರಾಜನ ಪುತ್ರನಾಗಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಒಬ್ಬ ಕ್ಷತ್ರಿಯ. ಒಮ್ಮೆ ವಸಿಷ್ಠಮಹರ್ಷಿಯಿಂದ ಸತ್ಕೃತನಾಗಿ ನಂದಿನೀಧೇನುವಿನ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ಕಂಡು ಅದನ್ನು ತನಗೆ ಕೊಡಬೇಕೆಂದು ಬೇಡಲು ವಸಿಷ್ಠರು ಅದಕ್ಕೆ ಸಂಮತಿಸಲಿಲ್ಲ. ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಬಹಳವಾಗಿ ಹೋರಾಡಿ ಪರಿಭವ ಹೊಂದಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ್ಯವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಲು ಅನೇಕಸಹಸ್ರವರ್ಷಗಳ ಕಾಲ ತಪಸ್ಸನ್ನಾಚರಿಸಿ ಕೊನೆಗೆ ವಸಿಷ್ಠಮಹರ್ಷಿಯಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮರ್ಷಿಯೆನಿಸಿಕೊಂಡನು. ತಪಸ್ಸಿನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ತಪೋಭಂಗಕ್ಕಾಗಿಬಂದ ಮೇನಕೆಯೊಡನೆ ಕೆಲಕಾಲ ಸಂಸಾರಿಯಾಗಿದ್ದಾಗ ಶಕುಂತಲೆಯು ಹುಟ್ಟಿದಳು. ಬ್ರಹ್ಮರ್ಷಿಯಾಗಿ ತನ್ನ ತಪೋಮಹಿಮೆಯಿಂದ ತ್ರಿಶಂಕುವನ್ನು ಸಶರೀರನಾಗಿ ಸ್ವರ್ಗಕ್ಕೇರಿಸಲು ಯತ್ನಿಸಿದಾಗ ಇಂದ್ರನು ಗುರುಶಾಪದಿಂದ ಪತಿತನಾದ ಇವನನ್ನು ಸ್ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಸೇರಿಸಲು ತಿರಸ್ಕರಿಸಲು ಕುಪಿತನಾದ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನು ತನ್ನ ತಪಶ್ಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಸ್ವರ್ಗದ ಮಾರ್ಗದ ಮಧ್ಯದಲ್ಲೇ ಒಂದು ಸ್ವರ್ಗವನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸಿ ಅಲ್ಲೇ ತ್ರಿಶಂಕುವನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸಿದನು. ಅದಕ್ಕೆ ತ್ರಿಶಂಕುಸ್ವರ್ಗವೆಂದು ಹೆಸರಾಯಿತು. ಋಚೀಕಮುನಿಯ ಮಧ್ಯಮ ಪುತ್ರನಾದ ಶುನಃಶೇಫನು ಹರಿಶ್ಚಂದ್ರರಾಜನ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞಪಶುವಾಗಿ ಆಗಬೇಕಾದ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನು ತನ್ನ ಮಂತ್ರಬಲದಿಂದ ಅವನನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಿದನು. ಅಂದಿನಿಂದ ಶುನಃಶೇಫನು ಈ ಋಷಿಯ ಅಭಿಮಾನಪುತ್ರನಾದನು. ಈ ಮಹರ್ಷಿಯು ತನ್ನ ಯಾಗರಕ್ಷಣೆಯ ವ್ಯಾಜದಿಂದ ಶ್ರೀರಾಮಲಕ್ಷ್ಮಣರನ್ನು ಕರೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗಿ ತಾಟಕಾಸಂಹಾರವಮಾಡಿಸಿ ಮುಂದೆ ಜನಕರಾಜನ ಪಟ್ಟಣವನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸಿ ಶ್ರೀರಾಮನಿಂದ ಶಿವಧನುರ್ಭಂಗಮಾಡಿಸಿ ಸೀತಾಸ್ವಯಂವರವನ್ನು ನೆರವೇರಿಸಿದನು. ಇತ್ಯಾದಿ.]

विश्वाराज् ವಿಶ್ವಾರಾಜ್ (पुं०) ಜಗತ್ತಿನ ಅಧಿಪತಿ. विश्वेषु राजते—विश्वेषां राट् राजा वा। दीर्घः (६-३-१२८)।

विश्वावसु ವಿಶ್ವಾವಸು (पुं०) 1. ಒಬ್ಬ ಗಂಧರ್ವ. विश्वं वसु यस्य—दीर्घः (६-३-१२८)। "विश्वावसुप्राग्रहरैः प्रवीणैः संगीयमानत्रिपुरावदानः" कुमा० ७-४८। 2. ಪ್ರಭವಾದಿ ಅರವತ್ತು ಸಂವತ್ಸರಗಳಲ್ಲಿ ಮೂವತ್ತೊಂಬತ್ತನೆಯ ಸಂವತ್ಸರ. 3. ವಿಷ್ಣು. "विश्वावसुर्विश्वमूर्तिर्हि विश्वे विष्वक्सेनो विश्वकर्मा वशी च" भा० भीष्म० ६५-४७।

विश्वास ವಿಶ್ವಾಸ (पुं०) 1. ನಂಬುಗೆ, ನಂಬಿಕೆ. वि+श्वस (प्राणने) "घञ्" (३-३-१८)। "नदीनां शस्त्रपाणीनां नखिनां शृङ्गिणां तथा। विश्वासो नैव कर्तव्यः स्त्रीषु राजकुलेषु च"। (स्त्री०) 2. ಅರ್ಧರಾತ್ರಿ, ನಡುರಾತ್ರಿ. "विश्वावसुः पुनः। निशि गन्धर्वभेदे च" हेम०। 3. ಪ್ರೀತಿ.

विश्वासघात ವಿಶ್ವಾಸಘಾತ (ಪುಂ) 1. ವಿಶ್ವಾಸವನ್ನು ಒಡೆಯುವುದು, ವಿಶ್ವಾಸವನ್ನು ಕೆಡಿಸುವುದು. विश्वासस्य घातः। 2. ನಂಬುಗೆಯನ್ನು ಕೆಡಿಸುವುದು.

विश्वासघातक ವಿಶ್ವಾಸಘಾತಕ (ವಿಂ) ನಂಬಿಕೆಯನ್ನು ಕಳೆಯುವವನು, ನಂಬಿಕೆಯನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸುವವನು. विश्वासं हन्ति—हन (हिंसागत्योः) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "न भाराः पर्वता भाराः न भाराः सप्त सागराः। निन्दका हि महाभारा भारा विश्वासघातकाः'।

विश्वासपात्र ವಿಶ್ವಾಸಪಾತ್ರ, (ನಂ) ನಂಬಿಕೆಗೆ ಯೋಗ್ಯನಾದವನು, ನಂಬಿಕೆಗೆ ಅರ್ಹನಾದವನು. विश्वासस्य पात्रम्। **–भूमिः –ಭೂಮಿಃ, –स्थानम् –ಸ್ಥಾನವ್.**

विश्वासभङ्ग ವಿಶ್ವಾಸಭಂಗ (ಪುಂ) ನಂಬಿಕೆ ನಾಶವಾಗುವುದು, ನಂಬಿಕೆಯು ಕಳೆದುಹೋಗುವುದು. विश्वासस्य भङ्गः।

विश्वेदेव ವಿಶ್ವೇದೇವ (ಪುಂ ಬಂ ವಂ) "विश्व" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.

विश्वेश ವಿಶ್ವೇಶ (ಪುಂ) 1. ವಿಷ್ಣು, ನಾರಾಯಣ. विश्वस्य जगतः ईशः। "अथ विश्वेश विश्वात्मन् विश्वमूर्ते स्वकेषु मे। स्नेहपाशमिमं छिन्धि दृढं पाण्डुषु वृष्णिषु" भाग० १-८-४१। 2. ಪರಶಿವ, ಪರಮೇಶ್ವರ. **–ईश्वरः –ಈಶ್ವರಃ.** ಕಾಶಿಯಲ್ಲಿ ನೆಲೆಸಿರುವ ಮಹಾದೇವ, ಪರಶಿವ.

विश्वौषध ವಿಶ್ವೌಷಧ (ನಂ) ಶುಂಠಿ. विश्वेषामौषधम्।

विष ವಿಷ (ಪುಂನಂ) 1. ವಿಷ, ನಂಜು. विषॢ (व्याप्तौ) "कः" (३-१-१३५)। "तीव्राणि तेनोज्झति कोपितोऽसौ सदानतोयेन विषाणि नागः" माघ० ४-६३। ವಿಷವು ಸ್ಥಾವರಜಂಗಮಗಳೆಂದು ಎರಡು ವಿಧ.

ಸ್ಥಾವರವಿಷ: ಕೆಲವು ಗಿಡ ಮರಗಳ ಬೇರು ಎಲೆ ಹೂವು ಹಣ್ಣು ತೊಗಟೆ ಹಾಲು ರಸಗಳೂ ಅರಿದಳ ಮೊದಲಾದ ಧಾತುಗಳೂ ಸ್ಥಾವರವಿಷ.

ಕೆಲವು ಪ್ರಾಣಿಗಳ ದೃಷ್ಟಿ ಉಸಿರು ಹಲ್ಲು ನಖ ಮೂತ್ರ ಮಲ ರೇತಸ್ಸು ಜೊಲ್ಲು ಮುಖ ಸ್ಪರ್ಶ ಕಡಿತ ಗುದ ಅಸ್ಥಿ ಮುಳ್ಳುಗಳಲ್ಲಿ ವಿಷವಿರುವುದು. ಇದು **ಜಂಗಮವಿಷ.** (ನಂ) 2. ಜಲ, ನೀರು. "विषं जलधरैः पीतं मूर्च्छिताः पथिकाङ्गनाः"। (स्त्री०) **–षा –ಷಾ.** 3. ಅತಿಬಜೆ. "विषं जलेऽतिविषायां स्त्रियां क्ष्वेडे तु न स्त्रियाम्" मेदि०।

विषकण्ठ ವಿಷಕಂಠ (ಪುಂ) ವಿಷಪಾನಮಾಡಿದ ಪರಮೇಶ್ವರ.

विषक्त ವಿಷಕ್ತ (ವಿಂ) 1. ಸಂಬಂಧ ಹೊಂದಿರುವ, ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವ. वि+षञ्ज (सङ्गे) "क्तः" (३-४-७२)। "तुरगखुरहतस्तथा हि रेणुर्विटपविषक्तजलार्द्रवल्कलेषु" शाकु० १-२८। 2. ಅಂಟಿಕೊಂಡಿರುವ. "प्रस्वेदवारिसविशेषविषक्तमङ्गे कूर्पासकं क्षतनखक्षतमुत्क्षिपन्ती" माघ० ४-२३। 3. ಹುಟ್ಟಿದ, ಉಂಟಾದ. "अपत्ये यत्तादृक् दुरितमभवत्तेन महता विषक्तस्तीव्रेण व्रणितहृदयेन व्यथयता" उ० रा० ४-३।

विषक्रिमि ವಿಷಕ್ರಿಮಿ (ಪುಂ) ವಿಷದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿಬೆಳೆದ ಹುಳ. विषे जातः क्रिमिः।

विषङ्ग ವಿಷಂಗ (ಪುಂ) ಸಂಬಂಧ, ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವಿಕೆ. वि + षञ्ज (सङ्गे) "घञ्" (३-३-१८)।

विषङ्गिन् ವಿಷಂಗಿನ್ (ತ್ರಿಂ) ಸಂಬಂಧ ಹೊಂದಿರುವ, ಒಂದಕ್ಕೊಂದು ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವ. विषङ्गोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। "विषङ्गिभिर्भृशमितरेतरं क्वचित्तुरङ्गमैरुपरि निरुद्धनिर्गमाः" माघ० १७-५३।

विषघ्न ವಿಷಘ್ನ (ಪುಂ) 1. ಶಿರೀಷವೃಕ್ಷ, ಬಾಗೆಮರ. विषं हन्ति—हन (हिंसागत्योः) "टक्" (३-२-५३)। (स्त्री०) **–घ्ना –ಘ್ನಾ.** 2. ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ. 3. ಕೆಂಪು ತಿಗಡೆ. "विषघ्नः शिरीषतरौ विषघ्ना त्रिवृताऽमृता" हेम०। **–घ्नी –ಘ್ನೀ.** 4. ಹಾವುಮೆಕ್ಕೆ. 5. ಕೊಮ್ಮೆ ಗಿಡ. 6. ಹರಿದ್ರ, ಅರಿಸಿನ.

विषज्वर ವಿಷಜ್ವರ (ಪುಂ) 1. ಮಹಿಷ, ಎಮ್ಮೆ. विषवत् मारको ज्वरोऽस्य। 2. ವಿಷಮಶೀತಜ್ವರ.

विषण्ण ವಿಷಣ್ಣ (ವಿಂ) ದುಃಖಿತನಾದವನು, ದುಃಖಗೊಂಡವನು. वि+षद्ॢ (विशरणादौ) "क्तः" (३-४-७२)। "इति विप्रियमाकर्ण्य गोप्यो गोविन्दभाषितम्। विषण्णा भग्नसंकल्पाः चिन्तामापुर्दुरत्ययाम्" भाग० १०-२९-२८।

विषण्णता ವಿಷಣ್ಣತಾ (स्त्री०) ದುಃಖಗೊಂಡಿರುವಿಕೆ. विषण्णस्य भावः "तल्" (५-१-११९)।

विषद ವಿಷದ (ಪುಂ) 1. ಮೇಘ, ಮೋಡ. विषं जलं ददाति—डु दाञ् (दाने) "कः" (३-२-३)। (ವಿಂ) 2. ವಿಷವನ್ನು ಕೊಡುವವನು. 3. ನೀರನ್ನು ಕೊಡುವವನು. विषं क्ष्वेडं जलं वा ददाति—दा "कः" (३-२-३)।

विषदन्तक ವಿಷದನ್ತಕ (ಪುಂ) ಸರ್ಪ. विषं दन्ते यस्य।

विषदर्शनमृत्युक ವಿಷದರ್ಶನಮೃತ್ಯುಕ (ಪುಂ) ಚಕೋರ ಪಕ್ಷಿ. विषदर्शने मृत्युर्यस्य। "कप्" (५-४-१५४)।

विषदिग्ध ವಿಷದಿಗ್ಧ (वि०) ವಿಷದಿಂದ ಬಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟ ಬಾಣ ಮೊದಲಾದುದು. विषेण दिग्ध:।

विषद्रुम ವಿಷದ್ರುಮ (पुं०) ವಿಷವೃಕ್ಷ.

विषधर ವಿಷಧರ (पुं०) 1. ಸರ್ಪ, ಹಾವು. धरति—धृ (धारणे) "अच्" (३-१-१३४)। विषस्य धर:। (वि०) 2. ವಿಷವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ.

विषनाडी ವಿಷನಾಡೀ (स्त्री०) ವಿಷದ ಸಮಯ, ಅನೇಕ ವಿಧ ತೊಂದರೆಗಳೇರ್ಪಡುವ ಕಾಲ. विषतुल्या नाडी।

विषनाशक ವಿಷನಾಶಕ (वि०) ವಿಷದ ದೋಷವನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸುವ. विषं विषजातं दोषं नाशयति—णश (अदर्शने)+णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "ल्यु:" (३-१-१३४)। **–नाशन: –ನಾಶನಃ.** "णिनि:" (३-१-१३४)। **–नाशिन् –ನಾಶಿನ್.** स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **–नाशिनी –ನಾಶಿನೀ.**

विषपुच्छ ವಿಷಪುಚ್ಛ (वि०) ಬಾಲದಲ್ಲಿ ವಿಷವಿರುವ, ಬಾಲದಲ್ಲಿ ವಿಷವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ. विषं पुच्छे यस्य।

विषपुष्पक ವಿಷಪುಷ್ಪಕ (पुं०) ಮದನವೃಕ್ಷ, ಮಂಗಾರೆ ಗಿಡ. विषयुक्तं पुष्पमस्य। "कप्"।

विषभिषज् ವಿಷಭಿಷಜ್ (पुं०) ವಿಷವೈದ್ಯ.

विषम ವಿಷಮ (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು, ಸುಹೃದಯರಲ್ಲಿ ಕ್ಷೇಮಂಕರನಾಗಿಯೂ ಕುಟಿಲಹೃದಯರಲ್ಲಿ ಭಯಂಕರನಾಗಿಯೂ ಇರುವುದರಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನು ವಿಷಮನಾದನು. "भीतिक्षेमकरत्वाद्धि कुटिलाकुटिलात्मसु। विषम: स तु विख्यात:" इति निरुक्ति:। 2. ಬೆಸರಾಶಿ, ಮೇಷ ಮೊದಲಾದ ರಾಶಿಗಳಲ್ಲಿ ಅಯುಗ್ಮರಾಶಿ. 1 3 5 7 9 ಮತ್ತು 11 ನೆಯ ರಾಶಿಗಳು. (ಮೇಷ ಮಿಥುನ ಸಿಂಹ ತುಲಾ ಧನುಸ್ಸು ಮತ್ತು ಕುಂಭ ರಾಶಿಗಳು). 3. ಒಂದು ಜಾಠರಾಗ್ನಿ. ಜಾಠರಾಗ್ನಿಯು (1) मन्द: (2) तीक्ष्ण: (3) विषम: ಮತ್ತು (4) सम: ಎಂದು ನಾಲ್ಕು ವಿಧ. ವಿಷಮಜಾಠರಾಗ್ನಿಯು ವಾತದಿಂದ ಉಂಟಾದ ರೋಗಗಳನ್ನೂ ತೀಕ್ಷ್ಣವು ಪಿತ್ತದಿಂದ ಸಂಭವಿಸಿದ ರೋಗಗಳನ್ನೂ ಪರಿಹರಿಸುವುದು. 4. ಅರ್ಥಾಲಂಕಾರದ ಒಂದು ಭೇದ. ಇದು ಮೂರು ವಿಧ. (1) ಅನುರೂಪವಲ್ಲದ ಎರಡು ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಒಂದು ಕಡೆ ಸೇರಿಸಿ ವರ್ಣಿಸುವುದು **ವಿಷಮಾಲಂಕಾರ.** "विषमं वर्ण्यते यत्र घटनाननुरूपयो:"। **उदा०** "क्वेयं शिरीषमृद्वङ्गी क्व तादृङ्मदनज्वर:"। (2) ವಿರುದ್ಧವಾದ ಕಾರ್ಯೋತ್ಪತ್ತಿ ವರ್ಣನೆ. "विरूपकार्यस्योत्पत्तिरपरं विषमं मतम्"। **उदा०** "कीर्तिं प्रसूते धवलां श्यामा तव कृपाणिका"। (3) ಅನಿಷ್ಟಪ್ರಾಪ್ತಿಯ ವರ್ಣನೆ. "अनिष्टस्याप्यवाप्तिश्च तदिष्टार्थसमुद्यमात्"। **उदा०** "भक्ष्याशयाहिमञ्जूषां दष्ट्वाखुस्तेन भक्षित:" चन्द्रालोक:। (न०) 5. ಛಂದಃಶಾಸ್ತ್ರೋಕ್ತವಾದ ವೃತ್ತಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಭೇದ, ವಿಷಮವೃತ್ತ. ಶ್ಲೋಕದ ನಾಲ್ಕು ಪಾದಗಳಲ್ಲೂ ಭಿನ್ನಭಿನ್ನ ವೃತ್ತಲಕ್ಷಣಗಳಿರುವಲ್ಲಿ **ವಿಷಮವೃತ್ತ**ವಾಗುವುದು. "यस्य पादचतुष्केऽपि लक्ष्म भिन्नं परस्परम्। तदाहुर्विषमं वृत्तं छन्द:शास्त्रविशारदा:" वृ० र०। 6. ಕಷ್ಟದ ಪರಿಸ್ಥಿತಿ, ಅಪಾಯದ ಸ್ಥಿತಿ. "कुतस्त्वा कश्मलमिदं विषमे समुपस्थितम्" गीता २-२। 7. ಸಮವಾಗಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ಒಂದೇ ಮಟ್ಟವಾಗಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. 8. ಕಡಿದಾಗಿರುವಿಕೆ. 9. ಸಮವಾಗಿರದ ಜಾಗ, ಹಳ್ಳತಿಟ್ಟುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಸ್ಥಳ. (वि०) 10. ಹಳ್ಳತಿಟ್ಟಾಗಿರುವ, ಸಮವಾಗಿಲ್ಲದ. "रेवां द्रक्ष्यस्युपलविषमे विन्ध्यपादे विशीर्णाम्" मेघ० १-१९। 11. ಗೂಢವಾದ, ರಹಸ್ಯವಾದ, ದುರವಗಾಹವಾದ, ಕಷ್ಟದಿಂದ ತಿಳಿಯಬಹುದಾದ. "विषमोऽपि विगाह्यते नय: कृततीर्थ: पयसामिवाशय:" किरा० २-३। 12. ಬಹಳ ತೀವ್ರವಾದ, ಸಹಿಸಲು ಕಷ್ಟವಾದ. "व्यनक्त्यन्तस्तापं तदयमतिधीरोऽपि विषमम्" मालती० ३-९। 13. ಭಯಂಕರವಾದ. "श्रुत्वा स्वाम्युपरोधरौद्रविषमानाध्माततूर्यस्वरान्" मुद्रा० २-२१। 14. ಪ್ರತಿಕೂಲವಾದ. "आपदि येनापकृतं येन च हसितं दशासु विषमासु" पञ्चतं० ४-१७। 15. ಓರೆಯಾಗಿರುವ, ವಕ್ರವಾಗಿರುವ. "ईषत्तिर्यग्वलनविषमं कूणितप्रान्तमेतत्" मालती० ४-२। 16. ಸಮವಾಗಿಲ್ಲದ, ಹೆಚ್ಚುಕಡಮೆಯಾದ. "भ्रातॄणामविभक्तानां यद्युत्थानं भवेत्सह। न पुत्रभागं विषमं पिता दद्यात्कथंचन" मनु० ९-२१५। 17. ಕಷ್ಟವಾದ, ತೊಂದರೆಯ. "कान्ताविश्लेषदु:खव्यतिकरविषमो यौवने चोपभोग:" भर्तृ० ३-३७। 18. ಇಕ್ಕಟ್ಟಾಗಿರುವ, ಪ್ರವೇಶಿಸಲು ಕಷ್ಟವಾದ. "विषमोऽपि विगाह्यते नय: कृततीर्थ: पयसामिवाशय:" किरा० २-३। 19. ಪದೇ ಪದೇ ಬರುವ, ನಿಂತು ನಿಂತು ಬರುವ (ಜ್ವರ). (अव्य०) 20. ಎಲ್ಲಾಭಾಗದಲ್ಲೂ ಏಕರೀತಿಯಾಗಿಲ್ಲದೆ, ಒಂದೊಂದು ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಒಂದೊಂದು ರೀತಿಯಾಗಿ. "तेषां ततान विषमग्रथितो विभाग:" मालती० ९-४५। 21. ಭಯಂಕರವಾಗಿ. 22. ಹಳ್ಳತಿಟ್ಟಾಗಿ. 23. ಬೆಸನಾಗಿ, ಅಸಮವಾಗಿ. 24. ಅಸಮಾನವಾಗಿ, ಹೆಚ್ಚುಕಡಮೆಯಾಗಿ.

25. ಬಹಳ ಗೂಢವಾಗಿ, ರಹಸ್ಯವಾಗಿ. 26. ಪ್ರತಿಕೂಲವಾಗಿ. 27. ವಕ್ರವಾಗಿ ಇತ್ಯಾದಿ.

विषमच्छद ವಿಷಮಚ್ಛದ (पुं०) ಏಳೆಲೆ ಬಾಳೆಗಿಡ.

विषमज्वर ವಿಷಮಜ್ವರ (पुं०) ಮಧ್ಯೆ ಮಧ್ಯೆ ಕಡಮೆಯಾಗಿ ಮತ್ತೆ ಮತ್ತೆ ಬರುವ ಜ್ವರ.

विषमनेत्र ವಿಷಮನೇತ್ರ (वि०) ಪರಮೇಶ್ವರ, ಪರಶಿವ. विषममयुग्मं नयनमस्य । **–लोचनः –ಲೋಚನಃ.**

विषमविभाग ವಿಷಮವಿಭಾಗ (पुं०) ಹೆಚ್ಚುಕಡಮೆಯಾದ ಭಾಗ.

विषमस्थ ವಿಷಮಸ್ಥ (वि०) ಬಹಳ ಕಷ್ಟದ ಪರಿಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿರುವ. विषमे तिष्ठति — ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "कः" (३-२-४)।

विषमाक्ष ವಿಷಮಾಕ್ಷ (पुं०) ಪರಮೇಶ್ವರ, ಪರಶಿವ. विषममयुग्ममक्षि यस्य । **–ईक्षणः –ಈಕ್ಷಣಃ.**

विषमायुध ವಿಷಮಾಯುಧ (पुं०) ಮನ್ಮಥ. विषमाण्यायुधानि अस्य ।

विषय ವಿಷಯ (पुं०) 1. ಜ್ಞಾನೇಂದ್ರಿಯಗಳಿಂದ ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುವ ವಸ್ತು, –ದ್ರವ್ಯ.

ಚಕ್ಷುರಿಂದ್ರಿಯದಿಂದ	ರೂಪ
ಶ್ರೋತ್ರೇಂದ್ರಿಯದಿಂದ	ಶಬ್ದ
ಘ್ರಾಣೇಂದ್ರಿಯದಿಂದ	ಗಂಧ
ಜಿಹ್ವೇಂದ್ರಿಯದಿಂದ	ರಸ
ತ್ವಗಿಂದ್ರಿಯದಿಂದ	ಸ್ಪರ್ಶ.

ಇವು ಇಂದ್ರಿಯಾರ್ಥ (ವಿಷಯ) ಗಳು. "रूपं शब्दो गन्धरसस्पर्शाश्च विषया अमी" अम०। विसिन्वन्ति इन्द्रियार्थान् निबध्नन्ति—वि + षिञ् (बन्धने) "अच्" (३-१-१३४)। षत्वम् (८-३-१७०)। 2. ದೇಶ, ಜನಪದ. "विजिग्ये विषमांस्तत्र विषयान् सत्वमास्थितः" याद० २२-२१६। 3. ಭೋಗ, ಇಂದ್ರಿಯಗಳ ಸುಖಾನುಭವ. "शैशवेऽभ्यस्तविद्यानां यौवने विषयैषिणाम्" रघु० १-८। 4. ಆಶ್ರಯ, ಆಸರೆ. ಅವಲಂಬನ. 5. ಉದ್ದೇಶ, ಗುರಿ. "कामं न तिष्ठति मदाननसंमुखीना भूयिष्ठमन्यविषया न तु दृष्टिरस्याः" शाकु० १-२७। 6. ವಿಷಯ, ವಸ್ತು. ಗ್ರಂಥದ ವಿಷಯ, ಭಾಷಣದ ವಿಷಯ, ನಿರೂಪಿಸಬೇಕಾದ ವಿಷಯ ಇತ್ಯಾದಿ. 7. ಸ್ಥಳ, ಜಾಗ, ಪ್ರದೇಶ. "परिसरविषयेषु लीढमुक्ताः हरिततृणोद्गमशङ्कया मृगीभिः" किरा० ५-३८। 8. ಒಂದು ವಸ್ತುವಿನ ಅಥವಾ ಒಂದು ವ್ಯಕ್ತಿಯ ಸಂಬಂಧ, –ಕುರಿತಾದ. "या तत्र स्याद्युवतिविषये सृष्टिराद्येव धातुः" मेघ० २-१९। 9. ಗೋಚರವಾಗುವುದು, ಅರಿವಾಗುವುದು. "मनोरथस्याविषयं मनोविषयमात्मनः" कुमा० ६-१७। 10. ಲಕ್ಷ್ಯ, ಗುರಿ. "शस्त्रेणापि हि तेन किं न विषयो जायेत यस्येदृशः" उ० रा० ५-१९। 11. ಕಾರ್ಯ, ವ್ಯವಹಾರ. "सर्वत्रौदरिकस्याभ्यवहार्यमेव विषयः" विक्र० ३। 12. ಆರೋಪಕ್ಕೆ ಆಶ್ರಯವಾದ ವ್ಯಕ್ತಿ ಅಥವಾ ವಸ್ತು. "गौर्वाहीकः" ಎಂಬಲ್ಲಿ ವಾಹೀಕನಲ್ಲಿ ಗೋತ್ವವನ್ನು ಆರೋಪಿಸಿರುವುದರಿಂದ ವಾಹೀಕನು ಆರೋಪಕ್ಕೆ ಆಶ್ರಯನು. 13. (ಮೀಮಾಂಸಾಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ) ಮೇಲುನೋಟಕ್ಕೆ ತೋರುವ ಸಂದಿಗ್ಧವಾದ ಅರ್ಥ. "आपाततः प्रतीतः संदिग्धोऽर्थो विषयः" जैमि० न्याय०। ಇದು ಐದು ಅಧಿಕರಣಗಳಲ್ಲೊಂದು. "विषयो विशयश्चैव पूर्वपक्षस्तथोत्तरम् । निर्णयश्चेति शास्त्रेऽस्मिन् पञ्चाधिकरणं स्मृतम्"।

विषयिन् ವಿಷಯಿನ್ (पुं०) 1. ರಾಜ, ದೊರೆ. विषयोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। 2. ಕಾಮ, ಮನ್ಮಥ. 3. ಪ್ರಪಂಚದ ವ್ಯಕ್ತಿ, ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಖ್ಯಾತಿಪಡೆದ ವ್ಯಕ್ತಿ. 4. ಇಂದ್ರಿಯ. (वि०) 5. ವಿಷಯಾಪೇಕ್ಷೆಯುಳ್ಳವನು. ವಿಷಯಲಂಪಟ, ಭೋಗದಲ್ಲಿ ಆಸೆಯುಳ್ಳವನು. "विषयी स्यात् पुमान् राज्ञि वैषयिकजनेऽपि च । इन्द्रिये कामदेवे च विषयासक्तपुरुषे" मेदि०। 6. ರೂಪಕಾಲಂಕಾರದಲ್ಲಿ ವಿಷಯ (ಉಪಮೇಯ) ದಲ್ಲಿ ಆರೋಪಿಸಲ್ಪಡುವ ಉಪಮಾನ (ವಿಷಯಿ).

विषलता ವಿಷಲತಾ (स्त्री०) ಹಾವುಮೆಕ್ಕೆ.

विषविद्या ವಿಷವಿದ್ಯಾ (स्त्री०) ವಿಷವನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸುವ ಮಂತ್ರ.

विषवृक्ष ವಿಷವೃಕ್ಷ (पुं०) ವಿಷದಿಂದ ತುಂಬಿದ ವೃಕ್ಷ. ವಿಷಪ್ರಧಾನವಾದ ವೃಕ್ಷ. "विषवृक्षोऽपि संवर्ध्य स्वयं छेत्तुमसाम्प्रतम्" कुमा० २-५५। **–द्रुमः –ದ್ರುಮಃ.** "श्रितासि चन्दनभ्रान्त्या दुर्विपाकं विषद्रुमम्" उ० रा० १-४६।

विषवैद्य ವಿಷವೈದ್ಯ (पुं०) ವಿಷವನ್ನು ಇಳಿಸುವ ವೈದ್ಯ, –ಪಂಡಿತ. विषस्य वैद्यः ।

विषशूक ವಿಷಶೂಕ (पुं०) ಕಣಜದ ಹುಳ.

विषहर ವಿಷಹರ (वि०) ವಿಷವನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸುವ ಔಷಧ. विषस्य हरः ।

विषहरा ವಿಷಹರಾ (स्त्री०) ಮನಸಾದೇವಿ. ಜರತ್ಕಾರುವಿನ ಪತ್ನಿ.

विषा ವಿಷಾ (स्त्री०) ಅತಿಬಜೆ.

विषाण ವಿಷಾಣ (त्रि०) 1. ಪಶುವಿನ ಕೊಂಬು. वि+अस (भुवि) "चानश्" (३-२-१२९)। अल्लोपः (६-४-१११)। "नस्यागृहीतोऽपि धुवन् विषाणयोर्युगं ससूत्कारविवर्तितत्रिकः" माघ० १२-१०। 2. ಆನೆಯ ದಂತ. "न जातु वैनायकमेकमुद्धृतं विषाणमद्यापि पुनः प्ररोहति" माघ० १-६०। 3. ವರಾಹದ ಹಲ್ಲು.

विषाणिन् ವಿಷಾಣಿನ್ (पुं०) 1. ಕೊಂಬುಗಳಿರುವ ಹಸು ಎಮ್ಮೆ ಹೋತ ಮುಂತಾದ ಪ್ರಾಣಿ. विषाण "इनिः" (५-२-११५)। 2. ಗಜ, ಆನೆ. "भग्नो निवासोऽयमिहास्य पुष्पैः सदा नतो येन विषाणिनागः" माघ० ४-६३। (वि०) 3. ಕೊಂಬುಗಳಿರುವ, ಕೊಂಬುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವ.

विषाद ವಿಷಾದ (पुं०) 1. ಬಲ ಕಡಮೆಯಾಗುವುದು, ಶಕ್ತಿಕುಂದುವುದು. वि + षद्लृ (विशरणादौ) "घञ्" (३-३-१८)। "नीवीबन्धोच्छ्वसनमधरस्पन्दनं दोर्विषादः" मालती० २-५। 2. ದುಃಖ. "एषापि प्रियेण विना गमयति रजनीं विषाददीर्घतराम्" शाकु० ५-१५। 3. ಉತ್ಸಾಹಭಂಗ, ನಿರಾಶೆ. "विषादलुप्तप्रतिपत्ति विस्मितं कुमारसैन्यं सपदि स्थितं च तत्" रघु० ३-४०। 4. ಮಂಕು.

विषादिन् ವಿಷಾದಿನ್ (वि०) 1. ನಿರಾಶನಾದ, ಎದೆಗುಂದಿದ. 2. ದುಃಖದಿಂದ ಕೂಡಿದ. विषादोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। 3. ಶಕ್ತಿಕುಂದಿದ.

विषु ವಿಷು (अव्य०) ಸಾಮ್ಯ, ಸಮಾನತೆ, ಹೆಚ್ಚುಕಡಮೆಯಿಲ್ಲದಿರುವುದು. विषु साम्ये अव्ययम्।

विषुण ವಿಷುಣ (पुं०) 1. ಸಮವಾದ ರಾತ್ರಿಹಗಲುಗಳುಳ್ಳ ಕಾಲ. विषु साम्यमस्मिन्नस्ति—"नः" (५-२-१००)। 2. ನಾನಾರೂಪ. विषु अञ्चति—विष्वङ् अस्यास्ति—विषु+अञ्चु मत्वर्थे "नः" उत्तरपदलोपश्च (वा० ५-२-१००)।

विषुव ವಿಷುವ (न०) ರಾತ್ರಿ ಹಗಲು ಸಮವಾಗಿರುವ ಕಾಲ. विषु साम्यमस्यास्ति "वः" (वा० ५-२-१०९)। ಮೇಷ ಮತ್ತು ತುಲಾ ಸಂಕ್ರಮಣಗಳಲ್ಲಿ ರಾತ್ರಿ ಹಗಲು ಸಮವಾಗಿರುವುವು.

विषुवत् ವಿಷುವತ್ (न०) ರಾತ್ರಿ ಹಗಲು ಸಮವಾಗಿರುವ ಕಾಲ, ಮೇಷ ಮತ್ತು ತುಲಾ ಸಂಕ್ರಮಣಗಳಲ್ಲಿ ರಾತ್ರಿ ಮತ್ತು ಹಗಲು ಸಮವಾಗಿರುವುವು.

विषूचिका ವಿಷೂಚಿಕಾ (स्त्री०) ಕಾಲರಾವ್ಯಾಧಿ, ವಾಂತಿಭೇದಿ ರೋಗ.

विष्कम्भ ವಿಷ್ಕಂಭ (पुं०) 1. ಇಪ್ಪತ್ತೇಳು ಯೋಗಗಳಲ್ಲೊಂದು. ಇದು ಮೊದಲನೆಯ ಯೋಗ. ಶುಭಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಈ ವಿಷ್ಕಂಭ ಯೋಗದ ಮೊದಲ ಐದು ಘಳಿಗೆ ತ್ಯಾಜ್ಯ. 2. ಪ್ರತಿಬಂಧ, ಅಡ್ಡಿ, ತಡೆ, ಅಡಚಣೆ. 3. ಬಾಗಿಲಿನ ಅಗುಳಿ, ಅಡ್ಡಪಟ್ಟಿ. 4. ವಿಸ್ತಾರ. 5. ನಾಟಕಾದಿ ರೂಪಕಗಳ ಒಂದು ಅಂಗ. ವೃತ್ತ (ಹಿಂದೆ ನಡೆದ) ಮತ್ತು ವರ್ತಿಷ್ಯಮಾಣ (ಮುಂದೆ ನಡೆಯುವ) ಕಥೆಯನ್ನು ಸಂಕ್ಷೇಪವಾಗಿ ತಿಳಿಸುವುದು ವಿಷ್ಕಂಭ. ಅಂಕದ ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿರಬೇಕು. ಮಧ್ಯಮ ಪಾತ್ರದಿಂದ ಸೂಚಿಸುವುದು ಶುದ್ಧ ವಿಷ್ಕಂಭ. ಮಧ್ಯಮ ಮತ್ತು ನೀಚ ಪಾತ್ರಗಳಿಂದ ಸೂಚಿಸುವುದು ಸಂಕೀರ್ಣ (ಮಿಶ್ರ) ವಿಷ್ಕಂಭ. "'वृत्तवर्तिष्यमाणानां कथांशानां निदर्शकः। संक्षिप्तार्थस्तु विष्कम्भः आदावङ्कस्य दर्शितः" सा० द० ६-५५। "विष्कम्भो योगभेदे स्याद्विस्तारप्रतिबन्धयोः। रूपकाङ्गप्रभेदे च बन्धभेदे च योगिनाम्" मेदि०। 6. ಯೋಗಾಭ್ಯಾಸದ ಒಂದು ಬಂಧ.

विष्कम्भित ವಿಷ್ಕಂಭಿತ (वि०) ತಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ.

विष्कम्भिन् ವಿಷ್ಕಂಭಿನ್ (पुं०) ಅಗುಳಿ, ಬಾಗಿಲಿನ ಅಡ್ಡಪಟ್ಟಿ. विष्कम्नाति—वि+स्कन्भु (रोधने) "णिनिः" (३-१-१३४)। षत्वम् (८-३-७७)।

विष्किर ವಿಷ್ಕಿರ (पुं०) 1. ಪಕ್ಷಿ, ಹಕ್ಕಿ. विकिरति—वि + कॄ (विक्षेपे) "कः" (३-१-१३५)। सुडागमः (६-१-१५०)। षत्वम् (८-३-७०)। "छायापस्किरमाणविष्किरमुखव्याकृष्टकीटत्वचः" उ० रा० २-९। 2. ಕುಕ್ಕುಟ, ಕೋಳಿ.

विष्ट ವಿಷ್ಟ (वि०) ಪ್ರವೇಶಿಸಿದ, ಒಳಕ್ಕೆ ಹೋದ. विश (प्रवेशने) "क्तः" (३-४-७२)।

विष्टप ವಿಷ್ಟಪ (न०) ಭುವನ, ಲೋಕ, ಜಗತ್ತು. विशन्त्यत्र—विश (प्रवेशने) "कपन्" (उ० ३-१४५)। निपा०। "सुराः समभ्यर्थयितार एते कार्यं त्रयाणामपि विष्टपानाम्" कुमा० ३-२०।

विष्टब्ध ವಿಷ್ಟಬ್ಧ (वि०) 1. ತಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಅಡಚಣೆಯುಂಟುಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. वि + स्तन्भु (रोधने) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಆಕ್ರಮಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ತಡೆದು ನಿಲ್ಲಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಚಲಿಸದಿರುವಂತೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ.

विष्टम्भ ವಿಷ್ಟಂಭ (पुं०) 1. ಆಕ್ರಮಣ वि + स्तन्भु (रोधने) "घञ्" (३-३-१८)। "प्रविकर्षनिनाद-

भिन्नरन्ध्रः पदविष्टम्भनिपीडितस्तदानीम्" किरा० १३-१६। 2. ತಡೆದು ನಿಲ್ಲಿಸುವುದು. 3. ಅಡ್ಡಿಪಡಿಸುವುದು, ಪ್ರತಿಬಂಧಿಸುವುದು.

विष्टर ವಿಷ್ಟರ (पुं०) 1. ಆಸನ, ಪೀಠ. विस्तीर्यते—वि+स्तृ (आच्छादने) "स्त्रः" षत्वं च निपा० (८-३-९३)। "महामहानीलशिलारुचः पुरो निषेदिवान् कंसकृषः स विष्टरे" माघ० १-१६। 2. ವೃಕ್ಷ, ಮರ. 3. ದರ್ಭೆಯ ಮುಷ್ಟಿ. "विष्टरः कुशमुष्टौ स्यादासने च महीरुहे" मेदि०।

विष्टरश्रवस् ವಿಷ್ಟರಶ್ರವಸ್ (पुं०) ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ, ಮಹಾವಿಷ್ಣು. विष्टरे अश्वत्थवृक्षे श्रूयते—श्रु (श्रवणे) "असुन्" (उ० ४-१८९)। "इष्टनिर्वहणनिर्वृतचित्तं विष्टरश्रवसमभ्युपपेदे" याद० २१-४५।

विष्टि ವಿಷ್ಟಿ (स्त्री०) 1. ಕೂಲಿಯಿಲ್ಲದೆ ನಿರ್ಬಂಧದಿಂದ ಮಾಡುವ ಕೆಲಸ. विशति क्लेशम्—विश (प्रवेशने) "क्तिच्" (३-३-१७४)। 2. ಕಾರ್ಯ, ಕೆಲಸ. 3. ವೇತನ, ಕೂಲಿ. 4. ವ್ಯಾಪಿಸುವುದು, ಹರಡುವುದು. 5. ಪ್ರೇಷಣ, ಕಳುಹಿಸುವುದು. 6. ಹನ್ನೊಂದು ವಿಧ ಕರಣಗಳಲ್ಲೊಂದು. 7. ನರಕವಾಸ. (वि०) 8. ಕೂಲಿಗಾಗಿ ಕೆಲಸಮಾಡುವವನು.

विष्ठल ವಿಷ್ಠಲ (न०) ದೂರದ ಪ್ರದೇಶ. विदूरं स्थलम्। वि + स्थलम् सस्य षः (८-३-९६)।

विष्ठा ವಿಷ್ಠಾ (स्त्री०) 1. ಪುರೀಷ, ಮಲ. वितिष्ठते उदरे—वि+ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "कः" (३-१-१३६)। "गुरोर्हितं प्रकर्तव्यं वाङ्मनःकायकर्मभिः। अहिताचरणादेव विष्ठायां जायते क्रिमिः" तन्त्रसा०। 2. ಉದರ, ಹೊಟ್ಟೆ.

विष्णु ವಿಷ್ಣು (पुं०) 1. ಮಹಾವಿಷ್ಣು, ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣ. वेवेष्टि—विष्लृ (व्याप्तौ) "नुः" (उ० ३-३९)। "विमार्जयन्तीं वृजिनात्पुनीते विष्णोरियं विक्रमवैजयन्ती" याद० १८-४३। विशति सर्वभूतानि विशन्ति सर्वभूतान्यस्मिन् इति वा। "यस्माद्विश्वमिदं सर्वं तस्य शक्त्या महात्मनः। तस्मादेवोच्यते विष्णुः विशधातोः प्रवेशनात्" विष्णुपु०।

ಪರಮಾತ್ಮನೊಬ್ಬನೇ ಬ್ರಹ್ಮ ವಿಷ್ಣು ಮಹೇಶ್ವರರೆಂಬ ನಾಮರೂಪಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿ ಸೃಷ್ಟಿ ಸ್ಥಿತಿ ಮತ್ತು ಲಯ ರೂಪಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ನಡೆಸುವನು. "सृष्टिस्थित्यन्तकरणीं ब्रह्मविष्णुशिवात्मिकाम्। स संज्ञां याति भगवानेक एव जनार्दनः" विष्णुपु० १-२-६६। "रजोगुणमयं चान्यरूपं तस्यैव धीमतः। चतुर्मुखः स भगवान् जगत्सृष्टौ प्रवर्तते॥ सृष्टं च पाति सकलं विश्वात्मा विश्वतोमुखः। सत्त्वं गुणमुपाश्रित्य विष्णुर्विश्वेश्वरः स्वयम्॥ अन्तकाले स्वयं देवः सर्वात्मा परमेश्वरः। तमोगुणं समाश्रित्य रुद्रः संहरते जगत्" कूर्मपु०।

ಮಾಯೆಯನ್ನು ದೂರಮಾಡಿ ಭಕ್ತರನ್ನು ಸಂಸಾರದಿಂದ ಬಿಡಿಸುವುದರಿಂದ ವಿಷ್ಣು. [ಇನ್ನೂ ವಿವರಕ್ಕೆ "नारायण" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ]. 2. ದ್ವಾದಶಾದಿತ್ಯರಲ್ಲೊಬ್ಬ ಆದಿತ್ಯ. "एकादशस्तथा त्वष्टा द्वादशो विष्णुरुच्यते" भा० आदि० ६५-१६। 3. ಅಗ್ನಿ. 4. ಒಬ್ಬ ಸ್ಮೃತಿಕಾರರು. 5. ಶ್ರವಣನಕ್ಷತ್ರ.

विष्णुऋक्ष ವಿಷ್ಣುಋಕ್ಷ (न०) ವಿಷ್ಣುದೇವತಾಕವಾದ ಶ್ರವಣನಕ್ಷತ್ರ. विष्ण्वधिदेवताकं ऋक्षम्। "उपोष्य द्वादशीं पुण्यां विष्णुऋक्षेण संयुताम्। एकादश्युद्भवं पुण्यं नरः प्राप्नोत्यसंशयः"।

विष्णुक्रान्ता ವಿಷ್ಣುಕ್ರಾಂತಾ (स्त्री०) ವಿಷ್ಣುಕ್ರಾಂತಿಗಿಡ. "विष्णुक्रान्ताऽपराजिता" अम०।

विष्णुगुप्त ವಿಷ್ಣುಗುಪ್ತ (पुं०) ಚಾಣಕ್ಯ. "विष्णुगुप्तस्तु कौण्डिन्यश्चाणक्यो द्रोमिणोऽङ्गुलः। वात्स्यायनो मन्दनागः पक्षिलस्वामिनावपि" त्रिकाण्ड०।

विष्णुगृह ವಿಷ್ಣುಗೃಹ (न०) ವಿಷ್ಣುದೇವಾಲಯ. विष्णवे निर्मितं गृहम्। **ವಿಷ್ಣುದೇವಾಲಯನಿರ್ಮಾಣದ ಫಲ**: "अहन्यहनि योगेन यजतो यन्महाफलम्। प्राप्नोति तत्फलं विष्णोर्यः कारयति मन्दिरम्॥ प्रशस्तदेशे भूभागे प्रशस्तं भवनं हरेः। कारयत्यखिलान् लोकान् स नरः प्रतिपद्यते"॥

विष्णुचक्र ವಿಷ್ಣುಚಕ್ರ (न०) ಹಸ್ತದಲ್ಲಿ ರೇಖಾರೂಪವಾದ ಚಕ್ರ. विष्णोः चक्रमिव। "विष्णुचक्रं करे चिह्नं सर्वेषां चक्रवर्तिनाम्। भवत्यव्याहतो यस्य प्रभावस्त्रिदशैरपि" विष्णुपु०।

विष्णुदैवत ವಿಷ್ಣುದೈವತ (न०) 1. ಶ್ರವಣನಕ್ಷತ್ರ. विष्णुर्दैवतं यस्य। (वि०) 2. ವಿಷ್ಣುದೇವತಾಕವಾದ. **–दैवत्यम् –ದೈವತ್ಯಮ್.**

विष्णुदैवत्या ವಿಷ್ಣುದೈವತ್ಯಾ (स्त्री०) 1. ಏಕಾದಶೀ ತಿಥಿ. विष्णुर्दैवत्यमस्याः। 2. ದ್ವಾದಶೀತಿಥಿ. "एकादशी द्वादशी च प्रोक्ता श्रीचक्रपाणिनः। त्रयोदशीत्वनङ्गस्य शिवस्योक्ता चतुर्दशी" स्मृतिः।

विष्णुधर्मोत्तर ವಿಷ್ಣುಧರ್ಮೋತ್ತರ (ನಂ) ವಿಷ್ಣು ಪ್ರಧಾನವಾದ ಧರ್ಮಗಳನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವ ಒಂದು ಗ್ರಂಥ.

विष्णुपञ्जर ವಿಷ್ಣುಪಂಜರ (ನಂ) ವಿಷ್ಣುಕವಚ, ಪಂಜರದಂತಿರುವ ವಿಷ್ಣುವಿನ ನಾಮ ಮತ್ತು ಆಯುಧಗಳು. ಇವುಗಳ ರಕ್ಷಣೆಯಲ್ಲಿರುವವನಿಗೆ ಯಾವರೀತಿಯ ಭಯವೂ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. विष्णुरेव पञ्जरमिव। "प्रवक्ष्याम्यधुनात्वेतद्वैष्णवं पञ्जरं शुभम्। नमो नमस्ते गोविन्द चक्रं गृह्य सुदर्शनम्। प्राच्यां रक्षस्व मां विष्णो त्वामहं शरणं गतः।। गदां कौमोदकीं गृह्य पद्मनाभामितद्युते। याम्यां रक्षस्व मां विष्णो त्वामहं शरणं गतः।। ಇತ್ಯಾದಿ. वामनपु०।

विष्णुपद ವಿಷ್ಣುಪದ (ನಂ) 1. ಅಂತರಿಕ್ಷ, ಆಕಾಶ. 2. ವಿಷ್ಣುವಿನ ಪಾದ. विष्णोः पदम्। "वसुन्धरा विष्णुपदं द्वितीयमप्यारुरोहेव रजश्छलेन" रघु० १६-२८। 3. ವಿಷ್ಣುವಿನ ಸ್ಥಾನ—(1) ಶ್ರೀ ವೈಕುಂಠ. (2) ಕ್ಷೀರಸಮುದ್ರ. "अपुण्यपुण्योपरमे क्षीणाशेषाप्तिहेतवः। यत्र गत्वा न शोचन्ति तद्विष्णोः परमं पदम्।। धर्मध्रुवाद्यास्तिष्ठन्ति यत्र ते लोकसाक्षिणः। तत्साष्ट्यों-त्पन्नयोगेद्धास्तद्विष्णोः परमं पदम्।। यत्रैतदोतं प्रोतं च यद्भूतं सचराचरम्। भाव्यं च विश्वं मैत्रेय तद्विष्णोः परमं पदम्" विष्णुपु० २-८। 4. ಪದ್ಮ, ಕಮಲ. 5. ಒಂದು ಪುಣ್ಯತೀರ್ಥ. 6. ಭ್ರೂಮಧ್ಯಸ್ಥಾನ, ಹುಬ್ಬುಗಳ ಮಧ್ಯದ ಸ್ಥಾನ. "अरुन्धतीं ध्रुवं चैव विष्णोस्त्रीणि पदानि च। आसन्नमृत्युर्नो पश्येच्चतुर्थं मातृमण्डलम्।। अरुन्धती भवेज्जिह्वा ध्रुवो नासाग्रमुच्यते। विष्णोः पदानि भ्रूमध्ये नेत्रयोर्मातृमण्डलम्" काशीखं०।

विष्णुपदी ವಿಷ್ಣುಪದೀ (स्त्री०) 1. ಗಂಗಾನದಿ. विष्णोः पदं स्थानं यस्याः। "गङ्गा विष्णुपदी जह्नुतनया सुरनिम्नगा" अम०। 2. ವೃಷಭ ಸಿಂಹ ವೃಶ್ಚಿಕ ಮತ್ತು ಕುಂಭ ಸಂಕ್ರಾಂತಿಗಳು. "धनुर्मिथुनकन्यासु मीने च षडशीतयः। वृषवृश्चिककुम्भेषु सिंहे विष्णुपदी स्मृता"। ವಿಷ್ಣುಪದೀ ಸಂಕ್ರಾಂತಿಯಲ್ಲಿ ಸಂಕ್ರಮಣಕ್ಕೆ ಮುಂಚೆಯೂ ಅನಂತರವೂ ಹದಿನಾರು ಘಳಿಗೆಗಳ ಕಾಲ ಪುಣ್ಯಕಾಲ. "पुण्यायां विष्णुपद्यां च प्राक्पश्चादपि षोडश"।

विष्णुपाद ವಿಷ್ಣುಪಾದ (पु०) ವಿಷ್ಣುವಿನ ಪಾದ, ಗಂಗಾನದಿಯ ಉತ್ಪತ್ತಿಸ್ಥಾನವಾದ ಪರಮಾತ್ಮನ ಪಾದ. "विष्णुपादोदकोद्भूता ब्रह्मलोकादुपागता"।

विष्णुपुराण ವಿಷ್ಣುಪುರಾಣ (ನಂ) ವ್ಯಾಸಮಹರ್ಷಿವಿರಚಿತ ಅಷ್ಟಾದಶ ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲೊಂದು. ಈ ಪುರಾಣವು ಪರಾಶರಮುನಿಯಿಂದ ಮೈತ್ರೇಯಋಷಿಗೆ ಉಪದೇಶಿಸಲ್ಪಟ್ಟು ವ್ಯಾಸಮಹರ್ಷಿಯಿಂದ ಪ್ರಚಾರಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿತು. [ಇದರಲ್ಲಿ ಸಂಕ್ಷಿಪ್ತವಾದ ಜಗತ್ಸೃಷ್ಟಿಕ್ರಮ ಕಾಲನಿರ್ಣಯ ವರಾಹಾವತಾರ ದೇವಾದಿಸೃಷ್ಟಿ ಮನುಷ್ಯಸೃಷ್ಟಿ ಲಕ್ಷ್ಮಿಯು ಭೃಗುಮಹರ್ಷಿಯ ಪುತ್ರಿಯಾಗಿ ಅವತರಿಸಿದುದು ಪ್ರಹ್ಲಾದಚರಿತ್ರೆ ಸೂರ್ಯರಥಸ್ಥಿತಿವರ್ಣನೆ ಮನ್ವಂತರಾನುವರ್ಣನೆ ವ್ಯಾಸಕೃತವೇದವಿಭಾಗಕ್ರಮ ಯಯಾತಿ ಚರಿತ್ರೆ ಸ್ಯಮಂತಕೋಪಾಖ್ಯಾನ ಶಿಶುಪಾಲವಧ ಕಲಿಯುಗದಲ್ಲಿ ಜನಿಸುವ ರಾಜರ ವಂಶವರ್ಣನೆ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣಾವತಾರ ರುಕ್ಮಿಣೀವಿವಾಹ ಷೋಡಶಸ್ತ್ರೀಪರಿಗ್ರಹ ಕಲಿಯುಗದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ ಸಾಂಕರ್ಯ ಪ್ರಳಯಗಳು ಮುಂತಾದ ವಸ್ತುಗಳು ಪ್ರತಿಪಾದಿತವಾಗಿವೆ.] "तत्त्वेन यश्चिदचिदीश्वरतत्स्वभावभोगापवर्गतदुपायगतीरुदारः। सन्दर्शयन्निरममीत पुराणरत्नं तस्मै नमो मुनिवराय पराशराय" विष्णुपु०। ಈ ವಿಷ್ಣುಪುರಾಣದಲ್ಲಿ 23,000 ಗ್ರಂಥ (ಶ್ಲೋಕ) ಗಳಿವೆ.

विष्णुभक्ति ವಿಷ್ಣುಭಕ್ತಿ (स्त्री०) 1. ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿಡುವ ನಿರತಿಶಯಪ್ರೀತಿ, ಯಾಥಾರ್ಥ್ಯಜ್ಞಾನದಿಂದ ಮಾಡುವ ಪರಮಾತ್ಮನ ಧ್ಯಾನ. 2. ಪರಮಾತ್ಮನ ಸೇವೆ. भज (सेवायाम्) "क्तिन्"। विष्णौ भक्तिः। ಅನವರತವೂ ಮಾಡುವ ಪರಮಾತ್ಮನ ಸೇವೆಯೇ ಭಕ್ತಿ. ಈ ಭಕ್ತಿಯೇ ಪರಮಾತ್ಮನ ಕೃಪೆಗೆ ಕಾರಣವಾಗುವುದು. ಪರಮಾತ್ಮನ ಕೃಪೆಯೊಂದು ಒದಗಿದರೆ ಸಕಲ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳೂ ಸಿದ್ಧಿಸುವುವು. "विष्णुभक्तिं प्रवक्ष्यामि यया सर्वमवाप्यते। यथा भक्त्या हरिस्तुष्येत्तथा नान्येन केनचित्।। भज इत्येष वै धातुः सेवायां परिकीर्तितः। तस्मात्सेवा बुधैः प्रोक्ता भक्तिसाधनभूयसी।। ते भक्ता लोकनाथस्य नामकर्मादिकीर्तने। मुञ्चन्त्यश्रूणि संहर्षात् ये च हृष्टतनूरुहाः।। ವೇದಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಮೈಗೂಡಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದರೂ ಸಕಲಶಾಸ್ತ್ರಪಾರಂಗತನಾಗಿದ್ದರೂ ಸರ್ವೇಶ್ವರನಾದ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಭಕ್ತನಾಗದಿದ್ದರೆ ಅಂತಹವನು ಅಧಮಾಧಮನಾಗುವನು. "अन्तर्गतोऽपि वेदानां सर्वशास्त्रार्थवेद्यपि। यो न सर्वेश्वरे भक्तः तं विद्यात्पुरुषाधमम्।। ಎಂತಹ ದುರಾಚಾರನಿರತನಾಗಿದ್ದರೂ ಅನನ್ಯಮನಸ್ಕನಾಗಿ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಸೇವಿಸುವವನು ಪರಮಸಾಧುವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. "अपि चेत्सुदुराचारो भजते मामनन्यभाक्। साधुरेव स मन्तव्यः सम्यग्व्यवसितो

हि सः" गीता ९-३०। ಎಷ್ಟೇ ದಾನಧರ್ಮಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡಿದರೂ ಗಂಧಪುಷ್ಪಾದಿಗಳಿಂದ ಆರಾಧಿಸಿದರೂ ಭಕ್ತಿಯೊಂದಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಸಂತೋಷವಾಗಲಾರದು. "न दानैर्विविधैर्दत्तैर्न पुष्पैर्नानुलेपनैः। तोषमेति महात्मासौ यथा भक्त्या जनार्दनः"॥

विष्णुमाया ವಿಷ್ಣುಮಾಯಾ (स्त्री०) 1. ದುರ್ಗಾದೇವಿ. 2. ಭಗವದಿಚ್ಛೆ, ಪರಮಾತ್ಮನ ಸಂಕಲ್ಪ. विष्णोर्माया। ಈ ಮಾಯೆಯು ಸತ್ತ್ವರಜಸ್ತಮೋಮಯವಾದುದು. ಇದು ಪರಮಾತ್ಮನಿಂದಲೇ ಸೃಷ್ಟಿಸಲ್ಪಟ್ಟುದು. ಇದು ಪರಮಾತ್ಮನ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಮರೆಸುವುದು. ಪರಮಾತ್ಮನ ಪರತ್ವವೂ ಇದರಿಂದ ತಿಳಿಯದಂತಾಗುವುದು. ತ್ರಿಗುಣಾತ್ಮಕವಾದ ಈ ಮಾಯೆಯನ್ನು ದಾಟಲು ಯಾರಿಗೂ ಸಾಧ್ಯವಾಗಲಾರದು. ಭಕ್ತಿಯಿಂದ ಯಾರು ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸುವರೋ ಅವರಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಈ ಮಾಯೆಯಿಂದ ವಿಮುಕ್ತಿಯುಂಟು. "त्रिभिर्गुणमयैर्भावैरेभिः सर्वमिदं जगत्। मोहितं नाभिजानाति मामेभ्यः परमव्ययम्॥ दैवी ह्येषा गुणमयी मम माया दुरत्यया। मामेव ये प्रपद्यन्ते मायामेतां तरन्ति ते" गीता ७-१३, १४। ಪರಮಾತ್ಮನಾದ ವಿಷ್ಣುವಿನಿಂದ ಸೃಷ್ಟಿಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸೃಷ್ಟಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಮಾಯೆಯಿಂದ ಜಗತ್ತೆಲ್ಲವೂ ಮೋಹಪರವಶವಾಯಿತು. "सृष्ट्वा मायां पुरा सृष्टौ विष्णुना परमात्मना। मोहितं मायया विश्वं विष्णु-माया च कीर्तिता" ब्रह्मवै०।

विष्णुयशस् ವಿಷ್ಣುಯಶಸ್ (पुं०) ಕಲ್ಕ್ಯವತಾರವನ್ನು ತಾಳಿದ ಪರಮಾತ್ಮನ ತಂದೆ. विष्णुना यशो यस्य। ಈತನು ಬ್ರಹ್ಮಯಶಸ್ಸಿನ ಪುತ್ರ.

विष्णुरथ ವಿಷ್ಣುರಥ (पुं०) ಗರುಡ. विष्णोः रथः। **–वाहनम् –ವಾಹನವು, –वाह्यः –ವಾಹ್ಯ**.

विष्णुरात ವಿಷ್ಣುರಾತ (पुं०) ಪರೀಕ್ಷಿದ್ರಾಜ.

विष्णुलोक ವಿಷ್ಣುಲೋಕ (पुं०) ವೈಕುಂಠಲೋಕ. विष्णोर्लोकः।

विष्णुवल्लभा ವಿಷ್ಣುವಲ್ಲಭಾ (स्त्री०) 1. ತುಲಸಿ. विष्णोर्वल्लभा। 2. ಮಹಾಲಕ್ಷ್ಮೀ.

विष्णुशिला ವಿಷ್ಣುಶಿಲಾ (स्त्री०) ಸಾಲಗ್ರಾಮ ಶಿಲೆ. ಈ ಸಾಲಗ್ರಾಮಶಿಲೆಯಲ್ಲಿರುವ ಪರಮಾತ್ಮನು ಕಲಿಯುಗದ ಹತ್ತುಸಹಸ್ರ ವರ್ಷಗಳನಂತರ ಭೂಮಿಯನ್ನು ತ್ಯಜಿಸುವನು. "अयुताब्दे कलेयाते त्यजेद्विष्णु-शिला महीम्"।

विष्णुशृङ्खलक ವಿಷ್ಣುಶೃಂಖಲಕ (पुं०) ಏಕಾದಶೀ ಮತ್ತು ದ್ವಾದಶೀ ಎರಡು ತಿಥಿಗಳ ಸಂಬಂಧ ಹೊಂದಿರುವ ಶ್ರವಣನಕ್ಷತ್ರದ ಒಂದು ಯೋಗ, ಶ್ರವಣದ್ವಾದಶೀ ಯೋಗ. "द्वादशी श्रवणस्पृष्टा स्पृशेदेकादशीं यदा। स एव वैष्णवो योगो विष्णुशृङ्खलसंज्ञितः"।

विष्फार ವಿಷ್ಫಾರ (पुं०) ಧನುಸ್ಸಿನ ಟಂಕಾರ ಶಬ್ದ. वि + स्फुर (स्फुरणे) "घञ्" (३-३-१८)। आत्वम् (६-१-४७)। षत्वम् (८-३-७६)।

विष्य ವಿಷ್ಯ (वि०) 1. ವಿಷಪ್ರಯೋಗದಿಂದ ಕೊಲ್ಲಲ್ಪಡುವವನು. विषेण वध्यः "यत्" (४-४-९१)। "विष्यो विषेण यो वध्यः" अम०। 2. ವಿಷದಿಂದ ಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ. विषेण क्रीतम् "यत्" (५-१-२)। 3. ವಿಷಕ್ಕೆ ಹಿತವಾದ. विषाय हितम् "यत्" (५-१-२)।

विष्यन्द ವಿಷ್ಯಂದ (पुं०) ಸ್ರವಿಸುವುದು, ಸೋರುವುದು. वि + स्यन्दू (प्रस्रवणे) "घञ्" (३-३-१८)।

विष्व ವಿಷ್ವ (वि०) ಹಿಂಸಿಸುವ, ಪೀಡಿಸುವ.

विष्वक् ವಿಷ್ವಕ್, विष्वञ्च् ವಿಷ್ವಂಚ್ (अव्य०) 1. ಸುತ್ತಲೂ, ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಲ್ಲೂ. "मुनेः शरौघेण तदुग्र-रंहसा बलं प्रकोपादिव विष्वगायता" किरा० १४-५९। (वि०) 2. ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಲ್ಲೂ ಹರಡಿರುವ. विष्वङ्मोहः स्थगयति कथं मन्दभाग्यः करोति" उ० रा० ३-३८।

विष्वक्सेन ವಿಷ್ವಕ್ಸೇನ (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು. इनेन स्वामिना सह वर्तत इति सेना सेश्वरा चमूः, तदुप-लक्षिताः रक्षकवन्तो जन्तवोऽस्य। "इनेन स्वामिना साकं वर्तते सेन इत्यतः। विष्वग्रक्ष्यो जनो यस्य विष्वक्सेन इतीरितः" इति निरुक्तिः। "विष्वक्सेनो जनार्दनः" वि० स०। "साम्यमाप कमलासखविष्वक्-सेनसेवितयुगान्तपयोधेः" माघ० १०-५५। 2. ವಿಷ್ಣುವಿನ ಮುಖ್ಯ ಪರಿಚಾರಕ, ವಿಷ್ಣುವಿನ ನಿರ್ಮಾಲ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವವನು.

विष्वक्सेनप्रिया ವಿಷ್ವಕ್ಸೇನಪ್ರಿಯಾ (स्त्री०) 1. ಮಹಾಲಕ್ಷ್ಮೀ. 2. ವಾರಾಹೀಗಿಡ, ಹಂದಿಗಡ್ಡೆ. "विष्वक्सेनप्रिया लक्ष्म्यां वाराह्यामपि योषिति" मेदि०।

विष्वक्सेना ವಿಷ್ವಕ್ಸೇನಾ (स्त्री०) ಪ್ರೇಂಕಣ ಗಿಡ. "विष्वक्सेना फलिन्यां तु विष्वक्सेनो जनार्दनः" मेदि०।

विष्वणन ವಿಷ್ವಣನ (वि०) ಭೋಜನ, ಊಟ.

विष्वद्रयञ्च् ವಿಷ್ವದ್ರ್ಯಂಚ್ (वि०) ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಗೂ ಹೋಗುವ, ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಲ್ಲೂ ಹರಡುವ. विष्वगञ्चति — विष्वक् + अञ्चु (गतौ) "क्विन्" अद्रयादेशः (६-३-९२)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **विष्वद्रीची ವಿಷ್ವದ್ರೀಚೀ.** "विष्वद्रीचीर्विक्षिपन् सैन्यवीचीराजावन्तः क्वापि दूरं प्रयातम्" माघ० १८-२५।

विष्वाण ವಿಷ್ವಾಣ (पुं०) ಊಟಮಾಡುವುದು, ತಿನ್ನುವುದು.

विस ವಿಸ (न०) ಮೃಣಾಳ, ತಾವರೆಯ ದಂಟು. विस्यति— विस (प्रेरणे) "कः" (३-१-१३५)।

विसंयुक्त ವಿಸಂಯುಕ್ತ (वि०) ಬೇರೆಯಾದ, ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿರುವ. वि + सम् + युजिर् (योगे) "क्तः" (३-४-७२)।

विसंयोग ವಿಸಂಯೋಗ (पुं०) ಬೇರೆಯಾಗುವುದು, ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗುವುದು. वि + सम् + युजिर् (योगे) "घञ्" (३-३-१८)।

विसंवाद ವಿಸಂವಾದ (पुं०)1. ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ಮಾತಾಡುವುದು, ವ್ಯತ್ಯಾಸವಾಗಿ ಹೇಳುವುದು. विरुद्धो वादः। ಹೇಳಿದ ಮಾತಿಗೆ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಾಗಿ ಹೇಳಿ ಮಾತಿಗೆ ತಪ್ಪುವುದು ವಿಸಂವಾದ. 2. ಅಸಂಗತವಾಗಿ–, ಅಸಂಬದ್ಧವಾಗಿ–, ಹೊಂದಿಕೆಯಿಲ್ಲದೆ ಮಾತಾಡುವುದು. 3. ಎದುರು ಮಾತಾಡುವುದು, ನಿಷೇಧಿಸಿ ಮಾತಾಡುವುದು.

विसंवादित ವಿಸಂವಾದಿತ (वि०) 1. ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ಮಾತಾಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಅಸಂಗತವಾಗಿ ಮಾತಾಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ನುಡಿದಂತೆ ನಡೆಯದೆ ಇರುವಂತೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. वि + सम् + वद (व्यक्तायां वाचि) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२) "रमणीयः खलु अवधिः विधिना विसंवादितः" शाकु० ६।

विसंवादिन् ವಿಸಂವಾದಿನ್ (वि०) 1. ಹೇಳಿದ ಮಾತಿಗೆ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ಆಡುವವನು. 2. ಅಸಂಗತವಾಗಿ–, ಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲದೆ ಮಾತಾಡುವವನು. 3. ತಪ್ಪೆಂದು ಹೇಳಿ ಎದುರಿಸಿ ಮಾತಾಡುವವನು. विसंवदति — वि + सम् + वद (व्यक्तायां वाचि) "णिनिः" (३-२-७८)। 4. ವ್ಯತ್ಯಾಸವಾಗಿರುವ, ಭಿನ್ನವಾಗಿರುವ, ಅಂಗೀಕರಿಸಬಾರದ, ಒಪ್ಪಲಾರದ, ಹೊಂದಿಕೆಯಿಲ್ಲದ, ಹೋಲದಿರುವ. "वयोवेषविसंवादि रामस्य च तयोस्तदा। जनता प्रेक्ष्य सादृश्यं नाक्षिकम्पं व्यतिष्ठत" रघु० १५-६७।

विसंष्ठुल ವಿಸಂಷ್ಠುಲ (वि०) 1. ಅಸ್ಥಿರವಾದ, ಅಲುಗಾಡುವ, ಕಂಪಿಸುವ, ಕ್ಷೋಭೆಹೊಂದಿದ. "प्रतिकूलबुद्ध-रक्षितावचनविवर्धितावेगव्यतिकरविसंष्ठुला" मालती० ७। 2. ಸಮವಾಗಿಲ್ಲದ, ಹಳ್ಳತಿಟ್ಟಾದ. "विसंष्ठुल-द्वीपतयोपलक्ष्यैर्वीरव्रणैरेष विभाति रूढैः" याद० १८-९०।

विसर ವಿಸರ (पुं०) 1. ಸಮೂಹ, ಗುಂಪು. विसरति— वि + सृ (गतौ) "अच्" (३-१-१३४)। "घर्माम्भो-विसरविवर्तनैरिदानीं मुग्धाक्ष्याः परिजनवारसुन्दरीणाम्" मालती० १-४०। 2. ಹರಡುವುದು, ಪ್ರಸರಿಸುವುದು. "विसरः प्रसरे व्रजे" मेदि०।

विसर्ग ವಿಸರ್ಗ (पुं०) 1. ದಾನ, ಕೊಡುಗೆ. वि + सृज (विसर्गे) "घञ्" (३-३-१८)। "आदानं हि विसर्गाय सतां वारिमुचामिव" रघु० ४-८६। 2. ತ್ಯಜಿಸುವುದು, ಬಿಡುವುದು. 3. ಚಿಮುಕಿಸುವುದು, ಸುರಿಯುವುದು, ಚೆಲ್ಲುವುದು. "पुरं नवीचक्रुरपां विसर्गान्मेघा निदाघ-ग्लपितामिवोर्वीम्" रघु० १६-३८। 4. ಕಳುಹಿಸುವುದು. 5. ಸೃಷ್ಟಿಸುವುದು. 6. ಕಾಂತಿ, ಪ್ರಭೆ. 7. ಮಲವಿಸರ್ಜನೆ. 8. ವಿಸರ್ಜನೀಯ, ಕಂಠದಲ್ಲಿ ವಾಯುವಿನ ಎಳೆತದಿಂದ ಹುಟ್ಟುವ ಮಹಾಪ್ರಾಣಸೂಚಕವಾಗಿ ಗುರುತಿಸಲ್ಪಡುವ ಎರಡು ಬಿಂದುಗಳು (ಃ). "विसर्गो विसर्जनीये वर्चसि त्यागदानयोः" हेम०। 9. ಮೋಕ್ಷ, ಮುಕ್ತಿ, ಸಂಸಾರಪಾಶದಿಂದ ಬಿಡುಗಡೆ. 10. ದಕ್ಷಿಣದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯನ ಸಂಚಾರ. "विसर्गस्तु पुमान् दाने त्यागे च मलनिर्गमे। विसर्जनीयेऽप्ययनभेदेऽपि च विभावसोः" मेदि०।

विसर्जन ವಿಸರ್ಜನ (न०) 1. ದಾನ, ಕೊಡುಗೆ. वि+सृज (विसर्गे) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಪರಿತ್ಯಾಗ, ತ್ಯಜಿಸುವುದು. "श्रुतदेहविसर्जनं पितुःचिरमश्रूणि विमुच्य राघवः" रघु० ८-२७। 3. ಕಳುಹಿಸಿಕೊಡುವುದು, ಬಿಟ್ಟುಕೊಡುವುದು. 4. ವರ್ಷಿಸುವುದು, ಸುರಿಯುವುದು. "समतया वसुवृष्टिविसर्जनैर्नियमनादसतां च नराधिपः" रघु० ९-६। 5. ಆವಾಹನೆಮಾಡಿದ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಕಳುಹಿಸಿಕೊಡುವುದು. 6. ಮಲಮೂತ್ರಗಳನ್ನು ಹೊರಗೆ ಬಿಡುವುದು. "न कदाचन कुर्वीत विण्मूत्रस्य-विसर्जनम्" मनु० ४-४८। (वि०) 7. ಸೃಷ್ಟಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "त्वया सृष्टमिदं विश्वं धातुर्गुणविसर्जनम्" भाग० १०-१६-५७।

विसर्जनीय ವಿಸರ್ಜನೀಯ (पुं०) 1. ವಿಸರ್ಗ, ಕಂಠದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವ ಮಹಾಪ್ರಾಣಸೂಚಕವಾದ ಎರಡು (ಃ)

ಬಿಂದುಗಳು. (वि०) 2. ಬಿಡಲ್ಪಡುವ, ತ್ಯಜಿಸಲ್ಪಡುವ. 3. ಕಳುಹಿಸಲ್ಪಡುವ. 4. ಕಳುಹಿಸಬೇಕಾದ. 5. ಕೊಡಲ್ಪಡುವ, ದಾನಮಾಡಲ್ಪಡುವ. 6. ತ್ಯಜಿಸಬೇಕಾದ. वि + सृज (विसर्गे) "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः" (३-१-९६)। **–स्रष्टव्यम् –ಸ್ರಷ್ಟವ್ಯಮ್.**

विसर्जयत् ವಿಸರ್ಜಯತ್ (वि०) 1. ಬಿಡಿಸುತ್ತಿರುವ, ತ್ಯಜಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ. वि+सृज (विसर्गे)+णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। 2. ರವಾನೆಮಾಡಿಸುತ್ತಿರುವ. 3. ದಾನಮಾಡಿಸುತ್ತಿರುವ. 4. ಕಳುಹಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–यन्ती –ಯಂತೀ.**

विसर्जित ವಿಸರ್ಜಿತ (वि०) 1. ಕಳುಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಹೊರಗೆ ಹೊರಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. वि+सृज (विसर्गे)+णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "अथ विसर्जितराजलोकः "विश्रम्यताम्" इति स्वयमेवाभिधाय कतिपयाप्तराजपुत्रपरिवृतो नरपतिरभ्यन्तरं प्राविशत्" काद०। 2. ಬಿಡಲ್ಪಟ್ಟ, ತ್ಯಜಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ತೊರೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ದಾನವಾಗಿ ಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟ. 4. ಬೀಳ್ಕೊಟ್ಟು ಕಳುಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 5. ಸಾಗಹಾಕಲ್ಪಟ್ಟ, ರವಾನೆಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ.

विसर्प ವಿಸರ್ಪ (पुं०) 1. ಮೆಲ್ಲಗೆ ಸರಿದುಹೋಗುವುದು. वि + सृप्लृ (गतौ) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ವೇಗದಿಂದ ಸುತ್ತಲೂ ಹರಡುವುದು, ಬೇಗ ಬೇಗನೆ ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯೂ ವ್ಯಾಪಿಸುವುದು. "प्रमोहो निद्रा वा किमु विषविसर्पः किमु मदः" उ० रा० १-३५। 3. ತುರಿ, ಕಜ್ಜಿ, ಕಡಿತ, ನವೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಒಂದು ರೋಗ. ಇದು ಅಂಟುರೋಗವಾದುದರಿಂದ ಶರೀರದಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಹರಡುವುದು. **ಅತಿಯಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ** ಉಪ್ಪು ಹುಳಿ ಕಹಿ ಉಷ್ಣವಸ್ತುಗಳಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಈ ರೋಗವು ಏಳು ವಿಧ. "लवणाम्लकटूष्णादिसेवनाद्दोषकोपतः। विसर्पः सप्तधा ज्ञेयः सर्वतः परिसर्पणात्"।

विसर्पण ವಿಸರ್ಪಣ (न०) 1. ಮೆಲ್ಲಗೆ ಸರಿದುಹೋಗುವುದು. वि+सृप्लृ (गतौ) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "शोषणं सागरस्येव मेरोरिव विसर्पणम्। पतनं भास्करस्येव न मृष्ये द्रोणपातनम्" भा०। 2. ಹರಡುವುದು, ವ್ಯಾಪಿಸುವುದು. "प्रसरस्तु विसर्पणम्" अम०।

विसर्पि ವಿಸರ್ಪಿ (पुं०) ಕಜ್ಜಿ, ತುರಿ, ಕಡಿತ, ನವೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಒಂದು ರೋಗ.

विसर्पिन् ವಿಸರ್ಪಿನ್ (वि०) ಎಲ್ಲಾಕಡೆಯಲ್ಲೂ ಹರಡುವ. "परितो विसर्पि परितापि भृशम्" माघ० ९-३६।

विसल ವಿಸಲ (न०) ಚಿಗುರು. "विसलं किसलं चाथोत्कलिका ज्ञारिते समे" त्रिकाण्ड०।

विसार ವಿಸಾರ (पुं०) 1. ಮತ್ಸ್ಯ, ಮೀನು. विशेषेण सरति—सृ (गतौ) "घञ्" (वा० ३-३-१७)। 2. ಮೆಲ್ಲಗೆ ಸರಿದುಹೋಗುವುದು. 3. ಹರಡಿಕೊಳ್ಳುವುದು, ವ್ಯಾಪಿಸುವುದು. "घञ्" (३-३-२८)।

विसारिन् ವಿಸಾರಿನ್ (वि०) 1. ಹರಡುವ, ಸರ್ವತ್ರ ವ್ಯಾಪಿಸುವ. विसारोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। "विसारिकाञ्चीमणिरश्मिलब्धया मनोहरोच्छ्रायनितम्बशोभया" किरा० ८-२३। 2. ಮೆಲ್ಲಗೆ ಸರಿದುಹೋಗುವ. (पुं०) 3. ಮತ್ಸ್ಯ, ಮೀನು.

विसूची ವಿಸೂಚೀ (स्त्री०) ಅಜೀರ್ಣರೋಗ. विशेषेण सूचयति—सूच (पैशुन्ये)+णिच् "अच्" (३-१-१३४)। ಅಜೀರ್ಣದಿಂದ ವಾಯುವು ದೇಹದಲ್ಲಿ ಸೂಜಿಯಂತೆ ಚುಚ್ಚುತ್ತಾ ಪೀಡಿಸುವುದು. "सूचीभिरिव गात्राणि तुदन् सन्तिष्ठतेऽनलः। यस्याजीर्णेन सा वैद्यैर्विसूचीति निगद्यते"। स्वार्थे "कन्"। **–सूचिका –ಸೂಚಿಕಾ.** ವಿವೇಚನೆಯಿಲ್ಲದೆ ಅಧಿಕವಾಗಿ ಆಹಾರ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವವರಿಗೆ ಈ ರೋಗ (ಕಾಲರಾ) ವು ಬರುವುದು. ಮಿತಾಹಾರಿಗಳಿಗೆ ಈ ವ್ಯಾಧಿಯು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. "न तां परिमिताहारा लभन्ते विदितागमाः। मूढास्तामजितात्मानो लभन्तेऽशनलोलुपाः"।

विसृजत् ವಿಸೃಜತ್ (वि०) 1. ಬಿಡುತ್ತಿರುವ. (ಬಾಣ) ಪ್ರಯೋಗಿಸುತ್ತಿರುವ. वि + सृज (विसर्गे) "शतृ" (३-२-१२४)। 2. ಹೊರಗೆ ಹೊರಡಿಸುತ್ತಿರುವ. ಹೊರಗೆ ಬಿಡುತ್ತಿರುವ. "विसृजन्तो मुखैर्ज्वाला भीमा इव भुजङ्गमाः" कुमा० १६-८।

विसृत ವಿಸೃತ (वि०) ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವ, ಹರಡಿರುವ. वि+सृ (गतौ) "क्तः" (३-४-७२)। "तदभिमुखमनङ्गचापयष्टिर्विसृतगुणेव समुन्ननाम काचित्" किरा० १०-५३।

विसृत्वर ವಿಸೃತ್ವರ (वि०) 1. ಹರಡುವ ಸ್ವಭಾವದ. वि+सृ (गतौ) "क्वरप्" (३-२-१६३)। "विसृत्वरैरम्बुरुहां रजोभिः यमस्वसुश्चित्र इवोदभारः" माघ० ३-११। 2. ಮೆಲ್ಲಗೆ ಸ ದುಹೋಗುವ.

विसृमर ವಿಸೃಮರ (वि०) ಮೆಲ್ಲಗೆ ಸರಿದುಹೋಗುವ. वि + सृ (गतौ) "क्मरच्" (३-२-१६०)।

विसृष्ट ವಿಸೃಷ್ಟ (वि०) 1. ತ್ಯಜಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಬಿಡಲ್ಪಟ್ಟ. वि + सृज (विसर्गे) कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)। "विसृष्टरागादधरान्निवर्तितः स्तनाङ्गरागारुणिताच्च कन्दुकात्" कुमा० ५-११। 2. ಕಳುಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "आप्तः कुमारानयनोत्सुकेन भोजेन दूतो रघवे विसृष्टः" रघु० ५-३९। 3. ದಾನಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟ. "ग्रामेष्वात्मविसृष्टेषु यूपचिह्नेषु यज्वनाम्" रघु० १-४४। 4. ಪರಿತ್ಯಜಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ತೊರೆದುಬಿಡಲ್ಪಟ್ಟ. 5. ಸೃಷ್ಟಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 6. ಹೊರಗೆ ಹೊರಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಹೊರದೂಡಲ್ಪಟ್ಟ. 7. ವಿಸರ್ಜಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಬಿಟ್ಟು ಕಳುಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "विसृष्टपार्श्वानुचरस्य तस्य पार्श्वद्रुमाः पाशभृता समस्य" रघु० २-९। 8. (ದೃಷ್ಟಿ) ಇಡಲ್ಪಟ್ಟ, (ನೋಟ) ಬೀರಲ್ಪಟ್ಟ. "उद्विग्नचञ्चलकटाक्षविसृष्टदृष्टिः" मृच्छ० १-१७। 9. ಬಿಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ (ಬಾಣ). "विसृष्टाः सुभटै रुष्टैः व्योम व्यानशिरे शराः" कुमा० १६-८।

विस्तर ವಿಸ್ತರ (पुं०) 1. ಪದಗಳ ಬಾಹುಳ್ಯ, ಶಬ್ದದ ವಿಸ್ತರಣೆ, ಗ್ರಂಥದ ವಿಸ್ತರಣೆ. वि+स्तृञ् (आच्छादने) "अप्" (३-३-५७)। "सुविस्तरतरा वाचो भाष्यभूता भवन्तु मे" माघ० २-२४। 2. ವೇದಾಂಗ. "सान्दीपनेः सकृत्प्रोक्तं ब्रह्माधीत्य सविस्तरम्" भाग० ३-३-२। 3. ಪ್ರಣಯ, ಪ್ರೇಮ. 4. ವಿಸ್ತಾರ, ವಿಸ್ತರಿಸುವುದು, ದೊಡ್ಡದುಮಾಡುವುದು. "विस्तरेणात्मनो योगं विभूतिं च जनार्दन। भूयः कथय तृप्तिर्हि शृण्वतो नास्ति मेऽमृतम्" गीता १०-१८। "विस्तरो वाक्प्रपञ्चे स्याद्विस्तारे प्रणयेऽपि च" मेदि०। (वि०) 5. ಬಹಳ ಹೆಚ್ಚಾದ, ಬಹಳ ದೊಡ್ಡದಾದ. "अपेक्षितं परित्यज्य नीरसं वस्तु विस्तरम्। यदा संदर्शयेच्छेषमामुखानन्तरं तदा" सा० द० ६।

विस्तार ವಿಸ್ತಾರ (पुं०) 1. ವಿಟಪ, ಮರಗಿಡಗಳ ಶಾಖೆ, ರೆಂಬೆ. वि+स्तृञ् (आच्छादने) "घञ्" (३-३-३३)। 2. ಹಿರಿದಾಗುವುದು, ದೊಡ್ಡದಾಗುವುದು, ಪ್ರಸರಿಸುವುದು, ವಿಸ್ತಾರಣ, ಹರಡುವುದು. "मसृणमुकुलितानां प्रान्तविस्तारभाजाम्" मालती० १-३०। 3. ವೈಶಾಲ್ಯ, ಅಗಲ. "विलोकयन्त्यो वपुरापुरक्ष्णां प्रकामविस्तारफलं हरिण्यः" रघु० २-११। 4. ವಿವರ, ಎಲ್ಲಾ ವಿಷಯಗಳ ವಿವರಣೆ. "अनया दुहितृमनोरथसंपत्त्या कण्वोऽपि तावत् श्रुतविस्तारः क्रियताम्" शाकु० ७। 5. ಗಾತ್ರದ ಹೊರಭಾಗ, ಸುತ್ತಳತೆಯ ಪ್ರಮಾಣ, ಹೊರವೃತ್ತಿಯ ಎಲ್ಲಾಕಡೆಯ ಭಾಗ. "मध्ये श्यामः स्तन इव भुवः शेषविस्तारपाण्डुः" मेघ० १-१८।

विस्तारित ವಿಸ್ತಾರಿತ (वि०) ಹರಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಬಿಚ್ಚಿಹಾಸಲ್ಪಟ್ಟ. वि + स्तृञ् (आच्छादने) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "विस्तारितं मकरकेतनधीवरेण स्त्रीसंज्ञितं बडिशमत्र भवाम्बुराशौ" भर्तृ० १-५३।

विस्तीर्ण ವಿಸ್ತೀರ್ಣ (वि०) 1. ಅಗಲವಾದ, ವಿಶಾಲವಾದ. वि+स्तृञ् (आच्छादने) "क्तः" (३-२-१०२)। "पर्णानि स्वर्णवर्णानि विस्तीर्णकर्णलोचने" उद्भटः। 2. ದೊಡ್ಡದಾದ. "विस्तीर्णमायामवतीलोललोकनिरन्तरा" माघ० ११-४३। 3. ವಿಸ್ತಾರಹೊಂದಿದ, ಹರಡಿದ, ಪ್ರಸರಿಸಿದ.

विस्तृत ವಿಸ್ತೃತ (वि०) 1. ವಿಸ್ತರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. वि + स्तृञ् (आच्छादने) "क्तः" (३-२-१०२)। "तत्त्वं ब्रह्मपरं ज्योतिराकाशमिव विस्तृतम्" भाग०। 2. ದೊಡ್ಡದಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಅಗಲವಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ವಿಶಾಲವಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ.

विस्तृति ವಿಸ್ತೃತಿ (स्त्री०) 1. ವಿಸ್ತಾರ, ಅಗಲ. 2. ದೊಡ್ಡದಾಗಿರುವಿಕೆ. 3. ಹರಡುವಿಕೆ. वि + स्तृञ् (आच्छादने) "क्तिन्" (३-३-९४)।

विस्पष्ट ವಿಸ್ಪಷ್ಟ (वि०) ಸ್ಪಷ್ಟವಾದ, ಸ್ಫುಟವಾದ. वि + स्पश (बाधनस्पर्शनयोः) "क्तः" (३-२-१०२)।

विस्फार ವಿಸ್ಫಾರ (पुं०) ಧನುಸ್ಸಿನ ಟಂಕಾರ, ಬಿಲ್ಲಿನ ಶಬ್ದ. वि + स्फुर (स्फुरणे) "घञ्" (३-३-१८)। धातोरात्वम् (६-१-४७)। वा षत्वम् (८-३-७६)। **विष्फारः ವಿಷ್ಫಾರಃ.** "विष्फारो धनुषः स्वानः" अम०। 2. ಕಂಪನ, ನಡುಕ.

विस्फारित ವಿಸ್ಫಾರಿತ (वि०) 1. ನಡುಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. वि+स्फुर (स्फुरणे) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಶಬ್ದಮಾಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಟಂಕಾರವುಂಟುಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. "विकृष्टविस्फारितचापमण्डलः" किरा० १४-३१। 3. ವಿವರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ವಿಸ್ತರಿಸಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ.

विस्फार्यमाण ವಿಸ್ಫಾರ್ಯಮಾಣ (वि०) ಆಕೃಷ್ಟವಾದ, ಕಿವಿಯವರೆಗೂ ಎಳೆಯಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ, ಬಾಣವನ್ನು ಹೂಡಿ ಹೆದೆಯೇರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. वि+स्फुर (स्फुरणे) कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)। "विस्फार्यमाणस्य ततो भुजाभ्यां भूतानि भर्त्रा धनुरन्तकस्य" किरा० १७-२४।

विस्फुरित ವಿಸ್ಫುರಿತ (वि०) 1. ಅಲುಗಾಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಕದಲಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಚಂಚಲವಾದ, ತಿರುಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "रक्तविस्फुरितेक्षणम्"।

विस्फुलिङ्ग ವಿಸ್ಫುಲಿಂಗ (पुं०) 1. ಬೆಂಕಿಯ ಕಿಡಿ. "निर्ददाह नगरीमथ काशीं विस्फुलिङ्ग इव माधवदीप्तेः" याद० २१-४१। 2. ವಿಷದ ಒಂದು ಭೇದ. स्फुना अनुकरणशब्देन फूत्कारेण लिङ्गति—वि+लिगि (गतौ) "अच्" (३-१-१३४)। विशिष्टः स्फुलिङ्गः।

विस्फूर्जथु ವಿಸ್ಫೂರ್ಜಥು (पुं०) 1. ಸಿಡಿಲಿನ ಶಬ್ದ. 2. ಘರ್ಜನೆ, ಆರ್ಭಟ. वि+टुओ स्फूर्जा (वज्रनिर्घोषे) "अथुच्" (३-३-८९)। 3. ಸಿಡಿಲಿನಂತೆ ಉಂಟಾಗುವ ಆಕಸ್ಮಿಕ ಆಘಾತ. "ममैव जन्मान्तरपातकानां विपाक विस्फूर्जथुरप्रसह्यः" रघु० १४-६२। 4. ಉಕ್ಕಿ ಬರುವುದು, ಹೊಮ್ಮಿ ಬರುವುದು. "वेलानिलाय प्रसृता भुजङ्गा महोर्मिविस्फूर्जथुनिर्विशेषाः" रघु० १३-१२।

विस्फूर्जित ವಿಸ್ಫೂರ್ಜಿತ (न०) 1. ಫಲ, ಪರಿಣಾಮ. वि + स्फूर्जा (वज्रनिर्घोषे) "क्तः" (३-३-११४)। 2. ಸಿಡಿಲಿನ ಶಬ್ದ. 3. ಘರ್ಜನೆ.

विस्फोट ವಿಸ್ಫೋಟ (पुं०) 1. ಹೊಪ್ಪೆ, ಕುರು. वि + स्फुटिर् (विशरण) कर० "घञ्" (३-३-१९)। 2. ಸಿಡುಬು, ಅಮ್ಮ. 3. ಮೈಮೇಲಿನ ಸಣ್ಣ ಗುಳ್ಳೆ, ಮೊಡವೆ.

विस्मय ವಿಸ್ಮಯ (पुं०) 1. ಆಶ್ಚರ್ಯ, ಸೋಜಿಗ, ಕೌತುಕ. वि + ष्मिङ् (ईषद्धसने) "अच्" (३-३-५६)। "विस्मयः क इव वा जयश्रिया नैव मुक्तिरपि ते दवीयसी" किरा० १३-४०। 2. ಗರ್ವ, ಅಹಂಕಾರ, ದರ್ಪ. "यज्ञोऽनृतेन क्षरति तपः क्षरति विस्मयात्" मनु० ४-२३७। ಆಶ್ಚರ್ಯಾರ್ಥಕ ವಿಸ್ಮಯವು ಅದ್ಭುತ ರಸದ ಸ್ಥಾಯಿಭಾವ. ಲೋಕೋತ್ತರ (ಶ್ರೇಷ್ಠ) ವಾದ ವಸ್ತುಗಳ ದರ್ಶನದಿಂದ ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ ವಿಕಾಸವು ವಿಸ್ಮಯ. ಇದೇ ಅದ್ಭುತರಸದ ಸ್ಥಾಯಿಭಾವ. "विविधेषु पदार्थेषु लोकसीमातिवर्तिषु। विस्फारश्चेतसो यस्तु स विस्मय उदाहृतः" सा० द०। (वि०) 3. ಗರ್ವವಿಲ್ಲದವನು, ಗರ್ವವನ್ನು ಬಿಟ್ಟಿರುವವನು. विगतः स्मयो गर्वो यस्य।

विस्मयन ವಿಸ್ಮಯನ (न०) ಆಶ್ಚರ್ಯಪಡುವುದು. वि+ष्मिङ् (ईषद्धसने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

विस्मयनीय ವಿಸ್ಮಯನೀಯ (वि०) 1. ಆಶ್ಚರ್ಯಪಡಬೇಕಾದ. 2. ಆಶ್ಚರ್ಯಪಡಲು ಅರ್ಹವಾದ. वि+ष्मिङ् (ईषद्धसने) "अनीयर्" (३-१-९६)।

विस्मयमान ವಿಸ್ಮಯಮಾನ (वि०) ಆಶ್ಚರ್ಯಪಡುತ್ತಿರುವ. वि + ष्मिङ् (ईषद्धसने) "शानच्" (३-२-१२४)।

विस्मयान्वित ವಿಸ್ಮಯಾನ್ವಿತ (वि०) ಆಶ್ಚರ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿದವನು, ಆಶ್ಚರ್ಯಪಟ್ಟವನು. विस्मयेनान्वितः। "विलक्षो विस्मयान्वितः"। **–आकुलः –ಆಕುಲಃ, –आविष्टः –ಆವಿಷ್ಟಃ.**

विस्मरण ವಿಸ್ಮರಣ (न०) ಮರೆವು, ವಿಸ್ಮೃತಿ. वि+स्मृ (चिन्तायाम्) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "मय्येव विस्मरणदारुणचित्तवृत्तौ वृत्तं रहः प्रणयमप्रतिपद्यमाने" शाकु० ५-२३।

विस्मरणीय ವಿಸ್ಮರಣೀಯ (वि०) 1. ಮರೆಯಲ್ಪಡುವ. 2. ಮರೆಯಬೇಕಾದ. 3. ಮರೆಯಲು ಅರ್ಹವಾದ. 4. ಮರೆಯಲು ಶಕ್ಯವಾದ. वि+स्मृ (चिन्तायाम्) "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः"। **–स्मर्तव्यः –ಸ್ಮರ್ತವ್ಯಃ.**

विस्मरत् ವಿಸ್ಮರತ್ (वि०) ಮರೆಯುವ, ವಿಸ್ಮೃತಿ ಹೊಂದುವ. वि + स्मृ (चिन्तायाम्) "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–न्ती –ನ್ತೀ.**

विस्मापन ವಿಸ್ಮಾಪನ (पुं०) 1. ಕಾಮ, ಮನ್ಮಥ. 2. ಗಂಧರ್ವನಗರ. (न०) 3. ಆಶ್ಚರ್ಯಪಡಿಸುವುದು. वि+ष्मिङ् (ईषद्धसने)+णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। (वि०) 4. ಆಶ್ಚರ್ಯಪಡಿಸುವವನು. 5. ವಂಚಕ, ಮೋಸಗಾರ. "विस्मापनः स्यात्कुहके गन्धर्वनगरे स्मरे" मेदि०। पुगागमाभावे **विस्मायनः ವಿಸ್ಮಾಯನಃ.**

विस्मापनीय ವಿಸ್ಮಾಪನೀಯ (वि०) 1. ಆಶ್ಚರ್ಯಪಡಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ಆಶ್ಚರ್ಯಪಡಿಸಬೇಕಾದ. वि + ष्मिङ् (ईषद्धसने) + णिच् "अनीयर्" (३-१-९६)।

विस्मापयत् ವಿಸ್ಮಾಪಯತ್ (वि०) ಆಶ್ಚರ್ಯಪಡಿಸುತ್ತಿರುವ. वि + ष्मिङ् (ईषद्धसने) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। "विस्मापयन् विस्मितमात्मवृत्तौ सिंहोरुसत्त्वं निजगाद सिंहः" रघु० २-३३।

विस्मारण ವಿಸ್ಮಾರಣ (न०) ಮರೆಸುವುದು, ಮರೆಯುವಂತೆ ಮಾಡುವುದು. वि+स्मृ (चिन्तायाम्) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)।

विस्मारणीय ವಿಸ್ಮಾರಣೀಯ (वि०) 1. ಮರೆಯುವಂತೆ ಮಾಡಲ್ಪಡುವ. वि+स्मृ (चिन्तायाम्)+णिच् "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः"। **-स्मारयितव्यः -ಸ್ಮಾರಯಿತವ್ಯಃ.** 2. ಮರೆಯುವಂತೆ ಮಾಡಬೇಕಾದ. 3. ಮರೆಯುವಂತೆ ಮಾಡಲು ಅರ್ಹವಾದ.

विस्मारयत् ವಿಸ್ಮಾರಯುತ್ (वि०) ಮರೆಯುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ. वि + स्मृ (चिन्तायाम्) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **-न्ती -ನ್ತೀ.**

विस्मारित ವಿಸ್ಮಾರಿತ (वि०) ಮರೆಯುವಂತೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಮರೆಸಲ್ಪಟ್ಟ. वि + स्मृ (चिन्तायाम्) + णिच "क्तः" (३-२-१०२)। "शिलीमुखैश्शौरिधनुर्विमुक्तैः विस्मारितान् पूर्वविकत्थनानि" याद० २०-३०।

विस्मार्य ವಿಸ್ಮಾರ್ಯ (वि०) ನೆನಪಿಲ್ಲದಂತೆ ಮಾಡಲ್ಪಡುವ, ಮರೆಯುವಂತೆ ಮಾಡಲ್ಪಡುವ. वि + स्मृ (चिन्तायाम्) + णिच् "ण्यत्" (३-१-१२४)।

विस्मित ವಿಸ್ಮಿತ (वि०) 1. ಆಶ್ಚರ್ಯಪಟ್ಟಿರುವವನು. वि + ष्मिङ् (ईषद्धसने) "क्तः" (३-४-७२)। "तं विस्मितं धेनुरुवाच साधो मायां मयोद्भाव्य परीक्षितोऽसि" रघु० २-६२। 2. ಅಹಂಕಾರದಿಂದ ಕೂಡಿರುವವನು, ಗರ್ವವುಳ್ಳವನು.

विस्मिति ವಿಸ್ಮಿತಿ (स्त्री०) 1. ಆಶ್ಚರ್ಯ. वि + ष्मिङ् (ईषद्धसने) "क्तिन्" (३-३-९४)। 2. ಗರ್ವ. ಅಹಂಕಾರ.

विस्मृत ವಿಸ್ಮೃತ (वि०) ಮರೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. वि + स्मृ (आध्याने) "क्तः" (३-२-१०२)।

विस्मृति ವಿಸ್ಮೃತಿ (स्त्री०) ಮರವು. वि+स्मृ (आध्याने) "क्तिन्" (३-३-९४)।

विस्मेय ವಿಸ್ಮೇಯ (वि०) 1. ಆಶ್ಚರ್ಯಪಡಲು ಅರ್ಹವಾದ. 2. ಆಶ್ಚರ್ಯಪಡಬೇಕಾದ. वि+ष्मिङ् (ईषद्धसने) "यत्" (३-१-९७)। "विस्मेयमतिरस्मासु साधुवैलक्ष्यमीक्षसे" नैष० १७-१४१।

विस्मेर ವಿಸ್ಮೇರ (वि०) ಆಶ್ಚರ್ಯಪಟ್ಟಿರುವ. वि+ष्मिङ् (ईषद्धसने) "रः" (३-२-१६७)।

विस्र ವಿಸ್ರ (न०) 1. ಅಪಕ್ವದ ವಾಸನೆ. बिस (प्रेरणे) "रः" (उ० २-१३)। बाहु०। (वि०) 2. ಅಪಕ್ವದ ವಾಸನೆಯುಳ್ಳ. "विस्रं स्यादामगन्धि यत्" अम०।

विस्रंसन ವಿಸ್ರಂಸನ (न०) 1. ಕೆಳಗೆ ಜಾರಿಬೀಳುವುದು, ಕಳಚಿಬೀಳುವುದು. वि+स्रंसु (अवस्रंसने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಸಡಲಿಸುವುದು, ಗಂಟುಬಿಚ್ಚಿ ಸಡಿಲವಾಗಿ ಮಾಡುವುದು. (वि०) 3. ಕೆಳಗೆ ಬೀಳಿಸುವ. "मौलिघूर्णनचलन्मन्दारविस्रंसनः" गीतगो०। 4. ಸಡಿಲಿಸುವ, ಗಂಟುಬಿಚ್ಚಿ ಸಡಿಲವಾಗಿ ಮಾಡುವ. वि+स्रंसु "ल्युः" (३-१-१३४)। "अयं स रसनोत्कर्षी नीवीविस्रंसनः करः" काव्यप्र०।

विस्रंसमान ವಿಸ್ರಂಸಮಾನ (वि०) 1. ಕೆಳಗೆ ಜಾರಿಬೀಳುತ್ತಿರುವ. वि + स्रंसु (अवस्रंसने) "शानच्" (३-२-१२४)। 2. ಶಿಥಿಲವಾಗುತ್ತಿರುವ, ಸಡಿಲವಾಗುತ್ತಿರುವ.

विस्रंसिन् ವಿಸ್ರಂಸಿನ್ (वि०) ಕೆಳಗೆ ಜಾರಿಬೀಳುವ, ಕಳಚಿಬೀಳುವ. वि + स्रंसु (अवस्रंसने) "णिनिः" (३-१-१३४)। "विस्रंसिधान्याञ्जलिना करेण व्याधात्मजां विश्वपतिः सिषेवे" याद० ४-३०।

विस्रब्ध ವಿಸ್ರಬ್ಧ (वि०) 1. ವಿಶ್ವಾಸದಿಂದ ಕೂಡಿದ. वि + स्रम्भु (विश्वासे) "क्तः" (३-४-७२)। (क्रि० वि०) 2. ವಿಶ್ವಾಸದೊಡನೆ, ಧೈರ್ಯದಿಂದ, ಭಯವಿಲ್ಲದೆ. "विस्रब्धं क्रियतां वराहततिभिः मुस्ताक्षतिः पल्वले" शाकु० २-६। 3. ಧೈರ್ಯವಾಗಿ, ವಿಶ್ವಾಸದಿಂದ, ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ. "विस्रब्धं परिचुम्ब्य जातपुलकामालोक्य गण्डस्थलीम्" सा० द०।

विस्रम्भ ವಿಸ್ರಂಭ (पुं०) 1. ವಿಶ್ವಾಸ, ಪ್ರೀತಿ. वि+स्रम्भु (विश्वासे) "घञ्" (३-३-१८)। "विस्रम्भादुरसि निपत्य जातनिद्रामुन्मुच्य प्रियगृहिणीं गृहस्य लक्ष्मीम्" उ० रा० १-४९। 2. ಪ್ರಣಯ, ಪ್ರೀತಿ, ಪ್ರೇಮ.

विस्रम्भिन् ವಿಸ್ರಂಭಿನ್ (वि०) 1. ವಿಶ್ವಾಸವುಳ್ಳ. विस्रम्भते — वि + स्रम्भु (विश्वासे) "घिनुण्" (३-२-१४३)। "कथं तदनुरूपाय गुणविस्रम्भ्युपक्रमेत्" भाग० ६-५-२०। 2. ಪ್ರೀತಿಯುಳ್ಳ, ಪ್ರೇಮವುಳ್ಳ. विस्रम्भ "इनिः" (५-२-११५)।

विस्रसा ವಿಸ್ರಸಾ (स्त्री०) ಜರೆ, ಮುಪ್ಪು. विस्रस्यतेऽनया — वि+स्रंसु (अवस्रंसने) "अङ्" (३-३-१०४)।

विस्रस्त ವಿಸ್ರಸ್ತ (वि०) 1. ಜಾರಿಬಿದ್ದಿರುವ, ಕಳಚಿಬಿದ್ದಿರುವ. वि+स्रंसु (अवस्रंसने) "क्तः" (३-४-७२)। "विस्रस्तसारथिकुलप्रवराः समन्तात्" कुमा० १७-३०। 2. ಸಡಿಲವಾದ, ಶಿಥಿಲವಾದ.

विस्रव ವಿಸ್ರವ (पुं०) 1. ಸ್ರವಿಸುವುದು, ಸೋರುವುದು. वि + स्रु (गतौ) "अप्" (३-३-५७)। 2. ಹರಿಯು ವುದು, ಪ್ರವಹಿಸುವುದು.

विस्रवण ವಿಸ್ರವಣ (न०) 1. ಹರಿಯುವುದು, ಪ್ರವಹಿಸು ವುದು. वि + स्रु (गतौ) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಸೋರುವುದು, ಜಿನುಗುವುದು. वि + स्रु णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। **–स्रावणम् –ಸ್ರಾವಣಮ್.** 1. ಸೋರುವಂತೆ ಮಾಡುವುದು. 2. ಹರಿಯುವಂತೆ ಮಾಡುವುದು.

विस्रुत ವಿಸ್ರುತ (वि०) 1. ಪ್ರವಹಿಸಿದ. वि + स्रु (गतौ) "क्तः" (३-४-७२)। 2. ಸ್ರವಿಸಿದ, ಸೋರಿದ.

विहग ವಿಹಗ (पुं०) 1. ಪಕ್ಷಿ, ಹಕ್ಕಿ. विहायसि गच्छति—गम्लृ (गतौ) "डः" (वा० ३-२-४८)। विहायसः विहादेशः (वा० ३-२-४८)। "विहगाः कदम्बसुरभा-विह गाः" माघ० ४-३६। 2. ಶರ, ಬಾಣ. "अयोमुखैश्च विहगैः द्रावयिष्ये महारथान्" भा०। 3. ಸೂರ್ಯ ಚಂದ್ರ ಮೊದಲಾದ ಗ್ರಹ. 4. ಸೂರ್ಯ. 5. ಚಂದ್ರ. 6. ಮೇಘ, ಮೋಡ.

विहङ्ग ವಿಹಂಗ (पुं०) 1. ಪಕ್ಷಿ, ಹಕ್ಕಿ. विहायसा गच्छति — गम्लृ (गतौ) "खच्" (३-२-४७)। मुमागमः (६-३-६७)। डित्वात् टेः लोपः। "क्रतचपल-विहङ्गालापकोलाहलाभिः" माघ० ११-४४। 2. ಬಾಣ. 3. ಮೋಡ. 4. ಸೂರ್ಯ. 5. ಚಂದ್ರ. 6. ಗ್ರಹ. खचो डित्वस्य वैकल्पिकत्वात् टेः लोपाभावे। **विहङ्गमः ವಿಹಂಗಮಃ.** "विहङ्गमानां जलजातपत्रैः" माघ० ४-६।

विहग(ङ्ग)राज ವಿಹಗ(ಙ್ಗ)ರಾಜ (पुं०) ಪಕ್ಷಿಗಳ ರಾಜ, ಗರುಡ. विहगा (ङ्गा) नां राजा "टच्" (५-४-९१)। "विहङ्गराजाङ्गरुहैरिवायतैर्हिरण्मयो-र्वीरुहवल्लितन्तुभिः" माघ० १-७।

विहङ्गिका ವಿಹಂಗಿಕಾ (स्त्री०) ಕಾವಡಿಯ ಕೋಲು, ಅಡ್ಡೆಯನ್ನು ತೂಗುಹಾಕುವ ಕೋಲು. विहङ्गस्य प्रति-कृतिः "कन्" (५-३-९६)।

विहत ವಿಹತ (वि०) 1. ವಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಕೊಲ್ಲಲ್ಪಟ್ಟ. वि + हन (हिंसागत्योः) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಹೊಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ.

विहति ವಿಹತಿ (स्त्री०) 1. ವಧಿಸುವುದು, ಕೊಲ್ಲುವುದು. 2. ಹೊಡೆಯುವುದು.

विहनन ವಿಹನನ (न०) 1. ಕೊಲ್ಲುವುದು. वि + हन (हिंसागत्योः) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ವಿಘ್ನ, ತಡೆ, ಅಡ್ಡಿ, ಅಡಚಣೆ. 3. ಹತ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಡೆದು ಶುದ್ಧ ಮಾಡುವ ಬಿಲ್ಲಿನ ಆಕಾರದ ಒಂದು ಸಾಧನ (ಯಂತ್ರ). वि+हन कर० "ल्युट्" (३-३-११७)। "भवेद्विहननं विघ्नहिंसयोस्तूलपिञ्जले" मेदि०।

विहर ವಿಹರ (पुं०) ವಿಯೋಗ, ಅಗಲಿಕೆ. विशेषेण ह्रियतेऽस्मिन्—हृञ् (हरणे) "घः" (३-३-११८)।

विहरण ವಿಹರಣ (न०) 1. ವಿಹಾರ, ವಿನೋದಕ್ಕಾಗಿ ಸಂಚಾರ, ವಾಯುಸೇವನೆಗಾಗಿ ಸಂಚರಿಸುವುದು. वि+हृञ् (हरणे) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ತರುವುದು. 3. ವಿನೋದ, ಕ್ರೀಡೆ, ವಿಶ್ರಾಂತಿಕಾಲದ ಆಟಪಾಟ.

विहरत् ವಿಹರತ್ (वि०) 1. ವಿಹರಿಸುತ್ತಿರುವ, ವಿನೋದ ಕ್ಕಾಗಿ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಿರುವ. वि+हृञ् (हरणे) "शतृ" (३-२-१२४)। 2. ಆಟವಾಡುತ್ತಿರುವ, ಕ್ರೀಡಿಸು ತ್ತಿರುವ. "विहरन् वारुणीभाजा स वीरो विजयश्रिया" याद० २२-९९। 3. ತರುತ್ತಿರುವ. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–न्ती –ನ್ತೀ.**

विहर्तृ ವಿಹರ್ತೃ (वि०) 1. ಆಟವಾಡುವವನು. 2. ವಿನೋದಕ್ಕಾಗಿ ಸಂಚರಿಸುವವನು. 3. ಕದಿಯುವವನು, ಚೋರ. वि+हृञ् (हरणे) "तृच्" (३-१-१३३)।

विहसन ವಿಹಸನ (न०) ನಗು. वि+हसे (हसने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। भावे "क्तः" (३-३-११४)। **–हसितम् –ಹಸಿತಮ್.** भावे "घञ्" (३-३-१८)। **–हासः –ಹಾಸಃ.**

विहस्त ವಿಹಸ್ತ (वि०) 1. ವ್ಯಾಕುಲನಾದವನು, ದುಃಖಿತ ನಾದವನು. विक्षिप्तो हस्तोऽस्य। "रामापरित्राण-विहस्तयोधं सेनानिवेशं तुमुलं चकार" रघु० ५-४९। 2. ಹಸ್ತವಿಲ್ಲದವನು, ಕೈಯಿಲ್ಲದವನು. विगतो हस्तो यस्य। 3. ಪಂಡಿತ, ವಿದ್ವಾಂಸ. "विहस्तः पण्डिते व्याकुले त्रिषु" मेदि०।

विहा ವಿಹಾ (अव्य०) ಸ್ವರ್ಗ, ದೇವಲೋಕ. वि+ओ हाक् (त्यागे) "आ" (उ० ४-३६)। निपा०।

विहापित ವಿಹಾಪಿತ (न०) 1. ದಾನ, ಕೊಡುಗೆ. वि+ओ हाक् (त्यागे) + णिच् "क्तः" (३-३-११४)। "त्यागो विहापितं दानम्" अम०। (वि०) 2. ತ್ಯಜಿಸು ವಂತೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ತೊರೆದುಬಿಡುವಂತೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಬಲಾತ್ಕಾರದಿಂದ ಸುಲಿಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಬಲಾತ್ಕಾರಪಡಿಸಿ ಕಿತ್ತುಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ.

विहायस् ವಿಹಾಯಸ್ (नपुं०) 1. ಗಗನ, ಅಂತರಿಕ್ಷ. ಆಕಾಶ. विशेषेण हाययति गमयति विमानादीन्—वि+ हय (गतौ) + णिच् "असुन्" (उ० ४-१८८)। "गरुत्मतां संहतिभिर्विहायः क्षणप्रकाशाभिरिवावतेने" किरा० १६-४३। (पुं०) 2. ಪಕ್ಷಿ, ಹಕ್ಕಿ. विजहाति भुवम् — वि + ओ हाक् (त्यागे) "असुन्" (उ० ४-१८८)। "अमोचि चञ्चूपुटमौनमुद्रा विहायसा तेन विहस्य भूयः" नैष० ३-९९।

विहायस ವಿಹಾಯಸ (पुं०) ಪಕ್ಷಿ, ಹಕ್ಕಿ.

विहायसा ವಿಹಾಯಸಾ (अव्य०) ಅಂತರಿಕ್ಷ, ಆಕಾಶ. "स्वरादिनिपातमव्ययम्" (१-१-३७)। निपा०।

विहार ವಿಹಾರ (पुं०) 1. ವಿನೋದಕ್ಕಾಗಿ ಸಂಚರಿಸು ವುದು. वि + हृञ् (हरणे) "घञ्" (३-३-१८)। "यच्चावहासार्थमसत्कृतोऽसि विहारशय्यासनभोजनेषु" गीता ११-४२। 2. ಕ್ರೀಡೆ, ಆಟ, ಲೀಲೆ. "अस्त्राणि तेन प्रहितानि तूर्णं विहारभूम्ना वितथानि कृत्वा" याद० २०-७१। 3. ಕೈಕಾಲುಗಳ ಚಲನೆ. ಕೈಕಾಲುಗಳ ವಿನ್ಯಾಸ. "व्यपोढपार्श्वैरपवर्तितत्रिका विकर्षणैः पाणि-विहारहारिभिः" किरा० ४-१५। 4. ಭ್ರಮಣ, ಸುತ್ತಾಡುವುದು. 5. ಸ್ಕಂಧ. ಹೆಗಲು. 6. ಜೈನ ದೇವಾಲಯ. 7. ಬುದ್ಧನ ದೇವಾಲಯ. 8. ತೆಗೆದು ಹಾಕುವುದು, ಸ್ಥಳಾಂತರಕ್ಕೆ ಒಯ್ಯುವುದು. "विहारो भ्रमणे स्कन्धे लीलायां सुगतालये" मेदि०।

विहारिन् ವಿಹಾರಿನ್ (वि०) 1. ವಿನೋದಕ್ಕಾಗಿ ಸಂಚರಿಸು ವವನು. विहर्तुं शीलमस्य—वि+हृञ् (हरणे) ताच्छील्ये "णिनिः" (३-२-७८)। 2. ಸುತ್ತಾಡುವವನು, ತಿರುಗಾಡುವವನು, ಸಂಚರಿಸುವವನು. "धार्यः कथं कारमहं भवत्या वियद्विहारी वसुधैकगत्या" नैष० ३-१५।

विहित ವಿಹಿತ (वि०) 1. ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. वि + डु धाञ् (धारणपोषणयोः) "क्तः" (३-२-१०२)। "विहितं मयाद्य सदसीदमपमृषितमच्युतार्चनम्" माघ० १५-४६। 2. ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ. "विहितां प्रियया मनःप्रियामथ निश्चित्य गिरं गरीयसीम्" किरा० २-१। 3. ವಿಧಿಸ ಲ್ಪಟ್ಟ, ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾದ. "विहितस्याननुष्ठानात् निन्दितस्य च सेवनात्। अनिग्रहाच्चेन्द्रियाणां नरः पतनमृच्छति"। 4. ವಿಭಾಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ನಿಗದಿಮಾಡ ಲ್ಪಟ್ಟ. 5. ಇಡಲ್ಪಟ್ಟ. (न०) 6. ನಿಯಮನ, ಆಜ್ಞೆ, ವಿಧಿ. "क्षितिविजितिस्थितिविहितिव्रतरतयः परगतयः" काव्या० ३-८५।

विहीन ವಿಹೀನ (वि०) ಇಲ್ಲದ, ಶೂನ್ಯ, ರಹಿತ, ಬಿಡಲ್ಪಟ್ಟ. वि + ओ हाक् (त्यागे) "क्तः" (३-२-१०२)। "संगीतसाहित्यकलाविहीनः साक्षात्पशुः पुच्छविषाण-हीनः"।

विहृत ವಿಹೃತ (न०) ಸ್ತ್ರೀಯರ ಸ್ವಭಾವಸಿದ್ಧವಾದ ಹತ್ತು ವಿಧ ಅಲಂಕಾರಗಳಲ್ಲೊಂದು. वि+हृञ् (हरणे) "क्तः" (३-३-११४)। "लीला विलासो विच्छित्तिर्बिब्बोकः किलकिञ्चितम्। मोट्टायितं कुट्टमितं ललितं विहृतं तथा। विभ्रमश्चेत्यलङ्काराः स्त्रीणां स्वाभाविका दश"।

विहृति ವಿಹೃತಿ (स्त्री०) 1. ವಿಹಾರ, ವಿನೋದಕ್ಕಾಗಿ ಸಂಚರಿಸುವುದು. वि + हृञ् (हरणे) "क्तिन्" (३-३-९४)। 2. ಲೀಲೆ, ಕ್ರೀಡೆ, ಆಟ.

विह्वल ವಿಹ್ವಲ (वि०) 1. ಭಯ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ ಕಳವಳಗೊಂಡವನು, –ಆತಂಕವುಳ್ಳವನು. 2. ಭಯದಿಂದ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡವನು. वि+ह्वल (चलने) "अच्" (३-१-३४)। "वृष्णिवीरशरखण्डितायुधै-र्विह्वलैरजनि वीतशक्तिभिः" याद० १७-६९। 3. ಕಷ್ಟಕ್ಕೆ ಒಳಗಾದವನು. 4. ತನ್ನ ದೇಹವನ್ನೂ ಎತ್ತಿಕೊಂಡು ತಿರುಗಾಡಲಾಗದವನು. 5. ವಿಲೀನವಾದ, ಕರಗಿದ, ದ್ರವವಾದ.

वीक ವೀಕ (पुं०) 1. ವಾಯು, ಗಾಳಿ. 2. ಪಕ್ಷಿ, ಹಕ್ಕಿ. अज (गतिक्षेपणयोः) "कन्" (उ० ३-४७)। धातोः वीभावः (२-४-५६)। "वीकः स्याद्वातपक्षिणोः" सि. कौ०। 3. ಮನಸ್ಸು.

वीकाश ವೀಕಾಶ (पुं०) 1. ರಹಸ್ಯಪ್ರದೇಶ, ಏಕಾಂತ ವಾದ ಸ್ಥಳ. विकाशतेऽत्र—वि+काशृ (दीप्तौ) अधि० "घञ्" (३-३-१२१)। दीर्घः (६-३-१२३)। 2. ಪ್ರಕಾಶ, ಬೆಳಕು. "रहःप्रकाशौ वीकाशौ" अम०।

वीक्ष ವೀಕ್ಷ (पुं०) 1. ದೃಷ್ಟಿ, ನೋಟ. 2. ಆಶ್ಚರ್ಯ.

वीक्षण ವೀಕ್ಷಣ (न०) 1. ದರ್ಶನ, ನೋಟ. वि+ईक्ष (दर्शने) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ನೇತ್ರ, ಕಣ್ಣು.

वीक्षा ವೀಕ್ಷಾ (स्त्री०) ದರ್ಶನ, ನೋಟ. वि + ईक्ष (दर्शने) "अः" (३-३-१०२)। "अस्तु मास्म भवदित्यनन्यया वीक्षया जगदिदं नियच्छता" याद० १७-९२।

वीक्षित ವೀಕ್ಷಿತ (वि०) 1. ನೋಡಲ್ಪಟ್ಟ. वि + ईक्ष (दर्शने) "क्तः" (३-२-१०२)। "स्निग्धं वीक्षित-मन्यतोऽपि नयने यत्प्रेषयन्त्या तया" शाकु० २-२।

(ನಂ) 2. ನೋಟ, ದರ್ಶನ. वि+ईक्ष भावे "क्तः" (३-३-११४)।

वीक्ष्य ವೀಕ್ಷ್ಯ (पुं०) 1. ನರ್ತಕ, ನಟ. 2. ಅಶ್ವ, ಕುದುರೆ. वि+ईक्ष (दर्शने) "ण्यत्" (३-१-१२४)। (ನಂ) 3. ವಿಸ್ಮಯ, ಆಶ್ಚರ್ಯ. (वि०) 4. ನೋಡಲ್ಪಡುವ. 5. ನೋಡಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. 6. ನೋಡಲು ಸಾಧ್ಯವಾದ. "वीक्ष्यं तु विस्मये दृश्ये पुंसि लासकवाजिनोः" मेदि०। (अव्य०) 7. ನೋಡಿ, ವೀಕ್ಷಿಸಿ.

वीङ्खा ವೀಂಖಾ (स्त्री०) 1. ಅಶ್ವದ ಒಂದು ವಿಧ ನಡಗೆ. 2. ನರ್ತನ, ಕುಣಿತ. 3. ನಸುಗುನ್ನಿ ಗಿಡ. 4. ನಡಗೆಯ ಒಂದು ರೀತಿ. 5. ಸಂಧಿ, ಸೇರುವುದು, ಕೂಡುವುದು. "वीङ्खा तु शूकशिम्बायां गतिभेदे च नर्तने" हेम०।

वीचि ವೀಚಿ (पुंस्त्री०) 1. ತರಂಗ, ಅಲೆ, ಊರ್ಮಿ. वयति जलं तटे—वेञ् (तन्तुसन्ताने) "ईचिः" (उ० ४-७२। "सरसीष्वरविन्दानां वीचिविक्षोभशीतलम्" रघु० १-४३। वा "ङीष्" (ग० ४-१-४५)। **वीची ವೀಚೀ**. "कर्णेभ्यः च्युतमसितोत्पलं वधूनां वीचीभिस्तटमनु यन्निरासुरापः" माघ० ८-५४। 2. ಸುಖ, 3. ಅಲ್ಪ, ಸ್ವಲ್ಪ. 4. ಕಿರಣ. 5. ಅವಕಾಶ, ಬಿಡುವು, ವಿಶ್ರಾಂತಿ. 6. ಪಙ್ಕ್ತಿ, ಶ್ರೇಣಿ, ಸಾಲು. "वीच्याल्यूर्म्योरवकाशे सुखाल्पयोः" हेम०। 7. ಹೆಂಗಸರ ತಲೆಕೂದಲು ವಕ್ರವಾಗಿರುವಿಕೆ, —ತಲೆಯ ಕೂದಲು ಗುಂಗುರಾಗಿರುವಿಕೆ. "वीचिः कुन्तलवक्रत्वे स्वल्पे पङ्क्तितरङ्गयोः" नानार्थर०।

वीचीतरङ्ग ವೀಚೀತರಂಗ (पुं०) ಇದೊಂದು ನ್ಯಾಯ. ಶ್ರೋತ್ರೇಂದ್ರಿಯದಲ್ಲಿ ಶಬ್ದವು ಹುಟ್ಟುವುದಕ್ಕೆ ಕಾರಣರೂಪವಾದುದು ಈ ನ್ಯಾಯ. ನಾನಾದಿಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ ಹೊರಗಿನ ಶಬ್ದವು ಕಿವಿಯೊಳಗೆ ಪ್ರವೇಶಿಸುವಾಗ ಅದರ ಹಿಂದೆ ಮತ್ತೊಂದು ಶಬ್ದವು ಹುಟ್ಟುವುದು. ಅದರಿಂದ ಇನ್ನೊಂದು ಶಬ್ದವು ಹುಟ್ಟಿ ಅದು ಮತ್ತೊಂದು ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗುವುದು. ಹೀಗೆ ಶಬ್ದವು ಅಲೆಗಳಂತೆ ಒಂದರ ಹಿಂದೆ ಒಂದು ಹುಟ್ಟಿ ಕಿವಿಯೊಳಗೆ ಪ್ರವೇಶಿಸುವುದು. ಇದು **"ವೀಚೀತರಂಗನ್ಯಾಯ"**.

वीज ವೀಜ (ನಂ) 1. ಕಾರಣ. विशेषेण कारणरूपेण अपत्यतया च जायते—वि+जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९९)। दीर्घः (६-३-१३७)। विशेषेण ईजते कुक्षिं गच्छति शरीरं वा—ईज (गतिक्षेपणयोः) "अच्" (३-१-१३४) वा। बवयोरभेदः। "बीजं मां सर्वभूतानां विद्धि पार्थ सनातनम्" गीता ७-१०। 2. ಮಹಾಮಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿರುವ ಬೀಜಾಕ್ಷರ. 3. ಅಂಕುರ, ಮೊಳಕೆ. "न तस्य बीजं रोहति बीजकाले न चास्य वर्षं वर्षति वर्षकाले" भा०।

वीजक ವೀಜಕ (पुं०) ಮಾದಳದ ಗಿಡ.

वीज्य ವೀಜ್ಯ (वि०) ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಪೂಜಿಸಲು ಅರ್ಹನಾದವನು. विशेषेण इज्यः।

वीटि ವೀಟಿ (स्त्री०) ತಾಂಬೂಲದ ಬಳ್ಳಿ, ವೀಳ್ಯದೆಲೆಯ ಹಂಬು. विशेषेण एटति यष्टचादिकम्—इट (गतौ) "इन्" (उ० ४-११८)। स्वार्थे "कन्"। **वीटिका ವೀಟಿಕಾ**. वा "ङीष्" (ग० ४-१-४५)। **–टी –ಟೀ**.

वीणा ವೀಣಾ (स्त्री०) 1. ವೀಣಾವಾದ್ಯ, ಒಂದು ತಂತೀವಾದ್ಯ. वेति जायते स्वरोऽस्याम्—वी (गतिव्याप्तिप्रजनादिषु) "नः" (उ० ३-१५)। णत्वं गुणाभावश्च निपा०। "उत्सङ्गे वा मलिनवसने सौम्य निक्षिप्य वीणां मद्गोत्राङ्कं विरचितपदं गेयमुद्गातुकामा" मेघ० २-२३। 2. ವಿದ್ಯುತ್ತು, ಮಿಂಚು. "वीणा विद्युति वल्लक्याम्" मेदि०।

वीणादण्ड ವೀಣಾದಂಡ (पुं०) ವೀಣೆಯ ದಂಡಿಗೆ, ವೀಣೆಯ ಸೋರೆಬುರುಡೆಯ ಮೇಲೆ ಉದ್ದಕ್ಕೆ ಇರುವ ದಂಡ. वीणाया दण्डः।

वीणानुबन्ध ವೀಣಾನುಬಂಧ (पुं०) ವೀಣೆಯ ತಂತಿಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟುವ ಬಿರಡೆ. वीणाया अनुबन्धः। "वीणानुबन्धो धीमद्भिरुपनाहोऽभिधीयते" हारा०।

वीणावाद ವೀಣಾವಾದ (पुं०) ವೀಣೆಯನ್ನು ನುಡಿಸುವವನು. वीणां वादयति—वद (व्यक्तायां वाचि) + णिच् "अण्" (३-२-१)। "ण्वुल्"। **–वादकः –ವಾದಕಃ**.

वीणास्य ವೀಣಾಸ್ಯ (पुं०) ನಾರದಋಷಿ.

वीत ವೀತ (ನಂ) 1. ಯುದ್ಧಾದಿಗಳಿಗೆ ಅಸಮರ್ಥವಾದ ಆನೆ ಕುದುರೆಗಳ ಸಮೂಹ, ಶಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದ ಆನೆ ಕುದುರೆಗಳ ಗುಂಪು. वेति स्म युद्धादिकार्यस्य—वी (गतिव्याप्तिप्रजनादिषु) "क्तः" (३-४-७२)। 2. ಅಂಕುಶದಿಂದ ಆನೆಯನ್ನು ಚುಚ್ಚುವುದು ಮತ್ತು ಕಾಲಿನಿಂದ ಒದೆಯುವುದು. "निर्धूतवीतमपि बालकमुल्ललन्तं यन्ता क्रमेण परिसान्त्वनतर्जनादिभिः" माघ० ५-४७। (वि०) 3. ಶಾಂತವಾದ, ಸಾಧುವಾದ, ಪಳಗಿದ. 4. ಇಲ್ಲದೆ ಹೋದ, ಮರೆಯಾದ, ಕಾಣದೇ ಹೋಗಿರುವ, ಮಾಯವಾದ. "ज्वरे निरस्ते गिरिशप्रयुक्ते वीतज्वरं विश्वमिदं

बभूव" याद० २-३२। 5. ತೆರಳಿದ, ಹೊರಟುಹೋದ. वि+इण् (गतौ) "क्तः" (३-४-७३)। 6. ಕಳೆದು ಹೋದ, ನಿವೃತ್ತವಾದ. "वीतजन्मजरसं परं शुचि ब्रह्मणः पदमुपैतुमिच्छताम्" किरा० ५-२२। 7. ಕೆಳಗೆ ಬಿದ್ದುಹೋಗಿರುವ. "वीतमाल्यकचहस्तसंयमव्यस्त-हस्तयुगया स्फुटीकृतम्" नैष० १८-१२४। 8. ಕಳೆದು ಕೊಂಡಿರುವ. "स मृण्मये वीतहिरण्मयत्वात्" रघु० ५-२।

वीतंस ವೀತಂಸ (पुं०) 1. ಮೃಗಗಳ ಮತ್ತು ಪಕ್ಷಿಗಳ ಬಂಧನದ ಉಪಾಯ, ಅರಣ್ಯದ ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನೂ ಹಕ್ಕಿಗಳನ್ನೂ ಹಿಡಿಯುವ ಉಪಾಯ (ಸಾಧನ). वितंस्यते—वि+तसि (अलङ्कारे) "घञ्" (३-३-१८)। दीर्घः (६-३-१२२)। "वीतंसस्तूपकरणं बन्धने मृगपक्षिणाम्" अम०। 2. ಪಕ್ಷಿಗಳ ಗೃಹ, ಹಕ್ಕಿಗಳನ್ನು ಕೂಡಿಡುವ ಗೂಡು. "वीतंसो बन्धनोपाये मृगाणामपि पक्षिणाम्। तेषामेव च विश्वासहेतोः प्रावरणेऽपि च" मेदि०।

वीतन ವೀತನ (पुं० द्विव०) ಕುತ್ತಿಗೆಯ ಎರಡು ಪಾರ್ಶ್ವಗಳು, ಕಂಠದ ಎರಡೂಕಡೆಯ ಭಾಗಗಳು. "कृकस्तु कन्धरामध्यं कृकपार्श्वौ तु वीतनौ" अभि० चि०।

वीतभय ವೀತಭಯ (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು, ಪರಮಾತ್ಮ. वीतं भयं यस्मात्। "वीतं भयं गजेन्द्रस्य यस्माद्वीतभयः स्मृतः" इति निरुक्तिः। "विद्वत्तमो वीतभयः पुण्य-श्रवणकीर्तनः" वि० स०। (वि०) 2. ಭಯವಿಲ್ಲದ, ಭಯವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡ.

वीतराग ವೀತರಾಗ (वि०) 1. ಆಸೆಯನ್ನು ತೊರೆದವನು. वीतो रागो विषयापेक्षा यस्य। "वीतरागभयक्रोधः स्थितधीर्मुनिरुच्यते" गीता २-५६। "वीतरागधृतराग-हृद्यताम्" याद० १७-३३। 2. ಕೋಪವನ್ನು ತೊರೆದವನು, ಕ್ರೋಧವನ್ನು ಜಯಿಸಿದವನು, ಶಾಂತಚಿತ್ತನಾದವನು. 3. ಯಾವುದೂ ಬಣ್ಣವಿಲ್ಲದ. (पुं०) 4. ಕೋಪವನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಿದ ಸಂನ್ಯಾಸಿ.

वीतस्पृह ವೀತಸ್ಪೃಹ (वि०) ಆಸೆಯನ್ನು ತೊರೆದವನು.

वीति ವೀತಿ (पुं०) 1. ಅಶ್ವ, ಕುದುರೆ. वेति—वी (गत्यादिषु) "क्तिच्" (३-३-१७४)। "उदग्रवेगा-नुदधेरनूपे वीतीन् क्षणं विश्रमयांबभूव" याद० १३-३९। (स्त्री०) 2. ದೀಪ್ತಿ, ಪ್ರಕಾಶ. 3. ಗತಿ, ಗಮನ, ನಡೆಯುವುದು. 4. ಭೋಜನ, ಊಟ, ಆಹಾರ. 5. ಉತ್ಪತ್ತಿ. "वीतिरश्वेऽशने गतौ। प्रजने धावने दीप्तौ" हेम०।

वीतिहोत्र ವೀತಿಹೋತ್ರ (पुं०) 1. ವಹ್ನಿ, ಅಗ್ನಿ. वीतिः पुरोडाशादिः हूयतेऽत्र—हु (दानादनयोः) "त्रः" (उ० ४-१६८)। 2. ರವಿ, ಸೂರ್ಯ. "वीतिहोत्रोऽ-नलेऽर्के च" मेदि०।

वीथि ವೀಥಿ, वीथी ವೀಥೀ (स्त्री०) 1. ಪಙ್ಕ್ತಿ, ಸಾಲು. विथ्यते—विथृ (याचने) "इन्" (उ० ४-११९)। वा "ङीष्" (ग० ४-१-४५)। 2. ಮಾರ್ಗ, ರಸ್ತೆ, ದಾರಿ. विथ्यतेऽनया—विथृ (याचने) "घञ्" (३-३-१९)। पृषो०। "आलापैः पिपतिषतां विलङ्घ्य वीथीम्" किरा० ७-१७। 3. ಮಾರುಕಟ್ಟೆ, ಅಂಗಡಿ ಬೀದಿ. "घनवीथिवीथिमवतीर्णवतो निधिरम्भसामुप-चयाय कलाः" माघ० ९-३२। 4. ಗೃಹದ ಒಂದು ಭಾಗ, ಮನೆಯ ಮುಂಭಾಗದ ತಾರಸಿ, ಸಮತಲವಾಗಿ ನಿರ್ಮಿಸಿದ ಮುಂಭಾಗದ ಮಾಳಿಗೆ. 5. ಹತ್ತು ವಿಧ ರೂಪಕಗಳಲ್ಲೊಂದು ವಿಧ. "वीथी पङ्क्तौ गृहाङ्गे च रूपकान्तरवर्त्मनोः" मेदि०।

वीथिका ವೀಥಿಕಾ (स्त्री०) 1. "वीथी" ಪದದ ಅರ್ಥ. वीथी स्वार्थे "कन्"। 2. ಚಿತ್ರಗಳನ್ನು ಪ್ರದರ್ಶಿಸುವ ಗೋಡೆ ಅಥವಾ ಬಟ್ಟೆಯ ತೆರೆ.

वीध्र ವೀಧ್ರ (न०) 1. ಅಂತರಿಕ್ಷ, ಆಕಾಶ, ಗಗನ. विशेषेण इन्धे—वि+ञि इन्धी (दीप्तौ) "क्रन्" (उ० २-२६)। 2. ವಾಯು. 3. ಅಗ್ನಿ. (वि०) 4. ವಿಮಲವಾದ, ಸ್ವಚ್ಛವಾದ. "वीध्रं तु विमलार्थकम्" अम०।

वीनाह ವೀನಾಹ (पुं०) ಬಾವಿಯಕಟ್ಟೆ, ಬಾವಿಯ ಮೇಲೆ ಕಟ್ಟುವ ಸುತ್ತುಗೋಡೆ. विनह्यतेऽनेन—वि+णह (बन्धने) "घञ्" (३-३-१२१)। "वीनाहो मुखबन्धन-मस्य यत्" अम०।

वीप्सा ವೀಪ್ಸಾ (स्त्री०) 1. ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಹೊಂದಲು ಅಪೇಕ್ಷೆ, ಅಧಿಕವಾಗಿ ಪಡೆಯಲು ಆಸೆ. विशेषेण आप्तुमिच्छा—वि+आप्लृ (व्याप्तौ)+सन् "अः" (३-३-१०२)। धातोः ईत् (७-४-५५)। 2. ನಡೆಯುತ್ತಿರುವ ಕಾರ್ಯವು ಇನ್ನೂ ಮುಂದಕ್ಕೂ ನಡೆಯುವುದೆಂಬುದನ್ನು ತಿಳಿಸುವಿಕೆ. ಈ ವೀಪ್ಸೆಯಿಂದ ಅದನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಪದಕ್ಕೆ ದ್ವಿರ್ಭಾವ ಬರುವುದು. वृक्षं वृक्षं सिञ्चति ಎಂಬಲ್ಲಿ ಒಂದು ಗಿಡಕ್ಕೆ ಮಾತ್ರವಲ್ಲದೆ ತೋಟದ ಎಲ್ಲಾ ಗಿಡಗಳಿಗೂ ನೀರನ್ನು ಎರೆಯುವನು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಈ ದ್ವಿರುಕ್ತಿಯು ತಿಳಿಸುವುದು. ಈ ದ್ವಿರುಕ್ತಿಯು ವೀಪ್ಸೆಯಿಂದ ಬರುವುದು. (८-१-४)।

वीर ವೀರ (ಪುಂ०)1. ಪರಾಕ್ರಮಿ, ಶೂರ, ಮಹಾಬಲಶಾಲಿ. वीरयति—वीर (विक्रान्तौ) + णिच् "अच्" (३-१-१३४)। "अभितोऽभ्यागतान् योद्धुं वीरान् रणमदोद्धतान्" कुमा० १६-२१। 2. ಜಿನ. 3. ವಿಷ್ಣು. अज (गतिक्षेपणयोः) "रक्" (उ० २-२३) वीभावः (२-४-५६)। "वीरः कम्पनहेतुत्वाद्रक्षसामतिभीमतः" इति निरुक्तिः। "वीरः शक्तिमतां श्रेष्ठः" वि० स०। 4. ನಟ, ನರ್ತಕ. 5. ಅಗ್ನಿ. 6. ಶೃಂಗಾರಾದಿ ನವರಸಗಳಲ್ಲೊಂದು, ವೀರರಸ. ವೀರರಸವು ದಾನವೀರ ದಯಾವೀರ ಧರ್ಮವೀರ ಮತ್ತು ಯುದ್ಧವೀರ ಎಂದು ನಾಲ್ಕು ವಿಧ. "स च दानधर्मयुद्धैर्दयया च समन्वितश्चतुर्धा" सा० द० ३-२३४। ವೀರರಸದಲ್ಲಿ ಒಳ್ಳೆಯ ಉದಾತ್ತ ಗುಣವುಳ್ಳ ಉತ್ತಮನಾದ ನಾಯಕನಿರಬೇಕು. ಉತ್ಸಾಹವು ಸ್ಥಾಯಿಭಾವ. ಜಯಿಸಲ್ಪಡುವ ಶತ್ರುವು ಆಲಂಬನ ವಿಭಾವ. ಪ್ರತಿನಾಯಕನ ವ್ಯಾಪಾರಗಳು ಉದ್ದೀಪನ ವಿಭಾವ. ಸಹಾಯಾನ್ವೇಷಣಾದಿಗಳು ಅನುಭಾವಗಳು. [ನಾಲ್ಕು ವಿಧ ವೀರರಸಗಳ ವಿವರಕ್ಕೆ ಆಯಾ ಪದಗಳಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] 7. ಚಿಲುಕೀರೆ. 8. ಗನ್ನೇರಳೆ. 9. ಅರ್ಜುನ ವೃಕ್ಷ, ಮತ್ತಿಮರ. 10. ಯಜ್ಞದ ಅಗ್ನಿ. (न०) 11. ಲಾಳದ ಗಿಡ, ಜುಂಬು ಹುಲ್ಲು. 12. ಅಕ್ಕಿಯ ಗಂಜಿ. 13. ಹೆರಿಗೆ ಹಾಳೆ. 14 ಅತಿಬಜೆ. 15. ಲಾಮಂಚದ ಬೇರು. 16. ಮೆಣಸು. (वि०) 17. ಶ್ರೇಷ್ಠ. 18. ಧೈರ್ಯಶಾಲಿ, ಕೆಚ್ಚೆದೆಯುಳ್ಳವನು.

वीरक ವೀರಕ (ಪುಂ०) 1. ಗನ್ನೇರಳೆ. 2. ವೀರಪುರುಷ. ಶೂರ. वीर स्वार्थे "कन्"। 3. ಸಮರ್ಥ, ನಿಪುಣ.

वीरण ವೀರಣ (न०) ಲಾಮಂಚ. वि पक्षिणमीरयति—ईर (गतौ) + णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)।

वीरतर ವೀರತರ (ಪುಂ०) 1. ಹೆಚ್ಚು ಬಲಶಾಲಿಯಾದ ಯೋಧ. 2. ಬಾಣ. "वीरतरो वीरश्रेष्ठे शरे। वीरतरं पुनः वीरणे" हेम०। (न०)3. ಲಾಮಂಚ. अतिशयेन वीरम् "तरप्" (५-३-५७)।

वीरतरु ವೀರತರು (ಪುಂ०) 1. ಬಿಲ್ವವೃಕ್ಷ. 2. ಅರ್ಜುನ ವೃಕ್ಷ, ಮತ್ತಿಮರ. वीरस्तन्नाम्ना प्रसिद्धः तरुः। 3. ಗೇರುಮರ.

वीरपत्नी ವೀರಪತ್ನೀ (स्त्री०) ವೀರಯೋಧನ ಪತ್ನಿ. वीरः पतिः यस्याः—"नुक्" (४-१-३५)। "ङीप्" (४-१-५)।

वीरपान(ण) ವೀರಪಾನ(ಣ) (न०) ಯುದ್ಧವಾದ ನಂತರ ಮತ್ತು ಯುದ್ಧ ನಡೆಯಬೇಕಾದಾಗ ವೀರರು ಮಾಡುವ ಪಾನ. वीराणां श्रमापनोदनाय पानम्। "वीरपानं तु यत्पानं वृत्ते भाविनि वा रणे" अम०। विकल्पेन णत्वम् (८-४-१०)।

वीरबाहु ವೀರಬಾಹು (ಪುಂ०) ಬಲಶಾಲಿಯಾದ ಬಾಹು, ಶಕ್ತಿಯುತವಾದ ತೋಳು.

वीरभद्र ವೀರಭದ್ರ (ಪುಂ०) 1. ಅಶ್ವಮೇಧಯಾಗದ ಕುದುರೆ. वीराणां भद्रं येन। 2. ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ವೀರ. 3. ಲಾಮಂಚ. "वीरभद्रोऽश्वमेधाश्वे वीरश्रेष्ठे च वीरणे" मेदि०। 4. ಪರಮೇಶ್ವರನ ಪ್ರಮಥಗಣದಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ. [ಹಿಂದೆ ಒಮ್ಮೆ ದೇವಲೋಕದಲ್ಲಿ ನಡೆಯುತ್ತಿದ್ದ ಒಂದು ಯಾಗಕ್ಕೆ ಸಕಲ ದೇವತೆಗಳೂ ಋಷಿಗಳೂ ಬಂದಿದ್ದರು. ಆಗ ಅಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದ ದಕ್ಷನನ್ನು ಎಲ್ಲರೂ ಎದ್ದುನಿಂತು ಗೌರವಿಸಿದರು. ಚತುರ್ಮುಖನೂ ಪರಶಿವನೂ ತಾವು ಕುಳಿತಿದ್ದ ಪೀಠದಿಂದ ಏಳದಿರಲು ದಕ್ಷನು ಕ್ರುದ್ಧನಾಗಿ ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಯಾಗದಲ್ಲಿ ಹವಿರ್ಭಾಗವಿಲ್ಲದಿರಲೆಂದು ಹೇಳಿದನು. ಇದರಿಂದ ಕೋಪಗೊಂಡ ನಂದಿಯೂ ದಕ್ಷನು ಪಶುವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಕುರಿಮುಖವುಳ್ಳವನಾಗಿ ಸಂಸಾರದಲ್ಲೇ ನವೆಯುತ್ತಿರಲಿ ಎಂದು ದಕ್ಷನನ್ನು ಶಪಿಸಿದನು. ದಕ್ಷನು ವಾಜಪೇಯ ಯಾಗವನ್ನು ಮಾಡಿ ಬೃಹಸ್ಪತಿಯಜ್ಞವನ್ನೂ ಮಾಡಲು ಆರಂಭಿಸಿದಾಗ ದಾಕ್ಷಾಯಿಣಿಯೂ ತನ್ನ ತಂದೆಯ ಯಾಗಕ್ಕೆ ಹೋಗಬೇಕೆಂದು ಪರಮೇಶ್ವರನನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದಳು. ಪರಮೇಶ್ವರನು ಸಮ್ಮತಿಸದಿದ್ದರೂ ಬಹಳ ಆಸೆಯಿಂದ ತಂದೆಯ ಮನೆಗೆ ಹೋದಾಗ ದಕ್ಷನು ಬಹಳ ತಿರಸ್ಕಾರದಿಂದ ಕಾಣಲು ಯೋಗಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಸಮಾಧಿಜನ್ಯವಾದ ಯೋಗಾಗ್ನಿಯಿಂದ ಅಸುವನ್ನು ನೀಗಿದಳು. ಈ ವಿಷಯವನ್ನು ಕೇಳಿದ ಪರಶಿವನು ಬಹಳ ಕ್ರುದ್ಧನಾಗಿ ತನ್ನ ಜಟಾಕಲಾಪದಿಂದ ಒಂದು ಹಿಡಿ ಕೂದಲನ್ನು ಕಿತ್ತು ಎಸೆಯಲಾಗಿ ಭಯಂಕರಸ್ವರೂಪದ ಒಬ್ಬ ಪುರುಷನು ಆವಿರ್ಭವಿಸಿದನು. ಇವನೇ ವೀರಭದ್ರ. ಪರಮೇಶ್ವರನ ಆಜ್ಞೆಯಂತೆ ಈ ವೀರಭದ್ರನು ಸಕಲ ಪರಿವಾರದೊಡನೆ ಹೊರಟು ದಕ್ಷನ ಯಾಗಶಾಲೆಗೆ ಬಂದು ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ ಬಂದಿದ್ದವರನ್ನೆಲ್ಲಾ ಹೆದರಿಸಿ ಯಾಗಶಾಲೆಯನ್ನು ನಾಶಪಡಿಸಿ ದಕ್ಷನ ಶಿರಸ್ಸನ್ನು ಉರುಳಿಸಿ ಯಾಗದ ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಸುಟ್ಟು ಈಶ್ವರನಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗಿ ಸೇರಿದನು.]

वीरमातृ ವೀರಮಾತೃ (स्त्री०) ವೀರಪುರುಷರನ್ನು ಪಡೆದ ತಾಯಿ. वीराणां माता।

वीरविप्लावक ವೀರವಿಪ್ಲಾವಕ (ಪುಂ०) ಅವರ ವರ್ಗದವರಿಂದ ಸಂಪಾದಿಸಿದ ದ್ರವ್ಯದಿಂದ ಯಾಗಮಾಡುವವನು.

वीरवृक्ष ವೀರವೃಕ್ಷ (ಪುಂ०) 1. ಗೇರುಮರ. वीर इव वृक्षः दुःस्पर्शत्वात् । 2. ಮತ್ತಿಮರ.

वीरसू ವೀರಸೂ (स्त्री०) ವೀರರನ್ನು ಹೆತ್ತ ತಾಯಿ. वीरान् सूते—वीर+षूङ् (प्राणिगर्भविमोचने) "क्विप्" (३-२-६१) ।

वीरसेन ವೀರಸೇನ (ಪುಂ०) ನಳಮಹಾರಾಜನ ತಂದೆ.

वीरहन् ವೀರಹನ್ (ಪುಂ०) ವಿಷ್ಣು. स्वध्यानभञ्जकान् वीरान् हन्ति—हन (हिंसागत्योः) "क्विप्" (३-२-८७)। "स्वध्यानभञ्जकान् वीरान् हन्ति यः स तु वीरहा" इति निरुक्तिः । "वीरहा माधवो मधुः" वि० स० ।

वीरा ವೀರಾ (स्त्री०) 1. ನೆಲನೆಲ್ಲಿಗಿಡ. 2. ಸುರುಸುರುಕೆ ಗಿಡ. 3. ಬಾಳೆಗಿಡ. 4. ಶೀವನೆಯ ಮರ. 5. ಮದ್ಯ. 6. ಕರಿಯ ನೆಲಗುಂಬಳ. 7. ಹಾಲುತೊಟ್ಟಿನ ಗಿಡ. 8. ಮಹಾಶತಾವರೀ ಗಿಡ. 9. ಕಲ್ಬತ್ತಿಗಿಡ. 10. ಹೊನಗೊನ್ನೆ. 11. ಅತಿಬಜೆ. 12. ಅಗುರು ಗಿಡ. "स्त्री सुराक्षीरकाकोलीतामलक्येलवालुके। पतिपुत्रवतीरम्भा-गम्भारीदुग्धिकासु च। मलपूक्षीरविदार्योः क्लीबं शृङ्ग्यां नलेऽपि च" मेदि०। 13. ಪತಿ ಮತ್ತು ಪುತ್ರ ಸಂಪತ್ತುಳ್ಳ ಹೆಂಗಸು.

वीराशंसन ವೀರಾಶಂಸನ (न०) 1. ಬಹಳ ಭಯಂಕರವಾದ ಯುದ್ಧಭೂಮಿ. वीराः आशंस्यन्ते अत्र —आ + शसि (इच्छायाम्) "ल्युट्" (३-३-११५) । वीरान् आशंसयति अद्य स्थास्यामि वा नवेति चिन्तां जनयति—आ+शंसु (स्तुतौ)+णिच् "ल्युः" वा (३-१-१३४)। "सा वीराशंसनं युद्धभूमिर्यातिभयप्रदा" अम०। 2. ಜೀವದ ಹಂಗಿಲ್ಲದೆ ಕೈಗೊಳ್ಳುವ ಸಾಹಸ ಕಾರ್ಯ.

वीरासन ವೀರಾಸನ (न०) ಯೋಗಾಸನಗಳಲ್ಲೊಂದು ವಿಧ. ದಕ್ಷಿಣ (ಬಲ) ಪಾದವನ್ನು ಎಡತೊಡೆಯ ಮೇಲಿರಿಸಿ ವಾಮ (ಎಡ) ಪಾದದ ಮೇಲೆ ಬಲತೊಡೆಯನ್ನಿಟ್ಟು ಕೂಡುವುದು ವೀರಾಸನವೆನಿಸುವುದು. "एकं पादं तथैकस्मिन्विन्यसेदूरुणि स्थितम्। इतरस्मिंस्तथाचोरुं वीरासनमितीरितम्" हठ० १-२७। ಈ ವೀರಾಸನವು ಜಪಕ್ಕೆ (ತಪಸ್ಸಿಗೆ) ಸಾಧನವಾದುದು. "वीरासनैर्ध्यान-जुषामृषीणाममी समध्यासितवेदिमध्याः" रघु० १३-५२।

वीरुध् ವೀರುಧ್ (स्त्री०) 1. ಹಬ್ಬಿರುವ ಲತೆ, ಹರಡಿಕೊಂಡು ಬೆಳೆದಿರುವ ಬಳ್ಳಿ. वि + रुधिर् (आवरणे) "क्विप्" (३-२-१७८)। दीर्घः (६-३-१३७)। "अपि त्वदावर्जितवारिसंभृतं प्रवालमासामनुबन्धि वीरुधाम्" कुमा० ५-३४। 2. ಲತೆ, ಶಾಖೆಗಳಿಲ್ಲದೆ ಬೆಳೆಯುವ ಬಳ್ಳಿ. "सपुष्पहासाः स निवेशवीरुधः" किरा० ४-१९। "टाप्" आपं चैव हलन्तानाम् भागुरिः। **वीरुधा ವೀರುಧಾ.**

वीरेश ವೀರೇಶ, –ईश्वर –ಈಶ್ವರ (ಪುಂ०) 1. ಪರಶಿವ. ಪರಮೇಶ್ವರ. 2. ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ಒಬ್ಬ ಯೋಧ.

वीरोज्झ ವೀರೋಜ್ಝ (वि०) ಹೋಮ (ಅಗ್ನಿಕಾರ್ಯ) ಮಾಡದಿರುವ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ.

वीर्य ವೀರ್ಯ (न०) 1. ಶಕ್ತಿ, ಪರಾಕ್ರಮ. वीरे साधु "यत्" (४-४-९८)। वीर्यतेऽनेन वीर (विक्रान्तौ)+णिच् "यत्" (३-१-९७) वा। "परैरपर्यासित-वीर्यसम्पदां पराभवोऽप्युत्सव एव मानिनाम्" किरा० १-४१। 2. ಶುಕ್ರಧಾತು, ರೇತಸ್ಸು. "अमी हि वीर्य-प्रभवं भवस्य जयाय सेनान्यमुशन्ति देवाः" कुमा० ३-१५। 3. ಶಕ್ತಿ, ಬಲ, ಶರೀರ ಸಾಮರ್ಥ್ಯ, ತ್ರಾಣ. 4. ತೇಜಸ್ಸು, ಕಾಂತಿ. 5. ಪ್ರಭಾವ, ಗುಣ, ಪರಿಣಾಮಕಾರಿತ್ವ, ಕಾರ್ಯಕಾರಿತ್ವ. "अतिवीर्यवतीव भेषजे बहु-रल्पीयसि दृश्यते गुणः" किरा० २-४। 6. ಸತ್ವ, ಬಲ, ಶಕ್ತಿ, ಪ್ರಭಾವ. "जाने तपसो वीर्यं सा बाला परवतीति मे विदितम्" शाकु० ३-२। "वीर्यं शुक्रे प्रभावे च तेजःसामर्थ्ययोरपि" मेदि०।

वीर्यज ವೀರ್ಯಜ (ಪುಂ०) ಪುತ್ರ, ಮಗ. वीर्याज्जायते—जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९८)।

वीर्यवत् ವೀರ್ಯವತ್ (वि०) 1. ಶಕ್ತಿಯುತವಾದ. वीर्यमस्यास्ति "मतुप्" (५-२-९४)। "अतिवीर्यवतीव भेषजे बहुरल्पीयसि दृश्यते गुणः" किरा० २-४। 2. ಪರಾಕ್ರಮಶಾಲಿ. 3. ಪ್ರಭಾವಶಾಲಿ. 4. ಬಲಶಾಲಿ.

वीवध ವೀವಧ (ಪುಂ०) 1. ಅಡ್ಡೆ, ಕಾವಡಿ. विविधो वधो हननं गमनं वा अनेन वा। "उत्तरपदलोपः (वा० २-२-२४)। दीर्घः (६-३-१३७)। 2. ಹೊರಪ್ರದೇಶದಿಂದ ಊರೊಳಗೆ ಧಾನ್ಯ ಮೊದಲಾದುವು ಬರುವಿಕೆ. 3. ಮಾರ್ಗ, ದಾರಿ. 4. ಹೊರೆ, ಭಾರ. "निरुद्ध-वीवधासारप्रसारा गा इव व्रजम्" माघ० २-६४। "पर्याहारश्च मार्गश्च विवधौ वीवधौ च तौ" अम०।

वीवधिक ವೀವಧಿಕ (ಪುಂ०) ಅಡ್ಡೆಯಲ್ಲಿ ಸಾಮಾನು ಸಾಗಿಸುವವನು, ಕಾವಡಿಯಲ್ಲಿ ಸಾಮಾನು ಹೊರುವವನು. वीवधेन हरति—वीवध वा "ठन्" (४-४-१७)। पक्षे "ठक्" (४-४-१५)। **वैवधिकः ವೈವಧಿಕಃ.**

वृक ವೃಕ (पुं०) 1. ತೋಳ. वर्कते — वृक (आदाने) "कक्" (उ० ३-४१)। "पापारम्भवतोर्मृगीव वृकयोर्भीरुर्गता गोचरम्" मालती० ५-२४। 2. ವಾಯಸ, ಕಾಗೆ. 3. ಸೃಗಾಲ, ನರಿ. 4. ರಾಕ್ಷಸ. 5. ಜಾಠರಾಗ್ನಿ. 6. ನೇಗಿಲು. 7. ಚೋರ. 8. ಕ್ಷತ್ರಿಯ. 9. ಬಕವೃಕ್ಷ. 10. ವಜ್ರಾಯುಧ. वर्कते शत्रुप्राणानादत्ते—वृक "कः" (३-१-१३५)।

वृकदंश ವೃಕದಂಶ (पुं०) ನಾಯಿ. वृकान् दशति — दंश (दशने) "अण्" (३-२-१)।

वृकधूप ವೃಕಧೂಪ (पुं०) 1. ಅನೇಕ ಸುಗಂಧ ವಸ್ತುಗಳಿಂದ ಮಾಡಿದ ಧೂಪ. वृक इव धूपः। 2. ಸರಲ ವೃಕ್ಷದ ರಸ, ಸರಳ ದೇವದಾರುವಿನ ರಸ. "वृकधूपस्तु सरलद्रवकृत्रिमधूपयोः" मेदि०।

वृकधूर्त ವೃಕಧೂರ್ತ (पुं०) ಜಂಬುಕ, ನರಿ. धूर्तो वृकः। परनिपातः (२-२-३१)।

वृकाराति ವೃಕಾರಾತಿ (पुं०) ನಾಯಿ. वृकस्याराति:। **–अरिः –ಅರಿಃ.**

वृकोदर ವೃಕೋದರ (पुं०) ಭೀಮಸೇನ. वृकस्येवोदरं यस्य। "उपपत्तिमदूर्जिताश्रयं नृपमूचे वचनं वृकोदरः" किरा० २-१। [ವಿವರಕ್ಕೆ "भीम" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

वृक्ण ವೃಕ್ಣ (वि०) ಕತ್ತರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಸೀಳಲ್ಪಟ್ಟ, ತುಂಡು ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. ओ व्रश्चू (छेदने) "क्तः" (३-२-१०२)।

वृक्ष ವೃಕ್ಷ (पुं०) ಮರ. वृश्च्यते — ओ व्रश्चू (छेदने) "सः" (उ० ३-६६)।

वृक्षक ವೃಕ್ಷಕ (पुं०) ಸಣ್ಣಮರ, ಗಿಡ. ह्रस्वो वृक्षः— अल्पार्थे "कन्" (५-३-८३)। "अतन्द्रिता सा स्वयमेव वृक्षकान् घटस्तनप्रस्रवणैर्व्यवर्धयत्" कुमा० ५-१४।

वृक्षचर ವೃಕ್ಷಚರ (पुं०) ವಾನರ, ಕಪಿ. वृक्षे चरति— चर (गतौ) "टः" (३-२-१६)।

वृक्षच्छाय ವೃಕ್ಷಚ್ಛಾಯ (न०) ಮರಗಳ ನೆರಳು. वृक्षस्य वृक्षाणां वा छाया—वा क्लीबत्वम् (२-४-२५)। पक्षे **–छाया –ಛಾಯಾ.**

वृक्षधूप ವೃಕ್ಷಧೂಪ (पुं०) ಸರಳವೃಕ್ಷದ ಹಾಲುಮಡ್ಡಿ.

वृक्षनाथ ವೃಕ್ಷನಾಥ (पुं०) ವಟವೃಕ್ಷ, ಆಲದಮರ.

वृक्षनिर्यास ವೃಕ್ಷನಿರ್ಯಾಸ (पुं०) ಗೋಂದು, ಅಂಟು.

वृक्षभिद् ವೃಕ್ಷಭಿದ್ (स्त्री०) ಕುಠಾರ, ಕೊಡಲಿ. वृक्षं भिनत्ति—भिदिर् (विदारणे) "क्विप्" (३-२-७६)।

वृक्षभेदिन् ವೃಕ್ಷಭೇದಿನ್ (पुं०) 1. ಕೈಕೊಡಲಿ, ತುಂಡು ಕಾವಿನ ಕೊಡಲಿ. 2. ಮರವನ್ನು ಕಡಿಯುವ ಉಳಿ.

वृक्षमर्कटिका ವೃಕ್ಷಮರ್ಕಟಿಕಾ (स्त्री०) ಅಳಿಲು. वृक्षस्य मर्कटिका।

वृक्षरुहा ವೃಕ್ಷರುಹಾ (स्त्री०) ಬದನಿಕೆಗಿಡ. वृक्षे रोहति—रुह (बीजजन्मादौ) "कः" (३-१-१३५)।

वृक्षवाटिका ವೃಕ್ಷವಾಟಿಕಾ (स्त्री०) ಮಂತ್ರಿಗಳ ಮತ್ತು ವೇಶ್ಯೆಯರ ಉಪವನ, –ಕೈತೋಟ. वृक्षाणां वाटिका।

वृक्षादन ವೃಕ್ಷಾದನ (पुं०) ಮರವನ್ನು ಕಡಿಯುವ ಉಳಿ. वृक्षमत्ति — अद (भक्षणे) "ल्युट्" (३-३-११३)। "वृक्षादनो वृक्षभेदी" अम०।

वृक्षादनी ವೃಕ್ಷಾದನೀ (स्त्री०) ಬದನಿಕೆ ಗಿಡ. वृक्षमत्ति —अद (भक्षणे) "ल्युट्" (३-३-११३)। "वन्दावृक्षादनी वृक्षरुहा जीवन्तिकेत्यपि" अम०।

वृक्षाम्ल ವೃಕ್ಷಾಮ್ಲ (पुं०) 1. ಅಮಟೆ ಮರ. वृक्षे अम्लो यस्य। (न०) 2. ಹುಣಿಸೆಹಣ್ಣು. वृक्षस्याम्लम्।

वृक्षायुर्वेद ವೃಕ್ಷಾಯುರ್ವೇದ (पुं०) ಮರಗಿಡಗಳಿಗೆ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯನ್ನು ಹೇಳುವ ಆಯುರ್ವೇದ ಶಾಸ್ತ್ರ.

वृक्षालय ವೃಕ್ಷಾಲಯ (पुं०) ಪಕ್ಷಿ, ಹಕ್ಕಿ. वृक्षः आलयो यस्य।

वृजन ವೃಜನ (न०) ಅಂತರಿಕ್ಷ, ಆಕಾಶ. वृजी (वर्जने) "क्युः" (उ० २-८१।

वृजिन ವೃಜಿನ (न०) 1. ಪಾಪ. वृजी (वर्जने) "इनच्" (उ० २-४७)। (पुं०) 2. ಕೇಶ, ಕೂದಲು. (वि०) 3. ಕುಟಿಲವಾದ, ವಕ್ರವಾದ. "वृजिनं कल्मषे क्लीबं केशे ना कुटिले त्रिषु" मेदि०। 4. ಕೆಂಪುಚರ್ಮ.

वृत ವೃತ (वि०) 1. ವರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಆಯ್ಕೆಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. वृञ् (वरणे) "क्तः" (३-२-१०२)। "स्थाने वृता भूपतिभिः परोक्षैः स्वयंवरं साधुममंस्त भोज्या" रघु० ७-१३। 2. ಸುತ್ತುವರಿಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಆವರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. वृञ् (आवरणे) "क्तः" (३-२-१०२)। "वृतस्त्वं पात्रेसमितैः खट्वारूढः प्रमादवान्" भट्टि० ५-१०। 3. ಮುಚ್ಚಲ್ಪಟ್ಟ, ಮರೆಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. "संन्यासः कुलदूषणैरिव जनैर्मेघैर्वृतश्चन्द्रमाः विद्युन्नीचकुलोद्गतेव युवतिर्नैकत्र संतिष्ठते" मृच्छ० ५-१४। 4. ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಬೇಡಲ್ಪಟ್ಟ. "वृतं तेनेदमेव प्राक् मया चास्मै प्रतिश्रुतम्" कुमा० २-५६।

ವೃತಿ ವೃತಿ (स्त्री०) 1. ಸುತ್ತುಗಟ್ಟುವುದು, ಆವರಿಸುವುದು. वृञ् (आवरणे) "क्तिन्" (३-३-९४)। 2. ವರಣ, ಆರಿಸುವುದು, ಆಯ್ಕೆಮಾಡುವುದು. वृञ् (वरणे) "क्तिन्" (३-३-९४)। 3. ಬೇಲಿ. "प्रत्यासन्नौ कुरवकवृतेर्माधवीमण्डपस्य" मेघ० २-१५।

वृत्त ವೃತ್ತ (वि०) 1. ನಡೆದುಹೋದ, ಕಳೆದುಹೋದ. वृतु (वर्तने) "क्तः" (३-४-७२)। "वृत्तवर्तिष्यमाणानां कथांशानां निदर्शकः" सा० द० ६-५५। 2. ವರ್ತುಲವಾದ, ಗುಂಡಾಗಿರುವ. "वृत्तानुपूर्वे च न चातिदीर्घे जङ्घे शुभे सृष्टवतस्तदीये" कुमा० १-३५। 3. ಉಂಟಾದ, ಉತ್ಪನ್ನವಾದ. "सम्बन्धमाभाषणपूर्वमाहुः वृत्तः स नौ संगतयोर्वनान्ते" रघु० २-५८। 4. ದೃಢವಾದ, ಸ್ಥಿರವಾದ. 5. ಓದಲ್ಪಟ್ಟ, ಅಭ್ಯಾಸ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಅಧ್ಯಯನಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. वृतु कर्म० "क्तः"। "वृत्तशस्त्रान् महारम्भान्" भट्टि० ९-१९। 6. ಆಚರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಅನುಷ್ಠಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. "स वृत्तचूडश्चलकाकपक्षकैरमात्यपुत्रैः सवयोभिरन्वितः" रघु० ३-२८। 7. ಮುಚ್ಚಲ್ಪಟ್ಟ, ಮರೆಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. 8. ಗತಿಸಿದ, ಪ್ರಾಣವನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಿದ. "वृत्तं युद्धे शूरमाश्लिष्य काचित्" माघ० १८-६०। 9. ತಿರುಗಿದ, ಸುತ್ತಿದ, ಸುತ್ತುತಿರುಗಿದ. 10. ಆವರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಸುತ್ತುಗಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟ. 11. ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದ, ಸಿದ್ಧವಾದ. (पुं०) 12. ಕೂರ್ಮ, ಆಮೆ. (न०) 13. ನಡತೆ, ವರ್ತನೆ. "आपद्यपि सतीवृत्तं किं मुञ्चन्ति कुलस्त्रियः" कथास०। 14. ಪದ್ಯ, ಛಂದಃಶಾಸ್ತ್ರಲಕ್ಷಣದಿಂದ ಕೂಡಿದ ನಾಲ್ಕು ಪಾದಗಳುಳ್ಳ ಶ್ಲೋಕ. "पद्यं चतुष्पदी तच्च वृत्तं जातिरिति द्विधा। वृत्तमक्षरसंख्यातं जातिर्मात्राकृता भवेत्" छन्दोमं०। 15. ಚರಿತ್ರೆ, ಇತಿಹಾಸ, ಕಥೆ. "वृत्तं रामस्य वाल्मीकेः कृतिस्तौ किंनरस्वरौ" रघु० १५-६४। 16. ಸಮಾಚಾರ, ವೃತ್ತಾಂತ, ವಾರ್ತೆ. 17. ಆಚಾರ, ಅನುಷ್ಠಾನ, ಜೀವನದ ರೀತಿ. "धर्मेप्सवस्तु धर्मज्ञाः सतां वृत्तमनुष्ठिताः" मनु० १०-१२७। 18. ನಿಯಮಾನುಸಾರದ ವರ್ತನೆ, ಕರ್ತವ್ಯದ ಪಾಲನೆ, ಧರ್ಮದ ಗೆರೆಯನ್ನು ದಾಟದೆ ಧರ್ಮವನ್ನು ಪಾಲಿಸುವುದು. "किमत्र चित्रं यदि कामसूर्भूर्वृत्ते स्थितस्याधिपतेः प्रजानाम्" रघु० ५-३३। 19. ಸದಾಚಾರ. 20. ವಲಯ, ಮಂಡಲ.

वृत्तगन्धि ವೃತ್ತಗಂಧಿ (न०) ಗದ್ಯಕಾವ್ಯದ ಒಂದು ಭೇದ. वृत्तस्य पद्यस्य गन्धो लेशो यस्य। "वृत्तगन्धोज्झितं गद्यं मुक्तकं वृत्तगन्धि च" सा० द० ६-३३०।

वृत्ततस् ವೃತ್ತತಸ್ (अव्य०) ವೃತ್ತದಿಂದ, ನಡತೆಯಿಂದ, ವರ್ತನೆಯಿಂದ. वृत्त "तसिः" (५-४-४६)। वृत्तेन न व्यथते न चलति इत्यर्थः।

वृत्तफल ವೃತ್ತಫಲ (पुं०) 1. ಬದರೀಗಿಡ, ಎಲಚಿಮರ. वृत्तं फलं यस्य। 2. ದಾಳಿಂಬೆ ಗಿಡ. (न०) 3. ಎಲಚಿ ಹಣ್ಣು. 4. ದಾಳಿಂಬೆ ಹಣ್ಣು. 5. ಮೆಣಸು.

वृत्तशस्त्र ವೃತ್ತಶಸ್ತ್ರ (वि०) ಶಸ್ತ್ರವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಕಲಿತವನು, ಶಸ್ತ್ರವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸ ಮಾಡಿದವನು. वृत्तमधीतं शस्त्रं शस्त्रशास्त्रं येन। "वृत्तशस्त्रान् महारम्भान् अदान्तांस्त्रिदशैरपि" भट्टि० ९-१९।

वृत्ताध्ययनर्द्धि ವೃತ್ತಾಧ್ಯಯನರ್ದ್ಧಿ (स्त्री०) ವೇದವಿಹಿತವಾದ ಆಚಾರ ಮತ್ತು ನಿಯಮಪೂರ್ವಕ ವೇದಾಧ್ಯಯನ ಇವುಗಳಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಬ್ರಹ್ಮವರ್ಚಸ್ಸಿನ ಅಭಿವೃದ್ಧಿ, -ವೃದ್ಧಿ.

वृत्तान्त ವೃತ್ತಾಂತ (पुं०) 1. ಸಮಾಚಾರ, ವಾರ್ತೆ. वृत्तस्य अन्तः समाप्तिः यत्र। "मातले न खलु विदितोऽयमाखण्डलेन वृत्तान्तः स्यात्?" शाकु० ७। 2. ಘಟನೆ, ಸಂಗತಿ, ಪ್ರಸಂಗ. "अनेन आरण्यकवृत्तान्तेन पर्याकुलाः स्मः" शाकु० १। 3. ಪ್ರಕ್ರಿಯೆ, ಅಧಿಕಾರ. 4. ಕಾರ್ತ್ಸ್ನ್ಯ, ಸಂಪೂರ್ಣತೆ. "वृत्तान्तः प्रक्रियायां स्यात् कार्त्स्न्यवार्ताप्रभेदयोः। प्रस्तावे" मेदि०।

वृत्ति ವೃತ್ತಿ (स्त्री०) 1. ಜೀವನೋಪಾಯ. वर्तन्ते जीवन्त्यनया—वृतु (वर्तने) "क्तिन्" (३-३-९४)। "प्राणानामनिलेन वृत्तिरुचिता सत्कल्पवृक्षे वने" शाकु० ७-१२। 2. ಸೂತ್ರಗಳ ವಿವರಣೆ, ಸೂತ್ರಗಳ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ವಿವರಿಸುವುದು. "सूत्रस्यार्थविवरणं वृत्तिः"। "सद्वृत्तिः सन्निबन्धना" माघ० २-११२। 3. ವ್ಯಾಪಾರ, ಕೆಲಸ, ಕ್ರಿಯೆ. "शतैस्तमक्ष्णामनिमेषवृत्तिभिर्हरिं विदित्वा हरिभिश्च वाजिभिः" रघु० ३-४३। 4. ನಡಿಗೆಯ ರೀತಿ, ನಡೆಯುವ ಕ್ರಮ. "विनयवारितवृत्तिरतस्तया न विवृतो मदनो न च संवृतः" शाकु० २-११। 5. ವರ್ತನೆ, ನಡವಳಿಕೆ, ವ್ಯವಹಾರ. "शुश्रूषस्व गुरून् कुरु प्रियसखीवृत्तिं सपत्नीजने" शाकु० ४-१७। 6. ಉದ್ಯೋಗ, ಜೀವನದ ಮುಖ್ಯ ಕರ್ತವ್ಯ, ಧರ್ಮ. "क्लिश्नाति लब्धपरिपालनवृत्तिरेनम्" शाकु० ५-६। 7. ಇರುವಿಕೆ. 8. ನಾಟಕಗಳಲ್ಲಿ ರಸಗಳನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವ ಕೈಶಿಕೀ ಮೊದಲಾದ ವೃತ್ತಿ, ರಸೋತ್ಪತ್ತಿಗೆ ಕಾರಣವಾಗುವ ವರ್ಣಗಳ ಜೋಡಣೆ, ಶೈಲಿ. (1) ಶೃಂಗಾರ

ರಸವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವ ವೃತ್ತಿ ಕೈಶಿಕೀವೃತ್ತಿ. (2) ವೀರ ರಸದಲ್ಲಿ ಸಾತ್ತ್ವತೀವೃತ್ತಿ. (3) ರೌದ್ರರಸದಲ್ಲಿ ಆರಭಟೀ ವೃತ್ತಿ. (4) ಎಲ್ಲಾ ರಸಗಳಲ್ಲೂ ಭಾರತೀವೃತ್ತಿ. "शृङ्गारे कैशिकी वीरे सात्त्वत्यारभटी पुनः। रसे रौद्रे च बीभत्से वृत्तिः सर्वत्र भारती" सा० द० ६-१२२। 9. ವೇತನ, ಕೂಲಿ. 10. ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥಬೋಧೆಗೆ ಕಾರಣವಾದ ಅಭಿಧಾದಿ ಮೂರು ಶಕ್ತಿಗಳು. (1) अभिधा (2) लक्षणा ಮತ್ತು (3) व्यञ्जना ಇವು ಮೂರು ಶಕ್ತಿಗಳು. "वाच्योऽर्थोऽभिधया बोध्यो लक्ष्यो लक्षणया मतः। व्यङ्ग्यो व्यञ्जनया ताः स्युः तिस्रः शब्दस्य शक्तयः" सा० द० २-३। 11. ಚಿತ್ತದ ಒಂದು ಅವಸ್ಥೆ. "योगश्चित्तवृत्तिनिरोधः"। 12. ಸುತ್ತಿ ತಿರುಗುವುದು. 13. ಜೀವನಕ್ರಮ, ಜೀವನದ ಪದ್ಧತಿ. "वार्धके मुनिवृत्तीनाम्" रघु० १-८। 14. ಗೌರವದಿಂದ ವರ್ತಿಸುವುದು. "गुरोर्गुरौ सन्निहिते गुरुवद्वृत्तिमाचरेत्" मनु० २-२०४।

वृत्तिकर्षित ವೃತ್ತಿಕರ್ಷಿತ (वि०) ಜೀವನೋಪಾಯವಿಲ್ಲದೆ ಕಷ್ಟದಲ್ಲಿರುವವನು.

वृत्तिस्थ ವೃತ್ತಿಸ್ಥ (वि०) 1. ಒಳ್ಳೆಯ ನಡತೆಯುಳ್ಳವನು. 2. ಸರಿಯಾದ ಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿರುವವನು. 3. ಒಳ್ಳೆಯ ವಿಧೇಯನಾಗಿರುವವನು. वृत्तौ तिष्ठति — ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "कः" (३-२-४)।

वृत्य ವೃತ್ಯ (वि०) 1. ವರಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ, ಆಯ್ಕೆ ಮಾಡಲು ಅರ್ಹವಾದ. 2. ವರಿಸಲ್ಪಡುವ, ಆಯ್ಕೆ ಮಾಡಲ್ಪಡುವ. वृञ् (वरणे) "क्यप्" (३-१-११०)।

वृत्र ವೃತ್ರ (पुं०) 1. ವೃತ್ರಾಸುರ, ಒಬ್ಬ ದಾನವ. ಇವನು ತ್ವಷ್ಟೃವಿನಿಂದ ಇಂದ್ರನ ಸಂಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ಸೃಷ್ಟಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಒಬ್ಬ ಅಸುರ. ತ್ವಷ್ಟನು ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಶತ್ರುವಾದ ಮಗನನ್ನು ಪಡೆಯುವ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ ಮಾಡಿದ ಯಾಗದಲ್ಲಿ ಮಂತ್ರದ ಸ್ವರವ್ಯತ್ಯಾಸದಿಂದ ಇಂದ್ರನೇ ಶತ್ರುವಾಗಿರುವ ಮಗನು (ವೃತ್ರನು) ಜನಿಸಿ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನಿಂದ ಹತನಾದನು. 2. ರಿಪು, ಶತ್ರು. 3. ಮೇಘ, ಮೋಡ. 4. ಅಂಧಕಾರ. 5. ಒಂದು ಪರ್ವತ. "वृत्रो रिपौ घने ध्वान्ते शैलभेदे च दानवे" मेदि०। 6. ಇಂದ್ರ. 7. ಶಬ್ದ. "वृत्रो मेघे रिपौ ध्वान्ते दानवे वासवे गिरौ" हेम०।

वृत्रशत्रु ವೃತ್ರಶತ್ರು (पुं०) ಇಂದ್ರ. वृत्रस्य शत्रुः। –अरिः –ಅರಿಃ.

वृत्रहन् ವೃತ್ರಹನ್ (पुं०) ಇಂದ್ರ. वृत्रं हतवान् वृत्र + हन (हिंसागत्योः) "क्विप्" (३-२-८७)।

वृथा ವೃಥಾ (अव्य०) 1. ವ್ಯರ್ಥವಾಗಿ, ನಿರರ್ಥಕವಾಗಿ. वृणोति—वृञ् (वरणे) "थाक्" बाहु०। 2. ವ್ಯರ್ಥ, ನಿಷ್ಪ್ರಯೋಜನ. "वृथा वृष्टिः समुद्रस्य तृप्तस्य भोजनं वृथा। वृथा दानं समृद्धस्य नीचस्य सुकृतं वृथा"।

वृथाजन्मन् ವೃಥಾಜನ್ಮನ್ (न०) ಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲದ ಜನ್ಮ, ನಿರರ್ಥಕವಾದ ಜನ್ಮ. वृथा निरर्थकं जन्म। (1) ಪುತ್ರಸಂತಾನವಿಲ್ಲದವನ ಜನ್ಮ. (2) ಯಾವಾಗಲೂ ಧರ್ಮಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಆಚರಿಸದವನ ಜನ್ಮ. (3) ಯಾವಾಗಲೂ ಪರಾನ್ನವನ್ನು ಭುಂಜಿಸುವವನ ಜನ್ಮ ಮತ್ತು (4) ಇತರರಿಗೆ ಯಾವಾಗಲೂ ತೊಂದರೆಯುಂಟುಮಾಡುವವನ ಜನ್ಮ. ಈ ನಾಲ್ಕೂ ವೃಥಾ ಜನ್ಮಗಳು. "अपुत्रस्य वृथा जन्म धर्मबाह्या नराः सदा। परपाकं सदाश्नन्ति परतापरताश्च ये"।

वृथादान ವೃಥಾದಾನ (न०) ವ್ಯರ್ಥವಾದ ದಾನ. ಎಲ್ಲಾ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲೂ ಒಳ್ಳೆಯ ಸೌಕರ್ಯಸಮೃದ್ಧಿಯಿರುವವನಿಗೆ ಮಾಡುವ ದಾನವು ವ್ಯರ್ಥ. "वृथा वृष्टिः समुद्रस्य तृप्तस्य भोजनं वृथा। वृथा दानं समृद्धस्य नीचस्य सुकृतं वृथा" गरुडपु०।

वृद्ध ವೃದ್ಧ (पुं०) 1. ಮುದುಕ, ಪ್ರಾಯ ಕಳೆದು ಹೆಚ್ಚು ವಯಸ್ಸಾದವನು. वृधु (वृद्धौ) "क्तः" (३-४-७२)। "वृद्धास्ते न विचारणीयचरिताः तिष्ठन्तु हुं वर्तते" उ० रा० ५-३४। ವಯಸ್ಸಾದ ಮಾತ್ರದಿಂದ ಮುದುಕನಲ್ಲ. ಸಕಾಲದಲ್ಲಿ ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸ ಮಾಡಿದವನು ವೃದ್ಧನು. "न तेन वृद्धो भवति येनास्य पलितं शिरः। यो वै युवाप्यधीयानः तं देवाः स्थविरं विदुः" मनु० २-१५६। 2. ಪಂಡಿತ, ವಿದ್ವಾಂಸ. (वि०) 3. ಹೆಚ್ಚಾಗಿರುವ, ವೃದ್ಧಿಹೊಂದಿರುವ. 4. ದೊಡ್ಡದಾಗಿರುವ. 5. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬೆಳೆದಿರುವ. 6. ಪೂಜ್ಯ, ಗೌರವಕ್ಕೆ ಅರ್ಹನಾದವನು. "वृद्धो जीर्णे प्रवृद्धे ज्ञे त्रिषु क्लीबं तु शैलजे" मेदि०। (न०) 7. ಒಂದು ಸುವಾಸನೆಯ ಧೂಪ.

वृद्धकाक ವೃದ್ಧಕಾಕ (पुं०) ದೊಡ್ಡಜಾತಿಯ ಕಾಗೆ, ಹೊಲೆ ಕಾಗೆ. वृद्धः काकः।

वृद्धत्व ವೃದ್ಧತ್ವ (न०) ಮುಪ್ಪು, ಮುದಿತನ. वृद्धस्य भावः "त्वः" (५-१-११९)। "तस्य धर्मरतेरासीद्वृद्धत्वं जरसा विना" रघु० १-२३।

वृद्धदारक ವೃದ್ಧದಾರಕ (पुं०) ಅನಂತನ ಗೊಂಡೆ ಸೊಪ್ಪು. वृद्धो दारकोऽस्मात्।

वृद्धदारु ವೃದ್ಧದಾರು (ನಂ) ವೃದ್ಧದಾರಕ ಗಿಡ, ಅನಂತನ ಗೊಂಡೆಸೊಪ್ಪು. वृद्धत्वनाशकं दारु यस्य ।

वृद्धनाभि ವೃದ್ಧನಾಭಿ (ವಿಂ) ಬುಡ್ಡೆಯಾಗಿ ಬೆಳೆದ ಹೊಕ್ಕುಳುಳ್ಳವನು. ಉಬ್ಬಿರುವ ಹೊಕ್ಕುಳುಳ್ಳವನು. वृद्धः प्रवृद्धो नाभिर्यस्य ।

वृद्धश्रवस् ವೃದ್ಧಶ್ರವಸ್ (ಪುಂ) ಇಂದ್ರ. वृद्धेभ्यः शृणोति — श्रु (श्रवणे) "असुन्" (उ० ४-१८९)। वृद्धे श्रवसी यस्य इति वा ।

वृद्धा ವೃದ್ಧಾ (ಸ್ತ್ರೀಂ) ಮುದುಕಿ, ಯೌವನ ಕಳೆದು ಐವತ್ತು ವಯಸ್ಸಿನ ಮೇಲೆ ಇರುವ ಹೆಂಗಸು. "बालेति गीयते नारी यावद्वर्षाणि षोडश । ततस्तु तरुणी ज्ञेया द्वात्रिंशद्वत्सरावधि । तदूर्ध्वमधिरूढा स्यात् पञ्चाशद्वत्सरावधि । वृद्धा तत्परतो ज्ञेया सुरतोत्सववर्जिता" भावप्र० ।

वृद्धाङ्गुलि ವೃದ್ಧಾಂಗುಲಿ (ಸ್ತ್ರೀಂ) ಕೈಕಾಲುಗಳ ಹೆಬ್ಬೆರಳುಗಳು.

वृद्धि ವೃದ್ಧಿ (ಸ್ತ್ರೀಂ) 1. ಹೆಚ್ಚುವುದು. ಅಧಿಕವಾಗುವುದು. वृधु (वृद्धौ) "क्तिन्" (३-३-९४)। "वृद्धिसङ्कोचविषमा गतागतसहायिनी । नियतिः केन लङ्घ्येत निजच्छायानुकारिणी" याद० १६-१२२ । 2. ಬೆಳೆಯುವುದು. "जन्मवृद्धिक्षयैर्नित्यं संसारयति चक्रवत्" मनु० १२-१२४। 3. ಸಮೃದ್ಧಿ, ಅಭ್ಯುದಯ, ಅಭಿವೃದ್ಧಿ. "अथ तत्र पाण्डुतनयेन सदसि विहितं मधुद्विषः । मानमसहत न चेदिपतिः परवृद्धिमत्सरि मनो हि मानिनाम्" माघ० १५-१। 4. ವಿಷ್ಕಂಭ ಮೊದಲಾದ ಇಪ್ಪತ್ತೇಳು ಯೋಗಗಳಲ್ಲಿ ಹನ್ನೊಂದನೆಯ ಯೋಗ. 5. ಬಡ್ಡಿ, ಸಾಲದ ಹಣದ ಮೇಲಿನ ಅಧಿಕಾಂಶ. ["चक्रवृद्धि" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] 6. (ಚಂದ್ರನ) ಕಲೆಯೇರುವುದು, ದಿನ ದಿನಕ್ಕೆ ಕಲೆಯು ಹೆಚ್ಚುವುದು. ಕಲೆಯು ಏರುತ್ತಿರುವಾಗ (ಚಂದ್ರನು) ವೃದ್ಧಿಚಂದ್ರನಾಗುವನು. ಕ್ಷಯಹೊಂದುತ್ತಿರುವಾಗ ಕ್ಷೀಣಚಂದ್ರನಾಗುವನು. 7. ಬೆಳವಣಿಗೆ, ಹೆಚ್ಚುವುದು, ಅಧಿಕವಾಗುವುದು, ದೊಡ್ಡದಾಗುವುದು. 8. (ವ್ಯಾಕರಣಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ) आ ए ಮತ್ತು औ ವರ್ಣಗಳಿಗೆ ಉಕ್ತವಾದ ಒಂದು ಸಂಜ್ಞೆ. "वृद्धिरादैच्" पा० सू० १-१-१ । 9. ಒಂದು ಔಷಧ. 10. ಹರ್ಷ, ಸಂತೋಷ. 11. ರಾಶಿ, ಗುಪ್ಪೆ, ಸಮೂಹ. 12. ಐಶ್ವರ್ಯ, ಸಂಪತ್ತು. "आपत्काले तु संप्राप्ते यन्मित्रं मित्रमेव तत् । वृद्धिकाले तु संप्राप्ते दुर्जनोऽपि सुहृद्भवेत्" पञ्चतं० २-११८। 13. ಜನನಾಶೌಚ. ಜ್ಞಾತಿಗಳಿಗೆ ಸಂತಾನೋತ್ಪತ್ತಿಯಾದಾಗ ವಿಹಿತವಾದ ಅಶುಚಿ. ಸಂತತಿಯು ವೃದ್ಧಿಯಾಗುವುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ "ವೃದ್ಧಿ" ಎಂದು ಹೆಸರು. 14. ಕಲ್ಲುಹೂವು.

वृद्धिजीविका ವೃದ್ಧಿಜೀವಿಕಾ (ಸ್ತ್ರೀಂ) ಬಡ್ಡಿಯ ಹಣದಿಂದ ಜೀವಿಸುವುದು. वृद्ध्या जीविका ।

वृद्धिद ವೃದ್ಧಿದ (ವಿಂ) ಬಡ್ಡಿಯನ್ನು ಕೊಡುವವನು. वृद्धिं ददाति — दाञ् (दाने) "कः" (३-२-३)।

वृद्धिमत् ವೃದ್ಧಿಮಂತ್ (ವಿಂ) 1. ಸಮೃದ್ಧಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯುಳ್ಳ. वृद्धि "मतुप्" (५-२-९४)। 2. ಐಶ್ವರ್ಯವಂತ, ಧನಿಕ. 3. ಏಳಿಗೆ ಹೊಂದಿರುವ, ಉಚ್ಛ್ರಾಯಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ.

वृद्धिश्राद्ध ವೃದ್ಧಿಶ್ರಾದ್ಧ (ನಂ) ಅಭ್ಯುದಯ ಶ್ರಾದ್ಧ, ಶುಭಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಪಿತೃಗಳ ಸಂತೃಪ್ತಿಗಾಗಿ ಮಾಡುವ ಒಂದು ಕಾರ್ಯ.

वृद्धोक्ष ವೃದ್ಧೋಕ್ಷ (ಪುಂ) ಮುದಿ ಎತ್ತು, ವಯಸ್ಸಾದ ವೃಷಭ. उक्षा वृद्धः "अच्" (५-४-७७)। निपा० ।

वृद्ध्याजीव ವೃದ್ಧ್ಯಾಜೀವ (ವಿಂ) ಬಡ್ಡಿಯ ಹಣದಿಂದ ಜೀವಿಸುವವನು, ಬಡ್ಡಿಯೇ ಜೀವನೋಪಾಯವಾಗಿರುವವನು. वृद्ध्या आजीवति—आ+जीव (प्राणधारणे) "अच्" (३-१-१३४)। वृद्धिराजीवो जीविका यस्य ।

वृधसान ವೃಧಸಾನ (ಪುಂ) ಮನುಷ್ಯ. वृधु (वृद्धौ) "असानच्" (उ० २-८७)।

वृधसानु ವೃಧಸಾನು (ಪುಂ) 1. ಮನುಷ್ಯ. 2. ಪತ್ರ, ಎಲೆ. 3. ಕೃತಿ, ಕಾರ್ಯ.

वृध्य ವೃಧ್ಯ (ವಿಂ) ಅಭಿವೃದ್ಧಿಪಡಿಸಲ್ಪಡುವ. वृधु (वृद्धौ) "क्यप्" (३-१-११०)।

वृन्त ವೃಂತ (ಪುನಂ) 1. ಹಣ್ಣು ಕಾಯಿ ಎಲೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ತೊಟ್ಟು, –ಕಾವು. वृणोति — वृञ् (वरणे) "क्तः" (उ० ३-८९) नुम्च । बाहु० । "वृन्तात् श्लथं हरति पुष्पमनोकहानाम्" रघु० ५-६९ । 2. ಸ್ತನದ ಅಗ್ರಭಾಗ, ಕುಚದ ತುದಿ. "वृन्तं स्तनमुखे पुष्पबन्धे" हेम० ।

वृन्ताक ವೃಂತಾಕ (ಪುಂ) ಬದನೆ ಗಿಡ.

वृन्ताकी ವೃಂತಾಕೀ (ಸ್ತ್ರೀಂ) ಬದನೆ ಗಿಡ.

वृन्तिका ವೃಂತಿಕಾ (ಸ್ತ್ರೀಂ) ಸಣ್ಣ ತೊಟ್ಟು, ಸಣ್ಣ ಕಾವು.

वृन्द ವೃಂದ (ನಂ) 1. ಸಮೂಹ, ಗುಂಪು. वृञ् (वरणे) "दन्" (उ० ४-९८)। नुमागमः गुणाभावश्च निपा० । "मन्दारप्रमुखस्य वृन्दारकतरुवृन्दस्य" च० रा० ।

(ಪುಂ) 2. ಶತಕೋಟಿ ಸಂಖ್ಯೆ, ನೂರುಕೋಟಿ, ಮಹಾ ಬ್ಜುರ್ದ, 1000000000.

वृन्दा ವೃಂದಾ (स्त्री०) 1. ಕಾಲನೇಮಿಯೆಂಬ ರಾಕ್ಷಸನ ಮಗಳು, ಜಲಂಧರರಾಕ್ಷಸನ ಹೆಂಡತಿ. 2. ಪರಮ ಭಾಗವತನಾದ ಕೇದಾರರಾಜನ ಮಗಳು. ಇವಳು ಲಕ್ಷ್ಮಿಯ ಅಂಶದಿಂದ ಜನಿಸಿ ದುರ್ವಾಸಮಹರ್ಷಿಯಿಂದ ವಿಷ್ಣು ಮಂತ್ರವನ್ನು ಪಡೆದು ಬಹಳ ವಿರಕ್ತಳಾಗಿ ಅರಣ್ಯಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ಅರವತ್ತುಸಹಸ್ರ ವರ್ಷಗಳಕಾಲ ತಪಸ್ಸನ್ನಾಚರಿಸಿ ಪ್ರಸನ್ನನಾದ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನೇ ತನಗೆ ಪತಿಯಾಗಬೇಕೆಂಬ ವರವನ್ನು ಕೇಳಿದಳು. ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ಅವಳ ಅಪೇಕ್ಷೆಯಂತೆ ಬಹಳಕಾಲ ಅರಣ್ಯದಲ್ಲಿ ಅವಳೊಡನೆ ಸುಖವಾಗಿದ್ದನು. ಅವಳಿದ್ದ ವನಕ್ಕೆ "वृन्दावनम्" ಎಂದು ಹೆಸರಾಯಿತು.

वृन्दार ವೃಂದಾರ (वि०) 1. ಸುಂದರವಾದ, ಮನೋಹರ ವಾದ. 2. ಉತ್ತಮವಾದ. 3. ದೊಡ್ಡದಾದ, ಉದ್ದ ವಾದ.

वृन्दारक ವೃಂದಾರಕ (ಪುಂ) 1. ದೇವತೆ. वृन्द "आरकन्" (वा० ५-२-१२२)। "मन्दारप्रमुखस्य वृन्दारकतरुवृन्दस्य" चं० रा०। 2. ಗುಂಪಿನ ಯಜಮಾನ. (वि०) 3. ಮನೋಹರವಾದ. 4. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ. 5. ದೊಡ್ಡ ದಾದ. "वृन्दारको मनोरमे। सुरे श्रेष्ठे" हेम०।

वृन्दावन ವೃಂದಾವನ (ನಂ) 1. ನಂದಗೋಕುಲದ ಸಮೀಪದ ಒಂದು ದೊಡ್ಡ ವನ. ಪೂತನಾ ಶಕಟಾಸುರ ತೃಣಾವರ್ತಾದಿ ರಾಕ್ಷಸರಿಂದ ಉಂಟಾದ ಭಯೋತ್ಪಾದಕ ಕೃತ್ಯಗಳಿಂದ ದೊಡ್ಡ ಉತ್ಪಾತವನ್ನು ಶಂಕಿಸಿದ ಸಕಲ ಯಾದವರೊಡನೆ ಗೋಕುಲವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ನಂದಗೋಪನು ಶ್ರೀರಾಮಕೃಷ್ಣರೊಡಗೂಡಿ ಬಂದು ವಾಸಮಾಡಿದ ವನವಿದು. "यावदौत्पातिकोऽरिष्टो व्रजं नाभिभवेदितः। तावद्बालानुपादाय यास्यामोऽन्यत्र सानुगाः। वनं वृन्दावनं नाम पशव्यं नवकाननम्। गोपगोपीगवां सेव्यं पुण्याद्रितृणवीरुधम्। तत्तत्राद्यैव यास्यामः शकटान् युङ्क्त माचिरम्। तच्छ्रुत्वैकधियो गोपा साधु साध्विति वादिनः। व्रजान् स्वान् स्वान् समायुज्य ययू रूढपरिच्छदाः। .... गोप्यो रूढरथा नूत्न कुचकुङ्कुमकान्तयः। कृष्णलीला जगुः प्रीता निष्ककण्ठ्यः सुवाससः। तथा यशोदारोहिण्यावेकं शकटमास्थिते। रेजतुः रामकृष्णाभ्यां तत्कथाश्रवणोत्सुके। वृन्दावनं संप्रविश्य सर्वकालसुखावहम्। तत्र चक्रुर्व्रजावासं शकटैरर्धचन्द्रवत्" भाग० १०-११। 2. ತುಲಸೀಸಸ್ಯವನ್ನು ನೆಟ್ಟು ಬೆಳೆಸಲು ಸುತ್ತಲೂ ಕಟ್ಟೆ ಕಟ್ಟಿದ ಒಂದು ಮಣ್ಣಿನ ದಿಣ್ಣೆ.

वृन्दावनान्तसञ्चारिन् ವೃಂದಾವನಾಂತಸಂಚಾರಿನ್ (ಪುಂ) ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ. "वृन्दावनान्तसंचारी तुलसीदामभूषणः"।

वृन्दावनेश्वर ವೃಂದಾವನೇಶ್ವರ (ಪುಂ) ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ.

वृन्दावनेश्वरी ವೃಂದಾವನೇಶ್ವರೀ (स्त्री०) ರಾಧಾದೇವಿ.

वृन्दिष्ठ ವೃಂದಿಷ್ಠ (वि०) 1. ಬಹಳ ದೊಡ್ಡದಾದ, ಬಹಳ ಹಿರಿದಾದ. 2. ಬಹಳ ಸುಂದರವಾದ. 3. ಬಹಳ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ, ಬಹಳ ಮಂದಿಯಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ಒಬ್ಬ. अयमेषामतिशयेन वृन्दारकः "इष्ठन्" (६-४-१५७)। वृन्दारकस्य वृन्दादेशश्च निपात्यते। "वृन्दिष्ठमार्चीद्वसुधाधिपानां तं प्रेष्ठमेतं गुरुवद्गरिष्ठम्" भट्टि० २-४५।

वृन्दीयस् ವೃಂದೀಯಸ್ (वि०) 1. ಇಬ್ಬರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಶ್ರೇಷ್ಠನು. अयमनयोरतिशयेन वृन्दारकः —"ईयसुन्" (५-३-५७)। वृन्दादेशश्च निपा०। 2. ಇಬ್ಬರಲ್ಲಿ ಬಹಳ ಸುಂದರನಾದವನೊಬ್ಬ.

वृश ವೃಶ (ಪುಂ) 1. ಆರ್ದ್ರಕ, ಹಸಿಶುಂಠಿ. वृञ् (वरणे) "शक्" (उ० ४-१०४)। 2. ಮೂಲಂಗಿ. "वृश आर्द्रकं मूलकं च" सि० कौ०।

वृश्चिक ವೃಶ್ಚಿಕ (ಪುಂ) 1. ಚೇಳು. व्रश्चू (छेदने) "किकन्" (उ० २-४०)। "कपिरपि च कापिशायनमदमत्तः वृश्चिकेन सन्दष्टः। अपि च पिशाचग्रस्तः किं ब्रूमो वैकृतं तस्य"। 2. ಏಡಿ, ನಳ್ಳಿ. 3. ಜರಿ, ಸಾವಿರಕಾಲು. 4. ಕಂಬಳಿಹುಳ. 5. ವೃಶ್ಚಿಕಮಾಸ. 6. ವೃಶ್ಚಿಕರಾಶಿ, ಮೇಷಾದಿ ಎಂಟನೆಯ ರಾಶಿ ಮತ್ತು ಲಗ್ನ. ವಿಶಾಖಾನಕ್ಷತ್ರದ 4ನೇ ಪಾದ ಅನೂರಾಧಾ ಮತ್ತು ಜ್ಯೇಷ್ಠಾನಕ್ಷತ್ರಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದುದು ವೃಶ್ಚಿಕರಾಶಿ.

वृष ವೃಷ (ಪುಂ) 1. ವೃಷಭ, ಎತ್ತು. वर्षति — वृषु (सेचने) "कः" (३-१-१३६)। "कैलासगौरं वृषमारुरुक्षोः पादार्पणानुग्रहपूतपृष्ठम्" रघु० २-३५। **ಒಳ್ಳೆಯ ಜಾತಿಯ ವೃಷಭದ ಲಕ್ಷಣ:** ಎದೆ ಬೆನ್ನು ತಲೆ ಹೊಟ್ಟೆ ಪಿರ್ರೆಗಳು ಇವು ಆರೂ ಪುಷ್ಟವಾಗಿ ಉಬ್ಬಿ ರುವ ವೃಷಭವು ಶ್ರೇಷ್ಠಜಾತಿಯದು. "उरः पृष्ठं शिरः कुक्षिः श्रोणी च वसुधाधिप। षडुन्नतानि धेनूनां पूजयन्ति विचक्षणाः" मत्स्यपु०। 2. ಪತಿ, ಗಂಡ. "स्ववृषं या परित्यज्य परवृषे वृषायते" काशीखं०।

3. ಧರ್ಮ. 4. ವೃಷಭರಾಶಿ ಮತ್ತು ವೃಷಭಲಗ್ನ. 5. ಮೂಷಿಕ, ಇಲಿ. 6. ಮನ್ಮಥ. 7. ಕಾಮಾಸಕ್ತ ಪುರುಷ. 8. ಆಡುಸೋಗೆ. 9. ಒಂದು ವಾಸ್ತು ಸ್ಥಾನ. 10. ಶತ್ರು. (वि०) 11. (ಸಮಸ್ತ ಪದಾಂತ್ಯದಲ್ಲಿ) ಶ್ರೇಷ್ಠ. 12. ಬಲಶಾಲಿ. 13. ವೀರ್ಯದ, ಜೀವಾಂಕುರದ. "वृषो गव्याखुधर्मयोः। पुंराशिभेदयोः शृङ्गयां वासके शुक्रलेऽपि च। श्रेष्ठे स्यादुत्तरस्थश्च" हेम०।

वृषकर्मन् ವೃಷಕರ್ಮನ್ (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು, ನಾರಾಯಣ. वृषं तापत्रयनिर्वापणसुधासेकशीतलं कर्म यस्य। "श्रेयस्करं धर्मरूपं कर्म यस्य प्रचक्षते। वृषकर्मेति विख्यातः शुभकर्मप्रदो मनुः" इति निरुक्तिः। "वृषकर्मा वृषाकृतिः" वि० स०। (वि०) 2. ಧರ್ಮಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾಡುವವನು.

वृषण ವೃಷಣ (पुं०) 1. ಅಂಡಕೋಶ, ಬೀಜ. वर्षति— वृषु (सेचने) "क्युः" बाहु०। "युच्" (उ० २-७८) वा। (वि०) 2. ಚಿಮುಕಿಸುವ, ಸಿಂಪಡಿಸುವ.

वृषणश्व ವೃಷಣಶ್ವ (पुं०) ಇಂದ್ರನ ಕುದುರೆ.

वृषदंशक ವೃಷದಂಶಕ (पुं०) ಬಿಡಾಲ, ಬೆಕ್ಕು.

वृषध्वज ವೃಷಧ್ವಜ (पुं०) 1. ಪರಶಿವ. ಪರಮೇಶ್ವರ. वृषो ध्वजो यस्य। "जटाभिः स्निग्धताम्राभिराविरासी-द्वृषध्वजः" काव्या० २-१२। 2. ಗಣಪತಿ.

वृषन् ವೃಷನ್ (पुं०) 1. ಇಂದ್ರ, ದೇವೇಂದ್ರ. वर्षति— वृषु (सेचने) "कनिन्" (उ० १-१५४)। "प्राजापत्योपनीतं तदन्नं प्रत्यग्रहीन्नृपः। वृषेव पयसां सारमाविष्कृतमुदन्वता" रघु० १०-५२। 2. ವೃಷಭ, ಎತ್ತು. 3. ಕರ್ಣ. 4. ವೇದನೆಯು ತಿಳಿಯದಿರುವಿಕೆ. 5. ನೋವು. 6. ಅಗ್ನಿ. 7. ತುರಗ, ಕುದುರೆ. "वृषा तु वासवे। वृषभे तुरगे पुंसि" हेम०। "वृषा कर्णमहेन्द्रयोः" विश्व०। 8. ಮನುಷ್ಯ. (वि०) 9. ಮುಖ್ಯ, ಯಜಮಾನ, ಪ್ರಧಾನ. "प्राचेतसो मुनिवृषा प्रथमः कवीनाम्" म० वी० १-७।

वृषपर्वन् ವೃಷಪರ್ವನ್ (पुं०) 1. ಪರಮೇಶ್ವರ, ಮಹಾದೇವ. 2. ಒಬ್ಬ ದೈತ್ಯ. ಇವನು ಶುಕ್ರಾಚಾರ್ಯರ ಬಲದಿಂದ ದೇವತೆಗಳೊಡನೆ ಬಹಳಕಾಲ ಯುದ್ಧಮಾಡಿದನು. ಇವನ ಮಗಳಾದ ಶರ್ಮಿಷ್ಠೆಯನ್ನು ಯಯಾತಿ ರಾಜನು ಮದುವೆಯಾಗಿದ್ದನು. 3. ವಿಷ್ಣು, ನಾರಾಯಣ. वृषाः वर्णाश्रमधर्माः पर्वाणि आरोहणसोपानपर्वाणि अस्य। "वृषा वर्णाश्रमा धर्माः पर्वाण्यारोहणे तु ते। यस्य सन्ति सदा सोऽयं वृषपर्वा प्रकीर्तितः" इति निरुक्तिः। "वृषाही वृषभो विष्णुः वृषपर्वा वृषोदरः" वि० स०।

वृषभ ವೃಷಭ (पुं०) 1. ಎತ್ತು. वृषु (सेचने) "अभच्" (उ० ३-१२४)। 2. ವಿಷ್ಣು, ನಾರಾಯಣ. वृषु (सेचने) "अभच्" (उ० ३-१२४)। अभिगच्छतो भवदग्धान् सिञ्चति इत्यर्थः। "अभिगच्छद्भक्तजनान् सुधावर्षणतोऽन्वहम्। वृषभश्च समाख्यातः सिञ्चन् भयहरो मनुः" इति निरुक्तिः। "वृषाही वृषभो विष्णुः" वि० स०। 3. ಹೆರಿಗೆಹಾಲೆಯೆಂಬ ಒಂದು ಮೂಲಿಕೆ. 4. ವೃಷಭರಾಶಿ ಮತ್ತು ಲಗ್ನ. 5. ನಾಲ್ಕು ಜಾತಿಯ ಪುರುಷರಲ್ಲೊಬ್ಬ. **ನಾಲ್ಕು ಜಾತಿಯ ಪುರುಷರು :** (1) शशकः (2) मृगः (3) वृषभः ಮತ್ತು (4) हयः। ಪದ್ಮಿನೀ ಚಿತ್ರಿಣೀ ಶಂಖಿನೀ ಮತ್ತು ಹಸ್ತಿನೀ ಎಂಬ ನಾಲ್ಕು ಜಾತಿಯ ಸ್ತ್ರೀಯರು ಕ್ರಮವಾಗಿ ಈ ನಾಲ್ಕು ಜಾತಿಯ ಪುರುಷರಿಂದ ತೃಪ್ತಿ ಹೊಂದುವರು. "शशके पद्मिनी तुष्टा चित्रिणी रमते मृगम्। वृषभे शङ्खिनी तुष्टा हस्तिनी रमते हयम्" रतिमञ्जरी। (वि०) 6. ಶ್ರೇಷ್ಠ. "जितमुडुपतिना नमः सुरेभ्यो द्विजवृषभा निरुपद्रवा भवन्तु" रत्ना० १-४।

वृषभगति ವೃಷಭಗತಿ (पुं०) ಪರಮೇಶ್ವರ. वृषभेण गतिर्यस्य।

वृषभध्वज ವೃಷಭಧ್ವಜ (पुं०) ಪರಮೇಶ್ವರ, ಪರಶಿವ. वृषभः ध्वजः चिह्नं यस्य। "अमुं पुरः पश्यसि देवदारुं पात्रीकृतोऽसौ वृषभध्वजेन" रघु० २-३६।

वृषभासा ವೃಷಭಾಸಾ (स्त्री०) ಅಮರಾವತಿ, ಇಂದ್ರನ ನಗರ. वृषेण धर्मेण भासते। "वृषभासा सुरपुरी वनमैन्द्रम्" त्रिकाण्ड०।

वृषय ವೃಷಯ (पुं०) ಆಶ್ರಯ, ಅವಲಂಬನ. वृञ् (वरणे) "कयन्" (उ० ३-१००)। विषयः आश्रयः सि० कौ०।

वृषल ವೃಷಲ (पुं०) 1. ಲಶುನ, ಬೆಳ್ಳುಳ್ಳಿ. वृषु (सेचने) "कलच्" (उ० १-१०६)। 2. ನಾಲ್ಕನೆಯ ವರ್ಣದವನು. वृषं धर्मं लाति — ला (आदाने) "कः" (३-२-३)। 3. ಚಂದ್ರಗುಪ್ತರಾಜ. "भवद्भिरेव मदन्तरेण प्रोत्साह्य रोषितो वृषलः" मुद्रा० ३। 4. ಕರ್ತವ್ಯ ಭ್ರಷ್ಟನಾದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ. 5. ಅಶ್ವ, ಕುದುರೆ. "वृषलस्तुरगे शूद्रे" हेम०।

वृषली ವೃಷಲೀ (स्त्री०) 1. ಶೂದ್ರಸ್ತ್ರೀ, ಶೂದ್ರನ ಪತ್ನಿ. वृषलस्य स्त्री — "ङीष्" (४-१-४८)। 2. ವಿವಾಹವಾಗದೆ ಋತುಮತಿಯಾಗಿ ತಂದೆಯ ಮನೆಯಲ್ಲಿರುವ ಕನ್ಯೆ. "पितुर्गेहे च या कन्या रजः पश्यत्यसंस्कृता। भ्रूणहत्या पितुस्तस्याः सा कन्या वृषली स्मृता"। 3. ತನ್ನ ಪತಿಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಪರಪುರುಷನನ್ನು ಸೇರಿರುವ ಹೆಂಗಸು. "स्ववृषं या परित्यज्य परवृषे वृषायते। वृषली सा हि विज्ञेया न शूद्री वृषली भवेत्" काशीखं०। 4. ರಜಸ್ವಲೆಯಾದ ಹೆಂಗಸು.

वृषलीपति ವೃಷಲೀಪತಿ (पुं०) ಶೂದ್ರಸ್ತ್ರೀಯನ್ನು ಮದುವೆಯಾದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ. "यस्तु तां वरयेत्कन्यां ब्राह्मणो ज्ञानदुर्बलः। अश्राद्धेयमपाङ्क्तेयं तं विद्याद्वृषलीपतिम्"।

वृषलोचन ವೃಷಲೋಚನ (पुं०) ಮೂಷಿಕ, ಇಲಿ. वृषस्य लोचन इव लोचने यस्य।

वृषवाहन ವೃಷವಾಹನ (पुं०) ಪರಮೇಶ್ವರ. वृषो वाहनमस्य।

वृषस्कन्ध ವೃಷಸ್ಕಂಧ (वि०) ವೃಷಭದಂತೆ ಉಬ್ಬಿದ ಹೆಗಲುಳ್ಳವನು. वृषस्य वृषभस्य स्कन्ध इव स्कन्धो यस्य। "व्यूढोरस्को वृषस्कन्धः सालप्रांशुर्महाभुजः" रघु० १-१३।

वृषस्यन्ती ವೃಷಸ್ಯನ್ತೀ (स्त्री०) ಕಾಮೇಚ್ಛೆಯುಳ್ಳವಳು, ರತಿಗಾಗಿ ಪುರುಷನನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವವಳು. वृषमात्मनः इच्छति — "क्यच्" (३-१-८)। असुगागमः (७-१-५१)। लटि "शतृ" (३-२-१२४)। "ङीप्" (४-१-६)। "लक्ष्मणं सा वृषस्यन्ती महोक्षं गौरिवाऽगमत्" भट्टि० ४-३०।

वृषा ವೃಷಾ (स्त्री०) ಇಲಿಯಾಲದ ಗಿಡ. वर्षति — वृषु (सेचने) "कः" (३-१-१३५)।

वृषाकपायी ವೃಷಾಕಪಾಯೀ (स्त्री०) 1. ಲಕ್ಷ್ಮೀ. 2. ಗೌರಿ, ಪಾರ್ವತಿ. वृषाकपेःस्त्री — ऐकारादेशः "ङीप्" च (४-१-३७)। "वृषाकपायी श्रीगौर्योः" अम०। 3. ಸ್ವಾಹಾದೇವಿ. 4. ಶಚೀದೇವಿ. 5. ಸೂರ್ಯನ ಪತ್ನಿ ಸಂಜ್ಞಾದೇವಿ. 6. ಶತಾವರಿ ಗಿಡ. 7. ಸೀಹಾಲೆ ಗಿಡ. "वृषाकपायी श्रीगौरीवरीजीवन्तिकासु च" मेदि०।

वृषाकपि ವೃಷಾಕಪಿ (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು. वृषं धर्मं न कम्पयति — कपि (किञ्चिच्चलने) + णिच् "इः" (उ० ४-१४३)। वृषो धर्मः तद्रूपश्चासौ कपिश्च श्रेष्ठवराहः इति वा। "कपिर्वराहश्रेष्ठश्च धर्मश्च वृष उच्यते। तस्माद् वृषाकपिः प्रोक्तो वस्वर्णोऽभीष्टदो मनुः" इति निरुक्तिः। "वृषाकपिरमेयात्मा" वि० स०। 2. ಪರಶಿವ, ಪರಮೇಶ್ವರ. वृषो धर्मः वृषा इन्द्रो वा कपिरिव वशे यस्य इति वा। वृष्णः इन्द्रस्य अकं वृषाकं पियति — पि (गतौ) अन्तर्भावितण्यर्थो वा। इन्द्रदुःखं प्राप्नोति प्रापयति वा दैत्यान् रक्षकत्वात् इति वा। वर्षति कामान्—वृषु "कः" (३-१-१३५)। आकम्पयति पापानि — कपि "इः"। वृषश्चासावाकपिश्च इति वा। 3. ಅಗ್ನಿ. 4. ಇಂದ್ರ. 5. ಸೂರ್ಯ. "वृषाकपिः पुमान् कृष्णे शङ्करे जातवेदसि" मेदि०।

वृषाकृति ವೃಷಾಕೃತಿ (पुं०) ವಿಷ್ಣು, ನಾರಾಯಣ. वृषा धर्मरूपा आकृतिः आकारोऽस्य। "धर्मरूपाकृतिर्यस्य स वृषाकृतिरुच्यते" इति निरुक्तिः। "वृषकर्मा वृषाकृतिः" वि० स०।

वृषाङ्क ವೃಷಾಂಕ (पुं०) 1. ಪರಮೇಶ್ವರ. वृषोऽङ्कोऽस्य। "पीते गरे वृषाङ्केण प्रीतास्तेऽमरदानवाः" भाग० ८-८-१। 2. ಸಾಧು, ಸತ್ಪುರುಷ. 3. ಗೇರುಮರ. 4. ಷಂಡ, ನಪುಂಸಕ. "वृषाङ्कौ शिवसज्जनौ" नानार्थर०। "वृषाङ्कौ शिवभल्लातौ" त्रिकाण्ड०। 5. ದೊಡ್ಡ ಎತ್ತು, ದೊಡ್ಡ ವೃಷಭ. "वृषाङ्कः शङ्करे साधौ भल्लातकमहोक्षयोः" विश्व०।

वृषाङ्कज ವೃಷಾಂಕಜ (पुं०) ಡಮರು ವಾದ್ಯ.

वृषाञ्चन ವೃಷಾಂಚನ (पुं०) ಪರಮೇಶ್ವರ. वृषेण अञ्चति गच्छति—अञ्चु (गतौ) "ल्युः" (३-१-१३४)।

वृषान्तक ವೃಷಾಂತಕ (पुं०) ವಿಷ್ಣು. वृषस्य वृषभासुरस्य अन्तकः।

वृषायण ವೃಷಾಯಣ (पुं०) 1. ಶಿವ, ಮಹಾದೇವ. वृषेण अयनं गमनमस्य। 2. ಗುಬ್ಬಚ್ಚಿ.

वृषाहार ವೃಷಾಹಾರ (पुं०) ಬಿಡಾಲ, ಬೆಕ್ಕು. वृषः मूषिकः आहारोऽस्य।

वृष्टि ವೃಷ್ಟಿ (स्त्री०) ಮಳೆ, ಮೋಡದಿಂದ ನೀರು ಸುರಿಯುವುದು. वृषु (सेचने) "क्तिन्" (३-३-९४)। ಸೂರ್ಯನು ತನ್ನ ಕಿರಣಗಳಿಂದ ಸಮುದ್ರದ ನೀರನ್ನು ಆಕರ್ಷಿಸಿ ಮೇಘಗಳೊಡನೆ ಸೇರಿಸುವನು. ವಾಯು ಪ್ರೇರಿತವಾದ ಮೇಘವು ಪರಮಾತ್ಮನ ಇಚ್ಛೆಯಂತೆ ಯಥೋಚಿತವಾದ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಆಯಾಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ಮಳೆಯನ್ನು ಸುರಿಸುವುದು. "हस्ती समुद्रादादाय करेण

जलमीप्सितम्। दद्याद्घनाय तद्दद्याद्वातेन प्रेरितो घनः। स्थाने स्थाने पृथिव्यां च काले काले यथोचितम्। ईश्वरेच्छयाविर्भूतं तूर्णं भूतं प्रतिबन्धकम्। भूतं भव्यं भविष्यं च महत् क्षुद्रं च मध्यमम्। धात्रा निरूपितं कर्म केन तात निवार्यते''॥ **ಮಳೆಬೀಳುವ ಸೂಚನೆಗಳು:** ಮಯೂರಗಳು ಮೇಘಗರ್ಜನೆಯನ್ನು ಕೇಳಿ ಸಂತೋಷದಿಂದ ಕೇಕೆಹಾಕುತ್ತ ನರ್ತನಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರೆ ಮಳೆಯು ಸನ್ನಿಹಿತಕಾಲದಲ್ಲೇ ಬೀಳುವುದೆಂದು ತಿಳಿಯಬಹುದು. "मयूराः स्तनयित्नूनां शब्देन हृषिता मुहुः। केकायन्ति प्रतिवनं सततं वृष्टिसूचकाः"। ಈ ಮಳೆಯಿಂದ ಸಸ್ಯಗಳು. ಸಸ್ಯಗಳಿಂದ ಅನ್ನ. ಅನ್ನದಿಂದ ಪ್ರಜೆಗಳ ಉತ್ಪತ್ತಿ. "अन्नाद्वै प्रजाः प्रजायन्ते" तै० उ०।

वृष्टिजीवन ವೃಷ್ಟಿಜೀವನ (पुं०) ಮಳೆಯಿಂದ ಸಸ್ಯಗಳು ಬೆಳೆಯುವ ಭೂಮಿ. वृष्ट्या जीवनं यस्मिन्।

वृष्टिभू ವೃಷ್ಟಿಭೂ (पुं०) ಭೇಕ, ಮಂಡೂಕ, ಕಪ್ಪೆ. वृष्टौ वर्षाकाले भूरुत्पत्तिर्यस्य। वर्षाकाले भवति—भू (सत्तायाम्) "क्विप्" (३-२-१७९) वा।

वृष्णि ವೃಷ್ಣಿ (पुं०) 1. ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ. 2. ಯಾದವ. वृष् (सेचने) "निः" (उ० ४-८९)। "वृष्ण्यन्धका वैरिपुरीमवृण्वन्" याद० २०-१४। 3. ಟಗರು, ಮೇಷ. (वि०) 4. ಪಾಷಂಡ, ವೇದಬಾಹ್ಯ. (ನಾಸ್ತಿಕರಾದ ಕಾಪಾಲಿಕ ಮ್ಲೇಚ್ಛ ಜೈನ ಬೌದ್ಧ ಮೊದಲಾದವರು). 5. ಕುಪಿತ, ಕೋಪಗೊಂಡವನು.

वृष्णिगर्भ ವೃಷ್ಣಿಗರ್ಭ (पुं०) ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ.

वृष्य ವೃಷ್ಯ (वि०) 1. ಧರ್ಮಕ್ಕೆ ಹಿತವಾದ. वृषाय धर्माय (धर्मकार्याचरणाय) हितः — वृष "यत्" (६-१-५)। 2. ಕಾಮುಕನಿಗೆ ಹಿತವಾದ (ಕಾಮುಕನ ವೀರ್ಯವೃದ್ಧಿಗೆ ಹಿತವಾದ). वृष "यत्"। (पुं०) 3. ಮಾಷ, ಉದ್ದು. (न०) 4. ವಾಜೀಕರಣ, ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ವೃದ್ಧಿಪಡಿಸುವುದು. वृषु (सेचने) वा "क्यप्" (३-१-१२०)। पक्षे वर्ष्यम्।

वृष्या ವೃಷ್ಯಾ (स्त्री०) 1. ಋದ್ಧಿಯೆಂಬ ಒಂದು ಔಷಧ. 2. ಶತಾವರಿ. 3. ನೆಲ್ಲಿಗಿಡ.

वेकट ವೇಕಟ (पुं०) 1. ತರುಣ, ಪ್ರಾಯದವನು. 2. ಅಕ್ಕಸಾಲೆ, ಚಿನ್ನ ಬೆಳ್ಳಿ ಆಭರಣವನ್ನು ತಯಾರಿಸುವವನು. 3. ಹಾಸ್ಯಗಾರ, ವಿದೂಷಕ.

वेग ವೇಗ (पुं०) 1. ರಭಸ, ಜೋರು, ಬಿರುಸು. ओ विजी (भयचलनयोः) "घञ्" (३-३-१८)। "खेदायतश्वसितवेगनिरस्तमुग्धमूर्धन्यरत्ननिकरैरिव हास्तिकानि" माघ० ५-३०। 2. ಪ್ರವಾಹ. 3. ಬಲ, ಶಕ್ತಿ. "मदनज्वरस्य वेगात्" काद०। 4. ವಿಷ ಮೊದಲಾದವುಗಳ ತೀವ್ರಗತಿ, —ಬೇಗ ವ್ಯಾಪಿಸುವುದು, —ಶೀಘ್ರವಾಗಿ ಹರಡುವುದು. "चिराद्वेगारम्भी प्रसृत इव तीव्रो विषरसः" उ० रा० २-२६। 5. ವಿಚಾರಮಾಡದೆ ಮುಂದೆ ತಳ್ಳುವುದು, ಥಟ್ಟನೆ ನೂಕುವುದು. "कृत्यं न कुरुते वेगात् न स सन्तापमाप्नुयात्" पञ्चतं० १-११८। 6. ವೀರ್ಯ, ರೇತಸ್ಸು. 7. ಒಬ್ಬನ ಊಟಕ್ಕಾಗಿ ಮಾಡುವ ಅಡಿಗೆ. "वेगो रयप्रवाहयोः। रेतःकिम्पाकयोश्चापि" हेम०। 8. ಮಲಮೂತ್ರಗಳು ಬಿರುಸಿನಿಂದ ಹೊರಡುವುದು. "स्वभावतः प्रवृत्तानां मलादीनां जिजीविषुः। न वेगान्धारयेद्धीरः कामादीनां च धारयेत्"। 9. ಪ್ರೇಮ, ಪ್ರೀತಿ. 10. ಸಂತೋಷ.

वेगनाशन ವೇಗನಾಶನ (पुं०) ಶ್ಲೇಷ್ಮ, ಕಫ.

वेगविधारण ವೇಗವಿಧಾರಣ (न०) ವೇಗವನ್ನು ತಡೆಯುವುದು. वेगस्य विधारणम्।

वेगसर ವೇಗಸರ (पुं०) ವೇಗವಾಗಿ ನಡೆಯುವ ಅಶ್ವ, ಕುದುರೆ. वेगेन सरति—सृ (गतौ) "अच्" (३-१-१३४)।

वेगित ವೇಗಿತ (वि०) ವೇಗವುಂಟಾಗಿರುವ, ಬಿರುಸಾಗಿರುವ. वेगोऽस्य सञ्जातः "इतच्" (५-२-३६)।

वेगिन् ವೇಗಿನ್ (वि०) 1. ವೇಗವುಳ್ಳ, ಜೋರಾಗಿರುವ, ಬಿರುಸಾಗಿರುವ. वेगोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। "अश्वाश्च वेगिनः सन्ति रथा वायुजवा मम" हरिवं०। (पुं०) 2. ಗಿಡುಗ ಹಕ್ಕಿ.

वेगिनी ವೇಗಿನೀ (स्त्री०) ನದಿ, ಹೊಳೆ.

वेण ವೇಣ (पुं०) ವೈದೇಹಕನಿಂದ ಅಂಬಷ್ಠೆಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಒಬ್ಬ ಸಂಕರಜಾತಿಯವನು. "वैदेहकेन त्वम्बष्ठयामुत्पन्नो वेण उच्यते" मनु० १०-१९।

वेणि ವೇಣಿ, —णी —ಣೀ (स्त्री०) 1. ಹೆಣೆಯಲ್ಪಟ್ಟ ತಲೆಯ ಕೂದಲು, —ಹೆಂಗಸಿನ ತಲೆಯ ತುರುಬು. वेणति—वेणृ (निशामनादिषु) "इन्" (उ० ४-११८)। वी (गतिव्याप्त्यादौ) "निः" (उ० ४-४८) वा। "सिन्दूरितानेकपकङ्कणाङ्कितः तरङ्गिणी वेणिरिवायता भुवः" माघ० १२-७५। 2. ಪತಿಯ ವಿರಹಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪತ್ನಿಯು ಕೇಶಸಂಸ್ಕಾರವಿಲ್ಲದೆ ಗಂಟುಹಾಕಿದ ಕೇಶಪಾಶ. "गुम्फिताः शिरसि वेणयोऽभवन्न प्रफुल्लसुरपादपस्रजः" माघ० १४-३०। 3. ಜಲಪ್ರವಾಹ. "त्वय्यारूढे

शिखरमचलः स्निग्धवेणीसवर्णे" मेघ० १-१८। 4. ನದಿಗಳ ಸಂಗಮ, ಎರಡು ಮೂರು ನದಿಗಳು ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರುವುದು. ಗಂಗಾ ಯಮುನಾ ಮತ್ತು ಸರಸ್ವತೀ ನದಿಗಳು ಪ್ರಯಾಗದಲ್ಲಿ ಸೇರುವುದು ತ್ರಿವೇಣೀ ಸಂಗಮ.

वेणिका ವೇಣಿಕಾ (स्त्री०) ಜಡೆ, ಹೆಣೆದ ಕೇಶಪಾಶ.

वेणी ವೇಣೀ (स्त्री०) ದೇವತಾಳ ವೃಕ್ಷ.

वेणीबन्ध ವೇಣೀಬಂಧ (पुं०) ತಿರುಚಿ ಗಂಟುಹಾಕಲ್ಪಟ್ಟ ಕೇಶಪಾಶ. वेण्या बन्धः। "मोक्ष्यध्वे सुरबन्दीनां वेणीबन्धानदूषितान्" रघु० १०-४७।

वेणीसंहार ವೇಣೀಸಂಹಾರ (पुं०) 1. ಬಿಚ್ಚಿದ್ದ ಕೇಶಪಾಶವನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಗಂಟುಹಾಕುವುದು. वेण्याः संहारः। "एष खलु पूरितप्रतिज्ञाभारो नाथस्ते वेणीसंहारं कर्तुं त्वामेवान्विष्यति" वेणी० ६। (न०) 2. ವೇಣೀಸಂಹಾರ ನಾಟಕ. वेण्याः संहारो मोक्षणं यत्र।

वेणु ವೇಣು (पुं०) 1. ವಂಶ, ಬಿದಿರು. अज (गतिक्षेपणयोः) "णुः" (उ० ३-३८)। वी इत्यादेशः (२-४-५६)। "वेणुमस्करतेजनाः" अम०। "सा वक्रनखधारिण्या वेणुकर्कशपर्वया" रघु० १२-६४। 2. ವೇಣುವಾದ್ಯ, ಕೊಳಲು. "अव्याजमञ्जुलमुखाम्बुजमुग्धभावैरास्वाद्यमाननिजवेणुविनोदनादम्" कृष्णक०।

वेणुक ವೇಣುಕ (पुं०) 1. ಸಣ್ಣ ಕೊಳಲುವಾದ್ಯ, ಚಿಕ್ಕ ವೇಣುವಾದ್ಯ. ह्रस्वो वेणुः "कन्" (५-३-८७)। 2. ಕಿರು ಬಿದಿರು.

वेणुकर्कर ವೇಣುಕರ್ಕರ (पुं०) ಗನ್ನೇರಳೆ ಗಿಡ.

वेणुज ವೇಣುಜ (पुं०) 1. ಬಿದಿರಿನ ಅಕ್ಕಿ, ಬಿದಿರಿನ ಕಾಳು (ಬೀಜ). वेणोर्जायते जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९८)। (वि०) 2. ಬಿದಿರಿನಿಂದ ಉಂಟಾದ.

वेणुध्म ವೇಣುಧ್ಮ (पुं०) ವೇಣುವಾದ್ಯವನ್ನು ನುಡಿಸುವವನು, ಪಿಳ್ಳಂಗೋವಿಯನ್ನು ಊದುವವನು. वेणुं धमति — ध्मा (शब्दादौ) "कः" (३-२-३)।

वेणुयव ವೇಣುಯವ (पुं०) ಬಿದಿರಿನ ಅಕ್ಕಿ, ಬಿದಿರಿನ ಬೀಜ.

वेणुवाद ವೇಣುವಾದ (पुं०) ವೇಣುವಾದನ ಮಾಡುವವನು, ಪಿಳ್ಳಂಗೋವಿಯನ್ನು ಊದುವವನು. वेणुं वादयति — वद (व्यक्तायां वाचि) + णिच् "अण्" (३-२-१)। वद + णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)। –वादनः –ವಾದನಃ.

वेत ವೇತ (पुं०) ಬೆತ್ತ.

वेतण्ड ವೇತಂಡ (पुं०) ಗಜ, ಆನೆ. "प्रत्नं वेतण्डरत्नं सततपरिचलत्कर्णतालप्ररोहद्वाताङ्कूराजिहीर्षादरविवृतफणाश्रृङ्गभूषाभुजङ्गम्" चं० भा०। ಇದು ಗಜಮುಖ (ವಿನಾಯಕ) ನ ಸ್ತುತಿ (ಪ್ರಾರ್ಥನೆ).

वेतन ವೇತನ (न०) 1. ಸಂಬಳ. 2. ಕೂಲಿ. वी (गतिव्याप्तिप्रजनादौ) "तनन्" (उ० ३-१८०)। "खनिभिः सुषुवे रत्नं क्षेत्रैः सस्यं वनैर्गजान्। दिदेश वेतनं तस्मै रक्षासदृशमेव भूः" रघु० १७-६६। 3. ರಜತ, ಬೆಳ್ಳಿ.

वेतनजीवन ವೇತನಜೀವನ (न०) ಕೂಲಿಯಿಂದ ಜೀವನ ಮಾಡುವುದು.

वेतनजीविन् ವೇತನಜೀವಿನ್ (वि०) ಕೂಲಿಕೆಲಸಮಾಡಿ ಜೀವನ ನಡೆಸುವವನು.

वेतनिन् ವೇತನಿನ್ (वि०) 1. ಕೆಲಸಮಾಡಿ ಸಂಬಳ ಪಡೆಯುವವನು. 2. ಕೆಲಸಮಾಡಿ ಕೂಲಿ ಪಡೆಯುವವನು. वेतन "इनिः" (५-२-११५)।

वेतस ವೇತಸ (पुं०) 1. ಜೊಂಡು. 2. ಹಬ್ಬೆಗಿಡ. ऊयते — वेञ् (तन्तुसन्ताने) "असच्" तुट् च (उ० ३-११८)। "अविलम्बितमेधि वेतसस्तरुवन्माधव मा स्म भज्यथाः" माघ० १६-५३।

वेतसाम्ल ವೇತಸಾಮ್ಲ (पुं०) ಹುಳಿಹಬ್ಬೆ ಗಿಡ.

वेतसी ವೇತಸೀ (स्त्री०) ಹಬ್ಬೆಗಿಡ.

वेतस्वत् ವೇತಸ್ವತ್ (पुं०) ಬಹಳ ಜೊಂಡು ಬೆಳೆದಿರುವ ಪ್ರದೇಶ. वेतसाः सन्त्यत्र—वेतस "ड्मतुप्" (४-२-८७)।

वेताल ವೇತಾಲ (पुं०) 1. ದ್ವಾರಪಾಲಕ, ಬಾಗಿಲು ಕಾಯುವವನು, ದ್ವಾರರಕ್ಷಕ. 2. ಪಿಶಾಚ, ವಾಯು ರೂಪದಿಂದ ಸಂಚರಿಸುವ ಆತ್ಮ, ಮೃತಶರೀರವನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸಿದ ಜೀವ, ಭೂತ. "प्रमुदितकटपूतनोत्तालवेतालतालस्फुटत्कर्णसंभ्रान्तगौरीघनाश्लेषहृष्यन्मनस्त्र्यम्बकानन्दि" मालती० ५-२३।

वेतालभट्ट ವೇತಾಲಭಟ್ಟ (पुं०) ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯರಾಜನ ಆಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿದ್ದ ನವರತ್ನಗಳಲ್ಲೊಂದು ರತ್ನ, ಒಂಬತ್ತು ಮಂದಿ ಉದ್ದಾಮ ಪಂಡಿತರಲ್ಲೊಬ್ಬ ಪಂಡಿತ. "धन्वन्तरिः क्षपणकामरसिंहशङ्कुवेतालभट्टघटकर्परकालिदासाः। ख्यातो वराहमिहिरो नृपतेः सभायां रत्नानि वै वररुचिर्नव विक्रमस्य"।

वेतृ ವೇತೃ (वि०) 1. ತಿಳಿದವನು. विद (ज्ञाने) "तृच्" (३-१-१३३)। "यथा खरश्चन्दनभारवाही

"भारस्य वेत्ता न तु चन्दनस्य"। 2. ಮದುವೆಯಾದ ಪತಿ. 3. ಋಷಿ.

वेत्र ವೇತ್ರ (न०) 1. ಬೆತ್ತ. वी (गतिप्रजनादौ) "त्रः" (उ० ४-१६६)। "आचार इत्यवहितेन मया गृहीता या वेत्रयष्टिरवरोधगृहेषु राज्ञः" शाकु० ५-३। 2. ದಂಡ, ಕೋಲು. "वामप्रकोष्ठार्पितहेमवेत्रः" कुमा० ३-४१। 3. ಬಿದಿರು, ವಂಶ. "वेत्रशाककुजे शैले" किरा० १५-१८।

वेत्रकीय ವೇತ್ರಕೀಯ (वि०) ಗುಂಪುಗುಂಪಾಗಿ ಬೆತ್ತದ ಗಿಡಗಳು ಬೆಳೆದಿರುವ ಪ್ರದೇಶ. वेत्र "छः" कुक् च (४-२-९१)।

वेत्रधर ವೇತ್ರಧರ (पुं०) 1. ದ್ವಾರಪಾಲಕ, ಬಾಗಿಲು ಕಾಯುವವನು, ದ್ವಾರರಕ್ಷಕ. वेत्रस्य धरः। (वि०) 2. ಬೆತ್ತವನ್ನು ಹಿಡಿದಿರುವವನು.

वेत्रयष्टि ವೇತ್ರಯಷ್ಟಿ (स्त्री०) ಬೆತ್ತದ ಕೋಲು.

वेत्रवती ವೇತ್ರವತೀ (स्त्री०) 1. ಒಂದು ನದಿ, ಒಂದು ಹೊಳೆ. वेत्रमस्यामस्ति—वेत्र "मतुप्" (५-२-९४)। "सभ्रूभङ्गं मुखमिव पयो वेत्रवत्याश्चलोर्मि" मेघ० १-२४। 2. ದ್ವಾರಪಾಲಿಕೆಯಾದ ಹೆಂಗಸು,

वेत्रिन् ವೇತ್ರಿನ್ (वि०) 1. ಬೆತ್ತವನ್ನು ಹಿಡಿದಿರುವವನು. (पुं०) 2. ದ್ವಾರವನ್ನು ಕಾಯುವವನು. वेत्रमस्यास्ति—वेत्र "इनिः" (५-२-११५)।

वेत्रासन ವೇತ್ರಾಸನ (न०) ಬೆತ್ತದ ಆಸನ, ಬೆತ್ತದ ಕುರ್ಚಿ ಮೊದಲಾದುದು. वेत्रस्यासनम्।

वेद ವೇದ (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು, ಪರಮಾತ್ಮ. शास्त्राणि विन्दन्ति प्राप्नुवन्ति अस्मिन्—विद्लृ (लाभे) "घञ्" (३-३-१२१)। "संकर्षणत्वे शास्त्रार्थप्रदत्वात् वेद ईरितः" इति निरुक्तिः। "वेदो वेदविदव्यङ्गो वेदाङ्गो वेदवित् कविः" वि० स०। 2. ಶ್ರುತಿ, ಧರ್ಮ ಮತ್ತು ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನಬೋಧಕವಾದ ಅಪೌರುಷೇಯವಾಕ್ಯ ರಾಶಿ. विदन्त्यनेन धर्मम्—विद (ज्ञाने) "घञ्" (३-३-१२१)। ಯುಗಾಂತ್ಯದಲ್ಲಿ ಯಾರಿಗೂ ಗೋಚರವಾಗದೆ ಮರೆಯಾಗಿದ್ದ ಇತಿಹಾಸ ಮತ್ತು ವೇದಗಳನ್ನು ಮಹರ್ಷಿಗಳು ಚತುರ್ಮುಖನ ಅನುಜ್ಞೆ ಪಡೆದು ತಮ್ಮ ತಪಶ್ಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕರಿಸಿದರು. "युगान्तेऽन्तर्हितान् वेदान् सेतिहासान् महर्षयः। लेभिरे तपसा पूर्वमनुज्ञाताः स्वयम्भुवा"। ಇದರಿಂದ ವೇದಗಳಿಗೆ ಅಪೌರುಷೇಯತ್ವ ಸಿದ್ಧವಾಯಿತು. ಮುಂದಿನ ಯುಗಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಜೆಗಳೆಲ್ಲರೂ ಅಲ್ಪಾಯುಗಳಾಗಿ ಸಂಪೂರ್ಣಾಧ್ಯಯನಮಾಡಲು ಅಶಕ್ತರಾಗುವರೆಂದು ತಿಳಿದು ಮಹರ್ಷಿಗಳು ವೇದಗಳನ್ನು ವಿಭಾಗಮಾಡಿದರು. ಇದೇ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಧರ್ಮಸಂರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ ಬ್ರಹ್ಮಾದಿಗಳಿಂದ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಪರಮಾತ್ಮನು ಪರಾಶರಮಹರ್ಷಿಯಿಂದ ಸತ್ಯವತಿಯಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಅಂಶದಿಂದ ವೇದವ್ಯಾಸರಾಗಿ ಅವತರಿಸಿ ವೇದಗಳನ್ನು ಋಗ್ಯಜುಃಸಾಮಾಥರ್ವಗಳೆಂದು ನಾಲ್ಕು ವಿಧವಾಗಿ ವಿಂಗಡಿಸಿ ತನ್ನ ಶಿಷ್ಯರಾದ (1) ಪೈಲನಿಗೆ ಋಗ್ವೇದವನ್ನೂ (2) ವೈಶಂಪಾಯನನಿಗೆ ಯಜುರ್ವೇದವನ್ನೂ (3) ಜೈಮಿನಿಗೆ ಸಾಮವೇದವನ್ನೂ (4) ಸುಮಂತುವಿಗೆ ಅಥರ್ವವೇದವನ್ನೂ ಉಪದೇಶಿಸಿದನು. ಮುಂದೆ ಅವರವರ ಶಿಷ್ಯರಿಗೆ ಅವರಿಂದ ಅವರ ಶಿಷ್ಯರಿಗೆ ಉಪದಿಷ್ಟವಾಗಿ ಪರಂಪರೆಯಾಗಿ ವೇದಗಳು ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಶಾಶ್ವತವಾಗಿ ಸ್ಥಿರವಾಗಿ ನಿಲ್ಲುವಂತಾದುವು. ಪರಂಪರೆಯಾಗಿ ಉಪದೇಶದಿಂದ ಮಾತ್ರ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ವೇದವು ಶ್ರೋತ್ರಕ್ಕೆ ಮಾತ್ರ ವಿಷಯವಾದುದರಿಂದ ವೇದವು ಶ್ರುತಿಯೆಂದು ವ್ಯವಹರಿಸಲ್ಪಡುವುದು. "क्षीणायुषः क्षीणसत्त्वान् दुर्मेधान् वीक्ष्य कालतः। वेदान् ब्रह्मर्षयो व्यस्यन् हृदिस्थाच्युतचोदिताः। अस्मिन्नप्यवसरे ब्रह्मन् भगवाँल्लोकभावनः। ब्रह्मेशाद्यैर्लोकपालैर्याचितो धर्मगुप्तये। पराशरात् सत्यवत्यामंशांशकलया विभुः। अवतीर्णो महाभाग वेदं चक्रे चतुर्विधम्" भाग० १२-६। "ब्रह्मणा चोदितो व्यासः वेदान् व्यस्तुं प्रचक्रमे। अथ शिष्यान् स जग्राह चतुरो वेदपारगान्। ऋग्वेदग्राहकं पैलं जग्राह सुमहामतिः। वैशंपायननामानं यजुर्वेदस्य चाग्रहीत्। जैमिनिं सामवेदस्य तथैवाध्वरवेदवित्। सुसुमन्तुः तस्य शिष्योऽभूत् वेदव्यासस्य धीमतः" विष्णुपु०। ಎಲ್ಲಾ ವೇದಗಳೂ ಒಂದೇ ಆಗಿ ಒಂದೇ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವುವು. ಆದರೂ ಶಾಖಾಭೇದದಿಂದ ಅವು ಬೇರೆ ಬೇರೆಯಾಗಿವೆ. "एक एव द्विजा वेदो वेदार्थश्चैक एव तु। तथापि मुनिशार्दूलाः शाखाभेदेन भेदिताः"॥

ಋಗ್ವೇದವು ಸಂಹಿತೆ ಮತ್ತು ಬ್ರಾಹ್ಮಣಗಳೆಂದು ಎರಡು ಭಾಗಗಳನ್ನೊಳಗೊಂಡಿರುವುದು. ಮಂತ್ರಾತ್ಮಕ ಭಾಗವು ಸಂಹಿತೆ. ಉಳಿದ ಭಾಗವು ಬ್ರಾಹ್ಮಣ. ಋಗ್ವೇದವು ಹತ್ತು ಮಂಡಲಗಳಾಗಿ ಅಥವಾ ಎಂಟು ಅಷ್ಟಕಗಳಾಗಿ ಭಾಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. [ವಿವರಕ್ಕೆ "ऋग्वेद" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

ಯಜುರ್ವೇದವು ಕೃಷ್ಣ ಮತ್ತು ಶುಕ್ಲ ಎಂದು ಎರಡು ಭೇದ. ಯಜುರ್ವೇದವು ಎಂಬತ್ತಾರು ಭೇದ ಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದರೂ ದಕ್ಷಿಣದೇಶದಲ್ಲಿ ತೈತ್ತಿರೀಯ ಶಾಖೆಯು ಮಾತ್ರ ವ್ಯಾಪಕವಾಗಿದೆ. ಈ ಶಾಖೆಯಲ್ಲಿ ಸಂಹಿತೆ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಆರಣ್ಯಕ ಮತ್ತು ಉಪನಿಷತ್ತು ಗಳೆಂದು ನಾಲ್ಕು ಭಾಗಗಳಿರುವುವು. ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞಮಂತ್ರಗಳೂ ಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ ವಿಧಿವಾಕ್ಯಗಳೂ ಆರಣ್ಯಕದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಮೇಧ ಪಿತೃಮೇಧ ಮುಂತಾದುವೂ ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ತತ್ತ್ವವಿಚಾರವೂ ಉಕ್ತವಾಗಿವೆ. [ವಿವರಕ್ಕೆ "कृष्णयजुर्वेद" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

ಶುಕ್ಲಯಜುರ್ವೇದವು ಸೂರ್ಯನ ಅನುಗ್ರಹ ದಿಂದ ಯಾಜ್ಞವಲ್ಕ್ಯರಿಂದ ಸಂಪಾದಿತ. ಈ ವೇದವು 17 ಶಾಖೆಗಳಲ್ಲಿರುವುದಾದರೂ ಕಾಣ್ವ ಮತ್ತು ಮಾಧ್ಯಂದಿನ ಶಾಖೆಗಳೆರಡು ಮಾತ್ರ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿವೆ. ಕಾಣ್ವ ಶಾಖೆಯು ದಕ್ಷಿಣ ಭಾರತದಲ್ಲಿಯೂ ಮಾಧ್ಯಂದಿನ ಶಾಖೆಯು ಉತ್ತರ ಭಾರತದಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಚಾರದಲ್ಲಿವೆ.

ಸಾಮವೇದವು ಸಹಸ್ರಶಾಖೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವು ದಾದರೂ ಕೆಲವು ಶಾಖೆಗಳು ಮಾತ್ರ ಪ್ರಚಾರದಲ್ಲಿವೆ. ಆರ್ಚಿಕಾ ಮತ್ತು ಉತ್ತರಾರ್ಚಿಕಾ ಎಂದು ಸಾಮವೇದ ದಲ್ಲಿ ಎರಡು ಭಾಗಗಳಿವೆ.

ಅಥರ್ವವೇದವು ಈ ಮೂರು ವೇದಗಳಂತೆ ಯಾಗಾದಿಕಾರ್ಯಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಪಡದೆ ಕೇವಲ ಲೌಕಿಕ ವಾದ ಸ್ತಂಭನ, ಮೋಹನ, ಉಚ್ಚಾಟನ, ಮಾರಣ, ಆಭಿಚಾರಿಕ ಕ್ರಿಯೆಗಳ ವಿಚಾರಗಳ ಮತ್ತು ಆಗ್ನೇಯ ವಾಯುವ್ಯಾದಿ ಅಸ್ತ್ರಪ್ರಯೋಗಗಳ ವಿಷಯಗಳು ಉಕ್ತ ವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಇದು ವೇದತ್ರಯದೊಡನೆ ಸೇರಿಸ ಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಈ ಕಾರಣದಿಂದಲೇ ವೇದತ್ರಯಕ್ಕೆ **"ತ್ರಯೀ"** ಎಂಬ ವ್ಯವಹಾರವಿರುವುದು.

ಬ್ರಾಹ್ಮಣಗಳು :

ಋಗ್ವೇದ	ಐತರೇಯ ಮತ್ತು ಕೌಷೀಥಕೀ.
ಕೃಷ್ಣಯಜುರ್ವೇದ	ತೈತ್ತಿರೀಯ.
ಶುಕ್ಲಯಜುರ್ವೇದ	ಶತಪಥ.
ಸಾಮವೇದ	ತಾಂಡ್ಯ, ತಲವಕಾರ, ಷಡ್ವಿಂಶ, ಛಾಂದೋಗ್ಯ, ಸಾಮವಿಧಾನ, ದೇವತಾಧ್ಯಾಯ, ವಂಶ, ಸಂಹಿತೋಪನಿಷತ್, ಆರ್ಷೇಯ, ಮತ್ತು ಮಂತ್ರ.
ಅಥರ್ವವೇದ	ಗೋಪಥ.

ಆರಣ್ಯಕಗಳು :

ಋಗ್ವೇದ	ಐತರೇಯ ಮತ್ತು ಕೌಷೀಥಕೀ.
ಕೃಷ್ಣಯಜುರ್ವೇದ	ತೈತ್ತಿರೀಯ.
ಶುಕ್ಲಯಜುರ್ವೇದ	ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕ.
ಸಾಮವೇದ	ಛಾಂದೋಗ್ಯ.

ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳು :

ಋಗ್ವೇದ	ಐತರೇಯ ಮತ್ತು ಕೌಷೀಥಕೀ.
ಕೃಷ್ಣಯಜುರ್ವೇದ	ಕಠ, ಶ್ವೇತಾಶ್ವತರ, ಮೈತ್ರಾಯಣೀಯ, ಮಹಾನಾರಾಯಣೀಯ, ತೈತ್ತಿರೀಯ.
ಶುಕ್ಲಯಜುರ್ವೇದ	ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕ, ಈಶಾವಾಸ್ಯ.
ಸಾಮವೇದ	ಛಾಂದೋಗ್ಯ, ಕೇನ.
ಅಥರ್ವವೇದ	ಮುಂಡಕ, ಪ್ರಶ್ನ, ಮಾಂಡೂಕ್ಯ.

वेदगर्भ ವೇದಗರ್ಭ (पुं०) 1. ಬ್ರಹ್ಮ, ಚತುರ್ಮುಖ. वेदाः गर्भे यस्य । "एतदेवात्मभू राजान् नारदाय विपृच्छते । वेदगर्भोऽभ्यधात् साक्षात् यदाह हरिरात्मनः" भाग० २-४-२५ । 2. ಬ್ರಾಹ್ಮಣ, ವೇದಾಧ್ಯಯನಸಂಪನ್ನ.

वेदगुप्ति ವೇದಗುಪ್ತಿ (स्त्री०) ವೇದಗಳ ಸಂರಕ್ಷಣೆ. ವೇದಾಧ್ಯಯನಮಾಡದಿದ್ದರೆ ವೇದವು ಪ್ರಚಾರವಿಲ್ಲದೆ ಕ್ಷೀಣವಾಗುವುದು. ಬ್ರಾಹ್ಮಣನು ಅನವರತ ವೇದಾಧ್ಯಯನ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ವೇದಗಳ ಸಂರಕ್ಷಣೆಯಾಗುವುದು. वेदानां गुप्तिः ।

वेदज्ञ ವೇದಜ್ಞ (पुं०) ವೇದಾಧ್ಯಯನಸಂಪನ್ನನಾದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ. वेदान् जानाति—ज्ञा (अवबोधने) "कः" (३-२-३) ।

वेदत्रय ವೇದತ್ರಯ (न०) ಋಗ್ಯಜುಃಸಾಮಗಳೆಂಬ ಮೂರು ವೇದಗಳು. ಕರ್ಮಕಾಂಡಕ್ಕೆ ಈ ಮೂರು ವೇದಗಳು ಮಾತ್ರ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ **"त्रयी"** ಎಂದು ವೇದಕ್ಕೆ ಹೆಸರಾಯಿತು. "यदृचैव होत्रम् क्रियते यजुषाध्वर्यवं साम्नोद्गीथं व्यारब्धा त्रयी विद्या भवति" ऐत० ब्रा० ।

वेदन ವೇದನ (न०) 1. ತಿಳಿಯುವುದು, ಅರಿತುಕೊಳ್ಳುವುದು. विद (ज्ञाने) "ल्युट्" (३-३-११५) । 2. ದೇಹದ ಮತ್ತು ಇಂದ್ರಿಯಾನುಭವಗಳ ಅರಿವು. (स्त्री०) —ना—ನಾ. विद्लृ (लाभे) "युच्" (वा० ३-३-१०७) । 3. ದುಃಖ, ಕಷ್ಟ. "प्रबलामात्मकृतेन

वेदनाम्" रघु० ८-५०। 4. ವಿವಾಹ, ಮದುವೆ. "वसनस्य दशा ग्राह्या शूद्रयोत्कृष्टवेदने" मनु० ३-४४।

वेदनिन्दक ವೇದನಿಂದಕ (पुं०) ವೇದವನ್ನು ದೂಷಿಸುವ ನಾಸ್ತಿಕ. वेदं निन्दति—णिदि (कुत्सायाम्) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। ಇವನು ವೇದೋಕ್ತಕರ್ಮಗಳನ್ನು ನಂಬುವುದಿಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ ದೂಷಿಸುವವನು. **-दूषक: -ದೂಷಕಃ.**

वेदनीय ವೇದನೀಯ (वि०) 1. ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುವ. 2. ತಿಳಿಯಬೇಕಾದ. 3. ತಿಳಿಯಲು ಅರ್ಹವಾದ. 4. ತಿಳಿಯಲು ಶಕ್ಯವಾದ. विद (ज्ञाने) "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः"। **वेदितव्यः ವೇದಿತವ್ಯಃ.**

वेदपारग ವೇದಪಾರಗ (पुं०) ಸಂಪೂರ್ಣವೇದಾಧ್ಯಯನ ಮಾಡಿದವನು. वेदस्य पारं गच्छति—गम्लृ (गतौ) "डः" (३-२-४८)।

वेदमातृ ವೇದಮಾತೃ (स्त्री०) 1. ಗಾಯತ್ರೀ. वेदानां माता। "योऽधीतेऽहन्यहन्येतां सावित्रीं वेदमातरम्। विज्ञायार्थं ब्रह्मचारी स याति परमां गतिम्"। 2. ದುರ್ಗಾದೇವಿ.

वेदवती ವೇದವತೀ (स्त्री०) ಕುಶಧ್ವಜನ ಪುತ್ರಿ. [ಕುಶಧ್ವಜನು ಪ್ರತಿದಿನ ಪಾರಾಯಣಮಾಡುತ್ತಿದ್ದ ವೇದ ವಾಕ್ಯಗಳೇ ಒಂದು ಸ್ತ್ರೀರೂಪದಿಂದ ಬಂದುವು. ವೇದ ಸ್ವರೂಪಳಾದುದರಿಂದ ವೇದವತಿಯೆಂದು ಹೆಸರಾಯಿತು. ಬಹಳ ರೂಪವತಿಯಾದ ಇವಳನ್ನು ಶಂಖನೆಂಬ ದೈತ್ಯ ನೊಬ್ಬನು ತನಗೆ ಕೊಡಬೇಕೆಂದನು. ಮಹಾವಿಷ್ಣುವಿಗಲ್ಲದೆ ಯಾರೊಬ್ಬರಿಗೂ ಇವಳನ್ನು ಕೊಡುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ತಿಳಿಸಿದನು. ವೇದವತಿಯು ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನನ್ನೇ ಮದುವೆಯಾಗಬೇಕೆಂದು ತಪಸ್ಸುಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾಗ ರಾವಣನು ಬಂದು ಬಲಾತ್ಕರಿಸಲು ಇವಳು ಸಂಮತಿಸದ ಕಾರಣ ಇವಳ ತಲೆಯ ಕೂದಲನ್ನು ಹಿಡಿದೆಳೆದನು. ಕುಪಿತಳಾದ ವೇದವತಿಯು ಮುಂದಿನ ಜನ್ಮದಲ್ಲಿ ಅಯೋನಿಜೆಯಾಗಿ ಜನಿಸಿ ಅವನ ಮರಣಕ್ಕೆ ಕಾರಣಳಾಗು ವುದಾಗಿ ಶಾಪವಿತ್ತು ಅಗ್ನಿಪ್ರವೇಶಮಾಡಿದಳು. ಬಳಿಕ ಲಂಕೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಸರೋವರದ ಕಮಲದಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದಳು. ಇದನ್ನು ಕಂಡು ಎಲ್ಲರೂ ಇದೊಂದು ಉತ್ಪಾತಕ ಸೂಚನೆ ಯೆಂದು ಹೇಳಲು ರಾವಣನು ಒಂದು ಪೆಟ್ಟಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಈ ಶಿಶುವನ್ನು ಇಟ್ಟು ಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿ ಬಿಡಲಾಗಿ ಅದು ತೇಲುತ್ತಾ ಬಂದು ಜನಕನ ಪಟ್ಟಣ ಸೇರಿತು. ಜನಕನು ಯಾಗಕ್ಕಾಗಿ ಭೂಶೋಧನೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾಗ ಈ ಶಿಶುವು ಅವನ ಕೈಸೇರಿತು. ನೇಗಿಲಿನಿಂದ ಹೊರಬಂದಕಾರಣ ಜನಕನು ಸೀತೆಯೆಂದು ನಾಮಕರಣಮಾಡಿದನು. ಶ್ರೀರಾಮನು ಶಿವಧನುರ್ಭಂಗಮಾಡಿ ಸೀತೆಯ ಪಾಣಿ ಗ್ರಹಣಮಾಡಿದನು. ಈ ಸೀತೆಯೇ ಕೊನೆಗೆ ರಾವಣನ ವಿನಾಶಕ್ಕೆ ಕಾರಣಳಾದಳು.]

वेदवदन ವೇದವದನ (न०) 1. ವೇದಕ್ಕೆ ವದನದಂತಿರುವ ವ್ಯಾಕರಣ. ಇದೊಂದು ವೇದಾಂಗ. ವ್ಯಾಕರಣವು ಯಾಗ ಗಳಲ್ಲಿ ಶುದ್ಧವಾದ ಪದಪ್ರಯೋಗ ಮಾಡಲು ಸಹಾಯಕ ವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ವೇದಕ್ಕೆ ವದನಪ್ರಾಯವಾಯಿತು. "यो वेद वेदवदनं सदनं हि सम्यक् ब्राह्मयाः स वेदमपि वेद किमन्यशास्त्रम्"। 2. ಬ್ರಹ್ಮ, ಚತುರ್ಮುಖ. वेदाः वदने यस्य। "गायत्री वेदवदने पार्वती शिव-सन्निधौ"।

वेदवास ವೇದವಾಸ (पुं०) ವೇದಾಧ್ಯಯನಮಾಡಿದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ. वेदानां वासः यस्मिन्।

वेदवित् ವೇದವಿತ್ (पुं०) 1. ವೇದವನ್ನು ಬಲ್ಲ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ. ಸಾಂಗವೇದಾಧ್ಯಯನಮಾಡಿದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ. वेदान् वेत्ति—विद (ज्ञाने) "क्विप्" (३-२-६२)। 2. ವಿಷ್ಣು. "वेदो वेदविदव्यङ्गो वेदाङ्गो वेदवित्कविः" वि० स०।

वेदव्यास ವೇದವ್ಯಾಸ (पुं०) ಪರಾಶರಮುನಿಯ ಪುತ್ರ, ಬಾದರಾಯಣ, ಕೃಷ್ಣದ್ವೈಪಾಯನ ಋಷಿ. वेदं व्यस्यति पृथक् करोति—वि+असु (क्षेपणे) "अण्" (३-२-१)। ಅಖಂಡವೇದರಾಶಿಯನ್ನು ನಾಲ್ಕು ಭಾಗಮಾಡಿ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಶಾಖೆಗಳಾಗಿ ಮಾಡಿದುದರಿಂದ ಈ ಋಷಿಗೆ "**ವೇದವ್ಯಾಸ**" ಎಂದು ಹೆಸರಾಯಿತು. वेदमेकं चतुर्भागं कृत्वा शाखाशतैर्विभुः। करोति बहुलं भूयः वेदव्यासस्वरूपधृक्" विष्णुपु०। ಬ್ರಹ್ಮಾದಿ ದೇವತೆಗಳ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯಂತೆ ಪರಮಾತ್ಮನು ವೇದಗಳ ವಿಭಾಗಕ್ಕಾಗಿ ವೇದವ್ಯಾಸನಾಗಿ ಅವತರಿಸಿದನು.

वेदाङ्ग ವೇದಾಙ್ಗ (न०) ವೇದಕ್ಕೆ ಅಂಗಭೂತವಾದ ಆರು ಶಾಸ್ತ್ರಗಳು. ಇವು (1) शिक्षा (2) व्याकरणम् (3) छन्दस् (4) निरुक्तम् (5) ज्योतिषम् ಮತ್ತು (6) कल्प ಗಳೆಂದು ಆರು ವೇದಾಂಗಗಳು. "शिक्षा व्याकरणं छन्दो निरुक्तं ज्योतिषं तथा। कल्पश्चेति षडङ्गानि वेदस्याहुर्मनीषिणः" अम०।

ಈ ಆರು ವೇದಾಂಗಗಳೂ ವೇದಗಳ ವಿಷಯವನ್ನು ತಿಳಿಯಲು ಸಹಕಾರಿಯಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಇವುಗಳನ್ನು ಅಭ್ಯಸಿಸಬೇಕು.

ಶಿಕ್ಷಾ : ಇದು ಸ್ವರವರ್ಣಗಳ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯ ಪ್ರಭೇದ ಅವುಗಳ ಪ್ರಯೋಜನ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ತಿಳಿಸುವುದು. ಸ್ವರವರ್ಣ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಾದರೆ ಯಜಮಾನನಿಗೆ ಬಹಳ ಅನರ್ಥವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದು.

ವ್ಯಾಕರಣ : ಇದು ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಶುದ್ಧವಾದ ಶಬ್ದಗಳ ಪ್ರಯೋಗ ಮತ್ತು ಶುದ್ಧವಾದ ವಿಭಕ್ತಿಗಳ ಜ್ಞಾನವುಂಟುಮಾಡುವುದು.

ಛಂದಸ್ಸು : ಮಂತ್ರಗಳ ಛಂದಸ್ಸು ಋಷಿ ದೇವತೆಗಳ ಪರಿಜ್ಞಾನವು ಅವಶ್ಯವಾದುದರಿಂದ ಛಂದೋಜ್ಞಾನವು ಮುಖ್ಯವಾದುದು.

ನಿರುಕ್ತ : ವೇದದ ಅರ್ಥಪರಿಜ್ಞಾನವಿಲ್ಲದೆ ಪುರುಷಾರ್ಥ ಸಾಧನೆಯಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಪುರುಷಾರ್ಥ ಸಾಧಕವಾದ ವೇದಗಳ ಅರ್ಥಪರಿಜ್ಞಾನವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದರಿಂದ ನಿರುಕ್ತವು ಮುಖ್ಯವಾದ ವೇದಾಂಗವಾಯಿತು. निरुच्यतेऽनेन इति निरुक्तः।

ಜ್ಯೋತಿಷ : ವೇದವಿಹಿತವಾದ ಯಜ್ಞಯಾಗಾದಿ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಆಚರಿಸಬೇಕಾದ ಕಾಲವನ್ನು ತಿಳಿಸುವುದರಿಂದ ಇದೂ ವೇದಾಂಗವಾಯಿತು.

ಕಲ್ಪ : ವೇದವಿಹಿತ ಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಮಂತ್ರಗಳ ವಿನಿಯೋಗ ಕ್ರಮವನ್ನು ತಿಳಿಸಿ ಪ್ರಯೋಗಕ್ಕೆ ಸಹಕಾರಿಯಾದುದರಿಂದ ಕಲ್ಪವೂ ಒಂದು ವೇದದ ಅಂಗ.

ಈ ಕಾರಣದಿಂದ ವೇದಕ್ಕೆ ಶಿಕ್ಷೆಯು ಪ್ರಾಣ. ವ್ಯಾಕರಣವು ಮುಖ. ಛಂದಸ್ಸು ಪಾದಗಳು. ನಿರುಕ್ತವು ಶ್ರೋತ್ರ. ಜ್ಯೋತಿಷವು ಚಕ್ಷುಸ್ಸು. ಕಲ್ಪವು ಹಸ್ತಗಳು. ಹೀಗೆ ವೇದಾಂಗಗಳಾದವು. "छन्दः पादौ तु वेदस्य हस्तौ कल्पोऽथ पठ्यते। ज्योतिषामयनं चक्षुः निरुक्तं श्रोत्रमुच्यते। शिक्षा घ्राणं तु वेदस्य मुखं व्याकरणं स्मृतम्। तस्मात्साङ्गमधीत्यैव ब्रह्मलोके महीयते" पा० शि०।

वेदादि ವೇದಾದಿ (पुं०) 1. ವೇದದ ಪ್ರಾರಂಭ. (न०) 2. ವೇದದ ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಡುವ ಪ್ರಣವ. ಓಂಕಾರ. वेदानमादि।

वेदाधिप ವೇದಾಧಿಪ, –अधिपति –ಅಧಿಪತಿ (पुं०) ವೇದಗಳ ಅಧಿಪತಿ.

ಋಗ್ವೇದಾಧಿಪತಿ	ಬೃಹಸ್ಪತಿ
ಯಜುರ್ವೇದಾಧಿಪತಿ	ಶುಕ್ರ
ಸಾಮವೇದಾಧಿಪತಿ	ಕುಜ
ಅಥರ್ವವೇದಾಧಿಪತಿ	ಬುಧ.

वेदान्त ವೇದಾನ್ತ (पुं०) ವೇದಗಳ ಕೊನೆಯ ಭಾಗವಾದ ಉಪನಿಷತ್ತು. वेदानामन्तः। ಕರ್ಮಕಾಂಡವಾದನಂತರ ಬ್ರಹ್ಮಪ್ರತಿಪಾದಕ ವಿಷಯ ವಿಚಾರಮಾಡುವುದರಿಂದ ಉಪನಿಷತ್ತು ವೇದಾನ್ತವಾಯಿತು. वेदानां ऋगादीनाम् अन्तः उपरितनभागः वेदान्तः इति, वेदानामन्तो निर्णयो यत्र इति वा। ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳ ಅರ್ಥನಿರ್ಣಾಯಕವಾದುದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಗಳೂ ವೇದಾನ್ತ. ವೇದಗಳ ಪೂರ್ವಭಾಗ (ಕರ್ಮಕಾಂಡ) ವಾದ ಸಂಹಿತೆ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಮೊದಲಾದುವು ಕರ್ಮವಿಧಾನವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದರಿಂದ ಕರ್ಮಪ್ರತಿಪಾದಕವಾದ ವೇದವನ್ನು ಮೊದಲು ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡಿ ಕರ್ಮವಿಚಾರಮಾಡಿ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಆಚರಿಸಬೇಕು. "अथातो धर्मजिज्ञासा" जैमिनिसू०। ಇದಕ್ಕೆ कर्ममीमांसा ಅಥವಾ पूर्वमीमांसा ಎಂದು ವ್ಯವಹಾರ.

ತ್ರೈಗುಣ್ಯವಿಷಯವಾದ ವೇದವಿಹಿತಕರ್ಮಗಳ ಫಲವು ಕೇವಲ ಅಲ್ಪ ಮತ್ತು ಅಸ್ಥಿರ ಎಂದು ತಿಳಿದು ಮುಮುಕ್ಷುವು ಅನನ್ತಸ್ಥಿರಫಲವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿದಾಗ ಬ್ರಹ್ಮಜಿಜ್ಞಾಸೆಯುಂಟಾಗುವುದು. "वृत्तात्कर्माधिगमादनन्तरं ब्रह्मविविदिषा"। "अथातो ब्रह्मजिज्ञासा" ब्रं० सू०। ಇದು "उत्तरमीमांसा" ಅಥವಾ "ब्रह्ममीमांसा"। ಆರು ಆಸ್ತಿಕದರ್ಶನಗಳಲ್ಲೊಂದಾದ ಈ ವೇದಾನ್ತ ದರ್ಶನವು द्वैतम् अद्वैतम् विशिष्टाद्वैतम् शक्तिविशिष्टाद्वैतम् ಎಂಬ ಭೇದಗಳನ್ನೊಳಗೊಂಡಿರುವುದು. [ವಿವರಕ್ಕೆ ಆಯಾ ದರ್ಶನಗಳಲ್ಲಿ ನೋಡಿ]. ವೇದಾಂತಾರ್ಥ ವಿಚಾರ ಮಾಡುವ ನ್ಯಾಯನಿಬಂಧನರೂಪವಾದ ಶಾಸ್ತ್ರವೇ ಬ್ರಹ್ಮಮೀಮಾಂಸೆ. ವೇದಾಂತರೂಪವಾದ ಈ ಉಪನಿಷತ್ತು ಬ್ರಹ್ಮಕಾಂಡ. ವೈದಿಕಕರ್ಮಾಚರಣೆಯಿಂದ ಜ್ಞಾನೋತ್ಪತ್ತಿಗೆ ಪ್ರತಿಬಂಧಕವಾದ ಪ್ರಾಚೀನ ಕರ್ಮಗಳು ನಿವೃತ್ತಿಯಾದರೆ ಅನನ್ತರ ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾಗುವುದು. "कषाये कर्मभिः पक्वे ततो ज्ञानं प्रवर्तते" "धर्मेण पापमपनुदति" ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಮಾಣ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಇದು ಸಿದ್ಧವಾಗುವುದು. ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳ ಅರ್ಥನಿರ್ಣಾಯಕವಾಗಿ ಶ್ರೀಬಾದರಾಯಣ ಮುನಿಗಳು ರಚಿಸಿದ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಗಳಿಗೆ ಪೂರ್ವಾಚಾರ್ಯರುಗಳಾದ ಶ್ರೀಶಂಕರಭಗವತ್ಪಾದಾಚಾರ್ಯರು ಅದ್ವೈತ ಪರವಾಗಿಯೂ ಶ್ರೀಭಗವದ್ರಾಮಾನುಜಾಚಾರ್ಯರು ವಿಶಿಷ್ಟಾದ್ವೈತ ಪರವಾಗಿಯೂ ಶ್ರೀಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರು ದ್ವೈತ ಪರವಾಗಿಯೂ ಭಾಷ್ಯಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿರುತ್ತಾರೆ.

8421–81, ಬೆಂಗಳೂರು ಪ್ರೆಸ್, ಬೆಂಗಳೂರು–560 018


